

श्री ।

सारस्वत व्याकरणम् ।

(वृत्तिप्रयात्मकम्)

अनुभूतिस्वरूपाचार्यप्रणीतम् ।

इदं च

खेमराजश्रीकृष्णदास

इत्यनेन

मुम्बय्या

स्वकीये

“श्रीवेङ्कटेश्वर”पन्नालयेऽद्वितम् ।

श्रीविक्रमादित्यसंवत् १०५०

शके १८१७

कुं तम् । करणे -

१ अमा - माओ - प्रतिवेधे

२ ईवत् । अये

३ किल् । निश्रमे - वा । सय्यामस्तीकेव

४ स्त्रु । निवेधे - वागुलकारे - निश्रमे

५ नि । निश्रमे

६ आरात । दूर - सतीपयो

७ दूरत । दूर

८ दूर । अतिशये

९ कते । विनाशे

१० साक - साध - सकार्ये

सम - उल्पाये

(मत्तत् स्वराश्च)

११ । सम्बोधने - अभिज्ञेये - निवेधेन

१२ । तस्यैवैव्यो - वाक् स्मरणोश्च

१३ - ई - नत्सति

१४ ऊ परद्वय - वितर्कम्

१५ ई - वृत्तान्तिमे)

१६ । सम्बोधने

१७ । अश्वये

१८ । नवत्पर्ये

१९ । अङ्गीकारे

२० । विद्वदाने

२१ । ऐनू विद्वाने

२२ । वीर्यम् । - विद्वाने

२३ । दिष्टयो - जने

२४ । हिस् - ओयस् - वास्ते

२५ । हन्ते - रेवदे

अथ सारस्वतस्य सूचीपत्रम् ।

पूर्वार्धः । प्रथमा षृत्तिः

प्रक्र०	प्रक्रियानामानि	पृष्ठम्
१	संज्ञा	१
२	स्वरसन्धिः	२
३	प्रकृतिमात्रं	५
४	व्यञ्जनसन्धिः	६
५	विसर्गसन्धिः	८
६	स्वरान्तपुङ्क्तिङ्गा	९
७	स्वरान्तस्त्रीकिङ्गा	१६
८	स्वरान्तनपुंसककिङ्गा	१९
९	ह्रस्वान्तपुङ्क्तिङ्गा	२१
१०	ह्रस्वान्तस्त्रीकिङ्गा	२२
११	ह्रस्वान्तनपुंसककिङ्गा	२४
१२	बुध्यस्मरौ	२६
१३	बुध्यस्मरौसौविशेषा निपाताः	३५
	स्त्रीप्रथमा	४
	कारकाणि	४३
	समासाः	५
	चन्द्रिका	५६

उत्तरार्धः । द्वितीया षृत्तिः

१	म्हारिषु परस्मैपदिनः	६५
२	म्हारिषात्मनेपदिनः	८१
३	म्हारिषुभयपदिनः	८४
४	अहारिषु परस्मैपदिनः	८६
५	अहारिषात्मनेपदिनः	९१
६	अहारिषुभयपदिनः	९२
७	शुद्धेस्वारिषु परस्मैपदिनः	९३
८	शुद्धेस्वारिषात्मनेपदिनः	९५
९	शुद्धेस्वारिषुभयपदिनः	९७
१०	रिषारिषु परस्मैपदिनः	९६
११	रिषारिषात्मनेपदिनः	९७
१२	रिषारिषुभयपदिनः	९८
१३	सहारिषुभयपदिनः	१०

श्रीः ।

सारस्वतं प्रारभ्यते ॥

श्रीगणेशाय नमः ॥

अथ मय परमात्मानं बाह्यधीवृद्धिस्तिये ॥

सारस्वतीमृदुं कुर्वे मक्षियां नातिविस्तराम् ॥ १ ॥

इन्द्रादीषीं प्रियं यस्यामर्त्तं न ययुः शब्दवारिधेः ॥

मक्षियां तस्य कुस्मस्य क्षमां वक्तुं नरः कथम् ॥ २ ॥

तत्र तात्पर्या संक्षेपेण समुद्यते ॥ अहंशुद्धस्वमाना ॥ १ ॥ अनेन
प्रत्याहारप्रणाम धर्माः परिगम्यन्ते । तेषां सुमानसंज्ञा न विधीयते । नैतेषु सूत्रेषु
सधितुसंघेयोऽप्रिवक्षितत्वात् । विषयितस्तु संनिर्भनणीति निष्पत्त्या । ऐकिकप्र-
योगनिष्पत्तये सम्प्रमात्रत्वात् ॥ च्छ्वदीर्घं भूतमेदां स्वर्णां ॥ २ ॥ एतेषां
ह्रस्वदीर्घभूतमेदां परस्परं स्वर्णां मप्यन्ते । लोकाच्छेषस्य सिद्धिरिति वक्ष्यति ।
ततो लोकात् एव ह्रस्वादिसंज्ञा ज्ञातव्या । एवमात्रो ह्रस्वः । द्विमात्रो दीर्घः । त्रि-
मात्रं भूतः । व्यञ्जनं चार्धमात्रकम् ॥

एकमात्रां भवत्स्वा द्विमात्रो दीर्घः उच्यते ॥

त्रिमात्रस्तु भूतो द्वयोः व्यञ्जने चार्धमात्रकम् ॥ ३ ॥

चाबस्तवेकां वद्विमात्रां द्विमात्रो घायसा वदेत् ॥

त्रिमात्रं तु शिखी त्र्याक्षकुलश्चार्धमात्रकम् ॥ ४ ॥

एकमप्येप्रमुखादिमेदां सन्ति । ह्रस्वपलम्पमानं चरात् । मौचैरुखात् ।
समनुखा स्वरितः ॥ एषेभ्योभ्यौ संध्यक्षराणि । ३ । यथा ह्रस्वा न सन्ति ॥
समये स्वराः । ४ । अकारादय एव एकारादयश्चतारोभ्योभ्ये स्वरा उच्यन्ते ।
अङ्गमुक्त्वा एषेभ्योभ्यौ ॥ अवर्ज्यामामिभः । ५ । अवर्ज्यवर्ज्यां स्वरा नामिन
उच्यन्ते ॥ अनुकण्ठास्तावत्स्वराः । प्रत्याहारं त्रिमात्रादियथा व्यञ्जनात्पनुकाम-
ति ॥ ह्रस्वरसः । ६ । छणनहन्म । ७ । क्षत्रधयम । ८ । लटङ्गन ।
९ । लफछठथ । १० । लटलकप । ११ । शपस्य । १२ । आद्यन्ता
म्याम् । १३ । प्रत्याहारं त्रिभुजताद्यन्ताम्यामेते यर्णां प्रादाः । अतिमर्जोऽ-
न्येन एवमाजस्वमायां प्रत्याहारः । तर्ही हि । अकारोवकारेण एवमागौऽपमत्या-
हारः । स च अटलकतपयेभ्योभ्यौ ह्रस्वरलभ्यनहमप्रक्षयमजङ्गन इति अक्ष-
प्राहारः । सक्षयम इति क्षमप्रत्याहारः । एवं यत्र यत्र येन येन प्रत्याहारेण कृतं

प्रक०	प्रक्रियानामानि	पृष्ठम्
१४	स्वादिषु परस्मैपदिन	९९
१५	स्वादिष्वात्मनेपदिन	१००
१६	दधादिभूमयपदिन	१०१
१७	दधादिषु परस्मैपदिन	१०२
१८	दधादिष्वात्मनेपदिन	१०३
१९	तनाद्युभयपदिन	१०४
२०	तुदादिभूमयपदिन	१०५
२१	तुदादिषु परस्मैपदिनः	१०६
२२	तुदादिष्वात्मनेपदिन	१०७
२३	क्र्यादिभूमयपदिन	१०८
२४	क्र्यादिषु परस्मैपदिन	१०९
२५	क्र्यादिष्वात्मनेपदिन	११०
२६	शुदादयः	१११
२७	ह्रस्वप्रक्रिया	११२
२८	सप्रक्रिया	११३
२९	यङ्प्रक्रिया	११४
३०	यङ्प्रक्रिया	११५
३१	भाम्पाठय	११६
३२	भात्मनेपदव्यवस्था	११७
३३	भावकर्मप्रक्रिया	११८
३४	उत्तरार्ध	११९

उत्तरार्ध । तृतीया दृष्टिः

१	कर्तृकर्मप्रक्रिया	१२०
२	निष्ठाधिकारप्रक्रिया	१२१
३	कस्वादिप्रक्रिया	१२२
४	क्षीकर्मप्रक्रिया	१२३
५	धनादिप्रक्रिया	१२४
६	भाषाधिकारप्रक्रिया	१२५
७	कर्मप्रक्रिया	१२६
८	कर्मप्रक्रिया	१२७
९	कर्मप्रक्रिया	१२८

पुस्तक मिछनेका ठिकाना खेमराज श्रीकृष्णदास,

स्वरे । १ । इषणौ यत्प्रमापयते स्वरे परे । इध यू आनम इति तावद्भवति ॥
हसेर्हसि । २ । स्वरात्परो रेफइकारवर्जितो हसो हसे परे निर्भवति । स्वरे
परे इति वक्तव्यम् । तेन यकारस्य न पुनर्हितम् इति यकारस्य द्वित्यम् ॥
हसे जबा । ३ । हसानां हरे परे जबा भवति । इति पूर्वयकारस्य इकार-
सर्जत्वत् । वर्यो वर्येण सर्जनं इति वचनात् । यकारस्य वा वक्तव्यम् । इह
यू यू आनम इति द्वित्यम् । पश्चात् ॥ स्वरहीनं परेण संयोग्यम् । ४ ।
निबोधधारणं कर्तव्यम् । वक्ष्याम्य ॥

तर्कं न रोचतेऽस्माकं दुर्गं वा मधुरं म्रिये ॥

अन्नमरोचनायां वक्ष्याम्य वरानने ॥ ७ ॥

कुतस्य करणं नास्ति मृतस्य मरणं महि ॥

पितृस्य पेषणं नास्ति द्वितीयं धितयं नहि ॥ ८ ॥

नादी अत्र इति स्थिते । इ ये स्वरे (प्र २ सु १) गौरू अत्र तावद्भवति
यत्ने कृते अहं इति विशेषणान्न रेफस्य द्वित्वं किं तु ॥ राक्षसो द्वि । ५ ।
स्वरपूर्वत्रिफलसरो यस्य त्रिभुवति । इति यपस्य द्वित्वम् । गौरू यू यू अत्र । स्वरहीनं
परेण संयोग्यम् (प्र २ सु ४) ॥

तुम्बिका वृणकाष्ठं च तैलं जलसमागमे ॥

कर्णन्यासं समापान्ति रूपाणामीहसी गतिः ॥ ९ ॥

जलतुम्बिकान्यासेन रेफस्योर्ध्वगमम् ॥

रेफस्वरपरं घणं हृदाश्लोहति तच्छिरः ॥

पुरन्मिषतं यदा पश्यन्वथ संक्रमते स्वरम् ॥ १० ॥

नीय्यत्र । स्वर इत्यनुवर्तते । यवमन्यमापि यम न सन्नादौ कथयिद्विस्तृत्य
सर्वत्र स्रजन्तरात्पदानुगुणित्वा । प्रत्ययस्वरमयासात्पामिर्भिष्यते ॥ स
घम् । १ । हवणौ यत्प्रमापयते स्वरे परे । हसेर्हसि (प्र २ सु २) हसे जबा
(प्र २ सु ३) मधु अत्र मध्वत्र । मधु अति मध्वरि । मधु आसन्नं मृष्टाह्वम् ॥
अह रम् । ७ । श्रुतजौ रत्नपापयते स्वरे परे । पितृ अम पित्रर्व ॥ इह हम्
। ८ । हवणौ यत्प्रमापयते स्वरे परे । तमनुवन्म हनुकम् ॥ ए अम् । ९ ।
एकारो अम् भवति स्वरे परे । ने अने नयनम् ॥ ओ अम् । १० । आरापो
अह भवति स्वरे परे । ओ अति भवति । गणारेणार्णगमोऽश्वरौ वक्तव्यः । अ
अप गणाज्ञः । गा इन्द्र मध्वः ॥ अ इ यम् । ११ । अर्ण हवणे परे सह
ए भवति । ओ अम गणापम् । ओ अजिगं गणाजिनम् । अइय (प्र २ सु ११)
एपेदे । १२ । अर्ण एकारे रेफारि य परे सह रेफारो भवति । स्व हरेणी
स्वरेणी । वृत्तिप्रत्ययार्णये प्रत्ययार्णये पार्णयौ स्वात् । निव्यानित्यर्णोऽवे
नित्यनिर्भिष्यतान् ॥ स ओ । १३ । अर्ण हवणे परे सह ओ भवति । ओ
मी ओ । १४ । अर्ण ओकारे ओकारे न परे सह ओकारो भवति । अप
ओहनी अन्नप्रीणी । प्र स्रज प्रीड ॥ इति गणादयः ॥ अग्निहोत्रलक्षणप्रयोगो
गणारो द्रव्यः ॥

श्रुते च तृतीयासमासे षष्ठाऽऽह । २६ । अन्यत्र परमर्तः । तपसर्गाद्
 षण्णान्तादकारादौ धातौ आह भवति । २७ । उपार्त्तमिति प्रार्त्तमिति ॥ श्रु-
 कारादौ नामधातौ च । २८ । उपार्त्तमीयति तपसमीयति । प्रार्त्तमीयति
 प्रर्त्तमीयति ॥ श्रुकारादौ आह नैति वाच्यम् । २९ । तपसकारीयति तप-
 र्त्तरीयति ॥ श्रु आह । ३० । अवर्णं नवर्णे परे सह अल् भवति । तत्र लकार-
 एवत्कारः ॥ श्रुश्रुवर्णयोः सावर्ण्यं वाच्यम् । ३१ । अश्रुवर्णस्वानिक-
 त्वाप्रत्ययेऽपि सावर्ण्यं वाच्यम् । होतृ षकार होतृकार होतृकारः । परिअङ्कः
 इ म स्वर (म २ सू १) राधपो हि (म २ सू ५) पर्यङ्कः पत्पङ्कः ॥

रक्षपोर्देकयोर्द्वैव हासपोर्द्वयोस्तथा ॥

वदन्त्येषां च सावर्ण्यमलङ्कारविधौ जनाः ॥ १५ ॥

इ ये दे । ३२ । अवर्णं एकरी देकरी च परे सह ऐकारो भवति । तत्र एवा
 एवैवा । तत्र ऐवर्ण्यं एवैवर्ण्यम् ॥ ओ औ ओ । ३३ । अवर्णं ओकरी औकरी
 च परे सह औकारो भवति । तत्र ओवनं एवौवनं । तत्र औप्रात्यं एवौप्रात्यम् ॥
 आङोत्वोर्भा । ३४ । अवर्णस्य ओङ्गत्वे होतृणां समासे सति सह वा ओ म्-
 पति । बिम्ब आठ बिम्बोठ बिम्बोठ । स्तुत ओतु स्तुतमेतु स्तुतमेतु । स्तुतमेति
 किम् । तत्र ओठ एवौठ ॥ इति स्वरसंधिप्रक्रिया ॥ २ ॥

अथ प्रकृतिमात्रं लक्ष्यते । प्रकृतेर्यथास्वित्यस्य स्वस्य मन्त्रं प्रकृतिमात्रं ॥
 नाम्नी । १ । अथसेष्ठी संधि न प्राप्नोति । अमी आसित्वा ॥ एवे द्विर्वे । २ ।
 ई च छ च य च ये द्वित्वे ईकारान्त्य ककारान्त्य एकारान्त्यश्च सन्धा द्वित्वं वर्तमानं
 संधि न प्राप्नोति । मणीवाधिवर्ण्यम् । अमी अत्र । षट् अत्र । माछे आत्मनः मनी
 इव मणीव ॥

मणीवौप्रात्यं कृम्बेते मियौ वस्वत्तरां मय ॥

विपमायी तु तौ ह्म्यौ माक्षिस्तथेक्षमप्रधीव ॥ १६ ॥

रोहसी इव रोहसीवा वपती इव वपतीवा जपती इव जपतीवात्रापापती इव जापा
 पतीव ॥ ओ मिपात्तः । ३ । आथ औच अथ इथ उथ ऋथ लथ एथ ऐथ
 ओथ औ चर्माभा औ इति पूषश्च पथ वा निपाठ आकारनिपाठ आकारनिपाठ
 एतस्वरश्च संधि न प्राप्नोति । आ एव मय्यसे । नौ अत्र क्वातव्यम् । उ उतित
 इ इन्द्रं वप । म अवेदि । आथह्नादादौ न निवेद्य । तन्तु चोत्तम् ॥

ईचतुर्थं क्रियायामे मयादाभिधिर्ध्या च ॥

एतमाधे द्वित्वं विद्यादाकपयम्मरणपारक्षित् ॥ १७ ॥

भीतेर्मरेस्तथ न त्वमामृतोक्ते प्रवोभ्रियसी ॥

आ एव संधिवेदार्थ आ एव सद्धची हरेः ॥ १८ ॥

गवाक्षश्च गवेन्द्रश्च गवाक्षं च गवाक्षिनम् ॥

स्वरमक्षौहिणी मीढ पते मीक्षा गवाक्ष्य ॥ ११ ॥

कश्चित्स्वरपञ्चकम् । यथाप्यपरिमाणे मी मूति नमूति कोऽमुमुकम् । अन्व-
माचनः परिमाणमात्रे मनी मिमीम मी मोमूति ॥ पभाप् । १५ । देकार आह
भवति स्वरे परे । नै अकः मायन ॥ मी भाप् । १६ । औकर भाय भवति
स्वरे परे । लौ इह तादिह ॥ उवीर्कोपक्ष या पदान्ते । १७ । परान्ते स्थिता-
नामपादीनां वक्तरवक्तरयोर्लोपभा भवति । ते आगता उभायता तमामता ॥
पटो इह पट इह पटविह । तस्मै आसनं तस्मा आसनम् तस्मासासनम् । मसौ
इन्दु असा इन्दु असापिन्दु ॥ लोपक्षि पुनर्म संधि । १८ । उन्वसि तु भवति ।
हंस इति इ सखेति इ सखापि ॥ पर्दोऽलोपः । १९ । परान्ते स्थिते
क्वपरोक्तात् परस्याक्तरस्य लोपो भवति । तै अत्र ऐऽत्र । पटो अत्र पटोऽत्र ॥
खवर्णे दीर्घः सङ्ग । २० । समानस्य खवर्णे परे सङ्ग दीर्घो भवति । अद्वा
अत्र अद्वात्र ॥

अदीर्घो दीर्घतां याति नास्ति दीर्घस्य दीर्घता ॥

पूर्वदीर्घस्वर इष्टा परलोपो विधीयते ॥ १२ ॥

इति इह इवीह । मनु इहकं मनुहकम् ॥

सामान्यशास्त्रतो नूनं विधीया वल्लवान्मभेत् ॥

परेण पूर्ववाधो वा प्रायहो हन्यतामिह ॥ १३ ॥

बहुभ्यापर्वं सामान्यम् । अल्पभ्यापर्वो विशेषः । अ इ ए (म २ सू ११)
उप इवं एवेकम् । मम इवं ममेकम् । सर्वविधिन्यो लोपविधिकेनान् ॥ इडादे
रीपादौ ट्कोपो वक्तव्यः । २१ । कश्चित्साधिरर्जोमाने केवलस्वरस्यापि
टिसंज्ञा वक्तव्या । इह इह इह इह । कान्त इह कान्ता । मनस् इह मनीषा
सक अन्तु सैकन्तु । कैक अन्तु कर्कन्तु । सीमन् अन्त सीमन्त कैऽन्तेने ।
अन्वत्र सीमन्तः । कुल अटा कुलटा । पतत् अन्वलि पतन्ति । सार अद्वा
सारङ्गः पशुपक्षिणो । अन्वत्र साराङ्गः ॥

इलीपा छात्रलीपा च मनीषायास्तथैव च ॥

शकम्पुण्य कर्कन्तु सीमन्तः कुलटा तथा ॥

पतञ्जलिश्च सारङ्ग एते मीक्षा हलाक्ष्य ॥ १४ ॥

ओमाङ्गापि । २२ । अर्णालपरी ओमादौ टिङ्गापि मिती स्तः । अघ
ओम् अघीम् । मित्वा मा इहि मितेहि ॥ ओमि मित्यम् । २३ । ओमि परे
मित्यमर्णस्व लोपो भवति । स्वर ओम् स्वरोम् । ङ ओ (म २ सू १३)
गङ्गा इहकं मनुहकम् ॥ ऋ अद्वा । २४ । अर्णं अनुर्णं परे सङ्ग अद्वा भवति ।
तत्र अनुद्भिः एवम् । राधपो हि (म २ सू ५) कश्चिद्वाद्वा । २५ । अर्णं
अनुर्णं परे सङ्ग कश्चिद्वाद्वा भवति । ऋण ऋणं ऋणार्णम् । शीतः ऋणः शीतः ॥

श्रुते च तृतीयासमासे षष्ठाऽऽह् । ३६ । अन्यत्र परमर्तः । उपसर्गाद्
वर्णांस्तादृकारादौ धातो आह् भवति । ३७ । उपाहति प्रार्थति ॥ श्रु-
कारादौ मामधातो या । ३८ । उपाधीयते उपधीयति । प्रार्थनीयति
प्रार्थयति ॥ श्रुकारादौ आह् भति वाच्यम् । ३९ । उपसर्गादीयति उप-
कारीयति ॥ ह् अह् । ३० । अवर्ग अवर्गे परे सङ् अवर्तते । तत्र हफार-
तत्तत्तत् ॥ श्रुल्लघर्णयोः सावर्ण्यं वक्तव्यम् । ३१ । अक्षरगणितानि-
तद्वदप्योऽपि सप्तम्य वाच्यम् । हेतु वकारः हीतुकारः इत्यवयवः । परिभङ्ग-
इ यं स्वरं (म ३ सू १) उच्यते हि (म ३ सू ५) पपङ्ग पत्यङ्ग ॥

रक्षपोर्दक्षपोर्ध्व वासपोर्ध्वयोस्तथा ॥

वदन्त्येषां च सावर्ण्यमलङ्कारविदो जनाः ॥ ३५ ॥

य दे दे । ३२ । अवर्ण वकारं देकारे च परे सङ् देकारो भवति । तत्र यथा
तथैवा । तत्र देवर्षि तवैवम् ॥ आ भी औ । ३३ । अवर्ण आकारे औकारे
च परे सङ् औकारो भवति । तत्र ओदनं तनीदनं । तत्र औमत्वं तन्नामत्वं ॥
ओमोत्वादी । ३४ । अवर्णस्य औटोपुवां वरुणोः समसो सति सङ् वा ओ म-
वति । विम्ब ओढ विम्बोष्ट विम्बाठ । स्फुट आनु स्पृष्टानु स्पृष्टानु । समसो
किम् । तत्र ओठं तवीठं ॥ इति स्वरसंधिप्रक्रिया ॥ ३ ॥

अथ प्रकृतिमात्रं लक्ष्यते । प्रकृतेयस्यास्मिन्मस्य रूपस्य भवने प्रकृतिमात्रं ॥
मामी । १ । मरुतोऽमी संधिं न प्राप्नोति । अमी आसिष्य ॥ औं द्वित्व ॥
ई च छ च द च ये द्वित्वं इकाण्यस्य रुकाण्यस्य एकाण्यस्य च श्रुत्यो द्वित्वे वर्तमान
संधिं न प्राप्नोति । मजीशरिवन्म्यम् । अमी अत्र । पट्ट अत्र । माडे आनय । मगी
इव मजीव ॥

मजीशरिवन्म्यं सुम्बेते प्रियौ यास्वतरी मम ॥

दियमार्जोः तु तो द्यम्यो मरुस्तमद्वमद्वर्षात् ॥ १६ ॥

रोहसी इव रोहसीः । देपटी इव देपटीः । जपटी इव जपटीः । जपटीयाभाप्यपटी इव जापा-
पटी ॥ औ मिपात् ॥ ३ । आच आच अच दच एच जच वच एच देच
ओच औ च औमा औ इति पुबद् पद् वा निपातः । आचरनिपात आचरनिपात
एचररश्च संधिं न प्राप्नोति । आ एच मयसे । नो अत्र स्थातव्यम् । उ उतिष्ठ
इ इन्द्र वय । अ अवेदि । आमहगाहारी न निषेधः । तया चोक्तम् ॥

इपद्भ्यं क्रियापाग मयावर्धभिर्वर्षा ॥

पतमाने द्वित्वं विद्याद्याक्यस्मरणपारहित् ॥ १७ ॥

भोत्तेभरेराखे न त्वमामृताद्ब्रह्मोऽप्रितर्हि ॥

आ पर्व संधेवर्धार्थं आ पर्वं सट्त्वा हरे ॥ १८ ॥

गगमो भवति । टिस्कितायाधन्तयोयक्तप्यी । १४। निष्वाशरी कित्वाहन्ते ।
 यम् चित्रम् रजनाभ्रम् । मशान्नोत्त भ्रास्तनोति । १५। चण्डा
 । १५। नादस्य पश्य मे परे वा यगाद्यमो भवति । मुनिर् हरे
 मनाक्षर मराक्षर मदीक्षर मवाभिष्टु । रुग्णां स्वस्वादि स्वरं
 । १६। पदान्त स्थिता उच्चारणकारणकारण नृस्तादुत्तरा हिर्मन्त्रित
 स्वे परे । प्रत्यङ् इव मत्याहुषम् । सुमय इह सुमयिह । यम् इह
 यम् इह । यम् इह रागाभ्रम् ॥ १७। पुन्यादुत्तररक्तकारे हिम
 वति ॥ छसे चपा अस्थानाम् । १८। सप्तार्था छसे परे वपा भवन्ति ।
 त्व छने त्वच्छत्रम् ॥ दीर्घावपि च यक्तव्यम् । १९। दीमादुत्तररक्तकारे
 निर्मदाव । छेछ छेछ । द्विछ-द्विछ ॥ अपिशिरारोर्वात्तान्ताहेतिवचनम् ।
 छमी अमा छमीछायाम् छमीछायाम् ॥ आहूमाहूम्यां च यक्तव्यम् ।
 २०। आच्छन्दयति । मोच्छदत् ॥ मोच्छुस्वारः । २१। पदान्ते
 वर्तमानस्य मकारस्यानुस्वारो भवति हसे परे । तम् इसति च इसति ।
 एदुम् इषा एदुम् इषा । कैमायस्तकसाने अनुस्वारमिच्छन्ति ॥ अक्खान घा
 । २२। अवसाने मकारस्यानुस्वारो वा भवति । वेद इवम् ॥ मक्षापदान्ते
 हसे । २३। नकारस्य मकारस्य आपदान्ते वर्तमानस्यानुस्वारो भवति हसे
 परे । क्षान्सि यक्षांसि । फ्याशांसि फ्यांसि । कम्स बंस ॥ अमा धयेत्य
 । २४। अनुस्वारस्य अमा वा भवन्ति धये परे । नन्दकस्यानुस्वारस्य वञ्च अमा
 प्रासा केन क्रमेण भवन्ति अन्य यवस्य सृज्या । शांसि शान्त ॥ या पद्मा
 न्वै । २५। पदान्ते वर्तमानस्यानुस्वारस्य अमा वा भवति धये परे । त कुरति
 चकुरेति । तं तनाति तन्वनोति । त जायति तज्जायति ॥ वयं धर्मा
 न्वः । २६। वन्धे परे वर्धन्तो भवति । वर्धमाने परस्पर स्यात् । संघटा संघ्य-
 न्वा । यक्रस्याम्यसर्वार्थान्नेऽपि यक्रस्य यकार एव सर्वार्थः । स यसरः सैरा
 स्तर ॥ भनपचकुपूर इकारेऽनुस्वारस्य ये ययाधर्मं भवन्ति । २७। कि
 इडपाठि किम् इडपाठि । कि इतं किन्तु । कि वा किम् । कि इडपाठि
 किन्तुइडपाठि । कि इडावपि किन्तुइडावपि ॥ अणो लुकट्टकृपा हरि । २८।
 उच्चारणकारणः गुप्ते परे कुट्टकप्रणामो वा स्यात् । माहू वढ मौरसः माहूवढ ।
 सुमय एत सुमयद्रष्टु सुमयृष्ठ । अ स्वरः २९। अनुस्वारस्य मकारो मराव
 नरो परे कि अस्ति निमित्तम् ॥ ३०। अनुस्वारस्य मकारो मराव
 हस्तरूपेषु परत । ज्ञात्रश्च ज्ञाज्ञेयः । साम्यम् च विधीय च साम । सि च
 षाति । ईशान् राजा ॥ यकारा लुण्ठवर्गेषु पररूपमापद्यते ॥ ३१ ॥
 तिष्ठति गिरि ॥

अथ विसर्गसंधिनिगद्यते ॥

[illegible]

सैन्य द्वाहाएषी राम सैन्य राजा पुषिष्ठिरः ॥

सैष कर्णो महात्यागी सैष भीमो महाबलः ॥ २० ॥

कचिन्नमिनोऽपे छोपश । १६ । मामिन परस्य विसर्जनीयस्य अपे
मवाति कचिद्वे परे । मूमी आद्वे मूम्पाद्वे ॥

यदुक्तं शौकिकायेह तर्ज्यं बहुलं भवेत् ॥

सेमां मूम्पाद्वे सौपामित्पादीनामनुष्टता ॥ २१ ॥

कचिद्वप्रवृत्ति कचिद्वप्रवृत्ति कचिद्विभाषा कचिद्वम्यवेध ॥
विधेर्विधाम बहुधा समीक्ष्य चतुर्विधं बाहुल्येन यद्वन्ति ॥ २२ ॥

वर्णांगमो वर्णविपर्ययश्च द्वौ चापरो वर्णविचारनाशौ ॥

यातास्तद्वर्णविशयेन योगस्तद्वच्यते पञ्चविधं निर्दिक्तम् ॥ २३ ॥

वर्णांगमा गलन्द्वावौ सिद्धे चतुर्विपर्ययः ॥

पादशादी विचारश्च वर्णनाशौ पृथग्वरे ॥ २४ ॥

वर्णविचारभाषाभ्यां धातोरीतिशेषेन यौ ॥

योगं तु तद्वर्णते मीढेर्मपरसमरोविषु ॥ २५ ॥

नित्यम्भेन निस्तम्भेन । सुन शिष्टे चित्तु सुनक्षिणेभ्यः । इत्तु तद्वर्णपृषी-
रम् ॥ आत्स्यस्यौह । १७ । आकारे कते च परे विसर्जनीयस्य सह च
कचिन्नवीति मूमेत्मा ॥ इति विसर्गसंक्षिप्तक्रिया ॥ ५ ॥

अथ विमक्तिर्निमाय्यते । सा क्रिया । स्यारिक्त्यादिभ्यः विमक्त्यमर्त्तं पदम् ।
१३ । तत्र स्यारिक्तिमन्तिर्नाशो योग्यते ॥ अविमक्ति नाम । २ । विमक्तिर
हितं बाधुवार्जितं चार्थद्वयकं नामीक्यते । कृतद्वितसमासाश्च प्रातिपदिकसंज्ञा
इति वर्तिषु ॥ तस्मात् । ३ । तस्मात्तान् परां स्वाद्य सत विमक्तयो भवन्ति ।
तन्नाप्येमांशैकत्रादिज्ञायां प्रथमैकत्रयमिति ॥

एकत्रयनम्	द्वित्रयनम्	चतुर्वयनम्
१ सि	मी	अम्
२ मम्	मी	सम्
३ टा	म्याम्	मिस्
४ डे	म्याम्	म्यस्
५ डति	म्याम्	म्यस्
६ ङस्	मीस्	अम्
७ डि	मीस्	सुप्

मकराण्यं बुद्धिद्वौ देवशब्दः । देव सि शत स्थिते । इत्यत्रः सौरीति चिदो-
णापः ॥ श्लोकिखगः । ४ । सप्तारोपबोविसर्जनीयादंता मरत्पपातो रते परा
मे च । चकाराण्यन्ते वमयोबाधुनाशौ । देवः । द्वितदिगभाषा म् । भीभी
मी / ५ । २ । ३ । ४ । ५ । ६ । ७ । ८ । ९ । १० । ११ । १२ । १३ । १४ । १५ । १६ । १७ । १८ । १९ । २० । २१ । २२ । २३ । २४ । २५ । २६ । २७ । २८ । २९ । ३० । ३१ । ३२ । ३३ । ३४ । ३५ । ३६ । ३७ । ३८ । ३९ । ४० । ४१ । ४२ । ४३ । ४४ । ४५ । ४६ । ४७ । ४८ । ४९ । ५० । ५१ । ५२ । ५३ । ५४ । ५५ । ५६ । ५७ । ५८ । ५९ । ६० । ६१ । ६२ । ६३ । ६४ । ६५ । ६६ । ६७ । ६८ । ६९ । ७० । ७१ । ७२ । ७३ । ७४ । ७५ । ७६ । ७७ । ७८ । ७९ । ८० । ८१ । ८२ । ८३ । ८४ । ८५ । ८६ । ८७ । ८८ । ८९ । ९० । ९१ । ९२ । ९३ । ९४ । ९५ । ९६ । ९७ । ९८ । ९९ । १०० ।

वसती । ३५ । सर्वदेवकारान्तात्परो जसुई भवति । अहप् (प्र २ सू ११)
 सर्व । सर्वम् सर्वो सर्वाम् । पूर्वतत्प्रक्रिया ॥ प्लुनो जीप्नन्ते । ३६ । ककारे
 फक्तवर्ज्ये । परस्य मकारस्य शकारादेशो भवति । अन्ते स्थितस्य न भवति । तेन
 सर्वानित्वादि ॥ अथकुप्यन्तरस्यपि । ३७ । अथप्रत्याहारणे कर्गणेन पवर्गेण न
 मध्ये अथवानेऽपि भवति नान्येन । सर्वेण सर्वाभ्याम् सर्वौ । तत्पुर्णकवचने सर्व
 के इति स्थिते ॥ सर्वादि स्मट् । ३८ । सर्वदेवकारान्तात्परस्य चतुष्पञ्च-
 वनस्य स्मडाम्भो भवति । एपेपे (प्र० ३ सू० १३) । सर्वस्मै सर्वाभ्याम्
 सर्वेभ्यः । पञ्चमेकवचने सर्वं अत् इति स्थिते ॥ अत् । ३९ । सर्वदेवकारा-
 न्तात्परस्तात् रमडाम्भो भवति । दीर्घः । सर्वस्मात् सर्वाभ्याम् सर्वेभ्यः । सर्वयोः ॥
 सुडाम् । ४० । सर्वदेवकारान्तात्परस्याम् सुडाम्भो भवति । सर्वेभ्यः ॥
 किं स्मिन् । ४१ । सर्वदेवकारान्तात्परो किं स्मिन् भवति । सर्वस्मिन् सर्वयोः
 सर्वेषु । हेसर्व हेसर्वो हेसर्व इत्यादि । एवं विश्वदीनामेकस्मिन्पञ्चानां सर्वशब्द-
 वत्पक्षेयम् इतरवत्तमौ निहाय । ती प्रत्ययी इतरवत्तमः शब्दाः प्रमा ।
 तत्रैव विश्वशब्दः । विश्व विश्वी विश्वे इत्यादि । अभ्याम्भो नित्यं द्विवचनात् ।
 समौ २ उभाभ्याम् ३ समयो २ हेतमौ । समस्याभ्याम् द्विवचनाभावादिकवच-
 नवद्विवचने भवतः । समय समये । समयम् समयात् । समयेन समये । समय-
 स्मै समयेभ्यः । समयस्मात् समयेभ्यः । समयस्य समयेभ्यः । समयस्मिन् समयेषु ।
 हेतमय हेतमये । अन्यः अन्यो अन्ये इत्यादि । इतर इतरो इतरे इत्यादि ।
 कतरः कतरा कतरे इत्यादि । एवमेकस्मिन्पञ्चानां रूपक्षेयम् । पूर्वादीनां तु
 निष्पेक्षः । पूर्वा पूर्वा । पूर्वार्वादीनां तु भवानां जसु ईकारो वा वक्तव्यः
 । ४२ । पूर्व-पूर्वाः । पूर्वम् पूर्वा पूर्वान् । पूर्वेण पूर्वाभ्याम् पूर्व । पूर्वस्मै पूर्वाभ्याम्
 पूर्वेभ्यः । पूर्वार्दिभ्या नवभ्यो कश्चिदुपा स्मारिभ्यमो वा वक्तव्यो
 । ४३ । पूर्वस्मात्-पूर्वात् पूर्वार्भ्याम् पूर्वम् । पूर्वस्य पूर्वयो पूर्वेषाम् । पूर्वस्मि-
 न्-पूर्वे पूर्वयो पूर्वेषु । हेपूर्व हेपूर्वो हेपूर्वे-हेपूर्वे । वज्राब्दः । वर वरी वरे-
 परं इत्यादि । एकमन्तराश्वपर्मस्तानां रूपक्षेयम् ॥

सर्वादि सपनामाख्या न केहीर्जाऽप्यथा प्रभियाः ॥ ३७ ॥

पूर्वादिभ्यः अथस्थापि समेतैस्तुत्येऽन्तरस्यपुरिः ॥

परिधाम बहिर्पङ्क्तिभ्योऽर्थज्ञान्यन्यवाच्यपुः ॥ ३६ ॥

राभिधेयाप्यारपिनिष्फो इत्यस्या । अथस्थापि हिम् । इक्षिता नामक-
 कुशला इत्यस्य ॥ अथअथरमतयाप्यस्याधकक्षिपयममानांमसी या
 । ४४ । अथमा प्रयमी प्रयमे-प्रयमा । अरयः अरयो अरमे-अरमा । हेपं हेपात् ।
 तयप्यती प्रत्ययी । तहन्ता शब्दाः प्रागः । तयप्रत्ययान्ता द्वितयाभ्याम् । द्वितय-
 द्वितयी द्वितयः । द्वितया । एव द्वितयाभ्याम् । अथतत्प्रत्ययान्ता इय प्रयश्च । एव
 मेपयप्यतानां रूपक्षेयम् । तीप्तस्य सारात्पुं हिम् वा वक्तव्यम् । द्वितीयः द्वितीयी
 द्वितीयाः । द्वितीयं द्वितीयी द्वितीयाम् । द्वितीयेन द्वितीयाभ्याम् द्वितीये । द्वितीयस्मै-

सकारान्तात्परस्य सेर मयति स च द्वि । द्वित्वाष्टिलोपः । पिता ॥
 अर पञ्चसु । ६५ । अकारस्यात् मयति पञ्चसु पेरु । पितरौ पितरः । पितरम्
 पितरौ पितृन् । अरम् (प्र २ सू ७) पित्रा पितृभ्याम् पितृभिः । पित्रे पितृ-
 भ्याम् पितृभ्यः । अतोऽङ् (५० ६ मु ५२) पितु पितृभ्याम् पितृभ्यः । पितुः पित्रो
 पितृभ्याम् ॥ औ ॥ ६६ । ऋकारस्यात् मयति औ परे । पितरि पित्रो पितृषु । पित वि
 इति स्थिते ॥ धेरु । ६७ । अकारान्तात्परस्य धेरु मयति । स च द्वि । द्वित्वा
 द्विलोपः । ऐपितर ऐपितरौ ऐपितरः । एव जामाजाम् । एव वृक्षम् । सेर (प्र ७
 सू ६४) ना नरौ नरः । नरम् नरौ नृन् । नानुभ्याम् नुभिः । धि नुभ्याम् नुभ्यः ।
 कयो क व (प्र ६ सू ५६) नु नुभ्याम् नुभ्यः । नुः प्राः ॥ नृ घा ना
 मिदीर्यः । ६८ । वृक्षस्य नामि परे वीर्यो मयति । वृषा-नृणाम् । हो (प्र
 ६ सू ६९) नरि न्रो वृषु । हेन हेनरौ हेनरः । कर्दशाभ्यस्य पञ्चसु विप्र ।
 स्तुराद् ॥ ६९ । सकारान्तस्यसन्धिना ऋकारस्यात् मयति पञ्चसु पेरु । कर्ता
 वि इति स्थिते । पदादेशात्स्वरमयति सेर (६५) द्वित्वाष्टिलोपः । कर्तौ कर्तारौ
 कर्तारः । कर्तारम् कर्तारौ कर्तृन् । कर्त्रा कर्तृभ्याम् कर्तृभिः । कर्त्रे कर्तृभ्याम्
 कर्तृभ्यः । अतोऽङ् (५३) कर्तु कर्तृभ्याम् कर्तृभ्यः । कर्तुः कर्त्रो कर्तृणाम् ।
 कर्तरि कर्त्रो कर्तृषु । धेरु (६७) ईकर्त ईकर्तारौ ईकर्तारः इत्यादि । एवं
 मनुहोद्यमानास्तुपोद्यवद्वाद्यमधुवय ॥

स्वखा मता च नैष्टा च स्वष्टा कर्ता तयैयत् ॥

हाता पोता मदास्ता च द्यौर्म्यकाद्यः स्मृता ॥ २८ ॥

ठकारान्तस्यापि क्लोपुश्चाभ्यस्य पञ्चस्वधिषु दृढस्यपान्तता धा घञ्
 भ्या । ७० । क्लोटु वि इति स्थिते । रतुगर् (प्र ६ सू ६०) सेर (प्र ६
 सू ६४) क्लोष्टा क्लोष्टरौ क्लोष्टारः । क्लोष्टम् क्लोष्टरौ । अनेपि विज्ञेयगात् हे
 क्लोष्टो ईक्लोष्टरौ ईक्लोष्टारः । क्लिप्ति दृढस्यपञ्चानामागात् क्लोष्टन् । अमि शक्ति
 घञ्त्पयद्भागे वेति केचित् । क्लोष्टम् क्लोष्टन् ॥ दृढीयादीं स्वरादीं दृढस्य
 पान्तता वा वक्तव्या । ७१ । क्लोष्ट-क्लोष्टना क्लोष्टभ्याम् क्लोष्टभिः । क्लोष्टे
 क्लोष्टे क्लोष्टभ्याम् क्लोष्टभ्यः । क्लोष्ट क्लोष्टो क्लोष्टभ्याम् क्लोष्टभ्यः । क्लोष्ट-क्लो-
 ष्टो क्लोष्टो-क्लोष्टोः । क्लोष्टाहृतमसृणी वा लिङ् ॥ भित् । नित्वानित्पयोर्मध्ये
 नित्पनिषिमङ्गात् । इति मयमङ्गहागमे हृत एवद्वित्वाभावात् दृढस्यपञ्चानाम् न
 मयति । क्लोष्टनाम् । क्लोष्टरि-क्लोष्टौ क्लोष्टो-क्लोष्टोः क्लोष्टु । अकारान्ता अकारान्ता
 पञ्चमन्ताभ्यामसिद्धा । कीमारास्तस्यपान्तस्य कुशोर्वाती पृथमुपमाह । अयसिद्धा
 इति इत्यप्यहारे मत्तभिषानाहो । तेन एविष्णुर्जिमान्ते त्वयजुर्मरमाहायां तथा
 अनेकैर्मयमङ्गम् ॥

पुर्वित्यमातरि स्याद्वैभ्यामस्तु छताम्वरे ॥

षाभ्यादिरये महीये च विष्णाव धि मफीर्त्तवी ॥ २९ ॥

मम अकारस्य एवारी । अरम् (प्र २ सू ७) अ री र । अरम् है

[illegible]

अथ स्वरान्ता औकिङ्गा प्रवर्धन्ते । तत्र आकन्ती गङ्गाशब्दः । गङ्गा सि
इति स्थिते ॥ आपः । १ । आकन्तात्परस्य सेर्द्धो भवति । गङ्गाप्रमोदी । २ ।
आकन्तात्पर औदीकरमावधते । अहम् (म ३ सु ११) गङ्गे गङ्गा ॥ धि
रि । ३ । आकन्तात्पते भिरर्भवति । ऐगङ्गे ऐगङ्गे ऐगङ्गा । गङ्गाम् यङ्गे यङ्गा ॥
दीक्षोरे । ४ । आकन्तात्पटीयो पर्यायेर्भवति । एभ्यम् (म ३ सु ११)
गङ्गा गङ्गाभ्याम् गङ्गाभिः ॥ कित्ता चङ् । ५ । आकन्तात्परीणां डेङ्गिङ्गु-
ङ्गि इत्येतेषां कित्ता वचनात्ता यङ्गमसौ भवति । टङ्गुरः स्वाननिष्पत्त्याः । गङ्गायै
गङ्गुरभ्याम् गङ्गाम्बा । गङ्गायाः गङ्गाभ्याम् गङ्गाम्बा । गङ्गायाः गङ्गायैः गङ्गाया
म् । आम्बेनिपङ्ग (म ३ सु ११) गङ्गाम्बा गङ्गायै गङ्गासु । एवं भव्या
भव्याभ्याम्भवता । जम्बा जम्बे जम्बाः शेष गङ्गात्पट् ॥ भव्यादीनां धौ

पृथ्व्या । १ । अम्बादीनां धीं परं पृथ्वीं मयति । हेमम्ब हेमम्बे हेमम्बा ।
 यन्माम्बास्यो द्विस्वरो मात्रार्धः । एवं ये द्विस्वरा मात्रार्धस्तेषां धीं परं पृथ्वी
 ता स्यात् । हेमका हेमके हेमका । हेमका हेमके हेमका । अम्बादीनामिति
 कोऽर्थः । अर्धमात्रकृती जननीमात्रकृती द्विस्वराणां शब्दानां धीं परं पृथ्वी
 मयति ॥ इष्टकवतीनां न । ७ । इष्टकवतीनां अम्बादीनां धीं परं पृथ्वी
 न मयति । असंयोगा इष्टकवतीनां । असंयोगा इति किम् । हेमम्बाहे हेम-
 म्बासे हेमम्बिके । एवं अद्भ्योऽप्राप्तमालाहेमदीष्टकवतीनां । सर्वादीनां तु
 द्वित्वं निज्ञेयः ॥ आचराः क्षियाम् । ८ । अचरापन्तात्रात्र क्षिपो वर्धमाना-
 राप् प्रत्ययी मयति । सर्वा सर्वे सर्वा । सर्वां सर्वे सर्वा । सर्वया सर्वाभ्याम्
 सर्वाभि । सर्वा इति स्थिते ॥ यटोऽङ् । ९ । आचरात्सवारे परस्य यटः
 सुहाय्यो मयति पूर्वस्य चापोऽकारो मयति । सर्वा सर्वे सर्वाभ्याम् सर्वाभ्यः । स-
 र्वस्या सर्वाभ्याम् सर्वाभ्याम् । सर्वस्या सर्वयोऽम्बादिनिमित्तं (प्र ६ सू ६३)
 सर्वस्याम् सर्वयोऽम्बादिनां । हेसर्वे हेसर्वे हेसर्वा । एवं निम्बादीनां सवातम्बवद्वृत्तं
 हेमम् । अमयम्बस्य द्विचननटनविषयत्वाद्भवन्न प्रयोगः कर्तव्यः । नर्दन्निम्बव-
 द्भुव हेमम् । द्वितीयादृतीयाभ्याम्योस्तु द्वित्वं वा सर्वाशब्दवद्भुव हेमम् । प्रम्बादयो
 नर्दन्निम्बवत् द्वितीयादृतीयाभ्याम्योस्तु द्वित्वं वा सर्वाशब्दवद्भुव हेमम् । सीमया पूर्वस्य ।
 जराभ्याम् जराभिः ॥ जरायाः स्वररादी जरास्वा चक्षुष्यः । १० । जरा-
 भाप् इति स्थिते । ईर्षाः । आचः । (प्र ७ सू १) इति सेहोपः । जरा-
 जरासी-जरे जरासः-जरा । जरास-जराभ्याम् । जरासी-जरे जरासः जरा । जरासः-जरा-
 या जराभ्याम् जराभिः । जरासे-जराभ्याम् जराभ्याम् । जरासः-जरायाः
 जराभ्याम् जराभ्याम् । जरासः जराया जरासी-जरायो जरासी-जराभ्याम् । जरासि
 जराभ्याम् जरासी-जरायोः जरासु । हेजरे हेजरासी-हेजरे हेजरास-हेजरा । जरास-
 विभिरभ्येते । एकदेशाद्विभक्तमन्त्रमन्त्रवतीति न्यायात् । केचिद्व्याख्यातव्यं आ-
 चरीति । जरासः स्वररादी निर्जरभ्यापि मयति । निर्जराः निर्जरसी निर्जरी निर्जरसः
 निर्जरा । निर्जरसम्-निर्जरम् निर्जरसी-निर्जरी निर्जरसः निर्जरान् निर्जरसेन-नि-
 र्जरसा-निर्जरेण निर्जराभ्याम् ॥ भिस्तः ऐस् चक्षुष्यः । ११ । निर्जरसी-निर्ज-
 रै । निर्जरसे-निर्जरस्य निर्जराभ्याम् निर्जरस्य । निर्जरसः-निर्जरसात्-निर्जरात्
 निर्जराभ्याम् निर्जरस्य । निर्जरसः-निर्जरस्य निर्जरसी-निर्जरस्य निर्जरसम्
 निर्जरसात् । निर्जरसि-निर्जरे निर्जरसी-निर्जरस्य निर्जरसु । हेनिजर हेनिजर
 सी-निर्जरी हेनिजरसः-हेनिजरा । इकारान्तः कीदृशो बुद्धिशब्दः । तस्य षष्ठसु
 इति शब्दप्रक्रिया । बुद्धिः । श्री सू (प्र ९ सू १८) बुद्धी बुद्धयः । हेबुद्धे हे
 बुद्धी हेबुद्धयः । बुद्धिम् बुद्धी बुद्धी । पुंस इति विशेषणान्वित्यां शब्दः सकारस्य
 नकारादयो न मयति । बुद्ध्या बुद्धिभ्याम् बुद्धिभिः ॥ इबुद्धयाम् । १२ ।
 यियां पर्यमाणाभ्यामिकरादीकाम्यां बरेषां द्वितीयादृतीयाभ्याम्यो मयति ।
 एव स्तरे (प्र ९ सू १) । एवेपे (प्र ९ सू १२) बुद्धये (भित्ति प्र ९

भवौष्ठरमीवरीचन्मीर्धाहीभीजासुवात्ततः ॥

सप्तानामेव शब्दानां सिल्लोपा न फट्वाचन ॥ ३० ॥

एवं भूशब्दो भूशब्दश्च । भूः भूमी भूतः । भूयम् भूतो भूतः । भूया भूय्याम्
भूमि । भूवै- भूवे भूय्याम् भूय्य । भूता भूतः भूय्याम् भूय्य । भूता-भूत
भूतो भूतो-भूताम् । भूता-भूति भूतो भूतः । हेम हेमगी हेमनः । एवं भूशब्दः ।
भूः भूतो भूतः । भूयम् भूतो भूतः । भूता भूय्याम् भूमि । भूने-भूने स
भूय्याम् भूय्यः । भूता-भूतः भूय्याम् भूय्य । भूताभूत भूतो भूतो-भूता-
म् । भूतो-भूति भूतो भूतः । हेम हेमगी हेमनः । एवं भूशब्दः । भूम् भूतगी
भूतनः । भूतस्यस्य यौ हस्त इति केचित् । हेमन् हेमन् हेमन्तुयौ हेमन्तयः ।
पञ्चगम्यादीनां महीतः । वयः वयौ वयः । हेतु हेतौ हेतयः । शेष नदी
यत् । एवं जम्भूः जम्भ्या जम्भ्यः । हेमन् इत्यादि । लकारान्तो मातृशब्दस्तस्य
निघात्यक्रिया । सारा (म ६ सू ६४) माता मातरी मातरः । मातरम् मा-
तरी । टीकिङ्गताञ्जलि मातुः इत्यादि । हेमात् हेमातरी हेमातरः । सारस्य
स्य कर्तृशब्दवत्क्रिया । सारा सारारी सारारः । सारारम् सारारौ । शसि
(म ६ सू ८) ससुः । हेमात् हेमातरी हेमातरः । शिष्यस्य शिष्यशब्दवत्
क्रिया । रा रायौ रायः । हेराः । गोमासस्तु पुर्णतः । गोमासस्य गोमासशब्दवत्
क्रिया । नी नायौ नायः । हेनी हेनायौ हेनायः ॥ ॥ इति गणान्तरीकिङ्ग
मक्रिया ॥ ७ ॥

अथ त्वरास्ता नपुंसकलिङ्गाः प्रवर्त्यन्ते । तत्राकारस्तु पुच्छश्चम् । तस्मै
प्रथमाद्वितीयेकवचने ॥ अतोऽम् । १ । अत अम् । अकारास्तामपुंसकलिङ्गा
त्वरयो स्त्रीरम् भवत्यपी । अमा प्रहणं शुभ्यावृत्तम् । अम्शसोरस्य (प्र १
सू १) पुच्छम् ॥ ईमी । २ । नपुंसकलिङ्गात्तर औ ईकारमापद्यते ।
अइप् (प्र १ सू ११) पुच्छे ॥ जशदास्तां शिः । ३ । नपुंसकलिङ्गात्
रयोर्नग्नसोऽपि शिर्मयति । जकारः सर्गादेशार्थः ॥ गुरुः शिष्टं तयस्य दस्त
व्यः । ४ । वतीनिर्दिष्टरमेभ्यस्याववाहः ॥ शुमयम् । ५ । शुम् अयम् । नपुं
सकस्य शुमानमो भवति औ परे । यमप्रत्याहारस्तत्र न भवति ॥ मिदन्त्या
स्त्यरात्परा दस्तव्यः । ६ । उकार उच्चारणार्थः । मन्त्रः स्वाननियमार्थः ॥
मोषधायाः । ७ । नः उपधायाः । नान्तसोषधाया दीर्घो भवति औ परे धिर
जितेषु पक्षसु परेषु नामि न । मोषधाया इत्यत्र छन्दसि तु भवतीति निष्प्रास
वि ॥ छन्दोयस्सुधाणि मन्त्र्यतीति बचनात् । पुष्टानि । पुनरपि पुष्टम् पुष्टे पु
ष्टानि । तां देवता । पुष्टेन पुष्टाभ्याम् पुष्टौ । पुष्टाय पुष्टाभ्याम् पुष्टेभ्यः ।
पुष्टात् पुष्टाभ्याम् पुष्टेभ्यः । पुनस्य पुन्यपी पुष्टानाम् । पुष्टे पुष्टयो पुष्टेभ्यः ।
देवता देवता देवतामि । एतं मूलफलप्रपञ्चपुष्टपुष्टद्वयम् । सर्गादीनाम
कारास्तामन्यापि ब्रह्मण्यतिरिक्तानां प्रथमाद्वितीयां पुष्टाभ्याम्प्राप्तिः । अत
तो सर्गमि । एकारप्राप्यः । तोर्न पुनस्य । सर्गेन पुष्टाभ्याम् सर्गः । तस्मै सर्गम्याम्

पानिमित्तमुपादाय पुंसि ण्यद् मघर्त्तौ ॥

नपुंसके तदेव स्यादुक्तपुंस्कं तदुच्यते ॥ १३ ॥

ग्रामभ्या-ग्रामजिना ग्रामणिभ्याम् ग्रामणिभिः । ग्रामण्ये-ग्रामणिने ग्रामणिभ्याम्
ग्रामणिभ्यः । ग्रामण्य-ग्रामजिन ग्रामणिभ्याम् ग्रामणिभ्यः । ग्रामभ्य-ग्रामजिन
ग्रामभ्यो-ग्रामजिनो ग्रामभ्याम् । मुञ्चतस्यामि रीर्षः । ग्रामणीनाम् । ग्रामभ्याम्
ग्रामजिनि ग्रामभ्यी-ग्रामजिनो ग्रामणिषु । हेग्रामणे-हेग्रामणि हेग्रामणिनी
हेग्रामणीनि ।

एक एव हि यः शब्दस्त्रिषु छिन्नेषु वर्तते॥

षष्ठमवर्षमाश्रयाति अरुपुंम्बं तदुच्यते ॥ ३६ ॥

पीलुर्गसा फलं पीलु पीलुने न तु पीलुष ॥

पूरे निमित्त्यं पीदुषं तप्यात्वं तपफले पुनः ॥ ३४ ॥

इत्वादिशो संप्यक्षराणामिच्छारोकारौ च वक्तव्यौ ॥१८॥ सुबु यपो
यस्य तत् सुति सुतिनी सुतिनि । पुनरप्येवम् । सुतिना सुतिनि । इमो-इमुनि हेमुनि
हेमुनि । ईकारान्ता ममुनि । मधु मधुनी मधुनि । पुनरप्येवम् । स्वरारो
नामिन रारे (सु ११) इत्यादि । ककारान्त कवप्राप् । कत् कर्त्तृनी कर्त्तृ
नि । पुनरप्येवम् । हेकत्-हेकर्त्तृ हेकर्त्तृनी हेकर्त्तृनि । कर्त्ता-कर्त्तृणा इत्यादि ।
सोमना धीर्मस्य तत् सुय सुयुनी सुयुनि । हेमुणी-हेमुण हेमुचुनी हेमुचुनि । सु-
युना-सुयुना इत्यादि सर्वमुनेषम् ॥ इति स्वरान्तरपुलकरीद्वयप्रक्रिया ॥ ८ ॥

अथ इसान्ता पुलिङ्गा मन्त्रमन्तः । तत्र इकापन्तो अननुहस्यः । अननुह
सि इति स्थिते ॥ पञ्चस्वननुहः । १ । पञ्चस्वननुह आमागमो भवति ॥ खा
वननुहः । २ । अननुहस्यस्य सौ परे नुमागमो भवति ॥ संयोगान्तस्य
सौपः । ३ । संयोगान्तस्य सौपो भवति रसे परान्ते च । इसेपः सौपः
(म ६ सु ३६) नुम्बिसामप्याहतामावः । अननुहान् अननुहायै अननुहाः ।
अननुहान् अननुहायै अननुहः । अननुहा ॥ अस्ता रसे । ४ । वस् वस् ध्वस्
अन् अननुह इत्येतेषां रसे परान्ते च इत्ये भवति । अननुहानाम् अननुहिः ।
अननुहे अननुहानाम् अननुहः । अननुहः अननुहानाम् अननुहः । अन
नुहः अननुहो अननुहानाम् । अननुहि अननुहो । एतेषां वपा कसानाम् (म ४
सु १८) अननुहासु ॥ धावम् । ५ । अननुहस्यस्य बी परे अमागमो भव
ति । हेमननुह हेमननुहायै हेमननुहाः । गावुहस्यस्य मेरः ॥ दावुहः । ६ ।
शारेबाठाहकारस्य धावः भवति पातोर्गसे परे माग्नश्च रसे परान्ते च । गोदुहः सि
इति स्थिते ॥ धादिजवानां प्रधान्तस्य प्रमाः स्वीयाः । ७ । पातोप्रमा-
न्तस्यासौ वतमनानां जवानां प्रमा भवति सफारे वद्वये च परे माग्नश्च रसे परान्ते
च ॥ पावस्ताने । ८ । अवसाने वतमानानां प्रमाणां जवा भवति वपा पा
॥ धिन्धमोभवसानम् । ९ । वयनाममासौ अवसानस्य स्यात् । गावुहः—गोदुहः
गावुहो गोदुहः । गोदुहान् गोदुहो गोदुहः । गोदुहा । मकास्यौ शारयः (नृ० ६)

संज्ञम् । सगस्मात् सर्गाभ्याम् संज्ञम् । सर्गस्य सर्गोः संज्ञम् । सर्गस्ति
 सगसो संज्ञु । हेसर्ग हेसर्ग हेसर्गानि । अम्यादीनां यथानां निर्गोचोऽस्ति । अम्य सि इति
 स्थिते ॥ मयन्यादि ॥ १८ । १७ अम्यादे । अम्यादेमणात्प्राप्तो त्यमो इत्युच्यते ।
 मकर सर्गादेशार्थः । मकार उच्चारणार्थः । वागसाने । (म ९ सू ८) इति
 यमे इत्यमि मरति । अम्यद्-अम्यद् अन्य अम्यानि । पुनरप्येयम् । हेसं सर्ग-
 द् । अम्यत्तत्-अम्यत्तत् अन्यतरे अम्यत्तानि । इतरत्-इतरत् इतरे इतरानि ।
 मतरत्-मतरत् मतरे मतरानि । पतमद्-इतमद् पतमे पतमानि । हेसं सर्ग
 वद्वम् प्रथमादिषु पुनरुच्यते । प्रथमं प्रथमे प्रथमानि । अस्मिन्तो नपुंसकस्ते
 सोमपद्मादि । सोमप सि इति स्थित ॥ मपुंसकस्य । ९ । मपुंसकस्य ह्रस्वो
 मरति सर्गांस्तु विभक्तिषु पठ्यते । अतोऽयम् (म ८ सू १) सोमपम् समये
 सामपानि । हेसोमप हेसं पुनरुच्यते । इकारान्तोऽस्मिन्मात्रम् ॥ मपुंसकात्स्यमो-
 लुङ् । १ । मपुंसकस्ति मरत्योः स्पर्शान्तरादि । अस्ति ॥ नामिनः स्वरः ।
 ११ । नाम्यन्तस्य नपुंसकस्य नुमागमो भवति विभक्तितरे । परे अस्मिन् । अ-
 स्मीनि । पुनरप्येयम् ॥ अद्यास्मिन्नां शास्त्रादी । १२ । अद्य वेत्यव्ययम् । अस्मात् ।
 इत्यादी अस्यादीनां नुमागमो भवति इकारस्य आकारादेशो भवति शास्त्री स्त्री
 परे । सप्त आदिषु सप्त शास्त्रादि । यति । शास्त्रादिषु सप्तपुंसविज्ञानो बहुव्रीहिः ।
 यथा चित्रपुष्पवृक्षम् ॥ अद्यापि स्वरान्तरात्पुनरुच्यते । १३ । नाम्यन्तौ-
 यथा अकारस्य लोपो भवति इत्यादी एते परे लङ्गिहे इति ईकारे च । मकर
 वङ्गाद्यन्तर्गतानां पुनरुच्यते न भवति । अम्यपुनराद्यन्तर्गतानां लङ्गिहे इति
 बहुव्रीहिः । अम्यपुनरुच्यते । अद्य इत्योऽपि प्रथमम् । अस्मा अस्मिन्मात्रम् अ-
 स्मिन्मा । अस्मी । अस्मिन्मात्रम् अस्मिन्मा । अस्मिन् अस्मिन्मात्रम् अस्मिन्मा ।
 अस्मिन् अस्मिन्मा अस्मिन्मा ॥ अस्मिन्मा । १४ । वेत्यव्ययम् । इकारो परयोर्वा
 अकारस्य लोपो भवति । अस्मिन्-अस्मिन् अस्मिन्मा अस्मिन्मा ॥ अस्मिन्मा मपुंस
 के लोपो वा गुणो वक्तव्यः । १५ । इत्यव्ययम् । वेत्यव्ययम् । लङ्गिहे ॥

संज्ञोचने लङ्गामलङ्कारूपं सान्तं लघा

नान्तमप्याप्यवृत्तम् ॥ माध्यमिद्विर्वादि

गुणं स्थित्यन्ते मपुंसकस्य व्याघ्रपदां धरिष्ठ ॥ ३१ ॥

इत्थं व्याघ्र इति नामिनीयामिद्विर्वादिः । हेमस्ते-हेमस्ति हेमस्मिन्मा
 हेमस्मीनि । एव इति स्थित्यन्तमप्यवृत्तम् । इकारान्तो वारिष्ठः । वारि वारिणी
 वारिणि । पुनरप्येयम् । वारिणा वारिण्याम् वारिमि । वारिणे वारिण्याम् वारिण्या ।
 वारिणः वारिण्याम् वारिण्या । वारिणः वारिणी वारिण्याम् । वारिणि वारिणो वा-
 रिणु । हेवारि-हेवारि हेवारिणी हेवारिणि ॥ मपुंसकस्य । १६ । मपुंसकस्य ह्र-
 स्वो भवति स्वरादौ । नामिनः स्वरः (सू ११) इति नुमागमः । प्रथमं प्रथमे प्रथ-
 मानि । पुनरप्येयम् ॥ अद्यापुनरुच्यते पुनरुच्यते । १७ । अम्यपुनरुच्यते
 नाम्यन्तं मपुंसकस्ति शास्त्री स्त्री परे पुनरा भवति ॥

अवयव अवयवो अवयवाज । अवयवाजम् अवयवाजो अवयवाज । अवयवाज अवयवो-
 म्यम् अवयवोभिः । अवयवाजे अवयवोभ्याम् अवयवोभ्यः । अवयव-सु-अवयवस्तु । हे
 अवयव हेअवयव हेअवयवाजो हेअवयवाज । तुरासाह्नुम्य मेव । हो ह् (सू-
 ११) ॥ सहे प सारि । १५ । सहे सकारस्य नकारादेशो भवति सति
 सति । वावसाने (सू ८) तुरापाह्नु-तुरापाह्नु तुपसाह्नी तुपसाह् । तुरासाह्नु
 तुरसाह्नी तुरसाह् । तुरसाह्नु तुरापाह्नुम्यम् तुरापाह्नुम् । तुरसाहे तुरापाह्
 म्यम् तुरापाह्नुम् न्यादि । हेतुरापाह्-हेतुरापाह् हेतुपसाह्नी हेतुपसाह् । रेफ-
 म्बतुराह्नुम्यो नित्य बहुवचनम् ॥ चतुराह्नुम्यो नित्य ॥ १६ । चतुराह्नुम्यस्या-
 मागमो भवति चतुस्तु परेषु द्वौ च न । चत्वार चतुर चतुर्भिः चतुश्च ॥ २-
 संख्यायाः । १७ । रेफान्तसक्यस्या परम्यागो पुद्गागो भवति । गत्वन्ति ।
 चतुर्न्म ॥ २ स्तुति । १८ । सप्तमीबहुवचने रोरेव विसृजनीमो नन्त्योरेकस्य ।
 चतुर् । अत्र सापञ्च मञ्चचतुर्विधं सप्तम् । तदन्त्या विरत्येभ्यो । मिषाद्यन्ते रो
 म्ब स मिषचत्वा मिषचत्वारो मिषचत्वार । मिषचत्वाह्नु मिषचत्वारो मिष-
 चतुर । मिषचत्वारो मिषचतुर्भ्याम् मिषचतुर्भिः । गौश्वे नुद् नेभ्यो । मिषचतुर्
 म् । प्राधान्ये तु स्वाह् । परमचतुर्म् ॥ धातुम् । १९ । चतुरस्रस्य धौ परे
 अमागमो भवति । हेमिषचत्वा हेमिषचत्वारो हेमिषचत्वार । नकारान्तो राजन्
 शब्द । राजन् सि इति स्थिते । नोपधायाः (प्र ८ सू ०) ॥ नास्ती मो
 छापशर्थाः । २० । नास्ति न छोप्य अघो । नास्ती नकारस्थानाममत्रस्य छोप्य
 भवति रसे पश्यन्ते चाघो । नकारान्तपिछाजो नकारस्य छोप्य न भवति । छुट्टा
 हितस्ति पापमिच्छे सुविन् । राजा राजानी राजान । राजानम् राजनी । अद्धो-
 ण स्वरे (प्र ८ सू १३) स्तो शुमिद्ध (प्र ४ सू ६) इति नकारस्य
 नकार ॥ जघाह् । २१ । जकारअकारसंयोगे ॥ इत्यपरं भवति । राज् ।
 राजा राजभ्याम् । योगानामुपपत्तं सप्तम् । छोप्यि पुनश्च स्तुतिः (प्र २ सू-
 १८) । इति निष्पात् । अद्धी (प्र ६ सू ११) तान् न । राजभिः । राजे
 राजभ्याम् राजभ्यः । राजा राजभ्याम् राजभ्यः । राजा राजेः राजा
 पति । वेदो (प्र ८ सू १४) राजनि राजो राजम् । अथा-
 भिति विशेषजातेराजन् हेराजानी हेराजान । परे मञ्चचत्वाह्नुम्यमत्र
 त्वम् । मञ्च मञ्चानी मञ्चान । मञ्चानम् मञ्चानी । अन्त्युक्त्यादिति रि
 सेवगाह्छोपो नान्ति । मञ्चन । मञ्चना मञ्चभ्याम् मञ्चभिः । मञ्चने मञ्चभ्याम्
 मञ्चम् । मञ्चन । इत्यादि । हेमञ्चन् हेमञ्चानी हेमञ्चान । आत्मा आत्मानो
 आत्मान । आत्मानम् आत्मानो आत्मान । आत्मना आत्मभ्याम् आत्मभिः
 इत्यादि । हेमञ्चन् हेमञ्चानी हेमञ्चान । सुषमा सुषमाया सुषमाजः । सुषम
 म् सुषमगौ सुषमा । सुषमम् सुषमभ्याम् सुषमभिः इत्यादि । हेमञ्चन्
 हेमञ्चानी हेमञ्चान । अन्त्युक्त्याह्नुम्यमत्र पद्यसु राजन्राजन्प्रक्रिया ।
 आ आना अन् । आन् आनी ॥ आह् । २२ । आह्वयत्वा अन् प्रजाति

सैन मस्य जर्त स्यान्नान्यस्य । अज्ञानम् । अज्ञाना अज्ञाहम्याम् अज्ञाहमि । अज्ञाने अज्ञाह-
म्याम् अज्ञाहम्यः । अज्ञानम् । अज्ञाहम्याम् अज्ञाहम्यः । अज्ञानम् । अज्ञानो अज्ञानाम् । अज्ञानि
अज्ञानि अज्ञानो अज्ञानम् । हेअज्ञानम् हेअज्ञानम् । हेअज्ञानम् । पुषा पुषगौ पुषम् । पुष-
णम् पुषगौ पुष्यम् । पुष्णा पुषम्याम् पुषमि । पुष्ये पुषम्याम् पुषम्यन्पुष्यम् पुषम्याम् पु-
षम्यम् । पुष्यः पुष्यो पुष्यम् । पुष्यि- पुष्यि । बी टिहोपो वेति वेचित् । पू-
रि पुष्पो रूपम् । हेपुषम् हेपुषगौ हेपुषगः । अर्यमा अपमणी अर्यमगम् । अप-
णम् अर्यमगौ अपमण्यः । अर्यम्या अर्यमम्याम् अपममि इत्याह । हेअममन् हेअ-
र्यमगौ हेअर्यमगम् । संख्याज्ञम्या पञ्चममृतयो बहुवचनान्तपञ्चिनु सकृत् । पं-
ञ्चम् पञ्च इति स्थिते ॥ जम्हासोर्द्ध्वम् । ३२ । पञ्चजनकारान्तसंख्याया परस्यामे
जम्हासोर्द्ध्वमवति ॥ ह्रस्वि न यस्मिन्नितम् । ३३ । ह्रस्वि सति तस्मिन्नितम्
कापि न स्यात् । तेन नोपवाया (म ८ सू ७) इति वार्धत्वम् न । पञ्च पञ्च
पञ्चमि पञ्चम्यः पञ्चम्यः ॥ पञ्चम् । ३४ । पञ्चजनकारान्तसंख्याया परस्यामे
मुहागमो भवति । नोपवाया (म ८ सू ७) नाज्ञो नो सोऽप्यधी (सू
२) पञ्चानाम् पञ्चम् । एवं सप्तन्त्रयन्त्रसप्तममृतम् । अष्टन्त्रयन्त्रसप्तमे ॥
अष्टनो ङी वा । ३५ । अष्टन्त्रयन्त्रसप्तममृतम् । अष्टन्त्रयन्त्रसप्तमे ॥
अष्टो अष्ट अष्टो अष्ट ॥ वास्तु । ३६ । वा वा वास्तु । अष्टन्त्रयन्त्रसप्तमे ॥
पञ्चम् निमित्तपु षाटेरन्त्र भवति । अष्टमि-अष्टमि । अष्टम्य-अष्टम्यम् ।
अष्टम्य-अष्टम्यम् । अष्टनम् । अष्टम् । अष्टम् । यौगवेदपि भातं जम्हासो-
र्द्ध्वम् वेत्तके प्रियाद्य-प्रियाद्यः प्रियाद्यनी-प्रियाद्यी प्रियाद्यन-प्रियाद्यन-प्रियाद्यी-
प्रियाद्यः । प्रियाद्यनं प्रियाद्यम्-प्रियाद्यनी-प्रियाद्यी प्रियाद्यन-प्रियाद्यी-प्रियाद्यन-
प्रियाद्यः । प्रियाद्यन-प्रियाद्यः प्रियाद्यम्या-प्रियाद्यम्याम् प्रियाद्यमि प्रियाद्यमि ।
प्रियाद्यन-प्रियाद्यः प्रियाद्यम्या-प्रियाद्यम्याम् प्रियाद्यम्य-प्रियाद्यम्यः प्रियाद्यन-प्रिया-
द्यः प्रियाद्यम्या-प्रियाद्यम्याम् प्रियाद्यम्य-प्रियाद्यम्यः । प्रियाद्यन-प्रियाद्यः प्रिया-
द्यः-प्रियाद्यी-प्रियाद्यी-प्रियाद्यी । प्रियाद्यि-प्रियाद्यनि-प्रियाद्ये प्रियाद्यनो-प्रियाद्यः प्रि-
याद्यम्-प्रियाद्यम् । हेप्रियाद्यन्-हेप्रियाद्यः हेप्रियाद्यनी-हेप्रियाद्यी हेप्रियाद्यन-
हेप्रियाद्यी-हेप्रियाद्यः ॥ प्रियाद्यनम् ॥ अर्थः ॥ अष्टपरम् ।

जसि बीण्येष रूपाणि हासि आस्यारि वि पुन ॥

आयपि घ्राणि रुपाणि शपे दे मे प्रियाएन ॥ ६५ ॥

मन्त्राणां हस्तसंज्ञा ॥ इत्यर्चनीयं पुंसि । ३० । इहम अयमर्थेति ।

इदं पदस्य पुंलिङ्गे अयनादेशो भवति सिद्धयितव्यः । अयम् । इति च नारी
 त्वत्परोक्षे (म ६ म ५५) त्रिते सुवर्णाकारः । इह औ इति स्थिते च चस्य
 म । ३८ । इत्य मः । त्वत्परोक्षे इहत्तस्य मत्तं भवति स्यादी परे । औ औ-
 औ (म ६ नृ १४) औ । स्यादित्यामर्तः (म ६ सु ३५) इमे ।
 मम इमौ इमान् ॥ अयं औसो । ३९ । अयं औसः । इहत्तं नारीशो भवति
 औसः परपो कृतस्य । टन (म ६ सु १) अनेन ॥ इत्यौ ॥ इति मः ।

ससादी स्तरे रेरे तद्विते ईपि ईकारे च । तद्विते स्तरे तु न भवति । अत्र निष्प-
 मकं वापिनीषमुग्रम् । अपुरमयोनामतद्विते । तेन माधर्मं भवति । हुन ।
 गुना अम्याम् अमि । हुने अम्याम् अम्यः । हुन अम्याम् इत्यादि । हेबन्
 हेबानी हेबान् । युता युतानी युतान् । युवानम् युवानी । युगन्सम्स्य बभ्र-
 स्योत्ते कृते । सारमै दीप्ये सह (म ३ सू ३०) मनः । युता युग्याम् यु-
 मि । यने युग्याम् युग्यम् इत्यादि । हेयान् हेयुतानी हेयुतान् । मयता मय-
 वतनी मयवत । मयतानम् मयवतानी । मयवन्सम्स्योत्ते कृते । उमो (म ३
 सू १३) मवानः । मयोना मयवम्याम् मयवमि । मवान् । मयवम्याम् मयवम्य-
 इत्यादि । हेमवन् हेमवतानी हेमवतान् ॥ मयवता बहुलम् ॥ ३३ ॥ मयवन्सम्स्य
 वा स इत्यन्तादेशः स्यात् । कचन्ती रित्कार्णवः । बहुलम्स्योत्ते निष्पद्यो म्यमि-
 चरन्ति । वितो नुम् (सु ६१) मयवन् । मयवन्स्योत्ते कृते (म ४ सू ३४)
 मयवन्ती मयवन्त । मयवन्तम् मयवन्ती मयवन्त । मयवता मयवन्तवाप्य
 मयवन्ति । मयवते मयवन्तवाप्य मयवन्तव इत्यादि । हेमवन् हेमवन्ती हेमव-
 वन्तः । ॥ 'स किल संपुन्यमूर्तिं सहायतां मयवन्तं पतिवधं महारथं । इति प्र-
 योगस्योक्तम् ॥ अधणञ्छाखनञ् ॥ ३४ ॥ नञ्पूर्वस्यार्जनस्य इत्यन्तादेशः
 स्यादसी विभक्तौ परत् । अर्ता अर्वन्ती अर्वन्तः । अर्वन्तम् अर्वन्ती अर्वन्त ।
 अर्वता अर्वन्तवाप्य अर्वन्ति । अर्वते अर्वन्तवाप्य अर्वन्तव इत्यादि । हेमर्वन् हेमर्-
 वन्ती हेमर्वन्तः । नञ्पूर्वस्येति किम् । नोपवाताः (म ८ सू ७) अनर्वा
 अनर्वाणी अनर्वाणः । अनर्वाणम् अनर्वाणी अनर्वाणः । अनर्वाणा अनर्वाण्यम् अ-
 नर्वाणि अनर्वाण इत्यादि । वयिन्सम्स्य मेव ॥ इत्योत्पञ्चसु । ३५ । इत्
 अत् पञ्चसु । पञ्चसु स्यादितु ण्याहीनामिक्कारस्याकारो भवति ॥ यौ नुद ।
 ३६ । ण्याहीनां बकारस्य नुडाकमो भवति पञ्चसु पौषु । वन् वन्ति इति
 स्थिते ॥ आ सी । ३७ । आ सी । ण्याहीनां टेट्ठं भवति सी रे । ण्या
 ण्यानी ण्याणः । ण्याणम् ण्यानी ॥ पय्यं टेट्ठं । ३८ । ण्याहीनां टेट्ठं
 भवति ससादी स्तरे रेरे तद्विते ईपि ईकारे च । वव । ववा पविम्याम् पविमि ।
 ववे पविम्याम् पविम्यः । वव पविम्याम् पविम्यः । वव पयो ववाम् । पवि
 पवी पवितु । हेपन्या हेपन्यानी हेपन्यानः । एवं पविन् वमुक्त्विन् मधुतप ।
 मम्या मम्यानी मम्याणः । वमुक्त्वा वमुक्त्वाणी वमुक्त्वाणः इत्यादि । ववित्स्-
 यस्य मेव ॥ इमां वी सी । ३९ । इन् इन् पुक् अर्यम् इत्येतेषां वी सी
 चावौ परे वववापा वीवौ भवति । वव्वी वव्विनी वव्विनः । वव्विनम् वव्विनी
 वव्विनः । वव्विना वव्विम्याम् वव्विमि । वव्विने वव्विम्याम् वव्विम्यः । व
 व्वितु इत्यादि । हेवव्विन् हेवव्विनी हेवव्विनः । वव्वव वव्ववनी वव्ववः । वव्व-
 वम् वव्ववन्ते । वव्वोपा स्तरे (म ८ सू १३) व्वो व्वे । ४० । व्वन् व्व-
 ने । इन्तेर्वातोईक्कारस्य वव्वं भवति वव्वववाप्ये नकारे परे व्वनवान् व्विति व्विति
 च रे ॥ व्वस्योगो व्वतनिवेवार्थः ॥ इन्तेरत्पूर्वस्य । ४१ । इन्तेरत्कारपूर्व

स्यैव नस्य णत्वं स्यादन्त्यस्य । अक्षान् । अक्षमा अक्षहम्याम् अक्षहभिः । अक्षमे अक्षह-
म्याम् अक्षहभ्यः । अक्षाम् अक्षहम्याम् अक्षहम्य । अक्षान् अक्षभो अक्षमाम् । अक्षानि-
अक्षहणि अक्षभो अक्षहसु । हेअक्षहन् हेअक्षहणो हेअक्षहण । पूषा पुषभौ पूषभ । पूष-
णम् पूषणौ पूष्ण । पूष्णा पुषम्याम् पूषभिः । पूष्णे पुषम्याम् पूषभ्याम् पूष्ण पूषम्याम् पू-
षभ्यम् । पूष्णः पूष्णो पूष्णाम् । पूष्ण्यि- पूषणि । औ टित्येपो वेति केचित् । पू-
षि पूष्णो पूषसु । हेपूषन् हेपूषणी हेपूषणः । अर्यमा अर्यमणो अर्यमण । अर्य-
मम् अर्यमणौ अर्यम्यम् । अर्यम्या अर्यमम्याम् अर्यमभिः इत्यादि । हेअर्यमन् हेअ-
र्यमणो हेअर्यमण । संख्याताभ्यां पञ्चम्यस्यतो बहुवचनान्वाञ्छितु संख्या । प-
ञ्चन् णसु इति स्थिते ॥ जङ्घासोर्नुक्तः । ३२ । पक्षारनक्षत्रान्तसंख्यायां परयो-
र्नक्षत्रसोर्नुक्तमपठि ॥ लुङि न लङिमित्तम् । ३३ । लुङि सति लङिमित्तं
कार्यं न स्यात् । तेन नोपधाया (म ८ सू ७) इति दीर्घत्वं न । पञ्च पञ्च
पञ्चमि पञ्चम्य पञ्चम्य ॥ प्यन् । ३४ । पक्षारनक्षत्रान्तसंख्यायां परस्यानो
मुक्तमपठि । नोपधाया (म ८ सू ७) याज्ञो नो ल्येप्पक्षौ (सू
२) पञ्चानाम् पञ्चसु । पञ्च सप्तम्यन्तस्यान्मपठय । अष्टन्शब्दस्य भेदः ॥
अष्टनो औ वा । ३५ । अष्टन्शब्दात्परयोर्नक्षत्रसोर्नुक्तं न भवति । द्विगादि
लोपः । अष्टौ अष्टमष्टौ अष्ट ॥ वासु । ३६ । वा वा वासु । अष्टन्शब्दस्य भासु
पठसु विभक्तिषु वादेरात्वं भवति । अष्टमि-अष्टमि । अष्टम्य-अष्टम्यः ।
अष्टम्य-अष्टम्यः । अष्टानाम् । अष्टसु अष्टसु । गौत्र वेऽपि आत्वं जहशस्तो-
र्वात्वं वेत्येके विषाष्ट-विषाष्ट विषाष्टनौ-विषाष्टी विषाष्टन-विषाष्टन-विषाष्टौ-
विषाष्ट्यः । विषाष्टन विषाष्टाम् विषाष्टानी-विषाष्टी विषाष्टन-विषाष्टौ-विषाष्टान्
विषाष्टा । विषाष्टन-विषाष्टा विषाष्टान्वा-विषाष्टम्याम् विषाष्टमि-विषाष्टभिः ।
विषाष्टने-विषाष्टे विषाष्टान्वा-विषाष्टम्याम् विषाष्टम्य-विषाष्टम्य-विषाष्टन-विषा-
ष्टा विषाष्टान्वा-विषाष्टम्याम् विषाष्टम्य-विषाष्टम्यः । विषाष्टन-विषाष्टा विषा-
ष्टौ-विषाष्टी विषाष्ट-विषाष्टम् । विषाष्टि-विषाष्टनि-विषाष्टे विषाष्टनो-विषाष्टि-वि-
षाष्टसु-विषाष्टसु । हेविषाष्टन्-हेविषाष्टा हेविषाष्टानी-हेविषाष्टौ हेविषाष्टान-
हेविषाष्टी-हेविषाष्टा ॥ धिन्कादा न-सर्वं वा कश्च परं ८ नि

जसि श्रीण्येष कृपाणि शसि न्वर्यारि ष पुन ॥

कापि श्रीणि कृपाणि कावे छे द्वि विषाष्टन ॥ ३५ ॥

मक्षरान्त इत्यन्तम् ॥ इवमादौ पुंसि । ३७ । इवम् अयमुपुंसि ।

इवम् इत्यस्य पुंसि विषये अयमादेशो भवति सिद्धितस्य । अयम् । द्विचनारी
त्पर्येहे (म ६ म ५५) इति सर्वाङ्गात् । इव आ इति स्थिते ॥ इवम्
म । ३८ । इवम् म । त्वरादीनां इकारस्य मत्वं भवति स्यादो पर । ओ औ-
भौ (म १ सू १४) इमी । सप्तद्वित्यादौ (म ६ सू २५) इमे । इ-
मम् इनो इमान् ॥ भन द्यौसी । ३९ । भन द्यौसा । न्योऽनादिभ्यो भवति
द्यौसा परयो लकारस्य । टेन (म ६ सू १) अनेन इत्यन्तम् । ४० । रिम म ।

इहम् सगरो भगरो च चरे भगरोदेधो भगति इत्यस्य । त्वरादिता-
 दत्तसिद्धौ पुनरत्तरिषानं सर्गाद्वर्षम् । तदाह । इत्यस्येति । अग्नी (प्र ६ सू
 ११) ग्यात् । आम्प्याम् ॥ भिस्तुभिस्तु । ४१ । इहमश्तोर्भिस्तु भिसेर भगति ।
 तेन भगारस्य अर्त्तं न । परिभ बहुते (प्र ६ सू १५) । एभि । इहम् के
 इति स्थिते । त्वरादेधेरत्तपारी (प्र ६ सू ५५) सर्गादे रपट्ट (प्र ६ सू
 २८) रम्प (सू ३९) अस्मै आम्प्याम् एम्प्य । इतिरत्त (प्र ६ सू १६)
 अत्त (प्र ६ सू ३९) अस्मात् आम्प्याम् एम्प्य । इत्यस्य (प्र ६ सू
 १७) अस्व । अन् टीसो (सू ३९) ओति (प्र ६ सू १८) एजम् (प्र
 २ सू ९) अनयो । सुधाम (प्र ६ सू १) रम्प (३९) परिभ बहुते
 (१५) किटत्त (प्र ६ सू २१) एगम् । कि स्मिन् (प्र ६ सू ३१)
 अस्मिन् अनयो एषु । त्वरादीनां संबोधनाभावः ॥ इहमोऽप्यन्वादेशो द्वि
 र्त्तीयादौ स्वेनावशो घक्तव्यः । ४२ । उक्तस्य पुनर्भाषणमन्वादेशोऽप्यम् एषो
 एनत् । एनै न एनयो एनयो । प्रज्ञाम्प्रज्ञस्य भेदः । मी मी घातौ । ४३ ।
 घातौर्मकरस्य नक्तमदेशो भगति रते वधान्ते च । मगान् प्रज्ञायौ प्रज्ञाम् । ४४-
 मज्ञान् हेमन्मौ प्रज्ञाम् । प्रज्ञाम् प्रज्ञायौ प्रज्ञाम् । प्रज्ञायौ प्रज्ञाम्प्रज्ञाम् प्रज्ञा-
 निम् इत्यादि । निज्ञाम्प्रज्ञस्य भेदः । निज्ञाम्प्रज्ञस्य त्वरादेधेरत्तपारीति सर्वप्रकारे
 छते सर्वप्रकारम् हेतुम् । व वी के । वम् वी वज्ज् । केव वज्ज्याम् के ।
 कस्मै काम्याम् केम्प्य इत्यादि । यकारान्तस्तरुमुत्सम् वस्व रते वधान्ते च अ-
 दिगतां शान्ततरम् शमात् रत्ते (सू ७) वावसाने (सू ८) तत्वमुत्त-
 त्वमुत्त तत्ववृषी तत्वमुत्त । तत्वमुत्तम् तत्ववृषी तत्वमुत्त । तत्वमुत्त तत्वमुत्तना-
 म् तत्वमुत्तम् । इत्यादि । हे तत्वमुत्त-हेतत्वमुत्त हेतत्ववृषी हेतत्वमुत्त । अक-
 रान्त सभ्राज्जम् ॥ छशाचराज्जम् च । ४५ । उक्तस्तरुस्य सकारान्तस्य
 वकारान्तस्य शान्तपञ्चमस्य शान्तपञ्चमस्य नक्तरी भगति बातोर्त्तसे चरे नाम्नश्च रते
 पदान्ते च । वस्य फलं इतिनिषेधार्थम् । तेन आप्याते हेतुस्थायै न भवति ॥
 वी वः । ४५ । व व । वकारस्य वलं भवति बातोर्त्तसे चरे नाम्नश्च रते व-
 दन्ते च । वावसाने (सू ८) ॥ मीराजि खमा वज्जै । ४६ । किञ्चते र-
 जौ परं समो मस्य म एव स्यात् । तेनानुस्वारभावः । सभ्राज्-सभ्राज् सभ्राजौ
 सभ्राजः । सभ्राजम् सभ्राजौ सभ्राजः । सभ्राजौ सभ्राज्स्याम् सभ्राज्मि इत्या-
 दि । सभ्राजम् । हेसभ्राज्-हेसभ्राज् हेसभ्राजौ हेसभ्राजः । पूर्व निराजायः ॥
 मुजैरसमासे । ४७ । मुजै लुटि मुम् स्यावसमासे ॥ किञ्चत्यप्यस्य कुः ।
 ४८ । किञ्चतस्य बावो नक्तयोऽप्येता स्यावसमासे क्ति पदान्ते च । मस्य-
 शब्देन मस्यान्तस्य म्भजम् । पुह । अगुस्वारपरस्यपौ । पुजौ पुजः । पुजम्
 पुजौ पुजः । पुजा पुज्याम् पुजिम । मुजै पुज्याम् पुज्यम् । वी कुः (सू ५३)
 छते वपा (प्र ४ सू १८) किटत्त (प्र ६ सू २१) कत्तसंवेने हा
 (सू १०) पुह । हेपुह हेवृषी हेवृषः इत्यादि । मस्यमासे किम् । म्भजपुह-

अन्धपुत्रो अन्धपुत्रः । अन्धपुत्रम् अन्धपुत्रो अन्धपुत्रः । अन्धपुत्रा अन्ध
 पुत्रम् अन्धपुत्रम् इत्यादि । समाध्वर्षस्य युजने नुम् । युक् समाध्वर्षानित्यम् ।
 वक्रान्तो विपादशब्दः । विपाद् विपाद् विपादो विपाद् विपादम् विपादो विपादः
 पद् । ४९ । वाङ्मयस्य पदादेशः स्याच्छास्त्री स्वरं परे तद्धिते ईपि ईकारे
 च । विपद् । विपाद् विपादशब्दम् विपादिम् । विपदे विपादशब्दम् विपादम् इ-
 म्यादि । हेविपाद्-हेविपाद् हेविपादो हेविपाद् । वक्रान्ताद्यन्तवृत्तमन्त्रपदश-
 ष्वा । अहंति इति रिक्ते ३ अन्तः । ५० । सूतः । स्पृष्टेस्तकारस्य सन्तं
 मन्त्रे ही परे । स्पृष्टो स्य । स्पृष्टो म्यान् । स्प्रेन स्पृष्ट्याम् स्प्रे । स्प्रेमि स्प-
 म्याम् स्प्रेम्य । तस्मात् स्पृष्ट्याम् स्प्रेम्य । तस्व त्मो त्म्याम् । तस्मिन् त्म
 वा त्म्ये । स ही ते । तम् ही तान् । तेन ताम्याम् तै । तस्मै इत्यादि । य
 यौ ये । म्य यौ म्यान् । येन याम्याम् ये । यम्ये इत्यादि । ५१ एतौ पते ॥ ए
 तद्वोऽन्वादेशो द्वितीयादौ स्येनो वा चक्षुष्यः । ५२ । उक्तम् पुनर्भाष-
 णमन्वाहः । एतम्-एनम् एतौ-एनौ एतान्-एनान् । एतेन-एनेन एताभ्याम् एतौ ।
 एतस्मै एताभ्याम् एतेभ्यः । एतस्मात् एताभ्याम् एतेभ्यः । एतस्य एतयो-एनयो-
 एतेभ्यः । एतस्मिन् एतयो-एनयो एतान् । एतेन व्याकरणमधीतमेनं उन्वोऽन्वाप-
 य । उक्तान्तस्तत्प्राप्तिशब्दः । उन्वापरादेशे च (सू ४३) वाचसाने (सू
 ८) उत्प्राद्-उन्माद् उत्प्राष्टौ उत्प्राष्ठः । उत्प्राष्ठम् उत्प्राष्टौ उत्प्राष्ठः ।
 उत्प्राष्ठम् । उत्प्राष्टादेशे च (सू ४३) वा ४ । (सू ४४) उत्प्राष्ट्या-
 म् उत्प्राष्टिम् । उत्प्राष्ठे उत्प्राष्ट्याम् उत्प्राष्ट्यम् । उत्प्राष्ठ उत्प्राष्ट्
 म्याम् उत्प्राष्ट्यम् । उत्प्राष्ठ उत्प्राष्टौ उत्प्राष्ठम् । उत्प्राष्टि उत्प्राष्टौ
 उत्प्राष्टम् । वक्रान्तोऽभिन्मन्त्रः । वाचसाने (सू ८) अभिन्मन्-अभिन्मन्
 आभिन्मन् आभिन्मन् । अभिन्मन् अभिन्मन् अभिन्मन् । अभिन्मन् अभिन्मन्
 अभिन्मन् । इत्यादि । हेअभिन्मन्-हेअभिन्मन् हेआभिन्मन् हेअभिन्मन् । वक्रान्त-
 मन्त्रशब्दः ॥ अन्वो पञ्चसु त्रुमागमां वक्तव्यः । ५३ । ॥ यौ कु ।
 ५३ । अन्वस्य वक्रगादेशो मन्त्रि भाषासंज्ञे परे नास्ति रस्ते परान्ते च । स्तो-
 मुनिः सु । (म ४ सू ६) संयोगान्तस्य ङीष् (मु १) मन्त्रम् मन्त्रो
 मन्त्रम् । मन्त्रम् मन्त्रो ॥ अन्वेर्नीर्यम् । ५४ । अन्वेरकारस्य ङोपा मन्त्रि
 पूर्वस्य च नीर्यं शङ्कायै स्वरं परे तद्धिते ईपि ईकारे च । मन्त्रो । निमित्तमा
 ने निमित्तस्याम्भान् । मन्त्रोपा मन्त्राभ्याम् मन्त्राभ्याम् । मन्त्रे ने मन्त्राभ्याम् म
 त्त्राभ्याम् । मन्त्रम् । हेमन्त्रम् हेमन्त्रो हेमन्त्रम् ॥ मन्त्रो पूजापाम् । ५५ ।
 पूजापाम् मन्त्रोऽपाम् मन्त्रस्य मन्त्रो न स्यात् । अनुसन्तकारत्वात् नुम् । किन्म-
 त्पस्य कुः (मु ४७) संयोगान्तस्य ङोपाः (मु १) मन्त्रम् मन्त्रो मन्त्रम् । म
 त्त्रम् । मन्त्रो मन्त्राभ्याम् मन्त्राभ्याम् । मन्त्रम् । मन्त्रा मन्त्राभ्याम् म
 त्त्राभिः इत्यादि ॥ कृणो कृणु कृणु कारि वा । ३६ । दक्षप्रत्ययस्यो-
 द्दक्षप्रत्ययस्यो वा दक्षः इति ङी । प्रत्यये-मन्त्रम् । ५६ । तिर्ग्याम् । तिर्ग्य

तिर्य्यो तिर्य्यः । तिर्य्यधम् तिर्य्यधो ॥ तिरश्चाद्वयम् । ५७ । तिरवारय इत्या
 निरात्मन्ते इत्यादी स्तरे चरे तद्विस्तृष्टिर्वा ईकारे च । तिरश्च । तिरश्चा । तिर्य्यम्वा-
 म् तिर्य्यमि । तिर्य्यम् । हेतिर्य्यद् हेतिर्य्यधो हेतिर्य्यधः । विन्ध्यर्द्धययाब्देरुद्रप
 च्यतो यप्रत्यये । ५८ । अन्धयो सर्वाज्ञश्च देवदत्तश्च । स्थाइमत्पान्तेऽवर्णा
 चरे । अनुममतीति विभो । अरस्तिर्य्यचक्षिः ॥ अनुस्तीर्ष्वर्द्धाद्दु दो म् ।
 ५९ । अदसोऽन्तस्तस्य दात्यरस्य उदूतो स्तो दस्य च म् रयत् । अदस्यद् अ-
 सुयद् अनुसुयद् अरयद् ॥

परतः केचिदिच्छन्ति केचिदिच्छन्ति पूर्णतः ॥

उभयोः केचिदिच्छन्ति केचिदिच्छन्ति मोभयोः ॥ ६६ ॥

त्रिव्यद् देवदत्तम् । उदू उदधी उदयः । उदयम् उदधी ॥ उदू हेतुः ।
 ६ । उदूमातरस्य सुतनवारस्याब्देरवारमेकादशेभ्यो भवति सप्तादी स्तरेचरे
 तद्विस्तृष्टिर्वा ईकारे च । उदीचः । उदीचा उदूमात् उदूमि । उदू हेतुद् हेतु
 दधी हेतुद् । उदू सम्मन्त्रयम् । सम्मद् सम्मधी सम्मयः । सम्मयम् सम्मन्त्रो-
 समीचः । समीचा इत्यादि । तत्परान्ता मरुच्छम् । वात्सान (सू ८) मरुत्-मरुद्
 मरुतो मरुत् । मरुतम् मरुती मरुतः । मरुता मरुत्तयाम् मरुत्ति इत्यादि । हेमद्व
 हेमद्व हेमद्वो हेमद्वः । एवमभिचित्प्रत्ययः । अभिचित्-अभिचित् अभिचित्
 धी अभिचितः । हेममिचित्-हेममिचित् हेममिचित् हेममिचितः । तत्परान्त
 तत्परानुक्त्या महच्छम् ॥ द्वितीः सुम् । ६१ । उयः प्रुयः इ इ इय मत्स्य स
 यिद् तस्य नितः सुम् । उकारानुक्त्यस्य प्रुकारानुक्त्यस्य च मुनामनो भवति
 पुंस्त्रि पञ्चसु पुरु ॥ स्वस्मद्गतोऽधी वीर्यः शौ च । ५९ । नृच सूच अनृच
 महश्च पतेर्वा समाहारः स्वस्मद्गतस्य स्वस्मद्गतः । अनी वीर्यः शौ चेतस्वस्मद् ।
 स्वन्तस्याश्वस्य महच्छम्स्य च वीर्यो भवति पञ्चसु पुरु विभजितेषु शौ च
 चरे । सपागन्तस्य शोच (सू ३) महान् । मन्वापरान्ते ऋषि (म ४ सु २४)
 महन्ती महन्तः । महन्तम् महन्ती महतः । मरुता महच्छाम् महच्छः । मह
 ते मरुच्छाम् महच्छ च इत्यादि । हेमद् हेमद्गन्तो हेमद्गन्तः । स्वन्तस्येयाममजन-
 क्तयुक्तान्तस्य हेमम् । तेन क्तस्यस्य क्तकन्तस्य न वीर्यः । संयमेयान्तस्य
 शोच (सू ३) कम् क्तो क्तः । क्तम् क्तो क्तः । क्तसा क्तम्प्याम् क
 त्मि । क्तसु । हेकम् । शोमना जापो यस्मिन्तौ स्वाप्-स्वाप् स्वापी स्वापः ।
 स्वापि तद्वामानि । उकारानुक्त्यो भवच्छम् ॥ आत्यस्तो स्तो । ६३ । अत्य-
 स्तो स्तो इति प्रतीतिरप्येते । अत्यन्तस्यातन्तस्य च वीर्यो भवति विभजिते स्तो
 चरे । भवात् भवन्ती भवन्तः । भवन्तम् भवन्ती भवतः । भवता भवत्तयाम् भ
 वत्ति । भवतो भवत्तयाम् भवत्तयः । भवता भवत्तयाम् भवत्तयः । भवता भव
 तो भवत्तयाम् । भवति भवतो भवत्तयः । हेमन् हेमन्ती हेमन्तः । अत्यन्तस्ये-
 त्यनुपपत्त्यान्तस्येति विवक्षितम् । तेन पिण्डं प्रसूतीति पिण्डम् । पिण्डमदी पि-

अथस्य पिण्डमस्तम् पिण्डमस्ती पिण्डमस्त इत्यादि । अथरात्रिपञ्चमस्य नुमागम
एव । अतन्तत्त्वामावाप्त दीर्घः । त्रितो नुम् (सू ६१) सयोगान्तस्य छेदः
(सू ३) भवन् भवन्तो भवन्तः । भवन्तम् भवन्तो भवतः । भवता
भवन्तयाम् भवन्ति । भवन्तु इत्यादि । हेभ्यम् हेभवन्तो हेभवन्तः । एवं
पचन् पचन्ते पचन्तः । पचन्तम् पचन्तो पचतः । पचता
इत्यादि । हेपचन् हेपचन्तो हेपचन्तः । त्रिरूपकानां अकारानां च ठ
हृत्तन्मन्निषध पुङ्क्तिरू मित्थे यक्तव्या मपुसर्वे वा णी क
। ६४ । दधन्-दधन् दधता दधतः । दधतम् दधती दधतः । दधता दध-
न्तयाम् दधन्ति इत्यादि । गुरुसके दक्ष दधद् दधती दधति-दधन्ति । जन
जान्म इतिहा शास् बीबी वेवो यकाम्पठि आदाय । शकारान्तो विष्णुसम्प्रः ।
छन्नराजाहे (सू ४३) इति पत्यम् । को ड (सू ४४) इति हत्यम् ।
वावसाने (सू ८) निट्-निट् निशो निशः । निशम् निशी निशः । निशा निश्चन्याम्
निशमि । निट्सु इत्यादि । हेविट् होवद् हेविशा हविशः । पकारान्त ब्रह्माण्डो नित्यं
बहुवचनान्ताणिपु सकृत् । एष जम् हात स्थिते । जसृष्टोर्कुट् (सू ३२) गो-
ड (सू ४५) वावसाने (सू ८) पट्-पट् पट्टाम् पट्टम् पट्टम् । पट्.
(सू ३४) इति मुट् । को ड (४५) पट् नाम् इति स्थिते ॥ ६५ । ६५ ।
हृत् । सत्पासंपान्ना वक्रारस्य गन्त मगति मामि परे । हुमि हु (प्र ४
सू ८) वल्ग्वम् । कचिद्वपवान्तेऽपि पदान्तवाच्यमीया । वप् सु इति स्थिते ।
को ड (४५) खसे चवा (प्र ४ सू १८) इति टकारे कुटे । पट्सु इत्यत्र
हुमि हु (८) इति सकारस्य पत्वे मात् पदान्तवाच्यमीया । टोरत्वा (प्र
४ सू १९) इति ध्रुवनिषेधः ॥ दोषाम् । ६६ । होवत्तुर्मामीवृद्धिभू
वृत्तीनां वक्रारस्य रेफो मगत रसे पदान्ते च । हो होपी हापः । होप् होपी ।
होपाहारान्तठा वा वक्तव्या । होव-होव्यः । होपा-होप्या होम्य-होम्याम् हो-
मि-होमि । होवे-होव्यो होम्य-होम्याम् होम्य-होम्यः । होव-होव्यः । हो-
म्या होम्याम् होम्य-होम्यः । हाक्-हाक् होपा-होपो होप-हाणां ।
होपो (प्र ८ सू १४) होप्य-होपाव-होव होपी-होप्यो हाप् सु इति
स्थिते होगम् (६६) निति रिक्तम् । शम्से वा (प्र ५ सू) इति सन्ने कुटे
निषद्य (प्र ६ सू ११) इति पत्यम् । शुम्भिसर्गेनीपज्ञमुष्परपानेऽपि
निद्रादिनि सत्य पार्थ पाठ्यम् । कृताकृतप्रसयी यौ विाप स नित्यः । होनु-
हीनु-होनु । होरो होरानी होरोव । सप्तमीप्रभुवचने ह्रस्विपलादिसम् । एवं स-
नुपायः ॥ सनुपाशिपा रस् पदान्ते च दीर्घो धक्तव्यः । ६७ ॥
प्राग्निहे (प्र १ सू ७) इति सिद्धे इद म यल्लभ्यम् । अयथा तम्परे
मुख्यम् होगम् (६६) सगू सगुनी सगुः । सगुम् सगुनी सगुः । सगुना
सगुम्याम् सगुमि । सगुनु-सगुपु इत्यादि । ऐसगू हैसगुनी हैसगुः । सधा-
रण् पुम्बम् । पुम् सि इति स्थिते ॥ पुंसोऽनुट् । ६८ । पुस्रम्प्य म

सुशब्देनो मनीत इति नबसु शेरु । दृक्कारोऽस्यादेशात् । दृक्कारे मुनिष-
नार्थः ॥

रेफः स्वरपरं यण इष्टाऽऽदाति तथिष्ठरः ॥

पुरु म्पितं यथा पण्ययः संक्रमते स्वरम् ॥ ३७ ॥

अमुन्यारो ममस्यैव पायतद्वशयोगतः ॥

सार्धं सङ्ग छभन्तायद्येवते पुरतः स्वरम् ॥ ३८ ॥

मः स्वरः । ६९ । अमुन्यास्य मकारी मनीत सारे परे । पुमम् सि इति
स्थिते । प्रिठा पुम् (सू० ६९) सम्पदित (सू० ६०) इति शेषः ।
सयोमन्तस्य लापः (म ६) हस्य सङ्गायः (म ६ सू ३६) पुमात् पु-
मार्थो पुमांसः । पुमांसम् पुमांसी पुसः । पुसा । पुस पुसा । पुसु सु इति स्थितम्
असंभव पुंसः कश्चिदौ । ७० । असंभव इति कौऽयः । वेदान्तकवचस्य प-
रमरामनो बहुतासंभव वाक्ये सात पुंसुसम्भर्य कामागमो भवात् सुपि परः । कका-
रः किरकाम्पायः अकार सङ्कारणात् ॥ स्वरादाद्यात् । ७१ । स्यामाद्य स-
कारककारयोऽद्यां भवति बातास्ये परे नात्रत्य रते पदान्ते च । फिरलात् (म०
६ सू० २१) इति सस्य क्तम् । कश्चिदौमे का (म १०) पुसु । ननु पुदिव-
त्तत्र मकार एव सपोमादन सकारस्ताह क्त्य लोपः । पुसु अत्र स्कौत्स्याक्षेप-
नेन सयोगादस्य कापि माति मकारस्य लोपा भवेत्तु सकारस्य । आहत्वाभा
वात् । संयोगादस्तु पुम् इत्यत्र विगति मकार एव । तस्मादाहितं त्रिविधम् ।
मुद्वक्तव्यमापेक्षिकत्वं च । अत्र सस्यादित्वमापेक्षिकम् । पुसु क इत्यत्र ककारात्
क्षया सकार आहः सङ्कारापेक्षया मकार आहितिरे सकारस्य लोपः । इमुम्
हेपुमांसी हेपुमांसः । एव विद्वत्सम्भः । विद्वत् त्वद्वीसी विद्वोसः । त्वद्वीसम् त्व-
द्वीसौ ॥ वसोर्व का । ७२ । वसां संकम्पी ककार क्त्य मप्राति क्षादी स्वर-
परे तद्विधे ईप ईकारे च । विद्वत् । विद्वत् । वसां रते (सू० ४) इति क्तम् । विद्व-
त्क्षयम् विद्विः । विद्वे विद्वत्क्षयम् विद्वत्क्षयः । विद्वत्सु । हेविद्वत् इत्यादि । तद्विधे
वैद्वत् । एवं तस्मिन्सम्भूतयः । तस्मिन्नात् तस्मिन्वासी तस्मिन्नासः । तस्मिन्नास्य
तस्मिन्वासी । निमित्ताभावे नैमित्तिकस्याप्यभावात् । इटो ककारमुनिष्य प्रातत्ताहस्योले
तद्विद्वत् । आरीऽनपि (सू २ म १ सू १२३) इत्यलोपः । तस्मत् ।
तस्मत् तस्मिन्क्षयम् तस्मिन्नि । तस्मिन्सु इत्यादि । हेतास्वाम् हेतस्मिन्वासी
हेतस्मिन्नासः । सङ्कारात् सङ्कारात् । सुशुवात् सुशुवासी सुशुवांसः । सुशु-
वांसम् सुशुवासी सुशुवत् सस इति स्थितं । वसां का (सू ७२) प्यावालो-
रीसुगौ स्वरः (म ६ सू ६०) स्वरादीन् शेरु संयोग्यम् । फिरलात् (म ६
सू २१) इति क्तम् । सुशुवा । सुशुवा । वसां रते (सू ४) कते कपा
(म ४ सू १८) सुशुवत् । हेसुशुवात् हेसुशुवासी हेसुशुवांसः । एवं वेवि-
वात् वेविवासी वेविवांसः । वेविवांसं वेविवासी । इति वस्योले छप्ते परं यम-

त्वादिट्टोपः । पैचुवः । पैचुवा पैचिकञ्जचाम् इत्यादि । सकारः स्रो जमिन्वसाम् ।
जमिन्वान् जमिन्वांसौ जमिन्वांसः । जमिन्वांसम् जमिन्वांसौ । इट् बकारमुक्षिप्य
प्राप्तत्वाइस्योत्वे कृते इटोऽपि निवृत्तिः । गमो स्वरे (सू २ प्र १ सू १०३)
इत्यनेन उपधात्वेप । जम्मुवः । जम्मुवा जमिन्वसाम् । जमिन्वत् इत्यादि । जम
न्वान् जमन्वांसौ जमन्वांसः । जमन्वांसम् जमन्वांसौ । शसि वस्यात्वे कृते बकार
निमित्तस्य मो नो वातो (सू ५२) इति नकारस्यापि मकारः । गमो स्वरे
(१०७) इति उपधात्वेप जम्मुवः । जम्मुवा जमन्वसाम् इत्यादि । एवं जम
न्वान् जमन्वांसौ जमन्वांसः । जमन्वांसम् जमन्वांसौ जम्मुवः । जम्मुवा जमन्व
साम् इत्यादि । सकाण्ठः सुवचसुञ्जः । अत्यसो सौ (सू ६३) सुवचा
सुवचसौ सुवचसः । सुवचसम् । सुवचसौ इत्यादि । हेमुवचः हेमुवचसौ हेमुवचसः ।
एवं चन्द्रमसमधुवः । अत्यसो सौ (सू ६३) इत्येव सेट्येव (प्र ६ सू
६६) चन्द्रमा चन्द्रमसौ चन्द्रमसः । चन्द्रमसम् चन्द्रमसौ चन्द्रमसः । चन्द्र
मसा चन्द्रमोम्याम् चन्द्रमोमि । चन्द्रमसु-चन्द्रमसु । हेचन्द्रमः हेचन्द्रमसौ
हेचन्द्रमसः इत्यादि । छानसुञ्जस्य मेव छानसाम् । ७३ । छानसु पुद-
रससु सनेहसु इत्येतेषां सेरवेर्वा भवति। इत्यादि । छाना छानसौ छानसः ।
छानसम् छानसौ छानसः । छानसः छानोम्याम् छानामि । छानसु-छान
सु इत्यादि । छानसो वा मान्ताऽदन्ता वा वक्तव्यः । हेछानम्-हेछानम्-हे
छान हेछानसौ हेछानसु । अभयिक्त्वे रूपवपम् । संवोचन तुञ्जसिद्धिरूप-
मिति वचनात् । पुदरंता पुदरसौ पुदरसः इत्यादि । अनेहः अनेहसौ अनेहसः ।
अनेहसम् हेअनेहः इत्यादि । अहस्तस्य मेव । त्वरादेहे (प्र ६ सू ७५)
इति सर्वत्राकारः अह सि इति स्थिते ॥ सौ सः । ७४ । अहसो दकारस्य सौ
परे सत्वं भवति ॥ सेरौ । ७५ । अहसः सेरिकाण्डेशो भवति । अहो । द्विप-
चने अहसु औ इति स्थिते ॥ वस्य मः । ७६ । त्वरादीनां दकारस्य मत्य भ-
वति स्यासी परे और्माऔ (प्र २ सू १४) अमौ इति स्थिते ॥ मावू ।
७७ । वः वः कः अहसो मकारात्परस्य स्वस्य इत्यत्र चकारादेशो भवति वी-
र्यस्य च वीर्य चकारादेशो भवति । अम् । सर्गादेत्याजसा (प्र ६ सू २५)
इत्य मः (७६) अहम् (प्र २ सू ११) अमे इति स्थिते ॥ परी बहु
त्व । ७८ । वः ई बहुत्वे । बहुत्वे साते मकारात्परस्य अहस एकारस्य ईकारा
देशो भवति । अमौ । ईकारावितिसामर्थात्तुकाः । अमुम् अम् अमम् । मत्तोत्वे
कृते तानाऽजिवात् । अमना अमुम्यात् अमीभिः । अहम् हे इति स्थिते । दफरते
दित्वादीर्घः । त्वरादेहे स्यासी (प्र ६ सू ५५) इत्य मः (सू ७६) सर्वादि
रमट् (प्र ६ सू १८) साहू (सू ७७) अमुष्ये अमुम्याम् अमीम्यः । त्वरा
देहे स्यासी (५५) इत्य मः (७६) वसित् (प्र ६ सू १६) मग
(प्र ६ सू २९) सर्गौ वीर्य (प्र २ सू २०) मावू (७) अमुमात्
अमुम्याम् अमीम्यः । इत्य (प्र ६ सू १७) मावू (७७) किञ्चात् (प्र ०

६ सु० ११) अमुष्य अमुषी अमीषाम् । अमुषिन् अमुषीः अमीषु ॥ सा-
मान्ये अदृशं च स्थादिष्वह्य । ७९ । सामान्येऽर्थे वाच्ये सति अरमन्त-
स्यात्परः परः प्रथमो भवति च स्थादिष्वह्य । एकस्योच्चारणेन बहुषोऽप्ये
तत्सामान्यम् । त्पराक्षरे स्थासौ (५५) इत्यम (७६) मातृ (७७) अमुषः
अमुषी अमुषे । अमुषम् अमुषा अमुषात् । अमुषेन अमुषाभ्याम् अमुषः
इत्यादि । शेषे सप्तशब्दग्रुप द्वयम् । यत्र सप्तसप्तपरस्याताम् तेन त्पराक्षरे (५५)
सौ सु (५० ६ म० ७४) मातृ (७७) अमुषः इत्यादि । इत्यपि भवति ॥

॥ इति इत्यन्तपुनर्दिष्टप्रक्रिया ॥ ९ ॥

अथ इत्यन्ता लीलिङ्गा मवर्त्तन्ते ॥ तत्र इत्यान्त उपादान्प्रभः ॥ नदी
यः । १ । नद्य इत्यन्तस्य चत्वारोऽंशो भवति पातोऽंशे परे नाप्रश्न रसे परान्ते
च । वारसानि (म० ९ सु० ८) उपाकत्-उपातद् उपातहो उपातहः । असे च
वा सप्तशब्द (म० ५ सु० १८) उपातसु । हेउपातद्-हेउपातह् इउपातहो हे
उपातहः । वक्रात्पतो विषयः ॥ दिव्य औ । २ । दिव्य औ । दिवो-वकार
स्य औकारोऽंशो भवति सौ परे । इव्य स्वरे (म० २ सु० १) औ दिवो दिवः ॥
दिवम् ॥ घामि । ३ । दिवो वकारस्य वा आलो भवति अमि परे । घाम् दि
वी दिव । दिवा ॥ अ रसे । ४ । अ रसे । दिवो वकारस्य उकारोऽंशो भवति
रहो परान्ते च । घुम्याम् घुमि । दिने घुम्याम् घुम्य । दिवः । घुपु । हेघो हे
दिघो हेदिघः । रेफान्तश्चतुर्त्तम्यो बहुवचनान्तः ॥ भिष्यतुर्योऽक्षिप्या तिसृ
चतसृचत् । ५ । भिष्यतुर्यो क्षिप्या तिसृचतसृ चत्तदित्यम्यम् । क्षिप्या वर्त्तमा-
नयोऽक्षिप्यतुर्त्तम्योऽस्ति च तस्य इत्येतादृशो भवत्यः । ककारश्च कवत् । ततः
स्तुताद् (म० ६ सु० १८) इत्याद् भवति क्त्वरम् (म० २ सु० ७) तित्
तित् तित्ति तित्ति तित्ति ॥ तिसृचतसृचत्तुर्त्तम्योर्नामि वीर्ष्यत्
न चत्तम्यम् । ६ । अन्वति वा वीर्ष्यत् । तिसृणां-तिसृणाम् । तिसृषु । चतसृ
चतसृ चतसृमि चतसृम्य चतसृम्य चतसृणाम्-चतसृणाम् चतसृषु । क्षिप्या-
मिति भिष्यतुर्योर्विषेणामिष्या मौणयोर्नेतृत्वादेः सौ । मिषाक्षयमीमि वा यत्वा
सा भिष्यतिः भिष्यती भिष्यत्य । सुद्वित् । यदा क्षिप्या सुद्वयी छिद्रान्तरे मौ-
णौ तदादेः सौ स्त एव । भिष्यतिष्ठो यस्य स भिष्यतिष्ठा । सेरा (म० ९ सु० १३)
भिष्यतिष्ठौ भिष्यतिष्ठा । भिष्यतिष्ठम् भिष्यतिष्ठो भिष्यतिष्ठा । भिष्यतिष्ठा भिष्यतिष्ठ-
भ्याम् भिष्यतिष्ठमि । भिष्यतिष्ठु । द्वौ भिष्यतिष्ठौ यस्य तस्मिन्पठित्य भिष्यति-
ष्ठौ भिष्यतिष्ठुमि । एव भिष्यतिष्ठो यस्य स भिष्यतिष्ठता भिष्यतिष्ठौ भिष्यतिष्ठ-
ता । द्वौ भिष्यतिष्ठौ भिष्यतिष्ठौ भिष्यतिष्ठुमि । रेफान्तो मित्रशब्दः ॥
य्योर्धिह्ये । ७ । आतोऽरिक्तोकारयोर्धौ भवति रेफकारयोऽन्तरयोः ।
मी मिरी मित्र । मित्र्य मिरी मित्र । मित्र मौर्ष्याम् गीर्षिः । हेगी हेगिरी हे

[illegible]

॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

[illegible]

अथ इत्यन्ता नपुंसकलिङ्गा प्रदर्शयन्ते ॥ राज रेफस्यो वारुण्यः । नपुंसक-
 ल्यमोर्द्ध्वः (म ८ सू १) रेफस्य विसर्गः । वा । ईमौ (म ८ सू २)
 वारौ । अप्यम इति श्लोकादुच्यते । जस्ससोः शिः । (म ८ सू ३)
 वारि । पुनरपि वा वारौ वारि । वाप वार्याम् वारि । वारु । वारु इत्यत्र न
 विसर्गः शोषामिति सूत्रेण कृतस्यैव रेफस्य सप्तमीबहुवचने परे विसर्गो नान्यत्वे-
 ति वक्तव्यम् । इवा ईवारी ऐवारि । वपुर्दशस्य चतुष्टयं शौ व (म ९ सू
 १६) इत्याम् । वतारि वतारि वपुर्भि वपुर्म्यः वपुर्म्यः । रः सप्तम्या (म
 ९ सू १७) वतुर्नम् वपुर्नु । नक्षत्राणां इन्द्राय ॥ अहः सः । १ । अ
 इन्द्रायस्य नक्षत्रस्य सप्तमरो भवति रसे पदान्ते च । नपुंसकल्यमोर्द्ध्वः (म
 ८ सू १) कोर्धिसर्गः (म ९ सू ४) अहः । ईमौ (म ८ सू २)
 ऐहौ । (म ८ सू १४) अही-अहनी । नोपवाया (म ८ सू ७) अ-
 हानि । पुनरपि अहः अही अहनी अहानि । अशौच-स्वरे (म ८ सू ११)
 अकारलोपः । अहा । अहः सः (म ९ सू १) कोर्धिसर्गः ( ) इहे
 (म ९ सू ७) अहौ (म ९ सू ११) अह्य्याम् अह्येति । अहे अ-
 ह्य्याम् अह्य्याम् । ऐहौ (१४) अहि-अहनि । अहः सः (१) कोर्धिसर्गः
 (४) अहसु-अहसु । हे अहा ऐमही-ऐमहनी ऐमहानि । अमृतादयस्य रसे
 पदान्ते च नलोपः । नपुंसकल्यमोर्द्ध्वः (म ८ सू १) नात्रो नो ओपवायी
 (म ९ सू २) अहा । ईमौ (२) अहनी । जस्ससोः शिः (१) नोपवाया
 (७) अहानि । पुनरपि अहा अहनी अहानि । अहना । नात्रो नो ओपवायी

मभू (७६) अभुष्यात् अभुष्याम् अभीष्य । इत्य (म ६ सू १०) मभू
 (७६) अभुष्य । ओसि (म ६ सू १८) पभू (म २ सू ९) मभू-
 यो । मुष्मन् (म ६ सू ३) परिम बहुते (१५) अभीषाम् । डि स्तिर
 (म ६ सू ३१) मभूमिन् अभुषा । परिम बहुते (१५) क्लिष्टात् (म ६
 सू २१) अभीषु ॥ इति ह्रस्वतन्तुसकलद्रवमिमा ॥ ११ ॥

अथ पुष्पदस्मदो रनकत्वे निरूप्यते ॥ ॥ तयोवा वाच्यछिद्रताम्रिपति
 छिन्नेषु समान रूपम् । अस्मयात्पठित्वाणि । अलिप्ते पुष्पदस्मदो ॥ त्वमहं
 सिना । १ । छिद्रितयोर्पुष्पदस्मदोस्तुभ्य इत्येतत्वादेशौ भवतो यदास्तुभ्ये ।
 त्वम् । माहम् ॥ पुष्पाद्यौ द्विवचने । २ । पुष्पदस्मदोद्विचने परे पुन आ
 इत्येतत्वादेशौ भवतः ॥ आम्भौ । ३ । पुष्पदस्मदा पर औ आम् भवति । उ
 बने दीध सह (म २ सू २) पुष्पात् आत्ताम् ॥ पुष्पं घर्षं जसा
 । ४ । जसा छिद्रितयोर्पुष्पदस्मदोप्यं वयमित्येतत्वादेशौ भवतः । पुष्प
 दस्म ॥ त्वमभ्यदेकत्वे पुष्पदस्मदो १५ । त्वमभ्येत्येतत्वादेशौ भवतः ५-
 कत्वे नम्यमाने ॥ आम्भौ । ६ । आ अम्भौ । पुष्पदस्मदाद्वचनं भवति
 भमि सकारे भिसि च परे । अमृशसीरस्व (म ६ सू ९) त्वम् माम् । पु-
 ष्पात् आत्ताम् । त्वरादिहे (म ६ सू ५५) इत्यत्वे इत्ते इत्ति दीर्घत्वम् ॥
 शलो मो यक्तव्य । ७ । पुष्पात् अरमान् । त्वमदकत्वे (म १२ सू ५)
 ए टाङ्घो ॥ ८ । पुष्पदस्मदोद्वेरेत्वं भवति टा कि इत्येतयो परयोः । ९ अह
 (म २ सू ९) त्वया मया । पुष्पाद्यौ द्विवचने (२) अस्मि (म ६ सू
 ११) पुष्पाभ्याम् आत्ताभ्याम् । आम्भौ (६) पुष्पाभिः अस्मामि ॥ पुष्पं
 मर्द्धं कया । ९ । कया छिद्रितयोर्पुष्पदस्मदोस्तुभ्य मया इत्येतत्वादेशौ भ-
 वतः । पुष्पम् मया । पुष्पाभ्याम् आत्ताभ्याम् ॥ म्यस्त्वभ्यम् । १ । पुष्प-
 दस्मदो परो म्यस्त्वभ्य भवति । इकारो भक्तत्वेऽस्माद्वचनं । तेनात्वेत्वे च
 भवतः । त्वरादिहे (५५) पुष्पभ्याम् अस्मभ्याम् ॥ छत्तिभ्यस्तो श्नु । ११ ।
 पञ्चम्या इत्तिभ्यस्तो श्नुर्भवति । इकारः सर्वादेशार्थः । उकार उच्चारणार्थः । त्वत्
 म्यः । पुष्पाभ्याम् आत्ताभ्याम् । त्वरादिहे (म ६ सू ५५) पुष्पत् अरम्य ॥
 त्वत् मम छत्ता । १२ । इहा छिद्रितयोर्पुष्पदस्मदोस्तुभ्य मया इत्येतत्वादेशौ भ-
 वतः । त्व मया पुष्पाद्यौ द्विवचने (म १२ सू ९) ओसि (म ६ सू १८)
 ए अह (म २ सू ९) पुष्पाः आत्ताः ॥ आमाकम् । १३ । पुष्पद-
 स्मदो परः सामाज्यं भवति । त्वरादिहे (५५) पुष्पाकम् अस्माकम् । त्वम-
 देकत्वे (म १२ सू ५) ए टाङ्घो (म १२ सू ८) पभ्य (९)
 त्वयि मयि । पुष्यो आवयोः । आम्भौ (म १२ सू ६) पुष्पात् अस्मा-
 सु । अमान्योर्नौकत्वे कनक्षितो निरूप्यते । मया एकात्वे द्वित्वे च पुष्पदस्मदो

समासार्थस्तु अन्त्यस्यस्तथा तन्महो युवावौ च भवतः । वैपरीत्ये तु न
स्तः । सिप्रसङ्गेऽस्तु परेषु ये आदेशास्ते सदा भवेयुः । तथा चोक्तं वा-
चिनीये ॥

समस्पर्मानि द्व्येकत्ववाचिनी युष्मदस्मदी ॥

समासार्थोऽन्यसंख्यबोधेषुवाची त्वन्मदावपि ॥ ३९ ॥

सिजसङ्केहस्तु परत आदेशाः स्युः सर्वेच ते ॥

त्वाहो यूपवयो तुभ्यमहो त्वममावपि ॥ ४० ॥

एते परत्वाद्वाच्यन्ते युवावौ विषये स्वके ॥

त्वन्मदावपि वाच्यन्ते पूर्वविप्रतिषेधतः ॥ ४१ ॥

द्व्येकसंख्यं समासार्थं बह्व्ये युष्मदस्मदी ॥

तयोर्द्व्येकतार्थत्वात् युवावौ त्वमावपि ॥ ४२ ॥

समासश्चान्वये नाज्ञाम् (म० १६ सू० १) इति समाससंज्ञायाम् । अत्याहव-
चान्ताद्यर्थे द्वितीयया । अन्ताद्यर्थे अत्याहवो द्वितीयया सह समस्पर्माने स द्विती-
यात्तुदय समासो भवतीति तत्पुरुषः समासः । त्वा मां वा अतिक्रान्त इति
विमर्शः । अतित्वम् अत्यम् । अतित्वात् अतिमाम् । अतिमुपम् अतिवपम् ।
अतित्वात् अतिमम् । अतित्वात् अतिमाम् । अतित्वान् अतिमान् । अतित्वया
अतिमया । आतत्वाभ्याम् अतिमभ्याम् । अतित्वामि अतिमामि । अतिपुष्पम्
अतिमम् । अतित्वाभ्याम् अतिमाभ्याम् । अतित्वम् अतिमम् । अति-
त अतिम् । अतित्वाभ्याम् अतिमाभ्याम् । अतित्वत् अतिम् । अतित्व अ-
तिम् । अतित्वया अतिमया । अतित्वाम् अतिमाम् । आमि देहेत् पुरुष-
विष्णन्ति । अतित्वाम् अतिमाम् । अतित्वपि । अतिमपि । अतित्वयो अ-
तिमयोः । अतित्वाम् अतिमाम् । युवाम् आतां वा अतिक्रान्त इति विमर्शः । अत्र
सिजसङ्केहस्तु भवतः । औभम् औषु तुभ्यम् । अतित्वम् अत्यम् । अतिपुत्रम्
अत्यात्रम् । अतिवपम् अतिवपम् । अतिपुत्रम् अत्यात्रम् । अतिपुत्रम् अत्या-
त्रम् । अतिपुत्रम् अत्यात्रम् । अतिपुत्रया अत्यात्रया । अतिपुत्राभ्याम् अत्या-
त्राभ्याम् । अतिपुत्रामि अत्यात्रामिः । अतिपुष्पम् अतिमम् । अतिपुत्राभ्या-
म् । अत्यात्राभ्याम् । अतिपुत्रम् अत्यात्रम् । अतिपुत्रत् अत्यात्रत् । अति-
पुत्राभ्याम् अत्यात्राभ्याम् । अतिपुत्रत् अत्यात्रत् । अतित्व अतिम् । अतिपुत्रयो-
ः अत्यात्रयोः । अतिपुत्राम् अत्यात्राम् । अतिपुत्रया अत्यात्रया । इति चर्चितम् ।
अतिपुत्रपि अत्यात्रपि । अतिपुत्रौ अत्यात्रौ । अतिपुत्रात् अत्यात्रात् । युमान्
अस्मान् वा अतिक्रान्त इति विमर्शः । अतित्वम् अत्यम् । अतिपुष्पात् अत्यस्याम् ।
अतिपुष्पम् अतिवपम् । अतिपुष्पात् अत्यस्याम् । अतिपुष्पात् अत्यस्याम् । अतिपु-
ष्पान् अत्यस्याम् । अतिपुष्पया अत्यस्याया । अतिपुष्पाभ्याम् अत्यस्याभ्याम् ।
अतिपुष्पामि अत्यस्यामिः । अतिपुष्पम् अतिमम् । अतिपुष्पाभ्याम् अत्य-

रमाभ्याम् । अतिपुमभ्याम् अत्परमभ्याम् । अतिपुष्पत् अत्परमत् । अतिपुमा-
भ्याम् अत्परमाभ्याम् । अतिपुष्पत् अत्परमत् । अतित् अतिम्म । अतिपुष्पत्
अत्परमयो । अतिपुष्पाकम् अत्परमाकम् । अतिपुष्पयाम् अत्परमयाम् । इति
कोषत् । अतिपुष्पयि अत्परमयि । अतिपुष्पयो अत्परमयो । अतिपुष्पासु अत्-
परमासु । अनेनैव प्रकारेण सप्तभुजेषु ॥ इति पुष्पदरमास्वरूपप्रक्रिया ॥ ११ ॥

अथानयोद्वेष्टविशेषविधिर्निरूप्यते ॥ ॥ पुष्पवस्त्रवां वशीचतुर्षी-
द्वितीयाभिस्तेमे घोनो वसुमस्तौ । १ । पुष्पहस्तरोर्मबासंस्तेनमी
आदेस्ताः स्तु । कौत्सायो वशीचतुर्षीद्वितीयाहहिष्ठयोः । सहितमहनापुनये पुत्र
पुष्पतुङ्ग । आनयोः पुत्र । अस्मत्पुत्र इत्यादी विमलितोपे कृते आदेस्ता नैति
ह्रियम् । तत्रैकत्रयनेन सह तेमे भरत । द्विपत्रनेन वा मी बहुपत्रनेन वस्तुनौ ॥

स्वामी ते स समापात स्वामी मे समर्पित गता ॥

नमस्त्व भगवन् ! भूपो वेदि मे मोक्षमव्ययम् ॥ ४३ ॥

स्वामी वां स जहासोयेईरा भी वानयाचनाम् ।

राजा वा दास्यते दानं दानं मी मयसुदमः ॥ ४४ ॥

देवो वामपताद्विष्णुर्मरकाध्रौ जमार्षेन ॥

સ્વામી ધી વહધાનુ ઇજા સ્વામી નીચ્છી જનાર્વન ॥ ૪૫ ॥

नमो वा ब्रह्मचिह्नोभ्यो हानं मो वीपत्तां यनम् ॥

सामन्दान्धं प्रपश्याम पश्यामो नः सुखं किम् ॥ ५६ ॥

स्था मामा । ३ । अमा सखितयोर्द्व्यम्भद्विषत्वा मा इत्येतावाप्येमी भवत् ॥

पञ्चमसि हिमा मण्डलीर्धौ रिभ्यः सा भवत्येकवर्णा ।

पस्थागि स्वा जगत्पश्ये पश्य सा जगत्तो पतिम् ॥ ५७ ॥

सामर्थ्ये । ३ । शङ्कणी शर्मपानयोर्धर्मपानयोर्धर्मि शम्पेयः शम्पितः ।

मावा । इ । पावावा वतमानयसुव्यदम्भानव आषा

मम स्वामी भवेत्कुण्डस्तव स्वामी भवेत्वर ॥
 इत्यभिवादिता मया मया मया मया मया मया ॥ ११६ ॥

तव मित्राणि यामि सुभमम मित्राणि तत्त्वाणि ।
तव मे मित्राणि तत्त्वाणि । तव मे मित्राणि तत्त्वाणि ।

तब ये बाघकी राजन् । मम सिद्धिप्रतिशोधन ॥

सुखममपदादयः न भवन्ति यथाद्वयः ॥ ७२ ॥

अग्निं त्वं । ईशात्मान्याह ॥ पश्चात्परात्परात्परां रेतो आदेक्षां वस्तुभ्याम् ।
४ । त्वां पातु । मां पातु ॥ यत्ते आदेक्षां अन्वादेक्षो भिरयममन्वादेक्षो वा
वस्तुभ्याम् । ५ ।

पस्य विश्वस्य जगदस्तस्मै ते विष्णवे नमः ॥

अमर्यादो वृत्त मे भगवा ईशो प्रसि ॥ विष्णुमामपूर्वात्प्रथमायात्पर-

योरुजयोरन्वादेशोऽप्यसि आदेशा वा वक्तव्या । ६ ।

मक्तस्त्वमप्यहं तेन हरिस्त्वां जायते स माम् ॥ ५० ॥

अचाहुवचानार्थधातूनां योगे नैते आदेशा वक्तव्या । ७ । चेठ-
सा तामीक्षते ध्यायति स्मरतीति वा । चासुचङ्गानार्थधातुयोगे तु मक्तस्या पश्य-
ति । असुषा मुक्तामुक्तेऽपि निषेध । मक्तस्त्ववरूपं ध्यायति । ध्यायते रूपेण सह
सम्पन्नाद्युचानेन मुक्तं रूपं तद्रूपेण युक्तस्य तथैतस्य मुक्तामुक्तत्वात् ॥

संबोधनपदावधौ न भवन्ति वसादयः ॥

विद्योप्यपूर्वं संबोधनेतरपूर्वं संबोधनं हित्वा अन्यस्मात्संबोध-
नात्परयोर्निते आदेशा भवन्ति । ८ । इति केचित् ॥

देवास्मान्पाहि मृद्वेऽ विष्णोःस्मान्पाहि सर्वतः ॥ ५१ ॥

विद्योप्यपूर्वात् । हो कृपास्ते न पाहि । संबोधनेतरपूर्वात् । सर्वतः रक्ष देव
न ॥ आदिभिश्च । ९ । वाचिभिरपि योगे नैते आदेशा भवन्ति ।

पुष्पयोर्यवयाश्चेशो हरिममिष रक्षातु ॥

तुभ्यं मद्यं च देवेष्टी दद्याच्छं तुभ्यमेव च ॥ ५२ ॥

च वा इ अह एव । आदिशब्देनैते पञ्चैव युज्यन्ते नाम्ये । नचराष्ट्रैर्युक्तं
इति प्राणिनामत्रचनात् । सङ्ख्यायोगऽपि निषेधः । न पुनर्युक्तिं वित्तो हरिश्च मे
स्वामीत्यसौ इति आदेशाविज्ञेयप्रक्रिया ॥ १३ ॥

आदिनिपातः । १ । च वा इ अह एव एवं नूनम् पुष्पं विना नाना
स्वति अस्ति होना नृप मिषा मिषसु अथ अथी दाम् बसु बज्रैस् नीचैस् स्वर
अन्तर मन्तर पुनर मृगम् आहो स्तिव सह नमस् कृते अन्तरेण अन्तर
अहम् कृतम् । अमानोना. प्रतिषेधे । ईक्ष् कित्त आसु वि आरत् दूरत् भृशं
यत् तत् । स्वराश्च । इत्येवमादिर्गो निपातबन्धो भवति । इत्यन्वचनो मेति ज्ञेयम्
त तधादिर्विभक्त्यर्थे निपातयते । ११ । तस्मिन्निति तत्र । यस्मिन्निव यत्र ।
अस्मिन्निव कुत्र कुह कः । आरम्भमिति अत्र । तस्मिन्काले तथा । यस्मिन्काले
यदा । अस्मिन्काले कदा । अन्यस्मिन्काले अन्यदा । सर्वस्मिन्पाते सर्वदा ।
तेन प्रत्ययेन तथा । तेन प्रकारेण यथा । तेन प्रकारेण कथम् । अनेन प्रत्ययेन
इत्थम् । इत्यां कथमया अन्यथा अन्यतरया इतरथा । तस्मादिति ततः । यस्मा-
दिति यतः । अस्मादिति अतः । कुतः अमुत पुष्पतः अस्मत्तः मरतः । स-
र्वानामपिकस्तत् इत्येके । पूर्वतः सर्वतः पूर्वस्मिन्निति पुरस्तात् । अथरस्मिन्नित्य-
परस्तात् । अस्मिन्निति परेण-परस्तात् ॥ आदिश्च कूर्त् । १२ । इति नैवाप्ये
यदि आदिश्च प्रत्ययो भवति । इति नैवाप्ये यदि कूर्त् इति इति नैवाप्ये वदन्ति

षटि मागुरिर्योपमवाप्योदपसर्गयो ॥

आपं चैव ह्रस्वांतानां यथा वाचा निशा दिशा । ५५ ।

अवगात्रा यमाद्य । अपिहितम् पिहितम् । अपिधानम् पिधानम् ॥ च्छस्वो वा शिष्याम् । ३ । कापि परे ऋषी न पूर्वस्य च्छस्वो वा भवति । ऋतमक-
पकत्वास्तराद्य- । वेष्पेय वेष्पिका वेष्पीवा । नक्षेत्रनक्षिका नक्षिका । अतिप्रमे-
यस्या इति भेयसी । अतिप्रमेय न भेयसी इति भेयसितरा भेयसीतरा ॥ तरत-
पूर्वस्य पुषत् । ४ । अयस्तरा । विबुधितरा-विबुधोतरा-विबुधतरा । भवतितरा-
भवतीतरा-भवत्तरा । सतितरा-सतीतरा-सत्तरा । नीकयसो न भवति ॥ आच-
स्तस्यामाचन्तस्यापि कमत्स्यये परे बहुव्रीहौ वा । ५ । ष्टुमाष्टकः-बहु
माष्टकः । सुसोमपाकः-सुसोमपक । वामह्नादेवेयं विभक्ता । निधीय पतत्पने-
क्षेप्येति निपाता । निपातानामनकार्यत्वात् । उक्तं हि ॥

निपाताद्योपसर्गाच्च धातुचक्षेति तै चप ॥

अमेकार्या स्मृता सर्वे पाठस्तेषां निदर्शनम् ॥ ५६ ॥

मृज ईप् । ६ । मकारान्ताऽकारान्तश्च मृजन्ताश्च शिष्यामीप् प्रत्ययो भवति ।
राष्टमी करिणी माहिनी । ईपि एहो मछेपो वक्तव्य । एहो । आदि (प्र
९ सु २९) इनी कर्त्री ह्रीं औपग्वी ॥ यस्य छोपः । ७ । इह अश्च य-
स्य छोपो भवति स्वरे यकारे च परे । विभक्तिस्वरे युगलप-च वर्णयित्वा-
स्मिन्स्वरे यकारे च परे इति ज्ञेयम् । तेन हेतुं वाचापु- कर्त्तव्य इत्यत्र न भवति ।
समासतद्धितौपम्यकथं विविर्वेदितव्यः ॥ स्वस्वादीनामन्तानां सं-
ख्याधाविनां च नैप् वक्तव्य । ८ ।

स्वस्वा तिलश्चतस्रश्च नमान्दा दुहिता तथा ॥

धाता मातेति समेतै स्वस्वाद्य उदात्तता ॥ ५७ ॥

स्वस्वा दुहिता सीमा पञ्चेत्यादि ॥ पादन्तास्त्रियामीप वाचकश्च
। ९ । द्विपरी-द्विपत् ॥ शृण्वि पावस्तादृषिय यक्तव्यो न ईप् । १० । पाव-
पत् (प्र ९ सु ४९) द्विपरा माक् ॥ अद्यन्ताऽबहुव्रीहेर्दोप् वा वाच्य
। ११ । बहुसीमा बहुसीमे बहुसीमा । पञ्चे बहुसीमा बहुसीमानो बहुसीमान् ।
बहुपञ्चा बहुपञ्चे बहुपञ्चा । पञ्चे बहुपञ्चा बहुपञ्चानो बहुपञ्चान् ॥ उप-
पाटीपिनाऽद्यन्ताऽबहुव्रीहेर्दोप् वा । १२ । बहुपटी बहुपटी । पने डाप् ।
बहुपत्रा बहुपत्रे डापोऽप्यभावे बहुपत्रा बहुपत्रानी ॥ संख्यावेर्दोप् ईप्
। १३ । शिरात्री । पितृ । १४ । वषत्तरटकात्तकारमकारानुष्वाच्च शिष्यामीप्प्रत्य-
यो भवति । १५ । दृ च छस्र कस्र पूर्वा समाहार इह । इह १६ मत्सेति इति-
त् । तस्मात् इति । १७ । बराकी । दृ कुदबरी । उ योमती । क पचन्ती । पठ-
न्ती ॥ धाताद्विती न । १८ । पूर्णत्वात् उदात्तम् ॥ अप्ययोराधिस्य
म् । १९ । अप्रत्ययपञ्चमसंनिधौऽकारात्तरस्य शृण्वित्त्वं गुणामो भवति

पाण्डाभिः । चक्रामास । इक्षिगा ॥ किम् सामान्ये चिदादि । ११ ।
 सर्वाभिसम्पत्तिनाम्नास्तानाम्नेर्ध्वे चित् च न च इत्येते प्रत्यय मन्ति ।
 परिक्षत् कचन कान्तु कचन ॥ तन्पूर्वाभिसम्पत्त्योर्वासात् । १४ ।
 तन्पूर्वाभिसम्पत्त्योर्वासात् । १४ ।
 इति मरमसात् । अमे । अधानमिषमिसम् । सात्प्रत्ययस्य क्त मेच्यन्ति । १५ ।
 रयङ्गीकरण । १५ । अरीढस्य अरीढस्य । सखादि । काष्ठे निवात्यते । १६ ।
 सद्य अद्य सपरि अकुना इदानीम् सम्प्रति साम्यतम् पूर्वेषु परोक्षे मासु स्वीय
 तादृति तुर्मम् अशरेषु यद्वा तद्वा जोष्य मौनम् अन्येषु ॥ प्राद्विषयसर्ग
 । १७ । म यत् अय अनु सम् अय निर निर दुर दुस् नि माह नि अवि जी
 अति सु बह्व अमि प्रति परि छप अत् अन्तर मातिर । अयं यत् अन्तरम
 क् ॥ प्राग्धातो । १८ । उपसर्गः प्राग्भाषा प्रयोज्यम् ॥ तद्व्ययम् ।
 १९ । तद्वा प्राद्विषयसम्पत्त्योर्वासात् मन्ति ॥ कत्वाद्यन्तं च । २० ।
 मत्वाद्यन्तं शब्दसम्पत्त्योर्वासात् मन्ति । मत्वा चित् कचत् तुम् पम् ज्ञात् बहु ज्ञात् क
 क्तस्य सत् सु इत्यादि । कत्वा मत्वा मत्वा इत्यादि । प्रथम्य कर्तुं गच्छे कच्छ
 करोति बटवत् कुतस्त्वाम् ॥ अक्षयपाद्विमर्शकम् । २१ । अक्षयपाद्विमर्श
 विमर्शकम् मन्ति । आपश्चेति वक्तव्यम् ॥ न शब्दनिर्देशे । २२ । अक्षयपाद्वि
 मर्शतेन रूपनिर्देशे सति विमर्शकतुल्यमिति । अक्षयपाद्वि म न च विमर्शकमिति ।
 तदुक्तं च ॥

सहर्षा चित् छिन्नेषु सर्वासु च विभक्तिषु ॥

यच्चनेषु च सर्वेषु पक्षेभ्येति तद्व्ययम् ॥ ५३ ॥

वक्तव्यविभक्त्यव्ययानि ॥ १४ ॥

अनुना चित् विभक्तिविभक्तिपण्यया वीमर्शका प्रस्तुपन्ति ॥ आन्तर विमर्श
 (५० ७ सू० ८) जाया माया अद्या मेवा धारा इत्यादि ॥ अजादेखात् य
 क्तव्यः । १ ।

अजादाकीर्तिताकाकायत्वादी विपश्चादिके ॥

हैबाद्वरपथापार्थमजादेर्वाहर्ण पूषत् ॥ ५४ ॥

अजादेवेति अकारमहजापूषत् अक्षयपेक्षमादी प्रथमपेक्षमाचकत्वेन जातिवाच-
 कत्वेन च ईष माताः सौज्यादित्वात् मन्तीति सुचितम् । अया पूषत् काकिता
 अक्षय इहा गमिका इत्यादि ॥ कर्त्तव्यम् । २ । जाति इ अतः । विपश्चादि
 चो पूर्वस्याकारस्य ह्यहरो मन्ति कञ्चकारौ न मन्ति । करोतीति कारिका ।
 पचतीति पचिकम् । कठतीति पाठिकम् ॥

मोहादिषु विकल्पः । वह्नादिषु न वक्तव्यम् । विम्बोष्ठी-विम्बोष्ठा । चादकर्मी-चा-
दकर्मा । समदन्ती-समदन्ता । पक्षवह्नाः । मृगमयना ॥ नखमुखायोश्च संज्ञार्था
मेव । ३८ । क्षीणजला गौरमुखा ॥ नासिकाशब्दात्केवलहास्त्रेव । ३९ ।
नासिक ॥ कृत्तिकाशब्दकरीषु वा वक्तव्यम् । ४० । मङ्गुली-मङ्गुलि-
मूली-मूळि । आगी-आगि । अकेरिति विशेषात्कृतिः भूतिः ॥ ये च
मन्वादे । ४१ । मन्वादेर्मनास्त्रियामीपूत्रत्ययो भवति ऐकारादेशश्च । चकारा
मनोहेरी वा । आदिशब्दमन्वमिदृशाकपिपूत्रकनुकुसितकुसीदा माह्वः । मवीर्भासा
मनायी-मनायी । अत्र विकल्पेनैव पदे मनु । अमीर्मायी अमायी । पूत्राः कठनो
मस्तेति पूत्रजनु । पूत्रकपोर्मायी पूत्रकपायी इत्यादि ॥ पत्न्याद्यर्थः । ४२ ।
पत्न्याद्युप । इत्या निपतरूपे । पाष्मिहृणकर्ता पतिः तस्य श्री वली मर्त्ययोगे एव ।
अन्यत्र गदा पति श्री । समानः पतिर्वस्याः सा सपत्नी । भर्तृयोगे एव अन्त-
र्वत्नी । अन्यत्र अन्तर्वती । पतिवत्नी समर्नेका अन्या पतिमती । त्वी अग्निश्री अ
र्चनरती सुवती । मयने सूर्योऽवति यस्यां सा मायी । पश्चादवति यस्यां सा प्रतीची ।
वहीची । वृक्षस्य जीपूत्रत्ययो भवति ॥ जीपि पदे तुर्वृक्षिर्वाच्यः । ४३ ।
गरी । शार्ङ्गस्यो नित्य बहुवचनम् । पुंलिङ्गः । शारः । शारन् । शारे । शरे
म्हः । शरेम्हः । शारणाम् । शरेषु ॥ शीर्गुणात् । ४४ । शकारान्ताहुमना-
विनो वा क्षियमीपूत्रत्ययो भवति । पट्टी-पट्ट । मूली-मूळ । तन्वी-तनु ॥
खरसंयोगोपधात् । ४५ । खरः । शम्भुः ॥ उत कः । ४६ । उकारान्ताहु
कपत्ययो भवति । पङ्क्तु-पङ्क्तु । वामाह-वामोहः । वाशम्भुप्रज्ज्वादी न
भवति । रज्जुः । वेनुः ॥ पुनस्त्रि- । ४७ । पुनस्त्रिभ्यास्त्रिमां तिः मत्स्यो
भवति । मुषति । एम्यो नाम्नात्संज्ञः । आश्वत्थाद्यर्थः (म ७ सू १)
इति सिद्धेयः । ईश्वरान्तेप सेकोपः (म ६ सू ३६) ॥ इति श्रीमत्प
रमक्रिया ॥ १४ ॥

अत्र निमज्जयन्ति निरुप्यते ॥ तत्र त्रिधासिद्धपुकारक कारकम् । तत्र
पट्टिधम् ॥

कर्ता कर्म च करणं संप्रदानं तथैव च ॥

अपादानाभिचरणे श्रित्याहुः कारकाणि षट् ॥ ५९ ॥

उक्तास्तुक्ततया द्वेषा कारकाणि भवन्ति षट् ॥

उक्ते तु प्रथमेव स्यादुक्ते तु पथाक्रमम् ॥ ६ ॥

तस्मिन् विमलचित्पमिषीयते । छिद्रार्थे प्रथमा । १ । आहु-
म्यतिरिक्तमर्पणम्भुवत् छिद्रं तस्यैवार्थे तन्मात्रे प्रथमा विमलमिवति ।
छिन्ने प्रथमा पतस्य कृत्स्नोमान्युदाहरणमिदमे नीचेरिवादीनि । सकत्रवा-

ईकारे ईपि च परे । न नचन्ती पठन्ती शीम्पन्ती ॥ चाक्षीपो शब्दः । १७ ।
 अनर्गात्तरस्य शतुषा मुमाममो भवति ईकारे ईपि च परे । मुहती मुदन्ती ॥ न
 वादे । १८ । नदत्तेर्यन्मिषामापीप्यत्स्यो भवति । नदी गीरी मौतमी । मरा
 दिराद्विगणः । तेन चतुर्णी पञ्चमी द्वादशी पौर्णमासी इत्यादि ॥ ईप्यत्र दुहो
 घाम् यत्कर्म्यः । १९ । अनडाही अनहूही ॥ हाथनाद्वयसि च । २० ।
 शिवायनी । चतुर्हयणी ॥ पुरुषाद्या परिमाणे । २१ । त्रिपुङ्गी-त्रिपुङ्गा वा
 परित्या ॥ इन्द्रादेरानीपूच । २२ । इन्द्रादेर्नातिष्यामानीपूचस्यो भवति ।
 इन्द्रादेरित्यादिस्यारिम्भ-ब्रह्मन्-यद्-भ्य-शर्त्त-मुह-वरणादयः । इन्द्राणी ॥ अ
 क्षन्दाद्व्यस्य सद्योपो वाच्यः । २३ । ब्रह्माणी । द्वात्रिंशद्भुवानीत्यङ्गानी ।
 यकाम्नामुत्तार्यास्तपोपाध्यभार्यपत्रियेभ्यो वा ॥ अर्यस्तत्रियाभ्यां वा
 स्याये । २४ । अर्याणी-अर्या ॥ हिमाराण्ययोर्महत्त्वं । २५ । महद्भिमे हि
 मानी । महद्वरस्यमरप्यनी ॥ यथाहाये । २६ । पुहो यो यगानी ॥ यचना
 छिप्याम् । २७ । यय नाना छिपर्यनानी ॥ ईपूचमाहारे गुणश्च । २८ ।
 मयाजां समाहाराः मयो ॥ पुंयोगे च । २९ । पुणेवे च क्षियामीपूचस्यो भ-
 वति । इन्द्रस्य भार्या शूही । ननकी ॥ गीपाठिकादीनां न । ३० ।
 नोपाठिकश्च श्रुपाठिकश्च ॥ सूर्यादेवतायां चाप् । ३१ । सूर्यस्य स्त्री वैरा
 सूर्या । अन्धा सूर्य ॥ जातेरयोपधात् । ३२ । जातिवाचिनोऽम्कारोपचार
 कारान्तरिष्यामोपूचस्यो भवति । अक्षोपिषवसि वाच्यम् । तेन मसिका
 कटाक्ष इत्यादौ न ॥ गवयहयसुखयमत्स्यमनुष्याणां न निषेधः । ३३ ।
 गवयी इत्यादि । सूक्री । ईसी । कुम्हटीयाङ्गानीत्यम्कारोपचमहनाङ्गत्रिया वैत्या ॥
 शूद्राजाती न । ३४ । शूद्रस्य जातिः शूद्रा ॥ महत्पूर्वास्तु ईप् । ३५ ।
 महाशूरी आभीरजपिठि । पुणेवे च । महाशूद्रस्य भार्या महाशूरी ॥ प्रथमघपो-
 वाचिमीश्व ईप् यत्कर्म्यः । ३६ । कन्यासम्भवात् । कुमारी । किशोरी । कलमी ।
 मन्मथयीमहनाङ्गा स्वविद्य इत्यत्र न । बह्वी चिरण्टी इत्यत्र ईप् भवत्येव ।
 अहमहनाङ्गिणः ॥ स्वाङ्गाद्या । ३७ । स्वाङ्गवाचिनो वा क्षियामीपूचस्यो
 भवति । सुमुषी-सुमुषा । भृगाणी-भृगव्या । तन्त्राणी-तन्त्रा । तुह्य अस्म-
 न्ताद्व्य स्वाङ्गम् । स्वस्य प्राणिनो अहं स्वाङ्गमित्यङ्गादिभ्यो नानादेशेपि
 स्वाङ्गत्वं स्यात् । अतः स्वाङ्गस्तत्रमाह ॥

प्राणिष्वमहवन्सर्त स्वाङ्गं स्वावधिकारजम् ॥

तत्र दृष्टमवतत्स्य नैस्त्विष्यत् तद्वच्च तादृशि ॥ ५८ ॥

पूर्वार्धस्य प्रसुराहरणानि । सुमुषा शाला अमापिष्यतात् । सुवेहा इवतात् ।
 सुदना अमूर्ततात् । सुकोपः विकरणतात् । अतः पूर्वस्योवाहरणानि । सुकेद्वि
 सुकेदा वा रप्या अमापिष्यस्यापि प्राणिनि दृष्टतात् । सुस्तनी-सुस्तना वा प्रतिमा ।
 प्राणिष्वप्राणिसहस्रे स्वितातात् । स्वाङ्गत्वेऽपि वासवस्य व्यवस्थितप्राणितात् ।

चतुर्विध संस्कारः । संस्कारमर्हतीति संस्कार्यम् । विकारो नाम पूर्वावस्थापरि-
त्यागेनावस्थान्तरप्राप्तिः ॥

कटं कट्येति छाकको रूपं पश्यति चाक्षुष ॥

रास्यं प्राप्नोति धर्मिष्ठं सोमं सुनोति सोमपा ॥ ६७ ॥

वायविकमुखायादि चतुर्विधं कर्म । गुणातिशयः संस्कार्यम् । त्रीणि भवा-
न्वा प्रेक्षति मोक्षणेन । त्रीणि कर्मिण्युगातिशयो जन्यते । गुणाबानमक्षपर्व-
येत्यादिपम् । वक्षं रक्षयति देवदत्त । रक्षको वक्षं क्षात्ययति ॥

अमिस्वर्गस्ततोः कार्यो धिगुपयोविषु धिषु ॥

द्वितीयाधेदितान्तेषु ततोऽभ्यधापि हस्यते ॥ ६८ ॥

अमितो मामं सर्वतो मामं नदी बहति । विदेवदत्त देवदत्तस्य विह ॥ ७
पर्यव्यधस्तं क्षानीयम् ॥ ७ ॥ एषा ॥ रणं ईजातं छाकतम् क्षानीयम् ॥
तस्य परमाधेदितम् ॥ ८ ॥ विहस्तस्य परं रूपमाधेदितसंज्ञं स्यात् । उपर्यु-
परि पुटोदितं माचक्षुः पठति । अयोऽको नगरं विहान्ति सन्ति । परिह स्-
मयानिकवाहप्रतिबोधेऽपि । परिह कृष्णं गोषा । निष्पा सम्या क्षानीयम् ।
समया माममं उपवनानि बहन्ते । निष्पा मामं निहताः सज्जु । हा कृष्णाम
कम् । तस्य क्षीयतेमर्कः । पुनश्चित न प्रतिभाति किञ्चित् ॥ छाकतेत्यं
भवाक्यामभागवीप्सासु प्रतिपर्यव्यध ॥ ९ ॥ एष्वर्षेण निपयमतेषु प्रत्या-
द्यं कर्मप्रवचनीयम् ॥ स्युः ॥ कर्मप्रवचनीयपुष्टिं द्वितीया ॥ १० ॥ एतेन
योगे द्वितीया स्यात् । छाकणे । हस्तं प्रतिगारमनु वा निषोषते विष्टुत् । हस्तम्-
वाम्याने । मत्तो विष्टु प्रतिवयगुवा । मागे । कर्मिर्हि प्रतिपरिमनु वा हरेमां
हस्तम् । क्षीयामात् । हस्तं हस्तं प्रतिपरिमनु वा सखरीतं छाकतामनेनैरुत्तयं
॥ ११ ॥ अतिष्ठिष्ठमसोमस्तं मेरन्तर्कम् । छाकतामनाचक्षाम्यानां मेरन्तर्कम्
वाच्ये सति द्वितीया विमक्तिमवति । मासमयीते देवदत्त । ओषं पर्वतः । मेरन्त-
र्कं चिह्नं । मासस्य द्वितीये । ओषम्वैकजेसो पठत ॥ कर्तारि प्रधाने
क्रियाभये खाद्यमेव ॥ १२ ॥ प्रधाने कर्तारि क्रियासिद्धुपकारकं कर्तव्यं च
द्वितीया विमक्तिर्भवति ।

क्रियायां परिनिष्पन्निर्यद्व्यापारादनन्तरम् ॥

विषयस्यते यदा यदा कर्णं तदाहा स्मृतम् ॥ ६९ ॥

भिन्नः शरीरं रामण शशयो छाकदावण ॥

नराभेज विहीणोऽपि वामर्युध्यते पुनः ॥ ७० ॥

महुरपादिभ्यः ॥ १३ ॥ महुरपादिभ्यः सधरेभ्यस्तुतीया स्यात् । महुर-
पादि । मादेन महुर । तुतीया सति । मोक्षेन मार्ग्यं । मार्ग्योऽस्य मोक्षमित्यर्थः ॥

रक्तमेरुशृङ्गं वस्तु सत्ता । लिङ्गाद्योऽने प्रथमार्था इति केचित् । आदिप्रमाण-
वचनपरिमात्रमात्रेऽपि प्रथमा । कृष्णः श्रीः ज्ञानम् । वचने । एव । श्रीः कर्तृ ।
परिमाणे । एतत् शेषः आद्यकम् ॥ ५० ॥

मष्टमुष्टि भवेत्तिस्रिचिह्निकचिह्निकं च पुष्पकम् ॥
पुष्पकलानि च चत्वारि आठकं परिकीर्तितम् ॥ ५१ ॥
चतुर्भिः पाठैर्वर्णैः चत्वारि पाठकानि च ॥

वस्तुशृङ्गम् ॥

रथिरिय राजते राजा रोषात्तुमासी रोक्षयते ॥
वीरुगयत सुयं भपाकं प्रागास्तां रामलक्ष्मणौ ॥ ५२ ॥

मनसि चक्षसि बाधे पुण्यपीडनपूर्णा
स्त्रिभुवनमुपचारभोगिभिः प्रीत्ययन्ते ॥
परगुणपरमाणुन्पर्वतीकृत्य मित्यं
मिजल्लवि विषयसम्पत् सन्ति सुम्पत् कियम्पत् ॥ ५३ ॥

कुमारो दीरसे स्वैरं रोक्षयन्ते च मारका ॥
जोगीयन्ते च गीतका मूर्तिरयन्ते रमाजिता ॥ ५४ ॥

आमन्त्रणे च । आमन्त्रणं आमिषुखीकरणे प्रथमा विमक्तिर्भवति ।

मां समुद्धर गाधिम् प्रसीद परमेश्वर ॥
कुमारो स्वैरमासायां क्षमय्य भोस्तपस्विनाः ॥ ५५ ॥

भोस् भगोस् अधोस् । ३ । एते शब्दा निपातन्ते विविधे । मन्त्रजन-
द्वयवच्छब्दानां भोस् भगोस् अधोस् इत्येवञ्चस्वप्नत्रय क्रमेण निपातये ॥

क्षमस्व भो बुधराध्य भगोस्तुभ्यं ममोस्तुते ॥
अधीष्व भो महामात्र धातपावी स्वयस्मरम् ॥ ५६ ॥

शेषा कार्ये । ४ । कर्तृतापययोर्निपाते निष्पन्नयोः सप्तम्य आचारमात्रयो-
रेवा विमक्तयो द्वितीयाद्या एवमेव भवन्ति । कार्ये कर्मकारके तत्वाद्ये आप्ये
संस्कार्ये विकल्पे च द्वितीया विमक्तिर्भवति ॥ कर्तृरूपिष्ठतमं कर्म । ५ । कर्तृ-
क्रियया आशुमिष्टतमं कारकं कर्मसूत्रं स्यात् । इति भगवत् । तत्वाद्युक्ते च
मौष्ठितम् । ६ । ईषिततम्यवर्तिक्रिया युक्तमणीष्ठितमपि कर्तृकं कर्मसूत्रं
स्यात् तदानींस्थितं द्वितीयम् । इत्यमित्रराज । विषं मुञ्चते माम् नञ्चसूत्रं सूत्र-
ति । तच्च कर्मकारकं आशुमिष्टम् । तत्वाद्युक्ते आप्ये संस्कार्ये विकल्पे च । तत्वाद्य-
सूत्रात् । यद्भूता भावि तदुत्पादय । यत्किञ्चिदपि आप्यते तदाप्यम् । संस्कार-
रो नाम प्राक्कृतकर्मजो गुणः कर्तृर्गुणादिभ्यो वा गुणाद्यान् मन्त्राचर्क्यो वा इति

कटे शैते कुमारोऽसौ बटे गावः सुहोऽस्ते ॥
तिष्ठेयु विधये वीर्यं तद्वि ब्रह्मामृतं परम् ॥ ७६ ॥

मुखे सनद्यते धीरंगुस्यधे करिणां शतम् ॥
सुभ्रतसु पादपां सन्ति गङ्गायां वरवायुका ॥ ७७ ॥

माये सप्तमी । १९ । क्रियाछट्ठमं भावस्तथापि सप्तमी । प्रसिद्धीक्रिया
ममसिद्धक्रिया छट्ठमनोपमं भावः । शैवे वर्पति चौर आयातः । पतत्यंशुमात्रिने
वितोऽपतिः ॥ विनासहृदममृतैर्निर्धारणस्वाम्यादिभिश्च । २० ।
पौराणि बोने द्वितीयाद्या निमक्तये म्वन्ति । विना पाप सर्वं फलमिदं । अन्तरेण
निनी जीवितेन किम् । अन्तरा त्वामां इतिस्त्रिपदादुममाम् ॥ अधिहीन-
स्यासौ कर्म । २१ । अधिपूर्वाणामेवायावत् कर्मसंज्ञः स्यात् । अधिहिते अधि-
तिष्ठति अज्यास्ते वा वैकुण्ठ इति ॥ अमिमिषिष्यत् । २२ । अमिनीत्येकसं-
घातपूर्वस्य निरुतेर्बोत्तराचारः कर्मसंज्ञः स्यात् । मामममिमिषिष्यते प्रथपान्त्र-
ध्यायुसः । २३ । उपरिपूर्वस्य वसतेराचारः कर्मसंज्ञः स्यात् । भावसम्पन्नत्व-
सति वसवसति अनुवसति भाववसति ॥ सहादिपोगे तृतीयाप्रधाने
। २४ । सह सधा साकं सार्धं सममिति सहासः । सह निषेजानयो गुहः । सह
हाक्षेत्री मैत्रेण । साकं नवनाम्यां सन्ध्या इत्या । साव वानेना इत साधु ।
समं क्रियाम्यामधीते । समं क्रियेण मुखा मुप्यते ॥ अष्टिष्टम्यवहारे
वाचः मयोगे चतुर्थ्यर्थे तृतीया । २५ । दास्या संपन्नते कमुकः । वम्ये
तु भार्याये संपन्नति ॥ वारणार्थयोगे तृतीया । २६ । अकं निवाहेन ॥
मम-स्वस्तिस्वाहास्वधाकं वषट्कारयोगे चतुर्थी । २७ । ममो भार्यामाय ।
स्वस्ति रक्षे । सोमाव स्याहा । विष्टम्य स्वधा । अकं ममो मन्त्राय । वषट् इत्या-
व ॥ वषट्कार्यानां मीयमाणः । २८ । चतुर्थ्यानां वातुनां मयोगे प्रथमागोप्य-
संवदानसंज्ञः स्यात् । इत्ये रोचते भक्तिः ॥ अस्तुतादिपोगे पञ्चमी । २९ ।
कते अन्यः अतस्त इतर अक्षतरपद विभावक इत्य् आदि आप् पते कत-
आइव । अम्यस्तयेनाम्यार्थः गुह्यते । कते शानात् मुक्ति । अम्यो दृष्टाद्विष्ट ।
अन्तर्गन्तः । इतरे मामात् ॥ अस्तुतेयोगे द्वितीयापि । ३० । शानयते-
वषट्कारिणादिपोगे तृतीयापञ्चमी स्त । विना शानात् । शानेन रिना ० यत्
अ निर्धारणम् । ३१ । इष्टमुपक्रियाजातिभिः स्मृतापात्यवकरणं यतस्तत्र
चतुर्थसम्प्री स्त । मन्त्रां मन्त्रे मी इण्डी स आयातुं भरसु वा । क्रियापराणा
मगपरापकः श्रेष्ठ क्रियापरीषु वा । मन्त्रां गोषु वा कुण्ड्य मी संपन्नस्यैव । ते
० या पठतु सक्रियः इत्यमः ॥ स्वाभ्यादिभिश्च । ३२ । स्वाभ्यादिभिरपि
योगे चतुर्थसम्प्री स्त । गोषु स्वामी गवां स्वामी । मन्त्रमभिरपिः नीचभिर-
पि ॥ कर्तृकार्ययोरकाराही कृति चर्षी । ३३ । कर्तरि कर्त्तव्ये च चर्षी
मन्त्रिर्भरति कारिर्जितकृते शब्दे प्रयुज्यमाने । व्यासस्य इति । व्यासकर्त्त-

दानपात्रे संमदानकारके चतुर्थी । १४ । सम्पाद् अयोद्वया प्रसंगे
मस्मै तत्संमदानकारकम् । येष्विहे मां इति । अम्यत्र राशौ वृत्तं वरति ।
रजपत्य वरं इति ॥

वृत्तार्तिं दण्डं पुद्गलो महीपतेर्मै रीतिभक्त्या
न 'सं' दानकाम्यया ॥ यद्वाप्येति घासनया
सुपात्रे 'सं' संमदाने कथितं यत्तीर्थे ॥ ७१ ॥

अत्रमिदिते इत्येव । शालीयो विम । कश्चित्सम्पाद् अयोद्वयमन्वेष्टि चतुर्थी ।
प्याजेन रक्षे कर्मणि महाकाम्ययोर्महर्षिनाम् । तच्च संमदानं त्रिविधम् । प्रेक्ष-
मनिराकर्तुमुन्त चेति ॥

त्यागेन कर्मणा व्याप्तं प्ररक्षं चातुमन्तु च ॥
अनिराकर्तुं वैरयत्तसंमदानं विधा स्मृतम् ॥ ७२ ॥

इति प्रत्यतिसमेकम् । यथा वटये भिक्षां इति स्मृतु इदमहं इदामीत्युक्ते-
नुमस्यते भौमिन्वाह तदनुमन्तु । यथा क्षिप्तो मुरवे मां इति । यत् ननुमन्ते
न निराकरोति तदभिराकर्तुं । यथा सूर्यवार्त्य इति ॥ क्रियया यममिप्रैति
स्त्रीप्रति संमदानम् । १५ । पत्ये रोते ॥ विष्णोश्चावधौ पञ्चमी । १६ ।
विष्णो विभागस्तत्र योऽवधि स चतुष्टया अचतुष्टया वा विवक्षितस्तत्राचाराने
पञ्चमी । विष्णो नाम संयोगपूर्वको विभागः । आवात्पञ्चमैर्मध्ये आवात्तेन
इत्यमलाः सोऽवधि । आधीयतेऽनेनासौ आचारः । आवात्तु योम्य आक्षेपः ।
वावतोऽत्राहपत्तु । मूढवृत्तौऽत्रतपति मूढा ॥ सौम्ये चतुर्थी । १७ ।

अथमेवकयी विष्टा संवम्भोऽप्योम्यमुच्यते ॥
विष्टो यद्यपि संवन्धः पद्युत्पत्तिस्तु मेवकात् ॥ ७३ ॥

मेव विष्टोम्यमित्याहुर्मेवकं तु विष्टोचनम् ॥
विष्टोम्यं तु मधामं स्यात्प्रमधामं विष्टोचनम् ॥ ७४ ॥

प्रधानप्रधानयोर्मध्येऽप्रधाने षष्ठी । क्रियान्वयि प्रधानं क्रियान्वय्यप्रधानम् ॥

पञ्च स पुद्गलो द्वेयो पिप्रौरैतत्पूजकम् ॥
गुरुणा वचनं पर्यं कवीनां रसवद्भवं ॥ ७५ ॥

सेऽस्मत्तेनकमात्रसंख्याः पुण्यपूजकमात्रसंख्यो योऽप्यथोचकमात्रसंख्यो वाचक-
वाचकमात्रसंख्या इति संख्याश्चतुर्विधः ॥ आचारे सप्तमी । १८ । आचारी
मामाधिकरणम् । षड्विधमधिकरणम् । औपमैयिक सामीप्यकमिम्यापकं वैक-
मिकं नैमित्तिकमीश्वारिकं चेति । औपमैयिकं त्रिविधम् । पञ्चैकगुणमिम्याप्य-
वृत्तिः अङ्गवृत्तीति वैवाचिनस्तम् ॥
विधिभक्तिविशेषादिभिः ॥ ७६ ॥

निमित्तकारकर्मयोगे सप्तमी च वक्तव्या । ४६ ।
 चर्मणि द्वीपिनं हन्ति वृत्तयोर्हन्ति कुञ्जरम् ॥
 केदेषु चमरी हन्ति सीमन् पुष्कलको हतः ॥ ८० ॥
 गुर्वेष्टाभ्युत्थानं सीमेति प्रोच्यते बुधे ॥
 पुष्कलो मृगमेव स्यान्नन्यः सीगम्यहेतुकः ॥ ८१ ॥

विषये च । ४७ । तर्कं चतुर । विषयो नामान्यत्र भावः ॥ पञ्ची
 सप्तम्यौ चानादरे । ४८ । बहूनां कोशठां गतश्चौरः । भावपित्रो रक्तो
 प्रव्रजति पुत्रः । बहुवसावुषु वस्तुषु स्तव्यमर्थो पाति साधुमार्गेण । बहुषु वस्-
 तुषु स्तव्यमर्थो यन्मसाधुमार्गेण ॥ अम्योक्तं प्रथमा । ४९ । यदिह कार्या-
 म्येवमस्यातेन हता चोक्तं भवति तदा प्रथमा प्रयोक्तव्या । वतः क्रियते । वतः
 कार्यं । प्रातःपूर्वः यमिति प्रातोर्वक्त्रे ग्रामः । सन्वसि स्यादि सर्वत्र । इति
 शुद्धोदीत्तस्मिन्नर्थे इमा शुद्धीति । पुनस्तु नान्यस्वति । प्रगतीतिरेषु ॥

कर्ता कर्म च करणं संप्रदानं तथैव च ॥
 भावदानाधिकरणमित्याहुः कारकाणि पट्ट ॥ ८२ ॥
 द्वितीया कर्मणि द्वेपा कर्तरि प्रथमा तदा ॥
 उक्तकर्तृमयोऽर्थो न तदा यद्गुणमुच्यते ॥ ८३ ॥
 तृतीया कर्तरि यदा कर्मणि प्रथमा तदा ॥
 उक्तकर्ममयोऽर्थो न तदा परस्मैपदम् ॥ ८४ ॥

स्वतन्त्रः कर्ता । ५० । त्रिधाया स्वातन्त्र्येण विवक्षितोऽर्थः कर्ता स्यात् ।
 प्रवानीमृगवत्तर्कप्रयः कर्ता ॥ स्वायत्तकर्म करणम् । ५१ । त्रिधासिद्धी
 मध्योपकरणं करणतत्त्वं स्यात् ॥ कर्तृकरणयोस्तृतीया । ५२ । अनभि-
 द्वि कर्तरि कर्तृत्वे च तृतीया स्यात् ॥ अकथितं च । ५३ । अपादानाद्विशेषे
 वैपरीक्षितं कारक कर्मसहं स्यात् ॥

बुद्ध्याचक्षुष्यदृग्द्विर्भ्रमिच्छाभिर्बुद्ध्याभुर्भ्रमिस्तुषाम् ॥
 कर्मयुक् स्याद्वचधितं तथा स्वाधीनं कृष्वहाम् ॥ ८५ ॥

बुद्धीनां दारुणाणां तथा भीमशूरीनां चतुर्गो कर्मणा यत्पुण्यते तद्देशकमितं
 कर्मणि परिमणं कर्तव्यमात्यर्थं । गो दामिष पयः । बद्धियाचक्षते यमुषाम् । अनिनीतं
 विषयं याचते । तन्मुक्तानीदनं पचति । मर्गम् हातं दृग्दृषति । मध्यमदृग्दृष-
 त्ताम् । मानवदं ईशानं पृच्छति । बुधमन्वाचनोति फलदाय । मागवकं यमं ब्रूते
 शस्त्रिषु वा । हातं जन्ति देवदत्तम् । सुखां क्षीरनिधिं भण्णाति । देवदत्तं मृतं
 पुण्यार्ति । मध्यमजं नयति । हरति कर्षेत बहति वा । अर्थनिवन्धनेन संज्ञा ।
 कर्तुं निवृत्ते यमुषाम् । मागवकं धर्मं मानते अभिजन्तं वल्लीत्यादि ॥ अकर्म
 यथातुभिर्योगे ईशः काष्ठोभाषी गन्तव्योऽध्या च कर्मसहः स्या

या कृतिरित्यर्थः । भारतस्य अरण्यम् ॥ उभयप्राप्तौ कर्मणि । १४ । अन्ते
प्राप्तिर्यस्मिन्पठति तत्र कर्मण्येव पठतीत्यर्थः । निजं गवां दोहोऽप्येन ॥ स्मृ-
ती च कार्ये । १५ । स्मृत्यर्थे प्राप्ती प्रमुग्धमाने च कार्ये पठती भवति । स्मृ-
स्मरति मातरं स्मरतीत्यस्मिन्नर्थे । चक्रराष्ट्रितीयापि । मातरं स्मरति ॥ न क-
क्काव्ययनिष्ठाः छर्षतुनाम् । १६ । पठा प्रयोगे पठती न । छर्षेण । कुर्व-
कुर्याण छर्षि हरि । १७ । हरिं दिग्भुः अष्टपरीष्णुर्वा । छक । हेत्यन्तुमु-
हरि । अन्त्यम् । जगत्पुत्रा । सुखं कर्तुम् । निष्ठा । विष्णुना इवा इत्य । ई-
त्यान् इत्यन्तु विष्णु । छल्यर्थः । ईश्वरः प्रपञ्चो हरिणः । छद् । कर्ता छोद्य-
न् ॥ हेतौ दृतीया पञ्चमी च वक्तव्या । १८ । अनित्यं कर्म इत्य-
त्येन वक्तव्यात्कर्मित्वात् ॥ अथ हेतौ पञ्चमी च वक्तव्या १८ । औप-
हिमेति । व्याघ्रस्यस्यति । विष्णुत्वात्तद्विषयः ॥ वष्टी च इत्युपयोगे । १९ ।
हेतुमयोने हेतौ श्लोके पठतीत्यर्थः । चक्रपत्तन्वीद्वयोने वष्टीयापि । अत्रत्य हेतु-
र्भवति । कस्य हेतोर्मानिषः । केन हेतुना वा नामतः ॥ इत्यर्थभावे दृतीया
। ४ । विचित्रपक्षरं प्राप्त इत्येवमात्रं । छिप्यं पुत्रेण वक्षति । संतारमच्छरेण
वक्षति ॥ येनाद्वयिच्छारः । ४१ । येन विच्छेदनाद्विनाशिनोऽद्वयिकर्मणे उत्प-
त्ते तस्याद्वयत्तुतीया विभक्तिर्भवति । अस्या कृष्णः । पादेन कृष्णः । अनेन
वधिर । विष्णुर्द्वे विविधः । मृगत्वाधित आधिन्यामित्यर्थः । मुपेन त्रिलोचनः ।
पुत्राचद्वयुजः ॥ अनिकर्तुं प्रवृत्तिः । ४२ । जन्मान्तस्य कार्यस्थे-
दन्तमपादानसंज्ञं भवति । उत्रापादाने पञ्चमी । यस्मात्पञ्चा मत्रापन्तेतद्व्यपेक्षितः
आकाङ्क्षिष्योगः । ४३ । आकाङ्क्षियामे पञ्चमीविभक्तिर्भवति । आह मर्षात्त-
न्निविधी च । अपपरी वस्त्रिने । एते आहारयः । आषाढछिपुत्राद्वयो वेवः । आ-
वाङ्मेयो हरिमक्तिः । आदिष्ठाभ्यामपठित्विभक्त्येवो वृद्धो वेवः । अवधिगर्तेम्यो वृद्धो
वेवः । छल्यर्थे वक्तव्या वक्तव्या ॥

संयमाय श्रुतं धर्मे नरो अर्माय संयमम् ॥

धर्म मोक्षाय मेधावी धर्म वानाथ मुक्तये ॥ ७८ ॥

आप्तिवि जलुषी । रात्रि विरं सौमार्थ भूयात् ॥ हृषमुह्यर्षासूयार्थमा
 र्थमति कोप । ४४ । हृषात्पर्वना मयामे र्थमति कोप स संयत्नसंज्ञक
 स्वात् । हरये हृष्यति हुष्यति हृष्यति असुयति । जुहावोऽपि कोपमत्वा एव
 एवमपि । सोऽसर्गयो हृषमुह्योर्मेदि द्वितीया वक्ष्य्या । कूरमभिवृष्यति । मित्रम-
 भिवृष्यति । मयनादमारोह्यात् ॥ वयस्यकोपे कर्मवपयिष्करणं च पञ्चमी
 वक्ष्य्या । ४५ । हृष्यामेते । हृष्यमाह्वय मेस्तव हृष्यः । आस्तनामेते
 आस्तने वपयिष्म मेस्तव हृष्यः ॥

अप्यवर्षी हृत्पते यम अप्यवर्षी मैत्र हृत्पते ॥

तपेय हि कपङ्गोपिरयं ज्ञातव्यं च सदा बुधे ॥ ७९ ॥

अप्येऽप्ययीमाह ॥ ३ ॥ अप्ये पूर्वपदे सति योऽन्यः सोऽप्ययीभावसंज्ञकः
समासो भवति । इति समाससंज्ञापाम् ॥ समासप्रत्यययो ॥ ४ ॥ समासे व
र्तमानाया विभक्तेः प्रत्यये च परे विभक्तेर्मुग्नमिति नामसंज्ञायां स्मादिविभक्ति
भवति ॥ स नपुंसकम् ॥ ५ ॥ सोऽप्ययीमात्रं समासो नपुंसकविभक्तिः भवति ।
नपुंसकत्वाज्जस्वत्वम् ॥ अप्ययीभावात् ॥ ६ ॥ अप्ययीमात्रात्परस्याविभक्तेर्मु
ग्नमिति । अपिचि गृहकार्यम् । रायमात्रकान्तमतिरि कुसुम् । नात्रमतिकान्तम-
तिनु जलम् ॥ अत्याद्ययं आगताद्ययं द्वितीयया ॥ ७ ॥ कान्ताद्ययं वर्त
माना अत्याद्ययो द्वितीयया सह समस्यते स तत्पुरुषसंज्ञकः समासो भवति ॥
अस्यादेर्वा संप्रसारणाभिकारीकार्यं च वक्तव्यम् ॥ ८ ॥ यथाऽ
साहस्ये ॥ ९ ॥ यथाऽस्योऽसाहस्ये वर्तमानः समस्यते सोऽप्ययीभावः समासो
भवति । रोमपता वीप्सा परार्जनतिइति साहस्यं वेति यथार्था । इतिमनतिज-
म्व कतोदीनि यथावेति कतोति । साहस्ये किम् । यथा इतिस्तथा इत् । कुम्भ-
स्य समीपमिति निमिहे समासविपूर्वत् । अप्ययीभावात् (प्र १९ सु० ६) इ
ति प्राप्ते ॥ अतोऽप्यसत् ॥ १ ॥ अकारान्तादप्ययीभावात्परस्याविभक्तेऽप्य
भवति । अतं वर्जयन्ता । तथा च पाणिनीये ॥ अप्ययीभावात्ततोऽप्यसत्
पञ्चम्या ॥ ११ ॥ अदन्तादप्ययीभावात् नपुंसकस्य चर्मा निगमादेस्तः
स्यात् । उपकुम्भं वर्तते ॥ वा टाक्यो ॥ १२ ॥ टा कि इत्येकमोर्वा अम् भ-
वति । अतोऽप्यसत् (प्र १९ सु० १०) वा टाक्यो । अत्र टादि एत-
त्पञ्चासन्तादीनासंज्ञोद्भिन्नचनबहुवचनयोरप्युपसृक्तम् । तेन द्विवचनबहुवचन
योरपि वा अम् भवति न नपुंसकः । पञ्चम्यास्तु अम्भुकोर्मिष । उपकुम्भस्तु
मुपकुम्भश्च । उपकुम्भे वेति । अनत इति निर्दिष्टावुपकुम्भादानम् । उप-
कुम्भं इति । उपकुम्भं निवेदि, उपकुम्भे निवेदि ॥ अन्वयार्थायै यावति
॥ १३ ॥ अन्वयार्थायै यावच्छब्दे प्रयुज्यमाने अप्यपूर्वपदानायेऽपि योऽप्य
यः सोऽप्ययीभावसंज्ञकः समासो भवति । पानस्यमन्त्राणि तावतो ब्राह्मणानाम्पञ्च-
म्येति यावदमन्त्रम् ॥ यावद्वचनधारणम् ॥ १४ ॥ अन्वयार्थायै यावच्छब्दो
नित्यं समस्यते ॥ आहमर्थादाऽभिधिर्यो ॥ १५ ॥ मर्पस्यामभिधिर्यो च
आह वा समस्यते । नाट्यपुत्रं मर्पादीदृत्येत्पापाटलिपुत्रम् । नाट्यनमिध्याये
आद्यालम् । तेन निवेति मर्पात् । तेनसहेत्यभिधिर्ये ॥ परेमभ्ये चट्या धा ॥
१६ ॥ पारमप्ययीभावः वा समस्यते । परन्ती निपातो सूत्रात् ॥ मध्यमा
निर्दिष्टः समासोऽपसर्जनम् ॥ १७ ॥ समासशब्दे मध्यमनिर्दिष्टमुपसर्जनसंज्ञ
स्यात् ॥ उपसर्जनं पूर्वम् ॥ १८ ॥ समासे उपसर्जनं प्राक् प्रयोग्यम् ।
गङ्गायाः पारे नति चरेत्-गङ्गापारे । गङ्गायाः मध्ये इति मध्येगङ्गा-गङ्गामध्ये ।
मक्षिकाशममागौ निर्मलिकं वर्तते ॥ अमादीं तरुपुत्रम् ॥ १९ ॥ द्वितीयाप
ये पूर्वपदे सति योऽन्यः स तत्पुरुषसंज्ञकः समासो भवति ॥ द्वितीया
भित्तीतीतपतितगतत्पस्तमातापूर्वम् ॥ २० ॥ अप्ये सति समस्यते स

दिति यावत् । ५४ । बुद्धिस्त्वपिति मासमास्ये मोरीहमास्ये ज्येष्ठमास्ये
गतिबुद्धिप्रत्ययसामोयशब्दकर्मकर्माणां भिन्नकर्ता स यी । ५५
गत्याध्यानां शब्दकर्मकाणामकर्मकाणां चान्ये यः कर्ता ॥ यौ कर्म स्यात् ॥

ज्ञानमगमयास्वर्गं चेद्विद्यं स्वामभीधयत् ॥

आशयश्चाभूत्तं देवान्येकमध्यापयद्विधिम् ॥ ८६ ॥

आसयात्सिद्धिं पृच्छीं यः स मे श्रीहरिर्गतिः ॥

गौणे कर्मणि बुद्धान्ने प्रधाने नीतकृष्यहाम् ॥ ८७ ॥

बुद्धिमत्सार्पयोः शब्दकर्मणां च भिन्नेच्छया ॥

प्रयोग्यकर्मण्यन्येषां प्यन्तानां छादयो मता ॥ ८८ ॥

गौर्बुधते यः । अजा धाम नीयते । बोध्यते माणवकं कर्म माणवके कं
मिति वा । देवदत्तो धामं गम्यते । अकर्मकृतां काष्ठानिकर्मणां च कर्मणि च
च छकार इत्यते । मासो मास वा आस्यते देवदत्तेन । पिजन्तास्तु प्रयोग्ये प्र
यः । मासमास्यते माणवकः ॥ सारमयोजको हेतुश्च । ५६ । कर्तुं प्रयोग्य
कर्तृसंज्ञो हेतुसंज्ञश्च स्वात् । स्वार्थे परित्यज्य अभ्यासांमिधामिधामुपसर्जनस्य
क्रियागम्यकस्यादित्यं कर्मत्वम् । समासात्संज्ञेन क्रियात्वमित्यं मुख्यत्वम् ।
रम्परात्संज्ञेन क्रियात्वमित्यं गौणत्वम् ॥ इति छारकप्रक्रिया ॥ १५ ॥

अभ्यासविमर्शविमर्शानां चानां समासो निरूप्यते ॥ समासश्चाभ्यास
नास्त्राम् । १ । नास्त्रामन्वयमीमांसे सत्येव समासो भवति । चकारात्सिद्धोऽपि
ततो भाव्यादुपसर्गस्येत्याहौ समासो न भवति । स च बहुविधः । अभ्यासीमात्रस्य
रूपो ह्यसौ बहुव्रीहिः कर्मधारयो द्विगुणेति । अभ्यासस्य अभ्यासेन वा भवनं छान्
दसीमात्रः । १ । स ह्यभ्यासः पुरुषज्जवान् वक्ष्यसौ तत्पुरुषः । २ । ह्यभ्यासे
समयपदार्थो येनासी ह्यहः । ३ । बहु समासिदित्यं व्रीहिः भवान् यस्मिन्सौ बहु
व्रीहिः । ४ । कर्म मेदक धारयतीति कर्मधारयः । ५ । ह्यभ्यासो वक्ष्यतीति द्वि
गुः । ६ । पूर्वपदस्थानोऽभ्यासीमात्रः । द्विगुतत्पुरुषो वक्ष्यमानो । ह्यकर्मधारय
योभयपदस्थानो । बहुव्रीहिरभ्यासपदस्थानः । भवान्कस्मात्समासिदित्यं समयपद
स्थानो वक्ष्यत् । तस्य क्रियाभिसंज्ञात् । इमेकस्मिन्समसिद्धे पदेऽप्येकस्मात्सम
सिद्धिस्तद्विषयः । निवाहस्यार्थं भागवेदित्यं तत्पुरुषद्विव्रीहिकर्मधारयमासी सत्यं
निर्जयमाह । समानाधिकरणमधिकरणयोर्मध्ये समानाधिकरणी वक्ष्यत् । एकस्मि
न्समस्यमेवार्थमिदं समानाधिकरणम् । नीतिः च तत्पुरुषः च नीतिस्तद्विषयः । नि
वृत्तिमत्समस्य मित्रार्थमिदं द्वैयधिकरणम् । एकपदमिदं सत्यमेकस्मिन्समसिद्धिः च
समासमयोजनम् । अथि श्री इति स्मिन्ने । क्तिन्स्यद्वितीयायैकवचनम् । द्विपदवि
कृत्य भवतीति विग्रहेऽभ्यासयोग्यार्थसमर्पकः पदस्युपसर्गो विग्रहे भागवमिति वा
वत् ॥ कृते समासे अभ्यासानां पूर्वनिपाती वक्ष्यत् ॥ २ ॥ पूर्व-

ध्येऽभ्ययीभावः । ३ । अभ्यये पूर्वपदे सति योऽन्वयः सोऽभ्ययीभावसङ्गः
 समासो भवति । इति समासप्रेक्षायां ॥ समासप्रत्यययोः । ४ । समासे व-
 त्ताभावा विमर्शे प्रत्यये च परं विमर्शमुच्यते । मामसंज्ञायां स्पर्धाविभक्ति-
 रभवति ॥ ख'नपुंसकम् । ५ । सोऽभ्ययीभावः समासो गपुंसकविज्ञो भवति ।
 गपुंसकताप्रत्ययम् ॥ अभ्ययीभावात् । ६ । अभ्ययीभावात्परस्पाविभक्तेर्द्ध-
 म्भवति । आविञ्चि गृहकार्यम् । रामप्रतिष्ठापनप्रतिरि कुटुम्बम् । नागप्रतिष्ठापन-
 तिनु जलम् ॥ अस्याद्य' कान्ताद्यर्थे द्वितीयया । ७ । कान्ताद्यर्थे वर्त-
 माना अस्यादयो द्वितीया सह समस्यन्ते स तत्पुरुषसङ्गः समासो भवति ॥
 अस्यादयो संवत्सरानामिकारोकारौ च' वस्तुभ्याम् । ८ ॥ अथाऽ-
 साहचर्ये । ९ । अथाहचर्योऽसाहचर्ये वर्तमानः समस्यते सोऽभ्ययीभावः समासो
 भवति । योऽभ्ययी बीप्सा परस्परानतिवृत्तिः साहचर्यं चेति व्याख्याः । दक्षिणनतिवृ-
 त्त्य क्तोर्त्तानि व्याप्राते' करोति । साहचर्ये किम् । यथा हस्तिस्तथा ह्र' । कुम्भ-
 स्य समीपमिति त्रिष्वे समासविपूर्वत्वं । अभ्ययीभावात् (म १६ सू० ९) इ-
 ति प्राप्ते ॥ अतोऽभ्यनत' । १ । अकान्ताहचर्ययीभावात्परस्पाविभक्तेरम्-
 भवति । अतः वर्तमाना । तथा च पाणिनीये ॥ मा'भ्ययीभावाद्दतोऽभ्यनत'
 पञ्चम्या' । ११ । अकान्ताहचर्ययीभावात् मुञ्चो कुङ्कु तस्य पञ्चमीं दिनमादेशः
 स्यात् । उपकुम्भं वर्तते ॥ वा टाहचर्यो' । १२ । यः किं इत्येतयोर्वा अम् भ-
 वति । अतोऽभ्यनत (म १६ सू० १०) वा टाहचर्यो । अत्र टा' एत-
 त्पञ्चमास्नर्त्तमासहचर्योद्विचनबहुवचनयोरप्युक्तज्ञानम् । तेन द्विवचनबहुवचन-
 योरपि वा अम् भवति न कुङ्कु । पञ्चम्यास्तु अम्भुकोर्निषेधः । उपकुम्भस्तु कृत-
 मुपकुम्भकृतम् । उपकुम्भं देहि । अत्रत इति विज्ञापनादुपकुम्भादानय । उप-
 कुम्भ देह । उपकुम्भं निधेहि । उपकुम्भे निधेहि ॥ अवधारणार्थे पावति'
 च' । १३ । अवधारणार्थे वाच्यस्थले प्रयुज्यमाने अभ्ययपूर्वपदमादेशेऽपि योऽन्व-
 यः सोऽभ्ययीभावसङ्गः समासो भवति । यावन्त्यमत्राणि दातव्यं त्रामपानामन्त्र-
 मस्तोत्रे वापदमभम् ॥ धावद्विधारण' । १४ । अवधारणार्थे वाच्यस्थले
 नापि समस्यते ॥ आह'मर्षादाऽभिधिभ्याम् । १५ । मर्षादायामभिधिषी च
 आह वा समस्यते । पाटलिपुत्र मर्षादीहृत्येत्पापाटलिपुत्रम् । बाह्यनमिष्याम्ये
 स्वाशक्तम् । तेन विनेति मर्षादा । तनसहेत्यभिधिषी ॥ परिमर्षे' पञ्चधा' वा' ।
 १६ । परिमर्षाद्विधारण' वा समस्यते । एवमी निपातो सूत्रात् ॥ प्रथमा
 निर्दिष्ट' समास'उपसर्जनम्' । १७ । समासप्राप्ते प्रथमानिर्दिष्टमुपसर्जनमसङ्गं
 स्यात् ॥ उपसर्जनं' पूर्वम्' । १८ । समासे उपसर्जनं माकृ भवोच्यम् ।
 ग'गायाः पारे इति पारेगद्-गद्गायते । ग'गाया मध्ये इति मध्येगद्-गद्गायते ।
 म'भिधानमभाती किमक्षि' वीतते ॥ अमादौ' तत्पुरुष' । १९ । द्वितीयाप-
 त् १९११ सति योऽन्वयः स तत्पुरुषसङ्गः समासो भवति ॥ द्वितीया
 भित्तादीवर्तितवगावात्पस्तमातापूर्वम्' । २० । अन्वये सति समस्यते स

रिती ॥ वैवताद्वये 'पूर्वपदस्य वा धीर्धो वक्तव्य' । ३२ । तामहना-
त्कश्चिन्न मन्त्रमिमादतावित्पावो । अग्निश्च सोमश्च अग्नीषामी ॥ अग्न्यादि' सो
माग्नीनां' पार्थ वक्तव्यम्' । ३३ । इन्द्रश्च बृहस्पतिश्च इन्द्राबृहस्पती ॥ प
क्षपद्मावी' वा 'समाहार वक्तव्य' । ३४ । समाहारस्यैकत्वात्समाहारे एक-
वचनं द्विद्व एव । तर्हि वाग्रहणे किमर्थम् । वाग्रहणात्कश्चिद्भीरपीतरेतरयोगे
एकवचनं कश्चिद्बृहन्मितरेतरयोग एकवचनम् । इशाश्च कुशाश्च पक्ष्माश्च स-
हाबुक्षपद्माः साहबुक्षपद्मम् ॥ अग्न्यादीनां विभक्तिर्होत्रे 'कर्मव्यति
हरि' पूर्वपदस्य 'समागमो' भवति' । ३५ । अन्योन्येकक्रियाकरणं कर्म-
व्यतिहारः । अन्यश्च अग्न्यश्च अग्न्योन्यं क्रिया भवति । परश्च परश्च परस्परम् ।
परस्परमित्यत्र कस्कादिरादिसर्गोपध्यानीयामाव ॥ एकरत्ने' द्विगुठग्री । ३६ ।
एकरत्ने वचनानी द्विगुठग्री नपुंसकलिङ्गी भवत ॥ संख्यापूर्वो द्विगु' । ३७ ।
संख्यापूर्वं समासो द्विगुर्निगद्यते ॥ समाहारश्च ईप्' द्विगु' । ३८ । समाह-
रेऽर्थे द्विगु' समासो भवति ततोऽन्वयान्तादीप्' प्रत्ययो भवति ॥ पाप्माघन्तौ
द्विगुर्नैवन्त' । ३९ । पञ्चानी वाचानां समाहार' पञ्चपात्रम् । द्विगुवनम् । वि
गुवनम् । बहुवचनम् । इजानां प्रमत्तानां समाहारे वृत्तपाम् । पञ्चमय' समाहृता
इति पञ्चामि । पञ्चानी गत्रां समाहार' पञ्चमु । नपुंसकत्वात्प्रत्ययत्वम् । निपत्ता
इति ॥ बहुव्रीहिर्न्याये' । ४० । अग्न्यपचार्यमवानो य' समास' स बहुव्री-
हिसंज्ञको भवति । बहु वनं यस्य स' बहुवच' । अन्ति वनं यस्य सोऽप्रतिवच-
अग्न्यपचार्यमवानादीनां पूर्वमिवात् अग्न्यपचार्यान्त्याद्विगुमीदि । अन्तरङ्गं यस्यासा-
वन्तरङ्ग' । बहिरङ्ग' । कर्मैर्मुक्ता ॥ तेन' सहोति' सुख्यपीने' । ४१ । सहोत्प-
त्तृपीन्यतेन समस्यते स सुख्यपीनबह्व्रीहिः ॥ सहारवे' सादि' । ४२ । स-
हारीनां सारिर्भवति । बुद्धेः स ह वर्तमान सपुत्र । सो वति केचित् । सहपुत्रो
वा भव । सुख्ययोग्यवचनं प्रायिकम् । कर्मणा सह वर्तमान सकर्मक' । सजेम-
कः । अन्य प्रवाजस्यकत्रेणा विशेषणत्वा यत्रात्यते ह तद्भुजसविद्यता बहुव्रीहिः
हन्ते कर्णी यस्य स' कर्मकर्ण' ॥ बहुव्रीहौ विशेषणसमस्यस्तपो' पू
र्वमिपातौ वक्तव्यः । ४३ । वन करं यस्य स' करवन । मति' कृष्णं यस्य
सः कृष्णमति । पुङ्क्तिर्मे यस्य स' धर्मकुक्षि' । कठे हरो यस्य ॥ कट्याऽ
हरे कंकाल यस्यासौ कटकङ्कण । मुषने कीर्तियस्यासौ भुवनकीर्ति ॥ महार
पार्येभ्य' पर' मिहारासाम्यो' वक्तव्यी । ४४ । कस्तवत् निष्ठा । ४५ ।
कस्तवत् प्रत्यया निष्ठासंज्ञी स्तः । कस्तवाणी यस्य स' कस्तवाणि । इन्द्र' वाणी
यस्य स' इन्द्रवाणि । अस्तुपत उद्यतासिद्धिर्भवति ॥ मिपादीनां वा
। ४६ । मिपत्र' गुरुरियः ॥ इन्द्रादिभ्यश्च ॥ ४७ ॥ इन्द्रादिभ्य' यस्तेभ्य
सतम्पत्तय भुवनेच्छते य । इन्द्रु' हेतरे वरपासाविभुतेकर । पदं नामी यस्य
सः पदनामः । कविभ्यः ॥ प्रजामेधयोरसुक्' । ४८ । सुप्रजा' । सुप्रजा ॥
निरपमसिधमजामेधया' । ४९ । नसुबु' सुभ्य' प्रजामेधवीर्निभमसिध' स्या

रिरी ॥ देवताद्वये 'पूर्वपदस्य चा वीथौ चकष्य' । ३३ । वामहणा-
 कविम मन्त्रप्रियास्वावितासौ । अग्निश्च सौमश्च अग्नीषामी ॥ अग्न्यादे' सी
 मादीनां' वरवं चकष्यम्' । ३३ । इन्द्रश्च बृहस्पतिश्च इन्द्राबृहस्पती ॥ य
 कपद्मावौ' वा समाहारे चकष्य' । ३४ । समाहारस्यैकतासमाहारे एक-
 वक्ता' द्विद्व पद । तर्हि वामहणं किमर्थम् । वामहणात्कविद्वयोरपीतरेतरयोगे
 एकवचनं कविद्वयनमितरेतरयोग एकवचनम् । अग्न्याश्च सौमाश्च पद्यशाश्च स-
 सङ्कुलकलाः-सङ्कुलपलाशम् ॥ अन्यादीनां विभक्तिद्वौपे कर्मभ्यति
 हारे' पूर्वपदस्य सगागमो भवति' । ३५ । अन्योन्ममकक्रियाकरणे कर्म-
 भ्यतिहारे । अन्यश्च अन्यश्च अन्यान्मे विप्रा नमन्ति । परश्च परश्च परस्परम् ।
 परस्परमित्यत्र कन्वादिनाइसर्गोपधानीत्यामात्व ॥ एकार्थे द्विगु-द्वौ । ३६ ।
 एकत्रैव वर्तमानौ द्विगु-द्वौ बहुवचनद्वौ भवतः ॥ संख्यापूर्वो द्विगु' । ३७ ।
 संख्यापूर्व समासो भिन्निर्मलये ॥ समाहारैस्त ईप् द्विगु' । ३८ । समाह
 रेऽपि द्विगु समासो भवति सतोऽकापन्तादीप् प्रत्ययो भवति ॥ पाष्ठाद्यन्ती
 द्विगुर्मेवन्त' । ३९ । पञ्चानां पञ्चाण्यं सम्प्रहार' पञ्चपात्रम् । द्विगुवचनम् । त्रि
 गुवनम् । बहुवचनम् । द्वाभ्यां प्राप्ताभ्यां समाहारो द्वाभ्याम् । पञ्चाम्य' समाहृता
 इति पञ्चाभि । पञ्चानां गत्रा समाहार' पञ्चु । नपुंसकत्वादप्रत्ययत्वम् । त्रिकला
 कनितः ॥ बहुव्रीहिरन्यार्थे । ४० । अग्न्यपहार्यमानो य' समास' स बहुव्री-
 हिसंज्ञको भवति । बहु घनं यस्य स' बहुवनम् । अस्ति घनं यस्य सोऽस्तिघन-
 अन्वयत्वान्नस्यहीना पूर्वनिपात' अन्वयपरभावान्याद्बहुव्रीहिः । अन्तरद्वा यस्यासा-
 वन्तरद्वा । बहिरद्वा । उच्ये'मुक्ता ॥ तेन सहेति तुल्ययोगे । ४१ । सहेत्ये-
 तत्तुल्यमान्येन समस्तये स तुल्ययोगबहुव्रीहिः ॥ सहादे' सावि' । ४२ । स-
 हादीनां सारिर्भवति । पुनैव सह वर्तमान सपुत्र । सो वति केचित् । सहपुत्रो
 ना भव । तुल्ययोगवचनं प्राधिकम् । कर्मणा सह वर्तमान' सकर्मकः । सहेम-
 कः । यस्य प्रवाणस्तकस्यैवा त्रिगुणवत्या अत्रागते स तदुक्तविज्ञानो बहुव्रीहिः-
 द्वाभ्यो कर्णौ यस्य स' उन्वयकर्णः ॥ बहुव्रीहौ विधीयणसाम्बन्धतया पू-
 र्वनिपातो चकष्य' । ४३ । घनं करं यस्य स' करवनम् । मतिः कृष्णे यस्य
 स' इष्णमति' । बुद्धिर्बलं यस्य स' बर्जबुद्धि' । कठे हारी यस्य स' कटहार'
 करं कर्कशं यस्यासौ करकट्कुण । मुचने कीर्तिर्यस्यासा भुवनकीर्ति ॥ महार
 णार्येभ्य' परे' निष्ठासाम्बन्धो' चकष्यौ' । ४४ । सत्कवसू निष्ठा । ४५ ।
 सत्कवसू यस्य निष्ठासंज्ञी स्त । वरं' पाणी यस्य स' वरपात्रम् । इण्ड' पाणी
 यस्य सः इण्डपात्र । अस्युद्यत' उद्यतासितित्यपि भवति ॥ त्रियादीनां चा
 । ४६ । त्रिगुणः गुह्यविष' ॥ इन्द्रादिभ्यश्च । ४७ । इन्द्रादिभ्य' इन्द्रादिभ्य'
 सत्कवसूतस्य पूर्वनिपातो न । इण्डु' दीप्तेरे वस्यासावि-भुजम्हार । वरं' नामां यस्य
 स' वरपात्रम् । करिण्यजः ॥ प्रजामेधयोरसुहृ' । ४८ । सुपजा । कुमेधा ॥
 निरयमसिन्धुप्रजामेधयो' । ४९ । नसुहु-सुम्भः प्रजामेधयोर्निधमसिन्धु स्या

दृष्टमरी । अथवा गुपता इ प्रजाः अथवा इमेपा मुमेपा ॥ धर्मोदनि
 र्धयस्तात् ॥ ५० ॥ केनान्तर्गुणवशात्तरी वा धर्ममन्त्रमन्त्रतादृष्टीदेनवृत्त
 यः स्यात् । यस्यापमा । मुपमा । केनान्तर्गुणम् । वरमः रनो धर्मो दम् ।
 वरमन्त्रार्थम् ॥ जायाया निष्ठादृष्टो बटुयौहो यस्तस्या यस्तोषध्या
 सारमन्त्र नि ॥ उरपुतिगुसुगभिर्भ्या गम्भडाभ्युपेकायन्तादृष्टो बटु
 प्रादो यस्तस्या ॥ ५१ ॥ उरपुति । वृत्तिमन्त्रः । सुगम्भ । सुपुनित्ति
 भाग गुपम्येय यथाभास्तम्य या ॥ ५२ ॥ गुगम्भ भावन-सुगम्भो य
 अरपागपायां ॥ ५३ ॥ अरपपायो गम्भदात् । सुपुनित्ता यस्तु स्त
 यमि मोहनम् । वृत्तमन्त्रि । केति कपित् । सुगम्भम् । वृत्तमन्त्रम् ॥ ५४
 मानांश ॥ ५५ ॥ यस्या गम्भा यस्याति यथाभ्य । यस्याति निष्ठा
 ऊपसोन्निह ॥ ५६ ॥ यस्यागुहृष्टीदेनदादेन यस्यातिवात् । गुहृष्टी य
 वृत्ति तु गुहृष्टी गौयन ॥ धनुषम् ॥ ५७ ॥ वाह्य धनुषस्य स वाह्य
 ग्या ॥ रंतायां या । ५८ ॥ यस्या-यथाभ्य ॥ पुष्यदा । ५९ ॥ यस्या
 सति समानाधिकरण वृत्तस्य टीलितस्य वृत्ता मन्त्रि । यस्यागुहृष्टीदेन
 इत्यादी न भवति । गुहृष्टीदेनवागोमिहति । यस्यागुहृष्टीदेन ॥ ६०
 टीलितस्यागुहृष्टीदेनवागोमिहति । यस्यागुहृष्टीदेन ॥ ६१
 टीलितस्यागुहृष्टीदेनवागोमिहति । यस्यागुहृष्टीदेन ॥ ६२
 टीलितस्यागुहृष्टीदेनवागोमिहति । यस्यागुहृष्टीदेन ॥ ६३
 टीलितस्यागुहृष्टीदेनवागोमिहति । यस्यागुहृष्टीदेन ॥ ६४
 टीलितस्यागुहृष्टीदेनवागोमिहति । यस्यागुहृष्टीदेन ॥ ६५
 टीलितस्यागुहृष्टीदेनवागोमिहति । यस्यागुहृष्टीदेन ॥ ६६
 टीलितस्यागुहृष्टीदेनवागोमिहति । यस्यागुहृष्टीदेन ॥ ६७
 टीलितस्यागुहृष्टीदेनवागोमिहति । यस्यागुहृष्टीदेन ॥ ६८
 टीलितस्यागुहृष्टीदेनवागोमिहति । यस्यागुहृष्टीदेन ॥ ६९
 टीलितस्यागुहृष्टीदेनवागोमिहति । यस्यागुहृष्टीदेन ॥ ७०
 टीलितस्यागुहृष्टीदेनवागोमिहति । यस्यागुहृष्टीदेन ॥ ७१
 टीलितस्यागुहृष्टीदेनवागोमिहति । यस्यागुहृष्टीदेन ॥ ७२
 टीलितस्यागुहृष्टीदेनवागोमिहति । यस्यागुहृष्टीदेन ॥ ७३
 टीलितस्यागुहृष्टीदेनवागोमिहति । यस्यागुहृष्टीदेन ॥ ७४
 टीलितस्यागुहृष्टीदेनवागोमिहति । यस्यागुहृष्टीदेन ॥ ७५
 टीलितस्यागुहृष्टीदेनवागोमिहति । यस्यागुहृष्टीदेन ॥ ७६
 टीलितस्यागुहृष्टीदेनवागोमिहति । यस्यागुहृष्टीदेन ॥ ७७
 टीलितस्यागुहृष्टीदेनवागोमिहति । यस्यागुहृष्टीदेन ॥ ७८
 टीलितस्यागुहृष्टीदेनवागोमिहति । यस्यागुहृष्टीदेन ॥ ७९
 टीलितस्यागुहृष्टीदेनवागोमिहति । यस्यागुहृष्टीदेन ॥ ८०

तस्य तत्पुरुषे द्वेयो भकारो मन्त्र एष न ।

उच्चारस्तु बहुमीहो ककारोभनिषमो मतः ॥ ९२ ॥

अभिन्त्यो महिमा मस्य सोऽभिन्त्यमहिम ॥ नोऽघा १७० । नान्तस्य पर
 स्य टेहोपो वा मसति स्वरे यकारे च परे । वामह्णात्काचिन्न भवति किं तूपघा
 टोपध । अहो मय्य मय्याह । इयोरहोः समाहारो द्वयहः ॥ रामाद्वाहा पुंसि ॥
 १७१ । एते दुस्तेन स्युः । सर्वराज । सर्वाह । म्यहः । कवीनां राजा इति क
 तिराज । टक्कर ईर्ष्य कविराजी एजित (म १४ सु १४) राज्ञा कू इति
 राग्लुरम् । अग्रत्यम् । बाह्वन् मनस वाह्मनसम् । दी पु (म ९ सू ५९)
 अमे अमा वा (म ४ सु ९) दक्षिणस्यां दक्षि पम्या इति दक्षिणापध । अ
 ह्य रात्रिश्च अहोरत्रम् । अभनय ॥ अहोरात्रमिरयध नपुंसकस्य वा
 वक्तव्यम् ॥ ७२ । अहोरात्र । ही च कस्य द्वित्रा । पथय । बहुत्वनिष्ठा-
 यी बहुवचने जम् । यद्वो राजानां यस्यां सा बहुराजा ममरी । अत्र टिछोपे क
 ते आचठ द्वियाम् (म ७ सु ८) इत्याप् क्यत्यय । बहु कताते यस्या-
 सौ बहुकर्तृको याम ॥ कर्मधारयस्तुल्यार्थे ७३ । पश्य ल्यामे एकार्थ-
 निष्ठत्वे सति कर्मधारयसङ्गत्वा समासो भवति । नीळं च तदुत्पन्नं च मीनमत्त-
 म् । रत्ना वासी तता च रत्नकता । पुमांश्वासी कौकिलश्च पुंस्कोकिल ॥
 पुंसं खपेऽयमावर्जिते च अम्परे संयोगान्तस्यलोपो वक्तव्यम् ७४ ।
 तेन पुस्मान् पुक्षीरे भवति ॥ मास्त्रं कृता समास ७५ । मास्त्रं सर्वस्य
 मास्त्रं कृत्वेन समास स तत्पुरुषसङ्गत्वे भवति । वक्त्रात्तुभ्यस्त्याम्भ्यस्त्य
 क्तिरारौभ्यपोभ्यप्रत्ययान्तादेश्य कृत्वेन समासस्तत्पुरुषो भवति । प्रहृष्टो
 वाक् प्रवाक् । कुम्भकार । सहावे सारि (म १६ सु ४१) सहस्रतिरसां
 सजितमिति रथः । सह अचतीति सङ्घर्ष सम्प्रतीति सम्पद् । तिर अचतीति
 विरह । कविन्न भवति । सह चरतीति सहचर ॥ कुगतिमाद्य ॥ ७६ ।
 कुम्भ्यां गतिसङ्गः प्राक्कस्य समर्थेनाभ्ये समस्यत स तत्पुरुषः । कुपुदन ।
 कुत्तिष्ठमत्र कदम्बम् ॥ कुत्तिष्ठेवर्धयथा ७७ । कुत्तिष्ठेवर्धयोरर्त्तमा
 मस्य कुत्तम्यस्य क्व क्व क्व इत्येते आदेशा भवति तत्पुत्रे न तु बहुव्रीहौ । बहु
 व्रीहौ तु । कुत्तिष्ठा विद्या यस्यासी कुम्भिय । कुत्तिष्ठा बहु मस्य स कुम्भः । कु-
 त्तिष्ठ पन्था यस्मिन्नसौ कुपवी देश ॥ काक्यत्ककुप्प्ये ७८ । लज्जाम्भे
 के कुत्तम्यस्य का क्व क्व इत्येते आदेशा भवन्ति । कु ईदुप्य कोप्य-कदा-
 प्य-कदुप्यम् । कु ईद्व लज्ज कल्लयणम् ॥ पुरुषे वा ७९ । पुरुषाम्ये
 के कुत्तम्यस्य वा कज्जेशो भवति तत्पुरुषे ॥

पिमावा पुरुषे का स्याद्विषममेव इति परे ॥

अथ विरथयदे यो कर्तकाक्षे वा पुरुषे पथि ॥ ९३ ॥

ईदुप्ये च याव्ये स्युरराकुप्प्ये काकरकवा ॥

कुत्तिष्ठावत् कदम्ब । कदम्ब कदम्ब कदम्ब कदम्ब कुपय कुपुदन का
 वा ॥ पर्वतत्वे कथोद्वहो ८० । न च लज्ज इदुरापासुत्तरपथो इत्येव
 वायु वा भवतीति वाच्यम् । बहुवचने जम् । जमुसोपुह (म ९ सु ३९)

[illegible]

अथ तद्विज्ञा निरूप्यते ॥ अपत्ये अणू १ । नासोऽनयेऽर्धेऽणूत्पत्यो
भवति । उपगौरवत्वं पुमानिति निश्चये । उपगौ. अणू इति निश्चये । समासप्रत्य-
ययोः (प्र १९ सू ४) इति कर्त्तव्यम् । नक्तरी इत्यण्वे ईद्वयम् ॥ आदि-
स्वरस्य भिन्नति च वृद्धिः । २ । स्वरानां मध्ये य आदिस्वरस्तस्य इति भे-
दति मिति मिति च तद्विज्ञेयम् । उकारस्यीकारो वृद्धिः । लीङ्म्यस्वरौ । ३ ।

अकारस्य धोऽनरस्य च अणु भवति स्वरे यकारे च परे । अतद्विदितसमा-
साद्येति नामन्त्रम् । नामत्वात्स्वाद्यम् । औपगवः । वरिष्ठस्योपायं वातिष्ठ । मो-
त्तमस्यापत्यं औत्तमः । दिवादिभ्यश्चेत्यण् वक्तव्यम् । अन्यथा 'अ' प्राति शिवस्य
अपत्यं दीवः । विदेहस्यापत्यं वैदेहः ॥ अरुणि । ४ । मातृशब्दस्य अनुकसरस्य अणु
भवति अणि परे । नो ङ (म १ सु ४४) लम्भदेवत्वे (म १२ सु ५)
इति सूत्रमिदं सातकविहपद्मन्तेऽपि शसानी-धमा पृष्ठव्याः । वण्णा मातृशब्दमपत्यं
वाच्यमनुरः । विवर्णा मातृशब्दमपत्यं त्रैमातुरः । द्वयोर्मात्रोरपत्यं द्वैमातुरः ॥ अत
इहमनुषे । ५ । अकारान्ताभ्यामोऽनुप्रासाद्भाहपत्येऽर्थे अमृतपरा मवति । यस्य
होप (म १४ सु ७) देववत्तस्यापत्यं देववति श्रीयस्स्यापत्यं श्रीवति ।
वशवत्तस्यापत्यं वशवति । वीरवति । कविचविशब्दावपि भवति । तेन अर्था-
होपः ॥ बह्वदेवः । ६ । बह्वर्त्त पर इहमृतपयो मपत्यपत्येऽर्थे । बहो अपत्यं
माहुरि । अथकिन्दोरपत्यमौपकिन्दवि । कृष्णस्यापत्यं कर्ष्णिः । हनुडोऽपत्यमौ-
हुडोमि । नो वा (म १६ सु ६९) अग्निधर्मनाऽपत्यमाग्निधर्मिः ॥ अथायमणे
यण्नीयार्गार्गजडाधिक्रीपितृष्वत्वादेः । ७ । गर्गादेर्नद्वेदेरप्यादेः क्रीडिद्व-
त्पितृष्वत्वादेः च आम्बण् ययनूप् पीय इत्येते मपत्या भवन्ति अपत्येऽर्थे स्वा-
संख्येन । अफाउत्पितृष्वत्वादेरेषामपत्ययो भवति । गर्गस्यापत्यं मार्गम् । कसस्या
पत्यं वत्स्याः । जम्भोरपत्यं जाम्बव्यम् । सोमस्यापत्यं साम्यः । नडस्यापत्यं ना-
डयनः । कस्यापत्यं काउयनः । कन्त्रस्यापत्यं काम्रायनम् । अनुक्तं क्वचिद्
(म १६ सु ८४) अनुप्यापत्यमानुप्यायनम् । यस्य होप (म १४ सु ७)
अत्रोरपत्यमार्त्रयः । मृकङ्गस्यापत्यं माकङ्गेयः । कपेरपत्यं कपरेयः । मद्राया अपत्यं
माद्रैयम् । मथा अपत्यं माह्वेयः । क्रीचत्क्रीडिद्वत्तृभूमवति । मुमेरपत्यं मीमि ॥ मातृ
पितृभ्यां स्वखा । ८ । मातृपितृभ्यां सप्याभ्यां परस्य स्ववृद्धस्य सञ्जरास्य
वकाउ स्यात्समाप्ते सति । पितृ स्वखा-पितृष्वखा । पितृष्वमुरपत्यं पैदृष्वलीयम् ।
मातृ स्वखा मातृष्वखा । मातृभूमुरपत्यं मातृष्वलीयम् ॥ उचिद् होप । ९ । वि-
द्वन्मुरावस्य होपः स्याद् उचिद् । अत एव उच् ॥ आपर्णेनयीर्मापियम् फडस्त्र
छर्पा भ्रमयार्वाभाम् । १० । मप्यादिमुत्तानां फर्वाणां त्रमाशयमादय
आदेशाः स्युः । आप्त् एष ईर् ईष इष पते आपशाद्यम् ॥ क्विति' च । ११ ।
किञ्चि तद्विदे परे अचामादेरनो क्विद्वि' स्यात् । पैदृष्वसंवाः ॥ मातृष्वसुखम् । १२ ।
पितृष्वसुर्पदुक् तदस्यापि स्यात् । मातृष्वसेयः ॥ मातृपितृभ्यां पितरि'डा
महत् । १३ । आम्नां परो डम्भाह् पत्ययो भवति । मातृ पिता मातमहः ।
पितृ पिता पितामहः ॥ मुरवृद्धपते क्वचित् । १४ । अफत्येऽर्थे इत्यग्रस्य म-
त्यपस्य बाह्वे मति क्वचित्पृथिवीपथे, पृथिवीपथे, च सुप्यर्त्तः । एतस्यापत्यमि-
धुमसो मयः । बहुरागिषाणां जसु । अत्रैतस्यानि अत्रयम् । एमी जसि (म
१ सु ३९) विदेहस्यापत्यमि विदेहाः ॥ भृग्वजिपुत्तत्राङ्गिपेवसिष्ठगोत
मदेहातृत्वापत्यसिधिवेभ्यः परस्य माययस्य सुम्भवति । १५ । मृ

नाम्ना नो लोकादौ (म १ सु २) बह्विरतिषा दश वा दश । बह्विरति
मिति बोधा । वासु शारत्तस्यामिति शिरस्यात् पन्थोत्ताभायै च क (म १ सु
४४) इति यस्य इत्यम् । बह्वि । संख्यायाः प्रसार वा (म १७ सु ११७)
अस्यपाद्विभक्त्युक्त (म ११ सु १५) बह्विस्ता यस्य इति विभेदे । विम-
क्तिर्येष 'वृत्त'दन्तस्य 'वृत्त' ८१ । बह्वि इत्या यस्याऽसौ बोधः ॥ तद्वद-
ता 'परपरयाध्वारव्यतर्पण' सुदृ'तत्तापक्ष । ८३ । वृत्तां चो वृत्त-
तिः । तत् परं तत्परं ॥ महत्तत्रयकारो भवति समानाधिकरणे
८३ । महत्तासौ इत्यर्थः महत्तर ॥ द्वितीयाद्यानां ८४ । विभक्त्यस्य
पाराशरी भवति । यावद् भूमिश्च पाशाभूमि । आट्टतिगतोऽयम् । सिद्ध अण-
वद्व्युत्पत्तयः तदनुमात्पादस्यपिपान्त्रिभ्यो यत्र स आट्टतिगतः ॥ अमुक-
व्युत्पत्तौ ८५ । समासे कृत्स्नोऽपि विमर्शेऽप्युच्यते । कृत्स्नानुक्तं । मय्यु-
योनिस्त्वस्यप्युच्यते । वरसि छान्दसि यस्याऽसौ वरसिछान्दः । इति सूत्रोक्ति-
रितिषुक्तः । पत्रेकच्छ वाचोपुक्तिः । विज्ञोदण्डः पत्रमोदर इत्यादि ॥ समास-
समानाधिकरणे 'शाकपादिषाद्वीना' मय्यमपवृत्तोपो 'वृत्तस्य' ८६ ।
सापमियश्चासौ पार्थिवश्च साकपार्थिवः । दौर्बृक्कक्षासौ आक्षयश्च दौर्बृक्कक्षा ॥
आदेशश्च दृग्दे ८७ । इत्यसमासे सति आदिपदस्य लोपो भवति । माता च
पिता च पिता । पुत्रिणा च पुत्रश्च पुत्री । श्वशुरश्च श्वशुरश्च श्वशुरौ । पुत्रौ
दृग्दे ८८ । कृत्स्नानुक्तानां इत्यसमासे सति पूर्वागदस्य ॥ आक्षय्ये वक्तव्यः ।
मातापितरौ ॥ दृग्दे सवर्षाद्विषयं वा ८९ । यथाश्च आत्मनश्च इत्येव च
पौत्रमेतरे-वर्षमेतरे ॥ व्यधिकरणं बहुव्रीहौ मय्यमपवृत्तोपो 'व-
क्तव्यः' ९० । कुमुदस्य गन्ध इत्य गन्धी यस्यासौ कुमुदगन्धिः ॥ उपमाना-
श्च ९१ । उपमानाद्व्युत्पत्तयस्येकत्रः स्यात् । ईसस्व गन्धमिर ममं यस्या-
स्या ईसगन्धः ॥ द्विकृत्संख्यं संज्ञायाम् । २ । विभक्त्यस्यस्यताचक-
व्यानुत्पत्तयद्व्युत्पत्तयो सहायो समस्येते स वलुङ्गः । संज्ञायामिति वदेन नित्यस-
मासो र्द्विषयः । अविमहो नित्यसमासः । अग्न्यस्यस्वपदविमहोऽपि भवति । अस्व-
पदेन समासमिति रित्येनापि पदेन विमहो वाक्यः यत्र सनित्यः तेन कम्पी कर्णौ
यस्य स कम्पकर्तः । वाक्ये च विमहोऽपि स्वरविमहः । अस्वपदविमहो नित्या ।
यस्मिन्समासाद्विषयक वाक्यमपि विद्यते स नित्यः । विमहोऽपि । सतप्रमाणः ॥
इति समासपञ्चिका ॥ १६ ॥

अथ तद्विषयः क्रियन्ते ॥ अपरये अर्थः १ । नात्रोऽपत्येऽर्थेऽप्युत्पत्तयो
भवति । उपनोपत्यं पुमानिति विभेदे । उपनो अण् इति स्थिते । समासस्य-
मयो (म ११ सु ४) इति ऋषीकोपः । नकारो वृद्धयर्थे ईवर्थश्च ॥ आदि-
स्वरस्य स्थितिश्च वृद्धिः । २ । स्वरानां मध्ये च आदिस्वरस्तस्य इति वि-
भक्तिरिति स्थितिश्च तद्विषये वरतः । नकारस्त्यौकारो वृद्धिः ॥ यौग्यस्वरे । ३ ।

वदिकी । अत्रेकोऽप्युत्कर्षः ॥ त्वत्तमौ १३९ । त्वत्त तनत्त त्वत्तनी । किन्ना
 देरपादेर्मन्त्रार्थं अतनी प्रत्ययौ भवतः । कुत्र भवः कुत्रत्यः । कुतो भवः कुत
 स्य । अथ भवोऽप्यतनः । तत्र भवस्तत्तलः । ततो भवस्तत्तस्य । अत्र भवोऽप्यस्य ।
 अतो भवोऽप्यस्य । सुवा भवः सवातनः । ओ भवोऽप्यस्तमः । ओ भवः अस्तनः । पुरा
 भवः पुरातनः । विर भवः विरस्तनः । सायं भवः सायन्तनः । प्राङ्मे भवः प्राङ्मेतनः ॥
 चिरादिभ्यः स्तनः । ३० । चिरपुपपरिभ्यः स्तनी भवार्थे । चिरं भववि-
 स्तनः । १४ भवः परतनः । परारि भवः परारितनः ॥ स्वायैऽपि । ३१ । उक्ता
 मत्स्याः स्वायैऽपि भवन्ति । देवदत्त एव देवदत्तिवः । अत्वारो वर्णा एव वातु-
 र्वर्ष्यः । नीर एव नीरः ॥ अथ्ययसर्वनाम्नामसन्त् प्राक् टः । ३२ । अम्भ-
 वस्व सर्वदेवान्स्वस्वरात्पूर्वोऽप्युत्कर्षो भवति । लक्ष्मीरेवोद्यकैः । नीचैरव नीच
 कैः । सर्व एव सर्वकः । विश्व एव विश्वकः । मया एव मयका । त्वया एव त्व-
 यका । तदेव तदकः । यदेव यकः । एतदेव एतकः ॥ अनीनयार्पुष्मदस्म
 दौस्तवकादिः । ३३ । अण् च ईदञ्च अर्वाणी तयोः अनीनयोः । अनीनयो
 प्रत्ययो परतो दुष्पदस्मदौस्तवकद्वय आदेशा भवन्ति । आदिस्मदात्तवकम्भ
 कतुष्पाकस्माकः । एकस्मै तवकम्भकौ । द्वित्वे बहुत्वै च पुष्पाकास्माकौ । त
 वेहं तवकम् । ममेह मामकम् । तत्राय तवक्रीनः । ममाहं ममक्रीनः । सुवयोरय
 यौष्पाकः । आवयोरयमास्माकः । युरयोरयं यौष्पाक्रीणः । आवयोरयमास्माक्री-
 नः । पुष्पाकम्भं यौष्पाकः । अस्माकम्भमास्माकः । पुष्पाकम्भं यौष्पाक्रीणः
 अस्माकम्भमास्माक्रीनः ॥ अनुत्वे । ३४ । तुस्ये भावुस्येऽप्ये क्त प्रत्ययो भव-
 ति । कन्द्रेण तुस्ये कन्द्रेणनुत्तम् । चन्द्रेण तुस्ये चन्द्रेणनुत्तम् । पटेन तुस्ये पट-
 तम्भकम् ॥ भावेऽस्तत्त्वयणः । ३५ । भावेऽस्तत्त्वयणः । ३५ । भावेऽस्तत्त्वयणः । ३५ । भावेऽस्तत्त्वयणः ।
 सत्त्वयणः प्रकृतिनिमित्त भावः तस्मिन्भावे तत्त्व यण इत्येते प्रत्यया भवन्ति । आ-
 ह्वयस्व भावो आह्वयता । तान्तस्य नित्यं स्त्रीलिङ्गत्वात् ॥ समाहारौ ता
 च वैर्गुण्यम् । ३६ । त्रयाणां समाहारजेता चक्रेयस्मद्वे प्रकृतिपरमपि । तेन
 इतिनां समूहो हस्तिकम् । वेगुर्णां समूहो वैनुकम् । अत्र कप्रत्ययः । तस्य नि-
 त्वात्तारिहृदिः ॥ अचित्तवाचकादिकः । ३७ । पञ्चानां समूहः कप्रत्ययिक
 यः । अपूपानां समूहो आपुनिकम् । शकुन्तीनां समूहः शाकुनिकम् । यद्वचि
 मूदाद्वचिः । ३८ । कप्रतिनां समूहः कप्रत्ययिकम् ॥ गणिकाया पयः ।
 । ३९ । गणिकानां समूहो गणितयम् ॥ केदारराघवः च । ४० ।
 चक्रेयारिकः । केदारानां समूहः केदारिकम् । केदारिकम् ॥ सुवयया
 वैरणः । ४१ । वृत्तीनां समूहो वीरवम् । मित्रानां समूहो मित्रम् ॥
 पाशादिभ्यो पाः । ४२ । स च क्षियम् । पद्मानां समूहः पादयः ।
 पादानां समूहो पादयः । रथानां समूहो रथयः । खट्वानां समूहः खट्वयः ॥
 छल्लगोऽप्येभ्य इतिवकटयाः । ४३ । दलितनी । रथानां समूहो रथकट्या
 इत्येव । गतां समूहो गीता । गत्येस्पादिययोगा कट्याः । जनानां समूहो जनयः ।

॥ ग्राह्याः पतिष्ठाः ॥ दधत्तदेमर्धे । १६ । दाताय इदमर्धं योका मस्त्य
मगन्ति । दाता दातृदेव्य इति । साम्ये दाता मस्त्येति साम्यं इति । १
मदनायमिर देवदत्त वाचम् ॥ दधिद्वयोः । १७ । वाक्पात्रोत्तरपहादेवो इति
मर्धेति मिति गिति च तद्विधे परे । अग्निमदनाः दाते यस्य तन्नामिदमर्धं यम् ।
सुनु इदं यस्यस्यो सुदन् सुदन् भागः सौहादम् । अग्नं मानेऽग्नं नमः । सुनु
मानं सौहादम् । अग्नं सुनु अग्न्ययम् । ययमेव अग्न्यं विद्वति । सुमयस्व माः
सौभाग्यम् । जितो या । १८ । उक्ता वायमागाथ मस्त्यया रिक्तायुधे पितो वा
मगन्ति । अजा गौर्यपासापजनुः दिन । योऽ (म १६ सू ६६) इति पुरः ।
बीज्यहारे (म १७ सू ३) तस्यैव पनुराजगः-अजमय वा । पुनुराजो मन्त्रो
मस्त्यः वा पुनुरमग्न्यः । तस्या अग्न्यं रती यैमुदयन्त्या वा पुनुरमग्न्यः ।
आपन्नं विषाम् (म ७ सू ८) इत्याह । अग्नुरस्यायं आग्न्यो याम् । नि
ज्योतिर्वैज्यम् । मातृदेव्यं ययम् । कुले मयं कुम्भम् । तदेव तदीयम् । यमेव मदीयम् ।
अग्नं नीयमग्न्यो मग्न्यः ॥ अग्नुरमग्न्योऽप्योऽप्यनीययोः ॥ १९ । अग्नुरमग्न्यस्य
अकृतास्य लोपो मग्नति अग्नीयस्यो मस्त्यस्यो वरताः ॥ पूरणम्येव अग्नीयस्यो मग्नतः
। २० । अग्न्योऽप्यं सन्त्यापूरकं सुप-गुरीयम् ॥ अग्न्यस्य देव्यः । २१ । अग्न्य-
स्य देव्यं देवाम्यो मगति नीयमग्न्ये परे । अग्न्यस्यैवमग्न्यदीयम् । अग्नं जग
मस्त्यः सार्धजगती अर्धजगत्या इदमजगतीयम् ॥ स्वपरयोऽकृत् । २२ ।
स्वदीयम् । परदीयम् ॥ कारकातिष्ठयापुके । २३ । कारकायैवे
अजाहप मस्त्यया मगन्ति विषापुके कर्तारि कर्मणि चाग्निदेवे । कुहुरुमेव रत्तं
वत्तं कर्तृकुम्भम् । मपुराण आगतो जातो वा माहुर । यामे मन्त्रो माग्न्य-माग्नी ।
पुरं बह्वीति सुप-धीरया ॥ कैनेयेकाः । २४ । क ईन इव ईनेयेते मस्त्य
मगन्ति मन्त्राद्येभ्यः । जित्वं दीनां विकल्पिकम् । कर्णाटे मन्त्रा कर्णाटक-
कर्णाटकः । यामाहमवस्तत्र जातो वा माग्न्यः माग्नीयः । अनेदीयेव
(म ९ सू ५६) सग्नीचि मन्त्रो वा सग्नीचा युक्ता सग्नीचीनाः ।
सग्नीचि मन्त्रा वा सग्नीचा युक्ता सग्नीचीनाः । तिरश्चायस्य विपात्यन्ते (म ९
सू ५६) तिरश्चि मन्त्रो वा तिरश्चा युक्ता तिरश्चीनाः । कदीचि मन्त्रो वा
कदीचा युक्ता कदीचीनाः ॥ यजोपथः । २५ । कन्त्यादीनामस्त्यकारस्य स्तोत्रो
मगति मकारे स्तोत्रे परे । कन्त्यादीनामुपधाया कबधितकारस्य स्तोत्रो मगति स्तोत्रे
मकारे च तद्विधे परे । यस्य स्तोत्रं (म १४ सू ७) कन्त्यादीनां मन्त्रा कान्ती-
नाः । पुष्येण युक्ता पीष्मन्ती पीषी ॥ मन्त्रावाचान् यस्तुभ्यः । २६ । अग्न-
न्तादीन् । पीष्यं मन्त्रं पीषीयः । अग्न्योऽप्यं मन्त्रमाचरतीति वातुमासिकः ॥ इ
योऽवा । २७ । अग्न्यस्यैवमग्न्यो मगति । अग्न्यायैव इति अग्न्यं सग्न-
या विपात्यन्ते । अग्न्ये मन्त्रं अग्न्येव अग्न्यः ॥ अग्न्यायैवमग्न्यं यस्तुभ्यः । २८ ।
सुमो देवता यस्य तच्छुक्रियम्-शौकम् । इन्द्रो देवता यस्यैवमग्न्य-इन्द्रियम् । अ
नेदीयेवमग्न्येवमग्न्यः तर्कं अग्न्यं तार्किकः । इत्येव अग्न्यः शाब्दिकः । अने मन्त्रा

८ । वार्त्तः ॥ शुक्लवृन्दाभ्यामारब्धः ॥ ६४ । मग्नस्तं शुद्धमस्यास्तीति
 मग्नारकाः । मग्नस्तं इन्द्रमस्यास्तीति इन्द्रारकाः । मग्धादेः ॥ ६५ । मधुरः
 सुखः । सुगरः । रम्भगानित्यर्थः । कुम्भारः । कुम्भो हस्तिहनुः ॥ सिष्मादेः
 ॥ ६६ । सिष्माम्यास्तीति सिष्मलः । बृहत्स्यास्तीति बृहत्लः ॥ अङ्गो
 ॥ मत्स्ये ॥ ६७ । मत्स्ये अङ्गीप्रत्ययौ मत्स्यः । वज्रपन्ती पताका मस्यासौ
 वेज्रपन्तः । माया विधत्ते यस्यासौ मायिकः ॥ मास्तोपधाह्रस्विनी ॥ ६८ ।
 मान्तोपधा इतिनौ । मत्स्यः अङ्गः यो अन्तश्च उपधा अस्तोपधौ मस्तोपधौ
 मस्यासौ मान्तोपधस्तम्भाह्रस्विनी मकारान्तान्मकारोपधात्कारान्तादकारोपधात्
 इतिनौ मत्स्यौ मत्स्यः अस्त्ये ॥ मयोऽस्यास्तीति मयान् ॥

भ्रिषी पशसि सौभाग्ये यानौ कान्तौ महिसि च ॥

सूर्ये संज्ञाविशेषः न मृगाहोपि भगः स्मृतः ॥ ९४ ॥

[illegible]

[illegible]

जातार्थे १६ । जातार्थे इत् प्रत्ययो भवति । उच्चा संज्ञाया यस्यासौ छत्रित् ।
 अत्र संज्ञाया यस्यासौ अत्रित् । सुधा संज्ञाया यस्यासौ सुधित् ॥ तन्त्रमेव
 स्थिता मकर्ये १७ । अतिशयेऽर्थे तरं तम ईयस् इत् इमेते प्रत्यया भ-
 वन्ति । अतिशयेन कृष्णं कृष्णतरं । अतिशये कृष्णं कृष्णतमं । अतिशयेन
 ह्यं सुहृत् सुहृतमः ॥ ईयस्विहो वितां विहितं वस्तुभ्यो १८ । अति-
 शयेन कृष्टं कृष्टीयत् अति कृष्टुर्लघीयसी । अति कृष्टुर्लघिः । अति पापी
 इति पापीयत् । अति पापी इति पापीयसी । अति पाप इति पापिष्ठ ॥ वि-
 मृतुवत्तुवत्प्रत्ययानां लोपश्च इच्छावो १९ । मतिर्विधत्ते मस्यासौ मति-
 मत् । अति० मतिमत् इति मतिष्ठः । अति गामाती इति गामिष्ठः । अति
 बभ्रत् इति बनिष्ठः । अति० कर्ता इति करिष्ठः ॥ गुर्वार्द्धेऽर्थे मेघस्सुं ग
 यद्विष्टपलोपश्च १०० । इष्टे मेघस्सु परतो सुवर्धेऽर्थे विरार्द्धे भवति टे
 रद्योप । मुपेर्भारदेशः । अ मुस्मरीयान्-गपीयसी-गपिष्ठः । मुपेर्भारो न-
 पिष्ठः । मियस्स भारेष्टः । अ मिय इति मेयान्-मेयसी-मेष्ठः । कोहितार्द्धेऽर्थे हिम्
 (म १७ सू ४६) भेमा । स्तुल्यस्य स्थादेशः । अ० स्तुलं स्तवीयान्-स्त-
 वीयसी-स्तानिष्ठः-स्तेमः । स्तिरस्य स्थादेशः । स्तेयान्-स्तेयसी-स्तेष्ठः-स्तेमा ।
 बहुल्यस्य वृद्धदेशः । अ बहु बहुलान्-बुहीयसी-बुहिष्ठः । लभ्यस्य अपा-
 देशः । अपिष्ठः । ह्रस्वस्य ह्रस्वदेशः । ह्रसिष्ठः । ह्रस्वस्य वर्णदेशः । अ ह्रस्व व-
 र्णीयान्-वर्णीयसी-वर्निष्ठः । अन्तिकवाच्योर्नैश्चाधी । अ अन्तिक नैश्चिन्-
 नैश्चिन्सी-नैश्चिष्ठः । अ० वाक् साधीयान्-साधीयसी-साधिष्ठः । इरस्य इवादेशः ।
 अ इर इरीयान्-इरीयसी-इविष्ठः । पुनृबहुल्यस्य म्वादेशः । अ पुनृ म्वायान्-
 म्वायसी-म्वादिष्ठः । अल्पस्य कलादेशः । अ अल्पः कलीयान्-कलीयसी-कनिष्ठः ॥
 ईडोपो व्याघ्राब्दाधीयश्च १०१ । व्याघ्राब्दाधीयस ईकारस्य छेपो भवति
 इडस्य व्यादेशः । अ इड इति व्यायान्-व्यायसी-व्येष्ठः-व्येमा । कृत्तमस्य
 वरदेशः । अ कृत्तम इति वरीयान्-वरीयसी-व्रिष्ठः-व्रिमा । ईर्धेस्य द्राघा
 देशः । अ ईर्ध इति द्राधीयान्-द्राधीयसी-द्राधिष्ठः-द्राधिमा । प्रशस्यस्य
 म्वादेशः । अ प्रशस्यः प्रेयान्-प्रेयसी-प्रेष्ठः-प्रेमा ॥ बहुरिति पि १०२ ।
 बहुल्यप्रत्ययस्य इष्टे बहुल्यस्येकारस्य निर्भवति बहुर्पूर्वादेशः । अ बहुरिति
 भूपान्-भूपसी-भूपिष्ठः-भूमा । क्षिप्तस्य शेषादेशः । अ क्षिप्तः क्षेपीयान्-क्षेपी-
 यसी-क्षेपिष्ठः । सुहृत्स्य शेषादेशः । अ० सुहृत् क्षेपीयान्-क्षेपीयसी-क्षेपिष्ठः ॥
 धिर्मोऽल्पपादाकृपाताश्च १०३ । तरतमयोऽर्थम्बस्तुभ्यः १०३ । अ० कुत
 कुतस्तत् परमात्मनः । अ कुत इति कुतस्तमाम् तेषाम्परममन्त्रम् । अ तदी
 पिति कथीस्तत् वामपि । अ कथीरिति कथीस्तमाम् । मीथीस्तराम्-मीथीरुतमाम्
 विहृताम्-विहृतमाम् । अ वटति इति वटतिराम्-वटतिरुतमाम् । अ० वचति
 इति वचतिराम्-वचतिरुतमाम् ॥ परिमाणे वृद्धाद्वय १०४ । परिमाणे ऽर्थे
 बाधे सति वृद्ध इत्यब्ध् म्वाब्द इमेते प्रत्यया भवन्ति । पानु परिमाणं यस्य त-

गुरुः ॥ अद्वाद्गुरुः । ७३ । अद्वा रिचते यस्यासौ अद्वात् । कृपा रिचो
 यस्यासौ कृपात् । माणात् । द्यात् ॥ सिष्माद्दार्दः । ७८ । सिष्मः ।
 छेदितः ॥ अम्मायामधाद्यम्भ्याम्भ्यर्थे ध्यानर्थक्यम् । ७९ । एष
 रिचत यस्यासौ तस्यसौ । यदारी । मयारी । मेयारी । एष रिचते मयरी
 सग्री ॥ याया रिमि । ८० । यागुम्भ्यात् रिमिः प्रत्यया भवति अल्प-
 र्थः । रिमनी मयारी व्याधानार्थः तेन अमे अमा वा (म ४ सु ९) इत्य-
 भाति । मयारता वाक् रिचते यस्यासौ याम्या ॥ णकाडादिनिष्ठांसहाये
 । ८१ । न रिचते एष सहायं यस्य स णकादी । ली वेत् णकादिनी ।
 आलादीः कुरित्तमादिनि । ८२ । कुरित्तमादिष्वयं वाच्ये सति आलादी
 मयसौ भवतः । अष्टमत्ययो बहुमादिने कुरित्तमादिने च आष्टमत्यस्तु के-
 लकुरित्तमादिने । कुरित्तमागद् रिचत यस्यासौ वाचाटः । एवं वाचाटः ॥ छ-
 समाहारमकृष्टया । ८३ । वाञ्छा समाहारमकृष्टवर्तिनये छ प्रत्यगे भवति
 छेदस्य समह मट्टः । छेदा वा छेदस्तः ॥ इषदपरिस्मामौ कल्पदेत्यदे
 शीयाः । ८४ । इषदपरिस्मामा सगद् इति सगदकल्पः । इषदपरिस्मामा च
 दुष्टिणि पदुवेरीयः । इष्णुः करिणिणि करिदेवः । करिदेरीयः ॥
 महांछायां रूपः । ८५ । मयासायां रूपः प्रत्ययो भवति । मयस्तो वैवाकरसौ
 वैवाकररूपः ॥ वाचाः कुत्सायाम् । ८६ । कुत्सायां वाच्यायां सत्वां पद-
 प्रत्ययो भवति । कुत्सितो वैवाकरसो वैवाकरभाषः ॥ भूतपूर्वे चरद् । ८७ ।
 भूतपूर्वेभ्यं वाच्ये सति चरद् प्रत्ययो भवति । पूर्वं भूत इति भूतपूर्वः । पूर्वं
 भूत इति भूतचरः । पूर्वं कृद् इति कृद्चरः । ली वेदुद्चरः । ह्रितः (म १४
 सु १४) ॥ प्राप्तिर्पविकारोपाध्यायिषु मयद् प्रापया भवति
 । ८८ । गौः पुरीषे च । ८९ । गोः पुरीषे गोमयम् । अन्नं मयुरं यन्मित्रं
 अन्नमयो यक्षः । सुषो विकारो मृन्मयो जटः । ली मयानं वरयासा अम्यो जास्म-
 मादिशब्दास्वरूपार्थे मयद् । अमृतस्वरूपोऽमृतमयश्चन्द्रः ॥ तद्वेधीते वेद
 वेत्यर्थोऽन्वक्तव्यः । ९० । मयौतेऽन्वा वेद इत्यर्थे द्वितीयत्वात्तान्नोऽन्व-
 क्तव्यः । म्याकरज्मयौते वेदो वा म्याकरणः । द्वारि निमुक्तो रीवारिकः ।
 स्वस्ति इत्याह सीवस्विकः । म्योवस्येदे मयमात्रम् ॥ व्यासादे किं । ९१ ।
 म्यासस्यापत्यं म्यासात् ॥ सुधातुररक-रु-चः । ९२ । सुधातुरिभू स्यादक-
 ररुचः । सुधातुरभू सीवाताकः । सोमनोऽन्वः स्वन्व ॥ वेदेति सीवन्वः । म्यो
 कुशाळो म्यायिकः । न सीधितेयोर्दु-चः । ९३ । सम्भिजो प्यौ सम्भिजो
 तयोः सम्भिजम्यार्थकारणकारयोः सम्भिजन स्वरस्य इद्विर्न मयते किन्तु तयोर्दु-
 चायमौ भवति । इद् छद् इत्येतावामौ भवतः । किं कृत्वा कर्मविज्ञेयं कृत्वा ।
 यकात्तुर्व इकारः वकात्तुर्व वकारः । पयासायं स्वरस्य म्यिति च इद्विः ।
 (म १० सु ९) चटफादेरन् । ९४ । चटफस्यापत्यं चाटवैतः ॥
 कृत्वाण्पावीनामिमेयः । ५ । कस्याप्या अपत्यं कस्यापिनेयाः ॥ इतो

॥ श्री ॥

सारस्वते द्वितीयवृत्तौ

परस्मैपदप्रक्रिया ।

छत्तमौ मुक्तिर्हो मणिपत्य ताम्या कुभाञ्च पद्या-
करमष्टमुप्यान् ॥ सारस्वतीयां च तिबादिबु
त्ति क्रमाद्विज्ञेयं गणपमसादात् ॥ १ ॥

अथ स्यात्प्रक्रिया विख्याते ॥ धातोः । १ । कल्पमान्य प्रथमा धातोर्द्धेवा ॥
यादि ॥ २ । नु सहायाम्निपादिः सभ्यो बावुसंज्ञो भवात् । स च त्रिविधः
तन्मनेपरी परस्मैपदमपरी चेति । अनुवृत्तवाचकित् ॥ ३ । अनुवृ
त्तोऽद्विधधातोऽपि स्यात्तन्मनेपरी भवति ॥ अित्स्वरितैश्च सभ्ये । ४ । अित्
व्रित्तेतश्च धातोऽभ्ये आत्मनेपदपरस्मैपदे भवतः । आत्ममामि चेत्यष्टमात्मनेपदे
रमामि चतुर्थे परस्मैपदे प्राकर्म्यम् । अन्वर्थादनुवृत्तार्थेऽष्टमाकृतत्वात् ॥ परतोऽ-
न्यत् ॥ ५ । पूर्वोक्तनिमित्तविभुतादन्यस्मात्धातोः परस्मैपदे भवति ॥ मय पर
स्मैपदामि । ६ । तिबासीनाम्हात्तासंख्यापदमाधानि मय वचनानि परस्मैप
दंज्ञानि भवन्ति । वराभ्याभ्यनेपदानि भवन्ति ॥ वर्तमानि । ७ । मत्स्वभापरिह
मात्रक्रियेपदभित्त कालो वर्तमानस्तन्मिन्वर्तमाने व्यामर्षे तिबादव प्रथमा
भवन्ति । अस्य तिबादे-वाणिनीयानां स्मृतिरित्येव ॥

॥ परस्मैपदानि ॥

एकवचनानि ।	द्विवचनानि ।	बहुवचनानि ।
१ तिप्	तम्	अस्मि
२ तिप्	वम्	व
३ मिप्	वम्	मम्

॥ आत्मनेपदानि ॥

१ ते	आते	अग्ने
२ से	आये	धे
३ ए	वदे	मदे

[illegible]

॥ आत्मनेपदानि ॥

१	ईठ	ईपाठाम्	ईरन्
२	ईबास्	ईपायाम्	ईजाम्
३	ईय	ईवहि	ईमहि

यर्थः । १९ । अक्षरात्मनो माई मयति । अक्षर- (श्रु १५ २ सू ११)

मने मनेषम् मनेषु ॥ युस इद् ॥ ३० ॥ अकारात्परस्य युस इडाग्रमो भव-
ति । मने । मनेषम् । मनेष ॥ यामियम् ॥ ३१ ॥ अकारात्परस्य यामियं भव-
ति । मनेष्म् मनेन मनेम । शिष्ये कुरुशुभ्रको मनेक्षिते विधिः । मनेहसौ वे-
दपरस्यो ब्राह्मणत्वविधिः समावनम् । मनेष मनेषाणाम् मनेरन् । मन्त्रया मने-
याणाम् मनेष्वम् । मनेय मन्त्रवि मनेमाहि । अहं हरिप्रति मनेय ॥ आशी-
मिदप्ययोः ॥ ३२ ॥ अत्राप्तप्रार्थनमासी परस्येष्टार्थमैश्वर्यं वा । प्रेरणं प्रवर्तनं तत्र
पुनरुक्तं मन्त्रया मन्त्रन्ति ॥ पूर्णं संज्ञा लोट् ॥

॥ परस्मैपदानि ॥

एकवचनानि ।	द्विवचनानि ।	बहुवचनानि ।
एषु	ताम्	अभ्यु
हि	तम्	त
आनिषु	आवपु	आमपु

॥ आत्मनेपदानि ॥

१	ताम्	आताम्	अन्ताम्
२	स्व	आस्वाम्	अन्वाम्
३	वेप्	आवेप्	अन्वेप्

दुष्टोऽस्वातङ्कादिषु वा लक्ष्यम् । २३ । मरुतु मवतात् मवताम्
मवन्तु ॥ अतः । २४ । अक्षरात्तरम्य ईर्ष्यमवति । न तु तातङ्का । पातङ्कित्वि
ल्लिकरणं मुगद्भिप्रतिषेधार्थं नत्वन्वादेशार्थम् । मव-मवतात् मवताम् मवत ।
भवानि मवाव भवाम् । आमुष्मात् मरुतु मवान् । अध्ययनस्योपतो मव तौम्य ।
मवताम् मवेताम् मवन्ताम् । भवस्य भवेताम् मवत्वम् । मवे मवावै मवाम-
है । इति भवस्य स लप् ॥ अमघतनेऽप्रीते । २५ । अतीताया रात्रेर्नामत्र
पादार्थान्पादशामानिन्या मयमयाप्रत्ययौऽवतनस्ततीऽप्रीऽवतनस्तमित्प्रनय-
तनेऽप्रीते क्यङे विषादयः प्रत्यया भवन्ति पूर्वा संज्ञा क् ॥

॥ परस्मैपदानि ॥

एकवचनानि ।	द्विवचनानि ।	बहुवचनानि ।
सिप्	ताम्	भन्
सिप्	तम्	त

मासि च युष्मदि चास्मदि च भागे । ८ । माम्परिगृह्यते माते
 रासु विभिर्भागेरेतं प्रत्यया भवन्ति । ते च त्रयो भागा यकार्यं प्रथममभ्यन्ते
 मर्त्तया भवन्ति । नाति प्रयुज्यमाने यशश्चादप्युज्यमानेऽपि प्रथमगुरुः पुनः
 मध्यमः तयोरात्मयुक्तम् । म् सतापाम् ॥ यत्तरि षष्ठ । ९ । यं च परस्ते
 यं यत्तरि भवति यकारादात्मनोऽहमपि । तत्र मु इत्येतरमातपरमैशानोऽप्रमद
 रण्यात्कतरि तिबादयो व्याख्याते । तत्रैतानि त्रयाणि प्रथमगुरुर्नञ्चनं भू ति
 इति स्थिते । यकारः पितृवार्थः ॥ अप् यत्तरि । १० । यतोऽरुणवर्गे म
 नति यत्तरि रिदितेषु त्पादिषु चतुर्षु विपुर्त्यन्तेषु परत । यकारः रिक्तवर्गस्य
 यवार्थो गुणार्थश्च । मृदतिमत्प्रधानं यति यः प्रत्ययः स विकरणः ॥ गुणः ।
 ११ । यतोऽस्त्वभक्तस्य नाभिर्गो मुनी भवति । अश्वदेवः । भवति । इत्थं
 विवक्ष्यमाणं तम् ॥ भवितादिर्द्वि । १२ । यत्रोऽन्तर्गतं च विद्वज्ज
 प्रत्ययो वित्तो भवति । अन्व इति चिम् । इहामापरान्तिर्गो इत्यन्तकाण्डे भवति
 चिन् । आस्मिन्मास्तीतिमहम् ॥ ध्रुवद्विपुति । १३ । किति किति च परे यतो-
 र्गो भवति इत्थं वर्जयित्वा । कतिर्द्विचनस्य कति पर तु मुने भवति । ततो
 कित्वास्तसि मुणयित्वेऽप्यन्त्यनिमित्तो मुने भवत्येव । कौत्सिगः (६ १४
 ६ सू ४) भवति । बहुवचनानां भव भवति इति स्थिते ॥ अदे । १४ । य
 कारस्य ल्येये भवति अकारे एकारे च परे । अदे इत्यत्र अकारैकरी विवक्षित-
 यत्समर्थः । भवन्ति । भवति । भव । भव ॥ अतोऽ । १५ । यकारस्य अर्त्तं
 भवति यकारे मकारे च परे । भवामि । भवतः । भवम् । स एवा धार्मिको भ-
 वति । तं साधुर्भवति । अहमात्मनिऽहमीत्यादि प्रयोज्यम् ॥ अक्षयवधानाच्च
 पुनश्चविद्येयः । १६ । यस्य क्रियापदेन व्यञ्जानं नास्ति ततः पुन
 विज्ञेयः । अत्र व्यञ्जाने सूत्रस्य मायं गतु नात्यस्यम् । सूत्रत्रयेण पुनश्चमन्त्रेये
 भवति । छात्र स च तं च भवत्यः । अहं तं स च पण्डिता भवामः । मूहं प्रती
 नात्मनेपदी । तस्मात्तेप्रमतीनि नञ् बचनानि प्रयोग्यानि । अयुवात् भवते ॥
 आवाप ईः । १७ । आकारप्रसरस्यात् आत्स्यवन्निन आकारस्य ईकारो भवति
 भवेते । भवन्ते । भवसे । मनेये । भवन्ते । अदे । मने । भवादे । भवामहे । ॥ भवे
 भवते ॥ विधिर्ब्रह्मण्योः । १८ । विधि कर्तव्यार्थोपदेशः । तमात्मन
 कल्पनमूहस्तत्र यादृशस्य प्रत्यया भवन्ति । विधिति चेत् सङ्गा पाणिनीयायाम् ॥

॥ परस्मैपदानि ॥

	एकवचनानि ।	द्विवचनानि ।	बहुवचनानि ।
१	यात्	याताम्	युत्
२	वात्	वाताम्	यात्
३	याम्	याव	याम्

माघि च दुष्मदि च्याम्पदि च भागे । ८ । नामादिगुणपदेषु शब्देऽसु
 तसु त्रिभिर्मैत्रेयं प्रत्यया भवन्ति । ते च अथो भागो यथाकर्म प्रथममभ्येत-
 मसंज्ञा भवन्ति । माघि प्रयुज्यमाने अक्षराक्षरपुष्पमानेऽपि प्रक्रमरुहः दुष्मदि
 मध्यमं तयैरात्मपुलकम् । भू सत्तापाम् ॥ कर्तरि षष्ठ्य । ९ । ष च परस्म-
 नर् पठरि भाति अक्षराक्षरामनेरुहयति । तत्र भू इत्यतस्मात्परस्मैपादोऽप्रमस-
 रज्ज्कर्तरि विधादया योज्यते । तत्रैकस्यापिगत्या प्रयत्नगुर्भक्त्यनं भू ति
 इति स्थिते । पकरा विरक्तार्थम् ॥ अपृ यर्तरि । १० । वतोरपृत्वयो म-
 वति पठरि विहितेषु व्याधितु चतुर्षु विपुष्यस्तु परत । पकरो विरक्तमेष्ट-
 वनार्थो मुणार्थश्च । प्रवृत्तिप्रत्ययान्तं पठति यः प्रत्ययः स विरक्तः ॥ गुणः ।
 ११ । वातारन्त्यसुतस्य मप्रिमो गुणो भवति । अवादेशः । भवति । इष्य-
 विवक्षायां तसु ॥ अपिप्तादिर्हितः । १२ । पकरेतन्तादेवं च विष्मन्त्य
 प्रथमो हित्सेहो भवति । अय्य इति किम् । इहमापराजितो वृत्तकृतान्तःपठो
 क्ति । आक्षिप्तात्सीधिमह्यम् ॥ किरपद्रुपुत्ति । १३ । किति इति च परे वातो-
 र्मुने भवति इषुसं वर्जयित्वा । कृतीकृतनस्य वसि परं तु मुने भवति । तयो
 हित्वातसि गुणप्रतिपेये "प्रत्ययनिमित्तो गुणो भवत्येव । सौर्विसर्ग" (६ १५
 ६ सू ४) मरुतः । बह्वर्कविक्रान्ता मर अस्ति इति स्थिते ॥ अदे । १४ । अ
 क्करस्य छेपो भवति अकारे एकारे च परे । अदे इत्यत्र अकारैकस्य विधादिप्र-
 यत्यैवर्षः । भवन्ति । भवति । भवव । भवय ॥ अमौरा । १५ । अक्करस्य आर्ष
 भवति वकारे एकारे च परे । भवामि । भवत्व । भवाम् । स राजा नार्थिको भ-
 वति । लं साधुर्मरुतिः । अहमात्मनिद्रवामीव्याधि प्रयोक्तव्यम् ॥ अभ्यवधानाच्च
 पुक्वविशेषः । १६ । यस्य क्रियापदेन व्ययवान् नास्ति ततः पुक्व
 विशेषः । अत्र व्ययवान् तुल्यत्वे प्राप्य नतु वाक्यस्यम् । सूत्रकृतेन पुक्वप्रयोगो
 भवति । साधु स च लं च भवव । अहं लं स च पण्डिता भवाम् । मूह् मातृ
 आत्मनेपदी । तस्मात्तेप्रमतीनि नञ् वचनानि प्रयोग्यानि । अभ्युपगम्य भवते ॥
 आवाप ई । १७ । आकाशपरस्वात् आप्संभन्धिश्च आकारस्य ईकारो भवति
 भवेते । भवन्ते । भवसे । भवये । भवन्ते । अदे । भवे । भवादे । भवामहे । स भिपे
 भवते ॥ विधिर्लभावनयोः । १८ । निधि कर्तव्यार्थोपदेशः । संभाव
 कल्पनमुह्येव पाठ्यया यस्या भवति । तिष्ठति चैव सदा पठिनीयानाम् ॥

॥ परस्मैपदानि ॥

	एकवचनानि ।	द्विवचनानि ।	बहुवचनानि ।
१	यात्	याताम्	युत्
२	याधु	यातय्	यात
३	याम्	याव	याम

बभूवे बभूवते बभूविर । बभूविषे बभूवाम् । नायिनोऽन्वतुण्या धो ङ ॥ ३६ ॥
 बभूवन्नाद्योदत्तरस्य विभक्तिवृत्तप्रवृत्तितस्य छिद्यो लुङ्छित्येव यस्य हो
 मयति । अत्र छेदो इडादेरिति वक्तव्यम् । बभूविषे बभूविहे । बभूवे बभूविष्ये ब-
 भूविमहे । 'छम्मे राज्य बभूवे ॥ आशिषि ॥ ३७ ॥ बातोऽशिषि पाशव्यो म
 यति । एतं संज्ञा छिद् ॥

॥ परस्मैपदानि ॥

एकवचनानि ।	द्विवचनानि ।	बहुवचनानि ।
१ बत्	बस्वाम्	यासुस्
२ बावु	यास्वाम्	यास्व
३ बासुम्	यास्व	यास्व

॥ आत्मनेपदानि ॥

१ सौव	सीयास्वाम्	सीरम्
२ सौवाम्	सीयास्वाम्	सीरम्
३ सीव	सीयहि	सीमहि

आशीर्वादादेः यं क्विदिति वक्तव्यम् । ३८ । ततो गुणाम्ब । मूपाय
 मयास्वाम् मयासुम् । मूवा मयास्वाम् मयासुम् । मूवासुम् मूवासुम् मूवासुम् ।
 मूमात् मूमात् । मू सीव इति निबन्धे ॥ सिद्धतासीरुपयामिह् । ३९ । बातो
 पोरं सि ङ तासी रूप् इत्येतेषामिडागमो मयति । गुणतादेस्तो । वत् । मीरौष्ठ
 मविष्यास्वाम् मविषीरम् । मविषीटा मविषीयास्वाम् मविषीधम् । सीम्बश्चानेऽपि
 वत् । मविषीवम् । मविषीव मविषीवहि मविषीमहि । इतिभक्ति मविषी
 वत् ॥ वस्तुने । ४० । अ आमतेऽपि माविष्यते चावसे मयति । एव
 संज्ञा छिद् ॥

॥ परस्मैपदानि ॥

एकवचनानि ।	द्विवचनानि ।	बहुवचनानि ।
१ ता	तापे	तारस्
२ तासि	तास्वाम्	तारस्
३ तासिम्	तास्वाम्	तास्वम्

॥ आत्मनेपदानि ॥

१ ता	तापे	तारम्
२ तासे	तास्ये	तारम्
३ ताहे	तास्ये	तारम्

॥ ४१ ॥ मरिगा मरिगारी मरिगार । मरिगासि मरिगास्य मरिगास्य ।
 मरिगासि मरिगास्य मरिगास्य । मरिगासि मरिगास्य मरिगास्य । मरिगासि मरिगास्य मरिगास्य ।

॥ आत्मनेपदानि ॥

१	उन्	आताम्	अम्
२	वाम्	आयाम्	वाम्
३	ई	गदि	मदि

दिक्षिमि इत्येतन्मिह्वार सचमभाय । ततो नक्षर इत्युत्पत्तिरिति निर-
णयः । नास्ताने (नृ १ म २ सु ८) इति इक्षारस्य तक्षरः । दिवा-
दाघट्ट । ३६ । दिवाही परो पातोरेहामयी मयति । अभात् अभात्तम् अभात् ।
अमत् अमवत्तम् अमत्त । अमवम् अमत्तम् अमवाम् । औऽमत्तम् । अ-
मत्तम् अमवत्तम् अमत्त । अमत्ताम् अमवत्तम् अमवत्तम् । अमने अमनाती
अमनामदि । स राग्यनमयत् । परोक्षे । ३७ । पाती परोक्षेऽतीति काळे ना-
ह्यः प्रत्यया भवन्ति । एषां संज्ञा लिट् ॥

॥ परस्मैपदानि ॥

	एकवचनानि ।	द्विवचनानि ।	बहुवचनानि ।
१	जम्	अजुम्	जम्
२	जम्	अजुम्	जम्
३	जम्	व	म

॥ आत्मनेपदानि ॥

१	ए	आते	इते
२	इ	आते	इते
३	ए	वहे	महे

जादि किट् । ३८ । अजिह्वि जावि किट् । ३९ । नक्षरसंज्ञे
पातोर्द्विवचनम् । स स्वरादिर्द्विवचि । ४० । सस्वत्तयोऽनबरोऽद्विवचो
त्रिभवेति । मू मू जम् इति स्थिते । नक्षरौ इत्यर्थः । पक्षरः त्रिवचनार्थः ।
आम्बोर्ष्यादी । ४१ । आ अक्ष मूक्ष आम्बी तयोः पुषस्याकारस्य मूक्षस्य च
आकारो भवति ण्वीति सति । इक्ष्वा । ४२ । पूर्वसंज्ञिचनो दीर्घस्य इत्यो मयति
ज्ञापनां जवचनपाः । ४३ । पूर्वसंज्ञिचनो ज्ञापनां जवचनपाश्च भवन्ति । स-
हचनमानां जवचनपा भवन्ति । जवचनमानां जवचनपा भवन्ति ॥ भुवो भुव
। ४४ । भुवो भुवागमौ भवति जाही स्वरे परो । बभूव बभूवुः बभूवुः । कावे
र्ष्यादि । ४५ । उक्कम् करणे । सु गती । कुभम् बारणपोषणो । कुम् संदरे ।
हुगती । सु अचने । कु मचने । हुम् सुती । कुम्भम् हुम्भुम् इत्येतस्मान्नस्य
अस्तेर्षिर्नक्षरौ न मन्त्रस्यस्मान्नस्यतीति नियमादिति टोऽपीहामः । पयाम्ना-
स्तुनीभूतास्तद्व्यङ्ग्यं नृक्षान्ते इति न्यायान्तिटोऽपि नक्षरसंज्ञेन च वि पुष् ।
बभूवित् बभूवत् बभूव । बभूव बभूवित् बभूवित् । अर्धवचनम् बभूव ।

१८। अनेतिप्यत् अनेतिप्यताम् अनेतिप्यम् । ९। चित् सि त इति स्थिते
सिञ्ज (म १ मु ३८) इतीद् ॥ खै । ५५। सिञ्जद्वयपरयोर्हिस्मीरिडा-
म्यो मवति ॥ इट ईठि । ५६। इट उत्तरस्य सेलपो मवति ईठि परे । अने
टीए अनेतिहाम् ॥ स्याधिव् । ५७। सेराकप्रान्तादिबद्धोत्तरस्यान एतु मव
ति । अनेतिषु । अनेठी अनेतिहम् अनेतिह । अनेतिषम् अनेतिष्व अने
ीम् । अणुतिर् मातेचने । इत् अनुबन्ध इरिती वेति विशेषणार्थः । उद्यारिताम-
सि अनुबन्धः । व्योतति व्यातेत् व्योततु अभ्योतत् । व्युत् णप् क्लृप्तम् ॥ पू
त्य इसावि' कोच' । ५८। पूर्वस्यादिईस श्रियते अन्यो लुप्यते । बुध्योत्
बुध्यतु बुध्यतः । बुध्योतिब बुध्युतमुः बुध्युत । बुध्योत् बुध्युतिब बुध्युतिम् ।
स्तुपत् व्योतिता व्योतिप्यति अभ्योतिष्यत् । अभ्योतीत् अभ्योतिहाम् अभ्योति-
ः । अभ्योतीः अभ्योतिहम् अभ्योतिह । अभ्योतिष्म् अभ्योतिष्व अभ्योतिष्य ॥
इरिती वा । ५९। इरितो घातोर्बा ड' प्रत्ययो मवति हिमादिपर' परस्मैपदे ।
सेराग' । डकारेणुप्रतिषेधाच्च । अभ्युत्त अभ्युत्तम् अभ्युत्तम् । अभ्युत्त'
अभ्युत्तम् । अभ्युत्त । अभ्युत्तम् अभ्युत्ताव अभ्युत्ताम् । व्युत्त' हारेणे । व्यो-
तति व्यातेत् व्योततु अभ्योतत् क्लृप्तम् ॥ शास्तात् स्त्रपा' । ६०। द्विचने
उते मपूर्वका यस्य असङ्गतता अपाः श्रियन्ते न असप्त । इति वकारादेशः ।
बुध्योत् बुध्युत्तु बुध्युत् । व्युत्तत् व्योतिता व्योतिप्यति अभ्योतिष्यत् अ
व्युत्त अभ्योतीत् । मन्य विछिडने । मन्वात् मन्वेत् मन्वतु ममन्वत् ममन्व ॥
मौ कोप' । ६१। य तोवयामूतस्य मकारस्य लोपो भवति किति किति च
परे इत्युपवानकारको' माते ॥ छुखंयोगात् चादेरकिल्ब वाच्यम् । ६२।
तेन बढोपामात्रः । ममन्वत् ममन्वुः । ममन्विष्य ममन्वेषुः ममन्व । ममन्व मम-
न्विष्य ममन्विष्य ॥ केचित्संयोगाद्वेति वक्तव्यम् । ६३। ममन्वत् ममन्वुः ।
नौ कोप (म १ सु ६) मच्चात् मन्विता मन्विष्यति ममन्विष्यत् मम
न्वीत् ममन्विहाम् ममन्विषु । पुषि टुषि मणि कुषि रिसाहंज्ञेसनयो ॥ इदितो
तुम् । ६४। इरितो बातोर्नुमन्मयो भवति । बुन्पति बुन्पेत बुन्पतु अभुम्बत् ।
क्लिप्तम् । कुहीशु' । ६५। पूर्वसंमन्विनाः कलगहवरयोर्भुत्वं भवति । वर्मच
पुर्वो इत्य सार्गे । बुहुन्व बुहुन्वतु बुहुन्व । बुहुन्विष्य बुहुन्विष्युः बुहुन्व
बुहुन्व बुहुन्विष्य बुहुन्विष्य । बुहुन्वत्वामावाहणः ॥ इदितो लकोपामा
बी वाच्य' । ६६। बुन्प्यात् बुन्पिता बुन्पिष्यति अबुन्पिष्यत् । अबुन्पीत्
अबुन्पिहाम् अबुन्पिषु । निषु गब्धम् । डकार उद्यारण्याय ॥ आदे' प्या' ख'
६७। नीपदेनस्य नीपदेनस्य च घातोरादी वर्तमानयो वकारजनकारयो' सका
रवकारौ भवताः । ऐक्यप्राप्तसमुन्मुखस्याप्ये इत्याजन्तसाक्ष्य' ॥ एकत्र' नीप
देना प्यप्तिइत्यइत्यअल्पनिमित्त' । १। सेष्ट गती । यज्ज मटी । रागती
रन् आच्छादने । यन् रिसे' । स्य छादने । छी इयै सम्प्रसारणयोः । एवो-
ये इत्याजन्तसाक्ष्यः । एकत्र' नीपदेनाः इत्याजन्तसाक्ष्यः । इमे मय' इत्य

विताः । मरितासै मरितासावे मरिताभे । मरितादे मरितासदे मरितासम् ।
 थो हरि मरितास ॥ इत्यादौ भविष्यति स्यप् । ४१ । पाठोभविष्यति वा-
 छे स्यप् मत्सया भवति तिषादिप्राशस्त्यसु परेषु । अस्य संज्ञा लट् । भविष्यति
 भविष्यता भविष्यन्ति । भविष्यात् । भविष्यः भविष्य । भविष्य
 मि भविष्यात् भविष्याम् । कश्चिदर्थमपगतको भविष्यति । भविष्यते भविष्यते
 भविष्यन्ते । भविष्यसु भविष्यन्ते भविष्यन्ते । भविष्य भविष्यादे भविष्यन्ते ।
 सारणी राज्यं भविष्यते ॥ स्यप् क्रियातिश्रमे । ४२ । पाठो क्रियापा क-
 तिश्रमे कुतश्चिदनुष्वादिनिष्पत्ती सत्यां विधादिपरः स्यप्पात्यो भवति भविष्ये
 छविश्रुतेऽपि । अस्य संज्ञा लट् । अडागम । अभविष्यन्-अभविष्यद् अभवि-
 ष्यताम् अभविष्यन् । अभविष्य अभविष्यतम् अभविष्यत । अभविष्य अभ-
 विष्यन् अभविष्याम् । यदि भुवुषि सुराग्यं चाभविष्यन्तु । सुभिक्षमभविष्य । क-
 भविष्यत अभविष्येताम् अभविष्यन्त । अभविष्यन्तः अभविष्येताम् अभविष्यन्-
 तम् । अभविष्ये अभविष्यादि अभविष्यामहि । यद्यभविष्यत इत्थं भविष्यता
 रम्भमभविष्यत ॥ भूते सि । ४३ । पाठोभूतमात्रे वास्ते सि प्रत्यये भवति ।
 विधादिपरः । अस्य संज्ञा लट् । दक्षरः सेरिति मिश्रकर्म । भूमू व सेते
 रिबते ॥ वावे पे । ४४ । परस्मैपद परे अभिद् वाचास्वेणमूषिबतिम् । परस्व
 सेल्लोपो भवति ॥ शास्त्रासाप्रापेद्ये ऐति वक्तव्यम् । ४५ ॥ भुव सि-
 छोपो लुग्वक्तव्यम् । ४६ । लुकि न लक्षितम् । लुकि सति लक्षितम् कर्म
 न स्वार्थ (इ १ म ६ सु ५९) तेन गुणेहृद्वपो न । भूमू भूमूतम् ॥ भुव
 सिछोपे स्वरे लुग्वक्तव्यम् । ४७ । भूमन् । भूम भूमम् भूमत । भूमन्
 भूमन् भूमम् । भूमन् । भूमन्नेपे । सि इद् गुणावौ परं कृतम् अद् । भूम-
 निद् भूमविषाताम् ॥ आतोऽस्त्योऽनन्त । ४८ । आत् आत्मनेपदस्त्वन्
 इत्येतस्यान्वति अकारादुत्तरस्य न भवति । भूमविषत । भूमविष्ता भूमवि-
 त्ताम् । ४९ । सि छोपो । ४९ । एते परे सेल्लोपो भवति वा सस्य इ इति के-
 चित् । भूमविषम् भूमविषम् । भूमविषि भूमविषादि भूमविष्यादि । भूमविषो
 रम्भमभविष्य ॥ माहि सुकेत वक्तव्यम् । ५० । सर्वलक्षणत्वाद् ॥ मेढ
 । ५१ । मास्ये ममुग्ममाने अटो छोपो भवति । मा इर्ममको भवाम् सूत् ॥
 स्मयाने भुतार्थता वक्तव्या । ५२ ॥ मास्मपीने छल्ल वा । ५३ । मा
 स्म भवत् । मा स्म सूत् । पिटी संज्ञाने । ईकार ईदित्कार्पायः । पूर्ववतिबाधः ।
 मद् कर्तरि (म १ मू १) ॥ उपस्थापा छधी । ५४ । पाठोऽपस्थाप्य
 छधीनीमिनो गुणो भवति । चेतति चेतता चेतन्ति । ५५ । चेतत् चेतताम् चेतन् । ५६ ।
 चेतत्-चेतताम्-चेतताम् चेतन् । ५७ । अचेतत् अचेतताम् अचेतन् । ५८ । चितम् ।
 चितेत् । चित्वाहुनामात् । चित्तिताम् चित्तिताम् । चित्तेति चित्तिताम् चित्तिताम् ।
 चित्तेत् चित्तिताम् चित्तिताम् । ५९ । चित्वाहुनामात् । चित्वाहुनामात् चित्वाहुनामात् चित्वाहुनामात्
 चित्वाहुनामात् । ६० । चेतता चेतताम् चेतताम् । ६१ । चेतित्यति चित्तिताम् चित्तिताम् ।

उपसर्गस्पर्शमिसाभेगंवाचौ । जार्वं धाचयम् । ८० । गह् नह् पट् पट्
 सा भक्ति रा वा मा सो हन् या वा दा प्सा वप् बह् बि शम् बिह् एते ग
 शम् । न् अय्यक्तो शब्दे । पत्थ पत्थने । बह् मतो । डा
 मतिप्रिगुत्तौ । बुदाय् बुने । बुदाय् बारजपोषणयो । माह् माने । नौऽप्रवर्गमि
 ह् दिशमातो । या प्रापने । वा मतिगन्धनयो । दा कुत्सार्मा मती च । प्सा
 म्भने । टुगप् बीजतन्तुसम्भने । बह् प्रापने । बिम्ब चयने । झम् उपश्रमे । बिह्
 वचने । मजिगृह्ति । गरेय मरुतु अगदत् । कुद्रोक्षु (म १ सु ६५) अ-
 दा जगत्तु जगत्तु । जगद्विष जगद्विषु अगद । गद्यत् मदिता गदिष्यति अग
 दिष्यत् । मगादीत्-अगदीत् । रद् बिच्छेष्टने । रदनि रवेत् रदतु अरदत् रदत् ॥
 छोप' पक्षां क्षित्ये चास्य । ८१ । पचादीनामनादेशादीनां किति पात्री
 सति पूर्वस्य छोप' । असंयुक्तद्वसर्गोर्म्यस्त्वस्याक्षरस्येकार । रेष्टु, रेक्षु ॥ संटि
 धावि परबपूर्वेछोपी चक्षम्प्यौ । ८२ । रेदिष रेक्षु रेह । रदत्-रदत् रेदिष
 ऐमि । रपात् रदिता रदिष्यति अरदिष्यत् । अरदीत् अरादिषाम् अरादिषु ।
 अरदीत् । न् अय्यक्तो शब्दे । आरे प्ण-रा (म १ सु ६६) नहति न
 रेत् नरतु अनदत् मपूर्व । प्रावेक्ष (म १ सु ६८) इति गतम् प्रनहति ।
 यद्वदित्वात् प्रमिनहति । नमाह नेहत् नेहु । नेदिष नेहत् नेह । नमाह-ननह
 नेदिष नेदिम । नपात् । नदिता नदिष्यति अनदिष्यत् । अनदीत् अनादिषाम्
 अनदिषु । अनदीत् अनदिषाम् । अर्ह मती याचने च । अर्हति । अर्हत् । अ
 र्हेत् अर्हत् । हित्ते कृते आम्बोपात्री (म १ सु ३) आ अर्ह इति स्थिते
 हुगद्याम् । ८३ । असंतेर्कक्षरादिवातुनां संयोगात्ताक्षरतादिवातुनां च पूर्वस्य
 गुणान्मो भवति पात्री सति । आनर्ह आनर्हेत् आनर्हु । आनदिष आनर्हेत् आनह ।
 आनह आनर्हिन् आनर्हिम । अघात् अर्हिता अर्हिष्यति आर्हिष्यत् । आर्हित् आर्हि
 षाम् आर्हिषु । इहि परमैर्धर्म । इन्वति इन्वेत् इन्वतु ॥ स्वरादे' । ८४ । स्व-
 रादेशात्ताक्षरान्मो अद्यामो भवति विवाही परे । अह् (व १ म २ सु ११)
 वेदे (व १ म ० २ म १२) ऐन्वत् । इह् नप् इति स्थिते ॥ कासादि
 प्रापयाद्याम् कृ अस्त्वभर' । ८५ । काभ्रजाम् बह् अप् नाभ्याह्नुभ्रज्जात्
 नैकस्वरप्रागुप्य । प्रत्ययान्ताच्च नवाही परे । आम् मारमो भवति । स च कभ्रज-
 मभ्रज प्रयोक्तव्यः । कात् बीती । आसु कभ्रजने । बप् नानमतिर्हिसारानेपु ।
 अप् मती । एते कासादयः ॥ विह्वृष्टिआकास्काप्रजागृह्य पञ्चमा धाम्
 । ८६ । विह्वृष्टाह् । इतिहा हुगौ । कञ् न् विचचने । जात् निद्राह्वये । क
 हाहे । एत निद्राह्वय' । इन्हा क् नप् इति स्थिते । इह्वत्तस्य हितम् ॥ ८७
 । ८७ । पूसपञ्चपन अङ्गुष्ठरस्याक्षरं भवति । गुलम् ॥ धातोनामिमाः १८८ ।
 वातात्स्वमभस्य नाभिना वृद्धिर्भवति मिति मिति च परे । इन्हाचकार इन्हाच-
 क्तु । इन्हाचहु' । आदित्वाभ्रद । इन्हाचत्रय इन्हाचचतु इन्हाचत्र । इन्हा-
 चत्र-इन्हाचकर इन्हाचकृ इन्हाचकृम् । इन्हामात् इन्हामसतु' इन्हामासु ।

इत्यथ अथ इत्याचीं चो असी परं स इत्याजन्तः स वासो सञ्च स्त-
 जन्तसः स अग्र्यैर्वां च इत्याजन्तनाहय । इत्यै कालरन्त्यः न तु इत्ये
 जाडपि । व्यञ्जदीनां पृथग्वहणात् । व्यञ्ज नती । त्रिविधा नाञ्चभरने । ६
 इ आस्वाहने । स्वप्न परिप्यङ्गे । मित्रपू ज्ञेये । रिमह् इन्द्रसने । एते गोपे
 गोपरेभास्तनर्हनादिनापुनपुनञ्चनूतः ॥ मर्ह मती । नह नर्तने । नाह
 ए याच्योपतावैधर्षांशी च । दुमदि समुद्रौ । नह नामने । नृ मये । मृती य
 रिभेने । एभ्योऽन्ये गोपरेभाः ॥

नकारेणावनुस्वारपर्यन्तो ह्रस्वि धातुषु ॥

सकारज शकारश्च पाठवर्गस्तर्धगज ॥ १ ॥

नामधातुष्वप्यसिद्धां च सौ मेति वाक्यम् । ६८ ।

मुञ्च । सेवति । निपुर्ब ॥ मादेश्च तथा चो मुनमाम् । ६९ । मारेहस्त
 तरेणां स्तारीनां नमाहीनां च धातुनां सकारजकारयोस्तौ पूर्वमाधिनान्तरं वक्तव्यं
 काटी भवतः वारजत्वनिमित्ते सति । निनेपति । सेवेत् सेवतु । अह्व्यारकने
 वतम् । स्वपेयत् । हित्यम्यगमानेऽपि वतम् । मिनिषेप सिनिषु । सिनिषु
 सिनेषिष सिध्यात् सेयिता सेषिष्यति असेषिष्यत् । असेषीत् असेषिष्यम् असे
 चितु । निपु शायेमाह्वये च । ऊकार इडिक्कार्थः । सेवति सेवेत् सेवतु असे
 यत् सिनेष सिध्यात् ॥ ऊर्ध्वो वा । ७० । उरितो वातोः परस्य वससेरि
 मयति ॥ स्तुत्युत्तिष्ठतिभूम्पदादीनामिडा वक्तव्यम् । ७१ । ६
 शब्दे । बृह प्राणिगर्भविमोचने । बृह मसरे । बृम् वक्तव्यम् । रब् ईसाम् । च
 अहर्षने । वृप् मीचने । वृप ईरिवेमौवमयो । हुह निर्वृत्तावाम् । मुह वैचित्तै
 मुह वदिरने । स्निह मीती । एते रवावयः । सेविता । वजे ॥ तर्धीर्धः ॥ ७२
 इवप्रति विना समान्ताद्वातो परयोस्तकारपकारयोर्धकारोऽप्ये मयति । तरे अवा
 (मृ १ म० १ सू ६) सेव्ता सेषिष्यति—सेत्स्यति । असेषिष्यत्—असेत्स्यत् ।
 असेषीत् असेषिष्यम् असेषिषु । इडभावे ॥ अमिटीवामिचत् । ७३ । नामि
 वतोऽमिटी वातोः परस्मैपदे परे सिमत्पदे वृद्धिर्मयति । वक्तव्यम् । से (म १
 सू ५४) असेतीत् असेद्याम् ॥ प्रत्ययस्योपे प्रत्ययस्यहर्ण कार्यं भवति
 । ७४ । इत्यात् । ७५ । इत्यावुत्तरस्य सेतोपो मयति असे परे । असेत्तुः । असे-
 ती असेद्यम् असेद्य । असेत्तम् असेत्स्य असेत्स्य । कर्ह स्थेर्वै ईसर्वा च ।
 कर्हति कर्हेत् कर्हत् अकर्हत् ॥ अतः सपथापा । ७६ । वातोवपवाता अक-
 रस्य वृद्धिर्मयति मिति गति च परे । वक्तव्यम् । वक्ताव वक्तरत् वक्तरुः । व-
 क्तविव वक्तरत् वक्तर ॥ वक्तव्यमी वा निवृत्तव्यम् । ७७ । वक्ताव—व-
 क्तविव वक्तरिव वक्तरिव । वक्ताव कर्हिता कर्हिष्यति अकर्हिष्यत् ॥ गित्ये ॥
 ७८ । ६ परस्मैपदे परे सिमिर्मयति । अतः वपवाता (म १ सू ७५) इति
 वृद्धिः । अक्तावीत् अक्ताविद्याम् अक्ताविषु ॥ इत्यावैर्ध्वकारोपधस्य वा
 वृद्धिः सेति चो वाक्या । ७९ । अकर्हीत् । नह व्यक्त्यां वाचि । गति ॥

उपसर्गस्थानिमिसाङ्गिर्गदादौ । जत्वे चाक्षयम् । ८० । मङ् मङ् पत् पङ्
 एष अक्षि हा बा मा सो इत् या बा हा प्सा वप् वह् चि क्षम् बिह् एते ग
 दाक्षय । मङ् व्यक्तान् वाचि । नङ् अभ्यक्ते दाक्षे । जत्स् पचमे । पङ् मती । हा
 मतिनिवृत्तौ । बुहाम् दाने । बुहान् धारणपोषणयो । माङ् माने । नोऽन्तकर्मणि
 इत् हिंसान्त्यो । या माचने । बा नतिमन्चनयो । दा कुससायां गतो च । प्सा
 म्भ्रमे । दृग् बीजन्तुसन्ताने । नङ् माचने । चिम् चयने । क्षम् वप्भ्रमे । बिह्
 वपचये । प्रणिमरति । गतेषु गहसु अनरत् । कुबोश्च (म १ सू ६४) अ-
 मात जमरत्तु जमद् । जगदिष जगद्सु जगद् । नचात् नदिता नदिप्यात् अम
 दिप्यत् । अनदीत्-अमदीत् । रद् विछेद्यने । रदति रदेत् रदतु अनरत् रराद् ॥
 छोप' पक्षां कित्से चास्य । ८१ । नचादीनामनादेशार्थानां किति मात्तौ
 सति पूर्वस्य छोप' । असंयुक्तद्वयोर्मध्यस्थस्याकारस्येकार । रेवत् रेवः ॥ सति
 चापि एतत्पूर्वछोपी वक्तव्यी । ८२ । रेदिष रेवद् रेव । ररात्-ररद् रेदिष
 रेदिम । रचात् रदिता रदिप्यति अरदिप्यत् । अनदीत् अनदिहाम् अनदिषु ।
 अनदीत् । नङ् अभ्यक्ते छव्ये । आत्ते एन' का (म १ सू ६६) नरति न'
 रेत नरत्तु अनरत्तु पूर्व' । मोक्षे (म १ सू ६८) इति जन्तुम् प्रम्वति ।
 गन्नास्तिवात् प्रणिमरति । ननाद् नेहत्तु नेहुः । नेदिष नेहत्तु नेह । ननाद्-ननद्
 नेदिष नेदिम । नचात् । नदिता नदिप्यति अनदिप्यत् । अनदीत् अनदिहाम्
 अनदिषु । अनदीत् अनदिहाम् । अर्द् गतो माचने च । अर्दिते । अर्दीत् । अ
 र्देत् अर्दत् । हित्वे कृते आम्बोर्णोरी (म १ सू २) आ अर्द् इति स्थिते
 तुगशान् । ८३ । अमातेर्लकारादिभानुना संयोगान्ताकारादिभानुना च पूर्वस्य
 मुदाबमो भवति गारी सति । आनर्द् आनर्द्त् आनर्द् । आनर्दिष आनर्दिषु आनर्द् ।
 आनर्द् आनर्दिष आनर्दिम । अर्चात् अर्दिता अर्दिप्यति आर्दिप्यत् । आर्दीत् आर्दि
 हाम् आर्दिषु । इति कर्मैक्ये । इरति इनेत् इन्त्तु ॥ स्वरचक्षे' । ८४ । स्वर-
 रदेर्वातोद्वितीमो अडाबमो भवति विवारी परे । अरूप (व १ प्र २ सू ११)
 एरेप (व १ प्र २ सू १२) ऐरत् । इह णप् इति स्थिते ॥ कासादि
 मरयपादाम् कृ अस्मपर' । ८५ । कप्तामाम् इप् अप् भाष्यादिभ्यश्चङात्
 निक्त्स्वरपाणुभ्यः मत्स्यान्ताच्च नगारी परे आप् मरयो भवति । स च कृम्यम्
 भपर' प्रयोक्तव्यम् । कतद् बीतो । मात् वप्भ्रमे । इप् दाननतिर्हिंसारानेषु ।
 अप् नती । एते कप्ताक्षय ॥ विह्वरिहाकास्काद्युज्ज्वल पन्थो धाम्
 । ८६ । रिह् दाने । इदिषा दुर्नती । कप्श् विकचने । जाप् विद्राम्ये । एन
 दादे । एते विवक्षय । इन्दा कृ णप् इति स्थिते । इन्त्येत्स्य हित्वम् ॥ ८७
 । ८७ । पूर्वसर्गन्यत्र श्रुतकारस्याकारं भवति । तुल्यम् ॥ धारवोर्गामिनः । ८८ ।
 आतीरन्त्यमत्तस्य माभिना वृद्धिर्भवति मिति णिति च पर । इन्दावकार इन्दाव
 मत्तु । इन्दावद् । इन्दावत्तु । इन्दावत्तु इन्दावत्तु । इन्दावत्तु इन्दावत्तु ।
 इन्दावत्तु इन्दावत्तु इन्दावत्तु इन्दावत्तु । इन्दावत्तु इन्दावत्तु ।

इत्यथ मय इत्याद्यौ चो अस्ती यरय स इत्याजस्तः स चासौ स च इत्या
जन्तसः । आरिर्देवो है इत्याजस्तसारय । इत्य- केवलरम्यः न तु इतोऽ
जीऽपि । पञ्चदशीनां पृथग्ग्रहणात् । पञ्च गता । मिष्यरा मात्रमश्वरे । ए-
ह आम्नादने । एतत् परिप्यते । अणु सये । शिम्ह इवदसने । एते गोपदेष्टम् ।
ओपदेशाद्यनर्हनादिनाम्नाधुनम्भनकनुनृतः ॥ नर्ह मती । नट नर्तने । नाह म-
य्वाप्रोपवापैर्यामीशु । दुनवि समुद्री । मछ नागने । नृ मये । नृती नात्र-
गिने । एव्योऽये ओपदेशा ॥

नकारजायतुम्यारपम्यो हाठि पाठुपु ॥

स्यारज श्यारज पाठुवर्गस्तर्गज ॥ १ ॥

नामधातुष्वष्टष्ठिषां च खी भेति चाप्यम् । ६८ ।

गुणः । सेवति । निपूर्व ॥ मादेव तथा खी सुममाम् । ६९ । आरोहण-
तरेणां स्वादीनां नमादीनां च पाठनां सकारणकारणोस्तौ पूर्वमात्रिभावे वक्ष्य-
कारी भवतः कयनतनिमित्ते सति । निवेवति । सेवेत् सेवतु । अहम्भवनेष्वे-
वतम् । न्मेवेत् । इत्यम्यरबानेऽपि न्यम् । निनिनेव सितिषुः । सिषिषा ।
सिषेधिष सिष्यत् सेषिता सेषिष्यति असेषिष्यत् । असेषीत् असेषिषाम् असे-
षिषुः । सिषु शास्त्रेमाह्वये च । उच्चर इङ्गिकर्णार्थः । सेषति सेषेत् सेवतु असे-
षत् सिषेय सिष्यत् ॥ अविषो वा । ७० । अविषो वातोऽ परस्य वसवर्हि-
भवति ॥ स्तुस्त्वित्सूयतिपूम्नधावीमामिहा अस्तम्यः । ७१ । ए-
स्ये । पूह प्राणिगर्भविमोचने । पूह मसौ । पूम् च म्ये । एह हिंसाम् । एह
अहर्हने । एह मीचने । एह हर्षिमोचनयोः । एह विद्यासाधनाम् । एह वैचित्र्ये ।
एह चरित्रने । स्निह प्रीतौ । एते रवावयः । सेषिताः । पथे ॥ लघोर्धः । ७२ ।
व्यपति विना समान्ताद्भवतो परयोस्तकारयकारयोर्धकारावेसो भवति । एते अक्ष-
(वृ १ म० १ सू ३) सेद्धा सेषिष्यति—सेत्स्यति । असेषिष्यत्—असेत्स्यत् ।
असेषीत् असेषिषाम् असेषिषुः । इहभावे ॥ अनिहीमामिषत् । ७३ । नामि-
वतोऽनिटो वातोऽ परस्मैपदे परे सिप्रत्यये वृद्धिर्भवति । चतुत्तम् । सेः (म १
सू ५४) असेत्सीत् असेदाम् ॥ मत्पयच्छोपे मत्पयच्छक्षार्थं कार्यं भवति
। ७४ । इत्यात् । ७५ । इत्यात्तरस्य सेर्लोपी भवति क्से परे । असेत्सु । असे-
त्सी असेदम् असेद । असेत्सम् असेत्स्य असेत्स्य । क्व स्वेर्दे हिंसनां च ।
क्वति क्खेदे क्वत्तु अक्खेद ॥ अत्त उपधायाः । ७६ । वातोऽवधाया अक्का-
रस्य वृद्धिर्भवति भिति भिति च परे । चतुत्तम् । वक्कात् वक्कात्तुः वक्कात् । व-
क्कविष वक्कात्तु वक्कात् ॥ णकुत्तमी वा विद्वत्तक्यः । ७७ । वक्कात्—व-
क्कात् वक्कविष वक्कविम् । वक्कात् वक्कविषा वक्कविष्यति अक्कविष्यत् ॥ भित्ति ॥
७८ । वे परस्मैपदे परे सिर्भिन्नवति । अत्त उपधायाः (म १ सू ७५) इति
वृद्धिः । अक्कादीत् अक्काविषाम् अक्काविषुः ॥ इत्यादिर्ध्वकारोपधस्य वा
वृद्धिः खदि खी वाच्यः । ७९ । अक्कादीत् । नह व्यक्तत्वां वाचि । गदति ॥

[illegible]

॥ अथानिदकारिका ॥

अभिदृश्यन्त्यस्तौ भवतीति वृत्ततामिमांस्तु सैक्यमवदन्ति तद्विद्वः ॥
 ॥ अद्वन्तमृद्वन्तमुतां च पुद्गुलमो भिन्नीभिर्येनैव च श्रीकृष्णायपि ॥
 ॥ गणस्यमृद्वन्तमुतां च वस्तुवौ श्रुत्वा तयोर्लोतिमयो पुष्टः शुभः ॥
 इति स्वरावा मिपुर्णे समुच्चितास्वती इत्याम्नायपि सन्निबोधत ॥ ३ ॥

वृषं स्मिन्ने रे अरो र मयति । एत इति तन्त्रोपनिषत्तेन रा आरं र भरं । स-
 ङ्गुविरत्ननेत्रोपनिषत्तेन तन्त्रम् । हुत्तम् । कथा ॥ कृपादीनां ये वा ध-
 क्तव्यः । ११५ । कर्ष्यः । रातो ह्ये वृषाम् ॥ यदी कः से । ११६ । पातो-
 रकमरकमयो कर्तव्य मयात सकारे परे । किंतात् सः कृतस्य (५ १ म
 १ सु २१) कर्ष्ययोगे ह्य (५ १ म १ सु १) कर्ष्यति- कर्षयति
 मकरस्य-मकरस्य अकाङ्क्षति । अनित्ये नामित्य (म १ सु ७२) अकर-
 र्क्षति ॥ कृपादीनां वा सिद्धकृत्यम् । ११७ । कृष् स्यस्य मृष् द्यप् कृष् एते
 कृतव्यः । एतस्मै ॥ इष्टानाम्वात्सुक्यः । ११८ । इष्टानाम्वात्सुक्यं शकारान्तात्
 वकारान्तात् नाम्युपधात्विद्यमानेत्येति द्विवर्त्तते परे सङ्गम्यस्य मयति वृद्ध वर्जये-
 ता । सप्तमत् । अङ्गुविरत्न-अङ्गुविरत्नम् अङ्गुविरत्नम् । इत्तु इत्तुम् । उपधाया ल-
 बोधे (म १ सु ५३) रोषति रोषेत् रोषतु अरोषत् । करोत् कृतवत् ददतु ।
 करोषि दप्यत् रोषिता रोषा रोषियति अरोषियत् अरोषीत् । उप् बाहे । सं-
 ति ईषेत् संपु औषत् ॥ सपविशुजागुणामाम्वा अक्तव्यम् । ११९ । सं-
 र्षकम् उद्योत् उद्योषि सप्यात् संपिता संपियति आपियत् औषीत् । मिह सै-
 चने । मेहति मेहेत् मेहतु अमहत् । मिमेह मिमिहतु मिमिहु । मिमिह्य मिमा-
 द् । होत् (५ १ म १ सु ११) तर्षार्थः । (म १ सु ७१) हुत्तम् ॥
 ति डी छीपो दीर्घश्च । १२० । इकारस्य इकारे परे छीपी भवति पूर्वस्य च
 दीर्घः । मेवा निवति अमेरत् । इष्टानाम्वात्सुक्यं (म १ सु ११८) होत्
 (११) क्री कः से (म १ सु ११६) अमिहत् अमिहताम् अमिहत् ।
 इह मस्मीकृत्ये । इहति इहेत् इहतु अमहत् । इहा इहेत् । इहेत्-इहत्
 इहत् इमा । इहेत् (५ १ म १ सु ० ६) आदिब्रह्मज्ञाने इहान्तस्य इमा-
 सुप्ते (५ १ म १ सु ७) अहते वपा (५ १ म ४ सु १८) किंता-
 त् सः कृतस्य (५ १ म ६ सु २१) कर्ष्ययोगे ह्य (५ १
 म १ सु १) कर्षयति अकरषत् अकाङ्क्षीत् । कृतस्य (म १
 सु ७४) अकरषताम् अकरषत् । मी मी इहत् । आपतेत् । म्हायति गतायेत्
 म्हायतु अम्हायत् ॥ सङ्गम्यस्यराणांमा॥ १२१ । सङ्गम्यस्यराणां बानूनाम्वात्स-
 क्येति अनति विषये । नप् । दिव्य (म १ सु १८) हुत्तम् । (म १ सु २१)
 पूर्वस्य इहति होत् (म १ सु ५७) कुद्योषु (म १ सु ६४) ॥
 मातां पप्य डी । १२२ । आकारान्ताद्वातो परे नप् डी भवति । टिलोत् ।
 जम्हो ॥ मातोऽनपि । १२३ । आतोराकमरस्य रौपो भवति अनपि किति
 किति स्वरे सेटि पापे च । जम्हन्तु जम्हन् । जम्हन्-जम्हन् जम्हन्तु जम्हन् ।
 जम्हो जम्हन् जम्हन् ॥ संयोगाद्वराद्वन्तस्य किति पादाद्वन्तकारो
 वा अक्तव्यम् । १२४ । म्हायात् गेयात् गतात् गतायति अम्हायत् । म-
 म्हायत् अम्हायिहम् अम्हायिहन् । मी रै कै शम्भे । गायति यायेत् गायतु अ-
 गायत् जमी जगत जन्तु । वाक् । १२५ । अपित्वा याम्येहाहपित्तोत्पन्ना-

द्वितीया (प्र १ सू ६९) गोप्ता । गोपापिप्यति-गोपिप्यति-गोप्स्यति । अ-
 गोपापिप्यत्-अगोपिप्यत् । अगोप्स्यत् । अगोपाप्सीत्-अगोपीप्यत् । अनित्ये नामि-
 त् (प्र० १ सू ७१) अगोप्सीत् । तत्तात् (प्र १ सू ७८) अगोपात् ।
 एतं ह्यु सन्तापे । भूषायति । भूषायाम्बकार । भूषायामास । भूषायाम्बम् । भूष-
 णीर्षयित्याग्न गुणः । तप सन्तापे । तपति तपेत् तपतु अतपत् । तपान-तप-
 तेषु । तेषाम् अतपती मित्यानिदम्बपो घट् । १०३ । तप्य । तप्य-
 द । तप्ता । तप्स्यति । अतप्स्यत् । अताप्सीत् । अमु पाहविभेदे ॥ अमुअमुव
 सिधुठिठिपुसाशुम्साशी वा य मस्ययी वक्तव्य । १०४ । अमु ।
 काम्यति ॥ काम् व चतुर्षु द्विर्घता वक्तव्या । १०५ । काम्यि काम्ये
 काम्यत् । काम्यत् काम्यत् अकाम्यत् अकाम्यत् वक्तव्य काम्यत् काम्यत् काम्य-
 प्यति अकाम्यप्यत् अकाम्यत् । यम उचरमेव गमां क्त् । १०६ । अयम् अयम्-
 तो मयस्यति । यच्छति यच्छेत् । यच्छतु अयच्छत् । ययम् येम्तु केत् ।
 यैमिष दप्यम् यय्यत् ययता यैत्यति अयैत्यत् ॥ आवृत्तानां यमिरमित
 मीनां खेरिट् सक्त य पे वक्तव्यी । १०७ । अयंसीत् अयंसिधाम् अयंसि-
 धु । अमु प्रहृते शब्दे च । नयति नयेत् नयतु अनयत् । ननाम् नेम्तु नेत् ।
 नमिष-नम्यम् नम्यात् नम्या नैत्यति अनैत्यत् । अनंसीत् अनंसिधाम् अनंसि-
 धु । गम्भ गती । गच्छति गच्छेत् । गच्छतु अगच्छत् अयम् ॥
 गमां स्वरे । १०८ । गम् ह्य् अम् कम् यस् एतन्नामुपपन्नो छोपो भवति
 क्तिप्यते स्वरि । जगमत्ता जग्मु जगमिष-जगम्यम् जग्म्यात् जग्मा ॥ ह्यनुत् स्वर-
 । १०९ । ह्येर्ककारणत्वात्स्यप इहामयी भवति । ज्येष्ठ वे । नमिप्यति अन-
 मिप्यत् ॥ छिरपुवावेर्क । ११० । कितो वाता पुनारेर्षुतावेव अजगमो भ-
 वति दिवाही वरस्तेपदे । सेरपराव । अके ह्युक्तेर्नोपवाक्षेपः । अनयत् अजग-
 ताम् अजगम् । इत्तु इच्छायाम् । इच्छति इच्छेत् इच्छतु ऐच्छत् । इवेव ईत्तुः ई-
 तुः । इमेवेव इप्यात् ॥ इत्तुसहस्रभरिषद्वनामनापि तस्येद्वा वक्तव्य
 । १११ । एपिता-एडा एपिप्यति ऐपिप्यत् । ऐपीत् ऐपिधाम् ऐपितु । मिफज्ज
 विप्रारणे । फज्जत फज्जेत् फज्जतु अफज्जत् फफज्ज । अविशारितेपूर्वछोपनिबन्धे प्रा-
 ते ॥ लुफज्जमजगपां किति जाही सेडि यपि चेत्यपूर्वछोपो वक्त-
 व्यी । ११२ । फेत्तु फेत्तु । फेत्तिव फत्तयात् फत्तिता फत्तिमात् अफत्तिव-
 त् । छब्बकारोपबन्धेन इतिविकल्पे म ते ॥ छान्तस्याकारस्य सी नित्य
 बुद्धिर्वाक्या । ११३ । अफज्जीत् । जि जये । जयति जयेत् जयतु अजयत् ॥
 छपरोक्षयोर्गि । ११४ । छप्पमये परोक्षे च जि जय इति वातीर्गिउवेरो
 भवति । जिजाम् जिज्जत् जिज्यु । जिगपिष-जिमेव जीवत् जीता जेप्यति अ-
 जेप्यत् अजेपीत् । अजैडाम् अजैडु । क्तु विभेदने । पर्वति कर्मेत् कर्तु अ-
 कर्त्तु वकर्त्तु । कपयाया कपो (प्र १ सू ६९) कपयतु कपतु । कक-
 र्मि कृष्यात् । गुणे कृतेषु परोक्षे इहाम् । ११५ । कृत्तुवत्कृत्तुमत्ता

बम् (म १ सु ८) शेवु शेवु । शेविय शशत्य शघात् शता शस्यति
 मम्स्य । शरित्पत् । अशरत् । शरुविशरणमभ्यसतनपु । सयन् । सी-
 शरीश । सीराति । ससाय सेवु शेवु । सेविय-ससत्य सघात् सता सस्यति म
 सस्य मसस्य । निर्वृत् । म्यवस्य । पा पाने । पिबादेन । पिबति पिबेत् पिबतु
 मपिब । पपी पपन पपु । पपिय-पपाय । पपिरे (म १ सु १९) पेयात्
 प । पस्यति अपस्यत् । पावे पे (म १ सु ४४) मपात् । प्रा मन्वोपा-
 राने । पिबादेन । पिबति पिबेत् पिबतु मपिबत् पप्री मपपु पपु । प-
 पिय पपाय । पापत् प्रेमात् प्राता प्रास्यते अत्रास्यत् अत्रासीत् अमात् । प्या
 प्यामिसुदीम्यो । प्यायेन । प्याते प्येत् प्यतु मप्यत् प्यमी प्यामात्
 प्येत् प्याता प्यास्यति अप्यास्यत् अप्यासीत् । प्रा मतिनिवृत्तौ । प्रादे प्या
 (म १ सु ६९) सकारे जाते निमित्ताभावान्न ठस्य व । ठिठायेन ।
 ठिठति ठिठेत् ठिठतु मठिठत् । शमासकथा (म १ सु ५९) ठस्वी ठस्व-
 तु ठस्तु । रक्षेत् रक्ष्यात् स्वाता स्वास्याते अस्वास्यात् । निर्ज्व । नत्वम् म्य-
 ठत् । नान्म्यस्ये । मनयेन । मनति मनेत् मनतु ममनत् । मन्नी मन्नतु मन्तु ।
 मन्नप-मन्नाय मन्नात् म्नेयात् प्राता म्नास्याते अन्नास्यत् अन्नासीत् । दातु दा-
 ते । दच्छायेन । दच्छति दच्छेत् दच्छतु मच्छत् । दशौ ददतु ददु । दादेरे
 (म १ सु १२५) देयात् दाता दास्याते दाशस्यत् ददत् । द्वा कौटिल्ये । द्वा
 पति द्वरेत् द्वरतु मद्दत् अद्दत् । सुनीतिर्लयोगाजो (म १ सु १२) ज-
 हान् जह्युः । जहन्तस्य जपो जेह । १२४ । जह्वं जह्वतु जह्वत् । ज-
 ह्वत्-जह्वत् जह्वीय जह्वाम् । जह्वेत् जह्वी । जह्वत् स्वप् (म १ सु १८)
 जह्वति मज्जिष्यत् । जह्वे । मज्जिष्येत् मज्जिष्येत् । स्वप्नेर मज्जिष्योक्तम् ।
 स्वप्नति स्वप्नत् स्वप्नतु मस्वप्नत् । स्वप्नत् स्वप्नतु स्वप्नतु । स्वप्न-
 म्निव । इहात्परस्य इहास्य स्वर्णं इहाते इहापो वाच्यम् । १२५ । व
 दत्तम् । नो छेप (म १ सु ६) दद्यात् दद्यात् दद्यात्स्यति अस्त-
 मस्यात् । सावनिद्यो निरत्ये बुद्धिः । १२६ । गित्वावसानसमम्यार्दुपवा-
 मृतस्याप्यती बुद्धिः । अस्तम्यसीत् । इरितो गा (म १ सु ५८) यस्वत्
 त । तु म्मवत्तरज्यो । तति तरेत् तरतु अतरत् । निर्यामागजुग । अस्त
 योगादिषोदेरकिस्वं वाच्यम् । १२७ । तुपक्रममत्रात् (म १ सु
 १११) इत्येत्पूर्वलोकी । तत्तत् तरेत् तरेत् । तरेत् । अस्त इह । १२८ ।
 म्मवत्तम् इह मति किंति इति च परे । व्योर्बिभेत् (इ १ म १ सु ७)
 तीर्णत् । इहो म्महाम् । १२९ । महासेनामिह ईशाने भवति । तृतीया-तृति
 वा तृतीप्यति-तृतीयत् अतृतीयत्-अतृतिप्यत् । अतात् अतारिषाम् अत-
 रिषु । बुद्धिदेवो सावित्री न नृप्यो वाच्यम् । १३० । रथ रथे । रथ
 यरी । अपिरत्तदृशजअम्भाम् । १३१ । पृथगुत्तरस्य लोपो मरम-
 पि परे । रजति रजते रजेत् रजिष रजतु रजतात् अरजत् अरजत । ररज रर-

माकारस्यैकारो भवति आसीमादादौ परस्मै पदे षे । मेमा मातात् मास्वीत् म-
 नास्वत् । अमासीत् अयासिष्ठाम् अयासितुम् । इष शम्भसंघातयोः । छान्निरेपः ।
 इष पठे हयादेत् हयाप्यु अहयाप्यत् । सङ्घमभरण मा (म १ सू १११)
 नसाम्पत्वा (म १ म ५९) बाह्वर्नस्तर्गज इति वपुर्गे मते छकार इ ।
 छटो हयाप्यत् हयेपात् हयात् अयास्यति अहकारपत् अहयास्यति । दे० छे-
 यने । दयात् दयेत् दायु अदाप्यत् दया वित्तार्हे दाराभावः । दायत् दाय स-
 स्यति अदास्वत् । अदासीत् अदा सताम् अदासितुम् । पितृगाल्म्य वामात् ।
 त्वादि । पट वाने । ट ईर्गर्भ । यपाते यकेत् यपु अयपत् इषी वेपात् वा-
 वास्याते अयारपत् । या । सुटीक । अयासीत् म ता गच्छत् । अयासितुम् । अय-
 अयाताम् । स्वयिष (म १ म ५६) । उस्याछोपः । १२६ । छति म
 घातोराक्षास्य छोषो भवति । अयु । घेट सेरट् पातोर्हितं वेति केचित् ।
 आतोर्धनिवि । १२७ । बातोरेकारस्य छोषो भवति अयि किति किति स्ते-
 सेति वापि च । अदप्यत् अदपनाम् अदप्यत् । छिद्र मेक्ष्मै च इशावेः पत्पादि
 । १२८ । छसिर्घातोः पत्पादिरादेः भवति चतुर्षु पदेषु । इम् क व इम् क
 वा मा प्या स्वा म्ना दाम् कृते छगदयः । परप कच्छ वी ईम्य सीर निम निम
 वम तिष्ठ मम कच्छ एत पदगदयः । परपात् परप्यत् वपु अयप्यत् । इत्सी इ-
 इत्तु इत्तु । छजिष्ठोस्त्वो वेद । इवप्रिय । गुण्ट (म १ सू ११) रणे
 सते इक्षाम् (म १ सू १४) बलम् हुलम् । इव इक्षु इक्षु इक्षु । इक्ष-
 इक्षिष इक्षिमि । इक्षत् इक्ष इक्षति अक्षत् । अक्ष वपयाया (म १ सू
 ७५) अक्षासीत् । कक्षात् (म १ सू ७४) हुलम् । अक्ष दाम् अक्षत् ।
 कक्षे । इरित् ता (म १ सू ५८) इशावेः गुण्ट अक्षति अक्षताम् अक्षति
 क नटी । छच्छादेशः । अक्षति छच्छेत् छच्छु अक्षत् । ८ (म १ सू
 ८६) पक्षत् कृमदु (इ १ म २ सू २४) शुद्ध । आर आरु आर ।
 अरुपतिभ्ययत्तीनां यपी नित्यमिदु । १२९ । आरिष आरु आर । अर
 आरिष आरिष । गुणोर्तिस्त्रयोगाद्योः । १३० । अते संयोगादेर्द्रव्यत्व
 च मुष्मो भवति यकि नकि किति पादागशीर्मादादौ च । अर्यात् अर्त्तः । इदृष
 स्पव (म १ सू १ ८) अरिष्यति अरिष्यत् । अर्तिहास्त्यर्तिभ्यो ङो
 कृति । १३१ । सेरपादः । क्षित्पादेर् (म १ सू १ ९) अर्यत् आर-
 णम् आरु । अर्त्तार्त्तः । सेरपादो मुष्मति केचित् । अर्त्ति । व नटी ।
 बावादेशः । बापति । शीघ्रगतत्वे च बावादेशः । स्यते । समार सञ्जु सञ्जु ।
 कामित्वात् । सघर्ष सञ्जु सञ्जु । सञ्ज-सञ्ज सञ्ज सञ्ज ७ पादादौ । १३२ ।
 कक्षास्य रिडाक्षो भवति वाक्वादी परस्मैपदे पदे । कक्षात् व्यवधानार्थः । तेन वे
 (म १ सू ९७) इति न दीर्घः । कपात् सर्त्त स्रिष्यति अस्रिष्यत् । पुनादि
 त्वात् । अस्रत् अस्रताम् अस्रत् । शङ्खुशावने । शीपादेर्द्रा आरमने
 पर्व पाच्यम् । १३ । शीपते शीपेत् शीपातम् अशीप्यत् इमाव । छोप ५

प्रतिर्याययी व्यधिर्घटिर्घितिवृत्तिस्तथा ॥

पृच्छतिर्भुजतिश्चैव नयेते तु प्रहावय ॥ १४ ॥

पूर्वकारस्तोते । अत उपजायाः (म १ सू ७५) उवाच । उवम् अतुसु
ति स्फुटे ॥ यज्ञा यवराजां मृगत संप्रसारणं किति । १४९ । यज्ञा
राजां संप्रसारणं भवति किति परे ॥

यनिर्बपिर्बहिर्बोव वेळ्भ्येभ्री ह्यति म्यपि ॥

वदवसी श्वपतिर्वीक्षरेखावश यजावय ॥ १५ ॥

सर्गे शीर्षे सह (म १ सू २ सु २) ॥ यजावयं य । १५० । घसि-
घसिजसौतां सस्य बो म्यति कर्त्तानिमित्तं सति । कवतु । कतु । कवसिभ-उवाच ।
संसारणम् । यवम् । उवाच वसा ॥ सस्तोम्यापि । १५१ । सुवारम्य त
कतो मयति अनपि सज्जो परे । कस्यति अवत्स्यत् । वृद्धिः । जनात्सीत् । स
सह (म १ सु ७४) मत्पयस्त्रये मत्पयस्त्रयमिति व्यापारः । अथात्ताम् ।
अवाप्तुः । वर व्यक्यायी वाचि । वदात वदेत् वदतु अवस्य उवाच ऊवतु । कतुः ।
वदति वदात् वदता वदित्यति अवदित्यत् अवासीत् । दुभोश्चौ गतिगुह्योः ।
दुभयौष्ठौ कर्त्तव्यौ । इह इत्तं क । श्वपति श्वपेत् श्वपतु अश्वपत् ॥ श्वपते
जावौ मयमं संप्रसारणं वा वक्तव्यम् । १५२ । ततो किलम् । शुशान
सुशान्तु सुशान्तु । शुशानिम् । संसारणाभावपक्षे निश्चाय निश्चितुः निश्चिपुः ।
निश्चिपि । संसारणं व (म १ सु ९७) श्रुत्वा श्वपिता श्वपित्यति अश्वपि
पत् ॥ श्वपते सौ वृद्धयभावा वाच्यः । १५३ । अश्वपौत् अश्वपि त्
अश्वपिपु । इति वा (म १ सू ५८) ॥ श्वपतेरिहोपीह वक्तव्यः
। १५४ । अश्वत् ॥ श्वपतेहं द्विर्त्तं वा । १५५ । अतिनिपत् इत्यादि ॥
इति भ्यादिषु समयविप्रक्रिया ॥ १ ॥

अथ भ्याद्व्यवस्थानविप्रक्रिया ॥ एव वृद्धौ । एवते एवेत एवताम् ऐवत ।
कासादिमन्त्राणाम् (म १ सू ८४) एवाचरे ॥ आम्प्रयया
पस्माद्विहितं स नैव्यारमनेपयी तदि अतुमपुक्तकृत्य आरमनेपव
भ्वसोर्नारमनेपवम् । १ । एवामास एवाचरुश्च निश्चानसाम्प्याइस्तेर्भू-
माणो न इत् । एविनां एविता एविप्यते एविप्यते ऐविष्ट ऐविष्टाताम् । ईक्षर
ईनाङ्गमयोः । ईषते ईक्षत ईक्षताम् । ऐक्षत ईक्षोचक ईक्षिषीह ईक्षिता ईक्षिप्यते
ऐक्षिप्यते ऐक्षिष्ट । वर वने । वरते वरेत् वरताम् अरवत् । अरवरा (म १
सू ९१) इति मत्वपूर्वलोपो । वरते वरताते । वरतिरे वरिषीह वरिता वरिप्यते
अरविप्यते अरविष्ट । प्यक्त मती । नामवातु (म १ सू ६७) मनेन सता-
माय । एव्यते एव्यते एव्यताम् अएव्यते एव्यते एव्यिषीह एव्यिता

अनु रास्तु । रयजिष ररह्य ररभधु रास । ररभे रग्गात् रतीं ररहा ।
रयति ररयत अरक्षन् अरयत् । योः यु० (इ १ म ० सू ५९) पसे व
(इ १ म ४ सू १८) पलम् अराणाम् अपाङ्गम् । अरक्त अरक्षणम्
अरण्यम् । रंस रंसने । रसात् रसीन् द्रवम् अवसानम् । बरत्न बरंगम् रस्य रस
मिश्र-बर्तित बदंशम् बद्धानम् । पुलम् । वृष्टा बहुवचसि बहुवचस्त्वन् मित्रे (इ १ इ
७७) जिर्याद्वि । यतोः य सै (म १ सू ११६) असाहशीत् । यम ता ।
सजति सजेत् सजानु असजत् ससञ्ज ससाञ्ज-ससञ्जन सज्जात् सृक्ता सृजति
असृज्यत् । असाहशीत् असाहनाम् असाहन् । कित रोदापनमे सस्ये व ।
शुद्धयः । १४२ । गुप् । गृप् । किय मात् कच्च हान् शान् एव्य-स्थाने लज्जते
भवति घातीय डिलम् । कुट्टकम् (म १ सू ६४) गुप्तिकृत्किन्नक कर्मणि-
समारोमापवयेषु सः । तेन गापीति पीजति केठति । छपाणु (म १ सू १००)
गुणादेव्य-सत्येष्वेव्यत् ॥ मामिति ईडा । १४३ । इजति ईज्यते ईरे वा-
पोर्गुणो न भवति । तिप् । चिकिरति चिकिरसेत् चिकिरन् आचिकिसत् चि-
क्रिस्तावकात् चिक्रिस्तामास चिक्रिस्ताकम् । चिक्रिस्तात् चिक्रिस्तात् चिक्रि-
सिष्यति अचिक्रिस्तात् अचिक्रिस्तात् आचिक्रिस्तात् । पल पठने । पठति
पठेत् पठन् अपठत् । पथात् पठन् वेगु । पठात् पठिता भविष्यति अपठिष्य-
सितुपार्थ (म १ सू १९) ॥ पठेहे पुमागमी वाच्य । १४४ ।
अपठत् । अमु ऋणे ॥ धामा दीर्घ । १४५ । अमादीना दीर्घ भवति ऋणे
पौर । सम् इय अम् अम् इम् अम् मह पठे अमावया । आम्वति-अमति अ
म्वेत्-अमेत् आम्वन्-अमन् अआम्वात् अम्वम् अम्वम् ॥ फलादीनामेव
धेछोपी धा धाव्यी । १४६ ।

फणतिस्रानिदगी न भासिभ्याही स्पमिस्वनी ॥

अभिषेकी जीर्णतिलक वक्षोपि तु फणावप ॥ १३ ॥

[illegible]

प्रहिग्यावर्या व्यधिर्विधिर्विचितीर्बुध्वातिस्तथा ॥

पृष्ठातिर्भूजतिथेय नयैते ह्य प्रहायण ॥ १४ ॥

पूर्वकारस्थिते । अत उपायाः (म १ सू ७५) उवाच । त्वम् अनुस-
रति स्थिते ॥ यज्ञा यत्तज्ज्ञां गृह्यत संप्रसारणं किति । १४९ । यज्ञा-
यज्ञां संप्रसारणं भवति किति पदे ॥

यजिष्वपिर्बेहिहृक्ष्यैष बेष्म्येष्मौ ह्यपति- स्वपि' ॥

षड्वर्षी अपतिर्बेत्तरेकावका यभावाय ॥ १५ ॥

सर्गे शीर्षे सद् (मृ १ म २ सु २) । यस्यादेव च । १५० । वसि-
ष्ठाश्विनौ नो ह्यस्य बो भवति कत्तनिमित्ते सति । उक्तम् । उक्तम् । उवाचैव-उवाच ।
संसारणम् । अत्रम् । अप्यात् वस्ता । स्वस्तोऽप्रापि । १५१ । सकारस्य त
करो भवति अनपि सकारे पते । कस्त्विति अवस्थत् । इन्द्रिः । अवासीद । स-
त्य (मृ १ सु ७४) प्रत्ययलोके प्रत्ययलक्षणमिति व्याख्यात् । अयाताम् ।
अयाताम् । अहं व्यक्ताया वाचि । वशात् बरेत् वक्षु भवत्य उवाच उक्तम् ।
उवाचैव उवाचैव विरिता यदिप्यति अवशिष्टम् अवाहीत् । दुर्मन्त्री गतिक्रान्तौ ।
दुर्मन्त्रीकरो कर्माणी । इन्द्राणां । अपति अपेत अपत् अत्रापत् । अपत
गावो मयमं संसारणे या वक्तव्यम् । १५२ । उत्तो दितम् । इन्द्राय
सुखम् । सुखम् । सुखविभ । संसारणामात्रये निश्चाय सिद्धियुतु सिद्धिदु ।
निश्चितम् । संसारण ये (मृ १ सु ९०) शुपत् अभिता अधिम्यति अत्रमि-
प्यत् । अपतेः सौ बुद्धयमायी बाध्य । १५३ । अत्रमीद अत्रपि इत्
अत्रपि । इति वा (मृ १ सु ५८) । अपतेरिच्छोपो वक्तव्यम्
। १५४ । अत्रम् । अपतेर्हे द्विरर्थ वा । १५५ । अदिनिष्ठम् इत्यादि ।
इति व्याख्ये परस्मैपदप्रतिष्ठा ॥ १ ॥

अथ व्याख्यानमनैपदिमक्रिया ॥ एह इदौ । दधते एवेत एवताम् ऐवत ।
 वासादिमप्याहाम् (म १ म ८४) एवाचोक्त ॥ आम्प्रत्यप्यौ
 यस्मादिहितः स नोद्वारमनैपवी तर्हि अन्तमुक्तकृत् आरमनेपदं
 भवसोर्मारमनेपदम् । १ । एवामास एवाचमूत्र विवानसामप्यारमन्तेर्भू-
 मातो न इह । एवयैह एविता एविचते ऐविष्यत ऐविष्ट ऐविषाताम् । इह-
 ईनाङ्गणो । ईष्टै ईष्ट ईष्टताम् । ऐवत ईष्टाच ईष्टवीह ईविता ईविष्यते
 ऐविष्यत ऐविष्ट । इह इमे । इते इते इतताम् अइत । अइतइत (म १
 सू ११) इति नैतपूर्वसीनी । इहरे इहरीते । इहारे इहरीह इहता इहियते
 अइरिष्यत अइरिह । अइत गती । नामवातु (म १ सू १७) अनैत सता-
 मानः । अच्यते अच्येत अच्यताम् अच्यच्यत अच्यच्यीः अच्यच्यीह अच्यच्यता

[illegible]

उपधाया । ८ । अङि सस्युपधाया हुसो भवति पूर्वसंज्ञिभनोऽकारस्येकारो
मनात् छुनि चालङ्कारे परे । छयोर्द्विर्ध्वं । ९ । अङि सति हसारङ्यो पूर्वस्य
दीर्घो मनात् छुनि चालङ्कारे परे । अचीकमत अचीकमेताम् अचीकमस्त । मेरमा-
पसे ॥ कमेरङ्गद्विस्ते चाच्ये । १० । व्यन्तलामायात्र दीर्घोकारौ । अचकमत
अय गती । अयते अयेत अयताम् आयत ॥ परापूर्व अयताहुपलर्गरेफस्य
छाव चाच्यम् । ११ । पलायते पलायेत पलायताम् पलायत । अर्माचके अ
यमास्त अयर्माभूत् अयिरीह अयिता अयिष्यते आयिष्यत । आयिष्ठ आयिषाताम्
आमिरत । आयिष्ठ आयिष्यम् इय दानगतिद्विसादानेषु । इयते अमतिष्ठप्रक्रिया ।
घट चेष्टयम् । घटते घटेत् घटताम् अघटत् कुह्येष्टु (प्र १ सू ३४) ज-
घटे घातिरीह घटिता घटिष्यते अघटिष्यत अर्घाटह । ईद चेष्टायं । ईदते ईदेत्
ईदताम् ऐदत् ईदाचके ईदिरीह ईदिता ईदिष्यते ऐदिष्यत् ऐदिष्ट । कम्पु दीर्घो
कम्पते कम्पेत कम्पाताम् अकम्पत् । निवदयिता (प्र १ सू ८५) कम्प-
चके कम्पते कम्पायीष्ट कम्पाता कम्पिष्यते अकम्पिष्यत् अकम्पिष्ट । कस्त
सम्बन्धुस्त्वाम् । कम्पत् कम्पत् कम्पाताम् अकम्पत् कम्पाचके कम्पासे कम्पि-
षाह कम्पिता कम्पिष्यते अकम्पिष्यत् अकम्पिष्ट । निह सेवने । सत्वम् । सेवते
सेवेत् सेवताम् असेवत् सिष्ये सिष्येते सेविरीष्ट सेवता सेविष्यते असेविष्यत्
असेविष्ट । गाह गती । सवर्गदीर्घं कृते । आकागत्यादाद्योऽन्तोदनत् (प्र १
सू ४७) माह माहे माहे मैत माताम् अगात् । जमे जगाते जगिरे । मासीष्ट
गाता मास् ॥ अत्रास्तत् अमास्त अमाताम् । दह गती मातणे च । मणः (प्र
१ सू ११) रवते रवेत् रवताम् अरवत् अरवताम् । अनेकस्वरत्वाद्दस्योमापूर्व-
त्वाच्चोकारस्त गते प्राप्ते ॥ माहप्योर्ध्वं । १२ । अनपि निरये व तोस्वर्गस्य
वर्त्त न भवति । तत् ऋ नुवातो (प्र १ सू १४) स्यत्वे ददताते ददतिरे ।
रतिर्ध्व रतिता रतिष्यते अरावष्यत् अरावत् । ईह पाठने । इयते इयेत् इयताम्
अइयत् ॥ इयतर्णादी दिग्पादैश्चो द्विरघाभावश्च वक्तव्यः । १३ । दिभ्ये
संध्यन्तानाम् (प्र १ सू ११) दासीष्ट दाता दास्वते अदास्वत् ॥ अदि
हायास्यामिरर्धं सेर्दिहर्धं आत्मनेपदे चाच्यम् । १४ । जिशात्र गुणः ॥
कोपा न्दस्वाग्रस्ये । १५ । न्दस्तापुतरस्य सेर्दोपो भवति ऋत् परे । अदिष्ट
आरणाताम् अरिषत् । डीह् निहायसा गती । इयते इयेत् इयताम् अइयत् ।
गुपातो (प्र १ सू १४) डीह्ये डयिरीष्ट डयिता डयिष्यते अडयिष्यत् अड
िह् १ । डेह् डेह् पाठने । दावते दायेत् दावताम् अदावत् ॥ पैको पादौ
दिग्पादैश्चो द्विरघाभावश्च । १६ । दिभ्ये दासीष्ट । अपिहायास्यामि (प्र १
सू १३) हापा इराग्नस्ये (प्र १ सू १५) अदिष्ट । तत्र । अत्रास्त ।
घुठह् घोठने । उपधाया लब्धा (प्र १ सू ५३) घावते घे सेत् घावत् म्
अघोठत् ॥ घुत् पूर्वस्य संप्रसारणं वक्तव्यं पादौ परे । १७ । रिपुते
घोतिरीह घाठता घातिष्यते अघातिष्यत् अघोठत् ॥ घुतादिभ्यो घुडि

प्यपिप्यते अप्यपिप्यत अप्यपिप्यत अप्यपिप्यत । अज गती स्वर्गे स्वर्गे
 न । उपपाया सद्यो (म १ सू ५३) अर्जते अर्जत अर्जतात् अर्जत ।
 मुयसात् (म १ न ८२) आभ्योर्जादौ (म १ सू ३) आनुजे अर्जि-
 नीह अर्जिता अर्जिप्यते अर्जिप्यत अर्जिह । ५४ अ वरिष्यभने । सत्यम् । अ-
 पिरभर्षसपभणभाम् (म १ सू १४१) स्वजते स्वजेत स्वजताम् असज-
 त । स्वयमे स्वस्यभाते स्वस्यभिरे ॥ स्वजतेर्जादौ वा कित्यम् । २ । स-
 त्यजे तस्यजाते सत्यजिरे । ची- कुः (ह १ म ९ सू ५३) सते वरा
 (ह १ म ४ सू १८) सतम् । पयस्येयमे सः (ह १ म ९ सू १)
 स्वदीष्ट स्वत्ता स्वैरयो अस्वैरयत । सताम् (म १ सू ७४) अस्वक अ-
 स्वसाताम् अस्वसत । अस्वकृष्णः ॥ अयू- सज्जायाम् । अकारणकरी कर्माणि ।
 वरते वरेत वरताम् अवपत । तुच्छममवपाम् (म १ सू १११) इमेत
 पूर्वमेव । अपे अपाते अपेपिरे । उदिता वा (म १ सू ९९) अविनीह-असी-
 ह अविता-असा अपिप्यते अपिप्यत अपिपिप्यत-अपिप्यत । अपिपिह अपिपि-
 तम् अपिपित अपिपत । विग्- निष्ठाने क्षमताम् । तुच्छ (म १ सू १४१)
 तितिक्षते । तितिक्षेत तितिक्षताम् अतितिक्षत तितिक्षात्तके तितिक्षितम्
 तितिक्षामास तितिक्षिषीह तितिक्षिता तितिक्षिप्यते अतितिक्षिप्यत-अतितिक्षि-
 मु- नोपनृत्तनयो । तुमुप्सते तुमुप्सेत तुमुप्सताम् अनुमुप्सत अनुमुप्स-
 तुमुप्सात्तम् अनुमुप्सामास अनुमुप्सिषीह अनुमुप्सिता अनुमुप्सिप्यते अनुमुप्सि-
 अनुमुप्सिह । मान विचारणे । द्वितम् । इत्यः (म १ सू ३१) ए- से
 । ३ । पूर्वस्याकारस्येकारो भवति ते भे ॥ मानादीनां पूर्वस्य द्वीषो व-
 त्तव्यः । ४ । मीमांसते मीमांसेत मीमांसताम् अभीमांसत मीमांसत्तके मीमा-
 सामास मीमां किमुव मीमांसिताह मीमांसिता मीमांसिप्यते अभीमांसिप्यत अभी-
 मांसिह । वच निन्दायाम् । आदिजिषानाम् (ह १ म ९ सू ७) बीमस्तते बीमस्ते-
 त बीमस्तताम् अभीमस्तत बीमस्तत्तके बीमस्तिषीह बीमस्तिता बीमस्तिप्यते
 अभीमस्तिप्यत अभीमस्तिह । पय- अय्यह- स्रुतौ व- वन- व । आत्मा (म १ ।
 सू ९९) पजायते पजायेत पजामताम् अपजायत पजामत्तके आत्माप्यते ।
 केने पेजाते पेभिरे । पजामिनीह-पणिनीह पजायिता-पणिता पजामिप्यते-पणिप्यते
 अपजामिप्यत-अपजिप्यत अपजायत-अपजिह । एवं वन- व । वसु- ज्ञाप्ती ॥
 कमे- स्वायै अिः अत्ययो वक्तव्यः । ५ । अनपि तु वा इति । सवात्
 (म १ सू १) अपु- नृनी । अपादेताः । कामयते कामयेत कामयताम् अ-
 कामयत कामयत्तके-वकमे कामयिनीह-कमिनीह कामयिता-कमिता कामा-
 प्यते-कमिप्यते अकामयिप्यत-अकामिप्यत । अकामेत ए- इति स्थिते ॥ धैर-
 इतिह । ६ । अम्यतम्यतोर्ध्वे- अ- अहमम्यतो भवति दिवादी परतः । सैर-
 वा- । वातोव्य द्वितम् ॥ ७ । अ- इहानममर्जिते अनपि निप्ये अर्जते भवति ।
 हस- (म १ सू ३१) कुहो- (म १ सू ९७) ॥ आदि- छपी- प्यस्व

[illegible]

धा परस्मैपदं वाच्यम् । १८ । लिटुनादेर्- । (म १ सू १ ९) अ-
 युतत् । इण् वर्तते । वर्तते वर्तते वर्तते । वर्तत वर्तताम् अवर्तत अवर्ते
 षीष्ट वर्तिता वर्तिष्यते अवर्तिष्यत ॥ वृतादिभ्यः स्वप्स्योर्षां वं पप्रबद्धत्वं
 च । १९ । इण् इणु मृणु स्पन्न् कृणु पठे वृतादयः । वत्स्यति अवत्स्यत् अवर्तिष्य
 वत्स्यैवदप्ये लिटुनादेर्- (म १ सू १ ९) अवृणत् इणु इडो । वर्ते
 वर्तत वधताम् अवर्तत वध्ते वर्तिषीष्ट वर्तिता वर्तिष्यते अवर्तिष्यत वत्स्यति अ-
 वत्स्यत् अवर्तिष्य अवृणत् । इणुर् पठे । वर्तते वर्तत वर्तताम् अवर्तत कृणुते
 कृषिषीष्ट कृषिता कृषिष्यते अवर्तिष्यत अवर्तिष्यत इत्यस्यति अवर्तिष्यत् अ-
 वत् । स्पन्न् प्रलक्षणे । स्पन्दते स्पन्देत स्पन्दताम् अस्पन्दत अस्पन्दे । क-
 रिषी वा (म १ सू ७९) स्पन्दिषीष्ट स्पन्सीष्ट स्वम्रिता-स्पन्ता स्पन्दि-
 ष्यते-स्पन्स्यति स्पन्स्यति अस्पन्दिष्यत् अस्पन्स्यत अस्पन्स्यत् अस्पन्दिष्य अ-
 स्पन्त । पठे अत्यद् । कृणु स मध्ये । गुणः ॥ कृणो रो क्तः । २० । कथ-
 रेकस्य छे मवति ककारस्य ककारो मवति । कन्वते कन्वेत् कन्वता कन्-
 वत कन्वते कन्विषीष्ट ॥ इडमात्रपक्षे ॥ सिस्स्यो । २१ । कपतामा
 मुजे न मवति सिस्सोरमिडो परतः । कन्प्सीष्ट कन्पिता-कन्प्ता कन्पि-
 ष्यते कन्प्स्यत कन्प्स्यति अकन्पिष्यत-अकन्प्स्यत अकन्प्स्यत् अकन्पिष्य ।
 अकन्वत अकन्वप्ताताम् अकन्वप्सत अकन्वप्त् । एष दु सम्प्रत्ययानयोः ।
 क्त्वते क्त्वेत क्त्वताम् अक्त्वत ॥ क्त्वतेर्णावी पूर्वस्य संप्रसारणं च
 क्त्वम् । २२ । विज्यय क्त्विषीष्ट क्त्विता क्त्विष्यते अक्त्विष्यत अक्त्विष्य-
 त्मु क्रीडाप्यम् । रमते रमेत् रमताम् अरमत ॥ क्त्वाङ्कपयुंयेभ्यो रमः पम्
 । २३ । विरमति आरमति परिरमति उपरमति रेमे रसीष्ट रन्ता रंस्यत अरंस्यत
 अरंस्यत अरंताताम् अरंसत । विपूर्व । आरन्ताताम् (म १ सू १ ९) इ-
 टीइसक्री । क्मरंसति क्मरसिङ्गाम् । अित्वरा संभ्रमे । भिमाविटी । त्वरते त्वरेत्
 त्वरताम् अत्वरत त्वरेत् त्वरिषीष्ट त्वरिता त्वरिष्यते अत्वरिष्यत अत्वरिष्यत् अत्वरि-
 ष्यत् अत्वरिष्यम् । षड् मर्षणे । सङ्गते सङ्गेत् सङ्गताम् असङ्गत् सङ्गे सङ्गिषीष्ट सङ्गि-
 ष्यता । इणुसङ् (म १ सू ११) इति षेड् । इडो (इ १ म सू ११)
 तथोर्वे (म १ सू ७१) हुत्तम् । इकोच ॥ सङ्गितहोरोक्त्वर्षस्य । २४ ।
 सङ्गितहोर्वर्षस्यौक्त्वपक्षेणो मवति इडोपनिमित्ते इडोरे परे । सङ्गता सङ्गिष्यते
 असङ्गिष्यत असङ्गिष्यत् ॥ इति म्वादिप्यात्मनेपदिसंज्ञिया ॥ ९ ॥

अभोमपपरिमक्षिया ॥ राज्नु बीती । ककार क्त्वित्कार्त्वि- । राजति राजते
 राजेत् राजेत राजतु राजताम् अराजत् अराजत रराज । कन्वित्त्वाम्नेत्पूर्व
 सोनी रेण्डु-रराज्नु रेण्डु-रराज्नु रेजे रराजे राज्नात् राजिषीष्ट राजिता रा-
 जिता राजिष्यति राजिष्यते अराजिष्यत् अराजिष्यत अराजिष्यत् अराजिष्यत् । कन-
 यन्ने । कनति कन्वते कनेत् कनेत् कनताम् अकनत् अकनत कनान ।
 गमां त्वरे (म १ सू १७) कनता कन्तु । कने कन्वत् ॥ कनयन्ने

[illegible]

[illegible]

॥ इति व्याधिभूम्यपक्षिमक्रिया ॥ ३ ॥ इत्यधिकरणस्य व्याधी वातव ॥

[illegible]

[illegible]

यमिर्यमिममी इमिष्युषाणा गमिममि ।

तद्ध शब्दसिण्मशुक्लं बहुर्वसुस्त्वनादयः ॥ ५ ॥

हलः । यमो स्ति (म १ सु १ ०) ह्यो मे (व १ ऋ १ सु १)

प्रमि । इति इय इय । इमि इन् इन् । इन्मात् इन्माताम् इन्मः । इन्-
 इताया इताम् इन्तु ॥ जहोपिह्याधि । ८ । इन्तर्जहिष्मोऽस्तोपिह्याम् इन्तः
 शापिष्यो निपात्यते द्विविधे । जहि-इताया इतम् इत इतानि इतान् इतम् ।
 अहन् अहताम् अहन् अहन् अहतम् अहत । अहनम् अहन् अहन् । इतो मे
 (सू १) इति । जयान जयान् जयान् । द्विरुक्तस्य इन्तेऽपि मारं
 याच्यम् । ९ । जयानि जयान् जयान् । जयान-जयान् जयान् जयान् ॥
 इन्ते रपादीर्पादादौ वधादेवो वक्तव्यः । १० । वधात् वधाताम्
 वधातुः । इन्ता इन्तरी इन्तारः । इन्तः स्वपा (म १ सू १८) इनि-
 प्यति इनिप्यत् इनिप्यन्ति । अइनिप्यत् अइनिप्यताम् अइनिप्यन् ॥ जनि
 धर्योर्न इनिः । ११ । वधादेवे इते ॥ । अकपीत् अकपिह्यम् अकपितु ।
 अकपी अकपिह्यम् अकपिह्य । सु मिमने । गुण (म १ सू ११) ओरौ
 । १२ । उकारस्याद्विकृतस्य औकारादेशो म्बति निरुत्तिम् अपादौ निरुते । कै-
 ति कुत । कु पातो (म १ सू १४) कुत्तेत् । कौति कुत् कुत् । कौमि कुत्
 कुम् । कुपात् कौत्-कुताया कुताम् कुत्तु । कुहि-कुताया कुत्म् कुत । क्वानि
 मनाव क्वाम । अर्यत् अकुताम् अकुवन् । अरौ अकुतम् अकुत् । अम्भम् अम्भ
 अम्भ । पातोर्गमिन् (म १ सू ८७) कुपात् । नाज्यौर्व (म १ सू ११)
 कुपुवत् कुपुत् । कुपतिम् कुपुवत्-कुपात् क्विप्ति क्विप्यन्ति । अण-
 वीत् अकपिह्यम् अकपितु । कु गतिरुद्दिहिसात् ॥ कुक्कुस्तुभ्योद्विकृतोभ्यो
 इत्तादीनां क्वत्तामीडा । १३ । कौति-कवीति कुतः कवीत् क्वन्ति । कौति-
 कवीति कुत्-कवीत् कुत् कवीत् । कौमि-कवीमि क्वात्-कवीमात् कौत्-कवीत् कु-
 तात्-कवीतात् कुताम्-कवीताम् कुवन् । कुहि-कवीहि अरौत्-अकवीत् कुतम् कौत्
 कौत्ति अरौप्यत् अरौवीत् । व शब्दे । कौति-कवीति क्त-कवीत् क्वन्ति ।
 कौति-कवीति क्वात्-कवीमात् कौत्-कवीत् क्वात्-कवीतात् । अरौत् अरौत् अर-
 तात्-अरुवीताम् अरुवन् । अरौ-अरौ । क्वात् क्वन्तु क्वन्तु । क्विम् क्वात्
 कौत् कौत्ति अरौप्यत् अरौवीत् । कु नती । मौवादिकः । इवीत् कुपात् इवत्
 अक्वत् कुपात् इवात् कौत् कौत्ति अरौप्यत् । अरौवीत् अरौवम् अरौत् ।
 कु सुतौ । आरे प्त् क् (म १ सू १९) नौति-नवीति कुतः-नवीत् कुत्तेत्
 कुतात् कुतात् नौत् नौप्यति अनौप्यत् अनौवीत् । टुत् सव्ये । टुत् । कौत्ते
 कुत् कुत्ति । कुपात् कौत् अरौत् । कुतात् कुत्तु कुत्तु । क्वात् कौत्तात्
 क्विप्यति अक्विप्यत् अक्वीत् । इत्ते कौत् । कौति इत्ते इत्ते । इत्ते
 यात् कौत् अरौत् कुतात् क्वात् क्विप्यति अक्विप्यत् अक्वी-
 वीत् । कु म्बने । कौति कुतात् कौत् अरौत् क्वात् क्वात् क्वात् क्वात् क्वात्
 प्यति अक्विप्यत् अक्वीत् । इत्ते नती । कुपात् (म १ सू ११) एति इत् ॥
 इत् क्विप्ति स्वरे यो वक्तव्यः । १४ । क्विप्ति । एति इत् इत् । एमि इत्
 इम् । इपात् इपाताम् इत् । पात्-इताया इताम् इत् । इहि-इताया इतम् इत् ।

अपानि अप्यत्र अपानम् । अहाममहम् । ऐत् ऐत्तम् आयम् । ऐः ऐत्तम् ऐत् ।
आम् ऐत् ऐम् । जित् । बुद्धिः । पूर्वस्य इयादेशः । इयाय ॥ इण् किति
बाही पूर्वस्य वीर्यो घञश्च ॥ १५ । ईयु ईय । इयमिह इयेय इयु
ईय । इयाम्-इयम् स्मि ईयिम । ये (प्र १ सू १७) ईमात् ईयास्ताम् ईयात् ।
एता एप्पति एप्पत् । बजे ये (प्र १ सू ४३) ॥ इणिको लिङ्गोपे गा
वञ्चम् ॥ १६ । अगात् अमाताम् अगु । इक् स्मरणे । इडिकाबभ्रुपसर्मतो
म अमानवत् । अयेति अभीत आचयिष्ठ । अभीयात् अभ्येणु अभ्येत् अभ्ये-
दात् अभ्यमन् । अभीयाय अभीयात् अभ्येता अभ्येप्यति अभ्येप्यत् अभ्यमत् ।
इक्त् । लब् ज्ञाने । उपपाया छपो (प्र १ सू ५३) वेति वितः विहन्ति ।
वेति वित् वित् । वाच विद् विद् ॥ विदो नबार्मा स्पादीमां णवाविद्या
॥ १७ । विद् वत्तरेण विवादीनां नवानां णवादिर्नबलो वा भवति । वेद् विद्गु-
विद् । वेत्त विद्गु-विद् । वेद् विद् विद् । विद्यात् वेत्त-विद्यात् विद्याम् विद्गु-
विद्यात् (प्र ४ सू २) विद्-विद्यात् विद्याम् विद् । वेदानि वेदत् वेदम् ।
विद्योईसत् (प्र ४ सू ७) अवेत् अवेत् आवत्ता । अन् वत् वा (प्र ४
सू ५) अविद्-अविद् ॥ वत् ॥ १८ । वकारस्य वा वकारो भवति सि-
विस्ते । अवे अवेत् अविताम् अवेत् । अवेत् अवेत् अविद्य । विद् विद्गु-
विद्गु । विद्गु । वत् ॥ आभि विद्गुं गुण ॥ १९ । विद्गुवत् विद्गुमात्
विद्गुवत् । विद्गु विद्यास्ताम् वेदता वेदिप्यति अवेदप्यत् अवेदति अवेदिष्यत्
अवेदिषु । अन् मुनि । अस्ति ॥ ममसोऽस्त्य ॥ २० । नम् इत्येतस्य विद्गु-
व्यासूनीति वाचाश्चाकारस्य छपो भवति विति वरे । स्त स्तित् ॥ स्ति स्त
॥ २१ । अस्ते सकारस्य छपो भवति सकारे वरे । स्ति स्त इत्यत्र अस्ते सञ्जे-
सकारमात्रे न तु पिति । तेन व्यतिष्ठे । अस्ति स्त स्त । अस्ति स्त स्त । स्तात्
स्ताम् स्तु । अस्तु-स्तात् स्ताम् स्तु । जङ्घेविद्या (प्र ४ सू ८) एभि
स्ताम् स्तम् स्त । अस्तानि अस्तान् अस्तान् ॥ अस्तेरीद् ॥ २२ । अस्ते णरोहि
स्तेर्विद्यामौ भवति । आहीत् ॥ छापागमयोर्मध्ये आगमविधिर्ब्रह्मवान्
॥ २३ । आस्ताम् आसत् । आसी आस्तम्-आस्त आसत् आस्य आस्य ॥ अ-
स्तेरमपि सू वञ्चम् ॥ २४ । अमा । मृत्तम् मृद्यो ॥ मृजेर्गुणनिमित्ते
प्रापये पर बुद्धिर्वाच्यता किति किति स्वरे वा ॥ २५ । अम् मृत्तम् ॥
रात्तम् ॥ २६ । रेफात्तस्य सस्यैर् ह्ये स्थावत्यस्य । मार्ति मृत्तः मृज्जित
म/अनेत् । मार्ति मृत्त मृत् । मार्ति मृज्ज मृज्जः । मृज्यात् माहु-मृज्यात् मृज्यम्
मृज्ज-मार्ज्जम् । मृज्जि-मृज्यात् मृज्यम् मृज्ज । मार्जानि मार्ज्ज मार्ज्जम् । अमार्ज्ज
अमार्ज्ज अमृज्यम् अमृज्यम्-अमार्ज्जम् । अमार्ज्ज-अमार्ज्ज अमृज्यम् अमृज्ज । अमार्ज्जम्
अमृज्यम् अमृज्यम् । अमार्ज्ज अमृज्यम्-अमार्ज्जम् अमृज्यम्-अमार्ज्जम् । अमार्ज्जम्-
अमार्ज्जम् अमृज्यम्-अमार्ज्जम् मृज्यात् मार्जित-माहा मार्ज्यति-मार्ज्यति अमा-
जित्य-अमार्ज्यम् । अमार्ज्जम् अमार्ज्जितम् अमार्ज्जितम् । अमार्ज्जितम् अमा-

प्रति । इति इय इय । इमि इन्वः इम् । इम्यात् इन्वताम् इन्वुः । इह-
 इताया इताम् इत्सु ॥ अद्याधिकाधि । ८ । इत्तर्जिह्मोऽस्तोर्विसम् शस्तेः
 शापिह्मो निपात्यते द्वित्रये । अहि-इताया इत्तम् इत् इवाभि इना इनाम् ।
 अहन् अहताम् अमन् अहन् अहतम् अहत । अहन्म् अहन्म् अहन्म् । इतो ॥
 (सु १) वृद्धि । जवान जगद् जम् । द्विरुक्तस्य इन्तेत्यपि धा-
 धाव्यम् । ९ । जयनिव अयन् जगद् जम् । जवान-जवन जनिव जनिम् ॥
 इन्तेः स्यादीपादादौ धावाधौ यक्तव्यः । १० । जघ्यात् जघ्याताम्
 जघ्यातुः । इत्ता इत्तायै इत्तारः । इतुतः स्वयः (म १ सु १८) इति
 प्यति इतिप्यत् इतिप्यन्ति । अहनिप्यत् अहनिप्यताम् अहनिप्यन् ॥ जनि
 व्योर्न वृद्धिः । ११ । जवाधेऽस्ते कृते इह । अवधीत् अवधिहम् अवधितुः ।
 अवधी अवधिहम् अवधिह । पु मिधने । गुचः (म १ सु ११) मोटी
 । १२ । ककारस्याद्विरुक्तस्य औक्यपदेशो भवति पित्तस्मि अवाधौ विभ्ये । दौ-
 ति पुतः । तु वातो (म १ सु १४) पुवन्ति । वीमि पुच पुव । वीमि पुचः
 पुम् । पुयात् यौह-पुताया पुताम् पुवन्तु । वृद्धि-पुताया पुतम् पुत । स्वामि
 स्वत् स्वाम । अयीत् अयुताम् अयुक्त् । अयी अयुतम् अयुत् । अयम् अयु
 अयम् । धातोर्नामिका (म १ सु ८०) पुयात् । वागप्योर्न (म २ सु १९)
 पुवन्तु पुवन्तु । पुयिषि पुयुवन्तु पुयत् पयिता पयिप्यति अपयिप्यत् । अय
 वीत् अवाविहम् अवाविह । तु नतिवृद्धिर्हिसम् ॥ तुकतुस्तुभ्याद्विरुक्तेभ्यौ
 ह्रस्वादीनां क्तुर्णामीडाः । १३ । तीति-तवीति तुत त्वीत त्वन्ति । तीति-
 तवीति तुच-त्वीच तुच त्वीच । तीमि-त्वमीमि त्व्यात्-त्ववीत् त्वीत्-त्व्वीत् त्व-
 त्वत्-त्व्वीत् त्वताम्-त्व्वीताम् त्वन्तु । वृद्धि-त्व्वीहि अवीत्-अववीत् त्वतां त्वीत्
 त्वीत्-अवीत् अवीत् । वृद्धिः । तीति-त्व्वीति त्वत्-त्व्वीत् त्वन्ति ।
 तीमि-त्व्वीमि त्वत्-त्व्वीत् त्वीत्-त्व्वीत् त्वीत्-त्व्वीत् त्वीत्-त्व्वीत् त्वीत्-
 त्व्वीत्-अव्वीत् अव्वत् । अवी-अवी । क्तव्य क्तव्य क्तव्य । क्तव्य क्तव्य
 रोता रोप्यति अरोप्यत् अरोपीत् । तु गती । मीवारिकः । इति इहत् इहत्
 अहत् इहत् इहत् रोता रोप्यति अरोप्यत् । अवीत् अवीत् अवीत् ।
 तु गती । आरे प्याः क (म १ सु ९९) गीति-गवीति गुत-गवीत् गुगन्तु
 गुनात् गुवत् गोता गोप्यति अगोप्यत् अगवीत् । इहत् इहत् । इति
 गुतः गुवन्ति । गुयात् गीह अगीत् । गुयात् गुगन्तु गुगन्तु । गुयात् गीह
 गीहप्यति अगिहप्यत् अगिहप्यत् । इहत् तेजने । इतीति इतुतः इतुवन्ति । इतु
 यात् इतीत् अतीत् अतीत् अतीत् इतीत् इतीत् इतीत् अतीत्-अतीत्-
 वीत् । पु मस्यने । गीति गुयात् गीह अगीत् गुयात् गुयात् आवता अवि
 प्यति अगिहप्यत् अगिहप्यत् । इहत् गती । गुता (म १ सु ११) एति इत् ॥
 इत् कृति स्वरे यो वक्तव्यः । १४ । यन्ति । एति इत् । एमि इत्
 इत् । इयात् इयाताम् इहत् । इह-इताया इताम् इत् । इति-इताया इत् इत् ।

[illegible]

अथश्रमैरदिप्रक्रिया ॥ अन्तिस्त्वन्तार्थं वाचि । इकार उच्चारणार्थं उकार
आत्मनैरुच्चारणः । उच्चारणार्थं (इ १ म १ मू ७) इत्यम् । अथे अन्तार्थे ।
आतोऽन्तोऽन्तः (म १ मू ४०) अन्तार्थे । अतो अन्तः (म १ मू ११६)
अन्तः अन्तार्थे अन्तः । अन्तः अन्तार्थे अन्तः । अन्तः अन्तार्थः । अन्तः अन्तार्थः
अन्तः ॥ अन्तः अन्तार्थः अन्तः अन्तार्थः अन्तः अन्तार्थः । १ ।

हाम् अमार्गम् । वन् परिमाणने । वक्ति वक्तः ॥ नहिवाचितीतिरु
प्रयोक्तव्यं किन्तु वदन्तीत्युच्चारणीयम् । २७ । वस्ति । वसि
वक्ष्यं वक्ष्य । वधिम् वक्ष्य वक्ष्यः । वक्ष्यात् वक्तु-वक्तव्यं वक्ष्य
वक्षि-वक्ष्यात् वक्तम् वक्त । अवक्ष-अवक्ष् अवक्ष्यात् अवक्षन् । अवक्ष-अवक्ष्
अवक्ष्यम् अवक्ष्य । अवक्ष्यम् अवक्ष्य अवक्ष्यः । यमादी गुरीत्य (प्र १ सू
१४८) उवाच । यमां यमराणां द्यूतं सप्तसारणम् (प्र १ सू १४९) क
चनुं चतु । उवाचिय-उवाच्य उवाच्यात् वर्णा वक्ष्यति अवक्ष्यत् ॥ अस्याति
वल्लीति के तथैकमागमी वक्ष्यः । २८ । धर्मो (इ० १ प्र १ सू
१३) अधोषत् अधोषताम् अधोषन् । कश्चिद् बहुविधोपनै ॥ कदाचित्
कुर्पा इत्यादि । २९ । यथावे परां विवर्द्धेद्युर्लभ मध्ये हस्तारवसादे स्त्र-
यस्येदु मवति ॥

रोदिति स्वपितृभ्येव शसिति प्राप्तिर्विस्तृता ॥

नदिततिश्चैव विद्येयो रुदावि-पञ्चमो गम्य ॥ ६ ॥

[illegible]

[illegible][illegible]

चरन्ती चरन्त्या चरन्तु । चरन्ती चरन्त्या चरन्तु । चरन्ते चरन्त्या चरन्तु ।
 कृशास्यात् कृशेणात् । श्यासीत् कृशासीत् श्याता २ कृशाता २ श्यास्यात् कृ-
 श्यते कृशास्यति कृशाम्यते अस्यास्यत् अस्यास्यत अकृशास्यत् अकृशास्यत् ।
 पुषारित्याम् । अद्यत् ॥ अभ्यस्यति अभ्यस्यति अभ्यासीनामाभ्यामनेपदे सैमी-
 चाभ्यत् । २ । अद्यत् अभ्यासीत् अभ्यास्यात् । ईद स्तुठी । सते चर-
 स्याताम् (इ १ म ४ सु १८) ईद्रे ईदाते ईदते ॥ ईदीषोः सभ्योरि-
 द्भुक्तम् । ३ । ईदिने ईदाये ईदित्ये । ईदे ईदुदे ईदुदे । ईदीत् ईदाम् ऐद ॥
 शङ्को स्वस्येनद् । ४ । ऐदुद्म् ईदीषके ईदिषीष्ट ईदिता ईदिष्यते ऐदुद्म्
 ऐदिष्ट । ईसा ऐशये । ईदे ईदिने । ईदीत् ईदाम् ऐद । ईसाषके ईदिषीष्ट ईदिता-
 ईदिष्यते ऐदिष्यत् ऐदिष्ट । आम् उपवेशने । आस्ते आसीत् आस्ताम् आस्त ।
 चरन्तारित्याम् । आसाषके आसिषीष्ट आसिता आसिष्यते आसिष्यत् आसिष्ट ।
 बम् आच्छादने । वस्तं वसीत् अवसीत् । पूम् माग्निर्भस्मिणेभ्ये । आदेः प-
 ण् (म १ सु० ६६) सुते सुनीत् सुताम् ॥ सूतेः पितृ गुणभावी
 चाभ्यत् । ५ । सुते सुतावे सुताम् । असूत् सुपुते । स्वरति (म० १ सु०
 १) इति बट् । सविषीष्ट-सोषीष्ट सविता सोता सविष्यते-सोष्यते असविष्यत्
 असोष्यत् असविष्ट-असोष्ट । शीष् स्वये ॥ शीकः सर्वत्र गुणो भवत्यपि
 विषये । ६ । शीते श्याते ॥ शीकौः शीकौ कट् । ७ । शीकः परस्पादिभेदात्
 दधानमो भवति । शेरत् शमीत् । शेराम् श्याताम् शेरताम् । अशेरत् अश्याताम्
 अशेरत् । शिष्यं शिष्याते शमिषीष्ट शमिता शमिष्यते अशमिष्यत् अशमिष्ट । ईद
 अध्ययने । अविपूर्वः । अर्षाते । अर्षीषते । अर्षित्ये । अर्षीषीत् अर्षीषाम् अर्षी-
 षाताम्-अर्षीषताम् । अर्षीषत् । इषावेष्टे कृते ऋषावृक्षाम् इषम् । अर्षीषाताम् ।
 अर्षीषत् ॥ इको णादौ गा वक्तव्यम् । ८ । अविजगे अर्षीषीष्ट अर्षीषा-
 अध्ययते अध्ययत् ॥ इको वा गीसौ ऋकि ष तत्परस्य मत्पयस्य
 किस्व चाभ्यम् । ९ । शिष्याणाम् । अभ्यमीष्यत् । अभ्यमीष्येताम् अभ्यमी-
 ष्यत् । अभ्यीषत् । अभ्यमीषत् अभ्यमीषाताम् अभ्यमीषत् अर्षीषाताम्
 अभ्यीषत् ॥ इत्यश्विष्वात्मनेपदिप्रक्रिया ॥ ५ ॥

अभीमवपदिमितिवा प्रवर्त्यते ॥ द्विष अभीषी । अक्षार वमवपदार्थः । द्विष
द्विष द्विष्यात् द्विषीष द्वेष द्विषात् द्विषाम् अद्वेष्ट-अद्वेष्ट अद्विष्टम् अद्विष्टा । अद्वि-
ष्टम् अद्विष्ट विद्वेष विद्विषे द्विष्यात् द्विषीष्ट द्विष्ट द्वेषति द्वेष्यते अद्वेष्ट्यत् अद्वेष्ट्यत् ।
इष्टान्वासासक्त (म० १ सू ११८) अद्विष्टात् अद्विष्टतम् ॥ सत्स्यात्तमेपदे
स्वरे टिङोपो वाच्यः । १ । अद्विष्टाताम् अद्विष्टत । दुष्ट प्रपूर्वे । दारेर्षी
(४ १ म १ सू १) दोग्धि दुग्धः दुहति । धास्ते दुग्धः दुग्धः । दोग्धि दुग्धः
दुग्धः । दुग्धे दुग्धात् । दुहीत दोग्धु ॥ हकारस्य कश्चिन्महत्त्वापो वाच्यः
। २ । दुग्धि दुग्धाम् । अभीष्ट-अपीष्ट अनुग्धाम् अनुष्ट । अनुग्ध दुहोद दुहो
दुह्यात् दुहीष्ट दोग्धा बोह्यति बोह्यते अवाह्यत् अभीह्यत् अनुह्यत् अनुह्यत् ॥

॥ अथस्मैपरितः ॥ ओदाहृ गती ॥ भूमां शुक्ति । १ । भूमां चारण-
प्रेम्णा ओदाहृ गती माहृ माने इत्येतेषां पूर्वस्याकारस्य इकारो भवति तुकि
स्ये । इत्तो (प्र १ सू १) विधीत विद्यत जगते । विधीत विधीताम्
विधीत ओदाहृट इता इत्यन्ते अदास्यत । अदास्त अदासाताम् अदासत ।
अहृ माने । मिमीते मिमाते मिमते । मिपीते मि पीताम् अमिमीत ममे मासीक
पदा मस्यते अमास्यत अमासत ॥ इति शुद्धाद्यादिषु परस्मैपदप्रक्रिया ॥ ४ ॥

॥ अथोस्मैपरितः ॥ इष्टम् चारणपोषभयोः । शुष्मातिथौ । विमर्ति निमृष्टः
रजति । निमृष्टे निमृष्टात् विधीत विमर्तु निमृष्टात् । अकिम अकिमृताम्
मीमस । अमिमृष्ट । वमार वमष्टु वमृ । वमर्ष वमे मिमृष्टाकार विमर्षक
॥ निमृष्टास्त विमर्षावमृष्ट । प्यराही । निमृष्ट भूषीत भर्ता । इष्टतः
स्य (प्र १ सू १ ८) मरिष्यति मरिष्यते अमरिष्यत् अमरिष्यत अमा-
र्वि । इ (प्र १ सू १) अमृष्ट । वरास्त वाने । वराति वराते । १ ।
मिक्तस्य हास्योदाहृतस्य ओपो मरति किति परे । वत् वति । इते वराते
स्रत । वपात् वरीत । वरात्-वरात् वताम् वरु । वृा वी । २ । हावातेत्य-
कारस्येकारो म ति पूर्वस्य च लोपो भवति हो परे । वेहे वताम् । अवराम्
अवताम् अवतु । अवत वतौ वदे वेमात् वसीत हाता हास्यति हास्यते वरा-
स्य अवरास्यत । वारे व (प्र १ सू ४३) अवत् अवताम् अतु ॥ वृ-
षास्यामिस्व हेङिस्त्वम् । ३ । मितास गुग । ओपो हस्ताङ्गसे (प्र २
सू १५) मरित अविताताम् अरित । वृषाम् चारणपोषभयोः । वराति ।
वरे (प्र १ सू १) ॥ पूर्वस्य किति वृसे आ । ४ । वमर्षात्
वराते पूर्वस्वरस्य मकारो मरति किति वृसे परे । वत् वति वत् वप्यात्
वरीत वरात् वेहि वताम् अवपात् अववा अवत् वतौ वमे वेमात् वासीत
वाता वास्यति वास्यते अवास्यात् अवास्यत । वरे वे (सू ४३) अवत्
वपित । विमिहृ हास्यपोषभयोः । इति । वारे वत् व (प्र १ सू ११)
॥ मिता गुग । ५ । निमृष्टविहृषी पूर्वस्य गुणो मरति तुकि सति । नैनेकि
नैनेका नैनेजति । नैनेक्षि नैनेक्य नामकम् । नैनेक्षि नैनेक्य नैनेक्य ।
नैनेके नैनेक्या नैनेकीत । नैनेकु-नैनेकात् नैनेक्या नैनेक्य । नैनेकि-
नैनेक्या नैनेक्य नैनेक ॥ द्वैस्वरदिपि औपधागुणः । ६ । द्विचस्म
कातोदाहृ रिप्ते पीत सरे छपवावा गुणो न भवति । नैनेक्याने नैनेक्य
नैनेक्य । नैनेक्याम् अनेनेक्य-अनेनेक्य अनैनेक्याम् अनेनेक्य । अनैनेक्य
निनेज निनेजे निनेजात् । तिष्ठो (प्र १ सू ३) निक्षीष्ट नेका नेका
नेक्यति नैनेक्ये अनेनेक्य अनेनेक्य अनैनेक्य अनैनेक्यात् । अनैनेक्य नामिषत
(प्र १ सू ४९) अनैनेक्य अनैनेक्याम् अनेनेक्य । तिष्ठो गुणमाने । वेवेति
नैनेक्यवत् । तिष्ठो वपति । वेवेति नैनेक्ये नैनेक्यात् नैनेकीत वेवेतु नैनेक्याम्

अदीपु । विभी भये । वि हृत् । विमेति विभीतः । विमिति हृत् मिय इका-
 रो वा यच्छब्दः । ५ । सार्धभातुके । विभितः विम्यति विभीषत्-न्विभ्यत् ।
 विभणु विभितश्च-विभातश्च विभिताम् विभीताम् । अविभेत् अविभिताम् अवि-
 र्माताम् आबभणु । विभाय । पक्षे आम् । विभयावक्यर भीषत् मेत मेप्ये
 अभेष्यत् अभैषेत् । ह्री क्त्वायाम् । जिह्वेति जिह्वीत् जिह्वयति । जि-
 ह्वीयत् जिह्वेत् । आगद्वेत् अजिह्वीताम् अजिह्वयुः । जिह्वय् जिह्वयुः जिह्वि-
 जिह्वयवक्यर ह्रीयत् ह्रेत् ह्रेयति अह्रेयत् अह्रैषेत् । ५ पाठ्यपूरकम् ॥
 अमुभोरि पूर्वस्य । ६ । अर्धः पूर्वस्य अक्षरस्य इकारो भवति नुकि स्ति ।
 मुण (म १ सू ११) विपति ॥ पीरुत् । ७ । पर्वनादुत्तरात् अक्षरस्य
 च भवति किति किति च परे । प्यो हृत् (म १ सू १ सू ७) विपु-
 र्त् । विपुयति । विपुयत् । विपुर्त् विपुर्त् विपुर्त् विपुयत् । विपुर्त् अविप-
 अमोर्त्स्वीडागनो वा वक्ष्य इति केचित् । अविपयत् अविपुर्त् अविप-
 अपिप-अपिपर-अविपुर्त् अविपुर्त् । अपिपरम् अपिपूर्व अपिपूर्व । पपार ॥
 अमुचयोगादेर्वादेरुक्तत्वं वाच्यम् । ८ । कित्वाभावाद्गुण । पपत्-
 पपत् । पपरिप पूर्णम् । हुंते मगम् (म १ सू १२५) पति-अपि
 परीप्यति-पारप्यति अपरीप्यत्-अपरिप्यत् अपारीत् ॥ बुद्धिहेतौ साधितो
 न वीर्यः । ९ । अपारिपम् अपारिपु । ह्रस्वोऽपि पिपतिरस्ति । पिपति पिपु-
 त् । पपति । पिपुयत् पिपुर्त् अपिप- । अपिपयत् अपिपुताम् अपिपत्-अपिप-
 अपिपर- । पपार पपुत् पपु । अतोर्त्स्वि मियत् पर्त् । हृत् स्वय- (म १
 सू १ ८) परिप्यति अपरिप्यत् अपारिप- । अंतात् आने । ओङ्गितो ।
 जहाति ॥ ह्रस्वो लोपोऽनुचर्तते इकारश्च । १० । द्वितकस्य धातो-
 रकारस्य ओरो भवति किति स्वी इकारश्च किति हृत् परे । जहीत् ॥ जहा-
 तेरकारस्य किति हृत्स्वीर्वा वाच्यः । ११ । अहित-जहाति ॥ जहाते-
 र्वाहाहावालोपो वाच्यः । १२ । जहात् जहानु-जहीत-जहित-
 जहीताम् जहितम् जहानु ॥ ईर्वा ह्री । १३ । जहातेर्ही पर ईर्वा सिद्ध-
 एव । १४ । आकारिका भवतः । अहीहि अहि-जहाहि अजहात् । अज-
 हितम् अजहीताम् अजहु । अही जहानु-जहु । अहि-जहाय । शिरे (म
 १ सू १२५) ह्या हाग हास्यति अहास्यत् । अहासीत् । अयती । अमोर्त्स्वि
 पूर्वस्य (म ७ सू ६) ॥ अक्षरार्थे स्वरे पूर्वस्य इधादेशो भवति
 । १५ । इपति इपुत् इपति । इपुतात् । इपुर्त्-इपुयत् इपताम् इपुत् ।
 इपुर्त्-इपुयत् इपुयत् । इपुत् इपतापि इपराय इपताय । ऐय-देयत् देयाम्
 देयकः । ऐय-देय-इपुत् ऐयत् ऐयत् ऐयत् ऐयत् । १६ (म १ सू ६९)
 बुद्धिः । आर आरत् आरः । मुणोर्त्स्विमोगाथो (म १ सू १३) अर्त्स-
 अर्त्स आरप्यति आरिप्यत् । अर्त्सोः मुणपित्वात् अर्त्स- । सैरप्यात् । मुण
 (म १ सू ११) आरत् ॥ ॥ इति त्रयोप्यादिषु परस्मैपदमक्रिया ॥ ७ ॥

अप्रे । तपित्वा-अप्रा-तर्ता । रातोमसे इषाम् (म १ सू ११४) तपिष्य-
 ष-अप्यति-तप्यति । अतपिष्यत्-अतप्यत् अतप्यन् ॥ इषुशमुष्कृशु
 इषां तिर्वा वक्तव्यम् । ६ । रवाहित्वादेद् । अतपति-अतप्यति-अत-
 ष्यति । पुष्वित्वात् ष । अतप्यत् । एवं इषु इष्वित्मोहनयोः । इष्यति । मुह वै-
 चित्ते । मुहति मुहोह मुह्यत् । हुहाहीना बलबले वा (इ १ म ९ सू १२)
 मेहा मोह्या मोहिता । रवाहित्वादेद् । मोह्यति-मोह्यति-मोह्यत्-मोहि-
 ष्यत् । पुष्वित्वात् ष । अमुह्यत् अमोह्यत् अमोहीति अमुह्यत् । ञञ् अरर्हते ।
 नश्यति नशत् । फनहित्वादेत्पूर्वकोपो । मेष्टुः । मेष्टुः । नश्यत् ॥ मस्तिज्ज
 शीर्षसे मुन् वक्तव्यम् । ७ । छञ्जत्तज्जिः षः (इ १ म ९ सू ४२)
 मय ॥ तजो चान्तस्य । ८ । ज्ञो चान्तस्य अन्तं न स्यात् । प्रनेष्ट-नष्टिवा
 नश्यति-नष्टिष्यति । अनष्टिष्यत् अनष्ट्यत् । पुष्वित्वात् ष ॥ के नहोरत्त परबं
 वा वाच्यम् । ९ । अनेष्ट-अनष्ट्यत् । शम् इम् उच्यते ॥ शम्नो वीर्यम् । १० ।
 इम्यहीना वीर्यो भवति ये चरे अवाही निच्ये च । शान्मति शान्मेत् शान्मत् अ-
 शान्मत् । शङ्गाम् शेम्तुः शेम्तुः । शम्पत् शमिता शमिष्यति अशमिष्यत् । छित्तु
 चरेत् । अकम्पत् अकम्पति छिच्छत् । इम् अम् उम् अम् इम् अम् म् पठे
 इम्पत् । कप उच्यत् । मिमिषा छेदने । आभी इती ॥ मिदेये शुणो वक्तव्यम्
 । ११ । मेवति मेवेत् मेवत् अमेवत् । मिमेव मिमिषत् मिमिषु । मिषत् मे
 रिता मेहिष्यति अमेहिष्यत् अमिषत् । अमु छेदने । अस्पति आस अतिता अ
 तिष्यत् ॥ अस्पतेके सुवक्तव्यम् । १२ । आस्वत् । इति विवादिषु परस्मै-
 चविप्रक्रिया ॥ १ ॥

॥ अवात्मनैपविन ॥ जनी प्रादुर्मानि । ईश्वरीत् त जा जनीज्ञोः । १ ।
 जनी प्रादुर्मानि ज्ञानबोधने अनयोर्मादेशो भवति प्रादुर्मा भवेत् । आपते जामेत्
 आपताम् अजापत् । जमां स्वरे (म १ सू १७) अतप्यत् । जमोर्त् (इ
 १ म ९ सू ११) जमै जनिषीत् जनिता जनिष्यते अजनिष्यत्-अजनिष ॥
 पद्मादेस्तमिक्तर्त्तर्त्तपि छेरिण् वक्तव्यः वीपादिष्यो वा । २ । पद्
 वीप् अद् इषु पुरि तापि प्यापि पठे पदादयः ॥ छीप ॥ ३ । इषुसेपिने तमो
 छोरो भवति । जनिष्योर्मा इति (म ४ सू ११) अजनि अजनिषाताम् ।
 वीपी वीपी । वीप्यते वीप्येत् वीप्यताम् अवीप्यत् विहीपे वीपिषीत् वीपिता वी-
 पिष्यते अवीपिष्यत् अवीपिष अवीपि । पुरी आप्यापने । पूरिते पूरित पूरिताम्
 अपूरिते अपूरिते पूरिषीत् पूरिता पूरिष्यति अपूरिष्यत् अपूरि अपूरिष । पद् मती ।
 पठति पठेत् पठताम् अपठत् पठे पठीत् पठा पठ्यते अपठ्यत् । अपाति अ
 पत्ताताम् अपठत् । पुष आगपने । हुष्यते हुष्येत् हुष्यताम् अहुष्यत् हुष्ये
 आदिजवाताम् (इ १ म १ सू ७) सिन्धोः (म १ सू १) कसे वपा
 ह्ताताम् (इ १ म ४ सू १८) मुत्सीह वीरा योत्स्यते । अमुद् अमुत्ता-

अथैवेद-अनेवेह विनेष विनिषे विष्पात् निष्पिह वेदा वेदस्यैव वेदस्ये अनेक्य
अनेक्यत् । अत्रिषुचैर्ह (म १ सू १ ९) अविष्पत् । बो वेति ऋषिः ।
इमृगन्तात्सक (म १ सू ११८) अविष्पत् अविषत् ॥ इति शुद्धेत्वादेरुभय
विमक्तिर्या ॥ ९ ॥ इति शुद्धिवक्तव्या द्वादशः ॥

[illegible]

षोऽप्यति षोऽप्यते-वृत्तेष्वते अषरिप्यत् अवरिप्यत् अषरीप्यत् अषरीप्यत् । अवा-
 षि अषरिह-अवरिह अहताक्ष्ण कम्पने । धृनोति धृनुते धृनुयात् धृन्यात् धृनीत्
 धृताम् अहृनोत् अहृनुत् धृयात् धृषुते धृयात् धविषीत्-धोषीत् ॥ स्वरतिस्त्
 विसृपतिधृज्ज्रपादीनां वा । ८ । वविता-वोता वविप्यति-वोप्यति म-
 षप्यत्-मषोप्यत् अषावीत् अषविह-अषोह । ॥ इति एतादिकम्पद-
 क्रमः ॥ १३ ॥

॥ अथ परस्मैपदनि ॥ ॥ हि गती इत्यौ च । द्विगोति ॥ द्विरुक्तस्य
द्विगोति कुत्वं वाच्यम् । १ । विनाय द्विपात् द्वेता द्वेप्यति भवेप्यत् अह
पद । इह शक्त । इत्येति इत्याम् । छोप पचां कित्ते वास्य (म १ सू ८)
स्तनु स्तेकु । शान्त्यत् स्तत्ता स्तप्यति भस्मप्यत् । धिनि प्रीती । इतिव- (म १
सू १३) इति मुम् । धिनिश्चिह्नपञ्चोर्लो छोपो वाच्यम् । २ । वतुर्मु ॥
पवपोर्वसे इच्छति च छोप । ३ । विनीति विनुपात् विनीतु अभिनोत् ।
विभन्व विन्व्यात् विन्विता विन्विप्यति अभिन्विप्यत् अभिन्वीत् । कुनि हिंसा
यम् । कुजेति अठञ्च । विनोतिवत् । शु यवसे ॥ शुबन्शु । ४ । शुबा शु
मनति वतुर्मु रोतु । इत्येति तुभ्याम् । शुभोच श्रूयात् श्रोता श्रूय्यति अभ्योप्यत्
अभ्योनीत् । ॥ इति स्वादिपु परस्मैपदप्रक्रिया ॥ १४ ॥

॥ अयत्तमोपरिम ॥ ॥ अमूर्त्तं व्याप्तौ । उद्भासितौ । अमृते अमृतीत
अमृताम् आमृत । मुग्धाम् (प्र १ सू ८२) आम्बोजौ (प्र १ सू १)
आवसे । अरितो वा (प्र १ सू १५) अमितीह-अहीह अक्षय-अथ अमि-
त्यते-अहवते आक्षिप्यत-आक्षय । आक्षिप-आह आक्षायाम् आक्षय ॥ इति
एतद्व्याख्यानैरुपक्रिया ॥ १५ ॥ इति मुक्तिरणा स्वाम्यः ॥

॥ अथ द्वाविंशः ॥ तन्माहात्म्यमपराधिनः । दक्षिणतारणे । इति ॥ द्वाविंश-
तमम् । १ । द्वाविंशजाम् प्रत्ययं यतिं चतुर्षु येषु । जपान्ध्याय । मकरः
स्वाननियमार्थः । जपम् । तयोर्ब (म १ सू ११) दक्षिण । ममसौष्ठ्य
(म ४ सू २) इत्यात्स्यस्य स्वर्गं सुखे लोपो वाच्यम् ॥ २ ॥
दन्वः दन्वतिष्ठ । दन्वतिष्ठ दन्वः दन्वः । दन्वतिष्ठ दन्वः दन्वः । दन्वे दन्वाते
दन्वते । दन्व्यात् दन्वीत् दन्वद् दन्वाम् अतन्वत्--अतन्वत् अन्व ।
दन्वीत् दन्वद् दन्वत् । दन्वीत् दन्वे दन्वाते दन्व्यात् दन्वीत् दन्वीत्
२ । दन्वतिष्ठ दन्वतिष्ठ अतन्वत् अतन्वत् । अतन्वीत् नामिदम् (म
१ सू १२) अतन्वीत् । सिन्धीः (म २ सू २८) अन्व अन्वताम्
अतन्वत् । इति वा (म ३ सू ५८) अन्वत् । अन्वत् इति

ताम् अनुसृत । अथोधि । तायह् पाठनसुन्तनी । तायते तताये तामिषीह ता-
मिता तामिष्यते अतामिष्यत अतामिष अतामि । ओप्याविष् हृदी । प्यप्ते क-
प्यामे प्यादिषीह प्यामिता प्यामिष्यते अप्याविष्यत अप्यविष अप्यावि अप्य-
मिताताम् । इमो मी भ्वादिषी ॥ इति दिवादिभ्वात्मनेपदिप्रक्रिया ॥ ११ ॥

॥ अथोभयपदिन ॥ गह कचने । गहति गहते महेत् महेत महेत् महे-
त्तम् अनहत् अनहत । गहाह मेह्यु मेहु । मेहिष-महद् । मेहे । गहात् गतीह ।
महो घ (म १ म १ न १) गहा नत्सवति-नत्सपते अनत्सवत्-अनत्सप
अनत्सवीत् अनत्सवम् अनत्सु अनद् अनत्सताताम् अनत्सत ॥ इति निबन्धि-
मपदिप्रक्रिया ॥ १२ ॥ इति यविकरणा दिवाद्दी घातव ॥

॥ अथ स्वात्मय ॥ तत्राशानुभयपरिव । तुम् अमिष्ये । नृ भस्मयार्त्तम् ।
आदे प्ल ल (म १ सु ६६) ॥ स्वादेर्तु । १ । स्वादेर्-
पाठु मत्स्यो मवति अर्तु परे । अयोऽनवाह ॥ नृपा । २ । विकरणस्य
मुत्सप्यस्य सप्तम्यस्य च गुणो मवति पिति परे । मुनाति मुनुत् । नृ बातो
(म १ सु ९४) मुन्वन्ति । मुनोति मुनुष मुनुष । मुनोमि ॥ और्वमोर्वा
कीप । ३ । असमोयावुत्तरस्य मत्स्यस्यसन्निधौ उकारस्य वा कौपो भवति वमो
परयोः । मुनुर्व-मुन्व-मुनम-मुन्म । मुनुते मुन्वाते मुन्वते । मुनुषात् मुन्वीत् मुनेत्
मुनुतात् । मुनुताम् मुनुन्तु ॥ और्वा ह् । ४ । मत्स्यस्यसन्निधौ उकारादुत्त-
रस्य ईर्द्धमवति वाम्यह्णात्संयोगात् । तेन उत्सुहि त्वत्सुहीमम न । मुनु
तात् मुनवानि मुनुताम् असुनेत् असुनुत् । मुपाव मुपुषु । मुनविष-मुनेष ।
मुपुषे । मुपात् सोषीह सोता सोप्यति सोप्यते असाप्यत् असाप्यत ॥ स्तुमुवर्त्त
ये खेरिह्वा वस्तव्य ॥ ५ । असमीत् असोषीत् । ह्नुस्तुमुवातानामिह्नेति
वेचित् । असमिह् असोह् । विम् वमने । विनोति विनुते विनुयात् विन्वीत्
विनीत् विनुताम् अविनोत् अविनुत् ॥ विनीतेः खणादौ किस्वं वा वा-
क्यम् । ६ । विक्त्रय विपयान् विवयु । विचाय विषये-विष्ये वीवात्
वनीह वेता २ वेप्यति-वेप्यते अवैप्यत्-अवैप्यत अवैषीत् अवेषह । स्तम्
आच्छादने । स्तनोति स्तनुते । तस्तार । गुणैर्हिंसयोगाद्यौ (म १ सु ११)
तस्तारतुः तस्तकः । तस्तर्ष तस्तरे स्तर्वात् ॥ संयोगादिभ्यश्चस्तवृहृहृ
जां लीस्वीत्यारमनेपदे इह्वा वस्तव्य ॥ ७ । स्तरिषीह । व (म १ सु २)
स्तवीह-स्तर्वा २ स्तरिष्यति-स्तरिष्यते अस्तरिष्यत् अस्तरिष्यत अताप्यि
अस्तरिह् अस्तर । इम् वरने । इष्येति इष्यते । वषार वष्यु वटु । इनोतेस्प-
यो निममिह् । वषरिष वष्यु वम । वषार-ववर वह्व वहुव । वरे वटु निमम
वरिषीह । ईमे महुम् (म १ सु १३९) वरीषीह वरिता-वरीता वरिष्यति

वर्तप्यति वीरप्यते-वर्तप्यते अवरिप्यत् अवरिप्यत् अवरिप्यत् अवरिप्यत् । अवा
 र्त्त अवरिह-अवरिह अहतावृम् कम्पने । घृनोति घृनुते घृनुयात् घृन्वीष्ट घृनीष्ट
 घृण्यम् अघृनोत् अघृनुत घृण्य द्रुण्य द्रुण्ये द्रुयात् द्रविणीष्ट-घोषीष्ट ॥ स्वरतिस्त्र-
 तिस्रपतिपूष्त्रधादीनां वा । ८ । वरिता-वौता वविप्यति-घोप्यति अ-
 वानप्यत्-अवोप्यत् अवावीष्ट अवविष्ट-अवोष्ट । ॥ इति स्वादिभूभयद्वय-
 ऋषिः ॥ १३ ॥

॥ अथ परस्मैपदिनः ॥ ॥ हि गतां वृद्धी च । हिनाति ॥ द्विदशकस्य
हिनाति ॥ कुत्वं चाप्यम् । १ । निनाय हिनात् हेता हेप्यति ओहप्यत् ओ
ह्यत् । सङ्ग दत्तो । सङ्गाति सङ्गात् । छोप पर्वा कित्ते वास्य (प्र १ सू ८)
सेकत् सेकुः । सन्यत् सत्ता सन्यति अशास्यत् । चिदि प्रीती । इदित् (प्र १
सू ६१) इति कुम् ॥ पिन्विक्कुण्म्योर्नो छोपो चाप्यम् । २ । वतुर्तु ॥
पवयोर्बन्धे हकारे च छोपः । ३ । विनोति विनुयात् विनेत् अविनेत् ।
विन्विक् विन्प्यत् पिन्विक् विन्विप्यति अविन्विप्यत् अविन्वीत् । क्वि हिता-
यम् । क्वीति क्वृण्व । क्वीतिक् । मु अक्वे ॥ सुव-शु । ४ । सुव सु
भवति वतुर्तु वेत्तु । कुमेति कुम्भात् कुम्भोव भूयात् ओता औप्यति अमोप्यत्
अम्वीत् । ५ इति स्वादिभ्य परस्मैपदिप्रत्ययाः ॥ १४ ॥

॥ अवाहयेपरिव ॥ ॥ अग्राह्यासी । छाविती । असुते असुवीत
असुवाम् आसुव । कुम्भाम् (म १ सू ८२) आम्बोर्वासी (म १ सू १)
आक्ते । ऋदितो वा (म १ सू १९) अग्निवीह-अग्नीह अक्षता-अक्ष अग्नि-
प्यते-अक्षते आक्षिप्यत-आक्षयत । आक्षिप्य-आक्ष आक्षतात् अक्षयत ॥ इति
स्वर्दिष्वान्नपत्यक्रिया ॥ १५ ॥ इति शुभिकरणा स्वस्वम् ॥

[illegible]

मन्त्रिणः । इति हिंसायाम् । क्षणोति क्षणुते क्षणुयस् क्षण्वीत् क्षणोतु
 क्षणुयस् अक्षणेत् अक्षणुत् । अक्षाय अक्षणे अक्षयस् अक्षिणीत् अक्षिता २ अक्षि-
 ण्यति अक्षियते अक्षिण्यस् अक्षिण्यत अक्षयतक्षणेति (म १ सू १८) म
 छिदि । अक्षणीत् अक्षणिह-अक्षत अक्षणा-अक्षणिष्ठा ॥ तनादिद्वयधाया
 शुषी वा पिति । ३ । क्षिणोति-क्षेणति अक्षणीत् अक्षित अक्षणिह । वनु
 शने । सेने साम्नात् स्यात् असात्-असनिष्ठ असाथा-असनिष्ठा । बुद्धम् कर
 वे । बुध्यतिषी । गुण (म १ सू ११) गुण (म १३ सू २) । करो
 ति ॥ कित्यबु ॥ ४ । करोतेरकरस्य ककरो मवति किति निमित्तौ परत् ।
 कुम्भ कुम्भित् । करोति कुम्भ कुम्भ । करोमि ॥ कुम्भहुरोर्मे दीर्घः । ५ ।
 कुम्भो नित्यं वमोदकावो वाच्यः । ६ । कुर्व कुर्मः कुर्वते ॥ कुम्भाये ।
 । ७ । कृम कृतरस्य कृम्यस्यस्य कृपो मवति ये परे कुर्मत् कुर्वीत् कर्तु
 कर्माणि कुरुताम् कर्तवे अकरोत् अकुरुत् । ककर ककरो ककुम्भ । कर्म
 कर्ते क्रियात् कर्षीह कर्ता कर्तृप्यति अकर्तृप्यत् अकर्तृत् अकृत अकृतायाम्
 अकृतत् ॥ संपर्तुपेभ्यः करोतेर्मैषणैर्म्य सुट् । ८ । संस्कर्तेति ॥ अट्टि
 रक्ष्यत्वात्तैःपि सुट् । ९ । समस्कर्तेत् सम्स्कार ॥ ससुट् कृञो
 वावी नित्यमिद्वाच्यः । १० । सम्स्कर्तृत् । एवमुपस्कुर्वते । मनु अवबोध-
 ने । मनुते मेने मन्ता । वनु वाचने । परस्मैपद्यमित्येह । वनुते ॥ इति तना-
 शुभ्यपरिप्रक्रिया ॥ १९ ॥ इत्युर्विकरणस्तत्रात् ॥

अथ सुधादेर ॥ तत्राद्यनुमयपरिप्रक्रिया । सुध व्यक्ते । अकार उभयपदार्थः ॥
 सुधादेर । १ । सुधादेर्मन्त्रात् प्रत्यसौ मवति अनुर्नु परेषु । अतोऽपवादः ।
 हिन्वात्तुनः । सुधति सुधते सुधेत् सुधेत् सुधत् सुधताम् अनुधत् अनुधत् सुधोह
 सुधेत् सुधात् सुधीह वीत्ता वीत्तापति वीत्ताप्यते अवीत्ताप्यत् अवीत्ताप्यत । अवी-
 स्तीत् अवीत्ताम् अवीत्ता । अनुत्त अनुत्तायाम् अनुत्तत् । अस्मो चके ।
 मोहत् ॥ अम्यध स्त्रीजः । २ । तस्यपल्लामात्रं सस्यनो मवति मही कृति
 च (म १ सू १२) ॥ अमरस्यपी कृत्तत् । ३ । मुचति मुचते मचत् ।
 क संयोगात् (म १ सू ६१) इति विज्ञापामात्रात् संप्रसारणम् । बभ्रवन्-
 बभ्रवन् । बभ्रमिष-बभ्रव बभ्रव ॥ अज्जते लकाररेफौ 'तुल्या रमाग
 मोऽनपि वा वाच्यः' । ४ । बभ्रम् बभ्रम् भृग्यात्-भृग्यात् अक्षीह-अक्षीह
 अक्ष-अर्धं अक्षति-अक्षति अक्षस्त् अक्षस्त् अक्षस्तीत्-अमाक्षीत् अमाह-
 अमर्हः । विप्र अतिर्गर्भने । विशीह अविशत् अविशत् । विप्र मेरने । शिप्यीह
 अक्षित । कृत् निष्केचने । कृषीह कृषा कर्ष्य अकृषीत् अकृषीत् । अकृषत्
 अकृह अकृषायात् अकृषत् । मिहसंभने । मिहिके अमेहिक । मुच्य मोहने ॥
 सुधादेर्मन्त्रम् । ५ । सुधादीनां सुमागमौ मवति अमत्ये परे । मुचति मुचते
 सुधीच सुधी सुध्यात् । सिन्धौ (म २ सू २) अनेन गुणमात्रः । नी-

य मयैस्तौ । रिक्त भवत्ये । विज्ञाति वैशिता ॥ इति सुखादिषु परस्मैपदस्य
व्य ॥ २१ ॥

बभ्रस्तेतिदिनः ॥ मृद् प्रागुत्पत्ते ॥ अथकिं । १ । ककारस्य रिक्तवैरी
 तदि बभ्रस्ते प्रत्यये वक्ति च परे । नृपातो (प्र १ सू १४) प्रियते ॥
 तपतेक्षयोस्त्वादी प्रियते परस्मैपदं वाच्यम् । २ । ममार ममगु
 मीति मता परिध्याते अवरिष्यत् । ह्योपो हुस्त्वान्ते (प्र २ सू १५) । अ
 मृत अनुप्रासम् अमृतत । इह आहरे । प्रियते हरे इषीत इती । इमृत स्वरा
 (प्र १ सू १८) इतिष्यते अवरिष्यत अदत्त । मृद् अगस्याने । प्रियते । त
 इत् । मृद् व्यागरे । अथप्रियते स्थापरिष्यते अमृतत व्यापृतात् । ओदिर्वा मय
 कलनवी । विजते विजेत विजताम् अविजत विविजे विजिता ॥ विजे पर
 इद् किद्वक्तव्यम् । ३ । ततो बीजघायुजः । विजिष्यते अविजिष्यत अविज
 बीजघात्री बीजघायम् । अन्वयः । हो ज (प्र २ सू २) लजते लज्जते अ
 लजिष्यत इति इरादिभ्यामनेतिप्रक्रिया ॥ ३२ ॥ इति अविज्जन्तास्तुष्टारप ॥

[illegible]

कु (५ १ म ९ सू ५९) मुक्तीह मोक्ता २ मोक्षति मोक्षते अमोक्ष
अमोक्षत अमुक्षत-अमुक्त । कुप्ते छेदने । कुम्पति कुप्सीह अकुप्त् । तिर
काभे । किन्ति अकिञ्च । अकिञ्चमित्येके । वेत्ता । किप् छपदेहे । मुप् मु
। बह् किप् सिप् कृत् पिप् सिप् एते मुचादयः । किम्पति किम्पेय आकृत्
अकिपत् ॥ क्षिपिषिषिह्यतीमामारममेपदे सेङ्गो वा चाप्यः । ६ ।
अकिष्ठ । निष्प क्षरणे । सिञ्चति सिञ्चेय सिञ्चात् सिञ्चीट सेक्ता २ सेर्यति
असिञ्चत् असिञ्चत असिक्त ॥ ॥ इति गुणवर्णनपरिवर्तिन्या ॥ २ ॥

॥ अथ परस्मैपदिनः ॥ कृती छेदने । कृन्ति कृत्त कृत्तत् कावर्ती
कर्तिष्यति अकर्तिष्यत् अकर्तीत् । कुम् विपोहने । लोभिता लोभ्या अलोभीत्
भृती हिंसाम्पवनवी । कर्तिष्यति कृत्स्यति अकर्तीत् । विच विचाने । वेचिष्य
कुट कौटित्ये ॥ कुट्यावेर्णिज्जर्जः प्रत्ययी कृत्तत् । १ । कुक्तेट कुक्तेटि
कुटिता अकुटीत् । कुट् छेदने । कुटति कुटति । ओत्रधू छेदने । ओत्र
इती । मही कृति च (म ३ सू १२) ह्यति । वत्रध वत्रधत् वत्रधु ।
वत्रधिव-वत्रध वृष्णात् । छरिषी वा (म १ सू ६९) व्रधित-व्रध । स्त्री-
राधोच (वृ १ म ९ सू ७) व्रधिष्यति व्रथति अत्रधीत् अत्रधीत्
अत्राद्यम् । कृत्तिक्षेपे । कृत् इत् (म १ सू १३८) किरति ककार कक-
एत् कर्त्तव्यत् कारिता । ईदो मङ्गम् (म १ सू १३९) कर्त्तव्यत् कर्त्तव्यति कर्त्त-
व्यति अकर्त्तव्यत् अकर्त्तव्यत् अकर्त्तव्यत् ॥ उपस्तिरते-उपेदेर्धुवाच्यः ॥ २ ॥
हिंसायां मत्तैश्च । ३ । उपस्तिरति उपचस्कार मतिस्तिरति । नृ निगरणे ।
मिरति ॥ गिरत् इत्स्य वा छ स्वरे वाच्यः । ४ । निठति । जगार जगत्
जगरत् जगत् जगत् जगत् । अगारीत् अगारीत् । इग्न् स्तम्भे । स्तम्भति
स्तम्भे स्तम्भात् स्तम्भा-स्तम्भा स्तम्भति अस्तम्भत् अस्तम्भत् अस्तम्भति
ये वा । अस्तम्भति ॥ कृपावीमो वा सिधेस्तम्भ्या । ५ । उत्पन्ने इक्षान्ता-
त्पन् (म १ सू १३८) अस्तम्भत् । मच्छ इक्षित्याम् । सम्पत्तम् । पु-
च्छति । यमच्छ यमच्छत् यमच्छित् यमच्छ पृच्छत् यच्छ मक्षति अयाम्भति ।
यच्छ विस्मर्ते । यजति यजर्त्त यजत्तु यजत् । यजर्त्तिय-यजत्तु यजत् । राते
इसे इक्षाम् (म १ सू १३४) यजत्तु यजति अयाम्भति । दुम्भ्यो छुदी ।
दु ओ इती । मन्त्रज सो जा (म २ सू ९) मन्त्रति मन्त्र मन्त्रा । मन्त्रि-
मन्त्रोसि जुम् (म १ सू ७) मन्त्रति अयाम्भति अयाम्भत् अयाम्भत् ।
निग् प्रवेष्टने । वेष्ट अविष्टत् । गुम् आमर्षणे । अयाम्भति अयाम्भत् अयाम्भत् ।
विच्छ मती । आप (म १ सू ९९) विच्छमति विच्छमत्तु विच्छि
विच्छाप्तात्-विच्छमात् विच्छमिता विच्छिता अविच्छापीत् । इत् इच्छापम् ।
गमा छ (म १ सू १ ५) इच्छात् इच्छेत् इच्छेत् पतिता पृष्टा । सुप् इच्छ ।
छोटा अछोपीत् । छिप् मती । छेष्ट अछिष्टत् । छिप् परिचरते । छिप्ति

येषां भवेत्तु । किञ्च अत्रत्ये । विज्ञप्ति पेशिता ॥ इति सुश्रुतिः परस्मैपदसि
 णि ॥ २१ ॥

अथारम्भेनदिनं ॥ मृद् प्राग्व्यागे ॥ अथकिं । १ । मकारस्य रिडादेशो
 नाति अकारे प्रत्यये यकि च परे । नुबातो (म १ सू ९४) त्रियते ॥
 उपप्रेतयोस्ताद्री त्रियते परस्मैपदं वाच्यम् । २ । ममार ममगु-
 मृपि यथा मरिष्यति अमरिष्यत् । एतेषो इत्यागते (म २ सू १५) । अ-
 मृत ममृष्यन् अमृषत् । इन् आहारे । त्रियत् इरे इपीत् यथा । इदृत् स्पष्ट
 (म १ सू १८) हरिष्यते अहरिष्यत् अदत् । इद् अन्वस्थाने । त्रियते । त-
 द्दत् । पृद् व्यागारे । व्यम्रियते व्यम्रिष्यते व्यमृत् व्यागृणात् । ओदित्री मय-
 षक्यम् । मिजै त्रिजेत त्रिजत् अमिजत् त्रिविजे त्रिमिता ॥ त्रिजे पर
 इद् किदृक्तव्य । ३ । यतो योषबागुण । त्रिजियते अत्रिजियत् अत्रिजत्
 ओत्तरी ग्रीवायाम् । अन्वय । सो ज (म २ सू २) क्वते क्वत् अ-
 क्विज ॥ इति त्रिजान्वयान्वेनैवमिज्या ॥ २२ ॥ इति अत्रिजान्वयान्वयम् ॥

[illegible]

[illegible][illegible]

येषां मन्त्रैः श्रीः । पितृ भवन्ते । पितृणि वेदिना ॥ इति द्वादशविंश पारम्येऽस्मिन्
विषये ॥ ३१ ॥

अथान्तेरितः ॥ अथ प्राग्व्यामे ॥ अथकि ॥ १ ॥ अकारस्य रिदितेऽपि
माति मन्त्रे अन्ते एकचरे । मुवातो (प्र १ सू २४) प्रियते ॥
अपरोक्षयोस्ताप्री प्रियते परस्मैपदं चाख्यम् । २ ॥ अकार मन्त्रः
मूर्ध्नि अन्ते प्रियते अन्तेप्यत् । ओषो इत्यागस्ते (प्र २ सू १५) । अ
मृत अमृतम् अमृत । इह आहो । द्वित्तरे इषीत् इती । इतत् स्यः
(प्र १ सू १८) इतिप्यते अतिप्यत् अहत् । वृह् अहस्थाने । प्रियते । स
इत् । वृह् अहारे । व्याप्तिप्यते व्यापारप्यते व्यापृत व्यापृताणाम् । ओषित्री मन्-
त्रस्तयोः । विजते विजत विजताम् अविजत विविमे विजिता ॥ विजै पर
इह किट्कम्प्य । ३ । ततो नोषागुज । विजिप्यते अविजिप्यत अविजित
ओषित्री प्रीतिनाम् । अम्यत् । ओष (प्र २ सू २) अमत् अम्ये अ
अम्यत् ॥ इति तृतादिप्यात्मनेपद्विधिवत् ॥ २२ ॥ इति अतिहरणास्तुवावत् ॥

[illegible]

कम्पने । कुपाति कुपीते कुपाय अकपिह अघोह । महु कपानने । महा कुपि
 च (म १ सू १२) कुपाति कुपीत कुपीते कुपीतात् कुपीत । कुपा
 कुपीतात् कुपीतात् कुपाय ॥ इत्यादान ही । ८ । इत्यादात्पदेर्बन्धन
 मत्पदे मयति ही चरे । मापत्पयाभाव । कुपाय अकुपात् अमाह अघोह कुपात् ।
 ईतो महुम् (म १ सू १२२) इत ई । महीपीत महीता २ महीप्यति
 अमहीप्यत् अमहीप्यत् अमाहीत् अमहीह ॥ इति अथादिपुमपपरिमत्रिणा ॥ १३ ॥

अथ परस्मैपदिन ॥ पुप् पुष्ठी । पुप्पाति पुष्पीयात् । पुप्पात् पुष्पीयात्
 पुष्पात्तात् पुष्प्यत् । पुपाय अपुप्पात् पुपीय पुप्पात् पीयता पीयिष्यति अपी-
 यिष्यत् अपीयीत् । सुप स्तेने । मुष्पाति मुषीय मुष्पात् मोषिता मोषिष्यति
 अमोषिष्यत् अमोषीत् । हु हिसायात् । हुणाति ह्यार ह्यरत्ताः ह्यारः । ह्यीर्यत्
 ह्यरिता ह्यरिष्यति अह्यरिष्यत् अह्यरीत् । ण्य ऋषीहमौ । महुदित्वात्संमसम् ।
 जीपाति जीनीयात् । जिष्पौ जिष्प्युः जिष्पु । जिष्प्यत् जिष्प्यात् जीयात्
 ज्याता ज्यस्याति अज्याम्यत् अज्याम्यीत् । झा अचबोधने । जागनिह्यौ (म ११
 सू १) जानाति ज्वा ज्ञायात् ज्ञेयात् ज्ञाता ज्ञासीत् । ज्ञी ज्ञेयने । जिनाति ।
 जीतिह्यौ रारव वा । १ । कर्मी छिज्यत् छिज्युः क्यता-क्यता अक्यसीत्
 अक्यीत् । कप् कचने । क्पाति कच्य अक्यस्यति अक्यसीत् । मय विधो-
 कने । ममाति । मप् मिष्करी । मुप्पाति कुपाय पुक्ष्येय कुप्पात् कूपिता
 अकूपीत् । मझ भोजने । ममाति मशीपात् मज्जायु मशीयत् मशीताम्
 असन्तु । मसान मज्ज मसिता मजीत् ॥ इति अथादिपु परस्मैपदि
 प्रक्षिप्ता ॥ १४ ॥

अथामनेपदिन ॥ कुह संभक्ते ॥ कुपीते कुपीत कुपीतात् अकुपीत कौ
 कुरिपीह-कुरीपीह ॥ संयोगादिभ्यश्चस्तृष्ठा लिट्योर्यत्तमनेपदे इडा
 वाच्यः । १ । कुपीह । का (म १ सू १) अपरिह-अवराह अहृत ।
 इत्यादि ॥ इति अथादिप्यामनेपदिप्रक्षिप्ता ॥ १५ ॥ इति नात्रिकरणा अपादयः ॥

अथ कुरादयः ॥ कुर स्तेने ॥ कुरादे । १ । कुरादिमज्जत् स्वर्ते भि
 मत्पदी मयति । कचवाया गुणः । कचस्तु (म १ सू १) अगुणादयः ।
 कौरयति कौरयेत् कौरयतु अकौरयत् कौरयाज्ज्यार कौरयाज्ज्यार कौरयाम्यत्
 कौरयाज्ज्ये । मे (म १ सू ७) कौर्यात् कौरयिता कौरयिष्यति अकौर-
 यिष्यत् । मेरु द्विज (म १ सू १) अति कर्षी इत्य चववायाः (म १
 सू ८) कर्षोर्दीर्घः (म १ सू ९) अक्युत् । निरी संज्ञाने । नेतवति
 नवीतिवत् । निति स्तृत्वात् । १ । (म १ सू १२) निष्पति

ऋषोऽप्यत्र शीर्षः । अधिचिच्छत् । वृत्तदेभिर्वेति केचित् । चिच्छति । पीड
 मयवाहने । पीडयति ॥ आगमासमापदीपनीयमीळपीडां चोपधाया
 इत्यो ऊपरे श्री । २ । मपीपिच्छत्-अपिपीच्छत् । प्रय प्रप्याने । प्रययति ॥
 स्मृत्स्वरप्रययवस्त्वृष्ठां पूर्वस्यातोऽवृक्षपरे श्री । ३ । इत्यापवायः ।
 मययत् । प्रय प्रप्येते ॥ उपधाया अनुवर्णस्याङि अनु या वस्तव्यम् । ४ ।
 एतत्प्रययवाः । मपीपृषत् अपपृषत् । इव ज्ञानप्रापनयोर्मित् ॥ मितां
 इत्याः । ५ । मितां वातुनां वृत्तो मयति श्री परे । इपयति । चिम् चयने ।
 मित् ॥ चिस्तुरोर्जाघात् या । ६ । रातो श्री पुक् । ७ । ऋ मठदि
 मस्याऽऽद्यारस्य च पुमागो मयति श्री परे । चपयति-चययति । अर्च
 पूजयाम् । अर्चयति ॥ स्वरादे पर । ८ । स्वरादेर्जातो ऋतोऽवयोऽग्रि-
 वक्तुं सस्वरो विन्यसति । नदतः संघीवाद्यो न हि (म ६ मू १२) इति
 रेफस्य न हितम् । आर्चिचत् । छत् संशब्दे ॥ धातोऽपधाया अनुकारस्य
 ईकारादेशो वाच्यो विमत्पदै परे । ९ । कीर्तयति अधिकीर्यत् । गव
 संत्यजे । अक्षरान्तः । अक्षोपस्य स्थानिवत्तात् छद्दि । मययति ॥ अक्षौ
 पिनो नाङ्कार्यम् । १० । अजगच्छत् । जयमन्मोरङ्कार्यं वेति केचित् ।
 अजीमच्छत् । जय वाक्य्यवन्ने । जययति अचकमत् अचीकनत् । छन परि
 हृणे । छनयति ॥ जिनिमित्तस्वरादेशो द्वित्वे कर्तव्ये स्थानिवत् । ११ ।
 स्वरादे पर (सु ८) । मय्य याचने । अर्चयते आर्चयत् । संग्रामह मुदे ।
 असंसंममत् । मय्य दृष्टुपगते । आम्बयत् । अङ्ग अङ्ग परे छसने च ।
 आम्बयत् । ॥ इति वृत्तिविजिया ॥ २६ ॥

[illegible]

अम्बने । पुनाति पुनीते पुपाय अवतिष्ठ-अधीष्ट । ग्रह उपादाने । मां पुति
 च (म ३ सु १२) युष्पाति युष्पीत युष्पीते युष्पीतात् युष्पीत । युष्पु
 युष्पीतात् युष्पीताम् युष्पु ॥ इत्यादाव् ॥ ८ ॥ इत्यन्तरत्वादेर्नमत्त्वः
 मत्वर्थो भवति द्वौ परे । नामत्स्याभावः । युहाय अयुहात् अमाह अयुहे युहाय ।
 ईटो मयाम् (म १ सु १३९) इत् ई । मदीपीष्ट महीठा १ मदीप्यति
 अमदीप्यत् अमदीप्यत अमादीत् अमदीष्ट ॥ इति वयादिबुभुक्षप्राप्तिक्रिया ॥ ११ ॥

अथ परस्मैपदिन ॥ पुष्ट् पुष्टौ । पुष्पाति पुष्पीयात् । पुष्पात् पुष्पीतात्
 पुष्पीताम् पुष्पन्तु । पुषाय अपुष्पात् पुषीय पुष्पात् पोषिता पोषिष्यति अपो-
 शिष्यत् अपोषीत् । मुष स्तेवे । मुष्पाति मुषीय मुष्पात् मोषिता मोषिष्यति
 अमोषिष्यत् अमोषीत् । कृ विंसत्याम् । मुनाति कृषार कृमरत् कृम्व । स्त्रीर्वाय
 हरिषा हरिष्यति अहरिष्यत् अहारीत् । ण्य वयोहानी । मद्वाहितमसंमसरत् ।
 जीनाति जीनीयात् । जिष्पो जिष्यत् जिष्यु । जिष्पिष्य-जिष्पाय जीषात्
 क्वाता जप्स्यति अजप्स्यत् अजप्सीत् । का अवबोधने । जाजन्विषी (म ११
 सु १) जनाति जप्नो जप्तात् जप्तात् कावा अजाहीत् । छि ज्ञेयने । जिनाति
 जीतिष्ठ-जीराय च । १ । क्ली जिनाय जिन्वत् कृता-कृता अकलीत्
 अकलीत् । कन् कन्धने । क्नाति कन्ध मन्त्स्यति अमन्सीत् । मन्व विज्ञे-
 हने । ममाति । कुष्ट् जिष्कृषी । कुष्पाति कुषाय कुक्षेय कुष्पात् कोषिता
 अकोषीत् । अस मोजने । अनाति अनीयात् अनात् अनीतात् अनीतम्
 अमन्तु । अनाय अना अमिता आनीत् ॥ इति अथादिबु परस्मैपदि
 प्रक्रिया ॥ १४ ॥

अथ परस्मैपदिन ॥ बुह संमती ॥ वृणीते वृणीत वृणीताम् अनुवृणीत वमे
 वरिणीष्ट-वरीणीष्ट ॥ संयोगादिभ्युक्त्वत्तुष्टौ सिस्पोरात्मनेपदे इहा
 वाच्यः । १ । वृणीष्ट । का (म ३ सु ६) अवतिष्ठ-अवराष्ट अष्ट ।
 इत्यदि ॥ इति वयादिप्राप्तयेपदिप्रक्रिया ॥ १५ ॥ इति वयादिकरणा अवाद्यः ॥

अथ पुरात्प ॥ पुर स्तेये ॥ पुराषी ॥ १ । पुरावेर्नपात् स्वावे मि
 मत्वर्थो भवति । वयनात् गुणः । सवत् (म १ सु० १) अष्टपुरात्प ।
 चोरपति चोरयेत् चोरयत् अचोरयत् चोरयाचकार चोरयाम्बभूव चोरयामास
 चोरयाचक्रे । मे (म २ सु ७) चोर्वात् चोरयिता चोरयिष्यति अचोर-
 यिष्यत् । मेरु द्विष्ट (म २ सु ६) अग्नि क्ली ह्रस्व वयपापाः (म० २
 सु० ८) क्लीर्वात् (म २ सु ९) अष्टपुरात् । चिटी संज्ञाने । चेतवति
 मचीचिठत् । चिति स्मृत्याम् । इतिटी गुम् (म १ सु ६१) चिठवति

उपोमात्रा दीर्घः । अचिञ्चिन्तत् । चुपरेर्मिर्वेति केचित् । चिन्तति । पीड
 मयपत्ने । पीडयति ॥ आत्ममास्त्रमावर्षीपर्जावर्मावर्षीर्जा चोपधाया
 इस्वो कपरे औ । २ । अशीपिडत्-अपिशीडत् । मय प्रत्यये । प्रचपति ॥
 स्मृष्टरप्रमयस्रवस्त्वस्त्रुहा पूर्वस्यातोऽवकूपरे औ । ३ । इत्तापशाङ् ।
 अचमत् । पुत्र मयेने ॥ उपधाया अनुवर्णस्याङि अङ् वा वस्तव्यम् । ४ ।
 इत्तापमत्ताह । अशीपृषत् अचपयत् । इत्ता ज्ञानज्ञापनमोर्मि ॥ मिता
 इस्व । ५ । मिता धानुना इत्यौ मयति औ परे । इत्तापति । चिञ् चपने ।
 निङ् ॥ चिस्कुतोऽप्रादात्थं वा । ६ । रातो औ पुङ् । ७ । क मतावि-
 म्स्याऽऽङ्गरम्य च पुगागमो भवति औ परे । चपयति-चपयति । अच
 पुगापम् । अर्चयति ॥ स्वरादे पर । ८ । स्वरादेर्घातो षोऽवपतोऽङि-
 षत् सन्तरे किम्वति । नवरा संयोगादयो न हि (म ६ सू १२) इति
 रेफम्य न क्तिम् । आचिञ्चत् । ऊठ संशयै ॥ घातोऽपधाया अनुकारस्य
 ईकारादेशो घाच्यो भिमतपये परे । ९ । कीटपति अचिङ्कीटत् । मय
 संकपने । अकपयन्त । अङोपस्य स्पष्टिनत्वात् वृद्धिः । यचपति ॥ अङ्गो
 पिनो नाङ्कार्यम् । १० । अजगत् । कयमयोरङ्कार्यं चेति केचित् ।
 अजीमत् । कच वाक्यप्रकृत्ये । कचपति अचकयत् अचीकयत् । कच परि
 हने । कचपति ॥ धिनिमित्तस्वरान्देशो द्वित्वे कर्तव्ये स्वामिवत् । ११ ।
 स्वरादे षट् (सु ८) । अर्चद् वाचने । अर्चयते आर्चयत । संप्रामह मुद्दे ।
 अससंमामत । मय्य दृष्टपुषाते । आन्ववत् । अङ्ग अङ्ग परे कपने च ।
 आचकत् । ॥ इति चुपविप्रक्रिया ॥ २६ ॥

अय इमत्ता ॥ ॥ घातोऽप्रेरण । १ । प्रयोगकस्याप्राङ्मे घातोभि-
 प्रत्ययो भवति । कुर्वन्तं प्रेषति वा सु प्रयोगकः । कपयति कपयते अचीक-
 यत् । चपयति अशीकयत् । मयन्तं प्रेषति भावयति भावयते भावयन्वमूत् ॥
 अहस्रयो । २ । पूर्वस्योकारस्येत् पञ्चमशरङ्कारेणवर्णपरेषु परत् ॥ द्वि-
 निमित्तेऽङि । ३ । द्वित्वनिमित्तेऽङि अय आदेशो न द्वित्वे कर्तव्ये । अजीम-
 वत् । मुह् मौहने । मायपति अमीमयत् । यु मिञ्चने । अपीमयत् । व हाव्ये । अ-
 रिरवत् । हुन् उरने । अलीकयत् । जु मती । अजीकयत् ॥ अचतिशुणोति-
 इवतिमवतिश्रुतिरूपवर्तीनाम् । ४ । अङ्गस्यो पूर्वस्येत् वाऽङ्गपरे वा-
 राहुरे परे । अतिप्रवत् अमुल्यत् अतिप्रवत् अशुभयत् अविद्वत् अशुभयत् ॥
 हनो यत् । ५ । हन्तेवहादेशो भवति क्तिपति अङ्गजिते परतः । घातपति
 अजीकयत् । अङ्ग हातने ॥ हावे हात् । ६ । हावे हातादेशो भवति अगती
 औ परे । इत्तापति । गती शु हावपति । अङ्गहावत् । रातो औ पुङ् च (म
 २६ सू ०) दुहात् हावे । हावपति अरीकयत् पापयति अरीकयत् ॥ पुग

इत्येति शेषस्य मद्भुक्तम् । यत् चेदायम् ॥ मित्तं इत्यम् । १६ । धातुपाठे
 मित् इत्येति पठित्तानां धातुना इत्यो भवति औ परे । धट्यसि अमीधट् ।
 मन् इत्यम्भयट् । अयसि अमीभयम् । एवं पञ्चधाशतो हन् ॥
 जनीमृदुस्सुत्तुज्जोभ्यम् । १७ । पठग्रि मित् । जनयति अमीजनम् ।
 १८ । पणमनो । पुरत् । अरयति अमीजरत् । तसु हरपरीत्यो । असपाठ अ-
 भिक्रम् । रत्न रागे ॥ रत्नेर्त्तं मृगरमणेर्भ्ये मलोपो धाव्यम् । १८ ।
 रजयति मृदन् अमीरजम् । इम इम उष्यमने । इमयति अमीमम् । इमयति
 अमीमम् ॥ मानतेर्त्तं धा इत्यम् । १९ । इत्यम्भोचन । पठः जा-
 गति तन्व्यः प्रेरयतात इत्यति अभिजम् ॥ अयस्यष्टास्माच्च धा मित्
 । २० । अयस्ये । पठयति पालयति अभिजम् । मी इत्यम्भे । गट-
 यति गलायति अभिजम् । प्या दात्ते । आदे प्य क (म १ सु ६६)
 अयसि कयति अयसिजम् । ओरफयी इदौ ॥ स्यापो अकार स्यात्
 औ परे । २१ । स्फावयति अयस्यम् ॥ मियो औ धा पुगात्ते धाव्ये
 । २२ । मीयति मायति मायति अमीमम् । अमीमम् । अमीमम् ॥ अया
 पारमात्रे भिषक्तम् । स च द्विम् । २३ । इत्त गृह्णातीति इत्यति ॥
 इति अयस्यक्रिया ॥ १० ॥

अथ समप्रिया निरूप्यते ॥ ॥ इच्छापामारमनं स ॥ १ । धातोरेच्छापा-
 मने स प्रत्यये भवति सा चेत्यसम्मान्बनी द्विम् । मतिमुमिच्छति मुन्यति ।
 स धातु (म १ सु १) धातुत्वात्पठिवादि । अदे (म १ सु १४) ॥
 कु से । २ । उच्च आच इ तन्मात् कु । तत्पठित्तात्पठित्ताच्च मद्भुक्त्येव से
 परे इह न भवति ॥ मानिष्ठि से । ३ । इहृमिरे समस्ये परे गुणो न भवति ।
 तु प्रथमतरङ्गयोः ॥ मान्यस्तात्परस्य सस्य किञ्च धाव्यम् । ४ । अत
 इत् (म १ सु १२८) तन्मुमिच्छति त्रितीरिति अतितीर्त्तम् । तु
 कम् करने । कन्मुमिच्छति विधीरिति ॥ से दीर्घः । ५ । से परे पुत्रस्य दीर्घो
 भवति । पिम् चप्ये ॥ पिनेति सणादां किञ्च धा धाव्यम् । ६ ।
 विधीरिति विधापति । जि जये । सपरोक्षयोर्मिनि । (म १ सु १११) जे-
 तुमिच्छति जिगीरति । मु मिज्ये । मुप्यति । कुचत् पार्थे । ७ । से (म १ सु
 ३) कन्मुमिच्छति विपश्यति । धातुमिच्छति विपश्यति ॥ गौण प्रकृत्यया
 म्यच्च सात् । ८ । प्रकृतिपद्यपरीमभ्ये म्यपर्य मयानीमूत् । अथ सप्तस्ये तु
 वैपरीम्य म्भ्यपर्य मयानीमूत् । तेन चरतेन पिपक्षतीत्यत्र पठित्तात् पाठेन
 सक्त्यो न विच्यया । मुह् प्राणप्रयोगे । मत्तुमिच्छति मुमूर्ति । चोदत् (म १
 सु ७) तु पाठनपूरणयोः । पुप्यति ॥ कुरु इत्यम्भ तर्वाच्यम् । ८ । कुरु
 करने । तन्मुमिच्छति कुप्यति ॥ कद्विदमुच्यमिद्विस्वपिमच्यत् स वि
 द्वाच्यम् । ९ । कद्विद अमुविमाचने । दग्धिपति । विहृ ज्ञाने । विविदिपति ।

"तस्यगुणो यस्तद्व्य" । ७ । अर्पयति स्तस्यो नर (म २१ सू ८) ना-
 र्षिषत् । छा मतिनिवृत्तौ । स्वापयति ॥ तिष्ठतेरुपधाया इकारो वक्तव्योऽ
 हि परे । ८ । ततो द्वित्वम् । अतिष्ठित् ॥ पातेर्पुङ् । ९ । पमाभ्रसाम्ने-
 देभा युगाममो भगति औ परे । वापयति ॥ पिबतेरहि पूर्वस्येकारोपधा
 सोपी वक्तव्यो । १० । अपीप्सत् । शो तन्करणे । संध्यत्राणाम् (म १
 सू १११) सापयति अपीप्सत् । औ छेदने । अपीप्सत् । गोऽन्तर्गमि ।
 सापयति अपीप्सत् । द्वेभू स्पर्धापाम् ॥ द्वयतेरहि संप्रसारणं युगभावश्च
 वक्तव्यः । कृतसंप्रसारणस्य द्वयतेरहि क्रमादुपबुद्धौ वाच्ये । ११ ।
 अगूहयत् अगूहयत् अगूहयताम् । अगूह संयत्ने । अपयति अनिष्पत् । देम
 पन्तुसंताने । वापयति अवीतयत् ॥ पातेर्भा तुग्वक्तव्यः । १२ । पुत्रोऽ-
 पवाह । वापयति अपीपयत् । रभ रामस्ये । रभसा देवर्षयोः ॥ रभसमो
 स्वरे नाद्यपौ विना तुम्बाच्यः । १३ । रम्भयति अरम्भत् । तुम्भम्
 प्राप्ती । लम्भयति अलम्भत् ॥ मीम्भधूषोर्तुम्भ । १४ । मनवानुगतमी म-
 वति औ परे । मीम्भ तपन । मीम्भयति अपिमीपत् । भूम्भ कम्पने । भूनयति भू-
 भुनत् । स्मिह ईषद्वसने ॥ स्मयतेरपर्याय औ वाच्यम् । १५ । तिस्रा-
 वस्ये अस्मिन्वपत् । आति किम् तिस्रापयति अस्मिन्वपत् ॥ कहेर्मी पो वा
 वाच्यः । १६ । इह बीजजन्यनि प्रादुर्भावे च । रोहयति । रोपयति अरुहयत्
 अरुहयत् । छद्म सामर्थ्ये । छद्मो रो छ (म ० १ सू १९) कल्पयति ॥ उप-
 धाया अनुवर्जस्याहि अनु वा वक्तव्यः । १७ । हरत्तमपवाह । अपी-
 हयत् अचकयत् । हनु वर्तने । वर्तयति अवीहयत् अववर्तयत् । मृगून् मृगौ ।
 मार्जयति अमीमृगत् अम्मार्जत् ॥ इकावेर्मी पुङ् च । १८ । इक्षीमीना-
 मात्वं भवति औ परे । द्विस्त्रीटीकूपीदभायीनां पुत्रागमी भवति औ परे । इह अ-
 च्यमे । अध्यापयति अध्यापयत् ॥ अङ्गपरे औ इको गाङ् वा वक्तव्यः
 । १९ । अभ्यजीनयत् । कुङ्कीम् अभ्यनिमित्ते । कपयति अधिकयत् । निजवे ।
 नापयति अगीजयत् । ई लजापाम् । रूपयति अमिहयत् । ग्ही वरत्ने । ग्ही-
 पयति अविष्मिषत् । रीह क्षरणे रेषयति अरीरेषत् । मूयी पुर्मन्त्रे ॥ यवयो
 तंसे हकारे च छीपी वक्तव्यः । २० । श्लेषयति अनुश्लेषत् । स्पायी विजु-
 मने । एक् स्मापयति तमन्त्र मेरयति स्मापयति अविस्मयत् । लीह सेवने ॥
 छीपतेर्छावात्वं वा । २१ । विहापयति ॥ छीछी पुङ् वक्तव्यः । २२ ।
 विछेपयति । म्छीछिषत् व्यछीछयत् ॥ छीछोर्मीक्रमादुपबुद्धौ वा । २३ ।
 विछीनयति म्छीछिषत् । छा महने । छपयति अछीछयत् । लाङ्गयति अछीछ-
 यत् अछीछयताम् ॥ न रिताः । २४ । चकारितोऽनेकपरस्व सासयाहि चर्त-
 क्यम् न भवति । ईच्छ भती । वीकयति अनुवीकयत् । दुयाभू पाष्मागाम् । पाचयति
 भयपाचयत् । स्मृ अनुमिष्टी । सासयति अक्षसासयत् । इतिहा पुर्मती । इतिषयति
 अरदयित् अरदयित्ताम् । पुन ईच्छने ॥ पुषेर्मी या वीथो वक्तव्यः । २५ ।

इत्यपि होयति मन्त्रुषत् । अन् चोद्यापाम् ॥ मिता इत्यम् । २६ । वातुपठे
मिथ इत्येवं पठितानां वातुनां इत्यो मयति औ परे । घटयति अजीवत् ।
अथ दुःखमयचलनयोः । व्यपयति अजीम्यत् । एवं पञ्चपञ्चाशतो रूपम् ॥
अनीमपुष्टमुरजोऽममत्वात् । २७ । एतेऽपि मिथ । जनयति अजीजनत् ।
कुपु कर्षयानी । नुरत् । अरयति अजीजरत् । कसु इत्यजीत्यो । कसयति अ-
पिज्जत् । रत्न रात्रे ॥ रत्नेऽर्थे मृगरमयेऽर्थे नष्टोपा वाच्यः । २८ ।
रजयति मृगम् अजीरजत् । हाम हम सप्तमने । हामयति अशीमम् सप्तमति
अशीरम् ॥ जानातेऽर्थे वा इत्यम् । २९ । हाऽप्योचने । एकं जा-
नाति हम्नः प्रेरयतीति हपयति अजिह्वत् ॥ क्वचल्लम्नाश्च वा मिथ
। ३० । ज्वल शीतो । ज्वलयति ज्वालयति अजिज्वलत् । गृहे हर्षयते । गृह-
यति गृहयति अजिगृहत् । ज्वा ज्ञाते । ज्ञाते ज्ञाः क्त्वा (प्र १ सू ६६)
ज्वायति ज्ञायति असिज्जत् । ओस्कायी इत्यो ॥ स्कायो वकारः स्वात्
इति परे । ३१ । स्काययति अपिस्कायत् ॥ भिषी औ वा धुगात्वे वाच्ये
। ३२ । मीययति मापयति माययति अमीमयत् अमीमयत् अमीमयत् ॥ व्या
पारमात्रे त्रिर्बलम् स च इति । ३३ । इत्तं युक्तातीति हुक्यति ॥
इति व्यप्यप्रक्रिया ॥ २० ॥

अथ समप्रक्रिया निरूप्यते ॥ ॥ इच्छावासात्मनः सः । १ । आनोतिच्छाया-
मर्मे सः मत्स्यो मयति सा येत्यसम्बन्धिनां द्विधः । भित्तुमिच्छति कुम्पति ।
स वातु (प्र १ सू १) वातुत्वादृष्टिवादि । अरे (प्र १ सू १४) ॥
धुं से । २ । उच्च आच इत्यम् । उच्चयति उच्चयति अजिज्वलत् । उच्चयति उच्चयति अजिज्वलत् ।
परे इदं न मयति ॥ नामिति से । ३ । इदमिति समस्ये परे कुप्ये न मयति ।
तु मन्त्रवद्वयोः ॥ नाम्यस्तात्परस्य सस्य कित्त्वं वाच्यम् । ४ । कत्
इत् (प्र १ सू ११४) कत्तुमिच्छति वितीर्षति अतितीर्षति । इ
हम् कर्तने । कर्तुमिच्छति वितीर्षति ॥ से दीर्घः । ५ । से परं पूर्वस्य शीतो
मयति । भिम् चयने ॥ भिमीत् सणादीं कित्त्वं वा वाच्यम् । ६ ।
वितीर्षति वितीर्षति । वि जये । सपरोक्षयोर्मि । (प्र १ सू १११) वि-
तुमिच्छति जिगीषति । यु मिज्जये । युपयति । कुपयत् वाके । य. से (प्र २ सू
३) कुपुमिच्छति पिपयति । पातुमिच्छति पिपासति ॥ गीणः प्रकृत्यर्थोऽ-
म्यथ स्वात् । ७ । प्रकृतिप्रत्यययोर्मध्ये मन्त्रयार्थः प्रवानीभूतः । अत्र समस्ये तु
वैपरीत्यं प्रकृत्यर्थः प्रवानीभूतः । तेन कर्तव्यं विपरीतस्य वतीपायाः पात्रेन
सक्त्यो न विपयता । मृह प्राणप्रयोगे । मृहमिच्छति मृहयति । पोहत् (प्र ७
सू ७) पु पाहन्प्राणयोः । पुपूषति ॥ पुह इत्यस्य कर्त्तव्यम् । ८ । पुह
वात्रे । वितुमिच्छति पुपूषति ॥ क्वचित्सुपमद्विस्वपिमच्छत् सः कि-
दाच्यः । ९ । वित् अमुनिमाचने । वदति । विहृ ज्ञाते । विप्रतिपति ।

न्तस्वगुणो वक्तव्यः । ७ । अर्पयति स्यारोः वर (प्र २९ सू ८) मा-
 र्पित् । हा गणितित्तौ । स्यापयति ॥ तिष्ठतेरुपधाया इकारो वक्तव्यः
 ङि परे । ८ । ततो वित्तम् । अतिष्ठित् ॥ पदिर्पुङ् । ९ । पाप्माप्यो-
 वेमां युगागमो भवति औ परे । पापयति ॥ पिततेरङि पूर्वस्वैकारोपधा
 सोपो वक्तव्यः । १० । अपीप्सत् । शो तनूकरणे । संव्यपराधामा (प्र १
 सू १९१) आपयति असीपयत् । औ छन्दे । असीपयत् । गोऽन्तकर्मणि
 सापयति असौपयत् । हेम् स्पर्धायाम् ॥ ह्यतेरङि संप्रसारणं युगभाबम्
 वक्तव्यः । कृतसंप्रसारणस्य ह्यतेरङि क्रमाद्गुणवृद्धौ वाच्ये । ११ ।
 अगुहात् अगुहत् अगुहताम् । व्येभ् सवरणे । व्येभ्यति अविभ्यत् । वेभ्
 तन्तुसंज्ञाने । वम्पयति अवीवयत् ॥ पातेर्छां मृगवक्तव्यः । १२ । पुणोऽ
 पवाह । पाहयति अपीपयत् । रम रामस्ये । रमतो वेगहस्यो ॥ रमछभौ
 स्वरे गाद्यपो विना मृम्वाच्यः । १३ । रम्पयति अररम्पत् । रुछम्
 माहौ । लम्पयति अलळम्पत् ॥ मीछभूजोर्मुङ् । १४ । वन्योर्नुवागमो भ-
 वति औ परे । मीछ् छन्दे । मीजयति अविमीजत् । भूम् कम्पने । भून्मति अह-
 पुत् । स्मिह ईषद्वलने ॥ स्मयतेरुत्थात्वं औ वक्तव्यः । १५ । वैला-
 पयते अतिप्यपत् । आति किम् विस्मापयति अतिप्यपत् ॥ कहेर्छां पौ वा
 वाच्यः । १६ । बह बीजजम्पनि प्राबुर्भवे च । रोहयति । रोपयति अरुह्यत्
 अरुह्यत् । छर् छामर्थ्ये । छरो रो ल (प्र ० ९ सू १९) कत्पयति ॥ छ
 थाया मृगवर्जस्याङि छु वा वक्तव्यः । १७ । हरत्तमपवाह । अवी-
 हयत् अवचक्षत् । वृत्तु वर्तने । वर्तयति अवीवयत् अववर्तयत् । मृज् मृज्जौ ।
 मर्जयति अमौमृजत् अम्मार्जत् ॥ इकावेर्छां पुङ् च । १८ । इहकीजीना-
 मतवं मरति औ परे । ह्रींछीतीन्प्रीरमायीनां युगागमो भवति औ परे । इह अ-
 प्यवने । अप्पपयति अप्पापयत् ॥ अहपरे औ इको गाह वा वक्तव्यः
 । १९ । अत्तजीयत् । कुलीम् प्रम्पविभिन्ने । कापयति अविक्पयत् । जिजवे ।
 जापयति अजीजयत् । ह्रीं अमायाम् । ह्रेपयति अजिह्वयत् । व्यी वरधे । व्ये-
 पयति अविम्वयत् । रीह सरणे रेपयति अरीरिपत् । मृयी दुर्गन्धे ॥ ध्रय्यो
 र्भस्ते इकारे च औपो वक्तव्यः । २० । प्रेपयति अमुक्पयत् । एपाट्टि वि-
 पने । एक् स्मापयति तमप्य मेरयति स्मापयति अविस्मयत् । छीक् छेपने ॥
 छीयतेर्भावारवं वा । २१ । विहपयति ॥ छीसी पुङ् वक्तव्यः । २२ ।
 विहोपयति । व्यसीतिपत् व्यसीकपत् ॥ छीसीर्छां क्रमाद्गुणवृद्धौ वा । २३ ।
 विहीनयति अम्वीहयत् । का मृहने । कापयति अवीकपत् । लाक्यति अलील-
 कत् अलीलकताम् ॥ न रिता । २४ । काकारोऽनेकस्वरस्य शासयादि तत्तं
 कार्यं न भवति । होह नतो । होकयति अनुहोयत् । हुयान् यात्मायाय । माचयति
 अययाचत् । हासु अनुमिष्टौ । हासयति अक्सायत् । श्रिजा पुर्नती । श्रिदयति
 अरश्रित् अरश्रिताम् । पुन वेहने ॥ पुनेर्छां वा वीथौ वक्तव्यः । २५ ।

[illegible]

अथ समष्टिषु निरूप्यते ॥ ३ इच्छायामात्मनः स ॥ १ ॥ आधेतिष्ठाना-
मर्थं स मत्पयो भवति सा चेत्यसम्बन्धेना हि ॥ भवितुमिच्छति भुवति ।
स वापु (म १ सु १) वस्तुत्वावृत्तिवति । अथ (म १ सु १४) ॥
सु ॥ २ ॥ इह मात्र इ तन्मात्र सु । तदर्थान्तरार्थान्तराच्च महद्युद्धेभ्य सं
परे इ न भवति ॥ मानिष्टि सु ॥ ३ ॥ इह गतिरेव सत्ये परे भुवो न भवति ।
तु प्रवक्तव्योः ॥ आभ्यस्त्यापरेत्यस्य सत्यं किन्तु वाच्यम् । ४ ॥ अत
इ (म १ म १३८) वस्तुमिच्छति विधीयति अतिधीयति । इ
हम् वरने । कर्तुमिच्छति विधीयति ॥ हे वीर्य ॥ ५ ॥ स परे पूर्वम्य सेवो
भवति । विम्वचयेन ॥ विम्वोते सणात्री किन्तु वा वाच्यम् । ६ ।
विधीयति विधीयति । जि जये । सपरोक्षयोर्मेनि । (म १ सु १११) ऐ-
हमिच्छति जिमीयते । सु मिमये । सुमति । सुवचन् पाक । ७ ॥ सु (म २ सु
१) वस्तुमिच्छति विधीयति । वातुमिच्छति विधीयति ॥ गौणा प्रकृत्ययोऽ
म्यम स्यात् । ८ ॥ मङ्गतिप्रत्ययबीज्ये प्रत्ययार्थः प्रवानीमुत् । अत्र सत्ये तु
वेदोऽथ महत्त्व- प्रवानीमुत् । तेन चोदेन विपक्षधीयत् तृतीयाया वारेन
संस्थो न तिष्ठया । मृद् मान्त्याय । मनुमिच्छति सुमति । पोस् (म २
सु २) तु वास्तवप्रत्ययोः । सुमति ॥ वृद्ध इत्यम्य वर्याय ॥ ८ ॥ वृद्ध
वरने । वस्तुमिच्छति वृद्धति ॥ वृद्धिद्वयमुपग्रहिष्यपिमच्छ स कि
दाय्य ॥ ९ ॥ वरि वसतिमाचन । वरि वति । विद्व इत्ये । विद्वि वति ।

न्तस्वगुणो वक्तव्यः । ७ । अर्पयति स्यारोः पर (म ११ सु ८) आ-
 र्षित् । छा गतिनिवृत्तौ । स्थापयति ॥ तिष्ठतेक्यधाया इकारो वक्तव्यो
 हि परे । ८ । ततो हिलम् । अतिष्ठित् ॥ पादेयुक् । ९ । शतम्भस्यै-
 वेष्वा मुनागमो मयति औ परे । पापयति ॥ पिबतेरहि पूर्वस्यैकारोपधा
 छोपो वक्तव्यः । १० । अशीष्यत् । शो तनुकरने । संध्यपराभासा (म १
 सु १११) शाययति अशीष्यत् । छो छेदने । अशीष्यत् । पोऽन्तर्कर्मणि
 शाययति अशीष्यत् । द्वेभू लबापाम् ॥ इयतेरहि खमसारणे युगभाष्य
 वक्तव्यः । कृतखमसारणस्य इयतेरहि क्रमाद्भुवर्ध्या वाच्ये । ११ ।
 अनुहन्त अनुहन्त अनुहन्ताम् । व्येभू सत्रणे । व्यययति अविध्यत् । वेभू
 ल्पुसंताने । शाययति अशीष्यत् ॥ पातेर्धौ युगवक्तव्यः । १२ । युकोऽ-
 पवाद । पादयति अशीष्यत् । रम रामस्ये । रमतो वेवर्धये ॥ रमछमो
 स्वरे गाद्यपो विमा लुम्बाच्यः । १३ । रम्भयति अरम्भ्यत् । रुहन्
 माती । लम्भयति अलम्भ्यत् ॥ ग्रीष्मपूर्वाह्णम् । १४ । अनबोर्नुनामो म-
 वति औ परे । ग्रीष्म तर्पणे । ग्रीष्मयति अग्रीष्म्यत् । हृष्म कम्पने । हूनयति अहू-
 न्यत् । स्मिह ईषद्वसने ॥ स्मयतेग्रपारख औ वाच्यम् । १५ । विस्मा
 यन्ते असिम्भयत । आति किम् विस्मापयति असिम्भ्यत् ॥ ठहेर्धौ वा वा
 वाच्यः । १६ । वृह बीजजन्मनि प्राकुर्मन्त्रि च । रोहयति । रोहयति अरुह्यत्
 अरुह्यत् । हूष सामर्थ्य । हूषो रो ठ (म १ सु १९) कल्पयति ॥ उप-
 धाया अनुवर्धस्याकि भु वा वक्तव्यः । १७ । इरत्तमपवाद । अवी-
 ह्यत् अचक्षत् । वृत्त वर्तने । वर्तयति अवीह्यत् अववर्तत् । मृगूह सुद्धौ ।
 मार्जयति अमीमृज्यत् अममार्ज्यत् ॥ इकावेर्धौ पुष् च । १८ । इक्षीजीना-
 मात्वं मयति आ परे । ह्रीन्वीरिणीयमाम्पीनां युगाममो मयति औ परे । इह अ-
 च्ययने । अध्यापयति अध्यापयत् ॥ अहूपरे औ इको गाह वा वक्तव्यः
 । १९ । अध्यापीयत् । बुकीम् शब्दविभक्तये । कापयति अविक्कयत् । निक्कये ।
 जापयति अजीजयत् । द्वि कबापाम् । द्वेपयति अनिद्रियत् । छी वरने । छे-
 पयति अविच्छिद्यत् । रीह स्रवणे रेपयति अरीरेयत् । कूपी दुर्गन्धे ॥ यद्यपो-
 र्वसे इकारे च छोपो वक्तव्यः । २० । लोपयति अनुलुपयत् । लपस्य विजु-
 मने । एक स्मायति लम्भ्य मेरयति स्मापयति अविक्कयत् । लोह सेप्ते ॥
 छोपतेर्जाबात्वं वा । २१ । विक्कययति ॥ लोहोऽपुग वक्तव्यः । २२ ।
 विक्कययति । व्यकीकयत् व्यकीकयत् ॥ लोहोर्धौ क्रमात्पुगलुकी वा । २३ ।
 विक्कीययति व्यकीकयत् । का मृहने । कापयति अकीकयत् । लाक्यति मलीक-
 यत् अकीकयत् ॥ म रित्तः । २४ । लकारोऽन्तेकस्वरस्य सासआदिबलं
 बार्धन मयति । लोह लोहौ । लोहयति अनुलोह्यत् । लुसायु साप्यपायः । जापयति
 अयपयत् । शासु अनुसिद्धौ । शासयति अकसायत् । शिजा दुर्मती । शिजयति
 अशजिद्यत् अशजिद्यत् । दुष वेदने ॥ दुषेर्धौ वा वीर्धौ वक्तव्यः । २५ ।

इत्यपि बोध्यते बहुवचः । अन्तेष्टायाम् ॥ मितां इत्यम् ॥ २६ ॥ धातुपठे
मिथ इत्येवं पठितानां धातूनां इत्यो मयति औ परे । यद्यपि अजीघट्य ।
मथ इत्यमप्यलनयो । इत्यपि अजीघट्य । एवं पञ्चपञ्चाशतो रूपम् ॥
अनीगुपुस्तुरञ्जोभ्रमन्ताम् ॥ २७ ॥ पठन्ति मिथ । जनयति अजीगनत् ।
तु अपधानी । गुरत् । अत्यति अजीगत् । तम् इत्यलनयो । तस्यपि अ-
पिठत् । रथ एवे ॥ रञ्जोर्गो मृगरमणेर्गो मञ्जोपा वाच्यः ॥ २८ ॥
रज्यति मृगत् अजीरजत् । रम रम अप्रममे । रमयति अजीरमत् रमयति
अजीरम् ॥ जानातेर्गो वा इत्यम् ॥ २९ ॥ ज्ञाऽप्योचने । एकः जा
नाति इत्यम् मेरयतीति इत्यपि अजिज्ञत् ॥ ज्वलन्ताम्नाम् वा मिथ
॥ १ ॥ पठ् वीठी । पठयति प्याठयति अजिप्यत् । छिं इत्ये । रठ-
यति पठयति अजिप्यत् । प्या शत्ये । पाठे प्यः छः (म १ सू ६६)
आयति अपयति अजिप्यत् । ओस्फपी इहो ॥ स्फापो वकारः स्यात्
औ परे ॥ ३१ ॥ स्फारयति अजिप्यत् ॥ मिषो र्गो वा पुगात्वे वाच्ये
॥ ३२ ॥ मीषयति मापयति मापयति अजीमिषत् अजीमपत् अजीमपत् ॥ म्या-
पारमादिभिर्धन्यम् स च द्विद् ॥ ३३ ॥ इत्त एवातीति इत्यपि ॥
इति व्यस्तप्रक्रिया ॥ ३४ ॥

अथ समक्रिया निकृष्टे ॥ इच्छायामात्मनः स ॥ १ ॥ धातोरिच्छा-
मयं स प्रत्ययो भवति ता इत्यस्यसम्बन्धिका द्विद् । मतिमुच्छति मुच्छति ।
स धातुः (म १ सू १) धातुत्वावस्थिवादि । अदे (म १ सू १४) ॥
धुः से । २ ॥ इच्छायात्तु इच्छायात्तु । इच्छायात्तु इच्छायात्तु । इच्छायात्तु
परे इत्त न भवति ॥ मानिदि से । ३ ॥ इच्छिते समस्ये परे गुणो न भवति ।
तु इच्छनतरण्यो ॥ नाम्यस्तात्परस्य सस्य द्विद्वं वाच्यम् । ४ ॥ अत्त
इत्त (म १ सू १३८) ततिमुच्छति त्रितीर्यति अतितीर्यत् । इ
कम् करने । ततिमुच्छति त्रितीर्यति ॥ से दीर्य ॥ ५ ॥ से परे पूर्वस्य वीथी
भवति । धिम् वपने ॥ धिमोत् सणादौ द्विद्वं वा वाच्यम् । ६ ॥
विद्योति विद्योति । त्रि ज्ये । सपरोक्षयोर्गो ॥ (म १ सू १११) ज्ये-
तुमिच्छति त्रितीर्यति । मु मिथने । मुपयति । मुपयत् वाक् । य से (म १ सू
३) मुमिच्छति त्रितीर्यति । धातुमिच्छति विपासति ॥ गौणः प्रकृत्यधा-
न्यत् स्यात् ॥ ७ ॥ मृद्विपयमयोर्मध्ये मय्यार्थः मयानीभूत् । अत्र समस्ये तु
वैरपीत्यं मय्यार्थः मयानीभूत् । तेन काष्ठेन विपयतीत्यत्र दृष्टीयमा वाकेन
संज्ञो न निश्चया । मृद् माणस्याये । मृद्विपयति मुपयति । पोत्त (म ७
सू ७) तु वाच्यपूरण्यो । मुपयति ॥ मृद् इत्यस्य वयार्थः । ८ ॥ मृ-
द्वने । ततिमुच्छति मुपयति ॥ मृद्विपयत्तु मय्यार्थः स कि
वाच्यः । ९ ॥ वीर्य अहविमाच्यं । द्यविपति । त्रिद् दाने । त्रिद्विपति ।

मुष रतेवे । मुपुतिषति । मृष कषादिनि । हो ङ (वृ १ प्र० १ सू ११) भारिणात्
 (वृ १ प्र० १ सू ७) षडो ङ से (म १ सू ११६) षत् । हा । रते
 मिच्छति मिच्छति । मुपुत्सति । मृष शीप्सापाम् ॥ कुगुहमृषस्मिह
 अस्वशुद्धिस्मिह स्वस्वेह षत्कथम् । १० । पिपुच्छति । करिषुमिच्छति
 चिकरिषति । निगारिषति निगळिषति दिहरिषति दिहरिषति सिप्यमिषति । सप्ये
 षत् (म १ सू ८) अभिजिषति अभिजिषते अरिषति । अर मङ्गले ।
 सिस्सपो (म ४ सू ४) इति यसावे ॥ । सस्तोऽमपि (म १ सू १११)
 अनुमिच्छति निपत्सति ॥ इन्तीका सौ पिह । ११ । इन्तीगोर्भासो से
 निम्नति । इन् दिशान्तो । शिन्मः पूर्वस्य इसादि षेष् (म १ सू ५७)
 पुत्रोऽसु (म १ सू ६४) शपानां णञ्चपा । (म १ सू ६९) ष
 से (म २ सू ३) इनो मे (वृ १ प्र० १ सू २०) अत षत्कथम्
 (म १ सू ७५) मन्वादिषते षत् (वृ १ प्र० ४ सू २४) ष
 पाह् (म १ सू १) अष (म १ सू १) भि (म १ सू १)
 इन्मिच्छति निगळति ॥ इह से गम् छाष्यम् । १२ । अन्तेपुमि-
 च्छति अभिजिनांसते ॥ गमे से इहृष्यम् । १३ । मन्मिच्छति निमि-
 षति । इस्से । १४ । अन्तिषाचारभूषमृषहृषतमिर्माभाप्यन्ते इहिसात्तौ
 स्वरस्य से षे इसाद्यौ भवति पूर्वस्य ङ ङे । विस्सति । विस्सति । स्कोट-
 योऽ (वृ १ प्र० १ सू ७०) षत् षपा (वृ १ प्र० ४ सू १८)
 रिप्सति स्मिप्सति स्मिप्सते विस्सते ॥ षत्ते वेह । १५ । विस्सति विपतिषति ।
 इदपि इस्पूर्वकोपी न भवति । मीम् दिशापाम् । कुमिञ् षत्ते । मिस्सति ।
 माह् माने । मेह शोभने । मीत्सते । राह् संसिद्धी । रिस्सति ॥ आप्रीतेयी ।
 । १६ । आप्रीतेयकारस्यैकारो भवति से षे पूर्वस्य ङ ङे । आप्य व्याप्तौ ।
 ईप्सते ॥ अहोरनापो षा । १७ । अहोरिच्छामां सत्त्वाने वा अनाम प्रत्यये
 भवति । अज्ञायति अग्निदीपति ॥ पततनव रिहृष्यम् से वा इहृष्यम् ।
 । १८ । तिष्ठतिषति तिष्ठति ॥ तमे से वा दीर्घः । १९ । तिष्ठतिषति
 विरिदिषति विरिदिषति ॥ वैदिस्से दीर्घता ङ । २० । वमिष्ठप्योर्भा
 त्वोर्भा इह भवति सम्प्रत्यये षे । म्मानेह षा किय् । अन्तोर्दिमिष्ठप्योर्भासो
 सानुस्वारस्य स्वरस्य इस् भवति इकारस्य दीर्घता वमिष्ठप्योर्भास्य वा दीर्घता ।
 ङकारात्पूर्वस्य ङे । वमिष्ठप्योर्भा । आप्यम् वमिष्ठप्योर्भासति दिहमिष्ठति ।
 शिन्मः । ह्म् । आदिष्यमापाम् (वृ १ प्र० १ सू ७) षत्ते षपा शसापाम्
 (वृ १ प्र० ४ सू १८) स्कोटादीन् (वृ १ प्र० १ सू ७) वा
 दीर्घता । शीप्सति मिप्सति । शीप्सादीन् । इच्छामाया मन्वाः सः (म १ सू १
 १) दिह्य (म १ सू २८) इह्य (म १ सू ३१) पूर्वस्य इसादि
 षेष् (म १ सू ५७) षत्ते (म १ सू ३) वा इहृष्यम् (म १ सू
 ११) षत् (वृ १ प्र० १ सू ९) शरादीन् (वृ १ प्र० ३ सू ४)

अस्म । स वाहुः (म १ सू १) तिप् । अप् (म १ सू १) भवे
(म १ सू १४) आत्मनः आगमिगुमिच्छतीति निष्ठापयितुं । कये । नि-
ष्ठापि स इति स्थिते । सत्त्वं इत् सू तस्य शीर्षता । पूर्वस्य लोपः । अ (म २
सू ७) स्वरूपयोश्च (म १ म ९ सू ७०) शीप्सति । उपज्ञानज्ञापनयोः ।
मिमांसितुं । मितां हुस्व (म २६ सू १) मिमांसयितुं शीप्सति ॥
इति रुप्रक्रिया ॥ २ ॥

अप यङ्प्रक्रिया निरूप्यते ॥ अतिशये इत्सार्वभौमं द्विच । १ ।
इतिरेकस्वरूपस्तोर्ध्वव्येऽप्ये यङ् प्रत्ययो भवति तस्मिन्सति वातोर्ध्वम् ॥
यङि । २ । यङि सति कुङि च पूर्वस्य नापनो गुणो भवति । सवाहुः (म
१ सू १) इतिवाहानेपङ्म् । अप् (म १ सू १) अतिशयेन भव-
तीति बोभूयः बोभूयेः बोभूयताम् अनोभूयत बोभूयाचरे बोभूयिषीष्ट बोभूयिता
बोभूयिष्यते अनोभूयिष्यत अनोभूयिष्ट । बोभूयते ॥ अनपि च इत्सात् । ३ ।
इत्सात्तरस्व यङो लुग्नभवति अनपि विषये ॥ घातार्थशब्दोपनिमित्ते आर्यघा-
तार्थे परे तन्निमित्तेऽसमाभनानिमित्ता गुणबुद्धी न वाच्ये । ४ । बोभू-
याचरे । सुह वैषिमे । मोभूयते । छिह मास्वाहने । छेलिभूयते । हु शानाहनयोः ।
जोहूयते । निह शाने । वैविष्यते ॥ आत् । ५ । यङि कुङि च सति पूर्वस्य
अकारस्य आकारो भवति अकिति । वाच्यते । यठ व्यक्तार्था भवि । वाप-
यते ॥ सूचिसूचिसूच्यत्वात्पञ्चोर्ध्वम्यो यङ् वाच्यः । ६ । सेत्
यते सेत्स्यते माम्भूयते । गङ्गार्थकौटिष्य एव यङ् । पृथगे पर (म २६
सू ८) अट मत्तौ । यङ्सहितस्य द्वितम् । अज्ज व्य इति स्थिते । पूर्वस्य
इत्सारे शेष (म १ सू ५०) आत् (म २९ सू ५) इति पूर्वस्यत्वम्
कुटिष्ठ अटतीति अटय्यते अटयत्तक अटयिषीष्ट । व्रज गतौ । कुटिष्ठ
व्रजतीति वाज्रय्यते । अज्ज मोजनं । अज्ञास्यते । कर्तुञ् आच्छादने कर्तुम्यते ।
नदगः सरोवाहयो द्विर् (म ६ सू १२) गुणोर्ध्वम्योगाद्यो (म १
सू ११) ॥ यकारपरस्य रेफस्य द्विर्ध्वं वाच्यम् । ७ । अटयते ॥
सुपसङ्खरजपजमङ्गङ्गणगुभ्यो आत्तर्ध्वगङ्गापामिष यङ् । ८ ।
गङ्गिते कुम्पतीति लोभूयते । सात्तयते ॥ अमजपौ लुक् । ९ । अमात्तस्य
अपातीनां च पूर्वस्य गुणागमो भवति यङि कुङि च सति ।
जप् जप् इह इप् भङ्ग् एते जज्ञाप । जङ्ग्यते वङ्ग्यते । अमसेऽ-
प्नुस्वात् । आसेमिना आसेमौ निर्दिश्यते । यङ्यते । जग गये । जङ्ग्यते ।
तङ्ग्यते । जज गामे । जज्जति । जङ्ग्यते । जज्ज गामिनामे । जजतीति
जङ्ग्यते । इह मज्जीकरणे । जङ्ग्यते । नी लोपः (म १ सू ६) इत्
इते । जङ्ग्यते । जङ्गतीति जङ्ग्यते । जङ् वापनपङ्गनयोः ॥ अटयत्तलोप
आत्स्य । १० । अनयोर्वङि कुङि च सति पूर्वस्य गुणागमो भवति पूर्वात्तस्य

[illegible][illegible]

१५ । ३ । ३ । द्विकृतस्य पिति सार्धवातुके स्वरेऽपि नोपधाम्ना गुणः । बो-
 मुनेति-बोमोनि अमोमुनीत् अमोमोक् वावरीति-वावति जायतेति-जायति ॥
 कृत्कारान्ताग्रामाभ्युपपत्तौ न पदस्युक्तिश्च सति पूर्यस्य रुक्तरिक्
 टीक आगमा वक्तव्याः । ४ । २ (प्र १ सू ८९) कुट्टम् करणे । च-
 रतेति-चरिकरीते चरीकरीति । चरतेति-चरिकरति-चरीकति चरति-चरिचर-
 चरीकृतः चरते-चरिकते-चरीकति अचरतेति-अचरकरीत् अचरीकरीत्
 चरतेति-चरिचरीते-चरीचरीति । चरति-चरिचरति-चरीचरति । अचर-
 ति-अचरिचरीत्-अचरीचरीत् ॥ राखन्त्य । ५ । रेफनुसरस्य स-
 नैव होरो भवत्यस्य । अचरते-अचरेरत्-अचरीयत् । अचनुजम्-अचरिचुजम्
 मचरीचुजम् । चरतेचकार-चरेवरीचकार-चरीचरीचकार । चरीचरति
 स्तोत्रम् । नो होव (प्र १ सू ९) वनीयत् वनीयति । जहमीति
 जहन्ति । होवस्तदुक्तवत् (प्र ४ सू ७) जहत् गमी स्वरे (प्र १
 सू १ ७) जहन्ति । जहन्ति-जहन्ति-जहन्ति । जहति-जहति-जहति । जह-
 मीति ॥ हो हो पातो । ६ । धातोमवाप्त्य नकरो भवति स्मे परन्ते
 दस्योश्च । जहन्ति जहन्ति जहन्ति ॥ द्विकृतस्य हन्ते कृत्स्नं वाच्यम्
 । ७ । जहन्तीति जहन्ति जहन्ति । जहति-जहति-जहति । जहति-जहति-जहति ।
 एवं शब्देभ्यः । शवेति-शवाति श्वः शवति शवत् शवेयत् अशवात् । एवं
 मट । शवति-शवाति शवः शवति । शवेयत् अशवात् अशवात् अशवत् ।
 कञ् । शवति श्वः । शिरीस्तु शवति शरीत शरीति शवायत् अशवात् ।
 जहते कृत्स्नं हीनो वेति केचित् । जहति ॥ ८ इति मधुसूदनाश्रया ॥ ३ ॥

अथ ग्रामपातुमीकया ॥ नास्तौ य ई वास्या ॥ नाम्न इच्छाम्ये यः
मत्स्यो भवति तत्तन्निषेधे वाकारस्य ईकारः ॥ आत्मन पुत्रमिच्छतीति पुत्री
येति । पुत्रीयेर पुत्रीयसु अपुत्रीयसु इत्यादि ॥ यादौ वरपथे श्रीकारौकार
बोत्वावौ वक्तव्यौ । २ । आमिच्छतीति अम्यति । नाभिमिच्छतीति नाभ्यति ।
तद्यति मयति । पुप्यति । अम्यति । मनीयति ॥ काम्यश्च । ३ । पुत्रमि-
च्छति पुत्रकाम्यति अम्यामकार ॥ यकारस्यानपि वा छौपो वाच्यः । ४ ।
नानिच्छत्त गम्यात् यमिच्छतामिच्छता । अम्यमिच्छत्त अमनीत् अममिच्छाम्-अमग्नि-
हम् अदमिषु अमवपुः । यम्यत्त नमिच्छतामिच्छता अनामीत् अनानीत् ॥
इत्यादिभिरस्य छौपो ये । ५ । मार्गीयेति वाच्यति ॥ इत्याद्यस्य छौपो
नाभ्यति । ६ । अमिच्छिन्न अमिच्छिता ॥ आम्नाभ्ययाम्या यौ म । ७ ।
विमिच्छति इमिच्छति स्मिच्छति ॥ कुरन्ते च । ८ । नात्रः करणेऽप्ये म
नपथे मयति । कम् ई परोतीति कण्वयति नयस्यति तपरयति त्रिवस्यति ।
इन्द्रः पुत्रवत् इत्यर्थः ॥ क्षीरकवण्णपीस्तृष्णायां य सुहृत् । ९ । क्षीर

[illegible][illegible]

२८ । आहो घोनास्यबिहरणे । ६ । आहपूर्वाहृतौरात्मनेपदं भवति सु
 कम्पराभ्यतिरिष्टेऽर्थे । आहते । सुखं व्याहरति अत्र न । श्रीहोस्तुसंपरि
 म्यम् । ७ । अनुसप्तम्यः श्रीहतेरात्मनेपदं स्यात् । श्रीह विहारे इत्ये च ।
 अनुश्रीहते संश्रीहते पारश्रीहते ॥ शुभ्रं तु म । ८ । संश्रीहति चक्षम् ॥
 समभमोपदिभ्यः स्य । ९ । एभ्यस्तुहतेरात्मनेपदं भवति । तुहतिहते मन्-
 तिहते प्रहतिहते उराहतिहते विविहते ॥ आहो यमहन । १० । आहपरयोर्-
 मन्तेरात्मनेपदं भवति । आपच्छते । आहते । अकर्मकयोऽप्याकर्मकयोर्वा
 भवच्छते वाभ्यः । आहते मितः । अन्यथा पठित्वा भवच्छति । हनुमाहन्ति ॥
 हन्तेरात्मनेपदे चि किञ्चाभ्यः । ११ । नो ह्येव (म १ सू ६)
 आह । छेपल्लनु (म ४ सू ७) ॥ हन्ते स्याद्योर्पादयोर्वधादेशा
 भाति वा । १२ । अतविह ॥ अदिभ्यो स्य । १३ । अदिभ्यो परस्याक-
 र्मकस्यकाकर्मकस्य वा उपतेरात्मनेपदं भवति । उपपते विपपते वाभ्यम् ।
 अन्यस्य मर्हं विपपत्यर्कः ॥ उद्वह्वरस्यागे । १४ । उद्वह्वरतेऽप्यामेऽर्थे
 आत्मनेपदं भवति । कर्मपुह्वरते त्वमतीत्यर्थः । त्वामे किम् । मन्त्रपुह्वरति ॥
 समन्वृतीयापुक्ताच्च । १५ । संश्रुवाचरतेऽमृतीत्यन्तेन चदेन दुकारात्मनेपदं
 भवति । अन्येन संचते ॥ अचपरिभ्यः ङीष् । १६ । एभ्यः कौयातेरात्म-
 नेपदं भवति । विङीजीते अचङीजीते चिङीजीते ॥ आप उपाङ्गम्मे । १७ -
 उपाङ्गम्मेऽप्येवरातेरात्मनेपदं भवति । बाबा शरीरान्जनमुपाङ्गम् । विमाव ग
 पते । विमार्परे स्तुति शपथं करोतीत्यर्थः । उपाङ्गम्मे किम् दुष्टं श्रुति । आप
 ररातीत्यर्थः । आपुस्मृङ्क्षां साम्वातामाह । १८ । अमप्यपान्वातामैवामा-
 म्यैषं भवति । व से (म २ सू ३) विमासते शुभ्रते सुसुप्ते दिक्षते
 अतुपसर्गाज्जातातेरात्मगाभिनिफळे आरामनेपदं चाच्यम् । १९ ।
 अं जातीते ॥ कर्मभ्यतिहारप्रत्यय द्विसाद्विपात् । २० । कर्मभ्यतिहारेऽर्थे
 कच्ये द्विसार्वात्म्यार्थान्पटजलपुष्टान् विहाय इतरेतराभ्योन्वयस्वरपदाम्नि च,
 वैभ्यो वातुभ्य आत्मनेपदं भवति । परस्परमेकत्रिवाक्यरत्नं कर्मभ्यतिहारः । अङ्ग
 अन्तिस्त्वुद्भिः । अङ्गा व्यतिभारते । परस्परं मवतीत्यर्थः । व्यतिस्ते । निवहन्ते
 परिभः । अम्यत्रेति किम् । व्यतिमन्ति व्यतिगच्छन्ति व्यतिपटन्ति व्यतिगव-
 न्ति व्यतिहन्ति । इतरेतरं परस्परं अम्योभ्य वा व्यतिभुवन्ति ॥ शुभो यो
 जने आरामनेपदं चाच्यम् । २१ । मुञ्जे व्योहनम् । मुञ्जति मही पृथ । ॥
 इत्यात्मनेपदपर्यायप्रक्रिया ॥ २२ ॥

अथ भातकर्मणोर्यकि प्रक्रिया ॥ पञ्च पञ्च । १ । वातीर्मने कर्मण्य
 वद् प्रत्ययो भवति चतुर्षु पूर्वोक्तेषु वरत्तः । कचरती शुभ्रमतिनेवार्थः ॥ आह
 सुवि कर्मणि । २ । अकर्मकेभ्यो मुनि भवि सकर्मकेभ्यश्च कर्मव्यात्मनेपदं

स्वति कृत्स्नस्वति ॥ शास्त्रादिभ्यो यङ् । १० । ने (म १ सु १४)
 शप्तामते वैरायते कङ्कायते अत्रायते मेवत्यते कङ्कायते ॥ कङ्कायाप्याम्बा-
 सुवमने यङ् वाच्यः । ११ । कम्पाणमुद्रमति कम्पायते वाप्यते ॥
 मिडित्स्वरणे । १२ । माप्नो मिः प्रत्यये भवति करणेऽर्थे सु च विः ।
 अकार प्रभवपरार्थः । यत् करोतीति ब्रूयति । अम्होपिनो नाङ्कारम् । अ-
 वट्य । महान्तं करोतीति महयति । अममह्य ॥ आविष्टवत्कार्थम् ॥ १३ ॥
 पुष्पादिरः । १४ । पुष्पादभीकारस्य री भवति भी परे । पुं क्तोति प्रवर्त्त-
 नयति ब्रूयति । स्वस् करोति स्वाभवति । अङ्गि क्तौ द्वय उपधाया (म
 २ सु ८) अतिस्फुटत् । इवयति अङ्गिस्वत् । मिथं करोति भामयति । पुं
 क्तोति मरयति । स्विस् करोति स्वापयति । कृत्तिं करोतीति कृत्तयति । मेर-
 द्विज (म २ सु ६) का (म २ सु ७) स्मृदिः पर (म २ सु ८)
 ८) अङ्गिपूर्वस्व इत्य वा णः । औडित् औडित् कर्त्तं करोतीति कृत्तयति ।

बह् कृतत्तौ कृतसंमसारे ङीङस्त्वयोर्धः शुमिता ङिङ् ॥

कृतिञ् मिडित्स्वरणे स धातुर्धैरङ् स्वरवेर्ङञ औजङ् ॥ १५ ॥

औजङ् ॥ कर्तुं यङ् । १५ । कर्तुं उपमानाङ्कारेऽर्थे यङ् प्रत्यये भवति ।
 इमेन इव आचरतीति स्तेनायते काक् । चञ्चितायते सूर्साः ॥ यङ्गि ससोपो
 वाच्यः । १६ । पपसस्तु विभाषया । १७ । अप्सरायते औजायते पञ्च-
 मते पयस्यते सुमनायते ॥ नाङ् आचारे क्तिप् वाच्यः । १८ । कृत्स्न इ-
 आचरति कृत्स्नयति । क्तिपो छेपः ॥ आचर उपमाभात् । १९ । कर्माभा-
 नौडयमानात् यः प्रत्ययो भवति आचारेऽर्थे । अकारस्पर्कात् । पुं क्तोति कृत्स्न-
 मुपाप्याम् । मासादीयति कुप्याम् ॥ भ्रूयादिभ्योभ्रूततद्भावे यङ् वाच्यः
 । २० । भ्रूयसो भ्रूयो भवतीति भ्रूयायते । श्वापायते श्वायति ॥ अञ्चकृययो-
 र्भिधुनेच्छायां यः प्रत्ययः सुगागमञ्चः । २१ । अञ्चयति वेडवा । इ-
 स्मयति मौः ॥ सुखादिभ्यो ज्ञापनायां यङ् । २२ । सुखं ज्ञापयति सुजायते ।
 इति नामवातुपक्रिया ॥ २३ ॥

अथात्मनपवृत्त्यवस्था ॥ निविहाये । १ । नीत्यापुनर्गर्भपूर्वकशिसारेर्वा-
 तोत्पन्नेपवृ भवति । निविहाये ॥ विपराभ्यां केः । २ । निजयते १ राजयते ॥
 सप्तो गमादिभ्यः । ३ । संमञ्चते ॥ गमाः परौ सिस्वी आत्मनेपदे वा
 क्तिपो वाच्यौ । ४ । कोपसञ्जुहाततवाम् (म ४ सु ७) संगृहीह सं-
 गृहीह । कोपो ह्स्वाण्णते (म २ सु १५) समयत् समययत् । कञ्च मतीन्त्र
 मयञ्चमूर्तिमात्रेषु । समृञ्चते । सपृञ्चते । सृञ्च सञ्चोपधाया । संस्वरणे संस्वर-
 संस्वरिण्यह । समिन्वते संवृणुते संविद्यते संविद्यते ॥ विस्वरन्तो वा यङ् भाति
 । ५ । संविद्यते संविद्यते संविद्यते नय कञ्च मञ्च सृञ्च क सु विद्य द्या एते गमा-

१८ । आहो बोनास्यविहारेण । ६ । आहोवात्वातेरात्मनेपदं भवति ॥
 कर्मणामपि विहारेण । आहोते । मुख्यं व्यावर्तयति अत्र न । श्रीहोस्तुसंपरि-
 म्यम् । ७ । अनुसंपरिम्भं कर्मणोरात्मनेपदं स्यात् । श्रीह विहारे सन्धे च ।
 अनुसंपरिम्भो संकीर्णते परिक्रोडते ॥ वाक्ये तु न । ८ । संकीर्णति वाक्यम् ॥
 समबोधोपविश्यं स्यात् । ९ । एव्यस्तिष्ठतेरात्मनेपदं भवति । सतिष्ठते अव-
 तिष्ठते प्रविष्ठते वपातवते विविष्ठते ॥ आहो यमहन । १० । आहोपायो-
 र्वातेरात्मनेपदं भवति । आहोचते । आहोते । अवकर्मणोरात्माह कर्मणोर्वा-
 ज्यम्भते पाणिम् । आहोते स्तिर । अम्यथा परस्परि आपच्छति । शङ्खमाहन्ति ॥
 हन्तेरात्मनेपदे चि किदाच्या । ११ । नो लोप (म १ सू ६)
 नाहत् । ओरस्तनु (म ४ सू ७) ॥ हन्ते स्यादीपावधोर्धवादेष्ट
 नाति वा । १२ । आभाष ॥ कठिन्म्यां तप । १३ । कठिन्म्यां परस्याक-
 र्मकस्यान्तर्कर्मकम् वा तपतेरात्मनेपदं भवति । तपते विवपते पाणिम् ।
 मम्यथा मही विवपत्वर्कः ॥ उदुम्बरस्त्यागे । १४ । उदुम्बरात्तेरात्मनेपदं
 भवति । उदुम्बरात्ते स्यादीत्स्यै । स्याते किम् । मन्त्रमुचरति ॥
 समस्तुदीपापुकाच्च । १५ । संपूर्णवारेणोदीपान्तेन परं पुकात्तेरात्मनेपदं
 भवति । मन्त्रेण संवर्तते ॥ व्यवपरिम्भं कील । १६ । एव्यं कीणातेरात्म-
 नेपदं भवति । विहीनीते अवहीनीते परिकीनीते ॥ हाप उपाहन्ते । १७ ।
 उपाहन्तेऽन्तेरात्मनेपदं भवति । हावा हरीरन्तेनमुपाहन्म । विप्राय ह-
 रते । विप्रस्यैरं स्मृति सत्यं करोतीत्यर्थः । उपाहन्ते किम् बुद्धं हापति । हापं
 हरातीत्यर्थः । हाभुस्मृद्धां हाम्नामामाह । १८ । समस्त्यान्तावमेवमा-
 त्मनेपदं भवति । य सं (म २ सू ३) जिह्वास्ते शुभ्रवते मुस्मृते विहृते
 अनुपसर्गाव्यामातेरात्मगामिनिफले आत्मनेपदं वाक्यम् । १९ ।
 मां वानीते ॥ कर्मव्यतिहारेऽन्यत्र हिंसादेराह । २० । अम्यतिहारेऽन्ते
 शब्दे हिंसाव्यतिहारेऽन्यत्र हिंसादेराह । इतिरात्मनेपदं परस्परपदमात्रे स,
 तेनो वातुम्य आत्मनेपदं भवति । परस्परमेकत्रियाकरणे कर्मव्यतिहारे । अद्वा
 वृत्तिवन्तुद्वा । यद्वा व्यतिभवते । परस्परं भवतीत्यर्थः । व्यतिस्ते । विवपते
 वाविन । अम्यतेति चिम् । व्यतिगच्छति व्यतिगच्छति व्यतिपठति व्यतिगच्छ-
 ति व्यतिपठति । इतिरात् परस्परं अम्येव वा व्यतिगच्छति ॥ भुजो भो
 जने आत्मनेपदं वाक्यम् । २१ । भुजो भोहनम् । भुजति मही नृप ॥
 इत्यन्तेरात्मनेपदं वाक्यम् ॥ २२ ॥

अत्र भावकर्मणोपक्रियया ॥ यच्छ चतुर्षु । १ । वातोर्माने कर्मणि
 च मयसे भवति चतुर्षु पूर्वोक्तेषु वरतः । कश्चरो गुणवतिनेवार्थः ॥ आह
 सुवि कर्मणि । २ । अवर्तकर्म्यो मुनि भाव सवर्तकर्म्यश्च कर्मण्यारमनेपदं

भवति । ये कर्मनिरोधो क्रियामाहस्ते सकर्मका मृषामासीदभ्युपग
पुक्तम् ॥

छज्जासत्तास्थितिजागरणं वृद्धिवायम-
पर्जाचितमरणम् ॥ शयमर्षाहाकथिदी-
स्पर्ष धातुगणं तमकर्मकमाहुः ॥ १ ॥

भतस्येकत्वादेकवचनमेव भवति प्रथमपुरुषस्य । भवते भवता । भूते
भूयताम् अभूयत वसुते ॥ स्वराम्भानां हन्प्रहृष्टां च भावकर्मणी
विषतासीत्यपामिद् वा इण्यद्भक्त्यम् ॥ १ ॥ क्यप्स्यतेऽं धातुन
नित्यमिद् स विद्धस्येन णि । अनेऽं धातुना विकल्पेन इत् स नित्यं णि
एवं च इण्योऽपनिदेता इत् स च नित्यं णि । मृषातुस्तु सेट् । एतं च
नित्यमिद् स च वा णि । नित्याहृदि । भाविषीह । नित्याम्भारे । मविषी
भाविता-मविता भाविष्यते-मविष्यते अभाविष्यत-अमविष्यत ॥ इण् तस्य
कर्तरि । ४ । धातोस्तुभि परे भावे कर्माणि च इण् प्रत्ययो भवति । सेरस्वार
णोऽहृष्टर्षः ॥ लीप् ॥ ५ । इण्युपयोगे एनो ओपो भवति । अभावि । अकर्म
क्योऽपि कर्ताचित् सकर्मकताम्भुभवति । उक्तं च ।

उपसर्गेण धात्वर्थो वृद्धावन्वयः सीयते ॥
विहारसहारसंहारमतिहारमहारवत् ॥ २ ॥
धात्वर्थं सीयते कथितकथितमनुवर्तते ॥
विधानिष्ठ तमेवार्थमुपसर्गगतिस्त्रिधा ॥ ३ ॥

सुखमनुभूयते स्वामिना । अन्वभावि भगो भवता । अन्वभाविषताम् अन्वमवि-
षताम् अन्वभाविषत । अन्वमविषत ॥ लीकोऽभ्यहृ किति ङिति ये
वक्तव्यम् ॥ ६ । शप्स्यते क्षिप्ते शायिषीह शायिषीह अशायि । अन्वशायि अन्व
शायिषताम् अन्वशायिषताम् अन्वशायिषत-अन्वशायिषत । ये कर्मसापेक्षां
क्रियामाहस्ते सकर्मका । अयकि । एतं क्रियते देवस्तेन । तं पुच्छी क्रियते
रावे । विरम्येः मुम्यहृ क्रिये । चक्रे कारणीत-कृषीह कारिषा-कर्ता कारिष्यते
करिष्यते अकारिष्यत-अकरिष्यत । अकारि अकारिषताम् अकृषाताम् अकृ-
रिषत-अकृषत । पिभू चपने । सीयते पिब्ये चाविषीह-बेपीह चायिता-बेता
चादिष्यते-बेप्यते अचायिष्यत अचेप्यत । अचायि अचायिषताम्-अचेषताम् ।
हादेरिः (म २९ सू १८) सीयते । एदे दहाते हरिरे ॥ आतो पुक् ॥ ७ ।
आकापस्ताद्वातोर्धुमायमो भवति भिति भिति च परे । शायिषीह-शायीह
शायिता-शायता शायिष्यते-शायते । अशायि अशायिषताम् । शायिष्यामित्यम्
अशायिताम् । सीयते अचायि अचायिषताम् । अविषताम् । सीयते अस्वायि ।
स्तूपते तुपुने अस्तानि अस्ताविषताम्-अस्तोषताम् हरिहरी मन्तेन । इत्येते ।

हो मे (म १ म ९ सू ३) जमे घानिपीष्ट ईसीष्ट ॥ हृम्ये स्पाशी
 पोवाघोर्ववादेशो वक्तव्य आति वा । ८ । वनिपीष्ट घानिवा-इजा
 घनिप्यते-इनिप्यते अघनिप्यत-अइनिप्यत अघानि अघनिपाताम् ॥ हन
 भारमनेपदे सि- किदाव्य ॥ ९ । छीपस्त्रनुवातवनाम् (म ० ४ सू ७)
 मइसाग अघानिपत-अइसत अगधि अइविपाताम् । मही द्विति अ (म ३
 सू १२) यष्यते जगुदे माहिपीष्ट ईटो महाम् (म १ सू १३) माहिपीष्ट
 माहीवा-महीवा माहीप्यते-महीप्यते अमाहीप्यत-अमहीप्यत अमाही
 प्यत-अमहीपाताम् । इत्यते इवुदे इतिपीष्ट-इसीष्ट इतिता-इसा इतिप्यते-इत्यते
 अरुमि अइरिनाताम्-अइसाताम् । उपचत् पाके । पच्यते पेके कडीष्ट पक्ता पच्यते
 अचत् अचति अचत्ताम् ॥ तनोतेनो वा । १ । तनोतेनकारस्य वा
 आच्यते अचात अकि परे । चायते चम्यते तेने अचानि अचानिपाताम्-अचति
 पाताम् । ममो आमर्दे । नो छेप- (म १ सू ६०) मच्यते । अकित्वात्
 कमजे कडीष्ट मडु मच्यते ॥ मजेतिणि वा मजेपौ वाच्य- ॥ ११ ।
 अमजि-अमजि । मम चप्यते । मच्यते मुनिना । चालो मेरजे (म २० सू
 १) मिता इन्तः (म २६ सू ५) मे (म २ सू ० ७) मच्यते मोहो
 हरिजा । इमच्यते ॥ मच्यतामां मितामिणि निदिदि च वा वृद्धि
 वाच्यता निदिदि निजोपच । १३ । अजमि अजामि अजामिपाताम्-अजमि
 पाताम् । निदिदिमच्यते अजामिपाताम् । मुयोर्हिंसयोगाघो (म १ सू
 १३०) अर्पते स्मयते । यत्कर्म गुणसंयोगप्रवृत्त्येन निवस्यते स कर्मकर्ता ।
 उबुक्तम् ॥

क्रियमाणं तु यत्कर्म स्वयमेव प्रसिद्धयति ॥

सुकरे स्वैर्गुणैर्यस्मात्कर्मकर्तृति तद्विदुः ॥ ४ ॥

तज्जाप्यतेदेवोदहरणम् ॥ कर्मवत्कर्मणा सुस्वक्रिय- ॥ १३ ॥
 कर्मस्वया क्रियया स्वस्वक्रिया कृता कर्मकृत्यति । कृत्यते कृतार स्वयमेव । सु-
 हृते अहानि अहानिपाताम् । चप्यते बोदन स्वयमेव । निदिर् निरारजे । नि-
 चते काठ स्वयमेव । अमेदि ॥ सुहृन्मुममां कर्मकर्तृति यमिनी न । १४ ।
 सुमे स्मृते गी स्वयमेव । नमते इष्ट स्वयमेव । अमुम् अलोह अनाविड- अ-
 नस्त ॥ अय द्विकर्मका ॥

सुधाव्यवृद्धाधिमाधित्विज्जहासुनिमग्नसुपाम् ॥

कर्मपुक्त व्यावृद्धयितं तथा स्पाशीन्कृत्वाहाम् ॥ ५ ॥

ग्यादयो ज्यस्तनिष्कर्मनस्यया सुखयकमणि ॥

मरययं यामि सुधाविर्गिनेभ्ये तु यथावति ॥ ६ ॥

भवति । ये कर्मनिरपेक्षा क्रियामाहुस्ते अकर्मका मूलमासुसौरयुग्मम् ।
तदुक्तम् ॥

छज्जासत्तास्थितिजागरण वृद्धिशयभ-
यर्जोयितमरणम् ॥ शयनश्रीडावचिही
इयर्थं धातुगणं तमकर्मकमाहुः ॥ १ ॥

मातृस्यैकशब्देकवचनमेव भवति प्रथमपुरुषस्य । सुपते ज्ञेया । मूलं
सुपताम् अभूयत् नभूये ॥ स्वरान्तराणां हन्धहृषां च भावकर्मजो
विद्यतासीत्यपामिट् वा इण्यष्टकम् ॥ १ ॥ वक्ष्यमास्तेषां धातूनां
नित्यामिट् स विकल्पेन णिच् । अनिट् धातूनां विकल्पेन इट् स नित्यं णिच् ।
एव च हन्धशोरानिटोर्ण इट् स च नित्यं णिच् । मृषाणुस्तु छेद् । तत् परी
नित्यामिट् स च वा णिच् । नित्याहृदि । माविपीड । भित्तामार्ते । मविपीड
माविता-मविता माविष्यते मविष्यते अमाविष्यत्-अमविष्यत् ॥ इण् लम्प
कर्तरि । ४ । धातोस्तु नि परे भावे कर्मणि च इण् लम्पयो भवति । छेरप्तात् ।
प्रेरद्वर्ष ॥ छीपा । ५ । इण्छेपागे तनो छीपी भवति । अभावि । अकर्म
कोऽपि कदाचित् सकर्मकतामनुभवति । उक्तं च ।

उपसर्गेष्व धात्वर्थो बह्वाङ्मप्यत्र नीयते ॥

बिहात्पहारसंहारप्तिहारप्पहारवत् ॥ १ ॥

धात्वर्थं नीयते कश्चित्कश्चित्तमनुवर्तते ॥

विशिनष्टि तमेवार्थमुपसर्गगतिविशेषा ॥ १ ॥

सुखमनुभूयते स्वामिना । अन्वमावि भवो भवता । अन्वमाविषाताम् अन्वमवि-
षाताम् अन्वमाविषत् । अन्वमविषत् ॥ वीहीहोभ्यहृ किति किति ये
वक्तव्यः ॥ १ ॥ शप्ते शिष्ये शाविपीड शविपीड अशापि । अन्वमाविषि अन्व
शाविषाताम् अन्वशाविषाताम् अन्वशाविषत्-अन्वशाविषत् । ये कर्मतापेक्षा
क्रियामाहुस्ते सकर्मका । अथकिं । नट्य क्रियते वैश्वसेन । त्वं बुद्धी क्रियते
यमै । विराजो मुत्सह क्रिये । चक्रे कारणीड-छनीड कारिता-कर्ता कारिष्यते
करिष्यते अकारिष्यत्-अकरिष्यत् । अकारि अकारिणताम् अकृषाताम् अकृ-
षत् अकृषत् । विभू चपौ । यमिषे विष्ये चाविपीड-वेपीड चाविषा-वेता
चाविष्यते-वेप्सते अचाविष्यत् अवेप्सत् । अचावि अचाविषाताम्-अवेषाताम् ।
हावेति (म ३९ सू १८) वीयते । हरे वहाते हरिरे ॥ आतो युद्ध । ७ ।
आकारण्ठादातोर्दुर्गतमो भवति किति चिठि च परे । दामिपीड-वामीड
दायिता-दाता दामिष्यते शक्यते । अवावि अवाविषाताम् । दामास्मामित्वम्
अविषाताम् । वीयत् अवावि अवाविषाताम् । अविषाताम् । स्वीयते अस्वयपि ।
स्वूपते तुमुने अस्तावि अस्ताविषाताम्-अस्तोषताम् हरिहरी भक्ति । इत्युक्ते ।

इत्येते (प्र १ प्र १ सू ३) जन्ते यानिनीष्ट ईसीष्ट ॥ इन्ते स्पाश्टि-
 यांशापोर्बधमेदो वस्तव्य आति छा । ८ । यन्निनीष्ट चाविता-इत्ता
 यन्निप्यते-इतिप्यते अतानिप्यत-अइतिप्यत अपानि अतानिपाताम् ॥ हन
 मात्मनेपदे सि किद्याच्य । ९ । छोपस्त्वनुदात्तनाम् (प्र ४ सू ७)
 मझागं अतानिप्यत-अइत्यत अतानि अतानिपाताम् । महां क्रिति य (प्र ३
 सू ११) दृश्यते नपुंस् माहिनीष्ट ईटो महाम् (प्र १ सू १३९) महिनीष्ट
 माहीवा-महीवा माहीप्यते-माहीप्यते अमाहीप्यत-अमाहीप्यत अमाही
 प्यत-अमाहीपाताम् । इत्यते इदृशे इर्निनीष्ट-इसीष्ट इर्निता-इत्ता इर्निप्यते-इत्यते
 अइर्नि अइर्निपाताम्-अइर्निपाताम् । नुपचत् पाके । पच्यते वेवे कसीष्ट पक्ता कस्यते
 अकस्यत अपाणि अकस्यताम् ॥ तनोतेनो वा । १ । तनोतेर्नकारस्य वा
 आकरो मवति पके परे । तापते तन्यते तेने अतानि अतानिपाताम्-अतानि
 पाताम् । मजो आमरेने । नो छेपः (प्र १ सू ६०) मज्यते । अक्षित्वात्
 कमसे मंजीह महु मज्यते ॥ मजोपिणि वा मजोपो जाच्य । ११ ।
 अमभि अमाभि । झम लप्यते । झम्यते मुनिवा । पातो मेरये (प्र २० सू
 १) मिता इत्ता (प्र २९ सू ५) ये (प्र २ सू ००) झम्यते मोहो
 इतिम् । झमर्वाच्ये ॥ झ्यस्तानां मितामिणि जिदिटि च वा वृद्धि
 वाच्या जिदिटि जिहोपच्य । १२ । अझमि अझामि अझामिपाताम्-अझामि-
 पाताम् । जिहमिहमावच्ये अझममिपाताम् । मुप्योर्तिस्तपोमाचो (प्र १ सू
 १३०) अर्पते स्मरते । वाक्कर्म गुणसंयोजनप्रत्ययेन विरह्यते स कर्मकर्ता ।
 उतुक्तम् ॥

क्रियमाणं तु वाक्कर्म स्वयमेव प्रविशत्यति ॥

सुकरे ज्यैर्गुणैर्यस्मात्कर्मकर्तेति तद्विदुः ॥ ४ ॥

उच्चाप्येतरदेशाहरणम् ॥ कर्मवाक्कर्मणा तुस्पक्रिय । १३ ।
 कर्मस्या क्रिया तुल्यीकृत्य कर्ता कर्ममूत्रति । मूत्रते केदार सप्येन । तु-
 ह्ये अह्यति अह्यतिपाताम् । पच्यते जोदक सप्येन । निविर निवात्रे । नि-
 यते काठ सप्येन । अमेह ॥ जुहस्त्वनुममा कर्मकर्तरि यगिणी म । १४ ।
 इत्ये स्तुते मौ सप्येन । नमते दण्ड सप्येन । अदुग्ध अजोह अजातिष्ट अ
 नस्त ॥ अय द्विकर्मकाः ॥

जुष्टाच्यन्तदण्डकापिमाचिष्ठविप्रशासुनिमष्टसुचाम् ॥

कर्मपुष्ट म्यादकपिते तथा म्यादीत्यकृत्तव्याम् ॥ ५ ॥

म्यादयो म्यस्तनिष्कर्मवया सुगपकर्मणि ॥

प्रापयं यांति जुष्टाविर्गोत्रेभ्ये तु ययादधि ॥ ६ ॥

मिन्ये विजयमगारे रजनीमगमिमयमयाधि स्वमीगम् ।
गोपी ह्यस्यमकार्यत भावश्चैवामनन्तेन ॥ ७ ॥

कर्तुरिष्टतमं प्रयोजनं कर्म । अन्वयप्रधानम् । मगरं मीयते नात्र रक्षेन्नेतरः ।
मोजनं कर्म । मोजनं पाप्मते यजमाना बाधकेन । पुच्छयते कन्मानं पबिकेन
बन्ध । क्षिप्येणाचार्यस्तर्पणं पुच्छयते । कटिश्चिक्छिप्यते इव हस्तेन । यत् (म १
सू ११) बोभूयते । अनपि च हस्त (म २९ सू ३) पापयते तेन ।
पापविता अपावपि इत्यादि ॥ इति भावकमप्रक्रिया ॥ ६३ ॥

अथ उक्ताप्यप्रक्रिया ॥ उट् शीन पुष्पयोर्लोष्मष्मपुद्वैक्यवनाम्भता निरा-
त्यते स्पर्शकाष्ठे स्पर्शद्वयविषय अतीते कान्ते ॥

पुरीमवस्कन्व तुर्नीहि मन्वर्न मुपाण रत्नानि
हरामराङ्गनाः ॥ विगुह्य चक्रे नसुचिद्विषा व
शी य इत्यमस्वास्त्यमहमिनी विषः ॥ १ ॥

वर्तमानार्थाया अपि विमर्शे स्मरयोगे भूताधता वक्तव्या ॥ १ ॥
आह स्व इत्येत । यजति स्व मुधिष्ठिरः ॥ वैश्वित्यापह्नवयोरस्त्यकाष्ठेऽपि
णाविर्वक्तव्यः । २ । सुतोऽहं किञ्च विक्रमाप । नाहं कश्चिद्वाग्रजम् ॥ या
यत्पुत्रानिपातयोर्योगे भविष्यदर्थे विवाद्यत् उट् । ३ । पुरा कपोति ।
यवत्कतोति । करिष्यतीत्यर्थः ॥ स्मृत्यर्थं वातुयोगे भूतेऽर्थे सट् । ४ । स्मर
सिमित्र यदुपकरिष्यति । उच्यते इत्यर्थः ॥ ५ इति उक्तारार्थप्रक्रिया ॥ ६४ ॥

धातूनामप्यनन्तत्वात्तानामार्थत्वाच्च सर्वथा ॥
अभिधातुमशक्यत्वादात्म्यात्तस्यापनैरुक्तम् ॥ १ ॥
इति श्रीमदमुभूतिस्वरूपाचार्यविरचितायां सार
स्वतीप्रक्रियायामाख्यातप्रक्रिया समाप्ता ॥

इति द्वितीया वृत्तिः ॥ २ ॥

॥ अगिणशायनम् ॥

निजसर्तैर्बिधिना निषिद्धापद्यो ज्ञादिति यो
विमिवर्तयति स्मृत ॥ जलधिजापरिरम्भण
साक्षसी नरद्विः कुरुतां जगतां शिवम् ॥ १ ॥

अथ कुहन्तप्रक्रिया निरूप्यते ॥ ॥ कुरुकतारि च । १ । यस्या-
या यस्याः कुहन्तकस्ते च कर्तति च भवति । अकाराग्रावर्त्मभोरपि ॥
स्वतन्त्रा कर्ता । २ । क्रियायां स्वात्मन्येन निवर्तितोऽर्थः कर्ता स्यात् । शुद्धो
वात्यर्थो मन्त्रः । कर्तुं रोषितवत्तमं कर्म । ३ । कर्तुं श्रित्या आभुमिष्टतमं
कर्मकं कर्मसंज्ञं स्यात् ॥ तथापुनरुक्तं आनीषितवत् । ४ । ईषितवत्तम
हनीषितवत्तमं कर्मकं कर्मसंज्ञं स्यात् । विषं मुक्तं देववत् । अन्नं मुक्तं
देववत् ॥ तदुक्तं । ५ । पाठोऽस्युक्तं मन्त्रयो मन्त्राः । कुहन्तं पाठे । पञ्च
पृ इति मन्त्रे । यो कु (५० १ म १ सु ५२) पञ्च पृ इति स्थिते ।
कुहन्तवत्तमासाद्य । प्रातिपदिकसंज्ञा इति केचित् । इति नाम्नाम् ।
नामसंज्ञायां स्वारिर्निर्मलमिति । सुरार (५ १ म ६ सु ६७) सेरा (५
१ म ६ सु ६२) पञ्चतीति पञ्चा । पञ्चती पञ्चाट पञ्चारम् पुंलिङ्गे पञ्चा ।
द्वित (५ १ म १४ सु १४) द्विती पञ्चती । नृपुंसके पञ्च पञ्चतुनी पञ्च-
ति इति । कुहन्तं कर्तुं । कर्तेतीति कर्ता । इम् इत्ये । इतीति इती ।
मृद् मानवयो । म्रियते इति मर्ता । कुहन्तं पाठोऽस्युक्तं । विमर्तीति मर्ता ॥
कुहन्त । ६ । सेद्वन्तो परस्य कुहन्तस्य वसावेरिदामो भवति । कुहन्त इह
सूत्रम् सेद्वन्तविरम्यम् ॥ स्तुत्युतिस्यपतिभूज्जरायादीनां इहा वस्तुभ्यः ।
भूज्जरायादीनां । मृते वा सुवतेऽपि सोता-सविता । स्तु हाव्य । युग (५ २
म १ सु ११) वा इह । स्वरतीति स्वरिता-स्वर्ता । पुनः स्तुती । स्तुतीति
स्तुता । पञ्च इती । पञ्चतेऽपि पञ्चिता । पु म्रियते । यतीति यतिता । इ हा-
व्ये । यतीति यतिता । पु स्तुती । नीतिवि पञ्चिता । म्र सतामाम् । म्रतीति
म्रिता । मुद् रक्षते ॥ अत्रितीति या । ८ । कश्चित् पाठोरिहा भवति । यो
पाठोति गोपिता-यै पापिता-योता । त्रिपु हावे माह्वये च । सेवित-सेवता ॥
इपुसहसुभरिचकामनापि नम्येद्वा भवति । । इपु इच्छामा । इ
अतीति पञ्चिता-पञ्चा । सुम् त्रिमीहने । सुम् याद्वे । सुम्पतीति छीमिता ।
इहमावपञ्चे । इहे जवा (५ १ म २ सु ३) तयोर्ब (५ २ म १ सु ७१)
सुम्पतीति सेवता । त्रिपु म्रियते । रेपतीति वा त्रिप्यतीति रेपिता । रेहा । दप नोये ।
रेपतीति त्रिपिता । रीहा । पञ्च म्रियते । म्रिये पञ्च म्र (५ १ म १ सु ६६) इती
(५ १ म ५ सु ११) तयोर्ब (५ २ म १ सु ७१) इति ॥ (५ १ म ४
सु ८) इती सोता (५ १ म १ सु १२) ॥ अत्रिचकामनापि-
य । १० । अत्रिचकामनापि म्रियते । अत्रिचकामनापि । अत्रिचकामनापि । अत्रिचकामनापि ।

मिम्ये विजगन्मगारे रजनीमगमिमवमपावि सर्वमोगम् ॥
गोपी हास्पमकार्यत भावस्येनाममस्तौन ॥ ७ ॥

कर्तुरिष्टतमे मयानं कर्म । अन्यद्विधानम् । मगरं मीयते नाम रेकैतनवत् ।
मोजनं कर्म । मोजनं वाच्यतं यजमानां माषकेन । पुच्छयते पञ्चार्थं शविषेन
वत्स्य । क्षिप्येनाचार्यस्तस्य पुच्छयते । कटश्चिकीर्ष्यते द्वेद्वेत्तेन । यत् (म १
सू ११) बोभूम्यते । अनपि च इसात् (म २१ सू ३) पापम्यते तेन ।
पापविद्या अपापवि इत्यादि ॥ इति भावकप्रक्रिया ॥ ३३ ॥

मय ककारार्पणक्रिया ॥ कटः पीन पुम्पयोर्लाम्पस्वमपुह्वैश्चबान्तता निपा-
त्यते सर्वकाले सर्वपुरवतिषय मतीते कामे ॥

पुरीमवस्कम्ब कुमीहि मम्बनं मुषाज रत्नामि
इयमयङ्गमाः ॥ विगुह्य चक्रे नमुचिदिषा च
गौ च इत्यमस्वास्प्यमहमिष्टं दिवा ॥ १ ॥

वर्तमानार्थाया अपि विधक्ते स्मधीने भूतार्थता चकम्ब्या ॥ १ ॥
माह स्म हाटीत । यजति स्म पुषिधिर । वैविस्थापद्वययोत्सकाद्यैर्ग्रि
णाविवर्तकम्ब्या । २ । मुतोऽहं किञ्च विकलाप । नाहं कठिह्वाजगाम ॥ पा
घट्टयामिपातयोर्धौगे मविष्यद्वर्षे तिबाव्य कट् । ३ । इत्त कयेति ।
स्ववत्कयेति । करिष्यतीत्यर्थः ॥ म्बुत्यर्थेयातुयोगे भूतेर्ध्वं कट् । ४ । स्म
सिमिन्न यदुपकरिष्यति । कचकुम्ब्या इत्यर्थः ॥ इति ककारार्पणक्रिया ॥ ३४ ॥

प्रातुलामप्यमन्तरवाजानार्पत्वाच्च सर्वथा ॥
अमिधातुमहाकयत्वावाक्यातख्यापमैरलम् ॥ २ ॥
इति भीमवस्तुभूतिभ्यरूपाचार्यविरचित्तारां सार
स्वरीप्रक्रियायामाख्यातप्रक्रिया समाप्ता ॥

इति द्वितीया वृत्तिः ॥ २ ॥

मन्दिमहादरपुजिनि । ३१ । पचादेर्नन्वादेर्भृहादेश्च अ मुनिनि इत्येते
 मन्थ भवन्ति यथासंख्येन । पचतीति पच । वचतीति वच । वेत्तीति वेद ।
 वरीतीति वर ॥ चरिचरिपतिहनिचवीनां चा द्विस्थं पूर्वस्याग्नाग
 मन्थ । ३२ । अमस्ये चरे । हसाविं क्षेपामावः । चर गतिमक्षणयो । चरतीति
 चरच-चर । चरु चरुने । चरुतीति चरुच-चरु । पत्न पत्नने । पत्न-
 तीति पत्नपत्-पत् । पवतीति पवाव-पव ॥ हृत्तेर्भ्यमन्थ । ३३ । हन्तीति
 हना-हन् । चकारहृन् हन् । धनतीति धनावन-धन इत्यादि । पद्
 मस्ये चरे । पदतीति पदः । प्रु गतौ । प्रुतेऽसौ प्रुव । चरतेऽसौ चर ।
 स्मृत् सृजे । स्मृतेऽसौ स्मृ । पचादिपुदेवट् नदन् इति टकारानुबन्धत्वादीषु ।
 रीम्यतीति रेरी । रिनु लनुसन्ताने । रेह सेवने । सेवतेऽसौ सेव । सीम्यतीति
 सेव । व्रज हृते । व्रज दधि । व्रज ह्राये । व्रजतीति व्रज । अन प्राजने ।
 मान्तितीति प्राज । इक्षिद् भेषजे । पश्यतीति र्षी । सृज् गतौ । सृजतीति
 सृज । मृम् मरने । मरते वा मरतीति मर । कुम्भ् वासणपोपणयो । विमर्ति
 वा विमतेऽसौ मर । सृहतेऽसौ सृह । पचादिफ्रुतिमज । पचादेऽप्यस्यो निव
 पचदस्यैव छातम्य ॥ इति पचादि ॥

[illegible]

प्रापने । वहति इति बोधा ॥ सुधोरमाहो । ११ । सु सु इमेत्योरनयक ।
 त्येतादेशो भवतः स्यात्स्येन । निताहन्ति । अतः सपञ्चासः । (५ २ म १
 सू ३५) पञ्चति वा पाचयतीति पाचकः पाचको पाचकः । भवति वा
 पाठयतीति पाठकः । पून पाचते वा पाचयतीति पाचकः । भवति वा
 भाषयतीति भाषकः । कुनाति वा क्तायतीति क्तायकः । कुनाति वा पाठयतीति
 पाठकः । सुभू भवणे । शृणोति वा श्रावयतीति श्रावकः । सु मिमने । औ
 आत् (५ १ म २ सू १६) योति वा दासयतीति दासकः । वष हिंसा-
 याम् । वषतीति वषकः । हनो घट् (५ २ म २७ सू ५) हन्ति वा वाट-
 यतीति वाटकः । ज्ञायते वा ज्ञाययतीति ज्ञायकः । जनित्रघ्योर्न इन्द्रि (५ २
 म ४ सू ११) मिता इत्यः (५ २ म २६ सू ५) घटते वा घटकी-
 ति घटकः ॥ आतां पुक् । १२ । आकाशपञ्चाद्यातोर्मुनामो भवति भित्ति भि-
 ति च परे । हुदाञ् हुने । ह्राति वा ह्तेऽसी ह्रायकः । ह्रैप् ह्रायने । ह्रस्व-
 राजामा (५ २ म १ सू १२१) ह्रायतीति ह्रायकः ॥ ह्रजससुहो ह्रिन्वा हरि
 आतेरनप्याहोपो सुकिं वा वक्तव्यम् । १३ । हरिा पुर्वी । हरि
 वाति वा हरिावतीति हरिदायकः । हरिदिता । हरिस्त्रिभिर्मन्त्रो सुर्वक्तव्यः ।
 वृती गात्रविज्ञेयै । वृपयाहो (५ २ म १ सू ५१) वृपयो हि (५
 १ म २ सू ५) वृत्त्यतीति वृत्तकः । नराणे (५ १ म ० १४ सू १८)
 नर्वकी । जनकः जनकी ॥ रजेर्नखोपो वा । १४ । रजक-रजकः रजकी-
 बुधोरमाहो इति तद्विद्युत्प्रत्ययस्य नेति वक्तव्यम् । रज कर्त्तायु ॥ नाम्नुपा
 धात्वात् । १५ । नाम्नुपमाहोः कः प्रत्ययो भवति । ककारो गुणमाधारी ।
 क्षिप् मेरने । क्षिपतीति क्षिपः । क्षिप् इक्षीकरने । क्षिपतीति क्षिपः । भिन्नि
 विदारने । भिन्नीति भिन् । बुह मपूणे । ह्रस्वभ्यभानामुक्छो ह्रस्वभ्यः मू-
 रकम् । कामात् । रोगिण सा कामबुधा ॥ बुह के वा यो वाक्यम् । १६ ।
 तेन कामबुधा । बुह-बुधः । बुध् भवने । बुधतीति बुधः । विह हुने । वेतीति
 विहः । हिप् मप्रीती । वेतीति विहः । बुर ऐर्बर्बरीत्यो । सुरतीति सुरः । ह्रस्व
 होमाधाम् । होमते छत् ह्रस्व कर्त्तायम् ॥ जामातिश्च । १७ । जानातिर्ध-
 तौरपि कः प्रत्ययो भवति । जानातेत्येति चकारात्कृत्कृत्पूनीष्टुभामपि कः प्रत्ययो
 भवति । वृ विज्ञेये ऽ अरुह इत् । १८ । वीर्यकर्त्तारान्तस्मै नाम्बन्ध । किर
 तीति किरः । धृन् कारने । भरतीति भरः । मीम् तर्जने । मीणाति वा मीनी
 तेऽसी मिया । मु धातो (५ २ म १ सू १४) मु मिमने । मिरतीति
 गिरः ॥ स्वारे परे गिरस्य छत्स्य वा वाक्यम् । १९ । गिळे पदेऽगि-
 छस्य । २० । निष्ठान्नं निहाय पूर्वस्य मुम् वक्तव्यः । तिमं निष्ठतीति
 तिनिष्ठः । अमिहस्येति विम् । निष्ठगिष्ठः । मम् व्यक्तस्य वाचि । मु धातोः ।
 (५ २ म १ सू २४) मवीतीति मृगः । अपिशाम्भत्पर्वति म्हेरपि कः
 प्रत्ययो भवति । मृहातीति मृहम् । तात्पर्यात् यद्वन्ति ते मृहा वाता ॥ पञ्च-

कथंतीति ज्ञात-कथः । पथ मत्पाम् । कथंतीति पाथ-पथः । मय गाहे । मय-
 ठित माय-मयः । सहतेऽसौ साह-सहः । ॥ इति ज्योतिषि ॥ अथाऽण् ॥
 कथंतीति ॥ ३२ ॥ वातो कर्मणि पयुष्यमानं अण् मत्पयो मयति । शम्भो पि-
 मयति विप । हो वातो जामतऽसौ शिम । गृहेहीरे सह तिष्ठतीति पृहस्य ।
 गिरिशः । शीर् स्वये ॥ पाथ विपतीति पाथः । हु यतौ । शुभं इयतीति शुभ ॥
 शुभं शूद्रे । ३३ ॥ शुभं शूद्रेऽसौ मयति दे परे ॥ उरस्य खलोपो
 मुम्बा । ३४ ॥ उरस्य स्रक्तरस्य लोपी मयति कथ्यमान्ये ममौ मुमाममथ
 वा । उरस्य मच्छतीत्युग उरस्य सर्पः ॥ विहापसो विहस्य । ३५ ।
 विहापस्यस्य विहापेऽसौ मयति कथ्यमान्युम्बा कान्ते ममौ । विहापति
 माथ्ये मच्छतीति विहाप विहस्य ॥ मुमस्य क मुम्बा कथस्य
 पाम्ते ममौ । ३६ । मुमो कथ्ये । मुमं कं मच्छतीति मुमस्य मुमस्य ।
 विहापसो विहस्येति कथ्यमान् उरस्यसुपेक्ष । मुमैते अनुवर्तनीयम् । उरस्य-
 सुपेक्षः सुस्य मुम्बा कान्ते ममौ । उरस्य वैभेन मच्छतीति सुस्य-सुस्य ॥
 अट्टी । ३७ । मात्रि कार्ये क उपपदे सति अट्टी मत्पयी मयति । अस्ति
 इतीति अस्तिपुः कः आ । कथं इतीति कथ्यपुः कुमारः । भूम् बारये ।
 अनुवर्ततीति अनुवर्त इतिवो वा राजा । कर मयी । कुरुते कोऽनु वरतीति
 कुरुवत । ठ ईर्क । गित (इ १ म १४ ह १४) औ कं कुरुवत
 महीवती सेनापती मिहिवती वीष्ठावती । अपत्यं सर्वप्राप्तुसाधारणः । अत्य-
 यस्तु वरदेव मयति । शोकं करोतीति शोककरी कथ्या । बभः करोतीति
 बभस्करा विषा । इ मयी । पुर उरतीति पुर-पुरः । अमे सरतीति अमेसरः ।
 पाथे सतेऽसौ पार्थस्यः । तथैव पुठे सेतेऽसौ पूठस्यः । उरस्य । उत्तानादि
 कर्तु । उत्तान सेतेऽसौ उत्तानस्यः । स्तम्भे रमतेऽसौ स्तम्भैरमः इस्ती ।
 जप जप्यमप्यतां वप्य । कर्मजप । महु उपादान । शक्ति पृदातीति शक्तिमह ।
 कथ्यलमह पृथिमहः अत्रिमहः पोमरमहः वदीमहः वनुर्यहः सुत्रमहः पुत्रमहः
 फलमहः काममहः मधुमहः । ईर्पूर्व कृष् । अं सुम् वा कथ्याने करोतीति
 शक्तिः । ईर्क मारवह । अत्र कर्मणि अणपि मयत्यम् । भारवाहः श्रेयसाह
 इत्यादि ॥ इत्युक्ति । ३८ । वातेर्मात्र कार्ये क सति इ ए स्य पृठे मत्पया
 मयति । कथ्यत इति वदत्येति सुत्रस्य विशेषार्थः ॥ इति पदस्य । ३९ ।
 इति मयये परे पूर्वपदस्याप्यपरजितस्य मुमागमो मयति । तेन वाचाम्यमह ।
 आत्मानं वाच मयते लोचाम्यमह ।

शङ्करस्तम्भात्कृष्ण फले रजोमलात्प्रदा तमः ॥

इतिभाष्येऽवधायतादाप कर्तृति बाध्य इ ॥ १ ॥

वत्सर्गप्रोक्तः । कृष्ण फले । कृष्णकरोतीति शङ्करः कः वत्स ।
 रजोमं करोतीति स्तम्भकृतिः कः ग्रीहिः । पृष्ठे पृदातीति फलेमहिः वा
 वत्सनि पृदातीति फलेमहि वत्सः । फलस्यैवमहं निपातनात् । रजो पृदा-

पुनातीति पवनः । पवतेऽसौ पवनः । बृहत्क्षरणे बृहत् निवर्हणे सूरौ हिंस्यम् । पं
 मुदपतीति मधुसूदनः । सुमातीति छत्रणः । अत्र चार्त्तं निवस्यते । इन्द्रं शम्भ-
 तीति वा शम्भपतीति क्षामुरमनः ॥ इति नग्वादिः ॥ अथ मण्डारिनिस्सृज्ये ॥ म
 सवाराने । इनां शौ सौ (वृ १ म ९ सू २९) हृषेः सैर्तोषः (वृ १
 ९ म ६ ३९) शिनिमन्मयान्ताः सर्वे बभूवुव । यद्वातीति प्राप्ति कस्याही । बभू
 सपरोक्षे । बदास्तेऽसौ बदासी । दास्य दाने । बत्पूर्वः बदासी । भान्द्र शौशौ ।
 बज्रासतेऽसा सज्जसी । आतो युक् (म १ सू १२) छे छेनेनास्यतीति ज्ञपी
 तिष्ठतीति स्याथी । मन्त्रि जुतभाषणे मन्त्रि अवधारणे । मन्त्रवतीति मन्त्री । मू
 मर्हने । मर्ह आमर्हने । मृदु आमर्हने । संमर्हति वा संमर्हयतीति संमर्ही । निस्सृ-
 तीति निस्सृज्यी । निश्रणोतीति निश्रापी । रक्ष वातये । निरक्षरतीति निरक्षी ।
 वस् निवासे । निवसतीति निवासी । दुवप् बीजसन्ताने । निवपतीति निवापी ।
 शौ तनूकरणे । निस्सृतीति निश्रापी ॥ नभ्यपूर्वेष्वभ्यः कृत्स्नपीषाचूचविन्म्यौ
 णिनिश्च । ३८ । न करोति वा कुर्वतेऽसौ अकरोती । इनां शौ सौ (वृ १ म
 ९ सू २९) न इरतीत्यहारी । जीष् प्रापणे । न कपतीत्यनासी । न स्यतेऽसौ
 अयापी । न बहतीत्यमवासी । रभ हिंसायाम् । शिनिक्षेति चकाराद्वत्पतिनिन्म्यौ
 णिनिः । अयपय्यतीत्यपयपी । रुचिरावरणे । अवहण्यद्वीत्यकरोषी । परिमर्शतीति
 परिमर्शी । विपूर्व विचरतीति विचरती । विशेषेण रीतीति विरपी ॥ इति मण्ड-
 रणः ॥ अथ दशादिनिष्कप्यते ॥ इत्यादिः हाः । ३९ । ह्य ह्य वेद ह्य मा
 वा वा वा विहृ एम्यः हाः प्रत्ययो भवति । हाकारा सिद्धिः चतुर्कर्मण्यर्थः ॥
 द्वाति चतुर्बन्धः । ३० । सिद्धि मत्पये चरे विवाशिषु परेषु मन्त्रार्थमुक्तं कृत्
 वति । ह्यादिः पस्यादि (वृ २ म १ सू १२८) अप् । अदे (वृ २ म
 १ सू १४) नस्यतीति नस्याः । बत्पूर्वः बह्य कार्यं नस्यतीति नस्यन् । इदं
 हिंसागत्योः । अह् । अदे (वृ २ म १ सू १४) अहप्रविरादयो कुरु । अ-
 वितादिर्हि (वृ २ म १ सू १२) नर्मा स्वरे । (वृ २ म १ सू १७)
 इनां जे (वृ १ म ९ सू १) नां इन्तीति गौमः । पापजः । वेद दाने
 अह् । अदे (१४) वपतीति वपः । घ्या घमादेशः । वमतीति वमः । उद्धम-
 तीति उद्धमः । मा जिम्रतीति जिमः । पा पाने । पिबादेशः । पिबतीति पिबः ।
 अप् । अदे (१४) ह्येर्हि (वृ २ म ७ सू १) बोधे (वृ २
 म ९ सू १) इत्याकारलोपः । बदाति वा बसेऽसौ बहः । वमप्रति वा वसेऽसौ
 बहः । सुचारैर्म्य (वृ २ म २ सू ५) सुचारैः (वृ २ म २ सू
 १) निवृत्त कामे । मां निम्बताति गौमिन् ॥ अथ दशादिर्नः । ३१ । ण्यत्तादे
 र्मन्त्र्य णः प्रत्ययो भवति । ण्यत्तादेर्नो वेति कैश्चित् । यक्षे यथादित्याद् । यक्ष
 बीठी । यत्ता यत्ता । वपतीति दापः वपः । वमि मती । जुदादिः । इति
 नभ्यवपतीति वा नभ्यवतीति नभ्यः वपः । अथ ब्रह्मन्तरं तुमागमः । ण्यत्ता-
 दिगणपाठसामर्थ्यात् । तत्त गत्यैर्बर्धनोः । वपतीति पापः-वपः । अथ वचने ।

कचरीति काय-कचः । यय मत्याम् । पयरीति वाय-यय । मय गाहे । मय-
रीति मयः-मयः । सहतेऽसौ साहः-सहः । ॥ इति ण्वसङ्गि ॥ अयाङ् ॥
कायेऽयम् । १३ । यातो. कर्मणि पयुष्यमाने अण् प्रत्ययो भवति । श्रान्ता पि-
यतीति हिक् । ही वारो जायतेऽसौ श्रिगः । यहीरीतिः सह तिष्ठतीति इहस्य ।
मिरेऽ । हीह स्त्रोत्रे ॥ वाह विचरीति वाहयः । हु मरी । शुच इवरीति शूह ॥
शुच शूह । १३ । शुच शूहो भवति दे वरे ॥ सरस् सरसीपो
मुम्बा । १४ । सरस् सङ्गरस्य छोपौ भवति क्प्रत्ययान्ते नमौ मुमागमश्च
वा । सरसा मच्छतीत्युग सरस् सर्पः ॥ विहायसो बिहस्य । १५ ।
विहस्यसूत्रस्य विहायेऽसौ मनीष चकाराण्मुम्बा डान्ते गमी । विहायति
मन्त्रादे मच्छतीति विहस्य बिहस्य ॥ मुजस्य च मुम्बा क्प्रत्यय
पान्ते गमी । १६ । मुजो बक्रार्थे । मुज वक्रं मच्छतीति मुज्जा मुज्ज ।
विहस्यो बिहस्येति चकाराण् सरस्स्तुपरेऽ । मुम्बेति अनुवर्तनीयम् । सरस्-
स्तुपरेऽः सुरस्य मुम्बा डान्ते गमी । सरसा वेगेन गच्छतीति सुराग-सुरङ्गः ॥
महौ । १७ । नाभि कार्ये च उपपदे छति अटी मत्वयौ भवतः । अस्मि
हुरतीति अस्मिहुरा कः आ । कवचं हुरतीति कवचहुर कुम्भर । कुम् वारणे ।
चतुर्वरतीति चतुर्वरं क्षमियो वा रागा । चर मरी । कुम्बु रेऽने चरतीति
कुम्बरा । ट ईवर्ष । कृत् (वृ १ म १४ हृ १४) व्री केत् कुम्बरी
महीचरी सेनाचरी भिक्षाचरी वीक्षाचरी । अपत्ययं सर्वबाहुसाधारणः । व्यत्य-
यस्तु चरतेरेव भवति । शोकं करोतीति शोककरी कन्या । वसः करोतीति
वसस्कारी विद्या । छ मरी । पुटः सरतीति पुर-सर । अमे सरतीति अमेसरः ।
पार्थे सतेऽसौ पार्थस्य । तथैव वृते सेतेऽसौ वृत्तस्य । चरस्य । चत्तानादिषु
कर्तृषु । चत्तान सेतेऽसौ चत्तानस्य । स्तम्बे रमतेऽसौ स्तम्बेऽयम् इस्ती ।
जप जप्य ज्यत्तार्ता वाचि । चर्चजपः । मह उपासने । शक्ति पृष्ठातीति शक्तिमह ।
स्मद्भ्यम् वृद्धिम् अङ्कुशम् लोमरामः घटीमहः चतुर्माह सूत्रमह पुष्पमह
कलमह काममह मधुमहः । हापूर्व डब् । ॥ मुखं वा कल्पानं करोतीति
हिकर । उग्रह मारुह । अत्र कर्मणि अण्वि बल्लभ्य । मारवाहः श्वेतवाहः
इत्यादि ॥ इत्यसि । १८ । यातोर्मात्रि कार्ये च छति इ य छि एते मत्वया
भवति । चक्रार लक्षति चरतीति सूत्रस्य विशेषार्थः ॥ छिति पक्षस्य । १९ ।
छिति प्रत्यये चरे पूर्वपक्षस्याप्यवशजितस्य मुमागमी भवति । तेन होनाम्यमह ।
आत्मानं होष मन्वते छौषम्यम्य अह ।

हाह्रस्त्वन्हाह्रकृष्णः फले रजोमच्छाह्रपही तदम् ॥

हातिमायाह्रववातादायः कर्तरि बाच्य इह ॥ १ ॥

वात्प्रीत्योरेव । कुट्टन् कारणे । कटलपीठीति कटलकमेः कः वात् ।
रत्नं करोतीति रत्नकरीः कः व्रीहिः । फले यदातीति फलेमहिः वा
कटानि पृष्ठातीति फलेमहि वृद्धः । कन्त्यैहमर्त निपातनात् । रजो यद्वा

पुमातीति पवनः । पवतेऽती पवनः । बृहक्षरणे बृह निबन्धने सूरी द्विष्यन् । यं
 मुदपतीति मनुसूदनः । सुमातीति छन्दः । अत्र ऋषि निशपते । सन्तु सन्म-
 तीत वा शमयतीति शमयमनः ॥ इति नः शक्तिः ॥ अथ महादिनिष्कम्पे ॥ ३॥
 सप्तशाने । इनां शौ सौ (वृ १ म १ सू २९) इसेपः सेकोप (वृ १
 म १ सू २९) निनिमत्पमान्ताः सर्वे वृद्धिपदः । यद्वातीति माही तस्यही । मन्-
 सपवेशने । ब्रह्मस्तेऽती ब्रह्मासी । ब्राह्म शाने । सत्पूर्वः ब्रह्मासी । मात्र ईप्सी ।
 ब्रह्मासतेऽती ब्रह्मासी । मातो युक् (म १ सू ३९) ऐ ऐमेनेऽतीति ऐमी ।
 तिष्ठतीति स्थायी । मभि मुत्तमापने मभि अवधारणे । मन्मयतीति मन्त्री । मन्-
 मर्ने । मर्ष आमर्षने । मृदु आर्जने । संमर्षति वा संमर्षयतीति संमर्षी । निस्ती-
 तीति निस्त्वावी । निम्नोतीति निम्नावी । रक्ष पासने । निरक्षतीति निष्ठा ।
 यस् निवासे । निम्नतीति निवासी । दुष्पृ बीजसन्धाने । निम्नतीति निवासी ।
 शो ठनूकरणे । निम्नतीति निम्नापी ॥ अथ पूर्वोक्तम् ॥ कृत्तनीयान्बुधविन्दो
 निमिषः । ३८ । न करोति वा कुरुतेऽती अकारि । इनां शौ सौ (वृ १ म
 १ सू २९) न इरतीत्यहारी । षीम् प्रापने । न नयतीत्यनावी । न वापतेऽती
 अयात्री । न वदतीत्यगवी । रथ द्विष्टायाम् । निमिषेति अक्षरादपत्यपरिनिम्ने
 निमि । अपराध्यतीत्यपराधी । रुचिरावरणे । अवदण्महीत्यवरोधी । परिभवतीति
 परिमात्री । निपूर्वः विचरतीति विचारि । विज्ञेयेन रीतीति विरप्ती ॥ इति मह-
 द्य ॥ अथ ब्रह्मादिनिष्कम्पे ॥ ब्रह्मावे शा ॥ ३९ । इम् इद् वेद आ म
 पा दा वा बिद् एम्मा शा मत्पवी भवति । सक्कम् द्विषि चतुर्त्वाकर्ष ॥
 शिषि चतुर्षत् । ३० । शिषि मत्पवे पदे तिषादिषु चरेषु वाक्यार्क्युक्त उक्त
 वति । ब्रह्मावे पश्चादि (वृ २ म १ सू १२८) अप् । अदे (वृ २ म
 १ सू १४) पत्यतीति पत्यः । सत्पूर्वः उद् कर्मे पत्यतीति उत्तमः । इदं
 द्विष्टामत्वी । अप् । अदे (वृ २ म १ सू १४) अवादिशानो मुक् । अ
 पितादिर्भिद (वृ २ म १ सू १२) गमां स्वरे । (वृ २ म १ सू १७)
 हनो द्वे (वृ १ म १ सू ३) गां हन्तीति गीता । पाञ्च । वेद शाने
 अद् । अदे (१४) अयतीति अयः । अया यमादेशः । अयतीति यमः । ब्रह्म-
 तीत ब्रह्म । आ मित्रतीति मित्रः । वा पाने । पिवादेशः । पिषतीति पिवा ।
 अप् । अदे (१४) द्विषेर्भिद (वृ २ म ७ सू १) दोरे (वृ २
 म १ सू १) इत्याकारस्मेष । ब्रह्मति वा ब्रह्मेऽती ब्रह्मः । ब्रह्माति वा ब्रह्मेऽती
 ब्रह्मः । सुभावेर्भिद (वृ २ म २ सू ५) सुभावेर (वृ २ म २ सू
 १) विद्वत् क्षान्ते । मां निम्नतीति नीमिषः ॥ अथ ब्रह्मावेर्भिदः । ३१ । अन्मदे
 र्भमात् वाः मत्पवी भवति । अन्मदेर्भिद इति कैमिषः । पञ्च पश्चादिनाम् । अन्म
 बीतो । अन्मः अन्मः । सपतीति सपः सपः । पञ्च वती । पुनरिः । इति
 वाच्यपतीति वा वाच्यतीति वाच्यः पञ्च । अथ ब्रह्मपन्तरं मुमायमः । अन्म-
 दिमपान्तराम्पन्ति । पञ्च मत्पवीर्भयोः । पञ्चतीति पाता-पता । अथ पञ्च ।

[illegible]

यथा खारिषातमर्धतो रुतमर्धो नु बुद्धयः ॥
मर्धविद्युतिष्ठानुभू स्यात्तस्योपाहृतिस्त्विति ॥ ६ ॥
छन्दोऽर्थो बहुव्रीहिः मितमानमसाविति ॥
वातादीनिस्त्रिधापा मयू नहन्ति वायवस्तथा ॥ ७ ॥

[illegible]

वीति रजोमहिः मष्टमहि । वृतिं हरतीति वृतिहरिः । नावहरिः । भाष्यम्यहो ।
 ईशान् अप्राप्तीति इवापि । वत्तं अप्राप्तीति वातापि ॥

करीषकृच्छसर्वाभात्कष मिषवहाद्वय ॥

श्रुतिमेधमयात्कृष्णं क्षेममद्रमिवाहु वा ॥ २ ॥

यत्र निष्कर्षः । करीषं कषतीति करीषंकषः । करीषं गुष्कगोनस्मिन्मा ।
 कृच्छं कषतीति कृच्छंकषः । सर्षं कषतीति सर्षंकषः । अन्नं कषतीति अन्नंकषः ।
 अन्नकरो मुमागमार्थः । वयं व्यक्तावा वाचि । मिषं वहतीति मिषं वहः । वहनः ।
 कृषिं करोतीति कृषिकरः मेधंकरः मयंकरः । विकल्पपक्षे कर्ष्ये अण् । क्षेमे
 करोतीति क्षेपंकरः-क्षेमकारः । मयं करोतीति मयंकरः-मयकारः । मिषं करोतीति
 मिषंकरः-मिषकारः ॥

आशित्वाञ्च भुवो भावे करणे च हुराद्भुजात् ॥

विहायसं सुतोयेभ्यो तद्वयाञ्च जनार्त्तं भूवात् ॥ ३ ॥

गच्छते मत्पयं अ स्माद्भुजी पातोस्तु विभवेत् ॥

अतस्त्वेतन्नुत्पदेभ्यः स्तुत्स्वया अतस्त्वेतन्नुत्पदम् ॥ ४ ॥

आशितेन मूयते इति आशितेभ्यम् । भावे नपुंसकत्वा वाच्यम् । आशितो
 मवत्पनेनैति आशितेभ्यम् आशितम् । तुरं गच्छतीति तुरगम् । भुजंयम् । विभक्तम्
 सुर्वंयम् । वरंयम् । इक्षयंयम् । जर्जंयम् । भूवेन गच्छतीति भूवंयम् । भुभूम्
 धारजपाजरो । अस्मान् विभर्तीति आत्मभरिः । कुर्मिभरिः । उदरंभरिः । कुर्व-
 विमर्तेभ्यः परान्तत्वं तिङ्गणम् । अतः परं वाच्यम् । कर्मयति । वाच्यस्मादर्थो
 निपात्यः । वाचं यच्छतीति वाचंयम् । अत्र अकारो निपात्यते । वृ विहायने ।
 भुर हारयतीति भुरंयम् । तप सतापे । क्षिपे तापयतीति क्षिपंयम् । परंयम् ।
 सर्वं सङ्गतेऽस्ती सङ्गसङ्गः । विश्वं विमर्तीति विश्वंयम् । भर्तुं इत्यस्तीति भर्तुंयम् ।
 वृ भूवनतरण्यो । रयं तरतीति रयंयम् । वृज्जं वरयि । पतिं वृजोतीति
 ता वृजुते सा पतिरात् । जि जये । धनं जयतीति धनंयम् । धृप्
 धारणे । वसूनि वा वसु धरति वा धरतेऽस्ती वसुंयम् । शत्रुं सङ्गतेऽस्ती स
 सङ्गः । मरिं वाम्यतीति मरिंयम् । शत्रुतपः । एते वाच्यस्मादर्थः ॥ ५ ॥
 ५० । एजु कपने । इत्यादीनां कश्चिन्मन्त्रो माति । कश्चिन्मन्त्रो मुमागमार्थः ।
 इकारो क्षितिः चतुर्वर्त्तकर्म्यम् । पातो मेरजे (६ २ म २५ सू १)
 इति मिः प्रत्ययः । जनार्त्तं पूजयतीति जनमेजयः ॥

अप्यन्तेर्मेर्मन्त्रेर्मुञ्जकृच्छास्यपुण्यता धये ॥

माहीमुष्टिगुनीपाणिनिरस्तनारसनाक्षिकात् ॥ ५ ॥

मनु अश्वमेधये । विवर्धितः (६ २ म १ सू १) आप्त्यर्न पठितं न
 त्वे स पठितमप्यम् । धेनु पान । सुभं ययतीति सुभंयम् । इत्तंयम् । आरक्ष्यम्

पुनश्चः । अघेयैस्तुल्योपपत्तौ हेतुम् । अघा दम्भाऽमित्येवम् । नाडी वय-
तीति नाडिकवः नाडिकमः ॥ अघान्ते पूर्वपक्षस्य ह्यस्यै वाच्यम् । ४१ ।
मुष्टिकः मुष्टिकम् । मुष्टिकवः मुष्टिकम् । पाणिकवः पाणिकम् । कर्णवः कर्णम्
स्तनवः स्तनम् । नासिकवयतीति नासिकवय नासिकम् ॥

अघा आरीघातघटीतो रुजघटौ शु कृष्टतम् ॥

मरुविशुष्टिहानुद् स्वावस्योंगाहृष्टिस्त्वपि ॥ ६ ॥

छलाटतो यद्वाग्नामिह मितमाननकात्पत्ति ॥

वातादजिरिया मरु नहाति शार्धतस्त्वया ॥ ७ ॥

आरी घनतीति आरिषम् । वातकम् घटिकम् । रुजो मूत्रे । वृह मापये उरू-
र्क । कृष्टमुष्टितीति कृष्टमुष्टिः । कृष्टमुष्टितीति कृष्टमुष्टिः । मरुः किं । मर्मस्था-
नम् । मरुस्तुतीति मरुस्तुतिः । विष्टुर्वा । विष्टुर्वा । विष्टुर्वा । विष्टुर्वा । मरुः पक्ष्मीति
मरुपक्ष्मः । के एनराय । कर्मव्यवक्रिया । छलाटतम् । छिन्ना आस्तादने । वृह ले-
टीति वृष्टिहः अरुष्टिहः । मितं पक्ष्मीति मितपक्ष्म मरुपक्ष्म । न
छावः । मज मरुः हेतुने च । वातमजतीति वातमज । मरी गर्भवनयो । ह
रया माघतीति हरम् । आहृष्ट्वा । हार मरुतीति शर्धनह्य भाषा ॥
इति कर्मव्यवक्रिया । स्तुद् कर्मने । आतो कर्मने स्तुद् कर्मयो मरुति ॥ अमू
ततद्वाचि । ४२ ॥ आहृष्टसुमगस्तुल्यपक्षितमन्त्रा अमितेपुष्टुल्य
स्तुद् वाच्यम् । ४३ । अनाद्य आद्य क्रियतेऽनति आद्यकर्मणं पूतम् ।
सुमगकर्मम् । स्तुनकर्म किं वाचि । पक्षितकर्म किं शीतवस्तुतेवम् । अनमः
मम क्रियते अनेनेति ममकर्मणं पूतम् । अन्धकर्म किं सूर्यालोचनमस्तुत् ।
अमित मित क्रियते अनेनेति अमितकर्मणं मितम् । वाच ह्यो अन्ध कर्मम् ॥
तकर्मणं च ट ॥ अन्धकर्मो लक्ष्यम् । ४४ । वयम् (इ १ म २ सु
६) वाच आहृष्टीति शार्धपाठ ॥ आहृष्टा । ४५ । आहृष्ट आहृष्टीति आहृष्ट-
पाठः-आहृष्टात् कर्मणि ॥ अहृष्टात् । ४६ । अहृष्ट आहृष्टीति अहृष्टपाठः ॥
आहृष्टपाठोऽहृष्टः । ४७ । आहृष्टपाठोऽहृष्टपाठोऽहृष्टपाठो मरुति कर्मव्यवक्रिया
कर्मणि । आहृष्टीति आहृष्टात् । ना । अहृष्टीति अहृष्टपाठः । अहृष्टपाठः
अहृष्टः च । ४८ । अहृष्टात् । अहृष्टपाठः । कर्णके अहृष्ट । पाठनी पाठेया ॥
पाणिकताहृष्टा शिष्टिपनि निपातयते । ४९ । राजपक्ष्मस्तुल्यपक्ष्मम्
। ५० । अमो विष्टु । ५१ । मजसहृष्टा कर्मणि विष्टु मरुत्यो मरुति । कर्मणे
हृष्टवः ॥ ये । ५२ । वेष्टो मरुति । मज सेवामा । मज मजतीति अहृष्ट
माहृ । बी कुः । (इ १ म २ सु ५२) सुखमाहृष्टुः । सह म-
रुते । हो हृ (इ १ म २ सु ५३) वाचसने (इ १ म २ सु ८)
तद्वये सारि (इ १ म २ सु ५३) इति सुखेग लक्षणस्तुल्ये । लक्ष
मरुणा वेन सहृष्टो गुणः ॥ सहृष्टः च । साहृ । ५४ । सहृष्ट सारस्य
वकारो मरुति साहृ स्ति । गुणसारी गुणसाहृ । सहृ मापये । मारु मरुति

तीति रजोमहिः मङ्गमहि । इति हरतीति इतिहरिः । नत्पहरि । आप्कम्यती ।
 र्वान् आमोतीति बवापिः वात आमोतीति वातापि ॥

कटीचकूळसर्वाध्रात्कच मियवशाद्द्वः ॥

धृतिमेवमयात्कच क्षेममद्रमिषातु वा ॥ २ ॥

कच निष्कर्ष । कटीच कचतीति कटीचकचः । कटीः शुष्कमोमपमितमरा ।
 कूळ कचतीति कूळकच । सर्ग कचतीति सर्वकच । अन्न कचतीति अन्नकच ।
 ककतो मुमायमार्य । बह व्यस्ताश वापि । मिम कचतीति मिमश्च वल्लभः ।
 कति कचतीति कतिकर मेवकर मयकर । विकल्पपक्षे कच्ये अप् । क्षेम
 कचतीति क्षेमकर-क्षेमकरः । मय कचतीति मयकर-मयकरः । मिम कचतीति
 मिमकर-मिमकरः ॥

आशिताच्च सुखो भावे करण च तुर्यज्जुनात् ॥

विहायस सुतोयोभ्यां तवपाच्च जनात् पूवात् ॥ ३ ॥

गच्छते प्रत्यय सा स्याद्भूमी पातीस्तु विर्मवेत् ॥

आत्मन्कुसुमेरस्य स्युस्तथा वाचपमाव्य ॥ ४ ॥

आशितेन भूषते इति आशितमव्य । भावं नपुंसकत्वा वाच्य । आशितौ
 भवत्यनेनेति आशितमव्य ओदन । तुर मच्छतीति तुरम्य मुमम्य विहगमः
 सुतम्य करमम इहयमम जनगम । पूवन गच्छतीति पूवगम । तुभूज
 बारणपापजयो । आत्मानं विमर्तीति आत्ममरि कुर्मिमरि तद्वरमरि । कुष्ठ
 विमर्ते च पदान्तरत्वं विज्ञेयम् । अत पर वाचपमान् कचयति । वाचपमाव्य
 निपात्या । वाच मच्छतीति वाचम्य । अन्न अकचते निपात्यत । इ विहारने ।
 तुर इत्यतीति तुरइत् । तत्र सतपे । द्विं तापयतीति द्वितय । परतय ।
 सर्व सहतेऽसौ सर्वसह । विश विमर्तीति विशभर । भर्त बारयतीति भर्मर ।
 वृ पूवनतरण्यो । रवं तरतीति रवंतर । वृज वरने । पतिं वृज्यतीति
 वा वृज्ये सा पतिवरा । जि जने । कच जयतीति जयजय । वृज
 बारये । वसुनि वा वसु ययति वा वरतेऽसौ वसुधरा । सवृ सहतेऽसौ व
 हुंसह । अरिं शाम्पतीति अरिहमः । शत्रुतय । एते वाचपमाव्य ॥ अजां कच
 । ४० । एगु कचने । इत्यादीनां कच प्रत्ययो भवति । कचारी मुद्रानमार्थ ।
 शक्यः इति कचुर्लक्षार्थः । पाती प्रेरणे (इ २ म २४ सू १)
 इति मि प्रत्यय । जनान् पचयतीति जमयेज ॥

अप्यन्तेर्जेर्मन्यतेर्मुञ्जकूलास्यपुष्पती धयेः ॥

माहीमुद्रिशुनीपाणिकरस्तमात्समाधिपात् ॥ ५ ॥

अप्यन्तेर्जेर्मन्यतेर्मुञ्जकूलास्यपुष्पती धयेः (इ २ म १ सू १) आप्पाने वदितं म
 तते व वदितम्य । धेदू जाने । मुञ्ज कचतीति मुञ्जमयः कूळपदः आत्पपक

मूर्तिरिति । कृतं विवर्तयति धृतवीचा । वनविचा महमिवा मार्मस्मिवा वनमीचा ।
 सुमीचा वीचपीचा ॥ क्वचिप् क्वचिक्वन्त्येभ्योऽपि ह्रस्वति । ६९ । सुहु
 क्तोतीति सुकर्मा । सुहु शुण्णतीति सुकर्मा । अन माणने । अम क्रिप् । प्राण-
 तीति प्राण् प्राणी प्राण । इमाण् ॥ अम ॥ ६७ । पदान्ते वर्तमानस्वापि अतो
 नस्य नतं स्वाप् । अपी इति विशाङ्गाप्रत्ययान्तो न शङ्कनीयः । ह्रस्वस्य पिति
 कृति सुक् । ६८ । ह्रस्वस्य पिति कृति परे शुगागमो भवति । इण् गती ।
 मातरेतीति मातरिवा ॥ वमिपि अमस्याऽऽर्थं वाच्यम् । ६९ । नगी
 प्राहुर्मति । निभ्यतेऽस्ती निगता । केनकेभ्योऽपि वनिप् । ओम् अपनयने ।
 ओनतीति अवता अवतावो ॥ इपि वनो नस्य री वाच्यः । ७० ।
 मण इप् (वृ १ म १४ सू ६) ओन्ति सा अवतरी । वारं पश्यतीति
 पश्यन्वा । वारं पश्यतीति सा पारवृक्षरी । केनकेभ्योऽपि कनिप् । पुम् अमिष्ये ।
 पूर प्राक्निर्मलेभ्योचने । सुनोतीति सनोतीति सुता । सुक् । वेद वाने । वय-
 तीति वीत्वा । नै अये । नायतीति वीच । जहातीति ह्रीन्वा । पीचा ॥ क्रिप् ।
 । ७१ । वचस्ते सति असति च सर्ववाच्यम् । चिक् पृथक्वो भवति । चिक्पः
 सर्ववाच्यमित्येव कपाचिचो । वे (म १ सू ५९) ह्रस्वस्य पिति कृति
 सुक् (६८) कर्म क्तोतीति कर्मकृत् । अमि चिनोतीति अमिचित् । देवान्
 स्तोतीति देवस्तुत् । सोमं पिबतीति सोमपा । सर्वं पश्यतीति सर्वदृक् । विशाम्
 (वृ १ म १ सू ११) इति वृत्तम् । रिक्त अतिसर्जने । रिक्ततीति
 रिक् ॥ क्रिप् वचिभ्यश्छायावस्तु कटमुक्तुभीणां वीर्यं संप्रसारणा
 भावश्च वक्तव्यः । ७२ । वचयन्वा सा वाक् वा वच्यते अनवा स
 वाक् । प्रथमं शिप्ताम्वा । तत्पूरुः । तत्त्वं पुष्कतीति तत्त्वमाद् । अत्रापत्रादेः
 च (वृ १ म ९ सू ४३) ॥ ह्रीं शक वाच्यो किति किति ह्रस्वे
 परेऽनुनासिके ह्रीं च । ७३ । तेन तत्त्वमाप्नो तत्त्वमाप् । हुम् स्तुती ।
 भावतं स्तोतीति अवतस्तु । पुह गती । कटे मवतेऽस्ती कटम् । वृ गती ।
 अवतेऽस्ती जू । सुहु अवतीति सुभीः । वा सुहु वीमस्याऽस्ती सुभीः । अयन्ते
 जना वामति श्री ॥ महिहृतिभ्यपिहृषिकृषिसहितमिभु क्रिबन्तेषु
 पूर्वपक्षस्योपसर्गस्यान्ते वीर्यो वाच्यः । ७४ । जह क्यने । आदेः प्य
 क् (वृ २ म १ सू ६९) गही वा (वृ १ म १ सू १) वच सर्वान्ते
 नहतीति वचनत् । नितरां वर्ततेऽस्ती नीहृत् । अय तारन । महं ह्रिति च
 (वृ २ म ३ सू १२) ममाय विभ्यतीति ममायि । वृष वृषी । मर्करीन
 वतीति शत्रुद् । अचि वीती । नितरां वीर्यतेऽस्ती वीरक् ॥ गम्यमूनमूहम्
 तन्मादीनां चिपि अमस्य खीपो वाच्यः कयपि वा । ७५ । पुक् वरित
 तनोतीति वरीत् । कटे चिक्वीर्यतेति कटचिक्वी । चिक्वीर्यतेः क्रिप् । पता
 (वृ २ म ३ सू ११) इत्यत्रात्रोप । वीनाम् (वृ १ म ९
 सू ६५) इति नस्य रेफः । रिक्तोती वीर्यञ्च (वृ १ म ५ सू १४) इति

भारवाद् भारवाद् भारवाद् भारवाद् । भारवाद् भारवाद् ॥ बाहो बा । ५४ ।
बाहो वाकारस्य औकारादेशो भवति शताहो स्त्रे परे । भारीहः । भारीह भार
वाह्म्याम् भारवाद् इत्यादि ॥ पुच्छतेर्विण् । ५५ । तत्त्वं पुच्छतीति तत्-
माह । अम्भुनि वहतीति अम्भुवाह । शताहो तु अम्भुहः ॥ अम्भुहः । ५६ ।
अनकारादुत्तरस्य बाहो वाकारस्य उ स्वात् शताहो स्त्रे परे । शास्त्रिणा स्-
त्र्यहः ॥ शमेरपि विण् वक्तव्यः । ५७ । मौ नो घातो । ५८ ।
सन्तस्व घातोर्मकारस्य मकारो भवति घातोर्मस्ते परे नाम्नश्च रत्न वरास्ते च ।
इम इम वक्षस्मने । मकर्णेण शम्भतीति मशाम् मशामी मशाम् ॥ अभूत्
तज्जावे कृष्मस्तिथोगे नास्त्रिभः । ५९ । अभूत्तज्जावेऽर्जे कृ मू भू
इत्येतेषु नाम्नाः प्रत्ययो भवति ॥ संपद्यकर्तरीति वक्तव्यम् । ६० ।
तेन अयुहे युहे भवतीति युहेभवति । चकारन्वी दीर्घ इति द्विष्यन्तः वा
चकारः प्रत्ययेऽप्यपनार्त्तः । वेः (म १ सू ५९) ॥ चवी दीर्घ ई
वाः । ६१ । चो प्रत्यये परे आचारस्य ईकारादेशो भवति अम्भस्य स्त्रस्य
दीर्घो भवत्यम्भस्त्रित्वम् । अमिषुने मिषुने संपद्यमानं तवाकरणं इति मिषुनी-
करणम् किं बालिष्महकम् । अम्भस्त्रस्य अम्भस्त्रम् । अम्भस्त्रादिमतेर्कुह (इ १
म ११ सू २५) असहायाः सहायाः संपद्यमानस्तथा स्यात् इति सहायीत्यात् ।
अङ्गः अङ्गः यथा संपद्यमानस्तथा करोतीति अङ्गीकरोति । ईष्टवत् ।
अध्यस्य न दीर्घत्वम् । अस्वस्ति स्वस्ति यथा संपद्यमानस्तथा स्मरिति
स्वस्तित्यात् । संपद्यकर्तरी किम् । अयुहे युहे भवतीति युहेभवति । अङ्ग
कश्चित् (इ १ म ११ सू ८४) इति विमर्शयुक् ॥ चवी छडोपच ।
। ६२ । मन्त् महत् रजस् इत्यादीनां छकारस्य छीपो भवति चो प्रत्यये परे ।
॥ ममो मङ्गत्स्वमनुसरत् । तस्मिन् मनो वस्यासौ तन्मनाः । न तन्मनाः
अनुत्तमनाः । अनुत्तमनाः तन्मना संपद्यमानस्तथा भवति इति तन्मनीभावः ।
विमर्श मनो वस्याऽसौ विमनाः । न विमनाः अविमनाः । अविमना विमना
संपद्यमानः तथा भाव इति विमनीभावः । न विद्यते मनो वस्यासौ अग्रनाः । न
अमनाः अग्रमनाः । अग्रमनाः अग्रनाः संपद्यमानस्तथा भवति इति अग्रनीभावः ।
तथा सुम्मीभावः सुषेर्त्तभावः महीकरोति अङ्ककरोति चक्रकरोति ॥ डाप्
कश्चित् वक्तव्यः । ६३ । अभूत्तज्जावेऽर्जे कश्चित् डाप् प्रत्ययो भवति ।
अङ्गः अङ्गः संपद्यते तत् करोतीति अङ्गकरोति । तथा मङ्गकरोति ॥ आतो
मनिषूकनिषूवनिषः । ६४ । माहो नाम्नि च प्रमुञ्चमाने आकारात्त्वत्ता-
तोर्मिण् कनिष् वनिष् इत्येते प्रत्यया भवन्ति । सुह वरातीति दुराता ।
राजदशम्यवृष्टम् । यस्ते चरा शसन्ताम् (इ १ म ४ सू १८) मने
तिष्ठतीति अश्वत्थामा ॥ स्थामी । ६५ । इत्थ ईध ई । वातोमारवा इत्थ
इकारो भवति । वामिष्मन्नेवतीनां दीर्घ ईकारो भवति चकारादी निवि इते
परे न क्यवि कवि वा । कविष्मन्नेव । सुह विवतीति सुवीरा । मुरि इवातीति

इयम् इति वा अभिष्टोमेन अयासीत् इति अभिष्टोमयाजी । वा अभिष्टोमं यन्
 सीते पत्य सः आभष्टोमयाजी । अयादं मुक्ते इत्येवसीत् अयादमोजी ।
 अर्धं मुक्त इत्येवसीत् अर्धमोजी । सुखमोजी । उक्तं मुक्ते इत्येवसीत् वा
 मुक्तवान् इति वयमोजी । इतो यत् (इ २ प्र २७ सू ५) ॥ हस्तेर्नि
 म्नायां पिनिर्वाच्यः । ८९ । पितरं प्रधानं वा अवधीत् इत्येवसीत्
 पित्रादी । इतिवृत्तं अववृत्तं हेयम् ॥ कर्तव्युपमाये पिनिर्वाच्यः । ९० ।
 मत्त इव पततीति अत्रादी । मत्त इव करोतीति मत्तवादी । ईस इव नञ्
 धीति ईसवादी । श्री चेत् ईसवामिनी । ईप् ॥ क्विप् क्वनिप् ॥ ९१ ।
 वातोऽरवीति कालः सीतेऽर्धे च क्विप् क्वनिप् वा इत्येते मत्पया मवन्ति ॥
 क्विप् । ९२ । इत्त अत्रा अण पतत्पूर्वकारेण इत्येते क्विप् स्यात् । अतीते एव ।
 इत्तं इतरानिति इत्तत्त । अत्रात्त । अणत्त । अम्यत्र इत्तुवादीत्यत्र पिनि ।
 सप्त इत्तीत्येवसीत् शत्रुवादी । सुहृ कठोति स्माऽसौ सुहृत् । कर्मकृत् पापकृत्
 पुण्यकृत् साकृत् । सोमे सुनीति स्माऽसौ सोमसुत् । अग्निं विनोति स्माऽसौ
 अग्निस्त् । इत्येते क्विप् ॥ क्वनिप् । युधि संमहारे । राजानं पुष्यतेस्माऽसौ
 राजपुष्या । राजानं करोतीत्येवसीत् राजकृत्वा । सह पुष्यते स्माऽसौ सह
 पुष्या । सहकरा । युष् माभिमसरे । क्वनिप् तुक् । क्विप् ॥ ९३ । सुनीति
 स्माऽसौ सुनवान् इति सुत्वा । स्तत्वा । यगतिस्माऽसौ यम्वा । पाप्मद्राईत्
 इति पापवृत्ता । इत्येते क्वनिप् ॥ अनी प्रादुर्भावे ॥ सप्तम्यां क्वनिर्हः ।
 । ९४ । सप्तम्यां अनर्वातोऽऽ मत्पयो मवति अतीते काले । सरसि आसते स्म
 तत् सरासतं वधम् । अनुक् क्वचित् (इ १ प्र १६ सू ८४) सरसि
 जात सरोगम् । संस्कारजः मत्ता अजः द्विजः । परिता खाता इति परिखा ।
 प्रक्षेपेण जायते स्मेति मत्ता । सर्वं मत्तवान् इति सर्वजः वा सर्वं गच्छति स्माऽसौ
 सर्वजः । ये हाम्ने । साम गीतवान् मायति स्माऽसौ सामगः ॥ इति वयमप्यन्ता ॥
 इति कर्त्तव्यप्रक्रिया ॥ १ ॥

॥ अथ निष्ठाप्रक्रिया ॥ कर्त्तव्यम् । १ । वातोऽरवीति काले क्वचित्
 मत्पयो मवति । मातृकार्ययोः क्व । क्वचित् कर्त्तव्यं । क्वचित् । कर्त्तव्यम् ।
 प्या शीथे । जायतेस्म तत् जातं राया । आयम्यते स्म तत् आयतम् । स्वीयते
 स्म तत् स्थितं वेद्यतेन । मातृसीकरादेकजननं अनुसन्धत्तं च । मयि
 ननुसन्धत्ताः ॥

अन्तः प्राम्तेऽग्नितो नाशो म्वरूपे च मर्मादरे ॥

भातवर्षः क्वचित् शृङ्गे भाव इत्यभिधीयते ॥ १ ॥

त्रिपतेस्माऽसौ वृत्तः कटस्तैः । स कटं वृत्तवान् । कर्त्तव्ये स्मासी वृत्तवान्
 वृत्तः सर्वं वृत्तवान् । त्रिजो युष् (वृ १ प्र २ सू ९) इतिनुमागमः ॥
 गार्ध्यान्कर्मकाश्च कर्त्तरि क्तः । २ । गार्ध्यादवमप्यत्र कठरि क्तः मत्पयी

मप्यमरेकस्य लोपो ननु संयोगात्तस्य लोपः । तस्य परागते चेति चक्ष्यम् ।
 दास्यस्य । ७६ । रेफादुत्तरस्य सस्यैव लोपो भवति नाप्यहस्यत्वं । कोर्त्तुर्न
 (वृ १ प्र ६ सू ४) कट्यधिकीर्णं कट्यधिकीर्णं । इह प्राप्ते । यत्र कट्य-
 णाम् (वृ २ प्र १ सू १४९) अनो बहुतीति अनङ्गात् । किञ्चनस्यै
 घञ्जनस्यो हान्तावेष्टो वाच्यः । ७७ । अनङ्गादो अनङ्गात् । रात्र् रीसो ।
 किञ्चनन्ते राजतौ परे समो मस्याऽनुस्वारभावी वाच्यः । ७८ ।
 तेन सम्यक् राजतेऽसौ सम्राट् । धै निम्नात्मा । ध्यायते किञ्चपि संप्रसा-
 रणं दीर्घता च वक्तव्या । ७९ । सुबु ध्यायतीति सुबी । सुतिगमिह
 होतीमां त्रिविधं क्वचित् त्रित्वं वाच्यम् । ८० । इसामि श्रेयाम् ।
 योवते कश्चित्पूर्वस्य किञ्चि संप्रसारणं वाच्यम् । ८१ । योवतेऽसौ
 विष्णुः । गच्छति उत्पत्तिस्त्यक्त्यन्तं मामोर्त्ताति जगत । युतोर्त्ताति युतो-
 नमा सा तुह । इहोद्यत्सक्तौ लोपमाने कार्ये । ८२ । लोर्त्तातो सर्वा-
 विषु टक्ष्यक्तौ प्रत्ययौ भवतः क्वचने क्वचं सति । ककारात् त्रिषु कलन्तः ।
 आ सञ्चोदे । ८३ । एतेषु प्रत्ययेषु परेषु सर्वादि पूर्वस्य टकारं न्यस्य । इ-
 मित् प्रेक्षते । अन्य इव दस्यतेऽसौ अस्यादस्य । छत्रपराजदे व (वृ १ प्र
 ९ सू ४२) लो क से (वृ २ प्र १ सू ११६) त्रित्वस्य (वृ १
 प्र ६ सू २१) अस्यादस्यः अस्यादस्यः । स इव दस्यतेऽसौ तादस्य-तादस्य-
 तादस्यः । य इव दस्यतेऽसौ वादस्य-वादस्य-वादस्यः । एव इव दस्यतेऽसौ पता-
 दस्य-पतादस्य-पतादस्यः । किमिवम कोर्त्तुर्न्यस्यो । ८४ । किमिवमस्य इव
 नृशब्दस्य च कौत् इम् इत्येतावाद्यौ भवतः टक्ष्यत्वादिषु प्रत्ययेषु परेषु । क-
 कारः सर्वादिर्त्तात् । क इव दस्यतेऽसौ कदस्य-कौदस्य-कौदस्यः । अत्रनिव इ-
 दस्यतेऽसौ ईदस्य ईदस्य-ईदस्यः । ईदस्यितार्ता । सर्वादिवाद्येष्वप्यम् । मन्त्रादिषु इ-
 श्वेदकापदस्य पूर्वस्य टदीर्घता च वक्तव्या । ययानिव दस्यतेऽसौ ययादस्य-य-
 यादस्य-ययादस्यः । ककारात् एतेषु प्रत्ययेषु परेषु समानशब्दस्य लो वाच्यः ।
 समान इव दस्यतेऽसौ सद्यस्य-सद्यस्य सद्यस्यः । अक्षस्योऽम् आदिर्त्तात् । ८५ ।
 अक्षस्यस्य इनादिषु सप्त अमुमादिषु मणति क्तिते परे । अक्षस्य इवतेऽ-
 सौ अमादस्य-अमूदस्य-अमूदस्य-म् । प्रत्ययौत्तरपदयोः परतो पुष्पदस्य
 दौरेकावे त्वत् भत् इत्येतावाद्यौ भवतः । ८६ । तमिन इवतेऽसौ
 तादस्य-तादस्य-तादस्य-त् । अहमिव इवतेऽसौ मादस्य-मादस्य-मादस्य-
 इ । त्रित्वेरेकस्य (वृ १ प्र ६ सू ५४) इत्यकारः । यमिव
 इवतेऽसौ पुष्पादस्य-पुष्पादस्य-पुष्पादस्यः । यमिव इवतेऽसौ अस्यादस्य-
 अस्यादस्य-अस्यादस्यः । टकारात्कुपत्वादीषु । तादस्य मादस्य पतादस्य
 तादस्य मादस्य अस्यादस्य पुष्पादस्य अस्यादस्य मरादस्य इत्यदि त्रित्वं
 रतीति । ८७ । पातोर्त्ताते कश्चि शीर्षेण च त्रित्वमप्यो भवति । क्वचने इ-
 पपदे पजेर्त्तातिर्त्तात्वात् । ८८ । इनां ही ही (वृ १ प्र ९ सू २९) अमिहोमिन

एषाम् इति वा अभिष्टोमेन अयाहीत् इति अभिष्टोमयोगी । वा अभिष्टोमं यन्तु
 शीतं पत्न्यं सः अभिष्टोमयोगी । अमान्दं भुक्ते इत्येवशीकं अमान्दयोगी ।
 अथ भुक्ते इत्येवशीकं अर्थयोगी । सुखयोगी । उष्णं भुक्ते इत्येवशीकं वा
 भुक्तेवात् इति उष्णयोगी । इतो अत् (इ १ म १७ सू ५) ॥ इन्तेनि
 म्नापो निनिर्वाच्यः । ८० । पितरं प्रधानं वा अवधीत् इत्येवशीकं
 पितृवादी । इतिहन्तृमन्त्रवृत्तं होवम् ॥ फलैर्युपमामे निनिर्वाच्यः । ९० ।
 मत्र इव फलतीति अन्नवादी । मत्त इव कपोतीति मत्तवादी । ईस इव मच्छ-
 टीये इतिवादी । सी चेत् ईसगामिनी । इत् ॥ विषयकवनिष्ठा । ९१ ।
 यत्तेतरीते काले शीतेऽप्येव किप् कनिप् वा इत्येते मत्स्या मन्त्रिः ॥
 किप् । ९२ । इव मत्स्यं युज्य एतत्पूर्वकावेन इमे किप् स्यात् । अतीते पक्षे ।
 इमं इवगामिति इवहा । जहाहा । मृगाहा । अम्यत्र सश्रुवादीत्यत्र निनिः ।
 इहं इन्तीत्येवशीकं शत्रुवादी । मृगं करोति स्माऽशौ मुह्यत् । कर्मरुत् वाक्यत्
 दुष्यद्वा सत्कृत्यत् । सोमे मुनोति स्माऽशौ सोममुत् । अग्निं विनोति स्माऽशौ
 अग्निश्चित् । इत्येते किमन्ताः । कनिप् । युधि संमहारे । राजानं युज्यतेस्माऽशौ
 राजपुत्राः । राजानं कपोतीत्येवशीकं राजकृत्वा । सह दुष्यते स्माऽशौ सह-
 युजाः । सहजरा । युम् प्राग्विजसरे । पवनिप् युक् । कित्वाद्भुज्यमानः । मुनोति
 स्माऽशौ मुतवात् इति मुता । स्तरा । वगतिस्माऽशौ वग्वा । परमदार्ढ्यात्
 इति पारदुष्टा । इत्येते कत्रिकन्ताः । जनी प्रादुर्भावे ॥ सप्तम्यां जनेर्हः ।
 । ९३ । सप्तम्यां जनर्वादीः प्रत्ययो मन्त्रति मरीते काळे । सप्तसि आयत्तं स्म
 तत् सप्तसप्तं पञ्चम् । अथुक् कवचित् (इ १ म १६ सू ८४) सरसि
 जातं सप्तजम् । संस्कारत्रयं मग्नं अजं द्विजं । परितः खाता इति परिखा ।
 प्रकर्षेण जायते स्मेति मग्ना । सर्वं भक्षयान् इति सर्वगः वा सर्वं गच्छति स्माऽशौ
 सर्वगः । मे सप्ये । सामं गीतयान् गावति स्माऽशौ सामगः ॥ इति उभयपाम्नाः ॥
 इति कर्त्तव्यप्रक्रिया ॥ १ ॥

[illegible]

अस्तं प्राप्तेऽग्नितेजो नातीं स्वकृषे च ममोदरे ॥
 धावर्यं केवलं ह्यसौ भाव इत्यभिधीयते ॥ ३ ॥

त्रिबतेष्माऽसौ कृतः कटस्तेन । स कटो हृत्तान्त्रः कटस्ति रमासी कृतान्त्रः
कृतान्त्रः सर्वे कृतान्त्रः । त्रिबो ज्ञान् (नृ १ म स १) इतिमुद्रायम् ॥
गायत्रीन्त्रकर्मकाश्च यत्तैः कृतः । ३ । गत्यवाहकमकृत्य कर्तैः कृतः मत्तयो

भवति चान्नवर्कर्मणोरपि । औपसवनुशाततनाम् (वृ २ प्र ४ सू ७) नम्यति
 स्म इति नत । स्वामी (प्र १ सू ६५) तिष्ठति स्म इति स्थितः । इति
 (प्र १ सू ६) भटति स्म इति आठित । शप इम वपस्मे ॥ अमाम्तस्य
 द्विति इत्ये दीर्घः । ३ । अमाम्तस्य बाधोदीर्घो भवति द्विति इत्ये रे निगि
 पा । साम्याते स्म इति शान्तः । साम्याति स्म इति शान्तः । दुवम् वदितम् । नमति
 स्म इति शान्तः ॥ यस्य ववचिद्विकल्पेमेद् तस्य मितायां भेद वाच्यता
 अधिशीङ्गस्याऽऽस्ता कर्म । ५ । आधिपूर्वाभावेनमाहारः कर्मसंज्ञः स्यात् ॥
 निवर्णाङ्गस्याभासप्रतिबन्धनबहुजीर्पतीमासोपसर्गात्वन सङ्ग
 मकाणामपि कर्तरि क्तो वाच्यः । ६ । समामिष्यात् सौति
 आसिद्धः कः इति । इतिरमामिष्यः । सेवमाधिव्य इति अधिपान्न को
 विष्णुः । सेव्यविशयितो विष्णुः । स्वर्गमवेतडाविस्पष्टिष्ठितः स्वर्गमवेतडा
 सपत्न्यवते इति उपासितः भक्तो इति । भक्तो इतिमुपासितः । आनवतिस्म
 इति आनितः । एकादशीमुपोवास इति उपोषितः वा इतिदिनमुपोवास इति उ
 पोषितः ॥ वसिष्ठुष्योरिद् । ७ । आम्वां नित्यमेद् स्यात् । वसिष्ठे ५
 (वृ २ प्र १ सू १५) सममनुज्ये इति अनुजातोऽङ्गुत्तः समनुजातः ।
 वृष्णकरीड इति आनयः सितः । जुहूवयोद्वनी । नत इत् (वृ २ प्र १ म
 १३८) स्वैर्विहवे (वृ १ प्र १ सू ७) नगत् अनुजगत् इति अनुजौर्ध्व
 ऋतः । जमनुजौर्ध्वो वामवेत् ॥ ८ । ८ । रैफनुत्तरस्य कस्य नो भवति ।
 नतम् । को तेन रमाऽऽभिज्ञा इतिवा इत्यादिभ्यम् ॥ क्तो वा सेद् । ९ ।
 ववपौनवान्मुपव्य पर सेद् क्तः प्रत्ययः कित्वा भवति ॥ औक्त्वावेमिदि
 विवदिङ्गुपूक्तः सेमार्थः । १० । वव्यः रौ सेटी कक्तयः प्रत्ययौ कितौ न
 भवतः । विष्णवे छत् पुतिवत् । योततेस्म छत् योतिवत् । मन्वेन विष्णवेस्मा
 छो म्पुतिवत् । मन्वेन छुत् प्रातः वा मघोततेस्माऽऽष्टौ मघोतिवत् । मृत् ज्ञान्तौ ।
 संकृत् सम्पत् मन्वे तत् संकृति-संमार्चितम् । तदर्थः प्रातः मघोततेस्माऽऽष्टौ क-
 रितः । रितेन प्रातः रोदितः वा रोदिति स्माऽऽष्टौ रोदित-करितः । मुपते स्माऽ
 षौ मोषितः मुषितः । मर्द् द्विति च (वृ २ प्र ३ सू १९) एषते स्माऽ
 षौ मृदीतः । मुपते स्म इति नौषितः मुषितः । वेषित निषितः ॥ पूढी या क्त
 सेद् । ११ । १२ । वरस्य कमाप्यप्सेद्वा भवति । पूढोचने । पुषेऽष्टौ रगितः
 पूढः । शिष्येऽष्टौ वषितः ॥ कितः । १३ । ववर्गन्तात् ववर्गन्तात् विविपय
 बाधो वरस्य कित्प्रत्ययस्य वसावे रिङ् न भवति । ववृत्तेऽष्टौ वा भवति स्म
 इति मृताः । पु स्तुतौ । मीति स्म इति मुतः । वृत् वरत्ने । वनार इति वृत्तः ।
 दुमौतवमतिवद्वयोः । शिष्योति चितः । अयते स्म इति अितः ॥ अयते स्म
 प्रसारणस्य दीर्घः । १३ । आऽऽभिवादि इत् ॥ आधीवितः । १४ ।
 आदित ईदितश्च वरस्य कस्यद् न भवति ॥ क्तितौ तत्तु वर्तमानेऽपि । १५ ।
 मीतां वाङ्मतां मतिदुक्तिजुजावर्गां च वर्तमानेऽपि तत्तु म्पयी भवति । अधिपत्या

[illegible]

१३७ । प्याय पी आदेशो भवति निष्ठायाम् । प्यायते स्माऽसौ पीनः । श्रु स्वे ।
 श्रियो मिष्टायाम् कर्तरि कृषीर्धो घाञ्यः । ३८ ॥ क्षीयादेव श्रियो निष्ठा-
 यास्तस्य मी घाञ्यः । ३९ । क्षीयते स्माऽसौ क्षीणः । क्षीयन् । मम
 कर्मणोस्तु क्षीयते स्म तत्र क्षितं तेन । क्षितः कर्मो मया वा कणः । घटव
 संयोगादेरुद्भवाभिघातस्य मी घाञ्यः । आ स्वप्नः । आनेस्माऽसौ
 आणः । गळे म्हा हर्षणे । ग्लायतेस्माऽसौ ग्लानः । म्लायः । श्रि
 गणौ । क्षीयतेस्माऽसौ क्षिणः । मृष्ट्वास्मिन् ॥ घ्राणाद्या वा । ३१ । घ्राणरीनां
 मत्वं वा निपात्यते । घ्रायते स्माऽसौ घ्राण-घ्रातः । आ मन्त्रोपाहाने । भिषति
 स्माऽसौ भाणः । हुी छन्नायाम् । हुीयते स्माऽसौ हुीठ-हीनः । हु
 प्ररणे । भुषतेस्माऽसौ भुष-भुषः । विदिर् विचारणे विद्यतेस्मासौ विन्नः विन्नः ॥

येति रूपं विद् छाने चिन्ते विविद् विचारणे ॥

विद्यते विद् सत्तायां विद्महे छाने च चिन्वति ॥ ३२ ॥

बन्धी द्वेदे । चयतेस्माऽसौ चत्ता वन्तः । वा भतिगन्धनयोः । निर्वातेस्म वा
 निर्वायते स्माऽसौ निर्वाय-निर्वातः । विद् सत्तायाम् । विद्यतेस्माऽसौ विन्नः विन्नः
 एते भाजाद्या द्वेबाः संचारितपदस्य परस्य कर्तरि कृषीर्धो भूषणेऽर्थे शोभने
 ऽर्थे च भाञ्ये सति सुहृ प्रस्ययो भवति । ३३ । टित्वाद्यौ । संस्क्रियते
 स्माऽसौ संस्कृतः । परिष्क्रियते स्माऽसौ परिष्कृतः । वपस्कयते ऽसौ वपस्कृतः
 यदा वरुणविर्न तदा संस्क्रियतेस्माऽसौ संस्कृतः । परिष्क्रियतेस्माऽसौ परिष्कृतः
 वपस्कृतः । भावे वप् । संस्क्रियतेऽसौ संस्कारः । वपस्कयतेऽसौ वपस्कृतः
 विद् छाने । विद्यतेस्माऽसौ विदिर् ॥ वी दत्ति । ३४ । वा इत्थस्व स्वरवि
 क्षिति परे । क्षीयतेस्माऽसौ वत् । वहाति स्म इति वत्ताम् । मिठा भुम् (३
 १ म ९ सु ६) ॥ स्वरासौ वा । ३५ । स्वरादुत्तरस्व वा इत्थस्व वा लो
 भवति किति वक्ति परे । भक्तेन क्षीयते स्माऽसौ वत् । वहाति । अवहतिरेना-
 ऽसौ अवहत्-अवत् ॥ भाव्यन्तीपसर्गस्य कृषीर्धो भवति । ३५ ॥ वृधाते
 स्तां घाञ्यः । ३६ । भित्तां क्षीयते स्म तत्र नीत् निवत्तम् । पर्वसमन्ताद्भा-
 वेन क्षीयतेस्म तत्र पत्तितम्-परिवत्तम् ॥ वृधातेर्हिमिष्टायाम् घाञ्यः । ३७ ।
 क्षीयतेस्माऽसौ क्षितः । वहाति स्मासौ वित्ताम् ॥ जहातेर्वाकिति । ३८ ।
 जहातेर्वातोः किति मयवे परे हित्वादेन स्यात् । तेन पूर्व हित्वा । क्षीयतेस्मासौ
 क्षितः । महासीक्षिते हित्वायाम् ॥ व्याख्यापृष्टुर्ध्विजमर्द्धं सस्य भायामावो
 वाञ्यः । ३९ । ई चिन्तायाम् । व्याप्यतेस्माऽसौ व्यातः । व्या मकम्ने ।
 व्याप्यतेस्माऽसौ व्यातः । पू पाठने । पूर्वते स्माऽसौ पूर्वः । वीट् (३ १ म
 ७ सु ७) प्योर्दिदसे (३ १ म १ सु ७) पूर्णं मोहसमुत्पन्नयोः ॥
 दाहोपगच्छौ । ४० । देहादुत्तरार्धस्युर्ध्वो भवति किति चकारे परे । मूर्च्छ
 ते स्माऽसौ मूर्च्छः । मही हर्षः । मघतेस्म इति मत्तः । मग देवप्रासंगतिकरणहा-
 नेषु । मजे तः । मयम् भुत्तम् । संमसारणम् । इत्यते स्म तत्र इहम्-इहत्ताम् ।

[illegible]

अथ कल्याणिक्रिया ॥ कल्याणिक्रियां जपेत् ॥ १ ॥ वाचो कल्याणो म
मयो भवतु ॥ अतीते वाचो वाच्ये सति तौ च वाचं पश्यन् परस्मैपदानेनैव भवतु ॥
नवाहिलान्पूर्वजने म शु नवी गिरिवाहिरिवाहय ॥ यथा च वाचं परस्मैपदे तथा
कल्याण ॥ यथा कल्याणैरेव प तथा कल्याण ॥ कल्याण गुणवर्तिष्यार्थः ॥ कल्याणं तु
निबानाथ ॥ सुखं कल्याण ॥ कल्याण इति बहुवचन ॥ त्रिंशो मुम् (५ १
म १ ५ १) हे कल्याण कल्याणी कल्याण ॥ कल्याणम् कल्याणी ॥ पश्यो
क (५ १ म १ ५ १) कल्याण ॥ कल्याण ॥ पश्यो (५ १ म १ ५ १)

॥३३॥ ध्याय के मासेयो मन्त्रि निष्ठापम् । ध्यायते स्मृता दत्त । ॥ ३३ ॥
 सिधो निष्ठापान् यत्नरि दीपों ध्यायम् ॥ ३४ ॥ ध्यायते स्मृता दत्त । ॥ ३४ ॥
 ध्यायते स्मृता दत्त । ॥ ३५ ॥ ध्यायते स्मृता दत्त । ॥ ३५ ॥
 ध्यायते स्मृता दत्त । ॥ ३६ ॥ ध्यायते स्मृता दत्त । ॥ ३६ ॥
 ध्यायते स्मृता दत्त । ॥ ३७ ॥ ध्यायते स्मृता दत्त । ॥ ३७ ॥
 ध्यायते स्मृता दत्त । ॥ ३८ ॥ ध्यायते स्मृता दत्त । ॥ ३८ ॥
 ध्यायते स्मृता दत्त । ॥ ३९ ॥ ध्यायते स्मृता दत्त । ॥ ३९ ॥
 ध्यायते स्मृता दत्त । ॥ ४० ॥ ध्यायते स्मृता दत्त । ॥ ४० ॥

येन रूपं विद्म ज्ञाने विम्वे विद्विद् विचारणे ॥

पिपते बिद् सतापो बिद्स लाम च बिन्दुति ॥२॥

[illegible]

द्वयं धीमत्तुसुप्ताने । धीमतेस्म तत् वसम् । वह प्रापने । हो (५ १
 म ९ सू ११) ध्यायं (५ २ म १ सू ७१) ति हो धो धो रीर्धम्
 (५ २ म १ सू १२) उवातेस्माऽऽ उवा मातः । उवाऽऽनृहापद् ।
 र्धम् ऐतुसुप्ताने । उवातेस्माऽऽ उवा । व्यञ्ज संवरे । संवीयतेस्माऽऽ
 र्धम् । होम् स्वभावाम् । हुम् आह्वाने । ह्येम् क्राटिभ्ये । समहारणम् रीर्धः ।
 आह्वयतेस्माऽऽ आह्वत् । अह व्यक्रया वाचि । समसारणम् । उवाते स्माऽऽ
 उवात् । दध परिमाणे । दध्यतेस्माऽऽ दधत् । दधिभ्योरिट् (म २
 सू ७ वस् निपातः । दध्यते स्माऽऽ दधि । दधाने वा (५ १ म १
 सू १५) द्युव द्युवपापम् । द्युज्यते स्माऽऽ द्युजि । मिज्ज् स्वे । द्युज्यते
 स्माऽऽ द्युज् । आह्वय् डेवने । धेवो मिह्यापा इट् म । ४१ । स्त्रोत्थोश्च
 (५ १ म ९ सू ७) समसारणम् । व्यापादितः (म २ सू २४)
 इति नत्वम् । जत्वम् । जो कु (५ १ म ९ सू ५३) महम्मतेस्माऽऽ
 मज्जत् । जनेर्मा मिह्यापाम् । ४२ । जनेर्पातोर्मा मादिनो मवति । नडापा
 वत् । जन जनने । जन्वते स्माऽऽ जा । जनेराव मिह्यापाम्
 । ४३ । जन जनने । जन्वते स्म ऽऽ जसत् । पचो व । ४४ । पचः
 परस्म कस्य नी मवात् निडापाम् । पच्यते स्माऽऽ वा पाकस्मिन् निर्वृत्त
 पक् । पचति स्माऽऽ पचाम् । क्षायो म । ४५ । क्षायः परस्म कस्य मो
 मवात् निडापाम् । हे क्षमे । संष्माराणाम् (५ २ म १ सू १२१) क्षा
 यतेस्माऽऽ क्षाम् । क्षुये क् । ४६ । क्षुये परस्म कस्य की मवति । क्षु
 शोचम् । क्षुप्यते स्माऽऽ क्षुप्कः । स्फाप स्फी । ४७ । स्फप् स्फोरिज्ञो
 मवति निडापा वत् । ओस्फामी इट् । स्फयते स्माऽऽ स्फयत् । वेट् पाने ।
 धीमतेस्म तत् वीतम् । स्वा १ (म १ सू ६५) गी शब्दे । धीमते स्म तत्
 वीतम् । वा वनि । धीमते स्म तत् वीतम् । वा अरकण्डन । धीमतेस्म तत् वि
 तम् । वोऽस्तकर्मणि । धीमते स्म तत् वितम् । माट् मान् । धीमते स्म तत् मि
 तम् । सेदि मिह्यापा जेहोपो वाच्यम् । ४८ । धीमतेस्माऽऽ आरित् ।
 दध्यते स्माऽऽ दधिजत् । ककवत् निडापञ्जी । इति निडापिपत-
 रप्रक्रिया ॥ २ ॥

अथ कस्यादिप्रक्रिया ॥ कसुप्तानीं नवेवत् । १ । वातो कसुप्तानीं म
 लयो भवत् । अतीते काले वाच्ये वति हो च ण् पृथ् पृथ् परस्मैपदात्मनेपदे भवत् ।
 अवाहितराजर्षचने न तु यो निडाहन्दिध्याम्यम् । यवा च ण् परस्मैपदे तत्र
 कम् । यवा आत्मनेपदे ए तथा कम् । ककवत् गुणवतिनेषाम् । उवाते तु
 मिह्यापाम् । दुहम् कर्मणि । अकवत् इति अकवत् । त्रितो हुम् (५
 म ९ सू ६) हे अकवत् अहोती अहोवाच । अकवत् अहोती । वतो
 वा (५ १ म ९ सू ७१) अकवत् । अहुवा । वतो रति (५ १ म ९ सू

१३७ । व्यासः सौ भार्गवो भवति निष्ठायाम् । व्यायते स्मासी नीन । निष्ठो
 शियो निष्ठायां यत्परि दीर्घो वाच्यः । ३८ ॥ दीर्घाद्वा त्रिपो निष्ठा-
 यास्तस्य वा वाच्यः । ३९ । क्षीयते रमाऽसी क्षीयः । क्षीयान् । वर-
 कम्परात् क्षीयते रम तत् क्षितं तेन । भित् कम्पा मत्त वा कम्पः । वाम्ब-
 र्त्तपोगादेरावन्ताप्रिष्ठातस्य भो वाच्यः । दा रम । रमोस्माऽसी
 रमः । गृहे स्था इर्षयते । रमयतेरमाऽसी रमान् । रमान् । वि-
 मतो । हृमयेरमाऽसी हितः । श्रीह् पाठने ॥ चाप्पाद्या वा । ३१ । शम्भो
 मत्तं वा निरास्यते । शायते रमाऽसी शाय-वात् । प्रा शम्भोपादाने । श्रिति
 स्याऽसी प्राय प्रातः । ह्री लभायाम् । ह्रीयते रमाऽसी ह्रीतः-हीनः । भु-
 भ्रेण । भुषतेरमाऽसी भुषः-भुषतः । भिरि निवारणे निघतेरमाऽसी निघ-
 तितः ।

येति रूपं विद् ज्ञाने विन्दते विदिद् विचारणे ॥

विद्यते विद् सत्तायां विद्स्व ज्ञाने च विन्दति ॥ २ ॥

उन्दी द्वेदे । वचतेरमाऽसी उक्तः उक्तः । वा मथिमन्वनयोः । निर्वातेस्म न
 निर्वायते स्माऽसी निर्वाज-निर्वातः । निद् सत्तायाम् । निघतेरमाऽसी निघः वच-
 एते ज्ञानाद्या तैवाः संपारितपदभ्यः परस्य करोतेर्वातीभूषणभ्ये हीमने
 भ्ये च वाच्ये सति सुद्ध मत्तया भवति । ३२ । टित्पादादौ । संस्क्रियते
 रमाऽसी संस्कृतः । पितृक्रियते स्माऽसी पितृकृतः । वपस्त्रयते ऽसौ वपस्त्र-
 वदा संस्कृतिर्न तदा संस्क्रियतेरमाऽसा संस्कृतः । पितृक्रियतेरमाऽसी पितृकृतः
 वपस्त्रयतः । भावे वप् । संस्क्रियतेरमाऽसी संस्कृतः । वपस्त्रयतेरमाऽसी वपस्त्र-
 विद् ज्ञाने । निघतेरमाऽसी निघितः ॥ यो वृत्तिः । ३३ । वा इत्यस्य वृत्तं
 किति परे । वीयतेरमाऽसी वृत्तः । वराति स्म इति वचनात् । त्रिपो भुम् (३
 १ म ९ सु ६) ॥ स्वरान्तो वा । ३४ । स्वपुत्तरस्य वा इत्यस्य वा ते
 मवति किति तद्धि परे । मरुर्णेन वीयते स्माऽसी मत्तः मवत् । वचतेरमा-
 ऽसी वचतः-वचतः ॥ माय्यभ्योपसर्गस्य दीर्घो भवति । ३५ ॥ वृद्धाते
 स्तो वाच्यः । ३६ । नितरा वीयते स्म तत् नीतं निदत्तम् । पर्यस्यमत्त-
 नेन वीयतेस्म तत् वीयतम्-परितत्तम् ॥ वृद्धातेर्हिनिष्ठायां वाच्यः । ३७ ।
 वीयतेरमाऽसी हितः । वचाति स्मासी हितवान् ॥ जहातेभ्यकिति । ३८ ।
 जहातेर्वातोः किति मत्तये परे हितदेशः स्वत्तः । तेन पूर्व हित्वा । वीयतेरमाऽसी
 हितः । महासीदिति हितवान् ॥ व्याकथ्यापुमूर्च्छिमवर्त्तः कस्य मत्तामादौ
 वाच्यः । ३९ । षी कित्तायाम् । व्याकथ्येस्माऽसी व्याकथः । व्या मकथने ।
 व्याकथ्येस्माऽसी व्याकथः । वृ पाठने । वृयते स्माऽसी वृत्तः । वीवर् (३ २ म
 ४ सु ४) प्योर्विद्वे (३ १ म १ सु ४) (सुपर्णः मोहसमुद्भूतमवर्त्तः ॥
 राक्षोपक्षीः । ४० । ऐक्यपुत्तरासुभ्योर्नो भवति किति तद्धि परे । मूर्च्छ-
 ते स्माऽसी मूर्च्छः । मरी हर्षः । मवतेस्म इति मत्तः । मज देवपुत्राद्यनतिकरण-
 नेषु । मजे कः । मजम् हुतम् । संमसारणम् । इज्यते स्म तत् इज्य-इज्यात् ।

यावेर्वातोः परस्य आन आकरस्य ईकारादेशो भवति । आस् लपदेशने । आस्ते
 छी आर्त्तन ॥ चादीपो वास्तु ॥ १३ ॥ अर्वात्परस्य इत्तमत्पस्य वा मु
 यम्भ भवति ईकारे ईप च परे । गुद भ्यम्भे । गुदतामेते गुदन् । गुदन्तो तु-
 दन् । जीम्भेते गुदति सा गुदन्ती गुदती गुदन्ती-गुदन्ती गुदन्त्य-गुदन्त्य ।
 नृसुके गुदतीति गुदत् गुदती-गुदन्ती गुदन्ति इत्यादि ॥ अप्यदीराधित्यम् ।
 १४ । अर्त्तमत्पस्यपस्यस्यम्भन अकारात्परस्य इत्तमित्ये नुमाभ्यो भवति इपो
 म्भन् । म्भति इति मन् भवन्तो म्भन्त । म्भति सा म्भन्तो म्भन्ती भ
 म्भन् । म्भात् तत् म्भत् म्भन्ती भवन्ति । पचतीति पचन् पचन्ती छी ।
 नृसुके पचति तत् पचत् पचन्ती पचन्ति । विपुकीडाति । दीम्पाति इति दी-
 म्पन् । दीम्पन्ती छी । पृसुके दीम्पति तत् दीम्पत् दीम्पन्ती दीम्पन्ति । पठती-
 ति पठन् पठन्ती छी । पठत् पठन्ती पठन्ति । इक्षतीति इक्षन् । इक्षन्ती छी ।
 इक्षत् नृसुके । क्षिप्यतीति क्षिप्यन् क्षिप्यन्ती क्षिप्यत् । जयतीति जयन् ज-
 यन्तो जयत् ॥ चादीपो वास्तुतिथ्यवावावावावा वास्तुत्तानां जवादी
 नां च वास्तुमित्ये हुम्भमतिथ्यवा वास्तुभ्यो नृसुके हौ वा । १५ ।
 इक्षतीति इक्षत् इक्षती इक्षती । जक्ष भक्षइक्षयो । जयतीति जयत्
 जयती जक्ष त जयन्ति कुक्षणि । जापु निरापुये । जामतीति जामत् जामती ।
 जामन्ति जामति । इष्टा हुगती ॥ इष्टावेरादीपो वास्तुभ्यः । १६ ।
 इष्टातीति इष्टत् इष्टन्ती इष्टती इष्टन्ति । चक्रतीति चक्रत् चक्र-
 त्वां चक्रन्ति-चक्रन्ति । शास्तीति तत् शास्त् । अनुशास्ति तत् अनुशास्त्
 श्ने (इ २ म ९ सू १) इक्षत् इक्षती इक्षन्ति-इक्षति । इक्षत् इत्यादि ॥
 चिदेर्वा वस्तु । १७ । चिदेर्वा इक्षन्ति वा वस्तु म्भन्तो भवति । वे
 तीति वदन्-विदन् ॥ भविष्यत्ये तिस्रवत् वास्तुशानी भवत् । १८ ।
 भवभवत्तभवभवत्तम्भौ पूज्याये निपात्यते । १९ । पूज्याये पाठ । भव
 म्भन्तो म्भन्तेमा । तन्मन्त्रिर्भगवत्पादमिति । होके तुन् २० । यावेस्तन्
 म्भन्तो भवति इति स्वमात्रये । नकार प्रत्ययेवद्वापनार्थः । नतीतीत्येवङ्गीक
 कता । विचरतीत्येवङ्गीक विचरिता । नीम्भ मापने नयतीत्येवङ्गीक नवा । चर्वा
 क्षिपते इत्येवङ्गीक मर्ता । त्वमर्तीत्येवङ्गीक मर्ता । इतिवा इत्यादि ॥ इति
 क्त्वादिभक्तिपा ॥ ३ ॥

[illegible]

१। ध्ये । वृषु सेचने । वर्ततीत्येवंशीलः वर्तुकः । ह्रस्वीत्येवंशीलः घातुकः ।
कम् कम्पनी । कामयते इत्येवंशीलः वा कामिर्गुं शीलमस्यास्तीति कामुकः ।
नन्व मत्तौ । मञ्जरीत्येवंशीलः मामुकः । गृहिणायाम् । भृशतीत्येवंशीलः शा-
रकः । शुभान्वयोरादः । १४ । दृग्धन्वोर्वालोरादः प्रत्ययो भवति । शरादः ।
प्रवासः । स्पृह हि स्पृह पति श्रीश्च परम्य आस्तुर्वाच्यः । १५ । स्पृह ईप्सा
कम् । ईप्सा इष्ठा । गृह महले । यत् ऐश्वर्य । त्रयसुराद्योऽन्ताः । भाडी
भिडीपामाघो वाच्यः । १६ । स्पृहातीत्येवंशीलः स्पृहमान् । गृहमतीत्येवं
शीलः । गृहापात्र पतयतीत्येवंशीलः पतयात्रुः । शीर स्वमे । शेवे इत्येवंशीलः हा-
मष्टुः । नमादेरुः । १७ । नम् कपि स्मिद् मक्षूर्वा जम् कम् हिम् बीप्
एभ्यो रुः प्रत्ययो भवति शीछेऽर्थे । जम् महत्त्वे शब्दे च । नमतीत्येवंशीलः नमः ।
कपि बडने । कम्वतीत्येवंशीलः कम्मः । स्मिद् ईप्सुसने । सम्पते इत्येवंशीलः
स्पेरुः । जम् मोहने । जम् गातनिहत्तो । दिवादि । न नस्पतीत्येवंशीलः अन्न
कम् । कम्मयते इत्येवंशीलः कम्मः । हिंसि हिंसायाम् । दिनस्तीत्येवंशीलः द्विशः ।
बीपि बीपी । बीप्यते इत्येवंशीलः बीपः । घस्तादेः कमरः । १८ । बम् ए भम्
एभ्यो कमरा प्रत्ययो भवति शीछेऽर्थे । वस्तु ब्रह्मे । वसतीत्येवंशीलः वस्तरः
इ गतौ । इ सरणे । इ हिंसायाम् । सतीत्येवंशीलः छमरः । अद् मक्षणे । अ-
तीत्येवंशीलः भगरः । मिधि छिधि विधि एभ्यः कुरक्काच्यः शीछेऽर्थे
। १९ । मिनतीत्येवंशीलः मिबुरः । निह्नाने । वेति इत्येवंशीलः निदुरः । छिरि
ईपीकरणे । छिनतीत्येवंशीलः छिदुरः । भाखावर्धुरः । २० । मात् मझ मिद्
एभ्यो घुरः प्रत्ययो भवति शीछेऽर्थे । बकारो विकारार्थः । मात्र बीपी । भासती
त्येवंशीलः मासुरः । चमीतः कमीति । २१ । चातोच्चकरणकरयोः क
करमच्चारौ भरतः फिति प्रत्यये परे । मञ्जो आमदने । मिनतीत्येवंशीलः मङ्गुट-
भिमिरा केदने । मेघते इत्येवंशीलः मेहुटः । एक ककः । २२ । यद्
जद् ईम् वद् एभ्यो यद्मध्यमाप्लेभ्य ककः प्रत्ययो भवति शीछेऽर्थे । यद्धौ
कुक् तासक्तियोगे धातोर्द्विवचनम् । २३ । यन देवपूनासंयतिकरणरा-
नेषु । अतिशयेन यमतीति वा इत्यर्थे त्येवंशीलः यायनुरुः । जव व्यक्तार्था
वाचि । अमनसां पुक् (वृ० २ प्र २९ सू ९) उक्त्यते इत्येवंशीलः जध
पुकः । इशु ईप्तने ईद्रूपकः । नावधते इत्येवंशीलः नावृकः । जागतैकको
वाच्यः । २४ । जावतीत्येवंशीलः जायकः । इज्जज्ञिज्जगमिभ्य
ऊरप् वाच्यः । २५ । इज् गतौ । इस्त्वय पिति (प्र १ सू १८) एती-
त्येवंशीलः इतरः । जस्य अहर्ज्ञे । नस्कतीत्येवंशीलः कसरः । जपतीत्येवंशीलः
जित्वरः । सतीत्येवंशीलः खलुः । नावरो निवारयते शीछेऽर्थे । २६ ।
गञ्जातीत्येवंशीलः कजरः । शिर्यः कुकुकी कलक्योः । २७ । क्रियेतीत्येवं
शीलः भीकः भीकः । इविदगच्छ । २८ । विदः प्राक्यो भवति टीम्पारे
शब्द इच्छतीति इष्युः । वरः । २९ । स्वा ईशु मात् पिस् कासारिभ्यो वरः

मसृतीत्येवंगीलः मसृत्तुः । उमापतीत्येवंगीलः उन्मसृत्तुः । दधि रीती । रोषरीते
 रीतीलः रोषित्तुः ॥ ३५ ॥ सभायाम् । अत्रप्रति ना अत्रप्रते इत्येवंगीलः मप्रति ।
 वृत्तु मर्त्तने । मर्त्तते इत्येवंगीलः मर्त्तित्तुः । वृत्तु मर्त्तः । मर्त्तते इत्येवंगीलः मर्त्तित्तुः ।
 सरति सटते येत्येवंगीलः सहित्तुः । परतीत्येवंगीलः परित्तुः मर्त्तित्तुः । म्राम्
 रीती । म्रामते इति म्रामित्तुः ॥ इत्तुमस्यये पर इत्यस्तानां मित्रोपा-
 भाया याचयः ॥ ३६ ॥ अत्रपतीत्येवंगीलः अत्रपित्तुः ॥ एते इत्तुमस्यया ॥
 गदा जि म्या भू म्मदा शि यम् यज् परित्तुम् यम्भ्यः स्तु ॥ ४ ॥
 म्मे इर्भये । म्मपतीत्येवंगीलः म्मपित्तुः । म्मपतीत्येवंगीलः म्मपित्तुः । म्मपतीत्ये-
 वंगीलः म्मपित्तुः ॥ मिम्भ्यो स्त्री गुणाभाषो म इह ॥ ५ ॥ सेव तथा ।
 ॥ ६ ॥ विहतीत्येवंगीलः रवारित्तुः । शि हवे । ह्यपतीत्येवंगीलः शित्तुः । प्वती-
 त्येवंगीलः प्वत्तुः । मजतीत्येवंगीलः मजत्तुः । म्मभू सुदी ॥ म्मेगुपनि
 मिते म्रपये पर वृद्धिर्वाचया । ७ । परिमार्त्तित्येवंगीलः परिमार्त्तित्तुः ॥
 विष् अत्तु गृध् वृष् शिष् यम्भ्यः स्तु ॥ ८ ॥ निष् प्यती । वेगेहि इत्ये-
 वंगीलः निष्पित्तुः । अती अत्रगे । असी मये । अत्रपतीत्येवंगीलः अत्रपित्तुः । यम्भ्यः
 क्षायाम् । दिवादि । यूपतीत्येवंगीलः यूपित्तुः । मिहवा मायम्भ्यः स्तादि । इ-
 प्पोतीत्येवंगीलः इप्पित्तुः । निष् म्रैर । शिपतीत्येवंगीलः शिपित्तुः । ककाते कु-
 निवेवायः ॥ वाकोकणा । ९ । वातो शिखिर्मे वाक् व उक्त्वा इत्येवंगीलः वाक्
 स्य मवन्ति ॥ अत्य भिक्त कुह कुण्ड कुह् यम्भ्यः वाक् मत्पयो
 भवति । १० । जल प्यतायां वाधि । प्वपतीत्येवंगीलः प्वपित्तुः । मिह
 वाक्क्षायाम् । मिहपतीत्येवंगीलः मिहपित्तुः । कुह तादने छेदन वा । कुहतीत्ये-
 वंगीलः कुहत्तुः । कुण्ड चौर्ये । कुण्डयेवंगीलः कुण्डित्तुः । इह संमयी । इह
 संमये । इह निवारये । इहते वा मरतीत्येवंगीलः वा इयीत इत्येवंगीलः वाक्
 व ईर्ये । वराकी ॥ खान्ताहस्तु भिक्त यम्भ्यः स्तु मत्पयो भवति । ११ ॥
 खान्ताहस्तयोश्च । १२ । समत्वान्ताहस्तयोश्च ॥ सु सुतामित्त्वमन्ताह-
 स्तोर्भ्यः विनापि वः मत्पयो भवति । वक् परिभाषने । विपसतीति विपत्तुः ।
 इच्छायामात्मनः स्तु (वृ २ प्र २८ सू १) शित्तुः । पूर्वस्य इति स्तु
 (वृ २ प्र १ सू ५०) कत इह (वृ २ प्र १ सू १२८) प्योर्भ्यः
 (वृ १ प्र १ सू ७) कुहोश्च (वृ २ प्र १ सू ९५) चिकीर्षती
 त्येवंगीलः चिकीर्षित्तुः । निष्पतीत्येवंगीलः निष्पित्तुः । व्यापृर्भ्यः स्तु सुता म्भ्यः
 कम्भ्यः । अमापतीत्येवंगीलः अमापित्तुः । मिहपतीत्येवंगीलः मिहपित्तुः । विपसतीत्येवंगीलः
 विपत्तुः । तितीर्षतीत्येवंगीलः तितीर्षित्तुः ॥ छक् तप पक् भिक्त स्या भू वृक्
 इह् यम्भ्यः गम् वृ यम्भ्यः छक्त्वा मत्पयो भवति । १३ । छक् कम्पती ।
 छपतीत्येवंगीलः छपित्तुः । पचतीत्येवंगीलः पचित्तुः । भिक्त वाक्क्षायाम् । मि-
 हपतीत्येवंगीलः मिहपित्तुः । १४ पटी । १ निष्पत्तुः । पचतीत्येवंगीलः पचित्तुः ।
 तिहतीत्येवंगीलः स्वापित्तुः । मपतीत्येवंगीलः वा भवितुं शीलमस्यातीति मापित्तुः ॥

हेम् । हेम् । बुधेतीति होम । अयते इति मर्म । मि निवासगत्यो । क्षयतीति
 हेम् । इन्द्र सन्ने । होतीति होम । मातीति मामः । माम । यातीति याम ।
 यातीति यामः । जम् मज्ज इधनयो । जत्म् । रायतीति राम । नेम । श्वेत् रीती
 स्यतीति इति स्पष्टः । १४ । भीष्मोर्ध्व मज्ज । १५ । विमोत्पत्तादिति भीम ।
 बुधेतीति होम । १६ । ध्यादेरुत्तिष्ठ । १७ । आदेर्वातोऽस्ति मत्स्यो भवति ।
 होति वा बुधेतीति होमः । अणि लवि रवि मत्स्योऽस्ति । अद्भुतेसा अद्भु-
 तः । मविष्यत्वे जिनि । १८ । आगमिष्यतीति आगामी । मविष्य-
 तीति मयी । शाखादेः करणे चङ् । १९ । असविर्वातोः करनेऽर्थे चङ् म-
 स्यो भवति सर्वथातुभ्यस्त्वमनी । २० । शस् हिंसायाम् । शस्ति वा श-
 स्यते अनेनेति सक्तम् । शास अनुमिह । सप्त्यते अनेनेति सक्तम् । अमु हे
 ने । अत्यते अनेनेति अक्तम् । पीयते अनेनेति पात्रम् । वा पने । पीयते अ-
 नेनेति नेत्रम् । वा प्रने । पीयते अनेनेति पात्रम् । पुष्यहागिभ्योति । २१ ।
 एभ्यो वातुभ्यो नि मत्स्यो भवति । पु मिभने । पीति इति पोनि । वद्वीति
 वदि । अद्भुतेतीति ममिः । इतिचविहादिचविभ्यो च । २२ । एभ्यो
 मत्स्यो भवति । इति चिह्न आह्वाने रीती च । इन्द्रेतीति इन्द्र । अन्तेतीति
 चन्द्र । लोरीति सक्तः । ऐरितीति रत्न । पुष्पादेः । २३ । पुष्पादेर्वातो
 च मत्स्यो भवति । पुष्प विहसने । पुष्पति तत् पुष्पम् । चङ् निपत्तौ । फ-
 लति च फलम् । मूक व्याप्तौ । मूकति च मूकम् । रच सामर्थ्ये । उभयत्यय-
 । २४ । रचते शास्त्रार्थं सङ्गच्छन् च अर्थं गच्छति प्राप्नोतीति रचु । गमेर्वा-
 । २५ । गमेर्वातोर्ध्व मत्स्यो भवति । गच्छतीति गी । गच्छानुदिभ्यो र्ध्व-
 । २६ । गच्छयतीति गती । बुधेतीति नी । बुध मेरये । इहे स्यै शम्भ-
 चातयो । स्थापयतेर्द्ध । २७ । हित्वादिहोप । संयोगान्तस्य होप ।
 (वृ १ म ९ सू ३) हित्वादीन् स्वामयि समूहं कर्तृति सा जी ।
 ह्यन हर्षनाहुनयो । छन्दोतीति ह्यन । २८ । छन्दोर्वातोऽस्ति मत्स्यो भवति
 तस्य ईष्यस्य सुखममय । छन्दते पुमान् अनया सा छन्दो । शाखादेः
 चङ् । २९ । रात्रिर्वातोः चङ् मत्स्यो भवति । रात्र् चङ् बु पु प्रतिदिह् इह
 तत् इह पति चङ् अमृत् नु मद् पते रात्रायः । रात्र् रीती । रात्रेतीति रात्रा ।
 चङ् मती । घञ्तीति चङ् । पु मिभने । पीतीति पुरा । पु गती । पीतीति
 पुग । प्रतिदीम्बतीति मतिरिवा । इह इदी । चङ्तीति चङ् । तम् अनुकरणे ।
 तन्मोतीति तन्ना । चङ्तीति चङ् । पति रिखारे । पति सक्तने । इति ।
 जम्भोतीति जम्भ । चङ्तीति चङ् । ३० । चङ्तीति चङ् । चङ् संपत्ने । चङ् म-
 जन । अमृत् व्याप्तौ । पथेर्वातोऽस्ति मत्स्यो भवति । पथ् चङ् चङ् । सपत्ति ते
 सत् । अमृते इति अह । नु रूती । अस्य गुणः । ३१ । सपत्ति ते नव ।
 नव गुणायाम् । अस्य धाम्नादेर्वातो गुणागमय निपात्यते चङ्मरायपे
 पते । ३२ । मरुते इति मयता । इति रात्राय । इहममृत्वातुक् सर्व

मास्यो भवति शीलेऽर्थे । तिष्ठतीत्येवंप्रसिद्धः स्यात् । इम् ऐर्ध्वं । इति एतन्मते
इत्तर । मय्य दीप्तो । मत्सते इत्येवंप्रसिद्धः स्यात् । पितृ मती । पितृतीत्येवंप्रसिद्धः
पेत्तर । कम् मती । कसतीत्येवंप्रसिद्धः कस्तर । ॥ आहतः किंदिष्ट मते
। ३ । आहारास्ताहकारस्ताह्रातोर्जनेनमिममिष्यद्य शीलेऽर्थे मूतकाले हि
मास्यो भवति पपादिवद्वातोश्च क्षिप्यन्म भवति । आताऽनपि (५ १ म १
सु ११२) ॥

राम सोमं पपिर्येहं यदिर्गाव्यकिरज्जुतम् ॥

पाजकान् वनिराजर्हि पौण्डरीके महाद्विजान् ॥ १ ॥

तदा पक्षिर्महाध्वर्यं मेमिर्नुपगणोऽपि तम् ॥

आसृणानां सुविचितां गणो जगिर्मर्चनं मुदा ॥ २ ॥

॥ इति छन्दोगीकपायां श्रुतिव्यवस्थिता ॥ ४ ॥

अथोक्तद्वयो निरूप्यते ॥ सद्योवाक्यम् । १ । सद्यस्मिन्काले इत्येतत् न
त्यथा मनसि ॥ कृ वा पा जिमि स्वदि साधि अणून् धाम्य ठम्
मत्सया भवति । २ । गजजरो वृद्धर्षः । कतेरीति कतर कतरक । वा न
तिगन्तव्यो । आतो युक्त (म १ सु १९) वातीति वातु । पा पाते । वाती-
ति वातु । जयति अनेनेति वातु । बुमिन् ज्येष्ठये । मि कौटिल्ये । मितोतीति
मातु । स्वदि आस्वामने । स्वघते इति स्वातु । साव्यतीति सातु । मन्तोतीति
मातु ॥ खि तनि गमि मसि साधि आधि हि धा कुशि धाम्यस्तुन
मत्सयो भवति । ३ । निम् मन्धने । तिबोतीति सेतु । तबोतीति तन्तु ।
गच्छतीति गन्तु । मसि परिणामे रक्षणे च । मस्मतीति मस्तु । नम् संवने ।
सवतीति सन्तु । अव रक्षणे । अवतेर्वाकारस्य वकार । अवतीति ओतु । वि
गती इत्यो च । हिनीतीति हेतु । वपातीति वातु । वृषा आह्वाने वृषी रतेने
च । कुप् आक्रोशे । छपापराजारे च (५ १ म १ सु ४३) इमि कु-
(५ १ म ४ सु ८) ओत्ततीति ओत्ता । अव रक्षणे पाकने च । कित्वा-
संप्रसारण्यकार ॥ अवतेर्मुक्त्वा । ४ । अवतेर्वातेर्मुक्त्वात्यस्यो मनसि । अव-
तीति ओम् ओमी ओम् ॥ अतिबुद्धिभ्यां मनिज् । ५ । अत साधनममने ।
सुवतमवतीति आत्मा वा अवति अस्मिन्नजनास्तर्हिवासित्वेन सुवतमुक्तक-
र्माणि वस्मतीति अत्मा । बुद्धि बुद्धी ॥ मन्थुपपाया चतु रः । ६ । मनिज्-
त्यस्ये वरे वपवाया वकारस्य रेफो भवति बुद्धतीति वद्धा ॥ पुष्टपयो म । ७ ।
बु क्षरने शीतो च । वरतीति वा विनते इति वर्म । व वारमे । वरतीति वा
विनतेऽप्यै वर्मः । वर मती । वरते तत् वरम् ॥ अहं एतु सु तह ह मृक्षि
हृ भा मा या वा जक्ष रे जी म्ये पक्ष पभ्यो मा मत्सयो भवति । ८ ।
न पती । नवतीति नर्मः नैवरोमा । स्वीतीति स्वीम । नृह मन्धने । सुवतेऽप्यौ

सोम । इमं । सुहोतीति होम । भिष्यते इति मर्म । द्वि निवासगत्योः । स्यर्थाति
 सेम । दुसु स्ये । होतीति होम । मातीति मामा । माम् । मातीति याम् ।
 वातीति वाम् । जज्ञ मज्ञ इधमयो । जहम् । रायतीति राम । नेम । स्येह् दीती
 स्वाधीति इति त्याम् । पद्यः ॥ श्रीष्वीधा मङ् ॥ ९ । भिमेत्यस्मादिति भीम ।
 कृतेऽसी कृम् ॥ प्यादेवकिङ् ॥ १० । आदेर्बातोकाकिङ् प्रत्ययो भवति ।
 हनीति ॥ कृतेऽसी कृङ् । अगि कवि रवि गत्यर्था इति । मङ्कते सा मङ्-
 गुळि ॥ भविष्यदर्थे जिमि । ११ । आगमिष्यतीति आगामी । भविष्य-
 तीति मानी ॥ शस्त्रावे कर्त्तुमि मङ् ॥ १२ । शस्त्रादेर्बातो कर्त्तुमेऽर्थे मङ् प्र-
 त्यये भवति स्वर्बधासुभ्यश्चमनी । १३ । इम् दिङ्मायाम् । संसति वा इ-
 त्यते अनेनेति शब्द । शस अनुमिष्टौ । शिष्यते अनेनेति शिष्यम् । असु हे
 पने । अस्यते अनेनेति अक्षम् । पीयते अनेनेति शब्द । पा पाने । नीयते अ-
 मनति मेवम् । दा दाने । शिष्यते अनेनेति शब्द ॥ पुत्राद्वागिभ्योति । १४ ।
 एभ्यो धातुभ्यो नि प्रत्ययो भवति । पु मिभ्ये । पीति इति योनि । वहतीति
 बहि । मङ्कतेऽसी ममि ॥ इतिचविद्वाकिङ्किङ्भ्यो र् ॥ १५ । एभ्यो
 एत्यये भवति । इति चवि आह्वाने दीतो च । इत्यतेऽसी इम् । अत्यतेऽसी
 अम् । क्येतीति शक् । ऐकितीति कम् ॥ पुष्पादेर । १६ । पुष्पादेर्बातो
 रः प्रत्ययो भवति । पुष्प विकसने । पुष्पति क्त पुष्पम् । फळ निष्पत्तौ । फ-
 लीति क्त फळम् । मूळ व्याप्ति । मूलति क्त मूलम् । रय सामर्थ्ये ॥ अमत्ययः
 । १७ । रयते शास्त्रात् इच्छां च अन्तर् गच्छति प्राप्नोतीति रप् ॥ गमेर्बातो
 । १८ । गमेर्बातोर्बा प्रत्ययो भवति । गच्छतीति गी ॥ ग्लामुदिभ्योर्बा
 । १९ । ग्लापतीति ग्लौ । गुरतीति नी । गुर मेरये । इवे स्ये इत्यसं-
 धातयो । स्त्यापतेर्बद् ॥ २० । हित्वादिभ्यः । संवीरान्दस्य कोष ।
 (५ १ म ९ सु १) हित्वादीन् स्त्यापति समूहे करोति सा बी ।
 कञ् ईर्नाङ्गुणयोः ॥ कञ्तेरीमुत् न्व । २१ । कञ्तेर्बातोपि प्रत्यये भवति
 तस्य ईमभ्यस्य मुडागमश्च । कञ्ते पुमान् अनया वा करमी ॥ राजावेः
 कन् । २२ । राजादिर्बातोः कन् प्रत्ययो भवति । राज् कन् नु घृ प्रतिदिह् नृ
 तन् बन् पवि नृ अङ्गुह् नु मह पते राजाह्व । राज् दीती । राजतेऽष्टा राजा ।
 कन् गती । कन्तीति कन् । नु मिभ्ये । पीतीति पुषा । घृ गती । पीतीति
 पुषा । प्रतिदीम्पतीति प्रविदिता । इनु इदी । वनतीति वृत् । तन् तनुकरने ।
 तन्तेतीति तन्ना । ईजातीति ब्रह्म । पवि रिस्तारे । पवि संख्याने । इति ।
 जन्तुस्योर्बु (५ १ म ९ सु १२) पञ्चतीति पञ्च । नृ संख्याने । नृ म-
 न्न । मङ्गुह् व्याप्ति ॥ कपेर्बातो फिति मुङ् कर्त्तव्य । २३ । कर्त्तुं ते
 क्त । मङ्कते इति मङ् । नु स्तुती । अम्य गुण । २४ । मङ्कते ते नृ ।
 मह गुणापाम् ॥ अह्य धातुदेवा गुणागमश्च निपात्यते याम्प्रायये
 पते । २५ । मङ्कते इति मङ्गा ॥ इति राजाह्व ॥ इहमन्वाहुकः सर्व

प्रत्ययो भवति शीतेऽर्थे । तिष्ठतीत्येवंप्रतीतिः स्वयम् । ईशु ऐश्वर्यम् । ईशे स्वयम् ।
ईश्वरः । मय इतीति । मयस्ते इत्येवंप्रतीतिः भावः । पिब मयी । पिबतीत्येवंप्रतीतिः
पिबस्व । कम् गयी । कस्यपीत्येवंप्रतीतिः कस्व । आहव किञ्चित् मयि
। १ । आह्वयमाहकारणत्वाद्वातोऽग्निमभिमन्त्र्य शीतेऽर्थे मूत्रकाले किः
प्रत्ययो भवति क्वादिपदानां हि ईश्वरं भवति । आताऽनपि (५ २ म १
सु १०३) ॥

रामः सीतम् पारिवर्त्य दक्षिर्गन्धर्वान् गच्छन् ॥

पाजकान् धविराजर्त्ति पौण्डरीके महाद्विषान् ॥ १ ॥

तदा यद्विर्महाश्चर्यं नेमिपुत्रगणोऽपि तम् ॥

ब्राह्मणानां मुक्तिविदां गणो जगन्मयं सुखा ॥ ३ ॥

॥ इति कुरुक्षेत्रप्रसङ्गायां शशिधर्मप्रसङ्गा ॥ ४ ॥

अथोपास्यो निरूप्यते ॥ सुखोपास्यः । १ । सुखस्मिन्नास्ते उपपन्नः स
स्वप्ना भवन्ति ॥ सु वा पा निमि स्वदि साधि अङ्गुल पञ्च उण्
प्रत्ययो भवति । २ । ककारो वृद्धर्त्तः । करोतीति कः कः कः । वा ग-
तिर्यन्वनवो । आठो युक् (प्र १ सु १२) करोतीति वायु । पा वने । करो-
ति वायु । कपति अनेनेति आयु । कुमिष् प्रक्षेपे । मि कौटिल्ये । किनीतीति
मायु । स्वदि आस्वाहवे । स्वपते इति स्वायु । साध्यतीति सायु । अङ्गीतीति
अङ्गु । सि तमि गमि भसि कश्चि आवि हि धा कुशि पञ्चस्तुम्
प्रत्ययो भवति । ३ । निम् वन्ने । तिनीतीति सेयु । तनीतीति तनु ।
गच्छतीति गन्तु । मयि परिणामे रक्षणे च । मस्यतीति मयुः । नव् संवने ।
सुखतीति सन्तु । अथ रक्षणे । अथोर्ध्वकारस्य वक्षर । अथतीति ओतु । हि
गती वृद्धौ च । हिनीतीति हेयु । वयातीति वायु । वृष आह्वाने कुपी रोदने
च । वृष् आह्वाने । वृषपराजारे च (प्र १ प्र १ सु ५२) इमि वृ
(प्र १ प्र ५ सु ८) कोत्तीति कोद्य । अथ रक्षणे पात्रे च । वित्ता-
स्तम्भसारणमुकारः ॥ अथोर्ध्वम् । ४ । अथोर्ध्वतोर्ध्वम्प्रत्ययो भवति । अथ-
तीति ओम् ओमी ओम ॥ अतिवृद्धिभ्यां अभिष् । ५ । अथ सातवयमने ।
सतवयवतीति आभ्या वा अतति अक्षिकजनान्तर्विवाहितेन सुकृतपुङ्कतक
र्माणि वस्यतीति अत्मा । नृदि वृद्धौ ॥ मन्पुपचापरा म् । ६ । मनिष्म-
त्ये वै सप्तवाया कक्षरस्य रेफे भवति वृद्धतीति मया ॥ मृष्टपयो म । ७ ।
मृष्टरे वीदी च । वरतीति वा मित्रते इति कर्म । वृ चारे । वरतीति वा
प्रियतेऽर्थी कर्म । वर गर्वा । पयतं तत् पम् ॥ म् स्तु स्तु तद् इ म्भसि
इ भा मा या वा नक्ष रे नी त्ये पद् प्रत्यो मा प्रत्ययो भवति । ८ ।
नृ गती । नृच्छतीति अर्मे वैजरीना । स्तीतीति स्तोम । वृष्ट मयि । स्यतेऽर्थी

सेम् । हर्म । सुहोतीति होम । म्रियते इति मर्म । मि मिश्रसन्त्यो । स्यपतीति
 सेम् । दुसु सम् । होतीति होम । भातीति माम् । याम् । यातीति याम् ।
 वाधिति वाम् । नङ् मङ् इक्षन्त्योः । जस्य । राधतीति राम् । नेम् । स्मैद् बीतो
 स्यपतीति इति स्याम् । वद्यः ॥ भीष्मोर्वा मङ् ॥ ९ । भिमेत्यस्यादिति मीम् ।
 कृपेऽश्री कृम् ॥ ध्यादेर्कृच्छिङ् ॥ १० । ध्यादेर्वापोकष्टिङ् मत्पयो मत्रति ।
 ह्रीति वा कृपेऽश्री कृक् । अगि क्वाच सपि मत्पयो इति । मङ्गतेसा मङ्-
 गुप्ति ॥ म्रिष्यप्यद्वे णिनि । ११ । आभमिष्यतीति मामामी । म्रिष्य-
 तीति मर्त्ता ॥ आसादे क्त्वरणे मङ् ॥ १२ । आसादेर्वातो क्त्वरणे मङ् म-
 त्पयो मत्रति सर्वपातुभ्यश्चामनौ । १३ । असु विंसाप्यम् । इति वा स-
 त्यते अनेनेति सञ्जम् । शास अनुयायी । प्रत्यते अनेनेति शासम् । असु से-
 पने । मत्पये अनेनेति मञ्जम् । पीवते अनेनेति पाजम् । पा पाने । नीमत् अ-
 मनेति नेत्रम् । वा ध्रुवने । दीपते अनेनेति दाजम् ॥ युवद्वागिभ्योति । १४ ।
 एभ्यो बह्नुभ्यो नि मत्पयो मत्रति । पु मिभजे । पाति इति मीनि । बह्वीति
 बहि । मङ्गतेऽश्री मग्नि ॥ इतिचविद्याकिदाविभ्यो ण् । १५ । एभ्यो
 मत्पयो मत्रति । इति चवि आह्वाने बीतो च । इन्तेऽश्री इन्द् । चन्तेऽश्री
 चन्द् । छन्देतीति शक् । रोधतीति द्ध ॥ पुष्पादेर् ॥ १६ । पुष्पादेर्वाता
 म् मत्पयो मत्रति । पुष्प विकसने । पुष्पति तत् पुष्पम् । क्लृ मज्जती । फ-
 लति तत् फलम् । मूळ व्याही । मूलति तत् मूलम् । रथ सान्ध्यम् ॥ समत्पय-
 । १७ । रथत इयञ्चार्थं सङ्ग्राह्यं च मन्ते यच्छति मासेतीति रथु ॥ गमेर्वा-
 । १८ । मनेर्वातोर्ध्वं मत्पयो मत्रति । मञ्जतीति गी ॥ ग्लान्तिविभ्यां कौ-
 । १९ । ग्लान्तीति ग्लौ । नुदतीति नी । नुद मेत्ने । इषे छेपे क्षब्ध-
 क्षातयो । स्थापतेर्बद् ॥ २० । कित्वादिहोष । संपोमान्त्वस्य लोष ।
 (वृ १ म ९ सू ३) टित्वादीन् स्वायति समूहं कर्तेति सा बी ।
 क्त हर्जनादुभयो ॥ क्त्वातेर्वामुद् च । २१ । क्त्वातेर्वातोर्ध्वं मत्पयो मत्रति
 तस्य ईप्रमक्स्य मुहाप्यम् । क्त्वाते पुमान् जनया सा क्त्वा ॥ राजादे-
 क्त्वा । २२ । राजादेर्वातो क्त्वा मत्पयो मत्रति । राज् क्त्वा पु पु मीतोर्द्वा इ-
 त्वा र्द्वा चि वृ अग्रे पु म्हा एते राजादव । राज् बीतो । राजतेऽश्री राजा ।
 क्त्वा मर्त्ता । क्त्वातीति क्त्वा । वु मिभजे । धीतीति द्वा । वु गती । धीतीति
 द्वा । प्रतिदीप्यतीति प्रतिदिवा । इवु इडौ । बर्त्तानि इवा । वज्रु तनुकाने ।
 क्त्वातेर्वाति क्त्वा । बीतातीति द्वा । चि विरुता । चि संख्याने । इति ।
 जस्तुप्रोक्तम् (वृ १ म ९ सू ३९) चत्तीति चत् । चत् संख्याने । चत् म-
 न्य । मङ्गल् व्याही ॥ चपरत्वा क्त्वाति हुक् चत्तम् । २३ । तन्ति ते
 सत । मङ्गते इति मङ् । गु स्तुती । मत्पय शुष्ण । २४ । नुमति ते मय ।
 मङ् गुणाय ॥ मत्पय चाम्तादेर्वा तुगागमश्च निपापते चन्मत्पये
 परे । २५ । मद्यते इति मया ॥ इति राजादवः ॥ इत्यमन्वाङ्मुक्-
 शब्दे

धातुभ्यः । ३९ । सप्तधातुभ्य इस् पन् अ अमुक् इत्येते मत्स्यो भवन्ति ।
 वशादेरस् । ३७ । वशादेधातोस् मत्स्यो भवति वीं सप्तधातुभ्योऽप्रत्यय-
 ष्यते इति वचः । मज्जते इति मज्ज् । पीड् पाने । पीयते तत् पयः । पिब
 ऐरपि । ३८ । पिबतेर्धातोस्सुप्रत्ययो भवति इकारान्तादेशः । पीयते इति
 पयः । तिष्ठ् तिष्ठाने क्षमायां च । तिष्ठितीति तेजः । तप्यते इति तपः । ३९
 पने । अस्ति मज्जोपा चाक्ष्यः । ३९ । रज्यते तत् रजः । रक्ष् हितापान्
 पक्षतीति पक्षः । अस्ति कश्चिद्गुणिरुसुपिच्छान्निधुम्भ्य इस् मत्स्यो भव-
 ति । ३० । अस्तिदधी रीती । अर्चतीति अर्चिः । गुणः । रोषिः । शोषिः । हुनं
 इति हनिः । तर्हि । छात्रिस्मिन्मन्त्रयश्चक्षिषु हुस्वो चाक्ष्यः । ३१
 छत्र संवरणे । चुपादि छादयतीति छदिः । छपुर्दि ईतिरेवमर्थः । छनतीति
 छदिः । खर्वपातुभ्यरजमनौ । ३२ । छनु विस्तारे । छनोति तत् छन्नम्
 मन क्षाने । मन्थते इति मन्थः । यम् उपरमे । यच्छतीति यन्त्रः । छदि उपरमे
 मन्थः । छादयतीति छन्नम् । जियते तत्कर्म । कुम् आच्यारणे । कुनोतीति
 कर्म । कर्म । क्षम । कर्म । छादयतीति छन्नम् । यनार्तिचक्षिषुपयपिदेपिजनि-
 यजिभ्य उस् मत्स्यो भवति । ३३ । जन सन्धे । जनतीति जनुः । ३४
 मती । गुणः अरः । अक्ष्ण् उपकाम्यो वाचि । अष्टे इति अष्टुः । निरतीति
 पदः । नपतीति नपु । जायते इति जनुः । पजतीति यनुः । अश्वदेस्त्वृत्
 मित्रकण्ठिभ्य ई । ३५ । अवतीति अवीः । उरतीति उरीम् स्तम् आच्यारणे ।
 स्तुवातीति स्तरीः । तन्नि नारणे । कण्ठ अश्वारणे तन्त्रयति वा तन्त्रयते हा
 तन्त्री । कण्ठयतीति कण्ठी । लौक्ये कोष्ठिमः । ३५ । सुक्नेन निरुते तत्
 निरेक्षिमं वा भेत्तु सुकरं निरेक्षिमं किं काष्ठम् । सुक्नेन च्छन्ते इति च्छेक्षिम
 आतक्य वा पन् सुक्ता पवेन्मिमा किं तन्मुलाः ॥

संज्ञासु धातुकपाणि मत्स्योऽथ तत् परैः ॥

कार्यादिधातुबन्धमेतच्छास्त्रमुणादिषु ॥ १ ॥

उणादयोऽपरिमिता येषु संख्या न गम्यते ॥

प्रयोगमनुसृत्याह्वा प्रयोक्तव्यास्ततस्ततः ॥ २ ॥

॥ इति छन्दो क्तादियक्रिया ॥ ५ ॥

ह्रस्व तद्वर्त्याणां भविष्यति । १ । नातोर्मिप्यति कान्ते तुम् मन्थो भ-
 वति तद्वर्त्याणां क्रियायां प्रयुज्यमानायाम् । तुम् पाठनाम्पहारणी । धोतपती-
 ति मोक्तुं प्रवति । पठिष्यतीति पठितुं ईदृशः । स्तोष्यतीति स्तोतुं ईदृशः । स्वातु ई
 इते ॥ तुमर्ये तुम् बलम् ॥ २ । हस्यतीति हसुम् कर्णं हसुं प्रवति । ह-
 ष्यर्णको भवति । काष्ठसमयवेक्षासु ह्रस्वः । ३ । मोक्तुं कथनः । भक्ष्य-
 तीति भक्ष्येत्तुं सम्यक् । स्तोष्यतीति स्तोतुं वेदाः ॥ यश्च मायै । ४ । नातोर्मि-

यद् मत्स्यो भवति । अत्रोऽन्वीति (प्र ४ सू २१) अन्वीते तत् प-
 चनं वाक । त्वद् वयोहानौ । रज्यते तत् त्वचनं त्वाय । मन्वते तत् मन्व-
 मान । इन्वते तत् यजनं याव । विमन्वते तत् विमन्वनं विमान । सुत्रि-
 योने । अनुमन्वतेऽसौ अनुमन्वोग । अनुन्वते तत् अनुवचनं-अनुवाकः । इन्-
 यतो । नम्रावित्तायु । ततो अनावेष्ट । मुगः इन्द्रि- अयनम् आय । भयते
 तत् मानं मान । आता युक् (प्र १ सू १२) बोधते तत् हानं हाय ।
 नानं पायः ॥ भावे कृरणोऽर्थे यद्वि रक्षोर्महोपो वाच्यः । ५ । रज्यते अ-
 नेनेति रजनं वा एव । भावे विम् । रज्यतेऽस्मिन्निति रज्ज् । रज रजस्ये ॥
 रजस्यस्योऽस्मिन्वाच्यो विना ह्यम् वाच्यः । ६ । आरम्भः । अङ्गु ग-
 तिपूज्यते । पोरतो अन्वीति माङ्गु ॥ संज्ञायामकर्तरि च । ७ । बाधो-
 कर्तृशक्तिं कारके माने कर्मणि च यद् मत्स्यो भवति संज्ञायाम् विन्वते कर्मिन्वायि
 प्रति आङ्गियते इति प्रत्ययः । दीप्यते अदिन् इति वाचः । पीप्यते अस्मिन् इति
 वाचः । निक्षिप्यते अनेनेति निक्षन । मृग्यु सृष्टौ । मृग्युज्यते अनेनेति अ-
 न्नाम । लिप्सा आलेखने । लिक्प्यतेऽस्मिन्निति लेखः । आचर्षतेऽस्मिन्निति
 आचर । उपालीप्यतेऽस्मिन्निति उपारप्यतः ॥ स्वरूपः । ८ । इक्ष्मरज्ज्यतेऽस्यो
 वातुज्यो अ मत्स्यो भवति मातृसौ । यमोऽनवारः । संक्षिप्यतेऽसौ संक्षम । च-
 वनं चयः । जीम्यते इति जयः । पीप्यते तत् नयनं नयः । छद्यते इति छदयः ।
 मृप्यते तत् नवनं नयः । छद्यते छयः । स्तुप्यते तत् स्तवनं स्तव । कृ निक्षेपे ।
 क्षिप्यते इति करः यः । नु निक्षेपे क्रियते निक्षिप्यते कामादिभिरिति नर । निम्-
 बन्वते । निक्षेपेन सीप्यते वप्यते अनेनेति निषय ॥ अन्नाम । ९ । महादीनां
 अ मत्स्यो भवति मातृसौ कर्तृशक्तिं । मदी ह्ये । मप्यत तत् मदनं मर । प्र-
 मप्यते अनेनेति प्रमद । प्रमप्यते पुदसौ अगया सा प्रमदा । पन्प्यते तत्
 पनेन पयः । समु ह्यु वप्याने । शम्प्यतेऽसौ शयः । इननं ह्यम । अम-
 खेदः । अम्प्यते इति अयः । अयः । यमु वपरये । अम्प्यते इति यमः ।
 दीप्यति निक्षमनेनेति दीः । जन्म्यतेऽसौ अङ्गुमा । सिद्धिं हिंसायाम् ॥ सिद्धे
 वणाधिपत्ययश्च । १० । अकाराह मन्वते । हिनर्यतीति सिद्धः ॥ मूर्ता यमाः
 । ११ । मूर्ता काठिज्ये पोरतोऽर्थे वागिनेने इत्येव मत्स्यो भवति मातृसौ इत्ये-
 वनावेष्टश्च । दधि काठिज्ये इत्यर्थे इति दधिपयः । परिच्छिप्यते सेन्वते इति
 सेन्वपयनः ॥ हर्मो यथावेष्टाभ्यामरययः । १२ । इन्वते इति वनः ॥ द्वितीऽ-
 युः । १३ । त्रिषा पाठोरनु मत्स्यो भवति मातृसौ । दुनेषु कम्पने । वेप्यते
 अनेनेति वेपयः । दुर्गरे समुद्री मप्यते अनेनेति मप्ययः । दुर्गरे योजनानुस-
 म्पते । कम्प्यते इति पययः । दुनेषु सेपये । सेप्यते अनेनेति सेपयः । दुमी
 प्यतिरदसौ । अययः । दुम्पु यम्पः । नृप्यते इति नृपयः । दुन्दु कदिरने ।
 यमपु ॥ द्वितीयमहः । १४ । द्विती वातागिमर् मत्स्यो भवति । तैव वा-
 त्पयेन इत्येव वाच्ये सति । त्रिषय निरुक्त कश्चिन्वाच्यः । संभारेण संभृत

वा निर्हृतं संप्रक्षिप्तं युद्धम् । वाक्तेन निहृतं वाक्कर्म पञ्चम् । वाचनन निर्हृतं
 वाचिप्रिमं किं विप्रचनम् ॥ मन्त्रार्थः । १५ । वातोर्नहृत् इत्येतो प्रत्ययौ
 भवता भवतारौ म यञ् वाच्य यत् विच्छिद्य प्रच्छिद्य स्वप् पभ्या नहृ
 प्रत्ययो भवति । १६ । स्ताः भुमिः भुः (गृ १ म ४ सू ६) अर्धम-
 सारणम् । इत्यते अनेनेति यत् । वाच्यते सा वाच्यता । यती प्रत्यये । यवते
 यत् यवते यत् ॥ छः श्वे । १७ । छत्रास्य सकारादेशो भवति नप्रत्यये यो
 भावतारौ । सकारादेशः संप्रसारणमपार्यः । निच्छिद्य भवति । निच्छिद्यते इति निश्च ।
 प्रच्छिद्य इति सायाम् । प्रच्छिद्यतेऽसी प्रश्नः । रत्यतेऽसी रत्यः । सुप्यते इति सप्तमः ॥
 उवसर्गकर्मधार्येषु वाच्योक्तिः । १८ । उपसर्गे कर्मण्युपपदे भावारे च
 वाच्योक्तिः प्रत्ययो भवति । अन्तर्धीयते इति अन्तर्धिः । भाविः । भाविः । निधिः ।
 भावीयते यत् भावानं भाविः । भावीयते यत् भावानं भाविः । भावीऽनिति
 (इ २ म १ सू १२७) इत्याकारलोपः । भावीयते यत् निधानं निधिः ।
 संधीयते यत् संधानं संधिः । उदकं धीयतेऽस्मिन्निति उदकिः ॥ उदकस्य
 । १९ । उदकधर्मस्य उदकिः भवति । अविचरणः । पयोधिः । अम्मो निधीयते
 यत् स अम्मोऽनिधिः ॥ भावे युद्धः । २० । वातोर्मावे युद्धं प्रत्ययो भवति ।
 सुवोरणाको (म १ सू ११) ज्ञायते यत् ज्ञानम् । क्रियते यत्
 करणम् । होम्यते यत् होमनम् । होयते यत् होमनम् । भुव अहंकारे । सुप्यते
 यत् भूयणम् । क्रियते यत् हूयणम् । हूयते यत् हूयणम् । उद्यते यत् बह्वनम् । भाव
 स्यतायां वाचिः । माप्यते यद्भाषणम् । बुध वैचिंत्ये । बुप्यते यत् बूयणम् । धी-
 यते यत् ज्ञानम् । धीयते यत् ज्ञानम् । धीयते यत् ज्ञानम् ॥ उवः स्यास्तम्मोः
 खलोपश्च । २१ । उवः उपसर्गान्तरयोः स्यास्तम्मोः सकारस्य लोभो भवति ।
 वाच्यते यत् ज्ञानम् । स्तम्म रोचने । उत्तम्यते यत् उत्तमनम् ॥ साध
 नाधारयोर्गुणः ॥ २२ । साधने आधारे चार्त्तं युद्धं प्रत्ययो भवति । पच्यते अ
 नेनेति पचनं अग्निः । पच्यतेऽग्नी स्यात्वा सा पचनी स्वाह्वी ॥ ईषदुःसुपु
 खद्वयः । २३ । ईषदादिषु प्रमुष्पमानेषु यज्ञेषु पु इत्येतो प्रत्ययो भवति । भा-
 वतारौ । लकारः प्रत्ययेऽज्ञापनार्थः । लकारो गुणविधानार्थं मुमायुमार्थश्च । ई
 षत् अहंकारार्थः । हुः अहंकारार्थः । ईषदनावासेन भूयते इति ईषद्वयः । हुर्भवः सु
 मयः । ईषदनावासेन क्रियते हात ईषत्कारः प्रपञ्चो हरिणा । हुः श्वेन क्रियते इति
 हुत्कारः । सुश्वेन क्रियतेऽसी हुत्कारः । ईषदाद्यः क्रियते अनेनेति ईषदाद्यंकरः ।
 दुराद्यंकरः । आद्यंकरश्चोभो भवता । इषत् वीयते असौ ईषत्तानं सोमो म-
 वता । हुप्यतः । सुपानः । मुधि संप्रहारे । हुः श्वेन योषयिषु धरकः । सुवोपनः ।
 सुश्वेन भावापु सक्त्यः सुवीचनः । ईषच्छासनः । हुः श्वेन साधोपेतुं सक्त्यः हु
 शासनः । सुशासनः ॥ इति छदन्ते माताविचित्रप्रक्रिया ॥ १ ॥

[illegible]

वा निर्द्वितं संभ्रमिं युद्धम् । शक्तेन निर्द्वितं पाकमे पक्कम् । पाकमेन निर्द्वितं
 पाणिनिं किं विमथनम् ॥ मङ्गलम् । १५ । पातोर्वृत्तौ इत्येतां प्रत्ययौ
 भवतां मत्तारौ ॥ यञ् पाक् पत् विच्छ मच्छ स्वप् एभ्या नङ्
 मारयया भवति । १६ । स्तो भूमिं सु (गु १ प्र ४ सु १) मत्तं-
 सारणम् । इग्यते अनेनेति यञ् । पाच्यते सा पाच्यमा । बतौ प्रत्यये । पक्वते
 तत् यत्नं यत्न ॥ छ-मे । १७ । छकास्व शक्यपदेशो भवति नक्षत्रे यो
 भवतारौ । शक्यपदेशो संमसारक्यपार्थः । निच्छि मत्तौ । निच्छयते इति निष् ।
 मच्छ इतिपापाम् । मच्छयतेऽसौ प्रस । रच्यतेऽसौ रत्न । मुच्यते इति स्वप् ॥
 उपसर्गकर्मपादेषु दाधो किं । १८ । अप्सर्गे कर्मणुपदे आधारे च
 दाधो किं प्रत्ययो भवति । अन्तर्धापते इति अन्तर्धि । आधि । आदि । विधि ।
 आधीयते तत् आधानं आधि । आधीयते तत् आह्वानं आदि । आह्वाननि
 (इ २ प्र १ सु १२७) इत्याकारलोपः । त्वधीयते तत् विमानं विधि ।
 संधीयते तत् संधानं संधि । उदक धीयतेऽस्मिन्निति उदाधः ॥ उदकस्य
 । १९ । उदकस्यस्य उदादेशो भवति अविच्छ्रमे । यथोचि । अम्भो निधीयते
 यत्र स अम्भोनाधि ॥ भाव युद्ध । २० । पातोर्भावे युद्धं प्रत्ययो भवति ।
 युधैरनाकौ (य १ सु ११) हाम्यते तत् हानम् । क्षिण्यते तत्
 कर्तव्यम् । धीयते तत् वेदनम् । धीयते तत् हानम् । मूच अहंकरे । मुच्यते
 तत् मूच्यम् । क्षिण्यते तत् ह्वयम् । ह्वये तत् ह्वयम् । बह्यते तत् बह्यम् । भा
 व्यत्तायां बाधि । भाप्यते तद्भाप्यम् । दुष वेधित्ये । दुष्यते तत् दूष्यम् । धी-
 यते तत् गानम् । धीयते तत् हानम् । धीयते तत् मानम् ॥ अक् स्थास्त्वम्भोः
 छल्लोपश्च । २१ । तत् उपसर्गात्परस्य स्थास्त्वम्भोः सकारस्य लोपो भवति ।
 तत्तीयते तत् उत्थानम् । उत्थम रीकने । उत्थम्यते तत् उत्थम्यम् ॥ स्वाध
 माधारयोर्दुद्ध । २२ । छाकने आधारे चार्थे युद्धं प्रत्ययो भवति । पक्वते अ
 नेनेति पक्वन् अग्नि । पच्यतेऽरया स्वास्थ्यां सा पचणी स्वाधी ॥ ईपहु-सुड
 कस्यु । २३ । ईपदादिषु प्रमुग्धमानेषु कञ् मु इत्येतां प्रत्ययौ भवता । मा
 वारी । ककारा वास्यमेदहापनार्थः । ककारो मुष्निवानार्थः मुमानमार्थश्च । ई
 परसु अहंभूमि । हु-कञ्मार्थः । ईषदनायासेन मुपते इति ईषद्वय । दुर्मयः सु-
 मय । ईषदनायासेन कियते इति ईककृत् मपञ्चो हरिणा । हु-सेन कियते इति
 हुक्कृत् । मुषेन क्रियतेऽसौ हुक्कृत् । ईषदाब्ज क्रियते अनेनेति ईषदाब्जकृत् ।
 हुण्णकृत् । माण्यकृत्लौभो भवता । इषत् पीयते असौ ईषत्यान् सेम्भो य
 वता । दुप्यान् । सुपानः । मुभि संप्रहरि । हु-सेन पापयिषु अन्धः दुर्योधन ।
 मुषेन योवाक्नु सक्थः सुपीयम् । ईषच्छाद्यन् । हु-सेन शास्यन् सक्थः हु
 शासन । मुस्तसन् ॥ इति कृदन्ते पाचाविच्छ्रमक्रिय ॥ १ ॥

मनः । स्वाध्यायोऽध्यायः । स्वाध्यायो नाम वेदः । सु धनये । मनसाई ओ-
प्यः । ओतु योग्यं मन्थनीयम् । मान पुजायाम् । मानितु योग्यो मानितव्य-
मननीयः । ओ विन्तायाम् । ध्यानाहो ध्यातव्यम् । ध्यातु योग्यो ध्यानीयः ।
मन हाने । मनसाहो मन्तव्यः । मन्तु योग्यो माननीयम् ॥ सुप्रत्ययान्तावपि
एते मत्प्रया भवन्ति । ३९ । निवर्तं ध्यातुमेष्टव्यो निदिध्यासितव्यम् । म-
निगुमेष्टव्यो बुध्नितव्यः-बुध्ननीयः । तन्मानीयो नमपूज्यगुमाः ॥

कृत्या पञ्च समाख्याता व्यण्क्यपौ भावकर्मणोः ॥
तन्मानीयो स्वराद्यस्य दाम्बुशास्त्रविचरणी ॥ १५ ॥

॥ इति कृत्यप्रक्रिया ॥ * ॥

अथ व्यधिकारः ॥ क्रियायां यजां भावे क्यप् । १ । यज्ञादेशातो क्रियां
भावे क्यप् मत्प्रयो भवति । बहू बहू समस्त निष् म् निष् म् नम् निष् पुम्
शीहृ वृहृ इहृ कृहृ परिवृष परिवर अटव्यं भासु चर जायु इहृ एते क-
जात्यः । कित्वास्मसारणम् । इत्यते सा इत्या कित्वादात् । ब्रम्यते सा ब-
व्या । अत्र मदी क्षपणे च । समज्यते सा समज्या का सिबिक्र । प्रकर्वेग
ब्रम्यत अस्मापिति प्रब्रम्या । बहू विद्वत्प्रवृत्तसादनेषु । निषद्यते सा निषद्या ।
निषत्या । मन हाने । मम्यते सा मम्बा । नम्या । निषते सा निषा ॥ सुत्या
शीकोज्यहृ द्विति ये वक्तव्यम् । २ । सप्या धृत्या । ईप्यते सा इत्या कृत्या ॥
कृषो यक् वा वाच्यः । ३ । मयकि । क्रियते सा क्रिया ॥ इपञ्चान्ता
देशो यञोपस्य । ४ । इप्यते सा इष्या ॥ सूरतेरुणः । ५ । परिसया परि-
चर्षा अटव्या भाव्या चर्षा ॥ जागर्तेरुणः । ६ । जागर्षा । हवस्तकतण्ठारे
हो हिसाप्मर्षे । इप्यते सा इष्या ॥ हम्तेस्तः । ७ । हम्तेर्नकारस्य तकाप-
देशो मरति कर्मणि क्रियाम् । बहू इम्यते इति बह्वस्य ॥ क्रियायां भावे
क्ति । ८ । वातो क्रियां भावे क्ति मत्प्रयो भवति । क्रियते सा कृतिः
कृद्वचत सा बुद्धिः । एषुहृ चित्वायाम् । सम्यते सा स्मृति । पम्यते सा पन-
क्ति । चवि विस्तारे । वम्यते तत् वमन-पक्तिः । स्मसारणम् । बह्वते सा
वर्जः । सविद्यते सा सविदि । सामा दीर्घः । ९ । सामादीनां दीपां भवति
निम्रवये चरे । सम्यते सा सम्यति । इम्यतं सा इम्यति । नम्यते सा गतिः ।
इम्यते सा इति । प्रमु चकने । ब्रम्यते सा ब्रम्यति । अनुमुपते तत् अनुमननम्
अनुमति । निक्षिप्य मृति विभृति । प्रमृति । मवन मृतिः मृष घाते । शीपने
शुद्धिः ॥ ईशुकीकोर्धरक्तमत्प्रयो मेहृ शुणध्यः । १० । इशुकीकोवनि-
मत्प्रयो स्ती वरमत्प्रय निम्रवयस्य च इह च । इषीरो गुण्येऽपि न मवाते ।
सुप्यते तत् सप्यण्यः सप्यति । ईषीया ईश्वरः ईश्वरः । ईष्यते इति ईषि-
जागरणम् जागृतिः । निषद्यते सा निषदीति । कुच संवेचने । कुच संवेच-
न-

भाष्ये रोष्य म्वाच्यम् अर्च्ये स्वाग्यं वृष्यम् । गर्जे शषे । गर्जते तत् गर्ज्यम् ।
मुग्गते तत् भोग्यम् । माधु हिंसायाम् । माधितुं योग्यं वाच्यम् । मज्जितुं योग्यं
माज्यम् ॥ ओरावभ्यक्त इयण् । १३ । उवर्त्तान्तात्तात्तोरावभ्यक्तेर्जे एव
भययो भवति ॥ ओर्दाताय-प्रत्यय-स्वरवत् । १३ । बातोतेकसीकार
योनिमित्तं वा संलम्बी यः प्रत्ययः स स्वरवत् स्यात् । समास अवस्यमासीनामन्त
लोपमिच्छन्ति साम्प्रिकाः ॥

सुप्पेदवस्यम-पूरये तुङ्काममनसोरपि ॥

सर्मा वा हितततयोर्मासस्य पश्चि पुङ्गवमी ॥ १ ॥

सूप् णेदने । सूप्ते वा हितितु योग्यं साधनं । अवस्यं दान्तो अवस्यताम्य
मोक्तं वायो पत्य सः मौक्तकाम् । ओतु मनो यस्य सः ओतुम्ना । सम्पद-
प्रकारेण द्वितं सदितं-संहितम् । संवतं सततम् । मासस्य पचनं मासपचनम् । पु-
ङ्गवमी पश्चि णे मासस्याद्याते वा लुप्ते । मासस्य पचनं मासपचनम् । मा-
सस्य पाकः मासपाकः मासपाकः ॥ सुपुपचात् क्यप् । १४ । सुकारोप-
वादातो क्यप् प्रत्यये भवति मासकार्ययो । कुटी णेदने । कर्तितमर्हं कृतम् ।
मित्तं कर्तितुं योग्यं मिहस्यम् । पुङ्गवम् । वृत्तं तत् वृत्तम् ॥ कृषिचुर्योर्न
क्यप् । १५ । कृप् सामर्थ्ये । कृपो रोका (वृ २ प्र २ सू २) क-
स्यम् । वृत्तं रोका । कस्यम् ॥ मृजो वा क्यप् । १६ । मृज्य-मार्ज्यम् ॥
इस्वाद्य क्यप् । १७ । इस्वाद्यवादातोर्मते क्यप् प्रत्ययो भवति । तस्य म-
इने तदन्तस्य पङ्गवम् । क्रियते तत्कृत्यम् ॥ कृष्णं क्यपि वा रिङ्
वक्तव्यः शुभमायकः । १८ । कृष्या क्रिया ॥ कृष्येकाक्षरोऽप्यादेशस्त
वन्तस्यैव वक्तव्यः । १९ । गुप्पराहो क्यप् । २० । बोतुं योग्यं गुप्पम् ।
गुप्तिु योग्यं गुप्पम् ॥ वदे क्यप् आवाही । २१ । वदेयता क्यप् प्रत्ययो
भवति आवाही । मृषा पचते इति मृषोद्यम् । ब्रह्मणा बधत वा कमा सा ब्रह्मो-
द्या ॥ ब्रह्मे क्यप् । २२ । ब्रह्मण्युद्या सेना ॥ सुबो भावे क्यप् । २३ ।
नाभिं तपने सुबो भावे क्यप् प्रत्ययो भवति । ब्रह्मणो मात्रा ब्रह्ममुयं मतः ।
ब्रह्मणा मूकते एव ब्रह्ममुयं मतः । नाभिं किम् । भवितव्यं मय्यम् । इण् स्तु
वृ ह भु शास्त्रं शुभं कान् धन्यः क्यप् वाच्यम् । २४ । शुभं । ईयते
इति इत्थं स्तुत्यं वृत्तः । इह आदरे । इत्थं वृत्त्या । शास्त्रेभिः (वृ० २ प्र ४
सू १०) शिष्यः । शुभं मीतिसेवनयो । शुभ्या ॥ शुभं पार्थ क्यपि वाच्य
म् । २५ । कल्पते इति कल्पम् ॥ अिद्योऽर्थो न वै विपात्येते । २६ । मि
नति कृष्णमिति मिथः । कृष्णं कलशं । कृष्णमिति कृष्णमिति कृष्णं नदः । नदि
किम् । मेता कर्मिणा ॥ कृष्ण्योर्वा क्यप् । २७ । कियते तत् कृत्यम् ।
कर्तुं योग्यं कर्मम् । इव इह । इत्थं कर्मम् ॥ पते आवाकार्ययोर्बहिता-
स्तस्यावयवस्तेऽविधी वा वक्तव्याः । २८ । रभोत्से एताम् (वृ २
प्र १ सू ११४) रत्नगर्हो वक्तव्यः । वक्तुम् अर्हः कर्तव्यः-वक्तव्यः । इह भव्य-

मन् । स्वाध्यायेऽध्वेऽयम् । स्वाध्यायो नाम वेदः । सु भवणे । व्यवर्जितं श्रो-
तव्यः । श्रोतुं योग्यं व्यवर्ज्यम् । मान पूजाम् । मानितुं योग्यो मानितव्यः-
मननीयः । नै निन्तायाम् । व्यागार्हो व्यातव्यः । व्यातुं योग्यो व्यानीयः ।
मन ज्ञाने । मनगार्हो मन्तव्यः । मन्तुं योग्यो माननीयः । सप्रत्ययान्तादपि
एवै प्रापया भवन्ति । ३९ । नितां व्यानुमेदव्यो निदिन्यासितव्यः । म
दिनुमेदव्यो बुभुषितव्यः-बुभुषनीयः । तन्मानीयो नयस्त्वय्याः ॥

कृत्या पञ्च समाख्याता व्यण्क्यपौ भावकर्मणोः ॥

व्यप्यानीयो स्वराद्यस्य शब्दशब्दविचक्षणैः ॥ १५ ॥

॥ इति कृत्यप्रक्रिया ॥ ७ ॥

अथ व्यवक्रियः ॥ क्रियायां यज्ञा भावे कचप् । १ । यज्ञादेशातोः क्रियायां
भावे कचप् कच्यते मचति । यच् ब्रह्म समस्त निवृत्तिश्च मन् यच् गिच् पुञ्च
शीच् धृच् इण् क्त्वा परित्रय परिचर अट्ठव्यं आम् चर् व्याट् हुच् एते य-
जाव्यः । कित्वात्प्रसारकम् । इण्यते सा इण्वा कीत्वात्प्राप् । जग्यते सा ज-
ग्य । अत्र ब्रह्मो ह्यने च । समज्यते सा समज्या का सिन्वेका । मरुतेन
जग्यते मरुजमिति मरुज्या । चक्ष्व निशरण्यस्वसावनेषु । निपद्यते सा निपद्या ।
निपस्या । मन् ज्ञाने । मन्यते सा मन्या । मय्या । निघते सा निघा ॥ सुत्या
शीङोऽयच् कृतिष्ठे चक्यव्यः । ३ । शप्था घृत्या । ईप्यते सा इत्या कृत्या ॥
कृष्यो यक् वा वाक्यः । ३ । भवकि । क्रियते सा क्रिया ॥ इपञ्चान्ता-
देशा यक्षोपस्य । ४ । इण्यते सा इण्वा ॥ खरतेर्गुणः । ५ । वरिस्य परि-
चर्वा अट्ठव्या जात्या कर्मा ॥ जागतेर्गुणः । ६ । जामर्वा । इन्त्यव्यान्ता-
देशो हिसात्मर्षे । इण्यते सा इत्या ॥ हुन्तेस्त । ७ । हुन्तेर्नक्षत्रस्य तक्ष्म-
देशो मरति कचदि क्रियाम् । ब्रह्म इण्यते इति ब्रह्मइत्या ॥ क्रियायां भावे
क्ति । ८ । घातोः क्रियायां भाव कि प्रापयो मचति । कित्वाते सा कृतिः
शुद्धयते सा शुद्धिः । स्मृच् चिन्तायाम् । स्मर्यते सा स्मृतिः । वच्यते सा व-
क्ति । वचि विस्तारे । वच्यते तच् वचने-वक्ति । सप्रसारणम् । चक्षते सा
क्षति । सविद्यते सा संवेति ॥ क्षमां क्षीर्षः । ९ । क्षमादीनां क्षीर्षां भवति
क्षिप्रत्यये परे । क्षम्यते सा क्षाम्ति । क्षम्यते सा क्षाम्ति । गम्यते सा गतिः ।
रम्यते सा इति । प्रमु चक्षते । प्रम्यते सा प्रमतिः । अनुमृपते तच् अनुमचनम्
अनुमृति । निक्षिप्रा मृति निमृते । प्रमृति । मरनं मृतिः शुच घृते । शोचने
शुद्धिः ॥ ईङ्शीङोऽयर्वाक्त्वात्प्रत्ययार्थं मेङ् शुभस्य । १० । इत्योदीनरनि-
प्रत्ययौ इत्यो वरप्रत्ययस्य निजप्रत्ययस्य च इट् न । शीङो गुणोऽयि न मरात् ।
संम्यते तच् संमयम् । संशीतिः । ईङ्शीङो ईचरः । ईचरी । हुन्त्यते इति हृतिः ।
जागरणम् जागृतिः । निगृह्यते सा निगृहीतिः । कुच संवेचनम् । कुच संवेचनम् ।

वाच्यं रोच्यं प्रवाच्यम् अर्थ्यं स्वाग्यं पुण्यम् । गर्जं हाये । गर्जते तत् गर्जम् ।
मुग्धते तत् भोग्यम् । बाष्पं हिंसानाम् । बाष्पितुं वाग्बं बाध्यम् । भाक्षु धेयं
माग्यम् ॥ ओरावग्यर्थे व्यण् । १३ । उवर्गस्तादातोऽवश्यमेव ध्वं
प्रत्ययो भवति ॥ और्दातोऽर्थः प्रत्ययः स्वरयत् । १३ । बातोरोकरोऽकार
योनिमित्तं वा सेव्यो वा प्रत्ययः स स्वरयत् स्यात् । समस्ते अवश्यमाहीनामस्त-
सापमिच्छन्ति इति धिका ॥

मुग्धेदवग्यम् कृत्य तु काममनसोरापि ॥

समो वा हितवतयोमांसस्य पक्षि युद्धयन्मा ॥ १ ॥

हून् घेन । हूते वा हवितुं योग्यं छाद्यं । अवश्यं छान्ने अवश्यम्
भोक्तुं कर्मो यस्य स भोक्तव्यम् । भोक्तुं मनो यस्य स भोक्तुम्ना । सम्भ-
वकारेण हितं संहितं-संहितम् । सततं सततम् । मस्तिस्व वचनं मस्तिवचनम् । तु
हृष्यो पक्षि चरे मस्तिस्वाकारो वा तुम्भत् । मस्तिस्व वचनं मस्तिवचनम् । म-
स्त्य पाक् मस्तिपाक् मस्तिपाक् ॥ धुतुपधात् क्यप् । १४ । म्कारो-
वाद्भातो क्यप् प्रत्ययो भवति मात्रकार्ययो । कृती छेदने । कर्तितर्म कृत्यम् ।
नितरं कर्तितुं योग्यं मिहृत्यम् । हृत् क्यप् । वृत्तत् तत् वृत्त्यम् ॥ कृपितृत्कार्ण
क्यप् । १५ । कृप् सामर्थ्ये । कृपो रीकः (वृ २ म २ सू २) क
त्यम् । कत बीठी । कार्यम् ॥ मृजी वा क्यप् । १६ । मृग्य-मार्ग्यम् ॥
हृस्वाङ् क्यप् । १७ । हृस्वाङ्तादातोर्मन्त्रे क्यप् प्रत्ययो भवति । तस्य म-
हने तदन्तस्य मङ्गलम् । क्रियते तत्कृत्यम् ॥ कृष्ण क्यपि वा रिक्
वक्तव्यः तुगभावश्च । १८ । कृष्णा क्रिया ॥ क्रिन्नेकाकारोऽप्यादेशस्त
धन्तस्त्वैव वक्तव्यः । १९ । गुप्तराहो क्यप् । २० । गर्भं योग्यं गुप्यम् ।
भूहितुं योग्यं गुह्यम् ॥ वदे क्यप् भाषादी । २१ । वदेर्वातो क्यप् प्रत्ययो
भवति मात्राद्यो । मृता उच्यते इति मुनेधम् । ब्रह्मण उच्यत वा कथा सा ब्रह्मे-
या ॥ ब्रह्मा क्यप् । २२ । गर्भमृग्या सेना ॥ भुवी भावे क्यप् । २३ ।
मात्रि क्यपदे भुवो भावे क्यप् प्रत्ययो भवति । ब्रह्मणो मात्र ब्रह्ममुप गता ।
ब्रह्मणा भूयते तत् ब्रह्मभुय गत । मात्रि किम् । मरिचक्यं भव्यम् । इण् स्तु
हृ ह भु शास्त्र हृ ह कान् धव्यः क्यप् वाच्यः । २४ । गुह् । ईपते
इति इत्यः स्तुत्यः कृत्यः । ईह भावरे । इह्यः भृत्यः । शासेति (वृ २ म ४
सू १७) शिष्यः । गुह् मीतिसेवनयोः । गुह्यः ॥ यन्म पत्यं क्यपि वाच्य
म् । २५ । कृत्यते इति कृत्यम् ॥ मिथोऽर्थो मत्वे निपात्येति । २६ । मि-
मसि कृत्यमिति मिथः । कृष्ण उत्तमं । कृष्णसि कृष्णमिति उद्भूतः नवः । नरे
किम् । मेता उच्यते ॥ कृष्टृष्योर्वा क्यप् । २७ । क्रियते तत् कृत्यम् ।
कर्तुं योग्यं कार्यम् । इण् इहा । इण्यं कर्त्यम् ॥ यते भाषकार्ययोर्बिहिता-
स्तप्यावपस्तेऽर्हिययो वा वक्तव्या । २८ । राप्तेऽस्ते द्याप् (वृ २
म १ सू ११४) इति धिका । इण् अर्हः कर्तव्यः-व्ययः । इह गन्-

अथ २५ । अज नदी । आत्रि । अथ सातत्वमयने । आति । इह कृष्ण
दिम्यः भावादी । २६ । कृष्णो सा कृषि । मिति । किति । सर्वव्याप्य इ ।
कवि । एवि । इति क्यधिकारप्रक्रिया ॥ ८ ॥

॥ अथ वत्सादी प्रत्या । पूर्वकाळे कत्वा । १ । वातो का प्रत्यये
ममति पूर्वकाळे समानकर्तृके वातो मयुग्यमाने । ऐवत्त आत्मा मुक्ते । मुक्ता
प्रत्ययि । म कत्वा सेट् । २ । सेट् का कित् मवति । कर्त्तित्वा शक्तित्वा म
नित्वा । सेट् कित् । कत्वा । एको व्युपधात्कारवे संख । ३ । वय इव
मी ते वने वत्स एवमादयोरेकवातयो आसनी सेटी वा कियो एट् ।
निर हाने । निरित्वा-नेरित्वा । कित्त्वा । पुत्तित्वा । व्युपधात्किम् । कर्त्तित्वा ।
रत्त कित् । सेत्तित्वा । इत्यवे कित् । पुत्तित्वा । सेट् कित् । मुक्ता । मृद
मृदयययइकुपुडिवाववस्सुप्रमहिन्वा । ४ । सेट् कित् मवति ।
मृद मुक्ते । मुत्तित्वा । कृद कोवे । मुत्तित्वा । मुह रोचने । गुह रोचने । कु-
त्तित्वा । गुह रोचने । गुह संवरणे । मुत्तित्वा । कुन् निष्कर्षे । कुत्तित्वा । क्रिष्ट
निकावे । क्रिष्टित्वा । कर् वत्तापी वाणि । कर्त्तित्वा । क्व निवासे । कर्त्तित्वा ।
मुत्तित्वा । पुत्तित्वा । मोपधात् वफान्ताद्वा कित् । ५ । नक्रपेपवाय
वफान्ताद्वातोः सेट् कत्वा वा कित् मवति । मन् कर्त्तरे । को ओपः (३० ९ म १
सू ६) मत्तित्वा-मत्तित्वा । मुम्भ मन्वने । मुत्तित्वा-मुत्तित्वा इत्यादि ।
अर्द्धाब्जयो प्रतिपेजे कत्वा । ६ । प्रतिपेजार्थयोः कर्त्तुम्यदयो पूर्वपदयो
सतो पूर्वकाळे विनापि क्यप्रत्यये मवति । अर्द्धाब्जमुद्गम्यो निपेजार्थो
वयोवपस्तत् । अर्द्ध मुक्ता न मोक्षकम् ॥ योगने या कुद इत्यर्कः ।
यत्तु मुक्ता न मोक्षकम् । अर्द्धित कत्वा सेट् । ७ । कर्त्तित्वा वातो वरस्य
क्यप्रत्ययस्य वा इत्यमो मवति । पुत्तित्वा-इत्ता । मयु वक्ते । मत्तित्वा आ-
नता । अहो जयु (म ९ सू ११) जग्वा । स्वभासे कयत् । ८ ।
समासे सति पूर्वकाळे क्व प्रत्यये मवति तात्कर्तृके वातो मयुग्यमाने । इत्त
स्य विधि कृति शुक् (म १ सू ६८) ब्रह्मह्वारणतोषम्यो । संभृता क-
रोतीति संभृत्यवतेति । जयु मङ्गले हाम्ये च । मकर्त्तरे वापवाह्यमोभिर्नित्वा
इति प्रत्यय मवति । अनसपूर्व इत्येके । अकत्वा जवति । अकत्वा मवति ।

अजितत्वा शास्त्रवाग्धर्माङ्कुरवा विमर्श यज्ञाः ॥

अद्वत्वा विलयार्थिन्म कार्य जीवन्ति म्भूतः ॥ १६ ॥

कयपि ओर्गुणश्च । १ । कयपि लघुपूर्वस्य ओर्गुणोर्गुणि बाध्य । वरिण
मत्तित्वा इति परिग्रह्य्य मुक्ते । विग्रह्य्य । विग्रह्य्य । अलघुपूर्वस्य न । तेन
तेर्गुणी बाध्य । मर्त्यार्थ । ह्य वारम्भित्वा इति संप्रत्यय । निचाप करोति ।
आत्वा आती । आर्गुणोर्गु । माप्य्य माप्य्य । इहार्गुणि कयपि इ-वाभावा
बाध्य । १ । कयपि एवापी इति ईवरो न जाति । दो अवग्रहने ।

कौटिल्यप्रतिष्ठापनविधेयानेषु । तुषारि । निकुञ्जिणि । निषप्रिति । निष
 आस्फुटने । सपथिप्रिति । निषप्रिति । निषरेण प्रियते सा निषप्रिति ॥ गङ्गा-
 म्नाम्पादाकृतपरिभ्यः क्तरर्थे निःप्रत्ययौ भवति । ११ । गङ्गाये सा
 म्नानिः प्यतिभिः हानिः । भित्तरा संभवे ॥ स्वरस्यैवस्य अस्व बाध्यम् ।
 १२ । तर्पते सा तूर्णिः ॥ कृत्स्वादिभ्यश्च क्तरर्थे निः प्रत्ययौ भवति ।
 १३ । कृत् ईर (म २ म १ सू १३८) कीर्यते सा कीर्णिः तूनिः कृत्
 पूर्णिः ॥ संप्रदावेः क्तिप् वा बाध्यः । १४ । संपत् संपतिः ॥ कर्तरि
 क्तिश्च संप्रदायाम् । १५ । कर्मर्षे पातीः क्तिः प्रत्ययो भवति संप्रदाय नि-
 ष्ये । कुट्टम् करणे । प्रकुर्वते सा प्रकृतिः । कृम् भारत्ये विपूर्वः निषेनेन क-
 रीति निषप्रिति ॥ चिद्विदामह । १६ । पितो चार्तामिहादेशः क्षियमाह प्रत्य-
 यो भवति मात्रादी । प्यते सा पथा । मुप्यते सा मुजा । जुप् क्योहनी ॥
 ऊरदौ कामुबन्धरहितौ आ प्रत्ययो भवति । १७ । जीर्मन्तनस्य स
 करः ॥ इषु इच्छायामिति निर्देशाच्छापकादिभ्यः इत्यादि निपा-
 त्यते । १८ । इष्ठा ॥ इषावेरकृते पुट् । १९ । एकामिति एकम् । निषते
 अनया सा निषा । क्षियतेऽनया सा क्षिमा । क्षिपा । शुद्ध संवरणे । गुष्ट । मेह
 हिंसायाम् । मेह बन्धेबासंगेनेषु । मेप्यते इति मेषा । कृपा । पीडा कषायम् ।
 पीडा । पाप पीडायाम् । पापा । क्षपा राशिः ॥ शुरोईसात् । २० । कुम्भतो
 हसन्पन्दावौ क्षियामह प्रत्ययो भवति मात्रादी न क्तिः । ईह चेष्टायाम् । ईहते
 सा ईहा । छद्यते सा छद्या । ईक्ष ईक्षन्वाङ्मनयो ईक्षते छद् ईक्षन् ईक्षा । एम्प्यते
 सा एषा । गुरोः क्तिम् । मक्तिः । इसाक्तिम् । नीतिः । क्षिप् रिज् छेदने ।
 क्षिप्यते छेदने—केसा । रिप्यते छेदने रेखा । शुभ परिवेष्टने । तुष्णते
 इति मोषा । वेद् पाने । सुष्ठु भीमते इति सुषा । तुषाम् धारणपोषणयोः ।
 अदीयते सा अद्या ॥ क्तिरपचादिभ्यः । २१ । आतिः । क्षिप्यते सा क्षिपिः ।
 राप्यते सा राद्धिः । प्रज्ञास्ति ॥ अतप्रयान्तरात् । २२ । प्रत्ययान्तरावौ
 क्षियामह प्रत्ययो भवति मात्रादी । चिकीर्षते सा चिकीर्षा । अतपनः कर्तुमि-
 ष्ठा चिकीर्षा । अतपनः पुत्रेच्छा या पुत्रीयते सा पुत्रीमा । अक्षिपुमिच्छा अत-
 नाया । क्षेत्तुयते सा क्षेत्तुमा । अतत्ता । कश्चिद्मात्रविशेषे । कश्चिद्वते सा
 कश्चिदा । मुमूर्षन् मुमूर्षा ॥ इक्षत्तिपी धातुनिर्देशः । २३ । धातुनिर्देशो
 बाध्यते सति इक्षत्तिपी प्रत्ययौ भवतः । सकारः क्षितिः सतुर्वक्तव्यर्थः । २४
 इक्ष्यते धातुः पथिः । अपातिः पथतिः भवति ॥ अयन्तानाम्प्रत्ययमर्थम-
 न्ययद्रूपिष्वदिहदिभ्यः क्षिपां युष्वाच्यः । २४ । कुट्टम् करणे । पु-
 षोरनाको (म १ सू ११) कारणा आसना । अर्ष पाञ्चामक-
 शनयोः । अर्षना । अर्ष संभवे । अर्ष्यते यद्यप्यनमिति शेषः । अपसन्न-
 मिति उपासना । अमि ईषिके । अम्यना । अठनमिति अठना । निषते
 वेदनमिति वेदना । कप्यते सा कप्यना । एपनमिति एपना ॥ इम् अजादि-

નિચય-પરિચાલ-ફિડિયા નરવડ-ગુણા-ડરેગા ડચ્છિયમોગા
સુહસંપલલિયા કિપાગફલોવમ ચ મુણિય વિસયસોક્ષ્મ, જલ-

સ્ફુટિતા, તત્ત્વ ધનાનિ-ગગિમ-ધગ્મિદાનિ, ધાન્યાનિ-શાન્યાદાનિ તેષા નિચયા રાગય,
વહ્વશ્વામા ધનગાન્યનિચયાશ્વ, પરિવારા-ગાસીગમાદિપરિક્ષા, તૈ સ્ફુટિતા = પ્રકાશિતા,
'નરવડ-ગુણાડરેગા' નરપતિ-ગુણા-તિરેકા, નરપતિગુણેર્વિભગ્નિલાસાદિભિરતિરેક
આપિસ્ય યેષા તે તથા, 'ડચ્છિયમોગા' ઇષ્મિતમોગા-ઇષ્મિતા-વાચ્છિતા મોગા-
મુચ્યન્તે ઇતિ મોગા = ગન્ધરૂપાન્યો નિપયા યેષા તે તથા, પરમપિલામિન, 'સુહસપ-
લલિયા' સુગતસમ્પ્રલપ્તિના-સુતેન-અનુકૃત્ત્વેદનાયેન-શુભપરિણામોપાર્જિતાનુકૃત્ત્વગન્ધા-
ન્નિજનકુપુણ્યપુન્નેન સમ્પ્રલપ્તિ-સમ્યક્ વર્ધિતા, એવમિદા પૂર્વ મુણિનોઽપિ પ્રવ-
ર્જિતા, કિં જ્ઞા પ્રવર્જિતા ઇત્યાહ-'કિંપાગફલોવમ ચ' ઇત્યાદિ । કિંપારુફલો-
વમ = કિંપારુ ફલો વૃક્ષપ્રિયપત્તફલતુલ્યમ્, કિંપારુફલ દર્શને આસ્વાદે ચ મનોરમ પરિણામે
પ્રાગ્દહારક ભવતિ તદ્વિત્યર્થ । 'વિસયસોક્ષ્મ' નિપયસૌલ્યમ્-નિપયાણા-ગન્ધસ્પશા-
દાના સૌમ્ય સુખ 'મુણિય'-જ્ઞાના, ચ-પુન 'જલ-ચુદ્વુચ-સમાણ' જલ-ચુદ્વુદ-સમા-

દામીગમ આદિ પરિચાર સમુદાય સે રાજસી ઠાઠ વાલે થે, જો વાચ્છિત ગન્ધ-
રૂપાન્તિક નિપયો મે તઢીન યે, પરમ વિલાસી થે, એવ પુણ્ય કે પુજ સે હા જિનકા
માનો લાલન-પાલન હોના રહતા થા । (કિંપારુ-ફલો-વમ ચ મુણિય વિસય-
સોક્ષ્મ જલચુદ્વુચ-સમાણ કુસમ્ગ-જલ-ત્રિંદુ-ચચલ જીવિય ય જાઝુજ)
ઠન્હોને કયા સમક્ષર કે ટાક્ષા ધારણ કી 'હસ પ્રશ્ન કા સમાધાન કરતે હુએ
સૂત્રકાર કહતે હૈ-ઠન્હોને યહ સમક્ષા કિ યે વૈપચિક સુખ કિંપારુફલકે સમાન
પરિણામ મે અનિષ્ટકારક હૈ, ઓર યહ માનવજાનન પાના કે વુલ્લુલે કે સમાન
ક્ષણમગુર હૈ, એવ કુજ કે અપ્ર પર રહે હુએ જલ કે ત્રિંદુ કે સમાન ચચલ હૈ

ઠાઠવાળા હતા, જે મનવાચ્છિત ગન્ધરૂપ આદિક વિષયોમા તત્લીન હતા, બહુજ
વિલાસી હતા, તેમજ પુણ્યના ઢગલાથી જ બાણે જેમનું લાલન પાલન થતું
રહેતું હતું (કિંપારુ-ફલો-વમ ચ મુણિય વિસયસોક્ષ્મ જલ-ચુદ્વુચ-સમાણ કુસ-
મ-જલ-ત્રિંદુ-ચચલ જીવિય ચ જાઝુજ) તેઓ એ શુ સમજીને દીક્ષા ધારણ કી
હતી ? એ પ્રશ્નનું સમાધાન ઠરતા સૂત્રકાર કહે છે-તેઓ એમ સમજ્યા કે
આ વિષયસુખ ડિપાઠ્ઠલની પેઠે પરિણામે અનિષ્ટકારક છે, અને આ માનવ
જાનન પાણીના પરપોટાની પેઠે ક્ષણભગુર છે, તેમજ કુચના ડેડાપર રહેલા
પાણીના ટીપાની પેઠે ચ ચલ છે એમ બાણીને (અદ્ભુતમિજ રમિચ પદગા

बुबुयसमाण कुसगा-जल-विंदु-चचलं जीवियं च णाऊण,
अध्रुवमिणं रयमिव पडग्गलग्ग सविधुणित्ताण, चइत्ता हिरण्ण,
चिच्चा सुवण्णं, चिच्चा धणं, एव धण्णं वलं वाहण कोस कोट्ठा-

नम्-यथा जले बुदबुदा प्रादुर्भवन्ति श्रुत्येव नश्यन्ति च तद्वत् आशुनिनाशि, तथा
'कुसगा-जलविंदु-चचल' कुसगा-जलविन्दु-चचल-कुसगा-उभयपत्राग्रभागे यो
जलविन्दु तद्वच्चल-श्रुति पतनगाल, 'जीविय' जीवित-मनुष्यजीवनम्,
'णाऊण-जात्वा-अवगत्य, 'अध्रुवमिण' अध्रुवमिदम्-इदं विषयसौगंधनात्सिद्ध
याऽऽदिकम्, अध्रुवम् अनियतरूप, 'पडग्गलग्ग' पटप्रलम्भ, 'रयमिव-रज इव-धूत्र-
कणमिव 'सविधुणित्ताण' सविधूय-सम्यक्-विशेषरूपेण, पृथक्कृत्य, तथा 'चइत्ता'
त्यक्त्वा, 'हिरण्ण' हिरण्य-रूप्यम्, 'चिच्चा सुवण्ण' त्यक्त्वा सुवर्णम्, 'चिच्चा धण'
त्यक्त्वा धनम्, 'एव' एवम्-अनेन प्रकारेण 'धण्ण'-धान्य-ग्रान्यादिसङ्ख्यम्,
वल-चतुर्विध सैन्यम्, 'वाहण' वाहन-रथादिकम्, 'कोस' कोशम्-स्वर्णरजतादि
गृहम्, 'कोट्ठागार' कोष्ठागार धान्यराशिगृहम् 'रज्ज'-राज्य-राजाधिकृतदेशम्

ऐसा जानकर (अध्रुवमिण रयमिव पडग्गलग्ग सविधुणित्ताण) तथा ये विषयसुख
एव धन आदि का सचय सब के सब अध्रुव-अनित्यस्वरूप है, ऐसा विचार कर,
उन्हेने पटके अग्रभाग में लगी हुई धूलि के समान उन्हे भावत मन से
सर्वथा दूर कर दिया। और ये द्रव्यत बाह्यरूप से भी (चइत्ता हिरण्ण, चिच्चा
सुवण्ण, चिच्चा धण एव धण्ण वल वाहण कोस कोट्ठागार रज्ज रट्ट पुर
अतेउर चिच्चा, विउल-धण ऋण-रयण-मणि-मोत्तिय-सख-सिलप्पवाल रत्तरयण
माइय सत सार-सावतेज्ज विच्छड्डइत्ता विगोवइत्ता, दाण च दाइयाण परिभायइत्ता,
मुडा भवित्ता, अगाराओ अणगारिय पव्वइया) हिरण्य-चादी का परित्याग कर, सुवर्ण
का परित्याग कर, सोनाचादी से अतिरिक्त धन का परित्याग कर, इसी तरह धान्य का,

लग्न सविधुणित्ताण) तथा आ विषयसुख तेमञ्च धन आदिने स यथ तभाभे
तभाभ अध्रुव-अनित्यस्वरूप छे, जेभ विचारीने तेज्जोअे वरुना छोडा
उपर लागेव धूणनी जेभ तेमनो सावपूर्वक मनमाथी तदन त्याग कर्यो
अने तेज्जो द्रव्यथी गारइये पण (चइत्ता हिरण्ण, चिच्चा सुवण्ण, चिच्चा वण,
एव धण्ण वल वाहण कोस कोट्ठागार रज्ज रट्ट पुर अतेउर चिच्चा, विउल-धण
कण-रयण-मणि-मोत्तिय-सख-सिलप्पवाल-रत्तरयण-माइय सत-सार-सावतेज्ज
विच्छड्डइत्ता विगोवइत्ता, दाण च दाइयाण परिभायइत्ता, मुडा भवित्ता, अगाराओ
अणगारिय पव्वइया) हिरण्य आदीने परित्याग करीने, सुवर्णने परित्याग करीने,

गारं रज्ज रट्टं पुरं अंतेउर चिच्चा, विउल-धण-कणग-रयण-
मणि-मोत्तिय-सख-सिलप्पवाल-रत्तरयण-माडय सत-सार-
सावतेज्जं विच्छड्डत्ता विगोवडत्ता, दाण च दाइयाण परिभाय-

एकभूषणानावशवर्तिदेशम् । 'रट्ट' राष्ट्र-देशम्, 'पुर-प्राकारयुक्त नगरम् । 'अंते-
उर' अतः पुर-राजश्रीगा निवासगृहम्, । 'चिच्चा' त्यक्त्वा 'विउल-गण-कणग
रयण-मणि-मोत्तिय-सख-सिलप्पवाल-रत्तरयण-माडय, विपुल-धन कनक-रत्न-
मणि मौक्तिक-अन्न-शिलाप्रवाल-रत्ननाडदिकम्, तत्र विपुलानि धनानि-गोवृषादीनि, कनक
सुवर्णम्-अघटितसुवर्णसमूहम्, रत्नानि-कर्कशनादानि, मलय-चन्द्रकान्तादय, मौक्ति-
कानि-मुक्ताफलानि, शङ्खा-पद्मशङ्खसादय, शिलाप्रवालानि-विद्रुमाणि, रत्नरत्नानि-पद्मरागा-
दीनि, आन्विशन्तात् शय्यासिंहासनदिपरिग्रह । एतस्य सारभूत कथयति-'सत-सार-
सावतेज्ज' ससारस्वापतेयम्-सन्=विद्यमान भागे=गुह्यमन्यता यत्र तत् ससार, स्वपतौ
साधु स्वापतेय-धन, ससारश्च तस्वापतेय ससारस्वापतेय प्रधानधन त्यक्त्वा, पुन
'विच्छड्डत्ता' विच्छर्दय-परित्याग, विच्छर्दवत् कृत्यर्थ । 'विगोवडत्ता' विगोप्य

चतुर्विध सैन्य का, रथादिकरूप वाहनका, स्वर्ग रजत आदि के स्थानभूत कोशका, कोष्ठागार
का, राज्यका, देशका, पुरका, अन्तःपुरका परित्याग कर, एव विपुलधन-गोवृष-
भादिकका, कनक-सामान्य सुवर्णका, रत्न का, मणि-मौक्तिकका, शख-पद्मशख आदि
का, शिलाप्रवाल-विद्रुम का, रत्नरत्न-पद्मरागादिक मणियों का, आदि शब्द से गृहीत
शय्यासिंहासन वगैरह इन सत्तका परित्याग कर, तथा उत्तमसारभूत-कोहीनूर जैसे
बहुमूल्य होने से जिसमे सार विद्यमान है ऐसे स्वापतेय-प्रधानधन को भी छोड़कर,
वपन के समान उससे ममत्व बुद्धि हटाकर, एव जो खजाने में भी पहिले से गुप्त

भोना आन्धीथी अतिरिक्त धननो परित्याग करीने, अने ओवी रीते धान्यनो,
अतुर्विध सैन्यने, रथ आदिर्ष वाहननो, भोना आही आदिना स्थानभूत भण-
नानो, कोष्ठागारनो, राज्यनो, देशनो, पुरनो, अतः पुरनो परित्याग करीने, तेमज
विपुल (अहु) धननो-गाय भण्ड आदिनो, कनकनो-सामान्य सुवर्णनो, रत्ननो,
मणिभोतीनो, शङ्ख-पद्मशङ्ख आदिनो, शिलाप्रवाल-विद्रुमनो, रत्नरत्न-
पद्मराग आदिनो मणिओनो, आदि शब्दथी ओम समञ्जवानु के शय्या
सिंहासन वगैरे ओ भधानो परित्याग करीने, तथा उत्तम सारभूत कोहीनूर
ओवा छिभती होवाथी ओमा सार भोण्ड छे ओवा स्वापतेय-मुष्य धनने
पणु छोडीने, वपन (छोटी) नी पेटे तेमाथी ममत्व बुद्धि छोटावी छडीने
तेमज ओ भणनमा पणु पडेवेथी ओ अतः द्रव्य छतु तेने पणु अडार

इत्ता, मुंडा भवित्ता, अगाराओ अणगारिय पच्चइया, अप्पे-
गइया अद्धमासपरियाया, अप्पेगइया मासपरियाया, एवं दुमास-

यत्पि गुप्त-निधौ निक्षिप्त धन प्रागासीत् तदपि गफ्टीग्रन्थ=नि मार्य, उदारतापूर्वक
'दाण' दान दत्ता, 'दाइयाण' दायादेभ्य-स्वगोत्रिकभ्य 'परिभायइत्ता' विभागो
दत्त्वा च 'मुडा भवित्ता' मुण्डा भूवा=द्रव्यत निरोलुब्धनन, भावत क्रोधाद्यपनयनन
च मुण्डिता भूवा, 'पच्चइया' प्रवजिता-श्रमगा जाता इत्यर्थः । 'अप्पेगइया'
अप्येके-केचिद् 'अद्धमासपरियाया' अर्द्धमासपरियाया कश्चि प्रागवस्थायागेन अव
स्थान्तराऽऽसौ पर्याय, स पर्यायो जन्मना दीक्षया चेति द्विविध, प्रथमो जन्मपर्याय,
द्वितीयो दीक्षापर्याय, अत्र दीक्षापर्यायो गृह्यते, केचिद्वर्द्धमासाद् गृहीतन्यमपरियाया ।
'अप्पेगइया' अप्येके-केचन, 'मासपरियाया' मासपर्याया-मासाऽन्धे कालाद्
गृहीतश्रमणपर्याया । एवम्-अमुना प्रकारेण केचिद्विमासपर्याया, केचित् त्रिमास

द्रव्य था उसे भी बाहर निकाल कर, और उदारतापूर्वक उसे दान में व्यय करके
तथा सगोत्रियों में विभक्त करके, मुडित हो-द्रव्यरूप से मस्तक लुचितकर एव
भावरूप से क्रोधादिक का परिहार कर प्रव्रजित हुए थे । (अप्पेगइया) कितनेक
(अद्धमासपरियाया) इनमे ऐसे थे जिन्हे दीक्षा ग्रहण किये केवल अर्धमास ही
हुआ था । (अप्पेगइया मासपरियाया एव दुमासपरियाया त्रिमासपरियाया
जाव एक्कारसमासपरियाया) इसा प्रकार कितनेक ऐसे थे जिन्हे दीक्षा लिये
हुए दो मास हुए थे, कितनेक ऐसे थे जिहे दीक्षा लिये ३ मास हुए थे,
कितनेक ऐसे थे जिहे चार, पाच, छह, सात, आठ, नौ, दश एव ११ ग्यारह

ઢાઢીને અને ઉદારતાપૂર્વક તેનો દાનમા વ્યય કરીને તથા સગોત્રિઓમા
વહેલી ઢઢીને મુડિત થઈ-દ્રવ્યરૂપથી મસ્તકને લુચિત કરીને તથા ભાવરૂપથી
ક્રોધાદિકને છોડીને પ્રવ્રજિત થયા હતા (અપ્પેગइया) કેટલાએક (અદ્ધમાસ
પરિયાયા) એમા એવા હતા જેઓને દીક્ષા લીધાને માત્ર અરધો મહિનો જ
થયો હતો (અપ્પેગइया માસપરિયાયા એવ દુમાસપરિયાયા ત્રિમાસપરિયાયા
જાવ એક્કારસમાસપરિયાયા) તેવીજ રીતે કેટલાએક તેઓમા એવા હતા કે
જેઓને દીક્ષા લીધાને એક માસ થયો હતો, કેટલાએક એવા હતા કે જેઓને
દીક્ષા લીધાને બે માસ થયા હતા, કેટલાએક એવા હતા કે જેઓને દીક્ષા
લીધાને ત્રણમાસ થયા હતા, કેટલાએક એવા હતા જેમને ચાર, પાચ, છ,
સાત, આઠ, નવ, દશ તેમજ અગિઆર મહિના થયા હતા (અપ્પેગइया

परियाया, तिमासपरियाया जाव एक्कारसमासपरियाया, अप्पे-
गइया वासपरियाया, दुवासपरियाया, तिवासपरियाया, अप्पेग-
इया अणेगवासपरियाया सजमेण तवसा अप्पाण भावेमाणा
विहरन्ति ॥ सू २३ ॥

पयाया यावदेकादशमासपयाया, केचिद्वर्षपयाया, कचिद् द्विवर्षपयाया, केचित् त्रिवर्ष-
पयाया, केचिन्नववर्षपयाया, 'सजमेण' यमेन सप्तदशविधेन, तपसा कर्मनिवारकेण
द्वादशविधेन 'अप्पाण' आत्मान 'भावेमाणा' भावयन्तो विहरन्ति ॥ सू० २३ ॥

महिने हुए थे । (अप्पेगइया वासपरियाया दुवासपरियाया तिवासपरियाया)
कितनेक इनमें ऐसेमा थे कि जिन्हें दीक्षा लिये हुए १ वर्ष, २ वर्ष, एवं
तानवर्ष आदि हो चुके थे । (अप्पेगइया अणेगवासपरियाया) कितनेक ऐसे भी
मुनिजन थे जिन्हें दीक्षा लिये हुए अनेक वर्ष व्यतीत हो चुके थे । ये सबके
सम मुनिजन (सजमेण तवसा अप्पाण भावेमाणे विहरन्ति) १७ प्रकार के
सम से एवं १२ प्रकारके तपसे अपनी आत्माको भाजित करत हुए विचरते थे ॥

भावार्थ—भगवान् महावीर प्रभुकी शिष्यमंडली में अनेक मुनिजन थे ।
कोई उग्रकुलके थे, कोई भोगकुलके थे, कोई राजन्यकुलके थे । कोई कौरव वंश के थे,
कोई क्षत्रियवंश के थे । कितनेक भट-सामान्य वीर, योगी, साधुपति, गंगासक,
श्रेष्ठी और इन्ध आदि थे । विनय विज्ञान आदि अनेक सद्गुणों से संपन्न ये मुनिजन
दीक्षा लेने के पहिले अनेक प्रकार के धनादिक से, एवं भोगोपभोग का सामग्री

वासपरियाया दुवासपरियाया तिवासपरियाया) डेटलाओठ तेओमा ओवा पणु
हुता ठे नेभने दीक्षा लीधाने १ वर्ष, २ वर्ष, तेभज तण वध आदि थय
गया हुता (अप्पेगइया अणेगवासपरियाया) डेटलाओठ ओवा पणु मुनि हुता ठे
नेओने दीक्षा लीधाने अनेक वर्ष वीती गयेवा हुता ते तमाभे तमाभ मुनिजने
(सजमेण तवसा अप्पाण भावेमाणा विहरन्ति) १७ प्रकारना नयमथी तेभज १२
प्रकारना तपथी पोताना आत्माने लावित करता थता विचरता हुता

भावार्थ—भगवान् महावीर प्रभुकी शिष्यमंडलीमें अनेक मुनिजने
हुता ठोय उग्रकुलना हुता, ठोय भोगकुलना हुता, ठोय राजन्यकुलना हुता,
ठोय कौरव वंशना हुता, ठोय क्षत्रिय वंशना हुता, डेटलाओठ लट सामान्यवीर
थोदा-विशिष्टवीर, सेनापति, प्रशासक, श्रेष्ठी अने इन्ध आदि हुता विनय
विज्ञान आदि अनेक सद्गुणोथी संपन्न ओवा आ मुनिजन दीक्षा लीधा पडेला

મૂલમ્—તેણં કાલેણં તેણ સમણં સમણસ્સ ભગવઓ

ટીકા—‘તેણ કાલેણ’ ઇત્યાદિ,

તસ્મિન્ કાલે તસ્મિન્ સમયે શ્રમણસ્ય ભગવતો મહાવીરસ્ય ‘અતેવાસી’

સે યુક્ત થે। इनका वैभवविलास राजाओं के वैभवविलास तुल्य था। इन्होंने अपने जीवन में यह विचार किया था कि ये सासारिक निपयमोग किंपाकफल के समान बाहर से ही मनोहर लगते हैं, परिणाम में ये जीपको महान दुखदायी हैं। जलबिन्दु के समान ये क्षणनिश्चर हैं। कुशाग्रभागमें स्थित ओसकी बूद के तुल्य देखते २ नष्ट हो जाते हैं। अत इनका परित्याग ही सर्वश्रेयस्कर है। ऐसा समझ कर ही इन्होंने समस्त धनधायादिक परिग्रहका परित्याग किया और प्रभु के पास दीक्षित हो गये। इनमें कितनेक मुनिजनोंकी दीक्षापर्याय १५ दिन, एकमास आदि की थी, कितनेक मुनिजनों की १ वर्ष २ वर्ष आदि का थी, एवं कितनेक मुनिजनों की अनेक वर्ष की थी ॥ सू. २३ ॥

‘તેણ કાલેણ’ ઇત્યાદિ૦

(તેણ કાલેણ તેણ સમણ) उस काल में और उस समयमें (समणस्स भगवओ महावीरस्स) श्रमण भगवान् महावीर के (बहवे) अनेक (अतेवासी) शिष्य

અનેક પ્રકાગ્ના ધન આદિઃ તેમજ ભોગોપભોગની સામગ્રીવાજા હતા તેમના વૈભવ વિલાસ રાજાઓના વૈભવવિલાસ જેવા હતા તેઓએ પોતાના જીવનમાં એમ વિચાર ઠર્યો હતો કે આ સાસારિક વિષયભોગ કિંપાકફલની પેઠે બહારથી જ મનોહર લાગે છે, પરિણામમાં તે આ જીવને દુઃખદાયી છે પાણીના ટીપાની પેઠે તે ક્ષણમાં નાથ પામે તેવા છે કુશના અગ્રભાગમાં રહેલા ઓસના ટીપાની પેઠે ભેતભેતામાંજ નાથ પામી બચ છે આથી તેમનો પરિત્યાગ જ સર્વશ્રેયસ્કર છે એમ સમજીને તેઓએ તમામ ધન ધાન્ય આદિ પરિગ્રહનો પરિત્યાગ કર્યો, અને પ્રભુની પાસે દીક્ષિત થઈ ગયા તેઓમાં કેટલાએક મુનિજનોની દીક્ષાપર્યાય ૧૫ દિવસ, એક માસ વગેરે મુદતની હતી, અને કેટલાએક મુનિજનોની દીક્ષાપર્યાય ૧ વર્ષ ૨ વર્ષ આદિની હતી, તેમજ કેટલાક મુનિજનોની અનેક વર્ષની હતી (સૂ. ૨૩)

“તેણ કાલેણ” ઇત્યાદિ

(તેણ કાલેણ તેણ સમણ) તે કાલમાં અને તે સમયમાં (સમણસ્સ ભગવઓ મહાવીરસ્સ) શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરના (બહવે) અનેક (અતેવાસી)

મહાવીરસ્મ અંતેવાસી વહવે નિગ્ગંથા ભગવતો, અપ્પેગડયા આ-
ભિણિવોહિયણાણી જાવ કેવલણાણી, અપ્પેગડયા મળવલિયા

અંતેવાસિન - ડિપ્પ્યા 'વહવે' ગહ - ગહુસપ્પકા, 'નિગ્ગથા' નિર્ગ્ગથા - પ્રયો
દ્વિવિધ આમ્યન્તરો વાહથ, તત્ત-કપાયાપિરૂપ આમ્યન્તર, ધનધાન્યાદિપરિગ્રહરૂપો
વાહ, તેન દ્વિવિધેન વાતામ્યન્તરરૂપેન પ્રત્યેન નિર્મુક્તા નિર્ગ્ગથા, અથવા પ્રત્યાનિર્ગતા
નિર્ગ્ગથા - ક્રોધાદિમિર્ધનાતિમિથ્થ સુક્તા દ્વિત્યર્થ, ભગવત 'અપ્પેગડયા' અપ્પેકકે-
કેચિત્ 'આભિણિવોહિયણાણી' આભિણિવોધિકજ્ઞાનિન - 'અભિ' इति આભિમુગ્ગે,
'નિ' - इति નૈયત્તે, તત્તથ - અભિમુગ્ગો = વસ્તુયોગ્યદેશાડરૂપાનાડપેત્તી ગોથ - અભિનિ-
વોથ, સ એવ આભિણિવોધિકમ્, સ્વાયેં પિનયાદિવાત્ ડકુણ્ પ્રત્યય, ક્વચિત્સ્વાર્થિકો
ડપિ પ્રત્યય પ્રકૃતિ વચ્ચનદ્વાતિવર્તત, તન અભિણિવોથસ્ય પુત્ત્વેડપિ આભિણિવોધિકસ્ય
નપુસકસ્ય, યથા વિનય એવ વૈનયિકમ્, આભિણિવોધિક ચ તજ્ઞાનમ્ આભિણિવોધિ-
કજ્ઞાનમ્, તદસ્યેપામિત્યાભિણિવોધિકજ્ઞાનિન, 'જાવ' યાત્ત 'કેવલણાણી' કેવલ-
જ્ઞાનિન - કેવલ - શુદ્ધ - નિર્મલ - સરુણાડડરણમલરુણરૂપિગમસમ્ભૂતઝાત્, અથવા

થે, જો (નિગ્ગથા) વાહ એવ અન્તરગ પરિગ્રહ કે સર્વથા ત્યાગા થે, તથા (ભગવતો) ત્યાગ
એવ વૈરાગ્ય સે જિનકા અન્ત કરણ મરપૂર થા । હનમ (અપ્પેગડયા) કિતનેક (આભિણિ-
વોહિયણાણી) આભિણિવોધિક જ્ઞાની થે । જો જ્ઞાન અભિમુગ્ગ એવ યોગ્યક્ષેત્ર મેં સ્થિત
વસ્તુ કો દ્વિચિત્ત ઓર મનકી સહાયતા સે જાનતા હૈ વહ અભિણિવોથ હૈ, અભિણિવોથ હી
આભિણિવોધિક હૈ । આભિણિવોધિક જ્ઞાન કા દૂસરા નામ મતિજ્ઞાન હૈ । હસ જ્ઞાન સે ઓ
યુક્ત થે વે આભિણિવોધિકજ્ઞાની કહે ગયે હૈ । (જાવ કેવલણાણી) કિતનેક શ્રુતજ્ઞાની
થે, કિતનેક અવધિજ્ઞાની થે, કિતનેક મન પર્યયજ્ઞાની થે ઓર કિતનેક કેવલજ્ઞાની

શિષ્યો હતા (નિગ્ગથા) જે આહા તેમજ અતરગ પરિગ્રહના સર્વથા ત્યાગી
હતા, તથા (ભગવતો) ત્યાગ તેમજ વૈરાગ્યથી જેમના અતરણુ ભરપૂર હતા
તેઓમા (અપ્પેગડયા) ડેટલાએક (આભિણિવોહિયણાણી) આભિણિવોધિ-
જ્ઞાની હતા જે જ્ઞાન અભિમુગ્ગ એટલે યોગ્ય ક્ષેત્રમા રહેલ વસ્તુને ધ્વિચિત્ત
અને મનની સહાયતાથી બાણે છે તે આભિણિવોધ છે આભિણિવોધ એજ
આભિણિવોધિક છે આભિણિવોધિક જ્ઞાનનુજ ણીણુ નામ મતિજ્ઞાન છે
આ જ્ઞાનથી જે યુક્ત હતા તેમનેજ આભિણિવોધિકજ્ઞાની રહેવામા આવે
છે (જાવ કેવલણાણી) ડેટલાએક શ્રુતજ્ઞાની હતા, ડેટલાએક અવધિજ્ઞાની હતા,
ડેટલાએક મન પર્યયજ્ઞાની હતા, તથા ડેટલાએક કેવલજ્ઞાની હતા કેવલ

વચવલિયા કાયવલિયા ણાણવલિયા દંસણવલિયા ચારિત્તવ-

સકલ-પરિપૂર્ણ-સમ્પૂર્ણજ્ઞેયપ્રાદિગ્વાત, યદ્વા કેવલમ્ અમાધારગ તાદશાઽપરનાનાઽભાવાત્, કેવલમ્ તદ્ નાન કેવલજ્ઞાન, તદસ્તિ યેષા તે કેવલજ્ઞાનિન । અત્ર-આગિનિચોધિકૃત્તાનિ-કેવલજ્ઞાનિનોર્મ-યે યાવન્ત્ દ્વાન્મ-યવધિ-મન પર્યથજ્ઞાનિનોઽપિ ગૃપ્તે, વિસ્તરભયાદેષા ગ્યાગ્યાતો વિરમ્યતે, 'અપ્પેગઢ્યા' અપ્યેકકે-કેચિન્ 'મણવલિયા' મનોવલિકા -અનુકૂલપ્રતિકૂલપરિપ-હેઽપિ તત્સહનશીલતયા મનોવલધારિણ, 'ચયવલિયા' વાયવલિકા-પ્રતિનાતાર્થનિવાહકમા, 'કાયવલિયા' કાયવલિકા-લુધાદિ-પરિપદ્ધુ તાપેષુ ગ્લાનિરહિતદેહા, 'ણાણવલિયા'

થે । કેવલ શબ્દકા શુદ્ધ પરિપૂર્ણ અથવા અસાધારણ એસા અર્થ છે । યહ જ્ઞાન શુદ્ધ હસલિયે કહા ગયા છે કે યહ આત્મા મ ચતુર્વિધ ધાનિકર્મો કે સર્વથા વિનાગ સે ઉદ્ભૂત હોતા છે । પરિપૂર્ણ-પૂર્ણ હસલિયે છે કે યહ ત્રિકાલગત મમસ્ત જ્ઞેયરાગિ કો યુગપત્ જાનતા છે । અસાધારણ હસલિયે છે કે હસક જેસા ઓર કોઈ દુસરા જ્ઞાન નહીં છે । યહ કેવલજ્ઞાન જિનકે આત્મામે અભિવ્યક્તરૂપમે વિદ્યમાન છે વે કેવલ-જ્ઞાની છે । (અપ્પેગઢ્યા મણવલિયા વચવલિયા કાયવલિયા) કિતનેક મનોવલધારી થે । હસનલ કે પ્રભાવ સે હી અનુકૂલ ઇવ પ્રતિકૂલ પરિપદ્ધો કે સહનેમ શક્તિ આત્મા કો મિલતી છે । કિતનેક વચનબલ કે ધારી થે । પ્રતિનાત અર્થ કો નિર્વાહ કરને કી ક્ષમતા હસ બલદ્વારા આત્મા કો પ્રાપ્ત હોતી છે । કિતનેક કાયવલ કે ધારી થે । હસકે દ્વારા તીવ્ર લુધાદિક પરીપદ્ધા કે હોને પર મી દેહમે યોડીસા મી ગ્લાનિ ઉદ્ભૂત નહા હોને પાતી છે । (ણાણવલિયા દસણવલિયા ચારિત્તવલિયા) કિતનેક નિરતિ-

શબ્દનો અર્થ શુદ્ધ પરિપૂર્ણ અથવા અસાધારણ એવો છે આ જ્ઞાન શુદ્ધ એટલા માટે કહેવામા આવ્યું છે કે તે આત્માના ચતુર્વિધ ધાતિકર્મોના સર્વથા વિનાશથી ઉત્પન્ન થાય છે, પરિપૂર્ણ-સપૂર્ણ એટલા માટે છે કે તે ત્રણે કાળમા સમસ્ત જ્ઞેયરાશિને યુગપત્ બળે છે અસાધારણ એટલા માટે છે કે તેના જેવું બીજું કોઈ જ્ઞાન નથી આ કેવલજ્ઞાન જેના આત્મામા અભિવ્યક્તરૂપમા વિદ્યમાન છે તે કેવલજ્ઞાની છે (અપ્પેગઢ્યા મણવલિયા વચ-વલિયા કાયવલિયા) કેટલાએક મનોબલધારી હતા, આ બલના પ્રભાવથીજ અનુકૂળ તેમજ પ્રતિકૂળ પરીપદ્ધોને સહન કરવાની શક્તિ આત્માને મળે છે કેટલાએક વચનબલના ધારી હતા, પ્રતિજ્ઞાત અર્થાત્ પ્રતિજ્ઞા કરેલા અર્થનું પાલન કરવાની ક્ષમતા આ બલથી જ આત્માને પ્રાપ્ત થાય છે કેટલાએક કાયબલના ધારી હતા તેના દ્વારા ત્રીન લુધા આદિ પરિપદ્ધો આવતા પણ

लिया, अप्पेगड्या मणेण सावा-णुगह-समत्था, एव वएणं

ज्ञानमलिका-निर्गतिचारज्ञानम् । 'दसणमलिया' दर्शनमलिका दर्शन-श्रद्धा तद्रूप बलमस्त्येषामिति दर्शनमलिका - सुगैरपि सम्यक्प्रवर्तितश्चालयितुमशक्या इत्यर्थः, 'चारित्तमलिया' चारित्रमलिका-दृढचारित्रमल्युक्ता, 'अप्पेगड्या' अप्येकके-केचित्, 'मणेण सावा-णुगह-समत्था' मनसा शापाऽनुग्रह-समर्था-मनसैव मनोभावाग्निरेव परमा शापाऽनुग्रहा-निग्रहाऽनुग्रहौ कर्तुं समर्था, 'एव' एवम्-अनेन प्रकारेण 'वएण काएण' वाचा कायेन च निग्रहाऽनुग्रहयो समर्था । 'अप्पेगड्या' अप्येकके-'खेलोसहिपत्ता' खेलौपमिप्राप्ता-खेल-खेप्पा, म ण्वीपधि सकलरोगादय-

चारज्ञानज्ञान ये । कितनेक श्रद्धारूपमल्यपन्न ये । इस मल का प्राप्ति होने पर सम्यक् रूप से चलायमान करने के लिये कोढ़ भी शक्ति कार्यकर नहा हो सकती है । कितनेक चारित्ररूपमलविशिष्ट ये । इस शक्ति की जागृतिमें आत्मा अपने गृहीत चारित्र से रचमात्र भी शिथिल नहा होता है । (अप्पेगड्या मणेण सावा-णुगह-समत्था एव वएण कायेण) कितनेक मन से ही शाप एव अनुग्रह करने में समर्थ थे । इसी तरह वचन और काय से भी समझ लना चाहिये । (अप्पेगड्या खेलोसहिपत्ता, एव जल्लोसहिपत्ता, विप्पोसहिपत्ता, आमोसहिपत्ता, सब्बोमहिपत्ता) कितनेक ऐसे थे जिन्हें खेलौपमिरूप लप्ति प्राप्त थी । इस लप्तिवाले मुनिजन का स्वेद-ज मल भी समस्त शारीरिक उद्बवों का अपहारक होता है । कितनेक ऐसे थे जिन्हें निम्रुडोपमि प्राप्त थी । इस लप्तिवाले मुनि के थूक की उद्रे तक भी रोगापर ओषधिका

देहमा जरा-देहलीओ ज्ञानि उत्पन्न भती नथी (णाणमलिया दसणमलिया चारित्तमलिया) देहलाओउ निर्गतिचार ज्ञानवान् हुता देहलाओउ श्रद्धाऽप-णल-सपन्न हुता, आ भलनी प्राप्ति यता सम्यक्त्वथी यथायमान् करवाने ठोर्ध पणु समर्थ नथी देहलाओउ चारित्रऽपणलविशिष्ट हुता आ शक्तिनी जागृतिमा आत्मा पोते अहुणु उदेल चारित्रयी योडो पणु शिथिल भतो नथी (अप्पेगड्या मणेण सावाणुगहसमत्था एव वएण कायेण) देहलाओउ भनथी ज शाप तेम ज अनुग्रह उरवामा समर्थ हुता ओवी ज रीते वचन अने जयाथी पणु नमल्ल देवा ओर्धओ (अप्पेगड्या खेलोसहिपत्ता, एव जल्लोसहिपत्ता विप्पोसहिपत्ता आमोसहिपत्ता सब्बोसहिपत्ता) देहलाओउ ओवा हुता ओओने जल्लौपधि लण्वि प्राप्त हुती आ लण्वि (मिद्धि)वाणा मुनिजनना स्वेद (परसेवा)ना भल पणु नमन्त यागीरिउ चण्डवोना नाग पर छे देहलाओउ ओवा हुता

કાણં, અપ્પેગડયા ચેલોસહિપત્તા, એવ જલ્લોસહિપત્તા, વિપ્પો-
સહિપત્તા, આમોસહિપત્તા, સવ્વોસહિપત્તા, અપ્પેગડયા કોટ્ટુબ્બી, એવ

નથોપગમનહેતુવાત્, તા પ્રાપ્તા, ચેપા શ્લેષ્મસ્પર્શેન સર્વે ગેમા વિનશ્યન્તિ તે ઇયથં,
એવમ્—અમુના પ્રકારેણ ‘જઠોસહિપત્તા’ જઠોપગિપ્રાપ્તા — જઠ — સ્વેદજો મલ
સ એવોપધિ સકલબ્યાધિપ્રશમનહેતુવાત્તા પ્રાપ્તા, ચેપા સ્વજનમલસ્પર્શન રોગા
વિનશ્યન્તિ તે ઇતિ માવ, ‘વિપ્પોસહિપત્તા’ વિપ્રુડોપગિપ્રાપ્તા — વિપ્રુપ — નિષ્ઠી
વનાદિવિન્દ્ય, તદ્રૂપા ઓપધિસ્તા પ્રાપ્તા, ‘આમોસહિપત્તા’ આમર્પોપધિપ્રાપ્તા —
આમર્પણમ્—આમર્પ — હસ્તાદિમલસ્પર્શ ઇતિ, સ ઓપગિરિવ ઇત્યામર્પોપધિસ્તા પ્રાપ્તા ।
‘સવ્વોસહિપત્તા’ સર્વોપધિપ્રાપ્તા — સર્વે ચેલજઠવિપ્રુટ્કેગનસાદયસ્તે સર્વે એવો
પધયસ્તા પ્રાપ્તા, એપુ એકૈરુત્ય સર્વનિયરોગોપગમકતયોપધિવાડરોપ । ‘અપ્પે
ગડયા’ અપ્પેરુકે—કેચિત્—‘કોટ્ટુબ્બી’ કોટ્ટુબ્બય — કોષ્ઠનત — કુશૂલનત્ સૂત્રાર્થ
રૂપધાન્યસ્ય યથાલબ્ધસ્યાડવિસ્મૃતસ્ય આજીવનધારણાત્ કોટ્ટુબ્બય, યથા ધાન્ય—

કામ કરતી છે । કિતનેકુ એસે યે જિન્હે આમર્પોપધિ પ્રાપ્ત હો ચુકા યી । ઇસ લઘિ
કે પ્રભાવ સે ઇસ લઘિપ્રાપ્ત મુનિજન કા હસ્તાદિક સ્પર્શ ઔપધિ કા કામ કરતા
હૈ । કિતનેકુ એસે મી મુનિજન થે જિન્હે સર્વોપધિ નામની લઘિ પ્રાપ્ત હો ચુકા યી ।
ઇસ લઘિપ્રાપ્ત મુનિજન કે ચેલ—શ્લેષ્મા, જઠ—સ્વેદજ મેલ, વિપ્રુડ—ચૂક આદિ કે
કળ, કેશ ઝોર નસાદિક સબ ઔપધિ કા કામ કરતે હૈ । ઇન સબ કો ઔપધિ ઇસ
લિયે કહા ગયા હૈ કિ જિસ પ્રકાર ઔપધિયા રોગોપશામક હોતા હૈ ઊસી પ્રકાર યે
સબ મી રોગોપશામક હોતે હૈ । (અપ્પેગડયા કોટ્ટુબ્બી, એવ ચીયબુબ્બી, પડબુબ્બી,
અપ્પેગડયા પયાણુસારી, અપ્પેગડયા સમિન્નસોયા) કિતનેકુ એસે યે જિન્હે કોટ્ટ—

જેમને વિપ્રુડોપધિ લઘિ પ્રાપ્ત હતી આ લઘિવાળા મુનિના થુવતુ ટીપુ પણ
ઓપધીનુ ઠામ કરે છે ડેટલાએક એવા મુનિજનો હતો જેઓને આમર્પોપધિ
પ્રાપ્ત હતી આ લઘિના પ્રભાવથી આ લઘિવાળા મુનિજનના હસ્તાદિકનો સ્પર્શ
પણ ઔપધીનુ ઠામ કરે છે ડેટલાઠ એવા પણ મુનિજન હતા, જેમને સર્વોપધિ
નામની લઘિ પ્રાપ્ત હતી આ લઘિવાળા મુનિજનના ચેલ—કફ, જલ—સ્વેદજ
મેલ, વિપ્રુડ—ચૂક આદિના પણ, કેશ અને નખ આદિ પણ ઔપધિનુ ઠામ કરે
છે એ બધાને ઔપધિઓ એટલા માટે ડહેવામા આવે છે કે જે પ્રકારે ઔપધીઓ
રાગને મટાડે છે તે જ પ્રકારે એ પણ સમસ્ત રોગ મટાડે છે (અપ્પેગડયા
કોટ્ટુબ્બી, એવ ચીયબુબ્બી, પડબુબ્બી, અપ્પેગડયા પયાણુસારી, સમિન્નસોયા) ડેટલાએક

વીયવુદ્ધી પડવુદ્ધી, અપ્પેગડયા પયાણુસારી, અપ્પેગડયા સંભિ-

સમ્મતકુશ્લા ઇદેવતાડનુપ્રહમમાવાત્સળ પૂણા આમતે તથા પ્રવર્ધમાનમેધાપરિપૂર્ણા-
સ્તેડપ્યતેવાસિન ઇતિ ભાવ । ‘અવમ્’-અવમ્ ‘વીયવુદ્ધી’ વીજવુદ્ધય-ત્રિવિધ-
મૂત્રાડ્યાંગમરદ્દશાધિગમત્રિગાલવૃક્ષજનનાદ વીજમિવ વુદ્ધિર્યેષા તે વીજવુદ્ધય-અન્પેનાપિ
પદન નહ્યર્થપ્રતિપાદકવુદ્ધિગાલિન ઇતિ ભાવ । ‘પડવુદ્ધી’ પટવુદ્ધય-અત્ર પટ-
ગન્દેન પટસદૃશા વિસ્તીણા સૂત્રાયા ગગન્તે, તદ્વિપયિકા વુદ્ધિર્યેષા તે તથા, તત્તુસમુ-
દાયાત્મકગત્તવ પ્રભૂતમત્રાપ્રમદગસમર્થનાનગન્ત ઇત્યર્થ । ‘અપ્પેગડયા પયાણુસારી’
અપ્પેક્રમે પદાનુમારિગ-પદેનેકેન્નૈય મત્રપદેન તન્નુકૂત્રાનિ તદાકાદૃશિતાનિ પદગતાન્ય-

વુદ્ધિ પ્રાપ્ત યા । જિસ પ્રકાર કોઠા ધાન્ય સે ઇદેવતા કે અનુપ્રહવગ સદા ભરા હુઆ
રહતા હૈ ઉસી પ્રકાર ઇસ વુદ્ધિ કી પ્રાપ્તિ સે મુનિજન મા સૂત્રાર્યરૂપ ધાન્ય સે જીવન-
પર્યન્ત ભર ટુપ રહેતે હૈ । વહ ઇન્હે કમી મી વિસ્મૃત નહા હોતા હૈ । કિતનેક એસે
થે જિન્હે વીજવુદ્ધિ પ્રાપ્ત યી । જિસ પ્રકાર સૂક્ષ્મ સે મી સૂક્ષ્મ વીજ સે વિગાલવૃક્ષ તૈયાર
હો જાતા હૈ ઉસા પ્રકાર ઇસ વુદ્ધિ કે ધારક મુનિજન મી ત્રિવિધ સૂત્રો કે અર્થો કે
અર્થાત્ આગમો કે રહસ્યો કે જ્ઞાતા હો જાતે હૈ । અન્પપદ સે મી યે વિસ્તૃત અર્થ કે
પ્રતિપાદન કર્ણે કી યોગ્યતા સે વિગિષ્ટ ગન જાતે હૈ । કિતનેક પટવુદ્ધિ કે ધારક થે ।
પટ ગન્દ મે યહા વિસ્તૃત સૂત્રાર્ય ગૃહીત હુપ હૈ । જિસ પ્રકાર વજ્ર તન્નુઓંકા સમુદાયાત્મક
હોતા હૈ ઉસી પ્રકાર ઇસ વુદ્ધિ કે પ્રભાવ સે મુનિજન મી વિસ્તૃત-મૂત્રાર્ય કે જ્ઞાનવિગિષ્ટ
હોતે હૈ । કિતનેક પદાનુસારી યે । ઇક હી સૂત્ર કે પદ સે ઇતર તદનુકૂલ અવ ઉસ સૂત્ર

એવા હતા કે જેમને ડોષબુદ્ધિ પ્રાપ્ત હતી, જે પ્રકારે ઇદેવતાના અનુશ્રુદ્ધી
ડોષાર ધાન્યથી મહા ભરેલા રહ્યા હરે છે તેજ પ્રકારે આ બુદ્ધિની પ્રાપ્તિથી
મુનિજન પણ સૂત્રના અર્થાર્થ ધાન્યથી જીવનપર્યન્ત ભરેલા રહ્યા હરે છે
તેઓ તેને ઠી પણ ભૂલી જતા નથી

ઢેટલાએડ એવા પણ હતા કે જેમને બીજબુદ્ધિ પ્રાપ્ત હતી જે પ્રકારે
સક્ષમના પણ સૂક્ષ્મ બીજથી વિશાલ વૃક્ષ તૈયાર થઈ જાય તે તેજ પ્રકારે
આ બુદ્ધિના ધારક મુનિજન પણ વિવિધ સૂત્રોના અર્થોને એટલે આગમોના
રહસ્યોને જાણનારા થઈ જાય કે અપ્પપદથી પણ વિસ્તૃત અર્થોનું પ્રતિપાદન
કરવાની યોગ્યતાવાળા બની જાય છે ઢેટલાએડ પટબુદ્ધિના ધારક હતા
પટ ગન્દથી આહી વિસ્તૃત સૂત્રાર્ય લીધેલ છે જે પ્રકારે વજ્ર એ તતુઓનું
સમુદાયાત્મક હોય તેજ પ્રકારે આ બુદ્ધિના પ્રભાવથી મુનિજન પણ વિસ્તૃત
સૂત્રાર્યના જ્ઞાનવિગિષ્ટ થાય છે ઢેટલાડ પદાનુસારી હતા એડ જ સૂત્રના

કાણં, અપ્પેગડયા ચેલોસહિપત્તા, એવ જલ્લોસહિપત્તા, વિપ્પો-
સહિપત્તા, આમોસહિપત્તા, સવ્વોસહિપત્તા, અપ્પેગડયા કોટ્ટુદ્ધી, એવ

નથોપગમનહેતુત્વાત્, તા પ્રાપ્તા, ચેવા સ્વસ્પર્શેન સર્વ રોગા વિનશ્યન્તિ તે ઇત્યર્થ,
એવમ્-અમુના પ્રકારેણ 'જલ્લોસહિપત્તા' જહ્ઝોપપિપ્રામા - જહ્ઝ-સ્વેદજો મલ
સ એવોપધિ સકલ-ચાધિપ્રશમનહેતુત્વાત્ પ્રાપ્તા, ચેવા સ્વજમલસ્પર્શન રોગા
વિનશ્યન્તિ તે ઇતિ ભાવ, 'વિપ્પોસહિપત્તા' વિપ્પુડોપધિપ્રામા - વિપ્પુ - નિષ્ઠી
વનાદિવિન્દ્ય, તદ્વૂપા ઓપધિસ્તા પ્રાપ્તા, 'આમોસહિપત્તા' આમર્પોપધિપ્રામા -
આમર્પણમ્-આમર્પ-હસ્તાદિમસ્પર્શ ઇતિ, સ ઓપધિરિવ ઇયામર્પોપધિસ્તા પ્રાપ્તા ।
'સવ્વોસહિપત્તા' સર્વોપધિપ્રામા-સર્વે પેલજહ્ઝવિપ્પુટ્કેગનગ્ગાદયસ્તે સર્વ એવો
પધયસ્તા પ્રાપ્તા, એવુ એકૈકસ્ય સર્વવિધરોગોપગમક્રતયોપધિવાસરોપ । 'અપ્પે-
ગડયા' અપ્પેકકે-કેચિત્-'કોટ્ટુદ્ધી' કોટ્ટુદ્ધય-કોષ્ટન્ત-કુશ્લન્ત સૂનાડર્થ-
રૂપધાયસ્ય યથાલબ્ધસ્યાઽવિસ્મૃતસ્ય આજીવનધારણાત્ કોટ્ટુદ્ધય, યથા ધાન્ય-

કામ કરતો છે । કિતનેક એસે થે જિહે આમર્પોપધિ પ્રાપ્ત હો ચુકો થી । ઇસ લખિ
કે પ્રભાવ સે ઇસ લખિપ્રાપ્ત મુનિજન કા હસ્તાદિક સ્પર્શ ઔપધિ કા કામ કરતા
છે । કિતનેક એસે મી મુનિજન થે જિને સર્વોપધિ નામકો લખિ પ્રાપ્ત હો ચુકો થી ।
ઇસ લખિપ્રાપ્ત મુનિજન કે લેલ-લેખ્ખા, જહ્ઝ-સ્વેદજ મેલ, વિપ્પુટ્-થૂક આદિ કે
કળ, કેશ ઔર નચાદિક સર્વ ઔપધિ કા કામ કરતે હે । ઇન સર્વ કો ઔપધિ ઇસ-
લિયે કહા ગયા છે કે જિસ પ્રકાર ઔપધિયા રોગોપશામક હોતા હે ઊસી પ્રકાર યે
સર્વ મી રોગોપશામક હોતે હે । (અપ્પેગડયા કોટ્ટુદ્ધી, એવ વીયુદ્ધી, પહુદ્ધી,
અપ્પેગડયા પયાણુસારી, અપ્પેગડયા સમિન્નસોયા) કિતનેક એસે થે જિને કોષ્ટ-

જેમને વિપ્પુડોપધિ લખિ પ્રાપ્ત હતી આ લખિવાળા મુનિના થૂકનુ ટીપુ પણ
ઓપધીનુ કામ કરે છે ડેટલાએક એવા મુનિજનો હતા જેઓને આમર્પોપધિ
પ્રાપ્ત હતી આ લખિના પ્રભાવથી આ લખિવાળા મુનિજનના હસ્તાદિકનો સ્પર્શ
પણ ઔપધીનુ કામ કરે છે ડેટલાએક એવા પણ મુનિજન હતા, જેમને સર્વોપધિ
નામની લખિ પ્રાપ્ત હતી આ લખિવાળા મુનિજનના ખેલ-કેશ, જલ-સ્વેદજ
મેલ, વિપ્પુટ્-થૂક આદિના કળ, કેશ અને નળ આદિક બધુ ઔપધીનુ કામ કરે
છે એ બધાને ઔપધિઓ એટલા માટે ડહેવામા આવે છે જે પ્રકારે ઔપધીઓ
શરૂને મટાડે છે તે જ પ્રકારે એ પણ સમન્ત રોગ મટાડે છે (અપ્પેગડયા
કોટ્ટુદ્ધી, એવ વીયુદ્ધી, પહુદ્ધી, અપ્પેગડયા પયાણુસારી, સમિન્નસોયા) ડેટલાએક

ગડયા સપ્પિયાસવા, અપ્પેગડયા અક્ષીણમહાણસિયા, એવ

મધુરવચનાન્યાસ્રવતિ યેષા તે તથા, 'અપ્પેગડયા સપ્પિયાસવા' અપ્પેકકે સર્પિરા-
સવા - ધૂતવચ્ચેતૃગા સ્નાહાતિગયમમ્પાટ્કા, શ્રોતૃમેહાનિગયમપાટ્કાદેવ તે
શ્રીશસ્ત્રવમધ્વાધ્વેભ્યો ખેદેન કયિતા, 'અપ્પેગડયા અક્ષીણમહાણસિયા' અપ્પેકકે
અક્ષીગમહાનસિકા - અક્ષીગમહાનસીં નામ લ્પિ પ્રાપ્તા, અત્ર મહાનસમ્-અન્ન
પાકુચ્ચાન, તદાગ્નિનગ્નન્નામપિ મહાનમમુચ્ચતે, અનીગ-મિનાર્થમાગતાય લ્પિગ્નિગેવ
ધારિણે સાધવેન્ન પ્રત્તે સત્તિ તત્તગ્નિગ્નમન્ન પુરુષગતસહસ્રેભ્યોઽપિ ત્યાર્થમન ન ક્ષીયતે,
યાવત્તદનરુગમી રુચ્ય ન મુદ્કે, અપિચ મિનાપાગત તદન્ન લ્પિગ્નિગયપ્રમાનાદેવ સાધુ-
ગતસહસ્રેભ્યોઽપિ પરિનિપ્પમાણ ન ક્ષાયતે યાવત્ તન્નમિનાપ્રાદક સ્વય ન મુદ્કે,

નિકળા કરતે થે । ક્ષીરાન્નલ્પિ કા કામ યહી હૈં કિ યહ જિસે પ્રાપ્ત હોતા હૈ
વહ ક્ષીર કે સમાન મધુર વચનોં કો સદા ગોળ કરતા હૈ । કિતનેકુ એસે મુનિજન
થે જો મચાલ્લ થે, જિનકે મુચ્ચકમલ સે મધુ કે તુલ્ય મધુર વચન નિકળા કરતે
થે । કિતનેકુ એસે યે જો મપિરાલ્લ થે-ધૂત કે સમાન સ્નેહાપાદન કરનાલે વચનોં
કે પ્રયોક્તા થે । કિતનેકુ અક્ષીણમહાનસિકા યે । ઇસ લ્પિપ્રાપ્ત મુનિજન કા યહ
પ્રમાવ હોતા હૈ કિ યહ જિસ ઘર સે મિશ્તા લે આવે ઉસ ઘર કા અગ્નિગ્ન અન્ન
જનતક દેનેવાલા સ્વય ન ગા લેવે, તત્તક લાગ્ય આદમિયોં કો મી વિતરિત કરને
પર રૂઢતા નહીં હૈ । તથા ઉસ સાધુદ્વારા લાયા ગયા વહ મિશ્તાન માં જનતક
લેનેવાલા સાધુ સ્વય ન ગા લેવે તત્તક લાસ સાધુઓં દ્વારા આહારિત હોને પર મો

શ્રોતાજ્ઞોના પ્રતિ ક્ષધપાઠ જેવા મધુર-મીઠા વચન નીડળ્યા ઠરતા હતા
ક્ષીરાન્ન લ્પિધનુ ઘમ એજ છે કે તે જેને પ્રાપ્ત થાય છે તે ક્ષધપાઠ
જેવા મધુર વચનો જ મહાય યોગ્યા ઠરે છે કેટલાએક એવા પણ મુનિજનો
હતા જે મવાન્ન હતા જેમના મુખઠમલમાથી મધના જેવા મધુર વચન નીડળે
છે તે મવાન્ન છે કેટલાએક એવા હતા કે જે સર્પિરાન્ન હતા, ડીની પેઠે
સ્નેહાપાદન કરવાવાળા વચનો યોલનારા હતા કેટલાએક અક્ષીણમહાનમિદ્ધ
લ્પિધધારી હતા, આ લ્પિધપ્રાપ્ત મુનિજનનો એવો પ્રભાવ હોય છે કે તે
જે ઘેરથી ભિક્ષા લઈને આવે તે ઘરનું ખાતીનું અન્ન જ્યાં સુધી દેવાવાળો
પોતે ન ખાય ત્યાં સુધી લાગે માણસોના વહેચી આપે તો પણ ખૂટી જતું
નથી તથા તે સાધુએ લાવેલું તે ભિક્ષાનું અન્ન પણ તે લઈ આવનાર
સાધુ પોતે ખાય નહિ, ત્યાં સુધી લાગે સાધુઓ તેનો આહાર કે તોય પણ

નસોયા, અપ્પેગડયા સ્ત્રીરાસવા, અપ્પેગડયા મહુયામવા, અપ્પે-

નુસરતિ તત્તીય । અપ્પેગડયાન્પક્રમ્પકા દ્યયર્થ । ‘ અપ્પેગડયા સમિન્નસોયા ’
અપ્પેક્રમે સમિન્નશ્રોતાર-સમિન્નાન ગચ્છાન-પૃથક્ ૨ યુગપત્પ્રવૃત્તિ ઇતિ સમિન્ન
શ્રોતાર, યદ્વા સમિન્નાનિ-ગચ્છેન સમગ્રાણિ ગચ્છાત્ત્વાણિ શ્રોતામિ-મયાગીન્દ્રિયાણિ
યેવા તે સમિન્નાશ્રોતસ । ‘ અપ્પેગડયા સ્ત્રીરામવા ’ અપ્પેક્રમે સ્ત્રીરાડ્ઙ્ઙના-
મધુસ્ત્વેન ક્ષીરયદ્-દુગ્ધપત્તેનૃણા મુચ્ચકગણિ વચનાન્યાસપ્રતિ-મુલેન્દ્રો વિનિર્ગઙ્ઙન્તિ
યેવા તે ક્ષીરાડ્ઙ્ઙવા, ‘ અપ્પેગડયા મહુયાસવા ’ અપ્પેક્રમે મહુયાસવા-મધુવત્

મે આકાશિત અય સૈકડો પત્ત કા મા જો અનુસરણ કરનેપાલે હોતે હૈ વે પદાનુ
સારી કહલાતે હૈ । કિતનેક સમિન્નશ્રોતા યે । સમિન્નશ્રોતા મુનિજન અનેક મેદો
સે મિન્ન ૨ ગદ્દા કો મી યુગપત્ પ્રથક્ ૨ રૂપ સે સુન લિયા કરતે હૈ । એક હી
સાથ અનેક શબ્દ એકત્ર હો રહ હો, તો મા સમિન્નશ્રોતા એક ગદ્દા કો પૃથક્ ૨
રૂપ સે યુગપત્ જાન લિયા કરતે હૈ, અથવા ‘ શ્રોતપ્ ’ ગદ્દ સમસ્ત ઇન્દ્રિયા કા વાચક
હૈ, ઇસસે યહ અર્થ લગ્ન હોતા હૈ કિ સમિન્નશ્રોતા મુનિજન કી સમસ્ત ઇન્દ્રિયા ગદ્દો સે
સબદ્ધ રહા કરતા હૈ, અર્થાત્ વહ શ્રોત-ઇન્દ્રિયા કા કામ શેષ ચાર ઇન્દ્રિયો સે મી લેતે હૈ,
એક ઇન્દ્રિય સે અય ઇન્દ્રિયો કા કામ લેતે હૈ । (અપ્પેગડયા સ્ત્રીરાસવા અપ્પે
ગડયા મહુયાસવા અપ્પેગડયા સપ્પિયામવા અપ્પેગડયા અમ્મીણમહાણસિયા)
કિતનેક જેસે મી થે જિનકે મુખ સે શ્રોતાજનો કે પ્રતિ ક્ષીર કે જેસે મધુર-મઠે વચન

પદ્ધતી જીભ તેને અનુસરણ તેમજ તે સુખમા આકાશિત અન્ય સેવડો પદોના
પણ જે અનુસરણ કરવાવાળા હોય છે તે પદાનુસારી ઢહેવાય છે ડેટલાએક
સલિન્ન-શ્રોતા હતા સલિન્નશ્રોતા મુનિજનો અનુભવેદોવાળા જુદા જુદા
શબ્દોને પણ યુગપત્ જુદા જુદા રૂપથી માલગી લે છે એકીસાથે અનેક
શબ્દ એકત્ર થઈ જાય છે તો પણ સલિન્નશ્રોતા તે શબ્દોને જુદા જુદા
રૂપથી યુગપત્ જાણી લે છે અથવા શ્રાવણ ગદ્દ ધદ્રિયોનો વાચક છે તેથી
એવો અર્થ નીડળે છે કે સલિન્ન-શ્રોતા મુનિજનની સમસ્ત ધદ્રિયો શબ્દ
સાથે જાળદ રહ્યા ઢરે છે (જોડાએલી રહે છે), અર્થાત્ તે શ્રોત ધદ્રિયનું
કામ જીભ ચાર ધદ્રિયો પાસેથી પણ લે છે એક ધદ્રિય પાસે જીભ ધદ્રિ-
યોનું કામ લે છે (અપ્પેગડયા સ્ત્રીરાસવા અપ્પેગડયા મહુયાસવા અપ્પેગડયા સપ્પિયાસવા
અપ્પેગડયા અમ્મીણમહાણસિયા) ડેટલાએક એવા પણ હતા, જેમના મુખથી

गड्या सप्पियासवा, अप्पेगड्या अक्कीणमहाणसिया, एव

मधुरवचनान्यास्रन्ति येषां ते तथा, 'अप्पेगड्या सप्पियासवा' अयेकके मर्षिणा सवा - घृतवच्छेत्तृणां स्नानातिशयमम्पात्ता, श्रोत्रवेष्टातिशयमपादकत्वात् ते क्षीरास्रमव्याख्येभ्यो भेदेन कथिता, 'अप्पेगड्या अक्कीणमहाणसिया' अयेकके अक्षीणमहानसिका - अज्ञागमहानसा नाम त्रिंश प्राप्त, अत्र महानसम्-अन पाकस्थान, तत्राश्रितान्नाम्नमपि महानममुच्यते, अक्कीण-मि नार्थमागताय लघ्विप्रियेण धारिणे साधयेऽन प्रवृत्ते मति तत्प्रतिष्ठमानं पुरुषजनमहत्त्वेभ्योऽपि नार्थमन न क्षीयते, यावत्तदन्तस्वामी स्वयं न भुङ्क्ते, अपिच भिक्षापात्रगत तदन्तं लघ्विप्रियप्रभानादेव साधु गतमहत्त्वेभ्योऽपि परित्रिष्यमाणं न क्षीयते यावत् तदन्तमिवाप्राहक स्वयं न भुङ्क्ते,

निकला करते थे। क्षीरास्रत्रिंश का काम यही है कि यह जिसे प्राप्त होता है वह क्षीर के समान मधुर वचनों को सदा बोल करता है। कितनेक ऐसे मुनिजन थे जो मज्जाव्रत थे, जिनके मुग्नकमल से मधु के तुल्य मधुर वचन निकला करते थे। कितनेक ऐसे थे जो मर्षिणाव्रत व-घृत के समान स्नानपादन करनेवाले वचनों के प्रयोक्ता थे। कितनेक अक्षीणमहानसिक थे। इस त्रिंशप्राप्त मुनिजन का यह प्रमाण होता है कि यह जिस घर से मिना ले आवे उस घर का त्रिंशप्रतिष्ठ अन्न जनतक देनेवाला स्वयं न खा लेवे, तन्तक लग्न आत्मिया को भी त्रिंशप्रतिष्ठ करने पर स्मृता नहीं है। तथा उस साधुद्वारा लाया गया वह भिक्षा भी जनतक लानेवाला साधु स्वयं न खा लेवे तन्तक लग्न साधुओं द्वारा आहारित होने पर भी

श्रोताजनोना प्रति द्विपाद जेवा मधुर-भीडा वचन नीडण्णा उरता उता क्षीरास्रव लघ्विनु णम जेवा उ ते जेने प्राप्त थाय ए ते द्विपाद जेवा मधुर वचनो ज महाय जोट्या उ ते उ डेटलाज्जे जेवा पणु मुनिजनो उता जे म वासव उता जेमना मुज्जमलमाथी मधना जेवा मधुर वचन नीडणे ए ते मध्वास्रव उ डेटलाज्जे जेवा उता उ जे सर्पिशास्रव उता, गीनी पेठे स्नेहापादन उरवावाणा वचनो जालनाग उता डेटलाज्जे अक्षीणमहानसिक लघ्विधारी उता, आ लघ्विप्राप्त मुनिजननो जेवो प्रभाव छाय उ ते जे धरथी भिक्षा लधने आवे ते धरतु भाडीनु अन्न न्या सुधी देवावाणे पोते न जाय त्या सुधी लाणे भाणुयोभा वहेत्थी आपे तो पणु जूटी जतु नथी तथा ते साधुजो लावेजु ते भिक्षानु अन्न पण ते लघ्व आवनार साधु पोते जाय नहि, त्या सुधी लाणे साधुजो तेनो आहार उ ते तोय पणु

उज्जुमई, अप्पेगइया विउलमई विउव्वणिड्हिपत्ता चारणा विज्जा-

एवम् 'उज्जुमई' ऋजुमतय—मनन मति, मनेनमियये—हारी सामान्यप्राहिणी मनिर्येपा ते ऋजुमतय । अर्द्धतृतीयोच्छ्रयाऽहुलन्यूनमनुष्यक्षेत्रेवर्तिसजिपक्षेन्द्रिय-मनोद्रव्यप्रथक्षोरुणहेतुमन पर्ययज्ञानविशेषरन्त इत्यर्थ । ऋजुमनिनामकलञ्चि विशेषधारिण इति भाव । अप्पेगइया विउलमई' अन्येकं त्रिपुलमतय—त्रिपुला सविशेषणवस्तुप्राहितया विस्तीर्णा मति—मन पर्ययज्ञान येपा ते त्रिपुलमतय । ऋजुमतिविपुलमतिमतामय तात्त्विको भेद, त्रिपुलमतय—घटाऽनेन चितित, स घटो द्रव्यत—सुवर्णघटित, क्षेत्र—पाटलिपुत्रनगरस्य, काल—शारदीय, भावत—पीतवर्ण इत्येवमशेषविशेषणयुक्त वस्तु जानन्ति, ऋजुमतयस्तु सामान्यत एव जानन्ति । अर्द्धतृतीयोच्छ्रयाऽहुलन्यून मनुजक्षेत्रे वर्तमानाना सनिपक्षेन्द्रि-

खूटता नहीं है । (एव उज्जुमई, अप्पेगइया विउलमई विउव्वणिड्हिपत्ता चारणा विज्जाहरा आगासाइवाई) इस प्रकार कितनेक तपस्वी शिष्यजन ऋजुमति—मन पर्यवज्ञानवाले थे । ऋजुमति—मन पर्यवज्ञानी सामान्यत सर्वा—पक्षेन्द्रिय के मन के भावों को जानते थे । कितनेक विपुलमति—मन पर्यव के धारक थे—विशेषणसहित वस्तु को ग्रहण करने की बुद्धिवाले थे । जैसे किसी ने द्रव्य की अपेक्षा सुवर्ण का, क्षेत्र की अपेक्षा पाटलिपुत्र का, काल की अपेक्षा शरदकाल का और भाव की अपेक्षा पीत वर्णका घट चितित किया, विपुलमति इन समस्त विशेषणों सहित उस घट को जान लेते हैं । अर्द्धतृतीय अगुलसे न्यून इस मनुष्य क्षेत्रमें वर्तमान सजि पक्षेन्द्रिय जीवां क मनमें स्थित वस्तु का सामान्यत जाननेवाला ऋजुमति—मन पर्य-

भૂટતુ નથા (એવ ઉજ્જુમઈ અપ્પેગઇયા વિઊલમઈ વિઊવ્વણિઢિપત્તા ચારણા વિજ્જા હરા આગાસાઇવાઈ) તેજ પ્રકારે કેટલાએક તપસ્વી શિષ્યજન ઋજુમતિ મન—પર્યવજ્ઞાની હતા ઋજુમતિમન—પર્યવજ્ઞાની સામાન્યત સર્ગી-પથે દ્રિયના મનના ભાવોને બાંહે છે કેટલાએક વિપુલમતિ—મન પર્યવના ધારક હતા, વિશેષણસહિત વસ્તુને બાણનાગી બુદ્ધિવાળા હતા જેમ કે ડોહાએ દ્રવ્યની અપેક્ષા સુવર્ણના, ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ પાટલિપુત્રના, કાલની અપેક્ષાએ શરદકાલના, અને ભાવની અપેક્ષાએ પીળા રંગના ઘટનુ ચિતવન કર્યું, ત્યારે વિપુલમતિ એ બધા વિશેષણો સહિત તે ઘટને બાણી લે છે અર્દ્ધતૃતીયઅગુળન્યૂન આ મનુષ્ય ક્ષેત્રમા વર્તમાન સર્ગી પથે દ્રિય છબોના મનમા રહેલ વસ્તુને સામાન્યત બાણવા વાળા ઋજુમતિ—મન પર્યવજ્ઞાન થાય છે, તેમજ સપૂર્ણ મનુષ્યક્ષેત્રમા વર્તમાન

યાગા મનોઽપરિચિત્તવસ્તુન મામાન્યતો પ્રાહિકા ઋજુમતિ । સમ્પૂર્ણે મનુજક્ષેત્રેઽગ્રે-
નિગપત્સ્તુપ્રાહિકા ત્રિપુલ્મતિ । ત્રિપુલ્મતિનામકલ્પિતવિગ્રેષ્યગ્નિ ઇતિ ભાવ ।
'ત્રિવિગ્રહિદ્વિષ્ણુ' ત્રિવિગ્રહિદ્વિષ્ણુ-ત્રિવિગ્રહ-ત્રિવિગ્રહ-ત્રિવિગ્રહ-ત્રિવિગ્રહ-ત્રિવિગ્રહ-
તા પ્રાપ્તા એ તે તથા 'ત્રિવિગ્રહ' ત્રિવિગ્રહ-ત્રિવિગ્રહ-ત્રિવિગ્રહ-ત્રિવિગ્રહ-ત્રિવિગ્રહ-
તોયુક્તપ્રત્યયે ત્રિવિગ્રહ, નાનારૂપા ત્રિવિગ્રહ-ત્રિવિગ્રહ-ત્રિવિગ્રહ-ત્રિવિગ્રહ-ત્રિવિગ્રહ-
શારાનગગાદક્ષેત્રપ્રદેશપતિના વૈક્રિયમમુદ્ધાતેન ગૃહીત્વા એકા ત્રિવિગ્રહ ક્રિયતે, એમ
આમ્યતમ્પુલ્મ મગધરિગીયેનૌદાગિકેણ વા શરીરેણ એ ક્ષેત્રપ્રદેશમવગાદાસ્તેષ્વેવ એ વર્તન્તે
તાન્ ગૃહીત્વા ત્રિવિગ્રહ । એવ ગ્રાયાન્તરપુદ્ગલયોગેન તૃતીયા ત્રિવિગ્રહ વોદ્યા ।
સ્થાનાદ્ગમ્ય-૩ ઠા ૧૩૦) સપિસ્તર વર્ણિતા । 'ચારણા' ચારણા-ચરણ=ગમ-
નમ્ અતિગયયુક્તમસ્તિ યેષા તે ચારણા, 'વ્યોમ્નાદિમ્યોઽણ્' ઇતિ પાગિનિમૂળાન્મત્વર્થી
યોઽણ્પ્રયય । આકાશગમનાગમનરૂપલ્પત્રિસમ્પન્ના ઇત્યર્થ । તે દ્વિવિધા-વિદ્યાચારણા,
જદ્યાચારણાશ્ચ । તત્ર વિદ્યા-પૂર્વગતપ્રિક્ષિતશ્રુતનાનાગ, તદમ્યાસસમયે પદ્યપદ્યનિન્ત

ગ્નાન હોતા હૈ, એવ સમ્પૂર્ણ મનુપ્યક્ષેત્ર મ વર્તમાન સમસ્ત વસ્તુઓ-વાદર પદાર્થો કો
વિગ્રેષ્યરૂપ સે જાનનેચાલા ત્રિપુલમતિમન પર્યવનાન હોતા હૈ । કિતનેક વૈક્રિય-લ્પત્રિ
કે ધારી એ । વૈક્રિયલ્પિ અનેક પ્રકાર કો હોતી હૈ । ઇસ ઋદ્ધિ કે ધારા મુનિજન
અનેક પ્રકાર સે અપન શરાર કી વિરુવ્વણા કર લેતે હૈ । ઇસકા વિગ્રેષ્ય વર્ણન સ્થાનાગ
સૂત્ર કે તૃતીય ઠાળે કે પ્રથમ ઉદેશક મેં ક્રિયા ગયા હૈ । કિતનેક ચારગલ્પિ કે ધારક
૫ । ચારગલ્પિ કે ધારી મુનિજનાં કા ગમન અતિગયસપ્ત હોતા હૈ । ઇસ ઋદ્ધિ કે
ધારક મુનિયોં કા ગમનાગમન આકાશ મેં હોતા હૈ । ચારણઋદ્ધિધારી મુનિજન દો
પ્રકાર કે હોતે હૈ-એક વિદ્યાચારણ, દૂસરે જદ્યાચારણ । ૧૪ પૂર્વે મે વિપ્રક્ષિત શ્રુતજાન

સમન્ત વસ્તુઓ બાહર પદાર્થોને વિશેષરૂપે જાણવાવાળા ત્રિપુલમતિ-મન પર્યવજ્ઞાન
થાય છે કેટલાએક વૈક્રિયલ્પિના ધારક હતા વૈક્રિયલ્પિ અનેક પ્રકારની થાય
છે એ ઋદ્ધિના ધારક મુનિજનો અનેક પ્રકારથી પોતાના શરીરની વિરુવ્વણા કરે
છે આનુ વિશેષ વર્ણન સ્થાનાગ સૂત્રના તૃતીય ઠાણા પ્રથમ ઉદેશકમાં કરેલું છે
કેટલાક ચારણલ્પિના ધારક હતા ચારણલ્પિના ધારક મુનિજનોનું ગમન
અતિશયસપ્ત હોય છે આ ઋદ્ધિના ધારક મુનિઓનું ગમનાગમન આકાશ
માંજ થાય છે ચારણ-ઋદ્ધિધારી મુનિજન બે પ્રકારના થાય ૧-એક વિદ્યા
ચારણ અને બીજા જદ્યાચારણ ૧૪ પૂર્વેમાં વિવક્ષિત શ્રુતજ્ઞાનનું અશ વિદ્યા

રતપ કરણેન દ્વિચ માર્ગિગદોપર્જનપૂર્વકસામિપ્રદાતપ્રાતતુ રૂઢ્યામિપ્રત્નરૂપયા પિષ્ટ-
વિશુદ્ધચા ચ ત્રિયાચારણનામકરગ્રધિરપવતે, યે તયા ન્વા યુક્તાર્તે ત્રિયાચારણા ઉચ્યતે ।
યથપિ પિષ્ટવિશુદ્ધચાત્મિક મર્મેષા માધૂનામપેક્ષ્ય તથા યત્રાતપ્રાતાત્મિમામિપ્રદ્રમમાવ યત્ર
મિતિ ત્રિશેષ । વિદ્યાચારણાસ્તિર્યગ્ગયા પ્રથમેતોપાતે માનુષોત્તર પર્વત ગચ્છતિ, તતો
દ્વિતીયોપાતેનાટમ નદીશ્વર ગચ્છતિ, તત પર તેષા ગતિશસ્તિ, નદીશ્વરદ્વીપાત્ પ્રતિ-
નિર્વર્તમાના એકેનૈરોપાતેન સ્વસ્થાનમાયાતિ । તે પુનઃસ્વર્ગયા મેર જિગમિવ પ્રથમે

કા અગ ત્રિયા હે । ઇસ વિદ્યા કે અભ્યાસ કે સમય મ મુનિજન અતરરહિત પઠ
પઠ તપસ્યા કરતે હૈ, ઓર પારગા કે જ્ઞાન ૪૨ તોષાં કો ટાલ્કર અન્તપ્રાત એવ
તુચ્છ-રૂક્ષાદિક આહાર પ્રહર કરતે હૈં । ઇમપર મા અભિપ્રદ રહતે હૈં । ઇસ તરહ
અન્હે વિદ્યાચારણ નામકી જ્ઞાન પ્રાપ્ત હોતા હૈ । ઇસ લખિ સે યુક્ત મુનિજન ત્રિયા
ચારણ કહે ગયે હૈ । યથપિ પિષ્ટાત્મિક કી વિશુદ્ધિ સમસ્ત સાધુઓં કે લિયે સાપેક્ષ
હે, તથાપિ ઇસ ઋદ્ધિ કી પ્રાપ્તિ કે લિયે સામિપ્રદ અન્ત-પ્રાતાદિ આહાર કા પ્રહણ
કરના આવશ્યક હૈ । વિદ્યાચારણ ઋદ્ધિ કે ધારક મુનિજન યદિ તિરછે ગમન કરે
તો ઇસ ઋદ્ધિ કે પ્રભાવ સે પ્રથમ ઉત્પાત મે માનુષોત્તર પર્વત તરુ ચલે જાતે હૈં ।
દ્વિતીય ઉત્પાત સે આઠને નદીશ્વર દ્વીપ તરુ જાતે હૈં । ઇસસે આગ અનકા ગમન
નહીં હોતા હૈ । પુન એક હી ઉત્પાત સે યે નદીશ્વર દ્વીપ સે વાપિસ અપને સ્થાન
પર આ જાતે હૈ । યદિ યે ઊપર કી ઓર ગમન કરે, ઓર મેરુ પર્વત પર જાને
કે ઇચ્છુક હોં તો પ્રથમ ઉત્પાત સે નદનવન તરુ જાતે હૈ ઓર દ્વિતીય ઉત્પાત સે

છે આ વિદ્યાના અભ્યાસના સમયમા મુનિજન અતરરહિત છઠ્ઠા તપસ્યા
કરે છે અને પારણાને દિવસે ૪૨ દોષોથી રહિત અતપ્રાત તેમજ તુચ્છ
રૂક્ષ આદિ આહાર ગ્રહણ કરે છે તે ઉપરાત પણ અભિપ્રદ રાખે છે
આવી રીતે તેમને વિદ્યાચારણ જામની લબ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે આ લબ્ધિવાળા
મુનિજન વિદ્યાચારણ કહેવાય છે જો કે પિઠાદિકની વિશુદ્ધિ નમસ્ત સાધુઓ
માટે સાપેક્ષ છે, તો પણ આ ઋદ્ધિની પ્રાપ્તિ માટે સાલિગ્રહ અતપ્રાતાદિ
આહાર ગ્રહણ કરવો આવશ્યક છે વિદ્યાચારણ ઋદ્ધિના ધારક મુનિજન જો
તિરછા ગમન કરે તો આ ઋદ્ધિના પ્રભાવથી પ્રથમ ઉત્પાતમા માનુષોત્તર
પર્વતસુધી આવ્યા જાય છે, બીજા ઉત્પાતમા આઠમા નદીશ્વર દ્વીપ સુધી જાય
છે તેનાથી આગળ તેમનું ગમન થતું નથી પાછા જોડ જ ઉત્પાતથી જો
નદીશ્વર દ્વીપથી પોતાના સ્થાને આવી જાય છે જો તેઓ ઉપરની તરફ ગમન
કરે અને મેરુપર્વત પર જવાની ઇચ્છા હોય તો પ્રથમ ઉત્પાતથી નદનવન

નોપાતેન નત્તનન ગચ્છતિ, તતો દ્વિતીયોપાતેન પળ્લવનમ, તત પ્રતિનિવર્તમાના
પલ્લવોપાતેન સ્વસ્થાનમાગચ્છતિ । પળ્લવનાદર્શ્ય તેષા ગતિનાસ્તિ ।

યેષામાદ્યમાનિન્તરતપ ક્રમણેનાઽઽમાન ભાવયન્તિ તેષા જડાચારણનામક-
લ્પિ સમુપયતે, યે તથા લ્પિયા યુક્તાસ્ત જડાચારણા ઉચ્યન્તે । જડાચારણા-
સ્તિર્યગ્ગયા પલ્લવોપાતેનતત્પર્યોપાદ્ય સ્વચ્છદ્વીપ ગચ્છન્તિ, તત પર તેષા ગતિનાસ્તિ,
તત પ્રતિનિવર્તમાના પ્રથમોપાતેન નન્દાશ્વર દ્રાવમાગચ્છન્તિ, દ્વિતીયોપાતેન સ્વસ્થાનમ ।
તે પુનઃસ્વચ્છદ્વીપ મેઘ જિગમિપર સ્વસ્થાનાદનોપત્યા પળ્લવનમપિગેહન્તિ । તત પ્રતિ-
નિવર્તમાના પ્રથમોપાતેન નત્તનનમાગચ્છન્તિ, તતો દ્વિતીયોપાતેન સ્વસ્થાનમાયાતિ ।
પળ્લવનાદર્શ્ય જડાચારણાનામાપિ ગતિનાસ્તિ ।

પળ્લવન તક ચલે જાતે હૈં । ફિર યહા મે લૌટકર ફર હી ઉલાગ મેં અપને સ્થાન
પરે વાપિસ આજાતે હૈં । પળ્લવન સે આગ ઇનકા ગમન નહા હૈં । જાચારણ નામકી
લ્પિ ઉન માધુજનોં કો પ્રાપ્ત હોતી હૈં, જો નિરન્તર-અન્તર્ગહિત અષ્ટમ કી તપસ્યા
ફરતે હૈં । ઇમ લ્પિસપત્ર મુનિજન યદિ નિરઠે ગમન કરે તો પ્રથમ હી ઉત્પાત
મેં તેરહવા દ્રાવ જો સ્વચ્છદ્વીપ હે વહા તક પહુંચ જાતે હૈં, ઇસકે આગે નહોં
જાતે હૈં । ક્યોં કિ આગ ઇનકી ગતિ નહીં હોતી હૈં । વહા સે વાપિસ હોકર યે
પ્રથમ ઉપાત મેં નન્દીશ્વર દ્રાવ આ જાતે હૈં જોર દ્વિતીય ઉત્પાત મેં અપન સ્થાન પર
આ જાતે હૈં । યદિ યે ઉપર કો ઓર ઉડેં ઓર મેરુપરત પર જાને કી ઇચ્છાવાલે
હોં તો અપને સ્થાન સે પલ્લવ હી ઉપાત મેં પળ્લવન મ પહુંચ જાતે હૈં । વહા સે
જન યે વાપિસ હોતે હે તો પ્રથમ ઉપાત મેં યે નત્તનન આજાતે હૈં ઓર ફિર
દ્વિતીય ઉપાત સે અપન સ્થાન પર । પળ્લવન સે આગ જાચારણાઓં કી મી ગતિ
નહોં હૈં ।

મુધી બધ ડે, અને બીજા ઉત્પાતથી પડવન મુઝી આલ્યા બધ છે પછી
ત્યાથી પાછા આવતા એક જ છલાગમા પોતાના સ્થાનપર પાછા આવી બધ
છે પડવનથી આગળ તેમનુ ગમન નથી

જાચારણ નામની લલિત એ સાધુઓને પ્રાપ્ત થાય છે કે જે નિરન્તર-
સતત અષ્ટમ-અષ્ટમની તપસ્યા કરે છે આ લલિતવાળા મુનિઓને બે તિરછા
ગમન કરે તો પ્રથમ જ ઉત્પાતમા તેરમો દ્વીપ જે રચકર નામે દ્વીપ છે,
ત્યા મુઝી પહોંચી બધ છે, તેનાથી આગળ નથી જતા, કેમ કે આગળ
તેમની ગતિ થતી નથી ત્યાથી પાછા વળતા તેઓ પ્રથમ ઉત્પાતમા નન્દી-
શ્વરદ્વીપ આવી બધ છે, અને બીજા ઉત્પાતમા પોતાના સ્થાનપર આવી બધ

ચારણલ્પિસમ્પન્નો હિ સાધુ મલ ભગવદ્ગણિતગણિતાનુયોગ વિજાય, સ્વેન સ્વેન ગમ્ય દ્વીપનાદિક નિલોકયિતુમૌમુખ્યવગાત્ સ્વસ્પર્શિ સ્ફોટયિવા તત્ર તત્ર જિગમિપતિ । ગવા ચ તત્ર તત્ર યથાભગવદ્ગણિત દ્વીપનાદિક નિલોચ્ય સત્રાતાહલાદ-
શ્ચૈયાનિ વન્દતે, અથાત્ ભગવતોઽત્તાનિ જ્ઞાનાનિ સ્તૌતિ, સ્તુત્વા પ્રતિનિવર્તતે, પ્રતિ નિવૃત્ય ઇહ સ્વધ્યાનમાગચ્છતિ, આગય ઇદ ચૈયાનિ વન્દતે—અર્થાન્—જ્ઞાનાનિ સ્તૌતિ । જ્ઞાનાનન્યાદ્ વદુવચનમ્ । સર્વમેતદ્ ભગવતામૃતેઽભિહિતમ્ । અધિકૃજિનાસુમિત્તર દ્રઢ-
વ્યમ્ । ‘વિજ્ઞાહરા’ વિદ્યાધરા—રોહિણીપ્રજ્ઞવ્યાદિવિનિધિવિદ્યાવિશેષધારિણ । ‘આગા

ચારણલ્પિસમ્પન્ન સાધુજન પ્રમુદ્ધારા ચર્ણિત ગણિતાનુયોગ કો જાન કરકે અપ્નેર દ્વારા ગમ્ય દ્વીપવનાદિક કો દેરસને કે લિયે ઉઠઠા કે વશવર્તી હો, અપનીર લ્પિ કો પ્રગટ કરતે હૈ ઔર વહાર જાતે હૈ । ભગવાન્ ને દ્વીપવનાદિક કા સ્વરૂપ જૈસા કહા હૈ વૈસા વે વહા ઉસે દેરસતે હૈ ઔર અપાર આનન્દ સે પુલકિત હોતે હૈ । પ્રમુ કે અપાર જ્ઞાન કી અતિશય સ્તુતિ કરતે હૈ । ફિર વહા સે વાપિસ અપની જગહ પર આજાતે હૈ । આકર યહા પર મી ચૈયો કી અર્થાત્ પ્રમુ કે જ્ઞાન કી સ્તુતિ કરતે હૈ । યહ સર્વ પ્રકરણ ભગવતામૃત મે રુહા હુઆ હૈ । જિન્હે અધિક જાનને કી ઇચ્છા હો વહ વહા સે દેશ્ લેવે । કિતનેરુ મુનિ રોહિણી—પ્રજ્ઞતિ—આદિ વિવિધ પ્રકાર કી વિદ્યાઓ કે ધારણ કરનેવાલે

છે જે તેઓ ઉપરની તરફ ઉઠે અને મેરૂ પર્વત પર જવાની ઇચ્છા કરે તો પોતાના સ્થાનથી એક જ ઉત્પાતમા પડકવનમા પડેલી બાય છે ત્યાથી બ્યારે તેઓ પાછા વળે ત્યારે પ્રથમ ઉત્પાતમા નહનવન આવી બાય છે, અને પછી બીજા ઉત્પાતમા પોતાના સ્થાન પર આવે છે પડકવનથી આગળ જઘાચારણવાલાની પણ ગતિ હોતી નથી

ચારણલ્પિસમ્પન્ન સાધુજન પ્રમુદ્ધે વર્ણવેલા ગણિતાનુયોગને બાણીને પોતપોતાથી ગમ્ય દ્વીપવન આદિને જેવા માટે ઉત્ક્રાંતને વશવર્તી થઇને પોતપોતાની લ્પિને પ્રગટ કરે છે, અને ત્યા ત્યા બાય છે ભગવાને દ્વીપવન આદિના સ્વરૂપ જેવા કહેલા છે તેવા જ તેઓ ત્યા જુએ છે, અને અપાર આનન્દથી પુલકિત થાય છે પ્રભુના અપાર જ્ઞાનની અતિશય સ્તુતિ કરે છે પછી ત્યાથી પાછા પોતાના સ્થાને આવી બાય છે આવીને અહી પણ ચૈત્યની અર્થાત્ પ્રભુના જ્ઞાનની સ્તુતિ કરે છે કેટલાએક મુનિ રોહિણી પ્રજ્ઞાસિ આદિ વિવિધ પ્રકારની વિદ્યાઓના ધારણ કરવાવાળા હતા કેટલાએક મુનિજન

હરા આગાસાડવાઈ, અપ્પેગડયા કળગાવલિતવોકમ્મં પડિવળ્લા, એવ
 ઇગાવલિ સુહાગસીહનિકીલિયં તવોકમ્મ પડિવળ્લા, અપ્પેગડયા

સાડવાઈ ' આકાશનિપાતિન - આકાશ-વ્યોમ અનિપતતિ - અનિકામન્તિ - આકાશગામિ-
 વિધાપ્રમાવાત્ - એ તે તથા । ' અપ્પેગડયા રૂળગાવલિતવોકમ્મ પડિવળ્લા '
 અચ્ચેકકે ક્કનજાવલીતપ કર્મ પ્રતિપન્ના, ' એવ ' એવમ્ - ખનેન પ્રકારેણ ' ઇગા-
 વલિ ' ઇગાવલી પ્રતિપન્ના, ઇગાવલીનામકૃતપ કર્મણ આરુતિગ્યરોક્કા - ટિનિ ન સા
 વિવિયતે । ' સુહાગસીહનિકીલિય તવોકમ્મ પડિવળ્લા ' હુલ્લક - મિહ - નિકી-
 ડિતમ્ - હુલ્લક - ડ્રુ, સિંહનિકીડિત - સિંહગમન તડિય ચત્તપન્નન્ મિહની નીકીડિતમ્, પ્ત-
 ત્તપો વચ્ચમાળમહામિહનિકીડિતાપેક્ષયા હુલ્લક, મિહગમનચ્ચ અતિકાન્તદેશાડવલો-
 નતો મનતિ, ઇવમતિકાતતપ સેવનન અપૂર્વતપમોડુનુચ્ચન ચમ્મિન્ તત્ મિહનિકી-

યે । કિતનેકુ એસે મુનિજન યે જો આકાશગામા યે । इनके पास आकाशगामिनी विधा थी ।
 उसके ही प्रभाव से ये आकाशमें उड़ते थे । (अप्पेगड्या रूणगावलि तवोक्कम्म पडिवल्ला
 एव एगावलि स्रुहागसीहनिकीलियं तवोक्कम्म पडिवल्ला) कितनेक ऐसे मुनिजन ये
 जो कनजावली तप को तपते थे, और कितनेक मुनिजन एगावली तप तपते थे ।
 कितनेक ऐसे ये जो लघुसिंहनिकाडित तप की आराधना करते थे । इस तप के
 साथ "हल्लक" पद का प्रयोग हुआ है सो महामिंहनिकाडित तपकी अपेक्षा
 समझना चाहिये । जिस प्रकार सिंह अपन द्वारा अतिक्रान्त देश को अलोकन
 करते हुए आगे २ गमन करता है । उसी प्रकार इस तप में भी अतिक्रान्त तप
 के सेवन की अपेक्षा रखते हुए अपूर्व २ तपों का अनुष्ठान किया जाता है ।

એવા હતાકે જે આકાશગામી હતા તેમની પાને આકાશગામિની
 વિધા હતી તેનાજ પ્રભાવથી તેઓ આકાશમાં ઉડતા હતા (અપ્પેગડ્યા
 કળગાવલિતવોકમ્મ પડિવળ્લા, એવ ઇગાવલિ સુહાગસીહનિકીલિય તવોકમ્મ પડિ-
 વલ્લા) ડેટલાએક એવા મુનિજનો હતા કે જે કનજાવલી તપ તપતા હતા,
 અને ડેટલાક મુનિજન એકાવલી તપ તપતા હતા ડેટલાક એવા હતા
 જે લઘુસિંહ-નિકીડિત તપની આગધના કરતા હતા આ તપની માથે
 "હુલ્લક" પદનો પ્રયોગ થયો છે, તે મહાસિંહનિકીડિત તપની અપેક્ષાએ
 સમજવો જોઈએ જે પ્રકારે સિંહ પોતાથી અતિક્રાન્ત દેશને જોતો થડો
 આગળ આગળ ગમન કરે છે તેજ પ્રકારે આ તપમાં પણ અતિક્રાન્ત તપના
 સેવનની અપેક્ષા રાખતા અપૂર્વ અપૂર્વ તપોનુ અનુષ્ઠાન કરવામાં આવે છે

મહાલય સીહનીકીલિય તવોરુમ્મ પડિવળ્ળા, મહપડિમં મહામ-
હપડિમ સવ્વઓમહપડિમ આયંવિલવદ્ધમાણ તવોરુમ્મં પડિવ-
ળ્ળા, માસિયં મિશ્સુપડિમ, એવ દોમાસિયં પડિમ, તિમાસિયં

હિત તપ કર્મ પ્રતિપન્ના, 'અપ્પેગઈયા મહાગ્ગ્ય સીહનીકીલિય તવોરુમ્મ પડિ-
વળ્ળા' અપ્પેરુકે મહાસિંહનિષ્કીહિત તપ કર્મ પ્રતિપન્ના, 'મહપડિમ' મહ
પ્રતિમા 'મહામહપડિમ' મહામહપ્રતિમા, 'સવ્વઓમહપડિમ' સર્વતોમહપ્રતિમા
પ્રતિપન્ના, 'આયવિલવદ્ધમાણ તવોરુમ્મ પડિવળ્ળા' આચામાન્નનર્દમાનક તપ-
કર્મ પ્રતિપન્ના । 'માસિય મિશ્સુપડિમ' માસિકીં મિશ્સુપ્રતિમા-માસપરિમાણા
માસિકી તા મિશ્સુપ્રતિમામ્-અમિપ્રહરૂપામ્, તત્ત્વ હિ માસ યાવદેકા દત્તિ-અપિચ્છિન્ન-
દાનમ્, અર્થાત્-અપિચ્છિન્નધારયા કરસ્થાન્યાદિમ્થ યદ્ મક્ક પાન ચ પતતિ સા-

(અપ્પેગઈયા મહાલય સીહનીકીલિય તવોરુમ્મ પડિવળ્ળા) કિત્તનેક મુનિજન મહાસિંહ-
નિષ્કીહિત તપ કરતે થે । (મહપડિમ મહામહપડિમ સવ્વઓમહપડિમ આયવિલ-
વદ્ધમાણ તવોરુમ્મ પડિવળ્ળા) કિત્તનેક મુનિ એસે થે જો મહપ્રતિમા, મહામહ-
પ્રતિમા એવ સર્વતોમહપ્રતિમા-રૂપ તપ કા આરાધન કરતે થે । કિત્તનેક એસે મી થે
જો આયવિલવદ્ધમાન તપ કો કરતે થે । ઇન્કા વિસ્તૃત વર્ણન અન્ય શાસ્ત્રોં મેં હૈ ।
(માસિય મિશ્સુપડિમ, એવ દોમાસિય પડિમ તિમાસિય પડિમ જાવ
સત્તમાસિય મિશ્સુપડિમ પડિવળ્ળા) કિત્તનેક મુનિરાજ એસે થે જો ઇન્કમાસિક
મિશ્સુપ્રતિમા કે ધારી થે । ઇસ પ્રતિમા મેં ઇન્ક મહિન્ને, નરુ, ઇન્ક, દત્તિ, હોતી, હૈ ।
મિશ્સાપાત્ર મેં અવિચ્છિન્નધારાપૂર્વક જો મિશ્સા વ્રાતા કે હાથ અથવા ચાલી આદિસે ગિરતી-

(અપ્પેગઈયા મહાલય સીહનીકીલિય તવોરુમ્મ પડિવળ્ળા) કેટલાક મુનિજન
મહાસિંહનિષ્કીહિત તપ કરતા હતા (મહપડિમ મહામહપડિમ સવ્વઓમહ
પડિમ આયવિલવદ્ધમાણ તવોરુમ્મ પડિવળ્ળા) કેટલાએક મુનિઓ એવા હતા
કે જેઓ ભદ્રપ્રતિમા મહાભદ્રપ્રતિમા તેમજ સર્વતોભદ્રપ્રતિમા રૂપ તપનું
આરાધન કરતા હતા કેટલાક એવા પણ હતા જે આયવિલવદ્ધમાન તપ
કરતા હતા આનું વિસ્તારપૂર્વક વર્ણન અન્ય શાસ્ત્રોમાં છે (માસિય મિશ્સુ
પડિમ, એવ દોમાસિય પડિમ તિમાસિય પડિમ જાવ સત્તમાસિય મિશ્સુપડિમ પડિ
વળ્ળા) કેટલાએક મુનિરાજ એવા હતા કે જે એકમાસિક મિશ્સુપ્રતિમાના
ધારક હતા આ પ્રતિમામાં એક મહીના સુધી એક દત્તિ થાય છે મિશ્સા

પડિમ જાવ સત્તમાસિય મિસ્ત્રુપડિમ પડિવળ્ણા, પદમં સત્તરાડં-
દિય મિસ્ત્રુપડિમ પડિવળ્ણા જાવ તચ્ચ સત્તરાડદિય મિસ્ત્રુ-

ત્તિ, પવ દ્વિતીયાયા સમ્પન્તા ઇન્દ્રિયુક્તા । પવ 'દોમાસિય
પડિમ' દ્વેમાસિકીં પ્રતિમામ્ પ્રતિપન્ના । 'તિમાસિય પડિમ' ત્રૈમાસિકીં
પ્રતિમા પ્રતિપન્ના । 'જાવ સત્તમાસિય મિસ્ત્રુપડિમ પડિવળ્ણા' ચાત્ર
સપ્તમાસિકીં મિન્નુપ્રતિમા પ્રતિપન્ના । 'પદમ સત્તરાડદિય મિસ્ત્રુપડિમ પડિવળ્ણા
જાવ તચ્ચ સત્તરાડદિય મિસ્ત્રુપડિમ પડિવળ્ણા' પ્રથમા સપ્તરાત્રિન્દિવા મિન્નુ-
પ્રતિમા પ્રતિપન્ના—ચાવત્તૃતીયા સત્તગત્રિન્દિવા મિન્નુપ્રતિમા પ્રતિપન્ના । તત્ર સપ્તરાત્રિન્દિવા-

હૈ ઉસકા નામ દત્તિ હૈ । ઇસ પ્રકાર ૧ મહાન તરુ આહાર કી ઇક દત્તિ ઔર
પાની કી ઇક દત્તિ ગ્રહણ કી જાતા હૈ । ઇસા પ્રકાર નેમામ પ્રમાણવાલી—મિન્નુપ્રતિમા
કો, તાન માસ કી પ્રમાણવાલી મિન્નુપ્રતિમા કો ચાત્ર માતમામ પ્રમાણવાલી મિન્નુપ્રતિમા
કો પાલન કરનેવાલે મુનિજન થે । દિમાસિક મિન્નુપ્રતિમામ ૨ દત્તિયાં આહાર કા ૩
દત્તિયાં પાની કી લી જાતી હૈ । ઇમ કમિક શુદ્ધિ સે સાતમાસ—પ્રમાણવાલી સપ્તમ-
મિન્નુપ્રતિમા મ ૭ દત્તિયાં આહાર કી ઔર સાત દત્તિયાં પાની કી લી જાતી હૈ ।
(પદમ સત્તરાડદિય મિસ્ત્રુપડિમ પડિવળ્ણા જાવ તચ્ચ સત્તરાડદિય મિસ્ત્રુપડિમ
પડિવળ્ણા) ઔર પહલી માત પ્તિરાત કી મિન્નુપ્રતિમા ક, દૂસરી સાત પ્તિગત કી
મિન્નુપ્રતિમા ક, તથા તોમરી સાત ડિનરાત કી મિન્નુપ્રતિમા ક ધારી થે । ઇન તાનો-

પાત્રમા અવિશ્લિન્ન—ધારાપૂર્વક જે ભિક્ષા દાતાના હોયે અથવા થાળીથી પડે
છે તેનું નામ દત્તિ છે આ પ્રકારે એક મહિના મુઝી આહારની એક દત્તિ
અને પાણીની એક દત્તિ થકુલુ કરાય છે એ પ્રકારે જે માત્રના પ્રમાણ
વાળી ભિક્ષુ—પ્રતિમાનુ, ત્રણ માત્ર પ્રમાણવાળી ભિક્ષુપ્રતિમાનુ, ચાવત્ર સાત
માત્ર પ્રમાણ વાળી ભિક્ષુપ્રતિમાનુ પાલન કરવાવાળા મુનિજન હતા
દિમામિઠભિક્ષુપ્રતિમામા ૨ દત્તિ આહારની, ૨ દત્તિ પાણીની લેવામા આવે
છે આ પ્રકારે કમિઠ શુદ્ધિથી માત્ર માત્રના પ્રમાણવાળી નવમ ભિક્ષુપ્રતિ
મામા ૭ દત્તિ આહારની અને ૭ દત્તિ પાણીની લેવામા આવે છે (પદમ
સત્તરાડદિય મિસ્ત્રુપડિમ પડિવળ્ણા જાવ તચ્ચ સત્તરાડદિય મિસ્ત્રુપડિમ પડિવળ્ણા)
અને પહેલી માત દિવસ રાતની ભિક્ષુપ્રતિમાના, બીજી માત્ર દિવસ—રાતની
ભિક્ષુપ્રતિમાના તથા ત્રીજી માત્ર દિવસરાતની ભિક્ષુપ્રતિમાનાં ધારદો હતા
આ ત્રણેય સાત દિવસ—રાતની ભિક્ષુપ્રતિમાઓની વિવિ આ પ્રકારે છે —

पडिमं पडिवण्णा, अहोराडदियं भिम्मुपडिमं पडिवण्णा, एक्क-

सप्त रात्रिदिवानि=अहोरात्र यस्या सा सप्तरात्रिन्वा-सप्ताऽहोरात्रप्रमाणा । प्रथमाया च चतुर्थचतुर्थेन पानकाऽऽहारनिरहित उत्तानको वा पार्श्वगायी वा निपचोपगतो वा प्रामादिभ्यो बहिर्विहरति । द्वितीया सप्तरात्रिन्वाऽप्येवत्रिधैः, नवम्-दण्डाऽऽयतो वा लग्ण्डशायी वा उत्कुटुको वा विहरति । ण्व तृतीया सप्तरात्रिदवाऽपि, नवर वीराऽऽसनिको वा गोदोहिकस्थितो वा आप्रकुञ्जको वाऽऽस्ते । 'अहोराडदिय भिम्मुपडिम

सात दिनरात की भिक्षुप्रतिमाओं की विधि इस प्रकार है-प्रथम सप्तरात्रिन्दिव भिक्षुप्रतिमा में-अष्टमी भिक्षुप्रतिमा में-एकान्तर चउविहार उपवास करते हुए ग्राम से बाहर कायोत्सर्ग करे, और तीन आसन करे । उनके नाम (१) उत्तानासन=चित्त होकर सोना (२) एकपाश्चासन=एक करवट से सोना, और (३) निपद्यासन-पर्यङ्कासन से रहना । दूसरा और तासरी सात दिनरात की भिक्षुप्रतिमाये-नवमी तथा दसमी भिक्षुप्रतिमायें भी इसी प्रकार की है । केवल आसन के भेद है । नौमी के तीन आसन-दण्डासन, लग्ण्डासन, उत्कुटुकासन । (१) दण्डासन=दण्ड के समान सावे शयन करना । (२) लग्ण्डासन=टेडे काठ के जैसे शयन करना अर्थात् मस्तक और पैँडी को पृथ्वी पर सटा कर पीठ को अधर रख कर सोना, (३) उत्कुटुकासन=पैरों के बल बैठना । दसमी के तीन आसन-वीरासन, गोदोहिकासन, आप्रकुञ्जकासन । (१) वीरासन=पृथ्वी पर पैर रख कर सिंहा-

प्रथम सप्तरात्रिदिव भिक्षुप्रतिमाया-अष्टमी भिक्षुप्रतिमाया-एकान्तर औविहार उपवास करता गाभथी अहार ऋ कायोत्सर्ग करवे । अने त्रय आसन करवा तेमना नाम-(१) उत्तानासन-चित्ता धर्मे सुषु (२) एकपाश्चासन-एक पडणे रही सुषु, अने (३) निपद्यासन-पर्यङ्कासनथी रहेषु भी अने त्रीण सात दिवस-रातनी भिक्षुप्रतिमाया-नौमी अने दशमी भिक्षुप्रतिमाया-पण्य आ प्रकारनी छे केवल आसनमा इर छे नवमी प्रतिमाना त्रय आसन-दण्डासन, लग्ण्डासन, उत्कुटुकासन (१) दण्डासन-दण्डनी पेठे सीधा सुषु, (२) लग्ण्डासन-नाज लाजडानी पेठे शयन करवु अर्थात् माथु अने ओडी (पानी) ने पृथ्वीपर लगाडी पीठने अधर राणी सुषु, (३) उत्कुटुकासन-पगना गलथी (उलठके पगे) जसवु ।

दशमी प्रतिमाना त्रय आसन-वीरासन, गोदोहिकासन, आप्रकुञ्जकासन (१) वीरासन-पृथ्वीपर पग राणीने सिंहासन पर बैठेलाणी पेठे

રાઈદિયં મિશ્વુપડિમ પડિવળ્ણા, સત્તસત્તમિયં મિશ્વુપડિમં,

પડિવળ્ણા ' અહોરાત્રિદિવા મિશ્વુપ્રતિમા પ્રતિપન્ના—અહોરાત્રિકીમિત્યર્થ । અત્ર—રાત્રિ-
ન્દિવગન્દો રાત્રિપરો ગ્રોવ્ય । અસ્યાન્ન પષ્ટોપવાસિકો ગ્રામાન્મિયો વહિ પ્રભ્વમ્બુજ-
સ્તિષ્ઠતિ । ' એકરાઈદિય મિશ્વુપડિમ પડિવળ્ણા ' ણ્કરાત્રિન્દિગમ્=એકરાત્રપ્રમાણા
મિશ્વુપ્રતિમા પ્રતિપન્ના, અગાપિ 'રાત્રિન્દિ' ગન્તો ગત્રિપરો ગ્રોવ્ય । અસ્યા ચાડ્યમ-
મત્તિકો ગ્રામાદ્ ગહિતીપદનનગાગ્રોડનિમિપનયન શુક્લપુદ્ગલનિનદ્વદ્વિર્જિનમુદ્ગાર્યાપિ-

સન પર પૈઠે હુણ કે સમાન ઘુટને અલગ ૨ ગ્લક્ર નિના સહારે સ્થિર રહના, (૨)
ગોટ્રોહિકાસન—ગોટ્રોહિક કે સમાન પૈઠના અર્થાત્ જૈસે ગાય વૃહને વાળા જન દૂધ વૃહતા
હૈ તન વદ્ અપન નોનો પૈરો કે અપ્રમાગ કે સહારે વૈઠતા હૈ, ઉસી પ્રકાર વૈઠના ।

(૩) આશ્રકુન્જકાસન=આપ્રફલ કે સમાન કૂચડે હોફર સ્થિર રહના । આઠના નૌમી
દશમી પ્રતિમા મેં ત્રીન ૨ આસન પતાયે હૈ, ઉન ત્રાન ત્રીન મ સે કિસી એક આસન સે
રહે । તથા (અહોરાઈદિય મિશ્વુપડિમ પડિવળ્ણા) ગ્યારહવીં અહોરાત્રિક મિશ્વુપ્રતિમા
કે ધારક યે । ઇસમેં ચરત્રિહાર વેલા ક્રિયા જાતા હૈ, ઓર ગામ કે વાહર આઠ પ્રહરો
તક કાઠસગ ક્રિયા જાતા હૈ । (એકરાઈદિય મિશ્વુપડિમ પડિવળ્ણા) વાગ્હનીં
એકરાત્રિક મિશ્વુપ્રતિમા કે ધારક યે । ઇસમે ચરત્રિહાર તેલે કે દિન ગામ સે વાહર
શ્મશાન ભૂમિ મ જાફર કિસા એક પુદ્ગલ પર દષ્ટિ સ્થિર કરકે ચાર પ્રહરો તક
કાયોસર્ગ ક્રિયા જાતા હૈ । ઇન સમી પ્રતિમાર્ગ—અભિપ્રહવિગેયો મેં સમી કા

ગોઠણો જુદા જુદા રાખીને ટેડો લીધા વિના ગ્રિયર રહેવુ, (૨) ગોટ્રોહિકામન-
ગોટ્રોહિકની પેઠે બેસવુ અર્થાત્ જેમ ગાય ઢોહવાવાળો બનારે દૂધ ઢોહે છે
ત્યારે તે પોતાના બન્ને પગના અગ્રભાગને ટેડે બેસે છે, તેવી જ રીતે બેસવુ (૩)
આશ્રકુન્જકામન—આશ્રકની પેઠે જ બેઠા થઈને ગ્રિયર રહેવુ આંબી નોમી
અને દશમી પ્રતિમામા ત્રણ ત્રણ આસન બતાવ્યા છે તે ત્રણ ત્રણમાથી કોઈ
પણ એક આમનથી રહેવુ તથા (અહોરાઈદિય મિશ્વુપડિમ પડિવળ્ણા) અહોરાત્ર
દિવસરાતની અગ્રારમી લિશ્વુપ્રતિમાના ધારકો હતા આમા ચૌવિહાર
છઠ્ઠ ગાય છે, અને ગામની બહાર આં પહોરનો કાઉચગ ડરાય છે (એકરાઈદિય
મિશ્વુપડિમ પડિવળ્ણા) બારમી એકરાત્રિક લિશ્વુ પ્રતિમાના ધારક હતા
આમા ચૌવિહાર તથા અર્ધુમને દિવમે ગામથી બહાર શ્મશાન ભૂમિમા જઈને
એક પુદ્ગલપર દષ્ટિ સ્થિર કરીને કાયોત્સર્ગ ડરાય છે આ બધી પ્રતિમાઓમા

તપાદ પ્રલમ્બિતમુજસ્તિત્તિનિ । પ્તામુ પ્રતિમામુ ન સર્વપામધિકાર , કિંતુ ત્રિગિષ્ટમહનનવનામવ ।
 આહ ચ, ‘પઢિવજ્જઙ્ઙ ઇયાઓ, સવયળ-ધિદ્-જુઓ મહાસત્તો । પઢિમાઝ ભાવિયપ્પા સમ્મ
 ગુરુણા અણુન્નાઓ ॥ ૧ ॥’ ઇતિ, ‘સત્તસત્તમિય મિમ્મુપપ્પિમ’ સત્તમમમિકા મિમ્મુ-
 પ્રતિમા—સપ સત્તમાનિ ટ્ઠિનાનિ યસ્યા સા સપસનમિકા, ઇય ચ સપમિટ્ઠિનાના સપકર્મવતિ
 અર્થાત્—સત્તમિ સત્તાઽરિતિ । તત્ર ચ પ્રથમદિને એકા દત્તિર્ભક્તસ્ય, ત્ત્રયેઽ દત્તિ
 પાનકસ્ય, એવ દિત્તિયાન્નિપુ ટ્ઠિનેપુ ક્રમેજેકેકન્તિવૃદ્ધચા સપમન્નિ સપ વત્તય । એવમ્

અધિકાર નહા છે, કિંતુ ત્રિગિષ્ટ મહનનાલે હા ફન પ્રતિમાઓં કા આરાધન કર
 સક્રતે છે । કહા મા છે—‘પઢિવજ્જઙ્ઙ ઇયાઓ, સવયળ-ધિદ્-જુઓ મહાસત્તો ।
 પઢિમાઝ ભાવિયપ્પા, સમ્મ ગુરુણા અણુન્નાઓ ॥’ ઝાયા—પ્રતિપદ્યતે એતા મહનન ધૃતિ-
 યુતો મહાસત્ત્વ । પ્રતિમા ભાવિતાત્મા, સમ્યગ્ગુરુણા અનુનાત ॥ અર્થાત્—મહાસત્ત્વશાલી,
 સહનન ઔર ધૈર્ય સે યુક્ત ભાવિતાત્મા મુનિજન હી ગુરુ સે સમ્યક્ અનુનાત હોકર
 ફન પ્રતિમાઓં કો સ્વીકાર કરતે છે । તથા (સત્તસત્તમિય મિમ્મુપપ્પિમ) સાત
 છે સાતવેં દિન જિસમે એસી મિમ્મુપ્રતિમા કે અર્થાત્ ઊનપચાસ દિન કો મિમ્મુપ્રતિમા
 કે ધારક થે । યહ પ્રતિમા સાતસપ્તાહોં મ કી જાતી છે । ફસમે પ્રથમ સપ્તાહ કે
 પ્રથમદિન મે એક દત્તિ આહાર કી ઔર એક દત્તિ પાની કી લી જાતી છે, દિત્તિય-
 દિન મે દો દત્તિયોં આહાર કા ઔર દો દત્તિયોં પાની કી લી જાતી છે । ફસી તરહ
 પ્રતિદિન એક એક દત્તિ કો વૃદ્ધિ સે સાતવેં દિન સાત દત્તિયોં આહાર કી ઔર

અભિગ્રહ વિશેષોમા બધાનો અધિકાર નથી, પરંતુ વિશિષ્ટસહનનવાદા જ
 આ બધી પ્રતિમાઓનું આરાધન કરી શકે છે કહ્યું પણ છે—

“પઢિવજ્જઙ્ઙ ઇયાઓ, સવયળ-ધિદ્-જુઓ મહાસત્તો ।

પઢિમાઝ ભાવિયપ્પા, સમ્મ ગુરુણા અણુન્નાઓ” ॥

ઝાયા—પ્રતિપદ્યતે એતા સહનન-ધૃતિયુતો મહાસત્ત્વ ।

પ્રતિમા ભાવિતાત્મા, સમ્યગ્ગુરુણા અનુજ્ઞાત ॥

અર્થાત્ મહાસત્ત્વશાલી સહનન અને ધૈર્યથી યુક્ત ભાવિતાત્મા મુનિજન
 સમ્યક્ અનુજ્ઞાત થઈને અર્થાત્ શુદ્ધની આજ્ઞા લઈને, પ્રતિમાઓનો સ્વીકાર
 કરે છે તથા (સત્તસત્તમિય મિમ્મુપપ્પિમ) સાતઠે સાતમે દિવસ જેમા એવી
 ભિક્ષુપ્રતિમાના અર્થાત્ ઓગણપચાસ દિવસની ભિક્ષુપ્રતિમાના ધારક હતા,
 આ પ્રતિમા સાત સપ્તાહોમા કરાય છે તેમા પ્રથમ સપ્તાહના પ્રથમ દિવસે
 એક દત્તિ આહારની અને એક દત્તિ પાણીની લેવાય છે બીજે

અદ્વઅદ્વમિય મિશ્નુપડિમ, નવનવમિય મિશ્નુપડિમ, દસદસ-

‘અદ્વઅદ્વમિય ‘મિશ્નુપડિમ’ અષ્ટાષ્ટમિકા મિશ્નુપ્રતિમામ્, ‘નવનવમિય’ નવનવમિકા મિશ્નુપ્રતિમામ્, ‘દસદસમિય’ દશદશમિકા મિશ્નુપ્રતિમામ્, નવનમ્-દત્તિવૃદ્ધિ

સાત દત્તિયો પાની કી લી જાતી હૈ । इसी प्रकार दूसरे सप्ताह से लेकर सातवे सप्ताह तक की दत्तियों क प्रिय म भी समझना चाहिये । इस प्रकार आहार और पानी की सब दत्तियाँ ३९२ होती ह । तथा (अद्वअद्वमिय मिस्रुपडिम) अष्टाष्टमिक मिस्रुप्रतिमा के धारक थे । यह मिस्रुप्रतिमा आठ अष्टाह म अर्थात् चौसठ दिनों म की जाती ह । इसम प्रथम अष्टाह के प्रथम दिन में एकदत्ति आहार की और एक दत्ति पानी की ली जाती है । प्रत्येक दिन म एक एक दत्ति की वृद्धि होने के कारण आठवें दिन मे आठ दत्तियाँ आहार की और आठ दत्तियाँ पानी का ली जाती हैं । इसी प्रकार अत्रिष्ट सातों अष्टाहों के बारे म भी समझना चाहिये । इस प्रकार आहार और पानी की कुल दत्तियाँ ५७६ होती ह । तथा (नवनवमिय मिस्रुपडिम) नवनवमिका मिस्रुप्रतिमा के धारक थे । यह मिस्रुप्रतिमा नौ नवाहों मे, अर्थात् ८१ दिनों म पूरी होती है । प्रत्येक नौ दिना के अंतिम दिन म एक एक दत्ति की वृद्धि होने से नौ दत्तियाँ आहार की और नौ दत्तियाँ पानी की होती है ।

દિવસે એ દત્તિ આહારની અને એ દત્તિ પાણીની લેવાય છે એવી રીતે પ્રતિદિન એક એક દત્તિના વધારાથી સાતમે દિવસે ૭ દત્તિ આહારની અને ૭ દત્તિ પાણીની લેવાય છે આ પ્રકારે બીજા સપ્તાહથી લઈને ૭ મા સપ્તાહ સુધીની દત્તિઓના વિષયમા પણ સમજી લેવું જોઈએ આ પ્રકારે આહાર અને પાણીની બધી દત્તિઓ ૩૯૨ થાય છે તથા (અદ્વઅદ્વમિય મિશ્નુપડિમ) અષ્ટાષ્ટમિક લિશ્નુપ્રતિમાના ધારકો હતા આ લિશ્નુપ્રતિમા આઠ અષ્ટાહોમા અર્થાત્ ચોસઠ દિવસોમા ઢરાય છે તેમા પ્રથમ અષ્ટાહના (અઠવાડિયાના) પ્રથમ દિવસે એક દત્તિ આહારની અને એક દત્તિ પાણીની લેવાય છે પ્રત્યેક દિવસે એક એક દત્તિનો વધારો થવાના કારણે આઠમે દિવસે આઠ દત્તિઓ આહારની અને આઠ દત્તિઓ પાણીની લેવાય છે એજ પ્રકારે બાકીના ૭ અષ્ટાહો (અઠવાડિયા)ના બારામા પણ સમજવું જોઈએ એવી રીતે આહાર અને પાણીની કુલ દત્તિઓ ૫૭૬ થાય છે તથા (નવનવમિય મિશ્નુપડિમ) નવનવમિકા લિશ્નુપ્રતિમાના ધારકો હતા આ લિશ્નુપ્રતિમા નવનવાહોમા અર્થાત્ ૮૧ દિવસોમા પૂરી થાય છે પ્રત્યેક નવ

મિયં મિમ્સુપડિમં, સુદ્ધિય મોયપડિમ પડિવળ્ણા, મહદ્ધિય મોય-
પડિમં પડિવળ્ણા, જવમજ્ઞં ચદપડિમ પડિવળ્ણા, વદ્ધર-

સરયાક્રમેણ કાર્યાં । કેચિન્ 'સુદ્ધિય મોયપડિમ પડિવળ્ણા' ક્ષુદ્ધિકા મોક
પ્રતિમા પ્રતિપન્ના, અસ્થા ક્ષુદ્ધકૃત્વ મહત્વપેક્ષયા ચોગ્યમ્ । તથા 'મહલ્લિય મોય
પડિમ પડિવળ્ણા' મર્ત્તી મોકપ્રતિમા પ્રતિપન્ના । અનયો પ્રતિમયોગ્યાગ્યા પ્રથા-
ન્તરે વિલોકનીયા । 'જવમજ્ઞ ચદપડિમ પડિવળ્ણા' યવમગ્ન્યા ચદ્રપ્રતિમા પ્રતિ
પન્ના—યવસ્યેવ મય યમ્યા સા યવમગ્ન્યા, ચન્દ્ર ઇવ કલાવૃદ્ધિહાનિમ્યા યા પ્રતિમા
સા ચન્દ્રપ્રતિમા, તથા હિ શુક્લપ્રતિપદિ—એક કવલમ્ અમ્યવદ્ધય પ્રતિનિર્મલકૈક

इस प्रकार आहार और पानी की सन दत्तियाँ ८१० होती हैं । तथा (दसदसमिय
मिम्सुपडिम) दशदशमिका मिभुप्रतिमा के धारक थे । यह मिभुप्रतिमा दश दशाह
मे, अर्थात् सौ दिनों मे पूरी होती है । इसमे प्रत्येक दशवें दिनमें दस दत्तियाँ आहार
की और दस दत्तियाँ पानी की होती हैं । इस प्रकार आहार और पानी की कुल
दत्तियाँ ११०० होती हैं । कितनेक मुनिजन (सुद्धिय मोयपडिम पडिवण्णा) क्खुदक
मोक्रप्रतिमा के धारक थे । तथा—(महल्लिय मोयपडिम पडिवण्णा) महामोक्रप्रतिमा के
धारक थे । तथा कितनेक मुनिजन (जवमज्झ चदपडिम पडिवण्णा) यवमग्न्य चन्द्र-
प्रतिमा के धारक थे । इस प्रतिमा मे शुक्ल पक्ष की एकम तिथि मे एक कवल आहार
क्रिया जाता है । प्रतिदिन एक एक कवल की वृद्धि से पूर्णिमा मे १५ कवल आहार

દિવસોના અતના દિવસે એઠ એક દત્તિની વૃદ્ધિ થવાથી નવ દત્તિઓ આહારની અને નવ દત્તિઓ પાણીની થાય છે આ પ્રકારે આહાર અને પાણીની બધી દત્તિઓ ૮૧૦ થાય છે તથા (દસદસમિય મિમ્સુપડિમ) દશદશમિકા લિક્ષુ પ્રતિમાના ધારકો હતા આ લિક્ષુપ્રતિમા દશ દશાહોમા અર્થાત સો દિવસોમા પૂરી થાય છે એમા પ્રત્યેક દશમા દિવસે દશ દત્તિઓ આહારની અને દશ દત્તિઓ પાણીની હોય છે આ પ્રકારે આહાર અને પાણીની કુલ દત્તિઓ ૧૧૦૦ થાય છે કેટલાક મુનિજન (સુદ્ધિય મોયપડિમ પડિવળ્ણા) ક્ષુદ્ધકમોકપ્રતિમાના ધારક હતા તથા (મહલ્લિય મોયપડિમ પડિવળ્ણા) મહામોકપ્રતિમાના ધારક હતા તથા કેટલાક મુનિજન (જવમજ્ઞ ચદપડિમ પડિવળ્ણા) યવમગ્ન્ય ચદ્રપ્રતિમાના ધારક હતા આ પ્રતિમામા શુક્લપક્ષની એઠમ તિથિમા એક કોળિઆનો આહાર કરાય છે પ્રતિદિન એક એક કોળિઆનો વધારો

મજ્ઞ ચદપડિમં પડિવળ્ણા, વિવેગપડિમ વિઓસગ્ગપડિમં ઉવ-

કવલવૃદ્ધિયા પશ્ચદગ પૌર્ણમાસ્યા, કૃષ્ણપ્રતિપદિ ચ પશ્ચદગૈય મુક્ત્યા દિતીયાદૌ પ્રતિ-
 દિનમ્ એકૈકરુપ્તહાન્યા અમાવાસ્યાયામેકમેવ યસ્યા મુદ્ત્કે સા સ્થૂલમધ્યત્વાદ યવ-
 મયેતિ તા પ્રતિપન્ના । ‘વૃદ્ધ- (વજ્ર)મજ્ઞ ચદપડિમ પડિવળ્ણા’ વજ્રમયા ચન્દ્ર-
 પ્રતિમા પ્રતિપન્ના —વજ્રસ્યેય મય યસ્યા સા તથા, યસ્યા હિ કૃષ્ણપ્રતિપદિ પશ્ચદગ કપલ્યાન્
 મુક્ત્વા તત પ્રતિત્તિનેકૈરુહાન્યા અમાવાસ્યાયામેક, શુક્લપ્રતિપદપિ એકમેવ, તતો દિતી-
 યાદૌ પુનરેકૈરુદ્ધિયા પૌર્ણમાસ્યા પશ્ચદગ મુદ્ત્કે સા તુમયત્વાદવજ્રમયા ઇતિ તા પ્રતિ-

ક્રિયા જાતા છે । તથા કૃષ્ણપક્ષ કી એકમ તિથિ મે ૧૫ કપલ આહાર ક્રિયા જાતા
 છે, ઓર દિતીયા સે એક એક કપલ ઘટાને સે અમાવાસ્યા તિથિ મેં માત્ર એક કવલ
 આહાર ક્રિયા જાતા છે । જૈસે—યવ કા મધ્યભાગ સ્થૂલ હોતા છે, ડસી પ્રકાર ઇસ
 પ્રતિમા કા મી મધ્યભાગ પૂર્ણિમા ઓર કૃષ્ણ પક્ષકી એકમ, પદ્મ પદ્મ કવલ આહાર-
 લેને કે કારણ સ્થૂલ છે । ઇસલિયે ઇસ પ્રતિમા કો ‘યવમધ્યચન્દ્રપ્રતિમા’ કહતે છે ।
 તથા—તિત્તનેક મુનિજન (વૃદ્ધમજ્ઞ ચદપડિમ પડિવળ્ણા) વજ્રમધ્ય ચન્દ્રપ્રતિમા કો
 ધારણ ક્રિયે હુણ થે । યહ પ્રતિમા કૃષ્ણપક્ષ કી એકમ કે દિન પદ્મ કપલ આહાર
 કર કે પ્રારંભ કી જાતી છે । પ્રતિદિન એક એક કવલ ઘટાને સે અમાવાસ્યા મે એક
 કપલ તથા—શુક્લપક્ષ કી એકમતિથિ મે એક કપલ આહાર ક્રિયા જાતા છે । ફિર
 પ્રતિદિન એક એક કપલ કી વૃદ્ધિ સે પૂર્ણિમા કે દિન પદ્મ કપલ આહાર લિયા જાતા

ઠરવાનો હોવાથી પૂનમના દિવસે ૧૫ કોળિઆનો આહાર કરાય છે, તથા કૃષ્ણપક્ષની
 એકમ તિથિએ ૧૫ કોળિઆનો આહાર કરાય છે, અને બીજીથી એઠ એઠ
 કોળિઆનો આહાર ઘટાડતા અમાવાસ્યા તિથિમા માત્ર એક કોળિ
 આનો આહાર કરાય છે જેમ યવનો મધ્યભાગ સ્થૂલ હોય છે તેવી જ રીતે
 આ પ્રતિમામા પણ મધ્યભાગ પૂનમ અને કૃષ્ણપક્ષની એકમ, પદ્મ પદ્મ
 કોળિઆ આહાર લેવાને કારણે, સ્થૂલ છે, તેથી આ પ્રતિમાને ‘યવમધ્ય
 ચન્દ્રપ્રતિમા’ કહે છે તથા ડેટલાઈ મુનિજન (વૃદ્ધમજ્ઞ ચદપડિમ પડિવળ્ણા)
 વજ્રમધ્યચન્દ્રપ્રતિમાને ધારણ ઠરવાવાળા હતા આ પ્રતિમા કૃષ્ણપક્ષની
 એકમને દિવસે પદ્મ કોળિઆ આહાર લઈને શરૂ કરાય છે પ્રતિદિન એક
 એક કોળિઆ આહાર ઘટાડતા અમાવાસ્યાને દિવસે એક કોળિઆ તથા
 શુક્લ પક્ષની એકમ તિથિએ એક કોળિઆ આહાર કરાય છે પછી પ્રતિદિન

હાણપડિમ પડિસલીણપડિમ પડિવળ્ળા સજમેળ તવસા અપ્પાણં
ભાવેમાણા વિહરતિ ॥ સૂ ૨૪ ॥

પત્તા । તથા—કેચિત્ ‘વિવેગપડિમ’ વિવેકપતિમા—વિવેકા વિવેક = ત્યાગ, મ ચ
આતરાગા કપાયાતીના ગાગા ॥ ચ ગગગીગનુચિનમકપાનાતીનામ્, તસ્ય પ્રતિમા=પ્રતિ
પત્તિવિવેકપ્રતિમા તા, ‘વિઓસગ્ગપડિમ’ ચ્યુસર્ગપ્રતિમા=કાયોસર્ગપ્રતિમામ્,
‘ઉવહાણપડિમ’ ઉપધાનપ્રતિમામ્—મોખ પ્રતિ ઉપ=સામીચ્યેન દધાતિ=નયતી(ચુપ-
ધાનમ્—અનશનાદિક તપસ્તદ્રિપયા પ્રતિમા=અભિપ્રસ્તા, તથા ‘પડિસલીણપડિમ’
પ્રતિમંડીનપ્રતિમા=ક્રોધાન્નિરોધાઽભિપ્રહ ‘પડિવળ્ળા’ પ્રતિપત્તા મયમેન તપસા
આત્માનમ્ ભાવયત્ત વિહરન્તિ ॥ સૂ ૨૪ ॥

હૈ । જૈસે વજ્રકા મધ્યભાગ પતલ હોતા હૈ ઉસી પ્રકાર ઇસ પ્રતિમા કા મી મયમાગ
અમાવાસ્થા ઔર શુક્લપક્ષ કી ઈકમ, ઈક ઈક કવલ આહાર લેને કે કારણ પતલ
હે, ઇસીલિયે ઇસ પ્રતિમા કો ‘વજ્રમયચન્દ્રપ્રતિમા’ કહતે હૈ । તથા કિતનેક મુનિજન
‘વિવેગપડિમ’ વિવેકપ્રતિમાકે અર્થાત્ આમ્ય તરિક કપાયાદિકોં કે, તથા—ગળ,
સ્વશરીર ઔર અરુપનીય મક્તપાનાદિકોં કે ત્યાગ કી પ્રતિમા કે, ‘વિઓસગ્ગપડિમ’
વ્યુત્સર્ગપ્રતિમા કે, અર્થાત્ કાયોસર્ગપ્રતિમા કે, ‘ઉવહાણપડિમ’ ઉપધાન પ્રતિમા કે
અર્થાત્ અનશનાદિરૂપ ઉપ તપસ્થા કી પ્રતિમા કે, તથા—(પડિસલીણપડિમ)
પ્રતિસલીન પ્રતિમા કે અર્થાત્ ક્રોધ આદિ કપાયોં કે નિરોધ કરને કે અભિપ્રહ કે
(પડિવળ્ળા) ધારક થે । પૂર્વોક્ત સમી પ્રકાર કે મુનિરાજ સત્રહ પ્રકાર કે સયમ સે

એક એક ઢોળિઓ વધારતા જઈ પૂનમને દિવસ પછર ઢોળિઆ આહાર લેવાય
છે જેમ વજ્રનો મધ્યભાગ પાતળો હોય છે તેવી જ રીતે આ પ્રતિમામા
પશુ મધ્યભાગ—અમાવાસ્થા અને શુક્લ પક્ષની એકમ, એક એક ઢોળિઓ
આહાર લેવાના ॥ ૨૪ ॥ પાતળો છે, એ માટે જ આ પ્રતિમાને “ વજ્રમધ્ય-
ચન્દ્રપ્રતિમા ” કહેવાય છે તથા કેટલાએક મુનિજન (વિવેગપડિમ) વિવેક
પ્રતિમાના અર્થાત્ આલ્ય તરિક કપાય આદિના, તથા—ગળના, પોતાના
શરીરના અને અકલ્પનીય લોજન પાન આદિના ત્યાગની પ્રતિમાના (વિઓસગ્ગપડિમ)
વ્યુત્સર્ગપ્રતિમા એટલે કાયોત્સર્ગપ્રતિમાના, (ઉવહાણપડિમ) ઉપધાનપ્રતિમાના
અર્થાત્ અનશન આદિરૂપ ઉપ તપસ્થાની પ્રતિમાના, તથા (પડિસલીણપડિમ)
પ્રતિસલીનપ્રતિમાના અર્થાત્ ક્રોધ આદિ કપાયોના નિરોધ કરવાના અભિપ્રહના
(પડિવળ્ળા) ધારક હતા પૂર્વોક્ત સર્વ પ્રકારના મુનિરાજ સત્ર પ્રકારના સય-

મૂલમ્—તેણં કાલેણ તેણ સમણં સમણસ્સ મગવઓ મહાવીર-
સ્સ અંતેવાસી વહવે થેરા મગવંતો જાહસપણ્ણા કુલસંપણ્ણા
વલસંપણ્ણા રૂવસપણ્ણા વિણયસંપણ્ણા જાણસંપણ્ણા દસણસંપણ્ણા

ટીકા—‘તેણ કાલેણ’ ઇત્યાદિ । તસ્મિન્ કાલે તસ્મિન્ સમયે શ્રમણસ્ય મગ-
વતો મહાવીરસ્ય ‘અંતેવાસી’ અંતેવાસિન—ગિપ્યા વહવ સ્થવિરા = ચિરતરકાલ-
પાલિતશ્રામણ્યપર્યાયા, મગવન્ત = સયમગોમાશાલિન, ણ્ણા વિગોષગાન્યાહ—‘જાહ-
સપણ્ણા’ જાતિસમ્પન્ના—ઉત્તમમાતૃવગયુક્તા, ણ્ણમ્ ‘કુલસપણ્ણા’ કુલસમ્પન્ના—શ્રેષ્ઠ-
પૈતૃવગયુક્તા, ‘વલસપણ્ણા’ વલસમ્પન્ના—વલ—મહનનસમુત્થિત પરાક્રમ, તેન સમ્પન્ના-
યુક્તા, ‘રૂવસપણ્ણા’ રૂપસમ્પન્ના—રૂપમ્—આકૃતિ—સુન્દરાઽઽકારસ્તેન યુક્તા । ‘વિણ-

તથા વારહ પ્રકાર કે તપ સે આત્મા કો ભાવિત કરતે હુળ વિચરતે યે ॥ મૂ. ૨૪ ॥

‘તેણ કાલેણ તેણ સમણ’ ઇત્યાદિ.

(તેણ કાલેણ તેણ સમણ) ઉસકાલ ઉસ સમય મે (સમણસ્સ મગવઓ મહા-
વીરસ્સ અંતેવાસી વહવે થેરા મગવતો) શ્રમણ મગવાન્ મહાવીર કે અંતેવાસી—ગિપ્ય
અનેક સ્થવિર મગવન્ત યે । ટીકાપચાય સે યુક્ત એવ ધર્મ સે પ્રચલિત કો પુન ધર્મ મે સ્થિર
કરનેવાલે કો સ્થવિર કહતે હૈં । સયમગોમાસે જો યુક્ત હોં ઇન્દે ‘મગવન્ત’ કહતે હૈં ।
યે (જાહસપણ્ણા) જાતિસપન્ન—ઉત્તમમાતૃવગ કે યે, ઓર (કુલસપણ્ણા) કુલ-
સમ્પન્ન—ઉત્તમપિતૃવગ કે થે । (વલસપણ્ણા) રહનનનામકર્મસે પ્રાપ્ત વલ સે વિગિષ્ટ
થે । (રૂવસપણ્ણા) સુન્દર આકૃતિવાલે થે । (વિણયસપણ્ણા) જિસસે અષ્ટવિધ કર્મમલ

મથી તથા ખાર પ્રદારના તપથી આત્માને ભાવિત કરતા વિચરતા હતા (સ્વ ૨૪)

‘તેણ કાલેણ તેણ સમણ’ ઇત્યાદિ

(તેણ કાલેણ તેણ સમણ) તે ઠાલ તે સમયમા (સમણસ્સ મગવઓ
મહાવીરસ્સ અંતેવાસી વહવે થેરા મગવતો) શ્રમણ મગવાન્ મહાવીરના
અંતેવાસી—શિષ્ય અનેક સ્થવિર મગવતો હતા ધર્મથી ચલાયમાન વતા
સાધુઓને કરીથી ધર્મમા સ્થિર કરવાવાળાને સ્થવિર કહે છે જે સયમ-
શેલાવાળા હોય તેમને મગવત કહે છે તેઓ (જાહસપણ્ણા)
જાતિસપન્ન—ઉત્તમ માતૃવશના હતા, અને (કુલસપણ્ણા) કુલ સપન્ન—ઉત્તમ
પિતૃવશના હતા (વલસપણ્ણા) સહનનનામકર્મથી પ્રાપ્ત થયેલ બલવડે
વિગિષ્ટ હતા (રૂવસપણ્ણા) સુન્દર આકૃતિવાળા હતા (વિણયસપણ્ણા) જેનાથી

ચરિત્તસંપણ્ણા લજ્જાસપણ્ણા લાઘવસંપણ્ણા ઓયંસી તેયંસી

યસપણ્ણા' વિનયસમ્પન્ના - વિનીયતેડપનીયતે- સમ્પેગકારકમપ્પત્તિધ કર્મયેન સ વિનય - અમ્યુત્થાનાદિ-ગુરુસેવાલક્ષણ તેન યુક્તા, 'ગાણસપણ્ણા' જ્ઞાસપન્ના, જ્ઞાન-શ્રુતચારિત્ર-લક્ષણ તેન યુક્તા, 'દસણસપણ્ણા' દર્શનસમ્પન્ના-દર્શન-સમ્યક્ત્વ તેન યુક્તા 'ચરિત્ત-સપણ્ણા' ચરિત્રસમ્પન્ના ચરિત્ર-સમિતિગુપ્ત્યાદિક તેન યુક્તા, 'લજ્જાસપણ્ણા' લજ્જા-સમ્પન્ના લજ્જા-સયમવિરાધનાયા હૃદયસકોચરૂપા તયા યુક્તા, 'લાઘવસપણ્ણા' લાઘવસમ્પન્ના લાઘવ દ્રવ્યતો ડન્પોપધિતા, ભાવતો ગૌરવત્રયત્યાગ -તેન યુક્તા, 'ઓયસી' ઓજસ્વિન, ઓજો-માનસી શક્તિસ્તદ્વન્ત, 'તેયસી' તેજસ્વિન -તેજ અન્તર્વહિર્દેદીપ્યમાનત્ર તેજોલેશ્યાદિ વા તદ્વત, 'વચ્ચસી' વચસ્વિન, વચ આદેયવચન-સૌભાગ્યાદ્યુપેતમેપામસ્તાતિ તે વચસ્વિન,

અપનીત-નષ્ટ હોતા હૈ વહ વિનય હૈ, એસે વિનય સે યુક્ત થે । ગુરુઓં કે આને એવ જાને આદિ પર રહે હોના ઇત્યાદિક ક્રિયાઈં સર વિનય કે હી અન્તર્ગત હૈ । (ગાણ-સપણ્ણા) વિગિષ્ટજ્ઞાન સે સપન્ન થે । (દસણ-સપણ્ણા) વિશિષ્ટદર્શનસે-સમ્યક્ત્વ સે સપન્ન થે । (ચરિત્તસપણ્ણા) સમિતિ-ગુપ્તિ-આદિરૂપ ચારિત્ર સે સપન્ન થે । (લજ્જા સપણ્ણા) સયમવિરાધનામે જો સ્વાભાવિક હૃદયકા મકોચ ઉસે લજ્જા કહતે હૈં, ઉસસે વે યુક્ત થે । (લાઘવસપણ્ણા) અન્પ-ઉપધિરૂપ દ્રવ્યલાઘવ એવ ત્રીન ગૌરવકા પરિ-ત્યાગરૂપ ભાવલાઘવ સે યુક્ત થે । (ઓયસી) યે ઓજસ્વી થે, અર્થાત્ તપ ઔર સયમ કે પ્રમાવ સે યુક્ત થે । (તેયસી) યે તેજસ્વી થે, અર્થાત્ મીતર ઔર બાહર દેદીપ્યમાન થે, અથવા દ્રવ્યભાવરૂપ તેજોલેશ્યા આદિસે યુક્ત થે । (વચ્ચસી) યે આદેયવચન સે,

અષ્ટવિધ કર્મભલા અપનીત-નષ્ટ થાય છે તેને વિનય કહે છે એવા વિનયથી યુક્ત હતા શુરૂઓ આવે તેમ જ બધ ત્યારે ઉભા થવું વિગેરે ક્રિયાઓ બધી વિનયની જ અતર્ગત છે (ગાણસપણ્ણા) વિશિષ્ટજ્ઞાનવાળા હતા (દસણસપણ્ણા) વિશિષ્ટ દર્શનથી-સમ્યક્ત્વથી સપન્ન હતા (ચરિત્તસપણ્ણા) સમિતિગુપ્તિ-આદિરૂપ ચારિત્રથી સપન્ન હતા (લજ્જાસપણ્ણા) સયમવિરાધ નામા જે સ્વાભાવિક હૃદયનો સંકોચ થાય તેને લજ્જા કહે છે તેનાથી યુક્ત હતા (લાઘવસપણ્ણા) અન્પ-ઉપધિરૂપ દ્રવ્યલાઘવ તેમજ ત્રણ ગૌરવના પરિત્યાગરૂપ લાવલાઘવથી યુક્ત હતા (ઓયસી) તેઓ ઓજસ્વી હતા, અર્થાત્ તપ અને સયમના પ્રભાવવાળા હતા (તેયસી) તેઓ તેજસ્વી હતા અર્થાત્ અંદર અને બહાર દેદીપ્યમાન હતા, અથવા દ્રવ્યભાવરૂપ તેજોલેશ્યા આદિવાળા હતા (વચ્ચસી) તેઓ આદેયવચનવાળા, અથવા તપ સયમના

વચ્ચસી જિયકોહા જિયમાણા જિયમાયા જિયલોભા જિઙ્ઙદિયા
જિયણિદા જિયપરીસહા જીવિયાસ-મરણ-ભય-વિપ્પમુક્કા વચ-

અથવા-વર્ચ તેજ પ્રભાવ-તદન્તો વર્ચસ્વિન । ‘જસસી’ યગસ્ત્વિન તપ સયમસમારા-
ધનર્યાતિપ્રાપ્તા । ‘જિયકોહા’ જિતક્રોધા-જિત ક્રોધો યૈસ્તે જિત ક્રોધા, ક્રોધજય-ઉદયપ્રાપ્ત-
ક્રોધવિફળીકરણતો જાતન્ત્ય । ‘જિયમાણા’ જિતમાના, તત્રમાન-મન્યતેઽજેનેતિ માન-અભિ-
માન-જ્ઞાનાદિના અહમનુપમોઽસ્મીત્યભિમાનરૂપ-ગર્વ ઇતિ યાવત્ । ‘જિયમાયા’ જિતમાયા-
તત્ર માયા-પરવચ્ચનાભિપ્રાયેગ શ્રારાકારનપથ્યમનોગ્ધાચક્રૌટિચ્ચકરણરૂપા, સા જિતા
યૈસ્તે તથા, ઉદયપ્રાપ્તપરવચ્ચનકર્મવિફળીકારકા, ‘જિયલોભા’ જિતલોભા ‘જિઙ્ઙ-
દિયા’ જિતેન્દ્રિયા ‘જિયણિદા’ જિતનિદ્રા ‘જિયપરીસહા’ જિતપરીપહા ‘જીવિ-
યાસ-મરણ-ભય-વિપ્પમુક્કા’ જીવિતાઽઽશા-મરણ-ભય-વિપ્રમુક્તા-જીવિતસ્થ-પ્રાણ-

અથવા તપમયમકે પ્રતાપમે યુક્ત થે । (જસસી) ચે યગસ્વી ચે, અર્થાત્ તપ ઔર
સયમકી આરાધના સે પ્રસિદ્ધિ પાચે હુણ ચે । (જિયકોહા) ક્રોધકો જિન્હોને જીત
લિયા થા । (જિયમાણા) માનકો જિન્હોને દૂર કર દિયા યા, અર્થાત્ “ મૈ જ્ઞાનાદિક
ગુણે અનુપમ હૂં ” હસ પ્રકાર અભિમાનરૂપ ગર્વકો જિન્હોને પરાસ્ત કર દિયા થા ।
(જિયમાયા) દૂસરોકો વચન કરનેકે અભિપ્રાયસે વેપ વનાના, એવ મન-વચન ઔર
કાયકો કુદિલતામે પરિણત કરના હસકા નામ માયા હૈ, હસ માયાકા મી જિન્હોને
અપની શુભપરિગતિ દ્વારા નિવારણ કર નિયા થા । (જિયલોભા) હસી પ્રકાર લોભકો
મી જિન્હોને નષ્ટ કર દિયા થા । (જિઙ્ઙદિયા) હન્દ્રિયોકો જિન્હોને અચ્છી તરહ
અપને વશમે કર રચા યા । (જિયણિદા જિયપરીસહા) નિદ્રા ઔર પરીપહો કો
જિન્હોને જીત લિયા થા । (જિવિયાસ મરણ-ભય વિપ્પમુક્કા) જાનેકી આશા એવ મરણકે

પ્રતાપવાળા હતા (જસસી) તેઓ યશસ્વી હતા, અર્થાત્ તપ અને સયમની
આરાધનાથી પ્રસિદ્ધિ પામેલા હતા (જિયકોહા) ક્રોધ જેમણે છુટ્યો છે
(જિયમાણા) માન જેઓએ દૂર કરેલું છે, અર્થાત્ ‘ હું જ્ઞાનાદિક ગુણોથી
અનુપમ છું ’ એવા અભિમાનરૂપ ગર્વને જેઓએ પરાસ્ત કર્યો છે (જિયમાયા)
ખીભની વચના-છેતરપિડી ઠરવાના હેતુથી વેપ બનાવવા તેમ જ મન વચન-
વાચાથી કુદિલતા કરવી તેનું નામ માયા છે આ માયાનું પણ જેઓએ પોતાની
શુભપરિણતિથી નિવારણ કર્યું છે (જિયલોભા) તેવી જ રીતે લોભને પણ
જેઓએ નાશ કર્યો છે (જિઙ્ઙદિયા) જેઓએ સારીરીતે ઈન્દ્રિયોને પોતાને વશ
કરી લીધી હતી (જિયણિદા જિયપરીસહા) નિદ્રા અને પરીપહોને જેઓએ છુટી

પ્પહાણા ગુણપ્પહાણા કરણપ્પહાણા ચરણપ્પહાણા ણિગ્ગહપ્પહાણા નિચ્છયપ્પહાણા અજ્જવપ્પહાણા મદવપ્પહાણા લાઘવપ્પહાણા

ધારણસ્ય-આગા જીવિતાઽઽગા, મરણસ્ય મય=ચામ, एताभ्या मिप्रमुक्ता, 'વયપ્પહાણા' વ્રતપ્રધાના-વ્રત-સયમ પ્રધાનમ્-ઉત્તમ-ગામ્યાનિમિશ્રુકાડોક્ષયા નિર્મથવાદ યેષા તે વ્રતપ્રધાના, અથવા વ્રતેન-સયમેન પ્રધાના શ્રેષ્ઠા-નિર્મથયમણા इत्यर्थ । તે ચ ન કેવલ વ્યવહારત एव इत्यत आह-'ગુણપ્પહાણા' ગુણપ્રધાના-ગુણ કારુણ્યાદય, યથોક્ત- 'પરોપકારૈકરતિર્નિરીહતા, મિનીતતા સયમનુચિત્તા । શ્રુતે વિનોત્તેઽનુદિન ન મીનતા, ગુણા હમે સત્તવતા સ્વભાવજા । इति, एतैर्गुणै प्रधाना । 'કરણપ્પહાણા' કરણપ્રધાના-કરણ=ક્રિયા, તત્ત્વેહ પિણ્ડનિશુદ્ધચાદિરૂપ, તેન પ્રધાના, અથવા કરણ-પિણ્ડવિશુદ્ધચાદિરૂપ પ્રધાન યેષા તે કરણપ્રધાના, 'ચરણપ્પહાણા' ચરણપ્રધાના-ચરણ=મહાવ્રતાદિમૂલગુગરૂપ ત પ્રધાના, 'ણિગ્ગહપ્પહાણા' નિગ્રહપ્રધાના-इन्द्रियनोडिन्द्रियदमनप्रधाना, 'નિચ્છયપ્પહાણા' નિશ્ચયપ્રધાના-નિશ્ચય-તત્ત્વનિર્ણય, તત્ર પ્રધાના, અથવા અવશ્યકરણીયાસુ મયમક્રિયાસુ નિશ્ચિત્તચિત્તા, 'અજ્જવપ્પહાણા' આર્જવપ્રધાના-आर्जव-माया-राहित्य तत्प्रधाना, कर्पूरवन्तर्नहिर्निर्मला, 'મદવપ્પહાણા' માર્દવપ્રધાના-मार्दव-मानो

મયસે જો સર્વથા વિપ્રમુક્ત થે । (વયપ્પહાણા) વ્રતપાલન કરનેકે કારણ પ્રધાન થે, (ગુણપ્પહાણા) ક્ષાન્ત્યાદિ ગુણોસે પ્રધાન થે, (કરણપ્પહાણા) પિણ્ડવિશુદ્ધચાદિ રૂપ મુનિયોંકી ક્રિયામે પ્રધાન થે, (ચરણપ્પહાણા) મહાવ્રત આદિ મૂલ ગુણોસે પ્રધાન થે, (ણિગ્ગહપ્પહાણા) ઇન્દ્રિય, નોદ્દ્રિય (મનકે) દમન કરનમે પ્રધાન થે, (નિચ્છયપ્પહાણા) તત્ત્વનિર્ણય તથા અવશ્યકરણીય સયમ ક્રિયામ પ્રધાન થે । (અજ્જવપ્પહાણા) સરલતામે પ્રધાન થે, અર્થાત્ કપૂર કે તુલ્ય અન્તર નાહર નિર્મલ થે । (મદવપ્પહાણા) માનકે ઉદયકા નિરોધ કરનેવાલે

લીધા હતા, (જીવિયાસ મરણ મય-વિપ્રમુક્ત) જીવવાની આશા તેમજ મરણના ભયથી જેઓ સર્વથા મુક્ત હતા (વયપ્પહાણા) વ્રતપાલન કરવાના કારણે પ્રધાન હતા, (ગુણપ્પહાણા) ક્ષાન્તિ આદિ શુભોચી પ્રધાન (ગુણ) હતા, (કરણપ્પહાણા) પિણ્ડવિશુદ્ધિ-આદિરૂપ મુનિઓની ક્રિયામા પ્રધાન હતા, (ચરણપ્પહાણા) મહાવ્રત આદિ મૂલશુભોચી પ્રધાન હતા, (ણિગ્ગહપ્પહાણા) ઇન્દ્રિય નોદ્દ્રિયતુ દમન કરવામા પ્રધાન હતા, (નિચ્છયપ્પહાણા) તત્ત્વ નિર્ણય તથા અવશ્ય કરવાની તથામક્રિયામા પ્રધાન હતા (અજ્જવપ્પહાણા) સરલતામા પ્રધાન હતા, અર્થાત્ કપૂરની પેઠે અતર બહારથી નિર્મળ હતા, (મદવપ્પહાણા) માનના ઉદયનો નિરોધ કરવાવાળા અર્થાત્ બાત્યાદિ આઠ પ્રકાર

खतिप्पहाणा मुक्तिप्पहाणा विज्जापहाणा मंतप्पहाणा वेयप्पहाणा वभप्पहाणा नयप्पहाणा नियमप्पहाणा सच्चप्पहाणा सोयप्पहाणा

दयनिरोध, तत्प्रधाना — जायाद्यधिमदवर्जिता, 'लाघवप्पहाणा' लाघवप्रधाना, लाघव-
द्रव्यतोऽन्योपधिच भासतो गौरवत्रयव्याग, तत्प्रधाना । 'खतिप्पहाणा' क्षान्तिप्रधाना -
क्षान्ति-क्रोशोन्यनिरोध-तत्प्रधाना । 'मुक्तिप्पहाणा' मुक्तिप्रधाना — मुक्तिर्लोभोदयनिरोध,
तत्प्रधाना, निर्लोभा इत्यर्थः । 'विज्जापहाणा' विद्याप्रधाना — वेदेन विद्या-ससाधना
रोहिणीप्रश्नमिप्रवृत्तिर्देव्यधिष्ठिता सा प्रधाना येषां ते विद्याप्रधाना । 'मंतप्पहाणा'
मन्त्रप्रधाना, 'वेयप्पहाणा' वेदप्रधाना — वेदते ज्ञायत जीगाजीगात्स्वित्पमेभिरिति वेदा-
आचाराद्वाद्य आगमा, तत्प्रधाना, 'वभप्पहाणा' ब्रह्मप्रधाना, ब्रह्म-ब्रह्मचर्य-कुग-
लानुष्ठान तत्प्रधाना । 'नयप्पहाणा' नयप्रधाना — नयति बोधयति अनकथमात्मकवस्तुन
एकाग्रम् इति नया-नैगमादय सात, तत्प्रधाना, 'नियमप्पहाणा' नियमप्रधाना, नियमो
द्रव्य-क्षेत्रकालभावतो त्रिनिधामिग्रहग्रहणम् तत्प्रधाना, 'सच्चप्पहाणा' सत्यप्रधाना — जावा-

अर्थात् जायादि आठ प्रकारके मदसे रहित थे । (लाघवप्पहाणा) द्रव्यसे अन्य-
उपधियुक्त होने कारण तथा भावसे गौरवत्रयरहित होनेके कारण प्रधान थे । (खति-
प्पहाणा) क्रोशके उदयका निरोध करनेम प्रधान थे । (मुक्तिप्पहाणा) लोभ के उदयका
निरोध करने म प्रधान थे । (विज्जापहाणा) रोहिणी प्रज्ञप्ति आदि
विद्याओसे प्रधान थे । (मंतप्पहाणा) मन्त्रोसे प्रधान थे । (वेयप्पहाणा)
आचाराद्वा आदि शास्त्रों से प्रधान थे । (वभप्पहाणा) ब्रह्मचर्यसे प्रधान थे । (नयप्पहाणा)
नैगमादि सात-नयोंके स्वरूप निरूपण करनेम प्रधान थे । (नियमप्पहाणा) द्रव्य क्षेत्र
काल भावसे त्रिनिध प्रकार के अभिग्रह करनेम प्रधान थे । (सच्चप्पहाणा) जीवा-

रना मध्य रक्षित होता, (लाघवप्पहाणा) द्रव्यही अल्प-उपधिवाणा होवाना
कारण तथा लाघवही तब गौरवही रक्षित होवाना कारण प्रधान होता (खति
प्पहाणा) क्षान्ति उदयनो निरोध करवाना प्रधान होता, (मुक्तिप्पहाणा) लोभना
उदयनो निरोध करवाना प्रधान होता, (विज्जापहाणा) रोहिणी प्रज्ञप्ति आदि
विद्याओंना प्रधान होता (मंतप्पहाणा) मन्त्रोही प्रधान होता (वेयप्पहाणा)
अचाराग आदि शास्त्रोही प्रधान होता (वभप्पहाणा) ब्रह्मचर्यही प्रधान
होता, (नयप्पहाणा) नैगम आदि सात नयोंना स्वयं निरूपण करवाना
प्रधान होता (नियमप्पहाणा) द्रव्य-क्षेत्र-काल-भावही विविध प्रकारना अलि
अड करवाना प्रधान होता, (सच्चप्पहाणा) एव अल्प आदि पदार्थोंना

ચારુવળ્લા લજ્જા-તવસ્સી-જિહ્વિયા સોહી અણિયાણા અપ્પેસુયા

જાગદિપદાર્થાના યથાવસ્થિતસ્વરૂપકથા સત્ય તપ્રધાના, 'સોયપ્પહાણા' ઔચપ્રધાના શૌચમ્-અન્ત કરણગુદ્ધિરૂપમ્, તપ્રધાના । યપ્યત્ર ચરણકરણપ્રહરોડ્ધ્યાર્જનાત્કિ ગૃહીત ભવતિ, તથાપિ આર્જનાદીના પૃથક્કથન પ્રધાનતાભ્યાપનાર્થમ્-દ્રવ્યવગન્તન્યમ્ । 'ચારુવળ્લા' ચારુવળ્લા-વર્ણ-કાન્તિ, કીર્તિ, મતિધ્વ;-ચારુવળ્લો યેષા તે, ગૌરવર્ણયુક્તા, અથવા ઉત્તમકીર્તિમન્ત, પ્રશસ્તમતિયુક્તા વા, 'લજ્જા-તવ-સ્સી જિહ્વિયા' લજ્જાતપ-શ્રી-જિતેન્દ્રિયા-લજ્જયા=મયમવિરાધનાયા હૃદયસકોચરૂપયા તપ શ્રિયા=તપસ્તેત્રમા જિતાનિન્દ્રિયાણિ યૈસ્તે તથા, યપિ જિતેન્દ્રિયા इति પ્રાગુક્ત, તથાપ્યત્ર લજ્જાતપ શ્રીવિગેષિતવાન પુનરુક્તિદોષ । 'સોહી' શોધય-ગોધિયોગાત્ શોધિરૂપા-શુદ્ધા-અકલુપહૃદયા इत्यર્થ,

જીવાદિ પદાર્થોકે યથાવસ્થિત સ્વરૂપકથનકો સત્ય કહતે હૈં, ઉસસે વે પ્રધાન થે । (સોયપ્પહાણા) અન્ત કરણકી શુદ્ધિકો શૌચ કહતે હૈ, ઉસમેં વે પ્રધાન થે । (ચારુવળ્લા) વર્ણશબ્દકા પ્રયોગ કાન્તિ, કીર્તિ એવ મતિમે હોતા હૈ । હસ અપેક્ષાસે યે સર્વ ગૌરવર્ણ વિશિષ્ટ થે, અથવા ઉત્તમકીર્તિમપન્ન થે, યા ઉત્તમબુદ્ધિ-આત્મકન્યાગમ આગેર અધિકાધિકરૂપસે પ્રેરણા કરનેવાલી બુદ્ધિસે યુક્ત થે । (લજ્જા-તવ-સ્સી-જિહ્વિયા) લજ્જા-સયમવિરાધનાર્થ સકોચ, એવ તપ શ્રી કે પ્રભાવસે હન્હોને હિન્દ્રિયોકો જીત લિયા થા । યપિ "જિહ્વિયા" હસ પદ-દ્વારા ઉનમે જિતેન્દ્રિયતા પ્રકટ કર ડી ગઈ હૈ, ફિર મી યહા પર જો પુન જિતેન્દ્રિયતા વર્ણિત હુઈ હૈ, વહ લજ્જા એવ તપકો પ્રમાણ સે ઉનમેં જિતેન્દ્રિયતા થી યહ વિશેષરૂપસે કથિત હુઆ હૈ, અન હસ કથનમ પુન

યથાવસ્થિત સ્વરૂપનુ કથન સત્ય કહેવાય, તેમા તેઓ પ્રધાન હતા (સોય પ્પહાણા) અતઃ કરણની શુદ્ધિને શૌચ કહે છે, તેમા તેઓ પ્રધાન હતા (ચારુવળ્લા) વર્ણ શબ્દનો પ્રયોગ કાન્તિ, કીર્તિ તેમજ મતિમા થાય છે આ અપેક્ષાએ તેઓ બધા ગૌરવર્ણવિશિષ્ટ હતા, અથવા ઉત્તમ કીર્તિ સંપન્ન હતા, અથવા ઉત્તમબુદ્ધિ-આત્મકન્યાગમ આગળ આગળ વધારેમા વધારે રૂપથી પ્રેરણા કરવાવાળી શુદ્ધિવાળા હતા (લજ્જા-તવસ્સી-જિહ્વિયા) લજ્જા=સયમવિરાધનામા સકોચ તેમજ તપશ્રીના પ્રભાવથી તેઓએ ઇન્દ્રિયાને જીતી લીધી હતી એ કે 'જિહ્વિયા' એ પદથી તેમનામા જિતેન્દ્રિયપણ પ્રકટ કરી દીધેલું છે, છતાં પણ અહીં જે કરીને જિતેન્દ્રિયતાનું વર્ણન કરવામા આવ્યું છે તે લજ્જા તેમજ તપના પ્રભાવથી તેમનામા જિતેન્દ્રિયપણ હતું તેનું વિશેષરૂપથી કથન કર્યું છે માટે આ કથનમા પુન

अवहिल्लेसा अप्पडिलेस्सा सुसामण्णरया दंता इणमेव णिग्गंथं
पावयण पुरओकाउ विहरंति ॥ सू० २५ ॥

यद्वा-सुहृद्-प्रागिमात्रस्य मित्ररूपा, 'अणियाणा' अनिदाना-निदायते=छिद्यते मोक्ष-
फलमनेन इति निदान-स्वगादिरुद्धिप्रार्थनम्, न विद्यते निदानं येषां ते अनिदाना, 'अप्पो-
मुया' अप्पोमुक्या-अप्पम्-अपातम् औमुक्यम्-उत्सुकता येषां ते-अप्पोमुक्या-
विषयौत्सुक्यरहिता, 'अवहिल्लेसा' अवहिल्ले-या-सयमादवहिर्गता लेश्या मनोवृत्तयो येषां
ते इत्यर्थः । 'अप्पडिलेस्सा' अप्रतिलेश्या-अविद्यमाना प्रतिलेश्या-सदृशमनोवृत्तयो
येषां ते-अप्रतिलेश्या प्रवर्द्धमानपरिणामसम्पन्ना, 'सुसामण्णरया' सुश्रामण्यरता-श्रम-
णस्य भावश्रामण्य, शोभनश्रामण्य सुश्रामण्य-सम्पूर्णं सकलसावधानिवृत्तिरूपं सयमं तस्मिन्
रता=सलग्ना, 'दंता' दान्ता-इन्द्रिय-नोइन्द्रियदमनपरायणा इति भावः । 'इणमेव'
इदमेव 'णिग्गंथं' नैर्घ्रय्य-निर्घ्रयानां भावो नैर्घ्रय्य-श्रमणधर्ममयम् 'पावयणं' प्रव-
चन-प्र=प्रकृत्यतया उच्यते जीवादित्वरूपं यस्मिन् तत्प्रवचनं जैनागमं तत् 'पुरओकाउ'
पुरस्कृत्य=प्रमाणीकृत्य 'विहरंति' निहरन्ति ॥ सू० २५ ॥

रुक्तिदोषः नहीं आता है । (सोही) ये शोधि-अकलुषहृदयवाले थे, अथवा प्राणि-
मात्रके मित्रस्वरूप थे । (अणियाणा) मोक्षरूप फल जिसके द्वारा काट दिया जाता
है वह निदान है, इस निदानसे ये सर्वथा रहित थे । (अप्पोमुया) इनमें विषय-
सम्बन्धी कोई उत्सुकता नहीं थी । (अवहिल्लेसा) इनका मानसिक व्यापार सयमकी
आराधनासे बाहिरका ओर थोड़ा भी नहीं जाता था । (अप्पडिलेस्सा) मनके साधा-
रण प्रवृत्तिको प्रतिवेश्या कहते हैं, परन्तु वे अप्रतिवेश्या से-प्रवर्द्धमान मनके शुभ
परिणामसे युक्त थे । (सुसामण्णरया) वे सुश्रामण्य में रत थे, अर्थात् सकल सावधानी

इति दोष आवतो नथी (सोही) तेजो शोधि-अकलुषितहृदयवाणा इति
अथवा प्राणिमात्रना मित्रस्वरूप इति (अणियाणा) मोक्षरूप फल जेनाथी
कपाथं अयं छे तेने निदानं कहे छे, तेवा निदानथी तेजो सर्वथा रहित इति
(अप्पोमुया) तेमनाभा विषयमन्धी कपाथं उत्सुकता नहोती, (अवहिल्लेसा)
तेमना मानसिक व्यापार सयमनी आराधनाथी बहोरनी तरङ्ग जरापणु जेतो
नहोते । (अप्पडिलेस्सा) मननी साधारण प्रवृत्तिने प्रतिवेश्या कहे छे, परन्तु
तेजो अप्रतिवेश्याथी=प्रवर्द्धमान मनना शुभ परिणामाथी युक्त इति (सुसा-
मण्णरया) तेजो सुश्रामण्यभा रत (लागी रहोता) इति, अर्थात् सधना सावधानी
निवृत्तिरूप सयमभा तेजो सदा सलग्न रहोता इति, (दंता) दान्त इति-

मूलम्—तेसिणं भगवताणं आयावाया वि विदिता भवति,
परवाया वि विदिता भवन्ति, आयावाय जमडत्ता नलवणमिव-

टीका—‘तेसि ण भगवताण’ इत्यादि । तेषा गल श्रीमहावीरगियाणा भगवता=सयमनिभूषितानाम् ‘आयावाया वि’ आयावाय अपि—स्वसिद्धान्तवादा अपि-आर्हतवादा अपि यर्थ, विदिता—विनाता भवन्ति, ‘परवाया वि विदिता भवति’ परवादा अपि विदिता भवन्ति—परेषा—शास्त्रादीना गदा—मतानि विदिता भवन्ति, स्वपर-निवृत्तिरूप सयममे ये सदा सलग्न रहते थे । (दत्ता) गत थे, अथान् इन्द्रिय और नोइन्द्रिय-मन के दमन करनेवाले थे । (इणमेव गिग्गय पावयण पुरओ काउ विहरति) ये मुनिजन इसी निर्ग्रन्थ प्रवचनको आगे रगकर विचरते थे, अर्थात् इनकी सब प्रवृत्ति आगमानुकूल ही होता थी ॥ सू० २५ ॥

‘तेसि ण भगवताण’ इत्यादि—

(तेसि ण भगवताण) भगवान् महावीर के सयम से निभूषित उन शिष्यों के (आयावाया वि) आत्मवाद—स्वसिद्धान्तप्रतिपादित—आर्हतवाद भी (विदिता भवति) विदित था, अर्थात् भगवान् महावीर के ये गिग्य स्वसिद्धान्त—प्रतिपादित तत्त्वों के पूर्ण ज्ञाता थे । (परवाया वि विदिता भवति) तथा शास्त्रादिकों का क्या सिद्धान्त है, यह भी इहे विदित था । मतलब कहने का यह है कि ये मुनिजन स्वपरसिद्धान्त के पूर्णविक्ता थे । ऐसा कोई भी सिद्धान्त नहीं था जो इनकी

अर्थात् ध्रिय अने नोध्रियनु दमन करवावाला होता, (इणमेव गिग्गय पावयण पुरओ काउ विहरति) ते मुनिजनो आ निर्ग्रन्थ प्रवचनने आगण शिषीने विचरता होता, अर्थात् तेमनी सर्वे प्रवृत्ति आगमने अनुकूल न थती होती (सू २५)

‘तेसि ण भगवताण’ इत्यादि

(तेसि ण भगवताण) सयमभी विभूषित भगवान् महावीरना ते शिष्यो (आयावाया वि) आत्मवाद—स्वसिद्धान्त—प्रतिपादित तत्त्व—आर्हतवाद पणु (विदिता भवति) ज्ञाता होता, अर्थात् भगवान् महावीरना ते शिष्यो स्वसिद्धान्तप्रतिपादित तत्त्वोना स पूरुं साता होता (परवाया वि विदिता भवति) तथा शास्त्र आदिओना शु सिद्धान्त छे ते पणु तेओ ज्ञाता होता कडेवानो मतवण ओ छे के ते मुनिजनो स्वपर-सिद्धान्तना पूरुं साता होता ओवो केध पणु सिद्धान्त नहोतो के ने तेमनी नजर बहार होय हुणु तेओ केवा

મત્તમાતંગા અચ્છિદ્ધપસિણવાગરણા રયણકરડગસમાણા કુત્તિયા-

સિદ્ધાતપ્રવીણતયા ન કિંચિદનિન્તિ તેષા ભવતાતિ માત્ર । પુનસ્તે ક્રીડશા ? ઇત્યનકૈ-
વિંશેષણૈ કથયતિ-‘આયાવાય જમડ્તા’ આમગાદાન્ પ્રમયિત્વા-સ્વસિદ્ધાન્તાન્ પુન
પુનરભ્યસ્ય-અતિપરિચિતાન્ વિધાય, ‘નલવણમિત્ર મત્તમાતંગા’ નલવનમિત્ર મત્ત-
માતંગા-ક્રીડાર્થે પુન પુન પ્રવેશેન કમલવન યથા મદોન્મત્તા ગજેન્દ્રા અતિપરિચિત કુર્ક-
ન્તિ તથૈવ તે પુન પુનરભ્યાસેન નિજસિદ્ધાન્ત પરિચિત કૃત્વતોડનસ્તે તત્તુલ્યા ઇત્યર્થ ।

‘અચ્છિદ્ધ-પસિણ-વાગરણા’ અચ્છિદ્ધ-પ્રશ્ન-વ્યાકરણા-અચ્છિદ્ધા-નિરન્તરા-ધારા-
વાહિકરૂપા પ્રશ્ના, નિરન્તરાણ્યુત્તરાણિ યેષુ તાદૃશાનિ વ્યાકરણાનિ-વિસ્તારયુક્તવ્યાખ્યા-
નાનિ યેષા તે-અચ્છિદ્ધપ્રશ્નવ્યાકરણા-પુન પુન પ્રશ્નોત્તરસમુચિતવ્યાખ્યાનિનિપુણા,
અતઃ એવ-‘રયણ-કરડગ-સમાણા’ રત્ન-કરડક-સમાના-રત્નાના-મગિમાગિક્યા-
વીના કરડકનો મજ્જૂષા તસ્ય સમાનાસ્તત્તુલ્યા, કરડકનો યથા બહુધિરત્નપૂર્ણો ભવતિ

દ્રષ્ટિ સે બાહર હો । ઓર મી યે કૈસે થે ? સો ઇસ બાત કો આગે કે વિશેષણો
દ્વારા સૂત્રકાર કહતે હૈ- (આયાવાય જમડ્તા નલવણમિત્ર મત્તમાતંગા) જિસ
પ્રકાર મદોન્મત્ત ગજરાજ સરોવર આદિ મેં ક્રીડા કરને કે લિયે પુન પુન પ્રવેશ કર
કમલવન સે પૂર્ણ પરિચિત હો જાતે હૈ ઊસી પ્રકાર યે મી જ્ઞાનરૂપી સરોવર મેં ક્રીડા
કરને કે લિયે પુન ૨ પ્રવેશ કર સ્વપર-સિદ્ધાતરૂપી કમલવન સે પૂર્ણ પરિચિત થે ।

(અચ્છિદ્ધ-પસિણ-વાગરણા) જબ યે પ્રવચન કરતે થે તબ ઊસમેં શ્રોતાજન ધારા-
વાહિકરૂપ સે પ્રશ્ન ક્રિયા કરતે થે, ઊન્કા ઉત્તર મી યે ઊસા ઢગ સે દતે થે ।

(રયણ-કરડક-સમાણા) ઇસલિયે યે પેસે જ્ઞાત હોતે થે કિ માનો રત્નકરડક
હૈ, જૈસે રત્નોં કા કરડક અનેક પ્રકાર કે ઉત્તમોત્તમ અમૂલ્ય રત્નોં સે ભરપૂર હોતા

હતા તે વાત આગળના વિશેષણોદ્વારા સૂત્રકાર કહે છે- (આયાવાય જમડ્તા
નલવણમિત્ર મત્તમાતંગા) જેવી રીતે મદોન્મત્ત ગજરાજ સરોવર આદિમા
ક્રીડા કરવા માટે વારવાર પ્રવેશ કરીને કમલોના વનથી પૂર્ણ પરિચિત થઈ
જાય છે, તેવીજ રીતે તેઓ પણ જ્ઞાનરૂપી સરોવરમા ક્રીડા કરવાના કારણે
વારવાર પ્રવેશ કરીને સ્વપર-સિદ્ધાતરૂપી કમલવનથી પૂર્ણ પરિચિત હતા
(અચ્છિદ્ધ-પસિણ-વાગરણા) બ્યારે તેઓ પ્રવચન કરતા હતા ત્યારે તેમા શ્રોતા
જનો એકધારી રીતે પ્રશ્ન કર્યા કરતા હતા અને તેના ઉત્તર પણ તેઓ તેવીજ રીતે
આપતા હતા (રયણ કરડક-સમાણા) એથી તેઓ એવા લાગતા હતા કે બાણે
રત્નોનો ઢરડિઓ હોય જેમ રત્નોનો ઢરડિઓ અનેક પ્રકારના ઉચ્ચામાં ઉચ્ચા

वणभूया परवाइपमइणा आचारधरा चौदसपुव्वी दुवालसंगिणो

तथैव तेऽपि मुनिवरा सम्यग्ज्ञानादिगतापूणा मति । पुनस्ते कीदृशा 'इयाह-कुत्तियावणभूया' कुत्रिकाऽऽपणभूता = कूना = स्वर्गमर्त्यपातालभूमीनां त्रिक, कुत्रिक, तात्पर्यात् तदव्यपदेश इति कृत्वा तत्र स्थित वस्तुष्वपि कुत्रिकमुच्यते, कुत्रिकस्य आपण कुत्रिकापण । देवाधिष्ठितत्वेन स्वर्गमर्त्यपाताललोकत्रयसमविवस्तुसम्पादकहृद् इत्यर्थ, तद्भूता-समीहितार्थ-सम्पादनलक्ष्ययुक्तत्वेन तत्तुल्या इति भावः । 'परवाइपमइणा' परवादिप्रमर्दना-परवादिना-शाक्यादीनां मतनिराकरणेन विजेतार इत्यर्थ । 'आचारधरा' आचारधरा-आचाराङ्गसूत्र-स्य धारका यावद्विपाकसूत्रधरा, 'चौदसपुव्वी' चतुर्दशपूर्विण-चतुर्दशपूर्वाणि विभन्ते षेवां ते चतुर्दशपूर्विण षड्गुणहानिवृद्धिरूपस्थानम्स्थिता परस्पर भवन्ति न्यूनाधिक्येन, तथाहि-य कश्चित् सकलामिलाप्यवस्तुवेदितया चतुर्दशपूर्वां स उत्कृष्ट, ततोऽये स्यार्थतदुभयरूपतार तस्याच्चतुर्दशपूर्वधरा । 'दुवालसंगिणो' द्वादशाङ्गिन-द्वादशानि-अङ्गानि आचाराङ्गादीनि सन्ति

है उसी प्रकार ये साधुजन भी सम्यग्दर्शन एवं सम्यग्ज्ञान आदि विविध गुणरूप रत्नों से भरपूर थे । (कुत्तियावणभूया) ये कुत्रिकापण तुल्य थे । जिस आपण (दूकान) में स्वर्ग मर्त्य, पाताल-तीनों लोक की वस्तुएँ रहती हैं, उसको 'कुत्रिका-पण' कहते हैं । उस कुत्रिकापण से सभी अभिलषित वस्तुएँ मिलती हैं । उसी प्रकार ये अभिलषित तीनों लोक के पदार्थों के सम्पादन करने की लक्ष्मियों से युक्त थे । अत एव कुत्रिकापण-तुल्य थे । (परवाइपमइणा) परवादियों के मत को निराकरण करने से ये उनके विजेता थे । (आचारधरा) आचारांग सूत्र से लेकर विपाकसूत्रतक के आगमों के ये धारक थे । (चौदसपुव्वी) चौदहपूर्वों के ये पाठी थे । इस प्रकार ये सब के सब (दुवालसंगिणो) द्वादशांग के वेत्ता थे । (समत्त-

दि भती रत्नोत्थी लरपूर होय छे तेम ओ साधुजनो पणु सम्यग्दर्शन तेमओ सम्यग्ज्ञान आदि विविध शुशुद्ध रत्नोत्थी लरपूर-होता, (कुत्तियावणभूया) - तेओ कुत्रिकापणु जेवा होता जे आपणु (दूकान) भा स्वर्ग मर्त्य अने पाताल त्रये होकेनी वस्तुओ रहेती होय तेने 'कुत्रिकापणु' रहे छे ते कुत्रिकापणु भा अधी धर्मिष्ठ वस्तुओ भजे छे, तेवी रीते तेओ पणु त्रये होकेना धर्मिष्ठ, पदार्थों भेजवानी लब्धिओवाजा होता ओथी तेओ (कुत्रिकापणु जेवा होता (आचारधरा) आचारांगसूत्रथी लब्धने विपाकसूत्र सुधीना आगमोना तेओ धारक होता (चौदसपुव्वी) चौदह पूर्वोना तेओ लक्षणारा होता ओ प्रदारे ओ तमाये तमाभ (दुवालसंगिणो) द्वादशांगना ज्ञाता होता (समत्तगणिपिडाधरा) समस्त

समस्तगणिपिडगधरा सव्वक्खरसण्णिवाइणो सव्वभासाणुगामिणो
अजिणा जिणसंकासा जिणा इव अवितहं वागरमाणा संजमेणं
तवसा अप्पाणं भावेमाणा विहरंति ॥ सू० २६ ॥

येषां ते द्वादशाङ्गिन-द्वादशाङ्गमजातार, द्वादशाङ्गजातृत्वेऽपि समस्तश्रुतधरत्वं न सिध्यती-
त्यत आह-‘समस्तगणिपिडगधरा’ममस्तगणिपिटकधरा गणो-गच्छ, गुणगणो वाऽस्याऽस्ताति
गणी-आचार्य तस्य पिटक इव पिटक सर्वस्वमित्यर्थ, समस्तस्य गणिपिटकस्य धराः=धारका
अतएव-‘सव्वक्खर-सण्णिवाइणो’ सर्वाक्षरसन्निपातिन, यद्यपि न क्षरति-स्वभावान् कदाचित्प्र-
च्यवते इत्यक्षर पर तत्त्व केवलज्ञानादिरूपम्, तथाप्यत्र अक्षर शब्दो स्वरव्यञ्जनभेदेन भिन्ने वर्णस-
मुदाये, ततश्च-अक्षराणां सन्निपाता मयोगा स्ववर्गपरवर्ग ममीलनानि-अक्षरसन्निपाता, सर्वे च-
तेऽक्षरसन्निपाता, ते सन्ति येषां ते सर्वाक्षरसन्निपातिन सर्वाक्षरज्ञानयन्त इति भावः । ‘सव्वभासा-
णुगामिणो’ सर्वभाषानुगामिन-सर्वाश्च ता भाषाः-भाषागानि, यद्वा भाष्यन्ते इति भाषा =
व्यक्तवचनानि, आसा भाषाणां सङ्कृतप्राकृताऽऽदय आर्याऽनार्यादयो बहवो भेदा
भवन्ति, ता सर्वभाषा अनुगच्छति एव शीला सर्वभाषानुगामिन, ‘अजिणा’ अजिना-
असर्वनत्वादिति भावः । जयन्ति कर्मरिपून् इति जिना=सर्वज्ञा, ये जिना न भवन्ति ते
अजिना-असर्वज्ञा, तथापि-‘जिनसंकासा, जिनमङ्काशा-जिनसङ्काशा पृष्टनिर्वचनकारि-

गणिपिटग-धरा) समस्तगणिपिटक के धारक ये । (सव्वक्खरसण्णिवाइणो) यद्यपि
केवलज्ञानादिरूप तत्त्व-अक्षर शब्द से गृहीत होना चाहिये था, परन्तु ऐसा अक्षर
यहां गृहीत नहीं हुआ है, किन्तु स्वर एव व्यञ्जन के भेद से भिन्न वर्णसमुदाय का
ही यहां अक्षर शब्द से ग्रहण किया गया है । सन्निपात शब्द का अर्थ सयोग है ।
ये मुनिजन, सर्व प्रकार के अक्षरों के सयोग से क्या अर्थ होता है, उसके ज्ञाता ये ।
(सव्व-भासा-णुगामिणो) आर्य एव अनार्य सब देश की भाषा के ये सब ज्ञान-
कार ये । (अजिणा) ये सर्वज्ञ तो नहीं थे पर (जिणसंकासा) सर्वज्ञ के जैसे थे ।

गणिपिटकना तेजो धारक होता (सव्वक्खरसण्णिवाइणो) जो के केवलज्ञान
आदि रूप तत्त्व-अक्षर शब्द ही लेवे जो धरता होता, परन्तु जो वे अक्षर अक्षरी
लेवाये नहीं, यथैव स्वर तेमञ् व्यञ्जनना लेद्धथी बुद्धा वर्णसमुदायञ् अक्षरी
अक्षर शब्द ही लेवाभा आव्यो छे सन्निपात शब्दना अर्थ सयोग छे जो
मुनिजनो सर्व प्रकारना अक्षराना सयोगथी शु अर्थ थाय छे तेना ज्ञाता
होता (सव्वभासा-णुगामिणो) आर्य तेमञ् अनार्य यथा देशनी भाषाना तेजो
यथा ज्ञातार होता (अजिणा) तेजो सबज्ञ तो न होता, यथैव (जिणसंकासा)

મૂલમ્-તેણ કાલેણં તેણં સમણં સમણસ્સ ભગવઓ
મહાવીરસ્સ અંતેવાસી વહવે અણગારા ભગવંતો, ઇરિયાસમિયા

ત્વાદ અત્રિપ્રાદિવચનત્વાધેતિ ભાવ । જિના ઇવ અવિતહ વાગરમાણા' જિના ઇવ અવિતથ
વ્યાકુર્ગા - જિનવદ્ યાથાતપ્યે - યદ્વસ્તુ યાદૃગેત તથા કથયત 'સજમેણ' સયમેન
સાવધયોગવિરમણલક્ષણેન 'તવસા' તપસા 'અપ્પાણ ભાવેમાણા વિહરતિ' આત્માન
ભાવયતો વિહરતિ ॥ સૂ. ૨૬ ॥

ટીકા-‘તેણ કાલેણં’ इत्यादि । तस्मिन् काले तस्मिन् समये श्रमणस्य
भगवतो महावीरस्य अन्तेवासिनो ब्रह्मोऽनगारा, ‘भगवतो’ भगवत - परमशोभावन्त,
‘इरियासमिया’ ईयासमिता ईरण-गमनमीर्या, तस्या समिता = पथ्यरूपवृत्ता, गमने

(જિના ઇવ અવિતહ વાગરમાણા) જિન-સર્વજ્ઞ-પ્રભુ જિસ પ્રકાર યથાર્થ કી પ્રહ
પગા કરતે હૈ उसी प्रकार ये भी अवितथ-जो वस्तु जैसी थी उसी तरह से, उसकी
व्याख्या करने वाले थे । (सजमेण तवसा अप्पाण भावेमाणा विहरति) ये सब के
- सब साधुजन सावधयोगविरमणलक्षणरूप १७ प्रकार के समय से एव अनगनादि
१२ प्रकार के तप से आत्मा को भावित करते हुए प्रभु के साथ चिचरते थे ॥सू० २६॥

‘તેણ કાલેણ તેણ સમણ’ इत्यादि—

(તેણ કાલેણ તેણ સમણ) उस काल और उस समय में (समण
स्स भगवओ महावीरस्स) श्रमण भगवान् महावीर के (अन्तेवासी) पास में
रहनेवाले (ब्रह्मे अणगारा भगवतो) सभी अनगार भगवान (इरियासमिया)
। ईर्यासमिति से युक्त थे, अर्थात् अन्य जावों की किसी भी प्रकार से विराधना न

सर्वज्ञ जेवा हुता (जिना इव अवितह वागरमाणा) जिन-सर्वज्ञ-प्रभु जे प्रकारे
- यथार्थनी प्रपञ्चा करे छे तेज प्रकारे तेजो पञ्च अवितथ-जे वस्तु जेवी
हुती तेवीज रीतथी तेनी व्याख्या करना हुता (सजमेण तवसा अप्पाण भावे
- माणा विहरति) तेजो तमाभ साधुजनो सावधयोग विरमण लक्षण १७
प्रकारना समयथी तेभ ज अनशन आदि १२ प्रकारना तपथी आत्माने भावित
करता करता प्रभुनी साथे चिचरता हुता (सू० २६)

“તેણ કાલેણ તેણ સમણ” इत्यादि

(તેણ કાલેણ તેણ સમણ) તે કાળ અને તે સમયમા (સમણસ્સ
ભગવઓ મહાવીરસ્સ) શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરના (અન્તેવાસી) પાસે રહેવાવાળા
(બ્રહ્મે અણગારા ભગવતો) ધણા અનગાર ભગવાન (ઈરિયાસમિયા) ધર્મસંભિતિ

ભાસાસમિયા એસણાસમિયા આયાળ-મંડ-મત્ત-નિસ્સેવણા-સમિ-

દત્તાવધાના ઇયર્થ, યથાઽન્યજીવસ્ય કથમપિ વિરાધના ન ભવન્ તથોપયોગપૂર્વકગમન-
જીત્વ ઇતિ ભાવ । ‘ભાસાસમિયા’ ભાષાસમિતા - ભાષાસમિતિયુક્તા - ભાષાસમિતિર્નિ-
વધવચનપ્રવૃત્તિસ્તયા યુક્તા ઇયર્થ । ‘એસણાસમિયા’ એપગામમિતા - એપગાયામુદ્ગમાદિ-
દ્વિચારારિગદ્દોષપર્જનેન સમિતિ - સમ્યક્પ્રવૃત્તિરેપગાસમિતિસ્તયા યુક્તા, ત્રિશુદ્ધાઽઽહા-
રાન્નિપ્રહજાન્વેયગોપયોગયુક્તા ઇયર્થ । ‘આયાળ-મંડ-મત્ત નિસ્સેવણા-સમિયા’ આદા
ન-ભાણ્ડ-માત્ર નિક્ષેપગામમિતા - આપ્તાન=પ્રહણ-અસ્ય ભાણ્ડમાત્રયોરિત્યનેન સમ્ભવ - પ્રયાસ-
તિન્યાયાત્, સાહચર્યાદના । દેહલીનીપન્યાયાદ્યા ભાણ્ડમાત્રગત્તસ્ય આપ્તાનનિક્ષેપામ્યા
મન્થ, ભાણ્ડમાત્રયો - ભાણ્ડસ્ય=પાત્રસ્ય, માત્રસ્ય=ત્રિભુવનકરણ્ય ચેત્યર્થ,

હો હસ પ્રકાર ઉપયોગપૂર્વક ગમન કરન કે સ્વભાવજાલે યે । (ભાસાસમિયા)
નિગ્ધવચનપ્રવૃત્તિ સે યુક્ત ય । (એમણાસમિયા) એપગા મ ઉદ્ગમાત્મિક ૪૨ દોષો
કા પરિવર્જનપૂર્વક પ્રવૃત્તિ કરના હસકા નામ એપગાસમિતિ હૈ । હસ સમિતિ સે યુક્ત
એપગાસમિતિ હૈ । યે સાધુજન ત્રિશુદ્ધ આહારાત્મિક પ્રહ્રગ મ ત્ત અવ્યયમ ઉપ-
યોગ-ગિગિટ યે । (આયાળ-મંડ-મત્ત-નિસ્સેવણા-સમિયા) આપ્તાન શબ્દ કા
અર્થ પ્રહણ હૈ । હસકા મન્થ પ્રયાસતિન્યાય સે, અથવા સાહચર્ય સે ભાણ્ડમાત્ર કે
સાથ હૈ । અથવા-ભાણ્ડમાત્ર ગત્ત કા સમ્ભવ ‘દેહલી-દાપક’ ન્યાય સે આદાન
ઔર નિક્ષેપ હન દોના કે સાથ હોતા હૈ । યે સાધુજન ભાણ્ડ=પાત્ર એ માત્ર=વત્ત્રા-
ત્તિક ઉપકરણ કે આદાન-ગ્રહણ ઔર નિક્ષેપ-રખના રૂપ સમિતિ સે યુક્ત યે ।

વાળા હતા, અર્થાત્ બીજા જીવોની ડોષ પલ્લ પ્રદાદે વિરાધના ન થાય એવી
રીતે ઉપયોગપૂર્વક ગમન કરવાના સ્વભાવવાળા હતા । (ભાસાસમિયા) નિરવ્ય
વચન-પ્રવૃત્તિવાળા હતા । (એસણાસમિયા) એપણામા ઉદ્ગમ આદિ ૪૨ દોષોના
પરિવર્જનપૂર્વક પ્રવૃત્તિ કરવી તેનું નામ એપણાસમિતિ છે આ સમિતિથી
યુક્ત જે છે તે એપણાસમિતિ છે તે સાધુજનો વિશુદ્ધ આહારાદિ દોષામા
તેમજ તેના અન્વેષણમા ઉપયોગવિશિષ્ટ હતા, (આયાળ મંડ મત્ત નિસ્સેવણા-સમિયા)
આદાન શબ્દનો અર્થ ગ્રહણ છે, તેનો સબધ પ્રત્યાસતિન્યાયથી અથવા
સાહચર્યથી ભાણ્ડમાત્રની સાથે છે અથવા ભાણ્ડમાત્ર શબ્દનો સબધ
‘દેહલીદાપક’ ન્યાયથી આદાન અને નિક્ષેપ એ બેઉની સાથે થાય છે, તે
મુનિઓ ભાણ્ડમાત્રના અને વઆદિ ઉપકરણના આદાન=ગ્રહણ અને નિક્ષેપ=
મૂલવારૂપ સમિતિથી યુક્ત હતા, અર્થાત્ પાત્ર તેમજ વઆદિ ઉપકરણોના

યા ઉચ્ચાર-પાસવળ-ખેલ-જલ્લ-સિંઘાળ-પારિદ્વાવળિયા-સમિયા મળ-
ગુત્તા વયગુત્તા કાયગુત્તા ગુત્તા ગુત્તિંદિયા ગુત્તવમયારી અમમા અર્કિ

તયોર્નિલેખને—અવસ્થાપન સમિતા—સુપ્રતિલેખન—પ્રમાર્જનાનુપયોગપૂર્વક પ્રવૃત્તિયુક્તા, ‘ઉચ્ચાર-
પાસવળ-ખેલ-જલ્લ-સિંઘાળ-પારિદ્વાવળિયા-સમિયા’ ઉચ્ચાર-પ્રસવળ-શ્લેષ્મા-જલ્લ-
ગિદ્ધાળ-પરિષ્ઠાપનિકા—સમિતા, તત્ર ઉચ્ચાર-પુરીપમ્, પ્રસવળ-મૂત્ર, લેત્ર-શ્લેષ્મા, ઉપલક્ષણ
ત્વાનિષ્ઠીવનસ્યાપિ પ્રહળમ્, જલ્લ-સ્વેદજમલમ્, ગિદ્ધાળ-નાસિકામલમ્, એતેપા પરિષ્ઠાપનિકા-
પરિષ્ઠાપના—પરિત્યાગ—સૈવ પરિષ્ઠાપનિકા, સ્વાર્થ ક, તત્સ્યા સમિતા, શુદ્ધસ્વણિદગ્ધ્રયણા
ત્સમ્યગુપયુક્તા । ‘મળગુત્તા’ મનોગુમા—(૧) ત્રિવિધા મનોગુપ્તયઃ—અર્ત્તરૌદ્રધ્યાનાનુબંધ-
કલ્પનાજાલનિયોગ પ્રથમા (૨) જાજ્ઞાનુસારિણી પરલોકસાધિકા ધર્મધ્યાનાનુબંધિની માધ્યસ્થ
પરિણતિર્દ્વિતીયા, (૩) સફલમનોવૃત્તિનિરોધેન યોગનિરોધાઽત્સ્યામાયિની—આમરમળરૂપા

અર્થાત્ પાત્ર એવ વજ્રાદિક ઉપકરણો કે સુપ્રતિલેખન પ્રમાર્જનાદિક મેં યે સર્વ ઉપ-
યોગપૂર્વક પ્રવૃત્તિ કરને વાલે થે । (ઉચ્ચાર-પાસવળ-ખેલ-જલ્લ-સિંઘાળ-પારિદ્વા-
વળિયા-સમિયા) ઉચ્ચાર-પુરીપ, પ્રસવળ-મૂત્ર, ખેલ-શ્લેષ્મા, ઉપલક્ષણ સે નિષ્ઠીવન
થૂકના, જલ્લ-સ્વેદજ મેલ, ગિંઘાળ-નાસિકા કા મેલ, ઇન સર્વકે પરિષ્ઠાપન-રૂપ સમિતિ
સે યુક્ત થે । (મળગુત્તા વયગુત્તા કાયગુત્તા) ગુપ્તિ ત્રીન પ્રકાર કી હૈ—મનોગુપ્તિ,
વચનગુપ્તિ ઔર કાયગુપ્તિ, ઇનમેં મનોગુપ્તિ ત્રીન પ્રકારની હૈ—આર્ત્ત એવ રૌદ્રધ્યાન કા પરિત્યાગ
કરના પ્રથમ મનોગુપ્તિ હૈ, શાસ્ત્ર કે અનુસાર, પરલોક કી સાધક ઔર ધર્મધ્યાન કે સાથ
અનુબંધ રખને વાલી માધ્યસ્થપરિણતિરૂપ દ્વિતીય મનોગુપ્તિ હૈ । સફલ મનોવૃત્તિ કે
નિરોધ સે યોગોં કી નિરોધાવસ્થા મે હોનવાલી પરિણતિ—આત્મા મેં રમળરૂપ પરિણતિ

સુપ્રતિલેખન અને પ્રમાર્જન આદિકમા તે બધા ઉપયોગપૂર્વક પ્રવૃત્તિ કરવાવાળા
હતા । (ઉચ્ચાર પાસવળ-ખેલ-જલ્લ સિંઘાળ પારિદ્વાવળિયા-સમિયા) ઉચ્ચાર=પુરીપ,
પ્રસવળ=મૂત્ર, ખેલ=શ્લેષ્મા, ઉપલક્ષણથી નિષ્ઠીવન-થૂકવુ, જલ્લ-પરસવાનો મેલ,
ગિદ્ધાણ-નાકનો મેલ, આ બધાના પરિષ્ઠાપનરૂપ સમિતિથી યુક્ત હતા । (મળગુત્તા
વયગુત્તા કાયગુત્તા) ગુપ્તિ ત્રણ પ્રકારની છે—મનોગુપ્તિ, વચનગુપ્તિ અને કાયગુપ્તિ,
તેમા મનોગુપ્તિ ત્રણ પ્રકારની છે—આર્ત્ત તેમજ રૌદ્ર ધ્યાનનો પરિત્યાગ કરવો એ
પ્રથમ મનોગુપ્તિ છે, શાસ્ત્રને અનુસરનારી પરલોકની સાધક અને ધર્મધ્યાનની
સાથે અનુબંધ રાખનારી માધ્યસ્થપરિણતિરૂપ બીજી મનોગુપ્તિ છે બધી મનો-
વૃત્તિ માત્રના નિરોધથી યોગોની નિરોધાવસ્થામા થનારી પરિણતિ—આત્મામા

તૃતીયા । ઉક્ત ચ યોગશાસ્ત્રે—

ત્રિમુક્તકલ્પનાજાલ સમવે સુપ્રતિષ્ઠિતમ્ ।

આત્મારામ મનસ્તજ્ઞૈર્મનોગુપ્તિરુદ્ધતા ॥ઠ્ઠિતા॥

તયા મનોગુપ્ત્યા યુક્તા —મનોગુપ્તા । ‘વચગુપ્તા’ વચોગુપ્તા -વચનગુપ્તિયુક્તા, વચન-
ગુપ્તિશ્ચતુર્વિધા, ઉક્ત ચ—

સઘ્વા તદેવ મોસા ય સઘ્વામોસા તદેવ ય ।

ચઙ્ઘી અસઘ્વામોસા ય, વચગુપ્તી ચઙ્ઘિહા ॥ (ઉક્ત. ૦ અ. ૨૪ ગા. ૨૨)

ઝાયા—સયા તથેવ મૃષા ચ સત્યમૃષા તથેવ ચ ।

ચતુર્ધ્યસત્યમૃષા ચ વચોગુપ્તિશ્ચતુર્વિધા ॥

વચોગુપ્તિ =વચનગુપ્તિશ્ચતુર્વિધા—સયા, મૃષા, સયમૃષા અસત્યમૃષા ચેતિ । જીવ પ્રતિ—‘અય
જીવ ’ઇતિ કથન સત્યા, જીવ પ્રતિ ‘અયમજીવ ’ઇતિ કથન મૃષા, પૂર્વમનિર્ણાય ઘટતિ ‘અઘાસ્મિન્

ત્રીસરી મનોગુપ્તિ હૈ । યોગશાસ્ત્ર મ યહી જ્ઞાત કહા હૈ—

ત્રિમુક્તકલ્પનાજાલ સમવે સુપ્રતિષ્ઠિતમ્ ॥

આત્મારામ મનસ્તજ્ઞૈર્મનોગુપ્તિરુદ્ધતા ॥

હમ મનોગુપ્તિ સે યુક્ત હોને કા નામ મનોગુપ્ત હૈ । વચનગુપ્તિ સે યુક્ત હોના
સો વચનગુપ્ત હૈ । વચનગુપ્તિ ૪ પ્રકાર કી હૈ—

"સઘ્વા તદેવ મોસા ય, સઘ્વામોસા તદેવ ય ॥

ચઙ્ઘી અસઘ્વામોસા ય વચગુપ્તી ચઙ્ઘિહા ॥ (ઉક્ત. ૦ અ. ૨૪ ગા. ૨૨)

અર્થ હસ ગાઘા કા હસ પ્રકાર હૈ । સત્ય, મૃષા, સત્યમૃષા ઓર અસત્ય-
મૃષા, હસ પ્રકાર વચન ૪ પ્રકાર કે હોત હૈ, (૧) જિસ વસ્તુ કા જૈસા સ્વરૂપ

રમણ્ણપ પરિણુતિ એ ત્રીણ મનોગુપ્તિ ં યોગશાસ્ત્રમા એજ વાત ંહી ં-

ત્રિમુક્તકલ્પનાજાલ, સમવે સુપ્રતિષ્ઠિતમ્ ।

આત્મારામ મનસ્તજ્ઞૈ, — મનોગુપ્તિરુદ્ધતા ॥

આ મનોગુપ્તિથી યુક્ત હોવાનું નામ મનોગુપ્ત છે વચનગુપ્તિથી યુક્ત
વચનગુપ્ત છે વચનગુપ્તિ ૪ પ્રકારની છે

સઘ્વા તદેવ મોસા ય સઘ્વામોસા તદેવ ય ।

ચઙ્ઘી અસઘ્વામોસા ય વચગુપ્તી ચઙ્ઘિહા ॥ (ઉક્ત. ૦ અ. ૨૪ગા. ૨૨)

ગાથાનો અર્થ આ પ્રકારનો છે સત્ય ૧, મૃષા ૨, સત્યમૃષા ૩ અને
અસત્યમૃષા ૪-એ પ્રકારે વચન ૪ પ્રકારના થાય છે

(૧) જે વસ્તુનું જેવું સ્વરૂપ હોય તે વસ્તુને તે જ સ્વરૂપથી પ્રકાશિત

या उच्चार-पासवण-खेल-जल्ल-सिंघाण-पारिद्धावणिया-समिया मण
गुत्ता वयगुत्ता कायगुत्ता गुत्ता गुत्तिदिया गुत्तवंभयारी अममा अर्कि

तयोर्निक्षेपणे—अवस्थापन समिता—सुप्रतिष्ठन—प्रमार्जनाद्युपयोगपूर्वकप्रवृत्तियुक्ता, 'उच्चार-पासवण-खेल-जल्ल-सिंघाण-पारिद्धावणिया-समिया' उच्चार-प्रवण-खेल-जल्ल-सिंघाण-परिष्ठापनिका—समिता, तत्र उच्चार-पुरीषम्, प्रसवण-भूत, खेल-खेप्पा, उपलक्षण-त्वानिष्ठीवनस्यापि ग्रहणम्, 'जल्ल-स्वेदजमलम्, सिंघाण-नामिकामलम्, एतेषां परिष्ठापनिका-परिष्ठापना-परित्याग—सैव परिष्ठापनिका, स्वार्थ क, तस्या समिता, शुद्धस्वच्छिन्दलाश्रयणा-त्म्यगुपयुक्ता । 'मणगुत्ता' मनोगुत्ता—(१) त्रिपिधा मनोगुत्तयः—आर्त्तरीन्द्रध्यानानुबन्धि-कल्पनाजालवियोग प्रथमा (२) शास्त्रानुसारिणा परलोकसाधिका धर्मध्यानानुबन्धिनीमाध्यस्थ्य-परिणतिर्द्वितीया, (३) सकलमनोवृत्तिनिरोधेन योगनिरोधाऽऽस्थाभाविनी—आमरमणरूप

अर्थात् पात्र एव बलादिक उपकरणों के सुप्रतिलिखन प्रमार्जनादिक में ये सब उप-योगपूर्वक प्रवृत्ति करने वाले थे । (उच्चार-पासवण-खेल-जल्ल-सिंघाण-पारिद्धा-वणिया-समिया) उच्चार-पुरीष, प्रसवण-भूत, खेल-खेप्पा, उपलक्षण से निष्ठीवन-थूकना, जल्ल-स्वेदज मेल, सिंघाण-नासिका का मेल, इन सबके परिष्ठापन-रूप समिति से युक्त थे । (मणगुत्ता वयगुत्ता कायगुत्ता) गुत्ति तीन प्रकार की है—मनोगुत्ति, वचनगुत्ति और कायगुत्ति, इनमें मनोगुत्ति तीन प्रकारकी है आर्त्त एव रौद्र ध्यान का परित्याग करना प्रथम मनोगुत्ति है, शास्त्र के अनुसार, परलोक की साधक और धर्मध्यान के साथ अनुबन्ध रखन वाली माध्यस्थ्यपरिणतिरूप द्वितीय मनोगुत्ति है । सकल मनोवृत्ति के निरोध से योगों की निरोधावस्था में होनेवाली परिणति—आत्मा में रमणरूप परिणति

सुप्रतिष्ठन अने प्रमार्जन आदिकभा ते अधा उपयोगपूर्वक प्रवृत्ति करवावाणा-
हता । (उच्चार पासवण-खेल-जल्ल सिंघाण पारिद्धावणिया-समिया) उच्चार=पुरीष,
प्रसवण=भूत, खेल=खेप्पा, उपलक्षणयुथी निष्ठीवन-थूकण, खेल-परसेवानो मेल,
सिंघाण-नाकनो मेल, आ अधाना परिष्ठापनरूप समितिथी युक्त हता । (मणगुत्ता
वयगुत्ता कायगुत्ता) गुत्ति त्रय प्रकारनी छे मनोगुत्ति, वचनगुत्ति अने कायगुत्ति,
तेभा मनोगुत्ति त्रय प्रकारनी छे—आर्त्त तेमज रौद्र ध्याननो परित्याग करवो अ
प्रथम मनोगुत्ति छे, शास्त्रे अनुसरनारी परलोकेनी साधक अने धर्मध्याननी
साथे अनुबन्ध राखनारी माध्यस्थ्यपरिणतिरूप नील मनोगुत्ति छे अधी मनो-
वृत्ति मात्रना निरोधथी योगानी निरोधावस्थाभा थनारी परिणति—आत्माभा

પ્રતિલેખનાપ્રમાર્જનાદિસમયોક્તક્રિયાક્રુપાપુર સર ગયનાસનાદિ વિધેયમ્, તત ગયનાસનનિ-
ક્ષેપાદાનાદિપુ સ્વેચ્છયા ચેષ્ટાપગિહારેણ નિયતા=આહ્યાનિયમાનુસારિણીયા કાયચેષ્ટા સા દ્વિતીયેતિ ।

ઉક્ત ચ—ઉપસર્ગપ્રસન્નેડપિ કાયોત્સર્ગજુપો મુને ।

સ્થિરીભાવ શરીરસ્ય કાયગુપ્તિર્નિગદ્યતે ॥૧॥

ગયનાસનનિક્ષેપાદાનસક્રમણેષુ ચ ।

સ્થાનેષુ ચેષ્ટાનિયમ કાયગુપ્તિસ્તુ સા પરા ॥૨॥ઠિતિ॥

તથા યુક્તા । ‘ગુપ્તા’ ગુપ્તા—અશુભયોગનિપ્રહો ગુપ્તિસ્તથા યુક્તા, ‘ગુપ્તિદિયા’
ગુપ્તેન્દ્રિયા—ગુપ્તાનિ—અસયમસ્થાનેમ્ય સુરક્ષિતાનિ—ઇન્દ્રિયાણિ યૈસ્તે ગુપ્તેન્દ્રિયા, ‘ગુપ્ત-

અથવા ભૂમિ આત્મિકી પ્રતિલેખના એવ પ્રમાર્જન કરતે સમય જો અપના ઇચ્છાનુસાર
શારીરિક ચેષ્ટાઓં કા પરિત્યાગ કરના હૈ, એવ ગુપ્ત આત્મી કી આનાનુસાર ગયન, આસન,
નિક્ષેપગ એવ આદાનાત્મિક મ કાયચેષ્ટા કા નિયમન કરના હૈ વહ દુસરા કાયગુપિ હૈ ।
કહા મી હૈ—ઉપસર્ગપ્રસન્નેડપિ, કાયોત્સર્ગજુપો મુનેઃ । સ્થિરીભાવઃ શરીરસ્ય,
કાયગુપ્તિર્નિગદ્યતે ॥૧॥ ગયનાસનનિક્ષેપા,—દાનસક્રમણેષુ ચ । સ્થાનેષુ ચેષ્ટાનિયમઃ
કાયગુપ્તિસ્તુ સા પરા ॥૨॥ શ્લોકોં કા અર્થ ઉપર લિખે ભાવકે અનુસાર હૈ । યે
સાધુજન કાયગુપ્તિ કે આરાધક થે । અત એવ (ગુપ્તા) અશુભ યોગ કે નિપ્રહરૂપ
ગુપ્તિ સે યે મુનિજન યુક્ત થે । (ગુપ્તિદિયા) અસયમસ્થાનોં સે ઇન્દ્રિયા કો સુર-
ક્ષિત રત્નનેમાલે યે, ઇસલિયે ઇન્દ્રે ગુપ્તેન્દ્રિય કહા ગયા હૈ । (ગુપ્તપ્રમયારી) નૌ—

નિવૃત્તિરૂપ પહેલી કાયગુપ્તિ છે ગુરુને પૃષ્ઠીને શારીરિક ક્રિયાઓની (શૌચાદિની)
નિવૃત્તિના સમયે અથવા ભૂમિ આદિની પ્રતિક્ષેપના તેમજ પ્રમાર્જના કરવાના
સમયે જે યોગાની ઇચ્છાપ્રમાણે શારીરિક ચેષ્ટાઓનો પરિત્યાગ કરવાનો
છે, તેમજ શુરુ આદિની આજ્ઞા-અનુસાર યયન, આસન, નિક્ષેપણ, તેમજ
આદાનાદિકમા કાયચેષ્ટાનુ નિયમન કરવાનુ હોય છે, તે બીજી કાયગુપ્તિ છે
ઠલુ પણ છે કે—ઉપસર્ગપ્રસન્નેડપિ, કાયોત્સર્ગજુપો મુને ।

સ્થિરીભાવ શરીરસ્ય, કાયગુપ્તિર્નિગદ્યતે ॥

ગયનાસનનિક્ષેપા,—દાનસક્રમણેષુ ચ ।

સ્થાનેષુ ચેષ્ટાનિયમ કાયગુપ્તિસ્તુ સા પરા ॥

શ્લોકોનો અર્થ ઉપર લખેલા ભાવ પ્રમાણે છે તે સાધુજનો કાયગુપ્તિના
આરાધક હતા માટેજ (ગુપ્તા) અશુભયોગના નિપ્રહરૂપ ગુપ્તિથી તે મુનિજનો
યુક્ત હતા (ગુપ્તિદિયા) અસયમના સ્થાનોથી ઇન્દ્રિયોને સુરક્ષિત રાખવાવાળા

નગરે ગત વાલકા જાતા 'કનિ તત્તથા મયમ્પા' । 'સ્વાધ્યાયમમ તપા નામિત' ક્વચિત્
 ચતુર્થી અસત્યમ્પા, યદના ન મય તપિ મ્પા, મા ચતુર્થીનિ, ચતુર્થીચનયોગ-
 નિવૃત્તિર્વચોગુપ્તિરિતિ ભાવ । 'કાયગુપ્તા' કાયગુપ્તા-ગમનાગમાપ્રચલનાન્ક્રિયાયા
 ગોપન-કાયગુપ્તિ, કાયગુપ્તિર્દ્વિધા-ચેષ્ટાનિવૃત્તિરૂપા, યથાગમ ચેષ્ટા-નિયમરૂપા ચ । તત્
 પરીપદ્યોપસર્ગાન્તિ-મનેડપિ યત્ કાયોર્ગમ્ગુપ્તિના કાયસ્ય નિધન્ટારુગમ્, સર્વયોગનિરોધા
 વસ્થાયા વા સર્વથા યત્ કાયચેગનિરોધન સા પ્રથમા । ગુરુમાપૃષ્ઠ્ય ચરીમ્સ્તારકમુખ્યાદિ-

હૈ ઉત વસ્તુ કો ઉત્સા સ્વરૂપ સે પ્રકાશિત કમનનાગ્ર વચન સયમચન હૈ, જૈસે-
 યહ જીવ હૈ । (૨) જીવ કો અજીવ વહના મ્પાવચન હૈ । (૩) મિશ્રિતવચન સત્ય
 મૃપા વચન હૈ, જૈસે-આજ હસ નગર મેં સૌ વાલક જમે હૈ । યહ વચન મિશ્રરૂપ
 હસલિયે હૈ કિ હસમે સૌ કા નિર્ણય નહીં હૈ । (૪) જો વચન મૃપા મી ન હો
 ઓર સત્ય મી ન હો તેસે વચન કા નામ અસત્યમ્પા હૈ, જૈસે-સ્વાધ્યાય સમાન
 તપ નહીં હૈ "-એસા વચન ન સત્ય હૈ ઓર ન અસત્ય હી હૈ, અર્થાત્ વ્યવહાર વચન હૈ ।
 હસ ૪ પ્રકાર કે વચનયોગ કા વચનગુપ્તિ મેં નિરોધ હો જાતા હૈ । ગમન-આગમન
 આદિ ક્રિયા કા જિસમેં નિરોધ હૈ વહ કાયગુપ્તિ હૈ । યહ કાયગુપ્તિ ૨ પ્રકારકી હૈ-ચેષ્ટા
 નિવૃત્તિરૂપ ૧, યથા-આગમ-ચેષ્ટાનિયમનરૂપ ૨ । પરીપદ્ય એવ ઉપસર્ગ કે આનેપર મી
 શરીર સે મમત્વ કા પરિત્યાગ કર જો ઉસે નિધલ કરના હૈ, અથવા સર્વયોગો કી
 નિરોધ-અવસ્થા મ જો સર્વથા કાય કી ચેષ્ટાઓં કા નિરોધ કરના હૈ યહ ચેષ્ટાનિવૃ-
 ત્તિરૂપ પહેલી કાયગુપ્તિ હૈ । ગુરુ સે પૂઠકર ગારાન્ક્રિયાઓં કી નિવૃત્તિ કે સમય,

કરવાવાળુ વચન સત્યવચન છે જેમકે આ છવ છે (૨) છવને અછવ
 કહેવુ એ મૃપાવચન છે (૩) મિશ્રવચન સત્યમૃપાવચન છે, જેમ કે
 આજે આ નગરમા સૌ બાળક જન્મ્યા છે આ વચન મિશ્રરૂપ એટલા માટે
 છે કે એમા સોનો નિર્ણય નથી (૪) જે વચન મૃપા પણ ન હોય અને
 મત્ય પણ ન હોય એવા વચનનું નામ અસત્યમૃપા છે, જેમ "સ્વાધ્યાયના
 જેવું તપ નથી" એવા વચન નથી તો સત્ય કે નથી અસત્ય, અર્થાત્
 વ્યવહારવચન છે. આ ચાર પ્રકારના વચનયોગનો વચનગુપ્તિમા નિરોધ
 થઇ જાય છે ગમન-આગમન-આદિ ક્રિયાઓનો જેમા નિરોધ હોય તેને
 કાયગુપ્તિ કહે છે આ કાયગુપ્તિ બે પ્રકારની છે-૧ ચેષ્ટાનિવૃત્તિરૂપ, અને ૨
 યથા-આગમ-ચેષ્ટાનિયમનરૂપ પરીપદ્ય તેમજ ઉપસર્ગના આવવા છતાં પણ
 શરીરથી મમત્વનો ત્યાગ કરીને જે તેને નિશ્ચલ કરવું, અથવા સર્વ યોગોની
 નિરોધ-અવસ્થામા જે સર્વથા કાયની ચેષ્ટાઓનો નિરોધ કરવું તે ચેષ્ટા

પ્રતિલેખના પ્રમાર્જનાદિ સમયોક્ત ક્રિયા કલાપુર સર ગયનાસનાદિ વિવેચ્યમ્, તત ગયનાસનનિ-
ક્ષેપાદાનાદિપુ સ્વેચ્છયા ચેષ્ટાપગિહોરેણ નિયતા=ગ્રાહ્યનિયમાનુસારિણીયા કાયચેષ્ટા સા દ્વિતીયેતિ ।

ઉક્ત ચ—ઉપસર્ગપ્રસન્નેડપિ કાયોત્સર્ગજુપો મુને ।

સ્થિરીભાવ શરીરસ્ય કાયગુપ્તિર્નિગદ્યતે ॥૧॥

ગયનાસનનિક્ષેપાદાનસક્રમણેપુ ચ ।

સ્થાનેપુ ચેષ્ટાનિયમ કાયગુપ્તિસ્તુ સા પરા ॥૨॥

તથા યુક્તા । ‘ગુપ્તા’ ગુપ્તા—અશુભયોગનિપ્રહો ગુપ્તિસ્તથા યુક્તા, ‘ગુપ્તિદિયા’
ગુપ્તેન્દ્રિયા—ગુપ્તાનિ—અસયમસ્થાનેમ્ય સુરક્ષિતાનિ—ઇન્દ્રિયાણિ ચૈસ્તે ગુપ્તેન્દ્રિયા, ‘ગુપ્ત-

અથવા ભૂમિ આત્મિકી પ્રતિલેખના એવ પ્રમાર્જન કરતે સમય જો અપના ઇચ્છાનુસાર
શારીરિક ચેષ્ટાઓં કા પરિત્યાગ કરના હે, એવ ગુરુ આત્મી કી આજ્ઞાનુસાર ગયન, આસન,
નિક્ષેપગ એવ આત્માનાત્મિક મ કાયચેષ્ટા કા નિયમન કરના હૈ વહ દૂસરા કાયગુપિ હે ।
કહા મી હૈ—ઉપસર્ગપ્રસન્નેડપિ, કાયોત્સર્ગજુપો મુને: । સ્થિરીભાવ: શરીરસ્ય,
કાયગુપ્તિર્નિગદ્યતે ॥૧॥ ગયનાસનનિક્ષેપા,—દાનસક્રમણેપુ ચ । સ્થાનેપુ ચેષ્ટાનિયમ:
કાયગુપ્તિસ્તુ સા પરા ॥૨॥ શ્લોકોં કા અર્થ ઉપર લિખે ભાવકે અનુસાર હૈ । યે
સાધુજન કાયગુપિ કે આરાધક યે । અત એવ (ગુપ્તા) અશુભ યોગ કે નિપ્રહરૂપ
ગુપ્તિ સે યે મુનિજન યુક્ત યે । (ગુપ્તિદિયા) અસયમસ્થાનોં સે ઇન્દ્રિયાં કો સુર-
ક્ષિત રાખનેગાલે યે, ટસલિયે ઇન્દ્રે ગુપ્તેન્દ્રિય કહા ગયા હૈ । (ગુપ્તઅભયારી) નૌ—

નિવૃત્તિરૂપ પહેલી કાયગુપ્તિ છે ગુરુને પૂજીને શારીરિક ક્રિયાઓની (ગૌર્યાદિની)
નિવૃત્તિના સમયે અથવા ભૂમિ આદિની પ્રતિલેખના તેમજ પ્રમાર્જના કરવાના
સમયે જે પોતાની ઇચ્છાપ્રમાણે શારીરિક ચેષ્ટાઓનો પરિત્યાગ કરવાનો
છે, તેમજ ગુરુ આદિની આજ્ઞા—અનુસાર ગયન, આસન, નિક્ષેપણ, તેમજ
આદાનાદિમા કાયચેષ્ટાનુ નિયમન કરવાનુ હોય છે, તે ખીણ કાયગુપ્તિ છે
ઠહુ પણ છે કે—ઉપસર્ગપ્રસન્નેડપિ, કાયોત્સર્ગજુપો મુને ।

સ્થિરીભાવ શરીરસ્ય, કાયગુપ્તિર્નિગદ્યતે ॥

ગયનાસનનિક્ષેપા,—દાનસક્રમણેપુ ચ ।

સ્થાનેપુ ચેષ્ટાનિયમ કાયગુપ્તિસ્તુ સા પરા ॥

શ્લોકોનો અર્થ ઉપર લખેલા ભાવ પ્રમાણે છે તે સાધુજનો કાયગુપ્તિના
આરાધક હતા માટેજ (ગુપ્તા) અશુભયોગના નિપ્રહરૂપ ગુપ્તિથી તે મુનિજનો
યુક્ત હતા (ગુપ્તિદિયા) અમયમના સ્થાનોથી ઇન્દ્રિયોને સુરક્ષિત રાખવાવાળા

ચળા અકોહા અમાળા અમાયા અલોભા સંતા પસંતા ઉવસતા
પરિણિવુયા અણાસવા અગ્ગથા ટિણ્ણગયા ટિણ્ણસોયા નિરુપલેવા,

વમયારી' ગુપ્તપ્રહારિણિ - ગુપ્ત પાતિર્મિતચર્યગુપ્તિમા રખિત પ્રહાર-મૈદુનપ્રિરમણ ચરિત
તચ્છીલા, 'અમમા' અમમા - મમપરહિતા, 'અર્કિચળા' અર્કિચળા - નાસ્તિ કિંચન
યેપા તે અર્કિચળા - ધર્મોપકરણાતિરિક્તપસ્તુરહિતા । 'અકોહા' અકોહા = ક્રોધમર્જિના,
'અમાળા' અમાળા = માપરહિતા, 'અમાયા' અમાયા = માયામર્જિના, અલોભા
અલોભા = લોભરહિતા, 'સંતા' જાતા = નિર્વૃત્ત્યા જાતિયુક્તા, 'પસંતા' પ્રસાંતા =
અતર્વૃત્ત્યા જાતિયુક્તા, અત એવ 'ઉવસતા' ઉપશાંતા = શીતીભૂતા 'પરિણિવુયા'
પરિણિવૃત્તા = કર્મકૃતવિકારરહિતજાત સ્વસ્થીભૂતા, અતએવ 'અણાસવા' અનાસવા =
આસવરહિતા, 'અગ્ગથા' અગ્ગથા = નિર્ગથા, 'ટિણ્ણગયા' ટિણ્ણગયા પ્રથાતિ
ચનાતિ આત્માન કર્મણેતિ ગથ, સ દિવિય - દ્રવ્યભાવમેદાત્, દ્રવ્ય હિરણ્યાદિ,

વાટિકા-સહિત પ્રહારચર્ય કે ધારક યે, ઇસલિયે ગુપ્તપ્રહારા યે । (અમમા) મમત્વ
સે રહિત થે । (અર્કિચળા) ધર્મોપકરણ સે અતિરિક્ત ઓર ઇનકે પાસ કુઠ નહીં થા ।
(અકોહા) ક્રોધરહિત થે । (અમાળા) માનરહિત થે । (અમાયા) માયારહિત થે ।
(અલોભા) લોભરહિત થે । (સંતા) ગાહરસે જાન્તિયુક્ત થે, (પસંતા) આમ્યન્તર સે
જાન્તિયુક્ત થે, અત એવ (ઉવસતા) જાતીભૂત થે । (પરિણિવુયા) કર્મકૃત વિકાર સે
રહિત હોને કે કારણ સ્વસ્થ યે, અત એવ (અણાસવા) આસવ સે રહિત થે । (અગ્ગથા)
નિર્ગથ થે । (ટિણ્ણગયા) જો આત્મા કો કર્મો સે જકડે (બાંધે) ઉસકા નામ પ્રથ હૈ ।
યહ ને પ્રકાર કા હોતા હે । ૧ દ્રવ્યપ્રથ, દૂસરા ભાષપ્રથ । હિરણ્યાદિ દ્રવ્યપ્રથ હૈ ।

હતા, તેથી તેમને ગુપ્તે દ્રિય ઢહે છે (ગુપ્તવમયારી) નવવાટિકા (વાડ)
સહિત પ્રહારચર્યનું પાલન કરનાર હતા (અમમા) મમત્વથી રહિત હતા
(અર્કિચળા) ધર્મોપકરણથી અતિરિક્ત બીજી તેમની પામે ઢઈ નહોતું (અકોહા)
ક્રોધરહિત હતા (અમાળા) માનરહિત હતા (અમાયા) માયારહિત હતા
(અલોભા) લોભરહિત હતા (સંતા) બહારથી જાન્તિયુક્ત હતા (પસંતા)
આમ્યન્તરથી જાન્તિયુક્ત હતા, અત એવ (ઉવસતા) ઉપશાન્ત-શીતીભૂત
અન્દર અને બહારથી શીતલ હતા (પરિણિવુયા) કર્નકૃત વિકારથી હોવાને
કારણે સ્વસ્થ હતા, અત એવ (અણાસવા) આસવથી રહિત હતા (અગ્ગથા)
નિર્ગથ હતા (ટિણ્ણગયા) જે આત્માને કર્મોથી જકડી રાખે (બાંધે) તેનું
નામ ગ્રન્થ છે એ બે પ્રકારના થાય છે ૧ દ્રવ્યગ્રન્થ અને ૨ ભાષગ્રન્થ ।

कसपाईव मुक्तोया, सख डव निरगणा, जीवो विव अप्पडिहयगई

भावो मिथ्यावादि, स द्वितीयो प्रयत्नो येस्ते तथा । 'छिणसोया' छिन्नस्रोत-
स-छिन्नसमारप्रवाहा । 'निरुवलेवा' निरुपलेपा-कर्मग्रन्थहतुरुपलेपो रागादिस्तेन रहिता,
निरुपलेपतामेव 'कसपाईव' इत्यादि-'सुहुयहुयासणो इव' इत्यन्तैरुपमानोपमेयमानै
प्रदर्शयति, तत्र-'कसपाईव मुक्तोया' कस्यपात्राय मुक्तोया-मुक्त-त्यक्त तोयमिव
ससारग्रन्थहतुस्तन्नेहो येस्ते तथा, यथा कस्यपात्राया पतितमपि जल लिप्त न भवति
तथा ममारग्रन्थहतुस्तेषु लिप्तो न भवताति भाव, 'सख इव निरगणा' शब्द इव

मिथ्यावादि भावग्रन्थ है । इन दोनों प्रकार के ग्रन्थ से रहित होने के कारण ये
'छिन्नग्रन्थ' कह गये हैं । (छिणसोया) ससार का प्रवाहरूप स्रोत इनसे अलग
हो चुका था । (निरुवलेवा) कर्मग्रन्थ का कारणभूत रागादिक लेप से भा ये रहित
थे, इसलिये निरुपलेप थे । इसी बात को जागे के 'कसपाईव' से लेकर 'सुहुय-
हुयासणो इव' यहाँ तक के उपमान पदों के द्वारा सूत्रकार प्रकट करते हैं ।
(कसपाईव मुक्तोया) कौंसे का भाजन जिस प्रकार पाना के ससर्ग से सर्वथा रहित
होता है उसी प्रकार जल के तुल्य स्नेह को ससार का धन का हतु होने से
जिन्होंने सर्वथा छोड़ दिया, अथवा कौंसे के भाजन में गिरा हुआ जल जैसे लिप्त
नहीं होता उसी प्रकार ससारग्रन्थहतु आत्मव जिनमें लिप्त नहीं होता, जत वे
कौंसे के भाजन के समान निरुपलेप कह गये हैं । (सख इव निरगणा) शब्द में

छिन्नग्रन्थ आदि इत्यर्थः ते मिथ्यात्व आदि लावग्रन्थ ते आ जन्ने
प्रकारेणा ग्रन्थोपेयि रहित होवाना कारणे तेज्जोने छिन्नग्रन्थ छोडवाना आभ्या
छे (छिणसोया) ससारना प्रवाहउप स्रोत तेमनाथी अलग थर्ध बुझ्या हुता
(निरुवलेवा) कर्मग्रन्थमा कारणभूत रागादिकलेपथी पण तेज्जो रहित हुता,
तेथी निरुपलेप हुता आल वातने आगणना 'कसपाईव' थी लधने 'सुहुयहु
यासणो इव' अही सुधीना उपमानपदोथी सूत्रकार प्रकट करे छे (कसपाईव
मुक्तोया) सासानु वासणु जेम पाणीना ससर्गथी सर्वथा रहित होथ छे
तेज गीते जलना तुल्य स्नेह जे, ससारना धनने होतु छे तेने जेमणु
सवया छोडी दीधो, अथवा सासाना वासलमा पडेला पाणी जेम लिप्त थता
(चोटता) नथी, तेवीज गीते ससारधनने होतु आत्मव जेज्जोमा लिप्त थता
नथी, तेथी तेज्जोने सासाना वासलनी पे० निरुपलेप छोडवाना आभ्या छे
(सख इव निरगणा) शब्दमा जेम जोर पणु रग होतो नथी तेवीज गीते

જચ્ચકળગં પિવ જાયરૂવા, આદરિસફલગા ઇવ પાગડભાવા, કુમ્મો

નીરક્ષણ—રક્ષણ—રાગાણુપરબ્રા તત્માર્જિગતા, શ્લેષે યથા ક્ષિમપિ મગ્નનદ્રવ્ય સ્થિતિ
 ન લભતે તથૈતેષ્વનગારંણુ રાગાદયો ન તિષ્ઠતાયર્થે । ‘જીવો પિવ અપ્પહિહયગઈ’
 જીવ ઇવ અપ્રતિહતગતય—જીવો યથા શુભાશુભકર્મગાદયાદત્તગયા સર્વત્ર યાતિ તથા
 અપ્રતિહતા ગતિર્યેવા તે તથા, દેશાગગતિયુ અગ્નિનગ્નિગરિત્વેન વાદાદિયુ—
 કુતીર્યિકમતગિગરગસામધ્યોપતત્વેન ચ અસ્થગ્નિગતય, ‘જચ્ચકળગ પિવ જાયરૂવા’
 જાત્યકનકમિવ જાતરૂપા—ગોષિતમુવર્ગમિવ નિર્મળ—ગગાત્રિહિતા ઇત્યર્થે ।
 ‘આદરિસફલગા ઇવ પાગડભાવા’ આદર્શક્રમ્પા ઇવ ગરુડભાવા—પ્રકટા—પ્રકટિતા,
 ભાવા—ઉત્પાદવ્યયઘૌવ્યસ્વભાવકા જાગાજીગાન્પિદાથા યસ્તે તથા, આદર્શક્રમ્પા

જેસે કોઈ મી રાગ સ્થિતિ નહીં પા સકતા, ડસા પ્રકાર રાગાત્મિક મી ડન અનગારા
 મેં ડહર નહીં સકતે થે । અત્ર યે ગણ ક સમાન નીરક્ષણ કહ ગયે હેં । (જીવો
 વિવ અપ્પહિહયગઈ) જીવ જિસ ગકાર શુભ ઓર અશુભ કર્મ કે વગ પ્રેરિત હોકર
 અવ્યાહત ગતિ સે સર્વત્ર ચલા જાતા હૈ ડમા પ્રકાર ડનકા મી દગ, નગર આદિમેં
 અપ્રતિહતગતિવિહાર હોને સે પવ વાદ—વિગાન આદિ મ કુતીર્યિક મતા કે નિરા
 કરણ કરને કી સામર્થ્ય સે યુક્ત હોને સે યે મા જીવ કે સમાન અસ્થલિતગતિવાલે
 થે । (જચ્ચકળગ પિવ જાયરૂવા) શોષિતમુવર્ગ કે સમાન યે વિન્કુલ નિર્મલ થે ।
 (આદરિસફલગા ઇવ પાગડભાવા) આદર્શ અર્થાત્ કાચ જિસ પ્રકાર પતિવિગ્નિત મુલા-
 દિક અવયવો કો યથાવસ્થિત પ્રકટ કરતા હૈ ડસી પ્રકાર યે મી અપને જ્ઞાન કે દ્વારા
 ઉત્પાદ વ્યય ઈવ ઘૌવ્ય—વિગિષ્ટ જીગાજીવાદિક પદાર્થો કો પ્રકટ કરતે થે । ડનકી

રાગાદિઃ પણ તે અનગારેમા રહી શકતા નથી, તેથી તેઓ શખની પેઠે
 નીરગણ કહેવાય છે (જીવોવિવ અપ્પહિહયગઈ) ઇવ જેમ શુભ અને અશુભ
 કર્મવશ પ્રેરિત થઈને અવ્યાહત ગતિથી સર્વત્ર આડ્યો જાય, તેમ
 તેઓની પણ દેશ નગર આદિમા અપ્રતિહતગતિ—વિહાર હોવાથી
 તેમજ વાદવિવાદ આદિમા કુતીર્યિકમતોતુ નિરાકરણ કરવાતુ
 સામર્થ્ય હોવાથી તેઓ પણ ઇવની પેઠે અસ્થલિતગતિવાળા હતા

(જચ્ચકળગ પિવ જાયરૂવા) શોષેલા મુવર્ણના જેવા તેઓ બિલકુલ નિર્મળ હતા
 (આદરિસફલગા ઇવ પાગડભાવા) આદર્શ અર્થાત્ અગ્રીસો જેમ પ્રતિબિબિત
 મુખ આદિક અવયવોને યથાવસ્થિત પ્રકટ કરે છે (દિખાડે છે) તેમ તેઓ
 પણ પોતાના જ્ઞાનદ્વારા ઉત્પાદ, વ્યય તેમ જ ઘૌવ્ય—વિગિષ્ટ ઇવ—અણવ—

इव गुत्तिदिया, पुस्वरपत्त व निरुवलेवा, गगणमिव निरालवणा,

यथा प्रतिनिश्चितान् मुग्धाद्ययवान् यथास्थित प्रकटीकुरिति, तथा यत्रतदशनया जनानां चित्तवर्षणे जीर्णार्णवात्मिकरूपत्वात् पुस्पप्रकाशते इत्यर्थः । 'कुम्भो इव गुत्तिदिया' कुम्भ इव गुप्तेन्द्रिया—कुम्भो यथा भयहतौ मनि मरुतमर्गेन्द्रियो भवति तथा स्मार-भ्रमणभयाद् गुप्तानि=विषयस्याग्नेस्य न्तमितानि इन्द्रियाणि तेषां ते गुप्तेन्द्रिया । 'पुस्वरपत्त व निरुवलेवा' पुष्कम्पमिव निम्पलपा—यथा कमलपत्रं निर्लिप्तं सत् जलोपरि तिष्ठति तथा निम्पलपा—पद्मजन्तुस्य स्वजनविषयमभ्यन्तरहिता भवन्तीति भावः । 'गगणमिव निरालवणा' गगनमिव निगलन्वना—कुम्भग्रामनगगधालन्वनवर्जिता ,

जीर्णार्णवात्मिकविषयक देशानां ऐमी होती था कि जिससे मनुष्यों के चित्तवर्षी वर्षण में उत्पादादि—स्वभाव वाले समस्त जावादिक पदार्थ अच्छी तरह—स्पष्टरूप से प्रतिभासित होने लगते थे । (कुम्भो इव गुत्तिदिया) कच्छपजिम प्रकार भय के कारणों के उपस्थित होने पर समस्त इन्द्रियां को जगोपित कर लेता है उसी प्रकार ये मुनिजन भी स्मारपरिभ्रमण के भयसे विषय—रूपायों का ओर से अपनी २ इन्द्रियां को सुरक्षित किये हुए रहते थे । (पुस्वरपत्तव निरुवलेवा) जिस प्रकार कमलपत्र जल में निर्लिप्त होकर उम के ऊपर रहता है और कौंचड से उपजने पर भी जैसे वह उमके मध्य से रहित होता है इसी प्रकार ये साधुजन भी कौंचड पर जन्तुस्य स्वजन, एव विषयों के सत्य से मिलकुल रहित थे । (गगणमिव निरालवणा) आकाश की तरह ये कुल, ग्राम और नगर आदि के महारों की अपेक्षा नहीं रखते थे । (जणिलो इव निरालवणा) पवन की तरह घर

आदि पદાર્થોને પ્રકટ કરતા હતા તેમની ઉવાહવાદિ વિષયની દેશના એવી વતી હતી કે જેવી મનુષ્યોના ચિત્તરૂપી દર્પણમાં ઉત્પાદ આદિ સ્વ-ભાવવાળા સમસ્ત ઉવાદિ પદાર્થ માગી ગીતે અપ્પકરૂપે પ્રતિભાસિત થતા હતા (કુમ્ભો ઇવ ગુત્તિન્દ્રિયા) કાચવો જેમ ભયના કારણે આવી પડતા મમસ્ત ધ્વજોને ન ગોષિત કરી લે છે તેમ એ મુનિઓ પણ મસાગ-પરિભ્રમણના ભયથી વિષયકપાથોની તરફથી પોતપોતાની ધ્વજોને સુરક્ષિત રાખતા હતા (પુસ્ત્રપત્ત વ નિરુવલેવા) જેમ ઠમગપત્ર જલથી નિર્લિપ્ત વધને તેની ઉપર ગહે છે અને કીચડથી ઉત્પન્ન થાય છે તેા પણ જેમ તે તેના સબધથી રહિત હોય છે તેવી જ ગીતે સાધુજન પણ કીચડ તેમ જ જલતુલ્ય સ્વજન તેમ જ વિષયોના સબધથી બિલકુલ રહિત હતા (ગગણમિવ નિરાલવણા) આકાશની પેઠે તેઓ કુળ, ગામ અને નગર આદિના આશ્રયની

अणिलो इव निरालया, चंदो इव सोमलेस्सा, सूर्यो इव दित्तेया,
सागरो इव गभीरा, विहग इव सव्वओ विप्पमुक्का, मदरो इव
अप्पकपा, सारयसलिलव सुद्धहियया, खग्गिविसाण व एगजाया,

‘अणिलो इव निरालया’ अणिल इव निरालया—पपा इव गृहस्थिता, ‘चंदो इव
सोमलेस्सा’ चन्द्र इव सौम्यलेख्य—अनुपतापहतुमन पणिणामध्वाणि, ‘सूर्यो इव
दित्तेया’ सूर्य इव तपतेजस—द्रव्यत शरीरार्णव्या भावतो ज्ञानन च दर्शयमाना ।
‘सागर इव गभीरा’ सागर इव गम्भीरा—हर्ष शोकान्त्रिकाणम्योगेऽपि निर्दिशरचिता ।
‘विहग इव सव्वओ विप्पमुक्का’ विहग इव सर्वतो विप्रमुक्ता—परिवारपरि यागात् नियत—
वासरहित ग्राहेति भाव । ‘मदरो इव अप्पकपा’ मन्दर इव अप्रकम्पा—मेरुवत्
परिपहोपसर्गपवनैरचलिता । ‘सारयसलिल व सुद्धहियया’ शारदसल्लिमिन शुद्ध—
हृदया—यथा शरदृतौ जल निर्मल भवति तथा परमनिर्मलद्वय इति भाव । ‘खग्गिविसाण

से रहित थे । (चंदो इव सोमलेस्सा) चन्द्र के समान उनकी रेश्या सौम्य थी ।
(सूर्यो इव दित्तेया) सूर्य के समान ये भी तपतेजस थे । शारीरिक कृति द्रव्यतेज,
एव ज्ञान यह भावतेज है । (सागर इव गभीरा) सागर के तुल्य ये गभीर प्रकृति
के थे । हर्ष शोक आदि के कारणों के उपस्थित होने पर भी इनके चित्त में किसी भी
तरह का विकार उत्पन्न नहीं होना था । (विहग इव सव्वओ विप्पमुक्का) पक्षी की
तरह ये नियमित निवास से रहित थे । (मदरो इव अप्पकपा) मेरुपर्वत की तरह
परीपह एव उपसर्गरूप पवन से ये अचलित थे । (सारयसलिल व सुद्धहियया) शरद
ऋतु के जल समान उनका हृदय निर्मल था । (खग्गिविसाण व एगजाया) खड्गी

अपेक्षा शान्ता नहुता (अणिलो इव निरालया) पवननी पेटे धरती रहित
हुता (चंदो इव सोमलेस्सा) चन्द्रनी पेटे तेमनी रेश्या सौम्य हुती (सूर्यो इव
दित्तेया) सूर्यनी पेटे तेजो हीम—तेजस्वी हुता शारीरिक कृति द्रव्यतेज
तम ज्ञान ये भावतेज छे (सागर इव गभीरा) सागरना जेवा गभीर प्रकृतिना
तेजो हुता हर्ष शोक आदिना कारणे आवी जाता पण तेमना चित्तमा डोढ
पण ज्ञानेना विकार उत्पन्न थतो नहुतो (विहग इव सव्वओ विप्पमुक्का)
पक्षीनी पेटे तेजो नियमित निवासथी रहित हुता (मदरो इव अप्पकपा)
मेरु पर्वतनी पेटे परीपह तेमज उपसर्गइय पवनथी तेजो अचलित हुता
(सारयसलिल व सुद्धहियया) शरद ऋतुना जलनी पेटे तेमना हृदय निर्मल
हुता (खग्गिविसाण व एगजाया) खड्गी (जोडा)ना शीगडानी पेटे,

ભારડપક્ષીવ અપ્પમત્તા, કુજરો ઇવ સોડીરા, વસમો ઇવ જાય-

વ પ્પમજાયા' મહિમપિપામિત્રેકજાતા -સદ્ગા=આગ્ન્યજાપ -તસ્ય વિષાગ શક્ત, તત્તેમૈવ
મયતિ, તદિય પ્પમજાતા -પ્પકામૃતા-ગગાન્તિસદ્ગાગતિ, કુટુમ્બાન્તિમાદાપર્વિન્તા ટ્યર્થ ।
'ભારડપક્ષીવ અપ્પમત્તા' ભાગ્ન્યપ તાયાપ્રમત્તા -ભાગ્ન્યપત્ની=ભાગ્ન્યશ્રામૌપત્ની ચ ભાગ્ન્ય-
પત્ની, અપ્તિજાપરુચિગ્ણપાન દ્વામ્યા પ્રાવામ્યા દ્વામ્યા મુગ્યામ્યા ચ યુક્ત, દ્વયોર્જાપયોગ્મમેતોદર
મયતિ, તૌ વ્યાયન્તમપ્રમત્તનય નિગ્રાહ ઝમેને । યદિ પ્પકાચિદ્વાત્ નરેકોડિપિજાપ પ્રમાદ પ્પગતિ,
તન્ના ઉમયોનાનો મયતિ, તસ્માત મર્મ્યા ચક્રિતચિત્તૌ પ્રમાદગ્તિૌ તૌ તિષ્ઠત । તદ્વત-
પ્રમત્તા -તપ મયમાન્તિધર્મરક્ષણ પ્રમાદગ્તિતા ટ્યર્થ । 'કુજરો ઇવ સોડીરા'
કુજર ઇવ ઔગ્ઢાગ -દૃસ્તાપ શ્રૂ -રૂપાયાદિરિપુમજ્જનગીગ । 'વસમો ઇવ જાયત્યામા'
વૃષ્ણ ઇવ જાતસ્થામાન -જાત સ્થામ-ચત્ર ચેપા તે જાતસ્થામાન -વૃષ્ણમયસજાતપરાક્રમા

(ગૈડા) કે સીંગ ફી તરહ, યે રાગાત્તિકા કા સદાયતા સે રહિત હોને કે કાગ્ણ, એક-
સ્વરૂપ થે । (ભારડપક્ષીવ અપ્પમત્તા) ભારડ પત્ની ફી તરહ યે અપ્રમત્ત થે । યહ
પત્ની દો વાવવાગ હોતા હ । ટસકે ત્રીન પેગ હોતે હ । પ્રાવા ઓર મુગ ટસકે દો હોતે હૈ ।
ઉદર અથા ૧ પટ પ્પકા હોતા હૈ । યે ત્રોનો જીવ અચત અપ્રમત્ત હોતે હ । યદિ પ્પકાચિત
એક જાન પ્રમાદ કર તો દોનો કા નાશ હોવે । ટસલિયે અપ્રમત્તચિત્ત હોકર યે
ત્રોનો નહુત હી સાવગાના સે રહતે હૈ । ડસા તરહ યે મુનિજન મી તપ એવ સયમાન્તિક ધર્મ
કે રક્ષણ કરને મેં પ્રમાદવર્જિત થે । (કુજરો ઇવ સોડીરા) કુજર કે સમાન યે
રૂપાયાત્તિક કે મજન મ ઔગ્ઢીર-શ્રૂવીર થે । (વસમો ઇવ જાયત્યામા) વૃષ્ણ કે

તેઓ રાગાદિદોની મહાયતાથી રહિત હોવાને કારણે, એકસ્વરૂપ હતા । (ભારડ
પક્ષીવ અપ્પમત્તા) ભારડ પક્ષીની પેઠે તેઓ અપ્રમત્ત હતા આ પક્ષી એ
છવવાળા હોય છે તેને ત્રણ પગ હોય છે ડાડ અને મુખ તેને એ હોય છે
ઉદર (પેટ) તેને એક ન હોય છે તે બન્ને છવ બહુ અપ્રમત્ત હોય છે
એ વધાચિત્ત એક છવ પ્રમાદ (ભૂલ) કરે છે તો બન્નેનો નાશ થાય છે
તેથી અપ્રમત્તચિત્ત (ચતુર) થઈને તે બન્ને બહુ જ સાવધાનીથી રહે છે
તેવી જ રીતે એ મુનિજનો પણ તપ તેમજ મયમ આદિ ધર્મના રક્ષણ
સ્વામા પ્રમાદરહિત હતા । (કુજરો ઇવ સોડીરા) કુજર (હાથી)ની પેઠે
તેઓ વપાય આદિદોના ભગ (નાશ) કરવામા ગૌડીર-શ્રૂવીર હતા
(વસમો ઇવ જાયત્યામા) વૃષ્ણની પેઠે તેઓ અલિષ્ઠ હતા । (સીંહો ઇવ દુહ-

ત્થામા, સીહો ઇવ દુહરિસા, વમુધરા ઇવ મવ્વફાસવિસહા,
સુદુયહુયાસણો ઇવ તેયસા જલંતા ॥ સૂ. ૨૭ ॥

इत्यर्थ । 'सीहो इव दुह्ररिसा' सिंह इव दुर्देषा—सिंहपरापराङ्मूर्धुर्धर्षा इत्यर्थ ।
'वमुधरा इव सव्वफासविसहा' वमुधरा इव सर्वस्पर्शमिषा—पृथ्वी यथा सर्वं सप्त
मसहा वा स्पर्शं सहते सर्वमहति चो यत सर्वमैतं सामोऽपि अनुकूलप्रतिकूलपरीपहोपमर्ग
सुसहा भवति । 'सुदुयह्युयासणो इव तेयसा जलता' सुदुताहुताशन इव तेजसा
ज्वलन्त—सुदुत = सुदु एत—पृतापाहुतिभिस्तर्पितो यो हुताशनो वद्वि—तद्वत्तेजसा—तप—
सयमतेजसा ज्वलतो दीप्यमाना इति भावः ॥

અનુપમાનસપ્રાદરુમ્ ઇવ ગાયાદયમ —

‘કસે ૧ મણે ૨ જાણે ૩, જાંચે ૪ળળે ૫ ૫ આનરિસે ૫ ।

કુમ્મે ૬ પુરપરપતે ૭, ગયળે ૮ અગિલે ૯ ય ચ ૧૦ સંર ય ૧૧ ॥

સાગર ૧૨ વિહળે ૧૩ મનર ૧૪, સારયસલ્લિ ચ ૧૫ ચમી ય ૧૬ ।

મારડે ૧૭ ગય ૧૮ વસહ ૧૯, સીહ ૨૦ વમુધરા ૨૧ સુદુયહુ

૨૨ ॥ ૨ ॥ ૩ ॥ સૂ. ૨૭ ॥

સમાન યે બલિષ્ઠ થે । (સીહો ઇવ દુહરિસા) સિંહ કે સમાન યે દુર્ધર્ષ થે । સિંહ જૈસે
મૃગાદિકોં સે અપ્રશ્ન્ય હોતા હૈ, उसी प्रकार मृग जैसे परीपहान्तिकों से ये भी चलितचित्त
नहीं होते थे । (वमुधरा इव सव्वफासविसहा) पृथिवी के समान सर्वस्पर्शसह
थे । पृथिवी जिस तरह सहने योग्य अथवा नष्ट सहन करने योग्य ऐसे भी स्पर्श
को सहती है उसी प्रकार ये मुनिजन भी अनुकूल एवं प्रतिकूल परीपहों के उपनिपात
को अच्छी तरह सहन करते थे (सुदुयह्युयासणो इव तेयसा जलता) सुदुत
अग्नि की तरह ये तप और सयम क तेज से देदीप्यमान थे ॥सू. २७ ॥

રિસા) સિંહના જેવા તેઓ દુર્ધર્ષ હતા સિંહ જેમ મૃગ આદિદોષી અપ
ધ્ય હોય છે તેવી જ રીતે મૃગસમાન પરીષદ્ આદિદોષી તેઓ પણ ચલિત
ચિત્ત થતા નહોતા (વમુધરા ઇવ સવ્વફાસવિસહા) પૃથિવીની પેઠે સર્વ સ્પર્શ
સહન કરતા હતા પૃથિવી જેમ સહેવા યોગ્ય અથવા ન સહન કરવા યોગ્ય
જેવા પણ સ્પર્શને સહન કરે છે તેવી જ રીતે એ મુનિજનો પણ અનુકૂળ
તેમ જ પ્રતિકૂળ પરીષદોના ઉપનિષાત ને સારી રીતે સહન કરતા હતા
(સુદુયહુયાસણો ઇવ તેયસા જલતા) સુદુત અગ્નિની પેઠે તેઓ તપ અને સયમના
તેજથી દેદીપ્યમાન હતા (સૂ. ૨૭)

मूलम्—नत्थि ण तेसि ण भगवताण कत्थइ पडिवंधे भवइ । से य पडिवंधे चउव्विहे पण्णत्ते, तंजहा—दव्वओ खेत्तओ कालओ भावओ । दव्वओ णं—सच्चित्ताचित्तमीसिएसु

टीका—‘नत्थि’ इत्यादि । नास्ति अय पन्थ, यत् खलु ‘तेसि ण भगवताण’ तेषा मूल भगवताम्—श्रीमहावीरस्वामिना गिण्याणाम् ‘कत्थइ’ इति—कस्मि नपि विषये ‘पडिये भवइ’ प्रतिज-।—आसक्ति भवताति, श्री महावीर-स्वामिनोऽतेनासिना समयप्रतिजयीभूत कोऽपि हंतु कुणोऽपि न भवतीति भाव । ‘से य पडिये चउव्विहे पण्णत्ते’ स च प्रतिजयधत्तुर्विध प्रजप ‘तंजहा’ तथया-भेद-प्रकारधे यम्—द्रव्यत क्षेत्रत कालतो भावतध । तेषु ‘दव्वओ णं’ द्रव्यत खलु ‘सच्चित्ता-चित्त-मीसिएसु दव्वेसु’ सच्चित्ताचित्त-मिश्रितेषु द्रव्येषु । तत्र—सच्चित्त=गिण्यादिकम्, अचित्त=वत्थात्तिकम्, मिश्रितम्=गिण्यसहितवत्थात्तिकम्, एतेषु द्रव्येषु, ‘खेत्तओ’ क्षेत्रत —

‘नत्थि णं’ इत्यादि ।

(तेसि ण भगवताण) भगवान् महावीर के समीप में रहनेवाले उन स्थविर भगवत्तो का (कत्थइ) किसी भी विषय में (पडिवंधे) प्रतिबंध (नत्थि) नहीं था । अर्थात् भगवान् वीर प्रभु के ये समस्त मुनिजन समय के विधातक किसी भी विषय में आसक्ति नहीं रखते थे । (से य पडिये चउव्विहे पण्णत्ते) वह प्रतिबंध चार प्रकार का कहा गया है, (तंजहा) वह इस प्रकार है—(दव्वओ खेत्तओ कालओ भावओ) द्रव्य से, क्षेत्र से, काल से एवं भाव से । (दव्वओ ण सच्चित्ता-चित्त-मीसिएसु दव्वेसु) द्रव्य से प्रतिजय ३ प्रकार का है—(१) सचित्त (२) अचित्त (३) सच्चित्ताचित्त ।

‘नत्थि ण’ इत्यादि

(तेसि ण भगवताण) भगवान् महावीरना समीपमा रहेवावाणा ते स्थविर भगवतोने (कत्थइ) केहपिण्ण विषयमा (पडिवंधे) प्रतिबंध (नत्थि) न होतो, अर्थात्—भगवान् वीरप्रभुना ते समस्त मुनिजनो समयमना विधातक होय कोवा केहपिण्ण विषयमा आसक्ति रागता नहोता (से य पडिवंधे चउव्विहे पण्णत्ते) ते प्रतिबंध चार प्रकारना कहेला छे (तंजहा) ते चार प्रकारे छे (दव्वओ खेत्तओ कालओ भावओ) द्रव्यथी, क्षेत्रथी, कालथी तेभज्ज लावथी (दव्वओ ण सच्चित्ता-चित्त-मीसिएसु दव्वेसु) द्रव्यथी प्रतिबंध त्रय प्रकारेना छे, (१) सचित्त, (२) अचित्त, (३) सच्चित्ताचित्त, शिष्य आदिह सचित्त छे

તથામા, સીંહો ઇં દુદ્ધરિસા, વસુધરા ઇવ મવ્યફાસવિમહા,
સુહુયહુયાસણો ઇવ તેયસા જલંતા ॥ સૂ. ૨૭ ॥

અર્થ । ‘ સીંહો ઇં દુદ્ધરિસા ’ મિત્ત ઇં દુર્ધયા - મિત્તપરીપાત્તિર્ગૃધ્યા દ્યર્થે ।
‘ વસુધરા ઇવ સવ્યફાસવિમહા ’ વસુધરા ઇં સર્વસ્પર્શિણ - પૃથ્વી યથા મત્ત સા-
મસા વા સ્પર્શ સહતે સર્વમદ્દતિ જો યત તર્થેત માત્રોપિ અનુકૂળપ્રતિકૂળપરીપાત્તિર્ગૃધ્યા
સુસહા ભવતિ । ‘ સુહુયહુયાસણો ઇવ તેયસા જલંતા ’ સુહુતુનાગન ઇં તેજમા
જ્વલત - સુહુત = સુહુ હુત - ધૃતાધાદુતિભિસ્તર્પિતો યો હુતાગનો વદ્ધિ - તદ્દત્તેજસા - તપ -
સયમતેજસા જ્વલંતો દીપ્યમાના ઇતિ માત્ર ॥

અત્ર ઉપમાનસમાહત્કમ્ ઇદં ગાથાદયમ્ —

‘ કસે ૧ મતે ૨ જીવે ૩, જષ્વે જ્ઞાને ૪ આત્મિસે ૫ ।

કુન્મે ૬ પુસ્કરપત્તે ૭, ગયને ૮ અગિલે ૯ ય ચ ૧૦ મૃતે ય ૧૧ ॥

સાગર ૧૨ વિહગે ૧૩ મઢર ૧૪, સારયસન્નિલ્લિ ચ ૧૫ રાગી ય ૧૬ ।

ભારડે ૧૭ ગય ૧૮ વસહે ૧૯, સીંહ ૨૦ વસુધરા ૨૧ સુહુયહુ

૨૨ ॥ ૨ ॥ ઇતિ ॥ સૂ. ૨૭ ॥

સમાન થે બલિષ્ઠ થે । (સીંહો ઇવ દુદ્ધરિસા) સિંહ કે સમાન થે દુર્ધર્ષ થે । સિંહ જૈસે
મૃગાદિકો સે અપ્રધૃષ્ટ હોતા હૈ, उसी प्रकार मृग जैसे परीपहातिकां से ये भी चलितचित्त
नहीं होते थे । (वसुधरा इव सव्यफासविसहा) पृथिवी के समान सर्वस्पर्शसह
थे । पृथिवी जिस तरह सहने योग्य अथवा नहीं सहन करने योग्य ऐसे भी स्पर्श
को सहती है उसी प्रकार ये मुनिजन भा अनुकूल एव प्रतिकूल परीपहों के उपनिपात
को अच्छी तरह सहन करते थे (सुहूयहूयासणो इव तेयसा जलंता) सुहूत
अग्नि की तरह ये तप और सयम के तेज से देदीप्यमान थे ॥ सू. २७ ॥

રિસા) સિંહના જેવા તેઓ દુર્ધર્ષ હતા સિંહ જેમ મૃગ આદિદોથી અપ-
ધૃષ્ટ હોય છે તેવી જ રીતે મૃગસમાન પરીપહ આદિદોથી તેઓ પણ ચલિત
ચિત્ત થતા નહોતા (વસુધરા ઇવ સવ્યફાસવિમહા) પૃથિવીની જેમ સર્વ સ્પર્શ
સહન કરતા હતા પૃથિવી જેમ મહેવા યોગ્ય અથવા ન સહન કરવા યોગ્ય
જેવા પણ સ્પર્શને સહન કરે છે તેવી જ રીતે એ મુનિજનો પણ અનુકૂળ
તેમ જ પ્રતિકૂળ પરીપહોના ઉપનિષાત ને સાગી રીતે સહન કરતા હતા
(સુહુયહુયાસણો ઇવ તેયસા જલંતા) સુહૂત અગ્નિની જેમ તેઓ તપ અને સયમના
તેજથી દેદીપ્યમાન હતા (સૂ. ૨૭)

मूलम्—नत्थि ण तेसि ण भगवत्ताण कत्थइ पडिवंधे भवइ । से य पडिवंधे चउव्विहे पण्णत्ते, तंजहा—दव्वओ खेत्तओ कालओ भावओ । दव्वओ णं—सचित्ताचित्तमीसिएसु

टीका—‘नत्थि’ इत्यादि । नास्ति अय पन्, यत् खलु ‘तेसि ण भगवत्ताण’ तेषा गल्ल भगवत्ताम—श्रीमहात्मास्वामिन गिण्याणाम् ‘कत्थइ’ स्मापि—कस्मिन्नपि विषये ‘पडिये भइ’ प्रतिगन्—आसक्ति भवताति, श्री महावीर-स्वामिनोऽतेनामिना सयमप्रतिगन् गीभूत कोऽपि हेतु कुगोऽपि न भवतीति भाव । ‘से य पडिये चउव्विहे पण्णत्ते’ स च प्रतिगन्धत्तुर्गिध प्रजप ‘त जहा’ तद्यथा-भेद-प्रकारश्चे यम्—द्रव्यत क्षेत्रत कालतो भावतथ । तेषु ‘दव्वओ ण’ द्रव्यत खलु ‘सचित्ता-चित्त-मीसिएसु दव्वेसु’ सचित्ताऽचित्त-मिश्रितेषु द्रव्येषु । तत्र—सचित्त=गिण्यादिकम्, अचित्त=बलादिकम्, मिश्रितम्=गिण्यसहितम्बादिकम्, एतेषु द्रव्येषु, ‘खेत्तओ’ क्षेत्रत—

‘नत्थि ण’ इत्यादि ।

(तेसि ण भगवत्ताण) भगवान् महावीर के समीप में रहनेवाले उन स्वविर भगवत्तो का (कत्थइ) किसी भी विषय में (पडिये) प्रतिगन्ध (नत्थि) नहीं था । अर्थात् भगवान् वीर प्रभु के ये समस्त मुनिजन सयम के विधातक किसी भी विषय में आसक्ति नहीं रखते थे । (से य पडिये चउव्विहे पण्णत्ते) वह प्रतिगन्ध चार प्रकार का कहा गया है, (तजहा) वह इस प्रकार है—(दव्वओ खेत्तओ कालओ भावओ) द्रव्य से, क्षेत्र से, काल से गन् भाव से । (दव्वओ ण सचित्ता-चित्त-मीसिएसु दव्वेसु) द्रव्य से गतिगन् ३ प्रकार का है—(१) सचित्त (२) अचित्त (३) सचित्ताचित्त ।

‘नत्थि ण’ इत्यादि

(तेसि ण भगवत्ताण) भगवान् महावीरना समीपमा रहैवावाणा ते स्वविर भगवतोने (कत्थइ) दोषधिय विषयमा (पडिये) प्रतिगन्ध (नत्थि) न होतो, अर्थात्—भगवान् वीरप्रभुना ते समस्त मुनिजनो सयमना विधातक होय जेवा दोष धिय विषयमा आसक्ति गणता नहोता (से य पडिये चउव्विहे पण्णत्ते) ते प्रतिगन्ध चार प्रकारना उडोला छे (तजहा) ते आ प्रकारे छे (दव्वओ खेत्तओ कालओ भावओ) द्रव्यथी, क्षेत्रथी, कालथी तेमज लावथी (दव्वओ ण सचित्ता-चित्त-मीसिएसु दव्वेसु) द्रव्यथी प्रतिगन्ध त्रय प्रकारेना छे—(१) सचित्त, (२) अचित्त, (३) सचित्ताचित्त, शिष्य आदिऽ अचित्त छे

દલ્લેસુ । જેત્તઓ-ગામે વા ણયરે વા રણે વા જેત્તે વા જેલે વા ઘરે
વા અંગણે વા । કાલઓ-સમણ વા આવલિયાણ વા આણા-

‘ગામે યા’ ગામે વા, ‘ણયરે યા’ નગર વા ‘રણે યા’ અણ્યે યા, ‘જેત્તે યા’ ક્ષેત્રે વા, જેત્તે= યા યમ
દેનસગોવનસ્થાને વા, ‘ઘરે યા અંગણે યા’ ગદ્દે યાડહ્ણ વા । ‘કા’ઓ સમણ યા આરણિયાણ
વા’ કાલન —સમયે સર્વતોજવયે કાલે, મમયમ્મિન્નનોડર્ય ઉપાસરગ્ગાદ્ધ્યાગાર્મસજીવની
વૃત્તિતોડરસેય । ‘આવલિકાયામ’ અમર્યાતસમય રૂપાયામ ‘આણાપાણુણ યા’ આનપ્રાણે વા=

શિષ્યાદિક સચિત્ત હૈ । વલ્લાદિક અજીવ પદાર્થ અચિત્ત હૈ । શિષ્યસહિત વલ્લાદિક
સચિતાચિત્ત હૈ । इनमें इन मुनिजनों को मिलकुल भी आसक्ति नहीं थी । (જેત્તઓ
ગામે વા ણયરે વા રણે વા જેત્તે યા જેલે યા ઘરે યા અંગણે યા) इसी तरह क्षेत्र की
अपेक्षा—ग्राम में, नगर में, जंगल में, क्षेत्र में, रत्न—आदिदिक के कूटने और फटकने के
स्थान ऐसे खलिहान में, घर में अथवा आगन में प्रतिपद्य नहीं था । (कालओ
समण वા આવલियाण वા आणापाणुण वા થોવે વા લવે વા મુહુત્તે
વા અહોરત્તે વા પક્કલે વા માસે વા અયણે વા અણ્ણયરે વા દીઠકાલસજોગે)
કાલકી અપેક્ષા સે સમય—સબ સે છોટે કાલ મે, इस समय और कालका विलुप्त
अर्थ ‘उपासकदशाग’ की ‘अगारधर्मसजीवनी’ वृत्ति में कहा है, वहा से जान लेना चाहिये ।
આવલિકા મેં, અમર્યાત સમયકી એક આવલિકા હોતી હૈ, उच्छ्वासनिश्वासकालरूप
आनप्राण में, स्तोत्रमे—सप्तप्राणप्रमाणवाले कालविशेषमे—सात उच्छ्वासमे, लवमें—सात-

वल्लादिक अलव पदार्थ अचिત્त छे शिष्यसहित वल्लादिक सचिताचित्त छे
तेभा जे मुनिजनोने मिलकुल ज आसक्ति नहोती । (જેત્તઓ ગામે વા ણયરે
વા રણે વા જેત્તે વા જેલે વા ઘરે વા અંગણે વા) તેવી જ ગીતે ક્ષેત્રની
અપેક્ષા—ગામમાં, નગરમાં, જંગલમાં, ખેતરમાં, ખલ—ધાન્ય વગેરેને કૂટવા
ખાડવાના સ્થાનભૂત એવા ખલિહાનમાં, ઘરમાં, આગણામાં પ્રતિપદ્ય નહોતો
(કાલઓ સમણ વા આવલિયાણ વા આણાપાણુણ વા થોવે વા લવે વા મુહુત્તે
વા અહોરત્તે વા પક્કલે વા માસે વા અયણે વા અણ્ણયરે વા દીઠકાલસજોગે) કાલની
અપેક્ષાએ સમય—સૌથી થોડા ઝાળમાં (આ સમય અને ઝાલનો વિસ્તૃત
અર્થ ‘ ઉપાસકદશાગની ’ ‘ અગારધર્મસજીવની ’ વૃત્તિમાં કહેલો છે ત્યાંથી
જાણી લેવો જોઈએ), આવલિકામાં (અસખ્યાત સમયની એક આવલિકા થાય
છે), ઉચ્છ્વાસ—નિશ્વાસ—ઝાલરૂપ આનપ્રાણમાં, સ્તોત્રમાં—સપ્તપ્રાણના પ્રમાણ

पाणुए वा थोवे वा लवे वा मुहुत्ते वा अहोरत्ते वा पक्खे वा मासे
वा अयणे वा अण्णयरे वा दीहकालसंजोगे । भावओ-कोहे वा
माणे वा मायाए वा लोहे वा भए वा हासे वा । एव तेसि ण भवइ
॥ सू० २८ ॥

उद्घासिन्वासकाल इत्यर्थ, 'थोवे वा' स्तोके वा=सप्तप्राणमाने वा कालविशेषे,
'सप्त पाणाणि से योये' इत्युक्ते । 'लवे वा'-'सप्त थोवाणि से लवे'
इति सप्तलोकमिने काले वा, 'मुहुत्ते वा' मुहूर्ते वा-रात्रायाः सप्तमपतिप्रमाणे काले,
'अहोरत्ते वा' अहोरात्रे वा-रात्रिद्वयसप्तप्रमाणे काले वा, 'पक्खे वा' पक्षे-पञ्चदशदिवस-
प्रमाणक काले वा 'माने वा' त्रिगद्वयसप्तप्रमाणके काले वा, 'अयणे वा' अयने-
उत्तरायणदक्षिणायनभेदाद्विभिधे षण्मासप्रमिते काले वा, 'अण्णयरे वा दीहकालसंजोगे'
अयतरस्मिन् वा दीर्घकालमयोगे-उक्तप्रभेदाद् भिन्ने वा सप्तसरादिरूपे काले । 'भावओ'
भावत-'कोहे वा' कोधे वा 'माणे वा'-माने वा, 'मायाए वा'-मायाया वा, 'लोहे वा'
लोभे वा 'भए वा' भये वा, हासे वा । 'एव तेसि ण भवइ' एव तेषां न भवति,
एव-पूर्ववर्णितप्रकारेण तत्र तत्र प्रतिबन्ध-आसक्तिस्तेषां मुनीनां न भवति ॥ सू० २८ ॥

स्तोत्र अर्थात् ४९ उच्छ्वास-प्रमित कालमें, मुहूर्तमें-७७ लोसे प्रमित कालमें, अहो-
रात्रम्, पक्ष-१५ दिनके कालमें, मास-३० दिन-प्रमाण समयमें, अयनमें-उत्तरायण-
दक्षिणायन रूप उ उ महिनामें, एव और भी सप्तसरादिरूप नृहत्समयम् प्रतिबन्ध नहीं था ।
(भावओ) भावकी अपेक्षासे (कोहे वा माणे वा मायाए वा लोहे वा भए वा हासे वा
एव तेसि ण भवइ) कोधमें, मानमें, मायामें, लोभमें, भयमें, अथवा हास्यमें उन
मुनिजनको किसीभी तरहका प्रतिबन्ध नहीं था ॥ सू० २८ ॥

नेटला काणविशेषमा-सात उद्घासमा, लवमा-सात स्तोत्र अर्थात् ४९
उद्घासना प्रमाणना काणमा, मुहुर्त्तमा-७७ लवोथी प्रमित काणमा, अहो-
रात्रिमा, पक्ष-१५ दिवसना काणमा, मास-३० दिवसना समयमा, अयनमा
उत्तरायण-दक्षिणायनइय छ छ महिनामा, तेमज्ज णीज्जपणु सप्तसर आदिइय
लाणा समयमा प्रतिबन्ध नहोतो (भावओ) भावणी अपेक्षाओ (कोहे वा
माणे वा मायाए वा लोहे वा भए वा हासे वा एव तेसि ण भवइ) कोधमा,
मानमा, मायामा, लोभमा, लयमा अथवा हास्यमा ते मुनिओने कोछ पणु
तरहने प्रतिबन्ध नहोतो (सू २८)

“યો મામપરોત્યેપ, તત્ત્વેનોપરોત્યસૌ ॥

શિરામોક્ષાત્પાથેન, કુર્વાણ ઇવ નીરુજમ્ ॥” ઈતિ ॥

યદા-વાસ્યા ચન્નનસમાન કૃષ્ણ આચારો યેષા તે વાસીચન્નનસમાનકૃષ્ણા,

યો મામપરોત્યેપ તત્ત્વેનોપરોત્યસૌ ।

શિરામોક્ષાત્પાથેન, કુર્વાણ ઇવ નીરુજમ્ ॥ ૧ ॥

સજ્જનાંકા જન કોડ મનુષ્ય અપકાર કરતા હૈ, તત્ર વે ણેસા સમજતે હૈ કિં યહ જો મેરા અપકારી હૈ સો તો વસ્તુત ઉપકારી હા હૈ । ત્યાં કિં ઇસકે અપકાર સે હમારી સહનગીલતા આત્મિ ગુર્ગોંકા પરાશ્વા હોતા હૈ, શત્રુ-મિત્રમ, નિન્દા-સ્તુતિ-આદિમેં સમ-દૃષ્ટિતા વદતા હૈ । અત્ર યહ મેગ અપકારી નહા, પ્રત્યુત ઉપકારી હૈ । જૈસે કિસીકી ગર્દનકી નસ યત્તિ ચઢ જાતી હૈ, ઇસકો યથાસ્થાનમેં વૈઠાનેકે વૈઠ ઇસકા જિર પકડ-કર વાયેં-વાયેં ઘુમાતા હૈ, ઇસ સમય રોગીકો પીડા હોતા હૈ, પરંતુ નસકે અપને સ્થાન પર વૈઠ જાને પર પાડિતકી પીડા શાન્ત હો જાતા હૈ, વહ નીરોગ હો જાતા હૈ, ઇસી પ્રકાર અપકારી ભી અપકારકે દ્વારા સજ્જનોંકી આત્માકો, જો અનાદિકાલસે સ્વ-સ્થાનચ્યુત હો સસાગમેં ભ્રમણ કર રહી હૈ, સ્વસ્થાનમે સ્થિત કરતા હૈ । ઇસલિયે સજ્જન અપન અપકારાંકો ઉપકારીહા માનતે હૈ, ઇસ પર આત્મોશ કમા ભી નહા કરતે

યો મામપરોત્યેપ તત્ત્વેનોપરોત્યસૌ ।

શિરામોક્ષાત્પાથેન કુર્વાણ ઇવ નીરુજમ્ ॥ ૧ ॥

સજ્જનોનો ડોઈ મનુષ્ય જ્યારે અપકાર કરે છે ત્યારે તેઓ એમ સમજે છે કે આ જે અમારો અપકારી છે તે તો ખરીરીતે ઉપકારી જ છે કેમકે તેના અપકારથી અમારી મહનગીલતા આદિશુભોની પરીક્ષા થાય છે, શત્રુ-મિત્રમા, નિન્દા-સ્તુતિ આદિમા સમદષ્ટિપણુ વધે છે તેથી તે અમારો અપકારી નથી, પરંતુ ઉપકારી છે જેમકે કોઈની ગરહનની નસ જો થડી જાય છે તો તે ખરાબર કોઈએ બેસાડી દેવાને માટે વૈધ તેનું માથું પકડીને જમણુ-ડાણુ ફેરવે છે તે વખતે રોગીને પીડા થાય છે, પરંતુ નસને પોતાને કોઈએ બેસી જવાથી તે રોગીની પીડા શાંત થઈ જાય છે, અને તે નિરોગી થઈ જાય છે તેવીજ રીતે અપકારી પણ અપકારદ્વારા સજ્જનોના આત્માને-કે જે અનાદિકાલથી પોતાના સ્થાનથી ચ્યુત થઈ સસારમા ભ્રમણ કરી રહેલો છે તેને-પોતાના સ્થાનમા સ્થિર કરે છે તેથી સજ્જન પોતાના અપકારીને ઉપકારીજ માને છે તેના પર શુભો વધી પણ કરતા નથી

કપ્પા સમલેદ્ધુકંચના સમસુહદુક્ષ્વા ડહલોગ-પરલોગ-અપ્પડિવહ્ના
સંસારપારગામી કમ્મણિગ્ધાયણદ્વાએ અવ્બુદ્ધિયા વિહરતિ ॥ સૂ ૨૧ ॥

તથાચોક્તમ્—

“અપકારપરેડપિ પરે, કુર્વન્ત્યુપકારમેવ હિ મહાન્ત ।

સુરમીકરોતિ વાસી, મલયજમપિ તક્ષમાણમપિ ॥” શ્લો ૧ ।

‘સમલેદ્ધુકંચના’ સમલેદ્ધુકાશના = લેદ્ધુ - મૃત્તિકારાણ્ડ, કાશન-સુગંધ, તે ઉપ મમ
તુલ્યે યેવા તે તથા, ‘સમસુહદુક્ષ્વા’ સમસુગ્ધુ ગ્વા, સુગંધે દુ લે ચ સમાનપણિમા

હૈ, અથવા-વાસી-અપકારમાં ચંદનકે સમાન હૈ આચાર જિનકા જેસે વે સાધુજન થે ।
ચંદન વાસી દ્વારા-વસૂલા દ્વારા-કાટે જાને પર મી વમૂલાકે મુલકો મુલાસિત કરતા હૈ ।
રહા મી હૈ—

અપકારપરેડપિ પરે, કુર્વન્ત્યુપકારમેવ હિ મહાન્તઃ ।

સુરમીકરોતિ વાસી મલયજમપિ તક્ષમાણમપિ ॥ ૧ ॥

તથા દુષ્ટ-સ્વભાવવાળે મનુષ્ય યદપિ સજનોંકા નિરન્તર અપકાર હી કરતે રહતે હૈ,
તો મી વે સજન ડન અપકારિયોં પર કમી મી ક્રુદ્ધ નહીં હોતે હૈ, ડનકા કમી મી અપકાર
નહા કરતે હૈ । પ્રત્યુત વે અપકારિયોંકા મી ઉપકાર હી કરતે હૈ । જૈસે ચંદનવૃક્ષ અપને
અક્કો કાટનેવાલે મનુષ્યકો, કાટને કે સાધન કુઠારકે મુલકો મી સુરમિત હી કરતા હૈ ॥ ૧ ॥

(સમલેદ્ધુકંચના) પાપાણ ઓર સુવર્ણ ઇન ડોનોં કો બરાબર સમજતે થે । (સમસુહ-

અથવા વાસી-અપકારી પ્રતિ અહનના સરખો આચાર છે જેમનો એવા તે
સાધુજનો હતા અહન વાસીદ્વારા-વાસલાથી કપાઈ જવા છતાં પણ વાસલાના
મુખને મુલાસિત કરે છે કહ્યું પણ છે—

અપકારપરેડપિ પરે, કુર્વન્ત્યુપકારમેવ હિ મહાન્ત ।

સુરમીકરોતિ વાસી મલયજમપિ તક્ષમાણમપિ ॥

તથા તે દુષ્ટ સ્વભાવવાળા મનુષ્ય જો કે સંબંધનોના હમેશ અપકાર જ
કરે તે તો પણ તે સંબંધનો તે અપકારીઓ ઉપર કદી પણ ક્રોધ કરતા
નથી, કદી પણ તેમનો અપકાર કરતા નથી, પરંતુ તે અપકારીઓ ઉપર પણ
ઉપકાર જ કરે છે જેમ અહનવૃક્ષ પોતાના અગને ડાપવાવાળા મનુષ્યને,
અને ડાપવાના સાધન કુહાડાના મુખને પણ સુગંધિત કરે છે (૧) (સમલેદ્ધુ
કંચના) પાપાણ અને સુવર્ણ એ બન્નેને બરાબર સમજતા હતા (સમસુહ

मूलम्—तेसि ण भगवताण एएण विहारेण विहरमा-

इयर्थे । 'इहलोग-परलोग-अप्पडिबद्धा' इहलोकपरलोकाऽपनिबद्धा - लोकद्वयसुखासक्तिगहिता, 'ससार-पार-गामी' ससार-पार-गामिन - भयसमुद्रत स्वपरामतारका, 'कम्मणिग्घायणद्वाए अब्भुट्ठिया विहरति' कर्मनिघातनार्थमभ्युथिता - सकलकर्मनिर्जरणार्थं कृतोद्यमा विहरन्ति ॥ सू० २९ ॥

टीका—'तेसि ण' इत्यादि । तेषा श्रीमहावीरस्वामिनिध्याणा 'भगवताण' भगवता-तप-यमजोभागाग्निनाम, 'एएण विहारेण विहरमाणाण' एतेन विहारेण विहरताम्-तत्र विहार=विचरण-मुनिचर्या, यद्वा विविधैरनेकप्रकारैस्त्वभिभारवहन-पात्रचलन-परापहसहनात्स्वै कायस्त्रै कर्माणि ह्रियन्तऽनेनेति विहार, एतेन विहारेण-ग्रामनगरा-

दुःखा) सुख एव दुःखम समान परिणाम वाले थे । सुखमें हर्ष एव दुःखम विपाद इस प्रकार निपमता लिये इनके परिणाम नहीं थे । (इहलोग परलोग-अप्पडिबद्धा) इस लोक-जननी एव परलोक मन्धी सुखाकी आसक्ति इनके हृदयमें नहीं थी । (ससार-पारगामी) ये भयरूपी समुद्रको तिरनेवाले थे । (कम्मणिग्घायणद्वाए अब्भुट्ठिया विहरति) समस्त कर्मोंकी निर्जरा करनेके लिये ही समयमाराधनमे तत्पर होकर विचरते थे ॥ सू० २९ ॥

'तेसि ण भगवताण' इत्यादि,

(तेसि ण भगवताण) महावीर स्वामीके इन स्थविर भगवतोंका जो (एएण विहारेण विहरमाणाण) इस प्रकारके विहार करते थे । विहार शब्दका अर्थ मुनिचर्या

दुःखता) सुख तेमज्ज दुःखमा नमान परिष्ठाभवाणा हुता सुखमा दुर्ध तेमज्ज दुःखमा विषाह (शोऽ) ओवी विषमता तेमनामा नडोती (इहलोग परलोग-अप्पडिबद्धा) आ लोऽ-सज्जधी तेमज्ज परलोऽ-सज्जधी सुखोनी आसक्ति तेमना हृदयमा नडोती (ससारपारगामी) तेओ लवउपी समुद्रने तरवावाणा हुता (कम्मणिग्घायणद्वाए अब्भुट्ठिया विहरति) समस्त कर्मोंकी निर्जरा करवा माटे ज्ज समयम-आराधनमा तत्पर थधने विचरता हुता (सू २६)

'तेसि ण भगवताण' इत्यादि,

(तेसि ण भगवताण) ओ महावीर स्वामीना ते स्थविर भगवतो (एएण विहारेण विहरमाणाण) आ प्रकारे विहार करता हुता, विहार शब्दने

જહા-इत्तरिण य १ आवकहिण य २ । से किं तं इत्तरिण ? इत्तरिण
अणेगविहे पणत्ते, त जहा-चउत्थमत्ते १ छट्ठमत्ते २ अट्ठमत्ते

रिक च-एति-गच्छति तच्छीघ्रम् इत्तर, तदेव-इत्तरिकम्-अन्यशान्तिम्, यथा श्रीमहावीर-
स्वामिनस्तीर्थे नमस्कारसहितप्रयाग्यानकालान्तरम् पश्चात्पर्यन्तम्, श्रीनामेयतीर्थद्वर-
तीर्थे गच्छत्तरपर्यन्तम्-इति १ । 'आवरुहिण य' याव कयिकम्-यावन्-यदवधिर्मनुष्योऽ-
यमिति मुख्यव्यवहाररूपा कथा यावत्कथा, तत्र भव यावत्कयिक-आगन्पर्यन्तम् अनगन्मिति ।
अनयोर्विपरिक पृच्छति-'से किं त इत्तरिण' अथ वि-तद इत्तरिकम्, अग्नोत्तरमाह-
'इत्तरिण अणेगविहे पणत्ते' इत्तरिकम् अनवरुधि प्रज्ञपम्, 'त जहा'-तद्यथा-तानि
यद्रूपाणि सति तथा कथयति-'चउत्थमत्ते' चतुर्थभक्तम्-एक उपवासम् १ । 'छट्ठमत्ते'
षष्ठभक्तम्-निरन्तरदिनद्वयोपवासरूपम् २ । 'अट्ठमत्ते' अष्टमभक्त-निरन्तरदिनत्रयोपवासरू-

स्वामी के तीर्थ में इत्तरिक तप नमस्कारसहित-नौकारसा प्रत्याग्यान काल से लेकर उह
मासपर्यन्त का कहा गया है । श्री आग्निवा तीर्थकर के शासनमें इसकी मर्यादा नौका
रसी से लेकर एकवर्ष पर्यन्त की थी । शेष २२ तीर्थकरों के शासनमें अष्टमास पर्यन्त इसकी
अवधि थी । (से किं त इत्तरिण ?) इत्तरिक तप क्या है ? उत्तर-(इत्तरिण अणेग-
विहे पणत्ते) यह इत्तरिक तप अनेक प्रकार का कहा गया है, (त जहा) वे प्रकार ये हैं-
(चउत्थमत्ते छट्ठमत्ते अट्ठमत्ते दसमत्ते बारसमत्ते चउत्समत्ते सोलसमत्ते अद्धमासिय-
मत्ते मासियमत्ते दोमासियमत्ते तेमासियमत्ते चउमासियमत्ते पचमासियमत्ते छम्मा-
सियमत्ते) चतुर्थभक्त-एक उपवास, षष्ठभक्त-दो उपवास-निरन्तर-लगातार-दो दिन का
उपवास, अष्टमभक्त-निरन्तर तीन दिन तक उपवास, दशमभक्त-चार-उपवास-लगातार

સ્વામીના તીર્થમાં ઈત્તરિક તપ નમસ્કારસહિત-નૌકારસી પ્રત્યાગ્યાનકાલથી
લઈને છ માસ સુધીનું કહેલું છે શ્રી આદિનાથ તીર્થ કરના અમથે તીર્થમાં
તેની મર્યાદા નૌકારમ્બીથી લઈને એક વર્ષ સુધીની હતી આદીના ૨૨ તીર્થ
કરના તીર્થમાં ૮ માસ સુધીની તેની અવધિ હતી (સે કિં ત ઇત્તરિણ ?)
ઈત્તરિક તપ શું છે ? ઉત્તર-(ઇત્તરિણ અણેગવિહે પણત્તે) આ ઈત્તરિક તપ
અનેક પ્રકારનું કહેલું છે, (તજહા) તે આમ છે (ચઉત્થમત્તે ડઠમત્તે અટ્ઠમ
મત્તે દસમમત્તે વારસમત્તે ચઉસમત્તે સોલસમત્તે અદ્દમાસિયમત્તે માસિયમમત્તે
દોમાસિયમત્તે તેમાસિયમમત્તે ચઉમાસિયમમત્તે પચમાસિયમત્તે છમ્માસિયમત્તે)
ચતુર્થ-લક્ષ એક ઉપવાસ, ષષ્ઠલક્ષ-દો ઉપવાસ-નિરન્તર-લગાતાર દો દિવ
સનો ઉપવાસ, અષ્ટમલક્ષ-એક સાથે ત્રણદિવસનો ઉપવાસ-ત્રણ ઉપવાસ, દશમ

૩ દસમમત્તે ૪ વારસમત્તે ૫ ચડદસમત્તે ૬ સોલસમત્તે ૭ અદ્ધ-
માસિયમત્તે ૮ માસિયમત્તે ૯ દોમાસિયમત્તે ૧૦ તેમાસિયમત્તે ૧૧
ચડમાસિયમત્તે ૧૨ પચમાસિયમત્તે ૧૩ છમ્માસિયમત્તે ૧૪,

પમ્ ૩ । ‘દસમમત્તે’ દ્વાદશમત્તમ્—નિરતગ્નિનચતુષ્પોષગમરૂપમ્ ૪ । ‘વારસમત્તે’ દ્વાદશ-
મત્તમ્—નિરતગ્નિનપદ્મકોપગમરૂપમ્ ૫ । ‘ચડ’સમત્તે’ ચતુર્દશમત્તમ્—નિરતરદિનપદ્મકો-
પગમરૂપમ્ ૬ । ‘સો’દસમત્તે’ પોટગમત્તમ્—નિરતરગ્નિનસપ્તકોપગમરૂપમ્ ૭ । ‘અદ્ધમાસિય
મત્તે’ અર્ધમાસિકમત્તમ્ નિરતગ્નિનચતુષ્પોષગમરૂપમ્ ૮ । ‘માસિયમત્તે’ માસિકમત્તમ્—
નિરતરગ્નિનપદ્મકોપગમરૂપમ્ ૯ । ‘દોમાસિયમત્તે’ દ્વેમાસિકમત્તમ્ ‘તેમાસિયમત્તે’ ત્રેમા-
સિકમત્તમ્ । ‘ચડમાસિયમત્તે’ ચાતુર્માસિકમત્તમ્ । ‘પચમાસિયમત્તે’ પાચમાસિકમત્તમ્ ।
‘છમ્માસિયમત્તે’ ષાષ્ઠમાસિકમત્તમ્ । ‘સે ત ઇત્તરિણ્’ તદેતદિત્વરિકમ્ । ‘સે કિં ત
‘આવકહિણ્’ એવ કિંતિત્ત્વ યાત્કયિકમ્ । ‘આત્કહિણ્’ યાત્કયિકમ્—યાત્—યદવધિ

૪ દિન કે ઉપવાસ, દ્વાદશમત્ત—પાંચ ઉપવાસ-લગાતાર પાંચ દિન તક ઉપવાસ, ચતુર્દશમત્ત-
૭ ઉપવાસ-લગાતાર ૬ દિનતક ઉપવાસ કરના, પોટગમત્ત-૭ દિન ઉપવાસ-લગાતાર ૭
દિનતક ઉપવાસ કરના, અર્ધમાસિકમત્ત-નિરતર-લગાતાર ૧૫ દિનતક ઉપવાસ કરના,
માસિકમત્ત-લગાતાર ૧૨ મહિના ભરકે ઉપવાસ કરના, દ્વેમાસિકમત્ત-લગાતાર ૨૪ મહિના સાથ
ત્રેમાસ કે ઉપવાસ, ત્રેમાસિકમત્ત-લગાતાર-૨૪ મહિના સાથ ૩ માસ કે ઉપવાસ, ચાતુર્મા-
સિકમત્ત-લગાતાર-૨૪ મહિના સાથ ચાર મહિના કે ઉપવાસ, પાચમાસિકમત્ત-પાંચ મહિના કે
લગાતાર ઉપવાસ, ષાષ્ઠમાસિકમત્ત-લગાતાર ૩૦ મહિના કે ઉપવાસ કરના । યહ સર્વ
દિત્વરિક નામકા અનશન તપ હૈ । યાત્કયિક કા મતલબ હૈ—જનતક “યહ મનુષ્ય હૈ” હિસ

લક્ષા—ચાર ઉપવાસ—એક સાથે ૪ ચાર દિવસનો ઉપવાસ, દ્વાદશલક્ષા—પાંચ ઉપ-
વાસ—એક સાથે પાંચ દિવસ સુધી ઉપવાસ, ચતુર્દશલક્ષા—એક સાથે ૬ દિવસો
સુધી ઉપવાસ કરવો, પોટશલક્ષા—૭ દિવસ એક સાથે ઉપવાસ કરવો, અર્ધ
માસિકલક્ષા નિરતર એક સાથે ૧૫ દિવસ સુધી ઉપવાસ કરવો, માસિકલક્ષા-
એક સાથે એક મહિના સુધી ઉપવાસ કરવો, દ્વેમાસિકલક્ષા—એક સાથે બે
મહિના સુધીના ઉપવાસ, ત્રેમાસિકલક્ષા—એક સાથે ત્રણ માસ સુધી ઉપવાસ,
ચાતુર્માસિકલક્ષા—એક સાથે ચાર મહિનાના ઉપવાસ, પાચમાસિકલક્ષા—પાંચ
મહિના સુધી એક સાથે ઉપવાસ, અને ષાષ્ઠમાસિકલક્ષા—છ મહિના સુધી
એક સાથે ઉપવાસ કરવો આ બધું ઇત્વરિકનામનુ અનશન તપ છે યાવતક-

જહા-ઇત્તરિણ ય ૧ આવકહિણ ય ૨ । સે કિં ત ઇત્તરિણ ? ઇત્તરિણ
અળેગવિહે પળ્ણત્તે, ત જહા-ચઉત્થમત્તે ૧ છટ્ઠમત્તે ૨ અટ્ઠમત્તે

રિક ચ-એતિ-ગચ્છતિ તચ્છીન્મ્ ઇન્દ્ર, તદેવ-ઇન્દ્રરિક્મ્-અન્વજ્ઞાન્નિક્મ્, યથા શ્રીમદ્દર્શી-
સ્વામિનસ્તીર્થે નમસ્કારસહિતપ્રયાગ્યાનકાલાત્તરમ્ પળ્ણાસપર્યન્તમ્, શ્રીનામેયતીર્થેન્દ્ર
તીર્થે-ગચ્છતિ-પર્યન્તમ્-ઇતિ ૧ । 'આવકહિણ ય' યાવ કચિક્કચ-યાગત્-યદનધર્મિનુપ્પોડ
યમિતિ મુરય્યવ્યવહારરૂપા કથા યાગકથા, તત્ર મત્ર યાવ કચિક્ક-જ્ઞાનપર્યન્તમ્ અનગ્નમિતિ ।
અનયોર્તિત્વરિક પૃચ્છતિ-'સે કિં ત ઇત્તરિણ' અથ તિન્તદ ઇન્દ્રરિક્મ્, 'અત્યોત્તરમાહ-
'ઇત્તરિણ અળેગવિહે પળ્ણત્તે' ઇત્તરિક્મ્ અનેકત્રિપ્ર પ્રજ્ઞપમ્, 'ત જહા'-તથા-તાનિ
ચદૂપાણિ સન્તિ તથા કથયતિ-'ચઉત્થમત્તે' ચતુર્થમત્તમ્-એકોપગામરૂપમ્ ૧ । 'છટ્ઠમત્તે'
પષ્ટમત્તમ્-નિરન્તરદિનદ્વયોપગાસરૂપમ્ ૨ । 'અટ્ઠમત્તે' અષ્ટમત્તમ્-નિરન્તરદિનત્રયોપવાસરૂ-

સ્વામી કે તીર્થ મે ઇત્તરિક તપ નમસ્કારસહિત-નૌકારસી પ્રત્યાગ્યાન કાલ સે લેકર ઝહ
માસપર્યન્ત કા કહા ગયા હૈ । શ્રી આદિનાથ તીર્થકર કે જ્ઞાસનમે ઇસકા મર્યાદા નૌકા
રસી સે લેકર એકવર્ષ પર્યન્ત કા થા । શેષ ૨૨ તીર્થકરા કે જ્ઞાસનમે અષ્ટમાસ પર્યન્ત ઇસકી
અવધિ થી । (સે કિં ત ઇત્તરિણ ?) ઇત્તરિક તપ કયા હૈ ? ઉત્તર-(ઇત્તરિણ અળેગ-
વિહે પળ્ણત્તે) યહ ઇત્તરિક તપ અનેક પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ, (ત જહા) વે પ્રકાર યે હૈ-
(ચઉત્થમત્તે છટ્ઠમત્તે અટ્ઠમત્તે દસમમત્તે ચારસમત્તે ચઉદસમત્તે સોલસમત્તે અદ્ધમાસિય-
મત્તે માસિયમત્તે દોમાસિયમત્તે તેમાસિયમત્તે ચઉમાસિયમત્તે પચમાસિયમત્તે છમ્મા
સિયમત્તે) ચતુર્થમત્ત-એક ઉપવાસ, પષ્ઠમત્ત-દો ઉપવાસ-નિરન્તર-લગાતાર-દો દિન કા
ઉપવાસ, અષ્ટમત્ત-નિરન્તર ત્રીન દિન તરુ ઉપવાસ, દશમમત્ત-ચાર-ઉપવાસ-લગાતાર

સ્વામીના તીર્થમા ઇત્તરિક તપ નમસ્કારસહિત-નૌકારસી પ્રત્યાગ્યાનકાલથી
લઈને છ માસ સુધીનું કહેલું છે શ્રી આદિનાથ તીર્થ-કરના સમયે તીર્થમા
તેની મર્યાદા નૌકારસીથી લઈને એક વર્ષ સુધીની હતી ખાકીના ૨૨ તીર્થ
કરના તીર્થમા ૮ માસ સુધીની તેની અવધિ હતી (સે કિં ત ઇત્તરિણ ?)
ઇત્તરિક તપ શું છે ? ઉત્તર-(ઇત્તરિણ અળેગવિહે પળ્ણત્તે) આ ઇત્તરિક તપ
અનેક પ્રકારનું કહેલું છે, (ત જહા) તે આમ છે (ચઉત્થમત્તે છટ્ઠમત્તે અટ્ઠમ
મત્તે દસમમત્તે ચારસમત્તે ચઉદસમત્તે સોલસમત્તે અદ્ધમાસિયમત્તે માસિયમત્તે
દોમાસિયમત્તે તેમાસિયમત્તે ચઉમાસિયમત્તે પચમાસિયમત્તે છમાસિયમત્તે)
ચતુર્થ-ભક્ત એક ઉપવાસ, પષ્ઠભક્ત-બે ઉપવાસ-નિરન્તર-લગાતાર બે દિવ
સનો ઉપવાસ, અષ્ટભક્ત-એક સાથે ત્રણદિવસનો ઉપવાસ-ત્રણ ઉપવાસ, દશમ

વગમણે ? પાઓવગમણે દુવિહે પળણત્તે, ત જહા-વાઘાડમે ય ?
નિવ્વાઘાડમે ય ૨ નિયમા અપ્પહિકમ્મે । સે તં પાઓવગમણે ।
સે કિં ત ભત્તપચ્ચક્કણે ? ભત્તપચ્ચક્કણે દુવિહે પળણત્તે, ત

પગમન દ્વિવિધ પ્રજનમ્, 'ત જહા' તથા- 'વાઘાડમે ય' વ્યાધાતવત્-વ્યાધાત-વ્યાઘ-
સિંહ-દાગાનલ્પિ-સજાતોપદ્રવ, તેન સહિત વ્યાધાતવત્ । 'નિવ્વાઘાડમે ય' નિવ્યાધાતવત્-
સિંહ-દાગાનલ્પિ-પદ્રવગ્રહિત ય પ્રતિપચતે તત્ નિવ્યાધાતવત્, વ્યાધાતનિરહિતમિયર્થ । એતદ્ દ્વિવિધ
'નિયમા અપ્પહિકમ્મે' નિયમાદપ્રતિકર્મ-નિયમત ગ્રામચલનાદિક્રયારહિત ભવતિ ।
'સે ત પાઓવગમણે' નદત્ પાદપોપગમનમ્ । 'સે કિં ત ભત્તપચ્ચક્કણે ?' અથ
કિં તદ્ ભક્તપ્રત્યાધ્યાનમ્, - 'ભત્તપચ્ચક્કણે દુવિહે પળણત્તે' ભક્તપ્રત્યાધ્યાન દ્વિવિધ
પ્રજનમ્, તત્-ભક્તપ્રત્યાધ્યાન-ચતુર્વિધસ્યાઽઽહારસ્ય, ત્રિવિધસ્ય પાનકરહિતસ્ય વાઽઽહારસ્ય
વર્જનરૂપ દ્વિવિધ પ્રજનમ્-દ્વિપ્રકારક કથિતમ્ । 'ત જહા' તથા- 'વાઘાડમે ય'

પ્રકાર સે-(વાઘાડમે ય ૧ નિવ્વાઘાડમે ય ૨ નિયમા અપ્પહિકમ્મે) ૧ વ્યાધાતવત્, ૨
નિવ્યાધાતવત્ । જો વ્યાઘ, સિંહ એવ દાગાનલ્પિ આદિ સે ઉદ્ભૂત ઉપદ્રવ સે મહિત હોતા હૈ
વહ વ્યાધાતવત્ હૈ । જિમમ્ દસ પ્રકાર કે ઉપદ્રવ ન હૈ વહ નિવ્યાધાતવત્ હૈ । યહ પાદપોપ-
ગમન નિયમત ગ્રામિક હલનચલન આદિ ક્રિયાઓ સે રહિત હોતા હૈ । તથા ઇસમેં ઔપગો-
પચાર આદિ નહીં ક્રિયા જાતા હૈ । (સે ત પાઓવગમણે) યહ પાદપોપગમન સંધારા હૈ ।
અન ભક્તપ્રત્યાધ્યાન કા વર્ણન કરતે હૈ-(સે કિં ત ભત્તપચ્ચક્કણે) યહ ભક્તપ્રત્યા-
ધ્યાન ક્રિતને પ્રકાર કા હોતા હૈ, (ભત્તપચ્ચક્કણે દુવિહે પળણત્તે) યહ ભક્તપ્રત્યા-
ધ્યાન દો પ્રકાર કા હૈ, (ત જહા) વહ દસ પ્રકાર-(વાઘાડમે ય નિવ્વાઘાડમે ય

છે-(ત જહા) તે આ પ્રકારે-(વાઘાડમે ય ૧ નિવ્વાઘાડમે ૨ ય નિયમા
અપ્પહિકમ્મે) ૧ વ્યાધાતવત્ અને બીજો નિવ્યાધાતવત્ જે વાધ (માવજ)
તેમજ દાવાનલ્પિ થતા ઉપદ્રવવાળા હોય છે તે વ્યાધાતવત્ છે જેમા એ
પ્રકારના ઉપદ્રવ ન હોય તે નિવ્યાધાતવત્ છે આ પાદપોપગમન નિયમ પ્રમાણે
શારીરિક હલનચલન આદિ ક્રિયાઓથી રહિત હોય છે, તથા એમા ઔપગો-
પચાર આદિ નથી કરતા (સે ત પાઓવગમણે) એ પાદપોપગમન સંધારે આ
પ્રમાણે થાય છે હવે ભક્તપ્રત્યાધ્યાનનું વર્ણન કરે છે-(સે કિં ત ભત્તપચ્ચક્કણે ?)
આ ભક્તપ્રત્યાધ્યાન કેટલા પ્રકારના થાય છે ? (ભત્તપચ્ચક્કણે દુવિહે પળણત્તે)
એ બે પ્રકારના છે-(ત જહા) તે આ પ્રકારે-(વાઘાડમે ય નિવ્વાઘાડમે ય નિયમા

-સે ત ઇત્તરિણે । સે કિં ત આવકહિણે ? આવકહિણે દુવિહે પળણત્તે,
ત જહા-પાઓવગમણે ય ? ભત્તપચ્ચસ્સવાણે ય ૨ । સે કિં તં પાઓ-

કથા-‘મનુષ્યોઽયમ્’ એતદ્રૂપા સા યાવત્કથા, તત્ર ભવ યાવત્કથિકમ્-યાવજ્ઞીનમિત્યર્થ, તદ્ ‘દુવિહે પળણત્તે’ દ્વિવિધ પ્રવ્રત્તમ્ । ‘ત જહા’ તત્તથા-‘પાઓવગમણે ય ભત્તપચ્ચ-સ્સવાણે ય’ પાદપોષગમન ચ ભક્તપ્રત્યાયાન ચ, તત્ર-પાદપથ્યેવ વૃક્ષત્યેગોપગમનમ્-અસ્પન્દતયા-નિશ્ચલતયાઽસ્થાન પાદપોષગમનમ્-ચતુર્વિધાઽઽહારપરિત્યાગેન શરણપ્રતિ-ક્રિયાપર્જનેન ચ વૃક્ષવનિશ્ચલવસ્થાનમિત્યર્થ । ‘સે કિં ત પાઓવગમણે’-અય કિં તત્પાદ પોષગમનમ્ ?-પાદપોષગમન કીદૃશમ્ ? અગ્રાહ-‘પાઓવગમણે દુવિહે પળણત્તે’ પાદપો-

પ્રકાર કા ઉસકે-તપ કરને વાલે કે-સાથ વ્યવહાર ચલતા રહે તવતક જો ત્રત ક્રિયા જાય વહ યાવત્કથિક હૈ-જીવનપર્યંત આરામિત અનગન ત્રત યાવત્કથિક હૈ । (સે કિં ત આવ-કહિણે ?) યાવત્કથિક તપ કિતને પ્રકાર કા હૈ ? ઉત્તર-(આવકહિણે દુવિહે પળણત્તે) યહ તપ દો પ્રકાર કા હૈ-(ત જહા) વહ ઇસ પ્રકારસે (પાઓવગમણે ય ભત્તપચ્ચ સ્સવાણે ય) પાદપોષગમન ઓર દુસરા ભક્તપ્રત્યાયાન । જિસમ કટ વૃક્ષ કી તરહ નિશ્ચલ હો રૂર સ્થિતિ રહે વહ પાદપોષગમન હૈ-ચારો પ્રકાર કે આહાર કે પરિત્યાગ સે ણવ શરણ કી શુશ્રૂષા આદિ ક્રિયાઓ કે પરિત્યાગ સે કટે વૃક્ષ કી તરહ નિશ્ચલ હો જાના ઇસકા નામ પાદપોષગમન હૈ । (સે કિં ત પાઓવગમણે ?) પાદપોષગમન કિતને પ્રકાર કા હૈ ? (પાઓવ-ગમણે દુવિહે પળણત્તે) યહ પાદપોષગમન રૂથારા દો પ્રકાર કા હૈ, (ત જહા) વહ ઇસ

થિઠની મતલબ છે, જ્યાં સુધી “ આ મનુષ્ય છે ” એ પ્રકારનો તેના-તપ કરનારના સાથે બંધાર આલેતો રહે ત્યાં સુધી જે ત્રત કરવામા આવે તે યાવત્કથિક છે-જીવનપર્યંત આરામિત અનગન ત્રત યાવત્કથિક છે (સે કિં ત આવકહિણે) યાવત્કથિક ત્રત કેટલા પ્રકારના છે ? ઉત્તર (આવકહિણે દુવિહે પળણત્તે) આ તપ જે પ્રકારનું છે (ત જહા) તે આ પ્રકારે છે (પાઓવ ગમણે ય ભત્તપચ્ચસ્સવાણે ય) (૧) પાદપોષગમન અને ણીણુ લક્ષ્યપ્રત્યા ધ્યાન જેમા કાપેલા વૃક્ષની પેઠે નિશ્ચલ જેવી સ્થિતિ રહે તે પાદપોષગમન છે-આરેય પ્રકારના આહારનો ત્યાગ કરીને તેમજ શરીરની બેવા-શુશ્રૂષા આદિ ક્રિયાઓના ત્યાગ કરીને કાપેલા વૃક્ષની પેઠે નિશ્ચલ થઈ જવું તેનું નામ પાદપોષગમન છે (સે કિં ત પાઓવગમણે ?) પાદપોષગમન કેટલા પ્રકારના છે ? (પાઓવગમણે દુવિહે પળણત્તે) આ પાદપોષગમન મથારા બે પ્રકારના

યરિયા ય ૨ । સે કિ તં દવ્વોમોયરિયા ? દવ્વોમોયરિયા દુવિહા
પણ્ણત્તા, તં જહા—ઉવગરણદવ્વોમોરિયા ય ૧ ભત્તપાણદવ્વોમો-
યરિયા ય ૨ । સે કિ ત ઉવગરણદવ્વોમોયરિયા ? ઉવગરણદવ્વોમો-
યરિયા તિવિહા પણ્ણત્તા, તં જહા—એગે વત્થે ૧ એગે પાપ ૨ ચિય-

રા કથિતા 'ત જહા' તથા—'દવ્વોમોયરિયા ય' દ્રવ્યાવમોદરિકા ચ । 'ભાવોમોયરિયા
ય' ભાવાડ્યમોદરિકા ચ । 'સે કિં ત દવ્વોમોયરિયા ?' અથ કા સા દ્રવ્યાડ્યમોદરિકા ,
'દવ્વોમોયરિયા દુવિહા પણ્ણત્તા' દ્રવ્યાવમોદરિકા દ્વિવિધા પ્રજ્ઞા, 'ત જહા'—તથા
'ઉવગરણદવ્વોમોયરિયા ય' ઉપકરણદ્રવ્યાવમોદરિકા ચ ૧ । 'ભત્તપાણદવ્વોમોય-
રિયા ય' ભક્તપાનદ્રવ્યાવમોદરિકા ચ ૨ । 'સે કિં ત ઉવગરણદવ્વોમોયરિયા' અથ
કા સા ઉપકરણદ્રવ્યાવમોદરિકા ? 'ઉવગરણદવ્વોમોયરિયા તિવિહા પણ્ણત્તા' ઉપકરણ-
દ્રવ્યાવમોદરિકા ત્રિવિધા પ્રજ્ઞા, 'ત જહા' તથા—૧ 'એગે વત્થે' એક વલ્લમ્—એક-
ચોલપટ્ટરૂપ વલ્લ ન દ્વિતીયમ્, ૨—'એગે પાપ' એક પાતમ્, ૩—'ચિયત્તોવગરણસાહ-

દો પ્રકાર' કા હૈ, [ત જહા] વે દો પ્રકાર યે હૈ—[દવ્વોમોયરિયા ય ભાવોમોયરિયા ય]
એક દ્રવ્યાવમોદરિકા ઓર દૂસરી ભાવાવમોદરિકા । [સે કિં ત દવ્વોમોયરિયા] પ્રશ્ન-
વદ્ દ્રવ્યાવમોદરિકા ક્યા હૈ—કિંને ભેત્વાલી હૈ? ઉત્તર—[દવ્વોમોયરિયા દુવિહા પણ્ણ-
ત્તા] દ્રવ્યાવમોદરિકા નો ભેત્વાલી હૈ, [ત જહા] વે દો પ્રકાર ઇસ તરહ હૈ—[ઉવગરણ-
દવ્વોમોયરિયા ય ભત્તપાણદવ્વોમોયરિયા ય] ૧ ઉપકરણદ્રવ્યાવમોદરિકા ઓર ૨
ભક્તપાનદ્રવ્યાવમોદરિકા । [ઉવગરણદવ્વોમોયરિયા તિવિહા પણ્ણત્તા] ઇનમે ઉપકરણ-
દ્રવ્યાવમોદરિકા ત્રીન પ્રકાર કો હૈ । (ત જહા) વે ત્રીન પ્રકાર યે હૈ—[એગે વત્થે એગે પાપ
ચિયત્તોવગરણસાહજ્જણયા] એક વલ્લ ૧, એક પાત ૨, ઓર ત્રીસરા ત્યક્તોપકરણસ્વાદનતા

છે (ત જહા) તે બે પ્રકાર આ છે—(દવ્વોમોયરિયા ય ભાવોમોયરિયા
ય) એક દ્રવ્યાવમોદરિકા અને બીજી ભાવાવમોદરિકા (સે કિં ત
દવ્વોમોયરિયા) પ્રશ્ન—એ દ્રવ્યાવમોદરિકા શુ છે? ડેટલા પ્રકારની છે?
(દવ્વોમોયરિયા દુવિહા પણ્ણત્તા) ઉત્તર—તે બે પ્રકારની છે—(ત જહા) તે
બે પ્રકાર આવી રીતે છે (ઉવગરણદવ્વોમોયરિયા ય ભત્તપાણદવ્વોમોયરિયા
ય) ૧ ઉપકરણદ્રવ્યાવમોદરિકા અને બીજી ભક્તપાનદ્રવ્યાવમોદરિકા (ઉવગ-
રણદવ્વોમોયરિયા તિવિહા પણ્ણત્તા) તેમાં ઉપકરણદ્રવ્યાવમોદરિકા ત્રણ પ્રકાર
ની છે (ત જહા) તે ત્રણ પ્રકાર આ છે—(એગે વત્થે એગે પાપ ચિયત્તોવગરણસા
હજ્જણયા) ૧ એક વલ્લ, બીજી એક પાત, અને ત્રીજી ત્યક્તોપકરણસ્વા

જહા-વાઘાઈમે ય ૧ નિવ્વાઘાઈમે ય ૨ ણિયમા સપ્પહિકમ્મે । સે તં
ભત્તપચ્ચક્ખાણે । સે ત અણસણે । સે કિં તં ઓમોયરિયા ? ઓમોય-
રિયા દુવિહા પ્પણ્ણત્તા, તં જહા-દવ્વોમોયરિયા ય ૧ ભાવોમો-

વ્યાઘાતવચ્ચ વિગ્રયુક્તઞ્ચ । ‘નિવ્વાઘાઈમે ય’ નિર્વ્યાઘાતવચ્ચ-વિગ્રરહિત ચ । एतद् द्वय ‘णियमा
सप्पहिकम્मे’ नियमात् सप्रतिकर्म-नियमत शरीरचलनादिक्रियासहित भवति । तेन बाह्यौ-
पधोपचारो वैयावृत्य च तस्य भवति । ‘से त भत्तपच्चक्खाणे’ तदेतद् भक्तप्रत्याख्यानम् ।
‘से त अणसणे’ तदेतदनशनम् ।

‘સે કિં ત ઓમોયરિયા’ અથ કા સાઙ્વમોદરિકા ?, ‘ઓમોયરિયા દુવિહા
પ્પણ્ણત્તા’ અવમોદરિકા દ્વિવિધા પ્રજ્ઞા-અવમોદરિકા-અવમમ્-ઝનમ્, ઉદર યસ્મિન્ ભોજને
તદ્ અવમોદર, તદસ્ત્યસ્યામિતિ અવમોદરિકા-તપોરૂપા ક્રિયા, સા દ્વિવિધા પ્રત્ના, -દ્વિપ્રકા

નિયમા સપ્પહિકમ્મે) ૧ વ્યાઘાતવત્ ૨ નિર્વ્યાઘાતવત્ । इस भक्तप्रत्याख्यान में चौ-
निहार एव तेनिहार दोनों किया जाता है । विग्रयुक्त का नाम व्याघातवत् एव विग्नरहित
का नाम निर्व्याघातवत् है । इस तप मे नियमत शारीरिक हलन-चलनादिक क्रियाएँ होती
हैं । उनका इसमे परित्याग नहीं है । इसलिये इसमें बाह्य औपधोपचार, एव वैयावृत्य किये
जाते हैं । (से त भत्तपच्चक्खाणे) यह भक्तप्रत्याख्यान के भेदों का वर्णन है ।
(से त अणसणे) इस प्रकार तपके १२ भेदों मे से अनशन नामका १ प्रथम बाह्यतप का
वर्णन सम्पूर्ण हुआ । (से किं त ओमोयरिया ?) प्रश्न-अवमोदरिका जिसे कहते हैं
और वह कितने प्रकार की है ? (ओमोयरिया दुविहा प्पण्णत्ता) उत्तर-यह अवमोदरिका

સપ્પહિકમ્મે) ૧ વ્યાઘાતવત્ ૨ નિર્વ્યાઘાતવત્ આ ભક્તપ્રત્યાખ્યાનમા ચૌવિહાર
૪ ચારે પ્રકારના આહારનો ત્યાગ તેમજ તેવિહાર બંને કરવામા આવે છે વિઘ્ન
વાળાનુ નામ વ્યાઘાતવત્ તેમજ વિઘ્નરહિતનુ નામ નિર્વ્યાઘાતવત્ છે આ તપમા
નિયમપ્રમાણે શારીરિક હલનચલન આદિક ક્રિયાઓ થાય છે તેનો આમા
પરિત્યાગ નથી તેથી આમા બાહ્ય ઔપધોપચાર તેમજ વૈયાવૃત્ય કરાય છે
(સે ત ભત્તપચ્ચક્ખાણે) આ ભક્તપ્રત્યાખ્યાનના ભેદોનુ વર્ણન છે (સે ત
અણસણે) એ પ્રકારે તપના ૧૨ ભેદોમાથી અનશનનામના ૧ પ્રથમ બાહ્ય
તપનુ વર્ણન સંપૂર્ણ થયું

(સે કિં ત ઓમોયરિયા) પ્રશ્ન-અવમોદરિકા કેને કહે છે ? અને તે કેટલા
પ્રકારની છે ? (ઓમોયરિયા દુવિહા પ્પણ્ણત્તા) ઉત્તર-એ અવમોદરિકા એ પ્રકારની

માણે અપ્પાહારે ૧. દુવાલસ કુકુડિયડગપ્પમાણમેત્તે કવલે આહાર-
માણે અવહ્દોમોયરિયા ૨, સોલસ કુકુડિયડગપ્પમાણમેત્તે કવલે
આહારમાણે દુભાગપત્તોમોયરિયા ૩, ચડવીમં કુકુડિયડગપ્પ-

પટકપ્રમાણમાત્રાન કવલન ય આહરન મત્તિ, તસ્ય મ આહાર અપ્પાહાર । દ્વાત્રિય-
ત્પરિમિતૈ કવલે પુરુષાઽઽહાર પયામ, તત્ર ચતુર્થાંશસ્ય પ્રથનાદન્પાદાગ્તનૈવ મક્તપાન-
શ્ચાવમોત્તરિકાઽપિ મિદ્ધા (૧) । ‘દુવાલસ કુકુડિયડગપ્પમાણમેત્તે કવલે આહારમાણે
અવહ્દોમોયરિયા’ દ્વાદશ પુરુષાઽપટકપ્રમાણમાત્રાન કવલન આહરન યો મત્તિ તસ્ય સ
આહાર અપાદાવમોત્તરિકા, પોટક કવલન અર્દ્ધમ, તસ્માત્ અપરુષ્ટા = ન્યૂના દ્વાદશકવલન મત્તવાદ
યાઽવમોદશિકા સા-અપાદાઽપમોત્તરિકા (૨) । ‘સોલસ કુકુડિયડગપ્પમાણમેત્તે કવલે
આહારમાણે દુભાગપત્તોમોયરિયા’ પોટક કુકુડાપટકપ્રમાણમાત્રાન કવલન આહરન
દ્વિમાગપ્રાપ્તાઽપમોત્તરિકા-પોટક કુકુડાપટકપ્રમાણમાત્રાન કવલન આહરન યો મત્તિ તસ્ય
સ આહારો દ્વિમાગપ્રાપ્તાપમોત્તરિકા=દ્વિતીયમાગપ્રાપ્તાવમોત્તરિકા મત્તિ । અય નામ-
પયામપુરુષાહારદ્વાત્રિયકવલના ભાગદ્વયે વૃત્તે સતિ પ્રાપ્તાન્ પોટક કવલન મુજ્જાનસ્ય
દ્વિમાગપ્રાપ્તાપમોત્તરિકા તપસ્યા મત્તીતિ (૩) । ‘ચડવીસ કુકુડિયડગપ્પમાણમેત્તે કવલે
કુકુડકે અણ્ડ પ્રમાણ આઠ કવલ કા આહાર હોતા હૈ । પુરુષ કે જિયે ૩૨ કવલપ્રમાણ આહાર
પયામ હોતા હૈ । ઇમમેં ચતુર્થાંશ-આઠ કવલ પ્રમાણ આહાર કે હેન સે યહ અપ્પાહાર કૃત ગયા
હૈ (૧) । (દુવાલસ કુકુડિયડગપ્પમાણમેત્તે કવલે આહારમાણે અવહ્દોમોયરિયા)
દૂસરા મેદ અપાર્દ્ધ-અપમોત્તરિકા હૈ, ઇમમેં-કુકુડ અણ્ડ પ્રમાણ ૧૨ કવલોં કા આહાર જિયા
જાતા હૈ (૨) । (સોલસ કુકુડિયડગપ્પમાણમેત્તે કવલે આહારમાણે દુભાગપત્તોમોય-
રિયા) તામરા મેદ ત્રિમાગપ્રાપ્તાપમોત્તરિકા હૈ, ઇમમે-કુકુડ-અણ્ડ-પ્રમાણ ૧૬ કવલોં કા
આહાર કિયા જાતા હૈ (૩) । (ચડવીસ કુકુડિયડગપ્પમાણમેત્તે કવલે આહારમાણે

જેટલો-ટોજિઆનો આહાર થાય છે પુરુષને માટે ૩૦ ટોજિઆ જેટલો આહાર
પર્યાપ્ત થાય છે તેમાથી ચતુર્થાંશ ટોજિઆ-જેટલો આહાર લેવાની જોને
અપ્પાહાર જેવાય છે (૧) (દુવાલસ કુકુડિયડગપ્પમાણમેત્તે કવલે આહારમાણે
અવહ્દોમોયરિયા) બીજો ભેદ અપાર્દ્ધ-અવમોદશિકા છે એમા કુકુડાના ધડા
જેવા ૧૦ ટોજિઆનો આહાર લેવાય છે (૨) (સોલસ કુકુડિયડગપ્પમાણમેત્તે
કવલે આહારમાણે દુભાગપત્તોમોયરિયા) ત્રીજો ભેદ દ્વિમાગપ્રાપ્તાવમોદશિકા છે
એમા કુકુડાના ધડા જેવા ૧૬ ટોજિઆનો આહાર લેવાય છે (૩) (ચડ
વીસ કુકુડિયડગપ્પમાણમેત્તે કવલે આહારમાણે પત્તોમોયરિયા) ચોથો ભેદ પ્રાપ્તાવ

તોવગરણસાહજળયા ૩ સે ત ઉવગરણદવ્વોમોયરિયા । સે કિં
તં ભત્તપાણદવ્વોમોયરિયા ? ભત્તપાણદવ્વોમોરિયા-અણેગવિહા
પણ્ણત્તા, ત જહા-અટ્ટ કુક્કુડિયંડગપ્પમાણમેત્તે કવલે આહાર-

જળયા' ત્યક્તોપકરણસ્વાદનતા, ત્યક્તા-ઉપકરણસ્ય સ્વાદનતા-આસક્તિર્યસ્યામવમોદરિકાયા
સા તથા, ભાણ્ડોપકરણાદિપુ મૂઠ્ઠાપરિત્યાગિતેયર્ય । 'સે ત ઉગરણદવ્વોમોયરિયા'
સૈવા ઉપકરણદ્રવ્યાવમોત્તરિકા । 'સે કિં ત ભત્તપાણદવ્વોમોયરિયા' અથ કા સા ભક્તપાન-
દ્રવ્યાવમોદરિકા ॥ 'ભત્તપાણદવ્વોમોયરિયા' -ભક્તપાનદ્રવ્યાવમોદરિકા- 'અણેગવિહા
પણ્ણત્તા' અનેકવિધા પ્રજ્ઞા, 'ત જહા' તથા- 'અટ્ટ કુક્કુડિયંડગપ્પમાણમેત્તે કવલે આહાર-
માણે અપ્પાહારે' અટ્ટ કુક્કુટાણ્ટકપ્રમાણમાનાન કમલાન્ આહરનત્પાહાર-અટ્ટ કુક્કુટા-

૩ । વલ્લ મેં એક હી વલ્લ રલ્લના, જૈસે કોઈ ચોલપ્પ રલ્લતા હે તો વહ વહી રલ્લેગા, અન્ય
દૂસરા વલ્લ નહીં રલ્લ સક્તા । દૂસરે પ્રકાર મેં એક હી પાત્ર રલ્લના દૂસરા પાત્ર
નહીં । જિસ અમોત્તરિકા મેં ઉપકરણ કી આસક્તિ ત્યક્ત હો જાતા હે વહ ઉસકા તીસરા
પ્રકાર હૈ, અર્થાત્-ભાણ્ડોપકરણ મેં મૂઠ્ઠા કા પરિત્યાગ । (સે ત ઉવગરણદવ્વોમોયરિયા)
દસ પ્રકાર યે ત્રીન મેં ઉપકરણદ્રવ્યાવમોત્તરિકા કે કહે ગયે હૈ । [સે કિં ત ભત્તપાણ-
દવ્વોમોયરિયા] પ્રશ્ન-ભક્તપાનદ્રવ્યાવમોત્તરિકા ક્યા હૈ ?, અર્થાત્-ભક્તપાનદ્રવ્યાવમોદરિકા
કે કિતને મેદ હૈ ?, (ભત્તપાણદવ્વોમોયરિયા અણેગવિહા પણ્ણત્તા) યહ ભક્તપાન-
દ્રવ્યાવમોત્તરિકા અનેક પ્રકાર કી સ્ત્રી ગયી હૈ, (ત જહા) વે પ્રકાર યે હૈ-(અટ્ટ-કુક્કુડિ-
યંડગપ્પમાણમેત્તે કવલે આહારમાણે અપ્પાહારે) પ્રથમ મેદ અપ્પાહાર હૈ, ઇસમે

દનતા વચ્ચેમા એકજ વચ્ચ રાખવુ જેમ ડોઈ ચોલપદ રાખે છે તે તે જ રાખે,
ખીજી વચ્ચ રાખી શકે નહિ ખીજા પ્રકારમા એક જ પાત્ર રાખવુ ખીજી
(દ્વિતીયાદિદ) પાત્ર નહિ જે અવમોદરિકામા ઉપકરણની આસક્તિ ત્યક્ત થઈ
જાય છે તે તેના ત્રીજો પ્રકાર છે અર્થાત્ ભાણ્ડોપકરણમા મૂઠ્ઠાનો પરિત્યાગ
(સે ત ઉગરણદવ્વોમોયરિયા) એ પ્રકારના આ ત્રણ ભેદ ઉપકરણદ્રવ્યાવ
મોદરિકાના કહેલા છે--(સે કિં ત ભત્તપાણદવ્વોમોયરિયા) પ્રશ્ન-ભક્તપાનદ્રવ્યાવ
મોદરિકા શુ છે ? અર્થાત્ ભક્તપાનદ્રવ્યાવમોદરિકાના બેટલા પ્રકાર છે ?
(ભત્તપાણદવ્વોમોયરિયા અણેગવિહા પણ્ણત્તા) આ ભક્તપાનદ્રવ્યાવમોદરિકા
અનેક પ્રકારની કહેલી છે, (ત જહા) તે આ પ્રકાર છે--(અટ્ટ કુક્કુડિયંડગપ્પમાણ
મેત્તે કવલે આહારમાણે અપ્પાહારે) પ્રથમ ભેદ અપ્પાહાર છે તેમા કુકકુડાના છંદા

મોહત્તિ વત્તવ્વં સિયા । સે તં મત્તપાણદવ્વોમોયરિયા । સે તં
દવ્વોમોયરિયા । સે કિં તં ભાવોમોયરિયા ? ભાવોમોયરિયા અણેગ-
વિહા પળ્લન્તા, તં જહા-અપ્પકોદ્દે ૧, અપ્પમાણે ૨, અપ્પમાણ ૩,

લેખ્ય-એકેનાડપિ ગ્રાસેનોનકમાદારમાદરન્ શ્રમણોનિર્મિથો નો પ્રકામરસમોજી-નાલ્યન્તમોજન-
શીલોડસ્તીતિ વત્તવ્વમ્ સ્યાત, અથ માત્ર-કિંચિદૂનાવમોદરિકા તપસ્યા કુર્મન્ 'પ્રકામમોજી'
इति नोच्यते इति । 'સે ત મત્તપાણદવ્વોમોયરિયા' મૈયા મત્તપાનદ્રવ્યાવમોદરિકા ।
અત પર ભાવાડમોદરિકામાહ-'સે કિં ત ભાવોમોયરિયા' અથ કા સા ભાવાડવમોદ-
રિકા । 'ભાવોમોયરિયા અણેગવિહા પળ્લન્તા' ભાવાડમોદરિકા અનેકવિધા પ્રજ્ઞતા, 'ત
જહા' તથા 'અપ્પકોદ્દે' અપ્પકોધ-ક્રોધન ક્રોધ-ક્રોધમોદનીયોદયસમ્પાદ અક્ષમાપરિણ-
તિરૂપ, અપ્પગન્દોડન પ્રતનુવાચક-તેન અપ્પ-સ્વપ્પ ક્રોધ-અપ્પકોધ । 'અપ્પમાણે'

નિર્મથ એક ફળ મી આહાર કમ કરતે હૈં વે પકામમોજી નહીં હૈ, અર્થાત્ જિહ્વા-
इन्द्रिय के निजेता है-ऐसा समझना चाहिये । (સે ત મત્તપાણદવ્વોમોયરિયા) હસ
પ્રકાર યહા તરુ મત્તપાનદ્રવ્યાવમોદરિકા કા કથન ક્રિયા, અર્થાત્ હસ પૂર્વોક્ત પ્રકાર
સે મત્તપાનદ્રવ્યાવમોદરિકા કા સ્વરૂપ હે । (સે ત દવ્વોમોયરિયા) હસ પ્રકાર યહ
દ્રવ્યાવમોદરિકા કા સ્વરૂપ હે । યહા સે આગે અન ભાવાવમોદરિકા કા કથન કરતે
હૈં-(સે કિં ત ભાવોમોયરિયા ?) પ્રશ્ન-યહ ભાવાવમોદરિકા કયા હૈ? કિતને પ્રકાર કી
હૈ? (ભાવોમોયરિયા અણેગવિહા પળ્લન્તા) ઉત્તર-ભાવાવમોદરિકા અનેક પ્રકાર કી
કહી ગઈ હૈ, (ત જહા) જૈસે-(અપ્પકોદ્દે) અપ્પકોધ-અક્ષમાપરિણતિકા નામ ક્રોધ
હૈ, અપ્પગન્દ પ્રતનુવાચી હૈ, અર્થાત્ ક્રોધરૂપાય મે અલ્પતા કરના । (અપ્પ-

એક કોણિયો પણ આહાર ઓછો કરે તે પ્રકામભોજી નથી, અર્થાત્ જીભ-
ઇन्द्रियનો निजेता છે-એમ સમજવું જોઇએ (સે ત મત્તપાણદવ્વોમોયરિયા) એ
પ્રકારે અહીં સુધી લક્ષતપાનદ્રવ્યાવમોદરિકાનું કથન કર્યું, અર્થાત્ એ
પૂર્વોક્ત પ્રકારે લક્ષતપાનદ્રવ્યાવમોદરિકાનું સ્વરૂપ છે (સે ત દવ્વોમોયરિયા)
આ પ્રકારે આ દ્રવ્યાવમોદરિકાનું સ્વરૂપ છે અહિંથી આગળ હવે ભાવા
વમોદરિકાનું કથન કરે છે-(સે કિં ત ભાવોમોયરિયા ?) પ્રશ્ન-આ ભાવાવમોદરિકા
શું છે, કેટલા પ્રકારની ડહેવાય છે ? (ભાવોમોયરિયા અણેગવિહા પળ્લન્તા) ઉત્તર
ભાવાવમોદરિકા ઘણા પ્રકારની ડહેવાય છે (ત જહા) જેમકે (અપ્પકોદ્દે)
અપ્પકોધ, અક્ષમા-પરિણતિનું નામ ક્રોધ છે, અત્પ શબ્દ પ્રતનુવાચી
છે-અર્થાત્ ક્રોધરૂપાયમા અત્પપણું (ઓછું) ઘરવું (અપ્પમાણે અપ્પમાણ)

માણમેત્તે કવલે આહારમાણે પત્તોમોયરિયા ૪, એકતીસ કુકુડિયં-
ડગપ્પમાણમેત્તે કવલે આહારમાણે કિંચૂળોમોયરિયા ૫, વત્તીસં
કુકુડિયંડગપ્પમાણમેત્તે કવલે આહારમાણે પમાણપત્તે, એત્તો એગેણ
વિ ઘાસેણં ડળયં આહારમાહારેમાણે સમણે નિગંથે ણો પકામરસ-

આહારમાણે પત્તોમોયરિયા'—ચતુર્વિંશતિ કુકુટાણ્ડકપ્રમાણમાત્રાન્ કવલાન્ આહરન્
પ્રાતાવમોદરિકા—દ્વાત્રિંશત્કવલના ચતુર્થાંશન્યૂનમાહારમ્ આહરન્ યો ભવતિ, તસ્ય સ
આહાર પ્રાતાવમોદરિકા—પાદમાત્રેનતયા પ્રાત્તેઽન્મોદરિકા પ્રાતાવમોદરિકા ભવતિ, ॥૪॥
'એકતીસ કુકુડિયંડગપ્પમાણમેત્તે કવલે આહારમાણે કિંચૂળોમોયરિયા' એક-
ત્રિંશત કુકુટાણ્ડકપ્રમાણમાત્રાન્ કવલાન્ આહરન્ યો ભવતિ તસ્ય કિંચિદ્નાવમોદરિકા=
કવલૈરૂપનાવમોદરિકા ભવતિ ॥૫॥ 'વત્તીસ કુકુડિયંડગપ્પમાણમેત્તે કવલે આહારમાણે
પમાણપત્તે' દ્વાત્રિંશત કુકુટાણ્ડકપ્રમાણમાત્રાન્ કવલાન્ આહરન્ પ્રમાણપ્રાપ્ત =પ્રમાણપ્રમિતા-
સહારયુક્તો ભવતીત્યર્થ, 'એત્તો એગેણ વિ ઘાસેણ ડળય આહારમાહારેમાણે સમણે
નિગંથે ણો પકામરસમોદત્તિ વત્તવ્વ સિયા' इत एकेनापि प्रासेन ऊनरुम् आहरम्
आहरन् श्रमणो निर्ग्रन्थो नो प्रकामरसभोजीति वक्तव्य स्यात्—इत—एतेभ्य—द्वात्रिंशत्कव-

પત્તોમોયરિયા) ચૌથા ભેદ પ્રાતાવમોદરિકા હૈ, इसमे कुकुटाण्डप्रमाण २४ कवलोंका आहार
क्रिया जाता है (४) । (एकतीस कुकुडियं डगप्पमाणमेत्ते कवले आहारमाणे किंचू-
णोमोयरिया) पाँचवाँ भेद किंचित्—न्यून—अप्रमोदरिका है । इसमे कुकुट अंड प्रमाण ३१
कवलों का आहार लिया जाता है । (वत्तीस कुकुडियं डगप्पमाणमेत्ते कवले आह-
रमाणे पमाणपत्ते) ३२—कवल—प्रमाण आहार करना पर्याप्त आहार है । यह अवमो-
दरिका तप नहीं है । (एत्तो एगेणवि घासेण डणय आहारमाहारेमाणे समणे
निगंथे णो पकामरसमोदत्ति वत्तव्व सिया) ३२ कवलप्रमाण आहार में से जो श्रमण

મોદરિકા છે એમા કુકુડાના ઇંડા જેવડા ૨૪ કોળિઆનો આહાર કરાય છે
(૪) (એકતીસ કુકુડિયંડગપ્પમાણમેત્તે કવલે આહારમાણે કિંચૂળોમોયરિયા) પાચમો
ભેદ કિંચિત્—ન્યૂન—અવમોદરિકા છે તેમા કુકુડાના ઇંડા જેવડા ૩૧ કોળિઆનો
આહાર લેવાય છે (વત્તીસ કુકુડિયંડગપ્પમાણમેત્તે કવલે આહારમાણે પમાણ
પત્તે) ૩૨ કોળિઆ જેટલો આહાર કરવો એ મર્યાદા છે આ અવમોદરિકા
તપ નથી (એત્તો એગેણવિ ઘાસેણ ડળય આહારમાહારેમાણે સમણે નિગંથે ણો પકામ-
રસમોદત્તિ વત્તવ્વ સિયા) ૩૨ કોળિયા જેટલા આહારમાથી જે શ્રમણ નિર્ગંથ

સ્વેત્તાભિગ્ગહચરણ ૨, કાલાભિગ્ગહચરણ ૩, ભાવાભિગ્ગહચરણ ૪,
ઉક્કિલ્લચરણ ૫, ણિલ્લચરણ ૬, ઉલ્લચરણ ૭,

ચરિત્ત=મિશ્તામટિ, દ્રવ્યાશ્રિતાભિગ્ગહ વા ચરિત્ત-આસેવતે ય મ દ્રવ્યાભિગ્ગહચરક, ૩૬
ચ મિશ્તાચર્યાયા પ્રકાતાયા યદ દ્રવ્યાભિગ્ગહચરક દ્રુક્ત તદ્દર્મમિશ્તામિગ્ગહચરકાત્ ।
દ્રવ્યાભિગ્ગહચરક ઉપપન્નાદિદ્રવ્યપ્રિય ૧૨ । ‘સ્વેત્તાભિગ્ગહચરણ’ ક્ષેત્રાભિગ્ગહચરક-ક્ષેત્રાભિગ્ગહ
‘અમુકસ્થાન પ્રતી-યામિ’ દ્રવ્યાદિરૂપ ૧૨ । ‘કાલાભિગ્ગહચરણ’ કાલાભિગ્ગહચરક, કાલા-
ભિગ્ગહ-પ્રાહ્ણાન્નિપ્રિય ૧૩ । ‘ભાવાભિગ્ગહચરણ’ ભાવાભિગ્ગહચરક-ભાવાભિગ્ગહો-
ગાનહસનાન્નિપ્રવૃત્તપુરુષાન્નિપ્રિય, તેન ચરતીતિ । ૪ । ‘ઉક્કિલ્લચરણ’ ઉક્કિલ્લચરક-
ઉક્કિલ્લ-ગૃહસ્થેન સ્વપ્રયોજનાય પાકમાજનાદુદ્ધત તદ્દર્મમિશ્તામિગ્ગહચરક-ગૃહસ્થા-યુક્કિલ્લચરક ।
૧૫ । ‘ણિલ્લચરણ’ નિલ્લચરક-નિલ્લ-પાકાદિમાજનાદુદ્ધત્ય અન્યમાજને સ્થાપિત,
તદ્દર્મમિશ્તામિગ્ગહ વૃ-વા ચરતિ-ઇતિ નિલ્લચરક । ૬ । ‘ઉલ્લચરણ-ણિલ્લચરણ’ ઉલ્લચરક-
નિલ્લચરક-પાકમાજનાદુક્કિલ્લ તદેવ અન્યત્ર સ્થાન નિલ્લચરક યત્ તદુક્કિલ્લચરકમ્,

મિલેગી તો હી લૂગા, અથવા નહીં । મિશ્તાચર્યા કા યથાપિ પ્રકરણ હે, પરંતુ જા “દ્રવ્યા-
ભિગ્ગહચરક” એસા નિર્દેશ ક્રિયા હ વહ ધર્મ ઓર ધર્મી મ અમેદ કી પ્રિયકાસે મમસના
ચાહિયે । ૨ ક્ષેત્રાભિગ્ગહચરક-અમુક સ્થાન મ મિશ્તા તો લૂગા । ૩ કાલાભિગ્ગહચરક-
અમુક સમય મ લૂગા । ૪ ભાવાભિગ્ગહચરક-અમુક પ્રકાર કા વાતા દેગા તો લૂગા ।
૫-(ઉક્કિલ્લચરણ) ઉક્કિલ્લચરક-ગૃહસ્થને પાકમાજન સે અપને લિયે નિકાલો હો,
ઉસમે સે યદિ દેગા તો લૂગા । (૬) (નિલ્લચરણ) નિલ્લચરક-ગૃહસ્થને પાક માજન
સે નિકાલ કર અન્ય માજન મ રસ દિયા હો, ઉસમે સે દેગા તો લૂગા । ૭-(ઉલ્લચર-

લિલ્લચરક-મુનિ અલિલ્લચરક હે છે તે મનેજે અમુક વસ્તુ લિલ્લામા મળશે તે જ
હુ લઈશ, બીજી નહિ લિલ્લાચર્યાતુ જો કે પ્રકરણ છે, પરંતુ જે ‘દ્રવ્યાલિ-
લ્લચરક’ એમ નિર્દેશ કરેલો છે તે ધર્મ અને ધર્મીમા અલેદની વિવક્ષાએ
સમજવો જોઈએ [૨] ક્ષેત્રાલિલ્લચરક-અમુક સ્થાનમા મળશે તો લઈશ,
[૩] કાલાલિલ્લચરક-અમુક સમયમા લઈશ, [૪] ભાવાલિલ્લચરક-અમુક
પ્રકારનો દાતા આપશે તો લઈશ, [૫] (ઉક્કિલ્લચરણ) ઉક્કિલ્લચરક-ગૃહસ્થે
રાધવાના પાત્રમાથી પોતાને માટે જાહેલુ હોય તેમાથી જો આપશે તો લઈશ,
[૬] (નિલ્લચરણ) નિલ્લચરક-ગૃહસ્થે રાધવાના પાત્રમાથી જાહીને બીજા
વામણમા રાખી દીધુ હોય તેમાથી આપશે તો લઈશ [૭] (ઉલ્લચરક-નિલ્લચરક)

अप्पलोहे ४, अप्पसदे ५, अप्पकलहे ६, अप्पझझे ७ । से तं भावोमोयरिया । से त ओमोयरिया । से किं त भिक्खायरिया ? भिक्खायरिया अणेगविहा पणत्ता, तं जहा-दब्बाभिग्गहचरण १,

अन्पमान—जात्यादिमानराहित्यम् । ‘अप्पमाए’ अन्पमाया, ‘अप्पलोहे’ अन्पलोम,— ‘अप्पसदे’ अल्पशब्द,—‘अप्पकलहे’ अन्पकलह=कलहाभाव, ‘अप्पझझे’ अन्पझञ्ज=परस्परभेदोत्पादकवचनव्यापारो झञ्ज, तस्याभान । ‘से त भावोमोयरिया’ सैषा भावाऽवमोदरिका । ‘से त ओमोयरिया’ सैषाऽनमोदरिका ।

‘से किं त भिक्खायरिया’ अयं का सा भिक्षाचर्या, ‘भिक्खायरिया अणेगविहा पणत्ता’ भिक्षाचर्या अनेकविधा प्रज्ञप्ता, ‘त जहा’ तद्यथा—दब्बाभिग्गहचरण’ द्रव्याभिग्रहचरण—द्रव्याऽऽश्रिताभिग्रहेण ‘अमुकवस्तु ग्रहीष्यामि’ इति रूपेण

माणे अप्पमाए अप्पलोहे अप्पसदे अप्पकलहे अप्पझझे) मान को अन्प करना, माया को अल्प करना, लोभ को अन्प करना, जन्द को अन्प करना अर्थात् कम गोलना, कलह को अल्प करना—अभाव करना, झञ्जा को अर्थात्—गण में जिस वचन से छेद—भेद उत्पन्न होता है उस वचनका अन्प करना—अभाव करना, यहाँ पर ‘अन्प’ शब्द अभावार्थक है । (से त भावोमोयरिया) ये सभी भावावमोदरिका हे । (से त ओमोयरिया) यह अवमोदरिका तपका वर्णन संपूर्ण हुआ ।

(से किं त भिक्खायरिया ?) भिक्षाचर्या क्या है—कितने तरह की है ?

उत्तर—(भिक्खायरिया अणेगविहा पणत्ता) भिक्षाचर्या अनेक तरह की कही गई है । (त जहा) जैसे (दब्बाभिग्गहचरण, खेत्ताभिग्गहचरण, कालाभिग्गहचरण भावाभिग्गहचरण) १ द्रव्याभिग्रहचरण—मुनि अभिग्रह लेता है कि मुझे जो अमुक वस्तु भिक्षा में

अप्पलोहे अप्पसदे अप्पकलहे अप्पझझे) मान अट्प (ओष्ठ) करवु, माया अट्प ढरवी, दोल अट्प ढरवो, शण्ड अट्प ढरवा अर्थात् ओष्ठ गोलवु, ढलड (कडास) ओष्ठ करवा, अओ अर्थात् दोजेना नभूडमा ने वथनोथी छेद—लेद उत्पन्न थाय ओवा वथन नही गोलवा, (से त भावोमोयरिया) आ णधा लावावमोदरिका छे. (से त ओमोयरिया) आ अवमोदरिका तपनु वधुंन सपूधुं थथु (से किं त भिक्खायरिया) भिक्षाचर्या शु छे—उट्टवा नतनी छे ? उत्तर (भिक्खायरिया अणेगविहा पणत्ता) भिक्षाचर्या अनेकनतनी कडेवाय छे (त जहा) नेभडे (दब्बाभिग्गहचरण, खेत्ताभिग्गहचरण, कालाभिग्गहचरण, भावाभिग्गहचरण) १ द्रव्या

સ્વેત્તાભિગ્ગહચરણ ૨, કાલાભિગ્ગહચરણ ૩, ભાવાભિગ્ગહચરણ ૪,
ઉક્ષિત્તચરણ ૫, ણિમ્ક્ષિત્તચરણ ૬, ઉક્ષિત્તણિમ્ક્ષિત્તચરણ ૭,

ચરતિ=મિશ્નામટતિ, દ્રવ્યાશ્રિતાઽમિગ્ગહ યા ચરતિ-આસેવતે ય સ દ્રવ્યામિગ્ગહચરક, ૬૬
ચ મિશ્નાચર્યાયા પ્રક્રાન્તાયા યદ દ્રવ્યામિગ્ગહચરક દ્વયુક્ત તદ્ધર્મધમિણોરભેદત્રિવિક્ષણાત્ ।
દ્રવ્યામિગ્ગહસ્થ લ્પક્રાન્તિદ્રવ્યત્રિપય ૧૧ । ‘સ્વેત્તાભિગ્ગહચરણ’ ક્ષેત્રાઽમિગ્ગહચરક-ક્ષેત્રાઽમિગ્ગહ
‘અમુકસ્થાન પ્રત્યોચ્ચામિ’ ટ્વાત્તિચ્ચ ૧૨ । ‘કાલાભિગ્ગહચરણ’ કાલામિગ્ગહચરક, કાલા-
મિગ્ગહ-પૂવાહ્ણાદિત્રિપય ૧૩ । ‘ભાવાભિગ્ગહચરણ’ ભાવામિગ્ગહચરક-ભાવામિગ્ગહો-
ગાનહસનાત્તિપ્રવૃત્તપુરુષાદિત્રિપય, તેન ચરતીતિ । ૪ । ‘ઉક્ષિત્તચરણ’ ઉક્ષિત્તચરક-
ઉક્ષિત્ત-ગૃહસ્થેન સ્વપ્રયોજનાય પાકમાજનાદુદ્ધૃત તદ્ધર્મમિગ્ગહતથ્ચરતિ-ગચ્છતી યુક્ષિત્તચરક ।
૫ । ‘ણિમ્ક્ષિત્તચરણ’ નિક્ષિપ્તચરક-નિક્ષિપ્ત-પાકાદિમાજનાદુદ્ધૃત અયમાજને સ્થાપિત,
તદ્ધર્મમિગ્ગહ કૃત્વા ચરતિ-इति નિક્ષિપ્તચરક ૧૬ । ‘ઉક્ષિત્ત-ણિમ્ક્ષિત્ત-ચરણ’ ઉક્ષિત્ત-
નિક્ષિપ્તચરક-પાકમાજનાદુક્ષિપ્ત તદેવ અન્યત્ર સ્થાને નિક્ષિપ્ત યત્ તદુક્ષિત્તનિક્ષિપ્તમ્,

મિલેગી તો હી લૂગા, અથવા નહીં । મિશ્નાચર્યા કા યદપિ પ્રકરણ હૈ, પરંતુ જા “ દ્રવ્યા-
મિગ્ગહચરક ” એસા નિર્દેશ ક્રિયા હ વહ ધર્મ ઔર ધર્મી મ અમેદ કી ત્રિવિક્ષાસે સમસના
ચાહિયે । ૨ ક્ષેત્રામિગ્ગહચરક-અમુક સ્થાન મે મિલેગા તો લૂગા । ૩ કાલામિગ્ગહચરક-
અમુક સમય મ લૂગા । ૪ ભાવામિગ્ગહચરક-અમુક પ્રકાર કા વાતા દેગા તો લૂગા ।
૫-(ઉક્ષિત્તચરણ) ઉક્ષિત્તચરક-ગૃહસ્થને પાકમાજન સે અપને લિયે નિકાલા હો,
ઉસમેં સે યત્તિ દેગા તો લૂગા । (૬) (નિમ્ક્ષિત્તચરણ) નિક્ષિપ્તચરક-ગૃહસ્થને પાક માજન
સે નિકાલ કર અન્ય માજન મે રસ દિયા હો, ઉસમ સે દેગા તો લૂગા । ૭-(ઉક્ષિત્તચર-

લિગ્ગહચરક-મુનિ અલિગ્ગહ કરે છે કે અને જે અમુક વસ્તુ લિક્ષામા મળશે તે જ
હું લઈશ, બીજી નહિ લિક્ષાચર્યાનું જે કે પ્રકરણ છે, પરંતુ જે ‘દ્રવ્યાલિ-
ગ્ગહચરક’ એમ નિર્દેશ કરેલો છે તે ધર્મ અને ધર્મીમા અલેક્ષની વિવક્ષાએ
સમજવો જોઈએ [૨] ક્ષેત્રાલિગ્ગહચરક-અમુક સ્થાનમા મળશે તો લઈશ,
[૩] કાલાલિગ્ગહચરક-અમુક સમયમા લઈશ, [૪] ભાવાલિગ્ગહચરક-અમુક
પ્રકારનો વાતા આપશે તો લઈશ, [૫] (ઉક્ષિત્તચરણ) ઉક્ષિત્તચરક-ગૃહસ્થે
રાધવાના પાત્રમાથી પોતાને માટે ઝાઢેલું હોય તેમાથી જે આપશે તો લઈશ,
[૬] (નિમ્ક્ષિત્તચરણ) નિક્ષિપ્તચરક-ગૃહસ્થે ગધવાના પાત્રમાથી ઝાઢીને બીજા
વાત્રુમા રાખી નીધું હોય તેમાથી આપશે તો લઈશ [૭] (ઉક્ષિત્ત-નિમ્ક્ષિત્ત

णिक्खित्तउक्खित्तचरण ८, वट्टिज्जमाणचरण ९, साहरिज्जमाणचरण १०, उवणीयचरण ११, अवणीयचरण १२, उवणीय-अवणीयचरण

तदर्थमभिग्रहतश्चरति स उक्षिप्तनिक्षिप्तचरण इत्युच्यते । ७। 'णिक्खित्त-उक्खित्त-चरण' निक्षिप्तोक्षिप्तचरण-निक्षिप्त-पाकभाजनादयत्र स्थापितमुक्षिप्त-तदेव पुनरुद्धृत-हस्ते गृहीत, तदर्थमभिग्रह कृत्वा चरति स निक्षिप्तोक्षिप्तचरण । ८। 'वट्टिज्जमाणचरण' वयमानचरण-वर्त्यमान-परिविष्यमाण ग्रहात्तु चरति स वर्त्यमानचरण । ९। 'साहरिज्जमाणचरण' सह्यमाणचरण-अत्युष्ण व्यञ्जनसूपादि शीतलीकरणाय स्थान्यादिषु विस्तारित तपुनर्भाजने क्षिप्यमाण सह्यमाणमुच्यते, तद् ग्रहीतु चरति इति सह्यमाणचरण । १०। 'उवणीयचरण' उपनीतम्-अयेन केनचिद् गृहस्थाय प्रेषित यत् तदुपनीत, तदेव ग्रहीतु चरति इत्युपनीत-चरण । ११। 'अवणीयचरण' अपनीतचरण-अपनीत गृहस्थेन अन्यस्मै कस्मै चिदातु

निक्खित्त-चरण) उक्षिप्तनिक्षिप्तचरण-दाताने पहले पाकभाजन से अनादिक निकाला, फिर उसको उसने अन्य पात्रमे रखा, उसमे से यदि देगा तो लूगा । ८-(निक्खित्त-उक्खित्त-चरण) निक्षिप्तउक्षिप्तचरण-दातान पाकभाजन से अनादिक को निकाल कर दूसरे पात्र मे रख दिया हो, उसीको हाथ में उठाया हुआ हो, उससे यदि देगा तो लूगा । ९-(वट्टिज्जमाणचरण) वर्त्यमानचरण-दाता द्वारा परोसी जाती हुई वस्तु म से देगा तो लूगा । १०-(साहरिज्जमाणचरण) सह्यमाणचरण-दाताने उष्ण व्यञ्जन एव सूपादिक को ठंडा करने के लिये स्थाली आदि मे रखा, फिर उस व्यञ्जनादिक को उसी पात्र मे रखता हुआ उसमें से देगा तो लूगा । ११-(उवणीयचरण) उपनीतचरण-दाता से मैं उसी पदार्थ को लूगा जो उसके लिये अथ किसी व्यक्तिने भेजा होगा । १२ (अवणीयचरण) अपनीतचरण-मैं दाता से वही पदार्थ लूगा जो उसने अन्य किसी

चरण) उक्षिप्तनिक्षिप्तचरण-दाताએ પહેલા રાધવાના વાસણમાંથી અનાદિક તદ્વસ્તુ પછી તેને તેણે બીજા વાસણમાં રાખ્યું હોય, તેમાંથી એ આપશે તો લઈશ [૮] (વટ્ટિજ્જमाणચरण) વર્ત્યમાનચરક-દાતા દ્વારા પીરમવામાં આવતી વસ્તુમાંથી આપશે તો લઈશ [૧૦] (સાહરિજ્જमाणચरण) સહ્યમાણચરક-દાતાએ ગરમ વ્યજન તેમજ સૂપ (દાલ) આદિ ને ઠંડા કરવા માટે થાળી આદિમાં રાખ્યા હોય, પછી તે વ્યજન આદિકને તે જ પાત્રમાં રાખતા તેમાંથી આપશે તો લઈશ [૧૧] (ઉવણીયચरण) ઉપનીતચરક-દાતા પાસેથી હું એ જ પદાર્થ લઈશ કે જે બીજા ઢાંઢાએ તેને માટે મોકલ્યો હોય [૧૨] (અવણીયચरण) અપનીતચરક-હું દાતા પાસેથી તે જ પદાર્થ લઈશ કે જે

१३, अवणीय-उवणीयचरण १४, ससट्टचरण १५, अससट्टचरण १६, तज्जायसंसट्टचरण १७, अण्णायचरण १८, मोणचरण १९,

नि मायान्तरं स्थापित तदेव अपनात, तत्थं चरति-इत्यपनीतचरण १२२। 'उवणीय-अवणीय चरण' उपनानापनीतचरण-यदेव उपनीतम्-अयेन प्रेषित तदेव अपनात स्थाना तं स्थापित तद् प्रहातु चरति इत्युपनानाऽपनातचरण १२३। 'अवणीय-उवणीय चरण' अपनीतोपनानचरण-अपनीतम्=कस्मै नित्य अन्यस्मै तत्तु नि मार्यान्तरं स्थापित, तदेव उपनात=यस्य गृहस्थस्य मर्माप प्रेषित तस्य गृहस्थस्य गृह प्रापित तत्पनीतोपनात, तत्थं चरताऽपनीतोपनातचरण १२४। 'ससट्टचरण' ससट्टचरण-मसृष्टेन=अगण्डितेन हस्तादिना दीयमान मसृष्टमुच्यते, तद् प्रहातु चरति-इति ससट्टचरण १२५। 'अससट्टचरण' अससट्टचरण-अससृष्टेन=अगण्डितेन चरति-इत्यससट्टचरण १२६। 'तज्जायसंसट्टचरण' तज्जातमसृष्टचरण-तज्जातेन=परिग्रह्यमाणद्रव्येण यत्ससृष्ट हस्तादि, तेन दीयमान वस्तु प्रहातु य-

दूसरे को देने के लिये निकाल कर रख दिया होगा। १३-(उवणीय-अवणीय-चरण) अपनीत-अपनीतचरण-म वही पदार्थ लूगा जो उस दाता के लिये किसी दूसरेने उसके पास रखा होगा, और दाताने उसी पदार्थ को यदि दूसरे को देने के लिये एक तरफ रख डोरा होगा। १४-(अवणीय-उवणीय-चरण) अपनीतउपनीतचरण-किसी गृहस्थने किसी व्यक्ति को देने के लिये अन्नादिक अन्यत्र स्थापित कर रखा होगा और उसको उसने उसके यहाँ भेज दिया होगा, तथा वह उसके घर भी पहुँच चुका होगा, उसमें से देगा तो लूगा। १५-(ससट्टचरण) मसृष्टचरण-भरे हुए हाथ से देगा तो लूगा। १६-(अससट्टचरण) असमसृष्टचरण-विना भरे हुए हाथ से देगा तो लूगा। १७ (तज्जायसंसट्टचरण) तज्जातमसृष्टचरण-हाथ जिस चीज से ससृष्ट भरा रहा होगा, वही चीज यदि

तेणे भोजन दोर्ध भाषुसने देवाने भाटे जाही राखेला होय [१३] (उवणीय-अवणीयचरण) अपनीत-अपनीत-चरण-हु ते व पदार्थ लक्ष्य ते ने दोर्ध भोजनने ते दाताने भाटे तेनी पाजे मोठये होय अने दाताने ते व पदार्थने जाँध भोजनने देवा भाटे ओठ तरङ्ग राखी भूकये होय [१४] (अवणीय-उवणीयचरण) अपनीत-उपनीत-चरण-दोर्ध गृहस्थे कोर्ध व्यक्तिने देवा भाटे मन्नादि व भोजनने राखी भूकये होय अने ते तेणे तेने त्या भोजनने द्रव्य होय अने ते तेने घर पण्ड पडोखी गयु होय तेभाथी आपणे तो लक्ष्य [१५] (ससट्टचरण) ससृष्टचरण-शाक आदिथी भरला हाथथी आपणे तो लक्ष्य [१६] (अससट्टचरण) अससृष्टचरण वगर भरला हाथथी आपणे तो लक्ष्य

દિટ્ટલામિ ૨૦, અદિટ્ટલામિ ૨૧ પુટ્ટલામિ ૨૨, અપુટ્ટલામિ

ચરતિ સ તજ્ઞાતસદ્ધચરક ૧૧૭। ‘અણાયચરણ’ અજ્ઞાતચરક—અજ્ઞાતમ્—અજ્ઞાત-
સાધુનિયમ કુલ ચરતિ ય સોજ્ઞાતચરક ૧૧૮। ‘મોળચરણ’ મૌનચરક—મૌનમ્—
વાક્યમયમન, તેન ચરતિ ય સ મૌનચરક ૧૧૯। ‘દિટ્ટલામિ’ દટ્ટલામિક—દટ્ટસ્યેન
મક્તાદેર્લામો દટ્ટલામ, યદ્વા દટ્ટાવ્રથમદટ્ટાદેવ દાતુર્ગૃહાદ્વા લામો દટ્ટલામ, સોડસ્તિ યસ્ય
સ દટ્ટલામિક ૧૨૦। ‘અદિટ્ટલામિ’ અદટ્ટલામિક—અદટ્ટસ્ય—આવરણાડ્ઞાદિતસ્ય
દાત્રાદિમિ કૃત્તોપયોગસ્ય મક્તાદેર્લામ, અથવા અદટ્ટાત્—પૂર્વ કદાપિ ન દટ્ટાદ દાયકાલામ,
સોડસ્ત્યાડ્ઞ્તીયદટ્ટલામિક ૧૨૧। ‘પુટ્ટલામિ’ પૃટ્ટલામિક—મિશ્વાર્ય સમાગત ય સાધુ
‘મો સાધો! ત્વ કિમિચ્છસિ?’ એવ કથિદ્ ગૃહસ્ય પૃચ્છતિ સ પૃષ્ટ ઇત્યુચયતે, તસ્ય સાધો-

મુક્તે દેગા તો લૂગા ૧૮—(અણાયચરણ) અજ્ઞાતચરક—જો સાધુઓ કે નિયમો સે અન-
મિજ્ઞ હોગા ઉસી કુલ કી મૈ મિક્ષા લૂગા ૧૯—(મોળચરણ) મૌનચરક—મૈં વહીં સે મિક્ષા-
પ્રાપ્ત ફલ્લેગા જો મેર બિના બોલે મુક્તે મિક્ષા લાકર દેગા ૨૦—(દિટ્ટલામિ) દટ્ટલા-
મિક—મૈ વહી મિક્ષા લૂગા જો સર્વપ્રથમ મેરી દટ્ટિ મે આવેગી, અથવા મૈ ઉસીસે મિક્ષા
લૂગા જો સર્વપ્રથમ મુક્તે દિસ્વાઈ દેગા, અથવા મે ઉસી સ્થાન સે મિક્ષા લૂગા જો સબસે
પહિલે મુક્તે દિલ જાયગા ૨૧—(અદિટ્ટલામિ) અદટ્ટલામિક—જો અજ્ઞાતદિક આવરણ
સે આચ્છાન્નિત હોને કી વજહ સે દિલ્વાઈ તો ન પડે, પરંતુ દાતા ઉસે અપરે ઉપયોગ મેં
લા ચુકા હો, ઉસમેં સે મિક્ષા દેગા તો લૂગા, અથવા—જિસ દાતા કો મૈ પહિલે કમી
મી નહીં દેસા વહ દેગા તો લૂગા ૨૨—(પુટ્ટલામિ) પૃટ્ટલામિક—દાતા યદિ પૂછેગા,

[૧૭] (તજ્ઞાયસસદ્ધચરક) તજ્ઞાતસસદ્ધચરક—હાથ જે ચીજથી સસદ્ધ થઈ નાય તે
ચીજ જે મને આપશે તો લઈશ (૧૮) (અણાયચરણ) અજ્ઞાતચરક—જે
સાધુઓના નિયમોથી અજ્ઞાત હોય એવા કુળની હું મિક્ષા લઈશ (૧૯)
(મોળચરણ) મૌનચરક—હું તેના પાસેથી મિક્ષા લઈશ કે જે મારા બોલ્યા
બિનાજ મને મિક્ષા લાવીને આપી દેશે (૨૦) (દિટ્ટલામિ) દટ્ટલામિક—હું
એ જ મિક્ષા લઈશ કે જેને હું સર્વથી પહેલા બોધશ અથવા હું તેના જ
હાથથી મિક્ષા લઈશ જે માણસ મારે સર્વપ્રથમ બોવામા આવશે, અથવા
હું તેજ જગ્યાથી મિક્ષા લઈશ જે જગ્યા મારે સર્વ-પ્રથમ દેખાશે (૨૧)
(અદિટ્ટલામિ) અદટ્ટલામિક—જે ખાવાના પદાર્થો ઢાંઢણથી ઢાંઢેલા હોવાના
કારણથી દેખાય નહિ પણ દાતા તેને પોતાના ઉપયોગમા લાવી ચૂકેલા હોય
તેમાથી મિક્ષા આપશે તો લઈશ અથવા જે દાતાને મે પહેલા ઠીક બોયેલા
ન હોય તે આપશે તો લઈશ (૨૨) (પુટ્ટલામિ) પૃટ્ટલામિક—દાતા જે

२३, भिक्षालामिह २४, अभिक्षालामिह २५, अण्णगिलायए

स्तम्माद् गृहस्थाद् यो लभ स पृष्टलभ, सोऽस्याऽस्तीति पृष्टलभिक ॥२२॥ 'अपुट्टलामिह' अपुट्टलभिक—केनचिद् गृहस्थेनाऽपृष्टस्यैव सागोर्यस्तस्माद् गृहस्थाल्लभ सोऽपुट्टलभ, सोऽस्याऽस्ती यपृष्टलभिक ॥२३॥ 'भिक्षालामिह' भिक्षालभिक—कस्यचित् क्षेत्राद् गृहाद्वा याचिवा गृहस्थेन समानीततुच्छन्नचक्रकरोडवाटिकनिष्पादित आहारो भिक्षा, तस्या लभोऽस्यास्ताति भिक्षालभिक ॥२४॥ 'अभिक्षालामिह' अभिक्षालभिक—अयाचितलभ—अभिक्षा, तस्या लभोऽस्याऽस्ती यभिक्षालभिक ॥२५॥ 'अण्णगिलायए' अन्नगलायक—अन्नेन—आहारोऽन्नं विना गलायक, रात्रिनिष्पन्नमन्नं ग्रहीयामीत्यप्रहं कृत्वा भिक्षावरक इत्यर्थः, पर्युपितान्भिक्षाचरक इति भावः ॥२६॥ 'ओवणिहिह' औपनिहितिक—उपनिहित—कथञ्चिद् गृहस्थेन स्वसमीपे समानात्मनाद्रिकम्, तेन चरति इत्यौपनिहितिक

महाराज! आप क्या चाहते हैं, तभी लूंगा। २३—(अपुट्टलामिह) अपुट्टलभिक—दाता यदि नहीं पूछेगा तभी लूंगा। २४—(भिक्षालामिह) भिक्षालभिक—दाता गृहस्थ बाल चना एवं क्रोड्य आदि अन्न को किसी क खेत से अथवा किसी क घर से भाग कर लाया होगा उस अन्न से निष्पादित आहारम से यदि देगा तो लूंगा। २५ (अभिक्षालामिह) अभिक्षालभिक—दाता माँग कर जो पदार्थ नहीं लाया होगा उसमें से देगा तो लूंगा। २६—(अन्नगिलायए) अन्नगलायक—जो अग्न्यादिक रात्रिमें पकाया गया होगा वही लूंगा, अर्थात्—पर्युपित अन्न की भिक्षा लेने का अभिग्रह लेनेवाला समयी जन अन्नगलायक है। २७ (ओवणिहिह) औपनिहितिक—गृहस्थ अपने समीप में किसी प्रकार से लाया गया अग्न्यादिक में से देगा तो लूंगा। २८—(परिमियपिंड-

पूछशे के भिक्षालभ। आपने शु ज्ञेयं छे त्वांरे लभश्च (२३) (अपुट्टलामिह) अपुट्टलालिक—दाता जे नहि पूछशे तो न लभश्च (२४) (भिक्षालामिह) भिक्षालालिक—दाता गृहस्थ जे बाल अथवा तेभज दोहरा आदि अनाज दोधना भेतस्थी अथवा ठोधने घेरथी भागीने लाव्या छोय ते अनथी जनावेला आहार भाथी आपशे तो लभश्च (२५) (अभिक्षालामिह) अभिक्षालालिक—दाताज्जे भागीने जे पदार्थ नही लाव्या छोय तेभाथी आपशे तो लभश्च (२६) (अन्नगिलायए) अन्नगलायक—जे लोअन रातमा राधेलु छुशे ते न लभश्च—अर्थात् वाणी अन्ननी भिक्षा लेवानो अभिग्रह लेनार समयी जन अन्नगलायक छे (२७) (ओवणिहिह) औपनिहितिक—गृहस्थ पोतानी समीपमा ठोध पणु प्रकारे लावेला लोअनभाथी

૨૬, ઓવણિહિણ ૨૭, પરિમિયપિંડવાઈણ ૨૮, સુદ્ધેસણિણ ૨૯,
સંઘાદત્તિણ ૩૦। સે ત મિક્ખાચરિયા ॥ સૂ ૩૦ ॥

૧૨૭। ‘પરિમિયપિંડવાઈણ’ પરિમિતપિંડપાતિક—પરિમિતપિંડસ્ય—પ્રમાણેનપિંડસ્ય
પાતો લાભ પરિમિતપિંડપાત, સોડસ્યાસ્તાનિ પરિમિતપિંડપાતિક—આધાકમાન્તિનોપરહિત
મક્કાદિકમેકસ્માદ ગૃહાદિ પયાન્ત લખ્યેત તદા ગ્રાહ્યમ્—શ્યમિપ્રહવાન ૧૨૮। ‘સુદ્ધેસણિણ’
શુદ્ધૈપણિક—શુદ્ધૈપણા—ગદ્ગાદિદોપરહિતતા, શુદ્ધસ્ય=ઉદ્ગમાન્તિનોપરહિતસ્ય વા ણ્પણા,
સાડસ્યાડસ્તાતિ શુદ્ધૈપણિક, સર્વથા શુદ્ધમેવ ગ્રાહ્યમિત્યમિપ્રહધારીતિ ભાવ ૧૨૯। ‘સંઘા
દત્તિણ’ સંઘાદત્તિક—સંઘાપ્રધાના દત્તિ મર્યાદત્તિ, તયા ચરતાતિ સંઘાદત્તિક।
દર્વીકટોરકાદિતોડવિચ્છિન્નધારયા યા મિક્ષા પતતિ સા, તથા—ઞ્કક્ષેપરૂપા ચ મિક્ષા
દત્તિરિત્યુચ્યતે ૧૩૦। ‘સે ત મિક્ખાચરિયા’ સૈવા મિક્ષાચર્યા ॥ સૂ ૩૦ ॥

વાઙ્) પરિમિતપિંડપાતિક—આધાકમાદિક દોષો સે રહિત મક્કાદિક યદિ એક હી ગૃહ
સે પયાતમાત્રા મે મિલ જાય તો હેંણા ૨૯ (સુદ્ધેસણિણ) શુદ્ધૈપણિક—શકાદિક દોષો
સે રહિત અથવા ઉદ્ગમાદિક દોષો સે વર્જિત આહાર લેને વાલા ૩૦ (સંઘાદત્તિણ)
સર્યાદત્તિક વહુ હૈ જો ઇસ પ્રકાર કા સંકલ્પ કરતા હૈ કિ દર્વી—કટલી એવ કટોર
આદિ સે અમિચ્છિન્ન ધારારૂપ મે જો મિક્ષા મરે પાત્ર મે પડ-જાયગી ઉતના હા મિક્ષા,
પ્રહણ કરુ ગા ૧ (સે ત મિક્ખાચરિયા) મિક્ષાચર્યા કે યે ૩૦ મેવ હૈ ॥ સૂ ૩૦ ॥

આપશે તો લઈશ (૨૮) (પરિમિયપિંડવાઈણ) પરિમિતપિંડપાતિક—આધા
કમ આદિક દોષોથી રહિત લક્ષ્યાદિક બે એક જ ઘેરથી ખુસ્તા પ્રમાણુમા
મળી જાય તો લઈશ (૨૯) (સુદ્ધેસણિણ) શુદ્ધૈપણિક—શકા આદિક દોષોથી રહિત
અથવા ઉદ્ગમાદિક દોષોથી વર્જિત આહાર લેવાવાળા ૩૦ (સંઘાદત્તિણ)
સંઘાદત્તિક તે છે કે જે એવો સંકલ્પ કરે છે કે દર્વી—કટલી તેમજ કટોરી
આદિથી સતત ધારાઉપમા જેટલી પણ લિક્ષા મારા પાત્રમા પડી જશે
એટલી જ લિક્ષા લઈશ (સે ત મિક્ખાચરિયા) લિક્ષાચર્યાના આ ૩૦ બેઠ
છે (સૂ ૩૦)

મૂલમ—સે કિં ત રસપરિચાણ ? રસપરિચાણ અણેગવિદે
પણ્ણત્તે, ત જહા ૧ નિવ્વિઙ્ગ, ૨ પળીયરસપરિચાણ, ૩ આયવિલિણ,

ટીકા—‘સે કિં ત’ ડયાદિ—‘સે કિં ત રસપરિચાણ’ અથ કોઽમૌ રસ-
પરિત્યાગ ૧, ‘રસપરિચાણ’ રસપરિત્યાગ ‘અણેગવિદે પળ્ણત્તે’ અનકપિપ્ર પ્રજ્ઞમ,
‘ત જહા’ તથા—તત્ત્વનરપિપ્રમ્ ચેત્તમ્—‘નિવ્વિઙ્ગ’ નિર્વિઠ્ઠતિક—નિર્ગતા ઘૃતાદિરૂપા
વિકૃતિર્યસ્માત્ મ નિવિઠ્ઠતિક ૧, ‘પળીયરસપરિચાણ’ પ્રણાતરસપરિત્યાગ—પ્રણીતરસ
પ્રચુરતાત્ દ્વન્દ્વત્તરિકુસુદાદિઽપૂષાદિ, તસ્ય પરિત્યાગ ૨, ‘આયવિલિણ’ આચામામ્લમ્—
વિઠ્ઠિતરિહિતાનામાન્નમર્જિતવગકાપાના રૂક્ષાનાનામચિત્ત ઉદક પ્રતિષ્ઠાકામનસ્થન
સરુદ્ધોજનમાચામામ્લ નામ તપ ઉચ્યત । તથા ચોક્તમ્—

‘સે કિં ત રસપરિચાણ ?’ ડયાદિ ।

(સે કિં ત રસપરિચાણ ?) રસપરિત્યાગ તપ કિસે રહતે હ ? વહ કિત્તમ
પ્રકાર કા હૈ ? હસ પ્રકાર ણિપ્ય પ્રશ્ન કરતા હૈ । ઉત્તર—(રસપરિચાણ) રસપરિત્યાગ
તપ (અણેગવિદે પળ્ણત્તે) અનેક પ્રકારકા કહા ગયા હૈ । વહ હસ પ્રકાર સે હે—(નિવ્વિ-
ઙ્ગ) નિર્વિઠ્ઠતિક—જિસ આહાર સે ઘતાત્મિક વિકૃતિ નિર્ગત હો ચુકા હો એસે આહારકા
પ્રહ્ણ કરના સો નિર્વિઠ્ઠતિક હૈ । અથાત્—વિગય નહા લના (૧) । (પળીયરસપરિચાણ)
પ્રણાતરસપરિત્યાગ—અપૂષ અથાત્ માલ્પુઆ આદિ સરસ આહાર કા પરિત્યાગ કરના (૨) ।
(આયવિલિણ) આચામામ્લ—વિગયરહિત ઓન્ન, મૂંજે હુણ ચન આદિ રૂક્ષ અનકો
અચિત્ત પાની મે ઢાલકર ફરુઆન પર નૈઠ ણક વાર હા રાના સો આચામામ્લ તપ હૈ ।

‘સે કિં ત રસપરિચાણ ?’ ડયાદિ

(સે કિં ત રસપરિચાણ) હવે અહી રસપરિત્યાગ તપ ડોને ઠહે છે—તે
ઠેટલા પ્રકારના છે ? આ પ્રકારે શિષ્ય પ્રશ્ન કરે છે ઉત્તર (રસપરિચાણ) રસ
પરિત્યાગ તપ (અણેગવિદે પળ્ણત્તે) અનેક પ્રકારના કહેવાય છે તે આ પ્રકારે
છે—(નિવ્વિઙ્ગ) નિર્વિઠ્ઠતિક—જે આહારમાથી ધી વગેરેની વિકૃતિ નીકળી ગઈ હોય
એવો આહાર લેવો તે નિર્વિઠ્ઠતિક છે અર્થાત્ વિગય (ધી-દ્વધ વગેરે)
લેવું નહિ (૧) (પળીયરસપરિચાણ) પ્રણીતરસપરિત્યાગ—અપૂષ અર્થાત્ માલ્પુઆ
આદિ સરસ આહારનો પરિત્યાગ કરવો (૨) (આયવિલિણ) આચામામ્લ—
વિગયરહિત ભાત, ભુજેલ ચણા આદિ લુપ્થ અન્ન અચિત્ત પાણીમા નાળી

૪ આયામસિત્થમોઈ, ૫ અરસાહારે, ૬ વિરસાહારે, ૭ અતાહારે,

વિગરહિયસ્સ ઓયણ, - મજ્જિયચળગાઙ્ગુલુમ્મ્વ-અન્નસ્સ ।

શિત્તા જલે અચિત્તે, રાણ આયવિલ જાણ ॥ ૩ ॥ इति

‘આયામ સિત્થ-મોઈ’ આયામ સિત્થ મોઝી, = અપ્રસાવણગતસિત્થમોક્તા, ૪ ‘અરસાહારે’ અરસાઽઽહાર અરસ = ગ્રીરુદ્ધિવાદિભિરમસ્કૃત આહારો यस્ય સોઽરસાઽઽહાર ૫ । ‘વિરસાહારે’ વિરસાઽઽહાર - વિરસ = વિગતરસ - પુરાણધાન્યોદનાદિ આહારો यस્ય સ વિરસાહાર ૬ । ‘અતાહારે’ અન્ત્યાઽઽહાર - અતે ભવમ્ અન્ત્ય-જઘન્યધાન્ય કોદવાદિ તદેવાઽઽહારો यस્ય સોઽન્ત્યાહાર ૭ । ‘પતાહારે’ પ્રાન્તાઽઽહાર - પ્રકર્ષેણાન્ત પ્રાત-પાક પાત્રાદન્ને નિ સારિતે તપાત્રશ્લિષ્ટ દર્યાદિના ધર્ષણેન નિ સારિતમન્ન, વલ્લચળકાદિનિષ્પાદિ

કહા મી છે-“વિગરહિયસ્સ ઓયણમજ્જિયચળગાઙ્ગુલુમ્મ્વઅન્નસ્સ । શિત્તા જલે અચિત્તે રાણ આયવિલ જાણ” इसका अर्थ आयविल का जो अर्थ किया है वही है (३) । (आयामसिथमोई) आयामसिथमोजी-ओसामण, मे आये हुए सीध मात्र का आहार करना (४) । (अरसाहारे) अरसाहार-जारे हींग आदि से विना बघारे हुए आहार का लेना (५) (विरसाहारे) विरसाहार-विगत रसवाले पुराने धान्य का आहार लेना (६) । (अताहारे) अन्ताहार कोद्रव आदि तुच्छ धान्य का आहार लेना (७) । (पताहारे) प्राताहार-पकाने के वर्तन में से अन्न के निकालने पर करठन्ने आदि के घर्षण से पात्र में लगा हुआ जो कुछ अन्न निकाल जाता है वह, अथवा वल्ल चगा आदि से बना हुआ पश्चात् खरी उख से मिश्रित अन्नादि

એક ઠેકાણે એસી એકવાર ખાવુ તે આયામામ્મ તપ છે “વિગરહિયસ્સ ઓયણમજ્જિયચળગાઙ્ગુલુમ્મ્વઅન્નસ્સ । શિત્તા જલે અચિત્તે રાણ આયવિલ જાણ” આનો અર્થ આયવિલનો જે અર્થ થયો છે તે જ છે (૩) (આયામસિત્થમોઈ) આયામસિત્થમોજી-ઓસામણમા આવેલા ત્રીયનો જ માત્ર આહાર કરવો (૪) (અરસાહારે) અરસાહાર-જોડે હીંગ આદિથી વધાર્યો વગરના લોજનનો આહાર કરવો (૫) (વિરસાહારે) વિરસાહાર-રસ વગરના જુના ધાન્યથી બનેલું આહાર લેવો (અતાહારે) અતાહાર-કોદરા આદિ તુચ્છ ધાન્યનો આહાર લેવો (૭) (પતાહારે) પ્રાન્તાહાર-રાધવાના વામણમાથી અન્ન કાઢી લીધા પછી કડછી આદિના ઘર્ષણથી પાત્રમાં લાગેલું જે કાંઈ અન્ન નિકાળવામાં આવે છે તે અથવા વાલ -ચણા આદિનો બનેલો (લોટ) પછી ખાટી છાશમાં મેળવી રાધેલું અન્ન આદિ તે

૮ પંતાહારે, ૯ લૂહાહારે, ૧૦ તુચ્છાહારે, સે ત રસપરિચાણ.

સે કિં ત કાયકિલેસે ? કાયકિલેસે અણેગવિહે પ-
ણત્તે, તજહા-ઠાણદ્વિડા ૧, ઉકુડુયાસણિ ૨, પડિમટ્ટાઈ ૩,

તમમ્લનકમિથિત પર્યુપિત યાડન, તજાહારા યમ્ય સ તથા ૮. 'લૂહાહારે' રૂક્ષાહાર-
રૂક્ષમ્=અન્નિધમન્નમેનાહારો યમ્ય સ તથા ૯. 'તુચ્છાહારે' તુચ્છાહાર-તુચ્છ-અન્નોડસારશ્ચ
શ્યામાકાન્નિપ્પાન્નિ આદારો યમ્ય સ તથા ૧૦. ઇતિ. ઉપમહગ્નાદ- 'સે ત રસપરિચાણ'
સ ણપ રસપરિત્યાગ ઇતિ.

ઇથ તજપિથ રસપરિત્યાગ વર્ણયિત્વા કાયકલેગ વર્ણયતિ- 'સે કિં ત કાયકિલેસે'
અથ કોડમો કાયકલેગ 'ઉત્તમ્માહ- 'કાયકિલેસે અણેગવિહે પણત્તે' કાયકલેગોડનેકમિથ
પ્રજન. 'તજહા' તથા- 'ઠાણદ્વિડા' સ્થાનસ્થિતિક-સ્થાન કાયોસર્ગ, તેન સ્થિતિર્યસ્ય
સ સ્થાનસ્થિતિક. ૧૧. 'ઉકુડુયાસણિ' ઉકુડુકાડસનિક-મૂમાવસલગ્નપુતેન

પ્રાત હૈ, અગા પ્રાન્તકા અર્થ યાસા અગ મો હૈ. હમકા આહાર કરના પ્રાન્તાહાર હ (૯).
(લૂહાહારે) રૂક્ષાહાર-રૂક્ષસ્વભાવના કુલથી આદિ કા આહાર રૂક્ષાહાર હ (૯).
(તુચ્છાહારે) તુચ્છાહાર-અસાર-જિસમ કુઠ મો સાર નહી હ એસા શ્યામાક, મગચા આદિ
તુચ્છ ધાન્ય કા આહાર તુચ્છાહાર હ (૧૦). (સે ત રસપરિચાણ) યે ત્સ પ્રકાર ક રસ
પરિયાગ તપ હૈ. અગ કાયકલેગ કા વર્ણન સૂત્રકાર કરતે હૈ- (સે કિં ત કાયકિલેસે?)
પ્રશ્ન-વહ કાયકલેગ તપકિતને પ્રકાર કા હૈ (કાયકિલેસે અણેગવિહે પણત્તે) ઉત્તર-
કાયકલેગ તપ અનેક પ્રકાર કા હૈ, (ત જહા) વે પ્રકાર હસ તરહ હ- (ઠાણદ્વિડા) સ્થાન-
સ્થિતિક, સ્થાન શબ્દ કા અર્થ કાયોસર્ગ હ, હમ કાયોસર્ગ સે જિસકી સ્થિતિ સર્વદા રહતી
હૈ વહ સ્થાનસ્થિતિક હૈ. (ઉકુડુયાસણિ) ઉકુડુકાસનિક-ઉકુડુ-આસન સે બેઠના

પ્રાન્ત છે, અથવા-પ્રાન્તનો અર્થ વાગી અન્ન પણ છે, તેનો આહાર કરવો
તે પ્રાન્તાહાર છે (૮) (લૂહાહારે) રૂક્ષાહાર-રૂક્ષ સ્વભાવના કુળથી આદિ નો
આહાર રૂક્ષાહાર છે (૯) (તુચ્છાહારે) તુચ્છાહાર-અસાર-જે અન્નમા ઘર્ષ
પણ સાર નથી એવું સામો મલીચા આદિ તુચ્છ ધાન્યનો આહાર તે
તુચ્છાહાર છે (૧૦) (સે ત રસપરિચાણ) આ હસ પ્રકારના રસપરિત્યાગ તપ છે
હવે કાયકલેગ પણ સૂત્રકાર કરે છે- (સે કિં ત કાયકિલેસે) પ્રશ્ન-તે કાયકલેગ
તપ કેટલા પ્રકારના છે? - (કાયકિલેસે અણેગવિહે પણત્તે) કાયકલેગ અનેક પ્રકાર-
ના છે, (ત જહા) તે પ્રકાર આમ છે- (ઠાણદ્વિડા) સ્થાનસ્થિતિક-સ્થાન રાખેનો
અર્થ કાયોસર્ગ છે આ કાયોસર્ગથી જેની સ્થિતિ સર્વદા રહે છે તે

વીરાસણિ ૪, નેસજિ ૫, દડાયડ ૬, લડસાઈ ૭, આયા-

વદ્ધાજ્જલિપુટેન ભૂમૌ ચરણતલમારોપ્યોપવેગનમ્—ઉત્કુટુક, તદાસનમસ્યાસ્તાતિ ઉત્કુટુકાઽસનિક ૧૨। ‘પડિમટ્ટાઈ’ પ્રતિમાસ્થાયી—પ્રતિમા=માસિમ્યાદય નિયમવિશેષ, તામિ સ્તિષ્ઠતિ તચ્છીલ પ્રતિમાસ્થાયી ૧૩। ‘વીરાસણિ’ વારાઽસનિક—સિંહાસનોપરિ સમુપ વિષ્ટસ્ય ભૂમિસ્થિતચરણસ્ય સિંહાસનાપનયને કૃતે સિંહાસનોપવિષ્ટવદવસ્થાન વારાસન, તદસ્યાસ્તીતિ વીરાસનિક ૧૪। ‘નેસજિ’ નૈપથિક—નિપચા—પુતામ્યા ભૂમ્યામુપવેગન, તથા ચરતીતિ નૈપથિક ૧૫। ‘દડાયડ’ દણ્ડાયતિક—દણ્ડસ્યેનાયતમ્=આયામોઽસ્યાઽસ્તીતિ

યહ ઉત્કુટુક—આસન હૈ, જો ઇસ આસન સે બૈઠતા હૈ યહ ઉત્કુટુકાસનિક હૈ । ઇસ આસન મે ભૂમિ પર દેાનોં ચરણોં કે તલિયોં કે જમાયા જાતા હૈ ઓર પુત (વેઠક) જમીન કેા સ્પર્શ નહા કરતે, તથા દેાનોં હાથાં કોં અજલી બધી રહતી હૈ । (પડિમટ્ટાઈ) પ્રતિમા-સ્થાયી—સાધુ કી ૧૨ પ્રતિમાઓં કા ધારણ કરતે વાલા પ્રતિમાસ્થાયી હૈ । (વીરાસણિ) વીરાસનિક—વીરામન સે ઠહરનેવાલા વીરાસનિક હૈ । ઇસ આસન કા યહ લક્ષણ હૈ—કેાઈ મનુષ્ય સિંહાસન પર બૈઠા હુઆ હૈ, ડસ સિંહાસન કેા હટા લેને પર વહ વૈસે હી રહડા રહ જાય, ડસે ‘વીરાસન’ કહતે હૈ । ડસ આસન સે તપ કરનેવાલેં કેા વીરાસનિક કહતે હે । (નેસજિ) નૈપથિક—નિપચાકા અર્થ હૈ—પાલથી માર કર બૈઠના । ઇસ આસન સે તપ કરનેવાલેં કેા નૈપથિક કહતે હૈ । (દડાયડ) દણ્ડાયતિક—દડ કી તરહ લ્વા હેાકર આસન મે સ્થિતિ કરનેવાલા દડાયતિક હૈ । (લડસાઈ) લકુટશાયી—વક્રકાષ્ઠ કા નામ

સ્થાનસ્થિતિક છે (ઉત્કુટુકાસણિ) ઉત્કુટુકાસનિક=ઉકડુ આસનથી ઝેસવુ તે ઉત્કુટુક આસન છે જે આ આસન કરે છે તે ઉત્કુટુકાસનિક છે આ આસનમા ભુમિ ઉપર બન્ને પગના તળિયાને જમાવી દેવામા આવે છે અને પુત (વેઠક) જમીનને સ્પર્શ કરતી નથી તથા બન્ને હાથની અજલી બાધેલી રહે છે (પડિમટ્ટાઈ) પ્રતિમાસ્થાયી—સાધુની ૧૨ પ્રતિમાઓનો ધારણ કરવાવાળો પ્રતિમાસ્થાયી છે (વીરાસણિ) વીરાસનિક—વીરાસનથી ઝેસનાર વીરાસનિક છે આ આસનનુ એ લક્ષણ છે કે—કેાઈ મનુષ્ય સિંહાસન ઉપર બેઠા હોય તે સિંહાસનને હટાવી લેવાથી તે જ પ્રમાણે ઉભો રહી બીજા તેને વીરાસન કહે છે તે આસનથી તપ કરવાવાળાને વીરાસનિક કહે છે (નેસજિ) નૈપથિક—નિપચાનો અર્થ છે પલાઠી મારીને ઝેસવુ આ આસનથી તપ કરવાવાળાને નૈપથિક કહે છે (દડાયડ) દડાયતિક—દડની પેઠે લાખા થઈને આસનમા સ્થિતિ કરવાવાળા દડાયતિક છે (લડસાઈ) લકુટશાયી—વાકા લાકડાનુ નામ

વણ ૮, અવાઉડણ ૯, અકંડુયણ ૧૦, અણિદૂહણ ૧૧, સવ્વગાય-
પરિકમ્મ-વિમૂસ-વિષ્ણુમુકે ૧૨, સે ત કાયકિલેસે।

દણ્ડાયતિક ૧૬। ‘લુટડસાઈ’ લુટડશાયી-લુટડો=નકાણ તદ્રચ્છેતે તચ્છીલો લુટડ-
શાયો-ઉત્તાન સન ગયિત્વા પાળિકદ્વય (‘મડી’ इति भाषाप्रसिद्धद्वय) ગિરથેતિ ત્રય મૂમી
સ્થાપયિયા ગતે તચ્છીલ ૧૭। ‘આયાવણ’ આતાપક-આતાપયતિ ગ્રીતોષ્ણાન્નિર્દેહ સતાપયતિ-
જેગયતી યાતાપક, આતાપના ચ સૂર્યાતપાદિસહનમ્ ૧૮। ‘અવાઉડણ’ અપ્રાવૃતક-ગ્રીતકાલે
પ્રાવરણરહિત-સત્તોરકમુરસ્યવિકાચોલ્પદ્ધાતિરિક્તનરહિત ૧૯। ‘અકંડુયણ’ અકણ્ડયક-
કણ્ડયન-માત્રવર્ષણ, તદ્રહિત ૧૨૦। ‘અણિદૂહણ’ અનિષ્ઠીવક-નિષ્ઠીવનરહિત ૧૨૧।
‘સવ્વગાય-પરિકમ્મ-વિમૂસ-વિષ્ણુમુકે’ સર્વગાત્ર-પરિકર્મ-વિમૂષા-વિપ્રમુક્ત=સર્વસ્ય
ગાત્રસ્ય પરિકર્મ-માર્જન વિમૂષા-વિમૂષણ ચ, તામ્યા વિપ્રમુક્ત-ત્યક્તસમાર્જનવિમૂષણ ૧૨૨।
‘સે ત કાયકિલેસે’ સ એવ કાયક્રેગ ।

લુટડ હૈ । ટમ તરહ દોઠર જો શયન કરતા હૈ વહ લુટડશાયી હૈ । ડપર મુંહ કર પહિલે
સોના પત્રાત દોનોં પૈગ કી ઇડિયોં કો એવ શિર કો જમીન પર ટકના, ઇસ પ્રકાર શરીર કો
અધર રમર આસન કરના ‘લુટડશયનાસન’ હૈ । (આયાવણ) આતાપક-સૂર્યાદિ કી
આતાપના લેને વાલા, (અવાઉડણ) અપ્રાવૃતક-ગ્રીતકાલ મેં સત્તોરક મુંહપત્તી પવ ચોલ
પાં કે અતિરિક્ત અયવજા સે રહિત હો खुले शरीर से ग्रीतको सहन करनेवाला अप्रावृतक હૈ ।
(અકંડુયણ) અકણ્ડયક-ખુજલી ચલને પર મી શરીર કો નહા खुजलाने वाला अकण्डयक હૈ ।
(અણિદૂહણ) અનિષ્ઠીવક-ચૂક આને પર મી નહીં ચૂકનેવાલા અનિષ્ઠાવક હૈ ।
(સવ્વગાય-પરિકમ્મ-વિમૂસ-વિષ્ણુમુકે) સર્વગાત્રપરિકર્મવિમૂષાવિપ્રમુક્ત-શરીર કી
સર્વથા શુશ્રૂષા-વિમૂષા નહીં કરનેવાલા સર્વગાત્રપરિકર્મવિમૂષાવિપ્રમુક્ત હૈ । (સે ત કાય-

લુટડ ડે એવી રીતે થઇને જે શયન કરે છે તે લુટડશાયી છે ઉપર મોહ
રાખીને પહેલાં સુવ, પછી બન્ને પગની એડીઓને તેમજ ગિરને જમીન
ઉપર ટેડાવવું-આ પ્રકારે શરીરને અધર રાખીને આસન કરવું તે ‘લુટડ
શયનાસન’ છે (આયાવણ) આપાતક-સૂર્યઆદિની આતાપના લેવાવાળા, (અવા
ઉડણ) અપ્રાવૃતક-શીતકાલમા દોરામાયે મુહપત્તી તેમજ ઓલપટ્ટા મિવાયના
બીજા વસ્ત્રો રહિત થઇને ખુલ્લે શરીરે શીતને મહન કરવાવાળા અપ્રાવૃતક
છે (અકંડુયણ) અકંડુયક-ખુજલી આવતા છતાં પણ જે શરીરને ખજવાળે
નહિ તે અકંડુયક છે (અણિદૂહણ) અનિષ્ઠીવક-ચૂક આવવા છતાં પણ ન
ચૂકવાવાળા અનિષ્ઠીવક છે (સવ્વગાય પરિકમ્મ વિમૂસ-વિષ્ણુમુકે) સર્વગાત્રપારકર્મ

સે કિં ત પઢિસંલીયણા? પઢિસંલીયણા ચઽવિહા પળ્લન્તા,
તંજહા-૧ ઇદિયપઢિસલીયણા, ૨ કસાયપઢિસંલીયણા, ૩ જોગ-
પઢિસંલીયણા, ૪ વિવિત્ત-સયણા-સળ-સેવળયા । સે કિં ત ઇદિયપ-
ઢિસંલીયણા ? ઇદિયપઢિસંલીયણા પચવિહા પળ્લન્તા, ત જહા-

‘સે કિં ત પઢિસંલીયણા?’ અથ કા સા પ્રતિસલીનતા=પ્રતિસલીનતા=ગોપન,
સા કતિવિધા? ઉત્તરમાહ-‘પઢિસલીયણા’ ‘પ્રતિસલીનતા’-‘ચઽવિહા પળ્લન્તા’
ચતુર્વિધા પ્રજ્ઞા, ‘ત જહા’ તથા ૧-‘ઇદિયપઢિસલીયણા’ ઇદ્રિયપ્રતિસલીનતા-ઇદ્રિય-
નિરોધકરણશીલતા । ૨-‘કસાયપઢિસલીયણા’ કપાયપ્રતિસલીનતા । ૩-‘જોગ-
પઢિસલીયણા’ યોગપ્રતિસલીનતા । ૪-‘વિવિત્ત-સયણા-સળ-સેવળયા’ વિવિત્ત-શયના
સસન-સેવનતા । ‘સે કિં ત ઇદિયપઢિસલીયણા’ અથ કા સા ઇદ્રિયપ્રતિસલીનતા?, ‘ઇદિય

કિલેસે) કાયક્લેશ કે યે ૧૨ ખેદ હૈ । (સે કિં ત પઢિસલીયણા) પ્રતિમલીનતા તપ
કિંતને પ્રકાર કા હૈ? (પઢિસલીયણા ચઽવિહા પળ્લન્તા) પ્રતિમલીનતા તપ ચાર પ્રકાર
કા હૈ । (ત જહા) વે ચાર પ્રકાર યે હૈ-(ઇદિયપઢિસલીયણા) ઇન્દ્રિયપ્રતિમલીનતા-ઇન્દ્રિયો
કો ગોપ કરકે રલ્લના । (કસાયપઢિસલીયણા) કપાયપ્રતિમલીનતા-ક્રોધાદિકપાયો કો
ગોપ કરકે રલ્લના, (જોગપઢિસલીયણા) યોગપ્રતિસલીનતા-મન વચન કાયા કે વ્યાપાર
કો ગોપ કરકે રલ્લના (વિવિત્ત-સયણા-સળ-સેવળયા) વિવિત્તશયનાસનસેવનતા
હી પશુ પળ્લક-રહિત સ્થાન મેં શયનાસન કરના । (સે કિં ત ઇદિયપઢિસલીયણા)
ઇન્દ્રિયપ્રતિસલીનતા કિંતને પ્રકાર કો હૈ? (ઇદિયપઢિસલીયણા પચવિહા પળ્લન્તા) યહ

વિભૂષાવિપ્રમુક્ત-શરીરની સર્વથા શુશ્રૂષા (એવા શણગાર) ન કરવા
વાળાને સર્વગાત્રપરિરક્ત-વિભૂષાવિપ્રમુક્ત કહે છે (સે ત કાયકિલેસે)
કાયકલેશના આ ૧૨ પ્રકાર થાય છે (સે કિં ત પઢિસલીયણા) પ્રતિમલીનતા તપ
કેટલા પ્રકારના છે? (પઢિસલીયણા ચઽવિહા પળ્લન્તા) પ્રતિસલીનતા તપ આ ૨
પ્રકારના છે (ત જહા) તે આ ૨ પ્રકાર આ પ્રમાણે ૭ (ઇદિયપઢિસલીયણા) ઇદ્રિયોને
ગોપી રાખવી (કસાયપઢિસલીયણા) કપાયપ્રતિસલીનતા-ક્રોધ આદિ કપાયોને
રોકી રાખવા (જોગપઢિસલીયણા) યોગપ્રતિસલીનતા-વાણી, મન અને વાયાના
વ્યાપારને રોકી રાખવા (વિવિત્ત-સયણા-સળ-સેવળયા) વિવિત્તશયનાસનસેવનતા
શ્રીપશુપ ઠકરહિત સ્થાનમા શયનાસન કરવું (સે કિં ત ઇદિયપઢિસલીયણા)
ઇદ્રિયપ્રતિસલીનતા કેટલા પ્રકારની છે? (ઇદિયપઢિસલીયણા પચવિહા પળ્લન્તા)

સોડિય-વિસય-પ્યાર-નિરોહો વા સોડિય-વિસય-પત્તેસુ અત્યેસુ
રાગદોસનિગહો વા ૧, ચર્મિલિય-વિસય-પ્યાર-નિરોહો વા ચર્મિલિ-

પહિસલીળયા' ઇન્દ્રિયપ્રતિમ્લનના 'પચરિયા પળ્લતા' પત્તરિયા પ્રજા, 'ત જહા' તથા- 'સોડિય-વિસય-પ્યાર-નિરોહો વા, સોડિય-વિસય-પત્તેસુ અત્યેસુ રાગ-
દોસનિગહો વા' શ્રોત્રેન્દ્રિયવિષયપ્રચારનિરોધો વા શ્રોત્રેન્દ્રિયવિષયપ્રાપ્તેષ્વર્યેષુ ગગદેપનિપ્રદો
વા-શ્રોત્રેન્દ્રિય=કર્ણસ્ય વિષયે=અન્દ પ્રચારસ્ય=પ્રવૃત્તે, નિરોધ-નિષધ, મયમગાન્તાવિગ્ના-
તક શબ્દો ન શ્રોત્ર્ય, યદ્ અસ્માકર્ણમુદરગત સ્યાત તન્ના ય કાર્યં તન્ના-શ્રોત્રેન્દ્રિય વિષય-
પ્રાપ્તેષ્વર્યેષુ=શ્રુતેષુ ભાવેષુ, રાગદેપયોનિપ્રદો વિવેચ, અથાન્-મધુરમૃદ્ધસહીતેષુ-અનુગમો ન
કર્તવ્ય, આત્મોગાદિ શબ્દેષુ દ્વેષ-અપ્રાતિશ્લષ્ણશ્ચિત્તવિગ્નારો ન કાર્ય ૧ । 'ચર્મિલિય-
વિસય-પ્યાર-નિરોહો વા, ચર્મિલિય-વિસય-પત્તેસુ અત્યેસુ રાગદોસનિગ-
હો વા' ચક્ષુગિન્દ્રિયવિષયપ્રચારનિરોધો વા ચક્ષુગિન્દ્રિયવિષયપ્રાપ્તેષ્વર્યેષુ ગગદેપનિપ્રદો વા-

ઇન્દ્રિયપ્રતિમ્લનતા પાચ પ્રકાર કા હૈ, (ત જહા) વે પ્રકાર ચે હૈ-(સોડિય-વિસય-પ્યાર-
નિરોહો વા, સોડિય-વિસય-પત્તેસુ અત્યેસુ રાગદોસનિગહો વા) શ્રોત્ર-ઇન્દ્રિય કો
વિષય-અન્દ મે પ્રવૃત્તિ કરન સે ગેરના, મયમ છન શ્રોત્ર કો વિધાત કરનગલે શબ્દો કો
નહીં સુનના, યદિ અસ્માત્ હસ પ્રકાર કે શબ્દ કાનમે આર પડ મા જાવેં તો ઉસ વિષયમ
ગગદેપ નહીં કરના, યહ પ્રથમ પ્રકાર હૈ ૧ । મતલબ હસકા યહ હૈ કિ મધુર મૃદ્ધ સહીત
અપિ પ્રિય એવ આત્મોગાદિ અપ્રિય શબ્દો ક પ્રતિ પ્રાતિ-અપ્રાનિશ્લષ્ણરૂપ ચિત્તવિગ્નાર નહીં
કરના સો શ્રોત્રેન્દ્રિયવિષયપ્રચારનિરોધ, એવ શ્રોત્રેન્દ્રિયવિષયપ્રાપ્તેષ્વર્યગગદેપનિપ્રદનામક પ્રથમ
પ્રકાર હૈ ૧ । ચર્મિલિય-વિસય પ્યાર-નિરોહો વા ચર્મિલિય-વિસય-પત્તેસુ અત્યેસુ
રાગદોસનિગહો વા) ચક્ષુ ઇન્દ્રિય કો અપને વિષયમૂત પદાર્થો મ પ્રવૃત્તિ હોને સે ગેરના,

આ ઇન્દ્રિયપ્રતિમ્લનતા ૫ પ્રકારની છે-(ત જહા) તે પ્રકાર આ છે-
(સોડિય વિસય પ્યાર-નિરોહો વા, સોડિય વિસય પત્તેસુ અત્યેસુ રાગદોસનિગહો વા)
શ્રોત્ર-ઇન્દ્રિયને વિષય-શબ્દમા પ્રવૃત્તિ ડગવાથી રેડવી, મયમ તેમજ શીલને
વિધાત ડરવાવાળા શબ્દો માલખવા નહિ એ અશ્વમાત્ આવા પ્રકારના શબ્દ
કાનમા આવીને પડી પણ બાય તો તે વિષયમા ગગદેપ ન કરવો એ ૧ પ્રથમ
પ્રકાર છે મતલબ તેની એ છે કે મધુર મૃદ્ધ સગીત આદિ પ્રિય, તેમજ
આક્રોશ આદિ અપ્રિય શબ્દોમા પ્રીતિ અપ્રીતિ-લક્ષણુપ ચિત્તવિગ્નાર ન ડરવો તે
શ્રોત્રે દ્રિયવિષય-અચારનિરોધ તેમજ શ્રોત્રે દ્રિયવિષયપ્રાપ્તેષ્વર્યગગદેપનિપ્રદ નામનો
પ્રથમ પ્રકાર છે (ચર્મિલિય વિસય-પ્યાર-નિરોહો વા ચર્મિલિય વિસય પત્તેસુ અત્યેસુ

દિય-વિસય-પત્તેસુ અત્યેસુ રાગદોસનિગ્ગહો વા ૨, ઘાણિદિય-વિસય-
પ્પયાર-નિરોહો વા ઘાણિદિય-વિસય-પત્તેસુ અત્યેસુ રાગદોસનિ-
ગ્ગહો વા ૩, જિઙ્ઘિદિય-વિસય-પ્પયાર-નિરોહો વા જિઙ્ઘિદિય-વિ-
સય-પત્તેસુ અત્યેસુ રાગદોસનિગ્ગહો વા ૪, ફાસિદિય-વિસય-પ્પયાર-

ચક્ષુરિન્દ્રિયસ્ય=નેત્રસ્ય વિષયે=રૂપે પ્રચારસ્ય=પ્રવૃત્તેર્નિપેધ કાર્ય , યા-અયમ્ ચક્ષુરિન્દ્રિય
વિષયપ્રાપ્તેષુ=દૃષ્ટેષુ અર્થેષુ=મનોનામનોજ્ઞરૂપેષુ રાગદ્વેષયોર્નિપ્રહ કર્તવ્ય ઇતિ શેષ ૧૨।
'ઘાણિદિય-વિસય-પ્પયાર-નિરોહો વા, ઘાણિદિય-વિસય પત્તેસુ અત્યેસુ રાગદોસ-
નિગ્ગહો વા' ઘ્રાણેન્દ્રિયવિષયપ્રચારનિરોધો વા ઘ્રાણેન્દ્રિયવિષયપ્રાપ્તેષ્વર્થેષુ રાગદ્વેષનિપ્રહો વા-
ઘ્રાણેન્દ્રિય=નાસિકા, તસ્ય વિષયો=ગંધસ્તસ્ય પ્રવૃત્તેર્નિપેધો વિધેય-સુરભિગંધે દુરભિ-
ગંધે વા નાસિકામાગતે રાગદ્વેષો નિરાકર્તવ્યૌ ૧૩। 'જિઙ્ઘિદિય-વિસય-પ્પયાર-નિરોહો
વા, જિઙ્ઘિદિય-વિસય પત્તેસુ અત્યેસુ રાગદોસનિગ્ગહો વા' જિહ્વાન્દ્રિયવિષયસ્ય
ભોજનરસસ્ય પ્રચારનિપેધ , જિહ્વાયામાગતેऽપિ મનોજ્ઞામનોજ્ઞરસે રાગદ્વેષયોર્નિપ્રહ ૧૪। 'ફાસિ-

અથવા પ્રવૃત્તિ હોને પર ઉસકે વિષય મે રાગ ઔર દ્વેષ નહીં કરના, યહ દ્વિતીય પ્રકાર હૈ ૨।
(ઘાણિદિય-વિષય-પ્પયાર-નિરોહો વા, ઘાણિદિય વિસય પત્તેસુ અત્યેસુ રાગદોસ-
નિગ્ગહો વા) ઘ્રાણ-ઇન્દ્રિય કો અપને વિષય મે પ્રવૃત્તિ હોને સે રોકના, તથા પ્રવૃત્તિ હોને પર
ઉસ વિષયમે રાગ દ્વેષ નહીં કરના, યહ તૃતીય પ્રકાર હૈ ૩। (જિઙ્ઘિદિય-વિસય-પ્પયાર-
નિરોહો વા જિઙ્ઘિદિય-વિસય-પત્તેસુ અત્યેસુ રાગદોસનિગ્ગહો વા) જિહ્વા-ઇન્દ્રિય
કો અપને વિષયમે પ્રવૃત્તિ હોને સે રોકના, એવ ઉસ વિષય મેં ઉસકે પ્રવૃત્તિ હોને પર પ્રાપ્ત
વિષયમ રાગ-દ્વેષકા નિપ્રહ કરના, યહ ચૌથા પ્રકાર હૈ ૪। (ફાસિદિય વિસય પ્પયાર નિરોહો
વા, ફાસિદિય-વિસયપત્તેસુ અત્યેસુ રાગદોસનિગ્ગહો વા) ઇસી પ્રકાર સ્પર્શન, ઇન્દ્રિય

રાગદોસનિગ્ગહો વા) અથુ ઇન્દ્રિયના વિષયભૂત પદ્ધતીમા તેની પ્રવૃત્તિ રોકવી અથવા
પ્રવૃત્તિ થઈ જતા તે બાબત રાગ અને દ્વેષ ન કરવો એ બીજો પ્રકાર છે
(ઘાણિદિય વિસય પ્પયાર નિરોહો વા ઘાણિદિય વિસય પત્તેસુ અત્યેસુ રાગદોસનિગ્ગહો વા)
ઘ્રાણ-ઇન્દ્રિયના વિષયમા તેની પ્રવૃત્તિ રોકવી, અથવા પ્રવૃત્તિ થઈ જતા તે
બાબતમા રાગ-દ્વેષ ન કરવો એ ત્રીજો પ્રકાર છે (જિઙ્ઘિદિય વિસય પ્પયાર-નિરો
હો વા જિઙ્ઘિદિય વિસય પત્તેસુ અત્યેસુ રાગદોસનિગ્ગહો વા) જિહ્વા ઇન્દ્રિયના વિષયમા
પ્રવૃત્તિ રોકવી તેમજ તેના વિષયમા તે પ્રવૃત્તિ થઈ જાય તો પછી પ્રાપ્ત
બાબતમા રાગ દ્વેષ થતા રોકવો એ ચોથો પ્રકાર છે (ફાસિદિય-વિસય

નિરોહો વા ફાસિદિય-વિસય-પત્તેસુ અત્યેસુ રાગદોસનિગ્ગહો વા ૫,
સે ત ઇદિયપડિસલીળયા । સે કિ ત કસાયપડિસંલીળયા ?
કસાયપડિસંલીળયા ચઠ્ઠિહા પળ્ળત્તા, ત જહા-૧ કોહસ્સુદય-
નિરોહો વા, ઉદયપત્તસ્સ વા કોહસ્સ વિફલીકરણં । ૨ માળ-

દિય-વિસય-પ્યાર-નિરોહો વા, ફાસિન્નિય-વિસય-પત્તેસુ અત્યેસુ રાગદોસ-
નિગ્ગહો વા ' સ્વર્ગેન્દ્રિયવિષયપ્રચારનિરોહો વા સ્વર્ગેન્દ્રિયવિષયપ્રાપ્તેષ્વર્થેષુ રાગદ્વેષનિગ્રહા વા-
સ્વર્ગેન્દ્રિય=ચક્ષુ, તસ્ય વિષય સ્પર્શ=ગીતોષ્ણાદિક, તત્ર પ્રવૃત્તે પ્રતિષેધ, પ્રાપ્તેષ્વપિ
શુભાશુભસ્પર્ગપુ રાગદ્વેષયોર્નિષેધ । 'સે ત ઇદિયપડિસલીળયા' સૈવા ઇદિયપ્રતિ-
સલીનતા । 'સે કિ ત કસાયપડિસલીળયા' અથ કા મા કપાયપ્રતિસલીનતા, 'કસાય-
પડિસલીળયા' કપાયપ્રતિસલીનતા 'ચઠ્ઠિહા પળ્ળત્તા' ચતુર્વિધા પ્રજ્ઞતા, 'ત જહા'
તથા-'કોહસ્સુદયનિરોહો વા, ઉદયપત્તસ્સ વા કોહસ્સ વિફલીકરણ' ક્રોધરૂપોદય-
નિરોહો વા, ઉદયપ્રાપ્તસ્ય વા ક્રોધસ્ય વિફલીકરણમ્-પ્રથમતસ્તુ ક્રોધસ્ય ઉદય એવ નિષે-

કો મી અપને વિષય મ પ્રવૃત્ત હોને સે રોકના એવ ઉસ વિષય મે ઉસકે પ્રવૃત્ત હોને
પર ઉસમે રાગ દ્વેષ હોને કા વર્જન કરના, યહ પાચ્ઠાં પ્રકાર હૈ । ઇન પાચો પ્રકારો કા
ભાવ યહી હૈ કિ ઇન્દ્રિયો પર નિગ્રય પ્રાપ્ત કરના, તથા પ્રાપ્ત ઉનકે અપને ૨ મનોજ્ઞ એવ
અમનોન વિષયો કે ઉપર રાગ એવ દ્વેષકી પરિણતિ સે વિરક્ત રહના । (સે ત ઇદિયપડિ-
સલીળયા) યહ સન ઇન્દ્રિયપ્રતિસલીનતા હૈ । (સે કિ ત કસાયપડિસલીળયા)
કપાયપ્રતિસલીનતા કયા હૈ? (કસાયપડિસલીળયા ચઠ્ઠિહા પળ્ળત્તા) કપાયપ્રતિસલીનતા
ચાર પ્રકાર કી હૈ । (ત જહા) વહ ઇસ પ્રકાર સે હૈ-(૧-કોહસ્સુદયનિરોહો વા, ઉદય-

પ્યાર-નિરોહો વા ફાસિન્નિયવિસયપત્તેસુ અત્યેસુ રાગદોસનિગ્ગહો વા) એ પ્રકારે
સ્પર્શન-ઇન્દ્રિયના વિષયમા તેની પ્રવૃત્તિ ચેકવી તેમજ તે વિષયમા
તેની પ્રવૃત્તિ થઇ બીય તે તે માટે રાગ દ્વેષ ન કરવો એ પાચ્ઠમે
પ્રકાર છે આ પાચેય પ્રકારોનો ભાવ એજ છે કે ઇન્દ્રિયો ઉપર વિજય પ્રાપ્ત
કરવો, તથા તે પ્રાપ્ત થતા પોતપોતાના મનોજ્ઞ તેમજ અમનોજ્ઞ વિષયો ઉપર
રાગ કે દ્વેષની પરિણતિથી વિરક્ત રહેવું (સે ત ઇદિયપડિસલીળયા) આ બધું
ઇન્દ્રિયપ્રતિસલીનતા છે (સે કિ ત કસાયપડિસલીળયા) પ્રશ્ન-કપાયપ્રતિસલીનતા
શું છે? ઉત્તર-(કપાયપડિસલીળયા ચઠ્ઠિહા પળ્ળત્તા) કપાયપ્રતિસલીનતા ચાર
પ્રકારની છે (ત જહા) તે આ પ્રકારે છે-(કોહસ્સુદયનિરોહો વા ઉદયપત્તસ્સ વા

स्सुदयनिरोहो वा, उदयपत्तस्स वा माणस्स विफल
 ३ मायाउदयणिरोहो वा, उदयपत्ताए वा मायाए ।
 करणं । ४ लोहस्सुदयणिरोहो वा, उदयपत्तस्स वा ला

धनीय, यथा क्रोधो नोदयेत तथा यत्तितव्यम्, अथापि यत् क्रोध उदय प्राप्नुयात्
 तदा तस्य विफलीकरणम्=व्यर्थीकरणम् । १। 'माणस्सुदयनिरोहो वा, उदयपत्तस्स वा
 माणस्स विफलीकरण'—मानस्योदयनिरोधो वा उदयप्राप्तस्य वा मानस्य विफलीकरणम्—
 मानस्य—अभिमानस्योदय एव निषेधितव्य, माने उदय प्राप्तेऽपि विफलीकरणम्=सतोऽपि
 असत इव करणम् । २। 'माया-उदय-निरोहो वा, उदयपत्ताए वा मायाए
 विफलीकरण' मायाया उदयनिरोधो वा, उदयप्राप्ताया वा मायाया विफलीकरणम्—
 उदयमानाया एव मायाया=परवच्चनारूपाया निषेध कर्तव्य, कथञ्चिदुदिताया वा मायाया =
 कपटक्रियाया विफलीकरणम् । ३। 'लोहस्सुदयणिरोहो वा, उदयपत्तस्स वा लोहस्स

पत्तस्स वा लोहस्स विफलीकरण, २-माणस्सुदयनिरोहो वा, उदयपत्तस्स वा
 माणस्स विफलीकरण, ३ मायाउदयनिरोहो वा, उदयपत्ताए वा मायाए विफली
 करण, ४ लोहस्सुदयणिरोहो वा उदयपत्तस्स वा लोहस्स विफलीकरण) प्रथम तो
 क्रोध के उदय का ही निरोध करना, यह सर्वोत्तम पक्ष है, उदयनिरोध होने से क्रोध का
 मूल विनष्ट हो जाता है । यदि क्रोध उदित हो जाय तो उसे विफल कर देना चाहिये १ ।
 प्रथम तो ऐसा ही यत्न करना चाहिये कि जिससे मानरूपाय का उदय ही न हो, यदि
 मानरूपाय उदित हो जाय तो उसे विफल कर देना चाहिये २ । उत्तम बात यही है कि
 मायाकषाय आमा में उदित न हों, यदि वह उदित हो जाती है तो उसको विफल बना देना

लोहस्स विफलीकरण, माणस्सुदयनिरोहो वा उदयपत्तस्स वा माणस्स विफलीकरण, माया
 उदयनिरोहो वा उदयपत्ताए वा मायाए विफलीकरण, लोहस्सुदयणिरोहो वा उदयपत्तस्स वा
 लोहस्स विफलीकरण) प्रथम तो क्रोधने उदय होता है निरोध करने
 सर्वोत्तम पक्ष है उदयनिरोध तथाही क्रोधनु भूण न नाश पाये छे ने
 क्रोधने उदय थर्ध नय तो तेने विफल करी देवे नेधये १ पडेला तो
 येवे न यत्न करवे नेधये के नेथी मानरूपायने उदय न न थाय ने
 मानरूपायने उदय थर्ध नय तो तेने विफल करी देवे नेधये २ उत्तम
 बात ये न छे के मायाकषाय ण्ण आत्माभा उदय न थर्ध थडे येवी
 नतनी प्रवृत्ति करवी नेधये ने तेने उदय थर्ध युक्तये होय तो तेने
 विफल करी देवे नेधये ३ ये न प्रकारे दोष ण्ण आत्माभा उदित न थाय

विफलीकरण, से त केसायपडिसलीणया । से कि तं जोगपडिसली-
णया ? जोगपडिसलीणया तिविहा पण्णत्ता, त जहा-१ मणजो-
गपडिसलीणया, २ वयजोगपडिसलीणया, ३ कायजोगपडिसली-

विफलीकरण 'लोभस्थोऽन्यनिरोधो वा, उदयप्राप्तस्य वा लोभस्य विफलीकरणम्-परस्व-
ग्रहणालम्भा लोभस्तस्योऽन्य एव निराकरणाय, कथञ्चित्त्वापि न्स्तुनि लोभे सत्यपि स
लोभ उन्तितोऽपि निषयनात् ॥१॥ 'से त रसायपडिसलीणया' सैषा कषायप्रति-
मलानता ॥१॥ 'मे किं त जोगपडिसलीणया' अथ का सा योगप्रतिसलीनता
'जोगपडिसलीणया' योगप्रतिमलीनता-'तिविहा पण्णत्ता' त्रिविधा प्रज्ञा 'त जहा'
तद्यथा 'मणजोगपडिसलीणया' मनोयोगप्रतिमलीनता-योगो=बन्ध, कर्मणा सह मनसो
योगो=मनोयोग, तस्य प्रतिसलानता-निरोधशालता १। 'वयजोगपडिसलीणया'-वाग्-
योगप्रतिमलीनता २। 'कायजोगपडिसलीणया' काययोगप्रतिमलीनता ३। 'से किं त

चाहिये ३ । इसा प्रकार लोभ भी आत्मा में उद्भित न हो सके, इस प्रकार प्रवृत्ति करनी
चाहिये, यदि वह उद्भित हो चुका हो तो उसे विफल कर देना चाहिये ४ । तात्पर्य यह है कि
चारों कषायों को जैसे भी उसे उस प्रकार से जीतना । (से त रसायपडिसलीणया)
यह कषायप्रतिसलीनता है । (से किं तं जोगपडिसलीणया) योगप्रतिसलानता क्या
है ? (जोगपडिसलीणया तिविहा पण्णत्ता) योगप्रतिसलीनता तीन प्रकार की रही
गई है, (तजहा) वह इस तरह से, (मणजोगपडिसलीणया वयजोगपडिसलीणया
कायजोगपडिसलीणया) कर्मों के साथ मनका बधन होना सो मनोयोग है, उसका
गोपन करना मनोयोगप्रतिसलानता है । वचनयोगप्रतिसलीनता एवं काययोगप्रतिमलीनता भी
वचनयोग को गोपना एवं काययोग को गोपना है । इसी विषय को आगे के सूत्रांश से सूत्र

आ भाटे प्रयत्न उरवेो नेधये क्कथं ते उद्भित थं थुक्कथे होथ तो तेने
निष्कण उरी देवु नेधये ४

तात्पर्य ये ठे ठे आर्य कषायोने नेम भने तेवा प्रकारे एतथा (से त कसाय
डिसलीणया) आ कषायप्रतिसलीनता छे (से किं त जोगपडिसलीणया) प्रश्न-योग
प्रतिसलीनता शु छे ? उत्तर-(जोगपडिसलीणया तिविहा पण्णत्ता) योगप्रतिसलीनता
त्रय प्रकारणी उडेवाय ठे, (तजहा) ते आ प्रमाणे छे-(मणजोगपडिसलीणया वय
जोगपडिसलीणया कायजोगपडिसलीणया) उमेणी साथे भननु अधन थाय ते
मनोयोग छे तेनु गोपन उरवु ते मनोयोगप्रतिसलीनता छे वचनयोगप्रति-
सलीनता तेमज्ज काययोगप्रतिसलीनता पण्ण वचनयोगने गोपणु तेमज्ज काय

સ્સુદયનિરોહો વા, ઉદયપત્તસ્સ વા માણસ્સ વિફલીકરણં ।
 ૩ માયાઉદયનિરોહો વા, ઉદયપત્તાણ વા માયાણ વિફલી-
 કરણં । ૪ લોહસ્સુદયનિરોહો વા, ઉદયપત્તસ્સ વા લોહસ્સ

ધનીય, યથા ક્રોધો નોદયેત તથા યતિતન્મ્યમ્, અથાપિ યત્તિ ક્રોધ ઉદય પ્રાપ્તુયાત
 તદ્વા તસ્ય વિફલીકરણમ્=વ્યર્થાકરણમ્ । ૧। 'માણસ્સુદયનિરોહો વા, ઉદયપત્તસ્સ વા
 માણસ્સ વિફલીકરણ'—માનસ્યોદયનિરોધો વા ઉત્ત્યપ્રાપ્તસ્ય વા માનસ્ય વિફલીકરણમ્—
 માનસ્ય—અભિમાનસ્યોદય એય નિપેધિતત્ત્વ, માને ઉદય પ્રાપ્તેઽપિ વિફલીકરણમ્=તત્તોઽપિ
 અસત્ત્વ ઇવ કરણમ્ । ૨। 'માયા-ઉદય-નિરોહો વા, ઉદયપત્તાણ વા માયાણ
 વિફલીકરણ' માયાયા ઉદયનિરોધો વા, ઉદયપ્રાપ્તાયા વા માયાયા વિફલીકરણમ્—
 ઉદયમાનાયા એવ માયાયા =પરવચ્ચનારૂપાયા નિપેધ કર્તવ્ય, કથચ્છિદુદિતાયા વા માયાયા =
 કપટનિયાયા વિફલીકરણમ્ । ૩। 'લોહસ્સુદયનિરોહો વા, ઉદયપત્તસ્સ વા લોહસ્સ

પત્તસ્સ વા લોહસ્સ વિફલીકરણ, ૨—માણસ્સુદયનિરોહો વા, ઉદયપત્તસ્સ વા
 માણસ્સ વિફલીકરણ, ૩ માયાઉદયનિરોહો વા, ઉદયપત્તાણ વા માયાણ વિફલી
 કરણ, ૪ લોહસ્સુદયનિરોહો વા ઉદયપત્તસ્સ વા લોહસ્સ વિફલીકરણ) પ્રથમ તો
 ક્રોધ કે ઉદય કા હી નિરોધ કરના, યહ સર્વોત્તમ પક્ષ હૈ, ઉદયનિરોધ હોને સે ક્રોધ કા
 મૂલ પ્રિનષ્ટ હો જાતા હૈ । યદિ ક્રોધ ઉદિત હો જાય તો ઉસે વિફલ કર દેના યાહિયે ૧ ।
 પ્રથમ તો એસા હી યત્ન કરના યાહિયે કિ જિસસે માનકપાય કા ઉદય હી ન હો, યદિ
 માનકપાય ઉદિત હો જાય તો ઉસ વિફલ કર દેના યાહિયે ૨ । ઉત્તમ બાત યહાં હૈ કિ
 માયાકપાય આત્મા મે ઉદિત ન હો, યદિ વહ ઉદિત હો જાતી હૈ તો ઉસકો વિફલ બના દેના

લોહસ્સ વિફલીકરણ, માણસ્સુદયનિરોહો વા ઉદયપત્તસ્સ વા માણસ્સ વિફલીકરણ, માયા-
 ઉદયનિરોહો વા ઉદયપત્તાણ વા માયાણ વિફલીકરણ, લોહસ્સુદયનિરોહો વા ઉદયપત્તસ્સ વા
 લોહસ્સ વિફલીકરણ) પ્રથમ તો ક્રોધનો ઉદય થતા જ નિરોધ કરવો એ
 સર્વોત્તમ પક્ષ છે ઉદયનિરોધ થવાથી ક્રોધનું મૂળ જ નાશ પામે છે એ
 ક્રોધનો ઉદય થઈ જાય તો તેને વિફલ કરી દેવો એમણે ૧ પહેલા તો
 એવો જ યત્ન કરવો એમણે ૩ જેથી માનકપાયનો ઉદય જ ન થાય એ
 માનકપાયનો ઉદય થઈ જાય તો તેને વિફલ કરી દેવો એમણે ૨ ઉત્તમ
 વાત એ જ છે કે માયાકપાય પણ આત્માના ઉદય ન થઈ શકે એવી
 બલતની પ્રવૃત્તિ કરવી એમણે એ તેનો ઉદય થઈ ચુકયો હોય તો તેને
 વિફલ કરી દેવો એમણે ૩ એ જ પ્રકારે લોહ પણ આત્માના ઉદય ન થાય

कायजोगपडिसंलीणया-जं णं सुसमाहियपाणिपाए कुम्मो इव गुत्तिदिए सच्चगायपडिसलीणे चिट्ठइ, से त कायजोगपडिसंलीणया। से किं त विवित्त-सयणा-सण-सेवणया? विवित्त-सयणा-सण-सेवणया--जं ण आरामेसु उज्जाणेसु देवकुलेसु सहासु पवासु पणि-

काययोगप्रतिसंलीनतामाह-‘से किं त कायजोगपडिसंलीणया? अथ का सा काय-योगप्रतिसंलीनता? ‘कायजोगपडिसंलीणया’ काययोगप्रतिसंलीनता नाम-‘जं ण सुसमाहियपाणिपाए कुम्मो इव गुत्तिदिए सच्चगायपडिसलीणे चिट्ठइ’ यत् खलु सुममाहितपाणिपाद कूर्म इव गुप्तेन्द्रिय सर्वगात्रप्रतिसंलीनस्तिष्ठति। यत् खलु=निश्चयेन सुममाहितपाणिपाद=सुसंयतहस्तचरण, अत एव कच्छपवद् गुप्तेन्द्रिय=सुरक्षितसर्गेन्द्रिय, सर्वगात्रप्रतिसंलीन-सर्वं गात्रै=अवयवै प्रतिसंलीन-निवारितवृत्तिस्तिष्ठति-कायिक-साध्याऽनुष्ठानवर्जितो भवति। ‘से त कायजोगपडिसंलीणया’ सपा काययोगप्रतिसंलीनता। ‘से किं त विवित्त-सयणा-सण-सेवणया’ अथ का सा विविक्रययना-ऽऽमनसेऽनता? निमित्तानि=दोषरहितानि गयनासनानि, तेषां सेवनता-सेवनम्, सा कीदृशी? इति प्रश्न, उत्तरमाह-‘विवित्त-सयणा-सण-सेवणया-जं ण आरामेसु उज्जाणेसु देवकुलेसु सहासु पवासु पणियगिहेसु पणियसालासु इत्थी-पसु-पडग-ससत्त-विरहियासु वमहीसु फामुएसणिज्ज पीढ-फलग-सेज्जा-सधारग उवसपज्जित्ताण

पडिसंलीणया-जं ण सुसमाहियपाणिपाए कुम्मो इव गुत्तिदिए सच्चगाय-पडिसलीणे चिट्ठइ, से त कायजोगपडिसंलीणया) हाथ पैरो को तथा इन्द्रियों को कच्छप के समान अच्छी तरह त्रिपयों से गोप कर रखना काययोगप्रतिसंलीनता है। (से किं त विवित्त-सयणा-सण-सेवणया) विविक्रययनासन-दोषरहित गयन तथा आसन की सेवनता क्या है? (विवित्त-सयणा-सण-सेवणया-जं ण आरामेसु उज्जाणेसु देव-कुलेसु, सहासु, पवासु, पणियगिहेसु, पणियसालासु, इत्थीपसुपडगससत्तविरहियासु

काययोगप्रतिसंलीनता श्रेतु नाम छे?-(कायजोगपडिसंलीणया-जं ण सुसमाहिय-पाणिपाए कुम्मो इव गुत्तिदिए सच्चगायपडिसलीणे चिट्ठइ, से त कायजोगपडिसंलीणया) हाथ, पग, तथा छिद्रियेने कायजोगानी पेटे सारी रीते विषयोथी गोपयी राखवा ते काय योगप्रतिसंलीनता छे (से किं त विवित्त सयणा सण सेवणया) विविक्रययनासन दोषरहित गयन तेमज्ज आसनतु सेवन शु छे? (विवित्त-सयणा सण सेवणया जं ण आरामेसु उज्जाणेसु देवकुलेसु सहासु पवासु पणियगिहेसु पणियसालासु,

ળયા । સે કિ ત મળજોગપહિસંલીળયા ? મળજોગપહિસલી-
ળયા—૧ અકુસલમળનિરોહો વા, ૨ કુસલમળઉદીરણ વા । સે તં
મળ-જોગ-પહિસલીળયા । સે કિં ત વયજોગપહિસંલીળયા ? વયજોગ-
પહિસલીળયા—૧ અકુસલવયનિરોહો વા, ૨ કુસલવયઉદીરણ વા ।
સે તં વયજોગપહિસલીળયા । સે કિ ત કાયજોગપહિસલીળયા ?

મળજોગપહિસલીળયા 'અથ કા સા મનોયોગપ્રતિસલીનતા' 'મળજોગપહિસલીળયા'
મનોયોગપ્રતિસલીનતા 'અકુસલ-મળ-નિરોહો વા' અકુસલમનોનિરોહો વા,
'કુસલ-મળ-ઉદીરણ વા' કુસલમનઉદીરણ વા, શુભમનસ ઉદીરણ=પ્રવર્તનમ્, 'સે
ત મળ-જોગ-પહિસલીળયા' સૈષા મનોયોગપ્રતિસલીનતા, 'સે કિં ત વયજોગ-
પહિસલીળયા' અથ કા સા વાયુયોગપ્રતિસલીનતા 'વયજોગપહિસલીળયા' વાયુ
યોગપ્રતિસલીનતા-અકુસલવયનિરોહો વા' અકુસલવાડનિરોહો વા, 'કુસલવયઉદીરણ વા'
કુસલવાગુદીરણ વા ૨ । 'સે ત વયજોગપહિસલીળયા' સૈષા વાયુયોગપ્રતિસલીનતા ।

કાર પ્રકટ કરતે હૈ—(સે કિં ત મળજોગપહિસલીળયા) વહ મનોયોગપ્રતિમ્લ
નતા ય્યા હૈ ? (મળજોગપહિસલીળયા-અકુસલમળનિરોહો, કુસલમળઉદીરણ
વા, સે ત મળજોગપહિસલીળયા) અકુસલ-અશુભ મનકા નિરોધ હોના, અથવા શુભમન
કા પ્રવર્તન હોના સો યહ મનોયોગપ્રતિસલીનતા હૈ । (સે કિં ત વયજોગપહિસલીળયા)
વચનયોગપ્રતિસલીનતા ય્યા હૈ ? (વયજોગપહિસલીળયા અકુસલવયનિરોહો વા
કુસલવયઉદીરણ વા, સે ત વયજોગપહિસલીળયા) અકુસલવાણી કા નિરોધ
કરના અથવા કુસલવાણી કા ઉદીરણ કરના, યહ વચનયોગપ્રતિસલીનતા હૈ । (સે કિં
ત કાયજોગપહિસલીળયા) કાયયોગપ્રતિસલીનતા કિસકા નામ હૈ ? (કાયજોગ-

યોગને ગોપ્તુ એ છે આ વિષયને આગળના સૂત્રના અશ્વમા સૂત્રકાર પ્રકટ
કરે છે—(સે કિં ત મળજોગપહિસલીળયા) તે મનોયોગપ્રતિસલીનતા શુ છે ?
(મળજોગપહિસલીળયા અકુસલમળનિરોહો કુસલમળઉદીરણ વા, સે ત મળજોગપહિસલી
ળયા)-અકુસલ-અશુભ મનનો નિરોધ થવો, અથવા શુભ મનમા પ્રવર્તન થવું તે
મનોયોગપ્રતિસલીનતા છે (સે કિં ત વયજોગપહિસલીળયા)-વચનયોગપ્રતિ
સલીનતા શુ છે ? (વયજોગપહિસલીળયા અકુસલવયનિરોહો વા કુસલવયઉદીરણ વા, સે ત
વયજોગપહિસલીળયા)-અકુસલ વાણીનો નિરોધ કરવો, અથવા શલ વાણીનું
ઉદીરણ કરવું તે વચનયોગપ્રતિસલીનતા છે (સે કિં ત કાયજોગપહિસલીળયા)

मूलम्—से किं तं अर्न्धितरण तवे ? अर्न्धितरण तवे छविहे पण्णत्ते, त जहा—१ पायच्छित्ते, २ विणए, ३ वेयावच्चं ४ सज्जाओ, ५ ज्ञाण, ६ विउसग्गो ।

पाय=निरवयव पाठकलकपासस्नाकम उमम्पय विहगि । 'से त विविच-सयणा-सण-सेवणया' सैय विविक्त-ययना-सन-सेवनता । 'मे त पडिसलीणया' सैया प्रतिसलीनता, 'से त वाहिरए तवे' तन्नि नाय तप ॥ म० ३० ॥

टीका—आभ्यन्तर तप प्रोच्यते—'मे किं त अर्न्धितरण तवे ?' अथ किं तद् आभ्यन्तर तप, उत्तरमाह—'अर्न्धितरण तवे छविहे पण्णत्ते' आभ्यन्तर तप पड्मिण प्रचमम्, 'त जहा' तद्यथा—१ 'पायच्छित्त' प्रायश्चित्तम्, २—'विणए' विनय, ३ 'वेयावच्च' वैयावृत्यम्, ४—'सज्जाओ' स्वाध्याय, ५—'ज्ञाण' ज्ञानम्, ६—'विउसग्गो' व्युत्सर्ग इति । तत्र प्रायश्चित्तमाह—'से किं त पायच्छित्ते' अथ किं

शय्या पव मस्तारक अगाकार कर विचरता है, (से त विविच-सयणा-सण-सेवणया) यह विविक्तशयनासनसेवनता है । (से त पडिसलीणया) इस प्रकार यह प्रतिसलीनता है । (से त वाहिरए तवे) इस प्रकार यह उह प्रकार के बाह्य तप के भेद-प्रमेय कहे गये हैं ॥ सू० ३० ॥

अन आभ्यन्तरतप का सूत्रकार वर्णन करते हैं—'से किं त अर्न्धितरण तवे ?' इत्यादि ।

(से किं त अर्न्धितरण तवे ?) आभ्यन्तर तप क्या है—कितन प्रकार का है ? (अर्न्धितरण तवे छविहे पण्णत्ते) आभ्यन्तर तप उह प्रकार का है, (त जहा) वह इस प्रकार से है, (पायच्छित्त, विणए, वेयावच्च, सज्जाओ, ज्ञाण, विउसग्गो) १ प्रायश्चित्त, २ विनय, ३ वैयावृत्य, ४ स्वाध्याय, ५ ध्यान और ६

पीठ, झलक, शय्या तेमज मस्तारक अगाकार ढगीने विचरे छे (से त विविच सयणा-सण-सेवणया) ते विविक्त शयनासनसेवनता छे (से त पडिसलीणया) आ प्रकारे आ प्रतिसलीनता छे (से त वाहिरए तवे) आ प्रकारे ते छ प्रकारेना भाह्यतपना वेद-असेद कहेला छे (सू ३०)

हुवे आभ्यन्तरतपनु सूत्रकार वर्णन करे छे—'से किं त अर्न्धितरण तवे ?' इत्यादि (से किं त अर्न्धितरण तवे ?) प्रश्न-आभ्यन्तर तप शु छे ? उहेला प्रकारेना छे ? (अर्न्धितरण तवे छविहे पण्णत्ते) उत्तर-आभ्यन्तर तप छ प्रकारेना छे (त जहा) ते आ प्रकारे छे—(पायच्छित्त विणए वेयावच्च, सज्जाओ ज्ञाण विउसग्गो) १ प्रायश्चित्त, २ विनय, ३ वैयावृत्य, ४ स्वाध्याय, ५ ध्यान ६

यगिहेसु पणियसालासु इत्थी-पसु-पडग-ससत्त-विरहियासु वसहीसु
 फासुएसणिज्जं पीढ-फलग-सेज्जा-सथारग उवसपज्जित्ताण विहरइ,
 से त विवित्तसयणासणसेवणया । से त पडिसलीणया । से त
 वाहिरए तवे ॥ सू०३० ॥

विहरइ' विविक्तगयनासनसेवनता—यत् गन्वागमेषु उद्यानेषु देवकुलेषु प्रपासु पणित-
 गृहेषु पणितशालासु स्त्री-पशु-पण्डक-ससक्त-विरहितासु वसन्तिषु प्रासुकैषणीय पीढ-
 फलक-शय्या-सस्तारकम् उपसम्पद्य विहरति, 'स्त्री-पशु-पण्डक-ससक्त-विरहितासु'
 इत्यस्य लिङ्गविपरिणामेन आरामादिपदेष्वप्यवयव कार्यं, ततश्च—यत् गच्छु=निश्चयेन अनगार,
 स्त्री-पशु-पण्डक-ससक्त-विरहितेषु=स्त्रिय, पशव, पण्डका=नपुसका, एतै सर्वे ससक्त=
 सयोग, तेन विरहितेषु आरामेषु=कृत्रिमवनेषु, उद्यानेषु=कुसुमकाननेषु, देवकुलेषु=यक्षकुलेषु,
 तथा स्त्र्यादिससक्तजितासु सभासु, प्रपासु=पानीयशालासु, पणितगृहेषु=व्यावहारिक-
 जनोचितेषु पण्यगृहेषु, पणितशालासु = बहुग्राहकदार्यकजनयोग्यासु, स्त्र्यादि-
 ससर्गरहितासु वसन्तिषु=सामान्यगृहगृहेषु, एवविधानेरुस्थानेषु 'फासुएसणिज्ज' प्रासु-
 कैषणीय-प्रगता असव=असुमत प्राणिनो यस्मात् तत्प्रासुकम्=अचित्तम्, अत एव एष

वसहीसु फासुएसणिज्ज पीढफलगसेज्जासथारग उवसपज्जित्ताण विहरइ) दोषरहित
 शयन एव आसन की सेवनता यह इस प्रकार से होती है—जो अनगार स्त्रियों, पशुओं, एवं
 नपुसकों से रहित आरामों में—कृत्रिमवनो में, उद्यानों में—कुसुमित काननों में, देवकुलों
 में—यक्षायतनों में, सभाओं में, प्रपाओं में—पानीयशालाओं में पणितगृहों में—व्यावहारिक
 जनोचित पण्यगृहों में, पणितशालाओं में—अनेक ग्राहक एव दायक जनों के योग्य ऐसे
 स्थानों में, वसतियों में—सामान्य गृहस्थजनों के घरों में, अचित्त एव निरवद्य पीढ, फलक,

इत्थीपसुपडगससत्तविरहियासु वसहीसु फासुएसणिज्ज पीढफलगसेज्जासथारग उवस
 पज्जित्ताण विहरइ, से त पडिसलीणया) दोषरहित आसन तेमज्ज शयननु सेवन
 करुणु ते आ प्रकारे थाय छे ठे जे अनगार स्त्रीओ, पशुओ, तेमज्ज प उडो-
 नपु सडोथी रडित आरामोभा—ओटवे कृत्रिमवनोभा, उद्यानोभा—कुलवाडीओभा,
 देवकुलोभा—यक्षायतनोभा, सभाओभा, प्रपाओभा—पानीयशालाओभा (परधन
 स्थानभा) पणितगृहोभा—व्यवहारिक—दोकोचित डुकानोभा, पणितशालाओभा
 —अनेक ग्राहको तेमज्ज दायको (देनारा) दोकोने योज्य ओवा स्थानोभा ओटवे
 गोदाओभा, वसतिओभा—सामान्य गृहस्थ दोकोना घरभा, अचित्त तेमज्ज निरवद्य

યત્કર્ત્તે ભિન્નાચર્યાદૌ ગજાનમતિચારજાત તત્પાલોચનાર્હ, તદ્વિગ્નોપકમાલોચનાલ્લક્ષણ પ્રાયશ્ચિત્તરૂપ
કાર્યમપિ અનિચારરૂપે કારણે કાર્યોપચારગતલોચનાર્હમિયુચ્યતે । ‘પટિક્કમણારિહે’ પ્રતિક્ર-
મણાર્હમ્-પ્રતિક્રમગ = પ્રતિનિર્વર્તન-શુભયાગાન્શુભયોગન્કા તસ્યામન પુન શુભયોગ પ્રયા-
નયન, મિથ્યાદુષ્ટતપ્રત્નનરૂપર્પિ ચર્ય । અય માત્ર-ગુપ્તિત્રયે સમિતિપદ્ધતે ચ મહસાકારતોડ-
નામોગનો વા કથમપિ પ્રમાદ મનિ મિથ્યાદુષ્ટતપ્રત્નનલ્લક્ષણ પ્રતિક્રમણમ્ । તત્ર મહસાકારતોડ-
નામોગનો યા યદિ મનમા દુષ્ટિચિન્તિત, તથા વચમા દુષ્ટાપિત, કાર્યેન દુષ્ટેષ્ટિત, તથા-
શ્યાયા યદિ કથા કથયન્ વ્રજેત્, માપાયામપિ યદિ ગૃહસ્થમાપયા, પ્રહરાચ્ચનન્તર-

પ્રાયશ્ચિત્ત છે । ભિન્નાચર્યા આદિ મ લ્ગે હુણ અનિચારસ્વરૂપ પાપો કી ગુરુ કે
સર્માપ વિશુદ્ધિ ક લિયે આલોચના કી જાર્તી છે, અત્ર યે પાપ આલોચના કે યોગ્ય હૈ ।
આલોચના કે યોગ્ય જો પ્રાયશ્ચિત્ત કો રુહા હૈ વહ કારણ મ કાર્ય ક ઉપચાર સે જાનના
ચાહિયે । (પટિક્કમણારિહે) પ્રતિક્રમણ ગ્રન્થ કા અર્થ પાઠે હટના હૈ, શુભ યોગ સે
અશુભ યોગ કી તર્ફ શુકે હુણ આમા કો પુન શુભ યોગ મ લ્ગને કે લિયે મિથ્યાદુષ્ટત
દેના સો પ્રતિક્રમગ કે યોગ્ય પ્રાયશ્ચિત્ત હૈ । ઇમકા માત્ર યહ હૈ-ત્રીન ગુમિયાં મે, એવ પાંચ
મમિતિયોં મેં અન્નસ્માત્-સહમાકાર સે, અથવા અનામોગ-અનુપયોગ સે કથમપિ પ્રમાદ કે
હા જાને પર મિથ્યાદુષ્ટત પ્રત્નન કર્ગના સો પ્રતિક્રમણ હૈ । ઇમમ યદિ સહસાકાર સે અથવા
અનામોગ મે મન દ્વારા રોટા ચિન્તનન હા ગયા હા, વચન સે દુષ્ટાપય હા ગયા હા, એવ કાર્ય સે-
દુષ્ટેષ્ટિત હો ગયા હો, તથા શ્યાપય મ પ્રવૃત્તિ કરતે (માગમે ચલતે) સમય યદિ કથા
રુહા ગયા હો, માપાસમિતિ મ યદિ ગૃહસ્થ કી માપા કે અનુસાર, અથવા પ્રહરરાત્રિ કે

આદિમા લાગેલા અતિચારસ્વરૂપ પાપોની ગુરુની પામે વિશુદ્ધિને
માટે આલોચના ઠરાય છે આથી તે પાપ આલોચનાયોગ્ય છે આલોચ
નાને યોગ્ય જે પ્રાયશ્ચિત્ત ને ઠહુ છે તે કારણમા કાર્યના ઉપચારથી
બાધવુ બેધએ ૧ (પટિક્કમણારિહે) પ્રતિક્રમણ શબ્દનો અર્થ ‘ પાછુ હટવુ ’
છે શુભયોગથી હટી જઈને અશુભ યોગની તરફ વળતા ચિત્તને ફરીને શુભ-
યોગમા લાવવા માટે મિથ્યાદુષ્ટત દેવુ તે પ્રતિક્રમણને યોગ્ય પ્રાયશ્ચિત્ત છે
તેનો આ લાવ છે-ત્રણ ગુપ્તિઓમા, તેમજ પાંચ સમિતિઓમા અકસ્માત્
-અચાનક, અથવા અનામોગ-અનુપયોગથી કાઈ પણ પ્રમાદ થઈ જતા મિથ્યા
દુષ્ટત પ્રદાન કરવુ તે પ્રતિક્રમણ છે આમા બે અચાનક અથવા અનામોગ
મનથી ખોટું ચિતવન થઈ ગયું હોય, વચનથી ખરાબ લાપણ થયું હોય,
તેમજ કાયાથી ખરાબ ચેષ્ટા થઈ હોય, તથા ધર્મોપયમા પ્રવૃત્તિ ઠરતા (માગે
ચાલતા) ને કથા ઠહેવાઈ ગઈ હોય, લાપાસમિતિમા બે ગૃહસ્થની લાપા

સે કિં તં પાયચ્છિત્તે ? પાયચ્છિત્તે-દસવિહે પણ્ણત્તે,
તં જહા-આલોયનારિહે ૧, પઢિક્કમનારિહે ૨, તદુભયારિહે ૩, વિવે-

તપ્રાયશ્ચિત્તમ્—પ્રાયશ્ચિત્ત કિંસ્વરૂપ કતિવિગ્ધેતિ પૃચ્છતિ, ઉત્તરમાહ—‘પાયચ્છિત્તે
દસવિહે, પણ્ણત્તે’ પ્રાયશ્ચિત્ત દશવિધ પ્રત્યક્ષમ્—પ્રાય=પાપ, તસ્માત્ ચિત્ત=જીવ શોધ-
યતિ=કર્મમલિન વિમલીકરોતીતિ પ્રાયશ્ચિત્તમિતિ । યદ્વા—પ્રાયો=ગાદુન્યેન ચિત્તમ્=
અન્તઃકરણ સ્વેન સ્વરૂપેણ અસ્મિન્ સતિ ભવતિ—ઇતિ પ્રાયશ્ચિત્તમ્—અનુગ્રાનનિશેષ ।
સવરાદેરપિ તથૈવાત્મન શુદ્ધિકરણાત્ પ્રાયોપ્રહણમિતિ । અસ્ય દશવિધત્વ ત્ર્ગયતિ—
‘ત જહા’ તથા—‘આલોયનારિહે’ આલોચનાર્હમ્—આલોચના ગુરુસમીપે પાપસ્ય નિવે-
દન, તાવન્માત્રેણૈવ યસ્ય પાપસ્ય શુદ્ધિસ્તદાલોચનાર્હમ્ । આલોચના=ગુરુનિવેદના વિશુદ્ધયે

વ્યુત્સર્ગ । (સે કિં તં પાયચ્છિત્તે) પ્રાયશ્ચિત્ત કિત્તને પ્રકાર કા હૈ—(પાયચ્છિત્તે
દસવિહે પણ્ણત્તે)—પ્રાયશ્ચિત્ત ૧૦ પ્રકારકા હૈ । (ત જહા) વે પ્રકાર યે હૈ—
(આલોયનારિહે પઢિક્કમનારિહે તદુભયારિહે વિવેગારિહે વિહસગ્ગારિહે ત્વારિહે
છેયારિહે મૂલારિહે અણવટ્ટપ્પારિહે પારચિયારિહે) કર્મો સે મલિન ચિત્ત—જીવકા સગો-
ધન જિસસે હોતા હૈ, અથવા જિસકે હોને પર પ્રાય કરકે અન્ત કરણ અપને સ્વરૂપ મેં
સ્થિત હોતા હૈ, વહ પ્રાયશ્ચિત્ત હૈ । સવરાદિકુ સે મી આત્મા કી શુદ્ધિ હોતી હૈ ‘હસલિને
ઝનસે હસે પૃથક્ કરનેકે લિયે પ્રાયશ્ચિત્ત મ ‘પ્રાય’ શબ્દકા પ્રયોગ હુઆ હૈ । હસ મે પ્રથમ
પ્રાયશ્ચિત્ત આલોચનાર્હ હોતા હૈ । ગુરુ કે સમીપ પાપોં કા નિવેદન કરના હસકા નામ
આલોચના હૈ । હસ આલોચનામાત્ર સે જિસ પાપ કી શુદ્ધિ હો જાતી હૈ વહ આલોચનાર્હ

વ્યુત્સર્ગ (સે કિં તં પાયચ્છિત્તે) પ્રાયશ્ચિત્ત કેટલા પ્રકારના છે ? (પાયચ્છિત્તે દસવિહે
પણ્ણત્તે) —પ્રાયશ્ચિત્ત ૧૦ પ્રકારના છે (ત જહા) તે આ પ્રકારે છે—
(આલોયનારિહે પઢિક્કમનારિહે તદુભયારિહે વિવેગારિહે વિહસગ્ગારિહે ત્વારિહે
છેયારિહે મૂલારિહે અણવટ્ટપ્પારિહે પારચિયારિહે, સે તં પાયચ્છિત્તે) કમોથી મલિન
થયેલા ચિત્તનું સંશોધન જેનાથી થાય છે અથવા જે થવાથી પ્રાય
અત કરણ પોતાના સ્વરૂપમાં આવી જાય છે તે પ્રાયશ્ચિત્ત છે સવરાદિકથી
પણ આત્માની શુદ્ધિ થાય છે તેથી તેનાથી આને જુદું કરવા માટે પ્રાયશ્ચિત્તમાં
પ્રાય શબ્દ લીધો છે આમાં પ્રથમ પ્રાયશ્ચિત્ત આલોચનાર્હ થાય છે શુદ્ધી
પાસે પાપોનું નિવેદન કરવું તેનું નામ આલોચના છે આ આલોચનામાત્રથી
જે પાપની શુદ્ધિ થઈ જાય છે તે આલોચનાર્હ પ્રાયશ્ચિત્ત છે લિક્ષાયથા

गारिहे ४, विउस्सगारिहे ५, तवारिहे ६, छेदारिहे ७, मूलारिहे ८, अणवट्टप्पारिहे ९, पारंचियारिहे १०। से त प्रायच्छित्ते ।

योग्यम् । ३। 'विवेगारिहे' विवेकाऽर्हम्-विवेक-अनेपणीयभक्तादिपरित्याग, तदर्हम् । ४। 'विउस्सगारिहे' व्युत्सगाऽर्हम्-व्युत्सर्ग-कायोसर्ग, तद्योग्यम् । ५। 'तवारिहे' तपोऽर्हम्-तप-नमस्कागसहितकालदागम्य षण्मासपर्यन्तमनशनम्, तत्र कस्यापि तपसो योग्य तपोऽर्हम्-अताचार, तद्विगोषरुचात् प्रायश्चित्तमपि तपोऽर्हमुच्यते-इति । ६। 'छेदारिहे' छेदार्हम्-छेद-निपन्नकान्तारस्य षण्मासपर्यन्त साधुपर्यायस्य न्यूनताकृण्ण, तदर्हम् । ७। 'मूलारिहे' मूलाऽर्हम्-मूल-पुनर्व्रतस्योपस्थापनम्-पुनर्दीक्षारोपणम्, तदर्हम् । ८। 'अणवट्टप्पारिहे' अननस्थाप्याऽर्हम्-यस्मिन् आसेनिते क चन कालव्रतपु अननस्थाप्य वृत्ता पञ्चातपश्चर्चार्गतया तदोपोपरतो व्रतेषु स्थाप्यते तदनवस्थाप्यार्हम् ।

योग्य होता है वह तदुभयार्ह प्रायश्चित्त है ३ । (विवेगारिहे) अनेपणीय भक्तादिक का परित्याग करना विवेक है, इसके योग्य जो प्रायश्चित्त है वह विवेकाह प्रायश्चित्त है ४ । (विउस्सगारिहे) व्युत्सर्ग शब्द का अर्थ कायोसर्ग है । इसके योग्य प्रायश्चित्त का नाम व्युत्सर्गाह प्रायश्चित्त है ५ । (तवारिहे) जो प्रायश्चित्त तपस्या के योग्य होता है वह तपोऽर्ह प्रायश्चित्त है । यह प्रायश्चित्त नोकारसी से लेकर ४ मास तक होता है ६ । (छेदारिहे) साधुपयाय में पाँच दिनसे लेकर ४ मास तक की साधुपर्याय की न्यूनता करना छेदाह प्रायश्चित्त है ७ । (मूलारिहे) जो प्रायश्चित्त पुन दीक्षा आरोपण के योग्य होता है वह मूलाह प्रायश्चित्त है ८ । (अणवट्टप्पारिहे) जिस दोषके सेवन करने पर मयमीजन कुछ काल तक महाव्रतों के विषय में अननस्थापित अलग-कर दिये जाते हैं,

अतिक्रमण, अनेपणीय भोजन आदिद्वारा परित्याग करवाते विवेक छे तेने योग्य के प्रायश्चित्त छे ते विवेकाह प्रायश्चित्त छे ४ (विउस्सगारिहे) व्युत्सर्ग शब्दको अर्थ कायोत्सर्ग छे तेने योग्य प्रायश्चित्तनु नाम व्युत्सर्गाह प्रायश्चित्त छे ५ (तवारिहे) के प्रायश्चित्त तपस्याने योग्य होय छे ते तपोऽर्ह प्रायश्चित्त छे आ प्रायश्चित्त नोकारसीथी वर्धने छ मास सुधी थाय छे ६ (छेदारिहे) साधुपयायमा पाय द्विसती वर्धने छ मास सुधीनी साधुपर्यायनी न्यूनता करवी ते छेदाह प्रायश्चित्त छे ७ (मूलारिहे) के प्रायश्चित्त करीने दीक्षा आरोपणने योग्य होय छे ते मूलाह प्रायश्चित्त छे ८ (अणवट्टप्पारिहे) के दोषनु सेवन करवाथी मयमी जन केटलाक काण सुधी भक्षान्तोना विषयमा

મુચૈ સ્વરેગ વા, અન્યથા સાવચવચનન માપેત, તથા-અપ્પગાયા=ભક્તપાનગવેપગવેલાયા-મનુપયુક્ત સદ્ગોપમાહારાત્મિક ગૃહ્મીયાત્, તથા સહસાડનામોગતો વા માળ્ડોપકરણસ્યા-દાન નિક્ષેપ પ્રમાર્જન પ્રતિલેખન ચ કુર્યાત્, તથા-અપ્રત્યુપેક્ષિતે સ્થળિલ ઉચારાદીના પરિશ્રાપન સહસાડનામોગતો વા કુર્યાત્ । ઉપચક્ષગમેતત્-તેન યદિ ચતુરિધા નિકૃથા, ક્રોધાદય કષાયા, શબ્દાદિનિપયેષ્વાસક્તિવા સહસાડનામોગતો વા કૃતા સ્યાત્, તદા એતેષુ સર્વેષુ સ્થાનેષુ મિથ્યાદુષ્કૃતપ્રદાનલક્ષણ પ્રાયશ્ચિત્ત, તદ્ધ પૂર્વવત્ કારણે કાર્યોપ ચારાત્પ્રતિક્રમણાર્હમિત્યુચ્યતે । ૨। ‘તદુભયારિહે’ તદુભયાર્હમ્-આલોચનાપ્રતિક્રમણોમય-

અનંતર ઉચ્ચત્વર સે વચનકી પ્રવૃત્તિ હો ગઈ હો, યા સાવચવચન નિકલ ગયા હો, અપ્પગા-સમિતિ મેં-ભક્તપાનગવેપણ કે કાલ મે અનુપયુક્ત હોકર યદિ સદોપ આહાર પ્રહણ કરને મેં આગયા હો, અનામોગ સે-અનુપયોગ સે અથવા સહસાકાર સે માળ્ડોપકરણ કા આદાન એવ નિક્ષેપણ, પ્રમાર્જન યા પ્રતિલેખન હો ગયા હો, તથા અપ્રત્યુપેક્ષિત સ્થળિલ મેં ઉચાર આદિકા પરિશ્રાપન સહસાકાર સે યા અનામોગ સે કર દિયા ગયા હો, હસી તરહ યદિ સહસાકાર સે એવ અનામોગ સે ચાર નિકૃથાઓ મ, ચાર ક્રોધાદિક કષાયો મેં, એવ શબ્દાદિ પાચ હિન્દ્રિયો કે નિપયો મે આસક્તિ હો ગઈ હો તો ઇન સમસ્ત સ્થાનો મેં “મેરે દુષ્કૃત મિથ્યા હો” હસ પ્રકાર મિથ્યાદુષ્કૃતપ્રદાનસ્વરૂપ યહ પ્રતિક્રમગ પ્રાયશ્ચિત્ત હૈ । પહિલે કી તરહ યહ પ્રાયશ્ચિત્ત મા કારગ મ કાર્ય કે ઉપચાર સે પ્રતિક્રમણાર્હ કહા ગયા હૈ ૨ । (તદુભયારિહે) જો પ્રાયશ્ચિત્ત આલોચના એવ પ્રતિક્રમગ ઇન દોનો કે

અનુસાર અથવા પ્રહરરાત્રિ વીત્યા પછી ઉચ્ચા સ્વરથી વચન બોલાઈ ગયું હોય, અથવા સાવચ વચન નીડળી ગયું હોય, એપણાસમિતિમા-આહારપાણીના ગદેષણ કાલમા અનુપયુક્ત થઇને બે સદોપ આહાર અહણ કરવામા આવી ગયો હોય, અનાલોગથી અથવા અચાનક બાડોપકરણના આદાન તેમજ નિક્ષે પણ, પ્રમાર્જન અથવા પ્રતિલેખન થઇ ગયું હોય, તથા અપ્રત્યુપેક્ષિત સ્થ ઠિલમા ઉચ્ચાર આદિનુ પરિશ્રાપન સહસાકારથી કે અનાલોગથી (અચાનક કે અના લોગથી) કરાઇ ગયું હોય, એવી જ રીતે બે સહસાકારથી કે અનાલોગથી ચાર વિઠથાઓમા, ચાર ક્રોધાદિક કષાયોમા, તેમજ શબ્દાદિ પાચ હિન્દ્રિયોના વિષયોમા આસક્તિ થઇ ગઈ હોય તો એ બધા સ્થાનોમા “મારે દુષ્કૃત મિથ્યા થાઓ” એ પ્રકારે મિથ્યાદુષ્કૃતપ્રદાનસ્વરૂપ આ પ્રતિક્રમણ-પ્રાય શ્ચિત્ત છે પહેલાની પેઠે આ પ્રાયશ્ચિત્ત પણ કારણમા કાર્યના ઉપચારથી પ્રતિક્રમણાર્હ કહેવાય છે ૨ (તદુભયારિહે) જે પ્રાયશ્ચિત્ત આલોચના તેમજ

તદનન્તર વ્રતપુ સ્થાપ્યતે । મહનનાદિગુણયુક્ત ણવાનવસ્થાપ્ય ક્રિયતે, અન્યસ્ય તુ મૂલમેવ દીયતે । સહનનાદિગુણયુક્તોઽપિ યદિ અનન્યસાધ્યપુત્રાણસદ્ધર્માર્થકારી વહુજનસાધ્ય-કાર્યકારા વા ભવેત્, તર્હિ દ્વિવિધોઽપ્યનવસ્થાપ્ય ગદ્ધ ગુરુમુસાત્ સદ્ધસાક્ષિતયા ચ સ્તોત્ર સ્તોતર વા માસદ્વય મામૈકમાત્ર વા અનવસ્થાપ્યતપો વહત્ । યદ્વા-ચતુર્વિગ્નધાધારમૂતોઽય પરમમદ્રક સ્વયમેવ તપશ્ચયાન્નાઽનવસ્થાપ્યગોચ્યમતાચારમલ ક્ષાન્તિચિન્તીતિ કૃત્વા સર્વ મુચેત્=અનવસ્થાપ્યતપો ન કારયેન્તિ ।

ઔર ઉદ્વૃષ્ટ સે નારહ નર્પકા । ઇસ પ્રકાર તપસ્યા કરન કે વાદ વહ સાધુ મહાવ્રતા મ સ્થાપિત ક્રિયા જાતા હ । સહનનાદિગુણયુક્ત હી ઇસ પ્રાયશ્ચિત્ત કે અધિકારી હ । દુસરે કો તો મૂલાર્થ પ્રાયશ્ચિત્ત હી દિયા જાતા હ । મહનનાદિગુણયુક્ત સાધુ યદિ દુસરો સે અસાધ્ય એસે કુઠ ગગ સઘ કે કાર્ય કરનેવાલા હો, અથવા કુલ ગણ સઘ કા જો કાર્ય વહુજનસાધ્ય હો ડસ કાર્ય કો વહ અકેલે હી કરનેવાલા હો તો એસે આશાતનાઽન-વસ્થાપ્ય ઔર પ્રતિસેવનાઽનવસ્થાપ્ય સાધુ કે લ્યિયે સઘકી સાક્ષી મે ગુરુકે મુર સે સ્તોત્ર-એ માસ કા, અથવા સ્તોતર-ઈકમાસ કા તપ દિયા જાતા હૈ । તદનન્તર વહ મહાવ્રતો મ સ્થાપિત ક્રિયા જાતા હે । અથવા યદિ કોઈ સાધુ ચતુર્વિધ સઘ કા આધાર હો, પરમમદ્રક હો, વહ સ્વયમેવ તપસ્યા કરકે અનવસ્થાપ્ય તપ કે દ્વારા વિશોધનીય પાપમલ કા પ્રક્ષાલન કર લેગા, એમા વિશ્વામ હો, તો એસે સાધુ કો અનવસ્થાપ્ય પ્રાય-શ્ચિત્ત નહીં દિયા જાતા હે ।

આ પ્રાયશ્ચિત્ત જઘન્યથી એક વર્ષનુ થાય છે અને ઉત્કૃષ્ટથી પાશ વર્ષનુ થાય છે આ પ્રકારે તપસ્યા કર્યા પછી તે સાધુ મહાવ્રતોમા સ્થાપિત કરાય છે મહનનાદિગુણયુક્ત જ તે પ્રાયશ્ચિત્તના અધિકારી છે બીજાને તો મૂલાર્થ પ્રાયશ્ચિત્ત જ અપાય છે સહનનાદિગુણયુક્ત સાધુ ને બીજાથી અસાધ્ય (ન બને) એવા કુલ ગણ સઘના ધર્મ કરવાવાળો હોય અથવા કુલ ગણ સઘના જે ધર્મ બહુજનસાધ્ય હોય, એવા ધર્મોને તે એકલો જ કરવાવાળો હોય તો એવા આશાતનાનવસ્થાપ્ય અને પ્રતિસેવનાનવસ્થાપ્ય સાધુને માટે મઘની સાક્ષીમા શુરના સુખથી સ્તોત્ર-એ માસનુ, અથવા સ્તોતર-એક માસનુ તપ અપાય છે ત્યાર પછી તે મહાવ્રતોમા સ્થાપિત કરાય છે અથવા ને કોઈ સાધુ ચતુર્વિધ સઘનો આધાર હોય, પરમમદ્રક હોય, તે પોતે જ તપસ્યા કરીને અનવસ્થાપ્ય તપ દ્વારા વિશોધનીય પાપમલ ધોઈ નાખશે એવો વિશ્વાસ હોય તો એવા સાધુને અનવસ્થાપ્ય પ્રાયશ્ચિત્ત અપાતુ નથી ।

અય મ્ભાવ—અનવસ્થાપ્યો દ્વિત્રિધો ભવતિ—આગાતનાડનસ્થાપ્ય, પ્રતિસેવનાનવસ્થાપ્ય^૧ચેતિ । તત્ર તીર્થકર—મ્ભ, શ્રુતા ડ્ડચાર્યો—પાધ્યાય—ગણધર—મહર્દિકાન આગાતયન્ અનવસ્થાપ્યાર્હ-નામક નવમ પ્રાયશ્ચિત્ત પ્રાપ્નોત્તિ । સ જઘયેન પળ્માસાન્ ઉત્કર્ષત મત્સર યાવત તપ કુર્વન્ આશાતનતપોડનવસ્થાપ્ય કર્તવ્ય । તાવતા ચ તપસા ક્ષપિતાડ્ડગાતનાજનિતકર્મવા-દૂર્ધ્વ મહાનતેપુ સ્થાપ્યતે । પ્રતિસેવનાનવસ્થાપ્યસ્તુ સાધર્મિકાડ્ડ્યધાર્મિકપ્રસ્તુત્તૈન્યામ્યા હસ્ત-તાલાદિમિશ્ર ભવતિ । સ ચ જઘયતો વર્ષમ્ ઉત્કૃષ્ટતો દ્વાદશ વર્ષાણિ તપ કુર્વન્ ભવતિ,

એવ પુન ઉસ દોષ કે નિગારણ કે લિયે તપસ્યા મે લગાયે જાતે હે, ઇસ પ્રકાર, જબ તપસે ઉસ દોષની પૂર્ણતયા શુદ્ધિ હો જાતી હે તવ તોપોપરત વે સયમી મહાનતા મે સ્થાપિત કર દિયે જાતે હૈ । ઇસ પ્રકાર ક પ્રાયશ્ચિત્ત કા નામ અનવસ્થાપ્યાર્હ હૈ, મત્સર ઇસકા યહ હૈ—અનવસ્થાપ્ય દો પ્રકારકા હોતા હૈ—૧ આગાતનાનવસ્થાપ્ય, ૨ પ્રતિસેવનાનવસ્થાપ્ય । જો તીર્થકર, મ્ભ, શ્રુત, આચાર્ય, ઉપા યાય, ગણધર એવ લઘિધારિયો કી આગાતના કરતા હે ઇસા સયમી ઇસ અનવસ્થાપ્યાર્હ નામક નવમ પ્રાયશ્ચિત્ત કા ભાગી હોતા હૈ । ઇન્સે આગા તનાજન્ય દોષ કી શુદ્ધિ કે લિયે જઘન્ય સે ઝહમાહ તક, ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે એક વર્ષ તક તપ કરાયા જાતા હૈ । ઇતને તપ સે આગાતનાજન્ય દોષ કી જબ શુદ્ધિ હો જાતી હૈ તવ વાદ મે વહ સાધુ મહાવ્રતો મે સ્થાપિત કર દિયા જાતા હૈ । જો સ્વધર્મી ઓર અન્યધર્મી કી વસ્તુ ચુરાતા હૈ, અથવા દયારહિત બુદ્ધિ સે થપ્પડ આદિ મારતા હૈ, ઉસે પ્રતિસેવનાડન-વસ્થાપ્યાર્હ પ્રાયશ્ચિત્ત કરના પડતા હૈ । યહ પ્રાયશ્ચિત્ત જઘ ય સે એક વર્ષ કા હોતા હૈ,

અનવસ્થાપિત કરવામા આવે છે, તેમજ પાછા તે દોષના નિવારણ માટે તપ સ્થામા લગાડવામા આવે છે, એ પ્રકારે બ્યારે તપસેવનથી દોષની મ પૂર્ણ શુદ્ધિ થઈ જાય છે ત્યારે દોષોપરત (દોષમુક્ત) તે સયમી મહાવ્રતોમા સ્થાપિત કરવામા આવે છે આ પ્રકારના પ્રાયશ્ચિત્તનુ નામ અનવસ્થાપ્યાર્હ છે એની મતલબ એ છે કે—અનવસ્થાપ્ય એ પ્રકારના થાય છે ૧ આશા તનાનવસ્થાપ્ય અને ૨ પ્રતિસેવનાનવસ્થાપ્ય એ તીર્થકર, સ ધ, શ્રુત, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, ગણધર, તેમજ લઘિધારિઓની આશાતના કરે છે, એવા સયમી આ અનવસ્થાપ્યાર્હ નામના નવમા પ્રાયશ્ચિત્તના લાગી થાય છે તેનાથી આશાતનાજન્ય દોષની શુદ્ધિને માટે જઘન્યથી છ મહિના સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી એક વર્ષ સુધી તપ કરાય છે એટલા તપથી આશાતનાજન્ય દોષની બ્યારે શુદ્ધિ થઈ જાય છે ત્યાર બાદ તે સાધુ મહાવ્રતોમા સ્થાપિત કરી દેવાય છે જે સાધર્મીની અને અન્યધર્મીની વસ્તુને ચોરી લે છે, અથવા દયારહિત બુદ્ધિથી લાક્ષે આદિ મારે છે તેને પ્રતિસેવનાનવસ્થાપ્યાર્હ પ્રાયશ્ચિત્ત ઠરણ પડે છે

इति प्रतिशेधम्, न चायं भयना प्रतिलेखयिष्यति । भक्तपानमस्मै न देय, नाप्यस्मादप्राप्तम्, अनेन सार्धं तोषवेष्टव्यम्, न चाप्यनेन सेवकमण्डन्या भोक्तव्यम्, अनेन सार्धं किमपि न सार्धमिति ।" अयं नप्रीतिस्त साधु ऋते, एन न कोऽपि ऋते, ग्रीमे चतुर्थपट्टाष्टमानि, शिशिरे पट्टाष्टमदशमानि, वषास्वपट्टमन्त्रमन्त्रानि जघनम यमोऽष्टानि, पारगके च निर्लेप, एवरूप सुदुश्चर तपश्चरति । अस्य गच्छेन सह त्रास एकक्षेत्रे एकपाथये एकस्मिन् पार्थे उपमाधुपरि-भोग्यप्रदशे ऋते, नप्राप्तनाशानि शेषाणि । गोगान् समुपने सति रोगादिनिवृत्तिपर्यन्त

इसके उपकरण की प्रतिशेधना तुम लोग मत करना, यह भा तुम लोगके उपकरण की प्रतिशेधना नहीं करोगा, न तुम लोग इसे भक्तपान नो, न इससे भक्तपान लो, न इसके साथ बठो, न इसके साथ एक मण्डल म आहारानि करो, और न इसका सहकार लेकर कोई अय कार्य करो ।" यह साधु नप्रीतिस्त साधु श्री बन्धना करता है, इसको बन्धना कोई भा नहीं करता । यह साधु ग्रीमे ऋतु म-जघन्य से उपनास, मयम से वेला, और उत्कृष्ट से तेल करता है, शिशिर ऋतु म-जघन्य से वेला, मयम से तेल और उत्कृष्ट से चोला करता है, एन वषा ऋतु म-जघन्य से तेल, मध्यम से चोला और उत्कृष्ट से पंचोला करता है, पारणा म विरुतिवर्जित आहार होता है । अनन्यथाप्य-प्रायश्चित्ती इस प्रकार का दुष्कर तप करता है । इस साधु को अन्य साधुओं के वसतियोग्य प्रदेश में रहना ऋपता है । यह गच्छ के साथ एकक्षेत्र म, एक उपाथय म, एक ही पार्थ में रह सकता है, किन्तु इसको आलपन (वातचीत) आदि नहीं

उपकरणानी प्रतिशेधना तमादे न ऋषी ते पणु तमारा उपकरणानी प्रतिशेधना नहि ऋरे न तमादे तेने आहारपाणी देवा दे न तेनी पासेथी आहारपाणी देवा न तेनी साथे जेसवु, न तेनी साथे जेठम ऋषीमा आहार आदि ऋषा अने न तेनो भद्रवार लधने ऋषि अन्य ऋषि ऋषु" आ साधु नव दीक्षित साधुनी वदना ऋरे छे, तेनी वदना ऋषि पणु ऋरु नथी आ साधु श्रीभक्तुमा जघन्यथी उपवाम, मध्यमथी जेला, अने उत्कृष्टथी तेला करे छे, शिशिरऋतुमा जघन्यथी जेला, मध्यमथी तेला अने उत्कृष्टथी यौला करे छे, तेमज वषाऋतुमा जघन्यथी तेला, मध्यमथी यौला अने उत्कृष्टथी पयौला करे छे पारणामा विरुतिवर्जित आहार वे छे अनन्यथाप्यप्रायश्चित्ती आ प्रकारतु दुष्कर तप करे छे आ साधुने अन्य साधुजोना वसतियोग्य प्रदेशमा रडेवु ऋरे छे ते गच्छनी साथे जेठ क्षेत्रमा, जेठ उपाथयमा, जेठ पार्थमा रही शके छे परतु तेने आलपन (वातचीत) आदि ऋपतु

અનવસ્થાપ્યતપોવિધિસ્થત-અનવસ્થાપ્યપ્રાયશ્ચિત્તી માતુ પ્રશસ્તપુ ટ્ર યક્ષેત્રકાલભાવપુ
 ગુરુસમીપે સરઝમાવેન સ્વાતિચારમાલોચયતિ। આલોચનાઽન તર ગુરુ કાયો સર્ગ કારયતિ, તથાદિ-
 યૈર્યાપથિકીં સમપ્રા શ્રાવયતિ, 'તસ્મૃત્તરીકરણેણ' ઇત્યામ્ય યાત્-“અપ્પાણ વોસિરામિ”
 ઇતિ પઠિત્વા કાયો સર્ગે વારદ્વય ચતુર્વિંશતિસ્તવમનુચિન્ય પારયિત્વા પુનઃતુર્વિંશતિસ્તવમુચ્ચાર્યા-
 ચાર્ય સાધૂનામન્ય વત્તિ-“અપ્પોઽનવસ્થાપ્યો મુનિસ્તપ પ્રતિપદ્યતે, અપ્પ યુષ્માનાલપિય્થતિ,
 યુષ્માભિરપિ નાલપનીય, અપ્પ સૂત્રાર્ય શરીરવાતાં મુપગ્ગાતાનિરૂપા વા ન પ્રદ્યતિ, યુષ્માભિરપિ ન
 પ્રદ્યવ્ય, પરિષ્ઠાપનાદિક્રમસ્ય ભવદ્વિર્ન કર્તવ્યમ્, ન ચાઽય ભવતા ક્ષરિય્થતિ। ઉપકરણમસ્ય ભવ

અન અનવસ્થાપ્યપ્રાયશ્ચિત્ત કી વિધિ કહતે હૈ-અનવસ્થાપ્ય પ્રાયશ્ચિત્ત લેને વાલા સાધુ
 પ્રશસ્ત દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાલ ભાવમે ગુરુ કે નિકટ સરલ માનસે અપને અતીચારોં કી આલોચના કરતા
 હૈ। જબ વહ આલોચના કર ચુકતા હૈ તમ ગુરુ મહારાજ ઉસે કાયો સર્ગ કરવાતે હૈં। વહ ઇસ પ્રકાર
 હૈ-ગુરુ મહારાજ પહેલે સમપ્ર ઈર્યાપથિકી સુનાતે હૈ, ફિર 'તસ્મૃત્તરીકરણેણ' યહા સે લેકર
 “અપ્પાણ વોસિરામિ” યહોં તક પઢકર કાયો સર્ગ મેં દો વાર ચતુર્વિંશતિસ્તવ કી
 અનુચિન્તના કર, પાલ કર, ફિર ઇકવાર ચતુર્વિંશતિસ્તવ કા ઉચ્ચારણ કરતે હૈ, ઔર
 આચાર્ય તથા સાધુઓં કો બુલાકર ઇસ પ્રકાર કહતે હૈ-“યહ અનવસ્થાપ્ય મુનિ તપસ્યા કર
 રહા હૈ, યહ ન તુમ લોગોં સે બોલેગા, ન તુમ લોગ ઇસસે બોલના। યહ તુમ લોગોં સે સૂત્રાર્ય
 ઔર શરીર કી સુખશાતા આદિ નહીં પૂછેગા, તુમ લોગ મી ઇસ સે મત પૂછના। ઇસકી
 પરિષ્ઠાપનિકા આદિ તુમ લોગ મત કરના, યહ મી તુમ લોગોં કી નહીં કરેગા।

હવે અનવસ્થાપ્ય પ્રાયશ્ચિત્તની વિધિ કહે છે -

અનવસ્થાપ્ય પ્રાયશ્ચિત્ત લેવાવાળો સાધુ પ્રશસ્ત દ્રવ્ય ક્ષેત્ર ઠાલ અને
 ભાવમા શુઙ્ગની પાસે સરલભાવથી પોતાના અતીચારોની આલોચના કરે છે
 બ્યારે તે આલોચના કરી લે છે ત્યારે શુઙ્ગ મહારાજ તેને કાયો સર્ગ કરાવે
 છે તે આ પ્રકારે છે-શુઙ્ગ મહારાજ પહેલા મમત્ર ઈર્યાપથિકી સભળાવે છે
 પછી 'તસ્મૃત્તરીકરણેણ' અહીંથી લઈને 'અપ્પાણ વોસિરામિ' અહીં સુધી
 ભણીને કાયો સર્ગમા ચતુર્વિંશતિસ્તવની અનુચિતના કરીને, પાળીને, પછી
 ચતુર્વિંશતિસ્તવનું ઉચ્ચારણ કરે છે, અને આચાર્ય તથા સાધુઓને બોલાવીને
 આ પ્રકારે કહે છે-“આ અનવસ્થાપ્ય મુનિ તપસ્યા કરી રહ્યો છે, તે ન તો
 તમારી સાથે બોલશે અને ન તમારે એને બોલાવવો એ તમારે સૂત્રાર્ય અને
 શરીરની સુખશાતા આદિ નહિ પૂછે અને તમારે પણ તેને પૂછવું નહિ તેની
 પરિષ્ઠાપનિકા આદિ તમારે ન કરવી અને તે પણ તમારી નહિ કરે તેના

આશાતનાપારાશ્ચિક । તસ્ય પાગશ્ચિકાર્દનામકન્યામ પ્રાયશ્ચિત્ત પ્રાપ્નોતિ । મ જન્યેન પગ્માસાન્, ડ્કર્પતો દ્વાન્ન માસાન્ ગચ્છતો નિ માગિતસ્તપસિ નિટ્તિ । પ્રતિસેવનાપાગશ્ચિકશ્ચિનિ - દુષ્ટ, પ્રમત્ત, અયોન્ય કુરાગચ્ચેનિ । તત્ર દુષ્ટો દ્વિનિ - કપાયદુષ્ટો, નિપયદુષ્ટચ્ચેતિ । તત્ર કપાયદુષ્ટો દ્વિવિધ - સ્વપક્ષદુષ્ટ, પરપક્ષદુષ્ટઃ । અત્ર ચતુર્ભક્તી, તદ્યથા - સ્વપક્ષ સ્વપક્ષે દુષ્ટ ૧, સ્વપક્ષ પરપક્ષે દુષ્ટ ૨, પરપક્ષ સ્વપક્ષે દુષ્ટ ૩, પરપક્ષ પરપક્ષે દુષ્ટ ૪ । પ્રપ્રમમદ્વે - મૃતગુરુદન્તમજ્જક ૧, ગુરુગાન્મર્મક ૨, નેત્રોગ્માતક ૩, ન્તેત્તેર્દગ્ન ૪, ડયાદાન્યુત્તરણાનિ । દ્વિતીયમદ્વે - રાજાદિગુરુસ્થવચક ૨, તૃતીયે - યથા કનાપિ ગૃહસ્થાનસ્થાયા નાદે પરાગિત કશ્ચિદ્ આસીન્,

કરતા હૈં વહ 'આશાતનાપારાશ્ચિક' હૈ । ઇસે પારાશ્ચિકાર્દ' નામક દશવૌં પ્રાયશ્ચિત્ત દિયા જાતા હૈ । યહ જન્ય સે ૭ માસ તક ઓર ડહુટ સે નાહ માસ તક ગચ્છ સે બહિષ્કૃત હોકર તપસ્યા કરતા હૈ । 'પ્રતિસેવનાપારાશ્ચિક' ત્રીન પ્રકાર કા હોતા હૈ । બે પ્રકાર યે હૈ - (૧) દુષ્ટ, (૨) પ્રમત્ત ઓર (૩) અન્યોડ્યન્ય-કુર્વાણ । ઇનમ 'દુષ્ટ' દો પ્રકાર કા હોતા હૈ - (૧) કપાયદુષ્ટ ઓર (૨) નિપય-દુષ્ટ । કપાયદુષ્ટ ને પ્રકાર કા હૈ - (૧) સ્વપક્ષદુષ્ટ ઓર (૨) પરપક્ષદુષ્ટ । યહૌં પર ચતુર્ભક્તી હોતી હૈ । ચતુર્ભક્તી કા પ્રકાર ઇસ પ્રકાર હૈ - (૧) સ્વપક્ષ, સ્વપક્ષ મ દુષ્ટ-સાધુઓ સે દ્વેષ કરનેવાલા સાધુ । ઇસકા ઉદાહરણ હૈ - મૃત ગુરુ કા ઢૉંત પાડનેવાલા, મૃત ગુરુ કા ગર્દન મગેડનેવાલા, મૃત ગુરુ તથા માધુ કી ઑંઁલોં કો નિકાલનેવાલા, ઢૉંતા સે સાધુ કો કાટનેવાલા-માધુ । (૨) સ્વપક્ષ-પરપક્ષ મ દુષ્ટ-ગૃહસ્થોં સે દ્વેષ કરનેવાલા સાધુ । ઇસકા ઉદાહરણ હૈ - રાજા આદિ ગૃહસ્થોં કા વધ

શ્રુત, આચાર્ય, ગણધર અને લઘિધારીની આશાતના ડે ડે તે 'આશાતના-પારાશ્ચિક' છે તેને પારાશ્ચિકાર્દ નામનું દશમ પ્રાયશ્ચિત્ત દેવાય છે એ જન્યથી ૭ માસ સુધી અને ઉત્કૃષ્ટવી ખાર માન્ય સુધી ગચ્છવી બહિષ્કૃત થઇને તપસ્યા ડે ડે 'પ્રતિસેવનાપારાશ્ચિક' ત્રણ પ્રકારના વાય છે તે આ પ્રકારે છે - (૧) દુષ્ટ, (૨) પ્રમત્ત અને (૩) અન્યોડ્યન્યકુર્વાણ તેમા 'દુષ્ટ' બે પ્રકારના થાય છે (૧) કપાયદુષ્ટ અને (૨) નિપયદુષ્ટ કપાયદુષ્ટ બે પ્રકારના છે - (૧) સ્વપક્ષદુષ્ટ અને (૨) પરપક્ષદુષ્ટ અહીં ચતુર્ભક્તી થાય છે ચતુર્ભક્તીના પ્રકાર આમ છે - (૧) સ્વપક્ષ, સ્વપક્ષમા દુષ્ટ-સાધુઓને દ્વેષ કરવાવાળો સાધુ તેનું ઉદાહરણ છે - મરેલા શુકના દાંત પાડવાવાળો, મરેલા શુકની ગરદન મગેડવાવાળો, મરેલા શુક તમા સાવુની આખો ઢાઢી લેવાવાળો, દાંતથી સાધુને બટકા લેવાવાળો સાધુ (૨) સ્વપક્ષ, પરપક્ષમા દુષ્ટ-ગૃહસ્થોને દ્વેષ કરવાવાળો સાધુ તેનું ઉદાહરણ છે - ગભા આદિ ગૃહસ્થોને વધ કરવા

તદ્વૈયાવૃત્ય કરણીય, તસ્મિન્નિવૃત્તે સતિ પુનસ્તપસિ મસ્થાપ્ય । इति मन्त्रेपतोऽनवस्थाप्यतपो-
विधि । इदं नवमं प्रायश्चित्तम् । ૧૧।

‘પારચિયારિહે’ પારાશ્વિકાઠર્મ-પાર=તીર તપસાઽપરાધસ્ય અવતિ=ગચ્છતિ તતો
દીક્ષ્યતે ય સ પારાશ્વી, સ ણ્વ પારાશ્વિક, તસ્ય યદર્હ તત્ પારાશ્વિકાર્હ દશમ પ્રાયશ્ચિત્તમ્ ।
યદા-પારમન્ત પ્રાયશ્ચિત્તાના તત ઉત્કૃષ્ટતરપ્રાયશ્ચિત્તાઽભ્યાન્નદ્ અવતિ=ગચ્છતીત્યેવગીઝ સાધુ
પારાશ્વિકસ્તદર્હ પ્રાયશ્ચિત્તમ્ । ૧૦। પારાશ્વિક સક્ષેપતો દ્વિવિધ-આગતનાપારાશ્વિક, પ્રતિ
સેવનાપારાશ્વિકશ્ચેતિ । તત્ર-તીર્થંકર-સઘ-શ્રુતાચાર્ય-ગણધર-મહર્દિકાન આશાતયતિ ય સ
કલ્પતા હૈ । યદિ ઉસ સાધુ કો રોગાદિ હો જાય તો જનતક રોગાદિ કા નિવૃત્તિ
ન હો તથતક અય સાધુ ઉસકી વૈયાવૃત્ય કર સકતે હૈ । જન વહ સાધુ રોગ સે
નિર્મુક્ત હો જાય તો ફિર ઉસસે તપસ્યા કરાની ચાહિયે । યહ અનવસ્થાપ્યાર્હ નામક
નવમા પ્રાયશ્ચિત્ત હુઆ ।

‘પારચિયારિહે’ જો સાધુ તપ કે દ્વારા અપને ક્રિયે હુણ અપરાધ કો પાર
કરતા હૈ, અર્થાત્ અપરાધજનિત પાપસે મુક્ત હોતા હૈ, ફિર ઉસે દીક્ષા દી જાતી હૈ,
વહ સાધુ ‘પારાશ્વિક’ હૈ । ઉસ સાધુ કો પાપવિગોધનાર્થ જો પ્રાયશ્ચિત્ત દિયા
જાતા હૈ, વહ ‘પારાશ્વિકાર્હ’ પ્રાયશ્ચિત્ત હૈ । અથવા જો સાધુ ઉત્કૃષ્ટતર અન્ય પ્રાય
શ્ચિત્ત કે ન હોને કે કારણ માત્ર અતિમ પ્રાયશ્ચિત્ત કા અધિકારી હોતા હૈ વહ
‘પારાશ્વિક’ કહા જાતા હૈ । ઉસ અતિમ પ્રાયશ્ચિત્ત કો ‘પારાશ્વિકાર્હ’ કહતે હૈ ।
પારાશ્વિક માધુ દો પ્રકાર કા હૈ-પહેલા આશાતનાપારાશ્વિક, દૂસરા પ્રતિસેવના
પારાશ્વિક । જો તીર્થંકર, સઘ, શ્રુત, આચાર્ય, ગણધર ઓર લઘ્વિધારી કી આગાતના

નથી જો તે સાધુને રોગાદિ થઈ જાય તો જ્યાં સુધી રોગાદિની નિવૃત્તિ ન
થાય ત્યાં સુધી અન્ય માધુ તેનું વૈયાવૃત્ય કરી શકે છે જ્યાં તે સાધુ
રોગથી નિર્મુક્ત થઈ જાય ત્યાર પછી તેની પાસે તપસ્યા કરાવવી જોઈએ આ
અનવસ્થાપ્યાર્હ નામનું નવમું પ્રાયશ્ચિત્ત થયું

‘પારચિયારિહે’ જે માધુ તપદ્વારા પોતે કરેલા અપરાધને પાર કરે છે અર્થાત્
અપરાધજનિત પાપથી મુક્ત થાય છે તેને ત્યાર પછી દીક્ષા દેવાય છે તે સાધુ
‘પારાશ્વિક’ છે તે સાધુને પાપવિશોધનાર્થ જે પ્રાયશ્ચિત્ત દેવાય છે તે ‘પારાશ્વિકાર્હ’
પ્રાયશ્ચિત્ત છે, અથવા જે સાધુ ઉત્કૃષ્ટતર અન્ય પ્રાયશ્ચિત્ત ન હોવાના કારણ
માત્રથી અતિમ પ્રાયશ્ચિત્તનો અધિકારી છે તે ‘પારાશ્વિક’ કહેવાય છે તે
અતિમ પ્રાયશ્ચિત્તને ‘પારાશ્વિકાર્હ’ કહેવાય છે પારાશ્ચિક સાધુ જે પ્રકારના
છે-પહેલા આશાતનાપારાશ્ચિક, બીજા પ્રતિસેવનાપારાશ્ચિક જે તીર્થંકર, સઘ,

પારાશ્વિકાર્હ પ્રાયશ્ચિત્ત કર્તવ્યમ્ । તત સાધુવેપપરિત્યાગેન મ ગુરુનિર્દેશત કપર્દિકા વણિમ્બો
યાચિન્વા ગુરવે પ્રત્યર્જયતિ, તતો ગુરુર્મુનિવેષ ઠત્વા દીક્ષા ંદાતિ । પારાશ્વિકતપોવિધાન
પ્રાગુક્તાનવસ્થાપ્યતપોઽદ્ ગ્રીષ્મે ચતુર્થેષ્ઠાષ્ટમાનિ, ગિગિરેષ્ઠાષ્ટમદશમાનિ, વર્ષાસ્વષ્ટમ-
દશમદ્વાદશાનિ જઘન્યમધ્યમોઽકૃષ્ણાનિ, પારણકે ચ નિર્લેપેતિ ।

દ્વિતાયમક્લેષપિ ચાનુપરત પ્રથમમદ્ભવત્ સાધુવેપાપહરેણ ગચ્છાદ્ વહિષ્કરણીય, ઉપર-

એસે સાધુ કો ગુરુ પારાશ્વિકાર્હ પ્રાયશ્ચિત્ત ડે । એસા સાધુ સાધુવેપ કા પરિત્યાગ કર શિર કે
ઉપર કપડા વાંધકર ગુરુ કી આજ્ઞા સે વાજાર મેં જાકર વ્યાપારિયોં સે અપના પાપ-
નિવેત્નપૂર્વકુ એક એક કૌડો માંગતા હૈ, માંગ કર ડન કૌડિયોં કો ગુરુ મહારાજ કો
દિગ્વલાતા હૈ । તન ગુરુ મહારાજ ડસે મુનિવેષ દેકર ફિર સે દીક્ષા દેતે હૈ । પારાશ્વિક
તપ કા વિધાન પૂર્વોક્ત અનવસ્થાપ્ય તપ કે સમાન હૈ । ડસ તપસ્યા મે વહ સાધુ
પ્રાપ્ત ઋતુ મેં જઘન્ય સે ઉપગ્રાસ, મધ્યમ સે વેલા, ઉત્કૃષ્ઠ સે તેલા, ગિગિર ઋતુ મેં
જઘન્ય સે સે વેલા, મધ્યમ સે તેલા, ઉત્કૃષ્ઠ સે ચૌલા, ઓર વર્ષા ઋતુ મેં જઘન્ય સે તેલા,
મધ્યમ સે ચૌલા, ઉત્કૃષ્ઠ સે પૈંચોલા કરતા હૈ । પારણા મેં વિકૃતિવર્જિત આહાર લેતા હૈ ।

દ્વિતીયમદ્ધ મેં જો સાધુ અનુપરત હૈ અર્થાત્ રાજા આદિ ગૃહસ્થોં કે
ઘાતરૂપ વ્યાપાર સે નિવૃત્ત નહીં હોતા હૈ, એસે સાધુ કા સાધુવેપ ડીનકર ગુરુ
મહારાજ ડસે ગચ્છ સે નિકાલ દે । જો સાધુ રાજાદિક ગૃહસ્થ કે ઘાતરૂપ વ્યાપાર

સાધુ ઘાત પાડવા આદિ દુઃકૃત્યોથી નિવૃત્ત થઈ જાય છે અને નિયમ કરે છે
કે-‘હવે હું ફરીને એવુ કામ નહિ કર’ એવા સાધુને શુદ્ધ પારાશ્વિકાર્હ પ્રાય-
શ્ચિત્ત આપે એવો સાધુ, સાધુનો વેપ છોડી દઈ શિરના ઉપર કપડુ બાધી
શુદ્ધની આજ્ઞા લઈ બળારમા જાય છે અને વ્યાપારીઓની પાસે પોતાનુ પાપનુ
નિવેદન કરી એક એક કોડી માગે છે માગીને તે કોડિઓને શુદ્ધ મહારાજને
ખતાવે છે ત્યારે શુદ્ધ મહારાજ તેને મુનિવેષ આપીને ફરીને દીક્ષા આપે છે
પારાશ્વિક તપનુ વિધાન આગળ ઠહેલ અનવસ્થાપ્ય તપના સમાન છે આ
તપસ્થામા તે સાધુ શ્રીભઋતુમા જઘન્યથી ઉપવાસ, મધ્યમથી ખેલા, ઉત્કૃષ્ઠથી
તેલા, શિશિરઋતુમા જઘન્યથી ખેલા, મધ્યમથી તેલા, ઉત્કૃષ્ઠથી ચૌલા, અને
વર્ષાઋતુમા જઘન્યથી તેલા, મધ્યમથી ચૌલા, ઉત્કૃષ્ઠથી પચોલા કરે છે
પારણામા વિકૃતિવર્જિત આહાર લે છે

દ્વિતીયલગ્નમા-જે સાધુ અનુપરત હોય અર્થાત્ રાજા આદિ ગૃહસ્થોના
ઘાતરૂપ વ્યાપારથી નિવૃત્ત થતો નથી, એવા સાધુનો સાધુવેપ ડીનવી લઈને

સ તસ્ય ગૃહસ્થાનસ્થાયા વિજયિન સામેર્વેરિકો જાત, યથા સ્કન્દકુમારસ્ય પાલકઃ ક્વચિત્ । ૩।
યો રાજો યુવરાજસ્ય વા વધકઃ સ ચતુર્થમજ્ઞાન્તર્ગત । અગ્નિતત્વાત્ વધકઃ પરપક્ષ, રાજા
તુ પરપક્ષ એવાસ્તિ । ૪।

પ્રથમમજ્ઞે યોઽનુપરત સ પ્રાયશ્ચિત્તાર્હ, તસ્માત તસ્ય સાધુવપમપદ્ય ગુરુણા
બહિર્નિસ્સારણ કરણીયમ્, યસ્તુપરત 'પુનર્નૈવ કરિષ્યામી' તિ પ્રતિજાનાતિ તસ્ય તપોરૂપ

કરનેવાળા સાધુ । (૩) પરપક્ષ, સ્વપક્ષ મેં દુષ્ટ-સાધુ સે દ્વેષ કરનેવાળા ગૃહસ્થ ।
ઇસકા ઉદાહરણ ઇસ પ્રકાર હૈ-કિસી સાધુન ગૃહસ્થાવસ્થા મ વાદવિવાદ મ કિમી
કો પરાજિત ક્રિયા યા । પરાજિત મનુષ્ય ઇસકા વૈરી હો ગયા । વાદ મેં વિજયી
મનુષ્યને દોષા લેકર સાધુત્વ કો અઢ્ઠાકાર ક્રિયા, ઇસ સમય પરાજિત મનુષ્ય તીવ્ર
વૈરાનુબધ કે કારણ ઇસ સાધુ કો માર ઢાલ । જૈસે-પાલકને સ્કન્દકુ આદિ પાંચસૌ
મુનિયોં કો માર ઢાલ । તથા (૪) પરપક્ષ-પરપક્ષ મેં દુષ્ટ-ગૃહસ્થ સે દ્વેષ કરનેવાળા
ગૃહસ્થ । ઇસકા ઉદાહરણ હૈ-રાજા વા યુવરાજ કા વધ કરનેવાળા ગૃહસ્થ । હયા
કરનેવાળા અદીક્ષિત હોને કે કારણ પરપક્ષા હૈ, રાજા આદિ તો પરપક્ષી હૈ હી, ઇસલિયે
યહ ચતુર્થ મજ્ઞ કા ઉદાહરણ હૈ ।

પ્રથમમજ્ઞ મેં જો સાધુ અનુપરત હૈ, અર્થાત્ મૃતગુરુ કે દાંત પાડના આદિ દુષ્કૃત્ય સે
નિવૃત્ત નહીં હોતા હૈ, વહ પ્રાયશ્ચિત્ત કા અધિકારી નહા હૈ । ગુરુ કો ચાહિયે કિ એસે સાધુ કા
વેષ છીન લે, ઓર ગચ્છ સે ઇસકો નિકાલ દે । જો સાધુ દાંત પાડના આદિ દુષ્કૃત્યોં સે
નિવૃત્ત હો જાતા હૈ, ઓર પ્રતિજ્ઞા કરતા હૈ કિ "મેં અબ ફિર કમા એસા કામ નહીં કરૂંગા"

વાળો સાધુ (૩) પરપક્ષ, સ્વપક્ષમા દુષ્ટ-સાધુનો દ્વેષ કરવાવાળો ગૃહસ્થ આનુ
ઉદાહરણ આમ છે-કોઈ સાધુએ ગૃહસ્થાશ્રમમા વાદવિવાદમા કોઈને પરાજિત
કર્યો હોતો પરાજિત માણસ તેનો વેરી થઈ ગયો પછી વિજયી મનુષ્યે દીક્ષા
લઈ સાધુત્વ અગીકાર કર્યું, તે સમયે પરાજિત મનુષ્યે તીવ્ર વૈરાનુબધને
કારણે તે સાધુને ભાગી નાખ્યો જેમ, પાલકે સ્કન્દકુ આદિ પાંચસૌ
મુનિઓને ભારી નાખ્યા તથા (૪) પરપક્ષ, પરપક્ષમા દુષ્ટ-ગૃહસ્થનો
દ્વેષ કરવાવાળો ગૃહસ્થ તેનું ઉદાહરણ છે-રાજા અથવા યુવરાજનો વધ
કરવાવાળો ગૃહસ્થ હતા કરવાવાળો અદીક્ષિત હોવાને કારણે પરપક્ષી છે,
રાજા આદિ તો પરપક્ષી છેજ, આથી એ અતુલ્ય લગનું ઉદાહરણ છે

પ્રથમ લગમા-જે સાધુ અનુપરત ૩ અર્થાત્ મરેલા ગુરુના દાંત પાડવા
આદિ દુષ્કૃત્યથી નિવૃત્ત થતો નથી તે પ્રાયશ્ચિત્તનો અધિકારી નથી ગુરુએ એવા
સાધુનો વેષ છીનવી લેવો જોઈએ અને ગચ્છથી તેનો બહિષ્કાર કરવો જોઈએ જે

परपक्ष परपक्षे दृष्ट २ । तत्र-गालाया तस्या वा सा-या य सायुर्दृष्ट = गालभङ्गकारक,
म प्रथमो भङ्ग । सायुर्ग अथातगृह्णियामयतायिकाया वा अयुपपन्न इति द्वितीय ।
गृहस्थो गालाया तस्या वा सा-याय-युपपन्न इति तृतीय । गृहस्थो गृहस्थायामिति चतुर्थ ।
एव विषयदृष्टाऽपि चतुर्विधो भवति य ।

तत्र-प्रथमभङ्गे वर्तमानो योऽनुपगत म विद्वपागच्छिक कर्तव्य-सायुर्वेपाप-
हाग मर्यादा ग्राह्य इति कर्मागोचर । यस्तूपगत = उपगतान्त 'पुननव कर्णियामी'-ति प्रनि-
जानानि, तस्मात् पागच्छिका तपोरूप प्रायश्चित्त स्वरूपति तत् सायुर्वेपमनप य तत्प्राप्तान
कर्तव्य उच्यते । विषयदृष्टस्य विद्वपागच्छिक विनिगनाभावात् ।

पर्यायिणः का सा से अभिचार कर्तव्यमात्र सायु । (३) परपक्ष, स्वपक्ष म दृष्ट=गाल या
तत् । साया का गालभङ्ग कर्तव्यमात्र गृहस्थ । (४) परपक्ष, परपक्ष में दृष्ट-गृहस्थ ला
क माथ अभिचार कर्तव्य वाला गृहस्थ । विषयदृष्टके ये चार भङ्ग हुए । इनम प्रथम-
भङ्ग में वर्तमान सायु अपने दुष्कर्म से निवृत्त न हो तो गुरु उमको लिङ्गपाराश्रिक कर दे,
अथात्-उमका सायुर्वेप ले ले, और उमका गच्छ से सर्वथा बहिष्कार कर दे । जो सायु
अपन दुष्कर्म से निवृत्त एवं उपगतान्त होकर ऐसी प्रतिज्ञा करे कि "मे अब फिर कभी भी
ऐसा नही करूँगा" उमको गुरु पागच्छिका तपोरूप प्रायश्चित्त देते हैं । ऐसे सायुका सायु-
वप नहीं छाना जाता है, मात्र उसे नयी दाया दी जाता है । अपने दुष्कर्म से निवृत्त
विषयदृष्ट के लिये लिङ्गपाराश्रिक का विधान नहीं है, अथात्-उमका वेप नहीं छीना
जाता है ।

परपक्षमा दृष्ट-शय्यातगनी श्री अथवा परतीर्थिनी श्रीथी व्यलिच्यार उरवा-
वाणो सायु (३) परपक्ष, स्वपक्षमा दृष्ट-गाला अथवा तगणी साध्वीनु शीयण
लग उरवावाणो गृहस्थ (४) परपक्ष, परपक्षमा दृष्ट-गृहस्थ श्रीनी
मात्र व्यलिच्यार उरवावाणो गृहस्थ विषयदृष्टना आ चार लग यथा तेमा
प्रथम लगमा वर्तमान सायु पोताना दुष्कर्मवी निवृत्त न थाय तो शुद्ध तेने
लिङ्गपागच्छिक करी दे, अथात् तेना सायु वेप लई ले अने गच्छमाथी तेना
मर्यादा पागच्छिक करी दे ७ सायु पोताना दुष्कर्मवी निवृत्त तेम ज उपशात
थाने ओवी प्रतिज्ञा करे दे 'हु छवे करीने करी ओवु नहि कर' तेने शुद्ध
पागच्छिका-नपोउप प्रायश्चित्त आपे छे ओवा साधुने सायुवेप छीनवी
लेवातो नथी मात्र तेने नवी दीक्षा अपाय ७ पोताना दुष्कर्मवी निवृत्त
विषयदृष्टने माटे लिङ्गपागच्छिक विधान नथी अर्थात् तेना वेप छीनवी
लेवातो नथी

તથાત્તે તર્હિ તસ્ય ન પારાશ્રિકતપ કરણ, નાપિ ચ સાધુવેપાપહાર, કિંતુ પુનઃપ્રાપ્તિદાનમાત્ર પ્રાયશ્ચિત્તમ્ ।

તૃતાયમ્ને ચતુર્થમ્ને ચ—યદતિગયજાની ‘ઉપશાતોડયમ્’ ઈતિ ગયતે, તન્ના સ્વદેશ દીક્ષિતુ ન કલ્પતે, કિંતુ અન્યસ્મિન્ન દેશે ગત્વા દીક્ષા તાનત્યા ।

વિપયદુષ્ટોપિ પૂર્વવદ્ દ્વિવિધ—સ્વપક્ષદુષ્ટ, પરપક્ષદુષ્ટચિત્તિ । તત્રાપિ ચતુર્મઙ્ગી-તદયથા—સ્વપક્ષ સ્વપક્ષે દુષ્ટ ૧, સ્વપક્ષ પરપક્ષે દુષ્ટ ૨, પરપક્ષ સ્વપક્ષે દુષ્ટ ૩, સે નિવૃત્ત હો જાય તો ઉસસે ગુરુ પારાશ્રિક તપ નહા કરાયે, ન ઉમકા માધુવેપ હી ઝીને, કિંતુ ઉસે ક્ષેત્રપારાશ્રિક કરકે ફિર સે નીકા દે, યહ ઉસકા પ્રાયશ્ચિત્ત હૈ ।

તૃતીયમ્ને—જો ગૃહસ્થ સાધુ કા ઘાતક હે વહ યન્નિ દાક્ષા લના યાહે, ગુરુમહારાજ કો વહ ઉપશાત જાત હો તો ઉસ ગુરુમહારાજ અયદેશ મ લે જાકર દીક્ષા દે । ક્યોં કિ સ્વદેશ મે ડુસક લિયે દીક્ષા નહા કલ્પતી હ । ચતુર્થમ્ને—જો કોઈ ગૃહસ્થ, રાજા યુવરાજ આદિ ગૃહસ્થ કા ઘાતક હૈ, વહ યન્નિ દીક્ષા લના યાહે ઓર ગુરુ મહારાજ કો વહ ઉપશાત માલુમ હો, તો ઉસકો પરદેશ મે લે જાકર દીક્ષા દે । સ્વદેશ મે ઉસકે લિયે દાક્ષા નહા કલ્પતી હૈ ।

વિપયદુષ્ટ મી પૂર્વવત્ દો પ્રકાર કા હોતા હૈ—સ્વપક્ષદુષ્ટ ઓર પરપક્ષદુષ્ટ । યહો પર મી ચતુર્મઙ્ગી હૈ । વહ ડસ પ્રકાર હૈ—(૧) સ્વપક્ષ, સ્વપક્ષ મે દુષ્ટ—બાલા યા તરુના સાધ્વી કા શીલ મ્ને કરનેવાલા સાધુ । (૨) સ્વપક્ષ, પરપક્ષ મે દુષ્ટ—ગવ્યાતર કા ત્રા યા

શુર મહારાજે તેને ગૃહસ્થી બહાર ઢરવો જો સાધુ રાજાદિક ગૃહસ્થના ઘાતકપ બ્યાપારથી નિવૃત્ત થઈ જાય તો તેને શુર પારાશ્રિક તપ ન કરાવે, ન તેના સાધુવેશાપણ ઝીનવી લે, પરંતુ તેને ક્ષેત્રપારાશ્રિક કરીને ફરીથી તેને દીક્ષા આપે, એ જ તેનું પ્રાયશ્ચિત્ત છે

તૃતીયલગના—ગૃહસ્થ સાધુનો ઘાતક હોય તે જો દીક્ષા લેવા યાહે તો અતિશયશાની શુરમહારાજને જો તે ઉપશાત બળાય તો તેને શુરમહારાજ અન્ય દેશમાં લઈ જઈને દીક્ષા આપે ઉમકે સ્વદેશમાં તેને માટે દીક્ષા કલ્પતી નથી ચતુર્થલગના—જો ગૃહસ્થ, રાજા યુવરાજ આદિ ગૃહસ્થનો ઘાતક હોય, તે જો દીક્ષા લેવાને યાહે તો તેને પરદેશમાં લઈ જઈને દીક્ષા દેવી સ્વદેશમાં તેને માટે દીક્ષા કલ્પતી નથી

વિપયદુષ્ટ પણ પૂર્વ પ્રમાણે જો પ્રકારના થાય છે સ્વપક્ષદુષ્ટ અને પરપક્ષ દુષ્ટ—અહીં પણ ચતુર્ભંગી છે તે આ પ્રકારે—(૧) સ્વપક્ષ, સ્વપક્ષમાં દુષ્ટ—બાલા અથવા તરુણી સાધ્વીનું શીયલ લગ ઢરવાવાળો સાધુ (૨)—વપક્ષ,

નગર્યાં યત્તિન્ ગૃહસ્થકુલ દોષ ઉપન, ઉપસ્યતે વા, તપાયે કુલે પ્રવેષ્ટ વારગીય । તથા-યત્ર નિર્ગમપ્રવેશયોદ્વારમેકમેવાસ્તિ તત્ર, તથા દ્વયોગ્રામયોરપાન્તરાલે યત્ર દ્વચાદિગૃહાણા સનિવેગ સ્તત્રાપિ ગમનાગમન વારણાયમ્ । અય ક્ષેત્રપારાશ્ચિક્ર ઇત્યુચ્યતે ।

દ્વિપિવેડપિ દુષ્ટપારાશ્ચિક્ર પ્રથમમદ્ગામિકાર । ગ્રેષાગિ પુનર્દિતીયમદ્ગાદીનિ શિષ્ય-બુદ્ધિવૈગયાર્થ પ્રદર્શિતાનિ ।

અથ પ્રમત્તપારાશ્ચિક્ર ઉચ્યતે-સ્થાનર્દિનિદ્રાવાન પ્રમત્તપારાશ્ચિક્ર, તસ્ય સામાન્ય-લોકચલાદ દ્વિગુણ ત્રિગુણ ચતુર્ગુણ વા વલ ભવતિ, તસ્માન્સૌ ગુરુણા એવ પ્રજ્ઞાપનીય-સૌમ્ય ! લિપ્ત મુશ્ચ, ચારિત્ર તત્ર નાસ્તિ । યથેવ ગુરુણા સાનુનયમુક્ત સાધુવેપ મુશ્ચતિ, તત્ર જિન પ્રામનગરાદિ સ્થાનો મ વિહાર કરતા હૈ વહૌ વિહાર નહીં કરને દિયા જાતા હૈ । દ્વિતા-યમદ્ગા કે સાધુ કો જિસ નગર મ, જિસ કુલમેં ઉસસે ટોપ હો ગયા ઓર હોને કી ગભાવના હૈ, વહા નહીં જાને દિયા જાતા હૈ, ઓર જહૌ નિકલને તથા પ્રવેશ કરને કા દ્વાર ણક હી હૈ વહૌ, તથા દો ગાવો કે વીચ મેં જહૌ દો ત્રીન ઘર વસે હુઈ હાં વહૌ મી, ઇસ સાધુ કા ગમનાગમન રોક નિયા જાતા હૈ । યહી ક્ષેત્રપારાશ્ચિક્ર કહા જાતા હૈ ।

પ્રતિસેવનાપારાશ્ચિક્ર કે દુષ્ટ નામક પ્રથમ મેદ કે રૂપાયદુષ્ટ ઓર વિપયદુષ્ટ ચે દો મેદ હુઈ । ઇન દોનો મેદાં મેં પ્રથમ મદ્ગા હી યહૌ અવિકાર હૈ, સ્યોં કિ પ્રથમ મદ્ગા મેં હા પારાશ્ચિક્રાર્થ પ્રાયશ્ચિત્ત દિયા જાતા હૈ । દ્વિતીયમદ્ગા આદિ તો શિષ્યોં કી બુદ્ધિ વિશદ હો, ઇસલિયે નિશ્ચલાયે ગયે હૈ ।

અન પ્રમત્તપારાશ્ચિક્ર કહતે હૈ । સ્થાનર્દિનિદ્રાવાન્ સાધુ પ્રમત્તપારાશ્ચિક્ર હૈ । ઉસે સામાન્ય લોગોં કે વલસે દ્વિગુણ, ત્રિગુણ વા ચતુર્ગુણ વલ હોતા હૈ । તેસે સાધુ કો

દ્વિતીય ભગના સાધુને, જે નગરીમા જે કુળમા તેનાથી દોષ થઈ ગયો હોય અને હોવાની સભાવના હોય ત્યા જવા દેવાતા નથી અને ન્યા નીકળવાનું તથા પ્રવેશ કરવાનું દ્વાર એક જ હોય ત્યા, તથા જે ગામોની વચ્ચે ન્યા જે ત્રણ ઘર વસેલા હોય ત્યા પશુ તે સાધુનું ગમનાગમન રોકવામા આવે છે, આ જ ક્ષેત્રપારાશ્ચિક્ર કહેવાય છે

પ્રતિસેવનાપારાશ્ચિક્રના દુષ્ટ નામના પ્રથમ ભેદના કપાયદુષ્ટ અને વિપય દુષ્ટ, એ જે પ્રકાર થયા એ બન્ને પ્રકારોમા પ્રથમ ભગનો જ અહી અધિકાર છે, એમકે પ્રથમ ભગમા જ પારાશ્ચિક્રાર્થ પ્રાયશ્ચિત્ત દેવાય છે દ્વિતીય ભગ આદિ તો શિષ્યોની બુદ્ધિ વિશદ થાય તે માટે બતાવ્યા છે

હવે પ્રમત્તપારાશ્ચિક્ર કહે છે સ્થાનર્દિનિદ્રાવાન્ સાધુ પ્રમત્તપારાશ્ચિક્ર છે તેનામા સામાન્યલોકોના બળ કરતા બમણુ ત્રણગણુ અથવા ચારગણુ બળ

द्वितीयभङ्गेऽपि वर्तमानो योऽनुपस्त स एव लिङ्गपाराश्रिक कर्तव्य, उपरतस्तु न लिङ्गत पागश्रिक कर्तव्य, क्षेत्रत एव पाराश्रिक कर्तव्य, पुनर्दाक्षाप्रदानमात्र तस्य प्रायश्चित्तम्। तृतीये चतुर्थे च भङ्गे यद्युपगान्तस्तत्तन्ऽयस्मिन् देशे दाक्षा गतव्या, अत्र पाराश्रिकतपन प्रस्तुतत्वात् परपक्षे तस्यासम्भवात्। यद्यनुपगतस्तर्हि त्रीक्षा न गतव्या। येषु ग्रामादिषु ता साध्व्यो विहरन्ति तेषु तेषु स्थानेषु विहर्तुं स प्रथमभङ्गे वर्तमान साधुनिर्गम्यते। द्वितीयादिष्वपि भङ्गेषु तानि स्थानानि ग्रामादीनि परिहर्तव्यानि। एतदुक्तं भवति द्वितीयभङ्गे यस्या

द्वितीयभङ्गमें वर्तमान साधु यदि अपने दुष्कर्म से निवृत्त न हो तो गुरु महाराज उस साधुको लिङ्गपाराश्रिक कर दें, अर्थात् उसका साधुवेष लेकर उसको गच्छ से सर्वथा के लिये निकाल दें। जो साधु निवृत्त हो जाय उसको लिङ्गसे पाराश्रिक न करें, अर्थात् उसका साधुवेष नहीं छीने, किन्तु उसको क्षेत्र से पाराश्रिक कर दें। ऐसे साधुको फिर से दीक्षा दें। यही इसके लिये प्रायश्चित्त है। तृतीय चतुर्थ भङ्गमें वर्तमान गृहस्थ उपगान्त अर्थात् अपने दुष्कर्म से निवृत्त हो तो उसको अन्यदेश में दीक्षा देनी चाहिये। यदि वह उपगान्त न हो तो अन्य देश में भी दीक्षा नहीं दे। यहाँ पाराश्रिक का प्रस्ताव, अर्थात्-उपक्रम है, पाराश्रिक तप परपक्ष अर्थात् गृहस्थ के लिये सम्भवित नहीं है, इसलिये गृहस्थ के लिये देशान्तर में दीक्षा देने का विधान किया है।

प्रथमभङ्ग के साधु को, जिन साध्वियों का उसने गील भङ्ग किया है वे साध्वियाँ

द्वितीयलग्ना वर्तमान साधु ने पाताना दुष्कर्मथी निवृत्त न थाय तो शुरु ते साधुने लिङ्गपाराश्रिक करी दे, अर्थात् तेना साधु वेष लई ले अने तेने गच्छथी सर्वथा भाटे अङ्घ्रिछाद करे ने साधु निवृत्त श्रद्ध गय तेने लिङ्गथी पाराश्रिक न करे, अर्थात् तेना साधुवेष न लई ले परंतु तेने क्षेत्रथी (ते स्थलथी) पाराश्रिक करे अवे साधुने करीने दीक्षा दे, अवे तेने भाटे प्रायश्चित्त छे

तृतीय अतुथलग्ना वर्तमान गृहस्थ उपशात अर्थात् पाताना दुष्कर्मथी निवृत्त थाय तो तेने गील देशमा दीक्षा देवी नेछअने ने ते उपशात न थाय तो गील देशमा पछु दीक्षा न देवी अही पाराश्रिकने प्रस्ताव, अर्थात् उपक्रम छे, पाराश्रिक तप परपक्ष अर्थात् गृहस्थने भाटे सम्भवित नथी, तेथी गृहस्थने भाटे देशांतरमा दीक्षा देवानु विधान कथुं छे

प्रथम लग्ना साधुने, ने साध्वीओनु तेखे शीललग्ना कथुं होय ते साध्वीओ ने जाम नगरादि स्थानोमा बिहार करती होय त्या बिहार करवा देवामा आवतो नथी,

શ્રાવકવ મમ્યક્ષર તા નેષ્ટતિ, તત્ત્વ સહવાસો વર્જનાય ।

અર્થાન્ન્યોચકુર્વાણપારાશ્વિક ઉચ્યતે—મુગપાયુમ્યા મૈથુના અન્ન્યોન્યકુમાણપારાશ્વિક ।
સ પુનર્ન દીક્ષગીય । યત્તિ તુ અતિશયજ્ઞાના આચાર્ય —‘અય ન પુનરેવ કરિષ્યતિ’ इति
જાનાતિ, તત્તા પારાશ્વિકાર્તે તત્ત્વ કારણિવા પુનસ્તસ્મૈ તાજ્ઞા પ્રદયા ।

નિપયદુષ્ટોનુપગત એવ લિદ્ધત પારાશ્વિક ક્રિયતે । યન્તુ નિપયદુષ્ટ ઉપરત સ
ઉપાશ્રયાલિદ્ધેતત એવ પારાશ્વિક ક્રિયત, ન તુ લિદ્ધત । જપા કવાયદુષ્ટપ્રમત્તાન્ન્યોન્યકુમાણ
નિયમાલિદ્ધપારાશ્વિકા ક્રિયન્તે ।

વહ શ્રાવકવ અવગા સમ્યક્ષર તા સ્વાકાર કરના નહા જાદ તત્ત્વ મધ ઉસકા સહવાસ
કમા મી નહી નરે, સર્વત્ત કા નિયે ઉસકા વહિષ્કાર કર દે ।

અત્ત અન્ન્યોડન્ન્યકુર્વાણ પારાશ્વિક કહત હ—જો સાધુ મુગમેથુની ઓર ગુદા-
મૈથુના હો, ત્ત્વ ‘અન્ન્યોડન્ન્યકુર્વાણ પારાશ્વિક’ હં । એસે માધુ કો ફિર સે વાક્ષા નહીં દી જાતી
હે । યદિ અતિશયજ્ઞાના ગુરુ મહારાજ કો એસા અનુભવ હો કિ—યદિ ફિર એસા નહીં કરેગા,
તત્ત્વ વે ઉસસે પારાશ્વિકાર્તે તપ કરા કર ફિર સે ઉસે વાક્ષા દે ।

નિપયદુષ્ટ સાધુ યદિ જપન દુષ્કર્મ સે નિવૃત્ત નહા હોતા હે તો વહ લિદ્ધપારાશ્વિક
હોતા હ, અર્થાત્ત ઉમકા સાધુવેષ લે લિયા જાતા હ, ઓર ઉસે ગચ્છ સે નિકાલ ણિયા જાતા
હે । જો નિપયદુષ્ટ સાધુ અપને દુષ્કર્મ સે નિવૃત્ત હો જાતા હ, વહ ઉપાશ્રયાલિ ક્ષેત્ર સે હી
પારાશ્વિક ક્રિયા જાતા હ, અર્થાત્ત ત્ત્વ અન્ન્ય પ્રદેશ મે મેજ દિયા જાતા હે, ઉસકા સાધુવેષ

જે તે શ્રાવકવ અધવા અમ્યક્ષરને અધીકાર ઉપા ન આહે તો સદ્ધ તેનો
સહવાસ ઠહી થણુ કરે નહિ, સર્વદા માટે તેનો ગહિષ્કાર ઠહી દે

હવે અન્ન્યોડન્ન્યકુર્વાણ—પારાશ્વિક ઠહે ઠ—જે માધુ મુગમેથુની અને ગુદા
મૈથુની હોય તે ‘અન્ન્યોડન્ન્યકુર્વાણ—પારાશ્વિક’ છે એવા માધુને ફરીને દીક્ષા અપાતી
નથી જે અતિશયજ્ઞાની ગુરુમહારાજને એવો અનુભવ થાય કે આ ફરીને એવુ
નહિ કરે, તો તેઓ તેની પાને પારાશ્વિકાહં તપ કરાવીને ફરીને તેને દીક્ષા આપે

વિષયદુષ્ટ સાધુ જે પોતાના દુષ્કર્મથી નિવૃત્ત ન થાય તો તેને લિગ-
પારાશ્વિક કરાય છે, અર્થાત્ત તેનો સાધુવેષ લઈ લેવાય છે, અને તેને ગચ્છથી
ઠાઠી મૂકવામા આવે છે જે વિષયદુષ્ટ માધુ પોતાના દુષ્કર્મથી નિવૃત્ત થઈ નય
છે તે ઉપાશ્રયાલિ ક્ષેત્રમાથી જ પારાશ્વિક કરાય છે, અર્થાત્ત તેને ખીન્ન પ્રદેશમા
મોડલવામા આવે છે તેનો સાધુવેષ લઈ લેવામા આવતો નથી વિષયદુષ્ટથી
જુદા જે ડપાયદુષ્ટ, પ્રમત્ત અને અન્ન્યોડન્ન્યકુર્વાણ છે, એ ત્રણને નિયમપ્રમાણે
લિગપારાશ્વિક કરવામા આવે છે, અર્થાત્ત તેમનો સાધુવેષ લઈ લેવાય છે

શોભનમ્ । અથ ન મુચ્યન્તિ તત્ સઘો મિત્રિવા તસ્ય સાધુવેષ દર્શનિ, ન ત્યેક ઈવ જન , તસ્યૈકસ્યોપરિ પ્રદ્રેપસમ્ભવાત્, પ્રદ્રેપયુક્તથ સ તસ્ય હિંસનમપિ કુર્યાત્ । તસ્મૈ પુનઃકાશા ન દીયતે । યસ્તુ જ્ઞાનાતિગયવાન્ આચાર્ય ઈવ જાનાતિ—‘યન્ પુનર્ગતસ્ય સ્થાનાર્દિનિદ્રોદયો ભવિષ્યતાતિ, તત્ પારાશ્ચિકાર્હ પ્રાયશ્ચિત્ત કારયિત્વા તસ્મૈ નીમા દદાતિ । મધન મિશ્નિગ તસ્ય સાધુવેષાપહારે કૃતે પુનરાચાર્ય ઈવમુપજિગ્ચિતિ—સ્થૂલપ્રાણાતિપાતવિરમણાત્નિ દેશ-વ્રતાનિ ગૃહાણ, સાનિ ચેત્ પ્રતિપત્તુ ન સમર્થસ્તતો ડર્ગન (સમ્યક્ત્વ) ગૃહાગ । અયેનમુક્તોડપિ

ગુરુમહારાજ્ઞ ઇસ પ્રકાર રહે—“સોમ્ય! તુમ સાધુવેષ ઝોડ નો, ત્યાં ફિ તુમ મ ચારિત્ર કા અભાવ હૈ । ગુરુ સે ઇસ પ્રકાર સરલ ભાવ સે કહે જાને પર યદિ વહ સાધુવેષ કા પા-ત્યાગ કર દે તો બચ્છા હે, નહીં તો મધ મિલકર ઉસકા સાધુવેષ ઝીન હ, અકેન્કે નહીં, ક્યોં ફિ સાધુવેષ ઝીને જાને કે સમય ઉસ સાધુ કો દ્રેપ ઉત્પન્ન હોગા, ઓર દ્રેપયુક્ત વહ સાધુ મનુષ્ય કી હિંસા મી કર સકતા હૈ । એસે સાધુ કો ફિર સે વીક્ષા નહીં વી જાતી હૈ । યદિ અતિગયજ્ઞાના ગુરુ કો એસા અનુભવ હો ફિં યહ પ્રકૃતિમદ્રક હૈ, ઇસે અન સ્થાનાર્દિનિદ્રા આદિ નહીં હોગી, તો ગુરુ ઉસ સાધુ કો પારાશ્ચિકાર્હ પ્રાયશ્ચિત્ત દેકર ફિર સે વીક્ષા દે । મધ મિલકર ઉસ સાધુ કા જન વેષ છાન લે, તન ગુરુ મહારાજ સ્થાનાર્દિ નિદ્રાવાન્ પ્રમત્તપારાશ્ચિક માધુ કો ઇસ પ્રકાર ઉપદેશ દે—આજ સે તુમ સ્થૂલપ્રાણાતિપાત વિરમણરૂપ શ્રાવક ધર્મ કો સ્વીકાર કરો । યદિ તુમ ટસકા આચરણ કરને મે અસમર્થ હો તો તત્ત્વાર્થશ્રદ્ધાનરૂપ સમ્યક્ત્વ કો સ્વીકાર કરો । ઇસ પ્રકાર ઉપદેશ દેને પર માં યદિ

હોય છે એવા સાધુને ગુરુમહારાજ આ પ્રમાણે કહે—“ સોમ્ય ! તુ સાધુવેષ છોડી દે, કેમકે તારામા ચારિત્રનો અભાવ છે ગુરુ તરફથી આ પ્રકારે સરલ ભાવે કહેવામા આવતા ને તે સાધુવેષનો પરિત્યાગ કરી દે તો સાડ છે, નહિ તો સઘે મળીને તેનો સાધુવેષ છીનવી લેવો, એકલાએ નહિ કેમકે સાધુવેષ છીનવી લેતી વખતે તે સાધુને દ્રેષ ઉત્પન્ન થશે, અને દ્રેષવાળો તે સાધુ મનુષ્યની હિંસા પણ કરી શકે છે એવા સાધુને કરીને વીક્ષા દેવાતી નથી ને અતિશય જ્ઞાનવાન્ ગુરુને એવો અનુભવ થાય કે આ પ્રકૃતિભદ્રક છે, હવે એને સ્થાનાર્દિનિદ્રા આદિ નહિ થાય તો ગુરુ તે સાધુને પારાશ્ચિકાર્હ પ્રાયશ્ચિત્ત દઈને કરીને વીક્ષા આપે સઘ મળીને તે સાધુનો જ્યારે વેષ છીનવી લે ત્યારે ગુરુમહારાજ સ્થાનાર્દિનિદ્રાવાન્ પ્રમત્તપારાશ્ચિક સાધુને આ પ્રકારે ઉપદેશ આપે—જાગથી તુ સ્થૂલપ્રાણાતિપાતવિરમણરૂપ શ્રાવક ધર્મનો સ્વીકાર કર ને તુ તેનું આચરણ કરવામા અનમથ હોય તો તત્ત્વાર્થશ્રદ્ધાનરૂપ સમ્યક્ત્વનો સ્વીકાર કર આ પ્રકારે ઉપદેશ દેવા છતાં પણ

સે કિ તં વિણે ? વિણે સત્તવિદે પળ્લત્તે, ત જહા-

ગચ્છાન્નિ સારિતોઽમ્મીલયશુભો માત્ર સ્વપ્તરોઽપિ ન પ્રિયતે સ એવવિગુણસમ્પન્ન
/ પારાશ્વિક પ્રાયશ્ચિત્ત કર્તુમર્હન્તિ । યસ્ત્વેતદગુણરહિતસ્તસ્ય પારાશ્વિકાપત્તિ પ્રાપ્તસ્ય મૂલમેન
યશ્ચિત્ત ભવતિ ।

આશાતનાપારાશ્વિકો જઘયેન પળ્માસાન્, ઉત્કર્ષતશ્ચ દ્વાદશ મામાન્ ભવતિ, એતાવન્ત
ત્વ ગચ્છાન્નિર્યૂદ્ધ (નિષ્કાગિત) સ્તિશ્ચતિ । પ્રતિસેવનાપારાશ્વિકો જઘયેન મનસરમુર્કયતો
દશ વર્ષાણિ નિર્યૂદ્ધાસ્તે । વિસ્તરસ્તુ-અન્યત્ર દ્રષ્ટવ્ય । ‘સે ત પાયચ્છિત્તે’ તદેત-
પ્રાયશ્ચિત્તમ્ ।

‘સે કિં ત વિણે’ અથ કોઽસૌ વિનય ? વિનય કિંત્વરૂપ ઇતિ પ્રશ્ન ।
ઉત્તરમાહ-‘વિણે’ વિનય-વિનયતિ-અપનયનિ અષ્ટત્રિધર્માર્ણાતિ વિનય = અમ્યુયાનમ્બદન-

ગયા છે’ યહ અશુભ ભાવ અણુમાત્ર મી ન હો, ઇસ પ્રકાર કે ગુણો સે યુક્ત હી સાધુ પારા-
શ્વિક પ્રાયશ્ચિત્ત કા અપિકારી હૈ । જો સાધુ ઇન ગુણો સે રહિત હૈ, ડસસે પારાશ્વિકાર્હ
પ્રાયશ્ચિત્ત યોગ્ય અપરાધ હો ગયા હૈ, ડસકો મૂલાર્હ પ્રાયશ્ચિત્ત હી દિયા જાતા હ ।

આશાતનાપારાશ્વિક સાધુ જઘન્ય સે ૭ માસ તરુ ઓર ઉત્કર્ષ સે તારહ માસ
તરુ ગચ્છ સે વહિષ્કૃત રહતા હ । પ્રતિસેવનાપારાશ્વિક સાધુ જઘન્ય સે એક વર્ષ ઓર
ઉત્કર્ષ સે તારહ વર્ષ ગચ્છ સે વહિષ્કૃત રહતા હૈ । ઇસકા વિસ્તૃત વર્ણન અન્યત્ર દેરના
ચાહિયે । (સે ત પાયચ્છિત્તે) યે દમ પ્રકાર કે પ્રાયશ્ચિત્ત હૈ ॥ સૂ. ૩૦ ॥

(સે કિં ત વિણે) વિનય કા કયા સ્વરૂપ હૈ (વિણે સત્તવિદે
પળ્લત્તે) વિનય સાત પ્રકાર કા હૈ । જો અષ્ટત્રિધર્મો કો દૂર કરતા હૈ, વહ વિનય હૈ ।

માથી ઠડેલા છતા પણ જેના મનમા ‘હું ગચ્છથી બહિષ્કાર પામેલા છું’
એ અશુભ ભાવ અણુમાત્ર પણ ન હોય, એ પ્રકારના શુભોવાળો જ સાધુ
પારાશ્વિક પ્રાયશ્ચિત્તનો અધિકારી છે જે સાધુ એ શુભોથી રહિત છે તેનાથી
પારાશ્વિકાર્હ પ્રાયશ્ચિત્ત યોગ્ય અપરાધ થઈ ગયો હોય તો તેને મૂલાર્હ પ્રાય-
શ્ચિત્ત જ અપાય છે આશાતનાપારાશ્વિક સાધુ જઘન્યથી છ માસ સુધી
અને ઉત્કર્ષથી બાર માસ સુધી ગચ્છથી બહિષ્કૃત રહે છે પ્રતિસેવના
પારાશ્વિક સાધુ જઘન્યથી એક વર્ષ અને ઉત્કર્ષથી બાર વર્ષ સુધી ગચ્છથી
બહિષ્કૃત રહે છે તેનું વિસ્તૃત વર્ણન બીજેથી બોધ લેવું બોધ એ (સે ત
પાયચ્છિત્તે) આ દશ પ્રકારના પ્રાયશ્ચિત્ત છે (સૂ. ૩૦)

(સે કિં ત વિણે) વિનય તપનુ સ્વરૂપ શું છે? ઉત્તર-(વિણે સત્તવિદે પળ્લત્તે) તે સાત

યસ્તુ સાધુ કર્મદોષાત્ પારાશ્વિકાપત્તિયોગ્યાત્ ઉગ્રપ્રત્યક્ષપદ પ્રાપ્ત , સ યદિ મદ્રક 'પુનરેવ ન કરિષ્યામી'—તિ વ્યવસિતસ્તદ્વા સ તપ પારાશ્વિક —અર્થાત્ તપ સમારાધન-તત્પર પારાશ્વિક ક્રિયતે । તથ્ય તપ કરગયોગ્યતા યથા ભવતિ તદુચ્યતે—વજ્રરૂપમનારાચ સહનન, વજ્રકુડચસમાન વીર્ય, સાગરવદગમ્भीરતા, મેરુચ્છરીરતા, આગમનાન—જઘન્યેન નવમ-પૂર્વાન્તર્ગતમાચારાલ્ય તૃતીય વસ્તુ, ઉત્કૃષ્ટતો દગમપૂર્વ મપૂર્ણ, તચ સૂત્રતોડ્યતથ્થ યદિ પરિચિત ભવતિ । એતૈ સહનનાદિભિ સમ્પન્ન , તથા સિંહવિક્રીડિતાદિતપ કર્મભાવિત , ઇન્દ્રિય-કયાયાણા નિગ્રહે સમર્થ , પ્રવચનરહસ્યાર્થનાનસમ્પન્નથ, તથા ગચ્છન્નિ સારિતસ્યાપિ યથ્ય

નહીં છીના જાતા હૈ । વિષયદુષ્ટ સે ભિન્ન જો ક્રપાયદુષ્ટ, પ્રમત્ત ઓર અન્યોડન્યનુર્વાળ હૈ, યે તીન નિયમત લિજ્જપારાશ્વિક ક્રિયે જાતે હૈ, અર્થાત્ ફનકા સાધુવેષ લે લિયા જાતા હૈ ।

જિસ દુષ્કર્મ સે સાધુ પારાશ્વિક હોતા હૈ, ઉસ દુષ્કર્મ કૈ કારણ જો સાધુ ઉત્કૃષ્ટ અપરાધી હો ગયા હો, વહ સાધુ યદિ મદ્રક હો ઓર વહ ંસા નિયમ કરે કિ “મૈ અવ ફિર કમી મી ંસા નહીં કરૂંગા ” તવ વહ સાધુ તપ પારાશ્વિક ક્રિયા જાતા હૈ, અર્થાત્ ઉસસે પારાશ્વિક તપ કરાયા જાતા હૈ । પારાશ્વિક તપ કરને કી યોગ્યતા જૈસે હોતી હૈ સો કહતે હૈ—જો સાધુ વજ્ર-રૂપમ નારાચ-મહનનવાલા હો, વજ્ર કી મોત્ત કૈ સમાન દદ્ધ જિસકા વીર્ય=પરા ક્રમ હો, સમુદ્ર કૈ સમાન જિસમૈં ગમ્માર્ય હો, મેરુ કૈ સમાન જિસમૈં ધીરતા હો, તથા જો આગમ કો જાનને વાલા હો અર્થાત્ જઘન્ય સે નવમપૂર્વાન્તર્ગત આચારાલ્ય તૃતીય વસ્તુ કો, ઉત્કૃષ્ટ સે સમ્પૂર્ણ દગમ પૂર્વ કો સૂત્ર સે ઓર અર્થ સે જાનને વાલા હો, સિંહવિક્રીડિત આદિ તપ કર ચુકા હો, ઇન્દ્રિય ઓર ક્રપાયો કૈ નિગ્રહ કરને મે સમર્થ હો, પ્રવચન કૈ ગૂઢાર્થ કો જાનને વાલા હો, ગચ્છ સે નિકાલે જાને પર મા જિસકૈ મનમે ‘મૈ ગચ્છ સે નિકાલા

જે દુષ્કર્મથી સાધુ પારાશ્વિક થાય છે તે દુષ્કર્મના કારણે જે સાધુ ઉત્કૃષ્ટ અપરાધી થયો હોય તે સાધુ જે પ્રકૃતિભદ્રક હોય અને જે તે ઝેવી પ્રતિજ્ઞા કરે કે ‘હું હવે ફરીને ઠઠી આવું નહિ ઠર’ તો તે સાધુ તપ પારાશ્વિક કરાય છે, અર્થાત્ તેની પાસે પારાશ્વિક તપ કરાવવામા આવે છે પારાશ્વિક તપ કરવાની યોગ્યતા ડેવી હોય તે ઠહે છે—જે સાધુ વજ્રરૂપમનારાચ સહનનવાળા હોય, વજ્રની ભીતના જેવા દદ્ધ જેનું વીર્ય—પરાક્રમ હોય, સમુદ્રની જેમ જેનામા ગાલીર્ય હોય, મેરૂની પેઠે જેનામા ધીરતા હોય, તથા જે આગમને બાંધવાવાળા હોય અર્થાત્ જઘન્યથી નવમપૂર્વગત આચારાલ્ય ત્રીણ વસ્તુને, ઉત્કૃષ્ટથી સ પૂર્ણ દશમ પૂર્વને સૂત્રથી તથા અર્થથી બાંધનારા હોય, સિંહવિક્રીડિત આદિ તપ ઠરી ચૂકયા હોય, ઇન્દ્રિય અને કાપાયોના નિગ્રહ કરવામા સમર્થ હોય, પ્રવચનના ગૂઢાર્થને બાંધવાવાળા હોય, ગચ્છ

સે કિં તં વિણે ? વિણે સત્તવિહે પણ્ણત્તે, ત જહા-

— ગચ્છાન્નિ સાન્નિતોઽમ્મીલયુમ્મો ભાવ સ્વન્પતગેઽપિ ન વિચતે સ એવવિપગુણસમ્પન્ન પારાચ્છિક પ્રાયશ્ચિત્ત કર્તુમર્હતિ । યસ્ત્વેતદગુણરહિતસ્તસ્ય પાગચ્છિકાપત્તિ પ્રાપ્તસ્ય મૂલમેવ ધત્ત ભવતિ ।

આશાતનાપારાચ્છિકો જઘન્યેન પમ્મામાન્, ઉત્કર્ષતશ્ચ દ્વાદશ મામાન્ ભવતિ, एताન્ ત - નિચ્છાન્નિર્યૂઠ (નિષ્ક્રાન્તિ) સ્તિશ્ચન્નિ । પ્રતિસેવનાપાગચ્છિકો જઘન્યેન મનસરસુત્કર્ષતો દ્વાદશ વર્ષાણિ નિર્યૂઠ આસ્તે । વિસ્તરસ્તુ—અયત્ર દ્રષ્ટવ્ય । ‘સે ત પાયચ્છિત્તે’ તદેત-પ્રાયશ્ચિત્તમ્ ।

‘સે કિં ત વિણે’ અથ કોઽસૌ વિનય ? વિનય કિંસ્વરૂપ ઇતિ પ્રશ્ન ।
ઉત્તરમાહ—‘વિણે’ વિનય —વિનયતિ—અપનયતિ અષ્ટવિધકર્માણાતિ વિનય =અમ્યુદ્યાનવન્દન-

ગયા હૈં’ યહ અશુભ ભાવ અણુમાત્ર મા ન હો, ઇસ પ્રકાર કે ગુણોં સે યુક્ત હા સાધુ પારા-ચ્છિક પ્રાયશ્ચિત્ત કા અધિકારી હૈં । જો સાધુ ઇન ગુણોં સે રહિત હૈં, ડસસ પારાચ્છિકાહૈં પ્રાયશ્ચિત્ત યોગ્ય અપરાધ હો ગયા હૈં, ડમ્મકો મૂલ્હૈં પ્રાયશ્ચિત્ત હી નિયા જાતા હૈં ।

આશાતનાપારાચ્છિક સાધુ જઘન્ય સે ૭ માસ તક ઓર ઉત્કર્ષ સે વારહ માસ તક ગચ્છ સે વહિષ્કૃત રહતા હૈં । પ્રતિસેવનાપારાચ્છિક સાધુ જઘન્ય સે ઇક વર્ષ ઓર ઉત્કર્ષ સે વારહ વર્ષ ગચ્છ સે વહિષ્કૃત રહતા હૈં । ઇસકા વિસ્તૃત વર્ણન અન્યત્ર દેવના ચાહિયે । (સે ત પાયચ્છિત્તે) યે ડસ પ્રકાર કે પ્રાયશ્ચિત્ત હૈં ॥ સૂ. ૩૦ ॥

(સે કિં ત વિણે) વિનય કા કયા સ્વરૂપ હૈં (વિણે સત્તવિહે પણ્ણત્તે) વિનય સાત પ્રકાર કા હૈં । જો અષ્ટવિધ કર્મોં કો દૂર કરતા હૈં, વહ વિનય હૈં ।

માથી ઠાઢેલા છતા પણ બેના મનમા ‘હું ગચ્છથી બહિષ્કાર પામેલો છું’ એ અશુભ ભાવ અણુમાત્ર પણ ન હોય, એ પ્રદારના શુભોવાણો જ સાધુ પારાચ્છિક પ્રાયશ્ચિત્તનો અધિકારી છે જે સાધુ એ શુભોથી રહિત છે તેનાથી પારાચ્છિકાહ પ્રાયશ્ચિત્ત યોગ્ય અપરાધ થઈ ગયો હોય તો તેને મૂલાહ પ્રાય-શ્ચિત્ત જ અપાય છે આશાતનાપારાચ્છિક સાધુ જઘન્યથી છ માસ સુધી અને ઉત્તર્ષથી બાર માસ સુધી ગચ્છથી બહિષ્કૃત રહે છે પ્રતિસેવના પારાચ્છિક સાધુ જઘન્યથી એક વર્ષ અને ઉત્તર્ષથી બાર વર્ષ સુધી ગચ્છથી બહિષ્કૃત રહે છે તેનું વિસ્તૃત વર્ણન બીજેથી બેઈ લેવું બેઈએ (સે ત-પાયચ્છિત્તે) આ દશ પ્રદારના પ્રાયશ્ચિત્ત છે (સૂ. ૩૦)

(સે કિં ત વિણે) વિનય તપનું સ્વરૂપ શું છે ? ઉત્તર—(વિણે સત્તવિહે પણ્ણત્તે) તે સાત

યસ્તુ સાધુ કર્મણેષાત્ પારાશ્રિકાપત્તિયોગ્યાત્ ડાઝટમપરાધપ્ત પ્રાપ્ત, સ યન્તિ ભદ્રક 'પુનરેવ ન કરિષ્યામી'—તિ વ્યવસિતસ્તદા સ્વ તપ પારાશ્રિક —અર્થાત્ તપ સમારાધન તત્પર પારાશ્રિક ક્રિયતે। તસ્ય તપ કરગયોગ્યતા યથા ભવતિ તદુચ્યતે—વજ્રરુપમનારાચ સહનન, વજ્રકુડચસમાન વીર્ય, સાગરવદ્ગમ્भीરતા, મેરુવદ્ધીરતા, આગમનાન—જઘન્યેન નવમ-પૂર્વાન્તર્ગતમાચારાદ્ય તૃતીય વસ્તુ, ઉત્કૃષ્ટો દગમપૂર્વ મપૂર્ણ, તચ સૂત્રતોડ્યતથ્ચ યદિ પરિચિત ભવતિ। એતૈ સહનનાદિભિ સમ્પન્ન, તથા સિંહવિક્રીડિતાદિતપ કર્મભાવિત, ઇન્દ્રિય-કપાયાણા નિગ્રહે સમર્થ, પ્રવચનરહસ્યાર્થનાનસમ્પન્નથ્ચ, તથા ગચ્છન્તિ સારિતસ્યાપિ યસ્ય નહીં છીના જાતા હૈ। વિષયદુષ્ટ સે ભિન્ન જો કપાયદુષ્ટ, પ્રમત્ત ઓર અન્યોડન્યદુર્વાળ હૈ, યે તીન નિયમત લિંગપારાશ્રિક ક્રિયે જાતે હૈ, અર્થાત્ ઇનકા સાધુવેપ છે લિયા જાતા હૈ।

જિસ દુષ્કર્મ સે સાધુ પારાશ્રિક હોતા હૈ, ડસ દુષ્કર્મ કે કારણ જો સાધુ ઉત્કૃષ્ટ અપરાધી હો ગયા હો, વહ સાધુ યદિ ભદ્રક હો ઓર વહ ઇસા નિયમ કરે કિ “મૈ અવ ફિર કમી મી ઇસા નહીં કરૂંગા” તન વહ સાધુ તપ પારાશ્રિક ક્રિયા જાતા હૈ, અર્થાત્ ડસસે પારાશ્રિક તપ કરાયા જાતા હૈ। પારાશ્રિક તપ કરને કી યોગ્યતા જૈસે હોતી હૈ સો કહતે હૈ—જો સાધુ વજ્ર-રુપમ-નારાચ-મહનનવાલા હો, વજ્ર કી મીત કે સમાન દદ્ધ જિસકા વીર્ય=પરા-ક્રમ હો, સમુદ્ર કે સમાન જિસમે ગામ્ભાર્ય હો, મેરુ કે સમાન જિસમે ધીરતા હો, તથા જો આગમ કો જાનને વાલા હો અર્થાત્ જઘન્ય સે નવમપૂર્વાન્તર્ગત આચારાદ્ય તૃતીય વસ્તુ કો, ઉત્કૃષ્ટ સે સમ્પૂર્ણ દગમ પૂર્વ કો સૂત્ર સે ઓર અર્થ સે જાનને વાલા હો, સિંહવિક્રીડિત આદિ તપ કર ચુકા હો, ઇન્દ્રિય ઓર રૂપાયો કે નિગ્રહ કરને મે સમર્થ હો, પ્રવચન કે ગૂઢાર્થ કો જાનને વાલા હો, ગચ્છ સે નિકાલે જાને પર મા જિસકે મનમે ‘મૈ ગચ્છ સે નિકાલ

જે હુષ્કર્મથી સાધુ પારાશ્રિક થાય છે તે હુષ્કર્મના કારણે જે સાધુ ઉત્કૃષ્ટ અપરાધી થયો હોય તે સાધુ જે પ્રકૃતિલદ્રક હોય અને જે તે એવી પ્રતિજ્ઞા ડરે કે ‘હુ હવે કરીને કહી આવુ નહિ કર’ તો તે સાધુ તપ પારાશ્રિક કરાય છે, અર્થાત્ તેની પાને પારાશ્રિક તપ કરાવવામા આવે છે પારાશ્રિક તપ કરવાની યોગ્યતા કેવી હોય તે ડહે છે—જે સાધુ વજ્રરુપમનારાચ સહનનવાળા હોય, વજ્રની લીતના જેવા દદ્ધ જેનુ વીર્ય=પરાક્રમ હોય, સમુદ્રની જેમ જેનામા ગાભીર્ય હોય, મેરુની પેઠે જેનામા ધીરતા હોય, તથા જે આગમને બહુવાવાળા હોય અર્થાત્ જઘન્યથી નવમપૂર્વગત આચારાદ્ય ત્રીણ વસ્તુને, ઉત્કૃષ્ટથી સપૂર્ણ દગમ પૂવને સૂત્રથી તથા અર્થથી બહુ-નારા હોય, સિંહવિક્રીડિત આદિ તપ કરી ચૂકયા હોય, ઇન્દ્રિય અને કાપાયોના નિગ્રહ કરવામા સમર્થ હોય, પ્રવચનના ગૂઢાર્થને બહુવાવાળા હોય, ગચ્છ

मणपञ्चवर्णाणविणए ४, केवलणाणविणए ५। मे किं त दसण-
विणए? दसणविणए दुविहे पणत्ते त जहा-सुस्सूसणाविणए १,
अणच्चासायणाविणए २। से किं त सुस्सूमणाविणए? सुस्सू-

विणए' श्रुतज्ञानविनय, 'ओहिणाणविणए' अविज्ञानविनय 'मणपञ्चवर्णाण-
विणए' मन पर्ययज्ञानविनय, 'केवलणाणविणए' कवलज्ञानविनय। अथ दर्शनविनय
पृच्छति-'मे किं त दसणविणए' अथ कोऽसौ दर्शनविनय 'दसणविणए' दर्शन
विनय-दर्शनमोक्षनीयभयान्निजनिस्तत्तत्प्रदानरूप आमपणिमो दर्शन, तमस्य ३। विनय
दर्शनविनय, स 'दुविहे पणत्ते' द्विविध प्रज्ञा, द्वेविध दर्शयति-'त जहा नयथा-
'सुस्सूमणाविणए' शुश्रूषणाविनय-विप्रिमामीयेन गुणदि सेवन शुश्रूषणा, तद्रूपो
विनय। 'अणच्चासायणाविणए' अनयागातनाविनय - 'अति=जाना, आय =
मन्यक्तान्तिष्ठाम-अन्याय, तस्य ज्ञातना=व्यसना-अयागातना, तन्निपेधरूपो विनयोऽनया-
गातनाविनय, गुणदिगर्गवाप्तनिग्राहणम्। पृषोत्तगदित्वासिद्धिः।

णाणविणए, ओहिणाणविणए मणपञ्चवर्णाणविणए केवलणाणविणए) आभिनिर्बोधि-
ज्ञानविनय, श्रुतज्ञानविनय, अविज्ञानविनय, मन पर्ययज्ञानविनय, एव कवलज्ञानविनय।
(से किं त दसणविणए) दर्शनविनय कितने प्रकार का है? (दसणविणए
दुविहे पणत्ते) दर्शनविनय दो प्रकार का है। (त जहा) वे प्रकार ये हैं-(सुस्सूसणा
विणए अणच्चासायणाविणए) पहला-शुश्रूषणाविनय-गुरु ज्ञानि के समाप रह कर विप्रि-
पूर्वक सेवा करना। दूसरा-अनयागातनाविनय-सम्यक्वाप्तिक के लक्ष्य को जो नष्ट न होता
है वह अनयागातना है, इसका निपेधरूप जो विनय है वह अनयागातनाविनय है। गुरु
ज्ञानि के अवर्गभाव को नष्ट करना-निवारण करना, इसका नाम अनयागातनाविनय है।

मणपञ्चवर्णाणविणए, केवलणाणविणए) १ आभिनिर्बोधिज्ञानविनय, २ श्रुतज्ञान
विनय, ३ अवधिज्ञानविनय, ४ मन पर्ययज्ञानविनय, ५ केवलज्ञानविनय
अथ-(से किं त दसणविणए) दर्शनविनय कितने प्रकार का है? उत्तर-(दसण
विणए दुविहे पणत्ते) दर्शनविनय दो प्रकार का है, (त जहा) वे आ प्रकार
हैं-(सुस्सूसणाविणए अणच्चासायणाविणए) पहला-शुश्रूषणाविनय-गुरु आदिनी
याने बड़ीने विधिपूर्वक सेवा करनी, भीन्ते अनत्याशातनाविनय-मन्यक्त
आदिना लाभने के नाश देने के ते अनत्याशातना है, तेना निपेधरूप के
विनय है ते अनत्याशातनाविनय है गुरु आदिना अवधुवाहने हउ कपो-तेनु
निवाणु उरु तेनु नाम अनत्याशातनाविनय है अथ-(से किं त सुस्सूमणा

જાણવિણ ૧, દસણવિણ ૨, ચરિત્તવિણ ૩, મણવિણ ૪, વયવિણ ૫, કાયવિણ ૬, લોગોવ્યારવિણ ૭ । સે કિં ત જાણવિણ ? જાણવિણ પંચવિદ્દે પળ્લન્તે, ત જહા- આભિણિ વોહિયજાણવિણ ૧, સુયજાણવિણ ૨, ઓહિજાણવિણ ૩,

મકથાનિરૂપ, સ 'સત્તવિદ્દે પળ્લન્તે' સપત્તિ પ્રગ્ન । 'ત જહા' તથા-૧-'જાણવિણ' જ્ઞાનવિનય, ૨-'દસણવિણ' દર્શનવિનય, ૩-'ચરિત્તવિણ' ચારિત્રવિનય, ૪ 'મણવિણ' મનોવિનય, ૫-'વયવિણ' વાગ્વિનય, ૬ 'કાયવિણ' કાયવિનય, ૭-'લોગોવ્યારવિણ' લોકોપચારવિનય । એ સપત્તિઓ વિનય ક્રમેણ સ્વરૂપતો મેઢતથ નિરૂપ્યતે-'સે કિં ત જાણવિણ' અથા કોડસી જ્ઞાનવિનય । ઉત્તરમાદ્-'જાણવિણ' જ્ઞાનવિનય 'પચવિદ્દે પળ્લન્તે' પચ્ચત્તિ પ્રગ્ન, 'ત જહા' તથા-તત્ત્વચ્ચત્તિત્વ દર્શયતિ-'આભિણિવોહિયજાણવિણ'આભિણિવોધિરૂપાવિનય, 'સુયજાણ-

વિણ' વિનય ગુરુ આદિ કે આને પર રહે હો જાના, તથા વદના, શુશ્રૂષા, ભક્તિ આદિ કરના, ઇસ રૂપ સે જાણો મે પ્રતિષાદિત ક્રિયા ગયા હૈ । (ત જહા) વિનય કે સાત પ્રકાર યે હૈ-(જાણવિણ, દસણવિણ, ચરિત્તવિણ, મણવિણ, વયવિણ, કાયવિણ, લોગોવ્યારવિણ) જ્ઞાનવિનય, દર્શનવિનય, ચારિત્રવિનય, મનોવિનય, વચનવિનય, કાયવિનય, ઓર લોકોપચારવિનય । અથા યથાક્રમ ઇન્કે સ્વરૂપ ઓર મેદો કા વર્ણન સૂત્રકાર કરતે હૈ-(સે કિં ત જાણવિણ) વહ જ્ઞાનવિનય ક્યા હૈ 'અર્થાત્ જિસમે જ્ઞાન કા વિનય ક્રિયા જાતા હૈ તેસા વહ જ્ઞાનવિનય કિતને પ્રકાર કા હૈ', (જાણવિણ પચવિદ્દે પળ્લન્તે) જ્ઞાનવિનય પાચ પ્રકાર કા કહા હૈ । (ત જહા) વે પાચ પ્રકાર યે હૈ-(આભિણિવોહિયજાણવિણ, સુય-

પ્રકારના ૭ જે જાણવિણના ઓરોને ૬૨ ઠરે છે તે વિનય છે આ વિનય તપ, શુદ્ધ આદિ પધારતા ઉભા થઈ જુ, તથા વદના શુશ્રૂષા આદિ કરવા, એ રૂપે શાસ્ત્રોમા પ્રતિષાદન કર્યું છે (ત જહા) વિનય તપના તે સાત પ્રકાર આ છે-(જાણવિણ દસણવિણ ચરિત્તવિણ મણવિણ વયવિણ કાયવિણ લોગોવ્યારવિણ) ૧ જ્ઞાનવિનય, ૨ દર્શનવિનય, ૩ ચારિત્રવિનય, ૪ મનોવિનય, ૫ વચનવિનય, ૬ કાયવિનય, અને ૭ લોકોપચારવિનય હવે તેનું ક્રમવાર સ્વરૂપ તથા પ્રકારોનું વર્ણન સૂત્રકાર ઠરે છે-(સે કિં ત જાણવિણ) તે જ્ઞાનવિનય શું છે ? , અર્થાત્ જેમા જ્ઞાનનો વિનય ઠરાય છે એવો તે જ્ઞાનવિનય ડેટલા પ્રકારનો છે ? (જાણવિણ પચવિદ્દે પળ્લન્તે) જ્ઞાનવિનય પાચ પ્રકારનો ડેટલા છે (ત જહા) તે પાચ પ્રકાર આ છે-(આભિણિવોહિયજાણવિણ, સુયજાણવિણ, ઓહિજાણવિણ,

स्स अणुगच्छणया ८, ठियस्स पज्जुवासणया ९, गच्छंतस्स पडि-
ससाहणया १०, से त सुस्ससणाविणए । से कि त अणच्चासाय-
णाविणए ? अणच्चासायणाविणए पणयालीसविहे पणत्ते, तं जहा-
अरहंताणं अणच्चासायणया १, अरहतपणत्तस्स धम्मस्स अण-

‘अजलिप्पगहे इ वा’ अजलिप्पगहे इति वा—अजलिप्पगहे=गुम्हमुपे अजलीकर-
णम् । ७। ‘एतस्स अणुगच्छणया’ आगच्छतोऽनुगमनता—गुणात्किम् आयात्त प्रति ममुपे
गमनम् । ८। ‘ठियस्स पज्जुवासणया’ स्थित्य पर्युपामनता—उपनिष्ठस्य गुणदिरेच्छानु-
कूलसेवा । ९। ‘गच्छतस्स पडिससाहणया’ गच्छत प्रतिमाधनता=गच्छतो गुणदि-
पचाद् गमनगीहता । १०। ‘से त सुस्ससणाविणए’ स एष शुश्रूषणाविनय । अनयागा-
तना पृच्छति—‘से किं त अणच्चासायणाविणए’ अथ कोऽसौ अनयागातनाविनय ।
‘अणच्चासायणाविणए’ अनयागातनाविनय—‘पणयालीसविहे पणत्ते’ पञ्चवारि-
शब्धि प्रथम । ‘त जहा’ तद्यथा—‘अरहंताण अणच्चासायणया’ अरहंतामनयागातनता-
निकां कां सविधि वत्ता कृत्वा (६) । (अजलिप्पगहे इ वा) गुरु के सम्मुख जाना हाथ
जोड़ना (७) । (एतस्स अणुगच्छणया) गुणात्कि आ रहे हां तो उनके सम्मुख जाना
(८) । (ठियस्स पज्जुवासणया) जब वे बैठे हां तो उनकी उपनिष्ठ सेवा करना
(९) । (गच्छतस्स पडिससाहणया) जब वे जान लगे तो उनके पाँउ २ चरना (१०) ।
(से त सुस्ससणाविणए) यह सब शुश्रूषणाविनय है । (से किं त अणच्चासायणावि-
णए) अनयागातनाविनय कितने प्रकार का है ? (अणच्चासायणाविणए पणया-
लीसविहे पणत्ते) अनयागातनाविनय पेंतालीस प्रकार का है, (त जहा) वे प्रकार
ये हैं—(अरहंताण अणच्चासायणया) अरहंत भगवान् का अर्पणान् आति नहीं करना (१),

स्मे इ वा) यथाविधि वदना ४२वीं ओ कृतिरुभ छे, अथात् शुभ आदिदोनी सविधि
वदना ४२वीं (६) (अजलिप्पगहे इ वा) शुभनी आभे ७ हाथ जोड़वा (७)
(एतस्स अणुगच्छणया) शुभ आदि पधारता होय त्यारे तेमनी आभे ७ (८)
(ठियस्स पज्जुवासणया) ब्यारे तेओ जेहा होय त्यारे तेमनी छंछाने अनुक्षण
सेवा ४२वीं (९) (गच्छतस्स पडिससाहणया) ब्यारे तेओ जवा लागे त्यारे तेमनी
पाछण पाछण आसु (१०) (से त सुस्ससणाविणए) ओ अधा शुश्रूषणाविनय छे
अथ—(से किं त अणच्चासायणाविणए) अनयागातनाविनय ७८वा प्रचारनो छे ?
उत्तर—(अणच्चासायणाविणए पणयालीसविहे पणत्ते) अनयागातना विनय पिसता-
लीस प्रचारनो छे, (त जहा) ते प्रचार आ छे—(अरहंताण अणच्चासायणया) अरहंत

સળાવિળા અળેગવિઢે પળ્ણત્તે, ત જહા-અબ્હુદ્ધાણે ડ વા ૧,
આસળાભિગ્ગહે ડ વા ૨, આસળપ્પદાણે ડ વા ૩, સક્કારે ડ વા ૪,
સમ્માણે ડ વા ૫, કિઙ્કમ્મે ડ વા ૬, અજલિપ્પગ્ગહે ડ વા ૭, એત-

‘સે કિં ત સુસ્સુસળાવિળા’ અથ કોડસી શુશ્રૂષણાવિનય — ‘સુસ્સુસળાવિળા’
શુશ્રૂષણાવિનય ‘અળેગવિઢે પળ્ણત્તે’ અનેકવિધ પ્રજ્ઞમ - ‘ત જહા’ તથા - ‘અબ્હુદ્ધાણે ડ વા’
અમ્બુધાનમિતિ વા, ‘ટતિ’ ‘વા’ ઇતિ પન્દ્ય વાક્યાલંકારે, ‘અમ્બુધાનમ્’
આચાર્યદેરાગતસ્ય અભિમુરત્તમ્—સ્થાનમ્ અમ્બુધાન—વિનયાઽર્હસ્ય દર્શનાદેવાઽસનયાગ ૧૧।
‘આસળાભિગ્ગહે ડ વા’ આસનાભિગ્રહ ઇતિ વા, આસનાભિગ્રહ—ગુરોરિયત્ર યત્રોપવેષ્ટમિચ્છતિ
તત્ર તત્રાઽસનપ્રાપ્તમ્ ૧૨। ‘આસળપ્પદાણે ડ વા’ આસનપ્રદાનમિતિ વા, ગુરો સમાગતે સતિ
આસનદાનમ્ ૧૩। ‘સક્કારે ડ વા’ સક્કાર ઇતિ વા—વિનયાઽર્હસ્ય ગુવાદિ વન્દનાદિનાઽસરકરણ-
સક્કાર ૧૪। ‘સમાણે ડ વા’ સમ્માન ઇતિ વા, મમાનો વા—ગુવાદિ આહારવજ્રાદિપ્રગત્ત-
વસ્તુના સમાનનમ્ ૧૫। ‘કિઙ્કમ્મે ડ વા’ કૃતિકર્મ ઇતિ વા—કૃતિકર્મ=યથાવિધિ વન્દનમ્ ૧૬।

(સે કિં ત સુસ્સુસળાવિળા) શુશ્રૂષણાવિનય કિત્તને પ્રકાર કા-હૈ? (સુસ્સુસળાવિળા અળે
ગવિઢે પળ્ણત્તે) શુશ્રૂષણાવિનય અનેક પ્રકાર કા હે, (ત જહા) જૈસે (અબ્હુદ્ધાણે ડ વા) આયે
દુપ આચાર્ય આદિ કે આને પર લહે હોના । વિનય કે યોગ્ય સાધુજન કો દેલતે હી આસન કા
પરિત્યાગ કરના (૧) । (આસળાભિગ્ગહે ડ વા) ગુરોદિક જહા ૨ વૈઠના યાહે વહા ૨ આસન
લેકર ઉપસ્થિત રહના, અથવા આસન પહુંચાના (૨) । (આસળપ્પદાણે ડ વા) ગુરુકે આને પર
આસન પ્રદાન કરના (૩) (સક્કારે ડ વા) વિનયયોગ્ય ગુરોદિક કા વન્દના આદિ દ્વારા સત્કાર
કરના (૪) । (સમાણે ડ વા) ગુવાદિકો કા આહાર, વજ્રાદિક પ્રગત્તવસ્તુઓ દ્વારા સમાન
કરના (૫) । (કિઙ્કમ્મે ડ વા) યથાવિધિ વન્દના કરના યહ કૃતિકર્મ હૈ, અર્થાત્—ગુરો-

વિળા) શુશ્રૂષણાવિનય કેટલા પ્રકારનો છે? (સુસ્સુસળાવિળા
અળેગવિઢે પળ્ણત્તે) શુશ્રૂષણાવિનય અનેક પ્રકારનો છે, (ત જહા) જેમ કે—(અબ્હુ
દ્ધાણે ડ વા) અહીં “ક” “વા” એ બે શબ્દો વાક્યાલંકારમાં વપરાયા છે પદ્ય
રેલા આચાર્ય આદિની સામે જબુ, વિનયને યોગ્ય સાધુજનોને બોલતા જ આસનનો
પરિત્યાગ કરવો (૧) (આસળાભિગ્ગહે ડ વા) શુરુ આદિક બધા બધા બેસવા ચાહે
ત્યા ત્યા આસન લઈને હાજર રહેવું, અથવા આસન પહોંચ્યાબહુ (૨) (આસળપ્પ
દાણે ડ વા) શુરુ આવે ત્યારે આસન પ્રદાન કરવું (૩) (સક્કારે ડ વા) વિનય યોગ્ય
શુરુ આદિકનો વહના આદિ દ્વારા સત્કાર કરવો (૪) (સમાણે ડ વા) શુરુ
આદિકનું આહાર-વજ્રાદિક પ્રગત્ત વસ્તુઓથી સન્માન કરવું (૫) (કિઙ્ક

१२, ओहिणाणस्स १३, मणपज्जवणाणस्स १४, केवलणाणस्स १५, एएसिं चेव भत्तिवहुमाणे २०, एएसिं चेव वण्णसजलणया ४५ से त अणच्चासायणाविणए। से किं त चरित्तविणए?

‘ओहिणाणस्स’ अधिज्ञानस्य १३। ‘मणपज्जवणाणस्स’ मन पर्यवज्ञानस्य १४। ‘केवलणाणस्स’ केवलज्ञानस्य १५। ‘एएसिं चेव भत्तिवहुमाणे’ एतेषां चैव भक्तिबहुमानम्—भक्तियुक्त बहुमानम् ‘अरहताण’ इत्यारभ्य ‘केवलणाणस्स’ इति—पर्यन्तानामनया-गातनता पञ्चदशविधा, पुनरेतेषामेव अर्हतादाना भक्तिबहुमानयोगे त्रिगुणविधम् । पुन—‘ए-एसिं चेव वण्णसजलणया’ एतेषामेव वर्णमन्वन्तता=सद्भूतगुणोत्कर्षनता, अत्रेदं बोध्यम्—अनयागातनाविनयो हि पञ्चचचारिणविधो प्रोक्तः, तत्र—अर्हतादिनिनया पञ्चदश, अर्हतादिभक्तिबहुमानानि पञ्चदश, अर्हतादाना वर्णमन्वन्तता च पञ्चदश, तद्विषयमनयागा-तनाविनय पञ्चचचारिणविधो इति । उपन्हरन्नाह—‘से त अणच्चासायणाविणए’ स एषोऽनयागातनाविनयः । इति । ‘से किं त चरित्तविणए?’ अथ कोसौ चारित्र-

(१२), (ओहिणाणस्स) अधिज्ञान का (१३), (मणपज्जवणाणस्स) मन पर्यवज्ञान का (१४) और (केवलणाणस्स) केवलज्ञान का अवर्णनाद नष्ट करना (१५) । (एएसिं चेव भत्तिवहुमाणे) तथा इन्हीं पन्द्रह भेदों का भक्तिपूर्वक बहुमान करना । इस प्रकार इन पन्द्रह भेदों को भक्तिबहुमान के साथ द्विगुणित करने से तास भेद हो जाते हैं । पुन (एएसिं चेव वण्णसजलणया) इन्हा के सद्भूत गुणों का उत्कर्षन करना । इस तरह तास में पन्द्रह वर्णमन्वन्तता मिलाने से पैतालास भेद अनयागातनाविनय के होते हैं । इस प्रकार (से त अणच्चासायणाविणए) यह सत्र अनयागातनाविनय है । प्रश्न—(से किं त चरित्तविणए) चारित्रविनय कितने प्रकार का है ? उत्तर—(चरित्त-

(१२), (ओहिणाणस्स) अधिज्ञानने। (१३), (मणपज्जवणाणस्स) मन पर्यवज्ञानने। (१४), अने (केवलणाणस्स) केवलज्ञानने अवर्णवादन जेवणे। (१५) (एएसिं चेव भत्तिवहुमाणे) तथा आ ५६२ प्रकारेणु लक्षितपूर्वक बहुमान करवा जे प्रकारे ५६२ प्रकारना लक्षितबहुमाननी साथे जमणु करवाथी तीस प्रकारे अर्थ जय छे वणी (एएसिं चेव वण्णसजलणया) तेभना सद्भूत गुणेषु उत्कीर्तन करवु जे रीते तीस भा ५६२ वर्णमन्वन्तता जेजववाथी पिसतालीस प्रकार अनयागातनाविनयना साथ छे (से त अणच्चासायणाविणए) आ प्रकारे जे जथा अनयागातनाविनय छे प्रश्न—(से किं त चरित्तविणए) चारित्रविनय—उत्तर—प्रकारेणु छे ? उत्तर—(चरित्तविणए पचविहे पण्णत्ते) चारित्रविनय साथ प्रकारेणु

आसायणया २, आयरियाणं अणञ्चासायणया ३, एवं उवज्झायाण ४, थेराणं ५, कुलस्स ६, गणस्स ७, सघस्म ८, किरियाणं ९, सम्भोगस्स १०, आभिणिजोहियणाणस्स ११, सुयणाणस्स

अर्हदभगवतामवर्णयान्निवारणम् ११। 'अरहतपणत्तस्स' धम्मस्स अणञ्चासायणया' अर्हप्रजप्तस्य धर्मस्य अनयागातनता—सर्वजकथितधर्मस्याऽवर्णयान्निवारणम् १२। 'आयरियाण अणञ्चासायणया' आचार्याणामनयागातनता १३। एवम्—'उवज्झायाण' उपाध्यायानाम् १४। 'थेराण' स्थविराणाम् १५। 'कुलस्स' कुलस्य—एकआचार्यसन्ततिरूपस्य समानाऽऽचारसाधुसमूहस्य १६। 'गणस्स' गणस्य—परस्परसापेक्षाऽनेककुलसाधुसमुदायस्य १७। 'सघस्स' सघस्य—सम्यग्दर्शनादियुक्तसाधुसाध्वीश्रावकश्रमिकारूपस्य १८। 'किरियाण' क्रियाणाम्—ईर्यापथिकादानाम् १९। 'सम्भोगस्स' सम्भोगस्य—सम्=एकत्र भोगो=भोजन—म्भोग—समानसामाचारी तथा साधूना परस्परमुपयादिदानग्रहणमन्यवहारस्तस्य, एकसामाचारिकताया इत्यर्थः १०। 'आभिणिजोहियणाणस्स' आभिनिजोधिकज्ञानस्य ११। 'सुयणाणस्स' श्रुतज्ञानस्य १२।

(अरहतपणत्तस्स धम्मस्स अणञ्चासायणया) अर्हत भगवान् द्वारा प्रजप्त धर्मका अवर्णवाद आदि नहीं करना (२), (आयरियाण अणञ्चासायणया) आचार्य महाराज का अवर्णवाद नही करना (३), इसी तरह (उवज्झायाण) उपाध्याय का (४), (थेराण) स्थविरों का (५), (कुलस्स) एक आचार्य के सन्ततिरूप समान आचार वाले साधुओं के समूह का (६), (गणस्स) परस्पर सापेक्ष अनेककुलवाले साधुसमुदाय का (७), (सघस्स) सम्यग्दर्शन आदि से युक्त साधु, साध्वी, श्रावक, श्रमिकारूप मध का (८), (किरियाण) ईर्यापथिक जाति क्रियाओं का (९), (सम्भोगस्स) म्भोग—एकसामाचारिकता का (१०), (आभिणिजोहियणाणस्स) आभिनिजोधिक ज्ञान का (११), (सुयणाणस्स) श्रुतज्ञान का

लगवानेने अवर्णवाद न जोलये (१), (अरहतपणत्तस्स धम्मस्स अणञ्चासायणया) अर्हत भगवान् द्वारा प्रजप्त धर्मने अवर्णवाद न जोलये (२), (आयरियाण अणञ्चासायणया) आचार्य महाराजने अवर्णवाद न जोलये (३), अरीते (उवज्झायाण) उपाध्यायने (४), (थेराण) स्थविराने (५), (कुलस्स) एक आचार्यना सन्ततिरूप समान आचारवाला साधुओंना समूहने (६), (गणस्स) परस्पर सापेक्ष अनेक कुलवाला साधुसमुदायने (७), (सघस्स) सम्यग्दर्शन आदिथी युक्त साधु—साध्वी—श्रावक—श्रमिक इप सघने (८), (किरियाण) ईर्यापथिक आदि क्रियाओंने (९), (सम्भोगस्स) समान—एकसामाचारिकताने (१०), (आभिणिजोहियणाणस्स) आभिनिजोधिक ज्ञानने (११), (सुयणाणस्स) श्रुतज्ञानने

હેદોવદ્વાવણિયચરિત્તવિણ ૨, પરિહારવિશુદ્ધિચરિત્તવિણ ૩,
સુહુમસપરાયચરિત્તવિણ ૪, અહમ્સ્વાયચરિત્તવિણ ૫, સે તં

નય ૧૨। ‘હેદોવદ્વાવણિયચરિત્તવિણ’ હેદોપસ્થાપનીયચારિત્રવિનય -હેદન=પૂર્વપથાય-
છેદન ઉપસ્થાપયતે=આરોગયતે ચ-મહાનનન્નશ્વગ ચાગ્રિ તચ્છેદોપસ્થાપનાયમ્, તચ્ચ તચ્ચા
ગ્રિ ચ, તમમ્બન્યા વિનય ૧૨। ‘પરિહારવિશુદ્ધિચરિત્તવિણ’ પરિહારવિશુદ્ધિ-
ચારિત્રવિનય-પરિહરગ-પરિહારસ્તપાગ્રિયપ, તન કર્મનિર્જારૂપા વિશુદ્ધિર્યસ્મિન્ ચારિત્રે
તપરિહારવિશુદ્ધિ, તાદ્ય ચાગ્રિ, તસમ્બન્યા વિનય ૧૩। ‘સુહુમસપરાયચરિત્તવિણ’
સૂક્ષ્મનપરાયચારિત્રવિનય -મમ્બર્યેતિ તમાગ્મનનતિ સમ્પરાય =રૂપાયોદય, સૂક્ષ્મો લોભાગ્મન-
શેષ સમ્પરાયો યત્ર તમ્સૂક્ષ્મસમ્પરાય, તદ્રૂપ યચ્ચાગ્રિ, તસમ્બન્યા વિનય, ૧૪। ‘અહ-
મ્સ્વાયચરિત્તવિણ’ યથા-યથાતચારિત્રવિનય -યાથાતથ્યેનાઽભિવિધિના ચ યદાહ્યાત

કર પુન મહાવ્રતો કા જિસમ આગેપણ ક્રિયા જાતા હે વહ હેદોપસ્થાપનાયચારિત્ર હૈ ।
ઇસ ચારિત્રમનધી જો વિનય હવહ હેદોપસ્થાપનીયચારિત્રવિનય હે ૨। “પરિહરણ પરિહાર ”
પરિહરગ અથાત્ ગચ્છ કા પરિત્યાગ કરન કા નામ પરિહાર હ, યહ પરિહાર એક પ્રકાર કા
નિશેષ તપ હે । ઇસસે કર્મો કી નિર્જારૂપ વિશુદ્ધિ જિસ ચારિત્ર મ હોતા હે ઇસકા નામ
પરિહારવિશુદ્ધિચારિત્ર હે, ઇસ ચારિત્રમનધા જો વિનય હે વહ પરિહારવિશુદ્ધિચારિત્રવિનય
હ ૩। ‘સપરાય’ ગન્દ કા અર્થ કપાય હે, ક્યા કિ ઇસાકે વગ મ હોકર જાવ ભસાર મે
પરિભ્રમગ ક્રિયા કરતા હે । જિસ ચારિત્ર મ સૂક્ષ્મ લોભ કે અગ્ર કા સદ્ભાવ પાયા જાતા હૈ
વહ સૂક્ષ્મનપરાયચારિત્ર હે । ઇસ ચારિત્ર કે વિનય કરને કા નામ સૂક્ષ્મનપરાયચારિત્રવિનય
હે ૪। તાર્થકર પ્રમુ ને જિસ યથાર્થતા એવ અભિવિધિ કે અનુસાર ચાગ્રિ કા પ્રતિપાદન ક્રિયા

આમાયિઠ ચારિત્રનો જે વિનય તે આમાયિઠચારિત્રવિનય છે પૂર્વ દીક્ષા-
પર્યાનતુ હેદન ડગી ફરીને મહાવ્રતોનુ જેમા આગેપણુ ડરાય છે તે હેદોપ-
સ્થાપનીયચારિત્ર છે આ ચારિત્રમનધી જે વિનય છે તે હેદોપસ્થાપનીય-
ચારિત્રવિનય છે “પરિહરણ પરિહાર,” પરિહરણુ અર્થાત્ ગચ્છનો પરિત્યાગ
કરવાનુ નામ પરિહાર છે, આ પરિહાર એક પ્રકારનુ વિશેષ તપ છે તેનાથી
કર્મોની નિર્જારૂપ વિશુદ્ધિ જે ચારિત્રમા થાય છે તેનુ નામ પરિહારવિશુદ્ધિ
ચારિત્ર છે આ ચારિત્રમનધી જે વિનય છે તે પરિહારવિશુદ્ધિચારિત્રવિનય
છે ‘સપરાય’ શબ્દનો અર્થ કપાય છે, કેમકે એને જ વશ થઈને છવ મ નારમા
પરિભ્રમણુ ડયા કરે છે જે ચારિત્રમા સૂક્ષ્મલોભના અશનો સદ્ભાવ મળે છે તે
સૂક્ષ્મનપરાયચારિત્ર છે આ ચારિત્રના વિનયનુ નામ સૂક્ષ્મનપરાયચારિત્રવિનય

ચરિત્તવિણે પચવિહે પળણત્તે, ત જહા—સામાઙ્યચરિત્તવિણે ૧,

પ્રિનય ?—અનક્રજ મસક્ષિતાઽપ્રિનિર્મલસમયરણ ક્ષયાય ચરણ ચારિત્ર—સર્વવિરતિલક્ષણમ્, તત્સમ્બન્ધી પ્રિનયચારિત્રપ્રિનય, સ કતિવિધ ‘, ઇતિ પ્રશ્ન, ઉત્તરમાહ—‘ચરિત્તવિણે પચ-વિહે પળણત્તે’ ચારિત્રપ્રિનય પચવિધ પ્રનમ ‘ત જહા’ તથા—‘સામાઙ્યચરિત્તવિણે’ સામાયિકચારિત્રપ્રિનય—સર્વજીવેષુ રાગદ્વેષપરિહિતો ભાવ સમ, તસ્ય સમસ્ય=પ્રતિક્ષણમ-પૂર્વાપૂર્વકર્મનિર્જરાહેતુભૂતાયા વિશુદ્ધેગયા લાભ સમાય, સ એવ સામાયિકમ્—સાવચયોગ-વિરતિરૂપમ્, વિનયાદિત્વાત્ સ્વાયં ઠઠુ, તદ્રૂપ ચારિત્ર, તસ્ય વિનય—સામાયિકચારિત્રવિ-

વિણે પચવિહે પળણત્તે) અનેક જન્મ મ ઉપાર્જિત આઠ પ્રકાર કે કર્મો કે ક્ષય કે લિયે જો આચરણ ક્રિયા જાય વટ સર્વવિરતિરૂપ ચારિત્ર હૈ । હિસ ચારિત્ર કા વિનય કરના સો ચારિત્રવિનય હૈ । વહ પાંચ પ્રકાર કા હૈ । (ત જહા) વે પ્રકાર વે હૈ (સામા-ઙ્યચરિત્તવિણે છેદોવદ્વાપણિયચરિત્તવિણે પરિહારવિશુદ્ધિચરિત્તવિણે સુહુમ સપરાયચરિત્તવિણે અહસ્ત્રાયચરિત્તવિણે) સામાયિકરૂપ ચારિત્ર કા વિનય, છેદો-પસ્થાપનીયચારિત્ર કા વિનય, પરિહારવિશુદ્ધિચારિત્ર કા પ્રિનય, સૂક્ષ્મસમ્પરાયચારિત્ર કા વિનય, એવ યથાલ્યાતચારિત્ર કા વિનય । સમસ્ત જાનો મે રાગ એવ દ્વેષ કી પરિણતિ કા પરિહાર કરના હિસકા નામ “સમ” હૈ । પ્રતિક્ષણ અપૂર્વ અપૂર્વ કર્મનિર્જરા કે કારણ હિસ સમરૂપ વિશુદ્ધિ કા આય=લાભ હોના હિસકા નામ ‘સમાય’ હૈ । “સમાય” હી સામાયિક હૈ । વહ સામાયિક સર્વસાવચયોગવિરતિરૂપ હૈ । હિસ પ્રકાર હિસ સર્વસાવચયોગવિરતિરૂપ સામાયિકચારિત્ર કા જો વિનય હૈ વહ સામાયિકચારિત્રવિનય હૈ ૧ । પૂર્વદીક્ષાપર્યાય કા છેદન

છે અનેક જન્મમા ઉપાર્જિત આઠ પ્રકારના કર્મોના ક્ષયને માટે જે આચરણ કરાય છે તે સર્વવિરતિરૂપ ચારિત્ર છે (ત જહા) તે પ્રકાર આ છે—(સામાઙ્ય ચરિત્તવિણે છેદોવદ્વાવણિયચરિત્તવિણે પરિહારવિશુદ્ધિચરિત્તવિણે, સુહુમસપરાય ચરિત્તવિણે, અહસ્ત્રાયચરિત્તવિણે) સામાયિકરૂપચારિત્રનો વિનય, છેદો-પસ્થાપનીયચારિત્રનો વિનય, પરિહારવિશુદ્ધિચારિત્રનો વિનય, સૂક્ષ્મસપ-રાયચારિત્રનો વિનય, તેમ જ યથાલ્યાતચારિત્રનો વિનય સમસ્ત જીવોમા રાગ તેમજ દ્વેષની પરિણતિનો પરિહાર (ત્યાગ) કરવો તેનું નામ ‘સમ’ છે પ્રતિક્ષણે અપૂર્વ અપૂર્વ કર્મનિર્જરના કારણભૂત આ સમરૂપ વિશુદ્ધિનો લાભ થવો તેનું નામ “આય” છે સમ અને આય એ બંને પદોને મેળવવાથી ‘સમાય’ એવું પદ બની જાય છે સમાય એ જ સામાયિક છે આ સામાયિક સર્વસાવચયોગવિરતિરૂપ છે આ પ્રકારે આ સર્વસાવચયોગવિરતિરૂપ

सकिरिए २, सकक्से ३ कडुए ४, णिट्टुरे ५, फरुसे ६, अण्हयकरे ७, छेयकरे ८, भेयकरे ९, परितावणकरे १०, उद्ववणकरे ११, भूओवघाइए १२, तहप्पगारं मणो णो पहारेज्जा, से त अप्पस-

य मणे' यच्च मन - 'सायजे' मावध-सपापम् । १। 'सकिरिए' सक्रियम्=प्राणातिपाताधार-
म्भक्रियायुक्तम् । २। 'सकक्से' सकर्कश्यम्=कर्कशतासहितम् । ३। 'कडुए' कटुकम्-
त्वस्य परस्य च कटुकरसवद् उद्वेजकम् । ४। 'णिट्टुरे' निष्ठुर-द्वयारहितम् । ५। 'फरुसे'
परुष-कठोरम् । ६। 'अण्हयकरे' आस्रवकरम्=आस्रवकारी । ७। 'छेयकरे' छेदकरम्=
मयममाधिनिनागकम् । ८। 'भेयकरे' भेत्तकरम्=समाधिबिघातकम् । ९। 'परितावणकरे'
परितापनकरम्-प्राणिना सन्तापजनकम् । १०। 'उद्ववणकरे' उपद्रवणकरम्-प्राणान्तरकृष्टकारकम्
। ११। 'भूओवघाइए' भूतोपघातिकम्-भूतानां प्राणिनामुपघातो हिंसा, सोऽस्याऽस्तीति भूतोप-
घातिकम् । १२। 'तहप्पगार मणो णो पहारेज्जा' तथाप्रकार=तादृश मनो नो प्रधारयेत्
=नो प्रवर्तयेत्-असयमक्रियासु मनो नोदीरयेत् । 'से त अप्पसत्थमणविणए' स एषोऽ-
प्रशस्तमनोविनय । 'से किं त पसत्थमणविणए' अथ कोऽसौ प्रशस्तमनोविनय :-

अण्हयकरे ७, छेयकरे ८, भेयकरे ९, परितावणकरे १०, उद्ववणकरे ११, भूओ-
वघाइए १२)-जो मन सावध-पापसहित हो १, सक्रिय-प्राणातिपातादिक आरम्भक्रिया-
युक्त हो २, सकर्कश-प्रेमभाव से रहित हो ३, कटुक-अपने तथा पर के लिये कटुकरस के
समान उद्वेजक हो ४, निष्ठुर-द्वयारहित हो ५, परुष-कठोर हो ६, आस्रवकर-आस्रवकारी
हो ७, छेदकर-मयमरूपसमाधि का विवसरु हो ८, भेदकर-समाधिबिघातक हो ९, परिताप-
नकर-प्राणियों को सन्ताप का जनक हो १०, उपद्रवणकर-उपद्रव का कर्त्ता हो ११, एवं भूतो-
पघातिक-प्राणियों का प्राणहर्त्ता हो १२, वह मन अप्रगस्त है । (तहप्पगार मणो णो पहारेज्जा)
ऐसे मन को असयम क्रियाओं में प्रवृत्त नहीं करना । (से त अप्पसत्थमणविणए) वह
अप्रगस्तमनोविनय है । (से किं त पसत्थमणविणए) प्रगस्तमनोविनय क्या है ? उत्तर-

जो मन सावध-पापसहित होय, सक्रिय-प्राणातिपातादिक आरम्भक्रियायुक्त
होय, प्रेमभावही रहित होय, चोचाना तथा चारका भाटे कडवा रसनी चेठे उपद्रव-
जनक होय, निष्ठुर-द्वयारहित होय, परुष-कठोर होय, आस्रवकारी होय, सयम-
रूप समाधिना विध्वंसक होय, धरीशक्तिनु ब्रेदक होय, प्राणियों ने सन्तापजनक
होय, उपद्रव जनक होय, तेम प्राणियोंनु प्राण लेनारु होय ते मन अप्रगस्त
है (तहप्पगार मणो णो पहारेज्जा) जेवा मनने असयम क्रियाओंमा प्रवृत्त न करवु,
से त अप्पसत्थमणविणए ते अप्रगस्तमनोविनय छे प्रश्न-(से किं त पसत्थमणविणए)

ચરિત્તવિણે । સે કિં ત મળવિણે ? મળવિણે દુવિહે પળજીતે,
ત જહા-પસત્થમળવિણે ૧, અપ્પસત્થમળવિણે ૨ । સે કિં ત
અપ્પસત્થમળવિણે ? અપ્પસત્થમળવિણે-જે ય મળે સાવજે ૧,

તીર્થકરૈ કથિતમરુપાય ચારિત્રમિતિ તત્થ યથાખ્યાતચારિત્ર, તત્થ કપાયરહિતચારિત્રસ્ય
વિનય ૫ । 'સે ત ચરિત્તવિણે' સ એષ ચારિત્રવિનય । 'સે કિં ત મળવિણે'
અથ કોડસૌ મનોવિનય ? ઉત્તરમાહ-'મળવિણે'-મનોવિનય-મન્યત વિન્યતેડનનતિ
મન, તત્સમ્પન્ન વિનય, 'દુવિહે પળજીતે' દ્વિવિધ પ્રવ્રન, 'ત જહા' તથા 'પસત્થમળ-
વિણે' પ્રશસ્તમનોવિનય-પ્રશસ્તમ્-અપરહિત મનોડત્ત કરણ, તત્થ વિનય ૧૧ ।
'અપ્પસત્થમળવિણે' અપ્રશસ્તમનોવિનય-અપ્રશસ્તમનસો વિનય ૧૨ । 'સે કિં ત અપ્પ
સત્થમળવિણે' અથ કોડસૌ અપ્રશસ્તમનોવિનય ? ઉત્તરમાહ-'અપ્પસત્થમળવિણે-જે

હૈ, સ્વરૂપ કે ચારિત્ર કા નામ યથારચ્યાતચારિત્ર હૈ । સ્વ ચારિત્ર કા વિનય કરના સો
યથાખ્યાતચારિત્રવિનય હૈ ૫ । (સે ત ચરિત્તવિણે) યહ સમ ચારિત્રવિનય હૈ । પ્રશ્ન-
(સે કિં ત મળવિણે) મન કા વિનય કિતને પ્રકાર કા હૈ ? ઉત્તર-(મળવિણે
દુવિહે પળજીતે) મનોવિનય દો પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ, (ત જહા) જૈસે-(પસત્થમળવિણે)
પ્રશસ્ત મન કા વિનય-પાપરહિત મન કો અપનાના પ્રશસ્તમનોવિનય હૈ । (અપ્પસત્થ
મળવિણે) અપ્રશસ્ત મન કા વિનય કરના સો અપ્રશસ્તમનોવિનય હૈ । પ્રશ્ન-(સે કિં
ત અપ્પસત્થમળવિણે) અપ્રશસ્તમનોવિનય ક્યા હૈ ? ઉત્તર-(અપ્પસત્થમળવિણે જે
ય મળે સાવજે ૧, સકિરિયે ૨, સરુક્કસે ૩, કહુણે ૪, ણિદુરે ૫, ફરસે ૬,

છે તીર્થ કર પ્રભુએ જે યથાર્થતા તેમજ અભિવિધિના અનુસાર ચારિત્રનું
પ્રતિપાદન કર્યું છે તે રૂપના ચારિત્રનું નામ યથાખ્યાતચારિત્ર છે આ ચારિત્રનો
વિનય કરવો તે યથાખ્યાતચારિત્રવિનય છે (સે ત ચરિત્તવિણે) આ બધા
ચારિત્રવિનય છે

પ્રશ્ન-(સે કિં ત મળવિણે) મનનો વિનય શું છે ? કેટલા પ્રકારનો છે ?

ઉત્તર-(મળવિણે દુવિહે પળજીતે) મનોવિનય બે પ્રકારનો બહેલો છે (ત
જહા) જેમ કે-(પસત્થમળવિણે) પ્રશસ્ત મનનો વિનય-પાપરહિત મનને અપનાવવું
તે પ્રશસ્તમનોવિનય છે (અપ્પસત્થમળવિણે) અપ્રશસ્ત મનનો વિનય કરવો તે
અપ્રશસ્તમનોવિનય છે પ્રશ્ન-(સે કિં ત અપ્પસત્થમળવિણે) અપ્રશસ્તમનોવિનય
શું છે ? ઉત્તર-(અપ્પસત્થમળવિણે-જે ય મળે સાવજે, સકિરિયે, સરુક્કસે, કહુણે,
ણિદુરે, ફરસે, અણ્ઠ્યકરે, છેલ્લકરે, મેયકરે પરિતાવળકરે, વહ્વળકરે, મૂઓવણાણે)

सकिरिए २, सककसे ३, कडुए ४, णिट्टुरे ५, फरुसे ६, अण्हयकरे ७, छेयकरे ८, भेयकरे ९, परितावणकरे १०, उद्ववणकरे ११, भूओवघाइए १२, तहप्पगारं मणो णो पहारेज्जा, से त अप्पस-

य मणे' यच्च मन - 'सावज्जे' सावध-सपापम् । १। 'सकिरिए' सक्रियम्=प्राणातिपाताधार-
म्भक्रियायुक्तम् । २। 'सककसे' सकर्कश्यम्=कर्कशतासहितम् । ३। 'कडुए' कटुकम्-
स्वस्य परस्य च कटुकरसवद् उद्वेजकम् । ४। 'णिट्टुरे' निष्ठुर-दयारहितम् । ५। 'फरुसे'
परुष-कठोरम् । ६। 'अण्हयकरे' आस्रवकरम्=आस्रवकारी । ७। 'छेयकरे' छेदकरम्=
सयमसमाधिप्रतिपादकम् । ८। 'भेयकरे' भेदकरम्=समाधिनिघातकम् । ९। 'परितावणकरे'
परितापनकरम्=प्राणिना स तापजनकम् । १०। 'उद्ववणकरे' उपद्रवणकरम्=प्राणान्तकष्टकारकम्
। ११। 'भूओवघाइए' भूतोपघातिकम्=भूतानां=प्राणिनामुपघातो हिंसा, सोऽस्याऽस्तीति भूतोप-
घातिकम् । १२॥ 'तहप्पगार मणो णो पहारेज्जा' तथाप्रकार=तादृश मनो नो प्रधारयेत्
=नो प्रवर्तयेत्-असयमक्रियासु मनो नोदीरयेत् । 'से त अप्पसत्थमणविणए' स एषोऽ-
प्रशस्तमनोविनय । 'से किं त पसत्थमणविणए' अथ कोऽसौ प्रशस्तमनोविनय :-

अण्हयकरे ७, छेयकरे ८, भेयकरे ९, परितावणकरे १०, उद्ववणकरे ११, भूओ-
वघाइए १२)-जो मन सावध-पापसहित हो १, सक्रिय-प्राणातिपातादिक आरम्भक्रिया-
युक्त हो २, सकर्कश-प्रेमभाव से रहित हो ३, कटुक-अपने तथा पर के लिये कटुकरस के
समान उद्वेजक हो ४, निष्ठुर-दयारहित हो ५, परुष-कठोर हो ६, आस्रवकर-आस्रवकारी
हो ७, छेदकर-सयमरूपसमाधि का विध्वंसक हो ८, भेदकर-समाधिनिघातक हो ९, परिताप-
नकर-प्राणिना को सताप का जनक हो १०, उपद्रवणकर-उपद्रव का कर्त्ता हो ११, एवं भूतो-
पघातिक-प्राणिना का प्राणहर्त्ता हो १२, वह मन अप्रशस्त है । (तहप्पगार मणो णो पहारेज्जा)
ऐसे मन को असयम क्रियाओं में प्रवृत्त नहीं करना । (से त अप्पसत्थमणविणए) वह
अप्रशस्तमनोविनय है । (से किं त पसत्थमणविणए) प्रशस्तमनोविनय क्या है ? उत्तर-

जे मन सावध-पापसहित होय, सक्रिय-प्राणातिपातादिक आरम्भक्रियायुक्त
होय, प्रेमभावही रहित होय, पोताना तथा चारका भाटे कडवा रसनी चेठे उपद्रव
जनक होय, निष्ठुर-दयारहित होय, परुष-कठोर होय, आस्रवकारी होय, सयम-
रूप समाधिना विध्वंसक होय, शरीरादिकनु बेडक होय, प्राणिज्जोने सतापजनक
होय, उपद्रव जनक होय, तेम ज प्राणिज्जोनु प्राण लेनारु होय ते मन अप्रशस्त
छे (तहप्पगार मणो णो पहारेज्जा) जेवा मनने असयम क्रियाज्जोमा प्रवृत्त न करु,
से त अप्पसत्थमणविणए ते अप्रशस्तमनोविनय छे अन्न- (से किं त पसत्थमणविणए)

ત્થમણવિણે । સે કિં ત પસત્થમણવિણે ? પસત્થમણવિણે-
ત ચેવ પસત્થં ણેયવ્વ । એવં ચેવ વડવિણઓવિ એહિં પેહિં ચેવ
ણેયવ્વો । સે ત વડવિણે ।

‘પસત્થમણવિણે’ પ્રગસ્તમનોવિનય ‘ત ચેવ પસત્થં ણેયવ્વ’ તદેવ પ્રગસ્ત
નેતવ્યમ્=અપ્રગસ્તે યદિગ્ણેણ તદેવ પ્રગસ્તરૂપેણ પરિવર્તનીયમ્, યથા—પ્રાક્ર તત્ર સાઘ
મિત્યુક્ત, અત્ર તુ નિરવધમિતિ વાચ્યમ્ । ઇત્ય સત્રાણિ વિગ્ણેણાણિ પરિવર્તનીયાણિ, તથા સત્તિ
પ્રગસ્તમનોવિનય । ‘એવં ચેવ વડવિણઓવિ એહિં પેહિં ચેવ ણેયવ્વો’ એવમેવ વાગ્

(પસત્થમણવિણે ત ચેવ પસત્થં ણેયવ્વ) અપ્રગસ્ત મન કે જો વિગ્ણેણ હૈં ઉનકા પ્રગ
સ્તરૂપ મે પરિવર્તન કરને સે પ્રગસ્તમન હોતા હૈં । જૈસે—જો મન નિરવધ—પાપરહિત હો ૧,
અક્રિય—પ્રાણાતિપાતાનિક ક્રિયા સે નિસ્ત હો ૨, અઠ્ઠકશ—પ્રેમસહિત હો ૩, અઠ્ઠકુ-
સ્વપર કા ઉદ્વેગ કરને ચાલ નહીં હો ૪, અનિષ્ઠુર—દયાયુક્ત હો ૫, અપરપ—કોમલ હો ૬,
અનાસ્રવકર—સ્વરયુક્ત હો ૭, અછેદકર—છેદકર નહીં હો, અર્થાત્ સયમસમાધિ સે યુક્ત હો ૮,
અભેદકર—ભેદકર નહીં હો, અર્થાત્ સમાધિયુક્ત હો ૯, અપરિતાપનકર—પ્રાણિયોં કે લિયે
સતાપકર નહીં હો, અર્થાત્ શાન્તિજનક હો ૧૦, અનુપદ્રવકર—પ્રાણિયોં કા ઉપદ્રવકારી
નહીં હો ૧૧, ઓર અમૂતોપધાતિક—પ્રાણિયોં કા ઉપધાત કરનેવાલા નહીં હો ૧૨ । એસા મન
પ્રગસ્તમન કહા ગયા હૈં । ઇસકા જો વિનય—આદર સો પ્રગસ્તમનોવિનય હૈં । (એવં ચેવ
વડવિણઓવિ એહિં પેહિં ચેવ ણેયવ્વો) ઇસી પ્રકાર વચન કા વિનય મી પ્રગસ્ત

પ્રશસ્તમનોવિનય શુ છે ? ઉત્તર—(પસત્થમણવિણે—ત ચેવ પસત્થં ણેયવ્વ) અપ્રશસ્ત
મનના જે વિશેષણો છે તેમનું પ્રશસ્ત રૂપમા પરિવર્તન કરવાથી પ્રશસ્ત મન થાય છે
જેમકે—જે મન નિરવધ—પાપરહિત હોય, અક્રિય—પ્રાણાતિપાતાનિક ક્રિયાઓથી
વિરત હોય, અઠ્ઠકશ—પ્રેમસહિત હોય, અઠ્ઠકુ—સ્વપરનો ઉદ્વેગ કરવાવાળું ન હોય,
અનિષ્ઠુર—દયાવાળું હોય, અપરુષ—કોમળ હોય, અનાસ્રવકર—સ્વરવાળું હોય,
અછેદકર—છેદન કરવાવાળું ન હોય અર્થાત્ સયમસમાધિથી યુક્ત હોય,
અભેદકર—ભેદ કરનાર ન હોય, અર્થાત્ સમાધિયુક્ત હોય, અપરિતાપનકર
પ્રાણિઓને માટે સતાપકર ન હોય, અર્થાત્ શાન્તિજનક હોય, અનુપદ્રવકર—
પ્રાણિઓને ઉપદ્રવકારી ન હોય અને અમૂતોપધાતિક—પ્રાણિઓને ઉપધાત
કરનાર ન હોય, એવું મન પ્રશસ્તમન કહેવાય છે તેનો જે વિનય—આદર
તે પ્રશસ્તમનોવિનય છે (એવં ચેવ વડવિણઓવિ એહિં પેહિં ચેવ ણેયવ્વો) એ જે

विनयोऽप्येत पश्येत् तत्र - प्रथम प्रगस्ताऽप्रगस्तभेदेन द्विविध विनाय, तत्त पम्
अप्रगस्तवाग्विनये मायान्तिप्रगस्तानि देयानि, प्रगस्तवाग्विनये निरवधादानि विशेष-
और अप्रगस्त भेद से दो प्रकार का है। जो उचन सायव-पापमहित हो, सक्रिय-प्राणा-
तिपातात्तिक की आम्भक्रिया से युक्त हो, सकर्कश-कर्कशता से युक्त हो, कटुक-स्वपर
को कटुकरस के समान उद्विग्न करने वाला हो, निष्ठुर-दयारहित हो, परुष-कठोर हो,
आस्रवकर-आस्रवका उत्पादक हो, उद्वेगकर-अयमसमाधि का विनाशक हो, भेदकर-समाधि का
विनाशक हो, परितापनकर-प्राणियों के लिये सत्तापजनक हो, उपद्रवणकर-प्राणियों के
लिये उपद्रवकारी हो, तथा भूतोपधातिक-प्राणियों की हिंसा करने वाला हो, ऐसा
उचन अप्रगस्तउचन है। इस तरह का वचन नहीं बोलना अप्रगस्तउचनविनय है।
तथा-जो वचन निरवध-पापरहित हो, अक्रिय-प्राणातिपातादिक क्रिया से विरत हो,
अकर्कश-प्रेमसहित हो, अकटुक-स्वपर के लिये उद्वेगजनक नहीं हो, अनिष्ठुर-दया-
सहित हो, अपरुष-कोमल हो, अनास्रवकर-मरयुक्त हो, अच्छेदकर-उद्वेग नष्ट हो
अर्थात् अयमसमाधि से युक्त हो, अमेदकर-भेदकर नहीं हो, अर्थात् समाधियुक्त हो,
अपरितापनकर-प्राणियों को सत्ताप देने वाला नहीं हो, अनुपद्रवणकर-प्राणियों के लिये
उपद्रव करने वाला नहीं हो, और अभूतोपधातिक-प्राणियों की हिंसा करने वाला नहीं हो,

प्रकारे वचनने। विनय पणु प्रगस्त अने अप्रगस्त भेदे करीने ये प्रकारने।
ये ये वचन मायवध-पापमहित होय, सक्रिय-प्राणातिपातादिकनी आरक्ष
क्रियाशी युक्त होय, सकर्कश-कर्कशतावाणु होय, कटुक-स्वपरना कटु (कटुवा)
रमनी पेटे उद्विग्न करवावाणु होय, निष्ठुर-दयारहित होय, परुष-कठोर होय,
आस्रवकर-आस्रवणु उत्पादक होय, उद्वेगकर-अयम समाधितु विनाशक होय,
भेदकर-समाधितु विधातक होय, उपद्रवणकर-प्राणियोंने भाटे उपद्रवकारी
होय, तथा भूतोपधातिक-प्राणियोंनी हिंसा करनाउ होय, ऐसे वचन अप्र
गस्त वचन थे ऐसे वचन वचन जोलपु नहिं ते अप्रगस्तवचनविनय
थे तथा ये वचन निरवध-पापरहित होय, अक्रिय-प्राणातिपातादिक क्रियाशी
विरत होय, अकर्कश-प्रेमसहित होय, अकटुक-स्वपरना भाटे उद्वेगजनक
न होय, अनिष्ठुर-दयावाणु होय, अपरुष-कोमल होय, अनास्रवकर-स वर
युक्त होय, अउद्वेगकर-उद्वेग न होय, अर्थात् सयम-समाधियाणु होय,
अभेदकर-भेदकर न होय, अर्थात् समाधियुक्त होय, अपरितापनकर-प्राणि
ओंने सत्ताप आपनार न होय, अनुपद्रवणकर-प्राणियोंने भाटे उपद्रव करनाउ
न होय अने अभूतोपधातिक-प्राणियोंनी हिंसा करनावाणु न होय ऐसा

સે કિ તં કાયવિણે?, કાયવિણે દુવિહે પણ્ણત્તે; તં
જહા-પસત્થકાયવિણે ૧, અપ્પસત્થકાયવિણે ૨ । સે કિં ત
અપ્પસત્થકાયવિણે ? અપ્પસત્થકાયવિણે સત્તવિહે પણ્ણત્તે,
તં જહા-અણાઉત્ત ગમણે ૧, અણાઉત્ત ઠાણે ૨, અણાઉત્તં
ણાનિ યોજનીયાનિ । ‘સે ત વડ્ઢિવિણે’ ત્ત ણ્ણ વાગ્ગવિનય ।

કાયવિનય પૃચ્છતિ-‘સે કિં ત કાયવિણે’ અથ કોઽમૌ કાયવિનય ?
ઉત્તરમાહ-‘કાયવિણે’-કાયવિનય ‘દુવિહે પણ્ણત્તે’ દ્વિવિધ પ્રજ્ઞ, ૧ ‘પસત્થ
કાયવિણે’ પ્રશસ્તકાયવિનય, ૨-‘અપ્પસત્થકાયવિણે’ અપ્રશસ્તકાયવિનય ।
‘સે કિં ત અપ્પસત્થકાયવિણે’ અથ કોઽસૌ અપ્રશસ્તકાયવિનય ? ‘અપ્પસત્થ
કાયવિણે’ અપ્રશસ્તકાયવિનય ‘સત્તવિહે પણ્ણત્તે’ સત્તવિધ પ્રજ્ઞ । સત્તવિધ
દર્શયતિ-‘ત જહા’ તથા-‘અણાઉત્ત ગમણે’ અનાયુક્ત ગમનમ્=દેર્યાપથિક્યામભા-
વધાનતયા ગમનમ્ । ૧। ‘અણાઉત્ત ઠાણે’ અનાયુક્ત સ્થાનમ્=ઉપયોગાભાવેન અવસ્થાનમ્

એસે વચન કો પ્રશસ્તવચન કહતે હૈં । એસે વચન કા બોલના સો પ્રશસ્તવચનવિનય હૈ ।
(સે ત વડ્ઢિવિણે) સો યહ પૂર્વોક્ત વચનવિનય હૈ । અ કાયવિનય ક્યા હૈ ? હસ બાત કો
શિષ્ય પૂછતા-હૈ (સે કિં ત કાયવિણે) કાયવિનય ક્યા-કિતને પ્રકાર કા હૈ ?
ઉત્તર (કાયવિણે દુવિહે પણ્ણત્તે) કાયવિનય દો પ્રકાર કા હૈ (પસત્થકાયવિણે
અપ્પસત્થકાયવિણે) એક પ્રશસ્તકાયવિનય ઓર દૂસરા અપ્રશસ્તકાયવિનય ।
‘સે કિં ત અપ્પસત્થકાયવિણે ?’ અપ્રશસ્તકાયવિનય કિતને પ્રકાર કા હૈ ?
‘અપ્પસત્થકાયવિણે સત્તવિહે પણ્ણત્તે’ અપ્રશસ્તકાયવિનય સાત પ્રકાર કા હૈ,
(ત જહા) જૈસે-(અણાઉત્ત ગમણે) અનુપયુક્ત ગમન-દેર્યાપથ મે વિના ઉપયોગ કે
ગમન કરના, (અણાઉત્ત ઠાણે) વિના ઉપયોગ કે રહ્યા હોના, (અણાઉત્ત નિસીયણે)

વચનને પ્રશસ્ત વચન કહે છે એવા વચન બોલવા તે પ્રશસ્તવચનવિનય છે એવે
કાયવિનય શું છે ? તે વાત શિષ્ય પૂછે છે-(સે કિં ત કાયવિણે) કાયવિનય શું
છે-કેટલા પ્રકારનો છે ? ઉત્તર-(કાયવિણે દુવિહે પણ્ણત્તે) કાયવિનય બે પ્રકારનો છે
(પસત્થકાયવિણે અપ્પસત્થકાયવિણે) એક-પ્રશસ્તકાયવિનય અને બીજો-અપ્રશસ્ત
કાયવિનય (સે કિં ત અપ્પસત્થકાયવિણે) અપ્રશસ્તકાયવિનય કેટલા પ્રકારનો
છે ? (અપ્પસત્થકાયવિણે સત્તવિહે પણ્ણત્તે) અપ્રશસ્તકાયવિનય સાત પ્રકારનો
છે, (ત જહા) જેમ કે (અણાઉત્ત ગમણે) અનુપયુક્ત ગમન-દેર્યાપથમાં વિના ઉપયોગનું
ગમન કરવું, (અણાઉત્ત ઠાણે) વિના ઉપયોગનું ઉભા રહેવું (અણાઉત્ત નિસીયણે)

निसीयणे ३, अणाउत्त तुयट्टणे ४, अणाउत्त उल्लघणे ५, अणाउत्त पल्लघणे ६, अणाउत्त सत्विन्दियकायजोगजुजणया ७, से त अप्पसत्थकायविणए १। पसत्थकायविणए एव चेव पसत्थ भाणियव्वं। से त पसत्थकायविणए। से तं कायविणए। से किं

१२। 'अणाउत्त निसीयणे' अनायुक्त निष्पन्नम्=अनुपयोगनोपवेशनम्। ३। 'अणाउत्त तुयट्टणे' अनायुक्त त्पग्वर्तनम्=अनवधानतया त्पग्वर्तनम्=मस्ताक पार्श्वपरिवर्तनम्। ४। 'अणाउत्त उल्लघणे' अनायुक्तमुल्लङ्घनम्=कर्ममात्मानामनिरुमणम्। ५। 'अणाउत्त पल्लघणे' अनायुक्त प्रोद्धनम्=पुन पुनरुद्धनम्। ६। 'अणाउत्त सत्विन्दियकाय-जोगजुजणया' अनायुक्त सर्वेन्द्रियकाययोगयोजनता=सर्वेणामिन्द्रियाणां काययोगस्य च योजनम्=प्रवर्तनम्-असावधानतया सर्वेन्द्रियकाययोगव्यापाणम्। ७। 'से त अप्पसत्थकाय-विणए' स तपोऽप्रशस्तकायविनयः। 'से किं त पसत्थकायविणए' अथ कोऽसौ प्रशस्तकायविनयः? 'पसत्थकायविणए' प्रशस्तकायविनय- 'एव चेव पसत्थ भाणियव्व' एवमेव=अप्रशस्तप्रदेन प्रशस्तकायविनयो भागतव्य=युक्तव्य, यथा तत्राना-

विना उपयोग के बैठना, (अणाउत्त तुयट्टणे) विना उपयोग के विस्तर पर करबट बदलना, (अणाउत्त उल्लघणे) विना उपयोग के कीचड़ आदि का लाघना, (अणाउत्त पल्लघणे) विना उपयोग के नार नार कीचड़ आदिका उल्लघन करना। (अणाउत्त सत्विन्दियकायजोगजुजणया) विना उपयोग के समस्त इन्द्रियों की एव काययोग का प्रवृत्ति करना, (से त अप्पसत्थकायविणए) इन सभी अप्रशस्त क्रियाओं से काय को रोकना अप्रशस्तकायविनय है। प्रश्न-(से किं त पसत्थकायविणए) प्रशस्तकायविनय क्या है? उत्तर-(पसत्थकायविणए एव चेव भाणियव्व से त पसत्थकायविणए) इसी तरह प्रशस्तकायविनय है, अर्थात् अप्रशस्तकायविनय में अनुपयुक्त अथवा सेहोने वाली गमनादिक्रियाएँ रोकी

विना उपयोगनु जेअपु, (अणाउत्त तुयट्टणे) विना उपयोगनु पथागीमा पास। भल्लवा, (अणाउत्त उल्लघणे) विना उपयोगे कीअड वजेअ टपपु, (अणाउत्त पल्लघणे) उपयोगवर वार वार कीअड विजेअनु उल्लघन करपु, (अणाउत्त सत्विन्दियकायजोगजुजणया) विना उपयोगनु समस्त छट्ठियेनी तेमअ काययोगनी प्रवृत्ति करनी, (से त अप्पसत्थकायविणए) अे अधी अप्रशस्त क्रियाओधी कायाने रोक्की ते अप्रशस्तकायविनय अे प्रश्न-(से किं त पसत्थकायविणए) प्रशस्तकायविनय शुद्धे? उत्तर-(पसत्थकायविणए-एव चेव भाणियव्व से त पसत्थकायविणए) प्रशस्तकायविनय आ अ गीते अे अथात् अप्रशस्तकायविनयमा अनुपयोगी अव

ત લોગોવયારવિણે? લોગોવયારવિણે સત્તવિહે પળ્ણત્તે, ત જહા-અભાસવત્તિય ૧, પરચ્છદાણુવત્તિય ૨, કજ્જહેઓ ૩, કયપહિકિરિયા ૪, અત્તગવેસણયા ૫, દેસકાલણ્ણયા ૬, સવ્વટ્ટેસુ અપ્પહિલોમયા ૭, સે ત લોગોવયારવિણે। સે ત વિણે ॥ સૂ. ૩૦ ॥

યુક્તયુક્તમ્, અત્ર સોપયોગ ગમનાદિક વાચ્યમિત્યર્થ । ‘સે ત પસત્થકાયવિણે’ સ એપ પ્રશસ્તકાયવિનય । ‘સે ત કાયવિણે’ સ એપ કાયવિનય । ‘સે કિં ત લોગોવયારવિણે’ અથ કોડસૌ લોકોપચારવિનય ’ લોકાનામુપચરણ લોકોપચાર, તસમ્બન્ધી વિનયો, લોકોપચારવિનય, લોકવ્યવહારસાધકો વિનય इत्यર્થ, ‘લોગોવયારવિણે સત્તવિહે પળ્ણત્તે’ લોકોપચારવિનય સત્તવિધે પ્રજ્ઞમ્,—‘ત જહા’ તથા—‘અભાસવત્તિય’ અભ્યાસવૃત્તિતા=કલાચાર્યાદિસમીપસ્થિતિગીલતા । ૧। ‘પરચ્છદાણુવત્તિય’ પરચ્છદાણુવર્તિતા=પરામિપ્રાયાનુવર્તનમ્ । ૨। ‘કજ્જહેઓ’ કાર્યહેતો=નિવાપ્તિપ્રાપ્તિનિમિત્ત—‘શ્રુત

જાતી હૈં ઓર ઇસ પ્રશસ્તકાયવિનય મેં યે સન હા કાયમન્વી ક્રિયાએ ઉપયુક્ત હોઠ્ઠર કી જાતી હેં । પ્રશ્ન—(સે કિં ત લોગોવયારવિણે) લોકોપચાર વિનય કયા—કિતન પ્રકાર કા હૈં ઉત્તર—(લોગોવયારવિણે સત્તવિહે પળ્ણત્તે) લોકવ્યવહારસાધક યહ લોકોપચારવિનય સાત પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ, (ત જહા) વે સાત સાત પ્રકાર યે હૈ—(અભાસવત્તિય) અભ્યાસ વર્તિતા—કલાચાર્ય આદિ કે સમીપ મે સ્થિતિગીલતા, અર્થાત્—ગુરુ આદિ કે નિકટ રહેને કા સ્વભાવ હોના, (પરચ્છદાણુવત્તિયા) પરચ્છદાણુવર્તિતા—ગુરુ આદિ કી આના કે અનુકૂલ અપની પ્રવૃત્તિ રાખના, (કજ્જહેઓ) વિદ્યા આદિ કી પ્રાપ્તિ કે નિમિત્ત ભક્તપાન

સ્થાથી થવાવાળી ગમનઆદિક ક્રિયાઓને રોડાય છે અને આ પ્રશસ્તકાયવિનયમા તે બધી કાયસ બધી ક્રિયાઓ ઉપયોગી અવસ્થાથી કરાય છે પ્રશ્ન—(સે કિં ત લોગોવયારવિણે) લોગોવયાર વિનય શુ છે—હેટલા પ્રકારનો છે ? ઉત્તર—(લોગોવયારવિણે સત્તવિહે પળ્ણત્તે) લોકવ્યવહારસાધક આ લોગોવયારવિનય આત પ્રકારનો કહેલો છે, (ત જહા) તે સાત પ્રકાર આ છે—(અભાસવત્તિય) અભ્યાસવર્તિતા—કલાચાર્યઆદિના સમીપમા ગ્થિતિરીલતા, અર્થાત્ શુરુ આદિની પાસે રહેવાનો સ્વભાવ હોવો, (પરચ્છદાણુવત્તિયા) પરચ્છદાણુવર્તિતા—શુરુ આદિની આજ્ઞાને અનુકૂળ પોતાની પ્રવૃત્તિ રાખની, (કજ્જહેઓ) વિદ્યા આદિની પ્રાપ્તિને નિમિત્તે

मूलम्—से कि त वेयावच्चे ? वेयावच्चे दसविहे पणत्ते,

प्रापितोऽहमनेन—ति हतो शुश्रूषा । ३। 'कयपडिकिरिया' कृतप्रतिक्रिया "भक्ताग्निोपचार
वृत्ते सनि प्रसन्ना गुग्घो मे श्रुतग्नानरूपा प्रतिक्रिया—प्रत्युपकार करिष्यता"ति बुद्ध्या गुग्घुणा
शुश्रूषाकरणम् । ४। 'अत्तगवेसणया' आर्त्तगवेपणता—आर्त्तस्य=दुःखितस्य गवेपणता—औपम-
पयाग्नि पाटितस्योपकार इत्यर्थ । ५। 'देसकालणुया' देशकालजता=देशकालोचितार्थ-
सम्पाननम् । ६। 'सव्वट्ठेसु अप्पडिलोमया' मर्मार्थानु अप्रतिरोमना=मर्मप्रयोजनेषु
आनुकूल्यम् । 'से त लोमोवयारविणए, से त विणए' म ण्य लोकोपचारविनय,
स एष विनय ॥ सू० ३०॥

टीका—आभ्यन्तरतपसस्तृतायभ्य वैयावृत्य नाम तप पृच्छति—'से किं त
वेयावच्चे' अथ किं तद् वैयावृत्यम् 'साधूनामाहागैपयानिभि साहाय्यकरणं यथावृत्यम्, तत्
आग्निं लाकर देना, (कयपडिकिरिया) कृतप्रतिक्रिया—कृत उपकार का ध्यान रखकर
प्रत्युपकार करने का भावना से प्राणियुक्त व्यवहार करना, (अत्तगवेसणया) आर्त्तगवे-
पणता—रोगादि अवस्था से युक्त गुरु महाराज आदि का औपम—भेदन द्वारा उपचार करना,
(देसकालणुया) देशकालजता—देशकाल क अनुसार प्रवृत्ति करना, (सव्वट्ठेसु अप्प-
डिलोमया) सन कायाँ म अप्रतिकूलता अर्थात् अनुकूलता रखना । (से त लोमो-
वयारविणए) यह सन लोकोपचारविनय है । (से त विणए) इस प्रकार विनय तप
का वर्णन जानना चाहिये ॥ सू० ३० ॥

‘से किं त वेयावच्चे’ ।

सूत्रकार अत्र आभ्यन्तर तप का जो तृताय भेद वैयावृत्य तप है उसका

पान-पान आदि लावी आपषु, (कयपडिकिरिया) कृतप्रतिक्रिया—ठरेला
उपकारने ध्यानभा राखीने प्रत्युपकार ठरेवानी लावनावी प्रीतियुक्त व्यवहार
करवे, (अत्तगवेसणया) आर्त्तगवेपणता—रोगादि अवस्थावाणा शुरुभट्टाराज
आदिने औपम—भेपयथी उपचार करवे, (देसकालणुया) देशकालजता—देश
कालने अनुसरीने प्रवृत्ति ठरेवी, (सव्वट्ठेसु अप्पडिलोमया) अर्थात् ठारेवीमा
अप्रतिकूलता अर्थात् अनुकूलता राखवी (से त लोमोवयारविणए) अर्थात्
लोकोपचारविनय ठे (से त विणए) अर्थात् प्रकारे विनय तपनु पधुन नष्टपु
नोधे (सू ३०)

‘से किं त वेयावच्चे’ इत्यादि

सूत्रकार छंदे आभ्यन्तर तपना ठे त्रीजे लेह वैयावृत्य तप ठे तेनु

ત જહા-આયરિયવેયાવચ્ચે ૧, ઉવજ્ઞાયવેયાવચ્ચે ૨, સેહવેયાવચ્ચે ૩, ગિલાણવેયાવચ્ચે ૪, તવસ્સિવેયાવચ્ચે ૫, થેરવેયાવચ્ચે ૬, સાહમ્મિય-

‘દસવિહે પળ્ણસે’ દશવિધ પ્રજ્ઞમ્, ત જહા-તયથા ‘આયરિયવેયાવચ્ચે’ આચાર્ય વૈયાવૃત્યમ્-આચાર્યસ્ય વૈયાવૃત્યમ્=આહારાન્નિમિ શુશ્રૂષાકરણમ્ ।૧। ‘ઉવજ્ઞાયવેયાવચ્ચે’ ઉપાધ્યાયવૈયાવૃત્યમ્ ।૨। ‘સેહવેયાવચ્ચે’ શેખરૈયાવૃત્યમ્-તપ્તીશિતો ગાલ શૈક્ષ, તસ્ય મયમસાહાયદાનમ્ ।૩। ‘ગિલાણવેયાવચ્ચે’ ગ્લાનૈયાવૃત્યમ્-ગ્લાનસ્ય=નસા રુઝયા વા રિન્નસ્ય વૈયાવૃત્યમ્ ।૪। ‘તવસ્સિવેયાવચ્ચે’ તપસ્વીયાવૃત્યમ્=નિરન્તર ચતુર્થભક્તિ કરણગીલસ્ય માસક્ષપણાદિકરણગાલસ્ય વા વૈયાવૃત્યમ્, ‘થેરવેયાવચ્ચે’ સ્થવિરવૈયાવૃત્યમ્-સ્થવિ

વર્ણન કરતે હૈ । ગિમ્ય પૂઝતા હે-હે ભન્ત ! (મે ફિં ત વેયાવચ્ચે) વૈયાવૃત્ય તપ કયા-કિતને પ્રકાર કા હે’ ઉત્તર-(વેયાવચ્ચે દસવિહે પળ્ણસે) યહ વૈયાવૃત્યતપ દસ પ્રકાર કા હૈ । આહાર ઔપધ આદિ દ્વારા સહાયતા કરના વૈયાવૃત્ય હે । (ત જહા) ઉસકે વે દસ ભેદ દસ પ્રકાર સે હૈ-(આયરિયવેયાવચ્ચે, ઉવજ્ઞાયવેયાવચ્ચે, સેહવેયાવચ્ચે, ગિલાણવેયાવચ્ચે, તવસ્સિવેયાવચ્ચે, થેરવેયાવચ્ચે, સાહમ્મિયવેયાવચ્ચે, કુલવેયાવચ્ચે, ગણવેયાવચ્ચે, સધવેયાવચ્ચે, સે ત વેયાવચ્ચે) આચાર્ય મહારાજ કા વૈયાવૃત્ય-આહાર પાની આદિ દ્વારા સેવા કરના, ઉપાયાય કા વૈયાવૃત્ય, શૈક્ષ-નવદીક્ષિત સાધુ કા વૈયાવૃત્ય, ગ્લાન-તપસ્યા સે અથગા રોગ સે ગ્લાન સાધુ કા વૈયાવૃત્ય, તપસ્વી-નિરન્તર ચતુર્થભક્ત આદિ તપસ્યા કરને વાલે અથગા માસક્ષપણાદિ કો તપસ્યા કરનેગાલે તપસ્વા મહારાજ કા વૈયાવૃત્ય, સ્થવિર-જરા સે જજરિત અથવા જ્ઞાન સે વૃદ્ધ સાધુ કા વૈયાવૃત્ય, સાધર્મિક-સમાન

વર્ણન કરે છે ગિમ્ય પૂછે છે-હે ભન્ત ! (મે ફિં ત વેયાવચ્ચે) વૈયાવૃત્ય તપ શુ છે-કેટલા પ્રકારનુ છે ? ઉત્તર-(વેયાવચ્ચે દસવિહે પળ્ણસે) આ વૈયાવૃત્ય તપ ૧૦ પ્રકારનુ છે આહાર ઔપધ આદિ દ્વારા સહાયતા કરવી તે વૈયાવૃત્ય છે (ત જહા) તેના એ દશ ભેદ આ પ્રકારે છે (આયરિયવેયાવચ્ચે, ઉવજ્ઞાય વેયાવચ્ચે, સેહવેયાવચ્ચે, ગિલાણવેયાવચ્ચે, તવસ્સિવેયાવચ્ચે, થેરવેયાવચ્ચે, સાહ મ્મિયવેયાવચ્ચે, કુલવેયાવચ્ચે, ગણવેયાવચ્ચે, સધવેયાવચ્ચે, સે ત વેયાવચ્ચે) આચાર્ય મહારાજનુ વૈયાવૃત્ય-આહાર પાણી આદિ દ્વારા સેવા કરવી, ઉપાધ્યાયનુ, વૈયાવૃત્ય, શૈક્ષ-નવદીક્ષિત સાધુનુ વૈયાવૃત્ય, ગ્લાન-તપસ્યાથી અથવા રોગથી કલાન્ત (દુર્બળ) સાધુનુ વૈયાવૃત્ય, તપસ્વી-નિરન્તર ચતુર્થભક્ત આદિ તપસ્યા કરવાવાળા અથવા માનક્ષપણ આદિની તપસ્યા કરવાવાળા તપસ્વી મહારાજનુ વૈયાવૃત્ય, સ્થવિર-વૃદ્ધાવસ્થાથી જર્જરિત અથવા જ્ઞાનથી વૃદ્ધ સાધુનુ વૈયા

वेयावच्चे ७, कुलवेयावच्चे ८, गणवेयावच्चे ९, सघवेयावच्चे १०,
से तं वेयावच्चे । से किं त सज्जाए ? सज्जाए पंचविहे पण्णत्ते,
त जहा-वायणा १, पुच्छगा २ परियट्ठणा ३ अणुप्पेहा ४, धम्म-

रस्य=जगज्जीर्णस्य ज्ञानवृद्धस्य वा वैयावृत्यम् । ६। 'साहम्मियवेयावच्चे' मागमिकवेयावृत्यम्-
ममानसर्गगा वैयावृत्यम् । ७। 'कुलवेयावच्चे' कुलवेयावृत्यम्-गणार्थसन्ततिरूपं कुल, तस्य
वैयावृत्यम् । ८। 'गणवेयावच्चे' गणवेयावृत्यम्-कुलगानां समूहो गणो-गच्छस्तस्य वैयावृत्यम्
। ९। 'सघवेयावच्चे' सघवेयावृत्यम्-गगानां समुदायं सघं तस्य वेयावृत्यम् । १०। 'से
तं वेयावच्चे' तदेतद् वेयावृत्यम् । 'से किं त सज्जाए' अथ कं स स्वाध्याय 'स्वाध्याय
किञ्चित्तरूपं कनिष्ठं ? इति प्रश्ने-उत्तरमाह-'सज्जाए पंचविहे पण्णत्ते' स्वाध्याय पञ्चविध
प्रश्नम्, स्वाध्याय-सु=मुष्टु आ=मयाया फाल्गवगणित्वाणो पौरुष्यपेक्षया वा अध्याय=श्रुतस्य
अध्ययनं स्वाध्याय । तपश्चत्तिपच्च दर्शयति-'त जहा' तथथा-'वायणा' वाचना-अध्यापनम्,

धर्मवाला का वैयावृत्य, कुल-गण आचार्य का स्ततिरूप मुनिजना का वेयावृत्य, गण-कुल-
समूहरूप गच्छ का वेयावृत्य और गग के समूहरूप मयका वेयावृत्य कग्ना सो यह सन
वेयावृत्य तप के भेद है । प्रश्न-'से किं त सज्जाए' स्वाध्याय तप क्या-किन्तने प्रकार का
है ? उत्तर-(सज्जाए पंचविहे पण्णत्ते) स्वाध्याय तप पांच प्रकार का है । अकाल-बेला का
परिहार करते हुए अपनी शक्ति के अनुसार श्रुतका अध्ययन कग्ना स्वाध्याय है, उसके वे पांच
प्रकार ये हैं-(वायणा, पुच्छगा, परियट्ठणा, अणुप्पेहा, धम्मकहा) वाचना, प्रच्छना, परिवर्तना,
अनुप्रेषणा एवं धर्मकहा । (से त सज्जाए) इस प्रकार स्वाध्याय पांच प्रकार का है । आचार्यादिक

वृत्य, आधभि ८-अमानधर्मावाणानु वैयावृत्य, कुण-ओऽ आचार्यानी अतति उप
मुनिजानानु वेयावृत्य, गण-कुणमभूडउप गच्छनु वेयावृत्य, अने गणना मभूडउप
न धनु वेयावृत्य उणु, ओ गधा वेयावृत्य तपना भेद हे प्रश्न-(से किं त सज्जाए)
स्वाध्याय तप शु हे-उटला प्रदग्नु हे ? उत्तर-(सज्जाए पंचविहे पण्णत्ते) स्वाध्याय
तप पांच प्रकारनु हे अजालवेणानो त्याग करीने पोतानी शक्ति अनुयाग
श्रुतनु अध्ययन उरु ते स्वाध्याय हे तेना ओ पांच प्रकार आ हे-(वायणा,
पुच्छगा, परियट्ठणा, अणुप्पेहा, धम्मकहा) वाचना, प्रच्छना, परिवर्तना, अनु
प्रेषा तेमज्ज धर्मकथा (से त सज्जाए) आ प्रडाहे स्वाध्याय पांच प्रकारना हे
आचार्य आदि पानेथी मूत्र आदि उरु उणु उणु ते 'वाचना' हे मूत्र
आदिने पदवा ते 'प्रच्छना' हे गीआवेला मत्रनु विमग्नु न यध नय ते

કહા ૫, સે ત સજ્ઞાણે । સે કિં ત જ્ઞાણે ? જ્ઞાણે ચડવિહે પળણત્તે, તં જહા—અટ્ટજ્ઞાણે ૧, રુદ્ધજ્ઞાણે ૨, ધમ્મજ્ઞાણે ૩, સુક્કજ્ઞાણે ૪ ।

‘પુનઠ્ઠા’ પ્રચ્છના, ૧૨ । ‘પરિવર્તના’ પરિવર્તના=આત્મસ્ય મૂલસ્ય ‘મા મૂદ વિસ્મરણ’—મિતિ કર્મનિર્જાર્ય પુન પુન કસ્મિંશ્ચિદેકસ્મિન્ યતુનિ અન્તર્મુર્તમાત્રકાલ ચિત્ત રિયગ્રાસ્ય ચિત્તન, તપઠન, સૂત્રસ્ય ગુણનમિત્યર્થ ૧૩ । ‘અનુપેક્ષા’ અનુપેક્ષા—મત્રવર્ત્યેડપિ વિસ્મરણ ભવતિ, અત્ત સોડપિ પરિભાવનીય ઇત્યનુપેક્ષણ—ચિત્તનિકેયર્થ ૧૪ । ‘ધર્મકથા’ ધર્મકથા—ધર્મસ્ય=શ્રુતરૂપસ્ય યા કથા=ચારયા સા ૧૫ । ‘સે ત સજ્ઞાણે’ સ એપ સ્યા યાય । ‘સે કિં ત જ્ઞાણે’ અથ કિં તદ્ યાનમ્, ‘જ્ઞાણે ચડવિહે પળણત્તે’ ધ્યાન ચતુર્વિધ પ્રવત્તમ્, ત જહા—તથથા—૧—‘અટ્ટજ્ઞાણે’ આર્ત યાનમ્—રુત્ત=દુ સ્વ, તસ્ય નિમિત્ત, યદ્વા—તત્ર મત્રમ્—આર્ત તત્ત તદ્ ધ્યાનમ્, આર્તસ્ય=દુ સ્વિતસ્ય વા ધ્યાનમ્—આર્ત યાનમ્—મનોનામનોનવસ્તુમયોગવિયોગાદિ-નિવધનચિત્તવૈકલ્યરૂપમ્ । તથા ચોક્તમ્—

સે સૂત્રાદિક કા પ્રહ્ણ કરના ‘વાચના’ હૈ । સૂત્ર આત્મ કા પૂઠ્ઠા ‘પ્રચ્છના’ હૈ । અથાત્ત સૂત્ર કા વિસ્મરણ ન હો જાય, ઇસ વિચાર સે પુન પુન ઉસકી આવૃત્તિ કરના ‘પરિવર્તના’ હૈ । સૂત્રાર્થ કા પુન પુન ચિત્તન કરના ‘અનુપેક્ષા’ હૈ । તથા ધર્મ કી કથા કરના—‘ધર્મકથા’ હૈ । પ્રશ્ન—(સે કિં ત જ્ઞાણે) ધ્યાનકા કયા સ્વરૂપ હૈ—વહ કિત્તને પ્રકાર હૈ ? ઉત્તર—(જ્ઞાણે ચડવિહે પળણત્તે) ધ્યાન કે ચાર પ્રકાર હૈ, (ત જહા) વે ચાર પ્રકાર યે હૈ—(અટ્ટજ્ઞાણે, રુદ્ધજ્ઞાણે, ધમ્મજ્ઞાણે, સુક્કજ્ઞાણે) આર્ત યાન, રોદ્ધ યાન, ઈર્મ યાન, એવ શુક્લધ્યાન । इनमे दु ख के निमित्त अथवा दु ख मे जो ध्यान होता है वह आर्त यान है, मनोज एव अमनोज वस्तु के मयोग और वियोग मे जो एक प्रकार की चित्त मे निरुल्ला होती है वह आर्तध्यान है । कहा भी है—

વિચારથી દરી ફરીને તેની આવૃત્તિ કરવી તે ‘પરિવર્તના’ છે સૂત્રના અર્થનું ફરી ફરીને ચિત્તન કરવું તે ‘અનુપેક્ષા’ છે તથા ધર્મની કથા કરવી ‘ધર્મ-કથા’ છે પ્રશ્ન—(સે કિં ત જ્ઞાણે) ધ્યાનનું શુ સ્વરૂપ છે ? તે કેટલા પ્રકારનું છે ? ઉત્તર—(જ્ઞાણે ચડવિહે પળણત્તે) ધ્યાનના ચાર પ્રકાર છે, (ત જહા) તે આ છે—(અટ્ટજ્ઞાણે, રુદ્ધજ્ઞાણે, ધમ્મજ્ઞાણે, સુક્કજ્ઞાણે,) આર્તધ્યાન, રોદ્ધધ્યાન, ધર્મ-ધ્યાન તેમજ શુક્લધ્યાન તેમા હું ખને નિમિત્તે અથવા હું ખને સમયે જે ધ્યાન થાય છે તે આર્તધ્યાન છે, મનોજ તેમજ અમનોજ વસ્તુના સંયોગથી તેમજ વિયોગથી જે એક પ્રકારની ચિત્તમા વિકળતા થાય છે તે આર્તધ્યાન છે કહ્યું પણ છે—

રાજ્યોપભોગાવનાસનગ્રાહનેષુ, સ્ત્રીગન્ધમાલ્યમણિરત્નત્રિભૂષણેષુ ।

ઉચ્ચાભિગપમતિમાત્રમુપૈતિ મોહાદ્, ધ્યાન તદાર્તમિતિ સપ્રવદન્તિ તજ્ઞા ॥૧॥

૨-‘સ્ત્રાજ્ઞાણે’ ગૈરધ્યાનમ-ગૈરધ્યાનમગન ઇતિ સ્ત્ર =પ્રાણુપગ્રાતાપિગ્નિતો જીવન્તમ્ય
ર્મ ગૈરધ્યાનમ-હિંમાત્મિકાત્મકારૂપ, તદ્દુપ ધ્યાન ગૈરધ્યાનમ્ । તદુક્તમ્—
સત્કેદનૈર્દહનમજ્જનમારણેષ્વ ઋત્યપ્રહારમનૈર્વિનિકૃત્તનૈશ્વ ।

યો યાતિ રાગમુપયાતિ ચ નાનુસ્મ્યા, ધ્યાન તુ રોદમિતિ તત્પ્રવદન્તિ તજ્ઞા ॥૨॥ ઇતિ ।

રાજ્યોપભોગાવનાસનગ્રાહનેષુ, સ્ત્રીગન્ધમાલ્યમણિરત્નત્રિભૂષણેષુ ।

ઉચ્ચાભિગપમતિમાત્રમુપૈતિ મોહાદ્, ધ્યાન તદાર્તમિતિ સપ્રવદન્તિ તજ્ઞા ” ॥ ૧ ઇતિ ॥

રાગ ના ઉપભોગ, પદ્મ આદિ મુકોમલ શર્યા, મુલ્લ આમન, ઘોડે હાથી આદિ
વાહન, મનોનાગિણા શિયાં, દુત્ર આદિ મુગધિન વસ્તુએ સુન્દર સુન્દર પુષ્પો ના મુલ્લિત
માલાય, તથા મણિરત્નમય આભૂષણ, ઇત મનો મ મોહ કે રાગ જો મનુષ્ય કી ઉત્ત
અભિલાષા હૈ, ઉત્ત અભિગપા કો વિન નન ‘આર્ત ધ્યાન’ કહેતે હૈ ॥ ૧ ॥

“રોદયતિ અપરાન્ ઇતિ સ્ત્ર ” જો કૃમિને કો રગતા હર સ્ત્ર હૈ, અર્થત્ પ્રાગિયો
કી ઉપધાન આદિ ક્રિયા મ રગતા જો જીવ હૈ વત્ સ્ત્ર હૈ, સ્ત્ર કા જો કર્મ વહ ગૈર હૈ ।
ઉત્તકા હિંમાત્મિકા અતિનૂત્તારૂપ જો ધ્યાન હર રોદધ્યાન હૈ ॥ સ્ત્રા મા હૈ—

સત્કેદનૈર્દહનમજ્જનમારણેષ્વ ઋત્યપ્રહારમનૈર્વિનિકૃત્તનૈશ્વ ।

યો યાતિ રાગમુપયાતિ ચ નાનુસ્મ્યા, ધ્યાન તુ રોદમિતિ તત્પ્રવદન્તિ તજ્ઞા ॥૨॥

રાજ્યોપભોગાવનાસનગ્રાહનેષુ, સ્ત્રીગન્ધમાલ્યમણિરત્નત્રિભૂષણેષુ ।

ઉચ્ચાભિગપમતિમાત્રમુપૈતિ મોહાદ્, ધ્યાન તદાર્તમિતિ સપ્રવદન્તિ તજ્ઞા ॥૧॥

ગન્ધનો ઉપભોગ, પદ્મ આદિ મુકોમલ શર્યા, મુલ્લ આમન, ઘોડા
હાથી આદિ વાહન, મનોહારિણી શ્રીઓ, અર્થત્ આદિ મુગધિન વસ્તુઓ,
સુન્દર સુન્દર પુષ્પોની જનાવેલી મુલ્લિત માળાઓ, તથા મણિરત્નમય આભૂ-
ષણો, આ જવામા મોહને ઠાગે જે મનુષ્યની ઉત્તર અભિલાષા છે તે
અભિલાષાને વિહાનો ‘આર્ત ધ્યાન’ કહે છે (૧)

“રાગયતિ અપરાન્ ઇતિ સ્ત્ર ” જે બીજાને ગેવગયે તે રુદ છે,
અર્થત્ પ્રાગિયોની ઉપધાત (માત્ર) આદિ ક્રિયાઓમા લવલીન રહેતો
જે છવ છે તે રુદ છે, રુદનુ જે કર્મ તે ગૈર છે તેનું હિંસાદિ અતિનૂત્તાર-
રૂપ જે ધ્યાન છે તે ગૈરધ્યાન છે કહ્યું પણ છે -

સત્કેદનૈર્દહનમજ્જનમારણેષ્વ ઋત્યપ્રહારમનૈર્વિનિકૃત્તનૈશ્વ ।

યો યાતિ રાગમુપયાતિ ચ નાનુસ્મ્યા, ધ્યાન તુ રોદમિતિ તત્પ્રવદન્તિ તજ્ઞા ॥૨॥

૩-‘ધર્મમજ્ઞાણે’ ધર્મ-યાનમ્=સર્વનાઽઽનાથનુચિતનમ્ । ઉક્તઞ્ચ—

“ સૂત્રાર્થસાધનમહાવ્રતધારણેષુ,

વધપ્રમોક્ષગમનાગમનેષુ ચિન્તા ।

પદ્મેન્દ્રિયવ્યુપરમશ્ચ દયા ચ ભૂતે,

ધ્યાન તુ ધર્મમિતિ સપ્રવદન્તિ તજ્ઞા ” ॥૩॥ इति ।

જો મનુષ્ય છેદન, નહન અર્થાત્ જલાના, મજ્જન-તોડના-ભાંગના, મારણ-પ્રાણરહિત કરના, ઘાંધના, પ્રહાર કરના, દમન કરના, કાટના આદિ ક્રિયાઓ મેં આનન્દ માનતા હૈ, પ્રાણિયો પર જિસકો અનુકમ્પા નહા હોતી હૈ, એસે મનુષ્ય કી उन दुष्प्रवृत्तियाँ કો વિજ જન ‘રૌદ્રધ્યાન’ કહતે હૈ ॥ ૨ ॥

સર્વજ્ઞ કા આજ્ઞા આદિ કા અનુચિન્તનરૂપ ધર્મધ્યાન હૈ । કદા મી હૈ—

સૂત્રાર્થસાધનમહાવ્રતધારણેષુ, વન્ધપ્રમોક્ષગમનાગમનેષુ ચિન્તા ।

પદ્મેન્દ્રિયવ્યુપરમશ્ચ દયા ચ ભૂતે, ધ્યાન તુ ધર્મમિતિ સપ્રવદન્તિ તજ્ઞાઃ ॥૩॥

સૂત્ર ઓર સૂત્ર કે અર્થ કા ચિન્તન કરના, સાધન કા ચિન્તન કરના, અર્થાત્ સાધૂપકરણ કો પ્રનિલેખના કરને મેં તત્પરતા રલ્ખના, મહાવ્રત ધારણ કા ચિન્તન કરના અર્થાત્ મહાવ્રત જો ધારણ ક્રિયે હૈ ડનમે કોઈ અતિચાર ન લમે ડસકે લિયે સર્વદા પ્રયત્ન-શીલ હોના, વધ ઓર મોક્ષ કે સ્વરૂપ કા ચિતન કરના, ‘ચતુર્ગતિક’-સાર મેં જીવ કા ગમનાગમન કિસ કારણ સે હોતા હૈ’ ડસકા ચિન્તન કરના, પાંચો ઇન્દ્રિયો કા નિપ્રહ કરના,

જે મનુષ્ય છેદન, હહન અર્થાત્ ખાળવુ, ભાજન=તોડવુ-ભાગવુ, મારણ-પ્રાણરહિત કરવુ, ધાધવુ, પ્રહાર કરવો, હમન કરવુ, ઢાપવુ આદિ ક્રિયાઓમા આનંદ માને છે, પ્રાણિઓ ઉપર જેને દયા નથી આવતી એવા મનુષ્યના એ દુષ્પ્રવૃત્તિઓને વિદ્વાનો ‘રૌદ્રધ્યાન’ કહે છે (૨)

સર્વજ્ઞની આજ્ઞા આદિનુ અનુચિતનરૂપ ધર્મધ્યાન છે કહ્યું પણ છે -

સૂત્રાર્થસાધનમહાવ્રતધારણેષુ, વન્ધપ્રમોક્ષગમનાગમનેષુ ચિન્તા ।

પદ્મેન્દ્રિયવ્યુપરમશ્ચ દયા ચ ભૂતે, ધ્યાન તુ ધર્મમિતિ સપ્રવદન્તિ તજ્ઞા ॥૩॥

સૂત્ર અને સૂત્રના અર્થનુ ચિતન કરવુ, સાધનનુ ચિતન કરવુ અર્થાત્ સાધુના ઉપકરણની પ્રતિલેખના કરવામા તત્પરતા રાખવી, મહાવ્રત ધારણનુ ચિતન કરવુ, અર્થાત્ મહાવ્રત જે ધારણ ડર્ચા છે તેમા કોઈ અતિચાર ન લાગે તે માટે સર્વદા પ્રયત્નશીલ રહેવુ, વધ અને મોક્ષના સ્વરૂપનુ ચિતન કરવુ, ચતુર્ગતિક સ સારમા જીવનુ આવવા-જવાનુ શુ કારણથી થાય છે ?

૪-‘શુચ્છાણે’ શુદ્ધ્યાનમ્-શુચ્છ=શોક ક્રમયતિ=અપનયતીતિ શુચ્છ-ભવશ્ચયકારણ,
શુચ્છ ચ તદ્ ધ્યાન શુદ્ધ્યાનમ્ । તથા ચોક્તમ્—

“યસ્યેન્દ્રિયાણિ વિપયેષુ પરાહ્મુશ્ચાનિ,

સકલ્પકલ્પનવિકલ્પવિકારદોષૈઃ ।

યોગૈ સ ચ ત્રિભિરહો નિમ્બતાન્તરાત્મા,

ધ્યાનોત્તમ પ્રવરશુક્લમિદ વદન્તિ ॥ ૩ ॥ ઇતિ ।

એવ સમી પ્રાગિયાં પર દયા રચના, ઇસ પ્રકાર કા આત્મા કા શુભ પ્રવૃત્તિ કો વિજ જન
‘ધર્મધ્યાન’ કહતે હૈ ॥૩॥

“શુચ્છ-શોક ક્રમયતીતિ શુચ્છ” શોક કો જો નષ્ટ કરે વહ ‘શુચ્છ’ હૈ । “શુક્લ
ચ તદ્ ધ્યાન ચ શુક્લધ્યાન” શુક્લરૂપ જો ધ્યાન વહ શુક્લધ્યાન હૈ । અર્થાત્ જો ભવશ્ચય
કા કારણ હોતા હૈ અથવા જિસસે શોક કા અપનયન હોતા હૈ, ત્હ શુચ્છધ્યાન હૈ । કદામી હૈ—

યસ્યેન્દ્રિયાણિ વિપયેષુ પરાહ્મુશ્ચાનિ, સકલ્પકલ્પનવિકલ્પવિકારદોષૈઃ ।

યોગૈઃ સ ચ ત્રિભિરહો નિમ્બતાન્તરાત્મા, ધ્યાનોત્તમ પ્રવરશુક્લમિદ વદન્તિ ॥

જિનકી ઇન્દ્રિયા વિપયપ્રવૃત્તિયો સે રહિત હૈ, જો મરુપ-વિકરુપ-જનિત વિકાર-દોષો સે
વર્જિત હૈ, કાયિક, વાચિક, માનસિક ત્રીનો યોગો કો વચ કર લેને કે કારણ જિનકી આત્મા
નિશ્ચલ હૈ, એસે મહામાર્ગો કી પ્રગત્ત પરિગતિ કો વિજ જન ‘શુચ્છધ્યાન’ કહતે હૈ ॥૪॥

તેનુ ચિ તન ઠરણુ, પાચેય ધંદ્રિઓનો નિશ્ચલ ઠરવો, તેમ જ બધા પ્રાણિઓ ઉપર
હયા રાખની, એ પ્રઠારની આત્માની શુભ પ્રવૃત્તિને વિદ્વાનો ‘ધર્મધ્યાન’ ઠહે છે

“શુચ્છ-શોક ક્રમયતીતિ શુક્લ” શોકનો જે નાશ કરે તે ‘શુક્લ’
છે “શુક્લ ચ તદ્ ધ્યાન ચ-શુક્લધ્યાન” શુક્લરૂપ જે ધ્યાન તે શુક્લધ્યાન છે,
અર્થાત્ જે ભવશ્ચયનું કારણ હોય છે અથવા જેનાથી શોકનું અપનયન થાય
છે તે શુક્લધ્યાન છે કહ્યું પણ છે—

યસ્યેન્દ્રિયાણિ વિપયેષુ પરાહ્મુશ્ચાનિ, સકલ્પકલ્પનવિકલ્પવિકારદોષૈઃ ।

યોગૈ સ ચ ત્રિભિરહો નિમ્બતાન્તરાત્મા, ધ્યાનોત્તમ પ્રવરશુક્લમિદ વદન્તિ ॥૪॥

જેની ધંદ્રિયો વિપયપ્રવૃત્તિથી રહિત છે, જે સકલ્પવિકલ્પજનિત
વિકારદોષોથી વર્જિત છે, કાયિક, વાચિક, માનસિક, ત્રણેય યોગોને વચ કરી
લેવાના કારણે જેનો આત્મા નિશ્ચલ છે, એવા મહાત્માઓની પ્રગત્ત પરિણ
તિને વિદ્વાનો ‘શુક્લધ્યાન’ ઠહે છે (૧)

અદૃઝ્જાણે ચઙ્ચિદ્દે પળ્ળત્તે, ત જહા—અમણ્ણસપ્પઓગ-
સપ્પત્તે તસ્સ વિપ્પઓગસડ્ડસમળ્ણાગણ યાવિ ભવડ ૧, મણ્ણ-

एषु चतुर्विधेषु ध्यानेषु प्रथममार्तध्यानं चतुर्विधमाह—‘अदृज्ज्ञाणे चङ्चिद्वहे पणत्ते’
‘आर्तध्यानं चतुर्विधं प्रथमम्,’ ‘त जहा’ तयथा—१—‘अमणुण्णसपपओगसपउत्ते तस्स विप्प
ओगसड्समण्णागण यवि भवड्’ अमनोनसम्प्रयोगमभ्युक्तस्तस्य त्रिप्रयोगस्मृतिसमन्वा-
गतश्चापि भवति—अमनोन = अनिष्टो य जगत्ति, तस्य सम्प्रयोगा = योगस्तेन सम्प्रयुक्तो य
स तथाविध सन् तस्य अमनोनशब्दादे त्रिप्रयोगस्मृति = त्रियोगचिन्ता, तया समन्वागत =
अनुगतश्चापि भवति, एतद् आर्तध्यानम्, ध्यानयानतोरभेदोपचाराद् ध्यानयानपि ध्यान-
मुच्यते, एवमग्रेऽपि बोध्यम् । २—मणुण्णसपपओगसपउत्ते तस्स अविप्पओगसड्स

इन चार प्रकार के ध्यानों में प्रथम जो आर्तध्यान है, वह चार प्रकार का
है, इसी बात को बताने के लिये चार प्रकार कहते हैं—(अदृज्ज्ञाणे चङ्चिद्वहे पणत्ते)
आर्तध्यान ४ प्रकार का कहा गया है । (त जहा) वह इस प्रकार से—(अमणुण्णसप
ओगसपउत्ते तस्स विप्पओगसड्समण्णागण यवि भवड्) अमनोज्ञ—अनिष्ट शब्दादि के
संबंध होने पर उसके विप्रयोग—दूर करने के लिये जो बारबार विचार किया जाता है वह
अनिष्टसंयोगज आर्तध्यान है । यह ध्याता को जो यान कहा है वह ध्यान और ध्यान-
वान् में अभेद के उपचार से जानना चाहिये । इसी तरह से आग के ध्यानों में भी अभेद
का उपचार जानना । (मणुण्णसपपओगसपउत्ते तस्स अविप्पओगसड्समण्णागण यवि

આ ચારેય પ્રકારના ધ્યાનોમાંથી પ્રથમ જે આર્તધ્યાન છે તે ચાર
પ્રકારનું છે, એ વાત ઠહેવા માટે સૂત્રકાર ઠહે છે—(અદૃઝ્જાણે ચઙ્ચિદ્દે પળ્ળત્તે)
આર્તધ્યાન ચાર પ્રકારના ઠહેલા છે (ત જહા) તે આ પ્રકારે છે—(અમણ્ણસપ
ઓગસપઉત્તે તસ્સ વિપ્પઓગસડ્ડસમળ્ણાગણ યાવિ ભવડ) અમનોજ્ઞ—અનિષ્ટ
શબ્દાદિકનો સંબંધ થતા તેને વિપ્રયોગ—દૂર કરવા માટે જે વારંવાર વિચાર
કરવામાં આવે છે તે અનિષ્ટસંયોગજન્ય આર્તધ્યાન છે અહીં ધ્યાન
કરનારને જે ધ્યાન ઠહેવામાં આવ્યું છે તે ધ્યાન અને ધ્યાનવાનમાં અભેદ
(એકતા)ના ઉપચારથી થયો છે તેમ જાણવું જોઈએ, એ જ રીતે આગળના
ધ્યાનોમાં પણ અભેદનો ઉપચાર બાપી લેવો (મણ્ણસપપઓગસપઉત્તે તસ્સ
અવિપ્પઓગસડ્ડસમળ્ણાગણ યાવિ ભવડ) મનોજ્ઞ—ધર્મ શબ્દાદિક વિષયોની

सपओगसपउत्ते तस्स अविप्पओगमइसमण्णागए यावि भवइ २, आयकसपओगसपउत्ते तस्स विप्पओगसइसमण्णागए यावि भवइ ३, परिजूसियकामभोगसपउत्ते तस्स अविप्पओगसइसमण्णागए यावि भवइ ४। अट्ठस्स ण ज्ञाणस्स चत्तारि ल-

मण्णागए यावि भवइ 'मनोनमप्रयागमप्रयुक्तगम्याऽप्रियागमप्रतिममवागतत्रापि भवति-मनोन=इष्टो य अज्जाति, तस्य म प्रयाग=प्रयागस्त्वन मप्रयुक्त मन तस्य=मनोन=अज्जातिप्रियोगमप्रति=प्रियोगचिन्ता, तथा समवागत=प्रयुक्तत्रापि भवति ।

३ - आयकसपओगसपउत्ते तस्स विप्पओगसइसमण्णागए यावि भवइ 'आतइमप्रयोगमप्रयुक्तस्तस्य प्रियागमप्रतिममवागनत्रापि भवति-आतइ=गग, तस्य मप्रयोग=मरोग, तेन मप्रयुक्त मन तस्याऽनइस्य प्रियोगमप्रति=प्रियोगचिन्ता, तथा समवागतत्रापि भवति ।

४ - 'परिजूसियकामभोगसपओगसपउत्ते तस्स अविप्पओगसइसमण्णागए यावि भवइ' परिजुप्पकामभोगसप्रयोगसप्रयुक्तस्तस्याऽप्रियोगमप्रति समवागतत्रापि भवति, परि=समन्तान्, जुप्प=सन्नित-प्रीतो वा य कामभोगस्तस्य मप्रयोगमप्रयुक्त मन, तस्य कामभोगस्य अप्रियोगमप्रति=प्रियोगचिन्ता तथा, समवागत=प्रयुक्तत्रापि भवति । 'अट्ठस्स ण ज्ञाणस्स चत्तारि लक्खणा पण्णात्ता' आर्तस्य गुरु या-

भवइ) मनोन=इष्ट अज्जाति प्रियोग का मप्राप्ति होन पर उनक अप्रियाग-प्रियोग न होन का गारग चिन्तन करना सो न इष्टमयोगज आर्त यान हे । (आयकसपओगसपउत्ते तस्स विप्पओगसइसमण्णागए यावि भवइ) आतक-रोग क प्रयोग-योग होन पर जो उमके प्रियोग होन का गारग चिन्तन करना ह वह नन्नाजय आर्त-ध्यान ह । (परिजूसियकामभोगसपओगसपउत्ते तस्स अविप्पओगसइसमण्णागए यावि भवइ) सन्नित कामभोगा का प्राप्ति होन पर उनका काम का प्रियोग न होनेसा विचार करना सो यह चौथा आर्त यान ह । (अट्ठस्स ण ज्ञाणस्स चत्तारि लक्खणा

अप्राप्ति यता तेभनो अविप्रियोग-प्रियोग न याय तेनु बारबार चितवन इष्टु ते इष्टमयोगजन्य आर्तध्यान ७ (आयकसपओगसपउत्ते तस्स विप्पओगसइसमण्णागए यावि भवइ) आतक-रोगनो मप्रियोग-न योग यता ७ तेनो प्रियोग यवानु बारबार चितवन इष्टु ते वेदनाजन्य आर्तध्यान ७ (परिजूसियकामभोगसपओगसपउत्ते तस्स अविप्पओगसइसमण्णागए यावि भवइ) येवन इरेल कामभोगोनी प्राप्ति यता तेभनो इष्टी पणु प्रियोग न याय

વ્રક્ષણા પળ્લતા, તં જહા-કંદળયા ૧, સોયળયા ૨, તિપ્પળયા ૩, વિલ્લળયા ૪ । રુદ્ધજ્ઞાણે ચડવિહે પળ્લત્તે, ત જહા-હિસાળુવંધી ૧, મોસાળુવધી ૨, તેણાળુવધી ૩, સારસ્વળા-

નસ્ય ચ ચારિ લક્ષણાનિ પ્રત્નપાનિ, 'ત જહા' તથા-૧ 'કંદળયા' કંદનના=મગ્નનાઽશ્ચ પ્રક્ષેપરૂપા । ૨ 'સોયળયા' ગોચનતા=માનસગ્લનિરૂપા । ૩ 'તિપ્પળયા' તેપનતા=નિરગ્નનાશ્ચુમોચનમ્ । ૪ 'વિલ્લળયા' વિલ્પનતા=પુન પુન સ્વદૃતાશુભકર્મણામુચ્ચાગ્નમ્, "કાદગ્ન પૂર્વજન્મનિ મયા દુષ્ટતમાચરિત યક્મ્યુનદગ્ન મયા લમ્યતે" ઇત્યાન્નિરૂપમ્ । 'રુદ્ધજ્ઞાણે ચડવિહે પળ્લત્તે' રૌદ્ર યાન ચતુર્વિધ પ્રત્નમ્, 'ત જહા' તથા-૧ 'હિસાળુવધી' હિસાનુવધિ-હિસા=પરપ્રાણહરણરૂપામનુવન્નાતિ=કરોતાતિ હિમાનુવધિ, ૨-'મોસા

પળ્લતા) દસ આર્તિયાન કે ૪ ચાર લક્ષણ તતલાઈ ગયે હૈ, (ત જહા) વ દસ પ્રકાર હૈ-(કંદળયા સોયળયા તિપ્પળયા વિલ્લળયા) કંદનતા-ગ્નસહિત આસુઆં કો નિકાલતે હુઈ રોના (૧) । ગોચનતા-માનસિક ગ્લનિ કરના (૨) । તેપનતા-એસા રોટન હો કિ જિસમે રોન કા આવાજ આવે નહા, પરંતુ ઑલૂ નિકલતે રહે (૩) । વિલ્પનતા વારવાર અપન કિયે હુઈ કર્મોં કા જિસમે ચિન્તવન કરતે હુઈ ઉચ્ચારણ હો, જૈસે-મૈન પૂર્વજન્મ મે કૈસે પાપ કિયે, જિસકા ફલ મુજે ભોગના પઢ રહા હૈ, યે સન આર્તિયાન ક લક્ષણ હૈ । ઇન લક્ષણોં સે આર્તિયાન ની સત્તા જાની જાતી હૈ । (રુદ્ધજ્ઞાણે ચડવિહે પળ્લત્તે) રૌદ્ર યાન ચાર પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ, જૈસે-(હિસાળુવધી, મોસાળુવધી, તેણાળુવધી, સારસ્વળાળુવધી) જિસ યાન મે હિંસા કા અનુવધ હો વહ હિંસાનુવધા રૌદ્રધ્યાન હૈ ।

એવો વિચાર કરવો તે આ ચોથું આત્મધ્યાન છે (અદૃક્ષ્ણ જ્ઞાણસ્થ ચત્તારિ લક્ષણા પળ્લતા) આ આત્મધ્યાનના ચાર લક્ષણ બતાવેલા છે, (ત જહા) તે આ પ્રકારે છે-(કંદળયા સોયળયા તિપ્પળયા વિલ્લળયા) કંદન-શબ્દ સાથે આસુઓ પાડતા રહેવું (૧), ચોથાન-માનસિક ગ્લનિ કરવી (૨), તેપન-એવું રોટન થાય કે જેમા રોવાનો અવાજ આવે નહિ, પરંતુ આસુ વહેતા રહે (૩), વિલ્પન-વારવાર પોતે કરેલા કર્મોનું ચિતવન કરતા મોટેથી વિલાપ કરવો, જેમકે-મે પૂર્વ જન્મમા કેવા પાપ કર્યા કે જેનું ફળ મારે લોગવડું પડે છે આ બધા આત્મધ્યાનના લક્ષણ છે એ લક્ષણોથી આત્મધ્યાનની સત્તા બાણી લેવાય છે (રુદ્ધજ્ઞાણે ચડવિહે પળ્લત્તે) રૌદ્રધ્યાન ચાર પ્રકારનું હોય છે, (ત જહા) જેમ કે (હિસાળુવધી, મોસાળુવધી, તેણાળુવધી, સારસ્વળાળુવધી)

णुवधी ४। रुद्रस्स ण ज्ञाणस्स चत्तारि लक्खणा पणत्ता, त जहा-
उसण्णदोसे १, बहुदोसे २, अण्णाणदोसे ३, आमरणतदोसे

णुवधी' मृषानुधि-मृषा=अमय, तदनुमनाति=करोतीति मृषानुधि, असत्यवचनेन धमाप-
पातकुमार्गप्रवृत्तगतिनात्किंकरुमिदं । ३-'तेणाणुवधी' स्तैन्यानुधि=अन्तान्नकार-
म्, ४ 'सारस्वणाणुवधी' सखणानुधि-त्रिपयमानस्य धनादिकस्य लक्षणे अनुबन्ध =
सम्बन्धोऽस्यास्तीति तत् सरस्वणानुधि । 'रुद्रस्स ण ज्ञाणस्स चत्तारि लक्खणा
पणत्ता' रौद्रस्य गत ध्यानस्य चत्वारि लक्षणानि प्रज्ञमानि, 'त जहा' तद्यथा 'उसण-
दोसे' नाहुल्येण-अनुपगततया नाहुल्येण=प्राचुर्येण दोषो हिंसाऽनृताऽदत्ताऽज्ञानसखणा-
नामन्यतम-नाहुल्येण । 'उसन्न' इति नाहुल्यार्थे दधीयज्ज ११। तथा-'बहुदोसे' बहु-
दोष-बहुषु हिंसान्तिषु प्रवृत्तिलक्षणो दोषो बहुदोष । २। 'अण्णाणदोसे' अनान्तोप-अनाना-
त=कुशाब्धानिस्कारात् हिंसान्तिषु धर्मस्वरूपेषु धर्मनुद्धया प्रवृत्तिलक्षणो दोषोऽज्ञानदोष । ३।

जिस ध्यान म मृषा-झूठ का अनुम हो वह मृषानुधी रौद्र ध्यान है । जिस ध्यान मे चोरा-
करने का अनुम हो वह स्ते यानुवधी रौद्र ध्यान है । जिस ध्यान म त्रिपय के साधनभूत
धनादिक के रक्षण का अनुम हो वह सरस्वणानुधी रौद्र ध्यान है । (रुद्रस्स ण ज्ञाणस्स चत्ता-
रि लक्खणा पणत्ता) इस रौद्र ध्यान के ४ लक्षण यह हुए है, जैसे-(उसण्णदोसे, बहु-
दोसे, अण्णाणदोसे आमरणतदोसे) हिंसा, झूठ, चोरा आदि पापकर्मों मे से किसी एक
पापकर्म म जो नाहुल्येन प्रवृत्ति होना सो उसन्नदोष है । हिंसादिक सभा पाप कर्मों मे जो
नाहुल्येन प्रवृत्ति होना सो बहुदोष है । कुशाब्धादिक के मस्कारजय अज्ञान से हिंसादिकों
मे धर्मनुद्धि से प्रवृत्त होना सो अज्ञानदोष है । मरणपर्यन्त पश्चात्ताप नहा करते हुए हिंसा

के ध्यानभा छि माने अनुब व होय ते छि साधुध धी रौद्र ध्यान ७ के ध्यानभा
मृषा-बुद्धाणो अनुब ध होय ते मृषानुध धी रौद्र ध्यान ७ के ध्यानभा चोरी
करवाने अनुब ध होय ते स्तेन्यानुध धी रौद्र ध्यान ७ के ध्यानभा विषयना
साधनभूत धन आदिकना संरक्षणो अनुब ध ७ ते संरक्षणानुध धी रौद्र ध्यान
७ (रुद्रस्स ण ज्ञाणस्स चत्तारि लक्खणा पणत्ता) आ रौद्र ध्यानना आर लक्षण ठेलेला
छे, (त जहा) के म ७-(उसण्णदोसे, बहुदोसे, अण्णाणदोसे, आमरणतदोसे) हिंसा
बुद्धाणु, चोरी, आदि पापकर्मोंमाथी जेष्ठ पण्ण अष्ट पापकर्मभा के भणवान प्रवृत्ति
थवी ते उसन्नदोष ७ छि सादिक अथा पापकर्मोंमा के भणवान प्रवृत्ति थवी ते बहु-
दोष छे कुशाब्धादिकना मन्डारजय अज्ञानथी छि सादिकभा धर्मबुद्धिथी प्रवृत्ति
थवी ते अज्ञानदोष ७ मरणपर्यन्त पश्चात्ताप नया वगर छि सादिक उमेभा

૪। ધમ્મજ્ઞાણે ચડવિહે ચડપ્પહોયારે પળ્લસે, ત જહા-આણા-

‘આમરણતટ્ઠોસે’ આમરણાન્તત્તોપ-મગ્ગમગ્ગ અત્તો મગ્ગાત્ત, મરણપર્થતમ્ અમગ્ગાતાતુ તાપસ્ય કાલ્પગૌરુરિસાદેગ્વિ યા હિમાન્તિપુ પ્રગ્ગતિ સા પ્રગ્ગતિમ્ આમરણાત્તોપ । ૪। પ્પુ “યાનેપુ આર્તરીટ્ટે ત્યાયે ધર્મશુભે તુ ગાળે । ‘ધમ્મજ્ઞાણે ચડવિહે ચડપ્પહોયારે પળ્લસે’ ધર્મયાન ચતુરિધ ચતુપ્પચારતાર પ્રવચ્સમ્ । ધર્મયાન ચતુરિધ-વનમ્મો ત્રિમ્ સ્વરૂપ-લગાલ્પનનાનુપ્રેક્ષારૂપા પકારા યસ્મિન્ તન્ નયોક્તમ્ । ચતુપ્પચારતાર ચ-સ્વરૂપાન્તિપુર્વકસ્ય ચતુપ્પચારતયા પ્રચરતાગે=ત્રિચારગીયવેન અત્તગ્ગ યસ્મિન્ તત્, પ્રચેક ચતુરિધમિયર્થ, પ્રજ સમ્ । તત્ સ્વરૂપસ્ય ચાતુરિધ યમાહ-તથા-‘આણાવિચય’ આનાવિચયમ્-આના=જિનપ્રવચન, તસ્યા વિચય =વચાગ્રેચન યત્ તત્તથા, આનાગુગાડ્ઞુચિન્તનમિયર્થ, આનામેવ ચિતયેત-આના ભગવત સર્વતસ્ય પૂરુષપરિશુદ્ધા નિરવગોપગીયકાયહિતાડ્ઞનયા મહાયા મહાનુભાવા તિપુગ્ગન

તિકા મ પ્રવૃત્તિગ્રાહરૂપના મો આમરણાત્તોપ હ । દન ચાર ધ્યાના મ આર્ત-રૌટ્ટ-ધ્યાન ટોડન યોગ્ય હૈ, ઔર ધર્મ યાન પ્વ શુદ્ધ યાન યે તો યાન પ્રાપ્ત હૈ । અન્ ધર્મ યાન કા મેન્ કહતે હ-(ધમ્મજ્ઞાણે ચડવિહે ચડપ્પહોયારે પળ્લસે) ધર્મધ્યાન-સ્વરૂપ, લગ્ગ, આલ્પન, એન્ અનુપ્રેક્ષા ક મેન્ સે ચાર પ્રકાર કા હૈ, દન ચારા મ મા પ્ક પ્ક કે ચાર ચાર મેન્ હોતે હ । હમ પ્રકાર તુલ્લ દસકે ૧૬ મેન્ હો જાતે હ । ધર્મ યાન કે ચાર સ્વરૂપ યે હૈ- (આણાવિચય, અપાયવિચય, ત્રિચારવિચય, સઠાણવિચય,) અજ્ઞાવિચય, અપાયવિચય, ત્રિપાકવિચય, ઔર સ્વાનવિચય । તાર્થકર પ્રમુ કી આના કા જિસમ ત્રિચાર ક્રિયા જાય વહ આનાવિચય ધર્મ યાન હૈ । તાર્થકર પ્રમુકી આના કા ચિત્તવન દસમ હસ પ્રકાર ક્રિયા જાતા હૈ-ભગવાન કા આનારૂપ પ્રવચન પૂરુષપર મ નિર્વાપ હૈ, નિરવગોપ જીનો કા હિતનન્તા

પ્રવૃત્તિનિર્વાપ હોય તે આમગ્ધાત દોષ છે આ ચારેય યાનામા આત-રૌટ્ટ યાન ટોડવા યોગ્ય છે અને વમ યન તેમજ શુદ્ધ યાન એ બે ધ્યાન શ્રદ્ધા ડરવા યોગ્ય છે હવે ધર્મ યાનના પ્રકાર ડહે છે-(ધમ્મજ્ઞાણે ચડવિહે ચડપ્પ હોયારે પળ્લસે) ધર્મધ્યાન, વરૂપ, લલ્લ, આલ્પન તેમજ અનુપ્રેક્ષાના ભેદથી ચાર પ્રકારનું છે ૫ । ચારમા પણ એકએકના ચાર ચાર ભેદ વાય છે એ ગીતે કુલ તેના સોળ (૧૬) ભેદ વધ જાય છે (તજહા) ધર્મધ્યાનના ચાર ૪-વરૂપ આ છે-(આણાવિચય, અપાયવિચય, ત્રિચારવિચય, સઠાણવિચય) આજ્ઞા વિચય, અપાયવિચય, ત્રિપાકવિચય અને મધ્યાનવિચય, તીથ ડર પ્રભુની આજ્ઞાનો જેમા વિચાર ડરવામા આવે તે આજ્ઞાવિચય ધર્મધ્યાન છે તીર્થ ડર પ્રભુની આજ્ઞાનું ચિત્તવન એમા આ ગીતે ડરાય છે-ભગવાનનું આજ્ઞારૂપ પ્રવચન પૂરુષપરમા નિર્દોષ છે, તમામ છવોને કિત્તવના છે, અનવધ છે,

વિચર ૧ અવાયવિચર ૨ વિવાગવિચર ૩ સઠાણવિચર ૪।
ધમ્મસ્સ ણં ડ્રાણસ્સ ચત્તારિ લક્ષણા પળ્લન્તા, ત જહા-આણા-

વિચર્યા ડ્રવ્યપયાયપ્રપન્નગોષિના અનાયનતા મયપ્રપન્નમોનના નરુનિગોષ્ટિકા મિતિ પ્રસિદ્ધા કર્મ
મિતિમિત્તી વિચર । ૨-‘અવાયવિચર’ અવાયવિચરમ્-અવાયા=અગદ્વેષાદિજન્યા અન
આસ્તેષા વિચરો યત્ત તત્ત યા, વિષયત્વેષાદ્નુચિતનમિત્યર્થ । ૩ ‘વિવાગવિચર’ વિવાગવિ
ચરમ્-વિવાગ=સ્મરફલ, તસ્ય વિચરો યત્ત તત્ત યા કર્મફલ્યાદ્નુચિતનમિત્યર્થ । ૪-
‘સઠાણવિચર’ સમ્માનવિચરમ્-સમ્માનાનિ=ગેરુદાપમમુદાયાક્રતય, તેષા વિચરો યત્ત
તથા, ‘ધમ્મસ્સ ણ ડ્રાણસ્સ ચત્તારિ લક્ષણા પળ્લન્તા’ ઈત્યેય મતઃ ધ્યાનસ્ય ચત્તારિ લક્ષ
ણાનિ પ્રવર્તાનિ, ‘ત જહા’ તથા-૧-‘આણાનંડ’ આનારવિ-આજ્ઞા=મર્મજયવનરૂપા, તયા

હૈ, અનુચ હે, ગમીર હ, પ્રમાદગાલા હ, નિપુગજનવિચર હ, ડ્રવ્ય ણ પયાયાં કા ગોષ્ઠ
હ, અનાદિ ણ અનત હ-માર કા અનત કર્મ યાગ હ નરુ ણ નિગોષ્ટિકા કે દુર્યા
કા વિનાશક હ ઔર કર્મપ્રાપ્તિ કા ઉચ્ચેત્ક હ ॥૧॥ અવાયવિચર-અગદ્વેષ આદિ સે જગ
અનયોં કા નામ અપાય હ । ટનકા વિચારના જિસમ હોતા હ-અથાત્ ગળ્લાદિ વિષયોં કા
દોષોં કા અનુચિતન જિસમ ક્રિયા જાતા હ-અથાત્ અપાયવિચર ધર્મ યાન હ ॥૨॥ વિવાગ-
વિચર-સ્મરફલ કા નામ વિવાગ હ, ટસકા ચિત્તન કરના અથાત્ કર્મ સે વદ્ધ હો આમા
ચતુર્ગતિ-સાર મ ભ્રમણ કરતા હ-એસા જો વિચારના મો વિવાગવિચર હ ॥૩॥ સમ્માન
વિચર-ચૌરા મેત્ હ, સ્માનકા યર્થ લક્ષણ ણ મમુદાત્મિક કા આકાર હ, ટનકા
વિચાર કરના સો સ્માનવિચર ॥૪॥ (ધમ્મસ્સ ણ ડ્રાણસ્સ ચત્તારિ લક્ષણા પળ્લન્તા)

ગલ્લી-હે, પ્રભાવશાસ્ત્રી-હે, નિપુણ લોકોથી-જાણવા યોગ્ય છે, ડ્રવ્ય તેમજ
પયાયોંનુ યોગ્ય છે, અનાદિ અનત છે, અનાગ્નો અત ડ્રવ્યાવાણુ છે,
નરુ તેમજ નિગોષ્ઠ આદિના હુ યોનુ વિનાશક છે, કર્મની શ્રન્ધિનુ ઉચ્છે
દક છે (૧) અવાયવિચર-અગદ્વેષ આદિથી થતા અનયોંનુ નામ અપાય છે
તેનો વિચાર જેમા કરાય છે અથાત્ ગળ્લાદિ વિષયોના દોષોંનુ અનુચિતન
જેમા કરાય છે તે અવાયવિચર ધર્મ યાન છે (૨) વિવાગવિચર-સ્મરફલનુ
નામ વિવાગ છે તેનુ ચિત્તન કરવુ, અથાત્ કર્મથી બધાયેલો આત્મા
ચતુર્ગતિ-અનાગ્મી ભ્રમણ કરે છે એમ જે વિચારનુ તે વિવાગવિચર
છે (૩) સમ્માનવિચર યોધો પ્રકાર છે સમ્માનો અર્થ લોક, દ્વીપ તેમજ
નમુદાદિ નો આકાર છે, તેનો વિચાર કરવો તે સમ્માનવિચર છે (૪)
(ધમ્મસ્સ ણ ડ્રાણસ્સ ચત્તારિ લક્ષણા પળ્લન્તા) ધમ ધ્યાનના ચાર લક્ષણુ ડહ્યા છે

रुई १, निसर्गरुई २, उवएसरुई ३, सुत्तरुई ४। धम्मस्स ण
ज्ञाणस्स चत्तारि आलवणा पणत्ता, त जहा-वायणा १, पुच्छणा

धर्मानुष्ठानगता रुचि = श्रद्धानम् । २-‘निसर्गरुई’ निसर्गरुचि = स्वभावात्स्वभावश्रद्धानम् ।
३-‘उवएसरुई’ उपदेशरुचि = साधूपदेशात्तत्त्वश्रद्धानम् । ४-‘सुत्तरुई’ सूत्ररुचि मते = आगम
रुचि = श्रद्धानम् । आज्ञाऽऽगमनिषया रुचि - आज्ञारुचि ‘आज्ञा पूजापरविशुद्धाऽनवध्या’ - एतद्रूपा
याऽऽगमनिषया रुचि सा सूत्ररुचिरिति तथैवेति । ‘धम्मस्स ण ज्ञाणस्स चत्तारि आलवणा
पणत्ता’ धर्मस्य गल्ल ‘यानस्य चत्तार्यालम्बनानि प्रज्ञानानि-धर्म-यानविशुद्धिगोष्ठ्या’ या-या
लम्बयते = आश्रीयते तान्यालम्बनानि चतुर्विधानि कथितानि, ‘तज्जहा’ तद्यथा-१-‘वायणा’

धर्म-यान के चार लक्षण कह गये हैं, (त जहा) वे इस प्रकार से हैं-(आणारुई, निसर्गरुई,
रुई, उवएसरुई, सुत्तरुई) आज्ञारुचि, निसर्गरुचि, उपदेशरुचि, सूत्ररुचि । तीर्थंकर भगवान्
की आज्ञा के आराधन करने में श्रद्धा का उत्पन्न होना आज्ञारुचि है १ । स्वभाव से जिन-
प्ररूपित तत्त्वों में श्रद्धा होना निसर्गरुचि है २ । साधु-मुनिराजा के उपदेश से तत्त्वों में
श्रद्धा होना उपदेशरुचि है ३ । जैनागमों में श्रद्धा होना सूत्ररुचि है ४ । आज्ञारुचि और
सूत्ररुचि में क्या भेद है ? इसका उत्तर यह है कि तीर्थंकर भगवान् का आज्ञा का आराधन
करना-आज्ञारुचि है, तथा तीर्थंकर भगवान् की आज्ञा पूजापरविशुद्ध है अनवध है-इस
प्रकार आगम के निषय में दृढश्रद्धा होना-सूत्ररुचि है । यही इन दोनों में भेद है ।
(धम्मस्स ण ज्ञाणस्स चत्तारि आलवणा पणत्ता) धर्म-यान के आलम्बन ४ चार हैं । ये
आलम्बन धर्म-यान के निरंतर पर चढने के लिये जागो को सहारे का काम देते हैं, (त जहा)

(त जहा) ते आ प्रकारे ७-(आणारुई, निसर्गरुई, उवएसरुई, सुत्तरुई) आज्ञारुचि,
निसर्गरुचि, उपदेशरुचि, सूत्ररुचि तीर्थंकर भगवान् की आज्ञाओं आराधन
करवाना श्रद्धा उत्पन्न करती है । आज्ञारुचि ७ १, स्वभावशी ४ जिनप्ररूपित
तत्त्वों में श्रद्धा करती है निसर्गरुचि ७ २, साधु मुनिराजों के उपदेशशी तत्त्वों में
श्रद्धा करती है उपदेशरुचि ७ ३, जैन आगमों में श्रद्धा करती है सूत्ररुचि ७ ४,
आज्ञारुचि और सूत्ररुचि में क्या भेद है ? तेनु उत्तर आ ७ ७-तीर्थंकर
भगवान् की आज्ञाओं आराधन करने में आज्ञारुचि है, तथा-तीर्थंकर भग-
वान् की आज्ञा पूजापरविशुद्ध है, अनवध है जो प्रदारे आगमना विषय में
दृढ श्रद्धा करती है सूत्ररुचि है आ ४ जो अन्तर्मा तक्षित है (धम्मस्स ण
ज्ञाणस्स चत्तारि आलवणा पणत्ता) धर्म-यानों में आलम्बन चार हैं ते आलम्बन
धर्म-यानों में निरंतर उपर चढने में सहारे का काम करती हैं

૨, પરિચટ્ટણા ૩, ધમ્મકહા ૪। ધમ્મસ્સ ણં ડ્રાણસ્સ ચત્તારિ
અણુપ્પેહાઓ પળ્લન્નાઓ, ત જહા-અણિચ્છાણુપ્પેહા ૧, અસર-
ણાણુપ્પેહા ૨, ઇગત્તાણુપ્પેહા ૩, સસારાણુપ્પેહા ૪।

વાચના, ૨ 'પુચ્છણા' પ્રચ્છના, ૩-'પરિચટ્ટણા' પરિવર્તના, ૪-'ધમ્મકહા' ધર્મકથા,
'ધમ્મસ ણ ડ્રાણસ્સ ચત્તારિ અણુપ્પેહાઓ પળ્લન્નાઓ' ધર્મસ્ય ચત્તુર ધ્યાનસ્ય ચત્તોડનુપ્રેક્ષા
પ્રવક્તા 'ત જહા' તથા-'અણિચ્છાણુપ્પેહા' અનિયાનુપ્રેક્ષા=અનિ ચચિન્તનિકા, તથા ચોક્તમ્-

“ કાય સનિહિતાપાય, સપટ પટમાપદામ્।

સમાગમા સાપગમા, સર્વમુત્પાદિ મજ્જરમ્ ” ॥ ૧ ॥ ઇતિ ॥

વ ટસ પ્રકાર છે-(વાયણા) વાચના ૧, (પુચ્છણા) પ્રચ્છના ૨, (પરિચટ્ટણા) પરિવર્તના
૩, (ધમ્મકહા) ધર્મકથા ૪। ટનકા સ્વરૂપ પાંચે કહ દિયા ગયા હ। (ધમ્મસ્સ ણ
ડ્રાણસ્સ ચત્તારિ અણુપ્પેહાઓ પળ્લન્નાઓ) ધર્મ ધ્યાન કા ચાર અનુપ્રેક્ષા કહા છે, (ત
જહા) તથા છે-(અણિચ્છાણુપ્પેહા) અનિયાનુપ્રેક્ષા-ટસમ સમસ્ત પૌદ્ગલિક પદાર્થો કા
અનિત્યરૂપ સે ચિતવન ક્રિયા જાતા છે, જૈસે-

કાય સનિહિતાપાય, સપટ પટમાપદામ્।

સમાગમા: સાપગમા, સર્વમુત્પાદિ મજ્જરમ્ ॥૧॥

કમ ગરીર ક પાંચે અપાય-રોગાદિ લગા ટુઆ છે। ટમલિયે યહ નદ હોને વાલા
છે। યહ ધન-ધાન્યાદિ સમ્પત્તિ, આપત્તિઓ કા સ્થાન છે। મ્યો કિ ટસાંકે કારણ જી, પુત્ર,
મિત્ર, સ્વજન, પરિજન ઓર ગ્રામજન આદિ સે મજ્જતા હોતા હ, છડાઈ હોતી છે, અન્ત મે

છે, (ત જહા) તે આ પ્રકારે છે-(વાયણા) વાચણા-વાચણુ ૧, (પ્રચ્છણા) પ્રચ્છણા-
પુચ્છણુ ૨, (પરિચટ્ટણા) પરિવર્તના-આવૃત્તિ ઠરણી ૩, (ધમ્મકહા) ધર્મકથા ૪,
એમનુ સ્વરૂપ પાછળ ઠડેવાઈ ગયુ છે (ધમ્મસ્સ ણ ડ્રાણસ્સ ચત્તારિ અણુપ્પેહાઓ
પળ્લન્નાઓ) ધર્મધ્યાનની આર અનુપ્રેક્ષા ઠડી છે, (ત જહા) તે આ પ્રમાણે
છે-(અણિચ્છાણુપ્પેહા) અનિયાનુપ્રેક્ષા-આમા સમસ્ત પૌદ્ગલિક પદાર્થોનુ
અનિત્યરૂપથી ચિતવન ઠરવામા આવે છે એમ છે-

કાય સનિહિતાપાય, સપટ પટમાપદામ્।

સમાગમા સાપગમા, સર્વમુત્પાદિ મજ્જરમ્ ॥ ૧ ॥

આ ગરીરની પાછળ અપાય-રોગ-આદિ લાગી નહેલા છે, તે માટે તે
નાશ પામવાવાળુ છે આ ધન-ધાન્યાદિ-સમ્પત્તિ આપત્તિઓનુ સ્થાન છે

कलत्रमित्रपुत्रादि,—स्नेहग्रहनिवृत्तये ।

इति शुद्धमति कुर्यादशरण्यत्वभावनाम् ॥१॥

अशरणभावना चेत्—

इन्द्रोपेन्द्रादयोऽप्येते यमृयोयान्ति गोचरम् ।

अहो तन्तकातङ्के क शरण्य शरीरिणाम् ॥१॥

पितुर्मातुः स्वमुभ्रातुस्तनयाना च पश्यताम् ।

अत्राणो नीयते जन्तुः कर्मभिर्यमसदमनि ॥२॥

कलत्रमित्रपुत्रादि,—स्नेहग्रहनिवृत्तये ।

इति शुद्धमति कुर्यादशरण्यत्वभावनाम् ॥१॥

शुद्धबुद्धियुक्त भव्य प्राणी स्त्री, पुत्र, मित्र, स्वजन—सम्बन्ध आदिकां क स्नेह—बन्धन से मुक्त होने के लिये इस प्रकार स अशरणभावना का चिन्ता करे ।

अशरणभावना इस प्रकार से करना चाहिये—

इन्द्रोपेन्द्रादयोऽप्येते, यमृत्योर्यान्ति गोचरम् ।

अहो ! तदन्तकातङ्के, क शरण्यः शरीरिणाम् ॥१॥

ये महापराक्रमा अजेय इन्द्र, उपेन्द्र आदियां को भी जय कालने कवलित कर लिया, तो, अहो ! इस मत्सर म साधारण मनुष्य की फिर गणना ही क्या है ' उस सर्वविजयी काल के आने पर मनुष्य का क्या कोढ़ गण, शरण हो सकता है ' कोढ़ नहीं ' ॥१॥

पितुर्मातुः स्वमुभ्रातुस्तनयाना च पश्यताम् ।

अत्राणो नीयते जन्तुः, कर्मभिर्यमसदमनि ॥२॥

कलत्रमित्रपुत्रादि,—स्नेहग्रहनिवृत्तये ।

इति शुद्धमति कुर्यादशरण्यत्वभावनाम् । १॥

शुद्धबुद्धियुक्त लघ्व्य प्राणी स्त्री, पुत्र, मित्र, स्वजन, सम्बन्धी आदिना स्नेह—बन्धनથી मुक्त थवा भाटे आ प्रकारे अशरण्यभावनानी चिन्ता करे अशरण्यभावना आ प्रकारे करवी जेधये—

इन्द्रोपेन्द्रादयोऽप्येते, यमृत्योर्यान्ति गोचरम् ।

अहो ! तन्तकातङ्के, क शरण्यः शरीरिणाम् ॥ १ ॥

जे महापराक्रमी अजेय इन्द्र, उपेन्द्र आदियेने पणु न्यारे जाण जेणिओ करी गयो, तो अरे ! आ ममारमा साधारण मनुष्यनी पणी गणु नी न शु छे ? ते बंधानो विजेता जेवो जाल आवी जता मनुष्यनु शु कोर्द रक्षणु के शरणु थर्द शके छे ? कोर्द न नहि (१)

શોચન્તિ સ્વજનાનન્ત નીયમાનાન્ સ્વકર્મભિ ।

નેપ્યમાણ ન શોચન્તિ સ્વાત્માન્ મૃદુદ્વય ॥૩॥

સસાર દુઃસ્વદાવાગ્નિ-જ્વલજ્વાલાકરાલિતે ।

વને મૃગાર્ભકસ્યેવ શરણ નાસ્તિ દેહિન ॥૪॥

અસહાય જીવ અપન કર્મો કે દ્વારા મૃત્યુ કે સર્માપ પહુંચાયે જાત છે । અર્થાત્-માતા, પિતા, માઈ, બહેન, પુત્ર, પુત્રી, સ્ત્રી આદિ કે દેશ્વત્ત્વે હા દગતે જીવ કો ઉસકા સ્વકૃત કર્મ મૃત્યુ કે લિયે સમર્પિત કર દેતા હે, ઉસ સમય ઉસ જીવ કે ત્રાણ કરન મેં માતા પિતા આદિ કોઈ મી સમર્થ નહીં હોતે હૈ, જીવ અકેલા હીં મૃત્યુ પ્રાપ્ત કર સ્વકૃત કર્માનુમાર ફલ મોગતા હૈ ॥૨॥

શોચન્તિ સ્વજનાનન્ત, નીયમાનાન્ સ્વકર્મભિઃ ।

નેપ્યમાણ ન શોચન્તિ, સ્વાત્માન્ મૃદુદ્વયઃ ॥૩॥

અનાના જીવ સ્વકૃત કર્મો કે દ્વારા મરતે હુણ સ્વજના કે લિયે શોક કરતા હે, પરન્તુ વહ અજાની જીવ અપન લિયે નહીં સોચતા હૈ, જો વહ સ્વય અપન કર્મ કે દ્વારા સ્વય મૃત્યુ કે નિકટ પહુંચ રહ્યા હૈ ॥૩॥

સસારે દુઃસ્વદાવાગ્નિ-જ્વલજ્વાલાકરાલિતે ।

વને મૃગાર્ભકસ્યેવ, શરણ નાસ્તિ દેહિન ॥૪॥

પિતુર્માતૃ સ્વસુબ્રાતૃ-સ્તનયાના ચ પશ્યતામ્ ।

અત્રાણો નીયતે જન્તુ, કર્મભિર્યમસન્નતિ ॥૩॥

પિતા, માતા, બહેન, ભાઈ, પુત્ર આદિના જોતજોતામા જ અસહાય જીવ પોતાના ઈર્ષોદ્વારા મૃત્યુની સમીપે જાય છે, અર્થાત્-માતા, પિતા, ભાઈ, બહેન પુત્ર, પુત્રી, સ્ત્રી આદિના જોતજોતામા જ જીવને તેનું પોતાનું કર્મ મૃત્યુને સમર્પણ કરી દે છે, તે સમયે તે જીવનું રક્ષણ કરવામા માતા પિતા આદિ કોઈપણ સમર્થ થતા નથી જીવ એકલો જ મૃત્યુ પ્રાપ્ત કરીને સ્વકૃત (પોતે કરેલા) કર્માનુસાર ફળ મોગવે છે (૨)

શોચન્તિ સ્વજનાનન્ત, નીયમાનાન્ સ્વકર્મભિ ।

નેપ્યમાણ ન શોચન્તિ, સ્વાત્માન્ મૃદુદ્વય ॥૩॥

અજ્ઞાની જીવ સ્વકૃત કર્મોદ્વારા મરી જતા સ્વજનો માટે શોક કરે છે, પરન્તુ તે અજ્ઞાની જીવ પોતાને માટે નથી વિચાર કરતા કે તે પોતે પોતાના કર્મ દ્વારા મૃત્યુની પાસે પહોંચી રહ્યા છે (૩)

સસારે દુઃસ્વદાવાગ્નિ-જ્વલજ્વાલાકરાલિતે ।

વને મૃગાર્ભકસ્યેવ, શરણ નાસ્તિ દેહિન ॥૪॥

अयत्न—परलोकसहायार्थं पिता माता न तिष्ठत ।

न पुत्रदार न ज्ञातिर्धर्मस्तिष्ठति केवल ॥१॥

३-‘एगत्ताणुप्पेहा’ एकवानुप्रेषा—आमन एकाकिञ्चित्तनम्, तथा चोक्तम्—

उपघते जन्तुगिहक एव पिपघते चैकरु एव दुरा ।

कमार्जिययेकरु एव चित्रम आसेरते तफलमेकरु एव ॥१॥

जैसे प्रचण्ड ज्वालिनी की ज्वाला से जलते हुए वन में मृग के घेरे का कोई रक्षक नहीं होता है, उसी प्रकार दुःखदूषी ज्वालिनी का प्रचण्ड ज्वाला से जलते हुए इस समार में आमा का कोई रक्षक नहीं है ॥४॥ और भी कहा है—

परलोकसहायार्थं, पिता माता न तिष्ठतः ।

न पुत्रदार न ज्ञाति-धर्मस्तिष्ठति केवलः ॥

माता-पिता परलोक में जीव को सहायता के लिये नहीं जाते हैं, न स्त्री, पुत्र, स्वजन-स्वधी आदि हा जाते हैं । मात्र एक धर्म ही परलोक में जीव के साथ जाना है ॥४॥

—इस प्रकार से चित्तन करना सो अशरणानुप्रेक्षा है ।

(एगत्ताणुप्पेहा) एकवानुप्रेक्षा—आत्मा अकेला है । इस प्रकार से चित्तन

करना—एकवानुप्रेक्षा है । एकवानुप्रेक्षा का चित्तन इस प्रकार से करना चाहिये, जैसे—कर्म के फल को यह जीव अकेला ही भोगता है । माता पिता आदि कोई भी इस जीव को साथ नहीं देते हैं । सब अपन २ स्वार्थ के हैं । कहा भी है—

जेम प्रचण्ड हावाग्निनी ज्वालाधी भणता वनमा भृगना भन्ध्याओनो

डोर्ध रक्षक थतो नथी, तेज प्रदारे दु भउपी हावाग्निनी प्रचण्ड ज्वालाधी भणता आ ससारमा आत्मानो डोर्ध रक्षक नथी (४)

वणी पण उल्लु ठे—

परलोकसहायार्थं, पिता माता न तिष्ठत ।

न पुत्रदार न ज्ञाति, धर्मस्तिष्ठति केवल ॥५॥

माता-पिता परलोकमा लवनी सहायता भाटे जता नथी, न स्त्री, पुत्र, स्वजन, स्वधी आदि पण जय ० मात्र ओक धर्म ज परलोकमा लवनी साथे जय ० आ प्रदारे चित्तन करवु ते अशरणानुप्रेक्षा ठे (५)

(एगत्ताणुप्पेहा) ओउत्तवानुप्रेक्षा—आत्मा ओकलो छे ओ प्रदारे चित्तन करवु ते ओउत्तवानुप्रेक्षा ठे ओउत्तवानुप्रेक्षानु चित्तन आ रीते करवु ओउत्तवे, जेभजे-कर्मना इजने आ लव ओउलो ज भोगवे ०, माता पिता आदि डोर्ध पण आ लवने सार देता नथी सो पोतपाताना स्वार्थना ठे

યજ્ઞાવેન ધન સ્વયઃ મહુવિધૈઃ કૃષ્ટૈરિહોપાર્જયતે,
તત્સમૂયઃ ફલત્રમિત્રતનયૈર્ભ્રાત્રાદિભિર્મુજ્યતે ।
તત્તત્કર્મવશાચ્ચ નારકનરસ્વવાસિતિર્યગ્મવે—,
પ્લેક સૈષ મુદુ સહાનિ સહતે દુઃસ્વાન્યસહાન્યહો ॥૨॥

ઉત્પદ્યતે જન્તુરિદૈઃ એવ, વિપદ્યતે ચૈકક એવ દુઃસ્ત્રી ।
કર્માર્જયત્યેકક એવ ચિત્રમ્, આમેવતે તત્ફલમેક એવ ॥૧॥

જાન અકેલા હી ઇસ મસાર મેં ઉપજ્ઞ હોતા હૈ, અકેલા હી અપાર દુઃસ્ત્રી કા અનુભવ કરતે હુએ મૃત્યુ કો પ્રાપ્ત હોતા હૈ, અકેલા હા વહ નાનાવિધ કર્મોં કા ઉપાર્જન કરતા હૈ, તથા અકેલા હા ઉમરકા ફલ ભોગતા હૈ ॥૧॥

યજ્ઞીવેન ધન સ્વયઃ મહુવિધૈઃ કૃષ્ટૈરિહોપાર્જયતે,
તત્સમૂયઃ ફલત્રમિત્રતનયૈર્ભ્રાત્રાદિભિર્મુજ્યતે ।
તત્તત્કર્મવશાચ્ચ નારકનરસ્વર્વાસિતિર્યગ્મવે,—
પ્લેક સૈષ મુદુ સહાનિ સહતે દુઃસ્વાન્યસહાન્યહો ॥૨॥

જાન જો અનેકવિધ કર્ણોં સે સ્વય ધનોપાર્જન કરતા હૈ, ઉસ જન કા ઉપભોગ સ્ત્રી, પુત્ર, માદ-પુત્ર, મિત્ર, સ્વજન-સમ્બંધી આદિ કરતે હૈ । પરંતુ ધનોપાર્જન કરનેવાલા વહ જીવ તો સ્વચ્છત્ત ઉન ઉન કર્મોં કે અનુસાર દેવ મનુષ્ય નારક તિર્યક્ આદિ

ઠહુ પથુ છે —

ઉત્પદ્યતે જન્તુરિદૈઃ એવ, વિપદ્યતે ચૈકક એવ દુઃસ્ત્રી ।
કર્માર્જયત્યેકક એવ ચિત્રમ્, આમેવતે તત્ફલમેક એવ ॥૧॥

જીવ એકલો જ આ સ નારમા ઉત્પન્ન થાય છે, એકલો જ અપાર દુઃખનો અનુભવ કરતો કરતો મૃત્યુને પ્રાપ્ત થાય છે, એકલો જ તે અનેક પ્રકારના કર્મોંનું ઉપાર્જન કરે છે, તથા એકલો જ તેનું ફળ ભોગવે છે (૧)

યજ્ઞીવેન ધન સ્વયઃ મહુવિધૈઃ કૃષ્ટૈરિહોપાર્જયતે,
તત્સમૂયઃ ફલત્રમિત્રતનયૈર્ભ્રાત્રાદિભિર્મુજ્યતે ।
તત્તત્કર્મવશાચ્ચ નારક-નર-સ્વર્વાસિતિર્યગ્મવે—
પ્લેક સૈષ મુદુ સહાનિ સહતે દુઃસ્વાન્યસહાન્યહો ॥૨॥

જીવ જે વિધવિધ અનેક ઠપ્પેાથી પોતે ધન ઉપાર્જન કરે છે તે ધનનો ઉપભોગ સ્ત્રી, પુત્ર, માદ-પુત્ર, મિત્ર, સ્વજન-સમ્બંધી આદિ કરે છે પરંતુ ધનોપાર્જન કરવાવાળો તે જીવ તો પોતે કરેલા તે તે કર્મોં અનુસાર દેવ મનુષ્ય નારક તિર્યક્ આદિ ભવોમા એકલો જ અતિદ સદ્ અનત

જીવો यस્ય કૃતે ભ્રમત્યનુદિન દૈન્ય સમાલમ્બતે,
ધર્માદ્ ભ્રમ્યતિ વશ્ચયત્યતિહિતાન્ ન્યાયાદપક્રામતિ ।
દેહ સોઽપિ સહાત્મના ન પદમપ્યેક પરસ્મિન્ ભવે,
ગચ્છત્યસ્ય તત કથ વદત મો ' માદાગ્યમાધાસ્યતિ ॥૩॥
સ્વાયૈકનિષ્ઠ સ્વજન સ્વદેહ, -મુરય તત સર્વમવેલ્ય સમ્યક્ ।
સર્વસ્ય કલ્યાણનિમિત્તમેક, ધર્મ સહાય ત્રિધાત ધામાન્ ॥૪॥

મર્મા મેં અકેલા હી અતિદુ સહ અનન્ત દુઝ્વા કો સહતા રહતા હે । અહો ! ડસ ાસાર
મેં કોઈ મા અપના નહોં ૬ ॥ ૨ ॥ ઔર મા કહા હૈ—

જીવો यस્ય કૃતે ભ્રમત્યનુદિન દૈન્ય સમાલમ્બતે,
ધર્માદ્ ભ્રમ્યતિ વશ્ચયત્યતિહિતાન્ ન્યાયાદપક્રામતિ ।
દેહ સોઽપિ સહાત્મના ન પદમપ્યેક પરસ્મિન્ ભવે,
ગચ્છત્યસ્ય તત કથ વદત મો ' માદાગ્યમાધાસ્યતિ ॥૩॥

જાગ્ર જિસ શગર કે લિયે ચારા ત્રિશાઆ મં પૂસતા-ફિરતા રહતા હૈ, તીનતા
પ્રતર્જિત કરતા હૈ, ધર્મ સે બ્રષ્ટ હોતા હૈ, અપન અચન્ત હિતેપિયા કો મી ટગતા હૈ,
ન્યાયમાર્ગ સે ચગ્નિ હોતા હૈ, યહ શરીર મા જાગ્ર કે સાથ પરભવ મેં ણક પગ મા નહા
સાથ દેતા । હ મગ્યો ' સોચો-ત્રિચાગે ' યહ શગર લુપ્હાગી ક્યા સહાયતા કર સકતા
હૈ, કુઠ નહોં ॥૩॥ ઔર મા કહા હૈ--

સ્વાયૈકનિષ્ઠ સ્વજન સ્વદેહ, -મુરય તત સર્વમવેલ્ય સમ્યક્ ।
સર્વસ્ય કલ્યાણનિમિત્તમેક, ધર્મ સહાય ત્રિધીત ગીમાન્ ॥૪॥

હુ ખોને નહન કરતો રહે છે અહો ! આ સ સારમા કોઈએ આપણુ નથી (૨)
ખીલુ પણ કહ્યુ છે—

જીવો यस્ય કૃતે ભ્રમત્યનુદિન દૈન્ય સમાલમ્બતે,
ધર્માદ્ ભ્રમ્યતિ વશ્ચયત્યતિહિતાન્ ન્યાયાદપક્રામતિ ।
દેહ સોઽપિ સહાત્મના ન પદમપ્યેક પરસ્મિન્ ભવે,
ગચ્છત્યસ્ય તત કથ વદત મો ' માદાગ્યમાધાસ્યતિ ॥૩॥

છવ જે શરીરને માટે ચારેય દિશાઓમા ભટકતો કરતો રહે છે,
તીનતા બતાવે છે, ધમથી બ્રષ્ટ થાય છે, પોતાના અત્યંત હિતેન્ધુઓને પણ
હંગે છે, ન્યાયમાર્ગથી ચલિત વાય છે, તે શરીર પણ છવની સાથે પર
ભવમા એક હંગણુએ સાથ આપતુ નથી હે ભગ્યો ! ગોઓ-વિચારો !
આ શરીર તમાગી શુ સહાયતા કરી શકશે ? કાઈ પણ નહિ !

૪-‘સસારાણુપ્પેદા’ સમારાણુપ્રેષા-મસારસ્ય ચતસ્રણુ ગતિણુ મત્રાપ્રધાનુ * સંગલગ્નસ્ય અનુપ્રેક્ષા-તથા ચોક્તમ્—

માતા પરમ્ભવે પુત્રી સૈવ જન્માન્તરે સ્વસા ।

પુનર્માયા ભવેત્ સૈવ પ્રાણિના ગતિરીદ્રશી ॥ ૧ ॥

માતા, પિતા, સ્ત્રી, પુત્ર, સ્વજન, મનુષી આદિ મમા મા સ્વાર્થ કા હૈ, અપના શરીર સ્વાર્થ કા હી હૈ, ઇસલિયે બુદ્ધિમાન મનુષ્ય ઇન સર્ગ વિષયો પર અઢી તરફ વિચાર કર સમી કા કન્યાણ કરને ગાલે ધર્મ કા હી સહાયક બનાવે ॥૧॥

—ઇસ પ્રકાર સે ચિંતન કરના નકયાનુપ્રેક્ષા હ

(સસારાણુપ્પેદા) સમારાણુપ્રેષા-ચતુર્ગતિલક્ષણ મમાર કે વિષય મે ચિન્તન કરના-મસારાણુપ્રેક્ષા હૈ । કહા મી હૈ—

માતા પરમ્ભવે પુત્રી, સૈવ જન્માન્તરે સ્વસા ।

પુનર્માયા ભવેત્ સૈવ, પ્રાણિના ગતિરીદ્રશી ॥૧॥

ઇસ ભવ મેં ઇસ જીવ કી જો માતા હોતી હૈ, વહ દસરે ભવ મે ઉસકી પુત્રી હો જાતી હૈ, ફિર ભવાન્તર મે ઉસકી પુત્રી હો જાતી હૈ, ઉસકે ગાત્ર અન્ય જન્મ મેં ફિર વહ ઉસકી માયા હો જાતા હૈ । અધિક કયા કહા જાય! મસાર કા કુઠ એસી હા વિચિત્ર વશા હૈ ॥ ૧ ॥ ઓર મી કહા હૈ—

કરી પણુ કહ્યુ છે—

સ્વાર્થેકનિઠ સ્વજન સ્વદેહ, મુરય તત્ત સર્વમવેત્ય સમ્યક્ ।

સર્વસ્ય કલ્યાણનિમિત્તમેક, ધર્મ સહાય વિન્ધીત ધીમાન્ ॥૪॥

માતા, પિતા સ્ત્રી, પુત્ર, સ્વજન-સખાગ્રી આદિ બધા સ્વાર્થના છે પોતાનુ શરીર પણ સ્વાર્થનુ જ છે, તેથી બુદ્ધિમાન મનુષ્ય એ બધા વિષયો ઉપર સાચી રીતે વિચાર કરી નર્વનુ કલ્યાણ કરવવાળા ધર્મને જ સહાયક બનાવે આ પ્રકારે ચિંતન કરુ તે એકવાણુપ્રેક્ષા છે (૫)

(સસારાણુપ્પેદા) સમારાણુપ્રેક્ષા-ચતુર્ગતિલક્ષણવાળા મસારના વિષયમા ચિંતન કરવુ તે સસારાણુપ્રેક્ષા છે કહ્યુ પણ છે—

માતા પરમ્ભવે પુત્રી, સૈવ જન્માન્તરે સ્વસા ।

પુનર્માયા ભવેત્ સૈવ, પ્રાણિના ગતિરીદ્રશી ॥૧॥

આ ભવમા જે આ જીવની માતા હોય છે તે જ બીજા ભવમા તેની પુત્રી થઈ જાય છે વળી ભવાન્તરમા તેની બહેન થઈ જાય છે ત્યાર પછી બીજા જન્મમા વળી તે તેની સ્ત્રી થઈ જાય છે વધારે શુ કહેવાય ! મસારની ડોઠ એવી જ વિચિત્ર દશા છે (૧) કરી પણ કહ્યુ છે—

પિતા પરમત્વ પુત્ર સ તુ ભ્રાતા ભગાન્તરે ।
 પુનસ્તાત પુન પુત્ર પ્રાણિના ગતિરીદૃશી ॥૨॥
 માતાપિતૃમહાસ્થાણિ પુત્રદારશત્તાનિ ચ ।
 સસારેષ્વનુભૂતાનિ યાન્તિ યાસ્યન્તિ ચાપર ॥૩॥
 કૃત્તેષામેધ્યમધ્યે નિયમિતતત્તુભિ સ્થાયતે ગર્ભવાસે,
 ક્રાન્તાવિશ્લેષદુઃસ્વવ્યતિસ્તરવિપમે યૌવને ચોપભોગ ।

પિતા પરમત્વે પુત્ર., સ તુ ભ્રાતા ભગાન્તરે ।
 પુનસ્તાત. પુનઃ પુત્ર., પ્રાણિના ગતિરીદૃશી ॥૨॥

દસ સમાર મ જાત્ર કી પર્યાય ત્રસા શાશ્વત નહા મ્હતા હ । જો દસ ભવ મ પિતા
 હોતા હ, ત્હા પરમત્વ મ પુત્ર નન જાતા હ, ત્વ ભગાન્તર મ ભ્રાતા મી હો જાતા હ, પશ્ચાત્ત
 ફિર પિતા હો જાતા હ, ફિર પુત્ર હો જાતા હ । દસ સમાર મે પ્રાણિયાં કા પેસા હા કુઠ
 વિચિત્ર ગતિ હ ॥૨॥ ઓર મા ત્હા હ—

માતાપિતૃમહાસ્થાણિ, પુત્રદારશત્તાનિ ચ ।
 સસારેષ્વનુભૂતાનિ, યાન્તિ યાસ્યન્તિ ચાપરે ॥૩॥

દસ સમાર મ દસ જાત્ર ક હજાર માતા ઓર પિતા બન ચુકે હ, હજારા પુત્ર-
 ત્વત્ર હો ચુકે હ । દસ સમય મા યે માતા, પિતા પુત્ર ઓર ત્વત્ર દસ જાત્રકે હે, ઓર
 જાગ મી યે હોંગ ॥૩॥ ઓર મા કહા હ—

કૃત્તેષામેધ્યમધ્યે નિયમિતતત્તુભિ., સ્થાયતે ગર્ભવાસે,
 ક્રાન્તાવિશ્લેષદુઃસ્વવ્યતિસ્તરવિપમે યૌવને ચોપભોગ ।

પિતા પરમત્વે પુત્ર મ તુ ભ્રાતા ભગાન્તરે ।

પુનસ્તાત પુન પુત્ર, પ્રાણિના ગતિરીદૃશી ॥૨॥

આ મ સારમા જીવની પર્યાય એક જીવી કાયમ રહેતી નથી જે આ ભવમા
 પિતા હોય છે તેજ પરભવમા પુત્ર થઈ જાય છે, તેમજ ભવાન્તરમા ભાઈ પણ થઈ
 જાય છે પછી પિતા થઈ જાય છે વળી પુત્ર થઈ જાય છે આ સ સારમા પ્રાણિઓની
 એવી જ કંઈ વિચિત્ર ગતિ છે (૨) ફરી પણ કહ્યું છે—

માતાપિતૃમહાસ્થાણિ, પુત્રદારશત્તાનિ ચ ।

સસારેષ્વનુભૂતાનિ, યાન્તિ યાસ્યન્તિ ચાપરે ॥૩॥

આ સ સારમા આ જીવના હજારો માતાપિતા થઈ ચુક્યા છે હજારો પુત્ર-કલત્ર થઈ
 ચુક્યા છે આ સમયે પણ એ માતા, પિતા, પુત્ર અને કલત્ર આ જીવના છે, અને
 આગળ પણ આ માતા-પિતા આદિ આ જીવને થશે જ (૩) વળી કહ્યું પણ છે

સુકજ્ઞાણે ચરત્ત્વિહે ચરુપ્પહોયારે પળ્ણત્તે, ત જહા

નારીણામપ્યવન્ના યિલસતિ નિયત વૃદ્ધભાવેડપ્પસાધુ,
મસારે રે મનુપ્પ્યા! વદત યદિ મુલ્લ સ્વલ્પમપ્પસ્તિ કિંચિત્ ॥૪॥

—ઇદ ધર્મવ્યાનમ્ ॥

‘સુકજ્ઞાણે ચરત્ત્વિહે ચરુપ્પહોયાર પળ્ણત્તે’ શુક્લયાન ચતુર્થિધ ચતુષ્પ

નારીણામપ્યવન્ના યિલસતિ નિયત વૃદ્ધભાવેડપ્પસાધુ,
મસારે રે મનુપ્પ્યા! વદત યદિ મુલ્લ સ્વલ્પમપ્પસ્તિ કિંચિત્ ॥૪॥

અર્થત અપત્રિત્ત ગર્ભવાસ મેં રહ કર યદ જાન અનક કટા કો મહતા રહતા હૈ ।
વહેં ઇસકા ગરીર સિકુડા રહતા હૈ । યૌવન અવસ્થા મ યદ જીવ ત્રિપય ભોગ કે સમય
સ્ત્રીવિયોગજનિત દુઃખ સે અર્થત દુઃખી હોતા હૈ । જા યદિ જાનિત રહ તો વૃદ્ધાવસ્થા મ
યદ અપની ઉસા જા કા અસદા અપમાન સહન કરતા હૈ । ફિર હૈ મન્યા ॥ તુમ હા કહે,
ઇસ સસાર મેં કિંચિમાત્ર મી મુલ્લ હૈ ’ કુલ્લ માં નહા ॥૫॥

ઇસ પ્રકાર જીવ કો મસાર કે વિષય મેં વિચાર કરનાં चाहिये । ઇસ પ્રકાર
ધર્મ વ્યાન સમજનાં चाहिये ।

અવ શુક્લયાન કહેતે હૈ—(સુકજ્ઞાણે ચરત્ત્વિહે ચરુપ્પહોયારે પળ્ણત્તે) શુક્લયાન
ચાર પ્રકાર કા હૈ, ઓર યદ સ્વરૂપ લક્ષણ, આલપન એર અનુપ્રેક્ષા કે ભેદ સે સોલહ

કુલ્લેણામેધ્યમધ્યે નિયમિતતનુભિ સ્થીયતે ગર્ભવાસે,
કાતાભિન્નેષુ લ્લબ્યતિકરવિષમે યૌવને ચોપભોગ ।
નારીણામપ્યવન્ના યિલસતિ નિયત વૃદ્ધભાવેડપ્પસાધુ,
મસારે રે મનુપ્પ્યા ! વદત યદિ મુલ્લ સ્વલ્પમપ્પસ્તિ કિંચિત્ ॥૪॥

અર્થત અપત્રિત્ત ગર્ભવાસમા રહીને આ જીવ અનેક કષ્ટોને સહન
કરતો રહે છે આ તેનું શરીર સકાચાઈને રહે છે જીવાન અવસ્થામા આ
જીવ વિષયલોગના સમયે સ્ત્રીવિયોગથી ઉત્પન્ન થતા દુઃખથી બહુ જ દુઃખી
થાય છે સ્ત્રી ને જીવતી હોય તો પોતાની વૃદ્ધાવસ્થામા તે પોતાની તે જ
સ્ત્રીનું અસહ્ય અપમાન સહન કરે છે માટે છે લખ્યો ! તમે જ કહો, આ
સસારમા જરાપણુ સુખ છે ? જરાય નહિ (૮)

આ પ્રકારે જીવને સસારના વિષયમા વિચાર કરવો જોઇએ એ પ્રકારે
ધર્મ—ધ્યાન સમજવું જોઇએ

હવે શુક્લધ્યાન કહે છે (સુકજ્ઞાણે ચરત્ત્વિહે ચરુપ્પહોયારે
પળ્ણત્તે) શુક્લધ્યાન ચાર પ્રકારનું છે, અને તે સ્વરૂપ લક્ષણ, આલ

પુહુત્તવિયકે સવિયારી ૧, એગત્તવિયકે અવિયારિ ૨, સુહુમકિરિએ અપ્પહિવાઈ ૩, સમુચ્છિન્નકિરિએ અણિયટ્ટી ૪। સુક્કસ્સ ણં જ્ઞાણસ્સ

ત્યવતાર પ્રજ્ઞમ્ । યથા મલાપગમેન શુચિતાધમાભિસંબન્ધાત્ પટ શુક્લ ઇત્યુચ્યતે, તથા રાગદ્વેષમલાપનયનાન્શુચિતાધર્મસંબન્ધાદ્ ધ્યાનમપિ શુક્લમિત્યુચ્યતે, તત્તતુર્વિધ પ્રજ્ઞમ્, તદ્ યથા—‘પુહુત્તવિયકે સવિયારી’ પૃથક્ત્વવિતર્ક સનિચારિ ૧, ‘એગત્તવિયકે અવિયારિ’ એકત્વવિતર્કસનિચારિ ૨, ‘સુહુમકિરિએ અપ્પહિવાઈ’ સૂક્ષ્મક્રિયમપ્રતિપાતિ, ૩, ‘સમુચ્છિન્નકિરિએ અણિયટ્ટી’ સમુચ્છિન્નક્રિયમનિવર્તિ ૪—ઈતિ ।

તત્ત પૂર્વગતશ્રુતજ્ઞાનાનુસારેણ ધ્યેયવિશેષગતોત્પાદાદિનાનાપયાયાણા દ્રવ્યાર્થિકે પયાયાર્થિકાદિનાનાનયૈરર્થવ્યજ્ઞનયોગ-ક્રાન્તિસહિતાનુચિન્તન પૃથક્ત્વવિતર્કસવિચારમ્ ॥ ૧ ॥

પ્રકાર કા કહા ગયા હે । જિમ તરહ મેલ કે દૂર હોને સે વઘ ધિલકુલ સાફ હો જાતા હૈ ઓર “શુક્લઃ પટઃ” ઇસ પ્રકાર કહા જાતા હૈ, ઊસી તરહ રાગદ્વેષરૂપી મેલ કે અપગમસે ધ્યાન મી શુદ્ધ હો જાતા હૈ ઓર ઇસાસે વહ શુક્લ યાન કહા જાતા હૈ । (ત જહા) ઇસકે વે ચાર પ્રકાર યે હ (પુહુત્તવિયકે સવિયારી) પૃથક્ત્વવિતર્કસનિચાર, (એગત્તવિયકે અવિયારિ) એકત્વવિતર્ક અવિચાર, (સુહુમકિરિએ અપ્પહિવાઈ) સૂક્ષ્મક્રિય-અપ્રતિપાતી, (સમુચ્છિન્નકિરિએ અણિયટ્ટી) સમુચ્છિન્નક્રિય-અનિવર્તિ । ઇનકા વર્ણન ઇસ પ્રકાર હૈ—પૂર્વગત શ્રુતજ્ઞાન કે અનુસાર ધ્યેયવિશેષગત ઉત્પાદ, વ્યય એવ ધ્રૌવ્ય આદિ પર્યાયોં કા દ્રવ્યાર્થિક એવ પર્યાયાર્થિક નયોં સે અર્થ ક્રાન્તિ, વ્યજ્ઞનમક્રાન્તિ એવ યોગમક્રાન્તિ યુક્ત હોકર વિચાર કરના સો પૃથક્ત્વવિતર્કસવિચાર શુક્લ યાન કા પ્રથમ મેદ હૈ ॥૧॥ જિસ તરહ સિદ્ધગારુડિક આદિ

બન તેમજ અનુપ્રેક્ષાના બેદથી સોળ પ્રકારનુ કહેવાય છે જેવી રીતે મેલ ધોવાઈ જવાથી વસ્ત્ર ધિલકુલ બાક થઈ જાય છે અને “શુક્લ પટ” એ પ્રકારે કહેવાય છે, એ જ રીતે રાગદ્વેષરૂપી મેલ દૂર થઈ જવાથી ધ્યાન પણ શુદ્ધ થઈ જાય છે, અને તે કારણથી તેને શુક્લધ્યાન કહેવાય છે (ત જહા) તેના ચાર પ્રકાર આ છે—(પુહુત્તવિયકે સવિયારી) પૃથક્ત્વવિતર્ક-સવિચાર (એગત્તવિયકે અવિયારિ) એકત્વવિતર્ક-અવિચાર (સુહુમકિરિએ અપ્પહિવાઈ) સૂક્ષ્મક્રિય-અપ્રતિપાતી (સમુચ્છિન્નકિરિએ અણિયટ્ટી) સમુચ્છિન્નક્રિય-અનિવૃત્તિ

પૂર્વગત શ્રુતજ્ઞાન અનુસાર ધ્યેયવિશેષથી થતા ઉત્પાદ, વ્યય તેમજ ધ્રૌવ્ય આદિ પર્યાયોના દ્રવ્યાર્થિક નયોથી, અર્થસ ક્રાન્તિ, વ્યજ્ઞનસ ક્રાન્તિ તેમજ યોગમ ક્રાન્તિથી યુક્ત થઈને વિચાર કરવો તે પૃથક્ત્વવિતર્કસવિચાર શુક્લ-ધ્યાનનો પ્રથમ પ્રકાર ૭ (૧)

यथा सिद्धगारुडिकादिमन्त्र सकलजर्गस्यापि त्रिपम त्रिप मन्त्रमामर्त्येन सत्वायवेभ्य समाकृष्य दशस्थाने समानीय स्तम्भयति, तथा पूर्वगतश्रुतानुमागतोऽर्थव्यञ्जनयोगो सक्क्रान्तिराहित्येनाशेषत्रिपयेभ्य सहचैकस्मिन्नेव पयाये योगस्य निशानस्थाने त्रीपशिखावत् स्थिरीकरणम् एकत्ववितर्काऽविचारम् ॥२॥

यदा जघनयोगस्त सत्रिपर्याप्तस्य मनोद्व्यागि समये निरन्धन् असत्प्रातसमये सपूर्ण मनोयोग तत्पश्चात् पर्याप्तद्विन्द्रियस्य वायोगपर्यायतोऽसत्प्रातगुणयूनवायोगपयायान् प्रतिसमय निरन्धन् असत्प्रातसमये सपूर्ण वायोग, ततश्च प्रथमसमयसमुत्पन्ननिगोदजीवस्य जघनकाययोगपर्यायतोऽसत्प्रातगुणहीनकाययोग प्रतिसमय निरन्धन्, अप्रत्यात

मन्त्रवाला पुरुष समस्त शरीर के अणवों में व्याप्त त्रिपम त्रिप को मन्त्र के प्रभाव से स्वेचकर काटे हुए स्थानपर स्तम्भित कर देता है उसीतरह पूर्वगतश्रुतज्ञान के अनुसार अर्थ, व्यञ्जन एवं योगों की सक्क्रान्ति से रहित होने के कारण, अशेषत्रिपर्या से योगों को हटा कर एक ही पर्याय में योग का, वातरहित स्थान में दीपक की लौ की तरह, स्थिर करना सो एकत्ववितर्क-अविचार-नामक शुक्ल ध्यान का दूसरा भेद है ॥२॥ मूल्मक्रिय-अप्रतिपाति शुक्लध्यान सिर्फ सूक्ष्मकाययोगवाले जीव को होता है। सूक्ष्मक्रिय-अप्रतिपाति शुक्ल ध्यान के सम्मुख हुआ जीव सर्वप्रथम मनोद्वयों का प्रतिसमय निरोध करता हुआ अमर्याद ससमयप्रमाणकाल में समस्तमनोयोग का, इसीतरह प्रतिसमय वायोगपर्यायों का निरोध करता हुआ अमर्यादसमयप्रमाणकाल में समस्तवायोग का, एवं प्रथम समयमें समुत्पन्न निगोदजायकी जघन्य-अवगाहनात्स्वरूप काययोगपर्यायों से अनप्रात

जैवी रीते सिद्ध गारुडिक आदि मन्त्रवालो पुरुष व्याप्ता शरीरना अथवा प्रसरेला विषम जेरने मन्त्रना प्रभावधी जे थीने करडेला स्थान उपर स्तम्भित करी दे छे, तेवी ज रीते पूर्वगत श्रुतज्ञान अनुसार अर्थ, व्यञ्जन तेमज येगोनी सक्क्रान्तिही रहित होवाने वारण्छे, भील विषयोधी येगोने छटावीने जेक ज पर्यायमा येगोने छवा वगरना स्थानमा दीपकनी ज्योतनी चेटे स्थिर करयो ते शुक्लध्यानना जेकत्ववितर्कअविचार नामनो भीने प्रदर छे (२)

सूक्ष्मक्रिय-अप्रतिपाति शुक्लध्यानने मन्त्रुण थयेले एव सर्वप्रथम मनोद्वयाना हरण्यत निरोध करता करता असत्प्रात-समय-प्रमाण काले मन्त्र मनोयोगो, तेम ज वारवार वायोगपर्यायानो निरोध करता करता असत्प्रात-समय-प्रमाण काले मन्त्र वायोगो, तेम ज प्रथम समयमा समुत्पन्न निगोद एवनी जघन्यअवगाहनात्स्वरूप काययोगनी पर्यायोधी अमर्यादशुद्धीनकाययोगो वारवार निरोध करता

सम्यग्वादरकाययोग च सर्वथा निम्नगति, तदेत सूक्ष्मक्रियाऽप्रतिपाति यानुपक्रमते ॥३॥
तत्र आसोच्छ्वासस्वरूप सूक्ष्ममपि काययोग निरुध्य अयोगि-व प्राप्य शैलेशीमवस्था प्रतिपद्यते,
म यमकालेन 'अ इ उ ऋ लृ' इत्येवरूप पञ्चलक्ष्मश्रोत्रारणसमकालस्थितिक समुच्छिन्न-
क्रियननिवर्ति ध्यानमनुभवति ॥४॥ ऋग्वैकालिकसूत्रस्याचारमणिमञ्जूपाटीकायामस्माभि
सविम्वत् शुक्लध्यानवर्णनं कृतम्, अतस्ततोऽगन्तव्यम् ।

तथा—तत् शुक्लध्यान चतुष्प्रयत्नतार प्रजनम् । 'सुकस्स ण ज्ञाणस्स चत्तारि
लक्षणानि पण्णत्ता' शुक्लम्य खलु ध्यानस्य चत्वारि लक्षणानि प्रजानि । 'त जहा' तद्यथा
गुगुह्रीनकाययोग को प्रतिसमय म निरोध करता हुआ अवस्थातसमयप्रमाणकाल में वादरकाययोग
का सर्वथा निरोध कर देता है, तत्र जाकर इसे सूक्ष्मक्रिय—अप्रतिपातिनामक शुक्लध्यान की
प्राप्ति होती है, यह सूक्ष्मक्रिय—अप्रतिपातिनामक तीसरा भेद है ॥३॥ इस अवस्थामें
आसोच्छ्वासस्वरूप सूक्ष्मकाययोगका भी निरोध कर, अयोगि—अवस्था को प्राप्त हो, शैलेशी
अवस्था को प्राप्त कर लेता है, वहां 'अ इ उ ऋ लृ' इन पांच लघु अक्षरों के म यम
काल से उच्चारण करने में जितना समय लगता है उतने समय तक वहां ठहर कर समु-
च्छिन्नक्रिय—अनिवर्तिनामक शुक्लध्यानका अनुभव करता है ॥४॥ इस शुक्लध्यान
का विशेष विस्तारपूर्ण वर्णन ऋग्वैकालिक सूत्र के चौथे अध्याय की 'आचारमणिमञ्जूपा'
नामकी टीका में लिखा गया है, अत विशेषार्थी को इसका विशेष वर्णन वहां से
देख लेना चाहिये । (सुकस्स ण ज्ञाणस्स चत्तारि लक्षणानि पण्णत्ता) इस शुक्ल-
ध्यान के चार लक्षण हैं, (त जहा) वे इस प्रकार हैं—(विवेके) विवेक—देह से आत्माको

करता असंभ्यातसमयप्रमाण के आदरकाययोगको सर्वथा निरोध करी
दे दे, तब तो तेने सूक्ष्मक्रिय—अप्रतिपाति नामक शुक्लध्यानकी प्राप्ति पाय
दे आ सूक्ष्मक्रिय—अप्रतिपाति नामके तीनो प्रकार के (३)

ते अवस्थामें श्वाभ्यासोच्छ्वासश्च सूक्ष्मकाययोगको पञ्च निरोध करी, अयोगि
अवस्थाने प्राप्त थर्ध, शैलेशी अवस्थाने प्राप्त करी ले दे तथा अ इ उ ऋ लृ आ
पाच लघु अक्षरोंको मध्यमकालाधी उच्चारण करवाभा लेटले समय लागे तेदला
मयसुधी शोधने समुच्छिन्नक्रिय—अनिवर्ति नामक शुक्लध्यानको अनुभव करे
दे (४) आ शुक्लध्याननु विशेष विस्तारपूर्वक वर्णन दशवैकालिकसूत्रना यथा
अध्ययनकी आचारमणिमञ्जूपा नामकी टीकाभा लखवाभा आयु के तेथी
विरोध लघुवावागाने भाटे तेनु विशेष वर्णन त्याथी जेध लेवु जेधये

(सुकस्स ण ज्ञाणस्स चत्तारि लक्षणानि पण्णत्ता) आ शुक्लध्यानना चार
लक्षण के. (त जहा) ते आ प्रकार के—(विवेके) विवेक—देहकी आत्माने जुड़े लघुवे,

यथा सिद्धगारुडिकादिमन्त्र सकलगरीरस्यापि विषम विष मन्त्रमामर्षेण मन्त्रा-
यवेभ्य समाकृष्य दृग्स्थाने समानीय स्तम्भयति, तथा पूर्वगतश्रुतानुमारतोऽर्थव्यञ्जनयोग-
सक्रान्तिराहित्येनाशेषविषयेभ्य सद्व्यैकस्मिन्नेव पयाय योगस्य निरातस्थाने दीपक्यावन
स्थिरीकरणम् एकत्ववितर्काऽविचारम् ॥२॥

यदा जघनयोगात् सन्निधायस्य मनोद्रव्याणि समये निर्यात अमर्यातसमये
सपूर्ण मनोयोग तत्पश्चात् पर्यापदीन्द्रियस्य वायोगपयायतोऽमर्यातगुणयूनवायोगपया
यान् प्रतिसमय निरन्धन् असर्यातसमये सपूर्ण वायोग, ततश्च प्रथमसमयसमुत्पन्ननिगो-
दजीवस्य जघनकाययोगपर्यायतोऽसर्यातगुणहीनकाययोग प्रतिसमय निरन्धन्, अमर्यात

मन्त्रवाला पुरुष समस्त गरीर के अवयवों में व्याप्त विषम विष को मन्त्र के प्रभाव से
खेचकर काटे हुए स्थानपर स्तम्भित कर देता है उसीतरह पूर्वगतश्रुतज्ञान के अनुसार
अर्थ, व्यञ्जन एवं योगों की सक्रान्ति से रहित होने के कारण, अशेषविषया से योगों को हटा
कर एक ही पर्याय में योग का, वातरहित स्थान में दीपक की लौ की तरह, स्थिर करना
सो, एकत्ववितर्क-अविचार-नामक शुक्ल यान का दूसरा भेद है ॥२॥ सूक्ष्मक्रिय-अप्रति-
पाति शुक्लध्यान सिर्फ सूक्ष्मकाययोगवाले जीव को होता है। सूक्ष्मक्रिय-अप्रतिपाति शुक्ल
ध्यान के सम्मुख हुआ जीव सर्वप्रथम मनोद्रव्यों का प्रतिसमय निरोध करता हुआ अमर्या-
तसमयप्रमाणकाल में समस्तमनोयोग का, इसीतरह प्रतिसमय वायोगपर्यायों का निरोध
करता हुआ अमर्यातसमयप्रमाणकाल में समस्तवायोग का, एवं प्रथम समयमें
समुत्पन्न निगोदजीवकी जघन-अवगाहनात्स्वरूप काययोगपर्यायों से अमर्यात

जैसी रीते सिद्ध गारुडिक आदि मन्त्रवाणो पुत्रुष आत्मा शरीरना अवयव
वोमा प्रसरला विषम अरने मन्त्रना प्रभावधी जे थीने करडेला स्थान उपर
स्तम्भित करी दे छे, तेही जै रीते पूर्वगत श्रुतज्ञान अनुसार अर्थ, व्यञ्जन
तेमज योगोनी सक्रान्तिरी रहित होवाने कारणे, भीला विषयोधी योगोने
हटापीने ओठ जै पर्यायमा योगोने हवा वगरना स्थानमा दीपकनी ज्योतनी चेटे
स्थिर करवे। ते शुक्लध्यानना ओक्त्ववितर्कअविचार नामने भीजे प्रचार छे (२)

सूक्ष्मक्रिय-अप्रतिपाति शुक्लध्यानने मन्त्रुष थयेला एवं
सर्वप्रथम मनोद्रव्योना हरवणत निरोध करता करता असर्यात-समय-
प्रमाणे जाले समस्त मनोयोगो, तेम जै बारबार वायोगपर्यायोना
निरोध करता करता अमर्यात-समय-प्रमाणे जाले समस्त वायोगो,
तेम जै प्रथम समयमा समुत्पन्न निगोद जीवनी जघनअवगाहनात्स्वरूप
काययोगनी पर्यायोधी अमर्यातशुक्लहीनकाययोगो बारबार निरोध करता

ળ જ્ઞાણસ્ત ચત્તારિ અણુપ્પેહાઓ પળણત્તાઓ, ત જહા-અવા-
યાણુપ્પેહા ૧ અસુમાણુપ્પેહા ૨ અણંતવત્તિયાણુપ્પેહા ૩ વિપરિ-
ણામાણુપ્પેહા ૪। સે ત જ્ઞાણે ॥ સૂ૦ ૩૦ ॥

શ્વેદ ધ્યાનસ્ય ચત્તોડ્ણુપ્રેક્ષા પ્રજ્ઞા, 'ત જહા' તથા-'અવાયાણુપ્પેહા' અપાયા
નુપ્રેક્ષા-અપાયાના પ્રાણાતિપાતાદિદ્વયદ્વારજનિતાનામ્ અનર્થનામનુચિતનમ્ ॥૧॥ 'અસુમા-
ણુપ્પેહા' અશુમાનુપ્રેક્ષા-મસારસ્થૈવ અશુભસ્વરૂપતયાડ્ણુચિતનમ્ ॥૨॥ 'અણતવત્તિયાણુપ્પેહા'
અનન્તવૃત્તિતાડ્ણુપ્રેક્ષા-અનન્તવૃત્તિતા-તૈલિકચક્રયોજિતસ્ય વૃષ્ટસ્ય માર્ગાડ્ણુપ્રસાનવત્કદાપ્યસ-
માર્ગિનીલ્લા તસ્યા અનુપ્રેક્ષા-અનુચિન્તનમ્ ॥૩॥ 'વિપરિણામાણુપ્પેહા' વિપરિણામાનુપ્રેક્ષા-
ઉત્પાદવ્યયધ્રૌવ્યસ્વભાવાના પન્થાના યો વિપરિણામ-પ્રતિક્ષણ નવનવપર્યાયરૂપ તસ્યાનુ
ચિન્તનમ્ ॥૪॥ 'સે ત જ્ઞાણે' તદેતદ્ ધ્યાનમ્ ॥ સૂ૦ ૩૦ ॥

અપાયોં કા અથાત્ પ્રાણાતિપાતાનિક પાપ, જો કમોં કે આશ્રવ કે લિયે દ્વાર જૈસે હૈં ઉનસે જનિત
અનયોં કા વારવાર વિચાર કરના સો અપાયાનુપ્રેક્ષા હૈં ૧। (અસુમાણુપ્પેહા) અશુમાનુ-
પ્રેક્ષા-સસાર સ્વય અશુભસ્વરૂપ હે, ઘેસા વાગ્વાર વિચાર કરના સો અશુમાનુપ્રેક્ષા હૈં ૨।
(અણતવત્તિયાણુપ્પેહા) અનન્તવત્તિતાનુપ્રેક્ષા-ભવપરપણ કો અનતવૃત્તિ કા વિચાર કરના,
અર્થાત્ જિસ પ્રકાર તેલી કા ચેલ કોન્ટ્ર મે જોતા જાને પર ચક્ર ફાટતા હૈં ઉસી પ્રકાર ઇસ
જીવ કે મો, જયતરુ યહ મસાર મે રહતા હે તવતરુ ઇસકે ભ્રમણ કી કમી મો સમાપ્તિ નહાં હોતી
હૈં, ઇસ પ્રકાર કા અનુચિતન કરના અનતવર્તિતાનુપ્રેક્ષા હે ૩। (વિપરિણામાણુપ્પેહા) વિપરિ-
ણામાનુપ્રેક્ષા-પ્રચેદ દ્રવ્ય, ઉપાદ, વ્યય ણ્ય ધ્રૌવ્ય સ્વભાવગણે હૈં, અત વસ્તુ પ્રતિસમય

અપાયાનુપ્રેક્ષા-અપાયોના અર્થાત્-પ્રાણાતિપાતાદિદ્વય પાપ બે ઢોનોના આશ્રવને
માટે ઠાવેલા છે તેમનાથી થતા અનર્થોનો વારવાર વિચાર કરવો તે
અપાયાનુપ્રેક્ષા છે (અસુમાણુપ્પેહા) અશુમાનુપ્રેક્ષા-સસાર પોતે અશુભસ્વરૂપ
છે, એવો વારવાર વિચાર કરવો તે અશુમાનુપ્રેક્ષા છે (અણતવત્તિયાણુપ્પેહા)
અનતવત્તિતાનુપ્રેક્ષા-ભવપરપરાની અનતવૃત્તિતાનો વિચાર કરવો, અર્થાત્
જેવી રીતે ધાત્રીનો બળદ ઘાણીમા બેઠાઈને ચક્રરો-(આઠ) ફર્યા ઢરે છે
એવી રીતે આ શુભ પશુ ન્યા સુધી મનારમા રહે છે ત્યા સુધી તેના ભ્રમ
છુતી ઢહી પશુ સમાપ્તિ થતી નથી, એ પ્રકારનું અનુચિતન કરવું તે અનત
વર્તિતાનુપ્રેક્ષા છે (વિપરિણામાણુપ્પેહા) વિપરિણામાનુપ્રેક્ષા-પ્રત્યેક દ્રવ્ય
ઉત્પાદ, વ્યય તેમજ ધ્રૌવ્ય સ્વભાવવાળા છે, તેથી હરવખત વસ્તુ પરિણમન

ચત્તારિ લમ્બણા પળ્લન્તા, તં જહા-વિવેગે ૧, વિડસ્સમે ૨,
અવ્વહે ૩, અસમ્મોહે ૪। સુક્કસ્સ ણ જ્ઞાણસ્સ ચત્તારિ આલંબણા
પળ્લન્તા, તં જહા-સંતી ૧, મુત્તી ૨, અજ્જવે ૩, મહવે ૪। સુક્કસ્સ

‘વિવેગે’ વિવેક —પૃથક્કર્ણ, સચ પૃથક્કાર —દેરાદા મનો બુદ્ધ્યા વિવેચનમ્ ॥૧॥ ‘વિડસ્સમે’
વ્યુત્સર્ગ —નિસ્સદ્ગતયા દેહોપધિયાગ ॥૨॥ ‘અવ્વહે’ અવ્યયમ્—દનાણુપમર્ગજનિત મય
વ્યથા—તયા રહિતમ્ ॥૩॥ ‘અસમોહે’ અસમોહ—દેવમાયાજનિતસ્ય મૂઢત્વમ્ય નિષેધ
॥૪॥ ‘સુક્કસ્સ ણ જ્ઞાણસ્સ ચત્તારિ આલંબણા પળ્લન્તા’ શુક્લસ્ય ગદ્ધુ ધ્યાનસ્ય
ચત્વાર્યાલંબનાનિ પ્રત્તપાનિ, ‘તં જહા’ તથા—‘સંતી’ ક્ષાન્તિ—પરકૃતાઅપકારસહનમ્
॥૧॥ ‘મુત્તી’ મુક્તિ—નિર્લોભતા ॥૨॥ ‘અજ્જવે’ આર્જવ—સરલતા ॥૩॥ ‘મહવે’
માર્દવ—મૃદુતા ॥૪॥ ‘સુક્કસ્સ ણ જ્ઞાણસ્સ ચત્તારિ અણુપ્પેહાઓ પળ્લન્તાઓ’ શુક્લસ્ય

મિત્ત જાનના ૧। (વિડસ્સમે) વ્યુત્સર્ગ—દેહ તથા ઉપધિ કા પરિત્યાગ કરના ૨। (અવ્વહે)
અવ્યય—વ્યયારહિત હોના—દેવાદિકૃત ઉપસર્ગજનિત મય કા નામ વ્યથા હૈ, ઇસે રહિત
કા નામ અવ્યથા હૈ, અર્થાત્—દેવાદિકૃત ઉપસર્ગો કા નિઘલ ભાવસે સહન કરના ૩। (અસમોહે)
અસમોહ—મોહરહિત હોના—દેવાદિક દ્વારા પ્રદર્શિત માયાફી ઓર આકૃષ્ટ નહીં હોના ૪।
(સુક્કસ્સ ણ જ્ઞાણસ્સ ચત્તારિ આલંબણા પળ્લન્તા) શુક્લધ્યાન કે ચાર આલંબન હૈ,
(તં જહા) વે ઇસ પ્રકાર હૈ—(સંતી) ક્ષાન્તિ—પરકૃત અપકાર કા સહન કરના ૧, (મુત્તી)
મુક્તિ—લોભકા પરિત્યાગ કરના ૨, (અજ્જવે) આર્જવ—ચિત્ત મે સરલતા રક્ષના ૩, ઓર (મહવે)
માર્દવ ગુણકા હોના ૪। (સુક્કસ્સ ણ જ્ઞાણસ્સ ચત્તારિ અણુપ્પેહાઓ પળ્લન્તાઓ)
શુક્લધ્યાન કી ચાર અનુપ્રેક્ષા હૈ, (તં જહા) વે યે હૈ—(અવાયાણુપ્પેહા) અપાયાણુપ્રેક્ષા—

(વિડસ્સમે) વ્યુત્સર્ગ—દેહ તથા ઉપધિનો પરિત્યાગ કરવો (અવ્વહે) અવ્યય—વ્યથા
રહિત હોણુ—દેવાદિકૃત ઉપસર્ગથી થયેલ ભયનુ નામ વ્યથા છે, તેનાથી રહિતનુ નામ
અવ્યથા છે, અર્થાત્—દેવાદિકથી દરાએલ ઉપસર્ગોને નિશ્ચય ભાવથી મહન કરવા
(અસમોહે) અસમોહ મોહરહિત થણુ—દેવાદિકદ્વારા પ્રદર્શિત માયા તરફ આકર્ષણ
રહિ (સુક્કસ્સ ણ જ્ઞાણસ્સ ચત્તારિ આલંબણા પળ્લન્તા) શુક્લધ્યાનના ચાર આલંબન
છે, (તં જહા) તે આ પ્રકારે છે—(સંતી) ક્ષાન્તિ—બીજાએ કરેલ અપકારને સહન
કરવો, (મુત્તી) મુક્તિ—લોભનો પરિત્યાગ કરવો, (અજ્જવે) આર્જવ ચિત્તમા સરળતા
રાખવી, અને (મહવે) માર્દવ—મૃદુતા શુણુ થણુ (સુક્કસ્સ ણ જ્ઞાણસ્સ ચત્તારિ અણુપ્પે
હાઓ પળ્લન્તાઓ) શુક્લધ્યાનની ચાર અનુપ્રેક્ષા છે, (તં જહા) તે આ છે (અવાયાણુપ્પેહા)

વિડસ્સગ્ગે, ૨ ગણવિડસ્સગ્ગે, ૩ ઉવહિવિડસ્સગ્ગે, ૪ ભત્તપાણવિડ-
સ્સગ્ગે । સે ત દવ્વવિડસ્સગ્ગે । સે કિં ત ભાવવિડસ્સગ્ગે ? ભાવવિડ-
સ્સગ્ગે તિવિદ્દે પળ્લન્તે, તં જહા-૧ કસાયવિડસ્સગ્ગે, ૨ સસારવિડસ્સ-

‘ગણવિડસ્સગ્ગે’ ગગ્યુત્સર્ગ ૧૨ । ‘ઉવહિવિડસ્સગ્ગે’ ઉપધિચ્યુત્સર્ગ—ઉપધેરુપકરણત્થ
ત્યાગ ૧૩ । ‘ભત્તપાણવિડસ્સગ્ગે’ ભક્તપાનચ્યુત્સર્ગ—અન્નજન્યાગ ૧૪ । ‘સે ત દવ્વ-
વિડસ્સગ્ગે’ સ ણ્ણ દ્રવ્યચ્યુત્સર્ગ । ‘સે કિં ત ભાવવિડસ્સગ્ગે’ અથ કોડમી ભાવચ્યુત્સર્ગ ।
‘ભાવવિડસ્સગ્ગે તિવિદ્દે પળ્લન્તે’ ભાવચ્યુત્સર્ગ ત્રિવિધ પ્રજ્ઞમ, ‘ત જહા’ તથા—‘કસાય-
વિડસ્સગ્ગે’ કપાયચ્યુત્સર્ગ ૧૧ । ‘સસારવિડસ્સગ્ગે’ સસારચ્યુત્સર્ગ ૧૨ । ‘કમ્મવિડ-
સ્સગ્ગે’ કર્મચ્યુત્સર્ગ ૧૩ । ‘સે કિં ત કસાયવિડસ્સગ્ગે’ અથ કોડમી કપાયચ્યુત્સર્ગ । ‘કસાય-

(સરીરવિડસ્સગ્ગે ૧, ગણવિડસ્સગ્ગે ૨, ઉવહિવિડસ્સગ્ગે ૩, ભત્તપાણવિડસ્સગ્ગે ૪)
ગરીરચ્યુત્સર્ગ ૧, ગણચ્યુત્સર્ગ ૨, ઉપધિચ્યુત્સર્ગ ૩, ઔર ભક્તપાનચ્યુત્સર્ગ ૪ । इनम गरीर
के ममत्व का त्याग करना सो गरीरच्युतर्ग है १ । पडिमा आदि आराधन करने क लिये
गण—संप्रदाय से ममत्वका त्याग करना सो गणच्युतर्ग है २ । वखादिक उपधि के ममत्व
का त्याग करना सो उपधिच्युतर्ग है ३ । भोजन एव पानी का त्याग करना सो
भक्तपानच्युतर्ग है ४ । (से त दव्वविडस्सगग्गे) यह सत्र द्रव्यच्युतर्ग है । (से किं
त भावविडस्सगग्गे) भावच्युतर्ग क्या—कितने प्रकार का है ? (भावविडस्सगग्गे तिविद्वे
पणन्ते) भावच्युतर्ग तीन प्रकार का है, (त जहा) वे प्रकार येहें—(कसायविडस्सगग्गे १
ससारविडस्सगग्गे २ कम्मविडस्सगग्गे ३) कपायच्युतर्ग १, ससारच्युतर्ग २, एव कर्मच्युतर्ग
३ । (से किं त कसायविडस्सगग्गे) कपायच्युतर्ग क्या कितने प्रकारका है ? (कसाय-

બે મકે—(સરીરવિડસ્સગ્ગે ગણવિડસ્સગ્ગે ઉવહિવિડસ્સગ્ગે ભત્તપાણવિડસ્સગ્ગે) શરીર
ચ્યુત્સર્ગ, ગણચ્યુત્સર્ગ, ઉપધિચ્યુત્સર્ગ અને ભક્તપાનચ્યુત્સર્ગ તેમા શરીરના
મમત્વનો ત્યાગ કરવો તે શરીરચ્યુત્સર્ગ છે પડિમા આદિ આરાધન કરવા
માટે ગણ—સ પ્રદાયથી મમત્વનો ત્યાગ કરવો તે ગણચ્યુત્સર્ગ છે વખાદિક
ઉપધિથી મમત્વનો ત્યાગ કરવો તે ઉપધિચ્યુત્સર્ગ છે ભોજન તેમજ પાણીનો
ત્યાગ કરવો તે ભક્તપાનચ્યુત્સર્ગ છે આ બધા દ્રવ્યચ્યુત્સર્ગ છે (સે કિં ત
ભાવવિડસ્સગ્ગે) ભાવચ્યુત્સર્ગ શુ—કેટલા પ્રકારનો છે ? (ભાવવિડસ્સગ્ગે તિવિદ્દે પળ્લન્તે)
ભાવચ્યુત્સર્ગ ત્રણ પ્રકારનો છે, (ત જહા) તે આ પ્રકાર છે—(કસાયવિડસ્સગ્ગે
સસારવિડસ્સગ્ગે કમ્મવિડસ્સગ્ગે) કપાયચ્યુત્સર્ગ, સસારચ્યુત્સર્ગ તેમજ કર્મચ્યુત્સર્ગ

મૂલમ—સે કિં ત વિડસ્સગ્ગે ? વિડસ્સગ્ગે દુવિહે પળ્લત્તે, તં જહા—૧ દબ્બવિડસ્સગ્ગે, ૨ ભાવવિડસ્સગ્ગે ય । સે કિં તં દબ્બવિડસ્સગ્ગે ? દબ્બવિડસ્સગ્ગે ચડવ્વિહે પળ્લત્તે, તં જહા—૧ સરીર-

ટીકા—આમ્યતરતપમ પદ્યમેદમાહ—‘સે કિં ત વિડસ્સગ્ગે’ અથ કોડ્ડી વ્યુત્સર્ગ ૨ વ્યુત્સર્ગ કિંત્વરૂપ કતિપિધેતિ પ્રશ્ન । વ્યુત્સર્ગ—વિ=વિશેષેણ, ઉત્=ઉત્કૃષ્ટ ભાવનયા સર્ગ=ચ્યાગ । ‘વિડસ્સગ્ગે દુવિહે પળ્લત્તે’ વ્યુત્સર્ગો દ્વિવિધ પ્રજ્ઞત, ‘ત જહા’ તથા ૧—‘દબ્બવિડસ્સગ્ગે’ દ્રવ્યવ્યુત્સર્ગ, ૨—‘ભાવવિડસ્સગ્ગે’ ભાવવ્યુત્સર્ગ । ‘સે કિં ત દબ્બવિડસ્સગ્ગે ?’ અથ કોડ્ડી દ્રવ્યવ્યુત્સર્ગ ૨ ‘દબ્બવિડસ્સગ્ગે ચડવ્વિહે પળ્લત્તે’ દ્રવ્યવ્યુત્સર્ગ—ચતુર્વિધ પ્રજ્ઞત, ‘ત જહા’ તથા—‘સરીરવિડસ્સગ્ગે’ શરીરવ્યુત્સર્ગ । ૧ ।

પરિણમતી રહતી હૈ । ઇસ પ્રકાર જો ચિતન કરના ઇસકા નામ વિપરિણામાનુપ્રેક્ષા હૈ । (સે ત જ્ઞાણે) ઇસ પ્રકાર ચાર ધ્યાનકા વર્ણન હુઆ ॥ મૂં ૩૦ ॥

‘સે કિં ત વિડસ્સગ્ગે’ ઇત્યાદિ,

અબ આમ્યન્તર તપકા જો ઊઠા ભેદ વ્યુત્સર્ગ હૈ ઇસકા વર્ણન કરતે હૈ—(સે કિં ત વિડસ્સગ્ગે) વિશેષ રીતિ સે ઉત્કૃષ્ટ ભાવનાપૂર્વક પરિત્યાગ કરના વ્યુત્સર્ગ હૈ, વહ વ્યુત્સર્ગતપ કયા—કિતને પ્રકાર કા હૈ ? (વિડસ્સગ્ગે દુવિહે પળ્લત્તે) વ્યુત્સર્ગ કે દો ભેદ હૈ, (ત જહા) વે યે હ—(દબ્બવિડસ્સગ્ગે ભાવવિડસ્સગ્ગે) ૧—દ્રવ્યવ્યુત્સર્ગ ઓર ૨—ભાવવ્યુત્સર્ગ । (સે કિં ત દબ્બવિડસ્સગ્ગે) દ્રવ્યવ્યુત્સર્ગ કયા—કિતને પ્રકાર કા હૈ ? (દબ્બવિડસ્સગ્ગે ચડવ્વિહે પળ્લત્તે) દ્રવ્યવ્યુત્સર્ગ ચાર પ્રકાર કા હૈ । (ત જહા) જૈસે—

ઠરતી હોય છે, એવ જ રૂપે કહી નથી રહેતી એ પ્રકારે જે ચિતન ઠરતુ તેનું નામ વિપરિણામાનુપ્રેક્ષા છે (સે ત જ્ઞાણે) એ પ્રમાણે ચાર ધ્યાનનું વર્ણન થયું (સૂં ૩૦)

‘સે કિં ત વિડસ્સગ્ગે ?’ ઇત્યાદિ

હવે સૂત્રઠાર આમ્યન્તર તપનો જે ઊઠો પ્રકાર વ્યુત્સર્ગ છે તેનું વર્ણન કરે છે—(સે કિં ત વિડસ્સગ્ગે) વિશેષરીતિથી ઉત્કૃષ્ટભાવનાપૂર્વક પરિત્યાગ કરવા તે વ્યુત્સર્ગ છે વ્યુત્સર્ગ તપ કેટલા પ્રકારનું છે ? (વિડસ્સગ્ગે દુવિહે પળ્લત્તે) એના બે પ્રકાર છે,—(ત જહા) તે આ છે—(દબ્બવિડસ્સગ્ગે ભાવવિડસ્સગ્ગે ય) ૧ દ્રવ્યવ્યુત્સર્ગ અને ૨ ભાવવ્યુત્સર્ગ દ્રવ્યવ્યુત્સર્ગ શું—કેટલા પ્રકારનું છે ? (દબ્બવિડસ્સગ્ગે ચડવ્વિહે પળ્લત્તે) એ દ્રવ્યવ્યુત્સર્ગ ચાર પ્રકારનું છે (ત જહા)

यससारविउस्सग्गे, ३ मणुयसंसारविउस्सग्गे, ४ देवससारविउ-
स्सग्गे । से त ससारविउस्सग्गे । से कि त कम्मविउस्सग्गे ? कम्म-
विउस्सग्गे अट्ठविहे पणत्ते, त जहा, १ णाणावरणिज्जकम्मविउ-
स्सग्गे, २ दरिसणावरणिज्जकम्मविउस्सग्गे, ३ वेयणिज्जकम्मविउस्स-
ग्गे, ४ मोहणिज्जकम्मविउस्सग्गे, ५ आउकम्मविउस्सग्गे, ६ णामक-
म्मविउस्सग्गे ७, गोयकम्मविउस्सग्गे ८, अतरायकम्मविउस्सग्गे ।
से त कम्मविउस्सग्गे । से त भावविउस्सग्गे ॥ सू० ३० ॥

स्सग्गे' मनुजसंसारव्युत्सर्ग ॥ ३॥ 'देवससारविउस्सग्गे' देवस्मारव्युत्सर्ग ॥ ४॥
'से त ससारविउस्सग्गे' म ण्य ससारव्युत्सर्ग । 'से किं त कम्मविउस्सग्गे' अथ
कोऽसौ कर्मव्युत्सर्ग 'कम्मविउस्सग्गे अट्ठविहे पणत्ते' कर्मव्युत्सर्ग अष्टविध प्रजप । 'त
जहा' तथा—'णाणावरणिज्जकम्मविउस्सग्गे' ज्ञानावरणीयकर्मव्युत्सर्ग ॥ १॥ 'दरि-
सिणावरणिज्जकम्मविउस्सग्गे' दर्शनाऽवरणीयकर्मव्युत्सर्ग ॥ २॥ 'वेयणिज्जकम्मवि-
उस्सग्गे' वेत्तनीयकर्मव्युत्सर्ग ॥ ३॥ 'मोहणिज्जकम्मविउस्सग्गे' मोहनीयकर्म-

ग्गे ३, देवससारविउस्सग्गे ४) नैरयिक्कसारव्युत्सर्ग, तिर्यक्सारव्युत्सर्ग, मनुजसारव्युत्सर्ग,
एव देवस्मारव्युत्सर्ग, (से त ससारविउस्सग्गे) इस प्रकार चारगतिरूप-सार का यह व्युत्सर्ग
(परित्याग) -मारव्युत्सर्ग है। (से किं त कम्मविउस्सग्गे) कर्मव्युत्सर्ग क्या कितन प्रकार का
है। (कम्मविउस्सग्गे अट्ठविहे पणत्ते) जिसमें आठ प्रकार के कर्मों का व्युत्सर्ग—परित्याग हो
वह कर्मव्युत्सर्ग आठ प्रकार का है, (त जहा) जैसे (णाणावरणिज्जकम्मविउस्सग्गे १, दरि-
सणावरणिज्जकम्मविउस्सग्गे २, वेयणिज्जकम्मविउस्सग्गे ३, मोहणिज्जकम्मविउस्सग्गे

देवससारविउस्सग्गे) नैरयिक्कसारव्युत्सर्ग, तिर्यक्सारव्युत्सर्ग, मनुज
सारव्युत्सर्ग तेभ्य देवससारव्युत्सर्ग (से त ससारविउस्सग्गे) ये प्रदारे
आरेय गतिउप सारने आ व्युत्सर्ग (परित्याग) ते ससारव्युत्सर्ग छे
(से कि त कम्मविउस्सग्गे) कर्मव्युत्सर्ग केटवा प्रदारेने छे ? (कम्मविउस्सग्गे
अट्ठविहे पणत्ते) जेभा आठेय प्रदारेने उभेने व्युत्सर्ग—परित्याग थर्थ नय
छे जेवे आ उभेव्युत्सर्ग आठ प्रदारेने छे, (त जहा) जेभउ—(णाणावरणिज्ज
कम्मविउस्सग्गे, दरिसणावरणिज्जकम्मविउस्सग्गे, वेयणिज्जकम्मविउस्सग्गे, मोहणि

ગો, ૩ કમ્મવિડસ્સગો । સે કિં તં કસાયવિડસ્સગો, ૧ કસાયવિડ-
સ્સગો ચડવ્વિહે પ્પણત્તે, ત જહા-કોહકસાયવિડસ્સગો, ૨ માણક-
સાય વિડસ્સગો, ૩ માયાકસાયવિડસ્સગો, ૪ લોહકસાયવિડસ્સગો ।
સે ત કસાયવિડસ્સગો । સે કિં ત સસારવિડસ્સગો ? સંસારવિડસ્સ-
ગો ચડવ્વિહે પ્પણત્તે, તં જહા-૧ ણેરહ્યસંસારવિડસ્સગો, ૨ તિરિ-

વિડસ્સગો ચડવ્વિહે પ્પણત્તે' કપાયવ્યુત્સર્ગ ચતુર્વિધ પ્રત્નમ, 'ત જહા' તથા-કોહકસાય-
વિડસ્સગો' ક્રોધકપાયવ્યુત્સર્ગ ૧૧ । 'માણકસાયવિડસ્સગો' માનકપાયવ્યુત્સર્ગ ૧ ।
'માયાકસાયવિડસ્સગો' માયાકપાયવ્યુત્સર્ગ ૧૩ । 'લોહકસાયવિડસ્સગો' લોભ
કપાયવ્યુત્સર્ગ ૧૪ । 'સે ત કસાયવિડસ્સગો' સ એપ કપાયવ્યુત્સર્ગ ૧ । 'સે કિં
સસારવિડસ્સગો' અથ કોડસૌ સસારવ્યુત્સર્ગ ? 'સસારવિડસ્સગો ચડવ્વિહે પ્પણત્તે સસાર
વ્યુત્સર્ગ ચતુર્વિધ પ્રજ્ઞત, 'ત જહા' તથા- 'ણેરહ્યસસારવિડસ્સગો' નૈરયિકસસાર-
વ્યુત્સર્ગ ૧૧ । 'તિરિયસસારવિડસ્સગો' તિર્યક્મસારવ્યુત્સર્ગ ૧૨ । 'મણુયસસારવિડ

વિડસ્સગો ચડવ્વિહે પ્પણત્તે) કપાયવ્યુત્સર્ગ ચાર પ્રકારના છે । (ત જહા) વે ચાર પ્રકાર વે
હૈ- (કોહકસાયવિડસ્સગો ૧, માણકસાયવિડસ્સગો ૨, માયાકસાયવિડસ્સગો ૩,
લોહકસાયવિડસ્સગો ૪) ક્રોધકપાયવ્યુત્સર્ગ ૧, માનકપાયવ્યુત્સર્ગ ૨, માયાકપાયવ્યુત્સર્ગ ૩ એવ
લોભકપાયવ્યુત્સર્ગ ૪ । (સે ત કસાયવિડસ્સગો) इन क्रोधादि चार कपायोंका परित्याग करना
यह कपायव्युत्सर्ग है । (से किं त ससारविडस्सगो) ससारव्युत्सर्ग क्या-कितने प्रकार का है ?
(ससारविडस्सगो चडव्विहे प्पणत्ते) ससारव्युत्सर्ग चार प्रकार का है, (त जहा) वे चार
प्रकार वे हैं- (णेरह्यससारविडस्सगो १ तिरियससारविडस्सगो २ मणुयससारविडस्स-

(સે કિં ત કસાયવિડસ્સગો) કપાયવ્યુત્સર્ગ ડેટલા પ્રકારનો છે ? (કસાયવિડસ્સગો
ચડવ્વિહે પ્પણત્તે) કપાયવ્યુત્સર્ગ ચાર પ્રકારનો છે (ત જહા) જેમકે-(કોહકસા
યવિડસ્સગો માણકસાયવિડસ્સગો માયાકસાયવિડસ્સગો લોહકસાયવિડસ્સગો) ક્રોધ-
કપાયવ્યુત્સર્ગ, માનકપાયવ્યુત્સર્ગ, માયાકપાયવ્યુત્સર્ગ, તેમજ લોભકપાયવ્યુત્સર્ગ
(સે ત કસાયવિડસ્સગો) એ ક્રોધાદિ ચારેય કપાયોનો પરિત્યાગ કરવો તે આ કપાય
વ્યુત્સર્ગ છે (સે કિં ત સસારવિડસ્સગો) સસારવ્યુત્સર્ગ ડેટલા પ્રકારનો છે ? (સસાર
વિડસ્સગો ચડવ્વિહે પ્પણત્તે) સસારવ્યુત્સર્ગ ચાર પ્રકારનો છે, (ત જહા) તે ચાર
પ્રકાર આ છે-(ણેરહ્યસસારવિડસ્સગો તિરિયમસારવિડસ્સગો મણુયસસારવિડસ્સગો

जाव विवागसुयधरा तत्थ तत्थ तहिं तहिं देसे देसे गच्छागच्छि
गुम्मागुम्मि फडाफडि अप्पेगइया वायति, अप्पेगइया पडि-

सुमयका आमन्, तेषु त्रिष्येषु 'अप्पेगइया' अप्पेकके=केचित्-'आयारधरा जाव विवागसुयधरा' आचारधरा यावद् विपाकश्रुतम्-आचाराङ्गानि-विपाकात-मर्वश्रुत-
धागि, इमे पूर्ण वर्णिता, 'तत्थ तत्थ तहिं तहिं देसे देसे' तत्र तत्र तस्मिन् तस्मिन्
देशे देशे-अत्र वीसया स्थानग्राह्यकथनासाधूनामधिकता अप्रतिनधमिचरण च
गुचितम्, तथा बह्वो बहुविधप्रामानगरवनादिषु गता इति च गम्यते। 'गच्छागच्छि'
गच्छागच्छि-एकाचार्यपरिवारो गच्छ-गच्छेन गच्छेन विभय वाचनादिक प्रवृत्तम्, इति
निग्रह 'तत्र तेनेदमिति सरूपे' इत्यनेन गच्छागच्छि, इत्यस्य साधुत्तम्। एव
'गुम्मागुम्मि' गुम्मागुम्मि-गुम्म=गच्छैकभाग, गुम्मेन गुम्मेन विभय इद वाचनादिक
प्रवृत्तमिति गुम्मागुम्मि। 'फडाफडि' फड्डकाफड्डि-फड्ड=लघुतरो गच्छैकभाग,
फड्डेन फड्डेन विभयेद वाचनादिक प्रवृत्तम्, इत्यर्थे फडाफडि-एषु प्रयोगेषु समासे
कृते पूर्वपदस्य दीर्घ समासान्त इच्-प्रत्ययश्च। 'अप्पेगइया वायति' अप्पेकके

से अनगार भगवत थे, उनमें (अप्पेगइया) कितनेक (आयारधरा जाव विवागसुयधरा)
आचारागमूत्र के धारक थे, 'यावत्' शब्द से कितनेक सूत्रकृताङ्ग से लेकर प्रत्ययकरण
पर्यन्त सूत्रों में से एक २ सूत्र के धारक थे और कितनेक विपाकश्रुत के धारक थे, उपलक्षणसे
कितनेक सबके भा धारक थे। (तत्थ तत्थ तहिं तहिं देसे देसे) वे उमी बगीचे में भिन्न २
जगह पर (गच्छागच्छि) गच्छ गच्छरूप में विभक्त होकर, (गुम्मागुम्मि) गच्छ के एक
२ भाग में विभक्त होकर (फडाफडि) फुटकर फुटकर रूप में विभक्त होकर निराजते थे।
इनमें से (अप्पेगइया वायति) कितनेक सूत्र की वाचना प्रदान करते थे-सूत्र पढ़ाते

अनगार भगवतों द्वारा, तेमनाभा (अप्पेगइया) डेटलाठ (आयारधरा जाव विवाग
सुयधरा) आचाराग सूत्रना धारक होता, 'यावत्' शब्दधी डेटलाठ सूत्रकृताङ्गधी
लक्ष्मिने अत्यव्यापारण सुधीना सूत्रीभाधी ओठ ओठ सूत्रना धारक होता, अने डेटलाठ
विपाकसूत्रना धारक होता, उपलक्षणधी डेटलाठ अथा सूत्रना धारक होता (तत्थ तत्थ
तहिं तहिं देसे देसे) ते व अगीयाभा लुदी लुदी अज्याओ (गच्छागच्छि) गच्छ गच्छ
इयभा विलक्षत थधने, (गुम्मागुम्मि) गच्छना ओक ओक भागभा विलक्षत थधने
(फडाफडि) डटा-ठवाया इयभा विलक्षत थधने विराजता होता तेमनाभाधी
(अप्पेगइया वायति) डेटलाठ सूत्रनी वाचना आपता होता-सूत्र लघुवता

મૂલમ્-તેણં કાલેણં તેણ સમણં સમણસ્સ ભગવઓ
મહાવીરસ્સ વહવે અણગારા ભગવંતો અપ્પેગહયા આયારધરા

વ્યુત્સર્ગ ૧૪। 'આડકમ્મવિડસ્સગો' આયુકર્મવ્યુત્સર્ગઃ ૧। ૧૫। 'જામકમ્મવિડ
સ્સગો' નામકર્મવ્યુત્સર્ગ ૧૬। 'ગોયકમ્મવિડસ્સગો' ગોત્રકર્મવ્યુત્સર્ગ ૧૭। 'અત
રાયકમ્મવિડસ્સગો' અતરાયકર્મવ્યુત્સર્ગ ૧૮। 'સે ત કમ્મવિડસ્સગો' સ એવ
કર્મવ્યુત્સર્ગ, 'સે ત ભાવવિડસ્સગો' સ એવ ભાવવ્યુત્સર્ગ ૧૯। 'સે ત કમ્મવિડસ્સગો' સ એવ
પદ્ધિ વાદ્ય પ્રાયશ્ચિત્તાદિભેદેન પદ્ધિવિમામ્યતર ચ તપો વ્યાપ્યાતમ્ ॥ ૧૦૦ ૩૦ ॥

ટીકા—'તેણ કાલેણ તેણ સમણ' इत्यादि। तस्मिन् काले तस्मिन्
समये 'समणस्स भगवओ महावीरस्स' श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य 'वहवे
अणगारा भगवतो' वहवोऽनगारा भगवन्त-वर्णिता पुनर्वर्ण्यमाना गिगता

૪, આડકમ્મવિડસ્સગો ૫, જામકમ્મવિડસ્સગો ૬, ગોયકમ્મવિડસ્સગો, ૭
અતરાયકમ્મવિડસ્સગો ૮) જાનાવરણીયકર્મવ્યુત્સર્ગ ૧, ઘર્જનાવરણીયકર્મવ્યુત્સર્ગ ૨,
વેદનીયકર્મવ્યુત્સર્ગ ૩, મોહનીયકર્મવ્યુત્સર્ગ ૪, આયુકર્મવ્યુત્સર્ગ ૫, નામકર્મવ્યુત્સર્ગ ૬,
ગોત્રકર્મવ્યુત્સર્ગ ૭, એવ અતરાયકર્મવ્યુત્સર્ગ ૮, (સે ત ભાવવિડસ્સગો) યે સત ભાવ
વ્યુત્સર્ગ હૈ । इस तरह यहां तक अनशनादिक के भेद से छह प्रकार बाह्यतप का और
प्रायश्चित्त आदि के भेद से छह प्रकार आभ्यतर तप का वर्णन हुआ ॥ १०० ३० ॥

'તેણ કાલેણ તેણ સમણ' इत्यादि।

(તેણ કાલેણ તેણ સમણ) उस काल और उस समय (समणस्स भगवओ
महावीरस्स) श्रमण भगवान् महावीर प्रभु के, जो (वहवे अणगारा भगवतो) बहुत

જ્ઞકમ્મવિડસ્સગો, આડકમ્મવિડસ્સગો, જામકમ્મવિડસ્સગો, ગોયકમ્મવિડસ્સગો,
અતરાયકમ્મવિડસ્સગો) જ્ઞાનાવરણીયકર્મવ્યુત્સર્ગ, ઘર્જનાવરણીયકર્મવ્યુત્સર્ગ,
વેદનીયકર્મવ્યુત્સર્ગ, મોહનીયકર્મવ્યુત્સર્ગ, આયુકર્મવ્યુત્સર્ગ, નામકર્મવ્યુત્સર્ગ,
ગોત્રકર્મવ્યુત્સર્ગ તેમજ અતરાયકર્મવ્યુત્સર્ગ, (સે ત કમ્મવિડસ્સગો) આ પ્રકારે
આ કર્મવ્યુત્સર્ગ આઠ પ્રકારનો છે (સે ત ભાવવિડસ્સગો) એ બધા
ભાવવ્યુત્સર્ગ છે એ રીતે અહીં સુધી અનશન આદિના ભેદથી છ પ્રકારના
બાહ્યતપ અને પ્રાયશ્ચિત્ત આદિના ભેદથી છ પ્રકારના આભ્યતર તપનું
વર્ણન થયું (૧૦૦ ૩૦)

'તેણ કાલેણ તેણ સમણ' इत्यादि।

(તેણ કાલેણ તેણ સમણ) તે કાલ અને તે સમયે (સમણસ્સ ભગવઓ
મહાવીરસ્સ) શ્રમણ લગવાનું મહાવીર પ્રભુના જે (વહવે અણગારા ભગવતો) ધણા

વહુવિહાઓ કહાઓ કહતિ, અપ્પેગડયા ઉડ્ડજાણૂ અહોસિરા
જ્ઞાણકોટ્ટોગયા સંજમેણ તવસા અપ્પાણ ભાવેમાણા વિહરંતિ
॥ સૂ. ૩૧ ॥

=નૈગમ્યાન પ્રિયાન પ્રભિસ્તા, ણ્નાદૃગા મહુપિઠા કથા કથયન્તિ=શ્રાવયન્તિ।યાવિવિધા
કથા યુષ્વન્ શ્રોતા મોટ પરિચય તત્ત્વ પ્રતિ આત્મો મગ્નિ, તથા ત્રિક્ષિપ =કુમાર્ગવિમુક્તો
મગ્નિ, એવ સવદનીય =મોનમુગ્ધાભિગપા, નિર્વિંળ =સસારાદુઃખિનો ભવતિ। ‘અપ્પેગડયા
ઉડ્ડજાણૂ અહોસિરા’ અપેરુક કર્ત્ત્વજાનય, અપ ગિમ્મ =અગોમુક્તા-નોર્થ તિર્યગ્ વા
વત્તદ્દય ‘જ્ઞાણકોટ્ટોગયા’ યાનકોટ્ટોપગતા -ધ્યાનરૂપો ય કોટ્ટસ્તમુપગતા, સયમેન
તપમાSSમાન ભાવયન્તો વિહરતિ ॥ સૂ. ૩૧ ॥

જિસ કથા કે મુનન સે પ્રાણી મોનમુગ્ધ ના અમિલાપાવાલા નન જાતા હે ઉમ કથા કા
નામ ‘સંવેદની કથા’ હે ૩, જિસ કથા ક મુનને સે પ્રાણી નમાર સે નિરક્ત હો જાતા
હે ઉસ કથા કા નામ ‘નિર્વેદની કથા’ હે ૪। ઉન કથાઆ કા મુનને વાલા શ્રોતા મોહ
કા પરિત્યાગ કર તત્ત્વ કે પ્રતિ આકૃષ્ટ હોતા હે, કુમાર્ગ સે વિમુક્ત હોતા હે, મોક્ષ સુખકા
અમિલાપા હોતા હે ઓર નિર્વિંળ-સારસે-ઉદ્ધિગ્ન-હોતા હે। (અપ્પેગડયા ઉડ્ડજાણૂ
અહોસિરા જ્ઞાણકોટ્ટોગયા સજમેણ તવસા અપ્પાણ ભાવેમાણા વિહરતિ) કિતનેક
મુનિજન દોનો ઘુટનો કો કૈંચા કર નાચે મસ્તક કિયે હુણ-માથા શુકાયે હુણ- યાનરૂપી
કોષ્ઠ મ પ્રાપ્ત યે। ઉસ પ્રકાર મયમ ઓર તપસે અપના આત્મા કો માનિત કરતે હુણ
સાધુગણ નિચર રહે યે ॥સૂ. ૩૧॥

મોહના મુખ માટે અમિલાપાવાળો બને છે તે કથાનું નામ ‘સંવેદની કથા’
છે, જે કથા નાલગવાલી પ્રાણી મ માગ્યી વિગ્રહ થાય છે તે કથાનું નામ
‘નિર્વેદની કથા’ છે આ કથાઓના નાલગના શ્રોતા મોહનો પરિત્યાગ
કરીને તરવના તરફ આકર્ષિત થાય છે, કુમાર્ગથી વિમુક્ત થાય છે,
મોહના મુખના અમિલાપવાળા થાય છે અને સસારથી નિર્વિંળ-
ઉદ્ધિગ્ન થાય છે (અપ્પેગડયા ઉડ્ડજાણૂ અહોસિરા જ્ઞાણકોટ્ટોગયા સજમેણ તવસા
અપ્પાણ ભાવેમાણા વિહરતિ) બેટલાડ મુનિજન બન્ને ઘુટણે ઉચા રાખી,
માથુ નીચે રાખી-માથુ નીચે કરીને-ધ્યાનરૂપી ડોકામા પ્રાપ્ત હતા એ પ્રકારે
સયમ અને તપથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા સાધુગણ વિચરતા હતા
(સૂ. ૩૧)

પુચ્છતિ, અપ્પેગડયા પરિયટ્તિ, અપ્પેગડયા અણુપ્પેહતિ, અપ્પે-
ગડયા અમ્મલેવણીઓ વિક્કલેવણીઓ સવેયણીઓ ણિવ્વેયણીઓ

વાચયતિ—સૂત્રવાચના ન્તે—ગાઠકેશ ગણાડાઠેનાધિષ્ઠિત ત્રિમાય સૂત્રવાચના
વાચયતિ । ‘અપ્પેગડયા પહિપુચ્છતિ’ અપેરુક પ્રતિપચ્છન્તિ=મૂત્રાર્થ પૃચ્છતિ,
‘અપ્પેગડયા પરિયટ્તિ’ અપેરુકે પરિવર્તયન્તિ=મૂત્રાર્થ પુન પુનમ્મયન્તિ । ‘અપ્પેગડયા
અણુપ્પેહતિ’ અપેરુકે અનુપ્રેક્ષતે=પરિચિન્તયતિ । ‘અપ્પેગડયા અમ્મલેવણીઓ
વિક્કલેવણીઓ સવેયણીઓ ણિવ્વેયણીઓ મહુવિહાઓ કહાઓ કહતિ’ અપેરુકે
આક્ષેપણી વિક્ષેપણી મ્હેદિની નિર્વેદિનારુહિમા ઠથા કથયન્તિ, મોહાદપનીય તત્ત્વ
પ્રતિ આક્ષિપ્યતે=આકૃષ્યતે પ્રાણી યામિસ્તા આક્ષેપણ્યસ્તા —‘કથા’ કથસ્ય નિશેષણમ્ ।
વિક્ષેપણી—વિક્ષિપ્યતે=કુમાર્ગ પ્રસક્ત પ્રાણી કુમાર્ગાપૃથક્ ક્રિયતે યામિસ્તા વિક્ષેપણ્યસ્તા ।
મ્હેદિની — વેદ્યતે=મોક્ષમુરત્તાભિલાષ ક્રિયતે યામિસ્તા । નિર્વેદિની—નિર્વેદ્યતે=સસારાદ નિર્વિણ્ણો

થે, (અપ્પેગડયા) કિત્તનેક (પહિપુચ્છતિ) સૂત્ર ઓર અર્થ કો પૂછતે થે, (અપ્પેગડયા)
કિત્તનેક (પરિયટ્તિ) સૂત્ર ઓર અર્થ કો આવૃત્તિ કરતે થે, (અપ્પેગડયા) કિત્તનેક (અણુ-
પ્પેહતિ) સૂત્ર—અર્થ કી અનુપ્રેક્ષા—પરિચિન્તન કરતે થે, (અપ્પેગડયા) કિત્તનેક (અમ્મલે-
વણીઓ ૧, વિક્કલેવણીઓ ૨, સવેયણીઓ ૩, ણિવ્વેયણીઓ ૪, મહુવિહાઓ કહાઓ
કહતિ) ‘આક્ષેપણી, વિક્ષેપણી, મ્હેદિની, ઓર નિર્વેદિની, દન અનેક પ્રકાર કો કથાઓ
કો કહતે થે । મોહ સે દૂર કરાકર પ્રાણી જિસ કથા ક દ્વારા તત્ત્વ કે પ્રતિ આવૃત્તિ ક્રિયા
જાતા હૈ ઉસ કથા કા નામ ‘આક્ષેપણી કથા’ હૈ ૧, કુમાર્ગ મે રત પ્રાણી જિસ કથા સે
ઉસ કુમાર્ગ કી ઓર સે પૃથક્ ક્રિયા જાતા હૈ ઉસ કથા કા નામ ‘વિક્ષેપણી કથા’ હૈ ૨,

હતા, (અપ્પેગડયા) કેટલાડ (પહિપુચ્છતિ) સૂત્ર તથા અર્થ પૂછતા હતા
(અપ્પેગડયા) કેટલાડ (પરિયટ્તિ) સૂત્ર તથા અર્થની આવૃત્તિ કરતા હતા
(અપ્પેગડયા) કેટલાડ (અણુપ્પેહતિ) સૂત્ર—અર્થની અનુપ્રેક્ષા—પરિચિન્તન કરતા
હતા (અપ્પેગડયા) કેટલાડ (અમ્મલેવણીઓ, વિક્કલેવણીઓ, સવેયણીઓ ણિવ્વે-
યણીઓ, મહુવિહાઓ કહાઓ કહતિ) આક્ષેપણી, વિક્ષેપણી, મ્હેદની, અને
નિર્વેદની, એ પ્રકારે અનેક પ્રકારની કથાઓ કરતા હતા મોહથી દૂર
કરીને જે કથા તત્ત્વના તરફ આકર્ષણ કરે છે તે કથાનું નામ ‘આક્ષેપણી
કથા’ છે કુમાર્ગમાં મગ્ન થયેલા પ્રાણીને જે કથાથી તે કુમાર્ગ તરફથી બુદ્ધો
કરાવાય તે કથાનું નામ ‘વિક્ષેપણી કથા’ છે જે કથા સાલગવાથી પ્રાણી

चिता-पसग-पसरिय-वह-वध-महल-विउल-कल्लोल-कलुण-
विलविय-लोभ-कलकलंत-बोलबहुल अवमाणण-फेण-तिव्व-

काङ्क्षायामाह-‘सजोग-विओग-वीड-चिता पसग पसरिय वह वध महल-विउल-कल्लोल-
कलुण विलविय-लोभ-कलकलंत-बोल बहुल’ सयोग-प्रयोग वाचि चिताप्रसङ्ग-प्रसृत-
य-वध-महाविपुल-कल्लोल-करुण विपित-लोभ-कलकलयमान-गोल-(धनि)-बहुलम्-सयोग-
प्रयोगा = अप्रियशब्दादिसयोग प्रियशब्दादिप्रयोगा एव वाच्य = तद्वत् यत्र सागरे स सयोग-
प्रयोगवाचि, चिन्ताप्रसङ्ग = पुन पुनश्चिन्ताप्राप्ति म एव प्रसृत = प्रसरण यत्र स तथा,
यग = हननानि, ग्या = मयमनानि, त एव महान्तो = ग्या, विपुल = विस्तीर्णा
कल्लोल = महोर्मयो यत्र स वधवधमहाविपुलकल्लोल, करुणानि = करुणारसजनकानि विल-
पितानि = विलापनचनानि, लोभा = लोभसम्भूताऽऽक्रोशश्च त एव कलकलयमाना गोल = वनयो
बहुल यत्र स तथा, तत सयोगप्रयोगवाचिश्रमौ चिन्ताप्रसङ्गप्रसृतश्च तथा वधवधमहा-
विपुलकल्लोलश्रमौ करुणविलपितलोभकलकलगोलबहुलश्च स तथा, त तादृश, -योगादितर-
ङ्गतङ्गित चिताप्रस्तां वधवधकल्लोल करुणविलापलोभसम्भूताक्रोशप्रचण्डनादनादितमि-यर्थ ।
पुन कथन्तम्? ‘अवमाणणफेणतिव्वविंसणपुलपुलप्पभूयरोगवेयणपरिभवविणिवाय-

(सजोग-विओग-वीड-चितापसग-पसरिय-वह वध महल विउल-कल्लोल-कलुण-विल-
विय लोभ-कलकलंत-बोल-बहुल) सयोग = मनोच शब्दादिकों का सन्ध, प्रयोग = मनोज्ञ
शब्दादिशोका अभाव, ये जिसमें वाचि-कल्लोल है, चिता जिसका विस्तार है, यध एव वधन ही
जिमम प्रसृत तर्गे ह, करुणारसजनक विलापनचन एव लोभ से नभूत आक्रोशचन, ये नो
जिसकी बहुल कलकलयमान धनिया है-गर्जना है, (अवमाणण फेण-तिव्व-विंसण पुलपुल-
प्पभूय रोगवेयण-परिभव-विणिवाय फरस-परिसणा-समावडिय रुद्धिण-कम्म-पत्थर-
तरग रगत निच्चमच्चुभय तोयपट्ट) अपमान हा जिमम फेनगणि हे । दु सहनिंदा, निर

(सजोग विओग वीड चितापसग पसरिय-वह वध महल विउल-कल्लोल-कलुण विलविय-
लोभ-कलकलंत-बोल-बहुल) सयोग-मनने न गमे तेवा शब्द आदिडेनो
मयव, मनने गमे तेवा शब्द आदिडेनो विओग, ये लोभा वीथि-लडेरे
छे, चिता लेनो विस्तार छे, वध तेमव वधन व लोभा मोटा मोटा छे,
उल्लापयन विलापयन तेमव दोलथी उत्पन्न थयेल आक्रोशयन
ये ले लेनी मोटी उल्लाप वनिथो छे-गर्जना छे, (अवमाणण फेण तिव्व
विंसण-पुलपुल-प्पभूय-रोगवेयण-परिभव-विणिवाय-फरस-धरिमणा-समावडिय
वत्तिण-कम्म-पत्थर-तरग-रगत-निच्चमच्चुभय-तोयपट्ट) अपमान व लेभा दीपना

**मूलम्—संसारभउच्चिग्गा भीया जम्मण-जर-मरण-
गभीर-दुक्ख-पक्खुम्मिय-पउर-सलिल सजोग-विओग-वीइ-**

टीका—भगवत् श्रीमहावीरस्वामिनोऽनगार पुन काट्ठ्या 'इत्याह—'संसार
भउच्चिग्गा ' इत्यादि । संसारभयोद्विग्गा—चतुर्गतिभ्रमणलभणसमाग्भयादुद्विग्गा = 'यादुल्ल',
'केनोपायेन संसारसागरात् तरिष्याम' इतिचित्ताजाल-कुला इत्यर्थ । अत एव 'भीया'—भीता =
भययुक्ता, अस्य तरन्ती यत्रान्वय । सूत्रकार संसारसागरं वर्णयति—'जम्मण-जर-मरण
करण-गभीर दुक्ख पक्खुम्मिय पउर सलिल' जम-जरा मरण करण-गभीर दु ख-प्रशुभित
प्रचुर-सलिलम्—जमजरामरणान्येव करणानि=साधनानि यस्य तत् तथा, तदेव गभीर
दु ख=प्रगाढदु ख, तदेव प्रशुभित=प्रचलितम्, प्रचुर=विपुल सलिल=जल यस्मिन् स जम
जरा-मरण-करण-गभीर-दु ख-प्रशुभित प्रचुरसलिलस्त, पुन काट्ठसंसारसागरम् ' इत्या-

'संसारभउच्चिग्गा' इत्यादि ।

भगवान् महावीर के अनगार और भा कैसे थे ' इस बातको प्रकट करने के लिये
सूत्रकार इस सूत्रकी प्ररूपणा करते हुए कहते हैं कि—भगवान् महावीर स्वामी के ये अन
गार (संसारभउच्चिग्गा) चतुर्गति मे भ्रमण करने रूप संसार के भय से उद्विग्न थे, 'किस
उपाय से हम लोग इस अथाह संसारसागर से पार होंगे' इस प्रकार का चिन्तन सर्वदा
करते रहते थे । (भीया) इसलिये ये संसारभीरु थे । अब यहा से यह संसारसागर कैसा
है ' इस बात का नाचे लिखित विशेषणों द्वारा सूत्रकार स्पष्ट करते हैं—(जम्मण-जर-मरण
करण-गभीर-दुक्ख-पक्खुम्मिय-पउरसलिल) जम, जरा और मरण, ये ही जिसके
साधन हैं ऐसा प्रगाढ दु ख ही जिसमे उछलता हुआ अगाध जल भरा हुआ है, तथा

'संसारभउच्चिग्गा' इत्यादि

भगवान् महावीरना अनगार इरीषल डेवा हता ? ते वातने प्रउट ठरवा
सूत्रकार आ सूत्रनी प्रउपण्णा करता ठडे छे डे—भगवान् महावीर स्वामीना
ते अनगार (संसारभउच्चिग्गा) चतुर्गतिमा भ्रमण ठरावपाइप संसारना
लथथी उद्विग्न हता, 'कया उपायथी अमे आ अगाध संसारसागरथी पार
थथये' ओ प्रउठनु चिंतन सर्वदा कया ठरता हता (भीया) ओथी तेओ
संसारभीरु हता हवे अर्हीथी ओ संसारसागर डेवा छे ? ते वात नीचे
लखेला विशेषणो द्वारा सूत्रकार स्पष्ट करे छे—(जम्मण जर मरण करण गभीर
दुक्ख पक्खुम्मिय पउरसलिल) जम, जरा अने मरण, ओ ज जेना साधन छे
ओवा प्रगाढ दु ख ज जेमा विस्तारथी उछलता पाणीना जेम लरेला छे तथा

કતુસ-જલ-સચય પડમય અપરિમિય-મહિચ્છ-કતુસમડ-
વાડવેગ-ઉદ્દુમ્મમાણ-દગરય-રયધાર-પરફેણ-પડર-આસા-

આપેય કતુસજ્જ ૧૪૦૦ યત્ર સ તથા તમ । ‘પડમય’ પ્રતિમયમ્=મહામયદ્વમ્, ‘અપરિમિય-
મહિચ્છ’ કતુસમડ-વાડવેગ-ઉદ્દુમ્મમાણ દગરય રયધાર-પરફેણ પડર-આસા-પિવાસ
ધવજ’ અપરિમિત મહા-કલ્પમનિ-વાયુમનો-દ્યુમાનો-કરજોગ્યાન્ધકાર પરફેણ-પ્રચુગ્ગ-
પિપામા-પન્મ-અપરિમિતા =અયધિકા યે મહા-તામિલાપન્તો લોકા, તેષા કલ્પા-
મન્તિયા માનિ સવ વાયુમગન ઉદ્દ્યમાનમ્-ઉત્કરજોરય-જલક્રમમૂહ, તન અધકાર
દત્ર યત્ર સ તથા ધર્મનન્તિ-જાગ્રાપિપામામિધજલ દત્ર ધવજો ય સ તથા ત, તત્રાપ્રાપ્તાથાના
પ્રાપ્તિ-ભાવના આગા, ધનસન્તિ-ચરતા-લ્લાસા પિપાસા । ‘મોહમહાવત્ત-મોગ-મમમાણ-ગુપ્ત-
માણુ-ઉત્ત-પન્થોગિયત્ત-પાણિય-પમાય-ચડ-પદ્મ-સાવયસમાહુ-દાયમાણ-પન્માર-પોર-
કનિયમ-મહાર-વત્ત-મોહ-મહા-વત્ત-મોગ-મમમાણ-ગુપ્ત-માણુ-પ્રત્યવનિપત્ત-ત્પાનાય-પ્રમાદ-ચન્ડ-

મત્ત રૂપ હા જિમમ કલત-મલિત-જલ્લ કા નચય હ, (પડમય) મહામયદ્વર હે । (અપરિ-મિય-
મહિચ્છ કતુસમડ-વાડવેગ-ઉદ્દુમ્મમાણ દગરય-રયધાર-પરફેણ પડર-આસા-પિવાસ-
ધવજ) અપરિમિત-અયધિકા અભિગપાગાલા મનુયા કા જો તિમિત પ્રકાર કા બુદ્ધિયા હે
યે હા માના દમકે વાયુકે જોકા સે ઉદાયે હુજ જલક્રમ હ, ઇનસે યહ સસારમમુદ અધ-
કાર સે યુક્ત અમા હો રતા * । આગા એવ પિપાસારૂપ પ્રચુર ફેન સે યહ ધવલિત હો રહા હે ।
અપ્રાપ્ત અર્થ કા પ્રાપ્તિ કા ભાવના કા નામ આગા હ, ઓર ધન નથી તોત્ર લાલસા કા નામ પિપાસા
હ । (મોહ-મહાવત્ત-મોગ-મમમાણ-ગુપ્તમાણુ-ઉત્ત-પન્થોગિયત્ત-પાણિય-પમાય-ચડ-
પદ્મ-સાવયસમાહુ-દાયમાણ-પન્માર-પોર-કનિય મહાર-વત્ત-મોહ-મહા-વત્ત-મોગ-મમમાણ-ગુપ્ત-માણુ-પ્રત્યવનિપત્ત-ત્પાનાય-પ્રમાદ-ચન્ડ-

સ જલ-નચય) લાજો ભવડપ જ જેમા કલુષ-મેલા પાણીનો સચય છે, (પડમય)
મહાભવડ છે (અપરિમિય-મહિચ્છ કતુસમડ-વાડવેગ-ઉદ્દુમ્મમાણ-દગરય-રયધાર-
યાર-પરફેણ-પડર-આસા-પિવાસ-ધવજ) અપરિમિત-બહુ જ અભિલાષાવાળી મનુ-
ષ્યાની જે વિવિધ પ્રકારની શુદ્ધિ છે તે બધે તેના વાયુના અપાટાથી ઉડતા
જલકણો છે તેનાથી આ સસારસમુદ્ર અવકારથી ભરેલ જેવો થઈ ગયો
છે આગા તેમજ પિપામા (તૃષ્ણા) રૂપ પ્રચુર ક્રીણ્વી તે સદેહ થઈ રહેલો
છે અપ્રાપ્ત અર્થની પ્રાપ્તિની અભાવનાનું નામ આગા છે અને ધન
નાની તોત્ર લાલનાનું નામ પિપાના છે (મોહ-મહાવત્ત-મોગ-મમમાણ-ગુપ્તમાણુ-
ઉત્ત-પન્થોગિયત્ત-પાણિય-પમાય-ચડ-પદ્મ-સાવયસમાહુ-દાયમાણ-પન્માર-પોર-

સ્વિંસળ-પુલપુલ (પલ્લુપણ)-પ્પમ્મયરોગ-વેયળ-પરિભવ-ત્રિણિવાય-
 ફરુસ-ધરિસળા-સમાવહિય-ઠ્ઠિળ-ઠ્ઠમ્મ-પત્થર-તરંગ-રંગત-
 નિચ્ચમચ્ચુમયતોયપટ્ટ કસાય-પાયાલ-સકુલ ભવસયસહસ્સ-

ફરુસધરિસળાસમાવહિયઠ્ઠિળઠ્ઠમ્મપત્થરતરંગરંગતમચ્ચુમયતોયપટ્ટ' અપમાનન-પેન
 તીવ્ર-સ્વિંસળ-પુલપુલ-પ્રમૂત રોગ વેદના પરિભવ ત્રિણિપાત પરપ ધર્મગા-સમાપતિત-ઠ્ઠિનઠ્ઠમ્મ
 પ્રસ્તર-તરંગ-રક્ષણિ યમ્મયુમય તોયપટ્ટમ્-અપમાનનમેય પનો યત્ર સોડપમાનનપન, તથા-તાવ્ર
 સ્વિંસળમ્=દુ સહનિદા, પુલપુલપ્રમૂતા=નિરતરમમુત્પન્ના યા રોગવેદના પશ્ચિમવા =અનાત્રગ,
 વિનિપાતા =નાશ, અથવા પરિભવવિનિપાત -પરિભવ =પરાભવ પરાજયો હાનિર્ના, તત્થ
 વિનિપાત =પ્રાપ્તિ પરુપધર્મણા -નિષ્કુરવચનનિર્મર્સનાનિ, તથા-સમાપન્નાનિ=વદ્ધાનિ યાનિ
 ઠ્ઠિનાનિ=ઠ્ઠોરોત્થાનિ કમાગિ=પાનાડડગ્ગીયાદાનિ, પ્પતાયેય પ્રસ્તર-પાપાણાસ્તૈ
 કૃત્વા તત્થપ્પન પ્રાપ્ત્ય સમુચિતૈ, તરંગે, રિદ્ધત=અચલત, નિય=નુવ યમ્મયુમય=મરણમાતિ
 તદેવ તોયપટ્ટ=જલોપરિતનભાગો યત્ર સ તથા તાદ્દામ્, પુન કાઢગ 'કસાયપાયાલસકુલ'
 કપાયપાતાલસકુલમ્-રૂપાયા એવ પાતાલા =પાતાલકલગા -અધસ્તળાનિ તૈ સકુલ-ત્યાપ-
 સ્તમ્. 'ભવસયસહસ્સ-કલુસ-જલ-સચય' ભવગતસહસ્સકલુપજલસચ્ચયમ્-ભવગતસહ

ન્તર સમુત્પન્ન રોગવેદના, પરાભવ, વિનિપાત-વિનાશ, અથવા પરાભવ ક્ષી પ્રાપ્તિ, નિષ્કુર
 વચન, અપમાન કે વચન, એવ કઠોર ઉદયગાલે સચિત જ્ઞાનાવરણીય આદિ આઠ કર્મ, યે
 હી જિસમે પાપાણ હૈ, ઓર ડન પાપાણા કે વચન સે અનેક પ્રકાર ક્ષી આધિવ્યાધિરૂપ
 તરંગે ઉત્પન્ન હોતી હૈ, ઇન તરંગા દ્વારા ચલાયમાન અવશ્યભાવી મૃત્યુમય હી જિસમે તોય
 પટ્ટ-જલ કા ઉપરિતનભાગ હૈ, એસા યહ મારસાગર હૈ. તથા યહ (કસાય-પાયાલ
 સકુલ) કપાયરૂપ પાતાલકલગા સે વ્યાપ્ત હૈ. (ભવ સયસહસ્સ કલુસ જલ સચય) લાલો

ઢગલાડપ છે, દુ સહ નિદા, નિરતર થતી રોગવેદના, પરાભવ, વિનિપાત
 વિનાશ, અથવા પરાભવની પ્રાપ્તિ, નિષ્કુર વચન, અપમાનના વચન, તેમજ
 કઠોર ઉદયવાણા સચિત જ્ઞાનાવરણીય આદિ આઠ કર્મો, એ જ જેમા પાપાણ
 (ખડકો) છે, અને આ પાપાણો માથે ભટકાવાથી જે અનેક પ્રકારના આધિ
 વ્યાધિરૂપ મોભા ઉત્પન્ન થતા રહે છે અને તે દ્વારા ચલાયમાન અવશ્યભાવી મૃત્યુ
 ભય જ જેમા પાણીની મપાતીના ભાગ છે, એવો આ મ મારસાગર છે તથા આ
 (કસાયપાયાલસકુલ) કપાયરૂપ પાતાલકલગાથી વ્યાપ્ત છે (ભવ સયસહસ્સ કલુ

चउपरिहृत्य-अणिहुयिदिय-महामगर-तुरिय-चरिय-खोखुव्भमाण-
नच्चत-चवल-चचल-चलत-घुम्मत-जल-समूह-अरड-भय-विसाय-
मोग-मिच्छत्त-सेल-सकड अणाडसताण-कम्मबंधण-किलेस-

गगासगर-तग्निनग्नि-चोभुम्भमाण-नृत्यचपलचञ्चल-चलत्-पूर्णज-समूह-अज्ञाना येव
भमतो मग्ग्या प्रतिहस्ता जलज-तुविशेषा, यस्मिन् समागसागर स तथा, अनिभूतानि-
अनुपगाताणि यानाद्वियाणि तान्येव महामकरास्तेषा यानि धरितानि=शात्राणि वदितानि
=चष्टा ते-चोभुम्भमाण अयतमुच्छल्यन् नृत्यन्नि नृत्यन्, चपलचञ्चल यथा ग्यात तथा
पत्ता र्गत=त्रिधुममानवेगान चलच्चक्राकार भ्रमन जलसमूह, र, पारपक्षे तु जटसमूह=त्रिक
तात्पर्याना ममूहो यत्र स तथा, तत पदद्वयस्य कर्मधारय, त तादशम् । 'अरड-भय
विसाय-मोग मिच्छत्त-सेल सकड' अतिभयविशान्शोकमि यावज्जलसङ्घटम्-अरति, भय,
विषाद, शोक, मिथ्यात्वम् एतानि प्रतिरोधकतया शैल्यद्वयतै मङ्गल =अतिनिकट, त तादृशम्,
'अणा सताण कम्म-बंधण किलेस चिक्खिल्ल-सुदुत्तार' अनात्ति सतान-कर्मजननस्थेन
कर्ममुत्तमम्-अनात्ति सतानम्=अनात्तिप्रवाह यत्कर्मबंधनतच्च, क्लेशाश्च गगादयस्तल्लक्षणयत्

इस सागर समुद्र म अनान ही घूमते हुए मत्स्य एव परिहस्त-जलज-तुविशेष है । अनुपगात
इन्द्रिया ही इसम निराल मगर है । इन इन्द्रियरूप महामकरों क चचउ चेष्टाओं से
इसम अनानिया का समूहरूप जलसमूह लुप्त हो रहा है, नाच रहा ह, त्रिधुमवेग मे चक्र
वत् घूम रहा है । (अरड भय विसाय मोग मिच्छत्त सेल सकड) अरति अप्राप्ति, भय भांति,
विषाद, शोक एव मिथ्यावरूप पर्वता से यह सत्सारसमुद्र अत्यंत निकट बना हुआ है ।
(अणा सताण कम्मबंधण किलेस चिक्खिल्ल-सुदुत्तार) अनात्तिकाल से इस जात्र क साथ

भमाण नच्चत चवलचचल चलन घुम्मत जल समूह) आ सत्सारसमुद्रमा अज्ञान
ए धुमता भाञ्जता तेभज परिहस्त-जलज-तुविशेष छे अनुपगात
इन्द्रियो ए ओमा विहराण भगर ७ ते धिद्वियउव महामउरोनी च चण चेष्टा
ओथी तेमा अशानीओना मभूडइय जलमभूड क्षुण्व थर रह्यो छे, नाच्यी
रह्यो छे, बीजणीवेजे थडनी पेडे इरी रह्यो छे (अरड-भय-विसाय-मोग-मि
च्छत्त-सेल सकड) अरति-अप्रीति, भय-भीति, विषाद-शोक, तेभज मिथ्यात्व
उप पवतोथी आ सत्सारसमुद्र अत्यंत विरट अनेहो छे (अणाड-सताण
कम्म बंधण किलेस चिक्खिल्ल सुदुत्तार) अनात्ति जाणथी आ लुवणी भाये पवन

પિવાસ-પવલ મોહમહાવત્-ભોગ-ભમમાણ-ગુપ્તમાણ-ચલત-
પત્તોણિયત્-પાણિય-પમાય-ચડ-વહુદુટ્ટ-સાવય-સમાહુચ્ચાય-
માણ-પદ્માર-ધોર-કદિયમહારવરવન-ભેરવરવ અળ્લાણ-ભમતમ-

વહુદુટ્ટશ્વાપ્તમાહતોઝાવપ્રાગ્ભાગ્યોરક્તિતમહારગ્મદ્ભૈગ્વગ્મ-મોટરૂપે મગ્યર્ત મોમ
અવ ભામ્યત-ચક્રાકારમ અમત્, ગુપ્તત્=ચપત્રીભવત, ડ ડ્વા=ડાન, 'પત્તોણિય' પગપતિપતત-અપતત્, પાનીય=જલ યા સ તગ, પ્રમાણ =મધ્યમમ્ન
તગ ચડવહુદુટ્ટશ્વાપ્ત -ચણડા =કોધગાલા વહુદુટ્ટા =અતિદુષ્ટસ્વભાવા, શ્વાપ્ત - મક
જીનાસ્તૈયે 'સમાપ્ત' મમાહતા =પ્રત્તા-આધાત પ્રાતા 'ઉદ્ધાયમાણ' ડગ્ગત =
ઉચ્છલત વિવિધ ચેષ્ટમાના વા સમુદ્રપક્ષે મત્સ્યાદય સસારપક્ષે પુત્રપાત્ય, તેવા 'પદ્મા
પ્રાગ્માર-મમૂહો યત સ તયા, તયા ધોગેય ક્લિત્તમહારગ્મ =રોડનમહારગ્મ સ ણા મ્ન-
પ્રતિનન્-પ્રતિ ર્ગન કુર્વન ભરવરવો=ભયાનકગન્ધો યત સ તયા, તતસયાણા પત્તાના કમચારય,
તસ્-અળ્લાણ ભમત મન્ડ-પરિહત્ય અગિહુર્વિદિય મહામગર-તુરિય-ચરિય સ્વોચ્ચુભ
માણ નચત ચલચલ ચલત ધુમ્પત જલસમૂહ' અજાન-અમ મત્સ્ય-પરિહસ્તાનિભતેદિગ

સમુદ્ર કે મોહરૂપ મહા-આવર્ત મે ભોગરૂપ જલ ચક્રાકાર સે ધૂમ રહા હૈ, અયત ચલ
હો રહા હૈ, ડડલ રહા હૈ, ડડલ કર ફિર નીચે ગિર રહા હૈ। તથા-દમ -સાર સમુદ્ર મ
પ્રમાણ આદિ હા કોધી અવ અતિદુષ્ટ સ્વભાવ વાલે હિંસકુ જીવ હૈ। ડન કે દ્વારા આધાત
કો પ્રાત હાકર સમસ્ત સસારી જીવો-પુરુષ આદિ (સમુદ્રપક્ષ મે મત્સ્યાદિક જલચર જીવો) કા
મ્મહુ દ્યર-દ્યર આગતા, ફિત્તા હૈ। ડહી, સસારી, ચીમ, કે, મત્સ્યર આદિ, ડગ્ગ, કી, મહામાપ્ત
પ્રતિ ર્ગન દમ સાર સમુદ્ર મ હો રહી હૈ। તથા-(અળ્લાણભમતમન્ડપરિહત્ય-અગિહુર્વિદિ
ય મહાસાગર તુરિય ચરિય સ્વોચ્ચુભમાણનચત-ચલ ચલ-ચલત-ધુમ્પત-જલસમૂહ)

કદિય-મહારગ-રત-ભેરવ-રવ) આ સસાર સમુદ્રના મોહરૂપ મહા આવર્તમા
ભોગરૂપ જલચક્રાકાર પેઠે ધૂમી રહુ ડે બહુ વેગ થઈ રહ્યો હૈ, ઉછળી
રહુ હૈ ઉછળીને પાછુ નીચે પડે હૈ તથા-આ સસારસમુદ્રમા પ્રમાણ
આદિ જ કોની તેમજ અતિદુષ્ટ સ્વભાવવાળા હિંસકુ જીવ હૈ, તેમના દ્વારા
આધાત પામીને સમસ્ત સસારી જીવો-પુરુષ આદિ (સમુદ્ર પક્ષમા મત્સ્યા
દિક જલચર જીવો)નો સમૂહ આમતેમ ભાગનાસ ઢરે હૈ તે સસારી
જીવોનો બચડો આકલનનો મહાભીષણ પડ્યો આ સસારસમુદ્રમા પડે
હૈ તથા (અળ્લાણ-ભમત મન્ડ પરિહત્ય અગિહુર્વિદિય-મહાસાગર-તુરિય ચરિય દ્યોર)

મીમદરિસણિજ તરતિ, ધિહ-પ્રણિય-નિષ્પ્રક્રપેણ તુરિય-ચવલ
સપર-વેરગ-તુગકૂચય-તુસપડત્તેણ જાણ-સિય-વિમલ-મૂસિ-
ણ સમ્મત્ત-વિમુદ્ધ-લદ્ધ-જિજ્ઞામણં ધીરા સંજમપોણ મીલક-

‘સસારમાગરમ્ તરન્તિ, -અર્થ ‘મયમપોતેન’ ટયયે ૨ યમાણેન સમ્વપ ૧ । સારમયો
દિના યમિા યમપોતેના તગુ પારના વર્ષ । સ્મિત્તન યમપોતેનાયાહ-‘પ્રિદ્ધજિ-
યનિષ્પ્રક્રપેણ’ ધૃતિ, નિરનિપ્રક્રમ્પગ-પૂનિલ્પગ રજુપ્રવનન યનિકમ્=અયયં નિષ્પ્રક્રમ્પ =
સ્થનગતિસ્તન - તમપોતન, ‘તુરિયચર’ (યતિનપલ્પ્=અનિચારમ, -‘સવર-વેરગ-તુગ-
કૂચય મુસપડત્તેણ’ ૩૨ પ્રેગ્ય તુજ કૂપક-મુપ્રયુક્તેન તત્ર ૩૨ =પ્રાણાનિપાતાનિરિતિ-
રૂપ, વેગ ૧=નિરગ્ગાનમિપદ ઇતદ્ગો યસ્તુજ્ઞ =અયુચ્ચ કૂપક-પોતમ યસ્થિત સ્તમ્મ,
તન મુપ્રુ મપ્રયુક્ત-મપ્રયુક્તયા પ્રગાજિનસ્તન, જાણ સિય વિમલ મુસિણ’ જ્ઞાન મિત-
વિમલોચિતેન, જ્ઞાનમેવ મિત=યન વગ તત્ર વિમલ્પ ડિપૂત યત્ર તેન, મૂલે
મજાર પ્રાક્રત ગા । યતનાક્રમ્પન યનપડમપડમગિતપટાર્પણન નૌકા વેગગામિની
મગતિ । સતિ સાગ્રનોવનડપિ પોત ૨૨ગારગ માયમિયાહ-‘સમ્મત્તવિમુદ્ધલદ્ધજિજ્ઞામ-

(પ્રિદ્ધપ્રણિયનિષ્પ્રક્રપેણ) યતિરૂપ રજુપ્રવન સે જો અયત નિપ્રક્રપ હ । (તુરિયચવલ)
ગતિ જિસકા અયત ગ્રાગ્રમામ્ ૬ (સવર વેરગ તુગ કૂચય મુસપડત્તેણ) ૨૨-પ્રાણાનિ-
પાતાદિ સે નિવૃત્તિરૂપ પ્રિતિ ૧૧ પ્રેગ્ય-નિપર્યા મ અનમિષ્ટરૂપ વૃત્તિ-યે દોનાં હી
જિમકે ગાંચ મ ઇન્દ્રા કૂચા-સ્તમ્મ ૬ । (જાણ-સિય વિમલ મુસિણ) જ્ઞાનરૂપી સફલ-
વલ્લ કા જિસમ પાલ તના ટુઆ ૬ । નૌકા મ ઇન્દ્રા કૂચા કા ચમ લગા રહતા હે જિસ
પર ઇન્દ્રા કૂચા તના રહતા ૬ । ડમલે દયા કા રુકાવટ હોન સે નૌકા વહે વેગ સે ચલતી
૬ । યત્ર રૂપક યહા વલિત કિતા ગા ૬ । (સમ્મત્તવિમુદ્ધલદ્ધજિજ્ઞામણ) જિસમે

સનદા ૬ ૨ ૨-(વિદ્ધજિયનિષ્પ્રક્રપેણ) વનિરૂપ દોડાના ય વનથી ૨ ૭હુ
નિપ્રક્રપ ૫ (૨) ૨ (તુરિયચવલ) ગતિ જેની અત્યંત વેગવાળી ૨ (સવર વેરગ
તુગ કૂચય મુસપડત્તેણ) ૫૫-પ્રાણાનિપાતાનિથી નિવૃત્તિરૂપ વિગતિ તેમજ
વેગાચ વિપર્યયા અનામક્રિતરૂપ વૃત્તિ-એ બન્ને જેના વચ્ચે એક ઉચ્ચ
કૂચાત્મક ૨ (જાણ-સિય વિમલ મુસિણ) જ્ઞાનરૂપી અદ્વૈત વચ્ચેનો જેમા સદ
હોય ૨ વહાણમા એક લાડાનાં થાલથી લાગેલો હોય ૨ જેના પર એક ઇન્દ્રા
(૨૬) તાણેલો હોય ૨ તેમા હવા ગેદાઈ વાય ૨ તેથી લગતિ વહાણ બહુ
વેગથી ચાલે ૨ ૨૧ ૨ ૩૫ અહી વગવેલુ ૨ (સમ્મત્તવિમુદ્ધલદ્ધજિજ્ઞામણ)

ચિન્મિલ-સુદૃત્તાર અમર-ગર-તિરિય-ગરયગડ-ગમણ-કુડિલ-
પરિયત્ત-વિડલવેલ ચડરતં મહતમગવદગ્ગ રૂઝ સસારગ્ગારં

‘ચિન્મિલ’-કર્દમ, તેન સુદૃત્તાર મ તથા તમ્ । ‘અમર ગર-તિરિય ગરય ગર ગમણ-
કુડિલ પરિયત્તવિડલ-વેલ’ અમર નર નિર્યદગ્ગાર-ગતિગમન કુડિલ-પરિયત્ત-ત્રિપુર-પત્તમ,
સુર નર તિર્યદનારક ગતિપુ ચતસપુ ગમન તદેય કુડિલ-પરિયત્ત = પદમ-ભગાન્ત એવ ત્રિપુર =
વિગાળા વેલા ચસ્મિન્ સ તથા ત-ચતુર્ગતિગમનરૂપકુડિલ-પરિયત્ત-ત્રિપુર-પત્તમ । ‘ચડરત’
ચતુરન્તમ-દિગ્મેત્તગતિમેત્ત-આ ચતુર્ગિમાગમ્ । ‘મહત’ મહાત્મ-વિગાળમ્ । ‘અગવદગ્ગ’
અનવદગ્ગ-અપર્યવસાનમ્ । ‘રૂઝ’ રૌઝમ-મયજનકમ । ‘ભીમદરિસગિજ્જ’ ભામર્ગનાયમ
ભીમ યથા ભગતીચેવ ત્ યતે ય સ ભીમર્ગનીયન્તમ, યય ત્ગનાદ્ ભામુપયતે તમિત્યર્થ ।

વધન અવસ્થા કો પ્રાપ્ત-ચલા આ રહા જો કર્મ એવ ઇન્સે ડરમન જો ગગાદિક પરિગામ દ,
યે હી જહા ચિકના કાદવ હ । ઇસીસે ઇસકા તિગ્ના ડુપ્પર હો રહા હ । (અમર-ગર
તિરિય ગરયગડ-ગમણ-કુડિલ પરિયત્ત વિડલ વેલ) દેવગતિ મનુષ્યગતિ, તિર્થનગતિ એવ
નરકગતિ ઇન ચાર ગતિયોં મ જો નિરન્તર જીવ કા પશ્ચિમગણ હે વહા ઇસકા વત્ત પરિવર્દમાન
વિસ્તૃત વેલા હૈ । (ચડરત) ચતુર્ગતિરૂપ ચાર દિગાઓં કે ચાર વિભાગોં સે જો વિમ્મક હૈ ।
(મહત) જો વડી વિગાળ હૈ । (અગવદગ્ગ) જિમકા પાર પાના મહુત હા કઠિન હ ।
(રૂઝ) જો મહા હી મિઠ્ઠાલપરૂપવાળા હૈ । (ભીમદરિસગિજ્જ) જિસકા દેરસને માં સે હાં
મય કા વચાર હોતા હૈ । એસા યહ સસારસમુદ્ર હૈ । ઇમકા પાર પાના વિના યમરૂપ
જહાજ કે હો નહીં મકતા હૈ । અવ યહા સે યમરૂપ જહાજ કા ઈગન સરકાર કરતે હૈ-

અવસ્થાથી આઠ્યા આવતા જે એમ તેમજ તેમનાથી પેદા થતા જે રાગાદિ
પરિણામ છે તે જ ચીડણો કાદવ છે અને તેથી તેને તરવુ મુરડેલ વાય છે
(અમર ગર તિરિય ગરય ગડ ગમણ કુડિલ પરિયત્ત વિડલ વેલ) દેવગતિ, મનુષ્યગતિ,
તિર્થ ગતિ તેમજ નરકગતિ આ ચાર ગતિઓમા જે નિરન્તર જીવન પરિવર્તમાન
છે તે જ તેની વાડી, પશ્ચિવિત થતી વિગાળ વેલા છે (ચડરત) ચતુર્ગતિરૂપ
ચાર દિશાઓના ચાર વિભાગોથી જે વિભક્ત છે (મહત) જે બહુ મોટી છે
(અગવદગ્ગ) જેનો પાર પામવો બહુ જ ડઠપ છે (રૂઝ) જે બહુ જ વિદરાણ
સ્વરૂપવાળો છે (ભીમદરિસગિજ્જ) જેના દશન માનવી જ લગનો સચાર
થાય છે એવો આ સસારસમુદ્ર છે તેનો પાર પામવો તે સયમરૂપ નાવ
વગર બની શકતો નથી હવે અહીંથી સયમરૂપ નાવ (વહાણ)ને વર્ણન

ચયવર-મહુ-સરિયસારા જિજ્ઞાસુ-વચનોવદિદ્-મગ્ગેણ અકુહિલેણ
સિદ્ધિમહાપટ્ટણાભિમુદા સમણવર-સત્યવાહા સુસુદ-સુસમાસ-

મહાનત તદવ માણટ = વચનોવદિદ્મગ્ગેણ, મુત = સ્થાપિત સાગે = રનાત્તરૂપ પત્તયા યેસ્તે
તથા, કન પયા પ્રયાતન્તરન્તા ગમ્મત = 'જિજ્ઞાસુવચનોવદિદ્મગ્ગેણ' જિજ્ઞાસુવચનોવદિદ્મગ્ગેણ
જિજ્ઞાસુવચનમ્ = સાગમરૂપતા ઉપચિત્ત = કથિત - માર્ગ = ચમપય તેન, 'અકુહિલેણ' અકુહિ-
લ્લન-કાપટચાદિત્તોપગમિત્ત, 'સિદ્ધિપટ્ટણાભિમુદા' મિદ્ધિપત્તનાભિમુદા - સિદ્ધિરેવ પત્તન
વગિમ્મુર તત્તમિમુદા - તત્ત્ય મુદા । 'સમણવરમત્યવાતા' શ્રમગમ્મમાર્યવાહા - શ્રમણ

પ્રમાત્ત કા પરિચાગ વચ વચસાય જવાન મોડ પામ કરા કા દદ નિશ્ચય, ઇન દોનો
મૂલ્યાસ ગમ્મત-કાન ચરાત-ગમ્મતરૂપ-માણટા જા કમ્મગાય વસ્તુના કા-કિ જો નિર્જરા,
ચતના, ઉપયોગ, જ્ઞાન, તર્કીન વચ [ચામિત્ત] સિદ્ધિદ દ, જિજ્ઞાસુ સાર મગ્ગ દુગા હાં એસે મુનિજા
દસ સારરૂપ મહામુદા સ પાર દુગા હાં । કિમ માગપર ચન્તે દુગા ચે પાર હોતે હે ?
સો વતાતે હ- (જિજ્ઞાસુવચનોવદિદ્મગ્ગેણ) જિજ્ઞાસુ કા જો વચન હ-આગમ હે, ઉસકે
દ્વારા ઉપદિદ્ધ જો ચમરૂપ માર્ગ હે, ઉસ પર ચલ્લકા હાં ચે મુનિજન દસ । સારરૂપ સમુદ
કો પાર કરત હાં । ચહ માર્ગ કેમા દ, ઉમક લિયે મત્તકાર (અકુહિલેણ) દસ વિશેષણ સે
સ્પષ્ટ કરતે હ-ચહ માર્ગ કપટતા જાતિ ગપા સ રહિત હે, અર્થાત્-ચલ્લ હે-જાડા-ઠઢા
નહા હાં । એસે માર્ગ સે પ્રયાગ કરન વાંચે ચે મુનિજન પુા કેલ દાન હાં જહ અગ ચહા સે
વ્પટ કિના જાતા હ- (સિદ્ધિપટ્ટણાભિમુદા) દસ પક્કાર ક માર્ગ સે પ્રયાગ કરને ગાલ

પ્રમાત્તો પરિચાગ તેમજ વ્યવનાય અવાત્ત મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાનો દદ નિશ્ચય,
અથાન્ને મૂલ્ય (મિત) થી લીધેલ-વચાતા લીધેલ ૧૨ નત-મહાનતરૂપ વાસ
જોના-વેચાતી લીધેલી વસ્તુઓના જે નિજરા, ચતના, ઉપયોગ, જ્ઞાન, કર્મ
તેમજ ચારિત્રી વિમુદ્ધ જે જેમા નાન લેલો જે એવા મુનિજન આ મ સારરૂપ
મહામુદાથી પાર થઈ વ્યય જે કયા માગ વચાલતા તેઓ પાર થાય છે ? તે
જતાવે છે- (જિજ્ઞાસુવચનોવદિદ્મગ્ગેણ) જિજ્ઞાસુ જે વચન છે-આગમ છે-તેના
કાન ઉપદેશાએલ જે મયમરૂપ માર્ગ છે, તેના પર આવીને જ તે મુનિજનો
આ મ નાનરૂપ મુદ્ધને પાર કરે છે આ માર્ગ કેવા હાં ? તે માટે સૂતકાર
(અકુહિલેણ) આ વિશેષણથી ન્યાટ કરે છે આ માર્ગ કપટતા આદિ દોષોથી
ગહિત છે-અર્થાત્ નરણ જે, આજોડેડા થી એવા માર્ગથી પ્રયાણ કરનારા એ
મુનિજનો વળી કેવા હોય છે તે બધું આવીની સ્પષ્ટ જવામા આવે છે
(સિદ્ધિપટ્ટણાભિમુદા) એ પ્રારના માર્ગે પ્રયાણ કરવાવાળા મુનિજનો મિદ્ધિરૂપ

लिया पसत्थज्ज्ञाण-तत्र-वाय-पणोल्लियपहाविण्णं उज्जमववसाय-
गहिय-णिज्जरण-जयण-उवओग-णाण-डम्मण-[चरित्त] निमुद्ध-

एण' सम्यक्प्रविशुद्धप्रवियामहेग म-पत्ता-णा विमुद्ध नि मुद्धा = प्राप्ति नियाम =
कर्मधारे-नौकागहको यत्र स तथा तेन, सम्यक् प्रवर्णनार्थमुक्तं वर्य, भाग-मिदम-
भावा, 'सज्जमपोएण' यत्रपोतेन = यमनौका। 'सील-उत्तम' जी-कृत्वा = अग्रगण्य-
सहस्रशालाङ्गव्यवस्था - गान् उक्ता, 'पसत्थज्ज्ञाणतत्रवायपणोल्लियपहाविण्ण' प्रशस्त
'यानतपोनातप्रगोदितप्रधावितन-प्रगत्ता' तान धर्मशुभात्तिक तद्रूप तत्र तदत्र याना=वायु,
तेन प्रगोदित = प्रेरित, अतएव गन्धप्रित्तत्वेन 'उज्जम ववसाय गहिय णिज्जरण जयण
उवओगणाणडसगचरित्तनिमुद्धयवरभडभरियसारा' उज्जम ववसायगन्धनिर्गमयतनो
पयोगज्ञानदर्शनचारित्रिशुद्धताप्रमाणडभूतमाग-उद्यम = यमात्पणियाग वूमो-मो-प्राप्ति
निश्चय-नाभ्या मूर्त्यरूपाभ्या गदगन्त= कानिर्जर गयतनोपयोगज्ञानदर्शनचारित्रिशुद्ध तत्पर =

विशुद्ध सम्यक्त्व हा नियामक-कर्मगार त स्थापयत है, अथात् विशुद्ध समकित का लभ
जिसमे ज्ञेयद्विधा के समान है। (पसत्थ ज्ञाणतत्र वाय पणोल्लिय पहाविण्ण) प्रशस्त यान-
रूप तपरूपा वायु से प्रेरित होकर जो जाग २ बढ़ता रहता है। इस तरह इन
पूर्वोक्त विशेषणों से त्रिणिष्ठ इस यमरूपा ज्ञान के द्वारा इस स्माररूप जपर दुस्तर
समुद्र को (धीरा) धारणा स्थिर स्थावना के मुनिजन हा। (तरति) पार करते हैं। जत्र यहा
से मुनिजना के श्रिये पयुक्त ज्ञेयगो का अर्थ स्पष्ट किा जाता है-(सीलकलिया)
ये मुनिजना-जीव-१८ उज्जम वाय त भेता को वाग्ण मग्न गाल है। (उज्जम-ववसाय गहिय
णिज्जरण-जयण उवओग णाण .सण [चरित्त] विमुद्धयवरभडभरियसारा) उद्यम अथात्

वेमा विशुद्ध सम्यक्त्व ज नियामक-कर्मगारने श्राने (मुजानी) है, अथात् विशुद्ध
समकितनो लाल ज वेमा मुजानीना समान है (पसत्थ ज्ञाण तत्र वाय पणो
ल्लिय पहाविण्ण) प्रशस्त यानउप तपउपी वायुशी प्रेरित यधने वे
आगण आगण पधतो रहे है ये गीते ते पूर्वोक्त विशेषणोयी विशिष्ट आ
म यमउपी वहाणद्वारा म नारउप अपाव दुस्तर समुद्रने वीर शी श्रिय श्रवलाप
वाणा मुनिजनो ज (तरति) पार करे है हुवे अही वी मुनिजनो भाटे लगावेला
विशेषणोना अर्थ स्पष्ट उरवाभा आवे है-(सीलकलिया) ये मुनिजनो सील-
१८ हु-नर सीलना प्रदर्शने धाग्ण उवावाणा ज (उज्जम-ववसाय गहिय-णिज्ज
रण जयण उवओग णाण-सण [चरित्त] विमुद्धयवरभडभरिय-सारा) उद्यम अथात्

જિહ્વિયા ણિભયા ગયમયા સચિત્તાચિત્તમીસિણ્ણુ ઢવ્વેસુ
વિરાગય ગયા સજયા [વિરતા] મુત્તા લહુયા ણિરવકલ્લા સાહૂ
ણિહુયા ચરતિ ધમ્મ ॥ સૂ. ૩૨ ॥

યા ગયમયા ' નિર્મયા ગતમયા, 'સચિત્તાચિત્તમીસિણ્ણુ ઢવ્વેસુ' મચિત્તાઽચિત્તમિથિતેપુ
દ્રવ્યેષુ=ચતુષુ 'વિરાગય ગયા' વિરાગના ગના-અગમ્ય પ્રાપ્તિ । 'સજયા' ભયતા=નયમ-
વત । 'વિરતા' વિરતા=હિંસાદિભ્યો નિવૃત્તા, 'મુત્તા' મુક્તા-લેખગહિતા, 'લહુયા' લઘુકા-
સ્વરોપવિરાગિતિયા લઘુમૃત્તા । 'ણિરવકલ્લા' નિરવકલ્પા=અમયચોરુમુગ્ધામિલાપગજિતા,
યત પૂર્વાક્તમુગ્ધાગિગિષ્ટા, જતન્ન 'સાહૂ' માધુ-મોક્ષાપ્રકા । 'ણિહુયા' નિમૃત્તા-
વિનાના જા યાન્તિમદ્વર્તિના દર્શન, 'ધમ્મ' ધર્મ-શ્રુતચારિત્રલક્ષણમ્ । 'ચરતિ' ચર-
તિ=આગમયતિ ॥ સૂ. ૩૨ ॥

(ણિભયા ગયમયા) નિર્મય ય, દમ હતુ ડંહે કહા મી મય નહા લગતા
યા, (સચિત્તાચિત્તમીસિણ્ણુ ઢવ્વેસુ વિરાગય ગયા) સચિત્ત, અચિત્ત ઓર
સચિત્તાચિત્ત ઢવ્વા મ યે વેગમ્ય યુક્ત ય, (સજયા વિરતા મુત્તા) સયમગાલા, હિંસાદિ-
નિવૃત્ત ઓર લેખગહિત યે, [લહુયા] સ્વરૂપ ઉપનિ ક ધારક હોન સે યે લઘુ-લાઘવગુણ-
સ્પત ય, (ણિરવકલ્લા) દુલ્લોક ઓર પલ્લોક કે સુલ્લો કા અમિલાપા સે રહિત થે, અત
ન્ન યે મુનિ ગગ (સાહૂ) માધુ, અથા મોક્ષસાધક ય । ભગવાન મહાવારકે યે સાધુ
(ણિહુયા) નિમૃત-જા યાદિ મત્ સે રહિત હોનેક કારણ વિનીત હોક (ધમ્મ) શ્રુત-
ચારિત્રલક્ષણ ધર્મ કા (ચરતિ) આરાધના કરતે ય ॥ સૂ. ૩૨ ॥

આ માધુઓ જિતેન્દ્રિય હતા, (ણિભયા ગયમયા) નિર્ભય હતા, તેથી
તેમને ડોષ ડેહાણે ભય લાગતુ નહિ તેઓ (મચિત્તાચિત્તમીસિણ્ણુ ઢવ્વેસુ વિરાગય
ગયા) મચિત્ત, અચિત્ત અને મચિત્તાચિત્ત દ્રવ્યોમા વિરાગ્યવાન હતા,
(સજયા વિરતા મુત્તા) મયમશાલી, હિંસાદિથી નિવૃત્ત અને લેખગહિત
હતા, (લહુયા) સ્વરૂપ ઉપધિના વારડ હોવાથી તેઓ લઘુ-લાઘવશુષ્ણુ
મ પત્ર હતા, (ણિરવકલ્લા) ડિલ્લોક અને પરલોકના મુખોની અભિલાષાથી
રહિત હતા તેથી જ તે મુનિઓ (સાહુ) માધુ એટલે મોક્ષસાધક હતા
ભગવાન મહાવીરના આ માધુઓ (ણિહુયા) નિમૃત-અત્યાદિ મદ્ધથી રહિત
હોવાને કારણે વિનીત થઇને (ધમ્મ) શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મની (ચરતિ) આરા-
ધના કરતા હતા (શૂ. ૩૨)

સુપગ્ધ-સાસા ગામે ગામે ઇગરાય ણગરે ણગરે પંચરાય દૃઙ્જતા

શ્રેષ્ઠા -સાર્થવાહા - ધામ્ન-યસાધિ । 'મુમુઙ્ મુમભાસ મુપગ્ધ સાસા' મુશ્રુતિ(મુગુનિ)
 મુસન્માપા-સુપ્રત્ન-સ્વાગા -મુપ્તુ યુતયો યેષા ત મુશ્રુતય -મ ।મયત્ર યા -મસિન્નાતા,
 અથવા મુશ્રુચય -સમ્યક્શુદ્ધિમ ત । મુગ્ધ=મુગ્ધનાક મમ્માપો યેષા ત મુમભાષા વત્ત
 ચિદપિ કદ્વચારણ ન રુર્યત । ગામના પ્રત્ય યેષા ત મુગ્ધના -પ્રમિતમશુચિતપ્રવર્તકાર્ણ,
 શોભના આગા યેષા તે સ્વાગા -મુક્તિમાત્રેત્ત, ચતુગામવા ર્થવાગ્યે-મુશ્રુતિમુમ્માપામુપ્રત્ન
 સ્વાગા, ઇવનિધા સત 'ગામે ગામે ઇગરાય' ગામ ગામે ગ્ગરાતમ્ પ્રતિગ્રામમ્ ઇગરાતમ, અત્ય
 'દૃઙ્જતા' ક્યત્તેન સહા વય । 'ગગરે ગગરે પચરાય' નગરે નગરે પચગરાતમ્-પ્રતિનગર
 પચરાત, 'દૃઙ્જતા' દ્યત =વસત, વાતૂનામનેકાર્ય વા, 'જિદ્દિયા' જિત્તિદ્વિયા 'જિન્મ

મુનિજન સિદ્ધિરૂપ પગ-પત્તન ક મ મુગ્ધ હોત છે । (સમગરસત્યવાહા) ઇત્ત સાધી
 શ્રમગ્રશ્વેષ્ઠરૂપ સાર્થવાહ વ્યવસાયિજન હોત છે । (મુમુઙ્-મુસભાસ મુપગ્ધસાસા) સત્સિદ્ધાતો
 કે યે પારગત હોતે હે, અથા ઇત્ત સિદ્ધાન્ત સમાચાન-નિર્દોષ હોત હ, અથા યે
 વિગિષ્ટ-શુદ્ધિ-પન્ન હોતે હ । માપા ઇત્તની વડા હી મનોમુગ્ધકારી હોત હે । કમો મા યે
 કદુરુ માપા કા ઉચ્ચારગ નહા કરતે હે । યે જો મા પ્રત કરતે હ વહ પ્રમાગોપેત હોત
 હ-વ્યર્થ કે અક્ષરો કા ઉસમ સમાવગ નહી રહતા । સાસારિક પદાયા મ કિસા મ મા
 ઇત્તની ઇચ્છા જાગૃત નહી હોતી, સિર્ફ મુક્તિ પ્રાપ્ત કરન કા માવના હા ઇક ઇત્તની રહા
 કરતી હે । (ગામે ગામે ઇગરાય ણગરે પચરાય દૃઙ્જતા) યે સાધુ ગ્રામો મે ઇક રાત
 ઓર નગરો મ પાચ રાત નિવાસ કરત વ । (જિદ્દિયા) યે જિતેન્દ્રિય યે

પદ્મ-પત્તનની મન્મુખ હોય છે (સમગરસત્યવાહા) તેમના સાધી શ્રમગ્રશ્વેષ્ઠ
 રૂપ સાર્થવાહ-વ્યવમાધી જન હોય છે (મુમુઙ્મુસભાસમુપગ્ધમાસા) સત્-સિદ્ધા
 તોમા તેઓ પારગત હોય છે અથવા-તેઓના સિદ્ધાન્તો નિર્દોષ હોય છે,
 અથવા તેઓ વિગિષ્ટ શુદ્ધિપન્ન હોય છે ભાપા તેમની બહુ બ મનોમુગ્ધ
 કરવાવાળી હોય છે ઈદીપણ તેઓ ઈદીભાવાનો ઉત્થા કરતા નથી તેઓ
 ને ઈર્ષ પ્રશ્ન કરે છે તે પ્રમાણવાળો હોય છે-અથ અક્ષરોનો તેમા અમાવેશ
 રહેતો નથી સામારિક પદાર્થોમા ડોઘમા પણ તેમની ઈચ્છા બગૃત થતી નથી
 માત્ર મુક્તિ પ્રાપ્ત કરવાની ભાવના જ એક તેમને રહ્યા કરે છે (ગામે ગામે
 ઇગરાય ણગરે ણગરે પચરાય દૃઙ્જતા) આ સાધુઓ ગામડાઓમા એક ગત
 સુધી અને નગરોમા પાચ રાત સુત્રી નિવાસ કરતા હતા (જિદ્દિયા)

સિય-સયવત્તમિવ પત્તલનિમ્મલા-ઈસી-સિય-રત્ત-તવળયણા ગરુલા-
યય-ઉજ્જુ-તુંગ-નાસા ઓયવિય-સિલપ્પવાલ-વિવફલ-મણિમા-
હરોટ્ટા પહુર-સસિસયલ-વિમલ-ણિમ્મલ-સલ્લ-ગોલીર-ફેળ-દગરય-

સિય-રત્ત-તવળયણા' પત્તલ નિર્મલપસિત-રત્ત-તામ્ર નયના -પત્રગણિ=પત્રમગ્નિ-સૂક્ષ્મરો-
મયુક્તાણિ, તથા નિર્મલગણિ તથા ઇષ્ટ મિતાણિ-વેતાણિ તથા ઇષ્ટકાણિ તથા ઇષ્ટતામ્રાણિ=
અરુણાણિ નયનાણિ ચેષા ને તથા-વિકસિતગતપત્રતુલ્યકિંચિદ્વિષ્ણુશ્રગત્તેજા દ્યયર્થે ।
'ગરુલા-યય-ઉજ્જુ-તુંગ-નાસા' ગરુડાઽઽયતર્જુતુહ્નાનામિકા -ગરુડમ્યેન આયતા=દાઘા,
ઠગી=સરલા તુહ્ના=ઉચ્ચા નાસિકા ચેષા તે તથા-સરલદર્પમુન્દરનામિકાવત । 'ઓયવિય-
સિલપ્પવાલ-વિવફલ-મણિમા-હરોટ્ટા' ઉપચિત-શિલાપ્રવાલ-વિવિધફલ-સન્નિમાઽ-
ધોષ્ટા -ઉપચિત =પુષ્ટોય શિલાપ્રવાલ =વિદ્રુમ, વિવિધફલ-અત્રાનારુણ પુષ્ટ વનવહ્નીફલમ્,
તસન્નિમૌ તુચ્ચૌ અપરોષ્ટૌ-ઓષ્ટુદ્વય ચેષા તે, તથા-વિદ્રુમવિવિધફલમ્ અત્રીવરોષ્ટુદ્વયવત ,
'પહુર-સસિસયલ-વિમલ ણિમ્મલ સલ્લ-ગોલીર ફેળ દગરય-મુણાલિયા ધવલ-દત્તસેદી'
પાણુર ગણિગલ-વિમલ-નિર્મલ-ગદ્ધ-ગોલીર-ફેળ-કરજો-મુણાલિયા-ધવલ-દન્તશ્રેણય, પાણુર-
ગણિગલ=શુભ્રચ દ્રવણટ, તદ્વિમલનિર્મલ વિમલેષ્વપિ નિર્મલ-અત્રીવોચ્ચલા, અતएव ગદ્ધ-

इनकेनेत्र थे । (पत्तल-णिम्मल-ईसी-सिय-रत्त तव-णयणा) ये नेत्र पद्मल थे सूक्ष्म रोमयुक्त
थे, निर्मल थे, उज्ज्वल थे, इषट्क थे, और कुठर लाल भी थे । (गरुला-यय-उज्जु-तुंग-नासा)
गरुड के समान दीर्घ, ऋचा-सरल एवं ऊँची इनकी नामिका थी । (ओयविय-सिलप्पवाल-
विवफल सणिमा हरोट्टा) पुष्ट शिलाप्रवाल-विद्रुम (मूँगा), एवं अतीव अरुण विम्बफल
के समान लाल इनके नेत्रों ओष्ठ थे । (पहुर-ससि-सयल-विमल-णिम्मल-
सल्ल-गोलीर-फेण-दगरय-मुणालिया-धवल-दत्तसेदी) धवलचंद्र के खट के

ઈન્દ્રીવર-ઝમલના જેવા એમના નેત્ર હતા (પત્તલ ણિમ્મલ ઈસી સિય રત્તતવળયણા)
એ નેત્ર પદ્મલ હતા-સૂક્ષ્મ રોમ (વાળ) યુક્ત હતા, નિર્મળ હતા, ડાઘા ધોળા
હતા, ઇષ્ટક હતા, અને જગ જગ લાલ વણુ હતા (ગરુલાયય ઉજ્જુ તુંગ-નાસા) ગરુ-
ડના જેવી લાળી, સરલ અને જી ચી એમની નાસિકા હતી (ઓયવિય સિલપ્પવાલ
વિવિધફલ-સણિમા હરોટ્ટા) પુષ્ટ શિલાપ્રવાલ વિદ્રુમ (મૂંગા) અને અતિશય લાલ વણુના
ણિમ્મલના જેવા રાતા એમના બન્ને હોઠ હતા (પહુર-સસિસયલ-વિમલ
દગરય-મુણાલિયા-ધવલ-દત્તસેદી) મહેદ્ધ ચ દ્રવ્ય ડના

મૂલમ્—તેણં કાલેણં તેણં સમણં સમણસ્સ ભગવઓ
મહાવીરસ્સ વહવે અસુરકુમારા દેવા અતિયં પાઠ્ઠભવિત્થા, કાલ-
મહાનીલ-સરિસ-ળીલ-ગુલિય-ગવલ-અયસિકુસુમ-પ્પગાસા વિય-

ટીકા—‘તેણ કાલેણ તેણ સમણ’ ઇત્યાદિ । તત્તિમ્ કાલે તત્તિમ્
સમયે શ્રમણસ્ય ભગવતો મહાવીરસ્ય ‘વહવે અસુરકુમારા દેવા અતિય પાઠ્ઠભવિત્થા’
વહવોઽસુરકુમારા દેવા અતિઠ પ્રાદુરભૂવન્-ભગવત શ્રીમહાવીરસ્વામિનોઽતિઠ=સમાપમાળય
પ્રાદુર્ભૂતા । અસુરકુમારાણા વર્ણનમાહ—‘કાલ મહાનીલ-સરિસ-ળીલ ગુલિય-ગવલ-અય
સિકુસુમ પ્પગાસા’ કાલ-મહાનીલ સદૃશ નીલ-ગુલિક ગવલાઽન્મીકુસુમ પ્રકાશા—કાલો યો
મહાનીલો—મણિવિશેષ, ત સદૃશ વર્ણતો યે તે તથા, પુનર્નાલો મણિવિશેષ, ગુલિકા=નાના
ગુલિકા, ગવલ=માહિષ ગૃહ્મ, અતસાઽન્મુમ ચ, એતેપા પ્રકાશ ઇવ પ્રકાશો યેપા તે તથા ।
‘વિયસિય સયવત્તમિવ’ વિકસિતગતપત્રમિવ=પ્રફુલ્લે દીરવતુલ્ય ‘પત્તલ ણિમ્મલા રૂપી

‘તેણ કાલેણ તેણ સમણ’ ઇત્યાદિ ।

હિ સૂત્રદ્વારા સૂત્રકાર શ્રમણ ભગવાન મહાવીર કે નિરુદ્ધ આયે હુએ અસુરકુમાર
દેવોં કા વર્ણન કરતે હ— (તેણ કાલેણ તેણ સમણ) ડસ કાલ એવ ડસ સમય મે
(સમણસ્સ ભગવઓ મહાવીરસ્સ) શ્રમણ ભગવાન મહાવીર ક (અતિય) સમીપ (વહવે)
અનેક (અસુરકુમારાદેવા) અસુરકુમાર દેવ (પાઠ્ઠભવિત્થા) પ્રકટ હુએ । (કાલ-મહાનીલ
સરિસ ળીલ ગુલિય-ગવલ અયસિકુસુમ-પ્પગાસા) કૃષ્ણ મહાનીલ મણિ, નીલમણિ, ગુલિકા,
મૈસ કે સાગ કે અંદરકા ભાગ, અલસીકા ફૂલ, ડન સર્વોં કે સમાન યે અસુરકુમાર કૃષ્ણવર્ણ
થે । (વિયસિયસયવત્તમિવ) વિકસિત ગતપત્ર ક સમાન—અર્થાત્ ઇન્દીવર—કમલ—કે તુલ્ય

“તેણ કાલેણ તેણ સમણ” ઇત્યાદિ

આ સૂત્ર દ્વારા શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની પાને આવેલા અસુર
કુમાર દેવોં વધુ ન કરવામા આવે છે (તેણ કાલેણ તેણ સમણ) તે ડાલ તે
સમયને વિષે (સમણસ્સ ભગવઓ મહાવીરસ્સ) શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની (અતિય)
પાને (વહવે) અનેક (અસુરકુમારા દેવા) અસુરકુમાર દેવ (પાઠ્ઠભવિત્થા) પ્રગટ
થયા તેમના શરીરનો વધુ કહે છે—(કાલ-મહાનીલ-સરિસ-ળીલ ગુલિય-ગવલ
અયસિકુસુમ-પ્પગાસા) કૃષ્ણ મહાનીલ મણિ, નીલમણિ, ગુલિકા, લે સના શી ગ-
ડાની અંદરનો ભાગ અને અણનીના ફૂલ, આ સર્વની સમાન તે અસુરકુમાર
કૃષ્ણ વર્ણના હતા (વિયસિયસયવત્તમિવ) વિકસેલા ગતપત્રના સમાન, અર્થાત્

साड असकिलिङ्गाडं सुहुमाड वत्थाड पवरपरिहिया, वय च पढम
समडकता विडय च अमपत्ता भदे जोव्वणे वट्टमाणा, तलभगय-

पृष्ठचरनचर्चितशरग । अय मग्गविशेषणायाह-‘इसी मिलिंध पुष्प प्पगसाड’इत्य् मिलि-
‘प्रपुष्पप्रशयानि मनाग्गमिग’प्रमुमुप्रभाणि-‘उपसितानीयर्थ, मिग प्रमुमु-वर्षती मृमि-
भित्ता उरुमिय उरिनिम्मगति, मता तरे तु एत मुमुम रक्तवर्णमय प्राय यतोऽमुग रक्तमना प्रायो
भयतानि । पुन कान्तानि वखाणि अत्राऽऽह ‘सुहुमाड’ मूहमागि ‘असकिलिङ्गाड’ अमडिङ्गा-
नि-दृषणरहितानि । ‘वत्थाड’ वत्थागि-‘पवरपरिहिया’ प्रवरपरिहिता-प्रवरम्-उद्धृष्ट
यथा तथा परिहिता = परिधृतयत । ‘वय च पढम समडकता’ वयश्च प्रथमम्=पौटशवर्षपर्य-

इनका समस्त शरग निम या । (इसी सिन्धि-पुष्प प्पगसाड) इहान जो उख पहिन रखे
य व रुठ कम मफ्त ये, जैसे सिलिंध पुष्पका प्रकाश होता है वैसा हा इनका प्रकाश था ।
वपाकतु म जमान नो फोड कर ठर क आमार जैसा जो पुष्प उपन होता है उसका नाम
मिगी प्र है । किन्ती २ का मत है कि यह पुष्प रक्तवर्ण भी होता है । जत इसक ग्रहण से
उनक वख रक्तवर्ण के ये ऐसा ही समझना चाहिये । क्यों कि असुर जाति के देव प्राय
लाग्यत्र धागण करने वाटे होते हैं । (सुहुमाड) ये वख-जिहे इन्होंने पहिन रंगे ये, अयन्त
मम्म-पतले ये, (असकिलिङ्गाड) और टापरहित ये । (वत्थाड पवरपरिहिया) ऐसे वख इन्होंने
अच्छी तरह से अपन शरीर पर धागण कर रंगे ये । (वय च पढम समडकता) प्रथम
यय नो ये उल्लङ्घन कर चुके ये, अर्थात् ये सन सोलह वर्ष में ऊपर के जैसे माछम होते

आड (बीना) अन्हन (सूण्ड) वणे तेभना आणा शरीर लिप्त होता
(इसी-मिलिंध-पुष्प-प्पगसाड) तेओओ के वत्था पडेया होता ते
वव ओछा भडेह होता केयो मिलिंध पुष्पनो प्रकाश होय ते तेयो व तेभनो
प्रकाश होता वपाकतुमा जमीनने जडीने छत्रना आता केवा के पुष्प उत्पन्न
थाय ते तेनु नाम सिलिंध ते गेछ जसिना मत छे ते आ पुष्प लाल
रंगना वाय ते त्यागे ओ अर्थ अल्ल ववायी तेभना वत्र लाल रंगना होता-
ओम व ममजपु लेओ ओ डेमडे असुर जातिना देव धातु उगीने लालवख
धारणु वरवावाणा होय ते (सुहुमाड) आ वख के तेओओ पडेया होता ते
अत्यंत सुक्ष्म-पातला होता (असकिलिङ्गाड) अने दोपरहित होता (वत्थाड
पवरपरिहिया) ओवा वखो तेओओ आगी जीते पोताना शरीरे धागण क्या होता
(वय च पढम समडकता) प्रथम वयनु तेओ उल्लघन करी चूक्या होता, अर्थात्

મુણાલિયા-ધવલ-દંતસેદી, હુયવહ-ણિદ્ધત-ધોય-તત્તતવણિજ્જ-રત્ત
તલ-તાલુજીહા અજણ-ઘણકસિણ-રુયગ-રમણિજ્જ-ણિદ્ધ-કેસા, વા-
મેગ-કુડલધરા અદ્-ચદણા-ણુલિત્ત-ગત્તા ઈસી-સિલિધ-પુષ્ક-પ્પગા-

ગોશીરફેનન્ન કરજોમૃણાલિકાવદ્ધારગ ત્તત્રેણયો યપા તતથા, તત્તત્ત્રજ્જ - જત્તજ્જ । 'હુત
વહ ણિદ્ધત યોય-તત્તતવણિજ્જ-રત્તત્ત તાલુજીહા' હુતવહ-નિમાન ધૌત-તપતપનીયક્તત
લ્લાલુજિહા - હુતવહેન=વહિના નિમાત-પ્રતાપિત, ધૌત-જત્તપ્રમાજિત તત્ત યત તપનાય-મુરર્ણ,
તદ્દદ રક્તતલમ્-અરુણોપરિપ્રદેગ તાલુજિહા ચેપા તે તથા-અતિપ્રતપસમૃષ્ટમુરર્ણર્ણતાલુજિહાવત ।
'અજણ ઘણકસિણ-રુયગ રમણિજ્જણિદ્ધકેસા' અજ્ઞનપનન્નગરુચકરમગાયસ્તિગ્ગરુગા -
અજ્ઞન-કજ્જલ, ઘનો-મેઘ, પ્પત્તસદ્ધુગા ઘૃગા ઘૃગ્ગગા, તથા રચકો-મણિવિગ્ગય,
તદ્દત્ સ્તિગ્ધા - ચિર્રુગા - કેસા ચેપા તે તથા, 'વામેગકુડલધરા' વામેરુણ્ડલધરા - વામે
કર્ણે-એકરુણ્ડલધારિણ, ન તુ દક્ષિણ કર્ણે, તજ્જાતાયસ્વભાગાત્ એકસ્મિન્નેરુ કર્ણે રુણ્ડલધારકા
દક્ષિણે કર્ણે ત્વયામરણધારિગ્ગ ઇતિમાન । 'અન્નચદણાણુલિત્તગત્તા આર્યચદનાણુલિત્તગાગા - સયો-

સમાન શુભ્ર, એવં ગદ્ધ, ગોશ્વીર, ફેન, જલ્લુગ, ઔર મૃણાલ કે સમાન અચત નિર્મલ
इनकी द तपद्भि थी। (हृतवह-णिद्धत योय तत्त तवणिज्ज रत्ततल-तालुजीहा) पहिले वहि मे
तपाये गये पश्चात् तेजाब में धोये गये पुन अग्नि मे तपाकर उज्जल किये गये सुवर्ण क
समान रक्ततलवाले इनके तालु और जिह्वा थी। (अजण-ण-कसिण-रुयग-रमणिज्ज
णिद्ध-केसा) इनके केश अजन एव काले मेघ के समान काले तथा रचक के समान चिकने
थे । (वामेगकुडलधरा) इनके वाम कर्ण मे कुण्डल गोभित हो रहा था । इनमे ऐसा प्रथा
है कि, ये लोग बाये कान मे कुण्डल पहनते है ओर दाहिने कान मे अन्य आभूषण । दाहिने
कान मे ये कभी भी कुण्डल नहा पहनते है । (अदचदणाणुलित्तगत्ता) आर्य चन्दन से

સમાન શુભ્ર અને ગણ, ગોશ્વીર (દ્ધ), શ્રીલ, જલ્લલ અને મૃણાલ (અમળ
કદ) ના જેવી અત્યન્ત નિર્મળ એમની દન્તપટિતથો હતી (હુતવહ ણિદ્ધત ધોય
તત્ત-તવણિજ્જ રત્તતલ તાલુ જીહા) પહેલા અગ્નિમા તપાવેલા પછી તેજાબમા ધોએલા
સુવર્ણના જેવા લાલ તળા વાળા એમના તાળવા અને જીલ હતા (અજણ ઘણ
કસિણ રુયગ રમણિજ્જ ણિદ્ધ કેસા) એમના વાળ આજુ અને ડાબા વાદળા જેવા
કાળા તથા રુચકના જેવા ચીડણા હતા (વામેગકુડલધરા) એમના ડાબા
કાનમા કુડળ શોભી રહ્યા હતા એઓમા એવી પ્રથા છે કે એ લોક ડાબા
કાનમા કુડળ પહેરે છે અને જમણા કાનમા ણીબુ ધરેણુ આ લોકો
જમણા કાનમા ડ્યારે પણ કુડળ પહેરતા નથી (અદચદણાણુલિત્તગત્તા)

महव्वला महासोम्खा महानुभागा हार-विराडय-वच्छा कडग-
तुडिय-थभिय-भुया अगय-कुडल-मट्ट-गडयल-कण्णपीढधारी
विचित्त-वत्था-भरणा विचित्त-माठा-मउलि मउडा कल्लाणग-पवर-

स्वग । 'महव्वला' महापत्र-विशेषप्रत्ययान्ति । 'महायसा' महायस्य-विशालकांति
मत, 'महासोम्खा' महासौम्या-विशिष्टसुरसम्पत्ता । 'महाणुभागा' महानुभागा-
अचिन्त्यप्रभाययुक्ता । 'हारविराडयवच्छा' हारविगजितप्रक्षम । 'कडगतुडिय-
थभिय-भुया' कटकतुटिकस्तम्भितभुजा-कटके = पत्र तुटिके-पादु-भक्तभूषणविशेष स्तम्भिता-सज्जिता
भुजायेपातेतया । 'अगय कुडल मट्ट गडयल-कण्णपीढ-धारी' अगद-गुण्डल-मट्ट गण्डतल-
कर्णपाठ गणि-अङ्गानि=ग्राहभरणानि कुण्डलप्रणमण्डनानि कर्णपादानि-कणाभरणा-
विशेषान् धरन्ति तच्छाला । 'विचित्त-वत्था-भरणा'-विचित्र-प्रभारणा-विचित्राणि=

ज्जुडया) शरार एव आभरण आदि का विशिष्ट प्रभा से ये माण्डत थ । (महव्वला) विशेष
शक्तिसम्पन्न थे । (महायसा) इनका कान्ति दिदिगन्त म फल हुआ था । (महासोम्खा)
विशिष्ट सुर क ये भोक्ता थे । (महाणुभागा) अचिन्त्यप्रभाय क धारक थे । (हार-विराडय-
वच्छा) इनका वस्त्र स्थल हार से शोभायमान था । (कडग तुडिय-थभिय-भुया) कटक,
मल्ल एव तुटिक-भुजान्तर से इनकी भुजाये सज्जित था । (अगय कुडल मट्ट-गडयल-
कण्णपीढ धारी) अगद-वाज्रम्व, गुण्डल कणाभरणविशेष कि जिमसे इनका कपोल धर्षित-
हो रह है-इन दोनों को एव और भा अन्य विशिष्ट कणाभरणों से ये शरण किये हुये थे ।
(विचित्तवत्थाभरणा) विविध प्रकार के वस्त्र एव आभरणों को ये पहन हुए थे । (विचित्त-

अद्वितीय आ भव हेवो न पन्न होता (महज्जुडया) विशिष्ट शरीर अने
आलम्बु आदिनी प्रसाथी तेजो भडित होता (महव्वला) विशेषशठितम पन्न
हता (महायसा) तेमनी शीति श्रोतश्च डेलाव गर्ध होती (महासोम्खा) विशिष्ट
भुजना तेजो लोडता होता, (महाणुभागा) अचिन्त्य प्रसापना धारक होता (हार
विराडय-वच्छा) तेमनु वक्षस्थल (छाती) हार वणे शोभायमान हुतु, (कडग
तुडिय थभिय भुया) कटक-मल्ल अने तुटिक-भुजान्तरधारी तेम ही भुजयो सज्जित
हती (अगय कुडल मट्ट गडयल कण्णपीढधारी) अगद गालम्व, कु डल-दानोना
आलम्बु विशेष डे लेना वणे तेमना गाल धर्षित वता होता, ये भन्ने तथा
ते उपगत भील विशिष्ट रूप आलम्बोने तेजोशे वाण्ड दथा होता (विचि-
त्तवत्थाभरणा) विविध प्रकारना वस्त्र तथा आलम्बोने तेजोशे धाण्ड दथा होता

**તુલિય - પવર - મૂસળ - ણિમ્મલ-મણિ-ચયણ-મંડિય-મુચા દમમુદા-
મંડિય-ગ્ગહસ્થા ચૂલામણિ-ચિંધ-ગયા સુરુવા મહહિદ્ધયા મહજ્જુડયા**

ન્તમતિકાતા । ‘તિડય ચ અસપ્પા’ ત્રિતાયગ્રાહમપ્રાપ્તિ - ત્રિતાય - તરણ વચ, અ-પ્રાપ્તિ = નાચાપિ પ્રાપ્તવત્ । અતગ્ગ - ‘મહે જોવણે વટમાળા’ મહે યોગે વર્તમાના - મના યોગનયો ધારિણ । ‘તલભગય તુલિય પવરમૂસળ-નિમ્મલ મણિ ચયણ મંડિય-મુચા’ તલમદ્ધક તુલિય પવરમૂષળ નિર્મલ-મણિ રત્નમણિ-મુજા - તલમદ્ધક = ગાત્રાભરણમ્ તુલિકાનિ ચ વાહુરક્ષકાગિ, તાચેવ મૂષળાનિ તૈર્નિર્મલમણિરત્નેષ મણિતા મુજા ચેવા તે તયા - વિનિયમરમૂષળમણિરત્નમૂષિત મુજા હયર્થ, ‘દસમુદામંડિયગ્ગહસ્થા’ વગમુદામણિતાપ્રસ્થા - વગમિર્મુદામિ = મુદિકામિ મણિતા = મૂષિતા - અપ્રસ્થા અફુલ્લયોચેવા તે તથા । ‘ચૂલામણિચિંધગયા’ ચૂડામણિચિદ્ધગતા - ચૂડામણિરૂપચિદ્ધધારકા હયર્થ । ‘સુરુવા’ સુરુવા - સુન્દરાશ્ચકાગ ‘મહહિદ્ધયા’ મહદ્દિના - વિશિષ્ટવિમાનપરિવારાનિયુક્તા । ‘મહજ્જુડયા’ મહાધુનિના - વિનિષ્ઠગરીરાશ્ચકાગવિપ્રભાભા

થે, (તિડય ચ અસપ્પા) ઔર અમીતરુ ચે તરણ અસ્થા કો જેસે પ્રાપ્ત નહીં હુએ હોંએસે દીલ્લે ચે । દસલિયે ચે સદા (મહે જોવણે વટમાળા) અમિનવ યોગન અવસ્થાસે સમ્પન્ન થે । (તલભગય તુલિય પવરમૂષળ નિમ્મલ મણિ ચયણ મંડિય-મુચા) ઇનકી મુજાએ તલ ભગ-વાહુ કે ઈક આભરણ ઈવ તુલિક-વાહુરક્ષક-મુજવદ્ધન ઉત્તમ દોના આમૂષળોસે ઔર નિર્મલ મણિરત્નોસે મણિતા થીં । (દસમુદા મંડિય ગ્ગહસ્થા) હાથ કી સવકી સન અગુલિયો દસ મુદિકાઓસે મણિતા થા, અર્થાત્-હાથ કો દસોં અગુલિયોં મ મુદિકાચે થા । (ચૂડામણિ-ચિંધ-ગયા) ચૂડામણિચિદ્ધ ક ચે ધારક થે । (સુરુવા) ઇનકા રૂપ વડા હી સુન્દર થા । (મહહિદ્ધયા) વિશિષ્ટ વિમાન ઈવ પરિવારાનિ રૂપ રુદ્ધિ કે ચે સમા દેવ ધારક થે । (મહ

તેઓ બધા મોઝ વર્ષથી ઉપરના હોય એવા દેખાતા હતા (તિડય ચ અસપ્પા) અને હજુ મુધી તેઓએ તરુણ અવસ્થાને પ્રાપ્ત ન કરી હોય એવા તેઓ દેખાતા હતા, આથી તેઓ સદા (મહે જોવણે વટમાળા) અમિનવ યોગન અવસ્થાથી સમ્પન્ન હતા (તલભગય તુલિય પવર મૂસળ નિમ્મલ મણિ ચયણ મંડિય મુચા) તેમની ભુજાઓ તલભગ-બાહુના આભરણ અને તુલિક-બાહુરક્ષક-ભુજ બધે એ બંને ઉત્તમ આભૂષણોથી તથા નિમળ મણિરત્નોથી મણિતા હતી (દસ મુદા મંડિય ગ્ગહસ્થા) હાથની તમામેતમામ આગળીઓ દગ મુદિકાઓથી (વી ટી ઓથી) મણિતા હતી અર્થાત્ હાથની દશેય આગળીઓમા મુદિકાઓ હતી, (ચૂલામણિ ચિંધ ગયા) ચૂડામણિચિદ્ધના ધારક તેઓ હતા (સુરુવા) તેમના ૩૫ બહુજ સુદર હતા (મહહિદ્ધયા) વિશિષ્ટ વિમાન અને પરિવાર આદિ ૩૫

एवं फासेण सघाएण मठाणेणं दिव्वाए इड्ढीए जुईए पभाए
छायाए अच्चीए, दिव्वेण तेएणं दिव्वाए लेसाए दस दिसाओ
उज्जोयमाणा पभासेमाणा समणस्स भगवओ महावीरस्स अतियं

रुवेण' ति येन रूपेण 'एव फामेण' एव स्पर्शेन 'सत्राएण' गहननेन । 'सठाणेण'
स्थानेन—समचतुस्तरक्षणेन । 'दिव्वाए इड्ढीए' दिव्यया रुद्राद्या—दवाचितया परिवारादि-
रूपया । 'दिव्वाए जुईए' दिव्यया धुया, 'दिव्वाए पभाए' दिव्यया प्रभया—प्रभया=
प्रमानगीत्या । 'दिव्वाए छायाए' दिव्यया छायाया—गोभया । 'दिव्वाए अच्चीए' दिव्यया
अर्चिषा—शरीरमध्यमन्त्रितेजोप्राप्त्या । 'तेएण तेजसा—शरीरमन्त्रिणं चिषा, प्रभावेण वा ।
'दिव्वाए लेसाए' दिव्यया लज्जया—शरीरकाया 'दस दिसाओ उज्जोयमाणा' दश
त्रिणा उदयोत्थित प्रकाशकरणेन, 'पभासेमाणा' प्रभामयन्त—गोभयन्त 'समणस्स
भगवओ महावीरस्स' श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य 'अतिय' अन्तिक—समीपम्—
'आगम्मागम्म' आगयाऽऽगत्य—आगममुपेय । 'रत्ता' रक्ता—मानुरागा 'समण भगव

जुईए पभाए छायाए अच्चीए दिव्वेण तेएण दिव्वाए लेसाए) दिव्य ऋद्धि से, दिव्य
धुति से, दिव्य प्रभासे—प्रमान आदिका दीप्ति से, दिव्य छाया से—गोभासे, शरीरस्य रत्न
आदि क दिव्य तेज से, दिव्य आगारिक क्रांति से एवं दिव्यलज्जासे (दस दिसाओ उज्जोय-
माणा) तम त्रिणाओं को उदयोत्थित करते हुए (समणस्स भगवओ) श्रमण भगवान्
(महावीरस्स) महावीर के (अतिय) समीप (आगम्मागम्म) बारबार आ आकर (रत्ता)
गङ्गा भक्ति क साथ (समण भगव महावीर) श्रमण भगवान् महावीर को (तिक्खुत्तो) तीन

दिव्य वर्ण वर्णे, दिव्य गन्ध वर्णे, दिव्य स्पर्श वर्णे, ते ४ प्रकारे दिव्य स्पर्श
वर्णे, दिव्य मल्लन वर्णे, भभयतुरन्त सभयोत्सन्त स्थान वर्णे, तथा (दिव्वाए इड्ढी
ए जुईए पभाए त्रयाए अच्चीए दिव्वेण तेएण दिव्वाए लेसाए) दिव्य ऋद्धि वर्णे,
दिव्य धुति वर्णे, दिव्य प्रभा वर्णे—विमान आदिनी दीप्ति वर्णे, दिव्य छाया ओटले
शोभा वर्णे, शरीर उपगन्ता रत्न आदिना दिव्य तेज वर्णे, दिव्य शारीरिक ताति
वर्णे, अने दिव्य लेज्या वर्णे (दस दिसाओ उज्जोयमाणा) दश दिशाओने
उदयोत्त—युक्त (प्रकाशित) उक्ता तथा (समणस्स भगवओ) श्रमण भगवान्
(महावीरस्स) महावीरनी (अतिय) पावे (आगम्मागम्म) बारबार आवी
आनीने (रत्ता) गङ्गा ४ लज्जापूर्वक (समण भगव महावीर) श्रमण भगवान्
महावीरने (तिक्खुत्तो) त्रयानां (आयाहिण—पयाहिण) अलविपुट आवीने तेने

વત્થ-પરિહિયા કલ્લાણગ-પવર-મલ્લા-ણુલેવણા માસુરવોદી પલ-
વવણમાલધરા દિવ્વેણં વણ્ણેણ દિવ્વેણ ગંધેણં દિવ્વેણ રૂવેણ

વિવિધાનિ વલાગિ આમરગાનિ ચ ચેપા તે તથા, 'વિચિત્તમાલા' વિચિત્તમાલા-વિચિત્ત =
વિવિધાસકારા માલા પુષ્પગ્જો ચેપા તે તથા, 'મઝલ્લિમઝડા' મૌલ્લિમુઝડા -મૌલ્લિપુ=મસ્તકેપુ
મુકુટાનિ ચેપા તે તથા 'કલ્લાણગ પવરત્થ પરિહિયા' કલ્યાણગ પ્રવરવત્થ પરિહિતા કલ્યાણ-
કાનિ=માદ્ગલિકાનિ પ્રવરાગિ=ત્રેશાનિ વલાગિ પરિહિતા=પરિધૃતતત પરિધૃતમાદ્ગલિકાત્રેશ-
નલા । 'કલ્લાણગ-પવર-મલ્લા ણુલેવણા' કલ્યાણગ પ્રવર માયાનુલેપના કલ્યાણકારાગિ
પ્રવરાગિ માન્યાનુલેપનાનિ ચ ચેપા તે તથા, માદ્ગલિકામાન્યાનુલેપનવત । 'માસુરવોદી'
માસ્વરદેહા -દેદાપ્યમાનગરીરા 'પલ્લ-વણમાલ-ગરા' પ્રલમ્બવનમાલાધરા, પ્રલમ્બ -
લમ્બનક તદ્યુક્તા વનમાલા તસ્યા ધરા, વનમાલા કણ્ઠતો જાનુપર્યત લમ્બમાના ભવતિ તસ્યા
ધારકા, 'દિવ્વેણ વણ્ણેણ' દિવ્યેન વર્ણેન-'દિવ્વેણ ગણેણ' દિવ્યેન ગણેન-'દિવ્વેણ

માલા) इन्होंने जो मालाये धारण कर रखी था वे विचित्र पुष्पों से गूँथा हुआ था । अतः ये
विचित्र-अनेक प्रकार की मालाओं को धारण किये हुए थे । (मज्झिमनिकाय) इनका मस्तक
मुकुटा से शोभित था । (कल्लाणग पवर वत्थ परिहिया) कल्याणकारी एवं विशेष कीमती
वला को इन्होंने धारण कर रखा था । (कल्लाणग पवर-मल्ला णुलेवणा) आनन्ददायक
एवं सुन्दर आकार युक्त मालाओं से एवं विलेपनों से इनका शरीर सज्जित हो रहा था ।
(मासुरवोदी) इनका शरीर विशिष्ट आभा से युक्त हो रहा था । (पल्लवणमालधरा)
इन्होंने जो वनमालाये धारण कर रखी थीं वे घुटनों तक लटक रही थी । ये मन (दिव्वेण)
रूवेण एवं फासेण सघाएण मठाणेण) दिव्य वर्ण से, दिव्य गन्ध से, दिव्य स्वरूपसे, इसा
प्रकार दिव्य स्पर्श से, दिव्य सहनन से, समचतुरस्र स्थान से, तथा-(दिव्वाण इड्डीए

(વિચિત્તમાલા) તેઓએ જે માળાઓ ધારણ કરેલી હતી તે વિચિત્ર પુષ્પાથી
શુભાએલી હતી આમ તેઓએ વિચિત્ર-અનેક પ્રકારની માળાઓ ધારણ કરી
હતી (મજ્ઝિમનિકા) તેમના મસ્તક મુકુટો વળે શોભી રહ્યા હતા (કલ્લાણગ
પવર વત્થ પરિહિયા) ડલ્યાણુકારી અને વિશેષ કિમતી વસ્તુો તેઓએ વારણ કરી
રાખેલા હતા (કલ્લાણગ-પવર-મલ્લા-ણુલેવણા) આનન્દદાયક અને સુદર આકાર
યુક્ત માળાઓથી તેમજ વિલેપનોથી તેમના શરીર સજ્જિત હતા (માસુ
રવોદી) તેમના શરીર વિશિષ્ટ આભા વળે યુક્ત હતા (પલ્લ-વણમાલધરા)
તેઓએ જે વનમાલાઓ ધારણ કરી હતી તે ઘુટણ સુધી લટકી રહી હતી
આ બધા (દિવ્વેણ વણ્ણેણ દિવ્વેણ ગણેણ દિવ્વેણ રૂવેણ એવ ફાસેણ સઘાણ મઠાણેણ)

**મૂલમ્-તેણ કાલેણ તેણં સમણં સમણસ્સ મગવઓ મહા-
વીરસ્સ વહવે અસુરિદવજ્ઞિયા મવણવામી દેવા અતિય પાડબ્ભ-**

ટીકા-અગ્નિદાન મગવમિના વર્ણગત્તહ-‘તેણ કાલેણ તેણ સમણ’ ઇત્યાદિ ।

તમ્મિન કાલે તમ્મિન સમયે ‘સમણસ્સ મગવઓ મહાવીરસ્સ’ શ્રમણમ્મ મગવતો મહાવીરમ્મ, ‘વહવે અસુરિદવજ્ઞિયા મગવવામી દેવા અતિય’ અસુરેન્દ્રાદિવર્જિના મગવમિનો દેવા તત્તિક ‘પાડબ્ભવિત્થા’ પાટુરમ્મવુ-મગવત શ્રામહાચાર્ય સમાપ પ્રાપ્તમૂર્તા ઇત્યર્થ । મગવમિદેવાના જાતિભેદમાશ્રિય તથા મેળા મગવતિ, તથાહિ-અમુગ=અમુરકુમાર નાગકુમાર મુર્ણકુમાર ત્રિચુકુમાર અગ્નિકુમાર દ્વાપ-કુમાર ઉત્થિકુમાર તિશ્થાકુમાર પવનકુમાર સ્તનિતકુમારએતિ । કુમારત્ કીડન-પરાશ્ચૈતે કુમાર ઉચ્ચતે । મગવપુ=પાતાલોરુદેરાડગમવિગેપેવુ વમતિ તદ્દ્યાન્ય મગવ-

મગવાર ક નિકટ આવે તુ મગવવામી દેવા કે મત્સ્યરૂપ અમુરકુમારેના વર્ણન કર, ૩૪ પૂરકાર અગ્નિદાન મગવવાસી દેવા કા વર્ણન કરતે હ-‘તેણ કાલેણ’ ઇત્યાદિ ।

(તેણ કાલેણ તેણ સમણ) એસ કાલે ઓર એસ સમય મ (સમણસ્સ મગવઓ મહાવીરસ્સ) શ્રમણ મગવાન મહાચાર કે (અતિય) પાસ (વહવે) અનેક (અસુરિદવજ્ઞિયા) અમુરેન્દ્રા ઓ ડોટકાર (મવણવાસી દેવા) મગવવાસી દેવ (પાડબ્ભવિત્થા) પ્રકટિત હુવ । એન મગવવાસી દેવો ક ત્સ મેદ, જાતિ મેદકો લેકર હોતે હ । જેસે-અમુરકુમાર ૧, નાગ-કુમાર ૨, મુર્ણકુમાર ૩, ત્રિચુકુમાર ૪, અગ્નિકુમાર ૫ દ્વાપકુમાર ૬ ઉત્થિકુમાર ૭, તિશ્થાકુમાર ૮, પવનકુમાર ૯, સ્તનિતકુમાર ૧૦ । કુમાર કા તરહ ચે કાટા કરને મે મળા તપર રહતે હ, ઇમલિયે ઇનકા કુમાર જા હૈ । પાતાલ લોર મ જો દેવા કે આગસ-

ભગવાનની પાને આવેલા ભવનવામી દેવોના ભેદ-૧૩૫ અમુર કુમારો વર્ણન કરે છે-‘તેણ કાલેણ’ ઇત્યાદિ (તેણ કાલેણ તેણ સમણ) તે ઠાક અને તે અમયમા (સમણસ્સ મગવઓ મહાવીરસ્સ) શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની (અતિય) પાને (વહવે) અનેક (અસુરિદવજ્ઞિયા) અમુરેન્દ્રો ડોડીને બીજા (મગવવાસી દેવા) ભવનવામી દેવો (પાડબ્ભવિત્થા) પ્રગટ થયા આ ભવનવામી દેવોના દશ ભેદ બનિભેદને લઈને થાય છે, જેમકે-અમુરકુમાર ૧, નાગ કુમાર ૨, મુર્ણકુમાર ૩, ત્રિચુકુમાર ૪ અગ્નિકુમાર ૫, દ્વાપકુમાર ૬, ઉત્થિકુમાર ૭, તિશ્થાકુમાર ૮, પવનકુમાર ૯ સ્તનિતકુમાર ૧૦ કુમાર-બાળકની પેઠે તેઓ કીડા કરવામા મહા તત્પર રહે છે એ વાળુથી તેમની કુમાર મજા છે પાતાલ લોકમા બે દેવોના આવાન-વિગેપ છે તેમા તેઓ રહે છે તે વાળુથી તેઓ ભવનવામી કહેવાય છે અત્યંત ગાવા

आगम्मागम्म रत्ता समणं भगव महावीरं तिसुत्तो आयाहिण-
पयाहिणं करेति, करित्ता वदति नमसति, वदित्ता नमंसित्ता
साइं साइ नामगोयाइ सावेति, णच्चासण्णे णाइदूरे सुस्सूस
माणा नमसमाणा अभिमुहा विणएण पजलिउडा पज्जुवासति
॥ सू० ३३ ॥

महावीर तिसुत्तो आयाहिणपयाहिण करेति' श्रमणस्य भगवतो महामास्य िट्ट
आदक्षिणप्रदक्षिणम्—अञ्जलिपुट नदना त नद्वाञ्जलिपुट दक्षिणकर्णमूलत आरभ्य लगाटप्रदशन
वामकर्णान्तिकेन चक्राकार वि परिभ्राम्य लगाटदगे स्थापनरूप कुर्यति, कृता 'व'ति
वदन्ते=स्तुवति, 'नमसति' नमस्यन्ति—नमस्कुर्यन्ति, 'वदित्ता' वदित्वा 'नमसित्ता' नम
स्यित्वा 'साइ साइ नामगोयाइ सावेति' स्वानि स्वानि नामगोत्राणि श्रावयन्ति=कथयति।
'णच्चासण्णे णाइदूरे' ना यास न नातिदूर 'सुस्मसमाणा' शुश्रूषमाणा—सेवा कृताणा
'नमसमाणा' नमस्यन्त =नमस्कुर्यन्त 'अभिमुहा' अभिमुखा 'विणएण' विनयेन
'पजलिउडा' प्राञ्जलिपुटा—नद्वाञ्जलय पज्जुवासति' पर्युपासते=सेवन्ते ॥सू० ३३॥ ॥

गार (आयाहिणपयाहिण) अञ्जलिपुट गंध कर उसे दक्षिण कान से लगा कर मस्तक के
पास से बाधे कान तक चक्राकार घुमाते हुए पुन मस्तरूप (करेति) रखते थे, (करित्ता)
रखकर (वदति नमसति) वदना करते थे, नमस्कार करते थे, (वदित्ता नमसित्ता) वदना
नमस्कार करके (साइ साइ नामगोयाइ सावेति) अपने अपने नाम एवं गोत्रों का उच्चारण
करते थे। (णच्चासण्णे णाइदूरे सुस्सूसमाणा नमसमाणा अभिमुहा विणएण पजलि-
उडा पज्जुवासति) न अतिसमीप और न अति दूर हा, अर्थात्—भगवान से थोड़ी दूर पर
भगवान के सामन बैठ कर विनयपूर्वक दोनों हाथ जोड़ कर सेवा करने लगे ॥ सू० ३३ ॥

जमणा कानथी लघने भस्तदनी पानेथी डाणा कान सुधी चडाकार ईरपीने,
इरीने भस्तद पर (करेति) राणता छता (करित्ता) राणीने (वदति नमसति)
वदन करता छता, नमस्कार करता छता (वदित्ता नमसित्ता) वदना—नमस्कार
करने (साइ साइ नामगोयाइ सावेति) पोत-पोताना नाम अप गोत्रना
उच्चारण करता छता (णच्चासण्णे णाइदूरे सुस्सूसमाणा नमसमाणा अभिमुहा
विणएण पजलिउडा पज्जुवासति) बहुत समीप नहीं, तेम बहुत दूर नहीं,
अर्थात् लगवानथी जोडे पर दूर लगवाननी साभे जेसीने विनयपूर्वक गान्ने
हाथ जोड़ी सेवा करना लाज्या (सू ३३)

कलस-सीह-हयवर-गयक-मयरंक-वर-मउड-वद्धमाण-णिज्जुत्त-वि-
चित्त-चिधगया मुरुवा महिडिट्या, सेस त चेव जाव पज्जुवा-
संति ॥ मू० ३४ ॥

हानि उन्धिरुमागगा मुकुटपञ्चचिह्नानि, निग्राहुमागगा मुकुटपु हस्तिचिह्नानि, पन्न-
हुमागगा उरमुकुटपु मङ्गचिह्नानि, तथा स्तनितहुमागगा मुकुटपु उरमानचिह्नानि भवन्ति, तानि
नागफगादानि वर्तमाना तानि 'निज्जुत्त' निर्युक्तानि-मुकुटपु स्थितानि, 'विचित्त' विचित्राणि-नाना-
विशानि, 'चिप' चिह्नानि गता = प्राप्ता ये त तया नागफगादीनि उद्दिमानान्ताणि यथा-
स्थानस्थितानि विचित्ररूपाणि लक्षणानि तेषां मुकुटेषु भवता यथै । 'मुरुवाः' उरुपा -
सुवर्गऽऽकारा । 'महिडिट्या' - महद्विना - महत्या रुद्ध्या युक्ता । 'सेस त चेव' जेष
तदन-अपम-अपशिष्ट तदेव-पूर्वमेव वाच्यम्, 'त्रियन्वधि प्रायम्' इत्याह- 'जाव
पज्जुवासति' यावत् पर्युपासते-एति । ते नागकुमागत्य नवनिशायमवनप्रासिदेवा अमुर-
कुमारद भगवत् सेवते इति भाव ॥ म० ३४ ॥

म मिहका चिह्न है ॥५॥ उन्धिरुमाग के मुकुटां म अक्षर चिह्न है ॥६॥ निग्राहुमाग के
मुकुटां म हाथीका चिह्न है ॥७॥ पन्नहुमाग के उत्तम मुकुटां म मङ्गरा चिह्न है ॥८॥
तथा स्तनितहुमाग के मुकुटां में उरमान (स्वस्तिक) का चिह्न है ॥९॥ ये सब चिह्न निर्युक्त-
यास्थान स्थित हैं, और विचित्र रूपवाले हैं । (मुरुवा) ये मरु तेषु मुठर आकार -पन्न,
ण (महिडिट्या) महत्ता रुद्धि से युक्त हैं । (सेस त चेव जाव पज्जुवासति) ये मरु
भवनप्राप्ता तेषां का नौ प्रकार के निशाय अमुरकुमार दवोंका तरह भगवान की सेवा करने
लग ॥ मू० ३४ ॥

पन्नहु चिह्न ठे ३ अजिहुभागेना मुकुटभा पृष्ठ-उत्तराधनु चिह्न ठे ४
डीपहुभागेना मुकुटभा निम्ननु चिह्न ठे ५ उदधिहुभागेना मुकुटभा
अधनु चिह्न ठे ६ दिगाहुभागेना मुकुटभा हाथीनु चिह्न ठे ७
पन्नहुभागेना मुकुटभा मङ्गनु चिह्न ठे ८ तथा स्तनितहुभागेना मुकु-
टभा वर्धमान (स्वस्तिक)नु चिह्न ठे ९ आ जवा चिह्नो निर्युक्त-यथास्थान
होय ठे अने विचित्र-उपवागा होय ठे (मुरुवा) आ जवा देवो सुठर
आगा-अपन्न, जेग (महिडिट्या) महान रुद्धिनी युक्ता होय ठे (सेस त चेव
जाव पज्जुवासति) आ जवा लवन-वात्री देवोना नव प्रजाग्ना निशाय अमुर
कुमार देवोनी पेठे भगवाननी सेवा करवा लाया (मू ३४)

चित्था-णागपडणो सुवण्णा विज्जू अग्गीयदीव उदही दिसाकुमा-
रा य पवणा थणिया य भवणवासी णागफडा-गरुल-वडर-पुण्ण-

वासिन इत्युच्यते-भवनवासिनामतेषु णामु भेदेषु प्रथममेव परि यय तत्र भेदात्र र्थायति-
'णागपडणो' नागपतयो-नागकुमारा । 'सुवण्णा' सुपर्णकुमाग । 'विज्जू'-विद्युत्कुमारा
'अग्गी य' अग्निकुमाराध । 'दीवा' द्वीपकुमारा । 'उदही' उदधिकुमाग । 'दिसा
कुमारा य' दिशाकुमाराध 'पवणा' पवनकुमाग 'थणिया य' स्तनित
कुमाराध । एते 'भवणवासी' भवनवासिन । एतेषा नागकुमारादीना नागफणादीनि
चिह्नानि भवन्ति, तानि क्रमशो र्त्तर्ग्यन्नाह-'णागफडा-गरुल-वडर-पुण्णकलस-
सीह-हयवर-गयर-मयरक-वरमउड-वद्धमाण-णिज्जुत्त-विचित्त-चिध-गया' नागफणा
गरुल-वज्र-पूर्णकला सिंह हयवर-गजाङ्ग मकराद-वरमुकुट-वर्द्धमान निर्युक्त विचित्र-चिह्नगता-
नागकुमाराणा मुकुटेषु नागफणाचिह्नानि, सुपर्णकुमाराणा मुकुटेषु गरुडचिह्नानि, विद्युत्कुमाराणा
मुकुटेषु वज्रचिह्नानि, अग्निकुमाराणा मुकुटेषु पूर्णकलशचिह्नानि, द्वीपकुमाराणा मुकुटेषु सिंहचि-

विशेष है उनमें ये रहते हैं, इसलिये ये भवनवासी कहलाते हैं । सूत्रकार इहाँ भवनवासियों
के प्रथम भेदको छोड़कर अय नौ भेदों को यहाँ बतला रहे हैं-(णागपडणो) नागपति-
नागकुमार (सुवण्णा) सुपर्णकुमार (विज्जू) विद्युत्कुमार (अग्गी य) अग्निकुमार (दीवा)
द्वीपकुमार (उदही) उदधिकुमार (दीसाकुमारा य) दिशाकुमार (पवणा) पवनकुमार
(थणिया य) स्तनितकुमार (भवणवासी) ये इस प्रकार भवनवासी देवों के भेद हैं ।
इनमें (णागफडा-गरुल-वडर-पुण्णकलस-सिंह-हयवर-गयर-मयरक-वरमउड-
वद्धमाण-णिज्जुत्त-विचित्त-चिध-गया) नागकुमारों के मुकुटमें नागकी फणाका चिह्न
है ॥१॥ सुपर्णकुमारों के मुकुटमें गरुडका चिह्न है ॥२॥ विद्युत्कुमारों के मुकुटों में वज्रका
चिह्न है ॥३॥ अग्निकुमारों के मुकुटों में पूर्णकलशका चिह्न है ॥४॥ द्वीपकुमारों के मुकुटों

भवनवासियोंना प्रथम लेख छोड़ने अर्द्धी गीत्त नव लेखने
गतावे छे-(णागपडणो) नागपति-नागकुमार (सुवण्णा) सुपर्णकुमार (विज्जू)
विद्युत्कुमार (अग्गी य) अग्निकुमार, (दीवा) द्वीपकुमार (उदही) उदधिकुमार
(दीसाकुमारा य) दिशाकुमार (पवणा) पवनकुमार (थणिया य) स्तनितकुमार,
(भवणवासी) आ दश प्रकारे भवनवासी देवोंना लेख छे आभा (णागफडा
गरुल-वडर पुण्णकलस-सिंह-हयवर-गयर-मयरक-वरमउड-वद्धमाण-णिज्जुत्त-
विचित्त-चिध-गया) नागकुमारोंना मुकुटमा नागनी इषानु चिह्न छे १
सुपर्णकुमारोंना मुकुटमा गरुडनु चिह्न छे २ विद्युत्कुमारोंना मुकुटमा

રસ્તસા કિન્નર-કિપુરિસ-ભુયગપડળો ય મહાકાયા ગધવ્વ-ણિકાય-
ગણા ણિડળ-ગધવ્વગીય-રડળો અળવણિય-પળવણિય-ડસિવા-
ડય-ભૂયવાડય-કંદિય-મહાકદિયા ય કુહડ-પયયદેવા ચચલ-ચ-

૨, 'જક્લ-રક્લસા' યના ૩, ગમમા ૪, 'કિન્નર-કિપુરિસ-ભુયગપડળો'
કિન્નર-કિપુરુપ ભુજગપતય - કિન્નગ ૫, કિપુરુપા ૬, ભુજગપતય - મહોગા
૭, 'મહાકાયા' મહાકાયા = વિગાલશરીરગણિ, ૮, 'ગધવ્વ-ણિકાય ગણા'
ગધર્વનિકાયગણા - ગ ધર્મસમૂહગણા, ગધર્વજાતય ડયર્થ, 'ણિડળ ગધવ્વ ગીય રડળો'
નિપુગ ગાધર્વ ગીત-રતય - નિપુગ પ્રગમ્ત, ગાધર્વ = નાટ્યોપન ગાન, ગાનશ્ચ નાટ્યચર્ચજિતગાન,
તત્ત રતિયેપા તે તથા, 'અળવણિય-પળવણિય-ડસિવાડય-ભૂયવાડય કંદિય મહાકદિયા
ય કુહડ પયય-દેવા' અપ્રજનિક-પદ્મપ્રજનિક રુપિનાટિક-મૃતનાટિક કત્તિ મહાકત્તિતાશ્ચ
કૂમાળ-પત્તગદેવા - એતેડ'ટો વ્યતરા નિકાયવિગ્નપમૃતા સ્તનપ્રમાપૃથિવ્યા ઉપગિતનયોજન

રક્લસા કિન્નર-કિપુરિસ-ભુયગપડળો ય મહાકાયા ગધવ્વણિકાયગણા) પિગાચ ૧,
મૃત ૨, યત ૩, ગક્લસ ૪, કિન્નર ૫, કિપુરુપ ૬, ભુજગપતિ ૭, અપ વિગાલ શરીર ગાળ
કનનાલા મહોરગ ૮, ગધર્વનિકાયગણ, અર્થાત્-ગધર્વ ૯, ચે વ્યતર દેવ ૧. ચે સન
(ણિડળ-ગધવ્વ-ગીય-રડળો) પ્રગરત નાટકીયગાન મ અપ નાટ્યચર્ચજિત ગાનવિદ્યા મ
રતિ રમનનાલ હોતે ૬. (અળવણિય-પળવણિય-ડસિવાડય-ભૂયવાડય-કંદિય-મહા-
કદિયા ય કુહડ-પયયદેવા) અપ્રજનિક પદ્મપ્રજનિક, રુપિનાટિક, મૃતનાટિક, કત્તિ,
મહાકત્તિ, કૂમાળ ઓર પત્તગદેવ, ચે મા આઠ વ્યતગનિકાય ક દન ૬. ડા સન કા
નિવાસ સ્તનપ્રમાપૃથિવી કે કયગ ભાગ મ ૧૦૦ યોજન તરુ ૬. ચે કેસે હોતે ૬. સો

ભૂયા ચ જક્લ-રક્લસા કિન્નર-કિપુરિસ-ભુયગપડળો ય મહાકાયા ગધવ્વણિકાય
ગણા) પિગાચ ૧, ભૂત ૨, ચક્લ ૩ ગક્લમ ૪, કિન્નર ૫, કિપુરુપ ૬,
ભુજગપતિ ૭, એવ વિગાલ શરીર વાગલ ઠરવાવાળા મહોરગ ૮, ગધર્વ
નિકાયગણ અર્થાત્ ગધર્વ ૯, એ વ્યન્તર દેવ છે આ બધા (ણિડળ-
ગધવ્વ-ગીય-રડળો) પ્રથમ નાટકીય ગાનમા, તેમજ નાટ્ય-વર્ણિત
ગાનવિદ્યામા પ્રેમ ગળવાવાળા હોય છે (અળવણિય-પળવણિય-ડસિવાડય-ભૂયવા
ડય-કંદિય-મહાકદિયા ય કુહડ-પયય-દેવા) અપ્રજનિક, પદ્મપ્રજનિક, રુપિ
નાટિક, ભૂતનાટિક, કંદિત, મહાકંદિત, કૂમાળ અને પત્તગદેવ આ પણ
આઠ વ્યન્તર નિકાયના દેવ છે આ બધાનો નિવાસ સ્તનપ્રમા પૃથ્વીના ઉપ-
રના ભાગમા ૧૦૦ યોજન ઊંચી છે તેઓ દેવા હોય છે? તે કહે છે-(ચચલ-

મૂલમ્—તેણં કાલેણ તેણ સમણ્ણ સમણસ્સ ભગવઓ મહાવીરસ્સ
વહ્વે વાણમતરા દેવા અંતિયં પાઠ્ઠમ્ભવિત્થા-પિસાય-મૂયા ય જમ્મ-

ટીકા—‘તેણ કાલેણ તેણ સમણ્ણ’ ઇત્યાદિ । તસ્મિન કાળ તસ્મિન સમયે શ્રમણ
સ્ય ભગવતો મહાવીરસ્ય ‘વહ્વે વાણમતરા દેવા અંતિય પાઠ્ઠમ્ભવિત્થા’ ગ્રહવા વ્યતગ
દેવા અતિકં પ્રાપ્તૃર્મૂલુ, તત્તન્નગતરા અતરમ્=અવકાશ, તત્તેનાશ્રયસ્થાનમ, વિવિધમ્ અતર=
પરિતાતર કુદરાન્તરવનાતર વા આશ્રયરૂપ યેષા તે વ્યતગ—દેવગિગા, યદ્વા ‘વાણમતરા’
ઇતિગાયા । તત્રેય વ્યુપત્તિ—ગ્નાનામન્તરાગિ વનાન્તગગિ, તેપુ મના વાનમતરા, પૃષ્ઠોત્તરા
ત્તિવા મ પે મકારાગમ । ભગવ-મહાવીરસ્વામિસન્નિગૌ સમગમણ વ્યતગ દેવા પ્રકટીમૂતા
હૃપર્થ, તે કતિવિધા : અગ્રાઽઽઽ—‘પિસાય-મૂયા ય’ પિગાચા ૧, મૂતાધ

‘તેણ કાલેણ’ ઇત્યાદિ ।

(તેણ કાલેણ તેણ સમણ્ણ) उस काल और उस समय म (समणस्स भगवओ
महावीरस्स) श्रमण भगवान महावीर के (अतिय) समीप (वह्वे) अनक (वाणमतरा देवा)
व्यतर देव (पाउब्भवित्था) आये । व्यन्तर इनका नाम इसलिये है कि इनका अन्तर=अव-
काश अथत् निवासस्थान अनेक प्रकार के है, जैसे—पर्वत, गिरिकन्दरा, वन आदि ।
अथवा—‘वाणमन्तर’की, स्कृत गीया ‘गानमन्तर’ भी होती है । वनातरो मे—वनों क
म य म—जिनका रहना हो वे गानमतर हे । ये वानम तर भगवान महावीर के समवसरण
म उपस्थित हुए । ये व्यन्तर देव कितन प्रकार के हे ? इस प्रकार की आगका होन पर
सूत्रकार उसका समाधान करते हुए उनक भद्रा को गिनाते हे—(पिसाय-मूया य जम्व

‘તેણ કાલેણ’ ઇત્યાદિ

(તેણ કાલેણ તેણ સમણ્ણ) તે કાલ અને તે સમયને વિષે (સમણસ્સ
ભગવઓ મહાવીરસસ) શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની (અતિય) પાસે (વહ્વે)
અને (વાણમતરા દેવા) વ્યતર દેવો (પાઠ્ઠમ્ભવિત્થા) આવ્યા વ્યતર એવું
તેમનું નામ એ કારણથી છે કે તેમનું અન્તર-અવકાશ, અર્થાત્-નિવાસ
સ્થાન, અનેક પ્રકારનું છે, જેમકે પર્વતો, પર્વતોની શુદ્ધ, તથા વન આદિ
અથવા ‘વાણમતર’ની સંસ્કૃત છાયા ‘વાનમન્તર’ થાય છે વનાન્તરોમા-વનોના
મધ્યમા-જેમનું રહેવાનું થાય તે વાનમન્તર છે આ વાનમન્તર ભગવાન
મહાવીરના સમવસરણમા ઉપસ્થિત થયા આ વ્યન્તર દેવ કેટલા પ્રકારના
છે ? આવી શકાનું સમાધાન કરતા સૂત્રકાર તેના લેહો ડહો છે—(પિસાસ

વિભૂસણ-ધરા સન્વોડય-સુરભિ-કુસુમ-સુરડય-પલવસોભત-કત-
વિયસત-ચિત્ત-વળમાલ-રડય-વચ્છા કામગમા કામરૂવધારી ણા-
નાવિહ-વળ-રાગ-વરવત્થ-ચિત્ત-ચિત્તલય-ણિયંસણા વિવિહ-દેસ-

માયેષ્ ચારત્રિભૂષણાનિ તેષા ધરા । ‘સન્વોડય-સુરભિ-કુસુમ-સુરડય-પલવ-સોભત-કત-
વિયસત-ચિત્ત-વળમાલ-રડય-વચ્છા’ સર્વતુ-સુરભિ-કુસુમ મુગચિત્ત પ્રલમ્બ-ગ્રોભમાન-ક્રાન્ત-
વેક્રમચિત્રવનમાલ-રતિદ વક્ષમ-સર્પુ ઋતુપુ સુરભીગિ યાનિ કુસુમાનિ તે સુરચિતા પ્રલમ્બા ચ
ગ્રોભમાના ચ ક્રાન્તા ચ વિકસન્તી ચ ચિત્રા=વિચિત્રા ચાસૌ વનમાલા=પુષ્પવૃક્ષ, તથા રતિ-
તાનિ=સુન્દરગિ વશાસિ યેષા તે તથા, ‘કામગમા’ કામગામિન-ઈચ્છાગામિન । ‘કામ-
રૂવધારી’ કામરૂપધારિણ-સ્વેચ્છાનુસારરૂપધારકા । ‘નાનાવિહ-વળ-રાગ-વરવત્થ-
ચિત્ત-ચિલ્લિય-ણિયંસણા’ નાનાવિધ-વર્ણ-રાગ યગ્ગલ ચિત્ર-દેદીવ્યમાન-નિવસના નાનાવિધ-
વર્ણો ગગો યેષુ તાનિ-નાનાવિધવર્ણરાગાગિ તાનિ તથાભૂતાનિ વરવત્થાણિ ચિત્રાણિ-વિચિત્રાણિ
‘ચિલ્લિય’ દેદીવ્યમાનાનિ, નિયમનાનિ=પરિધાનાનિ યેષા તે તથા, ‘ચિલ્લિય’ હતિદેશીયગ્ગદ્ ,
રક્તાન્નિહુપિધપરિધાનવસનાનિ પરિધાના ઇત્યર્થ । ‘વિવિહ-દેસણેવચ્છ-ગહિય વેસા’
વિવિધ દેશ-નપથ્ય-ગૃહીત-વેષા વિવિધાનામ્=અનકેષા દેશાના નેપથ્યે=પ્રસાધનવિગ્રહે ગૃહીત

હૈ । (સન્વોડય-સુરભિ-કુસુમ-સુરડય-પલવ-સોભત-કત-વિયસત-ચિત્ત-વન-
માલ-રડય-વચ્છા) ઇત્યે વક્ષ સ્થલ, સદા સમસ્ત ઇતુઓ કે સુરભિત પુષ્પો દ્વારા રચિત
રત્ના ૨ સુન્દર વિકસિત ચિત્ર-વિચિત્ર વનમાલાઓ દ્વારા સુહાવને રહા કરતે હૈ ।
(કામગમા) ઇત્યા ગમન ઇચ્છાનુસાર હુઆ કરતા હૈ । (કામરૂવધારી) ઇચ્છાનુસાર
યે રૂપાં કો ધારણ કરતે રહતે હૈ । (નાનાવિહ-વળ-રાગ-વરવત્થ-ચિત્ત-ચિલ્લિય-
ણિયંસણા) અનેક પ્રકાર કે રગવાલે તથા ચિત્ર-વિચિત્ર પ્રમાવાલે એસે ચમકતે હુણ
વલ્લો કો યે પહિરા કરતે હૈ । (વિવિહ-દેસી-ણેવચ્છ-ગહિય-વેસા) અનેક દેશો

(સન્વોડય-સુરભિ-કુસુમ-સુરડય-પલવ-સોભત-કત-વિયસત-ચિત્ત-વનમાલ-રડય-વચ્છા)
તેમના વક્ષસ્થલ હમેશા સમસ્ત ઋતુઓના સુદર પુષ્પો દ્વારા બનાવેલી
લાખીલાખી સુદર વિકસિત ચિત્ર-વિચિત્ર વનમાલાઓથી શોભાયમાન રહે છે
(કામગમા) તેમનું ગમન ઇચ્છાનુસાર થતું હોય છે (કામરૂવધારી) ઇચ્છા-
નુસાર તેઓ રૂપધારણ કરતા રહે છે (નાનાવિહ-વળ-રાગ-વરવત્થ-ચિત્ત-ચિલ્લિય-
ણિયંસણા) અનેક પ્રકારના રગવાળા તથા ચિત્રવિચિત્ર પ્રમાવાળા એવા
ચમકદાર વસ્ત્રો તેઓ પહેરે છે (વિવિહ-દેસી-ણેવચ્છ-ગહિય-વેસા) અનેક દેશોના
તેઓ પોશાક પહેરે છે (પમુડય-કદમ્બ-કલ્હ-કેલી-કોલાહલ-પિયા) પ્રમુદિતોના

વલ-ચિત્ત-કીલણ-દવપ્પિયા ગમ્भीર-હસિય-મળિય-પીયગીય-ગજ્જ-
ળ-રડે વળમાલા-મેલ-મડડ-કુડલ-સચ્છદ-વિડવિચ્યાહરણ-ચારુ-

ગતવર્તિન, તે કોદૃગા 'અગ્રડ્ડ-‘ચલ ચલ-ચિત્ત કીલણ-દવપ્પિયા’ ચલ ચલ
ચિત્ત કાઠન-દવ પ્રિયા -ચલનપિ ચલનિ ચિત્તાનિ યેષા તે ચલનપત્તચિના =અનિચલ
માનસા, ક્રીડન-ક્રીડા, દવધ પરિહાસ કાઠગ્રી પ્રિયો યેષા તે ક્રીડગ્રપ્રિયા, તત્ પદ
દ્વયસ્ય કર્મધારય । ‘ગમ્भीર-હસિય મળિય-પીય ગીય-ગજ્જળ રડે’ ગમ્માર હસિત-મળિત-
પ્રિય-ગીત-નર્તન રતય ગમ્મીરમ્=ઇતરરનેય હસિત-હાસ્યમ્, મળિત-વાહુપ્રયોગ, પ્રિય યેષા તે
ગમ્મીર-હસિત મળિત પ્રિયા, ગીતનર્તનયો રતિયેષા તે ગીતનર્તનરતય, તત્ પદદ્વયસ્ય કર્મધારય ।
‘વળમાલા મેલ મડડ કુડલ સચ્છદ- વિડવિચ્યા હરણ-ચારુ-વિભૂષણ ધરા’ વળમાલા
ડ્ડમેલ મુકુટ કુડલ-સ્વચ્છદ-વિરુચિતાડ્ડમરણ ચારુ વિભૂષણ ધરા -વળમાલા-રત્નાદિમયાડ્ડ
મરણવિશેષ, આમેલ -પુષ્પરચિતાલંકારવિશેષ, મુકુટ=સુવર્ણમયગિર્ગમ્ભૂષણ, કુડલ કર્ણામ
રણમ્, એતદતિરિક્તાનિ-સ્પષ્ટ દવિરુચિતાનિ=સ્થામિપ્રાયાનુસારા સથ પ્રકટીકૃતાનિ આમરણાનિ,

રૂઠે છે- (ચલ-ચલ-ચિત્ત-કીલણ-દવ-પ્પિયા) અતિ ચલ ચિત્તગાળે યે વ્યન્તર
દેવ, ક્રીડા એવ પરિહાસ-પ્રિય હુઆ કરતે છે । (ગમ્भीર-હસિય-મળિય-પીય-ગીય-
ગજ્જ-ળ-રડે) દસરો દ્વારા અજ્ઞેય એસે હસિત-હૈસન મે તથા ચોલને ક્રી ચતુરાઈ મે યે વિશેષ
નિપુણ હોતે છે, અથવા હસિત એવ મળિત, યે દો વાતે ડહે વિશેષ પ્રિય હોતી છે । ગીત ઓર
નર્તન મે ડહે વિશેષ અનુરાગ હોતો છે । (વળમાલા-મેલ-મડડ-કુડલ-સચ્છદ-વિડ
વિચ્યા-હરણ-ચારુ-વિભૂષણ-ધરા) વળમાલા-રત્નાદિ દ્વારા નિર્મિત આમરણવિશેષ,
આમેલ-પુષ્પા દ્વારા રચિત અલંકાર વિશેષ, મુકુટ-સુવર્ણમયગિર્ગમ્ભૂષણ, કુડલ-કર્ણામરણ,
એવ અપની રૂઠાનુસાર નિષ્પાદિત ઓર મી અન્ય આમરણ યે હી જિનકે સુહાવને આમ્ભૂષણ

ચલ-ચિત્ત-કીલણ-દવ-પ્પિયા) બહુ જ ય યલ ચિત્તવાળા તે વ્યન્તર દેવ ક્રીડા
એવ પરિહાસપ્રિય હોય છે (ગમ્भीર હસિય-મળિય પીય-ગીય ગજ્જળ રડે) બીજાથી
ન બાણી શકાય એવા હસિત-હસવામા તેમ જ લલિત-બોલવામા તેઓ
વિશેષ નિપુણ હોય છે અથવા હસિત એવ લલિત આ બે વાતો તેમને
વિશેષ પ્રિય હોય છે ગીત અને નાચમા તેમને વિશેષ અનુરાગ હોય છે
(વળમાલા-મેલ મડડ કુડલ સચ્છદ વિડવિચ્યા હરણ ચારુ વિભૂષણ ધરા) વળમાલા
રત્નાદિ દ્વારા નિર્મિત આભરણ વિશેષ, આમેલ-પુષ્પા દ્વારા રચિત અલંકાર
વિશેષ, મુકુટ-સુવર્ણ મય શિરોભૂષણ, કુડલ-કર્ણાભરણ, તેમ જ પોતાની ઇચ્છા
નુસાર નિષ્પાદિત બીજા પણ આભરણો, એ જ જેમના મોહામણા આભૂષણો છે

મૂલમ્—તેણં કાલેણ તેણ સમણં સમણસ્સ ભગવઓ મહા-
વીરસ્સ જોહસિયા દેવા અંતિયં પાઽબ્ભવિત્થા—વિહસ્સઈ ચદ-
સૂર-સુક્ક-સણિચ્છરા રાહૂ ધૂમકેતુ-બુહા ય અંગારકા ય તત્ત-તવણિજ્જ-

ટીકા—‘તેણ કાલેણ તેણ સમણ’ ઇત્યાદિ । તસ્મિન્ કાલે તસ્મિન્ સમયે
શ્રમણસ્ય ભગવતો મહાવીરસ્ય ‘જોહસિયા દેવા અંતિય પાઽબ્ભવિત્થા’ જ્યોતિષ્કા દેવા અંતિ-
કે પ્રાદુર્વમ્બુ —શ્રીમહાવીરસ્ય સમીપે પ્રકટીભૂતા । નામભિજ્યોતિષ્કાન્ કથયતિ—‘વિહસ્સઈ’
બૃહસ્પતય —જ્યોતિષ્કાનામમ્બયાતવાત્ પ્રત્યેક તે બહવ સન્તિ-ઈતિ । ‘ચદ-સૂર-સુક્ક-સ-
ણિચ્છરા’ ચન્દ્રસૂર્યશુક્રગર્ભશ્ચરા, ‘રાહૂ’ રાહવ, ‘ધૂમકેતુ-બુહા ય’ ધૂમકેતુબુધાશ્ચ, ‘અંગા-
રકા ય’ અગારકા—મહાલાશ્ચ, કિંવર્ણા ઇતે । ઇત્યાહ—તત્ત-તવણિજ્જ—કળગ-વર્ણા’
તમ-તપનીય-કનક-વર્ણા—તપતનીય=રક્તસુવર્ણ, કનક=પીતસુવર્ણ તદ્વર્ણોં યેવા તે તથા ।
કેચિદ્રક્તા કેચિપાતા ઇત્યર્થ, તથા—જે ય ગદા જોહસમિ ચાર ચરતિ’ યે ચ પ્રદાં જ્યોતિષે

‘તેણ કાલેણ’ ઇત્યાદિ ।

(તેણ કાલેણ તેણ સમણ) उस काल एव उस समय में (समणस्स
भगवओ महावीरस्स) श्रमण भगवान् महावीर के (अंतिय) समीप (जोहसिया
देवा) ज्योतिषी देव (पाउब्भविस्था) प्रकटित हुए । ज्योतिषी देवों के ये नाम हैं—
(विहस्सई चद-सूर-सुक्क-सणिच्छरा राहू, धूमकेतु-बुहा य अगारका य)
बृहस्पति, चंद्र, सूर्य, शुक्र, शनिश्चर, राहु, धूमकेतु, बुध और अगारक—मंगल । (तत्त-
तवणिज्ज—कणग-वर्णा) ये देव तपतनीय—रक्त सुवर्ण और कनक—पीत सुवर्ण
इनके समान वर्णवाले होते हैं । (जै य गदा जोहसमि चार चरति) उक्त से अतिरिक्त

‘તેણ કાલેણ’ ઇત્યાદિ

(તેણ કાલેણ તેણ સમણ) તે કાલ તેમજ તે સમયમા (સમણસ્સ ભગ
વઓ મહાવીરસ્સ) શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની (અંતિય) પાસે (જોહસિયા દેવા)
જ્યોતિષી દેવ (પાઽબ્ભવિત્થા) પ્રકટ થયા જ્યોતિષી દેવોના નામ આ પ્રમાણે
છે—(વિહસ્સઈ ચદ સૂર સુક્ક-સણિચ્છરા રાહૂ ધૂમકેતુ બુહા ય અગારકા, ય) બૃહસ્પતિ,
ચંદ્ર, સૂર્ય, શુક્ર, શનિશ્ચર, રાહુ, ધૂમકેતુ, બુધ અને અગારક—મંગલ (તત્ત
તવણિજ્જ કળગ વર્ણા) તે દેવો તપ તપનીય—રક્ત સુવર્ણ અને કનક—પીળા
સુવર્ણના જેવા વર્ણવાળા હોય છે અર્થાત્ કેટલાએક લાલવર્ણવાળા તથા
કેટલાએક પીળાવર્ણવાળા હોય છે (જે ય ગદા જોહસમિ ચાર ચરતિ) ઉક્ત

ખેવચ્છ-ગહિય-વેસા પમુદય-કંદપ્પ-કલહ-કેલી-કોલાહલ-પ્પિયા
 હાસ-બોલ-બહુલા અળેગ-મણિ-રયણ-વિવિહ-ણિજ્જુત્ત-વિચિત્ત-ચિ-
 ધગયા સુરુવા મહિહિદ્ધયા જાવ પજ્જુવાસંતિ ॥ સૂ૦ ૩૫ ॥

==કૃત વેપ ==શરીરગોમાSSધાયકપ્રસાધન ચૈત્તે તથા, તત્ર નેપથ્ય-પોગાક ઋતિમાપાપ્રસિદ્ધ, 'પમુદય કંદપ્પ-કલહ-કેલી કોલાહલ પ્પિયા' પ્રમુદિત-કન્દર્પ-કલહ-કેલી-કોલાહલ-પ્રિયા પ્રમુદિતાના ય કન્દર્પપ્રધાન કલહ કેલી=ક્રીડા, તજય કોલાહલ =કલકલ પ્રિયો યેષા તે તથા, કામકલહક્રીડાકોલાહલપરાયણા इत्यर्थ । 'હાસ-બોલ-બહુલા' હાસ-વનિત્રહુલા 'અળેગ મણિ રયણ વિવિહ ણિજ્જુત્ત વિચિત્ત ચિંધ-ગયા' અનેક-મણિ-નત્ત વિવિધ નિર્યુક્ત-વિચિત્ર ચિહ્નગતા -અનેકાનિ યાનિ મણિરુપાનિ તાનિ વિવિધનિર્યુક્તાનિ=વિવિધપ્રકારેણ યથાસ્થા નસ્થિતાનિ, તાન્યેવ વિચિત્રચિહ્નાનિ તાનિ ગતા =પ્રાપ્તા । 'સુરુવા' સુરુપા -સુન્દરાSSકારા । 'મહિહિદ્ધયા' મહાદિકા -મહાસમ્પત્તિયુક્તા । 'જાવ પજ્જુવાસતિ' યાવ-પર્યુપાસતે-આદ ક્ષિણપ્રદક્ષિણ વદનાવીનિ પૂર્વવત્ કૃત્વા ભગવત શ્રીમહાવીરસ્યાભિમુલે સ્થિતા કૃતપ્રાજ્ઞલિપુટા ભગવત શ્રીમહાવીર સેવન્તે-इति ॥ સૂ૦ ૩૫ ॥

કી યે પોશાક ધારણ કિયે રહતે હૈ । (પમુદય-કંદપ્પ-કલહ-કેલી-કોલાહલ પ્પિયા) પ્રમુદિતોં કા જો કન્દર્પપ્રધાન કલહ એવ ક્રીડા હોતી હૈ ઇસસે જન્ય જો કોલાહલ હોતા હે વહ ઇહે અધિક પ્રિય રહા કરતા હૈ । (હાસ-બોલ-બહુલા) યે હૈંસી-મજાક કરને મે વડે ચતુર હોતે હૈ । (અળેગ-મણિ-રયણ-વિવિહ-ણિજ્જુત્ત-વિચિત્ત-ચિંધ-ગયા) અનેક મણિરુપ, જો કિ વિવિધ પ્રકાર સે યથાસ્થાન પર નિવેશિત રહા કરતે હૈં વે હી જિનકે વિચિત્ર ચિહ્ન હે એસે, (સુરુવા) સુન્દર આકાર વિગિઘ, (મહિહિદ્ધયા) એવ મહાકુદ્રિયુક્ત વે વ્યન્તર દેવ (જાવ પજ્જુવાસતિ) પૂર્વવર્ણિત અમુરકુમારોં કી તરહ દોનોં હાથ જોડકર વદના એવ નમસ્કાર કરકે પ્રમુ મહાવીર કી સેવા મેં રત્નપ્ર હુપ ॥ સૂ૦ ૩૫ ॥

જે કન્દર્પપ્રધાન કલહ એવ ક્રીડા થાય છે તેમાથી જે કોલાહલ ઉત્પન્ન થાય છે તે તેમને અધિક પ્રિય લાગે છે (હાસ-બોલ-બહુલા) હાસી-મનક ડરવામા આ બહુ જ ચતુર હોય છે (અળેગ મણિ રયણ વિવિહ ણિજ્જુત્ત વિચિત્ત ચિંધ-ગયા) અનેક મણિરુપ કે જે વિવિધ પ્રકારે યથાસ્થાન નિવેશિત રહે છે તે જ જેઓના વિચિત્ર ચિહ્ન છે એવા (સુરુવા) સુન્દર આકાર યુક્ત (મહિહિદ્ધયા) એવ મહા-કુદ્રિયુક્ત તે વ્યન્તરદેવ (જાવ પજ્જુવાસતિ) પૂર્વે કહેલા અમુરકુમારોની પેઠે બન્ને હાથ બેડી વદના તેમજ નમસ્કાર કરીને પ્રભુ મહાવીરની સેવામા લગ્ન થયા (સૂ ૩૫)

पचवण्णाओ ताराओ ठियलेसा चारिणो य अविस्साममडलगई
पत्तेय णामकपागडियचिंधमउडा महिडिडया जाव पज्जुवासंति
॥ सू० ३६ ॥

एतावन्त्याका एव । नभस्मया उक्ता एव । अत्रातीतिर्ग्राह । एकस्य मल
चन्द्रमस्तारा कोटाना कोटश्च एतावतो भवन्ति-यस्याष्टिमहत्ताणि नवच शतानि पञ्चम-
तयपिकानि 'णाणा-सठाण-सठियाओ' नाना-स्थान-स्थिता, 'पचवण्णाओ' पञ्चमर्गा,
'ताराओ' तारा, 'ठियलेसा' स्थितलेस्या निधनप्रकाशा । 'चारिणो य' चारिण्यश्च-
मन्त्रगणशीला, 'अविस्साम मटल-गई' अविश्राम-मण्डल-गतय-निरन्तरचरणशाला,
'पत्तेय' प्रत्येकम-मृथक पृथक् 'णामक-पागटिय-चिंध मउडा' नामाऽङ्क-प्रकटित चिह्न-
मुद्रा-नामाङ्कानि=नामाङ्कितानि=नामाङ्कयुक्तानि प्रकटितचिह्नानि=पटचिह्नयुक्तानि मुद्रानि
येषां ते तथा, 'महिडिडया' महर्दिका-महर्दियुक्ता सतो ज्योतिष्का देवा 'जाव पज्जु-
वासंति' यावत्=पूर्वप्रवर्तिगवदनादिभिः पर्युपामते ॥ सू० ३६ ॥

भा इसी प्रकार ममज्ञना चाहिये । यह अट्टामी है । नक्षत्र की मया ऊपर रहा गयी है ।
प्रकरणतागकाओं में केन्द्र चन्द्रमा के ही परिवार के तां ६६९७५ (ठियामठ हजा नौ
सौ पचहत्तर) कोटकोटी है । इसी तरह और क भा तारा क परिवार आखान्तर
से ममज्ञना ।

(णाणा-सठाण-सठियाओ) इन तागओं का आकार एकमा निश्चित नहीं
है, इनका आकार अनेक प्रकार का है । (पचवण्णाओ) ये पाँच वर्णाले हैं ।
(ठियलेसा) इनका लेस्या स्थिर है-इनकी लेस्या में कोट परिवर्तन रहा होता है ।
(चारिणो य) ये चरण-शील हैं । अतः (अविस्साम-मटल-गई) निरन्तर गमन

मर्थनी मया ओटयोपत्रीम छे अट्टमानी मया पणु ओटली १ समष्ट
लेवी लेटओ अट्ट ८८ ठे नक्षत्रनी मया ८५० ठही ठे प्रकीर्णतागओभा
देवता अट्टमाना पञ्चिवाग्ना ताग ६६९७५ (छासठ हजा नवमो पीचोते))
कोटकोटी ठे ओवी ४ गीते शील अट्टमाना पणु ताग-पञ्चिवाग्ना आखान्तरशी
नभः लेवा

(णाणा सठाण सठियाओ) आ तागओना आटाओ ओट लेवे निश्चित
नथी तेमना आटाओ अनेक प्रकारना ठे (पचवण्णाओ) तेओ पाय वणुवाणा
ठे (ठियलेसा) तेमनी लेस्या स्थिर ठे, तेमनी लेस्याभा कोट इच्छार थतो
नथी (चारिणो य) तेओ अचणुशील ठे (अविस्साम-मटल-गई) आभ नि-

કળગ-વળ્ણા, જે ય ગહા જોડસમિ ચારં ચરંતિ કેઝ ય ગહરડયા
અઢાવીસવિહા ય ણક્વત્તદેવગણા ણાણા સંટાણ-સંઠિયાઓ ય

ચાર ચરન્તિ—ઉક્તાતિરિક્તા યે પ્રહા ય્યોનિપે=‘ય્યોનિશ્વક્રે—ચક્રપટ્ટગામમાઝ ય્યોનિ
ર્મેણ્ડલે ભ્રમણ કુરંતિ । મહુવાદ વહુવચનમ્ । ‘કેઝ ય ગહરડયા’ કેતપથ ગતિગચિતા—
કેતવો—જલકેવાદય, કિમ્મૂતા ‘અગાઽઽહ—ગતિરચિતા—મનુષ્યલોકાઽપેક્ષયા ગતિમત ।
‘અઢાવીસવિહા ય ણક્વત્તદેવ ગણા’ અપ્પાવિગતિવિગાથ નક્ષત્રદવગણા—અપ્પાવિગ
તિનક્ષત્રદેવતા । અન્નપ્રસન્નાદન્યેષામપિ ય્યોતિષ્કદેવાના સગ્યા ઉચ્ચન્તે—ય્યોતિષ્કદેવા
પશ્ચવિધા ભવન્તિ, સૂર્યા ૧, ચન્દ્રમસ ૨, પ્રહા ૩, નક્ષત્રાણિ ૪, પ્રકીર્ણતારાકથ ૫,
તત્ર દ્વૌ સૂર્યો જમ્બૂદ્વીપે, લવણે ચત્વાર, ધાતકીલ્ખણ્ડે દ્વાન્ન, કાલોદધી દ્વિચવારિન્ગત્,
પુષ્કરાદ્વે દ્વિસતતિ—इयेव मनुष्यलोके द्वाविगन्धिक इत सूर्या सन्ति, चन्द्रमसोऽपि
जो प्रह य्योतिश्चक्र में—चक्र की तरह प्रतिभासमान इस य्योतिर्मण्डलमे—भ्रमण करते
हे वे (केऊ य गह्रडया) जलकेतु आदि ‘केतुप्रह’, जो कि मनुष्यलोक की अपेक्षा है। सदा
गतिविशिष्ट है। अथात् यह समस्त य्योतिश्चक्र इस मनुष्यलोक रूप ढाड़ द्वीप में ही
गति विशिष्ट है, अन्यत्र नहीं। (अष्टावीसविहो य णक्वत्तदेवगणा) तथा जो अष्टाईस
(२८) प्रकार के नक्षत्र जाति के देवता है।

यहाँ पर प्रसंगवश अन्य य्योतिषી देवों की भी सग्या कहते हैं। य्योतिषी देव
पाँच प्रकार के हैं—सूर्य १, चन्द्रमा २, प्रह ३, नक्षत्र ४, और प्रकीर्ण तारा ५। इन
सबों में प्रत्येक की सग्या इस प्रकार है—जम्बूद्वीप में दो सूर्य हैं, लवण समुद्र में चार सूर्य
हैं, धातकील્ખण्ड में बारह सूर्य हैं, कालोदधि में बयालीस सूर्य हैं और पुष्कराद्वे में बहत्तर
सूर्य हैं। इस प्रकार मनुष्यलोक में सूर्य की सग्या एक सौ बत्तीस है। चन्द्रमा की सग्या

વહુવેલાથી બીજા જે થહો ન્યોતિશ્વક્રમા—ચક્રની પેઠે પ્રતિભાસિત આ ન્યોતિ
ર્મેણ્ડલમા—ભ્રમણ કરે છે તે (કેઝ ય ગહરડયા) જળકેતુ આદિ કેતુથહ કે જે મનુષ્ય
લોકની અપેક્ષા જે હમેશા ગતિ—વિશિષ્ટ છે । અથાત્—આ મમસ્ત ન્યોતિશ્વક્ર
આ મનુષ્યલોકાઽપેક્ષા અહીં દ્વીપમા, જે ગતિવિશિષ્ટ છે, —બીજે નહિ (અઢા
વીસવિહો ય ણક્વત્તદેવગણા) તથા જે ૨૮ પ્રકારના નક્ષત્ર જાતિના દેવતા છે
અહીં પ્રસંગવશ બીજા ન્યોતિષી દેવોની પણ સગ્યા કહે છે ન્યો
તિષી દેવ પાંચ પ્રકારના છે—સૂર્ય ૧, ચન્દ્રમા ૨ થહ ૩ નક્ષત્ર ૪ તથા પ્રકીર્ણ
તારા ૫ આ બધામા પ્રત્યેકની સગ્યા આ પ્રકારે છે—જમ્બૂદ્વીપમા ૨ સૂર્ય
છે લવણ સમુદ્રમા ચાર સૂર્ય છે ધાતકીલ્ખણમા ૧૨ સૂર્ય છે કાલોદધિમા
૪૨ સૂર્ય છે તથા પુષ્કરાદ્વેમા ૭૦ સૂર્ય છે આ પ્રકારે મનુષ્યલોકમા

અચ્ચુયવર્ડ પહિટ્ટા દેવા જિણ-દસણુ-સ્સુયા-ગમણ-જણિય-હાસા
પાલગ-પુપ્ફગ-સોમણસ-સિરિવચ્છ-ળદિયાવત્ત-કામગમ-પીઙ્ગમ-

સૌધમાદચ્ચુતાડન્તા કન્પા સન્તિ, એપુવૈમાનિકા દેવા ભગ્ગતિ, અત્તેપ્પ સૌધર્માદચ્ચુતા તાના
દવલોકાના પત્તય =સ્વામિન 'પહિટ્ટા' પ્રહટ્ટા =અતિહર્ષ પ્રાપ્તા દન્ના =વૈમાનિકા । 'જિણ-
દસણુ-સ્સુયા ગમણ-જણિય હાસા' જિન-દર્શનો સુકા ડડગમન-જનિત-હામા -જિનદર્શના
થોં સુકાનામ્ એવા, દેવાનામાગમન, તેન જનિતો હાસ =આનન્દો યેવા તે તથા । જિનેન્દ્રદર્શ
નેાન્કણ્ણાડડગમનજાતપ્રમોદા । સૌધર્માદિદ્વાદગકન્ગના દગન્ગ્યકા ઇન્દ્રા સન્તિ, તત્ર નવમ-
દગમયોરેક ઇદ્દો ભવતિ । ઝકાઢાનામચ્ચુતા તાના દગનામિન્દ્રાણા પાલ્લકાદીનિ મર્મતોમદ્રાન્તાનિ
દગ વિમાનાનિ ભવન્તિ, તાન્થાહ- 'પાલગ ૧, પુપ્ફગ ૨, સોમણસ ૩, સિરિવચ્છ ૪,
ળદિયાવત્ત ૫, કામગમ ૬, પીઙ્ગમ ૭, મળોગમ ૮, વિમલ ૯, સન્નવોભદ્ ૧૦
સરિસણામપેજ્જેહિં વિમાણેહિં ઓણ્ણા' પાલક પુપ્ફ-સૌમનસ-શ્રીયસ-નન્ધાર્ત-કામ-
ગમ-પ્રીતિગમ-મનોગમ-વિમલ-સર્વતોભદ્ર-સદૃશનામધેયૈર્વિમાનેર્ગ્વતાણા =તે દગ ઇન્દ્રા પાલ-

મહાશુક્ર, સહસ્રાર, આનત, પ્રાણત, આરણ ઓર અચ્ચુત યે દેવલોક હૈ । યે સૌધર્માદિક,
વૈમાનિક દેવતાઓ કે રહને કે સ્થાન હૈ । યે દેવલોક ૧૨ હૈ । ઇનકા કન્પ સજ્ઞા હૈ ।
યે વૈમાનિક દેવ ઇનકે પતિ હૈ । ઇન કન્પો મ જો ઉત્પન્ન હોતે હે વે વૈમાનિક યા કન્પવાસી
દેવ કહલાતે હૈ । (પહિટ્ટા) અતિહર્ષ કો પ્રાપ્ત હુય (દેવા) યે વૈમાનિક દેવેન્દ્ર કિ
જિહે (જિણ-દસણુ-સ્સુયા-ગમણ-જણિય-હાસા) જિનેન્દ્ર કે દર્શન કે લિયે
ઉસુક્તાપૂર્વક આગમન સે અતિ આનદ હુઆ હૈ । (પાલગ-પુપ્ફગ-સોમણસ સિરિવચ્છ-
ળદિયાવત્ત કામગમ-પીઙ્ગમ-મળોગમ-વિમલ-સન્નવોભદ્-સરિસ-ણામપેજ્જેહિં
વિમાણેહિં) વે દસ વૈમાનિક દેવેદ્ર અપને ૨ પાલક, ૧ પુપ્ફક ૨ સૌમનસ, ૩ શ્રાવત્સ,

૬, મહાશુક્ર ૭, સહસ્રાર ૮, આનત ૯, પ્રાણત ૧૦, અચ્ચુ ૧૧, અને
અચ્ચુત ૧૨, આ દેવલોક છે આ સૌધર્માદિક, વૈમાનિક દેવતાઓના રહે
વાના સ્થાન છે તે દેવલોક ૧૨ છે તેમની કલ્પ સજ્ઞા છે તેમના સ્વામી
૧૦ છે આ કલ્પોમા જે ઉત્પન્ન થાય છે તે વૈમાનિક અથવા કલ્પવાસી દેવ
કહેવાય છે (પહિટ્ટા) બહુ હર્ષ પ્રાપ્ત થતા (દેવા) આ વૈમાનિક દેવેન્દ્ર કે જેને
(જિણ-દસણુ-સ્સુયા-ગમણ-જણિય-હાસા) જિનેન્દ્રના દર્શન માટે ઉત્સુકતાપૂર્વક
આગમનથી અતિ આનદ થયો છે (પાલગ-પુપ્ફગ-સોમણસ-સિરિવચ્છ-ળદિયા
વત્ત-કામગમ-પીઙ્ગમ-વિમલ-સન્નવોભદ્-સરિસણામપેજ્જેહિં વિમાણેહિં) તે દગ

મૂલમ્-તેણ કાલેણ તેણ સમણ્ણં સમણસ્સ ભગવઓ મહા-
વીરસ્સ વેમાણિયા દેવા અતિયં પાઠમ્ભવિત્થા, સોહમ્મી-સાણ-સણ-
કુમાર-માહિંદ-વંમ-લતગ-મહાસુક્ક-સહસ્સારા-ણય-પાણયા-રણ-

ટીકા-‘તેણ કાલેણ તેણ સમણ’ इत्यादि। तस्मिन् काले तस्मिन् समये श्रम
णस्य भगवतो महावीरस्य ‘वेमाणिया देवा अतियं पाठमवित्था’ वैमानिका देवा अतिके
प्रादुर्बभूवुः। के ते वैमानिका देवा ? इत्याह-सोहम्मी-साण सणकुमार-माहिंद-वम-लतय
महासुक्क-सहस्सारा-णय पाणया रण-अचुयवई’ सौधर्मे १-ज्ञान २-सनत्कुमार ३-माहेन्द्र ४,
ब्रह्म ५-लान्तक ६-महाशुक्र ७ सहस्रारा ऽऽनंत ९-प्राणता १०ऽऽ-रणा ११ च्युतपतय १२,

કરતે રહના યહી ફત્કા સ્વમાવ છે। (પત્તેય જામરુ-પાગડિય-ચિંધ-મડડા)
પ્રત્યેક કે મુકુટ અપને અપને નામો સે યુક્ત પવ સ્પષ્ટ વિદ્ય વાલે છે। (મહિંદિયા) યે
ત્વ મહાશુદ્ધિ કે ધારી છે। (જાવ પજ્જુવાસતિ) પૂર્વે મેં વર્ણિત અસુરકુમારો કો તરહ
યે સન જ્યોતિષી દેવ મી ભગવાન મહાવીર કો સેવા કરને લગે ॥ સૂ. ૩૬ ॥

‘તેણ કાલેણ’ इत्यादि।

(તેણ કાલેણ તેણ સમણ્ણં) उस काल और उस समय में (समणस्स
भगवओ महावीरस्स) श्रमण भगवान् महावीर के (अतियं) समीप (वेमाणिया
देवा) वैमानिकदेव (पाठमवित्था) प्रकट हुए। वैमानिक देव कौन हैं? सो कहते
हैं-(सोहम्मी-साण-सणकुमार-माहिंद-वम-लतग-महासुक्क-सहस्सारा-णय-
पाणया-रण-अचुय-वई) सौधर्म, ईशान, सनत्कुमार, माहेन्द्र, ब्रह्मलोक, लांतक

તર ગમન કરતા રહેવું એ જ તેમનો સ્વભાવ છે (પત્તેય જામરુ પાગડિય
ચિંધ મડડા) પ્રત્યેકના મુકુટ પોતપોતાના નામોથી યુક્ત એવ સ્પષ્ટ ચિહ્નવાળા
છે (મહિંદિયા) એ બધા મહાશુદ્ધિના ધારક છે (જાવ પજ્જુવાસતિ) પૂર્વે કહેલ
અસુરકુમારોની પેઠે આ બધા જ્યોતિષીદેવ પણ ભગવાન મહાવીરની સેવા
કરવા લાગ્યા (સૂ. ૩૬)

‘તેણ કાલેણ’ इत्यादि

(તેણ કાલેણ તેણ સમણ્ણં) તે કાલ અને તે સમયમાં (સમણસ્સ ભગવઓ
મહાવીરસ્સ) શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની (અતિયં) પાસે (વેમાણિયા દેવા) વૈમા
નિક દેવ (પાઠમવિત્થા) પ્રગટ થયા તે વૈમાનિક દેવો કોન છે? તે કહે છે-
(સોહમ્મી સાણ સણકુમાર-માહિંદ વમ લતગ-મહાસુક્ક સહસ્સારા જય પાણયા-રણ અચુય
વઈ) સૌધર્મ ૧, ઈશાન ૨, સનત્કુમાર ૩, માહેન્દ્ર ૪, બ્રહ્મલોક ૫, લાન્તક

धारी कुडल-उज्जोविया-णणा मउड-दित्त-सिरया रत्ताभा पउम-पम्ह-

नि येपा ते तथा । तत्र रूपमो वृषभ, मृगमहिषादिचिह्नयुक्तमुकुटमहिता 'पसिठिल-वर मउड तिरीड-धारी' प्रशिथिल-वरकगविन्यास किगटधारिण, प्रशिथिला ये 'वरमउड' वरकगविन्यासा = प्रशस्तकगविन्यासा किरीटाश्च तान् धरन्ति ये ते तथा, 'मउड' इति केश-विन्यासार्थका देगाशब्द । 'कुडल-उज्जोविया णणा' कुण्डलो द्योनिता नना - कुण्डलन् उद्योतित = प्रकाशितम् आनन = मुग्य येपा ते तथा, कुण्डलोद्भासितमुखा इत्यर्थ । 'मउड-दित्त-सिरया' मुकुट-दीप-गिराजा - मुकुटन रन-स्वचितेन दाभा गिराजा = केशा येपा ते तथा, 'रत्ताभा' रत्ताऽऽभा = अरुणकान्तिमन्त । 'पउम पम्ह-गोरा'

हय = घोडा, गजपति = गजेन्द्र, भुजग = सर्प, रत्न और वृषभ इनके चिह्न^१ थे । (पसिठिल-वर-मउड-तिरीड-धारी) प्रशिथिल उत्तम मउड = केशविन्यास एव किरीट-मुकुट को ये धारण किये हुए थे, अर्थात् भगवान् के दर्शन करते की द्वारा म इनके प्रशस्त केश-विन्यास और मुकुट शिथिल हो गये थे । (कुडल-उज्जोविया-णणा) कुडलों की विशिष्ट आभा से इनका मुखमण्डल प्रकाशित हो रहा था । (मउड-दित्त-सिरया)

(१) ये चिह्न १० ह, देवलोक १२ है । पर इनके इन्द्र १० ह - (१) सौधर्मका इन्द्र, (२) ईशानका इन्द्र, (३) सन कुमारका इन्द्र, (४) माहेन्द्र का इन्द्र, (५) ब्रह्मलोक का इन्द्र, (६) लान्तकका इन्द्र, (७) महाशुक्रका इन्द्र, (८) सहस्रारका इन्द्र, (९) आनत एव प्राण-तका इन्द्र और (१०) आरण एव अच्युत देवलोकका इन्द्र, इस प्रकार ये १० इन्द्र इन १२ कल्पों के हैं । इन इन्द्रों के ये क्रमग पालकादिक १० विमान होते हैं । मृग महिष आदिके क्रमग ये १० चिह्न मुकुटों में इनके होते हैं ।

पति [हाथी], भुजग-मर्ध, भद्रग अने वृषभ [गण्ड], येना चिह्न^१ हुता (पसिठिल-वर-मउड-तिरीड-धारी) प्रशिथिल उत्तम मउड-उशविन्यास येव किरीट-मुकुट तेमण्णे धारण्ण कथा हुता अर्थात् लगवानना दर्शन करवानी उतावणभा तेमना प्रशस्त उश-विन्यास अने मुकुट शिथिल थय गया हुता (कुडल-उज्जोविया-णणा) कुडलोनी विशिष्ट आभा (प्रकाश)थी तेमना सुण

(१) आ चिह्न १० छे, देवलोक १२ छे, पण्ण तेना धद्र १० छे (१) सौ-धर्मनो धद्र, (२) ईशाननो धद्र, (३) सनतकुमारनो धद्र, (४) माहेन्द्रनो धद्र, (५) ब्रह्मलोकनो धद्र, (६) लातनो धद्र, (७) महाशुक्रनो धद्र, (८) सहस्रारनो धद्र, (९) आनत येव प्राणतनो धद्र, तथा (१०) आरण्ण येव अच्युत देवलोकनो धद्र आ प्रदारे आ १० धद्र आ १० उट्ठोना छे आ उट्ठोना कभथी पालड

विमल-सर्वओभद-सरिसणामधेजेहिं विमाणेहिं ओडण्णा वंदगा
जिणिद मिग-महिस-वराह-छगल-ददुर-हय-गयवड-भुयग-खग-
उसभक-विडिम-पागडिय-चिध-मउडा पसिठिल-वरमउड - तिरीड-

कादिसर्वतोभद्रा तनामकै, तथा तसदृशनामकै - पूर्णभद्र-सुभद्रादिनामकैश्चायैर्विमानै-
रन्येऽपि देवा 'ओडण्णा' = अत्रताणा = भुवमागता । 'वदगा जिणिद' वदका जिनन्द्रस्य
= जिनेन्द्र वन्दितुकामा इत्यर्थः । 'मिग महिस वराह छगल ददुर-हय गयवड-भुयग खग
उसभक विडिम पागडिय चिध मउडा' मृग-महिष-वराह छगल-ददुर-हय गजपति मुजग-
खड्ग-रूपभाऽङ्ग-विडिमप्रकटित चिह्नमुमुटा, मृगमहिषादि-रूपभाता अङ्गा - चिह्नानि विडि-
मेषु = विस्तीर्णभागेषु येषां मुकुटानां तानि मृगमहिषवराह-छगल-ददुरहयगजपतिमुजगखड्ग-
रूपभाङ्गविडिमानि, तानि अतएव प्रकटितचिह्नानि = रत्नानि नैव्या प्रकाशितचिह्नयुक्तानि मुमुटा

४ नद्यावर्त, ५ कामगम, ६ प्रीतिगम, ७ मनोगम, ८ विमल, ९ सर्वतोभद्र १० इन
नामवाले विमानों से और पूर्वोक्त विमानों से अतिरिक्त पूर्णभद्र सुभद्र आदि विमानों से दश
देवेंद्रों से भिन्न अथ वैमानिक देव (ओडण्णा) पृथ्वी पर अवतरित हुए-आये, अर्थात्-
इन पूर्वोक्त नामवाले विमानों द्वारा दस देवेन्द्र, तथा और भी अन्य देव अपने अपने
विमानों द्वारा इस भूमण्डल पर अवतीर्ण हुए-उतरे। क्यों कि ये सब (वदगा जिणिद)
जिनेन्द्र की वदना करने की कामना वाले थे। (मिग-महिस-वराह-छगल-ददुर-
हय-गयवड-भुयग-खग-उसभक-विडिम-पागडिय-चिध-मउडा) इनके मुकु-
टोंके विडिमो-विस्तीर्ण भागों में क्रमशः मृग, महिष, वराह, छगल-बकरा, ददुर-मेढक,

वैमानिक देवेन्द्रों कोतपोताना पालक १, पुष्पक २, सौमनस ३, श्रीवत्स ४,
नद्यावर्त ५, कामगम ६, प्रीतिगम ७, मनोगम ८, विमल ९, सर्वतोभद्र १०,
आ नामवाला विमानोथी, तथा पूर्वोक्त विमानोथी अतिरिक्त पूर्णभद्र
सुभद्र आदि विमानोथी दश देवेन्द्रोथी लिन्न थीन् वैमानिक देवों (ओडण्णा)
पृथ्वी पर आयेया अर्थात् आ पूर्वोक्त-नामवाला विमानों द्वारा ते देवेन्द्र
तथा भीन् पक्षु देव कोतपोताना विमानों द्वारा आ लूम उस पर उतरी
आयेया केभके ओ मधा (वदगा जिणिद) जिनेन्द्रनी वदना करवाना कामना
वाला होता (मिग-महिस-वराह-छगल-ददुर-हय-गयवड भुयग-खग-उसभक
विडिम पागडिय चिध मउडा) तेभना मुकुटोना विडिमो-विस्तीर्ण भागोभा केभश
मृग, महिष, वराह, छगल-बकरा, ददुर-मेढक [दिडो], हय-घोडा, गज-

**मूलम्—तए ण चपाए णयरीए सिंघाडग-तिग-चउक्क-चच्चर-
चउम्मुह-महापह-पहेसु महया जणसदे इ वा जणवूहे इ वा**

टीका—‘तए ण’ इत्यादि । तत = तदनन्तर—चतुर्निकायदेवानामागमना-
नन्तर, सख ‘चपाए णयरीए’ चपाया नगर्याम् ‘सिंघाडग-तिग-चउक्क-चच्चर-
चउम्मुह-महापह-पहेसु’ शृङ्गाटक-त्रिक-चतुष्क-चवर-चतुर्मुख-महापथ-पथेषु-तत्र-
शृङ्गाटक-‘सिंघाडा’ इति भाषाप्रसिद्ध जलज फल, तदाकार स्थान, त्रिकोणमिथर्थ,
त्रिक-मिलितत्रिमार्गस्थानम्, चतुष्क-यत्र चवारो मार्गा मिलिता सन्ति तत्-‘चौराहा’
इति भाषाप्रसिद्ध स्थानम्, चवर=बहुमार्गमेलनस्थानम्, चतुर्मुख=चतुर्द्वार स्थानम्-आग-
न्तुकान्ता निश्रामस्थानम्, महापथ-राजमार्ग, पथा-रथ्यामात्रम्, तेषु सर्वेषु स्थानेषु
यत्र ‘महया जणसदे इ वा’ महान् जनशब्द-परस्परऽऽलापादिरूपो भवति ‘इकारो’
वाक्यालङ्कारार्थ, ‘वा’-प्रकारार्थ, तथा ‘जणवूहे इ वा’ जनशब्द-लोकसमूह, ‘जण-

‘तए ण चपाए णयरीए’ इत्यादि।

(तए ण) चतुर्निकाय के देवों के आगमन के अनन्तर (चपाए णयरीए)

चपा नगरा मे (सिंघाडग-तिग-चउक्क-चच्चर-चउम्मुह-महापह-पहेसु) शृङ्गाटक-
तीनकोनवाले स्थान पर, त्रिक-जहा पर तीन रास्ते आकर मिलते हैं ऐसे स्थान पर,
चतुष्क-जहा पर चार मार्ग आकर मिले रहते हैं ऐसे चौराहे पर, चत्वर-अनेकमार्गोंका
समेलन जहाँ होता है ऐसे स्थान पर, चतुर्मुख-आगन्तुक जनों के विश्रामार्थ निर्मापित
स्थान पर, महापथ-राजमार्ग पर, एव पथ अर्थात् जहाँ से गली निकलती हो ऐसे स्थान
पर, (महया जणसदे इ वा) महान् जन शब्द होने लगा-परस्पर मिलजुल कर लोग
गातचीत करने लगें । (जणवूहे इ वा) एक मनुष्य दूसरे मनुष्य से पूछने लगा, अथवा-

पूवे^६ ढोढा असुरकुमारिनी पेठे त्रिषुवार अञ्जलिपूर्वक सविधि पढना
शरीने त्रिषुनी सेवा करवा लाया (सू ३७)

‘तए ण चपाए णयरीए’ इत्यादि

(तए ण) चतुर्निकायना देवाना आगमन पत्री (चपाए णयरीए) अथा

नगरीसा (सिंघाडग तिय चउक्क चच्चर-चउम्मुह महापह पहेसु) शृङ्गाटक-त्रिषु
डोषुवाणा स्थान पर, त्रिक-ज्या त्रिषु रता आवीने भणे छे जेवा स्थान पर,
चतुष्क-जना आर मार्ग आवीने भणे ७ जेवा थौटा पर, चत्वर-अनेक
मार्गोतु समेलन ज्या थाय छे जेवा स्थान पर, चतुर्मुख-आवनार भाषु
मोता विश्राम भाटे मुकरर करेला स्थान पर, महापथ-राजमार्ग पर, जेव
पथ-अर्थात् जनाथी गली नीडणी डोय तेवा स्थानो पर, (महया जणसदे इ वा)
महान् जन-शब्द थावा लाया-परस्पर मेलामलाप करी दोडे वातचीत

गोरा सेया सुभ-वर्ण-गंध-फासा उत्तमवेउन्विणो विविह-वत्थ-गंध-
मल्ल-धारी महिड्ढिया महज्जुइया जाव पंजलिउडा पज्जु-
वासंति ॥ सू० ३७ ॥

पद्म पद्म गौरा -पद्मकिञ्जल्कन्द गौरवर्गा । 'सेया' श्वेता शुभ्रकाति-गान्नि ।
'सुभ वर्ण-गंध फासा' शुभ-वर्ण-गंध-स्पर्गा । 'उत्तम-वेउन्विणो' उत्तम विरुविग =
उत्तमविरुवणाकाणि 'विविह-वत्थ-गंध मल्ल-धारी' विविध-वत्थ-गंध-मान्य-धाणि
'महिड्ढिया' महद्विका-महासम्पत्तिशान्ति । 'महज्जुइया' महाद्युतिका-अतिशय
द्युतिमत । 'जाव पंजलिउडा पज्जुवासति' यानप्राज्ञलिपुटा पर्युपासते-यावच्छब्दात्
पूर्ववत् त्रिक्रव, आदक्षिणप्रदक्षिण-वन्दन-नमनादय सूच्यते, प्राज्ञलिपुटा = उद्भाऽञ्जलय
पर्युपासते = सम तादुपासना कुर्वते ॥ सू० ३७ ॥

मस्तक की कैपत्ति मुकुट की काति से दीप्त हो रही थी। (रत्तामा) इनकी काति
अरुण-लाल थी, (पउम-पम्ह-गोरा) पर इनका शरीर कमल के कजरा के समान गौर
वर्णवाला था। इसलिये (सेया) ये शुभ्रकाति से गोमित थे। (सुभ-गंध-वर्ण-
फासा) इनके शरीर के गंध, वर्ण और स्पर्श शुभ थे। (उत्तमवेउन्विणो) ये उत्तम
वैक्रिय शरीर करनेवाले थे। (विविह-वत्थ-गंध-मल्ल-धारी) अनेक प्रकार के
उत्तमोत्तम वस्त्रों को ये धारण किये हुए थे। गले में इनके सुगंधित पुष्पां की माला
सुगोमित हो रही थी। तथा ये (महिड्ढिया) महद्विक थे। एव (महज्जुइया) महा-
द्युतिधारा थे। (जाव पंजलिउडा पज्जुवासति) ये पूर्ववर्णित असुरकुमारों की तरह
तीन बार अजलिपूर्वक सविधि वन्दना कर प्रभु की सेवा करने लगे ॥ सू० ३७ ॥

भ उण प्रकाशित थर्ध रक्षा हुता (मउड-दित्त-सिरया) भस्तकनी केशपङ्क्ति
मुकुटनी णातिथी दीपी उठती हुती (रत्तामा) तेभनी णाति अरुण-लाल हुती
(पउम-पम्ह-गोरा) पणु तेभना शरीर कमलना केशरो जेवा गौर वर्णना हुता
आथी (सेया) तेओ शुभ्रकातिथी शोभता हुता (सुभ-गंध-वर्ण-फासा) जेभना
शरीरना गन्ध, वर्ण अने स्पर्श शुभ हुता (उत्तमवेउन्विणो) तेओ उत्तम
वैक्रिय-शरीर धारण करवावाणा हुता (विविह-वत्थ-गंध-मल्ल-धारी) अनेक
प्रकारना उत्तमोत्तम वस्त्रो तेभण्णो धारण्ण थ्या हुता, तेभना गणामा सुगंधित
पुष्पोनी भाणा शोभी रही हुती तथा तेओ (महिड्ढिया) महद्विक हुता
जेव (महज्जुइया) महाद्युतिधारी हुता (जाव पंजलिउडा पज्जुवासति) तेओ

आदि १० विमान होय ७ भृग भडिध, आदिना अनुक्रमे तेओना मुकु
टमा चिह्नो होय छे

**मूलम्—तए ण चपाए णयरीए सिंघाडग-तिग-चउक्क-चच्चर-
चउम्मुह-महापह-पहेसु महया जणसदे इ वा जणवूहे ड वा**

टीका—‘तए ण’ इत्यादि । तत् = नदनन्तर-चतुर्निकायदेवानामागमना-
नन्तर, खलु ‘चपाए णयरीए’ चम्पाया नगर्याम् ‘सिंघाडग-तिग-चउक्क-चच्चर-
चउम्मुह-महापह-पहेसु’ शृङ्गाटक-त्रिक-चतुष्क-चवर-चतुर्मुख-महापथ-पथेषु-तत्र-
शृङ्गाटक-‘सिंघाडा’ इति भाषाप्रसिद्ध जलज फल, तदाकार स्थान, त्रिकोणमित्यर्थः,
त्रिक-मिलितत्रिमार्गस्थानम्, चतुष्क-यत्र चत्वारो मार्गा मिलिता सन्ति तत्-‘चौराहा’
इति भाषाप्रसिद्ध स्थानम्, चवर=बहुमार्गमेलनस्थानम्, चतुर्मुख=चतुर्द्वार स्थानम्-आग-
न्तुकानिना विश्रामस्थानम्, महापथ-राजमार्गः, पथा-स्थायमानम्, तेषु सर्वेषु स्थानेषु
यत्र ‘महया जणसदे इ वा’ महान् जनशब्द-परस्परऽऽन्वयपदिरूपो भवति ‘इकारो’
वाक्यालङ्कारार्थः, ‘वा’-प्रकारार्थः, तथा ‘जणवूहे ड वा’ जनव्यूह-लोकसमूहः, ‘जण-

‘तए ण चपाए णयरीए’ इत्यादि ।

(तए ण) चतुर्निकाय के देवों के आगमन के अनन्तर (चपाए णयरीए)
चपा नगरी म (सिंघाडग-तिग-चउक्क-चच्चर-चउम्मुह-महापह-पहेसु) शृङ्गाटक-
तीनकोनवाले स्थान पर, त्रिक-जहा पर तीन रास्ते आकर मिलते हैं ऐसे स्थान पर,
चतुष्क-जहा पर चार मार्ग आकर मिले रहते हैं ऐसे चौराहे पर, चत्वर-अनेकमार्गोंका
स्मेलन जहाँ होता है ऐसे स्थान पर, चतुर्मुख-आगन्तुक जनो के विश्रामार्थ निर्मापित
स्थान पर, महापथ-राजमार्ग पर, एव पथ अर्थात् जहाँ से गली निकलती हो ऐसे स्थान
पर, (महया जणसदे इ वा) महान् जन शब्द होने लगा-परस्पर मिलजुल कर लोग
वातचात करने लगे । (जणवूहे ड वा) एक मनुष्य दूसरे मनुष्य से पूछने लगा, अथवा-

‘पूवे’ कहेला अमुरकुभासैनी पेडे त्रधुवार अजलिपूर्वड सचिधि वडना
उरीने प्रधुनी नेवा करवा लाज्या (सू ३७)

‘तए ण चपाए णयरीए’ इत्यादि

(तए ण) चतुर्निकायना देवाना आगमन पत्री (चपाए णयरीए) चपा
नगरीमा (सिंघाडग तिग चउक्क चच्चर-चउम्मुह महापह पहेसु) शृङ्गाटक-त्रधु
शृङ्गाटाणा स्थान पर, त्रिक-ज्या त्रधु रस्ता आवीने मणे छे जेवा स्थान पर,
चतुष्क-ज्या चार मार्ग आवीने मणे ७ जेवा चौटा पर, चत्वर-अनेक
मार्गोंतु म मेलन ज्या थाय छे जेवा स्थान पर, चतुर्मुख-आगमनार भाषु
सोना विश्राम भाटे सुकरर कहेला स्थान पर, महापथ-राजमार्ग पर, जेव
पथ-अथोत् जगती गली नीडणी छाय तेवा स्थानो पर, (महया जणसदे इ वा)
महान् जन-शब्द थवा लाज्या-परस्पर मेलामलाप उरी लोडो वातचीत

गोरा सेया सुभ-वर्ण-गंध-फासा उत्तमवेउव्विणो विविह-वत्थ-गंध-
मल्ल-धारी महिड्डिया महज्जुडया जाव पंजलिउडा पज्जु-
वासंति ॥ सू० ३७ ॥

पद्म पद्म गोरा-पद्मकिञ्चनकन्द गौरवर्णा । 'सेया' श्वता शुभकाति गान्धि ।
'सुभ वर्ण गंध फासा' शुभ-वर्ण गंध-स्पर्शा । 'उत्तम-वेउव्विणो' उत्तम त्रिभुविंग =
उत्तमत्रिभुवर्णाकारिण 'विविह-वत्थ-गंध मल्ल धारी' विविध-वत्थ-गन्ध-मान्य धारिण
'महिड्डिया' महद्विका-महासम्पत्तिशान्ति । 'महज्जुडया' महाद्युतिका-अतिशय
द्युतिमत । 'जाव पजलिउडा पज्जुवासति' यामप्राञ्जलिपुटा पर्युपासते-यावच्छ्रद्धात्
पूर्ववत् त्रिभुव , आदक्षिणप्रदक्षिण-वन्दन-नमनादय सृष्यते, प्राञ्जलिपुटा = उद्भाञ्जलय
पर्युपासते = समतादुपासना कुर्वते ॥ सू० ३७ ॥

मस्तक की केशपत्ति मुकुट की काति से दीप्त हो रही थी । (रत्तामा) इनकी काति
अरुण-लाल थी, (पडम-पम्ह-गोरा) पर इनका शरीर कमल के केशरा के समान गौर-
वर्णवाला था । इसलिये (सेया) ये शुभकाति से गोमित थे । (सुभ-गंध-वर्ण-
फासा) इनके शरीर के गंध, वर्ण और स्पर्श शुभ थे । (उत्तमवेउव्विणो) ये उत्तम
वैक्रिय शरीर करनेवाले थे । (विविह-वत्थ-गंध-मल्ल-धारी) अनेक प्रकार के
उत्तमोत्तम वस्त्रों को ये धारण किये हुए थे । गले में इनके सुगंधित पुष्पों की माला
सुगोमित हो रही थी । तथा ये (महिड्डिया) महद्विक थे । एव (महज्जुडया) महा-
द्युतिधारी थे । (जाव पजलिउडा पज्जुवासति) ये पूर्ववर्णित असुरकुमारों की तरह
तीन बार अजलिपूर्वक सविधि वन्दना कर प्रभु की सेवा करने लगे ॥ सू० ३७ ॥

भ उण प्रकाशित थछ रह्या हुता (मज्ज-वित्त-सिरया) भस्तकनी, केशपक्षित
मुकुटनी वातिथी दीपी उठती हुती (रत्तामा) तेभनी वाति अरुण-दास हुती
(पडम-पम्ह-गोरा) पणु तेभना शरीर कमलना केशरा जेवा गौर वर्णना हुता
आथी (सेया) तेओ शुभकातिथी शोभता हुता (सुभ-गंध-वर्ण-फासा) तेभना
शरीरना गन्ध, वर्ण आने स्पर्श शुभ हुता । (उत्तमवेउव्विणो) तेओ उत्तम
वैक्रिय-शरीर धारण करवावाणा हुता (विविह-वत्थ-गंध-मल्ल-धारी) अनेक
प्रकारना उत्तमोत्तम वस्त्रो तेभणे धारण कर्या हुता, तेभना गणनामा सुगंधित
पुष्पाना भाणा शोभा रही हुती तथा तेओ (महिड्डिया) महद्विड हुता
एव (महज्जुडया) महाद्युतिधारी हुता (जाव पजलिउडा पज्जुवासति) तेओ

आदि १० विमान डोय छे भृग भडिप, आदिना अनुक्रमे तेओना मुकु
टमा चित्तो डोय छे

સમણે ભગવ મહાવીરે આઙગરે તિત્થગરે સયંસવુહ પુરિસુત્તમે
જાવ સંપાવિઝકામે પુવ્વાણુપુવ્વિ ચરમાણે ગામાણુગામ દૂઙ્ગમાણે
હહમાગણ હહ સંપત્તે, હહ સમોસઢે, હહેવ ચપાણ ણયરીણ વહિં

કિં કથયતીતિ સૂત્રકાર આપ્—‘એવ ચ્વલુ દેવાણુપ્પિયા’ કથાપિ । એવ ચ્વલુ ભો
દેવાનુપ્પિયા । શ્રમણો ભગવાન્ મહાવીર, ‘આઙગરે તિત્થગરે સયસવુહે’
આદિકરસ્તાર્યકર સ્વયમસુદ્ધ, ‘પુરિસુત્તમે’ પુરુષોત્તમ, ‘જાવ સંપાવિઝકામે’ યાવત્-
સંપ્રાપ્તુકામ—મિદ્ધિગતિનામધેય સ્થાન સંપ્રાપ્તુકામ કિતિ ભાવ । ‘પુવ્વાણુપુવ્વિ’
પૂર્વાનુપૂર્વી—તાર્યકરપરમ્પરાગતમર્યાનામ્ ‘ચરમાણે’ ચગ્ન્—આચગ્ન્, ‘ગામાણુગામ
દૂઙ્ગમાણે’ ગ્રામાનુગ્રામ દ્રવન્—પ્રત્યેક ગ્રામ ગચ્છન્—ક્રમગ્રાપ્તગ્રામમત્યજન્, ‘હહમાગણ’
હહાસગત, હહ=ચમ્પાયામાગત કિતિ ભાવ, ‘હહ સપત્તે’ હહ સંપ્રાપ્ત, હહ પૂર્ણભેદે

કોઈ પ્રિતા પૂઠે હી દૂસરે સે ઇસ પ્રકાર કહને લગે, (એવ પચ્ચેદ) કોઈ કોઈ પૂઠે જાને
પર દૂસરે સે ઇસ પ્રકાર કહને લગે । કયા કહને લગે ? ઇસકો સૂત્રકાર કહતે હૈ—
(એવ ચ્વલુ દેવાણુપ્પિયા) હ દેવાનુપ્પિયો ! (સમણે ભગવ મહાવીરે) શ્રમણ
ભગવાન્ મહાવીર કિ, (આઙગરે તિત્થગરે સયસવુહે પુરિસુત્તમે જાવ સંપાવિઝકામે
પુવ્વાણુપુવ્વિ ચરમાણે ગામાણુગામ દૂઙ્ગમાણે હહમાગણ હહ સપત્તે હહ સમોસઢે)
જો અપને જાસન કો અપેક્ષા સે ધર્મ કે આદિ કારક હૈ, ચતુર્વિધ મ્ધ કે તત્થાપક હૈ,
સ્વયમસુદ્ધ હૈ, એવ પુરુષો મેં ઉત્તમ હૈ, યાવત્ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરને કે કામી હૈ, વે અન્ય તાર્ય-
કારો કી પરમ્પરા સે આગત મર્યાદા કા નરક્ષણ કરતે હુણ એવ ગ્રામાનુગ્રામ વિચરણ કરતે
હુણ આજ યહો પથોરે હુણ હૈ, યહા પ્રાપ્ત હુણ હૈ, સાધુસમાચારો કે અનુસાર યહો સમવસુત

વગર જ બીજાથી આ પ્રકારે ઠહેવા લાગ્યા, (એવ પચ્ચેદ) ટોઈ ટોઈ પૃછવા
પર બીજાઓથી ઠહેવા લાગ્યા શુ ઠહેવા લાગ્યા ? આ વાતને સૂત્રકાર પ્રવટ
કરે છે—(એવ ચ્વલુ દેવાણુપ્પિયા) હ દેવાનુપ્પિયો ! (સમણે ભગવ મહાવીરે) શ્રમણ
ભગવાન્ મહાવીર (આઙગરે તિત્થગરે સયસવુહે પુરિસુત્તમે જાવ સંપાવિઝકામે
પુવ્વાણુપુવ્વિ ચરમાણે ગામાણુગામ દૂઙ્ગમાણે હહમાગણ હહ સપત્તે હહ સમોસઢે) જેઓ
પોતાની જાસનની અપેક્ષાથી ધર્મના આદિગરક છે, ચતુર્વિધ નધના
સંસ્થાપક છે, સ્વયસસુદ્ધ છે તેમજ પુરુષોમા ઉત્તમ છે, યાવત્ મોક્ષપ્રાપ્ત
કરવાની કામનાવાળા છે, તેઓ અન્ય તીથ ઠેરાની પર પરાથી ચાલતી મર્યા
દાનુ સરક્ષણ કરતા કરતા, એવ ગ્રામાનુગ્રામ વિચરતા વિચરતા આજે અહી
પધાર્યા છે અહી સંપ્રાપ્ત થયા છે, સાધુસમાચારીને અનુસાર અહી

જળવોલે ડ વા જળકલકલે ડ વા જળુમ્મી ડ વા જળુકલિયા ડ વા
જળસણિવાણ ડ વા, વહુજળો અળમળસસ એવમાડક્વહ, એવં
ભાસડ, એવ પળવેહ, એવં પરુવેહ, એવ સ્વલુ દેવાણપ્પિયા ।

વોલે ડ વા ' જનાનામચ્ચત્તો ધ્વનિવાં, 'જળકલકલે ડ વા' જનકલકલો-જનાના
ચ્ચત્તવર્ગામકો નામ ' જળુમ્મી ડ વા ' જનોમ્મિ = જનનાથ - તરફવજનાનામુપર્યુપરિ સમા-
ગમનમ્, ' જળુકલિયા ડ વા ' જનોકલિકા વા-જનાના લુવતર સમુદાય, ' જળ-
સણિવાણ ડ વા ' જનસણિપાત - જનાના સ્પર્ષરૂપેણ મિલિતન મવતિ, તત્ત- ' વહુજળો '
વહુજન ' અળમળસસ એવમાડક્વહ ' અયોડયમેવમાચ્છ-ત્તકોડપર વતિ સામાય-
રૂપેણ, ' એવ ભાસડ ' એવ માપતે-વદ્યમાગપ્રકારેણ વિગેષત કથયતિ ' એવ પળવેહ '
પ્રજાપયતિ-અટ્ટ સન્ કથયતિ ' એવ પરુવેહ ' એવ પ્રરૂપયતિ-પૃષ્ઠ સન્ કથયતિ,

મનુષ્યોં કા એકત્ર જમથ' હોને લગા । (જળવોલે ડ વા) મનુષ્યોં કી અવ્યક્તધ્વનિ હોને
લગી । (જળકલકલે ડ વા) પ્રગટ રૂપ મે કહીં ૨ મનુષ્યોં કા કલકલ અથાત સ્પષ્ટ
ધ્વનિ સુનાઈ દેને લગી । (જળુમ્મી ડ વા) સમુદ કે તરગ સમાન ઉપર કે ઉપર લોગોં કે
હુહ આને લગે । કહીં ૨ પર (જળુકલિયા ડ વા) સામાન્ય રૂપ સે જનસમુદાય એકત્રિત
હુઆ । (જળસણિવાણ ડ વા) કહીં ૨ પર મનુષ્યોં કા ઇતના અધિક સ્પષ્ટ હુઆ કિં વે
સવ પરસ્પર મેં એક દુસરે સે સ્પૃષ્ટ હોને લગે । ઇન સવ મે (વહુજળો) અનેક મનુષ્ય
(અળમળસસ એવમાડક્વહ) પરસ્પર મે એક દુસરે સે ઇસ પ્રકાર સામાન્યરૂપ મેં કહને
લગે, (એવ ભાસડ) કોઈ ૨ ઇસ પ્રકાર વિશેષરૂપ સે કહને લગે, (એવ પળવેહ) કોઈ

ઠરવા લાગ્યા (જળવૃહે ડ વા) એઠ માણસ બીબાને પૂછવા લાગ્યો-અથવા માણ
મોતુ ટોણુ એકત્ર થવા લાગ્યુ (જળવોલે ડ વા) લોકોની અવ્યક્ત ધ્વનિ થવા
લાગી (જળકલકલે ડ વા) પ્રગટરૂપે કયાક કયાક મનુષ્યોની ડલકલ અથાત
સ્પષ્ટ ધ્વનિ સંભળાવા લાગી (જળુમ્મી ડ વા) સમુદ્રના મોબાની પેઠે ઉપરા
ઉપર લોકોના ટોણા આવવા લાગ્યા (જળુકલિયા ડ વા) સામાન્યરૂપે જન
સમુદાય એકત્રિત થયો (જળસણિવાણ ડ વા) કોઈ કોઈ સ્થાને મનુષ્યો એટલા
એઠા થયા કે તે બધા પરસ્પરમા એક બીબાની સાથે અથડાવા લાગ્યા
આ બધામા (વહુજળો) અનેક મનુષ્ય (અળમળસસ એવમાડક્વહ) પરસ્પરમા
એક બીબાને આ પ્રકારે સામાન્યરૂપમા ડહેવા લાગ્યા (એવ ભાસડ) કોઈ
કોઈ આ પ્રકારે વિશેષરૂપમા ડહેવા લાગ્યા, (એવ પળવેહ) કોઈ કોઈ પૂછવા

पुण अभिगमण-वन्दण-गमसण-पडिपुच्छण-पज्जुवासणयाए ?
एगस्सवि आयरियस्स धम्मियस्स सुवयणस्स सवणयाए,
किमग ! पुण विउलस्स अट्टस्स गहणयाए ? तं गच्छामो णं

आयुप्पन् । तेपामभिगमनन, वल्लनन=स्तवेन, नमस्यनेन=नमस्कारेण, प्रतिप्रच्छनेन=प्रतिप्र-
श्नेन, पर्युपासनया=सेवनया पुन यत् फ भवति तत् किं वक्तव्यम्, अकथितमपि सुबुद्ध
भवतातनि भाव । 'एगस्स वि आयरियस्स धम्मियस्स सुवयणस्स सवणयाए' एक-
स्यापि आचार्यस्स धार्मिकस्य सुवचनस्य श्रवणतया-एकस्यापि आचार्यस्य-आचार्यप्रोक्तस्य,
धार्मिकस्य=धर्मप्रयोजनस्य, अत एव सुवचनस्य=मनुष्यदेवस्य श्रवणतया=श्रवणेन महाफल भवति,
'किमग पुण विउलस्स अट्टस्स गहणयाए' निमज्ज । पुनर्विपुलस्यार्थस्य ग्रहणतया-यानुपदि-
ष्टस्य अर्थस्य ग्रहणेन किं वक्तव्यम्, यानुपदिष्टार्थग्रहणेन सर्वथा कृतार्थो भवतीति भाव । 'त'
तत्-तस्मात् खलु 'देवाणुप्पिया' इ देवानुप्पिया । 'गच्छामो' गच्छाम =तदन्तिकं व्रजाम ,

वासणयाए) इ अग-आयुप्पन् । उनके समाप्त जाने से, उनकी वन्दना करने से-उनकी
स्तुति करने से, उन्हें नमन करने से, प्रभ पूजने से और उनकी पर्युपासना करने से जीवों
को किम अनुपम फल की प्राप्ति न होता होगा, अर्थात् सब कुछ फल का प्राप्ति होगी,
इमम एव के लिये अल्पमात्र भी स्थान नहीं है । (एगस्सवि आयरियस्स धम्मियस्स
सुवयणस्स सवणयाए, किमग पुण विउलस्स अट्टस्स गहणयाए) जब तत्प्राप्त्यर्थ आचार्य
अभिहित भगवत् से कह हुए धार्मिक सदुपदेशरूप एक भी वचन क सुनने से जीव महा-
फल का भागी होता है, तब ही आयुप्पन् । उनके द्वारा कथित विपुल अर्थों क ग्रहण
करने से जो फल होता है उसके विषय में तो कहना ही क्या ? (त गच्छामो ण देवा-

नवाथी, तेमने वड्ढा उवाथी, तेमनी भुत्ति उरवाथी, तेमने नभम्भा उर
वाथी, तेमने प्रश्न पूठवाथी तथा तेमनी पर्युपासना उरवाथी उचोने उथा
अनुपम फलनी प्राप्ति न थई थडे ? अर्थात् भव फलनी प्राप्ति थशे
ओभा अडेह भाटे अल्पमात्र पणु स्थान नथी (एगस्स वि आयरियस्स धम्मिय-
स्स सुवयणस्स सवणयाए किमग पुण विउलस्स अट्टस्स गहणयाए) अर्थात् तथाइप
अभिहित भगवन्त तद्द्वयी उडेवाभा आवता धार्मिक मनुष्यदेवइप ओक पणु
वचनने नालजवाथी एव महाफलना लागी वाय उ त्थारे डे आयुप्पन् ।
तेमना द्वारा उडेवाभा आवता विपुल अर्थोनु ग्रहण उरवाथी ने इल थाय
उ ते विषयमा तो उडेवाउ ए शु ? (त गच्छामो ण देवाणुप्पिया) भाटे डे

पुण्णभदे चेइए अहापडिरूव उग्गह उग्गिण्हित्ता संजमेण तवसा
अप्पाण भावेमाणे विहरइ । त महप्फलं खलु भो देवाणुप्पिया ।
तहारूवाण अरहताण णामगोयस्स पि सवणयाए, किमग

संप्राप्त इति भाव, 'इह समोसदे' इह समसृत, साधुकल्प्याग्रहे समसृत इति भाव,
तदेवाह—'इहेव चपाए णयरीए' इत्यादि, इहेव चपाया नगया, 'बहि' बहि—नहि
भवे प्रदेशे, 'पुण्णभदे चेइए' पूर्णभदे चेये—पूर्णभद्रनामक उद्याने, 'अहापडिरूव उग्गह
उग्गिण्हित्ता' यथाप्रतिरूपमग्रहमवगृह्य—पथमानुकूलमावामस्थान याचिवा, 'संजमेण
तवसा अप्पाण भावेमाणे विहरइ' यथेन तपमाऽऽमान भावयन् विहरति ।

'त महप्फलं खलु भो देवाणुप्पिया !' तन्महत्फलं गच्छ भो देवानुप्रिया ।
'तहारूवाण अरहताण भगवताण णामगोत्तस्सपि सवणयाए' तथारूपागामर्हता भग
वता नामगोत्रयोरपि श्रवणतया=तादृगाना सवातिशयवता भगवता तीर्थङ्गराणा नामगोत्रश्रव
णेनापि महत्फलं भवति, 'किमग पुण अभिगमण-वदण-णमसण-पडिपुच्छण-पज्जु
वासणयाए' किमङ्ग पुनरभिगमन-वन्दन-नमस्यन-प्रतिप्रच्छन-पर्युपासनया हे अङ्ग !—हे

हुए है, और (इहेव चपाए णयरीए बहि पुण्णभदे चेइए अहापडिरूव उग्गह उग्गि
ण्हित्ता संजमेण तवसा अप्पाण भावेमाणे विहरइ) इस चम्पा नगरी के बाहर
पूर्णभद्र उदयान में ठहरने के लिये वनपाल की आना लेकर प्रथम एव तप से अपनी आत्मा
को भावित करते हुए विचार रहे हैं। इसलिये (भो देवाणुप्पिया) हे देवानुप्रिय ! जब
(तहारूवाण अरहताण भगवताण णामगोयस्स वि सवणयाए) तथारूप सर्वात्मिक
वपन्न भगवान् तीर्थंकरों के नाम एवं गोत्र के श्रवण से भा (महप्फल) जीवों को महाफल
प्राप्त होता है, तब (किमग ! पुण आभिगमण-वदण-णमसण-पडिपुच्छण-पज्जु

समवसृत तथा छे तथा तेओ (इहेव चपाणयरीए बहि पुण्णभदे चेइए अहापडि
रूव उग्गह उग्गिण्हित्ता संजमेण तवसा अप्पाण भावेमाणे विहरइ) आ आ धानगरीनी
अहार पूर्णभद्र उद्यानमा उत्तरवा माटे वनपालनी आशा लधने अथम तेमञ्ज
तपथी पोताना आत्माने भावित करता विचरे छे आ माटे (भो देवाणुप्पिया)
हे देवानुप्रिय ! ज्यारे (तहारूवाण अरहताण भगवताण णामगोयस्स वि सवणयाए)
तथाऽप सर्वातिशयसपन्न भगवान् तीर्थंकराना नाम तेमञ्ज गोत्रना श्रवणुथी
पणु (महप्फल) लोवने महाफल प्राप्त थाय छे, त्यारे (किमग पुण अभिगमण
वदण-णमसण-पडिपुच्छण-पज्जुवासणयाए) हे अङ्ग—आयुष्मन् ! तेमना सभीप

आणुगामियत्ताए भविस्सइ—त्ति कट्टु वहवे उग्गा उग्गपुत्ता भोगा भोगपुत्ता, एवं दुपडोयारेणं राइण्णा खत्तिया माहणा भडा जोहा

हिताय=जावनादिनिवाहाय, 'सुहाए' सुखाय=भोगमपादानन्दाय, 'खमाए' क्षमाय=समुचितमुखसामर्थ्याय, 'णिस्सेयसाए' नि श्रेयसाय=भाग्योदयाय, 'आणुगामियत्ताए' आनुगामिकतायै=अनुगमनगालवेन भगवत्परम्पराऽनुगन्धिमुख्याय भविष्यति । 'त्तिकट्टु' इति कृत्वा इति=एव कृत्वा=आख्यान भाषण प्रज्ञापना प्ररूपणा च अन्योऽन्य कृत्वा 'वहवे' नहव, 'उग्गा उग्गपुत्ता' उग्र उग्रपुत्र, तत्र-उग्र —आदिदेवाऽनस्थापिता रक्षकवज्रा, उग्रपुत्रा —त एव कुमारवस्थाम्पना, 'भोगा भोगपुत्ता' भोगा —भोगपुत्रा —भोगा =आदिदेवावस्थापिता गुरुवज्रा, भोगपुत्रा —त एव कुमारवस्थाम्पना, 'एवं दुपडोयारेण' एव द्विपदोच्चारणेन—ते च तत्पुत्राश्चेति द्विवरोच्चारणेन 'राइण्णा' राज-या —भगवद्वयवयववज्रा, राजन्यपुत्रा —राज-आनन्द प्राप्ति के लिये (खमाए) समुचित मुख देने के लिये (णिस्सेयसाए) नि श्रेयस अर्थात् भाग्योदय के लिये, तथा (आणुगामियत्ताए) जन्म-जन्मान्तर मे मुख देने के लिये (भविस्सइ) होगा, (त्तिकट्टु) इस प्रकार विचार कर (वहवे) बहुत से (उग्गा) भगवान् आदिनाथ प्रभु द्वारा स्थापित रक्षकवज्र मे उत्पन्न 'उग्र' कहलाते हैं, ऐसे उग्रवगीय लोग, और (उग्गपुत्ता) उन उग्रवगीय लोगों के पुत्र, तथा बहुत से (भोगा) भगवान् आदिनाथ प्रभु द्वारा स्थापित गुरुवज्र में उत्पन्न 'भोग' कहलाते हैं, ऐसे भोगवगीय लोग और (भोग-पुत्ता) उन भोगवगीय लोगों के पुत्र, (एव दुपडोयारेण) इसी तरह आगे के पदों का भी दुबारा उच्चारण करना चाहिये, जैसे—'राइण्णा राइण्णपुत्ता' इत्यादि । तथा—बहुत से (राइण्णा) राज-य—अर्थात् भगवान् आदिनाथ के मित्रों के वंशज एव उनके पुत्र, (खत्तिया)

भाटे, (सुहाए) सुभ भाटे अर्थात् लोगजनित आनन्द प्राप्ति भाटे, (खमाए) समुचित सुभ देवा भाटे (णिस्सेयसाए) निश्रेयस् अर्थात् भाग्योदयने भाटे, तथा (आणुगामियत्ताए) जन्म-जन्मान्तरमा सुभ देवा भाटे (भविस्सइ) यशे (त्तिकट्टु) आ प्रकारे विचार करीने (वहवे) धष्टा दोड़ो (उग्गा) भगवान् आदिनाथ प्रभु द्वारा स्थापित रक्षकवज्रमा उत्पन्न 'उग्र' कहेवाय छे, जेवा उग्रवशीय दोड़, तथा (उग्गपुत्ता) ते उग्रवशीय दोड़ोना पुत्र, (भोगा) भगवान् आदिनाथ प्रभु द्वारा स्थापित गुरुवज्रमा उत्पन्न 'भोग' कहेवाय छे, जेवा भोगवशीय दोड़, तथा (भोगपुत्ता) ते भोगवशीय दोड़ोना पुत्र, (एव दुपडो यारेण) जे रीते आगजना पदोना पण्णीलवार उन्चारण करवु जेधजे, जेभडे—“राइण्णा, राइण्णपुत्ता” इत्यादि, तथा धष्टा (राइण्णा) राजन्य-अर्थात् भगवान् आदिनाथना मित्रोना वंशज जेव तेभना पुत्र, (खत्तिया) क्षत्रिय

देवानुप्रिया । समणं भगव महावीरं वदामो णमंसामो सक्कारेमो
सम्माणेमो कल्लाण मगलं देवयं चेइय विणएणं पज्जुवासामो ।
एयं णे इहभवे पेच्चभवे य हियाए सुहाए खमाए निस्सेयसाए

‘समणं भगव महावीरं वदामो’ श्रमण भगवत् महावीरं वन्दामहे—स्तुम गुणगानेन,
‘णमंसामो’ नमस्कुर्म पञ्चाङ्गनमनन, ‘सक्कारेमो’ सज्जुर्म अम्युथानादिना, ‘समाणेमो’
सम्मानयाम—परमादरेण—भक्तिबहुमाननेत्यर्थ, ‘कल्लाण मगलं देवयं चेइय विणएणं
पज्जुवासामो’ कन्याण मङ्गलं दैवतं चैय विनयेन पर्युपास्महे—कन्याण=कन्याणप्राप्तिकारणम्,
मङ्गल=दुरितदूरीकरणकारणम्, दैवत=देवोचितप्रभावोपचितम्, चैय=केवलज्ञानयुक्त—चित्त
प्रसादहेतु वा एतादृश भगवत् पर्युपास्महे=विनयेन सेवामहे, ‘एयं णे’ एतन्—एतद्=भग-
वद्वन्दनादि, न—अस्माकम्, ‘इहभवे पेच्चभवे य’ इहभवे प्रेयमवे—परमवे च ‘हियाए’

अनुप्रिया) इसलिये हे देवानुप्रिय । उनके पास अपने चले, वहा जाकर (समण भगव
महावीर) श्रमण भगवान् महावीर को (वदामो) वन्दना करें अर्थात् उनका गुणगान
करे । (णमंसामो) पञ्चाङ्ग—नमन—पूर्वक नमस्कार करे । (सक्कारेमो) अम्युथानादिक
क्रियाओं द्वारा उनका सत्कार करे । (समाणेमो) भक्ति बहुमान के साथ उनका सम्मान
करें । (कल्लाण) कन्याग प्राप्ति के कारणभूत, (मगल) पापों को दूर करने के लिये
निमित्तरूप, (देवय) देवाधिदेव के प्रभाव से युक्त, (चेइय) केवलज्ञान युक्त, ऐसे श्री भग-
वान् महावीर स्वामी की (विणएण) विनयपूर्वक (पज्जुवासामो) सेवा करें । (एयं णे
इहभवे पेच्चभवे य) यह भगवान का वन्दन और नमस्कार आदि इस भव में और पर
भव में (हियाए) आजीवन कल्याण के लिये (सुहाए) सुख के लिये अर्थात् भोगजनित

देवानुप्रिय ! तेमनी पास आपणु ज्जुओ, त्या ज्जुने (समण भगव महावीर)
श्रमणु लगवान भडावीरने (वदामो) वदना करीओ अर्थात् तेमनी अनुगान करीओ
(णमंसामो) पञ्चाङ्ग—नमनपूर्वक नमस्कार करीओ (सक्कारेमो) अम्युथान आदि
क्रियाओ द्वारा तेमनी सत्कार करीओ (समाणेमो) लङ्कित बहुमान साथे
तेमनु सम्मान करीओ (कल्लाण) कल्याण प्राप्तिना कारणभूत (मगल) पापोंना
नाश करवा भाटे निमित्तरूप, (देवय) देवाधिदेवना प्रभावशी युक्त, (चेइय)
केवलज्ञान युक्त, ओवा श्री लगवान भडावीर स्वामीनी (विणएण) विनयपूर्वक
(पज्जुवासामो) सेवा करीओ (एयं णे इहभवे पेच्चभवे य) आ लगवानने वदन्
तथा नमस्कार आदि आ लवभा तथा परलवभा (हियाए) आजीवन कल्याण

यद्वा-उहुहुम्बपोषका, इत्या-उमो हस्ता, तप्रमाण द्रव्यमर्हन्ताति तथा, ते च जन्ममयमो-उष्टमेदात् त्रिप्रकारास्तत्र हस्तिपरिमितमगिमुक्ताप्रवालसुवर्णरजतादिद्रव्यराशि स्वामिनो जघया, हस्तिपरिमितवज्रहाररुमगिमागिक्यगगिस्वामिनो मयमा, हस्तिपरिमितकल्पवज्रहाररुगगिस्वामिन उष्टया, हस्तिप्रमाणोच्छितधनगगिस्वामिन इत्या इत्यर्थ । श्रेष्ठिन = लक्ष्मीकृपाकटाक्षप्रत्यक्षलक्ष्यमाणद्रविणलक्षलक्षणत्रिलक्षणहिरण्यपद्मसमलङ्कृतमूर्धानो नगरप्रधानव्यवहारा, सेनापतय = चतुरङ्गसन्ध्यायका, सार्धवाहा = गणिम-धरिम-मेय-

हस्ति प्रमाण द्रव्यपन्न धनिक जन, ये जघन्य, मयम एव उष्ट्र के भेद से ३ प्रकार के होते हैं, इनम जिनक पास हस्तिप्रमाणपरिमित मगि, मुक्ता, प्रवाल, सुवर्ण एव रजत आदि द्रव्य की राशि होता है वे जघन्य इम्य हैं, जिनके पास हस्तिप्रमाण परिमित वज्र हीर, मगि, माणिक्य का राशि होता है वे मध्यम इम्य हैं, परन्तु जिनक पास केवल हस्ति-प्रमाण-परिमित वज्र हीर की राशि होता है वे उष्ट्र इम्य हैं । श्रेष्ठा-लक्ष्मी का जिन पर पूरा २ कृपा हो, उस कृपाकोरके कारण जिनके लागो के गनाने हों, तथा जिनके शिर पर उन्हीं को मचित करन वाला चान्दी का मिलक्षण पद्म गोभायमान हो रहा हो, जो नगर क प्रधान व्यापारा हैं, उन्हें श्रेष्ठी कहते हैं, ऐसे श्रेष्ठी जन, सेनापति=चतुरङ्ग सेना क नायक, सार्धवाह-जो गणिम=गिन कर खरीदने-वेचने योग्य नारियल, सुपारी, केला आदि वस्तुओं को, धरिम=तौलकर खरीदने-वेचने योग्य धान, जौ, नमक, शकर आदि वस्तुओं को, मेय=सरावा, आदि छोटे वर्तन आदि से माप कर खरीदने वेचन योग्य दूध,

वाणा, ध्वज-हस्ति-प्रमाण-द्रव्य-मय पन्न धनिक जनो, आ जघन्य, मध्यम तेमज उष्ट्रपुत्रा लेख्यी उ प्रहारना होय छे तेमा जेमनी पाने हस्तिप्रमाण परिमित मगि, मुक्ता, प्रवाल, सुवर्ण तेमज आदी आदि द्रव्यना दगला होय ते जघन्य ध्वज छे, जेनी पासे हस्तिप्रमाणपरिमित वज्र, हीरा, मगि, माणिक्यना दगला होय ते मध्यम ध्वज छे परतु जेमनी पासे केवल हस्ति प्रमाणपरिमित वज्र हीराना दगला होय ते उष्ट्र ध्वज जन छे श्रेष्ठी-लक्ष्मीनी जेमना पउपुगी कृपा होय, ते कृपाना कारणे जेना लाजोना भनना होय तथा जेमना भावा उपर तेनु सूचन जवावाणा आदीना विलक्षण पद्म (पावती) गोली उड़ी होय, जे नगना मुख्य व्यापारी होय तेमने श्रेष्ठी उडेवाय उ जेवा श्रेष्ठीजन, सेनापति-यतुंग जेमनाना नायक, सार्धवाह-जे गणिम=गणतरी तरीने भरीदाय तथा वेचय तेने योग्य नारियल, सुपारी, केला आदि वस्तुओं, धरिम=तौलीने भरीदाय, वेचय योग्य धान, जौ, नमक, शीशु, माकं आदि वस्तुओं, मेय=पावण उ उठा जेवा नाना वासणुथी

पसत्थारो मल्लई लेच्छई लेच्छइपुत्ता अण्णे य वहवे राई-सर-
तलवर-माडविय-कोडुंविय-डम्भ-सेट्टि-सेणावड-सत्थवाह-

यकुमाराध, 'खत्तिया' क्षत्रिया, क्षत्रियकुमाराध, 'माहणा' ब्राह्मणा, नाहणकुमाराध, 'भडा' भटा भटकुमाराध, 'जोहा' योधा-युद्धव्यवसायवन्त, तेषा कुमाराध, 'पसत्थारो' प्रजास्ता, धर्मशास्त्रपाठका, तेषा पुत्राध, 'मल्लई' मल्लकिन् = विविष्टक्षत्रियजाताया, तेषा पुत्राध, 'लेच्छई' लेच्छकिन् - क्षत्रियजातिभेदवन्त, 'लेच्छइपुत्ता' लेच्छकिपुत्रा, 'अण्णे य वहवे' अये च वहव 'राई-सर-तलवर-माडविय-कोडुंविय-डम्भ-सेट्टि-सेणावड-सत्थवाह-प्पभिइओ' राजे-श्वर-तलवर-माडविक-कौटुम्बिके-म्य-श्रेष्ठि-सेनापति-सार्धगाह प्रभृतय, तत्र-राजानो=माण्डलिका नरपतय, ईश्वरा = ऐश्वर्यमपन्ना युवराजा, तत्रग = तुष्ट-भूपालदत्तपञ्चपरिभूषिता राजकूपा, माडविका = ग्रामपञ्चगतीपतय, यदा-सार्धकोटद्वय-परिमितप्रारैर्विच्छिद्य विच्छिद्य स्थिताना ग्रामाणामधिपतय, कौटुम्बिका = कुटुम्भभरण तपरा,

क्षत्रिय और उनके पुत्र, (माहणा) ब्राह्मण और ब्राह्मणपुत्र, (भडा) भट और भटपुत्र, (जोहा) योधा-युद्ध के व्यवसायवाले व्यक्ति और उनके पुत्र, (पसत्थारो) धर्मशास्त्रपाठक और उनके पुत्र, (मल्लई) मल्लकी-मल्लकि जाति के क्षत्रिय और उनके पुत्र, (लेच्छई) लेच्छकी-लेच्छकी जाति के क्षत्रिय और (लेच्छइपुत्ता) लेच्छकियों के पुत्र, तथा और भी बहुत से (राई-सर-तलवर-माडविय-कोडुविय-डम्भ-सेट्टि-सेणावड-सत्थवाह-प्पभिइओ) राजा-माडलिक नृपति, ईश्वर-ऐश्वर्यमपन्न युवराज, तलवर-मनुष्य हुए नृपतिद्वारा प्रदत्त पञ्चध से परिभूषित राजा जैसे विविष्ट व्यक्ति, माडविक-पाचसौ गाव के अधिपति, अथवा ढाई २ कोस पर बसे हुए ग्रामों के स्वामी, कौटुम्बिक-अपने-कुटुम्ब का भरण-पोषण करने वाले, अथवा-बहुत कुटुम्ब का पालनपोषण करने वाले, ईश्वर

तथा तेभन्ना पुत्र, (माहणा) ब्राह्मण तथा ब्राह्मणपुत्र, (भडा) भट तथा भट पुत्र, (जोहा) योधा-युद्धमा व्यवसायवाणा ढोड तथा तेभन्ना पुत्र, (पसत्थारो) धर्मशास्त्रपाठक तथा तेभन्ना पुत्र, (मल्लई) मल्ल-मल्लजातिना क्षत्रिय अने तेना पुत्र, (लेच्छई) लेच्छकी-लेच्छकी जातिना क्षत्रिय तथा (लेच्छइपुत्ता) लेच्छकिज्योना पुत्र तथा भील पण्ण धण्ण (राई-सर-तलवर-माडविय-कोडुविय डम्भ-सेट्टि-सेणावड-सत्थवाह-प्पभिइओ) राजा-माडलिक नृपति, ईश्वर-ऐश्वर्य-सपन्न युवराज, तलवर-सतोष पाभेला नृपति द्वारा प्रदत्त पट्टणधथी परिभूषित राजा जेवा विविष्ट ढोड, माडविक-पाचसौ गाभना अधिपति, अथवा अढी = दोस पर वसेला गाभोना स्वामी, कौटुम्बिक-पोताना कुटुम्भना भरण-पोषण करवावाणा, अथवा धण्ण कुटुम्भना पालन पोषण करवा

गडया अट्टविणिच्छयहेउ अस्सुयाड सुणेस्सामो सुयाइ निस्स-
कियाइ करिस्सामो, अप्पेगडया अट्टाड हेऊड कारणाड वागर-
णाड पुच्छिस्सामो, अप्पेगडया सव्वओ समता मुडे भवित्ता

अपूर्वदृष्टदर्शनार्थमित्यर्थः । 'अप्पेगडया' अप्येकके-केचित् 'अट्ट-विणिच्छय-हेउ'
अर्थविनिश्चयहतु-अर्थाना=जीवाजीवातिभावाना यत स्वरूप तस्य विनिश्चयो हतुर्यस्मिस्तत्,
जीवाजीवादित्वरूपविनिश्चयार्थमित्यर्थः, 'अस्सुयाड' अश्रुतानि आगमरहस्यानि, 'सुणेस्सामो'
श्रोष्याम-इत्यागया, 'सुयाइ निस्सकियाइ करिस्सामो' श्रुतानि निगदितानि करिष्याम-
इत्यागया, 'अप्पेगडया' अप्येकके-केचित्-अट्टाड हेऊड कारणाड वागरणाइ'
अर्थान् हेतून् कारणानि व्याकरणाणि, तत्र-अर्थान्-जीवाजीवादिनवतत्त्वरूपान्
भावान्, हेतून् - जीवादिस्वरूपसाधकान्, कारणानि=अथानुपपत्तिमात्ररूपाणि
व्याकरणानि=परप्रार्थोत्तररूपाणि 'पुच्छिस्सामो' प्रक्ष्याम, 'अप्पेगडया' अप्येकके,
'सव्वओ समता मुडे भवित्ता' सर्वत समन्ताद् मुण्डा भूत्वा-सर्वत सावध-यापार-

(अप्पेगडया) कितनेक (अट्टविणिच्छयहेउ) जीव अजीव-आदि पदार्थों के स्वरूप
को निश्चय करने के लिये, तथा (अस्सुयाड सुणेस्सामो) आगम के रहस्य जो पहिले
कभी सुनने में नहीं आये हैं उन्हें सुनेगे, और (सुयाड निस्सकियाड करिस्सामो) जो
आगम के रहस्य सुने हैं उन्हें शका रहित करेंगे इस प्रकार की भावना से, (अप्पेगडया)
और कितनेक (अट्टाड हेऊड कारणाड वागरणाड पुच्छिस्सामो) जीव अजीव आदि नव
तत्त्वरूप भावां को, जीवादि के स्वरूप के साधकरूप हेतुओं को, अथानुपपत्तिरूप कारणों
को, एवं पर के द्वारा पूछे गये अर्थ के उत्तररूप व्याकरण को प्रश्न इस प्रकार की भावना
से, (अप्पेगडया) कितनेक (सव्वओ समता मुडे भवित्ता) आगाराओ अणगारिय पव्व-

नहि तेथी तेभने जेवा भाटे, (अप्पेगडया) डेटलाड (अट्टविणिच्छयहेउ)
एव-अएव आदि पदार्थोंना स्वस्वने निश्चय करवाने भाटे तथा (अस्सुयाड
सुणेस्सामो) आगमना रहस्य जे पछेला दही सालण्या नहोता ते सालण्णु,
तथा (सुयाड निस्सकियाड करिस्सामो) जे आगमनु रहस्य सालण्णु ते तेने
शकारहित कण्णु जे प्रकारनी लावनाथी, (अप्पेगडया) तथा डेटलाड (अट्टाड
हेऊड कारणाड वागरणाड पुच्छिस्सामो) एव अएव आदि नवतत्त्वरूप लावने,
एव आदिना स्वस्वना साधकस्व हेतुजोने, अन्यथानुपपत्ति रूप कारणोने तेभज
भीज द्वारा पूछाता अर्थना उत्तरस्व व्याकरणुने पूछणु-जे प्रकारनी लाव
नाथी, (अप्पेगडया) डेटलाड (सव्वओ समता मुडे भवित्ता) अगाराओ अणगा

અપ્પેગડયા વદણવત્તિયં અપ્પેગડયા પૂયણવત્તિયં પવં
સક્કારવત્તિયં સમ્માણવત્તિયં દંસણવત્તિયં કોઝહલવત્તિયં, અપ્પે-

પરિચ્છેદ્યરૂપકેયવિક્રેયવસ્તુજ્ઞાતમાત્રાય લમેચ્છયા દેશાન્તરાણિ વ્રજતા સાર્થં વાહયતિ=યોગ-
ક્ષેમાભ્યાં પરિપાલયતીતિ, દીનજનોપકારાય મૂલ્ધન ટ્વા તાન સમર્થયતીતિ તથા, ણ્ત
અપ્પેગડયા, એવુ-‘અપ્પેગડયા’ અપ્પેકકે-કેચિત્-‘વદણવત્તિય’ વન્દનાવૃત્તિક્રમ-વન્દનાય
વૃત્તિ=પ્રવૃત્તિર્યસ્મિન્ કર્મણિ તત્ તથા, ક્રિયાવિશેષણમિદ, વન્દનાર્યમિયર્થ, ‘અપ્પેગડયા’
અપ્પેકકે-કેચિત્ ‘પૂયણવત્તિય’ પૂજનવૃત્તિક્રમ-સેવાકરણાર્થમ્, ‘સક્કારવત્તિય’
સક્કારવૃત્તિક્રમ-સક્કારાર્થમ્, ‘સમ્માણવત્તિય’ સન્માનવૃત્તિક્રમ-સન્માનાર્થમ્, ‘દંસણ-
વત્તિય’ દર્શનવૃત્તિક્રમ-દર્શનાર્થમ્, ‘કોઝહલવત્તિય’ કૌતૂહલવૃત્તિક્રમ-કૌતૂહલાર્થમ્-

ધી, તેલ આદિ વસ્તુઓ કો, તથા-પરિચ્છેદ્ય=કસોટી આદિ પર પરીક્ષા કરકે ત્વરીદને વેચને
યોગ્ય મણિ, મોતી, મૂગા, ગહના આદિ વસ્તુઓ કો લેકર નફા ક લિયે દેશાન્તર મેં જાને
વાલે સાર્થ (સમૂહ) કો લે જાતે હૈ, તથા યોગ (નવી વસ્તુ કી પ્રાપ્તિ) ઔર ક્ષેમ (પ્રાપ્ત
વસ્તુ કી રક્ષા) કે દ્વારા ઉનકા પાલન કરતે હૈ, ગરીબોં કી મલાઈ કે લિયે ઉંહેં પૂંજી
દેકર વ્યાપાર દ્વારા ઉન્હે ધનવાન બનાતે હૈ, વે સાર્થવાહ કહલાતે હૈં, એસે સાર્થવાહ લોગ,
इनमें से-(अप्पेगडया) कितनेक (वदणवत्तिय) वन्दना करने के लिये (अप्पेगडया) कित-
नेक (पूयणवत्तिय) सेवा करने के लिये, (एव) इसी तरह (सक्कारवत्तिय) सत्कार करने
के लिये, (सम्मणवत्तिय) समान करने के लिये, (दंसणवत्तिय) दर्शन करने के लिये,
(कोऊहलवत्तिय) पहिले कभी भी मगवान को नहीं देखे थे, अत उनको देखने के लिये,

માપીને ખરીદવા વેચવા યોગ્ય રૂઢ, ધી, તેલ આદિ વસ્તુઓ તથા પરિચ્છેદ્ય
=કસોટી આદિ ઉપર પરીક્ષા કરીને ખરીદવા વેચવા યોગ્ય મણિ, મોતી,
પરવાળા, ઘરેણા આદિ વસ્તુઓ લઈને નજીક કરવા માટે દેશાન્તરમાં જવાવાળા
સાર્થ (સમૂહ)ને લઈ જાય છે, તથા યોગ (નવી વસ્તુની પ્રાપ્તિ) અને ક્ષેમ
(પ્રાપ્ત વસ્તુની રક્ષા) દ્વારા તેમનું પાલન કરે છે, ગરીબોના બદલા માટે તેમને
પુણ્ય લઈને વ્યાપાર દ્વારા ધનવાન બનાવે છે તે સાર્થવાહ કહેવાય છે એવા
એવા સાર્થવાહ લોક, એમાના (અપ્પેગડયા) કેટલાક (વદણવત્તિય) વદના કરવા
માટે (અપ્પેગડયા) કેટલાક (પૂયણવત્તિય) સેવા કરવા માટે, (એવ) એવી રીતે
(સક્કારવત્તિય) સત્કાર કરવા માટે (સમ્માણવત્તિય) સન્માન કરવા માટે (દંસણ
વત્તિય) દર્શન કરવા માટે (કોઝહલવત્તિય) પહેલા કદી પણ ભગવાનને જોયેલા

पायच्छिता, सिरसा कंठे मालकडा आविद्ध-मणि-सुवण्णा कप्पिय-
हार-द्धहार-तिसर-पालव-पलंगमाण-कटिसुत्त-सुकय-सोहा-
भरणा पवर-वत्थ-परिहिया चदणो-ल्लित्त-गाय-सरीरा, अप्पे-

कृत कौतुक=मणीपुण्ड्रादिक, मङ्गल-दयश्रुतादि, एतद्वय प्रायश्चित्त तु स्वमादिप्रगमन-
त्वेनावश्यकणायवाद् येस्ते तथा, कौतुकमङ्गलरूप प्रायश्चित्त कृतमत इत्यर्थ । 'सिरसा
कंठे मालकडा' गिरसि कण्ठे कृतमाला 'आविद्ध-मणि-सुवण्णा' आविद्ध-मणि-
सुवगा-पविश्रुतमणिकरुणकमूपगा, भूषणान्येव नामभिर्निर्दिशति-'कप्पिय हार-द्धहार-
तिसर पालव पलंगमाण-कटिसुत्त-सुकय-सोहाभरणा' कल्पित-हारा-ऽर्द्धहार-तिसर-
प्रालम्बप्रलम्बमान-कटिमूत्र-सुकृत-शोभाऽऽभरणा, तत्र-हार अर्द्धहार तिसरकश्च प्रसिद्ध,
तथा प्रालम्ब = झुग्ननरु स एव प्रलम्बमान यत्र तत् कटिमूत्र च तानि सुकृतशोभानि आभरणानि
कल्पितानि-उतानि येस्ते तथा, विविधमूषणमृषितगराग इत्यर्थ, तथा-'पवर-वत्थ-
परिहिया' प्रवग्बलपगिहिता-श्रेष्ठप्रधारका, 'चदणो-ल्लित्त-गाय-सरीरा' चन्दनो ल्लित्त-
गात्र गारा-च दनचचित्तगराग । 'अप्पेगइया' अयेरुके-'इयगया एव गयगया रहगया

मपानिष्क द्वाप्र अश्रुत आनि धारण क्रिये, (सिरसा कंठे मालकडा आविद्ध-मणि-सुव-
ण्णा) मस्तक एव कठ म माग्रा धारण क्रिये, जिनमें मणि जड़े हुए हैं ऐसे सुवर्णों के
आभूषण पहिन, तथा (कप्पिय हार-द्धहार-तिसर-पालव-पलंगमाण-कटिसुत्त-सुकय-
सोहा भरणा) शरीरशोभावर्द्धक अठारह लर के हार, ९ लर के अर्द्धहार, तान लर क
तिसररु, और नाचे का ओर लटकते हुए झूमरु वाले कटिमूत्र पहिरे, (पवर-वत्थ-परि-
हिया) अच्छे २ सुत्तर नटुमूल्य वस्त्र पहिरे, (चदणो-ल्लित्त-गाय सरीरा) शरीर पर
चदन लगाये, जब इस प्रकार वहाँ को जनता सज-धज कर तैयार हो चुका तब उसमें से
(अप्पेगइया) किन्नेर (चउने के लिये), (इयगया) घोड़ा पर सवार हुए, (एव गयगया)

मालकडा आविद्धमणि-सुवण्णा) भगवत् तेभज्ज उडमा भालाओ धारण उगी,
जेमा भण्णि जडेला डोय ओवा सुवण्णु ना आलूधण्णु पडेयां, तथा (कप्पिय हार-द्ध
हार-तिसर-पालव-पलंगमाण-कटिसुत्त-सुकय-सोहाभरणा) शरीरशोभावर्द्धक अठार
नर (लट)ना डार, ९ मना अधडार, वण्णु यरना डार, नीथेनी तरङ्ग
लटकता भूमभाषाणा उटिसूत्र पडेयां, (पवर-वत्थ-परिहिया) सारा सारा
सुन्दर भडुमूल्य वस्त्रो पडेयां, (चदणो-ल्लित्त-गाय सरीरा) शरीर पर
चदन लगायु न्यारे आ प्रडारे त्यागी जनता मण्डलने तैयार थड
गई त्यारे तेमारी (अप्पेगइया) उटलाड थासवा भाटे (इयगया) घोड़ा पर

अगाराओ अणगारियं पच्चइस्सामो, [अप्पेगइया] पचाणुव्वइयं
सत्तसिस्सवावडय दुवाल्सविहं गिहिधम्म पडिवज्जिस्सामो, अप्पे-
गइया जीयमेयति कट्ठु, ण्हाया कयवल्लिक्कम्मा कय-कोउय-मगल-

निरितिपूर्वक मुण्डिता - वृत्तकश्लोचना सम्पद्य 'अगाराओ अणगारियं पच्चइस्सामो' अगा-
राह=गृहाद् अनगारिकता=साधुच प्रव्रजिष्याम =प्राप्त्याम -अनगारा भविष्याम, 'अप्पेगइया'
अप्येकके 'पचाणुव्वइयं सत्तसिस्सवावडय दुवाल्सविहं गिहिधम्म पडिवज्जिस्सामो'
पञ्चानुव्रतिक मत्तशिक्षाव्रतिक द्वादशत्रिंश गृहिर्धर्मं प्रव्रजिष्याम, 'अप्पेगइया' अप्येकक-
'जिण-भक्ति-रागेण' जिनभक्तिरागेण, 'अप्पेगइया' अप्येकक, 'जीयमेयति कट्ठु'
जातमेतदिति कृत्वा-कुलाचारोऽयमिति मत्वा, 'ण्हाया' स्नाता - 'कयवल्लिक्कम्मा' वृत्त-
वल्लिक्कमाग, 'कय-कोउय-मगल-पायच्छित्ता' इत-कौतुक-मङ्गल-प्रायश्चित्ता -

इस्सामो) सावध व्यापारो से मर्यादा विरत होकर, कश्लोचनपूर्वक गार्हस्थिक अवस्था का
परित्याग कर अनगार बनेगे-इस प्रकार की भावना से, तथा कितनेक-(पचाणुव्वइयं
सत्तसिस्सवावडय दुवाल्सविहं गिहिधम्म पडिवज्जिस्सामो) पाच अणुव्रत एवं सात शिक्षा-
व्रत के भेद से १२ भेदरूप गृहस्थ के धर्म को स्वीकार करेगा-इस भावना से, (अप्पे-
गइया) कितनेक (जिणभक्तिरागेण) जिनद्र का भक्ति करेंगे इस प्रकार भक्ति के अनु-
राग से, (अप्पेगइया), कितनेक (जीयमेयति कट्ठु) यह हम लोगों का कुगचार है-इस
प्रकार मान कर, (ण्हाया) स्नान किये, (कयवल्लिक्कम्मा) काक आदि को अनादि दान
रूप उल्लिखित किये, (कय-कोउय-मगल-पायच्छित्ता) दुस्वप्नादि निवारण किये

रिय पच्चइस्सामो) सावध व्यापारोत्थी मर्यादा विरत थर्डने देशलुब्धनपूर्वक
गार्हस्थिक अवस्थानो परित्याग करीने अनगार अनशु-ये प्रव्रजनी लाव-
नाथी, तथा डेटलाड (पचाणुव्वइयं सत्तसिस्सवावडय दुवाल्सविहं गिहिधम्म पडि-
वज्जिस्सामो) पाच अणुव्रत तेमण मात शिक्षानतना भेदथी १० लेख ३५
गृहस्थना धर्मनो स्वीकार करुथु ओवी लावनाथी, (अप्पेगइया) डेटलाड
(जिणभक्तिरागेण) जिनेन्द्रनी भक्ति करुथु ओ प्रव्रजनी लावना अनुरागथी,
(अप्पेगइया) डेटलाड (जीयमेयति कट्ठु) आ अमारो कुलाचार डे-ये प्रव्र-
जनी मान्यताथी, (ण्हाया) स्नान करी (कय-वल्लिक्कम्मा) दानदा आदिने
अन्न आदि दानउप बलिउभ करी, (कय-कोउय-मगल-पायच्छित्ता) दुस्वप्नादि
निवारणने भाटे भसी तिलड दडी चोप्पा आदि धारण करी, (निरमा कठे

मज्झेणं णिग्गच्छति, णिग्गच्छित्ता जेणेव पुण्णभदे चेडए तेणेव उवागच्छति, उवागच्छित्ता समणस्स भगवओ महावीरस्स अदूर-सामते उत्ताईए तित्थयराडसेसे पासति, पासित्ता जाणवाहणाडं ठवेति, ठवित्ता जाणवाहणेहिंतो पच्चोरुहति, पच्चोरुहित्ता जेणेव

चम्पानगग महाकोलहल्मया कुर्वत, 'चपाएणयरीए' चम्पाया नगया 'मज्झ मज्झेण' म यमयेन सर्वतो म यमार्गग 'णिग्गच्छति' निर्गच्छन्ति, 'णिग्गच्छित्ता' निर्गय 'जेणेव पुण्ण-भदे चेडए' यत्रैव पूर्णमद्र चैयम्, 'तेणेव उवागच्छति' तत्रैवोपागच्छन्ति, 'उवागच्छित्ता' उवाग य, 'समणस्स भगवओ महावीरस्स अदूरसामते' श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अदूरसमाप 'उत्ताईए तित्थयराडसेसे पासति' उत्राद्यान् तीर्थक्रमतिगेषान्=तीर्थक्रमतिगय-द्योनकानि कानिचिच्छत्रादानि चिह्नानि पश्यन्ति, 'पासित्ता' वृद्धा 'जाणवा-हणाडं ठवेति' यानवाहनानि स्थापयन्ति, 'ठवित्ता' स्थापयित्वा 'जाणवाहणेहिंतो

मित महाममुद्र क महाव्वनि से मानो युक्त करते हुए, (चपाए णयरीए) उस चपा नगर। क (मज्झमज्झेण) ठाक राचो बाच क मार्गसे (णिग्गच्छति) निकले, (णिग्गच्छित्ता) ये सत्र निकल कर (जेणेव पुण्णभदे चेडए) जहां पर वह पूर्णमद्र नामका उद्यान था (तेणेव उवागच्छति) वहाँ पर पहुँचे, (उवागच्छित्ता समणस्स भगवओ महावीरस्स अदूरसामते उत्ताईए तित्थयराडसेसे पासति) वहाँ पहुँच कर उन्होंने भगवान् महा-वीर क न अतिदूर और न अनिनिकट तीर्थकरों के अतिशय स्वरूप उत्र आदिकों को देखा, ये उत्रादिक तीर्थक्रम के अतिशय द्योनक चिह्न मान गये हैं, (पासित्ता जाणवाहणाडं ठवेति) इन चिह्नों के देखते ही उन सत्रों ने अपने २ यानवाहनादिकों को वहाँ रोक

प्रभुमित भडासमुद्रना भडाव्वनिथी जेम युक्त करता डोय तेम (चपाएणयरीए) ते च पा नगरीनी (मज्झमज्झेण) भराभर वच्चोवच्चयना मार्गथी (णिग्गच्छति) नीकल्या, (णिग्गच्छित्ता) ते भवा नीकलीने (जेणेव पुण्णभदे चेडए) ल्या ते भूषुलद्र नामनु उद्यान डंतु (तेणेव उवागच्छति) त्या पडोल्या, (उवागच्छित्ता समणस्स भगवओ महावीरस्स अदूरसामते उत्ताईए तित्थयराडसेसे पासति) त्या पडोलीने तेओओ भगवान भडावीणी भहु इर नडि तेम तीर्थकरेना अतिशयस्वरूप छत्र आदिने लोया, आ छत्र आदिक तीर्थकरेना अतिशयद्योतक चिह्न मनाय छे, (पासित्ता जाणवाहणाडं ठवेति) ओ चिह्नेने जेता ज ते अधाओ पोत

गइया हयगया एव गयगया रहगया सिवियागया सदमाणि-
यागया, अप्पेगइया पाय-विहार-चारिणो पुरिस-वग्गुरा-परि-
क्खित्ता महया उक्किट्ठि-सीह-णाय-बोल-कलकल-रवेणं पक्खु-
ब्भिय-महासमुद-रव-भूयं पिव करेमाणा चंपाए णयरीए मज्झ-

सिवियागया सदमाणियागया 'हयगता एव गयगता रहगता सिवियागता स्वदमानि-
कागता-तत्र शकटोपनि दत्ता गिनिकेन स्यत्मानिका, 'अप्पेगइया' अप्येकके 'पाय-
विहार-चारिणो' पादविहारचारिण 'पुरिस-वग्गुरापरिक्खित्ता' पुरुषवागुरापरिक्खिता-
पुरुषसमूहंन परिवेष्टिता, 'महया' महता 'उक्किट्ठि-सीहणाय-बोल-कलकल-रवेण'
उक्किट्ठि-सिंहनाद-बोल-कलकल-रवेण - उक्किट्ठि = आनन्दमहाध्वनि, सिंहनाद = प्रसिद्ध,
बोल = उर्ग-यक्तिसहितो ध्वनि, कलकल = उर्गयत्किरहितो ध्वनि, एषा समाहार, तदेव
यो रव स तथा तेन, 'पक्खुब्भिय-महासमुद-रवभूय पिव' प्रभुभित-महासमुद-रवभूत
मिव-प्रभुभितमहासमुद्रस्य यो रवभूत = सजातशब्दस्तमिव = तद्वत् नगर 'करेमाणा' कुर्वन्त-

इसी प्रकार कितनेक हाथी पर आरुढ़ हुए, (रहगया) कितनेक रथों पर बैठे, (सिविया-
गया) कितनेक पालगियों में चढ़े, (सदमाणियागया) कितनेक बहेलियों-पालकीविशेष
में बैठे, (अप्पेगइया) तथा कितनेक (पुरिस-वग्गुरा-परिक्खित्ता) पुरुषों के समूह से
धिरे हुए होकर (पाय-विहार-चारिणो) पैदल ही निकले, ये सभी (महया) महान्
(उक्किट्ठि-सीहणाय-बोल-कलकल-रवेण) 'उक्किट्ठि'-उक्किट्ठि-अतिशय आनन्दजनित
ध्वनि से, (सीहणाय) सिंहनाद-सिंहनाद से, 'बोल'-व्यक्तवर्णयुक्त ध्वनिसे, तथा 'कल-
कलरव'-अव्यक्त ध्वनि से (पक्खुब्भिय-महासमुद-रवभूय पिव) चम्पानपरी को प्रभु-

सवार तथा (एव गयगया) आ प्रदारे डेटलाड हाथीपर आरुढ़ तथा (रहगया)
डेटलाड रथ उपर जेहा (सिवियागया) डेटलाड पालगियोंमें आरुढ़
(सदमाणियागया) डेटलाड पालकीविशेषमें जेहा, (अप्पेगइया) तथा डेटलाड
(पुरिस-वग्गुरा-परिक्खित्ता) पुद्धाना टोणा साथे धीमे-धीमे पगडे (पाय
विहार-चारिणो) पैदल ही निकले, आ जहा (महया) महान् (उक्किट्ठि-सीह
णाय-बोल-कलकलरवेण) 'उक्किट्ठि' उक्किट्ठि-अतिशय आनन्दजनित ध्वनिथी,
(सीहणाय) सिंहनाद-सिंहनादथी, (बोल) व्यक्तवर्णयुक्त ध्वनिथी तथा (कल
कलरव) अव्यक्त ध्वनिथी (पक्खुब्भिय-महासमुद-रवभूय पिव) तथा नगरीने

मूलम्—तए णं से पवित्तिवाउए इमीसे कहाए लद्धे
समाणे हट्ट-तुट्ट-जाव-हियए ण्हाए जाव अप्प-महग्घा-भरणा-

टीका—‘तए ण से पवित्तिवाउए’ इत्यादि ।

‘तए ण से पवित्तिवाउए’ तत् गच्छ स प्रवृत्तिव्यापृत = भगवद्विहारदिवृत्ता-
तनिवेदनऽधिकृत, ‘इमीसे कहाए लद्धे समाणे’ अस्या कथाया लघार्थ सन् ‘हट्ट-
तुट्ट-जाव-हियए’ हट्ट-तुट्ट-यावद्द्वय ‘ण्हाए जाव अप्प महग्घा-भरणा लकिय
सरीरे’ स्नातो यावन्पमहायाभरणाऽलङ्कृतगरार ‘सयाओ गिहाओ’ स्वकादृग्हात् ‘पडिणि-

कर चुकने बाद फिर उस आगत जनसमूहने (उदति नमस्सति) वन्दना एव नमस्कार
किया, (वदित्ता णमस्सित्ता णचासण्णे णाऽदूरे सुस्सममाणा णमसमाणा अभिमुहा
विणएण पजलिउडा पज्जुवासंति) उदना एव नमस्कार करने के पश्चात् भगवान से, न
अतिसमीप म एव न अतिदूर ह। उनके सामने उचित स्थान पर बैठ कर वे सब विनय-
पूर्वक हाथ जोड़कर सेवा करने लगे ॥ सू ३८ ॥

‘तए ण से पवित्तिवाउए’ इत्यादि ।

(तए ण) इस के बाद (से पवित्तिवाउए) वह भगवान के विहार आदि के
समाचार लाने में नियुक्त किया हुआ व्यक्ति, (इमीसे कहाए) इस कथासे-भगवान के
आगमन के वृत्तांत से (लद्धे समाणे) परिचित होकर, (हट्ट-तुट्ट-जाव-हियए) अपने
अन्त करण में विशेषरूप से हर्षित एवं उत्तुष्ट हुआ, फिर उसने (ण्हाए
जाव अप्प - महग्घा - भरणा - लकिय - सरीरे) स्नान किया, पश्चात् थोड़े

भभूडे (वदति णमस्सति) पढ़ना तेमज्ज नमस्कार उथा, (वदित्ता णमस्सित्ता
णचासण्णे णाऽदूरे सुस्सममाणा णमसमाणा अभिमुहा विणएण पजलिउडा पज्जु
वासति) पढ़ना तेमज्ज नमस्कार उथा पछी भगवानथी भुडे दूर नहि तेम भुडे
नभीप नहि अम तेमनी आमा उचित स्थान पर भेगीने ते पछा विनय-
पूर्वक हाथ जोडीने सेवा करवा लाग्या (सू ३८)

‘तए ण से पवित्तिवाउए’ इत्यादि

(तए ण) त्थार पछी (से पवित्तिवाउए) ते भगवानना विहार आदिना
समाचार लाववा माटे नियुक्त करेल भाणुस (इमीसे कहाए) था, पातथी-
भगवानना आगमनना वृत्तांतथी (लद्धे समाणे) परिचित थधने (हट्ट-तुट्ट जाव
हियए) पोताना अत उत्तुमा विशेषरूपथी हर्षित तेमज्ज सत्तुष्ट थयो पछी तेणे
(ण्हाए जाव अप्प महग्घा भरणा-लकिय सरीरे) स्नान उथु पछी थोड़ा बारवाणा तथा

समणे भगव महावीरे तेणेव उवागच्छति, उवागच्छित्ता समण
 भगव महावीरं तिक्वुत्तो आयाहिणं पयाहिण करेति, करित्ता
 वदति । णमस्सति, वंदित्ता णमस्सित्ता णच्चासण्णे णाडदूरे सुस्सू-
 समाणा । णमसमाणा । अभिमुहा । विणएण पजलिउडा
 पज्जुवासंति ॥ सू० ३८ ॥

‘पच्चोरुहति’ यानवाहनभ्य प्रयवरोहति—अधस्तादवतरन्ति, ‘पच्चोरुहत्ता’ प्रयवरोह, ‘जेणेव समणे भगव महावीरे’ यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीर [विराजते] ‘तेणेव उवागच्छन्ति, उवागच्छित्ता’ तत्रैवोपागच्छन्ति, उपाग य ‘समणे भगव महावीर तिक्वुत्तो आयाहिण पयाहिण करेति’ श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य त्रिकृत्र आन्क्षिण प्रदक्षिण कुर्वन्ति—विचारमादक्षिणप्रदक्षिणं कुर्वन्ति, ‘करित्ता’ कृत्वा ‘वदति’ वदते—स्तुयति, ‘णमस्सति’ नमस्त्यति=प्रणमति, ‘वंदित्ता णमस्सित्ता’ वन्दित्वा नमस्त्यवा ‘णच्चासण्णे णाडदूरे’ नात्थासणे नातिदूरे ‘सुस्सूसमाणा’ शुश्रूषमाणा ‘णमसमाणा’ नमस्त्यन्त ‘अभिमुहा’ अभिमुखता = संमुखता, ‘विणएण पजलिउडा’ विनयेन प्राञ्जलिपुटा—विनय—विनम्रवद्भाञ्जलय, ‘पज्जुवासति’ पर्युपासते—उपासना कुर्वन्ति ॥ सू० ३८ ॥

दिये, (ठवित्ता जाणवाहणेहिंते पच्चोरुहति) जय वे अच्छी तरह रुक चुके तब वे सन-
 के—सब अपने २ वाहनों से नीचे उतरें, (पच्चोरुहत्ता जेणेव समणे भगव महावीरे
 तेणेव उवागच्छति) उतर कर फिर वे सब लोग जहाँ श्रमण भगवान महावीर विराजमान थे
 वहाँ पहुँचें, (उवागच्छित्ता समण भगव महावीर तिक्वुत्तो आयाहिण पयाहिण करेति)
 बाद उन्होंने भगवान् महावीर को तानगर हाथ जोड़कर प्रदक्षिणा की, (करित्ता) प्रदक्षिणा

पोताना, यानवाहनादिङ्काने त्याज्य शोकी, दीधा, (ठवित्ता जाणवाहणेहिंते पच्चोरु
 हति) न्यारे तेआ, मारी, रीते शोकाध गया त्यारे ते अथा पोतपोताना
 वाडनोमाथी नीचे उतरथी, (पच्चोरुहत्ता जेणेव समणे भगव महावीरे तेणेव
 उवागच्छति) उतरिने पथी ते होजे अथा न्या श्रमणु लगवान महावीर विराज
 मान, हुता त्या पहुँच्य (उवागच्छित्ता समण भगव महावीर तिक्वुत्तो आय
 हिण पयाहिण करेति) णाड तेआये लगवान महावीरने त्रणवार हाथ जोडीने
 प्रदक्षिणा उरी (करित्ता) प्रदक्षिणा उरी दीधा पथी वजी ते आवेला ८ न

व्वया जाव णिसीयड, णिसीडत्ता तस्स पवित्तिवाउयस्स अच्च-
त्तेरस-सयसहस्साड पीडदाण दलयड, दलडत्ता सकारेड सम्मा-
णेड सक्कारित्ता सम्माणित्ता पडिविसज्जेड ॥ सू०३९ ॥

तपोपरिचययात्र 'नमोऽत्युणं' पठति 'जाव' यात्र मिहामन 'णिसीयड' निरादति=उपवि-
शति, 'णिसीडत्ता' निषय=उपविचय, 'तस्स पवित्तिवाउयस्स अच्चत्तेरससयसहस्साड पीड-
दाण दलयड' तस्मै प्रवृत्तिव्यापृताय अर्द्धत्रयोऽंशगतसहस्राणि प्रातिपान ददाति-सार्द्ध-
द्वाऽंशगतसहस्राणि गजतमुद्रा प्रातिदान=पाण्डितोपिक समर्पयति । 'त्रमणो भगवान महा-
गारत्त्वामी चम्पानगया उपनगरग्राममुपागत चम्पानगरा पूर्णभद्रचैय समग्रमर्तुकाम'
इति निवन्ति प्रवृत्तिव्यापृतेन, अतस्तन्नाऽष्टोत्तैः कृत्वा गजतमुद्रारूप प्रातिदान प्र-
दत्तम् । अत्र तु अन्ध्यामेव चम्पानगर्याम् अतिमज्जिष्ठे स्थान पूर्णभद्रचैये समवसूत-इति
याता निवेत्तिता, अतो ह्यपातिशयादतद्गतानिवेत्तने सार्धद्वादशान्नराजनमुद्रारूप प्राति-
पान प्रवृत्तिव्यापृताय दत्तम्-इति भाव । 'दलडत्ता सकारेड सम्माणेड' इत्या सकार-
यति-उच्चारित्वा, सम्मानयति-प्रियवचनेन, 'सक्कारित्ता सम्माणित्ता पडिविसज्जेड' इति
सदृश सम्मान्य प्रतिनिर्मज्जयति ॥ सू०३९ ॥

वे एरुदम मिहामन से उठ के खड़े हुए और नाचे उतरकर जिस निशा म भगवान विराज-
मान थे, उस निशा की ओर, सात आठ पग जाकर और बैठकर त्रिपिपूर्वक "नमोऽत्युणं"
न्ये । गान् सिंहासन पर बैठे, (णिसीडत्ता तस्स पवित्तिवाउयस्स अच्चत्तेरस-सय-
सहस्साड पीडदाण दलयड) बैठ कर उन्होंने उस मन्देशनाहक क न्ये माढे बारह लाख
चादा का मुद्रा का प्रातिपान-पारितोषिक प्रदान किया, (दलडत्ता) प्रातिपान देकर
उन्होंने (सकारेड) उसका सकार किया (सम्माणेड) मधुर वचना से सम्मान किया । इस
प्रकार (सक्कारित्ता समाणिता) मकार एवं सम्मान करके उन्होंने उसे (पडिविसज्जेड)

७४ तेजो अज्जम सिंहासनेथी उड़ीने उला थया तथा नीचे उतरने ने
दिशामा लगवान विराजमान हुता ते दिशानी तरङ्ग यात आ० पगला ७४ने
तया जेसीने विधिपूर्वक " नमोऽत्यु ण " दीधु भाद सिंहासनपर जेडा,
(णिसीडत्ता तस्स पवित्तिवाउयस्स अच्चत्तेरससयसहस्साड पीडदाण दलयड) जेभीने
तेजोअ ते म देशवाडकने भाटे साडाणार लाख यादीना सिद्धाओतु प्रीति-
दान-पारितोषिक प्रदान क्यु (दलडत्ता) प्रीतिदान आपीने तेजोअ (सक्कारेड)
तेना मत्कार वथी, (सम्माणेड) मधुर वचनोथी सम्मान वर्यु आ प्रजा

लकिय-सरीरे सयाओ गिहाओ पडिणिममड, पडिणिमममिता
चपाणयरि मज्झमज्झेणं जेणेव वाहिरिया सा चेव हेट्ठिहा वत्त-

वस्वमड पडिणिकममिता'प्रतिनिध्यागनि पतिनिध् य 'चपाणयरि मज्झमज्झेण'चपाणगया
म यमभ्येन, 'जेणेव वाहिरिया'यत्रैव वागा उपस्थानगया 'सा चेव हेट्ठिहा उत्तज्वया'मज्झ
धस्ताद वक्तव्यता, अथान्-यत्रैव रान कोणिकस्य गृह यत्र कोणिको राजा भग्भमागपुस्त-
त्रैवोपागच्छति, उपागय करतलपरिगृहात गिराववर्त मस्तकेऽव्रजि कृता जयेन विजयेन
वर्धयति, वर्धयित्वा एवमपानीत् = भगवत समवसरण सविस्तर निगणितमान, तन्नु भूपो भगवदाग
मन श्रत्वा हृष्टतुष्ट मन् सिंहासनादुत्थाय राजचिह्नानि परिय य भगवन्भिमुख सनाष्टपणनि गता

भार वाले तथा बहुमूल्य आभरणों से अलङ्कृतगरीर होकर (सयाओ गिहाओ पडि-
णिमममड) अपन घर से निकला, (पडिणिकममिता) निस्सर (चपाणयरि मज्झमज्झेण)
ठीक चपा नगरी के वाचोनीच मार्ग से होता हुआ, (जेणेव वाहिरिया सा चेव हेट्ठिहा
वत्तव्वया जाव णिसीयइ) जहा नाच बाहिर का ओर वह उपस्थानगाला था, एवं जहा
राजा कोणिक का गृह था, तथा जहा पर वे निराजमान थे, वहा पर वह पहुँचा, पहुँचकर
दोना हाथों को जोड़कर उसने कोणिक नरेशको सादर नमस्कार किया, पश्चात् आपकी जय
हो और विजय हो-इस रूपसे उन्हें बधाई दी। वधाइ दे चुकने के अनन्तर फिर उसने 'हे
राजन्! आज श्रमण भगवान महावीर प्रभु चपाणगरी के पूर्णमद्र उद्यान में समवसृत हुए हैं'-
इत्यादि विस्तृत रूप से भगवान् के समवसरण का वृत्तांत कहा। राजा ने जब प्रभु के
आगमन का वृत्तांत सुना तब वे भी चित्त में अधिक प्रसन्न एवं स्तुष्ट हुए। सोर हर्ष के

अहु भूत्थवाजा आभण्णोधी शरीरने शलुगारीने ते (सयाओ गिहाओ पडिणिमममड)
पोताना वेरथी नीकल्लो, (पडिणिकममिता) नीकलीने (चपाणयरि मज्झमज्झेण) भरा
भर चपाणगरीनी वच्चोवच्चने भागे थधने (जेणेव वाहिरिया सा चेव हेट्ठिहा वत्त
व्वया जाव णिसीयइ) जया नीचे अहारांनी तरइ ते उपस्थानगाला छती तेमज्ज जया
राजा ओल्लिखत्तु गृह छत्तु तथा जया ते निराजमान छता त्या पडो=थो, पडो=नीने
अन्ने हाथ जेडीने तेछे ओल्लिख नरेशने सादर नमस्कार जया पछी आपनी जय थावो
तथा विजय थावो जे इथे तेछे वधाध आपी वधाध दध सुजया पजी तेछे उहु,
हु राजन्! आज श्रमण भगवान महावीर प्रभु चपाणगरीना पूरुल्ल
उद्यानमा समवसृत थया उ आ प्रकारे तेछे विस्तृतइथथी भगवानना
समवसरणने वृत्तान्त छहो राजाज्जे जयारे प्रभुना आगमने वृत्तान्त साल्लो
त्यारे तेज्जो पण्ण भनमा अहु प्रसन्न तेमज्ज स्तुष्ट थया आनदमा आधी

पया । आभिसेकं हस्तिरयणं पडिकप्पेहि, हय-गय-रह-पवर-
जोहकलिय च चाउरगिणि सेण सण्णाहेहि, सुभदापमुहाण
य देवीण वाहिरियाए उवट्टाणसालाए पाडियक्कपाडियक्काड
जत्तामिमुहाड जुत्ताड जाणाड उवट्टवेहि, चप च णयरि सन्निभ-

पडिकप्पेहि' आभिषेक्य हस्तिरत्न परिकल्पय-प'हस्तिरत्न सज्जित कुरु, 'हय-गय रह पवर-
जोह कलिय च चाउरगिणि सेण सण्णाहेहि' हय-गज-रह-प्रमयोर-कलिता च
चतुरङ्गिणी सेना मन्नाहय=सुसज्जिता कुरु, 'सुभदापमुहाण य देवीण' सुभद्राप्रसुगवानाञ्च
देवानाम् 'वाहिरियाए उवट्टाणसालाए' बाह्यायामुपस्थानशालायाम्, 'पाडियक्कपा-
डियक्काड' प्रत्येकप्रत्येकानि-सवासा पृथक् पृथक् 'जत्तामिमुहाड' यात्रामिसुगवानि-
गमनार्थमुद्यतानि, 'जुत्ताड' युक्तानि-योजितरत्नवर्दानि 'जाणाड' यानानि=धार्मिकरथान
'उवट्टवेहि' उपस्थापय=सज्जीकृत्य समानय, 'चप च णयरि सन्निभतरवाहिरिय'

मेव भो देवाणुप्पिया) ह देवानुप्रिय ! यात्र हा (आभिसेकं हस्तिरयण पडिकप्पेहि)
तुम प'हस्तिरत्न को सज्जित करो, (हय-गय-रह-पवरजोह-कलिय च चाउरगिणि सेण
सण्णाहेहि) साथ में घोड़ा, हाथियों, रथों एवं उत्तम योद्धाओं से युक्त चतुरगिणी सेना को
भी सुसज्जित करना, तथा (सुभदापमुहाण य देवीण वाहिरियाए उवट्टाणसालाए)
सुभद्राप्रमुख देवियों के लिये भी गृह उपास्थानशाला मे (पाडियक्कपाडियक्काड)
अलग २ रूप मे (जत्तामिमुहाड) चलन मे अच्छे (जुत्ताड) एवं अच्छे नैलों वाले
(जाणाड) धार्मिक रथों को (उवट्टवेहि) सज्जित करके ले आओ । (चप च णयरि सन्निभ-

४६७-(श्रिप्पामेव भो देवाणुप्पिया) हे देवानुप्रिय ! शीघ्र ४ (आभिसेक
हस्तिरयण पडिकप्पेहि) तमे पट्टं हस्तिरत्नने सज्जित करो (हय-गय-रह-पवर-
जोह-कलिय च चाउरगिणि सेण सण्णाहेहि) साथमा घोड़ा, हाथी, रथो, तेभञ्ज
उत्तम योद्धाओथी युक्त चतुरगिणी सेनाने पण सुसज्जित करो तथा
(सुभदापमुहाण य देवीण वाहिरियाए उवट्टाणसालाए) सुभद्राप्रमुख देवीओने
भाटे पण ग्राहरी उपस्थानशालामा (पाडियक्क-पाडियक्काड) अलग अलग
रूपमा (जत्तामिमुहाड) आलवामा मारा (जुत्ताड) तेभञ्ज भाग गणदवाणा
(जाणाड) धार्मिक रथाने (उवट्टवेहि) सज्जित करीने लक्ष आये। (चप च
णयरि सन्निभतरवाहिरिय) यथानगरीने अहं तेभञ्ज ग्राहरी (आसित्त-सित्त-

मूलम्—तए ण से कूणिए राया भभसारपुत्ते बल-
वाउयं आमतेइ, आमंतित्ता एवं वयासी—खिप्पामेव भो देवाणु-

टीका—‘तए ण से’ इत्यादि। ‘तए ण’ तत् गउ ‘से कूणिए राया भभसारपुत्ते’ स
कूणिको राजा भभसारपुत्र ‘बलवाउय’ उक्त्यामृत=सै कयापारपरायण-सेनापतिमियर्थ,
‘आमतेइ’ आमन्त्रयति=आह्वयति, ‘आमंतित्ता’ आमन्त्र्य=आह्वय, ‘एव वयासी’—एव
वादात्—‘खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया’ क्षिप्रमेव भो देवानुप्रिय ! ‘आमिसेक इत्थिरयण

विदा क्रिया। श्रमग भगवान् महावीर स्वामी चपानगरी क उपनगरग्राम में पधारै हुए हैं
और वे चपानगरा के पूर्णभद्र उद्यान में पधारनवाले हैं—इस प्रकार का समाचार कौणिक राजा
को जन इस देशवाहक ने सुनाया था तब उस समय राजाने उसे पारितोषिक रूप में
१ लाख चादी की मुद्राएँ दी थीं। परन्तु जब उसने यह गुर दी कि प्रभु चपानगरा के
पूर्णभद्र उद्यान में पधार चुके हैं तब इस बात को सुनकर वह अत्यंत हर्षका आवेग बढ़ा,
और इस आवेग के प्रभाज से उन्होंने उसे १२॥ लाख चादी की मुद्राएँ दीं ॥ सु० ३९॥

‘तए ण से कूणिए राया’ इत्यादि।

(तए ण) इसके अनन्तर (भभसारपुत्ते) भभसार, अर्थात् श्रेणिक का पुत्र (से
कूणिए राया) उस कूणिक राजा ने (बलवाउय) अपने बलव्यामृत-सेनापति को
(आमतेइ) बुलाया, (आमंतित्ता) बुलाकर (एव वयासी) इस प्रकार कहा—(खिप्पा

(संस्कारित्ता सम्मानित्ता) सत्कार तेमज्ज सम्मान :रीने तेमज्जे तेने (वडिबिस
ज्जेइ) विहाय ज्यों श्रमज्ज भगवान् महावीर स्वामी चपानगरीना उपनगर
ग्राममा पधार्या छे तथा तेज्जे चपानगरीना पूज्जलद्र उद्यानमा पधारवाना
छे—ज्ये प्रचारना समाचार दोषिक्क राजने न्यारे आ स देशवाहके स भगवान्
त्यारे ते समये राजज्जे तेने पारितोषिकइयमा ज्येकलाण आठ थादीना
सिक्काज्जे आभ्या हुता परत्तु न्यारे तेज्जे आ भणर आपी के प्रभु चपा
नगरीना पूज्जलद्र उद्यानमा पधागी जुज्जा छे त्यारे आ वात सावणी तेमने
अत्यंत हर्षने आवेग वज्जे अने आवेगना प्रभावथी तेमने तेने १२॥
लाण थादीनी भोरो आपी (सू -३६)

‘तए ण से कूणिए राया’ इत्यादि

(तए ण) त्वार पत्री (भभसारपुत्ते) भभसार अर्थात् श्रेणिकना पुत्र
(से कूणिए राया) ते कूणिक राजज्जे (बलवाउय) पेताना बलव्यामृत-सेना
पतिने (आमतेइ) बोलाव्या, (आमंतित्ता) बोलावीने - (एव वयासी) आ प्रकाशे

करेहि य कारवेहि य, करेत्ता य कारवेत्ता य एयमाणत्तिय
पच्चप्पिणाहि, णिज्जाहिस्सामि समणं भगव महावीर अभि-
वदिउं ॥ सू ४० ॥

होइय' इति दशीय शब्द, गोमयाग्निं भूमौ यद् लेपनं सेटिकादिना कुड्यादिषु च
यद् धारणं तद् 'लाउल्लोइय' तेन महिताम्=मुनिज्जिनाम्, 'गोसीस-सरस-रत्तचट्ठण-
जाव-गधवट्ठिभूय करेहि य' गोशार्प-सरस-रत्तचन्दन-यावद्-गधवतिभूता कुरु-गोशार्प =
चन्दनविशेषं सगमरत्तचन्दनं यावद् गन्धवतिभूता=समुपचितगन्धव्यवस्था कुरु,
'कारवेहि य' कार्यं च, अन्यानपि तथा कर्तुं प्रेरय, 'करेत्ता य कारवेत्ता य' कृत्वा च
कारयिष्या च 'एयमाणत्तिय पच्चप्पिणाहि' ण्तामाज्ञा प्रयर्पय, आनापिताऽधान् सम्पाद्य
मह्य कथय, 'णिज्जाहिस्सामि समणं भगव महावीर अभिवदिउं' नियात्स्यामि=
निर्गमिष्यामि श्रमणं भगवत्त महावीरमभिवन्दितुम् ॥ सू ४० ॥

और भातों को खड़ा से पुतनाओ, (गोसीस-सरस रत्तचट्ट १-जाव-गधवट्टि-भूय) गोशार्प-
चन्दन विशेष, एवं सरस रत्तचन्दन से समस्त नगर को सुगन्धित बनवाओ ताकि यह सुगन्ध-
पुज जैसा मादम पडन लगे। (करेहि य कारवेहि य) यह सब काम स्वयं करो तथा
दूसरों को भी इस तरह करने के लिये प्रेरित करो। (करेत्ता य कारवेत्ता य) करके एवं करवा
करके (एयमाणत्तिय पच्चप्पिणाहि) इस मेरा आना को पुन मुझे प्रयर्पित करो-आपकी आज्ञा-
नुसार सब काम हो चुके हैं इसकी मुझे खबर ले। (णिज्जाहिस्सामि समणं भगव
महावीर अभिवदिउं) वाद में मैं श्रमण भगवान महावीर की वन्दना के लिये निकट्या
॥ सू ४० ॥

जमीनने ली पावो अने ली तोने भीथी धोणावो (गोसीस-सरस-रत्तचट्ठण
जाव-गधवट्टि-भूय) गोशार्प-चन्दन विशेष तेभज सरस रत्तचट्टणनथी भभस्त
नगरने सुगन्धित बनावो जेथी ते सुगन्धपुज जेवी जलुवा लागे (करेहि
य कारवेहि य) आ अंधु काम करते करो तथा भीजने पधु जेवी गीते
' कृत्वा प्रेरित करो, (करेत्ता य कारवेत्ता य) करीने तेभज करावीने (एयमाणत्तिय
पच्चप्पिणाहि) आ भारी आज्ञाने पाछी अने प्रत्यर्पित करो-आपनी आज्ञानु
सार अंधु काम थर्ध चूक्यु छे जेनी अने अण्ण हो (णिज्जाहिस्सामि समण
भगव महावीर अभिवदिउं) आह हु श्रमण भगवान महावीरनी वन्दना भाटे
नीजगीश (सू ४०)

તરવાહિરિયં આસિત્ત-સિત્ત-મુડ-સમ્મટ્ટ-રત્થતરા-વળ-વીહિય મચા-
 ઇમચ-કલિય ણાણાવિહ-રાગ-ઉચ્છિય-જ્ઞય-પડાગા-ઇપડાગ-મહિ-
 યં લાઉલ્લોહ્યમહિયં ગોસીસ-સરસ-રત્તચ્ચદળ-જાવ-ગધવટ્ટિમૂયં

ચંપા ચ નગરાં સામ્યત્તગાતામ, 'આસિત્ત-સિત્ત-મુડ-સમ્મટ્ટ-રત્થતરાવળ-વીહિય' આસિત્ત-મિત્ત-શુચિ-સમ્મટ્ટ-રથ્યાતરા - ડડપગ - વાધિકામ્ - આસિક્કાનિ=ઇપત્તિક્કાનિ, સિક્કાનિ=મૂયસા જઠન ધૌતાનિ અત્તગ્ગ શુચીનિ=પત્તિગાગિ મમ્મથાનિ=રુચરાપનયનેન સશોધિતાનિ રથ્યાત્તગાનિ=રથ્યામધ્યાનિ આપણવીચયથ-હટ્ટમાગા યથ્યા સા આમિત્ત-સિક્ક શુચિ-સમ્મટ્ટ રથ્યાડતરાડડપગ-વાધિકા, તામ્, 'મચા ઇમચ-કલિયં' મચ્ચા નિમચ્ચ કલ્હિતામ મચ્ચા =માલકા નર્ગકજનોપનેગાયોગ્યા, અતિમચ્ચા =મચ્ચોપગિમચ્ચા, 'ત કલિતા-યુક્તા તામ્, 'ણાણાવિહ રાગ ઉચ્છિય-જ્ઞય પડાગા ઇપડાગ મહિય' નાનાવિધ રાગો-ધ્વજત રજ-પતાકાડતિપતાકા-મણિતામ્-નાનાવિધરાગા =વિવિધગણા યે ઉચ્છિતા ધ્વજા, પતાકા નિપતાકા - પતાકા - વ્વજાપ્રગતિચેલાજ્જલાનિ, પતાકામત્તિકાન્તા અતિપતાકા =પતાકોપરિવત્તિન્ય પતાકા, તાભિર્મણિતામ્=મુગોમિતામ્-નાનાવિધવર્ણસમુચ્છિત રજ-પતાકાડતિપતાકાભિર્મણિતામિત્યર્થ । 'લાઉલ્લોહ્ય મહિય' લાઉલ્લોહ્યમહિતામ્-'લાઉ-

તરવાહિરિયં) ચપાનગરાં કો માતર ઇવ વાહિર સે (આસિત્ત સિત્ત મુડ સમ્મટ્ટ-રત્થતરા વળવીહિય) પહિલે થોડે સે જલ મે ડિહરુવા કર પીઠે અધિકુ જલ સે ડિહરુવાકર ગલિયોં કે ઇવ વજારોં કે રસ્તાં કો સાફ-સફ કરવાઓં ઓર જહાં મો કૂડા-કર્કટ પડા હોં ઉસે જહ વાકર માફ કરવાઓં, (મચા-ઇમચ-કલિય ણાણાવિહ-રાગ-ઉચ્છિય-જ્ઞય-પડાગા ઇપડાગ-મહિય) માર્ગ મે આજુ-નાજુ મચા પર મચ જમવાકર લગવા દો, તાકિ લોગ ઉન પર અચ્છી તરહ સે બેઠ સકે । અનેક રાગોં કી ડેંચી ૨ ધ્વજાઈ, પતાકાઈ એન અતિપતા-કાઈ નગર મર મ લગાઓ, (લાઉલ્લોહ્યમહિય) જગહ ૨ પર ગોવર સે જમીન કો નિપવાઓ

મુડ-સમ્મટ્ટ-રત્થતરાવળ-વીહિય) પહેલા થોડાડ પાણીને છટકાવ ઠરીને પછી વધારે પાણી છટાવીને ગલિયોના તેમજ બબરોના રસ્તાઓને સાફસૂક કરાવો, અને બધા પણુ ટુકા-ડર્ડટ (ડયરોપૂજો) પડયો હોય તેને આડું મરાવી સાફ કરાવો. (મચા-ઇમચ-કલિય ણાણાવિહ-રાગ-ઉચ્છિય-જ્ઞય-પડાગા-ઇપડાગ-મહિય) માર્ગમા આબુખાબુ મચ ઉપર મચ ગોઠવાવી દો જેથી લોકો તેમનાપર સારી રીતે યેમી શકે અનેક રંગોની ઉચી ઉચી ધબબો, પતાકાઓ તેમજ અતિ પતાકાઓ નગરભરમા લગાઓ. (લાઉલ્લોહ્યમહિય) જગા જગાપર છાણથી

करेहि य कारवेहि य, करेत्ता य कारवेत्ता य एयमाणत्तिय
पच्चप्पिणाहि, णिज्जाहिस्सामि समणं भगव महावीर अभि-
वदिउ ॥ सू. ४० ॥

होइय' इति देशीय शब्द, गोमयान्नि भूमौ यद् लेपन सेटिकादिना कुड्यादिषु च
यद् धवलन तद् 'लाउल्लोइय' तेन महिताम्=सुमन्त्रिणाम्, 'गोसीस सरस रत्तचदण-
जाव-गधवट्टिभूय करेहि य' गोशीर्ष-मरस-रत्तचन्दन यावद्-ग धवतिभूता कुरु-गोशार्पे =
चन्दनत्रिशेषै सरसरत्तचन्दनेन यावद् गन्धरतिभूता=समुपचितगधद्रव्यरूपा कुरु,
'कारवेहि य' कारय च, अन्यानपि तथा कर्तुं प्रेरय, 'करेत्ता य कारवेत्ता य' कृत्वा च
कारयित्वा च 'एयमाणत्तिय पच्चप्पिणाहि' एतामाज्ञा प्रत्यर्पय, आज्ञापिताऽर्थान् सम्पाद्य
महा कथय, 'णिज्जाहिस्सामि समण भगव महावीर अभिवदिउ' निर्यात्स्यामि=
निर्गमिष्यामि श्रमण भगवन्त महावीरमभिवन्दितुम् ॥ सू ४० ॥

और भातों को सड़ा से पुतवाओ, (गोसीस सरस रत्तचदण जाव गधवट्टि-भूय) गोशीर्ष-
चन्दन विशेष, एव सरस रत्तचन्दन से समस्त नगर को सुगन्धित बनवाओ ताकि वह सुगन्ध
पुज जैसा मालूम पड़न लगे। (करेहि य कारवेहि य) यह सब काम स्वयं करो तथा
दूसरों को भी इस तरह करने के लिये प्रेरित करो। (करेत्ता य कारवेत्ता य) करके एव करवा
करके (एयमाणत्तिय पच्चप्पिणाहि) इस मेरी आज्ञा को पुन मुझे प्रत्यर्पित करो-आपकी आज्ञा-
नुसार सब काम हो चुके हैं इसकी मुझे खबर ले। (णिज्जाहिस्सामि समण भगव
महावीर अभिवदिउ) बाद में मैं श्रमण भगवान महावीर की वन्दना के लिये निकड़गा
॥ सू ४० ॥

जमीनने ली पावे। अने ली तोने अडीथी धोणावे। (गोसीस-सरस-रत्तचदण
जाव-गधवट्टि-भूय) गोशीर्ष-चन्दन विशेष तेमज सरस रत्तचन्दनथी समस्त
नगरने सुगन्धित अनावे। जेथी ते सुगन्धपुज जेवी जल्लावा लागे। (करेहि
य कारवेहि य) आ अधु काम जाते करे तथा भीजने पल्लु जेवी रीते
' करवा प्रेरित करे, (करेत्ता य कारवेत्ता य) करीने तेमज करवावीने (एयमाणत्तिय
पच्चप्पिणाहि) आ भारी आशाने पाछी अने प्रत्यर्पित करे-आपनी आशानु
सार अधु काम अर्थ चूक्यु छे जेनी अने अजर हो। (णिज्जाहिस्सामि समण
भगव महावीर अभिवदिउ) आहं हूँ श्रमण भगवान महावीरनी वन्दना भाटे
नीकणीश (सू. ४०)

તરવાહિરિય આસિત્ત-સિત્ત-સુડ-સમ્મટ્ટ-રત્થંતરા-વળ-વીહિય મચા-
 ઇમચ-કલિય ણાણાવિહ-રાગ-ઉચ્છિય-જ્ઞય-પડાગા-ઇપડાગ-મહિ-
 ય લાઉલ્લોઢ્યમહિયં ગોસીસ-સરસ-રત્તચંદળ-જાવ-ગધવટ્ટિમૂય

અર્થાત્ત ચ નગરા સામ્યતરવાતામ્, 'આસિત્ત-સિત્ત-મુડ-સમટ્ટ-રત્થતરાવળ-વીહિયં'
 આસિત્ત-મિત્ત-શુચિ-સમૃદ્ધ-રથ્યાતરા - ડડપગ - વાધિકામ - આસિત્તાનિ=રૂપમિત્તાનિ,
 સિત્તાનિ=મૂયમા જ્ઞેન ધોતાનિ અતગ્ગ શુચીનિ=પવિત્રાગિ સમૃદ્ધાનિ=રૂચરાપનયનન
 સશોધિતાનિ રથ્યાતરાગિ=ર-ગ્રામ-ગ્રાનિ આપણવીધયથ-હરમાગા ગથ્યા સા આમિત્ત-સિત્ત
 શુચિ-સમૃદ્ધ રથ્યાતરાડડપગ-વાધિકા, તામ્, 'મચા-ઇમચ કલિયં' મચા નિમચ્ચ કહિતામ્
 મચ્ચા =માલકા -વર્ગક્રજનોપગ્રગ્નયોગયા, અનિમચ્ચા =મશોપરિમચ્ચા, તૈ કલિતા-યુક્તા
 તામ્, 'ણાણાવિહ રાગ ઉચ્છિય-જ્ઞય પડાગા-ઇપડાગ મહિય' નાનાવિપ રાગોન્નિહત
 ધ્વજ-પતાકાડતિપતાકા-મહિતામ્-નાનાવિધરાગા =વિવિધવળા યે ઉચ્છિતા ધ્વજા, પતાકા
 નિપતાકા - પતાકા - ધ્વજાગ્રતિચેલાશ્ચલાનિ, પતાકામતિકાતા અતિપતાકા
 =પતાકોપરિવાતિય પતાકા, તાભિર્મહિતામ્=સુગોમિતામ્-નાનાવિધવર્ણસમુચ્ચિતધ્વજ-
 પતાકાડતિપતાકાભિર્મહિતામિત્યર્થ । 'લાઉલ્લોઢ્યમહિયં' લાઉલ્લોઢ્યમહિતામ્-'લાઉ

તરવાહિરિય) અપાનગરા કો માતર એવ વાહિર સે (આસિત્ત સિત્ત સુડ સમટ્ટ-રત્થતરા
 વળવીહિય) પહિલે થોદે સે જલ સે ઊઠકવા કર પીંડે અધિક જલ સે ઊઠકવાકર ગલિયોં કે
 એવ ત્રજારોં કે રત્તાં કો સાફ-સૂફ કરવાઓં ઓર જહાં મી કૂડા-કર્કટ પડા હોં ઉસે ફડ
 વાકર સાફ કરવાઓં, (મચા-ઇમચ-કલિય ણાણાવિહ-રાગ-ઉચ્છિય-જ્ઞય-પડાગા
 ઇપડાગ-મહિય) માર્ગ મ આજૂ-બાજૂ મચોં પર મચ જમવાકર લગવા દો, તાકિ લોગ ઉન
 પર અઢી તરહ સે બેઠ સંકે । અનક રગાં કી ડેંચી ૨ ધ્વજાઈ, પતાકાઈ એવ અતિપતા
 કાઈ નગર મર મે લગાઓ, (લાઉલ્લોઢ્યમહિય) જગહ ૨ પર ગોર સે જમીન કો લિપવાઓ

સુડ-સમટ્ટ-રત્થતરાવળ-વીહિય) પહેલા થોડા પાણીને છટકાવ કરીને પછી
 વધારે પાણી છટાવીને ગલિયોના તેમજ બબરોના રસ્તાઓને સાફસફ કરાવો,
 અને જ્યાં પણ ફડા-કર્કટ (કચરોપૂજો) પડ્યો હોય તેને ઝાડુ મરાવી સાફ કરાવો.
 (મચા-ઇમચ-કલિય ણાણાવિહ-રાગ-ઉચ્છિય-જ્ઞય-પડાગા-ઇપડાગ-મહિય) માર્ગમાં
 આબુખાબુ મચ ઉપર મચ ગોઠવાવી દો જેથી લોકો તેમનાપર સારી રીતે
 ઝેસી થકે અનેક રંગોની ઉચી ઉચી ધ્વજાઓ, પતાકાઓ તેમજ અતિ
 પતાકાઓ નગરભરમાં લગાઓ (લાઉલ્લોઢ્યમહિય) જગા જગાપર છાણથી

खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया ! कूणियस्स रण्णो भमसारपुत्तस्स
आभिसेक्क हत्थिरयण पडिकप्पेहि, हय-गय-रह-पवरजोह-कलियं
चाउरंगिणि सेणं सण्णाहेहि, सण्णाहेत्ता एयमाणत्तियं पच्च-
प्पिणाहि ॥ सू० ४१ ॥

आमतेइ ' हस्तिव्यापृतमामन्त्रयति=महामात्रमाह्वयति, 'आमंतेत्ता' आमन्त्र्य-आह्वय
'एवं वयासी' एवमवादीन्-'खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया ! कूणियस्स रण्णो
भमसारपुत्तस्स आभिसेक्क हत्थिरयण पडिकप्पेहि' क्षिप्रमेव भो देवानुप्रिय ! कूणिक्तस्य
गजो भमसारपुत्रस्य अभिपेक्ष्य हस्तिरन परिकल्पय, अभिपेक्ष्य हस्तिरन=प्राप्तमभिपेक्ष्य,
सुर्य हस्तिरन परिकल्पय=मुसज्जित कुरु, 'हय-गय-रह-पवरजोह-कलियं' हय-गज-
रथ-प्रवरयोध-कलिताम्, 'चाउरंगिणि सेण' चतुरङ्गिणी सेनाम्, 'सण्णाहेहि'
=नाह्वय-सन्नद्धा कुरु, 'एयमाणत्तियं पच्चप्पिणाहि' एतामाजमिका प्रत्यर्पय-इमा
मनीर्यामाना सम्पाद्य महा निवेदय-इत्थ रानाऽऽजमो बलव्यापृतो हस्तिव्यापृत
माजापयामास ॥ सू० ४१ ॥

(पडिसुणिता हत्थिवाउय आमंतेइ) राजा का आदेश प्रमाण कर उसने तुरत ही
हाथियां क अधिकार को बुलाया, (आमंतेत्ता) बुलाकर (एव) इस प्रकार (वयासी) वह
बोल-(खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया) हे देवानुप्रिय ! तुम जीव ही (कूणियस्स रण्णो
भमसारपुत्तस्स आभिसेक्क हत्थिरयण पडिकप्पेहि) भमसार अर्थात् श्रेणिक राजा के
पुत्र कूणिक राजा के पंहस्ता को मुसज्जित करो। (हय-गय-रह-पवरजोह कलिय चाउ-
रंगिणि सेण सण्णाहेहि) साथ मे हय-अथ, गज-अन्यहाथी, रथ, प्रवरभट इनसे युक्त

आदेशने। अधीकार करी लीधे। (पडिसुणिता हत्थिवाउय आमतेइ) राजाना आदेश
शने प्रमाण करी तेले तत्तल छाथीओना आधिकारीने ओलाओये। (आमतेत्ता)
ओलावीने (एव) आ प्रकारे (वयासी) तेले ठह्यु-(खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया)
हे देवानुप्रिय ! तमे तुरत च (कूणियस्स रण्णो भमसारपुत्तस्स आभिसेक्क
हत्थिरयण पडिकप्पेहि) भमसार अर्थात् श्रेणिऽ राजाना पुत्र कूणिऽ राजाना
पट्टडस्तिने तैयार करे। (हय-गय-रह-पवरजोह-कलिय चाउरंगिणि सेण सण्णा
हेहि) साथे साथे, हय घोडा, गज-भील छाथी, रथ, प्रवरभट अथी युक्त
चतुरंगिणी सेनाने पणु तैयार करे। (सण्णाहेत्ता) सन्नद्ध करीने (एयमाणत्तियं

‘मूलम्-तए णं से बलवाउए’ कूणिएणं रण्णा एवं वुत्ते समाणे
 हट्टुट्टु - जाव - हियए करयलपरिग्गहियं सिरसावत्तं मत्थए
 अजलिं कट्ठु एव सामित्ति आणाए विणएणं वयण पडिसुणेइ,
 पडिसुणिच्चा हत्थिवाउयं आमंतेइ, आमतेच्चा एव वयासी-

टीका-‘तए णं’ इत्यादि । ‘तए ण से बलवाउए’ तत गल्ल म बलव्यापृत -
 सेनापति ‘कूणिएणं रण्णा एवं वुत्ते समाणे’ कूणिकेन राजा एवमुक्त सन्, ‘हट्टुट्टु
 जाव-हियए’ हट्टुट्टुयावद्वृद्धय ‘करयलपरिग्गहियं’ करतन्परिगृहीत-वद्व करतल्लयुगलम्,
 ‘सिरसावत्तं’ शिरसावत्तं ‘मत्थए अजलिं कट्ठु’ मस्तकं अजलिं कृत्वा ‘एवं
 सामित्ति आणाए विणएणं वयण पडिसुणेइ,’ एव स्वामिन् । इति आज्ञाया विनयेन
 वचनं प्रतिशृणोति-एव स्वामिन् । यद्यथाज्ञापयति देवस्तत्तथैव संपादयामि-इत्युक्त्वा
 आज्ञाया वचनं सन्निनयं प्रतिशृणोति-स्वीकरोति, प्रतिश्रुत्य-गम्य-इत्यर्थः-‘हत्थिवाउयं

‘तए ण से बलवाउए’ इत्यादि ।

(तए णं)-इसके बाद (से बलवाउए) वह सेनापति (रण्णा एवं वुत्ते समाणे)
 राजा के द्वारा इस प्रकार से आज्ञापित होता हुआ (हट्टु-ट्टु-जाव-हियए करयल-परि
 गहिय सिरसावत्त मत्थए अजलिं कट्ठु एव सामित्ति आणाए विणएण वयण पडि
 सुणेइ) विशेष हर्षित एवं मनुष्ट हुआ, यावत् अन्त करण में प्रफुल्लित हो गया । दोनों
 हाथों को जोड़कर मस्तरूप अजलिरूप में उहे स्थापित करते हुए फिर वह इस प्रकार
 बोला कि हे स्वामिन् ! आपने जिस प्रकार का आदेश प्रदान किया है वह मैं उसी प्रकार
 से संपादित करूँगा । इस रीति से विनयपूर्वक उसने राजा के आदेश को स्वीकार कर लिया ।

‘तए ण से बलवाउए’ इत्यादि ।

(तए णं) स्थान पर (से बलवाउए) ते सेनापति (रण्णा एवं वुत्ते समाणे)
 राजा के द्वारा आ आज्ञापित था (हट्टु-ट्टु-जाव-हियए करयल-परिग्गहिय
 सिरसावत्त मत्थए अजलिं कट्ठु एव सामित्ति आणाए विणएण वयण पडिसुणेइ)
 विशेष हर्षित तेमने मनुष्ट थयो, यावत् अतः करणमा प्रफुल्लित-थय-गथे।
 अन्ते हाथे जोडीने मस्तरूप अजलिरूपे तेमने स्थापित करी यती ते
 आ ‘प्रकारे जात्यो-उ हे स्वामिन् ! आपने के आदेशों का प्रदान किया है
 ते हे तेमने रीते संपादित करीथ आ रीते विनयपूर्वक तेमने राजा

हव्य-परिवर्तिय मुसज्ज धम्मिय-सण्णद्ध-वद्ध-कवडय-उप्पी-
लिय-कच्छ-वच्छ-गेवेय-वद्ध-गलवर-भूषण-विरायत अहिय-
तेय-जुत्त सललिय-वर-कण्णपूर-विराडय पलंव-ओचूल-महुयर-

णेवत्थ-हव्य-परिवर्तिय ' उ-उ-नेप य-ओत्र-परिवर्तितम्-उज्ज्वलप येन=निर्मल-
वैपरचनया आत्र, परिवर्तित-आच्छादितम्, अलङ्कृतमित्यर्थ जनण्व 'मुसज्ज'
रुतसत्ताहम्, ' धम्मिय-सण्णद्ध-वद्ध-कवडय-उप्पीलिय-कच्छ-वच्छ-गेवेय-
वद्ध-गलवर-भूषण-विरायत ' धार्मिक-सज्ज-वद्ध-कवचिको-पाटित-कल-वन्तो-
प्रैवेय-वद्ध-गलवर-भूषण-विगजमानम्, धार्मिक सज्ज=सजावृत वद्ध यत् कवच=सत्ताह-
विशेष, तदस्यास्तांति-धार्मिकसज्जवद्धकवचिकम्, उप्पीटिता=आकृष्य वद्धा, कक्षा=बन्धन
रज्जु, वक्षमि=गम्य स्थले यस्य तत् तथा, प्रैवेयक=प्रोवाभूषण वद्ध गले=कण्ठे यस्य
तत् तथा, वरभूषणै = अन्यैर्गजस्य श्रेष्ठाभरणैर्विराजमानम् 'अहियतेयजुत्त'
अधिकृतेजोयुक्तम्=परमतेजस्वि, 'सललिय-वरकण्णपूर-विराडय' सललित-वरकण्णपूर-

यो के शृंगार करने वाले (सुणिउणेहिं) निपुण व्यक्तिया से (उज्जल णेवत्थ-हव्य-परि-
वर्तिय) हाथीका शृंगार करवाया, इसमें सर्वप्रथम उन कुशल पुरुषा ने उसे निर्मल
भूषणों की रचना से अलंकृत किया। (मुसज्ज) उस पर अच्छी तरह से झूलें वगैरह
सजायी। (धम्मिय सण्णद्ध-वद्ध-कवडय-उप्पीलिय कच्छ वच्छ गेवेय-वद्ध-गलवर-भूषण-
विरायत) धार्मिक उसपर क समय जैसा हाथी का शृंगार होता है ठाक वैसा ही शृंगार
दसका किया गया। पेट या छाती पर इसके मजबूत कवच फसकर गाथा गया। गले में
इसके आभूषण पहिनाए गये। और इसके अग-उपागों में सुन्दर २ उसके योग्य आभूषण

द्वारा विविध प्रकारोंकी हाथीकोना शृंगार करवावाला (सुणिउणेहिं) निपुण
व्यक्तिको द्वारा (उज्जल णेवत्थ हव्य परिवर्तिय) हाथीना शलुगार करवाया,
तेमा सबथी प्रथम ते कुशल पुरुषोको तेने सुन्दर अलङ्कारोनी रचनाथी
अलङ्कृत थी, (मुसज्ज) तेना उपर मारी गीते झूलो वगेरे सज्जथी (धम्मिय
सण्णद्ध-वद्ध-कवडय-उप्पीलिय-कच्छ-वच्छ-गेवेय-वद्ध-गलवर-भूषण-विरायत)
धार्मिक उत्सवना नभये तेवो हाथीना शलुगार होय छे तेवो ज परापर
शलुगार तेना कथो पेट अथवा छाती उपर मज्जुत कवच कनीने तेने
आधु गणाभा तेने आभूषणो पहिराववाभा आव्या तेना धीन अगो
तथा उपागोभा सुन्दर सुन्दर तेने योग्य आभूषणो पहिराव्या (अहिय-

मृलम्—तए ण से हत्थिवाउए बलवाउयस्स एयमट्ट
सोच्चा आणाए विणएणं वयण पडिसुणेइ, पडिसुणिता छेया-
यरिय-उएस-मइ-कप्पणा-विकप्पेहि सुणिउणेहि उज्जल-णेवत्थ-

टीका—‘तए ण से’ इत्यादि । ‘तए ण’ तत = तत्प्राप्तजाज्ञातर
खलु ‘से हत्थिवाउए’ म हस्तिव्यापृत — महामान, ‘बलवाउयस्स एयमट्ट सोच्चा’
बलव्यापृतस्य तत्तमर्थ = मुसज्जितगजाऽऽनयनान्तरूप वचन श्रुत्वा, ‘आणाए विणएणं
वयण पडिसुणेइ’ आज्ञाया विनयेन वचन प्रतिशृणोति — विनयपूर्वकमाज्ञावचन = सेनापति
निर्देशमङ्गीकरोति, ‘पडिसुणिता’ प्रतिश्रुय ‘छेयायरिय-उवएस-मइ-कप्पणा-
विकप्पेहि’ छेकाऽऽचार्यो — पदेष्ट — मति — कप्पणा — विकप्पे — छेकाचार्यस्य = पटुतरगिन्पगिक्षक
स्योपदेष्टाज्जाता या मति = बुद्धि तथा या कप्पणा = मज्जना — हस्तिना शृङ्गारसमारचना, ता
विविधप्रकारेण कप्पयति ये ते तथा तै सुगिक्षकोपदेष्टालघुबुद्ध्या विगिष्टगिन्पकप्पणा-
कारकैरित्यर्थ, अतएव ‘सुणिउणेहि’ सुनिपुणै — गजादिशृङ्गाररचनाकुशलै ‘उज्जल-

चतुरगिणा सेना को भा मुसज्जित करो । (सण्णाहेत्ता) सबद्व फरके (एयमाणत्तिय पच्च-
प्पिणाहि) बाद मइस मेरा आना के यथावत् पालन करने की हमें पीछे ग्वर दो ॥ सू. ४१॥

‘तए ण से हत्थिवाउए’ इत्यादि ।

(तए ण) सेनापति के आदेश देने के बाद (से हत्थिवाउए) वह हाथियों का
अधिकारी (बलवाउयस्स) सेनापति के (एयमट्ट) इस बातको (सोच्चा) सुनकर (आणाए
वयण) आज्ञा के वचन को (विणएण) विनयपूर्वक (पडिसुणेइ) स्वीकार किया । (पडि-
सुणिता) स्वीकार कर उसने (छेयायरिय-उवएस मइ कप्पणा विकप्पेहि) छेकाचार्य-
विगिष्टनिपुणगिन्पगिक्षक के उपदेश से उद्भूत बुद्धि द्वारा विविध प्रकारका रचना से हाथि-

पच्चप्पिणाहि) पक्षी आ भारी आशाने यथावत् पाणी लेनी भने पाछी
अग्वर आपो (सू. ४१)

‘तए ण से हत्थिवाउए’ इत्यादि

(तए ण) सेनापतिसे आदेश दीया पछी (से हत्थिवाउए) ते हाथी, आना
अधिकारी (बलवाउयस्स) सेनापतिनी (एयमट्ट) से बातने (सोच्चा) सालणीने
(आणाए वयण) आनाना वचनने (विणएण) विनयपूर्वक (पडिसुणेइ) स्वीकार
किया, (पडिसुणिता) स्वीकार करीने तेछे (छेयायरिय-उवएस-मइ-कप्पणा विक-
प्पेहि) छेकाचार्य विगिष्ट निपुण शिक्ष शिष्य शिक्षकना उपदेशथी उद्भवेदी बुद्धि

कथधयारं चित्त-परित्योम-पच्छय पहरणा-वरण-भरिय-जुद्ध-

विराजितम्—सललितौ=ललितयुक्तौ यौ वरकणपूरौ—प्रगस्तकृष्णभरणे ताभ्या विराजितम्,
 'पलत्र-ओचूल-महुयर-कथधयार' प्रलम्बाऽनचूलमधुकररुताऽधकारम्—प्रलम्बानि
 अवचूलानि=गजपुष्टान्ध प्रलम्बिगृह्णारवलागरूपाणि यस्य तत्तथा, तथा 'मधुकरैर्मदजला-
 द्बन्धै कृत अधकारो यत्र तत्तथा, तत्—अनयो कर्मधाय', तत्, 'चित्त-परिच्छेय-
 पच्छय' चित्र-परिच्छेद-प्रच्छदम्—चित्रो=विचित्र परिच्छेदो=लघु प्रच्छद—आच्छा-
 दव्यविशेषो यस्य तत्तथा तत्, 'पहरणा-वरण भरिय जुद्ध-सज्ज' 'पहरणा-वरण-भ्रतयुद्ध
 सज्जम्—प्रहरणावरणैरायुधकरचैर्भूत=सम्भूतम्, अत एव युद्धसज्ज=युद्धाय समुद्यतम्, 'सच्छत्त'

पहिरा दिये गये। (अद्वियतेयजुत्त) इससे स्वाभाविकरूप से तेज मपन्न वह गजराज
 देखने में और अधिक तेजस्वी दीखने लगा। (सललिय वर-कृष्णपूर-विराडयं) इसके
 कान में जो आभूषण—कणपूर पहिरान में आये थे वे चलते पमय डहर डहर जब हिलत
 थे तब उनके द्वारा यह गजराज बड़ा हा सुहावना लगता था। (पलत्र ओचूल महुयर-
 कथधयार) इस पर जो झूल डाली गई थी वह पीठ से नीचे तक लटक रही थी। इसके
 फपोल स्थल से जो मदजल झर रहा था और उसकी सुगंध से जो भ्रमरसमूह उनके
 आसपास मडरा रहा था वह ऐसा मादम होता था कि मानो इसका शरण में अवकाश ही
 आया है। (चित्त-परित्योम-पच्छय) इसकी पीठ पर झूल के ऊपर जो छोटा सा आ-
 च्छादकमल ढाला गया था वह सुन्दर वेलवृष्टियों से युक्त था। (पहरणा-वरण-भरिय-
 जुद्ध-सज्ज) प्रहरण—नाल और आवरण—कवच से सुसज्जित यह हाथी ऐसा मादम पडता
 था कि मानो यह युद्ध के लिये ही सजाया गया है। (सच्छत्त) यह उन्नतस्थित था।

तेयजुत्त) आथी स्वाभाविक तेजस्वी सपन्न ते गजराज वधादे तेजस्वी
 देभाते। डते। (सललिय वर-कृष्णपूर-विराडयं) तेना कानभा ने आभूषण-
 कणपूर पडेशवनाभा आव्या डता ते आलती वभते न्यादे आभतेम डालता
 डता त्यादे तेनाथी आ गजराज गहु ग शोलायमान लागते डते। (पलत्र
 ओचूल-महुयर-कथधयार) तेना पर ने झूल राभी डती ते पीठथी नीचे सुधी
 लटकी रही डती तेना गडस्थलथी ने मदजल अरी रहु डतु तथा तेनी
 सुगंधथी ने लभराओने सभूड तेनी आसपास इस्ते रडेते डते। तेथी
 ओम जलुतु डतु के जलु तेना शरषुभा अधकार ज आव्ये छे। (चित्त-
 परिच्छेय पच्छय) तेनी पीठ पर झूल उपर ने नानु ढाकेलु वस्त्र नाज्यु डतु
 ते सुद्धर वेद-वृष्टियोथी युक्त डतु (पहरणा वरण भरिय जुद्ध सज्ज) प्रहरण-
 शस्त्र आने आवरण-कवचथी सुसज्जित आ डथी ओवे लागते डते। के

સજ્જ સચ્છત્ત સજ્જય સઘટ સપડાગ પચામેલય-પરિમહિયા-
મિરામં ઓસારિય-જમલ-જુયલ-ઘટ વિજ્જુપિણદ્ધ વ કાલમેહ
ઉપ્પાડયપવ્વય વ ચંકમત મત્ત ગુલ્લગુલ્લત મળ-પવ્વળ-જડળ-વેગ

મહ્ઝમ્-છત્તયુક્તમ્, 'સજ્જય' સચ્ચમ્-ધ્વજયુક્તમ્ 'સપટ' સઘટમ્-ઘટાભૂષિતો-
ભયપાર્શ્વમ્, 'પચામેલય-પરિમહિયા-મિરામ' પચામેલક-પરિમહિતામિરામમ્-
પચામિરામેલકૈ=પચ્ચવર્ણામિ પુષ્પમાલામિ પરિમહિતમ્-અતएव અમિરામ=સુન્દર યત્તથા
તત્, 'ઓસારિય-જમલ-જુયલ-પટ' અપસાગિત-યમલ-યુગલ-ઘટમ્-અવસારિતમ્=
અધોઽવલમ્બિત યમલ=મમ યુગલ=દ્વિક ઘટયોર્યત્ર તત્ તથા તત્, 'વિજ્જુપિણદ્ધ' વિદ્યુ-
પિનદ્રમ્-વિદ્યુદ્વિદ્યોતિતિ 'કાલમેહ વ' કાલમેઘમિત્ર-ગજસ્ય કૃષ્ણવર્ણવાત ઉચ્ચતયા ચ
મેઘોપમા, 'ઉપ્પાડય-પવ્વય વ' ઔ પાત્તિકપર્વતમિવ-અરુસ્માન્નૂતનસમુદ્ભૂતપર્વતમિવ,
'ચક્રમત' ચદ્વક્રમ્યમાણમ્-અતિગચેન ક્રામ્યત-સ્વાભાનિકપર્વતો હિ ન ચદ્વક્રમ્યતે ઇતિ
માન । 'ગુલ્લગુલ્લત' ધ્વનત્=મહામઘવદ્ ધ્વનિ રુર્જત્-ઇત્યર્થ, 'મળ-પવ્વળ-જડળ-વેગ'

(સજ્જય) વ્રજાસહિત થા (સપટ) ઘટાઓં સે ઇસક ઉભયપાર્શ્વ યુક્ત યે । (પચામેલય-
પરિમહિયા-મિરામ) પાચવર્ણ કે પુષ્પમાલા પહનાન ક કારણ યહ અચન્ત સુન્દર લગતા
થા । (ઓસારિય-જમલ-જુયલ-ઘટ) નાચે તરુ ણક હા સાથ લટકતે હુણ ટો ઘટા
સે યહ ઝોમિત થા । (વિજ્જુપિણદ્ધ) ઇસ પર જો મી આમગ્ગ સજાયે ગયે યે વે વિજ્જન
કે સમાન ચમકતે થે, અત યહ ગજરાજ (કાલમેહ વ) કૃષ્ણવર્ણ હોન સે કાલા મેઘ કે
ઝેસા જાત હોતા થા । (ચક્રમત ઉપ્પાડયપવ્વય વ) ચલતે સમય યહ ઔપાત્તિક પર્વત
કે સમાન દિસાચી દેતા થા । (ગુલ્લગુલ્લત) જન યહ ચિંધારતા થા તો ઇસા પ્રતીત હોતા

જલ્લે એ યુદ્ધને માટે જ સજ્જએલા છે (સચ્છત્ત) એ છત્રસહિત હોતે ।
(સજ્જય) ધ્વજસહિત હોતો (સઘટ) ઘટાઓ બન્ને બાજુ લટકતી હોતી
(પચામેલય-પરિમહિયા-મિરામ) પાચ વર્ણની પુષ્પમાલા પહેરાવવાથી એ સુદર
લાગતો હોતો (ઓસારિય-જમલ-જુયલ-ઘટ) નીચે સુધી એક માથે લટકતા
એ ઘટાઓથી તે શોભતો હોતો (વિજ્જુપિણદ્ધ) તેના પર જે ડોઢ આભરણ
મળએલા હતા તે વીજળીના જેવા ચમકતા હતા આથી આ ગજરાજ
(કાલમેહ વ) કૃષ્ણવર્ણ હોવાથી કાલા મેઘના જેવો જણાતો હોતો (ચક્રમત ઉપ્પા
ડયપવ્વય વ) ચાલતી વખતે એ ઔપાત્તિક પર્વતના જેવો દેખાતો હોતો
(ગુલ્લગુલ્લત) જ્યારે તે ગરાડતો હોતો ત્યારે એમ પ્રતીત થતું હતું તે જલ્લે

भीम सगामियाओज्ज आभिसेक्क हत्थिरयण पडिकप्पेइ, पडि-
कप्पित्ता हय - गय-रह - पवरजोह-कलियं चाउरंगिणीं सेण
सण्णाहेइ. जेणेव वलवाउए तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता
एयमाणत्तियं पच्चप्पिणइ ॥ सू० ४२ ॥

मन पवनजयवेग-ग या मन पन्नाधिकवेगयुक्त, 'भीम' भयङ्करम्, 'सगामियाओज्ज' सागामिकाऽऽयोज्यम् प्राप्ता एव सागामिक तस्मिन् आयोयम्=आयोजनीय-प्राप्त योग्यमित्यर्थ, 'आभिसेक्क हत्थिरयण' आभिषेक्य हस्तिरत्नम् - अभिषेकाहं हस्तिश्रेष्ठम्, 'पडिकप्पेइ' परिकल्पयति, 'पडिकप्पित्ता' परिदृश्य, 'हय-गय-रह-पवरजोह-कलिय' हय-गज-रथ-प्रवरयोध-कलिता-हयैर्गजै रथं प्रवरयोधै महारथिभि र्युक्ताम्, 'चाउरंगिणीं सेण' चतुरङ्गिणीं सेनाम्=चतुरङ्गवतीं सेनाम्, 'सण्णाहेइ' मना हयति, 'जेणेव वलवाउए' यत्रैव उल्लङ्घ्यापृत-सेनापति, 'तेणेव उवागच्छइ' तत्रैवोपागच्छति, 'उवागच्छित्ता' उवागय, 'एयमाणत्तियं' एतामाज्ञां निष्क्राम-सेना पतेराज्ञाम् 'पच्चप्पिणइ' प्रवर्षयति-तन्नीयामाज्ञा सम्पाद्य पश्चान्निवेदयति, भवदाज्ञानुसारेण सर्वं संपादितमस्माभिरिति ॥ ४२ ॥

कि मानो महामेघकी गर्जना हो रहा है । (मण-पवण-जइण-वेग) इसकी गति मन और पवन के वेग को जीतने वाला था, (भीम) देखने में यह बड़ा भयङ्कर जैसा लगता था । (सगामियाओज्ज) इस के ऊपर जितना भा सामग्रियों रखने में आई थीं वे सब संप्राम के योग्य था । (आभिसेक्क हत्थिरयण) इस प्रकार इस पहलू को (पडिकप्पेइ) उन निपुण मतिवाले पुरुषों से सजवाया, (पडिकप्पित्ता) सजवाने के बाद फिर उस हाथी के अधिकारों में उन निपुण पुरुषों से (हय-गय-रह-पवरजोह-कलियं चाउरंगिणीं

महामेघकी गर्जना थाय छे (मण-पवण-जइण-वेग) तेनी गति मन तथा पवनना वेगने छते जेवी इती (भीम) जेवामा जे बहुत लयकर जेवो लागतो इतो (सगामियाओज्ज) तेना ऊपर जेटलीजे सामग्रीजे सजवामा आवी इती ते अधी सजामने योग्य इती (आभिसेक्क हत्थिरयण) था प्रकाशे जे पट्टिद्विने (पडिकप्पेइ) ते निपुण बुद्धिवाला पुत्रोये सजवोये इतो (पडिकप्पित्ता) तैयार जनी लीधा पछी ते हाथीना आधिकारीजे ते निपुण पुत्रोद्वारा (हय-गय-रह-पवर-जोह-कलियं चाउरंगिणीं सेण सण्णाहेइ) बोला,

मूलम्—तए ण से बलवाउए जाणसालिय सदावेइ,
सदावित्ता एव वयासी-खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया । सुभदा-
पमुहाण देवीणं बाहिरियाए उवट्ठाणसालाए पाडियक्कपाडियक्काड

टीका—‘तए णं से’ इत्यादि । ‘तए ण से उलवाउए’ तत सल्ल स
बलव्यापृत—तन्न्तरम्—चतुरङ्गिगासेनासज्जीकरणान्तर स सेनापति ‘जाणसालिय’
यानशालिक=यानशालाधिकृतम्, ‘सदावेइ’ श्रूयति=आह्वयति, ‘सदावित्ता एव
वयासी’ श्रूयिवा ण्यमयादात् ‘खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया ।’ क्षिप्रमेव भो देवानुप्रिय ।
‘सुभदापमुहाण देवीण’ सुभद्राप्रमुखाना=सुभद्रादाना देवीना ‘बाहिरियाए उवट्ठाण-

सेण सण्णाहेइ) घोडा, हाथी, रथ एव सुभद्रों से युक्त चतुरगिणी सेना सज्जायी, सज-
वा कर (जेणेव उलवाउए) जहाँ पर सेनापति थ (तेणेव उवागच्छइ) वहाँ पर गया,
(उवागच्छित्ता) पहुँचकर (एयमाणत्तिय पच्चप्पिणइ) उमने निवेदन किया कि आपने
जो आना प्रदान का थी वह सज मैं आपकी आनानुसार ठाकर कर लिया है ॥ सू० ४२ ॥

‘तए ण से उलवाउए’ इत्यादि ।

(तए णं) चतुरगिणी सेना जन सजी जा चुको तन (से उलवाउए) उस सेना-
पतिने (जाणसालिय) यानशाला के अधिकारी को (सदावेइ) बुलाया, (सदावित्ता)
बुलाकर (एव वयासी) इस प्रकार कहा—(खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया) हे देवानुप्रिय ।
तुम शीघ्र ही (सुभदापमुहाण देवीण) सुभद्रा आदि देवियाँ के लिये (बाहिरियाए
उवट्ठाणसालाए) बाहिर की उपस्थानशाला में (पाडियक्कपाडियक्काह) एक एक रानी

हाथी, रथ तेभज सुभद्राथी युक्त चतुर गिणी सेना तैयार करावी तैयार करावीने
(जेणेव बलवाउए) जथा सेनापति हुता (तेणेव उवागच्छइ) तथा गया, (उवागच्छित्ता)
तेणु तथा पहुँचावीने (एयमाणत्तिय पच्चप्पिणइ) निवेदन क्युं के आपे ने आसा
आपी हुती ते णधु मे आपनी आशाप्रभाणु ठीक ठीकी लीधु ठे (सू० ४२)

‘तए ण से बलवाउए’ इत्यादि

(तए ण) चतुरगिणी सेना जथा तैयार थई चुकी तयारे (से बलवाउए)
ते सेनापतिजे (जाणसालिय) यानशालांना अधिकारीने (सदावेइ) बोलाव्यो,
(सदावित्ता) बोलावीने (एव वयासी) आ प्रदारे क्यु—(खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया)
हे देवानुप्रिय । तमे जलदी (सुभदापमुहाण देवीण) सुभद्रा आदि देवीओ
भाटे (बाहिरियाए उवट्ठाणसालाए) अहारनी उपस्थानशालाभा (पाडियक्क

जत्ताभिमुहाडं जुत्ताइ जाणाडं उवट्टवेहि, उवट्टवित्ता एयमणत्तियं पच्चप्पिणाहि ॥ सू० ४३ ॥

मूलम्—तए णं से जाणमालिए बलवाउयस्स एयमट्ट

सालाए ' यातायामुपस्थानगालायाम्, 'पाडियक्काडिक्काड' प्रयेक प्रयेकम्=प्रत्ये-
काऽर्थम्, 'जत्ताभिमुहाड' यात्रामिमुखानि=भगवद्दर्शनार्थगमनानुष्ठानानि 'जुत्ताइ' युक्तानि
'जाणाड' यानानि 'उवट्टवेहि' उपस्थापय-सञ्जीकृत्य समानय, 'उवट्टवित्ता' उपस्थाप्य
'एयमाणत्तिय पच्चप्पिणाहि' एतामाज्जिका प्रत्यर्पय-मनीयामाना पश्चात् समर्पय-सर्वं
सम्पादितम् इति ब्रूहि ॥ सू० ४३ ॥

टीका—'तए ण से' इत्यादि ।

तत गच्छ स 'जाणसालिए बलवाउयस्स एयमट्ट' यात्रालिको बलव्यावृत्त
स्यैतमर्थम्=यानसञ्जीकरणेऽऽनयनरूप निर्देशं श्रुत्वा, आज्ञाया विनयेन वचन 'पडिमुणेड'

के बैठने योग्य अलग २ रूप म (जत्ताभिमुहाड) यात्रा के लायक-भगवान के दर्शन
करने के लिये जिसमे बैठकर जाया जाता है ऐसे (जुत्ताइ) एव अच्छे २ बेलों से युक्त
(जाणाड) रथादिक्त वाहनों को (उवट्टवेहि) उपस्थित करो, (उवट्टवित्ता) उपस्थित करके
(एयमाणत्तिय पच्चप्पिणेहि) इस मेरी आज्ञा को यथावत् पालन करने की खबर
पीछे मुझे बहुत जन्दा भेजो ॥ सू० ४३ ॥

'तए ण से जाणसालिए' इत्यादि ।

(तए ण) सेनापति के आदेश देने के बाद (से जाणसालिए) उस यानशाला
के अधिकारी ने (बलवाउयस्स) सेनापति के (एयमट्ट) यान को सज्जित करके लानेकी

पाडियक्काडि) ओठ ओठ शष्पीने भेजवा योज्य अलग अलग रूपमा (जत्ता
भिमुहाड) यात्राने लायक लगवानना नशन करवा भाटे जेभा जेसीने नवाय
जेवा, (जुत्ताइ) तेभज सारा सारा भण्णाणी युक्त (जाणाड) रथ आदिके
वाहनोने (उवट्टवेहि) छाजर करे (उवट्टवित्ता) छाजर करीने (एयमाणत्तिय
पच्चप्पिणाहि) आ भागी आज्ञानु पालन करवानी भणर पछी भने भहु
जट्ठी भोडले (सू० ४३)

“ तए ण से जाणसालिए ” इत्यादि

(तए ण) सेनापतिना आदेश दीधा पछी (से जाणसालिए) ते यानशालाना
अधिकारीजे (बलवाउयस्स) सेनापतिनी (एयमट्ट) यानने तैयार करीने लाव

आणाए विणएण वयण पडिसुणेइ, पडिसुणित्ता जेणेव जाण-
साला तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता जाणाइ पच्चुवेक्खेइ, पच्चु-
वेक्खित्ता जाणाइ संपमज्जेइ, संपमज्जित्ता जाणाइ सवट्ठेइ, सवट्ठित्ता
जाणाइ णीणेइ, णीणित्ता जाणाण दूसे पवीणेइ, पवीणित्ता जाणाइ

प्रतिशृणोति=स्वीकरोति, प्रतिश्रुय=आज्ञावचन स्वीकृत्य यत्रैव यानशाला तत्रैवोपागच्छति,
उपागत्य 'जाणाइ पच्चुवेक्खेइ' यानानि प्रत्युपेक्षते=सम्यक् पश्यति, प्रत्युपेक्ष्य=दृष्ट्वा
'जाणाइ संपमज्जेइ' यानानि सम्प्रमार्जयति-निगतरजासि पुरते, सम्प्रमार्ज्य, 'जाणाइ
सवट्ठेइ' यानानि न्यर्तयति-सूरुस्मिन् स्थाने स्थापयति, 'संवट्ठित्ता' इत्यर्थ 'जाणाइ
णीणेइ' यानानि नयति-शालातो बहिष्करोति, नाचा 'जाणाण' यानाना 'दूसे'
दूष्याणि=अच्छादनवस्त्राणि 'पवीणेइ' प्रविनयति=अपसारयति, प्रविनाय-अपसार्य,

आनाको मुनकर (आणाए विणएण वयण) उस आज्ञावचन को निनयपूर्वक (पडिसु-
णेइ) स्वीकार किया, (पडिसुणित्ता) स्वीकार करके फिर वह (जेणेव जाणसाला)
जहा यानशाला थी (तेणेव उवागच्छइ) वहाँ पहुँचा, (उवागच्छित्ता) पहुँचकर
(जाणाइ पच्चुवेक्खेइ) उसने वहाँ पहिले रथ आदि यानों को अच्छा तरह से देखा।
(पच्चुवेक्खित्ता) देखकर (जाणाइ संपमज्जेइ) उसने उन्हें अच्छा तरह झाड़-झड़ कर
साफ किया। (संपमज्जित्ता जाणाइ सवट्ठेइ) साफ करने के बाद उसने फिर जितने
चाहिये थे उतने यान एक जगह एकत्रित किये। (सवट्ठित्ता) टकड़ करने के बाद
(जाणाइ णीणेइ) वहाँ से उसने उन सब को बाहर निम्ना। (णीणित्ता) बाहर

वाणी आना सालाणीने (आणाए विणएण वयण) ते आज्ञावचनने विनयपूर्वक
(पडिसुणेइ) स्वीकार किये (पडिसुणित्ता) स्वीकार करके ते (जेणेव
जाणसाला) जहाँ यानशाला होती (तेणेव उवागच्छइ) तथा पहुँचये (उवाग-
च्छित्ता) पहुँचीने (जाणाइ पच्चुवेक्खेइ) तेले तथा पहुँचा रथ आदि यानोने
मागी रीते लेया (पच्चुवेक्खित्ता) लेधने (जाणाइ संपमज्जेइ) ते तेले
मागी रीते वाणी-झूठी आइ उयो (संपमज्जित्ता जाणाइ सवट्ठेइ) आइ उगी
लीधा पछी तेले नेटला लेधता हुता तेटला यान (वाहन) ओउ जगाओ
ओउ उयो (सवट्ठित्ता) ओउठा उरी लीधा पछी (जाणाइ णीणेइ) तथाथी
तेले ओ लधाने अडार उडया (णीणित्ता) अडार उडीने (जाणाण दूसे

जत्ताभिमुहाडं जुत्ताइ जाणाडं उवट्टवेहि, उवट्टवित्ता एयमणत्तियं
पच्चप्पिणाहि ॥ सू० ४३ ॥

मूलम्—तए णं से जाणमालिए वलवाउयस्स एयमट्ट

सालाए 'यात्रायामुपरयानशालायाम्, 'पाडियक्काडियक्काइ' प्रयेक प्रयेकम्=प्रत्ये-
काऽर्थम्, 'जत्ताभिमुहाड' यात्राभिमुखानि=भगवद्दर्शनार्थगमनानुगूढानि 'जुत्ताइ' युक्तानि
'जाणाड' यानानि 'उवट्टवेहि' उपस्थापय-सज्जीकृत्य समानय, 'उवट्टवित्ता' उपस्थाप्य
'एयमाणत्तिय पच्चप्पिणाहि' एतामाज्जमिका प्रयर्पय-मदीयामाजा पश्चात् समपय-सर्व
सम्पादितम् इति नूहि ॥ सू० ४३ ॥

टीका—'तए ण से' इत्यादि ।

तत एव स 'जाणसालिए वलवाउयस्स एयमट्ट' यानशालिको वलव्यावृत
स्यैतमर्थम्=यानसज्जाकरणोऽनयनरूप निर्देशं श्रुत्वा, आनाया मितयेन रचन 'पडिसुणेड'

के बैठने योग्य अलग २ रूप मे (जत्ताभिमुहाड) यात्रा के लायक-भगवान के दर्शन
करने के लिये जिसमे बैठकर जाया जाता है ऐसे (जुत्ताइ) एव अच्छे २ बेलों से युक्त
(जाणाड) रथादिक वाहनों को (उवट्टवेहि) उपस्थित करो, (उवट्टवित्ता) उपस्थित करके
(एयमाणत्तिय पच्चप्पिणेहि) इस मेरी आज्ञा को यथावत् पालन करने की खबर
पीछे मुझे बहुत जल्दी भेजो ॥ सू० ४३ ॥

'तए ण से जाणसालिए' इत्यादि ।

(तए ण) सेनापति के आदेश देने के बाद (से जाणसालिए) उस यानशाला
के अधिकारी ने (वलवाउयस्स) सेनापति के (एयमट्ट) यान को सज्जित करके लानेकी

पाडियक्काइ) ओठ ओठ राखीने जेम्मा योज्य अलग अलग इपमा (जत्ता
भिमुहाड) यात्राने लायक भगवानना दर्शन करवा भाटे जेम्मा जेसीने जवाय
जेवा, (जुत्ताइ) तेम्मा सारा सारा जणहोथी युद्ध (जाणाड) रथ आदि
वाहनोने (उवट्टवेहि) छाबर करो (उवट्टवित्ता) छाबर करीने (एयमाणत्तिय
पच्चप्पिणेहि) आ भागी आज्ञानु पालन करवानी जणर पछी भने जहु
जरी मोडलो (सू० ४३)

“तए ण से जाणसालिए” इत्यादि

(तए ण) सेनापतिना आदेश दीक्षा पछी (से जाणसालिए) ते यानशालाना
अधिकारीजे (वलवाउयस्स) सेनापतिनी (एयमट्ट) यानने तैयार करीने लाव

आणाए विणएण वयणं पडिसुणेड, पडिसुणित्ता जेणेव जाण-
साला तेणेव उवागच्छड, उवागच्छित्ता जाणाड पच्चुवेक्खेड. पच्चु-
वेक्खित्ता जाणाड सपमज्जेड, सपमज्जित्ता जाणाड सवट्ठेड, सवट्ठित्ता
जाणाड णीणेड, णीणित्ता जाणाण दूसे पवीणेड, पवीणित्ता जाणाडं

प्रतिशृगोति=स्वाकरोति, प्रतिश्रुय=आज्ञावचन आहृत्य यत्रैव यानशाला तत्रोपागच्छति,
उपागय 'जाणाड पच्चुवेक्खेड' यानानि प्रत्युपेक्षते=सम्यक् पश्यति, प्रत्युपेक्ष्य=दृष्ट्वा
'जाणाड सपमज्जेड' यानानि सम्प्रमार्जयति-त्रिगुणरजसि वृश्ते, सम्प्रमार्ज्य, 'जाणाडं
सवट्ठेड' यानानि न्यर्त्तयति-सूक्ष्मिन् स्थाने स्थापयति, 'संवट्ठित्ता' अर्थात् 'जाणाडं
णीणेड' यानानि नयति-शालातो वहिष्मगेति, नावा 'जाणाण' यानाना 'दूसे'
दूषयति=आच्छादनमन्वाप्ति 'पवीणेड' प्रविनयति=अपसारयति, प्रविनाय-अपसार्य,

आनाको मुनकर (आणाए विणएण वयण) उस आनावचन को विनयपूर्वक (पडिसु-
णेड) स्वाकार किया, (पडिसुणित्ता) स्वाकार करके फिर वह (जेणेव जाणसाला)
जहां यानशाला था (तेणेव उवागच्छड) वहाँ पहुँचा, (उवागच्छित्ता) पहुँचकर
(जाणाड पच्चुवेक्खेड) उसन वहाँ पहिले रथ आदि यानों को अच्छा तरह से देखा।
(पच्चुवेक्खित्ता) देखकर (जाणाड सपमज्जेड) उसन उठे अच्छा तरह झाड़-झड़ कर
साफ किया। (सपमज्जित्ता जाणाड सवट्ठेड) साफ करने के बाद उसने फिर जितने
चाहिये वे उतन यान एक जगह एकत्रित किये। (सवट्ठित्ता) ठकड़ करने के बाद
(जाणाड णीणेड) वहाँ से उसने उन सब को बाहिर निकाला। (णीणित्ता) बाहिर

वाणी आज्ञा आलजीने (आणाए विणएण वयण) ते आज्ञावचनने। विनयपूर्वक
(पडिसुणेड) स्वीकार क्यो (पडिसुणित्ता) स्वीकार करीने पछी ते (जेणेव
जाणसाला) त्या यानशाला छती (तेणेव उवागच्छड) त्या पडोःक्यो (उवाग
च्छित्ता) पडोःक्यीने (जाणाड पच्चुवेक्खेड) तेणे त्या पडोःला रथ आदि यानोने
भागी गीते जेथो (पच्चुवेक्खित्ता) जेधने (जाणाड सपमज्जेड) ते तेणे
भागी गीते वाणी-बुडी भाई क्यो (सपमज्जित्ता जाणाड सवट्ठेड) भाई करी
लीधा पछी तेणे जेटला जेधता छता तेटला यान (वाहन) जेज जगाजे
जेठो क्यो (सवट्ठित्ता) जेठो करी लीधा पछी (जाणाड णीणेड) त्याथी
तेणे जे पधाने पडार ठाढ्या (णीणित्ता) पडार ठाढीने (जाणाण दूसे

સમલકરેડ, સમલકરિતા જાણાડં વરમહગમડિયાડ કરેડ, કરિતા
જેણે વાહણસાલા તેણેવ ઉવાગચ્છડ, ઉવાગચ્છિતા વાહણસાલં
અણુપવિસડ, અણુપવિસિતા વાહણાડ પચ્ચુવેમ્મેડ, પચ્ચુવેમ્મિલ્લતા
વાહણાઈં સપમજડ, સપમજિતા વાહણાડ ણીણેડ, ણીણિતા વાહ-

‘જાણાડ સમલકરેડ’ યાનાનિ સમલકરોતિ=ય ત્રયોમ્ભાત્મિમિ કૃત્ત્વનાલકારાગિ કરોતિ,
સમલકર્ય ‘જાણાડ વરમહગમડિયાડ’ યાનાનિ વર્માખંડક્રમણ્ડિતાનિ=વગમરણમૂળિ
તાનિ ‘કરેડ’ કરોતિ, કૃત્ત્વા યત્રેવ વાહનગાલ તત્રવોપાગચ્છતિ, ઉપાગય, વાહનગાલ
મનુપ્રવિગતિ, અનુપ્રવિસ્ય ‘વાહણાડ પચ્ચુવેમ્મેડ’ વાહનાનિ પ્રત્યુપેક્ષતે, તેષામદ્વપ્રયદ્વ-
સૌદર્યં પશ્યતિ, દૃષ્ટ્વા-વાહનાનિ ‘સપમજડ’ સમ્પ્રમાર્જયતિ=નિર્મલીકરોતિ, સમ્પ્રમાર્યં વાહ-

નિકાલ્કર (જાણાળ દૂસે પવીણેઈ) ઉનેકે ડપર કે વલ્લો કો ઉસને દૂર કિયા । (પવી
ણિતા) જય વલ્લ કિ જિનસે યે ઢકે હુણ થે દૂર હો ચુકે તત્ર ઉસને (જાણાડ સમ
લકરેડ) ડન સવ યાના કો અલ્કત કિયા । (સમલકરિતા) જય વે અચ્છી તરહ અલ-
કૃત હો ચુકે તત્ર (જાણાડ વરમહગમડિયાડ કરેડ) ડન યાનો કો ઉસને અચ્છા રાતિ
સે ગાદી-તકિયા આતિ ઉપકરણોં સે મડિત કિયા । (કરિતા) સુસજ્જિત કર (જેણેવ વાહણ
સાલા તેણેવ ઉવાગચ્છડ) ફિર ત્રહ જહા વાહનગાલ યા વહોં પહુંચા, (ઉવાગચ્છિતા) પહુંચ
કર (વાહણસાલ અણુપવિસડ) વટ ઉસ વાહનગાલ કે માતર પ્રવિષ્ટ હુઆ । (અણુપ
વિસિતા) પ્રવિષ્ટ હોઠ્ઠ (વાહણાડ પચ્ચુવેમ્મેડ) ડમને વાહના કો દેલા (પચ્ચુવે

પવીણેઈ) તેમના ડપરના વલ્લોને તેણે દૂર મૂક્યા (પવીણિતા) જ્યારે તે
વલ્લો ઢે જેનાથી તે ઢકાયા હતા તે દૂર થઈ ગયા ત્યારે તેણે (જાણાડ સમ
લકરેડ) તે બધા યાનોને શણગાર્યા (સમલકરિતા) જ્યારે તે સારી રીતે
અવકૃત થઈ ચુક્યા ત્યારે (જાણાડ વરમહગમડિયાડ કરેડ) તે યાનોને તેણે
સારીરીતથી ગાદી તકિયા આદિ ઉપકરણોથી મડિત કર્યા (કરિતા) સુસ
જ્જિત કરીને (જેણેવ વાહણસાલા તેણેવ ઉવાગચ્છડ) પછી તે જ્યાં વાહનગાલા
હતી ત્યાં પહોંચ્યા (ઉવાગચ્છિતા) પહોંચીને (વાહણસાલ અણુપવિસડ) તે
એ વાહનશાલાની અંદર દાખલ થયા (અણુપવિસિતા) દાખલ થઈને
(વાહણાડ પચ્ચુવેમ્મેડ) તેણે વાહનોને જોયા (પચ્ચુવેમ્મિલ્લતા) જોઈને (વાહ

णाडं अप्फालेड, अप्फालित्ता दूसे पवीणेइ, पवीणित्ता वाहणाइं
समलकरेड, समलकरित्ता वाहणाइ वरभंडगमडियाइ करेड, करित्ता
वाहणाइ जाणाइ जोएइ, जोइत्ता पओयलट्टि पओयधरण य

नानि 'णीणेइ' नयति=प्रतिष्करोति, नात्रा वाहनानि 'अप्फालेड' आस्फालयति=हस्तेन
आस्फालयति, आस्फाल्य 'दूसे पवीणेइ' दूष्यागि प्रमिनयति=आच्छादनप्राप्यपनयति,
प्रविनाय 'वाहणाइ समलकरेड' वाहनानि समलङ्करोति, समलङ्कृत्य वाहनानि
'वरभटगमडियाइ करेड' वरभाटकमण्डितानि करोति, कृत्वा 'वाहणाइ जाणाइ
जोएइ' वाहनानि यानेषु योजयति, योजयित्वा यानशालिक 'पओयलट्टि' प्रतोयति
वाहनचालनार्थं यटि 'पराणी' इति भाषाप्रसिद्धा 'पओयधरण य' प्रतोयधरण=
शकटवाहकान् सम=युगपत्-एकस्मिन् काले 'आडहइ' आहरति=एकस्मिन् स्थान सवा-

विखत्ता) देगकर (वाहणाइ सपमजइ) उसन उहें साफ किया । (सपमजित्ता) साफ-
सूफ कर (वाहणाइ णीणेइ) वाहनों को उमन वहा से बाहिर निकारग, (णीणित्ता) बाहिर
निकारकर (वाहणाइ अप्फालेड) उमने फिर उनका पीठ पर हाथफिराया, (अप्फालित्ता)
हाथ फिगर (दूसे पवीणेइ) फिर उसने उनका खोलिया को अलग किया । (पवीणित्ता)
जब खोलिया उनका अलग हो चुका तब फिर उमने (वाहणाइ समलकरेड) उन वाह-
नोंको शमागित किया । (समलकरित्ता) जब वे अच्छा तरह से सजा दिये गये तब
(वाहणाइ वरभंडगमडियाइ करेड) उसन उनको उपकरणों से मरित किया, (करित्ता)
करा क वाट (वाहणाइ जाणाइ जोएइ) फिर उसने उन वाहनों-वैल को रथा में
जोने, (जोइत्ता) जोतन के बाद (पओयलट्टि पओयधरण य सम आडहइ) उमने

णाइ सपमजइ) તેણે તેમને સાફ કર્યા (સપમજિત્તા) સાફ-સૂફ કરીને
(વાહણાઈ ણીણેઈ) વાહનોને તેણે ત્યાથી બહાર કાઢ્યા (ણીણિત્તા) બહાર
કાઢીને (વાહણાઈ અપ્ફાલેડ) તેણે કરીને તેમની પીઠ ઉપર હાથ ફેરવ્યા
(અપ્ફાલિત્તા) હાથ ફેરવીને (દૂસે પવીણેઈ) પછી તેણે તેમની ખોળોને ખુલી
કરી, (પવીણિત્તા) બધાં ખોળો તેમની ખુલી કર્યાં ગઈ ત્યાર પછી તેણે
(વાહણાઈ સમલકરેડ) તે વાહનોને શણગાર્યા, (સમલકરિત્તા) બધાં તે ચારી
કીતે તૈયાર થઈ (અગઈ) ગયા ત્યારે (વાહણાઈ વરભંટગમડિયાઈ કરેડ) તેણે
તેમને ઉપકરણોથી મરિત કર્યાં (કરિત્તા) કર્યાં પછી (વાહણાઈ જાણાઈ જોએઈ)
તેણે તે વાહનોના બળદોને સ્થેમા બેઠાવ્યા, (જોइत्ता) બેઠાવ્યા પછી (પओयलट्टि

सम आडहड्ड, आडहिता वट्टमग्ग गाहेड, गाहिता जेणेव वलवाउए तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छिता वलवाउयस्स एयमाणत्तिय पच्चप्पिणइ ॥ सू० ४४ ॥

मूलम्—तए ण से वलवाउए णयरगुत्तिय आमतेइ,

हनयानानि तेषु प्रतोदयए। प्रतो^१धरान=अकटवाहकाश्च स्थापयति। 'आडहिता' आह्वय, 'वट्टमग्ग' वर्तमार्गम्=अकटादिगम्यमार्गं-राजमार्गं 'गाहेड' ग्राहयति, ग्राहयिवा यत्रैव बलव्यापृतस्तत्रैवोपागच्छति, उपाग य 'उवागच्छिता वलवाउयस्स एयमाणत्तिय पच्चप्पिणइ' बलव्यापृताय एतामाजितिका प्रत्यर्पयति=आज्ञा सम्पाद्य पथान्निवदयतीत्यर्थ ॥ सू० ४४ ॥

टीका—'तए ण' इति। 'तए ण से वलवाउए' तत एव स बलव्यापृतो

उन यानों में हाकने का चाबुका एवं हाकने वाले को एक ही साथ स्थापित कर दिया, (आडहिता) चाबुक लेकर हाकने वाले जन अच्छा तरह उन यानों पर जमकर बैठ चुके तब (वट्टमग्ग गाहेड) उसने उन यानों को राजमार्ग पर उपस्थित किये। (गाहिता जेणेव वलवाउए तेणेव उवागच्छइ) उन्हें राजमार्ग पर उपस्थित कर फिर वह यान गालधिकारी जहा सेनापति थे वटा पहुँचा। (उवागच्छिता वलवाउयस्स एयमाणत्तिय पच्चप्पिणइ) पहुँचकर उसने कहा कि हे स्वामिन् ! आपके आज्ञानुसार सभी यान तैयार हैं ॥ सू० ४४ ॥

'तए ण से वलवाउए' इति।

(तए ण) उसके गान (से वलवाउए) उस सेनापतिने (णयरगुत्तिय) नगर की रक्षा

पओयधरण य सम आडहड्ड) तेषु ते यानोभा डाठवानी थायुडे तेमज डाठवावाणाने ओठ ज साथे स्थापित करी दीधा (आडहिता) थायुक लधने डाठवावाणा न्यारे मारी गीते ते यानो उयर जेमी थुक्या त्यारे (वट्टमग्ग गाहेड) तेषु ते यानोने गजभाग पर डाउर ठ्या, (गाहिता जेणेव वलवाउए तेणेव उवागच्छइ) तेमने राजभाग पर डाउर करीने पठी ते यानशाणाधिकारी सेनापतिनी पाने पडोन्थे (उवागच्छिता वलवाउयस्स एयमाणत्तिय पच्चप्पिणइ) पडोन्थीने तेषु कहु ठे हे स्वामिन् 'आपनी आज्ञाप्रमाणे गधा यान तैयार छे (सू० ४४)

“तए ण से वलवाउए” इत्यादि

(तए ण) त्थार पठी (से वलवाउए) ते सेनापतिने (णयरगुत्तिय) नगरनी

आमत्तिता एव वयासी-खिप्पामेव भो देवानुप्पिया । चंप णयरि
सन्निभतरवाहिरिय आसित्त जाव कारवेत्ता एयमाणत्तिय
पच्चप्पिणाहि ॥ सू० ४५ ॥

‘णयरगुत्तिय’ नगरगुत्तिक=नगरगोमाग्म् ‘आमतेड’ आमन्त्रयति=आहयति,—‘आमत्तिता’
‘एव वयासी’ आमन्त्र्यैममादात् ‘खिप्पामेव भो देवानुप्पिया’
‘सन्निभमेव भो देवानुप्रिय’ । ‘चंप णयरि’ चम्पा नगर ‘सन्निभतरवाहिरिय’ साभ्यन्तर-
नाद्याम् ‘आसित्त जाव कारवेत्ता’ आसित्तशुचिसमष्टरयातरापगवायिका यावद्गन्ध
वर्तिभूता कुरु, कारय, कृ ना, कारयित्वा ‘एयमाणत्तिय’ एतामाज्जमिका ‘पच्चप्पिणाहि’
प्रत्यर्पय ॥ सू० ४५ ॥

कनगले कोटवाल को (आमतेड) बुलाया, और (आमत्तिता) बुलाकर (एवं वयासी) इस प्रकार
कहा—(खिप्पामेव भो देवानुप्पिया) ह देवानुप्रिय । तुम जात्र हा । (चंप णयरि) इस चंपा
नगर की (सन्निभतरवाहिरिय) भातर गहिरि से सफाई करगओ । पाना से इसमे ठिडकाव कराओ ।
जग २ इसे पाना से बुलवाओ । कहा भा कूड़ा—करूट का नाम न मिले, इस तरह से
इससे सफाई हो जाना चाहिये । प्रत्येक गली एन गजारा के मार्ग सब बहुत ही अच्छा
तरह से साफरूफ किये जाये । जगह २ सुगन्धित जल का, गोरोचन का एन सरस लाल
चंदन का ठिडकाव हो, जिससे यह नगर सुगन्धित द्रव्य जैसा बन जावे । तुम से यही
फहना है, जाओ और इस आदेश का जात्र से जात्र पूति करो और उन कामों को पूरा
कर के मुझे जीत्र सूचित करो ॥ सू० ४५ ॥

रक्षा करवाणा डोटवालने (आमतेड) बोलाव्या अने (आमत्तिता) बोलावीने
(एव वयासी) आ प्रकारे ठह्यु (खिप्पामेव भो देवानुप्पिया) डे देवानुप्रिय ।
तमे जलदीथी (चंप णयरि) आ अ पानगरीनी (सन्निभतरवाहिरिय) अइर तथा
अडारथी सक्षार्थ करायो, तेमा पाणीना छटटाव करायो, ठेठ-ठेठाण्णे
तेने पाणीथी धोवरायो उथाय पणु उडाउरउटनु नाम न रहे अेम तेनी
सक्षार्थ थवी जेधअे अत्येउ गवी तेमज्ज जलरना रत्ता पृथग्ज सागी रीते
साकेसूइ करवा ठेठेठाण्णे सुगन्धित जलने, गोगीर्ष-सुअउने तेमज्ज सरस
रक्त अइनने छटटाव होय, जेथी आ नगरी सुगन्धित थीज्ज जेवी जनी
जय तमने अेज्ज कहेवानु छे जअेअे अने आदेशो जट्ठी पूणु करे अने
ते कामो पूरा करीने मने जट्ठी जणर करे (सू० ४५)

सम आडहइ, आडहिता वट्टमग्गं गाहेइ, गाहिता जेणेव वलवाउए तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छिता वलवाउयस्स एयमाणत्तिय पच्चप्पिणइ ॥ सू० ४४ ॥

मूलम्—तए ण से वलवाउए णयरगुत्तिय आमतेइ,

हनयानानि तेषु प्रतोदयए। प्रतोन्धरान=अकटवाहकाश्च स्थापयति । 'आडहिता' आह्वय, 'वट्टमग्ग' वर्तमार्गम्=अकटान्निगम्यमार्गं-राजमार्गं 'गाहेइ' ग्राहयति, ग्राहयिना यत्रैव बलव्यापृतस्तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य 'उवाउयस्स एयमाणत्तिय पच्चप्पिणइ' बलव्यापृताय एतामाजमिका प्रत्यर्पयति=आज्ञा सम्पाद्य पश्चान्निवदयतीत्यर्थः ॥ सू० ४४ ॥

टीका—'तए ण' इति । 'तए ण से वलवाउए' तत एव स बलव्यापृतो

उन यानों में हाकने का चाबुका एवं हाकने वालों को एक ही साथ स्थापित कर लिया, (आडहिता) चाबुक लेकर हाकने वाले जम अर्थात् तरह उन यानों पर जमकर बैठ चुके तब (वट्टमग्ग गाहेइ) उसने उन यानों को राजमार्ग पर उपस्थित किये । (गाहिता जेणेव वलवाउए तेणेव उवागच्छइ) उन्हें राजमार्ग पर उपस्थित कर फिर वह यान शालाधिकारी जहा सेनापति थ वत्ता पहुँचा । (उवागच्छिता वलवाउयस्स एयमाणत्तिय पच्चप्पिणइ) पहुँचकर उसने कहा कि हे स्वामिन् ! आपके आज्ञानुसार सभी यान तैयार हैं ॥ सू० ४४ ॥

'तए ण से वलवाउए' इति ।

(तए ण) उसके बाद (से वलवाउए) उस सेनापतिने (णयरगुत्तिय) नगर की रक्षा

पञ्चोदघरण य सम आडहइ) तेषु ते यानोभा डाडवान्नी आणुडे तेमज्ज डाडवावाणाने ओड व साथे स्थापित करी दीधा (आडहिता) आणुके लक्ष्मिने डाडवावाणा ल्हारे भारी गीते ते यानो डपर जेसी चुक्या ल्हारे (वट्टमग्ग गाहेइ) तेषु ते यानोने राजभाग पर डाजर करी, (गाहिता जेणेव वलवाउए तेणेव उवागच्छइ) तेमने राजभाग पर डाजर करीने पछी ते यानशाणाधिकारी सेनापतिनी पामे पछो-ओ (उवागच्छिता वलवाउयस्स एयमाणत्तिय पच्चप्पिणइ) पछो-नीने तेषु ठुठु डे डे स्वामिन् ! आपनी आज्ञाप्रमाणे अथा यान तैयार छे (सू० ४४)

“तए ण से वलवाउए” इत्यादि

(तए ण) त्थार पछी (से वलवाउए) ते सेनापतिओ (णयरगुत्तिय) नगरनी

आमत्तिता एव वयासी-खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया । चंप णयरि
सन्निभतरवाहिरिय आसित्त जाव कारवेत्ता एयमाणत्तियं
पच्चप्पिणाहि ॥ सू० ४५ ॥

‘णयरगुत्तिय’ नगरगुत्तिक=नगरगोनाम् ‘आमतेड’ आमन्त्रयति=आह्वयति,—‘आमत्तिता’
‘एव वयासी’ आमन्त्रयैवमगदात् ‘खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया’
निम्रमेव भो देवानुप्रिय । ‘चंप णयरि’ चम्पा तग ‘सन्निभतरवाहिरिय’ साम्भन्तर-
वाशाम् ‘आसित्त जाव कारवेत्ता’ आमिक्तशुचिसमष्टर शान्तरापगतीयिका यावदगन्ध
वर्निभूता कुरु, कारय, कृ गा, कारयिन्वा ‘एयमाणत्तिय’ एनामाजमिका ‘पच्चप्पिणाहि’
प्रथर्पय ॥ सू० ४५ ॥

कनगले कोटवाल को (आमतेड) बुलाया, और (आमत्तिता) बुलाकर (एवं वयासी) इस प्रकार
कहा—(खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया) ह देवानुप्रिय । तुम शात्र ह। (चंप णयरि) इस चंपा
नगर की (सन्निभतरवाहिरिय) भातर बाहिर से सफाई करओ। पाना स इससे ठिडकाव कराओ ।
जग २ इसे पाना से बुलाओ । कटा भी कूड़ा—करकट का नाम न मिले, इस तरह से
इससे सफाई हो जानी चाहिये । प्रत्येक गला एन बाजारो क मार्ग सत्र बहुत ही अच्छा
तरह से साफसूफ क्रिय जाये । जगह २ सुगन्धित जल का, गोगेचन का एन सरस लाल
चंदन का ठिडकाव हो, जिससे यह नगरा सुगन्धित द्रव्य जैसा बन जावे । तुम से यही
कहना है, जाओ और इस आदेश का शात्र से शात्र पूति करो और उन कामा को पूरा
कर के मुझे शीघ्र सूचित करो ॥ सू० ४५ ॥

रक्षा करवाणा डोटवालने (आमतेड) भोलाव्या अने (आमत्तिता) भोलावीने
(एव वयासी) आ प्रकारे ढहु (खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया) हे देवानुप्रिय ।
तमे जलदीधी (चंप णयरि) आ य पानगरीनी (सन्निभतरवाहिरिय) अहर तथा
अहारथी सक्षार्थ करावे, तेमा पाणीना छटकाव करावे, ठेक-ठेकाणे
तेने पाणीथी धोवरावे । यथाय पणु उडाउरउटनु नाम न रहे अम तेनी
सक्षार्थ थवी जेष्ठये प्रत्येक गल्ली तेमज्ज जलरना रत्ता भूणज सागी रीते
भाईसूर उरवा ठेठेठाणे सुगन्धित जलने, गोलीध-सुअउने । तेमज्ज सरस
रक्त यदनने छटकाव होय, जेथी आ नगरी सुगन्धित थीज जेवी अनी
जय तमने अज्ज कडेवानु छे बल्यो अने आदेशने जट्टी पूछुं करो अने
ते कामो पूरा ठीने मने जट्टी जणर करे (सू० ४५)

मूलम्—तए णं से णयरगुत्तिए बलवाउयस्स एयमट्ठं
(सोच्चा) आणाए विणएण वयण पडिसुणेइ, पडिसुणित्ता
चप णयरिं सन्निभतरवाहिरिय आसित्त जाव कारवेत्ता जेणेव

टीका—‘तए ण’ इत्यादि। ‘तए ण से णयरगुत्तिए’ तत् सख स नगर-
गुत्तिको ‘उलवाउयस्स एयमट्ठ’ नग्न्यापृतस्यैतमर्थं ‘सोच्चा’ श्रुत्वा ‘आणाए विणएण
वयण पडिसुणेइ’ आज्ञाया विनयेन वचन प्रतिशृणोति, ‘पडिसुणित्ता चप णयरिं
सन्निभतरवाहिरिय आसित्त जाव कारवेत्ता’ प्रतिश्रुय चम्पा नगरां साम्य तरनाह्या-
मासिच्य यावत् कारयित्वा ‘जेणेव उलवाउए तेणेव उवागच्छइ’ यत्रैव बलव्यापृतस्त

‘तए णं से णयरगुत्तिए’ इत्यादि।

(तए ण) इसके बाद (से णयरगुत्तिए) उस नगररक्षक कोटवालन (बल
वाउयस्स) सेनापति के (एयमट्ठ) नगर का सफाई कराने के आदेश को (सोच्चा)
सुनकर (आणाए वयण विणएण) आज्ञा के वचन को बड़े विनय क साथ (पडि-
सुणेइ) स्वीकार किया। (पडिसुणित्ता चप णयरिं सन्निभतरवाहिरिय) स्वाकार
करने बाद ही उसने चपानगर के भातर बाहिर सन तरफ से (आसित्त जाव कारवेत्ता)
सफायी करवा दी। पहिले उसने उस सब जगह पाना क छिडकाव से सिंचवाया। गला दूबा
में जो दूबा-करकट पडा हुआ था उसका सफाई करवा दी। बाजारों के रास्तों को तथा
नालियों को अच्छी तरह से झाड़-पोछकर साफ करवाया, मतलब यह कि सफाई में
किसा भी तरह का झुटि नह रखा। जन नगर अच्छा तरह भातर-बाहिर से साफ हो

“तए ण से णयरगुत्तिए” इत्यादि

(तए ण) त्सार पत्री (से णयरगुत्तिए) त नगररक्षक कोटवाले (उलवाउयस्स)
सेनापतिना (एयमट्ठ) नगरनी सक्षिप्त करवावाना आदेशने (सोच्चा) सालणीने
(आणाए वयण विणएण) आज्ञाना वचनोने बहु विनयपूर्वक (पडिसुणेइ) स्वी
कार कथे, (पडिसुणित्ता चप णयरिं सन्निभतरवाहिरिय) स्वीकार कथे पत्री व तेथे
चपानगरीनी अहर अने अहार अधी तरक्षथी (आसित्त जाव कारवेत्ता) सक्षिप्त
करावी दीधी पडेवा तेथे तेमा अधी जगाअे पाछीन छटकाव कराव्या
गवीशु नीमा जे कथरो पूजे पडथे छतो तेनी सक्षिप्त करावी अन
सेमा रस्ता सागी गीते वाणजुड उगी साक्ष कराव्या मतलब अे ते सक्षिप्तमा
कोछपथु प्रकारनी झुटि राणी नहि अ्यारे नगरी सागी रीते अहर अने

વલવાઉએ તેણેવ ઉવાગચ્છડ, ઉવાગચ્છિત્તા એયમાણત્તિય પચ્ચપ્પિ-
ળડ ॥ સૂ૦ ૪૬ ॥

મૂલમ્—તએળં સે વલવાઉએ કોણિયસ્સ રણ્ણો ભમ-
સારપુત્તસ્સ આભિસેક્ક હત્થિરયણં પડિકપ્પિય પાસડ્ હય-ગય -

ત્રૈવોપાગચ્છતિ ‘ઉવાગચ્છિત્તા એયમાણત્તિય પચ્ચપ્પિળડ’ ઉપાગય પ્તામાનમિકા
પ્રયર્પયતિ ॥ સૂ૦ ૪૬ ॥

ટીકા—‘તએળં’ ઇત્યાદિ । ‘તએળં સે વલવાઉએ’ તત સ્વલ્લ સ
વલ્લ્યાપૂત ‘કોણિયસ્સ રણ્ણો ભમસારપુત્તસ્સ’ કૃણિકસ્ય ગજો ભમસારપુત્તસ્ય ‘આભિ
સેક્ક હત્થિરયણ પડિકપ્પિય’ આભિપેક્ક્ય હસ્તિગ્ન પરિકૃન્પિત ‘પાસડ્’ પન્થતિ,
‘હયગય જાવ સણ્ણાહિયં’ હય ગજ યાવત મ્નાહિતા ‘પાસડ્’ પન્થતિ, અત્ર યાવચ્છન્દેન

ચુકી તન પિર મહ કોટગાલ (જેણેત્ર વલવાઉએ તેણેવ ઉવાગચ્છડ) જહાં સનાપતિ થા
વહાં પર પહુંચા । પહુંચ કર ઉસને નગરા માફ હો ચુકા હે ટસ વાત કો ઉસે
સનર વા ॥ સૂ૦ ૪૬ ॥

‘તએળં સે વલવાઉએ’ ઇત્યાદિ ।

(તએળં) ટસકે ગાલ (સે વલવાઉએ) ઉસ સેનાપતિન (ભમસારપુત્તસ્સ)
ભમસાર અર્થાત શ્રેણિક કે પુત્ર (કોણિયસ્સ રણ્ણો) કૃણિક રાજા કે (આભિસેક્ક)
અભિપિત્ત પદ (હત્થિરયણ) હસ્તિગ્નકો (પડિકપ્પિય) અઠા તરહ સે શૃગારિત ક્રિયા
હુઆ (પાસડ) દેગ્ગા । (હયગય જાવ સણ્ણાહિય પાસડ) તથા—હય—ગજ આત્મિ સે
યુક્ત ચતુરગિણા સેના કો મી સનદ્ર દેગ્ગા । (સુભદ્દાપમુદ્દાણ દેવેણ

ખહારથી માફ થઈ ત્યારે વળી તે ડોટવાલ (જેણેત્ર વલવાઉએ તેણેવ ઉવાગચ્છડ)
ન્યા મેનાપતિ હતા ત્યા પહોંચ્યો અને પહોંચીને તેણે નગરી માફ થઈ ગઈ
છે, એ વાતની તેને ખબર દીધી (સૂ૦ ૪૬)

‘તએળં સે વલવાઉએ’ ઇત્યાદિ

(તએળં) ત્યારપછી [સે વલવાઉએ] તે મેનાપતિએ [ભમસારપુત્તસ્સ] ભભાર
અર્થાત શ્રેણિકના પુત્ર (કોણિયસ્સ રણ્ણો) કૃણિક રાજાના [આભિસેક્ક] આભિપેક્ક્ય-
પદ (હત્થિરયણ) હાથીરત્નને (પડિકપ્પિય) સારી રીતે શણગારેલો (પાસડ) બેથો
(હયગય જાવ સણ્ણાહિય પાસડ) તથા—હય ગજ આદિથી યુક્ત ચતુરગિણી

જાગ-સળ્ળાહિય પાસડ. સુભદ્રાપ્રમુહાણ દેવીળ પડિજાણાઠ
 ઉવટ્ટવિયાઠ પામડ ચપ ણયરિ સન્નિમિતર જાવ ગધવટ્ટિભૂય કય
 પાસડ, પાસિત્તા હટ્ટતુટ્ટચિત્તમાણદિય પીયમળે જાવ હિયય
 જેળેવ કૂળિય રાયા ભમસારપુત્તે તેળેવ ઉવાગચ્છડ, ઉવાગચ્છિત્તા

‘રય પ્રમયોધ-કલ્પિતા ચ ચતુરદ્વિર્ણી સેનામ્’ इति दृश्यम्, ‘सुभद्रापमुहाण देवीण’
 सुभद्राप्रमुग्गणा=सुभद्रादीना दद्याना ‘पडिज्जाणाऽ उवट्ठवियाड’ प्रतियानानि=शकटानि
 उपस्थापितानि ‘पासड’ प यति, ‘चप णयरि सन्निमितर जाव गधवट्ठिभूय कय
 पास’ चम्पा नगरा साऽभ्यन्तरा यावद् गधवतिभृता गता प यति, दृष्ट्वा ‘हट्ट-तुट्ट-चित्त
 माणदिए’ हट्टतुट्टचित्ताऽऽनन्ति ‘पीयमणे जाव हियए’ प्रीतमना यावद् हृत्यो
 ‘जेणेव कूणिण राया भमसारपुत्ते’ यत्रैव कूणिनो राजा भमसारपुत्र, ‘तेणेव
 उवागच्छड’ तत्रैवोपागच्छति, ‘उवागच्छित्ता’ उपागत्य ‘करयल जाव एव वयासी’

પડિજાણાઠ ઉવટ્ટવિયાઠ પાસડ) સુભદ્રાપ્રમુગ દેવિયાં કે લિયે આયે હુણ
 ગયાં કો મા દેગ્ગા। (ચપ ણયરિં સન્નિમિતર જાવ ગધવટ્ટિભૂય રય પાસડ) ઓર
 યહ મા દેગ્ગા કિં ચપાનગરાં માતર ગાહિર સે અચ્છી તરહ સે સ્વચ્છ હો ચુકા હે, એવ
 ઉસસ સુગધિં કા મહક ઉઠ રહા હે। (પાસિત્તા હટ્ટ-તુટ્ટ-ચિત્ત-માણદિય પીયમળે
 જાવ હિયય જેળેવ કૂળિય રાયા ભમસારપુત્તે તેળેવ ઉવાગચ્છડ) યહ સવ દેગ્ગકર
 વહ વહુત હા સુગ હુઆ હર્ષ કે માગે વહ ફૂલા નહીં સમાયા। પ્રસન્ન મન હોકર વહ
 ગાત્ર હી જહા શ્રેઘ્નિક કે પુત્ર કૂળિક રાજા થે વહા પહુંચા। (ઉવાગચ્છિત્તા કરયલ
 જાવ એવ વયાસી) પહુંચકર ઉસન સર્વપ્રથમ રાજા કો દો હાથ જોડકર પ્રણામ કિયા ઓર

તનાને પણ પાનેજ બેઠ (સુભદ્રાપ્રમુહાણ દેવીળ પડિજાણાઠ ઉવટ્ટવિયાઠ પાસડ)
 સુભદ્રાપ્રમુગ દેવીઓને માગે આવેલા રથોને પણ બેઠા (ચપ ણયરિં
 સન્નિમિતર જાવ ગધવટ્ટિભૂય કય પાસડ) અને એ પણ બેઠુ કે ચપાનગરી
 અદર અને બહાનથી મારી ગીતે સ્વચ્છ થઈ ગઈ છે, તેમજ તેમથી સુગધીની
 મહડ ચાવી રહી છે (પાસિત્તા હટ્ટ-તુટ્ટ-ચિત્ત-માણદિય પીયમળે જાવ હિયય
 જેળેવ કૂળિય રાયા ભમસારપુત્તે તેળેવ ઉવાગચ્છડ) આ બધું બેઠને તે બહુ જ
 ખુશ થયો અને અત્યંત હર્ષિત થઈ ગયો. મન પ્રમન્ન થવાથી તુરંત જ
 બ્યા શ્રિગ્ના પુત્ર કૂળિકે રાજા હતા ત્યાં પહોંચ્યો (ઉવાગચ્છિત્તા કરયલ જાવ

કરચલ જાવ એવ વયાસી-કપ્પિણ ણ દેવાણુપ્પિયાણ આભિસેક્કે
હત્થિચરણે, હય-ગય-જાવ-પવર-જોહ-કલિયા ય ચાઉરગિણી સેણા
સણ્ણાહિયા, સુભદ્દાપમુહાણ ય દેવીણ વાહિરિયાણ ઉવટ્ટાણસાલાણ
પાડિયક્કપાડિયક્કાઙ્ગ જત્તાભિમુહાઙ્ગ જુત્તાઙ્ગ જાણાઙ્ગ ઉવટ્ટાવિયાઙ્ગ,

કરતલ યાવદેવમ્ અગ્રાદીત-‘કપ્પિણ ણ દેવાણુપ્પિયાણ આભિસેક્કે હત્થિચરણે’
કપ્પિત સ્વલુ દેવાનુપ્રિયાણામાભિપેક્ક્ય હત્થિચરણમ્ ‘હયગયરહપવરજોહકલિયા ય’
હયગજરથપ્રવરયોધકલિતા ચ ‘ચાઉરગિણી સેણા સણ્ણાહિયા’ ચતુરઙ્ગિણી સેના સંનાહિતા,
‘સુભદ્દાપમુહાણ ય દેવીણ’ સુભદ્દાપ્રમુગ્ધાના ચ દેવીના ‘વાહિરિયાણ ઉવટ્ટાણસાલાણ’
ગાઘાયામુપસ્થાનગાલાયા ‘પાડિયક્કપાડિયક્કાઙ્ગ’ પ્રત્યેક પ્રત્યેક ‘જત્તાભિમુહાઙ્ગ
જુત્તાઙ્ગ જાણાઙ્ગ ઉવટ્ટાવિયાઙ્ગ’ યાત્રાભિમુગ્ધાનિ યુક્તાનિ યાનાનિ ઉપસ્થાપિતાનિ,

ફિર હસ પ્રકાર કહેને લાગા કિ (કપ્પિણ ણ દેવાણુપ્પિયાણ આભિસેક્કે હત્થિચરણે)
હ દેવાનુપ્રિય ! આપકા આભિપેક્ક્ય હત્થિચરણ શૃંગારિત હો જુકા હે । (હય-ગય-રહ-
પવરજોહ-કલિયા ય ચાઉરગિણી સેણા સણ્ણાહિયા) ઘોડે, હાથી, રથ એવ સુભદ્દા
સે યુક્ત ચતુરગિણી સેના માં સજા-બજારુ તૈયાર કરી જા જુકા હે । (સુભદ્દાપમુહાણ ય
દેવીણ વાહિરિયાણ ઉવટ્ટાણસાલાણ પાડિયક્કપાડિયક્કાઙ્ગ જત્તાભિમુહાઙ્ગ જુત્તાઙ્ગ જાણાઙ્ગ
ઉવટ્ટાવિયાઙ્ગ સુભદ્દાપ્રમુગ્ધ દેવિયા કે માં ગાહિર કા ઉપસ્થાનગાલા મે અલગ ૨ બેઠને
કે લિયે, યાત્રા કે યોગ્ય જન અચ્છે ૨ ત્રૈલાં સે યુક્ત એસે ગય લાકર ઉપસ્થિત કર લિયે

એવ વયાસી) પહોંચીને તેણે સર્વથી પહેલા રાજાને બન્ને હાથ બેડી પ્રણામ
કયાં અને પછી તે આ પ્રદારે ઢહેવા લાગ્યો કે (કપ્પિણ ણ દેવાણુપ્પિયાણ
આભિસેક્કે હત્થિચરણે) હે દેવાનુપ્રિય ! આપનો આભિપેક્ક્ય હાથીચરણ
શણુગારાઈ ગયો છે (હય-ગય-રહ-પવરજોહ-કલિયા ય ચાઉરગિણી સેણા સણ્ણા
હિયા) ઘોડા, હાથી, રથ તેમજ સુભદ્દોથી યુક્ત ચતુરગિણી સેના પણ
સજા થઈ ગઈ છે (સુભદ્દાપમુહાણ ય દેવીણ વાહિરિયાણ ઉવટ્ટાણસાલાણ
પાડિયક્કપાડિયક્કાઙ્ગ જત્તાભિમુહાઙ્ગ જુત્તાઙ્ગ જાણાઙ્ગ ઉવટ્ટાવિયાઙ્ગ) સુભદ્દાપ્રમુગ્ધ
દેવીઓને માટે પણ બહારની ઉપસ્થાનશાલામાં અલગ અલગ બેસવાને
સાડ, યાત્રાને યોગ્ય તેમજ મારા મારા બળદથી યુક્ત એવા રથ લઈ આવી
હાજર રાખેલા છે (ચપાળયરી સન્મિતરવાહિરિયા આસિત્ત-જાવ ગધવદ્દિમૂયા કયા)

चंपा णयरी सन्भितरवाहिरिया आसित्त जाव गंधवट्टिभूया कया,
त णिज्जतु ण देवाणुप्पिया ! समण भगवं महावीर अभिवदिउ
॥ सू० ४७ ॥

मूलम्—तए ण से कूणिण राया भंभसारपुत्ते बल-

‘चंपा णयरी सन्भितरवाहिरिया’ चम्पा नगरी साऽभ्यन्तर्गता ‘आसित्त जाव गंधवट्टि-
भूया कया’ आमिक यावद् गन्धवतिभूता कृता, ‘त णिज्जतु ण देवाणुप्पिया’ तन्निर्यातु
रल्ल देवानुप्रिया ! ‘समण भगव महावीर अभिवदिउ’ भगवत् महापारमभिवन्धितुम्
॥ सू० ४७ ॥

टीका—‘तए ण’ इत्यादि । ‘तए ण’ तत् = सेनापतिनिवेदनानन्तरं एवं
‘से कूणिण राया भंभसारपुत्ते’ स कूणिको राजा भंभसारपुत्र ‘उल्लाडयस्स अतिए’
बलव्यापृतस्याऽतिके = उल्लाव्यापृतमुग्रात् ‘एयमट्ठ’ एतमर्थ—‘भगवानानुसारणं सर्वं सम्पा-

है । (चंपा णयरी सन्भितरवाहिरिया आसित्त जाव गंधवट्टिभूया कया)
तथा चंपानगरां भां भीतर वाहिर से अच्छी तरह झड़वाकर साफ करा दी गई है । उसमें
जल भां छिड़करा दिया गया है, यावत् यह सुगन्धित द्रव्य जैसा बन चुका है,
(त देवाणुप्पिया) अतः हे देवानुप्रिय ! (समण भगव महावीर अभिवदिउ णिज्जतु)
अब आप श्रमण भगवान् महावीर को उन्ना करने के लिये पधार ॥ सू० ४७ ॥

‘तए ण से कूणिण राया भंभसारपुत्ते’ इत्यादि ।

(तए ण) इसके बाद (भंभसारपुत्ते से कूणिण राया) भंभसार अर्थात् श्रेणिक के पुत्र
कूणिक राजा (उल्लाडयस्स) सेनापति के मुख से (एयमट्ठ सोच्चा) हाथा आदि का

तथा चंपानगरी पक्ष अदर-अदरधी नागरी गीते वाणीझूठी साइ कशवी
हीनी ठे तेमा पाणी पक्ष छटा-यु ठे जेथी ते सुगन्धित द्रव्य जेवी अनी
गध ठे (त देवाणुप्पिया) भाटे छे देवानुप्रिय ! (समण भगव महावीर अभिवदिउ
णिज्जतु) छवे आप श्रमण भगवान् महावीरने वदना करवा साइ पधारो
(सू ४७)

‘तए ण से कूणिण राया भंभसारपुत्ते’ इत्यादि

(तए ण) त्थार पछी (भंभसारपुत्ते से कूणिण राया) भंभसार अर्थात् श्रेणिकना
पुत्र कूणिक राजा (उल्लाडयस्स) सेनापतिना मुखी [एयमट्ठ सोच्चा] छथी

वाउयस्स अनिए एयमट्ट मोच्चा णिसम्म हट्टुट्ट जाव हियए
जेणेव अट्टणसाला तेणेव उवागच्छड, उवागच्छित्ता अट्टणसाल
अणुपविसड, अणुपविसित्ता अणेग-वायाम-जोग-वग्गण-वामदण-
मल्लजुद्ध-करणेहिं सते परिस्सते सयपागसहस्सपागेहिं सुगंध-

न्तिम - अतट्टा वाता 'मोच्चा' श्रुता 'णिमम्म' निगम्य-इति एता 'हट्टु-तुट्ट जाव
हियए' ए-तुष्ट-याउद्वत्य-परमप्रमत्तमानस मन 'जेणेव' यत्रैव 'अट्टणसाला'
अनशाला-व्यायामशाला 'तेणेव उवागच्छड' तत्रैवोपागच्छति, 'उवागच्छित्ता'
उपागय 'अट्टणसाला अणुपविसड' अनशालामनुप्रविशति, 'अणुपविसित्ता'
अनुप्रविश 'अणेग-वायाम-जोग-वग्गण-वामदण-मल्लजुद्ध-करणेहिं' अनक-
व्यायाम-योग-वग्गण-व्यामर्त्तन-मल्लजुद्ध-करणे - अनक ये व्यायामा-आगारिकपरिश्रमा
तदयोग्य-तन्नुकूल, वग्गण-वर्त्तन, व्यामर्त्तन-परम्परयाव्यावृत्तमोदन, मल्लजुद्ध-मल्लकीडनम्,
करणानि-मुद्रागच्छित्तालानि तै मर्त्त 'सते' श्रुत-मामान्यत, 'परिस्सते'

पूरा तयाग के समाचार को सुनकर (णिसम्म) एवं अच्छी तरह से विचार कर (हट्टु-तुट्ट-
जाव-हियए) अपन मनम ग्रहत है अत्रि हर्षित हुए एवं न्तुष्ट हुए। (जेणेव अट्टण-
साला तेणेव उवागच्छड) पश्चात् वे जहां व्यायामशाला थी वहां पर पहुँचे। (उवा-
गच्छित्ता अट्टणसाला अणुपविसड) पहुँचत है व उसमें प्रविष्ट हुए। (अणुपविसित्ता
अणेग-वायाम-जोग-वग्गण-वामदण-मल्लजुद्ध-करणेहिं सते परिस्सते) प्रविष्ट
होकर ज्ञान कहा पर अनेक प्रकार का व्यायाम-आगारिक परिश्रम किया, आगारिक परि-
श्रम के योग्य नौडना-कृत्ना प्रारंभ किया। अपन अग उपागारिका अच्छी तरह से मर्दन

आदिनी पुद्गेपुनी तैयानीना नभावाग्ने मालाजीने (णिसम्म) तेमज सारी
नीते विचार करीन (हट्टु-तुट्ट-जाव-हियए) पोताना मनमा गहुँज क्षर्षित थया,
तेमज न्तुष्ट थया (जेणेव अट्टणसाला तेणेव उवागच्छड) पछी तेथो न्था
व्यायामशाला इती त्या पडोन्था (उवागच्छित्ता अट्टणसाला अणुपविसड) पडो
थताज ते तेमा दाणल वथा (अणुपविसित्ता अणेग-वायाम-जोग-वग्गण-वाम
दण-मल्लजुद्ध-करणेहिं सते परिस्सते) दाणल वर्त्तने तेमणे त्या अनेक प्रकारना
व्यायाम-आगारिक डमरत करी शारीरिक परिश्रमने थोथ्य होउवा-इदवानो
प्रारंभ करी पोताना अग-उपागोने आभ तेम वाल्या मल्लोनी माथे कुन्ती
करी त्या सज्जवामा आनेल मुद्रागच्छित्ता इत्यथा आ कियाओथी तेथो पडोला

તેલમાઈએહિ પીળગિજેહિ દપ્પગિજેહિ મયગિજેહિ ત્રિંહગિજેહિ
સન્વિદિયગાયપલ્હાયગિજેહિ અર્ચિમગેહિ અર્ચિમગિ

પરિશ્રાત — અક્ષપ્રત્યક્ષાપમયા, ‘મયપાગ-સહસ્સપાગેહિ’ શતપાકસહસ્રપાક, શતપાક
પાકો યેપુ તે શતપાકા, શતમમ્યકૌષધિમિશ્રણન વા પાકો યપુ ત, શતપાકાપણમૂલ્યક-
દ્રવ્યમિશ્રણેન વા પાકો યેપુ તે શતપાકાસ્તૈરગ્રિગણા, ૧૧ સહસ્સપાકા અપિ, તતસ્તયો
દેન્દ્ર, તૈસ્તૈલવિગ્રેષૈ, સુગંધિતૈલગ્નિકૈ ‘પીળગિજેહિ’ પ્રાણનીય = ગ્મરુધિગન્ધિધાતુમુગપ્રતૈ,
‘દપ્પગિજેહિ’ દર્પણીય = ગ્લપર્દકૈ, ‘મયગિજેહિ’ મન્નીય = કામવર્દક,
‘ત્રિંહગિજેહિ’ મૂળાય = માસોપચયકારિભિ, ‘સન્વિદિય-ગાય-પલ્હાયગિજેહિ’
સર્વેન્દ્રિય-ગાત્ર-પ્રહાત્નીયૈ, સર્વેષામ્ ઇન્દ્રિયાણામ્, ગાત્રાણા પ્રહાત્નીયૈ-પ્રહાત્નકૈ,

ક્રિયા । મહોં કે સાથ કુસ્તી લડી । વહા પર રખે હુણ મુદગરાં કો ખા ફિગયા । દન ક્રિયામાં
સે વહ પહિલે સાધારણ શ્રાન્ત હુણ એવ ગાત્ર મેં અધિક પરિશ્રાન્ત હુણ । ઇસ તરહ જન અચ્છા
રીતિ સે વે ખૂબ વ્યાયામ કર ચુકે તબ (સયપાગસહસ્સપાગેહિ) ઉન્હોં ને શત *પાકવાલ
એવ સહસ્રપાકવાલે તૈલાં સે (પીળગિજેહિ દપ્પગિજેહિ) જો તેલ પ્રાણનીય-રસ-રધિર
આદિવર્ધક એવ દર્પણીય-ગ્લપર્દક હોતે હૈ, (મયગિજેહિ) કામવર્દક હોતે હૈ, (ત્રિંહ
ગિજેહિ) મૂળાય-માસવદાનેવાલ હોતે હૈ, (સન્વિદિય-ગાય-પલ્હાયગિજેહિ) સમસ્ત
ઇન્દ્રિય એન સમસ્ત શરાર કો આનન્દ દેનેગલે હોતે હૈ એસે તેલોં સે તથા (અર્ચિમગેહિ)

* સૌ વાર પકાચે ગયે, અથવા સૌ પ્રકાર કા ઔષધિયાં કો મિશ્રિત કર પકાચે ગયે,
અથવા સૌ રૂપયે મૂલ્યવાળા ઔષધિયોં કો ગળાકર પકાચે ગયે એસે તૈલાં સે । ઇસી પ્રકાર સહસ્ર
પાક મેં મી સમજનાં ચાહિયે ।

સાધારણ થામ્યા, તેમજ ત્યાર પછી વધારે થાક લાગ્યો આવી રીતે જ્યારે
બહુ ઠસરત ઠગી લીધી ત્યારે (સયપાગસહસ્સપાગેહિ) તેમજ શતપાકવાળા
તેમજ મહસપાકવાળા તેલોથી કે જે તેલો (પીળગિજેહિ દપ્પગિજેહિ) પ્રીણનીય
રસ રધિર આદિ વર્ધક તેમજ દર્પણીય-ગ્લવર્ધક હોય છે, (મયગિજેહિ)
કામવર્ધક હોય છે, (ત્રિંહગિજેહિ) બહુણીય-માસવવદ હોય છે, (સન્વિ
દિય-ગાય-પલ્હાયગિજેહિ) નમસ્ત ધદિયો તેમજ સમસ્ત શરીરને આનન્દ

[૧] મોવાર પકાવેલુ અથવા મો પ્રકારની ઔષધીઓથી મિશ્રિત ઠગી
પકાવેલુ અથવા મો રૂપિયાની કિંમતની ઔષધીઓને ગાળીને પકાવેલ એવા
તેલો આજ રીતે મહસપાકમાં પણ સમજવું જોઈએ

સમાણે તેલ્લચમ્મસિ પડિપુણ્ણ-પાણિ-પાય-સુડમાલ-કોમલ-તલેહિ
પુરિસેહિ છેપહિ ઢક્લેહિ પટેહિ કુસલેહિ મેહાવીહિ નિડણ-

‘અર્ચિમેહિ’ અમ્યદ્વં-સ્નહનૈ ‘અર્ચિમિણિ મમાણે’ અમ્યદ્વિત્ત-ક્રતામ્યદ્વં સન્
‘તેલ્લચમ્મસિ’ તેલ્લચર્મણા, અત્ર તૃતીયાથે સપમી, તૈલ્લાનુલ્પિતગરીસ્ય મર્દનસાધનરૂપ
ચર્મ ‘તેલ્લચર્મ’ દ્યુચ્યતે, ‘મવાહિણિ સમાણે’ મવાહિત મન-દ્યુત્તેગ્ણ અન્વય, કૈ
મવાહિત દ્યાહ-‘પુરિમેહિ’ પુરુષ-અદ્વ-માહનનિયુક્તમૃત્યે, તૈ ક્રીડાંગિત્યાહ-
‘પડિપુણ્ણ પાણિપાય-મુડમાલ-કોમલ-તલેહિ’ પ્રતિપૂર્ણ-પાણિપાદ-મુડમાર-કોમલ-
તલૈ-પ્રતિપૂર્ણાનામ્=અત્રિકલ્પનાં, પાણિપાટના મુકુમારકોમલાનિ=અતિમૃદુલાનિ તલાનિ
યેવા તે તથા તૈ, ‘ટેપહિ’ ટેકે=મર્દનકલ્પાનિપુર્ણ, ‘ઢક્લેહિ’ ત્ક્લે=અત્રિલમ્બિત-
કાગિમિ, મર્દનકાર્યેડપ્રેમે, ‘પટેહિ’ પ્રટૈ, ‘કુસલેહિ’ કુગલૈ=મર્દનવિપ્રિતૈ,
‘મેહાવીહિ’ મેધાવિમિ-પ્રતિભાગાગિમિ, ‘નિડણ-સિપ્પો-વગપહિ’ નિપુણગિન્નોપગતૈ,

ઉવટનાં સે (અર્ચિમિણિ સમાણે) ગરીગ કા લૂન માલિગ કરગાટ. * (તેલ્લચમ્મસિ) તૈલ-
ચર્મસે માલિમ કરનવાટે (પુરિસેહિ) પુરુષા ન કિ જિનક (પડિપુણ્ણ-પાણિ-પાય-સુડ-
માલ-તલેહિ) હાથ ઓર પૈર ક તલ્લે અધિક મુડમાર યે, (ટેપહિ) મર્દન કરનકા ફલા
મેં જો અત્રિક નિપુણ થે, (ઢક્લેહિ) ટસાલિયે જો ટસ કલ્પ ક જાનનેવાલાં મેં સર્વપ્રથમ
ગિન જાતે થે, (પટેહિ) મર્દન કરન કા વિધિ ક્યા હ ઓર કિસ ઢગ સે કિસ સમય કૈસા
મર્દન કરના ચાલિયે-દ્યાનિ ગાતાં મ જો વિશેષ પટુ ય, (મેહાવીહિ) નવાન ૨ રીતિ મે

* યહા તૃતાયા ક અર્થ મ સપમા વિમત્તિ દુડ હ, તૈલ સે ચિરન હુણ ગરીગ કો મર્દન
કરને ના સાધનરૂપ ચર્મ તેલ્લચર્મ ફલાતા હે.

દેવાવાળા હોય છે, એવા તેલ્લાથી, તથા (અર્ચિમેહિ) ઉવટનોથી (અર્ચિમિણિ
સમાણે) ગરીગની ખૂબ માલિગ ડરાવી ૧ (તેલ્લચમ્મસિ) તૈલચર્મથી માલિગ
ડરવાવાલા (પુરિસેહિ) પુરુષો કે જેના (પડિપુણ્ણ-પાણિ-પાય-સુડમાલ-તલેહિ)
હાથ તથા પગના તળા બહુ મુકુમાર ડોમળ હતા, (ટેપહિ) મર્દન ડરવાની
ઢળામા જે બહુ નિપુણ હતા, (ત્ક્લેહિ) આથી જે આ ઢળાના બહુ ડાગમા
સર્વપ્રથમ ગણાતા હતા, (પટેહિ) મર્દન ડરવાની વિધિ શુ છે અને કેવી
રીતે દેવા ચમચે દેમ મર્દન ડરવુ બેઠએ-ઈત્યાદિ વાતોમા જે વિશેષ
કુશળ હતા, (મેહાવીહિ) નવી નવી રીતે જે મર્દન ડરવાની કલાના આવી

[૨] અહીં તૃતીયાના અર્થમા નમ્મમી વિલક્ષિત થઈ છે તેલથી ચીમ્ષ્ણા
થયેલ શરીરને મર્દન ડરવાનું સાધનરૂપ ચર્મ તૈલચર્મ કહેવાય છે

સિપ્પો-વગર્હિ અર્ચિભગણ પરિમદ્ગુણ-ચ્ચલણ-કર્ણગુણ-નિમ્મા-
ર્હિ અદિસુહાઈ મસસુહાઈ તયાસુહાઈ રોમસુહાઈ ચ્ચઽવિહાઈ

નિપુણાનિ=મૂર્માણિ યાનિ ઝિન્પાનિ=અક્ષમર્દનાર્નાનિ તા ચુપગતાનિ=અગિગતાનિ યસ્ત તથા
તે, અક્ષમર્દનક્રિયાજ્ઞાનસમ્પન્નૈર્ગિયર્થ । ‘અર્ચિભગણ પરિમદ્ગુણ ચ્ચલણ-કર્ણ ગુણ-નિમ્મા
ર્હિ’ અભ્યજ્ઞન પરિમર્દનો દ્વલન કરણ ગુણ નિર્માતૃભિ અભ્યજ્ઞનમ્=અભ્યજ્ઞ તૈલમર્દનમ્, પરિમર્દ
નમ્=અક્ષમવાહનમ્, ઉદ્વલનમ્=ઉદ્વર્તનમ્ તેષા કર્ણ યે ગુણા શરીરસ્વાસ્થ્યકાંતિતુષ્ટિપુષ્ટિસ્
ત્યાંદિરૂપા, તપા નિર્માતૃભિ=વિધાયકૈ, કયા મગાહિત ‘ઇલગાડ્ડહ-‘ અદિસુહાઈ’
અસ્થિસુગ્ધયા=અસ્થિસુગ્ધકારિણ્યા, ‘મસસુહાઈ’ માસસુગ્ધયા=માસસુગ્ધકારિણ્યા, ‘તયાસુ
હાઈ’ ત્વરસુગ્ધયા, ‘રોમસુહાઈ’ રોમસુગ્ધયા ‘ચ્ચઽવિહાઈ’ ચ્ચતુર્વિધયા, ‘સવાહનાઈ’

જો મર્દન કરને કો કલા ક આગિપ્પારક થ, (નિઝણ-સિપ્પો-વગર્હિ) મૂક્મ સે મૂક્મ
મી અગમર્દન આગિ ક્રિયાઓ કે જો પૂર્ણરૂપ ત જ્ઞાતા થે, અથવા જિન્હાન ઇસ ક્રિયા કો
નિપુણ કલાચાર્ય સે સીખ્વા થા । (અર્ચિભગણ-પરિમદ્ગુણ-ચ્ચલણ-કર્ણ-ગુણ-નિમ્મા
ર્હિ) અભ્યગન-તૈલમર્દન, પરિમર્દન-અગ કે મગાહન ણ્વ ઉદ્વલન-ઉવટન કરન સે જો
શરીરસ્વાસ્થ્ય, કાંતિ, તુષ્ટિ-પુષ્ટિ તથા હર ઈક કાર્ય મે સ્ફૂર્તિ આદિ ગુણ હોતે હૈ, ડન
ગુણો કો વે અપને અભ્યજ્ઞન આગિ કલા કે દ્વારા પ્રત્યક્ષ કર દેતે થે । ઇનલોગા ન રાજા કા
કિસ પ્રકાર સે મગાહન ક્રિયા સો રહતે હૈ-(અદિસુહાઈ) હદિયો મેં સુગ્ધકારી (મસસુહાઈ)
માસ મેં સુગ્ધકારી (તયાસુહાઈ) ચમડા મે સુગ્ધકારી (રોમસુહાઈ) રોમ ૨ મેં સુગ્ધકારી
ઇસ પ્રકાર અસ્થિસુગ્ધજનક, માસસુગ્ધજનક, ચર્મસુગ્ધજનક ણ્વ રોમસુગ્ધજનક રૂપ સે
(ચ્ચઽવિહાઈ) ચાર પ્રકાર કા (સવાહનાઈ) માલિશ ક્રિયા સે (સવાહિઈ સમાણે)

ખ્કારક હતા, (નિઝણ-સિપ્પો-વગર્હિ) સૂક્ષ્મમા સૂક્ષ્મ પણ અગમર્દન આદિ
ક્રિયાઓના જે સંપૂર્ણ જ્ઞાતા હતા, અથવા જેઓ આ ક્રિયાઓ નિપુણ
કલાચાર્ય પામેથી શીખેલા હતા, (અર્ચિભગણ-પરિમદ્ગુણ-ચ્ચલણ-કર્ણ-ગુણ
નિમ્માર્હિ) અભ્યગન તૈલમર્દન, પરિમર્દન-અગનુ સવાહન તેમજ ઉદ્વલન ઉવ
ટન કરવાથી જે શરીરસ્વાસ્થ્ય, કાંતિ, તુષ્ટિ-પુષ્ટિ તથા હરેક કાર્યમા સ્ફૂર્તિ
આદિ ગુણ હોય છે તે ગુણોને તેઓ પોતાના અભ્યગન આદિ કલાઓ
દ્વારા પ્રત્યક્ષ કરી દેતા હતા તે લોકોએ રાજાનુ ડેવા પ્રકારે સવાહન કયુ
તે કહે છે-(અદિસુહાઈ) હાડકામા સુખકારી (મસસુહાઈ) માસમા સુખકારી
(તયાસુહાઈ) ચામડીમા સુખકારી (રોમસુહાઈ) રોમ રોમમા સુખકારી, એ
રીતે અસ્થિસુખજનક, માંસસુખજનક, ચર્મસુખજનક તેમજ રોમસુખ

सवाहणाए संवाहिए समाणे अवगय-खेय-परिस्समे अट्टण-
सालाओ पडिणिक्खमइ, पडिणिक्खमिच्चा जेणेव मज्जणघरे
तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता मज्जणघर अणुपविसइ, अणुप-
विसित्ता समुत्त-जाला-उला-भिरामे विचिच्चमणि-रयण-

सवाहनया=मर्त्तनेन 'सवाहिए समाणे' सवाहितो=मर्त्तिन सन्, 'अवगय-खेय-परि-
स्समे' अपगत-खेद-परिश्रम =समपनीनवेत्परिश्रम, 'अट्टणसालाओ' अट्टण-
शाला =व्यायामशालात 'पडिणिक्खमइ' प्रतिनिष्कामति, 'पडिणिक्खमिच्चा' प्रतिनि-
ष्कस्य, 'जेणेव मज्जणघर तेणेव उवागच्छइ' यत्रैव मज्जनगृह तत्रैवोपागच्छति, 'उवा-
गच्छित्ता' उपागय, 'मज्जणघर अणुपविसइ' मज्जनगृहमनुप्रविशति, 'अणुपविसित्ता'
अनुप्रविश्य 'समुत्त-जाला-उला-भिरामे' समुत्त-जाल-ऽऽजुला-ऽभिरामे-समुत्त-
जालेन=मुक्तामहितेन जालेन=गवाक्षेण आजुलो=व्याप्त, अतएव अभिराम =सुन्दरस्तस्मिन्,
'विचिच्च-मणि-रयण-कुट्टिम-तले' विचित्र-मणि-रत्न-कुट्टिम-तले-विचित्रमणिर-

राजा की खूब मालिग का । जब राजा की अच्छी तरह से मालिग हो चुकी तब वे (अव-
गय-खेय-परिस्समे) परिश्रम एवं खेद से रहित हो (अट्टणमालाओ) उस व्यायाम-
शाला से (पडिणिक्खमइ) गहर निकले, (पडिणिक्खमिच्चा) निकल कर (जेणेव
मज्जणघरे तेणेव उवागच्छइ) जहा स्नान घर था वहाँ पहुँचे । (उवागच्छित्ता मज्ज-
णघर अणुपविसइ) पहुँच कर स्नानघर में प्रविष्ट हुए । (अणुपविसित्ता) वहाँ प्रविष्ट
होकर (समुत्त-जाला-उला-भिरामे) मोतियों की लड़ियों वाले गोखलों से युक्त होने
के कारण अति सुंदर (विचिच्च-मणिरयण-कुट्टिम-तले) तथा विविध मणियों से जड़ित

७८३३पी (चउच्चिहाए) थार प्रदरनी (सवाहणाए) भालिशथी (सवाहिए समाणे)
शालनी भूष भालिश करी ज्यारे शालनी सारी गीते भालिश थछ रडी
त्यारे तेओ (अवगय खेय परिस्समे) परिश्रम तेभज्ज जेइथी युक्त थछ (अट्टण
सालाओ) ते व्यायामशालाभाथी (पडिणिक्खमइ) षडार नीकज्या (पडिणिक्ख
मिच्चा) नीकजीने (जेणेव मज्जणघरे तेणेव उवागच्छइ) ज्यार स्नानघर छतु त्या
पडोअ्या (उवागच्छित्ता मज्जणघर अणुपविसइ) पडोअ्यीने स्नानघरमा दाअल
थया. (अणुपविसित्ता) तेमा दाअल थछने (समुत्त जाला उला भिरामे) मोतियोनी
लट्टियोवाणा गोअलाओथी युक्त होवाना ढारखे अतिसुद्ध, (विचिच्च

कुट्टिमयले रमणिजे ण्हाणमडवसि णाणा-मणि-रयणभत्ति-
चित्तमि ण्हाणपीढसि मुहणिसण्णे सुद्धोदएहिं गंधोदएहिं पुप्फो-
दएहि सुहोदएहि पुणो पुणो कल्लाणग-पवर-मज्जण-विहीए
मज्जिए, तत्थ कोउयसएहि बहुविहेहि कल्लाणग-पवर-मज्जणा-

तै रचित कुट्टिमत्तल=भूभागो यस्य स तथा तस्मिन्, 'रमणिज्जे' रमणीये=मनोहरं,
'ण्हाणमडवसि' स्नानमण्डप, 'णाणा-मणि-रयण-भत्ति-चित्तसि' नाना-मणि-स्न-
भक्ति-चित्रे=विभिन्न-मणि-स्न-रचनाविचित्रे, 'ण्हाणपीढसि' स्नानपाठे 'मुहणिसण्णे'
सुरानिपण्ण=सुराऽऽसान, 'सुद्धोदएहिं' शुद्धोदकै=निरवधजलै 'गंधोदएहिं' गंधो-
दकै=श्रीगण्डान्मिश्रितै जलै, 'पुप्फोदएहिं' पुष्पोदकै=पुष्पमिश्रितजलै, 'सुहोदएहिं'
सुरोदकै=नातिगातो'गै 'पुणो पुणो' पुन पुन 'कल्लाणग पवर-मज्जण विहीए' कल्याणक
प्रवर-मज्जन-विधिना=कल्याणकारक-श्रेष्ठस्नान-विधानन, 'मज्जिए' मज्जित-स्नपित,
'तत्थ' तत्र=स्नानान्तर, 'कोउयसएहिं' कौतुकगतै, कौतुकाना=दृष्टिदोषनिवारणार्थै

अगन वाले (रमणिजे) मनोहर (ण्हाणमडवसि) स्नानमण्डप में रखे हुए (णाणा-मणि-
रयण-भत्ति-चित्तसि) अनेक मणि और रत्नों की रचना से युक्त (ण्हाणपीढसि) ऐसे
स्नान करने के पाठ (वाजोट) पर (मुहणिसण्णे) सुर से बैठे, और वहां बैठ कर (सुद्धो-
दएहि) शुद्ध-निर्मल जलसे, (गंधोदएहिं) गंधोदक-चंदनमिश्रित जल से (पुप्फोदएहिं)
पुष्पमिश्रितजल से, (सुहोदएहि) किंचिदुष्ण जल से (पुणो पुणो) बार बार (कल्लाणग
पवर-मज्जण-विहीए मज्जिए) उहां कल्याणकारक श्रेष्ठ स्नानविधि-से स्नान किया।
(तत्थ कोउयसएहि बहुविहेहिं) उस अन्तर में विभिन्न प्रकार के अनेक कौतुकों से दृष्टि

मणि रयण कुट्टिम तले) तथा विविध भस्मिभ्योऽथी ऋडित आगच्छावाणा, (रमणिज्जे)
मनोहर (ण्हाणमण्डपसि) स्नानमण्डपमा राधेला (णाणा-मणि-रयण-भत्ति-
चित्तसि) अनेकभस्मि तथा रत्नोनी भनावटथी युक्त (ण्हाणपीढसि) अथी
स्नान उपायानी पीठ (आलो) उपर (मुहणिसण्णे) सुभेथी जेठा अने
ज्योने (सुद्धोदएहिं) शुद्ध-निर्मल जल वडे, (गंधोदएहिं) गंधोदक-चंदन-
मिश्रित जलवडे, (पुप्फोदएहिं) पुष्पमिश्रित जल वडे, (सुहोदएहिं) उष्ण
जलवडे, (पुणो पुणो) बार बार (कल्लाणग-पवर-मज्जण-विहीए मज्जिए)
तेमणे उल्याखटाउ श्रेष्ठ स्नानविधिथी स्नान कथुं (तत्थ कोउयसएहिं)

वसाणे पम्हल-सुकुमाल-गध-कासाडय-लहियगे सरस-सुरहि-
गोसीस-चदणा-णुलित्त-गत्ते [अहय-सुमहगध-दूस-रयण-सुसवुए

रक्षान्धनादीनां गतैः बहुविधैर्युक्त 'रुद्राणग-पत्र-मज्जगा-वसाणे' कल्याणकर-
प्रवरमज्जनावसाने, स्नानानन्तरमित्यर्थ, 'पम्हल-सुकुमाल-गध-कासाडय-लहियगे'
पद्मल-सुकुमार-गन्धकापायिका-रुक्षिताऽङ्ग, पद्मल=उचितम्-मत्तन्तुरामहयुक्ता, सा च
सुकुमारा=सुकुमला गन्धवती च एतादृशा या कापायिका=रुपायरक्तगाटिका-अङ्गप्रोञ्ज-
निका तथा रुक्षिताङ्ग-निर्जलीकृतशरीर, 'सरस-सुरहि-गोसीस-चदणा-णुलित्त-
गत्ते' सरस-सुरभि-गोशीर्ष-चन्दना-नुल्मि-गात्र, तत्र-गोशार्पचन्दन=गोशार्पनाम्ना प्रसिद्ध
चन्दनम् । 'अहय-सुमहगध-दूस-रयण-सुसवुए' अहत-सुमहार्थ-अप्य-रत्न-सु-
वृत्त-अहतम्-अखण्डित=क्रीटमूपिकादिभिरकर्तित नूतनमिति भाव, सुमहार्थ=अहुमूल्य यद्
दूप्यरत्न=प्रधानवत् तेन सु-वृत्त=सुष्ठु आच्छन्न, परिश्रुतनूतनमहुमूल्य इत्यर्थ ।

दोष निवारणार्थं रक्षावधनादिका के अनेक प्रकारां से युक्त उन गजान (रुद्राणग-पत्र-
मज्जगा-वसाने) जब उस कल्याणकारक श्रेष्ठ स्नान में समाधि हो चुका तब (पम्हल
सुकुमाल-गध-कासाडय-लहियगे) पद्मल-उठे हुए कोमल तब बाल सुकुमार एवं
सुगन्धित कपाय रंग की तोलिया से अपने समस्त शरीर को पाँज । पश्चात् (सरस-सुरहि-
गोसीसचदणा-णुलित्त-गत्ते) समस्त शरीर पर सग्न सुगन्धित गोशार्पचन्दन का लेप
किया । (अहय-सुमहगध-दूसरयण-सुसवुए) जत्र त्व जच्छा तदह से शुष्क हो चुका
तब अहत-क्रीटमूपक आदि से नहीं काट गये, नवीन-ऐसे अहुमूल्य प्रधान वस्त्र को उन्होंने
शरीर पर धारण किया । (सुह-माला-वण्णग-विलेवणे) पश्चात् शुद्धपुष्पा की माला

बहुविधैर्हि) ते अवसरे विविध प्रकारना अनेक औतुदे वरे-दृष्टिदोष-निवा-
र्यार्थं रक्षावधनादि अनेक प्रकारयुक्त ते राजाणे (कल्याणग-पत्र-मज्जगा-
वसाने) न्यारे ते ऽव्याधुदारः श्रेष्ठ स्नानानी नभासि शर्त सुठी त्यारे
(पम्हल सुकुमाल-गधकासाडय लहियगे) पद्मल-उपनी आवेला सुवाणा सुतवाणा
कामज तेमज सुगन्धित कपाय रंगना टुवाल वरे पोताना अभत्त शरीरने
धुर्ध नाभ्यु पछी (सरस-सुरहि गोसीस चदणा णुलित्त गत्ते) अभत्त शरीर पर
सरस तेमज सुगन्धित गोशीर्ष चन्दनो लेप ज्यो (अहय सुमहगध दूसरयण
सुसवुए) न्यारे लेप सारी गीते सुगर्भ गयो त्यागे अहत-क्रीटमूपक (क्रीडा
के उद्देश) आदिथी कपायेला नहि ज्योवा, नवीन-ज्योवा अहुर्दिभती वज्रोने
तेमजे शरीर उपर धारण ज्यो (सुह-माला-वण्णग-विलेवणे) पछी शुद्ध पुष्पानी

सुइ-माला-वण्णग-विलेवणे आविद्ध-मणि-सुवण्णे कप्पिय-
हार-द्धहार-तिसरय-पालंब-पलंबमाण-कडिसुत्त-सुकय-सोभे
पिणद्ध-गेविज्ज-अंगुलिज्जग-ललियगय-ललिय-कयाभरणे वर-

‘सुइ-माला-वण्णग-विलेवणे’ शुचि-माला-वर्णक-विलेपन-शुचि=शुद्ध यत् माला
वर्णकरित्पन-तत्र-माला=पुष्पमाला, वर्णक=अङ्गरागविशेष तस्य त्रिलपन, एतद्वय यस्य
स तथा, ‘आविद्ध-मणि-सुवण्णे’ आविद्ध-मणि-सुवर्ण=परिहितमणिकनक-भूषण
‘कप्पिय-हार-द्धहार-तिसरय-पालंब-पलंबमाण-कडिसुत्त-सुकय-सोभे’ कप्पि
न हारा-द्धहार-तिसरक-प्रालम्ब-प्रलम्बमान-कटिमूत्र-सुकृत-शोभ, कप्पित=परिश्रुत,
हार=अष्टादशसरिक, अर्धहार=नवसरिक, तिसरिकश्च-‘तिलडीहार’ इति प्रसिद्ध येन
स तथा, प्रालम्ब-मुग्धनरु, प्रलम्बमानो यस्मिन् कटिमूत्रे तत् तेन कटिमूत्रेण=
‘कन्दोरा’ इति भाषाप्रसिद्धेन सुकृता=सुष्ठु रचिता शोभा येन स तथा, पदद्वयस्य
कर्मधारय, हारादिधारणन परमशोभासम्पन्न इत्यर्थः । ‘पिणद्ध-गेविज्जग-
अंगुलिज्जग-ललियगय-ललिय-कयाभरणे’ पिणद्ध-प्रैवेयका-कुलीयक-ललिता-
ङ्गक-ललित-कृताऽऽभरण, पिण्डानि प्रैवेयकाणि=प्रीताभूषणानि, अङ्गुलीयकानि च, येन स
तथा, ललिताङ्गके=सुन्दरगारे ललित यथा स्यात् तथा कृत=विन्यस्तमाभरण येन स तथा,

पहनी, एव शुद्ध सुगन्धित द्रव्य का विलेपन क्रिया । (आविद्ध-मणि-सुवण्णे) पुन सुवर्ण
के आभूषण कि जिनमें मणि जड़े हुए थे पहिने । (कप्पिय-हार-द्धहार-तिसरय-पालंब
पलंबमाण-कडिसुत्त-सुकय-सोभे) अठारह लरका हार पहिरा, नव लर का हार पहिरा,
तीन लर का हार पहिरा और लम्बा लटकता हुआ कटिमूत्र (कन्दोरा) पहिरा । (पिणद्ध-
गेविज्जग-अंगुलिज्जग-ललियगय-ललिय-कयाभरणे) गले में और भी सुन्दर आभू
षण धारण किये । हाथों की अंगुलियों में मुद्रिकाएँ पहिरा तथा शरीर पर उस समय के

भाजा पहेंगी तेमज शुद्ध सुगन्धित ५ यत्तु विवेचन अर्थ (आविद्ध-मणि-सुवण्णे)
पणी सुवर्णना धरेछा डे जेभा मणि जेला डता ते पडेया (कप्पिय-हार
द्धहार-तिसरय-पालंब-पलंबमाण-कडिसुत्त-सुकय-सोभे) अठार सरने डार पडेयो,
नव सरने डार पडेयो, त्रषु सरने डार पडेयो तथा लाणे लटकतो कटि-
सूत्र (कन्दोरा) धरभा धारषु कथो (पिणद्ध-गेविज्जग-अंगुलिज्जग-ललियगय
ललिय-कयाभरणे) गणामा अहुं ज सुद्ध आलूषषु धारषु कथो डायोना
आगणामा वीटीओ पडेरी तथा शरीर उपर ते समयने उचित पीण पषु

कडग-तुडिय-थभिय-भुए अहिय-रुव-सस्मिरीए मुद्दिया-
पिंगलगुलीए कुंडल-उज्जोविया-णणे मउड-दित्त-सिरए हारोत्थय-
सुकय-रइय-वच्छे पालंव-पलंवमाण-पड-सुकय-उत्तरिज्जे णाणा-

ततस्तयो कर्मधारय । यद्वा-पिनद्धानि यानि प्रेवेयकाणि अङ्गुलीयकानि च तैर्ललिताङ्गक,
तत्र ललित क्रममाभरणम्=अन्यद् भूषणजात येन स तथा । 'वरकडग-तुडिय-थभिय-भुए'
वरकटक-श्रुटिक-स्तम्भित - भुज , वरकटकश्रुटिकै =श्रेष्ठतल्यनाहुरक्षकारयैर्भूषणैर्मपित-
गाहु , 'अहिय-रुव-सस्मिरीए' अधिकरूपसत्रीक - अधिकसौन्दर्येण गोभासम्पन्न ,
'मुद्दिया-पिंगल-गुलीए' मुद्रिका-पिङ्गला-ङ्गुलीक - मुद्रिकामि =अङ्गुलीयकै पिङ्गला
अङ्गुयो यस्य स तथा , 'कुंडलउज्जोवियाणणे' कुण्डलद्वयोतिताऽऽनन - कुण्डलद्वीत्या
विद्योतितमुख , 'मउड-दित्त-सिरए' मुकुट-शाम-गिरस्क , 'हारो-त्थय-सुकय-
रइय-वच्छे' हारा-वस्तृत-मुकृत-रत्न-वक्षा -होर्ग अवस्तृतम्=आच्छान्ति मुकृत=
गोभनाङ्गतम् अतएव रत्नद=दृष्टिमुखद वक्षो यस्य स तथा , 'पालव-पलवमाण-पड-
सुकय-उत्तरिज्जे' प्रालम्ब - प्रलम्बमान - पट - मुकृतो - त्तरीय - प्रालम्बेन=दार्ढ्येण

उचित और भा आभूषण धारण किये । (वर-कडग-तुडिय-थभिय-भुए) दोनों हाथों
में सुन्दर कटे पहिरे एवं बाहुओं पर भुजवध बाधे, (अहियरुवसस्मिरीए) इस प्रकार
उनके शरीर का गोभा और भा अधिक द्विगुणित हो गई । (मुद्दिया-पिंगल-गुलीए) उनने
जो मुद्रिकाएँ अङ्गुलियों में पहिर रखी थीं उनसे उनकी अङ्गुलियां सब पीली झायीं से
चमकने लगीं । (कुंडलउज्जोवियाणणे) कुण्डला से मुख चमकने लगा । (मउड-दित्त-
सिरए) मुकुट से मस्तक गोभित होने लगा । (हारोत्थय-सुकय-रइय-वच्छे) हार से
आच्छान्ति उनका वक्ष स्थल नटा हा मनोहर मादम होने लगा, अत देवनेवालों को
आनन्द होता था । (पालव-पलवमाण-पड-सुकय-उत्तरिज्जे) अधिक लंबे वस्त्र का इनने

आभूषण धारण कियी (वर-कडग-तुडिय-थभिय-भुए) अपने हाथभा सुंदर कटे
पड़ेयों, तेमज भाहुओ उपर भुजवध बाध्या (अहिय-रुव-सस्मिरीए) आ
प्रकार तेना शरीरनी सोभा अहु वधादे थज गछ (मुद्दिया-पिंगल-गुलीए)
तेमछे ने पीटीओ आगणाभा पड़ेरी छती तेनाथी तेमनी अधी आगणाओ
पीणी आधथी यमठवा लागी (कुंडल-उज्जोविया-णणे) कुण्डलाथी मुख यम
ठवा लाग्यु (मउड-दित्त-सिरए) मुकुटथी मस्तक सोभाव लाग्यु (हारोत्थय-सुकय
रइय-वच्छे) हारथी वक्षस्थल तेनु वक्षस्थल (छाती) अहुन मनोहर देखातु

મણિ-કળગ-રચણ-વિમલ-મહરિહ-ણિઉળો-વિચ-મિસિમિસત-વિર-
ઇય-સુસિલિટ્ટ-વિસિટ્ટ-લટ્ટ-સંઠિય-પસત્થ-આવિદ્ધ-વીર-વલય,]

પ્રલમ્બમાનેન પટેન=વલ્લેગ મુગ્ધત=મુગ્ધિયસ્તમ્ ઉત્તરીયમ્=ઉત્તરાસક્તવલ્લ યેન સ તથા,
'ળાળા-મણિ-કળગ-રચણ-વિમલ-મહરિહ-ણિઉળો-વિચ-મિસિમિસત-વિરઇય-
સુસિલિટ્ટ-વિસિટ્ટ-લટ્ટ-સંઠિય-પસત્થ-આવિદ્ધ-વીર-વલય' નાના-મણિ-કનક-
રત્ન-વિમલ-મહાર્દ-નિપુણ-પરિકર્મિત-દેવીપ્યમાન-પ્રિચિત-મુશ્લિટ્ટ-વિગિટ્ટ-લટ્ટ -
સ્થિત-પ્રગસ્તા - ડડવિદ્ધ-વાર - વલય - નાનાવિધાનિ મણિકનરરત્નાનિ = ચંદ્રકાતા
દિમણિ-સુવર્ણ-કર્કેતનાદિ-રત્નાનિ યસ્મિન્ સ, અત એવ વિમલ=નિર્મલ મહાર્દ =
મહતા યોગ્યથ, તથા-નિપુણપરકર્મિતદેવીપ્યમાન -નિપુણેન=ગિન્પકલાદક્ષેણ ગિન્પિના
'ઉચિય' પરિકર્મિત=મસ્કારમાપાન્તિ, તત એવ 'મિસિમિસત' દેદાપ્યમાન =
દીસિસમ્પન્નથ, પુન -વિરચિત - મુશ્લિટ્ટ-વિગિટ્ટ-મસ્થિત -વિરચિત=નિર્મિત-મુશ્લિટ્ટ,
ગોમનસધિક વિશિટ્ટમ્=ઉલ્કટ્ટમ્ લટ્ટ=મનોહર મરિયત=મસ્થાનમ્-આકારો યસ્ય સ તથા,
અત એવ-પ્રગસ્ત =પ્રશસનાય, ંતાદૃશ આવિદ્ધ =પરિધૃત વીરવલયો=વિજયવલયો યેન

ઉત્તરાસંગ ક્રિયા થા। (ળાળા-મણિ-કળગ-રચણ-વિમલ-મહરિહ-ણિઉળો-વિચ
મિસિમિસત-વિરઇય-સુસિલિટ્ટ-વિસિટ્ટ-લટ્ટ-સંઠિય-પસત્થ-આવિદ્ધ-વીરવલયે)દેદા-
પ્યમાન તથા નિપુણ કારીગરા દ્વારા સુમસ્કારિત એવ બહે માગ્યગાલિયો કે ધારણ
કરને યોગ્ય તેમે નિર્મલ અનેક મણિયાં એવ રત્નોં સે યુક્ત સુવર્ણ કે બને હુએ વીરવલય કા
કિ જો સુસધિ સે સ્પન્ન, ઉલ્કટ્ટ, મનોહર ઓર સુન્દર આકાર સે વિગિટ્ટ તથા પ્રશસનીય થા
ઇનને ધારણ કર રક્વા થા। જિસ વલય (કહે) કો ધારણ કર જત્રુ પર વિજય પ્રાપ્ત ની
જાતી હે ઉસ વલ્લમ કા નામ વીરવલય હે અથવા-જો ઇસ વલય કો ધારણ કરતા હૈ વહ

હંતુ, આથી જોનારને આનંદ થતો હતો। (પાલન પલ્લવમાણ પદ-સુકય-ઉત્તરિજ્જે)
ધણા લાખા વસ્ત્રાનુ તેમણે ઉત્તરાસંગ (પછેડી) કર્યું હતું। (ળાળા-મણિ-કળગ
રચણ વિમલ મહરિહ નિઉળો વિચ મિસિમિસત-વિરઇય સુસિલિટ્ટ વિસિટ્ટ-લટ્ટ સંઠિય પસ
ત્થ આવિદ્ધ-વીરવલયે) દેદીપ્યમાન અને નિપુણ કારીગરો દ્વારા સુસસ્કારિત,
તેમજ ભાગ્યશાળીઓને ધારણ કરવા યોગ્ય એવા નિર્મળ, અનેક મણિઓ
તથા રત્નોવડે યુક્ત સોનાનું બનાવેલું વીરવલય જે સુસધિથી સપન્ન,
ઉલ્કટ્ટ, મનોહર અને સુદર આકારથી વિશિષ્ટ તથા પ્રશસનીય હતું તે તેણે
ધારણ કર્યું હતું જે વલય (કહા)ને ધારણ કરવાથી જત્રુ ઉપર વિજય
મેળવાય છે તે વલયનું નામ વીરવલય છે અથવા જે આ વલયને ધારણ

કિં વહુળા ! કપ્પરુક્ષવ્ એવે અલંકિય-વિભૂસિણે ણરવર્ડ સકો-
રટમલ્લદામેણં છત્તેણં ધરિજ્જમાણેણ ઉમઓ ચડ ચામર-વાલ-વીડ-

સ તથા, ય વલય ધૃત્વા વિજયતે તાદૃગવલયધારક ઇત્યર્થ । યદા-યદિ કશ્ચિદસ્તિ વીર-
સ્તન્નાઽસૌ મા વિજિય મમ હસ્તાદવહિષ્ક્રમેવેત વલ્યમિતિ સ્પર્ધયન્ ય કટક હસ્તે પરિધતે
સ વારવગ્ય દ્રયુચ્યતે । ‘કિં વહુળા’ કિમ્વહુના-કિમધિકેન વર્ણનેન ? ‘કપ્પરુક્ષવ્
એવે અલંકિયવિભૂસિણે ણરવર્ડ’ કપ્પરુક્ષ ઇવાઽલ્લહૃતવિભૂષિતો નરપતિ-અલ્લહૃતો
મણિરત્નાઽઽભૂષણૈ, વિભૂષિતથ મહાર્હપરિધાનાયાદિવિચિત્રસસૈ નરપતિ કૂળિકો રાજા
માખાન્કપ્પરુક્ષ ઇવ ગોમતે ઇતિ માત્ર । મ નરપતિ ‘સકોરટ-મલ્લ-દામેણ’ સકોરટ-
માન્ય-દામ્ના-કોરટસ્ય માન્યાનિ=તુસુમાનિ તેષા નમાનિ=માલાસ્તૈ સહિતેન ‘છત્તેણ
ધરિજ્જમાણેણ’ ઉત્ત્રેણ પ્રિયમાણેન ગોમમાન, ‘ઉમઓ ચડ-ચામર-વાલ-વીડયમે’
ઉમયત ચતુશ્ચામરવાલગ્રજિતાઙ્ગ, ‘મંગલ-જયસદ-કયા-લોણ’ મન્ગલ-જયગન્ધ કૃતાઽઽગ્રોક -

ઇમ ગાત ક્ષી ઘોષણા કરતા હે કિં જો મી કોર્ડે વીર હો વહ મેઘ હાથ સે ઇસ વલ્ય કો
મેને-હુડાવે, ઇસ પ્રકાર કા સ્પર્ધા સે પીર દ્વારા જો વલય ધારણ ક્રિયા જાતા હે વહ મી
ગાગલ્ય કહા ગયા હે । (કિં વહુળા) અધિક કયા કહા જાય ? (અલંકિય-વિભૂસિણે)
મણિરત્નાદિક કે આભૂષણો સે અલ્લહૃત પ્રત્ન વહુમન્ય અનક પ્રકાર કે સુત્ર મુદર વર્ણો સે
વિભૂષિત (ણરવર્ડ) વે રાજા (કપ્પરુક્ષવ્ એવે) કપ્પરુક્ષની તરફ ગોમિત હોને લગ । અનેકે ઉપર
(સકોરટ-મલ્લ-દામેણ છત્તેણ ધરિજ્જમાણેણ) કોરટ કે પુષ્પા ક્ષી માલાઓ સે યુક્ત ઉત્ર ધરા
હુઆ થી, પ્રત્ન અનેકે ઉપર (ઉમઓ ચડ-ચામર-વાલ-વીડયમે) ઢોના ઓર સે ચાર ચામર ઢોર
જા રહે યે, (મંગલ-જયસદ-કયા લોણ) તથા અનેકે દેવતે હી મનુષ્યા ન ‘મંગલ હો, જય

ઠરે છે તે એ વાતની ઘોષણા ઠરે છે કે જે ડોઈ પણ વીર હોય તે મારી
ખાનેથી હાથમાથી આ વલયને જેથીને છોડાવી બીય આ પ્રકારની અધાંથી
વીરો દ્વારા જે વલય ધારણ કરવામા આવે છે તેને વીરવલય
ઠહેવામા આવે છે (કિં વહુળા) વધારે શું ઠહેવું હોય ? (અલંકિય-
વિભૂસિણે) મણિરત્નોયુક્ત આભૂષણોથી અલ્લહૃત તેમજ બહુમૂલ્ય (ધણા
કિ મતી) અનેક પ્રકારના સુદર વસ્ત્રોથી વિભૂષિત (ણરવર્ડ) તે રાજા (કપ્પ
રુક્ષવ્ એવે) કપ્પરુક્ષની પેઠે ગોલવા લાગ્યા તેમના ઉપર (સકોરટ મલ્લ દામેણ
છત્તેણ ધરિજ્જમાણેણ) દોરટના પુષ્પોની માલા વડે યુક્ત છત્ર ધારણ કરાયેલ
હતું તેમજ તેમના ઉપર (ઉમઓ ચડ-ચામર-વાલવીડયમે) બન્ને બાજુએ
મળી આગ આમગ દોળાઈ રહ્યા હતા (મંગલ-જયસદ-કયા-લોણ) તથા તેમને

यगे, मगल-जयसद-कयालोए मज्जणघराओ पडिणिक्खमइ,
पडिणिक्खमिच्चा अणेग-गणनायग-दडनायग-राई-सर-तलवर-
माडविय-कोडुविय-इब्भ-सेट्ठि-सेणावड-सत्थवाह-दूय-सधिवाल
सद्धि सपडिबुडे धवल-महामेह-णिग्गए इव गहगण-दिप्पंत-

मङ्गलरूपो जयशब्दं कृतो जनन जालोके=दर्शन यस्य स तथा, 'मज्जणघराओ पडिणिक्खमइ'
मज्जनगृहात्प्रतिनिष्क्रामति=वर्तिर्निर्गच्छति, 'पडिणिक्खमिच्चा' प्रतिनिष्क्रम्य 'अणेग-
गणनायग-दडनायग-राई-सर-तलवर-माडविय-कोडुविय-इब्भ-सेट्ठि-सेणा-
वड-सत्थवाह-दूय-सधिवाल सद्धि सपडिबुडे' अनेक-गणनायक-दण्डनायक-
राजेश्वर-तलवर-माडविक-कौटुम्बिक-भ्य-श्रेष्ठि-सेनापति-सार्थवाह-दूत-सधिपाल
सार्द्धं सम्परिवृत-अत्रत्यानि पटानि प्राग्-याग्यातानि, मज्जनगृहानिष्क्रामतो नरपति क इव
शोभते' इत्याह-'धवल' इत्यादि। 'धवल महामेह-णिग्गए इव' धवल महामेघनिर्गत इव-
धवलमहामेघतो निर्गत=मेघागणविनिर्मुक्त इव 'गहगण-दिप्पत रिक्ख तारागणाण मज्जे

हो' इस प्रकार का शब्द करने लग। इस प्रकार वे राजा (मज्जणघराओ पडिणिक्खमइ)
स्नान घर से निकले। (पडिणिक्खमिच्चा) निकलते हैं। (अणेग-गणनायग-दडना-
यग राई-सर तलवर-माडविय-कोडुविय इब्भ-सेट्ठि सेणावड-सत्थवाह-दूय-सधिवाल
सद्धि सपडिबुडे) अनेक गणनायकों, अनेक दडनायकों, राजा, ईश्वर, तलवर, माडविक,
कौटुम्बिक, इब्भ, श्रेष्ठी, सेनापति, सार्थवाह, दूत एवं सधिपालों से घिरे हुए वे राजा
(धवल महामेह णिग्गए इव) धवल महामेघ के आवरण से रहित (गहगण दिप्पत
रिक्ख तारागणाण मज्जे ससिब्ब) ग्रहणों के बीच में वर्तमान तथा दीप्यमान ऐसे

जन्तान् भवन्त्ये 'मगल हो जय हो' ओ प्रकारना शब्द बोलवा लाय्या
आवी रीते ते राजा (मज्जणघराओ पडिणिक्खमइ) स्नान घरभाथी नीउय्या
(पडिणिक्खमिच्चा) नीउय्या ज (अणेग-गणनायग-दडनायग-राई-सर-तलवर-माड-
विय-कोडुविय-इब्भ-सेट्ठि-सेणावड-सत्थवाह-दूय-सधिवाल सद्धि सपडिबुडे) अनेक
गणनायकों, अनेक दडनायकों, राजा, ईश्वर, तलवर, माडविक, कौटुम्बिक, इब्भ,
श्रेष्ठी, सेनापति, सार्थवाह, दूत तेमज्ज सधिपालजोथी घेरायेला (गरवई)
ते राजा (धवल-महामेह-णिग्गए इव) धवल महामेघना आवरणथी मुक्त (गह-
गण-दिप्पत-रिक्ख-तारागणाण मज्जे ससिब्ब) अङ्गुलीना पथभा पतमान तथा

રિમ્લ-તારાગણા મઝ્જે સસિવ્વ પિયદંસણે ણરવર્ડે જેણેવ વાહિ-
રિયા ઉવટ્ટાણસાલા જેણેવ આમિસેકે હત્થિરયણે તેણેવ ઉવાગ-
ચ્છડ્ડ, ઉવાગચ્છિત્તા અજણ-ગિરિકૂડ-સણિર્ણમં ગયવડં ણરવર્ડે
દુરુદ્દે ॥ સૂ૦ ૪૮ ॥

સસિવ્વ' પ્રહગ દીપ્યમાન-ઋક્ષ તારાગણાના મ'યે ગ્રગીત્ર=દીપ્યમાનાનામ્ ઋક્ષાણા=નક્ષ-
ત્રાણા તારાગણાના ચ મ'યે ચન્દ્ર ડવ, 'પિયદસણે' પ્રિયદર્શન 'ણરવર્ડે' નરપતિ 'જેણેવ
વાહિરિયા ઉવટ્ટાણસાલા' યત્રૈવ બાહ્યોપસ્થાનગાલા, 'જેણેવ આમિસેકે હત્થિરયણે'
યત્રૈવામિપેક્ય=પદ્મ હસ્તિરત્નમ્, 'તેણેવ ઉવાગચ્છડ્ડ' તત્રૈવોપાગચ્છતિ, 'ઉવાગચ્છિત્તા'
ઉપાગય 'અજણગિરિ-કૂડ-સણિર્ણમ ગયવડ ણરવર્ડે દુરુદ્દે' અજ્ઞનગિરિકૂટસન્નિભ
ગજપતિ નરપતિર્દુરુદ્ધ = અજ્ઞનપર્વતગિર્વાસકાર ગજેન્દ્ર નેન્દ્રો દુરુદ્ધ = આરુઢવાન્
॥ સૂ૦ ૪૮ ॥

નક્ષત્ર એવ તારાગણોં કે મધ્ય મે સુગોમિત ચદ્રમા કે સમાન (પિયદસણે) દેખ્વને મેં બહુત
હી સુદર માદ્રમ હોતે થં । મતલબ્બ હસકા યહ હૈ કિં યહાં પર ગજા કો ચદ્રમા કાં ઓર
उनके स्नान घर को शुभ मेघों की, तथा गणनायक आदि को नक्षत्र और ताराओं की
उपमा दी गई है । इस प्रकार से वे राजा (જેણેવ વાહિરિયા ઉવટ્ટાણસાલા જેણેવ
આમિસેકે હત્થિરયણે તેણેવ ઉવાગચ્છડ્ડ) જહા પર બાહિર કી ઓર ઉપસ્થાનગાલા થી
ઓર જહા વહ આમિપેક્ય હસ્તિરત્ન યહા હુઆ થા વહા પહુંચે । (ઉવાગચ્છિત્તા અજણ-
ગિરિ-કૂડ-સણિર્ણમ ગયવડ ણરવર્ડે દુરુદ્દે) પહુંચતે હી વે અજનગિરિ કે ગિર્વાર કે
સમાન ઉસ હાથી પર આરુઢ હો ગયે ॥ સૂ૦ ૪૮ ॥

દીપ્યમાન એવા નક્ષત્ર તેમજ તારાગણોના મધ્યમા સુશોભિત ચદ્રમા જેવા
(પિયદસણે) જેવામા બહુજ સુદર લાગતા હતા મતલબ્બ એ છે કે અહી
રાજાને ચદ્રમાની અને તેમના સ્નાનઘરને શુભમેઘોની તથા ગણનાયક આદિને
નક્ષત્ર અને તારાઓની ઉપમા આપી છે આ પ્રકારે તે રાજા (જેણેવ વાહિરિયા
ઉવટ્ટાણસાલા જેણેવ આમિસેકે હત્થિરયણે તેણેવ ઉવાગચ્છડ્ડ) ન્યા બહારની
બાબુએ ઉપસ્થાનગાલા હતા અને ન્યા તે આમિપેક્ય હાથીરત્ન ઉભો
રહ્યો હતો ત્યા પહોચ્યા (ઉવાગચ્છિત્તા અજણગિરિ-કૂડ-સન્નિભ ગયવડ ણરવર્ડે
દુરુદ્દે) પહોચતા જ અજનગિરિના શિખરના જેવા તે હાથી ઉપર આરુઢ
થઈ ગયા (સૂ૦ ૪૮)

मूलम्—तए णं तस्स कूणियस्स रण्णो भंभसारपुत्तस्स
आभिसेक्क हत्थिरयणं दुरुद्धस्स समाणस्स तप्पढमयाए इमे
अट्ठ मगलया पुरओ अहाणुपुव्वीए सपट्ठिया, तजहा-सोवत्थिय-

टीका—गजेन्द्राधिकृतो गंगे भगवन्भिमुखं यियासताति तस्य पुत्रं प्रजातम्
अष्टमङ्गलादिपद्यानां कातं कातं राजोचितं स्तुजानं वर्णयति—‘तए ण’ इत्यादि ।
‘तए ण’ तत् = तन्तरम्—सेनापतिममाना तपःगजरं नममधिगेहणाऽनंतरं ‘तस्स कूणि
यस्स रण्णो भंभसारपुत्तस्स आभिसेक्क हत्थिरयणं दुरुद्धस्स समाणस्स’ तस्य कूणि
रुद्धं राजो भंभसारपुत्रस्याऽऽभिप्रेत्य हस्तिरत्नमधिकृतस्य मतं ‘तप्पढमयाए इमे अट्ठ
मगलया पुरओ अहाणुपुव्वीए सपट्ठिया’ तत्प्रथमतया इमान्याष्टाष्ट मङ्गलानि पुरतो
यथानुपुव्व्या स्प्रतिथितानि, ‘तजहा’—तद्यथा—‘सोवत्थिय—सिरिवच्छ—णदियावत्त—
वद्धमाणग—भद्रासण—कलस—मच्छ—दप्पणा’—सौवस्तिक—श्रीवत्स—नन्दावर्त—वर्द्धमा
नक—भद्रासन—कलश—मत्स्य—दर्पणा, तत्र—मत्स्य—चित्रपटलिखितमत्स्यरूप । एते

‘तए ण तस्स कूणियस्स’ इत्यादि ।

(तए ण) इसके बाद (भंभसारपुत्तस्स) भंभसार अर्थात् श्रेणिक के पुत्र (तस्स
कूणियस्स रण्णो) उस कूणिक राजा के (आभिसेक्क हत्थिरयण) आभिप्रेत्य हस्तिरत्न के
ऊपर (दुरुद्धस्स समाणस्स) सवार होते ही (तप्पढमयाए) सर्वप्रथम उनके (पुरओ) आगे
आगे (इमे अट्ठ मगलया अहाणुपुव्वीए सपट्ठिया) ये आठ आठ मागलिक द्रव्य अनुक्रम से
स्प्रतिष्ठित हुए—चलने लग, (तजहा) वे मागलिक द्रव्य ये हैं, (सोवत्थिय—सिरिवच्छ—
णदियावत्त वद्धमाणग—भद्रासण—कलस—मच्छ—दप्पणा) स्वस्तिक, श्रावत्स, नन्दावर्त,
वर्द्धमानक, भद्रासन, कलश, मत्स्य और दर्पण । इनमें से स्वस्तिक, श्रीवत्स, नन्दावर्त

“ तए ण तस्स कूणियस्स ” इत्यादि

(तए ण) त्थार पछी (भंभसारपुत्तस्स) भंभसार अर्थात् श्रेणिकना पुत्र
(तस्स कूणियस्स रण्णो) ते उल्लिखित राजाना (आभिसेक्क हत्थिरयण) आभिप्रेत्य उल्लिखित
रत्नना ऊपर (दुरुद्धस्स समाणस्स) सवार थथ जाता व (तप्पढमयाए) यवथी
पडेला तेभनी (पुरओ) आगण आगण (इमे अट्ठ मगलया अहाणुपुव्वीए
सपट्ठिया) आ आठ आठ मागलिक द्रव्य अनुक्रमेथी गोडवाभा आया,
(तजहा) ते मागलिक द्रव्य आ उता (सोवत्थिय—सिरिवच्छ—णदियावत्त वद्धमाणग
भद्रासण—कलस मच्छ दप्पणा) १ स्वस्तिक, २ श्रीवत्स, ३ नन्दावर्त, ४ वर्द्ध

સિરિવચ્છ-ગંદિયાવત્ત-વહ્માણગ-ભદ્રાસણ-કલસ-મચ્છ-દપ્પણા ।
તયાણતર ચ ણં પુણ્ણ-કલસ-ભિંગાર દિવ્વા ય છત્તપડાગા
સચામરા દસણ-રડય-આલોય-દરિસણિજ્ઞા વાડ-દ્વૂય-વિજય-

માહ્યન્તિતયા યાત્રાયામુપયુક્તા । તત્પત્તર ચ મ્વલ્લ ‘પુણ્ણ-કલસ-ભિંગાર’ પૂર્ણ કલ્પ-
બદ્ધાર, જપ્પરિપૂણા પદા મ્વદ્ધારાશ્ચ, તત્ત મ્વદ્ધાર — ‘દ્વારી’ ઇતિ પ્રમિદ્ધ, ણ્તે પુર પ્રમિથિતા ।
‘દિવ્વા ય’ દિવ્યા-ગોમના ચ ‘ઉત્તપડાગા’ ઉત્તપતાકા-ઉત્તેણ સહિતા પતાકા-છત્ત
પતાકા ‘સચામરા’ સચામગ=ચામરામ્યા યુક્તા ચ, ‘દસણ-રડય-આલોય-દરિસણિજ્ઞા’
ર્ષ્ણમરચિતા-લોક-દર્શનાયા દર્શને=રાજો દષ્ટિરિપયે રચિતા=કૃતા, આ=સમ તાત્ લોકે =જનૈ-
ર્ષ્ણનીયા=રયા ચ, ‘વાડ-દ્વૂય-વિજય-વેજયતી ય’ વાતો-દ્વૂત-વિજય-વૈજયન્તી
ચ વાતોદ્વૂતા = પત્તનપ્રકૃષ્પિતા વાસૌ વિજયવૈજયતી ચ = વિજયવૃત્તિકા ધ્વજપતાકા

ઔર યર્ધમાનક્રુ યે સાધિયે કહલતે હૈ । મર્યુ સે યહા ચિત્પટ મે તિગિત મર્યુ કા પ્રહણ
કિયા હુઆ સમજના ચાહિયે । યે આઠ મગત્સરુપ હોને સે પ્રસ્થાન મેં ઉપયુક્ત ગિને જાતે હૈ ।
(તયાણતર ચ ણ) ઇસકે વાડ (પુણ્ણકલસભિંગાર દિવ્વા ય ઉત્તપડાગા સચામરા દસણ-
રડય-આલોય-દરિસણિજ્ઞા વાડ-દ્વૂય-વિજય-વેજયતી ય ઋસિયા ગગણતલમણુ-
લિહતી પુરઓ ખહાણુપુલ્લીપ સપટ્ટિયા) કિતનેક લોગ પૂર્ણકલ્પ=જલ સે ભરે હુપ્ કલ્પ,
તયા જલ સે મરા હુટ્ટે જ્ઞારિયા લેકર આગે ૨ ચલને લગે । કિતનેક ચામરસહિત સુન્દર
ઉત્ત-પતાકાઆ કો લેકર આગ ૨ ચલને લગે । ઔર કિતનેક તો રાજા કા દષ્ટિ મે આ સર્કે
ઇમ પ્રકાર સે રખી હુડે, દેગને મે મુત્તર ઝેંચી અત ણ્વ આકાગ કો છૂતી હુડે ગેસી વિજય

માનક, ૫ ભદ્રાનન, ૬ દલથ, ૭ મત્થ અને ૮ દર્પણ એમાથી સ્વસ્તિક,
શ્રીવત્સ, નન્દાવર્ત અને વર્ધમાનક એ નાથિયા ઢહેવાય છે મત્થ એટલે
અડી ચિત્રપટમા આળેખેલા માછલાનુ ચિત્ર મમલુ લેવુ આ આં મ ગલ
સ્વરૂપ હોવાથી પ્રસ્થાન (ખહાર જતી વખતે) ઉપયોગી ગણાય છે (તયાણતર
ચ ણ) ત્યાર પછી (પુણ્ણકલસભિંગાર દિવ્વા ય ઉત્તપડાગા સચામરા દસણ-
રડય-આલોય-દરિસણિજ્ઞા વાડ-દ્વૂય-વિજય-વેજયતી ય ઋસિયા ગગણતલમણુલિહતી
પુરઓ ખહાણુપુલ્લીપ સપટ્ટિયા) કેટલાક લોક પૂર્ણ દલથ-જલથી ભરેલા ઢળેશ
તથા જલથી ભરેલી આરીઓ લઈને આગળ આગળ ચાલવા લાગ્યા કેટલાક
ચામર સહિત સુન્દર છત્ર પતાકાઓને લઈને આગળ આગળ ચાલવા લાગ્યા,
અને કેટલાક તો રાબાની નજર પડી શકે એમ રાખેલી, જોવામા સુન્દર

वेजयती य ऊसिया गगणतलमणुलिहती पुरओ अहाणुपुव्वीए
सपट्टिया । तयाणत्तर च णं वेरुलिय-मिसत-विमल-दड पलव-
कोरट-मल्लदामो-वसोभियं चंदमंडलणिभं समसियं विमल आय-
वत्त पवरं सीहासणं वरमणिरयणपादपीठ सपाउयाजोयसमा-

‘ऊसिया’ उड्डिना-उवापिता, अतएव ‘गगणतलमणुलिहन्ती’ गगणतलमनु-
लिखन्ती=व्योमतल स्पृगन्ती-अत्युच्चा, पुरतो यथानुपूज्या सम्प्रस्थिता=प्रचलिता । उत्र वर्ण
यन्नाह-‘वेरुलिय’ इत्यादि । तदनन्तर खलु ‘वेरुलिय-मिसत-विमल-दड’ वैडूर्यमास
मान विमल-दण्डम्-वैडूर्यस्थ=रत्नश्लेषस्थ भासमानो=नीयमानो विमलो दण्डो यत्र तत् तादृ-
शम्, -‘पलव-कोरट-मल्ल-दामोवसोभिय’ प्रलम्बमान-कोरट-मान्यदामोपशोभितम्
प्रलम्बमानेन कोरटाद्यमालोपयोगिकुसुमाना गन्ना=मालया उपगोभितम् । अतएव-‘चंद
मंडलणिम्’ चन्द्रमण्डलनिम्-चन्द्रमण्डलेन समानम्, ‘समसिय’ समुच्छ्रितम्=विस्तारितम्,
‘विमल आयवत्त’ विमलम् आतपत्रम्, सिंहासन वर्णयन्नाह-‘पवर सीहासण’ इति, प्रवर
सिंहासनम्, तत् कीदृशम् ? इत्याह-‘वर-मणि-रयण-पाद-पीठ’ वर-मणि-रत्न-पाद-

वैजयन्ती-विजय राज्ञो को लेकर आगे २ चलने लग । (तयाणत्तर च णं) इसके बाद (वेरु
लिय-मिसत-विमल-दड पलव-कोरट मल्ल-दामो-वसोभिय चंदमंडलणिभं समू
‘मिय विमल आयवत्त पवर सीहासण वर मणि-रयण-पादपीठ सपाउयाजोयसमा
उत्त बहु-किंकर-कम्मकर-पुरिस पायत्त-परिक्खित्त पुरओ अहाणुपुव्वीए सपट्टिय)
कितनेक लोग वैदूर्य मणि की प्रभा से प्रकाशित दण्डवाले, लटकती हुई कोरटमाला से
सुगोभित, चद्रमण्डलसदृश तथा ऊँचे उठाये हुए ऐसे छत्र को लेकर आगे २ चल । तथा
बहुत से नौकर-चाकर और सैनिक लोग श्रेष्ठ सिंहासनको तथा पादुकासहित, उत्तम मणि-

उत्थी ओटवे के आकाशने आउती होय तेवी विजयवैजयन्ती विजयध्वज
ओने लधने आगण आगण आलवा लाज्या (तयाणत्तर च णं) त्थार पछी
(वेरुलिय-मिसत-विमल-दड पलव-कोरट-मल्ल-दामो-वसोभिय चंद-मंडल-णिभ
समूसिय विमल आयवत्त पवर सीहासण वर-मणि-रयण-पाद-पीठ सपाउया-
जोय-समाउत्त बहु-किंकर-कम्मकर-पुरिस-पायत्त-परिक्खित्त पुरओ अहाणुपुव्वीए
सपट्टिय) केटलाक दोक वैदूर्यभञ्जिनी भलाथी प्रकाशित दण्डवाणा, लटकती
कोरटभाजाथी शोभता, चद्रमण्डल जेवा, तथा उचे उभाडेला छत्रने लधे

उत्त बहु-किंकर-कम्मकर-पुरिस-पायत्त-परिक्खित्त पुरओ अहाणुपु-
व्वीए सपट्ठियं । तयाणत्तर च ण बहवे लट्ठिग्गाहा कुंतग्गाहा चाव-
ग्गाहा चामरग्गाहा पासग्गाहा पोत्थयग्गाहा फलगग्गाहा पीढग्गा-
हा वीणग्गाहा कूवग्गाहा हडप्पयग्गाहा पुरओ अहाणुपुव्वीए संप-

पाठम्-श्रेष्ठ-मणि-रत्न-स्वचित्त-पादस्थापनपाठ-सहितम्, 'सपाउया-जोय-समाउत्त' स्व-
पादुकायोग-समायुक्तम्-स्वपादुकायोगो योग =स्वध, तेन समायुक्तम्, 'बहु-किंकर-कम्म-
कर-पुरिस-पायत्त-परिक्खित्त' बहु किङ्कर-कर्मकर-पुरुष पादात्त परिक्षितम्-बहुभि =अनेकै
किङ्करै =स्वामिन पृष्ठा कार्यकरै, कर्मकरै =ग्रन्थै, पुरुषै =साधारणजनै, पादात्तेन=पदातिसमूहेन
परिक्षितम्=उत्थापितम्, पुरतो यथानुपूर्व्या सम्प्रस्थितम् । 'तयाणत्तर च ण' तदनन्तरश्च ग्वलु
'बहवे लट्ठिग्गाहा' बहवो यष्टिप्राहिण, 'कुंतग्गाहा' कुन्तप्राहिण =मल्लधारका 'चाव-
ग्गाहा' चापप्राहिण =धनुर्धारिण, 'चामरग्गाहा' चामरप्राहिण, 'पासग्गाहा' पाशप्रा-
हिण -उद्धतगजश्वदिग्धनसाधन पाशस्तस्य धारका । 'पोत्थयग्गाहा' पुस्तकप्राहिण,
'फलग्गाहा' फलकप्राहिण -फलक ='ढाल' इतिर्यातस्तस्य धारका, 'पीढग्गाहा' पीठ-
प्राहिण पीठानि=आसनविशेषास्तेषा धारका इत्यर्थ । 'वीणग्गाहा' वीणाप्राहिण-वीणा=गद्य-

रत्ना के बने हुए पादपीठ को लेकर आगे २ चलने लगे । इसके बाद (बहवे लट्ठिग्गाहा)
अनेक लाठीधारी चलने लगे । (कुंतग्गाहा) अनेक मल्लधारी (चावग्गाहा) धनुर्धारी (चामर-
ग्गाहा) चामरधारी (पासग्गाहा) उद्धत हाथी और घोड़ों को ज़िम्मे के द्वारा वज्र में किया
जाये ऐसे पाश को धारण करने वाले, (पोत्थयग्गाहा) पुस्तकधारी, (फलग्गाहा) ढाल
को धारण करने वाले (पीढग्गाहा) आसनविशेष के धारी (वीणग्गाहा) वीणाधारी (कुतु

आगण आगण आल्या, तथा धल्ला नोकर-आकर अने नैनिठ दोठ श्रेष्ठ
सिंहासनने तथा पाहुडासडित उत्तम भखिरत्नोनी अनेली पादपीठने लधने
आगण आगण आल्या त्यार पछी (बहवे लट्ठिग्गाहा) अनेठ लाठीधारी
आलवा लाज्या (कुंतग्गाहा) अनेठ लावाधारी, (चावग्गाहा) धनुर्धारी,
(चामरग्गाहा) चामरधारी, (पासग्गाहा) उद्धत हाथी अने घोडाने जेना द्वारा
पशमा लध शजाय जेवा पाशने धारखु डरवावाणा, (पोत्थयग्गाहा) पुस्तकधारी,
(फलग्गाहा) ढालने धारखु डरवावाणा, (पीढग्गाहा) आसन विशेषना धारखु डरवा
वाणा, (वीणग्गाहा) वीणाधारी, (कुतुवग्गाहा) कुतुप अर्थात् आभडाना तेल पात्रने

द्विया । तयाणतरं च ण बहवे दडिणो मुडिणो सिंहडिणो जडिणो पि-
च्छिणो हासकरा डमरुयकरा चाडुकरा वादकरा कदप्पकरा दवकरा
कोकुइया किडुकरा य वायंता य गायंता य हसता य णच्चता य भास-

विशेषस्तस्या धारका इत्यर्थः, 'कुतुबग्गाहा' कुतुपप्राहिण-तैलानीना चर्ममय पात्र कुतुपस्त
स्य धारका, 'हडप्पयग्गाहा' हडप्पप्राहिण-ताम्बूलानिभाजन हटप्पस्तस्य धारका इत्यर्थः,
'पुरओ अट्ठाणुपुन्वीए सपट्ठिया' पुरतो यथानुपूर्व्या मप्रसिद्धता । 'तयाणतरं च ण'
तदनन्तरं च खलु 'बहवे' बहवो 'दडिणो' दण्डिन 'मुडिणो' मुण्डिन 'सिंहडिणो'
शिखण्डिन = गिर्यानिशेषधारिण, 'जडिणो' जटिन = मृदावन्त, 'पिच्छिणो' पिच्छिन = मयू
रादिपिच्छवन्त 'हासकरा' हास्यकरा 'डमरुयकरा' डमरुकरा = 'डुगडुगी'—तिप्रमिद्धवा
चवादिन, 'चाडुकरा' चाडुकारिण = प्रियवचनवाग्नि, 'वादकरा' वादकारिण, 'कदप्पकरा'
कन्दर्पकारिण = कामकथाकारिण, 'दवकरा' दवकरा = परिहासकारिण 'कोकुइया' कौतु
किका = कुतूहलकारिण, 'किडुकरा' कीडुकरा, 'वायता य' वादयतश्च—मृदगादिक

वग्गाहा) कुतुप अर्थात् चमड़े के तैलपात्र को धारण करने वाले, (हडप्पयग्गाहा) तथा
हटप्प—ताम्बूल पात्र को धारण करने वाले अनुक्रम से आगे २ चन्ने लगे । (तयाणतर
च ण) इसके बाद (बहवे) बहुत से (दडिणो) दडी, (मुडिणो) मुण्डी, (सिंहडिणो)
शिखाधारी, (जडिणो) जटाधारी, (पिच्छिणो) मयूर आदि पिच्छ के धारी (हासकरा)
हँसाने वाले (डमरुयकरा) डुगडुगी बजाने वाले, (चाडुकरा) प्रिय वचन बोलने वाले
(वादकरा) वादविवाद करने वाले, (कदप्पकरा) कामकथा करने वाले, (दवकरा) हँसा
मजाक करने वाले, (कोकुइया) कुतूहल करने वाले, (किडुकरा य) खेल-समागो करने वाले,
(वायता य) मृदगादिक वाजे बजाने वाले, (गायता य) गाना गाने वाले, (हसता य) बिना कारण

(कु पीओने) धारण करवावाणा, (हडप्पयग्गाहा) तथा डेडप्प (ताम्बूलपात्र) ने धारण
करवावाणा अनुक्रमशी आगण आगण बालेवा लाग्या (तयाणतर च ण) त्थार पछी
(बहवे) अनेजे (दडिणो) द डी (मुडिणो) मु डी (सिंहडिणो) शिखाधारी
(जडिणो) जटाधारी (पिच्छिणो) भैयूर आदि पी छाना धारण करनेवा (हासकरा)
हसावनारा (विद्वक्के) (डमरुयकरा) डुगेडुगी बजावनारा (चाडुकरा) प्रियवचन
बोलवनारा, (वादकरा) वादविवाद करनेवा, (कदप्पकरा) कामकथा करनेवा,
(दवकरा) हसीमज्जा करनेवा, (कोकुइया) कुतूहल करनेवा, (किडुकरा) खेल
समागो करनेवा, (वायता य) मृदगादिक (दोल) वाला बजावनारा, (गायता य)

ता य सावेता यरस्वता य आलोय च करेमाणा जयसह पउजमाणा
पुरओ अहाणुपुव्वीए संपट्टिया । तयाणतर च ण जच्चाण तर-
मल्लिहायणाणं हरिमेला-मउल-मल्लिय-च्छाण चचुच्चिय-ललिय-

नायत, 'गायता' गायत = गाधर्ममनुतिष्ठत, 'हमता' हमन्त, च-पुन
'णच्चता' नृयन्त, 'भासता' भाषमाणा 'सावेता' आयत = भूत-भविष्यद्-प्रादिन,
'रक्खता' रक्षन्त-गजो देहं रक्षन्त, 'आलोय च करेमाणा' आलोक च
कुर्वन्त-राजान्दिर्गन्त कुर्वन्त, 'जयसह पउजमाणा' जयशब्द प्रयुक्ताना = यत्त ।
'पुरओ' पुरत-अग्रत, 'अहाणुपुव्वीए' यथानुपूर्व्या = क्रमण 'सपट्टिया' सम्प्रस्थिता
-प्रचलिता । 'तयाणतर च ण' तत्पन्तरस्य गच्छ 'जच्चाण' जायानाम्-उत्तमजाति-
भगानाम्, 'तर-मल्लि-हायणाण' तगेमल्लिहायनाना-तगे = ग तस्य मल्लि = धारक -
'मउल मल्ल धारणे' इति ग्राह्यपाठे स्थितान्मन्त्रज्ञातो कर्तरि इ, ततश्च तरोमल्लि = वैगधारक
हायन = चसगे येषां ते तगेमल्लिहायना-यौवनवय स्थितास्तेषाम्, तुरगाणामित्यग्रेण
अय, पुन काट्यगानाम् अत्राह- 'हरिमेला-मउल-मल्लिय-च्छाण' हरिमेला-
मुमुल-मल्लिका-नाणाम्-हरिमेला = वृक्षविशेष तस्य मुमुल = कलिका, मल्लिका = वसन्तज

हमन्त गले, (णच्चता य) नाचने वाले, (भासता य) भाषण करने वाले, (सावेता य) भूत-भवि-
ष्यत कहने वाले, (रक्खता य) राजा का आभरण, (आलोय च करेमाणा) राजा का
दर्शन करने वाल पुरुष, तथा- (जयसह पउजमाणा) 'जय जय' शब्द करने वाले, ये
ममा (पुरओ) आग २ (अहाणुपुव्वीए) यथाक्रम से (सपट्टिया) चलने लगे । (तयाण-
तर च ण) हमने गद (जच्चाण तरमल्लिहायणाण) उत्तम जाति के, वैगवाल नौजवान
घोड़े चलन लग । (हरिमेला-मउल-मल्लिय-च्छाण) ये छोड़े हरिमेला-वृक्षविशेष की

गायन गानाग, (हसता य) विनादारण्य हसनाग, (णच्चता य) नाचनाग, (भासता य)
भाषण करनेवा, (सावेता य) भूत भविष्य कहनेवा, (रक्खता य) राजना आत्म
रक्षण, (आलोय च करेमाणा) गानना दर्शन करनेवा, तथा (जयसह पउजमाणा)
'जय जय' गान करेवावाणा, ये गवा (पुरओ) आग १ आगण (अहाणु
पुव्वीए) यथाक्रमथी (सपट्टिया) आलवा लाया (तयाणतर च ण)
तया प ३ (जच्चाण तरमल्लिहायणाण) उत्तम जातिना वैगवाणा नवजवान
घोडा आलवा लाया (हरिमेला-मउल-मल्लिय-च्छाण) आ घोडा
हरिमेला-वृक्षविशेषनी छोडी तेमउ मल्लिकापुष्प-वेदाना कुल लेवी आगे।

पुलिय-चल-चवल-चंचल-गईणं लंघण-वग्गण-धावण-धोरण-तिव-
ई-जइण-सिक्खिय-गईणं ललंत-लाम-गललाय-वर-भूसणाण मुह-

कुसुमविशेष 'वेली' इति यातस्तद्वदक्षिणी येषां ते तथा तेषां, 'चचु चिय ललिय-
पुलिय-चल-चवल-चंचल-गईण' चञ्चु-चित-ललित पुलित-चल-चपल चञ्चल-गतीनाम्,
चञ्चु = शुकचञ्चु - तद्वद्वक्तृया उचित = चरणयोरुत्थापन तेन ललित = सविलाम यत्
पुलित = गमनविशेष - गतद्रूपा-चलानां = गतिमता चपलचञ्चला = अतिचञ्चला, यद्वा-चपला
निष्ठुत्, तद्वच्चञ्चला गतिर्येषां ते तथा तेषां, वरुपदक्षेपगमनविशेषाऽतिशयचञ्चलगमनवताम्,
'लंघण-वग्गण-धावण-धोरण-तिवई-जइण-सिक्खिय-गईण' लघन वग्नान धावन-
धोरण-त्रिपदी-जयिनी-शिक्षित-गतीनाम् लघन-गच्छदिरल्लघनम्, वग्नानम् = उर्व्वानम्,
धावन = शीघ्रमृजुगमनम्, धोरण = गतिचातुर्यम्, त्रिपदी = भूमौ पदत्रयन्यास, जयिना = जयिन्या
ख्या अतितीव्रगति, एता शिक्षिता = अभ्यस्ता गतयो यैस्ते तथा तेषाम् । 'ललंत-लाम-गल-
लाय-वर-भूसणाण' लल-लामद्-गललाय-वर-भूषणानाम्-ललन्ति = दोलायमानानि, लामति =
रम्यागि, गललायानि = ग्रीवारिक्तानि वरभूषणानि येषां ते तथा तेषां, चञ्चलमुन्दरप्रावाभरण

कली एव मल्लिकापुष्प-वेली के फूल-के समान आगोवाले थे । (चचु चिय-ललिय पुलिय
चल-चवल-चंचल-गईण) शुक को चचु के समान वरु पैर उठा कर सबिलास चलने के
कारण वे बहुत भले मादम होते थे, तथा चलने में बिजली के समान चंचल थे । (लघण
वग्गण-धावण-धोरण-तिवई-जइण-सिक्खिय-गईण) लघन-खड्ग आदि का लाघना,
वग्नान-कूटना, धावन-शीघ्रतापूर्वक दौड़ना, धोरण-सूगर के समान नीचे सिर कर के दौड़ना,
त्रिपदी-तीन पैरों से खड़ा होना, जयिनी-अतितीव्र-चालका चलना, -इन सबों में ये अति-
निपुण थे । (ललंत-लाम-गललाय-वर-भूसणाण) इनके गले में जो आभूषण थे वे
इधर उधर हिलते डुलते थे और बहुत ही सुंदर थे । (मुहभङ्ग ओचूलग धासग-अहि

वाणा इति (चचु चिय-ललिय पुलिय चल चवल चंचल गईण) चोपटनी आचनी
जैसे वाजा पगे उपाड़ीने विलास करता आलवाना कारखे तेओ अहु लला
लागता इता, तथा आलवाना विज्जणीनी चेठे अचण इता (लघण-वग्गण
धावण धोरण तिवई जइण सिक्खिय गईण) लघन-अङ्ग आदिने लाघपु (टपपु)
वग्नान-इडपु, धावन-अडपथी दोडपु, धोरण-सूकरनी चेठे नीथु भाथु राणी
दोडपु, त्रिपदी-त्रषु पगे उला रडेपु, जयिनी-अति अडपवाणा आलथी
आलपु आ अघाभा तेओ निपुषु इता (ललंत-लाम गललाय वर भूसणाण)
तेमना गणाभा जे आभूषणु इता ते आभतेम डालता-डालता इता अने

મહગ-ઓચૂલગ-થાસગ-અહિલાળ-ચામર-ગડ - પરિમંડિય - કઢીળ
કિકર-વર-તરુળ-પરિગ્ગહિયાળ અદ્વસયં વરતુરગાળ પુરઓ અહાળુ-
પુન્વીએ સપદ્વિયં । તયાળતર ચ ણ ઈસીદતાળ ઈસીમત્તાળ ઈસીતુગાળ

મૂપિતાનામ્ । 'મુહમહગ-ઓચૂલગ-થાસગ-અહિલાળ-ચામરગડ-પરિમંડિય કઢીળ'
મુગ્ધમાળકા ડચ્ચલક-સ્થાસકા-મિગન ચામરગળ-પરિમંડિય કઢીનામ્-મુગ્ધમાળકા=મુગ્ધ-
મરણમ્, અચ્ચલ = પ્રલમ્બમાનગુચ્છા, સ્થાસકા = ધર્પણાકારા અલદ્વારા, અમિલાના = મુગ્ધ
નધમિગેષાથ, યેપા તે, તયા ચામરગડ = ચામરસમૂહ, પરિમંડિય કઢિયેપા તે તથા, તત
પન્દ્રસ્ય કર્મધારય, તેપા તયામૂતાનામ્ । 'કિકર-વર-તરુળ-પરિગ્ગહિયાળ' કિકર-
વરતરુળ-પરિગ્ગહીતાનામ્-કિકરગ્ધરાથ તે તરુળા-તરુગકિકરગ્ધરાથ, તે પરિગ્ગહીતાનામ્,
'અદ્વસય વરતુરગાળ' અદ્વગત વરતુરગાળા=શ્રેષ્ઠદયાનામદ્યાધિક ગતમ્, 'પુરઓ અહાળુ-
પુન્વીએ સપદ્વિય' પુરતો યથાનુપૂર્વ્યા સમ્પ્રસ્થિતમ્ । 'તયાળતર ચ ણ' તદનન્તર ચે સ્વલ-
ઈસીદતાળ' ઈપદતાનામ્=અન્પદન્તરતામ્ 'ઈસીમત્તાળ' ઇપમત્તાનામ્=કિચ્ચિન્મદગાલિનામ્,

લાળ-ચામરગડ-પરિમંડિય-કઢીળ) મુગ્ધમાળકા-મુગ્ધ કા આમૂપણ, અચ્ચલ-પ્રલમ્બ
માન ગુચ્છે જો મસ્તક કે ઉપર મુર્ગે કા કલગા કે સમાન લગાયે જાતે હૈ, સ્થાસક-ધર્પણ
કે આકાર જૈસે આમરણિગપ, તયા-અહિલાળ-મુગ્ધનધવિશેષ સે ચે ગોમિત હો
રહે થે, તયા ચામરગડ - ચામરસમૂહ-સે ઇનકા કટિભાગ વિશેષ અલકૃત હો
રહા થા । (કિકર-વરતરુળ-પરિગ્ગહિયાળ) ઇનકો પકડને વાલે સર્વેસ ઉત્તમ 'એવ
તરુળ અવસ્થા વાલે થે । (અદ્વસય વર તુરગાળ પુરઓ અહાળુ પુન્વીએ સપદ્વિય) ઇસ પ્રકાર ૧૦૮
ઘોડે આગે આગે અનુક્રમ સે ચલને લગે । (તયાળતર ચ ણ ઈસીદતાળ ઈસીમત્તાળ ઈસીતુગાળ

ખહુજ મુદર હતા (મુહમહગ ઓચૂલગ થાસગ-અહિલાળ ચામરગડ પરિમંડિય-કઢીળ)
મુખભાડક-મુખનુ આલૂપણ, અચ્ચલ-પ્રલમ્બમાન ગુચ્છા જે મસ્તકના ઉપર
કુઠડાની કલગીના જેમ લગાવાય છે, સ્થાસક-ધર્પણના આકાર જેવા આલ
રણ વિશેષ, તથા અહિલાળ-મુખનધનવિશેષ, એ બધાથી તેઓ શોભિત
થઈ રહ્યા હતા, અને ચામરગડ-ચામરસમૂહથી તેમનો કેડનો ભાગ
વિશેષ અલકૃત થઈ રહ્યો હતો । (કિકર-વર-તરુળ-પરિગ્ગહિયાળ)
તેમને પકડનારા સર્વેસ ઉત્તમ તેમજ તરુણ અવસ્થાના હતા
(અદ્વસય વર તુરગાળ પુરઓ અહાળુ પુન્વીએ સપદ્વિય) આ પ્રકારના ૧૦૮ ઘોડા
અનુક્રમથી આગળ આગળ ચાલવા લાગ્યા (તયાળતર ચ ણ ઈસીદતાળ ઈસી

ईसी उच्छंग-विसाल-धवल-दत्ताण कचण-कोसी-पविट्ट-दत्ताण क-
चण-मणि-रयण-भूसियाण वर-पुरिसा-रोहग-सपउत्ताण अट्टसय
गयाण पुरओ अहाणुपुव्वीए सपट्टिय । तयाणतरं च णं सच्छ-

‘ईसीतुगाण’ इपत्तुहानाम्=मनागुन्तानाम्, ‘ईसी-उच्छंग-विसाल-धवल-दत्ताण’ इप-
दुत्सङ्ग-विशाल-धवल-दन्तानाम्=इपदुत्सङ्गे=मयभागे विशाल अन्त्ययस्वरूपात्, तथा
धवल-दत्ता येषां ते धवल-दन्ता, तत् पदद्वयस्य कर्मधारय, तेषाम्, ‘कचण-कोसी-पविट्ट-
दत्ताण’ काञ्चन-कोश-प्रविष्ट-दन्तानाम्, कचण-मणि-रयण-भूसियाण’ काञ्चनमणि-
रत्न-भूषितानाम्, ‘वर-पुरिसा-रोहग-सपउत्ताण’ वर-पुरुषा ऽऽरोहक-सम्प्रयुक्तानाम् वर-
पुरुषा=श्रेष्ठपुरुषाश्चामी-आरोहका तैः सम्प्रयुक्तानाम्=युक्तानाम्, एतादृशा-‘गयाण’ गज-
नाम्=हस्तिनाम्, ‘अट्टसय’ अट्टगतम्=अष्टाधिक गतम्, ‘पुरओ अहाणुपुव्वीए सपट्टिय’
पुरतो यथानुपूर्व्या सम्प्रस्थितम् । अथ रथानां वर्णनमाह-‘तयाणतर’ इत्यादि । ‘तयाणतर

ईसी-उच्छंग विसाल धवल दत्ताण कचण-कोसी पविट्ट-दत्ताण कचण मणि रयण भूसि-
याण वर-पुरिसा रोहग सपउत्ताण अट्टसय गयाण पुरओ अहाणुपुव्वीए सपट्टिय)
इनके बाद आगे आगे १०८ हाथी चले, ये हाथी अल्पदतवाले थे, पूरे दात इनके बाहिर नहीं
निकल पाये थे । किंचित् मदगाली थे । थोटे ही ऊँचे थे, अधिक नहा, इनका मयभाग भी
अधिक विशाल नहीं था । दात इनके अत्यंत धवल थे । इनके दातों में सोन की सोलियाँ
पहनायी गयी थीं । ये सुवर्ण एव मगिरत्नों से विभूषित हो रहे थे । इनके ऊपर श्रेष्ठ
पुरुष बैठे हुए थे । (तयाणतर च ण सच्छत्ताणं सज्झयाण सघटाण सपडागाण
सतोरणवराण सणदिघोसाण स-सिंखिणी-जाल-परिक्खित्ताण हेमवय-चित्त

‘मत्ताण ईसीतुगाण ईसी-उच्छंग विसाल धवल दत्ताण कचण कोसी पविट्ट दत्ताण कचण
मणि-रयण भूसियाण वर पुरिसा रोहग सपउत्ताण अट्टसय गयाण पुरओ अहाणुपुव्वीए
सपट्टिय) त्थारपणी आगण आगण ‘१०८ हाथी आत्था आ हाथी आत्थ दात
वाणा हुता-तेना दात पूरा णहार नीउणेवा नहोता । उचित् महशायी हुता
थोडाउ उत्था हुता णहु नहि तेमनो पीठनो लाग वधारे पडोणो नहोतो तेमना
दात णहु धोणा हुता तेमना दातमा मोनानी जोणो पडोत्तवी हुती तेओ
सुवर्ण तेमन भण्डिरत्नो वडे विभूषित अन्या हुता तेमना उपर श्रेष्ठ पुरुष जडा
हुता (तयाणतर च ण सच्छत्ताण सज्झयाण सघटाण सपडागाण सतोरणवराण
सणदिघोसाण स-सिंखिणी-जाल-परिक्खित्ताण हेमवय-चित्त-तिणिस-वणम्-

त्ताण सज्झयाण सघटाणं सपडागाणं सतोरणवराण सणदि-

च ण' तद्वर्तमानं यत् 'सज्झयाण' सज्झयाणां=उत्तरयुक्तानाम्, 'सघटाणं' सघटानाम्=ध्वजो गन्टान्वित-
युक्तानाम् 'सपडागाणं' सपटाकानाम्, 'सतोरणवराणं' सतोरणवराणाम्=श्रेष्ठतोरणवराणाम्, 'सण-
दि' सणदि' मनस्विन्योपागाम्=नन्दी=द्वादशविधवाद्यनिर्घोष, तद् यथा-१ भभा, २ मउद,
३ मइल, ४ फडव, ५ झल्लरि, ६ हुडुक्क, ७ फसाल, ८ काहल, ९ तलिमा, १० वसो,
११ न्वो, १२ पणवो य वारसमो ॥ १ ॥ तत्र-'भभा' भम्भा=मेरी, 'मउद' मुकुन्द =
वाद्यविशेष २, 'मइल' मर्दल=मृदङ्ग ३, 'फडव' कडम्ब=वाद्यविशेष ४, 'झल्लरि'
झल्लरी 'शाल्लर' दत्ति-यातो वाद्यविशेष ५, 'हुडुक्क' हुडुक्क=वाद्यविशेष, अयं देशीय शब्द ६,
'फसाल' फासाल=वाद्यविशेष ७, 'काहल' काहल=वाद्यविशेष ८, 'तलिमा' तलिमा=

तिगिस-रुणग-णिज्जुत्त-दारुयाण कालायस-सुकय-णेमि-जत-कम्माण) इनके
वाद आगे आगे १०८ रथ चल रहे थे, ये रथ उत्तरसहित थे, पञ्चासहित थे, इनके ऊपर
ध्वजाएँ फहरा रही थीं, इनमें घण्टे लटक रही थीं, जिससे चलते समय इनकी मधुर आवाज
आती थी। पताकासहित थे। (गरुड आदि के चिह्नों से युक्त का नाम ध्वजा है और
चिह्नरहित का नाम पताका है।) इन रथों पर तोरण बंधे हुए थे। ये रथ नन्दिघोष
सहित थे। गारह प्रजार के वाद्यों का नाम नन्दिघोष है, वे १२ बारह प्रकार के बाजे थे
हैं-भभा-मेरी, मउद-मुकुन्द (यह एक जात का बाजा होता है), मइल-मृदङ्ग, फडव (यह
भी एक जात का बाजा होता है), झल्लरी-शाल्लर, हुडुक्क (यह भी एक जात का बाजा
विशेष होता है), फसाल-(यह भी एक जात का बाजाविशेष है), काहल-(यह भी एक
जात का बाजा विशेष है), तलिमा-वाद्यविशेष, वग-वाद्यविशेष, शस्त्र, एवं १२वा पवण-

णिज्जुत्त-दारुयाण कालायस-सुकय-णेमि-जत-कम्माण) त्थार पछी आगण आगण
१०८ रथ आसता हुता आ रथ छत्रवाणा हुता ध्वजवाणा हुता तेभना
उपर धन ३२३ रही हुती तेभा घट लटकी रह्या हुता नेथी आसती
पणते तेभने मधुर अवाज आवतो हुतो पताकावाणा हुता (गउड आदिना
चिह्नो तेभा होय ते ध्वज ठडेवाय अने ने चिह्नविनानी पताका
ठडेवाय) आ रथो उपर तोरण आयेला हुता नन्दिघोषवाण
रना वाद्यो (वाज)ना नाम नन्दिघोष थे तेओ १०
छे-भभा-मेरी, मउद-मुकुन्द (आ ओठ जतनु वाणु
हुडुक्क (आ पणु ओक अमुक जतनु वाणु होय छे) क
वाणु विशेष छे) काहल-आ पणु ओक अमुक जतनु वा

ईसी उच्छग-विसाल-धवल-दत्ताणं कचण-कोसी-पविट्ट-दत्ताणं क-
चण-मणि-रयण-भूसियाणं वर-पुरिसा-रोहग-सपउत्ताण अट्टसयं
गयाणं पुरओ अहाणुपुव्वीए संपट्टिय । तयाणतरं च णं सच्छ-

‘ईसीतुगाण’ इयत्तुज्ञानाम्=मनागुन्तानाम्, ‘ईसी-उच्छग-पिसा-धवल-दत्ताण’ ध-
वुसङ्ग-विगाल-धवल-दत्तानाम्-इयत्तुसङ्गे=मयभाग विगाला अन्पयस्कवात्, तथा
धवला दत्ता येपा ते धवलदन्ता, तत्त पदद्वयस्य कर्मधारय, तेषाम्, ‘कचण-कोसी पविट्ट-
दत्ताण’ काञ्चन-कोश प्रविट्ट-दत्तानाम्, कचण-मणि-रयण-भूसियाण’ काञ्चनमणि
रत्न-भूषितानाम्, ‘वर-पुरिसा-रोहग-सपउत्ताण’ वर-पुरुषा-ऽऽरोहक-सम्प्रयुक्तानाम् वर
पुरुषा =श्रेष्ठपुरुषाध्वामी-आरोहका तै सम्प्रयुक्तानाम्=युक्तानाम्, एतादृशा-‘गयाण’ गजा
नाम्=हस्तिनाम्, ‘अट्टसय’ अष्टशतम्=अष्टाधिक शतम्, ‘पुरओ अहाणुपुव्वीए सपट्टिय’
पुरतो यथानुपूर्व्या सम्प्रतिष्ठितम् । अथ रथाना वर्णनमाह-‘तयाणतर’ इत्यादि । ‘तयाणतर

ईसी-उच्छग विसाल धवल दत्ताण कचण-कोसी पविट्ट-दत्ताण कचण मणि रयण भूसि-
याण वर-पुरिसा रोहग सपउत्ताण अट्टसय गयाण पुरओ अहाणुपुव्वीए सपट्टिय)
इनके बाद आगे आगे १०८ हाथी चले, ये हाथा अल्पदतवाले थे, पूरे दात इनके बाहिर नहीं
निकल पाये थे । किंचित् मदगाली थे । थोटे हा ऊँचे थे, अधिक नहा, इनका मयभाग भी
अधिक विगाल नहीं था । दात इनके अत्यंत धवल थे । इनके दाता में सोने की रोलियाँ
पहनायी गयी थीं । ये सुवर्ण एव मणिरत्नों से विभूषित हो रहे थे । इनके ऊपर श्रेष्ठ
पुरुष बैठ हुए थे । (तयाणतर च ण सच्छत्ताण सज्झयाण सघटाण सपडागाण
सत्तोरणवराण सणदिघोसाण स-खिखिणी-जाल-परिक्खित्ताण हेमवय-चित्त

मत्ताण ईसीतुगाण ईसी-उच्छग विसाल धवल दत्ताण कचण कोसी पविट्ट दत्ताण कचण-
मणि-रयण भूसियाण वर पुरिसा रोहग सपउत्ताण अट्टसय गयाण पुरओ अहाणुपुव्वीए
सपट्टिय) त्यारपछी आगण आगण १०८ हाथी आट्या आ हाथी आट्य हात
वाजा होता-तेना हात पूरा अहार नीकलेवा नहोता । किंचित् मदगाली होता
थोडा उँचा होता अहु नहि तेमना पीडनो बाण पधारे पडोणो नहोतो तेमना
हात अहु धोणा होता तेमना हातमा सानानी ओणो पडोरायी हुती तेओ-
सुवण तेमज भबिरत्नो वडे विभूषित अन्या होता तेमना उपर श्रेष्ठ पुरुष अठा
हुता (तयाणतर च ण सच्छत्ताण सज्झयाण सघटाण सपडागाण सत्तोरणवराण
सणदिघोसाण स-खिखिणी-जाल-परिक्खित्ताण हेमवय-चित्त-तिणिस-क्कण-

લિટ્-વ્રત્ત-મહલ-ધુગણં આહણ-વર-તુરગ-મપડતાણ કુસલ-નર-
ન્દ્રેય-સારહિ-સુસપ્પગહિયાણ વત્તીસ-તોણ-પરિમંદિયાણ સકકહ-
વહેસગાણ મચાવ-સર-પહરણા-વરણ-મરિય-જુહ-મજ્ઞાણં અટ્ટસય

વૃત્તમટ્ટુગગામ । ‘ આહણ - વર - તુરગ - મપડતાણ ’ આકાર્ગિ - વર-
તુરગ-મપ્રયુક્તાનામ - યોજિતોત્તમગ્નિમદધોટનામ, ‘ કુમ-નર-ન્દ્રેય-સારહિ-
સુસંપગહિયાણ ’ કુમ-નર-ન્દ્ર-સારહિ-સુમપ્રગ્હાનાનામ-કુમ-નર-નિજપુરુષા
અથ એ કેસા = નિપુણ મારય તે સુમપ્રગ્હાનાનામ = મશ્વાગિતાનામ । ‘ વત્તીસ-તોર-
ણ-પરિમંદિયાણ ’ દ્વાત્રિંશતોરગપર્ગમણિતાના-તોરણાનિ = અર્ધવર્તુગઽઽનાગિ દ્વાગિ-
તૈદ્વાત્રિંશમટ્ટુગ્યકૈ તોરણ = વત્તનર્ગ પર્ગમણિતાના, પ્રતિગ દ્વાત્રિંશદવત્તનર્ગાગિ
મર્તાનિ માત્ર । ‘ મચ્ચટ્ટવહેસગાણ ’ મચ્ચટ્ટવહેસગાણામ-ચ્ચટ્ટ = ચ્ચ, અ-
ત્તમકા = ગિગ્ગાગાનિ ‘ ટોપ ’ દ્વિ પ્રમિદ્ધા, ત ચુકા મચ્ચટ્ટવહેસગાણ તપામ-‘ મચાવ-
સર-પહરણા-વરણ-મરિય-જુહ-મજ્ઞાણા ’ મચાવ-સર-પહરણા-ઽઽવરણ-મત-
જુહ-મજ્ઞાણામ-ચાપૈ મહિતા ગમ, મચાવ-પ્રહરણાનિ = ગદ્ધાગાનિ, આગણાનિ = ‘ દાટ્ટ ’

(આહણ-વર-તુરગ-મપડતાણ) કનમ જો ગ્રોટે જોતન મ આરે યે ર મહુત હા ઉત્તમ
ગાનિ ક વ । (કુમ-નર-ન્દ્રેય-સારહિ-સુસપ્પગહિયાણ) કનકે જો માર્યા વ કે
અથ ચાત્ર કિયા મ મિદ્ધા નિપુણ વ । ય હી કહે ચગ રહ ર । (વત્તીસ તોરણ-પરિ-
મંદિયાણ) પ્રત્યેક ગ્યા પા ન્તામ ૦ વત્તનર્ગે રમા નું થી । (મચ્ચટ્ટવહેસગાણ)
કનમ સ્વચ શ્રી ગિગ્ગાગ-ગદ્ધ ક ટોપ મા ગમે ના ર । (મચાવ-સર-પહરણા-વરણ-
મરિય-જુહ-મજ્ઞાણ) તે સર ગ્ય ચાપ-વનુપ, સર-ગાગ, પ્રહરણ-હથિયાગ ના આગ-
ગ-દાટ્ટ ગાનિકા મે મર હુગ રે, કન દેશ્વન વાગ કો ગેમ માટમ પડને રે કિ માનો

તેમના ધોનગ બહુ મગ્ગન તેમજ ગોળ આદાના હતા (આહણ-વર-તુરગ-
મપડતાણ) તેમા ૪ ગ્રોહ નોડવામા આવ્યા હતા તે બહુ ઉત્તમ ગાનના
હતા (કુમલ નર-ન્દ્રેય-સારહિ-સુસપ્પગહિયાણ) તેના ૨ નાગી હતા તે
અશ્વનચાલન કિયામા વિગ્રેષ નિપુણ હતા, તેઓ તેમને ચલાવતા હતા
(વત્તીસ-તોરણ-પરિમંદિયાણ) પ્રત્યેક ગ્યોના ઉપર બત્રીસ બત્રીસ વદનબાગી
બાધી હતી (મચ્ચટ્ટવહેસગાણ) તેમા ૮૦૦ અને ગિ-આધુ-લોહાના ટોપ ૫૫
ગણેલા હતા (મચાવ-સર-પહરણા-વરણ-મરિય-જુહ-મજ્ઞાણ) એ બધા
૨૦ ચાપ-વનુપ, ૫૨-આધુ, પ્રહરણ-હથિયા તેમજ આપ-નુ-દાલ આદિથી

घोसाण सुखिखिणीजालपरिनिवत्ताण हेमवय-चित्त-तिणिस-कण-
ग-णिज्जुत्त-दारुयाण कालायस-सुकय-णेमि-जत-कम्माण सुसि-

वाद्यविशेष ९, 'रसो' वग = वाद्यविशेष १०, 'सलो' अग प्रमिद्व, 'पणयो य वार
समो' पणयश्च द्वादश - तत्र पणव - पट्ट 'ढोल' इति प्रमिद्व । 'स-सिखिणी-जाल
परिनिवत्ताण' सकिद्धिगा-जाल-परिनिवत्तानाम्-सं किद्धिगाभि = सुवर्णकामि सहित
यज्जालक = आभरणविशेष तेन जालकन पणिक्षिमा = मुगोभितास्तपाम्, 'हेमवय-चित्त-तेणिस
कणग णिज्जुत्त-दारुयाण' हेमवत-चित्र-तैनिग-कनक-निर्युक्त-दारुकाणाम्-हेमवतानि =
हिमवद्गिरिसम्भूतानि, चित्राणि = त्रिचित्राणि, तैनिगानि = तिनशनामकतत्सम्बन्धीनि, कन-
कनिर्युक्तानि = सुवर्णरसचित्तानि, दारुकाणि = काष्ठानि येषु रथेषु तेषाम्, 'कालायस-सुकय
णेमि-जतरुम्माण' कालायस मुहूत-नेमि-यन्त्र-कर्मगाम्-कालायसेन = कर्मगलौहेन सुष्ठु
कृत नेमे = चक्रधाराया यन्त्रकर्म = यन्त्रनक्रिया येषां ते तथा तेषां कर्मगलौहेमम्पान्तिनेमि-
बन्धनवद्धानाम्, 'सुसिलिद्ध-वत्त-मडलधुराण' सुसिलिद्ध-वृत्त-मण्डल-धुराणाम्-
सुष्ठु चिन्हा वृत्तमण्डला - अष्टतगोत्राकारा धुर्येषां त तथा तेषां दृढघटित-

पट्ट-ढोल । इन बारह प्रकार के वाद्यों से विग्रह ये रथ थे । इन पर जो जालक-
आभरणविशेष सजान में आये थे, अथवा इन रथों में जो जालियां थीं वे सब क्षुद्र-जोटी
जोटी घटियों से युक्त थीं । इनसे रथा की गोमा में अधिक वृद्धि हो रहा थी । ये रथ
जिस काष्ठ के बने हुए थे, वह काष्ठ तिनश नामका था । यह हिमवत गिरि से मगाया
गया था और बहुत सुन्दर था । इस काष्ठ के ऊपर सुवर्ण का काम किया हुआ था ।
ये रथ इन्हीं काष्ठों के बने हुए थे । इनके पहियों पर मजबूत लोहे के पट्टे चढ़ाये हुए थे ।
(सुसिलिद्ध-वत्त-मण्डल-धुराण) इनका धुराये बहुत हा मजबूत एवं गोल आकार का थी ।

वाद्यविशेष-९-जो जालक वाद्य, वग-वाद्यविशेष, श-अ, अने पारस पणव-
पट्ट-ढोल आ आरथ प्रसारना वाजिन्त्रोथी विशिष्ट आ रथ होता तेना उपर
ने जाल आभरणविशेष नानववाभा आव्या होता, अथवा आ यथोभा ने
जालीये होती ते अग्री क्षुद्र-नानी नानी घट्टीओवाणी होती अनाथी
रथोनी शोभाभा अधिक वृद्धि यती रहेती होती आ रथ ने लाडलानो
अनाया होता ते लाडला तिनश नामना होता ओ हिमवत गिरिथी भगा
वेला होता अने अहुं न सुन्दर होता आ लाडलानी उपर सुवर्णनु काम
करवाभा आवेले हुतु ओ रथ आ न लाडलाना अनाया होता तेमना
चैदा उपर मजबूत लोढाना पट्टा चढाया होता (सुसिलिद्ध-वत्त-मण्डल-धुराण)

मूलम्—तए ण से कृणिए राया हारोत्थय-सुकय-
रडय-वच्छे कुंडलउज्जोडयाणणे मउडदित्तसिरए णरसीहे णरवई
णरिदे णरवसहे मणुयरायवसहकप्पे अम्भहिय रायतेयलच्छी-

टीका—‘तए ण से’ इत्यादि । ‘तए ण’ ततस्तदन तग्म्=अष्टमङ्गलशृङ्गा-
रितहयगजान्निप्रस्थानानन्तरं गच्छ ‘से कृणिए राया’ स कृष्णिको राजा ‘हारोत्थय-
सुकय-रडय-वच्छे’ हारावस्तृत-सुकृत-रतिद-वक्ष-हागवस्तृत=हारप्रावृत, सुवृत=
सुगचितम् अतएव रतिदम्-प्रातिप्रद वक्ष=हृत्यदेशो यस्य स तथा, ‘कुंडल-उज्जोडया-
णणे’ कुण्डलोद्द्योनिताऽऽनन, मुकुटदीपगिरस्क, ‘णरसीहे’ नरसिंहो, ‘णरवई’ नरपति,
‘णरिदे’ नरेन्द्र ‘णरवसहे’ नरवृषभ-अर्द्धाङ्गुतर्क्यभारनिवाहक गात् । ‘मणुय-
रायवसहकप्पे’

‘तए ण से कृणिए राया’ इत्यादि ।

(तए ण) इसके गद (से कृणिए राया) यह कृष्णिक राजा कि जिनका वक्षस्थल
(हारोत्थय सुकय-रडय वच्छे) हाग से व्याप्त, सुगचित और रतिद-प्रातिप्रद था, (कुंडल-
उज्जोडया-णणे) जिनका मुकुटकुण्डलों का आभा से अधिक दाम्पिपन्न हो रहा था । (मउड-
दित्त-सिरए) मुकुट धारण करने से जिनका मस्तक सुशोभित हो रहा था । (णरसीहे)
जो मनुष्यों में सिंह जैसे थे । (णरवई) जो मनुष्यों के स्वामी थे, क्या कि हर तरह से
उनका पालन-पोषण करते थे । इसीलिये (णरिदे) जो नरों में इन्द्र जैसे थे । (णरवसहे)
जो नरों में वृषभसमान थे, क्या कि ये अपने ऊपर जो कार्य लेते थे उसे अवश्यमेव पूरा
करते थे । (मणुयराय-वसह-कप्पे) मानवों के राजाओं के भा जो राजा-चक्रवर्ती-जैसे

‘तए ण से कृणिए राया’ इत्यादि

(तए ण) त्थार पछी (से कृणिए राया) ते दूखिउ गल दे नेनु वक्ष-
स्थल (छाती) (हारोत्थय-सुकय-रडय-वच्छे) हागथी व्याप्त, सुगचित । अने
प्रातिप्रद छु (कुंडल-उज्जोडया-णणे) नेमनु मुण कु उणोनी आला-प्रकाश
पडे अधिउ दीप्तिमपन्न थछ गछु छु (मउड-दित्त-सिरए) मुकुट धारण
अपाथी नेनु मन्तउ सुशोभित थछ गछु छु (णरसीहे) ने मनुष्योभा
सिह नेवा छता, (णरवई) ने मनुष्योभा व्याभी छता, नेमडे हर तरेडथी
तेमनु पालन-पोषण करता छता आथी (णरिदे) तेओ नरोना धर नेवा
छता (णरवसहे) ने पुत्रोभा वृषभ-समान छता, नेमडे तेओ पोताना
उपर ने कार्य लेता छता ते अवश्यमेव पूर करता छता (मणुयराय-वसह

રહાણ પુરઓ અહાણપુઞ્વીષ સપટ્ટિય । તયાણતર ચ ણ અસિ-
સત્તિ-કુત-તોમર-શૂલ-લુલ-ભિંડિમાલ-ધણુ-પાણિ-સજ્જ પાયત્તાણી-
ય પુરઓ અહાણપુઞ્વીષ સપટ્ટિય ॥ સૂ૦ ૪૯ ॥

इति प्रसिद्धानि, तैर्भूता, अतएव युद्धाय उग्र सज्जास्तेषां 'रहाण' रथानाम् 'अट्टमय' अपग्रा-
तम्=अष्टाधिकशत 'पुरओ अहाणपुञ्चीष संपट्टिय' पुरतो यथानुपूर्व्यां सम्प्रस्थितम् ।
अथ पदातिरसैन्यवर्णनमाह- 'तयाणतर च णं' इत्यादि । तदनन्तरं गच्छ 'असि-सत्ति-
कुत-तोमर-शूल-लुल-भिंदिमाल-धणु-पाणि-सज्जं' असि=शक्ति-कुन्त-तोमर-
शूल-लकुट-भिन्दिपाल-धनु-पाणि-सज्जम्-असि=शूल, शक्ति=अस्त्रविशेष, कुन्त=
भल, तोमर=नागविशेष, शूलम्=एकशूलम्-'वरडी' इति प्रसिद्धम्, 'लुल' लु-
ट=यष्टि, 'भिंदिमाल' भिन्दिपाल-अस्त्रविशेष, 'गोफग' इति भापाप्रसिद्ध, धनु-
प्रसिद्धम्, एतानि पाणौ हस्ते यस्य सत् तथा, तच्च सत् सज्ज चेति समास, तादृशम्,
'पयत्ताणीय' पदात्यनीकम्=पदातिरसैन्यम्, 'पुरओ अहाणपुञ्चीष सपट्टिय' पुरता
यथानुपूर्व्यां सम्प्रस्थितम् ॥ सू० ४९ ॥

ये युદ્ધ કે મૈદાન મે જાને કે લિયે હી તૈયાર કિયે ગયે હૈ, એસે (રહાણ અટ્ટમય) ૧૦૮
એક સૌ આઠ રથ (પુરઓ) આગે ૨ (અહાણપુઞ્વીષ) યથાક્રમ સે (સપટ્ટિય) ચલને લગે ।
(તયાણતર ચ ણ અસિ-સત્તિ-કુત-તોમર-શૂલ-લુલ-ભિંડિમાલ-ધણુ-પાણિ-સજ્જ
પાયત્તાણીય પુરઓ અહાણપુઞ્વીષ સપટ્ટિય) इनके आगे २ असि तलवार, शक्ति-अस्त्रविशेष,
कुन्त-भाल, तोमर-अस्त्रविशेष, शूल-वरडी, लकुट-झाड़ियाँ, भिंदिमाल-भिन्दिपाल-गोफग
और धनु य सब उनके हाथों में थे, ऐसे पदातिरसैन्य अनुक्रम से चलने लग ॥ सू ४९ ॥

હરેલા હતા આથી જોનારને એમજ લાગે કે બાણે યુદ્ધના મેદાનમાં જવા
ખાટે જ તૈયાર થયા છે એવા (રહાણ અટ્ટમય) એવસા આઠ ૧૦૮ રથ
(પુરઓ) આગળ આગળ (અહાણપુઞ્વીષ) યથાક્રમથી (સપટ્ટિય) ચાલવા લાગ્યા
(તયાણતર ચ ણ અસિ સત્તિ-કુત-તોમર-શૂલ-લુલ-ભિંડિમાલ-ધણુ-પાણિ-સજ્જ
પાયત્તાણીય પુરઓ અહાણપુઞ્વીષ સપટ્ટિય) તેમની આગળ આગળ અસિ તલ-
વાર, શક્તિ-અસ્ત્રવિશેષ, કુન્ત લાલા, તોમર-અસ્ત્રવિશેષ, શૂલ-અરછી, લકુટ-
લાઠીઓ, ભિંડિમાલ-ભિન્દિપાલ-ગોફગ અને ધનુષ એ બધા જેના હાથોમાં
હતા એવા પદાતિરસૈન્ય અનુક્રમે ચાલવા લાગ્યા (સૂ ૪૯)

लियाए चाउरगिणीए सेणाए समणुगम्ममाणमग्गे जेणेव पुण्ण-
भदे चेडए तेणेव पहारेत्थ गमणाए ॥ सू० ५० ॥

मूलम्—तए णं तस्स कृणियस्स रण्णो भंभसारपुत्तस्स

प्रथितकृति, 'हय-गय-पवर-जोह-कलियाए चाउरगिणीए सेणाए' हयगजरय-
प्रवरयोधकलितया चतुर्द्विण्या सेनया-हयैर्गज रयै प्रवरयोधे रथभिर्महारथिभि कलितया=
युक्तया, चत्वारि अङ्गानि यस्या मा चतुर्द्विणी तथा-हयगजरयपदातिरूपैश्चतुर्भिर्द्वे समे-
तया सेनया 'समणुगम्ममाणमग्गे' समनुगम्यमानमार्ग-समनुगम्यमानो मार्गो यस्य
स तथा, 'जेणेव पुण्णभदे चेडए' यत्रैव पूर्णमद्र चय 'तेणेव' तत्रैव 'पहारेत्थ'
प्रधारितवान् 'गमणाए' गमनाय=पूर्णमद्रोद्यान गन्तु मनसि निश्चय कृतवान् ॥ सू० ५० ॥

'तए णं' इत्यादि । 'तए ण तस्स कृणियस्स रण्णो भंभसारपुत्तस्स
पुरओ' तत गच्छ तस्य कृण्विषय राज्ञो भंभसारपुत्रस्य पुरत 'मह' महान्त = उच्चा,
'आसा' अश्वा = तुरङ्गमा, 'आसवरा' अश्ववरा-जात्या शृङ्गारेण च वरा = श्रेष्ठा अश्वा

समान रुद्धि के कारण निर्यात कर्त्तिनाले ये (हय-गय-पवरजोह-कलियाए चाउरगि-
णीए सेणाए समणुगम्ममाणमग्गे जेणेव पुण्णभदे चेडए तेणेव पहारेत्थ गमणाए)
घोडा, हाथी और श्रेष्ठ योद्धाओं से युक्त चतुरगिणा सेना से युक्त हो जहाँ पूर्णमद्र नामका
उद्यान था उस ओर चले ॥ सू. ५० ॥

'तए ण तस्स कृणियस्स रण्णो' इत्यादि ।

(तए ण) उसके बाद (तस्स कृणियस्स रण्णो भंभसारपुत्तस्स) भंभसार के
पुत्र उन कृण्विषय राजा के (पुरओ) आगे आगे (मह आसा) बड़े उँचे २ घोड़े एवं
(आसवरा) जाति और शृङ्गार से उत्तम घोड़े चलने लगे । (उभओ पारिं) पागा पागा

गय-पवरजोह-कलियाए चाउरगिणीए सेणाए समणुगम्ममाणमग्गे जेणेव पुण्णभदे
चेडए तेणेव पहारेत्थ गमणाए) घोडा, हाथी અને श्रेष्ठ योद्धाओंથી युक्त
चतुरगिणी सेनाથી युक्त થઈ ન્યા પૂર્ણમદ્ર નામનું ઉદ્યાન હતું તે તરફ
ચાલ્યા (सू. ५०)

'तए ण तस्स कृणियस्स रण्णो' इत्यादि

(तए ण) त्थार પછી (તસ્સ કૃણિયસ્સ રણ્ણો ભંભસારપુત્તસ્સ) ભંભસારના
પુત્ર તે દૃષ્ટિઠ રાજાની (પુરઓ) આગળ આગળ (મહ આસા) બહુ ઉચ્ચ
ઉચ્ચ ઘોડા તેમજ (આસવરા) જાતિ તથા શશુગાંથી ઉત્તમ ઘોડા ચાલવા

ए दिप्पमाणे हत्थिक्खधवरगण सकोरटमल्लदामेण उत्तेण धरि-
ज्जमाणेण सेयवरचामराहि उद्धुव्वमाणीहिं २ वेसमणे चेव णरवई
अमरवडसण्णिभाए इड्ढीए पहियकित्ती हय-गय-पवरजोहक-

राय-वसहकप्पे' मनुजराज-वृषभ-रूप-मनुजजाना=गजा वृषभा=नायकाश्चक्रवर्तिन
तैस्तुल्य-मनाङ्मन्यतया ममान, उत्तरभरतार्थस्यापि नावने प्रवृत्तत्वादिति भाव । 'अब्भ
हिय' अभ्यधिक-यथा स्यात् तथा-'राय-तेय-लच्छीए' राजतेजोलक्ष्या, 'दिप्प
माणे' दीप्पमान, 'हत्थि-क्खध-वर-गण' हस्ति-रक्षध-वर-गत, 'सकोरट-
मल्ल-दामेण उत्तेण धरिज्जमाणेण' मकारण्ट-मान्य-दाम्ना उत्तेण धियमाणेन,
'सेय-वर-चामराहिं उद्धुव्वमाणीहिं उद्धुव्वमाणीहिं' श्वेतरचामरेरुद्धूयमानैरुद्धूय
मानै गोभमान 'वेसमणे चेव' वैश्रवण-इव=गुरुपाल कुबेर इव 'णरवई' नरपति,
'अमरवडसण्णिभाए इड्ढीए' अमरपतिसन्निभया=इन्द्रसदृशा रुद्रया, 'पहियकित्ती'

धे । 'चक्रवर्ती जैसे थे'-इसका मतलब यह है कि उत्तर भरतार्थ के माधन में प्रवृत्त होने
से चक्रवर्ती जैसे थे । (अब्भहिय रायतेयलच्छीए दिप्पमाणे) जो राजसी तेज से और
राजध्वमी से अधिक देदाप्यमान थे । ऐसे ये कृत्रिक राजा (हत्थि-क्खध-वर-गण) जब
हाथी पर बैठे तब इन्हीं ने अपने ऊपर (सकोरट-मल्ल-दामेण उत्तेण धरिज्जमाणेण)
कोरट पुष्पा का मालाआ से युक्त छत्र धारण किया, और इनके ऊपर (सेय वर-चामराहिं
उद्धुव्वमाणीहिं २) सफेद चमर लुल्लने लगे । इनसे ये (णरवई) राजा (वेसमणे चेव)
कुबेर के समान दिखने लग । तथा (अमरवडसण्णिभाए इड्ढीए पहियकित्ती) इन्द्र के

कप्पे) माणुसोना राजओना पणु राज-चक्रवर्ती जेवा हुता 'चक्रवर्ती'
जेवा हुता'-ओनी भतलण ओ छे डे उत्तर भरताधने स्वाधीन जराभा
प्रवृत्त होवाथी चक्रवर्ती जेवा हुता (अब्भहिय रायतेयलच्छीए दिप्पमाणे)
जेओ राजसा तेजथी तथा राजलक्ष्मीथी अधिउ देदीप्यमान हुता जेवा
आ इण्डिउ राज (हत्थि-क्खध-वरगण) ज्यारे हुथी उपर गेहा त्यारे तेभणु
पोताना उपर (सकोरट-मल्ल-दामेण उत्तेण धरिज्जमाणेण) कोरटपुष्पानी
भाजाओथी युक्त छत्र धारणु उर्थु, अने तेभना उपर (सेयवरचामराहिं
उद्धुव्वमाणीहिं २) सफेद चामर ढोणावा लाज्या तेनाथी तेओ (णरवई) राज
(वेसमणे चेव) कुबेरना जेवा देणावा लाज्या तथा (अमरवडसण्णिभाए इड्ढीए
पहियकित्ती) धरना जेवी रुद्रिना जारणुथी विज्यात प्रीतीवाजा तेओ (हय-

वाल-वीयणीए सव्विड्डीए सव्वज्जुईए सव्ववलेण सव्वसमु-
दएणं सव्वादरेण सव्वविभूईए सव्वविभूसाए सव्वसभमेण
सव्व-पुप्फ-गंध-मल्ला-लकारेणं सव्व-तुडिय-सद्-सण्णिणा-

यस्मै म तथा । 'पवीड्य-वाल-वीयणीए' प्रवाजित-वाल-व्यजनिङ्ग-प्रवीजिता-
प्रवाजिता वाच्यजनिका यस्मै म तथा, 'सव्विड्डीए' सर्वद्रव्या-सर्वया रुद्ध्या ।
'सव्वज्जुईए' सर्वद्रव्या-मन्त्रव्यामणाना प्रमया, 'सव्ववलेण' सर्वलेन-सर्व-
मैयेन, 'सव्वसमुदएण' सर्वसमुत्थेन = सर्वपद्मागत्समुदायेन, 'सव्वादरेण'
सवादरेण-सर्वप्रयत्नेन, 'सव्वविभूईए' सर्वविभूया-सर्वविवभवेन, 'सव्वविभूसाए'
सर्वविभूषया = सर्वविभूषयान्धारणेन, 'सव्वसभमेण' सर्वसम्भमेण = सर्वेण औसु-
क्येन-सहमेन चाव्ययनयर्थ, 'सव्व-पुप्फ-गंध-मल्ला-लकारेण' सर्व-पुष्प-
गन्ध-माच्या-लङ्कारेण, 'सव्व-तुडिय-सद्-सण्णिणाएण' सर्व-श्रुति-शब्द-मनि-
नादेन-सर्वविज्ञाना श्रुतिताना-वाद्याना यो शब्द तस्य निनादेन-प्रतिध्वनिना । 'महया

ऐसे वे कृष्णिक राजा (सव्विड्डीए) अपनी समस्त राज्य रुद्धिसे (सव्वज्जुईए) समस्त वल और
आमरणों की प्रभासे (सव्ववलेण) अपनी समस्त सेनाओं से (सव्वसमुदएण) अपने समस्त परि-
जनों से, (सव्वादरेण) आदरम-काररूप सभी प्रपन्नों से (सव्वविभूईए) अपने समस्त ऐश्वर्य
से (सव्वविभूसाए) सभी प्रकार के वलाभरणों की शोभा से, (सव्वसभमेण) भक्तिजनित
अयत्तिक उत्सुकता से (सव्व-पुप्फ-गंध-मल्ला-लकारेण) सन तरह के पुष्पा से, सन
तरह के गन्ध द्रव्यों से, सन तरह का मालाओं से, एव सन तरह के अलंकारों से (सव्व-
तुडिय-सद्-सण्णिणाएण) सभी प्रकार के वादियों का मधुर ध्वनि से, तथा-(महया

णीए) तेना उपर वाणव्यजन अर्थात् यमर दोणार्थ गद्गा डता, ऐवा ते
इष्टिड गल (सव्विड्डीए) पोतानी अभन्त राज्य रुद्धिथी, (सव्वज्जुईए) अभ-
न्त वल तथा आलङ्घोना प्रलाव वडे, (सव्ववलेण) पोतानी अभन्त सेनाओं
वडे, (सव्वसमुदएण) पोताना अभन्त परिजनों वडे, (सव्वादरेण) आदर
मत्ताने उप मधना प्रयत्ने वडे (सव्वविभूईए) पोताना अभन्त ऐश्वर्य वडे,
(सव्वविभूसाए) तमाम प्रदाना वआलङ्घोनी शोभा वडे, (सव्वसभमेण)
भक्तिजनित अत्यत उत्सुकता वडे, (सव्व-पुप्फ-गंध-मल्ला लकारेण) सर्व
प्रदाना पुष्पा वडे, सर्व प्रदाना गन्धद्रव्यों वडे, सर्व प्रदाना मालाओं
वडे तेमज सर्व प्रदाना अलंकारे वडे, (सव्वतुडिय-सद्-सण्णिणाएण) सर्व
प्रदाना वादियों मधुर ध्वनि वडे, तथा (महया इड्डीए) पोतानी विशिष्ट

पुरओ महं आसा आसगरा उभओ पासिं णागा णागवरा
पिट्ठओ रहसगेल्ली ॥ सू० ५१ ॥

मूलम्—तए ण से कूणिए राया भमसारपुत्ते अब्भु-
गयभिगारे पग्गहियतालयटे उस्सविय-सेय-छत्ते पवीडय-

म्प्रस्थिता, 'उभओ पासिं' उभयो पार्श्वयो = वामन्निगयो 'णागा' नागा = महा ता
गजा 'णागवरा' नागवरा = जा या शृङ्गारं च वरा = श्रेष्ठ गजा म्प्रस्थिता, तथा-
'पिट्ठओ' पृष्ठत = 'रहसगेल्ली' रथ-गेल्ली = रथसमूह म्प्रस्थित । 'सगेल्ली' इति
समूहवाचको देशीय शब्द ॥ सू० ५१ ॥

टोका—'तए णं से' इत्यादि । 'तए णं से कूणिए राया भमसारपुत्ते'
तत् खलु स कूणिको राजा भमसारपुत्र 'अब्भुगयभिगारे' अभ्युद्गतभृङ्गार-अभ्युद्गा
त = पुरत प्रस्थित भृङ्गार = 'झारा' इति प्रसिद्ध जल्पान्न यस्य स तथा 'पग्गहिय-
तालयटे' प्रगृहीततालवृन्त-प्रगृहीत तालवृन्त यस्मै स प्रगृहीततालवृन्त । 'उस्सविय-
सेय-छत्ते' उत्कृष्टतश्चेत्छत्र-
'उस्सविय' उत्कृष्टतम् = उपरि वितानित श्वेत = धवल छत्र
वरा) तथा उनके दोनों तरफ बड़े २ हाथी एव जाति से और शृङ्गार से श्रेष्ठ गजराज चलने
लगे, और (पिट्ठओ) उनके पीछे २ (रहसगेल्ली) रथका समूह चला ॥ ५१ ॥

'तए ण से कूणिए राया' इत्यादि ।

(तए ण) उसके बाद (से कूणिए राया भमसारपुत्ते) भमसार के पुत्र वे कूणिक
राजा कि, जिनके आगे (अब्भुगयभिगारे) जत्र से मरी हुई झारियाँ थीं, (पग्गहियतालयटे)
जिनके दोनों ओर पवनपखे हो रहे थे, (उस्सविय-सेय छत्ते) जिनके ऊपर श्वेत छत्र धरा हुआ
था, तथा (पवीडय वाल वीयगीए) जिनके ऊपर वाल-व्यजन अर्थात् चमर ढोरा जा रहा था,

लाज्या (उभओ पासिं णागा णागवरा) तथा तेभनी अन्ने तरङ्ग भोटा भोटा
हाथी तेभन् नतिथी राजुगारथी श्रेष्ठ गजराज आलवा लाज्या तथा (पिट्ठओ)
तेभनी पाछण पाछण (रहसगेल्ली) रथनो समूह आटथो (सू. ५१)

"तए ण से कूणिए राया" इत्यादि

(तए ण) त्थार पछी (से कूणिए राया भमसारपुत्ते) ललसारना पुत्र ते
कूणिक राजा के जेना आगण (अब्भुगयभिगारे) जलथी लरेली आरीओ
हुती, (पग्गहियतालयटे) जेनी अन्ने आलुओ पवनपखा थर्ध रह्या हुता,
(उस्सविय-सेय-छत्ते) जेना उपर श्वेत छत्र धरेलु हुतु, तथा (पवीडयवालवीय

मूलम्—तए ण तस्स कूणियस्स रण्णो चपाए णय-
रीए मज्झमज्जेणं निगच्छमाणस्स वहवे अत्थत्थिया कामत्थि-
या भोगत्थिया लाभत्थिया किञ्चिसिया कारोडिया कारवाहिया
संखिया चक्किया नगलिया मुहमगलिया वद्धमाणा पूसमाणया

टीका—‘तए ण’ इत्यादि । ‘तए ण’ तत् = चम्पानगरामयेन निर्गमनाऽनन्तर
खलु ‘तस्स कूणियस्स रण्णो’ तस्य कृणिकस्य राज, ‘चपाए णयरीए मज्झमज्जेणं
निगच्छमाणस्स’ चम्पाया नगर्या मध्यमच्येन निर्गच्छत ‘वहवे’ वहव = अनेक ‘अत्थ-
त्थिया’ अर्थोऽर्थिका = धनार्थिका, ‘कामत्थिया’ कामार्थिका = सुखार्थिका । ‘भोग-
त्थिया’ भोगार्थिका, ‘लाभत्थिया’ लाभार्थिका = लाभोऽभिलाषिण, ‘किञ्चिसिया’
किञ्चिपिका = भण्डचेष्टाकरिण - हास्यकरा इत्यर्थ, ‘कारोडिया’ कापालिका,
‘कारवाहिया’ कारवाधिता - कर एव कार, तेन बाधिता = राजकरपाडिता,
‘संखिया’ शास्त्रिका = गण्यचादका ‘चक्किया’ चाकिका = चक्रधारका ‘नगलिया’

‘तए ण तस्स कूणियस्स’ इत्यादि ।

(तए ण) उसके बाद (तस्स कूणियस्स रण्णो) उस कृणिक राजा के (चपाए
णयरीए मज्झमज्जेण) चपा नगरी के मध्यभाग से होकर निकलते समय (वहवे
अत्थत्थिया कामत्थिया) अनेक धनार्थियों ने—सुखार्थियों ने—(भोगत्थिया लाभत्थिया)
अनेक भोगार्थियों ने, अनेक लाभार्थियों ने, (किञ्चिसिया) भण्डचेष्टा करने वालों ने
मजाक करने वालों ने, (कारोडिया) अनेक कापालिकों ने—एक प्रकार के भिक्षुकों ने,
(कारवाहिया) अनेक राजकरपाडितों ने, (संखिया) अनेक गणवजाने वालों ने (चक्किया)
अनेक चक्रधारियों ने, (नगलिया) अनेक कृषकों ने, (मुहमगलिया) अनेक शुभाशावांश

‘तए ण तस्स कूणियस्स’ इत्यादि

(तए ण) त्थार ५३ (तस्स कूणियस्स रण्णो) ते कूणिक राजाना (चपाए
णयरीए मज्झमज्जेण) चपा नगरीना मध्यभागमाथी नीदणती वणते
(वहवे अत्थत्थिया कामत्थिया) अनेक धनार्थिओओ, अनेक लाभार्थिओओ—
सुखार्थिओओ (भोगत्थिया लाभत्थिया) अनेक भोगार्थिओओ, अनेक लाभ
र्थिओओ, (किञ्चिसिया) लोभेष्टा करवावाणओओ—हानी भन्द करवावाणओओ,
(कारोडिया) अनेक कापालिकओओ—एक प्रकारना भिक्षुओओ, (कारवाहिया) अनेक
राजकरपाडितओओ, (संखिया) अनेक गणववावाणओओ, (चक्किया)

एण महया इड्ढीए महया जुईए महया वलेणं महया समुद-
 एण महया वर-तुडिय-जमगसमग-प्पवाइएण संख-पणव-
 पडह-भेरि-झल्लरि-खरमुहि-हुडुक्-मुरय-मुअंग-दुंदुहि-णि-
 ग्घोस-णाइय-रवेणं चपाए णयरीए मज्झ-मज्जेण णिगच्छइ
 ॥ सू० ५२ ॥

इड्ढीए 'महया रुद्धा 'महया जुईए' महया घुत्ता, 'महया वलेण' महता बलेन-
 विपुलसैन्येन, 'महया समुदएण' महता समुत्थायेन=समूहेन । 'महया वर-तुडिय-
 जमग-समग-प्पवाइएण' महता वर-तुडित-यमरुसमरु-प्रवादितेन-महता=मृहता,
 वरवृत्तिताना = श्रेष्ठविविधवाद्याना-यमरुसमरु = युगप-प्रवाप्तितेन 'संख-पणव-पडह-भे-
 रि-झल्लरि-खरमुहि-हुडुक्-मुरय-मुअंग-दुंदुहि-णिग्घोस-णाइय-रवेण' गह्व-
 पणव-पडह-भेरी-झल्लरी-खरमुत्ती-हुडुक्-मुरज-मृदङ्ग-दुन्दुभि-निघोष-नात्ति-रवेण-
 शङ्खादिदु दुम्यताना वाद्यविशेषाणा निघोषस्य नादितरवेण=प्रतिध्वनिना चम्पाया नगर्या
 मध्यमध्येन 'णिगच्छइ' निर्गच्छति ॥ सू ५२ ॥

इड्ढीए) अपनी विशिष्ट रुद्धि से, (महया जुईए) अपनी विशिष्ट घुति से, (महया वलेण)
 अपनी विशिष्ट सेना से (महया समुदएण) अपने विशिष्ट परिजनो से (महया वर-तुडिय-
 जमग-समग-प्पवाइएण) एक ही साथ बजने वाले बाजों की मनेहर महाध्वनि से, तथा
 (संख-पणव-पडह-भेरि-झल्लरि-खरमुहि-हुडुक्-मुरय-मुअंग-दुंदुहि-णिग्घोस
 णाइय-रवेण) गह्व, पणव, पडह, भेरी, झल्लरी, खरमुत्ती, हुडुक्, मुरज, मृदङ्ग एवं
 दुन्दुभि के त्रिगुण का प्रतिध्वनि से जोमित होते हुए (चपाए णयरीए मज्झमज्जेण
 णिगच्छइ) चम्पा नगरी के बीचो-बीच से होकर चले ॥ सू ५२ ॥

रुद्धि व, (महया जुईए) पैतानी विशिष्ट घुति वडे, (महया वलेण) पैतानी
 विशिष्ट सेना वडे, (महया समुदएण) पैतानी विशिष्ट परिजनो वडे, (महया
 वर-तुडिय-जमगसमग-प्पवाइएण) ओउसाथे वगाउता वाद्यना मनोहर मडा
 ध्वनि वडे, तथा (संख पणव पडह-भेरी झल्लरि-खरमुहि-हुडुक्-मुरय-मुअंग दुंदुहि
 णिग्घोस णाइय रवेण) शंख, पणव, पडह, भेरी, झल्लरी, खरमुत्ती, हुडुक्,
 मुरज, मृदङ्ग, तेमङ्ग दुंदुभिना निघोषनी प्रतिध्वनि वडे शोभाता (चपाए णयरीए
 मज्झ-मज्जेण णिगच्छइ) यथा नगरीना पच्छो-वत्थं थधने आत्था (सू ५२)

જય જય ણંદા ! જય જય મદ્દા ! મદ્દં તે, અજિય જિણાહિ,
જિય ચ પાલેહિ, જિયમજ્ઞે વસાહિ । ડદો ડવ દેવાણં, ચમો
ડવ અસુરાણ, ધરણો ડા નાગાણ, ચદો ડવ તારાણ, મરહો ડવ

વનાન—ડતિ નદ્દ, તમમ્બોન હ નદ્દ । જય જય=વિજયવાન મત્ । ‘જય જય મદ્દા’
જય જય મદ્દા ! હ મદ્દા =કન્યાગમ્યરૂપ । વિજયમ્ । ‘મદ્દં તે’ મદ્દા તુમ્યમસ્તુ ।
‘અજિય જિણાહિ’ અજિત જય=અજિત દેશાદિક જય, ‘જિય ચ પાલેહિ’ જિત ચ
પાલ્ય, ‘જિયમજ્ઞે વસાહિ’ જિતમય્યે વસ । તથા ત્વમ્ ‘ડદો ડવ દેવાણ’ ડદ્દ ડવ
દેવાનામ્, ‘ચમો ડવ અસુરાણ’ ચમર ડવ=અતનામક ડદ્દ ડવ અસુરાણામ્=સુર-
રોચિનામ્, ‘ધરણો ડવ નાગાણ’ ધરણેન્દ્ર ડવ નાગાનામ્, ‘ચદો ડવ તારાણ’ ચન્દ્ર ડવ
તારાગામ્, ‘મરહો ડવ મણુયાણ’ મરત ડવ મનુજાનામ્, ‘વહ્દા વાસાઢ’ વહ્નિ વપાગિ,
‘વહ્દા વાસસયાઢ’ વહ્નિ વર્ષગતાનિ, ‘વહ્દા વાસસદ્દસાઢ’ વહ્નિ વર્ષમહત્ત્વાગિ,

જય મદ્દા) હ નદ્દ—મનુષ્યોં કો અપાઃ આનદ પ્રદાન કરનચાલ સ્વામિન । આપકા જય
હો જય હો । હે મદ્દા !—કન્યાગમ્યરૂપ । આપ સદા વિજયચાલી રહે । (મદ્દં તે) આપકા
સદા કન્યાગમ્ય હો । (અજિય જિણાહિ) આપને જિતકો નહીં જાતા હો, ડસ પર વિજય
કરો । (જિય ચ પાલેહિ) જિતકો આપને પીતા હે ડસકા પાલન કરો । (જિયમજ્ઞે
વસાહિ) જાતે હુણ પ્રદેશ મ મત્તા આપકા નિવાસ રહે । (ડદો ડવ દેવાણ, ચમરો ડવ
અસુરાણ, ધરણો ડવ નાગાણ, ચદો ડવ તારાણ, મરહો ડવ મણુયાણ) દેવોં મેં ડદ્દ
કા તરહ, અસુરોં મેં ચમરેન્દ્ર કી તરહ, નાગકુમારોં મે ધરણેન્દ્ર કા તરહ, તારાણોં મે ચદ્ર
કા તરહ ઓર મનુષ્યોં મ મરત કી તરહ આપ (વહ્દા વાસાઢ વહ્દા વાસસયાઢ વહ્દા

વૃત્તિ ડરતા આ પ્રકારે ડહેવાનો પ્રાગ્લ ડર્યો (જય જય જય જય મદ્દા)
હે નદ્દ—મનુષ્યોંને અપાઃ આનદ આપવાવાળા સ્વામિન્ । આપની જય હો
જય હો । હે ભદ્ર !—કન્યાગમ્યરૂપ । આપ મદ્દા વિન્યશાળી ગ્હે । (મદ્દં તે)
આપતુ સદા કન્યાગમ્ય હો (અજિય જિણાહિ) આપે જેને ન છુટ્યા હોય તેના
ઉપર વિજય મેળવે । (જિય ચ પાલેહિ) જેને આપે છુટ્યા હોય તેમનું
પાલન કરે । (જિયમજ્ઞે વસાહિ) છુટેલા પ્રદેશમા મદ્દા આપનો નિવાસ ગ્હે
(ડદો ડવ દેવાણ, ચમરો ડવ અસુરાણ, ધરણો ડવ નાગાણ, ચદો ડવ તારાણ, મરહો
ડવ મણુયાણ) દેવોંમા ડદ્દની જેમ, અસુરોંમા ચમરેન્દ્રની જેમ, નાગકુમારોંમા
ધરણેન્દ્રની જેમ, તારાણોંમા ચદ્રની જેમ અને મનુષ્યોંમા મરતની જેમ,
આપ (વહ્દા વાસાઢ વહ્દા વાસસયાઢ વહ્દા વાસમહમ્માઢ) ધણા વરનો સુવી,

खडियगणा ताहिं इट्टाहि कताहिं पियाहिं मणुण्णाहिं मणामाहिं
मणाभिरामाहिं हिययगमणिज्जाहिं वग्गूहिं जय-विजय-मंगल-
सएहिं अणवरय अभिणदता य अभित्युणंता य एवं वयासी-

लालिका = रूपा 'मुहमगलिया' मुखमङ्गलिका - मुखे मङ्गल येषामस्ति त मुखमङ्ग-
लिका = शुभपञ्चनपादका, 'वद्धमाणा' वर्द्धमाना = स्कन्धेष्वारोपिता पुरषा, 'पूसमा-
णया' पुष्यमानवा = मागधा, 'खडियगणा' खण्डिकगणा = छात्रसमुदाया । एते सर्वे
'ताहिं' तामि = विप्रक्षिताभि, 'इट्टाहिं' इष्टाभिर्वाञ्छिताभि, 'कताहिं' कताभि
कमनीयाभि, 'पियाहिं' प्रियाभि, 'मणुण्णाहिं' मनोज्ञाभि = सुन्दरतया मनोऽनुवृ-
त्ताभि, 'मणामाहिं' मनोऽभामि - मनसा अम्यन्ते = गम्यन्ते इति मनोऽमास्ताभि -
मनसाऽवगमनीयाभि - हृदयाद्वाहकत्वात्, 'मणाभिरामाहिं' मनोऽभिरामाभि, 'वग्गूहिं'
वाग्भि, 'जय-विजय-मंगल-सएहिं' 'जय-विजय' इत्यादिभिर्मङ्गलकारकवचन-
गतै 'अणवरय' अनन्तरतम्, 'अभिणदता य' अभिनन्दयन्तश्च, 'अभित्युणंता य'
अभिष्टुवन्तश्च ते पूर्वोक्ता अर्थाऽर्थिकादयो निरुदावलीपाठादिना राजान प्रसादयत
'एव वयासी' एवमवादिषु - 'जय जय णदा' जय जय नन्द ! नन्दयति = आनन्दयति

देने वालों ने, (वद्धमाणा) कधों पर बैठे हुए, अनेक पुरषों ने, (पूसमाणया) विरुदावली
गोलने वालों ने (खडियगणा) छात्रगणों (ताहिं इट्टाहिं कताहिं पियाहिं मणुण्णाहिं
मणामाहिं मणाभिरामाहिं) अपनी २ भाषा के अनुसार इष्ट, कमनीय, प्रिय, मनोज्ञ,
हृदयाद्वाहक, मनोभिराम (हिययगमणिज्जाहिं) एव हृदयगम (वग्गूहिं) वचनां से
(जयविजयमंगलसएहिं) कि जिनमे जय और विजय क ही मंगलकारक शब्दों का
समावेश था, (अणवरय) अच्छी तरह (अभिणदता य अभित्युणता य एव वयासी)
अभिनन्दन एव स्तुति करते हुए इस प्रकार कहना प्रारम्भ किया - (जय जय णदा जय

अनेक चक्रधारीयों ने (नगलिया) अनेक जेडूतोने (मुहमगलिया) अनेक
शुभाशीर्वाद् देवावाणायों ने (वद्धमाणा) कधे उपर गेठेला अनेक पुत्रों ने
(पूसमाणया) गिरदावली भालनारायों ने (खडियगणा) छात्रगणों ने (ताहिं
इट्टाहिं कताहिं पियाहिं मणुण्णाहिं मणामाहिं मणाभिरामाहिं) प्येतप्येतानी लाया
अनुसार इष्ट, कमनीय, प्रिय, मनोज्ञ, हृदयाद्वाहक, मनोभिराम, (हियय-
गमणिज्जाहिं) तेभण हृदयगम (वग्गूहिं) वचनो द्वारा (जय विजय मंगलसएहिं)
ते नेभा जय अने विजयना मंगलकारक शब्दोंको समावेश कते, (अण
वरय) सारी रीते (अभिणदता य अभित्युणता य एव वयासी) अलिप्त हन तेभण

कव्वड-द्रोणमुह-मडव-पट्टण-आसम-निगम-सवाह-सनिवे-
साण आहेवच्च पोरेवच्च सामित्त भट्टित्त महत्तरगतं आणो-ई-

द्रोणमुख=जलस्थलपथोपेतम्, मडम्बम्=अविद्यमानासन्नग्रामात्तम्, 'पट्टण' पत्तनम्=जलप-
थेन स्थलपथेन वा निर्गमप्रवेशौ यत्र तत् पत्तनम्, यथा काञ्चीतो मुम्बापुरी, यद्वा-जलपथ-
नैव निर्गमप्रवेशौ न तु स्थलपथेन, यथा-भारताद् आग्लराजधानी 'इंग्लैण्ड' इति प्रसिद्धा,
तत्, किञ्च-स्थलपथेनैव निर्गमप्रवेशौ न तु जलपथेन तत्, एतत् सर्वं पत्तनमुच्यते । यद्वा-
यत्र सर्वं वस्तु लभ्यते तत् पत्तनम् । आश्रम=तापमाधावास, निगम=वाणिज्यप्रधान
नगरम्, संवाह=कृषीयन्त्रानां धान्यरक्षणस्थानम्, 'निवेश'=सार्धकटकादीनामुत्तरणस्थानम् ।
तेषाम्-'आहेवच्च' आधिपत्यम्, 'पोरेवच्च' पौरोहित्यम्=पुरोहित्वम्-अप्रेसरत्वम् 'सा-

ऐसी वस्तिया के, ऐटा के-धूत्रि क प्राकार से परिगृहित वस्तिया क, कर्नाट के-सामान्य
नगरों के, द्रोणमुखा-जलमार्ग एव स्थलमार्ग से युक्त प्रदेशों के, मडम्बों-जिनके आसपास
दूसरे ग्राम नहीं होते हैं ऐसे प्रदेशों के, पत्तना क-जहाँ जलपथ से भी एव स्थलपथ से भी
आना-जाना होता है, जैसे कर्गोची से बम्बई, अथवा जहाँ सिर्फ जलमार्ग से ही आना-
जाना होता है, जैसे भारत से इंग्लैण्ड, अथवा स्थलमार्ग से ही जहाँ आना-जाना होता है,
ये सभी पत्तन कहलाते हैं । अथवा समस्त वस्तुओं का लाभ जहाँ होता है वह भी पत्तन
है, ऐसे पत्तनों के आश्रमों के अर्थात् तापम आदि के आवासों के, निगमों के अर्थात्
व्यापारिक नगरों के, संवाहों क जहाँ कृषिमानों के धान्य आदि रखने के स्थलों के, तथा
सनिवेशों के अर्थात् सार्धग्राह और सेना आदि के उतरने के स्थानों के आधिपत्य को, पौ-
रहित्य को-अप्रेसरत्वको, स्वामित्व को-प्रभुत्व को, उनके भर्तृत्व को-पोषकत्व को, उनमें मह-

जेटोना-धूण (भाटी)ना प्राकारशी परिवेष्टित वस्तीओना, जेण्टोना-सामान्य
नगरोंना, द्रोणमुखोना-जलमार्ग तेमज स्थलमार्गशी युक्त प्रदेशोना, मड-
ओना-जेनी आसपास जीण गाओ न होय तेवा प्रदेशोना, पत्तनोना-ज्या
जलमार्गशी तेमज स्थलमार्गशी पणु आवी जध शकातु होय जेभडे
कर्गोचीशी सुजध, अथवा ज्या मात्र जलमार्गशी ज आवी जध शकाय, जेभडे
भारतशी जंगलाड, अथवा मात्र स्थल मार्गशी ज ज्या जध आवी शकाय
ते जधा पत्तन ठडेवाय छे, अथवा भगस्त वस्तुओनी प्राप्ति ज्या थध थडे
ते पणु पत्तन छे जेवा पत्तनोना, आश्रमोना अर्थात् तापस आदिना
आवासोना, निगमोना अर्थात् व्यापारिक नगरोंना, संवाहोना अर्थात् जेडु
तोना धान्य आदि राखवाना स्थलोना, तथा सनिवेशोना अर्थात् सार्धवाह
अने सेना आदिना उतरवाना स्थानोना आधिपत्यने, पौरहित्यने - अप्रेसर

मणुयाण, वहुड वासाड वहुड वाससयाड वहुड वाससहस्साड
अणहसमग्गो हट्टुट्ठो परमाउ पालयाहि, इट्ठजणसपडिबुडो
चपाए णयरीए अण्णेसि च वहुण गामा-गर-णयर-खेड-

‘अणहसमग्गो’ अनघसमग्र, अनघश्चासौ समग्रश्चेति विग्रह, निष्पाप परिपूर्णसम्पत्तिपरि-
वारादिभि सम्पन्नश्च, यद्वा-अनघेन=पुण्येन समग्र=पूर्ण, यद्वा-न अघसमग्र=अनघस
मग्र=सर्वविधपापरहित इत्यर्थ, ‘हट्टुट्ठो’ हट्टुट्ठ सन् ‘पालयाहि’ पालय ‘परमाउ’
परमायु-परमम्=उत्कृष्टम् अपमृत्युवर्जितमरुण्डित पूर्णमायु, तथा-‘इट्ठ-जण-संपरिवुडो’
इट्ठजनसम्परिवृत=परिवारादिसमेत, चम्पाया नगर्या, ‘अण्णेसि च वहुण गामा-
गर-णयर-खेड-कब्बड-दोणमुह-मडव-पट्टण-आसम-निगम-सवाह-सन्निवे-
साण’ अयेपाञ्च बहूना ग्रामा-SSऊर-नगर-खेट-कर्वट-द्रोणमुत्त-मडम्ब-पट्टना-SSअ
म-निगम-राह-मनिवेसानाम्-तत्र-ग्राम=साधारणजनवासस्थानम्, आऊर=लण्णा-
दिसम्भवस्थानम्, नगरम्=अविद्यमानऊरम्, खेट=धूलीप्राकारवेष्टितम्, कर्वट=कुनगरम्,

वाससहस्साड) बहुत वर्षोंतक, बहुत सैकड़ों वर्षों तक, बहुत हजार वर्षों तक (अणहसम
ग्गो) पूर्ण पुण्यशाली रहते हुए अथवा परिपूर्ण सम्पत्ति एव परिवार आदि से तृप्त अथवा
सर्वविधपापरहित होते हुए (हट्टुट्ठो परमाउ पालयाहि) सदा आनन्द और मन्तोष के
साथ अखण्ड आयु भोगवे । (इट्ठ-जण-सपडिबुडो चपाए णयरीए अण्णेसि च वहुण
गामा-गर-णयर-खेड-कब्बड-दोणमुह-मडव-पट्टण-आसम-निगम सवाह सन्नि-
वेसाण आहेवच्च पोरेवच्च सामित्त भट्ठित्त महत्तरगत्त आणाईसरसेणावच्च कारेमाणे
पालेमाणे) इष्ट जनों से परिवृत होते हुए आप चपानगरी के तथा और भी बहुत से
गाँवों के, आऊर-लण्णा आदि के उत्पत्ति स्थानों के, नगरों-जिनमें कर नहीं लगता हो

धन्य से ठा। वरसे। सुधी, धन्य उदार वरसे। सुधी (अणहसमग्गो) पूर्ण
पुण्यशाली रहेता अथवा परिपूर्ण संपत्ति तेमज परिवार आदिथी संपन्न
अथवा सर्वरीते पापरहित रहेता (हट्टुट्ठो परमाउ पालयाहि) सदा आनन्द
तथा सतोषपूर्वक अण्ड आयु भोगवे, (इट्ठजणसपडिबुडो चपाए णयरीए
अण्णेसि च वहुण गामा गर-णयर-खेड-कब्बड-दोणमुह-मडव-पट्टण-आसम निगम
सवाह-सन्निवेसाण आहेवच्च पोरेवच्च सामित्त भट्ठित्त महत्तरगत्त आणाईसर
सेणावच्च कारेमाणे) इष्ट भाष्यसे वडे परिवृत (विट्ठयेला) आप
चपानगरीना तथा गीला पण्य धन्य गाभोना, आऊरना-लवण्य आदिना
उत्पत्तिस्थानोना, नगरोंना-जेभा कर न देवाते होय जेवी वस्तीजोना

**कव्वड-द्रोणमुह-मडव-पट्टण-आसम-निगम-संग्राह-संनिवे-
साण आहेवच्चं पोरेवच्चं सामित्त भट्टित्त महत्तरगत आणो-ई-**

द्रोणमुख=जलस्थलपथोपतम्, मडम्पम्=अविद्यमानामन्त्रप्रामांन्तरम्, 'पट्टण' पत्तनम्=जलप-
थन स्थलपथेन वा निर्गमप्रवेगौ यत्र तत् पत्तनम्, यथा काश्मीतो मुन्नापुरी, यद्वा-जलपथ-
नैव निर्गमप्रवेगौ न तु स्थलपथेन, यथा-भास्ताद् आग्लराजधानी 'ड्रलेण्ड' इति प्रसिद्धा,
तत्, किंच-स्थलपथेनैव निर्गमप्रवेगौ न तु जलपथेन तत्, एतत् सर्वं पत्तनमुच्यते । यद्वा-
यत्र सर्वं वस्तु लभ्यते तत् पत्तनम् । आश्रम=तापसाद्यावास, निगम=वाणिज्यप्रधान
नगरम्, संग्राह=कृषीउत्पन्ना धान्यरक्षणस्थानम्, संनिवेश=सार्थकटकादीनामुत्तरणस्थानम् ।
तेषाम्-'आहेवच्च' आधिपत्यम्, 'पोरेवच्च' पौरोहित्यम्=पुरोहितत्वम्-अग्रेसरत्वम् 'सा-

ऐसी स्थितिया के, जेठों के-धूर्ति क प्रकार से परिग्रहित स्थितिया के, कर्नटा के-सामान्य
नगरों के, द्रोणमुख-जलमार्ग एवं स्थलमार्ग से युक्त प्रदेशों के, मडम्प-जिनके आसपास
दूसरे ग्राम नहीं होते हैं ऐसे प्रदेशों के, पत्तना के-जहाँ जलपथ से भी एवं स्थलपथ से भी
आना-जाना होता है, जैसे कर्गोची से मन्ड्रे, अथवा जहाँ सिर्फ जलमार्ग से ही आना-
जाना होता है, जैसे भारत से इङ्ग्लैण्ड, अथवा स्थलमार्ग से ही जहाँ आना-जाना होता है,
ये सभी पत्तन कहलाते हैं । अथवा समस्त वस्तुओं का लाभ जहाँ होता है वह भी पत्तन
है, ऐसे पत्तना के, आश्रमों के अर्थात् तापम आदि के आश्रमों के, निगमों के अर्थात्
व्यापारिक नगरों के, संग्राहों के अर्थात् किसानों के वाग्य आदि रसन के स्थलों के, तथा
संनिवेशों के अर्थात् सार्वग्राह और सेना जाति के उत्तम के स्थानों के आधिपत्य को, पौर-
वृत्त्य को-अग्रेसरत्वको, रामिन्न को-प्रमुख को, उनके भर्तृत्व को-पोषकत्व को, उनमें मह

भेटोना-धूण (भाटी)ना प्राकार्थी परिग्रहित वस्तीओना, वण्टोना-सामान्य
नगरोंना, द्रोणमुखोना-जलमार्ग तेमज स्थलमार्गथी युक्त प्रदेशोना, मड-
मोना-जेनी आसपास भीज गाओ न होय तेवा प्रदेशोना, पत्तनोना-ज्या
जलमार्गथी तेमज स्थलमार्गथी पथ आवी जध शकतु होय जेमडे,
कशास्त्रीथी मुणध, अथवा ज्या मात्र जलमार्गथी ज आवी जध शकय, जेमडे
भारतथी धंगलाड, अथवा मात्र स्थल मार्गथी ज ज्या जध आवी शकय
तं गधा पत्तन ठडेवाय ठे, अथवा भभस्त वस्तुओनी प्राप्ति ज्या थध थडे
ते पथ पत्तन छे जेवा पत्तनोना, आश्रमोना अर्थात् तापस आदिना
आवाओना, निगमोना अर्थात् व्यापारिक नगरोंना, संग्राहोना अर्थात् जेठु
तोना धान्य आदि राखवाना स्थलोना, तथा संनिवेशोना अर्थात् सार्थवाड
अने जेना आदिना उत्तरवाना स्थानोना आधिपत्यने, पौरवृत्त्यने - अग्रेसर

सर-सेणावच्च कारेमाणे पालेमाणे महया-हय-नट-गीय-
वाइय-तती-तल-ताल-तुडिय-घण-मुअंग-पडु-प्पवाइय-
रवेण विउलाइ भोगभोगाड भुंजमाणे विहराहिति कट्टु जय
जय सद् पउजंति ॥ सू. ५३ ॥

मित्त भट्टित्त महत्तरगत्त' स्वामिच=प्रभुगम्, भर्तृवम्=पोपकगम्, महत्तरकवम्=नाय
कत्वम्, 'आणा-ईसर-सेणावच्च' आज्ञेश्वर-सेनापत्यम्-आज्ञेश्वर=आज्ञाप्र- सेनापतिपु
य स आज्ञेश्वरसेनापति, यस्यानामुपादाय सेनापति स्वकार्ये प्रवर्तते स इत्यर्थ, तस्य
भावस्तत्त्व तत् 'कारेमाणे' कारयन् 'पालेमाणे' पालयन्=प्रजाजनान् रक्षन् 'महया-
हय-नट-गीय-वाइय-तती-तल-ताल-तुडिय-घण-मुअंग-पडु-प्पवाइय-रवेण'
महता अहत-नाट्य-गीत-वादित्र-तन्त्री-तल-ताल-तौर्यिक-घन-मृदङ्ग-पडु-प्रवादित-
रवेण-महता=दीर्घेण, अहतम्=अव्यवच्छिन्न यन्नाट्य=नाटकम् तत्र यद् गीत=गेयम्, वादित्र-
वाद्यम्, तथा तन्त्री=वीणा, तलताल=हस्तास्फोट, तौर्यिकम्=शेषवाद्यसमुदाय, घनमृ-
दङ्ग=मेघवद् ध्वनिकारको मर्दल-एतत्सर्वं समुदित पटुप्रवादित=दक्षपुरुष-वादित तस्य
रवेण=नादन-आनदित इति गम्यते, तथाभूत सन् 'विउलाइ' विपुलानि=अत्यधि-

त्तरकत्व-नायकत्व को, एव आज्ञेश्वरसेनापत्य को-सेनापतियों के आज्ञाप्रदत्वरूप अधिकार को
(कारेमाणे पालेमाणे) कराते हुए, पालते हुए एव सदा (महयाऽहय-नट-गीय वाइय
तती-तलताल-तुडिय-घणमुअंग-पडु-प्पवाइयरवेण) व्यवधानरहित-अव्यवच्छिन्न निर-
न्तर प्रवर्तित-नाटक मे गाये गये गीता के, चतुरपुरुषों द्वारा बजाये गये वादित्रों के, तथा तन्त्री-
वीणा के, तलताल=हस्तास्फोटगन्ध-तालियों के, तौर्यिक-और भी अवशिष्ट बाजों के समूह
के, घनमृदङ्गों-मेघनी तरह गरजने वाले ढोलों के एव मर्दलों के अविरल शब्दों से आनदित

त्वने, स्वामित्वने-प्रभुत्वने, लार्त्त्वने-पोषकत्वने, तेमा महत्तरकत्वने-नायक
त्वने तेमञ् आज्ञेश्वरसेनापत्यने - सेनापतिओना आज्ञाप्रदत्वरूप अधिकारने
(कारेमाणे पालेमाणे) करावता अने पालता थका, तेमञ् सदा (महयाऽहय-नट-
गीय-वाइय-तती-तलताल-तुडिय-घणमुअंग-पडु-प्पवाइय-रवेण) व्यवधानरहित
अव्यवच्छिन्न-निरन्तर प्रवर्तित-नाटकमा गवाता गीताना तेमञ् चतुर,
पुरुषो द्वारा बगाडाता वादित्रोना, तथा तन्त्री-वीणाना, तलताल-तालियोना,
तौर्यिक-भील आडीना पालओना समूहना, घनमृदङ्गो-मेघनी पेठे गञ्-
नारा ढोलोना, तेमञ् भदलोना अविरल शब्दो द्वारा आनदित थता

मूलम्—तए ण से कूणिएराया भभसारपुत्ते नयण-
मालासहस्सेहि पेच्छिज्जमाणे पेच्छिज्जमाणे, हिययमालासहस्सेहि

कानि, 'भोगभोगाइ' भोगभोगान् 'भुजमाणे विहराहिति रुडु' भुजन् विहर इति
कृत्वा=इत्युक्त्वा, 'जय जय सद् पउजति' जयजयगद प्रयुज्जते-जय जयेति
शब्दानुचारयन्ति ॥ सू ५३ ॥

टीका—'तए ण से' इत्यादि । 'तए ण से कूणिए राया भभसारपुत्ते'
तत, सद्ध स कूणिको राजा भभसारपुत्र 'नयणमालासहस्सेहि पेच्छिज्जमाणे पेच्छि-
ज्जमाणे' नयनमालासहस्रै प्रेक्ष्यमाण प्रेक्ष्यमाण बहुविधदर्शकजननयनपङ्क्तिभिर्वार
वार निराक्ष्यमाण, 'हिययमालासहस्सेहि अभिगंदिज्जमाणे अभिणदिज्जमाणे'
हृदयमालासहस्रैरभिनन्द्यमान अभिनन्द्यमान-धन्योऽय वृत्तपुण्योऽय सफलजमाऽयमित्यादि-

होते हुए (विडलाइ भोगभोगाइ भुजमाणे विहराहि) विपुल-अयधिक भोगभोगों को
भोगते हुए अपना समय निर्विघ्नरीति से व्यतीत करें, (त्तिरुडु) इस प्रकार (जय जय सद्
पउजति) वे पूर्वोक्त अर्थाभिलाषी आदि समस्त जय जय शब्द बोलते थे ॥ सू० ५३ ॥

'तए ण से' इत्यादि ।

(तए ण) इसके बाद (भभसारपुत्ते) भभसार के पुत्र (से) वे (कूणिए) कूणिक
(राया) राजा (नयणमालासहस्सेहि पेच्छिज्जमाणे पेच्छिज्जमाणे) हजारों दर्शकजनों
को हजारों नयनपक्तियों द्वारा निराक्षित होते हुए, (हियमालासहस्सेहि अभिगंदिज्जमाणे
अभिणदिज्जमाणे) हजारों मनुष्यों के हृदयसहस्रों द्वारा अभिनन्दित होते हुए, अर्थात्-"इस
राजा को धन्यवाद हे, यह बड़ा पुण्यशाली है, इसका जन्म सफल है" इत्यादि-राति से बार

(विडलाइ भोगभोगाइ भुजमाणे विहराहि) विपुल-अतिशय भोगभोगोने भोग-
वता आपने। समय निर्विघ्न रीति व्यतीत करें (त्तिरुडु) आ प्रकार
(जय जय सद् पउजति) ते उधर उठेला अर्थाभिलाषी आदि अथा नय नय
शब्द बोलता होता (सू ५३)

'तए ण से' इत्यादि

(तए ण) त्थार पत्री (भभसारपुत्ते) भभसारना पुत्र (से) ते (कूणिए)
इण्डिक (राया) राजा (नयणमालासहस्सेहि पेच्छिज्जमाणे पेच्छिज्जमाणे) हजारों
नैनारा दोड़ोनी हजारों आपो द्वारा नैवाता, (हियमालासहस्सेहि अभिणदिज्ज
माणे अभिणदिज्जमाणे) हजारों मनुष्योना हजारों हृदय द्वारा अभिनन्दित थता,
अर्थात्-"आ राजने वन्यवाद छे तेओ बहुत बहुत पुण्यशाली छे तेमने
जन्म सफल छे" इत्यादि रीतथी बारबार हजारों दोड़ो द्वारा उद्दिष्ट लावना

अभिणदिज्जमाणे अभिणदिज्जमाणे, मणोरहमालासहस्सेहिं विच्छि-
प्पमाणे विच्छिप्पमाणे, वयणमालासहस्सेहिं अभिथुव्वमाणे
अभिथुव्वमाणे, कंति-दिव्व-सोहग्ग-गुणेहिं पत्थिज्जमाणे पत्थिज्ज-

रीयाऽसकृत् सहस्राऽधिकजनहन्यै स्तूयमान, 'मणोरहमागसहस्सेहिं विच्छिप्पमाणे
विच्छिप्पमाणे' मनोरथमालासहस्रैर्विस्पृश्यमान निरपृथ्यमान = हीनदीनरक्षणपूर्वक
सकलमनोरथपूरकवात्—जनाना मनोरथमालासहस्रैर्मुहुर्मुहु स्पृश्यमान — 'वृषोऽयमस्माक-
मापदुद्वारक पालकश्च, अतोऽयं ज्ञात वर्षाणि जीवतु' इत्यादि मनोरथसहस्रविषयीभवन्
इत्यर्थ । 'वयणमालासहस्सेहिं' वचनमालासहस्रैः—मञ्जुलोदारवचनरचनानिचयै,
'अभिथुव्वमाणे अभिथुव्वमाणे' अभिपृथ्यमान अभिपृथ्यमान, 'कंति-दिव्व-सोह-
ग्ग-गुणेहिं पत्थिज्जमाणे पत्थिज्जमाणे' कान्तिदिव्यसौभाग्यगुणैः प्रार्थ्यमान प्रार्थ्य
मान, कान्त्या=देहदीत्या, प्रशस्तसौभाग्यादिगुणैश्च हतुना जनैः सातिशयम् अभिलष्यमाण
अभिलष्यमाण, 'बहूण नरनारीसहस्राण दाहिणहत्येण अजलमालासहस्साइ

बार सहस्राधिक जनों द्वारा हार्दिक भावना से स्तुत होते हुए, (मणोरहमालासहस्सेहिं
विच्छिप्पमाणे विच्छिप्पमाणे) हजारों जनों के मनोरथ सहस्ररूपी मालाओं द्वारा स्पृष्ट
होते हुए, अर्थात्—हीनदीन जनों के रक्षापूर्वक समस्त मनोरथों का पूरक होने से ये राजा
हम लोगों की आपत्ति से रक्षा करने वाले हैं, एव पालक हैं, इसलिये ये सौ वर्ष तक जीवित
रहें" इस प्रकार से जनों के हजारों मनोरथ का पात्र होते हुए (वयणमालासहस्सेहिं अ-
भिथुव्वमाणे अभिथुव्वमाणे) मञ्जुल एव उदार वचनों की रचनाओं द्वारा अभिप्रेत होते
हुए, (कंति-दिव्व-सोहग्ग-गुणेहिं पत्थिज्जमाणे पत्थिज्जमाणे) देह की दीप्ति से एव
दिव्य-असाधारण सौभाग्यादिक गुणों से जनों द्वारा प्रार्थित होते हुए, (बहूण नरनारि-

पूर्वक स्तुति करता, (मणोरहमालासहस्सेहिं विच्छिप्पमाणे विच्छिप्पमाणे) डण्डे।
डोडोना डण्डे। मनोरथरूपी मालाओं द्वारा स्पर्शात्, अर्थात् हीनदीनजनोन्नी
रक्षापूर्वक समस्त मनोरथों परिपूष करता डोवाथी आ राजा अमारी
आपत्तिथी रक्षा करवावाणा छे तेमज् पालक छे, तेथी तेओ सो वर्ष सुधी
एवता रहै-आ प्रहारना डोडोना डण्डे। मनोरथोने पात्र थता, (वयण-
मालासहस्सेहिं अभिथुव्वमाणे अभिथुव्वमाणे) मञ्जुल तेमज् उदार वचनोनी
रचना द्वारा अभिप्रेत थता, (कंति दिव्व सोहग्ग गुणेहिं पत्थिज्जमाणे पत्थिज्जमाणे)
देहनी दीप्तिथी तेमज् दिव्य-असाधारण सौभाग्य आदिक गुणोधी डोडो द्वारा
प्रार्थित थता, (बहूण नरनारिसहस्साण अजलमालासहस्साइ

माणे, वह्ण नरनारीसहस्साण दाहिणहत्थेण अंजलिमालासह-
स्साड पडिच्छमाणे पडिच्छमाणे, मज्जुमज्जुणा घोसेण पडिवुज्जमाणे
पडिवुज्जमाणे, भवणपतिसहस्साड समडच्छमाणे समडच्छमाणे,
चपाए नयरीए मज्जमज्जेण निग्गच्छड, निग्गच्छित्ता जेणेव
पुण्णभद्दे चेडए तेणेव उवागच्छड, उवागच्छित्ता समणस्स

पडिच्छमाणे पडिच्छमाणे' वह्ना नरनारीसहस्राणा दक्षिणहस्तेनाञ्जलिमालासहस्राणि-
वह्ना नरनारीसहस्राणा यानि अञ्जलिमालासहस्राणि=रान सत्काराय विरचितानि मालारूपाणि
सहस्राणि प्राञ्जलिपुटानि तानि उत्थापितेन दक्षिणहस्तेन प्रताच्छन् प्रताच्छन्=वाग्वार स्वा-
कुर्वन्, 'मज्जुमज्जुणा घोसेण पडिवुज्जमाणे पडिवुज्जमाणे' मज्जुमज्जुणा घोपेण=अति-
कोमलेन शब्देन प्रतिबुध्यमान २=अनुमोत्यन् २, 'भवण पति सहस्साड समडच्छमाणे
समडच्छमाणे' भवनपङ्क्तिमहस्राणि समतिक्रामन् समतिक्रामन्, 'चपाए नयरीए मज्ज
मज्जेण' चप्पाया नगया मयमयेन, 'निग्गच्छड' निर्गच्छति=निस्सगति, 'निग्गच्छित्ता'
निर्गय, 'समणस्स भगवओ महावीरस्स' श्रमणस्य भगवतो महावारस्य 'अदूरसामते'

सहस्साण दाहिणहत्थेण अञ्जलिमालासहस्साड पडिच्छमाणे पडिच्छमाणे) हजारों
नरनारियाँ का अञ्जलिरूप माला के सहस्रा को जो राजा के सत्काराय विरचित हुई थीं, अपने
दक्षिण (दाहिने) हाथ से स्वीकृत करते हुए, (मज्जुमज्जुणा घोसेण पडिवुज्जमाणे पडि-
वुज्जमाणे) अत्यन्त मधुर स्वर से उन लोगों के द्वारा किये हुए सत्कार-सम्मान का अनु-
मोदन करते हुए, (भवण-पति-सहस्साड समडच्छमाणे समडच्छमाणे) एवं हजारों
महलों का पक्ति को पार करते हुए (चपाए नयरीए मज्ज मज्जेण निग्गच्छड) चपा
नगरी के बीचमार्ग से होकर निकले, (निग्गच्छित्ता जेणेव पुण्णभद्दे चेडए तेणेव उवाग-

माणे) हजारों नरनारीयोंना हाथनी हजारों अञ्जलीरूप मालाओं के सहस्रा
सहस्रांथं स्थापित की तोना चोत्ताना अञ्जला हाथथी स्वीकार करता (मज्जु
मज्जुणा घोसेण पडिवुज्जमाणे पडिवुज्जमाणे) अत्यन्त मधुर स्वर्ण्यी ते बोला दान
करेला सहस्र-सम्माननु अनुमोदन करता, (भवणपतिसहस्साड समडच्छमाणे
समडच्छमाणे) तेमअ हजारों मंडोवानी हारने पत्थार करता (चपाए नयरीए
मज्जमज्जेण निग्गच्छड) चपा नगरीना पन्थेना मार्गमा थरने नीडण्णा
(निग्गच्छित्ता जेणेव पुण्णभद्दे चेडए तेणेव उवागच्छड) नीडणीने न्या पूण्ड्र

भगवओ महावीरस्स अदूरसामते छत्ताईए तित्थयराइसेसे
पासइ, पासित्ता अभिसेक्क हत्थिरयणं ठवेइ, ठवित्ता अभिसे-
क्काओ हत्थिरयणाओ पच्चोरुहइ, पच्चोरुहित्ता अवहट्ठ पच्च रायकउहाइ,
तजहा—खग्ग छत्त उप्फेसं वाहणाओ वालवीयणि, जेणेव समणे

अदूरसमापे=नातिदूरे नातिसमापे, किंचिद्दूरे इत्यर्थ । 'छत्ताईए तित्थयराइसेसे' छत्रा-
दिकान् तीर्थकरातिगेषान्=तीर्थकरातिगयान् 'पासइ' पश्यति, 'पासित्ता' दृष्ट्वा, 'आभिसेक्क
हत्थिरयण' आभिषेक्य हस्तिरत्नाम् 'ठवेइ, ठवित्ता' स्थापयति, स्थापयित्वा, 'आभि-
सेक्काओ हत्थिरयणाओ' आभिषेक्यात् हस्तिरत्नात् 'पच्चोरुहइ' प्रयवरोहति=अनत-
रति, 'पच्चोरुहित्ता' प्रत्ययरुह्य, 'अवहट्ठ पच्च रायकउहाइ' अपहृत्य पञ्च राजकु-
दानि—त्यक्तवा पञ्च राजचिह्नानि=राजाऽयमिति जापकानि चिह्नानि, 'तजहा' तद्यथा—तानि
चिह्नानि यथा—'खग्ग' रत्नम्, 'छत्त' उग्रम् 'उप्फेस' मुकुटम् 'उप्फेस' इति

चउइ) निकल कर जहाँ पूर्णमद्र उद्यान या वहाँ आये, (उवागच्छित्ता समणस्स भग-
वओ महावीरस्स अदूरसामते छत्ताईए तित्थयराइसेसे पासइ) आकर उन्होंने
श्रमण भगवान् महावीर के न-अतिसमीप-और न-अतिदूर—किन्तु-कुछ ही-दूर-पर-तीर्थ-
करों के अतिशयस्वरूप उत्राण्डियों को देखा, (पासित्ता आभिसेक्क हत्थिरयण ठवेइ)
देखते ही उन्होंने अपने हाथी को खड़ा करवाया, (ठवित्ता आभिसेक्काओ हत्थिरयणाओ
पच्चोरुहइ) हाथी के खड़े होते ही वे उस हाथी से नाचे उतरे, (पच्चोरुहित्ता अवहट्ठ
पच्च रायकउहाइ) नाच उतरते ही उन्होंने इन पांच राजचिह्नों का परित्याग किया,
(तजहा) वे पांच राजचिह्न ये हैं—(खग्ग छत्त उप्फेस वाहणाओ वालवीयणि) रत्न-

उद्यान छत्रु त्या आब्या, (उवागच्छित्ता समणस्स भगवओ महावीरस्स अदूरसा-
मते छत्ताईए तित्थयराइसेसे पासइ) आबीने तेओओ श्रमण भगवान् भडा
वीरधी अहुं इत्त नहि तेभ अहुं समीप नहि, पण जरा दूरे, तीर्थ-उदेना
अतिशय स्वइय छत्रादिजेने ओया, (पासित्ता आभिसेक्क हत्थिरयण ठवेइ)
जेता-तेओओ पोताना हाथीने उबो रथाओ, (ठवित्ता आभिसेक्काओ हत्थि-
रयणाओ पच्चोरुहइ) हाथी उबो रहेता ज तेओ ते हाथी उपरधी नीचे
उतयो, (पच्चोरुहित्ता अवहट्ठ पच्च रायकउहाइ) नीचे उतरिने ज तेओओ पाय
राजचिह्नेना त्याग ठयो (तजहा) ते पाय राजचिह्ने आ छे—(खग्ग छत्त
उप्फेस वाहणाओ वालवीयणि) अङ्ग=तक्षपार, छत्र, उप्फेस=मुकुट,

भगव महावीरे तेणेव उवागच्छड, उवागच्छित्ता समण भगव
महावीर पचविहेण अभिगमेणं अभिगच्छड, तजहा-(१)
सचित्ताण दव्वाण विओसरणयाए, (२) अचित्ताणं दव्वाणं
अविओसरणयाए, (३) एगसाडिय उत्तरासगकरणेणं, (४)

दशाय शब्द, 'ग्राहणाओ उपानहौ 'ग्राहणीयणि' बालयजनीम्-चामरम्, एतानि
त्यक्त्वा, 'जेणेय समणे भगव महावीरे' यत्रैव श्रमणो भगवान् महावार, 'तेणेव
उवागच्छड, उवागच्छित्ता' तत्रैवोपागच्छति, उपागय, 'समण भगव महावीर' श्रमण
भगवन्त महावार 'पचविहेणं अभिगमेणं अभिगच्छड' पञ्चविधेनाऽभिगमेनाभिगच्छति-
पञ्चप्रकारेण अभिगमेन=सत्कारविशेषेण अभिमुख गच्छति, 'तजहा' तद्यथा-तपञ्चविधा-
भिगमन यथा-'सचित्ताण दव्वाण विओसरणयाए' सचित्ताना द्रव्याणा व्युसर्जनतया-
हरितफकुसुमादीना वस्तूना त्यागन १, 'अचित्ताण दव्वाणं अविओसरणयाए' अचि-
त्ताना द्रव्याणामव्युसर्जनतया, अचित्ताना वस्त्राभरणादानाम् अत्यागन २, 'एगसाडियमुत्त-

तलवार, डम, मुकुट, उपानत्-पगरप, एव बालव्यजनी-चामर । फिर वे (जेणेव समणे
भगव महावीरे तेणेव उवागच्छड) जहा श्रमण भगवान् महावार गिराजमान ये वहाँ पर
आये, (उवागच्छित्ता समण भगव महावीर पचविहेण अभिगमेण अभिगच्छड)
जाते ही वे पांच प्रकार के अभिगमन-सत्कारविशेष से युक्त होकर प्रभु के सन्मुख पहुँचे ।
व पांच प्रकार के सत्कारविशेष इस प्रकार हैं-(सचित्ताण दव्वाण विओसरणयाए)
हरित फल फूल आदि सचित्त द्रव्यों का परित्याग करना, (अचित्ताण दव्वाण अवि-
ओसरणयाए) वस्त्र आभरण आदि अचित्त द्रव्यों का परित्याग नही करना, (एगसाडिय-
मुत्तरासगकरणेण) भाषा का यतना के लिये अगण्ट अर्थात् जो साया हुआ न हो

पगरपा, तेमज ग्राहव्यजनी-चामर पछी तेथो (जेणेय समणे भगव महावीरे
तेणेय उवागच्छड) जथा श्रमण भगवान् महावीर गिराजता हुता त्याग्या
(उवागच्छित्ता समण भगव महावीर पचविहेण अभिगमेण अभिगच्छड) आवता
ज तेथो पाच प्रकारना अभिगमन-प्रकार-विशेषथी युक्त थाने प्रभुना
सन्मुख पडोऽथा ते पाच प्रकारना सत्कारविशेष आ प्रकारना छे-(सचित्ताण
दव्वाण विओसरणयाए) वीदा वण फूल आदि अचित्त द्रव्येनो परित्याग
करेवो, (अचित्ताण दव्वाण अविओसरणयाए) वस्त्र-आभरण्यु आदि अचित्त
द्रव्येनो परित्याग न करेवो, (एगसाडियमुत्तरासगकरणेण) भाषाणी यतना

भगवओ महावीरस्स अदूरसामते छत्ताईए तित्थयराइसेसे
पासइ, पासित्ता अभिसेक्क हत्थिरयण ठवेइ, ठवित्ता आभिसे-
क्काओ हत्थिरयणाओ पच्चोरुहइ, पच्चोरुहित्ता अवहट्ठ पच रायकउहाइ,
तजहा—खग्ग छत्त उप्फेस वाहणाओ वालवीयणिं, जेणेव समणे

अदूरसमापे=नातिदूरे नातिसमापे, किंचिददूरे इत्यर्थ । 'छत्ताईए तित्थयराइसेसे' उपा-
दिकान् तीर्थकरातिगोपान्=तीर्थकरातिगयान् 'पासइ' पयति, 'पासित्ता' दृष्ट्वा, 'आभिसेक्क
हत्थिरयण' आभिपेक्ष्य हस्तिरत्नम् 'ठवेइ, ठवित्ता' स्थापयति, स्थापयित्वा, 'आभि-
सेक्काओ हत्थिरयणाओ' आभिपेक्ष्यात् हस्तिरत्नात् 'पच्चोरुहइ' प्रयत्नरोहति=अगत
रति, 'पच्चोरुहित्ता' प्रत्यवरुह, 'अवहट्ठ पच रायकउहाइ' अपहृत्य पञ्च राजकु-
दानि—त्यक्त्वा पञ्च राजचिह्नानि=राजाऽयमिति ज्ञापकानि चिह्नानि, 'तजहा' तद्यथा—तानि
चिह्नानि यथा—'खग्ग' रत्नम्, 'छत्त' छत्रम्, 'उप्फेस' मुकुटम् 'उप्फेस' इति

च्छइ) निकल कर जहाँ पूर्णभद्र उद्यान या वहाँ आये, (उवागच्छित्ता समणस्स भग-
वओ महावीरस्स अदूरसामते छत्ताईए तित्थयराइसेसे पासइ) आकर उन्होंने
श्रमण भगवान् महावार के न अतिसमीप और न अतिदूर—किन्तु कुछ ही दूर पर तीर्थ-
करों के अतिशयस्वरूप उपादिकों को देखा, (पासित्ता आभिसेक्क हत्थिरयण ठवेइ)
देखते ही उन्होंने अपने हाथी को खड़ा करवाया, (ठवित्ता आभिसेक्काओ हत्थिरयणाओ
पच्चोरुहइ) हाथा के सड़े होते ही वे उस हाथी से नाचे उतरे, (पच्चोरुहित्ता अवहट्ठ
पच रायकउहाइ) नाचे उतरते ही उन्होंने इन पाच राजचिह्नों का परित्याग किया,
(तजहा) वे पाच राजचिह्न ये हैं—(खग्ग छत्त उप्फेस वाहणाओ वालवीयणिं) रत्न-

उद्यान छत्र तथा आभ्या, (उवागच्छित्ता समणस्स भगवओ महावीरस्स अदूरसा-
मते छत्ताईए तित्थयराइसेसे पासइ) आवीने तेओओ श्रमण लगवान भडा
वीरथी णहु इत्थं नहि तेम णहु समीप नहि, पणु जरा दूरे, तीर्थ करेना
अतिशय अन्ध छत्रादिदोने ओया, (पासित्ता आभिसेक्क हत्थिरयण ठवेइ)
ओताज तेओओ पोताना हाथीने ओओ रभाओ, (ठवित्ता आभिसेक्काओ हत्थि-
रयणाओ पच्चोरुहइ) हाथी ओओ रडेता ज तेओ ते हाथी उपरथी नीचे
उतया, (पच्चोरुहित्ता अवहट्ठ पच रायकउहाइ) नीचे उतगीने ज तेओओ पाथ
राजचिह्नेना त्याग ज्यो (तजहा) ते पाथ राजचिह्ने आ छे—(खग्ग छत्त
उप्फेस वाहणाओ वालवीयणिं) रत्न—तलवार, छत्र, उप्फेस—मुकुट—उपान्त

भगव महावीरे तेणेव उवागच्छड, उवागच्छित्ता समण भगव
महावीर पचविहेण अभिगमेण अभिगच्छड, तजहा—(१)
सचित्ताण दव्वाण विओसरणयाए, (२) अचित्ताण दव्वाणं
अविओसरणयाए, (३) एगसाडिय उत्तरासगकरणेणं, (४)

देशाय शब्द, 'ग्राहणाओ उपानहौ 'वाल्मीयणि' वाल्म्यजनीम्—चामरम्, एतानि
त्यक्त्वा, 'जेणेव समणे भगव महावीरे' यत्र श्रमणो भगवान् महावीर, 'तेणेव
उवागच्छड, उवागच्छित्ता' तत्रैषोपागच्छति, उपागय, 'समण भगव महावीर' श्रमण
भगवन्त महावीर 'पचविहेण अभिगमेण अभिगच्छड' पञ्चविधेनाऽभिगमेनाभिगच्छति—
पञ्चप्रकारेण अभिगमेन=सत्कारविशेषेण अभिमुख गच्छति, 'तजहा' तद्यथा—तपञ्चविधा-
भिगमन यथा—'सचित्ताण दव्वाण विओसरणयाए' सचित्तानां द्रव्याणां व्युत्सर्जनतया-
हृतिफलकुरुमादानां वस्तूनां त्यागेन १, 'अचित्ताण दव्वाणं अविओसरणयाए' अचि-
त्तानां द्रव्याणामव्युत्सर्जनतया, अचित्तानां वलाभरणादानाम् अयागन २, 'एगसाडियमुत्त-

तत्कार, उग्र, मुहुट, उपानत—पगरय, एव वाल्म्यजनी—चामर । फिर वे (जेणेव समणे
भगव महावीरे तेणेव उवागच्छड) जहा श्रमण भगवान् महावीर निराजमान ये वहाँ पर
आये, (उवागच्छित्ता समण भगव महावीर पचविहेण अभिगमेण अभिगच्छड)
जाते हा वे पांच प्रकार के अभिगमन—सत्कारविशेष से युक्त होकर प्रभु के सम्मुख पहुँचे ।
व पांच प्रकार के सत्कारविशेष इस प्रकार हैं—(सचित्ताण दव्वाण विओसरणयाए)
हृति फल फूल आदि सचित्त द्रव्यों का परित्याग करना, (अचित्ताण दव्वाण अवि-
ओसरणयाए) वलाभरण आदि अचित्त द्रव्यों का परित्याग नही करना, (एगसाडिय-
मुत्तरासगकरणेण) भाषा का यतना के लिये अग्रण्ड अथात् जो साया हुआ न हो

पजरणा, तेभज्ज वाल्म्यजनी—चामर पछी तेथो (जेणेव समणे भगव महावीरे
तेणेव उवागच्छड) तथा श्रमण भगवान् महावीर निराजमान हुता त्याग्या
(उवागच्छित्ता समण भगव महावीर पचविहेण अभिगमेण अभिगच्छड) आपता
४ तेथो पाच प्रकारना अभिगमन—सत्कारविशेषयी युक्त थडने प्रभुना
सम्मुख पडोव्या ते पाच प्रकारना सत्कारविशेष आ प्रकारना छे—(सचित्ताण
दव्वाण विओसरणयाए) वीला इण्ण फूल आदि सचित्त द्रव्येणो परित्याग
करेवो, (अचित्ताण दव्वाण अविओसरणयाए) वलाभरणा आदि सचित्त
द्रव्येणो परित्याग न करेवो, (एगसाडियमुत्तरासगकरणेण) भाषाणी यतना

चम्बुष्पासे अजलिपग्गहेण, (५) मणसो एगत्तभावकरणेण, समणं भगव महावीर तिम्रुत्तो आयाहिणपयाहिण करेइ, करित्ता वदइ नमसइ, वदित्ता नमसित्ता तिविहाए पज्जुवासण-

रासगकरणेण' एकजाटिकोत्तराऽऽसङ्गकरणेन-भाषायतनार्थम् अस्यूतन एकपटन उत्तरा सङ्गकरणेन तेन ३, 'चम्बुष्पासे' चम्बु स्पर्श-श्रीमहावीर दृष्टिमागते, 'अजलिपग्गहेण' अजलिप्रप्रहेण=इत्ताऽजलिपुटेन ४, 'मणसो एगत्तभावकरणेण' मनस एकत्र भावकरणेन-मनस चित्तस्थैक्य-भगवद्विषये भावकरणेन=स्विकरीकरणेन, एव पञ्चविधाभिगमेन 'समण भगव महावीर' श्रमण भगवत् महावीरम् अभिगम्य, तस्य श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य 'तिम्रुत्तो' त्रिष्टु च 'आयाहिणपयाहिण' आदक्षिणप्रदक्षिणम्=अजलिपुट नदना, त नद्धाजलिपुट दक्षिणकर्णमूलत आरम्य ललाटप्रदेशेन वामकर्णांतिकेन चक्राकार त्रि परिभ्राम्य ललाटप्रदेशे स्थानरूप, 'करेइ' करोति, 'करित्ता' कृत्वा 'वदइ नमसइ' वन्दते नमस्यति-स्तौति नमस्करोति, 'वदित्ता नमसित्ता' वदित्वा नमस्यित्वा, 'तिवि-

हारे' वल का उत्तरासङ्ग करना, (चम्बुष्पासे अजलिपग्गहेण) जन से भगवान् दिखायी दे, तभी से दोनों हाथों को जोड़ना, और (मणसो एगत्तभावकरणेण) मन को एकाग्र करके भगवान् में लगाना । इस प्रकार इन पाँच अभिगमनों से युक्त होकर राजाने भगवान् महावीर प्रभु को तान नार (आयाहिणपयाहिण) आदक्षिणप्रदक्षिण-अजलिपुट को दाहिने कान से लेकर गिर पर घुमाते हुए बाये कान तक ले जाकर फिर उसे घुमाते हुए दाहिने कान पर ले जाना और बाद में उसे अपने ललाट पर स्थापन करना-रूप आदक्षिणप्रदक्षिण (करेइ) किया, (करित्ता) आदक्षिणप्रदक्षिण कर के (वदइ नमसइ) वन्दना और नमस्कार किया। (वदित्ता नमसित्ता) वदना नमस्कार कर के (तिविहाए पज्जुवासणाए पज्जुवासइ)

भाटे अण ३ अर्थात् जे सीवेला न होय तेवा वञ्चु उत्तरासङ्ग करेवु, (चम्बुष्पासे अजलिपग्गहेण) व्यासथी लगवान देणाय त्यासथी व अण्ने हाथने लेउवा, अने (मणसो एगत्तभावकरणेण) मनने ओकात्र करीने लगवानमा लेउवु आ प्रकारे आ पथ्य अभिगमनोथी युक्त थधने राजाजे लगवान महावीर प्रभुने त्रय वार (आयाहिणपयाहिण) आदक्षिणप्रदक्षिण-अजलिपुटने जमणा जानथी लधने शिर उपर घुमावता ठाणा कान सुधी लध जधने पाछे तेने घुमावीने जमणा जाने लध जवेा अने पछी तेने पोताना ठाणे स्थापन करवाउप आदक्षिण-प्रदक्षिण (करेइ) उर्थु, (करित्ता) आदक्षिण-प्रदक्षिण करीने (वदइ नमसइ) वदना अने नमस्कार कर्था (वदित्ता नमसित्ता) वदना

ज्जुवासड, तजहा-काइयाए वाइयाए माणसियाए ।

१-ताव सकुइयगहत्थपाए सुस्सूसमाणे णमंसमाणे अ-
हं विणएण पंजलिउडे पज्जुवासड । वाइयाए-ज जं भगव

‘ज्जुवासणयाए पज्जुवासड’ त्रिविधया पर्युपासनया पर्युपास्ते-भगवत पर्युपासना

‘तजहा’ तद्यथा-तत् त्रिविधव दर्शयति-‘काइयाए वाइयाए माणसियाए’

को-१-१ वाचिक्या मानसिक्या, पर्युपास्ते इति पूर्वोक्तान्वय । तत्र कायिक्या पर्युपासनया
तावत् ‘सकुइयगहत्थपाए’ सङ्कुचित्ताग्रहस्तपाद, ‘सुस्सूसमाणे’ शुश्रूषमाण =
सेवमान, ‘णमंसमाणे’ नमस्सुखे-अभिमुखे विनयेन प्राञ्जलिपुट पर्युपास्ते, ‘वाइयाए-
ज जं भगव वागरेड’ वाचिक्या पर्युपासनया-यद् यद् भगवान् व्याकरोति=व्याख्याति,

त्रिविध पर्युपासना से उनकी उपासना की । वह त्रिविध उपासना इस प्रकार है-(काइयाए
वाइयाए माणसियाए) काय से उपासना करना, वचन से उपासना करना एवं मन से
उपासना करना । (काइयाए ताव) कायिक उपासना इस प्रकार से उसने की-(सकुइयग-
हत्थपाए सुस्सूसमाणे णमंसमाणे अभिमुहे विणएण पंजलिउडे पज्जुवासड) प्रभु के
समाप वे हाथपावों को सङ्कुचित करके उचित आसन से बैठे । उनसे धर्म सुनने की इच्छा
करने लगे, उन्हें बारबार नमस्कार करने लगे, पुन नम्र होकर प्रभु के सम्मुख दोनों हाथों
को जोड़ते हुए प्रभु की सेवा करने लगे । (वाइयाए) वचन से उपासना उन्होंने इस
प्रकार की-(ज जं भगवं वागरेड) जो जो भगवान् कहते थे, उस पर राजा इस प्रकार
कहते थे, ह भगवान् ! (से जहेयं तुम्हे वदह) आप जैसा कहते हैं, (एवमेव भते!) हे

नमस्कार करीने (तिविहाए पज्जुवासणयाए पज्जुवासड) त्रिविध पर्युपासना वडे तेमनी
उपासना करी ते त्रिविध उपासना आ प्रकारे छे-(काइयाए वाइयाए माण
सियाए) वायाथी उपासना करवी, पयनथी उपासना करी तेमनी मनथी
उपासना करवी (काइयाए ताव) कायिक उपासना तेछे आ प्रकारे करी-(सकु
इयगहत्थपाए सुस्सूसमाणे णमंसमाणे अभिमुहे विणएण पंजलिउडे पज्जुवासड)
प्रभुनी पास तेछो हाथ-पगने सङ्कुचित करीने उचित आसन पर गेठा
तेछो पासथी धर्म साधनवाणी धन्या करवा लाज्या, तेमने बारबार नम-
स्कार करवा लाज्या, अने नम्र थधने प्रभुना सम्मुख अन्ने हाथ जोडीने
प्रभुनी सेवा करवा लाज्या (वाइयाए) पयनथी तेमछे आ प्रभाछे उपासना
करी-(ज जं भगव वागरेड) जे जे लगवान् छेता छता ते उपर राजा आ
प्रकारे गोसता छता-छे लगवान् ! (से जहेयं तुम्हे वदह) आप जेभ छेता छे

વાગરેડ, એવમેયં મંતે ! તહમેયં મંતે ! અવિતહમેયં મં
સંદિદ્ધમેયં મંતે ! ઇચ્છિયમેય મંતે ! પડિચ્છિયમેયં
ઇચ્છિયપડિચ્છિયમેય મંતે ! સે જહેય તુઁમે વદહ-અપડિકૂલ-

તત્ર તત્ર-‘એવમેયં મંતે !’ એવમેતદ્ મદન્ત ! =હે ભગવન્ ! યદ્ ભવાનુપદિગતિ તદ્ એવમે
વાસ્તિ, ‘તહમેયં મંતે !’ તથૈતદ્ મદન્ત ! =હે ભગવન્ ! ભવતા યદુપતિષ્ઠ તત્તથૈવ !
‘અવિતહમેય મંતે !’ અવિતથમેતદ્ મદન્ત ! =હે ભગવન્ ! ભવદુક્તમેતન્ સર્વં સયમેવ !
‘અસદિદ્ધમેયં મંતે !’ અસન્દિગ્ધમેતદ્ મદન્ત ! =હે ભગવન્ ! એતત્ સદેહરહિત =દેવ
ગદ્ધાસર્વગદ્ધાવર્જિતમ્ ! ‘ઇચ્છિયમેય મંતે !’ ઇષ્ટમેતદ્ મદન્ત ! =હે ભગવન્ ! એતદ્ભવ
દ્વચનમસ્માભિર્વાચ્છિતમેવ, ‘પડિચ્છિયમેય મંતે !’ પ્રતીઠમેતદ્ મદન્ત ! =હે ભગવન્ ! પુન
પુનરિષ્ટમેતદ્ ભવદ્વચનમ્, ‘ઇચ્છિયપડિચ્છિયમેય મંતે !’ ઇષ્ટપ્રતાષ્ટમેતદ્ મદન્ત ! =હે
ભગવન્ ! એતદ્ વચનમ્ ઇષ્ટપ્રતીષ્ઠોભયરૂપ વર્ત્તે ! ‘સે જહેય તુઁમે વદહ’ તથૈતદ્
યૂય વદથ-તદેતદ્ યથા મવન્ત કથયન્તિ તત્તથૈનેતિ વદન્ ‘અપડિકૂલમાણે પજ્જુવાસઈ’
અપ્રતિકૂલયન = પ્રતિકૂલાચરણ વર્જયન્ પર્યુપાસ્તે ! ‘માણસિયાણ’ માનસિક્યા = મન-

ભગવન્ ! યહ એસા હી હૈ, (તહમેય મંતે !) હે ભગવન્ ! યહ વૈસા હી હૈ, (અવિતહમેય
મંતે !) હે ભગવન્ ! આપને જો કહા સો સત્ય હૈ, (અસદિદ્ધમેય મંતે !) હે ભગવન્ ! યહ દેશ-
શક્કા ઓર સર્વશક્કા સે સર્વથા રહિત હૈ, (ઇચ્છિયમેય મંતે !) હે ભગવન્ ! આપકા યહ
વચન હમ લોગોં કે લિયે સર્વદા વાચ્છનીય હૈ, (પડિચ્છિયમેય મંતે !) હે ભગવન્ !
યહ આપકા વચન હમ લોગોં કે લિયે સર્વથા વાચ્છનીય હૈ, (ઇચ્છિયપડિચ્છિયમેય મંતે !) હે
ભગવન્ ! યહ આપકા વચન હમ લોગોં કે લિયે સર્વદા ઓર સર્વથા વાચ્છનીય હૈ ! હસ
પ્રકાર રાજા-(અપડિકૂલમાણે) ભગવાન કે સાથ અનુકૂલ આચરણ કરતે હુણ (પજ્જુ
વાસઈ) ડનકી ઉપાસના કરને લગે ! (માણસિયાણ) રાજા ને ભગવાન્ કી માનસિક ઉપા

(એવમેય મંતે !) હે ભગવન્ ! ઓ ઓમળ છે, (તહમેય મંતે !) હે ભગવન્ ! ઓ
ઓમળ છે, (અવિતહમેય મંતે !) હે ભગવન્ ! આપે જે ડહુ તે સત્ય છે
(અસદિદ્ધમેય મંતે !) હે ભગવન્ ! આ તમારૂં વચન દેશશક્કા અને સર્વ-
શક્કાઓથી સર્વથા રહિત છે (ઇચ્છિયમેય મંતે !) હે ભગવન્ ! આપના આ
વચન અમારા માટે સર્વદા વાચ્છનીય છે (પડિચ્છિયમેય મંતે !) હે ભગવન્ !
આ આપના વચન અમારા માટે સર્વથા વાચ્છનીય છે, (ઇચ્છિય-પડિચ્છિયમેય
મંતે !) હે ભગવન્ ! આ આપના વચન અમારા માટે સર્વદા અને સર્વથા
વાચ્છનીય છે આ પ્રકારે રાજા (અપડિકૂલમાણે) ભગવાનની સાથે અનુકૂલ

માળે પજ્જુવાસડ । માળસિયાણ-મહયાસવેગં જણડત્તા તિવ્વધ-
મ્માણુરાગરત્તે પજ્જુવાસડ ॥ સૂ૦ ૫૪ ॥

મૂલમ—તણ ન તાઓ સુમદ્દપ્પમુહાઓ દેવીઓ અંતો
અંતેરસિ પ્હાયાઓ જાવ પાયચ્છિત્તાઓ સવ્વાલંકારવિમૂસિ-

સન્નધિયા પર્યુપાસનયા, ‘મહયાસવેગ’ મહાસવેગ=મહદૈરાગ્ય ‘જણડત્તા’ જનયિત્વા
‘તિવ્વ-ધમ્મા-ણુરાગ-રત્તે’ તીવ્ર-ધમા-નુરાગ-રક્ત સન ‘પજ્જુવાસડ’ પર્યુપાસ્તે અનેન
વીતરાગાણ પુપ્પધૂપાન્નિમિ સાવધપૂજા નિરાકૃતા ॥ સૂત્ર ૫૪ ॥

ટીકા—‘તણ ન તાઓ’ इत्यादि । ‘तण न’ तत खलु ‘ताओ सुमदप्प-
मुहाओ’ तत तदनंतरम्—सुमद्राप्रमुख ‘देवीओ’ देव्य =राग्य अतो अतेरसि’
अन्तरन्त पुरस्य स्त्रीभवनमये, ‘ण्हायाओ जाव पायच्छित्ताओ’ स्नाता यावत् प्राय-

સના ઇસ પ્રકાર કી—(મહયાસવેગ જણડત્તા તિવ્વ ધમ્મા ણુરાગ રત્તે પજ્જુવાસડ) પ્રમુ
કે મુલ સે ધર્મ કા ઉપદેશ સુન કર રાજા કે હૃદય મેં પરમ વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન હુઆ ઔર
ધર્માનુરાગ સે પ્રેરિત હોકર વે પ્રમુ કી ઉપાસના કરને લગે । ઇસ સૂત્ર સે વીતરાગોં કી પુપ્પ-
ધૂપ આદિ સે સાવધ પૂજા કરના સર્વથા નિષિદ્ધ હૈ—યહ સૂચિત હોતા હૈ ॥ સૂ૦ ૫૪ ॥

‘તણ ન તાઓ’ इत्यादि ।

(તણ ન) ઇસકે બાદ (તાઓ સુમદ્દપ્પમુહાઓ દેવીઓ) વે સુમદ્રાપ્રમુખ દેવિયા
મી (અતો અતેરસિ) અત પુરસ્થ સ્ત્રીભવન કે મંચવર્તી સ્નાનાગાર મેં (ણ્હાયાઓ જાવ

આચરણ કરતા (પજ્જુવાસડ) તેમની ઉપાસના કરવા લાગ્યા (માળસિયાણ)
રાત્રીએ લગવાનની માનસિક ઉપાસના આ પ્રકારે કરી—(મહયાસવેગ જણડત્તા
તિવ્વ-ધમ્મા-ણુરાગ-રત્તે પજ્જુવાસડ) પ્રભુના મુખથી ધર્મને ઉપદેશ સાભ
ળીને રાત્રીના હૃદયમા પરમ વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયુ, અને ધર્માનુરાગથી પ્રેરિત
થઈને તેઓ પ્રભુની ઉપાસના કરવા લાગ્યા આ સૂત્રથી વીતરાગોની પુપ્પ
ધૂપ આદિ વડે સાવધપૂજા કરની એ સર્વથા નિષિદ્ધ છે તે સૂચિત થય છે
(સૂ૦ ૫૪)

“તણ ન તાઓ” इत्यादि

(તણ ન) ત્યાર પછી (તાઓ સુમદ્દપ્પમુહાઓ દેવીઓ) તે સુમદ્રા પ્રમુખ
દેવીઓ પશુ (અતો અતેરસિ) અત પુરસ્થ સ્ત્રીભવનના મંચવર્તી સ્નાના
ગારમા (ણ્હાયાઓ જાવ પાયચ્છિત્તાઓ) સ્નાન કરીને ટોલુક તથા બલિકર્મથી

याओ वहूहि खुज्जाहिं चिलाईहिं वामणीहिं वडभीहिं वव्वरीहिं
वउसियाहिं जोणियाहिं पलहवियाहिं ईसणियाहिं चारुडणियाहिं

श्रित्ता-यात्-गन्दात् 'वृत्तवलिकर्माण वृत्तकौतुकमद्गलप्रायश्रित्ता' इति सप्तह, तथा 'सव्वा
लकार-विभूसियाओ' सर्वा-अङ्गद्वार-विभूषिता-सर्वग्लदागैरलङ्कता 'वहूहिं खुज्जाहिं'
बह्वाभि बुज्जाभि-वक्रगरीरामि 'कुण्डी' इति प्रमिद्धाभि, 'चिलाईहिं' किरातीभि = किरात
देशोत्पन्नाभि, 'वामणीहिं' वामनाभि-अतिहृस्वगरीरामि, 'वडभीहिं' वटमिकाभि = वका
अध कायाभि, 'वव्वरीहिं' वर्बराभि = वर्बरदेशोपनाभि, 'वउसियाहिं' बकुणिकाभि,
'जोणियाहिं' योनिकाभि = योनिरुदेशोपनाभि, 'पलहवियाहिं' पलहविकाभि = पलहवदेशो-
पनाभि, 'ईसणियाहिं' 'ईसिन' नामकोऽनार्यदेशस्तत्रोपनाभि 'चारुडणियाहिं' चार
किनिकाभि, 'चारुकिनिक' देशविशपोत्पन्नाभि, 'लासियाहिं' लासिकाभि = लासकदेशो

पायच्छित्ताओ) स्नान करके कौतुक तथा चलिर्कर्म से निवृत्त होकर, (सव्वा-लकार-विभू
सियाओ) एव समस्त अलकारा को धारण कर (वहूहिं खुज्जाहिं चिलाईहिं) अनेक
कुण्डी दासियों से, अनेक किरातिनियों-किरात देशमें उत्पन्न दासियों से, (वामणीहिं) अनेक
वामनियोंसे-जिनका शरीर अत्यंत हृस्व-ओटा था ऐसी दासियों से, (वडभीहिं) अनेक वट-
भियों-जिनकी कमर निकुल झुक गई थी ऐसी दासियों से, (वव्वरीहिं) वर्बर देशोद्भव
अनेक दासियों से, (वउसियाहिं) बकुण देश की दासियों से, (जोणियाहिं) यूनान देश
की दासियों से, (पलहवियाहिं) अनेक पलहविकाओं-पलहवदेश की दासियों से, (ईसिणि
याहिं) इसिन नाम का एक अनार्यदेश है इस देश की दासियों से, (चारुडणियाहिं)
चारुकिनिक देश की दासियों से, (लासियाहिं) लासकदेश की दासियों से, (लउसियाहिं)

निवृत्त थउने (सव्वालकारविभूसियाओ) तेमज सर्व अलङ्काराने धारण
करीने (वहूहिं खुज्जाहिं चिलाईहिं) अनेक कुण्डी दासीओथी, अनेक किरा
तीओ-किरात देशभा उत्पन्न थयेली दासीओथी, (वामणीहिं) अनेक वाम-
नियों-जेना शरीर अत्यंत नाना-(ही गल्ला) हुता जेवी दासीओथी,
(वडभीहिं) अनेक वटलीओ-जेमनी कमर छेक पणी गछ हुती जेवी
दासीओथी (वव्वरीहिं) वर्बर-देशोत्पन्न अनेक दासीओथी, (वउसियाहिं)
बकुण देशनी दासीओथी, (जोणियाहिं) यूनान देशनी दासीओथी,
(पलहवियाहिं) अनेक पलहविकाओ-पलहव देशनी दासीओथी, (ईसि
णियाहिं) इसिन नामनो एक अनार्य देश छे ते देशनी दासीओथी,
(चारुडणियाहिं) चारुकिनिक देशनी दासीओथी, (लासियाहिं) लासक देशनी
दासीओथी, (लउसियाहिं) लउसदेशनी दासीओथी (सिंहलीहिं) सिंहल देशनी

લાસિયાહિ લડસિયાહિ સિહલીહિ દમલીહિ, આરવીહિ પુલિ-
દીહિ પક્કળીહિ વહલીહિ મરુડીહિ સવરીહિ પારસીહિ ણાણાદે-
સીહિ વિદેસ-વેસ-પરિમંડિયાહિ ડગિય-ચિતિય-પત્થિય-
વિયાણિયાહિ સદેસણેવત્થ-ગ્ગહિય-વેસાહિં ચેડિયા-ચક્કવાલ-વ-

ત્પન્નામિ, 'લડસિયાહિ' લડુગિન્નામિ = લડુગદેગોપન્નામિ, 'સિંહલીહિ' સિંહલામિ =
સિંહલદેગોપન્નામિ 'દમિલીહિ' દ્રવિડીમિ = દ્રવિડદેગોપન્નામિ, 'આરવીહિ' આરવીમિ =
અરવદેગોપન્નામિ, 'પુલિંદીહિ' પુલિન્દીમિ = પુલિન્દદેગોપન્નામિ, 'પક્કળીહિ' પક્કળીમિ =
પક્કળદેગોપન્નામિ, 'વહલીહિ' વહલીમિ = વહલનામકોડનાર્યદેગસ્ત્રોત્પન્નામિ, 'મુરુડીહિ'
મુરુટ્ટામિ = મુરુટ્ટદેગોપન્નામિ, 'સવરીહિ' શવરીમિ = શવરદેગોત્પન્નામિ, 'પારસીહિ' પાર-
સામિ = પારસદેગોત્પન્નામિ, કિરાતાઘ્ય સર્વેડનાર્યદેગા, 'ણાણાદેસીહિ' નાનાદેગીયામિ, 'વિ-
દેસ વેસ પરિમંડિયાહિ' ત્રિદેગ-વેષ-પરિમંડતામિ = ત્રિવિધ-દેગપરિમંડનયુક્તામિ, 'ડગિય-
ચિતિય-પત્થિય-વિયાણિયાહિ' ઇક્ષિત-ચિન્તિત-પ્રાર્થિત વિજ્ઞામિ, ઇક્ષિતમ્ = અભિપ્રાયાનુરૂપ-

લડુશદેગ કી ડાસિયોં સે, (સિંહલીહિ) સિંહલદેશ કી ડાસિયોં સે, (દમિલીહિ) દ્રવિડ-
દેશ કી ડાસિયોં સે, (આરવીહિ) અરવદેશ કી ડાસિયોં સે, (પુલિંદીહિ) પુલિન્દદેશ કી
ડાસિયોં સે, (પક્કળીહિ) પક્કળદેશ કી ડાસિયોં સે, (વહલીહિ) વહલ નામ કે અનાર્ય દેશ
કી ડાસિયોં સે, (મુરુડીહિ) મુરુટ્ટદેશ કી ડાસિયોં સે, (સવરીહિ) શવરદેશ કી ડાસિયોં
સે, (પારસીહિ) પારસદેશ કી ડાસિયોં સે, (યે કિરાત આદિ જિતને મી દેશ હૈ વે સવ
અનાર્ય દેશ હૈ) હન (ણાણાદેસીહિ) અનેક દેશ કી ડાસિયોં, જો (વિદેસ-વેસ
પરિમંડિયાહિ) વિદેશી વેષ ભૂષા સે સજિત થીં, (ડગિય-ચિતિય-પત્થિય-વિયાણિયાહિ)
ઇગિત કો અર્થાત્ અભિપ્રાય કે અનુરૂપ ચેષ્ટા કો, ચિતિત કો અર્થાત્ મનોગત ભાવકો,

દાસીઓથી, (દમિલીહિ) દ્રવિડ દેશની દાસીઓથી, (આરવીહિ) અરબ દેશની
દાસીઓથી (પુલિંદીહિ) પુલિંદ દેશની દાસીઓથી (પક્કળીહિ) પક્કળ દેશની
દાસીઓથી, (વહલીહિ) વહલ નામના અનાર્ય દેશની દાસીઓથી, (મુરુડીહિ)
મુરુટ્ટ દેશની દાસીઓથી, (સવરીહિ) શવર દેશની દાસીઓથી, (પારસીહિ)
પારસ દેશની દાસીઓથી, આ કિરાત આદિ બેટલા દેશ છે તે બધા અનાર્ય
દેશ છે, આ (ણાણાદેસીહિ) અનેક દેશની દાસીઓ બે (વિદેસ-વેસ પરિ-
મંડિયાહિ) વિદેશી વેષ ભૂષાથી સજિત હતી, (ડગિય ચિતિય પત્થિય વિયાણિયાહિ)
ઇગિતને બેટલે અભિપ્રાયને અનુરૂપ ચેષ્ટાને, ચિન્તિતને બેટલે મનોગત ભાવને,

रिसवर-कंचुइज्ज-महत्तर-वद-परिक्खित्ताओ अतेउराओ णिग्गच्छ
न्ति, णिग्गच्छित्ता जेणेव पाडियक्कजाणाइ तेणेव उवागच्छन्ति, उवा-
गच्छित्ता पाडियक्कपाडियक्काइ जत्ताभिमुहाइ जुत्ताइ जाणाइं दुरु-

चेष्टितम्, चित्तित=मनोगत, प्रार्थितम्=अभिलषित तेषां विनामि, 'सदेस-णेवत्थ-ग्ग-
हिय-वेसाहि' स्वदेश-नपथ्य-गृहीत-वेपामि-एतदेवस्य यानि नेपथ्यानि=वस्त्रभूषण
धारणरीतय, तैर्गृहीता वेपा यामि तास्तथा तामि, 'चेडिया-चक्कवाल-वरिसवर-कचु-
इज्ज-महत्तर-वद-परिक्खित्ताओ' चेटिका-चक्रवाल-वर्षवर-कञ्चुकीय-महत्तर-वद
परिक्षिता -- चेटिकाना=दासीना चक्रवाल मण्डलम्, वर्षवरा=स्त्रीणा, कञ्चुकीया=अन्त
पुरबहि प्रदेशरक्षका, तदन्ये ये महत्तरा=प्रामाणिका अत पुररक्षका, तेषां यद वृद्ध
तेन परिक्षिता=परिवेष्टिता यास्तास्तथा सुभद्राप्रमुखा द्वेभ्यो=राभ्य 'अतेउराओ णिग्गच्छन्ति'
अन्त पुरात्-बीगृहानिर्गच्छन्ति, 'णिग्गच्छित्ता' निर्गम्य, 'जेणेव पाडियक्कजाणाइ'
यत्रैव प्रत्येकयानानि=पृथक् २ यानानि सन्ति, तत्रैवोपागच्छन्ति, उपागम्य 'पाडियक्क-पाडि-

प्रार्थित को अर्थात्-अभिलषित को जानने में विन थीं, (सदेस णेवत्थ ग्गहिय वेसाहि)
अपने २ देश की रीति के अनुसार वेपमूपा धारण की हुई थीं, ऐसी इन विदेशी दासियों
से, तथा-(चेडिया-चक्कवाल-वरिसवर-कचुइज्ज-महत्तर-वद-परिक्खित्ताओ) विदेशी
दासियों से भिन्न दासियों के समूह से, वर्षवरों से-नपुसकों से, कचुक्कियों से तथा और भी अय
प्रामाणिक अन्त पुर रक्षकों से परिक्षित घिरी हुई होकर (अतेउराओ णिग्गच्छन्ति) अत पुर
से निकलीं, (णिग्गच्छित्ता) निकलकर (जेणेव पाडियक्कजाणाइ) जहा अपने २ योग्य
अलग २ यान रखे हुए थे, (तेणेव उवागच्छन्ति) वहा पर पहुँची, (उवागच्छित्ता,
पाडियक्कपाडियक्काइ जत्ताभिमुहाइ जुत्ताइ जाणाइ दुरुहन्ति) पहुँच कर उन पृथक् २

प्रार्थितने अष्टद्वे अलिलापाने ळष्ठी देवामा निपुष्पु छती, (सदेसणेवत्थ-
ग्गहियवेसाहि) ळेओओ पोतपोताना देशनी रीत अभाए पोष धारणु करेदो छतो
ओवी आ विदेशी दासीओथी, तथा (चेडिया-चक्कवाल-वरिसवर-कचुइज्ज-मह-
त्तर-वद-परिक्खित्ताओ) विदेशी दासीओथी ळुद्धी दासीओना समूहथी, तथा
वर्षवर-नपु सकोथी, कचुद्धीओथी, तथा णीळ पणु आभाणिक्क अत पुररक्ष-
कोथी परिक्षित-वीटाओवी णनीने (अतेउराओ णिग्गच्छन्ति) अत पुरथी नीकणी,
(णिग्गच्छित्ता) नीकणीने (जेणेव पाडियक्कजाणाइ) ळ्या पोतपोताने योग्य
ळुद्धा ळुद्धा यान (वाहने) राणवामा आओ छता (तेणेव उवागच्छन्ति) त्या
पडोथी (उवागच्छित्ता पाडियक्कपाडियक्काइ जत्ताभिमुहाइ जुत्ताइ जाणाइ दुरु

हन्ति, दुरुहित्ता णियग-परियाल सद्धि सपरिवुडाओ चंपाए
णयरीए मज्झमज्झेण णिग्गच्छति, णिग्गच्छित्ता जेणेव पुण्ण-
भदे चेइए तेणेव उवागच्छति, उवागच्छित्ता समणस्स भगव-
ओ महावीरस्स अदूरसामते छत्तादीए तित्थयराइसेसे पासति,

यकाइ' प्रयेकप्रत्येकानि=पृथक् २ कल्पितानि 'जत्ताभिमुहाइ जुत्ताइ जाणाइ'-यात्रा-
भिमुखानि युक्तानि यानानि-यात्राभिमुखानि=भगवद्दर्शनार्थगमनाय सज्जितानि युक्तानि=उली-
वर्दे योजनानि, यानानि=स्थान 'दुरुहति' अधिरोहति, 'दुरुहित्ता' अग्रिरह, 'णियग-
परियाल सद्धि' निजकपरिवारै सार्द्धम्, 'सपरिवुडाओ' सम्परिवृता=समन्ताद्वेष्टिता,
चम्पाया नगर्या मध्यम-येन, 'णिग्गच्छति' निर्गच्छति, 'णिग्गच्छित्ता' निर्गत्य, 'जेणेव
पुण्णभदे चेइए तेणेव उवागच्छति' यत्रैव पूर्णभद्र चैव तत्रैवोपागच्छति, 'उवागच्छित्ता
समणस्स भगवओ महावीरस्स अदूरसामते' उपागम्य श्रमणस्य भगवतो महावीरस्या-
दूरसमीप 'छत्तादीए तित्थयराइसेसे' उत्रादिकान् तीर्थकरातिशेषान्=तीर्थकरातिशयान्

यानों पर, जो भगवान के दर्शन के लिये ले जाने के निमित्त पहिले से सज्जित कर रखे
हुए एव उलीवर्द आदिकों से युक्त थे, सगार हुई । (दुरुहित्ता णियग-परियाल सद्धि)
सगार होकर अपन २ परिवारों के साथ (सपरिवुडाओ) परिवेष्टित होती हुई वे सन देविया
(चंपाए णयरीए मज्झमज्झेण) चम्पा नगरी के ठीक बीचों बीच के मार्ग से होकर
(णिग्गच्छति) निकला, (णिग्गच्छित्ता) निकलकर (जेणेव पुण्णभदे चेइए तेणेव
उवागच्छति) जिस ओर पूर्णभद्र चैव (उद्यान) था, उस ओर आयी, (उवागच्छित्ता)
आकर (समणस्स भगवओ महावीरस्स अदूरसामते) उत्तादीए तित्थयराइसेसे
पासति) उन्होंने श्रमण भगवान् महावीर से कुछ दूर पर रहे हुए तीर्थकरों के अतिशय

हृत्ति) पड़ोसीने ते जुहा जुहा यानो-२थो पर के भगवानना दर्शने लध जवा
भाटे पड़ेलाथी तैयार ढरी राणवामा आव्या हुता तेभज भणद्धो नेडी
राजेला हुता तेभा नेडा, (दुरुहित्ता णियग-परियाल सद्धि) भेसीने पोतपोताना
परिवारनी साथे (सपरिवुडाओ) युक्त थधने ते अधी देवीओ (चंपाए णयरीए
मज्झमज्झेण) थ पानगरीना परेअर वन्थो-वन्थना भागे थधने (णिग्गच्छति)
नीडणी, (णिग्गच्छित्ता) नीडणीने (जेणेव पुण्णभदे चेइए तेणेव उवागच्छति) के त२३
पूष्पलद्र चैत्य (उद्यान) हुतु ते त२३ आवी, (उवागच्छित्ता) आवीने (समण
स्स भगवओ महावीरस्स अदूरसामते) उत्तादीए तित्थयराइसेसे पासति) तेभजे

पासित्ता पाडियक्कपाडियक्काइं जाणाइं ठवेंति, ठवित्ता जाणेहिंतो पच्चोरुहति, पच्चोरुहित्ता, वहूहिं खुज्जाहिं जाव परिक्खित्ताओ जेणेव समणे भगव महावीरे तेणेव उवागच्छति, उवागच्छित्ता समण भगवं महावीर पंचविहेण अभिगमेणं अभिगच्छति,

‘पासंति’ पश्यति, ‘पासित्ता’ दृष्ट्वा, ‘पाडियक्क पाडियक्काइं जाणाइं ठवेंति’ प्रत्येकप्रत्येकानि यानानि स्थापयति, स्थापयित्वा, ‘जाणेहिंतो पच्चोरुहति’ यानेभ्य प्रयवरोहति=अवतरति, ‘पच्चोरुहित्ता’ प्रत्ययरुहति, ‘वहूहिं खुज्जाहिं जाव परिक्खित्ताओ’ बहूभि कुञ्जिकाभियावप रिक्षित्ता=परिवेष्टिता, यावच्छब्दात्पूर्वोक्ता निनिधदेगजातिसमुद्गता प्राप्ता, ‘जेणेव समणे भगव महावीरे तेणेव उवागच्छति’ यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीरस्तत्रैवोपागच्छन्ति, ‘उवागच्छित्ता’ उपागत्य ‘समण भगव महावीर पंचविहेण अभिगमेणं अभिगच्छति’ श्रमण भगव त महावीर पञ्चविधेनाभिगमेनाभिगच्छति, पञ्चविधमभिगमनं स्फुटीकरोति-‘त जहा’ तथ्या

स्वरूप छत्रादिकों को देखा, (पासित्ता) देस कर उन सबोने (पाडियक्कपाडियक्काइं जाणाइं ठवेंति) अपने २ (पथक् २) यानों को रोक दिया और वे (जाणेहिंतो पच्चोरुहति) उन यानों से नीचे उतरीं, (पच्चोरुहित्ता) उतर कर (वहूहिं खुज्जाहिं जाव परिक्खित्ताओ जेणेव समणे भगव महावीरे तेणेव उवागच्छति) उन अनेक कुञ्जादिक दासियों से परिवृत होती हुई वे जहा श्रमण भगवान् महावीर थे वहा पर आयीं, (उवागच्छित्ता) आकर उन्होंने (समण भगव महावीर पंचविहेण अभिगमेणं अभिगच्छति) प्रभु के निकट जाने के लिये पांच प्रकार के अभिगमनों को अच्छी तरह धारण किया। वे पाँच प्रकार के अभिगमन ये हैं-(सचित्ताण दब्बाण विओसरणयाए, अचित्ताण दब्बाण अवि

श्रमण भगवान् महावीरश्च ७२१ इति २४६६० तीर्थं धरेना अतिशय स्वयं छत्रादिजने जेथा, (पासित्ता) जेधने जधी (पाडियक्कपाडियक्काइं जाणाइं ठवेंति) पोतपोताना (जुडा जुडा) यानो-स्थाने रेक्षी दीधा, अने तेओ (जाणेहिंतो पच्चोरुहति) ते यानोभाथी नीचे उतरी, (पच्चोरुहित्ता) उतरीने (वहूहिं खुज्जाहिं जाव परिक्खित्ताओ जेणेव समणे भगव महावीरे तेणेव उवागच्छति) ते अनेक कुण्ड आदिं दासीओना परिवार सहित जथा श्रमण भगवान् महावीर हतो त्या आवी, (उवागच्छित्ता) आवीने तेओओ (समण भगव महावीर पंचविहेण अभिगमेणं अभिगच्छति) प्रभुनी पासो जथा भाटे पाथ प्रकारना अलिगमनोने सारी शीते धारण कयां ते पाथ प्रकारना अलिगमन आछे-(सचित्ताण दब्बाण

तजहा-१ सचित्ताणं दब्बाण विओसरणयाए, २-अचित्ताणं दब्बाण अविओसरणयाए, ३-विणओणयाए गायलट्ठीए, ४-चक्खुप्फासे अजलिपग्गहेण, ५-मणसो एगत्तीभावकरणेण समण भगव महावीर तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिण करेति,

‘सचित्ताण दब्बाण विओसरणयाए’ सचित्ताना द्रव्याणा व्युसर्जनतया-सचित्तद्रव्य-
त्यागेन, १, ‘अचित्ताण दब्बाण अविओसरणयाए’ अचित्ताना द्रव्यागामव्युसर्जन-
तया-अचित्तद्रव्याणा=ब्रह्माभरणादीनामपरित्यागेन २, ‘विणओणयाए गायलट्ठीए’
विनयावनतया गात्रयष्ट्या ३, ‘चक्खुप्फासे अजलिपग्गहेण’ चक्षुस्पर्शेऽञ्जलिप्रग्रहेण=
श्रीमर्थमाने महानारे चक्षुर्विषये सति अञ्जलिप्रिरचनेन ४, ‘मणसो एगत्तीभावकर-
णेण’ मनस एकत्रीभावकरणेन-मनस=चित्तस्य एकत्रीभावकरण-एकत्र=भगवद्विषये
स्थिराकरण तेन ५, एतद्रूपेण पञ्चप्रकारेण अभिगमेन, ‘समण भगव महावीर तिक्खुत्तो
आयाहिणपयाहिण करेति, करित्ता वदति णमसति, वदित्ता णमसित्ता’ श्रमणस्य

ओसरणयाए, विणओणयाए गायलट्ठीए, चक्खुप्फासे अजलिपग्गहेण, मणसो एगत्ती-
भावकरणेण) सचित्त द्रव्यों का परित्याग करना-प्रभु के दर्शन करने के लिये जाते समय
अपने पास सचित्त वस्तुओं को नहा रखना, अचित्तवस्त्रादिकों का त्याग नहीं करना, विनय
से अग्रज गात्र-शरीर होना-विनयभार से नम्रीभूत होना, प्रभु के दिखते हैं दोनों हाथों
को जोड़ना, एवं प्रभु की भक्ति में मन को एकाग्र करना। इन पांच अभिगमनों से युक्त
सपरिवार उन रानियों ने (समण भगव महावीर तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिण करेति)
श्रमण भगवान महावार को तीन बार आदक्षिणप्रदक्षिण किया, (करित्ता वदति णमसति)

विओसरणयाए, अचित्ताण दब्बाण अविओसरणयाए, विणओणयाए गायलट्ठीए, चक्खु
प्फासे अजलिपग्गहेण, मणसो एगत्तीभावकरणेण) सचित्त द्रव्यों का परित्याग
करना-प्रभु दर्शन करवा भाटे जाती वधते पोतानी पासे सचित्त वस्तुओं न
राखवी १, अचित्त वस्त्रादिदोनो त्याग करवा २, विनयथी नभावेस गात्र-
शरीर राखवु-विनयभारथी नम्रीभूत थवु ३, प्रभुने जेताज्ज अन्ने हाथ
जेडवा ४, तेमज्ज प्रभुनी लक्षिता भा मनने जेडाअ करवु ५, आ पाय अलि
गमनोथी युक्त सपरिवार ते राखीओओ (समण भगव महावीर तिक्खुत्तो आया-
हिणपयाहिण करेति) श्रमण भगवान महावीरने प्रभुवार आदक्षिणप्रदक्षिण
किया, (करित्ता वदति णमसति) पत्नी पटना तेमज्ज नभरदार दिया,

करिन्ता वदन्ति णमसन्ति, वदित्ता णमसित्ता कूणियरायं पुरओ कट्टु ठिड्याओ चेव सपरिवाराओ अभिमुहाओ विणएणं पंजलिउडाओ पज्जुवासन्ति ॥ सू० ५५ ॥

मूलम्—तए णं समणे भगवं महावीरे कूणियस्स रण्णो भमसारपुत्तस्य सुभदापमुहाणं देवीण तीसे य महइमहा-

भगवतो महावीरस्य प्रियञ्च आदक्षिणप्रदक्षिण कुर्वति, कृत्वा वदते नमस्यति, वदित्वा नमस्यित्वा, 'कूणियराय पुरओ कट्टु ठिड्याओ चेव' कूणिकराज पुरतः कृत्वा स्थिता एव 'सपरिवाराओ' सपरिवारा—परिजनसमेता, 'अभिमुहाओ' अभिमुहा भगवद्दृष्टिपथे, 'विणएणं पंजलिउडाओ पज्जुवासन्ति' विनयेन प्राञ्जलिपुटा = कृताञ्जलिपुटा पर्युपासते ॥ सू० ५५ ॥

'तए ण' इत्यादि । 'तए ण' ततः = द्वादशविधपरिषदुपस्थितिसमनन्तर खलु 'समणे भगव महावीरे' श्रमणो भगवान् महावीर 'कूणियस्स रण्णो भमसारपुत्तस्स' कूणिकस्य राज्ञो भमसारपुत्रस्य 'सुभदापमुहाण देवीण' सुभद्राप्रसूताणां देवीनाम्—'तीसे' पश्चात् वदना एव नमस्कार क्रिया, (वदित्ता णमसित्ता कूणियराय पुरओ कट्टु ठिड्याओ चेव सपरिवाराओ अभिमुहाओ विणएणं पंजलिउडाओ पज्जुवासन्ति) वदना नमस्कार कर चुकने के बाद फिर वे, कूणिक राजा को आगे कर के खड़ी खड़ी विनयपूर्वक हाथ जोड़ कर भगवान की सेवा करने लगीं ॥ सू० ५५ ॥

'तए ण' इत्यादि ।

(तए ण) बारह प्रकार के परिषद जम जाने पर (समणे भगव महावीरे) श्रमण भगवान् महावीर ने (कूणियस्स रण्णो भमसारपुत्तस्स) भमसार अर्थात् श्रेष्ठिक

(वदित्ता णमसित्ता कूणियराय पुरओ कट्टु ठिड्याओ चेव सपरिवाराओ अभिमुहाओ विणएणं पंजलिउडाओ पज्जुवासन्ति) वदना नमस्कार करी लीधा पछी वणी ते इच्छित्तं शब्दने आगण करीने उली उली विनयपूर्वक हाथ जोडीने भगवाननी सेवा करवा लागी (सू० ५५)

“तए ण” इत्यादि

(तए ण) बार प्रकारनी परिषद बसल जता (समणे भगव महावीरे) श्रमण भगवान महावीरे (कूणियस्स रण्णो भमसारपुत्तस्स) भमसार अर्थात् श्रेष्ठिक

लियाए परिसाए इसिपरिसाए मुणिपरिसाए जइपरिसाए देव-
परिसाए अणेगसयाए अणेगसयवदाए अणेगसयवदपरिवाराए

य महइमहालियाए' तस्याध महातिमहत्या 'परिसाए' परिपट = सभाया, 'इसिपरिसाए'
ऋषिपरिपट - ऋषन्ति = जानति अवभिज्ञानादिनेति ऋषय - अतिगयजानवत्, तेषा परिपत्-
सभा तस्या, 'मुणिपरिसाए' मुनिपरिपट - मुणति - मन्यन्ते वा = प्रतिजानन्ति सर्वसावध-
व्यापारोपरतिम् इति मुणयो - मुनयो वा - सर्वप्रतिमत्त, तेषा परिपत् तस्या मुणिपरिपटो,
मुनिपरिपटो वा, 'जइपरिसाए' यतिपरिपट - यत ते दशविधयतिधर्मे इति यतय ।
तथा चोक्तम्—

एवं यः शुद्धयोगेन, परित्यज्य गृहाऽऽश्रमान् ।

सयमे रमते नित्य, स यतिः परिकीर्तितः ॥ १ ॥

इति तेषा यतीना परिपत्-तस्या, 'देवपरिसाए' देवपरिपट - देवाना = भवन-
पत्यादिचतुर्विधदेवाना परिपत्-तस्या, 'अणेगसयाए' अनेकशताया - अनेकानि शतानि
यस्या साऽनेकशता तस्या, 'अणेगसयवदाए' अनेकशतवृदाया = अनेकशतानि वृन्दानि =
समूहा यस्या साऽनेकशतवृदा तस्या, 'अणेगसयवदपरिवाराए' अनेकशतवृन्दपरि-

के पुत्र कृष्णि राजा को, तथा—(सुभद्रापमुहाण देवीण) सुभद्राप्रमुख राजरानियों को,
(तीसे य महइमहालियाए) तथा उस बटौ भारी (परिसाए) सभा को, (इसि-
परिसाए) ऋषियों—अवधिज्ञान से पदार्थों को जानने वालों की सभा को, (मुणिपरिसाए)
मुनियों—सर्वसावध व्यापारों के मन वचन एवं क्राय आदि से त्यागियों की सभा को,
(जइपरिसाए) गृहाश्रम का परित्याग कर जो मन, वचन, क्राय के शुद्धयोग से मयम
में अर्थात् दश प्रकार के यतिधर्म में नित्य यत्नगान होते हैं वे यति हैं, उनकी सभा को,
(देवपरिसाए) भजनपति आदि चतुर्निकाय के देवों की सभा को, (अणेगसयाए)
अनेकशत-रयावाली (अणेगसयवदाए) अनेकशत वृन्द (समूह) वाली (अणेग-

कनी पुत्र इष्टिऽ राजने, तथा—(सुभद्रापमुहाण देवीण) सुभद्रा—प्रमुख राजराणी
ओने (तीसे य महइमहालियाए) तथा ते बहुत भोटी (परिसाए) सभाने, (इसि
परिसाए) ऋषिओ—अवधिज्ञानथी पदार्थोंने लक्ष्मवावाजाओनी सभाने, (मुणि
परिसाए) मुनिओ सब सावधव्यापारोंने मन वचन तेमज्ज जाया आदिथी
त्याग करनारनी सभाने, (जइपरिसाए) गृहस्थाश्रमनो परित्याग करी ने मन,
वचन, क्रायना शुद्धयोगथी सयभभा अर्थात् दश प्रकारना यतिधर्मभा
नित्य यत्नवान रहे छे ते यति छे तेम ॥ सभाने, (देवपरिसाए) भजनपति
आदि चतुर्निकायना देवोनी सभाने, (अणेगसयाए) अनेक शत (सो) सभ्या

ઓહવલે અડવલે મહવ્વલે અપરિમિય-વલ-વીરિય-તેય-માહ-
પ્પ-કતિ-જુત્તે સારય-ળવત્થણિય-મહુર-ગંભીર-કોંચ-ળિ-

વારાયા -એકગતવૃદ્ધ પરિવાગે યત્યા સા તથા તત્યા, દ્યમ્ભતાયા ત્રિવિધાયા પત્તિદ, અત્ત કર્મગ સમ્બધમાત્રવિવક્ષાયા પટ્ટા, 'ઓહવલે' ઓહવ = અપ્રતિપદનલ્ગાલી, 'અડવલે' અતિવલ = અતિશયવલ્લવાન્, 'મહવ્વલે' મહાવ = અનુપમપ્રગટ્થગતિમાન્, 'અપરિમિય-વલ-વીરિય-તેય-માહપ્પ-કતિ-જુત્તે' અપરિમિત-વલ-વાર્થ-તેજો-માહામ્ય કાતિ-યુક્ત, અપરિમિતમ્ = અયધિક વલ = શારીરિકમ્, વીર્ય = જીવસમ્ભૂતમ્, તેજો = દામિ, માહામ્યમ્ = પ્રભાવ, કાન્તિ = સૌન્દર્યમ્, ણતૈયુક્ત, 'સારય-ળવ-ત્થણિય-મહુર-ગંભીર-કોંચ-ળિગ્ધોસ-દુદુભિ-રસરે' શારદ-નય-સ્તનિત મધુર ગંભીર-ઔચ્છ-નિર્ધોષ-દુદુભિ સ્વર-શારદ = શરદાલ્લિક યત્તવસ્તનિત-નવધનગર્જિત તદ્વ-મધુરો ગંભીરશ્ચ તથા ઔચ્છનિ સય-વંદ-પરિવારાણે) અનેકગત-સમૂહ-યુક્ત પરિવાર વાલી ઉત્ત સમા કો, (અરહા) અર્હત પ્રભુ (ધમ્મ) શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મ કા (માસદ્) ઉપદેશ દેતે હૈ-ઇસ શાશ્વત નિયમ કે અનુસાર (અદ્ધમાગહાણ માસાણે) અર્ધમાગધી ભાષા દ્વારા (ધમ્મ) શ્રુત ચારિત્રરૂપ ધર્મ કા (પરિકહેદ્) ઉપદેશ દિયા। મગવાન્ કેસે થે ? સો કહતે હૈ-મગવાન્ મહાવીર પ્રભુ (ઓહવલે અડવલે મહવ્વલે અપરિમિય-વલ-વીરિય-તેય-માહપ્પ-કતિ-જુત્તે) અપ્રતિપદનલ્ગાલી થે। અતિગયવલિપ્ર થે। અનુપમ-પ્રગટ્થ ગતિ-નપ્પ થે। અપરિમિત વલ, વીર્ય, તેજ, માહામ્ય એવ કાતિ સે યુક્ત થે। વલ સે યહા પર શારીરિક ગતિ કા ગ્રહ હુઆ હૈ। વીર્ય સે જીવ કી અસાધારણ શક્તિ કા ગ્રહણ ક્રિયા ગયા હૈ। પ્રભાવ કા નામ માહામ્ય હૈ, શારીરિક સુન્દરતા કા નામ કાતિ હૈ। (સારય-ળવ-

વાળી (જ્ઞેનાસયવદાણે) અનેકથત વૃન્દ (સમૂહ) વાળી (અજેના સય વદ પરિસાણે) અનેક-ગત-સમૂહ યુક્ત પરિવારવાળી તે સલાને, (અરહા) અર્હત પ્રભુ (ધમ્મ) શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મનો (માસદ્) ઉપદેશ આપે છે-આ શાશ્વત નિયમને અત્ત સરીને (અદ્ધમાગહાણ માસાણે) અર્ધ-માગધી ભાષા દ્વારા (ધમ્મ) શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મનો (પરિકહેદ્) ઉપદેશ આપ્યો ભગવાન ડેવા હતા ? તે ઢહે છે-ભગવાન મહાવીર પ્રભુ (ઓહવલે, અડવલે, મહવ્વલે, અપરિમિય વલ-વીરિય તેય માહપ્પ-કતિ-જુત્તે) અપ્રતિપદ બલશાળી હતા, અતિશય બળવાન હતા અનુપમ પ્રગટ્થ-શક્તિ-સંપન્ન હતા અપરિમિત બલ, વીર્ય, તેજ, માહામ્ય તેમજ કાતિથી યુક્ત હતા બલથી અહીં શારીરિક શક્તિનો સંગ્રહ સમજવું વીર્યથી બલની અસાધારણ શક્તિનો અર્થ અહીં કયો છે પ્રભાવનો અર્થ માહામ્ય છે શારીરિક સુન્દરતા એટલે કાતિ છે (સારય-ળવ-ત્થણિય-મહુર-ગંભીર-કોંચ

**घोस-दुदुभि-स्सरे उरे वित्थडाए कंठे वट्टियाए सिरे समाड-
ण्णाए अगरलाए अमम्मणाए सव्व-क्खर-सण्णिवाडयाए**

घोषवत्-कौञ्च = पक्षिविशेषस्तस्य मञ्जुलकृजनवत्, दुदुभिस्वरवत् त्वरो यस्य स
तथा-शारदजलधरवनिवत् कौञ्चमलकृजनवत् दुदुभिस्वरवत् मधुरगम्भारदूरगामि वनियुक्त
इत्यर्थः । 'उरे वित्थडाए' उरमि विस्तृतया-वक्षस्थलस्य विस्तार्णवात् तत्र विस्तारमुप-
गतया, 'कंठे वट्टियाए' कण्ठे वृत्ततया, स्वार्थे तल्, वृत्ततया इत्यर्थः, कण्ठस्य वर्तुलवात्
तत्र वृत्तरूपेण स्थितया, 'सिरे समाडण्णाए' गिरसि समाक्रीर्णया-गिरसि=मूर्ध्नि समाक्री-
र्णया=व्यापया, ततः 'अगरलाए' अगरल्या=व्यक्तया-मूर्ध्नि परावृत्त्य वक्रमागय तान्वा-
तत्तत्स्थानं प्राप्य वर्णसमुदायस्वरूपं प्राप्तया इति भावः, 'अमम्मणाए' अमन्मनया=वर्ण-
पदवैकन्यरहितया, 'सव्वक्खरसण्णिवाडयाए' सवाक्षरसन्निपातिन्या-सर्वे अक्षरसन्नि-
पाता=वर्ण-योगा सन्ति यस्या सा तथा-सकलवाङ्मयस्वरूपा तया, भगवत् सर्वन्तया
सर्वार्थनाचक्रगन्धप्रयोगकरणादिति भावः, 'पुण्णरत्ताए' पूर्णरक्तया-पूणा=स्वरकलादि-

त्यणिय-महुर-गभीर-कौञ्च-णिग्रोस-दुदुभि-स्सरे) भगवान् का ध्वनि शरत्कालान
नवीन मेघ की गर्जना जैसी मधुर एवं गभीर थी। तथा कौञ्चपक्षी के मञ्जुल निधोंप की
तरह मीठी एवं दुदुभि के स्वर का तरह बहुत दूर तक जानेवाली थी। (उरे वित्थडाए)
वक्षस्थल के विस्तार होने से वहाँ पर विस्तार को प्राप्त हुई ऐसी (कंठे वट्टियाए) कंठ
के वर्तुल होने के कारण वहाँ पर गोलरूप से स्थित, (सिरे समाडण्णाए)
मस्तक में व्याप्त, (अगरलाए) मस्तक से वक्ररूप में आकर उन २ तान्वा-
दिस्थानों में प्राप्त होकर वर्णसमुदायस्वरूप को प्राप्त, अतः एवं स्पष्ट उच्चारणवाली,
(अमम्मणाए) मण-मण शब्द से रहित अर्थात् वर्ण एवं पद की विकलता से रहित,
(सव्वक्खरसण्णिवाडयाए) सकलवाङ्मयस्वरूप-समस्त अक्षरों के योगवाली-सकल

णिग्रोस-दुदुभि-स्सरे) लज्जानना ध्वनि, शरद ऋतुना नवीन मेघनी गर्जना
लेभ मधुर तेभञ्ज गभीर होय तेवे उतो तथा कौञ्च पक्षीना मञ्जुल निधों
पना लेभ मीठी तेभञ्ज दुदुभिना स्वरना लेभ णहु इर सुधी नय तेवे
उतो (उरे वित्थडाए) वक्षस्थल विन्तीर्ण (पडोणु) होवाथी त्या विस्तारने प्राप्त
थयेली, (कंठे वट्टियाए) कंठ गोल होवाना कारणे त्या गोल रूपथी स्थित,
(सिरे समाडण्णाए) मस्तकमा व्याप्त, (अगरलाए) मस्तकथी वक्ररूपमा आवी ते ते
तालु आदिक स्थान प्राप्त करी वर्णसमुदायस्वरूपने प्राप्त होवाथी स्पष्ट उच्चा-
रणवाणी, (अमम्मणाए) मण-मण शब्द रहित अर्थात् वर्ण तेभञ्ज पदनी
विकलतायी रहित (सव्वक्खर-सण्णिवाडयाए) सकल वाङ्मयस्वरूप समस्त अक्ष-

पुण्णरत्ताए सव्वभासाणुगामिणीए सरस्सईए जोयणणीहा-
रिणा सरेणं अद्धमागहाए भासाए भासइ, अरिहा धम्मं
परिकहेइ । तेसिं सव्वेसि आरियमणारियाण अगिलाए धम्मं
आइक्खइ, सावि य णं अद्धमागहा भासा तेसिं सव्वेसि आरिय-

भिरुपपन्ना रक्ता च मेयरागेण मालकोज्जायेन युक्ता च तथा, 'सव्वभासाणुगामिणीए'
सर्वभाषानुगामि-या=सर्वभाषापरिणमनशील्या, 'सरस्सईए' सरस्वती=वाणी, 'जोय
णणीहारिणा' योजननिहारिणा=योजनप्रमाणदूरगामिना 'सरेण' स्वरेण=ध्वनिना, अद्ध
मागध्या भाषया भाषते । 'अरिहा धम्मं परिकहेइ' अर्हन् धर्मं परिकथयति । 'तेसिं
सव्वेसिं आरियमणारियाण' तेषा सर्वेषामायाऽनार्याणाम्—आयाणाम्=आर्यदेशोत्पन्नम्,
अनार्याणाम्=अनार्यदेशोत्पन्नम्, 'अगिलाए' अग्लायन=ग्लानिग्रहितो 'धम्म' धर्म=श्रुत
जातिबलक्षणम्, 'आइक्खइ' आत्त्याति=कथयति । 'सावि य अद्धमागहा भासा' साऽपि
च अर्द्धमागधी भाषा—प्रावृत्तभाषालक्षणबहुला, 'तेसिं सव्वेसिं आरियमणारियाण' तेषा

भाषामय, (पुण्णरत्ताए) स्वर एव कलादिकों से उत्पन्न तथा मालकोज नामक मेयराग
से युक्त, (सव्वभासाणुगामिणीए) और सर्वभाषापरिणमनस्वभाववाली ऐसा
(सरस्सईए) सरस्वती—वाणी से, जो (जोयणणीहारिणा) एक योजन तक दूर
जाने वाले स्वर से युक्त था और जिसका दूसरा नाम अर्धमागधा भाषा था, (तेसिं
सव्वेसिं आरियमणारियाण अगिलाए धम्म आइक्खइ) उन समस्त आर्यदेशोत्पन्न
एव अनार्यदेशोत्पन्न मानवों को श्रुतचारित्र रूप धर्म का विना किसी खेद के प्रभु ने
उपदेश दिया । (सा वि य ण अद्धमागहा भासा तेसिं सव्वेसिं आरियमणारियाण
अप्पणो समासाए परिणामेण परिणमइ) प्रभु ने जिस अर्द्धमागधा भाषा द्वारा उन

देशीना स योगवाणी—सङ्गलभाषामय, (पुण्णरत्ताए) स्वर तेभञ्ज ङलाङ्किङ्कीथी उत्पन्न
मालकोश नामक मेयरागधी युक्त, (सव्वभासाणुगामिणीए) सर्वभाषा—परिणमन-
स्वभाववाली ऐवी (सरस्सईए) सरस्वती—वाणीथी, के ने (जोयणणीहारिणा) एक
योजन सुधी दूर गत्य तेषा स्वरधी युक्त हुती तथा नेतु गीणु नाम अर्ध
मागधी भाषा हुतु, (तेसिं सव्वेसिं आरियमणारियाण अगिलाए धम्म आइक्खइ)
ते समस्त आर्य—अनार्य—देशोत्पन्न मानवाने श्रुतचारित्र रूप धर्मको कथं पणु
प्रेह विना प्रभुओ विपद्देश आप्थे । (सा वि य ण अद्धमागहा भासा तेसिं सव्वेसिं
आरियमणारियाण अप्पणो समासाए परिणामेण परिणमइ) प्रभुओ ने अध मागधी

મળારિયાણ અપ્પણો સમામાણ પરિણામેણ પરિણમઈ । તજહા-
અત્થિ લોણ, અત્થિ અલોણ, એવ જીવા અજીવા વંધે મોક્ષે પુણે

સર્વેષામ્ આર્યાગામનાર્યાગામ્, 'અપ્પણો' આમન = સ્વસ્થ, 'સમામાણ' સ્વમાપાયા, 'પરિ-
ણામેણ પરિણમઈ' પરિણામેન પરિણમતિ, ચાદગ ધર્મ કથયતિ ત દર્શયતિ- 'ત જહા' તથથા-
'અત્થિ લોણ' અસ્તિ લોક - ટ્યાદિ 'સફલે કલ્હાણપાવણ' કલ્યાણ ધર્મસ્વરૂપ-
પ્રવર્તક । લોક - પદ્ધાસ્તિકાયમય । 'અત્થિ અલોણ' અસ્ત્યલોક - અલોક = કેવલાકાશ-
રૂપ - એતયોરસ્તિત્વાભિધાન શૂન્યવાદનિરાસાર્થમ્ । 'એવ જીવા' "અત્થિ જીવા" સત્તિ
જીવા - જાના = ઉપયોગલક્ષણા । કદ નાસ્તિકમતનિરાકરણાર્થમ્ । 'અસ્તિ અજીવા' સન્તિ
અજીવા = જટલક્ષણા, એતત્કથનમદ્વેતવાદનિરાકરણાર્થમ્ । 'અત્થિ રૂપે' અસ્તિ વન્ધ -

સમસ્ત આર્ય અને અનાર્યો કો શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મ કા ઉપદેશ દિયા વહ પ્રમુ કી ભાષા,
અન સમસ્ત આર્ય-અનાર્યો કી અપની ૨ ભાષા મે પરિણમિત હોને કે સ્વભાવવાલી યી ।
મગવાન્ ને જિસ તરહ ધર્મ કા ઉપદેશ દિયા સૂત્રકાર ઉસે યહા પ્રકટ કરતે હૈ—

(અત્થિ લોણ) પચ-અસ્તિકાયમય યહ લોક અસ્તિ-સ્વરૂપ હૈ । (અત્થિ અલોણ)
કેવલ આકાશસ્વરૂપ અલોક મી અસ્તિસ્વરૂપ હૈ । લોક અને અલોક મે અસ્તિત્વસ્વરૂપતા
કા કથન બૌદ્ધા દ્વારા સમત શૂન્યવાદ કે નિરાકરણ કરને કે લિયે જાનના ચાહિયે ।
(એવ જીવા) હસી તરહ ઉપયોગલક્ષણવાલા જાવ મી અસ્તિત્વવિશિષ્ટ હૈ । જાવ મેં અસ્તિ-
ત્વનિગ્રાન નાસ્તિકમત કે પરિહારનિમિત્ત જાનના ચાહિયે । (અજીવા) જિસકા લક્ષણ જડ
હૈ એસા અજીવ પદાર્થ મા ભાવસ્વભાવવિશિષ્ટ હૈ । અજીવ પદાર્થ કી સત્તા કા વહ નિશ્ચ-
પગ અદ્વૈતવાદ કે નિરાકરણ કે લિયે જાનના ચાહિયે । (વરે) જાવ અને કમૌકા રાવધ

ભાષા દ્વારા તે સમસ્ત આર્ય અને અનાર્ય લોકોને શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મને
ઉપદેશ આપ્યો, પ્રભુની તે ભાષા તે સમસ્ત આર્યો અનાર્યોની પોતપોતાની
ભાષામાં પરિણામ પામવાવાળા (અમભય તેવા)-સ્વભાવવાળી હતી ભગવાને
જેવી રીતે ધર્મને ઉપદેશ દીધો તે અહીં સૂત્રકાર પ્રકટ કરે છે-(અત્થિ લોણ)
પચઅસ્તિકાયમય આ લોક અસ્તિત્વરૂપ છે (અત્થિ અલોણ) કેવલ આકાશ
સ્વરૂપ અહોહ પણ અસ્તિત્વરૂપ છે લોક અને અહોહમાં અસ્તિત્વસ્વરૂપતાનું
કથન બૌદ્ધો દ્વારા સમત શૂન્યવાદનું નિરાકરણ કરવા માટે બાણુ બોધ્યો
(એવ જીવા) આ રીતે ઉપયોગલક્ષણવાળા એવ પણ અસ્તિત્વ-વિશિષ્ટ છે
એવમાં અસ્તિત્વનું વિધાન નાસ્તિકમતના પરિહારનિમિત્ત બાણુ બોધ્યો
(અજીવા) જેનું લક્ષણ જડ છે તેવા અણુવ પદાર્થ પણ ભાવ-સ્વભાવ-વિશિષ્ટ
છે અણુવ પદાર્થની સત્તાનું આ નિરૂપણ અદ્વૈતવાદના નિરાકરણ (પરિહાર)

કર્મણા જીવસમ્બધોઽસ્તિ, વધન વધ = આત્મપ્રદેશના જ્ઞાનાવગ્નીયાદિકર્મપુદ્ગલાના વ
પરસ્પર ક્ષીરોદકગત્ સમ્બધ ઇત્યર્થ । एतन्नयन साध्यादिमतनिराकर्णार्थम् । ‘અસ્થિ મોક્ષે’
અસ્તિ મોક્ષ = જીવસ્ય અસ્તિન્નકર્મભ્રુયો મોક્ષ સોઽસ્તિ । સકૃત્કર્મણા ક્ષય = આત્મપ્રદેશમ્યો-
ડપગમ, તથાસતિ સકૃત્કર્મનિમુક્તસ્ય જ્ઞાનદર્શનોપયોગસ્ત્વક્ષણમ્યામન સ્વસ્વરૂપડવસ્થાન
મોક્ષ ઇત્યર્થ । સકૃત્કર્મભ્રુયસમકાલમેવ ઔદારિકગરીરાયતવિયુક્તમ્યાસ્ય મનુષ્ય-
જમન સમુચ્છેદ, વધહત્વભાવાચોત્તરજમન પુરપ્રાદુર્ભાવ, આત્મા જ્ઞાનાવુપયોગલક્ષણ

સ્વરૂપ વધ મી હૈ । जिस प्रकार दूध और पानी का परस्पर एकक्षेत्रावगाहरूप संबध होता
है उसी प्रकार ज्ञानावरगाय आत्ति कर्मपुद्गला का आत्मप्रदेशा के साथ एक क्षेत्रावगाहरूप जो
संबध है उसका नाम वध है । वध के अस्तित्व का विधान सग आमा को एकांत शुद्ध
माननेवाले साध्य आदि की मायता को निराकरण करने के लिये जानना चाहिये । (मोक्खे)
मोक्ष है । जब वध है तो उसके अयताभावस्वरूप जीव के समस्त कर्मों का क्षयस्वरूप मोक्ष
भी है । आत्मा जब समस्त कर्मों से विन्युल रिक्त हो जाता है तब ज्ञानदर्शनरूप अपने
स्वरूप में इसका शाश्वतिक अवस्थान हो जाता है । इसीका नाम आत्मा का मुक्ति है ।
मतलब इसका यह है कि आत्मा से जिस समय शुरुआत के प्रभाव से समस्त कर्मों का
क्षय हो जाता है उसी समय इसके गृहीत औदारिक शरीर का अत्यंत वियोग हो जाता है ।
इस औदारिक शरीर का अत्यंत वियोग होना ही मनुष्यजमका समुच्छेद है । वध के
हेतुओं का अभाव होने से इस आत्मा को फिर उत्तरकाल में जमकी प्राप्ति होती नहीं है ।

માટે બાણુ બેઠએ (વધે) છવ અને ડમોના સબધસ્વરૂપ બધ પણુ છે
જેવી રીતે દૂધ અને પાણીનો પરસ્પર એકક્ષેત્ર-અવગાહ રૂપ સબધ થાય છે
તેજ પ્રકારે જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મપુદ્ગલોના આત્મપ્રદેશોની સાથે એક
ક્ષેત્રાવગાહ રૂપ જે સબધ છે તેનું નામ બધ છે બધના અસ્તિત્વનું વિધાન,
સહા આત્માને એકાન્ત શુદ્ધ માનવાવાળા સાધ્ય આદિની માન્યતાનું નિરાકરણ
કરવા માટે બાણુ બેઠએ (મોક્ષે) મોક્ષ છે જ્યારે બધ છે ત્યારે તેના
અત્યંત અભાવ સ્વરૂપ-છવના સમસ્ત કર્મોના ક્ષય સ્વરૂપ મોક્ષ પણુ છે
આત્મા જ્યારે સમસ્ત કર્મોથી બિલકુલ રિક્ત (મુક્ત) થઈ જાય છે ત્યારે
જ્ઞાન-દર્શન-સ્વરૂપ પોતાના સ્વરૂપમાં શાશ્વતિક તેનું અવસ્થાન થઈ જાય છે
આનું જ નામ આત્માની મુક્તિ છે એની મતલબ એ છે કે આત્મામાંથી જે
વખતે શુદ્ધધ્યાનના પ્રભાવથી સમસ્ત કર્મોનો ક્ષય થઈ જાય છે તેજ વખતે
તેનાથી શ્રદ્ધણ કરાયેલા ઔદારિક શરીરનો અત્યંત વિયોગ થઈ જાય છે
આ ઔદારિક શરીરનો અત્યંત વિયોગ થવો એ જ મનુષ્ય જન્મનો અમુ
એક છે બધના હેતુઓનો અભાવ થવાથી આ આત્માને ઉત્તરકાળમાં ફરી
જન્મની પ્રાપ્તિ થતી નથી આ માટે આ આત્મા, પોતાના-જ્ઞાન-દર્શન ઉપ-

પાવે આસવે સવરે વેયણા ણિજ્જરા અરિહતા ચક્કવટ્ટી ચલદેવા

કેવલ શુદ્ધ ક્રિયાપ્રત્યક્ષ મોક્ષ ક્રિયાગ્રાંથિયતે ઇતિ માત્ર । ‘અતિથિ પુણ્ણે’ અસ્તિ પુણ્યમ્-
પ્રયત્ન=પવિત્રાક્રિયાત આત્મા અનનતિ, પુનાતિ આમાનમિતિ વા પુણ્ય=શુભકર્મ, ‘પૂજ્ પવને’
દત્તસ્માદ્વાતો ‘પૂજો યણ્ણુક દ્વસ્થ’ ક્રિયાગ્રાંથિમૂળે મિદ્ધિ, પુણ્ય હિ નસારપારાવાગે-
ત્તરણે તરગિભૂતમ્ । અનનૈર્થ્યજનવગ્ભિજનકુન્નપોતિગ્ગાનિજ્જમ્પ્રાપિજાયતે । કિં
વહુના તર્થકરગોત્રમપિ પુણ્યેનૈવ વયત, યો હિ પુણ્ય સર્વથા હય મયમાનસ્તત્ ત્યજતિ,
અસૌ સમુપેતિતગિગ્ગિસપ્રાપવગ્તારો મયેસમુદ મજ્જતસાદતિ । ‘અતિથિ પાવે’ અસ્તિ
પાપમ્-પાતયતિ=શુભપરિગામાદ્ વ્યસયયામાનમિતિ પાપમ્, પાપમેનાપચાયમાન સુખ જન-

હસન્તિ એવમ આમા અપન જ્ઞાનદર્શનોપયોગરૂપ સ્વભાવ મ મદ્ય હોતા હુઆ કેવલ શુદ્ધ અવ-
સ્થાવાલા હો જાતા હૈ । આમાકો ઇસા અવસ્થાકા નામ મોક્ષ હ । (પુણ્ણે) પુણ્ય હૈ । આમા
જિસકે દ્વારા પવિત્ર ક્રિયા જાય ઉસકા નામ પુણ્ય હૈ, અથવા જો આમા કો પવિત્ર કરે એસા
જો શુભકર્મ હ ઉસકા નામ પુણ્ય હૈ । યહ પુણ્યકર્મ જીવ કો નસારરૂપ પારાવારે સે પાર
કરને ક લિયે નૌકાસ્વરૂપ હૈ । ટમાકે પ્રભાવ સે આર્યદગ, ઉચ્ચકુલ મે જમ, બોધિવાજ-
ક્રિયાદિ મમસ્ત ઉત્તમોત્તમ વસ્તુ કો પ્રાપ્તિ ઇસ જીવ કો હોતા હૈ । ગ્યાદા ઓર ક્યા રહ્યા
જાય ? તર્થકરગોત્રકર્મ કા વધ મી તો સાક્ષાત્ ટસા પુણ્ય કા ફલ હૈ । જો વ્યક્તિ ઇસ
પુણ્ય કર્મ કો સર્વથા હય સમસકર ઉમકા પરિત્યાગ કર દેતે હ વ, જિસને દૂસરે તીર કો
પ્રાપ્તિ કિયે વિના સમુદ્ર કે ત્રાચ મ હી જહાજ કા પરિત્યાગ કર દિયા હૈ ઉસ મનુષ્યકે-
સમાન હૈ । (પાવે) પાપ હ । જો ઇસ જ્ઞાન કો શુભપરિગામ સે ગિરા દેતા હૈ ઉસકા
નામ પાપ હૈ । શકા-પાપ જન અપચીયમાન હોતા જાતા હૈ તન ઇસ જાવ કો મુક્ત કી

યોગરૂપ પ્રભાવમા મગ્ન રહીને, કેવલ શુદ્ધ અવસ્થાવાળો થઈ બાક છે
આત્માની આ અવસ્થાતુ જ નામ મોક્ષ છે (પુણ્ણે) પુણ્ય એ આત્મા જેના
દ્વારા પવિત્ર કરાય તેનું નામ પુણ્ય છે અથવા જે આત્માને પવિત્ર કરે એવા
જે શુભ કર્મ છે તેનું નામ પુણ્ય છે આ પુણ્યકર્મ જીવને નસારરૂપ
પારાવાર (સમુદ્ર)થી પાર કરવા માટે હોડી કે પડે તેના પ્રભાવ વડે જીવને
આર્ય દેશ, ઉચ્ચ કુળમા જન્મ, બોધિગીજ ઇત્યાદિ મમસ્ત ઉત્તમોત્તમ
વસ્તુની પ્રાપ્તિ થાય છે વધારે બીજી શુ કહેવું, તીર્થ ક્રંગોત્રકર્મનો બધ
પણ સાક્ષાત્ એજ પુણ્યકર્મનું ફલ છે જે વ્યક્તિ આ પુણ્ય કર્મને સર્વથા
હૈવ મમજીને તેનો પરિત્યાગ કરી દે છે તેઓ જેમ કોઈ સામે કાંઈ પહોંચ્યા
વિનાજ સમુદ્રની વચમા વહાણનો પરિત્યાગ કરી દીધો એવા મનુષ્ય જેવા છે
(પાવે) પાપ છે જે આ જીવને શુભપરિગામથી ખાડી દે છે તેનું નામ પાપ
એ શકા-પાપ જનને અપચીયમાન (સ્વસ્થ) વડે જન એ ત્યારે આ જીવને

યતિ, ઉપચીયમાન તદેવ દુઃસ જનયતિ ન પુણ્ય પૃથગસ્તિ, અથવા પુણ્યમેવોપચાયમાન સુખ જનયતિ, તદેવાપચીયમાન દુઃસ જનયતિ, ન પાપ વિચતે—દ્યેયવાદિમતનિરાકરણાર્થે પુણ્યપાપયો પૃથગભિધાનમ્, કેતલૈસ્ત્વભાવનાદિનિરાસાય વા સર્વેષા પૃથક્ પૃથગુક્તિ । ‘અતિ આસવે’ અસ્યાન્ન-આ=સમન્તાત્ સવતિ=પ્રવિગતિ આમનિ જ્ઞાનાવરણીયાદ્યવિધિ કર્મ યેન સ આસ્રવ, આશ્રવ इतिञ्छायापक्षे तु—આશ્રીયતે=સમુપાર્જયતે કર્મ યેન સ, પૃષોદરાદિત્વાદ યસ્ય વ, સર્વયા જીવતઙાગે કર્મસલિલપ્રવેગાય નાલિકા—પ્રાપ્તિ હોતી હૈ એવ પાપ જન ઉપચીયમાન હોતા હૈ તત્ત્વ દુઃસ કી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ, ઇસસે યહ નિષ્કર્ષ નિકલ્તા હૈ કિ પાપ કે અપચય ઔર ઉપચય કે અધીન હી જીવો કો સુખ—દુઃસ કી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ, અત સુખ કા કારણ પુણ્ય એવ દુઃસ કા કારણ પાપ ઇસ પ્રકાર સે દો સ્વતત્ર તત્ત્વ માનના ઠીક નહીં હૈ, યા તો પુણ્ય હી માનો યા પાપ હી માનો, દોનો કો એક સાથ મત માનો । ઇસી તરહ પુણ્ય કા હ્રાસ જન હોને લગતા હૈ તત્ત્વ જીવો કો દુઃસ કી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ ઔર જબ પુણ્ય કા ઉપચય હોતા હૈ તત્ત્વ જીવો કો સુરક્ષી પ્રાપ્તિ હોતા હૈ । ઇસ કથન સે મી યહી નિષ્કર્ષ નિકલ્તા હૈ કિ સુખદુઃસ, પુણ્ય કે ઉપચય ઔર અપચય કે આધીન હૈ । અત ઇનકા કારણ ઉસકા હી ઉપચય એવ અપચય હૈ । ઇસસે યહ એક પુણ્ય તત્ત્વ હી માનના ચાહિયે—સો એસા કહને વાલે વાદિયો કે મતમ્ય કો નિરાકરણ કે લિયે દોનો તત્ત્વો કી સ્વતત્રરૂપ સે સત્તા પ્રતિપાદિત કી હૈ । અથવા જો વસ્તુકા એક હી સ્વભાવ માનતે હૈ ઊન વાદિયો કે મત કો નિરાકરણ કરને કે લિયે મિત્ર ૨ રૂપ સે સમસ્તપદાર્થો કા યહ નિરૂપણ હુઆ હૈ । (આસવે) આસ્રવ તત્ત્વ હૈ । જિસકે કારણ સે જ્ઞાનાવરણીય

સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે તેમજ પાપ બ્યારે ઉપચીયમાન (સચિત્ત) થાય છે ત્યારે દુઃખની પ્રાપ્તિ થાય છે આથી એ નિષ્કર્ષ (સાર) નીકળે છે કે પાપના અપચય અને ઉપચયને આધાન હોવાને સુખ દુઃખની પ્રાપ્તિ થાય છે આથી સુખનું કારણ પુણ્ય તેમજ દુઃખનું કારણ પાપ આ પ્રકારના એ સ્વતત્ર તત્ત્વ માનવા ઠીક નથી કા તો પુણ્યને માનો અગર તો પાપને માનો ખન્નેને એક સાથે ન માનો આવી રીતે પુણ્યનો હ્રાસ બ્યારે થવા લાગે છે ત્યારે હોવાને દુઃખની પ્રાપ્તિ થાય છે, અને બ્યારે પુણ્યનો ઉપચય થાય છે ત્યારે હોવાને સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે આ કથનની પણ એજ નિષ્કર્ષ નીકળે છે કે સુખ દુઃખ, પુણ્યના ઉપચય અને અપચયને આધીન છે આથી આનું કારણ તેનોજ ઉપચય તેમજ અપચય છે તેથી એ એક પુણ્ય તત્ત્વજ માનવું જોઈએ આમ કહેવાવાળા વાદિઓના મતવ્યના નિરાકારણને માટે ખન્ને તત્ત્વોની સ્વતત્ર રૂપે સત્તાનું પ્રતિપાદન થયું છે અથવા જે વસ્તુનો કેવળ એકજ સ્વભાવ માને છે તેવા વાદિઓના મતનું નિરાકરણ કરવા માટે જુદા જુદા રૂપથી સમસ્ત પદાર્થોનું આમ નિરૂપણ કયું છે (આસવે) આસ્રવ ૫ જેના

પેધાર્થમ્ । ‘અતિથિ વેચણા’ અર્થિત પદ્મા-પન્ના-પન્નામ-સ્વભાવાતુરિણા કૃત્વા વા
 ઉદયાવલ્લિકામનુપ્રવિષ્ટમ્ય કર્મણો યોગ્ગુભવ = કર્મકામનુમુગદુ રાનુમવ, તત્સ્વરૂપા ।
 ‘અતિથિ ણિજ્જરા’ અર્થિત નિર્જગ-નિર્જગ=દેગત સ્વભાવ, ‘અતિથિ અરિહતા’ સત્યર્થન્ત,
 ‘અતિથિ ચક્કવટ્ટી’ સત્તિ ચક્રવર્તી, ‘અતિથિ વલ્લદેવા’ મતિ વલ્લદેવા, ‘અતિથિ
 વાસુદેવા’ સત્તિ વાસુદેવા-અર્થાત્ત્વા ચતુણામભિધા તુ તપા મુનાતિગાયિત્વ-
 પ્રતિપાદનાર્થે તેષામતિગાયિત્વમશ્રવણતા શ્રદ્ધાવિધાનાર્થે ચ । ‘અતિથિ નરગા’ સત્તિ નરગા -

દેના હસે ભાવમ્બર કે સ્થાનાપન જાનના ચાહિયે । સમિતિગુણિ આત્મિયે સવ્વ ભાવમ્બર કે
 હી મેદ હૈ । હસે હી આમા મે આત હુવ્વ કર્મ રુપો હૈ । યહા પર ભાવમ્બર કા
 પ્રહણ હુઆ હે । ભાવમ્બર કા કથન વધ ઓર મોક્ષ કો જો નિષ્કારણક માનને વાલે હૈ
 હનકી ધારગા કા પ્રતિપેધ કરન ન નિમિત્ત મમજ્ઞાના ચાહિયે । (વેચણા) વેચ્છના હૈ । કર્મ
 કી સ્વભાવત ડગીરણા કરક અથવા ઉદયાવલ્લિ મ ઉસે લાકર ઉસકે સુરુટુ ગાદિક રૂપ
 ફલ્લ કા અનુભવ કરના હસકા નામ વેચ્છના હૈ । (ણિજ્જરા) નિર્જગા હૈ । દેગદેગ સે કર્મો
 કા કય હોના સો નિર્જગા હૈ । (અતિથિ અરિહતા અતિથિ ચક્કવટ્ટી) અર્હત હૈ, ચક્રવર્તી
 હૈ । (અતિથિ વલ્લદેવા અતિથિ વાસુદેવા) વલ્લદેવ હૈ, વાસુદેવ હૈ । હન ચાર અર્હત આદિકા
 પ્રતિપાદન ત્રિમુખન મે હનકી સમાવૃત્તતા જાહિર કરન ક નિમિત્ત હે । અથવા જો હનમ
 અતિગયત્વ નહીં માનતે હે, વે હસ પ્રતિપાદન સે હનકે વિષય મેં અપની શ્રદ્ધા જાપ્રત કરે
 હસકે લિયે મી યહ અર્હત આદિ ચાર કા પ્રતિપાદન કિયા ગયા જાનના ચાહિયે । (અતિથિ

ભાવસવરના લેહ છે એનાથી જ આત્મામા આવતા કર્મ રોકાય છે આહી
 ભાવસવરનું શ્રદ્ધા થયું છે ભાવસવરનું કથન બધાં અને મોક્ષને લેઓ
 નિષ્કારણક માને છે તેમની ધારણાનો પ્રતિપેધ કરવા નિમિત્તે સમજવું બધાંએ
 (વેચણા) વેચ્છના છે કર્મની સ્વભાવત ડગીરણા ડગીને અથવા ઉદયાવલ્લિમા તે
 લાગીને તેના સુખ દુઃખ આદિક રૂપ ફલનો અનુભવ કરવો તેનું નામ વેચ્છના
 છે (ણિજ્જરા) નિર્જગા છે એવદેશથી કર્મોનો ક્ષન થવો તે નિર્જગા છે
 (અતિથિ અરિહતા અતિથિ ચક્કવટ્ટી) અર્હત છે ચક્રવર્તી છે (અતિથિ વલ્લદેવા અતિથિ
 વાસુદેવા) વલ્લદેવ છે, વાસુદેવ છે આ ચાર અર્હત આદિનું પ્રતિપાદન, ત્રિમુ
 ખનમા તેમની મવોત્કૃષ્ટતા જાહેર કરવાને નિમિત્તે છે અથવા તેઓમા જે
 અતિશયત્વ ન માનતા હોય તેઓ આ પ્રતિપાદનથી તેમના વિષયમા પોતાની
 શ્રદ્ધા જાપ્રત કરે તે માટે પણ આ અર્હત આદિ ચારનું પ્રતિપાદન કરેલું

(૧) ચેદગપરિણામો જો કમ્મસાવગિરોહણે હઠુ ।

સો ભાવમ્બરો સલ્લ દબ્બાસવરોહણે અણ્ણો ॥

વદસમિદાગુત્તીઓ ધમ્માણપિહા પરીસહજઓ ય ।

ચારિત્ત વહુમેય ણાયગ્ગા, ભાવમ્બરવિસેસા ॥ દ્રવ્યબ્રહ્મ ગાથા ૩૪-૩૫ ॥

વાસુદેવા નરગા જેરડ્યા તિરિસ્વજોણિયા તિરિસ્વજોણિનીઓ
માયા પિયા રિસઓ દેવા દેવલોયા સિદ્ધી સિદ્ધા પરિણિવ્વુયા,

અનેકવિધનરકસ્થાનાનિ સત્તિ । ‘અત્થિ જેરડ્યા’ સત્તિ નૈરયિકા = નરકનિવાસિન
સત્તિ, ‘અત્થિ તિરિસ્વજોણિયા’ સત્તિ તિર્યગ્ચોનિકા, ‘તિરિસ્વજોણિનીઓ’
સત્તિ તિર્યગ્ચોનિજાતા લિય, નરકનૈરયિકાદાનામદ્ધ્યાના સત્તાસ્થાપનાય કથનમ્ ।
‘અત્થિ માયા અત્થિ પિયા’ અસ્તિ માતા અસ્તિ પિતા, કચિદેવ મન્યતે—માતાપિતૃ-
વ્યવહારો ન વાસ્તવિક, યતો હિ—યૂકાકમિગળ્ટોલકાદય સ્વજનક વિનૈરોપયતે, તમત
નિરાકરણાર્થમિદ્ધ ભગવતા પ્રોક્તમિતિ ભાવ । ‘અત્થિ રિસઓ’ સન્તિ રૂપય—રૂપય =
અતાન્દ્રિયાર્થદ્રષ્ટાર સત્તિ । કેચિત્તેવ વદન્તિ—અતીન્દ્રિયાર્થસ્ય દ્રષ્ટારો ન મમવન્તિ,

નરગા અત્થિ જેરડ્યા અત્થિ તિરિસ્વજોણિયા તિરિસ્વજોણિનીઓ) અનેક
વિધ નરકસ્થાન હે ઓર ઉનમ રહને વાલે જીવ નારકી હ, તિર્યચ્યોનિ કે જીવ હે તિર્યચ
ચોનિ મે ઉત્પન્ન તિર્યચ્છ લિયા મી હૈ । નરક એવ નારકી આદિ અદૃશ્ય જીવોં કા જો કથન
ક્રિયા હે વહ ઉનકી સત્તા પ્રગર્ભિત મરને કે લિયે જાનના ચાહિયે । (અત્થિ માયા અત્થિ
પિયા) માતા હૈ, પિતા હૈ । કોઈ ૨ એસે માનતે હે કિ માતા—પિતા યહ વ્યવહાર વાસ્તવિક
નહા હૈ, ક્યોં કિ એસેં મી કઈ જીવ હૈ કિ જો માતા—પિતા કે વિના મી ઉત્પન્ન હોતે રહતે
હૈ । ઉનકા દમ કલ્પના કો નિરાકરણ કરને કે લિયે ભગવાન ને યહ કહા હૈ । (અત્થિ
રિસઓ) અતાન્દ્રિય અર્થ કો દેરતને વાલે રૂપિજન હૈ । દસ કથન કા તાત્પર્ય યહ હૈ કિ
વહુત સે વાદા એસા કહતે હૈ કિ અતાન્દ્રિયાર્થ દ્રષ્ટા કોઈ નહા હૈ, કારણ કિ પુત્ર્ય રાગાદિ
સે ક્રમા નિર્મુક્ત નહીં હો સકતા । અત જૈસે હમલોગ રાગાદિ-ઉત્પન્ન હોં સે અતીન્દ્રિયાર્થ કે

બાણુ બોધ્યે (અત્થિ નરગા અત્થિ જેરડ્યા અત્થિ તિરિસ્વજોણિયા તિરિસ્વજોણિનીઓ) અનેકવિધ નરક-સ્થાન છે, અને તેમા રહેવાવાળા છવ નારકી
છે તિર્યચ્યોનિના છવ છે, તિર્યચ્યોનિમા ઉત્પન્ન તિર્યચ્છ ઓછો પણુ
છે નરક તેમજ નારકી આદિ અદૃશ્ય છવોનુ જે કથન કર્યું છે તે તેમની સત્તા
પ્રદર્શિત હવા માટે બાણુ બોધ્યે (અત્થિ માયા અત્થિ પિયા) માતા જે
પિતા છે ડોઈ ડોઈ એમ માને છે કે માતા પિતા એ વ્યવહાર વાસ્તવિક
નથી, એમડે એવા પણુ હેટલાય છવ છે કે જે માતાપિતા વિના પણુ ઉત્પન્ન
થતા રહે છે તેમની આ કલ્પનાનુ નિરાકરણ હરવા માટે લખાવાને એમ કહ્યું
છે તથા (અત્થિ રિસઓ) અતીન્દ્રિય અર્થને જોવાવાળા રૂપિજન છે આ કથ
નનુ તાત્પર્ય એ છે કે ઘણા વાદિઓ એમ કહે છે કે અતીન્દ્રિય—અર્થ—દ્રષ્ટા
કોઈ છે નહિ, હારણ કે પુરુષ રાગાદિથી કહી પણુ નિર્મુક્ત થઈ શકતો નથી

૧ પાણાઢવાણ, ૨ મુસાવાણ, ૩ અદિણ્ણાદાણે, ૪ મેહુણે, ૫

કળપપરિવર્જિતા । ‘અત્થિ પાણાઢવાણ’ અસ્તિ પ્રાણાત્તિપાત-પ્રાગા=ઉચ્છ્વાસ
નિ શ્વાસાદયસ્તેગમતિપાત =નિયોજન-પ્રાગાનિગાત-પ્રાગિર્હિસનમિતિ યાવત્, તદુક્તમ્—

પષ્ઠેન્દ્રિયાણિ ત્રિવિધ વલ ચ, ઉચ્છ્વાસનિ શ્વાસમથાન્યદાયુ ।

પ્રાણા દશૈતે મગધદ્વિરુક્તા-સ્તેપા વિયોગાકરણ તુ હિંસા ॥ ૧ ॥ ટુતિ ।

‘અત્થિ મુસાવાણ’ અસ્તિ મૃપાવાદ-મૃપા=મિથ્યા, વાદ=વત્નમ્-અમદ્ભૂતાર્થ-ભાષણ-
મિતિ યાવત્ । ‘અદિણ્ણાદાણે’ અદત્તાઽઽગ્નમસ્તિ-ન ઢત્તમઢત્તમ્=દેવગુરુભૂપગાથાપતિ-
સાધર્મિકૈરનનુનાત, તત્સ્યાઽઽદાન=પ્રહણમ્ । ‘અત્થિ મેહુણે’ અસ્તિ મૈથુનમ્-મિથુનેન=સ્ત્રી-
પુસામ્યા નિર્વૃત્ત કર્મ મૈથુન-કામકાંઢેયર્થ । ‘અત્થિ પરિગ્રાહે’ અસ્તિ પરિગ્રહ-પરિ=

કે કલાપોં સે પરિવર્જિત ઁસે જીવ હે । (અત્થિ પાણાઢવાણ) પ્રાગિર્હિસા પાપ હૈ, ઉચ્છ્વાસ-
નિ શ્વાસ આદિ પ્રાગ હૈ, ઢનકા અતિપાત કરના અર્થાત્ પ્રાણિયાં ક પ્રાણ કા નિયોગ કરના
પ્રાગાતિપાત હૈ । કહા મા હ—

“પષ્ઠેન્દ્રિયાણિ ત્રિવિધ વલ ચ ઉચ્છ્વાસનિ શ્વાસમથાન્યદાયુઃ ।

પ્રાણા દશૈતે મગધદ્વિરુક્તાસ્તેપા વિયોગાકરણ તુ હિંસા ॥

ગાલોં મે પાચ ઇન્દ્રિય, ત્રીન વલ, આયુ, શ્વાસોચ્છ્વાસ ઇસ પ્રકાર સે યે ૧૦ પ્રાણ
મગધાનને વતલાયે હે । ઢનકા વિયોગ કરના ઇસકા નામ હિંસા હૈ । (અત્થિ મુસાવાણ)
મૃપાવાદ પાપ હૈ । અસદ્ભૂત અર્થ કા કયન કરના ઇસકા નામ મૃપાવાદ હૈ । (અદિણ્ણાદાણે)
અદત્તાદાન પાપ હૈ । દેવ, ગુરુ, ભૂપ, ગાથાપતિ ઁવ સાધર્મિક આદિ કી કોઈ વસ્તુ નો ઢનકો
આજ્ઞા કે વિના લેના સો અદત્તાદાન હૈ । (અત્થિ મેહુણે) મૈથુન પાપ હૈ । (અત્થિ પરિગ્રાહે)
પરિગ્રહ મી પાપ હૈ । જો મૂર્છાપૂર્વક પ્રહણ ક્રિયા જાય ડમકા નામ પરિગ્રહ હૈ, અર્થાત્

ખિલ્લુયા) અપુનરાવૃત્તિવિશિષ્ઠ થવાથી તમામ મતાપના ડલાપોવી પરિવર્તિત
ઁવેલે ઇવ છે (અત્થિ પાણાઢવાણ) પ્રાણિહિંસા પાપ છે ઉચ્છ્વાસનિ શ્વાસ
આદિ પ્રાણ છે તેનો અતિપાત કરવો અર્થાત્ પ્રાણિઓનો પ્રાણથી વિયોગ
કરવો પ્રાણાતિપાત છે ઢહું પણ છે —

“પષ્ઠેન્દ્રિયાણિ ત્રિવિધ વલ ચ ઉચ્છ્વાસનિ શ્વાસમથાન્યદાયુઃ ।

પ્રાણા દશૈતે મગધદ્વિરુક્તાસ્તેપા વિયોગીકરણ તુ હિંસા ॥

શાસ્ત્રોમા પાચ ઇન્દ્રિય, ત્રણ વલ, આયુ, શ્વાસોચ્છ્વાસ આ પ્રકારથી ૧૦
પ્રાણ ભગવાને બતાવ્યા છે તેનો વિયોગ કરવો તેનું નામ હિંસા છે (અત્થિ
મુસાવાણ) મૃપાવાદ પાપ છે અસદ્ભૂત અર્થનું કયન કરવું તે મૃપાવાદ છે
(અદિણ્ણાદાણે) અદત્તાદાન પાપ છે દેવ, ગુરુ, ભૂપ, ગાથાપતિ તેમજ સાધ
ર્મિક આદિની કોઈ વસ્તુને તેમની આજ્ઞા વગર લેવી તે અદત્તાદાન છે

પરિગ્રહે, ૬ અતિથિ કોહે, ૭ માણે, ૮ માયા, ૯ લોભે, અતિથિ

સર્વતો ભાવેન ગૃહતે=જમજરામરગાન્ધિ મૈર્ષ્ટ્યતે આમા અનનેનિ, યદ્વા પરિગૃહતે=સમ્
 ષ્ઠે સ્વાક્રિયત ઇતિ । ‘અતિથિ કોહે માણે માયા લોભે’ અસ્તિ ક્રોધ, અસ્તિ માન,
 અસ્તિ માયા, અસ્તિ લોભ । ક્રોધ=ક્રોધમોહનીયપ્રદુરુદયેન સ્વપરચિત્તપ્રગ્વલ્નરૂપવિરૂતિ
 જનક આત્મન પરિણામવિશેષ । માન=સ્વાપક્ષયાડ્યહીન મન્યતે જનો યેન મ, માનમોહના
 યોદયસમુદયોડ્યહીનતામનનલક્ષગ આમન પરિણામવિશેષ । માયા=માયામોહનીયોદયસમુદયો
 જીવસ્ય વજ્રનપરિણતિવિશેષ-સ્વપરચિત્તમોહોપાદકમાચરણમિતિ યાવત । લોભ=લોભ
 પ્રદુરુદયસંગાત્ દ્રવ્યાદિભિલાષલક્ષગો જીવસ્ય પરિણતિવિશેષ । ‘અતિથિ જાત્ર મિચ્છાદસ

જન્મ, જરા એવ મરગાન્ધિ દુરા સે જિસકે દ્વાગ આમા વઘિત હોતા હૈં ઉસકા નામ
 પરિગ્રહ હૈં । (મમેદ) માવ કા નામ મૂર્છા હૈં । (અતિથિ કોહે
 માણે માયા લોભે) યે ચાર કપાય હૈં—ક્રોધ, માન, માયા ઓર લોભ । ક્રોધમોહનીય
 પ્રકૃતિ કે ઉદય સે સ્વ ઓર પર કી ચિત્તવૃત્તિ મ પ્રગ્વલન રૂપ વિકારજનક જો આમા કા
 પરિણામવિશેષ હોતા હૈં, ઉસકા નામ ક્રોધ હૈં । માનમોહનીય કે ઉદય સે અન્ય કો હીન
 સમજને કા જો આત્મા કા પરિણામવિશેષ હોતા હૈં વહ માન હૈં । ઇસકે સદ્ભાવ મ જીવ
 અપની અપેક્ષા અપ જન કો હીન સમજતા હૈં । માયામોહનાય કે ઉદય સે પર કો વચિત
 કરને કા જો આત્મા કા પરિણામવિશેષ હોતા હૈં વહ માયા હૈં । ઇસકે વજ્ર મેં રહા હુઆ
 જીવ સ્વ ઓર પર કા વ્યામોહક આચરણ ક્રિયા કરતા હૈં । લોભપ્રકૃતિ કે ઉદય કે વશ
 સે દ્રવ્યાદિક કો ચાહને કી જો આત્મા કા પરિણતિવિશેષ હૈં ઉસકા નામ લોભ હૈં ।

(અતિથિ મેહુણે) મૈથુન પાપ છે (અતિથિ પરિગ્રહે) પરિગ્રહ પણ પાપ છે, જે
 મૂર્છાપૂર્વક ગ્રહણ કરાય તેનું નામ પરિગ્રહ છે, અર્થાત્, જન્મ જરા તેમજ
 મરણ આદિ દુ ખોથી આત્મા જેના દ્વારા વેષિત થઈ (વીટળાઈ) બચી છે
 તેનું નામ પરિગ્રહ છે મૂર્છાભાવનું નામ પણ પરિગ્રહ છે (મમેદ) ભાવનું
 નામ મૂર્છા છે (અતિથિ કોહે માણે માયા લોભે) આ ચાર કપાય છે—ક્રોધ, માન,
 માયા અને લોભ ક્રોધમોહનીય પ્રકૃતિના ઉદયથી સ્વ અને પરની ચિત્ત
 વૃત્તિમા પ્રગ્વલનરૂપ વિકારજનક જે આત્માનું પરિણામ-વિશેષ હોય છે
 તેનું નામ ક્રોધ છે માન-મોહનીયના ઉદયથી એક બીજાને હીન સમજવાનું
 જે આત્માનું પરિણામવિશેષ થાય છે તે માન છે આના સદ્ભાવમા જીવ
 પોતાના કરતા બીજા માણસને હીન સમજે છે માયામોહનીયના ઉદયથી
 બીજાની વચના કરવાનું જે આત્માનું પરિણામવિશેષ થાય છે તે માયા છે,
 તેને વશ થયેલા જીવ સ્વ તથા પરનું વ્યામોહક આચરણ કર્યા વડે છે

જાવ મિચ્છાદસણસહે। અતિય પાળાડવાયવેરમણે મુસાવાય-

ણસહે' અસ્તિ યાત્ મિયાન્નગન્યમ્, અત્ર યાત્ચન્દાત-‘પેજ્જે, દોસે, કલ્હે, અન્નમવાણે, પેમુણે, પરપરિવાણે, અરરરર, માયામોસે’ કલ્હેપા સ્પ્રહ । અસ્તિ પ્રેમ-પ્રેમ=રાગ-પુત્રકલ્પાદિધ્વમિવદ્વપરિણામવિશેષ । ‘અતિય દોસે’ અસ્તિ દ્વેષ-દ્વેષ=આત્મનોડપ્રાતિલ્લખણવર્ણનામ, અસ્તિ કલ્હે-કલ્પ=આનન્દસ્ત દન્તીતિ કલ્હે-ચાચિક-દન્દ, ‘અતિય અન્નમવાણે’ અત્ય-આગ્રયાનમ્-અમ્યાગ્રયાનમ્=અસદોપારોપણમ્ । ‘અતિય પેમુણે’ અસ્તિ પેશુન્યમ્-પેશુન્ય=પ્રચ્છન્નતયા પરત્વોડાડવિષ્કરણમ્, ‘અતિય પરપરિવાણે’ અસ્તિ પરપરિવાદ-પરેપા કાકગાદિભિન્નાપકથનમ્, ‘અતિય અરરરર’ સ્ત અરતિરતા-અરતિ=અરતિમોહનાયોદયાચિત્તોદ્દેગરૂપ આમન પરિણામવિશેષ, રતિ=

(જાવ મિચ્છાદસણસહે) યાત્ મિથ્યાદર્શન આદિ ગ્રન્થ હૈ । યહા “યાવત્” શબ્દ સે “પેજ્જે, દોસે, કલ્હે, અન્નમવાણે, પેમુણે, પરપરિવાણે, અરરરર, માયામોસે” ઇસ પાઠ કા સ્પ્રહ હુઆ હૈ । પુત્રકલ્પાદિકોં મ જો આસક્તિરૂપ પરિણામવિશેષ હૈ ઇસકા નામ પ્રેમ હૈ । અપ્રાતિલક્ષણ જો આમાકા પરિણામ હૈ વહ દ્વેષ હૈ । આનન્દ જિસસે નષ્ટ હોતા હૈ ઇસકા નામ કલ્હે હૈ । અમય દોષોંકા ઓગણ કરના ઇસકા નામ અમ્યાગ્રયાન હૈ । પીઠ પાઠે દૂસરે ક દોષોંકો પ્રકટ કરના ઇસકા નામ પેશુન્ય હૈ । દૂસરે કી નિંદા કરના ઇસકા નામ પરપરિવાદ હૈ । અરતિ એવ રતિ યે દોનોં પાપ હૈ । અરતિમોહનીય કે ઉદય હોને સે મયમ કે અદર જો ચિત્તોદ્દેગ હોતા હૈ ઇસકા ‘અરતિ’ કહતે હૈ । સાસારિક વિષયોંકી અમિલાપા કો ‘રતિ’ કહતે હૈ । રૂપટસહિત મિથ્યાભાવગ કરના ઇસકા નામ માયામૃષા

લોભપ્રકૃતિના ઉદયને વશ થવાથી દ્રવ્યાદિને આહવાની જે આત્માની પરિણુતિ-વિશેષ છે તેનું નામ લોભ છે (જાવ મિચ્છાદસણસહે) યાવત્ મિથ્યાદર્શન શબ્દ છે અહીં ‘યાવત્’ શબ્દથી “પેજ્જે દોસે કલ્હે અન્નમવાણે પેમુણે પરપરિવાણે અરરરર માયામોસે” આ પાઠનો સંગ્રહ કર્યો છે તેમા પુત્રકલ્પ આદિમા જે આસક્તિરૂપ પરિણામવિશેષ છે તેનું નામ પ્રેમ છે અપ્રીતિ લક્ષણ જે આત્માનું પરિણામ છે તે દ્વેષ છે આનન્દ જેનાથી નષ્ટ થાય છે તેનું નામ કલ્હ છે, અને અમત્ય દોષોનું આરોપણ કરવું તેનું નામ અમ્યાગ્રયાન છે તેાઈની જેરહાજ્જીમા (પીઠપાછળ) તેના દોષો પ્રકટ કરવા તેનું નામ પેશુન્ય (ગાડી) છે બીજાની નિંદા કરવી તેનું નામ પરપરિવાદ છે અરતિ તેમજ રતિ એ બન્ને પાપ છે અરતિ-મોહનીયનો ઉદય થવાથી મયમની અદર જે ચિત્તને ઉદ્દેગ થાય છે તેને ‘અરતિ’ કહે છે સાસારિક વિષયોની અમિલાપાને ‘રતિ’ કહે છે કષ્ટવાળ મિથ્યાભાવજી કરવું તેનું નામ

વેરમણે આદિણ્ણાદાણવેરમણે મેહુણવેરમણે પરિગ્ગહવેરમણે
જાવ મિચ્છાદસણસલ્લવિવેગે । સવ્વ અત્થિભાવ અત્થિત્તિ વયઇ,

વિષયાભિરુચિ । ‘અત્થિ માયામોસે’ અસ્તિ માયામૃપા-માયયા સહ મૃપા-માયામૃપા=
સરુપટમિધ્યાભાષણમ્, ‘મિચ્છાદસણસલ્લે’ મિત્થ્યાદર્શનશન્યમ્-મિધ્યાદર્શન શન્યમિવ,
પ્રતિક્ષણ વિવિધન્યથાવિધાયકત્વાત । ‘અત્થિ પાણાદવાયવેરમણે મુસાવાયવેરમણે
અદિણ્ણાદાણવેરમણે મેહુણવેરમણે પરિગ્ગહવેરમણે’ અસ્તિ પ્રાણાતિપાતવિરમણમ્,
મૃપાવાદવિરમણમ્, અદત્તાગ્નિવિરમણમ્, મૈથુનવિરમણમ્, પરિગ્રહવિરમણમ્ । કેષાંચિ મતે
પ્રાણાતિપાતાદિવિરમણસ્થાગમ્યત્વ પ્રતિપાન્તિ તન્નિરાસાર્ય તસત્તાઽભિધાનમ્ । ‘જાવ
મિચ્છાદસણસલ્લવિવેગે’ ચાગમિધ્યાદર્શનશન્યવિવેક-મિધ્યાદર્શનશન્યસ્ય વિવેક=
પૃથગ્ભાવ, તત્ત્વમાન્નિવૃત્તિરિત્યર્થ, સોઽપ્યસ્તિ । ‘સવ્વ અત્થિભાવ અત્થિત્તિ વયઇ’ સર્વ
મસ્તિભાવમસ્તાતિ વદન્તિ-સર્વ=મધત્તમ્ અસ્તિભાવ-સત્તારૂપક્રિયાસહિતો ભાવ=વસ્તુસત્ત્વમ્

હે । તથા કુદેવ કુગુરુ કુધર્મ મે શ્રદ્ધા રચના મિધ્યાદર્શન હે । ગન્ય કી तरह પ્રતિક્ષણ
અત્યંત દુ સદાયા હોને કે કારણ यह मिथ्यादर्शन गन्य कहलाता है । (अत्थि पाणाइ
वायवेरमणे परिगगहवेरमणे जाव मिच्छादसणसल्लविवेगे) जो लोग हिंसादिक पाच
पापों से विरक्त होने में अगव्यता प्रतिपादित करते हैं उनके लिये प्रमु कहते हैं कि ऐसी
बात नहा है, प्राणातिपात से जीव विरक्त होता है, मृषावाद से जीव विरक्त होता है
एव परिग्रह से जाग निरक्त होता है, यावत् मिथ्यादर्शनगन्य से भी जीव निरक्त होता है ।
(सव्व अत्थिभाव अत्थित्ति वयइ सव्व णत्थिभाव णत्थित्ति वयइ) “अस्ति” यह
पद सब को “अस्ति” इस रूपसे कहता है और “नास्ति” यह पद समस्त भाव को

‘માયામૃપા’ છે, અને કુદેવ, કુશુરુ, કુધર્મમા શ્રદ્ધા રાખવી તે મિથ્યાદર્શન છે,
તે શત્યની માફક પ્રતિક્ષણ દુ બદાયા હોવાથી ‘મિધ્યાદર્શનશન્ય’ કહેવાય છે
(અત્થિ પાણાદવાયવેરમણે, મુસાવાયવેરમણે, અદિણ્ણાદાણવેરમણે, મેહુણવેરમણે, પરિ
ગહવેરમણે, જાવ મિચ્છાદસણસલ્લવિવેગે) જે લોક હિંસા આદિક પાચ પાપોથી
વિરક્ત હોવામા અશક્યતા પ્રતિપાદિત કરે છે તેમના માટે પ્રભુ કહે છે કે
એવી વાત કોઈ છે નહિ પ્રાણાતિપાતથી જીવ વિરક્ત થાય છે, મૃષાવાદથી
જીવ વિરક્ત થાય છે, અદત્તાદાનથી જીવ વિરક્ત થાય છે, મૈથુનથી જીવ વિરક્ત
થાય છે તેમજ પરિગ્રહથી જીવ વિરક્ત થાય છે, યાવત્ મિથ્યાદર્શનશન્યથી
પણ જીવ વિરક્ત થાય છે (સવ્વ અત્થિભાવ અત્થિત્તિ વયઇ સવ્વ ણત્થિભાવ ણત્થિત્તિ
વયઇ) “અસ્તિ” એ પદ બધાને અસ્તિ (છે) એ રૂપે કહે છે, અને “નાસ્તિ” એ પદ

સવ્વં ણત્થિભાવ ણત્થિત્તિ વયડ, સુચિણ્ણા કમ્મા સુચિણ્ણફલા
ભવંતિ, દુચિણ્ણા કમ્મા દુચિણ્ણફલા ભવંતિ, ફુસડ પુણ્ણપાવે,

‘જીવોઽસ્ત્યજાવોઽસ્તિ, પુણ્યમસ્તિ, પાપમસ્તિ’ ઇત્યાન્તિરૂપેણ વસ્તુયથાર્થસ્વરૂપનિરૂપણ-
મિતિ યાવત્, તમ ‘અસ્તિ’ ઇતિ કૃત્વા વદતિ, યથા જાગ્રત્વે સતિ જીવ, અજાગ્રત્વે સતિ
અજાગ્ર ઇત્યાન્તિ । ‘સવ્વં ણત્થિભાવ ણત્થિત્તિ વયડ’ સર્વ નાસ્તિભાવ નાસ્તાતિ વત્તિ-
સર્વ નાસ્તિભાવમ્-અજાગ્રત્વે સતિ અજાગ્ર, અપટત્વે સતિ અપટ ઇત્યેવરૂપો ભાવો નાસ્તિ-
ભાવસ્ત નાસ્તીતિપદેન વત્તિ । ‘સુચિણ્ણા કમ્મા સુચિણ્ણફલા ભવતિ’ સુચીણાનિ
કર્માગિ સુચીર્ણફલાનિ ભવતિ-સુચાર્ણાનિ-સુ=પ્રગતસ્તતયા ચાર્ણાનિ= પાપિતાનિ કર્માણિ=
દાનાદીનિ, સુચીર્ણફલાનિ-સુચાર્ણ ફલ યેષા તાનિ, સુચરિતમૂલકવાત્ પુણ્યકર્મગ્રન્થાન્તિ-
ફલગત્તીત્યર્થ । ‘દુચિણ્ણા કમ્મા દુચિણ્ણફલા ભવતિ’ દુશ્ચારાણિ કર્માગિ દુશ્ચીર્ણ-
ફલાનિ ભવન્તિ-દુશ્ચીર્ણાનિ=કુસિતાનીત્યર્થ, દુશ્ચીર્ણફલાનિ=કુસિતફલવતિ-નરક-
નિગોદાદિગમનાન્તિરૂપફલઢાયકાનિ ભવન્તીત્યર્થ । ‘ફુસડ પુણ્ણપાવે’ સ્પૃગતિ

“નાસ્તિ” હસ રૂપ સે કહતા હે । સ્વસત્તારૂપ ક્રિયા સે યુક્ત કા નામ અસ્તિભાવ હૈ
એન પરરૂપ સે અસત્તા કા નામ નાસ્તિભાવ હૈ । મતલબ ડસકા યહ હૈ કિ પ્રત્યેક પદાર્થ
સ્વ-દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ ઓર ભાવ કો અપેક્ષા સે હી અસ્તિત્વવિગિષ્ટ હૈ ઓર પર-દ્રવ્ય,
ક્ષેત્ર, કાલ, ભાવ કો અપેક્ષા પ્રત્યેક દ્રવ્ય નાસ્તિત્વવિગિષ્ટ હૈ । ડસસે સ્યાદ્વાદસિદ્ધાન્ત કા
કથન ક્રિયા ગયા હૈ । (સુચિણ્ણા કમ્મા સુચિણ્ણફલા ભવતિ) પ્રગતભાવો સે સ્પાદિત
દાનાદિક સત્કર્મ પુણ્ય કર્મ કે ગત કરનેગાલે હોતે હે । પુણ્યકર્મ કા ગત કરાના હી
હનકા ફલ માના ગયા હૈ । (દુચિણ્ણા કમ્મા દુચિણ્ણફલા ભવતિ) કુસિતભાવો સે
ક્રિયે કાર્ય કુસિત-નરકનિગોદાદિ-ફલગાલે હોતે હે, અર્થાત્ કુસિત કર્મો કો કરનેગાલ

બધા ભાવને નાસ્તિ (નથી) એ રૂપે કહે છે એવમત્તારૂપ ક્રિયાથી યુક્તનુ
નામ અસ્તિ-ભાવ છે તેમજ પરરૂપથી અનત્તાનુ નામ નાસ્તિભાવ છે
આનો મતલબ એ છે કે પ્રત્યેક પદાર્થ સ્વ-દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ તથા ભાવની
અપેક્ષાથી જ અસ્તિત્વવિગિષ્ટ છે અને પર-દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ અને ભાવની
અપેક્ષા તેજ પદાર્થ નાસ્તિત્વવિગિષ્ટ છે આથી સ્યાદ્વાદસિદ્ધાન્તનુ કથન કર
વામા આવેલું છે (સુચિણ્ણા કમ્મા સુચિણ્ણફલા ભવતિ) પ્રગતભાવોથી સપા-
દિત દાન આદિ સત્કર્મ પુણ્ય કર્મનું બધ કરવાવાળા થાય છે પુણ્યકર્મનો
બધ કરવો એજ એનું ફળ કહેવામા આવ્યું છે (દુચિણ્ણા કમ્મા દુચિણ્ણફલા
ભવતિ) કુસિત ભાવોથી કરેલું કાર્ય કુસિત-નરક નિગોદ આદિ ફળવાળા થાય છે

પચાયતિ જીવા, સફલે કલ્લાણપાવણ । ધમ્મમાઢવલ્લહ-હળમેવ

પુણ્યપાપે-જીવ સુચરિતક્રિયાભિ પુણ્યમ્, અસુચરિતક્રિયાભિ પાપ ચ મૃગનિ=વન્નાતિ ।
‘પચાયતિ જીવા’ પ્રયાયાતિ જાગા-તર્તન રૂપેન=વેદેન-શુભાશુભકર્મસંતાનન
પુનર્જીવા ઉત્પદ્યતે, ‘મસ્મીભૂતસ્ય દેહસ્ય પુનરાગમન કુત’-ઇતિ નાસ્તિકવચન ન સયમ્
ઇતિ ભાવ । તત્ ઉત્પત્તૌ સયામ્ ‘સફલે કલ્લાણપાવણ’ સફલ-ક-યાગપાપક-સૌભાગ્ય-
દૌર્ભાગ્યહતુત્વાત્ પુણ્ય પાપશ્ચ શુભાશુભ કર્મ સફલ ભવતીતિ માર । પ્રકારાત્તરગાપિ ધર્મો
પદેશ ભગવાન દદાતિ, તદેવ પ્રત્યાહ-‘ધમ્મમાઢવલ્લહ’ ઇત્યાસ્ય ‘પઢિરૂલે’

પ્રાગા નરકનિગોપાતિક કા પાત્ર યતતા હૈ । (ફુસહ પુણ્ણપાવે) જાગ સુચરિત ક્રિયાઓ
દ્વારા પુણ્ય એવ અસુચરિત ક્રિયાઓ દ્વારા પાપ કા વંધ કરનવાળા હોતા હૈ । (પચાયતિ
જીવા) શુભાશુભ કર્મો સે વદ્ધ હુઆ જીવ ઇસ સાર મ જન્મમરણ કે દુરત્તાં કો પ્રાપ્ત
કરતા હૈ, અથાત્ જનતક કર્મ-તતિ જાગ મેં અસ્તિત્વવિશિષ્ટ રહતી હૈ-જીવ કર્મો સે
જનતક બધા રહતા હૈ તનતક હી વહ મસાર મે ઉપન હોતા રહતા હૈ । ઇસ કથન સે
નાસ્તિક કે ઇસ વાદ કા કિ-“મસ્મીભૂતસ્ય દેહસ્ય પુનરાગમન કુત” અર્થાત્ જવ દેહ
મસ્મીભૂત હો જાતા હ તો પુન ઇસકા પ્રાપ્તિ નહીં હોતા હૈ-નિરાકરણ હો જાતા હૈ ।
(સફલે કલ્લાણપાવણ) સૌભાગ્ય એવ દૌર્ભાગ્ય ક હેતુ હોને સે પુણ્ય ઔર પાપ સફલ હૈ ।

પ્રકારાત્તર સે મી પ્રમુને શ્રુતચારિત્ર રૂપ ધર્મ કા ઉપદેશ દિયા-ઇસ વાત કો
સૂત્રકાર-‘ધમ્મમાઢવલ્લહ’ સે લેકર ‘પઢિરૂલે’ યહીં તરુ કે મૂલપાઠ સે પ્રદર્શિત કરતે

કુતિસત કર્મો કરવાવાળા પ્રાણી નરક-નિગોદ આદિકના પાત્ર બને છે (ફુસહ
પુણ્ણપાવે) એવ સુચરિત ક્રિયાઓ દ્વારા પુણ્ય તેમજ અસુચારિત ક્રિયાઓ દ્વારા
પાપના બંધ કરવાવાળા થાય છે (પચાયતિ જીવા) શુભાશુભ કર્મોથી બધા
એકા એવ આ સંસારમા જન્મ-મરણના દુ જોને પ્રાપ્ત કરે છે અથાત્ જ્યા
સુધી કર્મસંતતિ એવમા અસ્તિત્વવિશિષ્ટ રહેતી હોય છે-એવ જ્યા સુધી
કર્મોથી બધાયેલ રહે છે ત્યા સુધી જ તે સંસારમા ઉત્પન્ન થયા કરે છે
આ કથનની નાસ્તિકનો એવો વાદ કે “મસ્મીભૂતસ્ય દેહસ્ય પુનરાગમન કુત”
અર્થાત્ જનારે દેહ ભસ્મીભૂત થઈ બચે છે તો પછી વળી ફરી તેની પ્રાપ્તિ
થતી નથી આનું નિગદરણ થઈ બચે છે (સફલે કલ્લાણપાવણ) ઔભાગ્ય
તેમજ દૌર્ભાગ્યના હેતુભૂત હોવાના કારણે પુણ્ય અને પાપ સંકળ (ફળ આપ
નારા) છે

બીજી ગીતે પણ પ્રભુએ શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મનો ઉપદેશ આપ્યો-એ
વાતને સૂત્રકાર-‘ધમ્મમાઢવલ્લહ’થી લઈને ‘પઢિરૂલે’ અહીં સુધીના મૂળપાઠ

ળિગ્ગથે પાવયણે મચ્છે અણુત્તરે કેવલિણ સસુદ્ધે પહિપુણે જેયા-

દયતેન પ્રયેન । ‘ધમ્મમાદકપ્પડ’ ધર્મમાન્યાતિ-‘જ્ઞમેવ ળિગ્ગથે પાવયણે સચ્ચે’
 જ્ઞમેવ નર્મય પ્રવચન સયમ્-કટ્ઠ=પ્રયત્નતયા વિચમાન, નર્મય-નિર્મલ્યાના=દ્રવ્યમાન
 પ્રતિગ્રહિતાના ન્યમિના મન્વતિ પ્રવચનમ્=આગમ, સય=મત્ત્યો હિત વાસ્તવિક્ક ।
 ‘અણુત્તરે’ અનુત્તરમ્-નાસ્ત્યુત્તર યસ્માત, નાસ્માપ્રધાનતમમન્યદસ્તાતિ ભાવ, ‘કેવલિણ’
 કેવલિક્ક=કેવલિપ્રણાતમ્-અદ્વિતીય તા, ‘સસુદ્ધે’ સશુદ્ધમ્=રૂપાત્તિમિ સશુદ્ધ સુવર્ણમિવ
 નિર્દોષમ્, ‘પહિપુણે’ પ્રતિપૂર્ણમ્-સર્વથા સમગ્ર-મૂળપેક્ષયા માત્રાપિન્દાત્તિમિ, અથા
 પેક્ષયા આકાદ્કાડધ્યાહારાત્તિર્વિર્જિતમ્, ‘જેયાડણ’ નૈયાયિકમ્=ન્યાયાનુગત=પ્રમાણા-
 ડનાતિમ્, ‘સહકત્તણે’ શન્યર્જનનમ્=માયાત્તિશન્યચ્છેદનક્ષમમ્-પતદ્ભાવભાવિતાનાં
 હૈ । ‘ધમ્મમાદકપ્પડ’ ભગવાન ન પ્રકાગતર સે મા ધર્મોપદશ ક્રિયા । જેસે-(જ્ઞમેવ
 ળિગ્ગથે પાવયણે સચ્ચે) પ્રયત્નતયા વિચમાન યહ નિર્મલ્યા-દ્રવ્ય એવ ભાવરૂપ પ્રતિ
 સે રહિત ન્યમિયાં કા પ્રવચન-આગમ સય-મત્યોં કા હિતકારક એવ યથાર્થ હૈ ।
 (અણુત્તરે) યહ અનુતર હ-કસસે ઉત્તર-પ્રગાન ઔર દૂમરા કોદ નહા હૈ । (કેવલિણ)
 કારણ કિ યહ કેવલ્યાના દ્વાગ પ્રગાત હુઆ હ, કસાલિયે યહ અદ્વિતાય હ । (સસુદ્ધે)
 કપાત્તિક દ્વારા શુદ્ધ ક્રિયે હુણ સોને કે સમાન યહ શુદ્ધ હૈ । (પહિપુણે) યહ સર્વથા
 પ્રતિપૂર્ણ હ, ન તો મૂળ કા અપેક્ષા સે કસમે માત્રા એવ વિંદુ આદિકે કે અયાહાર કી આવ-
 સ્યકતા હ ઔર ન અર્થ કી અપેક્ષા સે કસમે આકાક્ષા આદિકે કે અયાહાર કા આવ-સ્યકતા
 હૈ, અયાત્ત સગ પ્રકાર સે યહ પૂર્ણ હ । (જેયાડણ) કસ ભગવતુપનિષ્ઠિ આગમ મ કિસાં
 માં પ્રમાણ સ ત્રાયા નહા આતી હૈ । (સહકત્તણે) માયામિધ્યાત્ત એવ નિઠાન શન્યાં કા

દ્વારા પ્રદર્શિત કરે છે ‘ધમ્મમાદકપ્પડ’ ભગવાને પ્રગણત્તરની પણ ધર્મોપદેશ
 કર્યો જેમકે (જ્ઞમેવ ળિગ્ગથે પાવયણે સચ્ચે) પ્રત્યક્ષતયા (નજની મામેજ)
 વિદ્યમાન (મેળુદ) આ નિર્ગળ્યો-દ્રવ્ય તેમજ ભાવ કપ અનિયથી રહિત નય
 મીઓના પ્રવચન-આગમ મત્ત-ભલ્યોને માટે હિતકારક તેમજ યથાર્થ છે
 (અણુત્તરે) આ અનુત્તર કે આનાથી ઉત્તર-પ્રવાન (શુદ્ધ) ખીલુ ઠાઠ નથો
 (કેવલિણ) ઠારણ કે આ કેવળજ્ઞાની દ્વારા ડહીત થયેલુ (રચાએલુ) છે તે
 માટે આ અદ્વિતીય છે (સસુદ્ધે) વ્પાદિક દ્વારા શુદ્ધ કરેલા ઝોના જેવુ
 તે શુદ્ધ છે (પહિપુણે) એ સર્વદ્વા પરિપૂર્ણ છે-સગની અપેક્ષાએ તેમા
 માત્રા તેમજ બિંદુ આત્તિના અધ્યાહારની આવસ્યકતા નથી અને અર્થની અપે
 ક્ષાથી તેમા આકાક્ષા આદિના અધ્યાહારની પણ આવસ્યકતા નથી તમામ પ્રકારે
 એ પૂર્ણ છે (જેયાડણ) આ ભગવદ્-ઉપદિષ્ટ આગમમા કોઈ પણ પ્રમાણથી

उए सल्लकत्तणे सिद्धिमग्गे मुत्तिमग्गे णिज्जाणमग्गे अवितहम-
विसधि मव्वदुक्खप्पहीणमग्गे इहद्विया जीवा सिज्झन्ति बुज्झन्ति

भावगन्थाणि निच्छेत्मायातीति । 'सिद्धिमग्गे' सिद्धिमार्ग-सिद्धि=उत्कृत्यता-तस्या
मार्ग=उपाय, 'मुत्तिमग्गे' मुक्तिमार्ग=समस्तकर्मवियोगस्य हतु, 'णिज्जाणमग्गे'
निर्वाणमार्ग-निर्यागस्य=सकृत्कर्मभयत्रयस्य पारमार्थिकमुक्त्यस्य मार्ग, 'णिज्जाणमग्गे'
निर्याणमार्ग-निर्यागम्=अपुनरावृत्त्या ससारत् प्रस्थान तस्य मार्ग, 'अवितह'
अवितथम्-वितथ=मिथ्या तद्विप्रात-त्रिकालावाधितमित्यर्थ । 'अविसधि' अविसधि=
अव्यवच्छिन्न-न कदाचित्पि निच्छेत्मुपगतम् । 'मव्वदुक्खप्पहीणमग्गे' सर्वदुःखप्रहाण
मार्ग-सराणि=जममरणादानीं दुःखानि प्रहीणानि यत्र स सर्वदुःखप्रहीणो मोक्षस्तस्य

कर्तन (હેદન) ઇસી આગમ સે હોતા હૈ । (સિદ્ધિમગ્ગે) યહ આગમ હા મિદ્ધિ-કૃત
કૃત્યતા કા એક માર્ગ હૈ । (મુત્તિમગ્ગે) સમસ્ત કર્મોં કૈ ક્ષય કા યહી એક ઉપાય હૈ ।
(ણિજ્જાણમગ્ગે) સમસ્ત કર્મોં કૈ ક્ષય સે ઉદ્દમૂત પારમાર્થિક સુલ્લ કા યહી એક રાસ્તા
હૈ । (ણિજ્જાણમગ્ગે) મસાર મેં જાવ કા પુન આગમન ન હો ઇસ રૂપ સે જો જીવ કા
સસાર સે પ્રસ્થાન હોતા હૈ ઇસકા પ્રધાન કારણ એક યહી આગમ હૈ । (અવિતહ) યહ
આગમ ત્રિકાલ મ મી ઉત્તરોં દ્વારા વાધિત નહીં હૈ । (અવિસધિ) મહાવિદેહ ક્ષેત્ર કી
અપેક્ષા સે-ન ઇસકા કમી નિચ્છેદ હોતા હૈ, ઓર ન કમી વિચ્છેદ હોગા । (સવ્વ
દુક્ખપ્પહીણમગ્ગે) સમસ્ત દુઃખોં કા જિસમે સર્વથા અભાવ હૈ એસે મોક્ષ કા યહી એક
ઉત્તમ માર્ગ હ । નિસ જિયે યહ પ્રભુ દ્વારા પ્રતિપાદિત આગમ પૂર્વોક્ત પ્રકાર સે ઇન સદ્ગુણ

બાધા આવતી નથી (મલ્લકત્તણે) માયા, મિથ્યાત્વ તેમજ નિદાન શત્થોના
કતન (હેદન) આ આગમથી થાય છે (સિદ્ધિમગ્ગે) આ આગમજ સિદ્ધિ-કૃત
કૃત્યતાનો એક માર્ગ છે (મુત્તિમગ્ગે) સમસ્ત કર્મોના ક્ષયનો આ એક ઉપાય
છે (ણિજ્જાણમગ્ગે) સમસ્ત કર્મોના ક્ષયથી ઉત્પન્ન થતા પારમાર્થિક સુખનો
આજ એક રસ્તો છે (ણિજ્જાણમગ્ગે) સસારમા જીવતું પુન આગમન ન થાય
એ રૂપથી જે જીવતું મસારથી પ્રસ્થાન થાય છે તેનું પ્રધાન કારણ એક
આજ આગમ છે (અવિતહ) આ આગમ ત્રણ ઢાળમા પણ કુતરોં દ્વારા બાધિત
નથી (અવિસધિ) મહાવિદેહ ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી નથી આનો કદી વિન્છેદ થયો,
નથી વિન્છેદ થાતો અને નથી કદી વિન્છેદ થવાનો (સવ્વદુક્ખપ્પહીણમગ્ગે)
સમસ્ત દુઃખોનો જેમા અભાવ છે એવા મોક્ષનો આ એક ઉત્તમ માર્ગ છે
જેથી પ્રભુ દ્વારા પ્રતિપાદન કરેલું આ આગમ પૂર્વોક્ત એવા સદ્ગુણોથી યુક્ત

મુચ્ચંતિ પરિણિવ્વાયતિ સચ્ચદુઃખાણમંતં કરેતિ । એગચ્ચા પુણ

માર્ગ, યત એવ સદગુણગુપ્તિ નેર્ઘ્ય પ્રવચનમ્, અતએવ 'ઈદ્ધિયા જીવા સિજ્ઞતિ' ઇહ સ્થિતા જાગા સિધ્ધન્તિ-ઈહ=નેર્ઘ્યપ્રવચને સ્થિતા=ખતતારાધના જાગા સિધ્ધન્તિ=સિદ્ધિપદ પ્રાપ્તુવન્તિ, અણિમાદિસિદ્ધિ વા 'બુજ્ઞતિ' બુધ્ધન્તે-કેવલજ્ઞાનપ્રાપ્ત્યા નિ ગેપ-ત્રિગેષ જાનન્તિ, 'મુચ્ચતિ' મુચ્ચન્તે-મગેપગ્રાહિગા કર્મણા નિરગનપ્ત્યાત્, 'પરિણિ-વ્વાયતિ' પરિણિવૃન્તિ-કર્મજન્યસકલસ તાપવિરહાત્, યત્યસાગ વક્તિ-'સચ્ચદુઃખાણ-મત કરેતિ' સર્વદુઃખાણમન્ત કર્ણતિ-સર્વેષા શારીરિકમાનસિકાના દુઃખાણમ્ અત=નાગ કર્ણન્તિ ।

'એગચ્ચા પુણ એગે મયતારો' એકાચા પુનરેકે મન્તા - એકેવ અર્ચા=મવિધ્યતી મનુષ્યતનુર્યેષા તે એકાર્ચા સત, પુનરેકે=કેચિદ્ મદન્તા=નેર્ઘ્યપ્રવ-ચન યુક્ત છે । ઇસાલિયે (ઈદ્ધિયા જીવા સિજ્ઞતિ) જો જાગ ઇસકી આગધના મે અપને જાગન કા ઉત્તર્ગ કર દેતે હૈં વે નિયમત સિદ્ધિપદ કે પ્રાપક હોતે હે, (અણિમાદિ-સિદ્ધિ વા) અથવા ઇસ લોક મ અણિમાદિ સિદ્ધિ કે ધારક હોતે હ । (બુજ્ઞતિ) કેવલજ્ઞાન કી પ્રાપ્તિ સે સમી વસ્તુઓ કો જાનતે હૈં । (મુચ્ચતિ) મગેપગ્રાહિકમો કા સમ્પૂર્ણરૂપ સે નાગ હોને કે કારણ વે મુક્ત હો જાતે હ । (પરિણિવ્વાયતિ) કર્મજન્ય સમસ્ત તાપ કે વિરહ સે વે શીતલીભૂત હો જાતે હે । (સચ્ચદુઃખાણમત કરેતિ) શારીરિક એવ માનસિક સમસ્ત દુઃખો કા વે હી અત કરનેવાલ હોતે હૈં । (એગચ્ચા પુણ એગે મયતારો) ઇસ નિર્ઘ્ય પ્રવચન કી આરાધના કરનેવાલે મય જીવ વર્તમાન શરાર કે છૂટ જાને કે વાદ માત્ર એક વાર મનુષ્ય શરાર ધારણ કરતે હે, અર્થાત્ વ એકાવતારો હોતે હૈં । વે મય જીવ ઇસ શરાર કે છૂટને પર (પુચ્ચન્માવસેસેણ) પૂર્વકમો કે બોલી

છે તેથી જ (ઈદ્ધિયા જીવા સિજ્ઞતિ) જે એવ આની આરાધનામા પોતાના એવનને ઉત્સર્ગ કરી દે છે તેઓ નિયમત-નિશ્ચયથી-સિદ્ધિપદને પ્રાપ્ત થાય છે, (અણિમાદિસિદ્ધિ વા) આ લોકમા અણિમાદિ-સિદ્ધિને પામે છે (બુજ્ઞતિ) કેવલજ્ઞાનની પ્રાપ્તિથી બધી વસ્તુઓ બાણે છે (મુચ્ચતિ) ભગેપગ્રાહિ કર્મોને સંપૂર્ણ રૂપે નાશ થવાના કારણે તેઓ મુક્ત થઈ બચે (પરિણિવ્વાયતિ) કર્મ-જન્ય મમન્ત મતાપના વિરહથી (ત્યાગથી) તેઓ શીતલીભૂત બની બચે (સચ્ચદુઃખાણમત કરેતિ) શારીરિક તેમજ માનસિક મમસ્ત દુઃખોના તેઓ અત કરવાવાળા હોય છે (એગચ્ચા પુણ એગે મયતારો) આ નિર્ઘ્ય પ્રવચનની આરાધના કરવાવાળા ભવ્ય એવ વર્તમાન શરીર છૂટી જવા બાદ માત્ર એકવાર મનુષ્ય શરીરને ધારણ કરે છે અર્થાત્ તેઓ એકાવતારી થાય છે તે ભવ્ય

ઉપ સહકૃત્તણે સિદ્ધિમગ્ને મુક્તિમગ્ને ણિજ્ઞાણમગ્ને અવિતહમ-
વિસધિ સન્નદુઃસ્વપ્પહીણમગ્ને ડહદ્વિયા જીવા સિજ્ઞંતિ બુજ્ઞંતિ

ભાવગ્રન્થાતિ ત્રિષ્ટેન્માયાત્તીતિ । ‘સિદ્ધિમગ્ને’ મિદ્ધિમાર્ગ-મિદ્ધિ = કૃતકૃત્યતા-તસ્યા
માર્ગ = ઉપાય, ‘મુક્તિમગ્ને’ મુક્તિમાર્ગ = સમસ્તકર્મવિયોગસ્ય દત્ત, ‘ણિવ્વાણમગ્ને’
નિર્વાણમાર્ગ-નિર્વાણસ્ય = સકલકર્મવ્યયજન્યસ્ય પારમાર્થિકમુક્તસ્ય માર્ગ, ‘ણિજ્ઞાણમગ્ને’
નિર્યાણમાર્ગ-નિર્યાણમ્ = અપુનગવૃત્ત્યા મસારાત પ્રસ્થાન તસ્ય માર્ગ, ‘અવિતહ’
અવિતથમ્-વિતથ = મિથ્યા તદ્વિપરીત-ત્રિકાલાવાધિતમિત્યર્થ । ‘અવિસધિ’ અવિસધિ =
અવ્યવચ્છિન્ન-ન કનાચિદપિ ત્રિષ્ટેન્મુપગતમ્ । ‘સન્નદુઃસ્વપ્પહીણમગ્ને’ સર્વદુઃસ્વપ્રહીણ
માર્ગ-સત્તાણિ = જન્મમરણાણાંનિ દુઃગ્ધાંનિ પ્રહીણાંનિ યત્ર સ સર્વદુઃસ્વપ્રહીણો મોક્ષસ્તસ્ય

કર્તન (હેતુ) ઇતી આગમ સે હોતા હૈ । (સિદ્ધિમગ્ને) યહ આગમ હી સિદ્ધિ-કૃત
કૃત્યતા કા એક માર્ગ હૈ । (મુક્તિમગ્ને) સમસ્ત કર્મોં કૈ ક્ષય કા યહી એક ઉપાય હૈ ।
(ણિવ્વાણમગ્ને) સમસ્ત કર્મોં કૈ ક્ષય સે ઉદ્મૂત પારમાર્થિક સુખ કા યહી એક રાસ્તા
હૈ । (ણિજ્ઞાણમગ્ને) મસાર મૈં જાગ કા પુન આગમન ન હો ઇસ રૂપ સે જો જીવ કા
સસાર સે પ્રસ્થાન હોતા હૈં ઉસકા પ્રધાન કારણ એક યહી આગમ હૈ । (અવિતહ) યહ
આગમ ત્રિકાલ મૈં બી કુતરોં દ્વારા વાધિત નહીં હૈ । (અવિસધિ) મહાવિદેહ ક્ષેત્ર કી
અપેક્ષા સે-ન ઇસકા કર્મી વિષ્ણુ હોતા હૈ, ઓર ન કર્મી વિષ્ણુ હોગા । (સન્ન
દુઃસ્વપ્પહીણમગ્ને) સમસ્ત દુઃસા કા જિસમૈં સર્વથા અભાવ હૈ એસે મોક્ષ કા યહી એક
ઉત્તમ માર્ગ હૈ । જિમ જિયે યહ પ્રમુ દ્વારા પ્રતિપાદિત આગમ પૂર્વોક્ત પ્રકાર સે ઇન સદ્ગુણ

ખાધા આવતી નથી (સહકૃત્તણે) માયા, મિથ્યાત્વ તેમજ નિહાન શત્રોના
હતન (હેતુ) આ આગમથી થાય છે (સિદ્ધિમગ્ને) આ આગમજ સિદ્ધિ-કૃત
કૃત્યતાનો એક માર્ગ છે (મુક્તિમગ્ને) સમસ્ત કર્મોના ક્ષયનો આ એક ઉપાય
છે (ણિવ્વાણમગ્ને) સમસ્ત કર્મોના ક્ષયથી ઉત્પન્ન થતા પારમાર્થિક સુખનો
આજ એક આગમ છે (ણિજ્ઞાણમગ્ને) સસારમાં જીવનું પુન આગમન ન થાય
એ રૂપથી જે જીવનું સસારથી પ્રસ્થાન થાય છે તેનું પ્રધાન કારણ એક
આજ આગમ છે (અવિતહ) આ આગમ ત્રણ વાળમાં પણ કુતરોં દ્વારા ખાધત
નથી (અવિસધિ) મહાવિદેહ ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી નથી આનો કદી વિષ્ણુ થયો,
નથી વિષ્ણુ થાતો અને નથી કદી વિષ્ણુ થવાનો (સન્નદુઃસ્વપ્પહીણમગ્ને)
સમસ્ત દુઃખોનો જેમાં અભાવ છે એવા મોક્ષનો આ એક ઉત્તમ માર્ગ છે
જેથી પ્રમુ દ્વારા પ્રતિપાદન કરેલું આ આગમ પૂર્વોક્ત એવા સદ્ગુણોથી યુક્ત

મુચ્ચંતિ પરિણિવ્વાયતિ સવ્વદુક્ખાણમત કરેતિ । એગચ્છા પુણ

માર્ગ, યત એવ સદ્ગુણગુપ્તિત નૈર્ઋથ્ય પ્રવચનમ્, અતએવ 'રૂઢિયા જીવા સિજ્ઞતિ' રૂઢિ સ્થિતા ઝાંચા સિધ્ધન્તિ-રૂઢિ-નૈર્ઋથ્યપ્રવચન સ્થિતા=અતનારાધના જાના સિધ્ધન્તિ=સિદ્ધિપદ પ્રાપ્તિવાતિ, અણિમાદિસિદ્ધિ વા 'બુજ્ઞતિ' બુચ્ચતે-કેવલજ્ઞાનપ્રાપ્તિ નિરોપ-નિરોપ જાનન્તિ, 'મુચ્ચતિ' મુચ્ચતે-ભવોપપ્રાદિગા કર્મગા નિરગ્નનટયાત્, 'પરિણિ-વ્વાયતિ' પરિનિર્વાન્તિ-કર્મજન્યસકલસન્તાપવિરહાત્, વક્તવ્યસાર વક્તિ-'સવ્વદુક્ખાણ-મત કરેતિ' સર્વદુ ક્ખાનામન્ત કરુન્તિ-સર્વેષા ગારાગિકમાનસિકાના દુ ક્ખાનામ્ અત=નાગ કુર્વન્તિ ।

‘એગચ્છા પુણ એગે મયતારો’ એકાચા પુનરેકે મદન્તા - એકૈવ અર્ચા=અવિધ્યતી મનુષ્યતનુર્યેષા તે એકાર્ચા સન્ત, પુનરેકે=કચિદ મદન્તા =નૈર્ઋથ્યપ્રવ-સે યુક્ત હે । ઇસાલિયે (રૂઢિયા જીવા સિજ્ઞતિ) જો જાત ટસકી આરાધના મે અપને જાનન કા ઉત્સર્ગ કર દેતે હૈ વે નિયમત સિદ્ધિપદ કે પ્રાપક હોતે હે, (અણિમાદિ-સિદ્ધિ વા) અથવા ઇસ લોક મેં અણિમાદિ સિદ્ધિ ક ધારક હોતે હે । (બુજ્ઞતિ) કેવલજ્ઞાન કી પ્રાપ્તિ સે સમા વસ્તુઓ કો જાનતે હે । (મુચ્ચતિ) ભવોપપ્રાદિકર્મો કા સમ્પૂર્ણરૂપ સે નાગ હોને કે કારગ વે મુક્ત હો જાતે હૈ । (પરિણિવ્વાયતિ) કર્મજન્ય સમસ્ત ન્તાપ કે વિરહ સે વે શીતલીભૂત હો જાતે હ । (સવ્વદુક્ખાણમત કરેતિ) ગારીરિક એવ માનસિક સમસ્ત દુ ક્ખો કા વે હા અન્ત કરનેવાલ હોતે હૈ । (એગચ્છા પુણ એગે મયતારો) ઇસ નિર્ઋથ્ય પ્રવચન કી આરાધના કરનેવાલે ભવ્ય જાવ વર્તમાન ગરાર કે છૂટ જાને કે વાદ માત્ર એક વાર મનુષ્ય ગરાર ધારણ કરતે હ, અથાત્ વ એકાગતારા હોતે હૈ । વે મય જીવ ઇસ ગરીર કે છૂટને પર (પુવ્વકમ્માવસેસેણ) પૂર્વકર્મો કે વોંકી

છે તેથી જ (રૂઢિયા જીવા સિજ્ઞતિ) જે એવ ઝાની આરાધનામા પોતાના એવનને ઉત્સર્ગ ઠગી દે છે તેઓ નિયમત-નિશ્ચયથી-સિદ્ધિપદને પ્રાપ્ત થાય છે, (અણિમાદિસિદ્ધિ વા) આ લોકમા અણિમાદિ-સિદ્ધિને પામે છે (બુજ્ઞતિ) કેવલજ્ઞાનની પ્રાપ્તિથી બધી વસ્તુઓ બાંહે છે (મુચ્ચતિ) ભવોપપ્રાદિ કર્મોનો સંપૂર્ણ રૂપે નાશ થવાના કારણે તેઓ મુક્ત થઈ બચે છે (પરિણિવ્વાયતિ) કર્મ-જન્ય સમસ્ત સંતાપના વિરહથી (ત્યાગથી) તેઓ શીતલીભૂત બની બચે છે (સવ્વદુક્ખાણમત કરેતિ) શારીરિક તેમજ માનસિક સમસ્ત દુ ક્ષોના તેઓ અત કરવાવાળા હોય છે (એગચ્છા પુણ એગે મયતારો) આ નિર્ઋથ્ય પ્રવચનની આરા-ધના કરવાવાળા ભવ્ય એવ વર્તમાન શરીર છૂટી જવા બાદ માત્ર એકવાર મનુષ્ય શરીરને ધારણ કરે છે અર્થાત્ તેઓ એકાવતાગી થાય છે તે ભવ્ય

एगे भयतारो पुत्रकम्मावसेसेण अण्णयरेसु देवल्लोएसु देवत्ताए
उववत्तारो भवति, महइड्डिएसु जाव महासुक्खेसु दूरंगइएसु
चिरट्ठिइएसु । ते णं तत्थ देवा भवति—महिइड्डिया जाव चिर-

चनत्थाराधका भव्या, 'पुत्रकम्मावसेसेण' पूर्वकमाऽवगण, 'अण्णयरेसु देवल्लोएसु
देवत्ताए उववत्तारो भवति' अयतमेषु दण्डारूप दण्डेनोपत्तारो भवति 'महइड्डिएसु
जाव महासुक्खेसु दूरंगइएसु चिरट्ठिइएसु' महर्द्धिकेषु यात्रमहासौख्येषु—अत्र याव
च्छब्दात्='महज्जुइएसु, महायलेसु, महायसेसु, महाणुभागेसु' इति दृश्यम् ।
प्राग्-याण्यातमेतत् । दूरगतिकेषु=अनुत्तरविमानानिषु चिरस्थितिकेषु—चिर=बहुसागरो
पमा स्थितिर्येषु तेषु । 'ते ण तत्थ देवा भवति' त एव तत्र देवा भवति, कीदृशा देवा
भवताः यत्राऽऽह—'महिइड्डिया' महर्द्धिका = महर्द्धि-पत्नी, यात्रत—'चिरट्ठिइया' चिर

रहने के कारण (अण्णयरेसु देवल्लोएसु देवत्ताए उववत्तारो भवति महइड्डिएसु जाव
महासुक्खेसु दूरंगइएसु चिरट्ठिइएसु) महर्द्धिक—विमान आदि महासम्पत्तिवाले, महाद्युतिक=
विविध रत्न आदि का महाकांतिवाले, महानल—अयत स्थिर अर्थात् द्रव्यरूप से शाश्वत,
महायशस्वी—शास्त्रों द्वारा प्रशसित, महानुभाग—महाप्रभावशाली, महासौख्य—अत्यन्त सुख
के निधानरूप, चिरस्थितिक—बहुत सागरोपमका स्थितिवाले, दूरगतिक—मनुष्यलोक आदि से
अत्यन्त दूरवर्ती, ऐसे अनुत्तर विमानादिक देवल्लोकों में से किसी एक देवल्लोक में उत्पन्न
होते हैं । (ते ण तत्थ देवा) व देव वहाँ पर (भवति महइड्डिया जाव चिरट्ठिइया)
महर्द्धिक—विमान आदि की महासम्पत्तिवाले, महाद्युति—शरीर और आभरण का महा

આ શરીર છટી જતા (પુત્રકમ્માવસેસેણ) પૂર્વ ડબો બાકી રહેવાના કારણે
(અણ્ણયરેસુ દેવલ્લોએસુ દેવત્તાએ ઉવવત્તારો ભવતિ મહઇડ્ડિએસુ જાવ મહાસુક્ખેસુ દૂર
ગઇએસુ ચિરટ્ઠિએસુ) મહર્દ્ધિક—વિમાન આદિ મહાસંપત્તિવાળા, મહાદ્યુતિક
વિવિધ રત્નઆદિની મહાકાંતિવાળા, મહાબલ—અત્યંત સ્થિર અર્થાત્ દ્રવ્યરૂપથી
શાશ્વત, મહાયશસ્વી—શાસ્ત્રો દ્વારા પ્રશસ્તિત, મહાનુભાગ મહાપ્રભાવશાલી, મહા
સૌખ્ય—અત્યંત સુખના નિધાન રૂપ, ચિરસ્થિતિક—બહુ સાગરોપમની સ્થિતિ
વાળા, દૂરગતિક—મનુષ્ય લોક આદિથી અત્યંત દૂરવર્તી, એવા અનુત્તર વિમા
નાદિક દેવલોકમાના કોઇ એક દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થાય છે (તે ણ તત્થ દેવા)
ત દેવ ત્યાં (ભવતિ મહઇડ્ડિયા જાવ ચિરટ્ઠિએસુ) મહર્દ્ધિક—વિમાન આદિની મહા
સંપત્તિ વાળા, મહાદ્યુતિ—શરીર અને આભરણની મહાકાંતિવાળા, મહાબલ

દ્વિઝયા હાર-વિરાઝય-વચ્છા જાવ પમાસમાણા-કપ્પોવગા ગતિ-

સ્થિતિકા = ચિરકાલસ્થિતિકા, 'હારવિરાઝયવચ્છા' હારવિરાજિતપક્ષસ્કા = હારમૃપિતદ્વદયા,
'જાવ પમાસમાણા' યાવત્ પ્રમાસમાના - યાવચ્છ-દાદિદ દૃશ્યમ્ - 'કડય-તુડિય-થંભિય-
મુયા' કટક-તુટિત-સ્તમ્ભિત-મુજા 'અગય-કુડલ-મટ્ટ-ગડયલ-કળ્ણપીઢ-ધારી'
અઙ્ગ-કુગડલ-ગગડતલ-કર્ગપીઠ-ધારિણ 'વિચિત્ત-વત્થા-ભરણા' વિચિત્ર-વલા-
સભરણા, 'વિચિત્તમાલા' વિચિત્રમાલા, 'મઝલિમઝડા' મૌલિમુકુટા, 'કલ્લાણગ-
પવર-વત્થ-પરિહિયા' કન્યાણક-પ્રવર-વલ્લ-પરિહિતા, 'કલ્લાણગ-પવર-મલ્લા-
ણુલેવણા' કન્યાણક-પ્રવર-માન્યા-ણુલેપના, 'માસુરગોંદી' માત્સરદેહા, 'પલ્લ-
વણમાલપરા' પ્રલમ્બપનમાલાધરા 'દિવ્વેણ સઘાણ' દિવ્યેન સઘાતેન, 'દિવ્વેણ
સઠાણેણ' દિવ્યેન ન્સ્થાનેન = સુન્દરેણાસકારેણ, 'દિવ્વાણે ઇહ્દીણે' દિવ્યયા ઋદ્ધચા,
'દિવ્વાણે જુર્ડેણે' નિયયા દ્યુત્યા, 'દિવ્વાણે પમાણે' દિવ્યયા પ્રમયા 'દિવ્વાણે
છાયાણે' દિવ્યયા ઝાયયા, 'દિવ્વાણે અચ્છીણે' દિવ્યેન અર્ચિપા = દિવ્યેન તેજસા,
'દિવ્વાણે લેસાણે' દિવ્યયા લેસ્યયા, 'દસ દિસાઓ ઉજ્જોયમાણા' દશ દિગા
ઉદ્ધોતયન્ત - સમન્તાઃ સર્વાન્ દિગાભોગાન્ વિમાસયન્ત ઇતિ। 'પમાસમાણા' પ્રમા-

કાતિવાલે, મહાનલ-ગરાર સે અત્યન્ત વલ્લાન્, મહાયગત્વી-અત્યન્ત યગનાલે, મહાનુભાગ-
અત્યન્ત પ્રમાવગાલી, મહાસૌરય-સુરપુજ કો ભોગનાલે ઔર ચિરન્ધિતિકા-અનેક સાગરો-
પમસ્થિતિનાલ હોતે હ। ટનકા વક્ષ સ્થલ સદા હારોં કી માલાઓં સે સુગોમિત રહા
કરતા હે। (જાવ પમાસમાણા) યહોં 'જાવ' શબ્દ સે (કડય-તુડિય-થંભિય-મુયા
અગય-કુડલ-ગડયલ-કળ્ણપીઢ-ધારી વિચિત્ત-વત્થા-ભરણા વિચિત્તમાલા
મઝલિમઝડા કલ્લાણગ-પવર-વત્થ-પરિહિયા કલ્લાણગ-પવર-મલ્લા-ણુલેવણા
માસુરગોંદી પલ્લ-વણમાલ-ધરા દિવ્વેણ સઘાણ દિવ્વેણ સઠાણેણ દિવ્વાણે
ઇહ્દીણે દિવ્વાણે જુર્ડેણે દિવ્વાણે પમાણે દિવ્વાણે છાયાણે દિવ્વાણે અચ્છીણે દિવ્વાણે

શરીરે ઘણા બળવાન્, મહાયશસ્ત્રી-અત્યન્ત યશવાળા, મહાનુભાગ-અત્યન્ત પ્રમા-
વગાળી, મહાસૌખ્ય-સુખપુજને ભોગવવાવાળા અને ચિરસ્થિતિકા-અનેક સાગ-
રોપમ સ્થિતિવાળા થાય છે એમનું વક્ષ સ્થલ સદા હારોની માલાઓથી સુશોભિત
રહ્યા હોય છે (જાવ પમાસમાણા) અહીં 'જાવ' શબ્દથી (કડય-તુડિય-થંભિય
મુયા અગય-કુડલ-ગડયલ-કળ્ણપીઢ-ધારી વિચિત્ત-વત્થા-ભરણા વિચિત્ત-માલા
મઝલિમઝડા કલ્લાણગ-પવર-વત્થ-પરિહિયા કલ્લાણગ-પવર-મલ્લા-ણુલેવણા માસુર
ગોંદી પલ્લ-વણમાલ-ધરા દિવ્વેણ સઘાણ દિવ્વેણ સઠાણેણ દિવ્વાણે ઇહ્દીણે દિવ્વાણે
જુર્ડેણે, દિવ્વાણે પમાણે, દિવ્વાણે છાયાણે, દિવ્વાણે અચ્છીણે, દિવ્વાણે લેસાણે દસ

કહ્યાણા ઠિઠ્ઠકહ્યાણા આગમેસિમદા જાવ પડિરુવા । તમાઢક્વડ-

સમાના = પ્રકર્ષેગ ગ્રોભમાના 'કપ્પોપગા' કપ્પોપગા - કપ્પ = કપ્પ - સામાનિક - ત્રાયણિગ
પારિપચા ત્તરક્ષ ગ્રોભપાલા નીક પ્રકીર્ગકા મિયોગ્ય-કિન્ચિપિક-ચતુર્ગતિરુલોક આચારસ્તમુપ
ગતા = પ્રાતા, સૌધમાદિદેવલોકગસિમાનિકદેવ પ્રાતા, 'ગઢ્ઠકહ્યાણા' ગતિરુપ્યાણા -
કપ્પ્યાણા ગતિરુપ્યા તે તથા, અથવા-ગયા=ચતુર્ગતિરુલોક દેવગતિરુપ્યા કપ્પ્યાણા=

હેસાણ દસ દિસાઓ ઉજ્જોવેમાણા પમાસમાણા) હસ પાઠ કા મપ્રદ હુઆ 'હ', હસ
કા અર્થ હસ પ્રકાર હે-હનકી મુજાઈ કટક-કહે ઓર ધુટિત-મુજમવ હન આમૂષ્ણો સે
વિમૂષિત રહા કરતી હૈ । વાકી કે હન સમસ્ત પદો કા અર્થ પીઠે જહા પર દવા કે
આગમન કા વર્ણન ક્રિયા ગયા હૈ હસ ૩૩વેં સૂત્ર મેં લિખા ગા ચુકા' હૈ । (કપ્પોવગા)
હન્દ્ર, સામાનિક, ત્રાયણિશ, પારિપચ, આત્મરક્ષક, લોરુપાલ, અનીકાધિપતિ, પ્રકાર્ગક,
આમિયોગ્ય, કિન્ચિપિક, યે દગ પ્રકાર કે દેવ જહાં હોતે હૈં હન દેવલોકો કા નામ કપ્પ હૈ ।
હન કપ્પો મે જો ઉત્પન્ન હોતે હૈં હનકા નામ કપ્પોપગ હૈ । સૌધમાદિક દેવલોક સે અચ્યુત
દેવલોક તરુ કે દેવ કપ્પોપગ કહલાતે હૈ, વયોં કિ યહી તરુ હન્દ્રાદિક ૧૦ પ્રકાર કે
દેવોં કા વ્યવહાર હોતા હૈ, હનકે વાદ નહીં । (ગઢ્ઠકહ્યાણા) હનકી ગતિ કપ્પ્યાણકારી
હોતી હૈ, અથવા ચતુર્ગતિક હસ લોક મેં યે દેવગતિ મેં રહેવાલે હોને કે કારણ ઉત્તમ
હોતે હૈ, હસ અપેક્ષા યે ગતિકલ્યાણ કહ ગયે હૈ । (ઠિઠ્ઠકહ્યાણા) અનેક પન્થાપમ-

(૧) અસુરકુમારોં કે વર્ણન મે હન સમસ્ત પદો કા અર્થ લિખા ગયા હૈ ।

દિસાઓ ઉજ્જોવેમાણા પમાસમાણા) આ પાઠનો સમ્બંધ કયોં છે આનો અર્થ
આ પ્રકારે છે એમની ભુજાઓ કટક (કડા) અને ધુટિત-ભુજાપદ એ
આમૂષ્ણોથી શ્વણાદેલી રહે છે બાકીના આ બધા પદોનો અર્થ અગાઉ
ન્યા દેવોના આગમનનું વર્ણન કર્યું છે તે ઉપમા સૂત્રમા લખાઈ ગયું છે ।
(કપ્પોવગા) ઈદ્ર, સામાનિક, ત્રાયણિશ, પારિપચ, આત્મરક્ષક, લોરુપાલ,
અનીકાધિપતિ, પ્રકીર્ણક, આલિયોગ્ય, કિન્ચિપિક, આ દશ પ્રકારના દેવ ન્યા
હોય છે તે દેવલોકનું નામ કટપ છે આ કટપોમા જે ઉત્પન્ન થાય છે
તેમના નામ કટપોપગ છે સૌધમાદિક દેવલોકથી લઈને અચ્યુત દેવલોક
સુધીના દેવ કટપોપગ કહેવાય છે કેમકે અહીં સુધી ઇદ્રાદિ ૧૦ પ્રકારના
દેવોનો વ્યવહાર થાય છે ત્યાર પછી નહિ (ગઢ્ઠકહ્યાણા) તેમની ગતિ કટપ્યાણ
કારી હોય છે અથવા ચતુર્ગતિક આ લોકમા તેઓ દેવગતિમા રહેવાવાળા
હોવાને કારણે ઉત્તમ હોય છે આ અપેક્ષાથી તેઓ ગતિકલ્યાણ કહેવાય છે

(૧) અસુરકુમારોના વર્ણનમા આ બધા પદોનો અર્થ લખાઈ ગયો છે

एव खलु चउहि ठाणेहि जीवा णेरइयत्ताए कम्म पकरेंति,

મદ્રૂપા, ' ટિટ્ઠકુલાણા ' સ્થિતિક્રિયાણા =અનેકપ યોગમસાગરોપમરૂપચિરસ્થિતિકા
' આગમેસિમદા ' આગમિપ્યદ્વદા -આગમિપ્યત્=આગમિકાલમાવિ મદ્ર=ક્રિયાણ-નિર્ણાણરૂપ
યેપા તે તથા, ' જાવ પહિરૂવા ' યાવત્પ્રતિરૂપા =અતિરમણીયાSSકારા, યાવચ્છન્નાત-
' પ્રામાનીયા ટ્ઠર્જનીયા અમિરૂપા ' ઇતિ યો ધ્મ । પુનરપિ ' તમાદ્કલ્હ ' તત્પાચ્છે=તત્પ્રવચન
કથયતિ-' એવ સ્વલુ ચઊર્હિ ઠાણેર્હિ જીવા ણેરइयत्ताए कम्म पकरेंति ' એવ સ્વલુ
ચતુર્મિ ન્યાનૈર્જીવા નૈરયિકતાયા કમાગિ પ્રવુર્વતિ, તત્ર નૈરયિકતાયા =નારકિન્યસ્ય,

સાગરોપમ તત્ત્ર દેવલોક મ્મ ફનકી સ્થિતિ હોને કે કારણ યે દેવ સ્થિતિક્રિયાણ કહે ગયે હ ।
ફનમ સે આકર હી તો મનુષ્યપયાય લેકર જીવ નિર્ણાણ-મુક્તિ કા લાભ કરતે હૈ, અત વે
(આગમેસિમદા) આગમિપ્યદ્વદ કહે ગયે હૈ । (જાવ પહિરૂવા) યહૌં પર ' યાવત્ ' શબ્દ
સે " પ્રામાનીયાઃ, ટર્જનીયાઃ, અમિરૂપાઃ " ફન પઢોં કા મી મપ્ર હુઆ હૈ । ' પ્રામા
નીયાઃ ' ટ્ઠ ટેગ્ને સે મન પ્રસન્ન હો જાતા હૈ । અત પર યે ' ટર્જનીયાઃ ' ટર્જનાય હૈ ।
' અમિરૂપાઃ ' ટનકે રૂપ કી સુન્દરતા પ્રતિક્ષણ નવીન નવાન ભાવ સે વઢતી રહતી હો
તેમે યે માલ્દમ હોતે હૈ, ફસલિયે યે અમિરૂપ હૈ । ' પ્રતિરૂપાઃ ' ફનકે રૂપ કી તુલના નહા
હો સન્તા હૈ, ક્યોં કિ ફનકા રૂપ અસાધારણ હોતા હૈ, અર્થાત્ યે અનુપમ સુન્દર હોતે હૈ ।
અન ટસ પ્રવચન કા કયા ફલ હૈ ? ફસકો કહતે હૈ—

(એવ સ્વલુ ચઊર્હિ ઠાણેર્હિ જીવા ણેરइयत्ताए कम्म पकरेंति) યહ જીવ
ચાર કારગો દ્વારા નરક મેં લે જાનેવાલે કર્મોં કો કરતે હે, અન ટસ વાત કો પ્રમુ પ્રકટ

(ટિટ્ઠકુલાણા) અનેક પદ્યોપમ સાગરોપમ સુધી દેવલોકમા તેમની સ્થિતિ
હોવાના ઠારણે તે દેવો સ્થિતિક્રિયાણ કહેવાય છે તેમાથી આવીને જ મનુ
ષ્યપયાય પ્રાપ્ત કરી છવ નિર્વાણ-મુક્તિના લાભ કરે છે, માટે તેઓ (આગ-
મેસિમદા) આગમિપ્યદ્વદ કહેવાય છે (જાવ પહિરૂવા) અહીં યાવત્
શબ્દથી ' પ્રામાનીયા, ટર્જનીયા, અમિરૂપા ' એ પઢોનો પણ સંગ્રહ થયો છે
" પ્રામાનીયા " -એમને જોતા મન પ્રસન્ન થઈ જાય છે આ માટે જ તેઓ
' ટર્જનીયા ' ટર્જનીય છે ' અમિરૂપા ' એમના રૂપની સુન્દરતા પ્રતિક્ષણ નવીન
નવીન ભાવથી વધતી જતી હોય તેમ તેઓ જણાય છે, તે માટે તેઓ અભિ-
રૂપ છે ' પ્રતિરૂપા ' તેમના રૂપની તુલના ન થઈ શકે, કેમકે તેમનુ રૂપ
અસાધારણ હોય છે, અર્થાત્ તેઓ અનુપમ સુન્દર હોય છે હવે આ પ્રવ
ચનનુ શુ ફલ છે ? તે કહે છે—

(એવ સ્વલુ ચઊર્હિ ઠાણેર્હિ જીવા ણેરइयत्ताए कम्म पकरेंति) આ છવ ચાર

નેરહ્યત્તાપ કમ્મ પકરેત્તા નેરહપ્પસુ ઉવવજ્જતિ, તં જહા-મહા-
રમયાપ ૧ મહાપરિગ્ગહયાપ ૨ પંચિદિયવદ્દેણં ૩ કુણિમાહારેણં
૪, એવ એણં અભિલાવેણ । તિરિસ્સલ્લજોણિપ્પસુ-૧ માહલ્લયાપ

‘નેરહ્યત્તાપ કમ્મ પકરેત્તા નેરહપ્પસુ ઉવવજ્જતિ’ નૈરથિકતાયે કમાગિ પ્રવૃત્ત્ય=પ્રકર્ષેણ
વિધાય નૈરથિકેષુ ઉપપત્તે=નારકજીવાના મયે જાયતે, તજહા-તત્તવા=યેન પ્રકાંગેન નૈરથિ
કેષુ જાયન્તે તત્ કથયતિ સૂત્રકાર-૧ ‘મહારમયાપ’ મહારમ્ભનયા=સામવાડકમ્મ
બાહુલ્યેન, -૨ ‘મહાપરિગ્ગહયાપ’ મહાપરિપ્રહતયા=પરિપ્રહાધિસ્યેન, ૩ ‘પંચિદિયવદ્દેણ’
પચ્ચેન્દ્રિયવધેન=પચ્ચેન્દ્રિયપ્રાણિના હિંસયા, ૪ ‘કુણિમાહારેણ’ કુણપાહારેણ=માસાહારેણ, ‘એવ
એણ અભિલાવેણ’ એવમેતેનાભિલાપેન=કથનેન ‘તિરિસ્સલ્લજોણિપ્પસુ’ તિર્યગ્યોનિપુ-તિરસ્ક્રાં
યોનય=ઉત્પત્તિસ્થાનાનિ તત્, ૧-માહલ્લયાપ ણિયહિલ્લયાપ’ માયાગ્નિતયા નિઠ્ઠતિમત્તયા-
માયા=પરવચ્ચના સૈપામસ્તીતિ માયાગ્નિન તેપા માગ્ગસ્ત્તા તયા, નિઠ્ઠતિ-માયાન્વરણાથં
માયાતરકરણ સૈપામસ્ત્તાતિ નિઠ્ઠતિમન્ત, તદ્ભાવો નિઠ્ઠતિમત્તા તયા, ૨ ‘અલિયવયયેણ’

કરતે હૈં-(ત જહા) વે ચાર કારણ યે હૈં-(મહારમયાપ) મહા-આરમ્મ, (મહા-
પરિગ્ગહયાપ) મહાપરિપ્રહ, (પંચિદિયવદ્દેણ) પચ્ચેન્દ્રિય જીવો કા વધ કરના,
(કુણિમાહારેણ) માસ કા આહાર કરના । इन चार कारणों से (नेरह्यत्तापकम्म पक-
रेत्ता नेरहप्पसु उववज्जति) नरक में ले जाने के योग्य कर्मों का उपार्जन होता है, इस
लिये ये जीव नरक में उत्पन्न होते हैं । (एव एएण अभिलावेण) इसी प्रकारका चार
कारण रूप कथन (तिरिस्सल्लजोणिप्पसु) तिर्यञ्च गति में उत्पन्न कराने वाले कर्मों का
भी है । व चार कारण ये हैं-(माहल्लयाप) मायाचारी करना (णियहिल्लयाप) एव माया
को न्वरण करने के लिये और अधिक मायाचारी करना १, (अलियवययेण) असत्य

કારણો દ્વારા નરકમાં લઈ જનારા ઈર્ષા કરે છે, (તજહા) તે ચાર કારણ આ છે-
(મહારમયાપ) મહા આરમ્મ, (મહાપરિગ્ગહયાપ) મહાપરિપ્રહ, (પંચિદિયવદ્દેણ) ૫ યે
દ્રિય જીવોનો વધ કરવો, (કુણિમાહારેણ) માંસનો આહાર કરવો આ ચાર કારણોથી
(નેરહ્યત્તાપ કમ્મ પકરેત્તા નેરહપ્પસુ ઉવવજ્જતિ) નરકમાં લઈ જવા યોગ્ય કર્મોનું ઉપા-
જન થાય છે તેથી તે જીવ નરકમાં જાય છે (એવ એણ અભિલાવેણ) આ પ્રકારના ૪
ચાર કારણ રૂપ કથન (તિરિસ્સલ્લજોણિપ્પસુ) તિર્યંચ ગતિમાં ઉત્પન્ન કરાવનારા કર્મોનું
પણ છે તે ચાર કારણ આ છે-(માહલ્લયાપ) માયાચારી કરવું, (ણિયહિલ્લયાપ)
તેમજ માયાનું સંવરણ કરવા માટે-ઢાંકવા માટે અન્ય માયાચારી કરવું (૧)

णियडिल्लयाए, २ अलियवयणेण, ३ उक्कचणयाए, ४ वंचणयाए।
मणुस्सेसु-पगडभइयाए १, पगडविणीययाए २, साणुक्को-

अलीकवचनेन=असयभाषणन, ३ 'उक्कचणयाए' उक्कचनतया-उक्कचनता नाम क चन सरलद्वय वञ्चयितु प्रवृत्तस्य पर चतुरतर नर पार्थस्य विलोक्य क्षण वञ्चनानिवृत्त-
तयाऽवस्थान तया, कपटवृत्त्या, ४ 'वचणयाए' वञ्चननया। एतैश्चतुर्भि स्थानैर्जीवा स्तिर्यग्योनिषु यान्ति। मनुष्यजगिषु पुन कैश्चतुर्भि स्थानैरुत्पद्यन्ते? तदर्गयितुमाह-
'मणुस्सेसु' इयादि। मनुष्येषु, 'पगडभइयाए' प्रकृतिमद्रतया=स्वभावसरलतया १, 'पगडविणीययाए' प्रकृतिविनाततया=स्वभावतो विनयशालतया २, 'साणुक्कोसयाए' सानुक्कोगतया-अनुक्कोगो=दया तेन सह रतेने इति सानुक्कोगस्तस्य भाव सानुक्कोगत तया-सदयतया ४, 'अमन्ठरियाए' अमत्तगित्तया-ममरोऽन्यशुभद्वेपस्तदभानोऽमत्सर = परगुणग्राहितव सोऽन्येषामित्यमसरिणस्तन्भावोऽमसरिता तया-द्व्याराहित्येन। एतैश्चतुर्भि

भाषण करना २, (उक्कचणयाए) किसी सरल हृदयवाले व्यक्ति को ठगने के लिये प्रवृत्त हुए ठगिया-मायाचारी वाले का, उम सरल पुरुष के पास किसी चतुर पुरुष की स्थिति देख-
कर कुछ समयतक वचनामय अपनी प्रवृत्ति को स्थगित कर ठहर जाना-कपटवृत्ति को रोक
रखना ३, (वचणयाए) दूसरों को ठगना ४। इन चार कारणों से जान तिर्थचगति में ले जाने
वाले कर्मों का उपार्जन करते हैं। (मणुस्सेसु) मनुष्यगति में तीन चार कारणों से जाते
हैं। व कारण ये हैं-(पगडभइयाए) प्रकृति से मद्र होना १, (पगडविणीययाए) प्रकृति
से विनात होना २, (साणुक्कोसयाए) दयालु होना ३, एवं (अमन्ठरियाए) मत्सरभाज
नहीं रखना अर्थात् गुणग्राही होना ४। इन चार कारणों से ये तीन मनुष्यगति में उत्पन्न

(अलियवयणेण) असत्य भाषण ३२३ (२) (उक्कचणयाए) दोष सरल हृदयवाला
भाषुसने ठगवा-छेतरवा-भाटे प्रवृत्त थनाइ ७१-भाय,आगीवाणानु, ते
सरण पुरुषनी पासे दोष चतुर पुरुषनी छाज्जी ओध थोडा समय भाटे
वचनामय पोतानी प्रवृत्तिने स्थगित करी दोषाव जवु-पोतानी कपटवृत्तिने
शेडी राणवु (३) (वचणयाए) जीबने ठगवा (४) आ आर कारणोथी एव
तिर्थ च गतिमा लध जवा लेवा उभोनु उपाजन करे छे (मणुस्सेसु) मनुष्य
गतिमा आ एव ४ कारणोथी लय छे ते कारण आ छे-(पगडभइयाए)
प्रकृतिथी लद्र होवु (१), (पगडविणीययाए) प्रकृतिथी विनीत होवु (२),
(साणुक्कोसयाए) दयालु होवु (३), तेमज (अमन्ठरियाए) मत्सरभाव न
राणवे। अर्थात् शुद्धाही थवु (४) आ आर कारणोथी आ एव मनुष्य

સયાણ ૩, અમચ્છરિયાણ ૪। દેવેસુ-સરાગસંજમેણ ૧,
સંજમાસજમેણ ૨, અકામણિજ્જરાણ ૩, ચાલતવોકમ્મેણ ૪।
તમાહવલ્લહ-

સ્થાનૈર્જીવા મનુજય પ્રાપ્નુવતિ । દેવપ્રાપ્તિદુર્ભૂતાનિ ચવાગિ સ્થાનાનિ ત્ર્ગયતિ-‘દેવેસુ’
इत्यादि । देवपु-‘सरागसजमेण’ सरागमयमेन-सराग=आसक्त्या सहित सगग स
चासौ मयमथ सरागयन्मस्तेन-सरुपायचारित्रेण १, ‘सजमासजमेण’ मयमामयमेन=
देगमयमेन २, ‘अकामणिज्जराण’ अकामनिर्जरया-अकामेन=अमिलापम तरेण निर्जग=
क्षुधादिसहन तथा ३, ‘चालतवोकममेण’ बालतप कर्मणा=चालसादृश्याद् बाला=
मिथ्यादृष्टा, तेषा तप कर्म बालतप कर्म, तेन ४, एतै स्थानैर्जोवा देवमव प्राप्नुवतीति भाव ।
पुन प्रकारातरेण ‘तमाहवल्ह’ तदाप्याति=तत् कथयति ‘जह णरगा गम्पती’

કરારને બાલે કર્મોં કા ઉપાર્જન કરતે હૈ । (દેવેસુ) ચાર કારણોં સે જીવ દેવગતિ મેં ઉત્પન
હોતે હૈ । બે ચાર કારણ યે હૈ-(સરાગસજમેણ) સરાગમયમ કા પાલન કરના ૧, (સજમા-
સજમેણ) દેગવિરતિ પાલન કરના ૨, (અકામણિજ્જરાણ) અકામનિર્જરા ૩, એવ (બાલ-
તવોકમ્મેણ) બાલ તપસ્યા ૪ । જિસ સયમ મે રાગ (આસક્તિ) વિધમાન હોતા હૈ, ઉસ
કા નામ સરાગમયમ હૈ । મતલબ-રૂપાયસહિત ચારિત્ર કા પાલના સરાગમયમ હૈ । ૧૨
બારહ વ્રતોં કા-દેગવિરતિ કા ધારણ કરના ઇસકા નામ સયમાસયમ હૈ । અમિલાપા-ઇચ્છા
કે વિના ક્ષુધા આદિ કા સહન કરના ઇસકા નામ અકામનિર્જરા હૈ । મિથ્યાદૃષ્ટિયોં કે તપ
કા નામ બાલતપ હૈ । ઇન કાર્મોં કે કરને સે જીવ દેવગતિ મેં જાન યોગ્ય કર્મોં કા ઉપાર્જન
કરતે હૈ । (જહ ણરગા ગમ્પતી જે ણરગા જા ય વેયણા ણરણ । સારીરમાણસાઈ દુકલાઈ

ગતિમા ઉત્પન્ન કરાવવાવાળા ધર્મોંનુ ઉપાર્જન કરે છે (દેવેસુ) આર કારણોથી
એવ દેવગતિમા ઉત્પન્ન થાય છે-(સગમેસજમેણ) સરાગ સયમનુ પાલન કરવુ ૧,
(સજમાસજમેણ) દેશવિરતિનુ પાલન કરવુ ૨, (અકામણિજ્જરાણ) અકામ-
નિર્જરા ૩, તેમજ (બાલતવોકમ્મેણ) બાલ તપસ્યા ૪ જે સયમમા રાગ-આસક્તિ
વિધમાન હોય છે તેનુ નામ સરાગ-સયમ છે મતલબ-રૂપાય સહિત આરિ-
ત્રનુ પાલન કરવુ તે સરાગસયમ છે (૧) ૧૨ આર વ્રતો-દેશવિરતિ
ધારણ કરવા તેનુ નામ સયમાસયમ છે (૨) અમિલાપા-ઇચ્છા-વિના ક્ષુધ
આદિ સહન કરવુ તેનુ નામ અકામ નિર્જરા છે (૩) મિથ્યાદૃષ્ટિના તપનુ
નામ બાલતપ છે (૪) આ કાર્મોં કરવાથી એવ દેવગતિમા જવા યોગ્ય ધર્મોંનુ

“ જહ નરગા ગમ્મતી, જે નરગા જા ય વેયળા નરણ ।
સારીરમાણસાડં દુક્ખાઈ તિરિક્ખજોળીણ ॥ ૧ ॥
માણુસ્સં ચ અણિચ્ચ, વાહિ-જરા-મરણ-વેયળા-પડર ।
દેવે ય દેવલોણ, દેવિહ્દિ દેવસોમ્ખાઈ ॥ ૨ ॥

इयाग्न्यायामि । ‘जह नरगा गम्मती’ यथा नरका गम्यन्त-जायेर्यन प्रकारेण
नरका = नरकस्थानानि गम्यन्ते = प्रायते, ‘जे नरगा’ ये नरका - यदूपा नरका =
नारकिग सति, ‘जा य वेयणा नरए’ याश्च वेदना नरके-या = यादृश्यो वेदना =
यातनाश्च नरके भवति, तसर्वं कथयतीति पूर्वगाचय । ‘सारीरमाणसाडं दुक्खाडं
तिरिक्खजोणीए’ शारीरमाणसानि दुस्वानि तिर्यग्योन्याम्-यथा च शरीरसम्बन्धीनि
मन सम्बन्धानि च दुस्वानि भवन्ति प्राणिनामिति शेषस्तथा भगवान् परिकथयति ॥ १ ॥
एव ‘माणुस्स च अणिच्च वाहि-जरा-मरण-वेयणा-पडर’ मानुषश्चाऽनित्य
व्याधि-जरा-मरण-वेदना-प्रचुरम्-व्याधयो-जरा-मरण-प्रसिद्ध, वेदना =
शानोष्णादित्स्वरूपा, प्रचुरा = विपदा यस्मिंस्तादृशम्, अतएव अनित्य-क्षणभङ्गुर मानु-
ष्य = मानुषमत्र परिकथयति । ‘देवे य देवलोए देविह्दि देवसोम्खाड’ देवान् च
देवलोकांश्च दग्धिं देवसौम्यानि-तथा दवान्, च पुन दवलोकान्, दग्धि = देवसमृद्धि,
दवसौरयानि = देवसम्बन्धीनि सुखानि कथयतीति शेष ॥ २ ॥ एता येन नरकादीनि

તિરિક્ખજોળીણ) જીવ જિસ પ્રકાર નરકા મેં જાતે હૈ, ઓર વહા જૈસે નારકા હૈ, એવ
ઉહૈં જિસ પ્રકાર કા વેદના મોગનો પડતા હૈ યહ સન પ્રમુન (આટકલ્હ) વતલાયા । તિર્ય-
ગતિ મેં પહુંચને પર હિસ જાત્ર કો જિતને મી શારીરિક ણ માનસિક કષ્ટ મોગન પડતે હૈ,
યહ મી મગનાતન સ્પષ્ટ ક્રિયા । (માણુસ્સ ચ અણિચ્ચ વાહિ-જરા મરણ-વેયળા પડર)
યહ માનવપાયા અનિય હૈ, વ્યાધિ, જરા, મરણ એવ વેદના સે પ્રચુર-મરા હ । (દેવે ય

ઉપાજ્ઞન કરે છે (જહ નરગા ગમ્મતી જે નરગા જા ય વેયળા નરણ । સારીરમાણસાડ
દુક્ખાઈ તિરિક્ખજોળીણ) એવ જે પ્રકારે નરકોમાં બંધ છે, અને ત્યાં જેવા
નારકી હોય છે, તેમજ તેમને જે પ્રકારની વેદના ભોગવવી પડે છે, એ બધું
પ્રભુએ (આટકલ્હ) બતાવ્યું તિથ ચ-ગતિમાં પહોંચતા આ જીવને નેટલા
શારીરિક તેમજ માનસિક દુઃખ હોય છે તે બધા ભોગવવા પડે છે, એ પણ
ભગવાને સ્પષ્ટ કર્યું (માણુસ્સ ચ અણિચ્ચ વાહિ-જરા-મરણ વેયળા-પડર) આ

णरगं तिरिस्खजोणिं, माणुसभाव च देवलोगं च ।
 सिद्धे य सिद्धवसहिं, छज्जीणियं परिकहेइ ॥ ३ ॥
 जह जीवा वज्झती मुच्चती जह य सकिलिस्संति ।
 जह दुक्खाणं अंत, करेति केई अपडिन्द्धा ॥ ४ ॥

મગ્ધા શ્રુતે—‘णरग’ नरक=नरकावास, ‘तिरिस्खजोणिं’ तिर्यग्योनिं, ‘माणुसभाव’ मनुष्यभाव=मनुष्यत्व च ‘देवलोग’ देवलोकश्च कथयति । तथा ‘सिद्धे य’ सिद्धाश्च ‘सिद्धवसहिं’—सिद्धवसंति=सिद्धक्षेत्र, ‘छज्जीणिय’ पङ्गीनिका परिकथयति ॥ ३ ॥
 एव ‘जह जीवा वज्झती’ यथा जाग वयते=नय प्राप्नुयन्ति, ‘मुच्चती’ मुच्यते=मुक्ता भवति, ‘जह य सकिलिस्सति’ यथा च मरिश्यति, ‘जह दुक्खाण अंत करेति केई अपडिन्द्धा’ यथा दुःखानामंत कुर्वन्ति कऽपि अप्रतिबद्धा—केऽपि=कति चिज्जीवा अप्रतिबद्धा=प्रतिबधरहिता—मुक्ता सतो दुःखानामन्त=नाश कुर्वन्ति, तत्सर्वं

દેવલોએ દેવિહ્દિ દેવસોમ્હાઈ) એવ દેવગતિ મે દેવતાઓ કો દેવગતિ અનેક ઋદ્ધિયા એવ દેવપર્યાયનગથી અનેક સૌખ્યો કી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ—યહ સન મી પ્રમુને અઢી તરહ સ્પષ્ટ કરકે અપની દિવ્યધ્વનિ દ્વારા પ્રદર્શિત ક્રિયા । (णरग तिरिस्खजोणिं माणुसभाव च देव लोग च । सिद्धे य सिद्धवसहिं छज्जीवणिय परिकहेइ) इस प्रकार प्रमु ने नरक, तिर्यंच, मनुष्य एव देवगति का कथन किया, साथ में यह भी बतलाया कि सिद्ध कैसे होते हैं और सिद्धस्थान कैसा है, एव पङ्गीनिकाय कौन २ है । (जह जीवा वज्झती मुच्चती जह य सकिलिस्सति । जह दुक्खाण अंत करेति केई अपडिन्द्धा) जीव जिस प्रकार कर्मों

માનવપર્યાય અનિત્ય છે વ્યાધિ, જરા, મરણ તેમજ વેદનાથી પ્રચુર-ભરેલી છે (દેવે ચ દેવલોએ દેવિહ્દિ દેવસોમ્હાઈ) તેમજ દેવગતિમા દેવતાઓને દેવ-સખધી અનેક ઋદ્ધિઓ તેમજ દેવપર્યાય-સખધી અનેક સૌખ્યની પ્રાપ્તિ થાય છે એ બધું પણ પ્રભુએ સારી રીતે સ્પષ્ટ કરીને પોતાના દિવ્ય ધ્વનિ દ્વારા પ્રદર્શિત કર્યું (णरग तिरिस्खजोणिं माणुसभाव च देवलय च । सिद्धे य सिद्धवसहिं छज्जी वणिय परिकहेइ) આ પ્રકારે પ્રભુએ નરક, તિર્યંચ, મનુષ્ય તેમજ દેવગતિનું વર્ણન કર્યું, તે સાથે એ પણ બતાવ્યું કે સિદ્ધ દેવા હોય છે, અને સિદ્ધસ્થાન કેવું છે, તેમજ પડ્ધવનિકાય ગોણ ગોણ છે (जह जीवा वज्झती मुच्चती जह य सकिलिस्सति । जह दुक्खाण अंत करेति केई अपडिन्द्धा) એવ જે પ્રકારે કર્મોથી

અદ્વા અદ્વિયચિત્તા જહ જીવા દુઃસ્વસાગરમુવેતિ ।

જહ વેરગ્ગમુવગયા કમ્મસમુગ્ગ વિહાડેતિ ॥ ૫ ॥

જહ રાગેણ કઢાણ કમ્માણ પાવગો ફલવિવાગો ।

જહ ય પરિહીણકમ્માસિદ્ધા સિદ્ધાલયમુવેતિ ॥ ૬ ॥ સૂ૦ ૫૬ ॥

કથયતિ ॥ ૪ ॥ ‘અદ્વા અદ્વિયચિત્તા’ આત્માર્તિતચિત્તા—આત્માર્ત=આર્ત યાનાદ્ આર્તિત=પાડિત ચિત્ત યેપા તે તથા, ‘જહ જીવા’ યથા જાગા ‘દુઃસ્વસાગરમુવેતિ’ દુઃસ્વસાગર=દુઃસ્વરૂપ સમુદ્રમુપયન્તિ=પ્રાપ્નુવન્તિ, તત્ કથયતિ । ‘જહ વેરગ્ગમુવગયા કમ્મસમુગ્ગ વિહાડેતિ’ યથા ચ વૈરાગ્યમુપગતા=પ્રાપ્તા કર્મસમુદગ=કર્મણા સમુદગ=મન્જૂષા કર્મરાશિમિતિ યાવત્ વિહાટયન્તિ=ગ્રેહટયન્તિ—નાશયન્તાતિ યાવત્, તત્ કથયતિ । ‘જહ રાગેણ કઢાણ કમ્માણ પાવગો ફલવિવાગો’ યથા ગગગ=પુત્રકન્યાગ્નિશ્વમિધ્વજ્જરૂપેણ કૃતાનામ્=ઉપાર્જિતાના કર્મગા=જ્ઞાનાવરગીયાદીના પાપક=પાપમય ફલવિપાક=ફલપરિણામો ભવતિ ।

સે વગ્તે હૈં ઓર જિસ પ્રકાર ડનસે છૂટતે હૈં તથા જિસ પ્રકાર સે ડનક સક્લગોં કો મોગતે હૈં ઓર ફિર અપ્રતિબદ્ધ હોકર જિસ પ્રકાર સે કિતનેક મન્યજાન સમસ્ત પ્રકાર કે દુઃખોં કો વિનાશ કરતે હૈં યહ વિષય મી પ્રમુખ ન આગત જનતા કો અચ્છી તરહ સમજાયા ।

(અદ્વા અદ્વિયચિત્તા જહ જીવા દુઃસ્વસાગરમુવેતિ । જહ વેરગ્ગમુવગયા કમ્મસમુગ્ગ વિહાડેતિ) પ્રમુખે ને યહ મી વતલાયા કિ આર્તયાન સે પાડિત ચિત્તાલે પ્રાગા—જીવ કિસ તરહ દુઃસ્વ સાગર મ મોતે રાતે રહતે હૈં ઓર કિસ પ્રકાર સે વૈરાગ્ય કો પ્રાપ્ત કર જાગ કર્મરાશિ કો વિનષ્ટ કર દેતે હૈં । (જહ રાગેણ કઢાણ કમ્માણ પાવગો ફલવિવાગો ।

અધ્યાય છે, અને જે પ્રકારે તેથી છૂટે છે, તથા જે પ્રકારે અનેક સંલેશોને લોગવે છે, અને પાછા અપ્રતિબદ્ધ થઈને જે પ્રકારે ડેટલાડ લબ્ધિ જીવ સમસ્ત પ્રકારના દુઃખોં વિનાશ કરે છે એ વિષય પણ પ્રભુએ આવેલ જનતાને મારી ગીતે સમજાવ્યો (અદ્વા અદ્વિયચિત્તા જહ જીવા દુઃસ્વસાગરમુવેતિ । જહ વેરગ્ગમુવગયા કમ્મસમુગ્ગ વિહાડેતિ) પ્રભુએ એ પણ જતાવ્યું કે આર્તધ્યાનથી પીડાતા ચિત્તવાળા પ્રાણી—જીવ ડેવી ગીતે દુઃખસાગરમાં ગોથા ખાધા કરે છે, અને ડેવી રીતે વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત કરીને જીવ કર્મરાશિને નાશ કરે છે (જહ રાગેણ કઢાણ કમ્માણ પાવગો ફલવિવાગો । જહ ય પરિહીણ કમ્મા સિદ્ધા સિદ્ધાલયમુવેતિ) પુત્ર-કલત્ર આદિમાં આમક્રિયા રૂપ રાગથી ઉપા-

મૂલમ્—તમેવ ધમ્મં દુવિહં આડક્ખડ, તં જહા-અગાર

‘જહ ય’ યયા ચ—એન પ્રકારે ‘પરિહીણકમ્મા’ પરિહીણકમાગ—પરિહીણાનિ=વિનશ્ચાનિ કર્માણિ યેષા તે, સિદ્ધા—‘સિદ્ધાઝયમુચેતિ’ સિદ્ધાઝયમુપચિતિ—લોકાતક્ષેત્રલક્ષણ સ્થાન પ્રાપ્તુરતિ, તથા ભગવાન્ પરિકથયતીતિ પૂર્વેનાચય ॥ સૂ. ૫૬ ॥

ટીકા—‘તમેવ’ ઇત્યાદિ। ‘તમેવ ધમ્મ દુવિહ આડક્ખડ’ તમેવ=પૂર્વોક્તમેવ ધર્મ દ્વિવિધ=દ્વિપ્રકારમ્, આગ્યાનિ=કથયતિ, ‘તં જહા’ તથા—‘અગારમ્મ અણગારધમ્મં ચ’ અગારધર્મમ્, અણગારધર્મં ચ—અગાર=ગૃહ સાસ્થ્યાદગારા ગૃહસ્થા, ગૃહા દારા ઇત્યાદિવત્, યદ્વા—અગામ્મસ્ત્યેષામિચરે ‘અર્ઘ આદિમ્યોડ્’ ઇતિ મત્તર્યાયાચ્ પ્રચય, તેષા ધર્મ—ચત્ત્યમાણસ્વરૂપસ્તમ્, તથા—અણગારધર્મ=ન નિવર્તેગાર—ગૃહ યેષા તેડનગારા સાધવસ્તેષા ધર્મસ્ત ચ આપ્યાતિ। તત્ર પ્રાધાન્યાત્ પ્રથમ જહ ય પરિહીણકમ્મા સિદ્ધા સિદ્ધાઝયમુચેતિ) પુત્રકલત્રાદિકા મે આસક્તિરૂપ રાગ સે ઉપાર્જિત જ્ઞાનાવરણીય આદિક કર્મોં કા પાપમય ફલ જૈસે હોતા હૈ ઓર કર્મોં કો નષ્ટ કર જોર સિદ્ધાવસ્થાપન્ન હો સિદ્ધાલય મેં જૈસે પહુંચતે હૈ યહ સવ મી પ્રસુ ને અપની દેશના મેં સ્પષ્ટ કિયા ॥ સૂ. ૫૬ ॥

‘તમેવ ધમ્મ દુવિહ આડક્ખડ’ ઇત્યાદિ

પ્રસુ ને (તમેવ ધમ્મ દુવિહ આડક્ખડ) ઇસ ધર્મ કો દો પ્રકાર સે કહા હૈ।
(‘અગારધમ્મ અણગારધમ્મ ચ) ૧ ગૃહસ્થ કા ધર્મ ઓર દૂસરા અણગાર—મુનિ કા ધર્મ।

(૧) ‘અગાર’ નામ ઘર કા હૈ। પરન્તુ ઇસ પદ સે યહાં ઊનમે રહને વાલે ગૃહસ્થાં કા પ્રહ્ણ હુઆ હૈ, અથવા “અર્ઘ આદિમ્યોડ્” ઇસ સૂત્ર સે અસ્ત્યર્થ મે અચ્ પ્રત્યય કરને સે મી ઊનમેં રહને વાલે ગૃહસ્થોં કા પ્રહ્ણ હો જાતા હૈ।

જન કહેલા જ્ઞાનાવરણીય આદિક કર્મોના પાપમય ફલ જેમ થાય છે અને કર્મોના નાશ કરી છવ સિદ્ધ-અવસ્થા પ્રાપ્ત કરી સિદ્ધાલય (મુક્તિ સ્થાનમાં) જેમ પહોંચે છે તે યહુ પણ પ્રભુએ પોતાની દેશનામાં સ્પષ્ટ કર્યું (સૂ. ૫૬)

“તમેવ ધમ્મ દુવિહ આડક્ખડ” ઇત્યાદિ

પ્રભુએ (તમેવ ધમ્મ દુવિહ આડક્ખડ) આ ધર્મ જે પ્રકારનો કહ્યો છે
(‘અગારધમ્મ અણગારધમ્મ ચ) ૧—ગૃહસ્થના ધર્મ અને ળીજ અણગાર—મુનિના

(૧) અગાર એટલે ઘર પરન્તુ આ પદથી અહીં તેમાં રહેવાવાળા ગૃહસ્થો એવો અર્થ અહણ કર્યો છે, અથવા “અર્ઘ આદિમ્યોડ્” આ સૂત્રથી ‘અસ્તિ’ અર્થમાં અચ્ પ્રત્યય લગાડવાથી પણ તેમાં રહેવાવાળા ગૃહસ્થો—એવો અર્થ થાય છે

ધર્મં અણગારધર્મં ચ । અણગારધર્મો તાવ-ઙહ સ્વજો
સ્વજાણ મુંદે ભવિત્તા અગારાઓ અણગારિય પવ્વડયસ્સ સવ્વાઓ
પાણાડવાયાઓ વેરમણં મુસાવાય-અદિણ્ણાદાણ-મેહુણ-પરિગહ-

અનગારધર્મમેવ વ્યાચ્છે-‘અણગારધર્મો તાવ’ ઇતિ । અનગારધર્મસ્તાવત્-તાવત્= પ્રથમન્ અનગારધર્મ ઉચ્યતે-‘ઙહ સ્વજો સ્વજાણ મુંદે ભવિત્તા અગારાઓ અણગારિય પવ્વડયસ્સ સવ્વાઓ પાણાડવાયાઓ વેરમણં ઙહ સ્વજો સર્વત સર્વત્તના મુંદો મૂવાઙગાગદનગાગિતા પ્રવ્રાન્નિત્ય સર્વસ્માઙ્ગાનિપાતાદિરમગન્-ઙહ જગતિ સ્વજો સર્વત-દ્રવ્યતો માવતથેયથં, સર્વાઙ્ગના-પરમવૈરાગ્યે । મુંદો મૂવા-દ્રવ્યતો મુંદો મલ્લકે છુદ્ધિનકેગ, માવતસ્તુ કપાણગામપનનમિતિ મુંદલક્ષ્મીધર્મયોગાપુરુષો મુંદ ઉચ્યતે, અત્ર ‘અઙ્ગ આદિન્વ્યોઙ્ચ’ ઇત્યર્થપ્રયય, તાદ્દશો મૂવેત્યર્થ, અગારાદ-ગ્રહાદ-ગ્રહ

(અણગારધર્મો તાવ) અનગાર કા ધર્મ વે હી લીવ પાલન કતં હૈ જો (ઙહ સ્વજો સ્વજાણ મુંદે ભવિત્તા અગારાઓ અણગારિય પવ્વડયસ્સ સવ્વાઓ પાણાડવાયાઓ વેરમણ મુસાવાય-અદિણ્ણાદાણ-મેહુણ-પરિગહ-રાઈમોયણવેરમણ) યહા સર્વ પ્રકાર સે-દ્રવ્ય એવ માવરૂપ સે, સ્વાત્તના-પરમવૈરાગ્ય મ્પન્ન હોકર મુદિત હો જાતે હૈ । યહ મુદિત અવસ્થા દ્રવ્ય એવ માવ કે મેંદ સે દો પ્રકાર ના હૈ-કર્મો કા દુચ્ચન કાના દ્રવ્યમુદન હૈ, એવ કપાયો કા ત્યાગ કરના માવમુદન હૈ, મુદિત હોનર જો અપને ગ્રહ કા પાણિયા કર સાધુ કા દીક્ષા સે દીક્ષિત હો જાતા હૈ । ઉમકા નામ અનગાર હૈ । ઇમ અનગાર અવસ્થા મેં

(૧) મુંદ પદ સે મુદિત પુરુષ કા મત્વર્થીય અર્થપ્રયય કરને સે પ્રવ્રણ હુઆ હૈ ।

ધર્મ (અણગારધર્મો તાવ) અનગારના ધર્મ તેજ એવ પાલન કરે છે જે (ઙહ સ્વજો સ્વજાણ મુંદે ભવિત્તા અગારાઓ અણગારિય પવ્વડયસ્સ સવ્વાઓ પાણાડવાયાઓ વેરમણ મુસાવાય-અદિણ્ણાદાણ-મેહુણ-પરિગહ-રાઈમોયણ-વેરમણ) અહીં સર્વ પ્રકારી-દ્રવ્ય તેમજ ભાવ ઉપરી સર્વ પ્રકારે પરમ-વૈરાગ્ય-અપન્ન ધર્મ બાય છે આ મુદિત અવસ્થા દ્રવ્ય તેમજ ભાવ ના લેદથી બે પ્રકારની છે-‘કેશલુચ્ચન કરુ’ એ દ્રવ્યમુદન છે, તેમજ કપાયોનો ત્યાગ કરવો’ એ ભાવમુદન છે મુદિત ધર્મ ને પોતાના ધરનો ત્યાગ કરી સાધુની દીક્ષાથી દીક્ષિત ધર્મ બાય છે તેમનું નામ અનગાર છે આ અનગાર અવ-

(૧) મુંદ શબ્દથી મુદિત પુરુષનો મત્વર્થીય અર્થ પ્રત્યય લગાડવાથી અહુષ્ કથો છે

મૂલમ્—તમેવ ધમ્મં દુવિહં આઙ્કલ્લહ, ત જહા—અગાર

‘જહ ય’ યથા ચ—એન પ્રકારે ‘પરિહીણક્રમ્મા’ પરિહીનક્રમાણ—પરિહીગાનિ=વિનશ્ચાનિ કર્માણિ યેવા તે, સિદ્ધા—‘સિદ્ધાલયમુવેતિ’ સિદ્ધાલયમુપયતિ—લોકા તક્ષેત્રલક્ષણ સ્થાન પ્રાપ્નુવન્તિ, તથા ભગવાન્ પરિકથયતીતિ પૂર્વેણાવય ॥ સૂ. ૫૬ ॥

ટીકા—‘તમેવ’ ઇત્યાદિ । ‘તમેવ ધમ્મં દુવિહં આઙ્કલ્લહ’ તમેવ=પૂર્વોક્તમેવ ધર્મં દ્વિવિધ=દ્વિપ્રકારમ્, આગ્યાતિ=કથયતિ, ‘તં જહા’ તથા—‘અગારમ્મ અણગારધમ્મં ચ’ અગારધર્મમ્, અનગારધર્મં ચ—અગાર=ગૃહ તાત્પર્યાદગારા ગૃહસ્થા, ગૃહા દારા ઇત્યાદિવત્, યદ્વા—અગારમસ્યેવામિત્યર્થે ‘અર્ઘ આદિમ્બોડ્’ ઇતિ મત્વર્થાયાચ્ પ્રયય, તેવા ધર્મ—વસ્યમાણસ્વરૂપસ્તમ્, તથા—અનગારધર્મ=ન ત્રિચતેઽગાર—ગૃહ યેવા તેઽનગારા સાધવસ્તેવા ધર્મસ્ત ચ આગ્યાતિ । તત્ર પ્રાધાન્યાત્ પ્રથમ

જહ ય પરિહીણક્રમ્મા સિદ્ધા સિદ્ધાલયમુવેતિ) પુત્રકલત્રાદિકો મેં આસક્તિરૂપ રાગ સે ઉપાર્જિત જ્ઞાનાવરણીય આદિક કર્મોં કા પાપમય ફલ જૈસે હોતા હૈ ઓર કર્મોં કો નષ્ટ કર જીય સિદ્ધાવસ્થાપન હો સિદ્ધાલય મેં જૈસે પહુંચતે હૈ યહ સવ મી પ્રમુ ને અપની દેગના મેં સ્પષ્ટ ક્રિયા ॥ સૂ. ૫૬ ॥

‘તમેવ ધમ્મ દુવિહં આઙ્કલ્લહ’ ઇત્યાદિ

પ્રમુ ને (તમેવ ધમ્મ દુવિહં આઙ્કલ્લહ) ઇસ ધર્મ કો દો પ્રકાર સે કહા હૈ ।
(‘અગારધમ્મ અણગારધમ્મ ચ’) ૧ ગૃહસ્થ કા ધર્મ ઓર દૂસરા અનગાર—મુનિ કા ધર્મ ।

(૧) ‘અગાર’ નામ ઘર કા હૈ । પરન્તુ ઇસ પદ સે યહોંં ડનમે રહને વાલે ગૃહસ્થોં કા ગ્રહણ હુઆ હૈ, અથવા “અર્ઘ આદિમ્બોડ્” ઇસ સૂત્ર સે અસ્યર્થ મે અચ્ પ્રત્યય કરન સે મી ડનમે રહને વાલે ગૃહસ્થોં કા ગ્રહણ હો જાતા હૈ ।

જન કરેલા જ્ઞાનાવરણીય આદિક કર્મોના પાપમય ફલ જેમ થાય છે અને કર્મોના નાશ કરી છવ સિદ્ધ-અવસ્થા પ્રાપ્ત કરી સિદ્ધાલય (મુક્તિ સ્થાનમાં) જેમ પહોંચે છે તે મધુ પશુ પ્રભુએ પોતાની દેશનામાં સ્પષ્ટ કર્યું (સૂ. ૫૬)

“તમેવ ધમ્મ દુવિહં આઙ્કલ્લહ” ઇત્યાદિ

પ્રભુએ (તમેવ ધમ્મ દુવિહં આઙ્કલ્લહ) આ ધર્મ જે પ્રકારનો કહ્યો છે
(‘અગારધમ્મ અણગારધમ્મ ચ’) ૧-ગૃહસ્થના ધર્મ અને બીજા અનગાર-મુનિના

(૧) અગાર એટલે ઘર પરંતુ આ પદથી અહીં તેમાં રહેવાવાળા ગૃહસ્થો એવો અથ ગ્રહણ કર્યો છે, અથવા “અર્ઘ આદિમ્બોડ્” આ સૂત્રથી ‘અસ્તિ’ અર્થમાં અચ્ પ્રત્યય લગાડવાથી પણ તેમાં રહેવાવાળા ગૃહસ્થો—એવો અર્થ થાય છે

રાઙ્ગભોયણ-વેરમણં । અયમાડસો ! અણગારસામાઙ્ગ ધમ્મે
પણ્ણત્તે, એયસ્સ ધમ્મસ્સ સિલ્લિયા એ ઉવટ્ઠિ એ ણિગ્ગથે વા
ણિગ્ગથી વા વિહરમાણે આણા એ આરાહ એ ભવતિ ।

અર્થાત્ પરિગૃહ્યતે=સમૂહૈ સ્વાક્રિયત ઇતિ પરિગ્રહ —ધર્માપકરણભિન્ન સર્વમિત્યર્થસ્તત્સમાદ
વિરમણમ્ ॥ ૫ ॥ રાત્રિભોજન-રાત્રી ભોજન તત્સમાદ વિરમણમ્ ॥ ૬ ॥ ‘અયમાડસો ?
અણગારસામાઙ્ગ ધમ્મે પણ્ણત્તે’ અયમાયુષ્મન્ ‘અનગારસામયિક —અનગારાણા=સાધૂના
સમયે=સિદ્ધાન્તે, યદ્વા આચારે ભવ, ધર્મ પ્રત્ત =કથિત । ‘એયસ્સ ધમ્મસ્સ સિલ્લિયા
ઉવટ્ઠિ એ’ એતસ્ય ધર્મસ્ય શિક્ષાયામ્=આસેવને ઉપસ્થિત =ઉદ્યુક્ત, ‘ણિગ્ગથે વા’
નિર્ગ્ગથ =સાધુવાં ‘ણિગ્ગથી વા’ નિર્ગ્ગથી વા ઉપસ્થિતા સાધ્વા વા—‘વિહરમાણે’
વિહરમાણ =વિચરન્ ‘આણા એ આરાહ એ ભવડ’ આજ્ઞાયા =સર્વજોપદેશસ્ય આરાધકો ભવતિ ।
ઇત્યમનગારધર્મમુપદિશ્ય રૂપત્યગારધર્મમુપદિશતિ, તદેવાહ—‘અગારધમ્મ’ ઇત્યાદિ ।

ગયા હૈ । ક્યોં કિ પ્રાણિયોં કો ડનમે ‘મમેદભાવ’ હોતા હૈ । ઇસ પરિગ્રહ સે વિરક્ત હોના
પરિગ્રહવિરમણ મહાવ્રત હૈ । રાત્રિ મે ભોજન નહીં કરના—ઇસકા નામ રાત્રિભોજનવિરમણ
વ્રત હૈ । (અયમાડસો ! અણગારસામાઙ્ગ ધમ્મે પણ્ણત્તે) હે આયુષ્મન્ ! સિદ્ધાન્ત મેં યહ
સાધુઓં કા આચારજન્ય ધર્મ પ્રતિપાદિત ક્રિયા ગયા હૈ । (એયસ્સ ધમ્મસ્સ સિલ્લિયા
ઉવટ્ઠિ એ) ઇસ સાધુ કે ધર્મ કે આસેવન મેં ઉપસ્થિત (તત્પર) ચાહે નિર્ગ્ગથ—સાધુ હો,
ચાહે નિર્ગ્ગથી—સાધ્વી હો, (વિહરમાણે) જો ઇસે અપને આચરણ મં લાતા હૈ વહ (આણા
આરાહ એ ભવડ) પ્રભુ સર્વન કે આજ્ઞા કા આરાધક માના જાતા હૈ । ઇસ પ્રકાર અનગાર-
ધર્મ કી પ્રરૂપણા કર કે પ્રભુને ‘ગૃહસ્થ કા કયા ધર્મ હૈ ?’ ઇસકી પ્રરૂપણા ઇસ પ્રકાર કી

બધા ધન ધાન્ય આદિકની, પરિગ્રહમા ગણુના થાય છે કેમકે પ્રાણિઓને
એમા ‘મમેદભાવ’ થાય છે એ પરિગ્રહથી વિરક્ત થયુ એ પરિગ્રહ-વિરમણ
મહાવ્રત છે રાત્રિમા ભોજન ન કરેયુ તેનુ નામ રાત્રિભોજન વિરમણ વ્રત છે
(અયમાડસો ! અણગારસામાઙ્ગ ધમ્મે પણ્ણત્તે) હે આયુષ્યમાન્ ! સિદ્ધાન્તમા સાધુ
ઓના આચાર જન્ય આ ધર્મનુ પ્રતિપાદન કરેલ છે (એયસ્સ ધમ્મસ્સ સિલ્લિયા
ઉવટ્ઠિ એ) સાધુના આ ધર્મને પાળવામા ઉપસ્થિત—તત્પર, ચાહે તે નિર્ગ્ગથ સાધુ
હોય કે ચાહે તે નિર્ગ્ગથી—સાધ્વી હોય (વિહરમાણે) જે આને આચરણમા
લાવે તે (આણા એ આરાહ એ ભવડ) પ્રભુ સર્વજની આજ્ઞાના આરાધક મનાય છે
આ પ્રકારે અનગાર ધર્મની પ્રરૂપણા કરીને પ્રભુએ ‘ગૃહસ્થનો શુ ધર્મ છે ?’ તેની

પરિવ્ય-ચે-ચર્ય, અનગમિતા=સાધુચ પ્રાજિનસ્ય=પર્કર્મ મમસ્તમમ વપરિયાગપૂર્વક
સ્વીકૃતવત, સર્વસ્માત=ત્રિકરણત્રિયોગતો જાયમાનાત અગિયત પ્રાણાતિપાતાત-પ્રાણા=
સ્પર્ગેન્દ્રિયાદય સત્યેષામિતિ પ્રાણા-પર્કત્રિયાત્યો જાનાસ્તપામનિપાતો=વિયોજન-હિસન
મિત્યર્થસ્તસ્માદ ગિમ્મન=નિવર્તનમ્ ॥ ૧ ॥ ‘મુસાયાય-અદિષ્ણાદાણ-મેહુણ-પરિગ્રહ-
રાઇમોયણાઓ વેરમણ’ મૃષાવાદા-અત્તાડ્ડાન-મૈથુન-પરિગ્રહ-રાત્રિમોજનાદિરમણમ્-
મૃષાવાદ =અસત્યભાષણ તસ્માદ વિરમણ=નિવૃત્તિ ॥ ૨ ॥ અત્તાદાન-ન ઢત્તમદત્ત=દેવ
ગુરુ-ભૂપ-ગાથાપતિ-સાધર્મિકૈરનનુનાત, તસ્માદાન=ગ્રહણ તસ્માદ ગિરમણમ્, ॥ ૩ ॥
મૈથુન-મિથુનન=હીપુમા-યા નિર્વૃત્ત કર્મ-કામક્રાંડાલક્ષણ, તસ્માદ ગિરમણમ્ ॥ ૪ ॥
પરિગ્રહ-પરિ=સર્વતો ભાવેન ગૃહ્યતે=જમજરામરણાદિજનિતૈર્દુર્ગૈર્નૈષ્ટચત આમા અનનેતિ,

કૃત, કારિત, અનુમોદના ણ્ય મન, વચન ઓર કાય હસ પ્રકાર ત્રિકરણ ઓર ત્રિયોગ સે
પ્રાણાતિપાતાદિક પાપોં કા સર્વથા ત્યાગ કર ણિયા જાતા હ. પ્રાણાતિપાત કા ત્યાગ કરના-
હસીકા નામ પ્રાણાતિપાતવિરમણ હૈ. ‘પ્રાણ’ શબ્દ સે પ્રાણવાલે એકેન્દ્રિયાદિક જીવોં કા
ગ્રહણ હુઆ હૈ. ‘અતિપાત’ શબ્દ કા અથ ત્રિયોગ કરના હૈ. એકેન્દ્રિયાદિક પ્રાગિયોં કી હિંસા
સે વિરક્ત-સર્વથા દૂર-હોના હસકા નામ પ્રાણાતિપાતગિરમણ-અહિંસા-મહાવ્રત હૈ. હસી
તરહ ત્રિયોગ-ત્રિકરણ સે મૃષાવાદ સે વિરક્ત હોના હસકા નામ મૃષાવાદવિરમણ-સત્ય-મહા-
વ્રત હૈ. દેવ, ગુરુ, ભૂપ, સાધર્મિક એવ ગાથાપતિ દ્વારા અદત્ત કા ગ્રહણ કરના હસકા નામ
અદત્તાદાન હૈ, હસસે નિવૃત્ત હોના હસકા નામ અદત્તાદાનવિરમણ મહાવ્રત હૈ. ત્રીન કરણ
ત્રીત યોગ સે જો મૈથુન સે નિવૃત્ત હોના હસકા નામ મૈથુનવિરમણ મહાવ્રત હૈ. જિસકે
ગ્રહણ સે આત્મા, જમ, જરા એવ મરણ આદિ જનિત દુઃખોં સે વેદિત હોતી હૈ હસકા નામ
પરિગ્રહ હૈ. ધર્મોપકરણ સિગ્રાય અન્ય સન ધન-ધાન્યાદિક કો પરિગ્રહ મે પરિગણિત કિયા

સ્થામા કૃત, કારિત અનુમોદના તેમજ મન, વચન અને કાય એ પ્રકારે
ત્રિકરણ અને ત્રિયોગથી પ્રાણાતિપાત આદિ પાપોના સર્વથા ત્યાગ કરાય છે
પ્રાણાતિપાતનો ત્યાગ કરવો એનું જ નામ પ્રાણાતિપાત-વિરમણ છે ‘પ્રાણ’
શબ્દથી પ્રાણવાણા એકેન્દ્રિયાદિ પ્રાણિકોની હિંસાથી વિરક્ત-સવથા દૂર
થવું એનું નામ પ્રાણાતિપાતવિરમણ-અહિંસામહાવ્રત છે એવી જ રીતે
ત્રિયોગત્રિકરણથી મૃષાવાદથી વિરક્ત થવું એનું નામ મૃષાવાદવિરમણ સત્ય
મહાવ્રત છે દેવ, ગુરુ, ભૂપ, સાધર્મિક તેમજ ગાથાપતિ દ્વારા અદત્તનું ગ્રહણ
કરવું તેનું નામ અદત્તાદાન છે, તેથી નિવૃત્ત થવું અદત્તાદાનવિરમણ મહા-
વ્રત છે ત્રણ કરણ ત્રણ યોગથી મૈથુનથી નિવૃત્ત રહેવું એનું નામ મૈથુન-
વિરમણ મહાવ્રત છે જેના ગ્રહણથી આત્મા, જન્મ, જરા તેમજ મરણ આદિ
દુઃખોથી દોરાઈ જાય છે તેનું નામ પરિગ્રહ છે ધર્મોપકરણ સિવાય અન્ય

થૂલાઓ મુસાવાયાઓ વેરમણં ૨, થૂલાઓ અદિષ્ણાદાણાઓ વેરમણ ૩, સદારસતોસે ૪, ઇચ્છાપરિમાણે ૫ । તિષ્ણિ ગુણવ-

‘મુસાવાયાઓ વેરમણ’ સ્થૂલમૃપાવોદ્વિરમણમ્=સ્થૂલાસત્યવચનકથનાનિવૃત્તિ । ‘થૂલાઓ અદિષ્ણાદાણાઓ વેરમણ’ સ્થૂલદદત્તાદાનાદ્વિરમણમ્-અદત્તસ્ય આદાન=પ્રહણ તસ્મા દ્વિરમણ=નિવૃત્તિ ૩ । ‘સદારસતોસે’ સ્વદારમન્તોપ =પદ્માગ્નેશ્યાદિવર્જનમ્ ॥૪॥ ‘ઇચ્છા-પરિમાણે’ ઇચ્છાપરિમાણ-ઇચ્છાયા =પ્રાપ્તિભિલાષરૂપાયા પરિમાણ=નિયમનમ્-ઇચ્છાપરિ-માણમ્ દેશત પરિગ્રહવિગતિ, યદ્વા-ઇચ્છા=પરિગ્રહવસ્તુવિપયા વાન્છા તસ્યા પરિમાણમ્=દ્રવ્યતા । ઇમેતાવદમય ધાર્યમુપાર્જનાયતેતિ નિયમનમિચ્છાપરિમાણમ્ ॥૫॥ ‘તિષ્ણિ ગુણવચ્યાઈ’ત્રીણિ

તિષ્ણત સે તિરમણ હોના હી અહિંસા અણુવત્ત હૈ । (થૂલાઓ મુસાવાયાઓ વેરમણ) સ્થૂલ મૃપાનાદ સે તિરક્ત હોના-સ્થૂલ અસત્ય વચનોં કે રૂઠને સે દૂર રહના સો સ્થૂલમૃપાનાદ-વિર-મણ અણુવત્ત હૈ । (થૂલાઓ અદિષ્ણાદાણાઓ વેરમણ) સ્થૂલ અદત્તાદાન સે તિરમણ હોના સો અચૌર્ય અણુવત્ત હૈ । (સદારસતોસે) અપની સ્ત્રી મે હી સ્તોપ રસના-પરદારા (પરસ્ત્રી) એવ વચ્યા આદિ કા પરિત્યાગ કર દેના-સો સ્વદારમન્તોપ અણુવત્ત હૈ । (ઇચ્છાપરિમાણે) ધન એવ ધાન્યાદિક કૌ અભિલાષા રૂપ ઇચ્છા કા પ્રમાણ કરના-એક દેશસે પરિગ્રહ કા ત્યાગ કરના, અથવા પરિગ્રહવસ્તુવિપયક વાન્છા કા નામ ઇચ્છા હૈ, ઇસકા પરિમાણ ઇસ પ્રકાર કરના કિ મૈ અમુક વસ્તુ ઇતની રહૂગા, ઇતની કમાઝૂગા, ઇસસે અધિક નહા । યહ ઇચ્છા-પરિમાણ નામકા અણુવત્ત હૈ (તિષ્ણિ ગુણવચ્યાઈ) ગુણવત્ત ત્રીણ હૈ-યે ગુણવત્ત અણુવત્તોં કે

થલુ એ જ ‘અહિંસા અણુવત્ત’ છે (થૂલાઓ મુસાવાયાઓ વેરમણ) સ્થૂલ-મૃપા-વાદથી વિરક્ત થલુ-સ્થૂલ અસત્ય વચનો ઠહેવાથી દૂર રહેલુ તે ‘સ્થૂલ-મૃપા-વાદ-વિરમણ અણુવત્ત’ છે (થૂલાઓ અદિષ્ણાદાણાઓ વેરમણ) સ્થૂલ અદત્તાદાનથી વિરમણ થલુ એ ‘અચૌર્ય’ અણુવત્ત’ છે (સદારસતોસે) પોતાની સ્ત્રીના જ સતોષ રાખવો-પરદારા-પરસ્ત્રી તેમજ વેશ્યા આદિનો પરિત્યાગ કરી દેવો તે ‘સ્વદાર-મતોપ અણુવત્ત’ છે (ઇચ્છાપરિમાણે) ધન તેમજ ધાન્ય આદિકની અભિલાષા રૂપ ઇચ્છાનુ પ્રમાણ કરલુ (હદ રાખવી)-દેશ થકી પરિગ્રહનો ત્યાગ કરવો અથવા પરિગ્રહ કરવાની વસ્તુ ખાળતની જે વાછા તેલુ નામ ઇચ્છા છે, તેલુ પરિમાણ (માપ-મર્યાદા) આ પ્રકારે કરલુ કે હું અમુક વસ્તુ આટલી રાખીશ, આટલી ઉમાઈશ, આવી વધારે નહિ આ ઇચ્છાપરિમાણ નામનુ અણુવત્ત છે (તિષ્ણિ ગુણવચ્યાઈ) ગુણવત્ત ત્રણ છે આ ગુણવત્ત અણુવત્તોના ઉપકારક

અગારધમ્મ દુવાલસવિહ આદિક્કઽ, તં જહા-પંચ
અણુવ્વયાઈ ૧, તિણિ ગુણવ્વયાઈ ૨, ચત્તારિ સિક્ખાવયાઈ ૩।
પચ અણુવ્વયાઈ, તં જહા-થૂલાઓ પાણાઙ્ગાયાઓ વેરમણં ૧,

‘અગારધમ્મ દુવાલસવિહ આદિક્કઽ’ અગારધર્મ દ્વાદશનિધમાગ્યાતિ, ‘ત જહા’ તથથા,
‘પચ અણુવ્વયાઈ’ પચાણુવ્રતાનિ ‘તિણિ ગુણવ્વયાઈ’ ત્રિણિ ગુણવ્રતાનિ
‘ચત્તારિ સિક્ખાવયાઈ’ ચત્તારિ શિક્ષાવ્રતાનિ, શિક્ષા=અભ્યાસ-પુન પુનરભ્યયન
તત્પ્રધાનાનિ વ્રતાનિ-શિક્ષાવ્રતાનિ। યદપિ પુન પુનરાસેવનાયોગ્યાનિ શિક્ષાવ્રતાનિ પુરો
વક્ત્રમાણાનિ ચચાર્યેવ, તથાપિ ત્રયાણા ગુણવ્રતાના શિક્ષાવ્રતેષ્વતર્ભાગાત્ સમ શિક્ષાવ્રતાનિ
ઇત્યપ્યુચ્યતે ૩। સ્વરૂપરચાપનાય આહ-‘પચ અણુવ્વયાઈ’ પચાણુવ્રતાનિ-‘ત જહા’
તથથા-‘થૂલાઓ પાણાઙ્ગાયાઓ વેરમણ’ સ્થૂલપ્રાણાતિપાતાદિરમણમ્-પ્રાણાના=
પ્રાણિનામતિપાતો=હિંસન-તસ્માત્ સ્થૂલાત્ વિરમણ=નિવૃત્તિ, ન તુ સૂક્ષ્માત્ ॥ ૧ ॥ ‘થૂલાઓ

હે-(અગારધમ્મ દુવાલસવિહ આદિક્કઽ) પ્રમુને કહા કિ ગૃહસ્થ ધર્મ ૧૨ પ્રકાર કા હૈ,
(ત જહા) ઉસકે વે ૧૨ પ્રકાર ઇસ તરહ સે હૈ-(પચ અણુવ્વયાઈ તિણિ ગુણવ્વયાઈ
ચત્તારિ સિક્ખાવયાઈ) ૫ અણુવ્રત, ૩ ગુણવ્રત, એવ ૪ શિક્ષાવ્રત। કહા ૨ પર શિક્ષાવ્રત
સાત મી રહે ગયે હે સો ઉસકા કારણ યહ હૈ કિ ઉનમે ૩ ગુણવ્રતો કો સન્મિત્તિ કર
લિંયા ગયા હૈ। શિક્ષાપ્રધાન વ્રતો કા નામ શિક્ષાવ્રત હૈ। (પચ અણુવ્વયાઈ ત જહા) પાચ
અણુવ્રત યે હૈ-(થૂલાઓ પાણાઙ્ગાયાઓ વેરમણ) સ્થૂલ પ્રાણાતિપાત સે વિરક્ત હોના સો
અહિંસા અગુવ્રત હૈ। ‘સ્થૂલ’ ગન્ધ યહા યહ નતલાતા હૈ કિ સૂક્ષ્મ સે નહીં, કિન્તુ સ્થૂલ પ્રાણ

પ્રકરણા આ પ્રકારે ઠરી છે-(અગારધમ્મ દુવાલસવિહ આદિક્કઽ) પ્રમુએ
ઠહુ ડે ગૃહ-થ ધર્મ ૧૨ બાર પ્રકારના છે (તજહા) તેના એ ૧૨ બાર
પ્રકાર આવી રીતના છે-(પચ અણુવ્વયાઈ તિણિ ગુણવ્વયાઈ ચત્તારિ સિક્ખાવ
યાઈ) ૫ અણુવ્રત, ૩ ગુણવ્રત, તેમજ ૪ શિક્ષાવ્રત યાક યાક શિક્ષાવ્રત
સાત પણ ઠહેવામા આવ્યા છે, તેનુ ઠારણુ એ છે ડે તેમા ત્રણ ગુણવ્રતોને
સમિલિત કરી લેવામા આવ્યા છે શિક્ષાપ્રધાન વ્રતોનુ નામ શિક્ષાવ્રત છે
(પચ અણુવ્વયાઈ તજહા) પાચ અણુવ્રત આ છે-(થૂલાઓ પાણાઙ્ગાયાઓ વેરમણ),
સ્થૂલ પ્રાણાતિપાતથી વિરક્ત થણુ તે ‘અહિંસા અણુવ્રત’ છે ‘સ્થૂલ’, શબ્દ
અહીં એ બતાવે છે ડે સૂક્ષ્મથી નહિ પણ સ્થૂલ પ્રાણાતિપાતથી વિરમણ

પરિભોગપરિમાણ ૮ । ચત્તારિ સિક્ષાવયાડ, ત જહા-સામાડય
૧, દેસાવયાસિય ૧૦, પોસહોવવાસે ૧૧, અતિહિસવિભાગે,

પરતસ્તન્થિકે ડયેન્મ્મૂત તિગ્ગત્તમ્ ॥ ૭ ॥ ‘ઉપભોગ-પરિભોગ-પરિમાણ’ ઉપભોગ-
પરિભોગ-પરિમાણમ્-ઉપભોગ = મકુદ્ધોમોડ્ઝનપાનાનુલેપનાદીનામ્, પરિભોગસ્તુ પુન પુનભોગ
આસનગયનવમનાદીનામ્, તયો પરિમાણમ્ ॥ ૮ ॥ ‘સામાડય’ સામાયિકમ્-સમાના=
જ્ઞાનદર્શનચારિત્રાગામાયો=જામ સમાય-તત્ર ભવ મામાયિકમ્ ॥ ૯ ॥ ‘દેસાવયાસિય’
દેશાડનકાશિકમ્-દેશે=દિગ્ગત્તગૃહીતતિક્કપરિમાણસ્ય વિભાગે અપકાગો=ગમનાદ્યવસ્થાન

નહીં, ઇસ પ્રકાર ૧૦ દિશાઓ મ આને-જાને કા મર્યાદા કરના સો ‘દિગ્ગત’ હૈ । ઇક
વાર જો ભોગને મે આતા હે ઉસકા નામ ઉપભોગ હૈ, જૈસે-અજન, પાન એવ અનુલેપન
આતિ । જો વાર ૨ ભોગને મ આતે હે એસે આસન, ગયન, વસન આદિ કો પરિભોગ કહા
ગયા હૈ । ઇન ટોનો કા પ્રમાણ કુળના સો ‘ઉપભોગ-પરિભોગ-પરિમાણ’ હૈ । (ચત્તારિ
સિક્ષાવયાડ) શિક્ષાત્રત ચાર હ, (ત જહા) વે યે હ-(સામાડય દેસાવયાસિય
પોસહોપવાસે અતિહિસવિભાગે) સામાયિક, દેશાવકાશિક, પૌષ્પધોપવાસ એવ અતિથિ-
વિભાગ । દર્શન, જ્ઞાન એવ ચારિત્ર કા નામ સમ હૈ । ઇસ સમ કે આય (જામ) કા નામ
સમાય હૈ । ઇસમ જો સમતાપરિણામ હોતા હે ઉસકા નામ સામાયિક હૈ । ‘દિગ્ગત’ મે
જો મર્યાદારૂપ સે આને-જાને કે લિયે જીવનપર્યન્ત દિશારૂપી ક્ષેત્ર રચ લિયા યા ડસીક
મીતર ૨ પ્રતિદિન સ્પર્શ કરના સો ‘દેશાવકાશિક’ હૈ, જૈસે-મે આજ ઇસ દિશા કે

એનાથી આગળ-બહાર નહિ આ પ્રકારે ૧૦ દિશાઓમા આવવા-જવાની
મર્યાદા ડરવી તે દિગ્ગત છે એક વાર જે લોગવવામા આવે છે તેનુ નામ
ઉપલોગ છે, જેમડે-અજન, પાન તેમજ અનુલેપન આદિ જે વારવાર લોગ
વવામા આવે છે એવા આસન, શયન, વસન આદિને પરિલોગ કહેવાય છે
આ બન્નેનુ પ્રમાણ રાખ્યુ તે ‘ઉપલોગ-પરિલોગ-પરિમાણ’ છે (ચત્તારિ
સિક્ષાવયાડ) શિક્ષાત્રત ચાર છે (ત જહા) તે આ છે-(સામાડય દેસાવયાસિય
પોસહોપવાસે અતિહિસવિભાગે) સામાયિક ૧, દેશાવકાશિક ૨, પૌષ્પધોપવાસ ૩,
તેમજ અતિથિવિભાગ ૪ દર્શન, જ્ઞાન તેમજ ચારિત્રનુ નામ સમ છે
આ સમના આય (જામ)નુ નામ સમાય છે એમા જે સમતા-પરિણામ થાય
છે તેનુ નામ સામાયિક છે ૧ દિગ્ગતમા જે મર્યાદારૂપથી આવવા-જવાને
માટે જીવનપર્યન્ત દિશારૂપી ક્ષેત્ર રાખ્યુ હતુ તેમાજ પ્રતિદિવસ ન્યૂનના
ડરવી તે દેશાવકાશિક છે જેમડે હુ આજ આ દિશામા આ સ્થાન સુધી

યાઈ, ત જહા—અણત્થદડવેરમણં ૬, દિસિવ્વયં ૭, ઉવમોગ

ગુણવ્રતાનિ, 'ત જહા' તથા 'અણત્થદડવેરમણં' આર્યપ્પન્ડિરમણમ્—અર્થ = પ્રયોજન ગૃહ સ્થસ્ય ક્ષેત્ર-વાસ્તુ ધન ગરીરપરિપાલનાયાન્નિપય, તદ્યા દણ્ડ = આરમ્ભ પ્રાપ્ત્યુપમર્દનંડર્થેન્ડ । દણ્ડો નિપ્રહો યાતના વિનાશઙ્ગિતિ પયાયા । દણ્ડ = નિપ્રયોજન હિંસાન્નિ ક્ષણમિત્યર્થ, તસ્મા દ્વિરમણ=નિવર્તનમ્ ૧, 'નિસિવ્વય' નિગ્મતમ્—ન્નિગ્મ પૂર્વશ્ચિનાદય ઊર્ચમધ્યેતિ દગવિધા, તત્ર દિગ્ગા સમ્પ્રધિ વ્રત નિગ્મતમ્—ગ્તાવશુ પૂર્વાદિદિગ્વિભાગેષુ મયા ગમનાગમન ત્રિવેય ન

ઉપકારક હૈ, (ત જહા) વે ત્રીન પ્રકાર યે હૈ (અણત્થદડવેરમણ દિસિવ્વય ઉવમોગપરિ મોગપરિમાણ) અનર્થદડવિરમણ વ્રત, દિગ્મત, ઉપમોગ-પરિમોગ-પરિમાણવ્રત । ક્ષેત્ર, વાસ્તુ, ધન, ધાન્ય, એવ ગરીર કે પરિપાલન આન્નિ કે નિમિત્ત જો આરમ્ભ ક્રિયા જાતા હૈ, હસકા નામ અર્થ હૈ । હસ આરમ્ભ મે પ્રાગિયથ અનર્યમાવી હૈ । અત્ત હસમ જો દડ-પ્રાગિયા કા વિનાશ હોતા હૈ ઉસસે પાપ કા વધ જ્ઞાન કો હોતા હૈ । અત્ત યહ વધ અર્થદડ હૈ । અર્થાત્ પ્રયોજન કો લેકર જો પ્રાપ્ત્યુપમર્દનરૂપ દડ ક્રિયા જાતા હૈ ઉસકા નામ અર્થદડ હૈ । દણ્ડ, નિપ્રહ, યાતના એવ વિનાશ યે સબ પયાયવાચી શબ્દ હૈ । હસસે જો વિપરીત હૈ ઉસકા નામ અર્થદડ હૈ । અર્થાત્ નિપ્રયોજન હિંસાદિક પાપ કરના સો અનર્થદડ હૈ । હસસે વિરક્ત હોના સો 'અનર્થદડવિરમણ' હૈ । દગ દિગ્ગાઓ મે આને-જાને કા પ્રમાણ કરના સો 'દિગ્મત' હૈ । ચારદિગ્ગા ઓર ત્રિદિગ્ગા તથા ઊર્ચ એવ અથ્થ હસ પ્રકાર યે ૧૦ દિશાઈ હૈ । મૈ અસુક દિગ્ગા કો ઓર હતની દૂર તક જાઝેના ઓર આઝેના, હસસે આગે બાહિર

છે, (તજહા) તે ત્રણ પ્રકાર આ છે (અણત્થ દડ વેરમણ દિસિવ્વય ઉવમોગપરિમોગપરિ માણ) અનર્થદડ-વિરમણ વ્રત, દિગ્મત, ઉપલોગપરિલોગપરિમાણ વ્રત ક્ષેત્ર, વાસ્તુ, ધન, ધાન્ય, તેમજ શરીરના પરિપાલન આદિના નિમિત્તે જે આરભ કરવામા આવે છે તેનું નામ અર્થ છે આ આરભમા પ્રાણિવધ અથ્થ શ્યલાવી છે આથી એમા જે દડ-પ્રાણિઓનો વિનાશ થાય છે તેનાથી પાપનો બધ જીવોને થાય છે તેથી આ વધ અર્થદડ છે, અર્થાત્ પ્રયોજનને લઈને જે પ્રાણિ-ઉપમર્દનરૂપ દડ કરાય છે તેનું નામ અર્થદડ છે દડ, નિપ્રહ, યાતના તેમજ વિનાશ એ બધા પર્યાયવાચી શબ્દો છે તેનાથી જે વિપરીત (ઉલટા) છે તેનું નામ અનર્થદડ છે અર્થાત્ નિપ્રયોજન હિંસા આદિ પાપ કરવા તે અનર્થદડ છે તેનાથી વિરક્ત થવું તે અનર્થદડ વિરમણ છે દશ દિશાઓમા આવવા-જવાનું પ્રમાણ રાખવું તે દિગ્મત છે ચાર દિશા અને વિદિશા તથા ઉપર અને નીચે એ પ્રકારે આ દશ ૧૦ દિશાઓ છે હું અસુક દિશા તરફ આટલે દૂર સુધી જઈશ કે આવીશ

પરિભોગપરિમાણ ૮ । ચત્તારિ સિમ્મલાવયાડ, ત જહા-સામાડય
૧, દેસાવયાસિય ૧૦, પોસહોવવાસે ૧૧, અતિહિસવિભાગે,

પરતસ્તત્થિકે ડયેયમ્મૂત નિગ્ગતમ્ ॥ ૭ ॥ ‘ઉપભોગ-પરિભોગ-પરિમાણ’ ઉપભોગ-
પરિભોગ-પરિમાણમ્-ઉપભોગ = મરુદ્ધોગોડગ્ગાનપાનાનુલેપનાદીનામ્, પરિભોગસ્તુ પુન પુનભોગ
આસનગ્ગયનવસનાદીનામ્, તયો પરિમાણમ્ ॥ ૮ ॥ ‘સામાડય’ સામાયિકમ્-સમાના=
જ્ઞાનદર્શનચારિત્રાગામાયો=આમ સમાય-તત્ર ભવ સામાયિકમ્ ॥ ૯ ॥ ‘દેસાવયાસિય’
દેસાડવકાશિકમ્-દેસો=દિગ્ગતગૃહીતદિક્પરિમાણસ્ય વિભાગે અપકાગો=ગમનાદ્યવસ્થાન

નહીં, ઇસ પ્રકાર ૧૦ વિગ્ગાઓં મ આને-જ્ઞાન કાં મર્યાદા કરના સો ‘વિગ્ગત’ હૈ । એક
વાર જો ભોગને મ આતા હે ઉસકા નામ ઉપભોગ હૈ, જૈસે-અગ્ન, પાન એવ અનુલેપન
આદિ । જો તાર ૨ ભોગન મ આતે હે એસે આમન, ગયન, વસન આદિ કો પરિભોગ કહા
ગયા હૈ । ઇન ઢોનોં કા પ્રમાણ કરના સો ‘ઉપભોગ-પરિભોગ-પરિમાણ’ હૈ । (ચત્તારિ
સિમ્મલાવયાડ) ત્રિકાવત ચાર હ, (ત જહા) વે યે હ-(સામાડય દેસાવયાસિય
પોસહોવવાસે અતિહિસવિભાગે) સામાયિક, દેસાવકાશિક, પૌષ્ઠોપવાસ એવ અતિથિ-
વિભાગ । દર્શન, જ્ઞાન એવ ચારિત્ર કા નામ સમ હૈ । ઇસ સમ ક આય (લાભ) કા નામ
સમાય હૈ । ઇસમ જો સમતાપરિણામ હોતા હૈ ઉસકા નામ સામાયિક હૈ । ‘વિગ્ગત’ મે
જો મર્યાદારૂપ સ આન-જ્ઞાન કે લિયે જીવનપર્યંત વિગ્ગારૂપા ક્ષેત્ર રગ્વ લિયા થા, ઉસીક
મીતર ૨ પ્રતિદિન રૂઠોચ કરના સો ‘દેસાવકાશિક’ હૈ, જૈસે-મે આજ ઇસ વિગ્ગા કે

એનાથી આગળ-બહાર નહિ આ પ્રકારે ૧૦ વિગ્ગાઓમા આવવા-જવાની
મર્યાદા ડરવી તે વિગ્ગત છે એક વાર જે લોગવવામા આવે છે તેનુ નામ
ઉપલોગ છે, જેમડે-અગ્ન, પાન તેમજ અનુલેપન આદિ જે વારવાર લોગ
વવામા આવે છે એવા આમન, ગયન, વસન આદિને પરિલોગ ડહેવાય છે
આ બન્નેનુ પ્રમાણ રાખવુ તે ‘ઉપલોગ-પરિલોગ-પરિમાણ’ છે (ચત્તારિ
સિમ્મલાવયાડ) શિક્ષાન્ત આ છે (ત જહા) તે આ છે-(સામાડય દેસાવયાસિય
પોસહોવવાસે અતિહિસવિભાગે) સામાયિક ૧, દેસાવકાશિક ૨, પૌષ્ઠોપવાસ ૩,
તેમજ અતિથિસવિભાગ ૪ દર્શન, જ્ઞાન તેમજ ચારિત્રનુ નામ સમ છે
આ સમના આય (લાભ)નુ નામ સમાય છે એમા જે સમતા-પરિણામ થાય
છે તેનુ નામ સામાયિક છે ૧ વિગ્ગતમા જે મર્યાદારૂપથી આવવા-જવાને
માટે જીવનપર્યંત વિગ્ગાડપી ક્ષેત્ર રાખ્યુ હતુ તેમાજ પ્રતિદિવસ ન્યૂનતા
ડરવી તે દેસાવકાશિક છે જેમડે હુ આજ આ વિગ્ગામા આ સ્થાન સુધી

યાહ, તં જહા—અણત્થદડવેરમણં ૬, દિસિવ્વય ૭, ઉવભોગ-

ગુણત્તાનિ, 'ત જહા' તથા 'અણત્થદડવેરમણં' આર્યન્ડવિગ્મણમ્—અર્થ = પ્રયોજન ગ્રહ
સ્થસ્ય ક્ષેત્ર વાસ્તુ ધન ગરીરપરિપાલનાયાન્નિપય, તન્થા દણ્ડ = આરમ્ભ પ્રાણ્યુપમર્દોઽર્થન્ડ ।
દણ્ડો નિપ્રહો યાતના વિનાગઙ્ગતિ પયાયા । ન્ડ = નિપ્રયોજન હિંસાન્નિકરણમિયર્થ, તસ્મા
દ્વિરમણ = નિવર્તનમ્ ૧, 'દિસિવ્વય' વિગ્મતમ્—ત્તિગ્મ પૂર્વન્નિગ્મણાદય ઊર્ધ્વમધ્યેતિ દગ્ગવિષા,
તત્ર દિગ્ગા સમ્બધિ વ્રત દિગ્મતમ્—ણ્તાન્નમ્ પૂર્વાદિન્નિવિભાગેષુ મયા ગમનાગમન ત્રિધેય ન

ઉપકારક હૈં, (ત જહા) એ ત્રીજા પ્રકાર એ હૈં (અણત્થદડવેરમણ દિસિવ્વય ઉવભોગપરિ
ભોગપરિમાણ) અનર્થદડવિરમણ વ્રત, દિગ્મત, ઉપભોગ-પરિભોગ-પરિમાણવ્રત । ક્ષેત્ર,
વાસ્તુ, ધન, ધાન્ય, એવ ગરીર કે પરિપાલન આદિ કે નિમિત્ત જો આરમ્ભ ક્રિયા જાતા હૈ,
હસકા નામ અર્થ હૈ । હસ આરમ્ભ મૈં પ્રાગિવચ અપ્રયમાવી હૈ । અતઃ હસમ્ જો દડ-પ્રાગિયા
કા વિનાગ્ગ હોતા હૈ ઉસસે પાપ કા વધ જ્ઞાન કો હોતા હૈ । અતઃ યહ વધ અર્થદડ હૈ ।
અર્થાત્ પ્રયોજન કો લેકર જો પ્રાણ્યુપમર્દનરૂપ દડ ક્રિયા જાતા હૈ ઉસકા નામ અર્થદડ હૈ ।
દણ્ડ, નિપ્રહ, યાતના એવ વિનાગ્ગ એ સત્ત્વ પયાયવાલી ગન્ધ હૈ । હસસે જો વિપરીત હૈ ઉસકા
નામ અર્થદડ હૈ । અર્થાત્ નિપ્રયોજન હિંસાદિક પાપ કરના સો અનર્થદડ હૈ । હસસે વિરત્ત
હોના સો 'અનર્થદડવિરમણ' હૈ । દગ્ગ દિગ્ગાઓ મૈં આને-જાને કા પ્રમાણ કરના સો
'વિગ્મત' હૈ । ચારદિશા ઓર ત્રિદિશા તથા ઉર્ધ્વ એવ અધ હસ પ્રકાર એ ૧૦ દિશાપૈ
હૈ । મૈં અમુક દિશા કી ઓર હતની દૂર તક જાઁગા ઓર આઁગા, હસસે આગે બાહિર

છે, (તજહા) તે ત્રણ પ્રકાર આ છે (અણત્થ દડ વેરમણ દિસિવ્વય ઉવભોગપરિભોગપરિ
માણ) અનર્થદડ-વિરમણ વ્રત, દિગ્મત, ઉપભોગપરિભોગપરિમાણ વ્રત ક્ષેત્ર,
વાસ્તુ, ધન, ધાન્ય, તેમજ શરીરના પરિપાલન આદિના નિમિત્તે જે આરભ
કરવામા આવે છે તેનું નામ અર્થ છે આ આરભમા પ્રાણિવધ અવ
શ્યભાવી છે આથી એમા જે દડ-પ્રાણિઓના વિનાશ થાય છે તેનાથી
પાપનો બધા ભવોને થાય છે તેથી આ વધ અર્થદડ છે, અર્થાત્ પ્રયો
જનને લઇને જે પ્રાણિ-ઉપમર્દનરૂપ દડ કરાય છે તેનું નામ અર્થદડ છે
દડ, નિપ્રહ, યાતના તેમજ વિનાશ એ બધા પયાયવાલી શબ્દો છે તેનાથી
જે વિપરીત (ઉલટા) છે તેનું નામ અનર્થદડ છે અર્થાત્ નિપ્રયોજન હિંસા
આદિ પાપ કરવા તે અનર્થદડ છે તેનાથી વિરક્ત થવું તે અનર્થદડ
વિરમણ છે હશ દિશાઓમા આવવા-જવાનું પ્રમાણ રાખવું તે દિગ્મત છે
ચાર દિશા અને વિદિશા તથા ઉપર અને નીચે એ પ્રકારે આ હશ ૧૦
દિશાઓ છે હું અમુક દિશા તરફ આટલે દૂર સુધી જઈશ કે આવીશ

પરિભોગપરિમાણ ૮ । ચત્તારિ સિદ્ધાવયાદ, ત જહા-સામાઙ્ય
૧, દેસાવયાસિય ૧૦, પોસહોવવાસે ૧૧, અતિહિસંવિભાગે,

પરતસ્તદધિકં દ્રવ્યેન્મૂત નિગ્રતમ્ ॥ ૭ ॥ ‘ઉપભોગ-પરિભોગ-પરિમાણ’ ઉપભોગ-
પરિભોગ-પરિમાણમ્-ઉપભોગ = મરુદ્ધોગોઽનપાનાનુલેપનાર્તનામ્, પરિભોગસ્તુ પુન પુનર્ભોગ
આસનગયનવસનાદીનામ્, તથો પરિમાણમ્ ॥ ૮ ॥ ‘સામાઙ્ય’ સામાયિકમ્-મમાના=
જ્ઞાનદર્શનચારિત્રાગામાયોઽગ્રમ મમાય -તત્ર મત્ર સામાયિકમ્ ॥ ૯ ॥ ‘દેસાવયાસિય’
દેશાઽવકાશિકમ્-દેશે=દિગ્વતગૃહીનત્કિપરિમાણસ્ય વિભાગે અવકાશો=ગમનાવસ્થાન

નહીં, ઇસ પ્રકાર ૧૦ દિગ્ગામી મ આવે-જ્ઞાન કા મર્યાદા કરના સો ‘દિગ્વત’ હૈ । એક
ગાર જો ભોગને મ આતા હે ઇસકા નામ ઉપભોગ હૈ, જૈસે-અગન, પાન એવ અનુલેપન
આતિ । જો ગાર ૨ ભોગન મ આતે હે ઇસે આસન, ગયન, વસન આદિ કો પરિભોગ કહા
ગયા હૈ । ઇન ટોનો કા પ્રમાણ કરના સો ‘ઉપભોગ-પરિભોગ-પરિમાણ’ હૈ । (ચત્તારિ
સિદ્ધાવયાદ) શિક્ષાવ્રત ચાર હ, (ત જહા) વે ચે દ-(સામાઙ્ય દેસાવયાસિય
પોસહોવવાસે અતિહિસંવિભાગે) સામાયિક, દેશાવકાશિક, પૌષ્પધોપવાસ એવ અતિથિ-
વિભાગ । તર્જન, જ્ઞાન એ ચારિત્ર કા નામ સમ હૈ । ઇસ સમ કે આય (લાભ) કા નામ
સમાય હૈ । ઇમમ જો સમતાપરિણામ હોના હૈ ઇસકા નામ સામાયિક હૈ । ‘દિગ્વત’ મે
જો મર્યાદારૂપ સે જ્ઞાન-જ્ઞાન ક લિયે જીવનપર્યંત દિગ્ગારૂપી ક્ષેત્ર રાખ લિયા થા, ઇસીક
માતર ૨ પ્રતિદિન ૮-કોચ કરના સો ‘દેશાવકાશિક’ હૈ, જૈસે-મે આજ ઇસ દિગ્ગા કે

એનાથી આગળ-અહીં નહિ આ પ્રકારે ૧૦ દિશાઓમા આવવા-જવાની
મર્યાદા કરવી તે દિગ્વત છે એક વાર જે ભોગવવામા આવે છે તેનુ નામ
ઉપભોગ છે, જેમકે-અગન, પાન તેમજ અનુલેપન આદિ જે વારવાર ભોગ
વવામા આવે છે એવા આસન, શયન, વસન આદિને પરિભોગ કહેવાય છે
આ બન્નેનુ પ્રમાણ રાખવુ તે ‘ઉપભોગ-પરિભોગ-પરિમાણ’ છે (ચત્તારિ
સિદ્ધાવયાદ) શિક્ષાવ્રત ચાર છે (ત જહા) તે આ છે-(સામાઙ્ય દેસાવયાસિય
પોસહોવવાસે અતિહિસંવિભાગે) સામાયિક ૧, દેશાવકાશિક ૨, પૌષ્પધોપવાસ ૩,
તેમજ અતિથિવિભાગ ૪ દર્શન, જ્ઞાન તેમજ ચારિત્રનુ નામ સમ છે
આ નમના આય (લાભ)નુ નામ મમાય છે એમા જે સમતા-પરિણામ થાય
છે તેનુ નામ સામાયિક છે ૧ દિગ્વતમા જે મર્યાદારૂપથી આવવા-જવાને
માટે જીવનપર્યંત દિગ્ગારૂપી ક્ષેત્ર રાખવુ હતુ તેમાજ પ્રતિદિવસ ન્યૂનતા
કરવી તે દેશાવકાશિક છે જેમકે હું આજ આ દિશામા આ સ્થાન સુધી

યાઈ, ત જહા—અણત્થદડવેરમણં ૬, દિસિવ્વયં ૭, ઉવભોગ-

ગુણત્તાનિ, 'ત જહા' તથા 'અણત્થદડવેરમણ' આર્યપ્પમણમ્—અર્થ = પ્રયોજન ગૃહ
સ્થસ્ય ક્ષેત્ર-વાસ્તુ ધન ગરારપરિપાત્નાયાતિવિષય, તથા દણ્ડ = આરમ્ભ પ્રાણ્યુપમર્દનં—અર્થદણ્ડ ।
દણ્ડો નિપ્રહો યાતના વિનાશઙ્કિતિ પર્યાયા । દણ્ડ = નિપ્રયોજન હિંસાન્નિર્ગુણમિયર્થ, તસ્મા
દ્વિરમણ=નિવર્તનમ્ ૧, 'દિસિવ્વય' પિગ્ગતમ્—પિગ્ગ પૂર્વ-ક્ષિણાત્ય ઊર્વમધ્યેતિ દશવિધા,
તત્ર દિગ્ગા સમ્પત્તિ વત પિગ્ગતમ્—પ્રતાપસુ પૂર્વાત્તિગ્વિભાગેષુ મયા ગમનાગમન વિધેય ન
ઉપકારકુ હૈ, (ત જહા) વે ત્રીન પ્રકાર વે હૈ (અણત્થદડવેરમણ દિસિવ્વય ઉવભોગપરિ
ભોગપરિમાણ) અનર્થદડવિરમણ વત, દિગ્ગત, ઉપભોગ-પરિભોગ-પરિમાણવત । ક્ષેત્ર,
વાસ્તુ, ધન, ધાન્ય, એવ શરીર કે પરિપાલન આદિ કે નિમિત્ત જો આરમ્ભ ક્રિયા જાતા હૈ,
હસકા નામ અર્થ હૈ । હસ આરમ્ભ મેં પ્રાગિવ્ય અવશ્યમાની હૈ । અત્ત હસમ જો દડ-પ્રાગિયો
કા વિનાશ હોતા હૈ ઉસસે પાપ કા વધ જ્ઞાન કો હોતા હૈ । અત્ત યહ વધ અર્થદડ હૈ ।
અર્થાત્ પ્રયોજન કો હેકર જો પ્રાણ્યુપમર્દનરૂપ દડ ક્રિયા જાતા હૈ ઉસકા નામ અર્થદડ હૈ ।
દણ્ડ, નિપ્રહ, યાતના એવ વિનાશ વે સન પર્યાયવાચી શબ્દ હૈ । હસસે જો વિપરીત હૈ ઉસકા
નામ અર્થદડ હૈ । અર્થાત્ નિપ્રયોજન હિંસાદિક પાપ કરના સો અનર્થદડ હૈ । હસસે વિરક્ત
હોના સો 'અનર્થદડવિરમણ' હૈ । દશ દિગ્ગાઓ મેં આને-જાને કા પ્રમાણ કરના સો
'દિગ્ગત' હૈ । ચારદિશા ઓર ત્રિદિશા તથા ઊર્વ એવ અધ હસ પ્રકાર વે ૧૦ દિશાઈ
હૈ । મેં અમુક દિગ્ગા કી ઓર હતની દૂર તક જાઁગા ઓર આઁગા, હસસે આગે બાહિર

છે, (તજહા) તે ત્રય પ્રકાર આ છે (અણત્થ દડ વેરમણ દિસિવ્વય ઉવભોગપરિભોગપરિ
માણ) અનર્થદડ-વિરમણ વત, દિગ્ગત, ઉપભોગપરિભોગપરિમાણ વત ક્ષેત્ર,
વાસ્તુ, ધન, ધાન્ય, તેમજ શરીરના પરિપાલન આદિના નિમિત્તે જે આરભ
કરવામા આવે છે તેનું નામ અર્થ છે આ આરભમા પ્રાણિવધ અવ
શ્યભાવી છે આથી એમા જે દડ-પ્રાણિઓના વિનાશ થાય છે તેનાથી
પાપનો બધ જીવેને થાય છે તેથી આ વધ અર્થદડ છે, અર્થાત્ પ્રયો
જનને લઇને જે પ્રાણિ-ઉપમર્દનરૂપ દડ કરાય છે તેનું નામ અર્થદડ છે
દડ, નિપ્રહ, યાતના તેમજ વિનાશ એ બધા પર્યાયવાચી શબ્દો છે તેનાથી
જે વિપરીત (ઉલટા) છે તેનું નામ અનર્થદડ છે અર્થાત્ નિપ્રયોજન હિંસા
આદિ પાપ કરવા તે અનર્થદડ છે તેનાથી વિરક્ત થવું તે અનર્થદડ
વિરમણ છે કથ દિશાઓમા આવવા-જવાનું પ્રમાણ રાખવું તે દિગ્ગત છે
ચાર દિશા અને ત્રિદિશા તથા ઉપર અને નીચે એ પ્રકારે આ દશ ૧૦
દિશાઓ છે હું અમુક દિશા તરફ આટલે ફર સુધી જઈશ કે આવીશ

માત્સો ! અગારસામાઢણ ધમ્મે પળ્લત્તે । એયસ્સ ધમ્મસ્સ
સિન્નવાણ ઉવટ્ઠિણ સમણોવાસણ વા સમણોવાસિયા વા વિહર-
માણે આણાણ આરાહણ હવડ ॥ સૂ. ૫૭ ॥

કર્મધારયે—અપશ્ચિમમારણાતિક્રમલેખના, નમ્યા જૂપણા=સેવના—મરણકાલે સહેરનાનામ્ના
તપસા શરીરસ્ય કપાયાનીનાશ્ચ વૃથાકરણ, તસ્યા આરાધના=નિરવિઠન્નતયા સપાદનમ્
॥ ૧૨ ॥ ‘અયમાત્સો’ અયમાયુષ્મન ! ‘અગારસામાઢણ ધમ્મે પળ્લત્તે’ અગાર-
સામયિકો ધર્મે પ્રાપ્તમ ‘એયસ્સ ધમ્મસ્સ સિન્નવાણ ઉવટ્ઠિણ સમણોવાસણ વા સમણો-

ફિર મી યહા જો ઉસે અપશ્ચિમ કહા હૈ વહ અમગલપગ્ધિહાર કે નિમિત્ત સે જાનના ચાહિયે ।
ક્યોં કિ “અન્તક્રિયાધિકરણ તપ ફલ સકલ્લર્જિન સ્તુવતે” તપ કા ફલ સહેરનાપૂર્વક
પ્રાણા કા વિસર્જન કરના પ્રભુને વત્તલાયા હૈ, અત્ત યન્તિ યહ અતિમ સમય આચરિત નહીં
હોતી હૈ તો જીવનભર કી ગઈ વ્રતારાધના તપસ્યા આત્તિ ઇક પ્રકાર સે નિષ્ફલ હી સમજના
ચાહિયે । અત્ત ઇસ અપેક્ષા સે યહ અપશ્ચિમ—સર્વોત્કૃષ્ટ કહી ગઈ હૈ । યહ સહેરના
(મારણાન્તિકી) મરણ ક સમય ધારણ કી જાતી હૈ । કાય ઓર કપાય આદિ જિસકે
દ્વારા અથવા જિસમ કૃત્ર કિયે જાતે હૈ ઉમકા નામ મ્લેચના હૈ । યહ સહેરના મી ઇક
તપ—વિશેષ હૈ । ઇસે પ્રેમ સે ધારણ કરના ચાહિયે ઇસ અર્થ કો ઘોષિત કરને કે લિયે હી
“જૂપણા” યહ પદ દિયા ગયા હૈ । (અયમાત્સો !) ઇસ પ્રકાર હૈ આયુષ્મન ! યહ
(અગારસામાઢણ ધમ્મે પળ્લત્તે) ગૃહસ્થ કા ધર્મ સિદ્ધાન્ત મે કહા ગયા હૈ । (એયસ્સ
ધમ્મસ્સ સિન્નવાણ ઉવટ્ઠિણ સમણોવાસણ વા સમણોવાસિયા વા વિહરમાણે આણાણ

છે તે આમ ગલ પરિહારનું નિમિત્ત બાબુબુ બાઈએ કેમકે “અન્તક્રિયાધિકરણ
તપ ફલ સકલ્લર્જિન સ્તુવતે” તપનું કેલ સહેળના—પૂર્વક પ્રાણોનું વિસર્જન
કરવું એમ પ્રભુએ બતાવ્યું છે આથી જો આ અતિમ સમયે આચરવામા
નથી આવતી તો જીવનભર ઠરેલી નત—આરાધના તપસ્યા આદિ એક પ્રકારે
નિષ્ફલ જ માનવી જોઈએ આમ આની અપેક્ષાએ આ અપશ્ચિમ—સર્વોત્કૃષ્ટ
કહેલી છે આ સહેળના (મારણાન્તિકી) મરણના સમયે ધારણ કરાય છે
કાય અને કપાય આદિ જેના દ્વારા અથવા જેમા કૃત્ર કરાય છે તેનું નામ
સહેળના છે આ સહેળના થણુ એક તપવિશેષ છે તેને પ્રેમથી ધારણ
કરવી જોઈએ આ અર્થને ઘોષિત (પ્રાશિત) કરવા માટે જ “જૂપણા” એ
પદ આપેલું છે (અયમાત્સો) આ પ્રકારે હે આયુષ્મન ! આ (અગારસામા

અપચ્છિન્ના-મારણતિયા-સલેહના-ઝૂસણા-રાહના ૧૨। અય-

તેન નિર્વૃત્ત દેશાન્નકાગિકમ્-ત્રિગુન્નતગૃહીતપરિમાગસ્ય પ્રતિન્નિન્ન મ્લેષપ્રકરણમ્ ॥ ૧૦ ॥
 'પોષધોપવાસે' પોષધોપવાસ-પોષણ પોષ=પુષ્ટિગિત્યર્થસ્ત ધતે=ગૃહણાર્તાનિ પોષધ, સ
 ચાસાધુપવાસથેતિ પોષધોપવાસ, ઇત્યુત્તુ અસ્ય વ્યુપત્તિમાત્રમ્, પ્રવૃત્તિનિમિત્ત તુ-આહારાન્નિ
 ચતુષ્ટયપરિત્યાગ એવેતિ વોચ્યમ્, અષ્ટમીચતુર્દયમાસ્યાપોર્ણમાસીપુ અનુષ્ટેયો વ્રતવિશેષ ।
 તદુક્તમ્—

‘આહાર-તનુસત્કારા-ડગ્ધ-સાવધ-કર્મણામ્ ।

ત્યાગઃ પૂર્વચતુષ્ટયા, તદ્વિદુઃ પોષધવ્રતમ્ ॥ ૧૧ ॥ ઇતિ ।

‘અતિથિસવિભાગે’ અતિથિસવિભાગ-અતિથિ=સાધુસ્તસ્મૈ સવિભાગ=સ્વામ

કન્યાણભાવનયા સમર્પણમ્ ‘અપચ્છિન્ના-મારણતિયા-સલેહના-ઝૂસણા-રાહના’
 અપચ્છિન્ના-મારણાન્તિક-સ્લેહના-ઝૂસણા-ડગ્ધના=અપચ્છિન્ના-પશ્ચિમૈવાડગ્ધપરિહારાર્થ
 મપશ્ચિમેત્યુચ્યતે, મરણ=પ્રાણયાગલક્ષણમ્, તદેવાતો મરણાત, તત્ર મત્ર મારણાન્તિકી,
 રલિહ્યતે=કૃત્રીક્રિયતેડનયા શરીરકપાયાદિ-ઇતિ સલેહના=તપોવિશેષલક્ષણા, એતત્પદત્રયસ્ય

હસ ત્થાન તક જાઝ્ઞા, હસ ગલી તક જાઝ્ઞા, આગે નહીં ! ઇત્યાદિ । ચારો પ્રકાર કે
 આહાર કા પરિત્યાગ કરના હસકા નામ ‘પોષધોપવાસ’ હૈ । યહ વ્રત પ્રત્યેક મહિને
 કી પ્રત્યેક અષ્ટમી, ચતુર્દશી, અમાવસ્યા ણ્વ પૂર્ણમાસી કે દિન ક્રિયા જાતા હૈ । કહા મી
 હૈ-પૂર્વચતુષ્ટય મેં-ચારપવો મ આહારકા પરિત્યાગ, શારીરિક સ્ત્કાર કા પરિત્યાગ, કુશીલ
 કા પરિત્યાગ આદિ સાવધ કર્મોંકા જો ત્યાગ હૈ સો ‘પોષધવ્રત’ હૈ । અતિથિ નામ સાધુ
 કા હૈ । સાધુ ક લિયે જો સવિભાગ-અપની આત્મા કે કલ્યાણ કી ભાવના સે આહાર પાની
 આદિ સમર્પણ કરના-સો ‘અતિથિસવિભાગ’ હૈ । (અપચ્છિન્ના-મારણતિયા-સલે
 હના-ઝૂસણા-રાહના) સ્લેહના યદપિ પશ્ચિમ હૈ-અર્થાત્-અન્ત મે ધારણ કા જાતી હૈ,

જઈશ, આ ગલી સુધી જઈશ આગળ નહિ જાઉં । ઇત્યાદિ આર્ય પ્રકારના
 આહારનો પરિત્યાગ કરવો તેનું નામ પોષધોપવાસ છે આ વ્રત પ્રત્યેક માસની
 પ્રત્યેક અષ્ટમી, ચતુર્દશી, અમાવસ્યા તેમજ પૂર્ણિમાને દિવસ કરાય છે ૩ ઊભુ
 પણ ૭-પૂર્વચતુષ્ટયમા-આર પવમા આહારનો પરિત્યાગ, શારીરિક સ્ત્કારનો
 પરિત્યાગ, કુશીલનો પરિત્યાગ આદિ સાવધ કર્મોંના જે ત્યાગ છે તે પોષધવ્રત
 છે અતિથિ નામ સાધુનું છે સાધુ માટે જે સવિભાગ-પોતાના આત્માના
 કલ્યાણની ભાવનાથી આહાર પાણી આદિ સમપણ કરવું તે અતિથિસવિ
 ભાગ છે ૪ (અપચ્છિન્ના-મારણતિયા-સલેહના-ઝૂસણા-રાહના) સલેહના જે
 પશ્ચિમ હોય છે-અતમા ધારણ કરાય છે, તે પણ તેને અપશ્ચિમ કહેવાય

માડસો ! અગારસામાઙ્ગ ધમ્મે પળ્લત્તે । એયસ્સ ધમ્મસ્સ
સિલ્લિયાણ ઉવટ્ઠિણ સમણોવાસણ વા સમણોવાસિયા વા વિહર-
માણે આણાણ આરાહણ હવડ ॥ સૂ. ૫૭ ॥

કર્મધારયે-અપશ્ચિમમારણાતિક્રમલેખના, નમ્યા જૂષણા=સેવના-મળાકાલે સલેલ્લનાનામ્ના
તપસા દારીરસ્ય કપાગ્રાધનાશ્ચ વૃજાકરણ, તસ્યા આરાધના=નિરવિઠ્ઠતતયા સપાદનમ્
॥ ૧૨ ॥ ‘અયમાડસો’ અયમાયુષ્મન્ । ‘અગારસામાઙ્ગ ધમ્મે પળ્લત્તે’ અગાર-
સામયિકો ધર્મ પ્રત્તમ ‘એયસ્સ ધમ્મસ્સ સિલ્લિયાણ ઉવટ્ઠિણ સમણોવાસણ વા સમણો-

ફિ મી યહા જો ઉસે અપશ્ચિમ કહા હે વહ અમગલપગ્ગિહાર કે નિમિત્ત સે જાનના ચાહિયે ।
કયો ફિ “અત્તક્રિયાધિકરણ તપ ફલ સકલ્લઙ્ગિન સ્તુવતે” તપ કા ફલ સ્લેલ્લનાપૂર્વક
પ્રાણા કા વિસર્જન કરના પ્રમુને નતલાયા હે, અત્ત યદિ યહ અન્તિમ સમય આચરિત નહીં
હોતી હે તો જાનનભર કી ગઈ વતારાધના તપસ્યા આદિ એક પ્રકાર સે નિષ્ફલ હી સમજના
ચાહિયે । અત્ત ઇસ અપેક્ષા સે યહ અપશ્ચિમ-સર્વોલ્લેષ્ટ કહી ગઈ હે । યહ સલેલ્લના
(મારણાન્તિકી) મરણ કે સમય ધારણ કી જાતી હે । કાય ઓર કપાય આદિ જિસકે
દ્વારા અથવા જિસમ કૃચ કિયે જાતે હે ઉસકા નામ સ્લેલ્લના હે । યહ સ્લેલ્લના મી એક
તપ-વિશેષ હે । ઇસે પ્રેમ સે વારણ કરના ચાહિયે ઇસ અર્થ કો ઘોષિત કરને કે લિયે હી
“જૂષણા” યહ પદ દિયા ગયા હે । (અયમાડસો !) ઇસ પ્રકાર હે આયુષ્મન્ । યહ
(અગારસામાઙ્ગ ધમ્મે પળ્લત્તે) ગૃહસ્થ કા ધર્મ સિદ્ધાન્ત મે કહા ગયા હે । (એયસ્સ
ધમ્મસ્સ સિલ્લિયાણ ઉવટ્ઠિણ સમણોવાસણ વા સમણોવાસિયા વા વિહરમાણે આણાણ

છે તે અમગલ પરિહારતુ નિમિત્ત બાણુવુ બાઈએ ડેમડે “અન્તક્રિયાધિકરણ
તપ ફલ સકલ્લઙ્ગિન સ્તુવતે” તપતુ ડલ મલેખના-પૂર્વક પ્રાણોતુ વિસર્જન
કરતુ એમ પ્રભુએ બતાવ્યું છે આવી બે આ અતિમ સમયે આચરવાના
નથી આવતી તો છવનહર ડરેલી નત-આરાધના તપસ્યા આદિ એક પ્રકારે
નિષ્ફલ જ માનવી બેઠએ આમ આની અપેક્ષાએ આ અપશ્ચિમ-સર્વોલ્લેષ્ટ
ડહેલી છે આ સલેલ્લના (મારણાન્તિકી) મરણના સમયે વારણ કરાય છે
કાય અને કપાય આદિ જેના દ્વારા અથવા જેમા કૃથ કરાય છે તેતુ નામ
સલેલ્લના છે આ સલેલ્લના પણુ એક તપવિશેષ છે તેને પ્રેમથી ધારણ
કરવી બેઠએ આ અર્થને ઘોષિત (પ્રાશિત) કરવા માટે જ “જૂષણા” એ
પદ આપેલું છે (અયમાડસો) આ પ્રકારે છે આયુષ્મન્ । આ (અગારસામા

તણ ન સા મહતિમહાલિયા મણસપરિસા સમણસ્સ
ભગવઓ મહાવીરસ્સ અંતિણ ધમ્મ સોજા ગિસમ્મ હદ્-તુદ્-

વાસિયા યા 'ગ્ગમ્ય વર્મસ્ય જિનાયામ્ ઉપશિત્ત' નમગોપામકો યા શ્રમગોપામિકા વા,
'વિહરમાણે' વિહરન્ 'આણાણ આરાહણ મમ્મ' આનાયા આગામકો મગતિ । અગારધર્મસ્ય
વિસ્તરતો વ્યાપ્યા ઉપાસકદશાગમૂત્તમસ્યાગારધર્મમર્જીત્યાગ્યાયા વ્યાગ્યાયા પ્રત્યાગયને
ઽસ્મામિ ક્રુતા ॥ સૂ. ૫૭ ॥

ટીકા—'તણ ન' इत्यादि । 'तण न' तत्त गल 'सा महतिमहालिया'
सा महातिमहती=अतिविशाल—'मर्सेणूपरिसा' मनुष्यपरिपद् 'समणस्स भगवओ
महावीररस अतिण' श्रमणस्य भगवतो महावीरस्याऽन्तिक=समीपे 'धम्म सोज्जा

આરાહણ હવડ) इस धर्म की शिक्षा में उपस्थित चाह श्रमण का उपासक—गृहस्थ हो,
चाह श्रमण की उपासिका—श्रानिका हो, कोई भी क्यों न हो, जो भी प्राणी इस धर्म की
छत्रच्छाया में अपने आपको विसर्जित कर देता है, अर्थात्—इन बातों की आराधना करता
है वह तीर्थंकर प्रभु की आज्ञा का आराधक माना गया है । अगारधर्म की विस्तृतरूप से
व्याप्या उपासकदशाग सूत्र के ऊपर विरचित अगारधर्म-जीवनीनामकी टीका में प्रथम
अध्यायन में की गई है । अत विशेषार्थी विषय को वहां से विस्ताररूप में देख ले ॥ सू. ५७ ॥

'तણ ન સા મહતિમહાલિયા' इत्यादि ।

(तण न) तदतर (सा महतिमहालिया) वह अतिविशाल (मणूसपरिसा)
मनुष्यों की सभा (समणस्स) श्रमण (भगवओ) भगवान (महावीरस्स) महावीर के

इए धम्म पणत्ते) ગૃહસ્થના ધર્મ સિદ્ધાંતમાં જડેલા છે (પચ્ચસ ધમ્મસ્સ
સિન્સાણ ડગઢિ) મમણોગાસણ વા સમણોવાસિયા વા વિહરમાણે આણાણ આરા
હણ હવડ) આ ધર્મની શિક્ષામાં ઉપશિત્ત, આડે શ્રમણના ઉપાસક-ગૃહસ્થ
હોય, આડે શ્રમણની ઉપાસિકા-શ્રાવિકા હોય, જે કોઈ પણ પ્રાણી આ
ધર્મની ઝત-ઝાયામાં પોતાની જાતનું વિસર્જન કરી દે છે—આ વ્રતોની
આરાધના કરે છે, તે તીર્થંકર પ્રભુની આજ્ઞાના આરાધક મનાય છે અગાર
ધર્મની વિસ્તૃતરૂપથી વ્યાખ્યા ઉપાસકદશાગસૂત્રના ઉપર બનાવેલી અગારધર્મ
સંજ્ઞાની નામની ટીકામાં પ્રથમ અધ્યાયનમાં કરવામાં આવેલી છે, માટે વિશેષ
વિશ્વાસુઓએ આ વિષયને ત્યાંથી વિસ્તારરૂપે જોઈ લેવો (સૂ. ૫૭)

'તણ ન સા મહતિમહાલિયા' इत्यादि

(तण न) त्थार यणी (सा महतिमहालिया) ते अतिविशाल (मणूस

जाव-हियया उट्टाए उट्टेइ, उट्टित्ता समण भगव महावीरं
तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिण करेइ, करित्ता वदइ णमसइ,
वदित्ता णमसित्ता अत्येगइया मुडे भवित्ता अगाराओ अण-

णिसम्म ' धर्म श्रुता=आरुण्य, तिग्गम्य=ट्टि श्रुता, 'हट्ट तुट्ट-जाव-हियया' ट्ट-तुट्ट-
यावद-ट्टया 'उट्टाए उट्टेइ' उट्टया=उयानात्त्या उत्तिष्ठति 'उट्टित्ता' उट्टाय,
'समणस्स भगवओ महावीरस्स' श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य 'तिक्खुत्तो' तिक्खव,
'आयाहिणपयाहिण करेइ' आदक्षिणप्रदक्षिण करोति, 'करित्ता' कृत्वा, 'वदइ
णमसइ' वदन्ते नमसयन्ति, 'वदित्ता णमसित्ता' वदित्वा नमस्थित्वा, तत्र-'अत्ये-
गइया' सत्येकरु=केचित् 'मुडे भवित्ता' मुण्डा भूया 'अगाराओ' अगाराद=गृहात्-
गृह परित्यज्येत्यर्थ, 'अणगारिय' अनगारिता=साधुता प्रव्रजिता=प्राप्ता, 'अत्येगइया'

(अतिण) समीप (सम्म) धर्म का व्याख्यान (सोच्चा) सुनकर, एवं अच्छी तरह उसे
(णिसम्म) हृदयगम कर (हट्ट-तुट्ट-जाव-हियया) बहुत हा अधिक हपित एवं स्तुष्ट-
चित्त हुए, (उट्टाए उट्टेइ) पश्चात् अपने २ आमन से उठी, (उट्टित्ता समण भगवं महा-
वीर तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिण करेइ करित्ता वदइ णमसइ) उठ कर फिर उसने
श्रमण भगवान महावीर को तानजार आदक्षिणप्रदक्षिणपूर्वक वन्दन-नमस्कार किया, (वदित्ता
णमसित्ता अत्येगइया मुडे भवित्ता अगाराओ अणगारिय पव्वइया) वदना-नमस्कार
कर के किननक मनुष्योंने सुटित होकर, अपने २ घर को छोड़कर उनक पास अनगार बन,
अर्थात् दाक्षा वारण को। (अत्येगइया पचाणुव्वइय सत्तसिक्खावइय दुवालसविहि गिहि-

परिसा) मनुष्योंनी भला (समणस्स) श्रमण (भगवओ) भगवान (महावीरस्स)
महावीरना (अतिण) अभीषे (धम्म) श्रुतव्यास्त्रिष धर्मनी देशना (सोच्चा)
साधुजीने तेमज सागी रीते तेने (णिसम्म) हृदयगम करीने (हट्ट-तुट्ट-जाव
हियया) अङ्गुल छर्षित तेमज सतोष पाभी, (उट्टाए उट्टेइ) पथी पोतपोताना
आसनेली उठी, (उट्टित्ता समण भगव महावीर तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिण करेइ,
करित्ता वदइ णमसइ) उठीने, पथी तेमणे श्रमण भगवान महावीरने त्रयवार
आदक्षिण-प्रदक्षिण-पूर्वक वदन नमस्कार करी, (वदित्ता णमसित्ता अत्येगइया
मुटे भवित्ता अगाराओ अणगारिय पव्वइया) वदना-नमस्कार करीने डेटलाड
मनुष्योंने सुटित श्रद्धने पोतपोताना घर छोडीने तेमना पास अनगार
थया, अर्थात् दीक्षा लीधी (अत्येगइया पचाणुव्वइय सत्तसिक्खावइय दुवाल-

गारियं पञ्चडया, अत्थेगडया पचाणुव्वडयं सत्तसिम्खावडय
दुवालसविह गिहिधम्म पडिवण्णा ॥ सू० ५८ ॥

मूलम्—अवसेसा ण परिसा समण भगवं महावीर
वन्दइ णमंसइ, वदित्ता णमसित्ता एव वयासी—मुअक्खाए ते

सन्त्येकके 'पचाणुव्वडय सत्तसिम्खावडय दुवालसविहं गिहिधम्म पडिवण्णा' पञ्चा
णुव्वतिक सत्तगिक्षान्तिक द्वादशमिध गृहिधम्मं प्रतिपन्ना ॥ सू० ५८ ॥

टीका—'अवसेसा ण परिसा' इत्यादि । 'अवसेसा ण परिसा समण
भगव महावीर उदइ णमसइ, वदित्ता णमसित्ता एव वयासी' अवगणपा=अवगिष्टा
खलु परिपत्तु श्रमण भगवन्त महावीर वन्तस्ते नमस्त्यति, वदित्ता नमस्त्यत्वा एवमवादीत—
'मुअक्खाए ते भते' णिग्गये पावयणे' स्वात्त्यात=मुप्पु कथित सामायतस्त्वया
भदन्त । निर्ग्रन्थ प्रवचनम्, 'एव सुप्पण्णत्ते' एव सुप्रज्ञमम्—विशेषकथनात्, 'मुभासिए'

धम्म पडिवण्णा) कितनेकों ने पाँच अणुव्रत, सात शिक्षान्त—इस तरह १२ प्रकार का गृह
स्थधर्म स्वीकार किया ॥ सू ५८ ॥

'अवसेसा ण परिसा' इत्यादि ।

(अवसेसा ण परिसा) अवगिष्ट परिपत्तने (समण भगव महावीर) श्रमण भग
वान् महावीर को (उदइ णमसइ) वदना एव नमस्कार किया, (वदित्ता णमसित्ता एव
वयासी) वदना नमस्कार करने के बाद फिर उन्होंने इस प्रकार कहा—(मुअक्खाए ते
भते' णिग्गये पावयणे) हे भदन्त ! आपने निर्ग्रन्थ प्रवचना बहुत अच्छा कहा, (एव सुप्प
ण्णत्ते) और आपन इसका बहुत अच्छा तरह से प्ररूपण किया, (मुभासिए) आपन खूब

सविह गिहिधम्म पडिवण्णा) डेटलाडे पथ अणुव्रत सात शिक्षान्त ओम १२
प्रकारनेओ गृहस्थ धम स्वीकार कर्यो (सू ५८)

'अवसेसा ण परिसा' इत्यादि

(अवसेसा ण परिसा) गाझीनी परिषदे (समण भगव महावीर) श्रमण
भगवान् महावीरने (उदइ णमसइ) वदना तेभन् नमस्कार कर्यो (वदित्ता णमसित्ता
एव वयासी) वदना नमस्कार कर्यो पढी तेओओ आ प्रभाओ छलु—(मुअक्खाए
ते भते' णिग्गये पावयणे) हे भदन्त ! आपने निर्ग्रन्थ प्रवचन बहुत साइ छलु,
(एव सुप्पण्णत्ते) ओने आपे तेओ ओहु सारी रीते प्रइपषु वथु (मुभासिए)

भंते । णिग्गथे पावयणे, एव सुप्पणत्ते, सुभासिए, सुविणीए,
सुभाविए । अणुत्तरे ते भते । निग्गथे पावयणे । धम्म ण आड-
क्खमाणा तुब्भे उवसम आडक्खह, उवसम आडक्खमाणा वि-
वेग आडक्खह, विवेग आडक्खमाणा वेरमण आडक्खह, वेर-

सुभापितम्—भावयज्जनात्, 'सुविणीए' सुविनीतम्—श्रित्येषु सुष्ठु विनियोजितत्वात्,
'सुभाविए' सुभावितम्=सुष्ठु भावितम्—तत्त्वकथनात्, 'अणुत्तरे' अनुत्तर—नास्त्युत्तर
यस्मात् तद्—अनुत्तर—मर्यादं, तत्र भन्त निर्णय प्रवचनम् । 'धम्म ण आडक्खमा-
णा तुब्भे उवसम आडक्खह' धर्म रत्नाचक्षाणा यूयमुपगमम्=कोधादिनिरोधम् आरयाथ=
कथयथ, 'उवसम आडक्खमाणा विवेग आडक्खह' उपगममाचक्षणा विवेकमाख्याय,
कोधादिनिरोध कथयन्तो यूय विवेक=हयोपादेयविवेचन कथयथ, 'विवेग आडक्खमाणा
वेरमण आडक्खह'—विवेकमाचक्षाणा विरमणमाख्याय, विरमणम्=प्राणातिपाताद्विनिर्ग-
त-

सुन्दर रूप से पदार्थों के स्वरूप को प्रकट किया, (सुविणीए) आपने श्रित्यों को खूब सम-
झाया, (सुभाविए) जीनादि सभी तत्त्वों को आपन अच्छी तरह से समझाया । (अणुत्तरे ते
भते । णिग्गथे पावयणे) हे भदत्त । आपका यह निर्णय प्रवचन सर्वोत्कृष्ट है । हे भदन्त ।
(धम्म ण आडक्खमाणा तुब्भे उवसम आडक्खह) धर्मका उपदेश करते समय आप उपगम
भार कोधादिनिरोध का उपदेश करते हैं, (उवसम आडक्खमाणा विवेग आडक्खह) कोधादिक
के निरोध का उपदेश करते समय हयोपादेयरूप विवेक का उपदेश देते हैं, (विवेग आड-
क्खमाणा वेरमण आडक्खह) विवेक का उपदेश करते समय प्राणातिपातादिक से विरक्त
होने का भी उपदेश करते हैं, (वेरमण आडक्खमाणा अरुण पावाण कम्माण आड-

आपे भूय सुष्ठु उपथी पदार्थोंना स्वरूपने प्रकट कर्यां (सुविणीए) आपे
श्रित्योंने भूय अभिज्ञाया (सुभाविए) एवादि अथा तत्त्वोंने मारी गीते समझाया
(अणुत्तरे ते भते । णिग्गथे पावयणे) हे भदन्त । आपतु आ निर्णय प्रवचन
सर्वोत्कृष्ट है हे भदन्त । (धम्म ण आडक्खमाणा तुब्भे उवसम आडक्खह)
धर्मोंने उपदेश करती वन्ते आपे उपशमलाव—कोधादिनिरोधने उपदेश
कर्यो छे (उवसम आडक्खमाणा विवेग आडक्खह) कोधादिना निरोधने उप-
देश करती वन्ते छे—उपादेय उप विवेकने उपदेश कर्यो छे (विवेग आड-
क्खमाणा वेरमण आडक्खह) विवेकने उपदेश करती वन्ते प्राणातिपातादिकथी

मण आइक्खमाणा अकरण पावाणं कम्माण आइस्सवह । णत्थि
ण अण्णे केइ समणे वा माहणे वा जे एरिस धम्ममाइक्खि
त्तए, किमग । एत्तो उत्तरतर ? एव वदित्ता जामेव दिस पाउ
व्भूया तामेव दिस पडिगया ॥ सू० ५९ ॥

नम्, 'वेरमण आइक्खमाणा अकरण पावाण कम्माण आइस्सवह' विरमणमाच
क्षाणा अकरण पावाना कर्मणामायाय=पापरूपाणा कर्मणामकरणम्=अनाचरण कथयथ,
'णत्थि ण अण्णे केइ समणे वा माहणे वा जे एरिस धम्ममाइक्खित्तए' नात्ति
खन्वय कोऽपि श्रमणो वा ब्राह्मणो वा य इदं धर्ममायायात्, 'किमग पुण एत्तो
उत्तरतर' किमिह । पुनरेतस्मात् उत्तरतरम्—अस्माद्धर्मापदंशानुत्कृष्ट कथयिष्यताति का
सम्भावना । न कापा यर्थ, 'एव उदित्ता जामेव दिस पाउव्भूया तामेव दिस पडि
गया' एवम् उदित्वा यस्या एव निज प्रादुर्भूतास्तामेव निज प्रतिगता ॥ सू० ५९ ॥

कखह) प्राणातिपातादिकके विरमण का उपदेश देते हुए आप पापरूप कर्मों को नहीं करने का
उपदेश भी देते हैं । अतः (णत्थि ण अण्णे केइ समणे वा माहणे वा जे एरिस धम्ममाइ
क्खित्तए) इस नसार मैं हे नाथ । ऐसा और कोई दूसरा श्रमण वा ब्राह्मण उपदेश नहीं
है जो इस प्रकार के धर्म का उपदेश दे सक, (किमग ! पुण एत्तो उत्तरतर) फिर नसर
उत्कृष्ट धर्म का उपदेश कौन दे सकता है ? अर्थात् कोई नहीं । (एव उदित्ता जामेव
दिसि पाउव्भूया तामेव दिस पडिगया) इस प्रकार कह कर वे सन जिस दिशा से आये
थे उसी दिशा का ओर चले गये ॥ सू ५९ ॥

विरक्ता थवानो उपदेश कथे छे (वेरमण आइक्खमाणा अकरण पावाण कम्माण
आइस्सवह) प्राणातिपातादिकना विरमणुनो उपदेश देती वभते आपे पापश्च
कर्मो न करवानो पणु उपदेश कथे छे भाटे (णत्थि ण अण्णे केइ समणे वा
माहणे वा जे एरिस धम्ममाइक्खित्तए) आ ससारमा, छे नाथ । ओयो भीजे
कोइ श्रमण छे ब्राह्मणु उपदेशा नथी छे ते आ प्रकारना धर्मनो उपदेश
आपी शडे (किमग ! पुण एत्तो उत्तरतर) तो पण्णी आनाथी उत्कृष्ट धर्मनो उप
देश कोइ आपी शडे । अर्थात् कोई नहीं (एव उदित्ता जामेव दिसि पाउव्भूया
तामेव निस पडिगया) आ प्रज्ञे कहीने ते पथा ने दिशाओथी आ-आ छतो
ते न दिशा तण्ड पाछा आत्था गया (सू ५६)

मूलम्—तए णं से कूणिए राया भंभसारपुत्ते सम-
णस्स भगवओ महावीरस्स अतिए धम्म सोच्चा णिसम्म हट्ठ-
तुट्ठ-जाव-हियए उट्ठाए उट्ठेइ, उट्ठित्ता समण भगव महावीर
तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिण करेइ, करित्ता वंदइ, णमंसइ,

टीका—‘तए ण से’ इत्यादि । ‘तए ण से कूणिए राया भंभसारपुत्ते’
तत खलु स कूणिको राजा भंभसारपुत्र, ‘समणस्स भगवओ महावीरस्स अतिए
धम्म सोच्चा णिसम्म’ श्रमणस्य भगवतो महावीरस्याऽन्तिके धर्मे श्रुत्वा निगम्य, ‘हट्ठ-
तुट्ठ-जाव-हियए’ हट्ठ-तुट्ठ-यावद्दृढय ‘उट्ठाए उट्ठेइ’ ऊर्थ्योत्तिष्ठति, ‘उट्ठित्ता’
उत्थाय श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य ‘तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिण करेइ’ त्रिक्रय आद-
क्षिणप्रदक्षिण करोति, ‘करित्ता’ कृत्वा ‘वदइ णमंसइ’ वदते नमस्यति, ‘वदित्ता

‘तए ण से कूणिए राया’ इत्यादि ।

(तए ण) अनन्तर (से कूणिए राया भंभसारपुत्ते) भंभसार के पुत्र उन कूणिक
राजाने (समणस्स भगवओ महावीरस्स) श्रमण भगवान् महावीर के (अतिए) पास मे
(धम्म सोच्चा) धर्मापदेश सुनकर, (णिसम्म) एव उसका अच्छी तरह पूर्वापररूप से विचार
कर, (हट्ठ-तुट्ठ-जाव-हियए) चित्त में अधिक से अधिक आनन्द एव सतोष प्राप्त किया,
(उट्ठाए उट्ठेइ) बाद में अपने स्थान से उठे और (उट्ठित्ता) उठकर (समण भगव महावीर-
तिक्खुत्तो अयाहिणपयाहिण करेइ करित्ता वदइ णमंसइ) उन्होंने श्रमण भगवान् महावीर
की तीनवार आदक्षिणप्रदक्षिणपूर्वक वदना एव नमस्कार किया, (वदित्ता णमसित्ता एव

“तए ण से कूणिए राया” इत्यादि

(तए ण) त्थार पछी (से कूणिए राया भंभसारपुत्ते) ललसारना पुत्र ते
इच्छिक्क राअत्थे (समणस्स भगवओ महावीरस्स) श्रमणु ललवान भल्लवीरनी
(अतिए) पास (धम्म सोच्चा) धर्मापदेशे साअणीने (णिसम्म) तेभज तेने
आरी रीते पूर्वापररूपी विचार करीने, (हट्ठ-तुट्ठ-जाव-हियए) मनभा अलु
ज आनद तेभज सतोष प्राप्त करी, (उट्ठाए उट्ठेइ) त्थार पछी पोताना
स्थानेथी उठ्था, अने (उट्ठित्ता) उठीने (समण भगव महावीर तिक्खुत्तो आयाहिण
पयाहिण करेइ करित्ता वदइ णमंसइ) तेभले श्रमणु ललवान भल्लवीरने त्रणु
वार आदक्षिण-प्रदक्षिणपूर्वक वदना तेभज नमस्कार करी (वदित्ता णमसित्ता

વદિત્તા ણમસિત્તા એવ વયાસી-સુઅમ્મવાણ તે મતે ! ણિમ્મયે પાવયણે જાવ કિમ્મગ ! પુણ એત્તો ઉત્તરતર ? એવ વદિત્તા જામેવ દિસ પાઠ્ઠમૂણ તામેવ દિસ પઢિગણ ॥ સૂ. ૬૦ ॥

‘ણમસિત્તા એવ વયાસી’ વદિત્તા નમસ્થિતિ ણમ્મવાણત-‘સુઅમ્મવાણ તે મતે ! ણિમ્મયે પાવયણે જાવ કિમ્મગ ! પુણ એત્તો ઉત્તરતર’ સ્વાધ્યાત તત્ત મદત ! નિર્નિથ પ્રવચનમ્ યાત્ત કિમ્મગ ! પુનરેતસ્માદુત્તરતમ્મ ! ‘એવ વદિત્તા જામેવ દિસ પાઠ્ઠમૂણ તામેવ દિસ પઢિગણ’ ણમ્મ વદિત્તા યસ્યા એવ દિશ પ્રાદુર્ભૂત, તામેવ દિશ પ્રતિગત ॥ સૂ. ૬૦ ॥

વયાસી) વદના એવ નમસ્કાર કર ફિર ઉન્હાન પ્રમુ સે હસ પ્રકાર કહા-(સુઅમ્મવાણ તે મતે ! ણિમ્મયે પાવયણે) હે મદત ! આપન નિર્નિથ પ્રવચન કા ઉપદેશ વહુત હી સુદર પૂર્વાપરવિરોધરહિત-સર્વોત્કૃષ્ટ ક્રિયા હે । (જાવ કિમ્મગ પુણ એત્તો ઉત્તરતર) હસ નિર્નિથ પ્રવચન મેં એસા કોદ સા મી વિષય ઝાકી નહાં બચા જિસ પર આપન પ્રકાશ ન ઢાલો હો-અઢ્ઢી તરહ સે વિવેચન નહીં ક્રિયા હો । આપન સવ ડુઠ ણક હી સાથ વહુત હી અઢ્ઢી તરહ મીઠ શબ્દો મેં સમસા દિયા હે, હમને તો એસા ઉપદેશ આજતક નહીં સુના, કલ્યાણ એવ જીવ નકે ઉપયોગા સવ વિષય આપને કહે હે ।-ઇત્યાદિ । એવ વદિત્તા જામેવ દિસ પાઠ્ઠમૂણ તામેવ દિસ પઢિગણ) હસ પ્રકાર પ્રમુ કા સ્તુતિ રૂપ મેં કહ કર કૂણિક રાજા જિસ દિશા સે આયે થે ઉસા દિશા કી ઓર વહા સે વાપિસ ચલે ગયે ॥ સૂ. ૬૦ ॥

એવ વયાસી) વદના તેમજ નમસ્કાર કરીને પછી તેઓ પ્રભુને આ પ્રકારે કહ્યું-(સુઅમ્મવાણ તે મતે ! ણિમ્મયે પાવયણે) હે ભદ્રન્ત ! આપણો આ નિર્નિથ પ્રવચનનો ઉપદેશ બહુજ સુદર-પૂર્વાપરવિરોધરહિત-સર્વોત્કૃષ્ટ થયો છે (જાવ કિમ્મગ ! પુણ એત્તો ઉત્તરતર) આ નિર્નિથ પ્રવચનમાં એવો કોઈ પણ વિષય બાકી રહ્યો નથી જેના ઉપર આપે પ્રકાશ ન નાખ્યો હોય-સારી રીતથી વિવેચન ન કર્યું હોય આપે તમામે-તમામ એક સાથેજ બહુજ સારી પેઠે મીઠા શબ્દોમાં સમજાવી દીધું છે અને તો એવો ઉપદેશ આજ સુધી સામાન્યો નથી કલ્યાણ તેમજ જીવનમાં ઉપયોગી બધા વિષય આપે કહ્યા છે ઇત્યાદિ (એવ વદિત્તા જામેવ દિસ પાઠ્ઠમૂણ તામેવ દિસ પઢિગણ) આ પ્રકારે પ્રભુની સ્તુતિરૂપમાં કહીને કૃષ્ણિક રાજા જે દિશાએથી આવ્યા હતા તે દિશા તરફ પાછા ચાલ્યા ગયા (સૂ. ૬૦)

मूलम्—तए ण ताओ सुभद्दापमुहाओ देवीओ
समणस्स भगवओ महावीरस्स अतिए धम्म सोच्चा णिसम्म
हट्ठ-तुट्ठ-जाव-हिययाओ उट्ठेति, उट्ठित्ता समणं भगव महावीर
तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिण करेति, करित्ता वदति णमसति,

टीका—‘तए ण ताओ’ इत्यादि । ‘तए ण ताओ सुभद्दापमुहाओ देवी
ओ’ तत् त्वल्ल ता सुभद्राप्रमुखा देव्य ‘समणस्स भगवओ महावीरस्स अतिए’
श्रमणस्य भगवतो महावीरस्याऽन्तिके ‘धम्म सोच्चा णिसम्म हट्ठ-तुट्ठ-जाव-हिय-
याओ’ धर्मं श्रुत्वा निगम्य हट्ठ-तुट्ठ यावद्दृष्ट्या ‘उट्ठाए उट्ठेति’ उद्योत्तिष्ठन्ति, ‘उट्ठि-
त्ता समणस्स भगवओ महावीरस्स’ उच्यते श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य ‘तिक्खुत्तो
आयाहिणपयाहिण करेति’ त्रिक्रव आदक्षिणप्रन्क्षिण कुर्वन्ति, ‘करित्ता वदति णमसति’

‘तए ण ताओ सुभद्दापमुहाओ’ इत्यादि ।

(तए ण) इस के बाद (ताओ सुभद्दापमुहाओ देवीओ) वे सुभद्राप्रमुख देवियों
भी (समणस्स भगवओ महावीरस्स) श्रमण भगवान् महावीर के (अतिए) समीप (धम्म
सोच्चा) धर्म श्रवण कर, एव (णिसम्म) उसे हृदयगम कर, (हट्ठ-तुट्ठ-जाव-हिययाओ)
बहुत ही अधिक रुका एव मनुष्य होती हुई जहाँ वे गडा या वहाँ से (उट्ठाए उट्ठेति) चल
कर भगवान् के समीप आया, (उट्ठित्ता) आकर उन्होंने (समण भगवं महावीर तिक्खुत्तो
आयाहिण-पयाहिण करेति करित्ता वदति णमसति) श्रमण भगवान् महावीर की तीन-

“तए ण ताओ सुभद्दापमुहाओ” इत्यादि

(तए ण) त्थार पछी (ताओ सुभद्दापमुहाओ देवीओ) ते सुभद्रा-प्रमुख
देवीओ पछ (समणस्स भगवओ महावीरस्स) श्रमणु लगवान् महावीरना (अतिए)
समीपे (धम्म सोच्चा) धर्म-श्रवणु करीने, तेभण (णिसम्म) तेने हृदय गम करीने
(हट्ठ-तुट्ठ-जाव-हिययाओ) णहुण पुश तेभण स तोष पाभती न्या तेओ
उली छती त्याथी (उट्ठाए उट्ठेति) आलीने लगवाननी पास आवी,
(उट्ठित्ता) आवीने तेओओ (समण भगव महावीर तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिण
करेति, करित्ता वदति णमसति) श्रमणु लगवान् महावीरने त्रखवार आदक्षिणु

વદિત્તા ણમસિત્તા એવ વયાસી-સુઅમ્સ્વાણ તે ભતે । ણિગ્ગથે
પાવયણે જાવ કિમગ ! પુણ એત્તો ઉત્તરતર ? એવં વદિત્તા જામેવ
દિસ પાઠ્ઠમ્હૂણ તામેવ દિસ પઢિગણ ॥ સૂ. ૬૦ ॥

‘ણમસિત્તા એવ વયાસી’ વદિત્તા નમસ્તિય વા ણમગામીન-‘સુઅમ્સ્વાણ તે ભતે !
‘ણિગ્ગથે પાવયણે જાવ કિમગ ! પુણ એત્તો ઉત્તરતર’ સ્વાગ્યાત તમ ભદત ! નિર્મ
-થ પ્રવચનમ્ યાવત્ કિમગ્ગ ! પુનેરેત્તસાદુત્તરતરમ્ ! ‘એવં વદિત્તા જામેવ દિસ પાઠ્ઠમ્હૂણ
તામેવ દિસ પઢિગણ’ ણમ્ ઉત્તિગા યસ્યા ણમ નિશ પ્રાદુર્ભૂત, તામેવ દિશ
પ્રતિગત ॥ સૂ. ૬૦ ॥

વયાસી) વદના એ નમસ્કાર કર ફિર ઉઠાન પ્રમુ સે હસ પ્રકાર કહા-(સુઅમ્સ્વાણ તે
ભતે ! ણિગ્ગથે પાવયણે) હે ભદત ! આપન નિર્મથ પ્રવચન કા ઉપદેશ મુદત હી સુદર
પૂર્વાપરવિરોધરહિત-સર્વોદ્દ ક્રિયા હૈ । (જાવ કિમગ પુણ એત્તો ઉત્તરતર) હસ નિર્મથ
પ્રવચન મેં એસા કોદ સા મા નિપય વાકા નહીં વચા જિસ પર આપન પ્રકાશ ન ઢાલા હો-
અચ્છી તરહ સે નિવેચન નહીં ક્રિયા હો । આપન સબ ડુઠ ણક હી સાથ વદુત હી અચ્છી તરહ મીઠ
શબ્દો મેં સમજા દિયા હે, હમને તો જેસા ઉપદેશ આજતક નહીં સુના, કલ્યાણ એવ જીવ
નકે ઉપયોગા સબ નિપય આપન કહે હૈ ।-હયાદિ । એવં વદિત્તા જામેવ દિસ પાઠ્ઠમ્હૂણ
તામેવ દિસ પઢિગણ) હસ પ્રકાર પ્રમુ કા સ્તુતિ રૂપ મેં કહ કર કૂળિગ રાજા જિસ દિશા
સે આયે થે ઉસા દિશા કી ઓર વહા સે વાપિસ ચલે ગયે ॥ સૂ. ૬૦ ॥

એવ વયાસી) વદના તેમજ નમસ્કાર કરીને પછી તેઓ પ્રભુને આ પ્રકારે
કહ્યું-(સુઅમ્સ્વાણ તે ભતે ! ણિગ્ગથે પાવયણે) હે ભદન્ત ! આપણો આ નિર્મથ
પ્રવચનનો ઉપદેશ બહુજ સુદર-પૂર્વાપરવિરોધરહિત-સર્વોદ્દેશી થયો છે
(જાવ કિમગ ! પુણ એત્તો ઉત્તરતર) આ નિર્મથ પ્રવચનમા એવો કોઈ પણ
વિષય બાકી રહ્યો નથી જેના ઉપર આપે પ્રકાશ ન નાખ્યો હોય-સારી રીતથી
વિવેચન ન કર્યું હોય આપે તમામે-તમામ એક સાથેજ બહુજ સારી પેઠે
મીઠા શબ્દોમા સમજાવી દીધું છે અને તો એવો ઉપદેશ આજ સુધી
સાહબોયો નથી કટ્યાણુ તેમજ જીવનમા ઉપયોગી બધા વિષય આપે કહ્યા
છે ઈત્યાદિ (એવં વદિત્તા જામેવ દિસ પાઠ્ઠમ્હૂણ તામેવ દિસ પઢિગણ) આ
પ્રકારે પ્રભુની સ્તુતિરૂપમા કહીને કૃષ્ણક રાજા જે દિશાએથી આવ્યા હતા
તે દિશા તરફ પાછા ચાલ્યા ગયા (સૂ. ૬૦)

मूलम्—तए ण ताओ सुभदापमुहाओ देवीओ
समणस्स भगवओ महावीरस्स अतिए धम्म सोच्चा णिसम्म
हट्ठ-तुट्ठ-जाव-हिययाओ उट्ठेति, उट्ठित्ता समण भगव महावीर
तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिण करेति, करित्ता वदति णमसति,

टीका—‘तए ण ताओ’ इत्यादि । ‘तए ण ताओ सुभदापमुहाओ देवी
ओ’ तत खल्ल ता सुभद्राप्रमुखा देव्य ‘समणस्स भगवओ महावीरस्स अतिए’
श्रमणस्य भगवतो महावीरस्याऽन्तिके ‘धम्म सोच्चा णिसम्म हट्ठ-तुट्ठ-जाव-हिय-
याओ’ धर्मं श्रुत्वा निगम्य हट्ठ-तुट्ठ यावद्दन्त्या ‘उट्ठाए उट्ठेति’ उ वयोत्तिष्ठति, ‘उट्ठि-
त्ता समणस्स भगवओ महावीरस्स’ उवाच श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य ‘तिक्खुत्तो
आयाहिणपयाहिण करेति’ त्रिकुण आदक्षिणप्रन्क्षिण कुर्वति, ‘करित्ता वदति णमसति’

‘तए ण ताओ सुभदापमुहाओ’ इत्यादि ।

(तए ण) इस के बाद (ताओ सुभदापमुहाओ देवीओ) वे सुभद्राप्रमुखा देवियों
भा (समणस्स भगवओ महावीरस्स) श्रमण भगवान् महावीर क (अतिए) ममाप (धम्म
सोच्चा) धर्म श्रवण कर, एवं (णिसम्म) उसे हृदयगत कर, (हट्ठ-तुट्ठ-जाव-हिययाओ)
पहुँच ही अधिक खुश एवं मनुष्य होता हुई जहाँ वे खड़ा थी वहाँ से (उट्ठाए उट्ठेति) चल
कर भगवान् के समीप आया, (उट्ठित्ता) आकर उन्होंने (समण भगव महावीर तिक्खुत्तो
आयाहिण-पयाहिण करेति करित्ता वदति णमसति) श्रमण भगवान् महावीर की तीन-

“तए ण ताओ सुभदापमुहाओ” इत्यादि

(तए ण) त्था २५३ (ताओ सुभदापमुहाओ देवीओ) ते सुभद्रा-प्रमुखा
देवीओ ५३ (समणस्स भगवओ महावीरस्स) श्रमण भगवान् महावीरना (अतिए)
समीपे (धम्म सोच्चा) धर्म-श्रवण करीने, तेमए (णिसम्म) तेने हृदय गम करीने
(हट्ठ-तुट्ठ-जाव-हिययाओ) पहुँच पुन तेमए न तोष पावती तथा तेओ
उली डती त्याथी (उट्ठाए उट्ठेति) आवीने भगवान्नी पासो आवी,
(उट्ठित्ता) आवीने तेओओ (समण भगव महावीर तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिण
करेति, करित्ता वदति णमसति) श्रमण भगवान् महावीरने त्रिष्वार आदक्षिण

વદિત્તા ણમસિત્તા એવ વયાસી-સુઅમ્ભવાએ તે ભતે ! ણિગંગે
પાવયણે જાવ કિમગ ! પુણ એત્તો ઉત્તરતર ? એવ વદિત્તા જામેવ
દિસ પાઠ્ઠમ્ભૂએ તામેવ દિસ પઢિગણ ॥ સૂ. ૬૦ ॥

‘ણમસિત્તા એવ વયાસી’ વદિત્તા નમસ્તિવા ણમવાદાન-‘સુઅમ્ભવાએ તે ભતે !
‘ણિગંગે પાવયણે જાવ કિમગ ! પુણ એત્તો ઉત્તરતર’ સ્વામ્યાત તત્ત મદત ! નિર્ઘ
ન્થ પ્રવચનમ્ યાત્ કિમગ્ગ ! પુનસ્તસ્માદુત્તરતમ્’ ‘એવ વદિત્તા જામેવ દિસ પાઠ્ઠમ્ભૂએ
તામેવ દિસ પઢિગણ’ ણમ્ ઉત્તિયા યત્થા એવ દિશ પ્રાદુર્ભૂત, તામેવ દિશ
પ્રતિગત ॥ સૂ. ૬૦ ॥

વયાસી) વદના એવ નમસ્કાર કર ફિર ઉઠાન પ્રમુ સે ઇસ પ્રકાર કહા-(સુઅમ્ભવાએ તે
ભતે ! ણિગંગે પાવયણે) હે અન્ત ! આપને નિર્ઘ-ય પ્રવચન કા ઉપદેશ મહુત હી સુદર
પૂર્વાપરવિરોધરહિત-સર્વોત્કૃષ્ટ ક્રિયા હ. (જાવ કિમગ પુણ એત્તો ઉત્તરતર) ઇસ નિર્ઘ-ય
પ્રવચન મેં એસા કોદ સા મી વિષય ચાકા નહાં વચા જિસ પર આપને પ્રકાશ ન ડાલા હો-
અચ્છી તરહ સે વિવેચન નહાં ક્રિયા હો. આપને સર્વ કુઠ એક હી સાથ વહુત હા અચ્છી તરહ મીઠે
શબ્દો મેં સમજા દિયા હે, હમને તો એસા ઉપદેશ આજતક નહાં સુના, કલ્યાણ એવ જીવ
નકે ઉપયોગા સર્વ વિષય આપને કહે હે. -ઇત્યાદિ. એવ વદિત્તા જામેવ દિસ પાઠ્ઠમ્ભૂએ
તામેવ દિસ પઢિગણ) ઇસ પ્રકાર પ્રમુ કા સ્તુતિ રૂપ મેં કહ કર કૂળિક રાજા જિસ દિશા
સે આવે થે ઉસા દિશા કી ઓર વહા સે વાપિસ ચલે ગયે ॥ સૂ. ૬૦ ॥

એવ વયાસી) વદના તેમજ નમસ્કાર કરીને પછી તેઓ પ્રભુને આ પ્રકારે
કહ્યું-(સુઅમ્ભવાએ તે ભતે ! ણિગંગે પાવયણે) હે અન્ત ! આપણે! આ નિર્ઘ-ય
પ્રવચનને ઉપદેશ બહુજ સુદર-પૂર્વાપરવિરોધરહિત-સર્વોત્કૃષ્ટ થયો છે
(જાવ કિમગ ! પુણ એત્તો ઉત્તરતર) આ નિર્ઘ-ય પ્રવચનમા એવો કોઈ પણ
વિષય બાકી રહ્યો નથી જેના ઉપર આપે પ્રકાશ ન નાખ્યો હોય-સારી રીતથી
વિવેચન ન કર્યું હોય આપે તમારે-તમામ એક સાથેજ બહુજ સારી રીતે
મીઠા શબ્દોમા સમજાવી દીધું છે અને તો એવો ઉપદેશ આજ સુધી
સામળ્યો નથી કટ્યાણુ તેમજ જીવનમા ઉપયોગી બધા વિષય આપે કહ્યા
છે ઇત્યાદિ (એવ વદિત્તા જામેવ દિસ પાઠ્ઠમ્ભૂએ તામેવ દિસ પઢિગણ) આ
પ્રકારે પ્રભુની સ્તુતિરૂપમા કહીને કૂળિક રાજા જે દિશાએથી આવ્યા હતા
તે દિશા તરફ પાછા ચાલ્યા ગયા (સૂ. ૬૦)

वदिता जामेव दिस पाउब्भूयाओ तामेव दिस पडिगयाओ ' एवम् उदित्वा यस्या
एव दिश प्रादुर्भूता , तामेव दिश प्रतिगता ॥ सू० ६१ ॥

इति श्री-विश्वविख्यात-जगद्गुरु-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषाकवित्तललितकलापालापक-
प्रशिक्षुद्वयपथनैरुग्र-यनिर्मापक-वादिमानमर्दक-श्रीशङ्ख उत्रपति-कोल्हापुरराज-प्रदत्त-
जैनशास्त्राचार्य-पदभूषित-कोल्हापुरराजगुरु-नालनल्लचारि-जैनाचार्य-जैन
धर्मदिवाकर-पूज्यश्रीघासीलान्त्रतिविरचितायाम् औपपातिकसूत्रस्य पीयूषव
र्णिण्याद्याया व्याख्याया समवरणनामक पूर्वार्द्ध सम्पूर्णम् ।

तामेव दिस पडिगयाओ) इस प्रकार भक्तिभाव से प्रभु की स्तुति करके वे सब रानियाँ
जहा से आई थीं वहीं वापिस चली गयीं ॥ सू० ६१ ॥

॥इति औपपातिक सूत्रका समवसरणनामक पूर्वार्द्ध सपूर्ण ॥

जामेव दिस पाउब्भूयाओ तामेव दिस पडिगयाओ) आ प्रकारे लङ्कितलावथी
प्रभुनी स्तुतिइपे निवेदन करीने तेओ अधी राणीओ न्याथी आवी छती
त्या पाळी आली गछ (सू. ६१)

इति औपपातिक सूत्रनु समवसरण नामक पूर्वार्द्ध स पूरु

વંદિત્તા ણમંસિત્તા એવ વયાસી—સુયમ્લાએ તે ભંતે ! નિમ્ગંથે
પાવયણે જાવ કિમંગ ! પુણ એત્તો ઉત્તરતરં ?, એવ વદિત્તા
જામેવ દિસં પાઠ્ઠમ્ભૂયાઓ તામેવ દિસ પડિગયાઓ ॥ સૂ. ૬૧ ॥

॥ સમોસરણ નામ પુબ્બદ્ધ સમત્ત ॥

કૃત્વા વન્દતે નમસ્યતિ, ‘વદિત્તા ણમંસિત્તા એવ વયાસી’ વન્દિત્વા નમસ્યિત્વૈવમવાદિપુ
‘સુયમ્લાએ તે ભંતે ! નિમ્ગંથે પાવયણે જાવ કિમંગ ! પુણ એત્તો ઉત્તરતરં ?’ ત્વા
હ્યાત તવ ભદત્ત ! નિર્ઘ્રંથ પ્રવચનમ્ યાવત્ કિમન્ન ! પુનરેતસ્માદુત્તરતરમ્ ? ‘એવ

ચાર આદક્ષિણપ્રદક્ષિણપૂર્વક વદના એવ નમસ્કાર ક્રિયા, (વદિત્તા ણમંસિત્તા એવ વયાસી)
વદના નમસ્કાર કરને કે અનંતર ફિર વે પ્રમુ સે હસ પ્રકાર ગોળીં કિ (સુયમ્લાએ તે ભંતે !
નિમ્ગંથે પાવયણે) આપને હે ભદત્ત ! હસ નિર્ઘ્રંથ પ્રવચન કા ઉપદેશ બહુત હી સુન્દર
પૂર્વાપરવિરોધરહિત—સર્વોત્કૃષ્ટરૂપ સે ક્રિયા હૈં ! (જાવ કિમંગ ! પુણ એત્તો ઉત્તરતર) હે
પ્રમો ! આપને હસ નિર્ઘ્રંથ પ્રવચન મેં સવ હી વિષયો કો અચ્છી તરહ સમજાયા હૈં ! કોઈ મી
વિષય પેસા નહીં રહા કિ જિસ પર આપની વાણી કા અવિરલ પ્રવાહ ન ગ્રહા હો ! સવ કુઠ
આપને બહુત સરલ ભાષા મેં સમજા દિયા હૈં ! હમન તો આજતક હતના માર્મિક ઉપદેશ નહીં
સુના, ટસસે ઉત્તમ ઉપદેશ કી વાત હી રહ્યાં ! (એવ વદિત્તા જામેવ દિસ પાઠ્ઠમ્ભૂયાઓ

પ્રદક્ષિણપૂર્વક વદના તેમજ નમસ્કાર કર્યાં, (વદિત્તા ણમંસિત્તા એવ વયાસી)
વદના—નમસ્કાર કરી લીધા પછી તેઓએ પ્રભુને આ પ્રકારે કહ્યું કે (સુયમ્લાએ
તે ભંતે ! નિમ્ગંથે પાવયણે) આપે હે ભદન્ત ! આ નિર્ઘ્રંથ પ્રવચનના ઉપદેશ
બહુજ સારીરીતે, પૂર્વાપરવિરોધરહિત તેમજ સર્વોત્કૃષ્ટ ગ્યોં છે (જાવ
કિમંગ ! પુણ એત્તો ઉત્તરતર) હે પ્રમો ! આપે આ નિર્ઘ્રંથ પ્રવચનમા બધાએ
વિષયોને સારી રીતથી સમજાવ્યા છે કેમકે પશુ વિષય એવો નથી રહ્યો કે
જેના ઉપર આપની વાણીનો અવિરલ પ્રવાહ વહ્યો ન હોય, બહુય આપે બહુ
સરલ ભાષામા સમજાવી દીધું છે અને તો આજ સુધીમા આટલો માનિક
ઉપદેશ સાંભળ્યો નથી આથી ઉત્તમ ઉપદેશની તો વાત જ કયા ? (એવ વદિત્તા

सत्तुस्सेहे सम-चउरस-सठाण-सठिए वइर-रिसह-णाराय-
सघयणे कणग-पुलग-णिघस-पम्हगोरे उग्गतवे दित्तवे

समचतुरस्रम्-मानोन्मानप्रमाणानामयूनानधिकवात् अङ्गोपाङ्गानां चाविकलवात् ऊर्ध्वं तिर्यक्
च तुन्यत्वात् सम, चतुरस्रं चाविकलवयववात्, सम च तच्चतुरस्रं चेति समचतुरस्र-स्वा-
ङ्गुलाष्टगतोऽङ्गुयाङ्गोपाङ्गयुक्त, युक्तिनिर्मितलेप्यकवदना, सस्थानम्=आकारविशेष, तेन
मरिथत=युक्त, 'वइर-रिसह-णाराय-सघयणे' वज्र-र्षभ-नाराच-सहनन-वज्र-
कीलिका, ऋषभ=प, नाराच=मर्कटवध-उभयपार्श्वयोरस्थिवधविशेष, वज्रर्षभनाराचा
महनन=अस्मा बधविशेषे यस्य स वज्रर्षभनाराचमहनन, 'कणग-पुलग-णिघस-पम्ह-
गोरे' कनक-पुलक-निकप-पद्मगौर-कनकस्य=सुवर्णस्य पुलको=रूप-प्रफुल्लितुल-
कणरूप, तस्य निकप=रूपपट्टे कृष्टो रेखारूपो लक्षणया लक्ष्यते, पुलकस्य सशुद्धतया निकपे
कृष्टरेखाऽस्तीति चारुचिक्थयुक्ता भवति, अतएव तेनोपमानेनोपमित पद्मगौर-पद्मगर्भ=किञ्चलक,
तद्गौर=कमनीयकान्ति, 'उग्गतवे' उग्रतपा, 'दित्तवे' दीप्ततपा-दीप्त=प्रदीतो

स्सेहे) सातहाथ का अगगाहनायुक्त (वइर-रिसह-णाराय-सघयणे) ^१वज्र-ऋषभ-
नाराचमहननधारी (कणग-पुलग-णिघस-पम्हगोरे) विशुद्ध सुवर्ण के खण्ड की शाण पर
घसी हुई रेखा के समान चमकीला कान्ति वाले तथा कमल के केसर के समान गौरवर्ण
(इदमूर्ध्नाम अणगारे) ऐसे गौतम नाम से प्रसिद्ध इद्रभूति नाम के अनगार गणधर थे ।
(उग्गतवे दित्तवे तत्तवे घोरतवे उगले घोरे घोरगुणे घोरतवस्सी घोरवभ-
चेरवासी उच्छृङ्खलसरीरे सखित्तविउलतेयलेस्से) इनकी तपस्या बड़ी उग्र थी ।

(१) इस सहनन में वज्र की सी कीले, वज्र के से हाड एव वज्र का सा पट्टबन्ध होता है ।

सस्थान-मपन्न (सत्तुस्सेहे) सात हाथनी अवगाहनायुक्त (वइर-रिसह-
णाराय-सघयणे) वज्र-^१ऋषभ नाराच-सहनन धारी (कणग-पुलग-णिघस-
पम्हगोरे) विशुद्ध सुवर्णना भवती शाण पर घसेली रेखा जेवी अभरीली
कान्तिवाजा तथा कमलना केसरना जेवा गौरवर्ण (इदमूर्ध्नाम अणगारे)
जेवा गौतमनामथी प्रसिद्ध इद्रभूति नामना अनगार गणधर हुता
(उग्गतवे दित्तवे तत्तवे घोरतवे उगले घोरे घोरगुणे घोरतवस्सी घोरवभ-
चेरवासी उच्छृङ्खलसरीरे सखित्त-विउल-तेयलेस्से) तेमनी तपस्या भहु उग्र
हुती कर्मरूपी बनने पाणवावाजा होवाथी तेमनु तप अग्निना जेपु भ

(१) आ सहननमा वज्रना जेवा भीला, वज्र जेवा हाड तेमज व
जेवा पट्टबन्ध होय है

અથ ઉત્તરાર્દમ્—

મૂલમ્—તેણ કાલેણ તેણ સમણં સમણસ્સ ભગવઓ
મહાવીરસ્સ જેદ્દે અતેવાસી ઇદ્દમૂઈ ણામ અણગારે ગોયમગોત્તે ણ

ટીકા—‘તેણ કાલેણ’ ઇત્યાદિ । (તેણ કાલેણ તેણ સમણ સમણસ્સ
ભગવઓ મહાવીરસ્સ) તસ્મિન્ કાલ તસ્મિન્ સમયે શ્રમણસ્ય ભગવતો મહાગ્રસ્ય (જેદ્દે
અતેવાસી ઇદ્દમૂઈ ણામ અણગારે) જ્યેષ્ઠોઽતેગ્રાસીન્દ્રમૃતિનામા અનગાર, જ્યેષ્ઠમસ્ય
મયમપર્યાયેણ સર્વશ્રેષ્ઠત્વાત્, ‘અતેવાસી=શિષ્ય, ઇન્દ્રમૃતિર્ગિતનામક, અનગાર=સાધુ, સ કા-
દશ’ ઇત્યાદિ—‘ગોયમગોત્તે ણ’ ગૌતમગોત્ર—ગૌતમ=ગૌતમાસ્ય ગોત્ર યસ્ય સ તથા
‘ણ’ ઇતિ વાસ્યાલ્લકારે, ‘સત્તુસ્સેદ્દે’ સત્તોસેધ—સમહસ્ત ઉત્તથ =ઉચ્છ્રયો યસ્ય સ તથા,
‘સમ-ચરસ-સઠાણ-સઠિણ’ સમ-ચતુરસ-મસ્થાન-સરિથત—સમ ચ તચ્ચતુરસ ચેતિ

ઉત્તરાર્ધ કા અનુવાદ પ્રારમ્—

‘તેણ કાલેણ’ ઇત્યાદિ ।

(તેણ કાલેણ તેણ સમણ) उस काल एव उस समय में (समणस्स भग
वओ महावीरस्स) श्रमण भगवान् के महावीर क (जेट्ठे अतेवासी) ‘जेट्ठे शिष्य (गोयम-
गोत्ते ण) गौतमगोत्री (सम-चरस-सठाण-सठिण) समचतुरस्रमस्थानमपन्न (सत्तु

(૧) जिसमें अग एव उपाग की रचना सम-प्रमाणोपेत (जिसका जितना प्रमाण
होना चाहिये उस माफिक) होता है, कमती बढ़ता नहीं होती, उसका नाम ‘समचतुरस्र
सस्थान’ है। इसमें एक सौ आठ अंगुल के उच्छ्राय वाले अग और उपाग होते हैं। आकार
बड़ा ही सौम्य होता है।

ઉત્તરાર્ધના અનુવાદનો પ્રારમ્—

‘તેણ કાલેણ’ ઇત્યાદિ

(તેણ કાલેણ તેણ સમણ) તે કાલ તેમજ તે સમયમાં (સમણસ્સ ભગ
વઓ મહાવીરસ્સ) શ્રમણ ભગવાન મહાવીરના (જેદ્દે અતેવાસી) મોટા શિષ્ય
(ગોયમગોત્તે ણ) ગૌતમગોત્રી (સમચરસ-સઠાણ-સઠિણ) ‘સમચતુરસ્ર-

(૧) જેમાં અગ તેમજ ઉપાગની રચના સમ-પ્રમાણોપેત (જેવું જેટલું
પ્રમાણ હોય તેમજ તે પ્રમાણ) હોય, વધુ ઘટ્ટ ન હોય તેવું નામ
‘સમચતુરસ્ર-મસ્થાન’ છે આમાં એકસો આઠ આંગળ (તસુ) ના
ઉચ્છ્રાયવાળા અગ તથા ઉપાગ હોય છે આકાર બહુજ સૌમ્ય હોય છે

सत्तुस्सेहे सम-चउरस-सठाण-सठिए वडर-रिसह-णाराय-
सघयणे कणग-पुलग-णिघस-पम्हगोरे उगगतवे दित्ततवे

समचतुरस्रम्-मानो मानप्रमाणानामयूनानधिकवात् अङ्गोपाङ्गाना चाधिकलवात् ऊर्वं तिर्यक्
च तुन्यचात् सम, चतुरस्र चाधिकलवयवत्वात्, सम च तच्चतुरस्र चेति समचतुरस्र-स्वा-
ङ्गुलपृष्ठतोऽङ्गयाङ्गोपाङ्गयुक्त, युक्तिनिर्मितलेप्यरुचदना, मस्थानम्=आकारविशेष, तेन
मस्थित=युक्त, 'वडर-रिसह-णाराय-सघयणे' वज्र-रूपम-नाराच-महनन-वज्र-
कालिका, रूपम=प, नाराच=मर्कटपत्र-उभयपार्श्वयोरस्थिग्रन्थविशेष, वज्ररूपनाराचा
महनन=अस्त्रा बन्धविशेषे यस्य स वज्ररूपमनाराचमहनन, 'कणग-पुलग-णिघस-पम्ह-
गोरे' कनक-पुत्रक-निम्प-पद्मगौर-कनकस्य=सुवर्णस्य पुलको=लव-प्रफुल्लवर्तुल
कणरूप, तस्य निरूप=रूपपट्टे कृष्टो रेखाङ्गो लक्षणया लक्ष्यते, पुलकस्य मशुद्धतया निरूपे
कृष्टाङ्गोऽतीव चार्कचक्रयुक्ता भवति, अतएव तेनोपमानोपमित पद्मगौर पद्मगर्भ=किञ्चलक,
तद्गौर=कमनीयकान्ति, 'उगगतवे' उग्रतपा, 'दित्ततवे' तीक्ष्णतपा-दीप्त=प्रदीप्तो
स्सेहे) मातहाथ का अवगाहनायुक्त (वडर-रिसह-णाराय-सघयणे) 'वज्र-रूपम-
नाराचमहननधारी (कणग-पुलग-णिघस-पम्हगोरे) विशुद्ध सुवर्ण के खण्ड की शाण पर
घसा हुई रेखा के समान चमकीला कान्ति वाल तथा कमल के केसर के समान गौरवर्ण
(इदमूर्ध्नाम अणगारे) ऐसे गौतम नाम से प्रसिद्ध इद्रभूति नाम के अनगार गणधर थे ।
(उगगतवे दित्ततवे तत्ततवे घोरतवे उराले घोरे घोरगुणे घोरतवस्सी घोरवम-
चेरवासी उच्छृङ्खलसरीरे सखित्तविउलतेयलेस्से) इनकी तपस्या बड़ी उग्र थी ।

(१) इस महनन में वज्र की सी कीले, वज्र के से हाट एव वज्र का सा पट्टबन्ध होता है ।

स स्थान-स पन्न (सत्तुस्सेहे) मात हाथनी अवगाहनायुक्त (वडर-रिसह-
णाराय-सघयणे) वज्र-रूपम नाराच-सहनन धारी (कणग-पुलग-णिघस-
पम्हगोरे) विशुद्ध सुवर्णना भङ्गी शाण पर घसेली रेखा जेवी चमकीली
कान्तिवाला तथा कमलना केसरना जेवा गौरवर्ण (इदमूर्ध्नाम अणगारे)
जेवा गौतमनामथी प्रसिद्ध इद्रभूति नामना अनगार गणधर हुता
(उगगतवे दित्ततवे तत्ततवे घोरतवे उराले घोरे घोरगुणे घोरतवस्सी घोरवम-
चेरवासी उच्छृङ्खलसरीरे सखित्त-विउल-तेयलेस्से) तेमनी तपस्या अहुं उग्र
हुती कर्मरूपी बनने जाणवावाणा होवाथी तेमनु तप अग्निना जेवु अहुं

(१) आ सहननमा वज्रना जेवा भीला, वज्र जेवा हाड तेमज वज्र
जेवा पट्टबन्ध होय छे

તત્તતવે ધોરતવે ઊરાલે ધોરે ધોરગુણે ધોરતવસ્સી ધોરવભચેરવાસી

હુતાશન ઇવ કર્મધનદાહકત્વેન જાગ્વત્યમાન તપો યસ્ય સ તથા, 'તત્તતવે' તપતપા - તપ્ત=સવિધિ સેવિત તપો યેન સ તપતપા, 'મહાતવે' મહાતપા =વૃદ્ધતપોયુક્ત, 'ધોરતવે' ધોરતપા =અતિકઠિનતપોયુક્ત, 'ઊરાલે' ઉદાર, 'ધોરે' ધોર =મીમ, અત્ર કશ્ચિદ્વદ્ધતે ય ઉદાર મ મીમ કથમ્? અસ્યોત્તરમાહ-અતિરુષ્ટ તપ કુર્વન્ અન્વશક્તિમતા મયાનકો ભવતીતિ નિસર્ગ । કથિદ્ વક્તિ-ઉદાર =પ્રધાન, ધોરસ્તુ પરીપહેન્દ્રિયકપાયાઃસહ્યાના રિપૂણા વિનાશો કઠોર । કેચિદાત્મનિરપેક્ષતયા તપસ્સુ પ્રવર્તમાનત્વાદ ધોર ઇત્યાહ । 'ધોરગુણે'

કર્મરૂપી વન કો જલ્લને ઘાલા હોને સે इनका तप अग्नि की तरह अधिक जाग्वन्त्यमान था । तपस्या की आराधना ये विधिपूर्वक बड़ी सावधानी से करते थे । ये महातपस्वी थे । दूसरे मुनिजन जिन तपों को करना अति कठिन मानते थे, उन तपों को ये तपते थे । ये उदार एवं धीर अर्थात् भयानक थे । प्रश्न-उदारता और भयानकता ये दोनों धर्म परस्परविरोधी हैं, क्यों कि जो उदार होता है वह भयानक नहीं होता और जो भयानक होता है वह उदार नहीं होता, अत इन दोनों बातों का यहां निर्वाह कैसे हो सकता है? उत्तर-ये अति कठिन तपस्याओं को करते थे, अत अल्पशक्ति वालों को ये देखने में बड़े भयानक-जैसे मादम देते थे, अर्थात् अल्पशक्ति वालों को इनसे डर लगता था, इस अपेक्षा इन्हें भयानक कहा गया है । कोई २ ऐसा भी कहते हैं कि 'उदार' शब्द का अर्थ 'प्रधान' है, एवं 'धीर' शब्द का अर्थ 'कठोर' है । ये कठोर इसलिये थे कि परीपह इन्द्रिय एवं कषाय इन

જાગ્વત્યમાન હતુ તપસ્યાની આરાધના તેઓ વિધિપૂર્વક બહુ સાવધાનીથી કરતા હતા તેઓ મહાતપસ્વી હતા બીજા મુનિજનો ને તપોને કરવાતુ બહુ કઠણ માનતા હતા તેવા તપોને આ કરતા હતા તેઓ ઉદાર તેમજ ધીર અર્થાત ભયાનક હતા

પ્રશ્ન-ઉદારતા અને ભયાનકતા એ બન્ને ધર્મ પરસ્પર વિરોધી છે, કેમકે ને ઉદાર હોય છે તે ભયાનક હોતા નથી અને ને ભયાનક હોય છે તે ઉદાર હોતા નથી, તો પછી આ બન્ને વાતોનો અહીં મેળ કેવી રીતે થઈ શકે ?

ઉત્તર-આ અતિ કઠણ તપસ્યાઓ કરતા હતા તેથી અલ્પશક્તિવાળાઓને તેઓ ભેવામા ભયાનક જેવા દેખાતા હતા, અર્થાત્ અલ્પશક્તિવાળાઓને તેમનો ડર લાગતો હતો આ અપેક્ષાથી તેમને ભયાનક કહેલા છે કોઈ કોઈ એમ પણ કહે છે કે 'ઉદાર' શબ્દનો અર્થ 'પ્રધાન' છે, તેમજ 'ધીર' શબ્દનો અર્થ 'કઠોર' છે તેઓ કઠોર એ માટે હતા કે પરિપહ,

उच्छृङ्खलसरीरे सखित्त-विउल-तेयलेस्से समणस्स भगवओ

धारगुण-घोरा=अयेदुस्सवहा गुणा=मूलगुणान्यो यस्य स तथा। 'घोरतपस्वी' घोरतपस्वी=दुष्करतपश्चरणवान्, पाणान् नानाविधाभिग्रहधारकत्वात्, 'घोर-त्रयचर-वासी' घोर-त्रयचर्य-वासी-घोर=पारणमन्पमरैर्दुर्वहत्वाद् यद् ग्लहचर्यं तत्र वसति तच्छाल।

'उच्छृङ्खलसरीरे' उच्छृङ्खली-उच्छृङ्खलम्=उज्जितमिव स्कारपरित्यागात् शरीरं येन स उच्छृङ्खली-शरीरमस्कार प्रति निरुहत्वात् त्यक्तशरीरस्कार। 'सखित्त-विउल-तेयलेस्से' सखित्त-त्रिपुल-तेजोलेय-सक्षिप्ता-निजशरीराऽन्तर्निहिता, त्रिपुला=

रिपुओं के विनाश करने में निरत थे। कठोर मन विना शत्रुओं का निवारण करना उड़ा ही मुश्किल होता है। कोई २ ऐसा भी कहते हैं कि तपस्याओं के तपने में ये अपनी निज आत्मा का परवाह ही नहीं करते थे, अतः घोर थे। 'घोरगुणवाले' ये इसलिये थे कि इनके द्वारा धृत मूलगुण आदि अयजनों के लिये दुर्धारणाय थे, 'घोरतपस्वी' ये इसलिये थे कि जिस दिन पारणा का अवसर होता था उस दिन ये अनेक प्रकार के अभिग्रहों को धारण करते थे। 'घोर-त्रयचर्य-वासी' ये इसलिये थे कि ये अल्पशक्ति वाले प्राणियों द्वारा दुर्यह होने से कठिनतर ऐसे ग्लहचर्य का आराधना में पूर्णनिष्ठ हो चुके थे। 'उच्छृङ्खलसरीरे' दृष्टे इसलिये कहा है कि इन्होंने अपने शरीर का स्कार करना ही छोड़ दिया था। अतः उनका शरीर ऐसा जात होता था कि मानो इन्होंने इसका परित्याग जैसा कर रखा है। 'सक्षिप्त-त्रिपुल-तेजोलेय' ये इसलिये थे कि यद्यपि विशिष्ट तपस्या की

धृष्टिय तेभज्ज दयाय ओ रिपुओनो विनाश करवामा निरत हता दंडार-
अन्या विना शत्रुओनु निवारण करवु अहुंज् मुशकल थाय छे ठोछ ठोछ
ओम पणु वडे छे के तपस्या तपवामा तेओ प्रुह पोताना आत्माना परवाह
पणु करता नहोता आवी रीते धार हता 'घोरगुणवाणा' तेओ ओ धार
वथी हता के तेमना द्वारा अहणु करायेला मूलगुण आदि गुणो भीज्जने भाटे
दुर्धारणीय (अहणु न करी शक्य ओवा) हता 'घोरतपस्वी' तेओ ओ
भाटे हता के जे हिवने पारणानो अवसर आवतो ते हिवने तेओ अनेक
प्रकारना अभिग्रहोने धारणु करता हता 'घोर-प्रहचर्य-वासी' तेओ ओ
भाटे हता के तेओ अल्पशक्तिवाणा प्राणियो द्वारा दुर्वह (सहन न थाय
ओवा) होवाथी अहुं कण्ठ ओवी प्रहचर्यनी आराधनामा पूर्णनिष्ठ थल
सुत्था हता 'उच्छृङ्खली' ओमने ओ भाटे वडेता के तेमणे पोताना शरी-
रना सम्भारो ज ठोडी दीधा हता आथी तेमनु शरीर ओवु जथातु
हनु के जणु तेओओ तेनो परित्याग ज करी नाच्यो होय 'सक्षिप्त-

મહાવીરસ્સ અદૂરસામંતે ઉડ્ઢજાણૂ અહોસિરે જ્ઞાણકોટ્ટોવગણ
સંજમેણ તવસા અપ્પાણ ભાવેમાણે વિહરડ ॥ સૂ ૧ ॥

અનેકયોજનપ્રમાણક્ષેત્રાન્તર્વર્તિવસ્તુદહનસમર્થવાદ વિશાલ તેજોલેશ્યા=વિશિષ્ટર્તુપ-
સમ્ભૂતલધિવિશેષોદ્ભવા તેજોજ્વાલા यस્ય સ તથાભૂત સન્ 'સમણસ્સ ભગવઓ
મહાવીરસ્સ અદૂરસામતે' શ્રમણસ્ય ભગવતો મહાવીરસ્યાઽદૂરસમીપે-અદૂરસમીપે=નાતિદૂરે
નાતિસમીપે-ઉચિતદેશે, 'ઉડ્ઢજાણૂ' ઉર્વજાનુ-ऊर्ध्वं जानुनी यस्य સ ऊर्ध्वजानु-
उत्कुटुकाऽऽसनवान्, 'અહોસિરે' અધ શિરા =અધોમુરો, નોર્વં ન તિર્યગ્ વા ક્ષિતદ્વયિ,
'જ્ઞાણ-કોટ્ટો-વગણ' ધ્યાન-કોષ્ઠો-પગત-ધ્યાન કોષ્ઠ ઇત્થં ધ્યાનકોષ્ઠસ્તુપગત,
યથા કોષ્ઠગત ધ્યાન્ય વિઘ્નોર્ગં ન મરતિ તથૈવ ધ્યાનગતા ઇન્દ્રિયાત્ત કરગરુત્તયો વહિર્ન યાન્તીતિ

આરાધના સે રૂપે તેજોલેશ્યા પ્રાપ્ત હો ચુકી થી, જિસકી રૂપની સામર્થ્ય હોતા હૈ કિ અનેક-
યોજનપ્રમાણ ક્ષેત્ર કે મીતર રહી હુઈ વસ્તુઓં કો વહ ક્ષણમાત્ર મેં દર્શ કર ડાલતી હૈ,
પરંતુ એસી વિપુલ તેજોલેશ્યા કો મી રૂપેને અપને શરીર કે મીતર હી અન્તર્હિત કર રહી
થી, ઉસકા ઉપયોગ નહીં કરતે થે, ઓર થે (સમણસ્સ ભગવઓ મહાવીરસ્સ અદૂર-
સામતે) શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર કે ન અતિદૂર ઓર ન અતિનિકટ, કિન્તુ પાસ હી કુઠ
દૂરી પર (ઉડ્ઢજાણૂ) ઘુટનોં કો ઊંચાકર (અહોસિરે) શિર કો નીચે કર કે (જ્ઞાણ-કોટ્ટો-
વગણ) ધ્યાનરૂપી કોઠે મેં વિરાજમાન થે, અર્થાત્ ધ્યાન મેં બેઠે થે। ધ્યાન કો જો કોષ્ઠ કી
ઉપમા દી હૈ ઉસકા હેતુ યહ હૈ કિ જિસ પ્રકાર કોઠે મેં રહા હુઆ ધ્યાન્યાદિક રૂપસ્તત
(ફર-ઉધર) નહીં મિલરતા હૈ ઉસી પ્રકાર ધ્યાનગત ઇન્દ્રિય એવ અન્ત કરણ કી વૃત્તિયા

વિપુલતેજોલેશ્યા' એ આથી હતા કે તેમને જો કે વિશિષ્ટ તપસ્થાની આરા-
ધનાથી તેજોલેશ્યા પ્રાપ્ત થઈ ચૂકી હતી, જેવું એટલું સામર્થ્ય હોય છે કે
અનેક યોજનના પ્રમાણ ક્ષેત્રની અંદર રહેલી વસ્તુઓને તેઓ કણ માત્રમાં
ખાળીને ભસ્મ કરી નાખે છે, પરંતુ એવી વિપુલ તેજોલેશ્યાને પણ તેઓએ
પોતાના શરીરની અંદર જ અન્તર્હિત કરી રાખી હતી, તેનો ઉપયોગ કરતા
નહોતા. (સમણસ્સ ભગવઓ મહાવીરસ્સ અદૂરસામતે) તેઓ શ્રમણ ભગવાન મહા-
વીરની બહુ દૂર નહિ તેમ બહુ પાસે નહિ પણ તેમની પાસે જ થોડે જ દૂર
પર (ઉડ્ઢજાણૂ) ઘુટણે ઉભા કરીને (અહોસિરે) શિરને નમાવીને (જ્ઞાણ-કોટ્ટો
વગણ) ધ્યાનરૂપી કોઠામાં વિરાજમાન હતા-અર્થાત્ ધ્યાનમાં એકા હતા ધ્યા-
નને જો કોઠાની ઉપમા આપી છે તેનો હેતુ એ છે કે જેમ કોઠામાં ભરેલા
ધ્યાન્ય આદિક આમતેમ વિખરાઈ જતા નથી તેમ ધ્યાનમાં થોડેલી ધૃતિઓ

मूलम्—तए ण से भगव गोयमे जायसइडे जायसंसए

भा. , नियन्त्रितचित्तवृत्तिमानिर्यथे, 'सजमेण तवसा अप्पाण भावेमाणे विहरइ' मयमेन तपसाऽऽमान भावयन्=वासयन् विहरति ॥ सू० १ ॥

टीका—'तए ण से' इत्यादि । 'तए ण से भगव गोयमे' तत् खलु स भगवान् गौतम 'जायसइडे' जातश्रद्ध-जाता=प्राग्भूता मप्रति सामायेन प्रवृत्ता श्रद्धा=तत्त्वनिर्णयविपर्यया वाञ्छा यस्य स जातश्रद्ध, वक्ष्यमाणतत्त्वपरिज्ञानेच्छावानिर्यथे, 'जायसंसए' जातमशय-जात=प्रवृत्त मशयो यस्य स तथोक्त, सगयोत्पत्तिप्रकार-स्विधम्-औपपातिकसूत्रं हि-आचारगङ्गस्योपाङ्गम्, तेनाचारगङ्गप्रथमश्रुतत्कथस्य प्रथमाध्ययन प्रथमोद्देशके य आसन उपपात उक्त, तस्मिन् विषये वक्ष्यमाणमशयोपत्त्या जात-बाहर इधर-उधर नहीं हो सकता है । मानसिक प्रत्येक वृत्तिया इस अवस्था में नियन्त्रित हो जाती है । ऐसे ये गौतम नामसे प्रसिद्ध इन्द्रभूति गणधर (सजमेण तवसा अप्पाण भावे-माणे विहरइ) मयम एव तपसे सदा अपनी आत्मा को भागित करते हुए विचरते थे ॥ सू० १ ॥

'तए ण से' इत्यादि ।

(तए ण) परिपक्व चले जाने के बाद (से भगव गोयमे) वे भगवान् गौतम (जायसइडे) कि जिनके चित्तमें तत्त्व को निर्णय करने के लिये वाञ्छा हुई, कारण कि इन्हें (जायसंसए) इस प्रकार का मशय उद्भूत हुआ था कि यह औपपातिक सूत्र, आचारगङ्गा का उपाग है, आचारगङ्गा सूत्र के प्रथम अध्ययन के प्रथम उद्देशक में जो आत्मा का उपपात कहा है सो किस प्रकार से कहा है ? (जायकोऊहल्ले) अतः भगवान् मेरे सहायित

तेभ ७ अतः करणनी वृत्तिभ्यो लब्ध आभतेभ ७ अथ शक्यती नथी मानसिक प्रत्येक वृत्तिभ्यो आ अवस्थाभा नियन्त्रित यथं लभ्ये येवा आ गौतम नामे प्रसिद्ध इन्द्रभूति गणधर (सजमेण तवसा अप्पाण भावेमाणे विहरइ) सथम तेभ ७ तपसी मदा पोतानी आत्माने लापित करता करता विचरता होता (सू० १)

'तए ण से' इत्यादि

(तए ण) परिपक्व ब्याली गया यही (से भगव गोयमे) ते भगवान् गौतम (जायसइडे) वे जेना चित्तमा तत्त्वने निर्णय ज्ञवानी वाछा थथ, करण ते तेभने (जायसंसए) आ प्रज्ञाने सशय उत्पन्न थये हुते वे आ औपपा-तिक सूत्र, आचारगङ्गा सूत्रनु उपाग छे आचारगङ्गा सूत्रना प्रथम अध्ययनना प्रथम उद्देशकमा जे आत्माने उपपात वसुंथे छे ते केवा प्रज्ञारथी ठहो छे ? (जायकोऊहल्ले) हुवे भगवान् भाग आ सशयना प्रश्नने उत्तर न लल्ले

जायकोऊहले, उप्पणसड्ढे उप्पणससए उपणकोऊहले,
संजायसड्ढे सजायससए सजायकोऊहले, समुप्पणसड्ढे समु-

पणाय इति भाव । 'जायकोऊहले' जातउतूहल - जात उतूहलम् = औमुखं यस्य
स जातउतूहल, मत्तप्रसन्नस्य कीदृशमुत्तरं भगवां वक्ष्यति तद्भोतुमौमुख्यमनियर्थे,
'उप्पणसड्ढे' उत्पन्नश्रद्ध - उपना = विशेषेण जाता श्रद्धा यस्य स तथा, यद्वा-
श्रद्धाया स्वरूपस्य तिरोहितत्वे जातश्रद्ध, तस्या स्वरूपस्य प्रादुभागे तु उपनश्रद्ध - इति
भाव । 'उप्पणससए' उपनसंगय, 'उप्पणकोऊहले' उपनउतूहल, 'सजा-
यसड्ढे' गजातश्रद्ध, प्रकर्षान्वाचक रगन्द, ततश्च सजाता = विशेषतरेण उपन्ना श्रद्धा
यस्य स मजातश्रद्ध, 'सजायससए' सजातसंगय, 'सजायकोऊहले' सजातउतू-
हल, 'समुप्पणसड्ढे' समुत्पन्नश्रद्ध - समुत्पन्ना = सर्वथा सजाता श्रद्धा यस्य स तथा,

प्रश्न का उत्तर न मादम किस तरह का देगे ? इस बात को जानने की उत्कण्ठा उनके
चित्त में बढ़ी, क्यों कि (उप्पणसड्ढे) भगवान के ऊपर ही उनके चित्त में अतिगय श्रद्धा
थी, अतः उनसे ही निर्णय करने के लिये श्रद्धा उत्पन्न हुई। (उप्पणससए उप्पणको-
ऊहले सजायसड्ढे सजायससए सजायकोऊहले समुप्पणसड्ढे समुप्पणससए समु-
प्पणकोऊहले) उपनन्तसय, उत्पन्नकौतूहल' - इत्यादि पदों द्वारा वाच्यार्थ में, अग्रह, इहा,
अवाय, और धारणा ज्ञान की तरह उत्तरोत्तररूप से विशेषता द्योतन करने के लिए सूत्रकार
ने 'जात, उत्पन्न, सजात, समुत्पन्न' इन पदों का प्रयोग किया है। भगवान् गौतम
को जो चित्त में तत्त्व के निर्णय करने की इच्छा जागृत हुई वह पटिले सामान्यरूप में ही
हुई, कारण कि उन्हें गय जो उपन हुआ था वह भी सामान्यरूप से ही हुआ था, इसी

ठेवी रीते आपसे ? ये बातने लघुवानी उत्तर है तेमना चित्तमा वधी, केमके
(उप्पणसड्ढे) भगवानना उपरज तेमना चित्तमा अतिशय श्रद्धा हुती, हुवे
तेमनी ज पासैथी निष्ठय करवा भाटे श्रद्धा उत्पन्न थई (उप्पणससए उप्प-
णकोऊहले सजायसड्ढे सजायससए सजायकोऊहले समुप्पणसड्ढे समुप्पण-
ससए समुप्पणकोऊहले) 'उत्पन्नसंशय उत्पन्नकौतूहल' इत्यादि पदों द्वारा
वाच्यार्थमा, अवग्रह, धडा, अवाय अने धारणा ज्ञाननी पैछे उत्तरोत्तररूपथी
विशेषताने प्रकाश दाववाभाटे सूत्रकारे 'जात उत्पन्न सजात समुत्पन्न' ये पदोने
प्रयोग क्यो छे भगवान गौतमने जे चित्तमा तत्त्वने निष्ठय करवानी धन्ना
अथत थई ते पडेवा सामान्यरूपमां ज थई हुती वरख तेमने जे संशय

पुष्पणसंसण समुपपणकोऊहृष्टे उट्टाए उट्टेड उट्टित्ता जेणेव
समणे भगव महावीरे तेणेव उवागच्छड उवागच्छित्ता समणं
भगव महावीरं तिम्वुत्तो आयाहिणपयाहिण करेड करित्ता

‘समुपपणसमण’ समुपपन्नता, ‘समुपपणकोऊहृष्टे’ समुपपन्नतृप्त, अर्था-
न्य शब्द व्याख्याता एव । अत्रैव अर्थात् कार्यकारणभाव । प्रश्नान्तरात्प्रा अत्रा जाता,
तस्या सागण-संग्रह उक्तत्वे चेति । ‘उट्टाए उट्टेड’ उट्टया=उत्थानशक्त्या स्वाम-
नान् उत्तिष्ठति, उट्टाय, ‘जेणेव समणे भगव महावीरे’ यत्रैव श्रमणो भगवान् महा-
वागे निराजत इति शेष, ‘तेणेव उवागच्छड’ तत्रोपागच्छति, ‘उवागच्छित्ता’ उवा-
गय, ‘समण भगव महावीर’ श्रमणस्य भगवतो महावाम्य, ‘तिम्वुत्तो आयाहिण-
पयाहिण करेड’ तिष्ठव आदनिणप्रदनिण करोति, ‘करित्ता’ कृत्वा ‘उट्टेड णममड’

तरह अपने प्रश्न के उत्तर को सुनने के लिये जो उनका चित्त म उक्कण्ठा चागुत हुड वह
भा सामान्यरूप से ही । फिर बाद म ‘उत्पन्नमडुडे’ आदि पदों द्वारा जो सूत्रकार न अर्था
को उपपन्न आत्तिरूप म प्रकट किया हे उसमे अर्था आत्ति म उत्तरोत्तर विरोधता जाननी
चाहिये । इस प्रकार के व गौतमप्रभु (उट्टाए उट्टेड) उत्थानशक्ति द्वारा अपन स्थान से उठ
और (उट्टित्ता जेणेव समणे भगव महावीरे तेणेव उवागच्छड) उठकर जहा प्रभु
श्रमण भगवान् महावार निगजमान थे वहाँ पहुँचे, (उवागच्छित्ता समण भगव महावीर
तिम्वुत्तो आयाहिणपयाहिण करेड) पहुँचने हे उन्होंने श्रमण भगवान् महावार प्रभु
को तान बार आदनिण-प्रदनिण किया, (करित्ता उट्टेड णममड) फिर बाद म उट्टेड एव

उत्पन्न थये ते पण आमान्यउपणी ४ थये हुतो आवीर जीते पोताना
प्रश्नो उत्त नालगवाने भाटे तेमना चित्तमा २ उट्टेड नालगत यउ ते पण
आमान्यउपणी ४ हुती पण त्यार पठी (उपपणमडुडे) आदि पदों द्वारा २
सूत्रकारे अर्थात्ने उत्पन्न आदि उपणी प्रकट की उ तेरी अर्था आदिमा
उत्तरोत्तर विरोधता नालगी नालगी आ प्रकटता ते गौतम प्रभु (उट्टाए उट्टेड)
‘उत्थानशक्ति द्वारा पोताना स्थानथी हुंथा, अने (उट्टित्ता जेणेव समणे भगव
महावीरे तेणेव उवागच्छड) उठीने नया प्रभु श्रमण भगवान् महावीर निग-
जमान हुता त्या पडोन्था (उवागच्छित्ता समण भगव महावीर तिम्वुत्तो आया
हिणपयाहिण करेड) पडोन्था ४ तेमो श्रमण भगवान् महावीर प्रभुने प्रभु

जायकोऊहले, उप्पणसड्ढे उप्पणससए उपणकोऊहले,
संजायसड्ढे सजायससए सजायकोऊहले, समुप्पणसड्ढे समु-

नजय इति भाव । 'जायकोऊहले' जातुतूहल-जात उतूहलम=औमुख्य यस्य
स जातुतूहल, मत्कृतप्रश्नस्य कीदृशमुत्तरं भगवान् वक्ष्यति तद्गोतुमौमुख्ययानियर्थ,
'उप्पणसड्ढे' उत्पन्नश्रद्ध-उपना=निशेषग जाता श्रद्धा यस्य स तथा, यद्वा-
श्रद्धाया स्वरूपस्य तिरोहितत्वे जातश्रद्ध, तस्या स्वरूपस्य प्रादुर्भावे तु उपनश्रद्ध-इति
भाव । 'उप्पणससए' उपनसंशय, 'उप्पणकोऊहले' उपनउतूहल, 'सजा-
यसड्ढे' गजातश्रद्ध, प्रकृषात्वाच्चक शब्द, ततश्च मजाता=निशेषतरेण उपना श्रद्धा
यस्य स मजातश्रद्ध, 'सजायससए' सजातसंशय, 'सजायकोऊहले' सजातउतू-
हल, 'समुप्पणसड्ढे' समुत्पन्नश्रद्ध-समुत्पना=सर्वथा सजाता श्रद्धा यस्य स तथा,

प्रश्न का उत्तर न मालूम किस तरह का देगे ? इस बात को जानने को उत्कण्ठा उनके
चित्त में बढी, क्यों कि (उप्पणसड्ढे) भगवान के ऊपर ही उनके चित्त में अतिशय श्रद्धा
थी, अतः उनसे ही निर्णय करने के लिये श्रद्धा उत्पन्न हुई। (उप्पणससए उप्पणको-
ऊहले सजायसड्ढे सजायससए सजायकोऊहले समुप्पणसड्ढे समुप्पणससए समु-
प्पणकोऊहले) उत्पन्नस्य, उत्पन्नकौतूहल-इत्यादि पदों द्वारा वाच्यार्थ में, अवग्रह, इहा,
अनाय, और धारणा ज्ञान की तरह उत्तरोत्तररूप से निशेषता बोधन करने के लिए सूत्रकार
ने 'जात, उत्पन्न, सजात, समुत्पन्न' इन पदों का प्रयोग किया है। भगवान् गौतम
को जो चित्त में तत्त्व के निर्णय करने की इच्छा जागृत हुई वह पहिले सामान्यरूप में ही
हुई, कारण कि उन्हें गाय जो उपन हुआ था वह भी सामान्यरूप से ही हुआ था, इसी

उसी रीति आपश्ने ? ये बातने जलुवानी उत्कंठ तेमना चित्तमा व'यी, केमके
(उप्पणसड्ढे) भगवानना उपरंज तेमना चित्तमा अतिशय श्रद्धा हुती, हुवे
तेमनी ज पासैथी निर्णय करवा माटे श्रद्धा उत्पन्न थई (उप्पणससए उप्प-
णकोऊहले सजायसड्ढे सजायससए सजायकोऊहले समुप्पणसड्ढे समुप्पण-
ससए समुप्पणकोऊहले) 'उत्पन्नसंशय उत्पन्नकौतूहल' इत्यादि पदों द्वारा
वाच्यार्थमा, अवग्रह, ईहा, अनाय अने धारणा ज्ञाननी पेटे उत्तरोत्तररूपथी
विशेषताने प्रकाश लाववाभाटे सूत्रकारे 'जात उत्पन्न सजात समुत्पन्न' ये पदोंने
प्रयोग ज्यों ठे भगवान गौतमने जे चित्तमा तत्त्वने निर्णय करवानी छ'छा
जअत थई ते पड़ेला सामान्यरूपमा ज थई हुती कारण तेमने जे संशय

હય-પચ્ચસ્વાય-પાવકમ્મે સકિરિય અસંવુઢે એગંતદઢે એગંત-
વાલે એગતસુત્તે પાવકમ્મ અણ્હાઈ ? હતા ! અણ્હાઈ ॥ સૂ. ૦૩ ॥

નિરહિત, તથા-‘અ-પ્પહિહય-પચ્ચસ્વાય-પાવકમ્મે’ અ પ્રતિહત-પ્રત્યાયાત-પાપકર્મા પ્રતિ
હતાનિ અતીતકાલકૃતાનિ નિન્દાદ્વોરે, પ્રત્યાયાતાનિ ભવિષ્યકાલભાવીનિ નિવૃત્તિદ્વોરે, પાપ-
કર્માગિ=પ્રાણાતિપાતાદિરૂપાણિ યેન સ પ્રતિહત-પ્રત્યાયાત પાપકર્મા, ભૂતમાત્રિપાપનિપેશાભાવેન
યસ્તથા ન ભવતિ સ-અ-પ્રતિહત પ્રત્યાયાત પાપકર્મા, અતએ ‘સકિરિય’ સક્રિય =કાર્યિ-
વ્યાપ્તિક્રિયાયુક્ત, ‘અસંવુઢે’ અસંવૃત =અનિરુદ્ધેન્દ્રિય, ‘એગંતદઢે’ એકાન્તત્ત્વ-એકાન્તેનૈવ=
સર્વથેન વળ્લ-ચર્યામાન પર વા પાપપ્રવૃત્તિતો ય સ એકાન્તત્ત્વ, ‘એગંતવાલે’ એકાન્ત-
વાત-સર્વથા મિથ્યાદૃષ્ટિ, અતએ-‘એગંતસુત્તે’ એકાન્તસુત્ત =સર્વથા મિથ્યાત્વનિદ્રયા પ્રસુત,
‘પાવકમ્મ’ પાપકર્મ=પ્રાણાતિપાતાદિકર્મ ‘અણ્હાઈ’ આસ્રવતિ=ગનાતિ કિમ્, ભગવાનાહ-
‘હતા અણ્હાઈ’ હતાSSસ્રવતિ-હ ત ઇતિ સ્વીકાર, આસ્રવતિ=ગનાતિ ઇદમુત્તરવાક્યમ્ ॥ સૂ. ૦૩ ॥

અનુઠાન કરન મ લગા હુઆ હે, (અચિરય) પ્રાણાતિપાતાદિક સે જિસને વિરતિ ધારણ
નહોં કો હે, તથા (અ-પ્પહિહય-પચ્ચસ્વાય-પાવકમ્મે) લગે હુએ પાપકર્મોં કા નિન્દા
દ્વારા તથા ભવિષ્ય કાલ મ પચ્ચેવાલે પાપકર્મોં કા પ્રત્યાયાન-નિવૃત્તિ-દ્વારા જિસને પરિત્યાગ
નહોં ક્રિયા હે, (સકિરિય) કાર્યિકા આદિ ક્રિયાઓં સે જો યુક્ત હે, ઇસાલિયે (અસંવુઢે)
અસંવૃત-અનિરુદ્ધેન્દ્રિય ગના હુઆ હે, (એગંતદઢે) અપને કો અથવા પરકો જો પાપમય
પ્રવૃત્તિ સે વળિત-દુગિત કરતા રહતા હે, જો (એગંતવાલે) એકાન્તમિથ્યાદૃષ્ટિ હે ઓર
(એગંતસુત્તે) સર્વથા મિથ્યાત્વ કો નિદ્રા મે ગાઢ સુત્ત બના હુઆ હે, વહ (પાવકમ્મ)
પાપકર્મ-પ્રાણાતિપાતાદિક કર્મોં કા (અણ્હાઈ) બન્ધ કરતા હેં ક્યા ? તન ભગવાન્ ને
કહા, (હતા) હા ગૌતમ ! (અણ્હાઈ) બન્ધ કરતા હે !

અર્થ સાધ્ય અનુઠાન કરવામા તત્પર રહેલો છે, (અચિરય) પ્રાણાતિપાત આદિ-
રથી જેણે વિરતિ ધારણ કરી નથી, તથા (અ-પ્પહિહય-પચ્ચસ્વાય-પાવકમ્મે)
લાગી રહેલા પાપકર્મોંનો નિન્દા દ્વારા, તથા ભવિષ્ય કાળમા બધાનાર પાપ
કર્મોંનો પ્રત્યાયાન-નિવૃત્તિ-દ્વારા, જેણે પરિત્યાગ કર્યો નથી, (સકિરિય)
કાર્યિકા આદિ ક્રિયાઓથી જે યુક્ત છે, તેથી (અસંવુઢે) અસંવૃત-અનિરુદ્ધ
ઇન્દ્રિયોવાળો બનેલો છે, (એગંતદઢે) પોતાને અથવા પરને જે પાપમય પ્રવૃત્તિથી
વળિત-દુગિત થયોં કરે છે એવો તે (એગંતવાલે) એકાન્ત મિથ્યાદૃષ્ટિ કે જે
(એગંતસુત્તે) સર્વથા મિથ્યાત્વની ઘોર નિદ્રામા સુતેલો છે, તે (પાવકમ્મ) પાપ-
કર્મ-પ્રાણાતિપાત આદિ કર્મોંનો (અણ્હાઈ) બન્ધ કરે છે કે શું ? ત્યારે
ભગવાને ઠણું-હતા હા ગૌતમ ! (અણ્હાઈ) બન્ધ કરે છે

वदइ णमंसइ, वदित्ता णमसित्ता नच्चासण्णे नाइदूरे सुस्सुसमा-
णे णमसमाणे अभिमुहे विणएणं पजलिउडे पज्जुवासमाणे
एवं वयासी ॥ सू०२ ॥

मूलम्—जीवे णं भते । असजए अविरए अ—प्पडि-

वन्दते नमस्यति, 'वदित्ता णमसित्ता' वन्दित्वा नमस्यत्वा, 'नच्चासण्णे नाइदूरे' ना-
त्यासने नातिदूरे 'सुस्सुसमाणे णमसमाणे' शुश्रूषमाणो नमस्यन् 'अभिमुहे विणएण
पजलिउडे पज्जुवासमाणे एव वयासी' अभिमुखे विनयेन प्राञ्जलिपुट पर्युपासन
एवमवादीत् । प्राग् व्याख्यातम् ॥ सू०२ ॥

टीका—अथात्मन उपपातस्य कर्मवधपूर्वकत्वात् कर्मवधविषये पृच्छति—'जीवे
ण भते !' इत्यादि । 'जीवे ण भते !' जीव रल्ल भदत ! = भगवन् ! 'असजए'
असयत = असयमवान्—सर्वसाधनानुष्ठानयुक्त, 'अविरए' अविरत = प्राणातिपातादिविर-

नमस्कार किया, (वदित्ता णमसित्ता नच्चासण्णे नाइदूरे सुस्सुसमाणे णमसमाणे अभि-
मुहे विणएण पजलिउडे पज्जुवासमाणे एव वयासी) वदना नमस्कार करने के बाद
फिर वे प्रभु के निकट सामने ही, न उनसे अति दूर न उनके अतिनिकट ही, किन्तु उचित
स्थान पर विनयावनत होकर दोनों हाथोंको जोड़कर बैठ गये, पश्चात् इस प्रकार बोले ॥सू २॥

'जीवे ण भते !' इत्यादि ।

गौतमने भगवान् से क्या पूछा ? इस बात को इस सूत्र द्वारा सूत्रकार प्रदर्शित
करते हैं—(भते) है भदत ! जो (जीवे) जीव (असजए) असयमी है—सर्व साधन

वार आहक्षिणुप्रहक्षिणु ०५, (करित्ता वदइ णमसइ) पछी वदना नमस्कार
कथा (वदित्ता णमसित्ता नच्चासण्णे नाइदूरे सुस्सुसमाणे णमसमाणे अभिमुहे
विणएण पजलिउडे पज्जुवासमाणे एव वयासी) वदना नमस्कार कथा पछी तेथो
प्रभुणी पात्ते सामे ज, न जहुं इर के न जहुं पात्ते पपु—उचित स्थाने, विन
यथी नम्र जनीने जन्ने हाथ जेडीने जेमी गया पछी आ प्रकारे बोल्या (सू २)

'जीवे ण भते' इत्यादि

गौतमे भगवानने शु पृष्ठथु ?—जे वातने आ सूत्रद्वारा सूत्रकार प्रद-
र्शित करे छे—(भते) है भदन्त ! जे (जीवे) एव (असजए) असयमी छे—

મૂલમ્—જીવે ન મતે । મોહણિજ્ઞ કર્મ વેદેમાણે કિ
મોહણિજ્ઞ કર્મ વધડ ? વેયણિજ્ઞ કર્મ વધડ ? ગોયમા ! મોહ-
ણિજ્ઞ પિ કર્મ વધડ, વેયણિજ્ઞ પિ કર્મ વધડ, ણણતથ ચરિમ-

ટોશા—‘જીવે ન મતે’ ઇત્યાદિ । ‘જીવે ન મતે !’ જાન સ્વલુ મદ-
ન્ત । ‘મોહણિજ્ઞ કર્મ વેદેમાણે’ મોહનાય કર્મ વદયન્=અનુભવન ‘કિ મોહણિજ્ઞ
કર્મ વધડ’ કિ મોહનાય કર્મ વન્નાતિ, અથવા—‘વેયણિજ્ઞ કર્મ વધડ ?’ વેદનાય
કર્મ વન્નાતિ કિમ્ ?’ ઇતિ પ્રશ્ને સ યુત્તરમાહ—‘ગોયમા ! મોહણિજ્ઞ પિ કર્મ વધડ
વેયણિજ્ઞ પિ કર્મ વધડ’ ગૌતમ ! મોહનીયમપિ કર્મ વન્નાતિ વત્નીયમપિ કર્મ વન્નાતિ,
‘ણણતથ ચરિમમોહણિજ્ઞ કર્મ વેદેમાણે’ કેવલ ચરમમોહનાય કર્મ વેત્યન્, ‘ણણ-
તથ’ ઇતિ નવર-કેવલમિત્યર્થ, સદ્મસમ્પરાયત્ત્વમગુણસ્થાનકે લોભમોહનીયમૂલ્મકિ-

‘જીવે ન મતે’ ઇત્યાદિ ।

(મતે) હે મદત ! (મોહણિજ્ઞ કર્મ) મોહનાય કર્મ કા (વેદેમાણે) અનુભવ કરને વાલા
(જીવે ન) જીવ (કિ) કયા (મોહણિજ્ઞ કર્મ) મોહનીય કર્મ કા (વધડ) વગ કરતા
હૈ ? (વેયણિજ્ઞ કર્મ વધડ) અથવા વેદનીય કર્મ કા વધ કરતા હૈ ?’ ઇન દો પ્રશ્નો કા ઉત્તર
પ્રશુ ઇસ પ્રકાર દેતે હૈ—(ગોયમા) હે ગૌતમ ! (મોહણિજ્ઞ પિ કર્મ વધડ વેયણિજ્ઞ પિ
કર્મ વધડ) મોહનીય કર્મ કા અનુભવ કરનેવાલા જીવ મોહનીય કર્મ કા મી વધ કરતા
હૈ ઓર વેદનાય કર્મ કા મી વધ કરતા હૈ, (ણણતથ ચરિમમોહણિજ્ઞ કર્મ વેદેમાણે
વેયણિજ્ઞ કર્મ વધડ) કેવલ સૂક્ષ્મસપરાય નામકે ૧૦ વે ગુણસ્થાન મ ચરમ-મોહ-
નીય-સૂક્ષ્મલોભ-કો વેદન કરનેવાલા જીવ વેદનીય કર્મ કા વધ કરતા હૈ, કયા કિ અયોગી-

‘જીવે ન મતે’ ઇત્યાદિ

(મતે) હે મદત ! (મોહણિજ્ઞ કર્મ) મોહનીય કર્મને (વેદમાણે) અનુભવ
કરવાવાળા (જીવે) જીવ (કિ) શુ (મોહણિજ્ઞ કર્મ) મોહનીય કર્મને (વધડ)
બધ કરે છે ? (વેયણિજ્ઞ કર્મ વધડ) અથવા વેદનીય કર્મને બધ કરે છે ?
આ બે પ્રશ્નોના ઉત્તર પ્રશુ આ પ્રકારે આપે છે—(ગોયમા) હે ગૌતમ ! (મોહ-
ણિજ્ઞ પિ કર્મ વધડ વેયણિજ્ઞ પિ કર્મ વધડ) મોહનીય કર્મને અનુભવ કરનારા
જીવ મોહનીય કર્મને પણ બધ કરે છે અને વેદનીય કર્મને પણ બધ કરે
છે (ણણતથ ચરિમમોહણિજ્ઞ કર્મ વેદેમાણે વેયણિજ્ઞ કર્મ વધડ) કેવલ સૂક્ષ્મ
સપરાય નામના ૧૦ દશમા ગુણસ્થાનમા ચરમ મોહનીય-સૂક્ષ્મલોભનુ વેદન

મૂલમ્—જીવે ન મતે ! અસજણ જાવ ઇગંતસુત્તે મો-
હણિજ્જં પાવકમ્મ અણ્હાઈ ? હતા ! અણ્હાઈ ॥ સૂ. ૪ ॥

ટીકા—‘જીવે ન મતે !’ इत्यादि । ‘जीवे न मते !’ जीव गल्ल भदत ।
‘असजण जाव एगंतसुत्ते’ अमयतो यावदेका तमुप ‘मोहणिज्ज पवकम्म’ मोह-
नाथ पापकर्म ‘अण्हाइ’ आसवति=प्राप्ति किम् ‘—इति प्रणे, उत्तरमाह—‘हता ! अण्हाइ’
हत । आसवति=प्राप्ता यर्थ ॥ सू० ४ ॥

ભાવાર્થ—જો જાવ અમયમી હું, સાવધ અનુષ્ઠાનાં સે નિવૃત્ત નહીં હુઆ હે, પૂર્વદૃષ્ટ પાપક્રમા કા જિસા નિદ્રા નહીં કી, તથા ભવિષ્યત-કાલ મે મે એ સે પાપકર્મ નહીં કરુંગા-ઇસ પ્રકાર અકરણભાગ સે જિસને ડનજા પરિત્યાગ નહીં ક્રિયા, કાયિકી આદિ ક્રિયાઆ મે જો મગ્ન હે, સ્વયં દુ રિત્ત હોતા હે ઓર દૂસરા કો મી અપના કુત્સિત પ્રવૃત્તિ સે દુ રિત્ત કરતા રહતા હે એસા મિથ્યાત્વ કા ગાઢ અવેરી મ રહા હુઆ મિથ્યાદૃષ્ટિ જાવ પાપકર્મનાં કા વધક હોતા હે યા નહીં ?—ઇસ પ્રકાર ગૌતમ ક પ્રશ્ન કો સુનકર પ્રમુ ને કહા-હા ! હોતા હૈ ॥ સૂ. ૩ ॥

‘જીવે ન મતે !’ इत्यादि ।

(જીવે ન મતે ! અસજણ જાવ ઇગંતસુત્તે) હું ભદત ! વહી પૂર્વોક્ત અમયમ આદિ અવસ્થા સે લેકર સર્વથા મિથ્યાત્વરૂપી ગાઢનિદ્રા મે પ્રમુત્ત અમયમા મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવ (મોહ-
ણિજ્જ) મોહનીય કર્મ કા (અણ્હાઈ) બધ કરતા હૈ ક્યા ? (હતા) હા ગૌતમ ! (અણ્હાઈ) બન્વ જરતા હૈ ॥ સૂ. ૪ ॥

ભાવાર્થ—જે એવ અસયમી છે, સાવધ અનુષ્ઠાનોથી નિવૃત્ત થતો નથી, પૂર્વે ઠરેલા પાપ ડમોની જેણે નિદ્રા ડગી નથી, તથા ભવિષ્ય કાલમા એવા પાપ ડમ હું નહિ ઠરે—એ પ્રકારના અઠરણભાવથી જેણે તેનો પરિત્યાગ ડયો નથી, કાયિકી આદિ ક્રિયાઓમા જે મગ્ન છે, પોતે દુ ખિત થાય છે અને બીજાને પણ પોતાની કુત્સિત પ્રવૃત્તિથી દુ ખિત ઠરે છે એવા મિથ્યાત્વના ગાઢ અધારામા રહેલો એવો મિથ્યાદૃષ્ટિ એવ પાપકર્મોનો બધક થાય છે યા નહિ ? આ પ્રકારના ગૌતમનો પ્રશ્નને આલજીને પ્રભુએ કહ્યું—હા ! થાય છે (સૂ. ૩)

‘જીવે ન મત’ इत्यादि

(જીવે ન મતે ! અસજણ જાવ ઇગંતસુત્તે) હે ભદન્ત ! ઉપર કહેલ અસયમ આદિ અવસ્થાથી લઈને સર્વથા મિથ્યાત્વરૂપી ગાઢ નિદ્રામા સુતેલા અસયમી-મિથ્યાદૃષ્ટિ એવ (મોહણિજ્જ) મોહનીય કર્મનો (અણ્હાઈ) બધ ઠરે ં શુ ? (હતા) હા ગૌતમ ! (અણ્હાઈ) બધ ઠરે છે (સૂ. ૪)

મૂલમ્—જીવે ણં ભતે । અસંજણ જાવ ઇગતસુત્તે
ઉસ્સણ્ણ-તસ-પાણ-ઘાર્ઠ કાલ કિચ્ચા ણેરહણ્ણસુ ઉવવજ્જહ ?
હતા । ઉવવજ્જહ ॥ સૂ. ૬ ॥

મૂલમ્—જીવે ણં ભતે । અસંજણ અવિરણ અ-પ્પહિહય-પ-

ટીકા—અથોપપાત પૃચ્છતિ—‘જીવે ણં ભતે ।’ ઇત્યાદિ । ‘જીવે ણં ભતે ।’
જીવ સલ્લ હે ભદત્ત । ‘અસંજણ જાવ ઇગતસુત્તે’ અસંયતો યાગદેકાન્તમુમ-પ્રાગ્-
ન્યાયાત, ‘ઉસ્સણ્ણ-તસ-પાણ-ઘાર્ઠ’ પ્રાયસ્ત્રસ-પ્રાણ-ઘાતા-‘ઉસ્સણ્ણ’ હતિપ્રા ય=
બાહુલ્યેન ત્રસપ્રાગાન=ત્રસપ્રાણિનો હન્તિ તચ્છીલ, ‘કાલમાસે’ મરણસમયે, ‘કાલ કિચ્ચા’
કાલ કૃત્વા-મરણ ત્રિધાય, ‘ણેરહણ્ણસુ ઉવવજ્જહ’ નેરથિકપૃત્પથતે કિમ્ ? ઇતિ પ્રશ્ને,
ઉત્તરમાહ ભગવાન્—‘હતા । ઉવવજ્જહ’ હન્ત । ઉપપત્તે=નારકેષુ જાયતે ॥ સૂ. ૬ ॥

ટીકા—‘જીવે ણં ભતે’ ઇત્યાદિ । ‘જીવે ણં ભતે ।’ જીવ સલ્લ હે
‘જીવે ણં ભતે !’ ઇત્યાદિ ।

ગૌતમ ઉપપાત કે વિષય મં પૂછતે હૈં—(જીવે ણં ભતે ! અસંજણ જાવ ઇગત-
સુત્તે ઉસ્સણ્ણ-તસપાણ-ઘાર્ઠ) હે ભદત્ત । વહી પૂર્વોક્ત અમયમ આત્તિ અવસ્થા સે લેકર
સર્વથા મિથ્યાત્વરૂપી ગાઢનિદ્રા મેં પ્રસુત મિથ્યાદૃષ્ટિ જાવ જો બહુલતા સે ત્રસજીવોં કી હિંસા
કરને મેં સ્વલીન રહા કરતા હે વહ (કાલમાસે) મૃત્યુ કે સમય મેં (કાલ કિચ્ચા) મર કર
(ણેરહણ્ણસુ) નારકિયોં મેં (ઉવવજ્જહ) ઉત્પન્ન હોતા હે કયા ? ઉત્તર—(હતા) હા ગૌતમ ।
(ઉવવજ્જહ) ઉત્પન્ન હોતા હે ॥ સૂ. ૬ ॥

‘જીવે ણં ભતે’ ઇત્યાદિ

ગૌતમ ઉપપાતના વિષયમા પૂછે છે—(જીવે ણં ભતે ! અસંજણ જાવ ઇગત
સુત્તે ઉસ્સણ્ણ-તસ-પાણ-ઘાર્ઠ) હે ભદત્ત । ઉપર કહેલ અમયમ આદિ અવ-
સ્થાથી લઈને સર્વથા મિથ્યાત્વ રૂપી ગાઢનિદ્રામા સુતેલો મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવ જે
ધણેખરે ત્રસ જીવોની હિંસા કરવામા મન્યો રહે છે, તે (કાલમાસે) મૃત્યુ-
સમયે (કાલ કિચ્ચા) મરીને (ણેરહણ્ણસુ) નારકીઓમા (ઉવવજ્જહ) ઉત્પન્ન થાય
છે શું ? ઉત્તર—(હતા) હા ગૌતમ । (ઉવવજ્જહ) ઉત્પન્ન થાય છે (સૂ. ૬)

મોહણિજ્ઞં કમ્મ વેદેમાણે વેયણિજ્ઞં કમ્મ વંધઈ, જો મોહણિજ્ઞં
કમ્મં વધઈ ॥ સૂ. ૫ ॥

નિકારૂપ ચરમમોહનાયમિત્યુચ્યતે, તદ્વેદયન્ જીવ, 'વેયણિજ્ઞં કમ્મં વધઈ' વેદનીય કર્મ
વન્નાતિ, યતો હિ અયોગિન એવ વેદનીયકર્મજો વધામાવ, 'જો મોહણિજ્ઞં કમ્મ
વધઈ' જો મોહનાય કર્મ વન્નાતિ—સૂક્ષ્મસપરાયસ્ય મોહનીયાયુષ્કવર્જાના પળ્લામેવ પ્રકૃતીના
વન્ધકત્વાદિતિ ॥ સૂ. ૫ ॥

નામક ચૌદહવે ગુણસ્થાન મે હી વેદનીયકર્મ કે વન્ધ કા અભાવ હૈ, (જો મોહણિજ્ઞં કમ્મ
વધઈ) ઇસલિયે સૂક્ષ્મસપરાય વાળા જીવ મોહનીય એવ આયુકર્મ કો છોડકર શેષ જ્ઞાના
વરણીયાદિ છ પ્રકૃતિયોં કા વધક હોતા હે ।

ભાવાર્થ—પ્રશ્ન ઇસ પ્રકાર હૈ કિ મોહનીય કર્મ કા વેદન કરને વાળા જીવ મોહ
નીય કર્મ કા વધ કરતા હૈ કિ વેદનીય કર્મ કા વધ કરતા હૈ ? ઉત્તર—વેદનીય કર્મ કા
મા વધ કરતા હૈ ઓર મોહનીય કર્મ કા મા વધ કરતા હૈ, પરંતુ અતિમ મોહનીય—સૂક્ષ્મ
લોભ કા ક્ષય કરતે સમય (ચારહવે ગુણસ્થાન મે) વેદનીય કર્મ કા તો વધ કરતા હૈ પરંતુ
મોહનીય કર્મ કા વધ નહીં કરતા । કારણ કિ મોહનીય કર્મ કા ક્ષય ૧૦ વે ગુણસ્થાન
મે હી હો જાતા હૈ, આગે સિર્ફ ૧૧ વેદનીય કર્મ કા વધ હોતા હૈ સો યહ મા કેવલ તેર-
હવે ગુણસ્થાન તરુ હી જાનના ચાહિયે, ક્યોં કિ ૧૪ વે ગુણસ્થાન મેં વેદનીય કર્મ કે વધ
કા અભાવ હૈ ॥ સૂ. ૫ ॥

ઠરનારા એવ વેદનીય કર્મનો બધ કરે છે કેમકે અયોગી નામના ચૌદમા
શુણસ્થાનમા જ વેદનીય કર્મના બધનો અભાવ છે (જો મોહણિજ્ઞં કમ્મ
વધઈ) આ માટે સૂક્ષ્મસપરાયવાળા એવ મોહનીય તેમજ આયુકર્મને
ઠોડીને બાકીની જ્ઞાનાવરણીય આદિ છ પ્રકૃતિઓના બધ થાય છે
ભાવાર્થ—પ્રશ્ન એવા પ્રકારનો છે કે મોહનીયકર્મનું વેદન કરવાવાળા
એવ મોહનીય કર્મનો બધ કરે છે કે વેદનીય કર્મનો બધ કરે છે ?

ઉત્તર—વેદનીય કર્મનો બધ કરે છે અને મોહનીય કર્મનો પણ બધ
કરે છે પરંતુ અતિમ મોહનીય સૂક્ષ્મલોભનો ક્ષય કરતી વખતે (બારમા
શુણસ્થાનમા) વેદનીય કર્મનો તો બધ કરે જ છે, પરંતુ મોહનીય કર્મનો
બધ કરતા નથી, ઠારણ કે મોહનીય કર્મનો ક્ષય ૧૦ મા શુણસ્થાનમા જ
થઈ જાય છે આગળ માત્ર ૧ વેદનીય કર્મનો જ બધ થાય છે, અને તે
પણ ડેવળ તેરમા શુણસ્થાન સુધી જ જાણવો જોઈએ, કેમકે ૧૪ મા શુણ-
સ્થાનમા વેદનીય કર્મના બધનો અભાવ છે (સૂ. ૫)

देवे सिया, अत्येगडया णो देवे सिया ? गोयमा । जे इमे जीवा गा-
मा-गर-णयर-णिगम-रायहाणि-खेड-कण्ड-मडव-दोणमु-
ह-पट्टणा-सम-सवाह सण्णिवेसेमु अकामतण्हाए अकाम-

रको दय स्यात्, अ यरका न दय स्यात् ।-अ यत्तयत यदको दयो भवति एको न
भवति किनिमिचकोऽय भव । इति प्रथ, भगवानुत्तमा- 'गोयमा' जे इमे जीवा
गामा-गर-णयर-णिगम-रायहाणि-खेड-कण्ड-मडव-दोणमुह-पट्टणा सम-
सवाह-सण्णिवेसेमु' गौतम । य इम जाया ग्रामा-ऽऽकर नगर-णिगम गज्जाना खेड-कण्ड-
मडव-दोणमुह-पट्टणा-सम-सवाह-सण्णिवेसेमु-पट्टणा-सम-सवाह-सण्णिवेसेमु 'अकामतण्हाए'
अकामगया-अकामाना=निर्जगद्यनभिराणिता मता तृणा=तृट्-अकामतृणा तथा, 'अ-

'से केणट्टेण भते' ।' इत्यादि ।

प्रथ-(भते) । ह भन्त । (से केणट्टेण एव पुच्छ अत्येगडया देवे सिया अत्ये-

गडया देवे णो मिया) आप ऐसा कि कारण से कहते हैं कि कितनक जीव दयगेक म
उपत हो सकत हैं और कितनक नहा हा सकत हैं, 'उत्तर-(गोयमा) गौतम । मुनो,
(जे इम जीवा गामा-गर-णयर-णिगम-रायहाणि-खेड-कण्ड-मडव-दोणमुह-
पट्टणा-सम-सवाह-सण्णिवेसेमु अकामतण्हाए अकामतृहाए अकामवधचरेवामेण
अकाम-अण्णणग-मीया-यर-दस मसग-सेय-जल-मल्ल-पक-परितानेण
अपतरो वा भुज्जतरो काल अप्पाण परिक्खित्तमि, परिक्खित्तमि
या कालमासे काल किञ्चा अण्णयरेसु यागमतरेसु देवदोणसु देवत्ताए
उपत्तागे भवति) जो जाय प्रकोट महित ग्राम म, गुरुणात्कि की खानों म, कर-

'से केणट्टेण भते ।' इत्यादि ।

प्रथ-(भते) हे भन्त । (से केणट्टेण एव पुच्छ अत्येगडया देवे मिया

अत्येगडया देवे णो मिया) आप ओम नु दाखय्ही ठेहो ठो दे देटलाठ एव
देवदोणमा उत्पन्ना यं गंते छे अने देटलाठ नयी यक्ष शब्दा ? उत्तर-(गोयमा)
गौतम । सावणो (जे इमे जीवा गामा-गर-णयर-णिगम-रायहाणि-खेड-कण्ड-
मडव-दोणमुह-पट्टणा-सम-सवाह-सण्णिवेसेमु अकामतण्हाए अकामतृहाए अकाम-
वधचरेवामेण अकाम-अण्णणग-मीया-यर-दस मसग-सेय-जल-मल्ल-पक-परिता-
नेण अपतरो वा भुज्जतरो वा काल अप्पाण परिक्खित्तमि, परिक्खित्तमि
कालमासे काल किञ्चा अण्णयरेसु यागमतरेसु देवदोणसु
देवत्ताए उपत्तागे भवति) जे एव दाट जायेवा जाभमा, सुवर्णनी
आलोभा, ८० पशन्ता नगरमा, आपागीओनी वन्नीवाजा निगममा, रात्त

ચ્ચક્ષાય-પાવકમ્મે ઇઓ ચુણ પેચ્ચ દેવે સિયા?, ગોયમા!
 અત્યેગડયા દેવે સિયા, અત્યેગડયા ણો દેવે સિયા ॥ સૂ. ૭ ॥
 મૂલમ્—સે કેણદ્દેણં મંતે ! એવ વુચ્છડ-અત્યેગડયા

મદન્ત ! 'અસજણ અવિરણ અ-પ્પહિહય-પચ્ચક્ષાય-પાવકમ્મે' આયત અગિત
 અ-પ્રતિહત-પ્રયાગ્યાત-પાપકર્મા-બ્યાગ્યાતપૂર્ણ, 'ઇઓ ચુણ' રૂત =મર્ત્યલોકાત્, 'યુત =
 મૃત, 'પેચ્ચ દેવે સિયા' પ્રેય દેવ સ્યાત્-પ્રેય=જન્માન્તરે દેવ =દેવગતિસમાપન્ન
 સ્યાત્ કિમ્ ? રૂતિ પ્રશ્ને ભગવાનુત્તર કથયતિ—'ગોયમા ! અત્યેગડયા દેવે સિયા' ગૌતમ ?
 અત્યેકકો દેવ સ્યાત્-કથિદેવ સ્યાત્, 'અત્યેગડયા ણો દેવે સિયા' અત્યેકકો
 નો દેવ સ્યાત્-કથિદેવગતિસમાપન્નો ન મવેત્ ॥ સૂ. ૭ ॥

ટીકા—'સે કેણદ્દેણ મંતે' રૂત્યાદિ । 'સે કેણદ્દેણ મંતે ! 'એવ વુચ્છડ-
 અત્યેગડયા દેવે સિયા અત્યેગડયા ણો દેવે સિયા ?' તકેનાર્યેન મદન્ત । એવમુચ્ચતે સ્ત્યે

'જીવે ણ મંતે' ।' રૂત્યાદિ ।

(મંતે) હે મદન્ત ! (અસજણ અવિરણ અ-પ્પહિહય-પચ્ચક્ષાય-પાવકમ્મે જીવે)
 જો જીવ અસયમી હૈ, અવિરતિસપ્ન હૈ, પાપકર્મોં કા જિસને નિંદાદ્વારા એવ વિનિવૃત્તિદ્વારા
 પ્રત્યાખ્યાન નહીં ક્રિયા હૈ એસા વહ જીવ, (ઇઓ ચુણ) રૂસ મર્ત્યલોક સે મર કર (પેચ્ચ)
 પરલોક મેં-જન્માન્તર મે (દેવે સિયા) ક્યા દેવલોક મેં ઉત્પન્ન હો સકતા હૈ ? ઉત્તર-
 (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (અત્યેગડયા દેવે સિયા અત્યેગડયા ણો દેવે સિયા) કિત
 નેક જીવ દેવલોક મે ઉત્પન્ન હોતે હૈ ઓર કિતનેક જીવ દેવલોક મે ઉત્પન્ન નહીં મી
 હોતે હૈ ॥ સૂ. ૭ ॥

'જીવે ણ મંતે' રૂત્યાદિ

(મંતે) હે મદન્ત ! (અસજણ અવિરણ અ-પ્પહિહય-પચ્ચક્ષાય-પાવકમ્મે જીવે)
 ને એવ અસયમી છે, અવિરતિસપ્ન છે, પાપકર્મોંનુ જેણે નિંદા દ્વારા
 તેમજ વિનિવૃત્તિ દ્વારા પ્રત્યાખ્યાન કર્યું નથી એવા તે એવ (ઇઓ ચુણ) આ
 મર્ત્યલોકમાંથી મરીને (પેચ્ચ) પરલોકમાં-જન્માન્તરમાં (દેવે સિયા) શુ દેવ
 લોકમાં ઉત્પન્ન થઈ શકે છે ? (ગોયમા) ઉત્તર-હે ગૌતમ ! (અત્યેગડયા દેવે
 સિયા અત્યેગડયા ણો દેવે સિયા; કેટલાક એવ દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થાય છે
 અને કેટલાક એવ દેવલોકમાં ઉત્પન્ન નથી પણ થતા (સૂ. ૭)

ભુજ્જતરો વા કાલ અપ્પાણ પરિકિલેસતિ, પરિકિલેસિત્તા
કાલમાસે કાલ કિચ્ચા અગ્ગયરેસુ વાળમતરેસુ દેવરોણસુ
દેવત્તાણ ઉવગ્ગતારો ભવતિ, તહિ તેસિં ગઈ, તહિ તેસિ
ઠિઈ, તહિ તેસિં ઉવગ્ગાણ પળ્લન્તે । તેસિ ણ મંતે । દેવાળ
કેવડય કાલ ઠિઈ પળ્લન્તા ? ગોયમા ! દસવાસસહસ્સાઙ ઠિઈ

મૂલમંતર તા કાલમા માન પરિકલેસયન્તિ-‘અપ્પતરો ભુજ્જતરો’ ડ્યુમયત્ત દ્વિતીયાર્થે પ્રથમા,
‘પરિકિલેસિત્તા’ પરિશ્લેષ ‘કાલમાસે’ કાલમાસે=કાલાવસરે ‘કાલ કિચ્ચા’ કાલ કૃત્વા
‘અગ્ગયરેસુ વાળમતરેસુ દેવરોણમ્પદેવત્તાણ ઉવગ્ગતારો ભવતિ’ અન્યતમેપુ વ્યત્તરેપુ દેવ
લોકેપુ દેવત્વેનોપપત્તારો ભવતિ-અન્યતમેપુ=ગ્રહના મંચે એકતરેપુ દેવલોકેપુ ઉપપાત પ્રાપ્તુન્તિ,
‘તહિ તેસિં ગઈ તહિ તેસિં ઠિઈ તહિ તેસિં ઉવગ્ગાણ પળ્લન્તે’ તત્ત=દેવલાક તેપા ગતિ,
તત્ત તેપા સ્થિતિ, તત્ત તપામુપપાત પ્રવત્ત । ‘તેસિ ણ મંતે’ દેવાળ કેવડય કાલ ઠિઈ
પળ્લન્તા’ તેપા સહ મદત । દેવાના ક્રિયન્ત કાલ સ્થિતિ પ્રવત્તા, ‘ગોયમા ! દસવાસસ-
હસ્સાઙ ઠિઈ પળ્લન્તા’ હે ગૌતમ ! દશગર્ભસહસ્રાણિ સ્થિતિ પ્રવત્તા-વર્ષાણા દશસહસ્રાણિ

સે, જાહે એ સત્ત કષ્ટ જીવ અન્પકાલ તત્ત સહે યા બહુતકાલ તત્ત સહે, પરંતુ ડન કષ્ટોં સે
જો અપ્પા આત્મા કો વેગિત કરતે હે વે મરણકાલ પ્રાપ્ત હોને પર મર કર કિસા એક વ્યત્તર-
દેવોં કે દેવલોક મે દેવરૂપ સે ઉત્પન્ન હોતે હે, (તહિ તેસિ ગઈ તહિ તેસિ ઠિઈ તહિ તેસિ
ઉવગ્ગાણ પળ્લન્તે) ટસલિયે વહીં પર ઉનકી ગતિ, વહીં પર ઉનકી સ્થિતિ ઓર વહા પર
ઉનકા ઉપપાત હોતા હે । (તેસિ ણ મંતે ! દેવાળ કેવડય કાલ ઠિઈ પળ્લન્તા) હે મદત !
વહા પર ઉન દેવોં કા કિતને કાલ તત્ત કી સ્થિતિ હોતી હે ? (ગોયમા ! દસવાસ-
સહસ્સાઙ ઠિઈ પળ્લન્તા) ગૌતમ ! સુનો, વહા પર ઉનકી સ્થિતિ દસહજાર વર્ષ કાં હોતાં

પરિતાપને સહન કરીને-આહે તે બધા કષ્ટ જીવ થોડો વખત નહન કરે
અથવા લાખા ઢાળ સુધી સહન કરે પરંતુ જા કષ્ટોથી જે પોતાના આત્માને
ઠલેગિત કરે તે મરણકાલ પ્રાપ્ત થતા મગીને ઢોઢ એક વ્યત્તર દેવોના
દેવલોકમા દેવરૂપે ઉત્પન્ન થાય છે, (તહિ તેસિ ગઈ તહિ તેસિ ઠિઈ તહિ તેસિ
ઉવગ્ગાણ પળ્લન્તે) આથી ત્યા તેમની ગતિ, ત્યા તેમની સ્થિતિ, અને ત્યાજ
તેમનો ઉપપાત થાય છે (તેસિ ણ મંતે ! દેવાળ કેવડય કાલ ઠિઈ પળ્લન્તા ?)
હે મદત ! ત્યા તે દેવોની કેટલો ઢાળ સ્થિતિ હોય ? (ગોયમા ! દસવાસ

लुहाए अकाम-वभचेर-वासेण अकाम-अण्हाणग-सीया-यव-
दस-मसग-सेय-जह्ल-मह्ल-पक - परितावेण अप्पतरो वा

कामलुहाए ' अकामधुधया-अकामाना=निर्जगघनभिगणिणा सता सुधा-अकामसुधा तया,
' अकाम-वभचेर-वासेण ' अकाम-वभचय-वासेन-अकामाना=निर्जगघनपेमाणा-वभ
चयें वाम तेन, ' अकाम-अण्हाणग-सीया-यव-दस-मसग-सेय-जह्ल-मह्ल-पक
परितावेण ' अकामा-उत्थानक-गीता-उत्तप-दश-मशर-स्वेद-जह्ल-मह्ल-पक परिता
पेन-अकामाना=निर्जगघनपेक्षमाणाना यानि स्नानाऽभावात्तानि पक्कातानि तथा परितापेन=
सतापेन, ' अप्पतरो वा शुज्जतरो वा काल अप्पाण परिकिलेसति ' अप्पतर वा

रहित नगर में, व्यापारियों की बस्तावाले निगम में, राजा की राजधानी में, धूल के कूट से युक्त
खेड़े में, कुत्सित जन का बस्तीवाले कर्वट में, नजदीक २ ग्रामवाले मटन में, जल और स्थल
इन दोनों प्रकार के मार्ग वाले द्रोणमुख (बदर) में, सर्ववस्तु जहाँ मिलती हों ऐसे पाटण में,
तापसों के आश्रमों में, पर्वत के नजदीक वाले मगध में, एव गोपालों की प्रधान बस्तावाले
सन्निवेश में, अकामनिर्जरासे-मनविना परवश हो कर राने पान का वस्तु न मिल सकने
के कारण क्षुधा-तृषा सहन करने से, अकामब्रह्मचर्य से-इच्छा होने पर भी स्त्री आदि की
अप्राप्ति से ब्रह्मचर्य पालन करने से, अकामस्नान से-इच्छा होने पर भी पाना न मिल सकने
के कारण स्नान नहीं करने से, वस्त्रादिक न मिल सकने के कारण शीत-आतप जन्य दुःख
सहन से, दशमशत के दार काटे जाने का कष्ट सहन करने से, स्वेद, जह्ल, मह्ल एव
पक आदि को गरम से दूर नहा करने से, अर्थात् इन के द्वारा उत्पन्न परिताप के सहन करने

युक्त राजधानीभा, धूलका कूटवाला गामडाभा, कुत्सित जनोका निवासस्थ
मटनभा, पाने पाने गामवाला मडणभा, जल अने स्थल से पाने प्रदा
रना भागवाला द्रोणमुख (बदर)भा, सब वस्तु जथा भजती होय सेवा
पाटणभा, - तपस्वीकोका आश्रमभा, पर्वतकी पानेका मगधभा, तेमज
गोवाणकी मुख्य वस्तीवाला सन्निवेशभा, अकामनिर्जरासी-मनविना परवश
थधने-भावाधीवाणी वस्तु भजी न शकवासी लूणतरेस गहन करीने, अकाम-
ब्रह्मचर्यसी-धर्मका होवाछता स्त्री आदिनी अप्राप्तिथी ब्रह्मचर्य पालन करीने,
अकामस्नानसी-धर्मका होवा छता पाणी न भजी शकवाना गरखे स्नान नहि
करीने, वस्त्रादिक न भजी शकवाना गरखे ठंडी-गरमासी थता दुःख सहन
करीने, दशमशतकी दरदार्ध जवानु पठ सहन करीने, स्वेद, जह्ल, मह्ल
तेमज पठ आदिने शरीरसी दूर नहि करीने ओटले, आसी उत्पन्न थता

મૂલમ્—સે જે ઇમે ગામા-ગર-ળયર-ળિગમ-રાય-
હાણિ-ચેડ-કચ્ચડ-મડવ-દોળમુહ-પટ્ટણા-સમ-સંવાહ-સ-
ળિવેસેસુ મળુયા ભવતિ, તજહા-અંડુવદ્ધગા ણિયલવદ્ધગા હડિવ-

ટીકા—‘સે જે ઇમે’ ટ્યાલિ । ‘સે જે ઇમે’ અવ ય ઇમે ‘ગામા-ગર-
ળયર-ળિગમ-રાયહાણિ-ચેડ-કચ્ચડ-મડવ-દોળમુહ-પટ્ટણા-સમ-સંવાહ-સ-
ળિવેસેસુ મળુયા ભવતિ’ ગ્રામા-સસકાર-નગર-નિગમ-રાજધાની-ચેડ-કર્નટ-મડમ્ચ-
દ્રોણમુગ-પટ્ટણા-સ-શ્રમ-સગ્રાધ-સન્નિવેશેષુ મનુજા ભવતિ-ગ્રામાદય પ્રાગ્ વ્યાખ્યાતા, તેપુ
ય ઇમે મનુષ્યા ભવન્તિ, ‘તજહા’ તથા- ‘અંડુવદ્ધગા’ અણ્ડુવદ્ધકા-અણ્ડનિ=અંડુ-

સે દેવ હોતે હ વે હા જીવ આરાધક હોકર નિયમ સે, આગામી ણક હા મનુષ્ય ભવ સે
અથવા પરમ્પરા સે સાત આઠ ભવ સે મુક્તિ કા લાભ કરનેવાળે હોતે હ, અ ય નહા । પરંતુ
જો અકામનિર્જરા કરકે દેવતા હોતે હ વે સર્ગી નિર્ગાનુકૂલ ભવાન્તર પ્રાપ્ત કરે હા યહ
નિયમ નહા હે ॥ સૂ. ૮ ॥

‘સે જે ઇમે ગામાગર’ ઇત્યાદિ ।

(સે જે ઇમે) જો યે જીવ (ગામા-ગર-ળયર-ળિગમ-રાયહાણિ-ચેડ-
કચ્ચડ-મડવ-દોળમુહ-પટ્ટણા-સમ-સંવાહ-સળિવેસેસુ મળુયા ભવતિ) ગ્રામ મેં,
આકર મ, નગર મ, નિગમ મેં, રાજધાની મ, ચેડ મેં, કર્નટ મ, મડમ્ચ મેં, દ્રોણમુગ મેં,
પટ્ટણ મ, આશ્રમ મ, સગ્રાધ મેં, ણવ સન્નિવેશ મે માનવ કો પર્યાય સે ઉત્પન્ન હોતે હે ઓર
વે કિસી અપરાધગ (અંડુવદ્ધયા) લોહ ણવ કાળ કે વધનો સે હાથ પૈરા કો વાધકર

તેમજ સમ્યક્ચારિત્રપૂર્વક અનુષ્ઠાનથી દેવ વાય છે તેજ જીવ આરાધક
થઈને નિયમથી આગામી એક જ મનુષ્યના ભવથી અથવા પરપરાથી સાત-
આઠ ભવોથી મુક્તિનો લાભ મેળવનાર થાય છે પરંતુ જે અકામનિર્જરા
રીતે દેવતા થાય છે તે નિર્વાણ-અનુકૂલ ભવાન્તર પ્રાપ્ત કરેજ એવો નિયમ
નથી (સૂ. ૮)

‘સે જે ઇમે ગામાગર-’ ઇત્યાદિ

(સે જે ઇમે) જે આ જીવ (ગામા-ગર-ળયર-ળિગમ-રાયહાણિ-ચેડ-કચ્ચડ-
મડવ-દોળમુહ-પટ્ટણા-સમ-સંવાહ-સળિવેસેસુ મળુયા ભવતિ) ગ્રામમા, આકરમા,
નગરમા, નિગમમા, રાજધાનીમા, જેડામા, કર્નટમા, મડમ્ચમા, દ્રોણમુગમા,
પાટણમા, આશ્રમમા, સગ્રાધમા, તેમજ સન્નિવેશમા માનવની પયાયમા ઉત્પન્ન

પળ્ળત્તા । અત્થિ ણ મંતે ! તેસિં દેવાળ ઇહ્લીઈ વા જુઈઈ વા જસેઈ વા વલેઈ વા વીરિણ્ણ વા પુરિસકાર-પરક્કમેઈ વા ? હતા ! અત્થિ । તે ણ મતે ? દેવા પરલોગસ્સ આરાહગા ? , ણો ઇણદ્દે સમદ્દે ॥ સૂ. ૮ ॥

યાવત્ તન તેપા સ્થિતિ પ્રજ્ઞા । ‘અત્થિ ણ મતે ! તેસિં દેવાળા ઇહ્લીઈ વા જુઈ ઇ વા જસેઈ વા વલેઈ વા વીરિણ્ણ વા પુરિસકારપરક્કમેઈ વા ?’ અસ્તિ સ્વલ્પ હ મન્ત ! તેપા દેવાનામૃદ્ધિરિતિ વા, ધુત્તિગિતિ વા, યજ્ઞ ઇતિ વા, વલમિતિ વા, વીર્યમિતિ વા, પુરુષ કારપરાક્રમ ઇતિ વા, ? , તેપા દેવાનામૃદ્ધ્યાદયો ત્રિઘત નગ્નિ પ્રશ્ન , ઉત્તરમાહ-‘હતા ! અત્થિ’ હન્ત ! અસ્તિ-તેપામૃદ્ધ્યાદયો વર્તતે ઇતિ ભાવ । પુન -૫-ઠ્ઠિ-‘તે ણ મતે ! દેવા પરલોગસ્સ આરાહગા ?’ તે સ્વલ્પ હ મન્ત ! દેવા પરલોકસ્થાઽઽરાધકા =પરલોકસાધકા સન્તિ કિમ્, ઉત્તરમાહ-‘ણો ઇણદ્દે સમદ્દે’ નાઽયમર્થ સમર્થ =ન્નાત -ઇત્યુત્તરમ્, અયમભિપ્રાય -યે હિ જીવા સમ્યગ્જ્ઞાનનાનપૂર્વકાનુષ્ઠાનેન દેવા ભવન્તિ, ત એવ નિયમતયાઽઽન્તર્યેગ પારમ્પર્યેગ વા નિર્વાણાકાલ ભવાત્તર પ્રાપ્નુવન્તિ તદયે તુ ભાગ્યા ॥ સૂ. ૮ ॥

હૈ । (અત્થિ ણ મતે ! તેસિં દેવાળ ઇહ્લીઈ વા જુઈઈ વા જસેઈ વા વલેઈ વા વીરિણ્ણ વા પુરિસકારપરક્કમેઈ વા) પ્રભો ! વહા ઉન દેવો મ પરિવાર આદિ ઋદ્ધિઓ, શારીરિક ક્રાંતિ, યજ્ઞ, ગ્લ, વીર્ય ઓર પુરુષકાર-પરાક્રમ યે સન ગાતે હે યા નહીં ? , (હતા ! અત્થિ) ઉત્તર-હા હૈ । (તે ણ મતે ! દેવા પરલોગસ્સ આરાહગા) હ મન્ત ! કે દેવ પરલોક કે આરાધક હોતે હે કયા ? ઉત્તર-(ણો ઇણદ્દે સમદ્દે) યહ અર્થ સમર્થિત નહીં હૈ, કયોંકિ જો જીવ સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન એવ સમ્યક્ચારિત્ર-પૂર્વક અનુષ્ઠાન

સહસ્સાઈ ઠિઈ પળ્ળત્તા) ગૌતમ ! સાલળો, ત્યા તેમની સ્થિતિ દસ હજાર વષની હોય છે (અત્થિ ણ મતે ! તેસિં દેવાળ ઇહ્લીઈ વા જુઈઈ વા જસેઈ વા વલેઈ વા વીરિણ્ણ વા પુરિસકારપરક્કમેઈ વા) પ્રભો ! ત્યા તે દેવોમા પરિવાર આદિ ઋદ્ધિઓ, શારીરિક ક્રાંતિ, યજ્ઞ, ગ્લ, વીર્ય અને પુરુષકાર-પરાક્રમ આ બધુ હોય કે નહિ ? (હતા અત્થિ) હા છે (તે ણ મતે ! દેવા પરલોગસ્સ આરાહગા) હૈ ભદ્રત ! તે દેવો પગ્લોડના આરાધક હોય કે કે ? (ણો ઇણદ્દે સમદ્દે) આ અર્થ સમર્થિત નથી, કેમકે જે શ્રવ સમ્યગ્દર્શન સમ્યગ્જ્ઞાન

મૂલમ—સે જે ડમે ગામા—ગર—ળયર—ળિગમ—રાય-
હાણિ—લેડ—કવ્વડ—મડવ—દોળમુહ—પટ્ટણા—સમ—સવાહ—સ-
ળિળવેસેસુ મળુયા ભવતિ, તજહા—અડુરદ્વગા ણિયલવદ્ધગા હડિવ-

ટીકા—‘સે જે ડમે’ ઇત્યાદિ । ‘સે જે ડમે’ અથ ય ડમે ‘ગામા—ગર-
ળયર—ળિગમ—રાયહાણિ—લેડ—કવ્વડ—મડવ—દોળમુહ—પટ્ટણા—સમ—સવાહ—સ-
ળિળવેસેસુ મળુયા ભવતિ’ ગ્રામા—ડડકર—નગર—નિગમ—રાજધાની—લેડ—કર્નટ—મડમ્બ-
દ્રોળમુર—પળાડ—શ્રમ—સગાધ—સન્નિવેશેષુ મળુજા ભવતિ—ગ્રામાન્ય પ્રાગ્ વ્યાપ્યાતા, તેપુ
ય ડમે મળુયા ભવતિ, ‘તજહા’ તથા— ‘અડુરદ્વગા’ અણ્ડુરદ્વકા—અળ્લનિ=અડ-

સે દેવ હોતે હ વે હા જીવ આરાધક હોકર નિયમ સે, આગામી ણક હા મળુપ્ય ભવ સે
અથગા પમ્પરા સે સાત આઠ મળ સે મુક્તિ કા લાભ કરનેચાલે હોતે હે, અ ય નહીં । પરન્તુ
જો અકામનિર્જરા કરકે દેવતા હોતે હ વે સમા નિર્ગાનુકૂલ ભવાન્તર પ્રાપ્ત કરે હા યદ
નિયમ નહા હૈ ॥ સૂ. ૮ ॥

‘સે જે ડમે ગામાગર’ ઇત્યાદિ ।

(સે જે ડમે) જો યે જીવ (ગામા—ગર—ળયર—ળિગમ—રાયહાણિ—લેડ-
કવ્વડ—મડવ—દોળમુહ—પટ્ટણા—સમ—સવાહ—સળિળવેસેસુ મળુયા ભવતિ) ગ્રામ મેં,
આકર મેં, નગર મેં, નિગમ મેં, રાજધાની મેં, લેડે મેં, કર્નટ મેં, મડમ્બ મેં, દ્રોળમુલ મેં,
પળા મેં, આશ્રમ મેં, સગાધ મેં, ણવ સન્નિવેશ મેં માનવની પર્યાય સે ઉત્પન્ન હોતે હૈ ઓર
વે કિસી અપગમન (અડુરદ્વયા) લોહ ણવ કાળકે વધનો સે હાથ પૈરા કો વાધકર

તેમજ સમ્યક્ચારિત્રપૂવક અનુષ્ઠાનથી દેવ વાય છે તેજ જીવ આરાધક
થઈને નિયમથી આગામી એક જ મળુપ્યના લવથી અથવા પરપરાથી સાત-
આઠ લવોથી મુક્તિને લાભ મેળવનાર થાય છે પરન્તુ જે અકામનિર્જરા
રીને દેવતા થાય છે તે નિર્વાણ-અનુકૂલ લવાતર પ્રાપ્ત કરેજ એવો નિયમ
નથી (સૂ. ૮)

‘સે જે ડમે ગામાગર’ ઇત્યાદિ

(સે જે ડમે) જે આ જીવ (ગામા—ગર—ળયર—ળિગમ—રાયહાણિ—લેડ—કવ્વડ-
મડવ—દોળમુહ—પટ્ટણા—સમ—સવાહ—સળિળવેસેસુ મળુયા ભવતિ) ગામમા, આદરમા,
નગરમા, નિગમમા, રાજધાનીમા, જોડામા, કર્નટમા, મડમ્બમા, દ્રોણમુખમા,
પાટણમા, આશ્રમમા, સગાધમા, તેમજ સન્નિવેશમા માનવની પર્યાયમા ઉત્પન્ન

દ્વગા ચારગવદ્ગા હૃથચ્છિણ્ણગા પાયચ્છિણ્ણગા કણ્ણચ્છિણ્ણગા
 નક્કચ્છિણ્ણગા ઓટ્ઠચ્છિણ્ણગા જિવ્મચ્છિણ્ણગા સીસચ્છિણ્ણગા
 મુહચ્છિણ્ણગા મજ્ઝચ્છિણ્ણગા વડકચ્છિણ્ણગા હિયુપ્પાડિયગા

કાનિ કાષ્ટમયાનિ લોહમયાનિ ચા હસ્તયો પાદયોગાં યધનવિશેષા, તેપુ વદ્ધકા = વદ્ધા
 એવ વદ્ધકા, સ્વાર્થે ક, 'ણિઅલ્પવદ્ધગા' નિગડવદ્ધકા - નિગડા = લોહમયા પાદયોર્વધ
 વિશેષા 'વેઢી' इति પ્રસિદ્ધા તેપુ વદ્ધકા - નિગડવદ્ધા इत्यર્થ, 'હડિવદ્ધગા' હડિવદ્ધ
 કા - હડિ = ઘોટક, તત્ર વદ્ધકા, 'ચારગવદ્ધગા' ચારકવદ્ધકા - ચારકા = કારાગારાણિ,
 તત્ર વદ્ધકા, 'હૃથચ્છિણ્ણગા' હસ્તચ્છિન્નકા - હસ્તો ણિનૌ યેપા તે તથા, 'પાયચ્છિ
 ણ્ણગા' પાદચ્છિન્નકા 'કણ્ણચ્છિણ્ણગા' કર્ણચ્છિન્નકા, 'નક્કચ્છિણ્ણગા' નાસિકા
 ચ્છિન્નકા, 'ઓટ્ઠચ્છિણ્ણગા' ઓષ્ઠચ્છિન્નકા, 'જિવ્મચ્છિણ્ણગા' જિહ્વાચ્છિન્નકા, 'સીસ
 ચ્છિણ્ણગા' ગાર્ધચ્છિન્નકા, 'મુહચ્છિણ્ણગા' મુલ્કચ્છિન્નકા, 'મજ્ઝચ્છિણ્ણગા' મત્ત્યચ્છિ
 ન્નકા, મધ્ય = ઉદરદેશ, 'વડકચ્છિણ્ણગા' વૈરુશ્ચ્છિન્નકા - ઉત્તરાસન્નાઽઽકારેણ વિ

एक स्थान पर रोककर रख दिये जाते हैं, (णिअलवद्धगा) वेडी से जकड़ दिये जाते
 हैं, (हडिवद्धगा) काष्ठ क खोडे में पेर डलनाकर रोक दिये जाते हैं, (चारगवद्धगा)
 जेलखाने में उद कर दिये जाते हैं, (हृथचिण्णगा) तथा उनके दोनों हाथ काट दिये
 जाते हैं, (पायचिण्णगा) दोनों पैर छिन्नभिन्न कर दिये जाते हैं, (कण्णचिण्णगा)
 कान छेद दिये जाते हैं, (नक्कचिण्णगा) नाक छेद दी जाती है, (ओट्ठचिण्णगा)
 ओष्ठ छेद दिये जाते हैं, (जिम्मचिण्णगा) जिह्वा छेद दी जाती है, (सीसचिण्णगा)
 शिर छेद दिया जाता है, (मुहचिण्णगा) मुख छेद दिया जाता है, (मज्झचिण्णगा)

થાય છે અને તેઓ ઢોઢ અપરાધવશ (અહુવદ્ધગા) લોહના તેમજ લાકડાના
 બધનોથી હાથ-પગને બાંધીને એક સ્થાન પર રોકી રખાય છે, (ણિઅલ્પવદ્ધગા)
 બેડીથી જકડી દેવાય છે, (હડિવદ્ધગા) લાકડાના ખોડા (પકડ)માં પગ નખા
 વીને રોકી રખાય છે (ચારગવદ્ધગા) જેલખાનામાં પુરી દેવામાં આવે છે,
 (હૃથચ્છિણ્ણગા) તથા તેમના બન્ને હાથ કાપી નાખવામાં આવે છે, (પાયચ્છિ
 ણ્ણગા) બન્ને પગ છિન્ન ભિન્ન કરી નાખવામાં આવે છે, (કણ્ણચ્છિણ્ણગા) કાન
 છેદી નાખવામાં આવે છે (નક્કચ્છિણ્ણગા) નાક છેદી નખાય છે, (ઓટ્ઠચ્છિણ્ણગા)
 હાઠ છેદી નખાય છે (જિવ્મચ્છિણ્ણગા) જીભ છેદી નખાય છે (સીસચ્છિણ્ણગા)
 શિર છેદી નખાય છે (મુહચ્છિણ્ણગા) મુખ છેદી નખાય છે (મજ્ઝચ્છિણ્ણગા)

ળયણુપ્પાડિયગા દસણુપ્પાડિયગા વસણુપ્પાડિયગા ગેવચ્છિણ્ણગા
તટ્ટુલચ્છિણ્ણગા કાગણિમંસમ્મવાવિયગા ઓલવિયગા લવિયગા

દારિતા, 'હિયુપ્પાડિયગા' દત્ત્યોપાટિતકા - ઉપાટિતદત્ત્યા કથયર્થ, 'ળયણુપ્પાડિ-
યગા' નયનોપાટિતકા - ઉપાટિતનયના = પ્રયક્ષ્મત્તનેગા, 'દસણુપ્પાડિયગા' દસાનો-
પાટિતકા - ઉપાટિતદસના = વૃથાકૃતદતા, 'વસણુપ્પાડિયગા' વપ્પનોપાટિતકા - વૃથ-
કૃતાપ્પકોશા, 'ગેવચ્છિણ્ણગા' ગ્રાયાચ્છિણ્ણકા = ઇન્દ્રિયગ્રાપ્તેશા, 'તટ્ટુલચ્છિણ્ણગા'
તપ્પુલચ્છિણ્ણકા - તપ્પુલચ્છિણ્ણકા = કણગાચ્છિણ્ણકા, 'કાગણિમંસમ્મવાવિયગા' કાકુણામાસ-
વાદિતકા - કાકુણામાસાનિ = દેહોદ્ભૂતમાસગ્ગણાનિ ગ્વાપ્પિતાનિ ચેષા તે તથા, 'ઓલવિ-
યગા' અલવિત્તકા = ગ્ગા મદ્દગા કૂપાદૌ પાતિતા, 'લવિયગા' લવિત્તકા = તરુગા-
ગ્વાનૌ મદ્દવા લવિત્તા, 'પ્રસિયગા' ધર્પિતકા = ચન્દનવત્ પાપાણાદૌ વૃષ્ટા, 'ઘોલિ-

મધ્યભાગ-પેટ કા ભાગ ડેન નિયા જાતા હૈ, (વટ્ટુચ્છિણ્ણગા) ગાયે કવે સે લેકર
તહિન કોંવ ક નીચ ક ભાગ સહિત મસ્તક ડેન દિયા જાતા હૈ, (હિયુપ્પાડિયગા)
દત્ત્ય ફાડ નિયા જાતા હૈ, (ળયણુપ્પાડિયગા) ગેના આગે પોહ દા જાતા હૈ, (દસણુ
પ્પાડિયગા) અટકોષ નિદાલ નિયે જાતે હૈ, (ગેવચ્છિણ્ણગા) ગર્દન તોડ-મગેડ દી
જાતો હૈ, (તટ્ટુલચ્છિણ્ણગા) તટ્ટુલ કા તરહ રૂળર કરકા ઉનકે શરાર કે ગ્વડ ર કર
નિયે જાતે હૈ, (કાગણિ-મંસ-વગ્વાવિયગા) ઉનકી દેહ સે માસ કાટ ર કર કૌઓ
કો સ્થિત દિયા જાતા હૈ, (ઓલવિયગા) રૂમા સે ગાયકર રૂપ મ ઢાલ દિયે જાતે હૈ,
(લવિયગા) વૃક્ષ કી ગાયગા આદિ પર ગાયકર લટકા નિયે જાતે હૈ, (પ્રસિયગા)
ચદન કી તરહ પથ્થર આદિ પર ઘિમે જાતે હૈ, (ઘોલિયગા) માણડ મેં સ્થિત વહી કી

મધ્યભાગ-પેટનો ભાગ ડેહી નખાય છે (વટ્ટુચ્છિણ્ણગા) ડાખી ગાયથી લઇને
જમણી બગલના નીચેના ભાગ સહિત મસ્તક છેદી નખાય છે (હિયુપ્પા-
ડિયગા) હૃદય ફાડી નખાય છે (ળયણુપ્પાડિયગા) બન્ને આખો ફેડી-દેવાય છે
(દસણુપ્પાડિયગા) દાત પાડી નખાય છે (વસણુપ્પાડિયગા) અડકોષ કાઢી
નખાય છે (ગેવચ્છિણ્ણગા) ગર્દન તોડી-મગેડી નખાય છે (તટ્ટુલચ્છિણ્ણગા) તટ્ટુ-
લની પેઠે કણકણ કરીને તેના શરીરના કટકે-કટકા કચી નાખવામા આવે છે
(કાગણિ-મંસ-વગ્વાવિયગા) તેના દેહમાથી માસ કાપી કાપીને કાગડાને ખવ
રાવાય છે (ઓલવિયગા) દોઢાથી બાધીને ફવામા નાખી દેવાય છે (લવિયગા)
ઝાડની ડાળીએ બાધીને લટકાવવામા આવે છે (પ્રસિયગા) ચદનની પેઠે

ઘસિયગા ઘોલિયગા ફાલિયગા પીલિયગા સૂલાઈયગા સૂલભિ-
 ણગા સ્વારવત્તિયા વજ્જવત્તિયા સીહપુચ્છિયગા દવગ્ગિદ્દગા
 પંકોસણગા પકે સુત્તગા વલયમયગા વસટ્ટમયગા ણિયાણમ-

યગા ' ઘોલિત્તકા = માળડરિયતદધિવદ્ધ્વાંધ ક્રમેણાઽઽધૂર્ણિતા, ' ફાલિયગા ' સ્ફાટિતા
 શુષ્કકાષ્ઠવકુઠારેણ દ્વિધા ક્રતા, ' પીલિયગા ' પીડિતકા - યન્ત્રક્ષિપ્તેશ્ચયદિયત્ પીડિતા,
 ' સૂલાઈયગા ' શૂલાચિત્તકા = શૂલે સમારોપિતા, ' સૂલભિણગા ' શૂલભિન્નકા = શૂલેન
 વિદારિતા, ' સ્વારવત્તિયા ' ક્ષારવર્તિતા = ક્ષારે ક્ષિપ્તા, ' વજ્જવત્તિયા ' વખ્યવર્તિતા =
 વખ્યસ્થાને પાતિતા, ' સીહપુચ્છિયગા ' સિંહપુચ્છિત્તકા = ટિન્નજનનેન્દ્રિયકા, યદ્વા-સિંહ
 પુચ્છે વદ્ધ્વા સમાકૃષ્ટા ' દવગ્ગિદ્દગા ' દાવાગ્નિદગ્ધકા - દાવાગ્નિના = વનાગ્નિના દગ્ધા,
 ' પંકોસણગા ' પદ્માઽવસન્નકા = સર્વથા પદ્મે નિમગ્ના, ' પકે સુત્તગા ' પક્કે નિમગ્ના =
 ઉત્તરીતુમસમર્થા, ' વલયમયગા ' વલ-મૃતકા - મયમયોગાદ મધ્યાના પરીપહાસસહનતયા

તરહ ડેંચે નીચે કરકે મથ દિયે જાતે હૈ, અથવા ધુમાયે જાતે હૈ, (ફાલિયગા) શુષ્ક-
 કાષ્ઠ કી તરહ દો ટુકડોં કે રૂપ મેં કર દિયે જાતે હૈ, (પીલિયગા) કોલ્હ મેં ક્ષિપ્ત
 હ્કુ કી તરહ પીલ દિયે હૈ, (સૂલાઈયગા) શૂલી પર ચઢા દિયે જાતે હૈ, (સૂલાભિણગા)
 શૂલ સે વિદારિત કર દિયે જાતે હૈ, (સ્વારવત્તિયા) ક્ષાર મેં પટક દિયે જાતે હૈ,
 (વજ્જવત્તિયા) વખ્યસ્થાન મેં રખ દિયે જાતે હૈ, (સીહપુચ્છિયગા) ઉનકા લિજ્જ કાટ
 દિયા જાતા હૈ, અથવા વે સિંહ કા પૂંઝ મે વાંધકર ઘસીટે જાતે હૈ, (દવગ્ગિદ્દગા)
 દાવાગ્નિ દ્વારા દગ્ધ કર દિયે જાતે હૈ, (પંકોસણગા) કીચઢ મે બિલકુલ ઘસા દિયે
 જાતે હૈ, (પકે સુત્તગા) કીચઢ મેં ઇસ પ્રકાર સ્વહે કર દિયે જાતે હૈ કિ જિસસે ફિર

પત્થર ઉપર ઘસી નાખવામા આવે છે (ઘોલિયગા) વાસણમા રાખેલા દહીં ની
 પેઠે ઉચે-નીચે કરી મથન કરવામા આવે છે અથવા ધુમાવવામા આવે છે
 (ફાલિયગા) સુકેલા લાકડાની પેઠે બે ટુકડાના રૂપમા કરી નાખવામા આવે છે
 (પીલિયગા) કોબૂમા નાખવામા આવતી શેરડીની પેઠે પીલી નખાય છે
 (સૂલાઈયગા) શૂળી ઉપર ચડાવી દેવાય છે (સૂલાભિણગા) શૂલથી ફાડી નાખ
 વામા આવે છે (સ્વારવત્તિયા) ક્ષારમા નાખી દેવાય છે (વજ્જવત્તિયા) વધ
 સ્થાનમા રખાય છે (સીહપુચ્છિયગા) લિંગ કાપી નખાય છે, અથવા-સિંહની
 પુછડીમા બાધીને ઘસેડાય છે (દવગ્ગિદ્દગા) દાવાગ્નિ દ્વારા બાળી નખાય છે
 (પંકોસણગા) કાઢવમા નાખી દેવાય છે તેથી ત્યાજ્ય મરી જાય છે, (પકે સુત્તગા)

યગા અતોસહમયગા ગિરિપહિયગા તરુપહિયગા ગિરિપક્ષ્વદો-

મરણ-વલ્મમરણ તદ્વન્તો વલ્મમૃતકા, યદા-વુમુશ્ચાત્તિના આતા મૃત્વા મૃતાસ્તે વલ્મમૃતકા, 'વસદ્મયગા' યગાર્નમૃતકા-ઇન્દ્રિયવિષયગમતા આર્તા મત ગન્ધાન્નિવશવર્તિમૃગા ત્તિમૃતા ઇયર્થે, 'ગિયાણમયગા' નિદાનમૃતકા-ઋદ્ધિભોગાદિપ્રાર્થના નિપાન, તપૂર્વક મરણ નિદાનમરણમ્, તદ્વન્ત ઇયર્થે 'અતોસહમયગા' અન્ત ગ્રન્થમૃતકા-અન્ત-ગ્રન્થા-અનુદૃતભાવગ્રન્થા અન્ત સ્થિતમહ્લાદિગ્રન્થા વા મૃતા, 'ગિરિપહિયગા' ગિરિ પતિતકા-ગિરે-પર્વતાપતિતા, 'તરુપહિયગા' તરુપતિતકા-વૃક્ષાપતિતા, 'મરુપ હિયગા' મરુપતિતકા-મરો-નિર્જલ દેશે પતિતા, 'ગિરિપક્ષ્વદોલ્લગા' ગિરિપક્ષ્વદો-લ્લગા-ગિરિપક્ષે-પર્વતપાર્શ્વે આત્માનમાન્નેલ્યન્તિ યે તે તથા, ગિરિપરિસરા મરણાયૈવ દક્ષમ્ભ્યા

વં વહા સે પાર નહીં આ સકે, (વલ્મયમયગા) પરાપ્ત આત્મિ કો સહન કરને મેં અસમર્થ હોન કી વજ્હ સે ગૃહીત મયમ સે જો બ્રહ્મ હોના ટસકા નામ વલ્મમરણ હે, અથવા દુ ગિત હોકર જો મરના હૈં ઉસકા નામ આ વલ્મમરણ હે, હમ મરણ સે જો યુક્ત હાં વ વલ્મમૃતકા હૈં, એસે જો વલ્મમૃતકા હૈં, (વસદ્મયગા) ગ્રન્થાદિક કે વશવર્તી મૃગ કા તગ્હ જો ઇન્દ્રિયોં કે વિષયોં મેં પૈમકર દુઃસ્થા સે પ્રાણાં કા ત્યાગ કરત હૈં, (ગિયાણમયગા) જો ઇન્દ્રિય-ભોગાદિકાં કી ચાહનારૂપ નિપાન સે મરણ કરત હૈં, (અતોસહમયગા) હ્રન્થ મ ગ્રન્થ ધારણ કર જો મરણ કરતે હૈં, અથવા મહ્લાદિક ગ્રન્થાં સં વિદારિત હોકર જો મરણ કરતે હૈં, (ગિરિપહિયગા) પ્ઞહાટ સે ગિરિકર જો મરણ કરતે હૈં, (તરુપહિયગા) પડ સે ગિરિકર જો મરણ કરત હૈં, (મરુપહિયગા) જો મસ્થલ મેં પડ કર મર જાતે હૈં, (ગિરિ-પક્ષ્વદોલ્લગા) પર્વત સે જો ક્ષપાપાત કર કર મર જાતે હૈં, (તરુપક્ષ્વદોલ્લગા) વૃક્ષોં સે

ગારામા એવી ગીતે હલા ઠરી દેવાય ડે દે જેથી પાછા તે ત્યાથી નીકળી શકે નહિ (વલ્મયમયગા) પરિપહ આદિના મહન ઠરવામા અમમર્થ હોવાથી હીધેલા અયમથી બ્રહ્મ વસુ તેનું નામ વલ્મમરણ છે આ મરણથી જે યુક્ત હોય અથવા હ ખી વડને જે મરણ થાય તેવા મરણથી જે યુક્ત હોય તે વલ્મમૃતકા છે, (વસદ્મયગા) શબ્દ આદિકેને વશ થઈ મૃગની પેઠે જે ઇન્દ્રિયોના વિષયમા રૂપાઈ બંધ પ્રાણનો ત્યાગ કરે છે, (ગિયાણમયગા) જે ઇન્દ્રિયલોગ આદિકની ચાહના ઉપ નિદાનથી મગ્ન પામે છે, (અતોસહમયગા) હૃદયમા શબ્દ ધારણ કરીને (ઠી મારીને) જે મરણ પામે છે, અથવા બાલા વિગેરે શસ્ત્રોથી જે મરણ પામે છે, (ગિરિપહિયગા) પહાડ ઉપરથી પડીને જે મરણ પામે છે, (તરુપહિયગા) ઝાડેથી પડીને જે મગ્ન પામે છે, (મરુપ હિયગા) જે મસ્થલમા પડીને મગી બંધ છે, (ગિરિપક્ષ્વદોલ્લગા) પર્વત ઉપરથી

લગા તરુપક્ષદોલગા મરુપક્ષદોલગા જલપવેસી (જલણપવે-
સિગા) વિસમન્નિવયગા સત્યોવાહિયગા વેહાણસિયા ગેહપટ્ટગા
કંતારમયગા દુન્નિમ્નિવયગા અસકિલિટ્ટપરિણામા તે કાલમાસે

મૃતાથ તથાભિધાયતે, 'તરુપક્ષદોલગા' તરુપક્ષાદોલકા = તરુપક્ષાગ્નિપાદાનન મૃતા
'મરુપક્ષદોલગા' મરુપક્ષાદોલકા - મરુપક્ષે = મરુમૃમૌ આત્માનમા દોલયન્તિ યે તે તથા,
મરુમૃમૌ મૃતા इत्यर्थ, 'જલપવેસી' જલપ્રવેગિન - જલે નિમગ્ન્ય મૃતા इत्यर्थ, 'જલણ
પવેસિગા' વલનપ્રવેગિકા - અગ્નૌ મૃતા इत्यर्थ, 'વિસમન્નિવયગા' વિપમક્ષિતકા -
વિપમક્ષણેન મૃતા इत्यर्थ, 'સત્યોવાહિયગા' ગજોત્પાટિતકા - ગજોત્પાટિતકા = કુરિકાદિના વિદા
રિતા સતો મૃતા, 'વેહાણસિયા' વૈહાયસિકા - વૃક્ષાગ્નિપાદાનુદ્ભવત્વાદ વિહાયસિ =
આકાશે યન્મરણ ભવતિ તદ્વૈહાયસ, તદસ્તિ યેપા તે વૈહાયસિકા, 'ગેહપટ્ટગા' ગૃહસ્પૃ
ષ્ટકા - ગૃધ્રૈ = પક્ષિવિશેષૈ સ્પૃષ્ટસ્ય = વિદારિતસ્ય કરિકરમરાસમાદિમૃતકલેવરસ્યામ્ય તરે ગત્વા
યે મૃતાસ્તે ગૃધ્રસ્પૃષ્ટકા 'કંતારમયગા' કાંતારમૃતકા = અરણ્યે મૃતા, 'દુન્નિમ્નિવય
મયગા' દુર્નિમ્નિવયમૃતકા - દુર્નિમ્ને મૃતા इत्यर्थ, 'અસકિલિટ્ટપરિણામા' અમકિલિટ્ટપરિણામા,

જાપાપાત કર કે મર જાતે હે, (મરુપક્ષદોલગા) મરુસ્થલ મેં માર્ગ મૂલકર જો ઉસી મેં
મર જાતે હે, (જલપવેસી) જલ મેં ડૂબ કર જો મર જાતે હે, (જલણપવેસિગા) અગ્નિ
સે જલકર જો મર જાતે હે, (વિસમન્નિવયગા) વિપ કાકર જો મર જાતે હે, (સત્યો
વાહિયગા) ગજો સે આહત હોકર જો મર જાતે હે, (વેહાણસિયા) વૃક્ષા પર લટક
કર જો મર જાતે હે, (ગેહપટ્ટગા) ગૃહો દ્વારા વિદારિત એસે કરિ-હાથી ણ્વ કરમ-કંટ
આદિ કે કલેવર મેં પ્રવિષ્ટ હોકર જો મરતે હે, (કંતારમયગા) જો જગલ મેં હા મર જાતે
હે, (દુન્નિમ્નિવયમયગા) દુર્નિમ્ને સે પીઢિત હોકર જો મૌત કે ઘાટ ઉતર જાતે હે, (અસ

ઝાપાપાત કરીને (ફૂટીને) મરણ પામે છે, (તરુપક્ષદોલગા) વૃક્ષ પરથી ઝાપાપાત
કરીને જે મરણ પામે છે, (મરુપક્ષદોલગા) મરુસ્થલમા રસ્તો ભૂલીને તેમજ
જે મરી જાય છે, (જલપવેસી) જલમા ડૂબીને જે મરણ પામે છે, (જલણપવે
સિગા) અગ્નિથી બળીને જે મરી જાય છે, (વિસમન્નિવયગા) ઝેર ખાઈને
જે મરણ પામે છે, (સત્યોવાહિયગા) શત્રોના ઘાતથી જે મરી જાય છે, (વેહા
ણસિયા) વૃક્ષ પર લટકીને જે મરણ પામે છે, (ગેહપટ્ટગા) ગીધોદ્વારા વિદારિત
હાથી તેમજ કરણ-કંટ આદિના શરીરમા પ્રવિષ્ટ થઈને જે મરણ પામે છે,
(કંતારમયગા) જે જગલમા જ મરણ પામે છે, (દુન્નિમ્નિવયમયગા) દુર્નિમ્નથી પીડાઈને

કાલ કિંચા અણયરેસુ વાણમતરેસુ દેવલોપસુ દેવત્તાણ ઉવવ-
ત્તારો ભવતિ, તહિ તેસિં ગઈ તહિં તેસિ ઠિઈ, તહિં તેસિ ઉવવાણ
પણ્ણત્તે । તેસિં ણ ભત્તે ! દેવાણં કેવડયં કાલ ઠિઈ પણ્ણત્તા ? ગોયમા ।

મક્કિલ્લપરિણામા મહાર્ત્તરૌદ્ર યાનાડ્ડવગ્ગન દેવવ ન ભત્તે, અત્ત અમક્કિલ્લપરિણામા ઇતિ
વિગિથ્થ પ્રદર્શિતા, તે કાલમાસે કાલ રૂપા, ‘અણયરેસુ વાણમતરેસુ દેવલોપસુ દેવ
ત્તાણ ઉવવત્તારો ભવતિ’ અન્યતમેપુ વ્યતરેપુ દેવલોકેપુ દેવવેનોપપત્તારો ભવન્તિ, ‘તહિં
તેસિં ગઈ’ તત્ર તેપા ગતિ, ‘તહિં તેસિં ઠિઈ’ તત્ર તેપા સ્થિતિ, ‘તહિં તેસિં ઉવ-
વાણ પણ્ણત્તે’ તત્ર તેપામુપપાત પ્રજ્ઞમ । ‘તેસિં ણ ભત્તે ! દેવાણ કેવડય કાલ ઠિઈ
પણ્ણત્તા ?’ તેપા રૂપ ભન્ત ‘દેવાના કિયન્ત કાલ સ્થિતિ પ્રજ્ઞા’, ‘ગોયમા’ વાર-

‘નિલિટ્ટપરિણામા’ ઓર જિનક પરિણામ મળિટ નહીં હોતે હે, એસે જીવ (અણયરેસુ
વાણમતરેસુ દેવલોપસુ દેવત્તાણ ઉવવત્તારો ભવતિ) કિસી એક વ્યન્તર દેવ કા પર્યાય
સ ઉપન હોતે હે । (તહિં તેમિં ગઈ, તહિં તેસિં ઠિઈ, તહિં તેસિં ઉવવાણ પણ્ણત્તે) વહીં
પર ઉનકા ગતિ, વહીં પર ઉનકા સ્થિતિ ણ વહીં પર ઉનકા ઉપપાત કહા ગયા હૈ,
(તેસિં ણ ભત્તે ! દેવાણ કેવડય કાલ ઠિઈ પણ્ણત્તા) હે ભદત ! વહા ઉન જીવો કી

(૧) મક્કિલ્લપરિણામા ક મદ્દાવ મે જાગાં કો દવગતિ કા વધ નહા હોતા હૈ ।
મહા આર્ત્તરૌદ્રધ્યાન કે પરિણામ સક્કિલ્લ પરિણામ હૈ, અસક્કિલ્લ પરિણામ હી દેવગતિ કી
પ્રાપ્તિ મ કારણ હૈ, ઇમ ગાત કો પ્રદર્શિત કરને કે લિયે “અસક્કિલ્લપરિણામ” ઇસ પદ
કા પ્રયાગ કિયા હૈ ।

જે મોતને લેટે છે, (અસક્કિલ્લપરિણામા) અને જેનું પરિણામ—અત્ત સઃકલ્લપ ન
થાય એવા એવ (અણયરેસુ વાણમતરેસુ દેવલોપસુ દેવત્તાણ ઉવવત્તારો ભવતિ) કોઈ
એવ વ્યતર દેવલોકમા વ્યતર—દેવની પર્યાયથી ઉત્પન્ન થાય છે (તહિં તેસિ ગઈ
તહિં તેસિં ઠિઈ તહિં તેસિં ઉવવાણ પણ્ણત્તે) ત્યા તેમની ગતિ, ત્યા તેમની સ્થિતિ,
તેમજ ત્યા તેમના ઉપપાત ડહેવામા આવ્યો છે (તેસિં ણ ભત્તે ! દેવાણ કેવ
ડય કાલ ઠિઈ પણ્ણત્તા) હે ભદત ! ત્યા તે એવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની બનાવી

(૧) સક્કિલ્લપરિણામના સદ્ભાવમા એવોને દેવગતિનો બધ થતો
નથી મહા—આર્ત્તરૌદ્રધ્યાનન પરિણામ સક્કિલ્લપરિણામ છે અસક્કિલ્લપ
રિણામ પણ દવગતિની પ્રાપ્તિમા કારણભૂત છે એ વાત પ્રદર્શિત કરવા
‘અસક્કિલ્લપરિણામ’ એ પદનો પ્રયોગ કર્યો છે

વારસવાસસહસ્સાઈ ઠિઈ પળ્ણત્તા । અત્થિ ણ ભંતે । તેસિ
 દેવાળ ઇહ્હીઈ વા, જુઈઈ વા, જસેઈ વા, વલેઈ વા, વીરિણ્ણ વા,
 પુરિસક્કારપરક્કમેઈ વા ? , હતા । અત્થિ । તે ણં ભંતે । દેવા પરલો-
 ગસ્સ આરાહગા ? , ણો ઇણદ્દે સમદ્દે ॥ સૂ. ૧ ॥

સવાસસહસ્સાઈ ઠિઈ પળ્ણત્તા' ગૌતમ ! દ્વાદશર્ગ્યસહસ્રાણિ સ્થિતિ પ્રજ્ઞમા । 'અત્થિ ણ
 ભંતે । તેસિ દેવાળ ઇહ્હીઈ વા જુઈઈ વા જસેઈ વા વલેઈ વા વીરિણ્ણ વા પુરિસક્કાર
 પરક્કમેઈ વા ? ' અસ્તિ સ્વલુ ભદન્ત । તેપા દેવાનામદ્ધિરિતિ વા જુતિરિતિ વા યગ્ગ ઇતિ
 વા બલમિતિ વા વીર્યમિતિ વા પુરુષકારપરાક્રમ ઇતિ વા ' ઇતિ પ્રશ્ન ભગવાનુત્તર વક્તિ—
 'હતા ! અત્થિ' હ ત । અસ્તિ, ' તે ણ ભંતે ! દેવા પરલોગસ્સ આરાહગા ? ' તે સ્વલુ
 ભદન્ત ! દેવા પરલોકસ્યાઽઽરાધકા મવન્તિ કિમ્ ' ' ણો ઇણદ્દે સમદ્દે ' નાઽયમર્થ
 સમર્થ ॥ સૂ. ૧ ॥

સ્થિતિ કિતને કાલ કી બતલાઈ ગઈ હૈ ? , (ગોયમા ! વારસવાસસહસ્સાઈ ઠિઈ
 પળ્ણત્તા) ગૌતમ ! उन जीवों की वहा स्थिति बारह हजार वर्ष की बतलाई गई है ।
 (अत्थि ण भंते ! तेसिं देवाण इह्हीई वा जुईई वा जसेई वा वलेई वा वीरिण्ण
 वा पुरिसक्कारपरक्कमेई वा) ह भदन्त । वहा उन देवों में रुद्धि, धुति, कीर्ति, बल, वीर्य
 एव पुष्पकारपराक्रम हे या नहा ' (हता अत्थि) हा हे । (ते ण भंते देवा ! परलोगस्स
 आराहगा) ह भदन्त । वे देव परलोक के आराधक होते हे क्या ' (णो इणद्वे समद्वे)
 हे गौतम ! वे आराधक नहीं होते है ।

ભાવાર્થ—જો જીવ ગ્રામ આદિ મેં ઉત્પન્ન હોઈ પ્રવૃત્તિરૂપ સે પ્રદર્શિત વિષમ

છે ? (ગોયમા ! વારસવાસસહસ્સાઈ ઠિઈ પળ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! તે જીવોની ત્યા સ્થિતિ
 બાર હજાર વરસની બતાવી છે (અત્થિ ણ ભંતે ! તેસિં દેવાળ ઇહ્હીઈ વા જુઈઈ વા
 જસેઈ વા વલેઈ વા વીરિણ્ણ વા પુરિસક્કાર-પરક્કમેઈ વા) હે ભદન્ત ! ત્યા
 તે દેવોમાં રુદ્ધિ, ધુતિ, કીર્તિ, બલ, વીર્ય, તેમજ પુરુષકાર-પરાક્રમ છે કે
 નહિ ? (હતા અત્થિ) હા છે (તે ણ ભંતે ! દેવા પરલોગસ્સ આરાહગા) હે ભદન્ત !
 આ દેવ પરલોકના આરાધક હોય છે શું ? (ણો ઇણદ્દે સમદ્દે) હે ગૌતમ !
 આરાધક નથી હોતા

ભાવાર્થ—જે જીવ ગ્રામ આદિમાં ઉત્પન્ન થઈને પ્રવૃત્તિ રૂપે બતાવેલી

મૂલમ્—સે જે ઇમે ગામાગર જાવ સનિવેસેસુ મણુયા ભવતિ, ત જહા- પગડમદગા પગડઉવસતા પગડ-પતણુ-કોહ-માણ-

ટીકા—‘સે જે ઇમે’ इत्यादि । ‘સે જે ઇમે’ અથ ય ઇમે વક્ત્યમાણા ‘ગામાગર જાવ સનિવેસેસુ મણુયા ભવતિ’ ગ્રામાઋ યાવન્નિવેશેષુ મનુજા ભવન્તિ—પ્રામે આઋ નગરે નિગમે યાવત્ સનિવેશે મનુષ્યા ભવન્તિ, તાન્ વર્ણયતિ—‘ત જહા’ તથા ‘પગડમદગા’ પ્રકૃતિભદ્રકા—પ્રકૃયા=સ્વભાવેન ભદ્રકા=પરોપકારપરાયણા, ‘પગડઉવસતા’ પ્રકૃત્યુપ-શાતા=ક્રોધોદયાઽભાવાદુપગાતિમુપગતા, ‘પગડ-પતણુ-કોહ-માણ-માયા-લોહા’ પ્રકૃતિ-પ્રતનુ-ક્રોધ-માન-માયા-લોભા—સયપિ કપાયોદયે પ્રકૃયા પ્રતનુક્રોધાદિભાવા, ‘મિડ-મદવ-સપણા’ મૃદુ-માર્દવ-સમ્પન્ના—મૃદુ યન્માર્દવ તત્ સમ્પન્ના=પ્રાપ્તા, અથ-

સ્થિતિ કો અકામનિર્જરા કે ચલ સે ભોગતે હૈં વે જીવ મરઋર વ્યન્તર પર્યાય સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં । વહા પર ઉનકી સ્થિતિ ૧૨ હજાર વર્ષ કી હોતી હૈ, ઘુતિ ઋદ્ધિ આદિ સમસ્ત દેવો-ચિત્ત ગુણો સે યે મપન્ન રહતે હૈ । વે પરલોક કે આરાધક નહીં હોતે હૈ ॥ સૂ. ૯ ॥

‘સે જે ઇમે ગામાગર જાવ’ इत्यादि ।

(સે જે ઇમે) જો જીવ (ગામાગર જાવ સનિવેસેસુ) પૂર્વોક્ત ગ્રામ, આકર સે ઠેકર સનિવેશ આદિ સ્થાનોં મેં (મણુયા ભવતિ) મનુષ્ય હોતે હૈં ઔર ઉનમેં જો (પગડમદગા પગડઉવસતા પગડ-પતણુ-કોહ-માણ-માયા-લોહા) પ્રકૃતિ સે ભદ્રક હોતે હૈ, ક્રોધાદિક કપાયોં કે ઉદય કે અભાવ સે જિનક પરિણામ શાતિયુક્ત બને રહતે હૈ, સ્વભાવ સે હી જિનકી ક્રોધ, માન, માયા ઁવ લોભ યે ચાર કપાયે પતલી રહા કરતી હૈ,

વિષમ સ્થિતિને અકામનિર્જરાના બલથી લોગવે છે તે જીવ મરી જઈને વ્યતર-પર્યાયથી ઉત્પન્ન થાય છે ત્યાં તેમની સ્થિતિ ૧૨ આર હજાર વર્ષની હોય છે ઘુતિ, ઋદ્ધિ આદિ સમસ્ત દેવોચિત્ત ગુણોથી તેઓ સપત્ત રહે છે તેઓ પરલોકના આરાધક હોતા નથી (સૂ. ૯)

“સે જે ઇમે ગામાગર જાવ” इत्यादि

(સે જે ઇમે) જે જીવ (ગામાગર-જાવ-સનિવેસેસુ) પૂર્વે કહેલ ગામ, આકરથી લઈને સનિવેશ આદિ સ્થાનોમા (મણુયા ભવતિ) મનુષ્ય થાય છે અને તેમા જે (પગડમદગા પગડઉવસતા પગડ-પતણુ-કોહ-માણ-માયા-લોહા) પ્રકૃતિથી ભદ્રક હોય છે, ક્રોધ આદિક કપાયોના ઉદયના અભાવથી જેના કલશ્પે શાતિયુક્ત રહ્યા કરે છે, સ્વભાવથી જ જેના ક્રોધ, માન, માયા

માયા-લોહા મિત્ર-મદ્વ-સપણાં અહ્લીના વિનીયા અમ્મા-
પિત્ર-સુસ્ત્રસગા અમ્માપિર્ણ અણદ્કમણિજ્જવયણા અપ્પિચ્છા
અપ્પારંભા અપ્પપરિગ્ગહા અપ્પેણ આરંભેણ અપ્પેણ સમારંભેણ

ધર્મહકારજયગાલા इत्यर्थ, 'अह्लीणा' आलाना=गुरुमाश्रित्य वर्तनगोला, 'विनीया' विनीता=विनयवन्त, 'अममा-पित्र-सुस्त्रसगा' अम्मा-पितृ-शुश्रूषका=मातापित्रो सेवका, 'अममापिर्ण अणदक्कमणिज्जवयणा' अम्मापित्रोरनतिक्रमणायवचना=मातापित्रो नान्तिवचनपरायणा, 'अप्पिच्छा' अप्पेच्छा=अन्धामिलापयत, 'अप्पारम्भा' अप्पारम्भा-अन्ध=अन्ध, आरम्भ=पृथिव्याद्युपमर्दनरूपो येषा तत्सप्पारम्भा, 'अप्पपरिगगहा' अप्प पारग्रहा-अन्ध परिग्रहो=धनधान्यादिरूपो येषा ते तथा, एतदेव वाक्यान्तरेणाऽऽह-'अप्पेण आरंभेण अप्पेण समारंभेण' अप्पेणारम्भेण अप्पेण समारम्भेण-इहाऽग्गम्भ=प्रागिनामुपघात,

(મિત્ર-મદ્વ-સપણા) મૃદુમાર્દવ સે જિનકી આત્મા અત્યત વાસિત હોતી હૈ, અહકાર કા સર્વથા જિનમે અભાવ રહા કરતા હૈ, (અહ્લીના) ગુરુ કી આજ્ઞાનુસાર જો અપની પ્રકૃતિ કો સુચાર બનાયે રહા કરતે હૈ, (વિનીયા) જો પ્રકૃતિ સે હી અત્યત વિનીત હોતે હૈ, (અમ્મા-પિત્ર-સુસ્ત્રસગા) માતાપિતા કે જો સેવા કરતે હૈ, (અમ્મા-પિર્ણ અણદ્કમણિજ્જવયણા) માતાપિતા કે વચનોં કે અનુસાર જો ચલતે હૈ, (અપ્પિચ્છા) જિનકી હ્ચ્છાઈ-આવશ્યકતાઈં બહુત થોડી હોતી હૈ, (અપ્પારંભા) આરમ્બ જિનકા અલ્પ હોતા હૈ, (અપ્પપરિગગહા) ધનધાન્યાદિરૂપ પરિગ્રહ જિનકા અલ્પ હોતા હૈ, (અપ્પેણ આરંભેણ અપ્પેણ સમારંભેણ અપ્પેણ આરમ્બસમારંભેણ વિત્તિ કપ્પેમાણા) એવ જો અલ્પ આરમ્બ સે, અલ્પ સમારમ્બ સે ઓર અલ્પ આરમ્બ-સમારમ્બ સે આજીવિકા ચલાયા કરતે

તેમજ લોહા એ ચાર ઠાથો નબળા રહ્યા ઠરે છે (મિત્ર-મદ્વ-સપણા) મૃદુ માર્દવથી જેમનો આત્મા અત્યત વાસિત (પ્રકુલ) હોય છે, અહ કારને જેમનામા સવ થા અભાવ રહ્યા ઠરે છે (અહ્લીના) ગુરુની આજ્ઞા-અનુસાર જે પોતાની પ્રકૃતિને સુદર બનાવ્યા ઠરે છે, (વિનીયા) જે પ્રકૃતિથી જ અત્યત વિનીત હોય છે, (અમ્મા-પિત્ર-સુસ્ત્રસગા) માતા-પિતાની જે સેવા ઠરે છે, (અમ્માપિર્ણ અણદક્કમણિજ્જવયણા) માતાપિતાના વચનો અનુસાર જે ચાલે છે (વર્તે છે), (અપ્પિચ્છા) જેની ઈચ્છાઓ-આવશ્યકતાઓ બહુ જ થોડી હોય છે, (અપ્પારમ્ભા) આરમ્બ જેના અલ્પ હોય છે, (અપ્પેણ આરંભેણ અપ્પેણ સમારંભેણ અપ્પેણ આરમ્બસમારંભેણ વિત્તિ કપ્પેમાણા) તેમજ જે અલ્પ આરમ્બથી,

અપ્પેણં આરમ્મસમારમેણ વિત્તિ કપ્પેમાણા વહૂડ વાસાડ આડય પાલેતિ, પાલિત્તા કાલમાસે કાલં કિચ્ચા અણ્ણયરેસુ વાળમતરેસુ, તચેવ સન્ન, ણવરં ઠિઈં ચડદસવાસસહસ્સાડ ॥ સૂ. ૧૦ ॥

સમારમ્મસ્તુ તેપા પરિતાપકળમ્ ‘અપ્પેણ આરમ્મસમારમેણ’ અન્નપન આરમ્મસમારમ્મેણ—આરમ્મથ સમારમ્મથેતિ—આરમ્મસમારમ્મ તેન, અન્નેનારમ્મેણ અન્નેન સમારમ્મેણ ચેયર્ય, ‘વિત્તિ કપ્પેમાણા’ વૃત્તિ કપ્પયત્ત = જાનિકા કુવાણા, ‘વહૂડ વાસાડ આડય પાલેતિ’ વહુનિ વર્ષાણિ આયૂપિ = જાનિતાનિ પાલયતિ, ‘પાલિત્તા’ પાલયિત્વા, ‘કાલમાસે કાલ મિચ્ચા’ કાલમાસે કાલ વૃત્તિ ‘અણ્ણયરેસુ વાળમતરેસુ’ અયતરેસુ વ્યતરેસુ, અતોડમે ‘ત ચેવ સન્ન’ તદેવ = પૂર્વવદેવ સર્વ વર્ણન જ્ઞેયમ્। ‘ણવર’ નવરં = વિશેષસ્તુ—‘ઠિઈં ચડદસ-વાસ-સહસ્સાડ’ સ્થિતિથતુર્દશવર્ષસહસ્રાણિ—ચતુર્દશવર્ષસહસ્રાણિ યાવત્ સ્થિતિ પ્રતપા ॥ સૂ. ૧૦ ॥

હૈં, એ સે જીવ (વહૂડ વાસાડ આડય પાલેતિ) વહુત વર્ષોતક જીવિત રહા કરતે હૈ, (પાલિત્તા કાલમાસે કાલ કિચ્ચા અણ્ણયરેસુ વાળમતરેસુ દેવલોપસુ દેવત્તાપ ઉવવત્તારો ભવતિ) પથ્થાત્ કાલ અવસર કાલ કરકે કિસી એક વ્યન્તરોં કે દેવલોક મેં દેવતારૂપ સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં। (ત ચેવ સન્ન) યહા પૂર્વવર્ણિત પ્રકાર કે અનુસાર સ્થિતિ આદિ સવ કુઠ સમજ્ઞ લેનાં ચાહિયે। (ણવર) વિશેષતા સિર્ફિં ઇતનીં હીં હૈં કિં વહા પર ડનકી સ્થિતિ ૧૨ હજાર વર્ષ કી પ્રતિપાદિત કી ગઈ હૈ, ઓર યહા પર ડનકી (ઠિઈં ચડદસવાસસહસ્સાડ) ૧૪ હજાર વર્ષ કી સ્થિતિ જાનનીં ચાહિયે ॥ સૂ. ૧૦ ॥

અત્પ સમારભથી અને અત્પ આરભ-અમારભથી પોતાની આશુવિકા ચલાવ્યા કરે છે એવા ૯૭૫ (વહૂડ વાસાડ આડય પાલેતિ) ઘણા વરસો સુધી જીવતા રહ્યા કરે છે (પાલિત્તા કાલમાસે કાલ કિચ્ચા અણ્ણયરેસુ વાળમતરેસુ દેવલોપસુ દેવત્તાપ ઉવવત્તારો ભવતિ) ૫૫૧ કાલ અવસરે કાલ કરીને ડોઘ એક વ્યતરેના દેવલોકમા દેવતારૂપે ઉત્પન્ન થાય છે (ત ચેવ સન્ન) અહીં અગાઉ વર્ણન કરેલા પ્રકાર અનુસાર સ્થિતિ આદિ બધું સમજી લેવું જોઈએ (ણવર) વિશેષતા માત્ર એટલી જ છે કે ત્યાં તેમની સ્થિતિ ૧૨ હજાર હજાર વરસની પ્રતિપાદિત કરેલી છે, અને અહીં તેમની (ચડદસ-વાસ-સહસ્સાડ) ૧૪ ચૌદ હજાર વરસની સ્થિતિ સમજવી જોઈએ, (સૂ. ૧૦)

માયા-લોહા મિત-મદવ-સપળ્લા અહીંના વિનીયા અમ્મા-
પિત-સુસ્મસગા અમ્માપિર્ડણં અળકમણિજ્જવયણા અપ્પિચ્છા
અપ્પારમા અપ્પરિગ્ગહા અપ્પેણં આરંભેણ અપ્પેણં સમારંભેણ

ર્થમહકારજયગાલા હ્યર્થ, 'અહીંના' આત્મા = ગુરુમાગ્રિય વર્તનગોળા, 'વિનીયા' વિનીતા = વિનયવત, 'અમ્મા-પિત-સુસ્મસગા' અમ્મા-પિતૃ-શુશ્રૂષકા = માતાપિત્રો સેવકા, 'અમ્માપિર્ડણ અળકમણિજ્જવયણા' અમ્માપિત્રોરનતિક્રમણીયવચના = માતાપિત્રો નીતિચત્રપરાયણા, 'અપ્પિચ્છા' અપ્પેચ્છા = અપ્પામિલાપત્ત, 'અપ્પારમા' અપ્પારમ્મા-અપ્પ = સ્વપ્પ આરમ્ભ = વૃથિચ્ચાધુપમર્દનરૂપો ચેપા સેડ્ડપારમ્મા, 'અપ્પરિગ્ગહા' અપ્પ પારમ્મહા - અપ્પ પરિગ્રહો = ધનધાન્યાદિરૂપો ચેપા તે તથા, એતદેવ વાક્યાન્તરેણાડ્ડહ-અપ્પેણ આરંભેણ અપ્પેણ સમારંભેણ' અપ્પેનારમ્મેગ અપ્પેન સમારમ્મેગ હ્હાડરમ્ભ = પ્રાગિનામુપધાત,

(મિત-મદવ-સપળ્લા) મૃદુમાર્દવ સે જિનકી આત્મા અત્યત વાસિત હોતી હૈ, અહકાર કા સર્વથા જિનમે અભાવ રહા કરતા હૈ, (અહીંના) ગુરુ કી આજ્ઞાનુસાર જો અપની પ્રકૃતિ કો સુચારુ બનાયે રહા કરતે હૈ, (વિનીયા) જો પ્રકૃતિ સે હી અત્યત વિનીત હોતે હૈ, (અમ્મા-પિત-સુસ્મસગા) માતાપિતા કે જો સેવા કરતે હૈ, (અમ્મા-પિર્ડણ અળકમણિજ્જવયણા) માતાપિતા કે વચનોં કે અનુસાર જો ચલતે હૈ, (અપ્પિચ્છા) જિનકી ઇચ્છાઈ-આવશ્યકતાઈં બહુત થોડી હોતી હૈ, (અપ્પારમા) આરમ જિનકા અલ્પ હોતા હૈ, (અપ્પરિગ્ગહા) ધનધાન્યાદિરૂપ પરિગ્રહ જિનકા અલ્પ હોતા હૈ, (અપ્પેણ આરંભેણ અપ્પેણ સમારંભેણ અપ્પેણ આરમસમારંભેણ વિત્તિં કપ્પેમાણા) એવ જો અલ્પ આરમ સે, અપ્પ સમારમ્ભ સે ઓર અલ્પ આરમ-સમારમ સે આજીવિકા ચલાયા કરતે

તેમજ હોલ એ ચાર ઠાણેો નબળા રહ્યા ઠરે છે (મિત-મદવ-સપળ્લા) મૃદુ માર્દવથી જેમનો આત્મા અત્યત વાસિત (પ્રકુલ) હોય છે, અહ કારનેા જેમનામા સવ થા અભાવ રહ્યા ઠરે છે (અહીંના) ગુરુની આજ્ઞા-અનુસાર જે ચેતાની પ્રકૃતિને સુધર બનાવ્યા ઠરે છે, (વિનીયા) જે પ્રકૃતિથી જ અત્યત વિનીત હોય છે, (અમ્મા-પિત-સુસ્મસગા) માતા-પિતાની જે સેવા ઠરે છે, (અમ્માપિર્ડણ અળકમણિજ્જવયણા) માતાપિતાના વચનો અનુસાર જે ચાલે છે (વર્તે છે), (અપ્પિચ્છા) જેની ઈચ્છાઓ-આવશ્યકતાઓ બહુ જ થોડી હોય છે, (અપ્પારમા) આરમ જેના અલ્પ હોય છે, (અપ્પેણ આરંભેણ અપ્પેણ સમારંભેણ અપ્પેણ આરમસમારંભેણ વિત્તિં કપ્પેમાણા) તેમજ જે અલ્પ આરમથી,

पियरम्बियाओ भायरम्बियाओ पडरम्बियाओ कुलघररम्बि-
याओ ससुरकुलरम्बियाओ परूढ-णह-केस-कम्बरोमाओ वव-
गय-धूव-पुप्फ-गंध-मल्ला-लंकाराओ अण्हाणग-सेय-जल्ल-मल्ल-

भातृरक्षिता, 'पडरम्बियाओ' पतिरक्षिता, 'कुलघररम्बियाओ' कुलगृहरक्षिता - कुल-
गृहे=पितृगृहरक्षिता - पितृवशोद्धवे पालिता इत्यर्थ, 'ससुरकुलरम्बियाओ' अशुरकुल-
रक्षिता, 'परूढ-णह-केस-कम्बरोमाओ' प्ररूढ-नर-केस-कक्षरोमाण - प्ररूढानि=
मजातानि नरकेसकक्षरोमाणि यासा तास्तथा, 'ववगय-धूव पुप्फ-गंध-मल्ला-लंकाराओ'
व्यपगन-धूप-पुष्प-गंध - मान्याऽ - लङ्गाग - व्यपगता = यक्ता धूपपुष्पगंधमान्यानाम-
लङ्गाग याभिस्तास्तथा, 'अण्हाणग-सेय-जल्ल-मल्ल-परू-परितावियाओ' अस्नानरू-

हुइ अपन श्रील की रक्षा करतो रहती हैं, (भायरम्बियाओ) कितनाक अपने भाइयों से
सुरक्षित रहा करती है, (पडरम्बियाओ) कितनाक अपने २ पतिद्वारा सुरक्षित रहा करती
हैं, (कुलघररम्बियाओ) कितनीक कुलगृह में पिता के वज्रों द्वारा पाली-पोषी जाकर
सुरक्षित रहा करती हैं, (ससुर-कुल-रम्बियाओ) कितनीक ससुरपक्ष के लोगों द्वारा
सुरक्षित की जाती है, (परूढ-णह-केस-कम्बरोमाओ) कितनीक ऐसी होती हैं कि
जिनके केश, कागरी के ताल एव नख बढ़े रहा करते हैं, (ववगय धूव पुप्फ-गंध-मल्ला-
लंकाराओ) कितनीक एसी होता हैं जो धूप-खूबसूरत तैल आदि के लेने से तथा पुष्पा
एव सुगंधित पुष्पों की मालावप अलंकारों से सजा परित्यक्त रहा करती हैं, (अण्हाणग-
सेय-जल्ल-मल्ल-परू-परितावियाओ) कितनाक ऐसी होती हैं जो स्नान नहीं करने से

हीन पितायी सुरक्षित रहेता पोताना श्रीलनी रक्षा करती होय छे, (भायर-
म्बियाओ) डेटलीड पोताना भाईओथी सुरक्षित रक्षा करे छे, (पडर-
म्बियाओ) डेटलीड पोतपोताना पति हाग सुरक्षित रक्षा करे छे, (कुलघर
रम्बियाओ) डेटलीड कुलगृहभा पिताना वशजो हाग पालन-पोषण्य लभ
सुरक्षित रक्षा करे छे, (ससुरकुलरम्बियाओ) डेटलीड सासग पक्षना बोको
द्वारा सुरक्षित कराय छे, (परूढ-णह-केस-कम्बरोमाओ) डेटलीड ओवी होय
छे के जेना नख, केश, तेमज कापरी (अंगल)ना वाज, वधता जता होय छे,
(ववगय-धूव-पुप्फ-गंध-मल्ला-लंकाराओ) डेटलीड ओवी होय छे के जे धूप-
सुगंधित तेल आदिना लेपथी तथा पुष्पो तेमज सुगंधित पुष्पोनी मालावप
अलंकारोथी सदा परित्यक्त रक्षा करे छे, (अण्हाणग-सेय-जल्ल-मल्ल-परू-

મૂલમ—સે જાઓ ઇમાઓ ગામાગર જાવ સનિવેસેસુ
 ડત્થિયાઓ ભવતિ, ત જહા—અંતો અંતેડરિયાઓ ગયપડ્યાઓ
 મયપડ્યાઓ વાલવિહવાઓ છઙ્ઙિયલ્હિયાઓ માડરક્લિયાઓ

ટીકા—‘સે જાઓ ઇમાઓ’ इत्यादि । ‘સે જાઓ ઇમાઓ’ અવ યા ઇમા = ईद-
 इय ‘ગામાગર જાવ સનિવેસેસુ इत्थियाओ भवति’ ग्रामाऽऽकर यावत् सनिवेशेषु ब्रियो
 भवति, ‘ત જહા’ तद्यथा—‘અંતો અંતેડરિયાઓ’ अन्तरन्त पुरिका = अन्त पुरा तर्बर्तित्य,
 ‘ગયપડ્યાઓ’ गतपत्तिका—गता = कापि प्रोषिता पतयो यासा तास्तथा, ‘મયપડ્યાઓ’
 मृतपत्तिका—मृता पतयो यासा तास्तथा, विधवा इत्यर्थ, ‘વાલવિહવાઓ’ बालविधवा—
 बालाध्वाम् विधवा—नाल्ये वैधव्य गता, ‘છઙ્ઙિયલ્હિયાઓ’ उद्विंता = पयादिभि परित्यक्ता,
 ‘માડરક્લિયાઓ’ मातृरक्षिता = अपररक्षकाभावान्नन्या रक्षिता, मातृकृतरक्षया शीलरक्षण
 कारिका इत्यर्थ, एवमग्रेऽपि बोध्यम्, ‘પિયરક્લિયાઓ’ पितृरक्षिता, ‘માયરક્લિયાઓ’

‘સે જાઓ ઇમાઓ’ इत्यादि ।

(સે જાઓ ઇમાઓ) જો યે જીવ (ગામાગર જાવ સનિવેસેસુ) ગ્રામ આકર
 આવિ સે લેકર સનિવેશતક કે સ્થાનો મેં સ્ત્રીપર્યાય સે ઉત્પન્ન હોતે હૈ, જૈસે કિ ઉનમેં કિત
 નીક ક્રિયા તો (અંતો અંતેડરિયાઓ) રાજા કે અંત પુર કી રાનિયા હોતી હૈ, કિતનીક
 (ગયપડ્યાઓ) પ્રોષિતભર્તૃકા હોતી હૈ, જિનકે પતિ પ્રવાસી અર્થાત્ પરદેશ ગયે હૈં ઉનકો
 પ્રોષિતભર્તૃકા કહતે હૈ, કિતનીક (મયપડ્યાઓ) વિધવા હોતી હૈ, (વાલવિહવાઓ) બાલ-
 વિધવા હોતી હૈ, (છઙ્ઙિયલ્હિયાઓ) કિતનીક પતિદ્વારા પરિત્યક્ત હોતી હૈ, કિતનીક (માડ-
 રક્લિયાઓ) માતૃરક્ષિતા હોતી હૈ, (પિયરક્લિયાઓ) કિતનીક પિતા સે સુરક્ષિત હોતી

‘સે જાઓ ઇમાઓ’ इत्यादि

(સે જાઓ ઇમાઓ) જે આ જીવ (ગામાગર જાવ સનિવેસેસુ) ગ્રામ
 આકર આદિથી લઈને સનિવેશ સુધીના સ્થાનોમા સ્ત્રીપર્યાયથી ઉત્પન્ન
 થાય છે, જેમને તેઓમા કેટલીક સ્ત્રીઓ તે (અંતો અંતેડરિયાઓ) રાજાના
 અંત પુરની રાણીઓ હોય છે, કેટલીક (ગયપડ્યાઓ) પ્રોષિતભર્તૃકા હોય છે,
 (જેના પતિ પ્રવાસી અર્થાત્ પરદેશ ગયા હોય તેમને પ્રોષિતભર્તૃકા કહે
 છે), કેટલીક (મયપડ્યાઓ) વિધવા હોય છે, કેટલીક (વાલવિહવાઓ)
 બાલ-વિધવા હોય છે, (છઙ્ઙિયલ્હિયાઓ) કેટલીક પતિદ્વારા પરિત્યક્તા હોય
 છે, કેટલીક (માડરક્લિયાઓ) માતૃરક્ષિતા હોય છે, (પિયરક્લિયાઓ) કેટ

રમેણ અપ્પેણ આરમસમારમેણ વિત્તિ કપ્પેમાણીઓ અકામવમ-
ચેરવાસેણ તામેવ પડસેજ્જ ણાઢકમતિ । તાઓ ણ ઇત્થિયાઓ ણ્યા-
રૂવેણ વિહારેણ વિહરમાણીઓ વહૂઢ વાસાઢ, સેસ ત ચેવ, જાવ
ચડસઢિ વાસસહસ્સાઢ ઠિઢ પ્પણત્તા ॥ સૂ૦ ૧૧ ॥

સમાગ્મેગ અન્પેન આરમ્મમમારમ્મેગ, 'વિત્તિ કપ્પેમાણીઓ' વૃત્તિ કપ્પયત્ય - વૃત્તિ=જાવિકા
કુમાગા, અકામવમચર્યવાસેન અકામાના=નિર્જાઘનપેક્ષાના મહાચર્યેવાસસ્તેન 'તામેવ પડસેજ્જ'
તામેવ પતિગયા-પયા સહ સેવિતા ગયા પતિગયા 'ણાઢકમતિ' નાતિક્રામન્તિ, પરપુરુષ-
પરિહોરેણ સર્વથા પતિવ્રતધર્મપાલિકાકાર્યર્થ, 'તાઓ ણ ઇત્થિયાઓ ણ્યારૂવેણ વિહારેણ
વિહરમાણીઓ' તા મ્હલુ મિય ઇત્દૂપેગ વિહોરેણ નિહરન્ત્ય, 'વહૂઢ વાસાઢ આડય પાલેતિ'
વહ્નિવપાગિ આયુષ્ય પાલયતિ, પાલયિવા, ગ્રેષ તદવ યાવત્ અગ્ર યાગચ્છન્દેનેદ દ્વિયમ્ કાલમાસે
કાલ કૃત્ત્વાઽન્યતમેપુ વ્યત્તરેપુ દેવલોકેપુ દેવવનોપપાત પ્રાપ્તા ભવન્તિ, તત્ર-દેવલોક તાસા

અન્ય સમારમ સે, ઔર અન્ય આરમ્મ-સમારમસે અપની આજાવિકા ચલાતી હ, (અકામ-વમ-
ચેર-વાસેણ તામેવ પડસેજ્જ ણાઢકમતિ) ઔર પરવગતા મે મહાચર્યે કા પાલન કરતા હુઢ
અપન પતિ કા ગયા કા ઉલ્લઘન નહીં કરતી હે પાતિવ્રત્ય ધર્મ ક પાલન મે નિરત રહા કરતી
હૈં, ઇસ પ્રકાર જો લિયા અપને જોગન કો વ્યતીત કરતા હૈ, (તાઓ ણ ઇત્થિયાઓ ણ્યા-
રૂવેણ વિહારેણ વિહરમાણીઓ વહૂઢ વાસાઢ આડય પાલેતિ) વે લિયા ઇસ પ્રકાર કા
અપની નૈતિક પ્રવૃત્તિ સે યુક્ત નની રહ કર વહુત વર્ષો કા આયુ પાલતી હ, (સેસ ત ચેવ)
ઐવ જન ડનકા મરને કા અગસર આ જાતા હૈ તન વ ડસ અગસર મે મર કર અન્યતમ વ્ય-

સમારમેણ અપ્પેણ આરમસમારમેણ વિત્તિ કપ્પેમાણીઓ) તેઓ અત્પ આગલથી,
અત્પ મમારલથી અને અત્પ આરલ-અમાગલથી પોતાની આજીવિકા ચલાવે
છે (અકામવમચેરવાસેણ તામેવ પડસેજ્જ ણાઢકમતિ) અને પરવશતાથી
બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરતી થકી પોતાના પતિની શય્યાનું ઉત્તલ ઘન કરતી નથી-
પાતિવ્રત્ય ધર્મના પાળનમા નિરત રહ્યા કરે છે આ પ્રકારે જે સ્ત્રીઓ પોતાના
જીવનને વ્યતીત કરે છે (તાઓ ણ ઇત્થિયાઓ ણ્યારૂવેણ વિહારેણ વિહરમાણીઓ
વહૂઢ વાસાઢ આડય પાલેતિ) તે સ્ત્રીઓ આ પ્રકારની પોતાની નૈતિક પ્રવૃત્તિ
કરતી રહીને ઘણા વરસોની આયુ લોગવે છે (સેસ ત ચેવ) તેમજ ન્યાયે
તેમના મરવાનો અવસર આવે છે ત્યારે તે અવસરમા મગીને ખીન્ન વ્યતરેના

પક-પરિતાવિયાઓ વવગય-સ્રીર-દહિ-ળવળીય-સપ્પિ-તેલ્હ-
ગુલ-લોળ-મહુ-મજ્જ-મંસ-પરિચત્ત-કયા-હારાઓ અપ્પિન્છાઓ
અપ્પારંભાઓ અપ્પપરિગ્ગહાઓ અપ્પેળં આરંભેળ અપ્પેળં સમા-

સ્વેદ-જલ્હ-મલ્લ પદ્-પરિતાપિતા-અસ્નાનકેન-સ્નાનાઽમાપેન દ્વતુના સ્વેતજલ્હમન્લપદ્વે-સ્વેદ =
પ્રસ્વેદ, જલ્હ =શુષ્ક પ્રસ્વેદ, મહુ =રજોમાત્ર કઠિનીભૂતમ્, પદ્ =આર્દ્રાભૂત રજ, તૈ
પરિતાપિતા =હેગિતા-મમૃતા હ્યર્થ, 'વવગય-સ્રીર-દહિ ળવળીય-સપ્પિ-તેલ્હ-ગુલ-
લોળ-મહુ-મજ્જ-મસ-પરિચત્ત-કયા-હારાઓ' વ્યાપગત-સ્રીર-દધિ-નવનીત-સર્પિ-
તૈલ-ગુહ-લવળ-મધુ-મધ-માસ-પરિત્યક્ત-કૃતાઽહારા-વ્યપગતાનિ સ્રીરપિનવનીત-
સર્પાપિ યસ્માત્ સ વ્યપગતસ્રીરપિનવનીતસર્પિ, તેલ્હગુહલ્લળમધુમધમાસ પરિત્યક્ત, તત
પદ્વયસ્ય કર્મધારય, સ્રીરાદિમાસપર્યત્તરહિત હ્યર્થ, તાદૃશ કૃત =સેવિત આહારો યામિ-
સ્તાસ્તથા, 'અપ્પિચ્છાઓ' અપ્પેચ્છા, 'અપ્પારંભાઓ' અપ્પારંભા-અપ્પ આરંભ =પૃથિ-
વ્યાધુપમર્દનવ્યાપારો યાસા તાસ્તથા, 'અપ્પપરિગ્ગહાઓ' અપ્પપરિગ્ગહા-અપ્પધનધા-યમપ્રહા,
'અપ્પેળ આરંભેળ અપ્પેળ સમારંભેળ અપ્પેળ આરંભસમારંભેળ' અપ્પનાઽરંભેળ અપ્પેન

પસીના સે લથપથ રહા કરતાં હૈ, ઇવ પસીના કે શુષ્ક હો જાને સે ઉસ પર બૈઠા હુઈ ધૂલિ,
ફાલે કઠિન મેલ કે રૂપ મે પરિણમિત હોકર ઉનકે ગરીર કો મલિન બનાયે રહતી હૈ ।
(વવગય-સ્રીર-દહિ-ળવળીય-સપ્પિ-તેલ્હ-ગુલ-લોળ-મહુ-મજ્જ-મસ-પરિચત્ત
કયા-હારાઓ) કિતનીક ઇસી હોતા હૈં કિ જો દૂધ, દહી, મકરન, સર્પિ-ધૃત, તૈલ, ગુહ,
નમક, મધુ, મધ, ઇવ માસ સે વર્જિત આહાર ક્રિયા કરતી હૈ, (અપ્પિચ્છાઓ) ઔર જિનકી
ઈચ્છાઈં સમાયત અલ્પ હુઆ કરતી હૈ, (અપ્પારંભાઓ અપ્પપરિગ્ગહાઓ અપ્પેળ આર-
ંભેળ અપ્પેળ સમારંભેળ અપ્પેળ આરંભસમારંભેળ વિત્તિ રૂપેમાળીઓ) વે અપ્પ આરંભ સે,

પરિતાવિયાઓ) ડેટલીક એવી હોય છે કે જે સ્નાન ન કરવાથી પસીનાથી
લથપથ રહ્યા કરે છે, તેમજ પસીના સુઠાઈ જવાથી તેના પર ઉડીને પડેલી
ધૂળ કાળા અને ઠંડા મેલના રૂપે પરિણામ પામીને તેમના શરીરને મલિન
બનાવ્યા કરે છે (વવગય-સ્રીર-દહિ-ળવળીય-સપ્પિ-તેલ્હ-ગુલ-લોળ-મહુ-
મજ્જ-મસ-પરિચત્ત-કયા-હારાઓ) ડેટલીક એવી હોય છે કે જે દૂધ, દહી,
માખણ, સર્પિ-ધી, તેલ, ગોળ, મીઠુ, મધ, મધ, તેમજ માસથી વર્જિત
આહાર ઈયાં કરે છે, (અપ્પિચ્છાઓ) અને જેમની ઈચ્છાઓ સ્વાભાવથી જ
અલ્પ રહ્યા કરે છે (અપ્પારંભાઓ અપ્પપરિગ્ગહાઓ અપ્પેળ આરંભેળ અપ્પેળ

ગોયમા ગોવ્વડયા ગિહિધમ્મા ધમ્મચિત્તગા અવિરુદ્ધ-વિરુદ્ધ-બુદ્ધ-

પદ્ધત્યાગિ દઠ્ઠ ચ સપમ મોચન યેષા તે દઠ્ઠમપમા, 'દગ્ધાન્નસમા' દઠ્ઠકાદગા -ઓ-
નાદાનિ દગ્ધાન્ન્યાગિ દઠ્ઠન્નૈકાદગા પૂર્ગાય મોચને યેષા તે દઠ્ઠકાદગા, 'ગોયમા' ગૌતમા -
વૃષમ પુરસ્ક્રય તત્કાદા યજ્ઞપિત્તવા યેઝન યાચન્તે, તેન ચ જીવન નિવાહ્યન્તિ ત ઇયર્થ ।
'ગોવ્વડયા' ગોત્રનિકા -ગોત્રનમસ્તિ યેષા તે ગોત્રનિકા તે હિ ગોષુ પ્રમાર્નિર્ગચ્છન્તીપુ નિર્ગ-
ચ્છન્તિ, ચગ્ન્તીપુ ચગ્ન્તિ, પિત્તપુ પિત્તન્તિ આયાન્તાપુ આયાન્તિ, ગયાનામુ ચ યેગ્તે, ઉક્તશ્ચ-

“ગાવીર્હિ સમ નિગમપવેસસયણાસણાઢ પકરેતિ ।

મુજતિ જહા ગાવી તિરિક્કવાસ વિહારિતા ॥ ૧ ॥”

તથા સાનવા પાની હો, (દગ્ધાન્નસમા) દસ દ્રવ્ય દાલ માત આદિ અન્ય હા, એવ ૧૧ વા
પાની હો, (ગોયમા) તથા જો પૈલ કો આગે કા કે જનતા કો ડમકા કીડા દિવાકર ડસસે
અન કા યાચના કર અપના જીવન નિવાહ કરન વાહે હા (ગોત્રતિકા) ૧ગોત્રતી હો, (ગિહિ-

(૧) ગોત્રતી પુરુષ, જન ગાવે ગાન સે ગાહર નિસ્સર્તી હૈ તન અપને ઘર સે ગાહર
નિકલ્તે હૈ, જન વે ચરતી હૈ તન વે મોજન કરતે હૈ, જન વે પાની પીતી હૈ તન હી યે પાની
પાને હૈ । જન યે ઘર આતી હ તન યેમી અપને ઘર આતે હ । ઓર જન યે સોતી હૈ તવ યે
મી સો જાતે હૈ ।

“ગાવીર્હિ સમ નિગમપવેસસયણાસણાઢ પકરેતિ । મુજતિ જહા ગાવી તિરિક્ક-
વાસ વિહારિતા ॥ ૧ ॥

(ગામત્તમા) છ દ્રવ્ય (અન્ન)-ચોખા દાળ આદિ હોય તથા સાતમુ પાણી
હોય, (દગ્ધાન્નસમા) દશ દ્રવ્ય-દાળ લાલ આદિ અન્ન હોય તેમજ ૧૧ મુ
પાણી હોય, (ગોયમા) તથા જે બળદોને આગળ લાવીને લોકોને તેની કીડા
દેખાડીને તેમની પામેથી અન્ન માગી પોતાનુ છવન નિર્વાહ કરવાવાળા
હોય, (ગોત્રતિકા) ૧ગોત્રતી હોય, (ગિહિધમ્મા) ગૃહસ્થ ધર્મને કલ્યાણકારક

(૧) ગોત્રતી પુરુષ, ન્યારે ગાયો ગામથી બહાર નીડળે છે ત્યારે પોતાના
ઘેરથી બહાર નીડળે છે ન્યારે તેઓ ચરે છે ત્યારે તે ભોજન કરે છે,
ન્યારે તેઓ પાણી પીએ છે ત્યારે તે પાણી પીએ છે ન્યારે તેઓ
ઘેર આવે છે ત્યારે તે પણ ઘેર આવે છે, અને ન્યારે તેઓ મુવે છે
ત્યારે તે પણ મુવે બધ છે

“ગાવીર્હિ સમ નિગમપવેસસયણાસણાઢ પકરેતિ । મુજતિ જહા ગાવી તિરિ-
ક્કવાસ વિહારિતા” ॥ ૧ ॥

મૂલમ્—સે જે ડમે ગામાગર જાવ સન્નિવેસેસુ મળુયા
ભવતિ, ત જહા-દગવિડ્યા દગતડ્યા દગસત્તમા દગઅક્કારસમા

ગતિસ્તાસા સ્થિતિસ્તાસામુપપાત પ્રનમ, તાસા રાહ દે ભદત ! દવન પ્રાપાના કિય ત કાલે
સ્થિતિ પ્રજ્ઞમા !' ઇતિ પ્રશ્ને ભગવાનાહ—'ગોયમા !' હ ગૌતમ ! ઇતિ । 'ચડસઠ્ઠિ વાસસ
હસ્સાઈ ઠિઈ પળ્ણત્તા' ચતુ પઠિ વર્ષસહસ્રાગિ સ્થિતિ પ્રનન્તા ॥ સૂ. ૧૧ ॥

ટીકા—'સે જે ડમે' ઇત્યાદિ । 'સે જે ડમે' અથ ય ડમે=દ્વગા, 'ગામાગર-
જાવ સન્નિવેસેસુ મળુયા ભવતિ' ગ્રામાડ્ડકર યાવત્ સન્નિવેશેપુ-ગ્રામાડ્ડકર-નગર નિગમ
રાજધાની-લેટ-કર્વટ-પડન-મહમ્મ-દ્રોણમુલા-ડ્ડશ્રમ-મગાધ-સન્નિવેશેપુ પ્રાગ્ન્યાયાત
સ્વરૂપેપુ મનુજા ભવતિ, 'ત જહા' તથા—'દગવિડ્યા' દરુદ્ધિતીયા—ઓદનાપેક્ષયા દકમ્=
ઉદક દ્વિતીય મોજને યેપા તે દરુદ્ધિતીયા, 'દગતડ્યા' દરુદ્ધિતાયા—ઓદનમૂપરુપદ્રવ્ય-
દ્વયાપેક્ષયા દકમ્=ઉદક તૃતીય યેપા તે દરુદ્ધિતાયા, 'દગસત્તમા' દરુસત્તમા—ઓદનાઢીનિ

ન્તરો કે દેવલોક મે દેવતા કી પર્યાય સે ઉત્પન્ન હોતી હૈ । વહીં પર ઉનકી ગતિ, વહીં પર
ઉનકી સ્થિતિ એવ વહીં પર ઉનકા ઉપપાન હોતા હૈ । હે ભદત ! વહીં પર ઉનકા સ્થિતિ કિતની
હૈ ? હે ગૌતમ ! (ચડસઠ્ઠિ વાસસહસ્સાઈ ઠિઈ પળ્ણત્તા) વહા ઉનકી સ્થિતિ ૬૪ હજાર
વર્ષ કી હૈ ॥ સૂ. ૧૧ ॥

'સે જે ડમે ગામાગર જાવ' ઇત્યાદિ ।

(સે જે ડમે ગામાગર જાવ સન્નિવેસેસુ મળુયા ભવતિ) યે જો ઇન ગ્રામ
આકર આદિ પૂર્વોક્ત સ્થાનોમેં ઇસ પ્રકાર કે મનુષ્ય હોતે હૈ, (ત જહા) નૈસે કિ (દગવિડ્યા)
જિનકે આહાર મેં અન્ન એવ દ્વિતીય પાની યે દો હી દ્રવ્ય હોં, (દગતડ્યા) અન્ન—ચાવલ, ઢાલ
એવ તૃતીય પાની યે ત્રીન દ્રવ્ય હોં, (દગસત્તમા) છહ દ્રવ્ય અન્ન—ચાવલ—ઢાલ આદિ હોં

દેવલોકમા દેવતાની પર્યાયથી ઉત્પન્ન થાય છે અહીં જ તેમની ગતિ, અહીં જ
તેમની સ્થિતિ તેમજ અહીં જ તેમનો ઉપપાત થાય છે હે ભદન્ત ! ત્યા
તેમની સ્થિતિ કેટલી હોય છે ? હે ગૌતમ ! (ચડસઠ્ઠિ વાસસહસ્સાઈ ઠિઈ
પળ્ણત્તા) ત્યા તેમની સ્થિતિ ૬૪ ચોસઠ હજાર વરસનો છે (સૂ. ૧૧)

'સે જે ડમે ગામાગર જાવ' ઇત્યાદિ

(સે જે ડમે ગામાગર જાવ સન્નિવેસેસુ મળુયા ભવતિ) જેઓ આ ગામ, આકર
આદિ ઉપર કહેલા સ્થાનોમા આ પ્રકારે મનુષ્ય થાય છે, (ત જહા) જેમકે
(દગવિડ્યા) જેના આહારમા અન્ન તેમજ ખીલુ પાણી એ બે જ દ્રવ્ય—પદાર્થ
હોય, (દગતડ્યા) અન્ન—ચોખા, ઢાળ, તેમજ ત્રીલુ પાની ત્રણ દ્રવ્ય હોય,

फाणिय महु मज्ज मास णो अण्णत्थ एक्काए सरिसवविगईए,
ते णं मणुया अप्पिच्छा, त चेव सव्व, णवर चउरामीड वाससह-
स्साड ठिई पण्णत्ता ॥ सू० १० ॥

ता इमा नग्गमिच्छन्तं प्रार्थ्यते—‘त जहा’ तयथा—‘खीर दं णवणीय सप्पि तेह
फाणिय महु मज्ज मास’ खीर दं नवनीत, सप्पि, तैल, फाणित, महु, मध, मम । गुट का
नवनात=‘मकयन’ इति प्रसिद्ध, फाणित=गुड, अयानि प्रसिद्धानि, आहतुं न कृण्वते
इत्यवय । ‘णो अण्णत्थ एक्काए सरिसवविगईए’ नो अन्यत्रेकस्या मार्षपत्रिके-
मार्षपतैरूपामेका प्रिति वर्धयिष्या अथा उक्ता प्रिक्तयो न कृण्वतेऽभ्युपहतुमिति शेष ।
‘ते ण मणुया अप्पिच्छा ते गल मनुजा अन्येत्था, ‘सेम त चेव’ शेष तदेव=
अवशिष्ट मं पूर्वेदेव प्रोच्यम् । ‘णवर’ नग्ग=निशेषस्तु—‘चउरामीड वाससहस्साड ठिई
पण्णत्ता’ चतुर्ग्राहिं र्षमहस्त्राणि स्थिति प्रज्ञता=अतरेषु देववेनोपज्ञाना तेषा तत्रावस्थान
चतुर्ग्राहिर्षसहस्त्राणि यावत् ॥ सू० १२ ॥

गय) गाने योग्य नहीं हैं । व प्रितिया ये हैं—(खीर दं णवणीय सप्पि तेह फाणिय
महु मज्ज मास) खीर, त्रि, नवनीत, सप्पि, तैल, फाणित, महु, मध, मम । गुट का
नाम फाणित है । नवनात नाम मकयन का है । (णो अण्णत्थ एक्काए सरिसवविगईए)
एक मर्गों के तैलरूप प्रिति का परिहार नहा उत्तल्या गया है । नग्गरूप प्रिति
का परिहार कर्न वाले व्यक्ति मर्गा का तैल ग्रा सकते हैं । (ते ण मणुया अप्पिच्छा,
त चेव सव्व, णवर चउरामीड वाससहस्साड ठिई पण्णत्ता) ये मनुष्य अन्य-
उपज्ञात होते हैं । अवशिष्ट ममस्त पूर्व की तरह यहा जान लना चाहिये । निशेषता

नथी ते विवृतिओ आ छे—(खीर दं णवणीय सप्पि तेह फाणिय महु
मज्ज मास) खीर (ध), दही, नवनीत, सप्पि—(धत), तैल, द्रवित,
मध, मध, तेभज्ज भाय गोणु नाम द्रवित छे नवनीत ओटवे
भायणु (णो अण्णत्थ एक्काए सरिसवविगईए) ओट मञ्जवता तैलउप विवृ-
तिना परिहार नथी अताव्यो नवञ्जउप विवृतिनो परिहार उपवाणा भायम
भरनवनु तैल आत शडे छे (ते ण मणुया अप्पिच्छा, त चेव सव्व, णवर
चउरामीड वाससहस्साड ठिई पण्णत्ता) आ मनुष्यो अत्थ=विवाणा डेय
छे आक्षीनु अधु पूर्व दद्या प्रभाणे ताणी देव जेउओ विगेषभा विगेषता

सावग-प्पभित्तयो, तेसि ण मणुयाण णो कप्पति इमाओ नव रस-
विगईओ आहारेत्तए, त जहा-खीरं दहि णवणीयं सप्पि तेहं

अथा—भोभि सम निर्गमप्रवेशगयनाऽऽनात्ति प्रकुर्वति ।

भुञ्जते यथा गावस्तिर्यग्वाम निभावयत ॥ १ ॥ इति ।

‘गिहिधम्मा’ गृहिधर्माग —‘गृहस्थधर्म एव श्रेयस्कर’- इति मवात्तानात्तिधर्मागधका
‘धम्मचित्तगा’ धर्मचिन्तका = धर्मशास्त्रपाठका, ‘अविरुद्ध-विरुद्ध-बुद्धसावग-प्पभि
तओ’ अविरुद्ध-विरुद्ध बृद्धश्रावक-प्रभृतय, अविरुद्धा वैनयिका, उक्तञ्च—

“अविरुद्धो विणयकरो, देवाइण पराए भत्तीए ।

जह वेसियायणसुओ, एव अन्ने वि नायव्वा ॥ १ ॥”

अथा—अविरुद्धो विनयकरो, देवानां पराए भक्ष्या ।

यथा वैश्यायनमुत्, एवमन्येऽपि जातव्या ॥ १ ॥ इति ।

विरुद्धा = अक्रियावादिन, आत्माद्यनभ्युपगमेन गृहस्थाभ्यन्तरविरुद्धत्वात्, बृद्ध
श्रावका = ब्राह्मणा, एत प्रवृत्तिरान्तिर्येया ते तथा । ‘तेसि ण मणुयाण णो कप्पति इमाओ
नव रसविगईओ आहारेत्तए’ तेषां सल्ल मनुजानां नो कप्पते इमा नव रसविकृतीराहर्तुम्,
धम्मा) गृहस्थ धर्म को श्रेयस्कर मानकर तानात्तिक धर्म के आराधक हो, (धम्मचित्तगा)
धर्मशास्त्र के पाठक हो, (अविरुद्ध-विरुद्ध-बुद्धसावग-प्पभित्तयो) १ अविरुद्ध-वैनयिक
हों, विरुद्ध-अक्रियावादा हों-आमादिक पदार्थों के नही मानने से बाह्य एवं आन्तर
क्रियाओं के विरोधी हों बृद्धश्रावक हों-ब्राह्मण हों-इत्यादि । (तेसि ण मणुयाण नो कप्पति
इमाओ नव रसविगईओ आहारेत्तए) इन समस्त जनों को ये नवरस विकृतिया (नौ वि

(१) अविरुद्धो विणयकरो देवाइण पराए भत्तीए । जह वेसियायणसुओ एव अन्ने
वि नायव्वा ॥ १ ॥

भानीने दान-आदिक धर्मना आगधक होय, (धम्मचित्तगा) धर्मशास्त्रना पाठ
करनारा होय, (अविरुद्ध-विरुद्ध-बुद्धसावग-प्पभित्तयो) १ अविरुद्ध-वैन-
यिक होय विरुद्ध-अक्रियावादी होय-आत्मा-आदिक पदार्थोने न मानवाधी
आह्य तेभज् अभ्यन्तर क्रियाओना विरोधी होय, बृद्धश्रावक होय-ब्राह्मण
होय-इत्यादि (तेसि ण मणुयाण नो कप्पति इमाओ नव रसविगईओ आहारे-
त्तए) आ सभन्त लोकोने ये नवरसविकृतियो (नौ विगयो) भावा येअ

(१) अविरुद्धो विणयकरो देवाइण पराए भत्तीए । जह वेसियायणसुओ एवं
अन्ने वि नायव्वा ॥ १ ॥

दक्षिणकूलगा उत्तरकूलगा सखधमगा कूलधमगा मिगलुद्धगा
हत्थितावसा उद्दङगा दिसापोकस्विणो वक्कवासिणो विलवासिणो

एव ये भण तिष्ठन्ति ते, 'सपक्खालगा' सप्रक्षालका — ये मृत्तिकान्निर्घर्षणपूर्वक्रमद्धानि
प्रक्षालयन्ति ते सप्रक्षालका, 'दक्षिणकूलगा' दक्षिणकूलका — ये गङ्गाया पूर्वाभि-
मुख्यमनशीलाया दक्षिणतट एव वसन्ति ते, 'उत्तरकूलगा' उत्तरकूलका — उत्तरतट एव
ये वसन्ति ते, 'सखधमगा' गङ्गध्मायका = गङ्गवात्का — गङ्ग वादयित्वा ये भुञ्जते ते
इत्यर्थ, 'कूलधमगा' कूलमायका — ये कूले स्थित्वा गन्ध कृत्वा भुञ्जते ते, 'मिय-
लुद्धगा' मगलुद्धका — व्याधनमृगमामजीविन, 'हत्थितावसा' हस्तितापसा — ये हस्तिन
मारयिना तेनैव बहुकाल भोजनतो यापयन्ति ते, 'उद्दङगा' उदण्डका — उत् = ऊर्ध्वं दण्डा
येषां ते उदण्डका, दण्डमूर्ध्नि कृत्वा ये सञ्चरन्ति ते इत्यर्थ, 'दिसापोकस्विणो' दिशा-
प्रोक्षिण = उदकेन दिश प्रोक्ष्य ये फलपुष्पाणि समुच्चिन्वन्ति ते, 'वक्कवासिणो' वल्क-
वासस — वल्कानि = नरत्पत्र एव वासासि येषां ते तथा, 'विलवासिणो' विलवासिन =

डुनका लगाकर स्नान करनेवाले, (निमज्जगा) पानी में कुछ देर तक डुनकर स्नान करने
वाले, (सपक्खालगा) मिट्टी आदि से अग को घर्षण कर स्नान करने वाले, (दक्षिण-
कूलगा) गंगा के दक्षिण तट पर रहने वाले, (उत्तरकूलगा) गंगा के उत्तर तट पर रहने
वाले, (सखधमगा) गन्धों को बजाकर भोजन करने वाले, (कूलधमगा) नदी के तट पर
पेठ कर गन्ध कर के भोजन करने वाले, (मियलुद्धगा) व्याधोकी तरह मृग के मांस को
खाने वाले, (हत्थितावसा) हाथी को मारकर उसके मांस का भोजन करने वाले, (उद्दङगा)
पेठे को ऊँचा करके फिरने वाले, (दिसापोकस्विणो) दिशाओं को जल से सिंचन करने
वाले, (वक्कवासिणो) वृक्षा का छाल को पहिरने वाले, (विलवासिणो) भूमिगृह में निवास

स्नान करवाणा, (निमज्जगा) पाखीभा थोड़ीवार सुधी डूबीने स्नान करवावाणा,
(सपक्खालगा) भाटी आदि पडे अगने घसीने स्नान करवा वाणा, (दक्षिण
कूलगा) गंगाना दक्षिण तट उपर वसवावाणा, (उत्तरकूलगा) गंगाना उत्तर
तट उपर वसवावाणा (सखधमगा) शंख वगाडीने खोजन करवावाणा, (कूल
धमगा) नदीना तट उपर भेगीने पडे करता करता (खोजता खोजता) खोजन
करवावाणा, (मियलुद्धगा) शिकारीनी पेठे मगनु मांस खावावाणा,
(हत्थितावसा) हाथीने मारीने तेना मांसनु खोजन करवावाणा, (उद्दङगा) उडाने
उथो ढरी करवावाणा, (दिसापोकस्विणो) दिशाओभा पाखी छटवा वाणा,
(वक्कवासिणो) वृक्षनी छाल पडेखा वाणा, (विलवासिणो) भूमिगृहभा

મૂલમ્—સે જે ઇમે ગગાકૂલગા વાણપત્થા તાવસા ભવતિ, ત જહા—હોત્તિયા પોત્તિયા કોત્તિયા જણ્ણઈ સડ્ઢઈ થાલઈ હુવડઢા દંતુક્કલિયા ઉમ્મજ્જગા સમ્મજ્જગા નિમજ્જગા સપ્પકાલગા

ટીકા—‘સે જે ઇમે’ इत्यादि । ‘સે જે ઇમે’ અવ યે ઇમે ‘ગગાકૂલગા’ ગદ્ધા કૂલકા = ગદ્ધાતટાશ્રિતા ‘વાણપત્થા’ વાનપ્રસ્થા = વાનપ્રસ્થાશ્રમવર્તિન ‘તાવસા ભવતિ’ તાપ સા ભવન્તિ ‘ત જહા’ તથા—‘હોત્તિયા’ હોત્રિકા = આગ્નિહોત્રિકા, ‘પોત્તિયા’ પોત્રિકા = વલ્લધારકા, ‘કોત્તિયા’ કૌત્રિકા = ભૂમિશાયિન, ‘જણ્ણઈ’ યજ્ઞકિનઃ = યજ્ઞકારકા, ‘સડ્ઢઈ’ શ્રાદ્ધકિન = શ્રાદ્ધકારકા, ‘થાલઈ’ સ્થાલકિન = ભોજનપાત્રધારકા, ‘હુવડઢા’ કુણ્ડિકા ધારિણા, ‘હુવડઢા’ इति देशीय शब्द, ‘દતુક્કલિયા’ ઢ તોડ્ઢલિકા = ફળભોજિન, ‘ઉમ્મજ્જગા’ ઉમજ્જકા — ઉમજ્જનમાત્રેણ = જલોપરિ તરણમાત્રેણ યે સ્નાતિ તે, ‘સમ્મજ્જગા’ સમજ્જકા — ઉન્મજ્જનસ્યૈવાસકૃત્ કરણેન યે સ્નાતિ તે, ‘નિમજ્જગા’ નિમજ્જકા — સ્નાનાર્થ નિમગ્ના

સિર્ફ યહા इतनी ही है कि ऐसे जीव जो व्य-तर देवों में उत्पन्न होते हैं उनका वहां स्थिति चौरासी हजार वर्ष की बतलाइ गई हे ॥ सू १२ ॥

‘સે જે ઇમે’ इत्यादि

(સે જે ઇમે) જો યે (ગગાકૂલગા વાણપત્થા તાવસા ભવતિ) ગગા કે તટ પર રહેવાલે વાનપ્રસ્થ તાપસ હૈ, જૈસે (હોત્તિયા) આગ્નિહોત્રિક, (પોત્તિયા) પોત્રિક વલ્લ ધારક, (કોત્તિયા) કૌત્રિક—ભૂમિશાયી—ભૂમિ પર સોને વાલે, (જણ્ણઈ) યજ્ઞકારક (સડ્ઢઈ) શ્રાદ્ધકારક, (થાલઈ) ભોજનપાત્રધારક, (હુવડઢા) કુણ્ડિકાધારી, (દતુક્કલિયા) ફળભોજી, (ઉમ્મજ્જગા) એક વાર પાની મે ડુબકા લગાકર સ્નાન કરને વાલે, (સમ્મજ્જગા) વાર વાર

માત્ર અહીં એટલીજ છે કે જીવ જે વ્યન્તર દેવોમા ઉત્પન્ન થાય છે તેની ત્યાં સ્થિતિ ચોર્યાસી હજાર વરસની બતાવવામા આવી છે (સૂ. ૧૨)

‘સે જે ઇમે’ इत्यादि

(સે જે ઇમે) જે આ (ગગાકૂલગા વાણપત્થા તાવસા ભવતિ) ગ ગાના તટ પર વસનારા વાનપ્રસ્થ તાપસ હોય છે, જેવા ડે—(હોત્તિયા) આગ્નિહોત્રિક, (પોત્તિયા) પોત્રિક—વલ્લધારક, (કોત્તિયા) કૌત્રિક—ભૂમિશાયી—ભૂમિ ઉપર સુવા વાળા, (જણ્ણઈ) યજ્ઞકારક, (સડ્ઢઈ) શ્રાદ્ધકારક, (થાલઈ) ભોજનપાત્રધારક, (હુવડઢા) કુણ્ડિકાધારી, (દતુક્કલિયા) ફલભોજી, (ઉમ્મજ્જગા) એકવાર પાણીમા ડુબકી મારીને સ્નાન કરવાવાળા, (સમ્મજ્જગા) વારવાર ડુબકી મારીને

परिसडिय-कद-मूल-तय-पत्त-पुष्फ-फलाहारा जला-भिसेय-
कठिण-गायभूया आयावणाहि पचग्गितावेहि इगालसोल्लियं
कडुसोल्लिय पिव अप्पाणं करेमाणा वहूड वासाड परियाग
पाउणत्ति, पाउणित्ता कालमासे काल किच्चा उक्कोसेण जोड-

भुज्जते ऋदमूलप्रचामपि तथाविधानामेवोपयोगं कुर्वते ते, 'जलामिसेय-कठिण-गाय-
भूया' जलामिपेक-कठिन-गात्र-भूता-जगमिपेकेण कठिनं यद् गात्रं तत् प्राप्ता ये
ते तथा, 'आयावणाहि' आतापनाभि-प्रखरपरिकराऽऽसेवनाभि, 'पचग्गितावेहि'
पञ्चाग्नितापै-चतसृषु दिक्षु प्रचालितैश्चतुर्भिर्गग्निभि उपग्निभागे सूर्यकिरणपञ्चमैर्ये तापास्तै,
'इगालसोल्लिय' अङ्गापक्वम्-प्राकृत-पच् धातो स्थाने 'सोल्ल' आदेशो भवति।
अङ्गारैर्निर्धूम-प्रलम्बनलपिण्डैरिव पक्वम्, 'कडुसोल्लिय' कन्दुपक्वम्-कदु=चणकादि-
भर्जनपात्र, तत्र पक्वम्, 'अप्पाणं करेमाणा' आमान=अगारं कुर्वाणा, 'वहूड वासाइ
परियाग पाउणत्ति' वहूनि वर्षाणि पर्याय=वानप्रस्थपर्यायं पालयन्ति, पालयित्वा,

गिरे हुए या किसी के द्वारा लाये गये ऋद, मूल, त्वक्, पत्र, पुष्प एवं फलों का आहार
करने वाले, (जलामिसेय-कठिण-गाय भूया) जलामिपेक करने से जिनका शरीर कठिन
हो गया है ऐसे, (आयावणाहि पचग्गितावेहि इगालसोल्लिय कडुसोल्लिय पिव
अप्पाणं करेमाणा) तथा आतापना-प्रखर सूर्य की किरणों के सेवन से, पचाग्नि के
गर्भ बैठकर तापों के सहन करने से अगार में पक्व हुए जैसे एवं भाट में भूजे हुए जैसे
अपने सरीर को करने वाले ये वानप्रस्थ तापस जन (वहूड वासाइ परियाग पाउणत्ति)
बहुत वर्ष पर्यन्त वानप्रस्थ तापस की पर्याय का पालन करते हुए (कालमासे काल किच्चा)

लावी आपेला ऋद, मूल, छाल, पत्र, पुष्प, तेमज्ज इण्णेना आहारं करवावाणा,
(जलामिसेय-कठिण-गाय-भूया) जलनेना अलिपेठं करवाथी नेना शरीरं कठणं थणं
गया होय भवेता, (आयावणाहि पचग्गितावेहि इगालसोल्लिय कडुसोल्लिय पिव
अप्पाणं करेमाणा) तथा आतापना-प्रखर सूर्यना किरणानां सेवनथी, यथा
ग्निना वस्त्रे जेसीने ताप सहनं करवाथी, अगारमा पडावेल होय तेवा
तेमज्ज हाउलाभा भूवेल नेवा पोताना शरीरने करी नाणवावाणा ते वान-
प्रस्थ तापसजन (तापसीओ) (वहूड वासाइ परियाग पाउणत्ति) धण्णा वरमे
सुधी वानप्रस्थ तापसनी पर्यायनु पालनं करता करता (कालमासे काल किच्चा)

जलवासिणो रुक्खमूलिया अबुभक्खिणो वाउभक्खिणो सेवालभ-
क्खिणो मूलाहारा कदाहारा तथाहारा पत्ताहारा पुप्फाहारा वीयाहारा

भूमिगृहवासिन, 'जलवासिणो' जलवासिन—ये जले प्रविष्टा एव निवसन्ति त,
'रुक्खमूलिया' वृक्षमूलका—तरतले ये निवसन्ति ते, 'अबुभक्खिणो' अभ्युभक्ति =
जलाहारकारिण, 'वाउभक्खिणो' वायुभक्षिण = पत्रनाहारा, 'सेवालभक्खिणो'
शैवालभक्षिण—शैवाल = जलजन्ता भक्षति तच्छीला—जलोपरिस्थिततटगतिजनस्पतिपिशपभोजिन
इत्यर्थ, 'मूलाहारा' मूलाहारा—मूलानि आहरन्ति तच्छीला 'कदाहारा' कदाहारा =
सूरणादिकदभक्षिण, 'तथाहारा' त्वगाहारा = निम्बादिपत्रभक्षिण, 'पत्ताहारा' पत्रा
हारा = विन्वादिपत्रभक्षिण, 'पुप्फाहारा' पुष्पाहारा = पुन्दगोभाजनादिपुष्पभक्षिण,
'वीयाहारा' बीजाहारा—कूष्माण्डादिनाजभोजिन, 'परिसडिय-कद-मूल-तय-
पत्त-पुप्फ-फला-हारा' परिगटित-कन्द-मूल-त्वक्-पत्र-पुष्प-फला-हारा—
परिशदित = केनचिदानीत स्वय पतित च परिगटितम्, तादृश कदमूलवक्त्रपुष्पफलम्
आहरति तच्छीला—केन चित् आनीतानि तस्मै स्वय पतितानि वा पत्रपुष्पफलान्येव

करने वाले, (जलवासिणो) जल में गड़े रहने वाले, (रुक्खमूलिया) वृक्ष के नीचे निवास
करने वाले, (अबुभक्खिणो) मात्र जल का आहार करने वाले, (वाउभक्खिणो) मात्र
वायु का ही आहार करने वाले, (सेवालभक्खिणो) मात्र शैवालका ही आहार करने वाले,
(मूलाहारा) मात्र मूल का ही आहार करने वाले, (कदाहारा) सूरणादिक कदों का आहार
करने वाले, (तथाहारा) त्वक्-जलका आहार करने वाले, (पत्ताहारा) विन्व आदि के
पत्तों का आहार करने वाले, (पुप्फाहारा) पुष्पो का आहार करने वाले, (परिसडिय-
कद-मूल-तय-पत्त-पुप्फ-फला-हारा) तोड़ कर या स्वय लाये हुए नहीं, किंतु स्वय

निवास करवावाणा, (जलवासिणो) जलभाज डिला रहेवावाणा, (रुक्खमूलिया)
वृक्षनी नीचे निवास करवावाणा, (अबुभक्खिणो) मात्र पाछीने आहार कर
वावाणा, (वाउभक्खिणो) मात्र वायुने आहार करवावाणा, (सेवालभक्खिणो)
मात्र शैवालने आहार करवावाणा, (मूलाहारा) मात्र मूलने आहार
करवावाणा, (कदाहारा) सूरज आदि कदने आहार करवावाणा, (तथाहारा) त्वक्
छालने आहार करवावाणा, (पत्ताहारा) पत्ती आदि पानने आहार करवा
वाणा, (पुप्फाहारा) पुष्पने आहार करवावाणा, (बीयाहारा) बीजने आदिना
बीजने आहार करवावाणा, (परिसडिय-कद-मूल-तय-पत्त-पुप्फ-फलाहारा) तोड़ीने
अथवा पोते लावेला न डोय परतु पोतानी भेजे पड़ी गयेला अथवा डोय

भवन्ति, तं जहा—कदप्पिया कुकुडया मोहरिया गीयरडप्पिया
नच्चणसीला, ते ण एएणं विहारेण विहरमाणा वहूइ वासाइ
सामण्णपरियाय पाउणति, पाउणित्ता तस्स ठाणस्स अणा-

सेसु पव्वडया समणा भवन्ति 'यावसन्निवेशेण प्रव्रजिता श्रमणा भवन्ति, 'त जहा'
तद्यथा—'कदप्पिया' कान्दर्पिका—हास्यकारका भाण्डादयः, 'कुकुडया' कौकुचिका—
कुकुचेन=कुत्सितचेष्टया चरन्तीति कौकुचिका ये च भ्रूनयनवदनकरचरणाऽऽदिभि-
र्भाण्डा इव तथा चेष्टन्ते यथा स्वयमहसन्त एव परान हासयन्ति ते। 'मोहरिया'
मौस्तरिका=वाचाला—नानाविधाऽसम्बद्धभाषिण इत्यर्थः। 'गीय-रड-प्पिया' गीत-
रति-प्रिया—गीतेन या रति=क्रीडा सा प्रिया येषां ते तथा, 'नच्चणसीला' नर्तनशीला
'ते ण एएणं विहारेण विहरमाणा' ते खल एतेन विहारेण विहरन्त=उक्तमाचरण-
माचरत, 'वहूइ वासाइ सामण्णपरियाय पाउणति' वहूनि वर्षाणि श्रामण्यपर्याय=
चारित्रपर्याय पालयति, 'पाउणित्ता' पालयित्वा 'तस्स ठाणस्स' तस्य स्थानस्थ=

समणा) प्रव्रजित श्रमण होते हैं, (त जहा) जैसे—(कदप्पिया कुकुडया मोहरिया गीयर-
डप्पिया) कान्दर्पिक—हास्यकारक भांड आदि, कौकुचिक—भ्रू, नयन, वदन, कर एव चरण
आदिकों से कुत्सित चेष्टाएँ करके भांडों की तरह स्वयं न हँसकर दूसरों को हँसाने वाले,
गीतपूर्वक क्रीडा को अधिक पसंद करने वाले, (नच्चणसीला) नृत्य करने के स्वभाव वाले,
ये सब (एएणं विहारेण विहरमाणा वहूइ वासाइ सामण्णपरियाय पाउणति)
अपने २ पद के अनुसार उक्त आचरण को आचरण करते हुए बहुत वर्षोंतक श्रमणपर्याय
को पालते हैं, (पाउणित्ता तस्स ठाणस्स अणालोइय—अपढिक्कता कालमासे काल

समणा) प्रव्रजित श्रमण थाय छे, (त जहा) जेवाके (कदप्पिया कुकुडया मोह-
रिया गीय-रड-प्पिया) कान्दर्पिक—हास्यकारक (लवाया) आदि, कौकुचिक—भ्रू,
नयन, वदन, कर तेमज पण आदि वडे कुत्सित चेष्टाओ करी लवैयानी पेटे
स्वयं (पोते) न हसता जीवने हसाववावाणा, मौभस्सि—अनेक प्रकारना अस-
भद्ध प्रलाप करवावाणा, गीतयुक्ता क्रीडाने वधारे पसंद करवावाणा, (नच्च-
णसीला) नृत्य करवाना स्वभाववाणा, या भधा (एएणं विहारेण विहरमाणा
वहूइ वासाइ सामण्णपरियाय पाउणति) पोत पोताना पढ प्रमाणे उक्त आचर-
णने आचरता आचरता घण्टा वरसे सुधी श्रमण-पर्यायने पाणे छे (पाउ
णित्ता तस्स ठाणस्स अणालोइय—अपढिक्कता कालमासे काल किच्चा उम्कोसेण

સિણસુ દેવેસુ દેવત્તાણ ઉવવત્તારો ભવતિ । પલિઓવમ વાસ-
સહસ્સમઞ્ઞહિય ઠિઈ । આરાહગા ? ણો ણ્ટે સમટ્ટે । સેસ
તં ચેવ ॥ સૂ. ૧૩ ॥

મૂલમ્—સે જે રૂમે જાવ સન્નિવેસેસુ પવ્વડયા સમણા

‘કાલમાસે કાલ કિચ્છા’ કાલમાસે કાલ કૃત્વા ‘ઉક્કોસેણ જોડસિણસુ દેવેસુ
દેવત્તાણ ઉવવત્તારો ભવતિ’ ઉક્કોસેણ જ્યોતિષિકેષુ દેવેષુ દેવત્વેનોપપત્તારો ભવતિ,
‘પલિઓવમ વાસસયસહસ્સમઞ્ઞહિય ઠિઈ’ પન્યાપમ વર્ષગતસહસ્રામ્યધિક સ્થિતિ—
વર્ષગતસહસ્રાણિ અમ્યધિકાનિ યત્ર તત્-વર્ષગતસહસ્રામ્યધિકમ્=એકલક્ષર્પાધિક પન્યોપમ
સ્થિતિ પ્રજ્ઞતેતિ । ગિપ્ય પૃચ્છતિ—એતે જ્યોતિષિકા દેવા ‘આરાહગા ?’ આરાધકા =
પરલોકસ્વારાધકા ભવન્તિ કિમ્?, ઉત્તરમાહ—‘ણો ણ્ટે સમટ્ટે’ નાડ્યમર્થ
સમર્થ = સગત, પરલોકસ્વારાધકા ન ભવતિ । અસ્યાર્થસ્તુ—અત્રેયોત્તરાદિંડ્રમે સૂત્રે
વ્યાખ્યાત ॥ સૂ. ૧૩ ॥

ટીકા—‘સે જે રૂમે’ इत्यादि । ‘સે જે રૂમે’ અથ ય રૂમે ‘જાવ સન્નિવે

મરણ કે અવસર મે મૃત્યુ કે વાવર્તા હો, (ઉક્કોસેણ જોડસિણસુ દેવેસુ દેવત્તાણ ઉવ
વત્તારો ભવતિ) ઉલ્લુપ્ત રૂપ સે જ્યોતિષી દેવો મે દેવરૂપ સે ઉત્પન્ન હો જાતે હૈ । (પલિ
ઓવમ વાસસયસહસ્સમઞ્ઞહિય ઠિઈ) વહા પર ઝનકી સ્થિતિ ૧ લાખ વર્ષ અધિક એક
પલ્લવપ્રમાણ હોતી હૈ । ગૌતમ પૂછતે હૈ—હે નાથ । (આરાહગા) યે પરલોક કે આરાધક હોતે
હૈ યા નહીં ? ઉત્તર—(ણો ણ્ટે સમટ્ટે) યે પરલોક કે આરાધક નહીં હોતે હૈ ॥ સૂ. ૧૩ ॥

‘સે જે રૂમે જાવ’ इत्यादि

(સે જે રૂમે) જો યે (જાવ સન્નિવેસેસુ) ગ્રામ નગર આદિ સ્થાનો મે (પવ્વડયા

કાલ અવસરે કાલ કરીને (ઉક્કોસેણ જોડસિણસુ દેવેસુ દેવત્તાણ ઉવવત્તારો ભવતિ)
ઉલ્લુપ્તરૂપથી જ્યોતિષી દેવોમા દેવરૂપે ઉત્પન્ન થઈ બાધ છે (પલિઓવમ વાસ
સયસહસ્સમઞ્ઞહિય ઠિઈ) ત્યા તેમની સ્થિતિ ૧ લાખ વરસ ઉપર એક પલ્લવ-
પ્રમાણ હોય છે ગૌતમ પૂછે છે કે હે નાથ । (આરાહગા) તેઓ પરલોકના
આરાધક હોય છે કે નહિ ? ઉત્તર—(ણો ણ્ટે સમટ્ટે) તેઓ પરલોકના આરા
ધક હોતા નથી (સૂ. ૧૩)

“સે જે રૂમે જાવ” इत्यादि

(સે જે રૂમે) જે (જાવ સન્નિવેસેસુ) ગ્રામ નગર આદિ સ્થાનોમા (પવ્વડયા

મૂલમ્—સે જે ઇમે જાવ સન્નિવેસેસુ પરિવ્વાયગા
ભવતિ, ત જહા-સલા જોગી કાવિલા મિહ્વા હંસા પરમહંસા

ટીકા—‘સે જે ઇમે’ इत्यादि । ‘સે જે ઇમે’ અથ ય ઇમે=इदृशा ‘જાવ
સન્નિવેસેસુ’ યાવત્ સન્નિવેશેષુ, ‘પરિવ્વાયગા ભવતિ’ પરિભાજકા =સન્યાસિનો ભવન્તિ,
‘ત જહા’ તથા-‘સલા જોગી કાવિલા મિહ્વા હંસા પરમહંસા વહુડદગા કુહિવ્વયા
ઋણપરિવ્વાયગા’ સાર્યા યોગિન કાપિલા માર્ગવા હંસા પરમહંસા વહુડદકા કુટીવ્રતા
કૃણપરિવ્વાયકા, તત્ર સાર્યા =સાર્યમતાનુયાયિન, યોગિન—યોગશ્ચિત્તવૃત્તિનિરોધ સોઽસ્યેપા
તે યોગિન, ‘કાપિલ શાલ્વ સાર્ય દ્વિવિધમ્—સેશ્વર નિરીશ્વર ચ । તત્ર સેશ્વર સાહ્ય ભગવદવતાર
કપિલ પ્રણીતવાન, નિરીશ્વર સાર્ય તુ અન્યવતાર કપિલ इति સાહ્યશાલાનુયાયિન’
इति वाचस्पत्याभिधानकोश । નિરીશ્વરસાર્યમતાનુયાયિન इति भाव । ‘મિહ્વા’

‘સે જે ઇમે જાવ’ इत्यादि ।

(સે જે ઇમે) જો યે (જાવ સન્નિવેસેસુ) પ્રામ આકર આદિસે લેકર સન્નિવેશ
તરુ કે સ્થાનો મ (પરિવ્વાયગા) ¹પરિભાજક રહેતે હૈ, જૈસે (સલા જોગી
કાવિલા મિહ્વા હંસા પરમહંસા) સાહ્ય-સાહ્યમતાનુયાયી સાધુ, યોગી-ચિત્તવૃત્તિ-
નિરોધરૂપ યોગ કો પાલન કરને વાલે સાધુ, કાપિલ-નિરીશ્વર સાહ્યમતાનુયાયી સાધુ,

(૧) સાહ્ય દો પ્રકાર કે હૈ—૧ સેશ્વરસાહ્ય, ૨ નિરીશ્વરસાહ્ય । સેશ્વરસાહ્ય-
ઇશ્વર કો માનતા હૈ । નિરીશ્વર સાહ્ય ઇશ્વર કો નહીં માનતા હૈ । વાચસ્પત્યાભિધાનકોષ મૈં એસા
લિખા હૈ કિ ભગવદવતારસ્વરૂપ કપિલને ઇશ્વરવાદી સાહ્ય કો, એવ અન્યવતારવિશિષ્ટ ડસી
કપિલને નિરીશ્વરવાદી સાહ્ય કો રચા હૈ ।

“સે જે ઇમે જાવ” इत्यादि

(સે જે ઇમે) જેઓ (જાવ સન્નિવેસેસુ) ગામ આકર આદિથી લઇને
સન્નિવેશ સુધીના સ્થાનોમા (પરિવ્વાયગા) પરિભાજક રહે છે, જેવા કે (સલા
જોગી કાવિલા મિહ્વા હંસા પરમહંસા) સાહ્ય-સાહ્યમતાના અનુયાયી સાધુ,
યોગી-ચિત્તવૃત્તિનિરોધરૂપ યોગનુ પાલન કરવાવાળા સાધુ, કાપિલ-નિરી
શ્વર ¹સાહ્યમત અનુયાયી સાધુ, ભાર્ગવ-ભણુ ઋષિના વશજ, (હંસા) હંસ

(૧) સાહ્ય જે પ્રકારના છે ૧ સેશ્વરસાહ્ય ૨ નિરીશ્વરસાહ્ય સેશ્વર-
સાહ્ય ઇશ્વરને માને છે નિરીશ્વરસાહ્ય ઇશ્વરને માનતા નથી વાચસ્પત્ય-
અભિધાન કોષમા એમ લખ્યું છે કે ભગવાનના અવતારસ્વરૂપ કપિલે ઇશ્વરવાદી
સાહ્યને તેમજ અગ્નિ-અવતાર-વિશિષ્ટ તેજ કપિલે નિરીશ્વરવાદી સાહ્ય રચ્યું છે

લોહ્ય-અપડિકંતા કાલમાસે કાલં કિચ્ચા ઉક્કોસેણં સોહમ્મે
કપ્પે કંદપ્પિણ્ણસુ દેવેસુ દેવત્તાણ ઉવવત્તારો ભવંતિ, તર્હિં તેસિં
ર્હિં, સેસં ત ચેવ, ણવરં પલિઓવમ વાસસયસહસ્સમન્મહિય
ઠિર્હિં ॥ સૂ. ૧૪ ॥

ઉક્તસ્ય પાપસ્થાનસ્ય, 'અણાલોહ્યઅપડિકંતા' અનાલોચિતાઽપ્રતિક્રાતા -અનાલો
ચિતાથ તે અપ્રતિક્રાન્તા -ગુરુણા સમીપે અકૃતાઽઽન્નેચનકા અતएव दोषादनિवृत्ता इत्यर्थः ।
'કાલમાસે કાલ કિચ્ચા' કાલમાસે કાલ વૃત્ત્વા, 'ઉક્કોસેણ સોહમ્મે કપ્પે
કદપ્પિણ્ણસુ દેવેસુ દેવત્તાણ ઉવવત્તારો ભવતિ' ઉત્કર્ષેણ સૌધર્મે કપ્પે કાદર્પિકણ્ણુ-
હાસ્યક્રીડાકારકેણ દેવેણ દેવત્વેનોપવત્તારો ભવતિ, 'તર્હિં તેસિં ર્હિં' તત્ર તેણ ગતિ
'સેસ ત ચેવ' શેષ તદેવ=પૂર્વોક્તમેવ બોધ્યમ્ । 'પલિઓવમ વાસસયસહસ્સમન્મહિય
ઠિર્હિં' પલ્યોપમ વર્ષશતસહસ્રાઽમ્યધિક સ્થિતિ -લક્ષવર્ષાધિક પલ્યોપમ સ્થિતિ ॥ સૂ. ૧૪ ॥

કિચ્ચા ઉક્કોસેણ સોહમ્મે કપ્પે કદપ્પિણ્ણસુ દેવેસુ દેવત્તાણ ઉવવત્તારો ભવતિ) પાલન
કરતે હુણ અત સમય વે અપને ઉક્ત પાપસ્થાનો કી ગુરુ કે સમીપ આલોચના નહીં કરકે
અનસે નિવૃત્ત નહીં હોતે હૈ, ઇસલિણ જબ વે કાલ-અવસર મે કાલ કરતે હૈ, તવ અધિક્ક સે
અધિક સૌધર્મરૂપ મેં જો હાસ્યક્રીડાકારક દેવ હૈ અનમેં દેવરૂપ સે ઉત્પન્ન હોતે હૈ ।
(તર્હિં તેસિં ર્હિં સેસ ત ચેવ) વહીં પર અનકી ગતિ આદિ બતલાઈ ર્હિં હૈ । યહા પર ઔર
મી જો કુઠ વક્તવ્ય હૈ વહ ઇસી આગમકે ઉત્તરાર્થ મેં આઠવે સૂત્ર કી તરહ સમજ લેના
ચાહિયે । (પલિઓવમ વાસસયસહસ્સમન્મહિય ઠિર્હિં) અસ કલ્પ મેં અનકી સ્થિતિ અસ
પર્યાય મેં ૧ લાસ વર્ષ અધિક ૧ પલ્ય કી જાનના ચાહિયે ॥ સૂ. ૧૪ ॥

સોહમ્મે કપ્પે કદપ્પિણ્ણસુ દેવેસુ દેવત્તાણ ઉવવત્તારો ભવતિ) પાલન કરતા કરતા
અત સમયે તેઓ પોતાના ઉક્ત પાપસ્થાનોની ગુરુની પાસે આલોચના ન
કરવાથી તેનાથી નિવૃત્ત થતા નથી તેથી બ્યારે તેઓ કાલ અવસરે કાલ
કરે છે ત્યારે વધારેમા વધારે સૌધર્મ ડટપમા જે હાસ્યક્રીડાકારક દેવ છે
તેમા દેવરૂપે ઉત્પન્ન થાય છે (તર્હિં તેસિં ર્હિં સેસ ત ચેવ) ત્યાં તેમની ગતિ
આદિ બતાવવામા આવેલ છે અહીં બીજી પક્ષ જે કાઈ વર્ણન છે તે આ
આગમના ઉત્તરાર્થના આઠમા સૂત્રની પેઠે સમજ લેવું જોઈએ (પલિઓવમ
વાસસયસહસ્સમન્મહિય ઠિર્હિં) એ ડટપમા તેમની સ્થિતિ તે પર્યાયમા ૧ લાખ
વરસ ઉપરાંત ૧ પલ્યની બાબતી જોઈએ (સૂ. ૧૪)

તત્થ સ્વલુ ડમે અટ્ટ સ્વત્તિયપરિવ્વાયયા ભવંતિ । ત જહા-
સીલહી સસિહારે નમ્મર્ઙ્ગ ભમ્મર્ઙ્ગતિ ય ॥

વિદેહે રાયા રામે વલેતિ ય અટ્ટમે ॥ સૂ૦ ૧૫ ॥

મૂલમ્—તે ણં પરિવ્વાયા રિઝવેય—ચજુવ્વેય—સામવેય-

પરાસરે । ઋણે દીવાયણે ચેવ દેવગુત્તે ય નારણ ॥ ઋણંશ્ચ કરકણ્ડશ્ચ અમ્બહશ્ચ
પરાગર । કૃણો દ્વૈપાયનથૈવ દેવગુપ્તશ્ચ નારદ । એતેઽષ્ટૌ બ્રાહ્મણપરિવાજકા । ‘તત્થ સ્વલુ
ડમે અટ્ટ સ્વત્તિયપરિવ્વાયયા ભવંતિ’ તત્ર સ્વત્તિયેઽષ્ટૌ ક્ષત્રિયપરિવાજકા ભવન્તિ, ‘ત જહા’
તથા—‘સીલહી સસિહારે નમ્મર્ઙ્ગ ભમ્મર્ઙ્ગતિ ય । વિદેહે રાયા રામે વલેતિ ય અટ્ટમે ।’
શીલધી શશિધારો નમ્મર્ઙ્ગો ભમ્મર્ઙ્ગ ઇતિ ચ । વિદેહો રાજા રામો વલ ઇતિ ચ અટ્ટમે । એતે
પોઢશ પરિવાજકા લોકુત્તો જ્ઞેયા ॥ સૂ૦ ૧૫ ॥

ટીકા—‘તે ણ પરિવ્વાયા’ ઇત્યાદિ । ‘તે ણ પરિવ્વાયા’ તે સ્વલુ

પરિવ્વાયયા ભવંતિ) બ્રાહ્મણ ક્ષત્રિય જાતિ કે પરિવાજકા હોતે હૈં—(ત જહા) સો જૈસે
(ઋણે ય કરકડે ય અવઢે ય પરાસરે । ઋણે દીવાયણે ચેવ, દેવગુત્તે ય નારણ)
૧ કર્ણ, ૨ કરકડ, ૩ અવટ, ૪ પારાસર, ૫ કૃણ, ૬ દ્વૈપાયન, ૭ દેવગુપ્ત એવ નારદ ।
(તત્થ સ્વલુ ડમે અટ્ટ સ્વત્તિયપરિવ્વાયયા) તથા યે આઠ ક્ષત્રિય જાતિ કે પરિવાજકા હોતે હૈં,
(ત જહા) સો જૈસે—(સીલહી સસિહારે ય નમ્મર્ઙ્ગ ભમ્મર્ઙ્ગ તિ ય । વિદેહે રાયા રામે વલે-
તિ ય અટ્ટમે) શીલધી, શશિધાર, નમ્મર્ઙ્ગ, ભમ્મર્ઙ્ગ, વિદેહ, રાજા રામ ઓર વલ ॥ સૂ ૧૫ ॥

‘તેણ પરિવ્વાયા રિઝવેય’ ઇત્યાદિ ।

(તે ણ પરિવ્વાયા) યે ૧૬ સાધુ—પરિવાજકા—આઠ બ્રાહ્મણ જાતિ કે આઠ ક્ષત્રિય

વાયયા ભવંતિ) બ્રાહ્મણની જાતિના પરિવાજક થાય છે, (ત જહા) જેમઢે
(કૃણે ય કરકડે ય અવઢે ય પરાસરે । ઋણે દીવાયણે ચેવ, દેવગુત્તે ય નારણ)
૧ કર્ણ, ૨ કરકડ, ૩ અવટ, ૪ પારાસર, ૫ કૃણ, ૬ દ્વૈપાયન, ૭ દેવ-
ગુપ્ત, જેમજ ૮ નારદ (તત્થ સ્વલુ ડમે અટ્ટ સ્વત્તિયપરિવ્વાયયા ભવંતિ) તથા
આ આઠ ક્ષત્રિયજાતિના પરિવાજકા હોય છે (ત જહા) જેમ ડે (સીલહી
સસિહારે નમ્મર્ઙ્ગ ભમ્મર્ઙ્ગતિ ય । વિદેહે રાયા રામે વલેતિ ય અટ્ટમે) ૧ શીલધી, ૨
શશિધાર, ૩ નમ્મર્ઙ્ગ, ૪ ભમ્મર્ઙ્ગ, ૫ વિદેહ, ૬ રાજા, ૭ રામ તથા ૮ વલ
(સૂ ૧૫)

‘તેણ પરિવ્વાયા રિઝવેય’ ઇત્યાદિ

(તે ણ પરિવ્વાયા) આ ૧૬ સાધુ—પરિવાજક આઠ બ્રાહ્મણ જાતિ અને

बहुउदगा कुडिच्चया कण्हपरिच्चायगा । तत्थ खलु इमे अट्ट
माहणपरिच्चायगा भवति, त जहा—

कण्णे य करकंडे य, अंवडे य परासरे ।

कण्हे दीवायणे चेव, देवगुत्ते य नारए ॥

भार्गवा—भृगुलोकप्रसिद्ध ऋषिस्तद्वंशजा भार्गवा । 'हसा'—हसा=पर्वतकुहरपथ्याऽऽ
श्रमाऽऽरामवास्तितो भिक्षार्थं च ग्रामं प्रविशन्ति । 'परमहसा' परमहसा, एतेषु नदी-
पुलिनसमागमप्रदेशेषु यस्मिन् मरणसमये चीरकौपीनकुशाश्च त्यक्त्वा प्राणान् परित्यजन्ति ।
'बहुउदगा' बहदका, इमे तु ग्राम एकरात्रिका, नगरे पञ्चरात्रिका प्राप्तमोगाश्च भुञ्जते
इति । 'कुडिच्चया' कुटीव्रता=कुटीचरा, ते च कुट्या वर्तमाना व्यपगतक्रोधलोभमोहा
अहङ्कार वर्जयन्ति । 'कण्हपरिच्चायगा' कृष्णपरिवाजका—परिवाजकविशेषा एव, नारायण
भक्तिका इति केचित् । 'तत्थ खलु इमे अट्ट माहणपरिच्चायगा भवति' तत्र खलु
इमेऽष्टौ ब्राह्मणपरिवाजका भवन्ति । 'त जहा' तथैव—'कण्णे य करकंडे य अंवडे य

भार्गव—भृगु ऋषि के वंशज (शिष्य), हस—पर्वतकी गुफा, आश्रम, देवमन्दिर तथा बगीचा
आदि में निवास करने वाले साधु, जो सिर्फ भिक्षा के लिये ही ग्राम में आते हैं, (परमहसा)
नदी के तट पर नग्नरूप में रहने वाले साधु, जो मरण काल में चीर, कौपीन और कुशा को
त्याग कर मरण करते हैं । (बहुउदगा) एक रात ग्राम में पाच राततक नगर में रहे तथा जो
मिले सो खावें ऐसे बहदक साधु, (कुडिच्चया) कुटीव्रत—कुटीचर—क्रोध, लोभ एवं मोह
तथा अहङ्कार से रहित होकर पर्णकुटी में रहने वाले, (कण्हपरिच्चायगा) नारायण के भक्त
परिवाजक—अथवा कृष्ण के भक्त परिवाजक, (तत्थ) इनमें (अट्ट) आठ (इमे) ये (माहण

पर्वतानी गुफा, आश्रम तथा बगीचा आदिमा निवास करवावाणा साधु, जो
मात्र भिक्षा मांटे के ग्राममा आवे छे (परमहसा) नदीना तट उपर नग्न
रूपमा रहनेवाला साधु, जो मरणकालमा चीर, कौपीन (लगाटी) आने कुशानो
त्याग करी मरण पावे छे (बहुउदगा) ओर रात ग्राममा, पाच रात सुधी
नगरमा रहे तथा जो भोजन ते आय ओवा अहङ्कार साधु, (कुडिच्चया) कुटी-
व्रत—कुटीचर—क्रोध, लोभ तेमज मोह तथा अहङ्कारशी रहित यधने पर्ण
कुटीमा रहवावाणा, (कण्हपरिच्चायगा) नारायणना भक्त परिवाजक, अथवा
कृष्णना भक्त परिवाजक, (तत्थ) ओमा (अट्ट) आठ (इमे) आ (माहणपरि-

सामयणे अण्णेषु य बहुसु वभण्णएसु य सत्थेसु सुपरिणिट्ठिया यावि होत्था ॥ सू० १६ ॥

मूलम्—ते णं परिव्वायगा दाणधम्म च सोयधम्मं

‘अक्षरस्वरूपनिरूपक शास्त्र शिक्षा, तथाविधसमाचारग्रन्थरूपक शास्त्रमेव कल्पस्तस्मिन्,
‘वागरणे’ व्याकरणे=शब्दशास्त्रे, ‘उदे’ उद्गमि=वृत्तगोधके शास्त्रे, ‘निरुत्ते’ निरुक्ते=
शब्दार्थगोधके, ‘जोडसामयणे’ ज्योतिषामयने ज्योतिषशास्त्रे, ‘अण्णेषु य बहुसु
वभण्णएसु य सत्थेसु’ अथेषु च बहुषु ब्राह्मण्येषु च शास्त्रेषु-ब्राह्मण्येषु हितानि
ब्राह्मण्यानि-वेदव्याख्यारूपाणि ब्राह्मणादानि शास्त्राणि तेषु च बहुषु शास्त्रेषु, ‘सुपरिणि-
ट्ठिया यावि होत्था’ सुपरिनिष्ठिता=परिपक्वज्ञानाश्चापि भवन्ति ॥ सू० १६ ॥

टीका—‘ते ण परिव्वाया’ इत्यादि । ‘ते ण परिव्वाया’ ते खलु
परिव्राजका, ‘दाणधम्म च सोयधम्म च तित्थाभिसेय च’ दानधर्म च शौचधर्म च

रूपे वागरणे उदे निरुत्ते जोडसामयणे अण्णेषु य बहुसु वभण्णएसु य सत्थेसु
सुपरिणिट्ठिया यावि होत्था) तथा गणित के विषय में, शिक्षा-अक्षर के स्वरूप को निरू-
पण करने वाले शास्त्र में, कल्प में, व्याकरण शास्त्र में, उद्ग शास्त्र में, निरुक्त-शब्दार्थगोधक
शास्त्र में, एवं ज्योतिष शास्त्र में और भा अनेक बहुत से ब्राह्मणशास्त्रों में ये परिपक्व ज्ञानशाली
होते हैं ॥ सू १६ ॥

‘तेण परिव्वायगा’ इत्यादि

(ते ण परिव्वायगा) ये समस्त परिव्राजक (दाणधम्म च सोयधम्म च) दान
धर्म की, शौचधर्म का, (तित्थाभिसेय च) तीर्थाभिषेक की (आघवेमाणा) जनता में

ब्राह्मणनारा डोय छे (सत्ताणे सिम्ह्याकप्पे वागरणे छदे निरुत्ते जोडसामयणे अण्णेषु य
बहुसु वभण्णएसु य सत्थेसु सुपरिणिट्ठिया यावि होत्था) तथा गणितना विष
यमा, शिक्षा-अक्षरना स्वरूपने निउपल्ल उरवावाणा शास्त्रमा, उटपमा, व्याकरण
शास्त्रमा, छद शास्त्रमा, निरुक्त-शब्दार्थगोधक शास्त्रमा, तेमज्ज ज्योतिष-
शास्त्रमा अने जीज पल्ल अनेउ ब्राह्मण शास्त्रोमा तेज्जो ज्ञानशाली डोय छे
(सू १६)

‘तेण परिव्वायगा’ इत्यादि

(ते ण परिव्वायगा) आ समस्त परिव्राजक (दाणधम्म च सोयधम्म च)
दानधर्मनी, शौचधर्मनी, (तित्थाभिसेय च) तीर्थाभिषेकनी (आघवेमाणा)

અહવ્વળવેય-ઇતિહાસપચમાણ નિઘંદુછટ્ટાણં સગોવગાણ સર-
હસ્સાણ ચઽણહં વેદાણ સારગા પારગા ધારગા સડગવી સદ્વિત-
વિસારયા, સસ્વાણે સિસ્વાકપ્પે વાગરણે છદે નિરુત્તે જોઃ-

પરિવાજકા -પ્રાગ્વર્ણિતા અઘૌ ત્રાહ્ણપરિવાજકા, અઘૌ ત્રિપ્રિયપરિવાજકા, તે કીટૃગા ?
અગાઽઽહ-‘ રિઽવેય-યજુઽવેય-સામવેય-અહવ્વળવેય-ઇતિહાસપચમાણ ’ ઋગ્વેદ-
યજુર્વેદ-સામવેદાઽથર્વવેદેતિહાસપચમાણામ્-ઋગ્વેદાન્યથાગારો વેદા, તથા ઇતિહાસ પચ્ચમો-
યેષા તે ઇતિહાસપચમા તેષામ્, ‘ નિઘંદુછટ્ટાણ ’ નિઘંદુપચ્ચનામ્-નિઘંદુર્નામ કોઽ
પઠ્ઠ =પટ્-પ્રયાપૂરકો યેષા તેષા ‘ સગોવગાણ ’ સાદ્ગોપાદ્ધાનામ્-અદ્વૈરુપાદ્વૈ સહિતાનામ્,
‘ સરહસ્સાણ ’ સરહસ્થાના=રહસ્થયુક્તાનામ્, ‘ ચઽણહં ચતુર્ણામ્, ‘ વેદાણ ’ વેદાનામ્,
‘ સારગા ’ સારકા =અયાપનદ્વારેણ પ્રવર્તકા, અથવા સ્મારકા =અન્યેષા વિસ્મૃતસ્ય
સ્મારણાત્, ‘ પારગા ’ પારગા =મપૂર્ણવેદાર્થજ્ઞાનવત્, ‘ ધારગા ’ ધારકા =ધારયિતુ ક્ષમા,
‘ સડગવી ’ પડગ્ગવિદ, ‘ સદ્વિતવિસારયા ’ પઠિતત્રવિગારદા -પઠિતત્ર=કપિલસિદ્ધાન્ત -
તત્ર વિગારદા =પણ્ડિતા, ‘ સસ્વાણે ’ સસ્વાણે=ગણિતનિપયે ‘ સિસ્વાકપ્પે ’ શિક્ષાકાલ્પે-

જાતિ કે (રિઽવેય-યજુઽવેય-સામવેય-અહવ્વળવેય-ઇતિહાસપચમાણ નિઘંદુછટ્ટાણ
સગોવગાણ સરહસ્સાણ ચઽણહં વેદાણ) ઋગ્વેદ, યજુર્વેદ, સામવેદ, અથર્વવેદ, ઇતિહાસ,
નિઘંદુ ઇન ઝહ ગાલોં કે તથા ઇન ગાલોં કે ઔર મી જિતને અગ ઔર ઉપાગ હૈં ઉનકે, એવ
રહસ્ય સહિત ચાર વેદોં કે (સારગા) પાઠન દ્વારા પ્રચારક હોતે હૈં, યા દૂસરોં કે લિયે
વિસ્મૃત હુણ ઇન કે સ્મારક હોતે હૈં (પારગા) સ્વયં મી ઇન સબ શાલોં કે જ્ઞાતા હોતે હૈં,
(ધારગા) ઇન સબકી ધારણા વાલે હોતે હૈં. ઇસલિયે યે (સડગવી) પડગવેદવિત્ કહે જાતે
હૈં. યે (સદ્વિતવિસારયા) પઠિતત્ર-કપિલગાલ્લ કે મી વેત્તા હોતે હૈં, (સસ્વાણે સિસ્વા

આઠ ક્ષત્રિય જાતિના (રિઽવેય-યજુઽવેય-સામવેય-અહવ્વળવેય-ઇતિહાસ-પચમાણ.
નિઘંદુછટ્ટાણ સગોવગાણ સરહસ્સાણ ચઽણહં વેદાણ) ઋગ્વેદ, યજુર્વેદ, સામવેદ,
અથર્વવેદ, ઇતિહાસ, નિઘંદુ આ છ શાસ્ત્રોના, તથા આ શાસ્ત્રોના બીજા
પણુ જોડલા અગ અને ઉપાગ છે તેમના, રહસ્યસહિત ચાર વેદોના (સારગા)
પઠનદ્વારા પ્રચારક હોય છે, અથવા બીજાને વિસ્મરણ થયેલ હોય તો તેમને, યાદ
કરાવનારા હોય છે, (પારગા) પોતે પણ તે શાસ્ત્રો બાણનારા હોય છે, તેથી
તેઓ (ધારગા) આ બધાની ધારણાવાલા હોય છે, તેથી તેઓ (સડગવી) પડગ
વેદવિત્ કહેવાય છે તેઓ (સદ્વિતવિસારયા) પઠિતત્ર-કપિલશાસ્ત્રના પણ

मूलम्—तेसि णं परिव्वायगाण णो कप्पइ, अगड् वा तलायं वा नइ वा वावि वा पुक्खरिणि वा दीहिय वा गुंजालिय

शुचय = शुद्धा 'सुइसमायारा' शुचिसमाचारा = सर्वथा शुद्धाचारा 'भविता' भूवा 'अभिसेय-जल-पूय-प्पाणो' अभिपेक-जल-पूताऽऽत्मान-अभिमन्त्रितजलै पूता = पवित्रा आत्मानो येया ते तथा, 'अविस्वेण सग्ग गमिस्सामो' अविध्नेन स्वर्गं गमिष्याम - अस्माक स्वर्गगमन-निर्वाधमस्ति-इत्यर्थ ॥ सू० १७ ॥

टीका—'तेसि णं परिव्वायगाण' इत्यादि । 'तेसि णं परिव्वायगाण' तेषां मूलं परिव्राजकानाम्, 'णो कप्पइ अगड् वा तलायं वा नइ वा वावि वा पुक्खरिणि वा दीहिय वा गुंजालिय वा सरं वा सागरं वा ओगाहत्तए' नो कल्पतेऽष्ट वा तडागं वा नदीं वा वापो वा पुष्करिणीं वा दीर्घिका वा गुञ्जालिका वा सरो

वम शुचि हैं और हमारा आचार-विचार भी शुचि हैं । इस तरह शुचि होकर, अभिमन्त्रित जल से सर्वथा आत्मा को पवित्र कर हम लोग बिना किसी विघ्न के स्वर्ग में जावेंगे—हम लोगों को स्वर्गप्राप्ति निर्वाध है ॥ सू १७ ॥

'तेसि णं परिव्वायगाण' इत्यादि ।

(तेसि णं परिव्वायगाण) इन परिव्राजकों को (णो कप्पइ) इतनी बातें कल्पित नहीं है—(अगड् वा तलायं वा नइ वा वावि वा पुक्खरिणि वा दीहिय वा गुंजालियं वा सरं वा सागरं वा ओगाहत्तए) कूप में प्रवेश करना, नालय में प्रवेश करना, नदी में प्रवेश करना, बावड़ी में प्रवेश करना, पुष्करिणी में प्रवेश करना, दीर्घिका में प्रवेश करना, गुञ्जालिका में प्रवेश करना, सरोवर में प्रवेश करना, एव समुद्र में प्रवेश करना ।

पवित्र छे, अमे शुचि छीये, अने अमारा आचारविचार पखु शुचि छे आवी रीते शुचि थछने, अलिमन्त्रित जलथी सर्वथा आत्माने पवित्र करीने अमे डोई जलना विघ्न विना स्वर्गमा जशु—अमने स्वर्गनी प्राप्ति निर्वाध छे (सू० १७)

। 'तेसि णं परिव्वायगाण' इत्यादि

। (तेसि णं परिव्वायगाण) आ परिव्राजकों की (णो कप्पइ) आटली बातों कल्पित नहीं (अगड् वा तलायं वा नइ वा वावि वा पुक्खरिणि वा दीहिय वा गुंजालिय वा सरं वा सागरं वा ओगाहत्तए) कूपमा प्रवेश करवो, तलावमा प्रवेश करवो, नदीमा प्रवेश करवो, बावमा प्रवेश करवो, पुष्करिणीमा प्रवेश करवो, दीर्घिकामा प्रवेश करवो, गुञ्जालिकामा प्रवेश करवो, सरोवरमा प्रवेश

ચ તિત્થામિસેય ચ આઘવેમાણા પળ્લવેમાણા પરુવેમાણા વિહરતિ । જ ન અમ્હં કિંચિ અસુઈ ભવઈ ત ન ઉદણ્ણ ય મટ્ટિયાણ ય પક્ખાલિય સુઈ ભવઈ । એવ સ્વલ્લુ અમ્હે ચોક્ખા ચોક્ખાચારા સુઈ સુહસમાચારા ભવિત્તા અમિસેયજલપૂયપ્પાણો અવિગ્ધેણ સમ્મ ગમિસ્સામો ॥ સૂ. ૧૭ ॥

તીર્થાભિષેકશ્ચ, ‘આઘવેમાણા’ આત્યાત = રુચયન્ત, ‘પળ્લવેમાણા’ પ્રજાપયન્ત = બોધયન્ત, ‘પરુવેમાણા’ પ્રરુપયન્ત = ઉપપત્તિમિ સ્વસિદ્ધાન્ત સ્થાપયન્તો વિહરન્તિ । ‘જ નં અમ્હં કિંચિ અસુઈ ભવઈ’ યત્ સન્ધ્વસ્માક કિશ્ચિદશુચિ ભવતિ, ‘ત ન ઉદણ્ણ ય મટ્ટિયાણ ય પક્ખાલિય સુઈ ભવઈ’ તત્પલ્લુ ઉદકેન ચ મૃત્તિકયા ચ પ્રક્ષાલિત શુચિ ભવતિ = પવિત્ર ભવતિ, ‘એવ સ્વલ્લુ અમ્હે’ એવ સ્વલ્લુ વય, ‘ચોક્ખા’ ચોક્ષા = કૃત-પ્રમાર્જના - વિમલદેહનેપથ્યા, ‘ચોક્ખાચારા’ ચોક્ષાચારા = પવિત્રાચારા, અતએવ-‘સુઈ’

પુષ્ટિ કરતે હુણ (પળ્લવેમાણા) જનતા કો યે સબ વાતે અઘ્ઘી તરહ સમજાતે હુણ (પરુવેમાણા વિહરતિ) જનતા મે ઇનકી યુક્તિપૂર્વક પ્રરુપણા કરતે હુણ વિચરતે રહતે હૈ । (જ ન અમ્હં કિંચિ અસુઈ ભવઈ ત ન ઉદણ્ણ ય મટ્ટિયાણ ય પક્ખાલિય સુઈ ભવઈ) વે કહતે હૈ—કિ જો કુઠ મી હમ લાંગો કી દષ્ટિ મે અપવિત્ર જ્ઞાત હોતા હૈ વહ પાની સે યા મિટ્ટી સે જબ પ્રક્ષાલિત હો જાતા હૈ તબ વહ શુચિ હો જાતા હૈ । (એવ સ્વલ્લુ અમ્હે ચોક્ખા ચોક્ખાચારા સુઈ સુહસમાચારા ભવિત્તા અમિસેયજલપૂયપ્પાણો અવિગ્ધેણ સમ્મ ગમિસ્સામો) ઇસ પ્રકાર હમ લોગ ચોખે હૈ ઓર હમારા આચારવિચાર મી ચોખા—પવિત્ર હૈ ।

જનતામા પુષ્ટિ (અચાર) કરતા થકા, (પળ્લવેમાણા) જનતાને આ બધી વાતો સારી રીતે સમજાવતા થકા, (પરુવેમાણા વિહરતિ) જનતામા તેમની યુક્તિ પૂર્વક પ્રરૂપણા કરતા થકા વિચરતા રહે છે (જ ન અમ્હં કિંચિ અસુઈ ભવઈ ત ન ઉદણ્ણ ય મટ્ટિયાણ ય પક્ખાલિય સુઈ ભવઈ) તેઓ કહે છે કે જે કાઈ પણ આપણી દષ્ટિમા અપવિત્ર જણાય છે તે પાણીથી અથવા / માટીથી નો ધોવામા આવે તો તે શુચિ-પવિત્ર થઈ જાય છે (એવ સ્વલ્લુ અમ્હે ચોક્ખા ચોક્ખા ચારા સુઈ સુહસમાચારા ભવિત્તા અમિસેયજલપૂયપ્પાણો અવિગ્ધેણ સમ્મ ગમિસ્સામો) આ પ્રકારે આપણે ચોકખા છીએ, અને આપણા આચારવિચાર પણ ચોકખા—

તેસિં ણં પરિવ્રાયગાણં ણો કપ્પઈ આસં વા હત્થિં વા ઉટ્ટં વા
ગોણિં વા મહિસં વા સ્વર વા દુરુહિત્તા ણ ગમિત્તણ, ણણત્થ
વલામિઓગેણં । તેસિં ણ પરિવ્રાયગાણં ણો કપ્પઈ નડપેચ્છાઈ
વા જાવ માગહપેચ્છાઈ વા પેચ્છિત્તણ । તેસિ ણ પરિવ્રાયગાણો

‘વ્રાજકાના ન કલ્પતે’ इत्यन्वय, ‘તેસિં ણ પરિવ્રાયગાણ નો કપ્પઈ આસં વા હત્થિં
વા ઉટ્ટં વા ગોણિં વા મહિસં વા સ્વર વા દુરુહિત્તાણ ગમિત્તણ ણણત્થ વલામિઓગેણ’
તેણ સ્વલ્પ પરિવ્રાજકાના ન કલ્પતેઽથ વા હસ્તિન વોર્ટુ વા ગા વા મહિષ વા સ્વર વાઽધિરુદ્ધ સ્વલ્પ
ગન્તુમ્-નાન્યત્ર વલાઽભિયોગાત્-વહેન=વલાત્કારેણ યં અભિયોગ =નિયોજન-વલવત્પારન્થ્ય-
નિયોગ इत्यर्थ, તસ્માત્, અથ ત્વેણ પરિવ્રાજકાના ગન્તુ ન કલ્પતે । ‘તેસિં ણ પરિ-
વ્રાયગાણ ણો કપ્પઈ નડપેચ્છાઈ વા જાવ માગહપેચ્છાઈ વા પેચ્છિત્તણ’ તેણ
સ્વલ્પ પરિવ્રાજકાના નો કલ્પતે નટપ્રેક્ષણમિતિ વા યાવ માગધપ્રેક્ષણમિતિ વા પ્રેક્ષિતુમ્-

ઢોલી પર, અથવા શોહિકા-યાનવિશેષ પર, પ્રવહણ પાલકી પર, બઘી પર, એવ સ્યન્દમાનિકા-તામ-
જામ પર ચઢકર મી જાના સાધુઓ કેલિયે વર્જિત છે । (તેસિં ણ પરિવ્રાયગાણ ણો કપ્પઈ
આસં વા હત્થિં વા ઉટ્ટં વા, ગોણિં વા, મહિસં વા, સ્વર વા દુરુહિત્તાણ ગમિત્તણ)
उन परिव्राजकों को घोड़े पर, हाथी पर, ऊँट पर, बैल पर, भैसा पर, एव गधे पर चढ़ कर
भी चलना वर्जित है, (णणतथ वलामिओगेण) वलामियोग को छोड़ कर । यदि कोई
हठ करके अर्थात् जवर्दस्ती से बैठाने तो दोष नहीं है । (तैसिं ण परिव्रायगाण णो
कप्पइ नडपेच्छाई वा जाव मागहपेच्छाई वा पेच्छित्तण) उन परिव्राजकों को यह
भी उचित नहीं है, अर्थात् उनके आचारके अनुसार यह भी उन्हें वर्जित है कि वे

લઘને, ઉપાડીને ચાલે છે એવી ઢોલી પર અથવા શોહિકા નામના યાનવિશેષ
પર, પ્રવહણ-પાલખી પર, બઘી પર તેમજ સ્યન્દમાનિકા-તામજામ પર
ચઢીને પણ જુલુ સાધુઓને માટે વર્જિત છે (તેસિં ણ પરિવ્રાયગાણ ણો કપ્પઈ
આસં વા હત્થિં વા ઉટ્ટં વા ગોણિં વા મહિસં વા સ્વર વા દુરુહિત્તાણ ગમિત્તણ)
તે પરિવ્રાજકોને ઘોડા પર, હાથી પર, ઊંટ પર, બાળ પર, બે સા પર, તેમજ
ગધેડા પર ચઢીને ચાલવું વર્જિત છે (ણણત્થ વલામિઓગેણ) વલામિયોગ છોડીને,
જો કોઈ હઠ કરીને જવર્દસ્તીથી બેસાડી દે તો દોષ નથી (તેસિં ણ પરિવ્રા-
યગાણ ણો કપ્પઈ નડપેચ્છાઈ વા જાવ માગહપેચ્છાઈ વા પેચ્છિત્તણ) તે પરિવ્રાજકોના

વા સર્ વા સાગરં વા ઓગાહિત્તય, ણ્ણત્થ અદ્ધાણમમેણં ।
 ણો કપ્પઇ સગડં વા જાવ સંદમાણિયં વા દુરુહિત્તાણં ગચ્છિત્તય ।

વા સાગર વાઽવગાહિતુમ્, તગવટ=કૂપ, વાપી=ચતુષ્કોણજલાશયવિશેષ, પુષ્કરિણી=વર્તુલાકારજલાશય, દીર્ઘિકા=આયતાકારજલાશય, ગુજાલિકા=વક્રજલાશય, સર્=કૃત્રિમપદ્મયુક્તજલાશય, તેપુ પ્રવેષ્ટું સન્યાસિના ન કલ્પતે, 'ણ્ણત્થ અદ્ધાણમમેણ' નાન્યત્રાપ્ત્યગમનાત્=નં હિતિ યો નિપેધ સોઽપ્તગમનાદયત્ર, માર્ગે જલાશયપ્રવેશે ન નિષિદ્ધ હત્યર્થે । 'ણો કપ્પઇ સગડ વા જાવ સદમાણિયં વા દુરુહિત્તા ણં ગચ્છિત્તય' નો કલ્પતે શકટ વા યાવત્ સ્થદમાનિકા વાઽધિરુદ્ધ સ્વદ્ ગતુમ્-શકટમધિરુદ્ધ ગત્તુ ન કલ્પતે હત્યન્વય, યાવદ્ચ્છદ્ધાદિદ્ બોધ્યમ્-રથ વા યાન વા યુગ્ય વા ગિલ્લિ વા=પુરુષદ્વયોલ્લિસ-લોલ્લિકા વા 'મોલ્લિકા વા' યાનવિશેષ વા પ્રવહન વા શિનિકામ્ વા ઇતિ, ચિલ્લિવા=અન્ન-દ્વયવાદ્ય યાનવિશેષ વા, તથા-સ્થદમાનિકા=શિવિકાવિશેષ વા, આરુદ્ધ ગતુ તેષા પરિ-

ચાર કોને વાલે જલાશય કા નામ વાવડી, ગોલ મુહવાલે જલાશય કા નામ પુષ્કરિણી, પવ વિસ્તૃત આકારવાલે જલાશય કા નામ દીર્ઘિકા હૈ, જો જલાશય ટેઢા હોતા હૈ ઉસકા નામ ગુજાલિકા હૈ । ઇન સબ મેં પ્રવેશ કરના સન્યાસિયોં કે લિયે નિષિદ્ધ હૈ । હા (ણ્ણત્થ અદ્ધા-ણમમેણ) માર્ગ મેં ચલતે સમય યદિ કોઈ તાલાવ નદી આદિ જલાશય બીચ મેં પડ જાય તો અગત્યા ઉસમેં હોકર જાના નિષિદ્ધ નહીં હૈ । (ણો કપ્પઇ સગડ વા જાવ સદમાણિય વા દુરુહિત્તા ગચ્છિત્તય) હસી તરહ શકટ વૈલગાડી પર ચઢકર મી જાના નિષિદ્ધ હૈ । યિહા 'યાવત્' ગન્દ સે "રથ વા યાન વા યુગ્ય વા ગિલ્લિ વા" હત્યાદિ પાઠ ગૃહીત હુઆ હૈ । ઇસકા મતલબ ઇસ પ્રકાર હૈ-રથ પર, યાન પર, ઘોડે પર, દો પુરુષ જિસે લેકર ચલતે હૈ એસી

કરવો, તેમજ સમુદ્રમા પ્રવેશ કરવો આરે કોરેથી ઘેરાયેલુ જલાશય હોય । તેનુ નામ વાવ, ગોળ મુખવાળુ જલાશય હોય તે પુષ્કરિણી, તેમજ વિસ્તૃત આકારવાળા જલાશયને દીર્ઘિકા કહે છે જે જલાશય વાકાચુ કા હોય છે તેનુ નામ ગુજાલિકા છે આ બધામા પ્રવેશ કરવો એ સન્યાસીઓને માટે નિષિદ્ધ, છે હા (ણ્ણત્થ અદ્ધાણમમેણ) માર્ગમા ચાલતી વખતે જો કોઈ તળાવે નદી આદિ જલાશય વચમા આવી જાય તો અગત્યા તેમા થઈને જવુ નિષિદ્ધ નથી (જો કપ્પઇ સગડ વા જાવ સદમાણિય વા દુરુહિત્તા ગચ્છિત્તય) આવી જ રીતે શકટ-બળદનુ ગાડુ પર ચઢીને પણ જવુ નિષિદ્ધ છે અહી યાવત્ શબ્દથી "રથ વા યાન વા યુગ્ય વા ગિલ્લિ વા" ઇત્યાદિ પાઠ અદ્યુ કયોં છે એની મતલબ એ છે કે-રથ પર, યાન પર, ઘોડા પર, જે આશુસો જેને

कहाइ वा जणवयकहाइ वा अणत्थदंड करित्तए । तेसि ण परि-
 व्वायगाण णो कप्पइ अयपायाणि वा तउयपायाणि वा तव-
 पायाणि वा जसदपायाणि वा सीसगपायाणि वा रूपपायाणि
 वा सुवर्णपायाणि वा अण्णयराणि वा बहुमुल्लाणि धारित्तए,

‘कथा’ इति वा, ‘चोरकथा’ इति वा, ‘जनपदकथा’ इति वाऽनर्थदण्ड कर्तुम्—कथादीना
 कथा कर्तुं न कल्पन्ते, तथा—अनर्थदण्डमपि कर्तुं न कल्पते । ‘तेसि ण परिव्वायगाण
 णो कप्पइ अयपायाणि वा तउयपायाणि वा तवपायाणि वा जसदपायाणि वा
 सीसगपायाणि वा रूपपायाणि वा सुवर्णपायाणि वा अण्णयराणि वा बहुमुल्लाणि
 धारित्तए’ । तेषां स्वल्ल परिव्राजकानां नो कल्पन्ते—अय पात्राणि वा त्रपुरुपात्राणि वा ताम्र-
 पात्राणि वा जय दपात्राणि वा सीसकपात्राणि वा रूपपात्राणि वा सुवर्णपात्राणि वा अन्यतराणि
 वा बहुमूल्यानि धारयितुम्, तत्र—अय पात्राणि—लोहपात्राणि, त्रिपुरुपात्राणि—त्रयैव त्रपुंके
 ‘रौपा’ इति ह्यात् तस्य पात्राणि, अन्यत् सर्वं सुगमम् । ‘णणत्थ अलाउपाएण वा

वा) चोरकथा एव जनपदकथा, (तेसि ण परिव्वायगाण णो कप्पइ) ये कथाएँ भी
 उन परिव्राजकों के लिये कल्पित नहीं है, कारण कि उन कथाओं के करने से (अणत्थदंड
 करित्तए) अनर्थदंड का बंध होता है—ये कथाएँ अनर्थदंड करानेवाली हैं । (अयपायाणि
 वा तउयपायाणि वा तवपायाणि वा जसदपायाणि वा सीसगपायाणि वा रूपपा-
 याणि वा सुवर्णपायाणि वा अण्णयराणि वा बहुमुल्लाणि धारित्तए तेसि परिव्वा-
 यगाण णो कप्पइ) लोह के पात्र, त्रपु के पात्र, तावे के पात्र, जसद के पात्र, सीसे के
 पात्र, त्वानी के पात्र, सुवर्ण के पात्र तथा और भी धातु के बहुमूल्य पात्र उन साधुओं को

‘णो कप्पइ’ आ कथाओ पक्ष ते परिव्राजकोने भाटे कल्पित नथी, कारणु के
 ओ कथाओ करवाथी । (अणत्थदंड करित्तए) अनर्थदंडोने पध थाय छे—आ
 कथाओ अनर्थदंड करवावावाणी छे (अयपायाणि वा तउयपायाणि वा तव-
 पायाणि वा जसदपायाणि वा सीसगपायाणि वा रूपपायाणि वा सुवर्णपायाणि वा
 अण्णयराणि वा बहुमुल्लाणि धारित्तए तेसि परिव्वायगाण णो कप्पइ) लोहानु पात्र
 त्रपु (कासा)नु पात्र, ताणानु पात्र, जसदानु पात्र, सीसानु पात्र, आदीनु
 पात्र, सुवर्णनु पात्र, तथा भील धातुना बहुमूल्य पात्र राखवा ओ साधु
 ओने पोताना आहार विहार भाटे कल्पित नथी । (णणत्थ अलाउपाएण वा

કપ્પડ હરિયાળ લેસળયા વા ઘટ્ટળયા વા ધમળયા વા લૂસળયા
વા ઉપ્પાડળયા વા કરિત્તપ્પે । તેસિ પરિવાયગાળે નો કપ્પડ
ઇત્થિકહાઇ વા ભત્તકહાઇ વા દેસકહાઇ વા રાયકહાઇ વા ચોર-

નટોના ગીતનૃત્યોદિકાનિ પ્રેક્ષિતુ તેપા પરિવાજકાના ન કપ્પતે । તેસિ પરિવાયગાળ
નો કપ્પડ હરિયાળ લેસળયા વા ઘટ્ટળયા વા ધમળયા વા લૂસળયા વા ઉપ્પાડળયા
વા કરિત્તપ્પે તેપા સ્વલ પરિવાજકાના નો કપ્પતે હરિતાના = વનસ્પતીના સ્લેષણતા વા ઘટ્ટતા
વા સ્તમ્ભનતા વા ઘટ્ટણતા વોપાટનતા વા, સ્લેષણતાદો સર્વત્ર સ્વાયે તત્ત્વ, સ્લેષણાદિકમિત્યર્થ ।
સ્લેષણ = સ્પર્શ, ઘટ્ટનતા = ઘટ્ટન = સર્પણમ્, સ્તમ્ભનતા = સ્તમ્ભન = હસ્તાદિના સ્વરોધ, શાસ્ત્ર
પદ્ધતિવાદીના મોટનમ્, ઊર્ધ્વાકરણ વા, ઘટ્ટણતા = ઘટ્ટણ = હસ્તાદિના પનકાદે સમાર્જનમ્,
તેસિ પરિવાયગાળ નો કપ્પડ ઇત્થિકહાઇ વા ભત્તકહાઇ વા દેસકહાઇ વા
રાયકહાઇ વા ચોરકહાઇ વા જળવચકહાઇ વા અણત્થદડ કરિત્તપ્પે તેપા પરિ
વાજકાના નો કપ્પતે - 'લીકથા' इति वा, 'भक्तकथा' इति वा 'देशकथा' इति वा, 'राज-

નટો' का एव मागध आदिकों का खेल-तमासा नहीं देखे और उनके गीत नृत्य आदि नहीं
सुने । (हरियाण लेसणया वा घट्टणया वा धमणया वा लूसणया वा उप्पाडणया
वा करित्तप्पे) हरितमनस्पति का स्पर्श करना, सर्पण करना, हस्तादिक द्वारा अवरोध
करना, शास्त्र एव उनके पत्ते आदिकों को ऊँचा करना अथवा उन्हें मोड़ना, हस्त आदि के
द्वारा पनक आदि का समार्जन करना, ये सब बातें मी (तेसि परिवायगाल नो कपपड)
उन परिव्राजकों के लिये कल्पित नहीं है (इत्थिकहाइ वा भत्तकहाइ वा देसकहाइ वा
'रायकहाइ' वा) लीकथा, भक्तकथा, देशकथा, राजकथा (चोरकहाइ वा जणवचकहाइ

આચાર અનુસાર એ પણ તેમને વર્જિત છે, કે તેઓ નટોના તેમજ માગધ
આદિકોના ખેલ-તમાસા જુઓ નહીં, અને તેમના ગીત નૃત્ય આદિ સાંભળે નહીં
(હરિયાળ લેસળયા વા ઘટ્ટળયા વા ધમળયા વા લૂસળયા વા ઉપ્પાડળયા વા કરિત્તપ્પે)
હરીલી મનસ્પતિનો સ્પર્શ કરવો, રસ સર્પણ કરવો, હાથેથી અવરોધ કરવો, શાસ્ત્ર
તેમજ તેના પાંખાદડા આદિકોનો ઉચ્ચા કરવા, અથવા મરડવા, હાથ આદિકો
લીલ-ફૂલ આદિનું સ્પર્શમાળન કરવું, આ બધી વાતો પણ (તેસિ પરિવાયગાળ
નો કપ્પડ) તે પરિવાજકો માટે કલ્પિત નથી (ઇત્થિકહાઇ વા ભત્તકહાઇ વા
દેસકહાઇ વા રાયકહાઇ વા) લીકથા, ભક્તકથા, દેશકથા, રાજકથા, (ચોરક
હાઇ વા જળવચકહાઇ વા) ચોરકથા તેમજ જનવચકથા (તેસિ પરિવાયગાળ

व्वायगाणं णो कप्पइ हार वा अद्धहार वा एगावलि वा मुत्तावलि
वा कणगावलि रयणावलि वा मुरवि वा कंठमुरवि वा पालवं वा
तिसरय वा कडिसुत्तं वा दसमुद्दियाणतग वा कडयाणि वा

नो कप्पते नानाविध-वर्ण-गग-रक्तानि वस्त्राणि धारयितुम्, 'णण्णत्थ एगाए धाउरत्ताए'
नायत्रैकस्माद्वातुरक्तात्-केवल गैरिकान्निशतुरक्त कप्पते इत्यर्थः । 'तेसिं ण परिव्वाय-
गाण णो कप्पइ हार वा अद्धहार वा एगावलि वा मुत्तावलि वा कणगावलि वा
रयणावलि वा मुरवि वा कंठमुरवि वा पालव वा तिसरयं वा कडिसुत्त वा दस-
मुद्दियाणतग वा कडयाणि वा तुडियाणि वा अगयाणि वा केउराणि वा कुडलाणि
वा मउड वा चूडामणिं वा पिणद्धित्तए' तेषां मूल परिवाजकानां नो कप्पन्ते-हार
वा अद्धहार वा, एकावलि वा, मुक्तावलि वा, कनकावलि वा, रत्नावलि वा, मुरवि=कर्ण-
भूषणविशेष वा, कण्ठमुरवि=कण्ठभूषणविशेष वा, प्रालम्ब वा, तिसरक वा, कटिसून वा,
दशमुद्रिकान्तक वा, रुद्धोऽय गन्धस्तेन-हस्ताङ्गुलीमुद्रिकादङ्गकमियर्थः, कटकानि वा,

के रगांसे रजित वस्त्र भी इन्हें धारण करना उचित नहीं मतलाया गया है। सिर्फ एक
गैरिक रग से रगा हुआ वस्त्र ही इन्हें धारण करना मतलाया है। (तेसिं ण परिव्वाय-
गाण णो कप्पइ हार वा अद्धहार वा एगावलि वा मुत्तावलि वा कणगावलि वा
रयणावलि वा मुरवि वा कंठमुरवि वा तिसरय वा कडिसुत्त वा दसमुद्दियाणतग
वा कडयाणि वा तुडियाणि वा अगयाणि वा केउराणि वा कुडलाणि वा मउड
वा चूडामणिं वा पिणद्धित्तए, णण्णत्थ एगेण तविण्ण पवित्तएण) हार, अद्ध-
हार, एकावलि, मुक्तावलि, कनकावलि, रत्नावलि, मुरवी, कण्ठमुरवी (ये कंठ के आम-

अनेक प्रकारना रगथी रगायेला वस्त्र पक्ष तेज्याये धारण करवा उचित
नथी मात्र अक्षे जेइना रगथी रगायेला वस्त्र न तेमण्णे धारण करवावु
धत्तावु छे (तेसिं ण परिव्वायगाण णो कप्पइ हार वा अद्धहार वा एगावलि वा
मुत्तावलि वा कणगावलि वा रयणावलि वा मुरवि वा कंठमुरवि वा पालव वा तिस-
रय वा कडिसुत्त वा दसमुद्दियाणतग वा कडयाणि वा तुडियाणि वा अगयाणि वा केउ-
राणि वा कुडलाणि वा मउड वा चूडामणिं वा पिणद्धित्तए, णण्णत्थ एगेण तविण्ण पवि-
त्तएण) हार, अद्धहार, एकावलि, मुक्तावलि, कनकावलि, रत्नावलि,
मुरवी, कंठमुरवी, (आ नधा कंठना आसरणे छे) प्रालम्ब, त्रय सरने।

णण्णत्थ अलाउपाएण वा दारुपाएण वा महियापाएण वा ।
 तेसिं णं परिव्वायगाणं णो कप्पइ अयबंधणाणि जाव बहुमुल्लाणि
 धारित्तए । तेसिं णं परिव्वायगाणं णो कप्पइ णाणाविहवण्णराग-
 रत्ताइं वत्थाइं धारित्तए, णण्णत्थ एगाए धाउरत्ताए । तेसिं णं परि-

दारुपाएण वा महियापाएण वा ' नाऽयत्राऽगनुपात्राद् वा दारुपात्राद्वा मृत्तिकापात्राद्वा,
 'न'इति पूर्वोक्तो निषेध—तुम्बीपात्रात् फाष्ठीर्मितपात्रात्, मृत्तिकापात्राद्वाऽन्यत्र । तुम्बी—काष्ठ-
 मृत्तिकापात्राणि तु मयासिना कल्प्यन्ते इति भावः । 'तेसिं णं परिव्वायगाणं णो कप्पइ
 अयबंधणाणि वा जाव बहुमुल्लाणि धारित्तए' तेषां खलु परित्राजकानाम् अवोक्तानि—
 लौहबन्धनयुक्तानि पात्राणि, यावच्छब्दात्—त्रपुतात्रादिवन्धनयुक्तानि पात्राणि, तथा, बहु
 मूल्यानि अयान्यपि बन्धनानि धारयितुं तेषां सन्यासिना न कल्प्यन्ते । 'तेसिं णं परिव्वाय-
 गाणं णो कप्पइ णाणाविहवण्णराग रत्ताइं वत्थाइं धारित्तए' तेषां खलु परित्राजकानां

धूपने आहार—विहार आदि के लिये रखना कल्पित नहीं है । (णण्णत्थ अलाउपाएण वा
 महियापाएण वा) तुम्बी, फाष्ठीर्मित कम्पण्डल, अथवा मिट्टीका पात्र, ये ही उन्हें रखना
 कल्पता है । (अयबंधणाणि जाव बहुमुल्लाणि धारित्तए तेसिं णं परिव्वायगाणं णो
 कप्पइ) तथा—लौह के बन्धन से युक्त पात्र, त्रपु के बन्धन से युक्त पात्र, ताने के बन्धन से
 युक्त पात्र, जसद के बन्धन से युक्त पात्र, सीसे के बन्धन से युक्त पात्र, चादी के बन्धन से
 युक्त पात्र, सुवर्ण के बन्धन से युक्त पात्र तथा और भी बहुमूल्य बन्धन से युक्त पात्र इन
 साधुओं को कल्पित नहीं बतलाया गया है । (तेसिं णं परिव्वायगाणं णो कप्पइ णाणा
 विहवण्णराग—रत्ताइं वत्थाइं धारित्तए णण्णत्थ एगाए धाउरत्ताए) अनेक प्रकार

दारुपाएण वा महियापाएण वा) तूँण्डी, 'लाठडानु' अनेक ठम डण... अथवा
 भाटीनु पात्र ओण तेज्जोओ राअणु कट्ठित्त छे (अयबंधणाणि जाव बहुमुल्लाणि
 धारित्तए तेसिं णं परिव्वायगाणं णो कप्पइ) तथा लोढानां णधनथी युक्त पात्र,
 त्रपुना णधनथी युक्त पात्र, तानाना णधनथी युक्त पात्र, जसतना णधनथी
 युक्त पात्र, सीसाना णधनथी युक्त पात्र, चादीना णधनथी युक्त पात्र,
 सुवर्णना णधनथी युक्त पात्र तथा फील्ड पणु बहुमूल्य (कीमती) धातुना णधनथी
 युक्त पात्र साधुओंने आटे कट्ठित्त अतारेल नथी (तेसिं णं परिव्वायगाणं
 णो कप्पइ णाणाविहवण्णराग—रत्ताइं वत्थाइं धारित्तए, णण्णत्थ एगाए धाउरत्ताए)

परिव्वायगाण णो कप्पइ अगलुएण वा चदणेण वा कुकुमेण वा
गाय अणुलिपित्तए, णणत्थ एक्काए गगामट्टियाए ॥ सू० १८ ॥

मूलम्—तेसि ण परिव्वायगाण कप्पइ मागहए पत्थए

‘तेसि ण परिव्वायगाण णो कप्पइ—अगलुएण वा चदणेण वा कुकुमेण वा गाय
अणुलिपित्तए’ तेपा गल परिव्राजकाना नो कप्पतअरणा वा चन्दनेन वा कुकुमेन वा
गात्रमनुलेप्पुम्—सुगन्धितप्रयेण गात्राऽनुलेपन सन्यासिना न कप्पते इत्यर्थ, ‘णणत्थ
एक्काए गगामट्टियाए’ नाऽन्यत्रैकस्या गङ्गामृत्तिकाया—एका गङ्गामृत्तिका वर्जयित्वाऽय
निषेध इत्यर्थ ॥ सू० १८ ॥

टीका—‘तेसि ण’ इत्यादि। ‘तेसि ण’ तेपा खलु ‘परिव्वायगाणं
कप्पइ मागहए पत्थए जलस्स पडिग्गाहित्तए’ परिव्राजकाना कप्पते मागध प्रस्थ
जलस्य परिप्रीहीतुम्, प्रस्थ परिमाणविशेष, तथाहि—‘दो असईओ पसई, दोहिं पसईहिं

उनके लिये पहिरना अर्जित है। (तेसि ण परिव्वायगाण णो कप्पइ अगलुएण वा
चदणेण वा कुकुमेण वा गाय अणुलिपित्तए णणत्थ एक्काए गगामट्टियाए) तथा
उन परिव्राजकों के लिये अगुरु से, चंदन एवं कुकुम से शरीर पर लेप करना भी निषिद्ध
है। सिर्फ यदि वे लेप करना चाहें तो एक मात्र गंगा की मिट्टी का लेप कर
सकते हैं ॥ सू १८ ॥

‘तेसि ण’ इत्यादि।

(तेसि ण परिव्वायगाण) उन प्रत्येक परिव्राजकों को अपने उपयोग में लाने
के वास्ते (मागहए पत्थए जलस्स पडिग्गाहित्तए कप्पइ) केवल मगधदेश—प्रचलित
प्रस्थप्रमाणमात्र जल लेना कल्पता है। प्रस्थ एक माप का नाम है। कहा भी है—दो

चदणेण वा कुकुमेण वा गाय अणुलिपित्तए णणत्थ एक्काए गगामट्टियाए) तथा ते
परिनाञ्जने भाटे अशुरुथी, अहनथी तेमञ्ज कुथी शरीर पर लेप करने
पणु निषिद्ध छे जे ते लेप करवा आछे तो ओउमात्र गगानी भाटीने लेप
करी शके छे (सू १८)

“तेसि ण” इत्यादि

(तेसि ण परिव्वायगाण) ते प्रत्येक परिव्राजकान्ने पेटाना उपयोगमा
लेवा भाटे (मागहए पत्थए जलस्स पडिग्गाहित्तए कप्पइ) मगध देशमा प्रस्थ
लित प्रस्थप्रमाणमात्र जल लेवु ठट्ठे छे ‘प्रस्थ’ ओउ मापनु नाम छे

तुडियाणि वा अंगयाणि वा केऊराणि वा कुंडलाणि वा मड्डं
वा चूलासणि वा पिण्डित्तए, णणत्थ एगेणं तंविणं पविण्णं ।
तेसि ण परिव्वायगाण णो कप्पइ गथिमवेदिमपूरिमसघाइमे
चउव्विहे मल्ले धारित्तए, णणत्थ एगेण कण्णपूरेणं । तेसि ण

त्रुटिकानि वा, अङ्गदानि=केयूरान् वा, कुण्डानि वा, मुकुट वा, चूडामणि वा पिनदुम्,
हारादीनि तेषा परिव्राजकाना न कल्पन्ते परिधातुमियर्थः । णणत्थ एगेण तंविणं
पविण्णं ' नाऽन्यत्रैकस्मात्ताम्रमयात्पवित्रकात्-ताम्रमयमङ्गुलभ्यक पवित्रकनामक तु तेषा
परिधतुं कल्पत इति भावः । ' तेसि ण परिव्वायगाण, णो कप्पइ गथिम-वेदिम-
पूरिम-सघाइमे चउव्विहे मल्ले धारित्तए ' तेषा सल्ल परिव्राजकाना नो कल्पन्ते ग्रन्थिम-
वेदिम-पूरिम-सङ्घातिमानि चतुर्विधानि मान्यानि धारयितुम्-ग्रन्थेन=ग्रन्थनेन निर्वृत्त=निर्मित
मालारूप ग्रन्थिमम्; वेष्टेन=वेष्टनेन निर्वृत्त वेष्टिमम्, पूरिम=पूरणेन-निर्वृत्तम्, सघातेन
निर्वृत्त सङ्घातिमम्, एतानि चतुर्विधानि मान्यानि धारयितु न कल्पन्ते इत्यर्थः, ' णणत्थ
एगेण कण्णपूरेण ' नान्यत्रैकस्मात्कर्णपूरकात्-एक पुष्पमय कर्णपूर तेषा न निषिद्धमिति भावः ।

रण विशेष है), प्रालम्ब, तीन लरका हार, कटिसूत्र, दशमुद्रिकाएँ, कटक, त्रुटिक-बाजूबन्ध,
अगद, केयूर, कुडल, मुकुट, चूडामणि, इनका पहिरना भी इन साधुओं को कल्पता नहीं
है । एक तावे की अगुठी ही इन्हे हाथ की अगुली में धारण करना कल्पता है । (तेसि
ण परिव्वायगाण णो कप्पइ गथिम-वेदिम-पूरिम-सघाइमे चउव्विहे मल्ले
धारित्तए, णणत्थ एगेण कण्णपूरेण) इन परिव्राजकों को गूथ कर बनाई गई, वेष्टित
कर बनाई गई, एवं परस्पर दो पूलों को संयुक्त करके बनाई गई, ऐसी चार प्रकार की
मालाओं का पहिरना भी कल्पता नहीं है । एक पुष्पों का रचित कर्णफूल ही कान में

हार, कटिसूत्र, दश मुद्रिकाओं (वी टी), कटक, त्रुटिक-आभूषण, अगद केयूर,
कुडल, मुकुट, चूडामणि, अथ पङ्कज पञ्च आ साधुओं ने कल्पतु नहीं, अथ
ताम्रानी, अगुठी, अथ तेले हाथनी आगणीभा धारण करनी कल्पे छे (तेसि ण
परिव्वायगाण णो कप्पइ गथिम-वेदिम-पूरिम-सघाइमे चउव्विहे मल्ले धारित्तए
णणत्थ एगेण कण्णपूरेण) आ परिव्राजकाने सुथीने जनावेली, वेष्टित करीने जना
वेली, अथ उपर पूरीने जनावेली तेम अ परस्पर दो पुष्पाने जोडीने जना
वेली अथी चार प्रकारनी मालाओं पङ्कज कल्पती नहीं सिद्ध पुष्पानु अथ
कर्णफूल अ तेमने कल्पनीय छे (तेसि ण परिव्वायगाण णो कप्पइ अनलुण्ण वा

ચેવ ણં અપરિપૂણ, સે વિ ય ણં ડિણ્ણે ણાં ચેવ ણ અડિણ્ણે,
સે વિ ય પિવિત્તણ, ણો ચેવ ણ હત્થ-પાય-ચરુ-ચમસ-પક્કવાલ-
ણટ્ટાણ સિણાટ્ટણ વા । સેસિં ણં પરિવ્વાયગાણં કલ્પડ માગહણ

સ્વચ્છ કન્પતે, નો ચેવ ચલ્લ અનુપ્રસન્નમ્, 'સે ત્રિ ય પરિપૂણ ણો ચેવ ણ અપરિપૂણ'
તદપિ ચ જલ પરિપૂત=પલેણ ગાલિત કન્પતે, નો ચેવ ચન્વપગ્પિતમ્, 'સે ત્રિ ય ણ
ડિણ્ણે ણો ચેવ ણ અડિણ્ણે' તત્તપિ ચ ચલ્લ ન્ત કન્પત, ન ચેવ ચન્વદત્તમ્, 'સે વિ
ય પિવિત્તણ ણો ચેવ ણ હત્થ-પાય-ચરુ-ચમસ-પક્કવાલણટ્ટાણ સિણાટ્ટણ વા' તદપિ
ચ પાતુ કન્પત નો ચેવ ચલ્લ હસ્તપાત્તચરુચમસપ્રભાલાર્થમ્, તત્ત હસ્તો પાઠો ચ પ્રસિદ્ધો । ચરુ =
અન્નપાત્ર, યન્મિન્ ભિક્ષાત્ર સ્થાપ્યતે । ચમસો-ઢવિંકા-પરિવેષણપાત્ર 'ચમચા' इति પ્રસિદ્ધમ્,

હૈ, અતિનિર્મલ નહીં હોત પર ગ્રાહ્ય નહીં હો સકતા । (સે વિ ય પરિપૂણ ણો ચેવ ણ
અપરિપૂણ) અતિનિર્મલ હોતે પર મી વલ્લ સે છાના જાને પર હી કન્પિત કહા ગયા હૈ,
અનઠના પાની અપને ઉપયોગ મ લાને કા નિપેધ હે । (સે ત્રિ ય ણ ડિણ્ણે ણો ચેવ ણ
અડિણ્ણે) ઠના હુઆ હોતે પર મા કિસી ઢાતા કે દ્વારા દિયા ગયા હી ગ્રહણ કરને કે
યોગ્ય રહા હે, ણિના ણિયા હુઆ નહીં । (સે વિ ય પિવિત્તણ ણો ચેવ હત્થ-પાય-ચરુ-
ચમસ-પક્કવાલણટ્ટાણ) દિયા ગયા મી જલ કા ઉપયોગ કેવલ પાને કે લિયે હી કરને
કો આના હે, હાથ-પૈર, ચરુ-ભાજન પાત્ર ણ ચમચા ઢોને કે લિયે ઉસકા ઉપયોગ વિહિત
નહીં હૈ, અથાત્ હાથ પૈર આદિ ઢોને કે કામ મ ઉસકો નહીં લા સકતે, (સિણાટ્ટણ વા)

અનુપ્પસણે) ચ્ચ હોવા છતાં પણ અતિનિર્મળ હોય તો જ ગ્રાહ્ય થઈ
શકે છે, અતિનિર્મળ ન હોય તો ગ્રાહ્ય થઈ શકતું નથી (સે વિ ય પરિ-
પૂણ ણો ચેવ ણ અપરિપૂણ) અતિનિર્મળ હોવા છતાં પણ વચ્ચથી ગળાએલું
હોય તો જ કટિપત ઢહેલું છે વગર ગળાએલું પાણી પોતાના ઉપયોગમાં
લેવાનું નિષિદ્ધ છે (સે વિ ય ણ ડિણ્ણે ણો ચેવ ણ અડિણ્ણે) ગળાએલું હોય
છતાં પણ કોઈ દાતા દ્વારા અપાએલું જ અહણુ ઢરવા યોગ્ય ઢહેવામાં આવ્યું
છે, વગર હીધેલું નહિ (સે વિ ય પિવિત્તણ ણો ચેવ હત્થ-પાય-ચરુ-ચમસ-પક્કવા-
લણટ્ટાણ) આપેલું હોય તેવા જલનો ઉપયોગ પણ કે જ પીવા માટે જ ઢર-
વાની આજ્ઞા છે, હાથ-પગ, ચરુ-ભોજન પાત્ર, તેમજ ચમચા ઢોવા માટે
તેનો ઉપયોગ ઢરવો વિહિત નથી, અથાત્ હાથ પગ આદિ ઢોવાના કામમાં
તેનો ઉપયોગ ઢગી શકાય નહિ (સિણાટ્ટણ વા) તેમજ તેનો ઉપયોગ મનાવ

જલસ્સ પડિગાહિત્તણ, સે વિ ય વહમાણે ણો ચેવ ણં અવહ-
માણે, સે વિ ય ધિમિઓદણ ણો ચેવ ણં કર્દમોદણ, સે વિ ય
વહુપ્પસણ્ણે, ણો ચેવ ણં અવહુપ્પસણ્ણે, સે વિ ય પરિપૂણ ણો

સેડ્યા હોઈ. ચડસેડઓ ઉ કુલઓ ચડકુલઓ પત્યઓ હોઈ ॥ ૧ ॥ ચડપત્યમાઢ્ય
તહ ચત્તારિ ય આઢ્યા ભવે ઢોણો । ’ ડાયા—ઢે અસતી પ્રસુતિ, ઢામ્યા પ્રસુતિમ્યા
સેતિકા ભવતિ । ચતુપ્સેતિકસ્તુ કુલવધતુષ્કુલવ પ્રસ્થો ભવતિ ॥ ૧ ॥ ચતુપ્રસ્થમાઢક
તથા ચત્તારિ આઢકાનિ ભવેદ્ ઢ્રોણ ॥ ઇતિ । માગધપ્રસ્થપરિમિત જલં સન્યાસિના પરિપ્રહીતુ
કલ્પતે ઇત્યર્થ । ‘ સે ત્રિ ય વહમાણે ણો ચેવ ॥ અવહમાણે ’ તદપિ ચ જલ વહમાન=
નદ્યાદિસ્રોતોચ્ચિં વ્યાપ્રિયમાણ યા પરિપ્રહીતુ કલ્પત, નો ચૈવાઽવહમાનમ્ । ‘ સે વિ ય
ધિમિઓદણ ણો ચેવ ણ કર્દમોદણ ’ તદપિ ચ સ્તિમિતોદક નો ચૈવ રણ કર્દમોદકમ્,
સ્તિમિતોદક=પદ્મસમ્પર્કરહિત કલ્પતે, યત્ર તુ કર્દમસમ્પર્કોઽસ્તિ તત્ત્વજલ ન કલ્પતે—ઇત્યર્થ,
‘ સે વિ ય વહુપ્પસણ્ણે ણો ચેવ ણ અવહુપ્પસણ્ણે ’ તદપિ ચ જલ વહુપ્રસન્નમ્=અતિ

અસતી કી એક પ્રસુતિ હોતી હૈ । ઢો પ્રસુતિ કી એક સેતિકા, ચાર સેતિકાઓં કા એક
કુલવ ઔર ચાર કુલવોં કા એક પ્રસ્થ હોતા હૈ । યહ પહિલે સમય મેં કાષ્ઠ કા બનતા થા ।
ચાર પ્રસ્થોં કા એક આઢક ઔર ચાર આઢકા કા એક ઢ્રોણ હોતા હૈ । ઇનકે લિયે પ્રસ્થપ્રમાણ
જલ ઉપયોગ મ લેને કા વિધાન કિયા ગયા હૈ (સે વિ ય વહમાણે ણો ચેવ ણ
અવહમાણે) વહ મી વહતી હુઈ નદી આદિ કા હોના ચાહિય, બિના વહતા હુઆ જલ લેના
ઉહેં નિષિદ્ધ હૈ । (સે વિ ધિમિઓદણ ણો ચેવ ણ કર્દમોદણ) વહ મી યદિ સ્વચ્છ
હો તવ હી પ્રઘ્ણ કરને યોગ્ય રુઠા ગયા હૈ, કર્દમ સે મિશ્રિત નહીં । (સે વિ ય વહુપ્પ-
સણ્ણે ણો ચેવ ણ અવહુપ્પસણ્ણે) સ્વચ્છ હોને પર મી નિર્મલ હો તવ હી ગ્રાહ્ય હો સકતા

વહુ પપ્પુ છે—એ અસતીની એક—પ્રસુતિ થાય છે એ પ્રસુતિની એક સેતિકા,
ચાર સેતિકાઓનો એક કુલવ અને ચાર કુલવનો એક પ્રસ્થ થાય છે આ
અગાઉના સમયમ લાકડાનો બનતો હતો ચાર પ્રસ્થોનો એક આઢક અને
ચાર આઢકોનો એક ઢ્રોણ થાય છે પ્રસ્થપ્રમાણ જલના ઉપયોગનું વિધાન
જે ઠરેલું છે (સે વિ ય વહમાણે ણો ચેવ ણ અવહમાણે) તે જળ પપ્પુ વહેતી નદી
આદિનું હોવા બોધાયે, બિના વહેતું જલ લેવું તેમને નિષિદ્ધ છે (સે વિ ય
ધિમિઓદણ ણો ચેવ ણ વહમાણે) તે પપ્પુ બે સ્વચ્છ હોય તો જ ગ્રહણ કરવા
યોગ્ય ઠહેલું છે, જદમથી મિશ્રિત નહિ (સે વિ ય વહુપ્પસણ્ણે ણો ચેવ ણ

મૂલમ્—તે ણ પરિવ્વાયગા ણ્યારુવેણ વિહારેણ વિહર-
માણા વહૂઢ વાસાઢ પરિયાયં પાઠણંતિ, પાઠણિત્તા કાલમાસે
કાલ કિચ્ચા ઉક્કોસેણ વમ્ભલોણ કપ્પે દેવત્તાણ ઉવવત્તારો ભવતિ ।

ટોકા—‘તે ણ પરિવ્વાયગા’ ઇત્યાદિ । ‘તે ણ પરિવ્વાયગા’ તે સહ
પરિવાજકા ‘ણ્યારુવેણ વિહારેણ વિહરમાણા’ ઇત્યૂપણ=ઉક્તરૂપણ વિહારેણ વિહરત્ ,
‘વહૂઢ વાસાઢ પરિયાય પાઠણતિ’ વહુનિ વર્ષાણિ પયાય પાલયતિ, ‘પાઠણિત્તા
કાલમાસે કાલ કિચ્ચા’ પાલયિત્વા કાલમાસે કાલ કૃત્વા ‘ઉક્કોસેણ વમ્ભલોણ કપ્પે
દેવત્તાણ ઉવવત્તારો ભવતિ’ ઉક્કોસેણ વમ્ભલોકે રૂપ દેવત્તેનોપપત્તારો ભવન્તિ, ‘તહિં

હસ નિમિત્ત પ્રાપ્ત ક્રિયે ગયે જલ કો પાન અથવા સ્નાન કે કામ મેં લાન કા
નિષેધ હૈ ॥ સૂ. ૧૯ ॥

- ‘તે ણ પરિવ્વાયગા’ ઇત્યાદિ ।

- (તે ણ પરિવ્વાયગા) યે પરિવાજક (ણ્યારુવેણ વિહારેણ વિહરમાણા) હસ
પ્રકાર ક વિહાર સે વિચરણ કરતે હુણ અથાત્ હમ પ્રકાર કી પરિસ્થિતિ મેં રહતે હુણ
(વહૂઢ વાસાઢ પરિયાય પાઠણતિ) અપને જીવન કે વટુત વર્ષા કો હસી પર્યાય કા પાલન
કરતે ૨ જગ વ્યતીત કરતે હૈ, તત્ત (કાલમાસે કાલ કિચ્ચા) કાલમાસ ક ઉપસ્થિત હોને
પર મર કર કે (ઉક્કોસેણ) વ્યાદા સે વ્યાદા (વમ્ભલોણ કપ્પે દેવત્તાણ ઉવવત્તારો ભવતિ)
વમ્ભલોક નામક પચમરૂપ મેં દેવતા કી પયાય સે ઉપન હો જાતે હૈ । (તહિં તેસિં ગઈ
તહિં તેસિં ઠિઈ) વહી પર ઉનકો ગતિ ગ્ગ વહી પર ઉનકી સ્થિતિ ગાથાં મેં વર્ણિત કી

ચેલ જલને પીવા અથવા સ્નાન કરવાના ઝામઝા લેવાનો નિષેધ છે (સૂ. ૧૯)

“તે ણ પરિવ્વાયગા” ઇત્યાદિ

(તે ણ પરિવ્વાયગા) એ પરિવાજક (ણ્યારુવેણ વિહારેણ વિહરમાણા) આ
પ્રકારના વિહારથી વિચરણ કરતા કરતા, અર્થાત્—આ પ્રકારની પરિસ્થિતિમાં
રહેતા (વહૂઢ વાસાઢ પરિયાય પાઠણતિ) પોતાના જીવનના ઘણા વરસોને એજ
પર્યાયના પાલનમાં વ્યતીત કરે છે ત્યારે (કાલમાસે કાલ કિચ્ચા) કાળ અવ-
સરે કાળ કરીને તેઓ (ઉક્કોસેણ) વધારેમાં વધારે (વમ્ભલોણ કપ્પે દેવત્તાણ ઉવ-
વત્તારો ભવતિ) વમ્ભલોક નામના પાત્રમાં હૃદયમાં દેવતાની પર્યાયથી ઉત્પન્ન
થઈ જાય છે, (તહિં તેસિં ગઈ તહિં તેસિં ઠિઈ) ત્યા તેમની ગતિ તેમજ ત્યા

આઢણ જલસ્સ પઢિગ્ગાહિત્તણ, સે વિ ય વહમાણે ણો ચેવ ણ
અવહમાણે, જાવ ણ અદિણ્ણે, સેવિ ય હ્થપાયચરુચમસપક્કા-
લણદ્વયાણ, ણો ચેવ ણ પિવિત્તણ સિણાહિત્તણ વા ॥ સૂ. ૧૯ ॥

એતેપા પ્રક્ષાલનાર્થં સ્નાતુ વા ન કન્પતે ઇતિ 'તેસિં ણ પરિવ્યાયગાણ કપ્પઙ્ગ માગહણ આઢણ
જલસ્સ પઢિગ્ગાહિત્તણ' તેપા સ્વલ્પ પરિમાજકાના કન્પતે માગધમાઢકં જન્સ્ય પરિગ્રહીતુમ્,
'સે વિ ય વહમાણે ણો ચેવ ણ અવહમાણે જાવ ણ અદિણ્ણે' તદપિ ચ વહમાન
નો ચૈવ સ્વલ્પવહમાન યાવત્સ્વલ્પ અદત્તમ્, યાવચ્છન્દાત્કર્દમરહિત, સ્વઃ, વલ્લગાલિત ચ
કલ્પતે, અવહમાનાદિક તુ ન કન્પતે ઇતિ બોધમ્. 'સે વિ ય હ્થ-પાય-ચરુ-ચમસ-
પક્કાલણદ્વયાણ' તદપિ ચ હસ્ત-પાદ-ચરુ-ચમસ-પ્રક્ષાલનાર્થમ્, 'ણો ચેવ ણ
પિવિત્તણ સિણાહિત્તણ વા' નો ચૈવ સ્વલ્પ પાતુ સ્નાતુ વા ॥ સૂ. ૧૯ ॥

ઔર ન उसका उपयोग स्नान करने में ही किया जाता है। इसी प्रकार (तेसिं ण परि
व्यायगाण कप्पङ्ग मागहण आढण जलरस पडिग्गाहित्तण से वि य वहमाणे णो
चेव ण अवहमाणे जाव ण अदिण्णे, से वि य ह्थ-पय-चरु-चमस-पक्कालण
द्वयाण, णो चेव ण पिवित्तण सिणाहित्तण वा) इन साधुओं के लिये मगधदेशीय प्रस्थ
प्रमाणमात्र जल ही हाथ, पैर, पात्र, चम्मच आदि धोने के लिये ग्राह्य बतलाया गया है।
वह भी बहता हुआ ही होना चाहिये-स्थिर नहीं। उसमें भी वह अतिस्वच्छ, एवं बल
से छना हुआ तथा दाता के द्वारा दिया गया होना चाहिये, इससे भिन्न नहीं। ऐसा जल
ही हस्त, पाद, चरु एवं चमचा के धोने के काम में आ सकता है, अन्यथा नहीं। अतः

કરવામા પણ ઢરી સ્નાય નહિ એ પ્રકારે (તેસિં ણ પરિવ્યાયગાણ કપ્પઙ્ગ માગ
હણ આઢણ જલસ્સ પઢિગ્ગાહિત્તણ સે વિ ય વહમાણે ણો ચેવ ણ અવહમાણે જાવ
ણ અદિણ્ણે સે વિ ય હ્થ-પાય-ચરુ-ચમસ-પક્કાલણદ્વયાણ ણો ચેવ ણ પિવિત્તણ
સિણાહિત્તણ વા) આ સાધુઓને માટે મગધદેશીય પ્રસ્થપ્રમાણ માત્ર જલ જ
હાથ પગ પાત્ર ચમચા આદિ ધોવાને માટે ગ્રાહ્ય બતાવવામા આવ્યું છે તે
પણ વહેતું હોય તે જ હોવું જોઈએ, ન વહેતું હોય તે નહિ તેમા પણ
તે અતિસ્વચ્છ તેમજ વચ્ચી ગાયેલું તથા દાતા દ્વારા અપાયેલું હોવું
જોઈએ, તેનાથી બીજું નહિ એવું જલજ હાથ, પગ, ચરુ તેમજ ચમચાને
ધોવાના કામમા આવી શકે છે, બીજું નહિ આમ એ નિમિત્તે પ્રાપ્ત કરા

पुरिमताल णयर सपट्टिया विहाराए ॥ सू० २१ ॥

मूलम्—तए ण तेसिं परिव्वायगाण तीसे अगामि-
याए छिण्णोवायाए दीहमद्धाए अडवीए कचि देसंतरमणुपत्ताण

कृलेण 'गगाया महानया उभयत कूम्भ=उभयतटाम्याम्, 'कपिल्लपुराओ णयराओ
पुरिमताल णयरं सपट्टिया विहाराए' काम्पिन्यपुगजगग पुग्मिनाल नगर मप्रस्थिता
विहाराय=विहर्तुम् ॥ सू० २१ ॥

टीका—'तए ण' इत्यादि। 'तए ण' तत् सत् 'तेसिं परिव्वायगाण'
तेषा परिव्राजकानाम्, 'तीसे अगामियाए' तस्या अग्रामिकाया =ग्रामसम्बन्धहिताया -
गामाददूरवर्तिन्या इत्यर्थ, 'छिण्णोवायाए' उज्जागपाताया =जनागमनिर्गमरहिताया -
निर्जनाया इत्यर्थ, 'दीहमद्धाए' दद्याद्वाया =दर्शभागाया -प्रा तराग्रहिताया इत्यर्थ;
'अडवीए' अटव्या =अनस्य 'कचि देसंतरमणुपत्ताण' त्रिद्विदेशांतरमनुप्राप्तानाम्=

महाणईए उभओ कृलेण) गगा नदा के दोनों तटों से होकर, (कपिल्लपुराओ णयराओ
पुरिमतालणयर सपट्टिया) कापिन्यपुर नगर से पुरिमताल नगर की ओर विहार के लिये
निकले ॥ सू० २१ ॥

'तए ण' इत्यादि।

(तए ण) इसका वाद (तेसिं परिव्वायगाणं) उन परिव्राजका का (तीसे अगा-
मियाए अडवीए) जन कि वे चलते २ एक भयंकर अटवा म आ पहुँचे, जो ग्राम के
सम्बन्ध से सर्वथा रहित थी—ग्राम से बहुत दूर थी, (छिण्णोवायाए) इसलिये यहाँ पर मनु-
ष्यों का संचार निकुल ही नहीं था, अर्थात् वह अटवा निर्जन था, (दीहमद्धाए) रास्ते इसके
बड़े निकट थे, (कचि देसंतरमणुपत्ताण) इसका थोड़ा सा हा भाग इन्होंने तय कर पाया

उपर धधने (कपिल्लपुराओ णयराओ पुरिमतालणयर सपट्टिया) कापिन्यपुर
नगरथी पुरिमताल नगणी तरइ विहार भाटे नीउल्ल्या (सू २१)

"तए ण" इत्यादि

(तए ण) त्थार पथी (तेसिं परिव्वायगाण) ते परिव्राजको, (तीसे अगा-
मियाए अटवीए) न्यारे आलता आलता ओठ लयउ अटवी (वन)मा आवी
पडोन्था के जे वन गामना मणधथी सपवा रहित छुटु—गामथी अहुँ हर
छुटु (छिण्णोवायाए) तेथी अही मनुष्योनो म चार निवकुल न नडोतो ओठवे
के ते वन निर्जन छुटु (दीहमद्धाए) तेना गस्ता अहुँ विउठ छता (कचि

તહિ તેસિ ગઈ, તહિ તેસિ ઠિઈ । દસસાગરોવમાઈ ઠિઈ પળગત્તા ।
સેસં ત ચેવ ॥ સૂ. ૨૦ ॥

। મૂલમ—તેણ કાલેણં તેણ સમણ અમ્મહસ્સ પરિ-
વ્વાયગસ્સ સત્ત અતેવાસિસયાઈ ગિમ્હકાલસમયસિ જેટ્ટામૂલમા-
સંમિ ગગાણ મહાનઈણ ઉમઓકૂલેણ કપિલ્લપુરાઓ ણયરાઓ

તેસિં ગઈ, તહિં તેસિં ઠિઈ' તત્ર તેણ ગતિ, તત્ર તેણ સ્થિતિ । 'દસ સાગરોવમાઈ
ઠિઈ પળગત્તા' દસ સાગરોપમાનિ સ્થિતિ પ્રજ્ઞતા, 'સેસ ત ચેવ' શંપ તદેવ ॥ સૂ. ૨૦ ॥

ટીકા—તેણં કાલેણ તેણ સમણ' इत्यादि । 'તેણ કાલેણ સમણ'
તત્ત્વિન્ કાલે તત્ત્વિન્ સમયે 'અમ્મહસ્સ પરિવ્વાયગસ્સ સત્ત અતેવાસિસયાઈ'
અમ્મહસ્સ પરિવાજકસ્ય સમાન્તેવાસિગત્તાનિ=સતગત્તમત્તયાકા અન્તેવાસિન—શિષ્યા,
'ગિમ્હકાલસમયસિ જેટ્ટામૂલમાસમિ' ગ્રામ્મકાલસમયે જ્યેષ્ઠામૂલમાસે=જ્યેષ્ઠાનક્ષત્રે
મૂલનક્ષત્રે વા પૂર્ણિમા યત્ત્વિન્ તત્ત્વિન્, જ્યેષ્ઠમાસે इत्यर्थ । 'ગગાણ મહાણઈણ ઉમઓ-

ગઈ' હૈ । इस स्थिति का प्रमाण (दस सागरोवमाइ) वहा १० दस सागर है, (सेस त
चेव) यावत् ये आराधक नहीं होते है ॥ सू. २० ॥

'તેણં કાલેણ તેણ સમણ' इत्यादि ।

- (તેણ કાલેણ સમણ) उस काल मे एव उस समय में (अम्महस्स परिवा
यगस्स) अम्भड नामक परिव्राजक (न्यासा) के (सत्त अतेवासिसयाइ) सात सौ शिष्य
(गिम्हकालसमयसि) ग्राम्म काल के समय (जेट्टामूलमासमि) ज्येष्ठ मास मे (गगाण

તેમની સ્થિતિ શાસ્ત્રોમા વર્ણન કરેલી છે આ સ્થિતિનુ પ્રમાણ (દસ સાગ
રોવમાઈ) ત્યા ૧૦ દસ સાગરનુ છે (સેસ ત ચેવ) યાવત તેઓ આરાધક
હોતા નથી (સૂ ૨૦)

“ તેણ કાલેણ તેણ સમણ ” इत्यादि

(તેણ કાલેણ તેણ સમણ) તે કાળમા તેમજ તે સમયમા (અમ્મહસ્સ
પરિવ્વાયગસ્સ) અમ્મહ નામના પરિવ્રાજક (સન્યાસી)ના (સત્ત અતેવાસિસ
સયાઈ) સાતસો શિષ્ય (ગિમ્હકાલસમયસિ) ગ્રામ્મ કાળમા સમયમા (જેટ્ટામૂલમા
સમિ) જેઠ મહિનામા (ગગાણ મહાણઈણ ઉમઓકૂલેણ) ગંગા નદીના બન્ને તટ

મૂલમ્—એવ સ્વલુ દેવાણુપ્પિયા ! અમ્હ ઇમીસે અગા-
મિયાએ જાવ અઢવીએ કચિ દેસતરમણુપત્તાણં સે ઉદાએ જાવ
ઝીણે, ત સેય સ્વલુ દેવાણુપ્પિયા ! અમ્હ ઇમીસે અગામિયાએ

ટીકા—તે પરિવ્રજકા પરસ્પર યદવાત્પિપુસ્તત્તિર્દિશતિ—‘એવ સ્વલુ દેવાણુ-
પ્પિયા’ ઇત્યાદિ । ‘એવ સ્વલુ દેવાણુપ્પિયા !’ એવ સ્વલુ હે દેવાણુપ્રિયા ! ‘અમ્હ
ઈમીસે અગામિયાએ જાવ અઢવીએ’ અસ્માકમસ્યા અગ્રામિકાયા યાવદટઘ્યા, ‘કચિ-
દેસતરમણુપત્તાણં મે ઉદાએ જાવ ઝીણે’ કિચ્ચિદંજાન્તરમણુપ્રાપ્તાના તત્ ઉદકં યાવત્
ક્ષીણમ્, ‘ત સેય સ્વલુ દેવાણુપ્પિયા’ તત્=નસ્માત્ શ્રેય સ્વલુ હ દેવાણુપ્રિયા !
‘અમ્હ ઇમીસે અગામિયાએ જાવ અઢવીએ’ અસ્માકમસ્યામગ્રામિકાયા યાવદટઘ્યામ્,

નહીં દેસતર, (અણગમણ મદારેતિ) પરસ્પર મ એક દુસરે કા આહ્વાન કરને લો, (સદા-
વિત્તા એવ વયાસી) ઓર આહ્વાન કરકે ઇસ પ્રકાર વોલે ॥ સૂ. ૨૩ ॥

એવ સ્વલુ દેવાણુપ્પિયા !’ ઇત્યાદિ ।

(એવ સ્વલુ દેવાણુપ્પિયા !) હે દેવાણુપ્રિયો ! યહ વાત બિલકુલ ઠીક હૈ કિ
(અમ્હ ઇમીસે અગામિયાએ જાવ અઢવીએ કચિદેસતરમણુપત્તાણં સે ઉદાએ જાવ
ઝીણે) હમ લોગો ના, દસ અગ્રામિક અઢવી, મે કિ અમી જિસે થોડી હી તય કી હૈ, વહ
અપને ૨ સ્થાન સે લાયા હુઆ જલ અન સમાપ્ત હો ચુકા હૈ, (ત સેય સ્વલુ દેવાણુ-
પ્પિયા ! અમ્હ ઇમીસે અગામિયાએ જાવ અઢવીએ ઉદગદાયારસ્સ સન્વઓ સમતા
મગ્ગણગવેસણં કરિત્તએ) એસી હાલત મેં હમારે—તુમ્હારે લિયે યહી એક કલ્યાણકારક
માર્ગ હૈ કિ હમ ઇસ અગ્રામિક એવ નિર્જન અઢવી મે સર્વ પ્રકાર સે ચારો ઓર કિસી જલ-

ખોલાવવા લાગ્યા, (સદાવિત્તા એવ વયાસી) અને ખોલાયી આ પ્રકારે ઢહેવા
લાગ્યા (સૂ. ૨૩)

“એવ સ્વલુ દેવાણુપ્પિયા !” ઇત્યાદિ

(એવ સ્વલુ દેવાણુપ્પિયા !) હે દેવાણુપ્રિયો ! એ વાત બિલકુલ ઠીક હૈ
કે (અમ્હ ઇમીસે અગામિયાએ જાવ અઢવીએ કચિ દેસતરમણુપત્તાણં સે ઉદાએ જાવ
ઝીણે) આપણે આ વનમા થોડીક દૂર ચાલીને આવ્યા છીએ, અને હમણા
જરાક જ રોકાયા છીએ, ત્યાં તો પોતાના સ્થાનેથી લાવેલું પાણી સમાપ્ત
થઈ ગયું (ત સેય સ્વલુ દેવાણુપ્પિયા ! અમ્હ ઇમીસે અગામિયાએ જાવ અઢવીએ
ઉદગદાયારસ્સ સન્વઓ સમતા મગ્ગણગવેસણં કરિત્તએ) એવી હાલતમા અમારા

से पुव्वग्गहिण उदए अणुपुव्वेण परिभुंजमाणे झीणे ॥ सू० २२ ॥

मूलम्—तए णं ते परिव्वायगा झीणोदगा समाणा
तण्हाए पारब्भमाणा २ उदगदायारमपस्समाणा अण्णमण्णं
सदावेति, सदावित्ता एव वयासी ॥ सू० २३ ॥

कचित् प्रदेगमागताना 'से' तत् 'पुव्वग्गहिण' पूर्वगृहीतम् 'उदए' उदकम्
'अणुपुव्वेण' आनुपूर्व्येण 'परिभुजमाणे' परिभुज्यमान 'झीणे' क्षीग=क्षय
प्राप्तम् ॥ सू० २२ ॥

टीका—'तए ण ते परिव्वाया' इत्यादि । 'तए ण ते परिव्वाया'
तत् खलु ते परिवाजका 'झीणोदगा समाणा' झीणोदका सत्, 'तण्हाए' तण्हाया=
पिपासया, 'पारब्भमाणा २' प्रारम्भ्यमाणा २=पीडयमाना २=व्याकुलीभवत्, व्या-
कुलीभावेहे तुर्गमविशेषणमाह—'उदगदायारमपस्समाणा' उदगदायारमपश्यन्त, 'तेषाम-
दत्ताप्राहित्वादिति भाव, 'अण्णमण्णं सदावेति' अन्योऽन्यं गन्ध्यन्ति=परस्परमाह्वयन्ति,
शब्दयित्वा=आह्वय 'एव वयासी' एवमवादिषु -एव=वक्ष्यमाणप्रकारेण वदन्ति
स्म ॥ सू० २३ ॥

था कि इतने में (से पुव्वग्गहिण उदए अणुपुव्वेण परिभुजमाणे झीणे) चलतेसमय
अपने स्थान से लाया हुआ जल क्रमशः पीते २ खतम हो गया ॥ सू० २२ ॥

'तए ण से परिव्वाया' इत्यादि ।

(तए ण) इसके बाद (ते परिव्वाया झीणोदगा समाणा) वे परिवाजक किं
जिनका पानी बिलकुल समाप्त हो चुका है, (तण्हाए पारब्भमाणा २) पुनः तृषा से अत्यंत
पीड़ित-व्याकुल होते हुए (उदगदायारमपस्समाणा) उस समय किसी पानी ढाता को

वैस्तरमणुपत्ताण) तेना थोडा लाग ७ तेओ आत्था के ओटलाभा (से पुव्वग्ग-
हिण उदए अणुपुव्वेण परिभुजमाणे झीणे) आलती वणते पोताना स्थानेथी
लावेस ७ल हुणवे हुणवे पीता पीता पूरु थध गथु (सू २२)

"तए ण से परिव्वाया" इत्यादि ।

(तए ण) त्थार पछी (ते परिव्वाया झीणोदगा समाणा) ते परिवाजके
के जेभना पाछी गिलकुल समाप्त थध चुक्या ठे, (तण्हाए पारब्भमाणा २) तेओ
तरसथी जहु ७ पीडित-व्याकुल थधने (उदगदायारमपस्समाणा) ते सभये डोड
पाछीना हावाने न जेवाथी (अण्णमण्णं सदावेति) परस्पर ओक ओकने

मलभमाणा दोच्चपि अण्णमण्ण सदावेत्ति, सदावित्ता
एव वयासी ॥ सू० २४ ॥

मूलम्—इह ण देवाणुप्पिया ! उदगदातारो णत्थि,
तं णो खलु कप्पइ अम्ह अदिण्ण गिण्हित्तए, अदिण्णं साइ-

अण्णमण्ण सदावेत्ति 'द्वितीयमपि=द्वितीयवारमपि अयोऽन्य शब्दयन्ति, 'सदावित्ता'
अन्वयिवा 'एव वयासी' एवमवादिषु ॥ सू० २४ ॥

टीका—'इह ण देवाणुप्पिया !' इत्यादि । 'इह ण देवाणुप्पिया !' इह
खलु हे देवानुप्रिया ! 'उदगदातारो णत्थि' उदकदातारो न सन्ति । 'तं णो खलु
कप्पइ अम्ह अदिण्ण गिण्हित्तए' तत्=तस्मात् नो खलु कल्पतेऽस्माकमदत्तम् उदक
प्रहीतुम्, 'अदिण्ण साइजित्तए' अदत्तम् उदक स्वादयितु=पातुम्, 'त मा ण अम्हे
इयारिणि' त मा खलु वयमिगानीम्, 'आवइकालपि' आयत्तिकालमपि=आगामिनि

भी पानी का दाता नहीं मिला तब उन्होने द्वितीयवार भा परस्पर में एक-दूसरे का आह्वान
किया, और आह्वान करके इस प्रकार बोले ॥ सू० २४ ॥

'इह ण देवाणुप्पिया' इत्यादि ।

(इह ण देवाणुप्पिया ! उदगदातारो णत्थि) हे देवानुप्रिया ! प्रथम तो इस
अटवी में एक भी उदकदातार नहीं है, (तं णो खलु कप्पइ अम्ह अदिण्ण गिण्हित्तए)
दूसरे-हम लोगों को अदत्त जल ग्रहण करना उचित नहीं है, (अदिण्ण साइजित्तए)
कारण कि अदत्त जल का पान करना हम लोगों की मर्यादा से सर्वथा विरुद्ध है । (त मा
ण अम्हे इयारिणि आवइकालं पि अदिण्ण गिण्हामो अदिण्ण साइज्जामो मा ण

दातार भल्लो नहि त्यादे तेओओ णीण वार पणु परस्पर ओकणीनने
ओलाओ, ओलाओने आ प्रणे डडेवा लाओ (सू० २४)

"इह ण देवाणुप्पिया" इत्यादि

(इह ण देवाणुप्पिया) हे देवानुप्रिया ! प्रथम तो आ अटवीमा ओकेथ
पाणीने दातार नथी, (तं णो खलु कप्पइ अम्ह अदिण्ण गिण्हित्तए) णीण
आपणुने अदत्त जल ग्रहण करवु उचित नथी (अदिण्ण साइजित्तए)
कारण के अदत्त जलने पीवु ते आपणी मर्यादाथी सर्वथा विरुद्ध छे
(त मा ण अम्हे इयारिणि आवइकालपि अदिण्ण गिण्हामो अदिण्ण साइज्जामो मा

જાવ અડવીએ ઉદગદાયારસ્સ સવ્વઓ સમતા મગ્ગણગવેસણં
કરિત્તિએ-ત્તિ કટ્ટુ અણ્ણમણ્ણસ્સ અતિએ એયમટ્ટ પડિસુણેતિ,
પડિસુણિત્તા તીસે અગામિયાએ જાવ અડવીએ ઉદગદાયારસ્સ
સવ્વઓ સમતા મગ્ગણગવેપણં કરેતિ, કરિત્તા ઉદગદાયાર-

‘ઉદગદાયારસ્સ સવ્વઓ સમતા મગ્ગણગવેસણં કરિત્તિએત્તિ કટ્ટુ’ ઉદકદાતુ સર્વત
સમન્તાત્ માર્ગણગવેપણં કર્તુમ્ इति कृत्वा, ‘અણ્ણમણ્ણસ્સ અતિએ એયમટ્ટ પડિસુણેતિ’
અન્યોઽન્યસ્ય અતિકે એતમર્થે પ્રતિશૃણ્વન્તિ=સ્વીકુર્વન્તિ, ‘પડિસુણિત્તા’ પ્રતિશ્રુય ‘તીસે
અગામિયાએ જાવ અડવીએ ઉદગદાયારસ્સ સવ્વઓ સમતા મગ્ગણગવેસણં કરેતિ’
તસ્યામ્ અગ્રામિકાયા યાવદટ્થવ્યામ્ ઉદકદાતુ સર્વત સમન્તાદ માર્ગણગવેપણં કુર્વન્તિ,
‘કરિત્તા’ કૃત્વા, ‘ઉદગદાયારમલભમાણા’ ઉદકદાતાતમ્ અલમમાના, ‘દોઢપિ

દાતા કી માર્ગગા એવ ગવેપણા કરે, (ત્તિ કટ્ટુ અણ્ણમણ્ણસ્સ અતિએ એયમટ્ટ પડિસુણેતિ)
હસ પ્રકારકી ફી ગઈ સલાહ સબને એકમત હોકર માન લી। (પડિસુણિત્તા તીસે અગામિ
યાએ જાવ અડવીએ ઉદગદાયારસ્સ સવ્વઓ સમતા મગ્ગણગવેસણં કરેતિ) પશ્ચાત્
ઉસ સલાહ કં અનુસાર વે સબ ઉસ અગ્રામિક ખટવી મેં સર્વ પ્રકાર સે ચારેં ઓર પાની ક
દેને વાલે દાતા કી ગવેપણા કરને મે સલગ્ન હો ગયે। (કરિત્તા ઉદગદાયારમલભમાણા
દોઢપિ અણ્ણમણ્ણં સહાવેતિ સહાવિત્તા એવ વયાસી) ગવેપણા કરતે ૨ જબ ઉન્હે કોઈ

તમારા માટે એ જ એક ઠંડાણુદારક માર્ગ છે કે આપણે આ અગ્રામિક
તેમજ નિર્જન વનમાં સર્વ પ્રકારથી ચારે કોરે કોઈ જલના દાતારની માર્ગેણ
તેમજ શોધ કરીએ (ત્તિ કટ્ટુ અણ્ણમણ્ણસ્સ અતિએ એયમટ્ટ પડિસુણેતિ) આ
પ્રકારની કરેલી સલાહ બધાએ એકમત થઈને માની લીધી પછી (પડિ
સુણિત્તા તીસે અગામિયાએ જાવ અડવીએ ઉદગદાયારસ્સ સવ્વઓ સમતા મગ્ગ
ગવેસણં કરેતિ) તે સલાહને અનુસરીને તે બધા તે અગ્રામિક ખટવી (વન)માં
સર્વ પ્રકારથી ચારે કોર પાણી દેવાવાળા દાતારની શોધ કરવામાં સલમ
થઈ ગયા (કરિત્તા ઉદગદાયારમલભમાણા દોઢપિ અણ્ણમણ્ણં સહાવેતિ સહા
વિત્તા એવ વયાસી) શોધ કરતા કરતા પણ તેમને બ્યારે કોઈ પણ પાણીને

णियाओ य, करोडियाओ य, भिसियाओ य, छण्णालए य,
अंकुसए य, केसरियाओ य, पवित्तए य, गणेत्तियाओ य, छत्तए
य, वाहणाओ य, पाउयाओ य, धाउरत्ताओ य एगते एडित्ता,
गग महाणड ओगाहित्ता वालुयासथारए सथरित्ता, सलेहणा-

य 'करोडिकाश्च=मृण्मयभाजनविशेषान्, 'भिसियाओ य' वृषिकाश्च=उपवेशनपट्टिका,
'छण्णालए य' पण्णान्नानि च=त्रिकाष्टिका, 'अंकुसए य' अङ्गुलिकाश्च=आक-
र्षणिका-वृक्षपट्टयाद्यार्कषणसाधनविशेषान्, देवार्चने पत्रपुष्पफलानां मग्नहार्यमङ्गुलिका
उपयुज्यते, 'केसरियाओ य' केशरिकाश्च=प्रमार्जनायाणि वस्त्रगण्डानि, 'पवित्तए य'
पवित्रकाणि=ताम्रमयमुद्रिका, 'गणेत्तियाओ य' हस्तधार्या रुद्राक्षमाला, 'गणेत्तिया'
इति हस्तधार्यरुद्राक्षमालार्यं देशीयशब्द, 'छत्तए य' छत्राणि च 'वाहणाओ य'
उपानहश्च, 'पाउयाओ य' पाटुकाश्च=काष्ठपादुका, 'धाउरत्ताओ य' धातुरत्ताश्च=
गैरिकोपरञ्जिता, शाट्टिका =न्यासिपरिधानीयवस्त्राणि, एतानि सर्वाणि 'एगते एडित्ता'
एकाते त्यक्त्वा, 'गग महाणड ओगाहित्ता' गङ्गामहानदामगमाद्य=गङ्गाया महानधामग-
नार्य- 'वालुयासथारए सथरित्ता' वालुकामस्तारकान् सत्तार्य, 'सलेहणाञ्चसियाण' स्लेखना-

मिनी के बने हुए पात्रविशेषों को, वृषिकाओं-बैठने के पाटियाँ को, तिपाइयों को, देवों
का पूजा के लिये पत्र-पुष्पादिकों के गिराने के वास्ते सदा पास में रहनेवाली छोटी सी
अङ्गुलिका को, केसरिका को-प्रमार्जन करने के काम में आनेवाले वस्त्र क रटों को, तामे
की मुद्रियों को, सुमरिनियों को, छत्रों को, जूतों को, काष्ठ की पादुकाओं को एव गैरि-
कगत्तु से रक्त पहिने की धोतियों को एकान्त में छोड़कर महानदा गंगा को पारकर
(वालुयासथारए सथरित्ता) उसका तट पर वालुका का मथारा मिट्टी और उम पर

भाजाओने, करोडिकाओ-भाटीना बनेला पात्र विशेषोने, वृषिकाओ-अभयाना
पाटलाओने, त्रिपाईओने (घोड़ीने), देवाने पूजा निमित्त पत्र, पुष्प आदि
राखवा भाटे सदा पास रहैवावाणी नानी सरणी अङ्गुलिकाने, केशरिकाओने-
प्रमार्जन करवाना काममा आववावाणा वस्त्रना रटकाओने, ताणानी
मुद्रिकाओने, सुमरिनिओने, छत्रोने, जूताने, लाकडानी पादुकाओने,
तेमज गेड़ रगेला पहरेवाना धोतियाओने ओक ठेकाछे राणी छईने
भड़ानदी गंगाने उत्तरीने (वालुयासथारए सथरित्ता) तेना तट उपर रेतीना

જિત્તણ, ત મા ણ અમ્હે ડયાણિ આવડકાલં પિ અદિણ્ણં
ગિણ્ણામો, અદિણ્ણ સાડજ્ઞામો, મા ણં અમ્હ તવલોવે ભવિસ્સઈ.
તં સેયં સ્વલ્લુ અમ્હં દેવાણુપ્પિયા ! તિદંડં, કુડિયાઓ ય, કચ-

સમયેડપિ 'અદિણ્ણ ગિણ્ણામો' અદત્તં ગૃહ્ણીમ = અત્તમુત્તક ન સ્વીકૃત્તે, 'અદિણ્ણ
સાડજ્ઞામો' અદત્ત સ્વાદયામ = અદત્ત જલ મા સ્વાદયામ ઇત્યય, 'મા ણ અમ્હ
તવલોવે ભવિસ્સઈ' મા સ્વલ્લુ અસ્માક તપોલોપો ભવિવ્યત્તિ, અદત્તસ્યાપ્રહ્ણેડનાસ્વાદને
વાસ્માક તપોલોપો ન ભવિવ્યતીત્યર્થ । 'ત સેય સ્વલ્લુ અમ્હં દેવાણુપ્પિયા !' તત્ત =
તસ્માત્ શ્રેય સ્વલ્લુ અસ્માક હે દેવાનુપ્રિયા ! 'તિદંડય' તિદંડક 'કુડિયાઓ ય'
કુણ્ડિકાશ્વ = કમણ્ડલન્, 'કચણિયાઓ ય' કાચ્ચનિકાશ્વ = રત્નાક્ષમાલિકા, 'કરોડિયાઓ

અમ્હ તવલોવે ભવિસ્સઈ) તથા હમ સબ લોગોં કા યહ મી દદ નિશ્ચય હૈ કિ આગામી
કાલ મેં મી હમ સબ વિના દિયા હુઆ જલ ન પ્રહ્ણ કરે ઓર ન ઉસે પિયેં, ક્યોં કિ હસં
પ્રકાર કે આચરણ સે હમારી તપસ્યા કા લોપ હો જાયગા, અત વહ મી સુરક્ષિત રહેં હસં
અભિપ્રાય સે હમમેં સે કિસી કો મી અદત્ત જલ પ્રહ્ણ નહીં કરના ચાહિયે ઓર ન ઉસે પીના
હી ચાહિયે । (ત સેય સ્વલ્લુ અમ્હ દેવાણુપ્પિયા ! તિદંડ કુડિયાઓ ય, કચણિયાઓ ય,
કરોડિયાઓ ય, મિસિયાઓ ય, છળ્ણાલ્લ ય, અકુસલ્લ ય, કેસરિયાઓ ય, પવિ
ત્તલ્લ ય, ગણેત્તિયાઓ ય, છત્તલ્લ ય, વાહણાઓ ય, પાડયાઓ ય, ઘાડરત્તાઓ ય,
ણ્ણાતે ણ્ણિત્તા ગગ મહાનં ઓગાહિત્તા) હસલિયે હે દેવાનુપ્રિયોં । અવ હમ સન કી મલાઈ
હસી મેં હૈ કિ હમ સબ તિદંડા કો, કમણ્ડલુઓં કો, રત્નાક્ષ કા માલાઓં કો, કરોટિકાઓં-

ણ અમ્હ તવલોવે ભવિસ્સઈ) તથા આપણે દેહનિશ્ચયી બીએ હે ભવિવ્યકાળમા
પણુ દીધેલુ ન હોય એવુ જલ શ્રદ્ધણુ કરવુ નહિ અને પીવુ નહિ, કેમકે
એ પ્રકારના આચરણથી આપણી તપમ્થાનો લોપ થઈ જશે માટે તે
સુરક્ષિત રહે એવા અભિપ્રાયથી આપણામાના ડોઈએ પણ અદત્ત જલ
શ્રદ્ધણુ ન કરવુ બેઠએ અને તે પીવુ પણ ન બેઠએ (ત સેય સ્વલ્લુ અમ્હ
દેવાણુપ્પિયા ! તિદંડ, કુડિયાઓ ય, કચણિયાઓ ય, કરોડિયાઓ ય, કેસરિયાઓ ય,
પવિત્તલ્લ ય, ગણેત્તિયાઓ ય, છત્તલ્લ ય, વાહણાઓ ય, પાડયાઓ ય, ઘાડરત્તાઓ
ય ણ્ણાતે ણ્ણિત્તા ગગ મહાનં ઓગાહિત્તા) એ માટે હે દેવાનુપ્રિયે ! હવે
આપણી ભલાઈ એમા જ છે કે આપણે ત્રિદંડોને, ઠમ હલુઓને, રત્નાક્ષની

णियाओ य, करोडियाओ य, भिसियाओ य, छण्णालए य,
अंकुसए य, केसरियाओ य, पवित्तए य, गणेत्तियाओ य, छत्तए
य, वाहणाओ य, पाउयाओ य, धाउरत्ताओ य एगंते एडित्ता,
गगं महाणडं ओगाहित्ता, वालुयासथारए सथरित्ता, सलेहणा-

य' करोडिकाश्च=वृष्णमयभाजनविशेषान्, 'भिसियाओ य' वृषिकाश्च=उपवेशनपट्टिका,
'छण्णालए य' पण्णालिनि च=त्रिकाष्ठिका, 'अंकुसए य' अङ्गुगकाश्च=आक-
र्षणिका-वृक्षपल्लवाद्याकर्षणसाधनविशेषान्, देवार्चन पत्रपुष्पफलाना समुहार्थमङ्गुगका
उपयुज्यते, 'केसरियाओ य' केसरिकाश्च=प्रमार्जनावानि वस्त्ररन्टानि, 'पवित्तए य'
पवित्रकाणि=ताम्रमयमुद्रिका, 'गणेत्तियाओ य' हस्तधार्या रद्राक्षमाला, 'गणेत्तिया'
इति हस्तधार्यरद्राक्षमाग्नये देवीयग्रन्थ, 'उत्तए य' उत्राणि च 'वाहणाओ य'
उपानहश्च, 'पाउयाओ य' पादुकाश्च=काष्ठपादुका, 'धाउरत्ताओ य' धातुरत्ताश्च=
गैरिकोपरञ्जिता, शाटिका =न्यासपरिधानीयवस्त्राणि, एतानि सत्राणि 'एगंते एडित्ता'
एकांते त्यक्त्वा, 'गगं महाणडं ओगाहित्ता' गङ्गामहानद्रामवगाह्य=गङ्गाया महानधामव-
नीर्य- 'वालुयासथारए सथरित्ता' वालुकामस्तारकान् सस्तार्य, 'सलेहणाञ्चसियाण' सलेखना-

मिष्ट्री के बने हुए पात्रविशेषों को, वृषिकाओं-वैठने के पाटियों को, तिपाइयों को, देवों
की पूजा के लिये पत्र-पुष्पादिकों के गिराने के वास्ते सदा पास में रहनेवाली छोटी सी
अङ्गुष्ठिका को, केसरिका को-प्रमार्जन करने के काम में आनवाले वस्त्र के खंडों को, तामे
की मुद्रियों को, सुमरिनियों को, उत्रों को, जूतों को, काष्ठ की पादुकाओं को एवं गरि-
कधातु से रक्त पहिरने की धोतियों को एकान्त में ओडकर महानदों गंगा को पारकर
(वालुयासथारए सथरित्ता) उसके तट पर बालुका का मथारा मिश्रणों और उस पर

भाजाओने, करोडिकाओ-भाटीना भनेला पात्र विशेषेने, वृषिकाओ-जसवाना
पाटलाओने, त्रिपाईओने (घोडीन), देवेने पूजा निमित्त पत्र, पुष्प आदि
राखवा भाटे सदा पास में रहेवावाणी नानी सरणी अङ्गुष्ठिकाने, केसरिकाओने-
प्रमार्जन करवाना काममा आववावाणा वस्त्रना उटडाओने, ताम्रानी
मुद्रिकाओने, सुमरिनिओने, छत्रोने, जेडाने, लाडकानी पादुकाओने,
तेमज गेड रगेला पड़ेखाना धोतियाओने ओक ठेकाछे राणी धर्धने
मडानदी गगाने उतरिने (वालुयासथारए सथरित्ता) तेना तट उपर देतीना

જિત્તણ, તં મા ણ અમ્હે ઇયાણિં આવડકાલ પિ અદિણ્ણ
ગિણ્ણામો, અદિણ્ણં સાઙ્ગામો, મા ણં અમ્હ તવલોવે ભવિસ્સઈ.
તં સેયં સ્વલ્લુ અમ્હ દેવાણુપ્પિયા ! તિદ્ડ, કુડિયાઓ ય, કચ-

સમયેડપિ 'અદિણ્ણ ગિણ્ણામો' અન્તં ગૃહ્ણીમ = અદત્તમુન્થ ન સ્વીકૃર્મ, 'અદિણ્ણ
સાઙ્ગામો' અદત્ત સ્વાદયામ = અદત્ત જલ મા સ્વાદયામ ઇયવય, 'મા ણ અમ્હ
તવલોવે ભવિસ્સઈ' મા સ્વલ્લુ અસ્માક તપોલોપો ભવિષ્યતિ, અદત્તસ્થાપ્રહણેડનાસ્વાદને
ચાત્માકં તપોલોપો ન ભવિષ્યતીત્યર્થ । 'ત સેય સ્વલ્લુ અમ્હ દેવાણુપ્પિયા !' તત્ =
તસ્માત્ શ્રેય સ્વલ્લુ અસ્માક હે દેવાનુપ્રિયા ! 'તિદ્ડય' ત્રિદંડક 'કુડિયાઓ ય'
કુણ્ડિકાથ્થ = કમણ્ડલન્, 'કચણિયાઓ ય' કાચ્ચનિકાથ્થ = રત્નાક્ષમાલિકા, 'કરોડિયાઓ

અમ્હ તવલોવે ભવિસ્સઈ) તથા હમ સન લોગોં કા યહ મી દ્વદ નિશ્ચય હૈ કિ આગામા
કાલ મેં મી હમ સવ વિના દિયા હુઆ જલ ન પ્રહણ કરે ઓર ન ઉસે પિયે, ક્યોં કિ હસં
પ્રકાર કે આચરણ સે હમારી તપસ્યા કા લોપ હો જાયગા, અન્તં વહ મી સુરક્ષિત રહેં હસં
અભિપ્રાય સે હમમેં સે કિસી કો મી અદત્ત જલ પ્રહણ નહા કરના ચાહિયે ઓર ન ઉસે પીના
હી ચાહિયે । (ત સેય સ્વલ્લુ અમ્હ દેવાણુપ્પિયા ! તિદ્ડ કુડિયાઓ ય, કચણિયાઓ ય,
કરોડિયાઓ ય, મિસિયાઓ ય, છણ્ણાલણ ય, અકુસણ ય, કેસરિયાઓ ય, પવિ
ત્તણ ય, ગણેત્તિયાઓ ય, છત્તણ ય, વાહણાઓ ય, પાડયાઓ ય, ધાડરત્તાઓ ય,
ણ્ણતે ણ્ણિત્તા ગગ મહાનઈ ઓગાહિત્તા) હસલિયેહે દેવાનુપ્રિયોં । અવ હમ સન કી મલાઈ
હસી મેં હૈ કિ હમ સવ ત્રિદંડોં કો, કમણ્ડલોં કો, રત્નાક્ષ કા માલાઓં કો, કરોટિકાઓં-

ણ અમ્હ તવલોવે ભવિસ્સઈ) તથા આપણે દેહનિશ્ચયી ઝીએ ડે ભવિષ્યકાળમા
પણુ દીધેલુ ન હોય એવુ જલ ગ્રહણ કરવુ નહિ અને પીવુ નહિ, દેમઢે
એ પ્રકારના આચરણથી આપણી તપસ્યાનો લોપ થઈ જશે માટે તે
સુરક્ષિત રહે એવા અભિપ્રાયથી આપણામાના ડોડિએ પણ અદત્ત જલ
ગ્રહણ ન કરવુ જોઈએ અને તે પીવુ પણ ન જોઈએ (ત સેય સ્વલ્લુ અમ્હ
દેવાણુપ્પિયા ! તિદ્ડ, કુડિયાઓ ય, કચણિયાઓ ય, કરોડિયાઓ ય, કેસરિયાઓ ય,
પવિત્તણ ય, ગણેત્તિયાઓ ય, છત્તણ ય, વાહણાઓ ય, પાડયાઓ ય, ધાડરત્તાઓ
ય ણ્ણતે ણ્ણિત્તા ગગ મહાનઈ ઓગાહિત્તા) એ માટે હે દેવાનુપ્રિયોં । હવે
આપણી ભલાઈ એમા જ છે કે આપણે ત્રિદંડોને, કમણ્ડલોને, રત્નાક્ષની

सथरित्ता वालुयासथारय दुरुहित्ति, दुरुहित्ता पुरत्थाभिमुहा
संपलियंकनिसण्णा करयल जाव कट्टु एवं वयासी ॥ सू० २५ ॥

मूलम्—नमोत्थु ण अरहताण जाव सपत्ताण, नमोत्थु ण

अवतीर्थ 'वालुयासथारय' वालुकास्तारकान 'सथरति' स्तृणति, 'सथरित्ता'
सस्तीर्थ 'वालुयासथारय' वालुकास्तारक 'दुरुहित्ति' दुरोहित्ति=आरोहति,
'दुरुहित्ता' दूरहच=आरहच 'पुरत्थिमाभिमुहा' पौरुष्याभिमुहा=पूर्वन्दिमुहा,
'संपलियंकनिसण्णा' संपर्यङ्कनिपण्णा—संपर्यङ्क=पद्मासन तेन निपण्णा—पद्मासनेनो-
पनिष्ठा, 'करयल जाव कट्टु एवं वयासी' करतल यासकृता=मस्तकेऽञ्जलिं कृत्वा
एवमवदन् ॥ सू० २५ ॥

टीका—'नमोत्थु ण' इत्यादि 'नमोत्थु ण अरहताण जाव सपत्ताण' नमोऽग्वह-
दभ्यो यावत् सम्प्राप्तेभ्य, यावच्छब्दात्—आदिकरेभ्य, तार्थद्वारेभ्य स्वयं सनुद्धेभ्य—इत्यादीनि
निगेषणानि पूर्वार्धगतविंशतिमत्यम्भूताद् वो यानि । सिद्धगतिनामधेय स्थान सम्प्राप्तेभ्य ।

हित्ता वालुआसथारय सथरति) उस पार कर उन लोगोन वालुकाका मथारा गिजया,
(सथरित्ता वालुयासथारय दुरुहित्ति) गिजकर उसपर वे फिर चढ गये, (दुरुहित्ता)
चढकर (पुरत्थाभिमुहा संपलियंकनिसण्णा करयल जाव कट्टु एवं वयासी) पूर्व
दिशा को ओर मुँह कर पर्यङ्कासन से बैठ गये और दोनों हाथों को जोडकर मस्तक पर
लगा इस प्रकार कहने लगे ॥ सू० २५ ॥

'णमोत्थु ण अरिहताण जाव सपत्ताण' इत्यादि ।

(णमोत्थु ण अरिहताण जाव सपत्ताण) यावत् मुक्ति प्राप्त हुए श्री अर्हत्प्रभु को
नमस्कार हो । (समणस्स भगवओ महावीरस्स जाव सपाविउकामस्स नमोत्थु ण)

अधाय ते भट्टानदी गंगाभा प्रविष्ट तथा (ओगाहित्ता वालुआसथारय सथरति)
तेने पार ठरीने तेओओे आलुका (देती) ना सथारा गिजया (सथरित्ता
वालुयासथारय दुरुहित्ति) गिजयावीने तेना उपर तेओे ञ्ठा (दुरुहित्ता) ओसीने
(पुरत्थाभिमुहा संपलियंकनिसण्णा करयल जाव कट्टु एवं वयासी) पूर्व दिशानी तरङ्ग
भोढा राणी पर्यङ्क—आसनथी ओसी गया अने अन्ने हाथोने जोडीने मस्तक
उपर राणीने आ प्रकारे डहेवा लाज्या (सू २५)

'णमोत्थु ण अरिहताण जाव सपत्ताण' इत्यादि

(णमोत्थु ण अरिहताण जाव सपत्ताण) मुक्तिने प्राप्त वयेला श्री अर्हत्
प्रभुने नमस्कार हो । (समणस्स भगवओ महावीरस्स जाव सपाविउकामस्स नमो

झूसियाण भक्तपाणपडियाइक्खियाण पाओवगयाण कालं अण-
वकखमाणानं विहरित्तएत्ति कट्ठु अण्णमण्णस्स अत्तिए एयमट्ठ
पडिसुणेति, पडिसुणिच्चा तिदडए य जाव एगंते एडेंति, एडित्ता
गग महाणइ ओगाहेंति, ओगाहित्ता वालुआसथारए सथरति,

जुष्टानाम्—तपसा शरीरस्य कृशीकरण मछेखना तथा जुष्टाना=सेविताना—युक्तानाम्, 'भक्त-
पाण—पडियाइक्खियाण' भक्तपाण—प्रत्याग्यातानाम् 'पाओवगयाण' पादपोषगतानाम्—
छिन्नवृक्षवन्निष्पन्दतयाऽवस्थितानाम्, 'काल अणवकखमाणान विहरित्तए त्ति कट्ठु' काल
मानवकाङ्क्षता=मरणमनिच्छता विहर्तुमिति कृत्वा, 'अण्णमण्णस्स अत्तिए एयमट्ठ पडिसु-
णेति' अन्योऽन्यस्याऽन्तिके एतमर्थं प्रतिशृण्वन्ति=स्वीकुर्वन्ति, 'पडिसुणिच्चा' प्रतिश्रुत्य
'तिदडए य जाव एगंते एडेंति' त्रिदण्डकाश्च यावत् सर्वोपकरणानि एकान्ते त्यजन्ति,
'गग महाणइ ओगाहेंति' गङ्गा महानदीमवगाहन्ते=अवसरति, 'ओगाहित्ता' अवगाह=

(भक्तपाणपडियाइक्खियाण) भक्तपाण का प्रत्याग्यान कर (पाओवगयाण) छिन्न-
वृक्ष की तरह निश्चेष्ट होते हुए (काल अणवकखमाणान) मरण की इच्छा से रहित
होकर (सल्लेहणाझूसियाण विहरित्तए) सल्लेखनापूर्वक मरण को प्रेम क साथ सेवन
करें। (त्ति कट्ठु) इस प्रकार विचारकर (अण्णमण्णस्स अत्तिए एयमट्ठ पडिसुणेति)
उन लोगोंने इस निर्धारित बात को स्वीकार कर लिया, (पडिसुणिच्चा) स्वीकार करने
के बाद (तिदडए य जाव एगंते एडेंति) फिर उन सबने अपने २ त्रिदण्ड आदि
उपकरणों को एकान्त में परित्यक्त कर दिया, (एडित्ता गग महाणइ ओगाहेंति)
परित्यक्त कर चुकने पर फिर व सब के सब उस महानदी गंगा में प्रविष्ट हुए, (ओगा

स थारा भिछावीये, अने तेना पर (भक्तपाण—पडियाइक्खियाण) लक्ष्यपाणना प्रत्या-
ग्यान करीने (पाओवगयाण) पादपोषगमन स थारा करीने (काल अणवकखमाणान)
मरणनी धम्मथी रहित्थ धधने (सल्लेहणाझूसियाण विहरित्तए) सल्लेखना-
पूर्वक मरणुतु प्रेमथी सेवन करीये (त्ति कट्ठु) आ प्रकारने विचार करी
(अण्णमण्णस्स अत्तिए एयमट्ठ पडिसुणेति) ते बोझीये आ निर्धार करेदी बातने
स्वीकार करी दीधा (पडिसुणिच्चा) स्वीकार कथा पछी (तिदडए य जाव एगंते
एडेंति) ते अधाये पोतपोताना त्रिदण्ड आदि उपकरणेने एकान्त स्थानमा
परित्यक्त करी दीधा (एडित्ता गग महणइ ओगाहेंति) छोड़ी दीधा पछी ते

જીવાણ, થૂલણ પરિગ્રહે પચ્ચક્ષ્ણાણ જાવજીવાણ, ડયાણિ અમ્હે સમણસ્સ ભગવઓ મહાવીરસ્સ અતિણ સવ્વ પાણાઙ્ગવાય પચ્ચ-
ક્ષ્ણામો જાવજીવાણ, એવં જાવ સવ્વં પરિગ્રહં પચ્ચક્ષ્ણામો જાવજી-
વાણ, સવ્વ કોહ માણ માય લોહં પેજ્ઞં દોસ કલહં અવ્ભક્ષ્ણાણં

મૃપાવાદોઽદત્તાઽસદાન પ્રત્યારયાત યાવજીવમ્, 'સવ્વે મેહુણે પચ્ચક્ષ્ણાણ જાવજીવાણ સર્વં મૈથુન પ્રત્યાહ્યાત યાવજીવમ્, 'થૂલણ પરિગ્રહે પચ્ચક્ષ્ણાણ જાવજીવાણ' સ્થૂલ પરિગ્રહ પ્રત્યારયાતો યાવજીવમ્ । 'ડયાણિ અમ્હે સમણસ્સ ભગવઓ મહાવીરસ્સ અતિણ સવ્વ પાણાઙ્ગવાય પચ્ચક્ષ્ણામો જાવજીવાણ' ઇદાનીં વય શ્રમણસ્ય ભગવતો મહાવીરસ્યા ઽન્તિકે સર્વં પ્રાણાતિપાત પ્રત્યારયામો યાવજીવમ્, 'એવ જાવ સવ્વ પરિગ્રહ પચ્ચક્ષ્ણામો જાવજીવાણ' એવ યાવન્ સર્વં પરિગ્રહ પ્રત્યાહ્યામો યાવજીવમ્, 'સવ્વ કોહ માણ માય લોહં પેજ્ઞં દોસ કલહ અવ્ભક્ષ્ણાણ પેસુણ પરપરિવાય અરરહ માયામોસ

સમસ્ત મૃપાવાદ કા સમસ્ત અદત્તાદાન કા જીવનપર્યન્ત પરિત્યાગ કર દિયા હૈ, સમસ્ત મૈથુન કા યાવજીવન પરિત્યાગ કર દિયા હૈ । સ્થૂલ પરિગ્રહ કા મી યાવજીવન પરિત્યાગ કર દિયા હૈ । (ડયાણિ અમ્હે સમણસ્સ ભગવઓ મહાવીરસ્સ અતિણ સવ્વ પાણાઙ્ગવાય પચ્ચક્ષ્ણામો જાવજીવાણ) અવ્વ ઇસ સમય હમ સઝ લોગ શ્રમણ ભગવાન્ મહાવાર કે સમીપ પુન સમસ્ત પ્રાણાતિપાત કા જીવનપર્યન્ત પ્રત્યાહ્યાન કરતે હૈ, (એવ જાવ સવ્વ પરિગ્રહ પચ્ચક્ષ્ણામો જાવજીવાણ) ઇસી તરહ સમસ્ત પરિગ્રહ આદિ કા મી જીવનપર્યન્ત પ્રત્યાહ્યાન કરતે હૈ, (સવ્વ કોહ માણ માય લોહ પેજ્ઞં દોસ કલહ

પચ્ચક્ષ્ણાણ જાવજીવાણ) એવી રીતે સમસ્ત મૃપાવાદોનો અને સમસ્ત અદત્તાદાનનો જીવનપર્યન્ત પરિત્યાગ કરી દીધો છે, સમસ્ત મૈથુનનો જીવનપર્યન્ત પરિત્યાગ કરી દીધો છે સ્થૂલ પરિગ્રહનો પણ યાવજીવન પરિત્યાગ કરી દીધો છે (ડયાણિ અમ્હે સમણસ્સ ભગવઓ મહાવીરસ્સ અતિણ સવ્વ પાણાઙ્ગવાય પચ્ચક્ષ્ણામો જાવજીવાણ) હવે આ સમયે અમે બધાય લોકો શ્રમણ લગવાન મહાવીરની પાસે વળી પાછા સમસ્ત પ્રાણાતિપાતનો જીવનપર્યન્ત પ્રત્યાહ્યાન કરીએ છીએ (એવ જાવ સવ્વ પરિગ્રહ પચ્ચક્ષ્ણામો જાવજીવાણ) એવી જ રીતે સમસ્ત પરિગ્રહ આદિનો પણ જીવનપર્યન્ત પ્રત્યાહ્યાન કરીએ છીએ (સવ્વ કોહ માણ માય લોહ પેજ્ઞં દોસ કલહ અવ્ભક્ષ્ણાણ પેસુણ પરપરિવાય અરરહ

સમણસ્સ ભગવઓ મહાવીરસ્સ જાવ સંપાવિડકામસ્સ, નમો-
ત્યુ ણ અમ્મહસ્સ પરિવ્વાયગસ્સ અમ્હ ધમ્માયરિયસ્સ ધમ્મોવદે-
સગસ્સ । પુવ્વિ ણં અમ્હેહિં અમ્મહસ્સ પરિવ્વાયગસ્સ અંતિણ
થૂલગપાણાઙ્ગાણ પચ્ચસ્સાણ જાવજ્જીવાણ, સવ્વે મુસાવાણ અદિ-
ણ્ણાદાણે પચ્ચસ્સાણ જાવજ્જીવાણ, સવ્વે મેહુણે પચ્ચસ્સાણ જાવ-

‘નમોત્યુ ણ સમણસ્સ ભગવઓ મહાવીરસ્સ જાવ સંપાવિડકામસ્સ’ નમોસ્તુ સહુ શ્રમણાય
ભગવતે મહાવારાય યાવત્ સમ્પ્રાપ્તકામાય, ‘નમોત્યુ ણ અમ્મહસ્સ પરિવ્વાયગસ્સ અમ્હ
ધમ્માયરિયસ્સ ધમ્મોવદેસગસ્સ’ નમોસ્તુ ગચ્ચમ્વડાય પરિવાજકાય અસ્માક ધર્માચાર્યાય
ધર્મોપદેશકાય । ધર્માચાર્યત્વ પ્રવૃત્તયતિ—‘પુવ્વિ ણ અમ્હેહિં અમ્મહસ્સ પરિવ્વાયગસ્સ
અતિણ થૂલગપાણાઙ્ગાણ પચ્ચસ્સાણ જાવજ્જીવાણ’ પૂર્વ સ્વચ્ચત્માભિરમ્બહસ્ય પરિ-
વાજકસ્યાડતિકે સ્થૂલપ્રાણાતિપાત પ્રત્યાપ્યાતો યાવજ્જાનમ્—જાવનપર્યન્ત સ્થૂલપ્રાણાતિપાત
નિરમગમસ્માભિરઙ્ગીકૃતમ્ । ‘મુસાવાણ અદિણ્ણાદાણે પચ્ચસ્સાણ જાવજ્જીવાણ’

શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર કો જો મુક્તિ પ્રાપ્ત કરને કે કામી હે, નમસ્કાર હો ।
(ધમ્મોવદેસગસ્સ ધમ્માયરિયસ્સ અમ્હ પરિવ્વાયગસ્સ અમ્મહસ્સ નમોત્યુ ણ)
ધર્મ કે ઉપદેશક ધર્માચાર્ય એસે હમારે ગુરુ અમ્મહ પરિવાજક કો નમસ્કાર હો ।
(પુવ્વિ ણ અમ્હેહિં અમ્મહસ્સ પરિવ્વાયગસ્સ અતિણ થૂલગપાણાઙ્ગાણ જાવજ્જીવાણ
પચ્ચસ્સાણ) પહિલે હમ લોગોં ને અમ્મહ પરિવાજક કે સમીપ સ્થૂલપ્રાણાતિપાતકા યાવજ્જીવ
પ્રત્યાપ્યાન કિયા હે । (સવ્વે મુસાવાણ અદિણ્ણાદાણે પચ્ચસ્સાણ જાવજ્જીવાણ સવ્વે
મેહુણે પચ્ચસ્સાણ જાવજ્જીવાણ થૂલપરિગ્ગહે પચ્ચસ્સાણ જાવજ્જીવાણ) ઇત્તા તરહ

ત્યુ ણ) શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર કે જે મુક્તિ પ્રાપ્ત કરવાની કામનાવાળા
તેમને નમસ્કાર હો । (ધમ્મોવદેસગસ્સ ધમ્માયરિયસ્સ અમ્હ પરિવ્વાયગસ્સ અમ્મ
હસ્સ નમોત્યુ ણ) ધર્મના ઉપદેશક ધર્માચાર્ય એવા અમારા ગુરુ અમ્મહ પરિ
વાજકને નમસ્કાર હો । (પુવ્વિ ણ અમ્હેહિં અમ્મહસ્સ પરિવ્વાયગસ્સ અતિણ થૂલગપા
ણાઙ્ગાણ જાવજ્જીવાણ પચ્ચસ્સાણ) પહેલાં અમે હોડોએ અમ્મહ પરિવાજકની પાસે
સ્થૂલ પ્રાણાતિપાતનું યાવજ્જીવ પ્રત્યાપ્યાન કર્યું છે, (સવ્વે મુસાવાણ અદિણ્ણા
દાણે પચ્ચસ્સાણ જાવજ્જીવાણ, સવ્વે મેહુણે પચ્ચસ્સાણ જાવજ્જીવાણ, થૂલપરિગ્ગહે

सरीर इष्ट कत पिय मणुण्ण मणाम पेज्जं थेज्ज वेसासिय समय
वहुमय अणुमयं भडकरुगसमाणं, माण सीय मा ण उण्ह मा ण

चोरा मा ण दंसा मा ण मसगा मा ण गड्यपित्तियसिंभियसनिवाडय विविहा
रोगायका परिसहोवसग्गा फुसतु' इष्ट=पुरतो वर्तमान शरीरम् इष्ट=बहुभम्, कात=
कमनायम्, प्रिय=सदा प्रेमास्पदम्, मनोज=सुन्दरम्, मनोम=मनसाऽभ्यस्त=प्राप्यते पुन
पुन स्मरणतो यत्त मनोऽमम्, प्रेय=सर्वपण्येष्वतिशयेन प्रियमिति प्रेय, अथवा काला तर-
नयना प्रेर्यम्, स्थैर्य=स्थैर्ययुक्त-स्थिरमट्यर्थ, वैश्वासिकम्-विश्वास प्रयोजनम्-अस्येति वैश्वा-
सिकम्-प्राणिना परशराभमेव प्राचुर्येणाऽविश्वासद्वेतु, निजशरीर तु प्रतीतिपात्रमेव भवति, समत-
तत्तकायागा सम्मतयात, बहुमत गहुगोयहनावाभये मतम् इष्टयत्त गहुमतम्, अनुमत=त्रिगु-
णत्वान्नेऽति अनु=अथान्=मनः अनुमनम्, अनरु भागडकरुगडकसमान भाण्डानाम्=भूषणाना
करुण्डकसमान-भूषणमन्जुपातुन्वमुपादेयमित्यर्थ, एतादृशशरीर मा ज्ञात=शैव स्पृशतु, मा-

पिवासा मा ण वाला मा ण चोरा मा ण दंसा मा ण मसगा मा ण गड्यपित्तिय-
सिंभियसनिवाडय विविहा रोगायका परीसहोवसग्गा फुसतु) यहा पर सर्वत्र
“मा” शब्द निषेध अर्थ में, एव “ण” शब्द वाक्यालंकार में प्रयुक्त हुआ समझना
चाहिये। इष्ट=बहुभ, नान्त=कमनाय, प्रिय=सदा प्रेमास्पद, मनोज=सुन्दर, मनोम=समस्त
की अपेक्षा अत्यंत प्रिय, स्थैर्य=स्थिरतायुक्त, वैश्वासिक=पर शरीर की अपेक्षा जीवों को
अपना शरीर अतिशय प्राप्ति का स्थान होता है इस अपेक्षा अतिशय प्राप्ति का पात्र, शारीरिक
कार्यों के समत होने से समत, गहुत करके अथवा बहुतों के मध्य में इष्ट होने से बहुमत,
अनुमत=त्रिगुणता के दिखने पर भा प्रेम का स्थानभूत, जिस प्रकार भूषणों का करटक प्रिय

समाण मा ण सीय मा ण उण्ह मा ण सुहा मा ण पिवासा मा ण वाला मा ण चोरा
मा ण दंसा मा ण मसगा मा ण गड्यपित्तियसिंभियसनिवाडय विविहा रोगायका
परीसहोवसग्गा फुसतु) अही सर्वत्र ‘मा’ शब्द निषेधना अर्थभा तेमज्ज ‘ण’
शब्द वाक्यालंकारमा वापरवेला समज्जो लेख्खे छिट्ठि-वदल्ल, कान्त-कम-
नीय, प्रिय-महा प्रेमास्पद, मनोज=सुन्दर, मनोम=समस्तानी अपेक्षा अत्यंत
प्रिय, स्थैर्य=स्थिरतायुक्त, वैश्वासिक=जीवनना शरीरानी अपेक्षाओं लोवाने
पोताना शरीर अतिशय प्रीतिनु स्थान होय छे-छे छिट्ठि अतिशय प्रीतिने
पात्र, शारीरिक कार्यों भाटे समत होवाथी समत, धण्डु शरीरने अथवा धण्डु
ओनी वथमा छिट्ठि तेवी गहुमत, अनुमत-विशुद्धता लेवा छत्ता पण्डु प्रेमना
स्थानभूत, जे प्रकारे धण्डुनो करीथो प्रिय होय छे तेवी रीने प्रिय होवाने

पेसुण्ण परपरिवाय अरइरइं मायामोसं मिच्छादसणसल्ल अकर-
णिज्जं जोग पच्चस्वामो जावज्जीवाए, सब्ब असण पाण खाइमं
साइम चउव्विहपि आहारं पच्चस्वामो जावज्जीवाए, जं पि य इम

मिच्छादसणसल्ल अकरणिज्ज जोग पच्चस्वामो जावज्जीवाए ' सर्वं क्रोध मान माया
लोभे प्रिय द्वेष कलहम् अभ्याख्यान पेशुन्य परपरिवादम् अरतिरति मायामृषा मिथ्यादर्शन
शून्यमकरणीय योग प्रत्याख्यामो यावज्जीवम्—अकृत्यानि सत्ताणि पत्ताणि प्राग् व्याख्यातानि ।
' सब्बं असण पाण खाइम साइम चउव्विहपि आहार पच्चस्वामो जावज्जीवाए '
सर्वमशन पान स्वाद्य स्वाद्य चतुर्विधमपि आहार प्रत्याख्यामो यावज्जीवम् । ' जपि य इम
सरीर इदं कतं पिय मणुण्ण मणाम पेज्ज थेज्ज वेसासिय समय बहुमय अणुमय
भट्ठकरडगसमाण, मा ण सीय मा ण उण्ह मा ण खुहा मा ण पिवासा मा ण वाला मा ण

अभ्यकरणेण पेसुण्ण परपरिवाय अरइरइ) इसी तरह उन्हीं की साक्षात्पूर्वक समस्त क्रोध
का, समस्त मान का, समस्त माया का, समस्त लोभ का, समस्त प्रिय का, समस्त द्वेष
का, कलह का, अभ्याख्यान का, पेशुन्य का, परपरिवाद का, अरति—रति का (माया-
मोसं) मायामृषा का, (मिच्छादसणसल्ल) मिथ्यादर्शन शून्य का, (अकरणिज्ज जोग)
एव अकरणीय योग का (पच्चस्वामो जावज्जीवाए) यावज्जीव प्रत्याख्यान करते हैं ।
(सब्ब असण पाण खाइम साइम चउव्विहपि आहार पच्चस्वामो जावज्जीवाए)
समस्त, अशन, पान, स्वाद्य, स्वाद्य इन चार प्रकार के आहारों का यावज्जीव प्रत्याख्यान
करते हैं । (ज पि य इम सरीर इदं कतं पिय मणुण्ण मणाम पेज्ज थेज्ज वेसासिय
समय बहुमय अणुमय भट्ठकरडगसमाण, मा ण सीय मा ण उण्ह मा ण खुहा मा ण

इह) येही रीते तेमनी ज साक्षीपूर्वक अभस्त क्रोधनु, अभस्त माननु,
अभस्त मायानु, अभस्त लोभनु, अभस्त प्रियनु, अभस्त द्वेषनु, कलहनु
अभ्याख्याननु (आणनु), पेशुन्यनु, परपरिवादनु, अरतिनु, रतिनु, (मायामोसं)
मायामृषानु, (मिच्छादसणसल्ल) मिथ्यादर्शनशून्यनु, (अकरणिज्ज जोग)
तेमज्ज अकरणीय योगनु (पच्चस्वामो जावज्जीवाए) जवनपर्यन्त प्रत्याख्यान
करीये छीये (सब्ब असण पाण खाइम साइम चउव्विहपि आहार पच्च
स्वामो जावज्जीवाए) अभस्त अशन, पान, स्वाद्य, स्वाद्य वगैरे चार प्रकारनी
आहारानु यावज्जीवन प्रत्याख्यान करीये छीये (ज पि य इम सरीर
इदं कतं पिय मणाम मणुण्ण पेज्ज वज्ज वेसासिय समय बहुमय अणुमय भट्ठकरडग

रामि-त्ति कट्टु सलेहणाञ्जुसणाञ्जुसिया भत्तपाणपडियाडक्खिया
पाओवगया काल अणवकंखमाणा विहरन्ति ॥ सू० २६ ॥

मूलम्—तए ण ते परिव्वायगा वट्टुड भत्ताड अणसणाए
छेदेत्ति, छेदिता आलोइयपडिक्कता समाहिपत्ता कालमासे काल

शरीरशुद्धीकरणे या जोषणा=प्राणि तथा जुष्टा=सेविता, 'भत्तपाणपडियाडक्खिया'
प्रयाग्यातभक्तपाना, 'पाओवगया' पादपोषणता=वृक्षवन्निष्पद्यतया स्थिता, 'काल
अणवकरमाणा' कालमनवकारुक्षित, केचिद् वेदनापिरुणा मरणमिच्छति तेषा निषेधार्थ-
मेनद्वाक्यम्, एवम्भूता विहरति—अम्यटपरिवाजकशिव्या इति ॥ सू० २६ ॥

टीका—'तए ण ते परिव्वायगा' इत्यादि । 'तए ण ते परिव्वायगा'
तत् खलु ते परिवाजका—अम्यटशिव्या वृत्तकायोसगा—'वट्टुड भत्ताड अणसणाए
छेदेत्ति' बहूनि भक्तानि अनशनं चिन्दन्ति, 'छेदिता' छिन्ना 'आलोइयपडिक्कता'
आलोचितप्रतिक्रान्ता=गुरुजनस्य समीपे वृत्ताऽऽलोचना, प्रतिक्रान्ता—पापस्थानापश्चा-

सन क सन (भत्तपाणपडियाडक्खिया) भक्त एव पान का प्रयाग्यान करके (पाओ-
वगया) वृक्ष की तरह निश्चेष्ट होकर (काल अणवकरमाणा विहरति) मरण की इच्छा
नहीं करते हुए स्थित हो गये ॥ सू० २६ ॥

'तए ण ते परिव्वायगा' इत्यादि ।

(तए ण) इसके बाद (ते परिव्वायगा) उन समस्त पारवाजकनि (वट्टुड
भत्ताड) चार्ग प्रकार के आहार का (अणसणाए) अनशन द्वारा (छेदेत्ति) छेद कर
निया, (छेदिता) छेद करने के बाद (आलोइयपडिक्कता) अपने अतिचारों का

याननु प्रत्याग्यान करीने (पाओवगया) वृक्षनी पेठे निश्चय थकीने (काल अणवक-
समाणा विहरति) मरणांनी धन्या नहीं करना स्थित थकी गया (सू. २६)

'तए ण ते परिव्वायगा' इत्यादि

(तए ण) त्थार पछी (ते परिव्वायगा) ते पावा परिवाजकोओ (वट्टुड
भत्ताड) आर्य प्रहारना आहारना (अणसणाए) अनशन द्वारा (छेदेत्ति) छेद
की दीधो (छेदिता) छेद की दीधो पछी (आलोइयपडिक्कता) पोताना अति
आरोनी आलोचना की पछी तेओ तेनाथी निवृत्त थया (समाहिपत्ता)

खुहा मा णं पिवासा मा ण वाला मा ण चोरा मा ण मसगा मा ण
वाइयपित्तिर्यासभियसंनिवाइय विविहा रोगायंका परिसहोव-
सग्गा फुसतु—त्तिकट्टु एयपि णं चरमेहिं ऊसासणीसासेहिं वोसि-

शब्दा निषेधार्थ, 'ण' शब्दा वाक्यालङ्कारार्थ, शैथ्य कर्तृ शरीरकर्मक स्पर्शन न करोतु, एवमेवोष्ण-
क्षुधा-पिपासा-व्याल-चोर दग्ग-मशक वातिकर पैत्तिकर श्लैष्मिक सान्निपातिकर दयो विविधा रोगा
तद्वा परीपहा उपसर्गाश्चैतच्छरीरार न स्पृशतु। अत्र व्याल = सर्पा, रोगा = महाव्याधय,
आतङ्का = सद्योधातिनो रोगा एव, परीपहा क्षुधादयो द्वाविंशति, उपसर्गा = द्विव्यादय, अयत्
सुगमम्। 'त्तिकट्टु' इति कृत्वा 'एय पि ण चरमेहिं ऊसासणीसासेहिं वोसिरामि
त्तिकट्टु' एतदपि खलु चरमैरुच्छ्वासनि श्वासैर्युसन्नमि—एतदपि शरीर त्यजामि इति वृत्ता-
इत्थ विचार्य 'सलेहणाञ्जसणाञ्जसिया' नलेखना—जूपणा—जुष्टा—सलेखनाया=कषाय

होता है उसी प्रकार से प्रिय होने कारण भाण्डकण्डक के तुल्य (इम) इस मेरे (सरीर) शरी-
रको गीत स्पर्श न करे, उष्ण स्पर्श न करे, क्षुधा स्पर्श न करे, पिपासा स्पर्श न करे, व्याल-सर्प
स्पर्श न करे, चोर उपद्रव न करे, दस डास स्पर्श न करे, मशक-मच्छर स्पर्श न करे, वात-
सबधी, पित्तसबधी, कफमबधी, सन्निपातमबधी आदि विविध रोग-महाव्याधिया, आतक-सद्य
प्राणहर रोग, परापह-क्षुधाआदि एव उपसर्ग-देवादिक कृत उपद्रव, कोई भी इस शरीर को
स्पर्श न करे, (त्तिकट्टु) इस प्रकार की विचारधारा को (चरमेहिं ऊसासणीसासेहिं वोसि-
रामि) अब चरम उच्छ्वासनि श्वास तक छोड़ते हैं। (त्तिकट्टु) इस तरह करके (सले-
हणाञ्जसणाञ्जसिया) नलेखना मे-कषाय एव शरीर के कृश करने में प्राप्ति से युक्त वे

कारणों लाउकर उठना तुल्य (इम) आ मारा (सरीर) शरीरने ठंडी स्पर्श न
करे, गरमी स्पर्श न करे, लूण स्पर्श न करे, तरस स्पर्श न करे, व्याल-
सर्प स्पर्श न करे, चोर उपद्रव न करे, दस-डास स्पर्श न करे, मशक-
मच्छर स्पर्श न करे, वातमबधी, पित्तमबधी, कफमबधी, सन्निपात-
मबधी आदि विविध रोग-महाव्याधिया, आतक-तीव्रप्राणहर रोग, परी-
पह-क्षुधाआदि तेमज उपसर्ग-देवान्निर्कृत उपद्रव, ऐसे कष्ट पथु आ
शरीरने स्पर्श न करे (त्तिकट्टु) आ प्रकारनी विचारधाराने (चरमेहिं ऊसा-
सणीसासेहिं वोसिरामि) अब चरम उच्छ्वासनि श्वास सुधी छोड़ छु (त्तिकट्टु)
आवी रीते तरीने (सलेहणाञ्जसणाञ्जसिया) सलेखनाभा-कषाय तेमज शरीरने
कृश करवाभा प्रीतिथी युक्त, ते पथा (भक्तपाणपडियाइक्किया) लक्ष्य तेमज

कखड एवं भासड एव पन्नवेड एव परूवेड । एवं खलु अम्मडे परिच्चायए कपिल्लपुरे णयरे घरसए आहारमाहारेड, घरसए वसहि उवेड । से कहमेव भते । एव ॥ सू० २८ ॥

मूलम्—गोयमा । ज णं से बहुजणे अणमणस

‘अणमणस एवमाइक्खड’ अथान्यमेवमायाति=हे भगवन् ! जनसमूह परस्परमि
थ वक्ति, ‘एव भासड’ एव भाषते, ‘एवं पन्नवेड’ एव प्रज्ञापयति, ‘एव परूवेड’
एव प्ररूपयति, ‘एव खलु अम्मडे परिच्चायए कपिल्लपुरे णयरे’ एव स्वन्वम्बड परि
नाजक कम्पिन्यपुरे नगरे, ‘घरसए आहारमाहारेड’ गृहगतादाहारमाहरति=भिक्षा
गृह्णाति, ‘घरसए वसहि उवेड’ गृहगते वसतिमुपैति, ‘से कहमेव भते एव’
तत् कथमेतद् भगवन् ! एवम्—इति भगवन्त प्रति शिष्यप्रश्न ॥ सू० २८ ॥

टीका—भगवानाह—‘गोयमा !’ इत्यादि । ‘ज ण से बहुजणे अणमण-

जणे ण) बहुत से लोग (अणमणस) परस्पर जो (एवमाइक्खड) इस प्रकार कहते
हैं, (एव भासड) इस प्रकार भाषण करते हैं, (एव पन्नवेड) इस प्रकार अच्छी तरह
ज्ञापित करते हैं, (एव परूवेड) इस प्रकार प्ररूपित करते हैं कि (एव खलु अम्मडे
परिच्चायए कपिल्लपुरे णयरे घरसए आहारमाहारेड) ये अम्बडपरिनाजक कपिल्लपुर
नगर में सौ घरों में आहार करते हैं, एव (घरसए वसहि उवेड) सौ घरों में निवास करते
हैं, (से) सो (भते) हे भदत ! (कहमेव) यह बात कैसे है ॥ सू० २८ ॥

‘गोयमा ! ज ण से बहुजणे’ इत्यादि ।

प्रभु गौतम के प्रश्न का उत्तर देते हुए कहते हैं कि (गोयमा !) हे गौतम !

(बहुजणे ण) धन्य लोग (अणमणस) परस्पर जो (एवमाइक्खड) आ
प्रकार ठहरे ठे, (एव भासड) आ प्रकार भाषण ठहरे ठे, (एव पन्नवेड) आ
प्रकार सारी नीति स्थापित ठहरे ठे (जखुवे ठे), (एव परूवेड) आ प्रकार
प्ररूपित ठहरे ठे (एव खलु अम्मडे परिच्चायए कपिल्लपुरे णयरे घरसए आहार
माहारेड) अम्बड परिनाजक कपिल्लपुर नगरमा सौ घरमा आहार ठहरे ठे
तेमज (घरसए वसहि उवेड) सौ घरोंमा निवास ठहरे ठे, (से) तो (भते) !
हे भदन्त ! (कहमेव) आ बात कैसी ? (सू २८)

‘गोयमा ! ज ण से बहुजणे’ इत्यादि

प्रभु गौतमना प्रश्नको उत्तर आयाता ठहरे ठे (गोयमा !) हे

किञ्चा बभलोए कप्पे देवत्ताए उववण्णा । तर्हि तेसिं गई । दस
सागरोवमाइ ठिई पणत्ता, परलोगस्स आराहगा, सेस त
चेव ॥ सू० २७ ॥

मूलम्—बहुजणे ण भते । अणमणस्स एवमाइ-

परावृत्ता, 'समाधिपत्ता' समाधिप्राप्ता = उपगतदृष्ट्या, 'कालमासे काल किञ्चा' कालमासे काल कृत्वा, 'बभलोए कप्पे देवत्ताए उववण्णा' ब्रह्मलोके रूपे देवत्वेनोपपन्ना, देशप्रतिफलत्वेना परलोकाऽऽराधनमेव । परिगणकक्रियाफलं ब्रह्मलोकगमनम् । 'तर्हि तेसिं गई' तत्र तेषां गतिः, 'दस सागरोवमाइ ठिई पणत्ता' दशसागरोपमाणि स्थितिं प्रज्ञप्ता, 'परलोगस्स आराहगा' परलोकस्थाऽऽगमना सती यथा, 'सेस त चेव' शेष तदेव ॥ सू० २७ ॥

टीका—'बहुजणे ण भते !' इत्यादि । बहुजन = जनसमूह खलु हे भद्रत !

आलोचना की, पश्चात् वे उनसे परावृत्त हुए । फिर (समाधिपत्ता) समाधि प्राप्त कर (कालमासे काल किञ्चा बभलोए कप्पे देवत्ताए उववण्णा) काल-अवसर में काल करके ब्रह्मलोक रूप में देव का पर्याय से उपजत हुए । (तर्हि तेसिं गई, दससागरोवमाइ ठिई पणत्ता, परलोगस्स आराहगा, सेस त चेव) यहाँ पर उनकी गति प्ररूपित करने में आई है । स्थिति इनका १० सागर प्रमाण है । ये परलोक के नियम से आराधन रुके गये हैं । जो पढ़िने की तरह समझना चाहिये ॥ म २७ ॥

'बहुजणे ण भते' इत्यादि ।

पुनः गौतमस्वामिना न भक्तिपूर्वक प्रश्न से पूछा कि (भते) हे भगवन् ! (बहु

अने समाधि प्राप्त करीने (कालमासे काल किञ्चा बभलोए कप्पे देवत्ताए उववण्णा) जाय-अवसरे जाय करीने ब्रह्मलोका उत्पन्ना देवनी पर्यायथी उत्पन्ना यथा (तर्हि तेसिं गई, दससागरोवमाइ ठिई पणत्ता, परलोगस्स आराहगा, सेस त चेव) त्वां तेमनी गतिं प्ररूपितां करवाभा आवी छे तेमनी स्थिति १० सागर प्रमाण छे तेओने निश्चिन्तयथी परमाकना आधारक छेवाभा आव्या छे जाकीनु अगावनी पेठे समञ्ज वेवु जेईछे (सू २७)

'बहुजणे ण भते' इत्यादि

पुनः गौतम स्वामीने लक्ष्मिपूर्वक प्रश्नसे पूछ्यु के (भते!) हे भगवन् !

મૂલમ—સે કેળટ્ટેણં મતે ! એવ વુચ્ચઈ—અમ્મહે પરિ-
વ્વાયએ જાવ વસહિ ઉવેડ ॥ સૂ. ૩૦ ॥

મૂલમ—ગોયમા ! અમ્મહસ્સ ણં પરિવ્વાયગસ્સ પગઈ-
મહયાએ જાવ વિણીયયાએ છટ્ટછટ્ટેણં અનિચ્છિત્તેણં તવોકમ્મેણ

ટીકા—પુનર્ગૈતમ પૃચ્છતિ—‘સે કેળટ્ટેણ’ इत्यादि । ‘સે કેળટ્ટેણ મતે ! એવ
વુચ્ચઈ’ તત્ કેનાર્યેન હે મદન્ત ! એવમુચ્યતે—‘અમ્મહે પરિવ્વાયએ જાવ વસહિ ઉવેડ’
અમ્મહ પરિવાજકો યાવદ્ વસતિમુપૈતિ, ગૃહગતાદમિક્ષા કરોતિ, ગૃહગત વસતિ સ્વીકરોતિ,
इति ॥ સૂ. ૩૦ ॥

ટીકા—મગધનાહ—‘ગોયમા !’ इत्यादि । હે ગૌતમ ! ‘અમ્મહસ્સ ણ
પરિવ્વાયગસ્સ પગઈમહયાએ’ અમ્મહસ્ય સ્વલ્લ પરિવાજકસ્ય પ્રકૃતિમદ્રતયા—પ્રકૃતે =
સ્વભાવસ્ય મદ્રતયા=સરલતયા ‘જાવ વિણીયયાએ’ યાવદ્વિનીતતયા—યાત્ચ્છન્દાદિવ દૃશ્ય—
પ્રકૃત્યુપગાતતયા પ્રકૃતિતનુનોધમાનમાયાલોભતયા મૃદુમાર્દવસમ્પન્નતયાऽऽલીનતયા इति,

‘સે કેળટ્ટેણ’ इत्यादि ।

(મતે) હે મદન્ત ! (સે કેળટ્ટેણ એવ વુચ્ચઈ) આપ ચહ કિસ આગય સે
ફહતે હેં કિ—(અમ્મહે પરિવ્વાયએ જાવ વસહિ ઉવેડ) અમ્મહ પરિવાજક સૌ ઘરોં મે
આહાર કરતે હેં ઓર સૌ ઘરોં મેં નિવાસ કરતે હે ॥ સૂ. ૩૦ ॥

‘ગોયમા ! અમ્મહસ્સ ણ’ इत्यादि ।

(ગોયમા) હે ગૌતમ ! યહ અમ્મહ પરિવાજક (પગઈમહયાએ જાવ વિણીય-
યાએ) પ્રકૃતિ સે મદ્ર હે, અત્પ ક્રોધ, માન, માયા એવ લોભ—રૂપાયગાલા હે, સ્વભાવત

‘સે કેળટ્ટેણ’ इत्यादि

(મતે !) હે મદન્ત ! (સે કેળટ્ટેણ એવ વુચ્ચઈ) આપ એ કયા હેતુથી
હોહો ઓ ડે—(અમ્મહ પરિવ્વાયએ જાવ વસહિ ઉવેડ) અમ્મહ પરિવાજક સૌ
ઘરમા આહાર કરે છે અને સૌ ઘરમા નિવાસ કરે છે ? (સૂ. ૩૦)

‘ગોયમા ! અમ્મહસ્સ ણ’ इत्यादि

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! આ અમ્મહ પરિવાજક (પગઈમહયાએ જાવ
વિણીયયાએ) પ્રકૃતિથી બદ્ધ છે, અત્પ ક્રોધ, માન, માયા, તેમજ લોભ
રૂપાયગાલા છે, સ્વભાવત મૃદુ—માર્દવ શુભૃથી યુક્ત છે, તથા અત્યંત વિનીત

एवमाइक्खइ जाव एव परूवेइ—एवं खलु अम्मडे परिव्वायए
कपिल्लपुरे जाव घरसए वसहिं उवेइ । सच्चे णं एसमट्ठे, अहपि
णं गोयमा । एवमाइक्खामि जाव एवं परूवेमि—एव खलु
अम्मडे परिव्वायए जाव वसहिं उवेइ ॥ सू० २९ ॥

इस एवमाइक्खइ' हे गौतम ! यत्खलु स बहुजनोऽन्योऽयम् एवमारयाति, यावदेवं प्ररूपयति,
'एव खलु अम्मडे परिव्वायए कपिल्लपुरे जाव घरसए वसहिं उवेइ' एव खन्वम्बड
परिव्राजक काम्पिन्यपुरे यावद् गृहगते वसतिमुपैति—इति यत्त्वया पृच्छ्यते । 'सच्चे ण एस
मट्ठे' सत्य खन्वेपोऽर्थ । 'अहपि ण गोयमा ! एवमाइक्खामि' अहमपि खलु गौतम !
एवमाग्यामि, 'जाव एव परूवेमि' यावदेव प्ररूपयामि—प्ररूपणा करोमि, 'एव खलु
अम्मडे परिव्वायए जाव वसहिं उवेइ' एव खलु अम्बड परिव्राजको यावद् वसतिमुपैति—
गृहशताद् भिक्षा गृह्णाति, गृहशते वसतिं करोति, इति ॥ सू० २९ ॥

(ज) जो (से) वे (बहुजणे) बहुत से लोग (अण्णमण्णस्स) परस्पर दूसरे से (एवमाइ
क्खइ जाव परूवेइ) इस प्रकार कहते हैं यावत् इस प्रकार प्ररूपित करते हैं कि (एव
खलु अम्मडे परिव्वायए कपिल्लपुरे) ये अम्बड परिव्राजक कपिल्लपुर नगर में (जाव
घरसए वसहिं उवेइ) सौ घरों में भिक्षा लेते हैं और सौ घरों में निवास करते हैं, सो
(सच्चे ण एसमट्ठे) यह बात बिल्कुल ठीक है । (अह पिण गोयमा ! एवमाइक्खामि)
गौतम ! मैं भी इसी तरह कहता हूँ (जाव एव परूवेमि) यावत् इसी तरह प्ररूपित
करता हूँ कि (एव खलु अम्मडे परिव्वायए जाव वसहिं उवेइ) ये अम्बड परि
व्राजक सौ घरों में आहार करते हैं और सौ घरों में निवास करते हैं ॥ सू० २९ ॥

ગૌતમ ! (જ) જે (સે) તેઓ (બહુજણે) ઘણા લોકો (અણ્ણમણ્ણસ્સ)
પરસ્પર એક બીજાને (એવમાઇક્કઇ જાવ પરૂવેઇ) આ પ્રકારે કહે છે યાવત્
આ પ્રકારે પ્રરૂપિત કરે છે કે (એવ સલુ અમ્મડે પરિવ્વાયએ કપિલ્લપુરે) તે
અમ્બડ પરિવ્રાજક કપિલ્લપુર નગરમાં (જાવ ઘરસએ વસહિં ઉવેઇ) સો ઘરોથી
ભિક્ષા લે છે અને એ ઘરોમાં નિવાસ કરે છે તે (સચ્ચે ણ એસમટ્ઠે) આ વાત
બિલકુલ ઠીક છે । (અહપિ ણ ગોયમા ! એવમાઇક્કામિ) ગૌતમ ! હું પણ
એજ રીતે કહું છું (જાવ એવ પરૂવેમિ) યાવત્ એવી જ રીતે પ્રરૂપિત કરું
છું કે (એવ સલુ અમ્મડે પરિવ્વાયએ જાવ વસહિં ઉવેઇ) એ અમ્બડ પરિ
વ્રાજક એ ઘરોમાં આહાર કરે છે અને એ ઘરોમાં નિવાસ કરે છે (સૂ ૨૯)

खओवसमेण ईहावृहामगगणगवेसण करेमाणस्स वीरियलद्धी
वेउव्वियलद्धी ओहिणाणलद्धी समुप्पण्णा । तए णं से अम्मडे
परिवायगे तीए वीरियलद्धीए वेउव्वियलद्धीए ओहीणाणलद्धीए

खओवसमेण ' तत्त्ववर्गीयाना=कर्मणा वीर्यवैक्रियलब्धव्यवर्तिनानावरणीयाना क्षयोपशमेन,
'ईहा-वृहा-मगगण-गवेसण करेमाणस्स' ईहा-यूह-मार्गण गवेपण कुर्वत -तत्र-ईहा=
मनिकानमेत-नामजायादिविशेषकल्पनागहितसामान्यज्ञानोत्तरविशेषनिश्चयार्थ विचारणा इत्यर्थ,
यूह=अपोह-सामान्यज्ञानोत्तरकालविशेषनिश्चयार्थ विचारणाया प्रवृत्ताया तदनु गुणदोष-
विचारणाजनितो निश्चय । मार्गण=जीवादिव्यपत्यर्थस्य यथाग्रन्थितस्वरूपान्वेषणम्, गवेपण=
मार्गगानन्तरमनुपलभ्यस्य जीवादिव्यपत्यर्थस्य सर्वतः परिभावनम्, एषा समाहारस्तत् तथा, तत्
कुर्वन् अम्वडस्य परिभाषकस्येयम् । 'वीरियलद्धी' वीर्यलब्धि, 'वेउव्वियलद्धी'
वैक्रियलब्धि 'ओहिणाणलद्धी समुप्पण्णा' अवगिज्ञानलब्धि समुपपन्ना । 'तए ण

आवरण कर्मों के (खओवसमेण) क्षयोपशम से (ईहा-वृहा-मगगण-
गवेसण करेमाणस्स) ईहा-नाम एव जायादिरूप कल्पना से गहित सामान्य ज्ञान के
गद विशेषरूप से निश्चय करने की चेष्टा-विचारधारा, यूह-सामान्य ज्ञान के बाद विशेष
निश्चय के लिये विचारणा करने पर गुणदोष के विचार से होनेवाला निश्चय-अवायरूप
ज्ञान, मार्गण-यथावस्थित जीवादि पदार्थ के स्वरूपका अन्वेषण, एव गवेपण-मार्गण के
बाद अनुपलभ्य जीवादि पदार्थों के सभी प्रकार से निर्णय करने का तरफ तपरतारूप
गवेपण (करेमाणस्स) करने से (वीरियलद्धी वेउव्वियलद्धी ओहिणाणलद्धी समु-
प्पण्णा) वीर्यलब्धि, वैक्रियलब्धि, तथा अधिज्ञानलब्धि उत्पन्न हो गई । (तए ण से

आवरण कर्मों के (खओवसमेण) क्षयोपशमार्थी (ईहा-वृहा-मगगण-
गवेसण करेमाणस्स) ईहा-नाम तेमज्जति आदिनी कल्पनाधी
गहित सामान्य ज्ञान यथा पक्षी विशेषउपक्षी निश्चय करवानी चेष्टा-
विचारधारा, यूह-सामान्यज्ञान बाद विशेष निश्चय कर्वा भाटे विचारणा
करी पक्षी शुद्धोपपन्ना विचारणी यथावाणा निश्चय-अवायरूप ज्ञान, मार्गण
यथावस्थित एव-आदि पदार्थों का उपपन्न अन्वेषण, तेमज्ज गवेपण-मार्गण
पक्षी अनुपलभ्य एव आदि पदार्थों का सर्व प्रकारणी निश्चय करवानी तरफ
तत्परताउप गवेपण (करेमाणस्स) कर्वाणी (वीरियलद्धी वेउव्वियलद्धी ओहि-
णाणलद्धी समुप्पण्णा) वीर्यलब्धि, वैक्रियलब्धि, तथा अधिज्ञानलब्धि

ઉડ્ડં વાહાઓ પગિજ્ઞય ૨ સૂરામિમુહસ્સ આયાવળભૂમીએ આયા-
વેમાળસ્સ સુમેળં પરિણામેળં પસત્યેહિં અજ્ઞવસાળેહિં પસત્યાહિં
લેસાહિં વિસુજ્ઞમાળીહિં અન્નયા કયાડ તદાવરણિજ્ઞાણ કમ્માણ

વિનયશીલતા, 'છટ્ટછટ્ટેણ અનિક્કલ્લેણ તત્તોરુમ્મેણ' પશ્યપ્પેન અનિક્કલ્લેણ તપ-
કર્મણા-મુહુર્દિનદ્વયાઽનશનરૂપેણ અગ્નિશ્રાતેન તપોરૂપેણ કર્મણા, 'ઉડ્ડં વાહાઓ પગિ
જ્ઞયર' ઈર્વં વાહ પ્રગૃહ્યર=ગાહ ઈર્વં વૃત્વા 'સૂરામિમુહસ્સ આયાવળભૂમીએ
આયાવેમાળસ્સ' સૂરામિમુહસ્સાઽઽપનામ્માવાતાપયત 'સુમેળં પરિણામેળં' શુભેન
પરિણામેન=શુભ રૂપયાઽઽમ્પરિણત્યા, 'પસત્યેહિં અજ્ઞવસાળેહિં' પ્રશસ્તૈરધ્યવસાને-
ઉત્તમમનોવિશેષૈ, 'પસત્યાહિં લેસાહિં વિસુજ્ઞમાળીહિં' પ્રગસ્તાભિલેશ્યામિ-
વિંશુધ્યમાનામિ 'અન્નયા કયાડ' અયદા કદાચિત્ 'તદાવરણિજ્ઞાણ કમ્માણ

મૃદુમાર્દવ ગુણ સે યુક્ત હૈ, તથા અત્યત ત્રિનીત મી હૈ । (અનિક્કલ્લેણ) તથા લગાતાર
(છટ્ટ છટ્ટેણ તત્તોરુમ્મેણ) છટ છટ-વેલા-ની તપસ્યા કરનેવાલા હૈ । ણ્વ (ઉડ્ડ
વાહાઓ પગિજ્ઞયર) વાહુઓ કો ડપર ડઠા કર, (સૂરામિમુહસ્સ) સૂર્ય કૈ સન્નુવ
(આયાવળભૂમીએ આયાવેમાળસ્સ) આતાપના કૈ યોગ્ય પ્રદેશ મ આતાપના લેતા હૈ ।
અત (અમ્મહસ્સ પરિવાયગસ્સ) ઇસ અમ્મહ પરિવાજક કો (સુમેળં પરિણામેળં)
શુભ પરિણામ સૈ-શુભરૂપ આત્મા કી પરિણતિ સૈ, (પસત્યેહિં અજ્ઞવસાળેહિં) પ્રગસ્ત
અધ્યવસાનો સૈ-ઉત્તમ વિચારધારાઓ સૈ, (પસત્યાહિં લેસાહિં વિસુજ્ઞમાળીહિં)
પ્રગસ્ત લેશ્યાઓ કા વિશુદ્ધિ હોને સૈ, (અણયા કયાડ) કિસી ઈક સમય (તદાવર
ણિજ્ઞાણ કમ્માણ) તદાવરણીય કમો-ધાર્ય કૈ, વૈકિયલલ્લિ કૈ ણ્વ અવધિ જ્ઞાન કૈ

પથુ છે (અનિક્કલ્લેણ) તથા લગાતાર (છટ્ટછટ્ટેણ તત્તોરુમ્મેણ) છટ છટ-
બેલા-ની તપસ્યા કરવાવાળા છે તેમજ (ઉડ્ડ વાહાઓ પગિજ્ઞયર) હાથને
ડચા કરીને (સૂરામિમુહસ્સ) સૂર્યની સન્નુવ (આયાવળભૂમીએ આયા
વેમાળસ્સ) આતાપનાને યોગ્ય પ્રદેશમા આતાપના લે છે આથી (અમ્મહસ્સ
પરિવાયગસ્સ) એ અમ્મહ પરિવાજકને (સુમેળં પરિણામેળં) શુભ પરિણામથી,
શુભરૂપ આત્માની પરિણતિથી, (પસત્યેહિં અજ્ઞવસાળેહિં) પ્રશસ્ત અધ્યવ
સાનોથી-ઉત્તમ વિચારધારાઓથી, (પસત્યાહિં લેસાહિં વિસુજ્ઞમાળીહિં) પ્રશસ્ત
લેશ્યાઓની વિશુદ્ધિ થવાથી (અણયા કયાડ) કોઈ એક સમય (તદાવરણ
જ્ઞાણ કમ્માણ) તદાવરણીય ધર્મો-ધર્મ, વૈકિયલલ્લિ અને અવધિજ્ઞાનની

खओवसमेणं ईहावृहामगणगवेसण करेमाणस्स वीरियलद्धी
वेउव्वियलद्धी ओहिणाणलद्धी समुप्पण्णा । तए णं से अम्मडे
परिवायगे तीए वीरियलद्धीए वेउव्वियलद्धीए ओहिणाणलद्धीए

खओवसमेणं ' तत्परणायाना=कर्मणा वीर्यवैक्रियत्वात्प्रभिनानासगीयाना क्षयोपशमेन,
'ईहा-वृहा-मगण-गवेसण करेमाणस्स' ईहा-वृहा-मार्गण गवेपण कुर्वत-तत्र-ईहा=
मतिमानभेद-नामजायाद्विशेषरूपनारहितसामान्यनानोत्तर विशेषनिश्चयार्थ विचारणा इत्यर्थ,
वृहा=अपोह-सामान्यज्ञानोत्तरकाल विशेषनिश्चयार्थ विचारणाया प्रवृत्ताया तदनु गुणदोष-
विचारणाजनितो निश्चय । मार्गण=जीवादिपदार्थस्य यथावस्थितस्वरूपान्वेषणम्, गवेपण=
मार्गणान्तरमनुपपन्नस्य जीवादिवृत्त्यर्थस्य सर्वतः परिभाषनम्, एषा समाहारस्तत् तथा, तत्
कुर्वत अम्बडस्य परिभाषकस्येयम्वय । 'वीरियलद्धी' वीर्यवृद्धि, 'वेउव्वियलद्धी'
वैक्रियलद्धि 'ओहिणाणलद्धी समुप्पण्णा' अवधिज्ञानलद्धि समुत्पन्ना । 'तए ण

आवरण कर्मों के (खओवसमेण) क्षयोपशम से (ईहा-वृहा-मगण-
गवेसण करेमाणस्स) ईहा-नाम एव जायारूप कल्पना से रहित सामान्य ज्ञान के
बाद विशेषरूप से निश्चय करने की चेष्टा-विचारधारा, वृहा-सामान्य ज्ञान के बाद विशेष
निश्चय के लिये विचारणा करने पर गुणदोष के विचार से होनेवाला निश्चय-अवायरूप
ज्ञान, मार्गण-यथावस्थित जीवादि पदार्थ के स्वरूपका अन्वेषण, एव गवेपण-मार्गण के
बाद अनुपपन्न जीवादि पदार्थों के सभी प्रकार से निर्णय करने की तरफ तत्परतारूप
गवेपण (करेमाणस्स) करने से (वीरियलद्धी वेउव्वियलद्धी ओहिणाणलद्धी समु-
प्पण्णा) वीर्यवृद्धि, वैक्रियलद्धि, तथा अवधिज्ञानलद्धि उत्पन्न हो गई । (तए ण से

आवरण कर्मोंना (खओवसमेण) क्षयोपशमथी (ईहा-वृहा-मगण-
गवेसण करेमाणस्स) छहा-नाम तेमज्जति आदिनी कल्पनाथी
रहित सामान्य ज्ञान यथा पछी विशेषरूपथी निश्चय करवानी चेष्टा-
विचारधारा, वृहा-सामान्यज्ञान बाद विशेष निश्चय करवा भाटे विचारणा
ज्या पछी शुद्धोपना विचारथी यथावाजा निश्चय-अवायरूप ज्ञान, मार्गण
यथावस्थित एव आदि पदार्थोंना अन्वेषण, तेमज्ज गवेपण-मार्गण
पछी अनुपपन्न एव आदि पदार्थोंना सर्व प्रकारथी निर्णय करवानी तरह
तत्परतारूप गवेपण (करेमाणस्स) करवाथी (वीरियलद्धी वेउव्वियलद्धी ओहि-
णाणलद्धी समुप्पण्णा) वीर्यवृद्धि, वैक्रियलद्धि, तथा अवधिज्ञानलद्धि

સમુપ્પણાણ જણવિમ્હાવણહેડં કંપિલ્લપુરે ણયરે ઘરસણ જાવ
વસહિ ઉવેડ્ઠિ । સે તેણદ્દેણં ગોયમા ! એવુ ચુચ્ચડ્ઠિ-અમ્મડે પરિવ્વાયણ
કંપિલ્લપુરે ણયરે ઘરસણ જાવ વસહિં ઉવેડ્ઠિ ॥ સૂ. ૩૧ ॥

સે અમ્મડે પરિવ્વાયણે' તત્ત સલ્લસ અમ્મટ પરિવાજક, 'તીણ વીરિયલદ્ધીણ વેડવ્વિય
લદ્ધીણ ઓહિણાણલદ્ધીણ સમુપ્પણાણ' તથા વીર્યલ્લિ વા વૈક્રિયલ્લિ વ્યાસપિજ્ઞાનલ્લિ વા
સમુપ્પન્નાયા 'જણવિમ્હાવણહેડ' જનનિસ્માપનહેતો, 'કપિલ્લપુરે ણયરે ઘરસણ જાવ
વસહિં ઉવેડ્ઠિ' કામ્પિલ્લપુરે નગરે ગૃહશતે યાવદ્વસતિમુપૈતિ, 'સે તેણદ્દેણં ગોયમા ! એવ
ચુચ્ચડ્ઠિ' તત્ત તેનાર્યેન ગૌતમ ! એવમુચ્ચતે—' અમ્મડે પરિવ્વાયણ કપિલ્લપુરે ણયરે ઘરસણ
જાવ વસહિં ઉવેડ્ઠિ' અમ્મડ પરિવાજક કામ્પિલ્લપુરે નગરે ગૃહશતે યાવદ્વસતિ
મુપૈતિ ॥ સૂ. ૩૧ ॥

અમ્મડે પરિવ્વાયણે તીણ વીરિયલદ્ધીણ વેડવ્વિયલદ્ધીણ ઓહિણાણલદ્ધીણ સમુ
પ્પણાણ) ઇસકે વાદ ઉત્પન્ન હુઈ ઊન વીર્યલલ્લિ, વૈક્રિયલલ્લિ એવ અવધિજ્ઞાનલલ્લિ દ્વારા
યહ (જણવિમ્હાવણહેડ) મનુષ્યો કો આશ્રયચક્રિત કરને કે લિયે (કપિલ્લપુરે ણયરે
ઘરસણ જાવ વસહિ ઉવેડ્ઠિ) કપિલ્લ નગર મ સૌ ઘરો સે ભિક્ષા કરતા હૈ, એવ ઊન્હીં મેં વિશ્રામ
કરતા હૈ । (સે તેણદ્દેણ ગોયમા ! એવ ચુચ્ચડ્ઠિ) ઇસ આશય સે, હે ગૌતમ ! મૈં દેસા
કહતા હૂ (અમ્મડે પરિવ્વાયણ કપિલ્લપુરે ણયરે ઘરસણ જાવ વસહિં ઉવેડ્ઠિ) કિ
અમ્મડ પરિવાજક કપિલ્લપુર નગર મે સૌ ઘરાં મે આહાર કરતા હૈ ઓર સૌ ઘરોં મે નિવાસ
કરતા હૈ ॥ સૂ. ૩૧ ॥

ઉત્પન્ન થઈ (તણ ન સે અમ્મડે પરિવ્વાયણે તીણ વીરિયલદ્ધીણ વેડવ્વિયલદ્ધીણ
ઓહિણાણલદ્ધીણ સમુપ્પણાણ) ત્યાર પછી ઉત્પન્ન થયેલી તે વીર્યલલ્લિ,
વૈક્રિયલલ્લિ તેમજ અવધિજ્ઞાનલલ્લિ દ્વારા એ (જણવિમ્હાવણહેડ)
મનુષ્યોને આશ્રયચક્રિત કરવા માટે (કપિલ્લપુરે ણયરે ઘરસણ જાવ વસહિં
ઉવેડ્ઠિ) કપિલ્લપુર નગરમાં સૌ ઘરોથી ભિક્ષા કરે છે તેમજ તેમાં જ વિશ્રામ
કરે છે, (સે તેણદ્દેણ ગોયમા ! એવ ચુચ્ચડ્ઠિ) આ આશયથી હે ગૌતમ ! હું
એમ કહું છું (અમ્મડે પરિવ્વાયણ કપિલ્લપુરે ઘરસણ જાવ વસહિં ઉવેડ્ઠિ)
કે અમ્મડ પરિવાજક કપિલ્લપુર નગરમાં સૌ ઘરોમાં આહાર કરે છે અને
સૌ ઘરોમાં નિવાસ કરે છે (સૂ. ૩૧)

मूलम्—पहू ण भते । अम्मडे परिव्वायए देवाणु-
प्पियाण अतिए मुडे भवित्ता अगाराओ अणगारिय पव्व-
इत्तए ॥ सू० ३२ ॥

मूलम्—णो इण्ठे समट्ठे गोयमा । अम्मडे ण परि-

गौतम पृच्छति—‘पहू ण भते’ इत्यादि । ‘भते !’ हे भद्रत । ‘अम्मडे
परिव्वायए देवाणुप्पियाण अतिए मुडे भवित्ता अगाराओ अणगारिय पव्वइत्तए’
अम्बड परित्राजको देवानुप्रियाणामन्तिके मुण्ड = लुब्धितकेणो म्वाऽगारादनगारिता = साधुत्व
प्रवर्जितु = प्राप्तुं ‘प्रभू ण’ प्रभु = समर्थ किम् ? ‘ण’ इति वाक्यालङ्कारे ॥ सू० ३२ ॥

टीका—भगवानाह—‘णो इण्ठे समट्ठे गोयमा’ इत्यादि । ‘णो इण्ठे समट्ठे
गोयमा !’ नाऽयमर्थ सम गौतम ! ‘अम्मडे ण परिव्वायए समणोवासए’ अम्बड खलु

‘पहू ण भते । अम्मडे परिव्वायए’ इत्यादि ।

(भते) हे भद्रत । (अम्मडे परिव्वायए) यह अम्बड परित्राजक (देवाणु-
प्पियाण अतिए) आप के पास (मुडे भवित्ता) मुदित होकर (अगाराओ) आगार
अवस्था से (अणगारिय) अनगार अवस्था को (पव्वइत्तए) धारण करने के लिये
(पहू ण) समर्थ है क्या ? ॥ सू० ३२ ॥

‘णो इण्ठे समट्ठे’ इत्यादि ।

प्रभु ने कहा—(गोयमा) हे गौतम ! (णो इण्ठे समट्ठे) यह अर्थ समर्थ नहीं है ।
क्यों कि (अम्मडे ण परिव्वायए) यह अम्बड परित्राजक (समणोवासए) श्रमणोपासक

‘पहू ण भते । अम्मडे परिव्वायए’ इत्यादि

(भते) हे भद्रत । (अम्मडे परिव्वायए) आ अम्बड परित्राजक
(देवाणुप्पियाण अतिए) आपनी पाने (मुडे भवित्ता) मुदित थपने (अगाराओ)
अगार अवस्थाथी (अणगारिय) अनगार अवस्थाने (पव्वइत्तए) धारण
उत्त्वाने भाटे (पहू ण) समर्थ छे ठे डेम ? (सू० ३२)

‘णो इण्ठे समट्ठे’ इत्यादि

प्रभुओ उल्लु (गोयमा) हे गौतम ! (णो इण्ठे समट्ठे) आ अर्थ
नमर्थ नथी, डेमडे (अम्मडे ण परिव्वायए) आ अम्बड परित्राजक (समणो-

ઢ્વાયણ સમળોવાસણ અભિગયજીવાડજીવે જાવ અપ્પાણ
ભાવેમાણે વિહરહ, ળવર ળસિયફલિહે અવગુદુવારે ચિયત્તેતેર-
ઘરદારપવેસી ંય ળ વુચ્છહ ॥ સૂ૦ ૩૩ ॥

પરિવ્રાજક શ્રમગોપાસક, ‘અભિગયજીવાડજીવે’ અભિગતજ્ઞાનાડજ્ઞાન = જીનાજ્ઞાનતત્ત્વન,
‘જાવ’ યાવત્-અત્ર યાવચ્છન્દાન્નિ દશ્યમ્-ઉપલબ્ધપુણ્યપાપ, આત્મમગરનિર્જરા
ક્રિયાડધિકરણબધમોક્ષકુઠલ ઇતિ, ‘અપ્પાણ ભાવેમાણે’ આત્માન ભાવયન્ વિહરતિ=
વિચરતિ । ‘ળવર’-અયમત્ર વિશેષ-‘ળસિયફલિહે’ ઉદ્ભૂતસ્ફટિક =સ્ફટિકરાગિરિવ
નિર્મલ, ‘અવગુદુવારે’ અપાવૃતદ્વાર-‘અવગુ’ ઇતિદેગીય શબ્દ, ઉદ્ઘાટિતકપાટ
દ્વાર-અતિધાર્મિકતયાડસ્ય પ્રવેશકાલે જનૈ કપાટ ઉદ્ઘાટયતે ઇતિ ભાવ । ‘ચિયત્તેતેરઘર
દારપવેસી’ ત્યક્તાડત પુરગૃહદ્વારપ્રવેશ-ત્યક્ત =પ્રીત્યા જનૈર્વત્ત અત પુરગૃહદ્વારેષુ પ્રવેશો
યસ્ય સ તથા, અતિધાર્મિકતયા સર્વત્ર પ્રવેશેડનાગદ્વનીય ઇતિ ભાવ । ‘ંય ળ વુચ્છહ’
અથ લલ્લચ્યતે=આદ્ય સોડમ્બહ ઉચ્યતે ॥ સૂ૦ ૩૩ ॥

હોકર (અભિગયજીવાડજીવે જાવ અપ્પાણ ભાવેમાણે વિહરહ) જીવ, અજીવ, પુણ્ય,
પાપ, આત્મવ, મવર, નિર્જરા, બધ અથ મોક્ષ ઇત્યા જ્ઞાતા હોતા હુઆ અપની આત્મા કો
ભાવિત કરતા હુઆ વિચર રહા હૈ । (ળવર) પરન્તુ (અંવ ળ વુચ્છહ) ઇતના મે અવશ્ય
કહતા હ કિ યહ અમ્બડ પરિવ્રાજક (ળસિયફલિહે) સ્ફટિકમણિ કો રાગિ કે સમાન
નિર્મલ, (અવગુદુવારે) જિસકે લિયે સમી કે ઘરોં કા દરવાજા હર બત્તન ખુલા રહતા હૈ,
એસા હૈ, ઔર (ચિયત્તેતેરઘરદારપવેસી) યહ વિશ્વસ્ત હોને કે કારણ ગજાકે અત-
પુર મેં મી વે-રોકડોક આતા જાતા હૈ ॥ સૂ૦ ૩૩ ॥

વાસણ) શ્રમલોપાસક થઈને (અભિગયજીવાડજીવે જાવ અપ્પાણ ભાવેમાણે
વિહરહ) જીવ, અજીવ, પુણ્ય, પાપ, આત્મવ, મવર, નિર્જરા તેમજ બધ, મોક્ષ
એના જ્ઞાતા થઈને પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા વિચરે છે (ળવર) પરંતુ
(અંવ ળ વુચ્છહ) એટલું તો હું અવશ્ય કહું છું કે આ અમ્બડ પરિવ્રાજક
(ળસિયફલિહે) સ્ફટિકમણિની રાશિ (ઢગલાની)) પડે નિર્મલ (અવગુદુવારે)
એના માટે બધાના ઘરના દરવાજા હર વખત ખુલા રહે છે એવા છે, અને
(ચિયત્તેતેરઘરદારપવેસી) એ વિશ્વાસુ હોવાના કારણે રાત્રના અતપુરમાં
પણ કોઈ ભતની રોકડોક વિના આવે બચે છે (સૂ૦ ૩૩)

अक्खसोयप्पमाणमेत्तपि जलसयराहं उत्तरित्ते, णणत्थ अद्धाण-
गमणेण । अम्मडस्स णं णो कप्पइ सगड वा एव तं चेव भाणिय-
व्व णणत्थ एगाए गंगामट्टियाए । अम्मडस्स णं परिव्वायगस्स

व्वायगस्स 'अम्बडस्य खलु परिव्राजकस्य, 'णो कप्पइ अक्खसोयप्पमाणमेत्तपि जल
सयराह उत्तरित्ते' अक्षस्रोत प्रमाणमात्रमपि—अक्षस्रोत = चक्रधू प्रवेशरश्मि तदेव
प्रमाण तेन प्रमाणेन मात्रा=परिमाणम् अवगाहनतो यस्य तत्तथा तत्, चक्रस्य छिद्रपर्यन्त
जलमपि 'सयराह' शीघ्र, 'सयराह' इतिद्वितीयशब्द, 'उत्तरित्ते' उत्तरीतु नो
कप्पते=तत्र प्रवेष्टु न कप्पते, तस्मान्मन्यूनपरिमाणं जलमुत्तरीतुं कप्पत इति भाव । 'णण-
त्थ अद्धाणगमणेण' नाऽन्यत्राऽप्यगमनात्—अध्वगमनादन्यत्राऽप्य निषेध—अध्वगमने तु
जलमुत्तरीतुं कप्पते, 'अम्मडस्स णं णो कप्पइ सगड वा एव तं चेव भाणियव्व जाव'
अम्बडस्य खलु नो कप्पते शक्यं वा एव तदेव भणितव्यं यावत्, यावच्छब्देन 'सदमा-
णियं वा दुरुहित्ताण गच्छित्ते' इत्यारभ्य 'कुकुमेण वा गाय अणुलिपित्ते' इति
पर्यन्त पाठोऽस्यैवोत्तरार्धगताष्टादशमूत्रगतोऽनुसन्धेय इति । 'णणत्थ एगाए गंगामट्टियाए'

समय मार्ग में (सयराह) अकस्मात् (अक्खसोयप्पमाणमेत्तपि) गान्धी की धुरा प्रमाण
जल आ जाय तो भी उसमें (उत्तरित्ते णो कप्पइ) उतरना नहीं कप्पता है ।
(णणत्थ अद्धाणगमणेण) परंतु निहार करते हुए अन्य रास्ता नहीं हो तो बात अलग ।
(अम्मडस्स णं णो कप्पइ सगड वा एव तं चेव भाणियव्व जाव) इसी तरह इस
अम्बड परिव्राजक को शक्य आदि पर चढ़ना भी कप्पता नहीं है । यहाँ 'यावत्' शब्द
से 'सदमाणिय वा दुरुहित्ता ण गच्छित्ते' यहाँ से लेकर 'कुकुमेण वा गाय अणुलि-
पित्ते' यहाँ तक का पाठ इसी आगम के उत्तरार्ध के अठारहवें सूत्र से समझ लेना

करती वधते भार्गवा (सयराह) अकस्मात् (अक्खसोयप्पमाणमेत्तपि) गाडीना
घोसराना प्रमाण बेटेले जल आवी जाय तो पणु तेमा (उत्तरित्ते णो कप्पइ)
उतरतु कप्पतु नथी (णणत्थ अद्धाणगमणेण) परंतु बिहार करता करता
धीले रस्ता न होय तो बात जुदी (अम्मडस्स णं णो कप्पइ सगड वा एव तं
चेव भाणियव्व जाव) जेवी रीते ते अम्मड परिव्राजकने शक्य (गाडा) आदि
पर चढ़तु पणु कप्पतु नथी अही (यावत्) शब्दही 'सदमाणिय दुरुहित्ता
ण गच्छित्ते' अही थी वधने 'कुकुमेण वा गाय अणुलिपित्ते' अही सुधीने
पाठ आ आगमना उत्तरार्धना अठारवा सूत्रही जेवी लेवो जेधये (णणत्थ

ળો કપ્પડ આહાકમ્મિણ વા ઉદેસિણ વા મીસજાણ ડ વા અજ્ઞો-
યરણ ડ વા પૂડકમ્મે ડ વા કીયગહે ડ વા પામિચ્ચે ડ વા અણિસિ-

નાયત્રૈરુત્થા ગદ્ધામૃત્તિકાયા -પાકા ગદ્ધામૃત્તિકા રૂપતે પ્રહીતુમિયથે । ‘અમ્મહસ્સ ણ
પરિવ્વાયગસ્સ ણો રૂપ્પડ આહારુમ્મિણ વા’ અમ્બડસ્ટ સ્વલુ પરિવાજકસ્ય નો રૂપતે-
આધાર્કર્મિક-પદ્કાયોપમર્દનપૂર્વક સાત્ત્વર્થકૃતમશનાદિક વા ‘ઉદેસિણ વા’ ઔદેશિક-
સાધુસુદેશ્ય યત્ કૃત તદ્ વા ન રૂપતે, ‘મીસજાણ ડ વા’ મિશ્રજાત-મિશ્રેણ-ગૃહસ્થ-
સાધ્વાદિપ્રણિધાનલક્ષણભાવેન નિપ્પન્ન-પાકાન્નિભાવમુપગતં મિશ્રજાતમનાયેવ, તદપિ ન
રૂપતે, ‘ડ વા’ इति सर्वत्र वाक्यालङ्कार, ‘અજ્ઞોયરણ ડ વા’ અયવરત-સા-અર્થમ-
ધિકપ્રક્ષેપેણ નિપ્પાદિતમ્, एतदप्यरूपनायम्, ‘પૂડકમ્મે ડ વા’ પૂતિકર્મ-આધાર્કર્મિક-
વિશુદ્ધલેશસપુકમ્ભક્તાદિ, તત્પિ ન રૂપતે, ‘કીયગહે ડ વા’ કીતકૃત-ક્રાન્ત-ક્રયણ-સા-

ચાહિયે । (ણણાસ્થ ઇમાણ ગગામટ્ટિયાણ) હસે સિર્ફ એક ગગા કા મિટ્ટી હા કન્પિત
હૈ । (અમ્મહસ્સ ણ પરિવ્વાયગસ્સ) હસ અમ્બડ પરિવાજક કે લિયે (ણો રૂપ્પડ
આહારુમ્મિણ વા ઉદેસિણ વા મીસજાણ ડ વા અજ્ઞોયરણ ડ વા પૂડકમ્મે ડ વા
કીયગહે ડ વા પામિચ્ચે ડ વા અણિસિટ્ટે ડ વા અમિહહે ડ વા) પદ્કાયોપમર્દનપૂર્વક
સાધુ કે નિમિત્ત નિપ્પાદિત આધાર્કર્મિક એવ ઔદેશિક-સાધુ કે ઉદેશ્ય કરકે
બનાયા ગયા અશનાદિક પ્રહણ કરના પરિવર્જિત હૈ । તથા મિશ્રજાત-સાધુ એવ ગૃહસ્થ કે
ઉદેશ્ય સે તૈયાર ક્રિયા ગયા અન્નાદિક કા મા પ્રહણ કરના નિષિદ્ધ હૈ । इन पदों में “इ”
“वा” ये दोनों वर्ण वाक्यालङ्कार में प्रयुक्त हुए हैं । इसी तरह अयवरत-साधु के लिये
अधिक मात्रा में बनाया गया आहार, पूतिकर्म-आधार्कर्मिक आहार के अंश से मिश्रित

આણ ગગામટ્ટિયાણ) તેને માટે માત્ર એક ગગાની માટીજ કલ્પિત બતાવી
છે (અમ્મહસ્સ ણ પરિવ્વાયગસ્સ) આ અમ્બડ પરિવાજકને માટે (ણો રૂપ્પડ
આહારુમ્મિણ વા ઉદેસિણ વા મીસજાણ ડ વા અજ્ઞોયરણ ડ વા પૂડકમ્મે ડ વા કીયગહે-
ડ વા પામિચ્ચે ડ વા અણિસિટ્ટે ડ વા અમિહહે ડ વા) ૫૮ (છ) કાયા ઉપમર્દનપૂર્વક
સાધુને નિમિત્ત નિપ્પાદિત આધાર્કર્મિક તેમજ ઔદેશિક-સાધુને ઉદેશ્ય કરીને
બનાવેલુ અશન આદિક ગ્રહણ કરવું પરિવર્જિત છે તથા મિશ્રજાત-સાધુ
તેમજ ગૃહસ્થના ઉદેશ્યથી તૈયાર કરેલા અન્ન-આદિકનું ગ્રહણ કરવું પણ
નિષિદ્ધ છે આ પદોમા ‘इ’ અને ‘वा’ એ બન્ને વર્ણ વાક્યાલંકારમા
વપરાયેલા છે તેવી જ રીતે અયવરત-સાધુને માટે અધિક માત્રામા બનાવેલા
આહાર, પૂતિકર્મ-આધાર્કર્મિક આહારના અશથી મિશ્રિત આહાર, કીતકૃત-

द्वे इ वा अभिहृडे इ वा ठडत्तए वा रडत्तए वा, कंतारभत्त इ वा
दुग्भिक्खभत्ते इ वा गिलाणभत्ते इ वा वदलियाभत्ते इ वा पाहुण-

आनिमित्त तेन कृत=निष्पादितम्, तदपि न कल्प्यम्। 'पामिचे इ वा' प्रामित्यम्= यदन्वलादिक सा-नर्थमुच्छिद्यानीयते तत् प्रामित्यम्। 'अणिसिट्टे इ वा' अनिसृष्टम्- सर्वं स्वामिभि साधवे नानु न निस्पृष्ट=नानुनात यत् तन्निस्पृष्टम्, यदा द्वित्राणा पुर पाणा साधारणे आहारे एकोऽयाननापृच्छ्य साधवे नानुति, तदा तन्मनिसृष्ट, तपि न कल्पते। 'अभिहृडे इ वा' अभ्याहतम्—साधु मसुखमानीतं न कल्पते। 'ठडत्तए वा' स्थापित-स्वनिमित्त स्थापित न कल्पते। 'रडत्तए वा' रचितम्—औदेगिकमेद, तस्मै मोदकचूर्णादि पुनर्मोदकतया रचित, तदपि न कल्प्यम्। 'कंतारभत्ते इ वा' कातारभक्तम्- कातारम्=अरण्यम्—तत्समुल्लङ्घनार्थं नीयमान भक्तम्। यदा अरण्ये भिक्षुकाणा निर्वाहाय यत् मस्त्रियते तत् कान्तारभक्तम्—तदप्यकल्पनीयम्। 'दुग्भिक्खभत्ते इ वा' दुर्भिक्षभक्तमिति वा—दुर्भिक्षे भिक्षुकाणा कृते यत् मस्त्रियते तदप्यकल्पनीयम्। 'गिलाणभत्ते इ वा' ग्लान

आहार, क्रीतवृत्त—मोल लाकर लिया गया आहार, प्रामित्य उधार लेकर अथवा किसी दूसरे से झपट कर दिया हुआ आहार, अनिसृष्ट—जिस आहार के ऊपर अनेक का स्वामित्व है उन सभी को पूछे बिना सिर्फ एक के द्वारा दिया गया आहार, अभ्याहत—साधु के मसुख लाकर दिया गया आहार, स्थापित—साधु के निमित्त रखा हुआ आहार, रचित—मोदक-चूर्ण आदि को फोड़कर पुन मोदकरूप में बनाया गया आहार, कातारभक्त—अटवा को उल्लघन करने के लिये घर से लाया हुआ पाथेयस्वरूप आहार, अथवा जंगल में भिक्षुओं के निर्वाह के लिये तैयार करवाया गया आहार, दुर्भिक्षभक्त—दुर्भिक्ष के समय भिक्षुओं को देने के लिये बनवाया गया आहार, ग्लानभक्त—रोग के लिये बनाया गया आहार, निर्वाहिका-

वेयासी लधने दीधेला आहार, प्रामित्य-उधार लधने अथवा डोई जीन पासधी जुटपी लधने दीधेला आहार, अनिसृष्ट—जे आहारना ऊपर अनेकगु स्वामित्व होय जेवा अधाने पूछया बिना मात्र जेकना द्वारा अपायेला आहार, अभ्याहत—साधुभी सामे लध आवीने आपेला आहार, स्थापित—साधुना निमित्त राखी मुकेला आहार रचित लाडुने तोडीने भूका करी पछी ते भूकाभाथी लाडु-इयभा भनायेला आहार, कान्तारभक्त—अटवीने उल्लघन करवा भाटे धरथी लावी राखेला पाथेयस्वरूप आहार, अथवा जंगलमा भिक्षुकेना निर्वाहने भाटे तैयार करायेला आहार, दुर्भिक्षभक्त—दुर्भिक्ष मभयमा भिक्षुकेने देवा भाटे भनायेला आहार, ग्लानभक्त—रोगीने भाटे भनायेला

गभत्ते इ वा भोत्तए वा पाइत्तए वा । अम्मडस्स ण परिव्वायगस्स
णो कप्पइ मूलभोयणे वा जाव वीयभोयणे वा भोत्तए वा
पाइत्तए वा ॥ सू० ३५ ॥

भक्तम्—ग्लान सन निजाऽऽरोग्याय यत्प्रदीयते तद्—ग्लानभक्तम्, 'वदलियाभत्ते इ वा'
वार्दलिकाभक्तम्—वृष्टौ यदातु क्रियते एतदप्यकथ्यम् । 'पाहुणगभत्ते इ वा' प्राधुणक
भक्तम्—प्राधुणक = कोऽपि कस्य चिद् गृहे समागत तस्य कृते यत् क्रियते तत् प्राधुणकभक्तम्,
एतदप्यकथनीयम् । एतत्पूर्वोक्तम्—'भोत्तए वा पाइत्तए वा' भोक्तु वा पातु वा न क
ल्पते इत्युक्तमेव । 'अम्मडस्स ण परिव्वायगस्स णो कप्पइ मूलभोयणे वा जाव वीय
भोयणे वा भोत्तए वा पाइत्तए वा' अम्बडस्य खल परिव्राजकस्य न कल्पते मूलभोजन
वा यावद् वीजभोजन वा भोक्तु वा पातु वा—मूलानि कमलादीना, यावच्छब्दात्कदभोजन
फलभोजन हरितभोजनमेतानि त्रीणि पदानि गृह्यन्ते, तत्र—रूढा = सूरणादयः, फलानि = आम्र-
फलादीनि, हरितानि = मधुरतृणादीनि, बीजानि = शान्यादीनि, एतानि भोक्तु न कल्पन्ते, तथा—
आधाकर्मात्पिपानकानि पातु न कल्पन्ते इति ॥ सू ३५ ॥

भक्त—वृष्टि में देने के लिये जनाया गया आहार, प्राधुणकभक्त—पाहुनो के लिये राधा गया
आहार, उस अम्बड परिव्राजक के लिये नहीं कल्पता है, और इस प्रकार का पेय भी उसे
नहीं कल्पता है । (अम्मडस्स ण परिव्वायगस्स णो कप्पइ मूलभोयणे वा जाव
वीयभोयणे वा भोत्तए वा पाइत्तए वा) इसी प्रकार इस अम्बड परिव्राजक के लिये कम
लादिको के मूल, सूरणादिक कन्द, आम्र आदि फल का भोजन एवं अपक शाल्यादिक एवं
मधुर तृण आदि हरित सचित्त वस्तु का भोजन भी अकल्पित है ॥ सू ३५ ॥

आहार, वार्दलिकलक्षणा—वृष्टिभा देवा भाटे जनावेवेला आहार, प्राधुणकलक्षणा—
पराधुणकोने भाटे रधाववाभा आवेवेला आहार ते अम्बड परिव्राजकने भाटे
नथी कल्पतो, अने आवा प्रकारनु पेय पक्ष तेने नथी कल्पतु (अम्मडस्स ण
परिव्वायगस्स णो कप्पइ मूलभोयणे वा जाव वीयभोयणे वा भोत्तए वा पाइत्तए वा)
आ प्रकारे के अम्बड परिव्राजकने भाटे उभय आदिउना भूण, सूरण
आदिक उद, आम्र आदिउ इणनु लोअन तेमअ अपक्व शालि आदिउ तेमअ
मधुर तृण आदि लीली सचित्त वस्तुनु लोअन पक्ष अकल्पित छे (सू ३५)

મૂલમ્—અમ્મહસ્સ ણં પરિવ્વાયગસ્સ ચઽવ્વિહે અણ-
દ્વાદહે પચ્ચસ્વાણ જાવજ્જીવાણ, ત જહા—અવજ્ઞાણાયરિણ પમાયા-
યરિણ હિંસપ્પયાણે પાવકમ્મોવણ્ણે ॥ સૂ. ૩૬ ॥

ટીકા—‘અમ્મહસ્સ ણ’ इत्यादि ।

‘અમ્મહસ્સ ણ પરિવ્વાયગસ્સ’ અમ્મહસ્સ ગ્વલ્લ પરિવાજકસ્ય ‘ચઽ
વ્વિહે અણદ્વાદહે પચ્ચસ્વાણ જાવજ્જીવાણ’ ચતુર્થિ અનર્થદ્વંડ—અર્થ = પ્રયોજન ગૃહ
સ્થસ્ય ક્ષેત્રવાસ્તુધનધાન્ય શરીરપરિપાલનાદિવિષય—તદર્થ આરમ્ભો = મૂતોપમદોડ્યદ્વંડ ।
દ્વંડો નિગ્રહો યાતના ત્રિનાશ इति પર્યાયા । અર્થેન = પ્રયોજનેન દ્વંડોડ્યદ્વંડ, સ ચૈવમૂત
ઉપમર્દનલક્ષણો દ્વંડ ક્ષેત્રાદિપ્રયોજનમપેક્ષમાણોડ્યદ્વંડ ઉચ્યતે, તદ્વિપરીતોડનર્થદ્વંડ પ્રત્યા
હ્યાતો યાવજ્જીવમ્ । અયમનર્થદ્વંડ કિંચિત્સ્વરૂપઃ ? इति ચોગયિતુમાહ—‘ત જહા’
તથા—‘અવજ્ઞાણાયરિણ’ અપધ્યાનાડચરિત—અપધ્યાનમ્ = આર્ત્તરૌદ્રસ્વરૂપ, તેનાચરિત =
આસેવિતો યોડનર્થદ્વંડ સ તથા । ‘પમાયાયરિણ’ પ્રમાદાડચરિત—પ્રમાદેન = મધવિષય

‘અમ્મહસ્સ ણ પરિવ્વાયગસ્સ’ इत्यादि ।

(અમ્મહસ્સ ણ પરિવ્વાયગસ્સ) इस अम्भड परिव्राजक के (चउव्विहे) चारों
प्रकार के (अणद्वद्दे) अनर्थ दंडों को (जावज्जीवाण पच्चस्वाण) जावनपर्यंत परि-
त्याग हे । वे चार अनर्थदंड इस प्रकार हैं—(अवज्ज्ञाणायरिण पमायायरिण हिंसप-
याणे पावकम्मोवण्णे) अपध्यानाचरित, प्रमादाचरित, हिंसाप्रदान, एव पापकर्मोपदेश ।
बिना प्रयोजन जीवा का उपमर्दन जिन कार्यों के करने से होता है उसका नाम अनर्थदंड
है । आर्तरीद्वस्व ध्यान का नाम अपध्यान है । इस ध्यानसे उद्भूत अथवा क्रियमाण दंड
का नाम अपध्यानाचरित अनर्थ दंड है । मध, विषय, कृपाय, निद्रा एव विरुधारूप प्रमाद से

“अममहस्स ण परिव्वायगस्स” इत्यादि

(अममहस्स ण परिव्वायगस्स) आ अम्भड परिव्राजकने (चउव्विहे)
चारैय प्रकारना (अणद्वद्दे) अनर्थ दंडोना (जावज्जीवाण पच्चस्वाण) जावन
पर्यन्त परित्याग छे आ चार अनर्थदंड आ प्रदान छे (अवज्ज्ञाणायरिण
पमायायरिण हिंसपयाणे पावकम्मोवण्णे) अपध्यानाचरित, प्रमादाचरित, हिंसा
प्रदान—हिंसाद्वन्द्व शस्त्र डोधाने हेतु, तेमज पापकर्मोना उपदेश बिना प्रयोजन
हेतुना उपमर्दन जे कार्यो करवाथी थाय तेनु नाम अनर्थदंड छे आत-
रीद्वन्द्व ध्याननु नाम अपध्यान छे आ ध्यानथी उद्भवेलो अथवा थनारा
दंडनु नाम अपध्यानाचरित—अनर्थदंड छे मध, विषय, कृपाय, निद्रा तेमज

मूलम्—अम्मडस्स ण परिव्वायगस्स कप्पड मागहए अद्दाढए जलस्स परिग्गाहित्तए, से वि य वहमाणए णो चेव

कपायनिद्राविकृथालक्षणेन आचरित 'निसप्पयाणे' हिंसाप्रदानम्—हिंसाहेतुत्वादग्निविष शब्दादिक हिंसोच्यते, कारणे कार्योपचारात्, तत्प्रदानमन्यस्मै क्रोधाभिभूताय अनभिभूताय वा । यद्वा—हिंसप्रदानमिति द्याया—हिंस=हिंसाकारि शब्दात्, तत्प्रदान=परेषा समर्पणम्, अयं तृतीयोऽनर्थदण्ड, 'पावस्सोवएसे' पापकर्मोपदेश—पार्तयति नरकादाप्तिं पापम्, तत्प्रधानं कर्म पापकर्म, तस्योपदेश, कृत्यादिसामग्र्यव्यापारे प्रवर्तनम्, अयं चतुर्थ ॥ सू० ३६ ॥

टीका—'अम्मडस्स' इत्यादि ।

'अम्मडस्स ण परिव्वायगस्स कप्पड' अम्मडस्य मूल परिव्राजकस्य कल्पते 'मागहए अद्दाढए जलस्स परिग्गाहित्तए' मागधमशब्दक जलस्य परिग्रहीतुम्, 'से वि य क्रिये गये कार्य का नाम प्रमादाचरित अनर्थदण्ड है । हिंसा के हेतु होने से अग्नि, विष एवं शत्रु आदि, कारण में कार्य के उपचार से हिंसास्वरूप कहे गये हैं । इन हिंसा के कारणों को किसी क्रोशयुक्त व्यक्ति के लिये अथवा क्रोशरहित व्यक्ति के लिये देना सो हिंसाप्रदान नाम का अनर्थदण्ड है । आत्मा को जो नरक में डाले उसका नाम पाप है, इस पापप्रधान कर्म करने का उपदेश देना अथवा स्वयं भी कृत्यादि सामग्र्य व्यापार में प्रवृत्ति करना सो पापोपदेश नामका अनर्थदण्ड है ॥ सू ३६ ॥

'अम्मडस्स ण परिव्वायगस्स' इत्यादि ।

(अम्मडस्स ण परिव्वायगस्स) इस अम्बड परिव्राजक को (मागहए अद्दाढए) मगधदेश प्रसिद्ध अर्थ—आढक—प्रमाण (जलस्स परिग्गाहित्तए कप्पड) जल

विश्राब्ध प्रमादशी आचरेला—करेला कायनु नाम प्रमादाचरित—अनर्थदण्ड छे हिंसा हेतु थाय तेवा अग्नि, विष तेमज्ज शत्रु आदि, उरखुमा उरखेना उपचार थावाही हिंसास्वरूप कहेवाय छे आ हिंसा ना उरखेने डोई क्रोधायमान व्यक्तिने छे विना क्रोधावाणा व्यक्तिने भाटे आपवा ते हिंसाप्रदान नामने अनर्थदण्ड छे आत्माने जे नरकमा नाछे तेनु नाम पाप छे आ पापप्रधान उर्मा करवाने उपदेश देवे अथवा पोते पखु कृषि आदि मावधर्ष व्यापारमा प्रवृत्ति करवी ते पापोपदेश नामने अनर्थदण्ड छे (सू ३६)

'अम्मडस्स ण परिव्वायगस्स' इत्यादि

(अम्मडस्स ण परिव्वायगस्स) आ अण्ड परिव्राजके (मागहए अद्दाढए) मगधदेश प्रसिद्ध अर्थ—आढक प्रमाण (जलस्स परिग्गाहित्तए कप्पड)

ળ અવહમાણ, એવ થિમિષ્ પસન્ને જાવ સે વિ ય પરિપૂર્ણ ણો
 ચેવ ણ અપરિપૂર્ણ, સે વિ ય સાવજ્ઞે ત્તિ કાઠં ણો ચેવ ણં
 અણવજ્ઞે, સે વિ ય જીવન્તિ કાઠ ણો ચેવ ણ અજીવે, સે વિ

વહમાણ ણો ચેવ ણ અવહમાણ' તદપિ ચ વહમાનં નો ચૈવ સ્વલ્લ અવહમાનમ્,
 'એવ થિમિષ્ પસન્ને જાવ' ણ્વ સ્તિમિત પ્રસન્ન યાગત 'સે વિ ય પરિપૂર્ણ ણો ચેવ ણ
 અપરિપૂર્ણ' તદપિ ચ પરિપૂર્ણ નો ચૈવ સ્વલ્લ અપરિપૂર્ણમ્, કસ્માત્ કારણાત્ પરિપૂર્ણ ગૃહ્ણા
 તીયત આહ—'સે વિ ય સાગ્જે ત્તિ કાઠ' તન્પિ ચ સાવધમિતિ કૃત્વા—ઇતિ । इदं
 જલ સાવધમસ્તીતિ જાત્યા વલ્લગાલિત કૃત્વા ગૃહ્ણતાતિ ભાવ । 'ણો ચેવ ણ અણવજ્ઞે'
 ન ચૈવ સ્વલ્લ અનયધમ્—ન તુ નિરયધમિતિ કૃત્વા પરિપૂર્ણ કરોતિ । સાવધમિત્યપિ કથ નાતમ્ ?
 इत्यत आह—'से वि य जीवन्ति क्वा' तदपि च जाय इति कृत्वा, इह पुनरकविजीना
 સત્તાતિ કૃત્વેતિ ભાવ, 'ણો, ચેવ ણ અજીવે ત્તિ કાઠ' નો ચૈવ સ્વલ્લ અજીવ=જીવરહિતમ્
 इति कृत्वा, 'से वि य दिण्णे णो चेव ण अदिण्णे' तदपि च दत्त नो चैव स्वन्दत्तम्,

પ્રહ્ણ કરના કલ્પતા હૈ । (સે વિ ય વહમાણ ણો ચેવ ણ અવહમાણ) જિતના
 અર્ધ-આઢક-પ્રમાણ જલ લેના હસે કલ્પતા હૈ સો મી બહતા હુઆ હી કલ્પતા હૈ, અવહતા
 હુઆ નહીં । (એવ થિમિષ્ પસન્ને જાવ સે વિ ય પરિપૂર્ણ ણો ચેવ ણ અપરિપૂર્ણ)
 વહ મા કુર્દમ સે રહિત, સ્વચ્છ, પ્રસન્ન-નિર્મલ યાવત્ પરિપૂર્ણ-ઝાના હુઆ હી કલ્પતા હૈ,
 હસસે વિપરીત નહીં । (સે વિ ય સાગ્જેત્તિ કાઠ ણો ચેવ ણ અણવજ્ઞે) સોમી
 સાવધ સમજ્ઞ કર ઝાના હુઆ હી કલ્પતા હૈ, નિરવધ સમજ્ઞ કર નહીં । (સે વિ ય જીવન્તિ
 કાઠ ણો ચેવ ણ અજીવે) સાવધ મી ડસે વહ જીવસહિત સમજ્ઞકર હી માનતા
 હૈ, અજીવ સમજ્ઞકર નહીં । (સે વિ ય દિણ્ણે ણો ચેવ ણ અદિણ્ણે)

જલ શ્રદ્ધલુ કરલુ કટપે છે (સે વિ ય વહમાણ ણો ચેવ ણ અવહમાણ)
 જેટલુ અર્ધ-આઢક પ્રમાણ જલ લેલુ તેને કટપે છે તે પશુ વહેતુ હોય
 તેલુ જ કટપે છે, ન વહેતુ હોય તે નહિ (એવ થિમિષ્ પસન્ને જાવ સે વિ ય
 પરિપૂર્ણ ણો ચેવ ણ અપરિપૂર્ણ) તે પશુ ડર્દમ (ઘર્યા)થી રહિત, સ્વચ્છ,
 પ્રસન્ન-નિર્મલ યાવત્ પરિપૂર્ણ-ઝાણેલુ જ કટપે છે, તે વિનાનુ નહિ (તેનાથી
 ઉલટુ નથી કલ્પતુ) (સે વિ ય સાગ્જેત્તિ કાઠ ણો ચેવ ણ અણવજ્ઞે) તે પશુ
 સાવધ સમજ્ઞને ઝાણેલુ જ કટપે છે, નિરવધ સમજ્ઞને નહિ (સે વિ ય
 જીવન્તિ કાઠ ણો ચેવ ણ અજીવે) સાવધ પશુ તેને તે જીવસહિત સમજ્ઞને
 જ માને છે, અજીવ સમજ્ઞને નહિ (સે વિ ય દિણ્ણે ણો ચેવ ણ અદિણ્ણે)
 તે પશુ કોઈએ આપેલુ હોય તે જ કટપે છે દીધા વગરનુ નહિ (સે વિ

ય દિણ્ણે ણો ચેવ ણ અદિણ્ણે, સે વિ ય હ્થ-પાય-ચરુ-
ચમસ-પક્ખાલણદ્વયાણ પિવિત્તણ વા, ણો ચેવ ણ સિણાહિત્તણ ।
અમ્મહસ્સ ણ પરિવ્વાયગસ્સ કપ્પહ માગહણ ય આઢણ જલસ્સ
પહિંગાહિત્તણ, સે વિ ય વહમાણણ જાવ ણો ચેવ ણ અદિણ્ણે,

‘સે વિ ય હ્થ-પાય-ચરુ-ચમસ-પક્ખાલણદ્વયાણ પિવિત્તણ વા’ તદપિ ચ હસ્ત-
પાદ-ચરુ-ચમસ-પ્રક્ષાલનાર્થાય પાતુ વા, ચર પાત્રવિશેષ, ‘ણો ચેવ ણ સિણાહિત્તણ’
નો ચૈવ સ્વલ્પ સ્નાતુમ્ । ‘અમ્મહસ્સ ણ પરિવ્વાયગસ્સ કપ્પહ’ અમ્બડસ્ય સ્વલ્પ પરિવાજકસ્ય
કલ્પતે ‘માગહણ ય આઢણ જલસ્સ પહિંગાહિત્તણ’ માગધ-આઢક-જલસ્ય પ્રતિપ્રહીતુમ્,
‘સે વિ ય વહમાણણ જાવ ણો ચેવ ણ અદિણ્ણે’ તદપિ ગ્રહમાનં યાવત્ નો ચૈવ સ્વલ્પદત્તમ્,
‘સે વિ ય સિણાહિત્તણ’ તદપિ ચ સ્નાતુમ્, ‘ણો ચેવ ણ હ્થ-પાય-ચરુ-ચમસ-

ગહ મા તિયા હુઆ હા કલ્પતા હે, ઝિના દિયા હુઆ નહી । (સે વિ ય હ્થ-પાય-ચરુ-
ચમસ-પક્ખાલણદ્વયાણ પિવિત્તણ વા) દિયા હુઆ મા ગહ જલ હરત, પાદ, ચરુ (પાત્ર
વિશેષ) ણ ચમસ-કે પ્રક્ષાલન-કે-લિયે અથવા પાને-ક-લિયે હા કલ્પતા હૈ, (ણો સિણા
હિત્તણ) સ્નાન-ક-લિયે નહી । (અમ્મહસ્સ ણ પરિવ્વાયગસ્સ કપ્પહ માગહણ ય આઢણ
જલસ્સ પહિંગાહિત્તણ) ઇસ અમ્બડ પરિવાજક-કો મગધદેશમયધી આઢકપ્રમાણ-જલ
પ્રહણ-કરના કલ્પતા હૈ (સે વિ ય વહમાણણ જાવ ણો ચેવ ણ અદિણ્ણે) વહ મા
બહતા હુઆ યાવત્ દિયા હુઆ હા કલ્પતા હૈ, ઝિના દિયા હુઆ નહી । (સે વિ ય સિણા
હિત્તણ ણો ચેવ ણ હ્થ-પાય-ચરુ-ચમસ-પક્ખાલણદ્વયાણ) વહ મા સ્નાન-ક-લિયે

ય હ્થ-પાય-ચરુ-ચમસ-પક્ખાલણદ્વયાણ પિવિત્તણ વા) ટીધેલુ હોય તે પશુ પાણી,
હોય પગ, ચરુ, તેમજ અમસને ધોવા માટે અથવા પીવા માટે જ કટપે છે (ચરુ,
અમસ એ પાત્રવિશેષના નામો છે) (ણો સિણાહિત્તણ) સ્નાન માટે નહિ (અમ્મહસ્સ
ણ પરિવ્વાયગસ્સ કપ્પહ માગહણ ય આઢણ જલસ્સ પહિંગાહિત્તણ) આ આ બંધ પરિ
વાજકને મગધદેશ-સબધી આઢકપ્રમાણ જલ ગ્રહણ કરવું કટપે છે (સે વિ ય
વહમાણણ જાવ ણો ચેવ ણ અદિણ્ણે) તે પશુ પહેતુ હોય તેજ કટપે છે, (યાવત્)।
આપેલુ હોય તે કટપે છે આપેલુ ન હોય તેવું નહિ (સે વિ ય સિણાહિત્તણ ણો
ચેવ ણ હ્થ-પાય-ચરુ-ચમસ-પક્ખાલણદ્વયાણ) તે પશુ સ્નાન માટે જ કટપે છે

से वि य सिणाइत्तए, णो चेव णं हत्थ-पाय-चरु-चमस-प-
क्खालणट्ठयाए पिचित्तए वा ॥ सू० ३७ ॥

मूलम्—अम्मडस्स णो कप्पड-अण्णउत्थिया वा अ-
ण्णउत्थियदेवयाणि वा अण्णउत्थियपरिग्गहियाणि वा चेइयाइ

पक्खालणट्ठयाए पिचित्तए वा ' नो चैत्र सल्ल हस्त-पाद-चर-चमस-प्रक्षालनाऽर्थे
पातु वा, शेषपदव्याख्याऽस्त्यैवागमस्योत्तरार्धे एकोनविंशतितमे सूत्रे प्रदर्शिता, अत्र सूत्रे जलस्य
परिमाणं प्रदर्शितमस्ति ॥ सू ३७ ॥

टीका—'अम्मडस्स णो कप्पड' इत्यादि ।

'अम्मडस्स णो कप्पड' अम्मडस्य न कप्पते, अस्य 'वदितुम्' इत्यगन्चय ।
कान् वदितुं न कप्पते 'अगऽऽह'—'अण्णउत्थिया वा' अययूथिकान् वा—अयत्=तीर्थ-
करमवापेक्षया भिन्नं यद् यूथ=सघस्तदन्ययूथं तदस्येवामित्यययूथिका=शाक्यादिभिक्षव-
तान्, 'अण्णउत्थियदेवयाणि वा' अययूथिकदैवतानि वा—अन्ययूथिकानां दैवतानि
अन्ययूथिकदैवतानि—अर्हद्विन्नान् देवान् वा, 'अण्णउत्थियपरिग्गहियाणि वा चेइयाइ'

ही कल्पता है, हाथ, पैर, चरु एवं चमचा को धोने के लिये नहीं और न पान के लिये
ही। 'आढक' आदि का अर्थ इसी आगम के उत्तरार्ध में उन्नासमे मूत्र का व्याख्या में
प्रदर्शित किया गया है ॥ सू ३७ ॥

'अम्मडस्स णो कप्पड' इत्यादि ।

(अम्मडस्स) इस अम्मड को (अण्णउत्थिया) अययूथिक-तीर्थकरमघ की
अपेक्षा शाक्यादिक भिक्षुओं का मघ, एवं (अण्णउत्थियदेवयाणि वा) अन्यसघ द्वारा
उपास्यरूप से समत अर्हत्-प्रभु सिवाय दूसरे देवता, (अण्णउत्थियपरिग्गहिया

हाथ, पग, अरु तेमज्ज अमया धोवा भाटे नहि अने पीवा भाटे पणु नहि
'आढक' आदिनो अर्थ ओज्ज आगमना उत्तरार्धमा ओगलुवीशमा सूत्रनी
व्याख्यामा करवामा आये छे (सू. ३७)

'अम्मडस्स णो कप्पड' इत्यादि

(अम्मडस्स) ओ अम्मडने (अण्णउत्थिया) भीन यूथवाणा-तीर्थ करस घनी
अपेक्षा शाक्य भिक्षुओना सघ, तेमज्ज (अण्णउत्थियदेवयाणि वा) भीन
सघ द्वारा उपास्यइपथी समत अर्हत्त प्रभु सिवाय भीन देव, (अण्ण
उत्थियपरिग्गहियाणि वा चेइयाइ) तथा भीन यूथमा लणी गयेला जैन साधु

वदित्तए वा णमंसित्तए वा जाव पज्जुवासित्तए वा, णणत्थ अरिहंते वा अरिहतचेइयाइ वा ॥ सू० ३८ ॥

मूलम्—अम्मडे ण भंते । परिव्वायए कालमासे काल

अययूयिरुपरिगृहातान् वा चैयान्, आर्षत्वात् क्लृप्तिर्देश, चित्ति=ज्ञान, तत्र साधव=कुशला चित्या=अर्हत्साधव, न एव चैया, प्रज्ञादित्वात् स्वार्थेऽण्, तान्, अयमत्र पिण्डितोऽर्थ, तैर्यिकान्तरसाधून् वा तैर्यिकान्तरदेवान् वा, यथाकथंचित्तैर्यिकान्तरममिच्छितान् जिनसाधून् वा 'वदित्तए वा' वदितुं=स्तोतु वा, 'णमंसित्तए वा' नमस्तु=नमस्कृतुं वा 'जाव पज्जुवासित्तए वा' यावत् पर्युपासितुम्=आराधयितु वा, 'णणत्थ अरिहंते वा अरिहतचेइयाइ वा' नाऽन्यत्र अर्हतो वा अर्हचैयान् वा । अय निपेधोऽर्हद्विषये, अर्हत्साधुविषये वा न घटते, किन्तु ततोऽन्यत्राऽय निपेध इति भाव । 'चैय' शब्दस्य विस्तृतोऽर्थ 'उपासकदशाग'—सूत्रस्यागारधर्मसजीवनीटीकाया मया प्रदर्शित स ततोऽवसेय ॥ सू ३८ ॥

टीका—गौतम पृच्छति—'अम्मडे ण भंते ! परिव्वायए' इत्यादि ।

'भंते' ह भदन्त । 'अम्मडे ण परिव्वायए' अम्बड एतल परिव्राजक

णि वा चेइयाइ) तथा अन्य यथ में सम्मिलित जैन साधु भी (वदित्तए वा णमंसित्तए वा जाव पज्जुवासित्तए वा) वदना करने, नमस्कार करने एवं पर्युपासना करने के लिये (णो कप्पइ) कपते नहीं हैं । (णणत्थ अरिहंते वा अरिहतचेइयाइ वा) परंतु यदि नमस्कार आदि के लिये उसे कोई कपते हे तो वे एकमात्र अरिहत एवं अरिहत के साधुजन ही कपते हैं । 'चैय' शब्द का विस्तृत अर्थ, जिज्ञासुओं को 'उपासकदशाग' की अगारधर्मसजीवनी टीका में देरना चाहिये ॥ सू ३८ ॥

'अम्मडे ण भंते' इत्यादि ।

(भंते) हे भदन्त ! (अम्मडे ण परिव्वायए) यह अम्बड परिव्राजक (कालमासे

पथु (वदित्तए वा णमंसित्तए वा जाव पज्जुवासित्तए वा) वदना करना, नमस्कार करना तेमज पर्युपासना करना भाटे (णो कप्पइ) नहीं कपता । (णणत्थ अरिहंते वा अरिहतचेइयाइ वा) परंतु नमस्कार आदि योग्य ने ठोई अने भाटे होय तो ते अकमात्र अरिहत तेमज अरिहतना साधुजन ज छे 'चैय' शब्दने विस्तृत अर्थ जिज्ञासुओंके 'उपासकदशाग'नी अगारधर्मसजीवनी टीकाभा नेवे नेधये (सू ३८)

"अम्मडे ण भंते ।" इत्यादि

(भंते) हे भदन्त ! (अम्मडे ण परिव्वायए) आ अम्बड परिव्राजक (काल

किञ्चा कर्हि गच्छिहिति ? कर्हि उव्वज्जिहिति ? गोयमा !
अम्मडे णं परिव्वायए उच्चावएहिं सील-व्वय-गुण-वेरमण-
पच्चक्खाण-पोसहो-ववासेहिं अप्पाणं भावेमाणे बहूड वासाइ

‘कालमासे कालं किञ्चा कर्हि गच्छिहिति ? कर्हि उव्वज्जिहिति ?’ कालमासे कालं
वृत्त्वा पुन गमिष्यति ? कुत्रोपत्यते ? भगवानाह-‘गोयमा ! अम्मडे णं परिव्वायए’
हे गौतम ! अम्बड खलु परित्राजक ‘उच्चावएहिं’ उच्चावचै = नानाविधै, ‘सील-व्वय-
गुण-वेरमण-पच्चक्खाण-पोसहोववासेहिं’ शील-व्रत-गुण-विरमण-प्रत्याख्यान-
पोषधोपवासै, शीलानि-“शील समाधौ” अस्माद् घञ्, नपुसकत्वं लोकात्, शीलति-आत्म
चित्तनरूप समाधिं प्राप्नोति एभिस्तानि शीलानि । तानि चचारि-सामायिक-देगावकाशिक
पोषधा-तिथिन्विभागाद्यानि, व्रतानि-पञ्चाणुव्रतानि, गुणा-त्रीणि गुणव्रतानि, विरमण मिथ्या
त्वानिवर्तनम्, प्रत्याख्यान-पर्वदिनेषु त्याज्याना परित्याग, पोषधोपवास-पोष=पुष्टि धर्मस्य
वृद्धिमिति यावद् धत्ते इति पोषध, पोषधशब्दो रूढ्या पर्वसु वर्तते, पर्वाणि चाष्टमी-चतु
र्वशी-पौर्णमास्यमावास्यातिथय, पूरणात् पर्वत्युच्यते, पूरणत्व धर्मवृद्धिकारकत्वात्, पोषधे उप

काल किञ्चा) काल अवसर मे काल करके (कर्हि गच्छिहिति) कहा जायगा ? (कर्हि उव्व
ज्जिहिति) कहा उत्पन्न होगा ? प्रभु ने कहा-(गोयमा) हे गौतम ! (अम्मडे णं परिव्वायए
उच्चावएहिं सील-व्वय-गुण-वेरमण-पच्चक्खाण-पोसहोववासेहिं) यह अम्बड
परित्राजक अनेक प्रकार के शीलव्रत-जिनके द्वारा आत्मा के चित्तन रूप समाधि जीव प्राप्त
करता है उनका नाम शीलव्रत है, गुणव्रत, मिथ्यात्वविरमण, प्रत्याख्यान-पर्वदिनों में त्याग
करने योग्य वस्तुओं का त्याग करना, पोषधोपवास-अष्टमी, चतुर्वशी, पौर्णमासी एवं अमा
वास्या ये तिथियाँ धर्म का पोषण करता है इसलिये ये पोषध है, इनमें चतुर्विध आहार का

मासे काल किञ्चा) काल अवसरे काल करीने (कर्हि गच्छिहिति) क्या थये ?
(कर्हि उव्वज्जिहिति) क्या उत्पन्न थये ? प्रभुने उत्तरमा कहु-(गोयमा) हे
गौतम ! (अम्मडे णं परिव्वायए उच्चावएहिं सील-व्वय-गुण-वेरमण-पच्चक्खाण
पासहोववासेहिं) ये अण्ड परित्राजक, अनेक प्रकारना शीलव्रत (जेना
द्वारा आत्माना चित्तनरूप समाधि एव प्राप्त करे छे तेनु नाम शीलव्रत
छे), गुणव्रत, वेरमण-मिथ्यात्वविरमण, प्रत्याख्यान-पर्वना द्विसोमा त्याग
करवा योग्य वस्तुओंना त्याग करवा, पोषधोपवास-अष्टमी, चतुर्वशी,
पौर्णमासी तेमज्ज अमावास्या छे तिथिओ धर्मनु पोषध करे छे ते भाटे

સમળોવાસગપરિયાયં પાઠણિહિતિ, પાઠણિત્તા માસિયાણ સલે-
હણાણ અપ્પાણં ઘ્રૂસિત્તા, સદ્દિ મત્તાઈ અણસણાણ છેદિત્તા,

વાસ = નિયમવિશેષ પોષપોષવાસ, સ ચતુર્વિધ — આહારગ્રાસત્કારત્યાગપ્રત્યચર્યસાવધવ્યા-
પાગપરિયાગભેદાત્ । ૫૫ આલાદિપોષપોષવાસાન્તાનામિતેરેતરયોગદ્વન્દ્વતૈસ્તથોક્તૈ
'અપ્પાણ ભાવેમાણે ઝહૂઈ વાસાઈ સમળોવાસગપરિયાય પાઠણિહિતિ' આમાન માન-
યન્ બહુનિ વર્ષાંગિ શ્રમગોપાસકપર્યાય પાલયિય્યનિ, 'પાઠણિત્તા' પાલયિયા 'માસિયાણ
સલેહણાણ અપ્પાણ ઘ્રૂસિત્તા' માસિક્યા મ્લેગ્નવાડમાન જુપિયા = સેવિત્વા, 'સદ્દિ
મત્તાઈ અણસણાણ છેદિત્તા' પદિ મત્તાનિ અનગ્નનેન ઠિત્વા, 'આલોહ્યપડિક્કતે'

ત્યાગ કરના । ૬૧ સગ્રાહ મેદ્ર ઇસ પ્રકાર હૈ, શીલવ્રત કા મેદ્ર—સામાયિક, દેશાવ-
કાનિક, પૌષ્પ ઓર અતિથિનિર્વિભાગ ઇસ પ્રકાર સે ૪ હૈ । ગુણવ્રત ત્રીન હૈ । પૌષ્પોપનાસ
મી ૪ પ્રકાર કા હૈ—આહાર કા ત્યાગ, શારીરિક સત્કાર કા ત્યાગ, બ્રહ્મચર્ય કા પાલન
એવ સાવધ વ્યાપાર નહી કરના । ૬૨ સગ્ર નિયમો—વ્રતો સે (અપ્પાણ ભાવેમાણે) અપની
આત્મા કો ભાવિત કરતા હુઆ (ઝહૂઈ વાસાઈ સમળોવાસગપરિયાય પાઠણિહિતિ)
અનેક વર્ષો તક શ્રમગોપાસક — શ્રાવક કી પર્યાય કા પાલન કરેગા । (પાઠણિત્તા મા-
સિયાણ સલેહણાણ અપ્પાણ ઘ્રૂસિત્તા) ઇસ પ્રકાર શ્રાવક કી પર્યાય કો પાલન કરકે
ફિર વહ ૧ માસ કી મ્લેક્ષના સે અપની આત્મા કો યુક્ત કર—અર્થાત્ એક માસ કી મ્લે-
ક્ષના ધારણ કર (સદ્દિ મત્તાઈ અણસણાણ છેદિત્તા) સાઠ મત્ત કા અનગ્ન સે છેદકર
(આલોહ્યપડિક્કતે) પાપકર્મો કી આલોચના—પ્રતિક્રમગ કરકે (સમાહિપત્તે) સમાધિ

એ પૌષ્પ છે તેમા ઉપવાસ એટલે વસવું એ પૌષ્પોપવાસ કહેવાય છે
એ બધાનો લેહ આ પ્રકારે છે, શીલવ્રતના લેહ—આમાયિક, દેશાવકાશિક,
પૌષ્પ, અને અતિથિસ વિભાગ, આ ચાર પ્રકારના છે ગુણવ્રત ત્રણ પ્રકારના
છે પૌષ્પોપવાસ ચાર ૪ પ્રકારના છે—આહારનો ત્યાગ, શારીરિક સત્કારનો
ત્યાગ, બ્રહ્મચર્યનું પાલન તેમજ સાવધ વ્યાપાર ન કરવા આ બધા
નિયમો—વ્રતોથી (અપ્પાણ ભાવેમાણે) પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા
(ઝહૂઈ વાસાઈ સમળોવાસગપરિયાય પાઠણિહિતિ) અનેક વગરો સુધી શ્રમણો
પાસક—શ્રાવકની પર્યાયનું પાલન કરશે (પાઠણિત્તા માસિયાણ સલેહણાણ
અપ્પાણ ઘ્રૂસિત્તા) આ પ્રકારે શ્રાવકની પર્યાયનું પાલન કરીને પછી તે
એક માસની મ્લેક્ષના ધારણ કરીને (સદ્દિ મત્તાઈ અણસણાણ છેદિત્તા)
સાઠ લક્ષનું અનગ્નથી છેદન કરીને (આલોહ્યપડિક્કતે) પાપ કર્મોની

આલોહ્યપડિક્કતે સમાહિપત્તે કાલમાસે કાલ કિચ્ચા વમલોણ
કપ્પે દેવત્તાણ ઉવવજ્જિહિતિ । તત્થ ણ અત્થેગइयाण દેવાણં
દસ સાગરોવમાઈ ઠિઈં પ્પણત્તા । તત્થ ણં અમ્મહસ્સ વિ દેવસ્સ
દસ સાગરોવમાઈ ઠિઈં ॥ સૂ૦ ૩૯ ॥

મૂલમ્—સે ણ મતે ! અમ્મહે દેવે તાઓ દેવલોગાઓ

આલોચિતપ્રતિક્રાત = પ્રતિનિવૃત્ત, ‘સમાહિપત્તે’ સમાધિપ્રાપ્ત, ‘કાલમાસે કાલ કિચ્ચા’
કાલમાસે કાલ કૃત્વા ‘વમલોણ કપ્પે દેવત્તાણ ઉવવજ્જિહિતિ’ બ્રહ્મલોક કપ્પે દેવવેનો-
ત્પસ્યતે, ‘તત્થ ણ અત્થેગइयाण દેવાણ દસ સાગરોવમાઈ ઠિઈં પ્પણત્તા’ તત્ર ચલ્લ
અસ્તિ એકેપા=કેષાચિદ્ દેવાના દસ સાગરોપમાનિ સ્થિતિ પ્રનતા । ‘તત્થ ણ અમ્મહસ્સ
વિ દેવસ્સ દસ સાગરોવમાઈ ઠિઈં’ તત્ર ચલ્લ અમ્મહસ્સાડપિ દેવસ્ય દસ સાગરોપમાનિ
સ્થિતિ ॥ સૂ૦ ૩૯ ॥

ટીકા—ગૌતમ પૃચ્છતિ—‘સે ણ મતે ?’ इत्यादि ।

‘સે ણ મતે ! અમ્મહે દેવે’ સ ચલ્લ મદન્ત ! અમ્મહો દેવ, ‘તાઓ દેવ-

કો પ્રાપ્ત કરેગા । પશ્ચાત્ (કાલમાસે કાલ કિચ્ચા) કાલ અવસર મે કાલ કર કે
(વમલોણ કપ્પે દેવત્તાણ ઉવવજ્જિહિતિ) બ્રહ્મલોક નામક પાચવે દેવલોક મે ઉત્પન્ન
હોગા । (તત્થ ણ અત્થેગइयाण દેવાણ દસસાગરોવમાઈ ઠિઈં પ્પણત્તા) વહા કિતનેક
દેવોં કી સ્થિતિ ૧૦ સાગર કી હે । (તત્થ ણ) વહા પર (અમ્મહસ્સ વિ દેવસ્સ દસ
સાગરોવમાઈ ઠિઈં) હસ અમ્મહ દેવ કી મી દસ સાગર પ્રમાણ સ્થિતિ હોગી ॥ સૂ ૩૯ ॥

‘સે ણ મતે અમ્મહે દેવે’ इत्यादि ।

ગૌતમ પૂછતે હૈ—(મતે) હે મદન્ત ! (સે અમ્મહે દેવે) વહ અમ્મહ દેવ (તાઓ

આલોચના તથા પ્રતિક્રમણ કરીને (સમાહિપત્તે) સમાધિને પ્રાપ્ત કરશે પછી
(કાલમાસે કાલ કિચ્ચા) કાલ-અવસરે કાલ કરીને (વમલોણ કપ્પે દેવત્તાણ
ઉવવજ્જિહિતિ) બ્રહ્મલોક નામના પાચમા દેવલોકમા ઉત્પન્ન થશે (તત્થ ણ
અત્થેગइयाण દેવાણ દસસાગરોવમાઈ ઠિઈં પ્પણત્તા) ત્યાં કેટલાક દેવોની સ્થિતિ
દશ ૧૦ સાગરની છે, (તત્થ ણ) ત્યાં (અમ્મહસ્સ વિ દેવસ્સ દસસાગરોવમાઈ
ઠિઈં) આ અમ્મહદેવની પણ દસ સાગર પ્રમાણ સ્થિતિ થશે (સૂ૦ ૩૬)

‘સે ણ મતે ! અમ્મહે દેવે’ इत्यादि

ગૌતમ પૂછે છે—(મતે) હે મદન્ત ! (સે ણ અમ્મહે દેવે) તે અમ્મહ દેવ

आउक्खएणं भवक्खएणं ठिइक्खएणं अणंतरं चयं चइत्तां कहिं गच्छिहिइ, कहिं उव्वज्जिहिइ ? ॥ सू० ४० ॥

मूलम्—गोयमा ! महाविदेहे वासे जाइ कुलाइ

लोगाओ' तस्मादेवलोकात् 'आउक्खएण' आयु क्षयेण=देवसम्बन्धायु कर्मदलित-निर्जरेण, 'भवक्खएण' भवक्षयेण=देवमगहेतुगयान्कर्मनिर्जरेण, 'ठिइक्खएण' स्थिति क्षयेण=ब्रह्मलोके दशसागरोपमस्थितिक्षयेण 'अणतर' अनंतरं चय=गारं 'चइत्ता' त्यक्त्वा, 'कहिं गच्छिहिइ' कुत्र गमिष्यति, 'कहिं उव्वज्जिहिइ' कुत्रोत्पद्यते ? ॥ सू ४० ॥

टीका—गौतमेन पृष्ठं सन् भगवानाह—'गोयमा !' इत्यादि ।

'गोयमा !' हे गौतम ! 'महाविदेहे वासे जाइ कुलाइ भवति' महाविदेहे वर्षे यानि कुलानि भवन्ति=सन्ति, कानि तानि ? इत्याह—'अड्डाई' आढ्यानि=समृद्धानि, देवलोगाओ) उस देवलोका से (आउक्खएण भवक्खएण ठिइक्खएण) आयु के क्षय-देवमगधी आयुर्कर्म के दलितों की निर्जरा से, भव के क्षय-देवमग के हेतु गत्यादिक कर्म की निर्जरा से तथा स्थिति के क्षय-ब्रह्मलोका स्वधी १० सागर की स्थिति के समाप्त होने से (चयं चइत्ता) देवपर्याय से च्यवर (अणतर) इसके बाद (कहिं गच्छिहिइ कहिं उव्वज्जिहिइ) कहा जायगा ? कहा उत्पन्न होगा ? ॥ सू ४० ॥

'गोयमा ! महाविदेहे वामे' इत्यादि ।

गौतमस्वामीने पूर्वोक्त प्रकार से जब प्रभु से पूछा तब उन्होंने कहा—(गोयमा) हे गौतम ! (महाविदेहे वासे) महाविदेह क्षेत्र में (जाइ) जितने (अड्डाई दिताइ विताइ) आढ्य-समृद्ध दत्त-उज्ज्वल तथा प्रशसित, एवं वित्त-प्रसिद्ध, (कुलाइ भवति)

(ताओ देवलोगाओ) ते देवलोकस्थी (आउक्खएण भवक्खएण ठिइक्खएण) आयुने क्षय-देवसम्बन्धी आयुर्कर्मदलितिकानी निर्जरास्थी, लवने क्षय-देवलवना हेतु गति आदि कर्मानी निर्जरास्थी तथा स्थितिने क्षय-ब्रह्मलोका स्वधी दश सागरनी स्थिति समाप्त होवाथी (चयं चइत्ता) देवपर्यायस्थी म्रुत यधने (अणतर) त्थार पछी (कहिं गच्छिहिइ कहिं उव्वज्जिहिइ ?) क्या जशे ? क्या उत्पन्न थशे ? (सू० ४०)

"गोयमा ! महाविदेहे वासे" इत्यादि

गौतमे उपर दृष्टा प्रकारे न्याये प्रभुने पूछयु त्त्यारे तेओओ कहु (गोयमा) हे गौतम ! (महाविदेहे वासे) महाविदेह क्षेत्रमा (जाइ) जेटला (अड्डाई दिताइ विताइ) आढ्य-समृद्ध, दत्त-उज्ज्वल तथा प्रशसित, तेमज्ज वित्त-प्रसिद्ध, (कुलाइ भवति) कुणो छे (वित्तिवण-विजल-भवण-सयणा-सण-जाण-

भवति अड्डाड दित्ताडं वित्ताड वित्थिण्ण-विउल-भवण-स-
यणा-सण-जाण-वाहणाड बहुधण-जायरूव-रययाडं आओ
ग-पओग-सपउत्ताड विच्छड्डिय-पउर-भत्तपाणाइ बहु-दासी-

‘दित्ताइ’ दीपानि=उ-वलानि-प्रगमितानि, ‘वित्ताइ’ वित्तानि=पसिद्धानि ‘वित्थिण्ण
विउल-भवण-सयणा-सण-जाण-वाहणाड’ विस्तीर्ण-त्रिपुल-भवन-शयना-SSसन
यान-वाहनानि-विस्तीर्णानि=विस्तृतानि त्रिपुलानि=त्रिगालानि भवनानि शयनागानि च
येषु कुलेषु तानि तथा, ‘बहुधण-जायरूव-रययाइ’ बहुधन-जातरूप-रजतानि-बहूनि
धनानि जातरूपाणि=सुवर्णानि रजतानि च येषु तानि तथा, ‘बहु दासी दास गो महिस-
गवेलग-प्पभूयाइ’ बहु-दासी-दास-गो-महिष-गवेल-प्रभूतानि-बहून्मो दास्य बहवो
दासा, गाय=वृषभा धेनवश्च, महिषा=महिषा मत्स्यश्च, गवेलका=मेवा तै प्रभूतानि=
सहितानि, ‘आओग-पओग-सपउत्ताइ’ आयोग-प्रयोग-सम्प्रयुक्तानि-त्रिविधदानाSS-

કુલ છે. જો કિ (વિત્થિણ-વિઉલ-ભવણ-સયણા-સણ-જાણ-વાહણાડ) વિસ્તૃત એવ
વિપુલ ભવનોં કે અધિપતિ છે. જિનકે પાસ અનેક પ્રકાર કે ગયન, આસન એવ યાન-
વાહનાત્મિક છે. (બહુધનજાયરૂવરયયાઈ) જો બહુત અધિક ધન કે સ્વામા છે. સોને એવ
ચાંદીકી જિનકે પાસ કમી નહીં છે. (આઓગ-પઓગ-સપઉત્તાઈ) આદાન-પ્રદાન અર્થાત્
લાભ કે લિયે લેન-દેન કા કામ કરતે છે, (વિચ્છડ્ડિય-પઉર-ભત્ત-પાણાઈ) યાચક
આદિ જનોં કે લિયે જો પ્રચુરમાત્રા મે ભક્તપાન આદિ દેતે છે, (બહુ-દાસી-દાસ-ગો-
મહિસ-ગવેલગ-પ્પભૂયાઈ) જિનકી સેવામે રાત્રિન અનેક દાસી એવ દાસ ઉપસ્થિત રહા
કરતે છે, જિનકા ગોગલાણ અનેક બૈભેસે, ગાયોં સે, મહિષોં સે, મહિષોં સે, એવ મેવોં સ,
સદા ભરપૂર રહા કરતી છે, (બહુજણસ્સ અપરિભૂયાઈ) ઔર જો કિસી કે દ્વારા મી પગભવ

વાહણાઈ) જે વિશાળ તેમજ વિપુલ ભવનોના અધિપતિ છે, જેમની પાસે
અનેક પ્રકારનાં યાન, આસન, તેમજ યાન-વાહન આદિક છે, (બહુ-ધન-
જાયરૂવ-રયયાઈ) જે બહુ ધનના સ્વામી છે, સુવર્ણ તેમજ ચાંદી જેમની
પાસે ઓછી નથી, (આઓગ-પઓગ-સપઉત્તાઈ) આદાન-પ્રદાન અર્થાત્ લાભને
માટે લેણદેણનું કામ કરે છે, (વિચ્છડ્ડિય-પઉર-ભત્ત-પાણાઈ) યાચક આદિ
જનોને માટે જે પ્રચુર માત્રામાં ભક્ત-પાન આદિ આપે છે, (બહુ-દાસી-
દાસ-ગો-મહિસ-ગવેલગ-પ્પભૂયાઈ) જેની સેવામાં રાત્રિવસ અનેક દાસી
દાસ ઉપસ્થિત રહ્યા કરે છે જેમની ગૌશાળાઓ અનેક બેઠાથી, ગાથાથી
લેસોથી, પાઠાઓથી, તેમજ ઘેટાથી સદા ભરપૂર રહ્યા કરે છે. (બહુજણસ્સ

दास-गो-महिस-गवेलगप्पभूयाडं बहुजणस्स अपरिभूयाड तह-
प्पगारेसु कुलेसु पुमत्ताए पच्चायाहिड ॥ सू ४१ ॥

मूलम्—तए ण तस्स दारगस्स गव्वमत्थस्स समाण-
स्स अम्मापिईणं धम्मं दढा पइण्णा भविस्सइ ॥ सू ४२ ॥

दान-कर्मोपयुक्तानि, 'विच्छद्विय-पउर-भत्तपाणाड' विच्छदित-प्रचुर-भक्तपानानि-
विच्छदितानि=दत्तानि प्रचुराणि भक्तानि पानानि=पेयानि यै कुल्लेस्तानि तथा, 'बहुजणस्स
अपरिभूयाड' बहुजास्याऽपरिभूतानि, कैरप्यपराजितानित्यर्थ । 'तहप्पगारेसु' तथाप्रका-
रेषु=तादृशेषु कुलेषु, 'पुमत्ताए' पुस्त्या=पुरुषतया, 'पच्चायाहिड' प्रत्यायास्यति=उपस्यत
इत्यर्थ ॥ सू ४१ ॥

टीका—'तए ण' इत्यादि । 'तए ण' तत् खलु-तत्पश्चात् 'तस्स दारगस्स'
तस्य दारकस्य=बालस्य 'गव्वमत्थस्स चैव' गर्भस्थस्यैव=गर्भाऽऽगतस्यैव सत् पुण्यशालि-
तया तत्प्रभावात् 'अम्मापिईणं धम्मं' मातापित्रोर्धर्मं 'दढा पइण्णा' दृढा प्रतिज्ञा
'भविस्सइ' भविष्यति-धर्माश्रयनाय दृढनिश्चयो भविष्यता यर्थ ॥ सू ४२ ॥

नहा पा सकते हैं, (तहप्पगारेसु कुलेसु पुमत्ताए पच्चायाहिड) ऐसे त्रिशिष्ट कुलो मे से
किसा एक कुल मे यह अम्यद परिव्राजक पुरुषरूप से उत्पन्न होगा ॥ सू० ४१ ॥

'तए ण तस्स दारगस्स' इत्यादि ।

(तए णं) इसके पश्चात् (तस्स दारगस्स) उस लडक के (गव्वमत्थस्स समा-
णस्स) गर्भ में आते ही पुण्य के प्रभाव से (अम्मापिईणं) मातापिता को (धम्मं दढा
पइण्णा भविस्सइ) धर्म मे दृढ आस्था उत्पन्न होगा ॥ सू० ४२ ॥

अपरिभूयाड) अने ७ डोळी पणु परालव पाभता नथी (तहप्पगारेसु
कुलेसु पुमत्ताए पच्चायाहिड) जेवा विशिष्ट कुणोभायी डोळ जेक कुणभा जे
अभ्याड परिनाज्ज पुरुषइपथी उत्पन्न थथे (सू ४१)

'तए ण तस्स दारगस्स' इत्यादि

(तए ण) त्यार पछी (तस्स दारगस्स) ते डोळराना (गव्वमत्थस्स समा-
णस्स) गर्भमा आवता ७ पुण्यना प्रलान वडे (अम्मापिईणं) माता-पितानी
(धम्मं दढा पइण्णा भविस्सइ) धर्मा दढ आस्था उत्पन्न थथे (सू ४२)

मूलम्—से णं तत्थ णवण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं
अद्धट्टमाण राइदियाणं वीडक्ताण सुकुमालपाणिपाए जाव ससि-
सोमाकारे कते पियदंसणे सुरूवे दारए पयाहिए ॥ सू ४३ ॥

मूलम्—तए ण तस्स दारगस्स अम्मापियरो पढमे

टीका—‘से ण तत्थ’ इत्यादि । ‘से ण तत्थ’ स खलु तत्र ‘णवण्हं
मासाण’ नवसु मासेषु, अत्र सप्तम्यर्थे षष्ठी, एवमग्रेसि, ‘बहुपडिपुण्णाण’ बहुप्रतिप-
देषु=सर्वथा व्यतीतेषु, ‘अद्धट्टमाण’ अर्धाष्टमेषु—सार्धसप्तसु ‘राइन्दियाण’ रात्रिन्दिवेषु
‘वीडक्ताण’ व्यतिक्ता तेषु=व्यतीतेषु ‘जाव ससिसोमाकारे’ यावत् शशिसौम्याकार-
चन्द्रवत्सुन्दर, ‘कते’ कात=कमनीय, ‘पियदंसणे’ प्रियदर्शन, ‘सुरूवे’ सुरूप,
‘दारए’ दारक=पुत्र ‘पयाहिए’ प्रजनिष्यते=उत्पत्स्यते ॥ सू ४३ ॥

टीका—‘तए ण’ इत्यादि ।

‘तए ण तस्स दारगस्स अम्मापियरो पढमे दिवसे’ तत खलु तस्य दार-
कस्य अम्मापितरौ प्रथमे दिवसे ‘ठिइवडिय’ स्थितिपतित=कुलमर्यादाप्राप्त—पुत्रज मोत्सव

‘से ण तत्थ णवण्ह मासाण’ इत्यादि ।

(तत्थ) गर्भ मे (णवण्ह मासाण बहुपडिपुण्णाण अद्धट्टमाण राइदियाण वीड-
क्ताण) नौ महीने साढे सात दिनरात बीतने पर (सुकुमालपाणिपाए जाव ससिसोमा-
कारे कते पियदंसणे सुरूवे दारए पयाहिइ) यह सुकुमार पाणिपादवाला यावत् चन्द्रमा
के समान सौम्य आकारवाला, कात, प्रियदर्शन—एव सुन्दररूप से विशिष्ट ऐसा पुत्र उत्पन्न
होगा ॥ सू ४३ ॥

‘तए ण तस्स दारगस्स’ इत्यादि ।

(तए ण) इसके बाद (तस्स दारगस्स) इस बालक के (अम्मापियरो) माता

‘से ण तत्थ णवण्ह मासास’ इत्यादि

(तत्थ) गल भा (णवण्ह मासाण बहुपडिपुण्णाण अद्धट्टमाण राइ-
दियाण वीडक्ताण) नव महिना अने साढा सात दिनरात पीत्या पछी
(सुकुमाल-पाणि-पाए जाव ससिसोमाकारे कते पियदंसणे सुरूवे दारए पयाहिइ)
ऐ सुकुमार छायपगवाणो, यावत् चन्द्रमा जेवो सौम्य आकारवाणो, कात,
प्रियदर्शन, तेमज सुंदर रूपी विशिष्ट जेवो पुत्र उत्पन्न थये (सू ४३)

‘तए ण तस्स दारगस्स’ इत्यादि

(तए ण) त्थार पछी (तस्स दारगस्स) आ आलज्जे (अम्मापियरो) माता

दिवसे ठिड्वडिय काहिति विड्यदिवसे चदसूरदसणियं काहिति,
छट्टे दिवसे जागरिय काहिति, एक्कारसमे दिवसे वीड्कते णि-
व्वत्ते असुइ-जाय-कम्मकरणे सपत्ते वारसाहे दिवसे अम्मापि-
यरो इम एयारुव गोण गुणणिप्फण्ण णामवेज्जं काहिति-

‘काहिति’ करिष्यत ‘विड्यदिवसे’ द्वितीयदिवसे ‘चदसूरदसणिय’ चन्द्रसूर्यदर्शनि-
कानामक पुत्रजन्मोत्सवविशेष करिष्यत, ‘छट्टे दिवसे’ षष्ठे दिवसे ‘जागरिय’ जाग-
रिका=गत्रिजागरिका-सुतजन्मोत्सवरूपा करिष्यत, ‘एक्कारसमे दिवसे’ एकादशे दिवसे
‘वीड्कते’ व्यतिक्राते=व्यतीते, ‘णिव्वत्ते’ निवृत्ते=व्यतीते ‘असुइजायकम्मकरणे’
अशुचिजातकर्मकरणे-अशुचानाम्=अशुचवता जातकर्मणो=जातकर्मस्कारस्य यत् करण=
विधान तस्मिन्, निवृत्ते सताति पूर्वेष्वन्य ‘सपत्ते वारसाहे दिवसे’ सम्प्राप्ते द्वादशाहे
दिवसे=द्वादशाहरूपे दिन समागते इत्यर्थ, ‘अम्मापियरो इमं एयारुव गोणं गुणणिप्फ-
ण्ण नामवेज्जं काहिति’ अम्मापितरो इत्=वक्ष्यमाणम् एतद्रूप=वक्ष्यमाणस्वरूप गौण=

पिता (पढमे दिवसे) प्रथम दिवस मं (ठिड्वडिय) अपनी स्थिति के अनुसार पुत्र-जन्म के
उत्सव को (काहिति) मनायेंगे। (विड्यदिवसे चदसूरदसणिय काहिति) द्वितीय दिवसमें पुत्र-
जन्म के उत्सव के अवसर पर मनाय जाने वाल ‘चदमूर्यदर्शनिका’ नाम के उत्सव को करेंगे।
(छट्टे दिवसे जागरिय काहिति) छठे दिन जागरण करेंगे, (एक्कारसमे दिवसे वीड्कते
णिव्वत्ते असुइजायकम्मकरणे सपत्ते वारसाहे दिवसे) ग्याहर्वे दिवस जननाशौच समाप्त
होने पर फिर ग्राहर्वे दिवस के लगन पर (अम्मापियरो) इसके मातापिता (इम
एयारुव गोण गुणणिप्फण्ण णामवेज्जं काहिति) इसका गुणमवधयुक्त एवं सार्थक

पिता (पढमे दिवसे) षष्ठे दिवसे (ठिड्वडिय) पितापिता स्थिति अनुसार
पुत्रजन्मोत्सव (काहिति) मनावधे, (विड्यदिवसे चदसूरदसणिय काहिति)
षष्ठे दिवसे पुत्रजन्मोत्सव अवसरे मनावधेमा आपतो ‘असुइ-
दर्शनिका’ ये नामोत्सव करधे, (छट्टे दिवसे जागरिय काहिति) छठे दिवसे
जागरण करधे (एक्कारसमे दिवसे वीड्कते णिव्वत्ते असुइजायकम्मकरणे सपत्ते
वारसाहे दिवसे) अशीधरमे दिवसे जन्म-अशौच (सूतक) समाप्त थध गया
पछी आरमे दिवस थता (अम्मापियरो) तेना मातापिता (इम एयारुव गोण
गुणणिप्फण्ण णामवेज्जं काहिति) तेना शुश्रूषणधने अनुलक्षीने तेभज

जम्हा ण अम्ह इमसि दारगसि गम्भत्थसि चेव समाणसि
धम्मे दढपइण्णा, त होउ ण अम्ह दारए दढपइण्णे णामेण ।
तए ण तस्स दारगस्स अम्मापियरो णामधेज्ज करेहिंति
दढपइण्णत्ति ॥ सू ४४ ॥

मूलम्—त दढपइण्ण दारगं अम्मापियरो साइरेगढ-

गुणसम्बन्धयुक्त, गुणनिष्पन्न-गुणै = धर्मनिष्पन्नकदाचिदिगुणैर्निष्पन्न = सिद्ध नामधेय करिष्यत ।
'जम्हा ण अम्ह इमसि दारगंसि गम्भत्थसि चेव समाणसि' यस्मात्स्वन्वावयोरस्मिन्
दारके गर्भस्थ एव सति 'धम्मे' धर्मे = धर्मात्तदन 'दढपइण्णा' दढप्रतिज्ञा = दढनिश्चयो जात,
'त होउ ण अम्ह दारए दढपइण्णे णामेण' तद् भवतु स्वन्वावयोर्दारको दढप्रतिज्ञो
नाम्ना-तस्मादस्य बालकस्य 'दढप्रतिज्ञ' इति नामास्तु-इत्यर्थ । 'तए ण तस्स दार-
गस्स अम्मापियरो णामधेज्ज करेहिंति दढपइण्णत्ति' तत् स्वलु अम्मापितरौ तस्य
दारकस्य नामधेय करिष्यतो दढप्रतिज्ञ इति ॥ सू ४४ ॥

टीका—'त दढपइण्ण' इत्यादि । 'त दढपइण्ण' त दढप्रतिज्ञ = दढप्रतिज्ञानामक

नामकरण-स्कार करेगे । वह इस बात को निवार कर इसका नाम रखेगे कि (जम्हा ण
अम्ह इमसि दारगसि गम्भत्थसि चेव समाणसि धम्मे दढपइण्णा, त होउ ण अम्ह
दारए दढपइण्णे णामेण) हमारा यह बालक जब गर्भ में आया था तब से ही हम
छोगों का प्रतिज्ञा-आस्था धर्म में दढ हुई, अतः हमारे इस बालक का नाम दढप्रतिज्ञ हो ।
(तए ण तस्स दारगस्स अम्मापियरो णामधेज्ज करेहिंति दढपइण्णत्ति) उस समय
उस बालक के मातापिता उसका नाम दढप्रतिज्ञ रखेगे ॥ सू ४४ ॥

भार्यक नामकरणस्य स्कार करेशे तेज्जो ओ पातनो पिथार उरीने तेनु नाम
राअशे के (जम्हा ण अम्ह इमसि दारगसि गम्भत्थसि चेव समाणसि धम्मे दढ
पइण्णा त होउ ण अम्ह दारए दढपइण्णे णामेण) अमारो आ आणके न्था रे
गल्लभा आओये छतो त्थारथीअ अमारो लोकेणी प्रनिज्ञा-आस्था धम मा दढ
धध, तेथी अमारो आ आणकेनु नाम दढप्रतिज्ञ रडे (तए ण तस्स दारगस्स
अम्मापियरो णामधेज्ज करेहिंति दढपइण्णत्ति) ते नभये ते आणकेना माता
पिता तेनु नाम दढप्रतिज्ञ राअशे (सू ४४)

वासजायगं जाणित्ता सोभणंसि तिहिकरणदिवसनक्खत्तमुहुत्तं-
सि कलायरियस्स उवणेहिंति ॥ सू ४५ ॥

मूलम्—तए ण से कलायरिए त दढपडण्ण दारगं लेहाइयाओ

‘दारय’ दारक=कुमारम्, ‘अम्मापियरो’ अम्मापितरौ ‘साइरेगट्टवासजायग’ सातिरेका-
ष्टवर्षजातक=किंचिद्विष्ठाष्टवर्षाणि जातानि यस्य स तथा त, किंचिद्विष्ठाष्टवर्षयस्कमियर्थ,
‘जाणित्ता’ जा वा ‘सोभणसि’=शोभन-शुभकारके ‘तिहिकरणदिवसनक्खत्तमुहुत्तसि’
तिथिकरणदिवसनक्षत्रमुहूर्ते ‘कलायरिस्स’ कलाचार्यस्य ‘उवणेहिंति’ उपनेष्यत—द्वासतति
कलाज्ञानप्राप्तये कलागिक्षस्य समीपं नष्यत इत्यर्थ ॥ सू० ४५ ॥

टीका—‘तए ण’ इत्यादि । ‘तए ण से कलायरिए’ तत् स्वच्छं स कलाचार्य
‘त दढपडण्ण’ तं दृढप्रतिज्ञं दृढप्रतिज्ञनामक ‘दारगं’ दारक ‘लेहाइयाओ’ लेम्मादिका,

‘त दढपडण्ण दारगं’ इत्यादि ।

(त दढपडण्ण दारगं) पश्चात् उस दृढप्रतिज्ञ नामक बालक को (अम्मा
पियरो) उसके माता-पिता (साइरेगट्टवासजायग जाणित्ता) जब आठ वर्ष से कुछ
अधिक वय का जानेंगे तब वे उसे (सोभणसि तिहि-करण-दिवस-णक्खत्त-मुहु-
त्तसि कलायरियस्स उवणेहिंति) शुभ तिथि, शुभ करण, शुभ नक्षत्र एवं शुभ
मुहूर्त में कलाचार्य के पास ७२ कलाओं का ज्ञान प्राप्त कराने के निमित्त ले
जावेंगे ॥ सू ४५ ॥

‘तए ण से कलायरिए’ इत्यादि ।

(तए ण) इसके बाद (से कलायरिए) वह कलाचार्य (त दढपडण्ण

‘त दढपडण्ण दारगं’ इत्यादि

(त दढपडण्ण दारगं) त्थारे पछी ते दढप्रतिज्ञ नामना आणकने (अम्मा-
पियरो) तेना माता-पिता (साइरेगट्टवास-जायग जाणित्ता) त्थारे आठ वर-
सथी उधउ पधारे उभरने आणगे त्थारे तेओ तेने (सोभणसि तिहि-करण-
दिवस-णक्खत्त-मुहुत्तसि कलायरियस्स उवणेहिंति) शुभतिथि, शुभ उरख, शुभ
दिवस, शुभ नक्षत्र, तेमज्ज शुभ मुहूर्तमा उलाय्यार्थनी पाओ ७२ उणाओनु
ज्ञान प्राप्त उराववा निमित्ते लख जेथे (सू ४५)

‘तए ण से कलायरिए’ इत्यादि

(तए ण) त्थारे पछी (से कलायरिए) ते उलाय्यार्थ (त दढपडण्ण दारगं)

गणियप्पहाणाओ सउणरुयपज्जवसाणाओ वावत्तरिकलाओ सुत्त-
ओ य अत्थओ य करणओ य सेहाविहिति सिक्खाविहिति, त
जहा—लेहं १, गणिय २, रुव ३, णट्ट ४, गीय ५, वाइय ६, सर-

गणियप्पहाणाओ' गणितप्रधाना, 'सउणरुयपज्जवसाणाओ' अनुवृत्तपर्यवसाना, 'वाव-
त्तरिकलाओ' वास्तविकला, 'सुत्तओ य' सूत्रत = सूत्रस्थपदपाठनात्, 'अत्थओ य'
अर्थत = पदार्थबोधनात्, 'करणओ य' करणत = प्रयोगत — कलाव्यापारप्रदर्शनात्, 'सेहावि-
हिति' साधयिष्यति = प्रापयिष्यति, 'सिक्खाविहिति' शिक्षयिष्यति = अभ्यास कारयिष्यति ।

ता कला नामत प्रदर्शयति— 'त जहा' तदयथा— 'लेहं' छत्र—छत्रं लेख—
प्रक्षरविन्यासस्तद्विषयकलाविज्ञानं लेख एवोच्यते तम्, 'गणिय' गणित = मन्थान यकलिता
यनेकमेदम् २, 'रुव' रूप = लेख्यशिलासुवर्णमणिवस्त्रचित्रादिषु रूपनिर्माणम् ३, 'णट्ट' नाट्य =
साभिनयनिरभिनयपूर्वक नर्तनम् ४, 'गीय' गीत = गायककलाज्ञानविज्ञानम् ५, 'वाइय'
वाद्य = वीणापट्टहादिनादनकलाज्ञानम् ६, 'सरगय' स्वरगत = गीतमूलभूताना षड्जकृपभादि-

दारग) उस दृढप्रतिज्ञ कुमार को (लेहाइयाओ गणियप्पहाणाओ) लिखने आदि की,
गणित की, तथा पक्षी के शब्द आदि जानने की (वावत्तरिकलाओ) ७२ कलाओं में
(सुत्तओ य) सूत्ररूप से (अत्थओ य) एवं अर्थरूप से तथा (करणओ य) प्रयोगरूप
से (सेहाविहिति) प्राप्त करायेगा, (सिक्खाविहिति) अभ्यास करायेगा । (त जहा) वह
तर कलाओं के नाम ये हैं— (१ लेह) लेख लिखने की, (२ गणिय) गणित की, (३
रुव) रूप की—अर्थात् छत्र, शिला, सुवर्ण, मणि, वस्त्र एवं चित्र इत्यादिकों में रूपनिर्माण
करने की, (४ णट्ट) नाट्य की—साभिनय एवं निरभिनयपूर्वक नाचने की, (५ गीय)
गाने की, (६ वाइय) वीणा एवं पट्ट—ढोल आदि बाजे बजाने की, (७ सरगय)

ते दृढप्रतिज्ञ कुमारने (लेहाइयाओ गणियप्पहाणाओ) लेखन आदिनी, गणित
तनी तथा पक्षीना शब्द आदि ज्ञानवानी (वावत्तरिकलाओ) ७२ कलाओं
(सुत्तओ य) सूत्ररूपी (अत्थओ य) तेमर्थ अर्थ रूपी, तथा (करणओ य) प्रयोग
रूपी (सेहाविहिति) प्राप्त करावशे (सिक्खाविहिति) अभ्यास करावशे (त जहा
अउतेउ कलाओंना नाम आ प्रभावे छे—१ (लेह) लेख ज्ञानवानी, २ (गणिय)
गणितनी, ३ (रुव) रूपनी अथोन लेख्य, शिला, सुवर्ण, मणि, वस्त्र तेमर्थ
चित्र इत्यादिमा रूप निर्माण करावानी, ४ (णट्ट) नाट्यनी—साभिनय तेमर्थ
निरभिनय—पूर्वक नाचवानी, ५ (गीय) गायवानी, ६ (वाइय) वाद्य तेमर्थ
पट्ट ढोल आदि वाजित्र वजावानी, ७ (सरगय) स्वरवानी—गीतना भूषण

गयं ७, पुष्करगय ८, समताल ९, जूय १० जणवायं ११, पासगं १२, अट्टावय १३, पोरेकव्व १४ दगमट्टिय १५, अण्णविहिं १६, पाणविहिं १७, आभरणविहिं १८, सयणविहिं १९, अज्ज २०,

स्वगणा परिज्ञानम् ७, 'पुष्करगय' पुष्करगत=मृत्तृगणियकं विज्ञानम्, प्राधान्तर्गतत्वेऽपि मृत्तृकाद पृथक्कथनं परमम्पीनाङ्गत्वमोपन्यासम् ८, 'समताल' समताल=गानादिमानकाल-
स्ताल म सम=न्यूनाधिकमागहितो जायते यस्मात् तत् समतालविज्ञानम् ९, 'जूयं'
शूत=जुगार' इति भाषायाम् १०, 'जणवाय' जनगत=जनेषु वात्प्रतिगादकरणरूपम् ११,
'पासय' पाशक=शूतोपकरणविशेष, 'पाशा' इति भाषायाम् १२, 'अट्टावय' अष्टापट्=शूत
विशेषवेल्लम् १३, 'पोरेकव्व' पुर काव्य=पुरत पुरत काव्य=काव्यरूपगणानि सारण
=गात्रकवित्वमित्यर्थ १४, 'दगमट्टिय' द्रुमप्रतिकाम्=उत्कयुक्तप्रतिकामप्रयोगविहिं दक-
प्रतिकाम=मुग्धभारविषेत्यर्थ, ताम् १५, 'अन्नविहिं' अन्नविधिम्=अन्ननिष्पादनविज्ञानम् ।
'अन्नविहिं' इत्यत्र समग्रायाङ्गोक्तस्य 'मधुसिन्ध' इत्यस्य समावेश १६, पाणविहिं'
पानविषयविज्ञानम् १७, 'आभरणविहिं' आभरणविधिम्=भूषणनिर्माणधाम्निविज्ञानम् ।

स्वरा का-गात के मूलभूत पङ्क्ति-रूपम् आदि स्वरा का, (८ पुष्करगय) मृत्तृग वजाने की
(९ समताल) समताल की-तान के अनुसार ताठ वजाने का, (१० जूयं) जुआ गल्लन की,
(११ जणवाय) जेका क साथ प्रतिवाद करने का, (१२ पासग) पासा फेंकने की,
(१३ अट्टावय) अष्टापट्=चौपट खेलने का, (१४ पोरेकव्व) आशुकरि होने का, (१५
दगमट्टिय) मिट्टी से अनक प्रकार के वर्तन बनाने की, (१६ अण्णविहिं) धान्य आदि को
बो कर अनान्तिक उत्पन्न करने का-भोजन बनाने का, समग्रायाङ्ग में उक्त 'मधुसिन्ध'-
मधुसिन्ध का इत्थम् समावेश किया गया है, (१७ पाणविहिं) पयपट्यार्थ की विधि जानने

पङ्क्ति-रूपम् आदि स्वरांनी, ८ (पुष्करगय) मृत्तृग वजाने की, ९ (समताल)
समतालानी-तानने अनुसार ताल बनववानी, १० (जूयं) जुगार रमवानी,
११ (जणवाय) जोकांनी साथे प्रतिवाद करने की, १२ (पासग) पासा फेंकने की,
१३ (अट्टावय) अष्टापट्=चौपट रमवानी, १४ (पोरेकव्व) आशुकरि थवानी,
१५ (दगमट्टिय) माटीमाथी अनेक प्रकारना काम बनववानी, १६ (अण्ण
विहिं) धान्य आदिने वापीने अन्न आदिउने उत्पन्न करने की-भोजन बना-
ववानी, समग्रायाङ्गमा उक्त 'मधुसिन्ध' मधुसिन्धने समावेश अही ७ करने-
वामा आये है, १७ (पाणविहिं) पीवानी पदार्थनी विधि बनववानी, १८

पहेलिय २१, मागहिय २२, गाह २३, गीइयं २४, सिलोयं २५,

‘आभरणविहिं’ इयत्र समवायाङ्ग-ज्ञाता-राजप्रशनीय-जम्बूद्वीपप्रजमित्राणितस्य
 ‘वत्थविहिं’ इयस्य, तथा ज्ञाता-राजप्रशनीय-जम्बूद्वीपप्रजमित्राणितस्य ‘विलेखणविहिं’
 इयस्य च समावेश १८, ‘सयणविहिं’ गयनविधि=शय्यापर्यङ्कादिप्रतिमानम् १९,
 ‘अज्ज’ आर्या=मात्राङ्गोरूपा, मात्राममेलनन ऊन्दोनिमाणप्रतिमानम् २०, ‘पहेलिय’
 प्रहेलिका = गूढाशयगद्यपद्यमयी रचनाम् २१, ‘मागहिय’ मागधिका=मगध-
 देशीयभाषाकवित्वम् २२, ‘गाह’ गाथा=मस्कृतसंभाषानिवद्धामायांमैत्र, कलिङ्गादिदेशभाषा
 निबद्धकवित्वविज्ञान या २३, ‘गीइय’ गीतिका=पूर्वार्धसदृशोत्तरार्धलक्षणरूपाम् २४,
 ‘सिलोय’ श्लोकम्=अनुष्टुपादिलक्षणम् २५, ‘हिरण्यजुत्ति’ हिरण्ययुक्ति=रजतनिमाण

की, (१८ आभरणविहिं) आभरण आदि को पाने एवं उन्हें यथास्थान धारण करने की,
 समवायाङ्ग ज्ञाता, राजप्रशनीय और जम्बूद्वीपप्रजमित्र म उक्त ‘वत्थविहिं’ वत्त्रविधि का,
 ज्ञाता, राजप्रशनीय तथा जम्बूद्वीप में उक्त ‘विलेखणविहिं’ विलेखनविधि का समावेश यहीं
 पर हो जाता है, (१९ सयणविहिं) शय्या आदि पाने का, (२० अज्ज) आर्याङ्ग-मात्रिक
 ऊँटों को रचने की, (२१ पहेलिय) प्रहेलिका की, अर्थात् गूढ आशयवाला गद्यपद्यमयी
 रचना करने का (२२ मागहिय) मागधिकाका अर्थात् मगध-देशकी भाषा में कविता
 रचने की, (२३ गाह) मस्कृत से भिन्न भाषा में मात्रिक ऊँटों में कविता रचने की, अथवा
 कलिङ्ग आदि देशों की भाषा में निबद्ध कविता के विज्ञान की, (२४ गीइय) पूर्वार्ध के
 सदृश उत्तरार्ध लक्षणरूप गीतिका ऊँट में काव्य रचने का, (२५ सिलोय) अनुष्टुप् आदि
 छंदों में श्लोकों को रचने की, (२६ हिरण्यजुत्ति) चाँदा पाने का विधि की (२७ सुव

(आभरणविहिं) आभरण आदि पानेवाणी, समवायाङ्ग, ज्ञाता, राजप्रशनीय
 અને જમ્બુદ્વીપ પ્રજાસિમા ઉક્ત ‘વત્થવિહિં’ વસ્ત્રવિધિનો, અને જ્ઞાતા, રાજ
 પ્રશનીય અને સમવાયાગમા ઉક્ત ‘વિલેખણવિહિં’ વિલેખનવિધિનો
 સમાવેશ અહીં જ કરવામા આવ્યો. ૭ ૧૮ (સયણવિહિં) શય્યા
 આદિ પનાવવાની, ૨૦ (અજ્જ) આર્યા છદ્ધ-માત્રિક-છંદો રચવાની,
 ૨૧ (પહેલિય) પ્રહેલિકાની અર્થાત્ ગૂઢ આશયવાળી ગદ્યપદ્યમયી રચના
 કરવાની, ૨૨ (માગહિય) માગધી અર્થાત્ મગધ દેશની ભાષામા કવિતા
 રચવાની, ૨૩ (ગાહ) સંસ્કૃતથી જુદી ભાષામા માત્રિક છંદોમા કવિતા રચ
 વાની, અથવા કલિંગ આદિ દેશોની ભાષામા રચિત કવિતાના વિજ્ઞાનની,
 ૨૪ (ગીઈય) પૂર્વાર્ધના જેમ ઉત્તરાર્ધલક્ષણ ૩૫ ગીતિકા છંદમા કાવ્ય
 રચવાની, ૨૫ (સિલોય) અનુષ્ટુપ આદિ છંદોમા શ્લોકો રચવાની, ૨૬ (હિર

हिरण्यजुति २६, सुवर्णजुति २७, गंधजुति २८, चुण्णजुति २९, तरुणीपडिकम्म ३०, इत्थिलक्खण ३१, पुरिसलक्खण ३२ हयलक्खण ३३, गयलक्खण ३४ गोणलक्खण ३५, कुकुडलक्खण

विधिम् २६, 'सुवन्नजुति' सुवर्णयुक्ति=सुवर्णेनिर्माणोपायम् २७ 'गंधजुति' गंधयुक्ति=गंधद्रव्यनिर्माणविधिम् २८, 'चुन्नजुति' चूर्णयुक्ति=वर्गाकरणान्तर्धानार्थं तत्तद्विचित्रद्रव्याण्येकरीत्या तपिग्राहणविधिम् २९, 'तरुणीपडिकम्म' तरुणापरिकर्म=युवतीरूपगभापरिवर्धनविधिम् ३०, 'इत्थिलक्खण' खालक्षणम्=पद्मिनाहस्ति यादियुवताना लक्षणम् ३१, 'पुरिसलक्खण' पुरुषलक्षणम्=उत्तमम यमात्पुरुषाणा लक्षणमिजानम् ३२, 'हयलक्खण' हयलक्षण-वार्धप्रायस्त्रिकूटान्त्रिलक्षणमिजानम् 'हयलक्खण' इयत्र समगयाहोक्तस्य 'आससिक्ख' इत्यस्य समावेश ३३, 'गयलक्खण' गजलक्षण=हस्तिशुभाऽशुभलक्षणमिजानम्, 'गयलक्खण' इत्यत्र समगयाहोक्तस्य 'हत्थिसिक्ख' इत्यस्य समावेश ३४, 'गोणलक्खण' गालक्षण-सास्नामिकला अतिरूपा मूषिकनयनाश्च न शुभदा गाय' इत्यादिमिजानम् ३५, 'कुकुडलक्खण' कुकुटलक्षणम्, 'कुकुडलक्खण

नजुति' सुवर्णनिर्माण करने की विधि की, (२८ गंधजुति) गंधद्रव्य को मनाने का विधि का, (२९ चुन्नजुति) वर्गाकरण आदि चूर्ण को मनाने वाली औषधियाँ को एकत्रित कर उनको पिष्ट करने की विधि की (३० तरुणीपडिकम्म) युवती के रूप की शोभा बढ़ाने का विधि का, (३१ इत्थिलक्खण) पद्मिनी, हस्तिना आदि युवतियों को जानने के लक्षणों का, (३२ पुरिसलक्खण) पुरुषों को पहिचानने के लक्षणों की, (३३ हयलक्खण) अश्वों के लक्षणों को जानने की तथा उनको चलाने का (३४ गयलक्खण) हाथी के लक्षणों को जानने की, यहाँ पर समगयागम में उक्त 'हत्थिसिक्ख' हस्तिशिक्षा कला का समावेश हुआ है, (३५ गोणलक्खण) गाय के लक्षणों को जानने का, (३६ कुकुडलक्खण) कुकुट-

णजुति) आदी अनावधानी विधिनी, २७ (सुवन्नजुति) सुवर्णनिर्माण करने की विधिनी, २८ (गंधजुति) गंधद्रव्य अनावधानी विधिनी, २९ (चुन्नजुति) चूर्णीकरण आदि चूर्ण अनावधानी औषधीयोंने ओझड़ी करी तेने पीसवा (घाटी नाभवा)नी विधिनी, ३० (तरुणीपडिकम्म) युवतीना अपनी शोभा बढ़ाने की विधिनी, ३१ (इत्थिलक्खण) पद्मिनी, हस्तिनी आदि युवतीओंने पहिचानने लक्षणोंनी, ३२ (पुरिसलक्खण) पुरुषोंने पहिचानने लक्षणोंनी, ३३ (हयलक्खण) घोडाना लक्षणों पहिचानने तथा तेमने चलाववानी, ३४ (गयलक्खण) हाथीना लक्षणों पहिचानने, अही समगयागमा उक्त 'हत्थि

૩૬, ચક્રલક્ષણ ૩૭, છત્તલક્ષણ ૩૮, ચમ્મલક્ષણ ૩૯, દડલક્ષણ ૪૦, અસિલક્ષણ ૪૧, મણિલક્ષણ ૪૨, કાગળિલક્ષણ ૪૩, વત્યુવિજ્ઞ ૪૪, સ્વધારમાણ ૪૫, નગરમાણ ૪૬, ચારં

इत्यत्र समवायाद्भोक्तव्य 'मिदयलक्खण' इत्यस्य समावेश, उपस्करानौ मचारण सादृश्यात् ३६, 'चक्रलक्खण' चक्रलक्षण=चक्ररत्नगुणदोषविज्ञानम् ३७, 'छत्तलक्खण' छत्रलक्षण=छत्रस्य शुभाशुभविज्ञानम् ३८, 'चम्मलक्खण' चर्मलक्षण, चर्म=ढाल इति प्रसिद्ध तस्य शुभाशुभलक्षणज्ञानम् ३९, 'दडलक्खण' दण्डलक्षणम्=दण्डस्य शुभाशुभलक्षणविज्ञानम् ४०, 'असिलक्खण' असिलक्षणम्='अशुलीशतार्थ उत्तम खड्ग' इत्यादिविज्ञानम् ४१, 'मणिलक्खण' मणिलक्षण=रत्नपरीक्षाविज्ञानम् ४२, 'कागणीलक्खण' काकणीलक्षणम्=चक्रवर्तिनो रत्नविशेष कारुणा, तस्या विषापहरणमानोमानादियोगप्रवर्तकाविज्ञानम् ४३, 'वत्थुविज्ज' वास्तुविद्याम्=वसति अस्मिन्निति वास्तु=गृहादिक तस्य विद्या=वास्तुशास्त्रप्रसिद्ध गृहभूमिगतदोषगुणविज्ञानम्, 'वत्थुविज्ज' इत्यत्र समवायाद्भोक्तव्यो 'वत्थुमाण' 'वत्थुनिवास' इत्यनयो समावेश ४४, 'स्वधारमाण'

मुर्गे के लक्षणों को जानने का, समवायाङ्ग में उक्त 'मिदयलक्खण' (मंडिका लक्षण) का समावेश यहां हो जाता है । (३७ चक्रलक्खण) चक्ररत्न के गुणदोष जानने की, (३८ छत्तलक्खण) छत्र के शुभाशुभ जानने की, (चम्मलक्खण) ढाल के खोटे-खरे लक्षणों को जानने की, (४० दडलक्खण) दंड के अच्छे-बुरे लक्षणों को जानने की, (४१ असिलक्खण) तलवार के लक्षणों की, (४२ मणिलक्खण) मणिलक्षण जानने की-रत्नकी परीक्षा करने की, (४३ कागणीलक्खण) चक्रवर्ती के काकणी रत्न को जानने की, (४४ वत्थुविज्ज) वास्तु (घर) शास्त्र की समवायाङ्ग में उक्त 'वत्थुमाण' वास्तुमान और 'वत्थुनिवेश' वास्तुनिवेश इन दोनों का यहां समावेश होता है, (४५ स्वधारमाण) शत्रु को

સિક્કવ' હસ્તિશિક્ષા કળાના સમાવેશ થયો છે ૩૫ (ગોળલક્ષણ) ગાયના લક્ષણો બાણવાની, ૩૬ (ચક્રલક્ષણ) ચક્રરત્નના લક્ષણો બાણવાની, સમવાયાગમાં ઉક્ત 'મિદયલક્ષણ' ઘેટાનું લક્ષણનો સમાવેશ અહીં થાય છે ૩૭ (ચક્રલક્ષણ) ચક્રરત્નના શુભદોષ બાણવાની, ૩૮ (છત્તલક્ષણ) છત્રના શુભ અશુભ બાણવાની, ૩૯ (ચમ્મલક્ષણ) ઢાલના ખોટા તથા ખરા લક્ષણો બાણવાની, ૪૦ (દડલક્ષણ) દડના સારા-તરસા લક્ષણો બાણવાની, ૪૧ (અસિલલક્ષણ) તરવારના લક્ષણોની, ૪૨ (મણિલક્ષણ) મણિના લક્ષણો બાણવાની, ૪૩ (કાગણીલક્ષણ) ચક્રવર્તીના કાકણી રત્નને બાણવાની, ૪૪ (વત્યુવિજ્ઞ)

४७, पडिचारं ४८, वूह ४९, पडिवूह ५०, चक्रवूह ५१, गरुलवूहं

स्वधावारमान-शत्रु विजेतु कदा क्रियपरिमित सैन्य निवर्गनीयमिति प्रमाणविज्ञानम्।

‘स्वधारमाण’ इत्यत्र समवायाद्भोक्तव्य ‘स्वधावारणिवेस’ इत्यस्य समावेश

‘नगरमाण’ नगरमानम्-अस्मिन् प्रदेशे क्रीदृशमायामदैर्घ्योपलक्षित नगर निर्मा-

पणीय, येन विजयशाला भवेयम्, कस्य वर्णस्य कस्मिन् स्थाने निवर्ग श्रेष्ठ इति विज्ञा-

नम्, ‘नगरमाण’ इत्यत्र समवायाद्भोक्तव्य ‘नगरणिवेस’ इत्यस्य समावेश ४६, ‘चार’

चार=ज्योतिश्चारविज्ञानम्। ‘चार’ इत्यत्र समवायाद्भोक्तव्य ‘चद्रक्षरण’ मूरचरिय,

राहुचरिय, गहचरिय’ इत्येतेषां चतुर्णां समावेश ४७, ‘पडिचारं’ प्रतिचार=प्रतिव-

र्तितचारम्-इष्टानिष्टफलजनकगान्तिक्रमादिक्रियाविशेषविज्ञानम्, ‘पडिचार’ इत्यत्र

‘सौभागकर, दोभागकर, विजागय, मतगय, रहस्सगय, सभासचार’ इत्येतेषां सम-

वायाद्भोक्तव्य पण्णा समावेश ४८, ‘वूह’ व्यूह-शकटधावृत्तिसैन्यरचनम् ४९, ‘पडि-

वीतने के लिये कितनी सेना होनी चाहिये इस प्रकार सेना के परिमाण को जानने की,

यहाँ पर समवायाद्भ म उक्त ‘स्वधारणिवेस’ स्वधावारनिवर्ग का समावेश होता है।

(४६ नगरमाण) इस प्रदेश म कितना लना कितना चौड़ा नगर बसाना चाहिये

जिससे मैं विजयशाला हो सकू तथा किस वर्ण को किस स्थान म बसाना श्रेष्ठ

होगा इन सब बातों के विज्ञान की, समवायाद्भ मे उक्त ‘नगरनिवेस’

नगरनिवेस का अन्तर्भाव यहाँ पर हो जाता है। (४७ चार) ज्योतिश्चक्र की,

समवायाद्भ मे कथित (चद्रक्षरण) चद्रमा के लक्षण, (मूरचरिय राहु-

चरिय गहचरिय) सूर्य की चाल, राहु का चाल एवं ग्रहों की-चाल, इन सबों का समा-

वेश ‘चार’ मे समझना चाहिए। (४९ पडिचार) इष्टानिष्टफलजनक गान्तिकर्म आदि क्रिया-

विशेषों के विज्ञान का, यहाँ समवायाद्भ कथित “सौभागकर दोभागकर विजागय मत-

वास्तु (धर) शास्त्रनी, समवायाद्भोक्तव्य “वत्थुमाण वत्थुनिवेस” वास्तुमान

तेभ्य वास्तुनिवेशेनो समावेश अह्मी थाय छे ४५ (स्वधारमाण) शत्रुने

एतवा भाटे डेटली मेना होवी ओठओ, ओ गीते मेनाना परिमाणुने (अष्टुतगी)

अष्टुवानी, समवायाद्भोक्तव्य ‘स्वधारणिवेस’ स्वधावारनिवेशेनो अह्मी

पर समावेश थाय छे, ४६ (नगरमाण) आ प्रदेशमा डेवडु लायु अने डेटडु

पडोणु नगर बसाववु ओठओ डे ओथी हु विजयशाली थध थडु तथा

अथा वडु (जत) ने अथा स्थानमा बसाववु श्रेष्ठ थथे ओ अधी वातोना

विज्ञाननी, समवायाद्भोक्तव्य ‘नगरनिवेस’ नगरनिवेशकणानो समावेश

अह्मी थथे छे ४७ (चार) ज्योतिश्चक्रनी, समवायाद्भोक्तव्य

૫૨, સગડવૂહ ૫૩, જુહ ૫૪, નિજુહ ૫૫, જુહાડજુહ ૫૬, મુદ્ધિ-

વૂહ' પ્રતિવ્યૂહમ્=વ્યૂહપ્રતિપક્ષિભૂત વ્યૂહ-સૈ-યરચનાવિશેષમ્ ૫૦, 'ચક્રવૂહ' ચક્રવ્યૂહમ્=સૈ-યસ્ય ચક્રાકારરચનાવિશેષમ્ ૫૧, 'ગરુલવૂહ' ગરુડવ્યૂહ=ગરુડાદૃતિસેનાનિવગપરિજ્ઞાનમ્ ૫૨, 'સગડવૂહ' શકટવ્યૂહ=શકટાકૃતિસૈન્યરચનામ્ ૫૩, 'જુહ' યુદ્ધ=મથામમ્, 'જુહ' इत्यत्र ज्ञाता-ममवायाज्ञोक्तस्य 'अद्विजुह' इत्यस्य, तथा-समवायाज्ञोक्तस्य 'दडजुह' इत्यस्य, तथा जम्बूद्वीपप्रपन्नक्तिस्थितस्य 'दिद्विजुह' इत्यस्य, तथा-राजप्रश्रयाय सूत्रोक्तस्य 'असिजुह' इत्यस्य च समावेश ५४, 'निजुह' नियुद्ध=मल्लयुद्धम् ५५, 'जुह' युद्धाति-युद्धम्=खड्गादिप्रक्षेपपूर्वक महायुद्धम् ५६, 'मुद्विजुह' मुष्टियुद्धम्, योधयो परस्पर मुष्ट्या हननम् ५७, 'बाहुजुह' बाहुयुद्धम् ५८, 'लयाजुह' लतायुद्ध

ગય રહસ્સગય સભાસચાર" इस पाठ का समावेश हुआ है। (४९ वूह) शकट आदि के आकार में सैन्य स्थापित करने की, (५० पडिवूह) व्यूह के प्रतिपक्षी व्यूह की रचना करने की, (५१ चक्रवूह) चक्रव्यूह का-सैन्य को चक्राकर रचने की, (५२ गरुलवूह) गरुडव्यूह की-गरुड की आकृति के समान सैन्य को रचने की, (५३ सगडवूह) शकट की आकृति के समान सैन्य को रचने की, (५४जुह) सग्राम करने की, यहाँ पर ज्ञाता, समवायाज्ञ में कथित (अद्विजुह) अस्थियुद्ध का, (दडजुह) दडयुद्ध का, तथा जम्बूद्वीप-प्रज्ञप्ति में प्रतिपादित (दिद्विजुह) दष्टियुद्ध का और राजप्रश्रीयसूत्र में बताया गया (असिजुह) तलवार से युद्ध करने का समावेश हुआ है, (५५ निजुह) मल्लयुद्ध की, (५६ जुह) खड्गादिप्रक्षेपपूर्वक महायुद्ध करने की, (५७ मुद्विजुह) मुष्टियुद्ध करने की, (५८ बाहुजुह) बाहु से युद्ध करने की, (५९ लयाजुह) लतायुद्ध की, जिस प्रकार लता

‘चदलस्त्रण’ ચદલના લક્ષણ ‘સૂરચરિય રાહુચરિય ગહચરિય’ સૂચની ચાલ, રાહુની ચાલ તેમજ ઘેરોની ચાલ એ બધાનો સમાવેશ ‘ચાર’ મા સમજવા બેઠે એ ૪૮ (પડિચાર) ઇષ્ટ-અનિષ્ટ ફળબનક શાતિકર્મ આદિ ક્રિયા વિશેષના વિજ્ઞાનની, અહીં સમવાય અગમ કહેલ “સોભાગકર, દોભાગકર, વિજ્ઞાગય, મતગય, રહસ્સગય, સભાસચાર” આ પાઠનો સમાવેશ થયો છે, ૪૯ (વૂહ) શકટ [ગાડ] આદિના આકારમા સૈન્ય સ્થાપિત કરવાની, ૫૦ (પડિવૂહ) વ્યૂહના પ્રતિપક્ષી વ્યૂહની રચના કરવાની, ૫૧ (ચક્રવૂહ) ચક્ર વ્યૂહની-સૈન્યને ચક્રાકાર રચવાની, ૫૨ (ગરુલવૂહ) ગરુડવ્યૂહની-ગરુડની આકૃતિના જેવી સૈન્યરચના કરવાની, ૫૩ (સગડવૂહ) શકટની આકૃતિ ના સમાન સૈન્ય રચવાની, ૫૪ (જુહ) સગ્રામ કરવાની, અહીં ‘જ્ઞાતા અને સમવાયા’ મા કહેલ (અદ્વિજુહ) અસ્થિયુદ્ધનો, (દડજુહ) દડયુદ્ધનો તથા જબુદ્વીપ

जुद्ध ५७ बाहुजुद्ध ५८, लयाजुद्ध ५९, ईसत्यं ६० छरुप्पवायं ६१,
धनुव्वेय ६२, हिरण्णपागं ६३, सुवण्णपाग ६४, सुत्तखेड ६५,

यथा लता वृक्षमारोहती आमूलमागिरो वृक्षमावेष्टयति, तथा यत्र योध प्रतियोगागरे गाढ
निपाट्य भूमौ पातयति तन्लतायुद्धम् ५९, 'ईसत्य' इषुगाल्ल=नागवाणादिदिव्याल्लसूचक
शास्त्रम्, 'ईसत्य' इति प्राकृतशैल्या इषुगाल्लम् ६०, 'छरुप्पवाय' छुरप्रपातम्, छुर = 'छुरा'
इति प्रसिद्धं श्रेयसाश्रयिणम्, तस्य प्रपात=पातनम् ६१, 'धनुव्वेय' धनुर्वे=धनुगाल्लम्
६२, 'हिरण्णपाग' हिरण्यपाक=रजतसिद्धिं ६३, 'सुवण्णपाग' सुवर्णपाक=कनकसिद्धिम्,
'सुवण्णपाग' इत्यत्र समवायाद्भाराजप्रश्रीयसूत्रोक्तयो 'मणिपागधातुपाग' इत्यनयो समावेश
६४, 'सुत्तखेड' सूत्रखेल=सूत्रकीडाम् ६५, 'वट्टखेड' वृत्तखेलम् ६६, एतत्कलाद्वयं लोका-
तो गम्यम्। 'वट्टखेड' इत्यत्र 'चम्मखेड' चर्मखेलम्-इत्यस्य समवायाद्भोक्तस्य समावेशः।

युद्ध पर चढ़ कर नीचे से ऊपर तक वृक्ष को छपेट लेती है उसी प्रकार योधा जिस युद्ध
में प्रतियोग के शरीर को अत्यन्त पाड़ित कर जमीन पर पटक देते हैं और उसके ऊपर
चढ़ बैठते हैं वह लतायुद्ध है उसकी, (६० ईसत्य) इषुगाल्ल की, 'ईसत्य' यहा पर
प्राकृतशैली से इषुगाल्ल समझना चाहिये। नागवाण आदि दिव्य अल्ल आदि का सूचक जो
गाल्ल है उसका नाम इषुगाल्ल है उस की, (६१ छुरप्पवाय) छुरा से युद्ध करने की,
(६२ धनुव्वेय) धनुर्वे की, (६३ हिरण्णपाग) रजतसिद्धि की, (६४ सुवण्णपाग)
सुवर्णसिद्धि का, राजप्रश्रीय एवं समवायाग में कथित मणिपाक और धातुपाक का समावेश
यहाँ करना चाहिये। (६५ सुत्तखेड) सूत्र-डोरा से खेलने की, (६६ वट्टखेड) वर्त-रस्सी
पर खेलने का, यहाँ पर समवायाद्भोक्त-(चम्मखेड) चमटा से खेलना-इसका भी समावेश

प्रज्ञप्ति २१। प्रदिपादनं ऽरेल (विट्टिजुद्ध) इष्टियुद्धेनो अने 'राजप्रश्रीय' सूत्रमा
भतावेल (असिजुद्ध) तलवारथी युद्ध करवानो समावेश थयेडो छे ५५ (निजुद्ध)
मह्युद्धनी, ५६ (जुद्धाइजुद्ध) अङ्ग आदि प्रक्षेपपूर्वक [धा भारीने] मझायुद्ध
करवानी, ५७ (मुट्टिजुद्ध) सुष्टियुद्ध करवानी, ५८ (बाहुजुद्ध) आहुथी युद्ध करवानी,
५९ (ल्याजुद्ध) लतायुद्धनी, जे रीते लता [वेल] वृक्ष उपर थडीने नीचेथी उपर सुधी
वृक्षने लपेटी वे ठे तेनी जे गीते योधा जे युद्धमा सामेना योधाना शरीरने गाढ
उपथी पीडा करी जमीन उपर पाडी दे ठे अने तेना उपर थडी जेने ठे ते लतायुद्ध
ठे, तेनी, ६० (ईसत्य) धनुशास्त्रनी, 'ईसत्य' थडी प्राकृत शैलीथी धनुशास्त्र ममल
लेवु जेधजे नागवाण आदि दिव्य अस्त्र आदिनु सूत्र जे शास्त्र ठे तेनु नाम
धनुशास्त्र ठे तेनी, ६१ (छरुप्पवाय) छुराथी युद्ध करवानी, ६२ (धनुव्वेय) धनुर्वेदनी,
६३ (हिरण्णपाग) रजतसिद्धिनी, ६४ (सुवण्णपाग) सुवर्णसिद्धिनी, 'राजप्रश्रीय'

वट्टखेड ६६, नालियाखेड ६७, पत्तच्छेज ६८, कडच्छेज ६९, सजी-
वं ७०, निजीव ७१, सउणरुय ७२-मिति वावत्तरिकलाओ सेहा-
विता सिम्खावेत्ता अम्मापिर्झणं उवणेहिति ॥ सू० ४६ ॥

‘नालियाखेड’ नालिकाखेलम्=यूतनिशम्-गामृद्विष्टयाद विपरीतपागकनिपतन
मिति नालिकाया यत्र पागक पात्यते । यद्यपि घूते एवास्य समानेशो भवितुमर्हति तथापि
नालिकाखेलप्राधान्यज्ञापनार्थं भेदन ग्रहणम् ६७, ‘पत्तच्छेज’ पत्रच्छेद्यम्=अष्टोत्तरशतपत्राणां
मध्ये विवक्षितमल्याकपत्रच्छेदने हस्तलाघयम् ६८, ‘कडच्छेज’ कडच्छेद्यम्-कट (चटाई)-
घत् क्रमाच्छेद्यं वस्तु यत्र विज्ञाने तत्तथा तत् ६९, ‘सजीव’ सजाय=सजीवकरण-मृतधात्वा
दीना सहजस्वरूपापादनम् ७०, ‘निजीव’ निर्जीव=निर्जीवकरणम्-हेमादिधातुमारण पारद
मारण वा ७१, ‘सउणरुय’ शकुनरुतम्, अत्र शकुनपद रुतपद चोपलक्षणम्, तेन सर्व
शकुनमग्रह, गतिचेष्टादिगमलोकनानादिपरिग्रहश्च ७२, ‘इति वावत्तरिकलाओ’ इति द्वासप्त-
तिकला=द्वासप्ततिपुरुषकला ‘सेहाविता सिम्खावेत्ता’ सेधयित्वा शिक्षयित्वा च ‘अम्मा-
पिर्झण उवणेहिति’ मातापित्रोरुपनेष्यति=समर्पयिष्यति ॥ सू ४६ ॥

हुआ है । (६७ नालियाखेड) घूतविशेष खेलने की-नालिका म पाशो डालकर जुआ
खेलने की, (६८ पत्तच्छेज) पत्र छेदन करने की, १०८ पत्रों में से विवक्षित पत्र को
छेदन करने में हाथ की कुशलता की, (६९ कडच्छेज) कट की अर्थात् चटाई की तरह
क्रम २ से छेदन करने की, (७० सजीव) मारी हुई धातुओं को पुन प्रकृतिस्थ करने की,
(७१ निजीव) निर्जीव करने की-हेमादिक धातुओं को मारने की, अथवा पारे को मारने
की, (७२ सउणरुय) पक्षियों के गन्ध पहिचानने की उनका गति, चेष्टा एवं अवलोकन
आदि जानने का कला, (इति वावत्तरिकलाओ सेहाविता सिम्खावेत्ता अम्मापिर्झण

तेमञ्ज ‘समनायाम’ भा कडेव भलिपाठ अने धातुपाठने अभिवेश अही करेवो
जेधये ६५ (सुत्तखेड) सूत्र-नेराथी रभवानी, १६६ (वट्टखेड) वर्त-दोरडा पर रभ-
वानी, अही अभवायागमा ठडेव (चम्मखेड) ‘आमडाथी जेववु’ जेने पण सभा
वेश कर्यो छे ६७ (नालियाखेड) घूतविशेष रभवानी-नालिकाभा पासा नाणीने
जुगार रभवानी, ६८ (पत्तच्छेज) पत्र कापवानी, १०८ पत्राभाथी विवक्षित पत्रो
कापवामा हाथनी कुशलता नी, ६९ (कडच्छेज) कटनी-अर्थात् चटाईनी पेटे
कमकमथी छेदन करवानी, ७० (सजीव) मारेवी धातुओने इरीने प्रकृतिस्थ करवानी,
७१ (निजीव) निर्जीव करवानी-हेम आदि धातुओने मारवानी, अथवा पारने
मारवानी ७२ (सउणरुय) पक्षिओना शब्द समजवानी तेमनी गति, जेष्टा तेमञ्ज
अवलोकन आदि जेववानी कणा (इति वावत्तरिकलाओ सेहाविता सिम्खावेत्ता

मूलम्—तए णं तस्स ददपइण्णस्स दारगस्स अम्मा-
पियरो तं कलायरियं विउलेण असण-पाण-खाइम-साइमेणं
वत्थ-गंध-मल्ला-लंकारेण य सक्कारेहिति सम्माणेहिति, सक्का-

टीका—‘तए ण’ इत्यादि । ‘तए ण तस्स ददपइण्णस्स दारगस्स अम्मापियरो त कलायरियं’ तत खलु तस्य ददप्रतिज्ञस्य दारकस्य अम्मापितरौ त कलाचार्ये ‘विउलेण असण-पाण-खाइम-साइमेण’ निपुलेनाऽशनपानसाधस्वाद्येन ‘वत्थ-गंध-मल्ला-लंकारेण य सक्कारेहिति सम्माणेहिति’ वस्त्रगन्धमान्यालङ्कारेण च सत्कारयिष्यत सम्मानयिष्यत—सुगमानि पदानि वाक्यानि च । ‘सक्कारित्ता सम्माणित्ता’ सत्कृत्य समान्य ‘विउलं जीवियारिह पीइदाण दलइस्सति’ निपुल जीवि

उवणेहिति) ये ७२ कलायें पुरुषकी हैं, इन कलाओं की शिक्षा कलाचार्य उसे देगा, पश्चात् वह उसे उसके मातापिता के पास लाकर सौंप देगा ॥ सू ४६ ॥

‘तए ण तस्स’ इत्यादि ।

(तए ण) इसके बाद (तस्स ददपइण्णस्स दारगस्स) उस दद प्रतिनिकुमार के (अम्मापियरो) मातापिता (त कलायरिय) उस कलाचार्य का (विउलेण असण-पाण-खाइम-साइमेण वत्थ-गंध-मल्ला-लंकारेण य सक्कारेहिति) निपुल, अशन, पान, खादिम, स्वादिम, वस्त्र, गंध, एवं माला तथा अलंकारों के प्रदान से खूब सत्कार करेंगे । (सम्माणेहिति) खूब सम्मान करेंगे । (सक्कारित्ता सम्माणित्ता) सत्कार एवं सम्मान करके पश्चात् वे उसे (विउल जीवियारिह पीइदाण दलइस्सति)—

अम्मापिइण उवणेहिति) आ ७२ कणाओ पुरुषनी छे ओ कणाओनी कलाचार्य तेने शिक्षा आपथे पछी ते तेने तेना मातापितानी पास लावीने सोपी देशे (सू० ४६)

‘तए ण तस्स’ इत्यादि

(तए ण) त्थार पछी (तस्स ददपइण्णस्स दारगस्स) ते ददप्रतिज्ञ कुमारना (अम्मापियरो) मातापिता (त कलायरिय) ते कलाचार्यने (विउलेण असण-पाण-खाइम-साइमेण वत्थ-गंध-मल्ला-लंकारेण य सक्कारेहिति) निपुल अशन, पान, आदिम, स्वादिम, वस्त्र, गंध तेभज्ज भावा तथा अलंकारे आपीने भूष सत्कार करथे, (सम्माणेहिति) भूष सम्मान करथे (सक्कारित्ता सम्माणित्ता) सत्कार तेभज्ज सम्मान करीने पछी तेओ तेने (विउल जीवियारिह पीइदाण

रित्ता सम्माणित्ता विउल जीवियारिहं पीडटाणं दलइस्सति, दल-
इत्ता पडिविसज्जेहिंति ॥ सू० ४७ ॥

मूलम्—तए णं से ददपइण्णे दारए बावत्तरिकला-
पडिए नवगसुत्तपडिवोहिए अट्टारसदेसभासाविसारए गीयरई

काऽऽहं प्रीतिदान तस्यत, 'दलइत्ता' इत्या 'पडिविसज्जेहिंति' प्रतिवि-
र्जयिष्यत ॥ सू० ४७ ॥

टीका—'तए ण' इत्यादि। 'तए ण से ददपइण्णे दारए' 'तए' गुरु
स ददप्रतिज्ञो दारक 'बावत्तरिकलापडिए' द्वासप्ततिकलापण्डित 'नवगसुत्तपडि-
वोहिए' नवाङ्गसुप्तप्रतिबोधित नवाङ्गानि=दे शोने, द्वे नेत्रे, द्वे घ्राणे, एका च जिह्वा, त्वेका,
मनश्चैरुमिति, तानि सुप्तानीव सुप्तानि=बाध्यादव्यक्तचेतनानि, तानि प्रतिबोधितानि=बोधनेन
व्यक्तचेतनावन्ति कृतानि यस्य स तथा। 'गीयरई' गीतरति=गानप्रिय, 'गधव्वण-णइ-

विपुल रूप में जीविका के योग्य प्रीतिदान देंगे, (दलइत्ता पडिविसज्जेहिंति) और
देकर उसे विसर्जित कर देंगे ॥ सू० ४७ ॥

'तए ण से ददपइण्णे दारए' इत्यादि।

(तए ण) इस के बाद (से) वह (ददपइण्णे) ददप्रतिज्ञ (दारए) कुमार
(बावत्तरिकलापडिए) बहतर कलाओं में पंडित (नवगसुत्तपडिवोहिए) एवं सुप्त
नवांगों—२ कान, २ नेत्र, २ नासिका के छिद्र, १ जिह्वा, १ स्पर्शन इंद्रिय और मन के
प्रतिबोध-जागृति से युक्त-बोधनावस्था सपन्न होकर, (अट्टारसदेसभासाविसारए)
१८ देशों की भाषा का जाता होगा, (गीयरई गधव्वणट्टकुसले) यह कुमार गीत में

दलइस्सति विपुल रूपमा जीविकाने योग्य प्रीतिदान आपिशे (दलइत्ता पडिवि-
सज्जेहिंति) अने आपीने तेमनु विसर्जन करी देशे (सू० ४७)।

'तए ण से ददपइण्णे दारए' इत्यादि

(तए ण) त्थार पछी (से) 'ते' (ददपइण्णे) ददप्रतिज्ञ (दारए) कुमार
(बावत्तरिकलापडिए) ओउतेर कलाओमा पंडित (नवगसुत्तपडिवोहिए) तेमन्
सुप्त नव अंगो—२ कान, २ नेत्र, २ नासिकाना छिद्र, १ जल १ स्पर्-
शन इंद्रिय अने मनना प्रतिबोध-जागृतिशी युक्त-बोधनावस्था सपन्न
थइने (अट्टारसदेसभासाविसारए) १८ देशोनी भाषाओ जाता थशे (गीयरई

ગધવ્વળદ્વકુસલે હયજોહી ગયજોહી રહજોહી વાહુજોહી વાહુ-
પ્પમદી વિયાલચારી સાહસિય અલં ભોગસમત્યે યાવિ
ભવિસ્સઈ ॥ સૂ૦ ૪૮ ॥

મૂલમ્—ત્ત્વ ણ દદપદ્વણ દારગં અમ્માપિયરો વાવ-

કુસલે 'ગાન્ધર્વ-નાટ્યકુશલ-ગાન્ધર્વ=ગાતવિદ્યાયા નાટ્યે=નાટ્યકુશલે ચ કુશલ=નિપુણ,
'અદ્વારસ-દેસભાષા-વિસારણ' અદ્વાદગ-દેશ-ભાષા-વિગારદ, 'હયજોહી' હય-
જોહી-હયેન=અશ્વેન યુગ્યતે તચ્છીલો હયયોધી, એવ 'ગયજોહી રહજોહી વાહુજોહી'
ગજયોધી રથયોધી વાહુયોધી-જ્ઞાતવ્ય 'વાહુપ્પમદી' વાહુપ્રમદી-વાહુમ્યા પ્રમૃદનાતિ
તેષ્છીજ્ઞે વાહુપ્રમદી, 'વિયાલચારી' વિકાલચારી-નિર્ભયત્વાદિકાલે રાત્રાવપિ ચરતિ
તચ્છાલો વિકાલચારી, અત એવ 'સાહસિય' સાહસિક્ર=અતિશૂર, 'અલ ભોગસમત્યે'
અલભોગસમર્થ=અલમ્=અન્યર્થ ભોગાનુભવસમર્થ 'યાવિ ભવિસ્સઈ' ચાપિ
ભવિધ્યતિ ॥ સૂ૦ ૪૮ ॥

ટીકા—'ત્ત્વ ણ' इत्यादि । 'तत्त्व ण ददपद्वण दारगं' तत् खलु दद-

અનુરાગ વાલો તથા ગાન્ધર્વવિદ્યા મે ઔર નૃત્યકલા મે કુશલ હોગા । (હયજોહી ગય-
જોહી રહજોહી વાહુજોહી) યહ અશ્વયોધી, ગજયોધી, રથયોધી ઔર વાહુયોધા હોગા ।
(વાહુપ્પમદી વિયાલચારી સાહસિય) યહ વાહુપ્રમદી હોગા ઔર અતિ શૂર હોગા, ઇસ
લિયે ઇસે વિકાલ રાત્રિ મે મી આને-જાને મે કોઈ મય નહીં હોગા । (અલ ભોગસમત્યે
યાવિ ભવિસ્સઈ) તથા યહ ભોગસમર્થ મી હોગા ॥ સૂ ૪૮ ॥

'ત્ત્વ ણ દદપદ્વણ દારગ' इत्यादि ।

(ત્ત્વ ણ) વાદ મે (દદપદ્વણ દારગ) ઇસ જપને દદપ્રતિજ્ઞ બાલક કો

ગધવ્વ-ગદ્-કુસલે) એ કુમાર ગીતમા, ગાન્ધર્વવિદ્યામા અને નૃત્યકળામા
કુશળ થશે (હયજોહી ગયજોહી રહજોહી વાહુજોહી) એ અશ્વયોધી, ગજયોધી,
રથયોધી, અને વાહુયોધી થશે (વાહુપ્પમદી વિયાલચારી સાહસિય)
એ વાહુપ્રમદી થશે અને અતિ શૂરવીર થશે આ માટે તેને વિકાળ રાત્રિમા
પણ આવવા-જવામા કોઈ બાતનો ભય થશે નહિ (અલ ભોગસમત્યે યાવિ ભવિ
સ્સઈ) તથા આ ભોગસમર્થ પણ થશે (સૂ ૪૮)

'ત્ત્વ ણ દદપદ્વણ દારગ' इत्यादि

(ત્ત્વ ણ) ત્યાર પછી (દદપદ્વણ દારગ) આ પોતાના દદપ્રતિજ્ઞ બાળકને

त्तरिकलापडिय जाव अल भोगसमत्थ वियाणित्ता विउलेहिं
अण्णभोगेहि पाणभोगेहिं वत्थभोगेहिं सयणभोगेहिं उवणि-
मंतेहिंति ॥ सू० ४९ ॥

मूलम्—तए णं से दढपइण्णे दारए तेहिं विउलेहिं अण्ण-

प्रतिज्ञ दारकम् 'अम्मापियरो' मातापितरौ 'वावत्तरिकलापडिय' द्वास्ततिकलापण्डित
'जाव' यावत्—अत्र—यावच्छब्दाद्—अष्टादशदेशभाषाविशारद गीतरति गा धर्वनाट्यकुशल
हययोधिनम्—इत्यादानि विशेषणानि द्वितीयैरुपचनान्तानि हेयानि । 'अल भोगसमत्थ'
अल भोगसमर्थम्—अलम्=अत्यर्थं भोगानुभवसमर्थं 'वियाणित्ता' विज्ञाय 'विउलेहिं'
अण्णभोगेहिं' विपुलैरन्नभोगै 'पानभोगेहिं' पानभोगै 'लेणभोगेहिं' लब्धनभोगै—
चित्रशालाद्यावासनवनवाभोगै 'वत्थभोगेहिं' वस्त्रभोगै, 'सयणभोगेहिं' शयनभोगै
'उवणिमतेहिंति' उपनिमन्त्रयिष्यत=भोगान् भुङ्क्व—इति कथयिष्यत ॥ सू० ४९ ॥

टीका—'तए णं' इत्यादि । 'तए ण से दढपइण्णे दारए' तत् खल

(अम्मापियरो) मातापिता (वावत्तरिकलापडिय जाव अलभोगसमत्थ) ७२
कलाओं में पारगत तथा नवयौवनशाली एव भोग भोगने में समर्थ जानकर उसे (विउ
लेहिं) विपुल (अण्णभोगेहिं) अन्न के भोगों से, (पाणभोगेहिं) पान करने योग्य
द्रव्यों के भोगों से, (लेणभोगेहिं) विविध चित्रों से सुशोभित प्रासाद के भोगों से,
(वत्थभोगेहिं) सुन्दर २ वस्त्रों को इच्छानुसार पहरेने रूप भोगों से एव (सयण
भोगेहिं) शय्या आदि के भोगों से (उवणिमतेहिंति) आमन्त्रित करेंगे, अर्थात् 'भोगों
को भोगो' ऐसा उससे कहेंगे ॥ सू० ४९ ॥

(अम्मापियरो) मातापिता, (वावत्तरिकलापडिय जाव अल भोगसमत्थ) ७२ कला
ओमा पारगत अने नवयौवनशाली तेमञ्च लोग लोगववामा समर्थ आइने
तेने (विउलेहिं) विपुल (अण्णभोगेहिं) अन्नना लोगोथी (पाणभोगेहिं) पान कर
वाने योग्य द्रव्यना लोगोथी (लेणभोगेहिं) विविध चित्रोथी सुशोभित प्रासाद
(भडेव)ना लोगोथी (वत्थभोगेहिं) सुन्दर सुन्दर वस्त्रोने इच्छानुसार पहरेवा
रूप लोगोथी तेमञ्च (सयणभोगेहिं) शय्या आदिना लोगोथी (उवणिमतेहिंति)
आमन्त्रित करे, अर्थात् 'लोगोने लोगवो' ओम तेने कडेशे (सू० ४९)

ભોગેહિં જાવ સયણભોગેહિં નો સજ્જિહિતિ, નો રજ્જિહિતિ, નો ગિજ્જિહિતિ, નો મુજ્જિહિતિ, નો અજ્જોવવજ્જિહિતિ ॥ સૂ. ૫૦ ॥

મૂલમ્—સે જહાણામણ ઉપ્પલે ડ વા પડમે ડ વા કુસુ-

સ દ્વદ્વપ્રતિજ્ઞો દારક ‘તેહિં વિરલેહિં અણ્ણભોગેહિં જાવ સયણભોગેહિં’ તૈવિપુલૈર નમોગ-
યાંવચ્છયનમોગૈ—અત્ર યાવચ્છયનાત્પાનલયનમ્ભોગૈરિતિ ગ્રાહ્યમ્, ‘નો સજ્જિહિતિ’ નો
સદ્ધયતિ—ન સદ્ધ=સમ્બધ કરિયતિ, ‘નો રજ્જિહિતિ’ નો રદ્ધયતિ—ન રાગ=પ્રેમ
મોગસમ્બધેતુ કરિયતિ, ‘નો ગિજ્જિહિતિ’ નો ગદ્ધિયતે=નો ગૃદ્ધિમાવ કરિયતિ,
‘નો મુજ્જિહિતિ’ નો મોહિયતિ=મોહ ન કરિયતિ ‘નો અજ્જોવવજ્જિહિતિ’ નો
અધ્યુપપસ્યતે=ન તદેકાપ્રમના મયિયતિ ॥ સૂ. ૫૦ ॥

ટીકા—‘સે જહાણામણ’ ઇત્યાદિ । ‘સે જહાણામણ’ અથ યયા નામ

‘તણ ન સે દ્વદ્વપ્પણે’ ઇત્યાદિ ।

(તણ ન) માતા-પિતા કે ઇન વચનો કો સુનને કે વાદ (સે દ્વદ્વપ્પણે દારણ)
વહ દ્વદ્વપ્રતિજ્ઞા કુમાર (તેહિં વિરલેહિં અણ્ણભોગેહિં જાવ સયણભોગેહિં નો સજ્જિ-
હિતિ) ડન અન્ન આદિ ત્રિપુલ મોગો મે ત્રિલકુલ હી આસક્તચિત્ત નહા હોગા । (નો
રજ્જિહિતિ) અનુરક્ત નહીં હોગા । (નો ગિજ્જિહિતિ) ડનમેં ગૃદ્ધ નહીં હોગા, (નો
મુજ્જિહિતિ) મૂર્ચ્છિત નહીં હોગા, ઓર (નો અજ્જોવવજ્જિહિતિ) ન ડનમે સર્વથા એકાપ્ર-
મન હી હોગા ॥ સૂ. ૫૦ ॥

‘સે જહાણામણ’ ઇત્યાદિ ।

હસ સૂત્ર મેં “ડ વા” યે શબ્દ વાક્યાલકાર મે પ્રયુક્ત હુણ હેં । (સે જહાણા-

‘તણ ન સે દ્વદ્વપ્પણે’ ઇત્યાદિ

(તણ ન) માતાપિતાના એવા વચન સાલબ્ધા પછી, (સે દ્વદ્વપ્પણે દારણ)
તે દ્વદ્વપ્રતિજ્ઞા કુમાર (તેહિં વિરલેહિં અણ્ણભોગેહિં જાવ સયણભોગેહિં નો સજ્જિહિતિ)
તે અન્ન આદિ ત્રિપુલ ભોગોમા ત્રિલકુલ જ મનની આસક્તિ રાખશે નહિ,
(નો રજ્જિહિતિ) અનુરક્ત થશે નહિ, (નો ગિજ્જિહિતિ) તેમા ગૃદ્ધ થશે નહિ,
(નો મુજ્જિહિતિ) મૂર્ચ્છિત થશે નહિ અને તેમા (નો અજ્જોવવજ્જિહિતિ)
સર્વથા એકાગ્રમન થણ થશે નહિ (સૂ. ૫૦)

‘સે જહાણામણ’ ઇત્યાદિ

આ સૂત્રમા “ડ વા” એ શબ્દ વાક્યાલકારરૂપે વપરાયો છે (સે જહા

મેં ઇ વા નલિણે ઇ વા સુભગે ઇ વા સુગંધે ઇ વા પોંડરીય ઇ વા
મહાપોંડરીય ઇ વા સયસપત્તે ઇ વા સહસ્સપત્તે ઇ વા સયસહસ્સપત્તે
ઇ વા પંકે જાણે જલે સવુહ્દે ગોવલિપ્પઇ પંકરણ, ગોવલિપ્પઇ

‘ઉપ્પલે ઇ વા’ ઉપ્પલ-રક્તકમલમ્, ‘ઇયા’ હિતિ વાક્યાલક્ષારે ‘પડમે ઇ વા’ પદ્મ-કમલમેવ,
‘કુસુમે ઇ વા’ કુસુમમ્, ‘નલિણે ઇ વા’ નલિનમ્, ‘સુભગે ઇ વા’ સુભગ-કમલવિશેષ
‘સુગંધે ઇ વા’ સુગંધમ્=સાધ્યાવિકાસિકમલવિશેષ, ‘પોંડરીય ઇ વા’ પુણ્ડરીક=ચેતકમ-
લમ્, ‘મહાપોંડરીય ઇ વા’ મહાપુણ્ડરીક=વિશાલ ચેતકમલમ્, ‘સયપત્તે ઇ વા’ શત-
પત્રમ્=કમલમ્, ‘સહસ્સપત્તે ઇ વા’ સહસ્રપત્રમ્, ‘સયસહસ્સપત્તે ઇ વા’ શતસહસ્રપત્રમ્,
एतानि सर्वाणि कमलजातीया येव । एतत्प्रत्येकम्-‘પંકે જાણે’ પંકે જાતમ્=કર્કમે સમુપ્પન્ન
‘જલે સવુહ્દે’ જલે સવૃદ્ધમ્, ‘ગોવલિપ્પઇ પંકરણ’ નોપલિપ્પ્યતે પદ્મરજસા-પદ્મ =કર્કમ
સ ઇવ રજો રેણુતુલ્યત્વાત્, તેન નોપલિપ્પ્યતે=ઉપલિપ્ત ન ભવતીત્યર્થ । ‘ગોવલિપ્પઇ જલ

મણે) જૈસે (ઉપ્પલે ઇ વા) રક્ત કમલ, (પડમે ઇ વા) પદ્મકમલ, (કુસુમે ઇ વા)
કુસુમ-પુષ્પ, (નલિણે ઇ વા) નલિન-કમલવિશેષ, (સુભગે ઇ વા) સુભગ કમલ,
(સુગંધે ઇ વા) સુગંધકમલ-સાધ્યાકાલવિકાસી સૌગંધિક કમલ, (પોંડરીય ઇ વા),
પુણ્ડરીક-ચેતકમલ, (મહાપોંડરીય ઇ વા) મહાપુણ્ડરીક-વિશાલ ચેતકમલ, (સયપત્તે
ઇ વા) શતપત્ર કમલ, (સહસ્સપત્તે ઇ વા) સહસ્રપત્ર કમલ, (સયસહસ્સપત્તે ઇ વા)
લક્ષપત્ર કમલ, ये सन कमल की जातिया है । (पंके जाए) ये कीचड़ उत्पन्न होते हैं,
(जले सवुह्दे) तथा जल मे बढ़ते हे, तो भी (गोवलिप्पइ पंकरण गोवलिप्पइ
जलररण) पंक की रज से वे लिपि नहा होते है और न जल की रज से-विन्दुओं से लिपि

ગામણે) જેમકે (ઉપ્પલે ઇ વા) રક્ત કમળ, (પડમે ઇ વા) પદ્મ કમળ, (કુસુમે ઇ વા)
કુસુમ-પુષ્પ, (નલિણે ઇ વા) નલિન-કમળવિશેષ, (સુભગે ઇ વા) સુભગ કમળ,
(સુગંધે ઇ વા) સુગંધ કમળ-સાધ્યાકાલે વિકાસ પામે તેવું -સુગંધવાળું કમળ,
(પોંડરીય ઇ વા) પુણ્ડરીક-શ્વેત કમળ, (મહાપોંડરીય ઇ વા) મહાપુણ્ડરીક-વિશાળ
શ્વેત કમળ (સયપત્તે ઇ વા) શતપત્ર કમળ, (સહસ્સપત્તે ઇ વા) સહસ્રપત્ર કમળ,
(સયસહસ્સપત્તે ઇ વા) લક્ષપત્ર કમળ, એ બધી કમળની બાંતિઓ છે (પંકે
જાણે) તે ઢીચડામાં ઉત્પન્ન થાય છે, (જલે સવુહ્દે) તથા જલમાં વધે છે, તે
પાણી (ગોવલિપ્પઇ પંકરણ વ ગોવલિપ્પઇ જલરણ) ઢીચડાની રજથી તેઓ લિપ્ત
વળતા નથી, તેમજ જલના ટીપાથી એ લિપ્ત થતા નથી, (એવામેવ સે વદપ

जलरण, एवामेव ददपइण्णेवि दारए कामेहि जाए भोगेहि संवु-
ड्ढे णोवल्लिप्पिहितिकामरण, णोवल्लिप्पिहिति भोगरणं, णोव-
लिप्पिहिति मित्तणाइणियगसयणसंवधिपरिजणेण ॥ सू० ५१ ॥

मूलम्—से णं तहारूवाण थेराणं अतिए केवलं

रण' नोपलप्यते जलरजसा 'एवामेव ददपइण्णेवि दारए' एवमेव ददप्रतिजोऽपि दारक,
'कामेहि जाए भोगेहि संवुड्ढे' कामैर्जातो भोगे मवृद्ध 'णोवल्लिप्पिहिति' नोपलेप्यते,
'कामरण' कामरजसा—काम = गन्धो रूप च, स एव रज कामरजस्तेन, 'णोवल्लिप्पि-
हिति' नोपलेप्यते 'भोगरण' भोगरजसा—भोग = गन्धो रस स्पर्शश्च, स एव रजो भोग-
रजस्तेन, 'णोवल्लिप्पिहिति मित्त-णाइ-णियग-सयण-संवधि-परिजणेण' नोपले-
प्यते मित्र-ज्ञाति-निजक स्वजन-सम्बन्धि परिजनेन-मित्राणि=सुहृद्, जातय = सजातीय,
निजका = भ्रातृपुत्रादयः, स्वजना = मातुलादयः, सम्बन्धिन = श्वशुरादयः, परिजना = भृत्या
दयः, एतैर्न लिप्तो भविष्यति ॥ सू. ५१ ॥

होते हैं, (एवामेव से ददपइण्णे वि दारए) इस तरह वह ददप्रतिज्ञ कुमार भी
(कामेहि) कामों से—काम सेवन से (जाए) उत्पन्न होगा, (भोगेहि संवुड्ढे) भोगों
से वृद्धिगत होगा, तो भी वह (कामरण) काम रजसे (णोवल्लिप्पिहिति) उपलिप्त
नहीं होगा, (भोगरण णोवल्लिप्पिहिति) भोगरज से उपलिप्त नहीं होगा। गन्ध, रस,
स्पर्श इन गुणों का नाम भोग है। शब्द तथा रूप का नाम काम है। भोगरज एव काम-
रज इनमें रूपकालकार है। (णोवल्लिप्पिहिति मित्त-णाइ-णियग-सयण-संवधि-
परिजणेण) इसी तरह वह मित्र-सुहृद्, ज्ञाति-सजातीय, निजक-भतीजा आदि,
स्वजन-मामा आदि, सबंधी-श्वशुर आदि एव परिजन-भृत्य आदि परिकरों के साथ भी
मोह को प्राप्त नहीं होगा ॥ सू. ५१ ॥

इण्णे वि दारए) तेवीर रीते ते ददप्रतिज्ञ कुमार पणु (कामेहि) कामेथी-काम
सेवनथी (जाए) उत्पन्न थये, (भोगेहि संवुड्ढे) भोगेथी वृद्धिगत थये, तो पणु
ते (कामरण) कामरजथी (णोवल्लिप्पिहिति) उपलिप्त थये नहि (भोगरण
णोवल्लिप्पिहिति) भोगरजथी उपलिप्त थये नहि गन्ध, रस, स्पर्श ये शुष्माणु
नाम भोग छे शब्द तथा रूपतु नाम काम छे भोगरज तेमज कामरज
येमा इपड-अलार छे (णोवल्लिप्पिहिति मित्त-णाइ-णियग-सयण-संवधि-परिज-
णेण) आवी रीते ते मित्र-सुहृद्, ज्ञाति-सजातीय, निजक-भ्रातृपुत्र (भन्निजे)
आदि, स्वजन-मामा आदि, सबंधी-श्वशुर आदि तेमज परिजन-नोकर
आदि परिकरो-परिवारो साथे पणु मोहने प्राप्त करथे नहि (सू. ५१)

बोहि बुज्झिहिति, बुज्झित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइ-
हिति ॥ सू० ५२ ॥

मूलम्—से णं भविस्सइ अणगारे भगवते ईरियास-
मिए जाव गुत्तवभयारी ॥ सू० ५३ ॥

टीका—‘से णं’ इत्यादि। ‘से ण’ स दृढप्रतिज्ञा सङ्ग ‘तहारूवाण’ तथारूप-
पाणा=सम्यग्ज्ञानादिसम्पन्नाना ‘येराण’ स्वविराणाम्, ‘अतिए’ अन्तिके=समीपे ‘केवल
बोहि’ केवला बोधि=विशुद्ध सम्यग्दर्शन ‘बुज्झिहिति’ भोक्ष्यते=ज्ञास्यति, अनुभविष्यती
त्यर्थ, ‘बुज्झित्ता’ बुद्ध्या ‘अगाराओ’ अगारात्=गृहात्—गृह परित्यज्येत्यर्थ, ‘अणगा-
रिय’ अनगारिता=साधुत्व ‘पव्वइहिति’ प्रजिष्यति=प्राप्स्यति ॥ सू. ५२ ॥

टीका—‘से ण’ इत्यादि। ‘से ण’ स खलु दृढप्रतिज्ञो दारक ‘भविस्सइ
अणगारे’ अनगारो भविष्यतीत्यन्वय, स कादृशो भविष्यतीत्याह ‘भगवते’ भगवान्=अति
शायधारी, ‘ईरियासमिए’ ईर्यासमित =गमनक्रियाया यतनायुक्त, ‘जाव’ यावत्—यावच्छ-
ब्दात्—भाषासमित, एपणासमित, इत्यादि पञ्चसमितियुक्त, ‘गुत्तवभयारी’ गुत्तब्रह्मचारी=
गुत्तब्रह्मचर्यवान् ॥ सू. ५३ ॥

‘से ण तहारूवाण’ इत्यादि।

(से ण) वह दृढप्रतिज्ञा कुमार नियमसे (तहारूवाण येराण) तथारूप-सम्यग्ज्ञान
आदि गुणों से युक्त स्थविरों के (अतिए) पास (केवल बोधि) केवल बोधि को—
विशुद्ध सम्यग्दर्शन को (बुज्झिहिति) प्राप्त करेगा—उसका अनुभव करेगा, (बुज्झित्ता
अगाराओ अणगारिय पव्वइहिति) अनुभव करने के बाद फिर वह अगार—अवस्था से
विरक्त हो कर साधु अवस्था को प्राप्त करने वाला होगा ॥ सू. ५२ ॥

‘से ण भविस्सइ’ इत्यादि।

(से ण) वह दृढप्रतिज्ञा कुमार (अणगारे भगवते) अनगार भगवत

‘से ण तहारूवाण’ इत्यादि

(से ण) ते दृढप्रतिज्ञा कुमार नियमशी (तहारूवाण येराण) तथारूप-
सम्यग्ज्ञान आदि गुणोपेतो युक्त स्थविरानी (अतिए) पास (केवल बोधि) ओके
केवल विशुद्ध सम्यग्दर्शनने (बुज्झिहिति) प्राप्त करेगी—तेना अनुभव करेगी,
(बुज्झित्ता अगाराओ अणगारिय पव्वइहिति) अनुभव करी लीधा पछी ते अगार—
अवस्थाशी विरक्त थधने साधु—अवस्थाने प्राप्त करवावाणे थशे (सू. ५२)

‘से ण भविस्सइ’ इत्यादि

(से ण) ते दृढप्रतिज्ञा कुमार (अणगारे भगवते) अनगार भगवन्त (भवि

मूलम्—तस्स णं भगवंतस्स एएण विहारेण विहर-
माणस्स अणंते अणुत्तरे णिव्वाघाए निरावरणे कसिणे पाड-
पुण्णे केवलवरणाणदंसणे समुप्पज्झिहिति ॥ सू० ५४ ॥

टीका—‘तस्स ण’ इत्यादि । ‘तस्स ण भगवतस्स’ तस्य खलु भगवतो
दृढप्रतिजस्याऽनगागस्य, ‘एएण विहारेण विहरमाणस्स’ एतेन विहारेण विहरत-
‘अणंते’ अनन्तम्=अनन्तार्थविषयम्, ‘अणुत्तरे’ अनुत्तर=सर्वोत्तमम्, ‘णिव्वाघाए’
निर्व्याघाते=व्याघाताद्विर्भूतम्-अप्रतिहतमित्यर्थ, ‘निरावरण’ क्षायिकत्वाद्वावरणरहितम्,
‘कसिणे’ कृत्स्नं=सकलार्थप्राहकम्, ‘पडिपुण्णे’ प्रतिपूर्णं=सकलस्वक्रीयागयुक्तम्,
‘केवलवरणाणदंसणे’ केवलपरिणानदर्शनम्-केवलम्=असहायम् अतएव वर=श्रेष्ठ ज्ञान

(भविस्सइ) होगा, अर्थात् उत्कृष्ट मुनिराज बनेगा, वह (इरियासमिए जाव गुत्तव-
भयारी) ईयांसमिति आदि पांच समितियों और तीन गुणियों का आराधक एव यावत्
गुप्तब्रह्मचारी होगा ॥ सू० ५३ ॥

‘तस्स ण भगवतस्स’ इत्यादि ।

(तस्स ण भगवतस्स) उन अतिगय प्रभावविशिष्ट दृढप्रतिज मुनि को (एएण
विहारेण विहरमाणस्स) इस प्रकार के विहार से विचरते हुए (अणंते) अनन्त
पदार्थों के युगपत् जानने के साधक होने से अनन्त, (अणुत्तरे) सर्वोत्कृष्ट, (णिव्वा-
घाए) निर्व्याघात, (निरावरणे) आवरणरहित, (कसिणे) ज्ञान के पूर्ण विकास से
सकलार्थप्राहक, (पडिपुण्णे) तथा अपने समस्त अविभागी अर्थों में से किसी

स्तद्ध धरो, अर्थात् उत्कृष्ट मुनिराज बनने, ते (इरियासमिए जाव गुत्तवभयारी)
ईयांसमिति आदि पांच समितियों और तीन गुणियों का आराधक तेभ्य
गुप्तब्रह्मचारी धरो (सू. ५३)

‘तस्स ण भगवतस्स’ इत्यादि

(तस्स ण भगवतस्स) ते अतिशय-प्रभाव-विशिष्ट दृढप्रतिज मुनिने
(एएण विहारेण विहरमाणस्स) ये प्रकारना विहारथी विचरता (अणंते) अनन्त
पदार्थोंने ओही साथे लक्षुवाभा साधक होवाथी अनन्त, (अणुत्तरे) सर्वोत्कृष्ट,
(णिव्वाघाए) निर्व्याघात, (निरावरणे) आवरणरहित, (कसिणे) ज्ञानना विधा-
सथी सज्ज अर्थोंने लक्षुवा वाणा, (पडिपुण्णे) तथा पोताना समस्त अवि-
भागी अर्थोभाथी केह पक्ष अशथी डीन नहि ओवा (केवलवरणाणदंसणे)

मूलम्—तए णं ददपइण्णे केवली बहूइं वासाइं
केवलपरियाग पाउणिहिति, पाउणिता मासियाए सलेहणाए
अप्पाणं झूसित्ता, सट्ठि भत्ताइं अणसणाए छेदिता, जस्सट्ठाए
कीरइ नग्गभावे मुडभावे अण्हाणए अदंतवणए केसलोए

च दर्शनं चेति ज्ञानदर्शन, 'तत्र ज्ञानं विशेषाऽन्योन्यरूपम्, दर्शनं सामान्यावबोधरूपम्'
'समुपज्जिहिति' समुपत्स्यते=उदेष्यति ॥ सू० ५४ ॥

टीका—'तए ण' इत्यादि । 'तए ण से ददपइण्णे केवली' नत खड्ड
स ददप्रतिज्ञ केवली 'बहूइ वासाइं केवलपरियाग' बहूनि वर्षाणि केवलपरियाग
'पाउणिहिति' पालयिष्यति, 'पाउणिता' पालयिष्या, 'मासियाए सलेहणाए
अप्पाणं झूसित्ता' मासिकया मलेखनयाऽऽत्मानं जूपित्वा=सेवित्वा 'सट्ठि भत्ताइ अणसणाए
छेदिता' षट्ठि भक्तानि अनशननेन छित्त्वा 'जस्सट्ठाए' यस्यार्थाय=यन्निमित्तं 'कीरइ'

भी अश से हीन नहीं ऐसे (केवलवरणाणदसणे) इन्द्रियों की सहायता आदि से
रहित होने के कारण केवल-असहाय उत्तम ज्ञान एव उत्तमदर्शन उत्पन्न होंगे ॥ सू० ५४ ॥

'तए ण से ददपइण्णे केवली' इत्यादि ।

(तए ण) इस के बाद (से ददपइण्णे केवली) वे ददप्रतिज्ञ केवली भगवान्
(बहूइ वासाइं) बहुत वर्षों तक (केवलपरियाग) केवलपरियाग का (पाउणिहिति)
पालन करेंगे, (पाउणिता) पालन करके (मासियाए सलेहणाए अप्पाणं झूसित्ता)
एक मास की सलेखना से आत्मा को झोसकर (सट्ठि भत्ताइ अणसणाए छेदिता)
एव साठ भक्तों का अनशन से छेदकर (जस्सट्ठाए) जिसके निमित्त (नग्गभावे) नग्न

धर्मात्मानों की सहायता आदिहीन रहित होवाने कारणसे केवल-असहाय भवेत्
उत्तम ज्ञान तेभ्य दर्शन उत्पन्न भवेत् (सू० ५४)

'तए ण से ददपइण्णे केवली' इत्यादि

(तए ण) तार ५४ी (से ददपइण्णे केवली) ते ददप्रतिज्ञ केवली भग-
वान् (बहूइ वासाइं) धृष्टा वरसे सुधी (केवलपरियाग) केवलीपर्यायनु (पाउ-
णिहिति) पालन करे, (पाउणिता) पालन करीने (मासियाए सलेहणाए अप्पाणं
झूसित्ता) एक मास की सलेखनाथी आत्माने सेवीने, (सट्ठि भत्ताइ अणसणाए
छेदिता) तेभ्य साठ लक्ष्मणने अनशनथी छेदन करीने (जस्सट्ठाए) जेना निमित्त

वंमचेरवासे अच्छत्तग अणोवाहणगं भूमिसेज्जा फलहसेज्जा
कट्टसेज्जा परघरपवेसो लद्धावलद्धं, परेहिं हीलणाओ खिसणाओ

क्रियते, 'नग्गमावे' नग्नभाव 'मुडभावे' मुण्डभाव, 'अण्हाणए' अस्नानम्=स्नान-
वर्जनम्, 'अदत्तवणए' अदन्तधावनम्=दन्तधावनवर्जनम्, 'केसलोए' केशलोच =केशाना
लञ्चनम्, 'वंमचेरवासे' व्रक्षचर्यवास =व्रक्षचर्यपालन, 'अच्छत्तग' अच्छत्रकम्=छत्रधारण-
वर्जनम्, 'अणोवाहणग' अनुपानक=पादत्राणराहित्य, अश्वगिम्निकादिवाहनराहित्य च,
'भूमिसेज्जा' भूमिगम्या, 'फलहसेज्जा' फलकगम्या, 'कट्टसेज्जा' काष्ठगम्या,
'परघरपवेसो' परगृहप्रवेश-भिक्षाचर्यमित्यध्याहार्यमित्यर्थ, 'लद्धावलद्ध' लब्धापलब्धम्-
सकारादिना लब्ध=लाभ-प्राप्ति, अपज्जम्-अपमानेन प्राप्ति क्रियते इति पूर्वण सम्बन्ध ।
तथा-'परेहिं हीलणाओ' परेषा हेल्ना=अवना-परकृता जेमकर्मममोदघाटना, यथा-

भाव, (मुडभावे) मुण्डभाव, (अण्हाणए) स्नान का परित्याग, (अदत्तवणए) दाँतो
के प्रक्षालन करने का परित्याग, (केसलोए) केशों का लेच करना, (वंमचेरवासे)
व्रक्षचर्य का पालन, (अच्छत्तग) छत्र धारण नहा करना, (अणोवाहणग) विना
जूतों के चलना, अश्व पर, गिम्निका पर, वाहन पर नहीं बैठना, (भूमिसेज्जा) भूमि पर
गयन करना, (फलहसेज्जा) काष्ठ के पाटिये पर सोना, (कट्टसेज्जा) साधारण काष्ठ
पर सोना, (परघरपवेसो) दूसरों के घर भिक्षावृत्ति के लिये जाना, (लद्धावलद्ध) मान
और अपमान पूर्वक प्राप्त भिक्षा में समभाव रखना, ये सन (कीरड) किये जाते हैं, और जिसके
निमित्त (परेहिं हीलणाओ) परकृत अनजाओ को-जैसे 'अरे ! तू जारजात (दोगला)
' है' इस प्रकार के अनादर वचनों का, (खिसणाओ) लोगों के द्वारा विज्ञाने का-लोकों-

(नग्गमावे) नग्नभाव, (मुडभावे) मुण्डभाव, (अण्हाणए) स्नाननो परित्याग,
(अदत्तवणए) दाँतों प्रक्षालन ठेरवानो परित्याग, (केसलोए) केशों लुञ्चन
करवु, (वंमचेरवासे) व्रक्षचर्यनु पालन करवु, (अच्छत्तग) छत्र धारण न करवु,
(अणोवाहणग) जोडा पहेंयो विना आववु, अश्वपर, शिम्निकापर (पादपी
पर), वाहन पर न जेसवु, (भूमिसेज्जा) भूमिपर गयन करवु, (फलहसेज्जा)
लाकडाना पाटिया पर सुवु, (कट्टसेज्जा) साधारण लाकडा पर सुवु,
(परघरपवेसो) भीलने घर भिक्षावृत्ति भाटे जवु, (लद्धावलद्ध) मान-
अपमानभा समभाव राखवो, जे णधु (कीरड) ठेरवाभा आवे छे, अने
जेना निमित्ते (परेहिं हीलणाओ) भाळजे ठेरवी अवज्जाओ जेवी छे ।
'अरे ! तू जारजात छे' आ प्रज्ञाना अनादरना वचनो, (खिसणाओ) लोडोना

निंदणाओ' गरहणाओ तालणाओ तज्जणाओ परिभवणाओ
पव्वहणाओ उच्चावया गामकटगा धावीसं परिसहोवसग्गा अहि-

'जारजातोऽसि' इत्यादिरूपा इत्यर्थः । 'सिंसणाओ' गिंसणा = लोकसमक्ष मर्मोद्घाटनम्,
'निंदणाओ' निन्दना = मनसा जुगुप्सा, 'गरहणाओ' गर्हणा = समक्षे क्रियमाणा
जुगुप्सा, 'तालणाओ' ताडना = चपटादिदानानि, 'तज्जणाओ' तर्जना = अङ्गुल्यादि
प्रदर्शनपूर्वक कटुवचनकथनानि, 'परिभवणाओ' परिमापनास्तिगृहकारा, 'पव्वहणाओ'
प्रव्यथना = पीडोत्पादना, 'उच्चावया' उच्चावचा = अनेकप्रिधा, 'गामकटगा' ग्राम
कण्टका, -ग्राम = समूह, स चेन्द्रियाणामिह प्रकरणवशाद् गृह्यते, इन्द्रियाणां प्रतिकूल शब्दादय
इत्यर्थः, 'धावीस परिसहोवसग्गा' द्वाविंशति परीपहोपसगां 'अहियासिज्जति'
अधिसहिष्यते, 'तमट्टमाराहिच्चा' तमर्थमाराध्य = आत्मकल्याणरूप तमर्थं साधयित्वा
'चरिमेहिं उस्सासणिस्सासेहिं' चरमैरुद्धवासनि आसौ 'सिज्जिहिति' सेत्स्यति =

के समक्ष अपने मर्मों के उद्घाटनों का, (निंदणाओ) अपने प्रति लोगों के मानसिक
घृणाओं का, (गरहणाओ) लोगों द्वारा प्रत्यक्षरूप से की गयी घृणाओं का, (ताल
णाओ) थप्पड़ आदि की ताडना का, (तज्जणाओ) अंगुली-निर्देश-पूर्वक कहे हुए कटु
वचनों का, (परिभवणाओ) तिरस्कारों का, (पव्वहणाओ) पीडाजनक परिस्थितियों
का, (उच्चावया) अनेक प्रकार के, (गामकटगा) इन्द्रियों के प्रतिकूल शब्दादिकों का,
(धावीस परिसहोवसग्गा) बाईस प्रकार के परीपहों का, एव परकृत उपसर्गों का
(अहियासिज्जति) सहन किया जाता है, (तमट्टमाराहिच्चा) वे दृढप्रतिज्ञ केवली भग
वान् उस आत्मकल्याण रूप अर्थ को आराधित करके (चरिमेहिं उस्सासणिस्सासेहिं)

द्वारा यती भीष्मपुत्रीनु-बोडो समक्ष-घोतानी भार्गिक वातोना प्रकाश
थाय तेनु, (निंदणाओ) घोताना प्रति बोडोनी मानसिक घृष्टाओनु, (गरहणाओ)
बोडोथी प्रत्यक्षरूपे दरायेवी घृष्टाओनु, (तालणाओ) थप्पड़-आदिथी भार
भावानु, (तज्जणाओ) आगणी बीधीने कडेला कटु वचनेनु (परिभवणाओ)
तिरस्कारेनु, (पव्वहणाओ) पीडाजनक परिस्थितियोंनु, (उच्चावया) अनेक
प्रकारना (गामकटगा) छदियेने प्रतिकूल शब्द आदिनु, तथा (धावीस
परीसहोवसग्गा) धावीस प्रकारना परीपहोनु तेमज्ज भीष्मओ करेला उपसर्गोनु
(अहियासिज्जति) सहन कराय छे (तमट्टमाराहिच्चा) ते दृढप्रतिज्ञ केवली भग
वान् ते आत्मकल्याणरूप अर्थने आराधित करीने (चरिमेहिं उस्सास-णिस्सा
सेहिं) अन्तिम उच्छ्वास-निश्वासेथी (सिज्जिहिति) कृतकृत्य अर्थ जरी

યાસિજ્ઞિતિ, તમટ્ઠમારાહિત્તા ચરિમેહિ ઉસ્સાસણિસ્સાસેહિં સિજ્ઞિ-
હિતિ, બુજ્ઞિહિતિ, મુચ્ચિહિતિ, પરિણિબ્બાહિતિ, સવ્વદુક્ખાણમત
કરેહિતિ ॥ સૂ. ૫૪ ॥

મૂલમ્—સે જે ઇમે ગામા-ગર-જાવ-સણિવેસેસુ પ-
વ્વડયા સમણા ભવતિ, ત જહા-આયરિયપડિણીયા ઉવજ્ઞાય-

કૃતકૃત્યો 'મરિપ્યતિ', 'બુજ્ઞિહિતિ' મોક્ષ્યતે=સમસ્તાનધાન્ કેવલજ્ઞાનેન જ્ઞાત્યનિ, 'મુચ્ચિ-
હિતિ' મોક્ષ્યતે=સન્નલકર્મણૈ, 'પરિણિબ્બાહિતિ' પરિનિગ્રાસ્યતિ=કર્મકૃતસન્તાપાડમાવેન
જ્ઞાનલીમવિપ્યનિ, 'સવ્વદુક્ખાણમત કરેહિતિ' સર્વદુ ક્ષાનામ્=ચારીરમાનસાના સન્નલ-
દુ ક્ષાનામન્ત કરિપ્યત્તાંતિ ॥ સૂ. ૫૫ ॥

ટીકા—'સે જે ઇમે' इत्यादि । "સે જે ઇમે' અથ ય ઇમે 'ગામા-ગર-
જાવ-સણિવેસેસુ' ગ્રામાઽઽકર-યાવત્-સન્નિવેગેષુ, 'પવ્વડયા સમણા ભવતિ' પ્રવ્રજિતા
શ્રમણા ભવન્તિ, તે કોટ્ટયા સન્તીયત્રાઽઽહ- 'તજહા' તદયા- 'આયરિયપડિણીયા'
આચાર્યપ્રત્યનીકા = આચાર્યવિરોધિન, 'ઉવજ્ઞાયપડિણીયા' ઉપાધ્યાયપ્રત્યનીકા,

અતિમ ઉચ્ચ્છાસનિ શ્વાસો સે (સિજ્ઞિહિતિ) કૃતકૃત્ય હો જાયેંગે, (બુજ્ઞિહિતિ) સમસ્ત
ચરાચર પદાર્થોં કો કેવલજ્ઞાનરૂપી આલોક-પ્રકાશ સે જ્ઞાન જાયેંગે, (મુચ્ચિહિતિ) સમસ્ત
કર્મણોં સે છૂટ જાયેંગે, (પરિણિબ્બાહિતિ) કર્મકૃત સન્તાપ કે અમાવ સે શીતલીમૂત હો
જાયેંગે, (સવ્વદુક્ખાણમત કરેહિતિ) સમસ્ત શારીરિક, માનસિક દુ સ્વોં કા અન્ત
કર દેગે ॥ સૂ. ૫૫ ॥

'સે જે ઇમે' इत्यादि ।

(સે જે ઇમે) વે જો (ગામા-ગર-જાવ સાંનિવેસેસુ) ગ્રામ, આકર સે લેકર
સન્નિવેગ તરુ કે સ્થાનોં મં (પવ્વડયા સમણા) પ્રવ્રજિત સાધુ હોતે હૈં, જૈસે-(આયરિય-
પડિણીયા) આચાર્ય કે પ્રત્યનીક-વિરોધી, (ઉવજ્ઞાયપડિણીયા) ઉપાધ્યાય કે વિરોધી,

(મુચ્ચિહિતિ) મમન્ત ઠમોના અગોથી ટૂટી જશે, (પરિણિબ્બાહિતિ) ઠમંથી
થતા સતાપના અભાવથી શીતલીભૂત થઈ જશે, (સવ્વદુક્ખાણમત કરેહિતિ)
મમન્ત શારીરિક, માનસિક દુ ખોનો અન્ત કરી દેગે (સૂ. ૫૫)

'સે જે ઇમે' इत्यादि ।

(સે જે ઇમે) તેઓ કે જે (ગામા-ગર-જાવ-સન્નિવેસેસુ) ગામ
આકર આદિથી લઈને સન્નિવેશ મુધીના સ્થાનોમા (પવ્વડયા સમણા) પ્રવ્ર-
જિત સાધુ હોય છે, જેવા કે (આયરિયપડિણીયા) આચાર્યના પ્રત્યનીક-વિરોધી,

पडिणीया कुलपडिणीया गणपडिणीया आयरियउवज्ज्ञायाणं
अयसकारगा अवणकारगा अकित्तिकारगा बहूहि असम्भावु-
वभावणाहि मिच्छत्ताभिणिवेसेहि य अप्पाणं च परं च तदुभयं
च वुग्गाहेमाणा वुप्पाएमाणा विहरित्ता बहूडं वासाइ सामण्ण-

‘कुलपडिणीया’ कुलप्रत्यनीका, ‘गणपडिणीया’ गणप्रत्यनीका, ‘आयरियउव-
ज्ज्ञायाण अयसकारगा’ आचार्योंपाध्यायानामयसकारका, ‘अवणकारगा’ अवर्ण-
कारका = निन्दका ‘अकित्तिकारगा’ अक्रीर्तिकारका, ‘बहूहि असम्भावुवभावणाहि
मिच्छत्ताभिणिवेसेहि य’ बह्वीभिरसद्भावोद्भावनाभि मिथ्यात्वाभिनिवेशैश्च-असद्भावानाम्=
अविद्यमानार्थानाम् असद्भावना=आरोपगास्ताभि, तथा च-मिथ्याभिनिवेशैश्च=आशात-
नाजनितैर्मिथ्यात्वप्रहै, ‘अप्पाण च परं च तदुभयं च वुग्गाहेमाणा’ आत्मानं च
परञ्च तदुभयञ्च व्युद्ग्राहयन्त = आशातनारूपे पापे नियोजयन्त, ‘वुप्पाएमाणा’ व्युत्पा-
दयन्त = आशातनारूप पापमुपार्जयन्त, ‘विहरित्ता’ निवृत्तय, ‘बहूडं वासाइ सामण्ण

(कुलपडिणीया) कुल के प्रत्यनीक, (गणपडिणीया) गण के प्रत्यनीक, (आयरिय-उव-
ज्ज्ञायाण अयसकारगा अवणकारगा) आचार्य एव उपाध्यायों के अयसकारक, तथा अव-
र्णवादकारक-निंदाकरने वाले, (अकित्तिकारगा) अक्रीर्तिकारक, (बहूहि असम्भावुवभाव-
णाहि मिच्छत्ताभिणिवेसेहि य) अनेक असद्भावों की उद्भावना-दोषों के अभाव में भी
दोषों को उनमें प्रकट करने-से, मिथ्यात्व के अभिनिवेशों-आशातनाजनित मिथ्याप्रहों-से
(अप्पाण परं च तदुभयं च वुग्गाहेमाणा वुप्पाएमाणा) अपने आपको एव दूसरों को
तथा साथ में दोनों को आशातनारूप पाप में नियोजित करते हुए, स्वयं आशातना रूप

(उवज्ज्ञायपडिणीया) उपाध्यायना विरोधी, (कुलपडिणीया) कुलना विरोधी,
(गणपडिणीया) गणना विरोधी, (आयरियउवज्ज्ञायाण अयसकारगा अवणकारगा)
आचार्य तेमञ्ज उपाध्यायेना अयसकारक, अवर्णवादकारक-निंदा करवावाणा,
(अकित्तिकारगा) अक्रीर्तिकारक, तेज्जो (बहूहि असम्भावुवभावणाहि मिच्छत्ताभि-
णिवेसेहि य) अनेक असद्भावोनी उद्भावनाथी-दोषो न होय तेमा पण दोषो
प्रकट करवाथी, मिथ्यात्वना अभिनिवेशोथी-आशातनाजनित मिथ्या-आश
होथी, (अप्पाण च परं च तदुभयं च वुग्गाहेमाणा वुप्पाएमाणा) चोते चोताने तेमञ्ज
भीजने तथा जन्नेने साथे ज्ञ आशातनाइय पापमा नियोजित करता करता,

પરિયાગ પાડળતિ, પાડળિત્તા તસ્સ ઠાળસ્સ અળાલોડય-અપ્પ-
હિક્કંતા કાલમાસે કાલ કિચ્ચા ઉક્કોસેણં લત્તણ કપ્પે દેવકિ-
ન્નિસિણ્ણુ દેવકિન્નિસિયત્તાણ ઉવવત્તારો ભવતિ, તહિં તેસિં ગઈ,

પરિયાયં પાડળતિ, પાડળિત્તા' ગ્રહિત્ત વર્ણાનિ શ્રામણ્યપર્યાય પાલયન્તિ, પાલયિત્વા 'તસ્સ ઠાળસ્સ' તસ્ય સ્થાનસ્ય=તસ્ય પ્રત્યનીકૃતાદિવિજાતસ્ય પાપસ્થાનસ્ય, 'અળાલોડય-અપ્પ-હિક્કંતા' અનાલોચિતાપ્રતિક્રાન્તા=ગુરુસમીપ આલોચનાયા પ્રતિક્રમણસ્ય ચાકરણેન દોષાદનિવૃત્તા સત 'કાલમાસે કાલ કિચ્ચા', કાલમાસે કાલ કૃત્વા 'ઉક્કોસેણં લત્તણ કપ્પે દેવકિન્નિસિણ્ણુ' ઉક્કર્ષેણ લાતકે કપ્પે=લાતકનામકે પથે દેવલોક દેવકિન્નિપિકેષુ 'દેવકિન્નિસિયત્તાણ ઉવવત્તારો ભવતિ' દેવકિન્નિપિકૃતયા ઉપત્તારો

પાપ કા ઉપાર્જન કરતે હુણ (વિહરિત્તા ગ્રહૃડ વાસાઈ) ઇસ ભૂમડલ પર વિચરણ કરતે રહતે હૈં, ઔર ઇતસ્તત્ત ઉસકા પ્રચાર કરતે ૨ હી અનેક વર્ષો તક ઉસ સાધુપર્યાય કો પાલતે હૈં, વે (તસ્સ ઠાળસ્સ અળાલોડય-અપ્પહિક્કંતા) ડન પાપસ્થાનો કા આલોચના નહીં કર કે, ડન પાપસ્થાનો કા પ્રતિક્રમણ નહીં કરકે (કાલમાસે કાલ કિચ્ચા) કાલ અન્સર મેં કાલ ધર (ઉક્કોસેણં) ઉલ્કૃષ્ટ (લત્તણ કપ્પે દેવકિન્નિસિણ્ણુ દેવકિન્નિસિયત્તાણ ઉવવત્તારો ભવતિ) લાન્તક નામક ઊઠવે દેવલોક મ કિન્નિપિક દેવો મે કિન્નિપિક જાતિ કે દેવ હોતે હૈં । ડનકો જો દેવપર્યાય મિલતા હે વહ ત્રિગિષ્ટ શ્રામણ્યજય હૈ, અર્થાત્ વાલતપ કે પ્રભાવ સે પ્રાપ્ત હોતી હૈ, પરંતુ વરા કિન્નિપિક દેવો મે જો જન્મ હોતા હૈ યહ તો આચાર્યાણિક કી પ્રત્યનીકૃતા કે ફલ સે હોતા હૈ । ત્રિસ પ્રકાર લોક મેં ત્રાડાલ આદિ હુઆ કરતે હૈં ડસી

(વિહરિત્તા ગ્રહૃડ વાસાઈ) આ ભૂમ ડળ ઉપર વિચરણ કરતા રહે છે, અને આમ-તેમ તેનો પ્રચાર કરતા કરતા જ અનેક વર્ષો સુધી તે સાધુપર્યાયનું પાલન કરે છે, તેઓ (તસ્સ ઠાળસ્સ અળાલોડય-અપ્પહિક્કંતા) તે પાપ-સ્થાનોની આલોચના ન કરતા, તે પાપ-સ્થાનનું પ્રતિક્રમણ ન કરતા (કાલ-માસે કાલ કિચ્ચા) કાલ અવગરે કાલ કરીને (ઉક્કોસેણ) ઉલ્કૃષ્ટ (લત્તણ કપ્પે દેવકિન્નિસિણ્ણુ દેવકિન્નિસિયત્તાણ ઉવવત્તારો ભવતિ) લાન્તક નામના છટ્ટા દેવ લોડમા કિટિણ્ણિક દેવોમા કિટિણ્ણિક બાતિના દેવ થાય છે તેમને જે દેવ પર્યાય મળે છે, તે વિશિષ્ટ શ્રમણ ધર્મ પાળવાથી જ મળે છે, અર્થાત્ બાલ-તપના પ્રભાવથી પ્રાપ્ત થાય છે, પરંતુ ત્યાં જે કિટિણ્ણિક દેવોમા જન્મ થાય છે એ તો આચાર્ય આદિકની પ્રત્યનીકૃતાના ફળથી થાય છે

તેરસ સાગરોવમાઙ ઠિઈ, અણારાહગા, સેસં ત ચેવ ॥ સૂ૦ ૫૬ ॥

મૂલમ્—સે જે ઇમે સણિ-પર્ચિદિય-તિરિક્સ-
જોણિયા પજ્જતયા ભવતિ, તં જહા-જલયરા થલયરા સ્વહયરા,

ભવન્તિ=ઉપદ્યતે, एतेषा त्रिशष्टश्रामण्यजय देवत्वं, प्रयनीकनाजन्य किन्चिपिक्रव, तेन ते
देवेषु चाण्डालतुल्या भवति । ‘तर्हि तेसिं गई’ तत्र तेपा गति, ‘तेरस सागरोवमाइ
ठिई’ त्रयोदश सागरोपमाणि स्थिति । ‘अणाराहगा’ अनाराधका भवति । ‘सेस
त चेव’ शेष तदेव ॥ सू० ५६ ॥

ટીકા—‘સે જે ઇમે’ इत्यादि । ‘સે જે ઇમે’ अथ य इमे ‘सणि-पर्वि-
दिय-तिरिक्खजोणिया पज्जत्तया भवति’ सञ्चि-पञ्चेन्द्रिय-तिर्यग्योनिका पर्याप्ता
भवन्ति, के ते ? इत्याह—‘त जहा’ तद्यथा—‘जलयरा थलयरा स्वहयरा’ जलचरा
स्थलचरा खेचरा ‘तेसिं ण अत्येगइयाण सुभेण परिणामेण पसत्येहिं अज्झ-

પ્રકાર દેવોં મેં કિન્ચિપિક્ર જાતિ કે દેવ હોતે હેં । (તર્હિ તેસિં ગઈ) વહીં પર ડનકી ગતિ
હોતી હૈ । વહા (તેરસ સાગરોવમાઙ ઠિઈ) ૧૩ સાગર કી ડનકી સ્થિતિ હોતી હૈ,
(અણારાહગા સેસ ત ચેવ) યે જીવ અનારાધક હોતે હેં । ઇસ ત્રિપયમેં અવશિષ્ટ પૂર્વવત્
સમજના યાહિયે ॥ સૂ ૫૬ ॥

‘જે ઇમે’ इत्यादि ।

॥ (જે ઇમે સણિ-પર્ચિદિય-તિરિક્સ-જોણિયા) જો યે સ્ચિ-પચેન્દ્રિય-તિર્યગ્-
યોનિ કે પર્યાપ્ત જીવ હેં, (ત જહા) જૈસે—(જલયરા થલયરા સ્વહયરા) જલચર, સ્થલચર
ઔર ખેચર । (તેસિં ણ અત્યેગइयाण सुभेण परिणामेण पसत्येहिं अज्झवसाणेहिं)

જેવી રીતે લોકમા આડાલ આદિ હોય છે તેવી જ રીતે દેવોમા કિટિણિક
જાતિના દેવ હોય છે (તર્હિ તેસિં ગઈ) ત્યા તેમની ગતિ હોય છે ત્યા
(તેરસ સાગરોવમાઙ ઠિઈ) ૧૩ સાગરની તેમની સ્થિતિ હોય છે
(અણારાહગા સેસ ત ચેવ) આ ત્રિપયમા બાકીનું બધું અગાઉ પ્રમાણે સમજવું
જોઈએ એ જીવ અનારાધક હોય છે (સૂ ૫૬)

‘સે જે ઇમે’ इत्यादि

(સે જે ઇમે સણિ-પર્ચિદિય-તિરિક્સ-જોણિયા) જે આ સજી-પચેન્દ્રિય
તિર્યગ્-યોનિના પર્યાપ્ત જીવો છે, (ત જહા) જેવા છે (જલયરા થલયરા સ્વહ
યરા) જલચર, સ્થલચર અને ખેચર (તેસિં ણ અત્યેગइयाण सुभेण परिणामेण

तेसिं णं अत्थेगडयाणं सुभेण परिणामेणं पसत्थेहि अज्जवसाणेहिं
लेस्साहिं विमुज्जमाणीहिं तयावरणिज्जाणं कम्माणं खओवसमेणं
ईहा-बूह-मग्गण-गवेसणं करेमाणाण सण्णि-पुव्वजाई-सरणे
समुप्पज्जइ ॥ सू० ५७ ॥

मूलम्—तए णं समुप्पण्णजाइसरणा समाणा सयमेव

वसाणेहिं लेस्साहिं विमुज्जमाणीहिं 'तेषां खलु अस्ति एकेषा शुभेन परिणामेन प्रगस्तैर-
प्यवसानैरेत्याभिर्विशुद्धचमानामि, तदावरणिज्जाण, कम्माण खओवसमेण' तदा-
वरणीयानां कर्मणा क्षयोपशमेन, अतएव 'ईहा-बूह-मग्गण-गवेसण करेमाणाण'
ईहा-बूह-मार्गण-गवेसण कुर्वताम्, एषा पदानां व्याख्या अत्रैवोत्तरार्धे एकरिगत्तमसूत्रे गता ।
'सण्णिपुव्वजाईसरणे' सज्जिपूर्वजातिस्मरण=पूर्वसज्जिमवस्मरण, 'समुप्पज्जइ' समुत्पद्यते
॥ सू० ५७ ॥

टीका—'तए ण' इत्यादि । 'तए णं' समुप्पण्णजाइसरणा समाणा'

उनमें कितनेक जीव, शुभ परिणामों से, प्रगस्त अध्यवसायों से, (विमुज्जमा-
णीहिं लेस्साहिं) विशुद्ध देश्याओं-देश्या की विशुद्धि से, तथा-(तयावरणिज्जाण कम्माण
खओवसमेण) तदावरणीय-ज्ञानावरणीय एवं वीर्यान्तराय कर्म के क्षयोपशम से (ईहा-बूह-
मग्गण-गवेसण करेमाणाण) ईहा, बूह, मार्गण एवं गवेसण करते हैं, करते करते,
(सण्णि-पुव्व-जाई-सरणे समुप्पज्जइ) सज्जि अवस्था के पूर्वभगों की स्मृति-जति-
स्मरण ज्ञान-पाते हैं । (ईहा) आदि पदों की व्याख्या यहीं उत्तरार्ध के एकतीसरे सूत्र
में देखें ॥ सू० ५७ ॥

पसत्थेहिं अज्जवसाणेहिं) तेभां हेतुवाक्ये लोकोने के जे शुभ परिणामोथी, प्रशस्त
अध्यवसायोथी (विमुज्जमाणीहिं लेस्साहिं) विशुद्ध देश्याओ-देश्याओनी पवित्र
ताथी, तथा (तयावरणिज्जाण कम्माण खओवसमेण) तदावरणीय-ज्ञानावरणीय ।
तेभज् वीर्यान्तराय कर्मणा क्षयोपशमथी, (ईहा-बूह-मग्गण-गवेसण करेमाणाण)
ईहा, बूह, मार्गण तेभज् गवेसण करता करता (सण्णिपुव्वजाईसरणे
समुप्पज्जइ) सज्जित्व अवस्थाना पूर्व लोकोनी स्मृति-जतिस्मरणज्ञान-उत्पत्ति
थाय छे 'ईहा' आदि पदोने अर्थ जे ज सूत्रना उत्तरार्धभा ओठनीशभा
सूत्रभा लुओ (सू० ५७)

પંચાણુવ્વયાઈ પડિવજ્જંતિ, પડિવજ્જિત્તા વહ્હિં સીલવ્વય-ગુણ-
વેરમણ-પચ્ચક્કણ-પોસહો-વવાસેહિં અપ્પાણ ભાવેમાણા વહ્હૂં
વાસાઈ આડય પાલેતિ, પાલિત્તા ભત્ત પચ્ચસ્ખંતિ, વહ્હૂં ભત્તાઈ

તત્ત સ્વલ્લ સમુપ્પન્નજાતિસ્મરણા સન્ત 'સયમેવ' સ્વયમેવ, 'પંચાણુવ્વયાઈ' પંચાણુ
વ્રતાનિ 'પડિવજ્જંતિ' પ્રતિપદ્યત=સ્વાકુર્ભંતિ, 'પડિવજ્જિત્તા' પ્રતિપદ્ય 'સીલવ્વય-
ગુણ-વિરમણ-પચ્ચક્કણ-પોસહોવવાસેહિં' આડયત-ગુણ-વિરમણ-પ્રત્યાખ્યાન-પોષ
ધોપવાસૈ, 'અપ્પાણ ભાવેમાણા' આત્માન ભાવયન્ત, 'વહ્હૂં વાસાઈ' વહ્હુનિ વર્ષાણિ
'આડય' આયુષ્કં 'પાલેતિ' પાલયન્તિ, 'પાલિત્તા' પાલયિત્થો 'ભત્ત' ભક્ત 'પચ્ચક્કણતિ'
પ્રત્યાખ્યાતિ, 'વહ્હૂં ભત્તાઈ' વહ્હુનિ ભક્તાનિ 'અણસણા' અનશનેન 'છેદેતિ'

‘તથ ણ સમુપ્પન્નજાડસરણા’ ઇત્યાદિ ।

(તથ ણ) તથ (સમુપ્પન્નજાડસરણા સમાણા) જાતિસ્મરણજ્ઞાનયુક્ત ધર્મ જીવ,
ત્ત જ્ઞાન કે પ્રભાવ સે (સયમેવ) સ્વયં હી (પંચાણુવ્વયાઈ) પાંચ અણુવ્રતોં કો સ્વીકાર કર
છેતે હૈં । (પડિવજ્જિત્તા વહ્હિં સીલવ્વય ગુણ-વેરમણ પચ્ચક્કણ-પોસહો-વવાસેહિં)-
સ્વીકાર કર શીલવ્રતોં સે, ગુણવ્રતોં સે, હિંસાદિક પાપોં કે । ત્યાગ સે, પ્રત્યાખ્યાનોં સે ણ
પોષધોપવાસોં સે (અપ્પાણ ભાવેમાણા) અપની આત્મા કો ભાવિત કરતે હુઈ (વહ્હૂં વાસાઈ)
અનેક વર્ષોં તક (આડય પાલેતિ) આયુષ પાલતે હૈં, (પાલિત્તા) આયુષ પાલકર વે (ભત્ત
પચ્ચક્કણતિ) ભક્તપ્રત્યાખ્યાન કરતે હૈ । (વહ્હૂં ભત્તાઈ અણસણા છેદેતિ) અનશન કરે
અનેક ભક્તોં કા છેદન કરતે હૈ, (છેદિત્તા આલોદયપડિક્કતા સમાહિપત્તા કાલમાસે)

‘તથ ણ સમુપ્પન્નજાડસરણા’ ઇત્યાદિ

(તથ ણ) ત્યારે (સમુપ્પન્નજાડસરણા સમાણા) જાતિ-સ્મરણ-જ્ઞાનયુક્ત
તે-જીવ એ જ્ઞાનના પ્રભાવ વડે (સયમેવ) પોતે જ (પંચાણુવ્વયાઈ) પાંચ
અણુવ્રતોંનો સ્વીકાર કરી લે છે (પડિવજ્જિત્તા વહ્હિં સીલવ્વય-ગુણ-વેરમણ-
પચ્ચક્કણ-પોસહો-વવાસેહિં) સ્વીકાર કરીને શીલવ્રતોથી, ગુણવ્રતોથી, હિંસા
આદિક પાપોના ત્યાગથી, પ્રત્યાખ્યાનોથી તેમજ પોષધોપવાસોથી (અપ્પાણ ભાવે-
માણા) પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા કરતા (વહ્હૂં વાસાઈ) અનેક વરસો
સુધી (આડય પાલેતિ) આયુષ્ય પાળે છે, (પાલિત્તા) આયુષ્ય પાળીને તેઓ
(ભત્ત પચ્ચક્કણતિ) ભક્તપ્રત્યાખ્યાન કરે છે, (વહ્હૂં ભત્તાઈ અણસણા છેદેતિ)
અનશનથી અનેક ભક્તોનું છેદન કરે છે, (છેદિત્તા આલોદયપડિક્કતા સમાહિ

અણસળાણ છેદેતિ, છેદિત્તા આલોડયપડિકંતા સમાહિપત્તા કાલ-
માસે કાલં કિચ્ચા ઉક્કોસેણં સહસ્સારે કપ્પે દેવત્તાણ ઉવત્તારો
ભવંતિ, તહિ તેસિં ગઈ, અટ્ટારસ સાગરોવમાઙ ઠિઈં પળ્ણત્તા,
પરલોયસ્સ આરાહગા, સેસ ત ચેવ ॥ સૂ૦ ૫૮ ॥

મૂલમ—સે જે ડમે ગામાગર જાવ સનિવેસેસુ આજી-

છિદતિ, 'છેદિત્તા' ઠિત્તા 'આલોડયપડિકતા' આલેચિતપ્રતિકાન્તા, 'સમાહિપત્તા'
સમાધિપ્રાપ્તા, 'કાલમાસે કાલં કિચ્ચા' કાલમાસ=કાલાવસરં કાલ કૃત્વા, 'ઉક્કોસેણ'
ઉક્કર્ષેણ 'સહસ્સારે કપ્પે' મહસારે કપ્પે-સહસ્રારનામક અષ્ટમે દેવલોક 'દેવત્તાણ'
દેવત્વેન 'ઉવવત્તારો ભવતિ' ઉપવત્તાગે ભવન્તિ=ઉપવત્તે, 'તહિં તેસિં ગઈ' તત્ર
તેષા ગતિ, 'અટ્ટારસ સાગરોવમાઙ ઠિઈં પળ્ણત્તા' અષ્ટાદશ સાગરોપમાગિ સ્થિતિ
પ્રજ્ઞા, 'પરલોયસ્સ આરાહગા' પરલોકશ્યાગધકા, 'સેસ ત ચેવ' એપ
તદેવ ॥ સૂ૦ ૫૮ ॥

ટીકા—'સે જે ડમે' ઢયાળિ । 'સે જે ડમે' અથ ય ડમે 'ગામા-ગર-

કાલ કિચ્ચા) છેદન કર વે અપને પાપાં કી આલેચના કરતે હૈ, પ્રતિક્રમણ કરતે હૈ,
સમાધિ કો પ્રાપ્ત હોતે હૈ । તથા કાલ અવસર કાલ કર કે (ઉક્કોસેણ સહસ્સારે કપ્પે દેવ-
ત્તાણ ઉવવત્તારો ભવતિ) ૮૩૪ આઠવેં દેવલોક મહસાર કપ્પ મ દેવરૂપ સે ઉપજ્ઞ હોતે
હૈ । (તહિં તેસિં ગઈ) વહીં પર ડનકી ગતિ કરી ગયી હૈ । (અટ્ટારસ સાગરોવમાઙ ઠિઈં
પળ્ણત્તા) હમ આઠમે દેવલોક મ ૧૮ સાગર કા સ્થિતિ હૈ । (પરલોયસ્સ આરાહગા, સેસ
ત ચેવ) યે પરલોક કે આરાધક હોતે હૈ । અવગિટ પૂર્વવત સમજના ચાહિયે ॥ સૂ ૫૮ ॥

પત્તા કાલમાસે કાલ કિચ્ચા) છેદન ઢરીને તેઓ પોતે ઢરેલા પાપોની આઢો
ચના ઢરે છે, પ્રતિક્રમણ કરે છે, મમાધને પ્રાપ્ત થાય છે, તથા ઢાલ અવસરે
ઢાલ ઢરીને (ઉક્કોસેણ સહસ્સારે કપ્પે દેવત્તાણ ઉવવત્તારો ભવતિ) ઉલ્કૃષ્ટ આઢમા
સહસાર દેવલોકાઢમા દેવરૂપથી ઉત્પન્ન થાય છે (તહિં તેસિં ગઈ) ત્યા તેમની
ગતિ બતાવવામા આવી છે (અટ્ટારસ સાગરોવમાઙ ઠિઈં પળ્ણત્તા) આ આઢમા
દેવલોકાઢમા ૧૮ સાગરની ઉલ્કૃષ્ટ સ્થિતિ છે (પરલોયસ્સ આરાહગા, સેસ ત ચેવ)
એઓ પરલોકના આગધક હોય છે બાઢાનુ બધુ પૂર્વપ્રમાણે સમજાવેલું દેવ
લોકએ (સૂ ૫૮)

વિયા ભવતિ, ત જહા-દુઘરતરિયા તિઘરંતરિયા સત્તઘરંતરિયા
ઉપ્પલવેટિયા ઘરસમુદાણિયા વિજ્જુયતરિયા ઉટ્ટિયાસમણા, તે

જાવ-સનિવેસેસુ ' ગ્રામાઽઽ-કર-યાવસંનિવેસેષુ ' આજીવિયા ભવતિ ' આજીવિકા =
ગોશાલક્રમતાઽનુવર્તિનો ભવતિ । તે કિંસ્વરૂપા ' અગ્રાઽઽહ- ' તેં જહા ' તથા-
' દુઘરતરિયા ' ટિગ્રહાઽન્તરિકા -એકસ્મિન્ ગૃહે મિક્ષા ગૃહીત્વા અમિપ્રહવિશરેણ ગૃહદ્વય
મતિક્રમ્ય પુનર્મિક્ષા ગૃહ્ણન્તિ, ન નિરતર ન એકાન્તર વા મિક્ષા ગૃહ્ણન્તીતિ માવ,
' તિઘરંતરિયા ' ત્રિગ્રહાઽન્તરિકા -ત્રીન્ ગૃહાનતિક્રમ્ય મિક્ષા ગૃહ્ણન્તીતિ ત્રિગ્રહાઽન્તરિકા,
એવ ' સત્તઘરંતરિયા ' સપ્તગૃહાન્તરિકા -સપ્તગૃહાન્ પરિત્યજ્ય મિક્ષા ગૃહ્ણન્તીતિ, ' ઉપ્પલ-
વેટિયા ' ઉત્પલવૃન્તિકા -ઉત્પલવૃન્તાનિ નિયમવિશેષાત્ પ્રાણતયા મૈક્ષત્વેન યેષાં તે ઉત્પલ-
વૃત્તિકા, ' ઘરસમુદાણિયા ' ગૃહસમુદાનિકા -ગૃહસમુદાનમ્=અનેકગૃહે મિક્ષા યેષાં તે
ગૃહસમુદાનિકા, ' વિજ્જુયતરિયા ' વિષુદ્ધતરિકા -વિઘ્નસંસ્પાતેઽન્તર=મિક્ષાપ્રહણસ્યાવરોધો
યેષાં તે વિષુદ્ધતરિકા, વિષુતિ દીપ્યમાનાયા મિક્ષાર્થે નાટન્તીતિ માવ, ' ઉટ્ટિયાસમણા '
ઉટ્ટિકાશ્રમણા -ઉટ્ટિકા=મૃત્તિકામયો ભાજનવિશેષ, તત્ર પ્રવિષ્ટા યે શ્રામ્યન્તિ=તપસ્યન્તિ ત

‘સે જે હમે’ હયાદિ ।

(સે જે હમે) યે જો (ગામા-ગર-જાવ-સનિવેસેસુ) ગ્રામ આકર આદિ સ્થાનાં
સે લેકર સનિવેશ તક મ (આજીવિયા) ગોશાલક્રમતાના મતાનુયાયી (ભવતિ) હોતે હૈં,
(ત જહા) જૈસે-(દુઘરતરિયા) દો ઘર કે અન્તર સે જો મિક્ષા લેતે હૈં, (તિઘરતરિયા)
ત્રીન ઘર કે અન્તર સે જો મિક્ષા લેતે હૈ, (સત્તઘરતરિયા) સાત ઘરોં કે અન્તર સે જો મિક્ષા
લેતે હૈ, (ઉપ્પલવેટિયા) કમલ કે નાલોં ફી જો મિક્ષા કરતે હૈ, (ઘરસમુદાણિયા) વહુત
ઘરોં સે જો મિક્ષા લેતે હૈ, (વિજ્જુયતરિયા) વિજલી ચમરુને પર જો મિક્ષા નહીં લેતે હૈ,
(ઉટ્ટિયાસમણા) મિટ્ટી કે ફિસી વહે વર્તન-નોંદ આદિ મે પ્રવિષ્ટ હો કર જો તપશ્ચર્યાં કરતે

‘સે જે હમે’ ઈત્યાદિ

(સે જે હમે) તેઓ કે જે (ગામા-ગર-જાવ-સનિવેસેસુ) ગ્રામ આકર
આદિ સ્થાનોથી લઇને સનિવેશ સુધીના (આજીવિયા) ગોશાલક્રમતા મતાનુયાયી
(ભવતિ) હોય છે, (ત જહા) જેવાકે (દુઘરતરિયા) બે ઘરને અતર રાશી જે
લિક્ષા લે છે, (તિઘરતરિયા) ત્રણ ઘરને અતર રાશી જે લિક્ષા લે છે (સત્ત
ઘરતરિયા) સાત ઘરોના અતરથી જે લિક્ષા લે છે (ઉપ્પલવેટિયા) કમળના નાળની
જે લિક્ષા કરે છે, (ઘરસામુદાણિયા) વહુત ઘરોથી જે લિક્ષા લે છે, (વિજ્જુય
તરિયા) વિજળી ચમકે ત્યારે જે લિક્ષા લેતા નથી, (ઉટ્ટિયાસમણા) માટીના

ળ ઇયારૂવેળં વિહારેળં વિહરમાળા વહૂડ વાસાડ પરિયાય પાડ-
ગિત્તા કાલમાસે કાલ કિચ્ચા ઉક્કોસેળ અચ્ચુણ કપ્પે દેવત્તાણ
ઉવવત્તારો ભવતિ । તર્હિં તેસિં ગઈ, વાવીસં સાગરોવમાડં ઠિઈ,
અળારાહગા, સેસં ત ચેવ ॥ સૂ૦ ૫૯ ॥

ઉટ્ઠિકાશ્રમણા, 'તે ળ ઇયારૂવેળ વિહારેળ વિહરમાળા' તે સહ્ણ ઇતદ્રૂપેળ વિહારેળ
વિહરત, 'વહૂડ વાસાડ પરિયાય પાડગિત્તા' વહ્નિ વપાળિ પર્યાય પાલયિત્વા, 'કાલ-
માસે કાલ કિચ્ચા' કાલમાસે કાલ કૃત્ત્વા, 'ઉક્કોસેળ અચ્ચુણ કપ્પે દેવત્તાણ
ઉવવત્તારો ભવતિ' ઉક્કોસેળ અચ્ચુતે કપ્પે દમ્પત્તેનોપત્તારો ભવન્તિ, 'તર્હિં તેસિં ગઈ'
તત્ત તેપા ગતિ, 'વાવીસ સાગરોવમાડ ઠિઈ' દ્વાવિગિતિ સાગરોપમાનિ સ્થિતિ । 'અળા-
રાહગા' અનારાધકા, 'સેસ ત ચેવ' શેષ તદેવ ॥ સૂ૦ ૫૯ ॥

હૈ, ઇસ પ્રકાર જો અમિપ્રહ મળે હૈ, (તે ળ ઇયારૂવેળ વિહારેળ વિહરમાળા વહૂડ વાસાડ
પરિયાય પાડગિત્તા કાલમાસે કાલ કિચ્ચા ઉક્કોસેળ અચ્ચુણ કપ્પે દેવત્તાણ ઉવ-
વત્તારો ભવતિ) યે સન ઇસ પ્રકાર વિહાર કરતે હુણ વહુત વર્ષાં તરુ ઇસ પયાય કો પાલ-
કર કાલ અવસર મ કાલ કરકે ઉક્કુપ્પ તારહવેં દેવલોક અચ્ચુત કપ્પ મ દેવ કાં પર્યાય
સે ઉપન્ન હોતે હૈ । (તર્હિં તેસિં ગઈ) વહીં પર ઉનકી ગતિ હોતાં હૈ । (વાવીસ સાગરોવ-
માડ ઠિઈ) ૨૨ સાગર કી ઢનકી સ્થિતિ ત્રહા હોતી હૈ । (અળારાહગા) યે સન અનારાધક
હોતે હૈ । (સેસ ત ચેવ) અગ્નિષ્ઠ પૂર્વવત્ સમજનાં ચાહિયે ॥ સૂ ૫૯ ॥

કોઈ મોટા વાસણુ-ટોઠી આદિમા પ્રવિષ્ટ થઈને જે તપશ્ચર્યા કરે છે, આ પ્રકા-
રના અભિગ્રહવાળા જે છે, (તે ળ ઇયારૂવેળ વિહારેળ વિહરમાળા વહૂડ વાસાડ
પરિયાય પાડગિત્તા કાલમાસે કાલ કિચ્ચા ઉક્કોસેળ અચ્ચુણ કપ્પે દેવત્તાણ ઉવ-
વત્તારો ભવતિ) આ બધા આ પ્રકારે વિહાર કરતા કરતા ઘણા વરસો સુધી
આ પર્યાયને પાળીને તાલ અવસરે કાલ કરીને ઉત્કૃષ્ટ આરમા અચ્ચુત કટપમા
દેવની પર્યાયથી ઉત્પન્ન થાય છે (તર્હિં તેસિં ગઈ) ત્યાં તેમની ગતિ થાય છે,
(વાવીસ સાગરોવમાડ ઠિઈ) બાવીશ સાગરની તેમની સ્થિતિ ત્યાં હોય છે
(અળારાહગા) આ બધા અનારાધક હોય છે (સેસ ત ચેવ) બાકીનું બધું પૂર્વ
પ્રમાણે સમજવું જોઈએ (સૂ ૫૯)

मूलम्—से जे इमे गामागर जाव सणिवेसेसु पव्वइया समणा भवति, त जहा—अत्तुकासिया परपरिवाइया भूइकम्मिया भुज्जो भुज्जो कोउयकारगा, ते णं एयारूवेण विहारेणं विहर-

टीका—‘से जे इमे’ इत्यादि । ‘से जे इमे गामागर जाव सणिवेसेसु पव्वइया समणा भवति’ अथ य इमे ग्रामाऽऽकर यावत्सन्निवशेषु प्रव्रजिता श्रमणा भवति । तद्वेदान् दर्शयितुमाह—‘त जहा’ तथा ‘अत्तुकासिया’ आत्मोक्तिं—‘आत्मन उक्त्वा श्रेष्ठं सोऽस्त्येवामित्यात्मोक्तिं—‘आत्मगौरवदर्शना, ‘परपरिवाइया’ परपरिवादिका—परेषा परिवादो=निन्दास्ति येषां ते परपरिवादिका—परनिन्दका इत्यर्थः, ‘भूइकम्मिया’ भूतिकर्मिका—भूतिकर्म=ज्वरिताना बाधाप्रशमनार्थं भस्मदानं तदस्ति येषां ते ‘भूतिकर्मिका’, ‘भुज्जो भुज्जो कोउयकारगा’ भूयोभूय कौतुककारका—भूयोभूय=पुन पुन कौतुक=परेषा सौभाग्यादिनिमित्त स्तपनादि तत्कर्तार, यदा—कुतूहलकारका । ‘ते ण एयारूवेण विहारेण विहरमाणा’ ते रत्नवेतद्वेषेण विहारेण विहरत ‘बहूइ

‘से जे इमे गामागर’ इत्यादि ।

(से जे इमे) जो ये (गामागर—जाव सनिवेसेसु) ग्राम आकर आदि से लेकर सनिवश तरु के स्थानों में प्रव्रजित सयमी श्रमण हैं, जैसे—(अत्तुकासिया) अपना आत्मा के गौरव को दिखाने वाले, (परपरिवाइया) स्वमत को अच्छा समझकर दूसरों को निन्दा करने वाले, (भूइकम्मिया) भूतिकर्म करने वाले—ज्वरित व्यक्तियों का बाधा को शमन करने के लिये भस्म को देने वाले, (भुज्जो २ कोउयकारगा) पुन पुन अनेक प्रकार के कौतुक करने वाले, (ते ण एयारूवेण विहारेण विहरमाणा) वे सब इस प्रकार के आचार में रहते हुए (उहई वासाइ सामणपरियाग पाउणत्ति) बहुत वर्षों तक आम-

‘से जे इमे गामागर’ इत्यादि

(से जे इमे) आ के जेओ (गामा-गर-जाव-सनिवेसेसु) ग्राम आकर आदिही लधने सनिवेश सुधीना स्थानोभा प्रव्रजित सयमी श्रमण छे, जेवो ते—(अत्तुकासिया) पोताना आत्माना गौरवने हेभाइवावाणा, (परपरिवाइया) पोताना मतने सारे समझने भीजनी निन्दा करवावाणा, (भूइकम्मिया) भूतिकर्म करवावाणा—ज्वरथी पीडावा माणुसोना हुअ शमन करवा भाटे लभ आपवावाणा, (भुज्जो भुज्जो कोउयकारगा) बारबार अनेक प्रकारना कौतुक करवावाणा, (ते ण एयारूवेण विहारेण विहरमाणा) तेओ अधा आवा प्रकारना

માણા વહૂંડં વાસાડ સામણ્ણપરિયાગં પાડણંતિ, પાડણિત્તા તસ્સ ઠાણસ્સ અણાલોહ્યપહિકંતા કાલમાસે કાલં કિચ્ચા ઉક્કો-
સેણં અચ્ચુણ કપ્પે આભિઓગિણ્ણસુ દેવેસુ દેવત્તાણ ઉવવત્તારો
ભવતિ, તહિં તેસિ ગઈ, વાવીસ સાગરોવમાડં ઠિઈ, પરલોગસ્સ
અણારાહગા, સેસ ત ચેવ ॥ સૂ. ૬૦ ॥

વાસાડ સામણ્ણપરિયાગ પાડણતિ ' ગ્રહિ વર્ષાણિ શ્રામણ્યપર્યાય પાલયતિ 'પાડણિત્તા'
પાલયિત્વા ' તસ્સ ઠાણસ્સ અણાલોહ્યપહિકંતા ' તસ્ય સ્થાનસ્ય અનાલોચિતપ્રતિક્રાન્તા
' કાલમાસે કાલ કિચ્ચા ' કાલમાસે કાલં કૃત્વા ' ઉક્કોસેણ અચ્ચુણ કપ્પે આભિઓ-
ગિણ્ણસુ દેવેસુ દેવત્તાણ ઉવવત્તારો ભવતિ ' ઉત્કર્ષેણાચ્યુતે કલ્પે આભિયોગિકેપુ-અભિ-
યોગે=આનાકર્મણિ નિયુક્તા અભિયોગિકાસ્તેપુ-આજ્ઞાકારિપુ દેવેપુ દેવત્વેનોપપત્તારો ભવતિ,
એતેપા દેવવ ચારિત્રારાધકત્વેન, આભિયોગિકૃત્વ ચાત્મોત્કર્ષાદિર્યાપનાત્, ' તહિં તેસિં ગઈ'
તત્ર તેપા ગતિ, ' વાવીસ સાગરોવમાડ ઠિઈ ' દ્વાવિંશતિ સાગરોપમાનિ સ્થિતિ, 'પરલો-
ગસ્સ અણારાહગા ' પરલોકસ્યાડનારાધકા ' સેસ ત ચેવ ' શેષ તદેવ ॥ સૂ. ૬૦ ॥

પ્રયપર્યાય કો પાલતે હૈ, (પાડણિત્તા) પાલકર (તસ્સ ઠાણસ્સ અણાલોહ્યપહિકંતા)
ઊન પાપસ્થાનોં કો આલોચના એન પ્રતિક્રમણ ક્રિયે વિના (કાલમાસે કાલ કિચ્ચા)
કાલ અપસર મે કાલકર (ઉક્કોસેણ અચ્ચુણ કપ્પે આભિઓગિણ્ણસુ દેવેસુ દેવત્તાણ
ઉવવત્તારો ભવતિ) અધિક સે અધિક અચ્યુતદેવલોક કે આભિયોગિક દેવોં મે-જો દ્વદ્વ આદિ
કે આજ્ઞાકારા હોતે હે, ઉત્પન્ન હો હોતે હે, । ચારિત્ર કી આરાધના કરને વાલે હોને સે ચે
દેવપર્યાય તો પાલતે હે, પરતુ આત્મોત્કર્ષ આપ્તિ ર્યાપન કરને કે કારણ દ્વદ્વ આભિયોગિક

આચારમા રહીને (ગ્રહિ વાસાડ સામણ્ણપરિયાગ પાડણતિ) ધણુ વરસો સુધી
શ્રામણ્ય-પર્યાયને પાળે છે, (પાડણિત્તા) પાળીને (તસ્સ ઠાણસ્સ અણાલોહ્યપહિ-
કંતા) તે પાપસ્થાનોની આલોચના તેમજ પ્રતિક્રમણ કર્યા વગર (કાલમાસે
કાલ કિચ્ચા) કાલ અપસરમા કાલ કરીને (ઉક્કોસેણ અચ્ચુણ કપ્પે આભિઓગિ-
ણ્ણસુ દેવેસુ દેવત્તાણ ઉવવત્તારો ભવતિ) વધારેમા વધારે અચ્યુત દેવલોકના આલિયો
ગિક દેવોમા, જે ધિક્ક આદિના આજ્ઞાકારી હોય છે, ઉત્પન્ન થાય છે ચારિ-
ત્રની આરાધના કરવાવાળા હોવાથી તેઓ દેવપર્યાય તો પામે છે, પરતુ આત્મોત્કર્ષ

मूलम्—से जे इमे गामागर जाव सणिवेसेसु पव्वइया
समणा भवन्ति, तं जहा—अत्तुक्कासिया परपरिवाइया भूइकम्मिया
भुज्जो भुज्जो कोउयकारगा, ते णं एयारूवेण विहारेणं विहर-

टीका—‘से जे इमे’ इत्यादि । ‘से जे इमे गामागर जाव सणिवेसेसु
पव्वइया समणा भवन्ति’ अथ य इमे ग्रामाऽऽकर यावसनिवेशेषु प्रनजिता श्रमणा
भवन्ति । तद्वद्वान् दर्शयितुमाह—‘त जहा’ तद्यथा ‘अत्तुक्कासिया’ आत्मोक्थिका—
आत्मन उक्थं = श्रेष्ठं च सोऽस्त्येषामियात्मोक्थिका—आत्मगौरवदर्शिका, ‘परपरिवाइया’
परपरिवादिका—परेषा परिवादो=निंदास्ति येषां ते परपरिवादिका—परनिंदका इत्यर्थः,
‘भूइकम्मिया’ भूतिकर्मिका—भूतिकर्म=ज्वरिताना बाधाप्रगमनार्थं भस्मदानं तस्ति येषां
ते भूतिकर्मिका, ‘भुज्जो भुज्जो कोउयकारगा’ भूयोभूय कौतुककारका—भूयोभूय =
पुन पुन कौतुक=परेषा सौभाग्यादिनिमित्तं स्तुतनादि तत्कर्तार, यद्वा—कुतूहलकारका ।
‘ते ण एयारूवेण विहारेण विहरमाणा’ ते स्वन्वेतद्रूपेण विहारेण विहरन्त बहूइ

‘से जे इमे गामागर’ इत्यादि ।

(से जे इमे) जो ये (गामागर—जाव सनिवेसेसु) ग्राम आकर आदि से लेकर
सनिवेश तक के स्थानों में प्रनजित सयमी श्रमण हैं, जैसे—(अत्तुक्कासिया) अपनी आत्मा
के गौरव को दिखाने वाले, (परपरिवाइया) स्वमत को अच्छा समझकर दूसरों की निंदा
करने वाले, (भूइकम्मिया) भूतिकर्म करने वाले—ज्वरित व्यक्तियों की बाधा को शमन
करने के लिये भस्म को देने वाले, (भुज्जो २ कोउयकारगा) पुन पुन अनेक प्रकार के
कौतुक करने वाले, (ते ण एयारूवेण विहारेण विहरमाणा) वे सब इस प्रकार के
आचार में रहते हुए (बहूइ वासाइ सामणपरियाग पाउणति) बहुत वर्षों तक श्रम

‘से जे इमे गामागर’ इत्यादि

‘(से जे इमे) आ के नेओ (गामा-गर-जाव-सनिवेसेसु) ग्राम आकर
आदिधि लधने सनिवेश सुधीना स्थानेना प्रनजित सयमी श्रमण छे, नेवा
डे—(अत्तुक्कासिया) पोताना आत्माना गौरवने देखाइवावाणा, (परपरिवाइया)
पोताना मतने सारे सभएने पीबनी निंदा करवावाणा, (भूइकम्मिया) भूति
कर्म करवावाणा—ज्वरशी पीडाता भाएओना हुअ शमन करवा भाटे लस्म
आपवावाणा, (भुज्जो भुज्जो कोउयकारगा) बारबार अनेक प्रकारना कौतुक करवा
वाणा, (ते ण एयारूवेण विहारेण विहरमाणा) तेओ अधा आवा प्रकारना

૩, સામુચ્છેદ્યા ૪, દોકિરિયા ૫, તેરાસિયા ૬, અવદ્ધિયા ૭,

इत्येवमादिनो बहुरता—जमालिमतानुयायिन १, 'जीवपएसिया' जीवप्रदेशिका—एक एव चरमप्रदेशो जीव इत्यभ्युपगमाजीवप्रदेशो विद्यते येषां ते तथा, एकेनाऽपि प्रदेशेन न्यूनो जीवो न भवति, अतो येनैकेन प्रदेशेन पूर्णं सन् जीवो भवति, स एवैक प्रदेशो जीवो भवतीत्येव-विधवादिन तत्प्यगुप्ताचार्यमतानुयायिन २, 'अव्यक्तिया' अव्यक्तिका—अव्यक्त समस्त-मिदं जगत्, साध्वान्निषये श्रमणोऽथ देवो वाऽयम् इयान्निमित्तप्रतिभासोदयाऽभावात्, ततश्चाऽव्यक्तम्=अस्फुटं वस्तु—इति मतमस्ति येषां तेऽव्यक्तिका, अथवा अविद्यमाना साध्वादि-व्यक्तिरेषामित्यव्यक्तिका, आपाढाचार्यशिष्यमताऽन्तर्वर्तिन ३, 'सामुच्छेदिया' सामुच्छे-दिका—प्रतिक्षणं नारकादिभावानां समुच्छेदः—अथ वदन्तीति सामुच्छेदिका—क्षणक्षयिभाव-प्ररूपका अश्वमित्रमतानुयायिन ४, 'दोकिरिया' द्वैक्रिया—द्वैक्रिये=जीतवेदनोष्णवेदनादि-

हे, एक समय में नहीं। ये जमालिमत के अनुयायी होते हैं १। जीवप्रदेशिक का ऐसा कहना है कि जब एक चरमप्रदेशस्वरूप ही है। जब यदि एक भी प्रदेश से न्यून हो तो वह जीवसत्ता प्राप्त नहीं कर सकता, अतः जिस एक प्रदेश से परिपूर्ण होकर वह जीव कहलाता है वह उस एकप्रदेशस्वरूप ही है। ये तत्प्यगुप्त आचार्य के मतानुयायी होते हैं २। अव्यक्तिक का यह कहना है कि यह समस्त जगत् साधु आदि के विषय में सर्वथा अव्यक्त है, क्यों कि ये देव ह, ये श्रमण है—इस प्रकार का भिन्न २प्रतिभास नहीं होता है। इसलिए वास्तविक क्या है यह सब अव्यक्त—अस्फुट है। अथवा ये अव्यक्तिक जन किसी को भी साधुव्यक्ति नहीं मानते हैं। ये आपाढाचार्य के शिष्यों के मत के अन्तर्वर्ती माने जाते हैं ३। सामुच्छेदिक—मतवादी प्रत्येक पदार्थ को क्षणविनश्वर मानते हैं। ये अश्वमित्र के मत के अनुयायी हैं ४। द्वैक्रिय—मतवादी का ऐसी मायता है कि एक ही समय में

સમયમાં નહિ આ જમાલિમતના અનુયાયી હોય છે (૨) જીવપ્રદેશિક—એમનું એવું ઠહેવું છે કે જીવ એક ચરમ-પ્રદેશ-સ્વરૂપ જ છે જીવ બે એક પ્રદેશથી ન્યૂન (૦મ) હોય તો તે જીવસત્તા પ્રાપ્ત કરી શકે નહિ આથી જ એક પ્રદેશથી પરિપૂર્ણ હોય તે જીવ ઠહેવાય છે, તે એક પ્રદેશસ્વરૂપ જ છે આ તિષ્ઠ્યગુપ્ત આચાર્યના મતાનુયાયી હોય છે (૩) અવ્યક્તિક—એમનું એમ ઠહેવું છે કે આ સમસ્ત જગત સાધુ આદિના વિષયમાં સર્વથા અવ્યક્ત છે, કેમકે તેઓ દેવ છે, આ શ્રમણ છે, આ પ્રજારનો બુદ્ધો બુદ્ધો પ્રતિભાસ હોતો નથી એથી વાસ્તવિક શું છે એ બધું અવ્યક્ત-અસ્ફુટ છે અથવા આ અવ્યક્તિક જનો કોઈને પણ સાધુ વ્યક્તિ મનતા નથી આ આપાઢાચાર્યના શિષ્યોના મતના અતર્વર્તી મનાય છે (૪) સામુચ્છેદિક—આ પ્રત્યેક પદાર્થને ક્ષણભ્રમ માને છે તેઓ અશ્વામત્રના મતના અનુયાયી છે

મૂલમ્—સે જે ડમે ગામાગર જાવ સણિવેસેસુ ણિ-
પ્હગા ભવતિ, ત જહા—વહુરયા ૧, જીવપણસિયા ૨, અવ્વત્તિયા

ટીકા—‘સે જે ડમે’ ઇત્યાદિ । ‘સે જે ડમે ગામાગર જાવ સણિવે-
સેસુ’ અથ ય ડમે ગામાગર યાવત્—મનિવેશેષુ ‘ણિપ્હગા’ નિહવા—નિહુવતે=અપલપન્તિ=
અયથા પ્રરૂપયતીતિ નિહ્નવા=મિથ્યાગમિનિવશાજિનોકાર્યસ્યાપલાપકા ઇત્યર્થ, યથા
જમાલ્યાદય, તે કતિવિધા ભગતિ ઇત્યાકાર્દશ્યા દર્શયન્તિ—‘ત જહા’ તથા—‘વહુરયા’
વહુરતા—વહુપુ સમયેપુ રતા=આસક્તા—ગુભિરેત સમયે કાર્ય સમ્પદ્યતે, નેકેન સમયેન—

જાતિ કે દેવો મેં જમ ધારણ કરના પડતા હૈ । (તહિં તેસિં ગઈ) વહીં પર ફનકી ગતિ,
પવ (ધાવીસ સાગરોવમાઈ ઠિઈ) સ્થિતિ ૨૨ સાગર કી કહી ગઈ હૈ । (પરલોગસ
અનારાહગા) યે પરલોક કે અનારાધક કહે ગયે હૈ । (સેસ ત ચેવ) અવગ્રાહ પૂર્વક
સમજના યાહિયે ॥ સૂ ૬૦ ॥

‘સે જે ડમે ગામાગર’ ઇત્યાદિ ।

(સે જે ડમે) જો યે (ગામાગર—જાવ—સણિવેસેસુ) ગ્રામ આકર આદિ સ્થાનોસે
લેકર સનિવેશ તક કથિત સ્થાનો મે રહેને વાલે (ણિપ્હગા ભગતિ) જમાલિ આદિ નિહવ-
મિથ્યાત્વ કે અભિનેવેશ સે જિનોક અર્થ કે અપલાપક હોતે હૈ, જૈસે—(વહુરયા જીવ
પણસિયા અવ્વત્તિયા સામુચ્છેદ્યા દોકિરિયા તૈરાસિયા અવદ્ધિયા ઇચ્છેતે સત્તપવ
યણિપ્હગા) વહુરત—વહુરતોં કા એસા સિદ્ધાન્ત હૈ કિ કાર્ય અનેક સમયો મેં હી હોતા

આદિ ખ્યાપન કરવાના કરણે તેમને આલિયોગિઠ બાતિના દેવોમા જન્મ ધારણ
કરવો પડે છે (તહિં તેસિં ગઈ) ત્યા તેમની ગતિ, તેમજ (ધાવીસ સાગરોવમાઈ
ઠિઈ) સ્થિતિ ૨૨ સાગરની કહેલી છે (પરલોગસ અનારાહગા) તેઓ પરલોકના
અનારાધક કહેવાય છે (સેસ ત ચેવ) આકીતુ બધુ પૂર્વ પ્રમાણે મમજુ
બોધ્યે (સૂ ૫૮)

‘જે ડમે ગામાગર’ ઇત્યાદિ

(જે ડમે) તેઓ કે જે (ગામાગર જાવ સણિવેસેસુ) ગ્રામ, આકર આદિ
સ્થાનોથી લઈને સનિવેશ સુધીના કહેલા સ્થાનોમા રહેવાવાળા (ણિપ્હગા ભગતિ)
જમાલિ જેવા નિહનવ—મિથ્યાત્વના આલિનિવેશથી જિન ભગવાને કહેલા
અર્થના અપલાપક હોય છે, જેવા કે—(વહુરયા જીવપણસિયા અવ્વત્તિયા સામુ
ચ્છેદ્યા દોકિરિયા તૈરાસિયા અવદ્ધિયા ઇચ્છેતે સત્તપયણિપ્હગા) (૧) વહુરત—
વહુરતોનો એવો સિદ્ધાન્ત છે કે કાર્ય અનેક સમયોમા જ થાય છે એક

દિટ્ટી વહ્હિ અસન્નાવુન્નાવણાહિ મિચ્છતાભિણિવેસેહિ ય અ-
પ્પાણં ચ પરં ચ તદુભયં ચ વુગ્ગાહેમાણા વુપ્પાએમાણા વિહરિત્તા
વહ્હુઠ્ઠા વાસાઠ્ઠં સામણ્ણપરિયાગ પાઠ્ઠણતિ, પાઠ્ઠણિત્તા કાલમાસે

અર્થગ્રાહ-‘મિચ્છાદિટ્ટી’ મિચ્છાદિટ્ઠય-મિચ્છા=મિપરીતા દટ્ઠિ=મત ચેપા=તે તથા, એતે
સપ નિદ્ધવના ‘વહ્હિ’ વહુમિ ‘અસન્નાવુન્નાવણાહિ’ અસન્નાવોદ્ધમાવનામિ-
અસન્નાવાનામ્=અવિધમાનાયાનામ્ ઉદ્ધાવના=ઉપેક્ષણાનિ-આરોપણાનિ, તામિ, ‘મિચ્છ-
તાભિણિવેસેહિ ય’ મિચ્છાવામિનિવેગેશ્વ-મિચ્છાવોદ્ધયે, અમિનિવેશા=સ્વમેતસ્થાપના-
સપ્રહાસ્તે ‘અપ્પાણં ચ પરં ચ તદુભયં ચ’ આત્માનન્ધ પરં તદુભયં ‘વુગ્ગાહેમાણા’
વ્યુદ્ગ્રાહ્યન્ત=સ્વમેતે સ્થાપયત, ‘વુપ્પાએમાણા’ વ્યુપાદયત=જિનવચનવિરુદ્ધપ્રરૂપણા-
જનિતપાપમુપાર્જયત, ‘વિહરિત્તા’ નિદ્ય, ‘વહ્હુઠ્ઠા વાસાઠ્ઠં’ વહુનિ વર્ષાણિ ‘સામણ્ણ-
પરિયાગં’ શ્રામણ્યપર્યાય ‘પાઠ્ઠણતિ’ પાલયતિ, ‘પાઠ્ઠણિત્તા’ પાલયિત્વા ‘કાલમાસે’

હૈ । (મિચ્છાદિટ્ટી) એ સાત્તા હી નિદ્ય મિચ્છાદિટ્ઠિ હૈ । (વહ્હિ અસન્નાવુન્નાવણાહિ
મિચ્છતાભિણિવેસેહિ ય અપ્પાણં ચ પરં ચ તદુભયં ચ વુગ્ગાહેમાણા વુપ્પાએમાણા) એ
અનેક પ્રકાર કે અસન્નાવાં કી ઉદ્ધાવનાઆ સે-અવિધમાન પદાર્થોં કાં કલ્પનાવોં સે, તથા
મિચ્છાત્વાત્મિક મ અમિનિવેગોં સે-અપને મત કો સ્થાપન કરન રૂપ આપ્રહોં સે અપની આત્મા
કો, દુસરાં કો તથા સ્વ-પર ઇન ઢોનોં કો અપને મત મ સ્થાપિત કરતે હુએ એવં જિનમત કો
વિરુદ્ધ પ્રરૂપણા કરને સે ઉપજ પાપ કા ઉપાર્જન કરતે હુએ (વિહરિત્તા) વિચરતે હૈ । હસ

લિગ-રજોહરણ આદિ માધુના ચિહ્નોની અપેક્ષાએ તેઓમા સમાનતા છે
(મિચ્છાદિટ્ટી) એ સાતેય નિહ્નવ મિચ્છાદિટ્ઠિ છે (વહ્હિ અસન્નાવુન્નાવણાહિ
મિચ્છતાભિણિવેસેહિ ય અપ્પાણં ચ પરં ચ તદુભયં ચ વુગ્ગાહેમાણા વુપ્પાએમાણા)
તેઓ અનેક પ્રકારના અસન્નાવોની ઉદ્ધાવનાથી-અવિધમાન પદાર્થોની કલ્પ-
નાઓ કરવાથી તથા મિચ્છાત્વ આદિરમા અભિનિવેશોથી-પોતાના મતનુ-
સ્થાપન કરવા રૂપી આગ્રહોથી, પોતાના આત્માને, ખીન્નઓને તથા પોતાના
ઉપરાત આ બન્નેને પોતાના મતમા સ્થાપિત કરતા તેમ જ જિનમતની-
વિરુદ્ધ પ્રરૂપણા કરવાથી ઉત્પન્ન થતા પાપનુ ઉપાર્જન કરતા (વિહરિત્તા) વિચરે
છે આ પ્રકારે તે (વહ્હુ વાસાઠ્ઠં સામણ્ણપરિયાય પાઠ્ઠણતિ) અનેક વરસો સુધી
આવાજ પ્રકારના આચાર-વિચારોમા તન્મય બનીને શ્રામણ્યપર્યાયનુ પાલન

इच्छेते सत्त पत्रयणणिण्हगा केवल चरियालिङ्गसमाणा मिच्छा-

स्वरूपे एकस्मिन् समये जीवोऽनुभवति इत्येव वदन्ति ये ते द्वैक्रिया = क्रियाद्वयानुभव प्ररूपिणो गङ्गाचार्यमतानुयायी ५, 'तेरासिया' त्रैराशिका - जीव राशीन् - जीवाऽ जीव - नोजीरूपान् वदन्ति ये ते त्रैराशिका - राशित्रयाग्यापका इत्यर्थ - रोहगुप्ताचार्यमतानु सारिण ६, 'अनद्धिया' अनद्धिका - जीव कर्मणा नद्धो न भवति, किंतु कञ्चुकवस्पृष्टो भवति - इत्येव वदन्ति ये तेऽनद्धिका, गोष्ठमाहिलमतानुल्गिन ७, उपलक्षण चैतद - चान्तसम्यक्त्वानामन्येषामपि । 'इच्छेते सत्त पत्रयणणिण्हगा' इत्येते सप्त प्रव चननिहवा - प्रवचन = जिनागम निहनुस्ते = अपलपति, अथवा तदेकदेगस्य चाऽभ्यु पगमात् ते प्रवचननिहवा, केवल - 'चरियालिङ्गसमाणा' चर्यालिङ्गसमाना - चर्या = भिक्षाटनादिक्रियाया लिङ्गेन = रजोहरणादिना च समाना = साधुतुल्या, ते पुन कीदृगा ?

एक जीव दो विरुद्ध क्रियाओं का भी अनुभव करता है। शीतवेदना एवं उष्णवेदना ये दो परस्पर में एक समय में विरुद्ध हैं। इहे जीव एक समय में भोगता है। ये गङ्गाचार्य के मत के अनुयायी होते हैं ५। त्रैराशिक मतवाले का ऐसा कहना है कि जीवों की तीन राशियाँ हैं - (१) जीव, (२) अजीव एवं (३) नोजीव। ये रोहगुप्त के मत के अनुयायी हैं ६। अनद्धिक लोग प्येसी प्ररूपणा करते हैं कि जीव और कर्म का बंध नहीं होता है। सिर्फ जीव के साथ कर्म कञ्चुक की तरह स्पृष्ट रहा करते हैं। ये गोष्ठमाहिल के मत को मानने वाले होते हैं ७। यह उपलक्षणस्वरूप है, इससे सम्यक्त्वरहित क्रिया करने वालों का भी ग्रहण हुआ है। इस प्रकार ये सात प्रवचन - जिनागम के निहनु हैं। (केवल चरियालिङ्गसमाणा) मात्र चर्या - भिक्षा याचना आदि क्रिया तथा लिङ्ग - रजोहरणादि साधु के चिह्नों की अपेक्षा इनमें समानता

(५) 'द्वैक्रिय - ओमनी ओवी भान्यता छे ते ओऽव सभयभा ओऽ एव जे विरुद्ध क्रियाओना पक्ष अनुभव करे छे शीतवेदना - तेमज उष्णवेदना आ जे परस्परभा ओऽ सभयभा विरुद्ध छे तेमने एव ओऽ सभयभा लोगवे छे तेओ गङ्गा - सार्यना मतना अनुयायी छे छे (६) त्रैराशिक - तेओ ओम' छे छे के एवानी उ राशियो छे, (१) एव (२) अएव तेमज (३) नोएव' तेओ रोहगुप्तना मतना अनुयायी छे (६) अनद्धिक - तेओ ओम प्ररूपणा करे छे के एव अने 'कर्म'ना पध थतो नथी मात्र एवनी साथे कर्म कञ्चुकनी पेटे स्पृष्ट गडेवा (चाटी रडेवा - लागी रडेवा) छे आ गोष्ठमाहिलना मतने मानवा वाणा छे आ उपलक्षणस्वरूप छे, माटे सम्यक्त्वरहित क्रिया करवा वाणानु पक्ष अरुषु थाय छे आ प्रकारे आ सात प्रवचन - जिनागमना निहनु छे (केवल चरियालिङ्गसमाणा) मात्र चर्या - भिक्षा याचना आदि क्रिया तथा

મવંતિ, ત જહા-અપ્પારંભા અપ્પરિગ્ગહા ધમ્મિયા ધમ્માણુયા
ધમ્મિટ્ઠા ધમ્મવ્વર્ણાઈ ધમ્મપ્પલોઈ ધમ્મપલજ્જણા ધમ્મસમુદાયારા

‘ત જહા’ તથા-‘અપ્પારમ્મા’ અપ્પારમ્મા-અન્ય આરમ્મ=કૃત્યાદિના પૃથિવ્યાદિ-
જીવોપમદોં યેપા તે તથા, ‘અપ્પરિગ્ગહા’ અન્યપરિગ્રહા અન્ય-પરિગ્રહ=ધનધાન્યાદિ-
સ્વીકારરૂપો યેપા તે તથા, ‘ધમ્મિયા’ ધાર્મિકા-ધર્મેણ=પ્રાણાતિપાતાદિવિરમણરૂપેણ
ચરંતિ યે તે ધાર્મિકા, ‘ધમ્માણુયા’ ધર્માણુયા-ધર્મમનુગચ્છન્તિ યે તે ધર્માણુયા, કુત
હથમ્ ‘અત્તા’-‘ધમ્મિટ્ઠા’ ધર્મેટ્ઠા-ધર્મ એવેટ્ઠો=વચ્છમો યેપા તે ધર્મેટ્ઠા । અથવા-
ધર્મિટ્ઠા=ધર્મોડસ્તિ યેપા તે ધર્મિણ, ત એવાતિશયયુક્તા ધર્મિણ । ‘ધમ્મવ્વર્ણાઈ’ ધર્મ-
લ્યાતય-ધર્માત્ રયાતિ=પ્રસિદ્ધિયેપા તે ધર્મરયાતય । અથવા ધર્માડ્ડલ્યાયિન-ધર્મ-
માલ્યાન્તિ=મન્વ્યેમ્ય પ્રતિપાદયન્તીતિ ધર્મારયાયિન । ‘ધમ્મપ્પલોઈ’ ધર્મપ્રલોકિન ।

ધમ્મિયા ધમ્માણુયા) અન્ય આરમ્મ-જો પૃથિવ્યાદિક જીવોં કે ઉપમર્દન વાળે કૃત્યાદિક
રૂપ આરમ્મ કો અન્ય કરતે હૈ વે, અન્યપરિગ્રહી અથાત્ જિનકે ધનધાન્યાદિક કે સ્વીકારરૂપ મમ-
ત્વભાવ અન્ય હોતા હૈ વે, ધાર્મિક-પ્રાણાતિપાતાદિક વિરમણરૂપ ધર્મ સે જો યુક્ત હોતે હૈ વે,
તથા-ધર્માણુ- ધર્મપદ્ધતિ કે અનુસાર જો ચલતે હૈ વે, (ધમ્મિટ્ઠા ધમ્મવ્વર્ણાઈ ધમ્મપ્પલોઈ
ધમ્મપલજ્જણા ધમ્મસમુદાયારા) ધર્મેટ્ઠ-ધર્મ હો જિહૈ પ્રિય હૈ વે, અથવા ધર્મિણ-ધર્મ
કે અતિગય સે જો યુક્ત હૈ વે, ધર્મલ્યાતિ ધર્મ સે જિનકી રયાતિ હુઈ હૈ વે, અથવા ધર્મલ્યાયી-
મન્વ્યજનોં કે લિયે જો શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મ કા કથન કરને વાળે હોતે હૈ વે, ધર્મપ્રલોકી
ધર્મ કો જો ઉપાદેયરૂપ સે માનતે હૈ વે, ધર્મપ્રવચ્ચન-ધર્મ કે સેવન કરને મે જો અધિક

ગામ, આકર તેમજ સન્નિવેશોમા મનુષ્ય રહે છે, (ત જહા) જેવા કે (અપ્પારમ્મા
અપ્પરિગ્ગહા ધમ્મિયા ધમ્માણુયા) અન્ય આરમ્મ-જે પૃથિવી આદિક જીવોને
હુ ખ દેવાવાળા કૃષિ આદિક રૂપ આરમ્મને અન્ય (ઓછા) કરે છે તેઓ,
અન્ય પરિગ્રહી-જેના ધન ધાન્ય આદિકના સ્વીકાર રૂપ મમત્વભાવ અન્ય
હોય છે તેઓ, ધાર્મિક-પ્રાણાતિપાતાદિકના વિરમણરૂપ ધર્મથી જે યુક્ત
હોય છે તેઓ, તથા ધર્માણુ-ધર્મપદ્ધતિને અનુસરીને જે ચાલે છે તેઓ,
(ધમ્મિટ્ઠા ધમ્મવ્વર્ણાઈ, ધમ્મપ્પલોઈ, ધમ્મપલજ્જણા ધમ્મસમુદાયારા) ધર્મેટ્ઠ-ધર્મ
જે જેમને ઈષ્ટ-પ્રિય છે તેઓ, અથવા ધર્મિણ-ધર્મના અતિશયથી જેઓ યુક્ત છે
તેઓ, ધર્મલ્યાતિ-ધર્મથી જેઓની ખ્યાતિ (પ્રસિદ્ધિ) થઈ છે તેઓ, અથવા
ધર્મલ્યાયી-લબ્ધ જોનાને માટે જે શ્રુતચારિત્ર રૂપ ધર્મનું કથન કરવાવાળા
હોય છે તેઓ, ધર્મપ્રલોકી-ધર્મને જે ઉપાદેયરૂપથી માને છે તેઓ, ધર્મ

કાલં કિચ્ચા ઉક્કોસેણ ઉવરિમેસુ ગેવેજ્જેસુ દેવત્તાણ ઉવવત્તારો
ભવંતિ । તર્હિ તેસિં ગઈ, એક્કતીસ સાગરોવમાઙ ઠિઈ, પરલો-
ગસ્સ અણારાહગા, સેસં ત ચેવ ॥ સૂ૦ ૬૧ ॥

મૂલમ્—સે જે ઇમે ગામાગાર જાવ સણિવેસેસુ મણુયા

કાલં.કિચ્ચા' કાલમાસે કાલ કૃત્વા 'ઉક્કોમેણ' ઉત્કર્ષણ 'ઉવરિમેસુ ગેવેજ્જેસુ' ઉપરિત્તેષુ
પ્રેવેયકેષુ 'દેવત્તાણ ઉવવત્તારો ભવતિ' દેવગેનોપપત્તારો ભવતિ । 'તર્હિ તેસિં ગઈ'
તત્ર તેપાગતિ, 'એક્કતીસ સાગરોવમાઙ ઠિઈ' અર્કપ્રિશમાગરોપમાનિ સ્થિતિ, 'પર-
લોગસ્સ અણારાહગા' પરલોકત્યાજનારાધકા, 'સેસં ત ચેવ' જોય તદેવ ॥ સૂ૦ ૬૧ ॥

ટીકા—'સે જે ઇમે' इत्यादि । 'સે જે ઇમે', અથ ય ઇમે 'ગામા-ગર-
જાવ-સણિવેસેસુ' ગ્રામાડ્-કર-યાવત્સન્નિવેશેષુ 'મણુયા ભવતિ' મનુજા ભવન્તિ,

इस प्रकार ये (बहुईं वासाइ सामण्यपरियाय पाउणति) अनेक वर्षों तक इसी प्रकार
के आचार-विचारों में तमय घने हुए आमण्यपर्याय का पालन करते रहते हैं । (पाउ
णित्ता कालमासे काल किच्चा उक्कोसेण उवरिमेसु गेवैज्जेसु देवत्ताण उववत्तारो
भवति) पालकर काल अवसर काल करके अधिक से अधिक उपरि प्रवेयकों में देव की
पर्याय से उत्पन्न होते हैं । (तर्हि तेसिं गई, एकतीस सागरोवमाइ ठिई, परलोगस्स
अणाहारगा, सेसं त चेव) वहीं पर उनकी गति एवं ३१ सागर प्रमाण स्थिति होती है ।
ये परलोक के अनाराधक कहे गये हैं । अग्नित्त सप्त पूर्ववत् समझना चाहिये ॥ सू. ६१ ॥

'સે જે ઇમે' इत्यादि ।

(સે જે ઇમે) જો યે (ગામા-ગર-જાવ-સણિવેસેસુ મણુયા ભવતિ) ગ્રામ
આકર યાવત્ સન્નિવેશેષો મે મનુષ્ય રહતે હૈ, (ત જહા) જૈસે—(અપ્પારમા અપ્પપરિગ્ગહા

કથા કરે છે (પાઉણિત્તા કાલમાસે કાલ કિચ્ચા ઉક્કોસેણ ઉવરિમેસુ ગેવેજ્જેસુ
દેવત્તાણ ઉવવત્તારો ભવતિ) પાણીને ઢાલ અવસરે ઢાલ કરીને વધારેમા વધારે
ઉપરિમ પ્રેવેયકોમા દેવની પર્યાયથી ઉત્પન્ન થાય છે (તર્હિ તેસિં ગઈ એક્કતીસ
સાગરોવમાઙ ઠિઈ પરલોગસ્સ અણારાહગા સેસં ત ચેવ) ત્યા તેમની ગતિ, તેમજ
૩૧ સાગર પ્રમાણ સ્થિતિ હોય છે તેઓ પરલોકના અનારાધક હોવાય છે
આક્રીનું બધું પૂર્વ પ્રમાણે સમજવું જોઈએ (સૂ. ૬૦)

'સે જે ઇમે' इत्यादि

(સે જે ઇમે) તેઓ જે જે (ગામાગર જાવ સણિવેસેસુ મણુયા ભવતિ)

ધમ્મેણ ચેવ વિત્તિ કપ્પેમાણા સુસીલા સુવ્વયા સુપ્પડિયાણંદા
સાહૂર્હિ એગચ્ચાઓ પાણાઙ્ગવાયાઓ પઙ્કિવિરયા જાવજ્ઞીવાણ, એગ-
ચ્ચાઓ અપઙ્કિવિરયા, એવં જાવ પઙ્કિગહાઓ, એગચ્ચાઓ કોહાઓ

‘ધમ્મપલજ્જના’ ધર્મપ્રરક્ષના—ધર્મે પ્રરગ્યતિ=આસન્નતિ—પરાયણા મગ્ગતિ યે તે ધર્મે
પ્રરક્ષના । ‘ધમ્મસમુદાચારા’ ધર્મસમુદાચારા—ધર્મે સમુદાચાર=મદાચારો યેષા તે
ધર્મસમુદાચારા । ‘ધમ્મેણ ચેવ વિત્તિ કપ્પેમાણા’ ધર્મણેવ વૃત્તિ કપ્પયત—ધાર્મિક-
જીવિકયા નિર્વહત, ‘સુસીલા’ સુગીલા=યોગનાચારવત ‘સુવ્વયા’ સુનતા=શોભનવ્રતવન્ત
‘સુપ્પડિયાણદા’ સુપ્રત્યાનદા—સુપ્પુ પ્રત્યાનન્દ=ચિત્તાઽઽહદો યેષા તે તથા, ‘સાહૂર્હિ’
સાધુમ્ય=સાધુસમીપાત્—સાષ્વત્તિકે પ્રત્યાખ્યાય ‘એગચ્ચાઓ’ એકસ્માત્=સ્થૂલરૂપાદ
ન તુ સર્વસ્માત્ ‘પાણાઙ્ગવાયાઓ’ પ્રાણાતિપાતાત્=પરપ્રાણવ્યપરોપણત, ‘પઙ્કિવિરયા’
પ્રતિવિરતા=નિવૃત્તા, ‘જાવજ્ઞીવાણ’ યાવજ્ઞીય—જીવનપર્યન્તમિયર્થ, ‘એગચ્ચાઓ અપઙ્કિ
વિરયા’ એકસ્માત્=સૂક્ષ્મરૂપાત્ અપ્રતિવિરતા=અનિવૃત્તા । ‘એવ જાવપરિગહાઓ’ એવ

અનુરાગ સપન્ન હોતે હૈ વે, ધર્મસમુદાચાર—ધર્મ હી જિનકા ઉત્તમ આચાર હૈ વે, (ધમ્મેણ ચેવ
વિત્તિ કપ્પેમાણા) તથા જો ધર્મ સે હી અપની જીવિકા ચલાતે દે વે, (સુસીલા સુવ્વયા
સુપ્પડિયાણદા) શોભન આચાર જિનકા હૈ વે, સુવ્રત—નિરતિચાર વ્રતોં કે જો પાલન કરને વાલે
હૈ વે, સુપ્રત્યાનદ—જિનકા ચિત્ત સદા અચ્છી તરહ સે આનદસપન્ન રહા કરતા હૈ વે, તથા જો
(સાહૂર્હિ એગચ્ચાઓ) સાધુ કે સમીપ પ્રત્યાખ્યાન લેકર કેવલ એક (પાણાઙ્ગવાયાઓ) સ્થૂલ
પ્રાણાતિપાતરૂપ સે (જાવજ્ઞીવાણ પઙ્કિવિરયા) જીવનપર્યન્ત પ્રતિવિરત—નિવૃત્ત રહતે હૈ
(એગચ્ચાઓ અપઙ્કિવિરયા) પરતુ સૂક્ષ્મરૂપ પ્રાણાતિપાત સે વિરક્ત નહીં રહતે હૈ વે, (એવ જાવ

પ્રરગ્ન—ધર્મનું સેવન કરવામાં જે અધિક અનુરાગસ પદ્મ હોય છે તેઓ,
ધર્મસમુદાચાર—ધર્મજ જેમનો ઉત્તમ આચાર છે તેઓ, (ધમ્મેણ ચેવ વિત્તિ
કપ્પેમાણા) તથા જે ધર્મથી જ પોતાનું જીવન ચલાવે છે તેઓ, (સુસીલા
સુવ્વયા સુપ્પડિયાણદા) શોભન આચાર જેના છે તેઓ, સુવ્રત—નિરતિચાર
વ્રતાનું જેઓ પાલન કરવાવાળા છે તેઓ, સુપ્રત્યાનદ—જેમનું ચિત્ત હંમેશા
સારી રીતે આનંદસ પદ્મ રહ્યા કરે છે તેઓ, તથા જેઓ (સાહૂર્હિ એગચ્ચાઓ)
સાધુની પાસે પ્રત્યાખ્યાન લઈને કેવલ એક (પાણાઙ્ગવાયાઓ) સ્થૂલપ્રાણાતિપાતરૂપ
પાપથી (જાવજ્ઞીવાણ પઙ્કિવિરયા) જીવનપર્યન્ત પ્રતિવિરત—નિવૃત્ત રહે છે, (એગચ્ચાઓ
અપઙ્કિવિરયા) પરંતુ સૂક્ષ્મ પ્રાણાતિપાતથી વિરક્ત રહેતા નથી તેઓ, (એવ જાવ

વંધ-પરિકિલેસાઓ પડિવિરયા જાવજીવાણ, એગચ્ચાઓ અપડિ-
વિરયા, એગચ્ચાઓ ણહાણ-મહણ-વણગ-વિલેવણ-સહ-ફરિસ-
રસ-રૂવ-ગથ-મહ્લા-લકારાઓ પડિવિરયા જાવજીવાણ, એગચ્ચાઓ

-વધ-વ-પરિકલેશાત્-તત્ર કુટ્નમ્=કેદનમ્, -પિટ્ન=વલાદેરિવ મુદગરાદિના હનનમ્,
તર્જનમ્=‘ જાસ્યસિ રે જાત્મ ! ’ એતદ્રૂપ ભર્ત્સન, તાડન=ચપેટાદિના હનનમ્, વધ=
પ્રાણવ્યપરોપણ, વધ=રજ્જુપાશાદિના વધનમ્, પરિકલેશો=વાધોત્પાદન તેષા સમાહાર
તસ્માત્ ‘ પડિવિરયા ’ પ્રતિવિરતા = નિવૃત્તા ‘ જાવજીવાણ ’ યાવજીવમ્,
‘ એગચ્ચાઓ અપડિવિરયા ’ એકસ્માત્ અપ્રતિવિરતા = અનિવૃત્તા । ‘ એગચ્ચાઓ
ણહાણ-મહણ-વણગ-વિલેવણ-સહ-ફરિસ-રસ - રૂવ - ગથ - મહ્લા - લકારાઓ
પડિવિરયા જાવજીવાણ ’ એકસ્માત્ સ્નાન-મર્દન-વર્ણક-વિલેપન-શબ્દ-સ્પર્શ-રસ-

કોટ્ઠણ-પિટ્ઠણ-તજ્જણ-તાલણ-વહ-વધ-પરિકિલેસાઓ પડિવિરયા જાવજીવાણ)
કોઈ ૨ એસે હૈ જો કુટ્ન-કેદન, પિટ્ન-પીટના-વલાદિક કા જિસ પ્રકાર મુદગરાદિક
સે કૂટના હોતા હૈ उसी प्रकार मुद्गर-मूसल आदि से पीटना-कूटना, तर्जन-खोटे
वचनों द्वारा भर्त्सना करना, ताडन-चपेटा थप्पड़-आदि मारना, वध-प्राणव्यपरोपण करना,
वध-रज्जुपाश आदि से किसी को बाधना, एव परिकलेश-किसी को बाधा आदि उत्पन्न
करना, इन सब कार्यों से यावजीवन प्रतिविरत है, (एगच्चाओ अपडिविरया) कोई २
ऐसे है जो इन क्रियाओं से प्रतिविरत नहीं है । (एगच्चाओ णहाण-महण-वणग-विले-
वण-सह-फरिस-रस-रूव-गंथ-मह्ला-लकाराओ पडिविरया जावज्जीवाओ)

જાવજાવાણ) કોઈ કોઈ એવા છે કે જે કુટ્ન-કેદન, પિટ્ન-પીટવા-વલાદિને જે
પ્રકારે મુદ્ગર આદિથી કૂટે છે તે પ્રકારે મુદ્ગર (ધોકા) મૂસલ (સાબેલા) આદિથી
પીટવા-કૂટવા, તર્જન-ખોટા બરાબ વચનો દ્વારા ભર્ત્સના કરવી, તાડન-તમાચા
કે થપ્પડ આદિ મારવા, વધ-પ્રાણવ્યપરોપણ કરવા (મારી નાખવા), વધ-
દોરડાના પાશ આદિથી કોઈને બાંધવા, તેમજ પરિકલેશ-કોઈને બાંધા (કુબ)
આદિ પહોચાડવા આ બધા કાર્યોથી જીવનપર્યંત પ્રતિવિરત છે (એગચ્ચાઓ
અપડિવિરયા) કોઈ કોઈ એવા છે કે જે આ ક્રિયાઓથી પ્રતિવિરત નથી (એગ
ચ્ચાઓ ણહાણ-મહણ-વણગ-વિલેવણ-સહ-ફરિસ-રસ-રૂવ-ગથ-મહ્લા-લકારાઓ

एगच्चाओ अपडिविरया, एगच्चाओ करणकारावणाओ पडिविरया
जावजीवाए, एगच्चाओ अपडिविरया, एगच्चाओ पयणपया-
वणाओ पडिविरया जावजीवाए, एगच्चाओ पयणपयावणाओ
अपडिविरया, एगच्चाओ कोट्टण-पिट्टण-तज्जण-तालण-वह-

વિરતા 'એગચ્ચાઓ કરણકારાવણાઓ' ણ્કસ્માકરણકારણાત્=સ્વયમનુષ્ઠામ કરણ,
પ્રેરણયા પરહસ્તાત્કારણમ, તયો સમાહાર, તસ્માત્ 'પડિવિરયા' પ્રતિવિરતા, 'જાવ
જીવાઈ' યાવજીવમ્, 'એગચ્ચાઓ અપડિવિરયા' ણ્કસ્માદપ્રતિવિરતા=રાજામાજાદિમિ
કારણે । 'એગચ્ચાઓ પયણપયાવણાઓ પડિવિરયા જાવજીવાઈ' ણ્કસ્માપચનપા
ચનાત્-પચન=સ્વહસ્તાત્પાકકરણ, પાચન=પરદ્વારેણ, તસ્માત્પ્રતિવિરતા યાવજીવ, 'એગચ્ચાઓ
પયણપયાવણાઓ અપડિવિરયા' ણ્કસ્માત્ પચનપાચનાદપ્રતિવિરતા । 'એગચ્ચાઓ કોટ્ટણ-
પિટ્ટણ-તજ્જણ-તાલણ-વહ-વધ-પરિકિલેસાઓ' ણ્કસ્માત્કુટ્ટન-પિટ્ટન-તર્જન-તાડન

વિરયા જાવજીવાઈ) એસે હી કે સ્થૂલ આરભ-સમારભ સે હી જીવનપર્યંત વિરત્ત રહતે
હૈં, સૂક્ષ્મ આરભસમારભ સે નહીં । (એગચ્ચાઓ કરણકારાવણાઓ પડિવિરયા) કોઈ
એસે હૈં જો કેવલ સ્વયં કરને સે એવ દુસરો સે કરામે સે જીવનપર્યંત વિરત રહતે હૈં,
(એગચ્ચાઓ અપડિવિરયા) કોઈ એસે હૈં જો રાજાકી આજ્ઞા-બાદિ કે કારણ ઇનસે પ્રતિવિરત્ત
નહીં હૈં, (એગચ્ચાઓ પયણ-પયાવણાઓ પડિવિરયા જાવજીવાઈ) કોઈ ૨ એસે હૈં જો
પચન-પાચન ક્રિયા સે જીવન પર્યંત વિરત હૈં । (એગચ્ચાઓ પયણપયાવણાઓ અપડિ
વિરયા) કોઈ ૨ એસે હૈં જો ઇન પચન-પાચનાદિ ક્રિયાઓ સે વિરત નહીં હૈં । (એગચ્ચાઓ

સમારભાઓ પડિવિરયા જાવજીવાઈ) તેમજ તેઓ સ્થૂલ આરભ-સમારભથી
પણ જીવનપર્યંત વિરત રહે છે, સૂક્ષ્મ આરભ-સમારભથી વિરત નથી
રહેતા । (એગચ્ચાઓ કરણકારાવણાઓ પડિવિરયા) કોઈ એવા છે કે જે કસા-
કસાવવાથી જીવનપર્યંત વિરત હોય છે (એગચ્ચાઓ અપડિવિરયા) કોઈ એવા છે કે જે
રાજાની આજ્ઞા આદિના કારણે તેનાથી પ્રતિવિરત હોના નથી, (એગચ્ચાઓ પયણપયાવ
ણાઓ પડિવિરયા જાવજીવાઈ) કોઈ કોઈ એવા છે કે જે પચન-પાચન ક્રિયાથી
જીવનપર્યંત વિરત છે (એગચ્ચાઓ પયણપયાવણાઓ અપડિવિરયા) કોઈ
કોઈ એવા છે કે જે આ પચન-પાચન આદિ ક્રિયાઓથી વિરત નથી
(એગચ્ચાઓ કોટ્ટણ-પિટ્ટણ-તજ્જણ-તાલણ-વહ-વધ-પરિકિલેસાઓ પડિવિરયા

મૂલમ્—તં જહા-સમણોવાસગા ભવંતિ, અભિગય-
જીવાજીવા ઉવલદ્ધપુણ્ણપાવા આસવ-સંવર-નિજ્જર-કિરિયા-
અહિગરણ-વંધ-મોક્કવ-કુસલા અસહેજા દેવા-સુર-નાગ-

ટીકા—યે પૂર્વ સામાન્યેન કથિતાસ્ત એવ વિશેષેણ કથ્ય તે—‘ત જહા’ તથા—તે
મનુજા, ‘સમણોવાસગા ભવંતિ’ શ્રમણોપાસકા = સાધુસેવકા — શ્રાવકા ભવન્તિ, તે
કીદૃશા સન્તિ’ અત્રાઽઽહ— ‘અભિગયજીવાજીવા’ અભિગતજીવાજીવા — અભિગતા —
યથાવસ્થિતસ્વરૂપેણ જ્ઞાતા જીવા અજીવાથ ચૈસ્તે તથા, જીવાજીવતત્ત્વજ્ઞાનવન્ત ઇત્યર્થ,
‘ઉવલદ્ધપુણ્ણપાવા’ ઉપલબ્ધપુણ્યપાપા — ઉપલબ્ધે = યથાવસ્થિતસ્વરૂપેણ વિજ્ઞાતે પુણ્યપાપે
ચૈસ્તે તથા, તત્ત્વતો વિજ્ઞાતપુણ્યપાપસ્વરૂપા ઇત્યર્થ, ‘આસવ-સવર-નિજ્જર-કિરિયા-
અહિગરણ-વંધ-મોક્કવ-કુસલા’ આસવ-સવર-નિર્જરા-ક્રિયા-ધિકરણ-વંધ-મોક્ષ-
કુસલા — તત્રાસવ — આસવતિ = પ્રવિગતિ અષ્ટત્રિધ કર્મસલિલ યેન આત્મસરસિ સ આસવ =

જીવનપર્યંત પ્રતિવિરત હૈં, તથા કિત્તનક એસે હૈં જો (એગચ્ચાઓ અપહિવિરયા) હનસે
પ્રતિવિરત નહૈં હૈં ॥ સૂ. ૬૨ ॥

‘ત જહા સમણોવાસગા’ ઇત્યાદિ ।
(ત જહા) હસી પ્રકાર (સમણોવાસગા ભવંતિ) અન્ય શ્રમગોપાસક હોતે
હૈં, જો કિ (અભિગયજીવાજીવા) જીવ ઓર અજીવ કે ચથાર્થ સ્વરૂપ કે જ્ઞાતા હોતે હૈં,
(ઉવલદ્ધપુણ્ણપાવા) પુણ્ય એવ પાપ કા ચથાવસ્થિત સ્વરૂપ જિન્હોને અચ્છી તરહ જાન
લિયા હૈં, (આસવ-સવર-નિજ્જર-કિરિયા-અહિગરણ-વંધ-મોક્કવ-કુસલા)
આસવ, સવર, નિર્જરા, ક્રિયા, અધિકરણ, વંધ, મોક્ષ હનમે હેચ કૌન ૨ હૈં ઓર ઉપાદેચ
કૌન ૨ હૈં હસ પ્રકાર હેચ ઓર ઉપાદેચ કે જ્ઞાન સે જિનકા ભાવ પરિપક્વ હો ચુકા હૈં ।

પ્રતિવિરત છે, તથા કેટલાક એવા છે કે જે (એગચ્ચાઓ અપહિવિરયા) તેનાથી
પ્રતિવિરત નથી (સૂ. ૬૨)

‘ત જહા સમણોવાસગા’ ઇત્યાદિ
(ત જહા) એજ રીતે (સમણોવાસગા ભવંતિ) જે શ્રમણોપાસક હોય છે,
(અભિગયજીવાજીવા) જે જીવ અને અજીવના ચથાર્થ સ્વરૂપના જ્ઞાતા હોય છે,
(ઉવલદ્ધપુણ્ણપાવા) પુણ્ય તેમજ પાપનુ ચથાવસ્થિત સ્વરૂપ જેઓએ સારી રીતે
સમજી લીધેલું છે, (આસવ-સવર-નિજ્જર-કિરિયા-અહિગરણ-વંધ-મોક્કવ-કુસલા)
આસવ, સવર, નિર્જરા, ક્રિયા, અધિકરણ, વંધ, મોક્ષ, તેમા હેચ

અપઙ્ગિવિરયા, જે યાવળ્લે તહપ્પગારા સાવજ્જજોગોવહિયા
કમ્મંતા પરપાણપરિયાવળ્લકરા કજ્જંતિ તઓ વિ ઇગ્ગચ્ચાઓ
પઙ્ગિવિરયા જાવજ્જીવાણ, ઇગ્ગચ્ચાઓ અપઙ્ગિવિરયા ॥ સૂ. ૬૨ ॥

રૂપ-ગાધ-માન્યા-લઙ્કારાપ્રતિવિરતા યાવજ્જીવમ્, 'ઇગ્ગચ્ચાઓ અપઙ્ગિવિરયા' એક
સ્માદપ્રતિવિરતા -તત્ત્ર વર્ણક =અપ્રારાગ, અન્યત્ સ્પષ્ટમ્ । તથા- 'જે યાવળ્લે તહપ્પગારા'
મે યાવન્તસ્તથાપ્રકારા 'સાવજ્જજોગોવહિયા' સાવધયોગોપધિકા -સાવધયોગા =સાવધયો-
ગયુક્તાશ્ચ તે ઔપધિકા =માયાપ્રયોજનાથેતિ તથા, 'પર-પાણ-પરિયાવળ્લકરા' પરપ્રાણપ-
રિતાપનકરા 'કમ્મંતા' કર્માંતા =કૃપ્યાદિવ્યાપારાશા 'કજ્જંતિ' ક્રિયન્તે, 'તઓ વિ
ઇગ્ગચ્ચાઓ પઙ્ગિવિરયા' તતોપિ એકસ્માત્ પ્રતિવિરતા =પ્રતિનિવૃત્તા, 'ઇગ્ગચ્ચાઓ અપઙ્ગિ-
વિરયા' એકસ્માત્ અપ્રતિવિરતા =અનિવૃત્તા સન્તિ ॥ સૂ. ૬૨ ॥

કોઈ ૨ એસે હૈં જો જીવનપર્યંત સ્નાન સે, મર્દન સે, વિલેપન સે, શન્દ, રૂપ, મંથ, રસ,
સ્પર્શે ઇન ઇન્દ્રિયોં કે મોગોં સે, માલ એ બલકાર આદિ સે નિવૃત્ત હૈ । (ઇગ્ગચ્ચાઓ
અપઙ્ગિવિરયા) કોઈ ૨ એસે મી હૈં જો ઇનસે બિલકુલ હી પ્રતિવિરત નહીં હૈ । (જે યાવ-
ળ્લે તહપ્પગારા સાવજ્જજોગોવહિયા કમ્મતા પરપાણપરિયાવળ્લકરા કજ્જતિ) હસી
પ્રકાર કેં ઔર મી જિતને સાવધયોગોપધિક અર્થાત્-સાવધયોગયુક્ત ઔર માયાક્રયાયજન્ય
તથા-દૂસરોં કે પ્રાણોં કો પરિતાપ પહુંચાને વાલે જો કૃપ્યાદિ વ્યાપાર હૈ, (તઓ વિ)
ઊનસે મી કિતનેક એસે મનુષ્ય હૈં જો (ઇગ્ગચ્ચાઓ પઙ્ગિવિરયા જાવજ્જીવાણ) એકાન્ત

પઙ્ગિવિરયા જાવજ્જીવાઓ) કોઈ કોઈ એવા હોય છે કે જે જીવનપર્યંત સ્નાનથી,
મર્દનથી, અગરાગથી, વિલેપનથી, શબ્દ-સ્પર્શ-રૂપ-ગંધ-રસ એ ઇન્દ્રિયોના
લોભોથી અને માળા તેમજ અલકાર આદિથી નિવૃત્ત છે (ઇગ્ગચ્ચાઓ
અપઙ્ગિવિરયા) કોઈ કોઈ એવા પણ છે કે જે તેનાથી બિલકુલ જ પ્રતિવિરત
હોતા નથી (જે યાવળ્લે તહપ્પગારા સાવજ્જજોગોવહિયા કમ્મતા પરપાણ
પરિયાવળ્લકરા કજ્જતિ) એજ પ્રકારે બીજા પણ જેટલા સાવધયોગોપધિક
એટલે સાવધયોગયુક્ત અને માયાક્રયાયજનિત તથા બીજા જીવોના પ્રાણોને
પરિતાપ પહોંચાડનાર જે કૃષિ આદિ વ્યાપાર છે, (તઓ વિ) તેનાથી પણ બીજા
જેટલાક એવા મનુષ્ય છે કે જે (ઇગ્ગચ્ચાઓ પઙ્ગિવિરયા જાવજ્જીવાણ) જીવનપર્યંત

सकलकर्मक्षये सति जीवस्य कर्मयोगापादितरूपरहितस्य साधपर्यवसानम् अन्यानाधमव-
स्थानम्, उक्त च-

नीसेसकम्मविगमो मुक्खो जीवस्स सुद्धस्स ।

साङ्गपज्जवसाण अन्वाणाह अवत्थाण ॥ १ ॥

जया-निशेषकर्मविगमो मोक्षो जीवस्य शुद्धरूपस्य ।

साधपर्यवसानम् अन्यानाधम् अवस्थानम् ॥ इति ॥

तेषा द्वन्द्व, तत्र कुशला, आस्रवादीना हेयोपादेयतास्वरूपज्ञानिन इत्यर्थ, 'असाहेज्जा' असाहाय्या-अविद्यमान साहाय्य-देवादिसाहाय्य स्वस्यैव धर्मजनितसाम-
र्थ्यातिशयात् येषां ते तथा, यदा-स्वयं कृतं कर्म स्वयमेव भोक्तव्यमिति ज्ञात्वा मनोदोर्न-
त्याभावात् परसाहाय्यानपेक्षा इत्यर्थ । 'देवा-सुर-नाग-जकख-रक्खस-किन्नर-
किंपुरिस-गरुल-गधव्व-महोरगाइएहि देवगणेहि' देवा-सुर-नाग-यक्ष-राक्षस-

अयत्त-आत्यन्तिक-क्षय का नाम मोक्ष है । समस्त कर्मों के क्षय होने पर उनके संयोग
से आपादित मूर्तित्व का शात्र ही पर्यवसान जाय म हो जाता है, इससे अमूर्तिस्वरूप
त्वभाव का प्राचुर्य होने से उसका अन्यानाधरूप से अवस्थान हो जाता है । कहा भी है-
समस्त कर्मों का विगम ही मोक्ष है और वही जीव का शुद्ध स्वरूप है, इस स्वरूप के प्राप्त होते ही
ज्ञान का अवस्थान अन्यानाधरूप से आत्मा म हो जाता है । जो "असाहाय्या" हैं अर्थात्
धर्मजनित सामर्थ्य के अतिशय से देवान्त्रिकों का सहायता की रूप में भी इच्छा नही रखते
हैं, अथवा अपने द्वारा कृत शुभाशुभ कर्म आत्मा स्वयं ही भोग करता है दूसरों की सहा-
यता इसमें कार्यकारी नहीं हो सकती-इस प्रकार की मानसिक दृढ़ता के कारण जो
दूसरों की सहायता की थोड़ी सी भाषा नहीं करते हैं । (देवा-सुर-नाग-जकख-

समस्त कर्मों का क्षय थावाथी तेमना मयोगथी आपादित भूतित्वं तु तत्त ज
पर्यवसान एवमा थर्ध नय छे तेथी अमूर्तित्वरूप पोताना स्वभावतु प्राचुर्य
थावाथी तेनु अन्यानाधरूपथी अवस्थान थर्ध नय छे उहु पणु छे-समस्त
कर्मों तु विगम अथ मोक्ष छे, अने अथ एवतु शुद्ध स्वरूप छे आ स्व-
रूपने प्राप्त थता ज एवतु अवस्थान अन्यानाध रूपथी आत्माभा थर्ध
नय छे 'असाहाय्या' छे अर्थात् धर्मथी उत्पन्न थता आभर्थ्यना अतिशयथी
देव आदिदेवानी सहायतानी स्वनमा पणु इच्छा राखता नथी अथवा पोताना
द्वारा करायेला शुल अशुल ठम आत्मा पोते ज खोजवे छे, जीवनी सहा-
यता अथ ठम आवी शक्ती नथी आ प्रकारनी मानसिक दृढ़ताना ठारणे
जे जीवनी सहायतानी जरा पणु परवाह करता नथी (देवा-सुर-नाग-
जकख-रक्खस-किन्नर-किंपुरिस-गरुल-गधव्व-महोरगाइएहि देवगणेहि निगमाओ

મિથ્યાત્વાવિરતિપ્રમાદરૂપાયયોગરૂપ, સ્વર-મતિયેત=નિગ્ધ્યતે આગવકર્મ યેન પરિણમેન
સ સ્વર, સમિતિગુમિપ્રવૃત્તિગિરામમરસિ આગવકર્મગચ્છિના રચનમિયથ, નિર્જા-
નિર્જરણ=કર્મણા જીવપ્રદેશેભ્ય પરિગટા-પિગળ, સા ન-દેશત કર્મશયરૂપા, ક્રિયા-
કાયિત્યાદિકા, અધિકરણમ્-અધિક્રિયત નરકગતિયોગ્યના પ્રાપ્યતે આમાડ્નેનેયધિકરણમ્-
દ્રવ્યતો ગત્રીયત્વાદિ, ભાવત ક્રોધાદિકમ્, વધ-જાનસ્ય કર્મપુદગલ્સમ્બન્ધ, મોક્ષ-

જિસ પ્રકાર નૌકા મેં છિદ્રો દ્વારા જલ કા પ્રવેશ હોતા રહતા હૈ इसी प्रकार इस आत्मारूप
सरोवर में जिसके द्वारा अष्टविध कर्मरूप जल का आगमन होता है उसका नाम आस्रव
है। मिथ्यादर्शन, अविरति, प्रमाद, कषाय एव योग के भेद से यह आस्रव अनेक प्रकार
का है। छिद्रों के बंद करने से जिस प्रकार नौका में पानी का आना रुक जाता है उसी
प्रकार जिन परिणामों से आते हुए कर्म रुक जाते हैं उन परिणामों का नाम स्वर है। गुप्ति,
समिति एव परीषद आदि के भेद से यह स्वर अनेक प्रकार का बतलाया गया है। जीव-
प्रदेश से कर्मों के एकदेश का नाश होना इसका नाम निर्जरा है। काय आदि सबधी
व्यापारों का नाम क्रिया है। नरकगति में जाने की योग्यता जीव जिसके द्वारा प्राप्त करता
है वह अधिकरण है। द्रव्य और भाव के भेद से यह दो प्रकार का है। यहां पर भाव
अधिकरण का कथन है, अतः वह क्रोधादिक रूपायरूप जानना चाहिये। जीव का एव
कर्मपुद्गलों का परस्पर में एकक्षेत्रावगाहरूप सबध का नाम वध है। समस्त कर्मों के

શું છે અને ઉપાદેય શું છે આવી રીતે હેય અને ઉપાદેયના જ્ઞાનથી જેના
ભાવ પરિષકવ થઈ ગયા હોય છે જેવી રીતે નૌકામાં છિદ્રો દ્વારા જળનો
પ્રવેશ થયા કરે છે તેવી જ રીતે આ આત્મારૂપ સરોવરમાં જેના દ્વારા
આઠ પ્રકારના કર્મરૂપી જલનું આગમન થાય છે તેનું નામ આસ્રવ છે
મિથ્યાદર્શન, અવિરતિ, પ્રમાદ, કષાય તેમજ યોગના લેહથી આ આસ્રવ
અનેક પ્રકારના થાય છે છિદ્રોને બંધ કરવાથી જેવી રીતે નૌકામાં પાણીનું
આવડું રોકાઈ જાય છે તેવી જ રીતે જે પરિણામોથી આવનારા કર્મ રોકાઈ
જાય એવા પરિણામોનું નામ સ્વર છે શુષ્કિ, સમિતિ તેમજ પરીષદ આદિના
લેહથી આ સ્વર અનેક પ્રકારના બતાવવામાં આવ્યા છે જીવ-પ્રદેશથી કર્મોનો
એક દેશ નષ્ટ થાય તેનું નામ નિર્જરા છે કાય આદિ સબધી વ્યાપારોનું
નામ ક્રિયા છે નરકગતિમાં જવાની યોગ્યતા જીવ જેના દ્વારા પ્રાપ્ત કરે છે
તે અધિકરણ છે દ્રવ્ય તથા ભાવના લેહથી તે બે પ્રકારના છે અહીં ભાવ-
અધિકરણનું કથન છે તેથી તે કોઈ આદિક કષાયરૂપ જલનું જોઈએ જીવને
તેમજ કર્મપુદ્ગલોનો પરસ્પરમાં એકક્ષેત્રાવગાહરૂપ સબધ છે, તેનું
નામ બધ છે સમસ્ત કર્મોના અત્યંત-અત્યંતિક કથનનું નામ મોક્ષ છે

પુચ્છિયદ્વા અભિગયદ્વા વિણિચ્છિયદ્વા અદ્વિ-મિજ-પેમા-શુરાગ-
રક્તા, અયમાડસો ! નિગંગથે પાવયણે અદ્વે, અય પરમદ્વે, સેસં અણદ્વે,
ઝસિયફલિહા અવગુયદુવારા ચિયત્ત-તેર-ચરપ્પવેસા વહૂહિ

યદ્વા ' પૃથાર્યાં -સદિધ્યાર્યસ્ય પ્રવ્રક્રુણાત, 'અભિગયદ્વા' અભિગતાથા -પૃથાર્યસ્યાભિ-
ગમાત્ 'વિણિચ્છિયદ્વા' વિનિશ્ચિતાયા -પદાધાના વિનિશ્ચયાત, 'અદ્વિ-મિજ-પેમા-
શુરાગ-રક્તા' અસ્થિમજ્જાપ્રેમાનુરાગરક્તા અસ્થીનિ='દૃઢી' ઇતિ પ્રમિદ્ધાનિ, મજ્જા-અસ્થા
મયગતો ધાતુવિશેષ, તાસુ અસ્થિમજ્જાસુ પ્રવ્રચનસ્ય પ્રેમાનુરાગેણ=પ્રેમરૂપેણાનુરાગેણ રક્તા ચે
તે તથા, તે શ્રાવકા પુત્રાદીન્ મનોઘ્ય વદન્તિ 'અયમાડસો' ઇત્યાદિ । ઇદં હે આયુષ્મન્ !
'નિગંગથે પાવયણે' નૈર્ગ્નથ પ્રવ્રચનમ્, 'અદ્વે' અર્થ =મોક્ષસ્ય કારણમ્, અતएव-'અય પરમદ્વે'
ઇદં પરમાર્થ =મારમૂત, 'સેસે અણદ્વે' શેષમનર્થમ્-શેષ=નૈર્ગ્ન યપ્રવ્રચનમિત્ત કુપ્રવ્રચન
ધનગ્રાન્યપુત્રક્રુણાત્કિં ચ અનર્થ=અર્થમ્, 'ઝસિયફલિહા' ઝચ્છિત્તસ્ફટિકા -ઝચ્છિ-
તમ્=ઝઘત સ્ફટિકઃ=સ્ફટિકમિત્ત ચિત્ત યેષા તે તથા, સ્ફટિકરનિર્મલહૃદયા ઇત્યર્થ,

હૈં, પૃથાર્ય હે, અભિગતાર્ય હૈં, (વિણિચ્છિયદ્વા) વિનિશ્ચિતાર્ય હ, (અદ્વિ-મિજ-પેમા-શુરાગ-
રક્તા) પ્રવ્રચન કે પ્રતિ અનુરાગ જિનકી નગ-નગ મે ભરા હુઆ હૈ । એસે ચે શ્રાવક જન
વાતાલાપ કે પ્રમા મે અપને ૨ પુત્રાદિકોં કો અથવા અન્યજનોં કો હસ પ્રકાર કહ કર
સમજાતે-બુજાતે હે-(અયમાડસો ! નિગંગથે પાવયણે અદ્વે અય પરમદ્વે સેસે અણદ્વે)
હે આયુષ્મન્ ! યહ નિર્ગ્નથ પ્રવ્રચન હી મોક્ષ કા કારણ હૈ ટસલિષ્ યહી પરમાર્થમૂત હૈ ।
હસસે મિત્ત જો કુપ્રવ્રચન હૈ-મિધ્યાદષ્ટિયોં દ્વારા ઉપદિષ્ટ પ્રવ્રચન હૈ વહ, તથા ધન, ધાન્ય,
પુત્ર ઇત્ત કલગાદિ, અનર્થ કે કારણ હૈ । હન વ્યક્તિયોં કા (ઝસિયફલિહા) હૃદય સ્ફટિક

જેમની અસદિધ્ય શ્રદ્ધા છે, જે લબ્ધાર્ય છે, ગૃહીતાર્ય છે, પૃથાર્ય છે, અભિ
ગતાર્ય છે, (વિણિચ્છિયદ્વા) વિનિશ્ચિતાર્ય છે, (અદ્વિ-મિજ-પેમા-શુરાગ-રક્તા)
જેની નમે-નમમા પ્રવ્રચન પ્રતિ અનુગમ લગેલો હોય છે એવા એ શ્રાવક
જન વાતાલાપના પ્રમગમા પેતપેતાના પુત્રાદિજોને અથવા ધીન લોજોને
આ પ્રકારે ઢહીને સમજાવે-શુઆવે જે-(અયમાડસો ! નિગંગથે પાવયણે અદ્વે, અય
પરમદ્વે, સેસે અણદ્વે) હે આયુષ્મન્ ! આ નિર્ગ્નથ પ્રવ્રચન જ મોક્ષનું કારણ
છે માટે એજ પરમાર્થમૂત છે તેનાથી ધીન જે ઢાઈ પ્રવ્રચન છે તે મિધ્યા-
દષ્ટિઓ દ્વારા ઉપદેશાયેલા પ્રવ્રચન છે, તે, તથા ધન, ધાન્ય, પુત્ર તેમજ કલત્ર
આદિ, અનર્થના કારણ છે આ વ્યક્તિઓના હૃદય (ઝસિયફલિહા) સ્ફટિક

જક્ષ્વ-રક્ષસ-કિન્નર-કિંપુરિસ-ગરુડ-ગંધર્વ-મહોરગાઈપહિં
 દેવગણેહિ નિગ્ગયાઓ પાવયણાઓ અણઢકમણિજ્ઞા, નિગ્ગંયે
 પાવયણે નિસ્સકિયા નિઝ્કરિયા નિવિતિગિચ્છા લઢ્ઢટ્ટા ગહિયટ્ટા

કિન્નર-કિંપુરુપ-ગરુડ-ગંધર્વ-મહોરગાદિકૈ-તા દેવા = માનિકા અમુરા = અમુરકુમારા,
 નાગા = નાગકુમારા, અમુગ નાગા ક્રમે ઉભયે મનાપતય, યક્ષા રાક્ષસા કિન્નરા
 કિંપુરુપા-એતે ચચારો વ્યત્તરવિશેષા, ગરુડા - ગરુડપ્યજા - સુપર્ણકુમારા મવનપતિ
 વિશેષા, ગંધર્વા મહોરગાથ વ્યત્તરવિશેષા, તપ્રમૃતિમિ દેવગૈ 'નિગ્ગયાઓ પાવ-
 યણાઓ' નેર્મથાત્ પ્રવચનાત્ 'અણઢકમણિજ્ઞા' અનતિક્રમણીયા = અચાલનીયા -
 નિર્મથપ્રવચનાત્ તાન્ ચાલયિતુ દેવાદયોડપ્યસમર્થા इति भाव । 'નિગ્ગયે પાવયણે'
 નૈર્મથે પ્રવચને 'નિસ્સકિયા' નિ શક્તિ = શક્ષાગ્રહિતા, 'નિઝ્કરિયા' નિઝ્કાક્ષિતા =
 પરમતાનભિલાપિણ, 'નિવિતિગિચ્છા' નિવિચિકિત્સા - ફલ પ્રતિ સંદેહવર્જિતા,
 'લઢ્ઢટ્ટા' લઢ્ઢાર્થા - અર્થપ્રવચનાત્, 'ગહિયટ્ટા' ગૃહીતાર્થા - અર્થાનધારણાત્, 'પુચ્છિ-

રક્ષસ-કિન્નર-કિંપુરિસ-ગરુડ-ગંધર્વ-મહોરગાઈપહિં દેવગણેહિ નિગ્ગયાઓ પાવ
 ણયાઓ અણઢકમણિજ્ઞા) દેવ, અમુરકુમાર, નાગકુમાર, યક્ષ, રાક્ષસ, કિન્નર, કિંપુરુપ,
 ગરુડ, સુપર્ણકુમાર, ગંધર્વ એવ મહોરગા ઇત્યાદિક દેવગણો દ્વારા મી જો નિર્મથ પ્રવચન સે
 ઇક બાલ મી વિચલિત નહીં કિયે જા સકતે હૈ, (નિગ્ગયે પાવયણે નિસ્સકિયા નિઝ્ક-
 રિયા નિવિતિગિચ્છા લઢ્ઢટ્ટા ગહિયટ્ટા પુચ્છિયટ્ટા અભિગયટ્ટા) નિર્મથપ્રવચન મેં
 જિનકી શ્રદ્ધા નિ શક્તિ હૈ, નિષ્કાક્ષિત હૈ-પરમત કી ઓર જિનકે હૃદય મે જાને કી
 અથવા ઉસે સરાહને આદિ કી થોડી સી મી અભિલાપા નહીં હૈ, નિવિચિકિત્સાગુણ સે જો
 ભરપૂર હૈ, ફલ કે પ્રતિ જિનકી શ્રદ્ધા સંદેહ સે સર્વથા રિત્ત હૈ, જો લઢ્ઢાર્થ હૈ, ગૃહીતાર્થ

પાવયણાઓ અણઢકમણિજ્ઞા) દેવ, અમુરકુમાર, નાગકુમાર, યક્ષ, રાક્ષસ,
 કિન્નર, કિંપુરુપ, ગરુડ, સુપર્ણકુમાર, ગંધર્વ તેમજ મહોરગા ઇત્યાદિક દેવ
 ગણો દ્વારા પણ જે નિર્મથ પ્રવચન વડે એક વાળ જેટલા પણ વિચલિત
 કરી શકાતા નથી, (નિગ્ગયે પાવયણે નિસ્સકિયા, નિઝ્કરિયા નિવિતિગિચ્છા
 લઢ્ઢટ્ટા ગહિયટ્ટા પુચ્છિયટ્ટા અભિગયટ્ટા) નિર્મથપ્રવચનમા જેમની શ્રદ્ધા નિ
 શક્તિ છે, કાક્ષા વગરના છે-પરમતની તરફ જવાની જેમના હૃદયમા અભિ
 લાપા જરા પણ નથી, અથવા પરમતની પ્રથસા આદિ કરવાની કિચિત
 પણ અભિલાપા નથી, નિવિચિકિત્સા-શુભથી જે ભરપૂર છે કળના તરફ

પુચ્છિયદ્વા અભિગયદ્વા વિણિચ્છિયદ્વા અદ્વિ-મિંજ-પેમા-પુરાગ-
રક્તા, અયમાડસો ! નિગયે પાવયણે અદ્વે, અયં પરમદ્વે, સેસં અણદ્વે,
ઝસિયફલિહા અવગુયદુવારા ચિયત્ત-તેર-ઘરપ્પવેસા વહૂહિ

યદ્વા ' પૃથાયા -સદિગ્ધાર્થસ્ય પ્રશ્નકરણાત્, ' અભિગયદ્વા ' અભિગતાર્થા -પૃથાર્થસ્યાભિ-
ગમાત્ ' વિણિચ્છિયદ્વા ' વિનિશ્ચિતાયા -પદાર્થાના વિનિશ્ચયાત્, ' અદ્વિ-મિંજ-પેમા-
પુરાગ-રક્તા ' અસ્થિમજ્જાપ્રેમાનુરાગરક્તા અસ્થાનિ='હૃદી' इति પ્રસિદ્ધાનિ, મજ્જા-અસ્થા
મયગતો ધાતુવિશેષ, તાસુ અસ્થિમજ્જાસુ પ્રવચનસ્ય પ્રેમાનુરાગેણ=પ્રેમરૂપેણાનુરાગેણ રક્તા યે
તે તથા, તે શ્રાવકા પુત્રાદીન્ મનોઘ્ય વદતિ ' અયમાડસો ' इत्यादि । इदं हे आयुष्मन् ।
' નિગયે પાવયણે ' નૈર્ગ્થ પ્રવચનમ્, 'અદ્વે' અર્થ =મોક્ષસ્ય કારણમ્, અતएव-'અય પરમદ્વે'
इदं परमार्थ =पारभूत, ' સેસે અણદ્વે ' શેપમનર્થમ્-શેપ=નૈર્ગ્થ પ્રવચનમિત્ત કુપ્રવચન
ધનશાન્યપુત્રકલત્રાત્કિ ચ અનર્થ=વ્યર્થમ્, ' ઝસિયફલિહા ' ઝચ્છિતસ્ફટિકા -ઝચ્છિ-
તમ્=ઝનત સ્ફટિકઃ=સ્ફટિકમિવ ચિત્ત યેપા તે તથા, સ્ફટિકવર્તિર્મલહૃદયા इत्यर्थ,

હે, પૃથાર્થ હૈ, અભિગતાર્થ હે, (વિણિચ્છિયદ્વા) વિનિશ્ચિતાર્થ હે, (અદ્વિ-મિંજ-પેમા-પુરાગ-
રક્તા) પ્રવચન કે પ્રતિ અનુરાગ જિનકી નગ-નગ મ ભરા હુઆ હૈ । એસે યે શ્રાવક જન
વાર્તાલાપ કે પ્રમગ મે અપને ૨ પુત્રાદિકોં કો અથવા અન્યજનોં કો હસ પ્રકાર કહ કર
સમજાતે-બુજાતે હૈ-(અયમાડસો ! નિગયે પાવયણે અદ્વે અય પરમદ્વે સેસે અણદ્વે)
હે આયુષ્મન્ ! યહ નિર્ગ્થ પ્રવચન હી મોક્ષ કા કારણ હૈ હસલિપ યહી પરમાર્થભૂત હૈ ।
હસસે મિન જો કુપ્રવચન હૈ-મિધ્યાદષ્ટિયોં દ્વારા ઉપદિષ્ટ પ્રવચન હૈ વહ, તથા ધન, ધાય,
પુત્ર ઇત્ર કલત્રાદિ, અનર્થ કે કારણ હૈ । इन व्यक्तियों का (ऊसियफलिहा) हृदय स्फटिक

જેમની અસદિગ્ધ શ્રદ્ધા છે, જે લબ્ધાર્થ છે, ગૃહીતાર્થ છે, પૃથાર્થ છે, અભિ
ગતાર્થ છે, (વિણિચ્છિયદ્વા) વિનિશ્ચિતાર્થ છે, (અદ્વિ-મિંજ-પેમા-પુરાગ-રક્તા)
જેની નમે-નસમા પ્રવચન પ્રતિ અનુરાગ ભરેલો હોય છે એવા એ શ્રાવક
જન વાર્તાલાપના પ્રસંગમા પેતપેતાના પુત્રાદિકોને અથવા ખીજ લોકોને
આ પ્રકારે કહીને સમજાવે-બુજાવે --(અયમાડસો ! નિગયે પાવયણે અદ્વે, અય
પરમદ્વે, સેસે અણદ્વે) હે આયુષ્મન્ ! આ નિર્ગ્થ પ્રવચન જ મોક્ષનું કારણ
છે માટે એજ પરમાર્થભૂત છે તેનાથી ખીજ જે કાઈ પ્રવચન છે તે મિથ્યા-
દષ્ટિઓ દ્વારા ઉપદેશાયેલા પ્રવચન છે, તે, તથા ધન, ધાન્ય, પુત્ર તેમજ કલત્ર
આદિ, અનર્થના કારણ છે આ વ્યક્તિઓના હૃદય (ઝસિયફલિહા) સ્ફટિક

સીલ-વ્યય-ગુણ-વેરમણ-પચ્ચસ્થાણ-પોસહો-વવાસેહિં ચત્ત-
સદ્ધમુદ્ધિટ્ઠપુણ્ણમાસિણીસુ પડિપુણ્ણ પોસહ સમ્મ અણુપાલેતા

‘અગ્નયદુવારા’ અપાવૃત્તદ્વારા = જ્ઞાનાર્થમયિન્યા ઉદ્ધાવૃત્તિદ્વારા કથ્યર્થ, ‘અગ્નય’ કંઈ
દેશીય શબ્દ, ‘ચિયત્તેત્તેરપરપ્પવેસા’ ત્યક્તા ત પુરગૃહપ્રવેશા - ત્યક્ત - સ્ત્રીયા પ્રવૃત્ત,
અત પુરે વા ગૃહે યા પ્રવેશો યેષા તે તથા, અનિધાર્મિકતયા સર્વજ્ઞાનાગ્રહનીયા કથ્યર્થ । તે
કથમૂતા વિહરતી યાહ-‘ચત્ત-સદ્ધ-મુદ્ધિ-ટ્ઠ-પુણ્ણમાસિણીસુ’ ચતુર્દશ્યદ્ધિપૌર્ણ-
માસીપુ ‘વહ્હિં’ વહુભિ, ‘સીલ-વ્યય-ગુણ-વેરમણ-પચ્ચસ્થાણ-પોસહો-વવાસેહિં’
શીલ-વ્રત-ગુણ-વિરમણ-પ્રત્યાગ્યાન-પોષધે-પવાસં - અરય વ્યાપ્યાસૈવોત્તમર્થે નિષિદ્ધિતમે
સૂત્રેડરલોકનીયા । ચતુર્દશ્યદ્ધિપૌર્ણમાસીપુ-ઈહ-‘ઉદ્ધિટ્ઠા’ કથ્યતેન અમાવાસ્યા ગૃહતે ।

મણિ કે સમાન નિર્મલ રહ્યા કરતા હૈ । (અગ્નયદુવારા) ફનક ધર ક દરવાજે સદા દાન
કે લિયે સુલે રહ્યા કરતે હૈ, (ચિયત્ત-તેત્તેર-પર-પ્પવેસા) રાજા ક અત પુર મેં મી ફનકો
આને-જાને કી કોઈ મી રોક-ટોક નહીં હોતી હૈ । (વહ્હિં સીલ-વ્યય-ગુણ-વેરમણ-
પચ્ચસ્થાણ-પોસહોવવાસેહિં ચત્તસદ્ધમુદ્ધિટ્ઠપુણ્ણમાસિણીસુ) ‘શીલ’ શબ્દ સે સામા
યિક, દેશાવકાશિક, પોષધ, અતિથિમનિમાગ યે ચાર લિયે જાતે હૈ । ‘વ્રત’ સે પાચ અણુ
વ્રત, ગુણ સે ત્રીન ગુણવ્રત લિયે જાતે હૈ । વિરમણ-મિધ્યાત્વ સે નિવૃત્ત હોના, પ્રત્યાગ્યાન-પર્વદિનો
મેં નિષિદ્ધવસ્તુકા ત્યાગ કરના । પોષધોપવાસ-(પોષ ઘત્તે) ફસ વ્યુત્પત્તિ સે ધર્મ કી વૃદ્ધિ કો
જો કરતા હૈ વહ પોષધ કહલાતા હૈ, અર્થાત્ ચતુર્દશી, અમાવાસ્યા, અષ્ટમી, પૂર્ણિમા, યે પોષધ
કહલાતે હૈ, ફન પર્યદિનો મે આહાર, શરીરસત્કાર, અમ્રદ્ધચર્ય, ઔર સાવધન્યાપાર ફન ચારા

મણિના જેવા નિર્મળ રહ્યા કરે છે, (અગ્નયદુવારા) તેમના ધરના દરવાજા
સદા દાન માટે ઉઘાડા રહ્યા કરે છે (ચિયત્તેત્તેરપરપ્પવેસા) રાજાના અત-
પુરમાં પણ તેમને આવવા-જવાની ડાઘ પણ બાતની રોક-ટોક થતી નથી,
(વહ્હિં સીલ-વ્યય-ગુણ-વેરમણ-પચ્ચસ્થાણ-પોસહોવવાસેહિં ચત્તસદ્ધમુદ્ધિટ્ઠપુણ્ણ
માસિણીસુ) ‘શીલ’ શબ્દથી સામાયિક, દેશાવકાશિક, પોષધ, અતિથિસવિ
ભાગ, એ ચાર સમજવાના છે ‘વ્રત’થી પાચ અણુવ્રત, ‘શુભ’થી ત્રણ શુભ
વ્રત લેવાના છે, વિરમણ-મિધ્યાત્વથી નિવૃત્ત થવું, પ્રત્યાગ્યાન-પર્વના દિવ
સોમા નિષિદ્ધ વસ્તુનો ત્યાગ કરવો પોષધોપવાસ-(પોષ ઘત્તે) આ વ્યુત્પત્તિથી
ધર્મની વૃદ્ધિને જે કરે છે તે પોષધ કહેવાય છે, અર્થાત્ ચતુર્દશી, અમા
વાસ્યા, અષ્ટમી, પૂર્ણિમા, એ પોષધ કહેવાય છે આ દિવસોમા-પર્વદિવસોમા
આહાર, શરીરસત્કાર, અમ્રદ્ધચર્ય અને સાવધન્યાપાર એ ચારેયનો ત્યાગ

समणे निग्गथे फासुएसणिज्जेण असण-पाण-खाडम-साडमेणं
वत्थ-पडिग्गह-कंवल-पायपुछणेणं ओसहभेसज्जेण पाडिहारिण
य पीढ-फलग-सेज्जा-संथारणं पडिलाभेमाणा विहरति, विह-

चतुर्दश्यादिषु तथिषु 'पडिपुण्ण' प्रतिपूर्ण 'पोसह' पोषध, 'सम्म' सम्भक् 'अणु-
पाळेत्ता' अनुपात्य 'समणे निग्गथे' श्रमणान निर्ग्रथान् 'फासुएसणिज्जेण'
प्रासुकैषणीयेन, 'असण-पाण-खाडम-साडमेण' अशन-पान-ग्नाथ-त्वाधेन, 'वत्थ-
पडिग्गह-कंवल-पायपुछणेण' वस्त्रपतद्रूपकम्बलपादप्रोच्छेनेन, तत्र पतद्रूपह = पात्र,
पादप्रोच्छेन = रजोहरणम्, 'ओसहभेसज्जेण' औषधभैषज्येन 'पाडिहारिण य पीढ-
फलग-सेज्जा-संथारण' प्रातिहारिकेण च पीठफलकगयाम्स्तारकेण-तत्र पीठम् =
आसन, फलकम् = अवष्टम्भनफलक, गय्या = वसति, यद्वा बृहत्स्तारक, रस्तारक = लघुतर,
एषा समाहारद्वय, ततस्तेन, 'पडिलाभेमाणा' प्रतिलम्भयत = ददत, 'विहरति'

का त्याग करना पोषधोपवास है, इस तरह बारह प्रकार के श्रावक धर्म को (सम्म अणु-
पाळेत्ता) अच्छी तरह पालन करते हैं। (समणे-निग्गथे) श्रमणनिर्ग्रथों को (फासुए-
सणिज्जेण असण-पाण-खाडम-साडमेण) प्रासुक-एषणीय अशन, पान, खाद्य तथा
स्वाद्य ऐसे चारों प्रकार के आहारों से (वत्थ-परिग्गह-कंवल-पायपुछणेण ओसहभेस-
ज्जेण) एवं वस्त्र, पात्र, कम्बल, रजोहरण, औषध, (पाडिहारिण य पीढफलगसेज्जा-
संथारण पडिलाभेमाणा विहरति) एवं प्रातिहारिक (पडिहार) पीठ (वाजोट) फलक
(पाट) गय्या (वसति) और सस्तारक आदि से, मुनियों को प्रतिलाभित करते हुए विचरते
हैं, अर्थात् उन्हें इन पूर्वोक्त वस्तुओं को आवश्यकतानुसार प्रदान करते हैं, (विहरिता भत्त

करेते ते पोषधोपवास छे आ रीते भाए प्रकारना श्रावक धर्मने (सम्म
अणुपाळेत्ता) भारी रीते पालन करे छे (समणे निग्गथे) श्रमण निर्ग्रथाने
(फासुएसणिज्जेण असण-पाण-खाडम-साडमेण) प्रासुक-एषणीय अशन, पान,
ग्नाथ तथा स्वाद्य ओषा आदि प्रकारना आहारथी, (वत्थ-परिग्गह-कंवल-पाय
पुछणेण ओसहभेसज्जेण) तेभण वस्त्र, पात्र, कंवल, रजोहरण, औषध, भेषज,
(पाडिहारिण य पीढ-फलग-सेज्जा-संथारण पडिलाभेमाणा विहरति) तेभण
प्रातिहारिक (पडिहार) पीठ (वाजोट) फलक-पाट, गय्या (वसति) अने सस्ता
रक आदिथी मुनियाने प्रतिलाभित करता विचरे छे, अर्थात् तेओ आ उपर
छेलेली वस्तुओने आवश्यकता प्रमाणे प्रदान करे छे (विहरिता भत्त पचक्कसति)

સીલ-ઘ્વય-ગુણ-વેરમણ-પચ્ચસ્વાણ-પોસહો-વવાસેહિં ચઉર-
સદ્દમુદ્દિદ્ધપુણ્ણમાસિણીસુ પડિપુણ્ણ પોસહં સમ્મ અણુપાલેત્તા

‘અગુયદુવારા’ અપાવૃત્તદ્વારા = જ્ઞાનાર્થમાર્ગિન્ય ઉદઘાટિતદ્વાગ દ્વયર્થ, ‘અવગુય’ ક્વિ
દેશીય શબ્દ, ‘ચિયત્તેતેરઘરપ્પવેસા’ ત્યક્તાત પુગ્ગટ્પ્રવગ્ગા - યત્ત = મીયા પ્રવત્ત,
અત પુરે વા ગૃહે વા પ્રવેશો યેવા તે તથા, અતિધાર્મિકતાયા સર્વજ્ઞાનાશક્તિનીયા દ્વયર્થે । તે
કથમૂતા ત્રિહરતી યાહ-‘ચઉરસ-દ્દમુ-દ્દિદ્ધ-પુણ્ણમાસિણીસુ’ ચતુર્દસ્યદ્વિદિધાપૌર્ણ-
માસીપુ ‘વહ્હિં’ વહુભિ, ‘સીલ-ઘ્વય-ગુણ-વેરમણ-પચ્ચસ્વાણ-પોસહો-વવાસેહિં’
શીલ-વ્રત-ગુણ-વિરમણ-પ્રત્યાહ્યાન-પોષધે-પવાસે-અરય ય્યાયાડૈવોત્તરાર્થે ત્રિષ્ટિતમે
સૂત્રેડવલોકનીયા । ચતુર્દસ્યદ્વિદિધાપૌર્ણમાસીપુ-હ-‘ઉદ્દિદ્ધા’ ક્વિત્તેન અમાવાસ્યા ગૃહ્યતે ।

મણિ કે સમાન નિર્મલ રહા કરતા હે । (અગુયદુવારા) ડનકે ઘર કે ડરવાજે સદા દાન
કે લિયે खुले રહા કરતે હૈં, (ચિયત્ત-તેર-ઘર-પ્પવેસા) રાજા ક અત પુર મેં મી ઇનકો
આને-જાને કી કોઈ મી રોક-ટોક નહીં હોતી હૈ । (નહ્હિં સીલ-ઘ્વય-ગુણ-વેરમણ-
પચ્ચસ્વાણ-પોસહોવવાસેહિં ચઉરસદ્દમુદ્દિદ્ધપુણ્ણમાસિણીસુ) ‘શીલ’ શબ્દ સે સામા-
યિક, દેશાવકાશિક, પોષધ, અતિધિસવિભાગ યે ચાર લિયે જાતે હૈ । ‘વ્રત’ સે પાવ અણુ
વ્રત, ગુણ સે ત્રીન ગુણવ્રત લિયે જાતે હૈં । વિરમણ-મિધ્યાત્વ સે નિવૃત્ત હોના, પ્રત્યાહ્યાન-પર્વદિનો
મે નિષિદ્ધવસ્તુકા ત્યાગ કરના । પોષધોપવાસ-(પોષ ઘત્તે) ઇસ વ્યુત્પત્તિ સે ધર્મ કી વૃદ્ધિ કો
જો કરતા હૈ વહ પોષધ કહલાતા હૈ, અર્થાત્ ચતુર્દશી, અમાવાસ્યા, અષ્ટમી, પૂર્ણિમા, યે પોષધ
કહલાતે હૈ, ઇન પર્વદિનો મેં આહાર, શરીરસત્કાર, અમ્રદ્ધચર્ય, ઔર સાવધવ્યાપાર ઇન ચારો

મહિના જેવા નિર્મળ રહ્યા કરે છે, (અવગુયદુવારા) તેમના ઘરના દરવાજા
સદા દાન માટે ઉઘાડા રહ્યા કરે છે (ચિયત્તેતેરઘરપ્પવેસા) રાત્રના અત -
પુરમા પણ તેમને આવવા-જવાની ડોઢ પણ અતની રોક-ટોક થતી નથી,
(નહ્હિં સીલ-ઘ્વય-ગુણ-વેરમણ-પચ્ચસ્વાણ-પોસહોવવાસેહિં ચઉરસદ્દમુદ્દિદ્ધપુણ્ણ
માસિણીસુ) ‘શીલ’ શબ્દથી સામાયિક, દેશાવકાશિક, પોષધ, અતિધિસ વિ
ભાગ, એ ચાર સમજવાના છે ‘વ્રત’થી પાવ અણુવ્રત, ‘શુભ’થી ત્રણ શુભ
વ્રત લેવાના છે, વિરમણ-મિધ્યાત્વથી નિવૃત્ત થવું, પ્રત્યાહ્યાન-પર્વના દિવ
સોમા નિષિદ્ધ વસ્તુનો ત્યાગ કરવો પોષધોપવાસ-(પોષ ઘત્તે) આ વ્યુત્પત્તિથી
ધર્મની વૃદ્ધિને જે કરે છે તે પોષધ કહેવાય છે, અર્થાત્ ચતુર્દશી, અમા-
વાસ્યા, અષ્ટમી, પૂર્ણિમા, એ પોષધ કહેવાય છે આ દિવસોમા-પર્વદિવસોમા
આહાર, શરીરસત્કાર, અમ્રદ્ધચર્ય અને સાવધવ્યાપાર એ ચારેયનો ત્યાગ

મૂલમ્—સે જે રમે ગામાગર જાવ સણિવેસેસુ મણુયા
ભવંતિ, ત જહા-અણારંભા અપરિગહા ધમ્મિયા જાવ કપ્પેમાણા

ટીકા—‘સે જે રમે’ રત્યાદિ । ‘સે જે રમે ગમાગર જાવ સણિવેસેસુ’
અથ ય રમે ગ્રામાઽઽકર યાવત્ સન્નિવેશેષુ ‘મણુયા ભવતિ’ મનુજા ભવન્તિ, ‘ત જહા’
તથથા-‘અણારંભા અપરિગહા ધમ્મિયા જાવ કપ્પેમાણા’ અનારમ્મા અપરિગહા
ધાર્મિકા યાવત્ કપ્પયન્ત, અત્ર-યાવચ્છન્દેન ‘ધમ્માણુયા, ધમ્મિટ્ઠા, ધમ્મક્કર્ણા, ધમ્મ-
પ્પલોઈ, ધમ્મપલજ્જણા, ધમ્મસમુદાયારા, ધમ્મેણ ચેવ વર્તિતિ’ ધર્માનુગા ધર્મિણા
ધર્માર્યાયિનો ધર્મપ્રલોકિનો ધર્મપ્રરક્ષના ધર્મસમુદાચારા ધર્મજૈવ વૃત્તિમ્-રૂતિ પાઠો

મેં ઁલ્કુટ વાઈસ સાગરોપમ સ્થિતિ કહી ગયી છે । અવગિટ પહેલે કે સમાન સમક્ષના
ચાહિયે ॥ સુ ૬૩ ॥

‘સે જે રમે’ રત્યાદિ ।

(સે જે રમે) જો યે (ગામાગર જાવ સણિવેસેસુ) ગ્રામ આકર આદિ નિવાસ
સ્થાનો સે લેકર સન્નિવેશ તક કે નિવાસસ્થાનો મેં (મણુયા ભવતિ) મનુષ્ય નિવાસ કરતે
હેં ઔર ઁનમેં જો કઈ ઁક મનુષ્ય (સાહુ) સાધુ હોતે હે વે (અણારંભા) આરંભ સે રહિત
હોતે હે, (અપરિગહા) પરિગ્રહવર્જિત હોતે હે, (ધમ્મિયા) ધાર્મિક હોતે હે, (જાવ ધમ્મે-
ણેવ વર્તિતિ કપ્પેમાણા) ઁવ નિર્દોષ મિશ્રા સે અપની સયમયાત્રા કા નિર્વાહ કરતે હેં ।
યહોં ‘જાવ’ શબ્દ સે “ધમ્માણુયા, ધમ્મિટ્ઠા, ધમ્મક્કર્ણા, ધમ્મપ્પલોઈ, ધમ્મપલ-
જ્જણા, ધમ્મસમુદાયારા, ધમ્મેણ ચેવ વર્તિતિ” રસ પાઠ કા ગ્રહણ હુઆ હે । રસકી

ખાવીસ સાગરોપમ સ્થિતિ કહેવાય છે ખાડી અધુ પહેલા પ્રમાણે સમજવુ
જોઈએ (સુ ૬૩)

‘સે જે રમે’ રત્યાદિ

(સે જે રમે) તેઓ જે (ગામાગર જાવ સણિવેસેસુ) ગામ આકર આદિ
નિવાસસ્થાનોથી લઈને સન્નિવેશ સુધીના નિવાસસ્થાનોમા (મણુયા ભવતિ)
મનુષ્ય નિવાસ કરે છે અને તેમા જે કંટલાએક મનુષ્ય (સાહુ) સાધુ હોય
છે તેઓ (અણારંભા) આરંભથી રહિત હોય છે, (અપરિગહા) પરિગ્રહવર્જિત
હોય છે, (ધમ્મિયા) ધાર્મિક હોય છે (જાવ ધમ્મેણેવ વર્તિતિ કપ્પેમાણા) તેમજ
નિર્દોષ-ભિક્ષાવડે પોતાની સયમયાત્રાનો નિર્વાહ કરે છે અહીં ‘જાવ’
શબ્દથી “ધમ્માણુયા, ધમ્મિટ્ઠા, ધમ્મક્કર્ણા, ધમ્મપ્પલોઈ, ધમ્મપલજ્જણા, ધમ્મસમુ-
દાયારા, ધમ્મેણ ચેવ વર્તિતિ” આ પાઠને અહીં કરવામા આવ્યો છે આની વ્યાખ્યા

રિત્તા ભક્ત પચ્ચક્ષતિ, તે વહૂઈ ભક્તાઈ અણસળાણ છેદેતિ,
છેદિત્તા આલોહ્યપડિકંતા સમાહિપત્તા કાલમાસે કાલં કિચ્છા
ઉક્કોસેણં અચ્ચુણ કપ્પે દેવત્તાણ ઉવવત્તારો ભવંતિ, તર્હિ તેસિં
ગઈ, વાવીસં સાગરોવમાઈ ઠિઈ, આરાહગા, સેસં તહેવ ॥ સૂ. ૬૩ ॥

વિહરતિ, 'વિહરિત્તા' વિહૃત્ય 'ભક્ત પચ્ચક્ષતિ' ભક્ત પ્રત્યાપ્યાન્તિ=પરિત્યજતિ,
'અણસળાણ છેદેતિ' અનશનયા છિન્દતિ, 'છેદિત્તા' છિત્વા 'આલોહ્યપડિકંતા'
આલોચિતપ્રતિકાન્તા, 'સમાહિપત્તા' સમાધિપ્રાપ્તા, 'કાલમાસે' કાલમાસે 'કાલ
કિચ્છા' કાલ કૃત્વા 'ઉક્કોસેણ અચ્ચુણ કપ્પે' ઉત્કર્ષતોઽપ્યુતે કપ્પે 'દેવત્તાણ ઉવ
વત્તારો ભવતિ' દેવત્વેન ઉપવત્તારો ભવન્તિ। 'તર્હિ તેસિં ગઈ' તત્ર તેષા ગતિ,
'વાવીસ સાગરોવમાઈ ઠિઈ' દ્વાવિંશતિ-સાગરોપમાનિ સ્થિતિ, 'આરાહગા' આરાધકા,
'સેસ તહેવ' શેષ તથૈવ ॥ સૂ. ૬૩ ॥

પચ્ચક્ષતિ) પશ્ચાત્ અન્તિમ સમય મેં ભક્તપ્રત્યાખ્યાન કરતે હૈં, (તે વહૂઈ ભક્તાઈ અણ-
સળાણ છેદેતિ) વે અનેક ભક્તોં કા અનશન દ્વારા છેદન કરતે હૈં, (છેદિત્તા આલોહ્ય-
પડિકંતા સામાહિપત્તા કાલમાસે કાલ કિચ્છા) છેદન કર અપને પાપસ્થાનોં કી આલો-
ચના ઇવ પ્રતિક્રમણ કરકે વે સમાધિસહિત કાલ અવસર મેં કાલ કર (ઉક્કોસેણ અચ્ચુણ
કપ્પે દેવત્તાણ ઉવવત્તારો ભવતિ) જઘન્ય પહેલા દેવલોક ઉત્કૃષ્ટ વારહવેં દેવલોક અપ્યુ-
તકલ્પ મે દેવપર્યાય સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં। (તર્હિ તેસિં ગઈ, વાવીસ સાગરોવ માઈ ઠિઈ,
આરહગા, સેસ તહેવ) પ્રથમ દેવલોક મેં इनकी उत्कृष्ट दो सागरोपम और व त्वे देवलोक

પડી અંત સમયે ભક્ત-પ્રત્યાખ્યાન કરે છે (તે વહૂઈ ભક્તાઈ અણસળાણ છેદેતિ)
તેઓ અનેક ભક્તોંનું અનશન દ્વારા છેદન કરે છે (છેદિત્તા આલોહ્યપડિકંતા
સમાહિપત્તા કાલમાસે કાલ કિચ્છા) છેદન કરીને પોતાના પાપસ્થાનોની
આલોચના તેમજ પ્રતિક્રમણ કરીને તેઓ સમાધિ-સહિત કાલ અવસરમા કાલ
કરીને (ઉક્કોસેણ અચ્ચુણ કપ્પે દેવત્તાણ ઉવવત્તારો ભવતિ) જઘન્ય પહેલા દેવ
લોક, ઉત્કૃષ્ટ આરમા દેવલોક અપ્યુત કલ્પમા દેવપર્યાયથી ઉત્પન્ન થાય છે
(તર્હિ તેસિં ગઈ, વાવીસ સાગરોવમાઈ ઠિઈ, આરાહગા, સેસ તહેવ) પ્રથમ
દેવલોકમા તેમની ઉત્કૃષ્ટ બે સાગરોપમ અને આરમા દેવલોકમા ઉત્કૃષ્ટ

पडिविरया, सव्वाओ आरंभसमारभाओ पडिविरया, सव्वाओ
करणकारावणाओ पडिविरया, सव्वाओ पयणपयावणाओ पडि-
विरया,--सव्वाओ कोट्टण-पिट्ठण-तज्जण-तालण-वह-वध-
किलेसाओ पडिविरया, सव्वाओ ण्हाण-मद्दण-वण्णग-विले-
वण-सद्द-फरिस-रस-रूव-गध-मल्ला-लकाराओ पडिविरया,

भसमारभाओ पडिविरया' सर्वस्मादारम्भमारम्भाप्रतिनिरता 'सव्वाओ करणकारा
वणाओ पडिविरया' सर्वस्मात्करणकारणाप्रतिनिरता, 'सव्वाओ पयणपयावणाओ पडि-
विरया' सर्वस्मात्पयणपयावणाप्रतिनिरता, 'सव्वाओ कुट्टण-पिट्ठण-तज्जण-
तालण-वह-वध-परिकिलेसाओ पडिविरया' सर्वस्मात्कुट्टण-पिट्ठण-तज्जण-तालण-
वह-वध-परिकिलेसाप्रतिनिरता, 'सव्वाओ ण्हाण-मद्दण-वण्णग-विलेवण-सद्द-
फरिस-रस-रूव-गध-मल्ला-लकाराओ पडिविरया' सर्वस्मात् स्नान-मर्दन-वर्णक-
विलेपन-शब्द-स्पर्श-रस-रूप-गन्ध-मान्याऽ-लङ्काराप्रतिनिरता, तथा 'जे यावण्णे

आरम्भमारभ से प्रतिनिरत होते हैं, (सव्वाओ करणकारावणाओ पडिविरया) समस्त
करण एवं करावणसे-करन-करान से निरक्त होत हैं, (सव्वाओ पयणापयावणाओ पडि-
विरया) सर्व प्रकार की पचन एवं पाचन क्रिया से प्रतिनिरत होने हैं, (सव्वाओ कोट्टण-
पिट्ठण-तज्जण-तालण-वह-वध-परिकिलेसाओ पडिविरया) समस्त प्रकार के कुट्टण,
पिट्ठण, तज्जण, तालण, वह, वध, पचन, पाचन से निरक्त होते हैं, (सव्वाओ ण्हाण-मद्दण-
वण्णग-विलेवण-सद्द-फरिस-रस-रूव-गध-मल्ला-लकाराओ पडिविरया) सम्पूर्ण
स्नान, मर्दन, वर्णक, विलेपन, शब्द, रूप, गन्ध, रस, स्पर्श, मान्य एवं अलकारों से रहित

२५थी प्रतिविश्रुत होय ७ (सव्वाओ करणकारावणाओ पडिविरया) समस्त
करण तेमञ्ज ण्हावण्णुथी-८२५-८२५वाथी विरुद्ध होय ७ (सव्वाओ पयणपया-
वणाओ पडिविरया) सर्वप्रकारकी पचन तेमञ्ज पाचन क्रियाथी विरुद्ध होय
७ (सव्वाओ कोट्टण-पिट्ठण-तज्जण-तालण-वह-वध-परिकिलेसाओ पडिविरया)
समस्त प्रकारका कुट्टण, पिट्ठण, तज्जण, तालण, वह, वध, पचन, पाचन, पचनक्रियाथी विरुद्ध होय
७ (सव्वाओ ण्हाण-मद्दण-वण्णग-विलेवण-सद्द-फरिस-रस-रूव-गध-मल्ला-ल-
काराओ पडिविरया) सम्पूर्ण स्नान, मर्दन, वर्णक, विलेपन, शब्द, स्पर्श, रस,

સુસીલા સુવ્વયા સુપહિયાણંદા સાહુ સવ્વાઓ પાણાઢવાયાઓ
પહિવિરયા જાવ સવ્વાઓ પરિગ્ગહાઓ પહિવિરયા, સવ્વાઓ
કોહાઓ માણાઓ માયાઓ લોહાઓ જાવ મિચ્છાદસણસલ્લાઓ

અનુસન્ધેય । સર્વેષા વ્યારયાડત્રૈય દ્વિપદિતમે સૂત્રે ગતા । નવર-ધર્મેણૈવ વૃત્તિ કલ્પ
યન્ત -નિરવલમ્બિકયા ગ્યમયાત્રારૂપા વૃત્તિ નિર્વહત્ત શ્ચયો બોધ્ય । શેષપદાનામપિ
વ્યારયા તસ્મિન્નેવ સૂત્રે વૃત્તાડસ્માભિ । 'સુસીલા સુવ્વયા' સુગીળ સુનતા 'સુપહિયાણદા'
સુપ્રત્યાનન્દા-સુપ્પુ પ્રત્યાનદધિત્તાહ્વાદો ચેષા તે તથા, આજ્ઞાવિચયધર્મયાનાનન્દયુક્તા
'સાહુ' સાધય, 'સવ્વાઓ પાણાઢવાયાઓ પહિવિરયા જાવ સવ્વાઓ પરિગ્ગહાઓ
પહિવિરયા' સર્વસ્માત્ પ્રાણાતિપાતાપ્રતિવિરતા યાવસર્વસ્માત્ પરિગ્ગહાપ્રતિવિરતા,
'સવ્વાઓ કોહાઓ માણાઓ લોહાઓ જાવ મિચ્છાદસણસલ્લાઓ પહિવિરયા'
સર્વસ્માત્ ક્રોધાન્માનામાયાયા લોભાદ યાવમિધ્યાદર્શનશન્યાત્રપ્રતિવિરતા, 'સવ્વાઓ આર

વ્યારયા હસી ઉત્તરાર્ધ કે વાસઠવે (૬૨) સૂત્ર મે કી જા ચુકા હૈ । (સુસીલા) યે સુશાલ
તથા (સુવ્વયા) નિર્દોષ રાતિ સે વ્રતો કી આરાધના કરન વાલે હોતે હૈ । (સુપહિયાણદા)
આજ્ઞાવિચયનામક ધર્મ યાન કે ધ્યાને સે ઇનકા ચિત્ત સદા અહાદયુક્ત બના રહતા હૈ । યે સબ
(સવ્વાઓ પાણાઢવાયાઓ પહિવિરયા) સર્વ પ્રકાર કે પ્રાણાતિપાત સે વિરક્ત રહતે હૈ,
(જાવ સવ્વાઓ પરિગ્ગહાઓ પહિવિરયા) યાવત્ સમસ્ત પરિગ્રહ સ વિરક્ત રહા કરતે હૈ,
(સવ્વાઓ કોહાઓ) સમસ્ત પ્રકાર કે ક્રોધ સે, (માણાઓ) માન સે, (માયાઓ) માયા
સે, (લોહાઓ) લોભ સે, (જાવ મિચ્છાદસણસલ્લાઓ) યાવત્ મિધ્યાદર્શન શન્ય સે,
(પહિવિરયા) નિરક્ત રહા કરતે હૈ, (સવ્વાઓ આરભમસમારમાઓ પહિવિરયા) સમસ્ત

આ આગમના ઉત્તરાર્ધના આસઠ (૬૨)મા સૂત્રમા કરવામા આવી છે (સુસીલા)
સુસીલા તથા (સુવ્વયા) નિર્દોષ રીતિથી વ્રતોની આરાધના કરવાવાળા હોય
છે (સુપહિયાણદા) આજ્ઞાવિચય નામના ધર્મધ્યાનધ્યાવવાથી તેમના ચિત્ત સદા
આનંદી બનેલા રહે છે તે બધા (સવ્વાઓ, પાણાઢવાયાઓ પહિવિરયા) સર્વ
પ્રકારના પ્રાણાતિપાતથી વિરક્ત રહે છે (જાવ સવ્વાઓ પરિગ્ગહાઓ પહિવિરયા)
તેમજ સમસ્ત પરિગ્રહથી વિરક્ત રહ્યા કરે છે (સવ્વાઓ કોહાઓ) સમસ્ત
પ્રકારના ક્રોધથી, (માણાઓ) માનથી, (માયાઓ) માયાથી, (લોહાઓ) લોભથી,
(જાવ મિચ્છાદસણસલ્લાઓ) તેમજ મિધ્યાદર્શન શન્યથી (પહિવિરયા) વિરક્ત
રહ્યા કરે છે. (સવ્વાઓ આરભ-સમારમાઓ પહિવિરયા) સમસ્ત આરભસમા-

પઢિવિરયા, સઘ્વાઓ આરંભસમારમાઓ પઢિવિરયા, સઘ્વાઓ
કરણકારાવળાઓ પઢિવિરયા, સઘ્વાઓ પયણપયાવળાઓ પઢિ-
વિરયા, -સઘ્વાઓ કોટ્ટણ-પિટ્ટણ-તજ્જણ-તાલણ-વહ-વંધ-
કિલેસાઓ પઢિવિરયા, સઘ્વાઓ પહાણ-મદ્દણ-વળ્ણગ-વિલે-
વળ-સદ્-ફરિસ-રસ-રૂવ-ગધ-મહ્લા-લકારાઓ પઢિવિરયા,

મસમારમાઓ પઢિવિરયા ' સર્વસ્માદારમ્ભસમાગ્મ્યાપ્રતિવિરતા ' સઘ્વાઓ કરણકારા-
વળાઓ પઢિવિરયા ' સર્વસ્માત્કરગકારણાપ્રતિવિરતા, ' સઘ્વાઓ પયણપયાવળાઓ
પઢિવિરયા ' સર્વસ્માત્પચનપાચનાપ્રતિવિરતા, ' સઘ્વાઓ કુટ્ટણ-પિટ્ટણ-તજ્જણ-
તાલણ-વહ-વંધ-પરિકિલેસાઓ પઢિવિરયા ' સર્વસ્માત્કુટ્ટન-પિટ્ટન-તર્જન-તાડન-
વધ-વંધ-પરિકિલેસાપ્રતિવિરતા, ' સઘ્વાઓ પહાણ-મદ્દણ-વળ્ણગ-વિલેવળ-સદ્-
ફરિસ-રસ-રૂવ-ગધ-મહ્લા-લકારાઓ પઢિવિરયા ' સર્વસ્માત્ સ્નાન-મર્દન-વર્ણક-
વિલેપન-શબ્દ-સ્પર્શ-રસ-રૂપ-ગત-માલ્યાઽ-લઙ્કારાપ્રતિવિરતા, તથા ' જે યાવળે

આરંભસમારંભ સે પ્રતિવિરત્ત હોતે હૈ, (સઘ્વાઓ કરણકારાવળાઓ પઢિવિરયા) સમસ્ત
કરણ એવ કરાવળસે-કરને-કરાન સે વિરત્ત હોતે હૈ, (સઘ્વાઓ પયણપયાવળાઓ પઢિ-
વિરયા) સર્વ પ્રકાર કી પચન એવ પાચન ક્રિયા સે પ્રતિવિરત્ત હોતે હૈ, (સઘ્વાઓ કુટ્ટણ-
પિટ્ટણ-તજ્જણ-તાલણ-વહ-વંધ-પરિકિલેસાઓ પઢિવિરયા) સમસ્ત પ્રકાર કૈ કુટ્ટણ,
પિટ્ટણ, તર્જન, તાડન, વધ, વંધ, પરિકિલેસા સે વિરત્ત હોતે હૈ, (સઘ્વાઓ પહાણ-મદ્દણ-
વળ્ણગ-વિલેવળ-સદ્-ફરિસ-રસ-રૂવ-ગધ-મહ્લા-લકારાઓ પઢિવિરયા) સર્વ
સ્નાન, મર્દન, વર્ણક, વિલેપન, શબ્દ, રૂપ, ગત, રસ, સ્પર્શ, માલ્ય એવ અલકારો સે રહિત

રક્ષથી પ્રતિવિરત્ત હોય છે (સઘ્વાઓ કરણકારાવળાઓ પઢિવિરયા) સમસ્ત
ઽરણ્ય તેમજ ઽરાવણ્યથી-ઽરવા-ઽરાવવાથી વિરત્ત હોય છે (સઘ્વાઓ પયણપયા
વળાઓ પઢિવિરયા) સર્વ પ્રકારની પચન તેમજ પાચન ક્રિયાથી વિરત્ત હોય
છે (સઘ્વાઓ કુટ્ટણ-પિટ્ટણ-તજ્જણ-તાલણ-વહ-વંધ-પરિકિલેસાઓ પઢિવિરયા)
સમસ્ત પ્રકારના કુટ્ટણ, પિટ્ટણ, તર્જન, તાડન, વધ, વંધ, પરિકિલેસાથી વિરત્ત હોય
છે (સઘ્વાઓ પહાણ-મદ્દણ-વળ્ણગ-વિલેવળ-સદ્-ફરિસ-રસ-રૂવ-ગધ-મહ્લા-લ
કારાઓ પઢિવિરયા) સ પૂર્ણ સ્નાન, મર્દન, વર્ણક, વિલેપન, શબ્દ, સ્પર્શ, રસ,

સુસીલા સુવ્વયા સુપહિયાણંદા સાહુ સવ્વાઓ પાણાંઙવાયાઓ
પહિવિરયા જાવ સવ્વાઓ પરિગ્ગહાઓ પહિવિરયા, સવ્વાઓ
કોહાઓ માણાઓ માયાઓ લોહાઓ જાવ મિચ્છાદસણસલ્લાઓ

અનુસંધેય । સર્વેષાં વ્યાખ્યાસત્રૈવ દ્વિપદિતમે સૂત્રે ગતા । નવર-ધર્મેણૈવ વૃત્તિ કલ્પ
યન્ત -નિરવચમિક્ષયા રમયમાત્મારૂપા વૃત્તિ નિર્વહત્ત ક્ષયર્થો વોચ । શેષપદાનામપિ
વ્યાખ્યા તસ્મિન્નેવ સૂત્રે વૃત્તાસ્માભિ । 'સુસીલા સુવ્વયા' સુશીલા સુમત્તા 'સુપહિયાણદા'
સુપ્રત્યાનન્દા -સુપ્પુ પ્રત્યાનન્દશ્ચિત્તાહ્વાદો યેષા તે તથા, આનાત્રિચયધર્મયાનાનન્દયુક્તા
'સાહુ' સાધવ, 'સવ્વાઓ પાણાંઙવાયાઓ પહિવિરયા જાવ સવ્વાઓ પરિગ્ગહાઓ
પહિવિરયા' સર્વસ્માત્ પ્રાણાતિપાતાપ્રતિવિરતા યાવસર્વસ્માત્ પરિગ્ગહાપ્રતિવિરતા,
'સવ્વાઓ કોહાઓ માણાઓ લોભાઓ જાવ મિચ્છાદસણસલ્લાઓ પહિવિરયા'
સર્વસ્માત્ ક્રોધાન્માનામાયાયા લોભાદ યાવમિધ્યાદર્શનશ્યાત્રપ્રતિવિરતા, 'સવ્વાઓ આર

વ્યાખ્યા હસી ઉત્તરાર્થ કે વાસઠને (૬૨) સૂત્ર મે કી જા ચુકા હૈ । (સુસીલા) યે સુશીલ
તથા (સુવ્વયા) નિર્દોષ રાતિ સે વ્રતો કી આરાધના કરને વાલે હોતે હૈ । (સુપહિયાણદા)
આજ્ઞાવિચયનામક ધર્મધ્યાન કે ધ્યાને સે ઇનકા ચિત્ત સદા અહ્વાદયુક્ત બના રહતો હૈ । યે સર્વ
(સવ્વાઓ પાણાંઙવાયાઓ પહિવિરયા) સર્વ પ્રકાર કે પ્રાણાતિપાત સે વિરક્ત રહતે હૈ,
(જાવ સવ્વાઓ પરિગ્ગહાઓ પહિવિરયા) યાવત્ સમસ્ત પરિગ્રહ સે વિરક્ત રહા કરતે હૈ,
(સવ્વાઓ કોહાઓ) સમસ્ત પ્રકાર કે ક્રોધ સે, (માણાઓ) માન સે, (માયાઓ) માયા
સે, (લોહાઓ) લોભ સે, (જાવ મિચ્છાદસણસલ્લાઓ) યાવત્ મિધ્યાદર્શન શ્યા સે,
(પહિવિરયા) વિરક્ત રહા કરતે હૈ, (સવ્વાઓ આરમમસમારમાઓ પહિવિરયા) સમસ્ત

આ આગમના ઉત્તરાર્થના બાસઠ (૬૨)મા સૂત્રમા કહેવામા આવી છે (સુસીલા)
સુશીલ તથા (સુવ્વયા) નિર્દોષ રીતિથી વ્રતોની આરાધના કરવાવાળા હોય
છે (સુપહિયાણદા) આજ્ઞાવિચય નામના ધર્મધ્યાન ધ્યાવવાથી તેમના ચિત્ત સદા
આનંદી બનેલા રહે છે તે બધા (સવ્વાઓ 'પાણાંઙવાયાઓ પહિવિરયા) સર્વ
પ્રકારના પ્રાણાતિપાતથી વિરક્ત રહે છે (જાવ સવ્વાઓ પરિગ્ગહાઓ પહિવિરયા)
તેમજ સમસ્ત પરિગ્રહથી વિરક્ત રહ્યા કરે છે (સવ્વાઓ કોહાઓ) સમસ્ત
પ્રકારના ક્રોધથી, (માણાઓ) માનથી, (માયાઓ) માયાથી, (લોહાઓ) લોભથી,
(જાવ મિચ્છાદસણસલ્લાઓ) તેમજ મિધ્યાદર્શન શ્યાથી (પહિવિરયા) વિરક્ત
રહ્યા કરે છે (સવ્વાઓ આરમ-સમારમાઓ પહિવિરયા) સમસ્ત આરભસમા-

પડિવિરયા, સઘ્વાઓ આરંભસમારમાઓ પડિવિરયા, સઘ્વાઓ
 કરણકારાવળાઓ પડિવિરયા, સઘ્વાઓ પયણપયાવળાઓ પડિ-
 વિરયા, -સઘ્વાઓ કોટ્ટણ-પિટ્ટણ-તજ્જણ-તાલણ-વહ-વંધ-
 કિલેસાઓ પડિવિરયા, સઘ્વાઓ પઠાણ-મહ્ણ-વળ્ણગ-વિલે-
 વળ-સદ્-ફરિસ-રસ-રૂવ-ગંધ-મહ્ણ-લકારાઓ પડિવિરયા,

મસમારમાઓ પડિવિરયા ' સર્વસ્માદારમ્ભસમારમાત્પ્રતિવિરતા ' સઘ્વાઓ કરણકારા-
 વળાઓ પડિવિરયા ' સર્વસ્માકરગકારણાત્પ્રતિવિરતા , 'સઘ્વાઓ પયણપયાવળાઓ
 પડિવિરયા ' સર્વસ્માત્પચનપાચનાત્પ્રતિવિરતા , 'સઘ્વાઓ કુટ્ટણ-પિટ્ટણ-તજ્જણ-
 તાલણ-વહ-વંધ-પરિકિલેમાઓ પડિવિરયા ' સર્વસ્માત્કુટ્ટન-પિટ્ઠન-તર્જન-તાડન-
 વધ-વંધ-પરિકિલેગાત્પ્રતિવિરતા , 'સઘ્વાઓ પઠાણ-મહ્ણ-વળ્ણગ-વિલેવળ-સદ્-
 ફરિસ-રસ-રૂવ-ગંધ-મહ્ણ-લકારાઓ પડિવિરયા ' સર્વસ્માત્ જ્ઞાન-મર્દન-વર્ણક-
 વિલેપન-ગદ્-સ્પર્શ-રસ-રૂપ-ગંધ-માલ્યાઽ-લદ્વારાત્પ્રતિવિરતા , તથા ' જે યાવળે

આરમમમારમ સે પ્રતિવિરત્ત હોતે હે, (સઘ્વાઓ કરણકારાવળાઓ પડિવિરયા) સમસ્ત
 કરણ એવ કરાવગસે-કરન-કરાને સે નિરક્ત હોતે હે, (સઘ્વાઓ પયણપયાવળાઓ પડિ-
 વિરયા) સર્વ પ્રકાર કી પચન એવ પાચન ક્રિયા સે પ્રતિવિરત્ત હોતે હે, (સઘ્વાઓ કોટ્ટણ-
 પિટ્ટણ-તજ્જણ-તાલણ-વહ-વંધ-પરિકિલેસાઓ પડિવિરયા) સમસ્ત પ્રકારકે કુટ્ટણ,
 પિટ્ટણ, તર્જન, તાડન, વધ, વંધ, પરિકેલેગ સે નિરક્ત હોતે હે, (સઘ્વાઓ પઠાણ-મહ્ણ-
 વળ્ણગ-વિલેવળ-સદ્-ફરિસ-રસ-રૂવ-ગંધ-મહ્ણ-લકારાઓ પડિવિરયા) સપૂર્ણ
 જ્ઞાન, મર્દન, વર્ણક, વિલેપન, ગદ્, રૂપ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ, માલ્ય એવ અલકારો સે રહિત

૨૭થી પ્રતિવિરક્ત હોય છે (સઘ્વાઓ કરણકારાવળાઓ પડિવિરયા) સમસ્ત
 કરણુ તેમજ ડગવણુથી-ઠરવા-ઠરાવવાથી વિરક્ત હોય છે (સઘ્વાઓ પયણપયા
 વળાઓ પડિવિરયા) સર્વ પ્રકારની પચન તેમજ પાચન ક્રિયાથી વિરક્ત હોય
 છે (સઘ્વાઓ કોટ્ટણ-પિટ્ટણ-તજ્જણ-તાલણ-વહ-વંધ-પરિકિલેસાઓ પડિવિરયા)
 સમસ્ત પ્રકારના કુટ્ટણ, પિટ્ટણ, તર્જન, તાડન, વધ, વંધ, પરિકલેશથી વિરક્ત હોય
 છે (સઘ્વાઓ પઠાણ-મહ્ણ-વળ્ણગ-વિલેવળ-સદ્-ફરિસ-રસ-રૂવ-ગંધ-મહ્ણ-લ-
 કારાઓ પડિવિરયા) સપૂર્ણ જ્ઞાન, મર્દન, વર્ણક, વિલેપન, ગદ્, સ્પર્શ, રસ,

સુસીલા સુવ્વયા સુપડિયાણંદા સાહુ સવ્વાઓ પાણાઙ્ગાયાઓ
પડિવિરયા જાવ સવ્વાઓ પરિગ્ગહાઓ પડિવિરયા, સવ્વાઓ
કોહાઓ માણાઓ માયાઓ લોહાઓ જાવ મિચ્છાદસણસલ્લાઓ

અનુસન્ધેય । સર્વેષા વ્યાયાસૈવ દ્વિપદિતમે સૂત્રે ગતા । નવર-ધર્મેણૈવ વૃત્તિ કન્વ
યન્ત -નિરવચમિક્ષયા યમયાગારૂપા વૃત્તિ નિર્વહત્ત ઇત્યર્થો યોય । શેષપદાનામપિ
વ્યાખ્યા તસ્મિન્નેવ સૂત્રે વૃતાસ્મામિ । 'સુસીલા સુવ્વયા' સુગીલા 'સુવ્રતા' 'સુપડિયાણદા'
સુપ્રત્યાનન્દા -સુપ્ત પ્રત્યાનવધિચિત્તાદ્દાદો યેષા તે તથા, આજ્ઞાનિચયધર્મધ્યાનાનન્નયુક્તા
'સાહુ' સાધય, 'સવ્વાઓ પાણાઙ્ગાયાઓ પડિવિરયા જાવ સવ્વાઓ પરિગ્ગહાઓ
પડિવિરયા' સર્વસ્માત્ પ્રાણાતિપાતાપ્રતિવિરતા યાવસર્વસ્માત્ પરિગ્ગહાપ્રતિવિરતા,
'સવ્વાઓ કોહાઓ માણાઓ લોભાઓ જાવ મિચ્છાદસણસલ્લાઓ પડિવિરયા'
સર્વસ્માત્ ક્રોધામાનામાયાયા લોભાદ યાવમિધ્યાદર્શનશન્યાપ્રતિવિરતા, 'સવ્વાઓ આર

વ્યાખ્યા હસા ઉત્તરાર્થ કે વાસઠ્યે (૬૨) સૂત્ર મે કી જા ચુકાં હૈ । (સુસીલા) યે સુશીલ
તથા (સુવ્વયા) નિર્દોષ રાતિ સે વ્રતોં કી આરાધના કરને વાલે હોતે હૈ । (સુપડિયાણદા)
આજ્ઞાનિચયનામક ધર્મ યાન કે ધ્યાને સે ઇનકા ચિત્ત સદા અહ્લાદયુક્ત બના રહતા હૈ । યે સર્વ
(સવ્વાઓ પાણાઙ્ગાયાઓ પડિવિરયા) સર્વ પ્રકાર કે પ્રાણાતિપાત સે વિરક્ત રહતે હૈ,
(જાવ સવ્વાઓ પરિગ્ગહાઓ પડિવિરયા) યાવત્ સમસ્ત પરિગ્ગહ સે વિરક્ત રહા કરતે હૈ,
(સવ્વાઓ કોહાઓ) સમસ્ત પ્રકાર કે ક્રોધ સે, (માણાઓ) માન સે, (માયાઓ) માયા
સે, (લોહાઓ) લોભ સે, (જાવ મિચ્છાદસણસલ્લાઓ) યાવત્ મિધ્યાદર્શન શન્ય સે,
(પડિવિરયા) વિરક્ત રહા કરતે હૈ, (સવ્વાઓ આરમમસમારમાઓ પડિવિરયા) સમસ્ત

આ આગમના ઉત્તરાર્થના આસઠ (૬૨)મા સૂત્રમા ઠરવામા આવી છે 'સુસીલા'
સુશીલ તથા (સુવ્વયા) નિર્દોષ રીતિથી વ્રતોની આરાધના ઠરવાવાળા હોય
છે (સુપડિયાણદા) આજ્ઞાનિચય નામના ધર્મધ્યાન ધ્યાવવાથી તેમના ચિત્ત સદા
આનંદી બનેલા રહે છે તે બધા (સવ્વાઓ) પાણાઙ્ગાયાઓ પડિવિરયા) સર્વ
પ્રકારના પ્રાણાનિપાતથી વિરક્ત રહે છે (જાવ સવ્વાઓ પરિગ્ગહાઓ પડિવિરયા)
તેમજ સમસ્ત પરિગ્ગહથી વિરક્ત રહ્યા કરે છે (સવ્વાઓ કોહાઓ) સમસ્ત
પ્રકારના ક્રોધથી, (માણાઓ) માનથી, (માયાઓ) માયાથી, (લોહાઓ) લોભથી,
(જાવ મિચ્છાદસણસલ્લાઓ) તેમજ મિધ્યાદર્શન થતેથી (પડિવિરયા) વિરક્ત
રહ્યા કરે છે, (સવ્વાઓ આરમ-સમારમાઓ પડિવિરયા) સમસ્ત આરભસમા-

મૂલમ્—તેસિ ણં ભગવંતાણ ણ્ણ વિહારેણ વિહરમા-
ણાણં અત્યેગદ્યાણં અણંતે જાવ કેવલવરનાણદસણે સમુપ્પજ્જઈ ।
તે વહૂઈં વાસાઈં કેવલિપરિયાગ પાડણતિ, પાડણિત્તા ભત્તં પચ્ચ-

મિતા =ગમનાગમનાદિપુ સમિતિયુક્તા 'ભાસાસમિયા' ભાષાસમિતા સન્ત, યાવચ્છંદાદ
ગુણિગુણા इति इत्यम्, 'इणमे' इदमेव 'णिग्गाथ पावयण' नैर्ग्रन्थ प्रवचन 'पुरओ-
काउ' पुरस्कृत्य=प्रधानीकृत्य 'विहरति' विहरति ॥ सू० ६५ ॥

ટીકા—‘તેસિ ણ’ ઇત્યાદિ । ‘તેસિ ણ ભગવતાણ’ તેપા રાહુ ભગવ-
તામ્=અનગારભગવતામ્ ‘ણ્ણ’ એતેન પૂર્વોક્તેન ‘વિહારેણ વિહરમાણાણ’ વિહારેણ
વિહરતામ્ ‘અત્યેગદ્યાણ’ અત્યેકેપામ્, ‘અણંતે’ અનન્તમ્=અન્તરહિત ‘જાવ’ યાવત્
‘કેવલવરનાણદસણે’ કેવલવરજ્ઞાનદર્શન ‘સમુપ્પજ્જઈ’ સમુત્પદ્યતે=અચિન્નેણ પ્રાદુર્ભવતિ ।
‘તે વહૂઈં વાસાઈં’ તે અનગારા ભગવન્તો વહુનિ વપાણિ ‘કેવલિપરિયાય’ કેવલિપર્યાય

સમિતિ આદિ સમિતિયોં કો તથા ત્રીન ગુણિયાં કો પાલન કરતે હૈં । એવ ઇન સમસ્ત ક્રિયા-
સ્વરૂપ જો નિર્ગ્રન્થપ્રવચન હૈં ઉસકે અનુસાર હી અપની સમસ્ત પ્રવૃત્તિ ચલાતે હૈં ॥ સૂ. ૬૫ ॥

‘તેસિ ણ ભગવતાણ’ ઇત્યાદિ ।

(તેસિ ણ ભગવતાણ ણ્ણ વિહારેણ વિહરમાણાણ) ઇસ પ્રકાર કે ઇન
અનગાર ભગવન્તોં મેં જો નિર્ગ્રન્થ પ્રવચન કો આગે કરકે નિચરતે હૈં, (અત્યેગદ્યાણ) ડન
મેં સે ક્રિતનેરૂ અનગાર ભગવન્તોં કો (અણંતે જાવ કેવલવરનાણદસણે સમુપ્પજ્જઈ)
અનત કેવલજ્ઞાન એવ અનત કેવલદર્શન ઉપન્ન હોતા હૈં । (તે વહૂઈં વાસાઈં કેવલિપરિ-
યાગ પાડણતિ) વે ઇસી પર્યાય મેં વહુત વર્ણોં તરૂ ઇસ પૃથ્વીમંડલ કો પાવન કરતે હૈં,

ભાષાસમિતિ આદિ સમિતિઓનુ તથા ત્રણુ શુણિઓનુ પાલન કરે છે
તેમજ સમસ્ત ક્રિયાસ્વરૂપ જે નિર્ગ્રન્થ પ્રવચન છે તેને અનુસરીને જ પોતાની
સમસ્ત પ્રવૃત્તિઓ ચલાવે છે (સૂ. ૬૫)

‘તેસિ ણં ભગવતાણ’ ઇત્યાદિ

(તેસિ ણ ભગવતાણ ણ્ણ વિહારેણ વિહરમાણાણ) આ પ્રકારના આ
અનગાર ભગવાનોમા જે નિર્ગ્રન્થ પ્રવચનને મુખ્ય કરીને વિચરે છે, (અત્યે
ગદ્યાણ) તેમાથી ડેટલાક અનગાર ભગવાનોને (અણંતે જાવ કેવલ-વર-નાણ-
દસણે સમુપ્પજ્જઈ) અનત કેવલજ્ઞાન તેમજ અનત કેવલદર્શન ઉત્પન્ન થાય
છે. (તે વહૂઈં વાસાઈં કેવલિપરિયાગ પાડણતિ) તેઓ આ જ પર્યાયમા ઘણા

જે યાવળે તહપ્પગારા સાવજ્જજોગોવહિયા કમ્મંતા પરપાણપરિ-
યાવળકરા કજ્જંતિ તઓ વિ પઢિવિરયા જાવજીવાણ ॥ સૂ. ૬૪ ॥

મૂલમ્—સે જહાનામણ અળગારા ભવંતિ—ઈરિયા-
સમિયા માસાસમિયા જાવ ઇળમેવ નિગ્ગંથં પાવયણં પુરઓ
કાઝ વિહરતિ ॥ સૂ. ૬૫ ॥

તહપ્પગારા ' જે યાવ તસ્તથાપ્રકારા, ' સાવજ્જજોગોવહિયા ' સાવયયોગૌપધિકા—સાવય
યોગા =સાવયયોગયુક્તાથ તે ઔપધિકા =માયાપ્રયોજનાથેતિ તથા, ' પરપાણપરિયાવળકરા '
પરપ્રાણપરિતાપનકરા, ' કમ્મંતા ' કર્મભાગા =વ્યાપારાગા ' કજ્જંતિ ' ક્રિયતે ' તઓ
વિ પઢિવિરયા જાવજીવાણ ' તતોઽપિ પ્રતિવિરતા યાવજીવમ્ ॥ સૂ. ૬૪ ॥

ટીકા—' સે જહાનામણ ' इत्यादि। ' સે જહાનામણ અળગારા ભવંતિ ' અથ
યથાનામ કેચિત્ અનગારા ભવન્તિ, કીદુશાસ્તેઽનગારા ' इत्याह ' ईरियासमिया ' इर्यास

હોતે હૈ, (જે યાવળે તહપ્પગારા સાવજ્જજોગોવહિયા કમ્મંતા પરપાણપરિયાવળકરા
કજ્જંતિ તઓ વિ પઢિવિરયા જાવજીવાણ) તથા હસી પ્રકાર કે ઔર મી જો સાવય-
યોગવાલે માયાકષાયજનિત કાર્ય હૈ કિ જિનમે પ્રાણિયોં કે પ્રાણોં કો પરિતાપ જ'ય કષ્ટ મોગના
પડતા હૈ उन सब से ये प्रतिविरत होते है ॥ સૂ. ૬૪ ॥

' સે જહાનામણ ' इत्यादि।

(સે જહાનામણ અળગારા ભવતિ) જે જો અનગાર હોતે હૈ, વે (ઈરિયાસમિયા
માસાસમિયા જાવ ઇળમેવ નિગ્ગંથ પાવયણ પુરઓ કાઝ વિહરંતિ) इर्यासमिति, માસ-

इय, गध, भावा तेमन् अल काशेथी रहित होय छे (जै यावण्णे तहप्पगारा
सावज्जजोगोवहिया कम्मता पर-पाण-परियावण-करा कज्जंति तओ वि पडिविरया
जावजीवाण) तथा ये प्रकारना भीन् पणु ने सावययोगवाणा मायाकषायजनित
कार्य छे के नेमा प्राप्तिथेना प्राप्तेने परितापजनित कष्ट लोगववा पडे छे,
तेवा अधा जायेथी तेओ विरक्त होय छे (सू. ६४)

' સે જહાનામણ ' इत्यादि

(સે જહાનામણ અળગારા ભવતિ) આ જે અનગાર હોય છે, તેઓ (ઈરિયાસમિયા
માસાસમિયા જાવ ઇળમેવ નિગ્ગંથ પાવયણ પુરઓ કાઝ વિહરંતિ) इर्यासमिति,

પાડણિત્તા આગ્રહે ઉપ્પણ્ણે વા અણુપ્પણ્ણે વા ભત્ત પચ્ચક્ખંતિ ।
તે વહૂઢ ભત્તાઢ અણસણાણ છેદેતિ, છેદિત્તા જસ્સઢાણ કીરઢ
નમ્મભાવે જાવ તમઢ્ઢમારાહિત્તા ચરમેહિં ડસાસણીસાસેહિં

પ્રાદુર્ભવતિ, 'તે ગહ્ઢ ગાસાઢ' તેડનગારા ભગવતો વહનિ વર્ષાગિ 'છડમ-
ત્થપરિયાય પાડણતિ' ડ્ઢસ્થપયાય પાલયતિ=ડ્ઢસ્થાવસ્થા પાલયતિ, 'પાડણિત્તા'
પાલયિવા 'આગ્રહે' આગ્રાધાયા=રોગાદિગ્રાધાયામ 'ઉપ્પણ્ણે વા અણુપ્પણ્ણે વા' ઉપ-
ન્નાયા વા અનુપન્નાયા વા સયા 'ભત્ત પચ્ચક્ખતિ' ભત્ત પ્રત્યાપ્યાન્તિ 'તે વહૂઢ
ભત્તાઢ અણસણાણ ડેદેતિ' તે વહનિ ભક્તિાનિ અનગનયા ડિદ્ધતિ, 'છેદિત્તા' ડિદ્ધા
'જસ્સઢાણ' યસ્મૈ અથાથ 'કીરઢ નમ્મભાવે' ક્રિયતે નમ્મભાવ-અક્રિચ્ચય ક્રિયતે,
'જાવ તમઢ્ઢમારાહિત્તા' યાન્ તમર્થમારાય, 'ચરમેહિં ડસાસણીસાસેહિં' ચરમેરુ-
ચ્છગાસિનિ આસે 'અણત' અનન્તમ્=અતરહિતમ્, 'અણુત્તર' અનુત્તરમ્=અકુટમ્,

લાભ ગૌપ્ય નહીં હોતા હૈ, (તે ગહ્ઢ ગાસાઢ ડડમત્થપરિયાય પાડણિત્તા) વૈ અનગાર
મગવાન્ ડ્ઢસ્થ પર્યાય કો હી વહુતવર્ષા તક પાલતે રહતે હ, (પાડણિત્તા) ઓર ડસ પયાય
કે પાલન કરતે ૨ મી યઢિ (આગ્રહે ઉપ્પણ્ણે વા અણુપ્પણ્ણે વા) કિસી પ્રકાર કી ઑહે
ડન્હે રોગાદિક ગ્રાધા ઉત્પન્ન હો, ઑહે ન મી હો તો મી વૈ, (ભત્ત પચ્ચક્ખતિ) ભત્તપ્રત્યાપ્યાન
કરતે હૈ । (તે વહૂઢ ભત્તાઢ અણસણાણ ડેદેતિ) વ અનેક ભક્તો કા અનગન ઢારા છેદન
કરતે હૈ, (છેદિત્તા જસ્સઢાણ કીરઢ નમ્મભાવે જાવ તમઢ્ઢમારાહિત્તા) છેદન કરકે ડન્હો-
ને જિસ કી પ્રાપ્તિ કે લિયે નમ્મભાવ ધારણ ક્રિયા થા, ડસ પ્રયોજન કી સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કર
(ચરમેહિં ડસાસણીસાસેહિં અણત અણુત્તર ણિવ્વાગાય નિરાવરણ વસિણ પઢિપુણ

દર્થ'નનો લાભ જલદી મળતો નથી, (તે વહ્ઢ ગાસાઢ ડડમત્થપરિયાય પાડ-
ણતિ) તે અનગાર ભગવાન ડ્ઢસ્થપયાયનુ જ ઘેણુ વરસો સુધી પાલન
કરે છે, (પાડણિત્તા) અને તે પયાયનુ પાલન કરતા કરતા પણ જો (આગ્રહે
ઉપ્પણ્ણે વા અણુપ્પણ્ણે વા) ડોઘ પ્રકારની રોગ આદિ ની પીડા ઉત્પન્ન થાય
કે થાડે ન પણ થાય તો પણ તેઓ (ભત્ત પચ્ચક્ખતિ) ભત્તપ્રત્યાપ્યાન
કરે છે (તે વહ્ઢ ભત્તાઢ અણસણાણ ડેદેતિ) તેઓ અનેક ભક્તોનુ અનશન
કાગ છેદન કરે છે (છેદિત્તા જસ્સઢાણ કીરઢ નમ્મભાવે જાવ તમઢ્ઢમારાહિત્તા)
છેદન કરીને તેઓએ જેની પ્રાપ્તિ માટે નમ્મભાવ ધારણ કર્યો હતો તે પ્રયો
જનની સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરીને (ચરમેહિં ડસાસણીસાસેહિં અણત અણુત્તર ણિવ્વા-

કલ્પતિ, પચ્ચક્ષિત્તા વહુડ મત્તાડ અણસણાઈ છેદતિ, છેદિત્તા જસ્સટ્ટાઈ કીરડ નગ્ગભાવે જાવ અત કરતિ ॥ મૂ० ૬૬ ॥

મૂલમ્—જેસિ પિ ય ણ ઇગડયાણ ણો કેવલવરનાણ-
દસણે સમુપ્પજ્જઈ તે વહુડ વાસાડ છુમત્થપરિયાગ પાણતિ,

‘પાણતિ’ પાલયન્તિ, ‘પાણિત્તા’ પાલયિત્તા, ‘મત્ત પચ્ચક્ષતિ’ મત્ત પ્રયા-
રયાતિ, ‘મત્ત પચ્ચક્ષિત્તા’ મત્ત પ્રયાગાય ‘વહુડ’ વહ્નિ ‘મત્તાડ અણસણાઈ’
મત્તાનિ અનશનયા ‘છેદતિ’ છિદતિ, ‘છેદિત્તા’ છિત્તા ‘જસ્સટ્ટાઈ’ ચંત્તૈ અર્થાય
‘કીરડ’ ક્રિયતે ‘નગ્ગભાવો’ નગ્ગમાન = આક્રિચ્ચ્ય ક્રિયતે ઇત્થનય, ‘જાવ અત’
યાવત્—સર્વદુ ક્ષનામત ‘કરતિ’ કરુન્તિ ॥ સૂ० ૬૬ ॥

‘જેસિ પિ ય ણ’ इत्यादि । ‘જેસિ પિ ય ણ ઇગડયાણ ણો કેવલવર-
નાણદસણે સમુપ્પજ્જઈ’ એવામપિ ચ રાહુ એકેવા નો કેવલવરજ્ઞાનદર્શન સમુત્પત્તે—

(પાણિત્તા મત્ત પચ્ચક્ષતિ) ઇસ પર્યાય કો પ્રાપ્ત કર વે મત્ત કા પ્રત્યાખ્યાન કર દેતે
હૈં । (પચ્ચક્ષિત્તા વહુડ મત્તાડ અણસણાઈ છેદતિ) પ્રત્યાખ્યાન કરકે અનેક મત્તો કા
અનશન દ્વારા છેદન કર દેતે હૈં । (છેદિત્તા જસ્સટ્ટાઈ કીરડ નગ્ગભાવે જાવ અત
કરેતિ) છેદન કરકે જિસ પ્રયોજન કે લિયે નગ્ગભાવ અન્હોને ધારણ ક્રિયા યા વે ડસ પ્રયો-
જન કો પ્રાપ્ત કરતે હૈં, અર્થાત્ સમસ્ત દુ રોં કા અત કરતે હૈં ॥ સૂ. ૬૬ ॥

‘જેસિ પિ ય ણ’ इत्यादि ।

(જેસિ પિ ય ણ) ઇન સાધુઓ મે સે મો (ઇગડયાણ) જિન કિન્હી સાધુ મુનિ-
રાજો કો (નો કેવલવરનાણદસણે સમુપ્પજ્જઈ) નિર્મલ કેવલજ્ઞાન એવ કેવલ દર્શન કા

વરસો સુત્રી આ પૃથ્વીમ ડળને પાવન કરે છે (પાણિત્તા મત્ત પચ્ચક્ષતિ)
આ પર્યાયને પ્રાપ્ત કરીને ભક્તપ્રત્યાખ્યાન કરી દે છે (પચ્ચક્ષિત્તા વહુડ
મત્તાડ અણસણાઈ છેદતિ) પ્રત્યાખ્યાન કરીને અનેક ભક્તોનુ અનશન દ્વારા
છેદન કરે છે (છેદિત્તા જસ્સટ્ટાઈ કીરડ નગ્ગભાવે જાવ અત કરેતિ) છેદન
કરીને જે પ્રયોજન માટે નગ્ગભાવ તેમણે ધારણ કરેલો હતો તે પ્રયોજનને
પ્રાપ્ત કરે છે, અર્થાત્ સમસ્ત દુ જોનો અત કરે છે (સૂ. ૬૬)

‘જેસિ પિ ય ણ’ इत्यादि

(જેસિ પિ ય ણ) આ સાધુઓમાથી પણ (ઇગડયાણ) જે ડોઈ સાધુ મુનિ
રાજોને (નો કેવલવરનાણદસણે સમુપ્પજ્જઈ) નિર્મળ કેવલજ્ઞાન તેમજ કેવળ

कालमासे कालं किञ्चा, उक्कोसेणं सञ्चट्टसिद्धे महाविमाणे
देवत्ताए उववत्तारो भवन्ति, तर्हि तेसिं गर्ड, तेत्तीम सागरोवमाड
ठिई, आराहगा, सेसं तं चेव ॥ सू० ६८ ॥

मनुजमवभाविना वा अचा=तनुयैषा त एकाचा 'पुण' पुन, अत्र पुन शब्द उक्तायाः
वैलक्षण्ययोजनार्थ, 'एणे' एक-अने तु 'मत्तारो' भक्तार=मयमसेविन, 'मयताग' इय-
त्रानुच्चार आर्पितान 'पुव्वरुम्मावमेसेण' पूर्वकर्मभावयोगे पूर्वकृतकर्मगामवयोगे 'काट्टमासे
काट्ट किञ्चा' कालमासे काल कृत्वा- 'उक्कोसेण सञ्चट्टसिद्धे महाविमाणे' उक्कोसेण
सर्वार्थसिद्धे महाविमान 'देवत्ताए' देवत्वेन 'उववत्तारो भवन्ति' उपपत्तारो भवन्ति=उपपन्ते,
'तर्हि तेसिं गर्ड तेत्तीम सागरोवमाड ठिई' तत्र तेषां गति, अत्रविशेषागोपनानि
स्थिति । 'आराहगा आगमका=परश्लोकस्याऽऽगमका, 'मेम त चेव' येष तदेव ॥ ३ ६८ ॥

हैं कि किह उसीं मव से कवत्तान एव कवत्तान का त्रम न्हा होता है तो पेश व
अन्तार भगवान् (एगचा) एकमवावताई होने हैं । ये (मत्तारो) मयम का आगमना
करने ० हां (पुव्वरुम्मावमेसेण) पूर्वकर्म के अगिष्ट होने क काट्ट (काट्टमासे
काट्ट किञ्चा) काल अवसर म काट्ट कर (उक्कोसेण) उक्को से (सञ्चट्टसिद्धे महाविमाणे
देवत्ताए उववत्तारो भवन्ति) सर्वार्थसिद्ध नामक महाविमान म देवत्वाय से उपपत्त हो
जाने हैं । (तर्हि तेसिं गर्ड, ठिई तेत्तीम सागरोवमाड) वहाँ पर उनका गति और
स्थिति होता है । इनका स्थिति वहाँ पर तेत्तीम सागर प्रमाण है । (आराहगा मेम त
चेव) ये नियम से परश्लोक के आगमक होने हैं । अत्रविशेष पूर्ववत् ममप्रना चाहिये ॥
सू ६८ ॥

भगवान् होय ठे हे तेभने तेन भवमा देवगान तेम देवगानने।
हाल भगवो नथी तो जेवा ते अनगा भगवान् (एगचा) जेवनवावनागी
होय ठे तेजो (मत्तारो) अथमनी आगवना होय होय ए (पुव्वरुम्माव-
सेसेण) पूर्वकर्मना पात्री जेवाना होय (काट्टमासे काट्ट किञ्चा) काट्ट-अव-
सरे काट्ट करीने (उक्कोसेण) उक्को से (सञ्चट्टसिद्धे महाविमाणे देवत्ताए उव-
त्तारो भवन्ति) सर्वार्थसिद्ध नामना महाविमानमा देवत्वाय उप-
पत्त तेमनी गति अने स्थिति होय ठे तेमनी त्या स्थिति तेनीय सागर
प्रमाण ठे (आराहगा सेसं त चेव) तेजो नियमनी परश्लोकना आगवत् होय
छे, पाटी जवु अगड प्रमाणे अमरुव तेजो (सू ६८)

અણંતં અણુત્તરં નિવ્વાધાયં નિરાવરણ કસિણ પઢિપુણં કેવલ-
વરનાણદસણં ઉપ્પાદેતિ, તઓ પચ્છા સિજ્ઞિહિતિ જાવ અંતં
કરેહિતિ ॥ સૂ. ૬૭ ॥

મૂલમ્—‘एगच्चा पुण एगे भयंतारो पुव्वकम्मावसेसेणं

‘નિવ્વાધાયં’ નિર્વાધાત=સૂક્ષ્મવ્યવહિતનિપ્રકૃષ્ટવિષયેષુ અપ્રતિહત, ‘નિરાવરણ’ નિરા-
વરણ=કર્માવરણરહિત ‘કસિણ’ કૃત્સ્ન=સકલ, ‘પઢિપુણ’ પ્રતિપૂર્ણ=સપૂર્ણ, ‘કેવલ-
વરનાણદસણ’ કેવલવરજ્ઞાનદર્શનમ્ ‘ઉપ્પાદેતિ’ ઉત્પાદયન્તિ, ‘તઓ પચ્છા સિજ્ઞિ-
હિતિ’ તત પથ્થાત્ સેત્સ્યન્તિ, ‘જાવ અત્’ યાવત્ અન્ત=સર્વદુ સ્થાનામન્ત ‘કરે-
હિતિ’ કરિષ્યન્તિ ॥ સૂ. ૬૭ ॥

‘एगच्चा’ इत्यादि । ‘एगच्चा’ एकाऽर्चा—एका=असाधारणगुणत्वात् अद्वितीया—

કેવલવરનાણદસણ ઉપ્પાદેતિ) ચરમ ઉચ્છ્વાસ—નિ શ્વાસોં મેં અતરહિત, અનુપમ, નિર્વ્યા-
ધાત—સૂક્ષ્મ, વ્યવહિત એવ વિપ્રકૃષ્ટ નિષય કો હસ્તામલક્રવત્ જાનને કે લિયે સમર્થ, નિરા-
વરણ—કર્માવરણરહિત, કૃત્સ્ન—સકલ, એવં પ્રતિપૂર્ણ—સપૂર્ણ કેવલજ્ઞાન એવ કેવલદર્શન કી ઉત્પત્તિ
સે વિશિષ્ટ હો જાતે હે । (તઓ પચ્છા સિજ્ઞિહિતિ જાવ અત કરેહિતિ) ઇસકે પથ્થાવ
વે સિદ્ધ હો જાતે હૈ ઓર ડસ અવસ્થા મેં ડનકે સમસ્ત દુ સ્થોં કા એવ ડનકે કારણમૂત
કમોં કા સર્વથા અમાન હો જાતા હૈ ॥ સૂ. ૬૭ ॥

‘एगच्चा पुण’ इत्यादि ।

इन अनगार भगवतो के बीच (एगे) कितनेक ऐसे भी अनगार भगवान होते

ધાય નિરાવરણ કસિણ પઢિપુણ કેવલવરનાણદસણ ઉપ્પાદેતિ) ચરમ ઉચ્છ્વાસ—
નિ શ્વાસોમા અતરહિત, અનુપમ, નિર્વ્યાધાત—સૂક્ષ્મ વ્યવહિત તેમજ વિપ્ર
કૃષ્ટ વિષયને હસ્તામલક્રવત્ બાહુવા માટે સમર્થ, નિરાવરણ—કર્માવરણરહિત,
કૃત્સ્ન—સકળ, તેમજ પરિપૂર્ણ—સ પૂર્ણકે વળજ્ઞાન તેમજ ઉપવળદર્શનની ઉત્પત્તિથી
વિશિષ્ટ થઈ બાધ છે (તઓ પચ્છા સિજ્ઞિહિતિ જાવ અત કરેહિતિ) ત્યાર
પછી તેઓ સિદ્ધ થઈ બાધ છે, અને તે અવસ્થામા તેમના સમસ્ત દુ બોનો
તેમજ તેમના કારણમૂત કમોનો સર્વથા અભાવ થઈ બાધ છે (સૂ. ૬૭)

‘एगच्चा पुण’ धेत्यादि

आ अनगार भगवन्तोनी पयभा (एगे) कटलाक जेवा पछु अनगार

માયાલોહા અણુપુલ્લેણ અદ્વકમ્મપયડીઓ સ્વેત્તા ઉપ્પિ લોય-
ગ્ગપડ્ઢાણા ભવતિ ॥ સૂ. ૬૯ ॥

મૂલમ્—અણગારે ન મતે ! ભાવિયપ્પા કેવલિસમુ-

‘નિવ્વકોદ્ધા’ નિવ્વકોદ્ધા = ક્રોધાન્નિવ્વકાત્તા, ‘ક્ષીણકોદ્ધા’ ક્ષીણકોદ્ધા = ક્રોધ ક્ષીણો ચેપા તે
ક્ષીણકોદ્ધા = મોહનાયકર્મગા લયાકરણાત્ ક્ષીણકોદ્ધામોહનીયકર્માણ, ‘અણુપુલ્લેણ’ આનુપૂર્વ્યા = ક્રમગો ચયાનદ્રમ્,
‘અદ્વકમ્મપયડીઓ’ અદ્વકર્મપ્રવૃત્તા ‘સ્વેત્તા’ ક્ષપયિત્વા ‘ઉપ્પિ લોયગ્ગપડ્ઢાણા’ ઉપરિ
લોકાપ્રપતિશ્રાના = લોકાપ્રાપ્તિચિત્તા ‘ભવતિ’ ભવતિ ॥ સૂ. ૬૯ ॥

ટીકા—‘અણગારે ન મતે’ ઇત્યાદિ । ‘અણગારે ન મતે !’ અનગાર સહ હે
મદત ! ‘ભાવિયપ્પા’ ભાવિતાત્મા = વૃત્તાઽઽમસાધાત્કાર, ‘કેવલિસમુદ્ધાણ’ કેવલિ-

કોદ્ધા એવ માણમાયાલોહા) જિનકા ક્રોધ નષ્ટ હો ગયા હૈ, અત એવ જો નિવ્વકોદ્ધા હૈ,
મોહનીય કર્મ નષ્ટ હો જાને કે કારણ ક્રોધ જિનકી આત્મા સે ક્ષીણ હો ચુકા હૈ, હસી
તરહ સે માન, માયા એવ લોભ મી જિનકી આત્મા સે સર્વથા નષ્ટ હો ચુકે હૈ, વે (અણુપુ-
લ્લેણ અદ્વ કમ્મપયડીઓ સ્વેત્તા ઉપ્પિ લોયગ્ગપડ્ઢાણા ભવતિ) ક્રમ ૨ સે પૂર્વવદ્ધ
અષ્ટકર્મો કી પ્રકૃતિ કો સર્વથા નષ્ટ કર નિયમસે લોક કે અપ્રમાગમે નિવાસ કરનેવાલે
હોતે હૈ, અર્થાત મોક્ષકો પ્રાપ્ત કરતે હૈ ॥ સૂ. ૬૯ ॥

‘અણગારે ન મતે !’ ઇત્યાદિ ।

(મતે !) હે મગવન્ ! (ભાવિયપ્પા અણગારે ન) ભાવિતાત્મા અનગાર (સાધુ)
(કેવલિસમુદ્ધાણ) કેવલિસમુદ્ધાત દ્વારા (સમોદ્ધણિત્તા) આત્મપ્રદેશો કો શરીર સે

ગયેલો છે, તેથી જેઓ ક્રોધરહિત છે, મોહનીય કર્મ નષ્ટ થઈ જવાના કાર-
ણથી ક્રોધ જેમના આત્મામાથી ક્ષીણ થઈ ગયેલો છે, તેવી જ રીતે માન, માયા
તેમજ લોભ પણ જેમના આત્મામાથી સર્વથા નષ્ટ થઈ ગયેલા છે, તેઓ
(અણુપુલ્લેણ અદ્વ કમ્મપયડીઓ સ્વેત્તા ઉપ્પિ લોયગ્ગપડ્ઢાણા ભવતિ) અનુક્રમથી
પૂર્વવદ્ધ આઠ કર્મોની પ્રકૃતિને સર્વથા નષ્ટ કરીને નિયમથી લોકના ઉપરના
ભાગમા નિવાસ કરવાવાળા થાય છે, અર્થાત મોક્ષને પ્રાપ્ત કરે છે (સૂ. ૬૯)

‘અણગારે ન મતે !’ ઇત્યાદિ

(મતે !) હે મગવન્ ! (ભાવિયપ્પા અણગારે ન) ભાવિતાત્મા અનગાર
(સાધુ) (કેવલિસમુદ્ધાણ) કેવલિસમુદ્ધાત દ્વારા (સમોદ્ધણિત્તા) આત્મ

મૂલમ્—સે જે રમે ગમાગર જાવ સણિવેસેસુ મળુયા
ભવંતિ, ત જહા—સવ્વકામવિરયા સવ્વરાગવિરયા સવ્વસગા-
તીતા સવ્વસિનેહાદિકંતા અક્રોહા નિક્રોહા સ્ત્રીણક્કોહા એવ માણ-

ટીકા—‘સે જે રમે’ ઇત્યાદિ । ‘મે જે રમે ગમાગર જાવ સણિવેસેસુ
મળુયા ભવતિ’ અથ ય રમે પ્રામાડકર યાવત્ મનિગણુ મનુજા ભવતિ, ‘ત જહા’ તથા
‘સવ્વકામવિરયા’ સર્વકામવિરતા ~ સર્વકામેભ્ય =મમસ્તશ્ચન્દાન્નિપિપેન્ધો પ્રિતા =
નિવૃત્તા, શન્દાદિવિષયેષુ વા વિરતા=વિગતૌ મુખ્યા, ‘સવ્વરાગવિરયા’ સર્વરાગવિરતા =
સર્વરાગાત્-સમસ્તાદ્ નિપયાભિમુગ્ધતુભૂતાડ્-મપરિણામવિરોપાત્ નિવૃત્તા, ‘સવ્વસગા-
તીતા’ સર્વસહ્વાડીતા—સર્વસહ્વાત્=માતાપિતાદિસન્નધાદતીતા =વિનિર્ગતા—સર્વસન્નરહિતા
હત્યર્થ, ‘સવ્વસિનેહાદિકંતા’ સર્વસ્નેહાતિકાન્તા =સ્નેહરહિતા, ‘અક્રોહા’ અક્રોધા,

‘સે જે રમે’ ઇત્યાદિ ।

(સે જે રમે ગમાગર જાવ સણિવેસેસુ) યે જો ગ્રામ । આકર આદિ સે
લેકર સન્નિવેશ તરુ કે નિવાસસ્થાનો મ (મળુયા ભવતિ) મનુષ્ય રહતે હે, (ત જહા) જૈસે
(સવ્વકામવિરયા સવ્વરાગવિરયા સવ્વસગાતીતા સવ્વસિનેહાદિકંતા), જો સમસ્ત
શબ્દાદિક વિષયો સે નિવૃત્ત હૈ, અથવા શબ્દાદિક વિષયો મે । જિ હે ઉત્સુકતા નહીં હૈ,
સમસ્ત વિષયો કા ઓર છુટાને વાલે આ માકે રાગરૂપ પરિણામ સે જો નિવૃત્ત હૈ, માતા-
પિતા આદિ સમસ્ત સબધિજનો સે અથવા સમસ્તપ્રકાર ક પરિવ્રહ સે જો દૂર હો-જુકે હૈ,
જિન્હાં ને સમ્પૂર્ણપ્રકાર કા સ્નેહભાવ પરિવર્જિત કર દિયા હૈ । (અક્રોહા નિક્રોહા સ્ત્રીણ-

‘સે જે રમે’ ઇત્યાદિ

(સે જે રમે) આ કે જે (ગમાગર જાવ સણિવેસેસુ) । ગામ આકર
આદિથી લઈને સન્નિવેશ સુધીના નિવાસસ્થાનોમા (મળુયા ભવતિ) મનુષ્ય
રહે છે, (ત જહા) જેવા કે—(સવ્વકામવિરયા સવ્વરાગવિરયા સવ્વસગાતીતા
સવ્વસિનેહાદિકંતા) જેઓ સમસ્ત શબ્દાદિક વિષયોથી નિવૃત્ત છે, અથવા
શબ્દાદિક વિષયોમા જેમને ઉત્સુકતા નથી હોતી, સમસ્ત વિષયોની તરફ
જે ચવાવાળા આત્માના રાગરૂપ પરિણામથી જેઓ નિવૃત્ત છે, માતાપિતા આદિ
સમસ્ત સબધી જનોથી અથવા સમસ્ત પ્રકારના પરિવ્રહોથી જેઓ દૂર થઈ
ગયેલા છે, જેઓએ મ પૂર્ણ પ્રકારના સ્નેહભાવને પરિવર્જિત કરી દીધેલા છે,
(અક્રોહા નિક્રોહા સ્ત્રીણક્કોહા એવ માણમાયાલોહા) જેમનો ક્રોધ નષ્ટ થઈ

मूलम्—से नूणं भते । केवलकप्पे लोए तेहिं निज्ज-
रापोग्गलेहिं फुडे ? हता । फुडे ॥ सू० ७१ ॥

मूलम्—छउमत्थे णं भते । मणुस्से तेसि निज्जरापो-
ग्गलाण किंचि वण्णेण वण्णं, गधेण गध, रसेण रसं, फासेण

टीका—‘से नूण भते !’ इत्यादि । ‘से नूण भते !’ अयं नूनं हे भवन्त !
‘केवलकप्पे लोए’ केवलकप्पो लोके, ‘तेहिं’ तै ‘निज्जरापोग्गलेहिं’ निर्जरापुद्गलै—
निर्जरा प्रधाना पुद्गला निर्जरापुद्गला—जीवेन अकर्मतामापादिता कर्मपुद्गलास्तै ‘फुडे’
स्पृष्ट=व्यात किम् ? इति प्रश्न । उत्तरमाह ‘हता । फुडे’ हन्त । स्पृष्ट ॥ सू ७१ ॥

टीका—‘छउमत्थे ण भते !’ इत्यादि । ‘छउमत्थे ण भते !’ छउमत्थं सल्ल
भवन्त ! =ह भवन्त ! छउमत्थं गल्ल मनुष्य, छउमत्थं इह निरतिशयनानयुक्तो नेय, यतश्छउम-
त्थोऽपि त्रिणिष्टात्रिजानयुक्तो निर्जरापुद्गलान् जानात्येव । ‘तेसिं निज्जरापोग्गलाण’ तेषां निर्ज-
रापुद्गलानां ‘किंचि’ किञ्चिद् ‘वण्णेण’ वर्णेन—वर्णतया यथावस्थितस्वरूपेण ‘वण्ण’ वर्ण=

‘से नूण भते !’ इत्यादि ।

(से नूण भते !) हे भवन्त ! मया अवस्थितया (तेहिं निज्जरापोग्गलेहिं)
उनके निर्जराप्रधान पुद्गलों द्वारा (केवलकप्पे लोए) यह समस्त लोग (फुडे) स्पृष्ट
होता है ? (हता ! फुडे) हाँ ! स्पृष्ट होता है ॥ ॥ सू ७१ ॥

‘छउमत्थे ण’ इत्यादि ।

(छउमत्थे ण भते ! मणुस्से) हे भवन्त ! त्रिणिष्टजानी छउमत्थ मनुष्य (तेसिं
निज्जरापोग्गलाण) उन निर्जराप्रधान पुद्गलों को (किंचि) किञ्चित् (वण्णेण वण्ण

‘से नूण भते !’ इत्यादि

(से नूण भते !) हे भवन्त ! शु अवस्थितया (तेहिं निज्जरापोग्गलेहिं) तेभना
निर्जराप्रधान पुद्गलों द्वारा (केवलकप्पे लोए) मया समस्त लोगों ने
(फुडे) स्पर्श थाय छे ? (हता ! फुडे) हाँ ! थाय छे (सू ७१)

‘छउमत्थे ण’ इत्यादि

(छउमत्थे ण भते ! मणुस्से) हे भवन्त ! त्रिणिष्टजानी छउमत्थ मनुष्य
(तेसिं निज्जरापोग्गलाण) ते निर्जराप्रधान पुद्गलों ने (किंचि) किञ्चित्
(वण्णेण वण्ण गधेण गध रसेण रस फासेण फास जाणइ पासइ) वधुंथी

ગ્ધાણં સમોહણિતા કેવલકર્ણં લોચં ફુસિતા ણં ચિટ્ઠં, હંતા !
ચિટ્ઠં ॥ સૂ. ૭૦ ॥

સમુદ્ઘાતેન, તત્ર પ્રથમ સમુદ્ઘાતસ્વરૂપમુચ્યતે—યથાસ્વભાગરિચતાનામાત્મપ્રદેશાના સમુદ્ઘાતન= સમતાદુદ્ઘાતન—સ્વભાવાદયમાત્રેન પરિણમન સમુદ્ઘાત, સચ સમવિધ—વેદનાસમુદ્ઘાત ૧, કપાયસમુદ્ઘાત ૨, મરણસમુદ્ઘાત ૩, વૈક્રિયસમુદ્ઘાત ૪, તૈજસસમુદ્ઘાત ૫, આહારક-સમુદ્ઘાત ૬, કેવલિસમુદ્ઘાત ૭. ૧૧૫ સમસુ સમુદ્ઘાતેષુ ચરમ કેવલિસમુદ્ઘાત । તત્ર કો નામ કેવલિસમુદ્ઘાત ? ઉચ્યતે—યથાતર્ત્તુર્ત્તકાલે પરમપદ ભાવિ, તસ્મિન્ કેવલિનિ મય સમુદ્ઘાત કેવલિસમુદ્ઘાતસ્તેન, ‘સમોહણિતા’ સમવહત્ય=આત્મપ્રદેશાન્ પ્રસાર્ય ‘કેવલકર્ણ’ કેવલકર્ણ=મર્ણ ‘લોચ’ લોક ‘ફુસિતા ણ’ સ્પૃષ્ઠા રણ ‘ચિટ્ઠં’ તિપ્રતિ કિમ્ ? । ઉત્તર માહ—‘હંતા’ હંતાદિ । ‘હન્ત’ इतिपद कोमलाऽऽमन्त्रणपूर्वकस्वीकारार्थकम्, ‘ચિટ્ઠં’ તિપ્રતિ ॥ સૂ. ૭૦ ॥

બાહર નિકાલાર (કેવલકર્ણ લોચ) કયા સમસ્ત લોકના (ફુસિતા) સ્પર્શ કરકે (ચિટ્ઠં) ઠહરતે હૈ ? ઉત્તર—(હંતા ! ચિટ્ઠં) હા ! ઠહરતે હૈ । યથાસ્વભાગ સે સ્થિત આત્મપ્રદેશો કા અચ ભાવ મે પરિણમન કરના, ઉસકા નામ સમુદ્ઘાત હૈ । સમુદ્ઘાત ૭ પ્રકાર કા હૈ—વેદના સમુદ્ઘાત ૧, કપાયસમુદ્ઘાત ૨ મરણસમુદ્ઘાત ૩, વૈક્રિયસમુદ્ઘાત ૪, તૈજસસમુદ્ઘાત ૫, આહારકસમુદ્ઘાત ૬, કેવલિસમુદ્ઘાત ૭ । इनमे अंतिम समुदधातु केवलिसमुदधातु है । जिसको अन्तर्मुहूर्तकाल मे निर्वाण पदकी प्राप्ति होती है ऐसे केवली भगवान का दण्ड, कपाट, मन्थान और लोकपूरण क्रिया द्वारा आत्मप्रदेशों का मूल शरीर को न छोड़कर शरीर से बाहर फैलना इसका नाम केवलिसमुदधातु है ॥ સૂ. ૭૦ ॥

પ્રદેશોને શરીરથી બહાર કાઢીને (કેવલકર્ણ લોચ) શુ સમસ્ત લોકોને (ફુસિતા) સ્પર્શ કરીને (ચિટ્ઠં) રહે છે ? (હંતા ! ચિટ્ઠં) હા ! રહે છે. યથાસ્વભાવમા રહેલા આત્મપ્રદેશોને અન્યભાવમા દેરવી નાખવુ તેનુ નામ સમુદ્ઘાત છે સમુદ્ઘાત ૭ પ્રકારના છે—૧ વેદનાસમુદ્ઘાત, ૨ કપાય-સમુદ્ઘાત, ૩ મરણસમુદ્ઘાત, ૪ વૈક્રિયસમુદ્ઘાત, ૫ તૈજસસમુદ્ઘાત, ૬ આહારકસમુદ્ઘાત, ૭ કેવલિસમુદ્ઘાત તેમા છેલ્લો સમુદ્ઘાત કેવલિસમુદ્ઘાત છે જેને અન્તઃસુહર્ત કાળમા નિર્વાણપદની પ્રાપ્તિ થાય છે એવા દેવલી ભગવાનના ૬૪, કપાટ, મન્થાન, અને લોકપૂરણ ક્રિયાદ્વારા આત્મ પ્રદેશોનો, મૂળ શરીરને નહિ છોડતા શરીરથી બહાર ફેલાવો થવો તેનુ નામ કેવલિસમુદ્ઘાત છે (સૂ. ૭૦)

**मूलम्—गोयमा । अय ण जवुदीवे दीवे सव्वदीव-
समुद्घाण सव्ववभतराए सव्वखुड्ढाए वट्ठे तेह्वापूय-संठाण-सठिए**

टीका—भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि । ‘गोयमा’ अय ण जवुदीवे दीवे’
हे गौतम ! अय गल जम्बूद्वीपो द्राप ‘सव्वदीवसमुद्घाण सव्ववभतराए’ सर्वद्वीपसमु-
द्घाणा समाभ्यन्तरक = सर्वद्वीपसमुद्रम-पर्याप्त, ‘सव्वखुड्ढाए’ सर्वकुडक = सर्वद्वीपसमुद्रापेक्षया
लघु, ‘वट्ठे’ वृत्त = गोचकार, मोक्षकम् घनवृत्तोऽपि भवेत् तद्व्यव-वेदार्थं प्रतरवृत्ततामाह—
‘तेह्वापूय-संठाण-सठिए’ तैलपूय-मस्थान-मस्थित — तैलमिति घृतस्योपलक्षणम्, तेन
तैलान्पिकाऽपूपाऽऽकारमस्थित, ‘वट्ठे’ वृत्त, ‘रहचक्कवाल-संठाण-सठिए’ रयचक्रवाल-

जाती है कि (उडमत्ये ण मणुस्से तेसिं णिज्जरापोगलाण णो किंचि ण्णेण वण्ण
जाय जाणड पासड) उग्रस्थ मनुष्य, उन केवल भगवान क उन निर्जराप्रधान पुद्गलों के
वर्ण गत्र रस स्पर्श को न जान सकना है ? न देख सकता है ? ॥ म ७३ ॥

‘गोयमा । अय ण’ इत्यादि ।

(गोयमा !) हे गौतम ! (अय ण जवुदीवे दीवे) यह जवुदीप नामका द्वीप
(सव्वदीवसमुद्घाण) समस्त द्वीप और समुद्रों का (सव्ववभतराए) सर्वप्रकार से मध्य-
वर्ती है । अतः यह (सव्वखुड्ढाए) सब से छोटा है । (वट्ठे) यह उल्लेख के समान
वृत्ताकार-गोचर है । (तेह्वा-पूय-संठाण-सठिए) तैलपक पुष्पा क आकार जैसा गोल
है । (वट्ठे रहचक्कवाल-संठाण-सठिए) रयक पहिये जैसा गोल है । (वट्ठे पुक्खर-

दारलथी अथै ठडेवाथ ठे ठे (उडमत्ये ण मणुस्से तेसिं णिज्जरापोगलाण णो
किंचि ण्णेण वण्ण जाय जाणड पासड) उग्रस्थ मनुष्य ते देवधी भगवानना
ते निर्जराप्रधान पुद्गलोना वणुं, गंध, रस, स्पर्शने नथी लक्ष्मी शक्ता ठे
नथी देखी शक्ता ? (सू. ७३)

‘गोयमा । अय ण’ इत्यादि

(गोयमा !) हे गौतम ! (अय ण जवुदीवे दीवे) आ जवुदीप नामको
द्वीप (सव्वदीवसमुद्घाण) समस्त द्वीपों और समुद्रोंनी (सव्ववभतराए)
सब प्रकारची अव्यवती ठे आथी ते (सव्वखुड्ढाए) अधाधी नानो ठे
(वट्ठे) ते पक्षयाना (अगडी) जेवो वृत्ताकार गोण ठे (तेह्वापूय-संठाण स
ठिए) पुद्गलाना आकार जेवो गोण ८ (वट्ठे रहचक्कवाल-संठाण-सठिए)
रयना पैडा जेवो गोण ठे (वट्ठे पुक्खरकणिया-संठाण-सठिए) दमणनी
दल्लि ठे जेवो गोण छे (वट्ठे पटिपुण्ण-चट्ट-संठाण-सठिए) पृष्ठस्थ-द्रव्य उण

फासं जाणइ पासइ ? गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे ॥ सू० ७२ ॥

मूलम्—से केणट्ठेणं भंते ! एव वुच्चइ—छउमत्थे णं मणुस्से तेसिं णिज्जरापोग्गलाण णो किंचि वणणेणं वण्ण जाव जाणइ पासइ ? ॥ सू० ७३ ॥

कालादिरूप, 'ग्रेण गध' गधेन गधम्, 'रसेन रसं' रसेन रसम्, 'फासेण फास' स्पर्शेन स्पर्श 'जाणइ' जानाति विशेषत, 'पासइ' पश्यति सामान्यत किम्, उत्तरमाह— 'गोयमा' हे गौतम ! 'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थ समर्थ = सगत, कर्मपुद्गलाना साऽति शयज्ञानगम्यत्वात् । अत्र उद्गमस्थगन्देनातिशयनानरहितस्य विवक्षितत्वादिति भाव । एव गधादयोऽपि हेया ॥ सू० ७२ ॥

टीका—'से केणट्ठेण भंते' इत्यादि ! 'से केणट्ठेण भंते !' अय केनाऽर्थेन भदत ! 'एव वुच्चइ' एवमुच्यते—'छउमत्थे ण मणुस्से' उद्गमस्थ गन्ध मनुष्य 'तेसिं णिज्जरापुग्गलाण' तेषा निर्जरापुद्गलाना 'णो किंचि वणणेण वण्ण जाव जाणइ पासइ' नो किञ्चिदर्थेन वर्ण यावज्जानाति पश्यति ॥ सू० ७३ ॥

ग्रेण गध रसेण रस फासेण फास जाणइ पासइ) वर्ण से वर्ण को, गध से गंध को, रस से रस को और स्पर्श से स्पर्श को जानना है देखता है ? उत्तर—(गोयमा !) हे गौतम ! (णो इणट्ठे समट्ठे) यह अर्थ सिद्धांत से समर्थित नहा है । अर्थात् उद्गमस्थ केवली भगवान् के निर्जगप्रधान पुद्गल के रूप, रस, गध, और स्पर्श को किंचिमात्र भी नहा जान सकता है, न देख सकता है ॥ सू० ७२ ॥

'से केणट्ठेण भंते !' इत्यादि ।

(भंते !) हे भदत ! (से) यह बात (केणट्ठेण एव वुच्चइ) किस—कारण एसी कही

वर्णने, गधधी गधने, रसधी रसने अने स्पर्शधी स्पर्शने लखे छे ? लुब्धे ? उत्तर—(गोयमा !) हे गौतम ! (णो इणट्ठे समट्ठे) आ अर्थ सिद्धांतवी समर्थन पायेवो नथी, अर्थात् छद्मस्थ पुरुष केवली लगवानना निजराप्रधान पुद्गलाना रूप, रस, गध तथा स्पर्शने किंचित मात्र पक्ष लक्ष्मी शकता नथी, तेम लब्ध शकता पक्ष नथी (सू० ७२)

'से केणट्ठेण भंते !' इत्यादि

(भंते !) हे लब्धन्त ! (से) आ बात (केणट्ठेण एव वुच्चइ) शा

મૂલમ્—દેવે ન મહદ્વિષ્ મહજ્જુદ્ધે મહવ્વલે મહાજસે
મહાસોમ્મે મહાણુમાવે સવિલેવળ ગધસમુગ્ગય ગિણ્હૈ, ગિણ્હિત્તા
તં અવદાલેહ, અવદાલિત્તા જાવ ડ્ઞામેવત્તિ કદ્દુ કેવલ—

ટીકા—‘દેવે ન’ इत्यादि । ‘देवे न’ देव म्वलु ‘महद्विष्’ महर्द्धिक =
निपुणैश्वर्ययुक्ता, ‘महज्जुद’ महाद्युतिक = महातेजस्वी, ‘महव्वले’ महाजसे’ महानलो
महायणा ‘महासोम्वे’ महासौम्य = महासुग्ना, ‘महाणुमावे’ महानुभावा, ‘सविलेवण’
सविलेपन ‘गधसमुगय’ गधसमुद्रग = गधनपुटक ‘गिण्ह’ गृहणाति, ‘गिण्हित्ता’ गृहीवा
त = गधसमुद्रगम् ‘अवदालेह’ अटालयति = उदघाटयति, ‘अवदालित्ता’ अवदाल्य =
उदघाट्य, ‘जाव ड्णामेवत्ति कदु’ यावत् इदमेवमिति कृत्वा, इह यावच्छब्द परिमाणा-
र्कस्तावदित्यस्य सापेक्ष, इद = गमनम्, एवम् = ओटिकाजय यावता कालेन भवति तावत्का-

વિક્રમવાળા છે । इसकी परिधि तीन लाख सोलह हजार दो सौ सत्तादस योजन तीन कोश
एकसौ अष्टादस धनुष साडे तेरह अंगुल से कुछ अधिक है । उससे यह परिवेष्टित है ॥ सू. ७४ ॥

‘દેવે ન મહદ્વિષ્’ इत्यादि ।

(મહદ્વિષ્) મહાર્દ્ધિકા કા ધારા (મહવ્વલે) મહાનલિષ્ઠ (મહાજસે) અતિગય
યગસ્વી (મહાસોમ્મે) અત્યન્તસૌખ્યવાલે (મહાણુમાવે) એવં અત્યત પ્રભાવશાળી એસા
કોઈ (દેવે ન) દેવ (સવિલેવળ ગંધસમુગ્ગય) વિલેપનસહિત એક ગધ કે સમુદ્રક
(પેટા) કો (ગિણ્હ) લેવે, (ગિણ્હિત્તા) ઓર લેકર ઉસે (અવદાલેહ) વહીં પર
ચોલે, (અવદાલિત્તા) ચોલકર (જાવ ડ્ઞામેવત્તિ કદ્દુ કેવલરુપ્પ જબુદીવ દીવ)

પોળો છે તેનો પરિધ ત્રણ લાખ સોળ હજાર બસો સત્તાવીસ યોજન ત્રણ
કોશ એકસો અઠાવીસ ધનુષ અને સાડા તેર આગળવી જરા વધારે છે તે
એટલા ઘેરાવામાં છે (સૂ. ૭૪)

‘દેવે ન મહદ્વિષ્’ इत्यादि

(મહદ્વિષ્) મહાર્દ્ધિકા ધારી (મહવ્વલે) મહાનલિષ્ઠ (મહાજસે)
અતિશય યશસ્વી (મહાસોમ્મે) અત્યત સૌખ્યવાળા (મહાણુમાવે) તેમજ
અત્યત પ્રભાવશાળી એવા કોઈ (દેવે ન) દેવ (સવિલેવળ ગધસમુગ્ગય)
વિલેપન સહિત એક ગધસમુદ્રગ (સુગધદ્રવ્યની પેટી) ને (ગિણ્હ) લીએ,
(ગિણ્હિત્તા) અને લઈને તેને (અવદાલેહ) ત્યાજ ઉઘાડે, (અવદાલિત્તા)
ઉઘાડીને (જાવ ડ્ઞામેવત્તિ કદ્દુ કેવલરુપ્પ જબુદીવ દીવ) તે સમસ્ત જ ખૂદી-

वट्टे रहचक्रवाल-सठाण-संठिए वट्टे पुम्खर-कण्णिया-सठाण-
संठिए वट्टे पडिपुण्ण-चंद-सठाणसंठिए एक्क जोयणसयसहस्स
आयामविम्बभेण तिण्णि जोयणसयसहस्साइ सोलस सहस्साइ
दोण्णि य सत्तावीसे जोयणसए तिण्णि य कोसे अट्ठावीस च
धणुसय तेरस य अगुलाइ अद्धगुलिय च किंचि विसेसाहिए
परिक्खेवेण पण्णत्ते ॥ सू० ७४ ॥

सस्थान सस्थित -चक्रवाल=मण्डल, मण्डलप्रवर्तनयोगाद्य रथचक्रमपि रथचक्रवाल, तत्सस्थानेन
सस्थित -रथचक्राऽऽकारमस्थित इत्यर्थ 'वट्टे' वृत्त 'पुम्खर कण्णिया सठाण संठिए वट्टे'
पुम्खरकर्णिका-सस्थान-सस्थित -पद्मराजकोणसदृशकारयुक्त, 'एक्क जोयणसयसहस्स
आयामविम्बभेण' एक योजनगतसहस्रम् आयामविम्बभेण=द्वैर्घ्यपरिणाहान्यामेकलक्षयोज
नप्रमाण, 'वट्टे' वृत्त, 'पडिपुण्ण-चंद-सठाण संठिए' प्रतिपूर्ण-चन्द्र-सस्थान-सस्थित,
'तिण्णि जोयणसयसहस्साइ' त्रीणि योजनगतसहस्राणि=त्राणि लक्षाणि योजनानि, 'सोलस
सहस्साइ' षोडश सहस्राणि, 'दोण्णि य सत्तावीसे जोयणसए' द्वे च सप्तविंशे योजनगते=
सप्तविंशत्यधिके द्वे गते योजनानि 'तिण्णि य कोसे' त्रांश्च कोशान् 'अट्ठावीस च धणुसय'
अष्टाविंश च अनुज्ञातम्=अष्टाविंश यधिकृगतधनृपि, 'दस य अगुलाइ' त्रयोदश चाङ्गुलानि
'अद्धगुलिय च' अर्द्धाङ्गुलिकञ्च 'किंचि विसेसाहिए' किञ्चिद्विशेषाऽधिक 'परिक्खेवेण'
परिक्षेपेण=परिधिना 'पण्णत्ते' प्रज्ञप्तम् ॥ सू० ७४

कण्णिया-सठाण-संठिए) कमलक्री कर्णिका के जैसा गोल है। (वट्टे पडिपुण्ण-
चंद-सठाण-संठिए) पूर्णचन्द्रमण्डल के जैसा गोल है। (एक्क जोयणसयसहस्स
आयामविम्बभेण तिण्णि जोयणसयसहस्साइ सोलससहस्साइ दोण्णि य सत्तावीसे
जोयणसए तिण्णि य कोसे अट्ठावीस च धणुसय तेरस य अगुलाइ अद्धगुलिय च
किंचि विसेसाहिए परिक्खेवेण पण्णत्ते) यह जवूदीप एक लग्न योजनका आयाम एव

७५ वे। गोण छे (एक्क जोयण सयसहस्स आयामविम्बभेण तिण्णि जोयण
सयसहस्साइ सोलससहस्साइ दोण्णि य सत्तावीसे जोयणसए तिण्णि य कोसे
अट्ठावीस च धणुसय तेरस य अगुलाइ अद्धगुलिय च किंचिविसेसाहिए परिक्खेवेण
पण्णत्ते) आ ७५ वूदीप १ लाण योजनना आयाम तेभञ्च विष्ठ लवाणे लाणे-

मूलम्—देवे ण महड्डिण महज्जुडण महव्वले महाजसे
महासोक्खे महाणुभावे सविलेवण गधसमुग्गय गिण्हड, गिण्हत्ता
त अवदालेइ, अवदालित्ता जाव इणामेवत्ति कट्टु केवल—

टीका—‘देवे ण’ इत्यादि । ‘देवे ण’ देव खलु ‘महड्डिण’ महर्द्धिक =
विपुलैर्धनयुक्त, ‘महज्जुडण’ महाधुतिक = महातेजस्वी, ‘महव्वले महाजसे’ महानलो
महायगा ‘महासोक्खे’ महासौख्य = महासुखा, ‘महाणुभावे’ महानुभाव, ‘सविलेवण’
सन्निपेन ‘गधसमुग्गय’ गधसमुद्रगम् = गधसमुद्रम् ‘गिण्हड’ गृह्णाति, ‘गिण्हत्ता’ गृह्णा-
त = गधसमुद्रगम् ‘अवदालेइ’ अवदालयति = उदघाटयति, ‘अवदालित्ता’ अवदाल्य =
उदघाट्य, ‘जाव इणामेवत्ति कट्टु’ यावत् इदमेवमिति कृत्वा, इह यावच्छब्द परिमाणा-
र्थकृत्ताप्रतिपत्त्य सापेक्ष, इदं = गमनम्, एवम् = श्रोटिकात्रय यावता कालेन भवति तावका-

विक्रमपाल है । इसकी परिधि तीन लाख सोलह हजार दो सौ सत्तारस योजन तीन कोश
एकसौ अर्द्धरस धनुष साडे तेरह अंगुल से कुछ अधिक है । उससे यह परिवेष्टित है ॥ सू ७४ ॥

‘देवे ण महड्डिण’ इत्यादि ।

(महड्डिण) महारुद्धि का धारा (महव्वले) महानलिष्ठ (महाजसे) अतिशय
यशस्वी (महासोक्खे) अत्यंत सौख्यवाले (महाणुभावे) एवं अत्यंत प्रभावशाली ऐसा
कोई (देवे ण) देव (सविलेवण गधसमुग्गय) निपेनसहित एक गध के समुद्रक
(पेटी) को (गिण्हड) लेवे, (गिण्हत्ता) और लेकर उसे (अवदालेइ) वहीं पर
सोले, (अवदालित्ता) खोलकर (जाव इणामेवत्ति कट्टु केवलरूप जवुदीव दीव)

योगो छे तेनो परिध त्रष्टु क्षात्र मोण डल्लर अनो सत्तावीश योजन त्रष्टु
टोश ओउमो अट्ठावीस धनुष अने साडा तेर आगणथी जस वधारे छे ते
ओटला घेरावामा ७ (सू ७४)

‘देवे ण महड्डिण’ इत्यादि

(महड्डिण) महारुद्धिना धारी (महव्वले) महानलिष्ठ (महाजसे)
अतिशय यशस्वी (महासोक्खे) अत्यंत सौख्यवाला (महाणुभावे) तेभ
अत्यंत प्रभावशाली ओवा डोई (देवे ण) देव (सविलेवण गधसमुग्गय)
विपेन सहित ओउ गधसमुद्रग (सुगधद्रव्यनी पेटी) ने (गिण्हड)
लीओ, (गिण्हत्ता) अने लईने तेने (अवदालेइ) त्याज उधाडे, (अवदालित्ता)
उधाडीने (जाव इणामेवत्ति कट्टु केवलरूप जवुदीव दीव) ते समस्त ज भूद्धी-

કપ્પં જબુદીવં દીવં તિહિ અચ્છરાણિવાણ્હિં તિસત્તલુત્તો અણુપ-
રિયટ્ઠિત્તા ણ હવ્વમાગચ્છેજ્ઞા ॥ સૂ૦ ૭૫ ॥

મૂલમ્—સે જૂણં મતે ! સે કેવલકપ્પે જબુદીવે દીવે
તેહિ ઘાણપોગ્ગલેહિં ફુઢે ? હતા ! ફુઢે ॥ સૂ૦ ૭૬ ॥

લિઠ્ઠમ્—સત્વરમિત્યર્થ, ઇતિ વૃત્તવા, ‘કેવલકપ્પ’ કપ્પકપ્પ=સપૂર્ણ, ‘જબુદીવ’ જમ્બૂદીપ
‘દીવં’ દ્વાપ ‘તિહિં’ ત્રિપિ ‘અચ્છરાણિવાણ્હિં’ અચ્છરાણિવાણ્હિં દેગાધરઝોટિકાનાચર, ઝોટિ
કામિરિત્યર્થ, ‘તિસત્તલુત્તો’ તિસત્તલુત્તો = ૧૧૧૧૧૧૧૧૧૧૧૧ ‘અણુપરિયટ્ઠિત્તા ણ’ અણુપરિયટ્ઠિત્તા =
પરિભ્રમ્ય લલ્લ ‘હવ્વમાગચ્છેજ્ઞા’ ગીરમાગચ્છેત્ત. ઝોટિકાત્રયકાલસમકાલે એવ સપૂર્ણ
જમ્બૂદીપમેકવિંશતિવારના પરિભ્રમ્ય ગીરમાગચ્છેદિત્યર્થ ॥ સૂ૦ ૭૫ ॥

ટીકા—ગૌતમ પૂછતિ—‘સે જૂણ મતે !’ ઇત્યાદિ. ‘સે જૂણ મતે !’
અથ નૂન હે મદત ! ‘સે કેવલકપ્પે જબુદીવે દીવે’ સ કેવલકપ્પે જમ્બૂદ્વીપ દ્વીપે
‘તેહિં’ તૈ, ‘ઘાણપોગ્ગલેહિં’ ઘાણપુદ્ગલૈ = ગધપુદ્ગલૈ ‘ફુઢે’ સ્પૃષ્ટ કિમ્, મગવા
નાહ—‘હતા ! ફુઢે’ હતા ! સ્પૃષ્ટ ॥ સૂ ૭૩ ॥

उस समस्त जंबूद्वीप की (तिहिं अचछराणिवाएहिं) तीन चुटकी बजाने में जितना
समय लगे उतने समय में (तिसत्तलुत्तो) तीनगुणित सात—इक्कीस बार (अणुपरियट्ठित्ता)
प्रदक्षिणा देकर (हव्वमागच्छेज्ज्ञा) वहां पर गीर्वा आजावे ॥ सू ७५ ॥

‘સે જૂણ મતે !’ ઇત્યાદિ.

ગૌતમ પૂછતે હૈ—(સે જૂણ મતે ! સે કેવલકપ્પે જબુદીવે દીવે) હે મદત !
યહ સમસ્ત જબુદીપ (તેહિ ઘાણપોગ્ગલેહિં ફુઢે ?) કયા ઊન સમસ્ત સુગધિત પુદ્ગલોં સે
સ્પૃષ્ટ હો જાતા હૈ ? ઉત્તર—(હતા ! ફુઢે) હા ! હો જાતા હૈ ॥ સૂ ૭૬ ॥

પની (तिहिं अचछराणिवाएहिं) त्रय चुटकी बगाडवाभा जेटको समय लागे
तेटवा समयभा (तिसत्तलुत्तो) जेटवीसवार (अणुपरियट्ठित्ता) प्रदक्षिणा
दधने (हव्वमागच्छेज्ज्ञा) त्या पाछा जट्टी आवी जाय (सू ७५)

‘સે જૂણ મતે !’ ઇત્યાદિ

ગૌતમ પૂછે છે—(સે જૂણ મતે ! સે કેવલકપ્પે જબુદીવે દીવે) હે
લલ્લ ! આ સમસ્ત જબુદીપ (તેહિ ઘાણપોગ્ગલેહિં ફુઢે) શુ તે સમસ્ત
સુગધિત પુદ્ગલોથી સ્પૃષ્ટ થઈ જાય છે ? ઉત્તર—(હતા ! ફુઢે) હા, થઈ
જાય છે (સૂ ૭૬)

**मूलम्—छउमत्ये ण भते । मणुस्से तेसि घाणपो-
गलाण किचि वण्णेण वण्ण जाव जाणइ पासइ ? गोयमा ।
णो इणहे समहे ॥ सू० ७७ ॥**

मूलम्—से तेणहेण गोयमा । एव वुच्चइ—छउमत्ये

टीका—पुनर्गीतम् पृच्छति—‘छउमत्ये ण’ इत्यादि । ‘भते ।’ हे भदत्त ।
‘छउमत्ये ण मणुस्से’ उग्रस्थ खलु मनुष्य, ‘तेसि घाणपोगलाण’ तेषां घाणपुद्गलाणां
‘किचि वण्णेण वण्ण जाव जाणइ पासइ’ किञ्चिद्वर्णेन वर्णं यापयिष्यामि पश्यति किम् ?
भगवानाह—‘गोयमा । णो इणहे समहे’ गौतम । नाज्यमर्थं समर्थं ॥ सू ७७ ॥

टीका—‘से तेणहेण’ इत्यादि । ‘से तेणहेण गोयमा । एव वुच्चइ’ अथ

‘छउमत्ये ण भते ! मणुस्से’ इत्यादि ।

पुनर् गौतम ने पूछा—(छउमत्ये ण भते ! मणुस्से) हे भदत्त ! क्या उग्रस्थ
मनुष्य, (तेसि घाणपोगलाण) उन सुगन्धित पुद्गलों को (किचि वण्णेण वण्ण जाव)
वर्ण से यावत् गंध स्पर्शादि से थोड़ा भी (जाणइ पासइ) जान सकता है ? देख सकता
है ? प्रभु ने कहा कि (गोयमा !) हे गौतम ! (णो इणहे समहे) यह अर्थ समर्थ
नहीं है ॥ सू ७७ ॥

‘से तेणहेण’ इत्यादि ।

(से तेणहेण गोयमा ! एव वुच्चइ) हे गौतम ! उग्रस्थ उन निर्जरापुद्गलों को
गधान्निगुणों द्वारा थोड़ा भी नहीं जान सकता है—यह जो बात कही गई है सो इसलिये

‘छउमत्ये ण भते ! मणुस्से’ इत्यादि

पुनर् गौतमे पृच्छति—(छउमत्ये ण भते ! मणुस्से) हे भदत्त ! शुद्धस्थ मनुष्य,
(तेसि घाणपोगलाण) ते सुगन्धित पुद्गलों ने वस्त्रों की तेमज गंध स्पर्श
आदिथी जरा थोड़ा (जाणइ पासइ) जानी शकते छे ? जेध शकते छे ? प्रभु ने
कहा (गोयमा !) हे गौतम ! (णो इणहे समहे) आ अर्थ समर्थ
नहीं (सू ७७)

‘से तेणहेण’ इत्यादि

(से तेणहेण गोयमा ! एव वुच्चइ) हे गौतम ! शुद्धस्थ, ते निर्जरा-
पुद्गलों ने गंध आदि-शुद्धों द्वारा जरा थोड़ा जानी शकते नहीं जेध

ण मणुस्से तेसि निज्जरापोग्गलाण णो किंचि वण्णेणं वण्ण जाव जाणइ पासइ ॥ सू० ७८ ॥

मूलम्—एए सुहुमा ण ते पोग्गला पण्णत्ता, समणा-

तेनाऽर्थेन ह गौतम ! एवमुच्यते—‘छउमत्थे ण मणुस्से’ उग्रस्थ स्वल्प मनुष्य ‘तेसि निज्जरापोग्गलाण’ तेषा निर्जरापुद्गलाणा ‘न किंचि वण्णेण’ न किंचिद् वर्णेन ‘वण्ण’ वर्ग ‘जाव जाणइ पासइ’ यात्र जानाति प यति । तस्य उग्रस्थस्य सातिशयज्ञानाभावात्स यथावस्थितस्वरूपेण वर्गादिकं न जानातीत्यर्थः ॥ सू ७८ ॥

टीका—‘एए सुहुमा’ इत्यादि । ‘एए’ एते वगादयस्तथा ‘सुहुमा’ सूक्ष्मा सन्ति यत् तान् यथावस्थितस्वरूपेण उग्रस्थो न जानाति, तथा ‘ते पोग्गला’ ते पुद्गला = निर्जरापुद्गला अतिसूक्ष्मा ‘पण्णत्ता’ प्रज्ञा । ‘समणाउसो’ हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! अथवा—श्रमणाश्चासावायुमाश्चेति समासस्तस्यामन्त्रण हे श्रमणायुष्मन् ! हे गौतम !

कही गई है कि (छउमत्थे ण मणुस्से) उस उग्रस्थ के सातिशय ज्ञान का अभाव है, अन वह यथावस्थित रूप से (तेसि निज्जरापोग्गलाण) उन निर्जरित पुद्गलों के (णो किंचि वण्णेण वण्ण जाव जाणइ पासइ) वर्णाधिक को छोड़ा भी नहीं जान सकता है, न देख सकता है ॥ सू ७८ ॥

‘एए सुहुमा ण’ इत्यादि ।

(एए सुहुमा ण ते पोग्गला पण्णत्ता) उन निर्जरापुद्गलों को उग्रस्थ यथावस्थित रूपसे इस कारण से भी नही जान सकता है कि उन पुद्गलों के वर्गादिक गुण सूक्ष्म है, अतः (समणाउसो ! सन्त्रलोय पि य ण ते कुसित्ता ण चिट्ठति) हे आयु

वात ढही छे ते अये भाटे कहेली छे ते (छउमत्थे ण मणुस्से) ते उग्रस्थने सातिशय ज्ञानने अभाव छे तेवी ते यथावस्थितरूपथी (तेसि निज्जरापोग्गलाण) ते निर्जरित पुद्गलवेलाना (णो किंचि वण्णेण वण्ण जाव जाणइ पासइ) वस्तु आदिउने जरा पख बखी शकतो नथी, लेछ पख शकतो नथी (सू ७८)

‘एए सुहुमा ण’ इत्यादि

(एए सुहुमा ण ते पोग्गला पण्णत्ता) ते निर्जरापुद्गलवेलाने उग्रस्थ यथावस्थितरूपथी अये जराखवी पख बखी शकतो नथी ते ते पुद्गलवेलाना वस्तु आदिउ शुण सूक्ष्म छे तेथी (समणाउसो ! सन्त्रलोय पि य ण कुसित्ता ण चिट्ठति) हे आयुष्मन् श्रमण ! जेवी रीते उग्रस्थ गंध आदिक शुणो द्वारा

उसो । सव्वलोय पि य ण ते फुसित्ता ण चिट्ठति ॥ सू० ७९ ॥

मूलम्—कम्हा ण भत्ते । केवली समोहणति ? कम्हा ण केवली समुग्घाय गच्छति ? गोयमा । केवलीण चत्तारि कम्मसा

यथाऽतिसूक्ष्ममाद् गन्धपुद्गलान जानायेत् निर्जरापुद्गलानपानि दृष्टान्तप्रदर्शनम् । 'सव्व लोय पि य ण' सर्वलोकेष्वपि च गच्छ ते=निर्जरापुद्गला 'फुसित्ता ण' स्पृष्ट्वा गच्छ 'चिट्ठति' तिष्ठति ॥ सू ७९ ॥

टीका—गૌતમ પૃચ્છતિ—'કમ્હા ણ ભત્તે' 'ઇત્યાદિ । 'કમ્હા ણ ભત્તે' 'કમ્મા-ત્તગ્ધ ભત્ત' = હે ભત્ત' । કમ્માત્ ગ્ધ 'કેવલી' કેવલિન 'સમોહણતિ' સમુદ્ધાન્તિ = કમ્મ પ્રયોજનાય કેવલિન સમુદ્ધાત રુપંતો યથ, ૮૮મર્થ—પુન સુગમોદાર્થમાર—'કમ્હા ણ કેવલી' કમ્માત્ ગ્ધ કેવલિન, 'સમુગ્ગાય' સમુદ્ધાતમ=આમપ્રદેશપ્રસારકતા ગચ્છતિ=પ્રાપ્નુવતિ, ભગવાનુત્તરમાદ—'ગોયમા' । ગૌતમ । 'કેવલીણ ચત્તારિ કમ્મસા' કેવલિના ચવાર

પન્ન શ્રમણ । જિસ પ્રકાર ડ્રવસ્થ ગધાદિક ગુણા દ્વારા અત્યંત સૂક્ષ્મ રૂપ સે પરિણત ગ્ધ પુદ્ગલો કો યથાવસ્થિત રૂપમે નહીં જાન સકતા હે' હસા પ્રકાર વહ અત્યંત સૂક્ષ્મરૂપ સે પરિણત હોને કે કારણ હન નિર્જરાપુદ્ગલો કો મા ગધાત્મિક ગુણદ્વારા ન જાન સકતા હે, ન દેગ સકતા હે । હસ દૃષ્ટાન્ત સે યહ ગત સ્ફુટ હો જાતા હ ॥ સ ૭૯ ॥

‘કમ્હા ણ ભત્તે !’ ઇત્યાદિ ।

गौतम ने पुन प्रश्न किया—(भत्ते ।) हे भत्त ! (कम्हा ण) किस कारण से (केवली) केवली भगवान् (समोहणति) समुदधात करते हैं ? अयात्—केवलिया को समुदधात किस प्रयोजन के क्रिये करना पड़ता है ? उत्तर—(गोयमा ।) हे गौतम ! (केवलीण चत्तारि कम्मसा अपलिकखीणा भवति) केवलियों के चार कर्म अत्रिगिह रहते

અત્યંત સૂક્ષ્મરૂપમા પરિણામ પામેલા ગધપુદ્ગલોને યથાવસ્થિતરૂપથી જાણી શકતા નથી, તેવીજ રીતે અત્યંત સૂક્ષ્મરૂપમા પરિણામ પામેલા હોવાને કારણે તે નિર્જરાપુદ્ગલોને પણ ગધ આદિઽ શુષ્ણ કારા જાણી શકતા નથી, તેમ જોઈ શકતા નથી આ દૃષ્ટાન્તથી એ વાત સ્પષ્ટ થઈ જાય છે (સ્વ ૭૯)

‘કમ્હા ણ ભત્તે । કેવલી સમોહણતિ’ ઇત્યાદિ

गौतमे वजी पाठो अश्व उच्ये—(भत्ते ।) हे भदन्त ! (कम्हा ण) क्या जग्धुंशी (केवली) देवली भगवान् (समुदधात) उदरे છે, અર્થાત્—દેવલીઓને સમુદ્ધાત ડયા પ્રયોજનને માટે ડરવે પડે છે ? ઉત્તર—(ગોયમા ।) હે ગૌતમ ! (કેવલીણ ચત્તારિ કમ્મસા અપલિક્ખીણા ભવતિ) દેવળીઓના ગાર

અપલિક્ષીણા ભવતિ, તંજહા—(૧) વેયણિજ્જં (૨) આઉયં ૩ ણામં
ગોત્ત સવ્વવહુણે સે વેયણિજ્જે કમ્મે ભવઈ, સવ્વત્થોવે સે આઉય
કમ્મે ભવઈ। વિસમ સમં કરેઈ વંધણેહિં ઠિઈહિં ય, વિસમ-
સમકરણયાણ વંધણેહિં ઠિઈહિં ય। એવં સ્વલ્લુ કેવલી સમોહણંતિ,
એવં સ્વલ્લુ કેવલી સમુગ્ધાય ગચ્છંતિ ॥ સૂ. ૮૦ ॥

કર્માંશા 'અપલિક્ષીણા' અપરિક્ષીણા = અવશિષ્ટા 'ભવતિ' ભવતિ = સતિ, 'ત જહા' તયથા—'વેયણિજ્જં' વેદનીયમ્, 'આઉયં' આયુ, 'ણામં' નામ, 'ગોત્ત' ગોત્રમ્, 'સવ્વવહુણે સે વેયણિજ્જે કમ્મે ભવઈ' સર્વગ્રંથુલતદ્ વેદનીયં કર્મ ભવતિ, 'સવ્વત્થોવે સે આઉય કમ્મે ભવઈ' સર્વસ્તોક તદ્ આયુ કર્મ ભવતિ, 'વિસમ સમ કરેઈ વંધણેહિં ઠિઈહિં ય' વિષમ સમ કરોતિ વંધનૈ—પ્રદેશગ્રન્થાનુભાગવાધાવાશ્રિત્યેતિ ભાવ, સ્થિતિમિથ્થ = સ્થિતિવંધનિશેષૈથ્થ, 'વિસમસમકરણયાણ વંધણેહિં ઠિઈહિં ય એવં સ્વલ્લુ કેવલી સમોહણંતિ' એત્રેય પટયોજના—એવં સ્વલ્લુ વિષમસમકરણાય = વિષમકર્મગા સમીકરણાર્થે વંધનૈ સ્થિતિમિથ્થ કેવલિન 'સમોહણંતિ' સમુદ્ગત્તિ—સમુદ્ગાત ડુર્વંતિ 'એવં સ્વલ્લુ કેવલી સમુગ્ધાય ગચ્છંતિ' એવં સ્વલ્લુ કેવલિન સમુદ્ગાત ગચ્છંતિ ॥ સૂ. ૮૦ ॥

હૈ, (ત જહા) વે યે હૈ—(વેયણિજ્જ આઉય ણામ ગોત્ત) વેદનાય, આયુ, નામ ઓર ગોત્ર। (સવ્વવહુણે સે વેયણિજ્જે કમ્મે ભવઈ) કેવલી મેં સપસે અધિક સ્થિતિવાલા ઉસ સમય વેદનાય કર્મ રહતા હૈ। (સવ્વત્થોવે સે આઉય કમ્મે ભવઈ) તથા સવસે સ્તોક આયુકર્મ રહતા હૈ। (વિસમ સમ કરેઈ વંધણેહિં ઠિઈહિં ય વિસમસમકરણયાણ વંધણેહિં ઠિઈહિં ય) હસ ત્રિપમતા કો સમ કરને કે ક્રિયે અથાત્ આયુકર્મ કી સ્થિતિ કે સમાન વેદનાયાત્મિક કર્મો કી સ્થિતિ કરને કે ક્રિયે કેવલી મગ્યાન્ સમુદ્ગાત કરતે હૈ। અય

કર્મ બાધી રહે છે, (ત જહા) તે આ છે (વેયણિજ્જ આઉય ણામ ગોત્ત) વેદનીય, આયુ, નામ અને ગોત્ર (સવ્વવહુણે સે વેયણિજ્જે કમ્મે ભવઈ) ઉપજીમા સર્વથી વધારે સ્થિતિવાળા તે સમય વેદનીય કર્મ રહે છે (સવ્વ ત્થોવે સે આઉય કમ્મે ભવઈ) તથા સર્વથી સ્તોત્ર આયુકર્મ રહે છે (વિસમ સમ કરેઈ વંધણેહિં ઠિઈહિં ય, વિસમસમકરણયાણ વંધણેહિં ઠિઈહિં ય) આ વિષમતાને સમ કરવા માટે અર્થાત્ આયુકર્મની સ્થિતિ બરાબર વેદનીય

મૂલમ્—સર્વે વિ ણ મંતે । કેવલી સમુદ્ધાય ગચ્છતિ ?
 ણો ણ્ણદ્દે સમદ્દે ।

અકિત્તાણં સમુદ્ધાય, અણતા કેવલી જિણા ।

જરામરણવિપ્પમુક્કા, સિદ્ધિ વરગઈં ગયા ॥ સૂ. ૮૧ ॥

ટીકા—ગૌતમ પૃચ્છતિ—‘સર્વે વિ ણ’ इत्यादि । ‘સર્વે વિ ણ મંતે !’ સર્વે-
 ણિ સ્વલ્પ મન્ત ! = હે મદન્ત ! સર્વેઽપિ સ્વલ્પ ‘કેવલી’ કેવલિન ‘સમુદ્ધાય’ સમુદ્ધાન
 ‘ગચ્છતિ’ ગચ્છન્તિ કિમ્ ? ભગવાનાહ ‘ણો ણ્ણદ્દે સમદ્દે’ નાડ્યમર્થ સમર્થ ।

“અકિત્તા ણ સમુદ્ધાય, અણતા કેવલી જિણા ।

જરામરણવિપ્પમુક્કા, સિદ્ધિ વરગઈ ગયા ॥ ૧ ॥”

કર્મોં કા સ્થિતિબધ, અનુભાગબધ એવ પ્રદેશબધ, સમુદ્ધાત કરને સે આયુર્કર્મ કે સ્થિતિબધ,
 અનુભાગબધ એવ પ્રદેશબધ કે ચરાચર હો જાતે હૈ । (એવં સ્વલ્પ કેવલી સમોદ્ધનતિ, એવ
 સ્વલ્પ કેવલી સમુદ્ધાય ગચ્છતિ) ઇસ પ્રકાર કેવલિયોં કે સમુદ્ધાત કરને કા યહ
 પ્રયોજન હૈ । ઇસ પ્રકાર વે કેવલી સમુદ્ધાત કરતે હૈ ॥ સૂ. ૮૦ ॥

‘સર્વે વિ ણ મંતે ! इत्यादि ।

પ્રશ્ન—(મંતે !) હે મદન્ત ! કયા (સર્વે વિ ણ કેવલી) સમસ્ત કેવલી
 મગવાન્ (સમુદ્ધાય ગચ્છતિ) સમુદ્ધાત કરતે હૈ । (ણો ણ્ણદ્દે સમદ્દે) હૈ ગૌતમ ! યહ
 અર્થ સમર્થિત નહીં હૈ, અર્થાત્—સમસ્ત કેવલી મગવાન્ સમુદ્ધાત કરેં એસા કોઈ નિયમ

આદિઠ ઠમોની સ્થિતિ ઢરવા માટે કેવલી લગવાન સમુદ્ધાત ઢરે છે ધીજા
 ઠમોના સ્થિતિબધ, અનુભાગબધ તેમજ પ્રદેશબધ, સમુદ્ધાત ઢરવાથી આયુ
 ઠમના સ્થિતિબધ, અનુભાગબધ તેમજ પ્રદેશબધના બરાબર થઈ વાય છે
 (એવં સ્વલ્પ કેવલી સમોદ્ધનતિ એવં સ્વલ્પ કેવલી સમુદ્ધાય ગચ્છતિ) આ પ્રકારે
 કેવલીઓને સમુદ્ધાત કરવાનુ આ પ્રયોજન છે આ પ્રકારે તે કેવલી સમુ
 દ્ધાત ઢરે છે (સૂ. ૮૦)

‘સર્વે વિ ણ મંતે ! કેવલી’ इत्यादि

પ્રશ્ન—(મંતે !) હે મદન્ત ! શુ (સર્વેવિ ણ કેવલી) વધા કેવલી
 લગવાન્ (સમુદ્ધાય ગચ્છતિ) સમુદ્ધાત કરે છે ? (ણો ણ્ણદ્દે સમદ્દે) હે
 ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થિત નથી, અર્થાત્ સમસ્ત કેવલી લગવાન સમુદ્ધાત

અપલિપ્તલીના ભવંતિ, તજહા—(૧) વેયણિજ્જ ! (૨) આઉયં ૩ ણામ
ગોત્ત સવ્વહુણે સે વેયણિજ્જે કમ્મે ભવઈ, સવ્વત્થોવે સે આઉણ
કમ્મે ભવઈ । વિસમ સમ કરેઈ વંધણેહિં ઠિઈહિ ય, વિસમ-
સમકરણયાણ વંધણેહિ ઠિઈહિ ય । એવં સ્વલુ કેવલી સમોહણંતિ,
એવ સ્વલુ કેવલી સમુદ્ધાય ગચ્છંતિ ॥ સૂ. ૮૦ ॥

કર્માશા 'અપલિપ્તલીના' અપરિક્ષીણા = અવશિષ્ટા 'ભવતિ' ભવતિ = સત્તિ, 'ત જહા' તથા - 'વેયણિજ્જ' વેદનીયમ્, 'આઉય' આયુ, 'ણામ' નામ, 'ગોત્ત' ગોત્રમ્, 'સવ્વહુણે સે વેયણિજ્જે કમ્મે ભવઈ' સર્વગ્રહીતત્ત્વ વેદનીય કર્મ ભવતિ, 'સવ્વત્થોવે સે આઉણ કમ્મે ભવઈ' સર્વસ્તોક તત્ત્વ આયુ કર્મ ભવતિ, 'વિસમ સમ કરેઈ વંધણેહિં ઠિઈહિ ય' વિષમ સમ કરોતિ વંધનૈ - પ્રદેશનધાનુભાગનધાવાગ્રિત્યેતિ ભાવ, સ્થિતિમિથ્થ = સ્થિતિવંધનિગેષ્ઠ, 'વિસમસમકરણયાણ વંધણેહિં ઠિઈહિ ય એવ સ્વલુ કેવલી સમોહણંતિ' અત્રૈવ પદયોજના - એવ સ્વલુ વિષમસમકરણાય = વિષમકર્મણા સમીકરણાય વંધનૈ સ્થિતિમિથ્થ કેવલિન 'સમોહણંતિ' સમુદ્ગન્તિ - સમુદ્ધાત કુર્વન્તિ 'એવ સ્વલુ કેવલી સમુદ્ધાય ગચ્છંતિ' એવ સ્વલુ કેવલિન સમુદ્ધાત ગચ્છન્તિ ॥ સૂ. ૮૦ ॥

હૈ, (ત જહા) વે યે હૈ - (વેયણિજ્જ આઉય ણામ ગોત્ત) વેદનાય, આયુ, નામ ઓર ગોત્ર । (સવ્વહુણે સે વેયણિજ્જે કમ્મે ભવઈ) કેવલી મેં સવસે અધિક સ્થિતિવાલા ડસ સમય વેદનાય કર્મ રહતા હૈ । (સવ્વત્થોવે સે આઉણ કમ્મે ભવઈ) તથા સવસે સ્તોક આયુકર્મ રહતા હૈ । (વિસમ સમ કરેઈ વંધણેહિ ઠિઈહિ ય વિસમસમકરણયાણ વંધણેહિ ઠિઈહિ ય) ઇસ વિષમતા કો સમ કરને કે લિયે અર્થાત્ આયુકર્મ કી સ્થિતિ કે સમાન વેદનાયાત્રિક કર્મો કી સ્થિતિ કરને કે લિયે કેવલી ભગવાન્ સમુદ્ધાત કરતે હૈ । અય

ઝમ્ બાકી રહે છે, (ત જહા) તે આ છે (વેયણિજ્જ આઉય ણામ ગોત્ત) વેદનીય, આયુ, નામ અને ગોત્ર (સવ્વહુણે સે વેયણિજ્જે કમ્મે ભવઈ) વેદનીયા સર્વથી વધારે સ્થિતિવાળા તે સમય વેદનીય ઝમ્ રહે છે (સવ્વત્થોવે સે આઉણ કમ્મે ભવઈ) તથા સર્વથી સ્તોત્ર આયુકર્મ રહે છે (વિસમ સમ કરેઈ વંધણેહિ ઠિઈહિ ય, વિસમસમકરણયાણ વંધણેહિ ઠિઈહિ ય) આ વિષમતાને સમ કરવા માટે અર્થાત્ આયુકર્મની સ્થિતિ બરાબર વેદનીય

મૂલમ્—કેવલિસમુદ્ધાણં મંતે ! કઠ્ઠસમદ્દે પળ્લત્તે ?
ગોયમા ! અદ્ઢસમદ્દે પળ્લત્તે, ત જહા-પઢમે સમદ્દે દંડ કરેડ

માણ યત્ મોક્ષ પ્રયામનોઽભિમુખીકરણતત્, તત્ચ ઉદયાવલિકાયા કર્મપુદ્ગલપ્રક્ષેપવ્યા-
પારરૂપ ઉદીરણાવિશેષ । કેવલિસમુદ્ધાત ઉર્વન્ કેવલી પ્રથમમેવાઽઽવર્જીકરણ કરોતિ ।
મગવાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘અસલ્લેજસમદ્દે અતોમુદ્ધત્તિદ્દે પળ્લત્તે’
અમાયેયસમયિકમ્ આન્તર્મૌહર્તિક પ્રનમમ્ ॥ સૂ. ૮૨ ॥

ટીકા—ગૌતમ પૃચ્છતિ—‘કેવલિસમુદ્ધાણં મંતે !’ કેવલિસમુદ્ધાણં મંતે !
‘કેવલિસમુદ્ધાત સ્વલ્લ મદન્ત !’ હે મદન્ત ! કેવલિસમુદ્ધાત ‘કઠ્ઠસમદ્દે પળ્લત્તે’
કત્તિસમયિક પ્રજ્ઞમ્, મગવાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘અદ્ઢસમદ્દે પળ્લત્તે’
અદ્ઢસમયિક પ્રજ્ઞમ્ । અતર્મુદ્ધર્તમાવિપરમપદે કેવલિનિ ય સમુદ્ધાતો ભવતિ સ
કેવલિસમુદ્ધાત, સ ચાદ્ધસુ સમયેષુ મગતી યથા । તદેવાદ્—‘તજહા’ તથા ‘પઢમે સમદ્દે

અભિમુલ્લ ક્રિયા જાતા હૈ ઉસકા નામ આવર્જીકરણ હૈ । યદ્ કેવલિસમુદ્ધાત કે પહિલ્ હોતા
હૈ । ઉદયાવલિકા મે કર્મપુદ્ગલ કા પ્રક્ષેપ કરને—રૂપ વ્યાપાર કા યદ્ નામાન્તર હૈ ॥ મૂ. ૮૨ ॥

‘કેવલિસમુદ્ધાણં મંતે !’ ઇત્યાદિ ।

પ્રશ્ન—(મંતે !) હે મગવન્ ! (કેવલિસમુદ્ધાણં કઠ્ઠસમદ્દે પળ્લત્તે)
કેવલિસમુદ્ધાત કિતના સમય કા કહા ગયા હૈ ? ઉત્તર—(ગોયમા) હે ગૌતમ !
(અદ્ઢસમદ્દે પળ્લત્તે) હિસકા કાલ ૮ સમય કા કહા ગયા હૈ । અન્તર્મુદ્ધર્ત મે
પરમપદ કા લાભ જિનકો હોને બાલા હૈ એસે કેવલિયો દ્વારા જો સમુદ્ધાત ક્રિયા જાતા
હૈ ઉસકા નામ કેવલિસમુદ્ધાત હૈ । હિસકા કાલ ૮ સમય કા હૈ । (તજહા) વદ
સમુદ્ધાત હિસ પ્રકાર સે હોતા હૈ—(પઢમે સમદ્દે દંડ કરેડ) પ્રથમ સમય મે કેવલી કે

શ્વ મોક્ષની સામે દરવાખા આવે છે તેનું નામ આવશ્કરણ છે તે
કેવલિસમુદ્ધાતની પહેલા થાય છે ઉદયાવલિકામાં કર્મપુદ્ગલોને પ્રક્ષેપ
કરવા રૂપ વ્યાપારનું આ નામાન્તર છે (સૂ. ૮૨)

‘કેવલિસમુદ્ધાણં મંતે !’ ઇત્યાદિ

પ્રશ્ન—(મંતે !) હે મગવાન્ ! (કેવલિસમુદ્ધાણં કઠ્ઠસમદ્દે પળ્લત્તે)
કેવલિસમુદ્ધાતના કેટલા સમય કહેલા છે ? ઉત્તર—(ગોયમા !) હે ગૌતમ !
(અદ્ઢસમદ્દે પળ્લત્તે) તેનો કાળ ૮ સમયનો કહેલો છે અતર્મુદ્ધર્તમા પરમપદનો
લાભ જેમને થવાનો હોય છે એવા કેવળીઓ દ્વારા જે સમુદ્ધાત કરવામાં
આવે છે તેનું નામ કેવલિસમુદ્ધાત છે તેનો કાલ ૮ સમયનો છે (તજહા)

મૂલમ્—કઠ્ઠસમય ણ મંતે ! આઝ્જીકરણે પળળત્તે !
ગોયમા ! અસલ્લેજસમયે અંતોમુહુત્તિયે પળળત્તે ॥ સૂ૦ ૮૨ ॥

અરુવા સ્વલ્લ સમુદ્ધાતમ્, અનતા કેવલિની જિના । જરામરણ વિપ્પમુક્કા, સિદ્ધિ
 પરગતિ ગતા ॥ ૧ ॥ અયમાવ—પળ્લાસાયુણિ અગ્ગિય સતિ યેપા કેવલ જ્ઞાનમુપ્પત્તે તે
 નિયમત સમુદ્ધાત કુર્વન્તિ, અયે તુ સમુદ્ધાત કુર્વન્તિ ન વા કુર્વન્તાતિ ॥ સૂ૦ ૮૧ ॥

ટીકા—ગૌતમ પૃચ્છતિ—‘કઠ્ઠસમય ણ’ इत्यादि । ‘कठ्समय ण मते’ कति-
 समय खलु भदत । ‘आउज्जीकरणे पणत्ते’ आवर्जोकरण प्रज्ञमम् । आवर्ग्यतेऽभिमुखी-
 क्रियते मोक्षोऽनेनेति—आवर्जस्तस्य करणविप्रक्षया विप्रत्यय । केवलिसमुदधातात् पूर्वं क्रिय

નહીં છે । કયોં કિ (સમુદ્ધાય અક્કિતા) સમુદ્ધાત કો નહીં બી કરકે (અળતા કેવલી)
 અનત કેવલી (જિના) જિન (જરામરણવિપ્પમુક્કા) જન્મ, જરા એવ મરણ સે રહિત
 હોકર (વરગહ) સિદ્ધિસ્વરૂપ સર્વોત્કૃષ્ટ ગતિ કો પ્રાપ્ત હુએ છે । ભાવાર્થ—જિનકી આયુ ૬
 માસ કી વાકી વચી છે ઓર અન ઉદે કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત હુઆ છે તો એસી સ્થિતિમા તે નિયમ
 સે કેવલિસમુદ્ધાત કરત છે । વાકી કે લિયે એસા કોઈ નિયમ નહીં છે કિ સમુદ્ધાત
 કરે હી । ॥ સૂ ૮૧ ॥

‘કઠ્ઠસમય ણ મતે !’ इत्यादि ।

પ્રશ્ન—(મતે !) છે ભદત ! (કઠ્ઠસમય ણ આઝ્જીકરણે પળળત્તે) મોક્ષ
 પ્રાપ્તિ કા આવર્જોકરણ કિતને સમય કા હોતા છે । ઉત્તર—(અસલ્લેજસમય અંતોમુહુ
 તિયે પળળત્તે) અન્યાત સમય કા અતર્મુહૂર્ત કહા છે । જિસકે દ્વારા જીવ મોક્ષ કે

ઠરે એવો કોઈ નિયમ નથી, કેમકે (સમુદ્ધાય અક્કિતા) સમુદ્ધાત ન પળ
 કરીને (અળતા કેવલી) અનત કેવલી (જિના) જિન (જરામરણવિપ્પમુક્કા)
 જન્મ, જરા તેમજ મરણથી રહિત થઈને (વરગહ) સિદ્ધિસ્વરૂપ સર્વોત્કૃષ્ટ
 ગતિને પ્રાપ્ત થયા છે । ભાવાર્થ—જેમની આયુ છ માસ બાકી રહે છે અને
 હવે તેમને કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું છે, તો એવી સ્થિતિમા તેઓ નિયમથી
 કેવલિસમુદ્ધાત ઠરે છે । બાકીને માટે એવો કોઈ નિયમ નથી કે સમુદ્ધાત
 કરે જ (સૂ ૮૧)

‘કઠ્ઠસમય ણ મતે !’ इत्यादि

પ્રશ્ન—(મતે !) છે ભદન્ત ! (કઠ્ઠસમય ણ આઝ્જીકરણે પળળત્તે) મોક્ષ
 પ્રાપ્તિનું આવર્જોકરણ કેટલા સમયમા થાય છે । ઉત્તર—(અસલ્લેજસમય
 અંતોમુહુત્તિયે પળળત્તે) અન્યાત સમયનું અતર્મુહૂર્ત કહેલું છે જેના દ્વારા

સમણ લોય પૂરેઈ, પચમે સમણ લોય પડિસાહરઈ, છટ્ટે સમયે મંથં પડિસાહરઈ, સત્તમે સમણ કવાડં પડિસાહરઈ, અઠ્ઠમે સમણ દડ પડિસાહરઈ, પચ્છા સરીરત્થે ભવઈ ॥ સૂ. ૮૩ ॥

મૂલમ્—સે ણં ભંતે ! તહા સમુગ્ધાય ગણ કિ મળજોગ

દ્વાતેન પ્રસારિતાન્ આત્મપ્રદેશાન્ સહરતિ, તદાહ—‘પચમે સમયે’ इत्यादि । ‘पचमे समाण लोय पडिसाहरइ’ पचमे समये लोफ़ प्रतिम्हरति=चतुर्भि समयैर्जगत्पूरण कृत्वा पचमे समये आत्मप्रदेशान् अन्तरालावस्थितान् उपमहरति । ‘छट्ठे समाण मथ पडिसाहरइ’ षष्ठे समये मन्थान् प्रतिसहरति । ‘सत्तमे समाण कवाड पडिसाहरइ’ सप्तमे समये कपाट प्रतिसहरति । ‘अठ्ठमे समाण दड पडिसाहरइ’ अष्टमे समये दण्ड प्रतिसहरति । ‘तओ पच्छा सरीरत्थे भवइ’ तत् पश्चात् शरीरस्थो भवति ॥ सू. ८३ ॥

ટીકા—‘સે ણં ભંતે !’ इत्यादि । ‘से ण भंते !’ अथ खलु भदन्त ! ‘तहा

४ चार समय लगते है । सो ये सर्वप्रथम (पचमे समाण लोयं पडिसाहरइ) पचम समय में अंतराल मे स्थित उन आत्मप्रदेशों को उपसहृत करते है । (छट्ठे समाण मथ पडिसाहरइ) छठे समय में मथाकाररूप से स्थित उन आत्मप्रदेशों को सङ्कोचते है । (सत्तमे समाण कवाड पडिसाहरइ) ७ वे समय मे कपाटाकारता को और (अठ्ठमे समाण दड पडिसाहरइ) आठवें समय मे दडाकारता को सङ्कुचित करते है । (तओ पच्छा सरीरत्थे भवइ) उसके बाद आत्मस्थ हो जाते है ॥ सू. ८३ ॥

‘સે ણં ભંતે !’ इत्यादि ।

(સે ણં ભંતે ! તહા સમુગ્ધાય ગણ કિ મળજોગ જુજઈ) है भदन्त ! इस

सङ्कुची पडेला (पचमे समाण लोय पडिसाहरइ) पाचम समयमा, अंतरालमा रडेला ते आत्मप्रदेशोने। उपसहार करे छे (छट्ठे समाण मथ पडिसाहरइ) छठ्ठा समयमा मथाकाररूपस्थि (रडेला) ते आत्मप्रदेशोने सङ्कोच छे (सत्तमे समाण कवाड पडिसाहरइ) सातमा समयमा उपाटाकारताने, अने (अठ्ठमे समाण दड पडिसाहरइ) आठमा समयमा दडाकारताने सङ्कुचित करे छे (तओ पच्छा सरीरत्थे भवइ) त्यारपछी आत्मस्थ थछ जाय छे (सू. ८३)

‘સે ણં ભંતે !’ इत्यादि

(સે ણં ભંતે ! તહા સમુગ્ધાય ગણ કિ મળજોગ જુજઈ ?) है भदन्त !

બિંદુ સમય કવાડ કરેડ, તડુ સમય મંથ કરેડ, ચતુથે

દડ કરેડ' પ્રથમે સમયે દણ્ડ કરોતિ=પ્રથમે સમયે ઝબ્બાધોલોક્ષાત યાત્રપ્રસારિતૈરાત્મપ્રદેશૈર્દણ્ડાકારતા યુરતે । 'બિંદુ સમય કવાડ કરેડ' દ્વિતીયે સમયે કપાટ કરોતિ=દ્વિતીયે સમયે પૂર્વપશ્ચિમયોદિશોર્વિસ્તૃતૈરાત્મપ્રદેશૈર્ગ્વ કપાટાકારતા યુરતે । 'તડુ સમય મથ કરેડ' તૃતીયે સમયે મથાન કરોતિ=તૃતીયે સમયે દક્ષિણોત્તરયોર્નિર્ગોરપ્યાત્મપ્રદેશૈર્કપાટાકારવિસ્તૃતૈર્મથાનાકારતા યુરતે । 'ચતુથે સમય લોચ પૂરેડ' ચતુર્થે સમયે લોચ પૂરયતિ=ચતુર્થે સમયે તદતરાલપૂરણ સર્વલોકસ્ય પૂરણ યુરતે । એવ સમુદ્ધાત કુર્વન્તુ કેવલી ચતુર્થિ સમયૈર્વિશ્વવ્યાપા ભવતિ ।

એવ કેવલી સ્વાત્મપ્રદેશાના વિસ્તારણેન કર્મલેગાન્ સમીકૃત્ય ત્રિપરાત્ક્રમેણ સમુ

આત્મપ્રદેશ દણ્ડાકાર હોતે હૈ, અર્થાત્ પ્રથમ સમય મેં ડર્વલોક ણ્વ અધોલોક કે અત તક પ્રસારિત હોકર આત્મપ્રદેશ દણ્ડાકારતા કો ધારણ કરતે હેં । (બિંદુ સમય કવાડ કરેડ) દ્વિતીય સમય મેં વે હી આત્મપ્રદેશ પૂર્વ ઓર પશ્ચિમ દિશા મેં વિસ્તૃત હોકર કપાટાકારતા કો ધારણ કરતે હૈ । (તડુ સમય મથ કરેડ) તૃતીય સમય મેં દક્ષિણ ઓર ઉત્તરદિશા મેં વિસ્તૃત હોકર મથાન કે આકાર હો જાતે હૈ । (ચતુથે સમય લોચ કરેડ) ચતુર્થ સમય મેં इनके अंतराल की पूर्ति करते हुए वे समस्त लोक को पूरण कर देते हैं, अर्थात् समस्त लोक में फैल जाते हैं । इसका नाम लोकपूरणसमुद्घात है । इस प्रकार आत्मप्रदेशों को फैलाने-रूप समुद्घात करते हुए वे केवली ४ चार समयों में विश्वव्यापा बन जाते हैं, पश्चात् प्रसारित उन आत्मप्रदेशों को संकुचित करते हैं । इस क्रिया में भी उन्हें

તે સમુદ્ધાત આ પ્રકારે થાય છે, (પદમે સમય દડ કરેડ) પ્રથમ સમયમા ડેવળીના આત્મપ્રદેશ દડાકાર હોય છે, અર્થાત્ પ્રથમ સમયમા ઉર્ધ્વલોક તેમજ અધોલોકના અત સુધી ફેલાઈ જઈને આત્મપ્રદેશ દડાકાર તાને ધારણ કરે છે (બિંદુ સમય કવાડ કરેડ) બીજા સમયમા તે જ આત્મ પ્રદેશ પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશામા વિસ્તાર પામીને કપાટના આકારને ધારણ કરે છે (તડુ સમય મથ કરેડ) ત્રીજા સમયમા દક્ષિણ તથા ઉત્તર દિશામા વિસ્તાર પામીને મથાનના આકાર ધારણ કરે છે (ચતુથે સમય લોચ પૂરેડ) ચોથા સમયમા તેના અંતરાલની પૂર્તિ કરતા કરતા તે સમસ્ત લોકને પૂરણ કરી દીએ છે, અર્થાત્ સમસ્ત લોકમા ફેલાઈ જાય છે આનુ નામ લોકપૂરણ સમુદ્ધાત છે આ પ્રકારે આત્મપ્રદેશોના ફેલાવા રૂપ સમુદ્ધાત કરતા કરતા તે કેવલી ૪ સમયોમા વિશ્વવ્યાપી બની જાય છે, પછી પ્રસારેલા તે આત્મ-પ્રદેશોને સંકુચિત કરે છે આ ક્રિયામા પણ તેને ૪ સમય લાગે છે માટે તે

कायजोग जुजइ?, ओरालियमिस्ससरीरकायजोग जुजइ?,
वेउव्वियसरीरकायजोग जुजइ?, वेउव्वियमिस्ससरीरकायजोग
जुजइ?, आहारगसरीरकायजोग जुजइ?, आहारगमिस्सस-
रीरकायजोग जुजइ?, कम्मसरीरकायजोग जुजइ?। गोयमा।

‘ओरालियमिस्ससरीरकायजोग जुजइ?’ औदारिकमिश्रशरीरकाययोग युद्धके?
‘वेउव्वियसरीरकायजोग जुजइ?’ वैक्रियशरीरकाययोग युद्धके?, ‘वेउव्वियमिस्सस-
रीरकायजोग, जुजइ?’ वैक्रियमिश्रशरीरकाययोग युद्धके? ‘आहारगसरीरकायजोग
जुजइ?’ आहारकशरीरकाययोग युद्धके? ‘आहारगमिस्ससरीरकायजोग जुजइ?’ आहा-
रकमिश्रशरीरकाययोग युद्धके? ‘कम्मसरीरकायजोग जुजइ?’ कर्मणशरीरकाययोग
युद्धके?, भगवानाह-‘गोयमा!’ गौतम। ‘ओरालियसरीरकायजोग जुजइ?’ औदारिक-

रिक्शरीररूपा काययोग को काममें लाते हैं? अथवा (ओरालियमिस्ससरीरकायजोग
जुजइ) औदारिकमिश्रशरीरकाययोग को काम में लाते हैं? (वेउव्वियसरीरकायजोग जुजइ?
वेउव्वियमिस्ससरीरकायजोग जुजइ? आहारगसरीरकायजोग जुजइ? आहार-
गमिस्ससरीरकायजोग जुजइ? कम्मसरीरकायजोग जुजइ?) या वैक्रियरिक्शरीर
काययोगरूपी काययोग को काम में लाते हैं? या वैक्रियरिक्मिश्रशरीर को काम में लाते हैं? अथवा
आहारकशरीररूपी काययोग को काम में लाते हैं?, या आहारकमिश्रशरीरकाययोग को काम में
लाते हैं?, या कर्मणशरीरकाययोग को काम में लाते हैं?। भगवान् कहते हैं-‘गोयमा!’ इ
गौतम। (ओरालियसरीरकायजोग जुजइ ओरालियमिस्ससरीरकायजोग जुजइ)

शुं औदारिकशरीररूपी काययोगने काममा लावे छे?, अथवा (ओरालिय-
मिस्ससरीरकायजोग जुजइ?) औदारिकमिश्रशरीरकाययोगने काममा लावे छे?
(वेउव्वियसरीरकायजोग जुजइ? वेउव्वियमिस्ससरीरकायजोग जुजइ? आहा-
रगसरीरकायजोग जुजइ? आहारगमिस्ससरीरकायजोग जुजइ? कम्मसरीरकायजोग
जुजइ?) अथवा वैक्रियशरीररूपी काययोगने काममा लावे छे? अथवा
वैक्रियमिश्रशरीरकाययोगने काममा लावे छे? अथवा आहारकशरीररूपी काय
योगने काममा लावे छे? अथवा आहारकमिश्रशरीरकाययोगने काममा लावे छे?
अथवा कर्मणशरीरकाययोगने काममा लावे छे? भगवान् कहते हैं-‘गोयमा!’ इ
गौतम। (ओरालियसरीरकायजोग जुजइ ओरालियमिस्सकायजोग जुजइ) केव्वी

जुंजइ ? वयजोगं जुजइ ? कायजोग जुजइ ?। गोयमां ! णो मणजोग जुजइ, णो वयजोग जुंजइ, कायजोग जुंजइ ॥ सू० ८४ ॥
मूलम्—कायजोग जुजमाणे किं ओरालियसरीर-

समुग्याय गए' तथा समुदघात गत केवली 'किं मणजोग जुजइ?' किं मनोयोग युनक्ति 'वयजोग जुजइ?' वाग्योग युनक्ति किम् 'कायजोग जुजइ' काययोग युनक्ति किम्, भगवानाह—'गोयमा !' हे गौतम ! 'णो मणजोग जुजइ' नो मनोयोग युनक्ति, 'णो वयजोग जुजइ' नो वाग्योग युनक्ति, 'कायजोग जुजइ' काययोग युनक्ति ॥ सू ८४ ॥

टीका—गौतम पृच्छति—'कायजोग' इत्यादि । 'कायजोग जुजमाणे किं ओरालियसरीरकायजोग जुजइ?' काययोग युज्जान किमौदारिकगरीरकाययोग युद्धत्ते ?

प्रकार समुदघात अवस्था में रहनेवाला वह आत्मा कितने योगों को प्रयुक्त करता है ? क्या मनोयोग को प्रयुक्त करता है ? (वयजोग जुजइ) क्या वचनयोग को प्रयुक्त करता है ? (कायजोग जुजइ) क्या काययोग को प्रयुक्त करता है ? भगवान् ने कहा (गोयमा !) हे गौतम ! (णो मणजोग जुजइ, णो वयजोग जुजइ, कायजोग जुजइ) वह न मनोयोग को प्रयुक्त करता है और न वचनयोग को प्रयुक्त करता है, किन्तु एक कायजोग को ही प्रयुक्त करता है ॥ सू० ८४ ॥

'कायजोग जुजमाणे' इत्यादि ।

गौतम ने पुनः प्रश्न से पूछा कि हे प्रभु ! (कायजोग जुजमाणे) केवली काययोग को योजित करते हुए (किं ओरालियसरीरकायजोग जुजइ ?) क्या औदा

या प्रकारे समुदघात अवस्थामा रहेवावाणा ते आत्मा केवलान् योगान् प्रयुक्त करे छे ? शु मनोयोगान् प्रयुक्त करे छे ? (वयजोग जुजइ) शु वचन-योगान् प्रयुक्त करे छे ? (कायजोग जुजइ) शु काययोगान् प्रयुक्त करे छे ? भगवान् ने ह्यु—(गोयमा !) हे गौतम ! (णो मणजोग जुजइ, णो वयजोग जुजइ, कायजोग जुजइ) ते नथी मनोयोगान् प्रयुक्त करता, तथा नथी वचन योगान् प्रयुक्त करता, परन्तु एक काययोगान् प्रयुक्त करे छे (सू ८४)

'कायजोग जुजमाणे' इत्यादि

गौतमे णी पाछु प्रभुने पूछ्यु के हे प्रभु ! (कायजोग जुजमाणे) केवली काययोगान् योजित करता करता (किं ओरालियसरीरकायजोग जुजइ ?)

कायजोग जुजइ ? , ओरालियमिस्ससरीरकायजोग जुजइ ? ,
वेउव्वियसरीरकायजोग जुजइ ? , वेउव्वियमिस्ससरीरकायजोग
जुजइ ? , आहारगसरीरकायजोग जुजइ ? , आहारगमिस्सस-
रीरकायजोग जुजइ ? , कम्मसरीरकायजोगं जुजइ ? । गोयमा ।

‘ओरालियमिस्ससरीरकायजोग जुजइ ? ’ औदारिकमिश्रशरीरकाययोग युट्ठे ?
‘वेउव्वियसरीरकायजोग जुजइ ? ’ वैकियशरीरकाययोग युट्ठे ? , ‘वेउव्वियमिस्सस-
रीरकायजोग जुजइ ? ’ वैकियमिश्रशरीरकाययोग युट्ठे ? ‘आहारगसरीरकायजोग
जुजइ ? ’ आहारकशरीरकाययोग युट्ठे ? ‘आहारगमिस्ससरीरकायजोग जुजइ ? ’ आहा-
रकमिश्रशरीरकाययोग युट्ठे ? ‘कम्मसरीरकायजोग जुजइ ? ’ कर्मणशरीरकाययोग
युट्ठे ? , भगवानाह—‘गोयमा । ’ गौतम । ‘ओरालियसरीरकायजोग जुजइ ? ’ औदारिक-

रिक्तशरीररूपी काययोग को काममें लते हैं ? अथवा (ओरालियमिस्ससरीरकायजोग
जुजइ) औदारिकमिश्रशरीरकाययोग को काम में लते हैं ? (वेउव्वियसरीरकायजोग जुजइ ?
वेउव्वियमिस्ससरीरकायजोग जुजइ ? आहारगसरीरकायजोग जुजइ ? आहार-
गमिस्ससरीरकायजोग जुजइ ? कम्मसरीरकायजोग जुजइ ?) या वैकियिकशरीर-
काययोगरूपी काययोग को काम में लते हैं ? या वैकियिकमिश्रशरीर को काम में लते हैं ? अथवा
आहारकशरीररूपी काययोग को काम में लते हैं ? , या आहारकमिश्रशरीरकाययोग को काम में
लते हैं ? , या कर्मणशरीरकाययोग को काम में लते हैं ? । भगवान कहते हैं—(गोयमा !) ह
गौतम । (ओरालियसरीरकायजोग जुजइ ओरालियमिस्ससरीरकायजोग जुजइ)

शु औदारिकशरीररूपी काययोगने काममा लाये छे ? , अथवा (ओरालिय-
मिस्ससरीरकायजोग जुजइ ?) औदारिकमिश्रशरीरकाययोगने काममा लाये छे ?
(वेउव्वियसरीरकायजोग जुजइ ? वेउव्वियमिस्ससरीरकायजोग जुजइ ? आहा-
रगसरीरकायजोग जुजइ ? आहारगमिस्ससरीरकायजोग जुजइ ? कम्मसरीरकायजोग
जुजइ ?) अथवा वैकियशरीररूपी काययोगने काममा लावे छे ? अथवा
वैकियमिश्रशरीरकाययोगने काममा लावे छे ? अथवा आहारकशरीररूपी काय
योगने काममा लावे छे ? अथवा आहारकमिश्रशरीरकाययोगने काममा लावे छे ?
अथवा कर्मणशरीरकाययोगने काममा लावे छे ? लगवान छे छे—(गोयमा !) छे
गौतम । (ओरालियसरीरकायजोग जुजइ ओरालियमिस्ससरीरकायजोग जुजइ) देवली

ઓરાલિયસરીરકાયજોગ જુજઈ, ઓરાલિયમિસ્સસરીરકાયજોગ
પિ જુજઈ, જો વેડવિચયસરીરકાયજોગ જુજઈ, જો વેડવિ-
ચમિસ્સસરીરકાયજોગ જુજઈ, જો આહારગમિસ્સસરીરકાયજોગ
જુજઈ, કમ્મસરીરકાયજોગપિ જુજઈ । પઢમઢમેસુ સમણસુ

શરીરકાયયોગ યુજ્જે, 'ઓરાલિયમિસ્સસરીરકાયજોગ જુજઈ, ઔદારિકમિશ્રશરી-
કાયયોગમપિ યુજ્જે, 'જો વેડવિચયસરીરકાયજોગ જુજઈ' 'નો વૈક્રિયશરીરકાયયોગ
યુજ્જે, 'જો વેડવિચયમિસ્સસરીરકાયજોગ જુજઈ' નો વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાયયોગ યુજ્જે,
'જો આહારગસરીરકાયજોગ જુજઈ' નો આહારકશરીરકાયયોગ યુજ્જે, 'જો આહારગમિ-
સ્સસરીરકાયજોગ જુજઈ' નો આહારકમિશ્રશરીરકાયયોગ યુજ્જે, 'કમ્મસરીરકાયજો-
ગ જુજઈ' કાર્મણશરીરકાયયોગમપિ યુજ્જે । 'પઢમઢમેસુ સમણસુ ઓરાલિયસરીરકાયજો-
ગપિ જુજઈ' પ્રથમાઢટમયો સમયયોરૌદારિકશરીરકાયયોગમપિ યુજ્જે, 'વિચ્છેદ્ધસત્તમેસુ

કેનલી ભગવાન્ ઔદારિકશરીરકાયયોગ કો કામ મે લાતે હૈં, તથા ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયયોગ કો
ભા કામ મે લાતે હૈ । (જો વેડવિચયસરીરકાયજોગ જુજઈ, જો વેડવિચયમિસ્સસરીર-
કાયજોગ જુજઈ, જો આહારગસરીરકાયજોગ જુજઈ, જો આહારગમિસ્સસરીર-
કાયજોગ જુજઈ, કમ્મસરીરકાયજોગપિ જુજઈ) વૈક્રિયશરીરકાયયોગ, વૈક્રિયમિશ્રશરીર-
કાયયોગ, આહારકશરીરકાયયોગ, આહારકમિશ્રશરીરકાયયોગ इनको काम मे नहीं लाते । पर तु
कार्मणशरीरकાયयોग को वे काम मे लाते हे । (पढमढमेसु समणसु ओरालियसरीरकાય-
जोग जुजई विच्येद्धसत्तमेसु समणसु ओरालियमिस्ससरीरकાયजोग जुजई,
तद्यचउत्थपचमेहि कम्मसरीरकાયजोग जुजई) प्रथम और आठवें समय मे तो

ભગવાન્ ઔદારિકશરીરકાયયોગને કામમા લાવે છે તથા ઔદારિકમિશ્રશરીરકાય-
યોગને પણ કામમા લાવે છે (જો વેડવિચયસરીરકાયજોગ જુજઈ, જો વેડવિ-
ચમિસ્સસરીરકાયજોગ જુજઈ, જો આહારગસરીરકાયજોગ જુજઈ, જો આહારગમિ-
સ્સસરીરકાયજોગ જુજઈ, કમ્મસરીરકાયજોગપિ જુજઈ) વૈક્રિયશરીરકાયયોગને,
વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાયયોગને, આહારકશરીરકાયયોગને, આહારકમિશ્રશરીરકાય-
યોગને કામમા લાવતા નથી, પરંતુ કાર્મણશરીરકાયયોગને તેઓ કામમા લાવે છે
(પઢમઢમેસુ સમણસુ ઓરાલિયસરીરકાયજોગ જુજઈ, વિચ્છેદ્ધસત્તમેસુ સમણસુ
ઓરાલિયમિસ્સસરીરકાયજોગ જુજઈ, તદ્યચઉત્થપચમેહિ કમ્મસરીરકાયજોગ જુજઈ)

ઓરાલિયસરીરકાયજોગં જુજઇ, વિડયછટ્ટસત્તમેસુ સમણસુ
ઓરાલિયમિસ્સસરીરકાયજોગં જુજઇ, તઢયચ્ચઉત્થપચ્ચમેહિ કમ્મ-
સરીરકાયજોગં જુજઇ ॥ સૂ૦ ૮૫ ॥

મૂલમ્—સે ણ ભત્તે । તહા સમુઘાયગણ સિજ્ઞઇ

ઓરાલિયમિસ્સસરીરકાયજોગ જુજઇ ' દ્વિતીયપદ્યસત્તમેષુ સમયેષુ ઔદારિકમિશ્રશરીર-
કાયયોગ યુક્તે, મિશ્રચ ચાત્ર કાર્મણનેવ સહૌદારિકત્યાવસ્થાનાત્ । ' તઢયચ્ચઉત્થપચ્ચમેહિ
કમ્મસરીરકાયજોગ જુજઇ ' તૃતીયચતુર્થપદ્યમેષુ સમયેષુ કાર્મણશરીરકાયયોગ
યુક્તે ॥ સૂ ૮૫ ॥

ટીકા—'સે ણ ભત્તે' इत्यादि । 'સે ણ ભત્તે' તહા સમુઘાયગણ' ન્ન ત્વહુ ભદન્ત ।

ઔદારિકશરીરરૂપી કાયયોગ કો વે કામ મ લાતે હૈં, દૂસરે, ઊઠે એવ સાતવે સમય મ
ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયયોગ કો કામ મેં લાતે હ, એવ તીસરે, ચૌથે એવ પચમ સમય-મેં કાર્મ-
ણશરીરરૂપી કાયયોગ કો કામ મેં લાતે હૈ ॥

માવાર્થ—કાયયોગ ૭ પ્રકાર કા હૈ । ઉનમેં ઔદારિકગરીરકાયયોગ, ઔદારિકમિશ્રશરીર-
કાયયોગ એવ કાર્મણશરીરકાયયોગ યે ૩ ત્રીન યોગ કેનત્રી કે હોતે હ । બાકી કે ૪ કાયયોગ
કેનત્રી કે નહીં હોતે હૈ । પ્રથમ ઔદારિકગરીરકાયયોગ હોતા હૈ, દ્વિતીય,
ઊઠવેં ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયયોગ હોતા હૈ ઔદારિકગરીરકાયયોગ હોતા હૈ, ત્રીસરે, ચૌથે એવ પાચવે
સમય મેં ઉનકે સમુદ્ધાત અવસ્થા મેં કાર્મણગરીરરૂપી કાયયોગ હોતા હૈ ॥ સૂ૦ ૮૫ ॥

પ્રથમ તથા આઠમા સમયમા તેા ઔદારિકશરીરરૂપી કાયયોગને તેઓ ઠામમા
લાવે છે બીજા, છઠ્ઠા તેમજ સાતમા સમયમા ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયયોગને ઠામમા
લાવે છે, તેમજ ત્રીજા, ચોથા અને પાંચમા સમયમા કાર્મણશરીરરૂપી કાયયોગને
ઠામમા લાવે છે

ભાવાર્થ—કાયયોગ ૭ પ્રકારના છે, તેમા ઔદારિકશરીરકાયયોગ, ઔદારિક
મિશ્રશરીરકાયયોગ, તેમજ કાર્મણશરીરકાયયોગ, આ ત્રણ યોગ ડેવલાના હોય છે
બાકીના ૪ કાયયોગ ડેવલાના હોતા નથી પ્રથમ અને આઠમા સમયમા
ઔદારિકકાયયોગ હોય છે બીજા, છઠ્ઠા અને સાતમા સમયમા ઔદારિક
મિશ્રશરીરકાયયોગ હોય છે, અને ત્રીજા, ચોથા તેમજ પાંચમા સમયમા તેમની
સમુદ્ધાત-અવસ્થામા કાર્મણશરીરરૂપી કાયયોગ હોય છે (સૂ ૮૫)

બુજ્જઇ મુચ્છઇ પરિણિવ્વાઇ સવ્વદુક્ખાણં અત કરેઇ ? ણો ઇણઠ્ઠે સમઠ્ઠે ! સે ણ તઓ પઢિણિયત્તઇ, પઢિણિયત્તિત્તા ઇહમાગચ્છઇ, તઓ પચ્છા મળજોગંપિ જુજઇ, વયજોગપિ જુજઇ, કાયજોગંપિ જુજઇ ॥ સૂ. ૮૬ ॥

૨૪

-તથા સમુદ્ધાતગત -હે ભદ્રત ! સ રહ્ય તથા સમુદ્ધાતગત =કૃતસમુદ્ધાત કેવલી 'સિજ્જઇ બુજ્જઇ મુચ્છઇ પરિણિવ્વાઇ સવ્વદુક્ખાણમત કરેઇ ?' સિચ્ચતિ, બુધ્ધતે, મુચ્ચતે, પરિનિર્વાતિ, સર્વદુ સ્નાનામત કરોતિ કિમ્ ?, ભગવાનાહ- ' ણો ઇણઠ્ઠે સમઠ્ઠે' નાડ્યમર્થ સમર્થ ! 'સે ણ' સ રહ્ય 'તઓ' તત =સમુદ્ધાતાત્ 'પઢિણિયત્તઇ' પ્રતિનિર્વર્તેતે, 'પઢિણિયત્તિત્તા' પ્રતિનિ વર્ત્ય 'ઇહમાગચ્છઇ' ઇહાડ્ડગચ્છતિ=શરીરસ્થો ભવતિ । 'તઓ પચ્છા' તત પશ્ચાત્, 'મળજોગ પિ જુજઇ' મનોયોગમપિ યુજ્જકે, 'વયજોગપિ જુજઇ' વાગ્યોગમપિ યુજ્જકે 'કાયજોગ પિ જુજઇ' કાયયોગમપિ યુજ્જકે ॥ સૂ. ૮૬ ॥

‘સે ણ મતે !’ इत्यादि ।

(મતે !) હે ભદ્રત ! (સે ણ તહા સમુગ્યાયગણ) સમુદ્ધાત અવસ્થા મેં કેવલી ભગવાન્ (સિજ્જઇ બુજ્જઇ મુચ્છઇ પરિણિવ્વાઇ) સિદ્ધ, બુદ્ધ, મુક્ત એવ પરિનિર્વાણ હો (સવ્વદુક્ખાણ અત કરેઇ) કયા સમસ્ત દુ રોં કા અત કર્તે હૈ ? પ્રમુ ને ઉત્તર દિયા કિ (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (ણો ઇણઠ્ઠે સમઠ્ઠે) યહ અર્થ સમર્થિત નહીં હૈ । (સે ણ તઓ પઢિણિયત્તઇ, પઢિણિયત્તિત્તા ઇહમાગચ્છઇ, આગચ્છિત્તા તઓ પચ્છા મળજોગ પિ જુજઇ, વયજોગ પિ જુજઇ, કાયજોગ પિ જુજઇ) કિન્તુ જબ વે સમુદ્ધાત કર ચુકતે હૈ

‘સે ણ મતે !’ इत्यादि

(મતે !) હે ભદ્રત ! (સે ણ સમુગ્યાયગણ) સમુદ્ધાત અવસ્થામા કેવલી ભગવાન્ (સિજ્જઇ, બુજ્જઇ, મુચ્છઇ, પરિણિવ્વાઇ) સિદ્ધ, બુદ્ધ, મુક્ત તેમજ પરિનિર્વાણ થઈને (સવ્વદુક્ખાણ અત કરેઇ) શુ સમસ્ત દુ ખોનો અત કરે છે ? પ્રશ્નએ ઉત્તર આપ્યો કે (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (ણો ઇણઠ્ઠે સમઠ્ઠે) આ અર્થ સમર્થિત નથી (સે ણ તઓ પઢિણિયત્તઇ, પઢિણિયત્તિત્તા ઇહમાગચ્છઇ, આગચ્છિત્તા તઓ પચ્છા મળજોગ પિ જુજઇ, વયજોગપિ જુજઇ, કાયજોગ પિ જુજઇ) પરંતુ ન્યાયે સમુદ્ધાત કરી ચુકે છે અર્થાત્ તે દ્વિમાથી નિવૃત્ત થઈ બીજા છે અને પૂર્વ પ્રમાણે શરીરમા સ્થિત થઈ બીજા છે ત્યાં

મૂલમ—મળજોગં જુજમાણે કિ સચ્ચમળજોગ જુંજડ ?
મોસમળજોગં જુંજડ ? સચ્ચામોસમળજોગં જુજડ ? અસચ્ચામો-

ટીકા—ગૌતમ પૃચ્છતિ—“મળજોગ” ઇત્યાદિ । ‘મળજોગ જુજમાણે કિ સચ્ચમળજોગ જુજડ’ મનોયોગ યુજ્ઞાન કિ સચ્ચમનોયોગ યુદ્ધકે ? ‘મોસમળજોગ જુજડ ?’ મૃપામનોયોગ યુદ્ધકે ? ‘સચ્ચામોસમળજોગ જુજડ’ સચ્ચમૃપામનોયોગ યુદ્ધકે કિમ્ ? ભગવા-

અથાત્ ઉસ ક્રિયા સે નિવૃત્ત હો ચુકતે હેં ઓર પૂર્વવત્ શરીર મેં સ્થિત હો જાતે હેં તબ મનોયોગ કો મો પ્રયુક્ત કરતે હેં, વચનયોગ કો મો પ્રયુક્ત કરતે હેં તથા કાયયોગ કો મો પ્રયુક્ત કરતે હેં । સમુદ્ધાત-અવસ્થા મેં મરણ નહીં હોતા । અત મુક્તિ કો પ્રાપ્તિ ઉસ સમય નહીં હોતી ॥ સૂ. ૮૬ ॥

‘મળજોગ જુજમાણે’ ઇત્યાદિ ।

પ્રશ્ન—હે મહત્ ! આપને જો અમી યહ જ્ઞાત કહાં હૈ કિ સમુદ્ધાત સે નિવૃત્ત હોને પર કેવલી ભગવાન્ મનોયોગ કો પ્રયુક્ત કરતે હૈ સો ઇસ વિષય મેં યહ પૂછતા હ કિ વે ભગવાન્ (મળજોગ જુજમાણે) મનોયોગ કો પ્રયુક્ત કરતે હુણ ચાર મનોયોગોં મ સે કૌન સે મનોયોગ કો પ્રયુક્ત કરતે હૈ ? (કિ સચ્ચમળજોગ જુજડ, મોસમળજોગ જુજડ, સચ્ચામોસમળજોગ જુજડ, અસચ્ચામોસમળજોગ જુજડ ?) સચ્ચમનોયોગ કો પ્રયુક્ત કરતે હૈ, યા અસચ્ચમનોયોગ કો પ્રયુક્ત કરતે હૈ, અથવા મિશ્રમનોયોગ કો પ્રયુક્ત કરતે હૈ, અસત્યમૃપામનોયોગ કો પ્રયુક્ત કરતે હૈ ? અર્થાત્ વ્યવહારમનોયોગ કો પ્રયુક્ત કરતે હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (સચ્ચ-

મનોયોગને પશુ પ્રયુક્ત કરે છે, વચનયોગને પશુ પ્રયુક્ત કરે છે તથા કાયયોગને પશુ પ્રયુક્ત કરે છે સમુદ્ધાત અવસ્થામા મરણ થતુ નથી તેથી મુક્તિની પ્રાપ્તિ તે સમયે થતી નથી (સૂ. ૮૬)

‘મળજોગ જુજમાણે’ ઇત્યાદિ

પ્રશ્ન—હે ભદ્રન્ત ! આપે જે હમણાં એ વાત કહી છે, કે સમુદ્ધાતથી નિવૃત્ત થતા કેવલી ભગવાન મનોયોગને પ્રયુક્ત કરે છે માટે એ વિષયમા એ પૂછુ છ કે તે ભગવાન (મળજોગ જુજમાણે) મનોયોગને પ્રયુક્ત કરતા ચાર મનોયોગ-માંથી કયા મનોયોગને પ્રયુક્ત કરે છે ? (કિ સચ્ચમળજોગ જુજડ ? મોસમળજોગ જુજડ ? સચ્ચામોસમળજોગ જુજડ ? અસચ્ચામોસમળજોગ જુજડ ?) શુ સત્ય મનોયોગને પ્રયુક્ત કરે છે ? અથવા અસત્યમનોયોગને પ્રયુક્ત કરે છે ? અથવા મિશ્રમનોયોગને પ્રયુક્ત કરે છે ? કે અસત્યમૃપામનોયોગને પ્રયુક્ત કરે છે અર્થાત્ વ્યવહારમનોયોગને પ્રયુક્ત કરે છે ? ઉત્તર—(ગોયમા) હે

સમણજોગં જુંજઈ ? ગોયમા ! સચ્ચમણજોગં જુંજઈ, ણો મોસમણ-
જોગં જુંજઈ, ણો સચ્ચામોસમણજોગં જુંજઈ, અસચ્ચામોસમણજોગં
પિ જુંજઈ ॥ સૂ. ૮૭ ॥

મૂલમ—વયજોગ જુજમાણે કિં સચ્ચવડજોગં જુંજઈ ?

નાહ—‘ગોયમા ! સચ્ચમણજોગ જુજઈ’ ગૌતમ ! સત્યમનોયોગ યુદ્ધે, ‘ણો મોસમણજોગ
જુજઈ’ નો મૃષામનોયોગ યુદ્ધે ‘ણો સચ્ચામોસમણજોગ જુજઈ’ નો સત્યમૃષામનોયોગ
યુદ્ધે, ‘અસચ્ચામોસમણજોગપિ જુજઈ’ અસત્યામૃષામનોયોગમપિ યુદ્ધે ॥ સૂ. ૮૭ ॥

ટીકા—ગૌતમ પૃચ્છતિ—‘વયજોગ’ इत्यादि । ‘वयजोग जुजमाणे किं सच्च
वडजोग जुजई’ वाग्योग युक्ताज किं सत्यवाग्योग युद्धे । ‘मोसवडजोग जुजई’ मृषावा

મણજોગ જુજઈ) કે કેવલી સત્યમનોયોગ કો પ્રયુક્ત કરતે હૈ, (ણો મોસમણજોગ જુજઈ ણો
સચ્ચામોસમણજોગ જુજઈ, અસચ્ચામોસમણજોગ જુજઈ) અસત્યમનોયોગ એવ મિશ્રમનોયોગ
કો પ્રયુક્ત નહીં કરતે હૈ, કિન્તુ અસત્યામૃષામનોયોગ કો પ્રયુક્ત કરતે હૈ, અર્થાત્ વ્યવહાર
મનોયોગ કો પ્રયુક્ત કરતે હૈ । સત્યમનોયોગ એવ વ્યવહારમનોયોગ કો કે કેવલી પ્રયુક્ત
કરતે હૈ, અમ્મ દો કો નહીં ॥ સૂ. ૮૭ ॥

‘વયજોગ જુજમાણે’ इत्यादि ।

પ્રશ્ન—હે મગવન્ ! કે કેવલી જો (વયજોગ જુજમાણે કિં) વચનયોગ કો
પ્રયુક્ત કરતે હૈ સો કયા (સચ્ચવડજોગ જુજઈ, મોસવડજોગ જુજઈ, સચ્ચામોસવડજોગ
જુજઈ, અસચ્ચામોસવડજોગ જુજઈ) સત્યવચન યોગ કો પ્રયુક્ત કરતે હૈ, યા અસત્યવચન

ગૌતમ ! (સચ્ચમણજોગ જુજઈ) તે દેવળી સત્યમનોયોગને પ્રયુક્ત કરે છે
(ણો મોસમણજોગ જુજઈ, ણો સચ્ચામોસમણજોગ જુજઈ, અસચ્ચામોસમણજોગ
જુજઈ) અસત્યમનોયોગ તેમજ મિશ્રમનોયોગને પ્રયુક્ત કરતા નથી, પરંતુ
અસત્યામૃષામનોયોગને પ્રયુક્ત કરે છે અર્થાત્ વ્યવહારમનોયોગને પ્રયુક્ત
કરે છે સત્યમનોયોગ તેમજ વ્યવહારમનોયોગને તે દેવલી પ્રયુક્ત કરે છે
બીજા બેને નહિ (સૂ. ૮૭)

‘વયજોગ જુજમાણે’ इत्यादि

પ્રશ્ન—હે ભગવન્ ! તે દેવલી કે જે (વયજોગ જુજમાણે) વચનયોગને
પ્રયુક્ત કરે છે, તે શુ (સચ્ચવડજોગ જુજઈ, મોસવડજોગ જુજઈ, સચ્ચામો-

મોસવડજોગં જુજડ ? સચ્ચામોસવડજોગં જુજડ ? અસચ્ચામોસ-
વડજોગં જુજડ ? સચ્ચવડજોગં જુજડ, ણો મોસવડજોગં જુજડ, ણો
સચ્ચામોસવડજોગં જુજડ, અસચ્ચામોસવડજોગં પિ જુજડ ॥ સૂ. ૮૮ ॥

મૂલમ્— કાયજોગ જુજમાણે આગચ્છેજ્જ વા ચિટ્ઠેજ્જ

‘યોગયુદ્ધકે’ ‘સચ્ચામોસવડજોગ જુજડ’ સત્યમૃષાવાયોગયુદ્ધકે ‘અસચ્ચામોસવડજોગ જુજડ’
અસત્યામૃષાવાયોગયુદ્ધકે કિમ્ ‘ભગવાનાહ—‘ગોયમા ! સચ્ચવડજોગ જુજડ ?’ ગૌતમ !
સયવાયોગયુદ્ધકે, ‘ણો મોસવડજોગ જુજડ’ નો મૃષાવાયોગયુદ્ધકે, ણો સચ્ચામોસવડ-
જોગ જુજડ’ નો સત્યમૃષાવાયોગયુદ્ધકે, ‘અસચ્ચામોસવડજોગ પિ જુજડ’ અસયામૃષા-
વાયોગમપિ યુદ્ધકે ॥ સૂ. ૮૮ ॥

ટીકા— ‘કાયજોગ’ इत्यादि । ‘કાયજોગ જુજમાણે આગચ્છેજ્જ વા ચિટ્ઠેજ્જ
વા’ કાયયોગ યુક્તિ આગચ્છતિ વા તિપ્પતિ વા, ‘ણિસીએજ્જ વા’ નિપીદતિ=ઉપગિતિ વા,

યોગ કો પ્રયુક્ત કરતે હે, અથવા મિશ્રવચનયોગ કો પ્રયુક્ત કરતે હે, યા અસત્યામૃષાવચનયોગ
કો પ્રયુક્ત કરતે હે ? ઉત્તર—(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (સચ્ચવડજોગ જુજડ) કે કેવલી
સયવચનયોગ કો પ્રયુક્ત કરતે હે, (ણો મોસવડજોગ જુજડ ણો સચ્ચામોસવડજોગ
જુજડ) અસત્યવચનયોગ કો એવ મિશ્રવચનયોગ કો પ્રયુક્ત નહીં કરતે હે । (અસચ્ચામોસ
વડજોગપિ જુજડ) પરંતુ અસત્યામૃષાવચનયોગ કો પ્રયુક્ત કરતે હે । ચાર વચનયોગો મે
સે કેવલી કે સત્યવચનયોગ એવ અસત્યામૃષાવચનયોગ દો હી વચનયોગ હોતે હે, બાક
કે દો નહીં ॥ સૂ. ૮૮ ॥

સવડજોગ જુજડ, અસચ્ચામોસવડજોગ જુજડ) સત્યવચનયોગને પ્રયુક્ત કરે છે,
અથવા અસત્યવચનયોગને પ્રયુક્ત કરે છે, અથવા મિશ્રવચનયોગને પ્રયુક્ત કરે
છે, અથવા અસત્યામૃષાવચનયોગને પ્રયુક્ત કરે છે ? ઉત્તર—(ગોયમા ।)
હે ગૌતમ । (સચ્ચવડજોગ જુજડ) તે કેવલી સત્યવચનયોગને પ્રયુક્ત કરે છે
(ણો મોસવડજોગ જુજડ ણો સચ્ચામોસવડજોગ જુજડ) અસત્યવચનયોગને તેમજ
મિશ્રવચનયોગને પ્રયુક્ત કરતા નથી, (અસચ્ચામોસવડજોગપિ જુજડ) પરંતુ
અસત્યામૃષાવચનયોગને પ્રયુક્ત કરે છે ચાર વચનયોગોમાંથી કેવલીના સત્ય
વચનયોગ તેમજ અસત્યામૃષાવચનયોગ બે જ માત્ર વચનયોગ હોય છે
બાકીના બે નહિ (સૂ. ૮૮)

વા ણિસીંજ્જ વા તુયદ્દેજ્જ વા ઉલ્લધેજ્જ વા પલ્લધેજ્જ વા ઉક્ખેવણ
વા પક્ખેવણં વા તિરિયક્ખેવણ વા કરેજ્જા, પાઢિહારિયં વા,
પીઠફલગસેજ્જાસથારગં પચ્ચપ્પિણેજ્જા ॥ સૂ. ૮૯ ॥

‘તુયદ્દેજ્જ વા’ ત્વગ્વર્તયતિ=શયન કરોતિ વા ‘ઉલ્લધેજ્જ વા’ ઉલ્લઘયતિ—ગર્તાદિક વા, ‘પલ્લ
ધેજ્જ વા’ પ્રોલ્લઘયતિ વા, ઉક્ખેવણ વા’ ઉક્ષેપણમ્=ઊર્વગમન વા, ‘પક્ખેવણ વા’ પ્રક્ષે
પણ=નીચૈર્ગમન વા, ‘તિરિયક્ખેવણ વા’ તિર્યક્ષેપણ=તિર્યગમન વા ‘કરેજ્જા’ કરોતિ,
‘પાઢિહારિય વા પીઠ-ફલગ-સેજ્જા-સથારગ પચ્ચપ્પિણેજ્જા’ પ્રતિહાર્ય વા પીઠફલક
શય્યાસસ્તારક પ્રત્યર્પયતિ ॥ સૂ. ૮૯ ॥

‘કાયજોગ જુજમાણે’ इत्यादि ।

हे गौतम (कायजोग जुजमाणे आगच्छेज्ज वा चिट्ठेज्ज वा णिसींज्ज वा तुयद्वेज्ज
वा उल्लधेज्ज वा पल्लधेज्ज वा) इस काययोग को प्रयुक्त करते हुए वे आते हैं, जाते हैं,
ठहरते हैं, उठते हैं, बैठते हैं, सोते हैं, करवट बदलते हैं, उल्लघन करते हैं, प्रलघन करते हैं,
(उक्खेवण वा पक्खेवण वा तिरियक्खेवण वा करेज्जा) उक्खेपण करते हैं, प्रक्षेपण—हाथ
पैर को ऊपर—नीचे करते हैं, तिरछे गमन करते हैं, (पाडिहारिय वा पीढफलगसेज्जा-
सथारग पच्चप्पिणेज्जा) काम निकल जाने के बाद प्रातिहार्यक पीठ, फलक, शय्या, एवं
सथारे को पीछे देते हैं ॥ सू. ८९ ॥

“कાયजोग जुजमाणे” इत्यादि

હે ભદ્રન્ત ! કાયયોગ પ્રયુક્ત કરતા ડેવળી લગવાનું શુ શુ કામ કરે
છે ? હે ગૌતમ ! ((કાયજોગ જુજમાણે આગચ્છેજ્જ વા ચિટ્ઠેજ્જ વા ણિસીંજ્જ વા
તુયદ્દેજ્જ વા ઉલ્લધેજ્જ વા પલ્લધેજ્જ વા) એ કાયયોગને પ્રયુક્ત કરતા તેઓ
આવે છે, બાધ છે, રોકાય છે, ઉઠે છે, બેસે છે, સુવે છે, ડરવટ બદલે છે,
ઉલ્લઘન કરે છે, પ્રલઘન કરે છે (ઉક્ખેવણ વા પક્ખેવણ વા તિરિયક્ખેવણ
વા કરેજ્જા) ઉક્ષેપણ કરે છે, પ્રક્ષેપણ—હાથપગ ઉઘા—ગીઘા કરે છે, તિરછા
(આડુ—અવધુ) ગમન કરે છે, (પાઢિહારિય વા પીઠ-ફલગ-સેજ્જા-સથારગ
પચ્ચપ્પિણેજ્જા) કામ થઈ ગયા પછી પ્રાતિહાર્યક પીઠ, ફલક, શય્યા, તેમજ
સથારાને પાછા મુકી દે છે (સૂ. ૮૯)

मूलम्—से ण भंते ! तहा सजोगी सिज्जड जाव अंत करेइ ? णो इणट्ठे समट्ठे ॥ सू० ९० ॥

मूलम्— से ण पुब्बामेव सण्णिस्स पंचिंदियस्स पज्ज-

टीका—गौतम प्रच्छति—‘से ण भंते !’ इत्यादि । ‘से ण भंते ! तहा सजोगी’ स खलु भन्त ! तथा सयोगी ‘सिज्जड’ सियति किम् ‘जाव’ यावत् ‘सन्वदुक्खाणमतं करेइ’ सर्वदुखानामत करोति किम् ? । भगवानाह—‘णो इणट्ठे समट्ठे’ नाऽयमर्थं समर्थ ॥ सू० ९० ॥

टीका—‘से ण पुब्बामेव’ इत्यादि । ‘से ण’ स केवली खलु ‘पुब्बामेव’ पूर्वमेव= योगनिरोधवस्थाया आढावेव ‘सण्णिस्स पंचिंदियस्स’ सज्जिन पञ्चेन्द्रियस्य, अत्र पञ्चेन्द्रियस्येति विशेषण मज्झिम्बरूपप्रदर्शनार्थं, पञ्चेन्द्रियस्यैव मज्झिमात्, ‘पज्जत्तगस्स’ पर्याप्तकृत्य= मन पर्याप्त्या पर्याप्तस्यैवार्थं, अयमप्यामन्य मनसोऽभावात् । स च मध्यमादिमनोयोगोऽपि

‘से ण भंते !’ इत्यादि ।

(भंते !) हे भदन्त ! (से तहा सजोगी) वे केवली ऐसी सयोगी अवस्था में रहते हुए (सिज्जड जाव अत करेइ) सिद्ध, बुद्ध, मुक्त एवं परिनिर्वाण हो समस्त दु खों का अंत करते हैं क्या ? उत्तर—हे गौतम ! (णो इणट्ठे समट्ठे) यह अर्थ समर्थित नहीं है । अथात् सयोगिकेवली कर्मों का अंत नहीं करते ! ॥ सू० ९० ॥

‘से ण पुब्बामेव’ इत्यादि ।

(से ण) ये सयोगी केवली भगवान् (पुब्बामेव) पहिल (सण्णिस्स पंचिंदियस्स पज्जत्तगस्स) मनी पञ्चेन्द्रिय पर्याप्तक के (जहणजोगस्स हेट्ठा) जघन्यमनोयोगसे भी नीचे

‘से ण भंते !’ इत्यादि

(भंते !) हे भदन्त ! (से तहा सजोगी) ते देवली ओवी सयोगी—अवस्थाभा रहेता (सिज्जड जाव अत करेइ) सिद्ध, शुद्ध, मुक्त, तेभज परिनिर्वाण थयं समस्त दु खनो शु अंत करे छे ? उत्तर—हे गौतम ! (णो इणट्ठे समट्ठे) आ अर्थ समर्थित नहीं, अर्थात् सयोगी देवली क्षमोना अत वरता नहीं (सू ६०)

“से ण पुब्बामेव” इत्यादि

(से ण) ते सयोगी देवली लगवान् (पुब्बामेव) पहले (सण्णिस्स पंचिंदियस्स पज्जत्तगस्स) सरी पञ्चेन्द्रिय पर्याप्तवना (जहणजोगस्स हेट्ठा)

वा णिसीएज्ज वा तुयट्ठेज्ज वा उल्लघेज्ज वा पल्लघेज्ज वा उक्खेवणं
वा पक्खेवणं वा तिरियक्खेवणं वा करेज्जा, पाडिहारियं वा,
पीढफलगसेज्जासथारग पच्चप्पिणेज्जा ॥ सू० ८९ ॥

‘तुयट्ठेज्ज वा’ त्वग्वर्तयति=शयन करोति वा ‘उल्लघेज्ज वा’ उल्लघयति—गर्तादिक वा, ‘पल्लघेज्ज वा’ प्रोल्लघयति वा, उक्खेवणं वा’ उक्खेपणम्=ऊर्ध्वगमन वा, ‘पक्खेवणं वा’ प्रक्षेपण=नीचैर्गमन वा, ‘तिरियक्खेवणं वा’ तिरियक्खेपण=तिर्यग्गमन वा ‘करेज्जा’ करोति, ‘पाडिहारिय वा पीढ-फलग-सेज्जा-सथारग पच्चप्पिणेज्जा’ प्रतिहार्य वा पीढफलक-शय्यासत्तारक प्रत्यर्पयति ॥ सू० ८९ ॥

‘कायजोग जुजमाणे’ इत्यादि ।

हे गौतम (कायजोग जुजमाणे आगच्छेज्ज वा चिट्ठेज्ज वा णिसीएज्ज वा तुयट्ठेज्ज वा उल्लघेज्ज वा पल्लघेज्ज वा) इस काययोग को प्रयुक्त करते हुए वे आते हैं, जाते हैं, उठते हैं, उठते हैं, बैठते हैं, सोते हैं, करवट बदलते हैं, उल्लघन करते हैं, प्रलघन करते हैं, (उक्खेवणं वा पक्खेवणं वा तिरियक्खेवणं वा करेज्जा) उक्खेपण करते हैं, प्रक्षेपण—हाथ पैर को ऊपर—नीचे करते हैं, तिरछे गमन करते हैं, (पाडिहारिय वा पीढफलगसेज्जा सथारग पच्चप्पिणेज्जा) काम निकल जाने के बाद प्रातिहार्यक पीढ, फलक, शय्या, एवं सथार को पीछे देते हैं ॥ सू० ८९ ॥

“ कायजोग जुजमाणे ” इत्यादि

हे भद्रन्त ! काययोग प्रयुक्त करता देवणी लगवान् शु शु काम करे ? हे गौतम ! ((कायजोग जुजमाणे आगच्छेज्ज वा चिट्ठेज्ज वा णिसीएज्ज वा तुयट्ठेज्ज वा उल्लघेज्ज वा पल्लघेज्ज वा) ये काययोगने प्रयुक्त करता तेआ आवे छे, जाय छे, रोकाय छे, उठे छे, जेसे छे, सुवे छे, करवट बदले छे, उल्लघन करे छे, प्रलघन करे छे (उक्खेवणं वा पक्खेवणं वा तिरियक्खेवणं वा करेज्जा) उक्खेपण करे छे, प्रक्षेपण—हाथपग आ—नीचा करे छे, तिरछा (आडु—अवणु) गमन करे छे, (पाडिहारिय वा पीढ-फलग-सेज्जा-सथारग पच्चप्पिणेज्जा) काम थर्ध गया पछी प्रातिहार्यक पीढ, फलक, शय्या, तेभज सथाराने पाछा सुकी दे छे (सू ८६)

मूलम्—से ण भंते । तहा सजोगी सिज्झइ जाव अतं करेइ ? णो इणट्ठे समट्ठे ॥ सू० ९० ॥

मूलम्— से ण पुब्बामेव सण्णिस्स पंचिंदियस्स पज्ज-

टीका—गौतम वृच्छति—‘से ण भते !’ इत्यादि । ‘से ण भते !’ तहा सजोगी’ स सल भदत । तथा सयोगी ‘सिज्झइ’ सिंयति किम् ‘जाव’ यावत् ‘सव्वदुक्खाणमंतं करेइ’ सर्वदु खानामंत करोति किम् । भगवानाह—‘णो इणट्ठे समट्ठे’ नाऽयमर्थं समर्थ ॥ सू० ९० ॥

टीका—‘से ण पुब्बामेव’ इत्यादि । ‘से ण’ स केवली खलु ‘पुब्बामेव’ पूर्वमेव= योगनिरोधवस्थाया आदावेव ‘सण्णिस्स पंचिंदियस्स’ सन्नि पञ्चेन्द्रियस्य, अत्र पञ्चेन्द्रियस्येति विशेषण मज्झिस्वरूपप्रदर्शनार्थं, पञ्चेन्द्रियस्यैव मत्त्वात्, ‘पज्जत्तगस्स’ पर्याप्तकस्य= मन पर्याप्त्या पर्याप्तस्येत्यर्थ, अयमप्याप्तस्य मनसोऽभावात् । स च मध्यमादिमनोयोगोऽपि

‘से ण भते !’ इत्यादि ।

(भते !) हे भदत ! (से तहा सजोगी) वे केवली ऐसी सयोगी अवस्था में रहते हुए (सिज्झइ जाव अतं करेइ) सिद्ध, बुद्ध, मुक्त एवं परिनिर्वाण हो समस्त दु खों का अंत करते हैं क्या ? उत्तर—ह गौतम ! (णो इणट्ठे समट्ठे) यह अर्थ समर्थित नहीं है । अथात् सयोगिकेवली कमों का अंत नहीं करते । ॥ सू० ९० ॥

‘से ण पुब्बामेव’ इत्यादि ।

(से ण) ये सयोगी केवली भगवान् (पुब्बामेव) पहिले (सण्णिस्स पंचिंदियस्स पज्जत्तगस्स) मजी पञ्चेन्द्रिय पर्याप्तक के (जहणजोगस्स हेट्ठा) जघन्यमनोयोग से भी नीचे

‘से ण भते !’ इत्यादि

(भते !) हे भदन्त ! (से तहा सजोगी) ते केवली ओवी सयोगी—अवस्था में रहते हैं (सिज्झइ जाव अतं करेइ) सिद्ध, बुद्ध, मुक्त, तेमज्झ परिनि वाष्ण थर्धं समस्त दु खों को शु अंत करे छे ? उत्तर—हे गौतम ! (णो इणट्ठे समट्ठे) आ अर्थ समर्थित नहीं, अथात् सयोगी केवली कमों को अंत करती नहीं (सू ६०)

“से ण पुब्बामेव” इत्यादि

(से ण) ते सयोगी केवली भगवान् (पुब्बामेव) पहिले (सण्णिस्स पंचिंदियस्स पज्जत्तगस्स) मज्झि पञ्चेन्द्रिय पर्याप्तक के (जहणजोगस्स हेट्ठा)

હસ્સપચક્ષરુચારણદ્વાપ અસંસ્વેજસમડયં અતોમુદ્દુત્તિયં સેલેસિં
પડિવજ્જઈ, પુન્નરડયગુણસેદીયં ચ ણ કમ્મં તીસે સેલેસિમદ્વાપ

અયોગચ પ્રાપોતિ, 'અયોગત્ત પાડણિત્તા' અયોગવ' પ્રાપ્ય, 'ઈસિંહસ્સપંચક્ષરુ-
ચારણદ્વાપ' ઇપ્પધ્ધસ્વપપ્પાડક્ષરોચારણાડ્ઢાયામ્-ઈપ્પત્ત=અન્પાનિ, યાનિ દૂસ્વાનિ પપ્પાક્ષ
રાણિ તેપા યદુચારણ તસ્ય યાડ્ઢા=કાલ સા તથા તસ્યામ્, ઇત્તમુચારણ ન દુત ન વિલમ્બિત
કિંતુ મ'યમમેવ ગૃહ્યતે, 'અસંસ્વેજસમડય' અપ્પરેયસમયિકામ્, 'અતોમુદ્દુત્તિય'
આન્તર્માર્હત્તિકી 'સેલેસિં' શૈલેશી-શૈલાનામીગ શૈલેશો મેરુ, તમ્યેવ યા દિથરતા=સામ્યાધ
વસ્થા સા શૈલેશી તામ્, અથવા-શૈલેશ=સર્વમંતરરૂપચાગ્રિવાન્, તસ્યેયમવસ્થા યોગનિરોધ
રૂપા શૈલેશી તા, શૈલેશ્યવસ્થાયા કેવલી વેદનીયાદિકર્મચતુષ્થ લપયતિ, તપ્રકારમાહ
'પુન્નરડય' इत्यादि । 'પુન્નરડયગુણસેદીયં ચ ણ કમ્મ' પૂર્વરનિત્તગુણશ્રેણિક ચ કર્મ,
પૂર્વ=શૈલેશ્યવસ્થાયા પ્રાગ્ રચિતા ગુણશ્રેણી યસ્ય તત્તથા, કા નામ ગુણશ્રેણા 'ઉચ્યત-

ણઈ)અયોગિ-અવસ્થા કો પ્રાપ્ત હો જાતે હૈં, (પાડણિત્તા ઈસિં-હસ્સ-પચક્ષરુ-ચારણ
દ્વાપ અસંસ્વેજસમડય અતોમુદ્દુત્તિય) અયોગી-અવસ્થા કો પ્રાપ્ત હો જાને કે વાદ્ હસ્વ
પાચ અક્ષર કે ઉચારણ કાલ-પ્રમાણ સમય મેં, અર્થાત્ અન્પાન સમય કે અત્તમુદ્દુત્ત જેસે
કાલ મ (સેલેસિં પડિવજ્જઈ) વે શૈલેશી-અવસ્થા કો પ્રાપ્ત કરતે હૈં, અથવા સર્વ કર્મો કે
સ્વરૂપ ચારિત્ર વાલે કો અવસ્થા કો-યોગનિરોધરૂપ અવસ્થા કો પ્રાપ્ત કરતે હૈં । ઇસ
શૈલેશી-અવસ્થા મેં કેવલી કિસ પ્રકાર સે વેદનીય આદિ ચાર અધાતિયા કર્મો કો લય
કરતે હૈં, ઇમ વાત કો પ્રગટ કરતે હૈં સૂત્રકાર કહતે હૈં કે (પુન્નરડયગુણસેદીય ચ ણ
કમ્મ તીસે સેલેસિમદ્વાપ અસંસ્વેજાહિં ગુણસેદીહિં અણતે કમ્મસે સવયતે)
શૈલેશી-અવસ્થા કે પહિલે જિન કર્મો કો ગુણશ્રેણી રચી જાય વે ગુણશ્રેણિ કર્મ હૈં । ગુણ

છે (પાડણિત્તા ઈસિંહસ્સપચક્ષરુચારણદ્વાપ અસંસ્વેજસમડય અતોમુદ્દુત્તિય)
અયોગી-અવસ્થાને પ્રાપ્ત થઈ ગયા પછી હસ્વપાચ અક્ષરના ઉચ્ચારણકાલ-
પ્રમાણ સમયમા, અર્થાત્ અસંપ્રાપ્ત સમયનો અત્તમુદ્દુત્ત જેવા કાલમા
(સેલેસિં પડિવજ્જઈ) તેઓ શૈલેશી અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરે છે, અથવા સર્વ
કર્મોના સ્વરૂપ ચારિત્રવાળાની અવસ્થાને-યોગનિરોધરૂપ અવસ્થાને
પ્રાપ્ત કરે છે આ શૈલેશી અવસ્થામા કેવલી કેવા પ્રકારથી વેદનીય આદિ
ચાર અધાતિયા કર્મોના લય કરે છે ? એ વાતને પ્રકટ કરતા સૂત્રકાર કહે
છે કે (પુન્નરડયગુણસેદીય ચ ણ કમ્મ તીસે સેલેસિમદ્વાપ અસંસ્વેજાહિં ગુણસેદીહિં
અણતે કમ્મસે સવયતે) શૈલેશી અવસ્થાની પહેલા જે કર્મોની શુભશ્રેણી રચી

યત્ કવલિનો વેદનાયાદિક ચતુર્વિધ કર્મ કાલાતરવેષ સ્થિત વર્તતે, તસ્ય ગ્રીપ્રતરક્ષપ
નાર્થ તસ્યેવ કર્મગો દલ્લિક ક્રમેણ પ્રતિસમય પૂર્વપૂર્વપેક્ષયા ઉત્તરોત્તરમભ્યાતગુણવૃદ્ધિ
ગુણીકૃત્ય સ્વરૂપ, બહુ, બહુતર, બહુતમમ્—ઇતિ શ્રેણીરૂપેણ સ્થિતિસ્થાન રચયતિ । ઇદમગ
સ્પષ્ટાકરણમ્—ગુણશ્રેણીરચનાયા પ્રથમસમયે કર્મદલ્લિક સ્વરૂપ ગૃહ્યતે, દ્વિતાયસમયે પૂર્વા
પેક્ષયા અભ્યાતગુણિત દલ્લિક ગૃહ્યત, તૃતીયસમયે તતોઽપ્યસહ્યાતગુણિત કર્મદલ્લિક
ગૃહ્યત, એવમુત્તરોત્તરમભ્યાતગુણવૃદ્ધિ કર્મદલ્લિક રચયતિ । એવ કર્મદલ્લિકરચન તાવ-
દ્વાચ્ચ, યાવદતર્મુહર્ત ચરમસમયમ્ । તચાન્તર્મુહર્તમપૂર્વકરણાનિવૃત્તિકરણકાલાભ્યા સ્તોકાભ્ય-
ધિક વર્તિતયમ્ । અય કર્મપુદ્ગલાના રચનાવિશેષો “ગુણશ્રેણી”—ત્યુચ્યતે । ‘તીસે

શ્રેણા કિસે નહત હૈ’ इस बात को प्रकट किया जाता है—कालान्तर में वेदन करन योग्य
जो वदनीयादिक चार कर्म अभी अवशिष्ट है उन्हें ग्रीप्रत रक्षण करने के निमित्त उनके
दलियाँ को क्रम से प्रतिममय पूर्व पूर्व को अपेक्षा उत्तरोत्तर अभ्यात गुणवृद्धि से गुणित
कर स्वल्प, बहु, बहुत एव बहुतम—इस श्रणारूप में विभाजित करते हुए स्थिति का सङ्गन
करना सो गुणश्रेणी है । मतलब इसका यह है कि गुणश्रेणारचना के प्रथम समय में
कर्मदल्लिक स्वल्प ग्रहण किये जाते हैं, द्वितीय समय में पूर्ण को अपेक्षा अभ्यातगुणित
दल्लिक ग्रहण किये जाते हैं, तृतीय समय में इससे भी अभ्यातगुणे कर्मदल्लिके ग्रहण किये
जाते हैं । इस प्रकार उत्तरोत्तर अभ्यातगुणित कर्मदल्लिकों को बहातक ग्रहण किया
जाता है कि जबतक अन्तर्मुहूर्तका अन्तिमसमय पूर्ण नहीं हो जाता । अपूर्वकरण और अनि-
वृत्तिकरण के काल से यह अन्तर्मुहूर्त कुछ अधिक समझना चाहिये । इस प्रकार कर्मपुदग-

શકાય તે શુભશ્રેણિઠકર્મ છે શુભશ્રેણી કોને કહેવાય ? એ વાત પ્રગટ
કરાય છે—કાલાન્તરમા વેદન કરવા યોગ્ય જે વેદનીય આદિક ચાર ઠર્મ હેતુ
બાકી છે તેમને જલદી ખપાવવા-ક્ષપણ કરવા—નિમિત્ત તેમના દલિઓમા ધીમે
ધીમે કર્મપૂર્વક પ્રતિસમય પૂર્વપૂર્વની અપેક્ષા ઉત્તરોત્તર અસખ્યાતશુભવૃદ્ધિથી
શુભિત કરીને સ્વરૂપ, બહુ, બહુતર તેમજ બહુતમ આમ શ્રેણીરૂપમા વિભા
જિત કરતા કરતા સ્થિતિનુ બડન કરવુ એને શુભશ્રેણી કહે છે એની
મતલબ એ છે કે શુભશ્રેણીરચનાના પ્રથમ સમયમા કર્મદલ્લિક સ્વરૂપ અહણુ
કરવામા આવે છે, બીજા સમયમા પ્રથમની અપેક્ષા અસખ્યાતશુભિત દલ્લિક
અહણુ કરવામા આવે છે ત્રીજા સમયમા તેનાથી પણ અસખ્યાતશુભા ઠર્મ-
દલ્લિક અહણુ કરાય છે આ પ્રકારે ઉત્તરોત્તર અસખ્યાતશુભિત ઠર્મદલ્લિકોને
ત્યા સુધી અહણુ કરવામા આવે છે કે જ્યાસુધી અન્તર્મુહૂર્તનો અતિમ
સમય પૂરો થઈ ન જાય અપૂર્વકરણ અને અનિવૃત્તિકરણના કાળથી આ
અન્તર્મુહૂર્ત વધે અધિક સમજવુ જોઈએ આ પ્રકારે કર્મપુદ્ગલોની રચનાની

હસ્સપચમ્સવરુચારણદ્વાદાસસખેજ્જસમઇયં અંતોમુહુત્તિયં સેલેસિં
પડિવજ્જઇ, પુવ્વરઇયગુણસેદીયં ચ ણં કમ્મ તીસે સેલેસિમદ્વાદા

અયોગત્વ પ્રાપ્નોતિ, 'અયોગત્ત પાઠણિત્તા' અયોગત્વ પ્રાપ્ત્ય, 'ઈસિંહસ્સપચમ્સવરુ-
ચારણદ્વાદા' ઇપ્પધસ્વપચ્ચાઽક્ષરોચારણાઽદ્વાયામ્-ઇપ્પત્=અન્પાનિ, યાનિ હ્રસ્વાનિ પચ્ચાલં
રાણિ તેપા યદુચારણ તસ્ય યાઽદ્વા=કાલ સા તથા તસ્યામ્, ઇન્મુચારણ ન દ્રુત ન વિલમ્બિત
કિંતુ મન્યમેવ ગૃહ્યતે, 'અસખેજ્જસમઇય' અમરચેયસમયિકામ્, 'અંતોમુહુત્તિય'
આન્તમોહર્તિકો 'સેલેસિં' શૈલેશી-શૈલાનામીગ શૈલેશો મેર, તસ્યેવ યા રિચરતા=સામ્યાદ્ય
વસ્થા સા શૈલેશી તામ્, અથવા-ગૈલેશ =સર્વમંતરરૂપચારિત્રવાન્, તસ્યેયમવસ્થા યોગનિરોધ
રૂપા ગૈલેશી તા, શૈલેશ્યવસ્થાયા કેવલી વેદનીયાદિકર્મચતુષ્ટય સ્વપયતિ, તદ્વપ્રકારમાહ
'પુવ્વરઇય' इत्यादि । 'પુવ્વરઇયગુણસેદીયં ચ ણ કમ્મ' પૂર્વરનિતગુણશ્રેણિક ચ કર્મ,
પૂર્વ=શૈલેશ્યવસ્થાયા પ્રાગ્ રચિત્તા ગુણશ્રેણી યસ્ય તત્તથા, કા નામ ગુણશ્રેણી ઉચ્યતે-

ગઇ)અયોગિ-અવસ્થા કો પ્રાપ્ત હો જાતે હૈં, (પાઠણિત્તા ઈસિં-હસ્સ-પચમ્સવર-ચારણ-
દ્વાદાસસખેજ્જસમઇય અંતોમુહુત્તિય) અયોગી-અવસ્થા કો પ્રાપ્ત હો જાને કે બાદ હ્રસ્વ
પાચ અક્ષર કે ઉચ્ચારણ કાલ-પ્રમાણ સમય મેં, અર્થાત્ અત્યાત સમય કે અતરુહર્ત જેસે
કાલ મેં (સેલેસિં પડિવજ્જઇ) વે શૈલેશી-અવસ્થા કો પ્રાપ્ત કરતે હૈં, અથવા સર્વ કર્મોં કે
વરરૂપ ચારિત્ર વાલે કી અવસ્થા કો-યોગનિરોધરૂપ અવસ્થા કો પ્રાપ્ત કરતે હૈં । ઇસ
શૈલેશી-અવસ્થા મેં કેવલી કિસ પ્રકાર સે વેદનીય આદિ ચાર અઘાતિયા કર્મોં કો ક્ષય
કરતે હૈં, ઇસ વાત કો પ્રગટ કરતે હુએ સૂત્રકાર કહેતે હૈં કિં (પુવ્વરઇયગુણસેદીય ચ ણ
કમ્મ તીસે સેલેસિમદ્વાદાસસખેજ્જાહિં ગુણસેદીહિં અણતે કમ્મસે સ્વપયતે)
શૈલેશી-અવસ્થા કે પહિલે જિન કર્મોં કી ગુણશ્રેણી રચી જાય વે ગુણશ્રેણિક કર્મ હૈં । ગુણ

છે (પાઠણિત્તા ઈસિંહસ્સપચમ્સવરુચારણદ્વાદાસસખેજ્જસમઇય અંતોમુહુત્તિય)
અયોગી-અવસ્થાને પ્રાપ્ત થઇ ગયા પછી હ્રસ્વ/પાચ અક્ષરના ઉચ્ચારણકાલ-
પ્રમાણ સમયમા, અર્થાત્ અસખ્યાત સમયનો અતરુહર્ત જેવા કાલમા
(સેલેસિં પડિવજ્જઇ) તેઓ શૈલેશી અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરે છે, અથવા સવ
કર્મોના સવરૂપ ચારિત્રવાળાની અવસ્થાને-યોગનિરોધરૂપ અવસ્થાને
પ્રાપ્ત કરે છે આ શૈલેશી અવસ્થામા કેવલી કેવા પ્રકારથી વેદનીય આદિ
ચાર અઘાતિયા કર્મોનો ક્ષય કરે છે ? એ વાતને પ્રકટ કરતા સૂત્રકાર કહે
છે કે (પુવ્વરઇયગુણસેદીય ચ ણ કમ્મ તીસે સેલેસિમદ્વાદાસસખેજ્જાહિં ગુણસેદીહિં
અણતે કમ્મસે સ્વપયતે) શૈલેશી અવસ્થાની કહેલા જે કર્મોની શુભ્રશ્રેણી રચી

यतेयकम्माड सव्वाहिं विप्पजहणाहि विप्पजहड, विप्पजहिता
उज्जुसेढीपडिवण्णे अफुसमाणगई उड्डं एकसमएण अविग्ग-
हेण गंता सागारोवउत्ते सिज्झड ॥ सू० ९२ ॥

युगपत् क्षपयतीति । 'स्वचित्ता' क्षपयित्वा 'ओरालियतेयकम्माड' औदारिकतैजस
कामाणि 'सव्वाहिं' सर्वाणि = अग्रेषामि, 'विप्पजहणाहि' विप्रहाणिमि - त्रिग्रेषेण = प्रकर्षतो
हानय = व्यागस्तामि, अत्र व्यस्यपक्षया गृह्यचनम्, 'विप्पजहड' विप्रजहाति = सर्वथा परिगाह-
यति, 'विप्पजहिता' विप्रहाय = परित्यज्य, 'उज्जुसेढीपडिवण्णे' ऋजुश्रेणिप्रतिपन्न - ऋजु =
अवक्रा, श्रेणि = आकाशप्रदेशपट्टिस्तामाश्रित 'अफुसमाणगई' अस्पृशद्गति - अस्पृशन्ती
सिद्धचन्तरालप्रदेशान् गतिर्यस्य स तथा, 'एकसमएण' एकसमयेन, अन्तरालप्रदेशस्पर्शने हि
नैकेन समयेन सिद्धि र्यात्, इष्यते तु तत्रैव एव समय, य एव चायुष्कादिकर्मणा क्षयसमय
स एव निर्वाणसमय । अतोऽन्तराले समयांतरस्यासद्भावादन्तरालप्रदेशानाममस्पर्शने भवति ।
भावनोऽयं मूढमोऽर्थ केवलमिष्य । 'अविग्गहेण' अविग्रहण = अन्तेण - यन् एव हि समया-
न्तरं लगति प्रदेष्टुमन्तरं च स्पृशति । 'उड्डं' ऊर्ध्वं 'गता' गत्वा 'सागारोवउत्ते' साका-
रोपयुक्त = नानोपयोगयान्, 'सिज्झड' सिद्धयति = सिद्धो भवति ॥ सू० ९२ ॥

णाहिं विप्पजहड) क्षपण करने के बाद औदारिक, तैजस एव कर्मण इन शरीरोंको
विशिष्टरूप से समस्त हानियों द्वारा सर्वथा छोड़ देते हैं । (विप्पजहिता उज्जुसेढी-
पडिवण्णे अफुसमाणगई उड्डं एकसमएण अविग्गहेण गता सागारोवउत्ते
सिज्झड) छोड़ने के बाद ऋजु-अवक्र आकाशके प्रदेशोंका पक्षित्वरूप श्रेणीको आश्रित
करत हुए, अर्थात् श्रेणीके अनुसार सिद्धिके अन्तराल के प्रदेशोंको नहीं स्पर्शते व केवली
भगवान् एक समय में विग्रहहित गति से-सीधी गति से होकर सिद्धगति में विराजमान हो
जाते हैं । यहा उनका उपयोग साकार होता है, अर्थात् ज्ञानोपयोग से वे निशिष्ट रहते हैं ।

कथा पत्री औदारिक, तैजस तेभञ्ज नार्मञ्छु अं शरीराने विशिष्टपथी
मरण हानियो द्वारा सर्वथा छोड़ी दीये ठे (विप्पजहिता उज्जुसेढीपडिवण्णे
अफुसमाणगई उड्डं एकसमएण अविग्गहेण गता सागारोवउत्ते सिज्झड)
छोड़ी दीया पत्री ऋजु-अवक्र आकाशना प्रदेशोनी पक्षित्वरूप श्रेष्ठीने आश्रित
करता, अर्थात् श्रेष्ठीने अनुसार सिद्धिना अन्तरालप्रदेशोने स्पर्श न करता
ते देवदी भगवान् अंके समयमा विग्रहहित गतिथी-सीधी गतिथी यधने
सिद्धिगतिमा विराजमान यध अथ छे अही तेभनो उपयोग साकार होय

असंखेज्जाहिं गुणसेढीहिं अणंते कम्मंसे खवयते वेयणिज्जाउय-
णामगोए इच्चेते चत्तारि कम्मंसे जुगवं खवेइ, खवित्ता ओरालि-

सेलेसिमद्वाए ' तस्या ङैलेश्यद्वायाम् " क्षपयन् "—इति पदमयाहृत्य योजना करणीया,
' असंखेज्जाहिं गुणसेढीहिं ' असंखेय्याभिगुणश्रेणिभि, ' अणंते कम्मंसे खवयते '
अनन्तान् कर्माशान् क्षपयन्, ' वेयणिज्जाउयणामगोए ' वेदनीयायुर्नामगोत्राणि, ' इच्चेते
चत्तारि कम्मंसे ' इत्येताश्चतुर कर्माशान् ' जुगवं खवेइ ' युगपत् क्षपयति । अयमत्र
समुत्पायार्थ — एव पूर्वं गुणश्रेणीं कृत्वा विशुद्धपरिणामवशादसंख्यातसमयवत्यामान्तमौर्हतिव्या
शैलेश्यवस्थाया कर्म क्षपयन् केवली स्वरचिताभिरसंख्यातगुणश्रेणीभि शीघ्रतरक्षपणक्रियाया
साधनभूताभिरनन्तपुद्गलरूपत्वादनन्तान् कर्माशान् क्षपयन् २ वेदनीयादिकाश्चतुर कर्माशान्

लोक्री रचना की विशेषताका नाम गुणश्रेणी है । इस प्रकार वे केवली भगवान् प्रथम—रचित
गुणश्रेणिकर्मकी उस शैलेशी के काल में नष्ट करते हुए असंख्यात गुणश्रेणियों द्वारा
अनन्त कर्माशोंका क्षय कर देते हैं । (वेयणिज्जा—उय—णाम—गोए इच्चेते चत्तारि कम्मंसे
जुगवं खवेइ) वेदनाय, आयु, नाम एवं गोत्र इन चार कर्माशोंको एक साथ क्षय करते
हैं । मतलब इसका यह है—इस प्रकार गुणश्रेणी करके विशुद्ध हुए परिणामों के वश से
असंख्यातसमयप्रमाण अर्तुर्मुहूर्त कालकी इस शैलेशी अवस्था में वे केवली प्रभु, कर्मको
क्षपित करते हुए, कर्मों की शीघ्रतर क्षपण क्रिया में साधनभूत असंख्यात गुणश्रेणियों द्वारा
अनन्तपुद्गलस्वरूप कर्माशोंका क्षय करते २ वेदनीयादिक चार अघातिया कर्माशोंका
एक ही साथ क्षय कर देते हैं । (खवेत्ता उरालिय—तेय—कम्माइ सव्वाहिं विप्पजह-

विशेषतानु नाम शुष्पश्रेणी छे, आवी रीते ते केवली भगवान् प्रथम रथेल
शुष्पश्रेणिं ठभंने ते शैलेशीना काणमा नष्ट करता करता असंख्यात शुष्प
श्रेणिओ द्वारा अनन्त कर्मांशोना क्षय करी दे छे (वेयणिज्जाउयणामगोए
इच्चेते चत्तारि कम्मंसे जुगवं खवेइ) वेदनीय, आयु, नाम तेमज्ज गोत्र ओ
आर कर्माशोना ओक साथे क्षय करे छे ओनी मतलब ओ छे के—आ प्रकारे
शुष्पश्रेणी करीने विशुद्ध थयेला परिणामने वश थरि असंख्यात—समय—प्रमाण
अन्तर्मुहूर्त काणनी आ शैलेशी अवस्थाभा ते केवली प्रभु ठभंने क्षपित
करता करता कर्मोनी जहुंज उतावणी क्रियाभा साधनभूत असंख्यात शुष्पश्रे
णीओ द्वारा अनन्तपुद्गलस्वरूप कर्माशोना क्षय करता करता वेदनीय
आदिक आर (४) अघातिया कर्माशोना ओकसाथे ज क्षय करी नाये छे
(खवेत्ता उरालिय—तेय—कम्माइ सव्वाहिं विप्पजहणाहिं) क्षपय

यतेयकम्माड सव्वाहि विप्पजहणाहि विप्पजहड, विप्पजहिच्चा
उज्जुसेढीपडिवण्णे अफुसमाणगई उड्ड एकसमएण अविग्ग-
हेण गंता सागारोवउत्ते सिज्झइ ॥ सू० ९२ ॥

युगपत् क्षपयतीति । 'स्ववित्ता' क्षपयित्वा 'ओरालियतेयकम्माई' औदारिकतैजस
कर्माणि 'सव्वाहि' सर्वाभि = अशेषाभि, 'विप्पजहणाहि' निप्रहाणिभि - निशेषेण = प्रकर्षतो
हानय = यागास्ताभि, अत्र व्यक्त्यपेक्षया बहुवचनम्, 'विप्पजहड' विप्रजहाति = सर्वथा परिगाट-
यति, 'विप्पजहिच्चा' विप्रहाय = परित्यज्य, 'उज्जुसेढीपडिवण्णे' ऋजुश्रेणिप्रतिपन्न - ऋजु =
अमृता, श्रेणि = आकाशप्रदेशपङ्क्तिस्तामाश्रित 'अफुसमाणगई' अस्पृगद्गति - अस्पृगन्ती
सिद्धयंतरालप्रदेशान् गतिर्यस्य स तथा, 'एकसमएण' एकसमयेन, अन्तरालप्रदेशस्पर्शने हि
नैकेन समयेन सिद्धि स्यात्, इष्यते तु तत्रैव एव समय, य एव चायुष्कादिकर्मणा क्षयसमय
स एव निर्वाणसमय । अतोऽन्तराले समयांतरस्यासद्भावादंतरालप्रदेशानामसस्पर्शनं भवति ।
भावतोऽयं मूलमोऽर्थ केवललिगम्य । 'अविग्गहेण' अप्रिग्रहेण = अग्रहेण - वक्र एव हि समया-
न्तरं लगति प्रदेशान्तरं च स्पृगति । 'उड्ड' ऊर्ध्व 'गता' गत्वा 'सागारोवउत्ते' साका-
रोपयुक्त = ज्ञानोपयोगवान्, 'सिज्झइ' सिद्धयति = सिद्धो भवति ॥ सू० ९२ ॥

णाहिं विप्पजहड) क्षपण करने के बाद औदारिक, तैजस एव कर्मण इन शरीरोंको
विशिष्टरूप से समस्त हानियों द्वारा सर्वथा छोड़ देते हैं। (विप्पजहिच्चा उज्जुसेढी-
पडिवण्णे अफुसमाणगई उड्ड एकसमएण अविग्गहेण गता सागारोवउत्ते
सिज्झइ) छोड़ने के बाद ऋजु-अवक्र आकाशके प्रदेशोंकी पङ्क्तिस्वरूप श्रेणीको आश्रित
करते हुए, अर्थात् श्रेणीके अनुसार सिद्धिके अंतराल के प्रदेशोंको नहीं स्पर्शते वे केवली
भगवान् एक समय में विग्रहरहित गति से-सीधी गति से होकर सिद्धिगति में विराजमान हो
जाते हैं। यहा उनका उपयोग साकार होता है, अर्थात् ज्ञानोपयोग से वे विशिष्ट रहते हैं।

क्या पड़ी औदारिक, तैजस तेमज्ज डार्मण्ये ये शरीराने विशिष्टरूपથી
सकण हानियों द्वारा सर्वथा छोड़ी दीये छे (विप्पजहिच्चा उज्जुसेढीपडिवण्णे
अफुसमाणगई उड्ड एकसमएण अविग्गहेण गता सागारोवउत्ते सिज्झइ)
छोड़ी दीया पड़ी ऋजु-अवक्र आकाशना प्रदेशोंकी पङ्क्तिस्वरूप श्रेणीने आश्रित
करता, अर्थात् श्रेणीने अनुसार सिद्धिना अंतरालप्रदेशोंने स्पर्श न करता
ते केवली भगवान् एक समयमा विग्रहरहित गतिथी-सीधी गतिथी यधने
सिद्धिगतिमा विराजमान थध जाय छे. अही तेमनो उपयोग साकार होय

मूलम्—ते णं तत्थ सिद्धा हवति, साइया अपज्जवसिया

टीका—अत्रोत्तरार्द्धे एकोनसप्ततितमे सूत्रे यद्वचोचत् 'से जे इमे गामागर जाव सन्निवेसेसु मणुया हवति सव्वकामरिसिया' इत्याख्य 'अट्टकम्मपयडीओ खवइत्ता उप्पि लोयमग

भावार्थ—इस उपाय से योगोंका निरोध करते समय प्रथम मनोयोगका निरोध करते हैं, फिर वचनयोगका और फिर बाद में काययोगका। योगोंके निरोध हो जान से वे अयोगी—अवस्थाको प्राप्त कर ह्रस्व अकारादिके, अर्थात् अ, इ, उ, ऋ, लृ—इन पांच अक्षरों के उच्चारण करने में जितना काठ लगता है उतने काल तक उस अयोगी—अवस्था में रहते हुए शैलेशी—अवस्थाको प्राप्त करने के पश्चात् असंख्यातगुणश्रेणी से अनन्त कर्मोंको क्षय कर देते हैं। फिर वेदनीय, आयु, नाम एवं गोत्र इन चार अधातिया कर्मोंको युगपत् विनष्ट कर वे भगवान्, औदारिक, तैजस एवं कर्मण शरीरको क्षपित करते हैं। इस प्रकार कर्मों और शरीरों से सर्वथा रहित बने हुए वे प्रभु आकाशकी प्रदेशपक्ति के अनुसार १ समय प्रमाणवाली अविग्रहगति से गमन कर सिद्धिगति में जाकर विराजमान हो जाते हैं। यहाँ वे साकार—उपयोगविशिष्ट रहा करते हैं ॥ सू. ९२ ॥

'ते ण तत्थ' इत्यादि।

इसी आगम के उत्तरार्धका ६९ वाँ सूत्र जो (से जे इमे गामागर जाव सन्निवे

छे ज्ञानोपयोगथी तेओ विशिष्ट रडे छे

भावार्थ—आ उपायथी योगोंने निरोध करती वधते प्रथम मनोयोगने ते ठेवली निरोध करे छे पछी, वचनयोगना अने त्थार पछी काय योगना निरोध थर्छ गया पछी तेओ अयोगी—अवस्था प्राप्त करीने ह्रस्व अकार आदिनु, अर्थात्—अ, इ, उ, ऋ, लृ—आ पांच अक्षरानु उच्चारण करवामा नेटवे। बाण लागे ओटला काल सुधी तेओ ते अयोगी—अवस्थामा रहैता शैलेशी—अवस्थाने प्राप्त करीने पछी असंख्यात गुणश्रेणीथी अनन्त कर्मोंओने क्षय करी दे छे पछी वेदनीय, आयु, नाम तेभज गोत्र ओ आर अधातिया कर्मोंने युगपत् नाश करीने ते भगवान् औदारिक, तैजस तेभज कर्मण शरीरने क्षपित करे छे आ प्रकारे ठगों अने शरीरथी सर्वथा रहित भनेला ते प्रभु आकाशनी प्रदेशपडित अनुसार १ समयप्रमाणवाली अविग्रह गतिथी गमन करीने सिद्धिगतिमा 'बध' विराजमान थर्छ अथा छे अही तेओ साकार—उपयोग—विशिष्टा स्था करे छे (सू. ६२)।

'ते ण तत्थ' इत्यादि

ओ न आगमना उत्तरार्धनु योगसुसित्तेरसु सूत्र ने (से जे इमे गामागर जाव

અસરીરા જીવધના ઢંસળનાળોવડતા નિદ્વિયદ્વા નિરેયળા

પડદ્વાળા હવતિ ' રતિ, તત્તે લોકાગ્રપ્રતિષ્ઠાના સન્ત કાદગ્ના મન્તીતિ જિજ્ઞાસાયામાદ-
'તે ણ' ઇત્યાદિ । 'તે ણ' તે=પૂર્વનિર્દિશ મનુષ્ય મલ 'તત્ત્વ' તત્ત લોકાગ્રે પ્રતિષ્ઠાન
પ્રામા સન્ત, 'સિદ્ધા હવતિ' મિદ્ધા મન્તિ । તે ક્રોદગ્ના મન્તો યાહ-'સાડયા' સાદિકા =
આદિસહિતા, 'અપજ્જવસિયા' અપર્યવસિતા =અન્તરહિતા -અગ્નિનાગ્નિ ઇત્યર્થ 'અસરીરા'
અગરીરા =પશ્ચન્નિધગરોરહિતા, અયે વન્તિ-સગરીગેડપિ સિદ્ધો મન્તીતિ તન્મતનિરાકુળ્ળાર્થ-

સેસુ મળુયા હવતિ સવ્વકામવિરયા) યહોં સે હેરુર (અદ્દુ કમ્મપગડીઓ સ્વહત્તા ઈપ્પિ
લોયમ્મપડદ્વાળા હવતિ) યહોં તક હે । ઇસ સૂત્ર મેં યહ જો કહા ગયા હે કિ વે સિદ્ધ
મગ્ગાન લોક કે અગ્રમાગ મ પ્રતિષ્ઠિત હો જાતે હૈ, ડસા વિપય મેં અવ ઇસ મ્ત્ર દ્વારા યહ
ચતાયા જાતા હૈ કિં વ મિદ્ધ મગ્ગાન્ લોક કે અગ્રમાગ મ રહતે હુવ કેસે હોતે હૈ । વહ
ઇસ પ્રકાર હૈ-(તે ણ તત્ત્વ સિદ્ધા હવતિ) વે પૂર્વનિર્દિશ મનુષ્ય, લોક કે અગ્રમાગ મે પ્રતિ-
ષ્ઠિત હોતે હુવ સિદ્ધ કહ જાતે હૈ, વે (સાડયા અપજ્જવસિયા) સાદિ ઓર પર્યવસાનરહિત
હોત હૈ, અથાત્-વહા સે ફિર ડહે મસાર મેં પીઠે જન્મ ધારણ નહીં કર્ગના પડતા હૈ, ઇતદર્થ
ડહે અપર્યવસિત કહા હૈ । અનાદિકાલ સે લગે હુવ કમ્મો કા ક્ષય કરકે વે સિદ્ધ હુવ હૈ,
અત ઇસ અપેક્ષા વે સાદિ કહે ગયે હૈ । (અસરીરા) ઔદારિક આદિ પાચ ગરીરોં સે વે
સર્વથા રહિત હોતે હ । કિતનેક ઇસા કહતે હૈ કિ સગરીર મી પ્રાણી સિદ્ધ હોતા હૈ, ડનકે
ઇસ સિદ્ધાન્ત કો દૂર કરતે હુવ મગ્ગાન ન સિદ્ધોં કા (અસરીરા) યહ નિરોપણ ત્રિયા હૈ ।

સન્નિવેસેસુ મળુયા હવતિ સવ્વકામવિરયા) અહીં થી લઈને (અદ્દુ કમ્મપગડીઓ સ્વહત્તા
ઈપ્પિ લોયમ્મપડદ્વાળા હવતિ) અહીં સુધી છે આ સૂત્રમા જે આ ઠહેવામા આગ્ય છે
ઢે તે મિદ્ધ ભગવતો લોડના અગ્રમાગમા પ્રતિષ્ઠિત થઈ જાય છે, તે જ વિપયમા
આ સૂત્ર દ્વારા એમ બતાવવામા આવે છે ઢે તેઓ મિદ્ધ ભગવતો લોડના
અગ્રમાગમા ગહેતા કેવા થાય છે તે આ પ્રકારે ઢે-(તે ણ તત્ત્વ સિદ્ધા હવતિ)
તેઓ પૂર્વે બતાવેલા મનુષ્ય, લોડના અગ્રમાગમા પ્રતિષ્ઠિત થઈ જતા સિદ્ધ
ઢહેવાય ઢે તેઓ (સાડયા અપજ્જવસિયા) આદિ અને અત (જન્મ-મરણ)-
રહિત થાય ઢે ત્યાંથી પાછો તેઓને સંસારમા જન્મ ધારણ કરવો પડતો
નથી, તે અર્થમા તેમને અપર્યવસિત ઠહેવામા આવે છે અનાદિકાળથી
લાગેલા કમોને ક્ષય કરીને તેઓ સિદ્ધ થયા છે, આથી એ અપેક્ષાએ તેમને
સાદિ ઠહે છે (અસરીરા) ઔદારિક આદિ પાચ શરીરથી તેઓ સર્વથા
ગહિત થાય છે કેટલાક એમ ઠહે છે ઢે અશરીર પણ પ્રાણી સિદ્ધ હોય છે,
તેઓના આ સિદ્ધાન્તને દૂર કરતા ભગવાને સિદ્ધોને 'અસરીરા' એ વિશે

નીરયા ણિમ્મલા વિતિમિરા વિસુદ્ધા સાસયમણાગયદ્ધ કાલ
ચિદ્ધતિ ॥ ૧૩ ॥

મિદ વિશેષમ્, 'જીવધના' જીવધના—જીવાશ્વ તે ધના જીવધના—અતરરહિતત્વેન જીવ
પ્રદેશમયા, યોગનિરોધકાલે રધ્રપૂરણેન ત્રિભાગોનાવગાહનાયા સદ્વાવાદિત્યર્થ, 'દસણનાણોવ
ઉત્તા' દર્શનજ્ઞાનોપયુક્તા—દર્શનમ્=અનાકાર, જ્ઞાન=સાકાર, તયોરુપયુક્તા, 'નિદ્વિયદ્ધા'
નિષ્ઠિતાયા=કૃતકૃત્યા—સમાપસર્વપ્રયોજના इत्यર્થ । 'નિરેયણા' નિરેજના=નિશ્ચલ—સ્થિરા
इत्यર્થ, 'નીરયા' નીરજસ=બંધ્યમાનકર્મરહિતા इत्यર્થ, યદ્વા—નીરયા ઇતિચ્છાયા, રયો, વેગસ્ત
દ્રહિતા=નિરુદ્ધેગા—નિરૌત્સુક્યા इत्यર્થ । 'ણિમ્મલા' નિર્મલ=પૂર્વગદ્ધકર્મ—નિર્મુક્તા,
'વિતિમિરા' વિતિમિરાઃ=વિગતાનાના, 'વિસુદ્ધા' વિશુદ્ધા=કર્મવિશુદ્ધપ્રકર્યમુપગતા,

इससे भगवान का यह अभिप्राय प्रगट होता है कि शरीरसहित जीव कभी भी मुक्त नहीं
होता है। (जीवधना) अतररहित होने से वे भगवान जीवप्रदेशमय रहते हैं। अत के शरीर
की अधगाहना से उनकी सिद्ध—अवस्था में अवगाहना कुछ कम रहती है। योगनिरोधकाल
मे शरीर के छेदों के पूरण हो जाने से त्रिभाग—ऊन उनकी अवगाहना बतलाइ गई है।
(दसणणाणोवउत्ता) दर्शन एव ज्ञान से वे उपयुक्त रहा करते हैं। अनाकार ज्ञान का नाम
दर्शन एव साकार ज्ञान का नाम ज्ञान कहा गया है। (निद्वियद्वद्वा) समस्त मनोरथ सिद्ध
हो जाने से एव कुछ भी कार्य करने के लिये बाकी नहीं रहने से वे भगवान् कृतकृत्य रुहे
जाते हैं। तथा (निरैयणा) ये निश्चल, (नीरया) बन्धमान कर्मों से रहित, अथवा निरुद्धेग,
(णिम्लला) निर्मल—पूर्वगद्वकर्मों से निर्मुक्त, (वितिमिरा) अज्ञानरूप तिमिर से अतीत,

પણ આપ્યુ છે આથી ભગવાનનો આ અભિપ્રાય પ્રગટ થાય છે કે શરીર—
સહિત એવ ઠઠી પણ મુક્ત થતો નથી (જીવધના) અતરરહિત હોવાથી
તે ભગવાન એવપ્રદેશમય રહે છે અતના શરીરની અવગાહનાથી તેમની
સિદ્ધ—અવસ્થામાં અવગાહના જરા ઓછી રહે છે યોગ—નિરોધ કાળમાં
શરીરના છેદોના પૂરણ થઈ જવાથી ત્રિભાગન્યૂન તેમની અવગાહના બતાવેલી છે
(દસણનાણોવઉત્તા) દશ ન તેમજ જ્ઞાનથી તેઓ ઉપયુક્ત રહ્યા કરે છે અનાકાર જ્ઞાનનું
નામ દશ ન તેમજ સાકાર જ્ઞાનનું નામ જ્ઞાન કહેવાય છે (નિદ્વિયદ્ધા) સમસ્ત મનોરથ
સિદ્ધ થઈ જવાથી તેમજ કાંઈ પણ કાર્ય કરવાનું બાકી ન રહેવાથી તે ભગવાન કૃત—
કૃત્ય કહેવાય છે તથા (નિરેયણા) તેઓ નિશ્ચળ, (નીરયા) બંધ્યમાન કર્મોથી
રહિત, અથવા નિરુદ્ધેગ, (ણિમ્મલા) નિર્મળ—પૂર્વગદ્ધ કર્મોથી નિર્મુક્ત, (વિતિમિરા)
અજ્ઞાનરૂપ તિમિર—અધકારથી અતીત, (વિસુદ્ધા) કર્મોના વિનાશથી થતી

મૂલમ્—સે કેળદ્દેણ મતે ! એવં વુચ્છડ—તે ણં તત્થ સિદ્ધા
મવંતિ સાદીયા અપજવસિયા જાવ ચિદ્ધતિ ? ગોયમા ! સે જહા
ણામણ વીયાણં અગ્ગિદ્દહાણ પુણરવિ અંકુરુપ્પત્તી ણ મવ્વઃ,

‘સાસયમણાગયદ્ધ કાલ ચિદ્ધતિ’ શાશ્વતમ્ અનાગતાદ્ર કાલ=મવિધ્યકાલ ‘ચિદ્ધતિ’
તિષ્ઠન્તિ ॥ મૂ. ૧૩ ॥

ટીકા—ગૌતમ પૃચ્છન્તિ—‘સે કેળદ્દેણ મતે’ ! ઇત્યાદિ । ‘મતે’ ! હે મદત !
‘સે કેળદ્દેણ’ અથ કેનાઽર્થેન=કન કારણેન ‘એવં વુચ્છડ’ એવમુચ્યતે ‘તે ણ તત્થ સિદ્ધા
મવંતિ’ ત મ્વદ તત્ર સિદ્ધા મવંતિ, ‘સાદીયા સાદિના’ ‘અપજવસિયા’ અપર્ય-
વસિતા ‘જાવ ચિદ્ધતિ’ યાવત તિષ્ઠન્તિ ?, મગગાનાહ—‘ગોયમા’ ! હે ગૌતમ ! ‘સે
જહા ણામણ’ તદ્ યથા નામ ‘વીયાણ અગ્ગિદ્દહાણ’ વાજાનામગ્નિદગ્ધાના ‘પુણરવિ’
પુનરપિ ‘અંકુરુપ્પત્તી ણ મવ્વઃ’ અદ્દુરોત્પત્તિર્ન મવંતિ, ‘એવામેવ સિદ્ધાણ રમ્મવીણ

(ચિમુદ્ધા) કમ્મો ક વિનાશ સે ઉદ્દમૂત આત્મવિશુદ્ધિ સે યુક્ત હો નર (સાસયમણાગયદ્ધ
કાલ ચિદ્ધતિ) મવિધ્યકાલમેજાશ્વતરુપ સે સિદ્ધાવસ્થા સે સપત્ર રહા કરતે હે । અયાત્—મિદ્ધ
મગગાન્ સાન્—અનત રહા કરતે હે, એવં શુદ્ધ આત્મગુણો કે પૂર્ણવિકાસ સે વે સિદ્ધ—અવસ્થા
મ અનતકાલનક વિગજિત રહતે હે ॥ મૂ. ૧૩ ॥

‘સે કેળદ્દેણ’ ઇત્યાદિ ।

પ્રશ્ન—(મતે !) હે મદત ! (સે કેળદ્દેણ એવં વુચ્છડ) ‘વે સાદિ અપર્યવસિત
હોતે હે ?’ યહ આપ કિમ કારણ સે રહતે હે ? ઉત્તર—(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! મુનો ! (સે
જહા ણામણ વીયાણ અગ્ગિદ્દહાણ પુણરવિ અંકુરુપ્પત્તી ણ મવ્વઃ) જિમ પ્રકાર અગ્નિ

આત્મવિશુદ્ધિથી યુક્ત થઈને (સાસયમણાગયદ્ધ કાલ ચિદ્ધતિ) ભવિષ્યકાળમા શાશ્વત—
રૂપથી સિદ્ધાવસ્થાથી યુક્ત રહ્યા કરે છે અર્થાત્—સિદ્ધ ભગવાન સાદિ અનત
રહ્યા કરે છે, તેમજ શુદ્ધ આત્મગુણોના પૂર્ણ વિકાસથી તેઓ સિદ્ધ અવસ્થામા
અનતકાળ સુધી વિગજમાન રહે છે (સ્. ૬૩)

‘સે કેળદ્દેણ’ ઇત્યાદિ

પ્રશ્ન—(મતે !) હે મદત ! (સે કેળદ્દેણ એવં વુચ્છડ) “તેઓ સાદિ
અપર્યવસિત હોય છે” એમ આપ શુ કારણથી કહો છે ? ઉત્તર—(ગોયમા !)
હે ગૌતમ ! સાસયો (સે જહા ણામણ વીયાણ અગ્ગિદ્દહાણ પુણરવિ અંકુરુપ્પત્તી ણ
મવ્વઃ) જે પ્રકારે અગ્નિથી બળેલા બીમા ફગીને અદુર ઉત્પન્ન કરવાની

एवामेव सिद्धाणं कम्मवीणं दड्ढे पुणरवि जम्मुप्पत्ती न भवइ,
से तेणट्ठेण गोयमा । एवं वुच्चइ—ते णं तत्थ सिद्धा भवति
सादीया अपज्जवसिया जाव चिट्ठंति ॥ सू० ९४ ॥

मूलम्—जीवा ण भंते । सिज्झमाणा कयरमि सघयणे

दड्ढे 'एवमेव सिद्धाना कर्मबीजे दग्धे सति 'पुणरवि' पुनरपि 'जम्मुप्पत्ती न
भवइ' जन्मोत्पत्तिर्न भवति=जन्मन प्रादुभावो न भवति, 'से तेणट्ठेण' तत्तेनाऽर्थेन,
'गोयमा' हे गौतम । 'एव वुच्चइ' एवमुच्यते—'ते ण सिद्धा भवति सादीया अपज्ज
सिया' तेणल्ल सिद्धा भवन्ति सादिका अपर्यवसिता 'जाव चिट्ठंति' यावच्चिप्रन्ति ॥ सू० ९४ ॥

टीका—गौतम पृच्छति—'जीवा ण भंते' इत्यादि । 'भंते' । हे भदत् ।
'जीवा ण' जीवा खलु 'सिज्झमाणा' सिद्धयन्त 'कयरमि' कतरस्मिन्=पदसु
सहननेषु कस्मिन् 'सघयणे' सहनने 'सिज्झति' सिध्यति । भगवानाह—'गोयमा'

से दग्ध बीजां में पुन अकुर को उपन करनेकी शक्ति नहीं रहती है, (एवामेव सिद्धाण
कम्मवीणं दड्ढे पुणरवि जम्मुप्पत्ती ण भवइ) उसी तरह सिद्ध भगवान् के भी कर्म
रूपो ससारका बीज नष्ट हो जाने पर पुन जन्मकी उपत्ति नहीं होता है । (से तेणट्ठेण
गोयमा ! एव वुच्चइ) इसलिये हे गौतम । ऐसा कहा है कि (ते ण सिद्धा भवति
सादीया अपज्जवसिया) वे सिद्ध सादि अपर्यवसित होते हैं ॥ सू. ९४ ॥

'जीवा ण भंते !' इत्यादि ।

प्रश्न—(भंते !) हे भदत् । (जीवा ण सिज्झमाणा) जीन सिद्ध होते हुए
(कयरमि सघयणे सिज्झति) उह सहननों मे से कौन से सहनन मे सिद्ध होत ह ?

शक्ति रहती नहीं, (एवामेव सिद्धाण कम्मवीणं दड्ढे पुणरवि जम्मुप्पत्ती ण
भवइ) तेलीज रीते सिद्ध भगवानने पक्ष कर्मरूपी ससारना बीज नष्ट
थई जवाथी क्षीने जन्मनी उत्पत्ति थती नहीं (से तेणट्ठेण गोयमा ! एव
वुच्चइ) झेठला भाटे हे गौतम । झेठ कछु छे ऊ (ते ण सिद्धा भवति
सादीया अपज्जवसिया) ते सिद्धी सादि-अपर्यवसित होय छे (सू. ९४)

('जीवा ण भंते ! सिज्झमाणा' इत्यादि)

प्रश्न—(भंते !) हे भदत् ! (जीवा ण सिज्झमाणा) एव सिद्ध थई
(कयरमि सघयणे सिज्झति ?) छ सहननोभाथी कथा सहननभा सिद्ध

सिज्झति ? गोयमा ! वडरोसभणारायसंघयणे सिज्झति ॥ सू० ९५ ॥

मूलम्—जीवा ण भते । सिज्झमाणा कयरंमि सठाणे सिज्झति ? गोयमा । छण्ह सठाणाण अण्णयरे सठाणे सिज्झति ॥ ९६ ॥

हे गौतम ! 'वडरोसभणारायसंघयणे' वज्ररूपभनाराचसहनने 'सिज्झति' सिद्धयति ॥ सू० ९५ ॥

टीका—गौतम प्रच्छति—'जीवा ण भते !' इत्यादि । 'भते !' इ भदन्त ' = हे भगवन् । 'जीवा ण सिज्झमाणा कयरंमि सठाणे सिज्झति ?' जीवा खलु सिध्यन्त कतरस्मिन् सस्थाने सिध्यन्ति ? भगवानाह—'गोयमा' हे गौतम । 'छण्ह सठाणाण अण्णयरे सठाणे सिज्झति' पण्णा सस्थानानामन्यतरस्मिन् कस्मिंश्चिदेकस्मिन् सस्थाने सिध्यन्ति ॥ सू० ९६ ॥

उत्तर—(गोयमा !) हे गौतम ! (वडरोसभणारायसंघयणे सिज्झति) वज्ररूपभनाराच-सहनन से वे सिद्ध होते हैं । वज्ररूपभनाराचमहननवाला जीव ही मुक्ति को पाता है ॥ सू० ९५ ॥

'जीवा ण भते !' इत्यादि ।

प्रश्न—(भते !) हे भदन्त ! (जीवा ण सिज्झमाणा) जो जीव सिद्ध होते हैं वे (कयरंमि सठाणे सिज्झति) कौन से सस्थान से सिद्ध होते हैं ? उत्तर—(गोयमा !) हे गौतम ! (छण्ह सठाणाण अण्णयरे सठाणे सिज्झति) छह सस्थानों में से किसी भी एक सस्थान से जीव सिद्धिगति का लाभ कर सकते हैं ॥ सू० ९६ ॥

थाय छे ? उत्तर—(गोयमा !) हे गौतम ! (वडरोसभणारायसंघयणे सिज्झति) वज्ररूपभनाराचसहननवाला जीव सिद्ध थाय छे वज्ररूपभनाराच-सहननवाला एवम् मुक्तिने भवे छे (सू० ९५)

'जीवा ण भते !', इत्यादि

प्रश्न—(भते !) हे भदन्त ! (जीवा ण सिज्झमाणा) वे जीव सिद्ध थाय छे ते जीव (कयरंमि सठाणे सिज्झति ?) क्या संस्थान थी सिद्ध थाय छे ? उत्तर—(गोयमा !) छण्ह सठाणाण अण्णयरे सठाणे सिज्झति हे गौतम ! छ सस्थानोभा थी छे पण्ण ये सस्थान थी एव सिद्धिगतिनो लाल करी थडे छे (सू० ९६)

મૂલમ—જીવા ણં ભતે ! સિજ્ઞમાણા કયરમ્મિ ઉચ્ચત્તે સિજ્ઞતિ ? ગોયમા ! જહણ્ણેણં સત્તરયણીણ, ઉક્કોસેણં પંચધણુસડ્ઢણ સિજ્ઞતિ ॥સૂ૦ ૧૭॥

ટીકા—ગૌતમ પૃચ્છતિ-‘જીવા ણં ભતે !’ ઇત્યાદિ । ‘ભતે !’ હે મદત્ત ! ‘જીવા ણ સિજ્ઞમાણા કયરમ્મિ ઉચ્ચત્તે સિજ્ઞતિ ?’ જીવા મ્વલ્લ સિયન્ત કતરત્તિમન=ક્રિયતિ ઉચ્ચવેડગાહનેન સિધ્ધતિ । મગવાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જહણ્ણેણ’ જઘયેન ‘સત્તરયણીણ’ સત્તરનિકે=સમહસ્તપરિમિતે ‘ઉક્કોસેણ’ ઉક્કર્ષેણ ‘પંચધણુસડ્ઢણ’ પચ્ચધનુ—શતિકે=પચ્ચગતધનુ પરિમિતે ઉચ્ચવે, ‘સિજ્ઞતિ’ સિયતિ । ચતુર્હસ્તપરિમાણવિશેષો ધનુરિ ત્યુચ્ચતે । ઇદં જઘન્ય તાર્થકરપેક્ષયા કથિતમ્ । અતો દ્વિહસ્તપ્રમાણેન કૂર્મપુત્રેણ ન વિરોધ । ॥ સૂ૦ ૧૭ ॥

‘જીવા ણં ભતે !’ ઇત્યાદિ ।

પ્રશ્ન—(જીવા ણં ભતે ! સિજ્ઞમાણા કયરમ્મિ ઉચ્ચત્તે સિજ્ઞતિ ?) હે મદત ! જો જીવ સિદ્ધ હોતે હૈ વે કિત્તની અગાહના સે સિદ્ધ હોતે હૈ ? ઉત્તર—(ગોયમા ! જહણ્ણેણ સત્તરયણીણ ઉક્કોસેણ, પંચધણુસડ્ઢણ સિજ્ઞતિ) હે ગૌતમ ! કમ સે કમ ૭ હાથ પ્રમાણવાલી અગાહના સે ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે ૫૦૦ ધનુષકી અગાહના સે સિદ્ધ હોતે હૈ । ૪ હાથકા એક ધનુષ હોતા હૈ । જઘ ય, ઋઘન તાર્થકર કી અપેક્ષા સે જાનના ચાહિયે । અત્ત દો હાથકી અગાહના વાલે કૂર્મપુત્ર સે ઇસમે કોઈ વિરોધ નહા આતા હૈ ॥મૂ ૧૭॥

‘જીવા ણં ભતે !’ ઇત્યાદિ ।

પ્રશ્ન—(જીવા ણં ભતે ! સિજ્ઞમાણા કયરમ્મિ ઉચ્ચત્તે સિજ્ઞતિ ?) હે મદત ! જે છવ સિદ્ધ થાય છે તે કેટલી અવગાહનાથી સિદ્ધ થાય છે ? ઉત્તર—(ગોયમા ! જહણ્ણેણ સત્તરયણીણ ઉક્કોસેણ પંચધણુસડ્ઢણ સિજ્ઞતિ) હે ગૌતમ ! ઓછામાં ઓછી ૭ હાથ-પ્રમાણવાળી અવગાહનાથી અને ઉત્કૃષ્ટથી (વધારેમાં વધારે) ૫૦૦ ધનુષની અવગાહનાથી સિદ્ધ થાય છે ૪ હાથનું એક ધનુષ થાય છે જઘન્ય ઋઘન તાર્થકરની અપેક્ષાએ બધુ બેઠે એ આથી બે હાથની અવગાહનાવાળા કૂર્મપુત્રથી આમાં કોઈ વિરોધ આવતો નથી. (સૂ. ૬૭)

મૂલમ્—જીવા ન મંતે ! સિજ્ઞમાણા કયરમ્મિ આઉએ સિજ્ઞંતિ ? ગોયમા ! જહ્ણેણ સાહરેગટ્ટવાસાઉએ, ઉક્કોસેણ પુવ્વકોડિયાઉએ સિજ્ઞંતિ ॥ સૂ. ૧૮ ॥

ટીકા—ગૌતમ પૃચ્છતિ—‘જીવા ન મંતે !’ इत्यादि । ‘मंते !’ हे भवन्त ! ‘जीवा न सिज्झमाणा कयरम्मि आउए सिज्झति ?’ जीवा रसु सिध्यन्त कतरम्मिन् आयुषि सि यन्ति ? भगवानाह—‘गोयमा !’ इ गौतम ! ‘जह्णणेण साहरेगट्टवासाउए’ जघ येन सातिरेकाऽऽट्टवपाऽयुषि, ‘उक्कोसेण’ उक्कपेण ‘पुव्वकोडियाउए’ पूर्वकोट्यायुषि ‘सिज्झति’ सिध्यति । पूर्व इति चतुरंगीतिलक्षाणा चतुरंगीतिलक्षैर्गुणे कृते या सा योपलभ्यते तावन्मयकुर्यपरिमित काल उच्यते ॥ सू. १८ ॥

‘જીવા ન મંતે’ इत्यादि ।

પ્રશ્ન—(જીવા ન મંતે ! સિજ્ઞમાણા કયરમ્મિ આઉએ સિજ્ઞંતિ ?) હે ભવન્ત ! જો જીવ સિદ્ધ હોતે હૈં તે કિતનો આયુવાલ સિદ્ધ હોતે હૈં ? અર્થાત્ કિતનો આયુ-તક કે જાન સિદ્ધિગતિકા લાભ કર સકતે હૈં ? ઉત્તર—(ગોયમા ! જહ્ણેણ સાહરેગટ્ટવાસાઉએ ઉક્કોસેણ પુવ્વકોડિયાઉએ સિજ્ઞંતિ) કમ સે કમ આઠ વર્ષ સે ડુઢ અધિક આયુ વાલે જીવ સિદ્ધ હો સકતે હૈં ઓર વ્યાદા સે વ્યાદા એક પૂર્વકોટિ આયુવાલે જાન સિદ્ધ હો સકતે હૈં । ૮૪૦૦૦૦૦ ચૌરાસી લાખ વર્ષકા પૂર્વાજ્ઞ હોતા હૈં ઓર ૮૪૦૦૦૦૦ ચૌરાસા લાખ પૂર્વાજ્ઞકા એક પૂર્વ હોતા હૈં ॥ સુ. ૧૮ ॥

‘જીવા ન મંતે !’ इत्यादि

પ્રશ્ન—(જીવા ન મંતે ! સિજ્ઞમાણા કયરમ્મિ આઉએ સિજ્ઞંતિ ?) હે ભદ્રત ! જે છવ સિદ્ધ થાય છે તે ડેટલી આયુષ્યવાળા સિદ્ધ થાય છે ? અર્થાત્ ડેટલી આયુષ્ય સુધીના છવ સિદ્ધિગતિનો લાભ ઠી શકે છે ? ઉત્તર—(ગોયમા ! જહ્ણેણ સાહરેગટ્ટવાસાઉએ ઉક્કોસેણ પુવ્વકોડિયાઉએ સિજ્ઞંતિ) એાછામા એાછા ૮ વરસથી થોડી વધારે આયુ (ઉમર) વાળા છવ સિદ્ધ થઈ શકે છે, અને વધારેમા વધારે ૧ પૂર્વકોટી આયુ ધ્યવાળા છવ સિદ્ધ થઈ શકે છે ૮૪૦૦૦૦૦ એાર્ધાસી લાખ વર્ષનું એક પૂર્વાજ્ઞ થાય છે, અને ૮૪૦૦૦૦૦ એાર્ધાસી લાખ પૂર્વાજ્ઞનું એક પૂર્વ થાય છે (સુ. ૧૮)

મૂલમ્—જીવા ણં ભતે ! સિજ્ઞમાણા કયરમ્મિ ઉચ્ચત્તે સિજ્ઞતિ ? ગોયમા ! જહણ્ણેણં સત્તરયણીણ, ઉક્કોસેણં પંચધણુસહ્ણ સિજ્ઞતિ ॥સૂ. ૧૭॥

ટીકા—ગૌતમ પૃચ્છતિ ‘જીવા ણં ભતે !’ ઇત્યાદિ । ‘ભતે !’ હે ભદન્ત ! ‘જીવા ણ સિજ્ઞમાણા કયરમ્મિ ઉચ્ચત્તે સિજ્ઞતિ ?’ જીવા સ્વલ્પ સિંધન્ત કત્તરમ્મિન્—કિયતિ ઉચ્ચત્તેડગગાહનેન સિંધ્યતિ ‘ મગવાગાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જહણ્ણેણ’ જઘયેન ‘સત્તરયણીણ’ સત્તરત્તિકે=સપ્તહસ્તપરિમિતે ‘ઉક્કોસેણ’ ઉક્કયેણ ‘પંચધણુસહ્ણ’ પંચધણુ—શતિકે=પંચશતધણુ પરિમિતે ઉચ્ચત્તે, ‘સિજ્ઞતિ’ સિંધ્યન્તિ । ચતુર્હસ્તપરિમાણત્રિણેપો ધનુરિ ત્યુચ્ચતે । इदं जघय तीर्थकरापेक्षया कथितम् । अतो द्विहस्तप्रमाणेन कूर्मीपुत्रेण न विरोध । ॥ सू. १७ ॥

‘જીવા ણં ભતે !’ ઇત્યાદિ ।

પ્રશ્ન—(જીવા ણં ભતે ! સિજ્ઞમાણા કયરમ્મિ ઉચ્ચત્તે સિજ્ઞતિ ?) હે ભદન્ત ! જો જીવ સિદ્ધ હોતે હૈ વે કિતની અવગાહના સે સિદ્ધ હોતે હૈ ? ઉત્તર—(ગોયમા ! જહણ્ણેણ સત્તરયણીણ ઉક્કોસેણ પંચધણુસહ્ણ સિજ્ઞતિ) હે ગૌતમ ! કમ સે કમ ૭ હાથ પ્રમાણવાલી અગગાહના સે ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે ૫૦૦ ધનુષની અગગાહના સે સિદ્ધ હોતે હૈ । ૪ હાથની એક ધનુષ હોતા હ । જઘ ય કથન તીર્થકરની અપેક્ષા સે જાનના ચાહિયે । અત્ત દો હાથની અવગાહના વાલે કૂર્મીપુત્ર સે હસમે કોઈ વિરોધ નહા આતા હૈ ॥મૂ. ૧૭॥

‘જીવા ણં ભતે !’ ઇત્યાદિ

પ્રશ્ન—(જીવા ણં ભતે ! સિજ્ઞમાણા કયરમ્મિ ઉચ્ચત્તે સિજ્ઞતિ ?) હે ભદન્ત ! જે જીવ સિદ્ધ થાય છે તે કેટલી અવગાહનાથી સિદ્ધ થાય છે ? ઉત્તર—(ગોયમા ! જહણ્ણેણ સત્તરયણીણ ઉક્કોસેણ પંચધણુસહ્ણ સિજ્ઞતિ) હે ગૌતમ ! ઓછામાં ઓછી ૭ હાથ—પ્રમાણવાળી અવગાહનાથી અને ઉત્કૃષ્ટથી (વધારેમાં વધારે) ૫૦૦ ધનુષની અવગાહનાથી સિદ્ધ થાય છે ૪ હાથનું એક ધનુષ થાય છે જઘન્ય કથન તીર્થકરની અપેક્ષાએ બાણુ બોધ એ આથી જે હાથની અવગાહનાવાળા કૂર્મીપુત્રથી આમાં કેઈ વિરોધ આવતો નથી. (સૂ. ૬૭)

भूमिभागाओ उड्डं चदिमसूरियगहगणणक्खत्तताराभवणा-
ओ वहूड जोयणाड, वहूडं जोयणसयाड, वहूड जोयणसहस्साड,
वहूड जोयणसयसहस्साडं, वहूओ जोयणकोडीओ, वहूओ जोय-
णकोडाकोडीओ उड्डतर उप्पडत्ता सोहम्मी-साण-सणकुमार-

अस्या रत्नप्रमाया पृथिव्या 'बहुसमरमणिज्जाओ भूमिभागाओ' बहुसमरमणायाद्
भूमिभागात् 'उड्ड' ऊर्ध्वं 'चदिम-सूरिय-गहगण णक्खत्त-ताराभवणाओ' चन्द्र-सूर्य-
ग्रहगण-नक्षत्र-ताराभवणात् 'वहूड जोयणाड' वहूनि योजनानि, 'वहूड जोयणसयाड'
वहूनि योजनगतानि, 'वहूड जोयणसहस्साड' वहूनि योजनसहस्राणि, 'वहूड जोयणसय-
सहस्साड' वहूनि योजनगतसहस्राणि, 'वहूओ जोयणकोडीओ' वहूयो योजनकोट्य
'वहूओ जोयणकोडीकोडीओ' वहूयो योजनकोटिकोट्य 'उड्डतर उप्पडत्ता'
ऊर्ध्वतरमुपय 'सोहम्मी-साण-सणकुमार-माहिंद-वम-लत्तग-महासुक्क-सहस्सार-
आणय-पाणय-आरण-अच्चुए' सौम्ये-आन-सन कुमार-माहन्-नक्ष-रा तरु-महाशुक्र-

के (बहुसमरमणिज्जाओ भूमिभागाओ) बहुसमरमणीय भूमिभाग से (उड्ड) ऊर्ध्व-ऊपर
(चदिम-सूरिय-गहगण-णक्खत्त-ताराभवणाओ) चन्द्रमा, सूर्य, ग्रह, नक्षत्र एवं ताराओं
क भवनों से (वहूड जोयणाड वहूड जोयणसयाड वहूड जोयणसहस्साड वहूड
जोयणसयसहस्साड वहूओ जोयणकोडीओ वहूओ जोयणकोडीकोडीओ) बहुत
योजन, बहुत सैकड़ों योजन बहुत हजारों योजन, बहुत लाखों योजन, बहुत करोड़ों योजन एवं अनेक
कोटीकोटी योजन (उड्डतर उप्पडत्ता) ऊपर जाने पर (सोहम्मी-साण-सणकुमार-माहिंद-
वम-लत्तग-महासुक्क-सहस्सार-आणय पाणय-आरण अच्चुए तिणि य अद्वारे गेविज्ज-

रणपहाए पुटवीए) आ रत्नप्रभा पृथिवीना (बहुसमरमणिज्जाओ भूमिभा-
गाओ) बहुसमरमणीय भूमिभागाथी (उड्ड) ७थे-७पर (चदिमसूरियगह-
गणणक्खत्तताराभवणाओ) चन्द्रमा, सूर्य, ग्रह, नक्षत्र तेमज ताराओना
भवनेथी (वहूड जोयणसयाड वहूड जोयणसहस्साड वहूड जोयणसयसहस्साड वहूओ
जोयणकोडीओ वहूओ जोयणकोडीकोडीओ) धष्ठा वाओ थो न, धष्ठा मे ४३
थो न, ४३३ थो न, धष्ठा वाओ थो न, धष्ठा ४३३ थो न तेमज
अनेक कोटीकोटी थो न (उड्डतर उप्पडत्ता) ७पर ७ता (सोहम्मी-साण-
सणकुमार-माहिंद-वम-लत्तग-महासुक्क-सहस्सार-आणय-पाणय-आरण-अच्चुए

મૂલમ—સે કહિં खाइ णं भंते । सिद्धा परिवसति ? ।

गोयमा । इमीसे रयणप्पहाए पुढवीए बहुसमरमणिज्जाओ

भदत्त । ‘ईसीपग्गाराए’ ईपग्गाराया—ईपत्त=अन्व प्राग्मारो=महत्त्व यस्या सा तथा तस्या—सिद्धगिलाया ‘पुढवीए’ पृथिन्या ‘अहे’ अथ ‘सिद्धा परिवसति ?’ सिद्धा परिवसति किम् ? भगवानाह—‘णो इणट्ठे समट्ठे’ नाऽयमर्थ समर्थ ॥ सू० १०१ ॥

टीका—‘से कहिं’ इत्यादि । गौतम पृच्छति—‘से कहिं खाइ ण भंते ! सिद्धा परिवसति ?’ अथ कस्मिन् पुन खलु भन्त ! सिद्धा परिवसन्ति ? ‘खाइ’ इतिदेशीय शब्द पुनर्थवाचक । भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘इमीसे रयणप्पहाए पुढवीए’

‘अत्थि ण भंते !’ इत्यादि ।

प्रश्न—(भंते !) हे भदत्त ! (अत्थि ण ईसीपग्गाराए पुढवीए अहे सिद्धा परिवसति ?) क्या सिद्ध भगवान् ईपग्गारा—सिद्धगिला के नाचे रहते हैं ? उत्तर—हे गौतम ! (णो इणट्ठे समट्ठे) यह अर्थ समर्थ नहीं हे ॥ सू० १०१ ॥

‘से कहिं खाइ ण’ इत्यादि ।

गौतम ने पुन प्रश्न से पूछा—(भंते !) हे भदत्त ! (से कहिं खाइ ण सिद्धा परिवसति) सिद्ध लोग इन पूर्वोक्त स्थानों में नहीं रहते तो फिर वे कहाँ रहते हे ? तब प्रश्न ने कहा—(गोयमा !) हे गौतम ! (इमीसे रयणप्पहाए पुढवीए) इस रत्नप्रभाश्रुति

१—‘खाइ’ यह देशीय शब्द है, यह ‘पुन’ शब्द के अर्थ का बोधक है । ‘ण’ शब्द वाक्यालंकार में प्रयुक्त हुआ है ।

‘अत्थि ण भंते !’ इत्यादि

प्रश्न—(भंते !) हे भदत्त ! (अत्थि ण ईसीपग्गाराए पुढवीए अहे सिद्धा परिवसति) शु सिद्ध भगवान् ईपग्गारा—सिद्धशिलानों नीचे रहें છે ? उत्तर—हे गौતમ ! (ણો ઇણટ્ઠે સમટ્ઠે) આ અર્થ મર્થ નથી (સૂ. ૧૦૧)

‘સે કહિં खाइ ण’ इत्यादि

ગૌતમે દ્રવીને પ્રશ્નને પૂછ્યું—(ભંતે !) હે ભદ્રત ! (સે કહિં खाइ ण सिद्धा परिवसति) सिद्ध लोग આ પૂર્વોક્ત સ્થાનોમા નથી રહેતા તો પછી તેઓ કયા રહે છે ? ત્યારે પ્રશ્નએ કહ્યું—(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (इमीसे

૧—‘खाइ’ એ શબ્દ દેશી શબ્દ છે, આ શબ્દ ‘પુન’ શબ્દના અર્થનો સૂચક છે ‘ણ’ શબ્દ વાક્યાલંકારમા છે

आयाम विस्वभेण, एगा जोयणकोडी वाया-
 लीस सयसहस्साइ तीसं च सहस्साइं दोण्णि य अउणापण्णे
 जोयणसए किंचिविसेसाहिए परिणणं ॥ सू० १०२ ॥

मूलम्—ईसीपम्भाराए णं पुढवीए बहुमज्झदेसभाए

जोयणाइ' द्वादश योजनानि 'अवाहाए' अग्राधया=अ तरेण-दूरेण ततोऽप्युपरित्यक्तं, 'एत्थ ण' अत्र खलु 'ईसीपम्भारा णाम' ईषप्राग्भारा=सिद्धशिला नाम 'पुढवी पणत्ता' पृथिवी प्रज-
 ता, 'पणयालीस जोयणसयसहस्साइ आयामविस्वभेण' पञ्चचत्वारिंशत् याजनगतस-
 हस्त्राणि आयामविस्वभेण-आयामेन विस्वभेण च, 'एगा जोयणकोडी' एका योजनकोटि
 'वायालीस च' द्वाचत्वारिंशच्च 'सयसहस्साइ' गतसहस्त्राणि 'तीस च सहस्साइ' त्रिंशच्च
 सहस्त्राणि, 'दोण्णि य अउणापण्णे जोयणसए' द्वे चैकोनपञ्चाशे योजनगते, 'किंचि विसे-
 साहिए' किञ्चिद्विगेषाधिकं 'परिणणं' परिणयेण=परिधिना ॥ सू० १०२ ॥

टीका—'ईसीपम्भाराए' इत्यादि । 'ईसीपम्भाराए ण पुढवीए' ईषप्राग्भा-
 राया खलु पृथिव्या 'बहुमज्झदेसभाए' अट्टजोयणिए खेत्ते अट्ट जोयणाऽ वाहलेण'

भाग से (दुगलस जोयणाइ अवाहाण) बाह्य योजन दूर जाने पर, अर्थात् इन पाच
 अनुत्तर विमानोक्त शिखरों के अग्रभाग से १२ योजन ऊपर (एत्थ ण ईसीपम्भारा णाम
 पुढवी पणत्ता) इषप्राग्भारा पृथिवी अर्थात् सिद्धशिला हे । (पणयालीसं जोयणसय-
 सहस्साइ आयामविस्वभेण, एगा जोयणकोडी वायालीस च सयसहस्साइ तीस च
 सहस्साइ दोण्णि य अउणापण्णे जोयणसए किंचि विसेसाहिए पडिरण) यह पैतालीस
 लाख योजनकी लम्बा—चौड़ी और एक करोड़ बयालीस लाख, तीन हजार, दो सौ उचास
 योजन से कुछ अधिक परिधिवाली है ॥ सू० १०२ ॥

अर्थात् ये पाच अनुत्तरविमानोक्ता अग्रभागशी १२ योजन ऊपर (एत्थ ण
 ईसीपम्भारा णाम पुढवी पणत्ता) ईषप्राग्भारा पृथिवी—अर्थात् सिद्धशिला
 से (पणयालीस च जोयणसयसहस्साइ आयामविस्वभेण, एगा जोयणकोडी
 वायालीस च सयसहस्साइ, तीस च सहस्साइ, दोण्णि य अउणापण्णे जोयणसए
 किंचि विसेसाहिए पडिरण) आ पीन्तालीस लाख योजनकी लाभी-पडोणी
 अने ओक करोड पैतालीस लाख तीस हजार असे ओगणुपथास योजनशी
 ७२५ धारे परिधिवाणी छे (सू० १०२)

माहिद-वंभ-लतग-महासुक-सहस्सार-आणय-पाणय-आरण
 -अच्युए तिणिण य अट्टारे गेविज्जविमाणावाससए वीईवडत्ता
 विजय-वैजयत-जयंत-अपराजिय-सव्वट्टसिद्धस्स य महावि-
 माणस्स सव्वउवरिल्लाओ थूमियग्गाओ दुवालसजोयणाइ अवा-
 हाए एत्थ ण ईसीपब्भारा णाम पुढवी पणत्ता, पणयालीस जो-

सहस्राराऽऽनत प्राणताऽऽरणाऽच्युतानि, 'तिणिण य अट्टारे गेविज्जविमाणावाससए' ऋणि
 च अणदश प्रैवेयन्निमानावासगतानि-प्रैययकन्निमानावासानाम् अणदशाधिकगतत्रय 'वीईवड
 त्ता' व्यतित्रय=यनीय-उल्लङ्घ्य, तत्र-प्रथमत्रिकस्य एकादशाधिकगत (१११), द्वितीय-
 त्रिकस्य सप्तोत्तरशत (१०७), तृतीयत्रिकस्य त्रित (१००) प्रैवेयकन्निमानामान् व्यति
 क्रमेत्यर्थः । 'विजय-वैजयत-जयत-अपराजिय-सव्वट्टसिद्धस्स य महाविमाणस्स'
 विजय-वैजयत-जयन्ताऽ-पराजित-सर्वार्थसिद्धस्य च महारिमानस्य 'सव्व-
 उवरिल्लाओ' सर्वोपरितनात्, 'थूमियग्गाओ' स्तूपिकप्रात्=गिरारप्रभागात् 'दुवालस

विमाणावाससए) सौधर्म, ईशान, सनकुमार, माहेद, ब्रह्म, लान्तक, महाशुक्र, सह-
 स्सार, आनत, प्राणत, आरण, अच्युत ये १२ देवलोक, एव प्रथमत्रिक के १११, दूसरे
 त्रिकके १०७, एव तीसरे त्रिकके १०० इस प्रकार तीनसो अठारह प्रैवेयक विमानों को
 (वीईवडत्ता) पार करने के बाद जो (विजय-वैजयत-जयत-अपराजिय सव्वट्टसिद्धस्स
 य महाविमाणस्स सव्वउवरिल्लाओ थूमियग्गाओ) विजय, वैजयत, जयत, अपरा-
 जित एव सर्वार्थसिद्ध ये पांच अनुत्तर विमान आते हैं, इन महाविमानों के गिरार के अग्र

तिणिण य अट्टारे गेविज्जविमाणावाससए) सौधर्म, ईशान, सनकुमार,
 माहेद, ब्रह्म, लान्तक, महाशुक्र, सहस्सार, आनत, प्राणत, आरण, अच्युत
 आ १२ देवलोक, तेमज्ज प्रथम त्रिकेना १११, मील त्रिकेना १०७, तेमज्ज
 त्रील त्रिकेना १००, अेरीते त्रिषुसो अट्टार (३१८) प्रैवेयक विमानोने (वीईवडत्ता)
 पार कया पछी जे (विजय-वैजयत-जयत-अपराजिय-सव्वट्टसिद्धस्स य महा
 विमाणस्स सव्वउवरिल्लाओ थूमियग्गाओ) विजय, वैजयन्त, जयत, अपराजित,
 तेमज्ज सर्वार्थसिद्ध जे पाच अनुत्तर विमान आवे जे, जे महाविमानना
 शिपरना अग्रसागधी (दुवालसजोयणाइ अवाहाए) १२ योजन दूर जता

साड आयामविक्खभेणं, एगा जोयणकोडी वाया-
लियसहस्साइ तीस च सहस्साइ दोण्णि य अउणापण्णे
जोयण ए किचिविसेसाहिए परिणं ॥ सू० १०२ ॥

मूलम्—ईसीपम्भाराए णं पुढवीए बहुमज्झदेसभाए

जोयणाइ’ द्वादश योजनानि ‘अवाहाए’ अवाधया=अन्तरेण-दूरेण ततोऽप्युपरोत्यर्थ, ‘एत्थ ण’
अत्र खलु ‘ईसीपम्भारा णाम’ ईप प्राग्भारा=सिद्धगिळा नाम ‘पुढवी पणत्ता’ पृथिवी प्रज्ञ-
ता, ‘पणयालीस जोयणसयसहस्साइ आयामविक्खभेण’ पञ्चचत्वारिंशत् याजनगतस-
हस्राणि आयामविक्खभेण-आयामेन विक्खभेण च, ‘एगा जोयणकोडी’ एका योजनकोटि
‘वायालीस च’ द्वाचत्वारिंशच्च ‘सयसहस्साइ’ गतसहस्राणि ‘तीस च सहस्साइ’ त्रिंशच्च
सहस्राणि, ‘दोण्णि य अउणापण्णे जोयणसए’ द्वे चैकोनपञ्चाशे योजनगते, ‘किचि विसे-
साहिए’ किञ्चिद्विगेषाधिक परिणं परिणं=परिधिना ॥ सू० १०२ ॥

टीका—‘ईसीपम्भाराए’ इत्यादि । ‘ईसीपम्भाराए ण पुढवीए’ ईपप्राग्भा-
राया खलु पृथिव्या ‘बहुमज्झदेसभाए’ अट्टजोयणिए खेत्ते अट्ट जोयणाइ बाहलेण’

भाग से (दुवालस जोयणाइ अवाहाए) बारह योजन दूर जाने पर, अर्थात् इन पाच
अनुत्तर विमानोंके शिखरों के अप्रभाग से १२ योजन ऊपर (एत्थ ण ईसीपम्भारा णाम
पुढवी पणत्ता) इष्टप्राग्भारा पृथिवी अर्थात् सिद्धगिळा है । (पणयालीस जोयणसय-
सहस्साइ आयामविक्खभेण, एगा जोयणकोडी वायालीसं च सयसहस्साइ तीस च
सहस्साइ दोण्णि य अउणापण्णे जोयणसए किचि विसेसाहिए पडिरण) यह पैतालीस
लाख योजनकी लम्बी—चौडी और एक करोट ब्यालीस लाख, तान हजार, दो सौ उचास
योजन से कुछ अधिक परिधिवाली है ॥ सू० १०२ ॥

अर्थात् ये पाच अनुत्तरविमानोना अग्रभागथी १२ योजन ऊपर (एत्थ ण
ईसीपम्भारा णाम पुढवी पणत्ता) इष्टप्राग्भारा पृथिवी—अर्थात् सिद्धगिळा
छे (पणयालीस च जोयणसयसहस्साइ आयामविक्खभेण, एगा जोयणकोडी
वायालीस च सयसहस्साइ, तीस च सहस्साइ, दोण्णि य अउणापण्णे जोयणसए
किचि विसेसाहिए पडिरण) आ पीस्तालीस लाख योजनकी लाभी—पडोणी
अने ओक करोट पैतालीस लाख तीस हजार भस्से ओगलुपयास योजनथी
७२१ पधारे परिधिवाणी छे (सू० १०२)

અટ્ટજોયણિણે સ્વેત્તે અટ્ટ જોયણાઙ્ગ વાહલ્લેણ, તયાણતર ચ ન
માયાણ ૨ પરિહાયમાણી ૨ સન્વેસુ ચરિમપેરંતેસુ મચ્છિયપપ્પાઓ
તણુયતરા. અંગુલસ્સ. અસલ્લેજ્જાભાગ વાહલ્લેણં પપ્પણ્ણત્તા
॥ સૂ. ૧૦૩ ॥

બહુમ પ્રદેશભાગેઽટ્ટયોજનિક ક્ષેત્રમ્ અટ યોજનાનિ વાહન્યેન, 'તયાણતર ચ ન' તદનંતરમ્
સ્વલ્લ 'માયાણ' ૨ માત્રવા ૨ 'પરિહાયમાણી' ૨ પરિહાયમાના ૨ 'સન્વેસુ ચરિમપેરંતેસુ' સર્વેષુ
ચરમપ્રાતેષુ 'મચ્છિયપપ્પાઓ તણુયતરા' મચ્છિકાપક્ષાત્તનુક્તરા 'અંગુલસ્સ અસલ્લેજ્જાભાગ'
અઙ્ગુલત્યાઙ્ગલ્લેયભાગ 'વાહલ્લેણ' વાહન્યેન 'પપ્પણ્ણત્તા' પ્રજ્ઞા ॥ સૂ. ૧૦૩ ॥

‘ઈસીપન્નારાણ ન પુઢવીણ’ इत्यादि ।

इस (ईसीपन्नाराण न पुढवीण) ईपत्यागभारा पृथिवीका अर्थात् सिद्धशिलाका
(बहुमज्झदेसभाए अट्टजोयणिण खेत्ते) जो बहुमयदेशभागस्थित आठ योजनका क्षेत्र है,
उसका (अट्टजोयणाइ वाहल्लेण) आठ योजनवाहल्य है, अर्थात् सिद्धशिला बीच में आठ योजन
जाड़ी है। (तयाणतर च न मायाए २ परिहायमाणी २) उस मयभाग से क्रमशः
कम होती हुई यह (सन्वेसु चरिमपेरंतेसु) सभी चरम प्रदेशों में (मच्छियपप्ताओ तणु
यतरा) मक्खी के पाख से भी अधिक पतली है, (अंगुलस्स असल्लेज्जभाग वाहल्लेण
पप्पणत्ता) अतः यह बारीकी में अंगुल के असल्यातर्वे भाग जाननी चाहिये ॥ सू. १०३ ॥

‘ईसीपन्नाराण न पुढवीण’ इत्यादि

આ (ઈસીપન્નારાણ ન પુઢવીણ) ઈપત્યાગભારા પૃથિવીના, અર્થાત્
સિદ્ધશિલાના (બહુમજ્ઞદેસભાએ અટ્ટજોયણિણે સ્વેત્તે) બહુ-મધ્યદેશ-ભાગના
રહેણું જે આઠ યોજન પ્રમાણવાળું ક્ષેત્ર છે, તેના (અટ્ટજોયણાઈ વાહલ્લેણ)
આઠ યોજન બાહલ્ય છે, અર્થાત્ સિદ્ધશિલા વચ્ચેના આઠ યોજન બાડી છે (તયાણતર
ચ ન માયાણ ૨ પરિહાયમાણી ૨) તે મધ્યભાગથી ક્રમશઃ ધીમે-ધીમે ઓછી
થતા થતા આ, (સન્વેસુ ચરિમપેરંતેસુ) બધા ચરમ પ્રદેશોમાં (મચ્છિય
પપ્પાઓ તણુયતરા) માખોની પાખથી પણ વધારે પાતળી છે (અંગુલસ્સ
અસલ્લેજ્જાભાગ વાહલ્લેણ પપ્પણ્ણત્તા) આમ તે બારીકાઈમાં આગળીના અસખ્યા
તમા ભાગની બાબતી બેઠબે (સૂ. ૧૦૩)

मूलम्—ईसीपन्भाराए ण पुढवीए दुवालस णामधे-
ज्जा पण्णत्ता, त जहा—ईसीड वा ईसीपन्भाराइ वा तणूड वा
तणुतणूड वा सिद्धीड वा सिद्धालणइ वा मुत्तीड वा मुत्तालणइ
वा लोयग्गेइ वा लोयग्गधूमिगाइ वा लोयग्गपडिबुज्झणाइ वा
सव्व-पाण-भूय-जीव-सत्त-सुहावहाइ वा ॥ सू० १०४ ॥

टीका—‘ईसीपन्भाराए’ इत्यादि । ‘ईसीपन्भाराए ण पुढवीए दुवालस
णामधेज्जा पण्णत्ता’ ईषत्प्राग्भाराया सल्ल पृथिव्या द्वादश नामधेयानि प्रनमानि, ‘तजहा’
तद्यथा—‘ईसीड वा’ ईषत् इति वा १, ‘ईसीपन्भाराइ वा’ ईषत्प्राग्भारा इति वा २, ‘तणूड वा’
तनुरिति वा ३, ‘तणुतणूड वा’ तनुतनुरिति वा ४, ‘सिद्धीड वा’ सिद्धिरिति वा ५, ‘सिद्धालणइ वा’
सिद्धालय इति वा ६, ‘मुत्तीड वा’ मुक्तिरिति वा ७, ‘मुत्तालणइ वा’ मुत्तालय इति वा
८, ‘लोयग्गेइ वा’ लोकाप्रमिति वा ९, ‘लोयग्गधूमिगाइ वा’ लोकाप्रस्तूपिकेति वा
१०, ‘लोयग्गपडिबुज्झणाइ वा’ लोकाप्रप्रतिषेधेनेति वा ११, ‘सव्व-पाण-भूय-जीव-
-सत्त-सुहावहाइ वा’ सर्व-प्राण-भूत-जीव-सत्त्व-सुखावहेति वा १२ ॥ सू० १०४ ॥

‘ईसीपन्भाराए ण पुढवीए’ इत्यादि ।

(ईसीपन्भाराए ण पुढवीए दुवालस णामधेज्जा भवति) ईषत्प्राग्भारा पृथिवी
के १२ नाम हैं, (तजहा) जैसे—१—(ईसीड वा) ईषत्, २—(ईसीपन्भाराइ वा) ईषत्प्राग्भारा,
३—(तणूड वा) तनु, ४—(तणुतणूड वा) तनुतनु, ५—(सिद्धीड वा) सिद्धि, ६—(सिद्धा-
लणइ वा) सिद्धालय, ७—(मुत्तीड वा) मुक्ति, ८—(मुत्तालणइ वा) मुत्तालय, ९—(लोयग्गे
इ वा) लोकाप्र, १०—(लोयग्गधूमिगाइ वा) लोकाप्रस्तूपिका, ११—(लोयग्गपडिबुज्झणा

‘ईसीपन्भाराए ण पुढवीए’ इत्यादि

(ईसीपन्भाराए ण पुढवीए दुवालस णामधेज्जा पण्णत्ता) आ धित्वा
भारा पृथिवीना १२ नामो छे, (त जहा) जेभडे १—(ईसीड वा) धित्वा, २—
(ईसीपन्भाराइ वा) धित्वाभारा, ३—(तणूड वा) तनु, ४—(तणुतणूड वा) तनुतनु,
५—(सिद्धीड वा) सिद्धि, ६—(सिद्धालणइ वा) सिद्धालय, ७—(मुत्तीड वा) मुक्ति, ८—
(मुत्तालणइ वा) मुक्तालय, ९—(लोयग्गेइ वा) लोकाप्र, १०—(लोयग्गधूमिगाइ वा)
लोकाप्रस्तूपिका, ११—(लोयग्गपडिबुज्झणाइ वा) लोकाप्रप्रतिषेधना, १२—(सव्व-पाण

મૂલમ્—ઈસીપન્મારા ન પુદવી સેયા સખતલ-વિમલ-
સોહિય-મુળાલ-દગરય-તુસાર-ગોક્ષીર-હાર-વળ્ળા ઉત્તાળય
-છત્ત-સઠાળ-સંઠિયા સવ્વજ્જુણસુવ્વળ્ળયમર્ફ અચ્છા સળ્ળા

ટીકા—‘ઈસીપન્મારા’ ઇત્યાદિ । ‘ઈસીપન્મારા ન પુદવી’ ઈપપ્રાગ્મારા સહ
પૃથિવી ‘સેયા’ શ્વેતા ‘સખતલ-વિમલ-સોહિય-મુળાલ-દગરય-તુસાર-ગોક્ષીર-
-હાર વળ્ળા’ ગહતલ વિમલ-શૌન્ય મૃળાલ-દકરજ-સ્તુપાર-ગોક્ષીર-હાર-વર્ણા-તત્ર-ગહ્સતલ=
ગહ્સત્યાધસ્તનો ભાગ, વિમલ=નિર્મલ શૌન્ય=શ્વેતકુમુદવિશેષ, મૃળાલ=કમલસ્ય કન્દ,
તુપાર=હિમ-‘બર્ફ’ ઇતિ પ્રસિદ્ધમ્, હાર=મુક્તાહાર, ગદાદિહારાત્તાના વર્ણ ઇવ વર્ણો યસ્યા
સા તથા, ‘ઉત્તાળય ડત્ત-સઠાળ-સંઠિયા’ ઉત્તાનક ડત્ત-મસ્થાન-સંસ્થિતા-ઉત્તાનકમ્=
ઝર્વમુલ-વિસ્ફારિત યત્ ડત્ત તસ્ય સસ્થાનમિવ મસ્થાન તેન સંસ્થિતા=યુક્તા, ‘સવ્વજ્જુણ-

ઈ વા) લોપપ્રતિબોધના, ૧૨-(સવ્વ-પાળ-ભૂય-જીવ-સત્ત-સુહાવહા ડ વા) સર્વ-
પ્રાણભૂતજીવસત્ત્વસુહાવહા ॥ સૂ. ૧૪ ॥

‘ઈસીપન્મારા ન પુદવી’ ઇત્યાદિ ।

(ઈસીપન્મારા ન પુદવી) યહ ઇપપ્રાગ્મારા નામકી પૃથિવી (સેયા) સપેદ હૈ ।
ડસકી ડજ્જલતા (સખતલ-વિમલ સોહિય મુળાલ દગરય-તુપાર-ગોક્ષીર હાર-વળ્ળા)
ગલ્લ કે તલભાગકે સમાન, શુભ્રપુષ્પકે સમાન, મૃળાલકે સમાન, કમલકે સમાન, પાનીકી
બિંદુઓં કે સમાન, બર્ફ કે સમાન, દુગ્ધ કે સમાન, ઇવ મુક્તાહાર કે સમાન હૈ । યે સબ
ચીજેં જિસ પ્રકાર શુભ્ર હોતી હૈ ડસી પ્રકાર યહ બી શુભ્ર હૈ । (ઉત્તાળય-છત્ત-સઠાળ-
સંઠિયા) શિર પર તાને હુણ ડત્ત કે સમાન ડસકા આકાર હૈ । (સવ્વજ્જુણ-સુવળ્ળયમર્ફ

-ભૂય-જીવ-સત્ત-સુહાવહા ડ વા) સર્વ પ્રાણુ-ભૂત ઇવ સત્ત્વ સુહાવહા (સૂ. ૧૦૪)

‘ઈસીપન્મારા ન પુદવી’ ઇત્યાદિ

(ઈસીપન્મારા ન પુદવી) આ ઇપપ્રાગ્મારા પૃથિવી (સેયા) સફેદ
છે તેની ઉજ્જ્વળતા (સખતલ-વિમલ-સોહિય-મુળાલ-દગરય-તુસાર-ગોક્ષીર
હાર-વળ્ળા) શબ્દના તળીયાના ભાગ જેવી ઉજ્જ્વળ, શુભ્ર પુષ્પ સમાન, કમળના
મૃદુલા જેવી, પાણીના બિંદુઓના જેવી, બરફના જેવી, દૂધના
જેવી, તેમજ મોતીના હાર જેવી ઉજ્જ્વળ છે આ બધી ચીજે જેવી શુભ્ર
(ધોળી) હોય છે તેવીજ રીતે આ પણ શુભ્ર છે (ઉત્તાળય-છત્ત-સઠાળ
-સંઠિયા) શિર ઉપર બોદેલા ડત્ત સમાન તેના આકાર છે (સવ્વજ્જુણ-

લળ્હા ઘટ્ટા મટ્ટા ધીરયા ણિમ્મલા ણિપ્પકા ણિક્કકડ્ઢચ્છાયા
સમરીચિયા સુપ્પમા પાસાદીયા દરિસણિજ્ઞા અભિરૂવા પઢિરૂવા
॥ સૂ૦ ૧૦૫ ॥

સુવળ્ણયમર્દ્દ સર્વાર્જુનસુવર્ણકમયી-સર્વેણ=સર્વાવયવાવચ્છેદેન અર્જુનસુવર્ણકમયી=શ્વેત
કાશ્ચનમયી, તથા-‘અચ્છા’ અચ્છા આકાશસ્ફટિકવત્, ‘સળ્હા’ સ્લહ્ણા=શુભરમાણુસ્કન્ધ-
રચિતતયા સ્લહ્ણા-સૂક્ષ્મતન્તુનિર્મિતપ્રજ્વલત્ સદમા, ‘લળ્હા’ લ્લહ્ણા=બુદ્ધિતલવલ્લભમમૃગા,
‘લટ્ટા’ લટ્ટા=સુન્દરાકૃતિકા, ‘ઘટ્ટા’ ઘટ્ટા=ઘટેવ-પ્રરણાણયા ગોધિતપાપાણવત્, ‘મટ્ટા’
મટ્ટા=મૃદેય-ક્રોમલગાણયા ગોધિતપાપાણવત્, ‘ધીરયા’ ધીરજા, ‘ણિમ્મલા’ નિર્મલા,
‘ણિપ્પકા’ નિપ્પકા=કર્દમરહિતા ‘ણિક્કકડ્ઢચ્છાયા’ નિક્કકડ્ઢચ્છાયા=આવરણરહિતા
‘સમરીચિયા’ સમરીચિકા=કિરણસમૃદ્ધયુક્તા, ‘સુપ્પમા’ સુપ્પમા=ગોમાસમ્પન્ના, ‘પાસાદીયા’
પ્રાસાદીયા-પ્રસાદ =પ્રમોદ સ એવ પ્રાસાદ, સ પ્રયોજન યસ્યા સા તથા, ‘દરિસણિજ્ઞા’
દર્શનીયા-દર્શનાય હિતા, તા પદ્યચ્છર્જુન શ્રામ્યતીયર્થ, ‘અભિરૂવા’ અભિરૂપા=

અચ્છા સળ્હા લળ્હા ઘટ્ટા મટ્ટા ધીરયા ણિમ્મલા ણિપ્પકા ણિક્કકડ્ઢચ્છાયા સમરી-
ચિયા સુપ્પમા પાસાદીયા, દરિસણિજ્ઞા અભિરૂવા પઢિરૂવા) તથા-યદ સર્પ્ણ શ્વેતકા-
ચનમય હૈ, આકાશ એવ સ્ફટિક કે સમાન સ્વચ્છ હૈ, શુદ્ધરમાણુસ્કન્ધો સે રચિત હોન કે
કારણ સૂક્ષ્મતન્તુઓ સે નિર્મિત વલ્લ કે સમાન સદ્મ હૈ, ઘટે હુણ વલ્લ કે સમાન ચિત્તની હૈ,
વૃદ્ધ હૈ-વલ્લ જાણ સે ઘિસે હુણ પથર કે જૈસી હૈ, મૃદ્ધ હૈ, અર્થાત્-ક્રોમલગાણ સે ઘિસે હુણ
પથર કે સમાન ચિત્તની હૈ । ધીરજ-નિર્મલ હૈ । કર્દમરહિત હૈ । આવરણરહિત હૈ । કિરણો
કે સમુદાય સે સુરમ્ય હૈ । ગોમાસે મપ્પ હૈ । પ્રમોદ પ્રદાન કરને વાલી હૈ । દર્શનીય હૈ ।

સુવળ્ણયમર્દ્દ અચ્છા સળ્હા લળ્હા ઘટ્ટા મટ્ટા ધીરયા ણિમ્મલા ણિપ્પકા ણિક્કક-
ડ્ઢચ્છાયા સમરીચિયા સુપ્પમા પાસાદીયા દરિસણિજ્ઞા અભિરૂવા પઢિરૂવા) તથા
એ સર્પૂર્ણ શ્વેત ઠાચનમય છે, આકાશ તેમજ સ્ફટિકના સમાન સ્વચ્છ છે
શુદ્ધ પરમાણુસ્ક ધોથી નિર્મિત હોવાને કારણે સૂક્ષ્મતન્તુઓથી નિર્મિત વલ્લ
સમાન સૂક્ષ્મ છે, બુદ્ધિત-માડ વિગેરેથી ઘસાયેલા વલ્લની માદ્દા ચીકણી
છે, મૃદ્ધ છે-પ્રરણાણથી ઘસાયેલા પથરના જેવી છે, મૃદ્ધ છે-અર્થાત્
ક્રોમલગાણથી ઘસેલા પથરના જેવી ચીકણી છે, ધીરજ-નિર્મળ છે, કર્દમ
(ઠાકવ) થી રહિત છે, શોભા-સમ્પન્ન છે, પ્રમોદ (આનંદ) આપવા વાળી
છે, દર્શનીય છે, એને જોવાવાળાના નેત્ર એને જોતા જોતા ધરાતાજ નથી, એ

મૂલમ્—ઈસીપન્મરાણ ણં પુઢવીણ સેયાણ જોયણમિ લોગંતે । તસ્સ જોયણસ્સ જે સે ઉવરિલ્હે ગાઉણ, તસ્સ ણ ગાઉ-યસ્સ જે સે ઉવરિલ્હે છન્માગે, તત્થ ણ સિદ્ધા ભગવતો સાદિયા

કમનીયા, ‘પઢિરૂયા’ પ્રતિરૂપા—દર્ગને પ્રતિક્ષણ નવ નવમિવ પ્રતિમાસમાન રૂપ યસ્યા સા તયા ॥ સૂ. ૧૦૫ ॥

ટીકા—‘ઈસીપન્મરાણ’ इत्यादि । ‘ईसीपन्मराण ण’ इपप्राग्भाराया = सिद्ध-
शिवाया खलु ‘पुढवीण सैयाण’ पृथिव्या श्वेताया ‘जोयणमि लोगतं’ योजने लोकान्त =
योजनपरिमित क्षेत्रमुपरि गत्या लोकातो वर्त्तते । अत्र योजनम्—उत्सेधाङ्गुलयोजन माह्वम्,
तदीयस्यैव हि क्रोशपङ्कभागस्य सत्रिभागत्रयत्रिंशदधिकधनु शतत्रयीप्रमाणत्वादिति । ‘तस्स
जोयणस्स’ तस्य योजनस्य, ‘जे से’ य स ‘उवरिल्ले’ उपरितन ‘गाउण’ देगी
योऽयञ्च क्रोशार्थे, स च द्विसहस्रधनु प्रमाणक्षेत्रम्, उक्तं च—“चउहत्थ पुण धनुह दुन्नि
सहस्साइ गाउय तेसि” ॥ इति । ‘तस्स ण’ तस्य खलु ‘गाउयस्स’ कोणस्य, ‘जे
से उवरिल्ले’ य स उपरितन ‘छन्माण’ पङ्कभाग = पञ्चो भाग, ‘तत्थ ण सिद्धा भगवतो

इसे देखने वालों के नेत्र इसे देखते २ अकृते नहीं हैं । यह बड़ी ही कमनीय है । इसे ज्यों
ज्यों देखा जाता हे ज्यों २ यह नवीन २ जैसी प्रतीत होती है ॥ सू. १०५ ॥

‘ईसीपन्मराણ ण પુઢવીણ’ इत्यादि ।

इस (ईसीपन्मराण ण पुढवीण सैयाण) शुभ्र इपप्राग्भारा पृथिवी से (जोय
णमि) ऊपर १ योजन मे (लोगतं) लोक का अंत है । (तस्स जोयणस्स जे से उवरिल्ले
गाउण, तस्स ण गाउयस्स जे से उवरिल्ले छन्मागे, तत्थ ण सिद्धा भगवतो सादिया
अपज्जवसिया) उस योजनपरिमित लोक के अंत में ३३३ धनुष और ३२ अंगुल जितनी
जगह रही है, उसमे अर्थात् उस योजन के ऊपर के कोस के ऊठवे भाग मे सिद्ध भगवान्

બહુ જ ડમનીય છે તેને જેમ જેમ જોવાય તેમ તેમ તે નવીન નવીન જેવી
પ્રતીત થાય ૭ (સૂ. ૧૦૫)

‘ईसीपन्मराण ण पुढवीण’ इत्यादि

આ (ईसीपन्मराण ण पुढवीण सैयाण) शुभ्र धृष्टधाङ्गारा पृथिवीથી
(जोयणमि) ઉપર ૧ યોજનમા (લોગતે) લોકનેા અંત છે (તસ્સ જોયણસ્સ
જે સે ઉવરિલ્લે ગાઉણ, તસ્સ ણ ગાઉયસ્સ જે સે ઉવરિલ્લે છન્માગે, તત્થ ણ
સિદ્ધા ભગવતો સાદિયા અપજ્જવસિયા ચિટ્ઠતિ) તે યોજનપરિમિત લોકના
અંતમા ૩૩૩ ધનુષ અને ૩૨ આંગળ જેટલી જગા રહી છે, તેમા અર્થાત્

अपज्जवसिया अणेगजाड-जरा-मरण-जोणि-वेयण संसार-
कलकलीभाव-पुणवभव-गव्भवास-वसही-पवच अइक्कता
सासयमणागयद चिट्ठति ॥ सू० १०६ ॥

मूलम्—कहिं पडिहया सिद्धा ?, कहिं सिद्धा पडिहिया ?
कहिं वोदि चडत्ता ण, कथ गतूण सिज्झड ? ॥ सू० १०७ ॥

सादिया अपज्जवसिया' तत्र खलु सिद्धा भगवन्त सादिका अपर्ययसिता 'अणेग-जाड-
जरा-मरण-जोणि-वेयण' अनेक-जाति-जरा-मरण-योनि-वेदनम्-अनेकजातिजरा-
मरणप्रधानयोनिषु वेदना यत्र स तथा त, 'ससार-कलकलीभाव-पुणवभव-गव्भवास-
वसही-पवच मसार-कलकलीभाव-पुनर्भव-गर्भवास-वसति-प्रपञ्च - मसारे कलकलीभावेन
= असमजसवेन ये पुनर्भवा = पौन पुन्येन उत्पादा, गर्भवासवसतय = गर्भाश्रयनिवासाश्च तासा
य प्रपञ्चो = विस्तर स तथा तम् 'अइक्कता' अतिक्रान्ता = निस्तीणा, 'सासय'
शान्तम् 'अणागयद' अनागताद्वा = भविष्यत्काल 'चिट्ठति' तिष्ठति ॥ सू० १०६ ॥

टीका—'कहिं पडिहया' इति । गौतम पृच्छति—'कहिं पडिहया सिद्धा' क्व
प्रतिहता सिद्धा = सिद्धा कुत्र प्रतिरुद्धा, तथा 'कहिं सिद्धा पडिहिया' क्व सिद्धा प्रति-

सादि-अपर्ययसित स्थिति म निराजमान हैं । (अणेग-जाड-जरा-मरण-जोणि-वेयण
ससार-कलकलीभाव-पुणवभव-गव्भवास-वसही पवचमइक्कता) ये सिद्ध भगवान् अनेक
जाति, जरा एव मरण की वेदना से, तथा असमजसपूर्ण जो नार बार जन्म लेना, गर्भ में
वास करना आदि दुःख ह जन्मे युक्त सासारिक प्रपञ्चों से रहित होकर (सासयमणागयद
चिट्ठति) सदा शाश्वतिकरूप से वहाँ पर निराजते रहते हैं ॥ सू० १०६ ॥

ते योजननी उपरना डोमना छ्छा लागभा सिद्ध भगवान सादि-अपर्ययसित
स्थितिमा निराजमान ठे (अणेग-जाड-जरा-मरण-जोणि-वेयण ससार-कलक
लीभाव-पुणवभव-गव्भवास-वसही-पवचमइक्कता) जे सिद्ध भगवान अनेक
जन्मो, जरा तेमज मरणुनी वेदनाथी तथा असमजमपूछुं जे पार पार जन्म
लेवो, गर्भमा वाय ठरवो-आदि दुःख ठे तेनाथी युक्त सासारिक प्रपञ्चो
रहित यधने (सासयमणागयद चिट्ठति) सदा शाश्वतिकरूपथी त्याज निरा
जता रहे छे (सू० १०६)

મૂલમ્—ઈસીપન્મહારાણ ણં પુઢવીણ સેયાણ જોયણમિ લોગંતે । તસ્સ જોયણસ્સ જે સે ઉવરિલ્હે ગાઉણ, તસ્સ ણં ગાઉ-યસ્સ જે સે ઉવરિલ્હે છન્માગે, તત્થ ણં સિદ્ધા ભગવંતો સાદિયા કમનીયા, ‘પઢિરૂપા’ પ્રતિરૂપા—ઢર્મને પ્રતિક્ષણ નવ નવમિવ પ્રતિભાસમાન રૂપ યત્યા સા તથા ॥ સૂ. ૧૦૫ ॥

ટીકા—‘ઈસીપન્મહારાણ’ શ્યાદિ । ‘ઈસીપન્મહારાણ ણ’ ઈષપ્રાગ્ભારાયા = સિદ્ધ-શિલાયા સ્વલ્પ ‘પુઢવીણ સેયાણ’ પૃથિવ્યા શ્વેતાયા ‘જોયણમિ લોગંતે’ યોજને લોકાન્ત = યોજનપરિમિત ક્ષેત્રમુપરિ ગત્વા લોકાતો વર્તતે । અર્થ યોજનમ્—ઉત્સેધાકુલયોજન પ્રાહ્લમ્, તદીયસ્યૈવ હિ ક્રોશપદ્માગસ્ય સન્નિભાગત્રયલ્લિશદધિકધનુ શતત્રયીપ્રમાણત્વાદિતિ । ‘તસ્સ જોયણસ્સ’ તસ્ય યોજનસ્ય, ‘જે સે’ ય સ ‘ઉવરિલ્હે’ ઉપરિતન ‘ગાઉણ’ દેશી-યોડ્યગ્વદ્ ક્રોશાર્થે, સ ચ દિસહસ્રધનુ પ્રમાણક્ષેત્રમ્, ઉક્તચ—“ ચઉહત્થપુણ ધનુહદુન્નિ સહસ્સાઈ ગાઉય તેસિં ” ॥ ઇતિ । ‘તસ્સ ણ’ તસ્ય સ્વલ્પ ‘ગાઉયસ્સ’ ક્રોશસ્ય, ‘જે સે ઉવરિલ્હે’ ય સ ઉપરિતન ‘છન્માણ’ પદ્માગ = પશ્ચો ભાગ, ‘તત્થ ણ સિદ્ધા ભગવંતો’

इसे देखने वालों क नेत्र इसे देखते २ थकते नहीं है । यह बड़ी हा कमनीय है । इसे ज्यों-ज्यों देखा जाता है त्यों २ यह नवीन २ जैसी प्रतीत होती है ॥ सू. १०५ ॥

‘ઈસીપન્મહારાણ ણ પુઢવીણ’ શ્યાદિ ।

इस (ईसीपन्महाराण ण पुडवीण सेयाण) शुभ्र ईषप्राग्भारा पृथिवी से (जोय णमि) ऊपर १ योजन मे (लोगंते) लोक का अंत है । (तस्स जोयणस्स जे से उवरिल्ले गाऊण, तस्स ण गाऊयस्स जे से उवरिल्ले छन्मागे, तत्थ ण सिद्धा भगवतो सादिया अपज्जवसिया) उस योजनपरिमित लोक के अंत में ३३३ धनुष और ३२ अगुल जितनी जगह रही हैं, उसमें अर्थात् उस योजन के ऊपर के कोस के ठठरे भाग मे सिद्ध भगवान्

પહુ જ ઠમનીય છે તેને જેમ જેમ જોવાય તેમ તેમ તે નવીન નવીન જેવી પ્રતીત થાય ૭ (સૂ. ૧૦૫)

‘ઈસીપન્મહારાણ ણ પુઢવીણ’ શ્યાદિ

આ (ઈસીપન્મહારાણ ણ પુઢવીણ સેયાણ) શુભ્ર ઇષપ્રાગ્ભારા પૃથિવીથી (જોયણમિ) ઉપર ૧ યોજનમા (લોગંતે) લોકના અંત છે (તસ્સ જોયણસ્સ જે સે ઉવરિલ્હે ગાઉણ, તસ્સ ણ ગાઉયસ્સ જે સે ઉવરિલ્હે છન્માગે, તત્થ ણ સિદ્ધા ભગવંતો સાદિયા અપજ્જવસિયા ચિટ્ઠતિ) તે યોજનપરિમિત લોકના અંતમા ૩૩૩ ધનુષ અને ૩૨ આગળ જેટલી જગા રહી છે, તેમા અર્થાત્

અપજ્જવસિયા અણેગજાઈ-જરા-મરણ-જોણિ-વેયણ સંસાર-
કલકલીભાવ-પુણ્ઞભવ-ગન્ઘવાસ-વસહી-પવચ અઙ્કતા
સાસયમણાગયદ્ધ ચિદ્ધતિ ॥ સૂ૦ ૧૦૬ ॥

મૂલમ્—કહિ પડિહયા સિદ્ધા ?, કહિં સિદ્ધા પડિદ્ધિયા ?
કહિં વોદિ ચઙ્ગત્તા ણ, કત્થ ગતૂણ સિજ્ઞાઈ ? ॥ સૂ૦ ૧૦૭ ॥

સાદિયા અપજ્જવસિયા' તત્ત રાહ સિદ્ધાભગવન્ત સાદિકા અપર્યવસિતા 'અણેગ-જાઈ-
જરા-મરણ-જોણિ-વેયણ' અનેક-જાતિ-જરા-મરણ-યોનિ-વેદનમ્-અનેકજાતિજરા-
મરણપ્રધાનયોનિયુ વેદના યત્ત સ તથા ત, 'સસાર-કલકલીભાવ-પુણ્ઞભવ-ગન્ઘવાસ-
વસહી-પવચ સસાર-કલકલીભાવ-પુનર્ભવ-ગર્ભવાસ-વસતિ-પ્રપન્ન - સસારે કલકલીભાવેન
=અસમજસત્ત્વેન યે પુનર્ભવા =પૌન પુન્યેન ઉત્પાદા, ગર્ભવાસવસતય =ગર્ભાશ્રયનિવાસાશ્ચ તાસા
ય પ્રપન્નો=વિસ્તર સ તથા તમ્ 'અઙ્કતા' અતિકાન્તા =નિસ્તીર્ણા, 'સાસય'
ગાશ્વતમ્ 'અણાગયદ્ધ' અનાગતાદ્ધા=અનિપિત્કાલ 'ચિદ્ધતિ' તિષ્ઠન્તિ ॥ સૂ૦ ૧૦૬ ॥

ટીકા—'કહિં પડિહયા' ઇતિ । ગૌતમ પૃચ્છતિ—'કહિં પડિહયા સિદ્ધા' ક્વ
પ્રતિહતા સિદ્ધા =સિદ્ધા કુત્ત પ્રતિરુદ્ધા, તથા 'કહિં સિદ્ધા પડિદ્ધિયા' ક્વ સિદ્ધા પ્રતિ-

સાદિ-અપર્યવસિત સ્થિતિ મે વિરાજમાન હૈ । (અણેગ-જાઈ-જરા-મરણ-જોણિ-વેયણ
સસાર-કલકલીભાવ-પુણ્ઞભવ-ગન્ઘવાસ-વસહી પવચમઙ્કતા)યે સિદ્ધ ભગવાન્ અનેક
જાતિ, જરા એવ મરણ કી વેદના સે, તથા અસમજસપૂર્ણ જો વાર વાર જન્મ લેના, ગર્ભ મેં
વાસ કરના આદિ દુઃખ હે અનેક યુક્ત સાસારિક પ્રપન્નો સે રહિત હોર (સાસયમણાગયદ્ધ
ચિદ્ધતિ) સદા શાશ્વતિકરૂપ સે વહોં પર વિરાજતે રહતે હે ॥ સૂ૦ ૧૦૬ ॥

તે યોજનની ઉપરના કોસના છઠ્ઠા ભાગમા સિદ્ધ ભગવાન સાદિ-અપર્યવસિત
સ્થિતિમા વિરાજમાન છે (અણેગ-જાઈ-જરા-મરણ-જોણિ-વેયણ સસાર-કલક
લીભાવ-પુણ્ઞભવ-ગન્ઘવાસ-વસહી-પવચમઙ્કતા) એ સિદ્ધ ભગવાન અનેક
જન્મો, જરા તેમજ મરણની વેદનાથી તથા અસમજસપૂર્ણ જે વાર વાર જન્મ
લેવો, ગર્ભમા વાસ કરવો-આદિ દુઃખ છે તેનાથી યુક્ત સાસારિક પ્રપન્નોથી
રહિત થઈને (સાસયમણાગયદ્ધ ચિદ્ધતિ) સદા શાશ્વતિકરૂપથી ત્યાજ વિરા
જતા રહે છે (સૂ૦ ૧૦૬)

મૂલમ—અલોગે પડિહયા સિદ્ધા, લોયગ્ગે ય પડિદ્વિયા ।

इह वोदि चइत्ता णं, तत्थ गतूण सिज्झइ ॥ सू० १०८ ॥

પ્રિતા = વ્યવસ્થિતા । તથા—‘કહિં વોદિં ચઇત્તા ણ’ એ શરીર ત્યજવા ગયલ ‘કત્થ ગતૂણ’ કય ગત્વા ‘સિજ્ઝઇ’ સિધ્ધાન્તિ । ‘વોદી’ એટલે શરીરાર્થનો દેશીશબ્દ । ‘સિજ્ઝઇ’ હત્યનાર્પણવાદ વહુત્વે ઈદ્રવમ્ ॥ સૂ. ૧૦૭ ॥

ટીકા—‘અલોગે’ ઇત્યાદિ । ‘અલોગે’ અલોકે = અલોકાકાગારસ્તિકાયે ‘સિદ્ધા’ સિદ્ધા ‘પડિહયા’ પ્રતિહતા = પ્રતિરદ્ધા, તથા ‘લોયગ્ગે ય’ લોકાગ્ગે = પદ્ધાસ્તિકાયલક્ષણ લોકશિરોભાગે ચ ‘પડિદ્વિયા’ પ્રતિપિત્તા = અપુનરાવૃત્તિરૂપેણ વ્યવસ્થિતા, તથા ‘ઇહ’ ઇહ

‘કહિ પડિહયા સિદ્ધા’ ઇત્યાદિ ।

ગૌતમ પૂછતે હે કિં હે ભદત્ ! (કહિ પડિહયા સિદ્ધા) સિદ્ધ ભગવાન કિસ સ્થાન પર અટકે છે ?, (કહિં સિદ્ધા પડિદ્વિયા) વે કહા પ્રતિપિત્તિ હૈ ?, (કહિં વોદિં ચઇત્તા ણ) ઇસ શરીર નો ઝોડકર (કત્થ ગતૂણ સિજ્ઝઇ) વે કહા જા કર સિદ્ધ હોતે હૈ ? ॥ સૂ. ૧૦૭ ॥

‘અલોગે પડિહયા’ ઇત્યાદિ ।

ઉત્તર—હ ગૌતમ ! (અલોગે પડિહયા સિદ્ધા લોયગ્ગે ય પડિદ્વિયા) સિદ્ધ ભગવાન લોક ને અગ્રભાગ મે રહતે હે, ઇસલિયે વે અલોક મે જાને સે અટકે હુએ હૈ । લોક ને અગ્રભાગ મે ઝનકી સ્થિતિ હૈ । (ઇહ વોદિં ચઇત્તા ણ) ઇસ મનુષ્યલોક મેં વે શરીર ના

‘કહિં પડિહયા સિદ્ધા ?’ ઇત્યાદિ

ગૌતમ પૂછે છે કે હે ભદન્ત ! (કહિ પડિહયા સિદ્ધા) સિદ્ધ ભગવાન કયા સ્થાને અટકયા છે ?, (કહિ સિદ્ધા પડિદ્વિયા) તેઓ કયા પ્રતિપિત્તિ છે ?, (કહિં વોદિં ચઇત્તા ણ, કત્થ ગતૂણ સિજ્ઝઇ) આ શરીરને છોડીને તેઓ કયા જગતે સિદ્ધ થાય છે ? (સૂ. ૧૦૭)

‘અલોગે પડિહયા’ ઇત્યાદિ

ઉત્તર—હે ગૌતમ ! (અલોગે પડિહયા સિદ્ધા) સિદ્ધ ભગવાન લોકના અગ્રભાગમાં રહે છે તેથી તેઓ અલોકમાં જવાથી અટકેલા હોય છે (લોયગ્ગે ય પડિદ્વિયા) લોકના અગ્રભાગમાં તેમની સ્થિતિ છે (ઇહ વોદિં ચઇત્તા ણ) આ મનુષ્યલોકમાં તેઓ શરીરનો પરિત્યાગ કરીને (તત્થ ગતૂણ

मूलम्—जं संठाणं भवं, चयतस्स चरिमसमयमि ।

आसीय पएसघणं, त संठाणं तहि तस्स ॥ सू० १०९ ॥

मूलम्—दीह वा हस्सं वा, ज चरिमभवे हवेज्ज संठाण ।

तत्तो तिभागहीण, सिद्धाणोगाहणा भणिया ॥ सू० ११० ॥

मनुष्यक्षेत्रे 'बौद्धि' शरीर 'चउत्ता ण' त्यक्त्वा सल्ल 'तत्थ' तत्र=ओकाग्रे 'गतूण' गत्वा 'सिज्झइ' सिध्यन्ति ॥ सू १०८ ॥

टीका—'ज सठाण' इत्यादि । 'भव' भव=मसार 'चयतस्स' त्यजत सिद्धस्य 'चरिमसमयमि' चरिमसमये=भोक्षगमनसमये 'इह तु' इह तु=मनुष्यक्षेत्रे तु 'ज सठाण' यत् सस्थानम् 'आसीय' आसीत्, 'त सठाण' तत् सस्थान 'तस्स' तस्य सिद्धस्य 'तहि' तत्र सिद्धक्षेत्रे 'पएसघण' प्रदेशघन तृतीयभागेन रभ्रपूरणाद् भवति ॥ सू १०९ ॥

टीका—'दीह वा' इत्यादि । 'दीह वा' दीर्घ=पञ्चधनु गतमान वा, 'हस्स वा'

परित्याग करके (तत्थ गतूण सिज्झइ) सिद्धस्थान में जाकर सिद्ध होते हैं ॥ सू १०८ ॥

'ज सठाण' इत्यादि ।

(भव चयतस्स) मसार का परित्याग करते हुए सिद्ध का (चरिमसमयमि) भोक्षगमन समय में (इह तु) इस मनुष्यक्षेत्र में (ज सठाण) जो सस्थान था, (तस्स) उस सिद्धका (त सठाण) वह सस्थान (तहि) उस सिद्ध क्षेत्र में (पएसघण) कान, चक्षु आदि इन्द्रियों के रिक्त स्थान भर जाने के कारण प्रदेशघनरूप होता है ॥ सू १०९ ॥

'दीह वा हस्स वा' इत्यादि ।

(दीह वा) चाहे सस्थान दीर्घ—५०० धनुष का हो, (हस्स वा) चाहे ह्रस्व—२हाथ

सिद्ध स्थानभा ७धने तेज्जो सिद्ध थाय ठे (सू १०८)

'ज सठाण' इत्यादि

(भव चयतस्स) ससारनेो परित्याग करती वपते सिद्धनु (चरिमसमयमि) भोक्षगमन समयभा (इह तु) आ मनुष्य-क्षेत्रभा (ज सठाण) जे सस्थान छतु, (तस्स) ते सिद्धनु (त सठाण) ते सस्थान (तहि) ते सिद्धक्षेत्रभा (पएसघण) कान, आआ आदि इन्द्रियोना रिक्त स्थानो परिपूर्ण थवाने जरखे प्रदेशघनरूप थाय छे (सू १०९)

'दीह वा हस्स वा' इत्यादि

(दीह वा) आडे सस्थान दीर्घ (लाणु)—५०० धनुषनु डोय, (हस्स वा)

मूलम्—तिष्ठिण सया तेत्तीसा, धणुत्तिभागो य होइ बोद्धव्वो ।
एसा खलु सिद्धाण, उक्कोसोगाहणा भणिया ॥ सू० १११ ॥

ह्रस्व वा=हस्तद्वयमान वा, वा शब्दा मयम चापि प्रात 'ज चरिमभवे सठाण हवेज्ज' यच्च-
मभवे सस्थान भवेत् 'तत्तो' तत=तस्मात्, 'तिभागहीण' त्रिभागहीन=त्रिभागेन-तृतीयभागेन
रध्रपूरणात् त्रिभागहीन यथा स्यात्तथा 'सिद्धाणोगाहणा' सिद्धानामवगाहना 'भणिया'
भणिता=कथिता जिनैरिति शेष ॥ सू० ११० ॥

टीका—'तिष्ठिण' इत्यादि । 'तिष्ठिण सया तेत्तीसा' त्रीणि शतानि त्रयस्त्रिं-
शद्वर्गानि, तथा 'धणुत्तिभागो य' धनुस्त्रिभागश्च-धनुषः=एकस्य धनुषस्त्रिभागः=तृतीयो भाग-
द्वान्त्रिंशदङ्गुलानि, तेन त्रयस्त्रिंशदधिकशतत्रय-३३३-धनुषि द्वात्रिंशदङ्गुलानि चेत्यर्थः, अयं
सिद्धानामुत्कर्षतोऽवगाहनाप्रमाणो 'बोद्धव्वो' बोद्धव्यो=ज्ञातव्यो भवति । अमुमेवार्थमाह 'एसा
खलु सिद्धाण उक्कोसोगाहणा भणिया' एसा खलु सिद्धानाम् उत्कर्षाऽवगाहना भणितेति ।
इयमवगाहना पञ्चधनुश्शतप्रमाणशरीराणां भवतीति बोध्यम् ॥ सू० १११ ॥

का हो, अथवा मध्य-अवगाहना के विकल्पो वाला हो, (ज चरिमभवे हवेज्ज सठाण) अन्तिम
भव-समय में जैसी अवगाहनावाला शरीर होगा, (तत्तो तिभागहीण सिद्धाणोगाहणा
भणिया) उससे तृतीय भाग-हीन अवगाहना सिद्धों की सिद्धिगति में होती है ॥ सू० ११० ॥

'तिष्ठिण सया तेत्तीसा' इत्यादि ।

(तिष्ठिण सया तेत्तीसा) तीन सौ तेत्तीस धनुष, तथा (धणुत्तिभागो य होइ
बोद्धव्वो) एक धनुष का तीसरा भाग, अर्थात् ३२ अंगुल, (एसा खलु सिद्धाण उक्को-
सोगाहणा भणिया) इतनी उत्कृष्ट अवगाहना सिद्ध भगवान् की जानना चाहिये । यह
अवगाहना, जिनका शरीर ५०० धनुष का होता है उनकी अपेक्षा कही गई है ॥ सू० १११ ॥

आहे ह्रस्व-ङुङु-२ डाधनु डोय, अथवा मध्य अवगाहनाना विकल्पोवाणु
डोय, (ज चरिमभवे हवेज्ज सठाण) अन्तिम अव-समयमा जेवी अवगाहना
वाणु शरीर डोये (तत्तो तिभागहीण सिद्धाणोगाहणा भणिया) तेनाथी त्रीण
भागनी ओछी अवगाहना सिद्धोनी सिद्धिगतिमा डोय छे (सू० ११०)

'तिष्ठिणसया तेत्तीसा' इत्यादि

(तिष्ठिण सया तेत्तीसा) त्रयस्रो ते त्रीस धनुष, तथा (धणुत्तिभागो य होइ
बोद्धव्वो) ओक धनुषनो त्रीणे भाग, अर्थात् ३२ आंगुल, (एसा खलु सिद्धाण
उक्कोसोगाहणा भणिया) ओटली उत्कृष्ट अवगाहना सिद्ध भगवान् की ज्ञातवी

મૂલમ્—ચત્તારિ ય રયણીઓ, રયણિતિભાગૂણિયા ય વોદ્ધવ્વા ।

એસા સ્વલુ સિદ્ધાણ, મઙ્ગિમઓગાહના ભણિયા ॥ સૂ૦ ૧૧૨ ॥

મૂલમ્—એકા ચ હોઈ રયણી સાહીયા અંગુલાડ અદ્ધ ભવે ।

એસા સ્વલુ સિદ્ધાણ, જદ્ધણઓગાહના ભણિયા ॥ સૂ૦ ૧૧૩ ॥

ટીકા—‘ચત્તારિ’ ઇત્યાદિ । ‘ચત્તારિ ય રયણીઓ’ ચત્તરથ રત્નય, ‘રયણિ-
તિભાગૂણિયા ય’ રત્નિભાગોનિકા ચ સિદ્ધાના મયમાડવગાહના ‘વોદ્ધવ્વા’ વોદ્ધવ્યા ।
અમુમેવાર્થમાદ્—‘એસા સ્વલુ સિદ્ધાણ મઙ્ગિમઓગાહના ભણિયા’ ગ્ણ્યા સ્વલુ સિદ્ધાના
મધ્યમાડવગાહના ભણિતા । પોટગાડગુલાધિકચતુર્દસ્તપ્રમાણા સિદ્ધાના મયમાડવગાહનયર્થ ।
ઇય સત્તહસ્તપ્રમાણગારાધારિણા સિદ્ધાનામ્ ॥ સૂ૦ ૧૧૨ ॥

ટીકા—‘એકા’ ઇત્યાદિ । સિદ્ધાના જથયાડવગાહનાયામ્ ‘એકા ચ હોઈ

‘ચત્તારિ ય રયણીઓ’ ઇત્યાદિ ।

(ચત્તારિ ય રયણીઓ) ચાર હાથ ઓર (રયણિતિભાગૂણિયા ય વોદ્ધવ્વા) એક
હાથ કા તીસરા ભાગ, અર્થાત્ ૧૬ અગુલ કી મધ્યમ અવગાહના હોતા હૈ । (એસા સ્વલુ
સિદ્ધાણ મઙ્ગિમઓગાહના ભણિયા) સિદ્ધા કા યહ મધ્યમ અવગાહના ૭ હાથ
ગરીરવાલોં કા અપેક્ષા સે જાનની ચાહિયે ॥ સૂ ૧૧૨ ॥

‘એકા ચ હોઈ રયણી’ ઇત્યાદિ ।

(એકા ચ હોઈ રયણી સાહીયા અંગુલાડ અદ્ધ ભવે) કુઠ અધિક એક હાથ,

આ અવગાહના, જેનુ શરીર ૫૦૦ ધનુષનુ હોય તે તેની અપેક્ષાએ ટહેલી
છે (સૂ ૧૧૧)

‘ચત્તારિ ય રયણીઓ’ ઇત્યાદિ

(ચત્તારિ ય રયણીઓ) ચાર હાથ અને (રયણિતિભાગૂણિયા ય વોદ્ધવ્વા)
૧ હાથનો ત્રીજો ભાગ, અર્થાત્ ૧૮ આગળની મધ્યમ અવગાહના હોય તે
(એસા સ્વલુ સિદ્ધાણ મઙ્ગિમ-ઓગાહના ભણિયા) સિદ્ધોની આ મધ્યમ અવગાહના
૭ હાથ શરીરવાળાની અપેક્ષાથી બાણવી નેદિએ (સૂ ૧૧૨)

‘એકા ચ હોઈ રયણી’ ઇત્યાદિ

(એકા ચ હોઈ રયણી સાહીયા અંગુલાડ અદ્ધ ભવે) એક હાથથી યોડી

ચયની સાદીયા' ન્ના ચ મત્તિ રત્તિ સાધિકા । ચિયતા ગમાગાધિકા મત્તીત્યાદ-
 'અગુલાઈ' ઇત્યાદિ । 'અગુલાઈ અદ્ભ મત્તે' અદ્ભુલ્લનિ અદ્ભ મત્તિ । અદ્ભુલ્લધિકૈક
 હસ્તપ્રમાણા સિદ્ધાના જઘયાગાહના મત્તીયર્થ । અમુમેયાર્થમાદ્—'એસા રલ્લુ સિદ્ધાણ
 જહ્ણણઓગાહના મળિયા' ન્ના રલ્લુ સિદ્ધાના જઘયાવગાહના મળિતેતિ ।
 ઇય દ્વિહસ્તપ્રમાણગરીરાણામ્ । ઇય ત્રિવિધાડપ્યગાહના ગારાર્ગમાનમાશ્રિય ગૃહ્યતે,
 અયથોપવિણના સિચતા માન પ્રિસદ્ગમપિ મવેત્ । નવેવમૂર્ચમાનાજ્ઞાકારે નામિકુ-
 લકરસ્ય માર્યાયા મરુદેવ્યા કુથ સિદ્ધિસ્થાનપ્રાપ્તિ, નામિકુલકરો હિ પશ્ચવિંશયધિક
 પશ્ચગતધનુ પ્રમાણ આસીત્, તદ્ધાર્યાડપિ મસ્તેવી તપ્રમાણેવ, તથાચોક્તમ્—“સઘયણ સઠાણ
 ઉચ્ચત્ત ચેવ કુલ્લગરેહિં સમ” ઇતિ । અતસ્તદવગાહના ઉત્કૃષ્ટાવગાહનાતોડધિકરત્તરા ?

અર્થાત્ ન્ના હાથ ૮ અગુલ, (એસા રલ્લુ સિદ્ધાણ જહ્ણણઓગાહના મળિયા) યદ્ જઘય
 અગાહના સિદ્ધ મળવાન્ કી જાનનીં ચાહિયે । યદ્ અવગાહના ૨ હાથ કી અવગાહનાવાલે
 જીવોં કી અપેક્ષા કહી ગઈ સમજના ચાહિયે । યદ્ તાના પ્રકાર કી અગાહના ગારાર કી
 ઝેંચાઈ કી અપેક્ષા કહી ગઈ હૈ । પૈઠકર સિદ્ધ હોને ચાલોં કા માન તો વિસદ્ગ મી
 હોના ચાહિયે । પ્રશ્ન—ત્સ તરહ ઝર્ગમાન કો આશ્રિત કરને પર નામિકુલકર કી માર્યા મરુ
 દયા કો મિદ્ધિસ્થાન કી પ્રાપ્તિ વૈસે હો સકતી હૈ, ક્યોં કિ નામિકુલકર ૫૨૫ ધનુષ પ્રમાણ
 અવગાહનાવાલે થે તો ઉનકી ધર્મપત્ની મા ઉતના હી અવગાહનાવાલા હાગા । ક્યોં કિ એસા
 કહા હૈ કિ સહનન ઔર ન્સ્થાન કુલકરોં કા મહિલાઓં કા કુલકરોં ક સમાન હોતા હૈ ।
 ઇસલિયે ઉનકી અવગાહના ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના સે અધિકરતર હો જાતી હૈ ? । ઉત્તર—પ્રશ્ન ઠાક
 હૈ, પરતુ ઇસકા સમાધાન ઇમ પ્રકાર હૈ, યચપિ કુલકર જૈસી ઉચ્ચતા ઉનકા પનિયોં મ

વધારે, અર્થાત્ એક હાથ ૮ આગળ, (એસા રલ્લુ સિદ્ધાણ જહ્ણણઓગાહના
 મળિયા) સિદ્ધ લગવાનની આ જઘન્ય અવગાહના બાણવી આ અવગાહના
 ૨ હાથની અવગાહનાવાળા જીવોની અપેક્ષાએ ડહેલી ડે એમ નમજવુ એ
 ત્રણેય પ્રકારની અવગાહના શરીરની ઉત્થાઈની અપેક્ષાએ ડહેલી છે નહિ
 તો એસીને સિદ્ધ થવાવાળાઓનુ માન (પ્રમાણ) વિસદ્ગ (બુદ્ધ) પણ હોવુ
 એઈએ પ્રશ્ન—આ રીતે ઉર્ધ્વ (ઉચ્ચ) માનને આશ્રિત કરવાથી નાલિકુલ-
 કરના ધર્મ પત્ની મરુદેવીને સિદ્ધિસ્થાનની પ્રાપ્તિ ડેવી રીતે થઈ શકે ?, કેમ કે
 નાલિકુલકર પરચ ધનુષ્યપ્રમાણ અવગાહનાવાળા હતા તો, તેમના ધર્મ પત્ની
 પણ એટલી જ અવગાહનાવાળી હશે કેમકે એમ કહ્યુ છે કે કુલકરોની મહિલા
 ઓનુ સહનન અને સસ્થાન કુલકરોના સમાન હોય છે આથી તેમની
 અવગાહના, ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાથી વધારે થઈ જાય છે ઉત્તર—પ્રશ્ન ઠીક ડે,
 પરતુ તેનુ સમાધાન આ પ્રકારે છે, એડે કુલકરજેવી ઉચ્ચતા તેમની પત્ની

મૂલમ્-ઓગાહનાણ સિદ્ધા, ભવત્તિભાગેણ હોતિ પરિહીણા ।

સંઠાણમણિત્થત્થ, જરામરણવિપ્પમુક્કાણ ॥ સૂ૦ ૧૧૪ ॥

જત્થ ય ઇગો સિદ્ધો, તત્થ અગતા ભવક્કલ્લવિમુક્કા ।

અગ્રોચ્ચન્ન-યદપિ કુલકરતુન્યમુચ્ચત્ત્વ તપનાનામિન્યુક્ત, તથાપિ પશ્ચગતધનુમાનતા તસ્યા ચાર્દ્ધન્નયેન ગરીરસકોચાત્ મજાતેતિ નાસ્તિ વિરોધ ॥ સૂ૦ ૧૧૩ ॥

ટીકા—‘ઓગાહનાણ’ ઇત્યાદિ । ‘ઓગાહનાણ’ અગ્રાહનયા=સ્વાવગાહનયા ‘સિદ્ધા’ સિદ્ધા, ‘ભવત્તિભાગેણ’ ભવત્તિભાગેન—મરણસ્ય=ચરમમરણગરીરસ્ય—ચરમગરીરસમ્બન્ધિન્યા અગ્રાહનાયા, ત્રિભાગેન=તૃતાયભાગેન ‘પરિહીણા’ પરિહીના ‘હોતિ’ ભવન્તિ । તેપા ‘જરામરણવિપ્પમુક્કાણ’ જરામરણવિપ્પમુક્તાના સિદ્ધાનામ્ ‘અણિત્થત્થ’ અનિત્થસ્યમ્—અમુના પ્રકારેણેતી યમ્, તત્તર તિષ્ઠતીતિ—ઇત્થસ્યમ્, ન ઇત્થસ્યમ્—અનિત્થસ્યમ્—ન કેનચિત્પરિમણ્ડલાદિલૌકિકમસ્થાનેન સ્થિત ‘સંઠાણ’ મસ્થાન ભવતિ ॥ સૂ૦ ૧૧૪ ॥

ટીકા—તત્તર સિદ્ધક્ષેત્રે સિદ્ધા દેશભેદેન ઉત્તૈકસ્મિન્ દેશે તિષ્ઠન્તીત્યાગદ્વાયા-માહ—‘જત્થ’ ઇતિ । ‘જત્થ ય’ યત્ત ચ=યત્રૈત્ત દેશે, ‘ઇગો સિદ્ધો’ ઇક સિદ્ધસ્તિષ્ઠતિ, હોતી હે તો મી ઝનમે ૫૦૦ ધનુષ—પ્રમાણતા ઝનક વૃદ્ધ અવસ્થા મેં ગરીરકે સકોચે સે ઘટિત હો જાતી હૈ । અત્ત કોઢ વિરોધ નહા હૈ ॥ મૂ ૧૧૩ ॥

‘ઓગાહનાણ સિદ્ધા’ ઇત્યાદિ ।

(ઓગાહનાણ સિદ્ધા ભવત્તિભાગેણ હોતિ પરિહીણા) સિદ્ધ અપને અતિમ-ગરાર—મરણી અવગાહના કે તૃતીય ભાગ સે હીન અવગાહનાવાલે હોતે હે । (સંઠાણમણિત્થત્થ જરામરણવિપ્પમુક્કાણ) ઝનકા આકાર કિસી પરિમણ્ડલ આદિ લૌકિક આકાર સે સ્થિત નહા હૈ, વે જમ, જરા ઇવ મરણ સે સદા કે લિયે રહિત હો જાતે હે ॥ મૂ ૧૧૪ ॥

ઓમા હોય ડે તો પશુ તેઓમા ૫૦૦ ધનુષપ્રમાણતા તેમની વૃદ્ધાવસ્થામા શરીરના ન ઝાઝાવાથી ઘટીને થઈ જાય છે તેથી ડોઈ વિરોધ નથી (સૂ૦ ૧૧૩) ‘ઓગાહનાણ સિદ્ધા’ ઇત્યાદિ

(ઓગાહનાણ સિદ્ધા ભવત્તિભાગેણ હોતિ પરિહીણા) સિદ્ધ પોતાની અવગાહનાથી અતિમશરીરસંબંધી અવગાહનાના ત્રીજા ભાગથી ઓછા થાય છે (સંઠાણમણિત્થત્થ જરામરણવિપ્પમુક્કાણ) તેમનો આકાર ડોઈ પરિમણ્ડલ આદિ લૌકિક આકારથી સ્થિત નથી તેઓ જન્મ, જરા તેમજ મરણથી મહાયને માટે રહિત થઈ જાય છે (સૂ૦ ૧૧૪)

अण्णोणसमोगाढा, पुढा सव्वे य लोगते ॥ सू० १५१ ॥

मूलम्—फुसइ अणते सिद्धे, सव्वपएसेहि णियमसा सिद्धो ।

‘तत्थ’ तत्र देशे ‘अणता’ अनन्ता—अप्रिममनोऽतो येषां तेऽनन्ता, ‘भवक्ख-
यविमुक्का’ भवक्षयविमुक्ता—भयक्षये सति विप्रमुक्ता, अनेन स्वेच्छयाऽनरण-
शक्तिमिसिद्धव्यवच्छेत्माह । ‘अण्णोणसमोगाढा’ अन्योऽन्यसमवगाढा =परपरस्पर
सम्यक् अवगाढा—धर्मास्तिकायाद्विषय समिल्लिता, ‘सव्वे य’ सर्वं च लोगते’ लोकांते
=लोकाप्रभागे अलोकेन ‘पुढा’ स्पृष्टा =नलना, प्रतिरुद्धत्वात्, तत्र धर्मास्तिकाया-
भावादिति । अत एव—‘लोकाग्रे च प्रतिष्ठिता’ इत्युक्तम् ॥ सू० ११५ ॥

टीका—‘फुसइ’ इत्यादि । ‘सिद्धे’ सिद्ध =एक सिद्ध ‘णियमसा’ नियमन

‘जत्थ य एगो सिद्धो’ इत्यादि ।

(जत्थ य एगो सिद्धो) जिस सिद्धक्षेत्र में एक सिद्ध भगवान् विराजते हैं,
(तत्थ अणता) उसी सिद्धक्षेत्र में अनन्त सिद्ध विराजमान रहते हैं । (भवक्खयविमुक्का)
उनके भयका क्षय सर्वथा हो चुका है । (अण्णोणसमोगाढा पुढा) जिस प्रकार एक ही
स्थान पर धर्मादिक द्रव्य परस्पर अगाढरूप में स्थित होकर रहते हैं उसी प्रकार ये सिद्ध
आत्मा भी एक ही स्थान पर परस्पर में अगाढरूप से रहते हैं । फिर भी अपने २ चैतन्य-
स्वरूप का परित्याग नही करते हैं । (सव्वे य लोगते) धर्मास्तिकायका अभाव होने से ये
लोक के अप्रभाग में स्पृष्ट रहते हैं ॥ सू ११५ ॥

‘फुसइ अणते सिद्धे’ इत्यादि ।

(फुसइ अणते सिद्धे सव्वपएसेहि णियमसा सिद्धो) एक सिद्ध

‘जत्थ य एगो सिद्धो’ इत्यादि

(जत्थ य एगो सिद्धो) जे सिद्धक्षेत्रमा ओठ सिद्ध लगवान् विराजे
छे, (तत्थ अणता) तेज सिद्धक्षेत्रमा अनन्त सिद्ध विराजमान होय छे
(भवक्खयविमुक्का) तेमना अपने क्षय सर्वथा थय बूझ्यो छे (अण्णोण
समोगाढा पुढा) जे प्रकारे ओठ जे स्थान पर धर्मादिक द्रव्य परस्पर अव
गाढरूपमा स्थित थइ छे तेज प्रकारे ते सिद्ध आत्मा पण ओठेन स्थान
पर परस्परमा अवगाढरूपी रह्ये छे अता पण चैतन्योताना चैतन्यस्वरूपना
परित्याग उरता नथी धर्मास्तिकायना अभाव होवाथी तेओ लोडना अथ
लागमा स्पृष्ट (लागी) रह्ये छे (सू ११५)

‘फुसइ अणते सिद्धे’ इत्यादि

(फुसइ अणते सिद्धे सव्वपएसेहि णियमसा सिद्धो) ओठे सिद्ध लगवान्

मूलम्—असरीरा जीवघणा, उवउत्ता दसणे य णाणे य ।

सागारमणागार, लम्खणमेय तु सिद्धाण ॥ सू० ११७ ॥

मूलम्—केवलणाणुवउत्ता, जाणति सब्बभावगुणभावे ।

पासति सब्बओ खलु, केवलदिट्ठीहि णताहिं ॥ सू० ११८ ॥

टीका—‘असरीरा’ इत्यादि । असरीरा जीवघना उपयुक्ता दर्शने च नाने च ।

साकारमनाकार लक्षणमेतत्तु सिद्धानाम् ॥ एतेषा पदाना व्याख्याऽस्यैनागमस्य उत्तरार्द्धे
त्रिसप्ततितमसंख्याके सूत्रे पूर्वमुक्ता ॥ सू० ११७ ॥

टीका—यदुक्तम्—‘उवउत्ता दसणे य णाणे य’ इति, तत्र ज्ञानदर्शनयो
सर्वनिषयतामुपदर्शयन्नाह—‘केवलणाणुवउत्ता’ इत्यादि । ‘केवलणाणुवउत्ता’ केवल-

‘असरीरा जीवघणा’ इत्यादि ।

(असरीरा जीवघणा उवउत्ता दसणे य णाणे य) सिद्धा का लक्षणनिर्देश
इस सूत्र में कहा गया है । औदारिक आदि शरीर से रहित एव घनरूप आत्मप्रदेशगले व
सिद्ध भगवान् केवलज्ञान एव केवलदर्शन से सदा उपयुक्त है । (सागारमणागार) केवल
ज्ञान का अपेक्षा वे साकार उपयोग से युक्त है, एव केवल दर्शन की अपेक्षा निराकारस्व
रूप दर्शन से युक्त है । (लम्खणमेय तु सिद्धाण) यही सिद्धों का लक्षण है ॥ सू० ११७ ॥

‘केवलणाणुवउत्ता’ इत्यादि ।

(केवलणाणुवउत्ता जाणति सब्बभावगुणभावे) केवलज्ञानरूप उपयोग से
युक्त वे सिद्ध भगवान् समस्त वस्तुओं के अनन्तगुण, एव उनकी अनन्तपर्यायों को युगपत् जानते

‘असरीरा जीवघणा’ इत्यादि

(असरीरा जीवघणा उवउत्ता दसणे य णाणे य) सिद्धोना लक्षणानो निर्देश
आ सूत्रमा कळेवाभा आब्धे ॐ औदारिक आदि शरीरथी रहित तेभञ्ज
घनरूप आत्मप्रदेशवाणा ते सिद्ध भगवान् जेवजज्ञान तेभञ्ज जेवजदर्शनथी
सदा उपयुक्त छे (सागारमणागार) जेवजज्ञाननी अपेक्षाओ तेओ सागर
उपयोगथी युक्त छे, तेभञ्ज जेवजदर्शननी अपेक्षाओ निराकारस्वरूप दर्शनथी
युक्त छे (लम्खणमेय तु सिद्धाण) आ न सिद्धोना लक्षण छे (सू० ११७)

‘केवलणाणुवउत्ता’ इत्यादि

(केवलणाणुवउत्ता जाणति सब्बभावगुणभावे) जेवजज्ञानरूप उपयोगथी

મૂલમ—જ વિ અત્થિ માણુસાણ, ત સોમ્મ જ વિ ચ સવ્વદેવાણ ।
જ સિદ્ધાણ સોમ્મ, અવ્વાવાહ ઉવગયાણ ॥ સૂ. ૧૧૯ ॥

જાનોપયુક્તા સ તસ્તે સિદ્ધા ‘સવ્વભાવગુણભાવે’ સર્વભાગુણભાગાન = સમસ્તવસ્તુગુણપર્યાયાન
‘જાણતિ’ જાનતિ, તત્ત-ગુણા -મહર્તિન, પયાયાસ્તુ-કમર્તિન ઇતિ । તથા ‘જાતાહિ’
અનતાભિ ‘કેવલદિદ્ધીહિ’ કેવલદિદ્ધિમિ, અનતે કલ્લર્ગનેતિત્યય, ‘સવ્વઓ’ સર્વત
સર્વભાગાન મ્બલ=નિશ્ચયેન ‘પાસતિ’ પશ્યન્તિ ॥ સૂ. ૧૧૭ ॥

ટીકા—સિદ્ધાના ગુણવર્ણયતિ—‘જ વિ’ ઇત્યાદિ । ‘અવ્વાવાહ’ અત્યાગ્રાધ=સકલ
દુઃખવર્જિત મોક્ષસ્થાનમ્ ‘ઉવગયાણ’ ઉપગતાના=પ્રાપાના, ‘મિદ્ધાણ’ સિદ્ધાનામ ‘જ
યત્ ‘સોમ્મ’ મૌર્યમ્ ‘અત્થિ’ અસ્તિ, ‘ત’ તત્ ‘સોમ્મ’ સૌર્ય ‘જ વિ માણુસાણ’ નાપ
મનુષ્યાણામસ્તિ, ‘જ વિ ચ સવ્વદેવાણ’ નાપિ ચ સર્વદેવાનામ ॥ સૂ. ૧૧૯ ॥

હ । (પાસતિ સવ્વઓ મ્બલુ કેવલદિદ્ધીહિ જાતાહિ) અનતકલ્લદિદ્ધિસ્વરૂપ અનતદર્શન
સે યુક્ત વે સિદ્ધ ભગવાન્, યુગપત્ સમસ્ત ભાગો કો ડનકા ગુણપયાયો સહિત દરપતે હ । વસ્તુ મેં
ત્રિકાલ ડસકે સાથ રહન વાલ ગુણ હોતે હે । એવ કમવતા પયાય હોતા હ ॥ મૂ. ૧૧૭ ॥

‘જ વિ અત્થિ’ ઇત્યાદિ ।

(જ સિદ્ધાણ સોમ્મ અવ્વાવાહ ઉવગયાણ) સકલ દુઃખો સ વર્જિત પ્સે
મોક્ષસ્થાન મ પ્રાપ્ત હુવ સિદ્ધો કો જો સુખ હે, (જ વિ અત્થિ માણુસાણ ત સોમ્મ જ વિ
ચ સવ્વદેવાણ) ત્હ સુખ ત્રલોક્ય મ ન તો મનુષ્ય કો હે, આર ન સર્વ દર્વા કો હે
॥ સૂ. ૧૧૯ ॥

યુક્ત તે સિદ્ધ ભગવાન્ મમન્ત વસ્તુઓના અનતશુષ્ણ, તેમજ તેમની અનત
પથાયોને એકીસાથે બાણે છે (પાસતિ સવ્વઓ મ્બલુ કેવલદિદ્ધીહિ જાતાહિ)
અનત દેવગદિદ્ધિસ્વરૂપ અનતદર્શનથી યુક્ત તે સિદ્ધ ભગવાન્ એકીસાથે
મમન્ત ભાવોને તેમની શુષ્ણ-પર્યાયો-સહિત બુઝે છે વસ્તુમા ત્રિકાળ તેની
સાથે રહેવાવાળા શુષ્ણ હોય છે, તેમજ કમવર્તી પર્યાય હોય છે (સૂ. ૧૧૮)
‘જ વિ અત્થિ’ ઇત્યાદિ

(જ સિદ્ધાણ સોમ્મ અવ્વાવાહ ઉવગયાણ) મ્બલ દુઃખોથી વર્જિત એવા
મોક્ષસ્થાન પ્રાપ્ત કરેલા સિદ્ધોને જે સુખ છે, (જ વિ અત્થિ માણુમાણ ત
સોમ્મ જ વિ ચ સવ્વદેવાણ) તે સુખ ત્રણ લોકમાય નથી ગ્રાઈ મનુષ્યને
જે નથી સર્વ દેવોને હોતુ (સૂ. ૧૧૯)

મૂલમ્—જ દેવાણં સોમ્સવં , સવ્વદ્ધાપિણ્ડિયં અણતગુણ ।

ળ ય પાવઙ્ મુત્તિસુહ, ણંતેહિ વગ્ગવગ્ગેહિ ॥ સૂ૦ ૧૨૦ ॥

ટીકા—કુસ્માદેવ સુગ મગતીયત આહ—‘જ દેવાણ’ ઇત્યાદિ । ‘જ’ યદ્ ‘દેવાણ’ દેવાનામ્=અનુત્તરમુરત્તાના ‘સોમ્સવં’ સૌમ્ય=ત્રૈકાલિકસુગ, તદ્યદ્ ‘સવ્વદ્ધાપિણ્ડિયં’ સર્વાદ્ધાપિણ્ડિતમ્—સર્વાદ્ધયા=અતીતાઽનાગતપર્તમાનકાલેન પિણ્ડિતમ્=ગુણિત, તથા ‘અણતગુણ’ અનતગુણમિતિ, તદેવ પ્રમાણ કિઞ્ઞસક્રુપ્પનયા ણકૈક્કાઽસકાગ્રપ્રદેશે સ્થાપ્યતે, ઇત્યેવ સકુલ્લોકાકાશાનતપ્રદેગપૂરણેનાઽનત મગતિ, એવમ્ભૂત દેવસુગ ‘ળ ય પાવઙ્ મુત્તિસુહ’ ન ચ પ્રાપ્નોતિ મુક્તિસુગ=નેત્ર મુક્તિમુગ્ધસમાનતા લભતે, અનતાઽનતવાત્ સિદ્ધસુગસ્ય । કિંચિદ્ દેવસુગમિત્યાહ—‘ળંતેહિ વગ્ગવગ્ગેહિ’ અનતૈર્વર્ગ-

‘જ દેવાણ સોમ્સવં’ ઇત્યાદિ ।

(જ દેવાણ સોમ્સવં સવ્વદ્ધાપિણ્ડિય અણતગુણ) જો સર્વ દેવોં કા ત્રૈકાલિક સુગ હૈ ઉસે અનતગુણા કિયા જાય તો મી વહ (ળ ય પાવઙ્ મુત્તિસુહ ણંતેહિ વગ્ગવગ્ગેહિ) સિદ્ધ મગવાન્ કે ઇક ક્ષણોદ્ધવ સુલ કી વરાવરી નહીં કર સકતા હૈ । ડસે યોં સમસના ચાહિયે કિ સર્વદેવોં કા ત્રૈકાલિક સુલ ઇક ૨ આકાગ કે—પ્રદેશ પર સ્થાપિત કરતે ૨ આકાશ કે અનત પ્રદેગ ઉસ સુગ સે જવ મર જાયે તન ઉન સમસ્ત—પ્રદેશસ્થ સુલોં કા પરસ્પર મેં ગુણા કરો । ઇસ પ્રકાર વહ દેવસુલ અનતગુણિત હો જાતા હૈ । યહ અનતગુણિત સુલ મી સિદ્ધોં કે ઇક ક્ષણ મે હોનેવાલે સુલ કી સમતા નહીં કર સકતા । કારણ કિ ઉનકા સુલ અનંતાનત હૈ । દેવોં કા સુલ અનતવર્ગોં સે વર્ગિત વતલાયા ગયા હૈ । વર્ગ

‘જ દેવાણ સોમ્સવં’ ઇત્યાદિ

(જ દેવાણ સોમ્સવં સવ્વદ્ધાપિણ્ડિય અણતગુણ) જે સર્વ દેવોંનુ ત્રણ કાળનુ સુખ છે તેને અનતગણુ કરવામા આવે તો ત્રણ તે, (ળ ય પાવઙ્ મુત્તિસુહ ણંતેહિ વગ્ગવગ્ગેહિ) સિદ્ધ ભગવાનના એક ક્ષણથી ઉત્પન્ન થતા સુખની બરાબરી કરી શકતુ નથી આથી એમ સમજવુ બાઈએ કે સર્વદેવોંનુ ત્રણ કાળનુ સુખ એક એક આકાશના પ્રદેશ ઉપર સ્થાપિત કરો એ રીતે સ્થાપિત કરતા કરતા આકાશના અનત પ્રદેશ તે સુખથી બ્યારે ભરાઈ બધ ત્યારે તે સમસ્ત પ્રદેશમા રહેલા સુખોનો પરસ્પરમા ગુણાકાર કરો એ પ્રકારે તે દેવસુખ અનતગણુ થઈ બધ છે આ અનતગણુ સુખ ત્રણ સિદ્ધોના એકક્ષણમા થવાવાળા સુખની બરાબરી કરી શકતા નથી તારણ કે તેમના સુખ અનંતાનત છે દેવોના સુખ અનત વર્ગોથી વર્ગિત બતાવ્યા

મૂલમ્-સિદ્ધસ્સુહો રાસી. સવ્વહાપિડિઓ જહ હવેજ્ઞા ।

સોઽણતવગ્ગમહ્ઞઓ, સવ્વાગાસે ણ માણ્ઞા ॥ સૂ૦ ૧૨૧ ॥

વર્ગો = અનતૈરપિ વર્ગવર્ગો, તત્રતદ્ગુણો વર્ગો, યથા દ્વયાર્વર્ગશ્ચ વાર, તથાપિ વગા વર્ગવર્ગો, યથા પોડશ, એવમનન્તગો વર્ગિતમપા યર્થ ॥ મૂ ૧૨૦ ॥

ટીકા—‘સિદ્ધસ્સ’ ઇત્યાદિ । ‘મિદ્ધસ્મ’ સિદ્ધસ્ય ‘સુહો’ સુખ = સુખ સમ્બધી ‘રાસી’ રાશિ = સમૂહ, સ ચ-‘સવ્વહાપિડિઓ’ સર્વાદ્વાપિણ્ડિત - સપાદ્વાભિ = સર્વકાલસમયૈ પિણ્ડિતો = ગુણિતો ‘જહ હવેજ્ઞા’ યન્તિ ભવેત્, ‘સો’ મ પુન ‘અણતવગ્ગમહ્ઞઓ’ અન તવર્ગમક્ત = અનન્તવર્ગવર્ગિભાગીકૃત, ‘સવ્વાગાસે’ સર્વાઽઽકાગ્રે = લોકાઽલોકોપરુપે ‘ણ માણ્ઞા’ ન માયાત્-ન સ્થાતુ શુક્તુયાત્ । અય માન - ડહ ફિલ નિરુપમ સુખ ગૃહ્યતે, તતથ્ર યત આરમ્ય લોકે સુખગન્ધપ્રવૃત્તિ, તદવધીકૃત્ય એકૈકગુણવૃદ્ધિતાગતમ્થ્યેન તાવત્ તત્ સુખ કે વર્ગ કરને કા નામ વર્ગવર્ગ હૈ । જિસ પ્રકાર તે કા વર્ગ ૪, ઓર ચાર કા વર્ગ ૧૬ હોતા હૈ । ૧૬ વર્ગવર્ગ હૈ ॥ મૂ ૧૨૦ ॥

‘સિદ્ધસ્સુહો રાસી’ ઇત્યાદિ ।

(સિદ્ધસ્સુહો રાસી સવ્વહાપિડિઓ જહ હવેજ્ઞા) સિદ્ધ ભગવાન ક સુખ કો જો રાશિ હૈ વહ સર્વકાલ કે સમયો સે યદિ ગુણિત કા જાય, ઓર (સોઽણતવગ્ગમહ્ઞઓ) ઉસ ઉત્પન્ન મહારાશિ મે અનન્ત વર્ગો સે ભાગ દિયા જાય, તો મા (સવ્વાગાસે ણ માણ્ઞા) વહ સિદ્ધો ક સુખાં કો વિમક્ત સુખગાથિ સમસ્ત આકાશમેનહાસમા સકતી હૈ । મતલબ ઇસકા યહ હૈ ફિ લોક મે જો સુખ-ગન્ધ સે કહા જાતા હૈ ઉસ સુખ મેં એક-એક ગુણ કી ક્રમિક વૃદ્ધિ સે જન વત્ સુખ અનન્તગુણ વૃદ્ધિ પાકરુ અપની અન્તિમ અવધિ

છે વર્ગોનો વર્ગ ૪રે તેનુ નામ વર્ગવર્ગ છે જે પ્રકારે = નો વર્ગ ૪, અને ચારનો વર્ગ ૧૬ થાય છે ૧૬ વર્ગ-વર્ગ છે (સૂ ૧૨૦)

‘સિદ્ધસ્સુહો રાસી’ ઇત્યાદિ

(સિદ્ધસ્સુહો રાસી સવ્વહાપિડિઓ જહ હવેજ્ઞા) સિદ્ધ ભગવાનના સુખની જે રાશિ છે તેને સર્વકાળના સમયોથી જે શુભવામા આવે અને (સોઽણતવગ્ગમહ્ઞઓ) તેનાથી ઉત્પન્ન થયેલી તે મહારાશિને અનન્ત વર્ગથી ભાગી દેવામા આવે તો પણ (સવ્વાગાસે ણ માણ્ઞા) તે સિદ્ધોના સુખોની ભાગલબ્ધ સુખરાશિ સમસ્ત આકાશમા સમાધ શકતી નથી આનો અભિપ્રાય એ છે કે લોકમા જે સુખ-શબ્દથી ઠહેવાય (સમભય) છે તે સુખમા એક એક શુભની ક્રમિક વૃદ્ધિથી બ્યારે તે સુખ અનન્તશુભ વૃદ્ધિ

મૂલમ—જહ નામ કોડ મિચ્છો, નગરગુણે વહુવિહે વિયાળતે ।
ન ચણ્ડ પરિકહેડ, ઉવમાણ તહિ અસંતીણ ॥ સૂ૦ ૧૨૨ ॥

વિગિયત યાવદનન્તગુણવૃદ્ધ્યા ચરમાર્ગા પ્રાપ્ત ભવતિ । તત્તથ તત્ત્યતનિરુપમમૌમુક્ય-
વૃત્તિરિહિત પ્રશાન્તમદ્વોદધિતુન્ય ચરમાદ્યાસ્વરૂપમ્ । નસ્માચરમાદ્યાત્ પૂર્વ પ્રથમાચાન ત-
સ્મપાતરાલવર્તિનો યે તાતરમ્યેનાદ્વાદવિગેષાસ્તે સત્રાકાગ્રપ્રદેશગગેર્ગપિ મૂયામો ભવતાયત
ફિલોક્તમ્—‘સન્વાગાસે ણ માણ્જા’ ઇતિ, અયથા પ્રતિનિયતદેગવરિયતિ કથ તેપામિતિ
મૂર્યોઽભિદધતીતિ ॥ સૂ ૧૨૧ ॥

ટીકા—‘જહ નામ’ ડયાદિ । ‘જહ નામ’ યયાનામ=યયાદ્યાતમ્—દ્યાત-
મનુસૂય કથયામીયર્થ, ‘કોડ મિચ્છો’ કથિન્મેચ્છો ‘વહુવિહે’ વહુવિધાન્
‘નગરગુણે’ નગરગુણાન્ ‘વિયાળતે’ વિજાલપિ ‘પરિકહેડ’ પરિકથયિતુ=વર્ણયિતુ
‘ન ચણ્ડ’ ન ગચ્છોતે, કથ ન ગચ્છોતિ ડયાદિ—‘ઉવમાણ’ ડયાદિ । ‘ઉવમાણ તહિ

કો પ્રાપ્ત હોતા હૈ, તથ વહ અવન્ત અનુપમ, ઉરુણ્ઠા કી વૃત્તિ સે રહિત, ઔર પ્રગાત સમુદ્ર
કે સમાન ગમ્ભીર ચરમસુરુપ્ત હો જાતા હૈ । ઉસ ચરમ સુગ્વ સે પહલ ઔર પ્રથમ સુગ્વ કે બાદ
કે જો મયવર્તી તરતમતા સ યુક્ત સુરુપિગેષ હૈ, વે સમી સર્વાકાગ્રપ્રદેશા સે મી અધિક હૈ ।
इसीलिये कहा गया है—‘सन्वागासे ण माण्जा’ अथात् सिद्धों का अनतवर्ग—विभक्त भा
सुग्व, समस्त आकाश म नहीं समा पाता है ॥ सू १२१ ॥

‘જહ નામ કોડ મિચ્છો’ ઇત્યાદિ ।

દૃષ્ટાત દેકર ઇસી વિષય કો સ્પષ્ટ કરતે હૈ—(જહ નામ કોડ મિચ્છો નગરગુણે
વહુવિહે વિયાળતે) જૈસે કોઈ મ્લેચ્છ બહુત પ્રકાર કે નગરગુણો કો જાનતા હુઆ મી (ન

પામીને પોતાની અતિમ અવધિને પ્રાપ્ત થાય છે, ત્યારે તે અત્યન્ત અનુપમ,
ઉત્ક્રાંતી વૃત્તિથી રહિત અને પ્રશાન્ત સમુદ્ર સમાન ગમ્ભીર ચરમસુખરૂપ થાય છે
તે ચરમ સુખથી પૂર્વ અને પ્રથમ સુખના પછી મધ્યવર્તી, તારતમ્યથી
યુક્ત જે સુખવિશેષ છે, તે સુખો સઘળા આકાશ પ્રદેશોની અપેક્ષાએ પણ અધિક
છે એ માટે જ કહેવામા આવ્યું છે કે ‘સન્વાગાસે ણ માણ્જા’ એટલે
સિદ્ધોના અનતવર્ગવિભક્ત સુખ પણ સઘળા આકાશ પ્રદેશોમા સમાર્પ
શકતું નહિ (સૂ ૧૨૧)

‘જહ નામ કોડ મિચ્છો’ ઇત્યાદિ

દૃષ્ટાન્ત દધને એજ વિષય સ્પષ્ટ કરે છે (જહ નામ કોડ મિચ્છો નગર-
ગુણે વહુવિહે વિયાળતે) જેમ કોઈ એક મ્લેચ્છ બહુ પ્રકારના નગરગુણોને

असतीए' उपमाया = मादृश्यस्य तत्र वन असत्पान् = अमङ्गादिदिति । एवमत्र कथानकम्-
रुश्चि नगपतिर्दृष्ट्वाऽश्वाच्छ्वं मन् पनसेनार्थे वन जगाम, तत्र चाश्वस्य दुर्जातिं वन परिश्रातो
वनऽश्वात्पतार्ग । तत्रैकं वनवासिना मृच्छेन मृषति स हन । ततौऽमौ नृपतिस्त म्हेच्छ
निजगजयानामानाय त्रिगिष्टभोगभूतिभाजन र्त्तवान् । एकाद्राऽमौ म्हेच्छ प्रावृषि प्राभाया
मनोहर मेघवर्णि शुचा वन गन्तुमुक्कण्डितोऽभवत् । गजा सम्मानपूर्वक विमर्गित सन्नसौ वन

य चण्ड परिकहेउ) उमका उर्णन वन में नहा कर सकता है, क्योंकि (उपमाए तर्हि
असतीए) उपमा का वहा अभाव है ।

यहाँ इस प्रकारकी एक कथा है ।

कोई एक राजा प्रायु सेवन के लिये घोड़े पर सवार हुआ । वह घोड़ा महादुष्टा त
था । इमलिये चलते २ उसे यह मय लग रहा था कि कहा यह मुझे पटक न दे,
अतः उसे रोकते २ वह रुक गया और किसी जगल में जाकर वह उससे नाचे
उत्तर पड़ा । इतने में एक भाल ने उसे देखा और सहसा पास आकर उमन
रके हुए गजा का सेवा-शुश्रूषा से बकावट कर का । राजा बड़ा खुश हुआ, और उसे
अपन साथ लेकर वह अपनी राजधानी को वापिस लौट आया । वहा राजा ने राजमी ठाट-
गाट के अनुसार उस खून आनन्द से रग्या । रगान-पान के लिये उसे ऐसे २ भोग्य पदार्थ
दिये कि जो उसन अपन जावन म क्रमा दखे तक भा नहीं थ । रहते २ जब कुछ समय
प्यतीत हो गया तत्र वषाकाल के आन पर उसे अपने स्थान पर जाने को उन्का जगा ।

जलुतो थडो पशु (न य चण्ड परिकहेउ) तेनु वधुन वनभा डरी थठतो
नथी, ठेभके (उपमाए तर्हि असतीए) उपमानो त्या अभाव ठे

अही आ प्रकारनी ओठ वार्ता ठे

ठोथ ओठ राजा वायुमेवन (इरवा) भाटे घोड़ा उपर सवार थधने
भडेलभाथी भडार नीठल्यो के घोड़ा उपर ते भवार थथो डतो ते भडा दुर्हान्त
(मुश्केडीथी वथ थाय तेवो) डतो तेथी आलता आलता तेने ओ लय लागतो डतो
ठे थयाक आ भने पाडी तो नडि हे ? आथी तेने रोडता रोडता ते
थाडी गयो, अने ठोथ जगलभा जठने तेना उपरथी ते नीचे उतर्यो
ओठलाभा ओठ बीछे तेने जेथो अने तरत ज पाये आवीने तेखे थाडेला
राजनी सेवा-शुश्रूषा डरी थाक उतायो गज भडु भुशी थथो अने तेने
पोतानी भाथे लडने ते पोतानी राजधानीओ पाठो आव्यो त्या राजओ
पोताना राजमी लडभापूर्वक तेने भूष आनदथी राख्यो थावा-पीवाने
भाटे तेने ओवा ओवा तो लोअय पदार्थ आप्या ठ के तेखे तेनी छडगीभा
डरीओ जेथो पल नडोता आभ रडता गडता डेटलोड समय बीती गथो
अने वरसाहने समय आव्यो त्यागे तेने पोताना स्थान पर जवानी डेटडा

મૂલમ—ઇય સિદ્ધાણ સોમ્લ, અળોવમ ણત્થિતસ્સ ઓવમ્મં ।

સ્વનાસત્યામાગત । અય સ્વપગ્ગિવાસ્તં પૃઠ્ઠતિ સ્મ—હ તાત ! કીદશમ્ તદ્ ભૂપનગરમ્ ?
 इति । स ग्लच्छस्तस्य भूपनगरस्य सर्गान् ऋषिधान् नगरगुणान् विज्ञानंनपि तान् वक्तु
 कृतोद्यमोऽपि तत्र वनं नगरसादृश्यस्याभावाद् वर्णयितुं नाशमनोदिति ॥ सू० १२२ ॥

ટીકા—‘ઇય’ ઇયાદિ । ‘ઇય’ इति—एवम्—अनेन प्रकाशेण ‘सिद्धाण’ सिद्धाना
 ‘सोम्ल’ सौम्यम्, ‘अणोवम’ अनुपम वर्तते, उक्त ‘यतस्तस्य ‘ओवम्मं णत्थि’ औपम्य
 राजा को जन यह ज्ञात हुआ तब उसने उसको सूत्र आदर—सत्कार के साथ बिदा किया ।
 चलते २ यह अपने घर पर आ गया । सन कुटुम्बी जन इससे मिलने को आने लगे ।
 लोगो ने पूछा, कहो भाई ! राजा के निकट कैसे रहे, राजा का वह नगर कैसा है । भील ने
 जो कि उस राजा के नगर की सन प्रकार की थी से परिचित हो चुका था, राजधानी
 का वर्णन करने का उद्यम तो किया, परंतु वह अपने उन भीन—भाइयों के समक्ष यथावत्
 उसका वर्णन नही कर सका । कारण कि उस वन में नगर के वर्णन से मिलनेवाली
 उपमेय वस्तुओं का अभाव था । इस दृष्टान्त का भाव इस प्रकार समझना चाहिये कि
 वह भील नगर में अनुभवित आनन्दका अपने अन्य भाइयों के समक्ष उस जगल में
 उस प्रकार की वस्तु के अभाव से वर्णन नहीं कर सका । उस सुख की कुछ भी उपमा
 नहीं बता सका ॥ मू १२२ ॥

ભગૃત થઇ બ્યારે આ વાત રાજના બાણવામા આવી ત્યારે તેણે તેને ખૂબ
 આદર—સત્કારની સાથે વિદાયગિરી આપી ચાલતા ચાલતા તે પોતાને ઘેર
 પહોંચેા બધા કુટુમ્બી માણસો તેને મળવાને આવવા લાગ્યા હોઢોએ
 પૂછ્યુ કે, કહો ભાઈ, રાજની પાસે તમે કેવી રીતે રહ્યા હતા ?, રાજનુ તે
 નગર કયુ છે ? બીલ જે કે તે રાજના નગરની મધી બતતની શ્રી (વૈભવ શોભા)
 થી પરિચિત થઇ ગયેા હતા, અને રાજધાનીનુ વર્ણન કરવાનેા તેણે
 ઉદ્યમ (પ્રયત્ન) તો કર્યો, પરંતુ તે પોતાના બીલ ભાઈઓની સમક્ષ યથાવત્
 (ભેદએ તેણુ) તેનુ વર્ણન કરી શક્યેા નહિ, કારણ કે તે વનમા નગરના
 વર્ણન સાથે મેળખાય જેવી ઉપમા આપવા યોગ્ય વસ્તુઓનેા અભાવ હતો આ
 દષ્ટાંતનેા ભાવા એવી રીતે સમજવેા ભેદએ કે તે બીલ જે પ્રકારે અનુભવેલ
 આનંદને પોતાના બીલ ભાઈઓની સમક્ષ વર્ણન કરવા બતા પણ તે જગ
 લમા એવા પ્રકારની વસ્તુઓના અભાવથી પોતે હોગવેલા આનંદનેા અનુભવ
 કરાવી શક્યેા નહિ તે સુખની કોઈ પણ ઉપમા બતાવી શક્યેા નહિ
 (સૂ. ૧૨૨)

किंचि विसेसेणेत्तो, ओवम्ममिण सुणह वोच्छं ॥ सू० १२३ ॥

मूलम्—जह सब्बकामगुणिय, पुरिसो भोत्तूण भोयणं कोर्डं ।

तण्हाल्लुहाविमुक्को, अच्छेज जहा अमियतित्तो ॥ सू० १२४ ॥

नास्ति, तथापि गालाना मोत्रार्थमाह—‘किंचि’ इत्यादि । ‘किंचि विसेसेण’ किञ्चिद्विशेषेण ‘एत्तो’ इत = अत परम् ‘ओवम्म’ औपम्यम् = उपमानम् ‘इण’ इदं = वक्ष्यमाण ‘सुणह’ शृणुत, ‘वोच्छ’ वक्ष्ये—अह कथयिष्यामन्त्यर्थे ॥ सू १२३ ॥

टीका—‘जह’ इत्यादि । ‘जह’ यथा ‘कोर्डं पुरिसो’ नोऽपि पुरुष, ‘सब्ब-
कामगुणिय’ सर्वकामगुणित=मत्राभिलषणीयगमादिमपन, ‘भोयण’ भाजनम्=अगनादि-
कम्, ‘भोत्तूण’ सुक्वा, ‘तण्हाल्लुहाविमुक्को’ तृष्णाशुभ्रान्मुक्त = पिपासाबुभुक्षारहित ‘अमि-

‘इय सिद्धाण सोक्ख’ इत्यादि ।

(इय सिद्धाण सोक्ख) इसी प्रकार सिद्धों का सुग्न यद्यपि (अणोवम) अनुपम है, अत (णत्थि तस्स ओवम्म) उमका निसा भा सामारिक पदार्थ क साथ उपमा नहीं ठा जा सकती है, तो भा (किंचि विसेसेणेत्तो ओवम्ममिण सुणह वोच्छ) बालजीवा को मोपन करने क लिये कुछ विशेषरीति से सिद्धा क इस मुख को उपमा देकर समझाया जाता है ॥ सू १२३ ॥

‘जह सब्बकामगुणिय’ इत्यादि ।

(जह सब्बकामगुणिय पुरिसो भोत्तूण भोयण कोर्डं) कोर्डं पुष्प पाचां इन्द्रिया को तृप्त करनेवाले काम—शब्द, रूप, और भोग—गव, रस, स्पर्श आदि विषया को यथे-
च्छति से भोगकर (तण्हाल्लुहाविमुक्को) पिपासा एव बुभुक्षा स रहित (अमियतित्तो

‘इय सिद्धाण सोक्ख’ इत्यादि

(इय सिद्धाण सोक्ख) आ प्रजाते सिद्धोनु सुभ ने ठे (अणोवम) अनुपम है, तेथी (णत्थि तस्स ओवम्म) तेनी उपमा डोर् पक्षु नासारिक पदार्थना सुभनी आवे आपी खाती नथी तो पक्षु (किंचि विसेसेणेत्तो ओवम्ममिण सुणह वोच्छ) आल्लुवेने बोधन ठप्पा भाटे ठप्पे विशेष नीतवी सिद्धोना आ सुभनी उपमा हई ने अभलपवामा आवे ठे (सू. १२३)

‘जह सब्बकामगुणिय’ इत्यादि

(जह सब्बकामगुणिय पुरिसो भोत्तूण भोयण कोर्डं) जेम डोर् पुष्प पाथेय धीःओने तृप्त ठप्पा वाणा काम—शब्द, रूप, अने बोध—गव, रस, स्पर्श

मूलम्—इय सव्वकालतित्ता, अउल निव्वाणमुवगया सिद्धा ।
 सासयमव्वावाह, चिट्ठति सुही सुह पत्ता ॥ सू० ॥ १२५
 मूलम्—सिद्धत्ति य वुद्धत्ति य, पारगयत्ति य परपरगयत्ति ।

यत्तिचो' अग्रतत्त्वो 'जहा' गथा=उव, 'अच्छेज्ज' आसीन=तिग्गे ॥ सू १२४ ॥

टीका—'इय' इयात्ति । 'इय' इति=एव 'सव्वकालतित्ता' सर्वकालतत्त्वा-
 अपुनरावृत्तिस्थान प्राप्तत्वात्, 'निव्वाण' निर्वाण=मोक्षम् 'उवगया' उपगता 'सिद्धा' सिद्धा,
 'अउल' अतुलम्=अनुपमम् 'सासय' शाश्वत=सार्थकालिकम्, 'अव्वावाह' अव्याप्ताध=परं
 दु खमिज्जितं 'सुह' सुख 'पत्ता' प्राप्ता, अत 'सुही चिट्ठति' सुखिनस्तिष्ठति, ननु 'सुख प्रामा'
 इत्युक्ते 'सुखिन' इति किमर्थम्, अत्रोच्यते—केचिन्मयते दु राभाग्मात्र मुक्तिरिति, तमत-
 निराकरणार्थं मोक्षस्य वास्तविकमुखस्वरूपताप्रतिबोधनार्थं च 'सुख प्रामा सुखिनस्तिष्ठती'
 त्युक्तम् ॥ सू १२५ ॥

टीका—साम्प्रत वस्तुतः सिद्धपर्यायशब्दान् प्रतिबोधयन्नाह—'सिद्धत्ति' इत्यादि ।

जहा) अग्रतपान से तृप्त के समान (अच्छेज्ज) रहता है ॥ सू १२४ ॥

'इय सव्वकालतित्ता' इत्यादि ।

(इय सव्वकालतित्ता) अपुनरावृत्तिस्वरूप मुक्तिस्थान को प्राप्त होने का कारण
 सर्वकाल तृप्त हुए (निव्वाणमुवगया सिद्धा) वे सिद्ध भगवान्, शारीरिक एवं मानसिक
 दु खों से सर्वथा रहित होकर (अउल अव्वावाह चिट्ठति सुही सुह पत्ता) अनुपम,
 शाश्वत एवं अव्याप्ताध सुख को भोगते हुए उस मुक्तिस्थान में सदाकाल-अनंतकाल तक
 सुखा ही सुखी रहते हैं ॥ सू १२५ ॥

आदि विषयेने यथेच्छरूपे भोगवीने (तण्हाउहाविमुक्को) पिपामा तेमज्ज
 सुखुक्षा (लूभ-तरस) थी रहित (अमियत्तिचो जहा) अभृतपानथी तृप्तनी
 जेम (अच्छेज्ज) रहे छे (सू १२४) ।

'इय सव्वकालतित्ता' इत्यादि

(इय सव्वकालतित्ता) अपुनरावृत्तिस्वरूप मुक्तिस्थानने प्राप्त थवाना
 कारणे सप्तकाल तृप्त थयेला (निव्वाणमुवगया सिद्धा) ते सिद्ध भगवान्
 शारीरिक तेमज्ज मानसिक दु खोथी सर्वथा रहित थधने (अउल अव्वावाह
 चिट्ठति सुही सुह पत्ता) अनुपम, शाश्वत तेमज्ज अव्याप्ताध सुखने भोगवता
 ते मुक्तिस्थानमा सदाकाल-अनंतकाल सुधी सुधी रहे छे (सू १२५)

उमुक्ककम्मकवया, अजरा अमरा असगा य ॥ सू० १२६ ॥

मूलम्—णिच्छिण्णसव्वदुक्खा, जाइजरामरणवधणविमुक्का ।

‘सिद्धत्ति य’ सिद्धा इति च—तेषां नाम, कृतकृत्यत्वात्, ‘बुद्धत्ति य’ बुद्धा इति च—केवल ज्ञानेन निश्चायबोधत्वात्, ‘पारगयत्ति य’ पारगता इति च—भरसागगपारगमनात्, ‘परपरगयत्ति य’ परपरगता = मिथ्यावादचतुर्दशगुणस्थानक्रान्ता मनुष्यादिमुगतानां च पारपर्येण भवसिंधुपारप्राप्ता इति, ‘उम्मुक्ककम्मकवया’ उन्मुक्तकर्मकवचा = कर्मकवचवर्जिता ‘अजरा’ अजरा—ययसोऽभावात्, ‘अमरा’ अमरा—आयुषोऽभावात्, ‘असगा य’ असङ्गाश्च सकल क्लेशरहितत्वात् ॥ सू. १२६ ॥

टीका—‘णिच्छिण्ण’ इत्यादि । ‘णिच्छिण्णसव्वदुक्खा’ निस्तर्णसर्पदुग्धा—

‘सिद्धत्ति य बुद्धत्ति य’ इत्यादि ।

(सिद्धत्ति य) कृतकृत्य होने से वे सिद्ध कहे जाते हैं । (बुद्धत्ति य) केवल ज्ञान से सकल लोकांलोक क जाता होने से वे बुद्ध कहे जाते हैं । (पारगयत्ति य) भररूप समुद्र से पारगत हो जाने के कारण वे पारगत कहे जाते हैं । (परपरगयत्ति य) मिथ्या—आदि चौदह गुणस्थानको और मनुष्य—आदि मुगतियों की परम्परा से भवसिंधु को पार करने के कारण वे परपरगत कहे जाते हैं । (उम्मुक्ककम्मकवया अजरा अमरा असगा य) कर्मरूप कवच से वर्जित होने के कारण, एव आयु कर्म का सर्वथा प्रक्षय हो जाने के कारण वे अमर कहे जाते हैं । तथा सकलक्लेशा से रहित होने के कारण वे असङ्ग कहे जाते हैं । ये सिद्ध, बुद्ध, आदि सब शब्द, पर्यायवाची शब्द हैं ॥ सू. १२६ ॥

‘सिद्धत्ति य बुद्धत्ति य’ इत्यादि

(सिद्धत्ति य) कृतकृत्य હોવાથી તેમને સિદ્ધ કહેવામા આવે છે (બુદ્ધત્તિ ય) કેવળ જ્ઞાનથી સડલ લોકાલોકના જાતા હોવાના કારણે બુદ્ધ કહેવામા આવે છે (પારગયત્તિ ય) ભવરૂપ સમુદ્રથી પારગત થઈ જવાના કારણે તેમને પારગત કહેવામા આવે છે (પરપરગયત્તિ ય) મિથ્યાત્વ—આદિ ચૌદ ગુણસ્થાનનો અને મનુષ્ય આદિ મુગતિઓની પરપરાથી ભવસિંધુને પાર કરવાને કારણે તે પરપરગત કહેવાય છે (ઉમ્મુક્કકમ્મકવયા અજરા અમરા અસગા ય) કર્મરૂપ કવચથી વર્જિત હોવાના કારણે તેમજ આયુકર્મનો સર્વથા પ્રક્ષય થઈ જવાને કારણે તેઓને અમર કહેવામા આવે છે, તથા સડલ લોકોથી રહિત હોવાના કારણે અસંગ કહેવામા આવે છે આ સિદ્ધ, બુદ્ધ, આદિ અર્થો અર્થોથી પર્યાયવાચી થાય છે (સૂ. ૧૨૬)

अव्वावाह सुख, अणुहोती सासय सिद्धा ॥ सू० १२७ ॥

मूलम्—अतुलसुखसागरगया, अव्वावाह अणोवमं पत्ता ।

सव्वमणागयमद्ध, चिट्ठंति सुही सुह पत्ता ॥ सू० १२८ ॥

॥ ओपाइय समत्त ॥

निस्तीर्णानि सर्वदुःखानि येस्ते तथा—शारीरमानसमकलदुःखान्यतिक्रान्ता, पुन—‘जाइजरा मरणवधणविमुक्का’ जातिजरामरणवधनविमुक्ता = जन्ममरणवधनमृत्युर्म्मन्त्रधनरहिता ‘सिद्धा’ सिद्धा ‘अव्वावाह’ अव्याबाध=व्याधातवर्जित ‘सासय’ शाश्वत=सर्वकालिक ‘सोख’ सौख्यम् ‘अणुहोती’ अनुभवति ॥ सू० १२७ ॥

टीका—‘अतुलसुख’—इत्यादि । ‘अतुलसुखसागरगया’ अतुलसुखसागरगता—अतुल=अनुपमो य सुखसागर=सुखसमुद्रस्त गता=प्राप्ता, पुन ‘अव्वावाह’ अव्या-

‘णिच्छिण्णसव्वदुक्खा’ इत्यादि ।

(सिद्धा) ये सिद्ध भगवान् (णिच्छिण्णसव्वदुक्खा) समस्त दुःखों के अति क्रमण, तथा (जाइजरामरणवधणविमुक्का) जन्म, जरा एवं मरण के बधनों से निर्मुक्त हो जाने के कारण, (सासय अव्वावाह सुख अणुहोती) शाश्वत एवं अव्याबाध सुख का अनन्त काल तक अनुभव करते रहते हैं ॥ सू० १२७ ॥

‘अतुलसुखसागरगया’ इत्यादि ।

(अतुलसुखसागरगया) अनुपम सुख सागर से मग्न के सिद्ध भगवान्,

‘णिच्छिण्णसव्वदुक्खा’ इत्यादि

(सिद्धा) ये सिद्ध भगवान् (णिच्छिण्णसव्वदुक्खा) सधना दुःखों का अतिक्रमण, तथा (जाइजरामरणवधणविमुक्का) जन्म, जरा तेमज्ज मरणना बधनोधी निर्मुक्त थर्ध जगाना कारणे (सासय अव्वावाह सुख अणुहोती) शाश्वत तेमज्ज अव्याबाध सुभने अनन्त काल सुधी अनुभव करता रहे छे (सू० १२७)

‘अतुलसुखसागरगया’ इत्यादि

(अतुलसुखसागरगया) अनुपम सुभना सागरमा मग्न ते सिद्ध भगवान्, (अव्वावाह अणोवम पत्ता) ते प्राप्त करेला सुकितस्थानमा (सव्वमणा

प्राथ=याघातवर्जितम् 'अणोवम' अनुपमम्=सादृश्यवर्जितं सिद्धिस्थानं 'पत्ता' प्राप्ता =अधिष्ठिता
मिद्धा 'सुह पत्ता' सुख प्राप्ता =सुरमगिता, अतएव 'सुही' सुखिन सन्त सन्वम-
णागयमद्' सर्वमनागताद्=सर्वं भविष्यकाल 'चिट्ठति' निश्चिन्ताति ॥ सू १२८ ॥

॥ औपपातिक समाप्तम् ॥

॥ इति श्रीशिवशिरव्यात-नगद्वल्लभ-प्रसिद्धपाचक-पञ्चदशभाषाकलितललितकला-
पालापक-प्रतिशुद्धगवपवनैरुग्रनयिमापक - वादिमानमर्दक - श्रागाह-
उत्तरपति कोन्हापुरगजप्रदत्त-'जैनशास्त्राचार्य'-पदमूषित-कोन्हापुरराजगुरु-
मालनक्षत्रचारि-जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्य-श्रीमसीलाल-
व्रतिविरचिता औपपातिक-सूत्रस्य पीयूषवर्षिण्यारया
व्याख्या सम्पूर्णा ॥

(अन्वावाह अणोवम पत्ता) प्राप्त हुए उस सुक्ति स्थान म (सन्वमणागयमद् चिट्ठति
सुही सुह पत्ता) अनन्तकाल तक सदा सुखी हा रहते हैं । ॥ सू १२८ ॥

॥ इति औपपातिकसूत्र का हिन्दी अनुवाद सम्पूर्ण ॥

गयमद् चिट्ठति सुही सुह पत्ता) अनन्तकाल सुधी सुभीष्ट रहे छे (सू १२८)

इति औपपातिक सूत्रनो गुजराती अनुवाद संपूर्ण

દાનવીરોની નામાવલી

*

શ્રી અખિલ ભારત શ્વેતાશ્વર સ્થાનકવાસી
જેન શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિ.

*

ગરેડીયા કુવા રોડ-ચીન લોજ પાસે,
રાજકોટ

*

શરૂઆત તા. ૧૮-૧૦-૪૪ થી તા ૧૦-૧૨-૫૮ સુધીના
દાખલ થયેલ મેમ્બરોના સુચારક નામો

*

ગામવાર કંકાવારી લિસ્ટ.

*

(રૂ. ૨૫૦ થી ઓછી રકમ ભરનારનું નામ આ યાદીમાં
સામેલ કરેલ નથી.)

આદ્યમુરખીશ્રીઓ-૫

(ઓછામાં ઓછી રૂ. ૫૦૦૦ ની રકમ આપનાર)

નંબર	નામ	ગામ	રૂપિયા
૧	શેઠ ચાન્તીલાલ મગનદાસભાઈ બણીતા મીલભાલીક અમદાવાદ		૧૦૦૦
૨	શેઠ હરખચ દ કાલીદાસભાઈ વારીયા હા શેઠ લાલચ દભાઈ જેય દભાઈ, નગીનભાઈ, વૃજલાલભાઈ તથા વલ્લભદાસભાઈ ભાણુવડ		૮૦૦
૩	કોઠારી જેય દભાઈ અજરમર હા હરગોવિંદભાઈ જેય દભાઈ ગજકોટ		૫૨૫૧
૪	શેઠ ધારશીભાઈ જીવનભાઈ	શોલાપુર	૫૦૦૧
૫	સ્વ પિતાશ્રી છગનલાલ ચામળદાસના સ્મરણાર્થે હ ભોગીલાલ છગનલાલભાઈ ભાવસાર	અમદાવાદ	૫૨૫૧

મુરખીશ્રીઓ-૨૧

(ઓછામાં ઓછી રૂ. ૧૦૦૦ ની રકમ આપનાર)

૧	વકીલ જીવરાજભાઈ વર્ધમાન કોઠારી હ કહાનદાસભાઈ તથા વેણીલાલભાઈ	જેતપુર	૩૬૦૫
૨	દોશી પ્રભુદાસ મૂળજીભાઈ	રાજકોટ	૩૬૦૪
૩	મહેતા શુભાખચ દ પાનાચ દ	રાજકોટ	૩૨૮૯
૪	મહેતા માણેકલાલ અમુલખરાય	ઘાટકોપર	૩૨૫૦
૫	સ ધવી પીતામ્બરદાસ શુભાખચ દ	બામનગર	૩૧૦૧
૬	શેઠ ચામળભાઈ વેલજીભાઈ વીરાણી	રાજકોટ	૨૫૦૦
૭	નામદાર ઠાકોર સાહેબ લખધીરસિંહજી બહાદુર	મોરબી	૨૦૦૦
૮	શેઠ હરચંદ કુવરજી હા શેઠ ન્યાલચંદ હરચંદ	સિદ્ધપુર	૨૦૦૦
૯	શાહ છગનલાલ જેમચંદ વસા હા મોહનલાલભાઈ તથા મોતીલાલભાઈ	મુબઈ	૨૦૦૦
૧૦	શ્રી સ્થાનકવાસી જૈન સ ધ	મોરબી	૧૬૬૩
૧૧	મહેતા સોમચંદ તુલસીદાસ તથા તેમના ધર્મપત્ની અ સૌ મણીગૌરી મગનલાલ	રતલામ	૧૫૦૦
૧૨	મહેતા પોપટલાલ માવજીભાઈ	બામજોધપુર	૧૩૦૧
૧૩	દોશી ઠપુરચંદ અમરશી હા દલપતરામભાઈ	બામજોધપુર	૧૦૦૨
૧૪	બગડીઆ જગજીવનદાસ-રતનશી	દામનગર	૧૦૦૨
૧૫	શેઠ આત્મારામ માણેકલાલ	અમદાવાદ	૧૦૦૧
૧૬	શેઠ માણેકલાલ ભાણુજીભાઈ	પોરબંદર	૧૦૦૧
૧૭	શ્રીમાન અ દ્રસિંહજી સાહેબ મહેતા (રેવે મેનેજર)	કલકત્તા	૧૦૦૧
૧૮	મહેતા સોમચંદ નેણસીભાઈ (કરાચીવાળા)	મોરબી	૧૦૦૧

૧૯	શાહ હરીલાલ અનોપચ દલાઈ	ખ ભાત	૧૦૦૧
૨૦	કોઠારી છબીલદાસ હરખચ દલાઈ	મુળધ	૧૦૦૦
૨૧	કોઠારી રંગીલદાસ હરખચ દલાઈ	શિહેર	૧૦૦૦

સહાયક મેમ્બરો-૪૯

(ઓછામાં ઓછી રૂ. ૫૦૦ ની રકમ આપનાર)

૧	શાહ રંગભાઈ મોહનલાલ	અમદાવાદ	૭૫૧
૨	મોદી કેશવલાલ હરીચ દલાઈ	સાબરમતી	૭૫૦
૩	શ્રી સ્થાનકવાસી જૈનસઘ હા શેઠ જી આભાઈ વેલસીભાઈ વઢવાણ શહેર		૭૫૦
૪	શેઠ નરોત્તમદાસ ઓઘડલાઈ	ગીવ	૭૦૦
૫	શેઠ રતનગી હરભાઈ હા ગોરધનદાસભાઈ	જામજોધપુર	૫૫૫
૬	બાટવીયા ગીરધર પરમાનદ હા અમીચ દલાઈ	ખાખીજાળીઆ	૫૨૭
૭	મોરખીવાળા સઘવી દેવચ દ નેણીભાઈ તથા તેમના ધર્મપત્નિ અ સૌ મણીભાઈ તરફથી હ મુલચ દ દેવચ દ (કરાચીવાલા) મલાડ		૫૧૧
૮	વોરા મણીલાલ પોપટલાલ	અમદાવાદ	૫૦૨
૯	ગોસલીયા હરીલાલ લાલચ દ તથા અ પાળેન ગોસલીયા	અમદાવાદ	૫૦૨
૧૦	શાહ પ્રેમચ દ માણેકચ દ તથા અ સૌ સમરતળેન રાજમીતાપુર અમદાવાદ		૫૦૨
૧૧	શેઠ ઇન્દરલાલ પુરુષોત્તમદાસ	અમદાવાદ	૫૦૧
૧૨	શેઠ ચંદુલાલ છગનલાલ	અમદાવાદ	૫૦૧
૧૩	શાહ શાન્તીલાલ માણેકલાલ	અમદાવાદ	૫૦૧
૧૪	શેઠ શીવલાલ ડમરભાઈ (કરાચીવાલા)	લી ખડી	૫૦૧
૧૫	કામદાર તારાચ દ પોપટલાલ ધોરાણવાળા	રાજકોટ	૫૦૧
૧૬	ગહેતા મોહનલાલ કપુરચ દ	રાજકોટ	૫૦૧
૧૭	શેઠ ગોવિંદભાઈ પોપટભાઈ	રાજકોટ	૫૦૦
૧૮	શેઠ રામભ શામભ વીરાણી	રાજકોટ	૫૦૧
૧૯	સ્વ પિતાશ્રી ન દાણના સ્મરણાર્થે હા વેણીચ દ શાન્તીલાલ (બળુઆવાળા)	મેઘનગર	૫૦૧
૨૦	શ્રી સ્થાનકવાસી જૈનસઘ હા શેઠ ઠાકરશી કરસનભ	યાનગઢ	૫૦૦
૨૧	શેઠ તારાચ દ પુખરાજભ	ઔર ગાખાદ	૫૦૦
૨૨	શ્રી સ્થાનકવાસી જૈનસઘ	ઔર ગાખાદ	૫૦૦
	૧૫૦ શેઠ-શેષમલભ ભવરાજભ		
	૧૨૫ શેઠ અનરાજભ લાલચ દભ		
	૧૨૫ ધુકડચ દભ રૂપચ દભ		

સઘવી જીવણલાલ છગનલાલ (સ્થા નૈન) ।	૨૫૧
શાહ શાતિલાલ મોહનલાલ ધ્રાગધ્રાવાળા	૨૫૨
અ સૌ બેન રતનબાઈ નાદેચા હા ધુલજીભાઈ ચ પાલાલજી	૨૫૧
શાહ હરિલાલ જોડાલાલ ભાડલાવાલા	૨૫૧
શ્રી સરમપુર દગીયાપુરી આઠકોટી સ્થા નૈન ઉપાશ્રય	
હા ભાવસાર ભોગીલાલ છગનલાલ	૨૫૧
શેઠ પુખરાજજી સમતીરામજી સાહસીવાળા	૨૫૧
સ્વ પિતાશ્રી જવાહીરલાલજી તથા પૂજ્ય ચાચાજી હનગીમલજી	
ખરડીયાના સ્મરણાર્થે હા મૂળચંદ્રજી જવાહીરલાલજી	૨૫૧
સ્વ ભાવસાર ખખાભાઈ (મ ગળદાસ) પાનાચંદના સ્મરણાર્થે	
હા તેમના ધર્મપત્નિ પુર્ણબેન	૨૫૧
સ્વ પિતાશ્રી સ્વજીભાઈ તથા સ્વ માતૃશ્રી મૂળીબાઈના સ્મરણાર્થે	
હા કંકલભાઈ કોઠારી	૩૦૧
ભાવસાર કેશવલાલભાઈ મગનલાલભાઈ	૨૫૧
શાહ કેશવલાલ નાનચંદ બાખડાવાળા હા પાર્વતીબેન	૨૫૧
શાહ જીતેન્દ્રકુમાર વાડીલાલ માણેકચંદરાજસીતાપુરવાળા (સાખરમતી)	૨૫૧
શ્રી સ્થા નૈન સઘ (સાખરમતી)	૨૫૦
શ્રી ખીપિનચંદ્ર તથા ઉમોકાત ચુનીલાલે ગોપાણી (રાણપુરવાળા)	૩૦૧
ભાવસાર છોટાલાલભાઈ છગનલાલભાઈ	૨૫૧
ભાવસાર ચકરાભાઈ છગનલાલભાઈ	૨૫૧
અ સૌ જીવીબેન રતીલાલ હા ભાવસાર રતીલાલ હરગોવિંદદાસ	૨૫૧
સઘવી ખાલુભાઈ કમળશી તથા તેમના ધર્મપત્નિઓ	
અ સૌ ચ પાબેન તથા વસતબેન તરફથી	૨૫૧
અ સૌ વિદ્યાબેન વનેચંદ દેશાઈ હા જૂખન્દ્રકુમાર વનેચંદ દેશાઈ	૨૫૧
સ્વ પારેખ નાનચંદ ગોવિંદજી મોરખીવાળાના સ્મરણાર્થે	
હા રતીલાલ નાનચંદ પારેખ	૩૦૧
શાહ નટવરલાલ ગોકળદાસ	૨૫૧
શાહ શામળભાઈ અમરશીભાઈ	૨૫૧
શાહ ત્રીભોવનદાસ મગનલાલના સ્મરણાર્થે	
તેમના ધર્મપત્નિ શીવકુવરબેન તરફથી હા રતીલાલ ત્રીભોવનદાસ	૪૦૨
અ સૌ કકુબેન (ભાવસાર ભોગીલાલભાઈ છગનલાલભાઈના ધર્મપત્નિ)	૩૦૬

૫૩	અ મૌ સવિતાએન (જયતીલાલ લોગીલાલના ધર્મપત્નિ)	૨૫૧
૫૪	અ મૌ શાતાએન (દીનુભાઈ લોગીલાલના ધર્મપત્નિ)	૨૫૧
૫૫	અ સૌ સુનદાએન (રમણભાઈ લોગીલાલના ધર્મપત્નિ)	૨૫૧
૫૬	શેઠ હીરાજી રૂગનાથજીના સ્મરણાર્થે હા વાગમલજી રૂગનાથજી	૩૦૧
૫૭	શેઠ મણીલાલ બોધાભાઈ	૨૫૧
૫૮	પટવા સુમેરમલજી અનોપચદજી જ્ઞેધપુરવાળા	૩૦૧
૫૯	સ્વ માણેકલાલ વનમાળીદાસ શાહના સ્મરણાર્થે હા રમણલાલ માણેકલાલ	૨૫૧
૬૦	સ્વ શાહ ધનરાજજી ખેમરાજજીના સ્મરણાર્થે હા કનૈયાલાલજી ધનરાજજી	૩૦૧
૬૧	શ્રી મારગપુર હ આ કે રથા જેન સઘ હા શાહ રમણલાલ ભયુભાઈ	૨૫૧
૬૨	દોશી હરજીવનદાસ જીવરાજ તથા લક્ષ્મ બાઈ લહેરચદના સ્મરણાર્થે હા દોશી મનહરલાલ કરસનદાસ મુળીવાળા	૨૫૧
૬૩	શાહ પૂનમચંદ કૃતેહચંદ	૨૫૧
૬૪	શ્રી ચતુરભાઈ નદલાલ	૨૫૧
૬૫	શ્રીચુત અમૃતલાલ ઈશ્વરલાલ	૨૫૧
૬૬	શાહ બદવજી મોહનલાલ તથા શાહ ચીમનલાલ અમુલખભાઈ	૨૫૧
૬૭	અ, સૌ લાલુએન મગનલાલ હા શાહ અમૃતલાલ ધનજીભાઈ વઢવાણ શહેરવાળા	૩૦૧
૬૮	અ સૌ બહેન ઝાન્તાએન ગોરધનદાસ	૨૫૧
૬૯	દોશી કુલચંદ સુખલાલભાઈ બોટાદવાળાના સ્મરણાર્થે હા દોશી છખીલદાસ કુલચંદભાઈ	૨૫૧
૭૦	લાલાજી રામકુમારજી લૈન	૨૫૧
૭૧	શેઠ છોટાલાલ શુભાનચંદ પાલનપુરવાળા	૨૫૧
૭૨	શાહ ધીરજલાલ મોતીલાલ	૨૫૧
૭૩	સ ઘવી સૂર્યદાસ ચુનીલાલના સ્મરણાર્થે હ સ ઘવી જીવણલાલ ચુનીલાલ	૨૫૧
૭૪	ભાવસાર મોહનલાલ અમુનખરાય	૨૫૧
૭૫	શાહ કુલચંદ સુલચંદભાઈ હ હમમુખભાઈ કુલચંદભાઈ	૨૫૧
૭૬	લલુભાઈ મગનભાઈ ચૂડાવાલાના સ્મરણાર્થે હ જમલ તલાલ લલુભાઈ	૩૦૧
૭૭	શ્રીમાન મીત્રીલાલજી જવાહીરલાલજી બરડીયા અલ્પરવાળા	૨૫૧
૭૮	મહેતા મુળચંદ મગનલાલ	૨૫૧
૭૯	વૈદ્ય નરસીદાસ સાકરચંદના ધર્મપત્નિ રેવાબાઈના સ્મરણાર્થે હા હરીલાલભાઈ	૨૫૧

અમરેલી

૧ માસ્તર હુકમીચંદ્ર દીપચંદ્ર શેઠ ૨૫૧

અમલનેર

૧ શાહ નાગરદાસ વાઘજીભાઈ ૨૫૧

૨ શ્રી સ્થા જૈનસંઘ હા શાહ ગાડાલાલ ભીખાલાલ ૨૫૧

આણંદ

૧ શેઠ રમણીકલાલ એ ડપાસી હા મનસુખલાલભાઈ ૨૫૧

આસનસોલ

૧ બાવીસી મણીલાલ ચત્રભુજના સ્મરણાર્થે તેમના ધર્મપત્નિ મણીભાઈ તરફથી હા રસિકલાલ, અનિલકાંત, વિનોદરાય ૨૫૧

આટકોટ

૧ શાહ ચુનીલાલ નારણજી ૩૦૧

ઉદયપુર

૧ શ્રીયુત સાહેબલાલજી મહેતા ૩૦૧

૨ શેઠ મોતીલાલજી રણજીતલાલજી હીંગડ ૨૫૧

૩ શેઠ મગનલાલજી બાગરેયા ૨૫૧

૪ અ સૌ પહેન ચંદ્રાવતી તે શ્રીમાન બહોતલાલજી નાહરના ધર્મપત્નિ હા શેઠ રણજીતલાલજી હીંગડ ૨૫૧

૫ સ્વ શેઠ કાળુલાલજી લોહાના સ્મરણાર્થે હા શેઠ દોલતસિંહજી લોહા ૨૫૧

૬ સ્વ શેઠ પ્રતાપભલજી સાંખલાના સ્મરણાર્થે હા પ્રાણુલાલ હીરાલાલ સાંખલા ૨૫૧

૭ પૂજ્ય પિતાશ્રી મોતીલાલજી મહેતાના સ્મરણાર્થે હા રણજીતલાલજી મોતીલાલજી મહેતા ૨૫૧

૮ શેઠ છગનલાલ બાગરેયા ૨૫૧

૯ શેઠ ભીમરાજ આવરચંદ્ર બાક્ષા ૨૫૧

ઉમરગાવરોડ

૧ શાહ મોહનલાલ પોપટલાલ પાનેલીવાળા ૨૫૧

ઉપલેટા

૧ શેઠ જેઠાલાલ ગોરધનદાસ ૨૫૧

૨ સ્વ જેન સંતોકજેન કચરા હા ઓગમચંદ્રભાઈ, છોટાલાલભાઈ તથા અમૃતલાલભાઈ વાલજી (કટ્યાણુવાળા) ૨૫૧

- ૩ શેઠ ખુશાલચંદ કાનભાઈ હા. શેઠ પ્રતાપભાઈ ૨૫૧
- ૪ સઘાણી મૂળચંદ હરભવનભાઈના સ્મરણાર્થે
હા તેમના પુત્રો જયતીલાલભાઈ તથા રમણીકલાલ ૨૫૧
- ૫ દોશી વિઠ્ઠલભાઈ હરખચંદ (આગળના રૂા ૧૫૧ મળીને) ૨૫૧

એડન કેમ્પ

- ૧ શાહ ગોકળદાસ શામભાઈ ઉદાણી ૨૫૧
- ૨ શાહ જગમોહનદાસ પરસોતમદાસ ૨૫૧

કલકત્તા

- ૧ શ્રી કલકત્તા જૈન મંચે સ્થા (શુજરાતી) સઘ
હા શાહ જયસુખલાલ પ્રભુલાલ ૨૫૧

કલોલ

- ૧ શેઠ મોહનલાલ જેઠાભાઈના સ્મરણાર્થે હા શેઠ આત્મારામ મોહનલાલ ૨૫૧
- ૨ ડો મયાચંદ મગનલાલ શેઠ હા ડો રતનચંદ મયાચંદ ૨૫૧
- ૩ અ નાથાલાલ ઉમેદચંદના સ્મરણાર્થે હા શાહ રતીલાલ નાથાલાલ ૨૫૧
- ૪ શાહ મણીલાલ તલચંદના સ્મરણાર્થે હા મારફતીયા ચંદુલાલ મણીલાલ ૨૫૧
- ૫ સ્વર્ગસ્થ શ્રીચુત વાડીલાલ પરસોત્તમદાસના સ્મરણાર્થે
હા ઘેલાભાઈ તથા આત્મારામભાઈ ૨૫૧

- ૬ શેઠ નાગરદાસ કેશવલાલ ૨૫૧
- ૭ શ્રી સ્થાનઠવાસી જૈન સઘ હા શેઠ આત્મારામભાઈ મોહનલાલભાઈ ૨૫૧

કડી

- ૧ શ્રી સ્થા દરીયાપુરી જૈન સઘ હા ભાવસાર દામોદરદાસભાઈ ધંધરભાઈ ૨૫૧

કાનપુર

- ૧ શાહ રમણીકલાલ પ્રેમચંદલાઈ (આગળના રૂા ૧૫૦ મળીને) ૩૦૦
- ૨ શાહ હરકીશનદાસ કૂલચંદલાઈ ૨૫૧

કુંદણી — (આટકોટ)

- ૧ દોશી રતીલાલ ટોઢરશીલાઈ ૨૫૧

કોલકી

- ૧ પટેલ ગોવિંદલાલ ભગવાનભાઈ ૨૫૧
- ૨ પટેલ ખીમભાઈ જેઠાભાઈ વાઘાણી (તેમના સ્વ પુત્ર રામભાઈના સ્મરણાર્થે) ૩૦૨

ખાખીબળીયા

- ૧ ખાટવીયા શુલાખચંદ લીલાધર (આગળના રૂા ૧૫૧ મળીને) ૨૫૧

ખીચન

- ૧ શેઠ કીશનલાલ પૃથ્વીરાજ ૩૫૨

હેંડાઇચા

- ૧ શ્રી મ્થા જૈન સઘ હા શેઠ ચપાલાલજી મારવે ૨૫૦
 દસા (વાયાધોળા)
- ૧ શ્રી દસાગામ શ્રી મ્થા જૈન મઘ હા એક મદમહુમ્મય તરફથી ૨૫૧
 થાનગઢ
- ૧ શાહ ઠાકરશીભાઈ કરચનજી ૨૫૧
 ૨ શેઠ જેઠાલાલ ત્રીભોવનદાસ ૨૫૧
 ૩ શાહ ધારશીભાઈ પાશનીરભાઈ હા મુખલાલભાઈ ૨૫૧
 દહાણુ ગેઠ (ચાણા)
- ૧ શાહ હરજીવનદાસ ઓઘડ ખધાર (કરાચીવાળા) ૨૫૧
 દિલ્હી
- ૧ લાલા પૂર્ણચંદ્રજી જૈન (સિન્દ્રલ બેઠવાળા) ૩૫૧
 ૨ શ્રીયુત મહેતાબચંદ જૈન ૨૫૧
 ૩ લાલાજી મીઠૂનલાલજી જૈન એન્ડ મન્સ. ૩૦૧
 ૪ લાલાજી, શુલશનરાયજી જૈન એન્ડ સન્સ ૩૦૧
 ૫ અ સૌ સભજનબેન ઇંદરમલજી પારેખ ૨૫૧
 ધાર (મધ્યપ્રાત)
- ૧ શેઠ સાંગરમલજી પનાલાલજી ૨૫૧
- ધાગઢા
- ૧ શ્રી મ્થા જૈન મોટા સઘ હા શેઠ મગજીભાઈ જીવરાજ ૨૫૧
 ૨ સધવી નરસીદાસ વખતચંદ ૩૦૧
 ૩ હમ્મર નારજીદાસ હુરજીવીદાસ ૨૫૧
 ૪ કોઠારી વપૂરચંદ મગજી ૨૫૧
- ધોરાજી
- ૧ મહેતા પ્રભુદાસ મૃગજીભાઈ ૩૫૧
 ૨ પિતાશ્રી ભગવાનજી કચરાભાઈના સ્મરણાર્થે
 હા પટેલ દલીચંદ ભગવાનજી ૨૫૧
 ૩ અ સૌ બચીબેન બાણુભાઈ ૨૫૧
 ૪ ધી નવ સૌરાષ્ટ્ર ઓઈલ મીન પ્રા લીમીટેડ, ૨૫૧
 ૪ સ્વ રાયચંદ પાનાચંદ શાહના સ્મરણાર્થે હા ચીમનલાલ રાયચંદ ૩૦૧
 ૬ ગાધી પોપટલાલ જોચંદ ૨૫૦
 ૭ દેશાઈ છગનલાલ ઠાઠાભાઈ લાઠવાળાના ધર્મચત્તિ દિવાળીબેન ૨૫૧
 તરફથી હા કુમારી હંમુમલી

ધ ધુકા

- ૧ ભાવસાર ખોડીદાસ ગણેશભાઈ ૨૫૧
 ૨ શેઠ પોપટલાલ ધાગશી ૨૫૧
 ૩ સ્વ ગુલાબચંદ્રભાઈના સ્મરણાર્થે હા પોપટલાલ નાનચંદ ૨૫૧
 ૪ વસાણી ચત્રભુજ વાઘજીભાઈ ૨૫૧

ન દુરખાર

- ૧ શ્રી સ્થાનકવાસી જૈન સઘ હા શેઠ પ્રેમચંદ ભગવાનલાલ ૨૫૦
 પાણુમણી

- ૧ શ્રી સ્થાનકવાસી જૈન સઘ ૨૫૧

પાલણુપુર

- ૧ લક્ષ્મીબેન હા મહેતા હરીલાલ પીતામ્બરદાસ ૨૫૧
 ૨ શ્રી લોકાગમ્ધ સ્થાનકવાસી જૈન પુસ્તકાલય ૨૫૧
 ૩ મહેતા મણીલાલ ભાઈચંદભાઈ ૨૫૧
 ૪ મહેતા સુરજભલ ભાઈચંદભાઈ ૨૫૧

પાલેજ

- ૧ સ્વ મનસુખલાલ મોહનલાલ સઘવીના સ્મરણાર્થે ૩૦૧
 હા ભાઈ ધીરજલાલ મનસુખલાલ

પુના

- ૧ શેઠ ઉત્તમચંદ્ર કેવળચંદ્ર ધોડા ૨૫૧

પ્રાંતિજ

- ૧ શ્રી પ્રાંતિજ સ્થા જૈનસઘ હા શ્રીયુત અબાલાલ મહાસુખરામ ૨૫૧

બરવાળા (ધિલાશા)

- ૧ સ્વ મોહનલાલ નરસીદાસના સ્મરણાર્થે ૨૫૧
 હા તેમના ધર્મપત્નિ સુરજબેન મોરારજી

બગસરા (ભાયાણી)

- ૧ શેઠ પોપટલાલ રાઘવજી ગયડીવાળા હા શેઠ માનસંગ પ્રેમચંદ ૨૫૧

બેરાળા (દમ્હ)

- ૧ શેઠ ગાગજી કેશવજી (જ્ઞાનલ હાર માટે) ૨૫૧

બેગલોર

- ૧ બાટવીયા વનેચંદ અમીચંદ મહાધીર ટેલટાઈલ સ્ટોર તરફથી ૨૫૨
 ભાઈ ચંદ્રકાંતના લગ્નની ખુશાલીમા

બોટાદ

- ૧ સ્વ વમાણી હરગોવિંદદાસ છગનલાલના સ્મરણાર્થે ૨૫૧
 હા તેમના ધર્મપત્નિ છબલબેન

બાકાનેર

- ૧ શેઠ ભિક્ષુદાસજી શેઠીયા ૨૫૪

બોડેલી

૧ શાહ પ્રવિણચ દ્ર નરસીદાસ (સાણુ દવાળા)	૨૫૧
૨ શાહ ગીરધરલાલ સાકરચ દ	૨૫૧

લાણુવડ

૧ શેઠ જેચ દળાઈ માણેકચ દ	૩૫૨
૨ સઘવી માણેકચ દ માધવજી	૨૫૧
૩ શેઠ લાલજીભાઈ માણેકચ દ (લાલપુરવાળા)	૨૫૧
૪ શેઠ રામજી જીણાભાઈ	૨૫૧
૫ શેઠ પદમશી ભીમજી ફેફરીઆ	૨૫૧
૬ ફેફરીઆ ગાઠાલાલ કાનજીભાઈ હા અ સૌ ચાતાળેન વમનજી	૨૫૧
૭ વકીલ મણીલાલ ખેગારભાઈ પૂનાતર	૨૫૧

ભીલવાડા

૧ શ્રી ચાતિ જૈન પુસ્તકાલય હ ચાદમલજી માનમલજી મઘવી	૨૫૧
૨ શેઠ ભીમરાજ ભીશ્રીલાલજી	૨૫૧

ભોજાય (કચ્છ)

૧ જ્ઞાન મહિરના સેકેટરી શાહ કુવરજી જીવરાજ	૨૫૧
--	-----

ભાવનગર

૧ સ્વ કુવરજી ખાવાભાઈના સ્મરણાર્થે હ શાહ લહેરચ દ કુવરજી	૩૦૧
--	-----

મદ્રાસ

૧ શેઠ મેઘરાજજી દેવીચ દજી	૨૫૧
--------------------------	-----

મનોર (થાણા)

૧ શાહ શેરમલજી દેવીચ દજી જસવતગઢવાળા હા પૂનમચ દજી શેરમલજી બોલ્યા	૨૫૧
---	-----

માનકુવા (કચ્છ)

૧ સ્વ મહેતા કુવરજી નાથાલાલના સ્મરણાર્થે હા તેમના ધમ પત્નિ કુવરબાઈ હરખચ દ (માનકુવા સ્થાનકવામી જૈનમઘ માટે)	૨૫૧
--	-----

સુબઈ તથા પરાઓ

૧ શેઠ છગનલાલ નાનજીભાઈ	૨૫૧
૨ શાહ હરજીવન દેશવજી	૨૫૧
૩ ઘેલાણી પ્રભુલાલ ત્રીકમજીભાઈ (બારીવડી)	૨૫૨
૪ શેઠ છાકુભાઈ હરગોવિંદદામ કટોરીવાલા	૨૫૧

‘तथैव’ तथैव=मृगापुत्रदेव विज्ञेयः । ‘तथो’ ततः यावदनेकशतसहस्रकृत्वः पृथिवीकायेषूत्पत्स्यते । ततो निःसृत्य ‘हत्थिणाउरे नयरे’ हस्तिनापुरे नगरे ‘मच्छत्ताए’ मत्स्यतया ‘उववज्जिहिइ’ उत्पत्स्यते । ‘से ण’ स खलु ‘तत्थ’ तत्र मच्छिण्हिं मात्स्यकैः=मत्स्यजीविभिः । ‘वहिण् समाने’ वधितः=हतः सन् ‘तत्थेव’ तत्रैव ‘सेट्ठिकुले’ श्रेष्ठिकुले प्रत्यायास्यति । तत्र ‘वोहिं’ वोधिं सम्यक्त्वं भोत्स्यते=प्राप्स्यति । ततो निःसृत्य ‘सोहम्मे कप्पे’ मौधर्मे रूपे देवत्वेन उपपत्स्यते । ततः ‘महाविदेहे वासे’ महाविदेहे वर्षे जन्म प्राप्य ‘सिज्झिहिइ’ सेत्स्यति सिद्धो भविष्यति, ‘बुज्झिहिइ’ भोत्स्यते=केवलज्ञानेन सर्वज्ञेयं ज्ञास्यति, ‘मुच्चिहिइ’ मोक्ष्यते=कर्मबन्धाद् मुक्तो भविष्यति, ‘परिनिव्वाहिइ’ परिनिर्वास्यति=पारमार्थिकसुखं प्राप्स्यति । सब्बदुक्खाणमतं करोहिइ’ सर्वदुःखानामन्तं करिष्यति ।

मृगापुत्र की तरह ही जान लेना चाहिये । यह लाखों बार पृथ्वीकाय में उत्पन्न होगा, ‘तथो हत्थिणाउरे नयरे मच्छत्ताए उववज्जिहिइ’ फिर हस्तिनापुर नगर में जन्म धारण करेगा ‘से ण तत्थ मच्छिण्हिं वहिण् समाने तत्थेव सेट्ठिकुले वोहिं सोहम्मे कप्पे महाविदेहे वासे सिज्झिहिइ बुज्झिहिइ मुच्चिहिइ परिनिव्वाहिइ सब्बदुक्खाणमतं करोहिइ’ उस पर्याय में यह मच्छीमारों द्वारा मारा जाकर वही पर किसी श्रेष्ठि के कुल में उत्पन्न होगा, वहा बोध का लाभ कर यह मर कर सौधर्म नाम के कल्प में देव होगा, वहा की स्थिति समाप्त कर फिर यह वहा से चव कर महाविदेह क्षेत्र में निर्वाण का लाभ करेगा । केवलज्ञान

पुत्रना प्रभाण्णे णव्वी वेवु ष्ठेअं ते वाणोवारं पृथिवीकायमा उत्पन्नं थये ‘तथो हत्थिणाउरे नयरे मच्छत्ताए उववज्जिहिइ’ पथी हस्तिनापुर नगरमा आछलानी येनिमा जन्म धारण्णं करथे ‘से णं तत्थ मच्छिण्हिं वहिण् समाने तत्थेव सेट्ठिकुले वोहिं सोहम्मे कप्पे महाविदेहे वासे सिज्झिहिइ बुज्झिहिइ मुच्चिहिइ परिनिव्वाहिइ सब्बदुक्खाणमतं करोहिइ’ अ पर्यायमा ते मच्छीमारो द्वारा मार्यां थये पथी त्या आगण्णं श्रेष्ठिना कुलमा उत्पन्नं थये, त्या बोधि-समकित्तो लाभं पासी ते मृत्यु पाप्मीने सौधर्मं नामना कं पमा द्वेव थये, त्यानी स्थितिं पूरी करीने पथी त्याथी यपीने महाविदेह क्षेत्रमा भाक्ष्णो लाभं प्राप्तं करथे देवत्वज्ञानथी तमात्रं ज्ञेयं

श्रीमृगमां स्वामी प्राह-‘एव खलु’ इत्यादि । एव खलु ‘निक्खेवो’ निक्षेप = समाप्तिवाच्य तथाहि-हे जम्बूः । श्रमणेन भगवता महावीरेण यावत् मोक्ष प्राप्तेन ‘उद्धस्स अज्झयणस्स जयमहे पण्णत्तेत्ति वेमि’ पण्णस्याचयनस्यायमर्थः प्रज्ञप्तः, इति प्रवीमि-व्याख्या पूर्णम् ॥ सू० ९ ॥

॥ इति श्री-विश्वरिख्यात-जगद्गुरुभ-मसिद्धाचरु-पञ्चदशभाषाकलितललित-रत्नापात्तापरु-प्रविशुद्भगवत्पन्नैरग्रन्थनिर्मायक-वादिमानमर्दक-श्रीशाहचञ्च-पतिकोल्हापुरराजप्रदत्त-‘जैन-शास्त्राचार्य’-पदभूषित-कोल्हापुरराज-गुरु-गालप्रह्लाचारि-जैनाचार्य-जैनमर्दिवाकर-पूज्यश्री-घासीलाल-व्रतिरिचिताया विपाकश्रुते दुःखविपाकनामक-प्रथमश्रुतस्क-न्यस्य विपाकचन्द्रिकाख्याया व्याख्यायाम् पण्णन्ययन सम्पूर्णम् ॥ १ । ६ ॥

से समस्त ज्ञेय पदार्थ का ज्ञाता होगा । कर्मबंध से सदा के लिये छुटकारा पा जायगा । इसे बड़ा अव्यापार अनंत सुख की प्राप्ति होगी मुक्ति अवस्थामें इसके सम्पूर्ण दुःखोका आत्यन्तिक अभाव हो जायगा । ‘एव खलु निक्खेवो’ भगवान् श्रीमहावीर प्रभुने ‘उद्धस्स अज्झयणस्स जयमहे पण्णत्तेत्तिवेमि’ इस उद्धे अध्ययन का यह भाव फरमाया है । ॥ सू० ९ ॥

॥ इति श्री विपाकश्रुतके दुःखविपाक नामक प्रथम श्रुतस्कन्ध की ‘विपाकचन्द्रिका’ टीका के हिन्दी अनुवाद में ‘नन्दिपेण’ नामक छद्म अध्ययन सम्पूर्ण ॥ १-६ ॥

पदार्थना ज्ञाता यथे उर्ध्वधनधी दुग्धेया माटे छुगी नथे, जेने त्या आगण अन्ध्या-प्राध अनंत सुखनी प्राप्ति यथे, मुक्तिनी अवस्थामा तेना तमाम दु जेने आत्यन्तिक अभाव यथे नथे ‘एव खलु निक्खेवो’ भगवान् महावीर प्रभुने ‘उद्धस्स अज्झयणस्स जयमहेपण्णत्तेत्ति वेमि’ आ छद्म अध्ययनना आ प्रभावे लाव उद्धा छे (सू० ६)

इति विपाकश्रुतना ‘दुःखविपाक’ नामना प्रथम श्रुतस्कन्धनी

‘विपाकचन्द्रिका’ टीकाना गुजराती अनुवादमा

‘नन्दिपेण’ नामक छद्म

अध्ययन सम्पूर्णम् ॥ १-६ ॥

‘तद्देव’ तथैव=मृगापुत्रवदेव विज्ञेयः । ‘तओ’ ततः यावदनेकशतसहस्रकृत्वः पृथिवीकायेषूत्पत्स्यते । ततो निःसृत्य ‘हत्थिणाउरे नयरे’ हस्तिनापुरे नगरे ‘मच्छत्ताए’ मत्स्यतया ‘उवज्जिहिइ’ उत्पत्स्यते । ‘से ण’ स खलु ‘तत्थ’ तत्र मच्छिण्हि’ मात्स्यकैः=मत्स्यजीविभिः ‘वडिण्ण समाणे’ वधितः=हतः सन् ‘तत्थेव’ तत्रैव ‘सेट्ठिकुळे’ श्रेष्ठिकुले प्रत्यायास्यति । तत्र ‘वोहिं’ बोधिं सम्यक्त्वं भोत्स्यते=प्राप्स्यति । ततो निःसृत्य ‘सोहम्मो कप्पे’ सौधर्मे कल्पे देवत्वेन उपपत्स्यते । ततः ‘महाविदेहे वासे’ महाविदेहे वर्षे जन्म प्राप्य ‘सिज्झिहिइ’ सेत्स्यति सिद्धो भविष्यति, ‘बुज्झिहिइ’ भोत्स्यते=केवलज्ञानेन सर्वज्ञेयं ज्ञास्यति, ‘मुच्चिहिइ’ मोक्ष्यते=कर्मबन्धाद् मुक्तो भविष्यति, ‘परिणिव्वाहिइ’ परिनिर्वास्यति=पारमार्थिकसुखं प्राप्स्यति । सन्वदुक्खाणमतं करेहिइ’ सर्वदुःखानामन्तं करिष्यति ।

मृगापुत्र की तरह ही जान लेना चाहिये । यह लाखों बार पृथ्वीकाय में उत्पन्न होगा, ‘तओ हत्थिणाउरे नयरे मच्छत्ताए उवज्जिहिइ’ फिर हस्तिनापुर नगर में जन्म धारण करेगा ‘से ण तत्थ मच्छिण्हि वडिण्ण समाणे तत्थेव सेट्ठिकुळे वोहिं सोहम्मो कप्पे महाविदेहे वासे सिज्झिहिइ बुज्झिहिइ मुच्चिहिइ परिणिव्वाहिइ सन्वदुक्खाणमतं करेहिइ’ उस पर्याय में यह मच्छीमारो द्वारा मारा जाकर वही पर किसी श्रेष्ठ के कुल में उत्पन्न होगा, वहां बोध का लाभ कर यह मर कर सौधर्म नाम के कल्प में देव होगा, वहां की स्थिति समाप्त कर फिर यह वहां से चव कर महाविदेह क्षेत्र में निर्वाण का लाभ करेगा । केवलज्ञान

पुत्रना प्रमाणे जल्मी वेबु ओष्ठं ते लाणोवार पृथिवीकायमा उत्पन्न थये ‘तओ हत्थिणाउरे नयरे मच्छत्ताए उवज्जिहिइ’ पछी हस्तिनापुर नगरमा भाछलानी येनिमा जन्म धारण करये ‘से ण तत्थ मच्छिण्हि वडिण्ण समाणे तत्थेव सेट्ठिकुळे वोहिं सोहम्मो कप्पे महाविदेहे वासे सिज्झिहिइ बुज्झिहिइ मुच्चिहिइ परिणिव्वाहिइ सन्वदुक्खाणमतं करेहिइ’ अ पर्यायमा ते मच्छीमारो द्वारा भार्या जये पछी त्या आगज्ज श्रेष्ठिना कुलमा उत्पन्न थये, त्या बोधि-समाकितनो लाभ पायी ते भृत्य पायीने सौधर्म नामना कपमा देव थये, त्यानी स्थिति पूरी करीने पछी त्याथी अवीने महाविदेह क्षेत्रमा भाक्षनो लाभ प्राप्त करये केवलज्ञानथी तमास ज्ञेय

श्रीमुग्धा स्वामी प्राह—‘एव खलु’ इत्यादि । एव खलु ‘निकखेवो’ निक्षेप = समाप्तिवाक्य तथाहि—हे जम्भू. ‘अमणेन भगवता महावीरेण यावत् मोक्ष प्राप्तेन ‘छट्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्तेत्ति वेमि’ पण्णस्याययनस्यायमर्थ. प्रज्ञप्तः, इति प्रवीमि—व्याख्या पूर्ववत् ॥ सू० ९ ॥

॥ इति श्री-विचविल्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धाचार्य-पञ्चदशभाषाकलितललित-कलापात्रापर-पविशुद्धगन्धपत्रैरुग्रन्यनिर्माय-वादिमानमर्दक-श्रीशाहूचञ्च-पतिकोल्हापुरराजप्रदत्त—‘जैन-शाम्बाचार्य’—पदभूषित-कोल्हापुरराज-गुरु-बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य-जैन र्मर्दिवाकर-पूज्यश्री-घासीलाल-व्रतिरिचिताया विपाकश्रुते दुःखविपाकनामक-प्रथमश्रुतस्क-न्यस्य विपाकचन्द्रिकाख्याया व्याख्यायाम् पण्णाययन सम्पूर्णम् ॥ १ । ६ ॥

से समस्त ज्ञेय पदार्थ का ज्ञाता होगा । कर्मबन्ध से सदा के लिये छटकारा पा जायगा । इसे बड़ा अव्यापार अनन्त सुख की प्राप्ति होगी मुक्ति अवस्थामें इसके सम्पूर्ण दुःखोका आत्यन्तिक अभाव हो जायगा । ‘एव खलु निकखेवो’ भगवान् श्रीमहावीर प्रभुने ‘छट्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्तेत्तिवेमि’ इस छोटे अध्ययन का यह भाव फरमाया है । ॥ सू० ९ ॥

॥ इति श्री विपाकश्रुतके दुःखविपाक नामक प्रथम श्रुतस्कन्ध की ‘विपाकचन्द्रिका’ टीका के हिन्दी अनुवाद मे ‘नन्दिपेण’ नामक छोटा अध्ययन सम्पूर्ण ॥ १-६ ॥

पदार्थना ज्ञाता यथे र्मर्णधनधी हमेसा भाटे छुटी जथे, जेने त्या आगण अन्या पाध अनन्त सुखनी प्राप्ति यथे, मुक्तिनी अवस्थाभा तेना तभाभ दु जेनो आत्यन्तिक अभाव यथे जथे ‘एव खलु निकखेवो’ भगवान् महावीर प्रभुने ‘छट्स अज्झयणस्स अयमट्ठेपण्णत्तेत्ति वेमि’ आ छोटा अध्ययनना आ प्रभाखे लाव कइल छे (सू० ९)

इति विपाकश्रुतना ‘दुःखविपाक’ नामना प्रथम श्रुतस्कन्धनी
‘विपाकचन्द्रिका’ टीकाना गुजराती अनुवादभा

‘नन्दिपेण’ नामक छुट्टा
अध्ययन सम्पूर्ण ॥ १-६ ॥

॥ अथ सप्तमम् अध्ययनम् ॥

॥ मूलम् ॥

जइ ण भते ! उक्खेवो सत्तमस्स । एव खलु जबू !
तेण कालेण तेणं समएण पाडलिसडे नयरे वणसडे उज्जाणे
उवरदत्ते जम्मे । तत्थ ण पाडलिसडे नयरे सिद्धत्थे राया । तत्थ
णं पाडलिसडे नयरे सागरदत्ते सत्थवाहे होत्था । अद्दे जावअपरि-
भूए । तस्स ण गगदत्ता भारिया । तस्स ण सागरदत्तस्स पुत्ते गगद-
त्ताए भारियाए अत्तए उंवरदत्ते णाम दारए होत्था अहीण॥सू०१॥

टीका

‘जइ ण भते’ इत्यादि ।

‘जइ ण भते’ श्री जम्बूस्वामी पृच्छति—‘उक्खेवो’ उत्क्षेप. तथाहि—
समणेण भगवया महावीरेण जाव सपत्तेण दुहविवागाण छट्ठस्स ण अज्झयणस्स
अयमट्ठ पणत्ते सत्तमस्स ण भते ! अज्झयणस्स दुहविवागाण समणेण भगवया
महावीरेण जाव सपत्तेण के अद्दे पणत्ते इति । सुधर्मा स्वामी प्राह—‘एव खलु जबू’
हे जम्बू ! ‘तेण कालेण तेण समएण’ तस्मिन् काले तस्मिन् समये ‘पाडलिसडे-

॥ सप्तम अध्ययन ॥

‘जइ ण भते !’ इत्यादि ।

(जइ ण भते ! उक्खेवो सत्तमस्स) जबू स्वामी से सुधर्मा स्वामी
पूछते हैं—हे भदन्त ! श्रमण भगवान महावीर प्रभुने कि जो सिद्धि-
स्थान को प्राप्त कर लिये हैं, इस दु खविपाक के छट्टे अध्ययन का
भाव इस पूर्वोक्त प्रकार से कहा । परन्तु उन श्रमण भगवान महा
वीर स्वामीने इस सप्तम अध्ययन का क्या भाव फरमाया है ? ।
श्री सुधर्मा स्वामी कहते है कि—‘एव खलु जबू !’ हे जबू ! ‘तेण

सातमु अध्ययन

‘जइ ण भते ?’ इत्यादि

(जइ ण भते ! उक्खेवो सत्तमस्स) जबू स्वामी सुधर्मा स्वामीने पूछे
छे કે -હે ભદન્ત ? શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પ્રભુએ જે સિદ્ધિસ્થાનને પ્રાપ્ત કરી લીધું
છે, તે દુ ખવિપાકના છટ્ટા અધ્યયનના ભાવએ પૂર્વોક્ત પ્રમાણે કહ્યો, પરન્તુ તે શ્રમણ
ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ આ સાતમા અધ્યયનના ભાવ શું કહેલા છે ? શ્રી સુધર્મા

नयरे' पाटलीपण्ड नगरमासीत्, तत्र 'वणसडे उज्जाणे' वनपण्डनामकमुद्यानम् । तस्मिन् 'उवरदत्ते जक्खे' उदुम्बरदत्तो यक्ष आसीत् । 'तत्थ ण' तत्र खलु 'पाडलिसडे नयरे' पाटलिपण्डे नगरे 'सिद्धत्थे राया' सिद्धार्थो राजाऽऽसीत् । 'तत्थ ण पाडलिसडे नयरे' तत्र खलु पाटलिपण्डे नगरे 'सागरदत्ते सत्थवाहे होत्था' सागरदत्तः सार्थवाह आसीत्, कीदृशः ? 'अइडे जाव अपरिभूए' आढ्यो यावदपरिभूतः । 'तस्स ण गगदत्ता भारिया' तस्य खलु गगदत्तानाम भार्या 'तस्स ण सागरदत्तस्स पुत्ते गगदत्ताए भारियाए' तस्य खलु सागरदत्तस्य पुत्रः गगदत्ताया भार्यायाः 'अत्तए' आत्मजः=भद्रजातः 'उवरदत्ते णाम दारए होत्था' उदुम्बरदत्तो नाम दारक आसीत्, कीदृशः ? 'अहीण०' अहीनपरिपूर्णपञ्चेन्द्रियशरीरः ॥ सू० १ ॥

कालेण तेण समएण पाडलिसडे नयरे' उस काल में एव उस समय में एक पाटलीपण्ड नामका नगर था । 'वणसडे उज्जाणे' उस नगर में एक वनपण्ड नामका बगीचा था । 'उवरदत्ते जक्खे' उस में उदुम्बरदत्त नामका एक यक्ष रहता था 'तत्थ ण पाडलिसडे नयरे सिद्धत्थे राया' पाटलीपण्ड नगर के राजा का नाम सिद्धार्थ था । 'तत्थ ण पाडलिसडे नयरे सागरदत्ते सत्थवाहे होत्था' उसी नगर में एक सार्थवाह रहता था इस का नाम था सागरदत्त । 'अइडे जाव अपरिभूए' यह विशेष धनवान था । साथ में इतना भाग्यशाली था कि कोई भी व्यक्ति इसका तिरस्कार नहीं कर सकता था । 'तस्स ण गगदत्ता भारिया' इसे गगदत्ता नामकी भार्या थी । 'तस्स ण सागरदत्तस्स पुत्ते गगदत्ताए भारियाए अत्तए उवरदत्ते णाम दारए होत्था' इस सागरदत्त का पुत्र गगदत्ताभार्या

स्वामी उडे छे डे—(एउ खलु जन्नु !) डे जन्नु । (तेण कालेण तेण समएण पाडलिसडे नयरे) ते जाल अने ते समयने विषे ओके पाटलीपण्ड नामनु नगर हेतु, 'वणसडे उज्जाणे' तेमा ओके वनपण्ड नामनो भगीचा हेतो । 'उवरदत्ते जक्खे' तेमा उदुम्बरदत्त यक्षनु स्थान हेतु 'तत्थ ण पाडलिसडे नयरे सिद्धत्थे राया' पाटलीपण्ड नगरना राजानु नाम सिद्धार्थ हेतु 'तत्थ ण पाडलिसडे नयरे सागरदत्ते सत्थवाहे होत्था' ते नगरमा ओके सागरदत्त नामनो सार्थवाह रहेतो हेतो । 'अइडे जाव अपरिभूए' ते धनवान धनवान हेतो, तेमज ओटवो भाग्यशाली हेतो डे डोअ पणु भाणुस तेना तिरस्कार डे अपमान कनी थकतो नही 'तस्स ण गगदत्ता भारिया' तेने गगदत्ता नामनी पत्नी हेता 'तस्स ण सागरदत्तस्स पुत्ते गगदत्ताए भारियाए अत्तए उवरदत्ते णाम दारए होत्था' ते सागरदत्तनो पुत्र गगदत्ता

॥ अथ सप्तमम् अध्ययनम् ॥

॥ मूलम् ॥

जइ ण भते ! उक्खेवो सत्तमस्स । एव खलु जवू !
तेण कालेण तेणं समएण पाडलिसडे नयरे वणसडे उज्जाणे
उवरदत्ते जक्खे । तत्थ ण पाडलिसडे नयरे सिद्धत्थे राया । तत्थ
णं पाडलिसडे नयरे सागरदत्ते सत्थवाहे होत्था । अड्ढे जावअपरि-
भूए । तस्स णं गगदत्ता भारिया । तस्स ण सागरदत्तस्स पुत्ते गगद-
त्ताए भारियाए अत्तए उवरदत्ते णाम दारए होत्था अहीण०॥सू०१॥

टीका

‘जइ ण भते’ इत्यादि ।

‘जइ ण भते’ श्री जम्बूस्वामी पृच्छति-‘उक्खेवो’ उत्क्षेप तथाहि-
समणेण भगवया महावीरेण जाव सपत्तेण दुहविवागाण छट्ठस्स ण अज्झयणस्स
अयमट्ठ पण्णत्ते सत्तमस्स ण भते ! अज्झयणस्स दुहविवागाण समणेण भगवया
महावीरेण जाव सपत्तेण के अट्ठे पण्णत्ते इति । सुधर्मा स्वामी प्राह-‘एव खलु जवू’
हे जम्बू ! ‘तेण कालेण तेण समएण’ तस्मिन् काले तस्मिन् समये ‘पाडलिसडे-

॥ सप्तम अध्ययन ॥

‘जइ ण भते !’ इत्यादि ।

(जइ ण भते ! उक्खेवो सत्तमस्स) जवू स्वामी से सुधर्मा स्वामी
पूछते हैं-हे भदन्त ! श्रमण भगवान् महावीर प्रभुने कि जो सिद्धि-
स्थान को प्राप्त कर लिये हैं, इस दुग्धविपाक के उट्टे अध्ययन का
भाव इस पूर्वोक्त प्रकार से कहा । परन्तु उन श्रमण भगवान् महा-
वीर स्वामीने इस सप्तम अध्ययन का क्या भाव फरमाया हैं ? ।
श्री सुधर्मा स्वामी कहते हैं कि-‘एव खलु जवू !’ हे जवू ! ‘तेण

सातमु अध्ययन

‘जइ ण भते ?’ इत्यादि

(जइ ण भते ! उक्खेवो सत्तमस्स) जवू स्वामी सुधर्मा स्वामीने पूछे
छे કે-હે ભદન્ત ? શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પ્રભુએ જે સિદ્ધિસ્થાનને પ્રાપ્ત કરી લીધું
છે, તે દુ ગધવિપાકના છટ્ટા અધ્યયનના ભાવ એ પૂર્વોક્ત પ્રમાણે કહ્યા, પરન્તુ તે શ્રમણ
ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ આ સાતમા અધ્યયનના ભાવ શું કહેલા છે ? શ્રી સુધર્મા

नयरे' पाटलीपण्ड नगरमासीत्, तत्र 'वणसडे उज्जाणे' वनपण्डनामकमुद्यानम् । तस्मिन् 'उत्तरदत्ते जम्बू' उदुम्बरदत्तो यक्ष आसीत् । 'तत्थ ण' तत्र खलु 'पाडलिसडे नयरे' पाटलिपण्डे नगरे 'सिद्धत्थे राया' सिद्धार्थो राजाऽऽसीत् । 'तत्थ ण पाडलिसडे नयरे' तत्र खलु पाटलिपण्डे नगरे 'सागरदत्ते सत्थवाहे होत्था' सागरदत्त. सार्धवाह आसीत्, कीदृशः ? 'अइडे जाव अपरिभूए' जावयो यावदपरिभूतः । 'तस्स ण गगदत्ता भारिया' तस्य खलु गगदत्तानाम भार्या 'तस्स ण सागरदत्तस्स पुत्ते गगदत्ताए भारियाए' तस्य खलु सागरदत्तस्य पुत्र. गगदत्ताया भार्यायाः 'अत्तए' आत्मजः=भद्रजातः 'उत्तरदत्ते णाम दारए होत्था' उदुम्बरदत्तो नाम दारक आसीत्, कीदृशः ? 'अहीण०' अहीनपरिपूर्णपञ्चेन्द्रियशरीरः ॥ सू० १ ॥

कालेण तेण समएण पाडलिसडे नयरे' उस काल में एव उस समय में एक पाटलीपण्ड नामका नगर था । 'वणसडे उज्जाणे' उस नगर में एक वनपण्ड नामका बगीचा था । 'उत्तरदत्ते जम्बू' उस में उदुम्बरदत्त नामका एक यक्ष रहता था 'तत्थ ण पाडलिसडे नयरे सिद्धत्थे राया' पाटलीपण्ड नगर के राजा का नाम सिद्धार्थ था । 'तत्थ ण पाडलिसडे नयरे सागरदत्ते सत्थवाहे होत्था' उसी नगर में एक सार्धवाह रहता था इस का नाम था सागरदत्त । 'अइडे जाव अपरिभूए' यह विशेष धनवान था । साथ में इतना भाग्यशाली था कि कोई भी व्यक्ति इसका तिरस्कार नहीं कर सकता था । 'तस्स ण गगदत्ता भारिया' इसे गगदत्ता नामकी भार्या थी । 'तस्स ण सागरदत्तस्स पुत्ते गगदत्ताए भारियाए' अत्तए उत्तरदत्ते णाम दारए होत्था' इस सागरदत्त का पुत्र गगदत्ताभार्या

स्वाभी ङे छे डे—(एव खलु जवू !) डे जवू ! (तेण कालेण तेण समएण पाडलिसडे नयरे) ते जवू अने ते समयने विषे जेक पाटलीपण्ड नामनु नगर हेतु, 'वणसडे उज्जाणे' तेमा जेक वनपण्ड नामनो जगीचो हेतो 'उत्तरदत्ते जम्बू' तेमा उदुम्बरदत्त यक्षनु स्थान हेतु 'तत्थ ण पाडलिसडे नयरे सिद्धत्थे राया' पाटलीपण्ड नगरना राजानु नाम सिद्धार्थ हेतु 'तत्थ ण पाडलिसडे नयरे सागरदत्ते सत्थवाहे होत्था' ते नगरमा जेक सागरदत्त नामनो सार्धवाह रहेतो हेतो 'अइडेजाव अपरिभूए' ते धनवान धनवान हेतो, तेमज्जे अटवो भाग्यशाली हेतो डे केअ पण्ण भाग्यस तेनो तिरस्कार डे अपमान करी शकतो नही 'तस्स ण गगदत्ता भारिया' तेने गगदत्ता नामनी पत्नी हेता 'तस्स ण सागरदत्तस्स पुत्ते गगदत्ताए भारियाए अत्तए उत्तरदत्ते णाम दारए होत्था' ते सागरदत्तनो पुत्र गगदत्ता

॥ अथ सप्तमम् अध्ययनम् ॥

॥ मूलम् ॥

जइ ण भते । उक्खेवो सत्तमस्स । एव खलु जवू ।
तेण कालेण तेणं समएण पाडलिसडे नयरे वणसंडे उज्जाणे
उवरदत्ते जक्खे । तत्थ ण पाडलिसडे नयरे सिद्धत्थे राया । तत्थ
णं पाडलिसडे नयरे सागरदत्ते सत्थवाहे होत्था । अइडे जावअपरि-
मूए । तस्स णं गगदत्ता भारिया । तस्स ण सागरदत्तस्स पुत्ते गगद-
त्ताए भारियाए अत्तए उंवरदत्ते णाम दारए होत्था अहीण०॥सू०१॥

टीका

‘जइ ण भते’ इत्यादि ।

‘जइ ण भते’ श्री जम्बूस्वामी पृच्छति-‘उक्खेवो’ उरक्षेप तथाहि-
समणेण भगवया महावीरेण जाव सपत्तेण दुइविवागाण छट्ठस्स ण अज्झयणस्स
अयमट्ठ पण्णत्ते सत्तमस्स ण भते ! अज्झयणस्स दुइविवागाण समणेण भगवया
महावीरेण जाव सपत्तेण के अट्ठे पण्णत्ते इति । सुधर्मा स्वामी प्राह-‘एव खलु जवू’
हे जम्बू ! ‘तेण कालेण तेण समएण’ तस्मिन् काले तस्मिन् समये ‘पाडलिसडे

॥ सप्तम अध्ययन ॥

‘जइ ण भते’ इत्यादि ।

(जइ ण भते ! उक्खेवो सत्तमस्स) जवू स्वामी से सुधर्मा स्वामी
पूछते हैं-हे भदन्त ! श्रमण भगवान महावीर प्रभुने कि जो सिद्धि-
स्थान को प्राप्त कर लिये हैं, इस दुःखविपाक के उट्टे अध्ययन का
भाव इस पूर्वोक्त प्रकार से कहा । परन्तु उन श्रमण भगवान महा
वीर स्वामीने इस सप्तम अध्ययन का क्या भाव फरमाया है ? ।
श्री सुधर्मा स्वामी कहते हैं कि-‘एव खलु जवू’ हे जवू ! ‘तेण

सातमु अध्ययन

‘जइ ण भते ?’ इत्यादि

(जइ ण भते ! उक्खेवो सत्तमस्स) जवू स्वामी सुधर्मा स्वामीने पूछे
छे કે -હે ભદન્ત ? શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પ્રભુએ જે સિદ્ધિસ્થાનને પ્રાપ્ત કરી લીધું
છે તે દુઃખવિપાકના છટ્ટા અધ્યયનના ભાવએ પૂર્વોક્ત પ્રમાણે કહ્યા, પરન્તુ તે શ્રમણ
ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ આ સાતમા અધ્યયનના ભાવ શું કહેલા છે ? શ્રી સુધર્મા

नयरे' पाटलीपण्ड नगरमासीत्, तत्र 'वणसडे उज्जाणे' वनपण्डनामकमुद्यानम् । तस्मिन् 'उरदत्ते जम्बवे' उदुम्बरदत्तो यक्ष आसीत् । 'तत्थ ण' तत्र खलु 'पाडलिसडे नयरे' पाटलिपण्डे नगरे 'सिद्धत्थे राया' सिद्धार्थो राजाऽऽसीत् । 'तत्थ ण पाडलिसडे नयरे' तत्र खलु पाटलिपण्डे नगरे 'सागरदत्ते सत्थवाहे होत्था' सागरदत्तः सार्थवाह आसीत्, कीदृशः ? 'अइडे जाव अपरिभूए' जाड्यो यावदपरिभूतः । 'तस्स ण गगदत्ता भारिया' तस्य खलु गगदत्तानाम भार्या 'तस्स ण सागरदत्तस्स पुत्ते गगदत्ताए भारियाए' तस्य खलु सागरदत्तस्य पुत्रः गगदत्ताया भार्यायाः 'अत्तए' आत्मजः=पुत्रजातः 'उरदत्ते णाम दारए होत्था' उदुम्बरदत्तो नाम दारक आसीत्, कीदृशः ? 'अहीण०' अहीनपरिपूर्णपञ्चेन्द्रियशरीरः ॥ सू० १ ॥

कालेण तेण समएण पाडलिसडे नयरे' उस काल में एव उस समय में एक पाटलीपण्ड नामका नगर था । 'वणसडे उज्जाणे' उस नगर में एक वनपण्ड नामका जमीन था । 'उरदत्ते जम्बवे' उस में उदुम्बरदत्त नामका एक यक्ष रहता था 'तत्थ ण पाडलिसडे नयरे सिद्धत्थे राया' पाटलीपण्ड नगर के राजा का नाम सिद्धार्थ था । 'तत्थ ण पाडलिसडे नयरे सागरदत्ते सत्थवाहे होत्था' उसी नगर में एक सार्थवाह रहता था इस का नाम था सागरदत्त । 'अइडे जाव अपरिभूए' यह विशेष धनवान था । साथ में इतना भाग्यशाली था कि कोई भी व्यक्ति इसका तिरस्कार नहीं कर सकता था । 'तस्स ण गगदत्ता भारिया' इसे गगदत्ता नामकी भार्या थी । 'तस्स ण सागरदत्तस्स पुत्ते गगदत्ताए भारियाए' अत्तए उरदत्ते णाम दारए होत्था' इस सागरदत्त का पुत्र गगदत्ताभार्या

स्वामी उडे छे डे—(एव खलु जन्म !) डे वप्प । (तेण कालेण तेण समएण पाडलिसडे नयरे) ते जाव अने ते समयने विषे ओक पाटलीपण्ड नामनु नगर હતુ, 'વણસડે ઉજ્જાણે' તેમા ઓક વનપણડ નામનો બગીચો હતો. 'ઉરદત્તે જમ્બવે' તેમા ઉદુમ્બરદત્ત યક્ષનું સ્થાન હતુ 'તત્થ ણ પાડલિસડે નયરે સિદ્ધત્થે રાયા' પાટલીપણડ નગરના રાજાનું નામ સિદ્ધાર્થ હતુ 'તત્થ ણ પાડલિસડે નયરે સાગરદત્તે સત્થવાહે હોત્થા' તે નગરમા ઓક સાગરદત્ત નામનો સાર્થવાહ રહેતો હતો. 'અઈડે જાવ અપરિભૂ' તે ઘણાજ ધનવાન હતો, તેમજ એટલો ભાગ્યશાલી હતો કે કેઈ પણ માણસ તેનો તિરસ્કાર કે અપમાન કરી શકતો નહીં. 'તસ્સ ણ ગગદત્તા ભારિયા' તેને ગગદત્તા નામની પત્ની હતી. 'તસ્સ ણ સાગરદત્તસ્સ પુત્તે ગગદત્તાએ ભારિયાએ અત્તએ ઉરદત્તે ણામ દારણે હોત્થા' તે સાગરદત્તનો પુત્ર ગગદત્તા

॥ अथ सप्तमम् अध्ययनम् ॥

~ ॥ मूलम् ॥

जइ ण भते ! उक्खेवो सत्तमस्स । एव खलु जवू ।
तेण कालेणं तेणं समएण पाडलिसडे नयरे वणसडे उज्जाणे
उवरदत्ते जक्खे । तत्थ ण पाडलिसडे नयरे सिद्धत्थे राया । तत्थ
णं पाडलिसडे नयरे सागरदत्ते सत्थवाहे होत्था । अइडे जावअपरि-
भूए । तस्स णं गगदत्ता भारिया । तस्स ण सागरदत्तस्स पुत्ते गगद-
त्ताए भारियाए अत्तए उंवरदत्ते णाम दारए होत्था अहीण०॥सू०१॥

टीका

‘जइ ण भते’ इत्यादि ।

‘जइ ण भते’ श्री जम्बूस्वामी पृच्छति-‘उक्खेवो’ उत्क्षेप. तथाहि-
समणेण भगवया महावीरेण जाव सपत्तेण दुइविवागाण छट्ठस्स ण अज्झयणस्स
अयमट्ठ पण्णत्ते सत्तमस्स ण भते ! अज्झयणस्स दुइविवागाण समणेण भगवया
महावीरेण जाव सपत्तेण के अट्ठे पण्णत्ते इति । सुधर्मा स्वामी प्राह-‘एव खलु जवू’
हे जम्बू ! ‘तेण कालेण तेण समएण’ तस्मिन् काले तस्मिन् समये ‘पाडलिसडे-

॥ सप्तम अध्ययन ॥

‘जइ ण भते !’ इत्यादि ।

(जइ ण भते ! उक्खेवो सत्तमस्स) जवू स्वामी से सुधर्मा स्वामी
पूछते हैं-हे भदन्त ! श्रमण भगवान महावीर प्रभुने कि जो सिद्धि-
स्थान को प्राप्त कर लिये हैं, इस दुःखविपाक के छट्टे अध्ययन का
भाव इस पूर्वोक्त प्रकार से कहा । परन्तु उन श्रमण भगवान महा
वीर स्वामीने इस सप्तम अध्ययन का क्या भाव फरमाया है ?
श्री सुधर्मा स्वामी कहते हैं कि-‘एव खलु जवू !’ हे जवू ! ‘तेण

सातमु अध्ययन

‘जइ ण भते ?’ इत्यादि

(जइ ण भते ! उक्खेवो सत्तमस्स) जवू स्वामी सुधर्मा स्वामीने पूछे
छे डे-डे लहन्त ? श्रमण भगवान महावीर प्रभुके के सिद्धिस्थानने प्राप्त करी लीधु
छे ते डु भविषाकना छट्ठा अध्ययनना भाव के पूर्वोक्त प्रमाणे कइया, परन्तु ते श्रमण
भगवान महावीर स्वामीके आ सातमा अध्ययनना भाव ग्यु कइवा छे ? श्री सुधर्मा

नयरे' पाटलीपण्ड नगरमासीत्, तत्र 'वणसडे उज्जाणे' वनपण्डनामकमुद्यानम् । तस्मिन् 'उत्तरदत्ते जम्बू' उदुम्बरदत्तो यत्न आसीत् । 'तत्थ ण' तत्र खलु 'पाडल्लिसडे नयरे' पाटलिपण्डे नगरे 'सिद्धत्थे राया' सिद्धार्थो राजाऽऽसीत् । 'तत्थ ण पाडल्लिसडे नयरे' तत्र खलु पाटलिपण्डे नगरे 'सागरदत्ते सत्थवाहे होत्था' सागरदत्त सार्थवाह आसीत्, कीदृशः ? 'अइडे जाव अपरिभूए' जावयो यावदपरिभूतः । 'तस्स ण गगदत्ता भारिया' तस्य खलु गगदत्तानाम भार्या 'तस्स ण सागरदत्तस्स पुत्ते गगदत्ताए भारियाए' तस्य खलु सागरदत्तस्य पुत्रः गगदत्ताया भार्यायाः 'अत्तए' आत्मजः=भद्रजातः, 'उत्तरदत्ते णाम दारए होत्था' उदुम्बरदत्तो नाम दारक आसीत्, कीदृशः ? 'अहीण०' अहीनपरिपूर्णपञ्चेन्द्रियशरीरः ॥ सू० १ ॥

कालेण तेण समएण पाडल्लिसडे नयरे' उस काल में एव उस समय में एक पाटलीपण्ड नामका नगर था । 'वणसडे उज्जाणे' उस नगर में एक वनपण्ड नामका जमीन था । 'उत्तरदत्ते जम्बू' उस में उदुम्बरदत्त नामका एक यक्ष रहता था 'तत्थ ण पाडल्लिसडे नयरे सिद्धत्थे राया' पाटलीपण्ड नगर के राजा का नाम सिद्धार्थ था । 'तत्थ ण पाडल्लिसडे नयरे सागरदत्ते सत्थवाहे होत्था' उसी नगर में एक सार्थवाह रहता था इस का नाम था सागरदत्त । 'अइडे जाव अपरिभूए' यह विशेष वनवान था । साथ में इतना भाग्यशाली था कि कोई भी व्यक्ति इसका तिरस्कार नहीं कर सकता था । 'तस्स ण गगदत्ता भारिया' इसे गगदत्ता नामकी भार्या थी । 'तस्स ण सागरदत्तस्स पुत्ते गगदत्ताए भारियाए' अत्तए उत्तरदत्ते णाम दारए होत्था' इस सागरदत्त का पुत्र गगदत्ताभार्या

स्वाभी उडे उ डे-(एत्र खलु जवू !) डे जवू । (तेण कालेण तेण समएण पाडल्लिसडे नयरे) ते जाव अने ते भयभयने विषे ओड पाटलीपण्ड नामनु नगर डेतु, 'वणसडे उज्जाणे' तेभा ओड वनपण्ड नामनो जमीनो डेतो । 'उत्तरदत्ते जम्बू' तेभा उदुम्बरदत्त यक्षनु भ्यान डेतु 'तत्थ ण पाडल्लिसडे नयरे सिद्धत्थे राया' पाटलीपण्ड नगरना शब्दनु नाम सिद्धार्थ डेतु 'तत्थ ण पाडल्लिसडे नयरे सागरदत्ते सत्थवाहे होत्था' ते नगरभा ओड सागरदत्त नामनो सार्थवाह रडेते डेतो । 'अइडेजाव अपरिभूए' ते धष्टो ज धनवान डेतो, तेभज ओटवो भाग्यशाली डेतो डे डेअ पद्य भाषुअ तेना तिरस्कार डे अपमान डी थकते नही 'तस्स ण गगदत्ता भारिया' तेने गगदत्ता नामनी पत्नी डेतो 'तस्स ण सागरदत्तस्स पुत्ते गगदत्ताए भारियाए अत्तए उत्तरदत्ते णाम दारए होत्था' ते सागरदत्तनो पुत्र गगदत्ता

॥ મૂલમ્ ॥

તેણં કાલેણ તેણ સમણ સમોસરણ જાવ પરિસા ગયા ।
 તેણ કાલેણ તેણં સમણ ભગવ ગોયમે તહેવ જેણેવ પાડ-
 લિસંડે નયરે તેણેવ ઉવાગચ્છઈ, ઉવાગચ્છિત્તા પાડલિસંડે નયરે
 પુરતિથમેણં દુવારેણં અણુપ્પવિસઈ । તત્થ ણ પાસઈ એગ પુરિસ
 કચ્છુલ્લં કોઢિય દોડયરિય ભગદલિય અરિસિલ્લ કાસિલ્લં
 સાસિલ્લં સોફિલ્લ સૂયમુહ સૂયપાયં સડિયહત્થગુલિય સડિય-
 પાયગુલિય સડિયકણ્ણાસિય રસિયાએ ય પૂયેણ ય થિવિથિવિત
 વળમુહકિમિઉણ્ણયંતપગલતપૂયરુહિર લાલામુહ પગલતકણ્ણાસ
 અભિઝ્ઞવણં પૂયકવલે ય રુહિરકવલે ય કિમિકવલે ય વસમાણં
 કટ્ટાઈં કલ્લુણાઈ વીસરાઈ કૂયમાણં મચ્છિયાચડયરપહગરેણ અણિ-
 જ્ઞમાણમગ્ગં ફુટ્ટહહાહહસીસ દડિચંડવસણં ચંડમલ્લચંડહત્થગય
 ગિહેર દેહવલિયાએ વિત્તિ કપ્પેમાણ પાસઈ । તયાણતર ભગવ
 ગોયમે ઉચ્ચનીય જાવ અડઈ અહાપજ્જતં ગિણ્ણઈ, ગિણિહત્તા
 પાડલીસંડાઓ નયરાઓ પડિણિક્ખમઈ, પડિણિક્ખમિત્તા જેણેવ
 સમણે ભગવં મહાવીરે તેણેવ ઉવાગચ્છઈ, ઉવાગચ્છિત્તા ભત્ત-
 પાણ પડિદસેઈ, પડિદસિત્તા સમણેણં અવ્વભણ્ણાએ સમાણે

કા અગજાત ઉદુચરદત્ત થા । યદ્ ‘અહીણ’ વિશેષ સ્વચસૂરત થા ।
 અગ ઉપાગો સે પરિપૂર્ણ થા । પ્રત્યેક ઇન્દ્રિયોં કી યથાર્થ રચના સે
 ઇસકા શરીર વિશેષરૂપ સે દેખને વાલોં કે ચિત્ત કો અપની ઓર
 આકૃષ્ટ કર લિયા કરતા થા ॥ સૂ. ૧ ॥

પત્ની યકી જન્મ પામેલા હિદુનરદત્ત હતો, તે ‘અહીણ’ ઘણાજ સુદર રૂપવાન
 હતો અને તેના અગ-ઉપાગો પણ પૂર્ણ હતા તમામ ઇન્દ્રિયોની યથાર્થ રચનાથી
 નોનારાઓને તેનું શરીર વિશેષ પછે-ચિત્તનું આકર્ષણ કરી લેતું (સૂ. ૧)

જાવ વિલમિવ પપ્પણમ્ભૂણ અપ્પાણેણં આહારમાહારેડ, આહાર-
માહારિત્તા સજમેણ તવસા અપ્પાણં ભાવેમાણે વિહરઈ ॥સૂ૦ ૨૧॥

ટીકા

‘તેણ કાલેણ’ ઇત્યાદિ ।

‘તેણ કાલેણ તેણ સમણ’ તસ્મિન્ કાલે તસ્મિન્ સમયે ‘સમોસરણ’ સમવસરણ વનપણ્ડમુદ્યાન પ્રતિ ભગવદાગમન ‘જાવ’ યાવત્ ‘પરિસા ગયા’ પરિ-
પદ્ગતા’ ધર્મે શ્રુત્વા પરિપત્ પ્રતિગતા । ‘તેણ કાલેણ તેણ સમણ’ તસ્મિન્
કાલે તસ્મિન્ સમયે ‘ભગવ ગોયમે’ ભગવાન્ ગૌતમ’ ‘તહેવ’ તથૈવ=પૂર્વોક્ત-
દેવ ભગવત, શ્રી-મહાવીરસ્વામિનો મિત્તાર્યમાજ્ઞા ટુઠીત્વા ‘જેણેવ પાડલિસડે
નયરે’ યત્રૈવ પાટલિપ્પણ્ડ નગર ‘તેણેવ ઉવાગચ્છઈ’ તત્રૈવોપાગચ્છતિ, ‘ઉવાગ-

‘તેણ કાલેણ’ ઇત્યાદિ ।

‘તેણ કાલેણ તેણ સમણ સમોસરણ જાવ પરિસા ગયા’ ઉસ કાલ
ઔર ઉસ સમય મેં ગ્રામાનુગ્રામ વિહાર કરતેર શ્રમણ ભગવાન
મહાવીર પાટલિપ્પણ્ડ નગર કે વનસ્વણ્ડ નામ કે ઉદ્યાન મેં આયે ।
પ્રભુ કા આગમન સુનકર નગર નિવાસી એવ રાજા સવ કે સવ
દર્પોત્કુલ્લ હોકર પ્રભુ કો વદના કરને કે લિયે એવ ઉન સે ધર્મ કા
શ્રવણ કરને કે લિયે અપનેર નિવાસસ્થાન સે નિકલ કર ઉસ ઘગીચે
મેં આયે । પ્રભુ કો વદના એવ નમસ્કાર કર પરિપદ ઔર રાજા યયા-
સ્થાન બેઠ ગયે । પ્રભુને ધર્મદેશના દી । સુનકર સવ પ્રમુદિત હોકર
વાપિસ અપનેર સ્થાન પર ગયે । ‘તેણ કાલેણ તેણ સમણ ભગવ ગોયમે
તહેવ જેણેવ પાડલિસડે નયરે તેણેવ ઉવાગચ્છઈ’ ઉસ કાલ ઔર ઉસ

‘તેણ કાલેણ’ ઇત્યાદિ

‘તેણ કાલેણ તેણ સમણ સમોસરણ જાવ પરિસા ગયા’ તે કાલ
અને તે સમયને વિષે ગ્રામાનુગ્રામ વિહાર કરતા કરતા શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પાટલી
પણ્ડ નામના નગરના બગીચામાં આવ્યા, પ્રભુ પધાર્યા છે તે વાત સાબળીને નગરના
માણસો અને રાજા એ તમામ હર્ષથી પ્રયુક્તિત થઈને પ્રભુને વદના કરવા માટે
એટલે કે તેમની પાસેથી ધર્મ શ્રવણ-સાબળવાની ઇચ્છાથી પોતાના નિવાસસ્થાનથી
નીડળાને તે બગીચામાં આવ્યા પ્રભુને વદન-નમસ્કાર કરીને સભા અને રાજા પોતાના
સ્થાન પર બેઠી ગયા પછી પ્રભુએ ધર્મના ઉપદેશ આપ્યો તે સાબળીને તમામ પ્રસન્ન
થઈને પાછા પોતાના સ્થાન પર ગયા ‘તેણ કાલેણ તેણ સમણ ભગવ ગોયમે તહેવ
જેણેવ પાડલિસડે નયરે તેણેવ ઉવાગચ્છઈ’ તે કાલ અને તે સમયને વિષે,

॥ मूलम् ॥

तेणं कालेण तेण समएण समोसरणं जाव परिता गया ।
 तेण कालेण तेणं समएण भगव गोयमे तहेव जेणेव पाड-
 लिसडे नयरे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता पाडलिसडे नयरे
 पुरत्थिमेण दुवारेणं अणुप्पविसइ । तत्थ ण पासइ एगं पुरिस
 कच्छुल्लं कोढिय दोउयरिय भगदलिय अरिसिल्ल कासिल्ल
 सासिल्लं सोफिल्ल सूयमुह सूयपाय सडियहत्थगुलिय सडिय-
 पायगुलिय सडियकण्णणासिय रसियाए य पूयेण य थिविथिवित
 वणमुहकिमिउण्णयंतपगलतपूयरुहिर लालामुह पगलतकण्णणासं
 अभिम्बणं२ पूयकवले य रुहिरकवले य किमिकवले य वममाण
 कट्ठाइं कलुणाइ वीसराइ कूयमाणं मच्छियाचडयरपहगरेण अण्णि-
 जमाणमग्ग फुट्टहडाहडसीस दडिखंडवसणं खंडमल्लखंडहत्थगयं
 गिहे२ देहबलियाए वित्ति कप्पेमाण पासइ । तयाणतर भगव
 गोयमे उच्चणीय जाव अडइ अहापज्जत्तं गिण्हइ, गिण्हित्ता
 पाडलीसडाओ नयराओ पडिणिक्खमइ, पडिणिक्खमित्ता जेणेव
 समणे भगव महावीरे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता भत्त-
 पाण पडिदसेइ, पडिदसित्ता समणेणं३ अब्भणुण्णाए समाणे

का अगजात उदुवरदत्त था । यह 'अहीण' विशेष खूबसूरत था ।
 अग उपागो से परिपूर्ण था । प्रत्येक इन्द्रियो की यथार्थ रचना से
 इसका शरीर विशेषरूप से देखने वालों के चित्त को अपनी ओर
 आकृष्ट कर लिया करता था ॥ सू० १ ॥

पत्नी यकी जन्म पावेला हिंदुणरदत्त हुतो, ते 'अहीण०' धण्णाज सुद्धर इपवान
 हुतो अने तेना अग-उपागो पवु पूवु हुता तमाभ धन्द्दियोनी यथार्थ रचनाथी
 जेनासाओने तेनु शरीर विशेष पवु-चित्तनु आकर्षण करी वेतु (सू० १)

शोधयुक्तचरण 'सडियदत्तगुण्य' शटितहस्ताङ्गुलिक 'सडियपायगुण्य' शटित-
पादाङ्गुलिक 'सडियरुण्णणासिय' शटितरुर्णनासिक 'रसियाए य' रसिकया=
'शटितदुर्गन्धिप्रिकृतरुधिरणे' 'पूयेण य' पूयेन=शटितदुर्गन्धिप्रिकृतरुधिरजलेन
'यिविधिवित' यिविधिविशब्द कुर्वन्त 'णमुहकिमिउण्णुयतपगलतपूयरुहिर' ण
मुखकम्पुन्नुदत्तपगलत्पूयरुधिर-त्रणमुखात् क्रमयः-उन्नुदन्तः प्रगलन्ति पूयरुधि-
राणि च यस्य स तथा तम्, यस्य त्रणमुखात् क्रमयो गहिर्नि-सरन्ति उत्पत्य
पतन्ति पूयरुधिराणि प्रगलन्ति तमित्यर्थः । 'लालामुह' लालायुक्तमुख 'पगल-
तरुण्णणास' प्रगलत्कर्णनास=प्रगलन्तौ कर्णौ नासे च यस्य स तथा तम्,
'अभिरुक्खणर' अभीक्ष्णर=गार गार 'पूयरुवले य' पूयरुवलान=शटितरुधिर-
रुवलान 'रुहिरुवले य' रुधिररुवलान 'किमिरुवले य' क्रिमिरुवलाश्च 'वममाण'

मुह सूजकर जिसका फूल गया था । हाथ पाव जिसके सब ओर से
खून सूजे-फूले हुए थे । हाथो एवं पैरो की अंगुलियाँ जिसकी गल
गई थी 'सडियरुण्णणासिय' कान एवं नाक भी जिसके बिलकुल सड़
चुके थे । 'रसियाए य पूयेण य यिविधिवित' सड़े हुए एवं विकृत
खून से तथा पीप से जिसके शरीर में 'यिविधिवि' इस प्रकार का
शब्द हो रहा था, 'णमुहकिमिउण्णुयतपगलतपूयरुहिर' जिसके घावों के
अग्रभाग से कीड़े टपक रहे थे और पीप भी जिन्हों से वह रही
थी, 'लालामुह' लार से जिसका मुख सना हुआ था । 'पगलतरुण्णणास'
सड़जाने से कान और नाक जिसके गिर चुके थे । 'अभिरुक्खणर
पूयरुवले य रुहिरुवले य किमिरुवले य वममाण' जो पीप और सड़े
हुए खून के कुल्लों का एवं क्रिमियों के ढेरों का बारबार वमन कर

जेतु सुખ સુછને કુલી ગયુ હતુ, જેના હાથ-પગ ગહુજ સુછને કુલી ગયા હતા,
હાથ-પગની આગળાઓ જેની ગળી ગઈ હતી, 'સડિયરુણ્ણનાસિય' જેના કાન અને
નાક તમામ સડી ગયા હતા, 'રસિયાએ ય પૂએણ ય યિવિધિવિત' સડી ગયેલા
અને ગગડેલા લોહીથી અને પડેથી જેના શરીરમા 'યિવિધિવિ' આ પ્રકારના શબ્દ
થઇ રહ્યો હતો, 'વણમુહકિમિઉણ્ણુયતપગલ્લતપૂયરુહિર' જેના ઘાના આગલના ભાગથી
કીડા ટપકી રહેલા હતા, અને જેને પડે-વહેતુ હતુ, 'લાલામુહ' જેના મુખમાથી
લાર ટપકતી હતી, 'પગલ્લતરુણ્ણનાસ' કાન અને નાક જેના સડી જવાથી તુટી ગયા
હતા, 'અભિરુક્ખણર પૂયરુવલે ય રુહિરુવલે ય કિમિકવલે ય વમમાણે' પડે અને
સડેલા લોહીના કુલ્લા (ગાળા) અને કૃમિયોના ઢગલાની વારવાર વમન-ઉલટી કરતો

ચિત્તા પાડલિસઢે નયરે' ઉપાગત્ય પાટલિપ્પઢે નગરે 'પુરત્થિમેણ દુવારેણ' પૌરસ્ત્યેન દ્વારેણ=પૂર્વદિગત્થિતેન દ્વારેણ 'અણુપ્પવિસઢ' અનુપવિસતિ, 'તત્થ ણ' તત્થ ણ 'પાસઢ' પશ્યતિ 'એગ પુરિસ' એગ પુરુષ, કીટ્ટશમ્ ?' इत्याह— 'કચ્છુલ્લ' કચ્છુલ્લન્ત=કચ્છુલ્લનરોગયુક્ત 'કોઢિય' કોઢિયન્ત=કોઢિયરોગયુક્ત 'દોડયરિય' દ્વયોદરિક=૨ ઉદરે ઇવ ઉદર યસ્ય સ તથા તમ્ જલોદરરોગયુક્તમ્, 'ભગદલિય' ભગન્દરિય=ભગન્દરરોગયુક્તમ્, 'અરિસિલ્લ' અશોવન્તમ્=અશોરોગયુક્તમ્, 'કાસિલ્લ' કાસન્ત=કાસરોગયુક્ત, 'સાસિલ્લ' શ્વાસન્ત=શ્વાસરોગયુક્ત, 'સોફિલ્લ' શોફન્ત=શોફરોગયુક્ત, 'સૂયમુહ' સૂનમુલ્લ=સૂન=શોથયુક્ત, મુલ્લ યસ્ય સ તથા તમ્, એમગ્રેડપિ 'સૂયહત્થ' સૂનહસ્ત=શોથયુક્તહસ્તમ્, 'સૂયપાય' સૂનપાદ=

સમય મે ભગવાન કે વડે શિષ્ય ગૌતમસ્વામી પૂર્વ અધ્યયનો મે કથિત વિધિ કે અનુસાર પ્રભુ સે નગરમેં ગોચરી સો જાનેકી આજ્ઞા પ્રાપ્ત કર રવાના હુણ 'ઉવાગચિત્તા પાડલિસઢે નયરે પુરત્થિમેણ દુવારેણ અણુપ્પવિસઢ' વે ઉસ નગર કે પૂર્વ દિશા મે રહે હુણ દરવાજે સે પ્રવિષ્ટ હુણ । તત્થ ણ પાસઢ એગ પુરિસ' પ્રવિષ્ટ હોતે હૈં કિં વહાં ડન્હોને એક એસે પુરુષ કો દેખા જો 'કચ્છુલ્લ, કોઢિય, દોડયરિય, ભગદલિય અરિસિલ્લ, કાસિલ્લ, સાસિલ્લ, સોફિલ્લ, સૂયમુહ, સૂયપાય, સહિયહત્થગુલિય, સહિયપાયગુલિય' લાજ સે યુક્ત હો રહા થા, સમસ્ત શરીર ભર મે જિસકે કોઢ ચૂ રહા યા, દો પેટ કે જૈસા જિસકા પેટ યા—જલોદર રોગ સે જો પીડિત યા । ભગદર જિસે હો રહા થા । બવાસીર સે જો અત્યંત કષ્ટ મે થા । લાંસી જિસે ક્ષણે મે ચલ રહી થી । શ્વાસ કી જિસે બીમારી થી । શરીર ભર મે જિસકે સૂજન આગઈ થી ।

ભગવાનના મોના શિષ્ય ગૌતમ સ્વામી આગળના અધ્યયનોમા કહેલી વિધિ પ્રમાણે પ્રભુ પાસેથી નગરમા ગોચરી કરવા જવાની આજ્ઞા પ્રાપ્ત કરીને રવાના થયા 'ઉવાગ ચિત્તા પાડલિસઢે નયરે પુરત્થિમેણ દુવારેણ અણુપ્પવિસઢ' ગૌતમસ્વામીએ, તે નગરની પૂર્વ દિશાના દરવાજેથી પ્રવેશ કર્યો, 'તત્થ ણ પાસઢ એગ પુરિસ' પ્રવેશ કરતા જ તેમણે ત્યાં આગળ એક પુરુષને જોયો તે 'કચ્છુલ્લ, કોઢિય, દોડયરિય, ભગદલિય, અરિસિલ્લ, કાસિલ્લ, સાસિલ્લ, સોફિલ્લ, સૂયમુહ, સૂયપાય, સહિયહત્થગુલિય, સહિયપાયગુલિય,' ખજવાલ સહિત હતો આખાથે શરીરમા કોઠ થયો હતો પેટ એકદમ મોટું હતું, જલોદર રોગથી પીડાતો હતો, જેને ભગદર થયેલું હતું, બવાસીરના રોગથી બહુજ કષ્ટ થતું, ખાસી જેને ઘડીએ-ઘડીએ આવતી હતી, જેને શ્વાસ રોગની બીમારી હતી, તમામ શરીરમા જેને સોજો આવી ગયો હતો

जाव अडइ' उच्चनीय यावदटति=उच्चनीचम् यमकुठानि सामुदानिकभिक्षार्थं भ्रमति,
'अहापज्जत्त' यथापर्याप्तमाहार 'गिण्हइ' गृह्णाति, 'गिण्हत्ता' गृहीत्वा 'पाड-
लीसडाओ नयराओ' पाटलिपण्डात् नगरात् 'पडिणिकखमइ' प्रतिनिष्क्रामति,
'पडिणिकखमित्ता' प्रतिनिष्क्रम्य 'जेणेव समणे भगव महावीरे' यत्रैव श्रमणो
भगवान् महावीरः 'तेणेव उवागच्छइ' तत्रैवोपागच्छति, 'उवागच्छित्ता' उपा-
गत्य 'भत्तपाण' भक्तपानम्=अशन पान च 'पडिदसेइ' प्रतिदर्शयति, 'पडिद-
सित्ता' प्रतिदर्श्य 'समणेणइ' श्रमणेन भगवता महावीरेण 'अब्भणुण्णाए समाणे
अभ्यनुज्ञातः सन् 'जाव' यावत् 'विलमिवपण्णगभूएण' विलमिवपन्नगभूतेन अप्पा-
णेण आत्मना 'आहारमाहारेइ' आहारमाहारयति-आहार करोति । यथा सर्पों
विलं प्रविशन् विन्ध्य पार्श्वद्वयमस्पृशन् आत्मानं विले प्रवेशयति तथा स्नादा-

'तयाणतर भगव गोयमे उच्चनीय जाव अडइ' इसके बाद भगवान्
गौतम भिक्षा के लिये नगर के ऊच नीच आदि कुलो में घूमने लगे
और 'अहापज्जत्त गिण्हइ' यथा पर्याप्त (आवश्यकतानुसार) आहार ग्रहण
किया 'गिण्हत्ता पाडलीसडाओ नयराओ पडिणिकखमइ' उसे लेकर पाट-
लीपड नगर से वापिस अपने स्थान की ओर प्रस्थित हुए । 'पडिणि-
कखमित्ता जेणेव समणे भगव महावीरे तेणेव उवागच्छइ' आते ही वे जहाँ
श्रमण भगवान् महावीर विराजमान थे वहाँ आये और 'उवागच्छित्ता
भत्तपाण पडिदसेइ' आकर प्राप्त भक्तपान उन्होंने प्रभु को दिखलाया ।
'पडिदसित्ता समणेणइ अब्भणुण्णाए समाणे जाव विलमिव पण्णगभूएण अप्पा-
णेण आहारमाहारेइ' अनन्तर प्रभुने आहार करनेकी आज्ञा दे दी ।
गौतमने जैसे सर्प अपने विल में प्रवेश करते समय उसके दोनों
पार्श्वभागों से नहीं अडता है और सीधा प्रवेश कर जाता है ठीक

'तयाणतर भगव गोयमे उच्चनीय जाव अडइ' ते पक्षी भगवान् गौतमभवाभी
भिक्षा माटे नगरना द्विथ-नीथ आदि कुलोमा हरवा लाग्या, अने 'अहापज्जत्त गिण्हइ'
यथा पर्याप्त (आवश्यकतानुसार) आहार भेज्यो, 'गिण्हत्ता पाडलीसडाओ नय-
राओ पडिणिकखमइ' आहार लधने पाटलीपड नगरमाथी पाछा पोताना स्थाने
आव्या 'पडिणिकखमित्ता जेणेव समणे भगव महावीरे तेणेव उवागच्छइ'
आवता न न्या श्रमणु भगवान् श्री महावीर विराजमान हुता त्या आव्या, अने
'उवागच्छित्ता भत्तपाण पडिदसेइ' ते पक्षी प्राप्त आहार-पाछी प्रभुने पताव्या
'पडिदसित्ता समणेणइ अब्भणुण्णाए समाणे जाव विलमिवपण्णगभूएण अप्पा-
णेण आहारमाहारेइ' ते पक्षी प्रभुको आहार करवानी आज्ञा आपी, गौतमे जेवी' रीते'
सर्प पोताना दरवा प्रवेश करवा समये पोताना अन्ने आणुना लागने (पार्श्वलागने)

चमन्तम्=मुखादुद्गिरन्त 'रूढाई' कष्टानि=कष्टकराणि, दर्शकजनमनोव्यथाजनकानि
 'कलुणाई' करुणानि=करुणारसोत्पादकानि 'वीसराई' त्रिस्वराणि=दुःस्वराणि
 वचनानि 'कूयमाण' कूजन्तम्=अव्यक्तमुचरन्त शेष प्रथमाध्ययनम्-नवर-विशेष-
 स्त्वयम्, 'मच्छिद्याचडगरपहगरेण' मक्षिकाचटकरपहकरेण=मक्षिकाणा टन्द-टन्देन
 'अणिज्जमाणमग्ग' अन्यीयमानमार्गम्=अनुगम्यमानमार्गम् 'फुट्टहडाहडसीस' स्फु-
 ट्टहडाहडशीर्ष=शिरोवेदनया व्यथितमस्तक 'दडिखडवसण' दण्डिखण्डवसन=
 दण्डी=कन्याधारी भिक्षुविशेष. तद्वत्खण्डवस्त्रयुक्त च, 'खण्डमल्लखण्डहत्थगय' खण्ड
 मल्लखण्डहस्तगतम्=अशनपानार्थ शराखण्डद्वययुक्तहस्त 'गिहेर' गृहे गृहे=
 प्रतिगृह 'देहवलिपाए' देहवलिपाया=देहनिर्वाहार्थवल्कि=आहारग्रहण देहवल्कि=
 भिक्षावृत्तिः, तथा 'वित्ति' वृत्तिम्=आजीविका 'कप्पेमाण' कल्पयन्त=कुर्वन्त
 'पासई' पश्यति । 'तयाणतर' तदनन्तर 'भगव गोयमे' भगवान् गौतमः 'उच्चणीय

रहा था । 'रूढाई कलुणाई वीसराई कूयमाण' जो इस प्रकार के कष्टकारी
 दुःखद एवं करुणाजनक अव्यक्त शब्दों को बोल रहा था कि जिन्हें
 सुनकर हर एक व्यक्ति के मन में दया आती थी । 'मच्छिद्याचडगर-
 पहगरेण अणिज्जमाणमग्ग' मक्षिकों का झुण्ड का झुण्ड जिसके चारों
 ओर मनभन करता हुआ पीछे चलता था । 'फुट्टहडाहडसीस'
 भयकर शिरकी पीड़ा से जिस का मानों माथा फूटा जा रहा था,
 'दडिखडवसण' कन्याधारी भिक्षुकी तरह जो फटे हुए टाट के टुकड़े
 ओढ़े हुए था । 'खण्डमल्लखण्डहत्थगय' खाने और पानी पीने के लिये
 जिसने अपने हाथ में दो कपाल मिट्टीके वर्तन के टुकड़े ले रखे थे
 और 'देहवलिपाए वित्ति कप्पेमाण पासई' शरीर निर्वाह के लिये घर घर
 भिक्षा मांगता था उसको गौतम स्वामीने देखा ।

इतो, 'कूढाई कलुणाई वीसराई कूयमाण' आ प्रभावे जे कष्टकारी दु स्वर अर्थात्
 कष्टजनक अव्यक्त शब्दो जेही रह्यो इतो के जेने सावणीने सो डोअ मानव व्यक्तितने
 पोताना मनभा तेनी दया आवनी इती, 'मच्छिद्याचडगरपहगरेण अणिज्जमाणमग्ग'
 भाणीओना टोणा जेना शरीरनी आरथ गाथु बाधु-बाधु करता तेनी पाछण इरता
 इता, 'फुट्टहडाहड सीस' माथानी बाध कर पीडाथी जेनु माथु इटी जतु इतु,
 'दडिखडवसण' कन्याधारी भिक्षुनी भाइक इटोला शयुना टुकडा ओढेला इता
 'खण्डमल्लखण्डहत्थगय' भावा-पीवा भाटे जेजे पोताना हाथभा जे भाटीना वासयुना
 टुकडा राखेला इता अने 'देहवलिपाए वित्ति कप्पेमाण पासई' शरीर निर्वाह
 भाटे घेर-घेर बीध भागतो इतो तेने गौतम स्वाभीजे जेथे।

जाव अडइ' उच्चनीय यावदटति=उच्चनीचम' यमकुशानि सामुदानि रुभितार्थं भ्रमति,
'अहापज्जत्त' यथापर्याप्तमाहार 'गिण्हइ' गृह्णाति, 'गिण्हित्ता' गृहीत्वा 'पाड-
लीसडाओ नयराओ' पाटलिपण्डात् नगरात् 'पडिणिक्खमइ' प्रतिनिष्क्रामति,
'पडिणिक्खमित्ता' प्रतिनिष्क्रम्य 'जेणेव समणे भगव महावीरे' यत्रैव श्रमणो
भगवान् महावीर. 'तेणेव उवागच्छइ' तत्रैवोपागच्छति, 'उवागच्छित्ता' उपा-
गत्य 'भत्तपाण' भक्तपानम्=अशन पान च 'पडिदसेइ' प्रतिदर्शयति, 'पडिद-
सित्ता' प्रतिदर्श्य 'समणेणइ' श्रमणेन भगवता महावीरेण 'अब्भणुण्णाए समाणे
अभ्यनुज्ञातः सन् 'जाव' यावत् 'विळमिव पण्णगभूएण' विलमिवपन्नगभूतेन 'अप्पा-
णेण' आत्मना 'आहारमाहारेइ' आहारमाहारयति=आहार करोति । यथा सर्पो
विल प्रविशन् विन्स्य पार्श्वद्वयमस्पृशन् आत्मानं विछे प्रवेशयति तथा स्वादा-

'तयाणत्तर भगव गोयमे उच्चनीय जाव अडइ' इसके बाद भगवान्
गौतम भिक्षा के लिये नगर के ऊच नीच आदि कुलों में घूमने लगे
और 'अहापज्जत्त गिण्हइ' यथा पर्याप्त (आवश्यकतानुसार) आहार ग्रहण
किया 'गिण्हित्ता पाडलीसडाओ नयराओ पडिनिक्खमइ' उसे लेकर पाट-
लीपण्ड नगर से वापिस अपने स्थान की ओर प्रस्थित हुए । 'पडिणि-
क्खमित्ता जेणेव समणे भगव महावीरे तेणेव उवागच्छइ' आते ही वे जहाँ
श्रमण भगवान् महावीर विराजमान थे वहाँ आये और 'उवागच्छित्ता
भत्तपाण पडिदसेइ' आकर प्राप्त भक्तपान उन्होंने प्रभु को दिखलाया ।
'पडिदसित्ता समणेणइ अब्भणुण्णाए समाणे जाव विलमिव पण्णगभूएण अप्पा-
णेण आहारमाहारेइ' अनन्तर प्रभुने आहार करनेकी आज्ञा दे दी ।
गौतमने जैसे सर्प अपने विल में प्रवेश करते समय उसके दोनों
पार्श्वभागों से नहीं अडता है और सीधा प्रवेश कर जाता है ठीक

'तयाणत्तर भगव गोयमे उच्चनीय जाव अडइ' ते यही भगवान् गौतमभवासी
भिक्षा भाटे नगरना उच्च-नीच आदि कुलोंमा इरवा लाग्या, अने 'अहापज्जत्त गिण्हइ'
यथा पर्याप्त (आवश्यकतानुसार) आहार भेजव्यो, 'गिण्हित्ता पाडलीसडाओ नय-
राओ पडिणिक्खमइ' आहार लधने पाटलीपण्ड नगरमाथी पाछा पोताना स्थाने
आव्या 'पडिणिक्खमित्ता जेणेव समणे भगव महावीरे तेणेव उवागच्छइ'
आवता व आव्या श्रमण भगवान् श्री महावीर विराजमान हुता त्या आव्या, अने
'उवागच्छित्ता भत्तपाण पडिदसेइ' ते यही प्राप्त आहार=पाछी प्रभुने पताव्या'
'पडिदसित्ता समणेणइ अब्भणुण्णाए समाणे जाव विलमिवपण्णगभूएण अप्पा-
णेण आहारमाहारेइ' ते यही प्रभुमे आहार करवानी आज्ञा आपी, गौतमे नेवी रीते
सर्प पोताना हरमा प्रवेश करवा सभये पोताना जन्ने आबुना लागने (पार्श्वलागने)

વમન્તમ્=મુલાદુક્તિરન્ત 'મ્દાઈ' કષ્ટાનિ=કષ્ટક્રુરાણિ, દર્શકજનમનોવ્યથાજનકાનિ
 'કલુણાઈ' ક્રુણાનિ=ક્રુણારસોત્પાદકાનિ 'વીસરાઈ' ત્રિસ્વરાણિ=દુઃસ્વરાણિ
 વચનાનિ 'કૂયમાણ' કૂજન્તમ્=અવ્યક્તમુચરન્ત શેષ પ્રથમાઽવ્યયનપ્ત-નવર-વિશેષ-
 સ્ત્વયમ્, 'મચ્છિયાચડગરપહગરેણ' મક્ષિકાચટકરપહકરેણ=મક્ષિકાણા ટ્વન્દ-ટ્વન્દેન
 'અણિજ્જમાણમગ્ગ' અન્વીયમાનમાર્ગમ્=અનુગમ્યમાનમાર્ગમ્ 'ફુટ્ટહહાહહસીસ' સ્ફુ-
 ટ્દહહાહહશીર્પ=શિરોવેદનયા વ્યથિતમસ્તક 'દહિલ્લહવસણ' દણ્ડિલ્લહવસન=
 દણ્ડી=કન્યાધારી ભિક્ષુવિશેષ: તદ્વત્ત્વલ્લહવસણયુક્ત ચ, 'ચ્ચડમલ્લલ્લહવસણ' ચ્ચડ
 મલ્લલ્લહવસણયુક્તમ્=અશનપાનાર્ય શરાવલ્લહવસણયુક્તહસ્ત 'ગિહેર' ગૃહે ગૃહે=
 પ્રતિગૃહે 'દેહવલિયા' દેહવલિયા=દેહનિર્વાહાર્ય વલિકા=આહારગ્રહણ દેહવલિકા=
 ભિક્ષાવૃત્તિ:, તથા 'વિત્તિ' વૃત્તિમ્=આજીવિકા 'કપ્પેમાણ' કપ્પયન્ત=કુર્વન્ત
 'પાસઈ' પસ્યતિ । 'તયાણતર' તદનન્તર 'ભગવ ગોયમે' ભગવાન ગૌતમ: 'ઉચ્ચણીય

રહા થા । 'કઢાઈ કલુણાઈ વીસરાઈ કૂયમાણ' જો સ્વ પ્રકાર કે કષ્ટકારી
 દુઃખદ એવ કલુણાજનક અવ્યક્ત શબ્દોં કો બોલ રહા થા કિ જિન્હે
 સુનકર હર એક વ્યક્તિ કે મન મેં દયા આતી થી । 'મચ્છિયાચડગર-
 પહગરેણ અણિજ્જમાણમગ્ગ' મક્ષિકાચો કા કુણ્ડ કા કુણ્ડ જિસકે ચારો
 ઓર મનમન કરતા હુઆ પીંડેર ચલતા થા । 'ફુટ્ટહહાહહસીસ'
 મચકર શિરકી પીંડા સે જિસ કા માનોં માથા ફૂટા જા રહા થા,
 'દહિલ્લહવસણ' કન્યાધારી ભિક્ષુકી તરહ જો ફટે હુએ ટાટ કે ટુકડે
 ઓઢે હુએ થા । 'ચ્ચડમલ્લલ્લહવસણ' ચ્ચાને ઓર પાની પીને કે લિયે
 જિસને અપને હાથ મેં દો કપાલ મિટ્ટીકે વર્તન કે ટુકડે લે રક્ષે થે
 ઓર 'દેહવલિયા' વિત્તિ કપ્પેમાણ પાસઈ' શરીર નિર્વાહ કે લિયે ઘર ઘર
 મીલ માંગતા થા ઉસકો ગૌતમ સ્વામીને દેલા ।

હતો, 'કઢાઈ કલુણાઈ વીસરાઈ કૂયમાણ' આ પ્રમાણે જે કષ્ટકારી હુ સ્વર અર્થાત્
 કષ્ટજનક અવ્યક્ત શબ્દો બોલી રહ્યો હતો કે જેને સાધુઓને સૌ ટોણ માનવ વ્યક્તિને
 પોતાના મનમાં તેની ક્ષ્યા આવતી હતી, 'મચ્છિયાચડગરપહગરેણ અણિજ્જમાણમગ્ગ'
 માખીઓના ટોણા જેના શરીરની આરેય બાજુ બાજુ કરતા તેની પાછળ ફરતા
 હતા, 'ફુટ્ટહહાહહ સીસ' માથાની બાયકર પીંડાથી જેનું માથું ફાટી જતું હતું,
 'દહિલ્લહવસણ' કન્યાધારી ભિક્ષુની માફક ફાટેલા શબ્દના ટુકડા ઓઢેલા હતા
 'ચ્ચડમલ્લલ્લહવસણ' ખાવા-પીવા માટે જેણે પોતાના હાથમાં બે માટીના વાસણના
 ટુકડા રાખેલા હતા અને 'દેહવલિયા' વિત્તિ કપ્પેમાણ પાસઈ' શરીર નિર્વાહ
 માટે ઘેર-ઘેર બીજા માંગતો હતો તેને ગૌતમ સ્વામીએ બોલે

दरवाजे से नगर में प्रविष्ट हुए । अन्दर प्रवेश किया तो वहाँ उन्होंने एक ऐसे पुरुष को देखा कि जो अपने सब शरीर में खाज खुजाल रहा था, समस्त शरीरभर में जिसके कोढ़ चू रहा था, दो पेटके जितना उसका बड़ा पेट था—जलोदर—रोग से जो पीड़ित था । भगदर जिसके हो रहा था । खासीर की पीड़ा से जो अत्यन्त कष्ट में था । खासी जिसे क्षणर में चल रही थी । श्वास की बीमारी से जिसका दम घुट रहा था । शरीर भर में जिसके सूजन आगई थी । मुँह सूजकर जिसका फूल गया था । हाथ पाव जिसके सब सूजकर फूले हुए थे । हाथों एवं पैरों की अंगुलियाँ जिसकी गल गई थीं । कान एवं नाक जिस के मिलकुल सड़ चुके थे । सड़े हुए एवं विकृत खून से तथा पीप से जिसके शरीर में 'यिविधिवि' ऐसा शब्द हो रहा था । जिसके घावों के अग्रभाग से कीड़े टपक रहे थे और पीप भी जिन्हो से यह रही थी । लार से जिसका मुख सना हुआ था । सड़जाने से नाक और कान जिसके गिर चुके थे । जो पीप और सड़े हुए खून के कुल्लों का एवं कृमियों के ढेरों का बार-बार वमन कर रहा था । जो इस प्रकार के कष्टकारी एवं करुणाजनक दुस्वर-दुखभरी ध्वनि से अव्यक्त शब्दों की बोल रहा था कि जिन्हें सुनकर हर एक व्यक्ति के मन में दया आ जाती थी । मन्त्रियों का

पालथी नगरभा प्रवेश कर्थे, प्रवेश कर्थे त्परे तेष्टे अेक अेवा पुरुषने जेथे डे जेने पोताना शरीरभा भज्वाव आवती હતી, તમામ શરીરમા કેઢ થયેલો હતો. બે પેટ જેવડુ તેનું પેટ હતું અર્થાત્ જલોદર રોગથી પીડાતો હતો. જેને ભગદર થયેલું હતું જવામીરના રોગની પીડાથી અહુજ હુ ખી હતો, ખાસી જેને વારવાર આવતી હતી, શ્વાસના રોગથી જેનો દમ ઘુટાતો હતો. તમામ શરીરમા જેને સોજો વયો હતો, મોઢું સૂછને જેનું પુલ્લી ગયું હતું, હાથ પગ જેના તમામ સૂછને પુલ્લી ગયા હતા, હાથ-પગની આગળીઓ જેની ખગી પડી હતી, જેના નાક-કાન તમામ સડી ગયા હતા, સડેલા અને ખગડેલા લોહી તથા પડ્થી જેના શરીરમા “યિવિ-યિવિ” જેવા શબ્દો થતા હતા, જેના સડેલા ઘાના અગ્રભાગમાથી કીડા ટડતા હતા, અને પડ્ પલ્લુ વહેતું હતું, લાળથી મુખ જેનું ભર્યું હતું, નાક-કાન સડી જવાથી જેના ખરી પડ્યા હતા, પડ્ અને ખગડેલા લોહી, અને કૃમિઓના ઢગલાનું વારવાર વમન કરતો હતો. જે આ પ્રમાણે કષ્ટકારી-કરુણાજનક દુસ્વર-દુખ ભર્યા ધ્વનિથી અવ્યક્ત (કોઇ સમજે નહિ એવા) શબ્દો બોલતો હતો કે જેને માણસોને હન્ડોઇ માણસના મનમા દયા આવી જતી હતી, માખીઓના ટોળા જેના ચારેય બાજુ ભણુ-ભણાટ

भिलाषाभावाद् आहार मुखे इतस्ततो न सचालयन् गन्विले प्रवेशयतीति भावः,
 'आहारमाहारित्ता' आहारमाहार्य=आहार कृत्वा 'सजमेण तपसा' सयमेन तपसा
 'अप्पाण भावेमाणे' आत्मान भाययन् 'विहरइ' विहरति ॥ सू० २ ॥

उसी तरह अपने मुख में इतस्ततः स्वाद की अभिलाषा से संचालित
 न करते हुए आहार किया 'आहारमाहारित्ता सजमेण तपसा अप्पाण
 भावेमाणे विहरइ' और आहार करके तप सयम से अपनी आत्मा को
 भावित करते हुए विचरने लगे अर्थात् अपने ज्ञान ध्यानमें लग गये।

भावार्थ—उस काल और उस समय में ग्रामालुग्राम विहार
 करते२ श्रमण भगवान महावीर पाटलिपड नगर के उद्यान में आये।
 प्रभुका आगमन सुनकर नगर की परिषद ए० राजा सबके सब हर्षित
 होकर प्रभु को वदना एवं धर्मश्रवण करने के लिये अपने० घर से
 निकलकर उस बगीचे में आये प्रभुको वन्दना एवं नमस्कार कर
 परिषद और राजा यथास्थान बैठ गये। प्रभुने धर्मदेशना दी। धर्म-
 देशना सुनकर सब प्रभुदित होकर वापिस अपने२ स्थान पर गये।
 उस काल उस समय गौतम स्वामी भगवान महावीर स्वामी के
 समीप आये और छठ-बेलेके पारणा-निमित्त पाटलिषड नगरी में
 गोचरी के लिये जाने की आज्ञा मागी। भगवान की आज्ञा प्राप्त कर
 गौतम स्वामी वहा से रवाना हुए और उस नगर के पूर्व दिशा के

क्याछ स्पर्श थावा डेतो नथी अने सीधो प्रवेश करे तेवीज रीते पोताना मुभमा
 आम-तेम स्वाग्नी अबिलाषाथी नडि डेरवता आहार कर्यो, 'आहारमाहारित्ता सज-
 मेण तपसा अप्पाण भावेमाणे विहरइ' अने आहार करीने त न-स यमथी पोताना
 आत्माने भावित करता थका विचरवा लाग्या, अर्थात् पोताना ज्ञान-ध्यानमा लागी गया।

भावार्थ—ते काल अने ते समयने विषे ओक ग्रामथी जीजे ग्राम विहार करता
 करता श्रमण भगवान महावीर पाटलीपड नगरमा जगीयामा आव्या, प्रभुनु आगमन
 साबणीने नगरनी परिषद अने राजा सो डर्थ पागीने प्रभुने वदन करवा अने धर्म
 देशना साबणवा भाटे पोताना घरथी नीउणीने ते जगीयामा आव्या, प्रभुने वन्दना
 नमस्कार करीने परिषद अने राजा सो सौना स्थाने ठेका अने प्रभुमे धर्मदेशना आपी,
 पछी धर्मदेशना साबणीने सो प्रसन्न थउ पाछा पोताना स्थानके गया ते काल ते
 समयने विषे गौतम स्वामी भगवान महावीर स्वामीनी पासो आवीने छठ-बेलाना
 पारणा भाटे पाटलीपड नगरमा गोचरी भाटे जवाना आज्ञा मागी, भगवाननी आज्ञा
 प्राप्त करीने गौतम स्वामी त्याथी रवाना थया अने ते नगरनी पूर्व दिशाना 'हर

तए णं से गोयमे तच्च पि छट्ठस्वमणपारणगंसि तहेव जाव पच्चत्थिमिल्लेणं दुवारेण अणुप्पविसमाणे त चेव पुरिसि कच्छुल्ल० पासइ । चोत्थं पि छट्ठस्वमणपारणगंसि उत्तरेण० इमे-यारूवे अज्झत्थिए समुप्पन्ने, अहो णं इमे पुरिसे पुरापोराणाण जाव एवं वयासी । एव खलु अह भते । छट्ठस्वमणपारणगंसि जाव रीयते० पुरत्थिमिल्लेणं दुवारेण पविट्ठे । तत्थ णं एगं पुरिसि पासामि कच्छुल्ल जाव कप्पेमाणं । तए णं अह दोच्च पि छट्ठपारण-गंसि दाहिणिल्लेणं दुवारेणं० तच्चं पि छट्ठस्वमणपारणगसि पच्चत्थि-मेणं तहेव० । तए ण अह चोत्थ पि छट्ठस्वमणपारणगसि उत्तरदुवा-रेणं अणुप्पविसामि, त चेव पुरिसं पासामि कच्छुल्ल जाव वित्तिं कप्पेमाणे विहरइ । चित्ता मम । पुव्वभवपुच्छा ० । वागरेइ ॥सू० ३॥

टीका

‘तए ण से’ इत्यादि ।

‘तए ण से’ ततः खलु स ‘भगव गोयमे’ भगवान् गौतमः ‘दोच्चपि’ द्वितीयमपि वार ‘छट्ठस्वमणपारणगसि’ पट्ठक्षपणपारणके ‘पढमाए पोरिसीए’ प्रथमाया पौरुष्या ‘सज्झाय करेइ’ सूत्रपठनरूप स्वाध्याय करोति ‘जाव’ यावत्-पानादिक प्रमाज्यं मिश्रार्थं भगवतोऽनुज्ञा गृहीत्वा ‘पाडलिसड नयर’ पाटलिपण्ड नगर

‘तए ण से’ इत्यादि ।

‘तए ण’ पश्चात् ‘से भगव गोयमे दोच्चपि’ वे भगवान् गौतम स्वामी द्वितीय वार भी ‘छट्ठस्वमणपारणगसि पढमाए पोरिसीए सज्झाय करेइ जाव पाडलिसड नयर दाहिणिल्लेण दुवारेण अणुप्पविसइ’ दूसरे छट्ठ स्वमण पारणा के दिवस में प्रथम पौरुषी में स्वाध्याय एव द्वितीय पौरुषी में ध्यान करने के बाद प्रभु से आहार लाने की आज्ञा प्राप्त

‘तए ण से०’ इत्यादि

‘तए ण’ ते पछी ‘से भगव गोयमे दोच्चपि’ ते भगवान् गौतम स्वामी भीलवार पछु ‘छट्ठस्वमणपारणगसि पढमाए पोरिसीए सज्झाय करेइ जाव पाडलिसडे नयर दाहिणिल्लेण दुवारेण अणुप्पविसइ’ भीम छट्ठमप्य पारणानां दिवसे प्रथम पोरसीमा स्वाध्याय, अने भील पोरसीमा ध्यान कर्या पछी प्रभु पासेथी आहार लाववानी आज्ञा प्राप्त करीने पाटलीपण्ड नगरमा गोथरी माटे नीऊया, दक्षिण

॥ મૂલમ્ ॥

તદ્દેવ ણ સે ભગવ ગોયમે દોઢપિ છંદસ્વમણપારણગસિ
પદમાણ પોરિસીણ સજ્ઞાય કરેડ જાવ પાડલિસંડં નયર દાહિ-
ણિલ્લેણ દુવારેણ અણુપ્પવિસડ્, ત ચેવ પુરિસં પાસડ્ કચ્છુલ્લ
તહેવ જાવ સજમેણ તવસા અપ્પાણં ભાવેમાણે વિહરડ્ ।

હુણ્ડ કા હુણ્ડ જિસકે ચારો ઓર મિન-મિન કરતા હુઆ પીઝે પીઝે
ચલતા થા । મયદ્ધર શિર કી પીઢા સે જિસકા માથા માનો ફૂટા જા
રહા થા । કન્યાધારી ભિક્ષુ કી તરહ જો ફટે હુણ ટાટ કે ટુકડે
ઓઢે હુણ થા । સ્નાને ઓર પાની પીને કે લિણ જિસને અપને હાથ
મે દો કપાલ-મિટ્ટી કે પત્તન કે ટુકડે લે રલે યે । શરીર નિર્વાહ કે
લિયે વહ ઘર-ઘર ભીચ માગતા ફિરતા થા ઉસકો ગૌતમ સ્વામીને દેખા ।

હસકે વાદ ભગવાન ગૌતમ ભિક્ષાકે લિયે નગર કે ઝૂચ-નીચ
આદિ કુલોં મેં ધૂમને લગે ઓર યથાપ્રાપ્ત આહાર ગ્રહણ કર પાટલિ-
પટ્ટ-નગર સે નિકલકર અપને સ્થાન આયે ઓર શ્રમણ ભગવાન
મહાવીર સ્વામી કો પ્રાપ્ત આહાર દિસલાકર ભગવાન કી આજ્ઞા સે-
જેસે સર્પ ચિલ મે પ્રવેશ કરતે સમય ચિલકે દોનો ભાગોં કો નહીં
અડતા હૈ અર્થાત્ સીધા પ્રવેશ કર જાતા હૈ, ઠીક ઉસી તરહ અપને
મુખ મે સ્વાદ કી અભિલાષાસે હતસ્તત. સચાલિત ન કરતે હુણ-
આહાર કિયા, ફિર તપ ઓર સયમ સે આત્મા કો ભાવિત કરતે હુણ
વિચરને લગે-અર્થાત્ અપને જ્ઞાન ધ્યાન મે લગ ગયે ॥ સૂ. ૨ ॥

કરતા તેની પાછળ ફરતા હતા, ભયકર માથાની પીડાથી જેનું માથું ફૂટી જતું હતું,
કન્યાધારી ભિક્ષુની માફક ફાટેલા શણના ટુકડા જેણે ઓઢ્યા હતા, ખવા અને પાણી
પીવા માટે જેણે પોતાના હાથમા માટીના વાસણના બે ટુકડા બીધા હતા, શરીર
નિર્વાહ માટે ઘર-ઘર ભિક્ષા માગતો ફરતો હતો તેને ગૌતમસ્વામીએ જોયો, તે
પછી ભગવાન ગૌતમસ્વામી ભિક્ષા માટે નગરના ઊચ્ચ-નીચ આદિ કુલોમા ફરીને
યથા પર્યાપ્ત ભિક્ષા-આહાર ગ્રહણ કરી પાટલીખડ નગરથી નીકળીને પોતાના સ્થાન
પર આવ્યા અને શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામીને પ્રાપ્ત આહાર બતાવીને ભગવાનની
આજ્ઞાથી-સર્પ જેમ દરમા પ્રવેશ કરતી વખતે દરના બન્ને ભાગોને નહિ અડતા સીધો
દરમા પ્રવેશ કરે છે, બરાબર તે જ પ્રમાણે પોતાના મુખમા સ્વાદની અભિલાષાથી
મુખની બન્ને-બાજુ આમ-તેમ નહિ ફેરવતા આહાર કર્યો પછી તપ અને સયમથી
પોતાના આત્માને ભાવિક કરતા થકા વિચરવા લાગ્યા અર્થાત્ પોતાના જ્ઞાન-ધ્યાનમા
લાગી ગયા (સૂ. ૨)

तए णं से गोयमे तच्च पि छट्ठक्खमणपारणगंसि तहेव जाव पच्चत्थिमिल्लेणं दुवारेण अणुप्पविसमाणे त चेव पुरिस कच्छुल्ल० पासइ । चोत्थं पि छट्ठक्खमणपारणगंसि उत्तरेणं० इमे-यारूवे अज्झत्थिए समुप्पन्ने, अहो णं इमे पुरिसे पुरापोराणाण जाव एवं वयासी । एव खलु अह भंते । छट्ठक्खमणपारणगंसि जाव रीयते० पुरत्थिमिल्लेणं दुवारेणं पविट्ठे । तत्थ णं एगं पुरिस पासामि कच्छुल्ल जाव कप्पेमाणं । तए णं अह दोच्च पि छट्ठपारण-गंसि दाहिणिल्लेणं दुवारेण० तच्चं पि छट्ठक्खमणपारणगसि पच्चत्थि-मेणं तहेव० । तए ण अह चोत्थ पि छट्ठक्खमणपारणगसि उत्तरदुवा-रेण अणुप्पविसामि, त चेव पुरिसं पासामि कच्छुल्ल जाव वित्ति कप्पेमाणे विहरइ । चित्ता मम । पुवभवपुच्छा ० वागरेइ ॥सू० ३॥

टीका

‘तए ण से’ इत्यादि ।

‘तए ण से’ ततः खलु स ‘भगव गोयमे’ भगवान् गौतमः ‘दोच्चपि’ द्वितीयमपि वार ‘छट्ठक्खमणपारणगसि’ पष्ठसपणपारणके ‘पढमाए पोरिसीए’ प्रथमाया पौरुष्या ‘सज्झाय करेइ’ सूत्रपठनरूप स्वाध्याय करोति ‘जाव’ यावत्-पात्रादिकं प्रमाज्यं मिश्रार्थं भगवतोऽनुज्ञा गृहीत्वा ‘पाडलिसड नयर’ पाटलिपण्ड नगर

‘तए ण से’ इत्यादि ।

‘तए ण’ पश्चात् ‘से भगव गोयमे दोच्चपि’ वे भगवान् गौतम स्वामी द्वितीय वार भी ‘छट्ठक्खमणपारणगसि’ पढमाए पोरिसीए सज्झाय करेइ जाव पाडलिसड नयर दाहिणिल्लेण दुवारेण अणुप्पविसइ’ दूसरे छट्ठ खमण पारणा के दिवस मे प्रथम पौरुषी मे स्वाध्याय एव द्वितीय पौरुषी में ध्यान करने के बाद प्रभु से आहार लाने की आज्ञा प्राप्त

‘तए ण से०’ इत्यादि

‘तए ण’ ते पछी ‘से भगव गोयमे दोच्चपि’ ते भगवान् गौतम स्वामी भीलवार पछु ‘छट्ठक्खमणपारणगसि’ पढमाए पोरिसीए सज्झाय करेइ जाव पाडलिसडे नयर दाहिणिल्लेण दुवारेण अणुप्पविसइ’ भीमा छट्ठभमण पारणाना दिवसे प्रथम पौरुसीमा स्वाध्याय, अने भील पौरुसीमा ध्यान कर्या पछी प्रभु पासैथी आहार लाववानी आज्ञा प्राप्त करीने पाटलीपण्ड नगरमा गोथरी भाटे नीअण्णा, दक्षिण

‘दाहिणिल्लेण दुवारेण’ दाक्षिणात्येन द्वारेण ‘अणुप्पविसइ’ अनुप्रविशति तत्र ‘त चेव पुरिस’ तमेव पुरुष—यः पोरस्त्ये द्वारे दृष्टस्तमेव ‘पासइ’ पश्यति, कीदृश? कच्छुल्ल’ कच्छूमन्त=स्फुट्यनरोगयुक्त ‘तहेव’ तथैव=पूर्वोक्तसंरोगयुक्त यावद् गृहे गृहे भिक्षा कुर्वन्ति पश्यति। तदनन्तरं भगवान् गौतमः उच्चनीचमभ्यमकुलेषु भिक्षा-मटन् यथाप्राप्तमाहारं गृहीत्वा भगवतः समीपे समागच्छति, ‘जाव’ यावत् ‘सजमेण’ सयमेन ‘तवसा अप्पाण भावेमाणे’ तपसाऽऽत्मानं भावयन् ‘विहरइ’ विहरति।

‘तए ण से गोयमे’ ततः खलु स गौतमः ‘तच्चपि’ तृतीयमपि वारं छट्ठखमणपारणगसि’ षष्ठ्यपणपारणके ‘तहेव’ तथैव=पूर्वोक्तविधिना ‘जाव’ यावत् भिक्षार्थं भगवतः आज्ञां प्राप्य ‘पाटन्सिण्डे नयरे पच्चत्थिमिल्लेण’ पाश्चात्येन=पश्चिमदिगवस्थितेन ‘दुवारेण’ द्वारेण ‘अणुप्पविसमाणे’ अनुप्रविशन् ‘त चेव

कर पाटलिषड नगर मे गोचरी के लिये निकले। दक्षिण दिशाके दरवाजे से नगर मे ज्यो ही उन्होंने प्रवेश किया कि ‘त चेव पुरिस पासइ कच्छुल्ल तहेव जाव सजमेण तवसा अप्पाण भावेमाणे विहरइ’ वहा उसी पुरुष को देखा जो खाज आदि सब रोगो से युक्त था यावत् पूर्ण दुःखी और भीख मागता था। गौतम स्वामीने ऊच नीचादि कुलां मे भ्रमण कर यथा प्रयास भिक्षा प्राप्त की और उसे लेकर वे अपने स्थान पर आये। पूर्व की तरह आहार पानी करके तप और सयम से अपनी आत्मा को भावित करते हुए विचरने लगे। ‘तए ण से गोयमे तच्चपि छट्ठखमणपारणगसि तहेव जाव पच्चत्थिमिल्लेण दुवारेण अणुप्पविसमाणे तचेव पुरिस कच्छुल्ल० पासइ’ इसी प्रकार जब वे तृतीयवार भी छट्ठखमणपारणा के लिये प्रभु की आज्ञा लेकर उसी नगर की और प्रस्थित हुए और ज्यो ही उन्होंने उस में पश्चिम

तरङ्गना दरवाजेथी नगरमा तेमझे जेवो प्रवेश कर्यो ते, ‘त चव पुरिस पासइ कच्छुल्ल तहेव जाव सजमेण तवसा अप्पाण भावेमाणे विहरइ’ त्या जेवा पुरुषने जेये जे भज्जवाण आदि तस्मात् रोगोथी युक्त हुतो जेट्ठे ते पूर्ण दुःखी आने बीज भागतो हुतो। गौतम स्वामी उच्च नीच आदि कुलोभा इरीने यथा प्रयास भिक्षा प्राप्त करी आने ते भिक्षा लधने पोताना स्थान पर आव्या पूर्व प्रभाण्णे आहार पाणी करीने तप आने सयममा पोताना आत्माने भावित करता थका विचरवा लाग्या, ‘तए ण से गोयमे तच्चपि छट्ठखमणपारणगसि तहेव जाव पच्चत्थिमिल्लेण दुवारेण अणुप्पविसमाणे त चेव पुरिस कच्छुल्ल० पासइ’ जे प्रभाण्णे त्रीणवार पणु छट्ठमण्ण पारणा भाटे प्रभुनी आज्ञा भागाने ते नगरनी तरङ्ग आसता थया आने तेमझे नगरना पश्चिम दरवाजेथी नगरमा प्रवेश कर्यो, तो त्या आगण पणु

पुरिस' तमेव पूर्वोक्त पुरुष 'रुच्छुल्ल' रुच्छुलादि नानाविधरोगयुक्त यावद् भिक्षा-
वृत्तिं कुर्वन्त 'पासइ' पश्यति दृष्ट्वा भगवान् गौतमो भिक्षा गृहीत्वा भगवतः
समीपे समागत्य पूर्ववदेव समयेन तपसाऽऽत्मान भावयन् विहरति ।

तदनन्तर 'चोत्थपि' चतुर्थवारमपि 'उद्धक्खमणपारणगसि' पट्टक्षपणपा-
रणके भगवान् गौतमः पाटलिपण्डे नगरे 'उत्तरिल्लेण०' औत्तरेण=उत्तरदिग-
स्थितेन द्वारेण अनुप्रविशति, तत्र तमेव पूर्ववर्णित पुरुष पश्यति दृष्ट्वा भग-
वतो गौतमस्य 'इमेयारूवे' जयमेतद्रूपः=वक्ष्यमाणप्रकार 'अज्झत्थिए' ५ आया-
त्मिकः=आत्मनि यायत् मनोगतः सफलः 'समुप्पण्णे' समुत्पन्ने- 'अहो ण'
अहो खलु 'इमे पुरिसे' जय पुरुष. 'पुरापोराणाण' पुरापुराणानां पुरा=पूर्वभव-
कृतानां पुराणानाम्=अनेकभवसंचितानां कर्मणा 'जाव' यावत्-पापक फलवृत्ति-
विशेष प्रत्यनुभवन् विहरति इति कृत्वा-मनसि सचिन्त्य भिक्षा गृहीत्वा भगवतः
समीपे समागत्य यावत्-भगवन्तम् आदक्षिणप्रदक्षिणपूर्वकं वन्दित्वा 'एव वयासी'

दिशाकी ओर के दरवाजे से प्रवेश किया, तो वहां पर भी कण्डूयन
आदि रोगों से पीड़ित उसी पुरुष को देखा । पूर्वकी तरह वहां से
गोचरी लेकर वापिस अपने स्थान पर आये, यावत्-समय एव तपसे
अपनी आत्मा को भावित करते हुए विचरने लगे । 'चोत्थ पि उद्ध-
क्खमणपारणगसि उत्तरेण० इमेयारूवे अज्झत्थिए समुप्पन्ने अहो ण इमे पुरिसे
पुरापोराणाण जाव एव वयासी' इसी प्रकार चतुर्थवार भी जब वे छट्ठ
के पारण के निमित्त प्रभु से आज्ञा प्राप्त कर भिक्षाचर्या के लिये
नगर में उत्तर के द्वार से प्रविष्ट हुए तब भी उसी व्यक्ति को
उन्होंने देखा । देखकर उनके चित्त में इस प्रकार का सकल्य हुआ
कि अहो ! वह पुरुष पूर्वभव में किये गये एव अनेक भवों के संचित
कर्मों के इस अनेक व्याधिरूप फलको भोग रहा है । भिक्षा लेकर

भगवान् आदि शैशोथी पीड़ित ते पुरुषने जेथे, पूर्व प्रभावे त्याथी गोचरी लधने
पाछा करी पोताना स्थान पर आव्या, यावत् समय, अने तपथी पोताना आत्माने
भावित करता थका विचरवा लाग्या 'चोत्थ पि उद्धक्खमणपारणगसि उत्तरेण०
इमेयारूवे अज्झत्थिए समुप्पन्ने अहो ण इमे पुरिसे पुरापोराणाण जाव एव
वयासी' आ प्रभावे शैथीवार पणु न्यारे तेमहे छटना पारण निमित्ते प्रभुनी आज्ञा
मेणवीने भिक्षा भाटे नगरमा उत्तरना दरवाजाथी प्रवेश कर्यो त्यारे पणु ते व्यक्तिने
तेमहे जेथे, जेधने तेना चित्तमा आ प्रभावे सकल्य थयो के आछे । आ पुरुष पूर्व
भवमा करेला अनेक लोभाना संचित कर्मोना आ अनेक व्याधिइय इणने लोभानी रह्यो
छे भिक्षा लधने नगरथी पाछा आव्या त्यारे प्राप्त भिक्षाने भतावीने प्रभुने तेहे छलु के

‘दाहिणिल्लेण दुवारेण’ दाक्षिणात्येन द्वारेण ‘अणुप्पविसइ’ अनुप्रविशति तत्र ‘त चेव पुरिस’ तमेव पुरुष-यः पोरस्त्ये द्वारे दृष्टमेव ‘पासइ’ पश्यति, कीदृश ? कच्छुल्ल’ कच्छूमन्त=मण्डूयनरोगयुक्त ‘तहेव’ तथैव=पूर्वोक्तसर्वरोगयुक्त यावद् गृहे गृहे भिक्षा कुर्वन्त पश्यति । तदनन्तरं भगवान् गौतमः उच्चनीचमभ्यमकुलेषु भिक्षा-मटन् यथाप्राप्तमाहारं गृहीत्या भगवतः समीपे समागच्छति, ‘जाव’ यावत् ‘सजमेण’ सयमेन ‘तवसा अप्पाण भावेमाणे’ तपसाऽऽत्मानं भावयन् ‘विहरइ’ विहरति ।

‘तए ण से गोयमे’ ततः रज्जुं स गौतमः ‘तच्चपि’ तृतीयमपि वारं छट्ठक्खमणपारणगसि’ पट्टक्षपणपारणके ‘तहेव’ तथैव=पूर्वोक्तविधिना ‘जाव’ यावत् भिक्षार्थं भगवत आज्ञां प्राप्य ‘पाटल्लिण्डे नयरे पच्चत्थिमिल्लेण’ पाश्चात्येन=पश्चिमदिगवस्थितेन ‘दुवारेण’ द्वारेण ‘अणुप्पविसमाणे’ अनुप्रविशन् ‘त चेव

कर पाटलिपट्ट नगर में गोचरी के लिये निकले । दक्षिण दिशाके दरवाजे से नगर में ज्यों ही उन्होंने प्रवेश किया कि ‘त चेव पुरिस पासइ कच्छुल्ल तहेव जाव सजमेण तवसा अप्पाण भावेमाणे विहरइ’ वरा उसी पुरुष को देखा जो खाज आदि सब रोगों से युक्त था यावत् पूर्ण दुःखी और भीख मागता था । गौतम स्वामीने ऊच नीचादि कुला में भ्रमण कर यथा प्रयास भिक्षा प्राप्त की और उसे लेकर वे अपने स्थान पर आये । पूर्व की तरह आहार पानी करके तप और सयम से अपनी आत्मा को भावित करते हुए विचरने लगे । ‘तए ण से गोयमे तच्चपि छट्ठक्खमणपारणगसि तहेव जाव पच्चत्थिमिल्लेण दुवारेण अणुप्पविसमाणे तवेव पुरिस कच्छुल्लं पासइ’ इसी प्रकार जब वे तृतीयवार भी छट्ठक्खमणपारणा के लिये प्रभु की आज्ञा लेकर उसी नगर की और प्रस्थित हुए और ज्यों ही उन्होंने उस में पश्चिम

तारक्षणा दरवाजेथी नगरमा तेभस्से जेवे प्रवेश कर्थो दे, ‘तच्चपि पुरिस पासइ कच्छुल्ल तहेव जाव सजमेण तवसा अप्पाण भावेमाणे विहरइ’ त्या जेवा पुरुषने जेवे जे अज्जाण आदि तमाभ शैजोथी युक्त हुतो ओटवे के पूर्ण दुःखी अने बीख मागता हुतो गौतम स्वामी उच्च नीच आदि कुलोभा करीने यथा प्रयास भिक्षा प्राप्त करी अने ते भिक्षा लधने पोताना स्थान पर आब्या पूर्व प्रभासे आहार पाणी करीने तप अने सयममा पोताना आत्माने भावित करता यका विचरवा लाग्या, ‘तए ण से गोयमे तच्चपि छट्ठक्खमणपारणगसि तहेव जाव पच्चत्थिमिल्लेण दुवारेण अणुप्पविसमाणे त चेव पुरिस कच्छुल्लं पासइ’ जे प्रभासे त्रीणवार पण्डु छट्ठमणु पारणा भेटे प्रभुनी आज्ञा भागाने ते नगरनी तरफ आलता यथा अने तेभस्से नगरना पश्चिम दरवाजेथी नगरमा प्रवेश कर्थो, तो त्या आगण पण्डु

अहं 'छट्टपारणगमि' पट्टपारणके पाटन्पिण्डे नगरे 'उत्तरदुवारेण' उत्तरदिक्-
स्थितद्वारेण 'अणुप्पविमामि' अनुमयिगामि तदा 'त चेव पुरिस पासामि' तमेव
पुरुष पश्यामि, कीदृश ? 'कच्छुल्ल' कच्छुरोगयुक्त 'जाव' यावत्-स देहवल्-
क्या=शरीरनिर्गन्धार्थं 'वित्ति' वृत्ति=भिक्षावृत्तिं रूपेमाणे' रूपेयन=कुर्वन् 'विहरइ'
विहरति, तं दृष्ट्वा चिन्ता 'अहो न इमे पुरिसे' इत्यादिरूपो विचारः मम मनसि
सजातः । 'पुव्वभवपुच्छा' पूर्वभवपृच्छा 'से न भते पुरिसे पुव्वभवे के आसी'
स खलु हे भदन्त ! पुरुष पूर्वभवे क आसीत्, इत्यादिरूपा पृच्छा गौतमेन कृता ।
'वागरेइ' व्याकरोति=भगवान् तस्य पुरुषस्य पूर्वभववृत्तान्तं कथयति ॥ सू० ३ ॥

भगवान् कच्छुल्लरोगयुक्तस्य तस्य पुरुषस्य पूर्वभववृत्तान्तं कथयति-
'एव खलु' इत्यादि ।

भी जन मैं उठके पारणा के लिये वहा पश्चिम के द्वार से गया तब
भी उसीको देखा । चतुर्थ बार भी पारणा के लिये जब मैं वहा उत्तर
द्वार से गया तब भी मैंने 'त चेव पुरिस पासामि कच्छुल्ल जाव वित्ति
रूपेमाणे विहरइ' उसे उसी हालत मैं देखा । 'चित्ता मम पुव्वभवपुच्छा०
वागरेइ' प्रभो ! उसे देखकर मेरे हृदय में अनेक प्रकार की विचार-
धाराएँ उत्पन्न हुई । मैं भिक्षा लेकर वापिस आया । हे नाथ ! इसकी
इस प्रकार की परिस्थिति का क्या कारण हुआ है ? यह पूर्वभव में कौन
था ? गौतम की यह बात सुनकर प्रभुने उस प्रकार कहना प्रारंभ किया-

भावार्थ—प्रथम पारणा की तरह गौतम स्वामी अन्य पारणाओं
के लिये भी उसी नगर में आते जाते रहे । ये उठ-उठकी तपस्या
करते थे । जब पारणा का दिन होता तब यथाविधि प्रभु से आज्ञा

माटे त्या पश्चिमना दरवाजेथी गये। त्यारे पक्षु तेने ज्ञेयो, ज्येथी वधत पक्षु पारखु
माटे ज्येथे हु उत्तरना दरवाजे थध गये। त्यारे पक्षु मे 'त चेव पुरिस पासामि
कच्छुल्ल जाव वित्ति रूपेमाणे विहरइ' तेने तेवी-४ हालतमा ज्ञेयो 'चित्ता मम
पुव्वभवपुच्छा वागरेइ' प्रभो ! तेने ज्ञेधने मारा हृदयमा अनेक प्रकारनी विचार
धाराओ उत्पन्न यध, हु भिक्षा लधने पाओ आओ, हे नाथ ! तेनी ज्ञे प्रभाओ स्थिति
थवानु जरखु शु ठे ? ते पूर्वभवमा कोणु हतो ? गौतमनी आ प्रभाओ बात साभजीने
प्रभुओ आ प्रभाओ कडेवानो प्रारंभ ठ्यो

भावार्थ—प्रथम पारणा प्रभाओ गौतमस्वामी भीज पारखु माटे पक्षु ते
नगरमा जवा-आववा लाओ, ते छठ छठनी तपस्या करता हता, त्यारे पारखुने
दिवस आवतो त्यारे यथाविधि प्रभुनी आज्ञा लधने पारखु माटे नगरमा जाता हता

एवमवादीत्—‘एव खलु अहं भते’ हे भदन्त ! ‘छट्कस्वमणपारणगसि’ पष्ठस्य= पष्ठभक्तस्य पारणके ‘जाव’ यावत् ‘रीयते’ रियन् भित्तार्थं गच्छन् ‘जेणेव’ यत्रैव पाटलिपुण्ड्रं नगरं तत्रैवोपागच्छामि, उपागत्य पाटलिपुण्ड्रस्य नगरस्य ‘पुरस्थिमिल्लेण’ दुवारेण पविट्ठे पौरस्त्येन द्वारेण अनुप्रविष्टः । ‘तत्थ ण’ तत्र खलु ‘एव पुरिसं पासामि’ एकं पुरुषं पश्यामि, कीदृशं ? ‘कच्छुल्लं’ कच्छु- मन्तं ‘जाव’ यावत्-भिक्षावृत्तिं ‘रूपेमाणं’ रूपयन्त=कुर्यान्तम् । ‘तए ण’ ततः खलु ‘अहं दोच्चपि’ द्वितीयवारमपि ‘छट्पारणगसि’ पष्ठपारणके ‘दाहिणिल्लेण’ दुवारेण दाक्षिणात्येन द्वारेण ‘तद्देव’ तथैव पूर्वोक्तं सर्वमत्रापि वाच्यम् । एव ‘तच्चपि’ तृतीयवारमपि ‘छट्ठं’ इति पष्ठपणपारणकेऽहं ‘पच्चत्थिमेण’ पाश्चात्येन द्वारेण प्रविष्टः ‘तद्देव’ तथैव=पूर्वोक्तप्रदेव कच्छुल्लोदिरोगयुक्तं देहनि- र्वाहार्थं भिक्षां कुर्वन्तं पश्यामि । ‘तए ण’ ततः खलु ‘चउत्थपि’ चतुर्थवारमपि

जय वे नगर से वापिस आये तब प्राप्त भिक्षा को दिखाकर प्रभु से उन्हो ने कहा कि ‘एव खलु अहं भते ! छट्कस्वमणपारणगसि जाव रीयते० पुरस्थिमिल्लेण दुवारेण पविट्ठे तत्थ ण एव पुरिसं पासामि कच्छुल्लं जाव रूपेमाणं’ हे भदन्त ! मैं आप से आज्ञा लेकर छट्ठके पारण के दिन भिक्षा निमित्त जय पाटलिपुण्ड्र नगर में उसके पौरस्त्य द्वार से प्रविष्ट हुआ तो हे भदन्त ! वहां मैंने एक ऐसा पुरुष देखा जिसके समस्त शरीर में कण्डूयन आदि सब रोग व्याप्त हैं और जो घर-घर भीख मागता फिर रहा था । ‘तए ण अहं दोच्चपि छट्कस्वमणपारणगसि दाहि- णिल्लेण दुवारेण० तच्चपि छट्कस्वमणपारणगसि पच्चत्थिमेण तद्देव० । तए ण अहं चोत्थपि छट्कस्वमणपारणगसि उत्तरद्वारेण अनुप्पविसामि’ इत्यादि । इसी प्रकार मैं द्वितीयवार भी छट्ठके पारण के लिये उस नगर में जब दक्षिण के द्वार से गया तब भी उसी पुरुष को देखा तृतीय बार

‘एव खलु अहं भते छट्कस्वमणपारणगमि जाव रीयते० पुरस्थिमिल्लेण दुवारेण पविट्ठे तत्थ ण एव पुरिसं पासामि कच्छुल्लं जाव रूपेमाणं’ हे भदन्त ! हे आपनी आज्ञा लधने छटना पारधुना द्विसे बिक्षा निमित्ते न्यारे पावलीभउ नगरभा न्यारे तेनी आगला दरवाजाथी प्रवेश कर्यो तो हे भदन्त ! त्या मे ओक ओयो पुरुष ओयो जेना भभन्त शरीरभा भववाला आदि तमाभ रोग व्याप्त हुतो घर-घर बीभ मागतो इरतो हुतो । ‘तए ण अहं दोच्चपि छट्कस्वमणपारणगसि पच्चत्थिमेण तद्देव० । तए ण अहं चोत्थपि छट्कस्वमणपारणगसि उत्तरद्वारेण अनुप्पविसामि’ इत्यादि, आ प्रभावे हुं णील वभत पखु छटना पारधु भाटे ते नगरभा न्यारे दक्षिणुना दर वाजाथी गयो, त्यारे पखु ते पुरुषने ओयो त्रील वभत पखु न्यारे हुं / छटना पारधु

अह 'छट्पारणगसि' पट्टपारणके पाटपिण्डे नगरे 'उत्तरदुवारेण' उत्तरदिक्-
स्थितद्वारेण 'अणुप्पविमामि' अनुप्रविशामि तदा 'त चेव पुरिसि पासामि' तमेव
पुरुष पश्यामि, कीदृश ? 'रुच्छुल्ल' रुच्छुरोगयुक्त 'जाव' यावत्-स देहवलि-
क्या=शरीरनिर्वाहार्थ 'चित्ति' वृत्ति=भिक्षावृत्ति रूपेमाणे' रूपयन्=कुर्वन् 'विहरइ'
विहरति, त दृष्ट्वा चिन्ता 'अहो ण इमे पुरिसे' इत्यादिरूपा विचार. मम मनसि
सजात. । 'पुव्वनवपुच्छा' पूर्वनवपृच्छा 'से ण भते पुरिसे पुव्वभवे के आसी'
स खलु हे भद्रन्त ! पुरुष पूर्वभवे क आसीत्, इत्यादिरूपा पृच्छा गौतमेन कृता ।
'वागरेइ' व्याकरोति=भगवान् तस्य पुरुषस्य पूर्वभववृत्तान्तं स्थयति ॥ सू० ३ ॥

भगवान् रुच्छुदिरोगयुक्तस्य तस्य पुरुषस्य पूर्वभववृत्तान्तं स्थयति-
'एव खलु' इत्यादि ।

भी जन मैं उठके पारणा के लिये बहा पश्चिम के द्वार से गया तब
भी उसीको देखा । चतुर्थ चार भी पारणा के लिये जब मैं बहा उत्तर
द्वार से गया तब भी मैंने 'त चेव पुरिसि पासामि रुच्छुल्ल जाव चित्ति
रूपेमाणे विहरइ' उसे उसी हालत मैं देखा । 'चिन्ता मम पुव्वभवपुच्छा०
वागरेइ' प्रभो ! उसे देखकर मेरे हृदय में अनेक प्रकार की विचार-
धाराएँ उत्पन्न हुई । मैं भिक्षा लेकर वापिस आया । हे नाथ ! इसकी
इस प्रकार की परिस्थिति का क्या कारण हुआ है ? यह पूर्वभव में कौन
था ? गौतम की यह बात सुनकर प्रभुने इस प्रकार कहना प्रारंभ किया-

भावार्थ—प्रथम पारणा की तरह गौतम स्वामी अन्य पारणाओं
के लिये भी उसी नगर में आते जाते रहे । ये उठ-उठकी तपस्या
करते थे । जन पारणा का दिन होता तब यथाविधि प्रभु से आज्ञा

भाटे त्या पश्चिमना इशवाजेथी गये। त्यारे पण तेने ज्यो, थोथी वणत पण पारणा
भाटे ज्याते हु उत्तरना इशवाजे थय गये। त्यारे पण मे 'त चेव पुरिसि पासामि
रुच्छुल्ल जाव चित्ति रूपेमाणे विहरइ' तेने तेवीअ हावतभा ज्यो 'चिन्ता मम
पुव्वभवपुच्छा वागरेइ' प्रभो ! तेने ज्येधने मारा हृदयभा अनेक प्रकारनी विचार
धाराज्यो उत्पन्न थय, हु भिक्षा लधने पाठे आज्यो, हे नाथ ! तेनी ज्ये प्रभाण्णे स्थिति
थवानु जरण्य शु ठे ? ते पूर्वभवभा ज्योहता ? गौतमनी आ प्रभाण्णे वात सामणीने
प्रभुज्ये आ प्रभाण्णे उठेवाने प्रारंभ ज्यो

भावार्थ—प्रथम पारणा प्रभाण्णे गौतमस्वामी जीअ पारणा भाटे पण ते
नगरभा जवा-आववा लाज्या, ते छठ छठनी तपस्या करता हता, ज्यारे पारणुने
दिवस आवतो त्यारे यथाविधि प्रभुनी आज्ञा लधने पारणा भाटे नगरभा जाता हता

एवमादीत्-‘एव खलु अहं भते’ हे भदन्त ! ‘छट्कस्वमणपारणगसि’ पष्ठस्य= पष्ठभक्तस्य पारणके ‘जाव’ यावत् ‘रीयते’ रियन् भिक्षार्थं गच्छन् ‘जेणेव’ यत्रैव पाटलिपण्ड नगरं तत्रैवोपागच्छामि, उपागत्य पाटलिपण्डस्य नगरस्य ‘पुरत्थिमिल्लेण’ दुवारेण पविट्ठे पौरस्त्येन द्वारेण अनुप्रविष्टः । ‘तत्थ ण’ तत्र खलु ‘एगं पुरिसं पासामि’ एकं पुरुषं पश्यामि, कीदृशं ? ‘कच्छुल्लं’ कच्छु- मन्तं ‘जाव’ यावत्-भिक्षार्थं ‘कप्पेमाणं’ कल्पयन्त=कुर्वन्तम् । ‘तए ण’ ततः खलु ‘अहं दोच्चपि’ द्वितीयवारमपि ‘छट्पारणगसि’ पष्ठपारणके ‘दाहिणिल्लेण’ दुवारेण दाक्षिणात्येन द्वारेण ‘तद्देव’ तथैव पूर्वोक्तं सर्वमत्रापि वाच्यम् । एव ‘तच्चपि’ तृतीयवारमपि ‘छट्ठं’ इति पष्ठपणपारणकेऽहं ‘पच्चत्थिमेण’ पाश्चात्येन द्वारेण प्रविष्टः ‘तद्देव’ तथैव=पूर्वोक्तवदेव कच्छुल्लोदिरोगयुक्तं देहनि- र्वाहार्थं भिक्षां कुर्वन्तं पश्यामि । ‘तए ण’ ततः खलु ‘चउत्थपि’ चतुर्थवारमपि

जब वे नगर से वापिस आये तब प्राप्त भिक्षा को दिखाकर प्रभु से उन्हो ने कहा कि ‘एव खलु अहं भते ! छट्कस्वमणपारणगसि जाव रीयते० पुरत्थिमिल्लेण दुवारेण पविट्ठे तत्थ ण एगं पुरिसं पासामि कच्छुल्लं जाव कप्पेमाणं’ हे भदन्त ! मैं आप से आज्ञा लेकर छट्ठके पारण के दिन भिक्षा निमित्त जब पाटलिपण्ड नगर में उसके पौरस्त्य द्वार से प्रविष्ट हुआ तो हे भदन्त ! वहाँ मैंने एक ऐसा पुरुष देखा जिसके समस्त शरीर में कण्डूयन आदि सब रोग व्याप्त हैं और जो घर-घर भीख मागता फिर रहा था । ‘तए ण अहं दोच्चपि छट्कस्वमणपारणगसि दाहि- णिल्लेण दुवारेण० तच्चपि छट्ठपारणगसि पच्चत्थिमेणं तद्देव० । तए ण अहं चउत्थपि छट्ठस्वमणपारणगसि उत्तरदुवारेण अनुप्पविसामि’ इत्यादि । इसी प्रकार मैं द्वितीयवार भी छट्ठके पारण के लिये उस नगर में जब दक्षिण के द्वार से गया तब भी उसी पुरुष को देखा तृतीय बार

‘एव खलु अहं भते छट्कस्वमणपारणगसि जाव रीयते० पुरत्थिमिल्लेण दुवारेण पविट्ठे तत्थ ण एगं पुरिसं पासामि कच्छुल्लं जाव कप्पेमाणं’ हे भदन्त ! हे आपनी आज्ञा लधने छटना पारणाना दिवसे भिक्षा निमित्त न्याये पाटलिपण्ड नगरमा न्याये तेनी आज्ञा हरवाब्बथी प्रवेश ज्यो तो हे भदन्त ! त्या मे ओठ ओयो पुरुष ओयो जेना समस्त शरीरमा अज्जवाल आदि तमाभ रोग व्याप्त हुतो घर-घर भीख मागतो इरतो हुतो । ‘तए ण अहं दोच्चपि छट्कस्वमणपारणगसि पच्चत्थिमेण तद्देव० । तए ण अहं चउत्थपि छट्ठस्वमणपारणगसि उत्तरदुवारेण अनुप्पविसामि’ इत्यादि, आ प्रमाणे हुं भीष्म वधत पक्षु छटना पारणु भाटे ते नगरमा न्याये दक्षिणुना दर वाब्बथी ज्यो, त्यारे पक्षु ते पुरुषने ओयो त्रीष्म वधत पक्षु न्याये हुं छटना पारणु

तस्मिन् समये 'इहेव जवूदीवे दीवे भारहे वासे' इहेव जम्बूदीपे द्वीपे भारते
 वर्षे 'विजयपुरे णाम नयरे होत्था' विजयपुर नाम नगरमासीत्, कीदृशम् ?
 'रिद्धिस्तिमि य समिद्धम् ३' ऋद्धिस्तिमितसमृद्धम्, इत्यादि । 'तत्थ ण विजयपुरे
 नयरे' तत्र खलु विजयपुरे नगरे 'कणगरहे णाम राया' कनकरथो नाम राजा 'होत्था'
 आसीत् । 'तस्स ण कणगरहस्स रण्णो' तस्य खलु कनकरथस्य राज्ञः 'अण्णतरी णाम
 वेज्जे होत्था' धन्वन्तरिनाम वैद्य आसीत् । स कीदृशः ? इत्याह—'अट्ठगाउव्वेय-
 पाढए' अष्टाङ्गायुर्वेदपाठकः आयुर्वेदः=वैद्यकशास्त्रं, तस्याष्टावङ्गानि 'त जहा' तद्यथा=
 तानीमानि—(१) 'कौमारभिच्च' कौमारभृत्यः, कुमाराणां=बालकानां भृतिः=पोषणं,
 तत्र साधु=नैपुण्यं कौमारभृत्यम् । कुमारपोषणनिमित्तकस्य क्षीरस्य दुष्टस्तन्य-

काल और उस समय मे 'इहेव जवूदीवे दीवे भारहे वासे विजयपुर
 नाम नयरे होत्था रिद्धं' इसी जम्बूद्वीपके भरत क्षेत्र में एक विजयपुर
 नामका नगर था । वह शोभासपन्न एवं समृद्ध था । 'तत्थ ण विजय-
 पुरे नयरे कणगरहे नाम राया होत्था' इसके राजाका नाम कनकरथ था
 'तस्स ण कणगरहस्स रण्णो धन्वतरी नाम वेज्जे होत्था' इस कनकरथ राजा
 के धन्वतरी नामका एक वैद्य था । 'अट्ठगाउव्वेयपाढए' यह अष्टांग
 आयुर्वेद का विशिष्ट ज्ञाता था । 'तजहा' आयुर्वेद के अष्टांगों का नाम
 इस प्रकार है १ 'कौमारभिच्च २ सालागे ३ सल्लहत्ते ४ कायतिगिच्छा ५ जगोळे
 ६ भूयविज्जा ७ रसायणे ८ वाईकरणे सिव्हत्थे सुहहत्थे लहहत्थे' कौमारभृत्य,
 शालाक्य, शल्यहृत्य, काय-चिकित्सा, जाडुलिक, भूतविद्या, रसायन और
 वाजीकरण । इन में बालकों के पोषण करने में कारणभूत दूध की
 खराबी दूर करना कौमारभृत्यः, नेत्र नासिका आदि के रोगों का

ते समयमे विषे 'इहेव जवूदीवे दीवे भारहे वासे विजयपुरे नाम नयरे होत्था रिद्धं'
 आ जम्बूदीपना भरतक्षेत्रमा ओक विजयपुर नामनु नगर इत्तु, ते शोभासपन्न अर्थात्
 समृद्ध इत्तु 'तत्थ ण विजयपुरे नयरे कणगरहे नाम राया होत्था' तेना राजानु
 नाम कनकरथ इत्तु 'तस्स ण कणगरहस्स रण्णो धन्वतरी नाम वेज्जे होत्था'
 ते कनकरथ राजानना धन्वतरी नामना वैद्य इत्ता 'अट्ठगाउव्वेयपाढए' ते अष्टांग
 आयुर्वेदना विशेष ज्ञातुकार इत्ता 'त जहा' आयुर्वेदना आठ अंगोना नाम आ
 प्रमाणे उ 'कौमारभिच्च १ सालागे २ सल्लहत्ते ३ कायतिगिच्छा ४ जगोळे
 ५ भूयविज्जा ६ रसायणे ७ वाईकरणे ८ सिव्हत्थे सुहहत्थे लहहत्थे'
 कौमारभृत्य १, शालाक्य २, शल्यहृत्य ३, कायचिकित्सा ४, जाडुलिक ५, भूतविद्या ६,
 रसायण ७, अने वायुकरण ८, तेमा ज्ञातुकारना पोषणमा करणभूत दूधनी खराबी

॥ મૂલમ્ ॥

एव खलु, गोयमा । तेण कालेणं तेण समएणं इहेव जवूदीवे दीवे भारहे वासे विजयपुरे नामं नयरे होत्था रिद्ध० । तत्थ ण विजयपुरे नयरे कणगरहे नाम राया होत्था । तस्स णं कणगरहस्स रत्तो धन्नतरी नाम वेज्जे होत्था अट्ठगा-उब्बेयपाढए त जहा-कोमारभिच्चं सालागे सल्लहत्ते कायतिगिच्छा जगोले भूयविज्जा रसायणे वाईकरणे, सिवहत्ये सुहहत्ये लहुहत्ये ॥सू० ४॥

टीका

‘एव खलु गोयमा’ हे गौतम ! ‘तेण कालेण तेण समएण’ तस्मिन् काले

लेकर पारणा के लिये नगर में जाते थे । उस नगर के चार दरवाजे थे । भिन्न दरवाजो से होकर ये उस में प्रविष्ट होते । परन्तु जिस व्यक्ति को अनेक प्रकार की बीमारियों का पुजस्वरूप भीख मागता हुआ उन्होंने प्रथम पारणा के दिन पूर्व दिशा के दरवाजे से प्रविष्ट होते समय देखा, उसी व्यक्ति को उन्होंने चारों पारणाओं के दिन चारो ही दरवाजे देखा । गौतम स्वामीने चतुर्थ पारणा के दिन प्रभु से पूछा कि यह मनुष्य जो इस प्रकार की नरकाधिक वेदना का पात्र बना हुआ है सो पूर्वभव में कौन था ? और इसने क्या पाप किया जिससे यह इतना दुःख पा रहा है ? ॥ सू० ३ ॥

‘एव खलु’ इत्यादि ।

‘एव खलु गोयमा !’ हे गौतम ! ‘तेण कालेण तेण समएण’ उस

તે નગરના ચાર દરવાજા હતા જુદા-જુદા દરવાજામાં પસાર થઇને તેમાં તે પ્રવેશ કરતા હતા, પરંતુ જે વ્યક્તિને અનેક પ્રકારની બિમારીઓના દગલા સ્વરૂપ બીખ માગતા હોય તેવી રીતે પ્રથમ પારણના દિવસે પૂર્વ દિશાના દરવાજેથી પ્રવેશ કરવાના સમયે જોયો, તે વ્યક્તિને તેમજે ચારેય પારણના દિવસોમાં ચારેય દરવાજે જોયો ગૌતમસ્વામીએ ચોથા પારણના દિવસે પ્રભુને પૂછ્યું કે-તે મનુષ્ય જે આ પ્રકારની નરકથી પણ અધિક વેદનાનું પાત્ર બન્યો છે, પૂર્વજન્મમાં ડોણ હતો ? અને તેણે શું પાપ કર્યું છે કે જેના કળકળ આટલું દુઃખ ભોગવી રહ્યો છે ? (સૂ. ૩)

‘एव खलु गोयमा’ इत्यादि

‘एव खलु गोयमा !’ हे गौतम ! ‘तेण कालेण तेण समएण’ તે કાલ અને

तस्मिन् समये 'इहेव जम्बूद्वीवे दीवे भारहे वासे' इहेव जम्बूद्वीपे द्वीपे भारते
वर्षे 'विजयपुरे णाम नयरे होत्था' विजयपुर नाम नगरमासीत्, कीदृशम् ?
'रिद्धस्तिमि य समिद्धम् ३' ऋद्धस्तिमितसमृद्धम्, इत्यादि । 'तत्थ ण विजयपुरे
नयरे' तत्र खलु विजयपुरे नगरे 'कणगरहे णाम राया' कनकरथो नाम राजा 'होत्था'
आसीत् । 'तस्स ण कणगरहस्स रण्णो' तस्य खलु कनकरथस्य राज्ञः 'अण्णतरी णाम
वेज्जे होत्था' धन्वन्तरिनाम वैद्य आसीत् । स कीदृशः ? इत्याह—'अट्ठागाउव्वे-
यपाढए' अष्टाङ्गायुर्वेदपाठकः आयुर्वेदः=वैद्यरुशास्त्र, तस्याष्टावङ्गानि 'त जहा' तद्यथा=
तानीमानि—(१) 'कोमारभिच्च' कोमारभृत्य, कुमारणा=शालकाना भृतिः=पोषण,
तत्र साधु=नैपुण्य कोमारभृत्यम् । कुमारपोषणनिमित्तकस्य क्षीरस्य दुष्टस्तन्य-

काल और उस समय मे 'इहेव जम्बूद्वीवे दीवे भारहे वासे विजयपुर
नाम नयरे होत्था रिद्ध०' इसी जम्बूद्वीपके भरत क्षेत्र मे एक विजयपुर
नामका नगर था । वह शोभासपन्न एवं समृद्ध था । 'तत्थ ण विजय-
पुरे नयरे कणगरहे नाम राया होत्था' इसके राजाका नाम कनकरथ था
'तस्स ण कणगरहस्स रण्णो धन्नतरी नाम वेज्जे होत्था' इस कनकरथ राजा
के धन्वन्तरी नामका एक वैद्य था । 'अट्ठागाउव्वेयपाढए' यह अष्टांग
आयुर्वेद का विशिष्ट ज्ञाता था । 'तजहा' आयुर्वेद के अष्टांगों का नाम
इस प्रकार है १ 'कोमारभिच्च २ सालागे ३ सल्लहत्ते ४ कायतिगिच्छा ५ जगोले
६ भूयविज्जा ७ रसायणे ८ वाईकरणे सिवहत्ये सुहहत्ये लह्हुहत्ये' कोमारभृत्य,
शालाक्य, शल्यहत्य, काथ-चिकित्सा, जाडुलिक, भूतविद्या, रसायन और
वाजीकरण । इन मे बालको के पोषण करने मे कारणभूत दूध की
खराबी दूर करना कोमारभृत्य, नेत्र नासिका आदि के रोगों का

ते समयने विषे 'इहेव जम्बूद्वीवे दीवे भारहे वासे विजयपुरे नाम नयरे होत्था रिद्ध०'
आ जम्बूद्वीपना भरतक्षेत्रमा अत्र विजयपुर नामनु नगर इत्तु, ते शोभासपन्न अर्थात्
समृद्ध इत्तु 'तत्थ ण विजयपुरे नयरे कणगरहे नाम राया होत्था' तेना राजानु
नाम कनकरथ इत्तु 'तस्स ण कणगरहस्स रण्णो धन्नतरी नाम वेज्जे होत्था'
ते कनकरथ राजाना धन्वन्तरी नामना वैद्य इत्ता 'अट्ठागाउव्वेयपाढए' ते अष्टांग
आयुर्वेदना विशेष व्याख्यार इत्ता 'त जहा' आयुर्वेदना आठ अंगाना नाम आ
प्रमाणे ३ 'कोमारभिच्च १ सालागे २ सल्लहत्ते ३ कायतिगिच्छा ४ जगोले
५ भूयविज्जा ६ रसायणे ७ वाईकरणे ८ सिवहत्ये सुहहत्ये लह्हुहत्ये'
कोमारभृत्य १, शालाक्य २, शल्यहत्य ३, कायचिकित्सा ४, व्याधुलिक ५, भूतविद्या ६,
रसायण ७, अने व्याख्यार ८, तेमा बालकाना पोषणमा करणभूत दूधनी पराणी

महिसमसाइं, अप्पेगइयाण तित्तिरमसाइ अप्पेगइयाण वट्टक-
लावककवोयकुम्भकुडमयूरमसाइ अणेसिं च वहूण जलयरथलयर-
खहयरमाईण मसाइ उवदेसेइ, अप्पणावि य णं से धण्णतरी
वेज्जे ते हिं वहूहि मच्छमसेहि य जाव मयूरमसेहि य अन्नेहि
य वहूहि जलयरथलयरखहयरमसेहि य सोल्लिएहि य तल्लिएहि
य भज्जिएहि य सुर च आसाएमाणे विसाएमाणे विहरइ ।

तए ण से धण्णतरी वेज्जे एयकम्म० सुवहु पावकम्म
समज्जिणित्ता वत्तीसं वाससयाइ परमाउय पालडत्ता कालमासे
कालं किच्चा छट्ठीए पुढवीए उक्कोसेण वावीससागरोवमट्ठिइएसु
नेरइएसु नेरइयत्ताए उववन्ने ॥ सू० ५ ॥

टीका

‘तए ण से धण्णतरी’ इत्यादि ।

‘तए ण से’ तत्. खलु स ‘धण्णतरी वेज्जे’ धन्वन्तरिवैद्य, ‘विजय-
पुरे नयरे कणगरहस्स रण्णो’ विजयपुरे नगरे कनकरथस्य राज्ञः. ‘अतेउरेय’
अन्तःपुरे ‘अण्णेसिं च वहूण’ अन्येषां च वहूना ‘राईसर जाव सत्थवाहाण’
राजेश्वर यावत्सार्थवाहाना-राजेश्वरतलवरमाडमिक्कोडुम्बिकेभ्यश्चेष्टितेनापति-

‘तए ण से धण्णतरी०’ इत्यादि । -

‘तए ण से धण्णतरी वेज्जे’ उस धन्वन्तरी वैद्य का यह काम
था कि वह ‘विजयपुरे नयरे कणगरहस्स रण्णो’ विजयपुर में कनकरथ
राजा के ‘अतेउरे य’ अन्तःपुर में रहने वाली स्त्रियों का अन्नेसिं वहूण
राईसर जाव सत्थवाहाण’ तथा नगरनिवासी अन्य अनेक राजेश्वर से

‘तए ण से धण्णतरी’ इत्यादि

‘तए ण से धण्णतरी वेज्जे’ ते धन्वन्तरी वैद्यन्तु ज्ञे काम इत्तु ते ते
‘विजयपुरे नयरे कणगरहस्स रण्णो’ विजयपुरमा कनकरथ राजाना ‘अतेउरे य’
अन्तःपुरमा रहिवावाणी स्त्रीज्जोना तथा ‘अन्नेसिं वहूण राईसर जाव सत्थवाहाण’
तथा नगरनिवासी अन्य अनेक राजेश्वरथी वधने सार्थवाह सुधी भन्तुथोना ‘अन्नेसिं

सार्यवाहानाम्, 'अन्नेसि च गृह्ण' अन्येषा च वहूना 'दुब्बलाण य' दुर्वलाना=
वलरहिताना च, 'गिहाणाण य' ग्लानाना=क्षीणवीर्याणा च, 'वाहियाण य'
व्याधिताना-सद्योघाति-ज्वर-श्वास-कास-दाह-तिसार-भगन्दर-शूलजीर्णव्या-
धियुक्ताना च, 'रोगियाण य' रोगिकाना=चिरघातिज्वरातीसारादिरोगयुक्ताना
च, 'अणाहाण य' अनाथाना च, असहायाना 'सणाहाण य' सनाथाना च 'सम-
णाण य' श्रमणाना=गैरिकशाक्यादीना, 'माहणाण य' माहनाना=याचकविशेषाणा
'भिक्षुगाण य' भिक्षुकाणा=भिक्षावृत्तीना च, 'करोडियाण य' करोटिकाना=
कापालिकाना च, खर्परधारिणामित्यर्थः, 'रुप्पडियाण य' रूर्पटिकाना=जीर्ण-
कन्थाधारिणा च, 'आउराण य' आतुराणाम्=असाध्यरोगपीडिताना च मन्थे
'अप्पेगइयाण' अप्पेकेपा=रुतिपयाना रोगिणा 'मच्छमसाइ' मत्स्यमासानि,

लेकर सार्यवाह पर्यन्त मनुष्यो का 'अन्नेसि च गृह्ण दुब्बलाण य गिला-
णाग य वाहियाण य रोगियाण य' एव अन्य बहुत से दुर्बलो का, ग्लाना
का, व्याधितो-प्राणोंका शीघ्र नाश करने वाले ज्वर, श्वास, कास, दाह,
अतिसार, भगन्दर, शूल, अजीर्ण आदि के रोगियोंका-देरसे नाश करने-
वाले ज्वर, अतिसार, आदि रोगों से युक्त रोगियों का, अणाहाण य सणा-
हाण य समणाण य माहणाण य भिक्षुगाण य करोडियाण य रुप्पडियाण य आउ-
राणय०' अनाथों-जिनका कोई भी रक्षक नहीं था ऐसे रोगियोंका, सनाथो-
जिनकी सेवा शुश्रूषा करने वाले घर में थे ऐसे रोगियों का, शाक्या-
दिक श्रमणोंका, माहनो याचकविशेषों का, भिक्षुक-भिक्षावृत्ति करने
वालों का, करोटिक-कापालिकों का, रूर्पटिको-जीर्णकन्था धारण करने
वालों का और आतुरों-असाध्य रोग वालों का सब का-इलाज किया
करता था। यह इन में से 'अप्पेगइयाण मच्छमसाइ उवदेसेइ' किन्हीर को

च वहूण दुब्बलाण य गिलाणाण य वाहियाण य रोगियाण य' ओ प्रभाष्ठे
पीण धञ्जा दुण्णाओना, ग्लानोना, प्राष्ठोना जलदी नाश करवावाणा, ज्वर, श्वास,
कास, दाह, अतिसार, भगन्दर शूल, अजीर्ण, आदिना रोगीओना, विलम्बे नाश
करवावाणा ज्वर अतिसार, आदि रोगोथी युक्त रोगीओना, 'अणाहाण य सणा-
हाण य समणाण य माहणाण य भिक्षुगाण य करोडियाण य रुप्पडियाण य
आउ०' अनाथो जेने कोई रक्षक नहीं ओवा रोगीओना, सनाथो-जेनी सेवा शुश्रूषा
करनारा घरभा होय ओवा रोगीओना, शाक्यादि श्रमञ्जोना माहनो-न्यायक विशेषेणो, भिक्षुक-
भिक्षावृत्ति करवावाणाओना करोटिक-कापालिओना, जीर्णकन्था धारण करनाराओना अने
असाध्यरोगवाणाओना ओ सौना धलाज कथां करतो हतो, ते ओभाथी 'अप्पेगइयाण

‘ઉવદિસઈ’ ઉપદિશતિ=રોગપ્રતિક્રિયાયા મક્ષણાર્થ કથયતિ । ‘અપ્પેગઈયાણ’ અપ્પેકેપા ‘કચ્છમમસાઈ’ કચ્છપમાસાનિ ઉપદિશતિ । ‘અપ્પેગઈયાણ’ અપ્પેકેપા ‘ગોહામસાઈ’ ગ્રાહમાસાનિ, ગ્રાહાણામ્=જલચરવિશેષાણા માસાનિ ઉપદિશતિ । ‘અપ્પેગઈયાણ’ અપ્પેકેપા ‘મગરમસાઈ’ મગરમાસાનિ ઉપદિશતિ । ‘અપ્પેગઈયાણ’ અપ્પેકેપા ‘સુસુમારમસાઈ’ સુસુમારમાસાનિ, સુસુમારાઃ=જલચરવિશેષાસ્તેષા માસાનિ ઉપદિશતિ । અપ્પેકેપા ‘અયમસાઈ’ અજમાસાનિ=ઉપદિશતિ । ‘એવ’ અનેનૈવ પ્રકારેણ ‘એલય-રોજ્ઞ-સૂયર-મિગ-સસય-ગોમસ-મહિસમસાઈ ઉવ-દિસઈ’ એડક-રોજ્ઞ-(ગવય)-મૂરર-મૃગ-શશક-ગોમાસ-મદ્દિપમાસાનિ સ્થલ-ચરમાસાનિ ઉપદિશતિ, તત્ર-એડક.=મેષ, રોજ્ઞ.=ગવય, સૂકર.=વરાહ, મૃગ-શશકૌ મસિદ્ધૌ । ‘અપ્પેગઈયાણ’ અપ્પેકેપા ‘તિત્તિરમસાઈ’ તિત્તિરમાસાનિ ઉપ

રોગ કી પ્રતિક્રિયા કે નિમિત્ત યાને કે લિયે મત્સ્ય કે માસ કા ઉપદેશ દેતા, ‘મત્સ્ય કે માસ યાને સે યહ રોગ જ્ઞાત હો જાયગા’ એસા કહતા ‘અપ્પેગઈયાણ કચ્છમમસાઈ’ કિન્હીર સે કહતા કિ-‘કચ્છપકા માસ યાઓ તવ યહ રોગ નષ્ટ હોગા’ इसी प्रकार ‘अपपेगइयाण गोहामसाइ अपपेगइयाण मगरमसाइ, अपपेगइयाण सुसुमारमसाइ, अपपेगइयाण अयमसाइ, एव एलय-रोज्झ-सूयर-मिग-ससय-गोमस-महिसमसाइ’ किन्हीर को ग्राह के मास खाने का, किन्हीर को मगर के मास-खानेका, किन्हीर को सुसुमार (जलचर जीव) के मास खाने का, किन्हीर को बकरे के मास खानेका, किन्हीर को मेढा के, रोझ के, सूकर के, मृगके, खरगोश के, गाय के और भैसा के मास खाने का उपदेश देता रहता था । किन्हीर से यह कहा करता था कि ‘तित्तिरमसाइ’ तुम तीतर का मास

મચ્છમસાઈ ઉવદેસેઈ’ કોઈ-કોઈને રોગની પ્રતિક્રિયા માટે માછલાનું માસ ખાવાનો ઉપદેશ આપતો હતો, “ માછલાનું માસ ખાવાથી આ રોગ જ્ઞાત થઈ જશે ” એ પ્રમાણે કહેતો હતો. ‘અપ્પેગઈયાણ કચ્છમમસાઈ’ કોઈ-કોઈને કહેતો કે-“કાચળાનું માસ ખાઓ ત્યારે આ રોગ નાશ પામશે” એ પ્રમાણે ‘અપ્પેગઈયાણ ગોહામસાઈ, અપ્પેગઈયાણ મગરમસાઈ, અપ્પેગઈયાણ સુસુમારમસાઈ, અપ્પેગઈયાણ અયમસાઈ, એવ-એલય-રોજ્ઞ-સૂયર-મિગ-સસય-ગોમસ-મહિસમસાઈ’ કોઈ - કોઈને આહતું માસ ખાવાનું, કોઈને મગરનું માસ ખાવાનું, કોઈને સુસુમાર (જલ જીવ) નું માસ ખાવાનું, કોઈને બકરાનું માસ, કોઈને ઘેડાનું માસનું, સુવરનું, મૃગનું, ખરગોશનું, ગાયનું કે પાંડા વગેરેના માસ ખાવાનું કહેતો હતો. કેટલાકને એમ કહેતો હતો કે, ‘તિત્તિરમસાઈ’ તમે તેતરનું માસ ખાઓ, ‘અપ્પેગઈયાણ’ અને કેટલાકને કહેતો કે

दिशति । 'अप्पेगडयाण' अप्येकेपा वट्टग-लावग-कवोय-कुक्कुडमयूरमसाइ' वर्त्तक-लावक-कपोत-कुक्कुट मयूरमासानि खेचरमासानि उपदिशति, तत्र 'वर्त्तकः' = 'वटेर' इति प्रसिद्धः पक्षिविशेषः, 'लावग' लावकः = 'लावा' इति प्रसिद्धः पक्षिविशेषः । 'अन्नेसिं च वट्टण' अन्येषां च वट्टूना 'जलयर-थलयर-खहयरमाईण' जलचर-स्थलचर-खेचरादीनां 'मसाइ उवदेसेइ' मामानि उपदिशति । 'अप्पणावि य ण से' आत्मनापि च खलु सः = स्वयमपि स 'घण्णतरी वेज्जे' धन्वन्तरि-वैद्यः । 'तेहिं' तैः = पूर्वोक्तैः 'मच्छमसेहि य जाव' मत्स्यमासैः यावत्-यावच्छब्देन-पूर्वकृतैः सर्गिण्यैर्मासैः 'अण्णेहि य वट्टुहिं' अन्यैश्च वट्टुभिः 'जलयर-थलयर-खहयरमसाइ' जलचर-स्थलचर-खेचरमासानि 'सोल्लिएहि य' शौल्यैः = अग्निपत्रैः, 'तल्लिएहि य' तल्लितैः 'भज्जिएहि य' भजितैः = रुटादिकृदादौ शृङ्ग-

खाओ, 'अप्पेगडयाण' और किन्हीर से कहा करता कि तुम 'वट्टक-लावक-कवोय कुक्कुड मयूर-मसाइ' वटेर का, तुम लावा का, तुम कवूतर का, तुम मुर्गे का और तुम मयूर का मास खाओ । 'अन्नेसिं च वट्टूण जलयर-थलयर-खहयरमाईण मसाइ उवदेसेइ' किन्ही से ऐसा कहता रहता था कि तुम इन वट्टुत से जलचर जीवों का, तुम थलचर जीवों का, तुम खेचर जीवों का मास खाओ । दूसरों को ही मास खाने का यह उपदेश देकर शांत रहता हो सो बात नहीं है किन्तु 'अप्पणावि य ण से घण्णतरी वेज्जे' स्वयं भी वह धन्वन्तरी वैद्य 'तेहिं वट्टुहिं मच्छमसेहिं य जाव मयूरमसेहिं य अन्नेहिं य वट्टुहिं जलयर-थलयर-खहयरमसेहिं य' उन मछली आदि से लेकर मयूर तक के समस्त जीवों के मास के साथ तथा जलचर थलचर एवं खेचर आदि तिर्यञ्चा के मास के साथ 'सोल्लिएहि य तल्लिएहि य भज्जिएहि य मुर च आसाएमाणे विसाएमाणेइ

तमे 'वट्टक-लावक-कवोय-कुक्कुड-मयूरमसाइ' भतकवु, लावानु, कथुतरनु, मुर-गालु अने मोरनु मास भ्वाओ । 'अन्नेसिं च वट्टूण जलयर-थलयर-खहयरमाईण मसाइ उवदेसेइ' ठोछ कोछने ओवी रीते कछेतो छेतो के तमे धवुा न नलथर लुवोना-थलयर लुवोना अने जेथर लुवोना मास भ्वाओ, णीअने न मास भावाने । ओ भतने उपदेश आपीने शात रछेतो नछि, परतु 'अप्पणावि य ण से घण्णतरी वेज्जे' पोते पछु ते धन्वन्तरी वैद्य 'तेहिं वट्टुहिं मच्छमसेहिं य जाव मयूरमसेहिं य अन्नेहिं य वट्टुहिं जलयर-थलयर-खहयरमसेहिं य' ते भछदी आदिथी लछने, मोर सुधीनातमां लुवोना मासनी माथे नलथर-थलथर अने जेथर आदि तिर्यञ्चोना मासनी साथे 'सोल्लिएहि य तल्लिएहि य भज्जिएहि य मुर च ५ आसाएमाणे

‘ઉવદિસઈ’ ઉપદિશતિ=રોગપ્રતિક્રિયાયા ભક્ષણાર્થે કથયતિ । ‘અપ્પેગઈયાણ’ અપ્પેકેપા ‘ઋચ્છમસાઈ’ કચ્છપમાસાનિ ઉપદિશતિ । ‘અપ્પેગઈયાણ’ અપ્પેકેપા ‘ગોહામસાઈ’ ગ્રાહમાસાનિ, ગ્રાહાણામ્=જલચરવિશેષાણા માસાનિ ઉપદિશતિ । ‘અપ્પેગઈયાણ’ અપ્પેકેપા ‘મગરમસાઈ’ મરુરમાસાનિ ઉપદિશતિ । ‘અપ્પેગઈયાણ’ અપ્પેકેપા ‘સુસુમારમસાઈ’ સુસુમારમાસાનિ, સુસુમારા =જલચરવિશેષાસ્તેષા માસાનિ ઉપદિશતિ । અપ્પેકેપા ‘અયમસાઈ’ અજમાસાનિ=ઉપદિશતિ । ‘एव’ અનેનૈવ પ્રકારેણ ‘एल्य-रोज्झ-सूयर-मिग-ससय-गोमस-महिसमसाइ’ ઉવ-દિસઈ’ एडरू-रोज्झ-(गय)-सूकर-मृग-शशरू-गोमास-महिषमासानि स्थल-चरमासानि ઉપદિશતિ, તત્-एडरू.=मेप, रोज्झ.=गय., सूकर =वराहः, मृग-शशरूँ मसिद्धौ । ‘અપ્પેગઈયાણ’ અપ્પેકેપા ‘તિત્તિરમસાઈ’ તિત્તિરમાસાનિ ઉપ

રોગ કી પ્રતિક્રિયા કે નિમિત્ત યાને કેલિયે મત્સ્ય કે માસ કા ઉપદેશ દેતા, ‘મત્સ્ય કે માસ યાને સે યહ રોગ શાત હો જાયગા’ એસા કહતા ‘અપ્પેગઈયાણ ઋચ્છમસાઈ’ કિન્હીર સે કહતા કિ-‘કચ્છપકા માસ યાઓ તવ યહ રોગ નષ્ટ હોગા’ હસી પ્રકાર ‘અપ્પેગઈયાણ ગોહા-મસાઈ અપ્પેગઈયાણ મગરમસાઈ, અપ્પેગઈયાણ સુસુમારમસાઈ, અપ્પેગઈયાણ અય-મસાઈ, એવ એલ્ય રોજ્ઝ-સૂયર-મિગ-સસય-ગોમસ-મહિસમસાઈ’ કિન્હીર કો ગ્રાહ કે માસ યાને કા, કિન્હીર કો મગર કે માસ-યાનેકા, કિન્હીર કો સુસુમાર (જલચર જીવ) કે માસ યાને કા, કિન્હીર કો બકરે કે માસ યાનેકા, કિન્હીર કો મેઢા કે, રોજ્ઝ કે, સૂકર કે, મૃગકે, યરગોશ કે, ગાય કે ઓર બૈસા કે માસ યાને કા ઉપદેશ દેતા રહતા થા । કિન્હીર સે યહ કહા કરતા થા કિ ‘તિત્તિરમસાઈ’ તુમ તીતર કા માસ

મચ્છમસાઈ ઉવદેસેઈ’ કોઈ-કોઈને રોગની પ્રતિક્રિયા માટે માછલાનું માસ ખાવાનો ઉપદેશ આપતો હતો, ‘માછલાનું માસ ખાવાથી આ રોગ શાત થઈ જશે’ એ પ્રમાણે કહેતો હતો. ‘અપ્પેગઈયાણ ઋચ્છમસાઈ’ કોઈ-કોઈને કહેતો કે-“કાચખાનું માસ ખાઓ ત્યારે આ રોગ નાશ પામશે” એ પ્રમાણે ‘અપ્પેગઈયાણ ગોહામસાઈ, અપ્પેગઈયાણ મગરમસાઈ, અપ્પેગઈયાણ સુસુમારમસાઈ, અપ્પેગઈયાણ અયમસાઈ, એવ-એલ્ય-રોજ્ઝ-સૂયર-મિગ-સસય-ગોમસ-મહિસમસાઈ’ કોઈ-કોઈને શહુ માસ ખાવાનું, કોઈને મગરનું માસ ખાવાનું, કોઈને સુસુમાર (જલ જીવ)નું માસ ખાવાનું, કોઈને બકરાનું માસ, કોઈને ઘેગનું રોગનું, સુવરનું, મૃગનું, ખરગોશનું, ગાયનું કે પાકા વગેરેના માસ ખાવાનું કહેતો હતો. કેટલાકને એમ કહેતો હતો કે, ‘તિત્તિરમસાઈ’ તમે તેતરનું માસ ખાઓ, ‘અપ્પેગઈયાણ’ અને કેટલાકને કહેતો કે

भावार्थ—यह वैद्य अपनी विद्या में विशेष निपुण था, इसलिये राजा के अन्तःपुर की समस्त रानियों का एवं नगर के समस्त लोगोंकी चिकित्सा किया करता था। राजेश्वर आदि से लेकर सार्यवाहों तक के घरों में इसका प्रवेश था। अपनी चिकित्सा का यह एक नमूना था। राजा के महल से लेकर रककी झोपड़ी तक यह प्रसिद्धि पा चुका था, अतः हर एक व्यक्ति का यह पूर्ण विश्वासपात्र बन गया था। क्या दुर्बल, क्या ग्लान, क्या व्याधित, क्या रोगी आदि समस्त जन इसके पास अपनी र बीमारी की चिकित्सा कराने आते रहते। चिकित्सा करते-रहते सब के लिये उनके रोगों का शमन के निमित्त मत्स्य आदि जीवों के मांस खाने का उपदेश दिया करता। किन्हीं को मत्स्य के मांस खाने का, किन्हीं को कच्छप के मांस खाने का और किन्हीं को ग्राह आदि प्राणियों के मांस खाने का प्रतिदिन उपदेश देता। स्वयं भी मांस खाने में यह बहुत गृह्य था। मांस को भूजकर तल कर एवं सेंक कर यह अनेक प्रकार की सुरा के साथ खाया करता था। इस प्रकार के व्यवसाय में ही इस वैद्यने अपनी ३२०० बत्तीस सौ वर्ष की आयु समाप्त कर दी। अन्त में जब यह अनेक पापों के पोटले को माथे पर लाद कर मरा तब यह छठी पृथ्वी के २२ सागर की स्थिति वाले नरक में उत्पन्न हुआ ॥सू० ५॥

भावार्थ—ते वैद्य पोतानी विद्याभा विशेष कुशल होता, तेथी राजाना अतः पुरानी तमाभ राणीओनी अने नगरना तमाभ दोजेनी चिकित्सा कर्या करतो हुतो। राजेश्वर आदिथी दधने सार्यवाहो सुधीना धरोभा तेना प्रवेश हुतो, पोतानी चिकित्साते ते ओक नमुने हुतो। राजाना भोलेथी आरबीने रकनी झुपडी सुधी ते प्रसिद्ध थयो हुतो, तेथी करी तमाभ भाषुसेने ते विश्वासपात्र बनी गयो हुतो, दुर्बल, ग्लान रोगी अने पीडितजने सो ते वैद्यनी पासे पोताना रोगनी चिकित्सा कराववा आवता हुता, चिकित्सा करता करता ते तमाभ रोगीओने रोग निवारण भाटे भाछना आदि जेवना भाग आवानो उपदेश आपतो हुतो। डेटलाकने मत्स्य आदिना मांस आवानो, दोधने कायजानु मांस आवानो दोधने आड-जुडनु मांस आवानो प्रतिदिन उपदेश आपतो हुतो, पोते मांस आवानो गहुं गृह्य-आसकत हुतो, मांसने सेकीने, तणीने अनेक प्रकारनी महिरानी साथे ते भाधा करतो हुतो, आ प्रकारना व्यवसायभा ते वैद्य पोतानी (३२००) बत्तीससौ वर्षनी आयुध्य पूरी करी, अतमा ब्यारे ते अनेक पापोना गागडा माथा परभाधीने-बादीने भरषु पाभ्ये। त्यारे ते छठी पृथ्वीना आवीम (२२) सागरनी स्थितिवाणा नरकभा उत्पन्न थयो (सू ५)

सपेहेइ२ कल्ल जाव जलते जेणेव सागरदत्ते सत्थवाहे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता सागरदत्त सत्थवाह एव वयासी-एवं खल्ल अह देवाणुप्पिया तुब्भेहि सद्धि जाव ण पत्ता, त इच्छामि णं देवाणुप्पिया । तुब्भेहि अट्ठमणुप्पणाया जाव उवाइणित्तए, तए ण से सागरदत्ते सत्थवाहे गंगदत्तं भारियं एव वयासी-ममं पि ण देवाणुप्पिये एस चेव मणोरहे कहण्ण तुम दारगं वा दारियं वा पयाएज्जासि-गंगदत्ताए भारियाए एयमट्ठ अणुजाणइ ॥सू० ६॥

टीका ।

‘तए ण सागरदत्तस्स’ इत्यादि ।

‘तए ण सागरदत्तस्स सत्थवाहस्स गगदत्ता भारिया’ ततः खल्ल सागर-दत्तस्य सार्थवाहस्य गङ्गदत्ता भार्या ‘जाइणिंदुया’ जातिनिन्दुका=जन्मतो मृत-वत्सा ‘यावि होत्था’ चाप्यभवत् । ‘तीसे’ तस्याः ‘जे जे जाया दारगा’ ये ये जाता दारका ते ते सर्वे ‘विणिघायमावज्जति’ विनिघातमापद्यन्ते जात-मात्रा एव म्रियन्ते । ‘तए ण’ नतः खल्ल ‘तीसे’ तस्याः ‘गगदत्ताए सत्थ-वाहीए’ गङ्गदत्ताया सार्थवाहा ‘अण्णया कयाइ’ अन्यदा रुदाचित् ‘पुव्वर-

‘तए ण सागरदत्तस्स०’ इत्यादि ।

‘तए ण एक समय की बात है कि ‘सागरदत्तस्स सत्थवाहस्स’ सागरदत्त सार्थवाह की ‘गगदत्ता भारिया’ गगदत्ता नामक स्त्री थी । वह ‘जाइणिंदुयावि होत्था’ जातिनिन्दुक (मृतवन्ध्या) थी । ‘तीसे जे जे जाया दारगा ते ते विणिघायमावज्जति’ इस के जो जो बालक होता था वह उत्पन्न होते ही मर जाता था । ‘तए ण तीसे गगदत्ताए सत्थवाहीए’ कुछ समय बाद उस गगदत्ता सार्थवाही को ‘अण्णया कयाइ’ किसी एक समय

‘तए ण सागरदत्तस्स०’ इत्यादि

‘तए ण’ एक समयकी बात है ‘सागरदत्तस्स सत्थवाहस्स’ सागरदत्त सार्थवाहकी ‘गगदत्ता भारिया’ गगदत्ता नामकी स्त्री હતી તે ‘જાઈણિંદુયાવિ હોત્થા’ જાતિ નિન્દુક હતી ‘તીસે જે જે જાયા દારગા તે તે વિણિઘાયમા-વજ્જતિ’ તેને જે જે બાળકો થતા હતા તે ઉત્પન્ન થતા જ મૃત્યુ પામતા હતા ‘તए ण तीसे गगदत्ताए सत्थवाहीए’ કેટલાક સમય પછી તે ગગદત્તા સાર્થવાહીને

॥ मूलम् ॥

तए ण सागरदत्तस्स सत्थवाहस्स गगदत्ता भारिया जाइ-
 णिंदुयावि होत्था । तीसे जे जे जाया दारगा ते ते विणिघायमा-
 वज्जति, तए णं तीसे गंगदत्ताए सत्थवाहीए अण्णया कयाइ पुव-
 रत्तावरत्तकालसमयसि कुडुवजागरिय जागरमाणीए अग अज्झ-
 तिए^५ समुप्पण्णे एव-खलु अह सागरदत्तेण सत्थवाहेण
 सद्धिं बहुइ उरालाइ माणुस्सगाइ भोगभोगाइ भुजमाणी विह-
 रामि । णो चेव ण अह दारगं वा दारिय वा पयायामि त धण्णाओ
 णं ताओ अम्मयाओ सपुण्णाओ ण ताओ अम्मयाओ कयत्थाओ
 णं ताओ अम्मयाओ कयपुण्णाओ ण ताओ अम्मयाओ कयलक्ख-
 णाओ णं ताओ अम्मयाओ सुलद्धेण तासि अम्मयाण माणुस्सए
 जम्मजीवियफले जासिं मण्णे णियगकुच्छिसंभूयाइ- थणदुद्ध-
 लुद्धगाइ मम्मणपयपियाइ थणमूलकक्खदेसभाग अइसरमाणाइ
 मुद्धगाइ पुणो पुणो य कोमलकमलोवमेहिं हत्थेहिं गिण्हिऊण
 उच्छगणिवेसियाइ दिति समुल्लावए सुमहुरे पुणो पुणो मजुलप्प-
 भणिए, अहण्ण अधण्णा अपुण्णा अकयपुण्णा, एत्तो एगयर-
 मवि ण पत्ता, त सेय खलु मम कल्ल जाव जलते सागरदत्त
 सत्थवाह आपुच्छित्ता सुवट्ठुपुप्फवत्थगधमल्लालंकारं गहाय बहुहिं
 मित्तणाइणियगसयणिसंवाधपरियणमहिलाहिं सद्धिं पाडलिसडाओ
 णयराओ पडिणिक्खमित्ता वहिया जेणेव उवरदत्तस्स जक्खस्स
 जक्खायतणे तेणेव उवागच्छित्तए, उवागच्छित्ता तत्थ ण
 उवरदत्तस्स जक्खस्स महरिह पुप्फच्चण करित्तए, करित्ता जाणु-
 पायवडियाए उवयाइत्तए-जइ ण अह देवाणुप्पिया ! दारग वा
 दारिय वा पयायामि, तो ण अह जाय च दाय च भायं च अक्ख-
 यणिहिं च अणुवट्ठिस्सामित्ति कट्ठु उवयाइय उवाइणित्तए एव

सपेहेइ२ कल्ल जाव जलते जेणेव सागरदत्ते सत्थवाहे तेणेव
 उवागच्छइ, उवागच्छित्ता सागरदत्तं सत्थवाह एव वयासी-एव
 खल्ल अह देवाणुप्पिया तुव्भेहि सद्धि जाव ण पत्ता, त इच्छामि
 णं देवाणुप्पिया । तुव्भेहि अव्वभणुण्णाया जाव उवाइणित्तए,
 तए ण से सागरदत्ते सत्थवाहे गगदत्तं भारियं एव वयासी-ममं
 पि ण देवाणुप्पिये एस चेव मणोरहे कहणं तुम दारगं वा दारियं
 वा पयाएज्जासि-गंगदत्ताए भारियाए एयमट्ठ अणुजाणइ ॥सू० ६॥

टीका ।

‘तए ण सागरदत्तस्स’ इत्यादि ।

‘तए ण सागरदत्तस्स सत्थवाहस्स गगदत्ता भारिया’ तत’ खल्ल सागर-
 दत्तस्य सार्थवाहस्य गगदत्ता भार्या ‘जाइणिंदुया’ जातिनिन्दुका=जन्मतो मृत-
 वत्सा ‘यावि होत्था’ चाप्यभवत् । ‘तीसे’ तस्याः ‘जे जे जाया दारगा’ ये
 ये जाता दारका ते ते सर्वे ‘विणिघायमावज्जति’ विनिघातमापद्यन्ते जात-
 मात्रा एव म्रियन्ते । ‘तए ण’ नत खल्ल ‘तीसे’ तस्याः ‘गगदत्ताए सत्थ-
 वाहीए’ गगदत्तायाः सार्थवाहाः ‘अण्णया कयाइ’ अन्यदा रुदाचित् ‘पुव्वर-

‘तए ण सागरदत्तस्स०’ इत्यादि ।

‘तए ण एक समय की बात है कि ‘सागरदत्तस्स सत्थवाहस्स’
 सागरदत्त सार्थवाह की ‘गगदत्ता भारिया’ गगदत्ता नामक स्त्री थी ।
 वह ‘जाइणिंदुयावि होत्था’ जातिनिन्दुक (मृतवन्ध्या) थी । ‘तीसे जे जे जाया
 दारगा ते ते विणिघायमावज्जति’ इस के जो जो बालक होता था वह उत्पन्न
 होते ही मर जाता था । ‘तए ण तीसे गगदत्ताए सत्थवाहीए’ कुछ समय
 बाद उस गगदत्ता सार्थवाही को ‘अण्णया कयाइ’ किसी एक समय

‘तए ण सागरदत्तस्स०’ इत्यादि

‘तए ण’ ओक समयनी बात छे ‘सागरदत्तस्स सत्थवाहस्स’ सागरदत्त
 सार्थवाहनी ‘गगदत्ता भारिया’ गगदत्ता नामनी स्त्री હતી તે ‘જાઈણિંદુયાવિ
 હોત્યા’ જાતિ નિન્દુક હતી ‘તીસે જે જે જાયા દારગા તે તે વિણિઘાયમા-
 વજ્જતિ’ તેને જે જે બાળકો થતા હતા તે ઉત્પન્ન થતા જ મૃત્યુ પામતા હતા
 ‘તए ण तीसे गगदत्ताए सत्थवाहीए’ કેટલાક समय પછી તે ગગદત્તા સાર્થવાહીને

પુણો' પુનઃ પુનઃ 'મજુલ્પમણિ' મજુલ્પમણિતાન્—'મા-મા' इति श्रवणरमणीयभाषितान् ददति मातृप्रभृतिश्रवणाय प्रितरन्ति, तादृशान् शब्दान् कुर्वन्ति, ता मातरो धन्या इति भावः । किन्तु 'अधण' अह खलु 'अधण्णा' अधण्या, 'अपुण्णा' अपुण्या, 'अकयपुण्णा' अकृतपुण्याऽस्मि यत् 'एत्तो' एतेषु=दारकाणां वा दारिकाणां वा प्रभणितादिषु 'एगयरमवि' एकतरमपि=कश्चिदेकमपि 'ण पत्ता' न माता 'त' तत्=तस्मात् कारणात् 'सेय' श्रेय 'खलु मम' खलु मम 'कल जल जलते' कलये यावत् ज्वलति, कलये प्रादुर्प्रभाताया रजन्या यावत् 'उत्थिते'=उदिते सूर्ये सहस्ररश्मा दिनकरे तेजसा ज्वलति=देदीप्यमाने सति 'सागरदत्त सत्यवाह' सागरदत्त सार्धवाह 'आपुच्छित्ता' आपृच्छय 'सुबहुपुष्प वत्थगधमल्लालकार' सुबहुपुष्पवत्त्वगन्धमात्वाल्ङ्कार 'गहाय' गृहीत्वा 'बहुहिं' बहुमि 'मिच्छणाइणियगसयणसवधिपरियणमहिलाहिं' मित्रज्ञातिनिजस्वजनसम्ब

બેઠકર સુન્દર આલાપો કો એવ મધુર અપની વાણી સે “મા મા” હસ કર્ણપ્રિય રમણીય શબ્દ કો સુનાતે હૈ । ‘અહ ણ અધણ્ણા અપુણ્ણા અકય-પુણ્ણા’ મૈ તો ચિલકુલ અધન્ય હ, અકૃતપુણ્ય હ ઓર મદ-ભાગિની હ, જો ‘એત્તો એગયરમવિ ણ પત્તા’ ઉનકે ડન મધુર આલાપાદિકો મે સે કિસી મી આલાપ સુનને કા સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત નહીં કર રહી હ । ‘સેય ચલુ મમ કલ’ અવ પ્રાત. હોને પર મુઝે યહી શ્રેય હૈ કિ જલ ‘જલતે’ સૂર્ય અપની આભા સે ચમકને લગેગા તલ મૈ ‘સાગરદત્ત સત્ય-વાહ આપુચ્છિત્તા’ સાગરત્ત સાર્ધવાહ સે પૂછકર ‘સુવહુપુષ્પવત્થગધમલ્લાલ-કાર ગહાય’ અનેક પુષ્પ, વસ્ત્ર, ગધમાલ્ય, એવ અલકારો કો લેકર ‘રહુહિં મિત્ત-ણાહ-ણિયગ-સયણ-સવધિ-પરિયણમહિલાહિં સદ્ધિ’ અનેક મિત્રોં, જ્ઞાતિજનો, સ્વજનોં એવ સમધીજનોં તથા પરિજનોં કી મહિલાઓ કે

આલાપાથી પોતાની વાણી વડે “મા-મા” એવા કર્ણપ્રિય શબ્દો સંભળાવે છે ‘અહ ણ અધણ્ણા અપુણ્ણા અકયપુણ્ણા’ હું તો તદ્દન લાગ્યહીન છું, અને મદભાગ્યવાળી છું તેથી ‘એત્તો એગયરમવિ ણ પત્તા’ તેના એ મધુર આલાપાદિ પૈકીના કેઇપણ આલાપ સંભળવાનું સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત થઇ શક્યું નથી ‘સેય ચલુ મમ કલ’ હવે સવાર થતા જ મારે માટે એજ હિતકર છે કે બ્યારે ‘જલતે’ સૂર્ય પોતાની આભાથી ચમકવા લાગશે ત્યારે હું—‘સાગરદત્ત, સત્યવાહ આપુચ્છિત્તા’ સાગરદત્ત સાર્ધવાહને પૂછી કરીને—‘સુવહુપુષ્પવત્થગધમલ્લાલકાર ગહાય’ અનેક પુષ્પ, વસ્ત્ર ગધ માલ્ય અને અલકારોને લઇને ‘રહુહિં મિત્તણાહ-ણિયગ-સયણ-સવધિ પરિયણ-મહિલાહિં સદ્ધિ’ અનેક મિત્રો, જ્ઞાતિજનો, સ્વજનો, સમધીજનો તથા પરિજનોની સ્ત્રીઓની

न्यपरिजनमहिलाभिः 'सद्भि पाडलिसडाओ नयराओ' सार्धं पाटलिपण्डात नगरात् 'पडिणिक्खमिता' प्रतिनिष्क्रम्य 'वहिया' वहिः 'जेणेव' यत्रैव 'उवरदत्तस्स जक्खस्स' उदुम्बरदत्तस्य यक्षस्य 'जक्खायतणे' यक्षायतन 'तेणेव' तत्रैव 'उवागच्छित्तए' उपागन्तुम्, 'उवागच्छित्ता' उपागत्य 'तत्थ ण' तत्र खलु 'उवरदत्तस्स जक्खरस्स' उदुम्बरदत्तस्य यक्षस्य 'महरिह' महार्हं=महामूल्य 'पुण्णच्चण' पुष्पाचन=पुष्पैः पूजन 'करित्तए' कर्तुं 'करित्ता' कृत्वा 'जाणुपायवडियाए' जानुपादपतितायाः जानुभ्या=जानुनी भूमौ निपात्येत्यर्थः, पादयोः=यक्षचरणयोः पतितायाः=नतायाः 'उवयाइत्तए' उपयाचितु=कार्यसिद्धौ सत्या माभृतार्थं मानसिक सकल्प कर्तुम् । उपयाचनास्वरूपमाह—'जइ ण' इत्यादि 'जइ ण' यदि खलु 'अह देवाणुप्पिया' अह हे देवानुप्रिय ! 'दारय वा दारिया वा' दारक वा दारिका वा 'पयायामि' प्रजाये=जनयामि 'तो ण' तर्हि खलु अह 'जाय च' याग च=पूजा 'दाय च' दाय=दान 'भाय च' भाग=लाभाश्च 'अक्खयणिहिं च, अक्षय-

साथ 'पाडलीसडाओ नयराओ पडिणिक्खमिता' पाटलिपण्ड नगर से निकल कर 'वहिया' बाहिर की तरफ 'जेणेव' जहा 'उवरदत्तस्स जक्खस्स जक्खायतणे' उदुम्बरदत्त यक्ष का यक्षायतन है 'तेणेव उवागच्छित्तए' वहा जाऊ । 'उवागच्छित्ता' और जाकर 'तत्थ ण उवरदत्तस्स जक्खस्स महरिह पुण्णच्चण करित्तए' वहा उस उदुम्बरदत्त यक्ष की महार्ह पुष्पाचां करूँ । एव 'करित्ता जाणुपायवडियाए उवयाइत्तए' पूजन के बाद दोनो घुटनों को टेक कर यक्ष के चरणों मे पड कर यह याचना करूँ । 'जइ ण अह देवाणुप्पिया दारग वा दारिय वा पयायामि' कि हे देवानुप्रिय ! यदि मैं पुत्र अथवा पुत्री इनमें से जीते हुए किसी भी एक को जन्म दू 'तो ण' तो निश्चय से 'अह जाय च दाय च भाय च अक्खयणिहिं च अणुवडिइस्सामि'

साथ 'पाडलिसडाओ नयराओ पडिणिक्खमिता' पाटलीपण्ड नगरसे निकली करी 'वहिया' जाहिरना भागमा 'जेणेव' जथा ७ 'उवरदत्तस्स जक्खस्स जक्खायतणे' उदुम्बरदत्त यक्षनु यक्षायतन छे 'तेणेव उवागच्छित्तए' त्या ७७ 'उवागच्छित्ता' अने ७८ने 'तत्थ ण उवरदत्तस्स महरिह पुण्णच्चण करित्तए' त्या ते उदुम्बरदत्त यक्षनी तेना वायड मडा पुष्पाचां ७३ 'एव करित्ता जाणु-पायवडियाए उवयाइत्तए' पूजन कर्या पछी ७८ने घुटणुना टेकाथी यक्षना चरखोभा पडी अे याचना ७३ छे 'जइ ण अह देवाणुप्पिया दारग वा दारिग वा पयायामि' छे देवानुप्रिय ! ले भादे पुत्र अथवा पुत्री अे मेमाथी केछ पणु अेकनो अणुतो होय तेवी स्थितिभा जन्म थाय तो—'तो ण' निश्चयथी 'अह जाय च दाय च भाय च अक्खयणिहिं

પુનો' પુનઃ પુનઃ 'મઙ્ગુલપ્પમણિણ' મઙ્ગુલપ્પમણિતાન્—'મા-મા' ઇતિ શ્રવણમ
 ણીયમાપિતાન્ દદતિ માતૃપ્રથૃતિશ્રવણાય પિતરન્તિ, તાદૃશાન્ શન્દાન્ કુર્વન્તિ,
 તા માતરો ધન્યા ઇતિ માતૃ' । કિન્તુ 'અહણ્ણ' અહં સ્વલુ 'અધણ્ણા' અધન્યા,
 'અપુણ્ણા' અપુણ્યા, 'અકુયપુણ્ણા' અકુતપુણ્યાઽસ્મિ યતઃ 'એત્તો' એતેષુ=દારકાણા
 યા દારિકાણા યા પ્રમણિતાદિષુ 'એગયરમણિ' એસ્તરમપિ=રુચ્ચિદેરુમાપિ 'ણ
 પત્તા' ન પ્રાપ્તા 'ત' તત્=તસ્માત્ કારણાત્ 'સેય' શ્રેય 'સ્વલુ મમ' સ્વલુ મમ
 'કલ્લ જાત જલતે' કલ્લયે યાવત્ જ્વલતિ, કલ્લયે પ્રાદુષ્પમાતાયા રજન્યા યાવત્
 'ઉત્થિતે'=ઉદિતે સૂર્યે સહસ્રરશ્મા દિનરુરે તેજમા જ્વલતિ=દેદીપ્યમાને સતિ
 'સાગરદત્ત સત્યવાહ' સાગરદત્ત સાર્થવાહ 'આપુચ્છિત્તા' આપૃચ્છય 'સુવહુપુષ્પ-
 વત્થગધમલ્લાલકાર' સુવહુપુષ્પવસ્ત્રગન્ધમાલ્યાલ્લકાર 'ગહાય' ગૃહીત્વા 'ગહુહિ'
 ગહુમિઃ 'મિત્તણાઈણિયગસયણસવધિપરિયણમહિલાઈ' મિત્રજ્ઞાતિનિજસ્વજનસમ્બ

બેઠકર સુન્દર આલાપો કો એવ મધુર અપની વાણી સે "મા મા" હસ
 કર્ણપ્રિય રમણીય શબ્દ કો સુનાતે હૈ । 'અહ ણ અધણ્ણા અપુણ્ણા અકુય-
 પુણ્ણા' મૈ તો વિલકુલ અધન્ય હૃ, અકુતપુણ્ય હૃ ઓર મદભાગિની
 હૃ, જો 'એત્તો એગયરમણિ ણ પત્તા' ડનકે ડન મધુર આલાપાદિકો મૈ
 સે કિસી મો આલાપ સુનને કા સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત નહીં કર રહી હૃ ।
 'સેય સ્વલુ મમ કલ્લ' અવ પ્રાત્ હોને પર મુજે યહી શ્રેય હૈ કિ જબ
 'જલતે' સૂર્ય અપની આમા સે ચમકને લગેગા તથ મૈ 'સાગરદત્ત સત્ય-
 વાહ આપુચ્છિત્તા' સાગરત્ત સાર્થવાહ સે પૂછકર 'સુવહુપુષ્પવત્થગધમલ્લા
 લકાર ગહાય' અનેક પુષ્પ, વસ્ત્ર, ગધમાલ્ય, એવ અલકારો કો લેકર
 'ગહુહિ મિત્ત-ણાઈ-ણિયગ-સયણ-સવધિ-પરિયણમહિલાઈ સદ્ધિ' અનેક મિત્રો,
 જ્ઞાતિજનો, સ્વજનો એવ સવધીજનો તથા પરિજનો કી મહિલાઓ કે

આલાપાથી પોતાની વાણી વડે "મા-મા" એવા કર્ણપ્રિય શબ્દો સંભળાવે છે 'અહ
 ણ અધણ્ણા અપુણ્ણા અકુયપુણ્ણા' હું તો તદ્દન સામ્યહીન છું, અને મદભાગ્યવાળી
 છું તેથી 'એત્તો એગયરમણિ ણ પત્તા' તેના એ મધુર આલાપાદિ પૈટ્રીના ડોહપણ
 આલાપ સાંભળવાનું સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત થઈ શકેયુ નથી 'સેય સ્વલુ મમ કલ્લ' હવે
 સવાર થતા જ મારે માટે એજ હિતકર છે કે જ્યારે 'જલતે' સૂર્ય પોતાની આભાથી
 ચમકવા લાગશે ત્યારે હું—'સાગરદત્ત સત્યવાહ આપુચ્છિત્તા' સાગરદત્ત સાર્થવાહને
 પૂછી કરીને—'સુવહુપુષ્પવત્થગધમલ્લાલકાર ગહાય' અનેક પુષ્પ, વસ્ત્ર ગધ માલ્ય
 અને અલકારોને લઈને 'ગહુહિ મિત્તણાઈ-ણિયગ-સયણ-સવધિ-પરિયણ-મહિલાઈ
 સદ્ધિ' અનેક મિત્રો, જ્ઞાતિજનો, સ્વજનો, સંબંધીજનો તથા પરિજનોની સીંચાણી

युष्माभिरभ्यनुज्ञाता=भवता प्राप्तान्नाह 'जाव उवाङ्गित्तए' यावत् उपयाचितुम्=
उदुम्बरदत्त यक्ष पुत्रार्थमाराधयितुं गच्छामीति भावः । 'तए ण से' ततः खलु
स 'सागरदत्ते सत्यवाहे' सागरदत्तः सार्थवाहो 'गग्गदत्त भारिय एव वयासी'
गग्गदत्ता भार्यामेवमवादीत्-'ममपि ण देवानुप्पिये' ममापि खलु हे देवानुप्पिये !
'एस चेव मणोरहे' एष एव मनोरथः=अमिलापो वर्त्तते यत् 'रुहण्ण' कथं खलु=
केनोपायेन 'तुम दारग वा दारिय वा' त्वदारक वा दारिका वा 'पयाएज्जासि' प्रज-
नयेः, अहमपीदं वाञ्छामि चिन्तयामि च 'केनोपायेन तव सन्ततिः स्यादिति' इत्या-
शयः । एवमुक्त्वा उदुम्बरदत्तयक्षाराधनरूपमर्थम्, 'गग्गदत्ताए भारियाए' गग्ग-
दत्ताया भार्याया 'एयमट्ठ' एतमर्थं 'अणुजाणइ' अनुजानाति=स्वीकरोति ॥ सू० ६ ॥

भी मुझे किसी प्रकार से अभी तक भी एक भी आयुष्मान् पुत्र या
पुत्री की प्राप्ति नहीं हुई है 'त इच्छामि ण देवानुप्पिया' इस लिये हे
देवानुप्पिय ! मैं चाहती हूँ कि 'तुम्हेहि अन्नणुण्णाया जाव उवाङ्गित्तए' तुम
से आज्ञा लेकर मैं वस्त्रादिक पूजन की सामग्री लेकर मनोनी मान्यता
मनानेके लिये उदुम्बरदत्त यक्ष के यक्षाग्रतन जाऊँ । 'तए ण से साग-
रदत्ते सत्यवाहे गग्गदत्त भारिय एव वयासी' इस प्रकार अपनी पत्नी के
वचनो को सुनने के बाद वह सागरदत्त सार्थवाह गग्गदत्ता से इस
प्रकार बोला कि 'मम पि ण देवानुप्पिये एसच्चेव मणोरहे' हे देवा
नुप्पिय ! मेरी भी आन्तरिक यही भावना है कि-'रुहण तुम दारग
वा दारिय वा पयाएज्जासि' किस उपाय से तुम्हारे पुत्र या पुत्री होवे।
एसा कह कर सागरदत्त ने 'गग्गदत्ताए भारियाए एयमट्ठ अणुजाणइ'
गग्गदत्ता के कथित अभिप्राय को स्वीकृत कर लिया । ॥ सू० ६ ॥

सुधी ओक पक्ष आयुष्मान् पुत्र के पुत्रीनी प्राप्ति धर नहि 'त इच्छामि ण देवा-
नुप्पिया' ते भाटे हे देवानुप्पिय ! हुँ आहुँ छुँ के 'तुम्हेहि अन्नणुण्णाया जाव
उवाङ्गित्तए' तभारी पासैथी आज्ञा प्राप्त करीने हुँ वस्त्रादिक अर्थांनी सामग्री लक्ष
करीने मनोनी-मानता मनावा भाटे उदुम्बरदत्त यक्षना यक्षाग्रतने जाऊँ 'तए ण से
सागरदत्ते सत्यवाहे गग्गदत्त भारिय एव वयासी' ते प्रभाण्णे पैतानी पत्नीना
वचनेने सावणीने पछी-ते सागरदत्त सार्थवाह गग्गदत्ताने आ प्रभाण्णे कडेवा लाब्था के
'मम पि ण देवानुप्पिये एसच्चेव मणोरहे' हे देवानुप्पिये ! भारी पक्ष आन्तरिक
ओज भावना छे के 'रुहण तुम दारग वा दारिय वा पयाएज्जासि' क्या
उपायथी तभने पुत्र अथवा पुत्री थाय, ओ प्रभाण्णे कछीने सागरदत्ते 'गग्गदत्ताए भारियाए
एयमट्ठ अणुजाणइ' गग्गदत्ताओ कडेवा विचारने स्वीकार करी दीधे (सू० ६) ।

નિર્થિ ચ=દેવભાણ્ડાગાર દેવદ્રવ્ય ચ 'અણુવદ્વિદ્વસ્સામિ' અનુરૂપિપ્યામિ 'ત્તિકદ્વદ્વ' इति कृत्वा=इति सकृच्च 'उवाइय' उपयाचित 'मन्त्रीती' 'गोल्त्रा' इति प्रसिद्धम् 'उवाइणिण' उपयाचितु मम श्रेयः, इति पूर्वेण सम्बन्धः । एव 'सपेहेइ' सपेक्षते=मनसि विचारयति, सपेक्ष्य=विचार्य 'कल्ल जाव जलते' कल्ये याव उज्जलिने सूर्योदये सति 'जेणेव सागरदत्ते सत्थवाहे तेणेव उवागच्छइ' यत्रैव सागरदत्तः सार्थवाहस्तत्रैवोपागच्छति, 'उवागच्छित्ता सागरदत्त सत्थवाह एव वयासी' उपागत्य सागरदत्त सार्थवाहमेवमवादीत्—'एव खलु देवाणुप्पिया !' एव खलु हे देवानुप्रिय ! 'तुम्हेहिं सद्धिं' युष्माभिः सार्द्धं 'जाव' यावत् बहूनि वर्षाणि उदारान् मानुष्यकान् भोगभोगान् भुञ्जाना विहरामि, किन्तु अद्य प्रभृति अह एतत्तरमपि दारक वा दारिका वा 'ण पत्ता' न प्राप्ता 'त इच्छामि' ण देवाणुप्पिया' तद् इच्छामि खलु हे देवानुप्रिय ! 'तुम्हेहिं अब्भणुण्णाया'

मैं पूजा के अर्थ, दान के अर्थ, और भोग के अर्थ आप के भंडार को भर दूगी, 'तत्तिकद्व' इस प्रकार 'उवाइय उवाइणिच्चए' कह कर मैं उस पक्ष से मनौती मनाऊ—इसी में अब मेरा कल्याण है 'एव सपेहेइ सपेहिच्चा' इस प्रकार उस गगदत्ता सार्थवाही ने विचार किया। विचार करने के पश्चात् 'कल्ल जाव जलते जेणेव सागरदत्ते सत्थवाहे तेणेव उवागच्छइ' जब प्रातःकाल हुआ और सूर्य जब अपनी किरणमाला से खूब चमकने लगा, तब वह गंगदत्ता जहां उसके पति सागरदत्त सेठ थे वहां गई 'उवागच्छित्ता सागरदत्त सत्थवाह एव वयासी' और जाकर सागरदत्त सार्थवाह से इस प्रकार बोली—'एव खलु अह देवाणुप्पिया तुम्हेहिं सद्धिं जाव ण पत्ता, कि हे देवानुप्रिय ! मैंने तुम्हारे साथ बहुत वर्षोंसे आज तक उदार कामभोगों को भोगा है, किन्तु फिर

ચ અણુવદ્વિદ્વસ્સામિ' હું પુણર્થે દાન માટે, અને ભોગ માટે આપના લહારને બરી આપીશ 'ત્તિકદ્વ' આ પ્રમાણે 'ઉવાઇય ઉવાઇણિચ્ચ' માનતા માનીને હું યક્ષનું મન મનાવીશ, તેમા હવે માફ કલ્યાણ છે 'એવ સપેહેइ' આ પ્રમાણે તે ગગદત્તા સાર્થવાહીએ વિચાર કર્યો 'સપેહિત્તા' વિચાર કરીને પછી 'કલ્લ જાવ જલતે જેણેવ સાગરદત્તે સત્થવાહે તેણેવ ઉવાગચ્છइ' ન્યારે પ્રાત કાલ થયો અને સૂર્ય ન્યારે પોતાના કિરણોથી ખૂબ ચમકવા લાગ્યો, ત્યારે તે ગગદત્તા ન્યા પોતાનો પતિ સાગરદત્ત શેઠ હતા ત્યા ગઈ 'ઉવાગચ્છિત્તા સાગરદત્ત સત્થવાહ એવ વયાસી' અને જઈને સાગરદત્ત સાર્થવાહને આ પ્રમાણે કહેવા લાગી 'એવ ખલુ અહ દેવાણુપ્પિયા તુમ્હેહિં સદ્ધિં ० ણ પત્તા' કે હું દેવાનુપ્રિય ! મેં આજ સુધી તમારા સાથે ઘણા વર્ષો સુધી ઉદાર કામભોગોને ભોગવ્યા છે, પરંતુ મને કોઈ પ્રકારે આજ

युष्माभिरभ्यनुज्ञाता=भयता प्राप्ताज्ञाह 'जाव उवाइणित्तए' यावत् उपयाचितुम्= उदुम्बरदत्त यक्ष पुत्रार्थमाराधयितुं वाञ्छामीति भावः । 'तए ण से' ततः खलु स 'सागरदत्ते सत्यवाहे' सागरदत्तः सार्थवाहो 'गगदत्त भारिय एव वयासी' गगदत्ता भार्यामेवमवादीत्- 'ममपि ण देवाणुप्पिये' ममापि खलु हे देवानुप्रिये ! 'एस चेव मणोरहे' एष एव मनोरथः=अभिलाषो वर्तते यत् 'कहण्ण' कथं खलु= केनोपायेन 'तुम दारग वा दारिय वा' त्वदारक वा दारिकु वा 'पयाएज्जासि' प्रजनयेः, अहमपीदं वाञ्छामि चिन्तयामि च 'केनोपायेन तव सन्ततिः स्यादिति' इत्याशयः । एवमुक्त्वा उदुम्बरदत्तयक्षाराधनरूपमर्थम्, 'गगदत्ताए भारियाए' गगदत्ताया भार्याया, 'एयमट्ठ' एतमर्थं 'अणुजाणइ' अनुजानाति=स्वीकरोति ॥ सू० ६॥

भी सुझे किसी प्रकार से अभी तक भी एक भी आयुष्मान् पुत्र या पुत्री की प्राप्ति नहीं हुई है 'त इच्छामि ण देवाणुप्पिया' इस लिये हे देवानुप्रिय ! मैं चाहती हूँ कि 'तुम्हेहि अन्नमणुण्णाया जाव उवाइणित्तए' तुम से आज्ञा लेकर मैं वस्त्रादिक पूजन की सामग्री लेकर मनोती मान्यता मनानेके लिये उदुम्बरदत्त यक्ष के यक्षायतन जाऊँ । 'तए ण से सागरदत्ते सत्यवाहे गगदत्त भारिय एव वयासी' इस प्रकार अपनी पत्नी के वचनो को सुनने के बाद वह सागरदत्त सार्थवाह गगदत्ता से इस प्रकार बोला कि 'मम पि ण देवाणुप्पिये एसच्चेव मणोरहे' हे देवा नुप्रिय ! मेरी भी आन्तरिक यही भावना है कि- 'कहण्ण तुम दारग वा दारिय वा पयाएज्जासि' किस उपाय से तुम्हारे पुत्र या पुत्री होवे । ऐसा कह कर सागरदत्त ने 'गगदत्ताए भारियाए एयमट्ठ अणुजाणइ' गगदत्ता के कथित अभिप्राय को स्वीकृत कर लिया । ॥ सू० ६॥

सुधी એક પણ આશુઘ્યમાન પુત્ર કે પુત્રીની પ્રાપ્તિ થઇ નહિ 'ત ઇચ્છામિ ણ દેવા-ણુપ્પિયા' તે માટે હું દેવાનુપ્રિય ! હું આહું છું કે 'તુમ્હેહિ અન્નમણુણ્ણાયા જાવ ઉવાઈણિત્તએ' તમારી પાસેથી આજ્ઞા પ્રાપ્ત કરીને હું વસ્ત્રાદિક અર્ચાની સામગ્રી લઈ કરીને મનોતી-માનતા મનાવા માટે ઉદુમ્બરદત્ત યક્ષના યક્ષયતને બાઉ 'તએ ણ સે સાગરદત્તે સત્યવાહે ગગદત્ત ભારિય એવ વયાસી' તે પ્રમાણે પોતાની પત્નીના વચનેને સાંભળીને પછી-તે સાગરદત્ત સાર્થવાહ ગગદત્તાને આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા કે 'મમ પિ ણ દેવાણુપ્પિયે એસચ્ચેવ મણોરહે' હું દેવાનુપ્રિયે ! મારી પણ આતરિક એજ ભાવના છે કે 'કહણ્ણ તુમ દારગ વા દારિય વા પયાએજ્જાસિ' કયા ઉપાયથી તમને પુત્ર અથવા પુત્રી થાય, એ પ્રમાણે કહીને સાગરદત્તે 'ગગદત્તાએ ભારિયાએ એયમટ્ઠ અણુજાણઈ' ગગદત્તાએ કહેલા વિચારનો સ્વીકાર કરી લીધો (સૂ. ૬)

॥ मूलम् ॥

तए ण सा गंगदत्ता भारिया सागरदत्तसत्थवाहेण एयमट्ठ
 अब्भणुण्णाया समाणी सुवहु पुप्फ० जाव मिनणाइ० महिलाहिं
 सद्धि सयाओ गिहाओ पडिणिक्खमइ, पडिणिक्खमित्ता पाडलि-
 सड नयर मज्झिमज्झेण णिग्गच्छइ, णिग्गच्छित्ता जेणेव पुक्ख-
 रिणीए तीरे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता पुक्खरिणीए तीरे
 सुवहु पुप्फ-गध-मल्लालंकारं ठवेइ, ठवित्ता पुक्खरिणी ओगाहेइ,
 ओगाहित्ता जलमज्जणं करेइ, करित्ता जलकीड करेइ, करित्ता ण्हाया
 कय-कोउय-मगल-पायच्छित्ता उल्लपडसाडिया पुक्खरिणीए पच्चुत्त-
 रइ पच्चुत्तरित्ता त पुप्फ० गिण्हइ गिण्हित्ता जेणेव उवरदत्तस्स
 जक्खस्स जक्खाययणे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता उवरदत्त-
 स्स जक्खस्स आलोए पणाम करेइ, करित्ता लोमहत्थ परामुसइ,
 परामुसित्ता उवरदत्तजक्ख लोमहत्थएण पमज्जइ, पमज्जित्ता
 दग्गधाराए अब्भुक्खेइ, अब्भुक्खित्ता पम्हल० गायलट्ठि ओल्ल-
 हेइ, ओल्लहित्ता सेयाइ वत्थाइ परिहेइ, परिहित्ता महरिह
 पुप्फारुहणं वत्थारुहणं मल्लारुहणं गंधारुहणं चुण्णारुहणं करेइ,
 करित्ता धूव डहइ, धूव डहित्ता जाणुपायवडिया एव वयासी
 जइ ण अह देवाणुप्पिया। दारग वा दारिय वा पयायामि
 तो ण जाव उवाइणइ, उवाइणित्ता जामेव दिसिं पाउब्भूया
 तामेव दिसिं पडिगया ॥ सू० ७ ॥

टीका

‘तए ण सा गंगदत्ता’ इत्यादि ।

‘तए ण सा गङ्गदत्ता भारिया’ तत्त खल्ल सा गङ्गदत्ता भार्या ‘सागर-
 दत्त सत्थवाहेण’ सागरदत्तेन सार्थवाहेन ‘एयमट्ठ एतमर्थ’ ‘अब्भणुण्णाया समाणी’

अभ्यनुज्ञाता सती 'सुवहु पुष्प०' सुवहु पुष्पगन्धमाल्यालङ्कार गृहीत्वा 'जाव' यावत्
मित्तणाइ० महिलाहिं' मित्रज्ञाति-स्वजनसम्पन्न-परिजन-महिलाभिः 'सद्धि' सार्ध
'सयाओ गिहाओ' स्वस्माद् गृहात् 'पडिणिक्खमइ' प्रतिनिष्क्रमति, 'पडिणि-
क्खमित्ता' प्रतिनिष्क्रम्य 'पाडलिसण्ड नयर मज्झ मज्झेण' पाटलिपण्ड नगर
म यमयेन 'णिग्गच्छइ' निर्गच्छति, 'निर्गच्छित्ता' निर्गत्य 'जेणेव' यत्रैव
'पुक्खरिणी' पुष्करिणी 'तेणेव उवागच्छइ' तत्रैव उपागच्छति, 'उवागच्छित्ता'
उपागत्य 'पुक्खरिणीए तीरे' पुष्करिण्यास्तीरे 'सुवहु पुष्पगन्धमाल्यालङ्कारे' सुवहु

'तए ण सा गगदत्ता भारिया०' इत्यादि ।

'तए ण सा गगदत्ता भारिया सागरदत्तसत्यवाहेण अब्भणुण्णाया समाणी'
इस के बाद अपने पति सागरदत्त द्वारा इस काम के लिये जिसे आज्ञा
प्राप्त हो चुकी है 'सा गगदत्ता भारिया' ऐसी वह गगदत्ता सेठानी 'सुवहु
पुष्प० जाव मित्तणाइ० महिलाहिं सद्धि' अनेक पुष्प आदि वस्तुओं को
लेकर अपने परिचित जनों की महिलाआ के साथ 'सयाओ गिहाओ
पडिणिक्खमइ' अपने घर से बाहर निकली और 'पडिणिक्खमित्ता'
निकल कर 'पाडलिसण्ड नयर मज्झमज्जेण णिग्गच्छइ' पाटलिपण्ड नगर के
ठीक मध्यभाग से होकर उस यक्षायतन की ओर चली । 'णिग्गच्छित्ता'
चलतीर वह 'जेणेव पुक्खरिणी तेणेव उवागच्छइ' वहाँ आई कि जहाँ
एक पुष्करिणी-वावडी थी । 'उवागच्छित्ता' आकर उसने 'पुक्खरिणीए
तीरे सुवहु पुष्पगन्धमाल्यालङ्कार ठवेइ' उस पुष्करिणी के तट पर वे साथ
में लाए हुए सब पुष्प गन्ध, माष्य एवं अलङ्कार आदि रख दिये ।

'तए ण सा गगदत्ता भारिया०' इत्यादि

'तए ण सा गगदत्ता भारिया सागरदत्तसत्यवाहेण अब्भणुण्णाया समाणी'
ते पछी पोताना पति सागरदत्त द्वारा ते काम भाटे आज्ञा देने प्राप्त थई गछ छे
सा गगदत्ता भारिया' आवी ते गगदत्ता सेठानी 'सुवहु पुष्प जाव मित्तणाइ०
महिलाहिं सद्धि' अनेक पुष्प आदि वस्तुओं वध पोताना परिचयत भावसेानी स्त्रीओंनी
साथे साथे 'सयाओ गिहाओ पडिणिक्खमइ' पोताना घरथी पहार नीटणी अने 'पडि-
णिक्खमित्ता' पाडलिसण्ड नयर मज्झ-मज्जेण णिग्गच्छइ' पाटलीपण्ड नगरना भराभर
मध्यभागमा यधने ते यक्षना स्थान तरई आवी 'णिग्गच्छित्ता' आवती-आवती ते
'जेणेव पुक्खरिणी तेणेव उवागच्छइ' त्या आवी के न्या अके पुष्करिणी-वावडी छती
'उवागच्छित्ता' आवीने तेछे पुक्खरिणीए तीरे सुवहु पुष्पगन्धमाल्यालङ्कार ठवेइ' ते
पुष्करिणीना काठ पर पोतानी साथे आवेव तमाभ पुष्प गन्ध, माष्य, अलङ्कार आदि राखी दीया,

પુષ્પગન્ધમાલ્યાલંકાર 'ઠવેઈ' સ્થાપયતિ, 'ઠવિતા' સ્થાપયિત્વા 'પુસ્ત્રિણી' પુષ્કરિણીમ્, 'ઓગાહેઈ' અવગાહતે=પ્રવિશતિ, 'ઓગાહિતા' અવગાહ=પ્રવિશ્ય 'જલમજ્જણ' જલમજ્જન=જલમુડન 'કરેઈ' કરોતિ, 'કરિતા' કૃત્વા 'જલક્રીડ' જલક્રીડા=જલલીલા 'કરેઈ' કરોતિ, 'કરિતા' કૃત્વા 'જ્ઞાયા' સ્નાતા 'કય કોડયમગલપાયચ્છિતા' કૃતકોતુકમદ્વલપાયશ્ચિતા 'ઉલ્પડસાડિયા' આર્દ્રપટશાટિકા=આર્દ્રસ્ત્રેય, 'પુસ્ત્રિણી' પુષ્કરિણી 'પચ્ચુત્તરડ' પ્રત્યુત્તરતિ=તતો વહિર્નિસસરતિ, 'પચ્ચુતરિતા' પ્રત્યુત્તરીય=વહિર્નિસસ્રત્ય 'ત' ત=પૂર્વસ્થાપિત 'પુષ્ક' પુષ્પગન્ધમાલ્યાલંકાર 'ગિણ્હેઈ' ગૃહ્ણતિ, 'ગિણિતા' ગૃહીત્વા 'જેજેવ' યજેવ 'ઉવરદત્તસ જક્વસ' ઉદુમ્બરદત્તસ્ય યક્ષસ્ય 'જક્વાયયણે' યક્ષાયતન=યક્ષ સ્થાન 'તેજેવ' તેજેવ 'ઉવાગચ્છઈ' ઉવાગચ્છતિ, 'ઉવાગચ્છિતા' ઉવાગત્ય 'ઉવરદત્તસ જક્વસ' ઉદુમ્બરદત્તસ્ય યક્ષસ્ય 'આલો' આલોકે દર્શને સતિ

'ઠવિતા પુસ્ત્રિણી ઓગાહેઈ' રત્ન કર વહ ફિર ઉસ પુષ્કરિણી મે સ્નાન કે નિમિત્ત પ્રવિષ્ટ હુઈ. 'ઓગાહિતા' ઘુસ કર ઉસને 'જલમજ્જણ કરેઈ' ઉસ કે જલ મે ડુવકી લગાઈ. 'કરિતા 'જલક્રીડ કરેઈ' ડુવકી લગાને કે વાદ ફિર ઉસને ઉસમે જલક્રીડા કી. 'કરિતા જ્ઞાયા' જલ ક્રીડા કર ઉસને સ્નાન કિયા, હસ પ્રકાર જય વહ અચ્છી તરહ સ્નાન કર ચુકી એવ 'કયકોડયમગલપાયચ્છિતા' કૌતુક, મગલ ઓર પ્રાયશ્ચિત્ત કર્મ સે જય નિપટ ચુકી તવ 'ઉલ્પડસાડિયા' ગીલી સાડી પહિરી હુઈ હી વહ 'પુસ્ત્રિણીઓ પચ્ચુત્તરડ' પુષ્કરિણી સે બાહર નિકલી. 'પચ્ચુતરિતા ત પુષ્ક'ગિણ્હેઈ' ઓર નિકલ કર ઉસને વે તટ પર રહે હુઈ પુષ્પ આદિ લિયે. ગિણિતા જેજેવ ઉવરદત્તસ જક્વસ જક્વાયયણે તેજેવ ઉવાગચ્છઈ' ઉઠા કર વહ ઉસ ઓર ચલી કિ જિસ ઓર ઉસ યક્ષ કા યક્ષાયતન થા.

'ઠવિતા પુસ્ત્રિણી ઓગાહેઈ' રાખીને તેણે પછી પુષ્કરિણીમા સ્નાન કરવા માટે પ્રવેશ કર્યો, 'ઓગાહિતા' પ્રવેશ કરીને તેણે 'જલમજ્જણ કરેઈ' તે જલમા ડુબકી મારી 'કરિતા જલક્રીડ કરેઈ' અને તેણે તે પાણીમા જલક્રીડા કરી, 'કરિતા જ્ઞાયા' જલક્રીડા કરીને પછી તેણે સ્નાન કર્યું, આ પ્રમાણે તે બ્યારે સારી રીતે સ્નાન કરી સ્ત્રી તે પછી 'કયકોડય મગલપાયચ્છિતા' કૌતુક, મગલ અને પ્રાયશ્ચિત્ત કર્મથી બ્યારે નિવૃત્ત થઈ ત્યારે 'ઉલ્પડસાડિયા' લીલી (બિંબબેલી) સાડી પહેરીને તે 'પુસ્ત્રિણીઓ પચ્ચુત્તરડ' પુષ્કરિણીથી બહાર નીકલી 'પચ્ચુતરિતા ત પુષ્ક'ગિણ્હેઈ' અને નીકળીને તેણે કાઠા પર રાખેલા પુષ્પો, આદિ જે રાખ્યું હતું તે લીધું 'ગિણિતા જેજેવ ઉવરદત્તસ જક્વસ જક્વાયયણે તેજેવ ઉવાગચ્છઈ' લઈ કરીને, યક્ષના સ્થાન તરફ ચાલી 'ઉવાગચ્છિતા' યક્ષના સ્થાનમા પહોંચીને જ તેણે 'ઉવરદત્તસ

‘पणाम करेइ’ प्रणाम करोति=प्रणमति, प्रणाम ‘करित्ता’ कृत्वा ‘लोमहत्थ’ रोमहस्त=मयूरपिच्छमार्जनी ‘परामुसइ’ परामृशति=स्पृशति गृह्णातीत्यर्थः । ‘परामुसित्ता’ परामृश्य=गृहीत्वा ‘उवरदत्त जक्ख’ उदुम्बरदत्त यक्ष ‘लोमहत्थएण’ रोमहस्तकेन ‘पमज्जइ’ प्रमाज्झि=प्रमार्जयति=रजोऽपनयतीत्यर्थः, ‘पमज्जित्ता’ प्रमार्ज्य=रजोऽपनय ‘दगधाराए’ दग्धाराया=उदकधाराया ‘अब्भुक्खेइ’ अभ्युक्षति, ‘अब्भुक्खित्ता’ अभ्युक्ष्य ‘पम्हल०’ पम्हलमुकुमालाए ‘गयकासाइयाए’ इति सग्राह्यम् । पद्मलमुकुमारया=मुक्तोमलरोमयत्या गन्धकापायिकया=सुगन्धियुक्तरूपायरत्नरञ्जितशाटिकाया सुगन्धिवस्त्रेणेत्यर्थः । ‘गायलट्ठि’ गात्रयष्टि=यक्षशरीर ‘ओलूहेइ’ अवलुक्षयति=गुष्क करोति, प्रोञ्छतीत्यर्थ ‘ओलूहित्ता’ अवलुक्ष्य ‘सेयाइ वत्थाइ’ श्वेतानि वस्त्राणि ‘परिहेइ’ परिधापयति, ‘परिहित्ता’ परिधाप्य

‘उवागच्छित्ता’ यक्षायतन में पहुँचते ही उसने ‘उवरदत्तस्स जक्खस्स’ ज्यों ही उदुम्बरदत्त यक्ष को ‘आलोए’ देखा त्यों ही ‘पणाम करेइ’ उसे प्रणाम किया । ‘करित्ता लोमहत्थ परामुसइ’ प्रणाम करने के अनन्तर उसने वहीं पर रखी हुई मयूरो के पंखों की बनी एक पीछी उठाई ‘परामुसित्ता उवरदत्त जक्ख लोमहत्थएण पमज्जइ’ उठा कर उसने उस उदुवरदत्त का उस पीछी से प्रमार्जन किया । ‘पमज्जित्ता दगधाराए अब्भुक्खेइ’ प्रमार्जन कर उसने जलकी वारा से उसका अभिषेक किया । ‘अब्भुक्खित्ता पम्हल० गायलट्ठि ओलूहेइ’ अभिषेक करने के अनन्तर उसने उस यक्ष के शरीर के जलकणों को एक ऐसे वस्त्र से साफ किया जो महीन, कोमल एवं सुगन्धित कपाय रंग से रंगा हुआ था । ‘ओलूहित्ता सेयाइ वत्थाइ परिहेइ’ जब यक्ष के शरीर के जलकण बिलकुल शुष्क हो चुके, तब उसने फिर उसे सफेद वस्त्र पहिराये ‘परिहित्ता

जक्खस्स’ तथा उदुम्बरदत्त यक्षने ‘आलोए’ जेथा ते वभते अ ‘पणाम करेइ’ तेने प्रणाम कर्था ‘करित्ता लोमहत्थ परामुसइ’ प्रणाम कर्था पछी तेहे त्या आगण रहेली भेरना पीछानी अनेही ओक पीछी लीधी ‘परामुसित्ता उवरदत्त जक्ख लोमहत्थएण पमज्जइ’ पीछी लउने तेहे ते उदुम्बरदत्तने ते पीछी वडे प्रमार्जन कर्थु ‘पमज्जित्ता दगधाराया अब्भुक्खेइ’ प्रमार्जन करीने पछी जलधारा वडे तेने अलिषेड ज्यो ‘अब्भुक्खित्ता पम्हल० गायलट्ठि ओलूहेइ’ अलिषेड कर्था पछी तेहे ते यक्षना शरीर ना जलक्षोने ओक जेवा वरुथी सइ कर्था डे ने पातलु, कामण, अने सुगन्धित कपाय रभथी रगेड हउ, ‘ओलूहित्ता सेयाइ वत्थाइ परिहेइ’ ज्यारे यक्षना शरीरना जलक्षु तमाम शुष्क थइ गया, त्यारे तेने श्वेत वस्त्र पहिराव्या, ‘परिहित्ता महरिड

पुष्पगन्धमाल्यालङ्कार 'ठवेइ' स्थापयति, 'ठवित्ता' स्थापयित्वा 'पुक्खरिणी' पुष्करिणीम्, 'ओगाहेइ' अगगाहेते=प्रविशति, 'ओगाहित्ता' अगगाह=प्रविश्य 'जलमज्जण' जलमज्जन=जलमुडन 'करेइ' करोति, 'करित्ता' कृत्वा 'जलक्रीड' जलक्रीडा=जललीला 'करेइ' करोति, 'करित्ता' कृत्वा 'ण्हाया' स्नाता 'कय कोउयमगलपायच्छित्ता' कृतकौतुकमगलप्रायश्चित्ता 'उल्लपडसाडिया' आर्द्रपटशाटिका=आर्द्रवस्त्रेय, 'पुक्खरिणी' पुष्करिणीं 'पच्चुत्तरइ' प्रत्युत्तरति=ततो बहिर्निस्सरति, 'पच्चुत्तरित्ता' प्रत्युत्तीर्य=बहिर्निस्सृत्य 'त' त=पूर्वस्थापित 'पुष्फ०' पुष्पगन्धमाल्यालङ्कार 'गिण्हइ' गृह्णाति, 'गिण्हित्ता' गृहीत्वा 'जेणेव' यत्रैव 'उवरदत्तस्स जक्खस्स' उदुम्बरदत्तस्य यक्षस्य 'जक्खाययणे' यक्षायतन=यक्षस्थान 'तेणेव' तेनैव 'उवागच्छइ' उपागच्छति, 'उवागच्छित्ता' उपागम्य 'उवरदत्तस्स जक्खस्स' उदुम्बरदत्तस्य यक्षस्य 'आलोए' आलोके दर्शने सति

'ठवित्ता पुक्खरिणी ओगाहेइ' रख कर वह फिर उस पुष्करिणी में स्नान के निमित्त प्रविष्ट हुई। 'ओगाहित्ता' घुस कर उसने 'जलमज्जण करेइ' उस के जल में डुबकी लगाई। 'करित्ता जलक्रीड करेइ' डुबकी लगाने के बाद फिर उसने उसमें जलक्रीडा की। 'करित्ता ण्हाया' जल क्रीडा कर उसने स्नान किया, इस प्रकार जब वह अच्छी तरह स्नान कर चुकी एव 'कयकोउयमगलपायच्छित्ता' कौतुक, मगल और प्रायश्चित्त कर्म से जब निपट चुकी तब 'उल्लपडसाडिया' गीली साड़ी पहिरी हुई ही वह 'पुक्खरिणीओ पच्चुत्तरइ' पुष्करिणी से बाहर निकली। 'पच्चुत्तरित्ता त पुष्फ० गिण्हइ' और निकल कर उसने वे तट पर रखे हुए पुष्प आदि लिये। गिण्हित्ता जेणेव उवरदत्तस्स जक्खस्स जक्खाययणे तेणेव उवागच्छइ' उठा कर वह उस ओर चली कि जिस ओर उस यक्ष का यक्षायतन था।

'ठवित्ता पुक्खरिणी ओगाहेइ' शष्पीने तेष्से पष्ठी पुष्करिणीमा स्नान करवा भाटे प्रवेश कर्था, 'ओगाहित्ता' प्रवेश करीने तेष्से 'जलमज्जण करेइ' ते जलमा डुभकी भारी 'करित्ता जलक्रीड करेइ' अने तेष्से ते पाष्ठीमा जलक्रीडा करी, 'करित्ता ण्हाया' जलक्रीडा करीने पष्ठी तेष्से स्नान कर्था, आ प्रभाष्से ते न्यारे सारी रीते स्नान करी रही ते पष्ठी 'कयकोउय मगलपायच्छित्ता' कौतुक मगल अने प्रायश्चित्त कर्मथी न्यारे निवृत्त थछ त्यारे 'उल्लपडसाडिया' धीधी (बिन्नायेवी) साडी पहरीने ते 'पुक्खरिणीओ पच्चुत्तरइ' पुष्करिणीथी भंडार नीकली 'पच्चुत्तरित्ता त पुष्फ० गिण्हइ' अने नीकणीने तेष्से डाडा पर राखेला पुष्पो, आदि ने राख्यु छतु ते धीधु 'गिण्हित्ता जेणेव उवरदत्तस्स जक्खस्स जक्खाययणे तेणेव उवागच्छइ' लक्ष करीने/यक्षना स्थान/तर्क्ष थादी 'उवागच्छित्ता'/यक्षना स्थानमा पछाणीने ज तेष्से 'उवरदत्तस्स

उपयान्य 'जामेव दिशि पाउब्भूया' यस्या दिशः प्रादुर्भूता=समागता 'तामेव दिशि तस्यामेव दिशि 'पडिगया' प्रतिगता=प्रतिनिवृत्ता ॥ सू० ७ ॥

॥ मूलम् ॥

तए ण से धणतरी वेज्जे ताओ नरगाओ अणतर उव-
दित्ता इहेव जवूदीवे दीवे भारहे वासे पाडलीसडे नयरे गग-
दत्ताए भारियाए कुच्छिसि पुत्तत्ताए उववण्णे । तए णं तीसे
गगदत्ताए भारियाए तिण्ह मासाण बहुपडिपुण्णाण अयमेयारूवे
दोहले पाउब्भूए, धण्णाओ ताओ अम्मयाओ जाव फले, जाओ
ण विउल असण४ उवक्खडावेति, उवक्खडावित्ता बहुहि मित्त०
जाव परिवुडाओ त विउलं असण४ सुरु च५ पुप्फ जाव गहाय
पाडलिसड नयर मज्झमज्झेणं पडिणिक्खमंति, पडिणिक्खमित्ता
जेणेव पुक्खरिणी तेणेव उवागच्छंति, उवागच्छित्ता पुक्खरिणीं
ओगाहेति, ओगाहित्ता ण्हाया जाव पायच्छित्ताओ त विउलं
असण४ सुर च५ बहुहिं मित्तणाइ जाव सद्धिं आसाएति४
आसाइत्ता४ दोहल विणेति, एव सपेहेइ, सपेहित्ता कल्ल जाव
जलते जेणेव सागरदत्ते सत्थवाहे तेणेव उवागच्छइ उवाग-
च्छित्ता सागरदत्तं सत्थवाह एव वयासी—“धन्नाओ ण ताओ
जाव विणेति,” तं इच्छामि णं जाव विणित्तए । तए णं से
सागरदत्ते सत्थवाहे गंगदत्ताए भारियाए एयमट्ठ अणुजाणइ ।
तए णं सा गगदत्ता भारिया सागरदत्तेण सत्थवाहेण अब्भ-
णुण्णाया समाणी विउलं असण४ उवक्खडावेइ, उवक्खडावित्ता

मनाई 'उवाइणित्ता जामेव दिशि पाउब्भूया तामेव दिशि पडिगया' इस प्रकार
मनौती मना कर वह जिस दिशा से होकर अपने घर से यहा आई थी,
उसी दिशा से होकर वह अपने घर वापिस चली गई । ॥ सू० ७ ॥

दिशि पाउब्भूया तामेव दिशि पडिगया' आ प्रभाषे भानता मनावीने ने दिशाअेथी
पोताना घेरथी आवी इती ते न दिशाथी पोताना घेर पाछी आवी गज (सू०-७)

‘महरिह’ महार्ह ‘पुष्कारुहण’ पुष्पारोहण=पुष्पसमर्पण ‘वत्थारुहण’ वत्थारोहण=वत्थसमर्पण ‘मत्थारुहण’ मत्थारोहण=पुष्पमालासमर्पण ‘गंधारुहण’ गन्धारोहण ‘चुष्णारुहण’ चूर्णारोहण=गन्धचूर्णसमर्पण ‘करेइ’ करोति, ‘करिन्ता’ कृत्वा ‘धूव डहइ’ धूप दहति, ‘डहिन्ता’ दग्धा ‘जाणुपायवडिया’ जानुपादपतिता=जानुभ्या यक्षपादयोः पतिता सती ‘एव वयासी’ एवमादीत्-‘जइ ण अह देवानुप्पिया’ यदि खलु अह देवानुप्रिय ! =हे यक्ष ! ‘दारग वा दारिय वा’ दारक वा दारिका वा ‘पयायामि’ प्रजाये=मजनयामि, ‘तो ण’ तर्हि खलु-जाव’ यावत्-अह ‘जाय च’ याग=पूजा ‘दाय च’ दान दीनदुःखिभ्योऽन्नादिवितरण ‘भाय च’ भाग=लाभाश ‘अक्खयणिहिं च’ अक्षयनिधिं देवभाण्डागार च ‘अणुवडिह-स्सामि’ अनुवर्धयिष्यामि=देवद्रव्यवृद्धिं करिष्यामि ‘त्ति रुद्धु’ इति कृत्वा=‘उव याइय’ उपयाचित मानसिक सरूप ‘उवाइणइ’ उपयाचते=करोति, ‘उवाइणिता’

महरिह पुष्कारुहण, वत्थारुहण, मत्थारुहण, गंधारुहण, चुष्णारुहण करेइ’ वत्थ पहिराने के बाद फिर उसने उसे बहुमूल्य पुष्प समर्पित किये, वत्थ समर्पित किये, पुष्पमालाएँ समर्पित की, चन्दनादिक सुगन्धित द्रव्य समर्पित किये और गन्धचूर्ण भी अर्पित किये। करिन्ता धूव डहइ, धूव डहिन्ता जाणुपायवडिया एव वयासी’ सब चीजों को अर्पित कर उसने बड़ा धूप खेई। धूप खेने के बाद वह यक्ष के चरणों में दोनों घुटनों को टेक कर पड़ गई और मनौती मनाने के रूप में इस प्रकार बोली-जइ ण अह देवानुप्पिया दारग वा दारिय वा पयायामि, तो ण जाव उवा-इणइ’ कि हे देवानुप्रिय यक्षेश ! यदि मैं आयुष्मान् पुत्र अथवा पुत्री को जन्म दू तो नियम से याग-पूजा, दान, लाभाश और आप के अक्षयभण्डार की वृद्धि करूंगी। इस प्रकार कह कर उसने उससे मनौती

पुष्कारुहण, वत्थारुहण, मत्थारुहण, गंधारुहण चुष्णारुहण करेइ’ वत्थ पडेशव्या पछी तेछे ते यक्षने अहुमूल्य पुष्प समर्पण्ठु कथां वत्थ समर्पण्ठु कथां, अने गन्धचूर्ण पण्ठु अर्पण्ठु कथुं, करिन्ता धूव डहइ, धूव डहिन्ता जाणुपायवडिया एव वयासी’ तभाम वस्तुओ अर्पण्ठु करीने तेछे त्या धूप कथेँ अने धूप कथां पछी ते यक्षना थर छोभा अने घुटछोने टेके आपीने पगभा पडी गछ अने मानता मानती छोय तेभ आ प्रभाछे भोली, ‘जइ ण अह देवानुप्पिया दारग वा दारिय वा पयायामि, तो ण जाव उवाइणइ’ के छे देवानुप्रिय यक्षेश ! भो भने आयुष्मान् पुत्र अथवा पुत्रीने जन्म थाय तो नियम प्रभाछे याग-पूजा, दान, लाभाश अने आपना अक्षय भण्डारने। पधारो करीय आ प्रभाछे करीने तेछे मानता मनावी ‘उवाइणिता जामेव

દ્વીપનામકે દ્વીપે-મ ગજમ્બૂદ્વીપે 'ભારહે વાસે' ભારતે વર્ષે=ભરતણ્ણે 'પાટલિ સઢે ણયરે' પાટલિપણ્ણે નગરે 'ગગદત્તાણ ભારિયાણ' ગગ્ગદત્તાયાઃ ભાર્યાયાઃ 'કુર્ચ્છિસિ' કુર્ચ્છો 'પુત્તત્તાણ' પુત્રત્વેન 'ઉવવણ્ણે' ઉત્પન્નઃ । 'તણ ણ' તતઃ સ્વલ્લ 'તીસે ગગદત્તાણ ભારિયાણ' તસ્યાઃ ગગદત્તાયા ભાર્યાયા. 'તિણ્ણ માસાણ' ત્રિપુ માસેષુ 'વહુપહિપુણ્ણાણ' ગ્રહપ્રતિપૂર્ણેષુ=સર્વથા પૂર્ણેષુ સત્સુ 'અયમેયારૂવે' અયમેતદ્રૂપઃ=અક્ષયમાણપ્રકારઃ 'દોહલે' દોહદ.=ગર્ભપ્રભાવજનિતોઽભિલાપઃ 'પાડ-બ્ભૂણ' પ્રાદુર્ભૂત-સમુત્પન્નઃ । દોહદસ્વરૂપમાહ-'ધણ્ણાઓ ણ' ઇત્યાદિ । 'ધણ્ણાઓ ણ તાઓ' ધન્યાઃ સ્વલ્લ તાઃ 'અમ્મયાઓ' અમ્નાઃ=માતર 'જાવ ફલે' યાવત્ ફલ અત્ર યાવચ્છબ્દાદેવ યોજના-સપુણ્યાઃ, કૃતાર્થા, -કૃતપુણ્યા, કૃતલક્ષણાશ્ચ તા માતર, તથા સ્વલ્લ તાસામમ્મના માનુષ્યક જન્મજીવિતફલમ્, 'જાઓ ણ' યા સ્વલ્લ 'ત્રિઝલ' ત્રિપુલ 'અસણ' અણ પાન સ્વાદ્યમ્ ઉવક્કલ

દીવે ભારહે વાસે પાટલિસઢે ણયરે ગગદત્તાણ ભારિયાણ કુર્ચ્છિસિ પુત્તત્તાણ ઉવવણ્ણે' इसी जम्बूद्वीप के भरतक्षेत्र मे रहे हुए पाटलिपट्ट नाम के नगर में बसने वाले सागरदत्त सेठ की भार्या गगदत्ता की कुक्षि में पुत्ररूप से उत्पन्न हुआ । 'तण ण तीसे गगदत्ताण भारियाण तिण्ण मासाण गृहपडिपुण्णाण अयमेयारूवे दोहले पाडबभूए' जब इसके उस गगदत्ता की कुक्षि मे आये हुए ३ मास ठीक व्यतीत हो चुके, तब गगदत्ता के चित्त मे इस प्रकार का दोहला उत्पन्न हुआ । 'धण्णाओ ण ताओ अम्मयाओ' कि वे माताएँ धन्य हैं 'जाव फले' वे ही माताएँ सपुण्य-पुण्यसहित हैं, वे ही कृतार्थ हैं, वे ही माताएँ कृतपुण्य हैं, उन्ही माताओं का जन्म और जीवन दोनों सफल हैं 'जाओ ण त्रिजल असण' उवक्खडावेति' जो त्रिपुल प्रमाण मे ४ प्रकार का आहार

ગગદત્તાણ ભારિયાણ કુર્ચ્છિસિ પુત્તત્તાણ ઉવવણ્ણે' તે જમ્બૂદ્વીપના ભરતક્ષેત્રમા રહેલા પાટલીપટ્ટ નામના નગરમા રહેનારા સાગરદત્ત સેઠની સ્ત્રી ગગદત્તાના ઉદરમા પુત્ર રૂપથી ઉત્પન્ન થયો. 'તણ ણ તીસે ગગદત્તાણ ભારિયાણ તિણ્ણ માસાણ વહુપહિ-પુણ્ણાણ અયમેયારૂવે દોહલે પાડબ્ભૂણ' જ્યારે તે એ ગગદત્તાની કુક્ષિ-ઉદરમા આવ્યાને ૩ ત્રણ માસ બરાબર પૂરા થયા, ત્યારે ગગદત્તાના ચિત્તમા આ પ્રકારનો એક દોહલો-મનોરથ ઉત્પન્ન થયો. 'ધણ્ણાઓ ણ તાઓ અમ્મયાઓ' કે તે માતાઓ ધન્ય છે 'જાવ ફલે' તે જ માતાઓ પુણ્યવત છે, તે જ કૃતાર્થ છે, તે જ માતાઓ કૃતપુણ્ય છે, તે માતા-ઓનો જન્મ અને જીવન બંને સફળ છે, 'જાઓ ણ ત્રિઝલ અસણ' ઉવક્કલડાવેતિ' જે પુણ્ય પ્રમાણમા ૪ પ્રકારના આહાર તૈયાર કરાવે છે, અને 'ઉવક્કલડાવેતિ' વહુર્હિ

त विउलं असणं४ सुर च५ सुवहुपुप्फं परिगिण्हावेइ, परि-
 गिण्हावित्ता बहुहिं जाव परिवुडा जेणेव पुक्खरिणी तेणेव उवा-
 गच्छइ उवागच्छित्ता पुक्खरिणीं ओगाहेइ, ओगाहित्ता ण्हाया
 जाव पायच्छित्ता पुक्खरिणीओ पच्चुत्तरइ । तए णं ताओ
 मित्त जाव महिलाओ गगदत्त सत्थवाह मल्लालंकारविभूसिय
 करेति, तए ण सा गगदत्ता भारिया ताहिं मित्तजाव अण्णाहिं
 बहुहिं नयरमहिलाहिं सद्धिं त विउल असणं४ सुरच५ आसा-
 एमाणी४ दोहल विणेइ, विणित्ता जामेव दिसिं पाउब्भूया
 तामेव दिसिं पडिगया । तए णं सा गगदत्ता भारिया पस-
 त्थदोहला त गब्भ सुहंसुहेण परिवहइ । तए ण सा गगदत्ता
 भारिया णवण्हं मासाण बहुपडिपुण्णाण जाव दारय पयायाट्ठिइ
 जाव नामे जम्हाण अम्ह इमे दारए उवरदत्तस्स जक्खस्स
 उवयाइयलद्धए त होउ ण इमे दारए उवरदत्ते नामेणं । तए ण
 से उंवरदत्ते दारए पचधाईपरिग्गहिए जाव परिवडइ ॥सू० ८॥

टीका

‘तए ण से धण्णतरी वेज्जे’ इत्यादि ।

‘तए ण से’ तत् खलु स ‘धण्णतरी वेज्जे’ धन्वन्तरिर्वैद्यः ‘ताओ
 नरगाओ’ तस्मात् नरकात्=पृथ्वा पृथिव्या. ‘अणतर’ अनन्तरम् पश्चात् ‘उव
 दित्ता’ उद्वृत्त्य=निस्सृत्य ‘इहेव’ अत्रैव ‘जवूदीवे दीवे’ जम्बूद्वीपे द्वीपे=जम्बू-

‘तए ण से धण्णतरी वेज्जे’ इत्यादि ।

‘तए ण’ एक समय की बात है कि ‘से धण्णतरी वेज्जे’ उस
 धन्वन्तरी वैद्य का जीव ‘ताओ नरगाओ’ उस छठे नरक से ‘अणतर’
 अपनी भवस्थिति पूर्ण होते ही ‘उवदित्ता’ निकल कर ‘इहेव जवूदीवे

‘तए ण से धण्णतरी वेज्जे’ इत्यादि

‘तए ण’ ओक समयनी बात छे के ‘से धण्णतरी वेज्जे’ ते धन्वन्तरी
 वेधनेन एव ‘ताओ नरगाओ’ ते छट्ठी नरकथी ‘अणतर’ पोतानी भवस्थिति पूरी
 थतान ‘उवदित्ता’ नीकलीने इहेव जवूदीवे दीवे भारहे वासे पाडक्सिसे णयरे

દ્વીપનામકે દ્વીપે-મ.યજમ્બૂદ્વીપે ‘મારહે વાસે’ મારતે વર્ષે=મરતવળે ‘પાડલિ
સઢે ણયરે’ પાટલિપ્પળે નગરે ‘ગગદત્તાણ મારિયાણ’ ગગ્ગદત્તાયાઃ માર્યાયાઃ
‘કુર્ચ્ઞિસિ’ કુર્ચ્ઞો ‘પુત્તત્તાણ’ પુત્રત્વેન ‘ઉવવળ્ણે’ ઉત્પન્નઃ । ‘તણ ૫’ તતઃ સ્વલ્લ
‘તીસે ગગદત્તાણ મારિયાણ’ તસ્યાઃ ગગદત્તાયા માર્યાયાઃ ‘તિણ્ઠ માસાણ’
ત્રિપુ માસેષુ ‘વહુપડિપુણ્ણાણ’ વહુપ્રતિપૂર્ણેષુ=સર્વથા પૂર્ણેષુ સત્ત્વ ‘અયમેયારુવે’
અયમેતદ્રૂપઃ=વક્ત્ર્યમાણપ્રકાર. ‘દોહલે’ દોહદ =ગર્ભપ્રભાવજનિતોઽભિલાપ ‘પાડ-
બૂણ’ પ્રાદુર્ભૂત.-સમુત્પન્નઃ । દોહદસ્વરૂપમાહ-‘ધળ્ણાઓ ણ ઇત્યાદિ । ‘ધળ્ણાઓ
ણ તાઓ’ ધન્યાઃ સ્વલ્લ તા. ‘અમ્મયાઓ’ અમ્બા.=માતર ‘જાવ ફલે’ યાવત્
ફલ ખત્ર યાવચ્છબ્દાદેવ યોજના-સપુણ્યા., કૃતાર્થા., કૃતપુણ્યા., કૃતલક્ષણાશ્ચ
તા માતર., તથા મુલગ્ગ તાસામમ્બાના માનુષ્યક જન્મજીવિતફલમ્, ‘જાઓ
ણ’ યા. સ્વલ્લ ‘વિઝલ’ વિપુલ ‘અસળઃ’ અશન પાન સ્વાદ્યમ્ ઉવક્કલ

દીવે મારહે વાસે પાડલિસઢે ણયરે ગગદત્તાણ મારિયાણ કુર્ચ્ઞિસિ પુત્તત્તાણ
ઉવવળ્ણે’ હસી જમ્બૂદ્વીપ કે મરતક્ષેત્ર મે રહે હુણ પાટલિપટ્ટ નામ કે
નગર મેં વસને વાલે સાગરદત્ત સેઠ કી માર્યા ગગદત્તા કી કુર્ચ્ઞિ
મેં પુત્રરૂપ સે ઉત્પન્ન હુઆ । ‘તણ ૫ તીસે ગગદત્તાણ મારિયાણ તિણ્ઠ
માસાણ વહુપડિપુણ્ણાણ અયમેયારુવે દોહલે પાડબૂણ’ જવ હસકે ઉસ
ગગદત્તા કી કુર્ચ્ઞિ મેં આયે હુણ ૩ માસ ઠીક વ્યતીત હો ચુકે, તવ
ગગદત્તા કે ચિત્ત મે હસ પ્રકાર કા દોહલા ઉત્પન્ન હુઆ । ‘ધળ્ણાઓ
ણ તાઓ અમ્મયાઓ’ કિ વે માતાઈ ધન્ય હૈં ‘જાવ ફલે’ વે હી માતાઈ
સપુણ્ય-પુણ્યસહિત હૈં, વે હી કૃતાર્થ હૈં, વે હી માતાઈ કૃતપુણ્ય હૈં,
ઉન્હી માતાઓં કા જન્મ ઓર જીવન દોનોં સફલ હૈં ‘જાઓ ણ
વિઝલ અસળઃ ઉવક્કલઢાવેતિ’ જો વિપુલ પ્રમાણ મેઠ પ્રકાર કા આહાર

ગગદત્તાણ મારિયાણ કુર્ચ્ઞિસિ પુત્તત્તાણ ઉવવળ્ણે’ તે જમ્બૂદ્વીપના મરતક્ષેત્રમા
સઢેલા પાટલિપટ્ટ નામના નગરમા સઢેનારા સાગરદત્ત સેઠની સ્ત્રી ગગદત્તાના ઉદરમા પુત્ર
રૂપથી ઉત્પન્ન થયો. ‘તણ ૫ તીસે ગગદત્તાણ મારિયાણ તિણ્ઠ માસાણ વહુપડિ-
પુણ્ણાણ અયમેયારુવે દોહલે પાડબૂણ’ જ્યારે તે એ ગગદત્તાની કુર્ચ્ઞિ-ઉદરમા આવ્યાને
૩ ત્રણ માસ બરાબર પૂરા થયા, ત્યારે ગગદત્તાના ચિત્તમા આ પ્રગટરો એઠ દોહલો-
મનોરથ ઉત્પન્ન થયો. ‘ધળ્ણાઓ ણ તાઓ અમ્મયાઓ’ કે તે માતાઓ વન્ય છે ‘જાવ
ફલે’ તે જ માતાઓ પુણ્યવત છે, તે જ કૃતાર્થ છે, તે જ માતાઓ કૃતપુણ્ય છે, તે માતા-
ઓનો જન્મ અને જીવન બંને સફળ છે, ‘જાઓ ણ વિઝલ અસળઃ ઉવક્કલઢાવેતિ’
જે પુણ્ય પ્રમાણમા ૪ પ્રકારના આહાર તૈયાર કરાવે છે, અને ‘ઉવક્કલઢાવેતિ’ વહુઈ

હાવેતિ' ઉપસ્કારયન્તિ, 'ઉત્ત્રલડાવિત્તા' ઉપસ્કાર્ય 'વહુહિ' વહુભિઃ 'મિત્ત જાવ' મિત્ર-પાવત્-મિત્રજ્ઞાતિસ્વજનસમ્યન્થિપરિજનમહિલાભિઃ 'પરિવુડાઓ' પરિવૃતાઃ 'ત વિલ અસળ' ત વિપુલ અશનમ્-અશનાદિ ચતુર્વિંશમાહાર 'સુર ચ ૫' સુરા ચ ૫ 'પુષ્પ જાવ' પુષ્પગન્ધમાલ્યાલંકાર 'ગઢાય' ગૃહીત્વા 'પાડલિસડ ણયર' પાટલિપણ્ડ નગર મજ્જમજ્જેણ મધ્યમધ્યેન-મં યતો મૃત્વા 'પડિણિક્વમતિ' પ્રતિનિષ્ક્રામ્યન્તિ, 'પડિણિક્વમિત્તા' પ્રતિનિષ્ક્રમ્ય 'જેણેવ પુક્કરિણી' યજ્ઞેવ પુષ્કરિણી 'તેણેવ ઉવાગચ્છતિ' તૈજ્ઞેવોપાગચ્છન્તિ, 'ઉવાગચ્છિત્તા પુક્કરિણી' ઉપાગત્ય પુષ્કરિણીમ્ 'ઓગાહેતિ' અવગાહન્તે, ઓગાહિત્તા' અવગાહ્ય 'ઘાયા' સ્નાતાઃ 'જાવ પાયચ્છિત્તાઓ' યાવત્-પ્રાયશ્ચિત્તા-કૃતકૌતુકમગ્ગલ-પ્રાયશ્ચિત્તા. 'ત' તત્ 'વિલ અસળ' વિપુલમ્ અશનઃ અશનાદિ ચતુર્વિંશમાહાર 'સુર ચ ૫' સુરા ચ ૫ 'વહુહિ' વહુભિઃ. 'મિત્તણાડ જાવ સદ્દિ' મિત્રજ્ઞાતિયાવત્

તૈયાર કરવાતી હૈં ઓર 'ઉત્ત્રલડાવિત્તા વહુહિ મિત્ત-જાવ પરિવુડાઓ' તૈયાર કરવા ઠર અપને મિત્રાદિ પરિજનોં કી મહિલાઓ કે સાથ પરિવૃત્ત હોકર 'ત વિલ અસળ' સુરચ ૫ પુષ્પ જાવ ગઢાય પાડલિસડ ણયર મજ્જ-મજ્જેણ પડિણિક્વમતિ' ઉસ તૈયાર કિયે હુપ અશન કો વિવિધ પ્રકાર કી મદિરા કો એવ પુષ્પ, ગન્ધ, માલ્ય, વસ્ત્ર ઓર અલંકાર કો લેકર પાટલિપણ્ડ નગર કે બીચોં-બીચ હોકર જો નિકલતી હૈં । પડિણિક્વમિત્તા જેણેવ પુક્કરિણી તેણેવ ઉવાગચ્છતિ' ઓર નિકલ કર જહા પુક્કરિણી હૈ વહા જાતી હૈં । 'ઉવાગચ્છિત્તા પુક્કરિણી ઓગાહેતિ જાકર ઉસમેં અવગાહન કરતી હૈં । 'ઓગાહિત્તા ઘાયા જાવ પાયચ્છિત્તાઓ ત વિલ અસળ' સુર ચ ૫ વહુહિ મિત્તણાડ જાવ સદ્દિ આસાણતિ' અવગાહન કર સ્નાન કરતી હૈં ઓર કૌતુક, મગલ એવ પ્રાયશ્ચિત્ત સે નિવૃત્ત હો કર ઉસ ચતુર્વિંશ આહાર કો એવ વિવિધ પ્રકાર કી ઉસ મદિરા કો

મિત્ત જાવ પરિવુડાઓ' તૈયાર કરાવીને પોતાના મિત્રાદિ પરિજનોની સ્ત્રીઓની સાથે પરિવૃત્ત-વિંશમાહારને 'ત વિલ અસળ' સુર ચ ૫ પુષ્પ જાવ ગઢાય પાડલિસડ ણયર મજ્જમજ્જેણ પડિણિક્વમતિ' તે તૈયાર કરેલા ખોરાકને વિવિધ પ્રકારની મદિરા-દારૂ અને પુષ્પ, ગન્ધ, માલ્યા, વસ્ત્ર આલંકારને લઈને-પાટલીપટ્ટ નગરના વચ્ચેના વચ્ચેના સ્થાનો નીકળે છે 'પડિણિક્વમિત્તા જેણેવ પુક્કરિણી તેણેવ ઉવાગચ્છતિ' અને નીકળીને નવા પુષ્કરિણી છે ત્યાં બાથ છે 'ઉવાગચ્છિત્તા પુક્કરિણી ઓગાહેતિ' બાથને તેમા અવગાહન કરે છે (સ્નાન કરે છે)-ડુબકી ભારે છે 'ઓગાહિત્તા ઘાયા જાવ પાયચ્છિત્તાઓ ત વિલ અસળ' સુરચ ૫ વહુહિ મિત્તણાડ જાવ સદ્દિ આસાણતિ' ડુબકી ભારી સ્નાન કરી અને કૌતુક, મગલ અને પ્રાયશ્ચિત્તથી નિવૃત્ત થઈ

સાર્થ=મિત્રજ્ઞાતિસ્વજનસમ્બન્ધિપરિજનમહિલામિ સાર્થ 'આસાણતિ' ૪ આસ્વાદ-
યન્તિ વિસ્વાદયન્તિ, પરિભાજયન્તિ, પરિમુજ્જતે, 'આસાણતિ ૪' આસ્વાદ્ય,
વિસ્વાદ્ય, પરિભાજ્ય, પરિમુજ્ય ચ 'દોહલ વિણેતિ' દોહલ વિનયન્તિ-પૂરયન્તીતિ ।
અનેન પૂર્વોક્તપ્રકારેણ 'સપેહેઈ' સપેક્ષતે=ગદ્ગદત્તા માર્યા સ્વમનસિ વિચારયતિ,
'સપેહિત્તા' સપેક્ષ્ય=વિચાર્ય 'કલ્લ જાવ જલતે' મ્લયે યાવજ્જ્વલતિ=આગા-
મિનિ દિવસે સૂર્યોદયે સતિ 'જેણેવ' યત્રેવ 'સાગરદત્તે સત્યવાહે' સાગરદત્ત-
સાર્યવાહ. 'તેણેવ તત્રેવ 'ઉવાગચ્છડ' ઉપાગચ્છતિ, 'ઉવાગચ્છિત્તા સાગરદત્ત
સત્યવાહ એવ વયાસી' ઉપાગત્ય સાગરદત્ત સાર્યવાહમેવમવાદીત્- 'વઘ્નાઓ ણ
તાઓ જાવ' ગ્ન્યાઃ સ્વલુ તા અમ્બાઃ યાવત્ પૂર્વોક્તવાત્-યાઃ સ્વદોહલ 'વિણેતિ'
વિનયન્તિ 'ત' તત્=તત્માત્ કારણાત્ ઇચ્છામિ ણ' ઇચ્છામિ સ્વલુ 'જાવ' યાવત્-

અપને મિત્રાદિ પરિજનોં કી મહિલાઓ કે સાથ રાતી હૈં, આસ્વાદતી હૈં,
વિમ્મકત કર દૂસરોં મો દેતી હૈં, ઓર સ્વયં મીં ઉસકા પરિભોગ
કરતી હૈં । 'આસાણતિ દોહલ વિણેતિ' ઇસ પ્રકાર આસ્વાદનાદિ
ક્રિયાપૂર્વક જો માતાઈં અપને દોહલે કી પૂર્તિ કરતી હૈં વે માતાઈં ધન્યાતિ-
ગ્ન્ય હૈં 'એવ સપેહેઈ' ઇસ પ્રકાર ઉસને વિચાર ઝિયા । 'સપેહિત્તા'
વિચાર કર કે વહ ફિર 'કલ્લ' પ્રાતઃકાલ 'જાવ જલતે' જવ સૂર્ય કી
આમા ચારોં ઓર ફેલ ચુકી તવ 'જેણેવ સાગરદત્તે તેણેવ ઉવાગચ્છડ'
ઉઠ કર જહા અપને પતિ સાગરદત્ત થે વહા પહૂંચી । 'ઉવાગચ્છિત્તા
સાગરદત્ત સત્યવાહ એવ વયાસી' પહૂંચતે હીં ઉસને સાગરદત્ત સેઠ સે
ઇસ પ્રકાર કહા 'વઘ્નાઓ ણ તાઓ જાવ વિણેતિ' વે માતાઈં ધન્ય હૈં
જો ઇસર પ્રકાર સે અપને દોહલે કી પૂર્ણ કરતી હૈં, દોહલે કી પૂર્તિ
કે લિયે ઇસને જો કુછ ભાવનાઈં અપને મન મેં પલ્લવિત કી થી,

તે ચતુર્વિધ આહારને અને વિવિધ પ્રકારની મદિરાને પોતાના મિત્રાદિ પરિજનોની મહિલાઓ
માથે ખાય છે સ્વાદ લે છે ભાગ પાડીને ખીંચને આપે છે અને પોતે પણ તેને પરિભોગ
કરે છે 'આસાણતિ દોહલ વિણેતિ' આ પ્રમાણે આસ્વાદનાદિ ક્રિયાપૂર્વક જે માતાઓ પોતાના
દોહલા-(મનોરથ)ને પૂર્ણ કરે છે તે ધન્યાતિધન્ય છે 'એવ સપેહેઈ' આ પ્રમાણે તેણે વિચાર ઝર્યો
'સપેહિત્તા' વિચાર કરીને ફરી તે 'કલ્લ' પ્રાતઃકાલ 'જાવ જલતે' જ્યારે સૂર્યના કિરણો
આરંભે ખાણુ ફેલાઈ ગયા ત્યારે 'જેણેવ સાગરદત્તે તેણેવ ઉવાગચ્છડ' ઉઠીને જ્યા
પોતાના પતિ સાગરદત્ત હતા ત્યા પહોંચી, 'ઉવાગચ્છિત્તા સાગરદત્ત સત્યવાહ એવ
વયાસી' પહોંચતાની સાથે જ તેણે સાગરદત્ત ચેકડને આ પ્રમાણે કહ્યું 'વઘ્નાઓ ણ
તાઓ જાવ વિણેતિ' તે માતાઓ ધન્ય છે જે આ પ્રમાણે પોતાના દોહલા-મનોરથને
પૂર્ણ કરે છે દોહલાની પૂર્તિ માટે તેણે જે કાઈ ભાવનાઓ પોતાના મનમાં ખીલવી

पूर्ववर्णितयदेव अहमपि स्यदोहद 'विणित्ताए' विनेतु=पूरयितुमिच्छामीति पूर्वैण सम्यन्धः । 'तए ण से सागरदत्ते सत्थवाहे' ततः खलु स सागरदत्तः सार्थ-
वाहः 'गगदत्ताए भारियाए' गगदत्तायाः भार्यायाः 'एयमट्ठ' एतमर्थं=दोहद-
पूरणरूपम् 'अणुजाणइ' अनुजानाति=अनुमोदते 'ओम्' इति स्वीकरोति । 'तए
ण सा गगदत्ता भारिया सागरदत्तेण सत्थवाहेण अब्भणुण्णाया समाणी विउल
असण ४' ततः खलु सा गगदत्ता भार्या सागरदत्तेन सार्थवाहेन अभ्यनुज्ञाता
सती विपुलमशनं पानं खाद्यं खाद्यं 'उवक्खडावेइ' उपस्कारयति, 'उवक्ख
डावित्ता' उपस्कार्य 'त' तत् विपुलमशनं ४ 'सुर च ५' सुरा च ५ 'सुवहुपुण्फं'
सुवहुपुण्णगन्धमाद्याञ्कारं 'परिणिह्हावेइ' परिग्राहयति, 'परिणिह्हावित्ता' परि-
ग्राह्यं 'वहुहिं' बहुभिः 'जाय' यायत्-मित्रज्ञातिस्त्रजनसम्मन्निपरिजनमहिलाभिः

वे सबकी सब सागररदत्त को कह सुनाई । 'त इच्छामि ण जाव विणित्ताए'
इस लिये मैं भी आप की आज्ञा पाकर उसी उपाय से अपने उद्भूत
दोहले की पूर्ति करना चाहती हूँ । 'तए ण से सागरदत्ते सत्थवाहे गगदत्ताए
भारियाए एयमट्ठ अणुजाणइ' सागरदत्त सार्थवाहने अपनी पत्नी गगदत्ता
के कथित इस अभिप्राय से सुनकर स्वीकार कर लिया 'तए ण सा
गगदत्ता भारिया सागरदत्तेण सत्थवाहेण अब्भणुण्णाया समाणी विउल असण ४
उवक्खडावेइ' पति द्वारा अपना अभिप्राय स्वीकृत जान कर-अथवा
पति द्वारा अनुमोदित होकर उस गगदत्ताने विपुल मात्रा में ४ प्रकार का
आहार पकवाया 'उवक्खडावित्ता त विउल असण ४ सुर च ५ सुवहुपुण्फं
परिणिह्हावेइ' पकवा कर उस चारों प्रकार के आहार को, नाना प्रकार
की मदिरा को एवं पुष्प गंध माला अलंकार आदि को साथ में लिया

हती ते तन्नाम सागरदत्त पाप्मे क्खी सल्लणीवी 'त इच्छामि ण जाव विणित्ताए'
अमे भाटे हुं पणु आपनी आज्ञा भेजवीने आ उपायथी भने उद्भवेला होइलानी-
भनेरथनी पूर्ति करवा आहुं धु 'तए ण से सागरदत्ते सत्थवाहे गगदत्ताए
भारियाए एयमट्ठ अणुजाणइ' सागरदत्त सार्थवाहे पोतनी पत्नी गगदत्ताअमे क्खेला
अभिप्रायने सल्लणीने ते अलिप्रायने स्वीकार कर्ये, 'तए ण सा गगदत्ता भारिया
सागरदत्तेण सत्थवाहेण अब्भणुण्णाया समाणी विउल असण ४ उवक्खडावेइ'
पतिअमे पोताना अभिप्रायने स्वीकार कर्ये ते वात लल्लणीने अथवा पतिनु अनुमोदने
भट्ठु तेथी ते गगदत्ताअमे पुक्कण प्रमाणुभा यार प्रकारना आहार भनाय्था, 'उवक्ख-
डावित्ता त विउल असण ४ सुरच ५ सुवहुपुण्फं परिणिह्हावेइ' भनावीने ते यार
प्रकारना आहारने, नाना प्रकारनी भक्षिअमेने, पुष्प, गंध, माला अलंकारदिने साथे

‘परिवुडा जेणेव पुष्करिणी तेणेव उवागच्छइ’ परिवृता यत्रैव पुष्करिणी तत्रैवोपागच्छति । ‘उवागच्छिता पुष्करिणीं ओगाहेइ ओगाहिता’ उपागत्य, पुष्करिणीमगच्छते, अवगाह्य ‘ण्हाया जाव पायच्छिता’ स्नाता कृतमलिकर्मा कृतकौतुकमङ्गलप्रायश्चित्ता ‘पुष्करिणीओ पच्छुत्तरइ’ पुष्करणीत, प्रत्युत्तरति=वहिनिससरति । ‘तए ण’ तत्, खलु ‘ताओ’ ताः ‘मित्त जाव महिलाओ’ मित्रज्ञातिस्वजनसम्बन्धिपरिजनमहिलाः ‘गगदत्त सत्थवाहिं’ गगदत्ता सार्धयाही ‘सब्बालकारविभूसिय करेति’ सर्वालकारविभूषिता=वस्त्रालङ्कारपरिमण्डिता कुर्वन्ति । ‘तए ण सा’ तत्, खलु सा ‘गगदत्ता भारिया’ गगदत्ता भार्या ‘ताहिं’ ताभिः=पूर्वोक्ताभिः, ‘मित्तजाव’ मित्रयावत्-मित्रज्ञातिस्वजनसम्बन्धिपरिजनमहिलाभिः ‘अण्णाहिं वहुहिं’ अन्याभिर्बहुभिः, ‘नयरमहिलाहिं सद्धिं’ नगरमहिलाभिः सार्धं ‘त विउल’ तत् वृहादानीत् विपुल ‘असण्ठ’ अशन पान ग्वाय स्वाय सुरा

‘परिगिह्णावित्ता वहुहिं जाव परिवुडा जेणेव पुष्करिणी तेणेव उवागच्छइ’ साथ मे लेकर फिर वह अनेक मित्रादि-परिजनों की महिलाओं के साथ परिवृत हो कर पुष्करिणी पर आई । और आकर उसने सबके साथ वहा स्नान किया । कौए आदि प्राणियों को अन्नादि देने रूप बलि कर्म किया । कौतुक, मंगल, मघोतिलकादि किया और बाहर आई । ‘तए ण ताओ मित्त जाव महिलाओ गगदत्त सत्थवाहिं’ सब्बालकारविभूसिय करेति’ फिर उस गगदत्ता सेठानी को साथ की मित्रादि-परिजनों की महिलाओंने मिल कर समस्त अलकारों से विभूषित किया ‘तए ण सा गगदत्ता भारिया ताहिं मित्ते जाव अण्णाहिं वहुहिं’ नयरमहिलाहिं सद्धिं त विउल असण्ठ सुर चप आसाएमाणीं दोहल विणेइ’ पश्चात् उस गगदत्ता भार्याने उन मित्रादि-परिजनों की एव अनेक अन्य नगरनिवासी

दीधा ‘परिगिह्णावित्ता वहुहिं जाव परिवुडा जेणेव पुष्करिणी तेणेव उवागच्छइ’ साथे बधने ते पछी अनेक मित्रादि परिजनोनी स्त्रीओ साथे विटाधने ते पुष्करिणीना गडे आवी अने सोनी साथे तेहे स्नान कथुं, कागडा आदिप्राणीओने अन्नादि आपीने णविकर्म कथुं, कौतुक, मंगल मणीतिलकादि कथुं, अने गह्वार आवी ‘तए ण ताओ मित्तजावमहिलाओ गगदत्त सत्थवाहिं’ सब्बालकार-विभूसिय करेति’ पछी ते गगदत्ता शेठालीने तेमनी मित्रादि परिजनोनी स्त्रीओओ मदीने तमाभ अलकाशेथी विभूषित करी ‘तए ण सा गगदत्ता भारिया ताहिं मित्त जाव अण्णाहिं वहुहिं’ नयरमहिलाहिं सद्धिं त विउल असण्ठ सुरचप आसाएमाणीं दोहल विणेइ’ पछी ते गगदत्ता ओ ते मित्रादि परिजनोनी अने अन्य नगरवासीजनोनी स्त्रीओनी

‘अम्ह’ अस्माकम् ‘इमे दारण’ अय दारकः ‘उवरदत्तस्स जक्खस्स’ उदुम्बर-
दत्तस्य यक्षस्य ‘उवयाइयलद्धण’ उपयाचितलब्धरु. = आराधनया प्राप्तः ‘त होउ
ण’ तस्माद् भवतु खलु ‘इमे दारण’ अय दारकः ‘उवरदत्ते णामेण’ उदुम्बरदत्तो
नाम्ना । ‘तए ण से उवरदत्ते दारण’ ततः खलु स उदुम्बरदत्तो दारकः
‘पचधार्इपरिगहिण’ पञ्चधात्रीपरिगृहीत. = पञ्चधात्रीभिः परिपालित. ‘जाव’ यावत्
‘परिवइइ’ परिवर्धते = मुखेन वृद्धिं प्राप्नोति ॥ सू० ८ ॥

॥ मूलम् ॥

तए णं से सागरदत्ते सत्थवाहे जहा विजयमित्ते, काल-
धम्मणा संजुत्ते । गंगदत्तावि । उवरदत्ते निच्छूढे जहा उज्झियए ।
तए णं तस्स उवरदत्तस्स दारगस्स अण्णया कयाइ सरीरगंसि
जमगसमगमेव सोलस रोगायका पाउवभूया, त जहा-सासे
कासेर जाव कोढे । तए णं से उवरदत्ते दारण सोलसहि
रोगायकेहि अभिभूए समाने सडियहत्थ जाव विहरइ । एव
खलु गोयमा । उवरदत्ते दारण पुरापुराणाण जाव पच्चणुवभ-
वमाणे विहरइ ॥ सू० ९ ॥

कर मातापिताने उसका नाम इस ख्याल से कि यह हमे उदुम्बरदत्त
यक्ष की आराधना से प्राप्त हुआ है ‘त होउ ण इमे दारण उवरदत्ते
णामेण’ इस लिये इस बच्चे का “उदुम्बरदत्त” ऐसा नाम होओ ।
‘तए ण से उवरदत्ते दारण पचधार्इपरिगहिण जाव परिवइइ’ नाम-संस्कार
के पश्चात् अब वह उदुम्बरदत्त दारक पाँच धाय माताओं से परि-
गृहीत होता हुआ आनन्द पूर्वक वृद्धि को प्राप्त होने लगा ॥ सू० ८ ॥

इसमे द्विसे यनारी भडोत्सव किया करीने मातापिताओ ते भाणउनु नाम ओ लक्ष्मी राज्जु
के आ पुत्र भने उदुम्बर यक्षनी आराधनाथी प्राप्त थयो उ ‘त होउ ण इमे दारण
उवरदत्ते णामेण’ ते भाटे आ भाणउनु नाम ‘उदुम्बरदत्त’ ओ प्रभावे थयो
‘तए ण से उवरदत्ते दारण पचधार्इपरिगहिण जाव परिवइइ’ नाम संस्कार
पछी हुवे ते उदुम्बरदत्त भाणउ पाय धाय माताओथी परिगृहीत (परिपालित) भनीने
आनन्दपूर्वक भोटो थवा लाग्यो (सू० ८) ।

च 'आसाएमाणी४' आसादयन्ती विस्वादयन्ती परिभाजयन्ती परिभुजाना
 'दोहल' दोहद 'विणेइ' विनयति=पूरयति, 'विणिता' विनीय=परिपूर्य 'जामेव
 दिसि पाउब्भूया' यस्या दिश. जडुभूता 'तामेव दिसि पडिगया' तामेव दिश
 प्रतिगता=गृह प्रति निवृत्तेत्यर्थः । 'तए ण सा गगदत्ता भारिया' तत खलु सा
 गगदत्ता भार्या 'पसत्थदोहला५' पशस्त्वदोहदा=सम्पूर्णदोहदयती५ 'त गम्भ'
 त गर्भे 'सुहसुहेण' सुखसुखेन=सुखपुर्णक 'परिवहइ' परिवहति=धारयति ।
 'तए ण सा गगदत्ता भारिया' ततः खलु सा गगदत्ता भार्या 'नवण्ह मासाण
 बहुपडिपुष्णाण' नवसु मासेषु रहुप्रतिपूर्णेणु=सर्वथा पूर्णेणु=सार्द्धसप्तदिवसाधिकेषु
 नवसु मासेषु गतेष्वित्यर्थ 'जाव' यावत् 'दारय' दारक 'पयाया' प्रजनितवती
 'ठिइ जाव णामे' स्थितियावत् नाम स्थितिपतिता कुलक्रमागता दशसहस्र-
 महोत्सवक्रिया कृत्या मातापितरा तस्य नाम कुरुत. 'जम्हा ण' यस्मात्खलु

जनो की महिलाओ के साथर उस विपुल अशन पान आदि का एव
 अनेक प्रकार की मदिरा का आसेवन किया और अपने दोहद की
 पूर्ति की । 'विणिता जामेव दिसि पाउब्भूया तामेव दिसि पडिगया' इस प्रकार
 वह अपने दोहद की पूर्ति कर जहा से आई वहां वापिस चलि गई ।
 'तए ण सा गगदत्ता भारिया पसत्थदोहला५ त गम्भ सुहसुहेण परिवहइ' इस
 रीति से दोहद के सपन्न होने पर उस गगदत्ता भार्याने उस अपने गर्भ
 को आनंद के साथ धारण किया । 'तए ण सा गगदत्ता भारिया नवण्ह
 मासाण जाव दारय पयाया ठिइ जाव णामे जम्हा ण अम्ह इमे दारए
 उवरदत्तस्स जक्खस्स उवयाइयलद्धए' गर्भ जब पूरे नौमास का हो गया
 नौमास सहित७॥ दिन जब अधिक हो गये, तब उसने पुत्र को
 जन्म दिया । अपने कुलक्रम से चली आई दशसहस्र महोत्सवक्रिया

साथे भली ते पुष्कल अशन-पान आदिनु अने अनेक प्रकारनी मदिराओनु आसेवन
 कर्तुं अने पोताना दोहदनी पूर्ति करी 'विणिता जामेव दिसि पाउब्भूया तामेव
 दिसि पडिगया' आ प्रभावे पोताना दोहदानी पूर्ति करीने न्याथी आवी हुती त्या
 पाछी गइ 'तए ण सा गगदत्ता भारिया पसत्थदोहला५ त गम्भ सुहसुहेण
 परिवहइ' आ प्रभावे दोहद पूर्ण यता ते गगदत्ताओ पोताना गर्भने आनदथी
 धारण कर्तौ 'तए ण सा गगदत्ता भारिया नवण्ह मासाण जाव दारय पयाया
 ठिइ जाव णामे जम्हा ण अम्ह इमे दारए उवरदत्तस्स जक्खस्स उवयाइयलद्धए'
 गर्भ न्यारे नव मासने पूरे यछ गयो-नव मास उपर साप्तासात ७॥ दिवस न्यारे
 वधारे गया त्यारे तेहे पुत्रने जन्म आये, पोताना कुलाचार प्रभावे भली आवती

‘अम्ह’ अस्माकम् ‘इमे दारए’ अय दारकः ‘उवरदत्तस्स जक्खस्स’ उदुम्बर-
दत्तस्य यक्षस्य ‘उवयाइयलद्धए’ उपयाचितलब्धकः=आराधनया प्राप्तः ‘त होउ
ण’ तस्माद् भवतु खलु ‘इमे दारए’ अय दारकः ‘उवरदत्ते णामेण’ उदुम्बरदत्तो
नाम्ना । ‘तए ण से उवरदत्ते दारए’ ततः खलु स उदुम्बरदत्तो दारकः
‘पवभाईपरिग्गहिण’ पञ्चधात्रीपरिगृहीतः=पञ्चधात्रीभि परिपाञ्चित ‘जाव’ यावत्
‘परिवइढ्ढइ’ परिउर्थते=मुखेन वृद्धिं प्राप्नोति ॥ सू० ८ ॥

॥ मूलम् ॥

तए णं से सागरदत्ते सत्थवाहे जहा विजयमित्ते, काल-
धम्ममुणा सजुत्ते । गंगदत्तावि । उंवरदत्ते निच्छूढे जहा उज्झियए ।
तए ण तस्स उवरदत्तस्स दारगस्स अण्णया कयाइ सरीरगंसि
जमगसमगमेव सोलस रोगायका पाउब्भूया, त जहा-सासे?
कासेर जाव कोढे । तए णं से उवरदत्ते दारए सोलसहिं
रोगायकेहि अभिभूए समाणे सडियहतथ जाव विहरइ । एवं
खलु गोयमा । उवरदत्ते दारए पुरापुराणाणं जाव पच्चणुब्भ-
वमाणे विहरइ ॥ सू० ९ ॥

कर मातापिताने उसका नाम इस ख्याल से कि यह हमे उदुम्बरदत्त
यक्ष की आराधना से प्राप्त हुआ है ‘त होउ ण इमे दारए उवरदत्ते
णामेण’ इस लिये इस बच्चे का “उदुम्बरदत्त” ऐसा नाम होओ ।
‘तए ण से उवरदत्ते दारए पवभाईपरिग्गहिण जाव परिवइढ्ढइ’ नाम-संस्कार
के पश्चात् अब वह उदुम्बरदत्त दारक पांच धाय माताओं से परि-
गृहीत होता हुआ आनन्द पूर्वक वृद्धि को प्राप्त होने लगा ॥ सू० ८ ॥

इक्षमे दिवसे यनारी भोक्तृस्य डिया क्षरीने मातापिताभ्ये ते णाणञ्जु नाम भ्ये लक्ष्मी राभ्यु
के आ पुत्र भने उदुम्बर यक्षणी आराधनाथी प्राप्त थयो ठे ‘त होउ ण इमे दारए
उवरदत्ते णामेण’ ते माटे आ णाणञ्जु नाम ‘उदुम्बरदत्त’ भ्ये प्रभावे थाभ्ये
‘तए ण से उवरदत्ते दारए पवभाईपरिग्गहिण जाव परिवइढ्ढइ’ नाम संस्कार
पछी पुने ते उदुम्बरदत्त णाणञ्जु पाय्य धाय माताभ्योथी परिगृहीत (परिपादित) भनीने
आनन्दपूर्वक भोटे थवा लाये (सू० ८)

च 'आसाएमाणी४' आसादयन्ती मिम्यादयन्ती परिभाजयन्ती परिहृजाना
 'दोहल' दोहद 'मिणेइ' मिनयति=पूरयति, 'मिणिता' मिनीय=परिपूर्य 'जामेव
 दिसि पाउब्भूया' यस्या दिशः जडुर्भूता 'तामेव दिसि पडिगया' तामेव दिश
 प्रतिगता=गृह प्रति निरुचेत्यर्थः । 'तए ण सा गगदत्ता भारिया' ततः खलु सा
 गगदत्ता भार्या 'पसत्थदोहला५' पशस्तदोहदा=सम्पूर्णदोहदयती५ 'त गम्भ'
 त गर्भ 'सुहसुहेण' सुखसुखेन=सुखपुर्णक 'परिवहइ' परिवहति=धारयति ।
 'तए ण सा गगदत्ता भारिया' ततः खलु सा गगदत्ता भार्या 'नवण्ह मासाण
 उहुपडिपुष्णाण' नवसु मासेषु उहुप्रतिपूर्णेषु=सर्वा पूर्णेषु=सार्द्धसप्तदिसाधिकेषु
 नवसु मासेषु गतेष्वित्यर्थ 'जाव' यावत् 'दारय' दारक 'पयाया' प्रजनितवती
 'ठिइ जाव णामे' स्थितियावत् नाम स्थितिपतिता कुलक्रमागता दशाहिक-
 महोत्सवक्रिया कृत्वा मातापितरा तस्य नाम कुरुत 'जम्हा ण' यस्मात्त्वञ्ज

जनो की महिलाओ के साथ उस विपुल अशन पान आदि का एवं
 अनेक प्रकार की मदिरा का आसेवन किया और अपने दोहद की
 पूर्ति की । 'मिणिता जामेव दिसि पाउब्भूया तामेव दिसि पडिगया' इस प्रकार
 वह अपने दोहद की पूर्ति कर जहा से आई वहा वापिस चलि गई ।
 'तए ण सा गगदत्ता भारिया पसत्थदोहला५ त गम्भ सुहसुहेण परिवहइ' इस
 रीति से दोहद के सपन्न होने पर उस गगदत्ता भार्याने उस अपने गर्भ
 को आनद के साथ धारण किया । 'तए ण सा गगदत्ता भारिया नवण्ह
 मासाण जाव दारय पयाया ठिइ जाव णामे जम्हा ण अम्ह इमे दारए
 उवरदत्तस्स जक्खस्स उवयाइयलद्धए' गर्भ जब पूरे नौमास का हो गया
 नौमास सहित७॥ दिन जब अधिक हो गये, तब उसने पुत्र को
 जन्म दिया । अपने कुलक्रम से चली आई दशाहिक महोत्सवक्रिया

साथे भली ते पुष्कण अशन-पान आदिनु अने अनेक प्रकारनी मदिराओनु आसेवन
 कर्तुं अने पोताना दोहदनी पूर्ति करी 'मिणिता जामेव दिसि पाउब्भूया तामेव
 दिसि पडिगया' आ प्रभाणु पोताना दोहदानी पूर्ति करीने न्याथी आवी डती त्या
 पाछी गइ 'तए ण सा गगदत्ता भारिया पसत्थदोहला५ त गम्भ सुहसुहेण
 परिवहइ' आ प्रभाणु दोहद पूरुं थता ते गगदत्ताणे पोताना गर्भने आनदथी
 धारणु कर्थे 'तए ण सा गगदत्ता भारिया नवण्ह मासाण जाव दारय पयाया
 ठिइ जाव णामे जम्हा ण अम्ह इमे दारए उवरदत्तस्स जक्खस्स उवयाइयलद्धए'
 गर्भ न्यारे नव मासनेा पूरा थइ गथे-नव मास उपर साक्षात् ७॥ दिवस न्यारे
 वधारे गया त्यारे तेणु पुत्रने जन्म आथे, पोताना कुलाचार प्रभाणु आवी आवती

‘अम्ह’ अस्माकम् ‘इमे दारए’ अय दारकः ‘उवरदत्तस्स जक्खस्स’ उदुम्बर-
दत्तस्य यक्षस्य ‘उवयाडयलद्धए’ उपयाचितलब्धकः=आराधनया प्राप्त. ‘त होउ
ण’ तस्माद् भवतु खलु ‘इमे दारए’ अय दारकः ‘उवरदत्ते णामेण’ उदुम्बरदत्तो
नाम्ना । ‘तए ण से उवरदत्ते दारए’ तत. खलु स उदुम्बरदत्तो दारक.
‘पचवाईपरिगहिए’ पञ्चधात्रीपरिवृहीत.=पञ्चधात्रीभिः परिपालित. ‘जाव’ यावत्
‘परिवइइ’ परिवर्धते=मुखेन वृद्धिं प्राप्नोति ॥ सू० ८ ॥

॥ मूलम् ॥

तए ण से सागरदत्ते सत्थवाहे जहा विजयमित्ते, काल-
धम्मूणा संजुत्ते । गंगदत्तावि । उवरदत्ते निच्छूढे जहा उज्झियए ।
तए ण तस्स उवरदत्तस्स दारगस्स अण्णया कयाइ सरीरगंसि
जमगसमगमेव सोलस रोगायका पाउवभूया, त जहा-सासे?
कासेर जाव कोढे । तए णं से उवरदत्ते दारए सोलसहिं
रोगायकेहि अभिभूए समाणे सडियहत्थ जाव विहरइ । एवं
खलु गोयमा । उवरदत्ते दारए पुरापुराणाणं जाव पच्चणुव्भ-
वमाणे विहरइ ॥ सू० ९ ॥

कर मातापिताने उसका नाम इस खयाल से कि यह हमे उदुम्बरदत्त
यक्ष की आराधना से प्राप्त हुआ है ‘त होउ ण इमे दारए उवरदत्ते
णामेण’ इस लिये इस बच्चे का “उदुम्बरदत्त” ऐसा नाम होओ ।
‘तए ण से उवरदत्ते दारए पचवाईपरिगहिए जाव परिवइइ’ नाम-संस्कार
के पश्चात् अब वह उदुम्बरदत्त दारक पाँच धाय माताओं से परि-
वृहीत होता हुआ आनन्द पूर्वक वृद्धि को प्राप्त होने लगा । ॥ सू० ८ ॥

इशमे दिवसे थनारी महोत्सव किया करीने मातापिताये ते भाणउनु नाम ये लक्ष्मी राज्य
के आ पुत्र भने उदुम्बर यक्षनी आराधनाथी प्राप्त थये ठे ‘त होउ ण इमे दारए
उवरदत्ते णामेण’ ते भाटे आ भाणउनु नाम ‘उदुम्बरदत्त’ ये प्रभाहे थये।
‘तए ण से उवरदत्ते दारए पचवाईपरिगहिए जाव परिवइइ’ नाम संस्कार
पछी हुवे ते उदुम्बरदत्त भाणउ पाथ धाय माताओथी परिवइहीत (परिपालित) भनीने
आनन्दपूर्वक भाटे थवा लाग्ये । (सू० ८)

ટીકા

‘તए ण से’ इत्यादि ।

‘तए ण से सागरदत्ते सत्थवाहे’ ततः खलु स सागरदत्तः सार्थवाहः ‘जहा विजयमित्ते’ यथा विजयमित्रः=अत्रैव द्वितीया ययनोक्तविजयमित्रसार्थवाहवत्-लवण-समुद्रमभ्ये ‘कालधम्मणा सजुत्ते’ कालधर्मेण सयुक्तो जातः मृत इत्यर्थः, ‘गगादत्ता वि’ गगदत्तापि=सागरदत्तस्य भार्या गगदत्तापि लक्ष्मीविनाश पोतविनाश पतिमरण चानुचिन्तयन्तीर कालधर्मेण सयुक्ता जाता-मृता ‘उवरदत्ते’ स उदुम्बरदत्तो दारक. ‘निच्छूदे’ निक्षिप्त.=स्वकाद् गृहाद् निष्कासितः ‘जहाउ-ज्झियए’ यथा उज्झितकः=उज्झितकवत् । ततः खलु स उदुम्बरदत्तो दारक. स्वकाद् गृहान्निःसृतः सन् पाटलिपण्डे नगरे गृह्णाटकत्रिकवत्तुष्कवत्वरमहापथपथेषु परिभ्रमति ।

‘तए ण से सागरदत्ते सत्थवाहे०’ इत्यादि ।

‘तए ण से सागरदत्ते सत्थवाहे’ किसी एक समय की बात है कि वह सागरदत्त सार्थवाह ‘जहा विजयमित्ते’ द्वितीय अध्ययन में वर्णित विजयमित्र सार्थवाह की तरह ‘कालधम्मणा सजुत्ते’ लवण समुद्र में डूब कर मर गया । ‘गगदत्तावि’ गगदत्ता भी अपने पति का अचानक मरण सुन कर एव जहाज के लवण समुद्र में डूब जाने से समस्त लक्ष्मी का विनाश जान कर दुःखित हो मर गई ‘उवरदत्ते निच्छूदे’ वहाँ के राजपुरुषों ने उदुम्बरदत्त को चाल-चलन से भ्रष्ट होने के कारण ‘जहा उज्झियए’ पूर्व में वर्णित उज्झित दारक की तरह घर से बाहर निकाल दिया । ‘तए ण तस्स उवरदत्तस्स दारगस्स अण्णया कयाइ सरीरगसि जमगसमगमेव सोलस रोगायका पाउब्भूया’ घर से बहार निकाला

‘तए ण से सागरदत्ते सत्थवाहे०’ इत्यादि

‘तए ण से સાગરદત્તે સત્થવાહે’ કેઈ એક સમયની વાત છે કે તે સાગરદત્ત સાર્થવાહ ‘જહા વિજયમિત્તે’ બીજા અધ્યયનમાં વર્ણિત વિજયમિત્ર સાર્થવાહ પ્રમાણે ‘કાલધમ્મણા સજુત્તે’ લવણ સમુદ્રમાં ડૂબીને મરણ પામ્યો, ‘ગગદત્તાવિ’ ગગદત્તા પણ પોતાના પતિનું અચાનક મૃત્યુ સાંભળીને તથા લવણ સમુદ્રમાં વહાણ ડૂબી જવાથી તમામ લક્ષ્મીનો નાશ થઈ ગયો બાકીને દુઃખીત થઈને મરણ પામી ‘ઉવરદત્તે નિચ્છૂદે’ ત્યાંના રાજપુરુષોએ ઉદુમ્બરદત્તની ચાલ-ચલંગત ભ્રષ્ટ હોવાના કારણે ‘જહા ઉજ્જિયણે’ ઉજ્જિત દારક પ્રમાણે ઘરથી બહાર કાઢી મૂક્યો, ‘તए ण तस्स उवरदत्तस्स दारगस्स अण्णया कयाइ सरीरगसि जमगसमगमेव सोलस रोगायका पाउब्भूया’

‘तए ण तस्स उवरदत्तस्स’ इत्यादि । ‘तए ण तस्स उवरदत्तस्स दारगस्स’ तत. खलु तस्य उदुम्बरदत्तस्य दारकस्य ‘अण्णया कयाइ’ अन्यदा रुदाचित् ‘सरीरगसि’ शरीरे ‘जमगसमगमेव’ यमकसमकमेव=युगपदेव ‘सोलस’ षोडश ‘रोगायका’ रोगातङ्काः=रोगाः=कासादयः, आतङ्काः=उदरशूलदयः ‘पाउ-ब्भूया’ प्रादुर्भूताः, ‘त जहा’ तद्यथा-ते यथा-तेषा नामान्याह-‘सासे’ श्वासः १ ‘कासे’ कासः २ ‘जाव’ यावत् ‘कोदे’ कुष्ठः १६ । ‘तए ण से उवरदत्ते दारए’ तत. खलु स उदुम्बरदत्तो दारकः ‘सोलसहिं षोडशभिः ‘रोगायकेहिं’ रोगातङ्कैः ‘अभिभूए समाणे’ अभिभूतः सन् ‘सडियहत्थ जाव’ शटितहस्त यावत्-शटितहस्ताङ्गुलिकः, शटितपादाङ्गुलिकः, इत्यादि सर्वं पूत्रवद् विज्ञेयम्, यावद् भिक्षावृत्तिं कुर्वन् ‘विहरइ’ विहरति । भगवान् कथयति-‘एव खलु’ इत्यादि ।

गया उदुम्बरदत्त पाटलिपुत्र नगर में शृगाटक, त्रिक, चतुष्क, चत्वर, और महापथ, इन में लावारिस-अगार की तरह इतस्ततः घूमता फिरता और चरित्रभ्रष्ट बन गया । भक्ष्याभक्ष्य, गम्यागम्य आदि के विवेक से विलकुल विहीन हो गया । स्वच्छन्द प्रवृत्तिशाली होने से एव अगम्य के साथ गमन करने से इसके शरीर में एक ही साथ १६ प्रकार के रोग और आतक उत्पन्न हुए । ‘त जहा’-जैसे ‘सासे कासे जाव कोदे’ श्वास, कास से लगा कर कोढ़ तक । ‘तए ण से उवरदत्ते दारए सोलसेहिं रोगायकेहिं अभिभूए समाणे’ इस प्रकार श्वास कास से लगाकर कोढ़ तक के १६ प्रकार के रोग और आतकों से व्यथित वह उदुम्बरदत्त ‘सडियहत्थ जाव विहरइ’ अग उपागो से विहीन बना हुआ, जैसा कि इसी अध्ययन में द्वितीय सूत्र में कहा गया है, घर घर भीख मागता फिर रहा है ।

धरती पहार काढी भूँडेवा ते उदुम्बरदत्त पाटलीपुत्र नगरमा शृगाटक, त्रिक चतुष्क चत्वर अने महापथ, तेमा लावारिस-धरती विनाना देदीआण भाषुस प्रभावे रक्षवाये थध आभ-तेम धुमता-इरतो अने चारित्र भ्रष्ट गनी गये। भक्ष्या-भक्ष्य, गम्यागम्य, विवेकथी अकेकभ रहित गनी गये।-स्वच्छंदी प्रवृत्तिवाणो जनवाथी अगम्यनी साथे गमन करवाथी तेना शरीरमा अके साथे सोण १६ प्रकारना रोगो अने आतको उत्पन्न थया, ‘त जहा सासे कासे जाव कोदे’ श्वास कासथी भाडीने कोढ सुधी ‘तए ण से उवरदत्ते दारए सोलसहिं रोगायकेहिं अभूभिए समाणे’ आ प्रभावे श्वास-कासथी लधने कोढ सुधीने सोण प्रकारना रोग अने आतक पीडित ते उदुम्बरदत्त ‘सडियहत्थ जाव विहरइ’ अग-उपागोथी रहित गनीने नेवी रीते आ अध्ययनना गीअ सूत्रमा कडेव छे तेम धेर-धेर लीअ भागते इरतो छते।

ટીકા

‘તણ ન સે’ इत्यादि ।

‘તણ ન સે સાગરદત્તે સત્થવાહે’ તતઃ સ્વલુ સ સાગરદત્ત. સાર્થવાહઃ ‘જહા વિજયમિત્તે’ યથા વિજયમિત્રઃ=અત્રેય દ્વિતીયાધ્યયનોક્તવિજયમિત્રસાર્થવાહ-વત્-લવણ-સમુદ્રમધ્યે ‘કાલધમ્મુણા સજુત્તે’ કાલધર્મેણ સયુક્તો જાતઃ મૃત इत्यर्थः, ‘ગગદત્તા વિ’ ગગદત્તાપિ=માગરદત્તસ્ય માર્યા ગગદત્તાપિ લક્ષ્મીવિનાશ પોત વિનાશ પતિમરણ ચાનુચિન્તયન્તીર કાલધર્મેણ સયુક્તા જાતા-મૃતા ‘ઉવરદત્તે’ સ ઉદુમ્બરદત્તો દારકઃ ‘નિચ્છૂદે’ નિશ્ચિન્ન-સ્વક્રાદ્ ગૃહાદ્ નિષ્કાસિત. ‘જહાઉ-ઝિણ્યણ’ યથા ઉઝ્જિતરુઃ=ઉઝ્જિતરુવત્ । તતઃ સ્વલુ સ ઉદુમ્બરદત્તો દારકઃ. સ્વક્રાદ્ ગૃહાન્નિસૃતઃ સન્ પાટલિપણ્ડે નગરે શૃંગાટકત્રિરુચતુષ્કવત્ત્વરમહાપથ-પથેષુ પરિભ્રમતિ ।

‘તણ ન સે સાગરદત્તે સત્થવાહે’ इत्यादि ।

‘તણ ન સે સાગરદત્તે સત્થવાહે’ કિસી એક સમય કી બાત હૈ કિ વહ સાગરદત્ત સાર્થવાહ ‘જહા વિજયમિત્તે’ દ્વિતીય અધ્યયન મે વર્ણિત વિજયમિત્ર સાર્થવાહ કી તરહ ‘કાલધમ્મુણા સજુત્તે’ લવણ સમુદ્ર મેં ડૂબ કર મર ગયા । ‘ગગદત્તાવિ’ ગગદત્તા બી અપને પતિ કા અચ્ચાનક મરણ સુન કર એવ જહાજ કે લવણ સમુદ્ર મે ડૂબ જાને સે સમસ્ત લક્ષ્મી કા વિનાશ જાન કર દુઃખિત હો મર ગઈ ‘ઉવરદત્તે નિચ્છૂદે’ વહાં કે રાજપુરુષો ને ઉદુમ્બરદત્ત કો ચાલ-ચલન સે બ્રષ્ટ હોને કે કારણ ‘જહા ઉઝ્જિણ્યણ’ પૂર્વ મે વર્ણિત ઉઝ્જિત દારક કી તરહ ઘર સે બાહર નિકાલ દિયા । ‘તણ ન તસ્સ ઉવરદત્તસ્સ દારગસ્સ અણ્ણયા કયાઈ સરીરગસિ જમગસમગમેવ સોલસ રોગાયકા પાઠબ્બૂયા’ ઘર સે બહાર નિકાલા

‘તણ ન સે સાગરદત્તે સત્થવાહે’ इत्यादि

‘તણ ન સે સાગરદત્તે સત્થવાહે’ કોઈ એક સમયની વાત છે કે તે સાગર દત્ત સાર્થવાહ ‘જહા વિજયમિત્તે’ બીજા અધ્યયનમાં વર્ણિત વિજયમિત્ર સાર્થવાહ પ્રમાણે ‘કાલધમ્મુણા સજુત્તે’ લવણ સમુદ્રમાં ડૂબીને મરણ પામ્યો, ‘ગગદત્તાવિ’ ગગદત્તા પણ પોતાના પતિનું અચ્ચાનક મૃત્યુ સાંભળીને તથા લવણ સમુદ્રમાં વહાણ ડૂબી જવાથી તમામ લક્ષ્મીનો નાશ થઈ ગયો બાણીને દુઃખીત થઈને મરણ પામી ‘ઉવરદત્તે નિચ્છૂદે’ ત્યાંના રાજપુરુષોએ ઉદુમ્બરદત્તની ચાલ-ચલન બ્રષ્ટ હોવાના કારણે ‘જહા ઉઝ્જિણ્યણ ઉલ્લિત દારક પ્રમાણે ઘરથી બહાર કાઢી મૂક્યો, ‘તણ ન તસ્સ ઉવરદત્તસ્સ દાર ગસ્સ અણ્ણયા કયાઈ સરીરગસિ જમગસમગમેવ સોલસ રોગાયકા પાઠબ્બૂયા’

कुत्रोत्पत्स्यते ? । भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि । हे गौतम । ‘उत्तरदत्ते दारण’ उदुम्बरदत्तो दारकः ‘वात्तरि वासाइ’ द्विसप्तति वर्षाणि=द्विसप्ततिवर्षपरिमित ‘परमाउय’ परमायुष्मन्=उत्कृष्टमायुः ‘पालित्ता कालमासे काल किच्चा’ पालयित्वा कालमासे काल कृत्वा ‘इमीसे’ अस्या ‘रयणप्पभाए पुढवीए’ रत्नप्रभाया पृथिव्याम् उत्कर्षेण एरुसागरोपमस्थितिकेषु नैरयिकेषु ‘णेरइयत्ताए’ नैरयिकृतया ‘उववज्जिहिइ’ उत्पत्स्यते । ‘ससारो’ ससार.=मवाद् भवान्तरे भ्रमणम्, ‘तहेव’ तथैव=मृगापुत्रवदेव विज्ञेयम् । ‘जाव पुढवीसु’ यावत् पृथिवीषु पृथिवीकायेषु अनेकशतसहस्रकृत्वः उत्पत्स्यते । ‘तओ’ ततः=तदनन्तर ‘हत्थिणाउरे णयरे’ हस्तिनापुरे नगरे ‘कुक्कुडत्ताए’ कुक्कुटतया ‘पच्चायाहिइ’ प्रत्यायास्यति=कुक्कुटो भविष्यतीत्यर्थः । स ‘जायमित्ते चेव’ जातमात्र एव ‘गोट्टिल्लवहिए’ गोष्ठिक-

रहि उववज्जिहिइ’ कहा जायगा ? और कहा उत्पन्न होगा ? इस प्रकार गौतम का प्रश्न सुनकर भगवानने कहा ‘गोयमा उत्तरदत्ते दारण वात्तरि वासाइ परमाउय पालित्ता कालमासे काल किच्चा’ गौतम । यह उदुम्बरदत्त दारक अपनी ७२ वर्ष की उत्कृष्ट आयु को समाप्त कर काल के अवसर मर कर ‘इमीसे रयण० णेरइयत्ताए उववज्जिहिइ ससारो तहेव जाव पुढवीसु’ प्रथम पृथिवि में सागर की उत्कृष्ट स्थितिवाले नरक में नारकी की पर्याय से उत्पन्न होगा । इसका भव से भवान्तर भ्रमण मृगापुत्र की तरह ही समझना चाहिये । यह पृथिवीकाय में अनेक शतसहस्र बार उत्पन्न होगा । ‘तओ हत्थिणाउरे णयरे कुक्कुडत्ताए’ पच्चायाहिइ वहा से भ्रमण कर फिर यह हस्तिनापुर नगर में कुक्कुट-मुर्गा की पर्याय में जन्म धारण कर ‘जायमित्ते चेव गोट्टिल्लवहिए’ गोष्ठिक पुरुषों द्वारा

‘उववज्जिहिइ’ क्या ज्ये ? अने क्या उत्पन्न थ्ये ? आ प्रकरनेः प्रश्न साभणीने भगवाने कहु ‘गोयमा उत्तरदत्ते दारण वात्तरि वासाइ परमाउय पालित्ता कालमासे काल किच्चा’ हे गौतम । ते उदुम्बरदत्त दारक पातानी ७२ गडोतेर वर्षानी उत्कृष्ट आयुष्य पूरी करीने मरखु नमथे मरखु पागीने ‘इमीसे रयण० णेरइयत्ताए उववज्जिहिइ ससारो तहेव जाव पुढवीसु’ प्रथम-पडेली पृथिवीमा ओक १ सागरनी उत्कृष्ट स्थितिवाणा नरकमा नारकी एवणी पर्यायथी उत्पन्न थथे तेनु ओक भवमाथी थीब्ब लवनु परिभ्रमखु मृगापुत्रमा प्रभाणु समणु लेवु लेधंओ ते एव पृथिवीकायमा अने से कडोवार-इल्लरोवार (ओक लक्ष-लाओ वार) उत्पन्न थथे, ‘तओ हत्थिणा उरे णयरे कुक्कुडत्ताए पच्चायाहिइ’ त्याथी भ्रमखु करीने करी ते हस्तिनापुर नगरमा कुक्कुडानी पर्यायमा जन्म धारखु करी ‘जायमित्ते चेव गोट्टिल्ल वहिए’

‘एव खलु गोयमा !’ एव खलु हे गौतम ! ‘उवरदत्ते दारण’ उदुम्बरदत्तो दारकः ‘पुरापुराणाण’ पुरापुरातनाना=पूर्वभयकृताना ‘जाय’ यावत्-कर्मणा पापक फलवृत्तिविशेष ‘पञ्चणुम्भयमाणे’ प्रत्यनुभयन् ‘विहरइ’ विहरति ॥सू० ९॥

॥ मूलम् ॥

સે ણં ઉવરદત્તે દારણ કાલમાસે કાલ કિચ્ચા કહિં ગચ્છિહિં કહિં ઉવવજ્ઞિહિં ? ગોયમા ! ઉવરદત્તે દારણ વાવત્તરિં વાસાઈ પરમાડય પાલિત્તા કાલમાસે કાલ કિચ્ચા ઇમીસે રયણપ્પમાણેરહયત્તાણ ઉવવજ્ઞિહિં, સસારો તહેવ જાવ પુઢવીસુ । તઓ હત્થિણાડરે ણયરે કુમ્મકુડત્તાણ પચ્ચાયાહિં, જાયમિતે ચેવ ગોટ્ઠિલ્લવહિં તત્થેવ હત્થિણાડરે ણયરે સેટ્ઠિકુલંસિ ઉવવજ્ઞિહિં, વોહિં, સોહમ્મે કપ્પે મહાવિદેહે વાસે સિજ્ઞિહિં । નિક્કલેવો ॥સૂ० ૧૦॥

सत्तम अज्झयण समत्तं ॥ ७ ॥

टीका ।

गौतम. पृच्छति—‘से ण’ इत्यादि ।

‘સે ણ ઉવરદત્તે દારણ’ સ સ્વલ્લુ ઉદુમ્બરદત્તો દારકઃ ‘કાલમાસે કાલ કિચ્ચા’ કાલમાસે કાલ કૃત્વા ‘કહિંગચ્છિહિં’ કુત્ર ગમિષ્યતિ ‘કહિં ઉવવજ્ઞિહિં’

ભગવાન કહતે હૈ કિ-‘एव खलु गोयमा’ हे गौतम ! इस प्रकार ‘उवरदत्ते दारण पुरापुराणाण जाव पञ्चणुम्भयमाणे विहरइ’ यह उदुम्बरदत्त दारक अपने पूर्वोपाजित अनेकविध पापकर्मों का फल भोग रहा है ॥सू. ९॥

‘સે ણ ઉવરદત્તે દારણ’ ઇત્યાદિ ।

ગૌતમ પૂછતે હૈ,—‘સે ણ ઉવરદત્તે દારણ’ હૈ અદન્ત ! યહ ઉદુમ્બરદત્ત દારક ‘કાલમાસે કાલ કિચ્ચા’ કાલ માસ મેં કાલ કર ‘કહિં ગચ્છિહિં

ભગવાન કહે છે કે (एव खलु गोयमा) हे गौतम ! આ પ્રમાણે ‘उवरदत्ते दारण पुरापुराणाण जाव पञ्चणुम्भयमाणे विहरइ’ તે ઉદુમ્બરદત્ત દારક પોતાના પૂર્વોપાજિત અનેક પ્રકારના પાપ કર્મોના ફળને ભોગવી રહ્યો છે (સૂ. ૯)

“સે ણ ઉવરદત્તે દારણ” ઇત્યાદિ

ગૌતમ પૂછે છે કે હે અદન્ત ! ‘સે ણ ઉવરદત્તે દારણ’ તે ઉદુમ્બરદત્ત દારક ‘કાલમાસે કાલ કિચ્ચા’ મરણ સમયે મરણ પામીને ‘કહિં ગચ્છિહિં કહિં

कुत्रोत्पत्स्यते ? । भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि । हे गौतम । ‘उवरदत्ते दारए’ उदुम्बरदत्तो दारकः ‘वावत्तरि वासाइ’ द्विसप्तति वर्षाणि=द्विसप्ततिवर्षपरिमित ‘परमाउय’ परमायुष्कम्=उत्कृष्टमायुः ‘पालित्ता कालमासे काल किच्चा’ पालयित्वा कालमासे काल कृत्वा ‘इमीसे’ अस्या ‘रयणप्पभाए पुढवीए’ रत्नप्रभाया पृथिव्याम् उत्कर्षेण एरुसागरोपमस्थितिकेषु नैरयिकेषु ‘णेइयत्ताए’ नैरयिकृतया ‘उववज्जिहिइ’ उत्पत्स्यते । ‘ससारो’ ससार.=मवाद् भवान्तरे भ्रमणम्, ‘तहेय’ तथैव=मृगापुत्रवदेव निज्ञेयम् । ‘जाय पुढवीसु’ यायत् पृथिवीषु पृथिवीकायेषु अनेकशतसहस्रकृत्वः उत्पत्स्यते । ‘तओ’ ततः=तदनन्तर ‘हत्थिणाउरे णयरे’ हस्तिनापुरे नगरे ‘कुक्कुडत्ताए’ कुक्कुटतया ‘पच्चायाहिइ’ प्रत्यायास्यति=कुक्कुटो भविष्यतीत्यर्थः । स. ‘जायमित्ते चेव’ जातमात्र एव ‘गोद्विल्लवहिए’ गोष्ठिक-

रहि उववज्जिहिइ’ कहा जायगा ? और कहा उत्पन्न होगा ? इस प्रकार गौतम का प्रश्न सुनकर भगवानने कहा ‘गोयमा उवरदत्ते दारए वावत्तरि वासाइ परमाउय पालित्ता कालमासे काल किच्चा’ गौतम ! यह उदुम्बरदत्त दारक अपनी ७२ वर्ष की उत्कृष्ट आयु को समाप्त कर काल के अवसर मर कर ‘इमीसे रयण० णेरइयत्ताए उववज्जिहिइ ससारो तहेय जाव पुढवीसु’ प्रथम पृथिवि में सागर की उत्कृष्ट स्थितिवाले नरक में नारकी की पर्याय से उत्पन्न होगा । इसका भव से भवान्तर भ्रमण मृगापुत्र की तरह ही समझना चाहिये । यह पृथिवीकाय में अनेक शतसहस्र बार उत्पन्न होगा । ‘तओ हत्थिणाउरे णयरे कुक्कुडत्ताए’ पच्चायाहिइ वहा से भ्रमण कर फिर यह हस्तिनापुर नगर में कुक्कुट-मुर्गा की पर्याय में जन्म धारण कर ‘जायमित्ते चेव गोद्विल्लवहिए’ गोष्ठिक पुरुषों द्वारा

उववज्जिहिइ’ क्या ज्ये ? अने क्या उत्पन्न थ्ये ? आ प्रकारने प्रश्न साधणीने भगवाने कछु ‘गोयमा उवरदत्ते दारए वावत्तरि वासाइ परमाउय पालित्ता कालमासे काल किच्चा’ हे गौतम ! ते उदुम्बरदत्त दारक पोतानी ७२ छोडोतेर वर्षानी उत्कृष्ट आयु पूरी करीने भरषु समथे भरषु पाणीने ‘इमीसे रयण० णेरइयत्ताए उववज्जिहिइ ससारो तहेय जाव पुढवीसु’ प्रथम-पडेली पृथिवीमा ओक १ सागरनी उत्कृष्ट स्थितिवाणा नरकमा नारकी एवनी पर्यायथी उत्पन्न थ्ये तेनु ओक भवमाथी थील्ल भवनु परिभ्रमण मृगापुत्रना प्रभाण्णे समए लेवु नेध्थे ते एव पृथिवीकायमा अने सेकडोवार-हजारोवार (ओक लक्ष-लाणो वार) उत्पन्न थ्ये, ‘तओ हत्थिणा उरे णयरे कुक्कुडत्ताए पच्चायाहिइ’ त्याथी भ्रमण करीने करी ते हस्तिनापुर नगरमा कुकडानी पर्यायमा जन्म धारण करी ‘जायमित्ते चेव गोद्विल्लवहिए’

वधितः=गोष्ठिरूपुरैर्यथ प्राप्तः सन् 'तत्थेय' तत्रैव 'हत्थिणाउरे नयरे' हस्ति-
नापुरे नगरे 'सेट्टिकुलसि' श्रेष्ठिकुले 'उयज्जिहिइ' उत्पस्यते । तत्र 'बोहिं'
बोधिं=सम्यक्त्वं प्राप्स्यति । ततो मृत्वा 'सोहम्मे कप्पे' सौगर्मे कल्पे देवो
भविष्यति । ततश्च्युत्वा 'महाविदेहे वासे' महाविदेहे उपे-महाविदेहे क्षेत्रे
उत्पस्यते । तत्र सः 'सिज्जिहिइ' सेत्स्यति । अस्य व्याख्या पूर्ववत् । 'निक्खेवो'
निक्षेपः=समाप्तिराक्य, तथाहि-**‘एव खलु जट्ट ! समणेण भगवया महावीरेण
दुहविचागाण सत्तमस्स अज्झयणस्स अयमद्वे पण्णत्ते’ इति । ‘त्तिवेमि’ इति
ब्रवीमि=यथा भगवतः समीपे मया श्रुतं तथैव त्वा कथयामि ॥ सू० १० ॥**

॥ इति श्री-शिवप्रख्यात-जगद्गुरु-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषारुल्लितललित-
कलापालापक-प्रविशुद्धगन्धर्वनैऋत्यनिर्मायक-आदिमानमर्दक-श्रीशाहूच्छत्र-
पतिकोल्हापुरराजमदत्त-‘जैन-शास्त्राचार्य’-पदभूषित-कोल्हापुरराज-
गुरु-बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य-जैनधर्मदिगारुर-पूज्यश्री-घासीलाल-
व्रतिविरचिताया विपाकश्रुते दुःखविपाकनामक-प्रथमश्रुतस्क-
न्धस्य विपाकचन्द्रिकाख्याया व्याख्यायाम्
सप्तममध्यायन सम्पूर्णम् ॥ १ । ७ ॥

मारा जायगा और फिर 'तत्थेव हत्थिणाउरे नयरे' सेट्टिकुलसि उववज्जिहिइ
उसी हस्तिनापुर में किसी सेठ के घर में उत्पन्न होगा, वहाँ इसे
स्थविरो के पास धर्म श्रवण करने से 'बोहिं सोहम्मे कप्पे महाविदेहे
वासे सिज्जिहिइ' बोधिका लाभ होगा । मर कर तप सयम के
प्रभाव से यह सौधर्म स्वर्ग का देव होगा । वहाँ से व्यवकर फिर
यह महाविदेह क्षेत्र में जन्म धारण करेगा । वहाँ दीक्षा लेकर सकल

गोष्ठिक पुत्रों द्वारा भार्य्ये जन्मे, अने इसी 'तत्थेव हत्थिणाउरे नयरे सेट्टि कुलसि
उववज्जिहिइ' तेज हस्तिनापुरमा केछ ओक शेठना घर उत्पन्न थये, त्या ते स्थविरो
पासे धर्म-श्रवण करथे, अने धर्म-श्रवण करवाथी तेने 'बोहिं सोहम्मे कप्पे
महा विदेहे वासे सिज्जिहिइ' बोधिने लाभ थये, पछी मरथु पाभीने तप
सयमना प्रभावथी ते सौधर्म नामना स्वर्गमा देव थये पछी त्याथी अचीने इसी
पाछो महाविदेह क्षेत्रमा जन्म धारण करथे, त्या दीक्षा वधने सकल कर्मेनि क्षय

कर्मों का क्षय कर सिद्धिगति को प्राप्त करेगा 'निम्खेवो' इस प्रकार हे जम्बू ! इस सप्तम अध्ययन का यह भाव भगवानने फरमाया है । मैंने जैसा प्रभु से सुना वैसा ही तुम से कहा है ॥ सू १० ॥

॥ इति श्री विपाकश्रुतके दुःखविपाकनामक प्रथम-
श्रुतस्कन्ध की 'विपाकचन्द्रिका' टीका के
हिन्दी अनुवाद में 'उदुम्बरदत्त' नामक
सप्तम अध्ययन सम्पूर्ण ॥ १-७ ॥

करीने सिद्धिगतिने प्राप्त करे 'निम्खेवो' आ प्रभाष्टे छे जम्बू ? आ नातमा
अध्ययनना आ भाव भगवाने कहेल छे, मे पणु प्रभु पासेथी जेवा साबज्या छे
तेवीज नीते तमने कहेल छे (सू० १०)

इति विपाकश्रुतना 'दुःखविपाक' नामना प्रथम श्रुतस्कन्धनी
'विपाकचन्द्रिका' टीकाणा शुभशती अनुवादमा
'उदुम्बरदत्त' नामक सातशु
अध्ययन सम्पूर्ण ॥ १-७ ॥

वधितः=गोष्ठिकपुरुषैर्यथ प्राप्तः सन् 'तत्थेय' तत्रैव 'हस्तिणाउरे नयरे' हस्ति-
नापुरे नगरे 'सेट्टिकुलसि' श्रेष्ठिकुले 'उववज्जिहिइ' उत्पत्स्यते । तत्र 'बोहिं'
बोधिं=सम्यक्त्वं प्राप्स्यति । ततो मृत्वा 'सोहम्मे कप्पे' सौधर्मे कल्पे देवो
भविष्यति । ततश्च्युत्वा 'महाविदेहे वासे' महाविदेहे रप्ते-महाविदेहे क्षेत्रे
उत्पत्स्यते । तत्र सः 'सिज्जिहिइ' सेत्स्यति । अस्य व्याख्या पूर्ववत् । 'निक्खेवो'
निक्षेपः=समाप्तिराक्य, तथाहि- 'एव खलु जनु ! समणेण भगवया महावीरेण
दुहविवागाण सत्तमस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते' इति । 'त्तिवेमि' इति
ब्रवीमि=यथा भगवतः समीपे मया श्रुतं तथैव त्वा कथयामि ॥ सू० १० ॥

॥ इति श्री-विश्वरिख्यात-जगद्बल्लभ-प्रसिद्धराचरु-पञ्चदशभाषारलितललित-
कलापालापक-प्रविशुद्भगपत्रनैरुग्रन्यनिर्मायक-आदिमानमर्दक-श्रीशाहूच्छत्र
पतिकोल्हापुरराजप्रदत्त-' जैन-शास्त्राचार्य '-पदभूषित-कोल्हापुरराज-
गुरु-बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य-जैनधर्मदिगारर-पूज्यश्री-घासीलाल-
व्रतिविरचिताया विपाकश्रुते दुःखविपाकनामक-प्रथमश्रुतस्क-
न्धस्य विपाकचन्द्रिकाख्याया व्याख्यायाम्
सप्तमोऽध्यायः सम्पूर्णम् ॥ १ । ७ ॥

मारा जायगा और फिर 'तत्थेव हस्तिणाउरे नयरे' सेट्टिकुलसि उववज्जिहिइ
उसी हस्तिनापुर में किसी सेठ के घर में उत्पन्न होगा, वहां इसे
स्थविरो के पास धर्म श्रवण करने से 'बोहिं सोहम्मे कप्पे' महाविदेहे
वासे 'सिज्जिहिइ' बोधिका लाभ होगा । मर कर तप समय के
प्रभाव से यह सौधर्म स्वर्ग का देव होगा । वहां से व्यवकर फिर
यह महाविदेह क्षेत्र में जन्म धारण करेगा । वहां दीक्षा लेकर सकल

गोष्ठिक पुरुषों द्वारा भार्यो वशे, अने इसी 'तत्थेव हस्तिणाउरे नयरे' सेट्टिकुलसि
उववज्जिहिइ' तेज हस्तिनापुरमा दोध जोक शेठना घेर उत्पन्न थये, त्या ते स्थविशे
यासे धर्म-श्रवण करथे, अने धर्म-श्रवण करवाथी तेने 'बोहिं सोहम्मे कप्पे'
महा विदेहे वासे 'सिज्जिहिइ' बोधिने लाभ थये, पछी मरण पावने तप
सयमना प्रभावथी ते सौधर्म नामना स्वर्गमा देव थये पछी त्याथी थवीने इसी
पाछे महाविदेह क्षेत्रमा जन्म धारण करथे, त्या दीक्षा लधने सकल कर्मेनि क्षय

यासी-’ इति । जम्बूस्वामी श्रीसुधर्मस्वामिन पृच्छति-‘जड ण भते’ इत्यादि । यदि खलु हे भदन्त ! हे भगवन् ! श्रमणेन भगवता महावीरेण यावत् सिद्धि-स्थान संप्राप्तेन दुःखविपाकाना सप्तमस्याध्ययनस्यायमर्थः प्रज्ञप्तः, अष्टमस्य खलु हे भदन्त ! अययनस्य दुःखविपाकाना श्रमणेन भगवता महावीरेण यावत् सिद्धिस्थान संप्राप्तेन कोऽर्थः प्रज्ञप्तः । तत खलु स सुधर्माऽनगारो जम्बू-नामकमनगारमेव-वक्ष्यमाणप्रकारेण ‘वयासी’ अत्रादीत्—

एव खलु हे जम्बू ! ‘तेण कालेण तेण समएण’ तस्मिन् काले तस्मिन् समये ‘सारियपुर णयर’ शौर्यपुर नगरम् । ‘सोरियवडिसग उज्जाण’ शौर्यावतसकमुद्यानम् । ‘सोरिओ जक्खो’ शौर्यो यक्ष-शौर्यनामको यक्षः । ‘सोरियदत्तो राया’ तत्र-शौर्यदत्तनामसो राजा आसीत् । ‘तस्स ण’ तस्य खलु ‘सोरियपुरस्स णयरस्स वहिया’ शौर्यपुरस्य नगरस्य वहि ‘उत्तरपुरत्थिमे दिसो-

भावार्थ-हे भदन्त ! यदि श्रमण भगवान् महावीर ने दुःखविपाक के सप्तम अध्ययन का ‘उद्वरदत्त’ की कथानक रूप भाव प्रतिपादित किया है तो उन्हीं प्रभुने इसके अष्टम अध्ययन का क्या भाव कहा है ? इस प्रकार जब्बू स्वामी के पूछने पर श्री सुधर्मा स्वामी ने कहा कि-हे जम्बू ! सुनो ! सिद्धिस्थानगत श्रीमहावीर प्रभुने अष्टम अध्ययन का जो भाव कहा है, वह इस प्रकार है-

‘तेण कालेण तेण समएण’ उस काल में और उस समय में ‘सोरियपुर णयर’ शौर्यपुर नाम का नगर था । उसमें ‘सोरियवडिसग उज्जाण’ एक शौर्यावतसक नामक बगीचा था । ‘सोरिओ जक्खो’ उस बगीचे में शौर्य नामका एक यक्ष रहता था । ‘सोरियदत्तो राया’ उस

भावार्थ-हे भदन्त ! जो के श्रमण भगवान् महावीरे दुःखविपाकना आठमा अध्ययनने उद्वरदत्तानी कथा रूप भाव प्रतिपादन कर्थे छे, तो प्रभुश्रीके तेना आठमा अध्ययनना शु भाव कहुवा छे ? आ प्रकारने जणू स्वामीने प्रश्न यता श्री सुधर्मा स्वामीके कहु छे हे जम्बू ? सालणे ? सिद्धिस्थान पावेला श्री महावीर प्रभुके आठमा अध्ययनना के भाव कहुवा छे ते आ प्रमाणे छे

‘तेण कालेण तेण समएण’ ते जाल ते समयने विधे ‘सोरियपुर णयर’ शौर्यपुर नामनु नगर छतु तेमा ‘सोरियवडिसग उज्जाण’ ओक शौर्यावतसक नामने जगीये छते, ‘सोरिओ जक्खो’ ते जगीयाभा शौर्य नामने ओक यक्ष रहते छते, ‘सोरियदत्तो राया’ ते नगरना राजानु नाम शौर्यदत्त छतु

॥ अथ अष्टमम् अध्ययनम् ॥

॥ मूलम् ॥

जइ ण भते अट्टमस्स उक्खेवो । एव खलु जव्व । तेण कालेण तेण समएण सोरियपुरं णयर, सोरियवडिसग उज्जाणं, सोरिओ जक्खो, सोरियदत्तो राया । सोरियपुरस्स णयरस्स वहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए एत्थ ण एगे मच्छधपाडए होत्था । तत्थ ण समुद्दत्ते णामं मच्छधे परिवसड अहम्मिण जाव दुप्पडियाणदे । तस्स ण समुद्दत्तस्स मच्छंधस्स समुद्दत्ता णामं भारिया होत्था अहीण० । तस्स णं समुद्दत्तस्स मच्छधस्स पुने समुद्दत्ताए भारियाए अत्तए सोरियदत्ते णाम दारए होत्था अहीण० ॥ सू० १ ॥

टीका

‘जइ ण भते’ इत्यादि । ‘जइ ण भते’ यदि खलु हे भदन्त ! ‘अट्टमस्स उक्खेवो’ अष्टमस्योपक्षेप = प्रारम्भवाक्यम् तथाहि—‘समणेण भगवया महावीरेण जाव सपत्तेण दुहविवागाण सत्तमस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते, अट्टमस्स ण भते ! अज्झयणस्स दुहविवागाण समणेण भगवया महावीरेण जाव सपत्तेण के अट्ठे पण्णत्ते’ । ‘तए ण से सुहम्मे अणगारे जम्बू अणगार एव

अष्टम अध्ययन ।

‘जइ ण भते ! अट्टमस्स उक्खेवो’ इत्यादि ।

इससूत्र के कथन का समन्वय इस प्रकारसे समझना चाहिये ‘समणेण भगवया महावीरेण जाव सपत्तेण दुहविवागाण सत्तमस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते, अट्टमस्स ण भते ! अज्झयणस्स दुहविवागाण समणेण भगवया महावीरेण जाव सपत्तेण के अट्ठे पण्णत्ते’ । तए ण से सुहम्मे अणगारे जम्बू अणगार एव वयासी’ ।

आठम अध्ययन

‘जइ ण भते अट्टमस्स उक्खेवो, इत्यादि

आ सूत्रमा कडेला कथनं समन्वय आ प्रभाषे समन्वये लेख्ये— ‘समणेण भगवया महावीरेण जाव सपत्तेण दुहविवागाण सत्तमस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते, अट्टमस्स ण भते ! अज्झयणस्स दुहविवागाण समणेण भगवया महावीरेण जाव सपत्तेण के अट्ठे पण्णत्ते तए ण से सुहम्मे अणगारे जम्बू अणगार एव वयासी’

वयासी-' इति । जम्बूस्वामी श्रीसुधर्मस्वामिन पृच्छति-'जड ण भते' इत्यादि । यदि खलु हे भदन्त ! हे भगवन् ! श्रमणेन भगवता महावीरेण यावत् सिद्धि-स्थानं संप्राप्तेन दुःखविपाकानां सप्तमस्याध्ययनस्यायमर्थः प्रज्ञप्तः, अष्टमस्य खलु हे भदन्त ! अथ ययनस्य दुःखविपाकानां श्रमणेन भगवता महावीरेण यावत् सिद्धिस्थानं संप्राप्तेन कोऽर्थः प्रज्ञप्तः । ततः खलु स सुधर्माऽनगारो जम्बू-नामरुमनगारमेव-इत्यमाणप्रकारेण 'वयासी' अगदीत्—

एव खलु हे जम्बू । 'तेण कालेण तेण समण' तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'सारियपुर णयर' शौर्यपुर नगरम् । 'सोरियवडिसग उज्जाण' शौर्यावतसङ्गमुद्यानम् । 'सोरिओ जक्खो' शौर्यो यक्ष-शौर्यनामको यक्षः । 'सोरियदत्तो राया' तत्र-शौर्यदत्तनामस्य राजा आसीत् । 'तस्स ण' तस्य खलु 'सोरियपुरस्स णयरस्स पहिया' शौर्यपुरस्य नगरस्य बहिः, 'उत्तरपुरत्थिमे दिसो-

भावार्थ-हे भदन्त ! यदि श्रमण भगवान् महावीर ने दुःखविपाक के सप्तम अध्ययन का 'उदुरदत्त' की कथानक रूप भाव प्रतिपादित किया है तो उन्हीं प्रभुने इसके अष्टम अध्ययन का क्या भाव कहा है ? इस प्रकार जब स्वामी के पूछने पर श्री सुधर्मा स्वामी ने कहा कि-हे जम्बू ! सुनो ! सिद्धिस्थानगत श्रीमहावीर प्रभुने अष्टम अध्ययन का जो भाव कहा है, वह इस प्रकार है-

'तेण कालेण तेण समण' उस काल में और उस समय में 'सारियपुर णयर' शौर्यपुर नाम का नगर था । उसमें 'सोरियवडिसग उज्जाण' एक शौर्यावतसक नामक बगीचा था । 'सोरिओ जक्खो' उस बगीचे में शौर्य नामका एक यक्ष रहता था । 'सोरियदत्तो राया' उस

भावार्थ-हे भदन्त ! जो हे श्रमण भगवान् महावीर ने दुःखविपाकना आठवा अध्ययनने उदुरदत्तकी कथा इस भाव प्रतिपादन कर्णो है, तो प्रभुश्रीने तेना आठवा अध्ययनना शु भाव कहा है ? आ प्रकारने जणू स्वामीने प्रश्न धत्ता श्री सुधर्मा स्वामीने कहु है हे जम्बू ? साबणो ? सिद्धिस्थान यामेला श्री महावीर प्रभुने आठवा अध्ययनना के भाव कहा है ते आ प्रमाणे हे

'तेण कालेण तेण समण' ते काल ते समयने विषे 'सारियपुर णयर' शौर्यपुर नामनु नगर હતુ તેમા 'સોરિયવડિસગ ઉજ્જાણ' એક શૌર્યાવતસક નામનો બગીચો હતો, 'સોરિઓ જક્ખો' તે બગીચામા શૌર્ય નામનો એક યક્ષ રહેતો હતો, 'સોરિયદત્તો રાયા' તે નગરના રાજાનું નામ શૌર્યદત્ત હતુ

॥ अथ अष्टमम् अध्ययनम् ॥

॥ मूलम् ॥

जइ ण भते अट्टमस्स उक्खेवो । एव खलु जंबू । तेणं
कालेण तेण समएण सोरियपुरं णयर, सोरियवडिसग उज्जाण,
सोरिओ जक्खो, सोरियदत्तो राया । सोरियपुरस्स णयरस्स वहिया
उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए एत्थ ण एगे मच्छधपाडए होत्था ।
तत्थ ण समुद्दत्ते णामं मच्छधे परिवसइ अहम्मिण जाव
दुप्पडियाणदे । तस्स ण समुद्दत्तस्स मच्छंधस्स समुद्दत्ता
णाम भारिया होत्था अहीण० । तस्स ण समुद्दत्तस्स मच्छ-
धस्स पुने समुद्दत्ताए भारियाए अत्तए सोरियदत्ते णाम दारए
होत्था अहीण० ॥ सू० १ ॥

टीका

‘जइ ण भते’ इत्यादि । ‘जइ ण भते’ यदि खलु हे भदन्त ! ‘अट्ट-
मस्स उक्खेवो’ अष्टमस्योपक्षेपः=मारम्भवाक्यम् तथाहि—‘समणेण भगवया महा-
वीरेण जाव सपत्तेण दुहविवागाण सत्तमस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पणत्ते, अट्ट-
मस्स ण भते ! अज्झयणस्स दुहविवागाण समणेण भगवया महावीरेण जाव
सपत्तेण के अट्ठे पणत्ते’ । ‘तए ण से सुहम्मे अणगारे जम्बू अणगार एव

अष्टम अध्ययन ।

‘जइ ण भते ! अट्टमस्स उक्खेवो’ इत्यादि ।

इससूत्र के कथन का समन्वय इस प्रकारसे समझना चाहिये
‘समणेण भगवया महावीरेण जाव सपत्तेण दुहविवागाण सत्तमस्स अज्झयणस्स
अयमट्ठे पणत्ते, अट्टमस्स ण भते ! अज्झयणस्स दुहविवागाण समणेण भगवया
महावीरेण जाव सपत्तेण के अट्ठे पणत्ते’ । तए ण से सुहम्मे अणगारे जम्बू
अणगार एव वयासी’ ।

आठेसु अध्ययन

‘जइ ण भते अट्टमस्स उक्खेवो , इत्यादि

आ सूत्रमा कहेला कथननु समन्वय आ प्रमाणे समज्जेवे न्नेधिये— ‘समणेण
भगवया महावीरेण जाव सपत्तेण दुहविवागाण सत्तमस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे
पणत्ते, अट्टमस्स ण भते ! अज्झयणस्स दुहविवागाण समणेण भगवया महावीरेण
जाव सपत्तेण के अट्ठे पणत्ते तए ण से सुहम्मे अणगारे जम्बू अणगार एव वयासी’

॥ मूलम् ॥

तेणं कालेणं तेणं समएणं सामी समोसइडे जाव परिसा पडिगया । तेणं कालेण तेण समएण समणस्स० जेट्ठे० जाव सोरियपुरे णयरे उच्चणीय० अहापज्जत्त समुदाणियं भिक्ख गहाय सोरियपुराओ णयराओ पडिनिम्बमइ, पडिनिम्बमित्ता तस्स मच्छधपाडगस्स अदूरसामंते ण वीइवयमाणे महडमहा- लयाए मण्णुस्सपरिसाणं मज्झगयं पासइ एगं पुरिस सुक्कं मुख णिम्मस अट्टिचम्मावणद्ध किडिकिडियाभूय णीलसाड- गणियत्थ मच्छकंटएण गलए अणुलगेण कट्टाइ कलुणाइ वीसराइ कूयमाणं अभिम्बणं२ पूयकवले य रुहिरकवले य किमिकवले य वममाण पासइ, पासित्ता इमे अज्झत्थिए५ समुप्पज्जित्था—अहो णं इमे पुरिस्से पुरापुराणाण जाव विहरइ, एव सपेहेइ, सपेहित्ता जेणेव समणे३ जाव पुव्वभवपुच्छा जाव वागरणं ॥ सू० २ ॥

टीका

‘तेण कालेण’ इत्यादि । ‘तेण कालेण तेण समएण’ तस्मिन् काले तस्मिन् समये ‘सामी समोसइडे’ स्वामी समवसृत = श्रमणो भगवान् महावीर

समुद्रत्ताकी कुक्षि से उत्पन्न हुआ था । इस का नाम शौर्यदत्त या ‘अहीण०’ यह भी वस्तु सुन्दर और इन्द्रियो की परिपूर्णता से युक्त था । ॥ सू० १ ॥

‘तेण कालेण’ इत्यादि ।

‘तेण कालेण तेण समएण सामी समोसइडे’ उसी काल में और उसी समय में ग्रानानुग्राम विहार करते हुए श्री श्रमण भगवान् वीरप्रभु

भरणीभारने ओक पुत्र हुतो जे समुद्रत्ताना उदरथी उत्पन्न थयो हुतो, तेनु नाम शौर्यदत्त हुतु ‘अहीण०’ ते पण धरोज सुन्दर अने इन्द्रियोनी परिपूर्णताथी युक्त हुतो । (सू० १)

‘तेण कालेण’ इत्यादि

‘तेण कालेण तेण समएण सामी समोसइडे’ ते काल अने ते समयने विषे ग्रामानुग्राम विहार करता-करता श्री श्रमण भगवान् वीर प्रभु, ते नगरना शौर्या-

भाए' उत्तरपौरस्त्ये दिग्भागे=ईशानकोणे 'एत्थ ण' अत्र खलु=एकदेवभागे 'एगे' एकः 'मच्छपपाडए' मत्स्यग्रन्थपाटकः=कैवर्त्तजनयसनि. 'होत्था' आसीत्, 'तत्थ ण' तत्र खलु 'समुद्दत्ते णाम' समुद्रदत्तो नाम 'मच्छे' मत्स्यग्रन्थः=कैवर्त्तः 'परिसइ' परिससति। कीदृशः? इत्याह—'अहम्मिए' अधार्मिक. 'जाव दुप्पडियाणदे' यावत् दुष्प्रत्यानन्द=सन्तोषकरूपनुत्पद्यमानसन्तोष. 'तस्स ण समुद्दत्तस्स मच्छधस्स' तस्य खलु समुद्दत्तस्य मत्स्यग्रन्थस्य 'समुद्दत्ता णाम भारिया होत्था' समुद्रदत्ता नाम भार्याऽऽसीत्। स कीदृशी? त्याह—'अहीण०' अहीनपरिपूर्णपञ्चेन्द्रियशरीरा। 'तस्स ण समुद्दत्तस्स मच्छधस्स पुत्ते समुद्दत्ताए भारियाए' तस्य खलु समुद्रदत्तस्य मत्स्यग्रन्थस्य पुत्र. समुद्रदत्ताया भार्याया 'अत्तए' आत्मजः 'सोरियदत्ते णाम शौर्यदत्तो नाम 'दारए होत्था' दारकोऽभवत् स कीदृशः इत्याह—'अहीण०' अहीनपरिपूर्णपञ्चेन्द्रियशरीर ॥सू० १॥

नगर का राजा शौर्यदत्त था। 'तस्स ण सोरियपुरस्स णयरस्स बहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसिभाए' उस शौर्यपुर नगर के उत्तरपौरस्त्य-दिग्भाग में ईशान कोण में 'एत्थ ण एगे मच्छपपाडए होत्था' एक और एक कैवर्त्तक-मच्छी मारो-की वस्ती थी 'तत्थ ण समुद्दत्ते णाम मच्छधे परिवसइ' उस वस्ती में समुद्रदत्त नामका एक मच्छीमार रहता था। यह 'अधम्मिए जाव दुप्पडियाणदे' महा अधार्मिक एवं दुष्प्रत्यानदी था। 'तस्स० ण समुद्दत्तस्स मच्छधस्स समुद्दत्ता णाम भारिया होत्था' समुद्रदत्त मच्छीमार की भार्या का नाम समुद्रदत्ता था। 'अहीण०' यह बहुत ही सुन्दर थी। प्रमाण एवं लक्षण से इस की पाचों इन्द्रिया परिपूर्ण थी। 'तस्स ण समुद्दत्तस्स मच्छधस्स पुत्ते समुद्दत्ताए भारियाए अत्तए सोरियदत्ते णाम दारए होत्था' इस समुद्रदत्त मच्छीमार का एक पुत्र था जो

'तस्स ण सोरियपुरस्स णयरस्स बहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसिभाए' ते शौर्यपुर नगरना उत्तर दिशाना लागमा ईशान भुजामा 'एत्थ ण एगे मच्छपपाडए होत्था' ओक णालु कैवर्त्तक-मच्छीमारोनी वस्ती હતી 'તત્થ ણ સમુદ્દત્તે ણામ મચ્છધે પરિવસઈ' તે વસ્તીમા સમુદ્દત્ત નામનો એક મચ્છીમાર રહ્યોતો હતો, તે 'અહમ્મિએ જાવ દુપ્પડિયાણદે' મહાઅધર્મી અને દુષ્પ્રત્યાનદી હતો 'તસ્સ ણ સમુદ્દત્તસ્સ મચ્છધસ્સ સમુદ્દત્તા ણામ ભારિયા હોત્થા' તે સમુદ્દત્ત મચ્છીમારની સ્ત્રીનું નામ સમુદ્દત્તા હતું 'અહીણ૦' તે ઘણીજ સુદર હતી પ્રમાણુ અર્થાત લક્ષણથી તેની પાંચ ઇન્દ્રિયો પરિપૂર્ણ હતી 'તસ્સ ણ સમુદ્દત્તસ્સ મચ્છધસ્સ પુત્તે સમુદ્દત્તાએ ભારિયાએ અત્તએ સોરિયદત્તે ણામ દારએ હોત્થા' એ સમુદ્દત્ત

॥ मूलम् ॥

तेणं कालेणं तेणं समएणं सामी समोसइडे जाव परिसा पडिगया । तेण कालेण तेण समएण समणस्स० जेडे० जाव सोरियपुरे णयरे उच्चणीय० अहापज्जत्त समुदाणियं भिक्ख गहाय सोरियपुराओ णयराओ पडिनिक्खमइ, पडिनिक्खमित्ता तस्स मच्छधपाडगस्स अदूरसामते ण वीइवयमाणे महइमहा- लयाए मण्णुस्सपरिसाणं मज्झगयं पासइ एगं पुरिस सुक्कं भुक्ख णिम्मस अट्ठिचम्मावणद्ध किडिकिडियाभूय णीलसाड- गणियत्थ मच्छकटएण गलए अणुलग्गेणं कट्टाइ कल्लुणाइ वीसराइ कूयमाणं अभिक्खण२ पूयकवले य रुहिरकवले य किमिकवले य वममाण पासइ, पासित्ता इमे अज्झत्थिए५ समुप्पजित्था—अहो णं इमे पुरिसे पुरापुराणाण जाव विहरइ, एव सपेहेइ, संपेहित्ता जेणेव समणे३ जाव पुवभवपुच्छा जाव वागरणं ॥ सू० २ ॥

टीका

‘तेण कालेण’ इत्यादि । ‘तेण कालेण तेण समएण’ तस्मिन् काले तस्मिन् समये ‘सामी समोसइडे’ स्वामी समवसृत = श्रमणो भगवान् महावीर

समुद्रत्ताकी कुक्षि से उत्पन्न हुआ था । इस का नाम शौर्यदत्त था ‘अहीण०’ यह भी बहुत सुन्दर और इन्द्रियो की परिपूर्णता से युक्त था । ॥ सू० १ ॥

‘तेण कालेण’ इत्यादि ।

‘तेण कालेण तेण समएण सामी समोसइडे’ उसी काल में और उसी समय में ग्रानानुग्राम विहार करते हुए श्री श्रमण भगवान् वीरप्रभु

भन्धीभारने ओक पुत्र હતો જે સમુદ્રદત્તાના ઉદરથી ઉત્પન્ન થયો હતો, તેનું નામ શૌર્યદત્ત હતું ‘અહીણ૦’ તે પણ ઘણાજ સુંદર અને ઇન્દ્રિયોની પરિપૂર્ણતાથી યુક્ત હતો (સૂ૦ ૧)

‘તેણ કાલેણ’ ઇત્યાદિ

‘તેણ કાલેણ તેણ સમણ સામી સમોસइडे’ તે કાલ અને તે સમયને વિષે આમાનુગ્રામ વિહાર કરતા-કરતા શ્રી, શ્રમણ ભગવાન વીર પ્રભુ, તે નગરના શૌર્ય

समागतः 'जाव परिसा पडिगया' यावत् परिपत् प्रतिगता, यावत्-परिपद् भगवद्वन्द्वनार्थं ग्रामाधिर्गता, भगवता धर्मः कथितः, र्मं श्रुत्वा परिपत् प्रतिगता=प्रतिनिटृता । 'तेण कालेण तेण समएण' तस्मिन् काले तस्मिन् समय 'समणस्स भगवओ महावीरस्स' श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य 'जेट्ठे जाव' ज्येष्ठ-यावत्-ज्योष्ठोऽन्तेरासी गातम. स्या यायादि ऋत्या त्रिभिर्पूर्वक भगवदाज्ञा गृहीत्वा 'सोरियपुरे णयरे' शौर्यपुरे नगरे 'उच्चनीय०' उच्चनीचम-यमकुलानि भिक्षामटन् 'अहापज्जत्त' यथापर्याप्त, यावता निर्याता भवति तावत्परिमित 'समु दाणिय भिक्ख' समुदानिकों भिक्षा 'गहाय' गृहीत्वा 'सोरियपुराओ णयराओ' शौर्यपुरात् नगरात् 'पडिनिक्खमइ' प्रतिनिष्क्रामति=निस्सरति, 'पडिणिक्खमिता' प्रतिनिष्क्रम्य 'तस्स मच्छधपाडगस्स' तस्य मत्स्यग्रधपाटस्य=कैवर्त्तकनिवास-

उस नगर के शौर्यावतसरु बगीचे में आये । 'जाव परिसा पडिगया' नगर निवासीजन एवं राजा सबके सब प्रभु का आगमन सुन कर उनके वदन करने के लिये उस बगीचे में एकत्रित हुए । प्रभुने धर्म का उपदेश दिया । सुनकर सबके सब अपने-स्थान पर वापिस गये । तेण कालेण तेण समएण समणस्स० जेट्ठे जाव सोरियपुरे णयरे उच्चनीय० अहापज्जत्ते समुदाणिय भिक्ख गहाय सोरियपुराओ णयराओ पडि-निक्खमइ' इसी समय की यह एक घटना है कि प्रभु के बड़े शिष्य गौतम स्वामी जो महा तपस्वी थे । छठकी तपस्या के पारणा के निमित्त गोचरी लेने के लिए प्रभु श्रीमहावीरसे आज्ञा लेकर उस नगर में आये ऊँच-नीच आदि कुलो में घूमकर यथा प्राप्त भिक्षा लेकर ये शौर्यपुर नगर से चले 'पडिणिक्खमिता महइमहालयाए इत्यादि' जब ये

वतमइ भगीयाभा आया 'जाव परिसा पडिगया' नगरनिवासी भाणुसो अने राजा तथा तेना कर्मचारीओ सो प्रभुनु आगमन साक्षणीने तेमने वदन करवा भाटे ते भगीयाभा ओकठा थया आवेला सो भाणुसोने प्रभुओ धर्मनो उपदेश आय्यो, ते उपदेश साक्षणीने सो पोताना स्थान पर पाछा गया 'तेण कालेण तेण समएण समणस्स० जेट्ठे जाव सोरियपुरे णयरे उच्चनीय० अहापज्जत्ते समुदाणिय भिक्ख गहाय सोरियपुराओ णयराओ पडिनिक्खमइ' ओइ समयनी आ ओक घटना छे के, प्रभुना भोटा शिष्य गौतम स्वामी ने महातपस्वी हुता ते छट्ठनी तपस्याना पारणा निमित्त गोचरी लेवा भाटे प्रभुनी आज्ञा प्राप्त करीने ते नगरभा आय्या, उच्च-नीच आदि कुलोभा करीने ने काछ भिक्षा भली ते लधने शौर्यपुर नगरथी आय्या 'पडिणिक्खमिता महइमहालयाए इत्यादि' ज्यारे गौतम स्वामी ते भगीयानी

स्थानस्य 'अदूरसामन्तेण' अदूरसामन्तेन=पार्श्वभागेन 'वीटयमाणे' व्यतिव्रजन्
 'महद्विमात्र्याए' महाविमहालयाया 'मणुस्सपरिमाण' मनुष्यपरिपदो 'मज्झगय'
 मयगत 'पामड' पश्यति 'एग पुरिस' एक पुरुष 'मुक्क' गुक्क शोणिताप-
 कर्पात्, 'सुक्क' सुसुक्षित=सुग्राहीडित 'णिम्मस' निर्मास=मासरहितम् 'अट्ठि-
 चम्मावणद्ध' अस्थिचमावनद्धम्=अतिकृशत्वादस्त्रिसल्लवचर्मस्य 'किडिक्किडियाभूय'
 किडिक्किडिमाभूतम्=अतिकृशत्वादुपवेशनादिक्रियाया स्फटस्फटिति शब्दायमानास्थिक
 'णीलमाटगणियत्थ' नीलग्राटरुनिवमित=नीलग्राटरु=नीलपरिधानवस्त्र निवमित=
 परिहित येन यस्य वा म तथा त=परिहितनीलवस्त्र 'मण्डस्फटण' मत्स्यरुण्ट-
 केन 'गल्लए अनुल्लगेण' गल्लेऽनुल्लगेन=रुण्टप्रविष्टेन गलगतमत्स्यरुण्टस्याप्ये-
 न्यर्थ, 'सट्ठाड' सट्ठान्=सट्ठरान् श्रोतृजनमनोव्यग्राजनकान् 'कल्लुणाइ' कल्लुणान्=

वर्गीचा की और उस मन्त्रीमारों की वस्ती के पास होकर आ रहे थे, तब
 इन्होंने टीका वहीं पर एक बड़ा भारी मनुष्यों का झुंड देखा। 'मणुस्सपरि-
 माण मज्झगय पामड एग पुरिस' उस झुण्ड में इन्होंने एक ऐसा पुरुष देखा जो
 सुक्क सुक्क णिम्मस अट्ठिचम्मावणद्ध किडिक्किडियाभूय णीलमाटगणियत्थ
 वममाण पासइ' शरीर में सूख न होने से एकदम शुष्क था, सूखा था,
 धुंधला से पीड़ित था, मांस से रहित था, अतिकृश होने से जिसकी
 हड्डियों में चमड़ी चढ़ी हुई थी और उठते बैठते समय जिसकी हड्डियाँ
 चटचट शब्द करती थीं, जिसने नील वस्त्र पहिरा हुआ था, गले में
 जिस के मडलियों का तीक्ष्ण काटा लगा हुआ होने से जो अधिक
 पीड़ा का अनुभव कर रहा था, जिस के पीड़ा से निकले हुए गदगद्
 विलाप को सुनने वालों के हृदय में कण्ठा उत्पन्न होती थी। निरन्तर

એક બાજુ ત્યાં મળીમાટેની વસ્તી છે તેની પાસે વધને આવતા હતા, ત્યારે તેમણે
 અગભરગીતે ત્યાં બાગબેક ધાત્રા માણ્યોને સમકે એકઠો વયેલાં બેથો. 'મણુસ્મપરિસાણ
 મજ્ઝગય પાસઈ એગ પુરિસ' તે એકઠાં વયેલાં ટોળાઓમા તેમણે એક એવો
 પુરુષ બેથો. તે 'સુક્ક સુક્ક ણિમ્મસ અટ્ઠિચમ્માવણદ્ધ કિડિકિડિયાભૂય
 ણીલમાટગણિયત્થ વમમાણ પાસઈ' તેના શરીરમા લોહી નહિ હોવાથી એકદમ
 સુકાએલો હતો, ભૂખ્યો હતો, ભૂખથી પીડિત હતો, શરીરમા માંસ ન હતું, તેથી અતિ
 દુબળો હોવાના કારણે તેના હાડકાં માથે ચામડી ચોટેલી હતી, અને ઉઠતા બેસતા તેના
 હાડકાના સખધથી ચામડીના ચટચટ શબ્દ વતા હતા, જેણે લીલા રંગનું વસ્ત્ર પહેરેલું
 હતું, ગળામા જેને માછલીનો કાટો વાગેલ હતો તેથી બહુજ દુખ થતું હોય તેમ
 જણાતું હતું, જેની પીડાથી તેના ગદ્-ગદ્ શબ્દ પૂર્વેનાં વિલાપને સાંભળીને સાંભળ
 નારના હૃદયમા કંઈકા ઉત્પન્ન થતી હતી, હમેશા જેના મુખમાથી ચટેલું લોહી અને

समागतः 'जात्र परिसा पडिगया' यात्रत् परिपत् प्रतिगता, यात्रत्-परिपद् भगवद्वन्द्वनार्थं ग्रामाधिर्गता, भगवता धर्मः कथितः, धर्मं श्रुत्वा परिपत् प्रतिगता=प्रतिनिगृता । 'तेण कालेण तेण समण' तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'समणस्स भगवओ महावीरस्स' श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य 'जेठ्ठे जात्र' ज्येष्ठ यात्रत्-ज्योष्ठोऽन्तेयासी गातम स्या यायादि कृत्वा विधिपूर्वकं भगवदाज्ञा गृहीत्वा 'सोरियपुरे णयरे' शौर्यपुरे नगरे 'उच्चनीय०' उच्चनीचमयमकुलानि भिक्षामटन् 'अहापज्जत्त' यथापर्याप्त, यात्रता निर्वाहा भवति तावत्परिमित 'समुदाणिय भिक्ख' समुदानिकी भिक्षा 'गहाय' गृहीत्वा 'सोरियपुराओ णयराओ' शौर्यपुरात् नगरात् 'पडिनिक्खमइ' प्रतिनिष्क्रामति=निस्सरति, 'पडिणिक्खमिच्छा' प्रतिनिष्क्रम्य 'तस्स मच्छपाडगस्स' तस्य मत्स्यग्रन्धपाटस्य=कैरत्तकनिवास

उस नगर के शौर्यावतसक बगीचे में आये । 'जात्र परिसा पडिगया' नगर निवासीजन एवं राजा सबके सत्र प्रभु का आगमन सुन कर उनके वदन करने के लिये उस बगीचे में एकजित हुए । प्रभुने धर्म का उपदेश दिया । सुनकर सबके सब अपने-अपने स्थान पर वापिस गये । तेण कालेण तेण समण समणस्स० जेठ्ठे जात्र सोरियपुरे णयरे उच्चनीय० अहापज्जत्ते समुदाणिय भिक्ख गहाय सोरियपुराओ णयराओ पडि निक्खमइ' इसी समय की यह एक घटना है कि प्रभु के बड़े शिष्य गौतम स्वामी जो महा तपस्वी थे । उठकी तपस्या के पारणा के निमित्त गोचरी लेने के लिए प्रभु श्रीमहावीरसे आज्ञा लेकर उस नगर में आये ऊँच-नीच आदि कुलो में घूमकर यथा प्राप्त भिक्षा लेकर ये शौर्यपुर नगर से चले 'पडिणिक्खमिच्छा' महइमहालयाए इत्यादि' जब ये

वत भइ णगीयाभा आया 'जात्र परिसा पडिगया' नगरनिवासी भाइसे आने राजा तथा तेना कर्मचारीओ सो प्रभुनु आगमन साबणीने तेभने वदन करवा भाटे ते णगीयाभा ओकठा धया आवेला सो भाइसेने प्रभुओ धर्मना उपदेश आय्यो, ते उपदेश साबणीने सो पोताना स्थान पर पाछा गया 'तेण कालेण तेण समण समणस्स० जेठ्ठे जात्र सोरियपुरे णयरे उच्चनीय० अहापज्जत्ते समुदाणिय भिक्ख गहाय सोरियपुराओ णयराओ पडिनिक्खमइ' ओकर समयनी आ ओक घटना छे के, प्रभुना मोटा शिष्य गौतम स्वामी ने महातपस्वी हुता ते छट्ठनी तपस्याना पारणा निमित्त गोचरी लेवा भाटे प्रभुनी आज्ञा प्राप्त करीने ते नगरभा आया, उच्च-नीच आदि कुलोभा करीने ने काछ भिक्षा भली ते लधने शौर्यपुर नगरभा आया 'पडिणिक्खमिच्छा' महइमहालयाए इत्यादि' ज्यारे गौतम स्वामी ते णगीयानी

॥ मूलम् ॥

एव खलु गोयमा । तेण कालेणं तेणं समएणं डहेव जवू-
 दीवे दीवे भारहे वासे णदिपुरे णाम णयरे होत्था । मित्ते राया,
 तस्स ण मित्तस्स रत्तो सिगीए नामं महाणसिए होत्था अहम्मिए
 जाव दुप्पडियाणदे । तस्स ण सिरीयस्स महाणसियस्स वहवे
 मच्छिया य वागुरिया य साउणिया य दिण्णभइभत्तवेयणा
 कल्लकल्लिं वहवे सण्हमच्छे य जाव पडागाइपडागे य अए य
 जाव महिसे य तित्तिरे य जाव मयूरे य जिवियाओ ववरो-
 वेति, ववरोवित्ता सिरीयस्स महाणसियस्स उवणेति । अण्णे
 य से वहवे तित्तिरा य जाव मयूरा य पजरसि सण्णिरुद्धा
 चिट्ठति, अण्णे य वहवे पुरिसा दिण्णभइभत्तवेयणा वहवे तित्तिरे
 य जाव मयूरे य जीवियए चेव णिप्पखेति, णिप्पखित्ता सिरी-
 यस्स महाणसियस्स उवणेति । तए ण से सिरीए महाणसिए
 वट्ठण जलयर-थलयर-खहयराणं मसाइ कप्पणीकप्पियाइ करेइ,
 त जह्वा सण्हखडियाणि य वट्ठखडियाणि य दीह्खडियाणी य
 रहस्सखडाणि य हिमपक्काणि य जम्मपक्काणि य घम्मपक्काणि य
 मारुयपक्काणि य कालाणि य हेरंगाणिय महिट्ठाणि य अमलरसि-
 याणि य मुद्दियारसियाणि य कविट्ठरसियाणि य दालिमरसियाणि य
 मच्छरसियाणि य तलियाणि य भज्जियाणि य सोल्लियाणि य उव-
 कखडावेइ । अण्णे य वहवे मच्छरसए य एणिज्जरसए य तित्तिर-
 रसए य जाव मयूररसए य अण्णं च विउल्लहरियसाग उव-
 कखडावेइ, उवकखडावित्ता मित्तस्स रण्णो भोयणमडवांस भोयण-
 वेलाए उवणेइ । अप्पणावि य ण से सिरीए महाणसिए तेहिं
 च वट्ठहिं जाव जलयर-थलयर-खहयर-मसेहिं रसिएहिं य हरिय-

कण्ठरसोत्पादकान् 'मिसराइ' मिस्वरान् मिष्ठतस्वरान् 'दस्सराइ' दु स्वरान्= गद्गदस्वरान् शब्दान् 'कूयमाण' कूजन्तम्=आरटन्तम् 'अभिवक्वण' अभीक्ष्णं रार रार 'पूयकाले य' पूयकालान्=शटितरुधिरकालान् 'रुधिरकाले य' रुधिरकालान् 'कृमिकाले य' कृमिकालाथ 'रममाण' रमन्तम्-उद्विन्त 'पासड' पश्यति, 'पासित्ता' दृष्ट्वा गौतमस्वामिन. 'इमे' अय=इक्ष्यमाणप्रकार 'अज्झत्थिए' आयात्मिक. ५ 'समुप्पज्जित्था' समुदपद्यत-'अहो ण' अहो । खलु महादार्थ्यमेतत् यद् 'इमे पुरिसे' अय पुरुष. 'पुरापुराणाण' पुरापुराणाना 'जाव विहरइ' यावद् विहरति, अत्र यावच्छब्दादेव योजना-'दुच्चिण्णाण दुष्पडिकताण अमुभाण पागाण रूडाण कम्माण फलवित्तिमिसेस पच्चणुभयमाणे' इति । एषा व्याख्याऽस्यैव प्रथमा वयने द्वादशमूत्रे कृता । एव 'सपेहेइ' सपेक्षते=विचारयति 'सपेहिता' सपेक्ष्य 'जेणेव' यत्रैव 'समणे भगवान् महावीरस्तत्थउवागच्छइ' श्रमणो भगवान् महावीरस्तत्रैवोपागच्छति, 'उवागच्छित्ता' उपागत्य 'जाव पुव्वभवपुच्छा' यावत् पूर्वभवपृच्छा तस्य पुरुषस्य पूर्वभवपृच्छतीत्यर्थः । 'जाव वागरण' यावद् व्याकरण=इक्ष्यमाणप्रकारेण तस्य पुरुषस्य पूर्वभववर्णनं भगवान् करोतीत्यर्थः ॥ सू० २ ॥

जिसके मुख से सड़े हुए खून ओर पीप के कुल्ले गिर रहे थे, साथ में खून का भी जो वमन कर रहा था । वमन में जिसके कृमियों का ढेर का ढेर था । 'पासित्ता' इस पुरुष को देख कर गौतम स्वामि के चित्त में 'इमे अज्झत्थिए' समुप्पज्जित्था' इस प्रकार विचारधारा उत्पन्न हुई । 'अहो ण इमे पुरिसे पुरापुराणाण जाव विहरइ' अरे । यह पुरुष पूर्वोपाजित अशुभतम कर्मों के फल भोग रहा है । 'एव सपेहेइ' इस प्रकार गौतम स्वामीने विचार किया । 'सपेहिता जेणेव समणे भगव महावीरे तेणेव उवागच्छइ' विचार कर फिर वे भगवान् महावीर के पास पहुँचे और इस के 'पुव्वभवपुच्छा जाव वागरण' पूर्वभव की पृच्छा की-पूर्वभवों को पूछा । भगवानने उसके पूर्वभव इस प्रकार कहा । सू० २॥

पड़ना डोङ्गा नीकलता होता, ओठलुग नहि पलु साथे साथे-ते डोङ्गीनु वमन करते। डोता अने तेना वमनमा कृमियोना ढगला होता 'पासित्ता' ओ पुरुषने जोधने गौतम स्वामीना चित्तमा 'इमे अज्झत्थिए' समुप्पज्जित्था' आ प्रभावे विचारधारा उत्पन्न थइ 'अहो ण इमे पुरिसे पुरापुराणाण जाव विहरइ' अरे । आ पुरुष पूर्वोपाजित (पूर्व जन्ममा करेला) अशुभतम कर्मोना फलने लोखणी रह्यो छे 'एव सपेहेइ' आ प्रभावे गौतम स्वामीओ विचार कर्यो 'सपेहिता जेणेव समणे भगव महावीरे तेणेव उवागच्छइ' विचार करीने पछी ते भगवान् महावीरनी पास पछोत्था अने तेना पूर्वभव विषेने प्रश्न पूछ्यो भगवाने तेना पूर्वभव विषे आ प्रभावे कह्यो (सू० २)

॥ मूलम् ॥

एव खलु गोयमा । तेण कालेणं तेण समएणं इहेव जवू-
दीवे दीवे भारहे वासे णदिपुरे णाम णयरे होत्था । मित्ते राया,
तस्स ण मित्तस्स रत्तो सिरीए नाम महाणसिए होत्था अहम्मिए
जाव दुप्पडियाणदे । तस्स ण सिरीयस्स महाणसियस्स वहवे
मच्छिया य वागुरिया य साउणिया य दिण्णभइभत्तवेयणा
कल्लकल्लि वहवे सण्हमच्छे य जाव पडागाइपडागे य अए य
जाव महिसे य तित्तिरे य जाव मयूरे य जिवियाओ ववरो-
वेति, ववरोवित्ता सिरीयस्स महाणसियस्स उवणेति । अण्णे
य से वहवे तित्तिरा य जाव मयूरा य पजरसि सण्णिरुद्धा
चिट्ठति, अण्णे य वहवे पुरिसा दिण्णभइभत्तवेयणा वहवे तित्तिरे
य जाव मयूरे य जीवियए चेव णिप्पखेति, णिप्पखित्ता सिरी-
यस्स महाणसियस्स उवणेति । तए ण से सिरीए महाणसिए
वहुण जलयर-थलयर-खहयराणं मंसाइ कप्पणीकप्पियाइ करेइ,
त जहा सण्हखडियाणि य वट्ठखडियाणि य दीहखडियाणी य
रहस्सखंडाणि य हिमपक्काणि य जम्मपक्काणि य घम्मपक्काणि य
मारुयपक्काणि य कालाणि य हेरगाणिय महिट्ठाणि य अमलरसि-
याणि य मुद्दियारसियाणि य कविट्ठरसियाणि य दालिमरसियाणि य
मच्छरसियाणि य तलियाणि य भज्जियाणि य सोल्लियाणि य उव-
क्खडावेइ । अण्णे य वहवे मच्छरसए य एणिज्जरसए य तित्तिर-
रसए य जाव मयूररसए य अण्ण च विउल-हरियसाग उव-
क्खडावेइ, उवक्खडावित्ता मित्तस्स रण्णो भोयणमड्वास भोयण-
वेलाए उवणेइ । अप्पणावि य ण से सिरीए महाणसिए तेहिं
च बहुहिं जाव जलयर-थलयर-खहयर-मसेहिं रसिएहि य हरिय-

सागेहि य सोल्लेहि य तलिण्हि य भज्जिण्हि य सुर च ५
आसाएमाणे ४ विहरइ । तए ण से सिरीए महाणसिए एयकम्म ४
सुवहु पावकम्म समज्जिणित्ता तेत्तीस वाससयाइ परमाउ पालित्ता
कालमासे काल विच्चा छट्ठीए पुढवीए उववण्णे ॥ सू० ३ ॥

टीका

‘एव खलु गोयमा’ इत्यादि । भगवानाह—एव खलु ‘गोयमा’ हे
गौतम । ‘तेण कालेण’ तेण समएण’ तस्मिन् काले तस्मिन् समये ‘इहेव
जम्बूद्वीपे दीपे’ इहेव जम्बूद्वीपे द्वीपे ‘भारहे वासे’ भारते वर्षे ‘णदिपुरे णाम
णयरे’ नन्दिपुर नाम नगर ‘होत्था’ आसीत् । तत्र ‘मित्ते राया’ मित्रनामको
राजा आसीत् । ‘तस्स ण मित्तस्स रण्णो’ तस्य खलु मित्रस्य राज्ञः, ‘सिरीए नाम’
श्रीमो नाम ‘महाणसिए’ महानासिकः=अन्नपाचक ‘होत्था’ आसीत् । स कीदृशः
‘अहम्मिए’ अहर्म्मिकः, ‘जाव दुप्पडियाणदे’ यावत् दुष्प्रत्यानन्दः=दुष्परितोषः—
अधर्माचरणे विरतिरिति । ‘तस्स ण’ तस्य खलु ‘सिरीयस्स’ श्रीकृणाम्
‘महाणसियस्स’ महानासिकस्य ‘वहवे’ गृहवो ‘मच्छिया य’ मात्स्यकाश्च=मत्स्य

‘एव खलु गोयमा० !’ इत्यादि ।

‘एव खलु गोयमा’ हे गौतम ‘तेण कालेण तेण समएण’ अवसर्पिणी
काल के चतुर्थ आरे में ‘इहेव जम्बूद्वीपे दीपे’ इस जम्बूद्वीप के ‘भारहे वासे’
भारत क्षेत्र में ‘णदिपुरे णाम णयरे होत्था’ नन्दिपुर नामका एक नगर था ।
‘मित्ते राया’ इस का राजा का नाम मित्र था ‘तस्स ण मित्तस्स रण्णो’
सिरीए णाम महाणसिए होत्था’ राजा का एक रसोइया था जिसका नाम
श्रीक था । ‘अहम्मिए जाव दुप्पडियाणदे’ यह महा अधार्मिक एवं
दुष्प्रत्यानन्द-दुष्परितोष-अधर्माचरण में विरति से विहीन था । ‘तस्स

‘एव खलु गोयमा ?’ इत्यादि

‘एव खलु गोयमा !’ हे गौतम । ‘तेण कालेण तेण समएण’

अवसर्पिणी कालना योथा आराभा, ‘इहेव जम्बूद्वीपे दीपे’ ओ जम्बूद्वीपना ‘भारहे
वासे’ भारत क्षेत्रमा, ‘णदिपुरे णाम णयरे होत्था’ नन्दिपुर नामनु ओक नगर
हुनु, ‘मित्ते राया’ त्याना राजानु नाम मित्र हुनु ‘तस्स ण मित्तस्स रण्णो’
सिरीए णाम महाणसिए होत्था’ ते राजाने ओक रसोयो हुतो-जेनु नाम श्रीक हुनु,
‘अहम्मिए जाव दुप्पडियाणदे’ ते महा अधर्मी अने दुष्प्रत्यानन्द-दुष्परितोष-
अधर्माचरणमा अग्रसन् हुतो-‘तस्स ण सिरीयस्स महाणसियस्स, वहवे, मच्छिया

घातिनः कैवर्त्ताः, 'वागुरिया य' वागुरिकाश्च-मृगमन्यकाः लुब्धकाः 'साउणिया य' शाकुनिकाश्च=पक्षिघातकाः, एते सर्वे 'दिष्णभइभत्तवेयणा' दत्तभृतिभक्तवेतना. प्राग्व्याख्यातमेतत् । 'फ़्हाफ़्लि' फ़ल्याफ़्ल्य=प्रतिदिन 'वहवे' वहून् 'सण्हमच्छे य' शृङ्गमत्स्याश्च=मत्स्यविशेषान् 'जाव' यावत् यावच्छब्देन 'खव्वलमच्छा, जुगमच्छा, विविमडिमच्छा, लभणमच्छा' इत्यादिसंग्रहः । 'पडागाडपडागे य' पताकातिपताकान् मत्स्यविशेषान्, तथा 'अए य' अजाश्च 'जाव' यावत्-अत्र यावच्छब्देन-'एलए य रोज्जे य मयरे य मिगे य' इति संग्रहः । एडकाश्च रोज्जाश्च-गयान् सूकराश्च 'माहिसे य' महिषाश्च तित्तिरे य' तित्तिराश्च 'जाव' यावत्-'गृए य, लावए य, रूवोए य, कुक्कुडे य' वत्तकाश्च, लावकाश्च, रूपोताश्च, कुम्कुटाश्च, 'मयूरे य' मयूराश्च 'जिजियाओ ववरोवेति' जीवितान् व्यपरोपयन्ति=मारयन्ति 'ववरोवित्ता' व्यपरोप्य 'सिरीयस्स' श्रीमस्य 'महाणसियस्स' महान-

ण सिरीयस्स महाणसियस्स वहवे मच्छिया य वागुरिया य साउणिया य दिष्णभइभत्तवेयणा फ़्हाफ़्लि वहवे सण्हमच्छे य जाव पडागाडपडागे य अए य जाव माहिसे य तित्तिरे य जाव मयूरे य जीजियाओ ववरोवेति' इस् रसोइये के यहा पर अनेक नौकर चाकर काम करते थे, उनमे कोई मत्स्यघाति थे, कोई मृगघाति थे' कोई शाकुनिक-पक्षी का शिकार करने वाले थे । अपनेरे काम का सबको इसकी ओर से वेतनादि दिया जाता था । ये लोग प्रतिदिन बहुत अधिक सख्या में, अनेक मत्स्य विशेषों की, यावत् 'पताकातिपताक' नाम के मत्स्यों की, बकराओं की, एडकों की, (घेंटा) रोज्जों की, सूकरों की, मृगों की, तीतरों की, चिडियों की, लावा पक्षियों की, कवूतरों की, कुम्कुटों की, और मयूरो की शिकार किया करते थे 'ववरोवित्ता' शिकार कर इन सब जानवरों को ये लोग

य वागुरिया य साउणिया य दिष्णभइभत्तवेयणा फ़्ल्याफ़्लि वहवे सण्हमच्छे य जाव पडागाडपडागे य एए य जाव माहिसे य तित्तिरे य जाव मयूरे य जीजियाओ ववरोवेति' ते रसोयानी पासै अनेक नौकर-चाकर काम करता हुता, तेमा डोछ मत्स्यघाती (मच्छीमार) हुता, डोछ मृगघाती, डोछ शाकुनिक-पक्षीना शिकार करवावाणा हुता, ते तमाभने तेज्जोना कामना प्रभाषुमा तेना तरक्ष्थी पगार आपवाभा आवतो हुता ते भाषुसे हुमेशा धण्णीज सञ्ज्यामा अनेक मत्स्य विशेषो यावत् (तमाभ प्रकारना मत्स्य) पताकातिपताक नामना भाछवाना, बकराज्जोना, एडको, रोज्ज, मयूरे, मृगज्जो, पाडाज्जो, तीतरा, खीडीज्जो, लावापक्षीज्जो, कपूतरा, कुक्कुटज्जो, मोर वज्जेरना शिकार करता हुता 'ववरोवित्ता' शिकार करीने ते शिकारीज्जो तमाभ जानवरो

सागेहि य सोल्लेहि य तलिण्हि य भज्जिण्हि य सुर च^५
 आसाएमाणे^४ विहरइ । तए ण से सिरीए महाणसिए एयकम्म^४
 सुवहु पावकम्म समज्जिणित्ता तेत्तीस वाससयाइ परमाउ पालित्ता
 कालमासे काल किच्चा छट्ठीए पुढवीए उववण्णे ॥ सू० ३ ॥

टीका

‘एव खलु गोयमा’ इत्यादि । भगवानाह—एव खलु ‘गोयमा’ हे
 गौतम । ‘तेण कालेण’ तेण समएण’ तस्मिन् काले तस्मिन् समये ‘इहेव
 जम्बूद्वीपे दीपे’ इहेव जम्बूद्वीपे द्वीपे ‘भारहे वासे’ भारते वर्षे ‘णदिपुर णाम
 णयरे’ नन्दिपुर नाम नगर ‘होत्था’ आसीत् । तत्र ‘मिच्चे राया’ मित्रनामको
 राजा आसीत् । ‘तस्स ण मिच्चस्स रण्णो’ तस्य खलु मित्रस्य राज्ञः, ‘सिरीए नाम’
 श्रीका नाम ‘महाणसिए’ महानसिकः=अन्नपाचकः, ‘होत्था’ आसीत् । स कीदृशः ?
 ‘अहम्मिए’ अधार्मिकः ‘जाव दुप्पडियाणदे’ यावत् दुष्प्रत्यानन्दः=दुष्परितोष-
 अधर्माचरणे विरतिरहितः । ‘तस्स ण’ तस्य खलु ‘सिरीयस्स’ श्रीकनाम्न
 ‘महाणसियस्स’ महानसिकस्य ‘बहवे’ बहवो ‘मच्छिया य’ मात्स्यकाश्च=मत्स्य

‘एव खलु गोयमा० !’ इत्यादि ।

‘एव खलु गोयमा’ हे गौतम ‘तेण कालेण तेण समएण’ अवसर्पिणी
 काल के चतुर्थ आरे में ‘इहेव जम्बूद्वीपे दीपे’ इस जम्बूद्वीप के ‘भारहे वासे’
 भरत क्षेत्र में ‘णदिपुरे णाम णयरे होत्था’ नन्दिपुर नामका एक नगर था ।
 ‘मिच्चे राया’ इस का राजा का नाम मित्र था ‘तस्स ण मिच्चस्स रण्णो’
 सिरीए नाम महाणसिए होत्था’ राजा का एक रसोइया था जिसका नाम
 श्रीक था । ‘अहम्मिए जाव दुप्पडियाणदे’ यह महा अधार्मिक एवं
 दुष्प्रत्यानन्द-दुष्परितोष-अधर्माचरण में विरति से विहीन था । ‘तस्स

‘एव खलु गायमा ?’ इत्यादि

‘एव खलु गोयमा !’ हे गौतम । ‘तेण कालेण तेण समएण’
 अवसर्पिणी कालना योथा आरामा, ‘इहेव जम्बूद्वीपे दीपे’ ये जम्बूद्वीपना ‘भारहे
 वासे’ भारत क्षेत्रमा, ‘णदिपुरे णाम णयरे होत्था’ नन्दिपुर नामनं येक नगर
 હતુ, ‘મિચ્છે રાયા’ ત્યાના રાજાનું નામ મિત્ર હતુ ‘તસ્સ ણ મિત્તસ્સ રણ્ણો’
 મિરીએ ણામ મહાણસિએ હોત્યા’ તે રાજાને એક રસોયો હતો-જેનું નામ શ્રીક હતુ,
 ‘અહમ્મિએ જાવ દુપ્પડિયાણદે’ તે મહા અધર્મી અને દુષ્પ્રત્યાનન્દિ-દુષ્પરિતોષ-
 અધર્માચરણમાજી પ્રસન્ન હતો, ‘તસ્સ ણ સિરીયસ્સ મહાણસિયસ્સ, બહવે મચ્છિયા

रुपितानि-रुर्त्तरीरुर्त्तितानि 'करेड' करोति, कीदृशानि करोतीति दर्शयति-
त जहा इत्यादि। 'त जहा' तद्यथा=तानि यथा-'सण्हखडियाणि य' श्लक्ष्ण-
खण्डितानि च=मूक्ष्मरूपेण खण्डीकृतानि 'वट्टखडियाणि य' टुत्तखण्डितानि
च=गोलाकारेण खण्डीकृतानि 'दीहखडियाणि य' दीर्घखण्डितानि च=लम्भरूपेण-
खण्डीकृतानि 'रहस्सखडियाणि य' ह्रस्वखण्डितानि च=लघुरूपेण खण्डीकृतानि।
तथा 'हिमपक्काणि य' हिमपक्कानि च 'डिम' 'वर्फ' इति भाषाप्रसिद्धम् 'जम्म-
पक्काणि य' जन्मपक्कानि=स्वयमेव पक्कानि 'घम्मपक्काणि य' धर्मपक्कानि=सूर्या-
तपपक्कानि 'मारुपक्काणि य' मारुतपक्कानि च 'कालाणि य' कालानि च=काल-
पक्कानि 'हेरगाणि य' हेरङ्गाणि च=मत्स्यमासेन पक्कानि 'महिठ्ठाणि य' महिष्ठानि
च=तक्रससृष्टानि 'आमलरसियाणि य' आमलकरसितानि च=आमलकरससस्कृतानि
'मुदियारसियाणि य' मृद्वीकारसितानि च=द्राक्षारससस्कृतानि 'कविट्टरसियाणि य'

मसाइ रुप्पणीरुप्पियाइ करेइ त जहा-सण्हखडियाणि य उवक्खडावेइ' तथ
वह श्रीक रसोडया उन समस्त प्राप्त जलचर थलचर और खेचर सञ्जी
पचेन्द्रिय तिर्यच जीवों को मार कर उनके मांस के कैची से टुकड़े कर
डालता। उन में कई टुकड़े सूक्ष्म होते कई गोलर, कई लम्बेर और कई
ऐसे भी होते जो छोटेर थे। 'हिमपक्काणि य' इन में कितनेक को वह
वर्फ में डाल कर पकाता, 'जम्मपक्काणि य' कितनेक को वह अलग
रख देता जो स्वतः ही पक जाते। 'घम्मपक्काणि य' कितनेक को वह
धूप में रखकर शुष्क कर लेता, 'मारुपक्काणि य' कितनेक को हवा
के द्वारा पका लेता, 'कालाणि य' कितनेक को समयानुसार पकाता,
कितनेक को वह मछलियों के मांस में कितनेक को मठा में-रायता के
रूप में कितनेक को आवले के रस में, कितनेक को कपित्थ-कैथ के रस में,

करेइ त जहा-सण्हखडियाणि य उवक्खडावेइ' सुधी ते श्रीक रसेइथे ते मणेला
तमाभ जलचर, थलचर, अने जेचर सञ्जी पाय धन्दिथेवाणा तिर्यच जेवने मारीने
तेना भासना कालरथी टुकडा करी नाणते, तेमा डेटलाक टुकडा नाना थता, डेटलाक
गोण, लाणा अने डेटलाक जेवा पणु थता इता के तदन नाना थता इता तेमाना
'हिमपक्काणि य' डेटलाकने गरुडमा राणीने पकावता, 'जम्मपक्काणि य' डेटलाकने
बूहा राभवामा आवता अने जेमज स्वाभाविक रीते पाडी जता, 'घम्मपक्काणि य'
डेटलाकने नाप-तडकाभा राणी सुकावी लेता, 'मारुपक्काणि य' डेटलाकने इवा-
वायुद्वारा पकावी लेता, 'कालाणि य' डेटलाकने समय प्रमाणे सुकावी लेता डेटलाकने
ते भाछडीजेना भासमा पकवता, डेटलाकने छाममा रायताना रुपमा, डेटलाकने

सिरुस्य 'उवणेंति' उपनयन्ति=समर्पयन्ति । 'अण्णे य' अन्ये च 'से' तस्य महानसिरुस्य 'वहवे' वहव. तिचिरा य' तित्तिराथ 'जाव मयूरा य' यावत् मयूरा 'पजरसि' पज्जरे 'सणिरुद्धा' सनिरुद्धाः=पतिरुद्धाः 'चिट्ठति' तिष्ठन्ति । 'अण्णे य वहवे पुरिसा' अन्ये च वहवः पुरुषाः 'दिण्णभइ-भत्तवेयणा' दत्त भूतिभक्तवेतनाः 'वहवे' वहन् तिचिरे य' तिचिराथ 'जाव मयूरे य' यावत् मयूराथ 'जीवियए चेव' जीवितकानेय 'णिप्पक्खति' निष्पक्षयन्ति=पक्षरहितान् कुर्वन्ति-जीवितानामेव पक्षिणा पक्षानुत्पादयन्तीत्यर्थः, 'णिप्पक्खिता' निष्पक्षी कृत्य पक्षिणः पक्षरहितान् कृत्या 'सिरीयस्स महाणसियस्स' श्रीरुस्य महानसिरुस्य 'उवणेंति' उपनयन्ति=जानीय समर्पयन्ति । 'तए ण' तत् खलु 'से' स 'सिरीए महाणसिए' श्रीरु महानसिरु 'वहूण' वहूना 'जलयरथलयरखहयराण' जलचरस्थलचरखेचराणा 'मसाइ' मासानि 'क्वणीकप्पियाइ' क्वपनी

'सिरीयस्स' उस श्रीरु नाम के 'महाणसियस्स' महानसिरु-रसोड्ये को 'उवणेंति' दे दिया करते थे । 'अण्णे य से वहवे तिचिरा य जाव मयूरा य पजरसि सणिरुद्धा चिट्ठति' और भी अनेक इसके यहा तीतर से लेकर मयूर तक जानवर-पक्षी थे जो पिंजरो में बंद रहा करते थे । 'अण्णे य वहवे पुरिसा दिण्णभइभत्तवेयणा' इस के यहा कितनेक ऐसे भी नौकर चाकर थे जो वेतन और भोजन पर नौकरी करते थे, जिनका काम यह था कि वे 'वहवे तिचिरे य जाव मयूरे य जीवियए चेव निष्पक्खेंति' तीतर से लेकर मयूर तक के समस्त जीते हुए पक्षियों के पखों को उखाड़ते रहते थे, और 'निष्पक्खिता सिरीयस्स महाणसियस्स उवणेंति' उखाड़ कर फिर वे उन्हें ले जाकर उस श्रीरु रसोड्ये को दे दिया करते थे । 'तए ण से सिरीए महाणसिए वहूण जलयर-थलयर-खहयराण

'सिरीयस्स' ते श्रीरु नामना 'महाणसियस्स' महानसिरु-रसोड्याने 'उवणेंति' आपी जाता होता 'अण्णे य से वहवे तिचिरा य जाव मयूरा य पजरसि सणिरुद्धा चिट्ठति' अने भील पक्ष अनेक तेने त्या तेतरथी लधने भोर सुधीना पक्षी होता ने पाजराभा पूरेला रहता होता 'अण्णे य वहवे पुरिसा दिण्णभइभत्तवेयणा' तेभज तेने त्या डेटलाक भील जेवा नोकर आकर पक्ष होता ने पजार अने भोजन भेजवीने नोकरी करता होता, तेनु काम जे हुतु के ते 'वहवे तिचिरे य जाव मयूरे य जीवियए चेव निष्पक्खेंति' तेतरथी लधने भोर सुधीना तभाभ जवता पक्षीजोनी पाजो उभाडता होता, अने 'निष्पक्खिता सिरीयस्स महाणसियस्स उवणेंति' उभाडीने पक्षी तेजो लधने ते रसोड्याने आपता होता 'तए ण से सिरीए महाणसिए वहूण जलयर-थलयरखहयराण मसाइ क्वणीकप्पियाइ

रूपितानि-रुर्त्तरीरुत्तितानि 'करेड' करोति, कीदृशानि करोतीति दर्शयति-
त जहा इत्यादि। 'त जहा' तद्यथा=तानि यथा-'सण्डखडियाणि य' सण्ड-
खण्डितानि च=मृक्षमरूपेण खण्डीकृतानि 'वृक्षखडियाणि य' वृत्तखण्डितानि
च=गोलाकारेण खण्डीकृतानि 'दीर्घखडियाणि य' दीर्घखण्डितानि च=लम्बरूपेण-
खण्डीकृतानि 'रहस्सरखडियाणि य' रहस्खण्डितानि च=लघुरूपेण खण्डीकृतानि।
तथा 'हिमपक्काणि य' हिमपकानि च 'हिम' 'उर्फ' इति भाषाप्रसिद्धम् 'जम्म-
पक्काणि य' जन्मपकानि=स्वयमेव पकानि 'धम्मपक्काणि य' धर्मपकानि=मर्या-
तपपकानि 'मारुपक्काणि य' मारुतपकानि च 'कालाणि य' कालानि च=कार-
पकानि 'हेरगाणि य' हेरद्राणि च=मत्स्यमासेन पकानि 'महिष्ठाणि य' महिष्ठानि
च=तक्रसमुष्टानि 'जामलरसियाणि य' जामलकरसितानि च=जामलकरससकृतानि
'मुद्दियारसियाणि य' मुद्दीकारसितानि च=द्राक्षारससकृतानि 'रुविद्वरसियाणि य'

मसाड रुपणीरुपियाड करेड त जहा-सण्डखडियाणि य उक्खखडावेड' तथ
वह श्रीक रसोडया उन समस्त प्राप्त जलचर थलचर और खेचर सजी
पचेन्द्रिय तिर्यच जीवों को मार कर उनके मांस के कैची से टुकड़े कर
डालता। उन में कई टुकड़े सूक्ष्म होते कई गोल, कई लम्बे और कई
ऐसे भी होते जो छोटे थे। 'हिमपक्काणि य' इन में कितनेक को वह
वर्फ में डाल कर पकाता, 'जम्मपक्काणि य' कितनेक को वह अलग
रख देता जो स्वतः ही पक जाते। 'धम्मपक्काणि य' कितनेक को वह
घूप में रखकर शुष्क कर लेता, 'मारुपक्काणि य' कितनेक को हवा
के द्वारा पका लेता, 'कालाणि य' कितनेक को समयानुसार पकाता,
कितनेक को वह मछलियों के मांस में कितनेक को मठा में-रायता के
रूप में कितनेक को आवले के रस में, कितनेक को कपित्थ-कैथ के रस में,

करेड त जहा-सण्डखडियाणि य उक्खखडावेड' सुधी ते श्रीक रसेअथो ते भणेत्ता
तमाभ जलचर, थलचर, अने जेथर सजी पाय धिन्द्रियोवाणा तिर्यच लोवोने मारीने
तेना भासना कातरथी टुकडा करी नाभतो, तेमा डेटलाड टुकडा नाना थता, डेटलाड
गोण, लाणा अने डेटलाड ओवा पणु थता हुता डे तद्ध नाना थता हुता तेमाना
'हिमपक्काणि य' डेटलाडने णरइमा राणीने पकावता, 'जम्मपक्काणि य' डेटलाडने
बुद्धा राभवाभा आवता अने ओभअ स्वाभाविक रीते पाडी जता, 'धम्मपक्काणि य'
डेटलाडने नाप-तडकाभा राणी सुकवी लेता, 'मारुपक्काणि य' डेटलाडने हवा-
वायुद्वारा पकावी लेता, 'कालाणिय' डेटलाडने समय प्रमाणे सुकवी लेता डेटलाडने
ते माछडीओना भासमा पकवता, डेटलाडने छासमा रायताना रुपमा, डेटलाडने

कपित्थरसितानि च—कपित्थरससकृतानि ‘कपित्थ’ कपिट’ इति भाषाप्रसिद्धम्,
 ‘दालिमरसियाणि य’ दालिमरसितानि च=दालिमरमसकृतानि, ‘मच्छरसियाणि
 य’ मत्स्यरसितानि च=मत्स्यरससकृतानि च । तथा ‘तल्लियाणि य’ तल्लितानि
 च तैलादिषु ‘भज्जियाणि य’ भज्जितानि च अद्वारादिषु, ‘सोल्लियाणि य’ सोल्लयानि
 च शूलपकानि शूले धृत्या अद्वारादिषु पकानि ‘उक्खडवेइ’ उपस्कारयति=
 सस्कारयति । ‘अण्णे य वहवे’ अन्याथ वहन् ‘मच्छरसए य’ मत्स्यरसान्
 ‘एण्जिरसए य’ ऐणेरसान्=मृगमांसरसान् तित्तिरसए य’ तित्तिरसान् ‘जाव’
 यावत्-वटेरादिरसान् मयूरसए य’ मयूरसाथ । तथा ‘अण्ण च रिउल अन्य
 च त्रिपुल ‘हरियसाग’ हरितशास्=हरितशास्जात ‘उक्खडवेइ’ उपस्कारयति,
 ‘उक्खडवेइ’ उपस्कार्य ‘मित्तस्स रण्णो’ मित्रस्य रात्रि ‘भोयणमडवसि’
 भोजनमण्डपे=भोजनस्थाने ‘भोयणवेलाए’ भोजनवेलायाम् ‘उवणेइ’ उपनयति

कितनेक को दाखों के रस में, कितनेक को अनार के रस में और
 कितनेक को मञ्जिलियों के रस में पकने रख देता । ‘तल्लियाणि य’
 कितनेक टुकड़ों को वह तैल से तलता, ‘भज्जियाणि य’ कितनेक को
 भूजता और कितनेक को ‘सोल्लियाणि य’ लोहे के तकुण (शलाका)
 पर लटका कर अग्नि में सेकता । इस प्रकार वह श्रीकरसोइया इन
 सब मांस के टुकड़ों को ‘उक्खडवेइ’ अनेक प्रकार से पकाता था
 ‘अण्णे य वहवे मच्छरमए य उक्खडवेइ’ साथ में मञ्जिलियों के मांस के
 रस को, मृग के मांस के रस को, तीतर के मांस के रस को तथा
 वटेर आदि जानवरों से लेकर मयूर तक के मांस के रस को एव
 और दूसरी अधिक मात्रा में शास् आदि तरकारी में भी पकाता था ।
 ‘उक्खडवेइ’ सब को अच्छी तरह पका कर फिर वह पके हुए
 सामान को ‘मित्तस्स रण्णो भोयणमडवसि भोयणवेलाए उवणेइ’ मित्र गजा

आभणाना रसमा, डेटलाकने डोडाना रसमा डेटलाकने दाक्षना रसमा, डेटलाकने अतारना
 रसमा पाकवा भाटे राण्णवामा आवता, डेटलाक टुकडाओने ते रसोअथे। ‘तल्लियाणि य’
 ते रमा तगते अतो, डेटलाकने ‘भज्जियाणि य’ लूअतो, डेटलाकने ‘सोल्लियाणि य’
 डोडना ‘शलाका’ राक पर लटकावी अग्निमा सेकतो आ प्रमाअे ते श्रीक रसोअथे।
 ते तमाभ मासना टुकडाओने ‘उक्खडवेइ’ अनेक प्रकारे पकावतो अतो।
 ‘अण्णे य वहवे मच्छरमए य उक्खडवेइ’ साथे-साथे माछडीओना मासना
 रसने, मृगमासना रसने, तीतरना मास रसने, तथा वटेर-ओक प्रकारनु पक्षी आदि
 ज्ञातवरोथी लअने भौर सुधीना मासरसने अने गीज्ज अधिक मात्रामा शाक-तरकारीने
 पणु पकावतो अतो। ‘उक्खडवेइ’ ओ तमाभने सारी रीते पकावीने ते पछी
 ते पकापेक्षी सामाअीने ‘मित्तस्स रण्णो भोयणमडवसि भोयणवेलाए उवणेइ’

समीपे स्थापयति । 'अप्पणावि य ण से' आत्मनापि=स्वयमपि च खलु स
'सिरीए महाणसिए' श्रीको महानसिरु. 'तेहिं' तै.=पूर्वोक्तैः 'वहुहिं' गहुभि
'जाव' यावत्श्लक्ष्णमत्स्यादिमासै 'जलपरथलयरखहरमसेहिं' जलचरस्थलचर-
खेचरमासै. 'रसिएहिं' रसितै.=आमलकादिरसयुक्तै 'हरियसागेहि य' हरितशार्ङ्गैश्च
'तल्लिएहि य' तल्लितैश्च 'भज्जिएहि य' भज्जितैश्च 'सोल्लिएहि य' शोल्लै. शूलपक्वैश्च
सह 'सुर च' सुरा च५ 'आसाएमाणे४ आसादयन्४ 'विहरइ' विहरति । 'तए
ण से' ततः खलु स 'सिरीए महाणसिए' श्रीको महानसिरुः 'एयक्कम्मे४'
एतत्कर्मा४ 'सुग्गु' सुग्गु=सातिशय 'पावक्कम्म' पापघ्नं 'समज्जिणिच्चा' समर्ज्य=
समुपाज्य 'तेत्तीस वाससयाड' त्रयस्त्रिंशद्वर्षशतानि 'परमाउ' परमायु =उत्कृष्टमायुः
'पालित्ता' पालयित्वा 'कालमासे काल किच्चा' कालमासे काल कृत्वा 'छट्ठीए
पुढवीए' पष्ठया पृथिव्याम् 'उववण्णे' उपपन्न. ॥ सू० ३ ॥

के पास भोजनशाला में भोजन करने के अवसर पर पहुँचा देता ।
तथा 'अप्पणावि य ण से सिरीए महाणसिए तेहिं च गहुहिं जाव जल
विहरइ' स्वयं भी वह श्रीक रसोइया-उन पूर्वोक्त समस्त जीवों के
मासों के पके हुए तले हुए भुजे हुए टुकड़ों के साथ अनेक प्रकार
की मदिरा को खाता पीता था । 'तए ण से सिरीए महाणसिए एय-
क्कम्मे४ सुग्गु पावक्कम्म समज्जिणिच्चा तेत्तीस वाससयाड परमाउ पालित्ता काल
मासे काल किच्चा छट्ठीए पुढवीए उववण्णे' एक समय की बात है कि
जब उस रसोइये की समस्त ३३०० वर्ष की आयु इन्हीं खोटे
कामों के करने में पूरी हो गई तब वह अपने काल समय में मर कर
छठी पृथिवी में जाकर उत्पन्न हुआ ।

भावार्थ—भगवान् कहते हैं हे गौतम ! इसके पूर्वभव का वृत्तान्त

लोभन करवाना समये भिन्न राज्ञाणी पास लोभनशाणाभा पहुँचादी देता तथा
'अप्पणावि य ण से सिरीए महाणसिए तेहिं च गहुहिं जाव जल० विहरइ'
पीते पशु ते श्रीक आगण कहेला तमाभ लुपो-आलीआना भासेना पडावेला, तणेला,
अने लूजेला टुकडा नाथे साथे अनेक प्रकारणी मदिराने-प्राते अने पीते हुते।
'तए ण से सिरीए महाणसिए एयक्कम्मे४ सुग्गु पावक्कम्म समज्जिणिच्चा तेत्तीस
वाससयाड परमाउ पालित्ता कालमासे काल किच्चा छट्ठीए पुढवीए उववण्णे'
एक समयणी बात छे के ज्यारे ते रसोयानी ३३०० तंत्रीससे वर्षणी तमाभ आयुध्य
अे प्रभाछे माल जमे करवाभाज पूरी थई गई त्यारे, ते पीताना काल समये मरण
पाभीने छट्ठी पृथिवीभा जधने उत्पन्न थये।

भावार्थ—भगवान् कहे हैं हे गौतम ! तेना पूर्ववने लक्ष्णान्ता आ प्रभाछे

कपित्थरसितानि च-रूपित्थरससंस्कृतानि 'रूपित्थ' रूपिष्ठ' इति भाषाप्रसिद्धम्, 'दालिमरसियाणि य' दाडिमरसितानि च=दाडिमरससंस्कृतानि, 'मच्छरसियाणि य' मत्स्यरसितानि च=मत्स्यरससंस्कृतानि च । तथा 'तलियाणि य' तलितानि च तैलादिषु 'भजियाणि य' भजितानि च अद्वारादिषु, 'सोल्लियाणि य' शैल्यानि च शूलपकानि शूले गृत्वा अद्वारादिषु पकानि 'उक्खडावेड' उपस्कारयति=संस्कारयति । 'अण्णे य वहवे' अन्याश्च गृह्णन् 'मच्छरसए य' मत्स्यरसान् 'एण्जिरसए य' ऐण्णेरसान्=मृगमांसरसान् तित्तिरसए य' तित्तिरसान् 'जाव' यावत्-वटेरादिरसान् मयूरसए य' मयूरसाश्च । तथा 'अण्ण च विउल अन्य च विपुल 'हरियसाग' हरितशास्=हरितशास्त्रजात 'उक्खडावेड' उपस्कारयति, 'उक्खडावेड' उपस्कार्य 'मित्तस्स रण्णो' मित्रस्य राज्ञः 'भोयणमडवसि' भोजनमण्डपे=भोजनस्थाने 'भोयणवेलाए' भोजनवेलायाम् 'उवणेड' उपनयति

कितनेक को दाखों के रस में, कितनेक को अनार के रस में और कितनेक को मज्जलियों के रस में पकने रख देता । 'तलियाणि य' कितनेक टुकड़ों को वह तैल से तलता, 'भजियाणि य' कितनेक को भूजता और कितनेक को 'सोल्लियाणि य' लोहे के तकुए (शलाका) पर लटका कर अग्नि में सेकता । इस प्रकार वह श्रीकरसोडया इन सब मांस के टुकड़ों को 'उक्खडावेड' अनेक प्रकार से पकाता था 'अण्णे य वहवे मच्छरसए य उक्खडावेड' साथ में मज्जलियों के मांस के रस को, मृग के मांस के रस को, तीतर के मांस के रस को तथा वटेर आदि जानवरों से लेकर मयूर तक के मांस के रस को एव और दूसरी अधिक मात्रा में शाक आदि तरकारी को भी पकाता था । 'उक्खडावेड' सब को अच्छी तरह पका कर फिर वह पके हुए सामान को 'मित्तस्स रण्णो भोयणमडवसि भोयणवेलाए उवणेड' मित्र गजा

आण्णाना रसमा, डेट्ठाकने डोडाना रसमा डेट्ठाकने द्राक्षणा रसमा, डेट्ठाकने अनारना रसमा पाकवा भाटे राधवाभा आवता, डेट्ठाक दुक्खड्ढाणे ते रसोडये। 'तलियाणि य' तेनमा तप्तो हुतो, डेट्ठाकने 'भजियाणि य' लूणतो, डेट्ठाकने 'सोल्लियाणि य' लोढना 'शलाका' त्राक पर लटकायी अग्निमा सेकतो आ प्रभाण्णे ते श्रीकरसोडये। ते तमास मासना दुक्खड्ढाणे 'उक्खडावेड' अनेक प्रकारे पकावतो हुतो। 'अण्णे य वहवे मच्छरसए य उक्खडावेड' साथे-साथे माछ्छीओना मासना रसने मृगमासना रसने, तीतरना मयूर रसने, तथा वटेर-ज्येक प्रजासु पक्षी आदि ज्ञानवरोधी लघुने मोर सुधीना मांसरसने अने जीव्य अधिक मात्राभा शाक-तरकारीने पणु पकावतो हुतो। 'उक्खडावेड' ज्ये तमासने सारी रीते पकावीने ते पछी ते पकावेती सामग्रीने 'मित्तस्स रण्णो भोयणमडवसि भोयणवेलाए उवणेड'

करते थे, जिनका काम यह था कि वे तीतर से लेकर मयूर तक के समस्त जीते हुए पक्षियों के पखों को उखाड़ते रहते थे, फिर वे उन्हें ले जा कर श्रीक रसोइये को दे दिया करते थे ।

वह श्रीक उन समस्त जलचर चलचर और खेचर मझी पचेन्द्रिय तिर्यञ्च जीवों को मार कर उनके कैची से टुकड़े कर डालता । उन में कई टुकड़े सूक्ष्म होते, कई गोल, कई लम्बे, और कई ऐसे भी होते जो छोटे थे । इन में कितनेक को वह बरफ में डाल कर पकाता । कितनेक को वह अलग रख देता सो स्वतः ही पक जाते । कितनेक को वह बूँप में रख कर शुष्क कर लेता । कितनेक को हवा के द्वारा पका लेता । कितनेक को समयानुसार पकाता । कितनेक को वह मउलियों के मांस में, कितनेक को मठा में रायता के रूप में, कितनेक को आमले के रस में, कितनेक को कपित्थ-कैथ के रस में, कितनेक को दाखों के रस में, कितनेक को अनार के रस में और कितनेक को मउलियों के रस में पकाता था । कितनेक-टुकड़ों को वह तैल से तलता, कितनेक को भुजता, और कितनेक को लोहे के तकुण (शलाका) पर लटका कर अग्नि में सेकता । इस प्रकार वह श्रीक रसोइया इन सब मांस के टुकड़ों को अनेक प्रकार से पकाता था । फिर वह साथ में मउलियों के मांस के रस को मृग के मांस के

करता होता, ते नोकरानु काम ओ छतु के तेओ तेतरथी लछने मोर सुधीना तमाम लुवता प्राणीओनी पाओ उभाउता होता अने ते पाण विनना तमाम प्राणीओ लावीने ते श्रीक रसेछयाने आपता होता, ते श्रीक ओ तमाम जलचर, थलचर अन जेचर सरी पचेन्द्रिय तिर्यञ्च लुवाने भारीने तेना कातरथी टुकड़ा करी नाभतो हतो, तेमा डेटलाक टुकड़ा सूक्ष्म थता, डेटलाक गोण, डेटलाक लाणा, अने डेटलाक ओवा पशु थछ जता डे तदन नाना होय ते टुकड़ाभाथी डेटलाकने गरक्षमा नाभीने पकावतो, डेटलाकने ते नूहा राभतो जे स्वाभाविक रीते पाकी जता, डेटलाकने तडकाभा राभी सूखावी नाभतो, अने डेटलाकने हुवा-वायुद्वारा पकावतो हतो डेटलाक समयानुसार पाकी जता होता, डेटलाकने माछलीओना मांसमा, डेटलाकने छास-छहीमा रायताना रूपमा, डेटलाकने आणणाना रसमा, डेटलाकने कोंडाना रसमा द्राक्षना, अनारना अने डेटलाकने माछलीओना रसमा पकावतो हतो डेटलाक टुकड़ाओने तेलमा तणतो हतो, डेटलाकने लूजतो, अने डेटलाकने बोढाना तवा पर सणी बोढानी होय तेना पर यदावीने अग्निमा सेकतो हतो आ प्रभाष्टे ते श्रीक रसोइया ते तमाम मांसना टुकड़ाओने नूही-नूही रीते पकावतो हतो, ते साथे वणी माछलीओना मासरसने-भृगना मासरसने,

इस प्रकार है-इसी अवसरिणी काल के चौथे आरे में इस जम्बूद्वीप के भरत क्षेत्र में नन्दिपुर नामका एक नगर था, वहा के राजा का नाम मित्र था । उस राजा के रसोड़े का काम करने वाला श्रीक नामका एक रसोइया था । यह महा अधार्मिक अधर्मानुग अधर्मिष्ठ अधर्मसेवी अधर्म से ही अपना जीवननिर्वाह करने वाला एवं यावत् दुष्प्रत्यानन्द-दूसरे को दुःख पहुचाने में ही प्रसन्न होने वाला था । उस श्रीक रसोइये के अधिकार में बहुत से नौकर चाकर काम करते थे, इनमे कोई मात्स्यरु-मत्स्यघाती थे, कोई वागुरिक-मृगघाती थे, कोई शाकुनिक-पक्षियों का शिकार करने वाले थे । अपने काम का सबको इसकी ओर से वेतन भोजन, वस्त्र आदि दिया जाता था । ये सब लोग प्रतिदिन बहुत सख्या में श्लक्ष्ण मत्स्य-श्लक्ष्ण जाति के मत्स्यों की यावत् पताकातिपताका जाति के मत्स्यों की, तथा बकराओं की, मेयो की, रोझो की, सूरुरो की, मृगों की, भैंसों की, तीतरों की, चिडियों की, लावा पक्षियों की, कबूतरों की, कुक्कुटों-मुर्गों की और मयूरों की शिकार कर इन सब जानवरों को इस श्रीक रसोइये को लाकर दिया करते थे । फिर इसके यहा और भी तीतर से लेकर मयूर तक पक्षिगण पिजरो में बंद किये हुए रहते थे । इसके यहा कितनेक ऐसे भी नौकर चाकर थे, जो वेतन और भोजन पर नौकरी

होते अवसरिणी कालना योथा आराभा आ जम्बूद्वीपना भरतक्षेत्रमा नन्दिपुर नामनु अेक नगर इत्तु, त्याना राजानु नाम मित्र इत्तु, ते राजाना रसोइयानु काम करनारो श्रीक नामनो अेक रसोइयो इत्तो, ते महा अधर्मी, अधर्मानुग, अधर्मिष्ठ, अधर्मसेवी, अधर्मथी ज पोतानो एवननिर्वाह करवावाणो अने भीजने दु ष पडो-थाडवाभा ज प्रसन्न थवावाणो इत्तो, ते श्रीक रसोइयाना अधिकारमा धल्लुज-नोकर-आकर काम करता इत्ता, तेमा डेटलाक मत्स्य भारनार इत्ता, डोछ मृग भारनार, डोछ शाकुनिक-पक्षीओनो शिकार करवावाणा इत्ता ते इरेक नोकराने पोताना कामना प्रमाणुमा ते रसोइया तरइथी पगार अने बोजन पल्लु भणत्तु इत्तु ते नोकरो इमेशा धल्लुज मोटी स ष्यामा श्लक्ष्ण मत्स्य-श्लक्ष्ण जातिना मत्स्यो तथा पताकातिपताका जातिना मत्स्येनो, गकराओ, घेराओ, रोओ, सुकरो (बुडो), मृगो, पाडओ, तित्तिरो, अकला, लावा पक्षीओ, कबुतरो, कुक्कुओ भरधाओ, अने मोर आ तमाभनो शिकार करीने ते तमाभ जानवरो लावीने ते रसोइयाने आपता इत्ता, ते सिवाय तेने त्या भीज पल्लु तेत्तरथी लधने मोर सुधीना पक्षीओ पाजराभा बाधेला रद्धा करता इत्ता, ते रइसाया पासे भीज ओवा पल्लु नोकर आकर इत्ता जे पगार अने बोजन भणे तेम नोकरी

करते थे, जिनका काम यह था कि वे तीतर से लेकर मयूर तक के समस्त जीते हुए पक्षियों के पखों को उखाड़ते रहते थे, फिर वे उन्हें ले जा कर श्रीक रसोइये को दे दिया करते थे ।

वह श्रीक उन समस्त जलचर पलचर और खेचर सजी पचेन्द्रिय तिर्यञ्च जीवों को मार कर उनके कैची से टुकड़े कर डालता । उन में कई टुकड़े सूक्ष्म होते, कई गोल, कई लम्बे, और कई ऐसे भी होते जो छोटे थे । इन में कितनेक को वह बरफ में डाल कर पकाता । कितनेक को वह अलग रख देता सो स्वतः ही पक जाते । कितनेक को वह वृष में रख कर शुष्क कर लेता । कितनेक को हवा के द्वारा पका लेता । कितनेक को समयानुसार पकाता । कितनेक को वह मउलियों के मांस में, कितनेक को मठा में रायता के रूप में, कितनेक को आण्डे के रस में, कितनेक को कपित्थ-कैथ के रस में, कितनेक को दाखों को रस में, कितनेक को अनार के रस में और कितनेक को मउलियों के रस में पकाता था । कितनेक-टुकड़ों को वह तैल से तलता, कितनेक को भुजता, और कितनेक को लोहे के तकुण (शलाका) पर लटका कर अग्नि में सेकता । इस प्रकार वह श्रीक रसोइया इन सब मांस के टुकड़ों को अनेक प्रकार से पकाता था । फिर वह साथ में मउलियों के मांस के रस को मृग के मांस के

करता होता, ते नोकरानु काम अये हुतु के तेअो तेतरथी लधने मोर मुधीना तमाभ लुपता प्राणीओनी पाओ उणाडता होता अने ते पाप विनना तमाभ प्राणीओ लावीने ते श्रीक रसेध्याने आपता होता, ते श्रीक अये तमाभ जलचर, थलचर अने जेचर स जी पचेन्द्रिय तिर्यञ्च लुवोने भारीने तेना कातरथी टुकडा करी नाभतो हुतो, तेमा डेटलाक टुकडा सूक्ष्म थता, डेटलाक गोण, डेटलाक लाणा, अने डेटलाक अेवा पद्य थध जता डे तदन नाना डोय ते टुकडाभाथी डेटलाकने गरुमा नाभीने पकावतो, डेटलाकने ते नूहा राभतो जे स्वाभाविक रीते पाकी जता, डेटलाकने तडकामा राभी सूकावी नाभतो, अने डेटलाकने हुवा-वायुद्वारा पकावतो हुतो डेटलाक समयानुसार पाकी जता हुता, डेटलाकने माछलीओना मांसमा, डेटलाकने छास-दहीमा रायताना उपमा, डेटलाकने आणजाना रसमा, डेटलाकने डोडाना रसमा द्राक्षना, अनारना अने डेटलाकने माछलीओना रसमा पकावतो हुतो डेटलाक टुकडाओने तेलमा तणतो हुतो, डेटलाकने नूजतो, अने डेटलाकने बोढाना तवा पर सणी बोढानी डोय तेना पर यदावीने अग्निमा सेकतो हुतो आ प्रभाण्णे ते श्रीक रसेध्या ते तमाभ मांसना टुकडाओने नूही-नूही रीते पकावतो हुतो, ते साथे पणी माछलीओना मासरसने-मृगना मासरसने,

॥ मूलम् ॥

तए ण सा समुद्दत्ता भारिया णिंदूयावि होत्था जायार
 दारगा विणिघायमावज्जति । जहा गंगदत्ताए चित्ता आपुच्छणा
 उवाइय दोहला जाव दारगं पयाया जाव जम्हा णं अम्ह इमे
 दारए सोरियस्स जक्खस्स उवाइयलद्धे तम्हा णं होउ णं
 अम्हे इमे दारए सोरियदत्ते णामेणं । तए णं से सोरियदत्ते

रस को, तीतर के मास के रस को, तथा घंटेर आदि जानवरों से
 लेकर मयूर तक मास के रस को, एवं और दूसरी अधिक मात्रा में
 शाक आदि तरकारी को भी पकाता था । सबको अच्छी तरह पका कर
 फिर वह पके हुए सामान को मित्र राजा के पास भोजनशाला में
 भोजन करने के अवसर पर पहुँचा देता । तथा स्वयं भी वह श्रीक
 रसोइया उन पूर्वोक्त समस्त जीवों के मास के पके हुए, तले हुए,
 भुजे हुए टुकड़ों के साथ अनेक प्रकार की मदिरा का सेवन करता था ।
 इस श्रीक रसोइये का जानवरों को मारना और मास मदिरा का
 सेवन करना यही एक प्रधान काम था । इसी काम में इसने
 विचक्षणता प्राप्त की थी, एवं इसी प्रकार के पापों के आचरण
 करने का ही इसका स्वभाव था । यह अपनी तैं तीस सौ (३३००)
 वर्ष की पूरी आयु इन्हीं कामों में समाप्त कर मृत्यु के अवसर
 पर कर छठी पृथिवी में जाकर उत्पन्न हुआ ॥ सू० ३ ॥

तेत्तर, णंटेर आदि ज्ञानवरोधी लक्ष्मि और सुधीना मासरसने अने जीव मोठी मोठी
 भागाभागा शाक-तरकारीआने पक्ष पकावतो हुतो, अतः तामने सारी रीते पकावने पक्षी
 ते पकावेला सामानने मित्र राजा नी पास भोजनशालाभा भोजन करवाना समये
 पहुँचावतो हुतो, तथा ते पोते श्रीक रसोइये पक्ष आगण जे कक्षा ते ताम भवोना
 भासना पकावेला, तणेला, लूटेला पदार्थोनी साथे-साथे अनेक प्रकारनी मदिरानु पक्ष
 सेवन करतो हुतो, ते श्रीक रसोइयाने ज्ञानवरोने मारवा तथा मास-मदिरानु सेवन
 करवु अने मुख्य कामकाज हुतु, ते काममा तेबे पूरी रीते कुशलता भेजवी हुती,
 अने अने प्रकारना पापकर्मोनु आचरण करवानो ज जेना स्वभाव हुतो, ते रसोइये
 पोतानी तेनीससो-३३०० नी पूरी आयुध्य अ काममा ज समाप्त करीने मृत्यु
 पाभ्यो पक्षी छठी पृथिवी में जाकर उत्पन्न हुथो (सू० ३)

दारए पचधाइपरिगहिए जाव उम्मुक्कवालभावे विण्णायपरिणय-
मित्ते जोवणगमणुपत्ते यावि होत्था । तए णं से समुद्दत्ते अण्णया
कयाइ कालधम्मणा सजुत्ते । तए णं से सोरियदत्ते दारए बहुहिं
मित्त० रोयमाणे३ समुद्दत्तस्स णीहरण करंड । अण्णया कयाइ
से सयमेव मच्छभमहत्तरगत्त उवसंपज्जित्ताण विहरइ । तए ण से
सोरियदत्ते दारए मच्छये जाव अहम्मिए जाव दुप्पडियाणदे । सू० ४।

टीका

‘तए ण सा’ इत्यादि । ‘तए ण सा’ ततः गल्ल सा ‘समुद्दत्ता भारिया’
समुद्दत्तस्य मत्स्यग्रन्थस्य भार्या समुद्दत्ता ‘णिंद्या वि’ निन्दुकापि=मृतवत्सा
‘होत्था’ आसीत् । तस्या जाया?’ जाता जाता=उत्पन्नमात्रा एव ‘दारगा’
दारगा ‘विणिवायमावज्जति’ विनिवातमापद्यन्ते=प्रियन्त इत्यर्थः, ‘जहा गग-
दत्ताए’ यथा गगदत्ताया सप्तमा ययनोक्ताया, तद्वत् चिन्ता=पुत्रप्राप्त्यर्थं यत्नो-
पयाचनरूपो विचारः अस्या अपि समुत्पन्न । ‘आपुच्छणा’ आपच्छना=पति
प्रतिपृच्छाकरणम् । तद्वदेव ‘उयाइय’ उपयाचित-यथमन्दिरे गत्वोपयाचनकरणम् ।

‘तए ण सा’ इत्यादि ।

‘तए ण सा’ इसके बाद ‘समुद्दत्ताभारियाणिंद्याविहोत्था’ मच्छी-
मार समुद्दत्त की स्त्री जिमका नाम समुद्दत्ता या और जो जाति-
निन्दुका थी, ‘जाया जाया दारगाविणिवायमावज्जति’ उसके उदरसे उत्पन्न
होनेवाले प्रत्येक बालक मर जाते थे । जब गर्भ ठीकसे माह का हो
गया तब समुद्दत्ता के मन में गर्भ के प्रभाव से ‘जहा गगदत्ताए
चिन्ता’ गगदत्ता की तरह दोहला उत्पन्न हुआ । उसने इस दोहले
की पूर्तिके लिये ‘आपुच्छणा’ अपने पति से कहा, जैसा कि गगदत्ता ने

‘तए ण सा’ इत्यादि

‘तए ण सा समुद्दत्ताभारियाणिंद्याविहोत्था’ ते पछी मच्छीमार समुद्द-
दत्तानी स्त्री ठे जेनु नाम समुद्दत्ता હતુ અને તે બાલિ-નિન્દુક હતી, जाया जाया
दारगा विणिवायमावज्जति’ तेना ઉदरे ઉत्पन्न થનાર તમામ બાળકો મરી જતા
હતા જ્યારે ગર્ભ ધરાવતી ત્રણ ૩ માસનો વર્ધ ગયો ત્યારે સમુદ્દત્તાના-મનમા ગર્ભના
પ્રભાવથી ‘જહાગગદત્તાએચિન્તા’ ગગદત્તાના પ્રભાવે ઢોહલા-મનોરથ-ઉત્પન્ન થયો ત્યારે
તેણે તે ઢોહલાની પૂર્તિ માટે ‘આપુચ્છણા’ પોતાના પતિને કહ્યું, જેવી રીતે ગગ-
દત્તાએ કહ્યું, હતુ તે પ્રભાવે કહ્યું-‘ઉયાइય’ તે પતિએ પોતાની સ્ત્રીના ઢોહલાની

॥ मूलम् ॥

तए ण सा समुद्दत्ता भारिया णिंदूयावि होत्था जायार
दारगा विणिघायमावज्जति । जहा गगदत्ताए चित्ता आपुच्छणा
उवाइय दोहला जाव दारग पयाया जाव जम्हा णं अम्ह इमे
दारए सोरियस्स जक्खस्स उवाइयलद्धे तम्हा णं होउ णं
अम्हे इमे दारए सोरियदत्ते णामेणं । तए णं से सोरियदत्ते

रस को, तीतर के मास के रस को, तथा चंटेर आदि जानवरों से
लेकर मयूर तक मास के रस को, एवं और दूसरी अधिक मात्रा में
शाक आदि तरकारी को भी पकाता था । सत्रको अच्छी तरह पका कर
फिर वह पके हुए सामान को मित्र राजा के पास भोजनशाला में
भोजन करने के अवसर पर पहुँचा देता । तथा स्वयं भी वह श्रीक
रसोइया उन पूर्वोक्त समस्त जीवों के मास के पके हुए, तले हुए,
भुजे हुए टुकड़ों के साथ अनेक प्रकार की मदिरा का सेवन करता था ।
इस श्रीक रसोइये का जानवरों को मारना और मास मदिरा का
सेवन करना यही एक प्रधान काम था । इसी काम में इसने
विचक्षणता प्राप्त की थी, एवं इसी प्रकार के पापकर्मों के आचरण
करने का ही इसका स्वभाव था । यह अपनी तैंतीस सौ (३३००)
वर्ष की पूरी आयु इन्हीं कामों में समाप्त कर मृत्यु के अवसर
मर कर छोटी पृथिवी में जाकर उत्पन्न हुआ ॥ सू० ३ ॥

तेत्तर, चंटेर आदि जानवरोंથી लहने मार सुधीना मासरसने અને ખીછ મોટી મોટી
માત્રામાં શાક-તરકારીઓને પણ પકાવતો હતો, એ તમામને સારી રીતે પકાવીને પછી
તે પકાવેલા સામાનને મિત્ર રાજાની પાસે ભોજનશાળામાં - ભોજન કરવાના સમયે
પહોંચાડતો હતો, તથા તે પોતે શ્રીક રસોઈયો પણ આગળ જે કદા તે તમામ જીવોના
માસના પકાવેલા, તળેલા, ભૂંજેલા પદાર્થોની સાથે-સાથે અનેક પ્રકારની મદિરાનું પણ
સેવન કરતો હતો, તે શ્રીક રસોઈયાને જાનવરોને મારવા તથા માસ-મદિરાનું સેવન
કરવું એજ મુખ્ય કામકાજ હતું, તે કામમાં તેણે પૂરી રીતે કુશળતા મેળવી હતી,
અને એ પ્રકારના પાપકર્મોનું આચરણ કરવાનો જ જેનો સ્વભાવ હતો, તે રસોઈયો
પોતાની તેત્રીસસો-૩૩૦૦ વર્ષની પૂરી આયુષ્ય એ કામોમાં જ સમાપ્ત કરીને મૃત્યુ
પામ્યો પછી છઠ્ઠી પૃથિવીમાં જન્મને ઉત્પન્ન થયો (સૂ० ૩) ।

दारए पचवाडपरिग्राहिए जाव उम्मुक्कवालभावे विण्णायपरिणय-
मित्ते जोवणगमणुपत्ते यावि होत्था । तए ण से समुद्दत्ते अण्णया
कयाड कालधम्मणा सजुत्ते । तए णं से सौरियदत्ते दारए बहुहिं
मित्त० रोयमाणे३ समुद्दत्तस्स णीहरण करइ । अण्णया कयाड
से सयमेव मच्छभमहत्तरगतं उवसंपज्जित्ताण विहरइ । तए ण से
सौरियदत्ते दारए मच्छये जाव अहम्मिए जाव दुप्पडियाणदे । सू० ४।

टीका

‘तए ण सा’ इत्यादि । ‘तए ण सा’ तत् सद्यु सा ‘समुद्दत्ता भारिया’
समुद्दत्तस्य मत्स्यस्य भागं समुद्दत्ता ‘णिंद्या वि’ निन्दुकापि=मृतवत्सा
‘होत्था’ जामीत् । तस्या जाया२’ जाता जाता=उत्पन्नमाया एव ‘दारगा’
दारका ‘विणिवायमावज्जति’ विनिवातमापद्यन्ते=प्रियन्त इत्यर्थः, ‘जहा गग-
दत्ताए’ यथा गगदत्तायाः सप्तमाययनोक्तायाः तद्वत् चिन्ता=पुत्रप्राप्त्यर्थं यतो-
पयाचनरूपो विचारः अस्या अपि समुत्पन्नः । ‘आपुच्छणा’ आपच्छना=पतिं
प्रतिपृच्छाकरणम् । तद्वदेव ‘उवाडय’ उपयाचित-यथमन्दिरे गत्वोपयाचनकरणम् ।

‘तए ण सा’ इत्यादि ।

‘तए ण सा’ उमके बाद ‘समुद्दत्ताभारियाणिंद्याविहोत्था’ मच्छी-
मार समुद्दत्त की स्त्री जिसका नाम समुद्दत्ता या और जो जाति-
निन्दुका थी, ‘जाया जाग दारगाविणिवायमावज्जति’ उमके उठरसे उत्पन्न
होनेवाले प्रत्येक बालक भर जाते थे । जब गर्भ ठीक३ माह का हो
गया तब समुद्दत्ता के मन में गर्भ के प्रभाव से ‘जहा गगदत्ताए
चिन्ता’ गगदत्ता की तरह दोहला उत्पन्न हुआ । उसने इस दोहले
की प्रतिके लिये ‘आपुच्छणा’ अपने पति से कहा, जैसा कि गगदत्ता ने

‘तए ण सा’ इत्यादि

‘तए ण सा समुद्दत्ताभारियाणिंद्याविहोत्था’ ते पछी मच्छीमार समुद्-
दत्तानी स्त्री ते जेनु नाम समुद्दत्ता छतु अने ते व्यति-निन्दुक छती, जाया जाया
दारगा विणिवायमावज्जति’ तेना छदे उत्पन्न बनार तमाभ भाण्डो भरी जाता
छता ज्यारे गर्भ जगण जहा उमानेो यर्ध गये । त्यादे समुद्दत्ताना-मनमा गर्भना
प्रभावरी ‘जहागगदत्ताएचिन्ता’ गगदत्ताना प्रभाषे दोहला-मनोरथ-उत्पन्न बये । त्यादे
तेछे ते दोहलानी पूर्ति भाटे ‘आपुच्छणा’ पोताना पतिने कछु, जेवी रीते गग-
दत्ताये कछु, छतु ते प्रभाषे कछु ‘उवाडय’ ते पतिछे पोतानी आना दोहलानी

श्रीरुमहानसिरुजीस्य पष्ठपृथिव्याः स्वायुक्षयेणास्या गर्भं समवतरणम् । त्रिषु मासेषु पूर्णेषु 'दोहला' उत्पन्नदोहदा पूर्णदोहदा-मासमदिराभक्षणरूपदोहदमादुर्भासस्तत्पूर्तिश्च, तत्पश्चात्-'जाय' यावत्-नप्तु मासेषु प्रतिपूर्णेषु 'दारु' दारक= पुत्र 'पयाया' प्रजाता जनितपती जाय यावत्-परम्परागत पुत्रजन्मोत्सव कृत्वा प्राप्ते द्वादशे दिवसे मातापितरौ तस्य नामत्रेय कुरुत' तथाहि-'जम्हा ण' यस्मात् खलु 'अम्ह' अस्माक 'इमे दारए' अय दारक. 'सोरियस्स जक्खस्स शौर्यस्य यक्षस्य 'उवाइयल्ले' उपयाचितम्=उपयाचनाप्राप्तोऽस्ति, 'तम्हा ण' तस्मात्खलु 'होउ ण' भवतु खलु 'अम्हे' अस्माकम् 'इमे दारए' अय दारकः 'सोरियदत्ते णामेण' शौर्यदत्तो नाम्ना । 'तए ण से सोरियदत्ते दारए' ततः

कहा था । 'उवाइय' इसने उसके दोहले की पूर्ति के साधनों को जुटाने की अनुमति देदी । यह भी अपने 'दोहल जाव' दोहद की पूर्ति के लिये शौर्ययक्ष के आयतन में पहुँची, और वहा उसने उसकी मनौति (मानता) की । इस प्रकार जब इसका दोहला पूर्ण हो चुका तब नौ माह के पूर्ण होते ही उसने 'दारग पयाया' एक पुत्र को जन्म दिया । मातापिता ने पुत्रप्राप्ति का ठाटवाट के साथ उत्सव किया । ११ दिन के व्यतीत होने पर १२ वें दिन में उन्होंने ऐसा खयाल कर कि-'जम्हाण अम्ह इमे दारए सोरियस्स जक्खस्स उवाइल्ले' यह पुत्र हमें शौर्ययक्ष की आराधना से प्राप्त हुआ है 'तम्हाण होउण अम्हे इमे दारए सोरियदत्ते णामेण' इसलिये इसका नाम शौर्यदत्त रखना चाहिये अतः उसका "शौर्यदत्त" नाम रखा । 'तए ण से सोरियदत्ते

पूर्तिना साधनेने भोजववानी अनुमति आभी ते पणु (श्री) 'दोहला जाव' घेताना दोहलानी पूर्ति भाटे शौर्ययक्षना निवास स्थाने पहुँची अने त्या तेहे यक्षनी मानता करी, आ प्रभाहे ज्यारे तेने दोहले पूर्ण थछ युक्त्यो त्तारे नव ६ मास पूरा थता तेहे 'दारगपयाया' ओक पुत्रने जन्म आये। माता-पिताओ पुत्र प्राप्त थयो तेथी मोटा ठाठ-माठथी ओक उत्सव कर्यो पाणकना जन्मना अगितार दिवस पुरा शधने ज्यारे १२ पारमे दिवस थयो त्तारे तेहे ओवो विचार कर्यो डे, 'जम्हा ण अम्ह इमे दारए सोरियस्स जक्खस्स उवाइल्ले' आ पुत्र अभने शौर्ययक्षनी आराधनाथी प्राप्त थयो छे, 'तम्हाण होउण अम्हे इमे दारए सोरियदत्ते णामेण' ओटला भाटे ओनु नाम शौर्यदत्त राखु ओछओ आ निर्णय करीने "शौर्यदत्त" नाम राखु 'तए ण से सोरियदत्ते दारए पवधाइपरिगारिहिए

खलु स शौर्यदत्तो दारकः 'पचपाडपरिगृहिए' पञ्चपात्रीपरिगृहीतः=पञ्चपात्री-
परिपालित 'जाव' यावत्-गिरिन्द्ररागतचम्पकपादप इव सुखमुखेन परिवर्धते ।
ततः खलु स शौर्यदत्तो दारकः 'उम्मुक्कपालभावे' उम्मुक्कपालभावः=गतवाल्या-
वस्थ 'विण्णायपरिणयमित्ते' विज्ञातपरिणतमात्र =परिपक्वविज्ञान, 'जोवणगमणु-
पत्ते यावि' योवनमनुभास =युवावस्थासम्पन्नश्चापि 'होत्था' अभवत् । 'तए ण
से समुदत्ते' ततः खलु स समुद्रदत्तो मत्स्यग्रन्ध, 'अण्णया कयाइ' अन्यदा
उदाचित् 'कालम्मणुणा सजुत्ते' कालप्रमाण सयुक्तः=मृत । 'तए ण से' ततः
खलु स 'सोरियदत्ते दारए' शौर्यदत्तो दारकः 'बहुहिं' बहुभि 'मित्तं' मित्र-
ज्ञातिस्वजनसम्पन्निपरिजनैः सार्धं 'रोयमाणेइ' रुदनं विलपनं क्रन्दनं 'समुद-
दत्तस्स' समुद्रदत्तस्य 'णीहरण' निर्हरण=मृतदेहस्य श्मशाने नयनं 'करेइ' करोति,
'अण्णया कयाइ' अन्यदा उदाचित् 'से' सः शौर्यदत्तः 'सयमेव' स्वयमेव 'मच्छ-
ग्रमहत्तरगत' मत्स्यग्रन्धमहत्तरकृत्व=मत्स्यग्रन्धाभिपतित्वम् 'उवसपज्जिता ण'

दारए पचपाडपरिगृहिए जाव उम्मुक्कपालभावे विण्णायपरिणयमित्ते जोवण-
गमणुपत्ते यावि होत्था' शौर्यदत्त पांच वाय माताओं से लालित पालित
होता हुआ जब बाल्य अवस्था से पार होकर तरुण अवस्था वाला
हुआ, एवं युवावस्था के ज्ञान से सपन्न हो गया, 'तए ण से समुदत्ते
अण्णया कयाइ कालम्मणुणा सजुत्ते' तत्र उसके पिता समुद्रदत्त का देहात
हो गया । 'तए ण से सोरियदत्ते दारिए बहुहिं मित्तं रोयमाणेइ समुद-
दत्तस्स णीहरण करेइ' इसने अनेक मित्रादि परिजनो के साथ मिल कर
रोते चिल्लाते हुए समुद्रदत्त की श्मशानयात्रा निकाली । 'अण्णया कयाइ
से सयमेव मच्छग्रमहत्तरगत उवसपज्जिताण विहरइ' पिताकी दाहक्रिया आदि
समाप्त होने पर किसी एक समय इसे मच्छीमारों ने मिल कर

जाव उम्मुक्कपालभावे विण्णायपरिणयमित्ते जाव जोवणगमणुपत्ते यावि होत्था'
शौर्यदत्तने पाथ-धाय माताओ लावन-पोषण-पालन वगेरे कया लागी अने तेभ
करता ब्यादे तेनी जाल-अवस्था पूरी यइ अने तइण-बवान अवस्थाभा आये।
अने युवान अवस्थानुं ज्ञान पळु भणी गयु 'तए ण से समुदत्ते अण्णया कयाइ
कालम्मणुणा सजुत्ते' त्यादे तेना पिता समुद्रदत्तनुं भरखु ययु 'तए ण से
सोरियदत्ते दारए बहुहिं मित्रं रोयमाणेइ समुद्रदत्तस्स णीहरण करेइ' त्यादे
तेणे अनेक मित्रो-परिजनानी साथे भणीने, येता-ककणता समुद्रदत्तानी श्मशान यात्रा
काही 'अण्णया कयाइ से सयमेव मच्छग्रमहत्तरगत उवसपज्जिताण विहरइ'
पिनानी दाहक्रिया आदि समाप्त थया पछी केअ ओउ सभये भच्छीमारोअे भणीने

श्रीरुमहानसिकुजीरस्य षष्ठपृथिव्या. स्यापु.क्षयेणास्या गर्भे समवतरणम् । त्रिषु मासेषु पूर्णेषु 'दोहला' उत्पन्नदोहदा पूर्णदोहदा-मासमदिरामक्षणरूपदोहदमादु-र्भायस्तत्पूर्तिश्च, तत्पश्चात्-'जाय' यायत्-नयमु मासेषु प्रतिपूर्णेणु 'दारण' दारक= पुत्र 'पयाया' प्रजाता जनितयती जाय यायत्-परम्परागत पुत्रजन्मोत्सव कृत्वा प्राप्ते द्वादशे दिवसे मातापितरौ तस्य नामवेय कुरुत. तथाहि-'जम्हा ण' यस्मात् खलु 'अम्ह' अस्माक 'इमे दारए' अय दारकः 'सोरियस्स जक्खस्स शौर्यस्य यत्तस्य 'उवाइयल्लदे' उपयाचितम्भ्य = उपयाचनाप्राप्तोऽस्ति, 'तम्हा ण' तस्मात्खलु 'होउ ण' भयतु खलु 'अम्हे' अस्माकम् 'इमे दारए' अय दारक. 'सोरियदत्ते णामेण' शौर्यदत्तो नाम्ना । 'तए ण से सोरियदत्ते दारए' तत.

कहा या । 'उवाइय' इसने उसके दोहले की पूर्ति के साधनो को जुटाने की अनुमति देदी । यह भी अपने 'दोहल जाव' दोहद की पूर्ति के लिये शौर्ययक्ष के आयतन में पहुँची, और वहा उसने उसकी मनौति (मानता) की । इस प्रकार जब इसका दोहला पूर्ण हो चुका तब नौ माह के पूर्ण होते ही उसने 'दारण पयाया' एक पुत्र को जन्म दिया । मातापिता ने पुत्रप्राप्ति का ठाटवाट के साथ उत्सव किया । ११ दिन के व्यतीत होने पर १२ वें दिन में उन्होंने ऐसा खयाल कर कि-'जम्हाण अम्ह इमे दारए सोरियस्स जक्खस्स उवाइल्लदे' यह पुत्र हमें शौर्ययक्ष की आराधना से प्राप्त हुआ है 'तम्हाण होउण अम्हे इमे दारए सोरियदत्ते णामेण' इसलिये इसका नाम शौर्यदत्त रखना चाहिये अतः उसका "शौर्यदत्त" नाम रखा । 'तए ण से सोरियदत्ते

पूर्तिना साधनेने भेजववानी अनुमति आपी ते पक्षु (स्त्री) 'दोहला जाव' पोताना दोहलानी पूर्ति भाटे शौर्ययक्षना निवास स्थाने पहुँची अने त्या तेहे यक्षनी मानता करी, आ प्रभाहे ज्यारे तेना दोहलो पूर्ण थ्यो चुक्यो त्तारे नव ६ मास पूरा थला तेहे 'दारण पयाया' ओक पुत्रने जन्म अ थ्यो माता-पिताओ पुत्र प्राप्त थयो तेथी मोटा ठाठ-माठथी ओक उत्सव क्यो गाणकना जन्मना अगियार दिवस पुरा शधने ज्यारे १२ पारमो दिवरु थयो त्तारे तेहे ओवेो विचार क्यो डे, 'जम्हा ण अम्ह इमे दारए सोरियस्स जक्खस्स उवाइल्लदे' आ पुत्र अभने शौर्ययक्षनी आराधनाथी प्राप्त थयो छे, 'तम्हाण होउण अम्हे इमे दारए सोरियदत्ते णामेण', ओटला भाटे ओनु नाम शौर्यदत्त राखणु जेष्ठओ आ निष्ठुथ करीने "शौर्यदत्त" नाम राख्थु 'तए ण से सोरियदत्ते दारए पचधाइपरिगाहि

उपसम्पद्य=प्राप्य गन्तु ' विहरट् ' विहरति=तिष्ठति । 'तए ण से' ततः खलु स 'सोरियदत्ते दारए' सार्गदत्तो दारए. 'मच्छये' मत्स्ययन्. 'जाण अहम्मिण' जातोऽधार्मिकः—अधार्मिको जात उन्त्यन्त्यः, 'जा' यावत् 'दुप्पडियाणदे' दुप्पट्या-
नन्दः=पापकर्मभिर्दुष्परितोषः—वह्निपापकर्मनिरतो जात इत्यर्थः ॥ सू० ४ ॥

॥ मूलम् ॥

तए ण तस्स सोरियदत्तस्स मच्छधस्स वहवे पुरिसा दिन्नभइभत्तवेयणा कल्लकल्लि एगट्ठियाहिं जउण महाणइ ओगा-
हिंति ओगाहिन्ता बहुहिं दहगालणेहि य दहमलणेहि य दहमद-
णेहि य दहमहणेहि य दहवहणेहि य दहपवहणेहि य पवपुलेहि
य जभाहि य तिसराहि य भिसराहि य घिसराहि य विसराहि य
हिल्लिरीहि य झिल्लिरीहि य जालेहि य गलेहि य कूडपासेहि य
वक्कवधेहि य सुत्तवधेहि य चालवधेहि य वहवे सण्हमच्छे य
जाव पडागाइपडागे य गिण्हति, गिण्हित्ता एगट्ठियाओ भरेति,
भरित्ता कूल गार्हिति, कूल गाहित्ता मच्छखलए करेति, करित्ता
आयवसि दलयति । अण्णे य से वहवे पुरिसा दिण्णभइभत्त-
वेयणा आयवतत्तेहि मच्छेहि तल्लिएहि य भज्जिएहि य सोल्लि-
एहि य रायमग्गसि वित्तिं कप्पेमाणा विहरति । अप्पणावि य
णं से सोरियदत्ते बहुहि सण्हमच्छेहि य जाव पडागाइपडागेहि
य तल्लिएहि य भज्जिएहि य सोल्लिएहि य सुर च ५ आसाए-
माणे४ विहरइ ॥ सू० ५ ॥

इस के पिता के पद पर नियुक्त कर दिया । 'तए ण से सोरियदत्ते दारए मच्छये जाए अहम्मिए जाव दुप्पडियाणदे' इस प्रकार यह अपने पिता के पद पर रहना हुआ मञ्जली आदि की शिकार करने में निपुण हो गया, साथ में महा अधार्मिक एवं दुष्प्रत्यानन्दि भी बन गया ॥सू० ४॥

तेने पिताना पद उपर नियुक्त ज्यो ' तए ण से सोरियदत्ते दारए मच्छये जाए अहम्मिए जाव दुप्पडियाणदे ' आ अभाछे ते पोताना पिताना पद उपर रहीने भाछला आदिने शिकार करवाभा कुशल जनी ज्यो साथे-साथे भडा अधर्मी अने भीजने दुष्ण पडोआउवाभा आनद मानवावाजो जनी ज्यो (सू० ४)

‘वक्त्रयेहि य’ उत्कलयन्त्रै, ‘सुत्तयेहि य’ मृत्तयन्त्रै. ‘बालयेहि य’ बाल
 यन्त्रै. = केशनिर्मितयन्त्रैश्च शौर्यदत्तस्य भृत्या. ‘बहवे’ बहून् ‘सण्हमच्छे य’
 श्लक्ष्णमत्स्यान् ‘जाव’ यावत् ‘पडागाइपडागे य’ पताकातिपताकान् = एतन्नाम
 कान् मत्स्यान् श्लक्ष्णमत्स्यादारभ्य पताकातिपताकमत्स्यपर्यन्तमनेकविध मत्स्या
 भवन्ति, तथा हि प्रज्ञापनायुक्तस्य प्रथमपदे ‘से किं त मच्छा ? मच्छा अणग-
 विहा पणत्ता, त जहा-सण्हमच्छा सखत्तमच्छा जुगमच्छा विज्झडियमच्छा इलि-
 मच्छा मगरमच्छा रोहिममच्छा हलीसागरा गागरायडा उडगरा गवभया उस-
 गारा तिमितिमिगिला णक्का तडुलमच्छा रुणिकामच्छा सालिसत्थिया मच्छा
 लभणमच्छा पडागा पडागाइपडागा जोयायन्ने तहप्पगारा, सेत्ते मच्छा’ तान्
 सर्वानित्यर्थः, ‘गिण्हति’ गृह्णन्ति । ‘गिण्हत्ता’ गृहीत्वा तैर्मत्स्यै ‘एगट्ठियाओ’
 एकार्थिका. = नौकाः ‘भेरति’ भरन्ति = पूरयन्ति । ‘भरित्ता’ भृत्या ‘कूल’ यमुना

सुत्तयेहि य बालयेहि य बहवे सण्हमच्छे य जाव पडागाइपडागे य गिण्हति’
 वहाँ पर वे मछलियों को पकड़ने के लिये बछ्छों से उसका पानी भर कर
 छानते उसमें वे इतस्ततः चक्कर काटते, बूहर का दूध भरकर पानी में
 डालते जिससे पानी खराब हो जाय, वृक्षों की शाखा से कभीर
 पानी का चिलोडन करते, मोरियों द्वारा कभीर उसका पानी बाहिर
 निकाल देते, कभीर नौका पर चढ़े ही पानी में इधर उधर डोला
 करते । तथा प्रपन्बुलों द्वारा, जभाओं द्वारा, तिसराओं द्वारा, मिसराओं
 द्वारा घिसराओं द्वारा, विसराओं द्वारा, हिल्लिरियों द्वारा, झिल्लिरियों
 द्वारा, (ये सब शब्द जालविशेष के वाची हैं) जालों द्वारा, गलकटकों
 द्वारा, कूटपाशों द्वारा, वल्कलयन्धों द्वारा, सूत्रयन्धों द्वारा, बालयन्धों
 द्वारा, अनेक श्लक्ष्ण मछलियों को पताकातिपताका मछलियोंको पकड़ते थे ।

य जालेहि य गलेहि य कूडपासेहि य उक्कययेहि य सुत्तयेहि य बालयेहि
 य बहवे सण्हमच्छे य जाव पडागाइपडागे य गिण्हति’ त्या आगण तेओ भाछ-
 ढीओने पकडवा भाटे वत्तोभा तेनु पाणी बरीने गाणता तेभा आभ तेम यक्कर भारता
 थोरनु दूध बरीने पाणीभा नाभता जेनाथी पाणी भराय थछं ज्ञाय, वृक्षोनी डाणीओ
 कापीने पाणीभा नाभता, मोरी वडे करी ज्यादेक तेनु पाणी भडार काढी नाभता ज्यादेक
 वडाणु उपर यदीने पाणीभा आबु-आबु डोल्या करता हुता तथा अनेक प्रकारनी जणो
 जेना नामो-जेवी डे, प्रपन्बुलो, ज लाओ, तिसराओ, मिसराओ, घिसराओ, विसराओ,
 छिटिन्नीओ, जिर्लन्नीओ, आ हरेक जतनी जाल वडे तथा जणो द्वारा, गलकटको,
 कूटपाशो, वल्कल यन्धो, सूत्रयन्धो, बालयन्धोद्वारा अनेक श्लक्ष्ण भाछढीओने पताका-
 तिपताका नामनी भाछढीओने पकडता हुता, ‘गिण्हत्ता’ पकडी करीने ‘एगट्ठियाओ

तट 'गाहिति' गाहन्ते=आनयन्ति । 'कूल गाहित्ता' ग्राहित्वा=आनीय 'मच्छ-
खलए' मत्स्यखलान्=मत्स्याना-खलान्-राशीन् 'करेति' कुर्वन्ति, करित्ता' कृत्वा
'आयवसि' आतपे 'दलयति' ददति । 'अण्णे य' अन्ये च 'से' तस्य शौर्य-
दत्तस्य 'उहवे पुरिसा दिण्णभइभत्तवेयणा' उहव. पुरुषा दत्तभृतिभक्तवेतना.
'आयवत्तेहिं आतपत्तैः=आतपशुष्कैः 'मच्छेहिं' मत्स्ये. मीदृशैस्तैः । १ 'तल्लिएहि
य' तल्लितैः, 'भज्जिएहि य' भजितैः. 'सोल्लिएहि य' शौल्यैः शूलपक्वैश्च 'राय-
मग्गसि' राजमार्गे 'वित्ति' वृत्तिम्=जीविका 'कप्पेमाणा, कल्पमाना.=कुर्वन्तो
'विहरति' विहरन्ति । 'अप्पणावि य ण' आत्मना=स्वयमपि च खलु 'से
सोरियदत्ते' स शौर्यदत्तः 'वहुहिं' उहुभि. 'सण्हमच्छेहि य' लक्षणमत्स्यैः. 'जाव

'गिण्हित्ता' पकड कर 'एगट्टियाओ भरेति' उन्हें वे सब नौका
मे डालते जाते । जय नौका भर जाती, तब वे 'भरित्ता कूल गाहिति'
उस भरी हुई नौका को तीर पर ले आते । 'कूल गाहित्ता मच्छखलए
करेति' तीर पर ला कर वे सब उन मछलियों का एक ढेर करते 'करित्ता
आयवसि दलयति' ढेर करने के बाद वे उन्हें वृष में फैला कर सुखा
देते । 'अण्णे य से उहवे पुरिसा दिण्णभइभत्तवेयणा' कुछ पुरुष उसके
पास इस रात की भी नौकरी आदि पाते थे जो उन सुकाई गई
मछलियों को 'आयवत्तेहिं मच्छेहिं तल्लिएहि य भज्जिएहि य सोल्लिएहि य'
वृषमे सुका हुआ मच्छोको तैल से तलते थे, भुजते थे और
शूलों द्वारा पकाते थे, फिर बाद में उन्हें 'रायमग्गसि' राजमार्ग
में रख कर बेंचते थे, और इस प्रकार 'वित्ति कप्पेमाणा विहरति'
अपनी जीविका चलाते थे । 'अप्पणावि य ण से सोरियदत्ते वहुहिं सण्ह-

भरेति' तेने पोताना वडाणुभा नाभता जाता हुता अन्यारे तेओनु वडाणु भराध जतु
त्यारे ते 'भरित्ता कूल गाहिति' भरेला वडाणुने नदीना काठे लध जाता हुता,
'कूल गाहित्ता मच्छखलए करेति' काठे लावीने ते वडाणुभाथी भाछवीओ गहारा
वादीने ढगला करता हुता 'करित्ता आयवसि दलयति' ढगला उगीने पछी तेने
तडकाभा पछोणी उरीने सूखवता हुतो, 'अण्णे य से उहवे पुरिसा दिण्णभइभत्त-
वेयणा' उठलाक पुरुषो तेनी पासे ओ कामगज भाटे पणु नौकरी करता हुता के ने सुकाध
गयवी भाछवीओने 'आयवत्तेहिं मच्छेहिं तल्लिएहि य भज्जिएहि य सोल्लिएहि य'
सुखावेला भाछवाने तेवभा तणता हुता, लु जाता हुता, अने शूली पर यदावीने पडावता
हुता पछी तेने 'रायमग्गसि' राजमार्गभा राणीने वेयता हुता, अने ओ प्रभाओ
'वित्ति कप्पेमाणा विहरति' पोतानी आष्टविका यवावता हुता 'अप्पणावि य ण
से सोरियदत्ते वहुहिं सण्हमच्छेहि य जाव पडागाइपडागेहि य तल्लिएहि य

‘सुचवधेहि य’ यत्कल्पयन्धैः, ‘सुचवधेहि य’ मृगयन्धैः. ‘वाल्बधेहि य’ बाल-
 यन्धैः=केशनिर्मितयन्धैश्च शौर्यदत्तस्य भृत्याः ‘वहवे’ गृह्णन् ‘सण्हमच्छे य’
 श्लक्ष्णमत्स्यान् ‘जाव’ यावत् ‘पडागाडपडागे य’ पताकातिपताकान्=एतन्नाम
 कान् मत्स्यान् श्लक्ष्णमत्स्यादारभ्य पताकातिपताकमत्स्यपर्यन्तमनेकविधा मत्स्या
 भवन्ति, तथा हि प्रज्ञापनायुक्तस्य प्रथमपदे ‘से किं त मच्छा’ मच्छा अनेग-
 विहा पण्णत्ता, त जहा-सण्हमच्छा सयत्तलमच्छा जुगमच्छा विज्जडियमच्छा इलि
 मच्छा मगरमच्छा रोहियमच्छा हलीसागरा गागराउडा उडगरा गम्भया उस-
 गारा तिमितिर्मिगिला णक्का तडुलमच्छा रुणिकामच्छा सात्तिसत्थिया मच्छा
 लभणमच्छा पडागा पडागाडपडागा जोयायन्ने तट्ठपगारा, सेत्ते मच्छा’ तान्
 सर्गानित्यर्थः, ‘गिण्हति’ गृह्णन्ति । ‘गिण्हत्ता’ गृहीत्या तैर्मत्स्यैः ‘एगदिय्याओ’
 एकार्थिकाः=नौकाः ‘भेरति’ भरन्ति=पूरयन्ति । ‘भरित्ता’ भृत्या ‘कूल’ यमुना

सुचवधेहि य वाल्वधेहि य वहवे सण्हमच्छे य जाव पडागाडपडागे य गिण्हति’
 वहाँ पर वे मछलियों को पकड़ने के लिये वस्त्रों से उसका पानी भर कर
 छानते उसमें वे इतस्ततः चमकर काटते, घृहर का दूध भरकर पानी में
 डालते जिससे पानी खराब हो जाय, वृक्षों की शाखा से कभीर
 पानी का विलोडन करते, मोरियों द्वारा कभीर उसका पानी बाहर
 निकाल देते, कभीर नौका पर चढ़े ही पानी में इधर उधर डोला
 करते । तथा प्रपम्बुलों द्वारा, जभाओं द्वारा, तिसराओं द्वारा, मिसराओं
 द्वारा घिसराओं द्वारा, विसराओं द्वारा, हिल्लरियों द्वारा, झिल्लरियों
 द्वारा, (ये सब शब्द जालविशेष के वाची हैं) जालों द्वारा, गलकटकों
 द्वारा, कूटपाशों द्वारा, बल्कलबन्धों द्वारा, सूत्रबन्धों द्वारा, बालबन्धों
 द्वारा, अनेक श्लक्ष्ण मछलियों को पताकातिपताका मछलियोंको पकड़ते थे ।

य जालेहि य गलेहि य कूटपासेहि य वक्कवधेहि य सुचवधेहि य वाल्वधेहि
 य वहवे सण्हमच्छे य जाव पडागाडपडागे य गिण्हति’ त्या आगण तेओ भाछ-
 ढीओने पडवा भाटे वओमा तेनु पाछी बरीने गाणता तेमा आम तेम यच्छर भारता
 थोरनु दूध बरीने पाछीमा नाभता जेनाथी पाछी भराव थछ बय, वृक्षानी डाणीओ
 कापीने पाछीमा नाभता, मोरी वडे करी क्यारेक तेनु पाछी गहार काढी नाभता क्यारेक
 वडाणु उपर यदीने पाछीमा आणु-आणु डाल्या करता हुता तथा अनेक प्रकारनी जाणो
 जेना नामो-जेवी डे, प्रपम्बुलो, ज लाओ, तिसराओ, मिसराओ, घिसराओ, विसराओ,
 डिदिनरीओ, जिल्लरिओ, आ हरेक जातनी जाव वडे तथा जाणो द्वारा, गलकटको,
 कूटपाशो, बल्कल बन्धो, सूत्रबन्धो, बालबन्धोद्वारा अनेक श्लक्ष्ण भाछलीओने पताका-
 तिपताका नामनी भाछलीओने पकडता हुता, ‘गिण्हत्ता’ पकडी करीने ‘एगदिय्याओ

तट 'गार्हिति' गार्हन्ते=आनयन्ति । 'कूल गार्हिता' गार्हित्वा=आनीय 'मच्छ-
खलए' मत्स्यखलान्=मत्स्याना-खलान्-राशीन् 'करंति' कुर्वन्ति, करिन्ता' कृत्वा
'आयवसि' आतपे 'दलयति' ददति । 'अण्णे य' अन्ये च 'से' तस्य शौर्य-
दत्तस्य 'उहवे पुरिसा दिण्णमयिभत्तवेयणा' उहवः पुरुषा दत्तभृतिभक्तवेतना
'आयवत्तेहिं जातपत्तैः=जातपशुकैः, 'मच्छेहिं' मत्स्ये, कीदृशैस्तैः १ 'तल्लिएहि
य' तल्लितैः, 'भज्जिएहि य' भजितै 'सोल्लिएहि य' शोल्लितैः शूलपक्वैश्च 'राय-
मग्गसि' राजमार्गे 'वित्ति' वृत्तिम्=जीविका 'रूपेमाणा, रूपमानाः=कुर्वन्तो
'विहरति' विहरन्ति । 'अप्पणावि य ण' आत्मना=स्वयमपि च खलु 'से
सोरियदत्ते' स शौर्यदत्त, 'उहुहिं' उहुमि 'सण्हमच्छेहि य' लक्षणमत्स्यै, 'जाव

'गिण्हिता' पकड कर 'एगट्टियाओ भरेति' उन्हें वे सब नौका
में डालते जाते । जब नौका भर जाती, तब वे 'भरिन्ता कूल गार्हिति'
उस भरी हुई नौका को तीर पर ले आते । 'कूल गार्हिता मच्छखलए
करंति' तीर पर ला कर ये सब उन मछलियों का एक ढेर करते 'करिन्ता
आयवसि दलयति' ढेर करने के बाद वे उन्हें धूप में फैला कर सुखा
देते । 'अण्णे य से उहवे पुरिसा दिण्णमयिभत्तवेयणा' कुछ पुरुष उसके
पास इस बात की भी नौकरी आदि पाते थे जो उन सुकाई गई
मछलियों को 'आयवत्तेहिं मच्छेहिं तल्लिएहि य भज्जिएहि य सोल्लिएहि य'
धूपमें सुका हुआ मछोको तैल से तलते थे, भुजते थे और
शूलों द्वारा पकाते थे, फिर बाद में उन्हें 'रायमग्गसि' राजमार्ग
में रख कर बेचते थे, और इस प्रकार 'वित्ति रूपेमाणा विहरति'
अपनी जीविका चलाते थे । 'अप्पणावि य ण से सोरियदत्ते उहुहिं सण्ह-

भरेति' तेने पोताना वडाधुमा नाभता जाता हुता न्यारे तेओनु वडाधु भरिअं नतु
त्यारे ते 'भरिन्ता कूल गार्हिति' भरेला वडाधुने नदीना जडे लध जाता हुता,
'कूल गार्हिता मच्छखलए करंति' काडे लावीने ते वडाधुभाथी माछवीओ गडार
गदीने ढगला करता हुता 'करिन्ता आयवसि दलयति' ढगला गीने पछी तेने
तडकाभा पडोणी गरीने सूक्षवता हुतो, 'अण्णे य से उहवे पुरिसा दिण्णमयिभत्त-
वेयणा' उटलाउ पुरुषो तेनी पासे ओ कामकाज माटे पछु नोकरी करता हुता के ओ सुकाध
गथवी माछवीओने 'आयवत्तेहिं मच्छेहिं तल्लिएहि य भज्जिएहि य सोल्लिएहि य'
भुजवेला माछवाने तेवभा तणता हुता, भुजता हुता, अने शूली पर बढावीने पक्षवता
हुता पछी तेने 'रायमग्गसि' राजमार्गभा राणीने बेचता हुता, अने ओ प्रभाओ
'वित्ति रूपेमाणा विहरति' पोतानी आलविका बढावता हुता 'अप्पणावि य ण
से सोरियदत्ते उहुहिं सण्हमच्छेहि य जाव पडागाइपडागेहि य तल्लिएहि य

‘वक्त्रयेहि य’ उत्कलयेहि, ‘सुत्तयेहि य’ मृत्तयेहि, ‘वात्रयेहि य’ बाल-
 न्यैः=केशनिर्मितन्यैश्च शौर्यदत्तस्य भृत्या. ‘वहवे’ वह्न ‘सण्हमच्छे य’
 श्लक्ष्णमत्स्यान् ‘जाव’ यावन् ‘पडागाडपडागे य’ पताकातिपताकान्=एतन्नाम
 कान् मत्स्यान् श्लक्ष्णमत्स्यादारभ्य पताकातिपताकमत्स्यपर्यन्तमनेकविध मत्स्या
 भवन्ति, तथा हि प्रज्ञापनायुस्य प्रथमपदे ‘से किं त मच्छा ? मच्छा अणेग-
 रिहा पणत्ता, त जहा-सण्हमच्छा खयत्तमच्छा जुगमच्छा विज्जडियमच्छा इति
 मच्छा मगरमच्छा रोहिण्यमच्छा हलीसागरा गागराड्डा उडगरा गम्भया उस-
 गारा तिमितिर्मिगिला णक्का तडुलमच्छा रुणिकामच्छा सालिसत्थिया मच्छा
 लभणमच्छा पडागा पडागाडपडागा जोयायन्ने तहप्पगारा, सेत्ते मच्छा’ तान्
 सर्गानित्यर्थः, ‘गिण्हति’ वृद्धन्ति । ‘गिण्हत्ता’ गृहीत्या तैर्मत्स्यै. ‘एगद्वियाओ’
 एकार्थिकाः=नौकाः ‘भेरति’ भरन्ति=पूरयन्ति । ‘भरित्ता’ भृत्या ‘कूल’ यमुना

सुत्तयेहि य बालयेहि य वहवे सण्हमच्छे य जाव पडागाडपडागे य गिण्हति’
 वहाँ पर वे मछलियों को पकड़ने के लिये वस्त्रों से उसका पानी भर कर
 छानते उसमें वे इतस्ततः चक्कर काटते, यूँही का दूध भरकर पानी में
 डालते जिससे पानी खराब हो जाय, वृक्षों की शाखा से कभीर
 पानी का विलोडन करते, मोरियों द्वारा कभीर उसका पानी बाहर
 निकाल देते, कभीर नौका पर चढ़े ही पानी में इधर उधर डोला
 करते । तथा प्रपम्बुलों द्वारा, जभाओं द्वारा, तिसराओं द्वारा, मिसराओं
 द्वारा घिसराओं द्वारा, विसराओं द्वारा, हिल्लरियों द्वारा, झिल्लरियों
 द्वारा, (ये सब शब्द जालविशेष के वाची हैं) जालों द्वारा, गलकटकों
 द्वारा, कूटपाशों द्वारा, वल्कलबन्धों द्वारा, सूत्रबन्धों द्वारा, बालबन्धों
 द्वारा, अनेक श्लक्ष्ण मछलियों को पताकातिपताका मछलियों को पकड़ते थे ।

य जालेहि य गलेहि य कूटपासेहि य वक्त्रयेहि य सुत्तयेहि य बालयेहि
 य वहवे सण्हमच्छे य जाव पडागाडपडागे य गिण्हति’ त्या आगण तेजो भाछ-
 ढीजोने पकडवा भाटे वज्रोभा तेनु पाछी सरीने गाणता तेभा आम तेम अक्षर भारता
 थोरनु दूध सरीने पाछीभा नाभता जेनाथी पाछी भरान थध नय, वृक्षानी डाणीजो
 कापीने पाछीभा नाभता, भेरी वडे करी क्यारेक तेनु पाछी अक्षर डाढी नाभता क्यारेक
 वडाथु उपर यदीने पाछीभा आणु-आणु डोल्या करता हुता तथा अनेक प्रकारनी जाणो
 जेना नामो-जेवी डे, प्रपम्बुलो, ज लाजो, तिसराजो, मिसराजो, घिसराजो, विसराजो,
 डिटिनरीजो, जिर्लरजो, आ हरेक नतनी नाल वडे तथा जाणो द्वारा, गलकटको,
 कूटपाशो, वल्कल बन्धो, सूत्रबन्धो, बालबन्धोद्वारा अनेक श्लक्ष्ण भाछडीजोने पताका-
 तिपताका नामनी भाछडीजोने पकडता हुतो, ‘गिण्हत्ता’ पकडी करीने ‘एगद्वियाओ

कभीर वृक्षों की शाखाओं से पानी का विलोडन करते, कभीर मोरियों द्वारा नदी का पानी गहिर निकालते, कभीर नौका पर चढ़े ही पानी में डूबर उधर डोला करते । तथा प्रपुलों द्वारा जमाओं द्वारा, तिमराओ द्वारा, मिमराओं द्वारा घिसराओं द्वारा, विसराओ द्वारा, झिलिरियों द्वारा झिलिरियों द्वारा अर्थात् इन पूर्वोक्त प्रकार की नानाविध जालविशेषों द्वारा, तथा सामान्य जालों द्वारा, गलकटकों द्वारा कूटपाशों द्वारा, चल्मलन्धों द्वारा, सूत्रबधों द्वारा, बालबधों द्वारा अनेक श्लक्ष्ण मञ्जियों को यावत् पताकातिपताका अर्थात् प्रज्ञापना सूत्र के प्रथमपद में कहे हुए समस्त मञ्जियों को पकड़ते थे और उन सूत्र को नौका में भरते थे । जब नौका भर जाति, तब वे उम भरी हुई नौका को तीर पर ले आते । तीर पर लाकर उस नौका से मञ्जियों को निकाल कर तीर पर ढेर करते और उन्हें फैला कर धूप में सूखा देते थे । कुछ पुरुष उसके पास इस्वात की नौकरी करते थे कि उन सुखाई हुई मञ्जियों को तैल से तलते थे, भुजते थे, शूलों पर रग्व कर पकाते थे । तयार कर फिर उनको राजमार्ग में रख कर बेचते थे, उन्हें बेचकर अपनी आजीविका चलाते थे । वह शौर्यदत्त स्वयं भी उन तमाम श्लक्ष्ण मञ्जियों से लेकर पताकातिपताका मञ्जियों तक के जलचर जीवों के

आवोडन (इलावता) कन्ता, क्यारेड मोरीयो द्वारा नदीनु पाष्ठी गडार काढी नाभता, क्यारेड वडाणु पर यदीने पाष्ठीने आरेय भाणु डोल्या करता, तथा प्रपुलोद्वारा, जलाओद्वारा, तिसराओद्वारा, मिमराओद्वारा, घिसराओद्वारा, विसराओद्वारा, झिलिरियो द्वारा, झिलिरियो द्वारा, अर्थात् आ नामनी अनेक प्रकारनी नणोद्वारा तथा सामान्य नणोद्वारा, गजकटकोद्वारा, कूटपाशोद्वारा चल्मलन्धोद्वारा, सूत्रबधो द्वारा, बालबधो द्वारा, अनेक श्लक्ष्ण माछडीओ तथा पताकातिपताका अर्थात्-प्रज्ञापना सूत्रना प्रथमपदमा डहेल अभन्त माछडीओने पकडतो हुतो, अने तेओ तमाभने वडाणुमा भन्ता हुता अने नगरे वडाणु बराछ नतु त्यारे ते बरेवा वडाणुने नदी कडे लड नुने ते वडाणुमाथी माछडीओने ढगवो काछा पर ड ता हुता अने ते ढोवाने पडोणो कडावीने सूडावना हुता, डेटवाड पुरुषो तेनी पाये ओ नतानी नोकनी पणु डरेता हुता डे ते सूडावेडी माछडीओने तेवमा तगता हुता, छु नता, शूडो पर नण्णीने पकवता हुता, पडी ते तयार करीने तेने राजभार्ग पर नण्णीने वेयता हुता, तेने वेयीने पोतानी आणविका बलावता हुता ते शौर्यदत्त पोते ते तमाम श्लक्ष्ण माछडीओथी लधने पताकातिपताका माछडीओ सुधीना नवयर, लवोना, भासनी साथे

પડાગાડપડાગેદિ ય' યાસ્ત પતાકાતિપતાકા' = મત્સ્યગિરે, કીદ્દો ? 'તદ્દિ
 દિ ય' તર્જિતઃ 'મજ્જિદિ ય' મર્જિતે 'સોટ્ટિદિ ય' ગોલૈથ-ગલાદો
 સમારોપ્યાદ્ધારાગ્નિના પર્ય સદ 'સુર ચપ' મુરા ચપ, 'આગામમાણે ૮'
 આમ્માદયા ૪ 'વિહરડ વિહરતિ ॥ મુ. ૫ ॥

મન્હેદિ ય જાત પડાગાડપડાગેદિ ય તર્જિદિ ય મજ્જિદિ ય સોટ્ટિદિ ય
 સુર ૫ આસામમાણે ૪ વિહરડ' વદ શૌર્યદત્ત મ્હો ઉન તમામ શ્લઘન
 મઝલિયોં સે લેકર પતાકાતિપતાકા મઝલિયા નર કે સમસ્ત જલચર
 જીવો કે માસ કે સાગ જો તલા હુઆ, મુજા હુઆ ણવ શૂલ પર
 પકા હુઆ હોતા થા, અનેક પ્રકાર કી મદિરા કા ઉપભોગ કરતા
 રહતા યા ઓર દૂસરો મ્હો મ્હો ગિલાતા પિલાતા રહતા યા ।

ભાર્ય-જન શૌર્યદત્ત અપને પિતા કે પદ પર આમીન હો ગયા,
 તવ उसने भी अपना परम्परागत व्यापार प्रारम्भ कर दिया । इसके
 लिये उसने अपने घर पर अनेक नौकर वेतन और भोजन पर
 नियुक्त कर लिये । ये नौकर चाकर प्रतिदिन जमुना नदी पर जाते
 और नौका द्वारा उसमें अवगाहन करते । वहां जितनी भी मछलिया
 होती उन्हें जैसे भी बनता पकड़ते, वहां पर वे मछलियों को पकड़ने के
 लिये बख्खों से उस का पानी भर कर उगलते, यमुना में वे डूबर
 डूबर चक्कर काटते, यूँही का दूध भर कर पानी में डालते जिससे पानी
 खराब हो जाता और मछलिया मर कर पानी के ऊपर आ जाती,

મજ્જિદિ ય સોલ્લિદિ ય સુર ૫ આસામમાણે ૪ વિહરડ' તે શૌર્યદત્ત પશુ તે
 તમામ શ્લઘ્ય માછલીઓથી લઇને પતાકાતિપતાકા માછલીઓ મુધીના તમામ જલચર
 છવોના મામની સાથે જે તળેલુ, બુલેલુ અને પડાયેલુ હતુ તે, અનેક પ્રકારની
 મદિરાઓની સાથે ઉપભોગ કરતો હતો, અને ઘીબને પણ ખાવામાં આવતો હતો

ભાવાર્થ—જ્યારે શૌર્યદત્ત પોતાના પિતાના પદ ઉપર સ્થાન પામ્યો, ત્યારે
 તેણે પશુ પોતાના પરમ્પરાગત ધંધો પ્રારંભ કરી દીધો તે માટે તેના પોતાના ધરપર
 નોકરો પગાર અને લોજન મળે તવી રીતે રાખેલા હતા, તે નોકર-ચાકરો હમેશા
 જમુના-યમુના નદીમાં જઈને પહાણદ્વારા તેમાં અવગાહન કરતા, ત્યાંથી જેટલી માછલીઓ
 પાળતી તેને જમી તેવી રીતે પશુ પકડતા હતા ત્યાં માછલીઓને પકડવા માટે વચ્ચેથી
 પાણી ભરીને ગાળતા, અને યમુનામાં આમ-તેમ ચારેય બાજુ ચક્કર મારતા થોરનું
 દૂધ ભરીને પાણીમાં નાખતા, જેના વડે પાણી ખનણ થઈ જતુ અને માછલીઓ મરી
 જતી અને પાણીમાં ઉપર આવતી, કોઈ કોઈ વખતે વૃક્ષોની ડાંખીઓથી પાણીનું

कभीर वृक्षों की शाखाओं से पानी का विलोडन करते, कभीर मोरियों द्वारा नदी का पानी गहिर निकालते, कभीर नौका पर चढ़े ही पानी में डूब उधर डोला करते । तथा प्रपञ्चुलों द्वारा जभाओं द्वारा, तिमराओं द्वारा, भिमराओं द्वारा घिसराओ द्वारा, विसराओ द्वारा, हिलिरियों द्वारा झिलिरियों द्वारा अर्थात् इन पूर्वोक्त प्रकार की नानाविध जालविशेषों द्वारा, तथा सामान्य जालों द्वारा, गलकटकों द्वारा कूटपाशों द्वारा, बल्बलमन्धों द्वारा, सूत्रमन्धों द्वारा, बालमन्धों द्वारा अनेक श्लक्ष्ण मञ्जियों को यावत् पताकातिपताका अर्थात् प्रज्ञापना सूत्र के प्रथमपद में कहे हुए समस्त मञ्जियों को पकड़ते थे और उन सूत्र को नौका में भरते थे । जब नौका भर जाति, तब वे उस भरी हुई नौका को तीर पर ले आते । तीर पर लाकर उस नौका से मञ्जियों को निकाल कर तीर पर ढेर करते और उन्हें फैला कर धूप में सूखा देते थे । कुछ पुरुष उसके पास इस घात की नौकरी करते थे कि उन सुखाई हुई मञ्जियों को तैल से तलते थे, झुजते थे, शूलों पर रख कर पकाते थे । तयार कर फिर उनको राजमार्ग में रख कर बेचते थे, उन्हें बेचकर अपनी आजीविका चलाते थे । वह शौर्यदत्त स्वयं भी उन तमाम श्लक्ष्ण मञ्जियों से लेकर पताकातिपताक मञ्जियों तक के जलचर जीवों के

आवोडन (छेदावता) करता, क्यारिक मोरीये द्वारा नदीनु पाण्णी गडार काढी नाभता, क्यारिक वडाणु पर यदीने पाण्णीने आरेय गाणु डोण्या करता, तथा प्रपञ्चुलोद्वारा, जभाओद्वारा, तिमराओद्वारा, भिमराओद्वारा, घिसराओद्वारा, विसराओद्वारा, हिलिरियो द्वारा, झिलिरियो द्वारा अर्थात् आ नामनी अनेक प्रकारनी जणोद्वारा तथा सामान्य जणोद्वारा, गलकटकोद्वारा, कूटपाशोद्वारा वटकलमधोद्वारा, सूत्रमन्धो द्वारा, बालमन्धो द्वारा, अनेक श्लक्ष्ण माछवीओ तथा पताकातिपताका अर्थात् - प्रज्ञापना सूत्रना प्रथमपदमा डोव समस्त माछवीओने पकडतो हुतो, अने तेओ तमामने वडाणुमा भरता हुता अने क्यारे वडाणु सराध गतु त्यारे ते सरला वडाणुने नदी काँडे लध जधने ते वडाणुमाथी माछवीओने ढगवो काका पर करता हुता अने ते ढगवाने पडोणो कंठावीने सूडावता हुता, कटकाक पुरुषो तेनी पासे ओ जतानी नोकरि पणु करेता हुता के ते सूडावेवी माछवीओने तेवमा तणता हुता, लुजता, शूलो पर राणीने पकवता हुता, पछी ते तयार करीने तेने राजमार्ग पर राणीने बेचता हुता, तेने बेचीने पोतानी आणविका खवावता हुता ते शौर्यदत्त पोते ते तमाम श्लक्ष्ण माछवीओथी लधने पताकातिपताका माछवीओ सुधीना जलचर, लुवोना, भासनी साथे

॥ मूलम् ॥

तए ण तस्स सोरियदत्तस्स मच्छधस्स अण्णया कयाइ ते मच्छे तलिण भज्जिण सोल्लिण य आहारेमाणस्स मच्छकटण गलण लग्गे यावि होत्था । तए ण से सोरियदत्ते मच्छधे महयाण वेयणाण अभिभूण समाणे कोडुवियपुरिसे सदावेइ, सदावित्ता एव वयासी-गच्छह ण तुब्भे देवाणुप्पिया । सोरिय-पुरे णयरे सिंघाडग जाव पहेसु महयां सदेणं उग्घोसेमाणां एव वयह-एव खल्ल देवाणुप्पिया । सोरियदत्तस्स मच्छकटण गलण लग्गे, ज जो णं इच्छइ, विज्जो वा विज्जपुत्तो वा सोरिय-दत्तस्स मच्छियस्स मच्छकटग गलाओ णीहरित्तए तस्स णं सोरियदत्ते विउल अत्थसपयाणं दलयइ । तए ण ते कोडु-वियपुरिस्ता जाव उग्घोसेंति ॥ सू० ६ ॥

टीका ।

‘तए ण तस्स’ इत्यादि । ‘तए ण तस्स’ तत् खल्ल तस्य ‘सोरियदत्तस्स मच्छ-धस्स’ शौर्यदत्तस्य मत्स्यबन्धस्य ‘अण्णया कयाइ’ अन्यदा कदाचित् ‘ते मच्छे’ तान् मांस के साथ जो तला हुआ भुजा हुआ पका हुआ होता था, अनेक प्रकार की मदिरा का सेवन करता रहता था और दूसरों को भी खिलाता पिलाता था ॥ सू० ५ ॥

‘तए ण तस्स०’ इत्यादि ।

‘तए ण तस्स सोरियदत्तस्स’ उस शौर्यदत्त ‘मच्छधस्स’ मच्छीमार के ‘अण्णया कयाइ’ किसी एक समय जब कि वह ‘ते मच्छे’ उन बड़े तगेला, बुड़ेला, पकड़ेला होता तो पछु भातो अने तेनी साथे अनेक प्रकारनी मदिरानु सेवन करतो हुतो तेमज्जीअने पछु अवरावतो पीवरावतो हुतो (सू० ५)

‘तए ण तस्स’ इत्यादि ।

‘तए ण तस्स सोरियदत्तस्स’ ते शौर्यदत्त ‘मच्छधस्स’ मच्छीमारने ‘अण्णया कयाइ’ कौछ ओक समय ते ब्यारे ‘ते मच्छे’ ते माछलीअने बड़े

मत्स्यान् 'तल्लिए भज्जिए सोल्लिए य' तल्लितान् भज्जितान् शौल्यान्=शूलपक्वाश्च
 'आहारमाणस्स' आहारयत्=भुञ्जानस्य 'मच्छकटए' मत्स्यकण्टकः 'गलए' गले=
 गलग्निले 'लग्गे यायि' लग्नश्चापि 'होत्था' अभवत् । 'तए ण से सोरियदत्ते
 मच्छे' तत् 'खलु स शौर्यदत्तो मत्स्यवन्तः' 'महयाए वेयणाए' महत्या वेदनया
 'अभिभूए समाणे' अभिभूत=पीडितः सन् 'कोडुगियपुरिसे' कोटुम्बिकपुरूपान्=
 स्वकर्मकरपुरूपान् 'सद्दावेड' शब्दयति 'सद्दावित्ता' शब्दयित्वा 'एव वयासी'
 एवमवादीत् 'गच्छह ण' गच्छत खलु 'तुम्हे देवाणुप्पिया' यूय हे देवानुप्पियाः !
 'सोरियपुरे णयरे' शौर्यपुरे नगरे 'सिंघाडन जाव पहेसु' शृङ्गाटकत्रिकचतुष्क-
 चत्वरमहापथपथेषु महयार सन्नेण महता० शब्दन=उच्चस्वरेण उग्योसेमाणार'
 उद्घोषयन्तः२ एव वक्ष्यमाणप्रकारेण 'वयह' वदत-'एव खलु देवाणुप्पिया'
 एव खलु हे देवानुप्पियाः ! 'सोरियदत्तस्स' शौर्यदत्तस्म 'मच्छकटए' मत्स्य

मछलियों को कि जो 'तल्लिए भज्जिए सोल्लिए य' तली हुई भुजी हुई एव
 शूलो पर रख कर पकाई हुई थी 'आहारमाणस्स' खा रहा या 'मच्छ-
 कटए गलए लग्गे यायि होत्था' तब गले में मछलियों का काटा लग
 गया । 'तए ण से सोरियदत्ते मच्छे' महयाए वेयणाए अभिभूए समाणे'
 इससे उस शौर्यदत्त मच्छीमार ने बहुत ही प्रबल वेदना से आक्रान्त
 होकर 'काडुगियपुरिसे सद्दावेड' अपने नौकर-चाकरों को बुलाया ।
 'सद्दावित्ता एव वयासी' और बुलाकर इस प्रकार कहा 'गच्छह ण तुम्हे
 देवाणुप्पिया ! सोरियपुरे णयरे सिंघाडन जाव पहेसु' हे देवानुप्पिय ! आप
 लोग शौर्यपुर नगर में जाओ, ओर शृङ्गाटक आदि मार्गों में 'महयार
 सन्नेण उग्योसेमाणार एव वयह' बड़े जोर के शब्दों से यह घोषणा
 करो कि 'एव खलु देवाणुप्पिया ! सोरियदत्तस्स मच्छकटए गलए लग्गे'

'तल्लिए भज्जिए सोल्लिए' तणेली, लुण्णेली अने त्राक पर राभीने पडयेली हुती ते
 'आहारमाणस्स' खातो हुतो, तेवाभा 'मच्छकटए गलए लग्गे यायि होत्था'
 तेना गणामा माछलीना ठाटो लाग्यो । 'तए ण से सोरियदत्ते मच्छे' महयाए
 वेयणाए अभिभूए समाणे' तेथी ते शौर्यदत्त मच्छीमार धाड्यु वेदनाथी
 आक्रान्त अनीने 'कोडुगियपुरिसे सद्दावेड' पोताना नोकर आउरने पोताना पास
 बोलाव्यो, 'सद्दावित्ता एव वयासी' बोलाव्योने आ प्रभावे कछु 'गच्छह ण
 तुम्हे देवाणुप्पिया ! सोरियपुरे णयरे सिंघाडन जाव पहेसु' हे देवानुप्पिय !
 तमे बोडो शौर्यपुर नगरमा जाव्यो अने शृङ्गाटक आदि मार्गोमा 'महयारसन्नेण
 उग्योसेमाणार एव वयह' बोटा बोटा जेरदार शब्दोथी ओ घोषणा करो हे 'एव
 खलु देवाणुप्पिया ! सोरियदत्तस्स मच्छकटए गलए लग्गे' हे देवानुप्पियो !

ચ્છટકઃ 'ગલણ લગ્ગે' ગલ્લે ઝગ્ગ=ગલ્લે તિદ્ધઃ 'જ' યત્ 'જો ન ઇચ્છઈ' ય.
 ચલુ ઇચ્છતિ 'વિજ્ઞો યા' વૈધો યા 'વિજ્ઞપુત્તો યા' વૈધપુત્રો વા ૬ 'સોરિય-
 દત્તસ્સ મચ્છિયસ્સ' શૌર્યદત્તસ્ય માતિમ્યકસ્ય 'મચ્છકટગ' મત્સ્યચ્છટક 'ગલાઓ'
 ગલાત્ 'ળીહરિત્તણ' નિર્દત્તુ=નિપ્કાસયિતુમ્ ઇચ્છતીતિ પૂર્વેણ સમ્મન્ય, 'તસ્સ ન'
 તસ્ય ચલુ 'સોરિયદત્તે' શૌર્યદત્ત. વિપુલમ્ 'અત્થસપયાણ' અર્થસપદાન=પ્રદાન
 'દલયઈ' દદાતિ । 'તણ ન તે' તત ચલુ તે કોઢુવિયપુરિસા' કોઢુમ્બિચ્છપુરુષાઃ
 'જાવ ડગ્ગોસેતિ' યાવત્ શૂઢ્ઢાટકાદિષુ ઉદગોષયન્તિ=ગોષણા કુર્વન્તિ ॥સૂ. ૬॥

॥ મૂલમ્ ॥

તણ ન તે વહવે વિજ્ઞા ય ઇમ ઇયાચ્છવ ડગ્ગોસણ ડગ્ગો-
 સિજ્જત ણિસામેતિ, ણિસામિત્તા જેણેવ સોરિયદત્તસ્સ ગિહે જેણેવ
 સોરિયદત્તે મચ્છધે તેણેવ ડવાગચ્છતિ, ડવાગચ્છિત્તા વહુહિ
 ઉપ્પત્તિયાહિ ય ૪ વુદ્ધીહિ ય પરિણમમાણા વમણેહિ ય છુદ્ધણેહિ
 ય ઓવીલણેહિ ય કવલગ્ગાહેહિ ય સલ્લુદ્ધરણેહિ ય વિસહ્હી-
 કરણેહિ ય ઇચ્છતિ સોરિયદત્તસ્સ મચ્છંધસ્સ મચ્છકંટગં ગલાઓ

હે દેવાનુપ્રિયો ! સુનો । શૌર્યદત્ત કે ગલ્લે મે મઝલી કા કાટા લગ
 ગયા 'જ જો ન ઇચ્છઈ વિજ્ઞો વા વિજ્ઞપુત્તો વા સોરિયદત્તસ્સ મચ્છિયસ્સ
 મચ્છકટગ ગલાઓ ણીહરિત્તણ' જો વૈધ અથવા વૈધ કા પુત્ર આદિ ડસ
 શૌર્યદત્ત મચ્છીમાર કે ગલ્લે સે કાટે કો વાહર નિકાલ દેગા 'તસ્સ ન
 સોરિયદત્તે વિપુલ અત્થસપયાણ દલયઈ' ડસકે લિયે શૌર્યદત્ત અધિક સે
 અધિક દ્રવ્ય પ્રદાન કરેગા । 'તણ ન તે કોઢુવિયપુરિસા જાવ ડગ્ગોસેતિ' ઇસ
 પ્રકાર શૌર્યદત્ત કા આદેશ પાકર વે લોગ શૌર્યપુર નગર મે ગયે ઓર
 વહા શૂઢ્ઢાટક આદિ માર્ગો મે જાકર પૂર્વેક્ત ઘોષણા કહ સુનાઈ ॥સૂ. ૬॥

સાભળો । શૌર્યદત્તના ગળામા માછલાને કાટો લાગ્યો છે 'જ જો ન ઇચ્છઈ વિજ્ઞો
 વા વિજ્ઞપુત્તો વા સોરિયદત્તસ્સ મચ્છિયસ્સ મચ્છકટગ ગલાઓ ણીહરિત્તણ'
 તે જે વૈધ અથવા વૈધના પુત્ર આદિ હોય તે એ શૌર્યદત્ત મચ્છીમારના ગળામાથી
 કાટાને બહાર કાઢશે 'તસ્સ ન સોરિયદત્તે વિપુલ અત્થસપયાણ દલયઈ' તે તેને
 શૌર્યદત્ત વધારેમા વધારે દ્રવ્ય આપશે 'તણ ન તે કોઢુવિયપુરિસા જાવ ડગ્ગોસેતિ'
 આ પ્રમાણે શૌર્યદત્તની આજ્ઞા મેળવીને તે લોકો શૌર્યપુર નગરમા ગયા અને ત્યા
 શૂઢ્ઢાટક આદિ માર્ગોમા જઈને પૂર્વેક્ત ઘોષણા કહી સંભળાવી. (સૂ. ૬)

णीहरित्तए वा विसोहित्तए वा, णो चेव णं संचाएति णीहरित्तए वा । तए णं ते वहवे विज्जा य जाहे णो संचाएति सोरियदत्तस्स मच्छकटग गलाओ णीहरित्तए वा२ ताहे सता३ जामेव दिस पाउच्चभूया तामेव दिस पडिगया ॥ सू० ७ ॥

टीका

‘तए ण ते’ इत्यादि । ‘तए ण ते’ तत् खलु ते ‘वहवे विज्जा य’ वहवो वैद्याश्च३ ‘इम एयारूव’ एतामेतद्रूपा पूर्वोक्तप्रकाराम् ‘उग्योसण’ उद्घोषणा ‘उग्योसिज्जत’ उद्घोष्यमाणा ‘णिसामेंति’ निशामयन्ति=शृण्वन्ति, ‘णिसामित्ता’ निश्चय=श्रुत्वा ‘जेणेव’ यत्रैव=यत्र स्थाने ‘सोरियदत्तस्स गिहे’ शौर्यदत्तस्य गृहे ‘जेणेव सोरियदत्ते मच्छये’ यत्रैव शौर्यदत्तो मत्स्यग्रः ‘तेणेव उवागच्छति तत्रैवोपागच्छन्ति, ‘उवागच्छित्ता’ उपागत्य ‘वहुहिं’ बहुभिः=अनुप्रकाराभि ‘उप्पत्तियाहि य४’ औत्पातिकीभि, वैनयिकीभिः, कार्मिकीभि, पारिणामिकीभिश्च-एताभिश्चतस्रभि. ‘बुद्धीहिं य’ बुद्धिभिश्च ‘परिणममाणा’ परिणमन्त.=नैपुण्य प्राप्नुवन्त सन्तो वैद्यादय ‘वमणेहि य’ वमनै.=स्वय

‘तए ण ते’ इत्यादि ।

‘तए ण’ इसके अनन्तर ‘ते वहवे विज्जा य’ नगरनिवासी समस्त वैद्यो ने ‘इम एयारूव उग्योसण उग्योसिज्जत णिसामेंति’ इस प्रकार की उनके द्वारा की गई घोषणा को सुना । ‘णिसामित्ता जेणेव सोरियदत्ते मच्छये तेणेव उवागच्छति’ सुनकर वे जहा शौर्यदत्त का घर एव वह शौर्यदत्त था वहा पहुँचे । ‘उवागच्छित्ता वहुहिं उप्पत्तियाहि य४ बुद्धीहिं य परिणममाणा’ पहुँचते ही उन्होंने औत्पातिकी, वैनयिकी, कार्मिकी एव पारिणामिकी बुद्धियों से सपन्न हो उसे ‘वमणेहि य छड्डणेहि य

‘तए ण ते’ इत्यादि ।

‘तए ण’ ते पछी ‘ते वहवे विज्जा य’, ते नगरभा रहेनारा तमाभ वैद्योअे ‘इम एयारूव उग्योसण उग्योसिज्जत णिसामेंति’ अे प्रचारनी करेदी घोषणा-आहेतात नासणी ‘णिसामित्ता जेणेव सोरियदत्तस्स गिहे जेणेव सोरियदत्ते मच्छये तेणेव उवागच्छति’ सासणीने न्या शौर्यदत्तनु घर हुतु अर्थात् शौर्यदत्त न्या रहेता त्या गया ‘उवागच्छित्ता वहुहिं उप्पत्तियाहि य ४ बुद्धीहिं य परिणममाणा’ त्या पछेअीने तुरतअ तेमअे पात करी अेटले ते वैद्यो औत्पातिकी, वैनयिकी, कार्मिकी, अने पारिणामिकी बुद्धिअेअी स पन्न हुता तेअेअे ‘वमणेहि य

कण्टकः 'गलए लग्गे' गले लग्न=गले निद्रः 'ज' यत् 'जो ण इच्छइ' य. खलु इच्छति 'विज्जो मा' वैद्यो मा 'विज्जपुत्तो मा' वैद्यपुत्रो मा ६ 'सोरियदत्तस्स मच्छियस्स' शौर्यदत्तस्य मात्स्यकस्य 'मच्छकटग' प्रत्स्यकण्टक 'गलाओ' गलात् 'णीहरित्ते' निर्हतुं=निष्कासयितुम् इच्छतीति पूर्वेण सम्प्रत्ययः, 'तस्स ण' तस्य खलु 'सोरियदत्ते' शौर्यदत्तः विपुलम् 'अत्यसपयाण' अर्थसंपदान=संपदान 'दलयइ' ददाति । 'तए ण ते' तत् खलु ते कोडुवियपुरिसा' कोटुम्बिकपुरुषाः 'जाव उग्घोसेति' यावत् शृङ्गाटकादिषु उदघोषयन्ति=घोषणा कुर्वन्ति ॥सू० ६॥

॥ मूलम् ॥

तए ण ते बहवे विज्जा य इम एयारुव उग्घोसण उग्घो-
सिज्जत णिसामेति, णिसामित्ता जेणेव सोरियदत्तस्स गिहे जेणेव
सोरियदत्ते मच्छधे तेणेव उवागच्छति, उवागच्छित्ता बहुहिं
उप्पत्तियाहि य ४ बुद्धीहि य परिणममाणा वमणेहि य छड्डणेहि
य ओवीलणेहि य कवलग्गाहेहि य सल्लुद्धरणेहि य विसल्ली-
करणेहि य इच्छति सोरियदत्तस्स मच्छधस्स मच्छकटग गलाओ

हे देवानुप्रियो ! सुनो । शौर्यदत्त के गले में मछली का काटा लग
गया 'ज जो ण इच्छइ विज्जो वा विज्जपुत्तो वा सोरियदत्तस्स मच्छियस्स
मच्छकटग गलाओ णीहरित्ते' जो वैद्य अथवा वैद्य का पुत्र आदि उस
शौर्यदत्त मच्छीमार के गले से काटे को बाहर निकाल देगा 'तस्स ण
सोरियदत्ते विपुल अत्यसपयाण दलयइ' उसके लिये शौर्यदत्त अधिक से
अधिक द्रव्य प्रदान करेगा । 'तए ण ते कोडुवियपुरिसा जाव उग्घोसेति' इस
प्रकार शौर्यदत्त का आदेश पाकर वे लोग शौर्यपुर नगर में गये और
वहाँ शृङ्गाटक आदि भागों में जाकर पूर्वोक्त घोषणा कह सुनाई ॥सू० ६॥

सालणो । शौर्यदत्तना गणामा माछवानो काटो लायेो ठे 'ज जो ण इच्छइ विज्जो
वा विज्जपुत्तो वा सोरियदत्तस्स मच्छियस्स मच्छकटग गलाओ णीहरित्ते'
तो ने वैद्य अथवा वैद्यना पुत्र आदि डाय ते ओ शौर्यदत्त मच्छीमारना गणामाथी
काटाने पछार काढे 'तस्स ण सोरियदत्ते विपुल अत्यसपयाण दलयइ' तो तेने
शौर्यदत्त वधादेमा वधादे द्रव्य आपये 'तए ण ते कोडुवियपुरिसा जाव उग्घोसेति'
आ प्रभाषे शौर्यदत्तनी आज्ञा भेजवीने ते लोक शौर्यपुर नगरमा गया अने त्या
शृङ्गाटक आदि भागोंमा अने पूर्वोक्त घोषणा कही सलणायी (सू० ६)

बोध्यम् । तत्र 'सता' श्रान्ताः, 'तता' तान्ताः=खिन्नाः परितता' उपायरहितत्वाद् विशेषेण खिन्नाः सन्तः 'तामेव दिस पाउन्भूया' यस्या दिशः प्रादुर्भूता'=समा-
गताः 'तामेव दिस पडिगया' तामेव दिश प्रतिगताः=स्वस्वस्थान संप्राप्ताः ॥ सू० ७॥

॥ मूलम् ॥

तए ण से सोरियदत्ते मच्छधे विज्जपडियारणिविण्णे तेणं
दुक्खेण अभिभूए सुक्के जाव विहरइ, एवं खलु गोयमा ।
सोरियदत्ते मच्छधे पुरापोराणाण जाव विहरइ ॥ सू० ८ ॥

टीका

'तए ण से' इत्यादि । 'तए ण से' तत. खलु सः 'सोरियदत्ते
मच्छधे' शौर्यदत्तो मत्स्यबन्धः 'विज्जपडियारणिविण्णे' वैद्यप्रतिचारनिर्विण्णः=
वैद्यकृतोपचारैर्हताश. 'तेण दुक्खेण' तेन दुःखेन 'अभिभूए' अभिभूतः=पीडित.
सन् 'सुक्के' शुष्क =शोणिताभावेन शुष्कशरीरः 'जाव' यावत्-अत्रैव योजना-
'सुक्खे' बुभुक्षित.=अन्नादिरुचेरभावात्, 'खलु' रुक्षः=शरीरकान्तिवर्जित'
'निम्मसे' निर्मास.=मासोपचयरहित. 'अट्टिचम्मावणद्धे' अस्थिचर्मावनद्धः=अस्थि-
सलप्रचर्मा-एतादृशो भूत्वा 'विहरइ' विहरति ।

गया' अत.वे सबक सब वैद्य जब इस शौर्यदत्त के गले से मछली
के लगे हुए काटे को निकालने एव गलाने में समर्थ नहीं हुए तब
श्रान्त तान्त एव परितान्त होकर-उपाय-रहित होकर जहा से आये
थे वहा पर वापिस चले गये ॥ सू० ७ ॥

'तए ण से' इत्यादि ।

'तए ण से सोरियदत्ते मच्छधे' इसके बाद वह शौर्यदत्त मच्छी-
मार 'विज्जपडियारणिविण्णे' जब वैद्यों द्वारा भी हताश हो गया, तब
'तेण दुक्खेण' उस दुःख से 'अभिभूए सुक्के जाव विहरइ' अत्यन्त पीडित

पाउन्भूया तामेव दिस पडिगया' ते जलस्थि ज्ये तमाभ वैद्य न्यादे ते शौर्यदत्तना
गणाभा लागेला भाछवीना काटाने जलार काढी सक्या नहीं त्यादे थाडीने मनभा कलेश
पाभीने उपाय रहित जणीने न्याथी आन्या हता त्या पाछा आल्या गया (सू० ७)

'तए ण से' इत्यादि

'तए ण से सोरियदत्ते मच्छधे' ते पछी ज्ये शौर्यदत्त मच्छीमार 'विज्जपडि-
यारणिविण्णे' न्यादे वैद्यथी लाभ न थयो त्यादे हताश थइ गये त्यादे 'तेण
दुक्खेण' ते दुःखथी 'अभिभूए सुक्के जाव विहरइ' जलज पीडा पाभीने प्रश-

सम्भूतैः 'छट्टणेहि य' छर्दनैः=प्रयोगकृतैरान्तिविशेषैः, 'ओवीलणेहि य' अव-
पीडनैः=कण्ठतात्वाद्यवपीडनैः, 'कवलगाहेहि य' कवलगाहेः=स्थूलकवलनिर्गालनैः
'सल्लुद्धरणेहि य' शल्योद्धरणैः=शल्योद्धरणयन्त्रप्रयोगैः 'विसल्लीकरणेहि य'
विशल्यीकरणैः=विशल्यीकारकौषधादिप्रयोगैश्च 'सोरियदत्तस्स मच्छधस्स' शौर्य-
दत्तस्य मत्स्यग्रन्थस्य 'मच्छकटग' मत्स्यकण्ठक 'गलाओ' गलात् 'णीहरित्ण
वा' निर्हर्तुं=शस्त्रादिना निष्कासयितु 'विसोहित्ण वा इच्छति' विशोधयितुम्=
औषधादिप्रयोगद्वारा पूयादिनिस्सारणेन शोधयितु वा इच्छन्ति, किन्तु 'णो चेव
ण' नैव खलु 'सचाएति' शक्नुवन्ति 'णीहरित्ण वा विसोहित्ण वा' निर्हर्तुं
वा विशोधयितु वा । 'तए ण ते' तत् खलु ते 'बहवे विज्जा य' बहवो
वैद्याश्च 'जाहे' यदा 'णो सचाएति' नो शक्नुवन्ति 'सोरियदत्तस्स' शौर्यदत्तस्य
'मच्छकटग' मत्स्यकण्ठक 'गलाओ' गलात् 'णीहरित्ण वा' निर्हर्तुं वा विशोध-
यितु वा, 'ताहे' तदा 'सता३' अत्र 'सता, तता, परितता' इति पदत्रय

ओवीलणेहि य कवलगाहेहि य सल्लुद्धरणेहि य विसल्लीकरणेहि य इच्छति
सोरियदत्तस्स मच्छधस्स मच्छकटग गलाओ णीहरित्ण वा विसोहित्णवा'
वमन द्वारा, छर्दन द्वारा, कठ एव तालु आदि अवयवों को दबाने
द्वारा, स्थूल आसों को खिलाने द्वारा, शल्योद्धरणयन्त्र के प्रयोगों द्वारा,
विशल्यीकारक औषधादि के प्रयोगों द्वारा, उस शौर्यदत्त मच्छीमार
के गले से मछली के काटे को निकालने का अथवा उसे वही पर
पका कर गलाने का प्रयत्न किया । परन्तु 'णो चेव ण सचाएति णीहरित्ण
वा विसोहित्ण वा' वे अपने काम में कृतकार्य नहीं हुए । 'तए ण ते
बहवे विज्जा य० जाहे णो सचाएति सोरियदत्तस्स मच्छकटग गलाओ णीह-
रित्ण वा विसोहित्ण वा ताहे सता३ जामेव दिस पाउब्भूया तामेव दिस पडि

छट्टणेहि य ओवीलणेहि य कवलगाहेहि य सल्लुद्धरणेहि य विसल्लीकरणेहि
य इच्छति सोरियदत्तस्स मच्छधस्स मच्छकटग गलाओ णीहरित्ण वा विसो-
हित्ण वा' वमनद्वारा, छर्दनद्वारा, कठ-तालु आदि अवयवों से दबाववा द्वारा स्थूल
आसों अवसावना उपाय द्वारा, शल्योद्धरणयन्त्र प्रयोग द्वारा, विशल्यीकारक औषधादि
प्रयोगों द्वारा, ते शौर्यदत्त मच्छीमारना गणामाथी माछलीमोना काटने आहार आदि
भाटे अथवा त्या आगण पाक्रीने जटा गणी जाय ते भाटे प्रयत्नो कर्था, परन्तु 'णो चेव
ण ते सचाएति णीहरित्ण वा विसोहित्ण वा' ते वैद्यो योताना काममा सक्ष-
यथा नडि 'तए ण ते' बहवे विज्जा य० जाहे णो सचाएति सोरियदत्तस्स
मच्छकटग गलाओ णीहरित्ण वा विसोहित्ण वा ताहे सता३ जामेव दिस

बोध्यम् । तत्र 'सता' श्रान्ताः, 'तता' तान्ताः=खिन्नाः परितता' उपायरहितत्वाद् विशेषेण खिन्ना. सन्तः 'तामेव दिस पाउब्भूया' यस्या दिशः प्रादुर्भूता =समा-
गताः 'तामेव दिस पडिगया' तामेव दिश प्रतिगताः=स्वस्वस्थान संप्राप्ताः ॥ सू० ७ ॥

॥ मूलम् ॥

तए ण से सोरियदत्ते मच्छे वे विज्जपडियारणिव्विण्णे तेणं
दुक्खेणं अभिभूए सुक्के जाव विहरइ, एवं खलु गोयमा ।
सोरियदत्ते मच्छे वे पुरापोराणाण जाव विहरइ ॥ सू० ८ ॥

टीका

'तए ण से' इत्यादि । 'तए ण से' तत. खलु सः 'सोरियदत्ते
मच्छे' शौर्यदत्तो मत्स्यबन्धः 'विज्जपडियारणिव्विण्णे' वैद्यप्रतिचारिनिर्विण्णः=
वैद्यकृतोपचारैर्हताश. 'तेण दुक्खेण' तेन दुःखेन 'अभिभूए' अभिभूतः=पीडित.
सन् 'सुक्के' शुष्क =शोणिताभावेन शुष्कशरीर. 'जाव' यावत्-अत्रैव योजना-
'सुक्खे' बुभुक्षित =अन्नादिरुचेरभावात्, 'लुक्खे' रुक्ष =शरीरकान्तिवर्जित.
'निम्मसे' निर्मास =मासोपचयरहित 'अट्ठिचम्मावणद्धे' अस्थिचर्मावनद्धः=अस्थि-
सलग्नचर्मा-एतादृशो भूत्वा 'विहरइ' विहरति ।

गया' अतः वे सबक सब वैद्य जब इस शौर्यदत्त के गले से मछली
के लगे हुए काटे को निकालने एवं गलाने में समर्थ नहीं हुए तब
श्रान्त तान्त एवं परितान्त होकर-उपाय-रहित होकर जहां से आये
थे वहां पर वापिस चले गये ॥ सू० ७ ॥

'तए ण से' इत्यादि ।

'तए ण से सोरियदत्ते मच्छे' इसके बाद वह शौर्यदत्त मच्छी-
मार 'विज्जपडियारणिव्विण्णे' जब वैद्यों द्वारा भी हताश हो गया, तब
'तेण दुक्खेण' उस दुःख से 'अभिभूए सुक्के जाव विहरइ' अत्यंत पीडित

पाउब्भूया तामेव दिस पडिगया' ते शरणागती के तमात्र वैद्य व्यापारे ते शौर्यदत्तना
गणनामा लागेला माछलीना काट ने गडार जली शक्या नहीं त्यारे थाकीने मनमा कवेथ
पाभीने उपाय रहित गनीने व्याथी आव्या हता त्या पाछा व्याप्या गया (सू० ७)

'तए ण से' इत्यादि

'तए ण से सोरियदत्ते मच्छे' ते पछी के शौर्यदत्त मच्छीमार 'विज्जपडि-
यारणिव्विण्णे' व्यापारे वैद्योथी लाबा न थये त्यारे हताश थड गये त्यारे 'तेण
दुक्खेण' ते दुःखी 'अभिभूए सुक्के जाव विहरइ' गहुन पीडा पाभीने कृत-

एव शौर्यदत्तस्य मत्स्यबन्धस्य चरित्र वर्णयित्वा भगवानाह—‘एव खलु गोयमा’ इत्यादि । एव खलु हे गौतम ! ‘सौरियदत्ते मच्छधे’ शौर्यदत्तो मत्स्यबन्ध. ‘पुरापोराणाण’ पुरापुराणाना=पूर्वभगोपाजिताना ‘जाव विहरइ’ यावत्=दुश्चीर्णाना दुष्प्रतिक्रान्तानामशुभाना कर्मणा पापक फलवृत्ति-विशेष मत्स्यनुभयन् विहरति ॥ सू० ८ ॥

॥ मूलम् ॥

सौरियदत्ते ण भते । मच्छधे इओ कालमासे काल किच्चा कहि गच्छिहिइ कहि उववज्जिहिइ । गोयमा ? सत्तरिवासाइ परमाउ पालित्ता कालमासे कालं किच्चा इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए संसारो तहेव जाव पुढवीसु । से ण तओ हत्थिणा-उरे णयरे मच्छत्ताए उववज्जिहिइ । से ण तओ मच्छिएहि

होकर कृशशरीर हो गया । यहाँ यावत् शब्द से ‘शुक्ले लुक्खे निम्मसे अट्ठिचम्मावण्णे’ अन्न खाने को रुचि चली जाने से यह वुमुक्षित रहने लगा, शारीरिक कति से रहित होने से यह बिलकुल रुक्ष बन गया । मांस की वृद्धि से रहित होने के कारण निर्मांस और चमड़ी हड्डियों में अटका रहने के कारण यह अस्थिचर्मावनद्ध हो गया । इस प्रकार की परिस्थितिसपन्न बना हुआ यह आज अपने जीवन के दिनों को निकाल रहा है । इस प्रकार शौर्यदत्त मच्छीमार के चरित्र को वर्णन करके भगवान ने कहा ‘एव खलु गोयमा ! सौरियदत्ते मच्छधे पुरापोराणाण जाव विहरइ’ इस प्रकार हे गौतम ! यह शौर्यदत्त मच्छीमार पूर्वभव में उपाजित दुश्चीर्ण, दुष्प्रतिक्रान्त, अशुभ पाप कर्मों के पापमय फल को भोग रहा है ॥ सू० ८ ॥

શરીર (કુબળો) થઈ ગયો, અહીં યાવત્ શબ્દથી ‘શુક્લે લુક્કલે નિમ્મસે અટ્ઠિચમ્માવણ્ણે’ અનાજ ખાવાની રૂચી બંધ થવાથી તે ભૂખ્યો રહેવા લાગ્યો અને શરીરની કાતિ નાશ પામવાથી તે એકદમ રૂક્ષબળની ગયો । માંસની વૃદ્ધિ રહિત થવાથી હાડકાંમાં આમડી ચોટી રહેવા લાગી તે । અસ્થિચર્માવનદ્ધ (માત્ર હાડકાં અને આમડીવાળો) થઈ ગયો । આ પ્રકારની પરિસ્થિતિસપન્ન થયેલો તે હવે પોતાના જીવનના દિવસો કાઢે છે । આ પ્રમાણે શૌર્યદત્ત મચ્છીમારના ચરિત્રનું વર્ણન કરીને ભગવાને કહ્યું ‘એવં કલુ ગોયમા ! સૌરિયદત્તે મચ્છધે પુરાપોરાણાણ જાવ વિહરઈ’ આ પ્રમાણે હે ગૌતમ ! તે શૌર્યદત્ત મચ્છીમાર પૂર્વભવમાં ઉપાજિત દુશ્ચીર્ણ, દુષ્પ્રતિક્રાન્ત, અશુભ પાપકર્મોના પાપમય ફળને ભોગવી રહ્યો છે (સૂ૦ ૮)

जीवियाओ ववरोविए समाने तत्थेव सेट्टिकुलसि० वोहिं० सोह-
म्मे० महापिदेहे वासे सिज्झिहिइ५। णिक्खेवो ॥ सू० ९ ॥

॥ अट्ठम अज्झयण समत्तं ॥ ८ ॥

टीका

गौतमस्वामी भगवन्त पृच्छति-‘सोरियदत्ते ण’ इत्यादि । ‘सोरियदत्ते
ण’ शौर्यदत्त, खलु ‘भते’ हे भदन्त ! ‘मच्छे’ मत्स्यवन्तः ‘इओ कालमासे
काल किच्चा’ इत = अस्माद् भगवत् कालमासे काल कृत्वा ‘कहिं गच्छिहिइ’
कुत्र गमिष्यति ? कहिं उव्वज्झिहिइ कुत्रोत्पत्स्यते ? भगवानाह-‘गोयमा’ हे
गौतम ! ‘सत्तरिवासाऽ’ सप्ततिवर्षाणि ‘परमाउ’ परमायुः, ‘पालित्ता’ पालयित्वा
‘कालमासे काल किच्चा’ कालमासे काल कृत्वा ‘इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए’
अस्या रत्नप्रभाया पृथिव्याम् उत्कर्षेण एकसागरोपमस्थितिकेषु नैरयिकेषु
नैरयिकृतया उत्पत्स्यते । ‘ससारो’ ससार, = भवान्तरे परिभ्रमण ‘तद्देव’ तथैव =
मृगापुत्रवदेव ‘जाव पुढवीमु’ यावत् पृथिवीमायेषु जनेभ्यस्तत्सहस्रकृत्य उत्पत्स्यते ।
‘से ण तओ’ स खलु तत् ‘हत्थिणाउरे णयरे’ हस्तिनापुरे नगरे ‘मच्छत्ताए’

‘सोरियदत्तेण’ इत्यादि ।

गौतमस्वामी ने भगवान से पूछा कि-हे भदन्त ! ‘सोरियदत्ते ण
भते मच्छे’ यह शौर्यदत्त मच्छीमार ‘इओ कालमासे काल किच्चा कहिं गच्छि-
हिइ कहिं उव्वज्झिहिइ’ इस पर्वाय से मृत्यु के अवसर पर मर कर कहाँ
जायगा ? कहाँ उत्पन्न होगी ? भगवानने कहा-‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘सत्तरि-
वासाऽ’ परमाउ पालित्ता कालमासे काल किच्चा’ यह सत्तर (७०) वर्ष की अपनी
उत्कृष्ट आयु को समाप्त कर अब काल मास में मृत्यु के अधीन होता
हुआ ‘इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए ससारो तद्देव जाव पुढवीमु, से ण तओ हत्थि-
णाउरे णयरे मच्छत्ताए उव्वज्झिहिइ’ इस रत्नप्रभा पृथिवी में उत्कृष्ट ?

‘सोरियदत्ते ण’ इत्यादि

गौतम स्वामीने भगवानने पूछ्यु के हे भदन्त ! ‘सोरियदत्ते ण भते मच्छे’
ते शौर्यदत्त मच्छीमार ‘इओ कालमासे काल किच्चा कहिं गच्छिहिइ कहिं उव्वज्झिहिइ’
आ पर्वयिमा मरथ पागीने क्या थये ? क्या उत्पन्न थये ? भगवाने कहु ‘गोयमा’ हे
गौतम ! ‘सत्तरिवासाऽ’ परमाउ पालित्ता कालमासे काल किच्चा’ ते ७० सित्तेर वर्षानी
पोतानी उत्कृष्ट आयुप्य पूरी करीने जाव मनये मरथ पागीने, ‘इमीसे रयणप्पभाए
पुढवीए ससारो तद्देव जाव पुढवीमु से ण तओ हत्थिणाउरे णयरे मच्छत्ताए उव्व-

एव शौर्यदत्तस्य मत्स्यग्रधस्य चरित्रं वर्णयित्वा भगवानाह—‘एव खलु गोयमा’ इत्यादि । एव खलु हे गौतम ! ‘सोरियदत्ते मच्छधे’ शौर्यदत्तो मत्स्यग्रध ‘पुरापोराणाण’ पुरापुराणाना=पूर्वभरोपार्जिताना ‘जाव विहरइ’ यावत्=दुश्चीर्णाना दुष्प्रतिक्रान्तानामशुभाना कर्मणा पापक फलवृत्ति-विशेष प्रत्यनुभयन् विहरति ॥ सू० ८ ॥

॥ मूलम् ॥

સોરિયદત્તે ણં ભત્તે । મચ્છધે ઇઓ કાલમાસે કાલ કિચ્ચા કહિ ગચ્છિહિં કહિં ઉવવજ્જિહિં । ગોયમા ? સત્તરિવાસાઈ પરમાડ પાલિત્તા કાલમાસે કાલ કિચ્ચા ઇમીસે રયણપ્પભાણ પુઢવીણ સંસારો તહેવ જાવ પુઢવીસુ । સે ણ તઓ હરિથિણા-ઉરે ણયરે મચ્છત્તાણ ઉવવજ્જિહિં । સે ણ તઓ મચ્છિણહિં

होकर कृशशरीर हो गया । यह यावत् शब्द से ‘भुक्खे लुक्खे निम्मसे अट्ठिचम्मावणद्धे’ अन्न खाने को रुचि चली जाने से यह बुभुक्षित रहने लगा, शारीरिक क्रांति से रहित होने से यह बिलकुल रुक्ष बन गया । मांस की वृद्धि से रहित होने के कारण निर्मांस और चमड़ी हड्डियों में अटका रहने के कारण यह अस्थिचर्मावनद्ध हो गया । इस प्रकार की परिस्थितिसंपन्न बना हुआ यह आज अपने जीवन के दिनों को निकाल रहा है । इस प्रकार शौर्यदत्त मच्छीमार के चरित्र को वर्णन करके भगवान ने कहा ‘एव खलु गोयमा ! सोरियदत्ते मच्छधे पुरापोराणाण जाव विहरइ’ इस प्रकार हे गौतम ! यह शौर्यदत्त मच्छीमार पूर्वभव में उपार्जित दुश्चीर्ण, दुष्प्रतिक्रान्त, अशुभ पाप कर्मों के पापमय फल को भोग रहा है ॥ सू० ८ ॥

શરીર (ફળણો) થઈ ગયો, અહીં યાવત્ શબ્દથી ‘ભુક્ખે લુક્ખે નિમ્મસે અટ્ઠિચમ્માવણદ્ધે’ અન્નાન્ન ખાવાની રૂચી બંધ થવાથી તે ભૂખ્યો રહેવા લાગ્યો અને શરીરની ક્રાંતિ નાશ પામવાથી તે એકદમ રૂક્ષ-બની ગયો । માંસની વૃદ્ધિ રહિત ચંબોથી હાડકાંમા આમડી ચોટી રહેવા લાગી તે દારણથી અસ્થિચર્માવનદ્ધ (માત્ર હાડકાં અને આમડીવાળો) થઈ ગયો । આ પ્રકારની પરિસ્થિતિસંપન્ન થયેલો તે હવે પોતાના જીવનના દિવસો કાઢે છે । આ પ્રમાણે શૌર્યદત્ત મચ્છીમારના ચરિત્રનું વર્ણન કરીને ભગવાને કહ્યું ‘ એવં ખલુ ગોયમા ! સોરિયદત્તે મચ્છધે પુરાપોરાણાણ જાવ વિહરઈ ’ આ પ્રમાણે હે ગૌતમ ! તે શૌર્યદત્ત મચ્છીમાર પૂર્વજવભા ઉપાર્જિત દુશ્ચીર્ણ, દુષ્પ્રતિક્રાન્ત, અશુભ પાપકર્મોના પાપમય ફળને ભોગવી રહ્યો છે (સૂ૦ ૮)

साधुओं के समीप धर्म-श्रवण करते हुए बोधि का लाभ करेगा । फिर यह उस पर्याय से छूट कर सौधर्म स्वर्ग में देव-और वहा से महाविदेह में जन्म लेकर सिद्धिगति को प्राप्त होगा । 'णिवखेवो' इस प्रकार श्री श्रमण भगवान महावीर स्वामीने इस अध्ययन का यह भाव फरमाया है । 'त्तिमेमि' जैसा मैंने भगवान से सुना है वैसा ही तुम से कहा है ॥ सू० ८ ॥

॥ इति श्री विपाकश्रुतके दुःखविपाकनामक प्रथम-
श्रुतस्कन्ध की 'विपाकचन्द्रिका' टीका के
हिन्दी अनुवाद में 'शौर्यदत्त' नामक
अष्टम अध्ययन सम्पूर्ण ॥ १-८ ॥

युत्रये उत्पन्न यद्य ते श्रवण-श्रुतिभ्यां पासेथी धर्मं साधुणीने बोधि-भी-ने लाभ प्राप्त कश्चे, पथी ते एव अ पर्यायथी छुटीने औवर्मा स्वर्गमा देव-अने त्याथी महाविदेहमा जन्म लधने सिद्धि गतिने पाभथे 'णिवखेवो' आ प्रभाञ्छे श्रमण भगवान महावीर श्रवणीने आ अध्ययननो भाव उहो छे 'त्तिमेमि' भगवान पासेथी नेवु मे साधुञ्छे तेवुञ्छे तभने उहो छे (सू० ८)

इति विपाकश्रुतना 'दुःखविपाक' नामना प्रथम श्रुतस्कन्धनी
'विपाकचन्द्रिका' टीकाना शुद्धराती अनुवाचमा
'शौर्यदत्त' नामक आठम
अध्ययन सम्पूर्ण ॥ १-८ ॥

मत्स्यतया 'उवरजिहिइ' उत्पत्स्यते । 'से ण' स खलु 'तओ' ततः=तस्माद्
 भवात् 'मच्छिण्हि' मात्स्यकैः=मत्स्ययन्त्रै 'जीवियाओ ववरोविण समाने'
 जीविताद् व्यपरोपितः=मारितः सन् 'तत्थेय' तत्रैव हस्तिनापुरे 'सेट्टिकुलसि'
 श्रेष्ठिकुले उत्पत्स्यते । तत्र 'वोहिं' वोधिं=सम्यक्त्व प्राप्स्यति । अनगारो भूत्वा
 ततः 'सोहम्मे' सोधर्मे कल्पे=प्रथमस्वर्गे उत्पत्स्यते । ततो 'महाविदेहे वासे महावि-
 देहे र्षे सिज्झिहिइ' सेत्स्यति । 'णिस्खेयो' निक्षेपः । व्याख्या पूर्ववत् ॥ सू० ९॥

॥ इति श्री-विश्वविख्यात-जगद्गुरु-प्रसिद्धाचार्य-पञ्चदशभाषाकलितललित-
 कलापालापक-प्रशिद्धगणपतौ नैऋत्यनिर्मायक-रादिमानमर्दक-श्रीशाहूचन्द्र-
 पतिकोल्हापुरराजप्रदत्त-'जैन-शास्त्राचार्य'-पदभूषित-कोल्हापुरराज
 गुरु-गालब्रह्मचारि-जैनाचार्य-जैनवर्मदिवाकर-पूज्यश्री-घासीलाल-
 प्रतिमिरचिताया विपाकश्रुते दुःखविपाकनामक-प्रथमश्रुतस्क-
 न्धस्य विपाकचन्द्रिकाख्याया व्याख्यायाम् 'शौर्यदत्त'
 नामक-अष्टमभाषयन सम्पूर्णम् ॥ १ । ८ ॥

सागर की स्थितिवाले नरक में नारकी की पर्याय से उत्पन्न होगा ।
 इसका भव से भवान्तरूप ससार मृगापुत्र की तरह जानना चाहिये ।
 अर्थात् यह भी उसी की तरह लाखों बार पृथिवीकाय आदिमें उत्पन्न होगा ।
 जन्ममरण करेगा बाद में वहाँ से निकल कर यह हस्तिनापुर नगर में मच्छी
 की पर्याय में जन्म लेगा । 'से ण तओ मच्छिण्हि जीवियाओ ववरोविण समाने
 तत्थेव सेट्टिकुलसि० वोहिं० सोहम्मे० महाविदेहे वासे सिज्झिहिइ' वहाँ पर भी
 यह मच्छीमारो द्वारा जीवन से वियुक्त कराया जायगा, पश्चात् वही
 पर किसी श्रेष्ठी के कुल में पुत्ररूप से उत्पन्न होकर यह स्थविर

जिहिइ ' आरत्नप्रभा पृथिवीमा उत्पुष्ट ओके १ सागरनी स्थितिवाणा नरकमा नारकीनी
 पर्यायिणी उत्पन्न थये, तेना ओके भवमाथी जीवन् भवमा भवान्तर रूप ससार मृगा
 पुत्रना प्रभावे जाली देवे जेधओ, अर्थात् आ शौर्यदत्त पक्ष मृगापुत्रना प्रभावे लापोवार
 पृथिवी कायमा उत्पन्न थये, ते पछी त्याथी नीकणीने हस्तिनापुर नगरमा मच्छीनी
 पर्यायमा जन्म लेये 'से ण तओ मच्छिण्हि जीवियाओ ववरोविण समाने
 तत्थेव सेट्टिकुलसि० वोहिं० सोहम्मे० महाविदेहे वासे सिज्झिहिइ' त्या
 आगण मच्छीमार द्वारा तेनु जीवन नाश पावये, पछी त्या आगण केअ थोहना कुलमा

साधुओं के समीप धर्म-श्रवण करते हुए बोधि का लाभ करेगा । फिर यह इस पर्याय से छूट कर सौधर्म स्वर्ग में देव-और वहा से महाविदेह में जन्म लेकर सिद्धिगति को प्राप्त होगा । 'णिग्खेवो' इस प्रकार श्री श्रमण भगवान महावीर स्वामीने इस अध्ययन का यह भाव फरमाया है । 'त्तिरेमि' जैसा मैंने भगवान से सुना है वैसा ही तुम से कहा है ॥ सू० ८ ॥

॥ इति श्री विपाकश्रुतके दुःखविपाकनामक प्रथम-
श्रुतस्कन्ध की 'विपाकचन्द्रिका' टीका के
हिन्दी अनुवाद में 'शौर्यदत्त' नामक
अष्टम अध्ययन सम्पूर्ण ॥ १-८ ॥

पुत्रइपे उत्पन्न थछ ते अविर-भुनियोनी पासैथी धर्म सासणीने बोधि-भी-नो लाभ प्राप्त करये, पछी ते छव अ पर्यायवी छुटीने सौधर्म स्वर्गम' देव-अने त्याथी महाविदेहमा जन्म लधने सिद्धि गतिने पाभये 'णिग्खेवो' आ प्रभाछे श्रमण भगवान महावीर स्वामीअे आ अध्ययनने लाभ छह्यो छे 'त्तिरेमि' भगवान पासैथी जेवु मे माळय्यु छे तेवुज मे तभने छह्यु छे (सू० ८)

इति विपाकश्रुतना 'दुःखविपाक' नामना प्रथम श्रुतस्कन्धनी
'विपाकचन्द्रिका' टीकाना गुजराती अनुवादमा
'शौर्यदत्त' नामक आठसु
अध्ययन सम्पूर्ण ॥ १-८ ॥

॥ अथ नवमम् अध्ययनम् ॥

॥ मूलम् ॥

जइ णं भते । उक्खेवो णवमस्स । एव खलु जवू ।
तेण कालेणं तेण समएण रोहीडए णाम णयरे होत्था रिद्धं ।
पुढवीवडिसए उज्जाणे । धरणे जक्खे । वेसमणदत्ते राया ।
सिरी देवी । पूसणदीकुमारे जुवराया । रोहोडए णयरे दत्ते-
णाम गाहावई परिवसइ अइडे० । कण्हसिरी भारिया । तस्स
ण दत्तस्स धूया कण्हसिरीए अत्तया देवदत्ता णाम दारिया
होत्था, अहीण जाव उक्किट्टसरीरा ॥ सू० १ ॥

टीका

‘जइ ण भते’ इत्यादि ।

‘जइ ण भते’ यदि खलु हे भदन्त ! ‘उक्खेवो’ उपक्षेपः प्रारम्भवाक्य
‘णवमस्स’ नवमस्याध्ययनस्य, तथाहि—‘समणेण भगवया महावीरेण जाव सपत्तेण
दुहविवागाण अट्ठमस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते नवमस्स ण भते अज्झयणस्स
दुहविवागाण के अट्ठे पण्णत्ते ? । तए ण से सुहम्मे अणगारे जवु अणगारमेव
वयासी—’ इति । जम्बूस्वामी—सुधर्मस्वामिन पृच्छति—‘जइ ण भते’ इत्यादि ।

नवमा अध्ययन ।

‘जइ ण भते’ इत्यादि ।

‘उक्खेवो’ इस सूत्र का प्रारम्भवाक्य इस प्रकार है—‘जइ ण भते !
समणेण भगवया महावीरेण जाव सपत्तेण दुहविवागाण अट्ठमस्स अज्झयणस्स
अयमट्ठे पण्णत्ते नवमस्स ण भते ! अज्झयणस्स दुहविवागाण के अट्ठे पण्णत्ते ?
तए ण से सुहम्मे अणगारे जवु अणगार एव वयासी’ जम्बू स्वामी सुधर्मा

नवमो अध्ययन

‘जइ ण भते’ इत्यादि

‘उक्खेवो’ आ सूत्रना प्रारम्भ वाक्य आ प्रमाणे छे ‘जइ ण भते !
समणेण भगवया महावीरेण दुहविवागाण अट्ठमस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे
पण्णत्ते नवमस्स ण भते ! अज्झयणस्स दुहविवागाण के अट्ठे पण्णत्ते ’ तए
ण से सुहम्मे अणगारे जवु अणगार एव वयासी ’ जम्बू स्वामी सुधर्मा स्वामीने

યદિ સ્વલુ હે ભદન્ત ! શ્રમણેન ભગવતા મહાવીરેણ યાવત્ સિદ્ધિસ્થાન પ્રાપ્તેન
દુઃસ્વવિપાકાનામષ્ટમ્યા યયનસ્થાયમર્થઃ પ્રજ્ઞમ્ । નવમમ્ય સ્વલુ હે ભદન્ત !
અ યયનસ્ય કોડર્યઃ પ્રજ્ઞમ્ ? । તત્ સ્વલુ સ મુગર્માનગારો જમ્બૂમનગારમેવમવાદીત્-

‘એવ સ્વલુ જવૂ’ એવ સ્વલુ હે જમ્બૂ : । ‘તેણ કાલેણ તેણ સમણ’ તસ્મિન્
કાલે તસ્મિન્ સમયે ‘રોહીડણ નામ નયરે’ રોહિતક નામ નગર ‘હોત્યા’ આસીત્,
તત્-રોહિણમ્ ? ઇત્યાહ-‘રિદ્ધ-પુઢવીવર્ડિસણ ઉજ્જાણે’ રુદ્રસ્તિમિતસમૃદ્ધમ્ । તત્
‘પુઢવીવર્ડિસણ’ પૃથિવ્યસ્તસમ્-એતન્નામસ્મ્ ‘ઉજ્જાણે’ ઉદ્યાનમાસીત્ । તત્
ધરણે જવ્જલે’ ધરણો યક્ષ । તસ્મિન્ નગરે ‘વેસમણદત્તે રાયા’ વૈશ્રવણદત્તો
રાજા, તસ્ય ‘સિરી’ શ્રી.=શ્રીનામ્ની દેવી=રાણી, ‘પૂસણદી કુમારે’ પુષ્પનન્દિ:

સ્વામી સે પૂછતે હ-‘જઈ ન મતે’ ઇત્યાદિ । હે ભદન્ત ! સિદ્ધિસ્થાન મે
પ્રાપ્ત શ્રી શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને દુઃસ્વવિપાક કે અષ્ટમ અધ્યયન કા
યહ ભાવ પ્રતિપાદિત કિયા હૈ, તો હે ભદન્ત ! ડસકે નવમે અધ્યયન
કા ક્યા ભાવ ઉન્હોને કહ્યા હૈ ? ડસ પ્રકાર જવ્બુસ્વામી કે પૂછને પર
સુધર્મા સ્વામી કહતે હ-

‘એવ સ્વલુ જવૂ’ ડસ પ્રકાર હે જવ્બૂ ! ‘તેણ કાલેણ તેણ સમણ’
ડસ કાલ ઓર ડસ સમય મે ‘રોહીડણ નામ નયરે હોત્યા’ રોહિતક
નામકા ઇક નગર યા । ‘રિદ્ધ-પુઢવીવર્ડિસણ ઉજ્જાણે’ યહ રિદ્ધ, સ્તિમિત
ઓર સમૃદ્ધ યા । ડસમે પૃથિવી કા આભૂષણ સ્વરૂપ ઇક પૃથિવી-
અવતસક નામકા યગીચા યા । ‘ધરણે જવ્જલે’ ડસ યગીચા મે ધરણ
નામકા ઇક યક્ષ રહતા યા । ‘વેસમણદત્તે રાયા’ નગર કા અધિપતિ
‘વૈશ્રવણદત્ત’ ડસ નામ કા ઇક રાજા યા । ‘સિરી દેવી’ ડસકી રાણી

પૂછે છે-‘જઈ ન મતે’ ઇત્યાદિ હે ભદન્ત ! સિદ્ધિસ્થાનમા પ્રાપ્તતા (સિદ્ધિસ્થાન
પ્રાપ્ત) શ્રી શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે દુઃસ્વવિપાકના આઠમા અધ્યયનમા તે ભાવ પ્રતિપાદન
ર્થા છે તો હે ભદન્ત ! આ નવમા અધ્યયનના ભાવ તેમણે શુ કહ્યા છે ? આ પ્રમાણે
જબૂ આમીએ પૂછયુ ત્યારે સુધર્મા સ્વામી કહે છે-

‘એવ સ્વલુ જવૂ’ આ પ્રમાણે હે જબૂ ‘તેણ કાલેણ તેણ સમણ’
તે કાલ અને તે સમયને વિષે ‘રોહીડણ નામ નયરે હોત્યા’ એક રોહિતક નામનુ
નગર હતુ ‘રિદ્ધ-પુઢવીવર્ડિસણ ઉજ્જાણે’ તે રિદ્ધસ્તિમિત અને સમૃદ્ધ હતુ તેમા
પૃથિવીના આભૂષણરૂપ એક પૃથિવી-અવતસક નામનો યગીચો હતો ‘ધરણે જવ્જલે’
તે યગીચામા ધરણ નામનો એક યક્ષ રહેતો હતો ‘વેસમણદત્તે રાયા’ નગરના અધિપતિ
“વૈશ્રવણદત્ત” આ નામના એક રાજા હતા ‘સિરી દેવી’ તેના રાણીનું નામ

॥ अथ नवमम् अध्ययनम् ॥

॥ मूलम् ॥

जइ ण भते । उक्खेवो णवमस्स । एव खलु जबू ।
तेणं कालेण तेणं समणं रोहीडए णाम णयरे होत्था रिद्धं ।
पुढवीवडिसए उज्जाणे । धरणे जक्खे ; वेसमणदत्ते राया ।
सिरी देवी । पूसणंदीकुमारे जुवराया । रोहोडए णयरे दत्ते-
णाम गाहावई परिवसइ अइडे० । कण्हसिरी भारिया । तस्स
ण दत्तस्स धूया कण्हसिरीए अत्तया देवदत्ता णाम दारिया
होत्था, अहीण जाव उक्किट्टसरीरा ॥ सू० १ ॥

टीका

‘जइ ण भते’ इत्यादि ।

‘जइ ण भते’ यदि खलु हे भदन्त ! ‘उक्खेवो’ उपक्षेपः प्रारम्भवाक्य
‘णवमस्स’ नवमस्याध्ययनस्य, तथाहि—‘समणेण भगवया महावीरेण जाव सपत्तेण
दुहविवागाण अट्ठमस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते नवमस्स ण भते अज्झयणस्स
दुहविवागाण के अट्ठे पण्णत्ते’ । तए ण से सुहम्मे अणगारे जबु अणगारमेव
वयासी—’ इति । जम्बूस्वामी—सुधर्मस्वामिन पृच्छति—‘जइ ण भते’ इत्यादि ।

नवमा अध्ययन ।

‘जइ ण भते’ इत्यादि ।

‘उक्खेवो’ इस सूत्र का प्रारम्भवाक्य इस प्रकार है—‘जइ ण भते !
समणेण भगवया महावीरेण जाव सपत्तेण दुहविवागाण अट्ठमस्स अज्झयणस्स
अयमट्ठे पण्णत्ते नवमस्स ण भते ! अज्झयणस्स दुहविवागाण के अट्ठे पण्णत्ते ?
तए ण से सुहम्मे अणगारे जबु अणगार एव वयासी’ जबू स्वामी सुधर्मा

नवम अध्ययन

‘जइ ण भते’ इत्यादि

‘उक्खेवो’ आ सूत्रना प्रारम्भ वाक्य आ प्रमाणे छे ‘जइ ण भते !
समणेण भगवया महावीरेण दुहविवागाण अट्ठमस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे
पण्णत्ते नवमस्स ण भते ! अज्झयणस्स दुहविवागाण के अट्ठे पण्णत्ते’ तए
ण से सुहम्मे अणगारे जबु अणगार एव वयासी’ जम्बू स्वामी सुधर्मा स्वामीने

डगवधणं उक्कित्तकण्णणास जाव सूले भिज्जमाणं पासइ, पासित्ता इमे अज्झत्थिए ४ तहेव णिग्गए जाव एव वयासी-एसि ण भंते । ते इत्थिया पुवभवे का आसी ? ॥ सू० २ ॥

टीका

‘तेण कालेण’ इत्यादि ।

‘तेण कालेण तेण समएण’ तस्मिन् काले तस्मिन् समये ‘सामी’ स्वामी=श्रीमहावीरस्वामी ‘समोसइडे’ समवसृत.=समागतः ‘जाव’ यावत्-भगवदागमन श्रुत्या ‘परिसा णिग्गया’ परिपन्निर्गता=राजापि निर्गतः, भगवन्त वन्दित्वा नमस्कृत्य यावत् पर्युपास्ते । धर्म. कथितः । धर्मकथा श्रुत्वा भगवन्त वन्दित्वा नमस्कृत्य परिपत् प्रतिगता, राजापि प्रतिगतः । इति पूर्ववद् बोध्यम् । ‘तेण कालेण तेण समएण तस्मिन् काले तस्मिन् समये भगवतो महावीरस्य ‘जेट्ठे अतेवासी’ ज्येष्ठोऽन्तेवासी=ज्येष्ठशिष्यः गौतमस्वामी स्वा.यायप्रतिष्ठेख-

‘तेण कालेण’ इत्यादि ।

‘तेण कालेण तेण समएण’ उस काल एव उस समय मे ‘सामी समोसइडे’ श्रमण भगवान महावीर स्वामी ग्रामानुग्राम विहार करते हुए रोहितक नगर के पृथिवीअवतसक वगीचे में पधारे । ‘जाव परिसा णिग्गया’ भगवान का आगमन सुनकर नगरवासी जन एव राजा प्रभु के दर्शन करने एव उनसे धर्मकथा सुनने के लिये उस वगीचे मे एकत्रित हुए । सबने भगवान को वदना नमस्कार किया । और उनकी पर्युपासना की । प्रभु ने धर्मदेशना दी । धर्मदेशना सुन कर जनता एव राजा वदना नमस्कार कर वहा से अपने-र स्थान को गये ‘तेण कालेण तेण समएण’ इसी काल और इसी समय ‘जेट्ठे अतेवासी’

‘तेण कालेण’ इत्यादि

‘तेण कालेण तेण समएण’ ते काल ते समयने विधे ‘सामी समोसइडे’ श्रमण भगवान महावीर स्वामी ग्रामानुग्राम विहार करता करता रोहितक नगरना पृथिवी-अवतसक वगीच्यामे पधार्था ‘जाव परिसा णिग्गया’ भगवाननु आगमन साभणीने नगरनिवासी भाणुसे अने राजा सौ भणीने प्रभुना दर्शन उरवा अने तेमनी पासैथी धर्मकथा साभणवा भाटे ते वगीच्यामे ओकठा थया, अने सौंमे भगवानने वदन-नमस्कार कर्था, अने तेमनी पयुंथासना करी प्रभुंमे धर्मकथा कही सभणावी, पछी-नमस्कार करीने सौ त्याथी पोताना स्थानके गया ‘तेण कालेण तेण समएण’ ते काल अने ते समयने विधे, ‘जेट्ठे अतेवासी’ भगवान महावीरना भोटा शिष्य गौतम स्वामी

કુમાર: 'જુવરાયા' યુવરાજ આસીત્ । તત્ર સ્વલુ 'રોહીડણ નયરે' રોહિતકે નગરે 'દત્તે નામ' દત્તો નામ 'ગાઢાવડે પરિસડ' ગાથાપતિ. પરિસતિ । સ કીદશ: ? 'અડદે' આદ્ય: યાવદ્ અપરિભૂત: । તસ્ય દત્તગાથાપતે: 'ઋણસિરી મારિયા' કૃણશ્રીભાર્યા આસીત્ । 'તસ્સ ન દત્તસ્સ' તસ્ય સ્વલુ દત્તસ્ય 'ધૂયા' દુહિતા 'ઋણસિરીણ અત્તયા' કૃણશ્રિય આન્મજા દેવદત્તા નામ દારિકા 'હોત્થા' આસીત્ । મા કીદશી ? ઇત્યાહ- 'અહીણ જાવ ઉક્કિટ્ઠસરીરા' અહીન યાવત્ ઉત્ક્રષ્ટશરીરા-અત્ર યાવન્તુદ્ધાત્-અહીનપરિપૂર્ણપન્થેન્દ્રિયશરીરા, યૌવનેન રૂપેણ લાવણ્યેનાતીયોત્કૃષ્ટા, ઇતિ સગ્રહ. ॥ સુ. ૧ ॥

॥ મૂલમ્ ॥

તેણ કાલેણ તેણ સમણ સામી સમોસડ્ઢે જાવ પરિસા ણિગયા । તેણ કાલેણં તેણ સણણ જેટ્ટે અતેવાસી છટ્ઠક્ક-મણપારણગસિ તહેવ જાવ રાયમગ્ગ ઓગાઢે હત્થી આસે પુરિસે પાસડ । તેસિ પુરિસાણ મજ્ઝગયં પાસડ્ઢ ઇત્થિય અવડ-

કા નામ શ્રી દેવી યા ઔર 'પૂસણદી કુમારે જુવરાયા' યુવરાજ કા નામ પુષ્પનન્દિ કુમાર યા । 'રોહીડણ નયરે દત્તે નામ ગાઢાવડે પરિસડ' હંસી રોહિતક નગર મે દત્ત નામ કા એક ગાથાપતિ રહતા યા । 'અડદે' યહ ધનસપન્ન એવ અપરિભવનીય થા । 'ઋણસિરી મારિયા' ગાથાપતિ કી ભાર્યા કા નામ કૃણશ્રી થા । 'તસ્સ ન દત્તસ્સ ધૂયા ઋણસિરીણ અત્તયા દેવદત્તા નામ દારિયા હોત્થા' હસ દત્ત કે કૃણશ્રી સે ઉત્પન્ન એક દેવ દત્તા નામકી દારિકા થી । 'અહીણ જાવ ઉક્કિટ્ઠસરીરા' જો હન્દ્રિયોં કી પ્રમાણોપેત એવ લક્ષણોપેત રચના સે પરિપૂર્ણ શરીરવાલી થી, યૌવન, રૂપ એવ લાવણ્ય સે અત્યંત ઉત્કૃષ્ટ થી ॥ સુ. ૧ ॥

શ્રીદેવી હતુ 'પૂસણદી કુમારે જુવરાયા' તેના યુવરાજનું નામ પુષ્પનન્દિ કુમાર હતુ 'રોહીડણ નયરે દત્તે નામ ગાઢાવડે પરિસડ' તે રોહિતક નગરમા દત્ત નામતા એક ગાથાપતિ રહેતા હતા 'અડદે' તે ધન સપન્ન અને કોઈથી પરાભવ ન પામે તેવ હતા, 'ઋણસિરી મારિયા' ગાથાપતિના સ્ત્રીનું નામ 'કૃણશ્રી' હતુ 'તસ્સ ન દત્તસ્સ ધૂયા ઋણસિરીણ અત્તયા દેવદત્તા નામ દારિયા હોત્થા' તે દત્તને કૃણશ્રીના ઉદરથી ઉત્પન્ન થયેલી દેવદત્તા નામની એક દારિકા-બાળકી હતી 'અહીણ જાવ ઉક્કિટ્ઠસરીરા' ઇન્દ્રિયોની સુપ્રમાણુતા અર્થાત્ યોગ્ય લક્ષણોની રચનાથી, પરિપૂર્ણ શરીરવાળી હતી, તે યૌવન, રૂપ અને લાવણ્યમા બહુજ ઉત્કૃષ્ટ હતી (સુ. ૧)

उगवधणं उक्खित्तकण्णणास जाव सूले भिज्जमाणं पासइ, पासित्ता इमे अज्झत्थिए ४ तहेव णिग्गए जाव एव वयासी-एसि ण भंते । ते इत्थिया पुव्वभवे का आसी ? ॥ सू० २ ॥

टीका

‘तेण कालेण’ इत्यादि ।

‘तेण कालेण तेण समएण’ तस्मिन् काले तस्मिन् समये ‘सामी’ स्वामी=श्रीमहावीरस्वामी ‘समोसइडे’ समवसृत.=समागतः ‘जाव’ यावत्-भगवदागमन श्रुत्या ‘परिसा णिग्गया’ परिपन्निर्गता=राजापि निर्गतः, भगवन्तवन्दित्वा नमस्कृत्य यावत् पर्युपास्ते । धर्म. कथितः । धर्मकथा श्रुत्वा भगवन्तवन्दित्वा नमस्कृत्य परिपत् प्रतिगता, राजापि प्रतिगतः । इति पूर्ववद् बोध्यम् । ‘तेण कालेण तेण समएण तस्मिन् काले तस्मिन् समये भगवतो महावीरस्य ‘जेट्ठे अतेवासी’ ज्येष्ठोऽन्तेवासी=ज्येष्ठशिष्यः गौतमस्वामी स्वाध्यायप्रतिष्ठेख-

‘तेण कालेण’ इत्यादि ।

‘तेण कालेण तेण समएण’ उस काल एव उस समय मे ‘सामी समोसइडे’ श्रमण भगवान महावीर स्वामी ग्रामानुग्राम विहार करते हुए रोहितक नगर के पृथिवीअवतसक बगीचे में पधारे । ‘जाव परिसा णिग्गया’ भगवान का आगमन सुनकर नगरवासी जन एव राजा प्रभु के दर्शन करने एवं उनसे धर्मकथा सुनने के लिये उस बगीचे मे एकत्रित हुए । सबने भगवान को वदना नमस्कार किया । और उनकी पर्युपासना की । प्रभु ने धर्मदेशना दी । धर्मदेशना सुन कर जनता एव राजा वदना नमस्कार कर वहा से अपने-२ स्थान को गये ‘तेण कालेण तेण समएण’ इसी काल और इसी समय ‘जेट्ठे अतेवासी’

‘तेण कालेण’ इत्यादि

‘तेण कालेण तेण समएण’ ते काल ते समयने विषे ‘सामी समोसइडे’ श्रमण भगवान महावीर स्वामी ग्रामानुग्राम विहार करता करता रोहितक नगरना पृथिवी-अवतसक बगीच्यामे पधार्था ‘जाव परिसा णिग्गया’ भगवाननु आगमन सामणीने नगरनिवासी भाणुसे अने राजा सौ मणीने प्रभुना दर्शन करवा अने तेमनी पासैथी धर्मकथा सामणवा भाटे ते भगीच्यामे जेठ्ठा थया, अने सौजे भगवानने वदन-नमस्कार कर्था, अने तेमनी पर्युपासना करी प्रभुजे धर्मकथा ज्ही सभाणावी, पछी-नमस्कार करीने सौ त्याथी पोताना स्थानके गया ‘तेण कालेण तेण समएण’ ते जण अने ते समयने विषे, ‘जेट्ठे अतेवासी’ भगवान महावीरना मोटा शिष्य गौतम स्वामी

નાદિ કૃત્યા ભગવદાજ્ઞા ગૃહીત્યા 'છટ્ઠસ્ત્રવમણપારણગસિ' પૃષ્ઠપણપારણકે 'તદેવ' તથૈવ=પૂર્વોક્તયદેવ 'જાવ' યાવત-રોહિતકે નગરે ભિક્ષામટન 'રાયમગ્ગ' રાજ-માર્ગમ્ 'ઓગાદે' અગાઢ.=સમાગતઃ । તત્ર 'હત્થી' હસ્તિન. 'આસે' અશ્વાન્ 'પુરિસે' પુરુષાશ્ચ 'પાસડ્' પશ્યતિ । તેસિં પુરિસાણ' તેષા પુરુષાણા 'મજ્ઝગય' મધ્યગતા 'પાસડ્' પશ્યતિ । કા પશ્યતીત્યાહ- 'એગ્ગ' એત્થિય' એકા સ્ત્રિયમ્ । સીદ્ધશીમ્ 'અવુડગવધણ' અવપોટકવચ્ચના=વ્યાખ્યા પ્રાગુક્તા, 'ઉક્કિત્તરુણ્ણાસ' ઉત્કૃષ્ટરુણ્ણાસા 'જાવ' યાવત્-'મૂલે' મૂલે=મૂળાયા 'મિજ્જમાણ' મિદ્યમાના 'પાસડ્' પશ્યતિ, 'પાસિત્તા' દૃષ્ટ્વા તસ્ય ભગવતો ગૌતમસ્ય 'ઇમે' એવ=વક્ત્ર્ય માણ અજ્ઞાતિથિ૯૪' આ યાત્મિક ૪ આત્મનિ મનોગત-સંકલ્પ. 'તદેવ' તથૈવ પૂર્વોક્તપ્રકાર એવ સમુદપદ્યત, 'ણિગ્ગ' નિર્ગત સામુદાનિકો ભિક્ષા ગૃહીત્યા

ભગવાન મહાવીર કે વડે શિષ્ય ગૌતમ સ્વામી 'છટ્ઠસ્ત્રવમણપારણગસિ' સ્વાધ્યાય ધ્યાન એવ પ્રતિલેખનાદિક ક્રિયા સમાપ્ત કર ભગવાન કી આજ્ઞા લેકર ઊઠ કે પારણા કે નિમિત્ત 'તદેવ જાવ રાયમગ્ગ ઓગાદે' પૂર્વોક્ત વિધિ કે અનુસાર રોહિતક નગર કે ઊચ-નીચાદિ કુલો મે ભિક્ષા કે લિયે ફિરતે હુણ રાજમાર્ગ મે આયે । 'હત્થી આસે પુરિસે પાસડ્' વહા ઉન્હોને અનેક હાથિયો, ઘોડોં ઓર પુરુષો કો દેખા । સાથ મે 'તેસિં પુરિસાણ મજ્ઝગય પાસડ્ એગ્ગ' એત્થિય અવુડગ-વધણ ઉક્કિત્ત-રુણ્ણાસ જાવ મૂલે મિજ્જમાણ પાસડ્' ઉન પુરુષો કે બીચ મે ઉન્હોને એક એસી સ્ત્રી દેખી કી જિસકે દોનો હાથ પીછે કી ઓર કરકે બધે હુણ થે । નાક ઓર કાન જિસકે દોનો કટે હુણ થે । શૂલી પર જો ચઢી હુઈ યી । 'પાસિત્તા' ઇમે અજ્ઞાતિથિ૯૪' એસી કષ્ટ દશા મે પડે હુઈ સ્ત્રી કો દેખકર ભગવાન ગૌતમ કે ચિત્ત મે યે વક્ષ્યમાણ સકલ્પ 'તદેવ' પૂર્વ કી

'છટ્ઠસ્ત્રવમણપારણગસિ' સ્વાધ્યાય, ધ્યાન અને પ્રતિલેખનાદિક ક્રિયા પૂરી કરીને ભગવાનની આજ્ઞા લેને છઠના પારણા નિમિત્તે, 'તદેવ જાવ રાયમગ્ગ ઓગાદે' આગળ ઊઠવામા આવી છે તે વિધિ મુજબ રોહિતક નગરમા હૈય નીચાદિક કુલોમા ભિક્ષા માટે ફરતા ફરતા રાજમાર્ગ પર આવ્યા 'હત્થી આસે પુરિસે પાસડ્' ત્યા તેમણે અનેક હાથીઓ, ઘોડાઓ અને પુરુષોને જોયા સાથે 'તેસિં પુરિસાણ મજ્ઝગય પાસડ્ એગ્ગ' એત્થિય અવુડગવધણ ઉક્કિત્તરુણ્ણાસ જાવ મૂલે મિજ્જમાણ પાસડ્' તે પુરુષોની વચ્ચેમા એક એવી સ્ત્રીને જોઈ કે જેના બન્ને હાથ પાછળથી બાંધેલા હતા. નાક અને કાન જેના કાપેલા હતા અને જે શૂલી પર ચઢેલી હતી 'પાસિત્તા' ઇમે અજ્ઞાતિથિ૯૪' એવી કષ્ટ દશામા પડેલી તે સ્ત્રીને જોઈને, ભગવાન ગૌતમના ચિત્તમા

श्रीगौतमस्वामी रोहितकात् नगरात्, 'जाव' यावत् पूर्ववद् भगवत् समीपे समागत्य 'एव वयासी' एवमवादीत् 'एसा ण' एसा खलु 'भते' हे भदन्त ! 'इत्थिया' स्त्री 'पुव्वभवे' पूर्वभवे 'का आसी' काऽऽसीत् ? ॥ सू० २ ॥

॥ मूलम् ॥

एव खलु गोयमा । तेणं कालेणं तेण समएण डहेव जंवूदीवे दीवे भारहे वासे सुपइठ्ठे णाम णयरे होत्था रिद्धं ३ । तत्थ महासेणे राया, तस्स ण महासेणस्स रण्णो धारिणीपामोक्खं देवीसहस्स ओरोहे यावि होत्था । तस्स ण महासेणस्स रण्णो पुत्ते धारिणीए देवीए अत्तए सीहसेणे णामं कुमारे होत्था अहीणं जुवराया । तए णं तस्स सीहसेणस्स कुमारस्स अम्मापियरो अण्णया कयाइं पच पासायवडिसयसगाइं कारेति, अब्भुगयं । तए ण तस्स सीहसेणस्स अम्मापियरो अण्णया कयाइं सामापामोक्खाणं पचण्ह रायवरकण्णगसयाणं एगदिवसेण पाणिं गिण्हवेति । पचसयओ दाओ । तए ण सीहसेणे कुमारे सामापामोक्खेहि देवीसएहि सद्धिं उप्पि जाव विहरइ ॥ सू० ३ ॥

तरह उत्पन्न हुए । पश्चात् 'णिग्गए' यथाप्राप्त भिक्षा प्राप्त कर फिर वे उस रोहितक नगर से चले और 'जाव' जहां श्री भगवान महावीर स्वामी विराजमान थे वहां आये । प्राप्त भिक्षा दिग्वा कर 'एव वयासी' प्रभु से उन्होंने उस स्त्री का समस्त वृत्तान्त कहा । साथ में यह भी पूछा 'एसा ण भते इत्थिया पुव्वभवे का आसी' कि हे भदन्त ! यह स्त्री पूर्वभव में कौन थी ॥ सू० २ ॥

'तद्देव' पड़ेलानी भाइय स कटप थये पछी 'णिग्गए' यथाप्राप्त भिक्षा प्राप्त करीने पाछा ते योताना स्थान पर आट्या, अने ज्था श्री भगवान भल्लापीन स्वामी विराजता हुता त्या आल्या अने प्राप्त भिक्षा प्रभुने अतापीने 'एव वयासी' गौतम स्वामीजे ज्ञेयेली श्रीने तमाभ वृत्तात् कहेो अने ते साथे ओ पछु पूछ्यु 'एसा ण भते इत्थिया पुव्वभवे का आसी' ठेहे भदन्त ! ते श्री पूर्वभवमा केछु डती (सू० २)

नादि कृत्या भगवदाज्ञा गृहीत्या 'छट्कखमणपारणगसि' पण्डपणपारणके 'तहेव' तथैव=पूर्वोक्तप्रदेय 'जाव' यावत्-रोहितके नगरे भिक्षामटन् 'रायमग्ग' राजमार्गम् 'ओगादे' अगगाढः=समागतः । तत्र 'इत्थी' इस्तिन. 'आसे' अश्वान् 'पुरिसे' पुरुषाश्च 'पासइ' पश्यति । तेसिं पुरिसाण' तेषां पुरुषाणां 'मज्झगय' मध्यगता 'पासइ' पश्यति । का पश्यतीत्याह- 'एग इत्थिय' एका स्त्रियम् । कीदृशीम् 'अवउडगवधण' अवरोटकरुन्धना=व्याख्या प्रागुक्ता, 'उक्कित्तरुण्णणास' उत्कृत्तरुण्णनासा 'जाव' यावत्-'मूले' मूले=मूलाया 'मिज्जमाण' भिद्यमाना 'पासइ' पश्यति, 'पासित्ता' दृष्ट्वा तस्य भगवतो गातमस्य 'इमे' अयं=वक्ष्यमाण अज्झत्थिए०४' आ-यात्मिक. ४ जात्मनि मनोगत-सङ्कल्प 'तहेव' तथैव पूर्वोक्तप्रकार एव समुदपद्यत, 'णिग्गए' निर्गत सामुदानिना भिक्षा गृहीत्वा

भगवान महावीर के बड़े शिष्य गौतम स्वामी 'छट्कखमणपारणगसि' स्वाध्याय ध्यान एवं प्रतिलेखनादिक क्रिया समाप्त कर भगवान की आज्ञा लेकर छठ के पारणा के निमित्त 'तहेव जाव रायमग्ग ओगादे' पूर्वोक्त विधि के अनुसार रोहितक नगर के ऊच-नीचादि कुलो में भिक्षा के लिये फिरते हुए राजमार्ग में आये । 'इत्थी आसे पुरिसे पासइ' वहाँ उन्होंने अनेक हाथियों, घोड़ों और पुरुषों को देखा । साथ में 'तेसिं पुरिसाण मज्झगय पासइ एग इत्थिय अवउडग-वधण उक्कित्तरुण्णणास जाव मूले मिज्जमाण पासइ' उन पुरुषों के बीच में उन्होंने एक ऐसी स्त्री देखी कि जिसके दोनों हाथ पीछे की ओर करके बंधे हुए थे । नाक और कान जिसके दोनों कटे हुए थे । शूली पर जो चढ़ी हुई थी । 'पासित्ता इमे अज्झत्थिए४' ऐसी कष्ट दशा में पड़े हुई स्त्री को देखकर भगवान गौतम के चित्त में ये वक्ष्यमाण सकल्प 'तहेव' पूर्व की

'छट्कखमणपारणगसि' स्वाध्याय, ध्यान અને પ્રતિલેખનાદિક ક્રિયા પૂરી કરીને ભગવાનની આજ્ઞા લઈને છઠના પારણા નિમિત્તે, 'તહેવ જાવ રાયમગ્ગ ઓગાદે' આગળ કહેવામાં આવી છે તે વિધિ મુજબ રોહિતક નગરમાં ઉચ નીચાદિક કુલોમાં ભિક્ષા માટે ફરતા ફરતા રાજમાર્ગ પર આવ્યા 'इत्थी आसे पुरिसे पासइ' ત્યાં તેમણે અનેક હાથીઓ, ઘોડાઓ અને પુરુષોને જોયા સાથે 'तेसिं पुरिसाण मज्झगय पासइ एग इत्थिय अवउडगवधण उक्कित्तरुण्णणास जाव मूले मिज्जमाण पासइ' તે પુરુષોની વચ્ચેમાં એક એવી સ્ત્રીને જોઈ કે જેના બન્ને હાથ પાછળથી બાંધેલા હતા નાક અને કાન જેના કાપેલા હતા અને જે શૂલી પર ચઢેલી હતી 'पासित्ता इमे अज्झत्थिए४' એવી કષ્ટ દશામાં પડેલી તે સ્ત્રીને જોઈને, ભગવાન ગૌતમના ચિત્તમાં

युवराजः । 'तए ण तस्स सीहसेणस्स' ततः खलु तस्य सिंहसेनस्य 'कुमारस्स कुमारस्य 'अम्मापियरो' अम्मापितरौ 'अण्णया कयाइ' अन्यदा कदाचित् 'पचपासायवडिसयसयाइ' पञ्चपासादावतसकशतानि 'कारेति' कारयतः सीहशानि? 'अब्भुगय०' 'अब्भुगयमूसियपहसिए विव' अभ्युद्रतोच्छ्रितानि=अत्यन्तोच्चानि, प्रहसितानीय, हसितुमारब्धानीवेत्यर्थः, इत्यादि सर्वं पासादावतसकवर्णनं ज्ञाता-धर्मरूपाद्भूतादितोऽवसेयम् । 'तए ण तस्स सीहसेणस्स' ततः खलु तस्य सिंहसेनस्य कुमारस्य 'अम्मापियरो' अम्मापितरौ 'अण्णया कयाइ' अन्यदा कदाचित् 'सामापामोकखाण' श्यामाप्रमुखानां 'पचण्ह' पञ्चानां 'रायवरक्कणगसयाण' राज-वरान्यकाशतानाम् 'एगदिवसेण' एकदिवसे (अत्र सप्तम्यर्थे तृतीया) 'पाणिं' पाणिं=हस्तं 'गिण्हावेति' ग्राहयतः । 'पचसयओ दाओ' पञ्चशतम् दाय.=

जन्मा या । इस का नाम था सिंहसेन कुमार । यह 'अहीण०' विशिष्ट शोभाशाली था । राजा ने इसे 'जुवराया' युवराज पद पर स्थापित कर दिया था । 'तए ण तस्स सीहसेणस्स कुमारस्स अम्मापियरो अण्णया कयाइ पचपासायवडिसयसयाइ कारेति' किमी एक समय की बात है कि इस सिंहसेन कुमार के माता-पिता ने पाचसौ सुन्दर से सुन्दर प्रासाद बनवाये । 'अब्भुगय०' जो बहुत ही उन्नत थे एवं देखनेवालों को ऐसे प्रतीत होते थे कि मानों ये हस रहे हैं । प्रासादों के विषय का विशेष वर्णन ज्ञाताधर्मरूपाद्भूत सूत्र से जान लेना चाहिये । 'तए ण तस्स सीहसेणस्स अम्मापियरो अण्णया कयाइ सामापामोकखाण पचण्ह राय-वरक्कणगसयाण एगदिवसेण पाणिं गिण्हावेति' राजारानी ने मिलकर अपने पुत्र सिंहस्य का किसी एक समय श्यामाप्रमुख पाचसौ उत्तम राजाओं की कन्याओं के साथ एक ही दिन विवाह कर दिया 'पचसयओ दाओ'

नाम सिंहसेन कुमार હતો 'અહીણ૦' તે વિશેષ પ્રકારથી શોભાયમાન હતો. રાજાએ તેને 'જુવરાયા' યુવરાજ પદ પર સ્થાપિત કર્યો હતો. 'તए ण तस्स सीहसेणस्स कुमारस्स अम्मापियरो अण्णया कयाइ पचपासायवडिसयसयाइ कारेति' કેાઇ એક સમયની વાત છે કે તે મિહસેન કુમારના માતા-પિતાએ પાચસો સુદરમા સુદર મહેલ બનાવરાવ્યા, 'अब्भुगय०' જે ઘણાજ ઉન્નત હતા અને જોનાર માણસને એમ લાગે કે બાણે આપણી સાથે તે મહેલ હસતા હોય. 'तए ण तस्स सीहसेणस्स अम्मापियरो अण्णया कयाइ सामापामोकखाण पचण्ह रायवरक्कणगसयाण एगदिवसेण पाणिं गिण्हावेति' રાજા અને રાણીએ મલીને પોતાના પુત્ર સિહસ્યનો કેાઇ એક સમયને વિષે શ્યામા પ્રમુખ પાચસો ઉત્તમ રાજાઓની કન્યાઓની સાથે એક દિવસમા વિવાહ કર્યો 'पचसयओ दाओ' મિહસ્ય માટે તે પાચસો કન્યાઓના માતા-પિતાઓએ પહેરામણીમા

टीका

भगवान् देवदत्तायाः पूर्वभयं वर्णयति 'एव खलु' इत्यादि ।

एव खलु 'गोयमा' हे गौतम ! तेण कालेण तेण समएण' तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'इहेय' इहेय-जम्बूद्वीवे दीवे' जम्बूद्वीपे द्वीपे 'भारहे वासे' भारते वर्षे 'सुपइहे णाम णयरे' सुप्रतिष्ठ नाम नगर 'होत्था' आसीत्, 'रिद्धं ३' ऋद्धस्तिमितसमृद्धम् । तत्र 'महासेणे राया' महासेनो राजा आसीत्, 'तस्स ण' महासेणस्स रण्णो' तस्य खलु महासेनस्य राज्ञः, 'धारिणीपामोक्ख' धारिणी-प्रमुख 'देवीसइस्स' देवीसहस्र 'ओरोहे यावि' अरोधश्चापि 'होत्था' आसीत् । 'तस्स ण महासेणस्स रण्णो पुत्ते' तस्य खलु महासेनस्य राज्ञः, पुत्रः 'धारिणीए देवीए अत्तए' धारिण्या देव्या आत्मजः 'सीहसेणे णाम कुमारे होत्था' सिंहसेनो नाम कुमार आसीत् । कीदृशः ? 'अहीणं' अहीनपरिपूर्णपञ्चेन्द्रियशरीरः 'जुवराया'

'एव खलु गोयमा०' इत्यादि ।

गौतम के प्रश्न को सुनकर प्रभुने देवदत्ता के पूर्वभय का इस प्रकार वर्णन किया 'एव खलु गोयमा' हे गौतम 'तेण कालेण तेण सम एण इहेव जवुद्वीवे दीवे भारहे वासे सुपइहे णाम णयरे होत्था' उस काल एव उस समय में इस जम्बूद्वीप के भरत क्षेत्र में सुप्रतिष्ठ नाम का एक नगर था । यह 'रिद्धं ३' रिद्ध, स्तिमित एव समृद्ध था । 'तत्थ महासेणे राया' इसमें महासेन नाम का राजा रहता था । 'तस्स ण महासेणस्स रण्णो धारिणीपामोक्ख देवीसइस्स ओरोहे यावि होत्था' इस महासेन नृपति के अन्त पुर में धारिणी आदि एक हजार रानिया थी । 'तस्स ण महासेणस्स रण्णो पुत्ते धारिणीए देवीए अत्तए सीहसेणे णाम कुमारे होत्था' राजा का एक पुत्र था जो धारिणी देवी की कुक्षि से

'एव खलु गोयमा !' इत्यादि

गौतमना प्रश्नने सावणीने प्रभुओ देवदत्ताना पूर्वभवनु आ प्रभाओ वर्णन कथु 'एव खलु गोयमा' हे गौतम ? 'तेण कालेण तेण समएण इहेव जवुद्वीवे दीवे भारहे वासे सुपइहे णाम णयरे होत्था' ते काल अने ते समयने विषे आ जम्बूद्वीपना भरत-क्षेत्रमा सुप्रतिष्ठ नामनु ओक नगर હતુ ते 'રિદ્ધં ૩' રિદ્ધ સ્તિમિત અને સમૃદ્ધ હતુ 'તત્થ મહાસેણે રાયા' તેમા મહાસેન નામના રાજા રહેતા હતા 'તસ્સ ણ મહાસેણસ્સ રણ્ણો ધારિણીપામોક્ખ દેવીસહસ્સ ઓરોહે યાવિ હોત્થા' તે મહાસેન રાજાના અન્ત પુરમા ધારિણી આદિ ઓક હજાર રાણીઓ હતી 'તસ્સ ણ મહાસેણસ્સ રણ્ણો પુત્તે ધારિણીએ દેવીએ અત્તએ સીહસેણે નામ કુમારે હોત્થા' રાજાને ઓક પુત્ર હતો જે ધારિણી દેવીના ઉદરથી જન્મ પામ્યો હતો, તેનું

યુવરાજઃ । ‘તથ ન તસ્સ સીહસેણસ્સ’ તતઃ खलु तस्य सिंहसेनस्य ‘कुमारस्स कुमारस्स ‘अम्मापियरो’ अम्मापितरो ‘अण्णया कयाइ’ अन्यदा कदाचित् ‘पचपासायवडिसयसयाइ’ पञ्चपासादावतसकशतानि ‘कारेति’ कारयतः कीदृशानि? ‘अब्भुगय०’ ‘अब्भुगयमूसियपहसिए विव’ अभ्युद्रतोच्छ्रितानि=अत्यन्तोच्चानि, प्रहसितानीय, हसितुमारब्धानीवेत्यर्थः, इत्यादि सर्वं प्रासादावतसकवर्णनं ज्ञाता-धर्मकथाङ्गसूत्रादितोऽवसेयम् । ‘तथ न तस्स सીहसेणस्स’ ततः खलु तस्य सिंहसेनस्य कुमारस्स ‘अम्मापियरो’ अम्मापितरो ‘अण्णया कयाइ’ अन्यदा कदाचित् ‘सामापामोकखाण’ श्यामाप्रमुखाना ‘पचण्ह’ पञ्चाना ‘रायवरकण्णगसयाण’ राज-वरकन्यकाशतानाम् ‘एगदिवसेण’ एकदिवसे (अत्र सप्तम्यर्थे तृतीया) ‘पाणि’ पाणि=हस्त ‘गिण्हवेति’ ग्राहयतः । ‘पचसयओ दाओ’ पञ्चशतको दाय=

जन्मा था । इस का नाम था सिंहसेन कुमार । यह ‘अहीण०’ विशिष्ट शोभाशाली था । राजा ने इसे ‘जुवराया’ युवराज पद पर स्थापित कर दिया था । ‘तथ न तस्स सीहसेणस्स कुमारस्स अम्मापियरो अण्णया कयाइ पचपासायवडिसयसयाइ कारेति’ किसी एक समय की बात है कि इस सिंहसेन कुमार के माता-पिता ने पाचसौ सुन्दर से सुन्दर प्रासाद बनवाये । ‘अब्भुगय०’ जो बहुत ही उन्नत थे एवं देखनेवालों को ऐसे प्रतीत होते थे कि मानों ये हस रहे हैं । प्रासादों के विषय का विशेष वर्णन ज्ञाताधर्मकथाङ्ग सूत्र से जान लेना चाहिये । ‘तथ न तस्स सीहसेणस्स अम्मापियरो अण्णया कयाइ सामापामोकखाण पचण्ह राय-वरकण्णगमयाण एगदिवसेण पाणि गिण्हवेति’ राजारानी ने मिलकर अपने पुत्र सिंहसेन का किसी एक समय श्यामाप्रमुख पाचसौ उत्तम राजाओं की कन्याओं के साथ एक ही दिन विवाह कर दिया ‘पचसयओ दाओ’

नाम सिंहसेन कुमार હતો ‘અહીણ૦’ તે વિશેષ પ્રદારથી શોભાયમાન હતો । રાણાએ તેને ‘જુવરાયા’ યુવરાજ પદ પર સ્થાપિત કર્યો હતો । ‘તથ ન તસ્સ સીહસેણસ્સ કુમા-રસ્સ અમ્માપિયરો અણ્ણયા કયાઈ પચપાસાયવડિસયસયાઈ કારેતિ’ કોઈ એક સમયની વાત છે કે તે સિંહસેન કુમારના માતા-પિતાએ પાચસો સુદરમા સુદર મહેલ બનાવરાવ્યા, ‘અબ્ભુગય૦’ જે ઘણાજ ઉન્નત હતા અને બેનાર માણસને એમ લાગે કે બાણે આપણી સાથે તે મહેલ હસ્તા હોય ‘તથ ન તસ્સ સીહસેણસ્સ અમ્માપિયરો અણ્ણયા કયાઈ સમાપામોકલાણ પચણ્હ રાયવરકણ્ણગસયાણ ઇગદિવસેણ પાણિ ગિણ્હવેતિ’ રાણા અને રાણીએ મળીને પોતાના પુત્ર સિંહસેનના કોઈ એક સમયને વિષે શ્યામા પ્રમુખ પાચસો ઉત્તમ રાણાઓની કન્યાઓની સાથે એક દિવસના વિવાહ કર્યો ‘પચસયઓ દાઓ’ સિંહસેન માટે તે પાચસો કન્યાઓના માતા-પિતાઓએ પહેરામણીમાં

तस्मै सिंहसेनकुमाराय पञ्चशतराजरसन्यकानां स्वस्वमातापितृभ्यां हिरण्यसुवर्णा-
दीना दासीपर्यन्तानां प्रत्येकं पञ्चशतसंख्यको दायः प्रदत्त इत्यर्थः । 'तए ण
सीहसेणे कुमारे' ततः खलु सः सिंहसेनः कुमारः 'सामापामोक्खेहि' श्यामा-
प्रमुखः 'पचहि' पञ्चभिः 'देवीसएहि' देवीशतैः 'सद्धिं' सार्धं 'उप्पि जाव' उपरि-
प्रासादे यावत् दिव्यान् मानुष्यान् कामभोगान् भुञ्जानः 'विहरइ' विहरति ॥ सू० ३ ॥

॥ मूलम् ॥

तए ण से महासेणे राया अण्णया कयाइ कालधम्मणा
सजुत्ते णीहरणं० राया जाए महया० । तए ण से सीहसेणे राया
सामाए देवीए मुच्छिए ४ अवसेसाओ देवीओ णो आढाइ
णो परिजाणाइ, अणाढियमाणे अपरिजाणमाणे विहरइ । तए
ण एगूणगाण पचण्ह देवीसयाण एगूणाइ पचमाइसयाइ इमीसे
कहाए लद्धट्टाइ समाणाइ—एव खलु सीहसेणे राया सामाए
देवीए मुच्छिए ४ अम्ह धूयाओ णो आढाइ णो परिजाणाइ
त सेयं खलु अम्ह साम देवि अग्गिप्पओगेण वा विसप्प-
ओगेण वा सत्थप्पओगेण वा जीवियाओ ववरोवित्तए, एव
सपेहेति, सपेहिता सामाए देवीए अतराणि य छिदाणि य
विरहाणि य पडिजागरमाणीओर विहरति । तए ण सा सामा

सिंहरथ के लिये इन पाच सौ कन्याओं के मातापिताओं ने दहेज में
हिरण्य सुवर्ण आदि से लेकर दासीपर्यन्त प्रत्येक वस्तु पाच पाच
सौ की गणना में प्रदान की । 'तए ण सीहसेणे कुमारे सामापामोक्खेहि
पचहि देवीसएहि सद्धिं उप्पि जाव विहरइ' सिंहसेन कुमार अब श्यामा-
प्रमुख अपनी पाच सौ स्त्रियों के साथ उन प्रासादों में रहता हुआ
दिव्य मनुष्य-भव सबधी कामभोगों को भोगने लगा ॥ सू० ३ ॥

हिरण्य-सुवर्ण आदिथी वधने दासी सुधीनी प्रत्येक वस्तु पाचसौनी म पचा-प्रमाण आपी,
'तए ण सीहसेणे कुमारे सामापामोक्खेहि पचहि देवीसएहि सद्धिं उप्पि जाव
विहरइ' सिंहसेन कुमार ओ श्यामाप्रमुख पोटानी पाचसौ स्त्रीओनी साथे ते महेदीभा
रहीने दिव्य मनुष्यभाव सबधी काम-भोगोने भोगववा लाग्यो (सू० ३)

देवी इमीसे कहाए लछट्टा समाणी एवं वयासी-एव खलु
मम एगूणाण पंचणह सवत्तीसयाण एगूणाइ पंचमाइसयाइं
इमीसे कहाए लछट्टाइ समाणाइ एव वयासी-एव खलु सीह-
सेणे राया जाव पडिजागरमाणीओ विहरति, त ण णज्जइ ण
मम केणइ कुमारेणं मारिस्सति त्तिकट्टु भीया ४ जेणेव कोवघरे
तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता ओहय जावज्झियाइ ॥सू० ४॥

टीका

‘तए ण से’ इत्यादि ।

‘तए ण से’ ततः खलु स. ‘महासेणे राया’ महासेनो राजा ‘अण्णया-
कयाइ’ अण्णया कदाचित् ‘कालधम्मणा सजुत्ते’ कालधर्मेण सयुक्तः=मृत. ।
‘णीहरण’ निर्हरण-अत्रैव योजना-तत खलु स सिंहसेनो दारको बहुभिर्मित्र
ज्ञातिप्रभृतिभिः सह रुदन् ३ सिंहसेनस्य=मृतशरीरस्य स्मशानदेशे प्रापण करोति ।
लौकिक-मृतकृत्यानि करोति, ततः खलु स सिंहसेनो दारक, ‘राया जाए’
राजा जात, स कीदृश ? ‘महया०’ महाहिमवन्महामलयमन्दरमहेन्द्रसार,
व्याख्यातमेतत् । ‘तए ण से सिंहसेणे राया’ तत खलु स सिंहसेनो राजा

‘तए ण से’ इत्यादि ।

‘तए ण’ अनन्तर ‘से महासेणे राया अण्णया कयाइ कालधम्मणा
सजुत्ते’ किसी एक समय महासेन राजा कालधर्म को प्राप्त हो गये ।
‘णीहरण’ सिंहसेन ने अनेक मित्रादि-परिजनो के साथ मिल कर अपने
पिता की अन्त्येष्टि किया की । मृत्युकृत्यो के बाद सिंहसेन ने अपने
पिता के पद का भार सनाला अर्थात् यह ‘राया जाए’ स्वयं राजा हो
गया ‘महया०’ यह महाहिमवान्, महामलय, मन्दर और महेन्द्र के
जैसा शक्तिशाली था । ‘तए ण से सिंहसेणे राया’ यह सिंहसेन राजा

‘तए ण से’ इत्यादि

‘तए ण’ ते पछी ‘से महासेणे राया अण्णया कयाइ कालधम्मणा सजुत्ते’
के।४ के।४ समय महासेन राजा भरखु पाग्या, णीहरण पछी सिंहसेने अनेक मित्रादि
परिजनोनी साथे भणीने पोताना पितानी अन्त्येष्टि किया करी मृत्यु पछी लोक व्यवहारनी
किया कथा पछी सिंहसेने पोताना पितानु पद सभाणी-दीधु अर्थात् ते ‘राया जाए’
पोते राजा भनी गये। ‘महया०’ ते महाहिमवान्, महामलय, मन्दर अने महेन्द्र जेवो
शक्तिशाली हुते। ‘तए ण से सिंहसेणे राया’ जे सिंहसेन राजा ‘सामाए देवीए’

तस्मै सिंहसेनकुमाराय पञ्चशतराजवरकन्यारूपा स्वस्यमातापितृभ्या हिरण्यमुवर्णा-
दीना दासीपर्यन्ताना प्रत्येक पञ्चशतसंख्यको दाय. प्रदत्त इत्यर्थः । 'तए ण
सीहसेणे कुमारे' तत्. खलु सः सिंहसेनः कुमारः 'सामापामोक्खेहि' श्यामा-
प्रमुखः 'पचहि' पञ्चभिः 'देवीसएहि' देवीशतैः 'सद्धि' सार्धं 'उप्पि जाव' उपरि-
प्रासादे यावत् दिव्यान् मानुष्यान् कामभोगान् भुञ्जानः 'विहरइ' विहरति ॥ सू० ३ ॥

॥ मूलम् ॥

तए ण से महासेणे राया अण्णया कयाइ कालधम्मणा
सजुत्ते णीहरणं० राया जाए महया० । तए ण से सीहसेणे राया
सामाए देवीए मुच्छिए ४ अवसेसाओ देवीओ णो आढाइ
णो परिजाणाइ, अणाढियमाणे अपरिजाणमाणे विहरइ । तए
ण एगूणगाण पचण्ह देवीसयाण एगूणाइ पचमाइसयाइ इमीसे
कहाए लद्धट्टाइ समाणाइ—एव खलु सीहसेणे राया सामाए
देवीए मुच्छिए ४ अम्ह धूयाओ णो आढाइ णो परिजाणाइ
त सेयं खलु अम्ह साम देवि अग्गिप्पओगेण वा विसप्प-
ओगेण वा सत्थप्पओगेण वा जीवियाओ ववरोवित्तए, एव
सपेहेति, सपेहिता सामाए देवीए अतराणि य छिद्दाणि य
विरहाणि य पडिजागरमाणीओर विहरति । तए णं सा सामा

सिंहरथ के लिये इन पाच सौ कन्याओ के मातापिताओं ने दहेज में
हिरण्य सुवर्ण आदि से लेकर दासीपर्यन्त प्रत्येक वस्तु पाच पाच
सौ की गणना में प्रदान की । 'तए ण सीहसेणे कुमारे सामापामोक्खेहि
पचहि देवीसएहि सद्धि उप्पि जाव विहरइ' सिंहसेन कुमार अब श्यामा-
प्रमुख अपनी पाच सौ स्त्रियों के साथ उन प्रासादों में रहता हुआ
दिव्य मनुष्य-भव सबकी कामभोगों को भोगने लगा ॥ सू० ३ ॥

हित्थय-सुवर्ण आदिही लधने दासी सुधीनी प्रत्येक वस्तु पाचसौनी म प्या-प्रभाष्य आपी,
'तए ण सीहसेणे कुमारे सामापामोक्खेहि पचहि देवीसएहि सद्धि उप्पि जाव
विहरइ' सिंहसेन कुमार ये श्यामाप्रमुख पोतानी पाचसौ स्त्रीओनी साथे ते भडेलोभा
रहीने दिव्य मनुष्यभव संधी काम-भोगोने भोगववा लाग्ये (सू० ३)

‘णान्वयः, किं सपेक्षन्ते=किं विचारयन्तीत्याकादशायामाह—‘एव खलु’ इत्यादि ।
 ‘एव खलु सीहसेणे राया’ एव खलु सिंहसेनो राजा ‘सामाए देवीए’ श्यामाया
 देव्या ‘मुच्छिण्ण’ ‘मुच्छित्तो गृद्धो ग्रथितोऽध्युपपन्न सन् ‘अम्ह धूयाओ’ अस्माक
 दुहितृः ‘णो आढाइ’ नो आद्रियते ‘णो परिजाणाइ’ नो परिजानाति=द्रष्टुमपि
 नेच्छति ‘त सेय खलु’ तन्त्रेयः खलु ‘अम्ह’ अस्माक ‘साम देवि’ श्यामा
 देवीम् ‘अग्निपपओगेण वा’ अग्निप्रयोगेण वा ‘विसप्पओगेण वा’ विषप्रयोगेण
 वा ‘सत्थप्पओगेण वा’ शस्त्रप्रयोगेण वा ‘जीवियाओ ववरोवित्तए’ जीविताद्
 व्यपरोपयितुम्, एव ‘सपेहेति’ सपेक्षन्ते=विचारयन्ति । ‘सपेहित्ता’ विचार्य ता
 एकोनपञ्चशतमातरः, ‘सामाए देवीए’ श्यामाया देव्याः ‘अतराणि य’ अन्त-
 राणि च=अवसराणि ‘छिदाणि य’ छिद्राणि च=द्रूपणानि ‘विरहाणि य’ विरहाश्च=
 राजानुपस्थितिरूपान्—एकान्तस्थानानि वा, ‘पडिजागरमाणीओर’ प्रतिजाग्रत्यः

सुना अर्थात् ‘एव खलु सीहसेणे राया सामाए देवीए मुच्छिण्ण अम्ह
 धूयाओ णो आढाइ णो परिजाणाइ’ यह सिंहसेन राजा हमारी लडकियों
 से न बोलता—चालता है और न इनकी तरफ देखता ही है, किन्तु
 रातदिन श्यामा देवी मे ही अत्यन्त आसक्त बना रहता है, त सेय
 खलु अम्ह साम देवी अग्निपपओगेण वा विसप्पओगेण वा सत्थप्पओगेण वा जीवि-
 याओ ववरोवित्तए’ तो अब इसीमे हमारी भलाई है कि हम लोग उस
 श्यामा देवी को अग्नि के प्रयोग से विषके प्रयोग से अथवा शस्त्र
 के प्रयोग से जीवन से वियुक्त कर दें । ‘एव सपेहेति’ इस प्रकार
 उन्होंने—सबने विचार किया । ‘सपेहित्ता’ विचार करने के बाद वे सब
 अब ‘सामाए देवीए अतराणि य छिदाणि य विरहाणि य पडिजागरमाणीओर
 विहरति’ श्यामादेवी के छिद्रों की, द्रूपणों की, राजा की अनुपस्थिति

सामाणी अर्थात् ‘एव खलु सीहसेणे राया सामाए देवीए मुच्छिण्ण अम्ह
 धूयाओ णो आढाइ णो परिजाणाइ’ ते सिंहसेन राजा हमारी पुत्रीओ साथे-
 बोलता—चालता नहीं तेमना तरफ़ नैता पछु नहीं अने रात्री द्विषस श्यामा देवी
 उपर अत्यन्त आसक्त णनी रहैला छे ‘त सेय खलु अम्ह साम देवि अग्निप-
 ओगेण वा विसप्पओगेण वा सत्थप्पओगेण वा जीवियाओ ववरोवित्तए’ हुवे
 तो अमाइ छित ओ रीतेज छे ते अमा ते श्यामादेवीने अग्निना प्रयोगथी, विषना
 प्रयोगथी अथवा शस्त्रना प्रयोगथी तेना जीवनना नाश करी नाथीओ ‘एव सपेहेति’
 आ प्रमाणे ते सौओ महीने विचार कर्यो ‘सपेहित्ता’ विचार करीने पछी ते सौ हुवे
 ‘सामाए देवीए अतराणि य छिदाणि य विरहाणि य पडिजागरमाणीओर विहरति’
 श्यामादेवीना छिद्रोनी, द्रूपणोनी, राजाणी जेरहाजरी रूप विरहनी, अथवा ठोछ समथ

‘સામાણ દેવીએ’ શ્યામાયા દેવ્યા ‘મુચ્છિએ’ મુચ્છિત. મૃદ્ધઃ, પ્રયિતઃ, અમ્યુ પપન્નઃ=અત્યાસક્તઃ સજાત ઇત્યર્થ. ‘અવસેસાઓ દેવીઓ’ અવશેષાઃ દેવીઃ=અન્યા રાણી. ‘ળો આઢાઈ’ નો આદ્રિયતે=ન મન્યતે ‘ળો પરિજાણાઈ’ નો પરિજાનાતિ, દ્રષ્ટુમપિ નેચ્છતિ, ‘અળાદિયમાળે’ તાઃ અનાદ્રિયમાળઃ તાસામનાદર કુર્વાળઃ ‘અપરિજાળમાળે’ અપરિજાનાનઃ દટ્ટીગોચરીર્મર્તુમપ્યગાઢ્ઠન ‘વિહરઈ’ વિહરતિ । ‘તળ ળ’ તતઃ સ્વલુ ‘તાસિ’ તાસા ‘ઘૂળળાળ’ ઘૂળનાનામ્-ઘૂળસરયાન્યૂનાના ‘પચળ્હ દેવીસયાળ’ પચ્ચાના દેવીશતાના નવનરત્યધિરુચતુઃશતાના રાણીનામિ ત્યર્થ ‘ઘૂળાઈ’ ઘૂળનાનિ ઘૂળસહ્યાન્યૂનાનિ ‘પચમાડસયાઈ’ પચ્ચમાટશતાનિ ઘૂળનપચ્ચશતમાતર ઇત્યર્થ. ‘ઈમીસે કઢાળ’ અસ્યા. કથાયા ‘લઢ્ઢાઈ’ લઢ્ઢા ધાનિ=જ્ઞાતસ્વસ્વસુતાપમાનાનિ ‘સમાળાઈ’ સન્તિ, અસ્ય ‘ઘવ સપેઠેતિ’ ઇત્ય

‘સામાણ દેવીએ’ શ્યામા દેવી મે ‘મુચ્છિએ’ અત્યત મુચ્છિત, મૃદ્ધ ટ્ઢ અત્યાસક્ત યન ગયા ઓર ‘અવસેસાઓ દેવીઓ’ યાકી રાનિયાં કી ઓર ‘ળો આઢાઈ ળા પરિજાળાઈ’ ડસને સર્વયા ઉપેક્ષા ધારણ કરલી-ડનકા ન યહ આદર કરતા, ન ડનકી કિસી ળી પ્રકાર સે અનુમોડન કરતા, ન ડનકી તરફ દેલતા ઓર ન યચનાદિક ઢારા ડન્હે સતુષ્ટ હી કરતા । ‘અળાદિયમાળે અપરિજાળમાળે વિહરઈ’ ડનકા અનાદર કરને યાલો ઓર ડન્હે અપની ઑલ ડઠાફર ળી નહી દેલને કી ડચ્છા રલને યાલા યહ સિહસેન રાજા શ્યામા રાની કે સાથ હી સુલ સે અપને ડિન ઢ્યતીત કરતા હુઆ આનદ સે રહને લગા । ‘તળ ળ તાસિ ઘૂળળાળ પચળ્હ દેવીસયાળ ઘૂળાઈ પચમાડસયાઈ’ જલ ડસકા ડસ પ્રકાર કા ઢ્યલહાર ડન ૪૯૯ લઢકિયો કી ૪૯૯ લે માતાઓ ને ‘ઈમીસે કઢાળ લઢ્ઢાઈ સમાળાઈ’

શ્યામા દેવીમા ‘મુચ્છિએ’ અત્યત મોહ ધામી અત્યાસક્ત ળની ગયો અને ‘અવસેસાઓ દેવીઓ’ ળાકીની રાણીઓ તરફ ‘ળો આઢાઈ ળો પરિજાળાઈ’ તેલે ળેકેકે ઉપેક્ષા કરી, ળાકીની ળીલ કોઈ રાણીઓનો તે આદર કરતો નથી, નથી અનુમોડન આપતો તેમજ તેના તરફ દષ્ટિ સરળી ધલુ કરતો નથી અને ળીકા ધલ્યનો ધડે કરી સતોષ ધલુ આપતો નથી ‘અળાદિયમાળે અપરિજાળમાળે વિહરઈ’ ળીલ તમામ રાણીઓનો અનાદર કરવાવાળા અને નેત્ર ડયા કરીને સામુ ધલુ નહિ ળેનારા તે સિહસેન રાજા શ્યામા રાણીની સાથે સુઅપૂર્વક ધોતાના દિલસો ધીતાલે છે, અને આનદથી રહે છે ‘તળ ળ તાસિ ઘૂળ ળાળ પચળ્હ દેવીસયાળ ઘૂળાઈ પચમાડસયાઈ’ ળ્યાલે રાજાનો આ પ્રકારનો ઢ્યલહાર, તે ૪૬૬ આરસો નવાલુ રાણીઓ ળેના તરફ રાજા દષ્ટિ ધલુ નથી કરતો તે ળીઓની મળતાઓના ળલુલામા આઢ્યા ‘ઈમીસે કઢાળ લઢ્ઢાઈ સમાળાઈ’ આ હકીકત

‘णान्नयः, किं सपेक्षन्ते=किं विचारयन्तीत्याकाङ्क्षायामाह-‘एव खलु’ इत्यादि ।
 ‘एव खलु सीहसेणे राया’ एव खलु सिंहसेनो राजा ‘सामाए देवीए’ श्यामाया
 देव्या ‘मुच्छिण्ण’ ‘मुच्छित्तो गृद्धो ग्रथितोऽध्युपपन्न सन् ‘अम्ह वूयाओ’ अस्माक
 दुहितृः ‘णो आढाड’ नो आद्रियते ‘णो परिजाणाड’ नो परिजानाति=द्रष्टुमपि
 नेच्छति ‘त सेय खलु’ तच्छ्रेयः खलु ‘अम्ह’ अस्माक ‘साम देवि’ श्यामा
 देवीम् ‘अग्निप्पओगेण वा’ अग्निप्रयोगेण वा ‘विसप्पओगेण वा’ विपप्रयोगेण
 वा ‘सत्थप्पओगेण वा’ शस्त्रप्रयोगेण वा ‘जीवियाओ ववरोवित्तए’ जीविताद्
 व्यपरोपयितुम्, एव ‘सपेहेति’ सपेक्षन्ते=विचारयन्ति । ‘सपेहित्ता’ विचार्य ता
 एकोनपञ्चशतमातरः, ‘सामाए देवीए’ श्यामाया देव्या, ‘अतराणि य’ अन्त-
 राणि च=अवसराणि ‘छिदाणि य’ छिदाणि च=द्रूपणानि ‘विरहाणि य’ विरहाश्च=
 राजानुपस्थितिरूपान्-एकान्तस्थानानि वा, ‘पडिजागरमाणीओर’ प्रतिजाग्रत्य.

सुना अर्थात् ‘एव खलु सीहसेणे राया सामाए देवीए मुच्छिण्ण अम्ह
 वूयाओ णो आढाड णो परिजाणाड’ यह सिंहसेन राजा हमारी लडकियों
 से न बोलता-चालता है और न इनकी तरफ देखता ही है, किन्तु
 रातदिन श्यामा देवी मे ही अत्यन्त आसक्त बना रहता है, त सेय
 खलु अम्ह साम देवी अग्निप्रयोगेण वा विसप्पओगेण वा सत्थप्पओगेण वा जीवि-
 याओ ववरोवित्तए’ तो अब इसीमे हमारी भलाई है कि हम लोग उस
 श्यामा देवी को अग्नि के प्रयोग से विपके प्रयोग से अथवा शस्त्र
 के प्रयोग से जीवन से वियुक्त कर दें । ‘एव सपेहेति’ इस प्रकार
 उन्होंने-सबने विचार किया । ‘सपेहित्ता’ विचार करने के बाद वे सब
 अब ‘सामाए देवीए अतराणि य छिदाणि य विरहाणि य पडिजागरमाणीओर
 विहरति’ श्यामादेवी के छिद्रों की, द्रूपणों की, राजा की अनुपस्थिति

साधणी अर्थात् ‘एव खलु सीहसेणे राया सामाए देवीए मुच्छिण्ण अम्ह
 वूयाओ णो आढाड णो परिजाणाड’ ते सिंहसेन राजा हमारी पुत्रीओ भाथे-
 बोलता-चालता नहीं तेभना तरफ़ नोता पापु नहीं अने रात्री दिवस श्यामा देवी
 उपर अत्यन्त आसक्त णनी रहैवा छे ‘त सेय खलु अम्ह साम देवि अग्निप्प-
 ओगेण वा विसप्पओगेण वा सत्थप्पओगेण वा जीवियाओ ववरोवित्तए’ इवे
 ते अमाडू छित ओ रीतेज् छे ते ओओ ते श्यामादेवीने अग्निना प्रयोगथी, विपना
 प्रयोगथी अथवा शस्त्रना प्रयोगथी तेना छवनने नाथ करी नाप्पीओ ‘एव सपेहेति’
 आ प्रभाछे ते सोओ भलीने विचार कर्यो ‘सपेहित्ता’ विचार करीने पछी ते सो इवे
 ‘सामाए देवीए अतराणि य छिदाणि य विरहाणि य पडिजागरमाणीओर विहरति’
 श्यामादेवीना छिद्रोनी, द्रूपणोनी, राजानी गेरहाजरी ३५ विरहणी, अथवा डोछ समय

૨=ગવેપન્ત્યઃ૨ 'વિહરતિ' વિહરન્તિ=તિષ્ઠન્તિ । 'તદ્ ણ સામાદેવી' તતઃ
 ચલુ શ્યામા દેવી 'ઈમીસે' અસ્યા.સ્વધાતુરૂપાયા. 'રૂઢાઈ' કથાયા =વાર્તાયાઃ
 લઢ્ઢટ્ટા સમાણી' લઢ્ઢાર્થા સતી 'ઈવ વયાસી' =ઈવમગ્રાદીત્=સ્વમનસ્પેવમવદત્-
 ઈવ વિચારયતિ સ્પેત્યર્થ. -ઈવ ચલુ 'મમ' મમ 'ઈગૂણાણ પચ્છ' ઈકોનાના
 પચ્ચાના 'સવત્તીસયાણ' સપત્નીશતાનામ્ 'ઈગૂણાઈ' ઈકોનાનિ 'પવમાડસયાઈ'
 પવમાડશતાનિ-ઈકોનપચ્ચશતમાતરઃ 'ઈમીસે રૂઢાઈ' અસ્યાઃ કથાયાઃ 'લઢ્ઢટ્ટાઈ
 સમાણાઈ' લઢ્ઢાર્થાનિ સન્તિ 'અણમણ' અન્યોન્યમ્ 'ઈવ વયાસી' ઈવમગ્રાદિબુ.
 =વિચારયન્તિ સ્મ- 'ઈવ ચલુ સીહસેણે રાયા' ઈવ ચલુ સિંહસેનો રાજા 'જાવ'
 યાવત્='શ્યામાયા દેવ્યા મૂર્ચ્ચિત્.૪ સન્ અસ્માકુ દુહિતૃ' નો આદ્રિયતે ના
 પરિજાનાતિ, તત્ શ્રેય. ચલુ અસ્માકુ શ્યામા દેવીમગ્નિપ્રયોગેણ ત્રિપ્રયોગેણ
 શસ્ત્રપ્રયોગેણ વા જીવિતાદ્ વ્યપરોપયિતુમ્, ઈવ વિચાર્ય તા. ઈકોનપચ્ચશતમાતર
 મમ અન્તરાણિ ડિટ્ટાણિ વિરહાશ્ચ 'પહિજાગરમાણીઓ વિહરતિ' પ્રતિજાગ્રત્યો
 વિહરન્તિ ઇતિ, 'ત ણ ણજ્ઞઈ ણ, તન્ન જ્ઞાયતે ચલુ 'મમ' મા 'કેણઈ કુમારેણ'

રૂપ વિરહ કો, અથવા કિસ સમય યહ પરિજન સે રહિત અકેલી હોતી
 હૈ, ઇસ પ્રકાર કે અવસર કી પ્રતીક્ષા ઈવ ગવેષણા કરતી હુઈ રહને
 લગી । 'તદ્ ણ સા સામા દેવી ઈમી સે રૂઢાઈ લઢ્ઢટ્ટા સમાણી ઈવ વયાસી'
 જવ શ્યામાદેવી કો યહ ઉનકા વિચાર જ્ઞાત હુઆ તવ ઉસને ભી
 અપને મન મે ઇસ પ્રકાર વિચાર ક્રિયા 'ઈવ ચલુ મમ ઈગૂણાણ પચ્છ
 સવત્તીસયાણ ઈગૂણાણ પવમાડસયાઈ ઈમીસે રૂઢાઈ લઢ્ઢટ્ટાઈ સમાણાઈ અણમણ
 ઈવ વયાસી' કિ મેરી ઈક કમ પાચસૌ સૌતો કી માતાઓને જો યહ
 પરસ્પર મે ઇસ પ્રકાર વિચાર ક્રિયા હૈ કિ 'ઈવ ચલુ સીહસેણે રાયા જાવ
 પહિજાગરમાણીઓ વિહરતિ' સિંહસેન રાજા શ્યામા દેવી સે હી અધિક
 પ્રેમ આદિ કરતા હૈ ઔર હમારી લઢકિયો કી તરફ દેખતા તક ભી

નોંકર, ચાકર અને પરિવ્રજન વિના ફક્ત શ્યામા એકલી હોય-એ પ્રકારના અવસરની
 રાહ અને શોધ કરવા લાગ્યા 'તદ્ ણ સા સામા દેવી ઈમીસે રૂઢાઈ લઢ્ઢટ્ટા સમાણી
 ઈવ વયાસી' આ પ્રમાણે પોતા ૧૧ ૪૯૯ શોડ સ્ત્રીઓના માતા તરફથી ચાલતી પ્રવૃત્તિ
 શ્યામા દેવીના બાણુવામા આવી, ત્યારે તેણે પણ પોતાના મનમા આ પ્રમાણે વિચાર કર્યો
 'ઈવ ચલુ મમ ઈગૂણાણ પચ્છ સવત્તીસયાણ ઈગૂણાઈ પવમાડસયાઈ ઈમીસે રૂઢાઈ
 લઢ્ઢટ્ટાઈ સમાણાઈ અણમણ ઈવ વયાસી' મારી શોડ બહેનોની ૪૯૯ માતાઓએ જે
 પરસ્પરમા આ પ્રમાણે વિચાર કર્યો છે કે 'ઈવ ચલુ સીહસેણે રાયા જાવ પહિ-
 જાગરમાણીઓ વિહરતિ' સિંહસેન રાજા શ્યામા દેવીની સાથે અધિક પ્રેમ આદિ
 રાખે છે, અને અમારી પુત્રીઓ તરફ નજર પણ કરતો નથી આદિ 'ત ણ ણજ્ઞઈ

કેનાપિ કુમારેણ=કુમૃત્યુના=અપમૃત્યુના 'મારિસ્સેતિ' મારયિષ્યન્તિ 'ત્તિરુદ્' इति
કૃત્વા=इति विचार्य 'भीया४' भीता त्रस्ता त्रसिता उद्विग्ना सती 'जेणेव कोवघरे'
यत्रैव कोपगृह 'तेणेव उवागच्छइ' तत्रैवोपागच्छति, 'उवागच्छित्ता' उपागत्य
'ओहय जाव' अपहत यावद्-अपहतमनःसरूपा 'झियाइ' यायति= आर्त-यान
કરોતિ ॥ સૂ० ૪ ॥

॥ मूलम् ॥

તણ નં સે સીહસેણે રાયા ઇમીસે કહાણ લહ્હટ્ટે સમાણે
જેણેવ કોવઘરે જેણેવ સામા દેવી તેણેવ ઉવાગચ્છઈ, ઉવાગ-
ચ્છિત્તા, સામં દેવિં ઓહયજાવ પાસઈ, પાસિત્તા એવ વયાસી-
કિં ન તુમ દેવાણુપ્પિયા ! ઓહય જાવજ્ઞિયાસિ ? તણ ન
સા સામા દેવી સીહસેણેણ રત્ના એવ વુત્તા સમાણી-ઉપ્પેણ-
ઉપ્પેણિયં સીહસેણ રાય એવ વયાસી-એવ ખલ્હુ સામી ! મમ
એગૂણપંચસવત્તીસયાણં એગૂણપચ્ચમાઇસયાઈ ઇમીસે કહાણ લહ્હ-
ટ્ટાઈ સમાણાઈ અણ્ણમણ્ણ સદાવેતિ સદાવિત્તા એવ વયાસી એવં
ખલ્હુ સીહસેણે રાયા સામાણ દેવીણ સુચ્છિણ ૪ અમ્હં ધૂયાઓ ણો
આઢાઈ ણો પરિજાણાઈ જાવ અતરાણિ ય છિદ્ધાણિ ય વિરહાણિ
ય પહિજાગરમાણીઓ વિહરતિ, ત ન નજ્જઈ ન મમ કેણઈ કુમા-
રેણં મારિસ્સેતિ ત્તિકદ્દુ ભીયા ૪ જાવજ્ઞિયામિ ॥ સૂ० ૫ ॥

નહી હૈ આદિ२ । 'त न नज्जइ न मम केणइ कुमारेण मारिस्सेति' सो न
मालुम ये सब मुझे किस समय किस कुमार=कुमौत से मार डालें ।
'त्तिकदु' ऐसा मन ही मन विचार कर 'भीया४' भयभीत, त्रसित और
उद्विग्न चित्त होकर 'जेणेव कोवघरे तेणेव उवागच्छइ' जहा कोप घर
था वहा गई । और 'उवागच्छित्ता' जा कर 'ओहय जावज्झियाइ' विमनस्क
हो आर्तध्यान करने लगी ॥ सू० ४ ॥

ण मम केणइ कुमारेण मारिस्सेति' આ પ્રમાણે છે તો મને શુ ખગર કે એ તમામ
મણીને મારે નાશ કે અને કબોતે મરાવે 'ત્તિકદુ' આ પ્રમાણે મનમાજ વિચાર
કરીને 'भीया४' ભયભીત, ત્રસિત અને ઉદ્વેગમય ચિત્ત ધનીને 'जेणेव कोवघरे
तेणेव उवागच्छइ' જ્યા કોપ ઘર હતુ ત્યા ગઇ અને 'उवागच्छित्ता' જધને 'ओहय
जावज्झियाइ' ઉદ્વેગમય થઇને આર્તધ્યાન કરવા લાગી (સૂ० ૪)

ટીકા

‘તણ ન સે’ इत्यादि ।

‘તણ ન સે સીહસેનેરાયા’ તતઃ खलु न मित्रमेनो राजा ‘इमीसे कहाए’ अस्या. कथायाः पूर्वोक्तायाः ‘लद्धहे समाणे’ लब्धार्थः सन् ‘जेणेव कोवघरे’ यत्रैव कोपगृह ‘जेणेव सामा देवी’ यत्रैव श्यामा देवी स्थिता ‘तेणेव उवागच्छइ’ तत्रैवोपागच्छति, ‘उवागच्छिता’ उपागत्य ‘साम देवि’ श्यामा देवीम् ‘ओहयजाव पासइ’ अपहतमनःसम्पत्त्या यावद् आर्त्तयान कुर्वती पश्यति ‘पासित्ता’ दृष्ट्वा ‘एव वयासी’ एवमगदीत् ‘किं न’ किं खलु केन कारणेन खलु ‘तुम देवाणुपिया’ त्व हे देवानुप्रिये ! ‘ओहय जावज्झियासि’ अपहत मन सरुक्पा यावद् ध्यायसी=आर्त्तयान करोषि ? । ‘तण न सा सामादेवी’ ततः खलु सा श्यामा देवी ‘सिंहसेणेण रत्ता’ सिंहसेनेन राज्ञा ‘एव बुत्ता समानी’ एवमुक्ता सती ‘उप्फेण-उप्फेणिय’ उत्फेनोत्फेनित=कोपवशात्फेनप्रकाशनपूर्वक

‘તણ ન સે’ इत्यादि ।

‘તણ ન’ अनन्तर ‘સે સીહસેને રાયા’ वह सिंहसेन राजा ‘इमीसे कहाए’ इस समाचार से ‘लद्धहे समाणे’ परिचित होता हुआ ‘जेणेव कोवघरे जेणेव सामा देवी तेणेव उवागच्छइ’ जहा कोपगृह था तथा उसमे जिस जगह श्यामा देवी थी वहा पर पहुँचा ‘उवागच्छिता साम देवि ओहय जाव पासइ’ पहुँचते ही उसने श्यामा देवी को अनमनी एव आर्त्तध्यान करती हुई देखा । ‘पासित्ता एव वयासी’ देख कर वह श्यामा, देवी से बोला कि ‘किं न तुम देवाणुपिया ओहय जावज्झियासि’ हे देवानु प्रिये ! तुम आज अनमनी क्यों हो और क्यों आर्त्तध्यान कर रही हो ? ‘तण न सा सामा देवी સીહસેનેણ રત્તા એવં બુત્તા સમાણી ઉપ્ફેણ-

‘તણ ન સે’ इत्यादि

‘તણ ન’ તે પછી ‘સે સીહસેને રાયા’ તે સિંહસેન રાજા ‘इमीसे कहाए’ આ સમાચારથી ‘लद्धहे समाणे’ परिचित થયા પછી તે ‘जेणेव कोवघरे जेणेव सामा देवी तेणेव उवागच्छइ’ જ્યાં કોપગૃહ-કોપગૃહ હતું તથા તે ઘરમાળે ઠેકાણે શ્યામા દેવી હતા ત્યાં આગળ ગયા ‘उवागच्छिता साम देवि ओहय जाव पासइ’ પહોચતાજ તેણે શ્યામાદેવીને ચિંતાતુર અને આર્તધ્યાન કરતા જોયા ‘पासित्ता एव वयासी’ જોઇને રાજા શ્યામાદેવીને કહેવા લાગ્યા કે, ‘किं न तुम देवाणुपिया ओहय जावज्झियासि’ હે દેવાનુપ્રિયે ! તમે આજે ઉદાસ શા માટે છો ? અને શા માટે આર્તધ્યાન કરો છો ? ‘તણ ન સા સામા દેવી સીહસેનેણ રત્તા એવં બુત્તા

‘સીહસેણ રાય’ સિંહસેન રાજાન ‘એવ વયાસી’ એવમવાદીત્-એવ સ્વામી
 એવ સ્વલુ હે સ્વામિન્ ! ‘મમ’ મમ ‘એગૂણપચસવત્તીસયાણ’ એકોનપચ્ચસપત્ની-
 શતાનામ્ ‘એગૂણપચમાડસયાઈ’ એકોનપચ્ચમાતૃશતાનિ=સપત્નીના નવનવત્યધિ-
 ચતુ.-શતમાતર. ‘ડમીસે કહાઈ’ અસ્યા.-વક્ષ્યમાણાયા. કથાયા: ‘લદ્દટ્ટાઈ સમા-
 ણાઈ’ લઘ્વાર્થાનિ સન્તિ ‘અણ્ણમણ્ણ’ અન્યોન્ય=પરસ્પર ‘સદ્ધાવેતિ’ શબ્દયન્તિ=
 આહ્વયન્તિ, ‘સદાવિત્તા’ શબ્દયિત્વા ‘એવ વયાસી’ એવમવાદિપુ: એવ=વક્ષ્યમાણ
 પ્રકારેણ વિચારયન્તિ સ્મ-એવ સ્વલુ ‘સીહસેણે રાય’ સિંહસેનો રાજા ‘સામાઈ
 દેવીઈ મુચ્છિઈ’ શ્યામાયા દેવ્યા મૂર્ચ્છિતો ગૃહો ગ્રથિતોઽન્યુપપન્ન: સન્ ‘અમ્હ
 ધૂયાઓ’ અસ્માક દુહિતૃ. ‘ળો આઢાઈ ળો પરિજાણાઈ’ નો આદ્રિયતે નો પરિ-
 જાનાતિ ‘જાવ’ યાવત્તગ્નિવિપાદિપ્રયોગેણ મા મારયિતુમ્, એવ વિચાર્ય તા:
 એકોનપચ્ચશતમાતર મમ ‘અતરાણિ ય’ અન્તરાણિ ચ=અવસરાણિ ‘છિદાણિ ય’

ઉપ્પેણિય સીહસેણ રાય એવ વયાસી’ સિંહસેન રાજા દ્વારા હસ પ્રકાર
 પૂછી ગઈ શ્યામા દેવી ઘડે હી ક્રોધ કે સાથ હસ પ્રકાર ઘોલી ‘એવ
 સ્વલુ સામી મમ એગૂણપચસવત્તીસયાણ એગૂણપચમાડસયાઈ ડમીસે કહાઈ લદ્દટ્ટાઈ
 સમાણાઈ અણ્ણમણ્ણ સદ્ધાવેતિ સદાવિત્તા એવ વયાસી’ સ્વામિન્ ! મેરી હન
 એક કમ પાચસૌ સૌતોંકે એકકમ પાચ સૌ માતાઓં ને હસ સમાચાર
 કો જાનકર પરસ્પર મેં મિલ કર ગુસ મત્રણા કી હૈં ઓર હસમે
 હનૉને એસા વિચાર કિયા હૈં ‘એવ સ્વલુ સીહસેણે રાય સામાઈ દેવીઈ
 મુચ્છિઈ’ અમ્હ ધૂયાઓ ળો આઢાઈ ળો પરિજાણાઈ જાવ અતરાણિ ય છિદાણિ
 ય વિરહાણિ ય પહિજાગરમાણીઓ વિહરતિ’ કિ યહ સિંહસેન રાજા શ્યામા
 દેવી મેં હી અતિશય અનુરક્ત હૈં, હસસે યહ હમારી પુત્રિયો કી ઓર

સમાણી ઉપ્પેણ-ઉપ્પેણિય સીહસેણ રાય એવ વયાસી’ સિંહસેન રાજાએ આ
 પ્રમાણે પૂછ્યું ત્યારે, શ્યામા દેવી મહા ક્રોધની સાથે આ પ્રમાણે કહેવા લાગી
 ‘એવ સ્વલુ સામી મમ એગૂણપચસવત્તિસયાણ એગૂણપચમાડસયાઈ ડમીસે કહાઈ
 લદ્દટ્ટાઈ સમાણાઈ અણ્ણમણ્ણ સદ્ધાવેતિ સદાવિત્તા એવ વયાસી’ સ્વામિન્ ! મારી
 ચારસો નવાણુ શેઠક છે તેમની દરેક માતાઓએ મારી સાથેના તમારા પ્રેમની હકીકત
 બઢી છે તેથી તે સૌએ મળીને આ પ્રકારની છાની-ગુસ વિચારણા કરી છે અને
 તેમા એવો વિચાર કર્યો છે ‘એવ સ્વલુ સીહસેણે રાય સામાઈ દેવીઈ મુચ્છિઈ’
 અમ્હ ધૂયાઓ ળો આઢાઈ ળ પરિજાણાઈ જાવ અતરાણિ ય છિદાણિ ય વિરહાણિ
 ય પહિજાગરમાણીઓ વિહરતિ’ કે તે-સિંહસેન રાજા શ્યામાદેવીમાજ અતિશય
 આસક્ત છે તેથી તે રાજા, અમારી પુત્રીઓની સાથે દષ્ટિ પછુ કરતા નથી તેમજ

ટીકા

‘તણ ન સે’ इत्यादि ।

‘તણ ન સે સીંહસેને રાયા’ તતઃ खलु स मित्रमेनो राजा ‘इमीसे कहाए’ अस्याः कथायाः पूर्वोक्तायाः ‘लद्धहे समाने’ लब्धार्थ सन् ‘जेणेव कोवघरे’ यत्रैव कोपगृह ‘जेणेव सामा देवी’ यत्रैव श्यामा देवी स्थिता ‘तेणेव उवागच्छइ’ तत्रैवोपागच्छति, ‘उवागच्छिता’ उपागत्य ‘साम देवि’ श्यामा देवीम् ‘ओहय जाव पासइ’ अपहतमनःसरुत्पा यावद् आर्त्तयान कुर्वती पश्यति ‘पासित्ता’ इष्ट्वा ‘एव वयासी’ एवमादीत् ‘किं ण’ किं खलु केन कारणेन खलु ‘तुम देवाणुप्पिया’ त्व हे देवानुप्रिये ! ‘ओहय जावज्झियासि’ अपहतमनःसरुत्पा यावद् ध्यायसी=आर्त्तयान करोषि ? । ‘तण ण सा सामादेवी’ ततः खलु सा श्यामा देवी ‘सिंहसेणेण रत्ता’ सिंहसेनेन राज्ञा ‘एव बुत्ता समानी’ एवमुक्ता सती ‘उप्फेण-उप्फेणिय’ उत्फेनोत्फेनित=कोपयशात्फेनप्रकाशनपूर्वक

‘તણ ન સે’ इत्यादि ।

‘તણ ન’ अनन्तर ‘સે સીંહસેને રાયા’ वह सिंहसेन राजा ‘इमीसे कहाए’ इस समाचार से ‘लद्धहे समाने’ परिचित होता हुआ ‘जेणेव कोवघरे जेणेव सामा देवी तेणेव उवागच्छइ’ जहा कोपगृह था तथा उसमे जिस जगह श्यामा देवी थी वहा पर पहुँचा ‘उवागच्छिता साम देवि ओहय जाव पासइ’ पहुँचते ही उसने श्यामा देवी को अनमनी एव आर्त्तध्यान करती हुई देखा । ‘पासित्ता एव वयासी’ देख कर वह श्यामा देवी से बोला कि ‘किं ण तुम देवाणुप्पिया ओहय जावज्झियासि’ हे देवानु प्रिये ! तुम आज अनमनी क्यों हो और क्यों आर्त्तध्यान कर रही हो ? ‘तण ण सा सामा देवी સીંહસેનેણ રત્તા એવં બુત્તા સમાણી ઉપ્ફેણ-

‘તણ ન સે’ इत्यादि

‘તણ ન’ તે પછી ‘સે સીંહસેને રાયા’ તે સિંહસેન રાજા ‘इमीसे कहाए’ આ સમાચારથી ‘लद्धहे समाने’ परिचित થયા પછી તે ‘जेणेव कोवघरे जेणेव सामा देवी तेणेव उवागच्छइ’ अथा कोपघर-कोपगृह હતુ तथा તે घरभागे ठेकावे श्यामा देवी હતા त्या आगण गया ‘उवागच्छिता साम देवि ओहय जाव पासइ’ પહોચતાજ તેણે શ્યામાદેવીને ચિંતાતુર અને આર્તધ્યાન કરતા જોયા ‘पासित्ता एव वयासी’ એપ્રતે રાજા શ્યામાદેવીને કહેવા લાગ્યા કે, ‘किं ण तुम देवाणुप्पिया ओहय जावज्झियासि’ હે દેવાનુપ્રિયે ! તમે આજે ઉદાસ શા માટે છો ? અને શા માટે આર્તધ્યાન કરો છો ? ‘તણ ન સા સામા દેવી સીંહસેનેણ રત્તા એવં બુત્તા

‘સીહસેણ રાય’ સિંહસેન રાજાન ‘એવ વયાસી’ એવમવાદીત્-એવ સ્વલુ સામી
 એવ સ્વલુ હે સ્વામિન્ ! ‘મમ’ મમ ‘એગૂણપચસવત્તીસયાણ’ એકોનપચ્ચસપત્તી-
 શતાનામ્ ‘એગૂણપચમાડસયાઈ’ એકોનપચ્ચમાટશતાનિ=સપત્તીના નવનવત્યધિક-
 ચતુ-શતમાતરઃ ‘ઈમીસે કહાઈ’ અસ્યાઃ-વક્ષ્યમાણાયા. કથાયાઃ ‘લલ્લદ્દાઈ સમા-
 ણાઈ’ લલ્લદ્દાઈનિ સન્તિ ‘અણ્ણમણ્ણ’ અન્યોન્ય=પરસ્પર ‘સદાવેતિ’ શબ્દયન્તિ=
 આહ્વયન્તિ, ‘સદાવિત્તા’ શબ્દયિત્વા ‘એવ વયાસી’ એવમવાદિપુઃ એવ=વક્ષ્યમાણ-
 પ્રકારેણ વિચારયન્તિ સ્મ-એવ સ્વલુ ‘સીહસેણે રાય’ સિંહસેનો રાજા ‘સામાઈ
 દેવીઈ મુચ્છિઈઈ’ ઇયામાયા દેવ્યા મૂચ્છિતો ગૃહો ગ્રથિતોઽયુપપન્નઃ સન્ ‘અમ્મ
 ધૂયાઓ’ અસ્માકુ દુહિતૃ ‘ળો આઢાઈ ળો પરિજાણાઈ’ નો આદ્રિયતે નો પરિ-
 જાનાતિ ‘જાવ’ યાવત્અગ્નિવિપાદિપ્રયોગેણ મા મારયિતુમ્, એવ વિચાર્ય તાઃ
 એકોનપચ્ચશતમાતરઃ મમ ‘અતરાણિ ય’ અન્તરાણિ ચ=અવસરાણિ ‘છિદ્દાણિ ય’

ઉપ્પેણિય સીહસેણ રાય એવ વયાસી’ સિંહસેન રાજા દ્વારા હસ પ્રકાર
 પૂછી ગઈ ઇયામા દેવી બહે હી ક્રોધ કે સાથે હસ પ્રકાર બોલી ‘એવ
 સ્વલુ સામી મમ એગૂણપચસવત્તીસયાણ એગૂણપચમાડસયાઈ ઇમીસે કહાઈ લલ્લદ્દાઈ
 સમાણાઈ અણ્ણમણ્ણ સદાવેતિ સદાવિત્તા એવ વયાસી’ સ્વામિન્ ! મેરી હન
 એક કમ પાચસૌ સૌતોંકે એકકમ પાચ સૌ માતાઓં ને હસ સમાચાર
 કો જાનકર પરસ્પર મે મિલ કર ગુસ મત્રણા કી હૈ ઓર હસમે
 હન્હેને એસા વિચાર કિયા હૈ ‘એવ સ્વલુ સીહસેણે રાય સામાઈ દેવીઈ
 મુચ્છિઈઈ અમ્મ ધૂયાઓ ળો આઢાઈ ળો પરિજાણાઈ જાવ અતરાણિ ય છિદ્દાણિ
 ય વિરહાણિ ય પહિજાગરમાણીઓ વિહરતિ’ કિ યહ સિંહસેન રાજા ઇયામા
 દેવી મેં હી અતિશય અનુરક્ત હૈ, હસસે યહ હમારી પુત્રિયો કી ઓર

સમાણી ઉપ્પેણ-ઉપ્પેણિય સીહસેણ રાય એવ વયાસી’ સિંહસેન રાજાએ આ
 પ્રમાણે પૂછ્યું ત્યારે, ઇયામા દેવી મહા ક્રોધની સાથે આ પ્રમાણે કહેવા લાગી
 ‘એવ સ્વલુ સામી મમ એગૂણપચસવત્તીસયાણ એગૂણપચમાડસયાઈ ઇમીસે કહાઈ
 લલ્લદ્દાઈ સમાણાઈ અણ્ણમણ્ણ સદાવેતિ સદાવિત્તા એવ વયાસી’ સ્વામિન્ ! મારી
 ચારસો નવાણુ શોક છે તેમની દરેક માતાઓએ મારી સાથેના તમારા પ્રેમની હકીકત
 બાણી છે તેથી તે સૌએ મળીને આ પ્રકારની છાની-ગુસ વિચારણા કરી છે અને
 તેમા એવો વિચાર કર્યો છે ‘એવ સ્વલુ સીહસેણે રાય સામાઈ દેવીઈ મુચ્છિઈઈ
 અમ્મ ધૂયાઓ ળો આઢાઈ ળો પરિજાણાઈ જાવ અતરાણિ ય છિદ્દાણિ ય વિરહાણિ
 ય પહિજાગરમાણીઓ વિહરતિ’ છે તે-સિંહસેન રાજા ઇયામાદેવીમાજ અતિશય
 આસક્ત છે તેથી તે રાજા, અમારી પુત્રીઓની સાથે દષ્ટિ પશુ કરતા નથી તેમજ

萬壽無疆
 長生不老
 福祿壽喜
 財子孫
 萬事如意

此乃一紙殘卷，其文字多已模糊，僅能辨認出「此乃一紙殘卷」等字樣。

॥ મૂલમ્ ॥

તણ્ ણં સે સીહસેણે રાયા સામ દેવિં એવ વયાસી મા
 ણ તુમં દેવાણુપ્પિયા ? ઓહય જાવ જિજ્ઞયાહિ, અહ ણં તહા
 જત્તીહામિ જહા ણં તવ ણત્થિ કુત્તોવિ સરીરસ્સ આવાહે વા
 પવાહે વા ભવિસ્સઇ ત્તિ કદ્દુ તાહિ ઇટ્ઠાહિં જાવ સમાસાસઇ,
 સમાસાસિત્તા તથો પઢિણિક્ખમઇ, પઢિણિક્ખમિત્તા કોહુવિય-
 પુરિસે સદાવેઇ, સદાવિત્તા એવ વયાસી-ગચ્છહ ણં તુવ્મે દેવા-
 ણુપ્પિયા ! સુપ્પઇટ્ઠસ્સ નયરસ્સ વહિયા પચ્ચત્થિમે દિસીમાણ્ણ એવ
 મહ કૂડાગારસાલં કરેહ અણેગલ્લંભસયસનિવિટ્ઠ જાવ પાસાઈયંઠ,
 કરિત્તા મમ ઇયમાણત્તિયં પચ્ચપ્પિણહ । તણ્ ણં તે કોહુવિય-
 પુરિસા કરયલ જાવ પઢિસુણેતિ, પઢિસુણિત્તા સુપ્પઇટ્ઠસ્સ ણયરસ્સ
 વહિયા પચ્ચત્થિમે દિસીમાણ્ણ એવ મહં કૂડાગારસાલં કરેતિ
 અણેગલ્લંભસયસનિવિટ્ઠ જાવ પાસાઈય, કરિત્તા જેણેવ સીહસેણે રાયા
 તેણેવ ઉવાગચ્છતિ, ઉવાગચ્છિત્તા તમાણત્તિય પચ્ચપ્પિણંતિ ॥ સૂ ૬ ॥

કરતી હૈં । ડન્હોને મિલ કર પરસ્પર મે યહ વિચાર નિશ્ચિત કર લિયા
 હૈ કિ હમારી પુત્રિયોં કે સુખ મેં ઘાધા ડાલને વાલે હસ ડ્યામા દેવી
 રૂપ કાંટે કો કિસી ખી ઉપાય સે જૈસે બને વૈસે જલ્દી નિકાલ દેના
 ચાહિયે । અત હે નાથ ! યે લોગ ન માલુમ કિસ સમય મુશ્કે કુમૌત
 સે માર ડાલેં । હસલિયે મેરા મન સચિંત હૈ, કહીં પર ખી મન કો
 શાંતિ નહીં હૈ । ઓર હસીલિયે મેરી યહ દશા હુઈ હૈ ॥ સૂ ૫ ॥

તે સ્ત્રીએ પરસ્પર મલીને એ વિચાર નિશ્ચય કર્યોં છે કે " અમારી પુત્રીઓના સુખમા
 વિધન કરનારી એ શ્યામાદેવી રૂપ જે કાંટે છે-તે કાંઈ પણ ઉપાયથી જેમ બને તેમ
 જલ્દીથી કાઢી નાખવો જોઈએ તેથી હું નાથ ! તે લોકો અને ક્યારે કમોતે મારી
 નાખશે તે કહી શકતી નથી, તેથી માફ મન ચિંતાતુર છે અને કાંઈ પણ સ્થળે મનને
 શાંતિ થતી નથી તે કારણથી જ મારી આ દશા થઈ છે (સૂ ૫)

छिद्राणि=दूषणानि 'मिरहाणि य' मिरहान्=भयदनुपस्थितिरूपान् एकान्तस्थानानि
 वा 'पडिजागरमाणीओ' प्रतिजाग्रत्यः=गवेपयन्त्यो 'मिहरति' विहरति । 'त ण
 णज्जइ' तन्न ज्ञायते 'मम' मा 'केणइ कुमारेण' केनापि कुमारेण अग्निविषा-
 दिप्रयोगेण 'मारिस्सेति' मारयिष्यन्ति 'त्ति कट्ठु' इति कृत्वा-इति मनसि
 विचार्याइ 'भीया ४' भीता ४ सती 'जावज्झियामि' यावद् ध्यायामि, यावत्-
 अपहतमनःसरूपाऽऽर्त्तध्यान करोमि ॥ सू० ५ ॥

जरा भी आख उठा कर नहीं देखता है और न उनसे बोलता चालता
 ही है, इसलिये अपनी पुत्रियों के इस काटे को जैसे भी सम्भवित
 उपाय से बने बसे शीघ्र ही नष्ट कर देना चाहिये, इत्यादि सब
 समाचार उसने अपने पति को कह सुनाया और साथ में यह भी
 कह दिया कि 'त ण णज्जइ मम केणइ कुमारेण मारिस्सेति' न जाने इस
 ईर्ष्या भाव से प्रेरित हुए ये लोग सब मुझे किस समय कुमौत से
 मार डालें । 'त्ति कट्ठु भीया ४ जावज्झियामि' इस विचारसे मैं अत्यन्त भयभीत
 बनी हुई हूँ और इसी लिये अनमनी तथा आर्त्तध्यान से युक्त हो रही हूँ ।

भावार्थ—राजा को जय रानी के कोपगृह में प्रवेश करने का
 समाचार विदित हुआ तब वह उसके पास उस कोपघर में पहुँचा
 और पहुँचते ही उसने उसे कोपघर में आने का सकल वृत्तान्त
 अनमनी बनी हुई रानी से पूछा । रानीने गुस्से में आकर यथास्थित
 समस्त वृत्तान्त राजा को कह दिया, उसमें उसने बतलाया कि हमारा
 और आपका जो स्नेह है उसे ये हमारी सौतों के माताएँ सहन नहीं

तेमना साथे बोलता बोलता नहीं, ओटला भाटे अमारी पुत्रीओना ते काटे के काठ
 के काठ सम्भवित उपाय होय अने ओ रीते जनी शकें तेम तुरतज तेना नाश करी
 देवो ओछो, इत्यादि, तमाम समाचार पोताना पतिने कही सम्बोलाव्या, अने साथे
 ते पणु कही आभ्यु के-तण णज्जइ मम केणइ कुमारेण मारिस्सेति अने पूरा
 लय छे के तेओ धर्षाभावथी प्रेराने भाइ अकाणे मृत्यु करवथे (त्ति कट्ठु भीया
 ४ जावज्झियामि) आ विचारथीज्हुं हुं जहुंज् लयलीत जनी गछ छु, अने तेकरणुथी ज
 उदासीन यधने आर्त्तध्यान करे छु,

भावार्थ—राणी कोपगृहमा छे ओवा समाचार राजाओ लण्ठया त्यारे ते राजा
 राणीनी पासो ते कोपगृहमा आव्या अने राजा आव्या पछी तेओ कोपघरमा आववाणी
 तमाम छडीकत उदासीन जनेवा राणीने पूछी, त्यारे राणीओ कोध साथे तमाम छडीकत
 हुती ते राजाओ कही सम्बोलावी, अने जण्ठुओ के मारे अने तमारे के अतरने स्नेह
 छे तेने मारी के शोक छे तेनी माताओ सहन करी शकती नहीं ओटलुज नाह पण

सित्ता' समाप्तास्य 'तओ' ततः=तस्मात्स्थानात् कोपगृहात् 'पडिनिक्खमइ' प्रति-
निष्क्रामति=निस्सरति, 'पडिनिक्खमिता' प्रतिनिष्क्रम्य=निस्सृत्य 'कोडुवियपुरिसे'
कोडुम्विक पुरुषान्=स्वनिदेशवर्त्तिनो जनान् 'सदावेइ' शब्दयति=आह्वयति,
'सदावित्ता' शब्दयित्वा=आह्वय 'एव वयासी' एवमवादीत्—'गच्छइ ण' गच्छत
खलु 'तुम्हे देवाणुप्पिया' यूय हे देवानुप्रियाः । 'सुपइट्ठस्स नयरस्स' सुप्रतिष्ठस्य
नगरस्य 'वडिया' वडिः=वहिर्मार्गे 'पच्चत्थिमे दिसीभाए' पश्चिमाया दिग्भागे
'एग मइ' एका महती 'कूडागारसाल' कूटाकारशाला=पर्वतशिखरतुल्या शाला
'करेइ' कुरुत=कारयतेत्यर्थः, कीदृशीम् ! इत्याह—अणेगखभसयनिविट्ठ' अनेक-
स्तम्भशतसन्निविष्टा=बहुशतस्तम्भयुक्ता 'जाव' यावत् 'पासाईय' प्रासादीया
दर्शकजनमनःप्रसादजनिका 'दरिसणिज्ज' दर्शनीया=दर्शनयोग्याम् 'अभिरुव'
अभिरूपाम्=अभि प्रतक्षण नव नवमिव रूप यस्याः सा अभिरूपा ताम्, मनोज्ञ-

मित मधुर सश्रीक वचनों द्वारा उसे आश्वासन प्रदान किया ।
'समासासित्ता तओ पडिनिक्खमइ' आश्वासन देकर फिर वह वहा से
चला आया । 'पडिनिक्खमिता कोडुवियपुरिसे सदावेइ' अपने स्थान पर
वापिस आते ही उसने नोकरजनों को बुलाया 'सदावित्ता एव वयासी'
और बुलाकर इस प्रकार कहा कि 'गच्छइ ण तुम्हे देवाणुप्पिया' देवानु-
प्रिय ! तुम लोग यहा से जाओ और 'सुपइट्ठस्स नयरस्स वडिया पच्चत्थिमे
दिसीभाए एग मइ कूडागारसाल करेइ' सुप्रतिष्ठ नगरके बाहर पश्चिम दिशाकी
तरफ एक भारी कूट आकारवाली शाला जो पर्वत के शिखर के तुल्य
हो, 'अणेगखभसयसन्निविट्ठ जाव पासाईय' तथा जिसमें सैकड़ों खम्भे लगे
हुए हों, जो दर्शकजनों के चित्त को मुदित करने वाली हो, दर्शनीय
हो, जिसका रूप क्षण क्षण में देखने वालों को अपूर्व प्रतीत होता हो

प्रिय अने हिमलत अर्था पथनेा द्वारा राज्ञे श्यामा देवीने आश्वासन आशु
'समासासित्ता तओ पडिनिक्खमइ' आश्वासन आशीने पछी ते राज्ञ त्थाथी
आत्त्या आब्ब्या 'पडिनिक्खमिता कोडुवियपुरिसे सदावेइ' पे ताना स्थान पर
पाछा आवतान् तेछे नोकरने पे तानी पासो गोलाब्ब्या 'सदावित्ता एव वयासी'
अने गोलावीने आ प्रभाछे कलु डे 'गच्छइ ण तुम्हे देवाणुप्पिया' देवानुप्रिय !
तमे लो आडिथी न्ब्यो अने 'सुपइट्ठस्स नयरस्स वडिया पच्चत्थिमे दिसीभाए
एग मइ कूडागारसाल करेइ' सुप्रतिष्ठ नगरना अडार पश्चिम दिशा तरङ्गना
भागमा अेक मोटी लारे इट्ठ आकार वाणी थाणा ने पर्वतना शिखरना अराअर होय,
'अणेगखभसयसन्निविट्ठ जाव पासाईय' तथा नेमा से कडो स्तल लागेला होय
अने ते स्थण नेनार ॥ चित्तने प्रसन्न करनारी होय, नेवा लायक होय, नेवु इय

टीका

‘तए ण से इत्यादि ।

‘तए ण से सीहसेणेराया’ ततः खलु स सिंहसेनो राजा ‘साम देवि’ श्यामा देवी ‘एव वयासी’ एवमवादीत् ‘मा ण तुम देवाणुप्पिया’ मा खलु त्व हे देवानुप्रिये ! ‘ओहय जावज्झियाहि’ अपहत यावद् ध्याय=अपहतमनः सन्त्या मा आर्त्तध्यान कुरु । ‘अहण’ अह खलु ‘तहा जत्तीहामि’ तथा यत्तिये =तेन प्रकारेण यत्न करिष्यामि ‘जहा ण’ यथा खलु=येन तत्र ‘णत्थि’ नास्ति-न भवति न भविष्यतीत्यर्थः, ‘कुत्तोविसरीरस्स’ कुतोऽपि=कुतश्चिदपि शरीरस्य ‘आवाहे वा’ आवाधो वा=ईषत्पीडा ‘पवाहे वा’ मगधो वा प्रकृष्टा पीडा वा ‘भविस्सइ’ भविष्यति, अस्य नास्तीति पूर्वेण सम्वन्धः, यद्वा-‘णत्थि’ नास्ति इति निषेधार्थकमव्यय क्रियाविशेषणम् । आगधो न भविष्यतीत्यादिरर्थः । आवाधादि सद्भावो न भविष्यतीति यावत् । पचति भवतीति उदय प्रयोगः । ‘त्ति कट्ठु’ इति कृत्वा=इति कथयित्वा ‘ताहि’ ताभि=पूर्वोक्तस्वरूपाभि ‘इट्ठाहिं’ इष्टाभि ११=मनोभिलपिताभि. ‘जाव’ यावत्-‘मियमहुरसस्सिसरीयाहि वग्गुहिं’ मितमधुरसश्रीकाभिः वाग्भिः ‘समासासइ’ समाश्वासयति=विश्वासमुत्पादयति । ‘समासा-

‘तए ण से’ इत्यादि ।

‘तए ण’ श्यामादेवी से इस प्रकार समाचार सुनने बाद ‘से सीहसेणे राया’ वह सिंहसेन राजा ‘साम देवि’ श्यामा देवी से ‘एव वयासी’ इस प्रकार बोला । ‘मा ण तुम देवाणुप्पिया ओहय जावज्झियाहि’ हे देवानुप्रिये ! तुम अनमनी मत बनो और न आर्त्तध्यान ही करो । ‘अह ण तहा जत्तीहामि जहा ण तव णत्थि कुत्तोवि सरीरस्स आवाहे वा पवाहे वा भविस्सइत्ति कट्ठु ताहिं इट्ठाहिं जाव समासासइ’ मैं इस प्रकार का प्रयत्न करूंगा कि जिससे तुम्हारे शरीर को किसी भी तरह से किसी के भी द्वारा जरा सी भी पीडा न हो सकेगी । इस प्रकार

‘तए ण से’ इत्यादि

‘तए ण’ श्यामादेवी पासेथी आ प्रकारना समाचार सुनल्या पछी ‘से सीहसेणे राया’ ते सिंहसेन राजा ‘साम देवि’ श्यामा देवीने ‘एव वयासी’ आ प्रभाषे बोल्या ‘मा ण तुम देवाणुप्पिया ओहय जावज्झियाहि’ हे देवानुप्रिये ! तमे उदास थोला नहि आने आर्त्तध्यान पळु करथो नहि ‘अह ण तहा जत्तीहामि जहा ण तव णत्थि कुत्तो वि सरीरस्स आवाहे वा पवाहे वा भविस्सइ त्ति कट्ठु ताहिं इट्ठाहिं जाव समासासइ’ हुं जेवा प्रकारना प्रयत्न करीश के जेथी करीने तमारा शरीरने डेढपळ प्रकारथी डेढ पळु द्वारा जरा पळु पीडा नहि थल शके आ प्रभाषे

सित्ता' समाश्वास्य 'तओ' ततः=तस्मात्स्यानात् कोपगृहात् 'पडिनिक्खमइ' प्रति-
निष्क्रामति=निस्सरति, 'पडिनिक्खमिच्चा' प्रतिनिष्क्रम्य=निस्सृत्य 'कोडुवियपुरिसे'
कोडुम्भिक पुरुषान्=स्वनिदेशवर्त्तिनो जनान् 'सदावेइ' शब्दयति=आह्वयति,
'सदाविच्चा' शब्दयित्वा=आहूय 'एव वयासी' एवमवादीत्-‘गच्छह ण’ गच्छत
खलु 'तुम्हे देवाणुप्पिया' यूय हे देवानुप्पियाः । 'सुपइट्ठस्स नयरस्स' सुप्रतिष्ठस्य
नगरस्य 'वहिया' वहिः=वहिर्मार्गे 'पच्चत्थिमे दिसीभाए' पश्चिमाया दिग्भागे
'एग मह' एका महती 'कूडागारसाल' कूटाकारशाला=पर्वतशिखरतुल्या शाला
'करेइ' कुरुत=कारयतेत्यर्थः, कीदृशीम् ! इत्याह-अणेगखभसयनिविट्ठ' अनेक-
स्तम्भशतसन्निविष्टा=बहुशतस्तम्भयुक्ता 'जाव' यावत् 'पासाईय' प्रासादीया
दर्शकजनमनःप्रसादजनिका 'दरिसणिज्ज' दर्शनीया=दर्शनयोग्याम् 'अभिरूव'
अभिरूपाम्=अभि प्रतक्षण नव नवमिव रूप यस्याः सा अभिरूपा ताम्, मनोज्ञ-

मित मधुर सश्रीक वचनों द्वारा उसे आश्वासन प्रदान किया ।
'समासासित्ता तओ पडिनिक्खमइ' आश्वासन देकर फिर वह वहा से
चला आया । 'पडिनिक्खमिच्चा कोडुवियपुरिसे सदावेइ' अपने स्थान पर
वापिस आते ही उसने नोकरजनों को बुलाया 'सदाविच्चा एव वयासी'
और बुलाकर इस प्रकार कहा कि 'गच्छह ण तुम्हे देवाणुप्पिया' देवानु-
प्रिय ! तुम लोग यहां से जाओ और 'सुपइट्ठस्स नयरस्स वहिया पच्चत्थिमे
दिसीभाए एग मह कूडागारसाल करेइ' सुप्रतिष्ठनगरके बाहर पश्चिम दिशाकी
तरफ एक भारी कूट आकारवाली शाला जो पर्वत के शिखर के तुल्य
हो, 'अणेगखभसयसन्निविट्ठ जाव पासाईय' तथा जिसमें सैकड़ों खम्भे लगे
हुए हों, जो दर्शकजनों के चित्त को मुदित करने वाली हो, दर्शनीय
हो, जिसका रूप क्षण क्षण में देखने वालों को अपूर्व प्रतीत होता हो

प्रिय अने हिंसित अर्था वचनो द्वारा राज्ञो श्यामा देवीने आश्वासन आप्णु
'समासासित्ता तओ पडिनिक्खमइ' आश्वासन आप्णीने पछी ते राज्ञ तथाथी
यात्था आप्णु 'पडिनिक्खमिच्चा कोडुवियपुरिसे सदावेइ' ये ताना स्थान पर
पाछा आवतान् तेष्से नोकरेने पोतानी पासे ओलाव्या 'सदाविच्चा एव वयासी'
अने ओलावीने आ प्रभाण्णे कल्लु उ 'गच्छह ण तुम्हे देवाणुप्पिया' देवानुप्रिय ।
तमे सो अपिडथी नञ्जे अने 'सुपइट्ठस्स नयरस्स वहिया पच्चत्थिमे दिसीभाए
एग मह कूडागारसाल करेइ' सुप्रतिष्ठ नगरना भंडार पश्चिम दिशा तरङ्गा
लागमा ओक मोटी सारे दूट आकार वाणी शाला जे पर्वतना शिखरना भराणर होय,
'अणेगखभसयसन्निविट्ठ जाव पासाईय' तथा जेमा सेकड़ो स्तंभ लागेला होय
अने ते स्थण नोनार ॥ चित्तने प्रसन्न करनारी होय, जेवा लायक होय, जेपु ३५

टीका

‘तए ण से इत्यादि ।

‘तए ण से सीहसेणेराया’ तत्. खलु स सिंहसेनो राजा ‘साम देवि’ श्यामा देवी ‘एव वयासी’ एवमवादीत् ‘मा ण तुम देवाणुप्पिया’ मा खलु त्व हे देवानुप्रिये ! ‘ओहय जावज्झियाहि’ अपहत यावद् ध्याय=अपहतमनः सख्ख्या मा आर्त्त-यान कुरु । ‘अहण’ अह खलु ‘तहा जत्तीहामि’ तथा यत्तिप्पे =तेन प्रकारेण यत्न करिष्यामि ‘जहा ण’ यथा खलु=येन तत्र ‘णत्थि’ नास्ति-न भवति न भविष्यतीत्यर्थः, ‘कुत्तोवि सरीरस्स’ कुतोऽपि=कुतश्चिदपि शरीरस्य ‘आवाहे वा’ आवाधो वा=ईषत्पीडा ‘पवाहे वा’ प्रवाधो वा प्रकृष्टा पीडा वा ‘भविस्सइ’ भविष्यति, अस्य नास्तीति पूर्वण सम्बन्धः, यद्वा-‘णत्थि’ नास्ति इति निषेधार्थरुमव्यय क्रियाविशेषणम् । आवाधो न भविष्यतीत्यादिरर्थः । आवाधादि सद्भावो न भविष्यतीति यावत् । पचति भवतीतिवदय प्रयोगः । ‘त्ति कट्ठु’ इति कृत्वा=इति वथयित्वा ‘ताहि’ ताभि=पूर्वोक्तस्वरूपाभि. ‘इट्ठाहिं’ इष्टाभि ११=मनोभिलपिताभि. ‘जाव’ यावत्-‘मियमहुरसस्सिसरीयाहिं वग्गूहिं’ मितमधुरसश्रीकाभिः वाग्भिः ‘समासासइ’ समाश्वासयति=विश्वासमुत्पादयति । ‘समासा-

‘तए ण से’ इत्यादि ।

‘तए ण’ श्यामादेवी से इस प्रकार समाचार सुनने बाद ‘से सीहसेणे राया’ वह सिंहसेन राजा ‘साम देवि’ श्यामा देवी से ‘एव वयासी’ इस प्रकार बोला । ‘मा ण तुम देवाणुप्पिया ओहय जावज्झियाहि’ हे देवानुप्रिये ! तुम अनमनी मत बनो और न आर्त्तध्यान ही करो । ‘अह ण तहा जत्तीहामि जहा ण तव णत्थि कुत्तोवि सरीरस्स आवाहे वा पवाहे वा भविस्सइत्ति कट्ठु ताहिं इट्ठाहिं जाव समासासइ’ मैं इस प्रकार का प्रयत्न करूंगा कि जिससे तुम्हारे शरीर को किसी भी तरह से किसी के भी द्वारा जरा भी पीडा न हो सकेगी । इस प्रकार

‘तए ण से’ इत्यादि

‘तए ण’ श्यामादेवी पासेथी आ प्रकारना समाचार सावण्या पछी ‘से सीहसेणे राया’ ते सिंहसेन राजा ‘साम देवि’ श्यामा देवीने ‘एव वयासी’ आ प्रभाषे बोल्या ‘मा ण तुम देवाणुप्पिया ओहय जावज्झियाहि’ हे देवानुप्रिये ! तमे उदास थये। नहिं अने आर्त्तध्यान पणु कर्यो नहिं ‘अह ण तहा जत्तीहामि जहा ण तव णत्थि कुत्तो वि सरीरस्स आवाहे वा पवाहे वा भविस्सइ त्ति कट्ठु ताहिं इट्ठाहिं जाव समासासइ’ हुं जेवा प्रकारने। प्रयत्न करीथ डे जेथी करीने तमात्ता शरीरने डे छपणु प्रकारथी डे छ पणु द्वारा जरा पणु पीडा नहिं थड थडे आ प्रभाषे

प्रागत्य 'तमाणत्तिय तामावत्तिमा=पूर्वोक्तामाज्ञा 'पच्चप्पिणत्ति' प्रत्यर्पयन्ति=
वामिन् ! कूटागारशाला सपादिताऽऽमाभिरिति निवेदयन्तीति ॥ सू० ६ ॥

॥ मूलम् ॥

तए ण से सीहसेणे राया अण्णया कयाइ एगूणगाणं
पचण्ह देवीसयाणं एगूणाइ पचमाइसयाइ आमतेइ । तए णं
तासि एगूणगाण पचण्ह देवीसयाण एगूणाइ पचमाइसयाइं
सीहसेणेण रण्णा आमतियाइ समाणाइ सवालकारविभूसियाइं
जहाविभवेण जेणेव सुपड्ढे णयरे जेणेव सीहसेणे राया तेणेव
उवागच्छंति । तए ण से सीहसेणे राया एगूणाण पचदेवीसयाण
एगूणाणं पचण्ह माइसयाण कूटागारसाल आवसह दलयइ ॥सू० ७॥

टीका ।

'तए ण से' इत्यादि । 'तए ण से सीहसेणे राया' ततः खलु स
सिंहसेनो राजा 'अण्णया कयाइ' अन्यदा उदाचित्=एस्मिन् समये 'एगूणगाण'
एकोनाना 'पचण्ह देवीसयाण' पञ्चाना देवीशतानाम् 'एगूणाइ पचमाइसयाइ'
एकोनानि पञ्चमातृशतानि नयनवर्त्याधिरचतुःशतसंख्यकाः स्ववधूः 'आमतेइ'

वे जहा सिंहसेन राजा विराजमान थे वहा पर आये और 'उवा-
गच्छित्ता तमाणत्तिय पच्चप्पिणत्ति' आकर निवेदन किया कि हे राजा !
आपकी आज्ञानुसार कूटाकार शाला बन कर तैयार हो चुकी है ॥सू०६॥

'तए ण से' इत्यादि ।

'तए ण' कूटाकार शाला के सम्पूर्णरूप से निर्मित हो चुकने
बाद 'से सीहसेणे राया' उस सिंहसेन राजाने 'अण्णया कयाइ' किसी
एक समय 'एगूणगाण पचण्ह देवीसयाण एगूणाइ पचमाइसयाइ आमतेइ' एक

उवागच्छति' ते न्या मिहसेन राजा विराजमान हता, त्या आगण आण्या अने
'उवागच्छित्ता तमाणत्तिय पच्चप्पिणत्ति' आणीने निवेदन क्युं डे डे राजा ।
आ गनी आज्ञा प्रमाणे कूटाकार शाला बनाने तैयार थई जई डे (सू० ६)

'तए ण से' इत्यादि

'तए ण' कूटाकार शाला स पूर्ण रूपसे तैयार थया पछी 'से सीहसेणे राया'
ते मिहसेन राजाअने 'अण्णया कयाइ' डोछ डोछ समये 'एगूणगाण पचण्ह देवीसयाण
एगूणाइ पचमाइसयाइ आमतेइ' थारसे नवपु पुताणी पत्नीओ हती तेनी माता

रूपामित्यर्थः, 'पडिस्स' प्रतिरूपाम्-अद्वितीयरूपाम् 'करित्ता' कृत्वा मम 'एयमाणत्तिय' एतामाज्ञप्तिरूपा 'पच्चप्पिणह' प्रत्यर्पयत । 'तए ण ते कोडुवियपुरिसा' ततः खलु ते कौटुम्भिकपुरुषाः । 'करयल जाव' करतल यावत् करतलपरिगृहीत शिर-आवर्त्त मस्तकेऽञ्जलिं कृत्वा राजाज्ञा 'पडिसुणेंति' प्रतिशृण्वन्ति=स्वीकुर्वन्ति 'पडिसुणिच्चा' प्रतिश्रुत्य=स्वीकृत्य 'सुपइट्ठस्स णयरस्स बहिया' सुप्रतिष्ठस्य नगरस्य बहिः, 'पच्चत्थिमे दिसीभाए' पश्चात्त्ये दिग्भागे=पश्चिमाया दिशि 'एग मह कूटागारसाल' एका महती कूटाकारशाला 'करेंति' कुर्वन्ति-कारयन्ति । 'अणे गखभं' अनेरस्तम्भशतसंनिष्ठाम्, 'जाव' यावत् 'पासाईय' पासादीया दर्शनीयाम् अभिरूपाम् प्रतिरूपाम् । 'करित्ता' कृत्वा=कारयित्वा 'जेणेव सीहसेणे राया' यत्रैव सिंहसेनो राजा 'तेणेव उवागच्छति' तत्रैवोपागच्छन्ति, 'उवागच्छति'

एव जिसके सदृश और कोई शाला न हो ऐसी बनवाओ । 'करित्ता मम एयमाणत्तिय पच्चप्पिणह' बनचा कर मुझे पीछे खबर दो । 'तए ण ते कोडुवियपुरिसा करयलजाव पडिसुणेंति' राजा के इस प्रकार की आज्ञा को उन कौटुम्भिक पुरुषों ने दोनों हाथों को जोड़ कर स्वीकार किया और 'पडिसुणिच्चा सुपइट्ठस्स णयरस्स बहिया पच्चत्थिमे दिसीभाए एग मह कूटागारसाल करेंति' आज्ञा प्रमाण कर वे सबके सब सुप्रतिष्ठ नगर के बहिःप्रदेश में पश्चिम दिशा की ओर जाकर उस कूटाकार वाली शाला की रचना करवाने में लग गये । 'अणेगखभसयसनिविट्ठ पासाईय' उस में उन्होंने सैकड़ों खम्भों की रचना करवाई । शाला देखने वालों के चित्त को आनन्द देनेवाली, दर्शनीय, अपूर्वरूप सपन्न एव-अद्वितीय बनकर जब तैयार हो चुकी, तब 'जेणेव सीहसेणे राया तेणेव उवागच्छति'

जेनारने क्षेत्ते-क्षेत्ते अपूर्व वस्तुयः अने जेना समान णील्ल केअ पणु शाणा न डोय तेवी जनावे । 'करित्ता मम-एयमाणत्तिय पच्चप्पिणह' जनावीने पछी भने अणर आपो । 'तए ण ते कोडुवियपुरिसा करयल जाव पडिसुणेंति' राजान्नी आ प्रकारन्नी आराने ते कौटुम्भिक पुरुषोअ जे डाय/जेडीने स्वीकार कथें अने पडि-सुणिच्चा सुपइट्ठस्स णयरस्स बहिया पच्चत्थिमे दिसीभाए एग मह कूटागारसाल करेंति' आज्ञा स्वीकारने ते तमाम सुप्रतिष्ठ नगरना जहारना प्रदेशभा पश्चिम दिशा तरई जेने ते कूटाकारवाणी शाणानी रचना करवाभा लागी गया 'अणेगखभसयसनिविट्ठ जाव पासाईय करित्ता' तेभा तेज्जाअ से कडे थाबलाओनी रचना करावी, शाणा जेनारना चित्तने आनंद आपनारी, दर्शनीय, अपूर्व रूप सपन्न, अर्थात् अनेउ जनावी आपी पछी ज्यारे तैयार थई त्यारे 'जेणेव सीहसेणे राया तेणेव

उवणेह, सुवहु पुप्फवत्यगधमल्लालंकार च कूडागारसाल साह-
रेह, तए ण ते कोडुवियपुरिसा तहेव जाव साहरेति, तए णं
तासि एगूणगाणं पचण्ह देवीसयाण एगूणाइं पचमाइसयाइ
सव्वालंकारविभूसियाइं त विउल असणं४ सुर च५ आसाएमा-
णाइ४ गधव्वेहि य णाडएहि य उवगीयमाणाइ नच्चिज्जमाणाइ
विहरति, तए ण से सीहसेणेराया अडूरत्तकाल समयसि वहुहिं
पुरिसेहि संपरिवुडे जेणेव कूडागारसाला तेणेव उवागच्छइ,
उवागच्छित्ता कूडागारसालाए दुवाराइ पिहेइ, पिहित्ता कडागार-
सालाए सव्वओ समता अगणिकाय दलयइ, तए णं तासि
एगूणगाण पचण्हं देवीसयाण एगूणगाइ पचमाइसयाइ सीह-
सेणेण रण्णा आलीवियाइ समाणाइ रोयमाणाइ३ अत्ताणाइं
असरणाइ कालधम्मणा सजुत्ताइ ॥ सू० ८ ॥

टीका

‘तए ण से’ इत्यादि । ‘तए ण से सीहसेणे राया’ तत् खलु स
सिंहसेनो राजा ‘कोडुवियपुरिसे सदावेइ’ कौटुम्भिकपुरुषान् शब्दयति, ‘सदावित्ता’
शब्दयित्वा ‘एव वयासी’ एवमवादीत्-‘गच्छह ण तुम्हे देवानुप्पिया’ गच्छत
खलु यूय हे देवानुप्पिया । ‘विउल’ विपुलम् ‘असण४’ अशन पान खाद्य

‘तए ण से’ इत्यादि ।

‘तए ण’ पश्चात् ‘से सीहसेणे राया’ उस सिंहसन राजा ने
‘कोडुवियपुरिसे सदावेइ’ अपने नौकर-चाकरो को बुलाया ‘सदावित्ता’ और
बुलाकर ‘एव’ इस प्रकार ‘वयासी’ कहा कि ‘गच्छह ण तुम्हे देवानुप्पिया’
हे देवानुप्पिय ! आप लोग यहा से जाओ ‘विउल असण४ उवणेह’

‘तए ण से’ इत्यादि

‘तए ण’ ते पढी ‘से सीहसेणे राया’ ते भिक्षुसेन राजाने ‘कोडुवियपुरिसे
सदावेइ’ येताना नेऊ आउशेने बोलाव्या ‘सदावित्ता’ बोलावीने ‘एव’ आ प्रभावे
‘वयासी’ उछु के ‘गच्छह ण तुम्हे देवानुप्पिया’ हे देवानुप्पिय ! आप सौ अही थी
नन्हे विउल अमण४ उवणेह’ अने आरज प्रदाना आह्वा त्या लछ नन्हे साये

आमन्त्रयति-तासामागमनायामन्त्रणं प्रेषयति । 'तए ण' तत्. खलु 'तासि' तासाम् 'एगूणाण' एकोनाना 'पचण्ह देवीसयाण' पञ्चाना देवीशतानाम् एगूण-पचमाइसयाइ' एकोनपञ्चमावृशतानि 'सीहसेणेण रण्णा' सिंहसेनेन राज्ञा 'आम-तियाइ' आमन्त्रितानि=आहूतानि 'समाणाइ' सन्ति 'सन्वालकारविभूसियाइ' सर्वालङ्कारविभूषितानि 'जहाविभवेण' यथाविभवेन=स्वस्वविभवावसारेण 'जेणेव सुपइट्ठे णयरे' यत्रैव सुप्रतिष्ठ नगर 'जेणेव सीहसेणे राया' यत्रैव सिंहसेनो राजा 'तेणेव उवागच्छति' तत्रैवोपागच्छन्ति । 'तए ण से सीहसेणे राया' तत्; खलु स सिंहसेनो राजा 'एगूणाण' एकोनाना 'पचदेवीसयाण' पञ्चदेवी शतानाम् 'एगूणाण' एकोनाना पचण्ह माइसयाण' पञ्चाना मावृशताना 'कूडा गारमाल' कूटाकारशालाम् 'आवसइ' आवसथम्, वासस्थानम् 'दळयइ' ददाति ॥सू०७॥

॥ मूलम् ॥

तए णं से सीहसेणे राया कोडुंवियपुरिसे सहावेइ सहाविचा
एव वयासी-गच्छह णं तुब्भे देवाणुप्पिया विउलं असणं४

कम पाचसौ अपनी पत्नियों की माताओं को वहाँ पर आमन्त्रित किया । 'तए ण तासि एगूणाण पचण्ह देवीसयाण एगूणाइ पचमाइसयाइ सीहसेणेण रण्णा आमतियाइ समाणाइ सन्वालकारविभूसियाइ जहाविभवेण जेणेव सुपइट्ठे णयरे जेणेव सीहसेणे राया तेणेव उवागच्छति' आमन्त्रित हुए वे सबके सब एककम पाचसौ माताएँ समस्त अपनी२ विभवसंपत्ति के अनुसार समस्त अलकारों से विभूषित होकर सुप्रतिष्ठ नगरमें जहाँ सिंहसेन राजा विराजमान थे वहाँ आ पहुँची । 'तए ण से सीहसेणे राया एगूणाण पच देवीसयाण एगूणाण पचण्ह माइसयाण कूडागारमाल आवसइ दळयइ' जब वे वहाँ आ चुकी तब उस सिंहसेन राजा ने उन एककम पाँचसौ अपनी भार्याओं की एककम पाचसौ माताओंको उस कूटाकार शाला में ठहरा दिया ॥सू०७॥

ओने ते कूटाकार शालाआ पधारवानु आम नल्लु आभु 'तए ण तासि एगूणाण पचण्ह देवीसयाण एगूणाइ पचमाइसयाइ सीहसेणेण रण्णा आमतियाइ समाणाइ सन्वालकारविभूसियाइ जहाविभवेण जेणेव सुपइट्ठे णयरे जेणेव सीहसेणे राया तेणेव उवागच्छति' आमन्त्रण भणता ते तमाम थारसे नवल्लु माताओ पोतानी स पत्ति प्रभाओ तमाम अलङ्करी शल्लुगार करीने सुप्रतिष्ठ नगरमा जया सिंह सेन राजा विराजमान हुता त्या आवी पडोथी 'तए ण से सीहसेणे राया एगूणाण पचदेवीसयाण एगूणाण पचण्ह माइसयाण कूडागारमाल आवसइ दळयइ' ते तमाम ज्यार राजा पासो आवी गर्ध त्यारे ते सिंहसेन राजाओ ते थारसे नवल्लु पोतानी पत्नीओनी थारसे नवल्लु माताओने ते कूटाकार शालाआ रहेवा युक्कम वराओ (सू० ७)

उवणेह, सुबहु पुप्फवत्थगधमल्लालंकार च कूडागारसाल साह-
रेह, तए णं ते कोडुवियपुरिसा तहेव जाव साहरेति, तए णं
तासि एगूणगाणं पचण्ह देवीसयाणं एगूणाइं पचमाइसयाइं
सव्वालकारविमृसियाइ त विउल असणं४ सुर च५ आसाएमा-
णाइ४ गधव्वेहि य णाडएहि य उवगीयमाणाइ नच्चिज्जमाणाइ
विहरति, तए ण से सीहसेणेराया अडूरत्तकाल समयसि बहुहि
पुरिसेहि संपरिवुडे जेणेव कूडागारसाला तेणेव उवागच्छइ,
उवागच्छित्ता कूडागारसालाए दुवाराइ पिहेइ, पिहित्ता कडागार-
सालाए सव्वओ समता अगणिकाय दलयइ, तए णं तासि
एगूणगाणं पचण्ह देवीसयाणं एगूणगाइ पचमाइसयाइ सीह-
सेणेण रण्णा आलीवियाइ समाणाइ रोयमाणाइ३ अत्ताणाइं
असरणाइ कालधम्मणा संजुत्ताइ ॥ सू० ८ ॥

टीका

‘तए ण से’ इत्यादि । तए ण से सीहसेणे राया’ तत खलु म
सिंहसेनो राजा ‘कोडुवियपुरिसे सदावेइ’ कौडुम्बिन्धुरूपान् शब्दयति, ‘सदाविच्चा’
शब्दयित्वा ‘एव ययासी’ एवमवादीत्-‘गच्छह ण तुग्गे देवाणुप्पिया’ गच्छत
खलु यूय हे देवानुप्पिया । ‘विउल’ विपुलम् ‘असण४’ अशन पान खाद्य

‘तए ण से’ इत्यादि ।

‘तए ण’ पश्चात् ‘से सीहसेणे राया’ उस्स सिंहसन राजा ने
‘कोडुवियपुरिसे सदावेइ’ अपने नौकर-चाकरों को बुलाया ‘सदाविच्चा’ और
बुलाकर ‘एव’ इस प्रकार ‘ययासी’ कहा कि ‘गच्छह ण तुग्गे देवाणुप्पिया’
हे देवानुप्पिय । आप लोग यहा से जाओ ‘विउल असण४ उवणेह’

‘तए ण से’ इत्यादि

‘तए ण’ ते पक्षी ‘से सीहसेणे राया’ ते सिंहसेन राजान्ते ‘कोडुवियपुरिसे
सदावेइ’ पोलाना नोड् आडराने बोलाव्या ‘सदाविच्चा’ बोलावने ‘एव’ आ प्रभावे
‘ययासी’ उहु डे ‘गच्छह ण तुग्गे देवाणुप्पिया’ डे देवानुप्पिय ? आप सौ अही थी
नन्ते विउल अमण४ उवणेह’ अने आरब्ध प्रकटना आडां त्या लक्ष नन्ते साये

स्वाद्यम् 'उरणेह' उपनयत=कूटागारशालाया मापयत । तथा 'सुग्रहु पुष्पवत्य
गधमल्लालकार च' सुग्रहु पुष्पगन्धमाल्यालकार च 'कूटागारशाला' कूटाकारशाला
'साहरेह' सहरत=नयत । 'तए ण ते कौडुवियपुरिसा' ततः गच्छते ते कौडुम्बिक-
पुरुषा. 'तहेव' तथैव=राजाज्ञानुसारेणैव 'जाव' यावत्-'साहरेति' सहरन्ति=
उपनयन्ति 'तए ण' ततः खलु 'तासि' तासाम् 'एगूणगाण' एकोनानां पचण्ह
पञ्चानां 'देवीसयाण' देवीशतानाम् 'एगूणपचमाडमयाइ' एकोनपञ्चमातशतानि
'सब्बालकारविभूसियाइ' सर्वालङ्कारविभूषितानि 'त विउल' तद् विपुलम् 'असण
४' अशन पान ग्वाप स्यात् च 'सुर च ५' सुरा च ५ 'आसाएमाणाइ' आस्वा
दयमानानि, विस्वादयमानानि, पारिभाजयमानानि, परिभुञ्जानानि 'गधव्वेहि य'
गान्धर्वैश्च=गायत्रपुरुषैः=गानमलाकुशलैर्गायत्रैः. 'णाडएहि य' नाट्यैश्च-नर्तकैः

और ४ प्रकार का आहार वहा ले जाओ साथ मे 'सुग्रहु पुष्पवत्यगध
मल्लालकार च कूटागारशाल साहरेह' अनेक प्रकार के पुष्प, वस्त्र, गध
माल्य और अलकार भी इस कूटशाला में ले जाओ । 'तए ण ते
कौडुवियपुरिसा तहेव जाव साहरेति' राजा की इस प्रकार आज्ञा सुनने
के बाद उन कौडुम्बिक पुरुषोंने राजा की आज्ञा के अनुसार समस्त
खाने पीने एवं पुष्प वस्त्र गध माला आदि सामग्री उस कूटाकार
शाला मे उपस्थित कर दी । (तए ण तासि एगूणगाण पचण्ह देवीसयाण
एगूणपचमाइसयाइ सब्बालकारविभूसियाइ त विउल असण ४ सुर च ५ आसाए
माणाइ ४ गधव्वेहि य णाडएहि य उवगीयमाणाइ नचिज्जमाणाइ विहरति)
अनन्तर उन एक कम पाचसौ देवियों की एककम पाचसौ माता-
ओंने उन आये हुए चारो प्रकार के आहार को खूब खाया, पीया,
दूसरों को भी खिलाया पिलाया, मदिरा भी खूब पी और पिलाई ।

'सुग्रहु पुष्पवत्यगधमल्लालकार च कूटागारशाल साहरेह' अनेक प्रकारना पुष्प,
वस्त्र, गध, माल्य, अने अन्यकार पक्षु ते कूटशावाभा लब्ध भव्यो 'तए ण ते कौडु
वियपुरिसा तहेव जाव साहरेति' राज्ञानी आ प्रदत्तानी आज्ञा सामर्थ्या पक्षी ते कौडुम्बिक
पुरुषोऽन्ने राज्ञानी आज्ञा प्रभाषे तन्नाम आवा-पीवानी वन्तु अने पुष्प, वस्त्र-गधमाला
आदि सामग्री तन्नाम ते कूटाकार शालाभा लावीने भूमी आपी 'तए ण तासि एगूण
गाण पचण्ह देवीसयाण एगूणपचमाइसयाइ सब्बालकारविभूसियाइ त विउल
असण ४ सुर च ५ आसाएमाणाइ ४ गधव्वेहि य णाडएहि उवगीयमाणाइ
नचिज्जमाणाइ विहरति' ते पक्षी आरसे नवाण्णु (४६६) पत्नीओनी (४६६)
माताओ अने ते आवेलाअर प्रकारना आहारना पदार्थोना सारी रीते आहार कर्थो,
मदिरा पीधी, पीज्जने पक्षु अवराव्या-पीवराव्या, मदिरा पक्षु पाध, गधवोअने पक्षु

पुरुषैश्च 'उपगीयमाणाः' उपगीयमानानि 'नन्विज्जमाणाः' नर्तमानानि 'विह-
रन्ति' विहरन्ति । 'तए ण से' सीहसेणेराया तत गल्लु स सिहसेनो राजा
'अद्वरत्तकालसमयसि' अर्द्धरात्रकालसमये=अर्द्धरात्रो 'उहुहिं पुरिसेहिं' बहुभिः
पुरुषैः 'सपरिखुडे' सपरिवृत =सहित 'जेणेय' यत्रैव 'कूडागारसाला' कूटाकार-
शाला 'तेणेय' तत्रैव 'उवागच्छ' उपागच्छति 'उवागच्छिता' उपागत्य
'कूडागारसालाए' कूटाकारशालायाः 'द्वाराइ' द्वाराणि 'पिहेइ' पिदयाति=जाह-
णाति, 'पिहिता' पश्यात् 'कूडागारसालाए' कूटाकारशालायाः 'सन्वओ समता'
सर्वत समन्तात् 'अगणिकाय दल्यइ' अग्निकाय दाययति=कूटाकारशाला ज्वाल-
यतीत्यर्थः । 'तए ण' तत गल्लु 'तारिं' तासाम् 'एगूणगाण' एकोनाना 'पचण्ड'
पञ्चाना 'देवीसयाण' देवीशतानाम् 'एगूणगाइ' एकोनानि 'पचमाइसयाइ' पञ्च-
मावृत्तानि 'सीहसेणेण रण्णा' सिंहसेनेन राज्ञा 'आलीवियाइ' समाणाइ' आली-

गन्धर्वों ने भी इनके आने की खूब खुशिया मनायी, इसके उपलक्ष्य
में उन्होंने खूब इनकी प्रशंसा के गाने गाये । नर्तक लोगों ने मनमाने
अपने नृत्यों से भी इनका स्वागत किया (तए ण से सीहसेणे राया
अद्वरत्तकालसमयसि उहुहिं पुरिसेहिं सपरिखुडे जेणेय कूडागारसाला तेणेय
उवागच्छइ) फिर वह सिंहसेन राजा अर्द्ध रात्रि के समय में अनेक
अपने निजी पुरुषों से युक्त होकर उस कूटाकार शाला की तरफ
आया । (उवागच्छिता कूडागारसालाए द्वाराइ पिहेइ) वहाँ पहुँच कर
पहिले तो उसने उसके समस्त दरवाजों को बंद करवा दिया ।
(पिहिता कूडागारसालाए सन्वओ समता अगणिकाय दल्यइ) पश्चात् उस
कूटाकार शाला में उसने सब तरफ से अग्नि लगवा दी । (तए ण
तारिं एगूणगाण पचण्ड देवीसयाण एगूणगाइ पचमाइसयाइ सीहसेणेण रण्णा

तेजोना आववा माहेना आनइ ज्ञानाये। तेजोना भानभा जघर्षेजे तेजोनी प्रशमाना
गीत गाया तथा नृत्य करनाग भापुनोजे भनमान्या पोताना नृत्यथी तेजोनु, स्वागत
अर्थ 'तए ण से सीहसेणे राया अद्वरत्तकालसमयसि उहुहिं पुरिसेहिं सपरिखुडे
जेणेय कूडागारसाला तेणेय उवागच्छइ' पक्षी सिंहसेन राजा अर्द्धरात्रीना समये
पोताना अनेक स्वर्जनोंनी भाये ते कूटाकार शाला तरफ जात्या 'उवागच्छिता सालाए
द्वाराइ पिहेइ' त्या पछोथीने प्रथम तो तेले तमाम दरवाजों अध जगवी दीधा
'पिहिता कूडागारसालाए सन्वओ समता अगणिकाय दल्यइ' पक्षी कूटाकार शालाभा
तेले आदेश आबुथी अग्नि जगवी दीधी 'तए ण तारिं एगूणगाण पचण्ड देवी-
सयाण एगूणगाइ पचमाइसयाइ सीहसेणेण रण्णा आलीवियाइ समाणाइ

स्वाधम् 'उग्रणेह' उपनयत=कूटागारशालाया प्रापयत । तथा 'सुग्रहु पुष्पवत्थ
गधमल्लालकार च' सुग्रहु पुष्पगन्धमाल्यालकार च 'कूटागारसाल' कूटाकारशाला
'साहरेह' सहरत=नयत । 'तए ण ते कोडुवियपुरिसा' ततः खलु ते कौटुम्बिक-
पुरुषाः 'तहेव' तथैव=राजाज्ञानुसारेणैव 'जाव' यावत्-'साहरेति' सहरन्ति=
उपनयन्ति 'तए ण' ततः खलु 'तासि' तासाम् 'एगूणगाण' एकोनाना 'पचण्ह'
पञ्चाना 'देवीसयाण' देवीशतानाम् 'एगूणपचमाइसयाइ' एकोनपञ्चमावशतानि
'सव्वालकारविभूसियाइ' सर्वालङ्कारविभूषितानि 'त विउल' तद् विपुलम् 'असण
४' अशन पान खाद्य स्नाय च 'सुर च ५' सुरा च ५ 'आसाएमाणाइ' आस्वा
दयमानानि, विस्वादयमानानि, पारिभाजयमानानि, परिभुञ्जानानि 'गधव्वेहि य'
गान्धर्वैश्च=गायत्र्युरूपै =गानकलाकुशलैर्गायकैः. 'णाडएहि य' नाट्यैश्च-नर्तक

और ४ प्रकार का आहार चहा ले जाओ साथ मे 'सुग्रहु पुष्पवत्थगध
मल्लालकार च कूटागारसाल साहरेह' अनेक प्रकार के पुष्प, वस्त्र, गध
माल्य और अलकार भी इस कूटशाला में ले जाओ । 'तए ण ते
कोडुवियपुरिसा तहेव जाव साहरेति' राजा की इस प्रकार आज्ञा सुनने
के बाद उन कौटुम्बिक पुरुषोंने राजा की आज्ञा के अनुसार समस्त
खाने पीने एवं पुष्प वस्त्र गन्ध माला आदि सामग्री उस कूटाकार
शाला में उपस्थित कर दी । (तए ण तासि एगूणगाण पचण्ह देवीसयाण
एगूणपचमाइसयाइ सव्वालकारविभूसियाइ त विउल असण ४ सुर च ५ आसाए
माणाइ ४ गधव्वेहि य णाडएहि य उवगीयमाणाइ नचिज्जमाणाइ विहरति)
अनन्तर उन एक कम पाचसौ देवियों की एककम पाचसौ माता-
ओंने उन आये हुए चारों प्रकार के आहार को खूब खाया, पीया,
दूसरों को भी खिलाया पिलाया, मदिरा भी खूब पी और पिलाई ।

'सुग्रहु पुष्पवत्थगधमल्लालकार च कूटागारसाल साहरेह' अनेक प्रकारना पुष्प,
वस्त्र, गध, भादय, अने अवकार पणु ते कूटशालामा लब्ध भव्यो तए ण ते कोडु
वियपुरिसा तहेव जाव साहरेति' राज्ञीना आ प्रकारनी आज्ञा सावज्या पछी ते कौटुम्बिक
पुरुषोऽपि राज्ञीना आज्ञा प्रमाणे तमाम भावा-पीवानी वस्तु अने पुष्प, वस्त्र-गधमाला
आदि सामग्री तमाम ते कूटाकार शालामा लावीने भूकी आपी 'तए ण तासि एगूण-
गाण पचण्ह देवीसयाण एगूणपचमाइसयाइ सव्वालकारविभूसियाइ त विउल
असण ४ सुर च ५ आसाएमाणाइ ४ गधव्वेहि य णाडएहि उवगीयमाणाइ
नचिज्जमाणाइ विहरति' ते पछी गारयो नवाणु (४६६) पत्नीओनी (४६६)
माताओ अने ते आवेला गार प्रकारना आहारना पदार्थोनी सारी रीते आहार कर्यो,
मदिरा पीधी, पीजने पणु अवराव्या-पीवराव्या, मदिरा पणु भाध, गन्धर्वोऽपि पणु

॥ मूलम् ॥

तए णं से सीहसेणे राया एयकम्मो४ सुवहु पावकम्म
समज्जिणित्ता चउत्तीस वाससयाइ परमाउं पालइत्ता कालमासे
कालं किच्चा छट्ठीए पुढवीए उक्कोसेणं वावीससागरोवमट्ठिइएसु
णेरइएसु णेरइयत्ताए उववण्णे । से ण तओ अणंतरं उव्वट्ठित्ता
इहेव रोहीडए णयरे दत्तस्स सत्थवाहस्स कण्हसिरीए भारि-
याए कुच्छिसि दारियत्ताए उववण्णे । तए णं सा कण्हसिरी
णवण्हं मासाणं वहुपडिपुण्णाण जाव दारिय पयाया सुकुमाल

जाया पीया, पुष्प वस्त्र गंध माला आदि का उपभोग किया और अनेक
प्रकार की मदिराओं को खूब पी और पिलाई । गंधवों के विविध
प्रकार के गाने सुने, एवं नर्तकों के नृत्यों को खूब देखा और खूब
खुशी मनाई । बाद में वह सिंहसेन राजा उसी दिन अर्द्ध रात्रि के
समय में अपने अनेक निजी पुरुषों को लेकर इस कूटाकार शाला
की तरफ आया । वहां पहुँचकर उसने पहले उन निजी पुरुषों द्वारा
कूटाकार शाला के समस्त दरवाजों को बंद करवा दिया पश्चात् उस
कूटाकार शाला के चारों तरफ आग लगवा दी । इससे वे ४९९
देवियों की समस्त सब ४९९ माताएँ सिंहसेन राजा के द्वारा जलाई गईं
हुईरुदन करते-आक्रन्दन करते-और विलाप करते-रक्षाके साधनों
के अभाव में निःशरण होकर कालधर्म को प्राप्त हुई-मर गई ॥सू० ८॥

आदि पदार्थोना पञ्च योग्य रीते उपभोग कर्णे आथे अनेक प्रकारनी मदिराओने
पञ्च भूम पीधी अने भीजने पञ्च आपी, गन्धर्वोना विध-विध प्रकारना गीत
साधण्या, अने नृत्य करानाओना नाचने पञ्च भूषण जेया तथा सुगी यया, पछीथी
ते सिंहसेन राजा ते दिवसे अर्धरात्रीना नभये पोताना अनेक निज जनने साथे
लधने ते कूटाकार शाला पासे आन्या आचीने प्रथम पोताना माणसेने आज्ञा करीने
शालाना तमाम दरवाजा बंद कराव्या अने ते पछी कूटाकार शालानी आदेश पावु
आग लगावी दीधी तेथी आरसे नवापु (४६६) देवीओनी (४६६) माताओ तमाम
सिंहसेन राजा द्वारा अग्निथी जणती थकी रुदन करना लागी आक्रन्दन अने विलाप
करती पोताना रक्षयुना साधनोना अभावे आश्रय विनानी थजने कालधर्मने पागी
गई-अर्थात् मरवु पागी गई ॥ सू० ८ ॥

पितानि=प्रज्यालितानि सन्ति 'रोयमाणाइ३' रुदन्ति=रोदन कुर्वन्ति 'कृमाणाइ' क्रन्दन्ति, उच्चैः सररेग रुदन्ति 'त्रिलयमाणाइ' त्रिपन्ति=शिर'स्फोटनपूर्वक त्रिलाप कुर्वन्ति, 'अत्ताणाइ' अत्राणानि=रक्षारहितानि 'असरणाइ' अशरणानि=शरणरहितानि 'कालधम्मणा सजुत्ताइ' कालधर्मेण सयुक्तानि-तासामेकोनपञ्चशतदेरीनामेकोनपञ्चशतमातरो मृता इत्यर्थः ॥ सू० ८ ॥

आलीगियाइ समाणाइ रोयमाणाइ३ अत्ताणाइ असरणाइ कालधम्मणा सजुत्ताइ) इससे एककम पाचसौ उन सन देवियों की वे ४९९ वे माताओं सिंहसेन राजा के द्वारा जलाई गई हुई रुदन करते२ आक्रदन करते२ और विलाप करते२ रक्षा के साधनों के अभाव में निःशरण होकर कालधर्म से सयुक्त हो गयी।

भावार्थ—उन सबके उस कूटाकार शाला में ठहर जाने पर राजाने अपने नौकर-चाकरो को बुला कर कहा कि—हे देवानुप्रिय ! तुम लोग यहा से जाओ और चारों प्रकार के आहार को बड़ा ले जाओ और साथ में अनेक प्रकार के पुष्प, वस्त्र, गध, माला, और अलंकारों को भी ले जाओ। राजा की आज्ञा पाकर वे कौटुम्बिक पुरुष राजा की आज्ञा के अनुसार चारों प्रकार के तैयार किये हुए आहार को एवं पुष्प वस्त्र गध माला आदि सामग्रीया को उस कूटाकार शाला में उपस्थित कर दी। अनन्तर उन चार सौ नवाणु देवियों की ४९९ माताओं ने उस आये हुए चार प्रकार के आहार को खूब

रोयमाणाइ३ अत्ताणाइ असरणाइ कालधम्मणा सजुत्ताइ' तेथी यारसे नवाणु पोतानी पत्नीओनी यारसे नवाणु माताओने सिंहसेन राजाओ सज्जगावी दीधी त्यारे ते सौ रुदन-आकंदन करती अने विलाप करती करती पोताना रक्षयुना साधनोने अभाव जेध नि शङ्खु जनीने तमाभ भरखु पायी गध

भावार्थ—ते तमाभ ओ कूटाकार शालाभा गध अने स्थिर यध त्यारे राजाओ पोताना नोकर-याकरोने गोलावीने कहु डे डे देवनुप्रिय ! तमे सौ अर्द्धाथी नओ अने यार प्रकारना आहारना पदार्थो त्या शालाभा लध नओ तेमज साथे साथे अनेक प्रकारना पुष्प, वस्त्र, गध माला अने अलंकारोने पखु लध नओ राजनी आ प्रभाणु आज्ञा भेजवीने ते सौ नोकर-याकर वर्गे राजनी आज्ञा प्रभाणु यार प्रकारना तैयार करावेना आहारना पदार्थो तथा पुष्प, वस्त्र, गध माला आदि सामग्रीने लध कूटाकार शालाभा आव्या पठी ते यारसे नवाणु श्रीओनी मात-ओओ ते यार प्रकारना आहारना पदार्थो आधा-पीधा, पुष्प, वस्त्र, गध, माला

‘उव्वण्णे’ उत्पन्नः । ‘से ण’ स खलु सिंहसेनजीवः ‘तजो’ ततः=तस्मात् स्थानात्
 ‘अणतर’ अनन्तरम्=पश्चात् ‘उव्वट्ठित्ता’ उद्भूत्य=निस्सृत्य ‘इहेव’ इहेव=
 अत्रैव ‘रोहीडए णयरे’ रोहितके नगरे ‘दत्तस्स सत्यवाहस्स’ दत्तस्य सार्थवाहस्य
 ‘ऋण्डसिरीए भारियाए कुच्चिसि’ कृष्णश्रियो भार्यायाः कुन्ती=गर्भे ‘दारियत्ताए
 उव्वण्णे’ दारिकातया-पुत्रीत्वेन उत्पन्नः । ‘तए ण सा ऋण्डसिरी’ ततः खलु
 सा कृष्णश्री ‘णवण्ह मासाण बहुपडिपुणाण’ नवसु मासेषु बहुपरिपूर्णेषु ‘जाव’
 यावत् ‘अद्दवमाण राडदियाण गीडम्फताण’ अर्द्धमरात्रिदिवेषु व्यतिक्रान्तेषु
 ‘दारिय’ दारिका ‘पयाया’ प्रजाता=प्रजनितवती । कीदृशीमित्याह-‘सुकुमाल
 जाव सुखा सुकुमार-यावत् सुखा, सुकुमारपाणिपादा यावत्सुखाम् । ‘तए ण’
 ततः खलु ‘तीसे दारियाए’ तस्या दारिकायाः ‘अम्मापियरो’ अम्मापितरो
 ‘णिव्वत्ते एगारसे दिवसे’ निवृत्ते एकादशे दिवसे ‘सपत्ते वारसाहे’ सप्ताते
 द्वादशाहे=द्वादशे दिवसे ‘विउल’ विपुलम् ‘असण्ठ’ अग्न पान खाद्य स्वाद्य

हृत्वा । (से ण तजो अणतर उव्वट्ठित्ता इहेव रोहीडए णयरे दत्तस्स सत्य-
 वाहस्स ऋण्डसिरीए भारियाए कुच्चिसि दारियत्ताए उव्वण्णे) वहा से स्थिति
 पूर्ण कर यह सिंहसेन का जीव निकल इसी रोहितक नगर में दत्त
 सार्थवाह की भार्या कृष्णश्री की कुक्षि में पुत्रीरूप से उत्पन्न हुआ ।
 (तए ण सा ऋण्डसिरी णवण्ह मासाण बहुपडिपुणाण जाव दारिय पयाया)
 जब नौ माह ७॥ दिन अच्छी तरह से व्यतीत हो चुके तब कृष्णश्रीने
 पुत्री को जन्म दिया । (सुकुमाल जाव सुखा) इस के हाथ पैर आदि
 भव्यव बहुत ही सुकुमार ये और आकृति भी इसकी विशेष सुन्दर
 थी । (तए ण तीसे दारियाए अम्मापियरो णिव्वत्ते एगारसमे दिवसे सपत्ते
 वारसाहे) जब इस की उत्पत्ति के ११ दिन व्यतीत हो चुके और १२

उत्पन्न यथे ‘से ण तजो अणतर उव्वट्ठित्ता इहेव रोहीडए णयरे दत्तस्स
 सत्यवाहस्स ऋण्डसिरीए भारियाए कुच्चिसि दारियत्ताए उव्वण्णे’ त्वानी स्थिति
 पूर्ण होने ते सिंहसेनने शव निडणीने आ रोहितक नगरमा दत्तसार्थवाहनी भार्या-श्री
 कृष्णश्रीना उदरमाथी पुत्री रूपे उत्पन्न यथे ‘तए ण सा ऋण्डसिरी णवण्ह मासाण
 बहुपडिपुणाण जाव दारिय पयाया’ त्वाने तब मात्र अपने ७५ मासमात्र (७॥
 रात्री नारी रीते बीती गया, त्वार कृष्णश्रीने पुत्रीने जन्म आप्थे ‘सुकुमाल जाव
 सुखा’ तेना हाथ-पैर आदि अवयवो धन्य सुकुमार होता अपने आकृति पण्य अद्भुत
 सुन्दर होती ‘तए ण तीसे दारियाए अम्मापियरो णिव्वत्ते एगारसमे दिवसे सपत्ते
 वारसाहे’ तेना जन्मना त्वाने अगिदार (११) दिवस पूरा यह (१२) पारमे दिवस

जाव सुरुवां । तए ण तीसे दारियाए अम्मापियरो णिव्वत्ते
एगारसे दिवसे संपत्ते वारसाहे विउल असण४ जावमित्त० णा-
मधेज्जं करेति, तं होउ ण दारिया देवदत्ता णामेण । तए ण
सा देवदत्ता दारिया पचधाइपरिग्गहिया जाव परिवद्दइ ॥सू०९॥

टीका

‘तए ण’ इत्यादि ।

‘तएण सीहसेणेराया’ ततः खलु स सिंहसेनो राजा ‘एयक्कमे४’ एतत्कर्मा४
एकोनपञ्चशतश्वधूर्तिसनकर्मकारकः, एवमत्र-एतत्प्रधानः, एतद्विद्यः एतत्समाचार
इत्यपि ग्राह्यम् । ‘सुवहु’ सुवहु=अत्यधिक ‘पावक्कम्म’ पापकर्म ‘समज्जिणित्ता’
समज्ज्य=समुपाज्य ‘चउत्तीस वाससयाइ’ चतुस्त्रिंशद्वयपञ्चशतानि ‘परमाउ’ परमायुः=
उत्कृष्टायुः ‘पालइत्ता’ पालयित्वा कालमासे कालकिञ्चा कालमागे काल कृत्वा
‘छट्ठीए पुढवीए’ पष्ठ्या पृथिन्याम् ‘उक्कोसेण’ उत्कर्षेण ‘वावीससागरोवमट्ठिइएसु’
द्वाविंशतिसागरोपमस्थितिकेषु ‘णेरइएसु’ नैरयिकेषु ‘णेरइयत्ताए’ नैरयिकतया

‘तए ण’ इत्यादि ।

(तए ण) इस के अनन्तर (से सीहसेणे राया) वह सिंहसेन राजा
(एय क्कमे४) कि जिसने अपनी समस्त सासों को मारने रूप महा
अधार्मिक कृत्य किया इसी भयकर अपराध से (सुवहु पावक्कम्म समज्जि
णित्ता) अनेक प्रकार के पापकर्मों का उपार्जन कर (चउत्तीस वाससयाइ
परमाउ पालइत्ता) ३४०० वर्ष की उत्कृष्ट आयु के समाप्त हो चुकने
पर (कालमासे काल किञ्चा) मृत्यु के अवसर में मर कर (छट्ठीए पुढवीए
उक्कोसेण वावीससागरोवमट्ठिइएसु णेरइएसु णेरइयत्ताए उववण्णे) छठी पृथिवी
के उत्कृष्ट २२ सागर की स्थितिवाले नरक में नारकीपर्याय से उत्पन्न

‘तए ण’ इत्यादि

‘तए ण’ ते पछी ‘से सीहसेणे राया’ ते सिंहसेन राजा ‘एयक्कमे४’
उं नेले पोतानी तमास सासुओने मारवा इय महा अधार्मिक कृत्य उरुं छे ते लयउर
अपराधथी ‘सुवहु पावक्कम्म समज्जिणित्ता’ अनेक प्रकारना पापकर्मने उपार्जनकरी
‘चउत्तीस वाससयाइ परमाउ पालइत्ता’ ३४०० सालरीससे वर्षनी उत्कृष्ट आयुध
पूरी थल रक्षा पछी, ‘कालमासे काल किञ्चा’ मृत्यु समये मरलु पाभीने ‘छट्ठीए
पुढवीए उक्कोसेण वावीससागरोवमट्ठिइएसु णेरइयएसु णेरइयत्ताए उववण्णे’
छठी पृथ्वीना उत्कृष्ट २२ आवीस सागरनी स्थितिवाणा नरकमा नारकीनी पर्यायथी

टीका

‘तए ण सा इत्यादि ।

‘तए ण सा देवदत्ता दारिया’ ततः खलु सा देवदत्ता दारिका=रुन्यका ‘उम्मुक्कवालभावा’ उन्मुक्तवालभावा ‘जोव्वणेण य’ यौवनेन ‘रूवेण य’ रूपेण=शरीराकृत्या ‘लावण्णेण य’ लावण्येन=शरीरकान्त्या ‘जाय’ यावत्-‘अतीवर’ अतीयातीव ‘उक्किट्ठा’ उत्कृष्टा ‘उक्किट्ठसरीरा’ उत्कृष्टशरीरा=परमसुन्दरी ‘जाया यावि होत्था’ जाता चाप्यभयत । ‘तए ण सा देवदत्ता दारिया’ ततः खलु सा देवदत्ता दारिका ‘अण्णया फ़याइ’ अन्यदा फ़दाचित्=एकरिमन् समये ‘ण्हाया’ स्नाता=कृतस्नाना ‘जाव विभूसिया’ यावद् विभूषिता=सर्वालङ्कारविभूषिता परिहित-सुन्दरवस्त्राभरणा सती ‘वहुहिं सुज्जाहिं’ बहुभि कुब्जाभिः ‘जाय’ यावत्-अष्टादश देशीयामिदंसीमि ‘परिक्खित्ता’ परितृप्ता=परिवृता ‘उर्णि आगासतलसि’ उपरि आकाशतले=प्रासादोपरिभागे ‘चादनी’ इति प्रसिद्धे स्थाने ‘मणगतिदूसएण’ रुनरु-तिन्दुसकेन=सुवर्णरुन्दुकेन=‘कीलमाणी’ कीडन्ती ‘विहरइ’ विहरति=वर्त्तते ॥ सू० १० ॥

‘तए ण सा’ इत्यादि ।

(तए ण सा देवदत्ता दारिया) जय वह देवदत्ता पुत्री (उम्मुक्कवालभावा) घात्यावस्था के बाद युवावस्था आने पर (जोव्वणेण य रूपेण य लावण्णेण य जाव अर्इवर उक्किट्ठा उक्किट्ठसरीरा जाया यावि होत्था) इसका शरीर आकृति और लावण्य से सुन्दर दीखने लगा । ‘तए ण सा देवदत्ता दारिया अण्णया फ़याइ ण्हाया जाव विभूसिया वहुहिं सुज्जाहिं जाव परिक्खित्ता’ किसी एक समय यह देवदत्ता लडकी स्नान कर और वस्त्राभूषण पहिर कर अपनी १८ देश की दासिया के परिवार के साथ ‘उर्णि आगासतलसि कणगतिदूमएण कीलमाणी विहरइ’ ऊपर आकाशतल-प्रासाद के ऊपरी भाग-चादनी-में सुवर्ण की गेंद से कीडा कर रही थी ॥ सू० १० ॥

‘तए ण सा’ इत्यादि

‘तए ण सा देवदत्ता दारिया’ न्यारे ते देवदत्ता पुत्री ‘उम्मुक्कवालभावा’ घात्यावस्था पछी न्यारे यौवनावस्था आबी त्यारे ‘जोव्वणेण य रूपेण य लावण्णेण य जाव अर्इवर उक्किट्ठा उक्किट्ठसरीरा जाया यावि होत्था’ ते पोताना शरीरनी आकृति अने लावण्यथी सुन्दर होभावा लागी ‘तए ण सा देवदत्ता दारिया अण्णया फ़याइ ण्हाया जाव विभूसिया वहुहिं सुज्जाहिं जाव परिक्खित्ता’ केछ ओक समये ते देवदत्ता पुत्री स्नान करी अने वस्त्राभूषण पहिरीने पोतानी अठार देशनी दासीओना परिवार साथे ‘उर्णि आगासतलसि मणगतिदूस-एण कीलमाणी विहरइ’ पोताना आकाशतल रेवा महेलना उपरना बागभा-आदनीभा मोनाना गेडी-दंडाथी रभती डती (सू० १०)

‘जाव’ यावत् उपस्कार्य ‘मित्त०’ मित्रज्ञातिस्वजनसम्पन्निपरिजनान् पुष्पवस्त्र
गन्धमाल्यालङ्कारेण सत्कृत्य समान्य तेषां ममत्वं तस्या दारिकायाः ‘नामयेज्ज
करेति०’ नामयेज्ज कुरुतः—यस्मात् कारणात् खलु इयं दारिका देवमसादात् ख्या
‘त’ तत्=तस्मात् कारणात् ‘होउ ण’ भवतु खलु ‘अम्ह दारिया’ अस्माकं दारिका
देवदत्ताणामेण’ देवदत्ता नाम्ना। ‘तए ण सा देवदत्ता दारिया’ तत्. खलु सा
देवदत्ता दारिका पचमाईपरिगहिया’ पञ्चधारीपरिगृहीता=पञ्चधारीपरिपालिता
सती ‘जाव परिवड्ढइ’ यावत् गिरिकन्दरालीनश्चम्पकपादप इव परिवर्धते ॥ सू० ९ ॥

॥ मूलम् ॥

तए णं सा देवदत्ता दारिया उम्मुक्कवालभावा जोव्वणेण
य रूवेण य लावण्णेण य जाव अइवर उम्किट्ठा उम्किट्ठसरीरा
जाया यावि होत्था। तए ण सा देवदत्ता दारिया अण्णया कयाई
पहाया जाव विभूसिया वड्ढहि खुज्जाहिं जाव परिविखत्ता उप्पि
आगासतलंसि कणगतिदूसएण कीलमाणी विहरइ ॥ सू० १० ॥

वां दिन ज्यों ही लगा उस समय (विडल असण४ जाव मित्त० णामधेज्ज
करेति) इसके मातापिताने विपुल मात्रा में चारों प्रकार का आहार
पकवाया और मित्र, ज्ञाति, स्वजन, सयधि और परिजनों का पुष्प,
वस्त्र, गन्ध, माल्य और अलंकार आदि से सत्कार कर उनके समक्ष
ही उस लड़की का नामसंस्करणविधान किया, ऐसा ख्याल कर कि
(त होउ ण दारिया देवदत्ता णामेण) यह कन्या हमें देव की प्रसन्नता
से धरदान रूप में प्राप्त हुई है, इस लिये इस का नाम देवदत्ता होओ।
(तए ण सा देवदत्ता दारिया पचमाईपरिगहिया जाव परिवड्ढइ) वह देवदत्ता
पांच धायमाताओं की देखरेख में रहती हुई गिरि की कन्दरा में आलीन
चम्पक वृक्ष की तरह सुखपूर्वक बढ़ने लगी । ॥ सू० ९ ॥

आव्यो त्याहे ते सभये, ‘विडल असण४ जाव मित्त० णामधेज्ज करेति’
तेना माता-पिताओ मोटा प्रमाणुमा चार प्रकारना आहार तैयार कराव्या अने भिन,
ज्ञाति, स्वजन सयधी अने परिजनोना पुष्प, वस्त्र, गन्ध भाट्य अने अलंकार
आदिथी सारे सत्कार कर्यो, अने ते सौना सभक्ष पुगीना नामकरण सत्कारनु विधान
कर्यु तेमा ओ दृष्टि राखी के, त होउ ण दारिया देवदत्ता णामेण’ आ कन्या
अमने देव-प्रसन्न थवाथी धरदानरूपमा प्राप्त थछे, त भाटे ते कन्यानु नाम देवदत्ता
राख्यु छे ‘तए ण सा देवदत्ता दारिया पचमाईपरिगहिया जाव परिवड्ढइ’
ते देवदत्ता पांच धाय माताओनी देखरेखमा रहेती थकी पर्वतनी गुफामा रहेला चम्पक
वृक्ष प्रमाणे सुखपूर्वक बढ़वा लागी (सू० ९)

टीका

‘तए ण सा इत्यादि ।

‘तए ण सा देवदत्ता दारिया’ तत. खलु सा देवदत्ता दारिका=रुन्यका
‘उम्मुक्कवालभावा’ उन्मुक्तवालभावा ‘जोव्वणेण य’ यौवनेन ‘रूवेण य’ रूपेण=
शरीराकृत्या ‘लावण्णेण य’ लावण्येन=शरीरमान्त्या ‘जाव’ यावत्-‘अतीवरे’
अतीवातीव ‘उक्किट्ठा’ उत्कृष्टा ‘उम्किट्ठसरीरा’ उत्कृष्टशरीरा=परमसुन्दरी ‘जाया
यावि होत्था’ जाता चाप्यभयत । ‘तए ण सा देवदत्ता दारिया’ तत. खलु सा
देवदत्ता दारिका ‘अण्णया रुयाइ’ अन्यदा रुदाचित्=एकरिमन् समये ‘ण्हाया’
स्नाता=कृतस्नाना ‘जाव विभूसिया’ यावद् विभूषिता=सर्वालङ्कारविभूषिता परिहित-
सुन्दरवस्त्राभरणा सती ‘उहुहिं खुज्जाहिं’ उहुभिः कुञ्जामि ‘जाव’ यावत्-अष्टादश-
देशीयामिदीप्सीभि ‘परिक्खित्ता’ परिक्षिप्ता=परितृप्ता ‘उप्पि आगासतलसि’ उपरि
आकाशतले=प्रामादोपरिभागे ‘चादनी’ इति प्रसिद्धे स्थाने ‘रुणगतिदूसएण’ रुनरु-
तिन्दसकेन=सुवर्णरुन्दुकेन=‘कीलमाणी’ कीडन्ती ‘विहरइ’ विहरति=वर्तते ॥सू० १०॥

‘तए ण मा’ इत्यादि ।

(तए ण सा देवदत्ता दारिया) जय वह देवदत्ता पुत्री (उम्मुक्कवालभावा)
घाल्यावस्था के बाद युवावस्था आने पर (जोव्वणेण य रूपेण य लावण्णेण
य जाय अईवर उक्किट्ठा उक्किट्ठसरीरा जाया यावि होत्था) इसका शरीर
आकृति और लावण्य से सुन्दर दीखने लगा । ‘तए ण सा देवदत्ता
दारिया अण्णया रुयाइ ण्हाया जाय विभूसिया उहुहिं खुज्जाहिं जाव परिक्खित्ता’
किसी एक समय यह देवदत्ता लडकी स्नान कर और वस्त्राभूषण
पहिर कर अपनी १८ देश की दासिया के परिवार के साथ ‘उप्पि
आगासतलसि रुणगतिदूसएण कीलमाणी विहरइ’ ऊपर आकाशतल-प्रासाद
के ऊपरी भाग-चादनी-में सुवर्ण की गेंद से क्रीडा कर रही थी ॥सू० १०॥

‘तए ण सा’ इत्यादि

‘तए ण सा देवदत्ता दारिया’ व्यापारे ते देवदत्ता पुत्री ‘उम्मुक्कवालभावा’
आद्यावस्था पडी व्यापारे यौवनावस्थाभा आनी त्यापारे ‘जोव्वणेण य रूपेण य
लावण्णेण य जाव अईवर उक्किट्ठा उक्किट्ठसरीरा जाया यावि होत्था’
ते पोताना शरीरनी आकृति अने लावण्यथी सुन्दर देखावा लागी ‘तए ण सा देव-
दत्ता दारिया अण्णया रुयाइ ण्हाया जाय विभूसिया उहुहिं खुज्जाहिं जाव
परिक्खित्ता’ केउ ओक समये ते देवदत्ता पुत्री स्नान करी अने वस्त्राभूषण पहिरीने
पोतानी अठार देशनी छसीओना परिवार साथे ‘उप्पि आगासतलसि रुणगतिदूस-
एण कीलमाणी विहरइ’ पोताना आकाशतल रेवा महेलना उपरना भागभा-आदनीभा
सोनाना गेडी-दडथी रभती छती (सू० १०)

॥ મૂલમ્ ॥

इम च ण वेसमणदत्ते राया ण्हाए जाव विभूसिए आस
 दुरुहइ, दुरुहित्ता बहुहिं पुरिसेहिं सपरिवुडे आसवाहणियाए
 णिज्जाएमाणे दत्तस्स गाहावइस्स गिहस्स अदूरसामते वीइवयइ ।
 तए ण से वेसमणे राया जाव वीइवयमाणे देवदत्त दारिय उप्पि
 आगासतलसि कणगतिंदूसेणं कीलमाणिं पासइ, पासित्ता देव-
 दत्ताए दारियाए रूवेण य जोव्वणेण य लावण्णेण य जाव
 विम्हिए कोडुवियपुरिसे सदावेइ, सदावित्ता एव वयासी-कस्स
 णं देवाणुप्पिया । एसा दारिया ? किं वा णामधेज्ज ? तए ण
 ते कोडुवियपुरिसा वेसमणराय करयल० एव वयासी-एस ण
 सामी दत्तसत्थवाहस्स धूया कण्हसिरि भारियाए अत्तया देवदत्ता
 णाम दारिया रूवेण य जोव्वणेण य लावण्णेण य उक्किट्ठा
 उक्किट्ठसरीरा ॥ सू० ११ ॥

टीका

‘इम च ण’ इत्यादि ।

‘इम च ण’ इतश्च खलु ‘वेसमणदत्ते राया’ वैश्रवणदत्तो राजा ‘ण्हाए
 जाव विभूसिए’ स्नातो यावत् सर्वाङ्गरविभूषित ‘आस दुरुहइ’ अथ
 दुरોहति=आरोहति दुरुहित्ता’ दुरुह्य=आरुह्य ‘बहुहिं पुरिसेहिं सपरिवुडे’ बहुभिः
 पुरुषैः सपरिवृत ‘आसवाहणियाए’ अभवाहनिकार्यै=अभक्तीडार्थम्-अन्वारुढे

‘इम च ण’ इत्यादि ।

‘इम च ण’ एक समय की बात है ‘वेसमणदत्ते राया’ वैश्रवण
 दत्त राजा ‘ण्हाए जाव विभूसिए’ स्नान कर के वस्त्राभूषणों से अलंकृत
 हो कर ‘आस दुरुहइ’ अपने घोड़े पर सवार हुआ, ‘दुरुहित्ता’ सवार
 होकर ‘बहुहिं पुरिसेहिं सपरिवुडे’ अनेक पुरुषों के साथ ‘आसवाहणियाए’

“ इम च ण ” इत्यादि

(इम च ण) એક સમયની વાત છે (વેસમણદત્તે રાયા) વૈશ્રવણદત્ત
 રાજા (ણ્હાએ જાવ વિભૂસિયે) સ્નાન કરીને વસ્ત્રાભૂષણોથી અલંકૃત થઈને (આસ દુરુહઈ)
 પોતાના ઘોડા પર સ્વાર થયા (દુરુહિત્તા) સ્વાર થઈને (બહુહિં પુરિસેહિં સપરિવુડે)

यत्राश्वगतिलीलाप्रदर्शनपूर्वमश्व धावयति साऽश्वक्रीडाऽश्ववाहनिका तथा तस्यै
तदर्थमित्यर्थः । 'निज्जायमाणे' निर्यान्=निर्गच्छन् 'दत्तस्स गाहावडस्स गिहस्स'
दत्तस्य गाथापत्तेर्गृहस्य 'अदूरसामते' नातिदूरे नातिसमीपे पार्श्वभागे इत्यर्थः
'वीडवयइ' व्यतिव्रजति=गच्छति । 'तए ण से वेसमणे राया' ततः खलु
स वैश्रवणो राजा 'जाव' यावत् अश्वक्रीडार्थं निर्गच्छन् दत्तगाथापत्तेर्गृहसमीपतः
'वीडवयमाणे' व्यतिव्रजन् 'देवदत्त दारिय' देवदत्ता दारिकाम् 'उप्पि आगा
मतलगसि' उपरिआकाशतले प्रासादोपरिभागे 'ऋणगतिंदूसेण' कनकतिन्दूकेन=
सुवर्णरन्दुकेन 'कीलमाणि' क्रीडन्ती 'पासइ' पश्यति । 'पासित्ता' इष्ट्वा 'देव-
दत्ताए दारियाए' देवदत्ताया दारिकायाः 'रूवेण य जोव्वणेण य लावणणेण
य' रूपेण योत्रनेन लावण्येन च 'जाव' यावत्-विम्बिह' विस्मितः=अहो !
अदृष्टपूर्वमीदृश रूपमिन्याश्चर्ययुक्तः सन् 'कोडुवियपुरिसे सद्दावेइ' कौटुम्भिक-
पुरुषान् शब्दयति=आह्वयति 'सद्दावित्ता' शब्दयित्वा=आहूय 'एव वयासी'

अश्व क्रीडा करने के लिये 'निज्जायमाणे' जाता हुआ 'दत्तस्स गाहावडस्स
गिहस्स अदूरसामते वीडवयइ' दत्तगाथापति के घर के कुछ पास से होकर
निकला । 'तए ण से वेसमणे राया जाव वीडवयमाणे देवदत्त दारिय उप्पि
आगासतलसि ऋणगतिंदूसेण कीलमाणि पासइ' जाते हुए उस वैश्रवण राजाने
ऊपर मकान पर सुवर्ण की रुदुक से क्रीडा करती हुई उस देवदत्ता
को देखा । 'पासित्ता देवदत्ताए दारियाए रूवेण य जोव्वणेण य लावणणेण
य जाव विम्बिह' देख कर देवदत्ता के रूप से यौवन से और लावण्य
से अति आश्चर्ययुक्त हुआ । ऐसा रूप तो आज तक देखने में नहीं
आया इस प्रकार चकितचित्त होकर उसने 'कोडुवियपुरिसे सद्दावेइ' अपने
कौटुम्भिकपुरुषों को बुलाया 'सद्दावित्ता' बुलाकर 'एव वयासी' ऐसा कहा

अनेक पुरुषोंने साथे-साथे (आसवाहणियाए) अश्वक्रीडा करवा भाटे (निज्जायमाणे)
जगह रहता होता (दत्तस्स गाहावडस्स गिहस्स अदूरसामते वीडवयइ) दत्तगाथापतिना
घरनी जगह पास धधने नीकट्या, (तए ण से वेसमणे राया जाव वीडवयमाणे
देवदत्त दारिय उप्पि आगासतलसि ऋणगतिंदूसेण कीलमाणि पासइ) ते वधते
ते वैश्रवण राजाके भंडेल उपर सेनाना गेडी-दंडाथी क्रीडा करती-रमती ते देवदत्ताने जेध
(पामित्ता देवदत्ताए दारियाए रूवेण य जोव्वणेण य जाव विम्बिह) जेधने
देवदत्ताना इपथी-यौवनथी अने लावण्यथी आश्चर्य पायी गये आवु इप आनसुधी
जेवामा आन्यु नथी-आ प्रभाणे अधिक-चित्त-अलायमान धधने तेजे (कोडुविय-
पुरिसे सद्दावेइ) पोताना कौटुम्भिक पुरुषोंने जेलाव्या 'सद्दावित्ता' जेलावीने

॥ મૂલમ્ ॥

इम च ण वेसमणदत्ते राया ण्हाए जाव विभूसिए आस
 दुरुहइ, दुरुहित्ता बहुहिं पुरिसेहिं सपरिवुडे आसवाहणियाए
 णिज्जाएमाणे दत्तस्स गाहावइस्स गिहस्स अदूरसामते वीइवयइ ।
 तए ण से वेसमणे राया जाव वीइवयमाणे देवदत्त दारिय उप्पि
 आगासतलसि कणगतिंदूसेणं कीलमाणि पासइ, पासित्ता देव-
 दत्ताए दारियाए रूवेण य जोव्वणेण य लावण्णेण य जाव
 विम्हिए कोडुवियपुरिसे सदावेइ, सदावित्ता एव वयासी-कस्स
 णं देवाणुप्पिया ! एसा दारिया ? कि वा णामधेज्ज ? तए ण
 ते कोडुवियपुरिसा वेसमणराय करयल० एव वयासी-एस ण
 सामी दत्तसत्थवाहस्स धूया कण्हसिरि भारियाए अत्तया देवदत्ता
 णाम दारिया रूवेण य जोव्वणेण य लावण्णेण य उक्किट्ठा
 उक्किट्ठसरीरा ॥ सू० ११ ॥

टीका

‘इम च ण’ इत्यादि ।

‘इम च ण’ इतश्च खलु ‘वेसमणदत्ते राया’ वैश्रवणदत्तो राजा ‘ण्हाए
 जाव विभूसिए’ स्नातो यावत् सर्वाभारविभूषित ‘आस दुरुहइ’ अश्व
 दुरોहति=आरोहति दुरुहित्ता’ दुरुह=आरुह ‘बहुहि पुरिसेहिं सपरिवुडे’ बहुभि-
 पुरुषैः सपरितृतः ‘आसवाहणियाए’ अश्ववाहनिरायै=अश्वक्रीडार्थम्-अश्वारूढो

‘इम च ण’ इत्यादि ।

‘इम च ण’ एक समय की बात है ‘वेसमणदत्ते राया’ वैश्रवण
 दत्त राजा ‘ण्हाए जाव विभूसिए’ स्नान कर के बस्त्राभूषणों से अलंकृत
 हो कर ‘आस दुरुहइ’ अपने घोड़े पर सवार हुआ, ‘दुरुहित्ता’ सवार
 होकर ‘बहुहिं पुरिसेहिं सपरिवुडे’ अनेक पुरुषों के साथ ‘आसवाहणियाए’

“ इम च ण ” इत्यादि

(इम च ण) એક સમયની વાત છે (વેસમણદત્તે રાયા) વૈશ્રવણદત્ત
 નાના (ણ્હાએ જાવ વિભૂસિએ) સ્નાન કરીને વસ્ત્રાભૂષણોથી અલંકૃત થઈને (આસ દુરુહઈ)
 ધોતાના ઘોડા પર સ્વાર થયા (દુરુહિત્તા) સ્વાર થઈને (બહુહિં પુરિસેહિં સપરિવુડે)

सिरीए अत्तय देवदत्त दारिय पूसणदिस्स जुवरण्णो भारिय-
त्ताए वरेह जइवि य सा सयं रज्जसुक्का । तए णं ते
अब्भितरट्ठाणिज्जा पुरिसा वेसमणेण रण्णा एव वुत्ता समाणा
हट्ठुट्ठा करयल जाव पडिसुणेति, पडिसुणित्ता ण्हाया जाव
सुद्धप्पावेसाइ वत्थाड पवरपरिहिया जेणेव दत्तस्स गिहे तेणेव
उवागच्छति ॥ सू० १२ ॥

‘तए ण’ इत्यादि । ‘तए ण से वेसमणे राया’ ततः खलु स
वैश्रवणो राजा ‘आसवाहणियाओ’ अश्ववाहनिकातः ‘पडिणियत्ते समाणे’
प्रतिनिवृत्त’ सन् ‘अब्भितरट्ठाणिज्जे पुरिसे’ अभ्यन्तरस्थानीयान् पुरुषान्=निजा-
न्तरिजनान् ‘सदावेइ’ शब्दयति=आह्वयति, ‘सदावित्ता’ शब्दयित्वा=‘आहूय’
‘एव वयासी’ एवमवादीत्—‘गच्छह ण तुम्हे देवाणुप्पिया’ गच्छत खलु यूय
हे देवानुप्रियाः ! ‘दत्तस्स धूय’ दत्तस्य दहितर=पुत्री ‘कण्हसिरीए अत्तय’
कृष्णाश्रिय आत्मजा=कृष्णाश्रीभार्याकुक्षिसभृता ‘देवदत्त दारिय’ देवदत्ता दारिका
‘पूसणदिस्स जुवरण्णो’ पुष्पनन्दिनो युवराजस्य ‘भारियत्ताए’ भार्यातया (भार्या-

‘तए ण से’ इत्यादि ।

‘तए ण’ इसके बाद ‘से वेसमणे राया’ उस वैश्रवण राजाने
‘आसवाहणियाओ पडिणियत्ते समाणे’ अश्ववाहनिका-अश्वक्रीडा से प्रति
निवृत्त होकर ‘अब्भितरट्ठाणिज्जे पुरिसे’ अभ्यन्तर स्थान पर नियुक्त पुरुषों
को ‘सदावेइ’ बुलाया ‘सदावित्ता’ और बुलाकर ‘एव वयासी’ इस प्रकार
कहा ‘गच्छह ण तुम्हे देवाणुप्पिया’ हे देवानुप्रिय ! तुम शीघ्र जाओ !
और ‘दत्तस्स धूय कण्हसिरीए अत्तय देवदत्त दारियपूसणदिस्स जुवरण्णो
भारियत्ताए वरेह’ दत्त की पुत्री जो कृष्णाश्री की कुक्षि से उत्पन्न हुई
है एवं जिसका नाम देवदत्ता है उसे अपने युवराज पुष्पनदी के लिये

‘तए ण से’ इत्यादि

‘तए ण’ ते पछी ‘से वेसमणे राया’ ते वैश्रवण राजाने ‘आसवाह-
णियाओ पडिणियत्ते समाणे’ अश्वक्रीडास्थी निवृत्त यधने ‘अब्भितरट्ठाणिज्जे पुरिसे’
पोताना अदरना स्थानपर राखेव पुरुषाने ‘सदावेइ’ बोलाव्या ‘सदावित्ता’ अने
बोलाव्याने ‘एव वयासी’ आ प्रकारे उछु ‘गच्छह ण तुम्हे देवाणुप्पिया’
हे देवानुप्रिय ! तमे बलदी बोझो, अने ‘दत्तस्स धूय कण्हसिरीए अत्तय देवदत्त
दारिय पूसणदिस्स जुवरण्णो भारियत्ताए वरेह’ दत्तना पुत्री के कृष्णाश्रीनी कुक्षी
उत्पन्न यध छे अने जेतु नाम देवदत्ता छे, तेने आपणा युवराज पुष्पनदी साथे वरावे।

एवमवादीत्-‘कस्स ण देवाणुप्पिया !’ कस्य खलु हे देवानुप्रियाः ? ‘एसा’
 ‘दारिया’ एषा=प्रासादशिखरे कनकरन्दुकेन क्रीडन्ती दारिका ? किं वा णामधेज्ज
 किं वा नामप्रेयमस्याः ? । ‘तए ण कौडुमिय पुरिसा’ ततः खलु ते
 कौटुम्बिकपुरुषाः ‘वेसमणराय’ वैश्रमणराज ‘करयल०’ करतलपरिवृहीत शिर-
 आवर्त मस्तकेऽञ्जलिं कृत्वा ‘एव वयासी’ एवमवादीत्-‘एस ण’ एषा खलु ‘सामी’
 हे स्वामिन् ! ‘दत्तसत्थवाइस्स’ दत्तसार्ववाहस्य ‘धूया’ दुहिता=पुत्री ‘कण्हसिरीए
 भारियाए’ कृष्णश्रिया भार्याया. ‘अत्तया’ आत्मजा देवदत्ता णाम दारिया
 ‘देवदत्ता नाम दारिका ‘रूवेण य जोव्वणेण य लावण्णेण य उक्किट्ठा उक्किट्ठ
 सरीरा’ रूपेण यौवनेन लावण्येन चोत्कृष्टा उत्कृष्टशरीरा अस्ति ॥ सू० ११ ॥

॥ मूलम् ॥

तए ण से वेसमणे राया आसवाहणियाओ पडिणियत्ते
 समाणे अब्भितरट्ठाणिज्जे पुरिसे सदावेइ, सदावित्ता एव
 वयासी-गच्छह ण तुव्वे देवाणुप्पिया । दत्तस्य धूय कण्ह-

‘कस्स ण देवाणुप्पिया एसा दारिया’ हे देवानुप्रिय ! कहो, यह किस की
 पुत्री है ? ‘किं वा णामधेज्ज’ इसका नाम क्या है ? ‘तए ण ते कौडु-
 वियपुरिसा वेसमणराय करयल० एव वयासी’ इस प्रकार नृपति का कथन
 सुनकर उन कौटुम्बिकपुरुषोंने हाथ जोड़ कर ऐसा कहा कि ‘एस ण
 सामी दत्तसत्थवाइस्स धूया कण्हसिरीए भारियाए अत्तया देवदत्ता णाम दारिया’
 हे स्वामिन् ! यह दत्त सार्ववाह की लड़की है । कृष्णश्री नाम की
 उसकी भार्या से यह उत्पन्न हुई और इसका नाम देवदत्ता है । ‘रूवेण
 य जोव्वणेण य लावण्णेण य जाव अईवर उक्किट्ठा उक्किट्ठसरीरा’ यह रूप,
 यौवन एवं लावण्य से उत्कृष्ट एवं अनुपम-शरीरसम्पन्न है । ॥सू० ११॥

‘एव वयासी’ आ प्रभाણે કહ્યું, ‘કસ્સ ણ દેવાણુપ્પિયા એસા દારિયા’ હે દેવાનુપ્રિયો !
 કહેા એ કોની પુત્રી છે ‘કિં વા ણામધેજ્જ’ તેનું નામ શું ? ‘તએ ણ તે કોડુ-
 વિયપુરિસા વેસમણરાય કરયલ૦ એવ વયાસી’ આ પ્રભાણે રાજાના વચ્ચે
 સાલજાને તે કોટુમ્બિક પુરુષોએ હાથ જોડીને આ પ્રભાણે કહ્યું કે- ‘એસ ણ સામી
 દત્તસત્થવાહસ્સ ધૂયા કણ્હસિરીએ ભારિયાએ અત્તયા દેવદત્તા ણામ દારિયા’
 હે સ્વામિન્ ! તે દત્તસાર્થવાહના પુત્રી છે કૃષ્ણશ્રી નામના તેના પત્નીથી તે ઉત્પન્ન
 થયેલ છે અને તેનું નામ દેવદત્તા છે ‘રૂવેણ ય જોવ્વણેણ ય લાવણ્ણેણ ય
 ઉક્કિટ્ઠા ઉક્કિટ્ઠસરીરા’ તે રૂપ, યૌવન અને લાવણ્યથી ઉત્કૃષ્ટ અર્થાત્ અનુપમ-
 શરીરસમ્પન્ન છે ॥ સૂ૦ ૧૧ ॥

॥ मूलम् ॥

तए ण से दत्ते सत्यवाहे ते पुरिसे एज्जमाणे पासइ,
 पासित्ता हट्ठुट्ठु० आसणाओ, अब्भुट्ठेइ, अब्भुट्ठित्ता सत्तट्ठुपयाड
 अब्भुगए आसणेण उवणिमतेइ, उवणिमतित्ता ते पुरिसे
 आसत्थे वीसत्थे सुहासणवरगए एव वयासी-सदिसलु ण
 देवाणुप्पिया किमागमणप्पओअण । तए णं ते रायपुरिसा
 दत्तसत्थवाहं एव वयासी-अम्हे ण देवाणुप्पिया । तव धूय
 कण्हसिरीए अत्तय देवदत्त दारिय पूसणदिस्स जुवरणो
 भारियत्ताए वरेमो, त जइ णं जाणासि देवाणुप्पिया ।
 जुत्त वा पत्त वा सलाहणिज्ज वा सरिसो वा सजोगो दिज्जउ
 ण देवदत्ता भारिया पूसणंदिस्स जुवरणो, भण देवाणु-
 प्पिया । कि दलयामो सुक्क । तए ण से दत्ते ते अट्ठिभ
 तरट्ठाणिज्जे पुरिसे एव वयासी-एयं चैव देवाणुप्पिया ।
 मम सुक्क, जण्णं वेसमणदत्ते राया मम दारियाणिमित्तेण
 अणुगिण्हइ । ते अट्ठिभतरट्ठाणिज्जे पुरिसे विउलेणं पुप्फवत्थ
 गधमल्लकारेणं सक्कारेड सम्माणेइ, सक्कारित्ता सम्माणित्ता
 पडिविसज्जेइ । तए ण ते अट्ठिभतरट्ठाणिज्जा पुरिसा जेणेव
 वेसमणे राया तेणेव उवागच्छंति, उवागच्छित्ता वेसमणस्स
 रणो एयमट्ठ णिवेदेति ॥ सू १३ ॥

निवृत्ति के लिये प्रायश्चित्तरूप से दधि दूरादिक मागलिक वस्तुए धारण
 कीं, पश्चात् राजसभामें प्रवेश करते समय पहिरने के योग्य उचित
 वस्त्रादिको को पहिर कर वे 'जेणेव दत्तस्स गिहे तेणेव उवागच्छति'
 जिस और दत्तसार्ववाह का घर था उस ओर रवाना हुए ॥ सू० १२ ॥

भाटे प्रायश्चित्त उपे दडी, दुर्गादि मागलिक वस्तुआ धारण करी पछी राजसभामा
 प्रवेश करवाना समथे पछेवा योग्य सुशोभित वस्त्रादिउ पछेरी करीने ते
 'जेणेव दत्तस्स गिहे तेणेव उवागच्छति' ते तरङ्ग दत्त सार्ववाहनु घर छे
 ते तरङ्ग रवाना थया ॥ सू० १० ॥

ત્વેન) 'ચરેહ' વૃણધ્યમ્ 'જડિય ય સા સય રજ્જમુક્કા' યદ્યપિ ચ સા સ્વય રાજ્યશુલ્કા=રાજ્યદાનેનાપિ દેયા ભવેત્, યદ્વા યદિ સા સ્વય રાજ્યશુલ્કા=પટ્ટરાણી ભવિતુમિચ્છેત્ તથાપિ તત્સ્વીકૃત્ય તા વૃણધ્યમિતિ ભાવ । 'તણ્ણ' તત. સ્વલ્લુ તે 'અર્ઘિમતરદ્વાણિજ્ઞા પુરિસા' આભ્યન્તરમ્થાનીયાઃ પુરુષાઃ 'વેસમણેણ રણ્ણા' વૈશ્રવણેન રાજા 'એવ વુત્તા સમાણા' એવમુક્તા. સન્તઃ 'દ્દહતુદ્ધા' દ્વપ્પટ્ટાઃ=હર્ષિનહ્વદયા. સન્તુપ્પમાનસાઃ 'કરયલ જાવ' કરતલ યાવત્ કરતલપરિગૃહીત શિર-આવર્તન મસ્તકેઽઞ્જલિં કૃત્યા-'પડિમુણેતિ' પ્રતિશૃણ્વન્તિ=સ્વીકૃવન્તિ । 'પડિમુણિત્તા પ્રતિશ્રુત્ય=સ્વીકૃત્ય 'જ્ઞાયા' સ્નાતા 'જાવ' યાવત્-કૃતચલિકર્માણ,=વાયસા ઘર્થકૃતાન્નભાગાઃ કૃતક્રોતુરુમદ્ગલપ્રાયશ્ચિત્તાઃ=દુઃસ્વપ્નાદિદોષનિવારણાર્થ પ્રાયશ્ચિત્ત-રૂપેણ ઘૃતદાન્યક્ષતદર્વાદિકાઃ 'સુદ્ધપ્પાવેસાઈ' શુદ્ધપ્રવેશ્યાનિ શુદ્ધાનિ=શુચીભૂતાનિ શુક્લાનિ વા પ્રવેશ્યાનિ-રાજસભાદો પ્રવેષ્ટુ યોગ્યાનિ 'વત્થાઈ' વસ્ત્રાણિ 'પવર-પરિહિયા' પવરપરિહિતાઃ=પવરતયા યથોચિત્તરૂપેણ પરિહિતા =પરિવૃત્તવન્ત, 'જેણેવ દત્તસ્સ ગિહે' યત્રૈવ દત્તસ્ય ગૃહ 'તેણેવ ઉવાગચ્છતિ' તત્રૈવોપાગચ્છન્તિ ॥ સૂ. ૧૨॥

વરણ કરો । 'જડિય ય સા સય રજ્જમુક્કા' યદિ ઉસકે વરણ કરને કે શુલ્ક મે રાજ્ય મી દેના પડે તો કોઈ ચિન્તા જૈસી યાત નહી હૈ અથવા યદિ વહ સ્વય પટ્ટરાની હોને કી અપની ભાવના વ્યક્ત કરે તો મી ઠીક હૈ, પરન્તુ જિસ તરહ સે યહ વરણ કો જાય ઉસ તરહ સે કરો । 'તણ્ણ તે અર્ઘિમતરદ્વાણિજ્ઞા પુરિસા વેસમણેણ રણ્ણા એવ વુત્તા સપાણા' હિસ પ્રકાર રાજા કે દ્વારા કહે ગયે ઉન આભ્યન્તરિક પુરુષોને 'દ્દહતુદ્ધા કરયલ જાવ પડિમુણેતિ' વહે હી હર્ષ સે યુક્ત હોકર હાથ જોડ-કર રાજા કે હિસ આદેશ કો સ્વીકાર કિયા । ઓર 'પડિમુણિત્તા' સ્વીકાર કર 'જ્ઞાયાજાવ સુદ્ધપ્પાવેસાઈ વત્થાઈ પવરપરિહિયા' સ્નાન કિયા, વાયસ આદિ કે લિયે અન્ન વિતરણ કિયા, એવ હુ સ્વપ્ન આદિ દોષ કી

'જડિય ય સા સય રજ્જમુક્કા' તે કન્યા સાથે યુવરાજનો સળધ કરવામા જે શુલ્ક-સ્રી ધન તરીકે રાજ્ય આપણુ પડે તો પણ કોઈ ચિન્તા નથી. અથવા તો જે તે પોતે (દેવદત્તા) પટ્ટરાણી થવાની પોતાની ભાવના જણાવે/તો પણ ઠીક છે પરંતુ જે રીતે યુવરાજ સાથે તેનો સળધ થાય તે પ્રમાણે કરે. 'તણ્ણ તે અર્ઘિમતર દ્વાણિજ્ઞા પુરિસા વેસમણેણ રણ્ણા એવ વુત્તા સમાણા' આ પ્રમાણે રાજાએ કહેલા વચનો તે પોતાના અદ્વના ભાગના માણસોએ-પુરુષોએ 'દ્દહતુદ્ધા કરયલ જાવ પડિમુણેતિ' ધનના હર્ષ માથે હાથ બેડીને રાજાના એ હુકમનો સ્વીકાર કર્યો, અને 'પડિમુણિત્તા' સ્વીકાર કરીને જ્ઞાયા જાવ સુદ્ધપ્પાવેસાઈ વત્થાઈ પવરપરિહિયા' સ્નાન કર્યું, કાગડા આદિ માટે અન્ન વહેચ્યું અને હુ સ્વપ્ન આદિ દોષોની નિવૃત્તિ

‘કિમાગમણપ્પઓયણ’ કિમાગમનપ્રયોજન ભવતામાગમન કિમર્થ જાતમ્ ? इति भावः । ‘तए ण ते’ तत्. खलु ते ‘रायपुरिसा’ राजपुरुषाः दत्त सत्थवाह दत्त सार्थवाहम् ‘एव वयासी’ एवमवादिषु — ‘अम्हे ण देवाणुप्पिया’ वय खलु हे देवानुप्रिय ! ‘तव वूय’ तव दुहितर ‘रुण्हसिरीए अत्तय’ कृष्णश्रिय आत्मजा = कुत्तिसभूता ‘देवदत्त दारिय’ देवदत्ता दारिका ‘पूसणदिस्स जुवरण्णो’ पुष्पनन्दिनो युवराजस्य ‘भारियत्ताए’ भार्यात्वेन ‘वरेमो’ वृणुमः, ‘त जइ ण’ तद् यदि खलु त्व ‘जाणासि देवाणुप्पिया’ जानासि हे देवानुप्रिय ! ‘जुत्त वा’ युक्त = सगत ‘पत्त वा’ प्राप्त वा = कुलोचितमर्यादाप्राप्त ‘सलाहणिज्ज वा’ सहायनीय = प्रशसनीय ‘सरिसो वा सजोगो’ सदृशो याव्य सयोग इति, जानासि इति पूर्वेण सम्बन्धः, तदा ‘दिज्जउ ण देवदत्ताभारिया’ दीयता खलु देवदत्ता भार्या ‘पूसणदिस्स

પ્પઓયણ’ કહિયે દેવાનુપ્રિય ! યહા તક આને કા ઝયા પ્રયોજન હૈ ? ‘તए ण ते’ रायपुरिसा दत्त सत्थावह एव वयासी’ दत्त सार्थवाह का प्रश्न सुन कर उन लोगो ने उससे इस प्रकार कहा— ‘अम्हे ण देवाणुप्पिया तव वूय रुण्हसिरीए अत्तय देवदत्त दारिय पूमणदिस्स जुवरण्णो भारियत्ताए वरेमो’ हे देवानुप्रिय ! हम लोग आपकी पुत्री एव कृष्णश्रीकी आत्मजा जो देवदत्ता है उसे अपने युवराज पुष्पनदी के लिये भार्यारूप से वरण करना चाहते हैं ‘त जइ ण जाणामि देवाणुप्पिया जुत्त वा पत्त वा सलाहणिज्ज वा सरिसो वा सजोगो दिज्जउ ण देवदत्ता भारिया पूसणदिस्स जुवरण्णो’ सो यदि आपकी इसमें अनुमति हो तथा हे—देवानुप्रिय ! यदि इसे सगत और कुलोचित मर्यादा के अनुरूप एव प्रशसनीय समझते हों तथा ‘यह सयोग सदृश है’ ऐसा जो मानते हों तो

આવવાનું પ્રયોજન શુ છે ? ‘તए ण ते’ रायपुरिसा दत्त सत्थवाह एव वयासी’ दत्तसार्थवानો આ પ્રકારનો પ્રશ્ન સાંભળીને રાજપુરુષોએ તેમને આ પ્રમાણે કહ્યું— ‘अम्हे ण देवाणुप्पिया तव वूय रुण्हसिरीए अत्तय देवदत्त दारिय पूसणदिस्स जुवरण्णो भारियत्ताए वरेमो’ હે દેવાનુપ્રિય ! અમે લોકો આપના પુત્રી એટલે કૃષ્ણ શ્રીના આત્મજા ને દેવદત્તા છે તેનો અમારા યુવરાજા પુષ્પનદી માટે સબધ (ભાર્યા રૂપથી) વરણ કરવાની ઇચ્છા રાખીએ છીએ ‘ત जइ ण जाणासि देवाणुप्पिया जुत्त वा पत्त वा सलाहणिज्ज वा सरिसो वा सजोगो दिज्जउ ण देवदत्ता भारिया पूसणदिस्स जुवरण्णो’ તે ને આપની આ જાણતમા મંમતિ હોય તથા હે દેવાનુપ્રિય ! આપ ને આ વિષે સહમત અને કુલોચિત મર્યાદાને અનુરૂપ તથા પ્રશસનાત્મક સમજતા હો તથા “આ સયોગ યશસ્વર છે” એવું માનતા હો તેો આપ

દીરા

‘તણ ન’ इत्यादि । ‘तण न’ ततः खलु ‘से दत्ते सत्थवाहे’ स दत्तः सार्थवाहः ‘ते पुरिसे’ तान् पुरुषान् ‘एजमाणे’ एजमानान्=आगच्छत. ‘पासइ’ पश्यति, ‘पासित्ता’ दृष्ट्वा ‘द्वहत्तु’ द्वहत्तुद्वयः ‘आसणाओ अब्भुट्ठेइ’ आसनाद् अभ्युत्तिष्ठति, ‘अब्भुट्ठित्ता’ अभ्युत्थाय ‘सत्तहपयाइ’ सप्ताष्टपदानि ‘अब्भुगए’ अभ्युद्गत. तेषां पुरुषाणां समुखं गतः ‘आसणेण’ आसनेन—आसनदानेन ‘उवणिमतेइ’ उपनिमन्त्रयति=आसनोपरि उपप्रेष्य प्रार्थयति । ‘उवणिमत्तित्ता’ उपनिमन्त्र्य ‘ते पुरिसे’ तान् पुरुषान् ‘आसत्थे’ आस्वस्थान्=स्वस्थीभूतान् ‘वीसत्थे’ विस्वस्थान् विशेषेण स्वस्थान् ‘सुहासणवरगए’ सुखासनवरगतान्=सुखासनोपविष्टान् एव वयासी’ एवमयादीत्—किमयादीत् ? इत्याह—‘सदिसतु ण’ इत्यादि । ‘सदिसतु ण देवाणुप्पिया’ सदिसन्तु=आज्ञापयन्तु खलु हे देवानुप्रियाः !

‘તણ ન’ इत्यादि ।

‘તણ ન સે દત્તે સત્થવાહે’ દત્ત સાર્થવાહેને ‘તે પુરિસે એજમાણે પાસઈ’ આતે હુણે એન રાજપુરુષોં કો દેખા । ‘પાસિત્તા દ્વહત્તુ’ આસણાઓ અબ્બુટ્ઠેઈ’ દેખકર વહ વહે હી હર્ષભાવ સે યુક્ત હોકર એવ સન્તુષ્ટ મન હો અપને આસન સે ઉઠાવડા હુઆ ઓર ‘અબ્બુટ્ઠિત્તા’ ઉઠ કર ‘સત્તહ-પયાઈ’ અબ્બુગણે’ એન કે સત્કાર કે લિયે ૭-૮ પગ સામને ગયા । એનકો આગે લેકર ફિર એસને એસે ‘આસણેણ ઉવણિમતેઈ’ આસન પર બેઠને કી પ્રાર્થના કી । ‘ઉવણિમતિત્તા તે પુરિસે આસત્થે વીસત્થે સુહાસણ વરગણે એવ વયાસી’ પ્રાર્થના કરને પર જબ વે સવ આસન પર બેઠ ગયે તથા આસ્વસ્થ એવ વિશેષરૂપ સે પ્રસન્નચિત્ત બને હુણે રાજપુરુષોં સે દત્તસાર્થવાહ ને ઇસ પ્રકાર કહા—‘સદિસતુ ણ દેવાણુપ્પિયા કિમાગમણ-

‘તણ ન’ ઇત્યાદિ

‘તણ ન સે દત્તે સત્થવાહે’ દત્ત સાર્થવાહે ‘તે પુરિસે એજમાણે પાસઈ’ આવતા તે રાજપુરુષોને બોલ્યા ‘પાસિત્તા દ્વહત્તુ’ આસણાઓ અબ્બુટ્ઠેઈ’ બેઠને ધણીજા હર્ષ ભાવ સાથે અને સન્તુષ્ટમન થઈને પોતાના આસન ઉપરથી ઉભા થયા અને ‘અબ્બુટ્ઠિત્તા’ ઉઠીને ‘સત્તહપયાઈ અબ્બુગણે’ તેના સત્કાર માટે ૭-૮ પગલા સામે ગયા તેઓને આગળ કરીને તેમણે તેઓને (આવેલા રાજપુરુષોને) ‘આસણેણ ઉવણિમતેઈ’ આસન પર બેસવાની પ્રાર્થના કરી ‘ઉવણિમતિત્તા તે પુરિસે આસત્થે વીસત્થે સુહાસણવરગણે એવ વયાસી’ પ્રાર્થના કર્યા પછી બ્યારે તે સૌ આસન પર બેસી ગયા, તે સૌ રાજપુરુષોને વિશેષ પ્રસન્ન થઈને દત્ત સાર્થવાહે આ પ્રમાણે કહ્યું— ‘સદિસતુ ણ દેવાણુપ્પિયા કિમાગમણપ્પઓચણ’ કહેા દેવાનુપ્રિય ! આપને અહીં

सम्मानेइ' सत्करोति सम्मानयति, 'सक्कारित्ता सम्मानित्ता' सत्कृत्य सम्मान्य
'पडिविसज्जेइ' प्रतिविसर्जयति=प्रतिनिवर्त्तयति । 'तए ण ते अर्म्मितरट्ठाणिज्जा
पुरिसा' ततः खलु ते आभ्यन्तरस्थानीया. पुरुषाः 'जेणेव वेसमणे राया'
यत्रैव वैश्रवणो राजा 'तेणेव उवागच्छति' तत्रैवोपागच्छन्ति, 'उवागच्छित्ता'
उपागत्य 'वेसमणस्स रण्णो' वैश्रवणस्य राज्ञः 'एयमट्ठ' एतमर्थं=दत्तसार्थवाह-
स्वीकृतरूप वृत्तान्त 'णिवेदेति' निवेदयन्ति ॥ सू० १३ ॥

वस्त्र, गंध, माला और अलंकारों से खूब सत्कार किया 'सम्मानेइ'
समान किया । 'सक्कारित्ता सम्मानित्ता' सत्कार एवं समान कर फिर
उसने इन सबको 'पडिविसज्जेइ' विदा किया । 'तए ण ते अर्म्मितरट्ठा-
णिज्जा पुरिसा जेणेव वेसमणे राया तेणेव उवागच्छति' वहा से विदा
होकर वे राजपुरुष भी जहाँ वैश्रवण राजा थे वहा पर वापिस आये
और 'उवागच्छित्ता' आकर वेसमणस्स रण्णो एयमट्ठ णिवेदेति' उन्होंने वैश्रवण
राजा के लिये दत्तसार्थवाह की स्वीकृति रूप सकल वृत्तान्त कह सुनाया ।

भावार्थ—जब दत्तसार्थवाहने अपने घर पर आये हुए राजा के
खास व्यक्तियों को देखा तो उसके हर्ष का ठिकाना नहीं रहा ।
उसने उठकर सबका अभिवादन किया । सात आठ पैर चल कर
वह उन्हें अपने स्थान पर ले आया । और सुन्दर आसन पर बैठा
कर उनसे आने का कारण पूछा । शांतचित्त होकर उन लोगोंने
अपने आने का कारण इस प्रकार प्रकट किया—श्रेष्ठिन् ! आपकी जो

गंध, माला अने अलंकारादी भूषण सत्कार अर्थो 'सम्मानेइ' सम्मान अर्थु
'सक्कारित्ता सम्मानित्ता' सत्कार अने सम्मान कथा पछी ते सोने 'पडिविसज्जेइ'
विदाय कथा, 'तए ण ते अर्म्मितरट्ठाणिज्जा पुरिसा जेणेव वेसमणे राया तेणेव
उवागच्छति' त्याही विदाय यधने ते राजपुरुष न्या वैश्रवण राजा हुता त्या आगण
पाछा आल्या अने 'उवागच्छित्ता' आवीने 'वेसमणस्स रण्णो एयमट्ठ णिवेदेति'
तेमळे वैश्रवण राजा माटे दत्तसार्थवाहे ने वातनेा स्वीकार अर्थो हुतो ते तमाभ वात
कही सलगवी

भावार्थ—न्यारे दत्तसार्थवाहे पोताना येर आवेला राजाना आस भाषुसोने
जेथे तो तेना हर्षनेा पार न रह्यो तेछु छीने तमाभने अलिवादन कर्थु (दरेकना
नाम लधने नमस्कार कथा) सात—आठ पगवा आगण याहीने तेज्जोने पोताना म्यान
पर लध आल्या, अने सुन्दर आसन पर बेसाया अने तेज्जोना आवपवानु कारण
पूछ्यु—पछी शांत चित्त यधने पोते ने कारण्युथी आल्या छे, ते कारण्यु अल्लु, शेठल्लु !

‘जुरण्णो’ पुष्पनन्दिने युवराजाय, ‘भण देवाणुप्पिया’ भण=कथय हे देवानुप्रिय !
 ‘किं दलयामो सुक्क’ किं ददामः शुक्कम्=उपहारम् ? । ‘तए ण’ ततः खलु
 स दत्तः ‘अब्भितरद्वाणिज्जे पुरिसे एव वयासी’ आभ्यन्तरस्थानीयान् पुरुषान्
 एवमवादीत्-‘एय चेव देवाणुप्पिया’ एतदेव हे देवानुप्रियाः ! मम ‘सुक्क’
 शुक्क ‘जण्ण’ यत्खलु ‘वेसमणदत्ते राया’ वैश्रवणदत्तो राजा ‘मम’ मा ‘दारिया
 निमित्तेण’ दारिकानिमित्तेन ‘अणुगिण्हइ’ अनुग्रहाति=अनुग्रह करोति, इति कथ
 यित्वा ‘ते अब्भितरद्वाणिज्जे पुरिसे’ तान् आभ्यन्तरस्थानीयान् पुरुषान् ‘विउलेण
 विपुलेन’ पुष्पवत्थगधमल्लालकारेण’ पुष्पवत्स्रगन्धमालालकारेण ‘सक्कारेइ

आप अपनी पुत्री को हमारे युवराज पुष्पनदी के लिये दे दीजिये ।
 तथा साथ में यह भी ‘भण’ कह दीजिए कि ‘देवाणुप्पिया’ हे देवानु
 प्रिय ! ‘किं दलयामो सुक्क’ इसके मूल्यस्वरूप में हमें क्या देना पड़ेगा ।
 ‘तए ण’ राजपुरुषों की इस प्रकार से बात सुनकर ‘से दत्ते ते अब्भि
 तरद्वाणिज्जे पुरिसे एव वयासी’ उस दत्त सार्थवाह ने उन राजपुरुषों से
 इस प्रकार कहा-‘एय चेव देवाणुप्पिया मम सुक्क जण्ण वेसमणदत्ते राया
 मम दारिया निमित्तेण अणुगिण्हइ’ हे देवानुप्रिय ! मेरे लिये यही मूल्य
 है जो वे वैश्रवणदत्त राजा हमारी पुत्री को निमित्त कर हमारे
 ऊपर अनुग्रह कर रहे हैं अर्थात् यही उनकी हमारे ऊपर बड़ी भारी
 कृपा है जो हमारी पुत्री के साथ अपने युवराज का सबध चाह रहे
 हैं । इससे अधिक इस सबध का मूल्य क्या हो सकता है ! ‘ते
 अब्भितरद्वाणिज्जे पुरिसे विउलेण पुष्पवत्थगधमल्लालकारेण सक्कारेइ’ इस
 प्रकार कह कर उस दत्त सार्थवाहने उन राजपुरुषों का विपुल पुष्प,

आपनी पुत्री आभारा युवराज पुष्पनदी भाटे आपो । तथा साथे ओ पण ‘भण’
 कही आपो ‘देवाणुप्पिया’ हे हे देवानुप्रिय । ‘किं दलयामो सुक्क’ ते कन्याना
 मुख्य तरीडे आभारे शु आपणुं पड्ये ‘तए ण’ राजपुरुषोनी आ प्रभाण्णे बात
 सालणीने ‘से दत्ते ते अब्भितरद्वाणिज्जे पुरिसे एव वयासी’ ते हत्तसार्थवाडे
 ते राजपुरुषोने आ प्रभाण्णे कहु- ‘एय चेव देवाणुप्पिया मम सुक्क जण्ण
 वेसमणदत्तेराया मम दारियानिमित्तेण अणुगिण्हइ’ हे देवानुप्रिय ! भारा
 भाटे ओव मूय-शुद्ध छे हे-वैश्रवणदत्त राजा आभारी पुत्रीने निमित्त राणी आभारा
 पर अनुग्रह करी रह्या छे, अर्थात् तेमनी आभारा पर भारी कृपा छे जे आभारी पुत्री
 साथे पोताना युवराजने सगध करवा चाहे छे आथी विशेष आ सजधनु मूय शु
 डोड्य छे ? ‘ते अब्भितरद्वाणिज्जे पुरिसे विउलेण पुष्पवत्थगधमल्लालकारेण
 सक्कारेइ’ आ प्रकारे कहीने ते हत्तसार्थवाडे ते राजपुरुषोने पुष्प पुष्प पण,

सम्मानेइ' सत्करोति सम्मानयति, 'सत्कारित्ता सम्मानित्ता' सत्कृत्य सम्मान्य
'पडिविसज्जेइ' प्रतिविसर्जयति=प्रतिनिरर्त्तयति । 'तए ण ते अग्गितरट्ठाणिज्जा
पुरिसा' ततः खलु ते अभ्यन्तरस्थानीया' पुरुषाः 'जेणेव वेसमणे राया'
यत्रैव वैश्रवणो राजा 'तेणेव उवागच्छति' तत्रैवोपागच्छन्ति, 'उवागच्छित्ता'
उपागत्य 'वेसमणस्स रण्णो' वैश्रवणस्य राज्ञः 'एयमट्ठ' एतमर्थ=दत्तसार्थवाह-
स्वीकृतरूपं वृत्तान्तं 'णिवेदेति' निवेदयन्ति ॥ सू० १३ ॥

वस्त्र, गन्ध, माला और अलङ्कारों से खूब सत्कार किया 'सम्मानेइ'
समान किया । 'सत्कारित्ता सम्मानित्ता' सत्कार एवं समान कर फिर
उसने इन सबको 'पडिविसज्जेइ' विदा किया । 'तए ण ते अग्गितरट्ठा-
णिज्जा पुरिसा जेणेव वेसमणे राया तेणेव उवागच्छति' वहा से विदा
होकर वे राजपुरुष भी जहाँ वैश्रवण राजा थे वहा पर वापिस आये
और 'उवागच्छित्ता' आकर वेसमणस्स रण्णो एयमट्ठ णिवेदेति' उन्होंने वैश्रवण
राजा के लिये दत्तसार्थवाह की स्वीकृति रूप सकल वृत्तान्त कह सुनाया ।

भावार्थ—जब दत्तसार्थवाहने अपने घर पर आये हुए राजा के
खास व्यक्तियों को देखा तो उसके हर्ष का ठिकाना नहीं रहा ।
उसने उठकर सबका अभिवादन किया । सात आठ पैर चल कर
वह उन्हें अपने स्थान पर ले आया । और सुन्दर आसन पर बैठा
कर उनसे आने का कारण पूछा । शान्तचित्त होकर उन लोगोंने
अपने आने का कारण इस प्रकार प्रकट किया—अ्रेष्ठिन् ! आपकी जो

गन्ध, माला अने अलङ्कारादी भूषण सत्कार किये 'सम्मानेइ' सम्मान किये
'सत्कारित्ता सम्मानित्ता' सत्कार अने सम्मान किये पछी ते सोने 'पडिविसज्जेइ'
विदाय किये, 'तए ण ते अग्गितरट्ठाणिज्जा पुरिसा जेणेव वेसमणे राया तेणेव
उवागच्छति' त्याही विदाय किये ते राजपुरुष त्या वैश्रवण राजा हुता त्या आगण
पाछा आल्या अने 'उवागच्छित्ता' आलीने 'वेसमणस्स रण्णो एयमट्ठ णिवेदेति'
तेभांछे वैश्रवण राजा माटे दत्तसार्थवाह के वातने स्वीकार किये हुतो ते तमाभ वात
कही सभणावी

सावार्थ—ज्यारे दत्तसार्थवाह पोताना घेर आवेला राजाना भास भासोने
जेया तो तेना हर्षने पार न रह्यो तेछे उडीने तमाभने अभिवादन किये (दरेकना
नाम लधने नमस्कार किये) सात—आठ पगवा आगण त्याहीने तेभांने पोताना स्थान
पर लध आल्या, अने सुन्दर आसन पर बेसार्थ अने तेभांना आववानु कारख
पूछ्यु—पछी शात चित्त किये पोते के कारखुथी आल्या छे, ते कारखु ग्छु, शेळल ।

॥ મૂલમ્ ॥

તથા ણં સે દત્તે ગાહાવર્ઘ અણ્ણયા કયાઈ સોમ્મણંસિ
તિહિકરણદિવસણમ્મવત્તમુદ્ધુત્તસિ વિઝલ અસણઃ ઉવમ્મ્હાવેઘ,
ઉવમ્મ્હાવિત્તા મિત્તણાઈઃ આમતેઘ, આમતિત્તા ણ્હાણ જાવ
પાયચ્છિત્તે સુહાસણવરગણ તેણ મિત્તઃ સદ્ધિં સપરિવુઢે ત

દેવદત્તા પુત્રી છે હમ ઉસે અપને યુવરાજ કે લિયે વરણ કરના ચાહતે
છે । કહિયે, હસમે મેટ સ્વરૂપ હમે આપકો કયા દેના ચાહિયે । આપ
યહ વિશ્વાસ રહેંયહ સવધ વહુત હી ઉચિત છે । યદિ આપકી માવના
હો તો સવધ આજ સે હી નિશ્ચિત કર લિયા જાય । હસ પ્રકાર
રાજપુરુષો કા અભિપ્રાય સુન કર દત્તમાર્થવાદ વહુત હી પ્રસન્ન હુઆ ।
અન્ત મે ઉસને અપની હસ સવધ કે લિયે શુભ સમ્મતિ પ્રદર્શિત કરવી
ઔર કહા કિ યહ આપ લોગોં કા વડા ભારી અનુગ્રહ છે જો આપ
જેસે વડે વ્યક્તિ હમારે જેસે છોટે વ્યક્તિયો કે સાથ અપને યુવરાજ
કા સવધ સ્થાપિત કર રહે છે । સવધ-વાર્તા નિર્ણીત હો જાને પર
દત્તસાર્થવાદ ને ચલતે સમય ઉન રાજપુરુષોં કો પુષ્પ વસ્ત્રાદિકોં સે
સ્ત્રૂવ આદરસત્કાર નર વિદા કિયે, વે સવકે સવ પ્રસન્ન વદન હોતે
હુણ વૈશ્રવણ રાજા કે પાસ આયે, સવધ નિશ્ચિત હા જાને કી વાર્તા
કે સમાચાર સુના કર રાજા ને સતુષ્ટ કિયા ॥ સૂ. ૧૩ ॥

આપની જે દેવદત્તા પુત્રી છે તેનો લગ્ન સબધ અને અમારા યુવરાજની સાથે કરવા
ચાહીએ છીએ તો આપ અને જણાવો કે તેના બદલામાં લેટરપે અમારે તમને શું
આપવાનું રહેશે ? તમે ખાત્રીથી માનશો કે આ સબધ ઘણાજ યોગ્ય છે જો તમારી
માવના હોય તો સબધનો આજ્ઞથીજ નિશ્ચય કરી લઇએ, આ પ્રમાણે રાજપુરુષોનો
અભિપ્રાય સામળીને દત્તસાર્થવાદ ઘણાજ પ્રસન્ન થયા અને છેવટમાં તેમણે આ સબધ
માટે પોતાની શુભ સમતિ બહાર કરી બતાવી અને ડહુ કે તમારો સૌનો મારા
ઉપર મોટો અનુગ્રહ છે કે આપ જેવા મોટા માણસો અમારા જેવા નાના-માણસો સાથે
તમારા યુવરાજનો લગ્ન સબધ સ્થાપિત કરવા ઇચ્છો છો યહી સબધ વિષેનો
નિષ્ણય થયા બાદ દત્તમાર્થવાદે-જ્યારે તે રાજપુરુષો વિનાય થવા લાગ્યા ત્યારે તેમને
પુષ્પ, વસ્ત્રાદિકોથી ઘણાજ આદર સત્કાર કર્યો અને વિદાય કર્યા તે સૌ રાજપુરુષો
પ્રસન્નમુખ બનીને વૈશ્રવણ રાજાની પાસે આવ્યા અને સબધ નક્કી થઇ ગયો છે
તે હકીકત કહીને રાજાને પ્રસન્ન કર્યા ॥ સૂ. ૧૩ ॥

विउलं असणं आसाएमाणेऽ विहरइ । जिमियभुत्तुत्तराणए
आयतेऽ त मित्तणाइ० विउलेणं गधपुप्फवत्थमल्लालकारेण
सम्कारेइ, सम्माणेइ, सक्कारित्ता सम्माणित्ता देवदत्तं दारिय
ण्हाय जाव विभूसियसरीरं पुरिससहस्सवाहिणिं सीय दूरोहेइ, दूरो-
हित्ता सुवहुमित्त जाव सद्धि संपरिवुडे सव्विड्ढीए जाव णाइयरवेण
रोहीडगं णयर मज्झमझेण जेणेव वेसमणरण्णो गिहे जेणेव वेसमणे
राया तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता करयल जाव वड्ढावेइ,
वड्ढावित्ता वेसमणस्स रण्णो देवदत्त दारिय उवणेइ ॥ सू० १४ ॥

टीका

‘तए ण से दत्ते’ इत्यादि । ‘तए ण से दत्ते गाहावड्’ तत् खलु
स दत्तो गाथापत्तिः ‘अणया कयाइ’ अन्यदा स्थाचित् ‘सोमणसि’ शोभने
‘तिठ्ठिरुणदिवसणक्खत्तमुहुत्तसि’ तिठ्ठिरुणदिवसनक्षत्रमुहूर्ते ‘विउल’ विपुलम्
‘असण ४’ अशन पान खाद्य स्वाद्यम् ‘उवक्खडावेइ’ उपस्कारयति, ‘उवक्खडा-
वित्ता’ उपस्कार्य ‘मित्तणाइ०’ मित्रज्जातिनिजस्त्वजनसम्बन्धिपरिजनान् ‘आमतेइ’

‘तए ण से दत्ते’ इत्यादि ।

‘तए ण’ पश्चात् ‘से दत्ते गाहावड्’ उस दत्तसार्थवाहने ‘अणया
कयाइ’ किसी एक समय ‘सोमणसि तिठ्ठिरुणदिवसणक्खत्तमुहुत्तसि’ शुभ
तिथि, शुभ करण, शुभ दिवस, शुभ नक्षत्र, रूप शुभ मुहूर्त मे ‘विउल
असण० उवक्खडावेइ’ बहुत अधिकठ चारों प्रकार का आहार तयार
करवाया । ‘उवक्खडावित्ता मित्तणाइ० आमतेइ’ जब सब प्रकारसे आहार
की सामग्री विपुल मात्रा मे संपन्न हो चुकी—उस समय उसने अपने मित्रजन
ज्ञातिजन आदि सम्बन्धी परिजनों को आमन्त्रित किया । ‘आमत्तिता

“तए ण से दत्ते” इत्यादि

‘तए ण’ ते पक्षी ‘से दत्ते गाहावड्’ ते दत्तसार्थवाहने ‘अणया कयाइ
डोछ ओठ समय ‘सोमणसि तिठ्ठिरुणदिवसणक्खत्तमुहुत्तसि’ शुभ तिथि, शुभकरण
शुभ दिवस, नक्षत्र रूप मुहूर्तमा ‘विउल असण० उवक्खडावेइ’ प्रधान भोटा
प्रमाणमा तयार प्रकारना आधारना पदार्थो तैयार कराया, ‘उवक्खडावित्ता मित्तणाइ०
आमतेइ’ न्याये तन्नाम प्रकारनी आधारनी सामग्री पुष्कल प्रमाणमा तैयार धछ गछ
ते समये तेछे पोताना मित्रजन, ज्ञातिजन आदि सम्बन्धी परिजनोने आमन्त्रण

॥ मूलम् ॥

तए ण से दत्ते गाहावई अणया कयाइ सोभणंसि
तिहिकरणदिवसणक्खत्तमुहुत्तसि विउलं असणं उवक्खडावेइ,
उवक्खडावित्ता मित्तणाइ० आमतेइ, आमत्तिता ण्हाए जाव
पायच्छित्ते सुहासणवरगए तेणं मित्त० सद्धिं सपरिवुडे त

देवदत्ता पुत्री है हम उसे अपने युवराज के लिये वरण करना चाहते
हैं । कहिये, इसमें भेद स्वरूप हमें आपको क्या देना चाहिये । आप
यह विश्वास रख यह सन्ध बहुत ही उचित है । यदि आपकी भावना
हो तो सबध आज से ही निश्चित कर लिया जाय । इस प्रकार
राजपुरुषों का अभिप्राय सुन कर दत्तसार्थवाह बहुत ही प्रसन्न हुआ ।
अन्त में उसने अपनी इस सबध के लिये शुभ सम्मति प्रदर्शित करदी
और कहा कि यह आप लोगों का बड़ा भारी अनुग्रह है जो आप
जैसे बड़े व्यक्ति हमारे जैसे छोटे व्यक्तियों के साथ अपने युवराज
का सबध स्थापित कर रहे हैं । सबध-वार्ता निर्णीत हो जाने पर
दत्तसार्थवाह ने चलते समय उन राजपुरुषों को पुष्प वस्त्रादिकों से
खूब आदरसत्कार कर विदा किये, वे सबके सब प्रसन्न वदन होते
हुए वैश्रवण राजा के पास आये, सबध निश्चित हो जाने की वार्ता
के समाचार सुना कर राजा में सतुष्ट किया ॥ सू० १३ ॥

आपनी जे देवदत्ता पुत्री छे तेना लग्न सभध अमे अमारा युवराजनी साथे करवा
आहीअ छीअ ते आप अमने जखुआ दे तेना जहलाभा खेटइअ अमारे तमने शु
आपवानु रहैअ ? तमे भात्रीथी मानथी के आ सभध धखोज थोअ छ जे तमारी
भावना होय तो सभधने आअथीअ निश्चर करी लछअ, आ प्रभाखे राजपुरुषोंने
अभिप्राय सामणीने दत्तसार्थवाह धखोज प्रसन्न थया अने छेवटभा तेमखे आ सभध
भाटे पोतानी शुभ सम्मति जडेर करी गतावी अने जखु के तमादेश सौना मारा
उपर भोटो अनुग्रह छे के आप जेवा भोटो भाखुसो अमारा जेवा नाना-भाखुसो साथे
तमारा युवराजने लग्न सभध स्थापित करवा धरिअ जे यही सभध विधेने
निष्ठ थया भाह दत्तसार्थवाह-जयारे ते राजपुरुषो विनाय थया लाअ्या तयारे तेमने
पुष्प, वस्त्रादिकोथी धखोज आदर सत्कार कर्यो अने विदाय ज्यो ते सौ राजपुरुषो
प्रसन्नमुअ गनीने वैश्रवण राजनी पासो आअ्या अने सभध नडकी यध गयो छे
ते छडीकत कहीने राजने प्रसन्न कर्यो ॥ सू० १३ ॥

‘ण्हाय’ स्नाता ‘जाव विभूसियसरीर’ यावत् सर्वालङ्कारविभूषितशरीरा ‘पुरिस-
सहस्सवाहिणि सीय’ पुरुषसहस्रवाहिनीं शिविका ‘दूरोहेड’ दूरोहाति आरोहयति
‘दूरोहिता’ दूरोह=मारोह ‘सुवहुमिच्च जाव सद्धि’ सुवहुमित्र यावत् सार्थ-
सुवहुमित्रवातिनिजम्बजनसम्पन्नपरिजनेन सार्थ ‘सपरिवुडे’ सपरिवृत ‘मच्चि-
इढीए’ सर्वद्वयां ‘जाव णाडयरवेण’ यावत् नादितरवेण, जत्र यावच्छब्दपरणादेव
योजनाऽवगन्तव्या-‘सव्वजुईए, सव्ववलेण, सव्वसमुदएण, सव्वारभेण, सव्वविभू-
ईए, सव्वविभूसाए, सव्वसभमेण सव्वपुण्णगयमल्लालङ्कारेण, सव्वतुडियमदसण्णिणा
एण, महया इड्ढीए, महया जुईए, महया उलेण, महया समुदएण, महया वरतुडिय-
जमगसमगप्पवाडएण, सव्व-पणव-पडड-भेरि-सल्लरि-खरमुडिहुडुक्क-मुरय-मुअग-
दुदुहि-णिग्योसणाडयरवेण’ इति । तत्र ‘सव्वजुईए’ सर्ववृत्त्या-सकलवस्त्राभरणाना
प्रभया, ‘सव्ववलेण’-सर्वसैन्येन, सर्वसमुदयेन-सकलपौरपरिवारादिसमुदायेन,

क्रिया । ‘सम्माणेड’ सन्मान क्रिया । ‘सक्कारित्ता सम्माणित्ता देवदत्त दारिय
ण्हाय जाव विभूसियसरीर पुरिस-सहस्मवाहिणि सीय दूरोहेड’ सत्कार और
सन्मान करने बाद स्नान कराई हुई एवं समस्त अलकारों से विभू-
षित शरीरवाली अपनी पुत्री देवदत्ता को उसने पालखी में-जिसे
एक हजार आदमी वहन कर रहे थे-मिठा दिया । ‘दूरोहिता सुवहु-
मिच्च जाव सद्धि सपरिवुडे सव्विड्ढीए जाव णाडयरवेण रोहीडग णयर मज्झ-
मज्झेण जेणेव वेसमणरणो गिहे जेणेव वेसमणे राया तेणेव उवागच्छड’
जत्र वह पालखी में अच्छी तरह बैठ गई तत्र यह उसे लेकर मित्रादि-
परिजनों से युक्त होकर सर्व प्रकार की श्रद्धा से, सर्व प्रकार की
कान्ति से, सकल वस्त्र और आभरणों की प्रभा से, सर्वसैन्यसे, सर्व
समुदाय से सकल पौर परिवार आदि के समुदाय से, सर्व प्रकार के

‘सम्माणेड’ सन्मान उरु ‘सक्कारित्ता सम्माणित्ता देवदत्त दारिय ण्हाय
जाव विभूसियसरीर पुरिस-सहस्मवाहिणि सीय दूरोहेड’ सत्कार अने सन्मान कथा
पछी स्नान कर्त्तापिने समस्त अवज्रदेवी शङ्खगदेवी पोतानी पुत्री देवदत्ताने ने
पालखीने ओड हत्तर माणुसे उपाडी रहेला छे ते पालखीमा लेसारी आब्या
‘दूरोहिता सुवहुमिच्च जाव सद्धि सपरिवुडे सव्विड्ढीए जाव रोहीडग णयर
मज्झमज्झेण जेणेव वेसमणरणो गिहे जेणेव वेसमणे राया तेणेव उवागच्छड’
न्यादे ते पालखीमा लेसी गछ त्यादे तेने मित्रादि परिजनोना साथे सर्व प्रकारनी
कान्तिथी, तमाम वस्त्र अने आभ छो-धरेणुओना तेरनी सर्व नेयथी, सकल
नगरजन आदि समुदायथी, सर्व प्रकारना आदरथी, सर्व प्रकारनी विभूतिथी सर्व

આમન્વયતિ, 'આમતિત્તા' આમન્વ્ય 'ળ્હાણ' સ્નાતઃ 'જાવ પાયચ્છિત્તે' યાવત્-
કૃતગલિકર્મા કૃતકૌતુકમગલપ્રાયશ્ચિત્ત. 'સુહાસણવરગણ' સુસ્વાસનવરગત, -સુસ્વ
માસીનઃ 'તેણ' તેન, 'મિત્તંસદ્ધિ' મિત્રજ્ઞાતિ-સ્વજનસમ્બન્ધિપરિજનેન સાર્થ
'સપરિવુઢે' સપરિવૃત્ત. 'ત વિઝલ અસણ ૪' તત્-પૂર્વોપમ્કારિત વિપુલમ્ અન્ન
પાન સ્વાગ્ય સ્વાદ્યમ્ 'આસાણમાણે ૪ વિહરઈ' આસાદયન ૪ વિહરતિ । 'જિમિ
યથુત્તરારાગણ' જિમિત્તયુત્તરારાગત = પ્રાગ્ન્યારયાતમેતત્ । 'આયતે ૩' આચાન્તઃ,
ચોક્ષ, શુચિભૂત = હસ્તમુસાન્નિપ્રક્ષાલનપૂર્વક શુચિભૂતઃ, 'ત' તત્ 'મિત્તણા ૩'
મિત્રજ્ઞાતિનિજકસ્વજનસમ્બન્ધિપરિજન 'વિઝલેણ' વિપુલેન 'ગધપુષ્પવત્થમલ્લાલ
કારેણ' ગન્ધપુષ્પવત્થમાલ્યાલક્ષ્ણકારેણ 'સવ્કારે ૩ સમ્માણે ૩' સત્કરોતિ સમ્માનયતિ,
'સવ્કારિતા સમ્માણિત્તા' સત્કૃત્ય સમ્માન્ય 'દેવદત્ત દારિય' દેવદત્તા દારિયા

ળ્હાણ જાવ પાયચ્છિત્તે સુહાસણવરગણ' ફિર ઉસને અચ્છી તરહ સે સ્નાન
કિયા, બલિકર્મ કિયા, કૌતુક મગલ ણવ પ્રાયશ્ચિત્ત આદિ બી કિયે ।
પશ્ચાત્ સુસ્વાસન પર બેઠ કર ઉસને 'તેણ મિત્તં સદ્ધિ સપરિવુઢે ત વિઝલ
અસણ ૪ આસાણમાણે ૪ વિહરઈ' અપને આયે હુણ મિત્રાદિકોં કે સાથ સમ્મિ
લિતરૂપ સે ઉસ ચારો પ્રકાર કે આહાર કો સ્વૂબ રુચિપૂર્વક જીમા
ઔર જિમાયા । 'જિમિયથુત્તરારાગણ' જીમ ચુકને કે બાદ ફિર ઇસને
'આયતે ૩ ત મિત્તણા ૩' વિઝલેણ ગધપુષ્પવત્થમલ્લાલકારેણ સવ્કારે ૩' અપને
સ્થાન પર આકર આચમન કિયા, હસ્ત મુખ આદિ કા અચ્છી તરહ
પ્રક્ષાલન કિયા । જન યહ અચ્છી તરહ અપને હાથ મુઠ કો સાફ
કર લિયા તબ ફિર ઇસને ભોજ્ય મે સમ્મિલિત હુણ મિત્રાદિ પરિ-
જનોં કા ગધ, પુષ્પ, વસ્ત્ર, માલા ઔર અલકાર આદિ દ્વારા સત્કાર

આપ્ત્ય અને તેડાવ્યા 'આમતિત્તા જાવ પાયચ્છિત્તે સુહાસણવરગણ' પછી સારી
રીતે સ્નાન કર્યું કાગડા આદિ પક્ષિયોને અન્ન આપનારૂપ બલિ કર્મ કર્યું, કૌતુક
મગલ અને પ્રાયશ્ચિત્ત આદિ પણ કર્યું તે પછી સારી રીતે સુસ્વાસન પર બેસીને તેમણે
'તેણ મિત્તં સદ્ધિ સપરિવુઢે ત વિઝલ અસણ ૪ આસાણમાણે ૪ વિહરઈ'
પોતાના આમન્વિત અર્થાત્ આવેલા મિત્રાદિકો સાથે મળીને તે આર્ય પ્રકારના આહાર
રને ખૂબ રૂચિપૂર્વક જમ્યા અને જમાડ્યા 'જિમિયથુત્તરારાગણ' જમી રહ્યા પછી
તેમણે 'આયતે ૩ ત મિત્તણા ૩' વિઝલેણ ગધપુષ્પવત્થમલ્લાલકારેણ સવ્કારે ૩'
પોતાના આસન પર આવીને આચમન કર્યું, હાથ મુખને સારી રીતે ધોયા, પછી
બધારે સારી રીતે પોતાના મુખ અને હાથને સાફ કરી લીધા પછી તે સૌ મિત્રાદિ
પરિજનોના ગધ, પુષ્પ, વસ્ત્ર, માલા અને અલકાર આદિ દ્વારા સત્કાર કર્યો

‘ण्हाय’ स्नाता ‘जाव विभूसियसरीर’ यावत् सर्वालकारविभूषितशरीरा ‘पुरिस-
सहस्सवाहिणि सीय’ पुरुषसहस्रवाहिनी शिविका ‘दूरोहेइ’ दूरोहाति आरोहयति
‘दूरोहिता’ दूरोह=आरोह ‘सुवहुमिच्च जाव सद्धि’ सुवहुमिच्च यावत् सार्ध-
सुवहुमित्रज्ञातिनिजकस्यजनसम्मान्धिपरिजनेन सार्ध ‘सपरिवुडे’ सपरित्तः ‘मन्वि-
इढीए’ सर्वद्वयां ‘जाव णाइयरवेण’ यावत् नादितरवेण, अत्र यावच्छब्दकरणादेय
योजनाऽवगन्तव्या—‘सन्वजुईए, सन्ववलेण, सन्वसमुदएण, सन्वारभेण, सन्वविभू-
ईए, सन्वविभूसाए, सन्वसभमेण सन्वपुण्णगधमलालकारेण, सन्वतुडियसहसणिणा
एण, महया इइढीए, महया जुईए, महया प्लेण, महया समुदएण, महया वरतुडिय-
जमगसमगण्णराइएण, सख-पणव-पडह-भेरि-अल्लरि खरमुहिहुडुवरु-मुरय-मुअग-
दुदुहि-णिग्घोसणाइयरवेण’ इति । तत्र ‘सन्वजुईए’ सर्वव्रत्या-सकलवस्त्राभरणाना
प्रभया, ‘सन्ववलेण’—सर्वसैन्येन, सर्वसमुदयेन—सकलपौरपरिवारादिसमुदायेन,

क्रिया । ‘सम्माणेइ’ सन्मान क्रिया । ‘सक्कारित्ता सम्माणित्ता देवदत्त दारिय
ण्हाय जाव विभूसियसरीर पुरिससहस्सवाहिणि सीय दूरोहेइ’ सत्कार और
सन्मान करने बाद स्नान कराई हुई एव समस्त अलकारों से विभू-
षित शरीरवाली अपनी पुत्री देवदत्ता को उसने पालखी में—जिसे
एक हजार आदमी वहन कर रहे थे—बिठा दिया । ‘दूरोहिता सुवहु-
मिच्च जाव सद्धि सपरिवुडे सन्विइढीए जाव णाइयरवेण रोहीडग णयर मज्झ-
मज्झेण जेणेव वेसमणरण्णो गिहे जेणेव वेसमणे राया तेणेव उवागच्छइ’
जय वह पालखी में अच्छी तरह बैठ गई तब यह उसे लेकर मित्रादि-
परिजनो से युक्त होकर सर्व प्रकार की ऋद्धि से, सर्व प्रकार की
कान्ति से, सकल वस्त्र और आभरणो की प्रभा से, सर्वसैन्यसे, सर्व
समुदाय से सकल पौर परिवार आदि के समुदाय से, सर्व प्रकार के

‘सम्माणेइ’ सन्मान कर्तुं ‘सक्कारित्ता सम्माणित्ता देवदत्त दारिय
जाव विभूसियसरीर पुरिस-हस्सवाहिणि सीय दूरोहेइ’ सत्कार अने सन्मान कर्था
पछी स्नान करवीने समस्त अवकाशेथी शब्बादेथी पोतानी पुत्री देवदत्ताने ने
पालणीने अेक डकार भाषसे उपाडी रहैला छे ते पालणीमा बेसारी आन्था
‘दूरोहिता सुवहुमिच्च जाव सद्धि सपरिवुडे सन्विइढीए जाव रोहीडग णयर
मज्झमज्झेण जेणेव वेसमणरण्णो गिहे जेणेव वेसमणे राया तेणेव उवागच्छइ’
न्यादे ते पालणीमा बेसी गछ त्यारे तेने मित्रादि परिजनोना साथे सर्व प्रकारनी
कान्तिथी, तमाभ वस्त्र अने आभरणो-धरेषुआयोना तेथी सर्व सोयथी, सकल
नगरजन आदि समुदायथी, सर्व प्रकारना आदरथी, सर्व प्रकारनी विभूतिथी सर्व

सर्गादरेण-सर्गप्रयत्नेन, 'सर्गभिभूय' सर्गभिभूत्या-सर्ग-पर्यण, सर्वसपदेत्यर्थ, सर्गभिभूयया-सर्गभिभूतेष्वयादिधारणेन सर्गशोभयेत्यर्थ, सर्गमन्त्रमेण-सर्गेण आत्सुभ्येन-स्नेहमयेन चाञ्चल्यनेत्यर्थः, सर्गपुष्पगन्धमाल्यालङ्कारण=मृगममेतत्, 'सर्वतुडियसदसणिणाएण' सर्गमुटितगद्गसनिनाटेन सर्गविधाना मुटिताना वाद्याना शब्दास्तेषां सनिनादः समिलितः सगतो नात्. महान् गोपमन्तेनेत्यर्थः । अत्र सर्वशब्दो बहुतरार्यबोधकः, इति गोपयितुं तद्-याग्याल्पेण पुनराह-‘महया इहदीए’ इत्यादि । महत्या ऋद्धया, महत्या पुत्या, महता समुदायेन=समूहेन महता ररमुटितयमरुसमरुवादितेन=महता-वृहता, ररमुटिताना श्रेष्ठविधिवाद्याना यमरुसमकेन=युगपत्, प्रवादितेन, 'सन्ध-पणव पडह-भेरी-झलरी-खरमुखी-हुडुम्क-मुरज मृदङ्ग दुन्दुभिनिर्गोपनादितरवेण शब्दादिदुन्दुभ्यन्ताना वाद्यविशेषाणा निर्घोषस्य नादितरवेण प्रतिनिना, 'रोहीडग णयर' रोहितस्य नगरस्य 'मज्झ मज्जेण' म यमयेन 'जेणेव वेसमणरणो गिहे' यत्रैव वैश्रवणस्य राज्ञो गृह 'जेणेव वेसमणे राया' यत्रैव वैश्रवणो राजा 'तेणेव उवागच्छि' तत्रैवोपागच्छति, 'उवागच्छि' उपागत्य 'करयल जाव वद्धावेड' करतलपरि गृहीत शिर-आवर्त मस्तकेऽञ्जलिं कृत्वा वैश्रवण राजान जयेन विजयेन=जय

आदर से, सर्व प्रकार की विभूति से, सर्व प्रकार के नेपथ्यादिक के धारण से, सर्व प्रकार के सन्नम से, सर्व प्रकार के पुष्प, गंध, माला एवं अलंकारों से, सब तरह के वादित्तों की गडगडाहट से, महती ऋद्धि से, महती धृति से, महान् सैन्यादिरूप बल से, महान् समुदाय से, अनेक प्रकार के सुन्दर साधु उज्जते हुए शम्भ, पणव, पटह, भेरी, झलरी, खरमुखी, हुडुम्क, मुरज मृदङ्ग दुन्दुभी के शब्दों की प्रतिध्वनि के साथ रोहितक नगर के ठीक मध्यभाग से होता हुआ जहाँ वैश्रवण राजा का प्रासाद था वहाँ पर गया । 'उवागच्छि' करयल जाव वद्धावेड' जाकर उसने दोनों हाथ जोड़कर राजा को

नेपथ्यादिक धारण्थी, सर्व प्रकारका मन्त्रमन्थी, सर्व प्रकारका पुष्प, गंध, माला अने अलंकार्थी युक्त तथा तन्मात्र प्रकारका वालत्रेयना नाद नाथे मङ्गल-ऋद्धि-धृति, मङ्गलमैत्र्य रूप भग्न अने मोटा समुदाय नाथे-अनेक प्रकारका सुन्दर साधु-वागता-शम्भ पणव, पटह, भेरी, झलर, खरमुखी, हुडुड, मुरज, मृदङ्ग, दुन्दुभीना शब्दोंना प्रतिध्वनि साथे रोहितक नगरका परापर मध्य भागमाथी पसार धरने तथा वैश्रवण राजानो मङ्गल हतो त्या आगण गया 'उवागच्छि' करयल जाव वद्धावेड' गधने तेले गन्ने हाथ जोडीने राजाने "आप क्यावन्त हो, आपनो-विजय हो?"

विजयशब्देन वर्धयति 'वद्धावित्ता' वर्धयित्वा 'वेसमणस्स रण्णो' वैश्रवणस्य राज्ञः
'देवदत्त दारिय' देवदत्ता दारिकाम् 'उवणेइ' उपनयति ॥ सू० १४ ॥

॥ मूलम् ॥

तए ण से वेसमणे राया देवदत्त दारियं उवणीय
पासइ, पासित्ता हट्ठुट्ठु० विउल असण४ उवक्खडावेइ, उव-
क्खडावित्ता मित्तणाइ० आमतेइ जाव सम्कारेइ सम्माणेइ,
सम्कारित्ता सम्माणित्ता पूसणदिकुमार देवदत्तं दारिय पट्ठय
दूरोहेइ, दूरोहित्ता सेयापीएहि कलसेहिं मज्जावेइ, मज्जावित्ता
वरणेवत्थिय करेइ, करित्ता अग्गिहोम करेइ, करित्ता पूसणदि-
कुमार देवदत्ताए दारियाए पाणि गिह्हावेइ । तए ण से वेस-
मणदत्ते राया पूसणदिस्स कुमारस्स देवदत्त दारिय सब्बड्ढीए
जाव नादियरवेण महया इड्ढीसम्कारसमुदएण पाणिग्गहण
करेइ, कारित्ता देवदत्ताए भारियाए अम्मापियरो मित्तजाव
परियणं च विउलेण असणपाणखाडमसाडमेणं पुप्फवत्थगधम-
ल्लालकारेण य सम्कारेइ जाव पडिविसज्जेइ ॥ सू० १५ ॥

टीका

'तए ण से वेसमणे' इत्यादि ।

तए ण से वेसमणे राया तत्त' खलु स वैश्रवणो राजा 'देवदत्त

"आप जयवन्त हो आपकी विजय हो" इन शब्दों से व राया । 'वद्धावित्ता'
वधा कर 'वेसमणस्स रण्णो' देवदत्त दारिय उवणेइ' उसने उस वैश्रवण
राजा के समक्ष अपनी देवदत्ता कन्या को उपस्थित कर दी ॥ सू० १४ ॥

'तए ण से वेसमणे' इत्यादि ।

'तए ण' पश्चात् 'से वेसमणे राया' वैश्रवण राजाने 'देवदत्त

आ शब्दोद्गी, वधान्या 'वद्धावित्ता' वधावीने 'वेसमणस्स रण्णो' देवदत्त दारिय
उवणेइ' तेषु ते वैश्रवण राजाना समक्ष पोतानी देवदत्ता कन्याने उपस्थित करी (सू० १४)

'तए ण से वेसमणे' इत्यादि

'तए ण' पश्चात् 'से वेसमणे राया' ते वैश्रवण राजाने 'देवदत्त

દારિય' દેવદત્તા દારિકામ્ 'ઉવ્ણીય' ઉપનીતાં=સમીપમાગતા 'પાસઈ' પશ્યતિ 'પાસિત્તા' દૃષ્ટ્વા 'હદ્વતુદ્વં' હૃદ્વતુપ્તહૃદયઃ 'ચિત્તલ' ચિપુન્મ્ 'અસળ૪' અન્ના દિક ચતુર્થિમાહારમ્ 'ઉવક્ષ્વડાવેઈ' ઉપસ્કારયતિ, 'ઉવક્ષ્વડાવિત્તા' ઉપસ્કાર્ય 'મિત્તળાઈ૦' મિત્રજ્ઞાતિનિજરુચ્ચજનસમ્યન્ચિપારજનાન્ 'આમતેઈ' આમન્ત્રયતિ=આહ્વયતિ 'જાવ' યાવત્-તાન્ ચિપુલેન પુપ્પવસ્ત્રગન્ધગાલ્યાલ કારેણ 'સન્કારેઈ સમ્માણેઈ' સત્કરોતિ સમ્માનયતિ, સન્કારિત્તા સમ્માનિત્તા સત્કૃત્ય સમાન્ય 'પૂસળદિકુમાર દેવદત્ત દારિય' પુપ્પનન્દિકુમાર દેવદત્તા દારિકા ચ 'પટ્ટય' પટ્ટરુ=પટ્ટકોપરિ 'દૂરોહેઈ' દૂરોહયતિ=જારોહયતિ=ઉપવેશયતિ 'દૂરોહિત્તા' દૂરોહય 'સેયાપીઈ' શ્વેતપીતૈઃ રજતસુવર્ણમયૈ. 'કલસેઈ' કલશૈ. 'મજ્જાવેઈ' મજ્જયતિ=સ્નપયતિ 'મજ્જાવિત્તા' મજ્જયિત્તા=સ્નપયિત્વા 'વરણેવત્થિય' વરણે

દારિય' દેવદત્તા દારિકા કો 'ઉવ્ણીય' અપને પાસ આઈ હુઈ 'પાસઈ' દેશ્વા, 'પાસિત્તા' દેશ્વકર વહ 'હદ્વતુદ્વં' ચિત્તલ અસળ૪ ઉવક્ષ્વડાવેઈ' યદુત અધિક હર્ષિતચિત્ત હુઆ । યદ મે ઉસને ચારોં પ્રકાર કે આહાર કો અધિકસે અધિક માત્રા મે તયાર કરવાયા । 'ઉવક્ષ્વડાવિત્તા' તયાર કરવા કર 'મિત્તળાઈ૦ આમતેઈ' ઉસને અપને મિત્રાદિ પરિજનોં કો આમન્ત્રિત કિયા । 'જાવ સન્કારેઈ સમ્માણેઈ' ઉનકે સાથ બેઠ કર ઉસને સ્વચ્છ મનમાના ભોજન કિયા ઔગ સથકો કરવાયા । પશ્ચાત્ ગધ માલા આદિકોં સે સચકા સત્કાર ઔર સન્માન કર ઉસને 'પૂસળદિકુમાર દેવદત્ત દારિય પટ્ટય દૂરોહેઈ' પુપ્પનદિ કુમાર કો ત્વ દેવદત્તા કો પાટ પર બેઠાયે 'દૂરોહિત્તા સેયાપીઈ કલસેઈ મજ્જાવેઈ' બેઠા કર ચાદી ઔર સોને કે કલશોં સે ઉનકા અભિષેક કરાયા ।

દારિય દેવદત્તા બાળિકા-કન્યાને 'ઉવ્ણીય' પોતાના પાસે આવેલી 'પાસઈ' જોઈ ત્યારે 'પાસિત્તા' જોઈને તે 'હદ્વતુદ્વં' ચિત્તલ અસળ૪ ઉલક્ષ્વડાવેઈ' ચિત્તમા ધણેજ હર્ષ પામ્યા, પછીથી તેણે ચાર પ્રકારના આહારને વધારેમા-વધારે પ્રમાણથી તૈયાર કરાવ્યા 'ઉવક્ષ્વડાવિત્તા' તૈયાર કરાવીને 'મિત્તળાઈ૦ આમતેઈ' તેણે પોતાના મિત્રાદિ પરિજનોને આમન્ત્રણ આપીને બોલાવ્યા 'જાવ સન્કારેઈ સમ્માણેઈ' અને તેઓની સાથે બેસીને તેણે ખૂબ મન-બાવતા ભોજન કર્યા અને સોને ભોજન કરાવ્યા પછી ગધ, માલા આદિ વડે સોને સત્કાર અને સન્માન કર્યા પછી તેણે 'પૂસળદિકુમાર દેવદત્ત દારિય પટ્ટય દૂરોહેઈ' પુપ્પનદી કુમાર અને દેવદત્તાને પાટ ઉપર બેસાર્યા 'દૂરોહિત્તા સેયાપીઈ કલસેઈ મજ્જાવેઈ' બેસારીને ચાદી-સોનાના કળશોથી તેમને અભિષેક કરાવ્યા 'મજ્જાવિત્તા વરણેવત્થિય કરેઈ' અભિષેક કિયા થઈ

पथिका=श्रेष्ठस्त्राभरणविभूषिता 'करेइ' करोति, 'करित्ता' कृत्वा 'अग्निहोम
 करेइ' अग्निहोम कारयति, 'करित्ता' कारयित्वा 'पूसणदिकुमार' पुष्पनन्दिकुमार
 'देवदत्ताए दारियाए' देवदत्ताया दारिकायाः 'पाणिं गिण्ढावेइ' पाणिं-कर
 ग्राहयति । 'तए ण' तत् खलु 'से वेसमणदत्ते राया' स वैश्रवणदत्तो राजा
 'पूसणदिस्स कुमारस्स' पुष्पनन्दिनः कुमारस्य 'देवदत्त दारिय' देवदत्ता दारिका
 'सव्वड्ढीए' सर्वद्वर्था 'जाव नादियरवेण' यावत्-नादितरवेण, अत्रत्ययावच्छ-
 द्भवो योऽयं प्रागनन्तरस्मिन् एवोक्तः । महया इइढीसक्कारसमुदएण' महता रुद्धि-
 सत्कारसमुदयेन 'पाणिग्गहण' पाणिग्रहण=विवाह 'करेइ' कारयति, कारित्ता
 कारयित्वा 'देवदत्ताए भारियाए' देवदत्ताया भार्याया. 'अम्मापियरो' अम्मा-
 पितरौ 'मित्त जाव परियण' मित्त यावत्परिजन 'विउलेण' विपुलेन=प्रचुरेण
 'असणपाणखाइमसाइमेण' अशनपानखाद्यस्वाद्येन 'पुण्फवत्थगधमल्लालकारेण य'

'मज्जावित्ता वरणेवत्थिय करेइ' अभिषेक क्रिया हो जाने के बाद सुन्दर
 वस्त्र और आभूषणों से उन्हें अलंकृत किया । 'करित्ता अग्निहोम करेइ'
 अलंकृत करा कर उनसे फिर हवन कराया । 'करित्ता पूसणदिकुमार
 देवदत्ताए दारियाए पाणिं गिण्ढावेइ' होमविधि जब समाप्त हो चुकी,
 तब राजाने देवदत्ता का पुष्पनदि कुमार के साथ पाणिग्रहण करने
 की विधि करवाई । इस प्रकार 'से वेसमणदत्ते राया पूसणदिस्स कुमारस्स
 देवदत्त दारिय सव्वड्ढीए जाव नादियरवेण महया इइढीसक्कारसमुदएण पाणि-
 ग्गहण करेइ' उस वैश्रवण राजाने अपने युवराज पुष्पनदि कुमार
 का देवदत्ता दारिका के साथ सर्व प्रकार की रुद्धि आदि के अनु-
 रूप बड़े ही ठाटबाद से गाजे बाजे के साथ विवाहविधि पूर्ण की
 'कारित्ता देवदत्ताए भारियाए अम्मापियरो मित्त जाव परियण च विउलेण
 असणपाणखाइमसाइमेण पुण्फवत्थगधमल्लालकारेण य सक्करेइ जाव पडिविसज्जेइ'
 इस प्रकार देवदत्ता भार्या के मातपिता को एवं मित्रादिपरिजनों

रह्या गाढ सुन्दर वस्त्र आने व्यवहारोत्थी शल्युपायार्थ 'कारित्ता अग्निहोम करेइ'
 शल्युपायार्थ पछी ते वर-कन्या पासो हवन कराव्यो 'कारित्ता पूसणदिकुमार देवदत्ताए
 पाणिं गिण्ढावेइ' होम विधी अर्थ रह्या गाढ राजाओं देवदत्ताने पुष्पनदीकुमार साथे
 पाणिग्रहण विधी कराव्यो ओ रीते 'से वेसमण दत्ते राया पूसणदिकुमारस्स देवदत्त
 दारिय सव्वड्ढीए जाव नादियरवेण महया इइढीसक्कारसमुदएण पाणिग्गहण करेइ'
 ते वैश्रवण राजाओं पोटाना युवराज पुष्पनदी कुमारनी, देवदत्ता कन्यानी साथे सर्व
 प्रकारनी रुद्धि आदिने अनुदूण गावते-वाजते गेठा समारम्भपूर्वक लग्न विधि पूर्ण करी
 'कारित्ता देवदत्ताए भारियाए अम्मापियरो मित्त जाव परियण च विउलेण
 असणपाणखाइमसाइमेण पुण्फवत्थगधमल्लालकारेण य सक्करेइ जाव पडिविसज्जेइ'

દારિય' દેવદત્તા દારિકામ્ 'ઉવળીય' ઉવળીતાં=સમીપમાગતા 'પાસઈ' પશ્યતિ 'પાસિત્તા' દૃષ્ટ્વા 'હૃદ્વતુદ્વં' હૃદ્વતુપ્ત્વદયઃ 'ગિઝલ' ગિપુન્મ્ 'અસળ૪' અન્નના દિક્ ચતુર્વિધમાહારમ્ 'ઉવસ્વહાવેઈ' ઉવસ્કારયતિ, 'ઉવસ્વહાવિત્તા' ઉવસ્કાર્ય 'મિત્તળાઈ૦' મિત્રજ્ઞાતિનિજકસ્વજનસમ્યન્ધિપરિજનાન્ 'આમતેઈ' આમન્ત્રયતિ=આહ્વયતિ 'જાવ' યાવત્-તાન્ ગિપુલેન પુષ્પવસ્ત્રગન્ધગ્રાહ્યાલ્ કારેણ 'સવ્કારેઈ સમ્માણેઈ' સત્કરોતિ સમ્માનયતિ, સવ્કારિત્તા સમ્માનિત્તા સત્કૃત્ય સમાન્ય 'પૂસળદિકુમાર દેવદત્ત દારિય' પુષ્પનન્દિકુમાર દેવદત્તા દારિકા ચ 'પટ્ટય' પટ્ટક=પટ્ટકોપરિ 'દૂરોહેઈ' દૂરોહયતિ=આરોહયતિ=ઉપવેશયતિ 'દૂરોહિત્તા' દૂરોહય 'સેયાપીઈ' શ્વેતપીતૈઃ રજતસુવર્ણમયૈઃ 'કલસેઈ' કલશૈઃ, 'મજ્જાવેઈ' મજ્જાયતિ-સ્નપયતિ 'મજ્જાવિત્તા' મજ્જયિત્વા=સ્નપયિત્વા 'વરણેયત્થિય' વરણે

દારિય' દેવદત્તા દારિકા કો 'ઉવળીય' અપને પાસ આઈ હુઈ 'પાસઈ' દેશ્વા, 'પાસિત્તા' દેશ્વકર વહ 'હૃદ્વતુદ્વં' ગિઝલ અસળ૪ ઉવસ્વહાવેઈ' ચતુત અધિક ર્પિતચિત્ત હુઆ । વાદ મે ઉસને ચારોં પ્રકાર કે આહાર કો અધિકસે અધિક માત્રા મે તયાર કરવાયા । 'ઉવસ્વહાવિત્તા' તયાર કરવા કર 'મિત્તળાઈ૦ આમતેઈ' ઉસને અપને મિત્રાદિ પરિજનોં કો આમત્રિત કિયા । 'જાવ સવ્કારેઈ સમ્માણેઈ' ઉનકે સાથ બેઠ કર ઉસને સ્વ મનમાના મોજન કિયા ઔગ સવકો કરવાયા । પશ્ચાત્ ગધ માલા આદિકો સે સવકા સત્કાર ઔર સન્માન કર ઉસને 'પૂસળદિકુમાર દેવદત્ત દારિય પટ્ટય દૂરોહેઈ' પુષ્પનદિ કુમાર કો એવ દેવદત્તા કો પાટ પર બેઠાયે 'દૂરોહિત્તા સેયાપીઈ કલસેઈ મજ્જાવેઈ' બેઠા કર ચાદી ઔર સોને કે કલશોં સે ઉનકા અભિષેક કરાયા ।

દારિય દેવદત્તા આગિકા-કન્યાને 'ઉવળીય' પોતાના પાસે આવેલી 'પાસઈ' જોઈત્યારે 'પાસિત્તા' જોધને તે 'હૃદ્વતુદ્વં' ગિઝલ અસળ૪ ઉલસ્વહાવેઈ' ચિત્તમા ઘણુજ હર્ષ પામ્યા, પછીથી તેણે ચાર પ્રકારના આહારને વધારેમા-વધારે પ્રમાણથી તૈયાર કરાવ્યા 'ઉવસ્વહાવિત્તા' તૈયાર કરાવીને 'મિત્તળાઈ૦ આમતેઈ' તેણે પોતાના મિત્રાદિ પરિજનોને આમત્રણ આપીને બોલાવ્યા 'જાવ સવ્કારેઈ સમ્માણેઈ' અને તેઓની સાથે બેસીને તેણે ખૂબ મન-ભાવતા લોજન કર્યા અને સૌને લોજન કરાવ્યા પછી ગધ, માલા આદિ વડે સૌના સત્કાર અને સન્માન કર્યા પછી તેણે 'પૂસળદિકુમાર દેવદત્ત દારિય પટ્ટય દૂરોહેઈ' પુષ્પનદી કુમાર અને દેવદત્તાને પાં ઉપર બેસાર્યા 'દૂરોહિત્તા સેયાપીઈ કલસેઈ મજ્જાવેઈ' બેસારીને ચાદી-સોનાના કળશોથી તેમને અભિષેક કરાવ્યા 'મજ્જાવિત્તા વરણેયત્થિય કરેઈ' અભિષેક કિયા થઈ

ततः खलु स पुष्पनन्दि कुमारः 'देवदत्ताए भारियाए मर्दि' देवदत्तया भारिया
 सार्धम् 'उप्पि' उपरि 'पासायवरगए' प्रासादवरगत 'फुट्टमाणेहिं मुडगमत्थएहिं'
 स्फुट्टमानैर्मद्वस्तैः=यायमानैर्मद्वै 'वत्तीसडवदनाडएहिं' द्वाविंशद्वदनाटकै-
 द्वाविंशद्वद्वै=द्वाविंशत्प्रकारै-द्वाविंशत्पात्रनिर्द्वैय नाटकै. 'उवगिज्जमाणे' उप-
 गीयमान उपगीयमान. 'जाव' यावत्-उपगल्यमानः२ गजस्पर्शरसरूपगन्धरूपान्
 विपुलान् मनुष्यमान् कामभोगान् प्रत्यनुभवन् 'विहरड' विहरति । 'तए ण
 से वेसमणे राया' तत खलु स वैश्रवणो राजा 'अण्णया रुयाड' अन्यदा
 मदाचित् 'कालग्गमुणा सजुत्ते' कालधर्मेण समुक्तः=मृतः । 'णीहरण' निर्हरण=
 श्मशान भूमौ नयन मरणाद्योचितरुद्धिमत्कारसमुदयेन संपादितम् । 'जाव'
 यावत्-लाकिसानि मरणकृत्यानि कृत्या कालेनाल्पशोभो जातः । 'राया जाए'
 राजा जात=पितु पद नृपासनमाख्यः, राज्याभिषेक प्राप्त इत्यर्थः । 'तए ण'

'देवदत्ताए भारियाए' देवदत्ता भार्या के साथ 'उप्पि पासायवरगए' ऊपर
 प्रासाद पर रह कर 'फुट्टमाणेहिं मुडगमत्थएहिं' उज रहे ह श्रेष्ठ मृदग
 जिन मे ऐसे 'वत्तीसडवदनाडएहिं' वत्तीस प्रकार के नाटकों द्वारा कि
 जो भिन्न२ वत्तीस प्रकार के पात्रों द्वारा खेले जाते थे 'उवगिज्जमाणे'२
 प्रशंसित होता हुआ 'जाव विहरड' शब्द रूप-गव-रस-और स्पर्श-
 विषयक विपुल मनुष्यसन्धी कामभोगों को भोगने लगा । 'तए ण
 से वेसमणे राया अण्णया रुयाड कालग्गमुणा सजुत्ते' किसी एक समय की
 बात है कि वैश्रवण राजा कालधर्म से प्राप्त हुआ । णीहरण जाव राया
 जाए' पुष्पनन्दि कुमार ने अपने पिता की श्मशानयात्रा रख गाजे बाजे
 के साथ निकाली । मृत्यु अवसर के समस्त कृत्यों से निश्चिन्त होकर
 अब वह स्वयं राजा बन गया । 'तए ण से पूसणदी राया सिरीदेवीए'

भारियाए' देवदत्ता भार्यानी साथे 'उप्पि पासायवरगए' मंडपना उगना बागमा
 रहीन 'फुट्टमाणेहिं मुडगमत्थएहिं' जेमा श्रेष्ठ मृदग बाजी रह्या जे जेवा
 'वत्तीसडवदनाडएहिं' पत्तीस प्रकारना नाटकोद्वारा करवामा आवता भिन्न-भिन्न
 पत्तीस प्रकारना पात्रो द्वारा नाटक अजवाबु डेतु 'उवगिज्जमाणे'२ प्रशंसित पत्तीने
 'जाव विहरड' गण्ड ३५, गध, रस अने अर्थ विषयक विपुल मनुष्य संधी
 कामभोगोने भोगववा लाग्या 'तए ण से वेसमणे राया अण्णया रुयाड
 कालग्गमुणा सजुत्ते' दोध अक समयनी बात जे जे, वैश्रवण राजा कालधर्म (मन्त्र)
 पत्ती गया 'णीहरण जाव राया जाए' पुष्पनदी कुमारो पोताना पितानी अशान
 यात्रा पूज गाजते-वाजते काढी मृत्यु पछीना समस्त कार्यो करी निश्चिन्त पत्तीने
 जे पछी पोते राजा पत्ती गया 'तए ण से पूसणदी राया सिरीदेवीए मायाए'

પુષ્પસ્ત્રગન્ધમાલ્યાલકારેણ ચ 'સત્કારેઽ જાત્વ પઙ્કિપિસન્જેઽ' સત્કરોતિ યાત્ર
પ્રતિપ્રિસર્જયતિ - સત્કરોતિ સમ્માનયતિ, સત્ક્રત્ય મમ્માન્ય પ્રતિપ્રિસર્જયતિ=
પ્રતિનિર્ચયતિ ॥ સૂ. ૧૫ ॥

॥ મૂલમ્ ॥

તણ ણં સે પૂસણદિકુમારે દેવદત્તાણ ભારિયાણ સદ્ધિ
ઉપ્પિ પાસાયવગ્ગણ ફુટ્ટમાણેહિં મુડગમત્થણહિં વત્તીસઙ્કલ્લ-
નાડણહિં ઉવગિજ્જમાણેઃ જાત્વ વિહરઙ્ક ॥ તણ સે વેસમણે
રાયા અણ્ણયા કયાડ કાલધમ્મુણા સજુત્તે ણીહરણ જાત્વ રાયા
જાણ ॥ તણ ણ સે પૂસણદિ રાયા સિરીદેવીણ માયાણ ભત્તે
યાવિ હોત્થા, કલ્લકલ્લિ જેણેવ સિરીદેવી તેણેવ ઉવાગચ્છઙ્ક,
ઉવાગચ્છિત્તા પાયપડણ કરેઙ્ક, કરિત્તા સયપાગસહસ્સપાગેહિં
તેલ્લેહિં અવ્વિભગાવેઙ્ક, અટ્ઠિસુહાણ મસસુહાણ તયાસુહાણ રોમ-
સુહાણ ચડવ્વિહાણ સવાહણાણ સવાહાવેઙ્ક, સવાહાવિત્તા સુર-
ભિણા ગધવટ્ઠણ ઉવ્વટ્ઠાવેઙ્ક ઉચ્ચટ્ઠાવિત્તા તિહિં ઉદણહિં
મજ્જાવેઙ્ક, ત જહા-ઉસિણોદણ સીઓદણ ગધોદણં, મજ્જા-
વિત્તા વિડલ અસણ ૪ ભોયાવેઙ્ક, સિરીણ દેવીણ પ્પહાયાણ જાત્વ
પાયચ્છિત્તાણ જાત્વ જિમિયમુત્તત્તરાગયાણ તઓ પચ્છા પ્પહાઙ્ક મુજઙ્ક
વા, ઉરાલાઙ્ક માણ્ણસસગાઙ્ક ભોગભોગાઙ્ક મુજમાણે વિહરઙ્ક ॥ સૂ. ૧૬ ॥

ટીકા

‘તણ ણ સે પૂસણદિકુમારે’ ઇત્યાદિ । ‘તણ ણ સે પૂસણદિકુમારે’

કો વિપુલ ૪ ચારો પ્રકાર કે આહાર પ્રદાન સે તથા પુષ્પ, વસ્ત્ર, ગધ,
માલા ઓર અલકારો કે પ્રદાન સે સ્ત્રૂવ સત્કાર સન્માન કર રાજાને
વિદા કિયે । ॥ સૂ. ૧૫ ॥

‘તણ ણ સે પૂસણદિકુમારે’ ઇત્યાદિ ।

‘તણ ણ’ ઇસ કે બાદ ‘સે પૂસણદિકુમારે’ વહ પુષ્પનદિ કુમાર

આ પ્રમાણે દેવદત્તા ભર્યાના માતા-પિતા અને મિત્રાદિ પરિજ્ઞાને પુષ્કલ ચાર પ્રકારના આહાર આપીને તથા પુષ્પ, ગધ, માલા અને અલકારોથી ખૂબ સત્કાર સન્માન કરીને રાજાએ તેઓને વિદાય કર્યા ॥ સૂ. ૧૫ ॥

‘તણ ણ સે પૂસણદિકુમારે’ ઇત્યાદિ -

‘તણ ણ’ તે પછી ‘સે પૂસણદિકુમારે’ તે પુષ્પનદી કુમારે, ‘દેવદત્તાણ

भिणा=सुगन्धयुक्तेन 'गधवट्टएण' गन्धवर्त्तकेन=गन्धचूर्णेन 'उवटना' इति प्रसिद्धेन 'उव्वट्टावेइ' उद्धर्त्तयति, 'उव्वट्टावित्ता' उद्धर्त्य 'तिहिं उदएहिं' त्रिभिस्सकैः 'मज्जावेइ' मज्जयति=स्नपयति । कीदृशेन त्रिभिःशोदकेन ? इत्याह—'त जहा' तद्यथा 'उत्तिणोदएण' उष्णोदकेन, 'सीओदएण' शीतोदकेन, 'गधोदएण' गन्धादकेन । 'मज्जावित्ता' मज्जयित्वा=स्नपयित्वा 'विउल' त्रिपुल्लम् 'असण४' अशनम्४=अशनादिकं चतुर्विधमाहारं 'भोयावेइ' भोजयति । 'सिरीए देवीए' त्रिया देव्या 'ण्हायाए' स्नाताया 'जाव पायच्छित्ताए' यावत्—कृतकौतुकमङ्गल-प्रायश्चित्ताया 'जाव' यावत्—'जिमियसुत्तुत्तरागयाए' जमित्तुक्तोत्तरागताया=भोजनानन्तरं स्वस्थाने समागताया कृतहस्तमुखादिप्रक्षालनाया शुचिभूताया

उसके शरीर की मालिश एवं मर्दन कर चुकता तब 'सुरभिणा गधवट्ट-एण उव्वट्टावेइ' वह सुगन्धित चूर्ण से उसके शरीर का उवटन भी करता । 'उव्वट्टावित्ता तिहिं उदएहिं मज्जावेइ' उवटना हो चुकने के अन-तर वह उसे तीन प्रकार के पानी से स्नान भी कराता वह इस प्रकार से 'उत्तिणोदएण सीओदएण गधोदएण' पहिले गर्म जलसे, बाद में शीतल जल से और फिर सुगन्धित जलसे । इस प्रकार 'मज्जा-वित्ता विउल असण४ भोयावेइ' जत्र माता का स्नान हो जाता तब फिर बाद में वह उसे४ चारों प्रकार के आहार का भोजन कराता 'सिरीए देवीए ण्हायाए जाव पायच्छित्ताए जाव जिमियसुत्तुत्तरागयाए' इस भाँति श्रीदेवी के स्नान आदि से लेकर कौतुक, मंगल एवं प्रायश्चित्त विधि के कर चुकने पर तथा भोजन से निवट कर अपने स्थान पर आ चुकने पर और वहाँ हस्त मुख आदि का अच्छी तरह प्रक्षालन कर

पश्चात् न्याये ते मातानां शरीरानि मालिश्य अने मर्दनं करी हेतोः त्वारे 'सुरभिणा गधवट्टएण उव्वट्टावेइ' ते सुगन्धित चूर्णैश्च (सुगन्धी पदार्थैश्च) तेनां शरीरानि उवटनपश्चात् करतोऽहो 'उव्वट्टावित्ता तिहिं उदएहिं मज्जावेइ' सुगन्धी पदार्थैश्चोत्थ्वा पश्चात्—ते पोतानां मातानां त्रयः प्रकारानां पाणीभ्यः स्नानं करावतो, ते आ प्रभाञ्चे के 'उत्तिणोदएण सीओदएण गयोदएण' प्रथमं गरम पाणीभ्यः, पश्चात् शीतलं जलं च अने पश्चात् सुगन्धीतं जलं च, आ प्रभाञ्चे 'मज्जावित्ता विउल असण४ भोयावेइ' न्याये मातानां स्नानं यथै रहेतुं त्वारे तेभ्यो चार प्रकारानां आहारानां भोजनं करावताऽहो, 'सिरीए देवीए ण्हायाए जाव पायच्छित्ताए जाव जिमियसुत्तुत्तरागयाए' आ प्रभाञ्चे श्रीदेवी स्नानं आदिभ्यः लब्धेन कौतुकं, मंगलं, अने प्रायश्चित्तं विधिं करी रह्या आह तथा भोजनं विधिं पूर्य पश्चात् अने पोतानां स्थानं पर आवी गत्वा त्वां ह्यथ—सुभ आदिनां गन्तव्यं प्रक्षालनं करी रह्योने पश्चात् सुभासनं पर गिराज

ततः खलु 'से पूसणदी राया' स पुष्पनन्दी राजा 'सिरीदेवीए' श्रीदेवीनाम्न्याः 'मायाए' मातु 'भत्ते यावि होत्था' भक्तथाप्यभयत् । 'कल्लाकल्लि' कल्याकल्य प्रतिदिन 'जेणेय सिरी देवी' यत्रैव श्रीदेवी 'तेणेय उवागच्छइ' तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य पायपडण' पादपतन 'करेइ' करोति, 'करित्ता' कृत्वा ता मातर 'सयपागसहस्सपागेहिं तेलेहिं' शतपाकसहस्रपाकैः तैलेः 'अग्निगावेइ' अभ्यङ्गयति, 'अट्टिसुहाए१, मससुहाए२, तयासुहाए३, रोमसुहाए४' अस्थिमुखया१, मास मुखया२, त्रसुमुखया३, रोममुखया४ च=अस्थि-मास त्रसु-रोमसुगोत्पादिकया 'चउव्विहाए' चतुर्विधया 'सवाहणाए' सवाहनया=शरीरवैयाट्ट्या 'सवाहावेइ' सवाहयति=समर्द्ध यति, 'सवाहायित्ता' सवाह्य शरीरसमर्द्धन कृत्वा तत्पश्चात् सुर

मायाए भत्ते यावि होत्था' और अपनी माता श्रीदेवी का भक्त भी हो गया । 'कल्लाकल्लि जेणेय सिरी देवी तेणेय उवागच्छइ' वह प्रतिदिन जहा पर श्रीदेवी होती वहा जाता 'उवागच्छित्ता पायपडण करेइ' और उनके चरणों में अपना मस्तक रखता । 'करित्ता सयपागसहस्सपागेहिं तेलेहिं अग्निगावेइ' नमस्कार करने के बाद वह फिर अपनी माता की शतपाक वाले एव हजार पाकवाले तैलो द्वारा मालिश करता, मालिश हो चुकने पर फिर वह उसके शरीर का इस प्रकार से मर्दन करता कि जिससे उसे 'अट्टिसुहाए, मससुहाए, तयासुहाए, रोमसुहाए' अस्थियों में सुख मिलता, मासपेशियों में आराम पहुँचता, शरीर की त्वचा में सुख मालूम पड़ता एव रोमराजि में जिससे उसे आनंद आता । इस प्रकार 'चउव्विहाए सवाहणाए सवाहावेइ' पुष्पनन्दी कुमार इस४ चार प्रकार की वैयावृत्य (वैयावच्च) से प्रतिदिन अपनी जननी को आराम पहुँचाता रहता । इतना ही नहीं किन्तु वह जब

भत्ते यावि होत्था' અને પોતાની માતા શ્રીદેવીના ભક્ત પણ થઈ ગયા 'કલ્લાકલ્લિ'જેણેય સિરી દેવી તેણેય ઉવાગચ્છઈ ઉવાગચ્છિત્તા પાયપડણ કરેઈ' અને તેમના ચરણોમા પોતાનું શિર રાખતા 'કરિત્તા સયપાગસહસ્સપાગેહિં તેલેહિં અગ્નિગાવેઈ' નમસ્કાર કર્યા પછી ફરી પોતાના માતાની શતપાકવાળા અને હજાર પાકવાળા તૈલોદ્ધાર માલિશ કરતો, અને માલિશ પૂરૂ થયા પછાદ તેમના શરીરનું મર્દન કરતો (ચાપતો) કે જેના વડે તેને 'અટ્ટિસુહાએ, મસસુહાએ, તયાસુહાએ, રોમસુહાએ' હાડકામા, માસપેશીઓમા સુખ અને આરામ મળતો હતો, શરીર-ચામડીમા સુખ જણાતું અને નાના-નાના રૂવાડામા આનંદ મળતો હતો આ પ્રમાણે 'ચઉવ્વિહાએ સવાહણાએ સવાહાવેઈ' પુષ્પનદી કુમાર તે ૪ ચાર પ્રકારની વૈયાવૃત્તિ (સેવા) થી હમેશા પોતાના માતાને આરામ પહોચાડતો, એટલું જ નહીં

भिणा=सुगन्धयुक्तेन 'गन्धवदृष्टेण' गन्धवर्त्तकेन=गन्धचूर्णेन 'उवटना' इति प्रसिद्धेन 'उव्वट्टावेइ' उद्वर्त्तयति, 'उव्वट्टावित्ता' उद्वर्त्य 'तिहि उदएहि' त्रिभिरुदकैः 'मज्जावेइ' मज्जयति=स्नपयति । कीदृगेन त्रिविप्रोदकेन ? इत्याह—'त जहा' तद्यथा 'उसिणोदएण' उष्णोदकेन, 'सीओदएण' शीतोदकेन, 'गयोदएण' गन्धादकेन । 'मज्जावित्ता' मज्जयित्वा=स्नपयित्वा 'विउल' विपुलम् 'असण४' अशनम्=अशनादिक चतुर्विधमाहार 'भोयावेइ' भोजयति । 'सिरीए देवीए' श्रिया देव्या 'ण्हायाए' स्नाताया 'जाव पायच्छित्ताए' यावत्-कृतकौतुकमङ्गल-प्रायश्चित्ताया 'जाव' यावत्-'जिमियभुत्तुत्तरागयाए' जिमितभुक्तोत्तरागताया=भोजनानन्तर स्वस्थाने समागताया कृतहस्तमुखादिप्रक्षालनाया शुचिभूताया

उसके शरीर की मालिश एवं मर्दन कर चुकता तब 'सुरभिणा गन्धवदृष्टेण उव्वट्टावेइ' वह सुगन्धित चूर्ण से उसके शरीर का उवटन भी करता । 'उव्वट्टावित्ता तिहि उदएहि मज्जावेइ' उवटना हो चुकने के अनन्तर वह उसे तीन प्रकार के पानी से स्नान भी कराता वह इस प्रकार से 'उसिणोदएण सीओदएण गयोदएण' पहिले गर्म जलसे, बाद में शीतल जल से और फिर सुगन्धित जलसे । इस प्रकार 'मज्जावित्ता विउल असण४ भोयावेइ' जब माता का स्नान हो जाता तब फिर बाद में वह उसे ४ चारों प्रकार के आहार का भोजन कराता 'सिरीए देवीए ण्हायाए जाव पायच्छित्ताए जाव जिमियभुत्तुत्तरागयाए' इस भाँति श्रीदेवी के स्नान आदि से लेकर कौतुक, मङ्गल एवं प्रायश्चित्त विधि के कर चुकने पर तथा भोजन से निवृत्त कर अपने स्थान पर आ चुकने पर और वहाँ हस्त मुख आदि का अच्छी तरह प्रक्षालन कर

पण्डित्यादि ते मातानां शरीरने मालिश अने मर्दन करी लेते। त्परे 'सुरभिणा गन्धवदृष्टेण उव्वट्टावेइ' ते सुगन्धित चूर्णार्थी (सुगन्धी पदार्थार्थी) तेना शरीरने उवटनपण्ड करतो हुतो। 'उव्वट्टावित्ता तिहि उदएहि मज्जावेइ' सुगन्धी पदार्थार्थी योज्या पछी-ते पोताना माताने त्रय प्रकारना पाणीर्थी स्नान करावतो, ते आ प्रभावे डे 'उसिणोदएण सीओदएण गयोदएण' प्रथम गरम पाणीर्थी, पछी शीतल जलर्थी अने पछी सुगन्धित जलर्थी, आ प्रभावे 'मज्जावित्ता विउल असण४ भोयावेइ' ज्यारे मातानु स्नान थर्छ रहैतु त्परे तेमने आर प्रकारना आहारनु भोजन करावता हुता, 'सिरीए देवीए ण्हायाए जाव पायच्छित्ताए जाव जिमियभुत्तुत्तरागयाए' आ प्रभावे श्रीदेवी स्नान आदिर्थी लघने कौतुक, मङ्गल, अने प्रायश्चित्त विधि करी रह्यो भाद तथा भोजन विधि पूरी कर्या पछी अने पोताना स्थान पर आवी जता। त्या हाथ-मुख आदिनु धराणेर प्रक्षालन करी रह्योने पछी सुभासनपर गिराज

सुखासनवरगताया=स्वासने यथासुखमुपनिष्ठाया सत्त्वा 'तओ पच्छा' तत. पश्चात्= तदनन्तर मातृसेयानन्तर स पुष्पनन्दी राजा 'ण्डाइ' स्नाति=स्वय स्नान करोति, 'भुजइ वा' भुङ्क्ते च=भोजन करोति, तथा 'उरालाइ' उदारान=श्रेष्ठान 'माणु स्सगाइ' मानुष्यरान=मनुष्यमन्त्रान्वितो 'भोगभोगाइ' भोगभागान=श्रद्धादि विषयान् 'भुजमाणे विहरइ' भुञ्जानो विहरति=तिष्ठति ॥ सू० १६ ॥

॥ मूलम् ॥

तए णं तीसे देवदत्ताए देवीए अण्णया कयाइ पुव्वर-
त्तावरत्तकालसमयसि कुडुंवजागरिय जागरमाणीए इमेयारूवे
अज्झत्थिए४ सुमुप्पज्जित्था-एवं खलु पूसणंदी राया सिरिदे-
वीए माईए भत्ते जाव विहरइ त एएण विघाएणं णो सच्चा-
एमि अह पूसणंदिणा रण्णा सद्धि उरालाइ० भुंजमाणी
विहरत्थिए, त सेय खलु मम सिरि देवि अग्गिप्पओगेण वा
विसप्पओगेण वा मतप्पओगेण वा जीवियाओ ववरोवित्तए ।
एव सपेहेइ, सपेहित्ता सिरिए देवीए अतराणि य३ पडिजागर-
माणी२ विहरइ ॥ सू० १७ ॥

टीका

'तए ण तीसे इत्यादि । 'तए ण' तत. खलु 'तीसे देवदत्ताए देवीए'

लेने पर एव सुखासन पर विराजमान हो जाने पर 'तओ पच्छा'
उसके बाद राजा पुष्पनन्दी 'ण्डाइ भुजइ वा' स्नान करता और भोजन
करता । और 'उरालाइ माणुस्सगाइ भोगभोगाइ भुजमाणे विहरइ' उदार
मनुष्य सबधी कामभोगो को भोगता था ॥ सू० १६ ॥

'तए ण तीसे' इत्यादि ।

'तए ण' कुछ समय के बाद 'तीसे देवदत्ताए देवीए' उस

मान्यता होता, 'तओ पच्छा' ते पछी राजा पुष्पनन्दी 'ण्डाइ भुजइ वा'
स्नान करता अने भोजन करता अने 'उरालाइ माणुस्सगाइ भोगभोगाइ भुजमाणे
विहरइ' उदार मनुष्य सबधी कामभोगोने भोगवता होता ॥ सू० १६ ॥

'तए ण तीसे' इत्यादि

'तए ण' केटवाक समय पछी 'तीसे देवदत्ताए देवीए' ते देवदत्ता

तस्या देवदत्ताया देव्या 'अणया कयाड' अन्यदा कदाचित् 'पुष्करत्तावरत्त-
कालसमयसि' पूर्वरात्रापररात्रकालसमये=रात्रिपूर्वभागे पश्चात् भागेच 'कुडुवजागरिय
जागरमाणीए' कुडुम्बजागरिका जाग्रत्याः=कुर्वत्या 'इमेयारूवे' अयमेतद्रूपः=
वक्ष्यमाणप्रकार 'अज्झत्थिए' आयात्मिक =आत्मगतः मनोगतः सम्प्लः
'समुप्पज्जित्था' समुदपद्यत । स कीदृशः ? इत्याह-एव खलु' इत्यादि । एव
खलु 'पूसणदी राया' पुष्पनन्दी राजा 'सिरीदेवीए माईए भत्ते' श्रीदेव्या
मातृभक्तः 'जाव विहरड' यावद् विहरति=सर्वप्रकारेण मातृसेवा कुर्वाण
आस्ते 'त' तत्-एएण एतेन=मातृभक्तिरूपेण 'विघाएण' विघातेन-विघ्नेन
मदनुकूलकार्यकरणप्रतिबन्धवशादिति भाव । 'णो सचाएमिअह' नो शक्नोमि
अह 'पूसणदिणा रण्णा सद्धि' पुष्पनन्दिना राज्ञा सार्धम् 'उरालाइ०' उदारान्
मानुष्यकान् भोगभोगान् 'भुजमाणी' भुज्जाना 'विहरित्थए' विहरत् न शक्नो-
मोतिपूर्वेणान्वयः । 'त' तत्=तस्मात् कारणात् 'सेय खलु मम' श्रेयः=समी-
चीन खलु मम 'मिरि देवी' श्रिय देवी=मम श्वश्रूम् 'अग्गिप्पओगेण वा'

देवदत्ता देवीके 'अणया कयाड' अन्यदा कदाचित् जय कि यह 'पुष्करत्ता-
वरत्तकालसमयसि' रात्रि के पूर्व पश्चिम भागमे 'कुडुवजागरिय जागरमाणीए'
कुडुव की चिन्ता से जग रही थी, तब 'इमेयारूवे अज्झत्थिए४ समुप्प-
ज्जित्था' इस प्रकार का सकल्प उत्पन्न हुआ 'एव खलु पूसणदी राया
सिरीए देवीए माईए भत्ते जाव विहरड' यह पुष्पनदी राजा श्रीदेवी माता
का भक्त हो रहा है 'त एएण विघाएण णो सचाएमि अह पूसणदिणा
रण्णा सद्धि उरालाइ० भुजमाणी विहरित्थए' इसलिये इस मातृभक्तिरूप
विघ्न से-जो उसे मेरे अनुकूल कार्य करने में प्रतिबन्ध स्वरूप है-
मे पुष्पनदी राजा के साथ उदार मनुष्यसमूहों का भोगने
से वञ्चित हू । 'त सेय खलु मम सिद्धि देवि अग्गिप्पओगेण वा विस-

देवीके 'अणया कयाड' अन्यदा कदाचित् कयारे के ते 'पुष्करत्तावरत्तकालसमयसि
रात्रीना मध्य भागमा 'कुडुवजागरिय जागरमाणीए' कुडुवनी चिन्ताथी नगणी
रही હતી, ત્યારે 'इमेयारूवे अज्झत्थिए समुप्पज्जित्था४' આ પ્રમાણે સ કલ્પ-
વિકલ્પ ઉત્પન્ન થયા 'एव खलु पूसणदी राया सिरीए देवीए माईए भत्ते जाव
विहरड' આ पुष्પનદી રાજા શ્રી દેવી માતાના ભક્ત થઈ ગયા છે 'ત एएण
विघाएण णो सचाएमि अह पूसणदिणा रण्णा सद्धि उरालाइ० भुजमाणीविहरित्थए'
એટલા માટે માતૃભક્તિ રૂપ વિઘ્ન છે તે મારા અનુકૂળ કાર્ય કરવામા પ્રતિબંધ
સ્વરૂપ છે હું પુષ્પનદી રાજાના સાથે ઉદાર મનુષ્ય સમૂહી કામભોગો ભોગવવામા
વચિત છું 'ત सेय खलु मम सिद्धि देवि अग्गिप्पओगेण वा विसप्पओगेण

सुखासनवरगताया=स्वासने यथासुखमुपविष्टाया सत्या 'तओ पच्छा' ततः पश्चात्= तदनन्तर मातृसेयानन्तर स पुष्पनन्दी राजा 'ण्हाइ' स्नाति=स्वयं स्नान करोति, 'भुजइ वा' भुङ्क्ते च=भोजन करोति, तथा 'उरालाइ' उदारान=श्रेष्ठान् 'माणु- स्सगाइ' मानुष्यकान्=मनुष्यमन्त्रान्निनो 'भोगभोगाइ' भोगभोगान्=शब्दादि विषयान् 'भुजमाणे विहरइ' भुञ्जानो विहरति=तिष्ठति ॥ सू० १६ ॥

॥ मूलम् ॥

तए णं तीसे देवदत्ताए देवीए अण्णया कयाइ पुव्वर-
त्तावरत्तकालसमयसि कुडुवजागरिय जागरमाणीए इमेयारूवे
अज्झत्थिए४ सुमुप्पज्जित्था-एव खलु पूसणंदी राया सिरीदे-
वीए माईए भत्ते जाव विहरइ त एएण विद्याएणं णो सचा-
एमि अह पूसणंदिणा रण्णा सद्धि उरालाइ० भुंजमाणी
विहरत्थिए, त सेय खलु मम सिरि देविं अग्गिप्पओगेण वा
विसप्पओगेण वा मतप्पओगेण वा जीवियाओ ववरोवित्तए ।
एव सपेहेइ, सपेहित्ता सिरिए देवीए अतराणि यइ पडिजागर-
माणी२ विहरइ ॥ सू० १७ ॥

टीका

'तए ण तीसे इत्यादि । 'तए ण' ततः खलु 'तीसे देवदत्ताए देवीए'

छेने पर एव सुखासन पर विराजमान हो जाने पर 'तओ पच्छा'
उसके बाद राजा पुष्पनन्दी 'ण्हाइ भुजइ वा' स्नान करता और भोजन
करता । और 'उरालाइ माणुस्सगाइ भोगभोगाइ भुजमाणे विहरइ' उदार
मनुष्य सबधी कामभोगों को भोगता था ॥ सू० १६ ॥

'तए ण तीसे' इत्यादि ।

'तए ण' कुछ समय के बाद 'तीसे देवदत्ताए देवीए' उस

भान थता होता । 'तओ पच्छा' ते पछी राजा पुष्पनन्दी 'ण्हाइ भुजइ वा'
स्नान करता अने भोजन करता अने 'उरालाइ माणुस्सगाइ भोगभोगाइ भुजमाणे
विहरइ' उदार मनुष्य सबधी कामभोगों को भोगता होता ॥ सू० १६ ॥

'तए ण तीसे' इत्यादि

'तए ण' कुछवाक समय पछी 'तीसे देवदत्ताए देवीए' ते देवदत्ता

तावेइ, तावित्ता तत्त समजोइभूयं फुल्लकिसुयसमाणं संडास-
एण गहाय जेणेव सिरी देवी तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता
सिरीए देवीए अपाणसि पम्बिवेइ । तए ण सा सिरी देवी
महया२ सदेण आरसित्ता कालधम्ममुणा सजुत्ता ॥ सू० १८ ॥
टीका ।

‘तए ण सा’ इत्यादि ।

‘तए ण सा’ तत्त खलु सा ‘सिरीदेवी’ श्रीदेवी ‘अण्णया रुयाइ’ अन्यदा रुदा-
चित्=एरुस्मिन् समये ‘मज्जाविया’ मज्जिता=स्नपिता सती ‘विरहियसयणिज्जसि’
विरहितशयनीये=एकान्तशय्याया ‘सुहपमुत्ता’ सुखप्रसुप्ता=सुखनिद्रामुपगता ‘जाया
यावि होत्था’ जाता चाप्यभवत् । ‘इम च ण देवदत्तादेवी, एतस्मिन्नवसरे देवदत्ता
देवी ‘जेणेव सिरी देवी’ यत्रैव श्रीदेवी ‘तेणेव उवागच्छइ’ तत्रैवोपागच्छति ।
‘उवागच्छित्ता’ उपागत्य ‘सिरिं देवि’ श्रिय देवीं ‘मज्जाविय’ मज्जिता=स्नपिताम्
अत एव ‘विरहियसयणिज्जसि सुहपमुत्त’ विरहितशयनीये सुखप्रसुप्ता=गाढनिद्रा-
समाक्रान्ता ‘पासइ’ पश्यति, ‘पासित्ता’ दृष्ट्वा ‘दिसालोय’ दिशालोरु=चतुर्दिक्षु

‘तए ण सा’ इत्यादि ।

‘तए ण सा’ कुछ दिनों के बाद यह घटना घटी, श्रीदेवी
‘अण्णया रुयाइ’ किसी एक समय ‘मज्जाविया’ स्नापित होती हुई
‘विरहियसयणिज्जसि’ एकान्त में अपनी सेज पर ‘सुहपमुत्ता जाया यावि
होत्था’ सुख की निद्रा में सो रही थी ‘इम च ण देवदत्ता देवी जेणेव
सिरी देवी तेणेव उवागच्छइ’ यह देवदत्ता देवी उस सिरी देवी के
पास आई ‘उवागच्छित्ता सिरिं देवि मज्जाविय विरहियसयणिज्जसि सुहप-
मुत्त पासइ’ और उसने उसे स्नान कर एकान्त में सेज पर सुख
से सोती हुई देखा । पासित्ता दिसालोय करेइ’ देख कर फिर इसने

‘तए ण सा’ इत्यादि

‘तए ण सा’ डेटवोड समय गया पछी आ घटना यह, श्रीदेवी ‘अण्णया
रुयाइ’ ओह ओक समय ‘मज्जाविया’ स्ना। करीने ‘विरहियसयणिज्जसि’
ओकान्तमा पोतानी सेज-पथारीमा ‘सुहपमुत्ता जाया यावि होत्था’ सुपनी निद्रामा
सू। रही હતી ‘इम च ण देवदत्ता देवी जेणेव सिरी देवी तेणेव उवागच्छइ’
ते देवदत्ता देवी, ओ श्रीदेवीनी पाने आव्या ‘उवागच्छित्ता सिरिं देवि मज्जाविय
विरहियसयणिज्जसि सुहपमुत्त पासइ’ अनै तेने स्नान करी ओकान्तमा सेज-पथ ग
पर सुपेथी सुतेथी ओह ‘पासित्ता दिसालोय करेइ’ ओधने पछी तेहे आशेय

अग्निप्रयोगेण विसृज्योगेण वा' विप्रप्रयोगेण 'मतप्प्रयोगेण वा' मन्त्रप्रयोगेण वा
 'जीवियाओ वरोवित्तए' जीवितादव्यपरोपयितु=मारयतु श्रेय इति पूर्वेण सम्बन्धः।
 'एव सपेहेइ' एवम्=अनेन प्रकारेण 'सपेहेइ' सपेक्षते=विचारयति 'सपेहिता' सपेक्ष्य
 'सिरीए देवीए' त्रियो देव्याः 'अतराणिय ३' अन्तराणि-मारणानुहूलावसरान्
 छिद्राणि=विराणि पुष्पनन्धनुपस्थितिरूपाणि, अन्यजनाभावेन गाढनिद्रावशेन च
 निःशङ्कतया मारणानुहूलसमयान् इति भावः । 'पडिजागरमाणि २' प्रतिजाग्रती २
 गवेषयन्ती २ 'विहरइ' विहरति=भास्ते स्म ॥ सू० १७ ॥

॥ मूलम् ॥

तए ण सा सिरी देवी अण्णया कयाइ मज्जाविया विर-
 हियसयणिज्जसि सुहपसुत्ता जाया यावि होत्था, इमं च णं
 देवदत्ता देवी जेणेव सिरी देवी तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता
 सिरि देवि मज्जावियं विरहियसयणिज्जसि सुहपसुत्त पासइ,
 पासित्ता दिसालोय करेइ, करित्ता जेणेव भत्तघरे तेणेव उवा-
 गच्छइ, उवागच्छित्ता लोहदंड परामुसइ, परामुसित्ता लोहदंड

प्रयोगेण वा मतप्प्रयोगेण वा जीवियाओ वरोवित्तए' इसलिये मुझे अब
 यही उचित है कि मैं इस श्रीदेवी को अग्नि के प्रयोग से अथवा
 विष के प्रयोग से या मन्त्र के प्रयोग से प्राणों से रहित कर दूँ ।
 'एव सपेहेइ' ऐसा उसने विचार किया । 'सपेहिता सिरीए देवीए
 अतराणि ३ पडिजागरमाणी २ विहरइ' विचार कर के फिर अब वह
 श्रीदेवी को मारने के लिये समय की प्रतीक्षा करने लगी । पुष्पनदी
 के अनुपस्थितिरूप उसके छिद्रों कि बाट देखने लगी । सू० १६ ॥

वा मतप्प्रयोगेण वा जीवियाओ वरोवित्तए' ओटला भाटे मारा भाटे ओज
 डाल उचित छे ठे हुं ओ श्रीदेवीने आग्नना प्रयोगथी अथवा विषना प्रयोगथी
 अथवा मन्त्रना प्रयोगथी प्राणोंथी रहित करी दउ अर्थात् तेना नाश करी नाशु,
 'एव सपेहेइ' आ प्रभावे विचार कर्यो 'सपेहिता सिरीए देवीए अतराणि ३
 य पडिजागरमाणी २ विहरइ' विचार करीने पछी ते हवे श्रीदेवीने मारी नाशवा
 भाटे अनुहूल समयनी राख जेवा लागी, पुष्पनदिनी गेरहाजरी इय तेना छिद्रोनी
 बाट जेवा लागी ॥ सू० १७ ॥

तावेइ, तावित्ता तत्त समजोइभूयं फुल्लकिसुयसमाणं संडास-
एण गहाय जेणेव सिरी देवी तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता
सिरीए देवीए अपाणंसि पक्खिवेइ । तए ण सा सिरी देवी
महया२ सहेण आरसित्ता कालधम्मणा सजुत्ता ॥ सू० १८ ॥
टीका ।

‘तए ण सा’ इत्यादि ।

‘तए ण सा’ ततः खलु सा ‘सिरीदेवी’ श्रीदेवी ‘अण्णया कयाइ’ अन्यदा रुदा-
चित्=एरुस्मिन् समये ‘मज्जाविया’ मज्जिता=स्नपिता सती ‘विरहियसयणिज्जसि’
विरहितशयनीये=एरुन्तशय्याया ‘सुहपसुत्ता’ सुखप्रसुप्ता=सुखनिद्रामुपगता ‘जाया
यावि होत्था’ जाता चाप्यभयत् । ‘इम च ण देवदत्तादेवी, एतस्मिन्नवसरे देवदत्ता
देवी ‘जेणेव सिरी देवी’ यत्रैव श्रीदेवी ‘तेणेव उवागच्छइ’ तत्रैवोपागच्छति ।
‘उवागच्छित्ता’ उपागत्य ‘सिरिं देवि’ श्रिय देवी ‘मज्जाविय’ मज्जिता=स्नपिताम्
अत एव ‘विरहियसयणिज्जसि सुहपसुत्त’ विरहितशयनीये सुखप्रसुप्ता=गाढनिद्रा-
समाक्रान्ता ‘पासइ’ पश्यति, ‘पासित्ता’ दृष्ट्वा ‘दिसालोय’ दिशालोरु=चतुर्दिक्षु

‘तए ण सा’ इत्यादि ।

‘तए ण सा’ कुछ दिनों के बाद यह घटना घटी, श्रीदेवी
‘अण्णया कयाइ’ किसी एक समय ‘मज्जाविया’ स्नापित होती हुई
‘विरहियसयणिज्जसि’ एकान्त में अपनी सेज पर ‘सुहपसुत्ता जाया यावि
होत्था’ सुख की निद्रा में सो रही थी ‘इम च ण देवदत्ता देवी जेणेव
सिरी देवी तेणेव उवागच्छइ’ यह देवदत्ता देवी उस सिरी देवी के
पास आई ‘उवागच्छित्ता सिरिं देवि मज्जाविय विरहियसयणिज्जसि सुहप
सुत्त पासइ’ और उसने उसे स्नान कर एकान्त में सेज पर सुख
से सोती हुई देखा । पासित्ता दिसालोय करेइ’ देख कर फिर इसने

‘तए ण सा’ इत्यादि

‘तए ण सा’ डेटवोड समय गया पछी आ घटना थइ, श्रीदेवी ‘अण्णया
कयाइ’ ठोड ओक समय ‘मज्जाविया’ स्ना। करीने ‘विरहियसयणिज्जसि’
ओकान्तमा पोतानी सेज-पथारीमा ‘सुहपसुत्ता जाया यावि होत्था’ सुभनी निद्रामा
सू। रही छती ‘इम च ण देवदत्ता देवी जेणेव सिरी देवी तेणेव उवागच्छइ’
ते देवदत्ता देवी, ओ श्रीदेवीनी पासो आव्था ‘उवागच्छित्ता सिरिं देवि मज्जाविय
विरहियसयणिज्जसि सुहपसुत्त पासइ’ अनै तेने स्नान करी ओकान्तमा सेज-पल ग
पर सुभेथी सुतेली ओध ‘पासित्ता दिसालोय करेइ’ ओधने पछी तेबे आरथ

इतस्ततोऽवलोकन 'रुदे' करोति 'करिता' कृत्वा 'जेणेव भक्तघरे' यत्रैव भक्त
 गृह 'तेणेव उवागच्छइ' तत्रैवोपागच्छति, 'उवागच्छिता' उपागत्य लोहदड
 लोहदण्ड 'परामुसइ' परामृशति=गृह्णाति 'परामुसिता' परामृश्य=गृहीत्वा 'लोह
 दड' लोहदण्ड 'तावेइ' तापयति 'तावित्ता' तापयित्वा त 'तत्त' तप्त 'समजो
 इभूय' समज्योतिर्भूतम्=अग्निसदृश 'फुल्लकिंसुयसमाण' फुल्लकिंसुकसमानम्=विक्र
 सितपलाशपुष्पद्रक्त लोहदण्ड 'सडासएण' सदशकेन 'गहाय' गृहीत्वा 'जेणेव
 सिरी देवी' यत्रैव श्रीदेवी 'तेणेव उवागच्छइ' तत्रैवोपागच्छति 'उवागच्छिता'
 उपागत्य 'सिरीए देवीए' त्रियो देव्या 'अपाणसि' अपाने=गुप्तस्थाने योना
 वित्यर्थ, 'पक्खिवेइ' प्रक्षिपति=प्रवेशयति । 'तए ण सा' ततः खलु सा
 'सिरी देवी' श्रीदेवी 'महयार सदेण' महतार शब्देन=उच्च स्तरेण 'आरसित्ता'
 आरस्य=आक्रन्द्य 'कालधम्मणा सजुत्ता' कालधर्मेण सयुक्ता=मृता ॥ सू० १८ ॥

चारों तरफ दिशाओं की ओर देखा 'करिता जेणेव भक्तघरे तेणेव
 उवागच्छइ' दिशावलोकन कर यह जहा भक्तगृह या वहा पहुँची ।
 'उवागच्छिता लोहदड परामुसइ' पहुँचते ही इसने वहा रखे हुए एक
 लोहदड को उठाया 'परामुसिता लोहदड तावेइ' और उठा कर उसे
 तपाया 'तावित्ता' तपाकर फिर उस 'तत्त समजोइभूय फुल्लकिंसुयसमाण'
 तप्त अग्निमय एव किंसुक के फूल समान लाल लोहदड को 'सडा
 सएण गहाय' लोहे की सडासी से पकड कर 'जेणेव सिरी देवी तेणेव
 उवागच्छइ' जहाँ श्रीदेवी थी वहा गई । 'उवागच्छिता सिरीए देवीए
 अपाणसि पक्खिवेइ' जाते ही उसने श्रीदेवी के अपान भाग में-गुप्त
 स्थान में उसको प्रविष्ट कर दिया । 'तए ण सा सिरी देवी महयार

तरङ्गिनी दिशाऽन्धे साधु ज्ञेयु 'करिता जेणेव भक्तघरे तेणेव उवागच्छइ' दृष्टे
 दिशा साधु ज्ञेया पक्षी जना लकत गृह-लोचनशाणा-रसोडु डंतु त्या पडोय्ती गध
 'उवागच्छिता लोहदड परामुसइ' पडोयता ज तेहे जे स्थणे राभेले। जेक बोह-
 दडने उपाडये। 'परामुसिता लोहदड तावेइ' अने पक्षी तेने तपाव्ये। 'तावित्ता'
 तपचीने पक्षी ते 'तत्त समजोइभूय फुल्लकिंसुयसमाण' तपावेले। अग्निसमान
 बोहदड किंसुक-आभराना पुल समान लालयेण थये। तेने 'सडासएण गहाय'
 बोहानी साजुसी वडे पकडीने 'जेणेव सिरी देवी तेणेव उवागच्छइ' ज्था श्रीदेवी
 डती त्या गध 'उवागच्छिता सिरीदेवीए अपाणसि पक्खिवेइ' जधने तुरतज
 तेहे जे बोहदडने। श्रीदेवीना अपान भाग-गुप्त भागभा प्रवेश कराव्ये।-
 'तए ण सा सिरी देवी महयार, सददेण, आरसित्ता कालधम्मणा सजुत्ता'

॥ मूलम् ॥

तए णं तीसे सिरीदेवीए दासचेडीओ आरडियसइं सोच्चा
णिसम्म जेणेव सिरी देवी तेणेव उवागच्छंति, उवागच्छित्ता
देवदत्तं देविं तओ अवक्कम्ममाणिं पासंति, पासित्ता जेणेव
सिरी देवी तेणेव उवागच्छति, उवागच्छित्ता सिरिं देवि णिप्पाण
णिच्चेट्ठं जीवविप्पजडं पासति पासित्ता 'हाहा अहो अकज्ज'
तिकट्ठु रोयमाणीओ कदमाणीओ विलवमाणीओ जेणेव पूसणदि
राया तेणेव उवागच्छति, उवागच्छित्ता पूसणदि राय एव
वयासी एव खल्लु सामी । सिरी देवी देवत्ताए देवीए अकाले
चेव जीवियाओ ववरोविया । तए ण से पूसणदी राया तासि
दासचेडीणं अंतिए एयमट्ठ सोच्चा णिसम्म महया माइसोएण
अप्फुण्णे समाणे फरसुणियत्ते विव चपगपायवे धसत्ति धरणी-
तलसि सब्वगेहि सण्णिवडिए ॥ सू० १९ ॥

टीका ।

‘तए ण तीसे’ इत्यादि ।

‘तए ण’ तत् खल्लु ‘तीसे सिरीदेवीए’ तस्या ‘श्रीदेव्या’ ‘दासचेडीओ’
दासचेट्ठ ‘आरडियसइं’ आरटितशब्दम्=आर्त्तनाद चीत्कारशब्द ‘सोच्चा’ श्रुत्वा
सदेण आरसित्ता कालधम्मणा सज्जत्ता’ उसके बाद श्रीदेवी बडे उँचे
स्वर से चिल्लाकर कालधर्म को प्राप्त हो गई—मर गई ॥ सू. १८ ॥

‘तए ण तीसे’ इत्यादि ।

‘तए ण’ जब ‘तीसे सिरीदेवीए दासचेडीओ’ श्रीदेवी की दासि-
योंने ‘आरडियसइं सोच्चा’ उसके चिल्लाने की आवाज सुनी तब वे

आ प्रभावे बोढाने दड शुभ्रद्वारभा जोसवाथी श्रीदेवी आरे उथा स्वरथी इदन
करती करती थोड करीने भरथु पायी गछ (सू० १८)

‘तए ण तीसे’ इत्यादि

‘तए ण’ जगरे ‘तीसे सिरीदेवीए दासचेडीओ’ श्रीदेवीनी दासीओओ
‘आरडियसइं सोच्चा’ तेना रडवाना अपाजने साबज्ये त्तारे तेवे साबजता ज

इतस्ततोऽल्लोकन 'रुदे' करोति 'रुत्ति' कृत्वा 'जेणेव भक्तघरे' यत्रैव भक्त
गृह 'तेणेव उवागच्छ' तत्रैवोपागच्छति, 'उवागच्छिता' उपागत्य लोहदड
लोहदण्ड 'परामुसइ' परामृशति=गृह्णाति 'परामुसित्ता' परामृश्य=गृहीत्वा 'लोह
दड' लोहदण्ड 'तावेइ' तापयति 'तावित्ता' तापयित्वा त 'तत्त' तप्त 'समजो
इभूय' समज्योतिर्भूतम्=अग्निसदृश 'फुल्लकिंमुयसमाण' फुल्लकिंशुक्रसमानम्=विक
सितपलाशपुष्पयुक्त लोहदण्ड 'सडासएण' सदशकेन 'गहाय' गृहीत्वा 'जेणेव
सिरी देवी' यत्रैव श्रीदेवी 'तेणेव उवागच्छ' तत्रैवोपागच्छति 'उवागच्छिता'
उपागत्य 'सिरीए देवीए' त्रियो देव्या 'अपाणसि' अपाने=गुप्तस्थाने योना
वित्यर्थ, 'पक्खिवेइ' प्रक्षिपति=प्रवेगयति । 'तए ण सा' तत. खलु सा
'सिरी देवी' श्रीदेवी 'महयार सदेण' महत्तार शब्देन=उच्चैः स्वरेण 'आरसित्ता'
आरस्य=आक्रन्द्य 'कालधम्मणा सजुत्ता' कालर्मेण सयुक्ता=मृता ॥ सू० १८ ॥

चारों तरफ दिशाओं की ओर देखा 'रुत्ति जेणेव भक्तघरे तेणेव
उवागच्छ' दिशावलोकन कर यह जहा भक्तगृह या वहा पहुँची ।
'उवागच्छिता लोहदड परामुसइ' पहुँचते ही इसने वहा रखे हुए एक
लोहदड को उठाया 'परामुसित्ता लोहदड तावेइ' और उठा कर उसे
तपाया 'तावित्ता' तपाकर फिर उस 'तत्त समजोइभूय फुल्लकिंमुयसमाण'
तप्त अग्निमय एवं किंसुक के फूल समान लाल लोहदड को 'सडा
सएण गहाय' लोहे की सडासी से पकड कर 'जेणेव सिरी देवी तेणेव
उवागच्छ' जहाँ श्रीदेवी थी वहा गई । 'उवागच्छिता सिरीए देवीए
अपाणसि पक्खिवेइ' जाते ही उसने श्रीदेवी के अपान भाग में-गुप्त
स्थान में उसको प्रविष्ट कर दिया । 'तए ण सा सिरी देवी महयार

तरङ्गि दिशाओ साभु जेथु 'रुत्ति जेणेव भक्तघरे तेणेव उवागच्छ' इदं
दिशा साभु जेथ पछी जना भक्त गृह-लोचनशाणा-रसोडु डंतु त्या पडोथी गर्ध
'उवागच्छिता लोहदड परामुसइ' पडोवता ज तेथे ओ स्थणे राजेवो ओठ लोह-
दडने उपाड्यो. 'परामुसित्ता लोहदड तावेइ' अने पछी तेने तपाव्यो. 'तावित्ता'
तपवीने पछी ते 'तत्त समजोइभूय फुल्लकिंमुयसमाण' तपावेवो. अग्निसमान
लोहदड किंसुक-आभराना पुल समान लालयोण थयो. तेने 'सडासएण गहाय'
लोहदानी साभुसी वडे पकडीने 'जेणेव सिरी देवी तेणेव उवागच्छ' जथा श्रीदेवी
डती त्या गर्ध 'उवागच्छिता सिरीदेवीए अपाणसि पक्खिवेइ' जधने तुरतज
तेथे ओ लोहदडने. श्रीदेवीना अपान भाग-गुप्त भागमा प्रवेश करव्यो-
'तए ण सा, सिरी देवी महयार, सददेण, आरसित्ता कालधम्मणा सजुत्ता'

तत्रैवोपागच्छन्ति 'उवागच्छिता उपागत्य 'पूषणर्दि राय' पुष्पनन्दिन राजानम्
'एव वयासी' एवमवादिषुः—'एव खलु सामी' हे स्वामिन् ! 'सिरी देवी' श्री-
देवी 'देवदत्ताए देवीए' देवदत्तया देव्या 'अकाले चे' अकाल एव 'जीवियाओ
ववरोविया' जीविताद् व्यपरोपिता=मारिता । 'तए ण' ततः खलु स पूषणदी
राया' पुष्पनन्दी राजा 'तासि दासवेडीण' तासा दासवेटीनाम् अतिए' अन्तिके
समीपे 'एयमट्ठ' एतमर्थ=मातृमरणरूपं वृत्तान्त 'सोच्चा' श्रुत्वा 'णिसम्म' निशम्य=
देवदत्तया देव्या मारितः इति हृत्प्रथार्य 'महया माइसोएण' महता मातृशोकेन
'अप्फुण्णे समाणे' आस्पृष्ट सन्=आक्रान्त' सन् मूत्रांशवस्थां प्राप्य 'फर-
सुणियत्ते विव चपगपायवे' परशुनिकृत्त इव चम्पकपादप=कुठारच्छिन्नचम्पकवृक्ष
इव 'धसत्ति' धस इति शब्दपूर्वक 'धरणीतलसि' धरणीतले=भूमा 'सव्वगेहि'
सर्वाङ्गैः 'सण्णिवडिए' सनिपतितः ॥ सू० १९ ॥

निलखती हुई फिर वे जहा पुष्पनदी राजा थे वहा पहुँची 'उवागच्छिता
पूषणर्दि राय एव वयासी' पहुँचते ही उन्होंने पुष्पनदी राजा से इस
प्रकार कहा, 'एव खलु सामी ! सिरी देवी देवदत्ताए देवीए अकाले चे
जीवियाओ ववरोविया' हे स्वामिन् सुनिये ! श्रीदेवी आज देवदत्त
देवी द्वारा अकाल मे ही अपने जीवन से विपमुक्त करा दी गई है
'तए ण से पूषणदी राया तासि दासवेडीण अतिए एयमट्ठ सोच्चा णिसम्म
महया माइसोएण अप्फुण्णे समाणे फरसुणियत्ते विव चपगपायवे धरणि
धरणीतलसि सव्वगेहि सण्णिवडिए' इस प्रकार पुष्पनदी राजा उन दासियो
के पास से इस बात को सुन कर और विचार कर असह्य मातृ-
वियोग-जन्य शोक से आक्रान्त होता हुआ फरसा से काटे गये

करवा लागी અને માથુ કુટીને વિલાપ કરવા લાગી 'જેનેવ પૂષણદી રાયા તેનેવ
ઉવાગચ્છતિ' રાની વિલાપ કરતી કરતી બધા પુષ્પનદી રાજા હતા ત્યા પહોંચી
ઉવાગચ્છિતા પૂષણર્દિ રાય એવ વયાસી' પહોંચીનેજ તેણે પુષ્પનદી રાજા પાસે
આ પ્રમાણે વાત કરી 'એવં કલુ સામી ! સિરીદેવી દેવદત્તાએ દેવીએ અકાલે
ચેવ જીવિયાઓ વવરોવિયા' હે સ્વામિન સાભળો ! આજે શ્રીદેવી દેવદત્તાદેવી
દ્વારા અકાલે જીવન પુરૂ કરી ગયા અર્થાત્ અકાલે દેવદત્તાએ શ્રીદેવીના જીવનને
અત આણ્યો—(મૃત્યુ કથું) 'તએ ણ સે પૂષણદી રાયા તાસિં દાસવેડીણ અતિએ
એયમટ્ઠ સોચ્ચા ણિસમ્મ મહયા માઈસોએણ અપ્પુણ્ણે સમાણે ફરસુણિયત્તે વિવ
ચપગપાયવે ધસત્તિ ધરણીતલસિ સવ્વગેહિ સણ્ણિવડિએ' આ પ્રમાણે પુષ્પનદી
રાજા તે દાસીઓ પાસેથી એ વાત સાંભળીને અને વિચાર કરીને માતાના વિયોગના
અસહ્ય શોકથી આક્રાંત થઈને કુહાડાથી એ પકળા વૃક્ષને કાપતા જ્યેમ "ધન" શબ્દ થાય

‘णिसम्म’ निशम्य=श्रीदेव्या जय चीत्कार इति हृद्यभार्य ‘जेणेव सिरी देवी’ यत्रैव श्रीदेवी ‘तेणेव उवागच्छति’ तत्रैवोपागच्छन्ति ‘उवागच्छता’ उपागत्य तत्र ‘देवदत्त देवि’ देवदत्ता देवी ‘तओ’ तत=तस्मात्स्थानात् ‘अवक्कम्ममाणि’ अपक्रामन्तीम्=अपगताम् ‘पासति’ पश्यन्ति, ‘पासित्ता’ दृष्ट्वा ‘जेणेव सिरी देवी’ यत्रैव शयनीये श्रीदेवी अस्ति ‘तेणेव उवागच्छति’ तत्रैवोपागच्छन्ति, ‘उवा गच्छित्ता’ उपागत्य ‘सिरिं देवि’ श्रिय देवी ‘णिप्पाण’ निष्पाणा=माणरहिता ‘णिच्चेट्ठ’ निश्चेष्टा=चलनादिक्रियायजिता ‘जीवविप्पजट्ठ’ जीवविप्रयुक्ता=जीवरहिता ‘पासति’ पश्यन्ति, ‘पासित्ता’ दृष्ट्वा ‘हाहा अहो अक्कज्ज’ हा हा अहो अकार्यम्=अकृत्यमिदं जातम् ‘त्तिरुट्ठु’ इति कृत्या=इत्युक्त्या ‘रोयमाणीओ’ रुदत्य. ‘हा मात.’ इति, ‘रुदमाणीओ’ कन्दन्त्य..=उच्चैः स्वरैः रोदनं कुर्वत्य ‘विलवमाणीओ’ विलपन्त्यः—मस्तकादिस्फोटनपूर्वक हा ! अस्माकं किं भविष्यतीति विलापं कुर्वत्यः जेणेव पूसणदी राया’ यत्रैव पुष्पनदी राजा ‘तेणेव उवागच्छति’

सुनते ही ‘णिसम्म’ आवाज यह श्रीदेवी की है ऐसा विचार कर ‘जेणेव सिरी देवी तेणेव उवागच्छति’ जहा वह श्रीदेवी थी बहो गयी। ‘उवागच्छिता देवदत्त देवि तओ अवक्कम्ममाणि पासति’ जाते ही उन्होंने वहा से देवदत्ता देवी को निकलते हुए देखा। ‘पासित्ता जेणेव सिरी देवी तेणेव उवागच्छति’ देख कर वह श्री देवी जहा सोती थी फिर ये वहा पहुँची। ‘उवागच्छिता सिरिंदेवि णिप्पाण णिच्चेट्ठ जीवविप्पजट्ठ पासति’ पहुँचते ही उन्होंने श्रीदेवी को निष्पाण, निश्चेष्ट एव जोवन से रहित देखा। ‘पासित्ता हा हा अहो अक्कज्जति कट्ठु रोयमाणीओ कदमाणीओ विलवमाणीओ’ देख कर वे सबकी सब ‘हा ! हा !’ यह महा अनर्थ हुआ, ऐसा कहती हुई रोने लगी, आक्रन्दन करने लगी और सिर पीटती हुई विलाप करने लगी। ‘जेणेव पूसणदी राया तेणेव उवागच्छति’ रोती

‘णिसम्म’ या आवाज—ध्वनि श्रीदेवीने छे, ओये विचार करीने ‘जेणेव सिरी देवी तेणेव उवागच्छति’ या श्रीदेवी હતી त्या ગઇ ‘उवाગच्छिता देवदत्त देवि तओ अवक्कम्ममाणि पासति’ त्या જતા જ તે દાસીઓએ त्या આગળથી દેવદत्તા દેવીને નિકળતા બોયા, ‘પાસિત્તા જેણેવ સિરીદેવી તેણેવ ઉવાગચ્છતિ’ બોધને તે શ્રીદેવી જયા સુતા હતા ત્યા તે પહોચી ‘ઉવાગચ્છિતા સિરિં દેવિ ણિપ્પાણ ણિન્ચેટ્ઠ જીવવિપ્પજટ્ઠ પાસતિ’ પહોચતા જ તેઓએ તે શ્રીદેવીને નિષ્પ્રાણ નિશ્ચેષ્ટ એવે ઠે જીવનરહિત અવસ્થામાં બોયા ‘પાસિત્તા હા-હા ! અહો ! અક્કજ્જ-તિ કટ્ઠુ રોયમાણીઓ કદમાણીઓ વિલવમાણીઓ’ બોધને તે તમામ દાસીવર્ગ

“હા-હા, આ મહા અનર્થ થયો, એ પ્રમાણે કહેતી અને પડવા લાગી, આક્રંદન

तत्रैवोपागच्छन्ति 'उवागच्छित्ता उपागत्य 'पूषणर्दि राय' पुष्पनन्दिन राजानम्
'एव वयासी' एवमत्रादिपुः- 'एव खलु सामी' हे स्वामिन् । 'सिरी देवी' श्री-
देवी 'देवदत्ताए देवीए' देवदत्तया देव्या 'अकाले चे' अकाल एव 'जीवियाओ
ववरोविया' जीविताद् व्यपरोपिता=मारिता । 'तए ण' ततः खलु स पूषणदी
राया' पुष्पनन्दी राजा 'तासि दासचेडीण' तासा दासचेटीनाम् अतिए' अन्तिके
समीपे 'एयमट्ठ' एतमर्थ=मातृमरणरूप वृत्तान्त 'सोच्चा' श्रुत्वा 'णिसम्म' निश्चय=
देवदत्तया देव्या मारित इति ह्यप्रधार्य 'महया माइसोएण' महता मातृगोकेन
'अप्फुण्णे समाणे' आप्फुट्ट सन्=आक्रान्तः सन् मूर्च्छावस्था प्राप्य 'फर-
सुणियत्ते विव चपगपायवे' परशुनिकृत्त इव चम्पकपादप =कुठारच्छिन्नचम्पकवृक्ष
इव 'धसत्ति' धस इति शब्दपूर्वक 'धरणीतलसि' धरणीतले=भूमौ 'सव्वगेहि'
सर्वाङ्गैः 'सण्णिवडिए' सन्निपतितः ॥ सू० १९ ॥

निलखती हुई फिर वे जहा पुष्पनदी राजा ये बहा पहुँची 'उवागच्छित्ता
पूषणर्दि राय एव वयासी' पहुँचते ही उन्होने पुष्पनदी राजा से इस
प्रकार कहा, 'एव खलु सामी ! सिरी देवी देवदत्ताए देवीए अकाले चे
जीवियाओ ववरोविया' हे स्वामिन् सुनिये । श्रीदेवी आज देवदत्त
देवी द्वारा अकाल मे ही अपने जीवन से विपमुक्त करा दी गई है
'तए ण से पूषणदी राया तासि दासचेडीण अतिए एयमट्ठ सोच्चा णिसम्म
महया माइसोएण अप्फुण्णे समाणे फरसुणियत्ते विव चपगपायवे धरणि
धरणीतलसि सव्वगेहि सण्णिवडिए' इस प्रकार पुष्पनदी राजा उन दासियों
के पास से इस बात को सुन कर और विचार कर असह्य मातृ-
वियोग-जन्य शोक से आक्रान्त होता हुआ फरसा से काटे गये

करवा लागी अने माथु कुटीने विलाप करवा लागी 'जेणेव पूषणदी राया तेणेव
उवागच्छति' देखी विलाप करती करती लया पुष्पनदी राजा जाता त्या पडोथी
उवागच्छित्ता पूषणर्दि राय एव वयासी' पडोथीने तेणे पुष्पनदी राजा पास
आ प्रभावे वात करी 'एव खलु सामी ! सिरीदेवी देवदत्ताए देवीए अकाले
चेव जीवियाओ ववरोविया' हे स्वामिन् साधणो ! आज श्रीदेवी देवदत्तादेवी
द्वारा अकाले जीवन पुड करी गया अर्थात् अकाले देवदत्ताजे श्रीदेवीना जीवनो
अत आयेथो-(मरुथु कथुं) 'तए ण से पूषणदी राया तासि दासचेडीण अतिए
एयमट्ठ सोच्चा णिसम्म महया माइसीएण अप्फुण्णे समाणे फरसुणियत्ते विव
चपगपायवे धसत्ति धरणीतलसि सव्वगेहि सण्णिवडिए' आ प्रभावे पुष्पनदी
राजा ते दासीओ पासेथी जे वात साधणीने अने विचार करीने माताना वियोगना
असह्य शोकथी आक्रान्त अने कुडाडथी य पकना वृक्षने कापता जेम "धस" शब्द थाय

॥ मूलम् ॥

तए णं से पूसणंदी राया मुहुत्ततरेण आसत्थे समाणे
 बहुहिं राईसरजाव सत्थवाहेहिं मिच्च जाव परियणेण य सद्धिं
 रोयमाणे३ सिरीए देवीए महया इडिड० णीहरणं करेइ, करित्ता
 आसुरुत्ते देवदत्त देविं पुरिसेहिं गिण्हावेइ, गिण्हावित्ता एएणं
 विहाणेण वज्झ आणवेइ । एवं खलु गोयमा । देवदत्ता देवी
 पुरापोराणाण जाव विहरइ ॥ सू० २० ॥

टीका

‘तए ण से’ इत्यादि । ‘तए ण से’ ततः खलु स ‘पूसणंदी राया’
 पुष्पनन्दी राजा ‘मुहुत्ततरेण मुहूर्तान्तरेण=किञ्चित्कालेन ‘आसत्थे समाणे’ आ
 स्वस्थ=लब्धचेतनः सन् ‘बहुहिं’ बहुभिः ‘राईसर जाव सत्थवाहेहिं’ राजेश्वर-
 यावत्सार्थवाहैः-राजेश्वरतलवरमाडम्बिककौटुम्बिकेभ्यश्चेष्टिसेनापतिसार्थवाहैः मिच्च
 जाव परियणेण य’ मित्रयावत्परिजनेन-मित्रज्ञातिनिजकस्वजनसम्बन्धिर्पा(जनेन
 च ‘सद्धिं’ सार्धं ‘रोयमाणे३’ रुदन् ‘कदमाणे’ क्रन्दन्=उच्चैः-स्वरेण ‘हा
 मात ? क्व गतासि ?’ इत्यादि, ‘विलवनाणे’ विलपन्=‘हे मात ! तव

चपक वृक्ष की तरह धस शब्द पूर्वक सर्वाङ्गों सहित-एकदम जमीन
 पर गिर गया ॥ सू० १९ ॥

‘तए ण से’ इत्यादि ।

‘तए ण से’ इसके बाद ‘से पूसणंदी राया’ उस पुष्पनन्दी
 राजाने ‘मुहुत्ततरेण’ कुछ कालके पश्चात् ‘आसत्थे समाणे’ सचेत होकर
 ‘बहुहिं राईसर जाव सत्थवाहेहिं मिच्च जाव परियणेण य’ बहुत से राजेश्वर,
 तलवर, माडम्बिक, कौटुम्बिक, इभ्य, अष्टी, सेनापति एवं सार्थवाहों
 तथा मित्र से लेकर परिजनो के ‘सद्धिं’ साथ ‘रोयमाणे३’ मिलकर
 रोते हुए आक्रन्दन करते हुए एवं ‘हे मात !’ तुम आज हम को

ते प्रभावे धस शब्दपूर्वक सर्वाङ्गों सहित ओकदम जमीन पर पड़ीगया (सू० १६)

‘तए ण से’ इत्यादि

‘तए ण’ ते पछी ‘से पूसणंदी राया’ ते पुष्पनन्दी राजाओ ‘मुहुत्ततरेण’
 थोडा समय गया पछी ‘आसत्थे समाणे’ सचेत थपने ‘बहुहिं राईसर जाव
 सत्थवाहेहिं मिच्च जाव परियणेण य’ बहुत से राजेश्वर, तलवर, माडम्बिक, कौटु-
 म्बिक, इभ्य, अष्टी, सेनापति, सार्थवाहो तथा मित्रथी लवने परिजनोंनी ‘सद्धिं’
 साथे ‘रोयमाणे३’ भलीने रोता-रुदन् करता थका आक्रन्दन करता थका हे मात !

વિરહ. શલ્યચ્છદન્તર દહતિ ' ઇત્યાદિ-વિલાપ કુર્વન્ ' સિરીષ દેવીષ ' ત્રિયો દેવ્યા. 'મહયા ઇદિદં' મહતા ઋદ્ધિસત્કાર-સમુદયેન 'ળીહરણ કરેડ' નિર્હરણ કરોતિ=અગ્નિસસ્કાર કરોતિ । 'ઋરિત્તા' કૃત્વા 'આસુરુત્તે' આશુરુષ્ટ-અતિકુપિતઃ 'દેવદત્ત દેવિ' દેવદત્તા દેવી 'પુરિસેહિં' પુરુષૈઃ=રાજપુરુષૈઃ 'ગિળ્હાવેડ' ગ્રાહયતિ, 'ગિળ્હાવિત્તા' ગ્રાહયિત્વા ઇષ્ણ 'વિહાળેળ' ઇતેન પ્રત્યક્ષદૃષ્ટેન વિધાનેન પ્રકારેળ 'વજ્ઝ' વ યામ્ 'ઇય હન્તવ્યા' ઇતિ 'આળવેડ' આજ્ઞાપયતિ ।

એવં સ્વલ્લુ 'ગોયમા' હે ગોતમ ! 'દેવદત્તાદેવી' દેવદત્તા દેવી 'પુરાપુરાણાળ' પુરાપુરાણાના=પૂર્વભવકૃતાના 'જાવ'યાવત્-દુશ્ચીર્ણાના દુષ્પ્રતિક્રાન્તાનામ્ અશુભાના પાપાના કર્મણા પાપક ફલવૃત્તિવિશેષ પ્રત્યનુભવન્તી 'વિહરડ' વિહરતિ ॥સૂ.૦૨૦॥

॥ મૂલમ્ ॥

દેવદત્તા ણં ભત્તે । દેવી ઇઓ કાલમાસે કાલં કિચ્ચા

છોડ કર કહા ચલી ગઈ, તુમ્હારા વિરહ હમે હસ સમય શલ્ય કે સમાન અરુન્તુદ હો રહા હૈ, તુમ્હારે વિયોગ સે મેરા હૃદય ફટા જા રહા હૈ, હસ રૂપ સે વિલાપ કરતે હુએ 'સિરીષ દેવીષ મહયા ઇદિદં ળીહરણ કરેડ' શ્રીદેવી કી બડે ઉત્સવ કે સાથ શ્મશાન યાત્રા-અર્થી નિકાલી 'ઋરિત્તા' અગ્નિ સસ્કાર હો જાને કે પશ્ચાત્ ઉસને ફિર 'આસુરુત્તે' અત્યત્ કુપિત હોકર 'દેવદત્ત દેવિ' દેવદત્તા દેવી કો 'પુરિસેહિં ગિળ્હાવેડ' રાજપુરુષો દ્વારા પકડવા લિયા । 'ગિળ્હાવિત્તા ઇષ્ણ વિહાળેળ વજ્ઝ આળવેડ' ઔર પકડવા કર હસ પ્રત્યક્ષ દૃષ્ટ વિધિ કે અનુસાર વધ્ય ઘોષિત કિયા હૈ ।

'એવં સ્વલ્લુ ગોયમા !' હસ પ્રકાર હે ગોતમ ! 'દેવદત્તા દેવી' દેવદત્તા દેવી 'પુરાપુરાણાળ જાવ વિહરડ' પૂર્વભવ મેં કિયે હુએ દુશ્ચીર્ણ, દુષ્પ્રતિક્રાન્ત એવ અશુભતમ પાપ કર્મો કે વિશેષ ફલકો ભોગ રહી હૈ ॥સૂ.૦૨૦॥

તમે આજ અમને દોડીને કયા આટયા ગયા, તમારા વિયોગથી માડે હૃદય ફટી ગય છે આ પ્રમાણે વિલાપ કરતા થકા 'સિરીષ દેવીષ મહયા ઇદિદં ળીહરણ કરેડ' શ્રીદેવીની મોટા ઉત્સવની સાથે શ્મશાન યાત્રા કાઢી 'ઋરિત્તા' અગ્નિ સસ્કાર કર્યા પછી તેણે 'આસુરુત્તે' અત્યત્ કોપ કરીને 'દેવદત્ત દેવિ' દેવદત્તા દેવીને 'પુરિસેહિં ગિળ્હાવેડ' રાજપુરુષો દ્વારા પકડાવી લીધી 'ગિળ્હાવિત્તા ઇષ્ણ વિહાળેળ વજ્ઝ આળવેડ' અને પ્રત્યક્ષ પુરાવાને કારણે તે દેવદત્તા વધ્ય છે એ પ્રમાણે બાંહેર કરી દીધુ

'એવં સ્વલ્લુ ગોયમા !' આ પ્રમાણે હે ગોતમ ! 'દેવદત્તા દેવી' દેવદત્તા દેવી 'પુરાપુરાણાળ જાવ વિહરડ' પૂર્વભવમાં કરેલા દુશ્ચીર્ણ, દુષ્પ્રતિક્રાન્ત અને અશુભતમ પાપ કર્મોના વિશેષ ફળને ભોગવી રહી છે (સૂ. ૨૦)

॥ मूलम् ॥

तए णं से पूसणंदी राया मुहुत्ततरेण आसत्थे समाणे
 बहुहिं^२ राईसरजाव सत्थवाहेहिं मित्त जाव परियणेण य सद्धिं
 रोयमाणे^३ सिरीए देवीए महया इडिड^० णीहरणं करेइ, करित्ता
 आसुरुत्ते देवदत्त देविं पुरिसेहिं गिण्हावेइ, गिण्हावित्ता एएण
 विहाणेण वज्झ आणवेइ । एव खलु गोयमा । देवदत्ता देवी
 पुरापोराणाण जाव विहरइ ॥ सू० २० ॥

टीका

‘तए ण से’ इत्यादि । ‘तए ण से’ ततः खलु स ‘पूसणदी राया’
 पुष्पनन्दी राजा ‘मुहुत्ततरेण मुहुत्तान्तरेण=किञ्चित्कालेन ‘आसत्थे समाणे’ आ
 स्वस्थ=लब्धचेतनः सन् ‘बहुहिं’ बहुभिः, ‘राईसर जाव सत्थवाहेहिं’ राजेश्वर-
 यावत्सार्थवाहैः—राजेश्वरतलवरमाडम्बिककौटुम्बिकेभ्यश्चेष्टिसेनापतिसार्थवाहैः मित्र
 जाव परियणेण य’ मित्रयावत्परिजनेन—मित्रज्ञातिनिजकस्वजनसम्बन्धिर्पा(रि)जनेन
 च ‘सद्धिं’ सार्धं ‘रोयमाणे^३’ रुदन् ‘कदमाणे’ क्रन्दन्=उच्चैः—स्वरेण ‘हा
 मातः ? क्व गतासि ?’ इत्यादि, ‘विलवमाणे’ विलपन्=‘हे मातः ! तव

चपक वृक्ष की तरह धस शब्द पूर्वक सर्वाङ्गों सहित—एकदम जमीन
 पर गिर गया ॥ सू० १९ ॥

‘तए ण से’ इत्यादि ।

‘तए ण से’ इसके बाद ‘से पूसणदी राया’ उस पुष्पनदी
 राजाने ‘मुहुत्ततरेण’ कुछ कालके पश्चात् ‘आसत्थे समाणे’ सचेत होकर
 ‘बहुहिं राईसर जाव सत्थवाहेहिं मित्त जाव परियणेण य’ बहुत से राजेश्वर,
 तलवर, माडम्बिक, कौटुम्बिक, इभ्य, श्रेष्ठी, सेनापति एवं सार्थवाहों
 तथा मित्र से लेकर परिजनो के ‘सद्धिं’ साथ ‘रोयमाणे^३’ मिलकर
 रोते हुए आक्रन्दन करते हुए एवं ‘हे मातः ! तुम आज हम को

ते प्रभाषे धस शब्दपूर्वक सर्वाङ्गो सहित एकदम जमीन पर पड़ी गयी (सू० १६)

‘तए ण से’ इत्यादि

‘तए ण’ ते पछी ‘से पूसणदी राया’ ते पुष्पनदी राजाके ‘मुहुत्ततरेण’
 थोडा समय गया पछी ‘आसत्थे समाणे’ सचेत थपने ‘बहुहिं राईसर जाव
 सत्थवाहेहिं मित्त जाव परियणेण य’ धरुआ राजेश्वर, तलवर, माडम्बिक, कौटु
 म्बिक, इभ्य, श्रेष्ठी, सेनापति, सार्थवाहो तथा मित्रथी वधने परिजनोनी ‘सद्धिं’
 साथे ‘रोयमाणे^३’ भलीने रोता—रुदन करता थका आके रुन करता थका हे मातः !

कृत्वा 'इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए' अस्या रत्नप्रभाया पृथिव्याम् 'उक्कोसेण सागरोपमट्टिइएसु णेरइएसु' उत्कृष्ट सागरोपमस्थितिकेषु नैरयिकेषु 'णेरइयत्ताए' नैरयिकृतया 'उवज्जिहिइ' उत्पत्स्यते । 'ससारो तद्देव' ससारस्तथैव=मवाद् भवान्तरभ्रमण प्रथमा ययनयद् विज्ञेयम् । 'तओ' ततः पृथिवीकायात् 'अणतर' अनन्तरम् 'उव्वट्ठिता' उद्भूत्य निस्सृत्य 'गगपुरे णयरे' गगपुरे नगरे 'हसत्ताए पच्चायाहिइ' हसतया प्रत्यायास्यति हसो भविष्यतीत्यर्थः । 'से ण' स खलु देवदत्ताजीय 'तत्थ' तत्र इममवे 'साउणिएहि' शाकुनिनैः=पक्षिपातनैः 'वणिए समाणे' वणितः=मारितः सन् 'तत्थेव गगपुरे णयरे' तत्रैव गगपुरे नगरे 'सेट्टिकुलसि' श्रेष्ठिकुले 'पुत्तत्ताए उव्वज्जिहिइ' पुत्रतया उत्पत्स्यते । 'गेहिं०' तत्र गोत्रि प्राप्स्यति । ततः 'सोहम्मो०' सौधर्मे=सौधर्मरूपे देवो भविष्यति । ततः 'महाविदेहे' महाविदेहे वर्षे 'सिज्जिहिइ ५' सेन्स्यति ॥ 'णिकखेवो'

मरण के अवसर में मर कर 'इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए सागरोपमट्टि-इएसु' इसी रत्नप्रभा पृथ्वी के सागर की स्थितिवाले 'नेरइएसु' नरक में 'णेरइयत्ताए' नारकी के रूप में 'उवज्जिहिइ' उत्पन्न होगी । इसका भव से भवान्तर में भ्रमण प्रथम अध्ययन में कहे हुए मृगा-पुत्र के अनुसार समझ लेना चाहिये । 'तओ अणतर उव्वट्ठिता' इसके अनन्तर वहाँ से-पृथिवीकाय से निकल कर 'गगपुरे णयरे' गगपुर नगर में 'हसत्ताए पच्चायाहिइ' यह हसरूप से उत्पन्न होगी । 'से ण तत्थ साउणिएहि' वणिए समाणे तत्थेव गगपुरे णयरे सेट्टिकुलसि पुत्तत्ताए उव्वज्जिहिइ' वहाँ यह शिकारी द्वारा मारी जाकर पश्चात् उसी गगपुर नगर में किसी सेठ के घर पर पुत्ररूप से उत्पन्न होगी 'गेहिं० सोहम्मो० महा विदेहे सिज्जिहिइ' वहाँ यह गोत्रि को पायगी, सयम लेकर मर

'इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए सागरोपमट्टिइएसु' ओ रत्नप्रभा पृथिवीना ओक सागरनी स्थितिवाणा 'नेरइएसु' नरकमा 'णेरइयत्ताए' नारकीना रूपमा 'उव-ज्जिहिइ' उत्पन्न थये तेनु ओक लवली जीना लवमा-लवान्तरमा भ्रमण ते प्रथम अध्ययनमा कडेवामा आवेला मृगापुत्रना प्रभाओे वणी लेवु 'तओ अणतर उव्वट्ठिता' ते पछी त्याथी पृथिवीकायथी नीकलीने 'गगपुरे णयरे' गगपुर नगरमा 'हसत्ताए पच्चायाहिइ' ते हस रूपथी उत्पन्न थये 'से ण तत्थ साउणिएहि' वणिए समाणे तत्थेव गगपुरे णयरे सेट्टिकुलसि पुत्तत्ताए उव्वज्जिहिइ' त्या ते शिकारी द्वारा मार्या वये, पछी ते गगपुर नगरमा डेह ओक सेठना घेर पुत्र रूपथी उत्पन्न थये 'गेहिं० सोहम्मो० महाविदेहे सिज्जिहिइ' त्या आगण ते ओधिरत्त पाभये,

कहिं गच्छिहिइ कहिं उववज्जिहिइ ? गोयमा ! असीइ वासाइ
 परमाउयं पालित्ता कालमासे काल किच्चा इमीसे रयणप्पभाए
 पुढवीए सागरोवमद्विइएसु नेरइएसु णेरइयत्ताए उववज्जिहिइ ।
 ससारो तहेव । तओ अणतर उव्वट्ठिता गंगपुरे णयरे हस-
 त्ताए पच्चायाहिइ । से ण तत्थ साउणिएहिं वधिए समाणे
 तत्थेव गंगपुरे णयरे सेट्ठिकुलसि पुत्तत्ताए उववज्जिहिइ, बोहिं०
 सोहम्मो महाविदेहे सिज्झिहिइ ५ ॥ णिम्वेवो । त्ति वेमि ॥ सू० २१ ॥

॥ नवम अज्झयणं समत्त ॥

टीका

‘देवदत्ता ण भते’ इत्यादि ।

गौतम. पृच्छति—‘देवदत्ता ण’ देवदत्ता खलु ‘भते’ हे भदन्त ! देवी
 ‘इओ’ इत्.—अस्माद् भवात् कालमासे काल किच्चा कालमासे काल कृत्वा ‘कहिं
 गच्छिहिइ’ कुत्र गमिष्यति ‘कहिं उववज्जिहिइ’ कुत्रोत्पत्स्यते ? भगवानाह—
 ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘असीइ वासाइ’ अशीर्ति वर्षाणि ‘परमाउय’ परमायुष्कम्-
 उत्कृष्टमायु. ‘पालित्ता’ पालयित्वा ‘कालमासे काल किच्चा’ कालमासे काल

‘देवदत्ता ण भते’ इत्यादि ।

गौतमने पुनः पूछा ‘भते’ हे भदन्त ! ‘देवदत्ता ण देवी’ यह
 देवदत्ता देवी अब ‘इओ कालमासे काल किच्चा’ इस भव से मर कर
 ‘कहिं गच्छिहिइ’ कहाँ जायगी ? कहिं उववज्जिहिइ’ कहाँ उत्पन्न होगी ?
 ‘गोयमा’ हे गौतम ! सुनो, यह ‘असीइ वासाइ परमाउय पालित्ता’ अस्सी
 वर्ष की अपनी उत्कृष्ट आयु का परिपालन कर ‘कालमासे काल किच्चा’

‘देवदत्ता ण भते’ इत्यादि

गौतमे श्री, पूछ्यु ‘भते’ हे भदन्त ! ‘देवदत्ता ण देवी’ ते देवदत्ता
 देवी हवे ‘इओ कालमासे काल किच्चा’ आ भवमाथी भरषु पाभीने ‘कहिं
 गच्छिहिइ’ क्या कथे ? ‘कहिं उववज्जिहिइ’ क्या उत्पन्न कथे ? ‘गोयमा’
 हे गौतम ! साभणे, ते ‘असीइ वासाइ परमाउय पालित्ता’ अस्सी वर्षानी पोतानी
 उत्कृष्ट आयुधने भोगीने ‘कालमासे काल किच्चा’ भूत्थुना समये भरषु पाभीने

॥ अथ दशममध्ययनम् ॥

नवमाध्ययनश्रवणानन्तर श्रीजम्बूस्वामी दशमा ययनविषये श्री. सुधर्म-
स्वामिन पृच्छति—‘जइ ण भते’ इत्यादि ।

॥ मूलम् ॥

जइ ण भते । समणेणं भगवया महावीरेण दसमस्स
उक्खेवो । एव खलु जवू । तेणं कालेण तेण समएण बद्ध-
माणपुरे णाम णयरे होत्था । विजयवद्धमाणे उज्जाणे । मणि-
भदे जक्खे । विजयमित्ते राया । तत्थ णं धणदेवे णामं
सत्थवाहे होत्था अड्ढे० । तस्स णं पियगू णामं भारिया ।
अज्जू दारिया जावसरीरा ॥ सू० १ ॥

टीका

‘जइ ण भते’ इत्यादि ।

‘जइ ण भते’ यदि खलु हे भदन्त ! ‘समणेण भगवया महावीरेण’
श्रमणेन भगवता महावीरेण ‘दसमस्स’ दशमस्य—दशमाध्ययनस्य ‘उक्खेवो’
उपक्षेपः=प्रारम्भवाक्य, तथाहि—‘जाव सपत्तेण दुहविवागाण नवमस्स अज्झयणस्स
जयमट्ठे पणत्ते, दसमस्स ण भते ! अज्झयणस्स दुहविवागाण के अट्ठे पणत्ते ? ।

दशमा अध्ययन ।

नवमें अध्ययन को सुनने के बाद श्रीजम्बूस्वामी अब दशमें
अध्ययन के विषय में श्रीसुधर्मास्वामी से पूछते हैं—

‘जइ ण भते !’ इत्यादि ।

सिद्धिस्थान प्राप्त श्री श्रमण भगवान् महावीरने दु खविपाक
के नववें अध्ययन का अर्थ देवदत्ता के आख्यान से स्पष्ट किया है,
तो उन्हीं श्रमण भगवान् महावीरने दशमें अध्ययन का क्या भाव

दशमो अध्ययन

नवमो अध्ययन साधक्या पछी श्री जम्बू स्वामी हुवे दशमा अध्ययनना
विषयमा श्री सुधर्मा स्वामीने पूछे छे—

‘जइ ण भते’ इत्यादि

सिद्धिस्थानने पावेला श्री श्रमण भगवान् महावीरे दु खविपाकना नवमा
अध्ययनने अर्थ देवदत्ताना आख्यानशी स्पष्ट कर्थे छे तो तेन श्रमण भगवान्

નિર્લેપઃ=સમાપ્તિરામ્ય પૂર્વત્ । મ ચૈમ્-એવ સ્વલુ હે જન્મ્ઃ ! શ્રમણેન મ્મ
વતા મહાવીરેણ યાત્ સિદ્ધિગતિસ્થાન સપ્રાપ્તેન દુઃખવિપાકના-દુઃખવિપાકના
મરુત્ય પ્રથમશ્રુતસ્કન્ધસ્ય નમસ્યાધ્યયનસ્યાયમર્થઃ પ્રજ્ઞપ્ત ઇતિ । 'ત્તિ વેમિ,
ઇતિ વ્રતીમીતિ પૂર્વત્ ॥ સૂ૦ ૨૧ ॥

॥ ઇતિ શ્રી-ગિરિજાલતા-જગદ્ગુરુ-પ્રસિદ્ધાચરુ-પદ્મદશભાષાકલિતલલિત
કલાપાલાપરુ-પ્રશિદ્ધગયપત્રૈરગ્રન્યનિર્માયરુ-વાદિમાનમર્દક-શ્રીશાહચર
પતિફોલ્હાપુરરાજપદ્મ- 'જૈન શાસ્ત્રાચાર્ય' -પદ્મભૂપિત-ફોલ્હાપુરરાજ
ગુરુ-ગાલપ્રહ્લચારિ-જૈનાચાર્ય-જૈનધર્મદિગારુ-પૂજ્યશ્રી-ઘાસીલાલ-
પ્રતિવિરચિતાયા વિપાકશ્રુતે દુઃખવિપાકનામક-પ્રથમશ્રુતસ્ક-
ન્ધસ્ય વિપાકચન્દ્રિકાલ્યાયા વ્યાખ્યાયામ્ 'દેવદત્તા'
નામક-નવમઅધ્યયન સમ્પૂર્ણમ્ ॥ ૧ । ॥ ૯ ॥

કર સૌધર્મ સ્વર્ગ મે દેવ હોગી, વહા સે જ્યવકર મહાવિદેહ મેં જન્મ
લેકર વહા સે સિદ્ધિગતિ કો પ્રાપ્ત કરેગી । 'ગિરિજાલતા' સુધર્મા સ્વામી
કહતે હૈ-હે જબૂ ! શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામીને હસ નવવેં અધ્યયનકા
જો ભાવ ફરમાયા હૈ 'ત્તિવેમિ' ઉસી પ્રકાર મૈને તુમ સે કહા હૈ ॥ સૂ૦ ૨૧ ॥

॥ ઇતિ શ્રી વિપાકશ્રુતકે દુઃખવિપાકનામક પ્રથમ-
શ્રુતસ્કન્ધ કી 'વિપાકચન્દ્રિકા' ટીકા કે
હિન્દી અનુવાદ મે 'દેવદત્તા' નામક
નવમ અધ્યયન સમ્પૂર્ણ ॥ ૧-૯ ॥

પ્રથમ લઈને મરુત્ય પામ્યા પછી સૌધર્મ, સ્વર્ગમા દેવ થશે, ત્યાથી ચવીને મહા-
વિદેહમા જન્મ લઈને ત્યાથી સિદ્ધિગતિને પ્રાપ્ત કરશે 'ગિરિજાલતા' સુધર્મા સ્વામી
કહે છે હે જન્મ્યુ ! શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ આ નવમા અધ્યયનના જે
ભાવ કહ્યા હતા 'ત્તિવેમિ' તેજ પ્રમાણે મે તમને કહ્યા છે (સૂ૦ ૨૧)

ઇતિ વિપાકશ્રુતના 'દુઃખવિપાક' નામના પ્રથમ શ્રુતસ્કન્ધની
'વિપાકચન્દ્રિકા' ટીકાના ગુજરાતી અનુવાદમા
'દેવદત્તા' નામક નવમ
અધ્યયન સમ્પૂર્ણ ॥ ૧-૯ ॥

॥ अथ दशममध्ययनम् ॥

नवमाभ्ययनश्रवणानन्तर श्रीजम्बूस्वामी दशमा ययनविषये श्री. सुधर्म-
स्वामिन पृच्छति—‘जइ ण भते’ इत्यादि ।

॥ मूलम् ॥

जइ ण भते । समणेणं भगवया महावीरेण दसमस्स
उक्खेवो । एव खलु जवू । तेणं कालेण तेण समएण वद्ध-
माणपुरे णाम णयरे होत्था । विजयवद्धमाणे उज्जाणे । मणि-
भद्दे जक्खे । विजयमित्ते राया । तत्थ णं धणदेवे णामं
सत्थवाहे होत्था अइडे० । तस्स णं पियगू णाम भारिया ।
अज्जू दारिया जावसरीरा ॥ सू० १ ॥

टीका

‘जइ ण भते’ इत्यादि ।

‘जइ ण भते’ यदि खलु हे भदन्त ! ‘समणेण भगवया महावीरेण’
श्रमणेन भगवता महावीरेण ‘दसमस्स’ दशमस्य—दशमाध्ययनस्य ‘उक्खेवो’
उपक्षेपः=प्रारम्भवाक्य, तथाहि—‘जाव सपत्तेण दुहविवागाण नवमस्स अङ्गयणस्स
अयमट्ठे पणत्ते, दसमस्स ण भते ! अङ्गयणस्म दुहविवागाण के अट्ठे पणत्ते ? ।

दशमा अभ्ययन ।

नवमें अध्ययन को सुनने के बाद श्रीजम्बूस्वामी अब दशमें
अध्ययन के विषय में श्रीसुधर्मास्वामी से पूछते हैं—

‘जइ ण भते !’ इत्यादि ।

सिद्धिस्थान प्राप्त श्री श्रमण भगवान् महावीरने दु खविपाक
के नववें अध्ययन का अर्थ देवदत्ता के आख्यान से स्पष्ट किया है,
तो उन्हीं श्रमण भगवान् महावीरने दशमें अध्ययन का क्या भाव

दशम अध्ययन

नवम अध्ययन साधक्या पछी श्री जम्बू स्वामी डवे दशमा अध्ययनना
विषयमा श्री सुधर्मा स्वामीने पूछे छे—

‘जइ ण भते’ इत्यादि

सिद्धिस्थानने पायेला श्री श्रमण भगवान् महावीरने दु खविपाकना नवमा
अध्ययनना अर्थ देवदत्ताना आख्यानथी स्पष्ट क्यो छे तो तेज श्रमण भगवान्

तए ण से सुहम्मे अणगारे जम्हू अणगार एय ययासि' इति । यावत् सिद्धि गतिनामधेय स्थान संप्राप्तेन दुःखविपाकना नश्यत्स्याभयनस्य अयमर्थः=पूर्वोक्तप्रकारो देवदत्ताचरितरूपो भावः प्रज्ञप्त स मया श्रुतः, किन्तुदशमस्य खलु हे भदन्त ! अयनस्य दुःखविपाकना कोऽर्थः=कीदृशोऽर्थः 'पण्णत्ते' प्रज्ञप्तः । 'तए ण से सुहम्मे अणगारे जम्हू अणगार' ततः खलु स मुधर्माज्जगारः जम्हूमनगारम् 'एय ययासि' एयमासीत्- 'एय खलु जम्हू' एव खलु हे जम्हूः 'तेण कालेण तेण समण्ण' तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'वद्धमाणपुरे णाम णयरे होत्था' वर्द्धमानपुर नामनगरमासीत्, तत्र 'विजयवद्धमाणे उज्जाणे' विजयवर्द्धमाननामरुद्यानम् आसीत् । तस्मिन् उद्याने 'मणिभदे जक्खे' मणिभद्रो यक्ष आसीत् । तत्र नगरे 'विजयमित्ते राया' विजयमित्रो नाम राजा आसीत् । 'तत्थ ण' तस्मिन् खलु नगरे 'धणदेवे णाम सत्थवाहे होत्था' धनदेवो नाम सार्थवाह आसीत् । स कीदृशः ? 'अड्डे' आढ्यो यावदपरिभूतः 'तस्स ण' तस्य खलु धनदेवसार्थवाहस्य 'पियगू णाम भारिया' प्रियङ्गुनाम भार्या, 'अज्जू दारिया' अज्जूदरिका=अज्जूनाम्नी पुत्री आसित् । सा कीदृशी

प्ररूपित किया है ? श्री सुधर्मास्वामी कहते हैं 'एव खलु जम्हू' हे जम्हू ! 'तेण कालेण तेण समण्ण' उस काल में और उस समय में 'वद्धमाणपुरे णाम णयरे होत्था' वर्द्धमानपुर नामका एक नगर था । 'विजयवद्धमाणे उज्जाणे' उसमें विजयवर्द्धमान नामका उद्यान था । 'मणिभदे जक्खे' उसमें मणिभद्र यक्ष रहता था । 'विजयमित्ते राया' विजयमित्र राजा इस नगर के शासक थे । 'तत्थ ण धणदेवे णाम सत्थवाहे होत्था' यहा पर एक सार्थवाह भी रहता था, जिसका नाम धनदेव था । 'अड्डे' यह विशेष घनाढ्य था । 'तस्स ण पियगू णाम भारिया' इसकी भार्या का नाम प्रियगु था । 'अज्जू दारिया जावसरीरा'

महावीरे दशमा अध्यायनना भाव शु कहेला छे ? श्री सुधर्मा स्वामी कहे छे, 'एव खलु जम्हू' हे जम्हू ! 'तेण कालेण तेण समण्ण' ते काल अने ते समय अने विषे 'वद्धमाणपुरे णाम णयरे होत्था' वर्द्धमानपुर नामनुं एक नगर छेतु 'विजयवद्धमाणे उज्जाणे' तेमा विजय वर्द्धमान नामनेो जगीथेो छेतो, 'मणिभदे जक्खे' तेमा मणिभद्र नामनेो यक्ष रहैतेो छेतो 'विजयमित्ते राया' विजयमित्र राजा ओ नगरनेो राजा छेतो 'तत्थ ण धणदेवे णाम सत्थवाहे होत्था' त्या आगण ओक सार्थवाह पणु रहैतेो छेतो ओनु नाम धनदेव छेतु 'अड्डे' ते विशेष प्रकारे घनाढ्य-श्रीमत छेतो, 'तस्स ण पियगू णाम भारिया' तेनी

त्याह—‘जावसीरा’ यावत्तरीरा—अत्र यावच्छब्देन—‘अहीनपडिपुण्णपचिन्द्रियसरीरा जोव्वणेण य लावण्येण य उम्मिद्धा उक्किट्टसरीरा’ इति बोध्यम् । अहीनपरिपूर्ण-
पञ्चेन्द्रियशरीरा यावत्तनेन च लावण्येन च उत्कृष्टा उत्कृष्टशरीराऽऽसीत् ॥ सू० १ ॥

॥ मूलम् ॥

समोसरण । परिसा णिग्गया जाव पडिग्गया । तेण कालेणं
तेणं समएणं समणस्स ३ जेट्ठे जाव अडमाणे विजयमित्तस्स
गिहस्स असोगवणियाए अदूरसामंतेणं वीइवयमाणे पासइ एणं
इत्थिय सुक्कं भुक्ख लुक्ख णिम्मस किडिकिडियाभूय अट्ठि-
चन्मावणद्ध णीलसाडगणियत्थ कट्ठाड कलुणाइ विस्सराइ कूय-
माणं पासइ, पासित्ता त्रिता तहेव जाव एव वयासी—एसणं
भत्ते । इत्थिया पुव्वभवे का आसि ? वागरण ॥ सू० २ ॥

‘समोसरण’ इत्यादि ।

‘समोसरण’ समवसरण—तस्य नगरस्य विजयवर्धमानोद्याने भगवत्
आगमन सजातम् । ‘परिसा णिग्गया’ परिपन्निर्गता=भगवदागमन श्रुत्वा
नगरजनसहतिर्भगवन्त वन्दितु निस्तृता, ‘जाव पडिग्गया’ यावत् प्रतिगता

इनके अंजु नाम की एक पुत्री थी । जो अहीन एव प्रतिपूर्ण पाँचो
इन्द्रियों से विशिष्टशोभास्पदशरीरवाली थी । यौवन और लावण्य
से जो उत्कृष्ट थी इसीसे जिसका शरीर भी बहुत ही उत्कृष्ट
मालूम होता था ॥ सू० १ ॥

‘समोसरण’ इत्यादि ।

उस नगर के विजयवर्धमान उद्यान में ‘समोसरण’ श्री वीरप्रभु
तीर्थंकर का आगमन हुआ । ‘परिसा णिग्गया’ भगवान का आगमन
सुन कर नागरिक जन प्रभु को वंदन करने के लिये अपने-२ घर से

पत्नीनु नाम प्रियशु હતુ ‘અજુ દારિયા જાવસરીરા’ તેને અણુ નામની એક
પુત્રી હતી તે પાંચ ઇન્દ્રિયોથી વિશેષશોભાસ્પદશરીરવાળી હતી, યૌવન અને લાવણ્યથી
તે ઉત્કૃષ્ટ હતી, તેથી તેનું શરીર ઘણું જ આજ દેખાતુ હતુ (સૂ० ૧)

‘સમોસરણ’ ઇત્યાદિ

નગરના વિજયવર્ધમાન બગીચામાં ‘સમોસરણ’ શ્રી વીર પ્રભુ તીર્થંકરનું
આગમન થયું ‘પરિસા ણિગ્ગયા’ ભગવાનનું આગમન સાંભળીને નાગરિક જન પ્રભુના
દર્શન અને વદન કરવા માટે પોતાના ઘેરથી નીકળીને તે બગીચામાં આવ્યા ‘જાવ

तए ण से सुहम्मे अणगारे जन्मू अणगार एय ययासि' इति । यावत् सिद्धि गतिनामधेय स्थान समाप्तेन दुःखविपाकाना नयमस्याभयनस्य अयमर्थः=पूर्वोक्तप्रकारो देयदत्ताचरित्ररूपो भाग प्रज्ञप्त स मया श्रुतः, किन्तुदशमस्य खलु हे भदन्त ! अभयनस्य दुःखविपाकाना कोऽर्थः=कीदृशोऽर्थः 'पण्णत्ते' प्रज्ञप्त । 'तए ण से सुहम्मे अणगारे जन्मू अणगार' ततः खलु स सुधर्माज्जगारः जन्मू मनगारम् 'एय ययासि' एयमादीत्- 'एय खलु जन्मू' एव खलु हे जन्मूः 'तेण कालेण तेण समएण' तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'वद्धमाणपुरे णाम णयरे होत्था' वर्धमानपुर नामनगरमासीत्, तत्र 'विजयवद्धमाणे उज्जाणे' विजयवर्धमाननामरुमुद्यानम् आसीत् । तस्मिन् उद्याने 'मणिभदे जक्खे' मणिभद्रो यक्ष आसीत् । तत्र नगरे 'विजयमित्ते राया' विजयमित्रो नाम राजा आसीत् । 'तत्थ ण' तस्मिन् खलु नगरे 'धणदेवे णाम सत्थवाहे होत्था' धनदेवो नाम सार्थवाह आसीत् । स कीदृश ? 'अड्डे' आढ्यो यावदपरिश्रुत 'तस्स ण' तस्य खलु धनदेवसार्थवाहस्य 'पियगू णाम भारिया' प्रियङ्गुनाम भार्या, 'अज्जू दारिया' अज्जूदारीका=अज्जूनाम्नी पुत्री आसीत् । सा कीदृशी

प्ररूपित किया है ? श्री सुधर्मास्वामी कहते हैं 'एव खलु जब्' हे जम्बू ! 'तेण कालेण तेण समएण' उस काल में और उस समय में 'वद्धमाणपुरे णाम णयरे होत्था' वर्द्धमानपुर नामका एक नगर था । 'विजयवद्धमाणे उज्जाणे' उसमें विजयवर्द्धमान नामका उद्यान था । 'मणिभदे जक्खे' उसमें मणिभद्र यक्ष रहता था । 'विजयमित्ते राया' विजयमित्र राजा इस नगर के शासक थे । 'तत्थ ण धणदेवे णाम सत्थवाहे होत्था' यहाँ पर एक सार्थवाह भी रहता था, जिसका नाम धनदेव था । 'अड्डे' यह विशेष धनाढ्य था । 'तस्स ण पियगू णाम भारिया' इसकी भार्या का नाम प्रियङ्गु था । 'अज्जू दारिया' जावसरीरा'

महावीरे दशमा अध्यायनना बाव शु कडेला छे ? श्री सुधर्मा स्वामी कडे छे, 'एव खलु जब्' हे जम्बू ! 'तेण कालेण तेण समएण' ते काल अने ते सभ यने विषे 'वद्धमाणपुरे णाम णयरे होत्था' वर्द्धमानपुर नामनुं ओक नगर छेत्तु 'विजयवद्धमाणे उज्जाणे' तेमा विजय वर्द्धमान नामने अगीथे छेतो, 'मणिभदे जक्खे' तेमा मणिभद्र नामने यक्ष रहेतो छेतो 'विजयमित्ते राया' विजयमित्र राजा ओ नगरने राजा छेतो 'तत्थ ण धणदेवे णाम सत्थवाहे होत्था' त्या आगण ओक सार्थवाह पखु रहेतो छेतो जेनुं नाम धनदेव छेतु 'अड्डे' ते विशेष प्रकारे धनाढ्य-श्रीमत छेतो, 'तस्स ण पियगू णाम भारिया' तेनी

‘किडिक्किडियाभूय’ किडिक्किटिकाभूता=किडिक्किटिका-उपवेशनादिक्रियाया निर्मा-
सत्वेनाश्चा शब्दः, ता भूता=माप्ता, ता=शब्दायमानास्थिकाम् ‘अट्टिचम्मावणद्ध’
अस्थिचर्मचनद्धाम्=अस्थिचर्ममात्राशेषामित्यर्थः, ‘णीलसाडगणियत्थ’ नीलशाटक-
निवासिता=अतिमलिनरत्नपरिणामित्यर्थः, ‘रुट्टाड’ रुट्टानि=रुट्टाऽऽवेदकानि
‘रुलुणाड’ करुणानि=करुणरसवन्ति ‘विस्सराड’ विस्वराणि=आर्तस्वरयुक्तानि
वचनानि ‘कूयमाण’ कूजन्तो=सगद्गद वदन्ती ‘पासड’ पश्यति, पासिचा’ दृष्ट्वा
‘चिंता’ चिन्ता तदर्शनेन गौतमस्य मनसि विचारः समुत्पन्नः ‘तहेव’ तथैव=
पूर्ववदेव ‘जाव’ यावत्-भगवत् समीपे गत्वा ‘एव वयासी’ एवमवादीत्-

म्मावणद्ध णीलसाडगणियत्थ रुट्टाड रुलुणाड विस्सराड कूयमाण पासड’ वहा
एक स्त्री एसी देखी जो शोणीत के अपचय से बिलकुल शुष्क हो
रही थी, वेदना को बहलता से जो कुछ भी नहीं खा पाती थी,
इस लिये पुसुक्षित रहती थी । शरीर भी जिस का सर्वथा रूक्ष
हो रहा था, इसीसे जिसके शरीर में काति का तो नाम ही नहीं
मिल रहा था । मास के अपचय से जिसका शरीर निर्मास हो रहा
था, इसीसे जब यह उठती बैठती थी, तब इसकी सधियों की अस्थियाँ
में ‘किटकिट’ इस प्रकार का अव्यक्त शब्द होता था । शरीर में
इसके नसाजाल और चमड़े के सिवाय और कुछ नहीं दिखाई देता
था । इसने सिर्फ नीली साड़ी ही पहिर रखी थी । इसके हार्दिक
दुःख को व्यक्त करने वाले वे शब्द थे जो प्रतिसमय करुणारस से
भीने हुए इसके गद्गद कंठ से निकलते रहते थे । ये विस्वर ये-
आर्तस्वर से युक्त थे । ‘पासिचा चिंता तहेव जाव एव वयासी-एस ण

लुक्ख णिम्मसे किडि किडिक्कियाभूय अट्टिचम्मावणद्ध णीलसाडगणियत्थ रुट्टाड
रुलुणाड विस्सराड कूयमाण पासड’ त्या ओऽ श्री ओवी डेभी डे ने बोही
व्यय थवाथी तदन शुष्क थर्ध गम्भ्र હતી, ઘણીજ વેદના થવાના કારણે કાંઈ પણ ખોરાક
ખાઈ શકતી નહીં તેથી તે બૂખી રહેતી હતી, જેનુ શરીર પણ તદન રૂક્ષ હતુ તે
કારણથી તેના શરીરમા નામ માત્ર કાતિ ન હતી, માસના વ્યયથી શરીર પણ જેનુ
મામરહિત થર્ધ રહેલુ હતુ, તેથી બ્યારે તે ઉઠતી બેસતી હતી ત્યારે તેના સાધા-
ઓમા ‘કિટ-કિટ’ આ પ્રકારના અવ્યક્ત અવાજ થતા હતા, જેના શરીરમા નસોની
બાળ અને આમડા વિના બીજુ કાંઈ પણ દેખાતુ જ નહીં જેણે ફક્ત ૧ લીલા
રંગની સાડીજ પહેરી રાખી હતી. તેના હાર્દિક દુઃખને જણાવનારા તે શબ્દો હતા,
જે પ્રતિ મમય કંઈણુ રસથી ભીંબાએલા અને તેના ગદ-ગદ કંઠથી નિકળતા હતા
તે વિસ્વર હતા-આર્તસ્વર હતા ‘પાસિચા ચિંતા તહેવ જાવ એવ વયાસી-

धर्म श्रुत्या परिपत् प्रतिगता-प्रतिनिष्टा ।

‘तेण कालेण तेण समएण’ तस्मिन् काले तस्मिन् समये ‘समणस्स’ श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य ‘जेठ्ठे’ ज्येष्ठोऽन्तेयासी गौतमगोत्र इन्द्रभूतिर्नामानगर ‘जाव’ यावत्-भगवदाज्ञा गृहीत्वा वर्द्धमानपुरे नगरे उच्चनीच मध्यमकुलेषु सामुदानिकी भिक्षाम् ‘अडमाणे’ अटन् ‘विजयमित्तस्स रण्णो गिहस्स’ विजयमित्रस्य राज्ञो गृहस्य ‘असोगवणियाए’ अशोकवनिफाया, ‘अदूरसामतेण’ ‘अदूरमामन्नेन=नातिदूरेण नात्यासन्नेन पार्श्वभागत इत्यर्थः, ‘वीइवयमाणे’ व्यतिप्रजन्=गन्तुन् ‘पासइ’ पश्यति, किं पश्यति? इत्याह-‘एग इत्थिय, एका स्त्रियम्, कीदृशीम्? इत्याह-‘सुक्क’ इत्यादि । ‘सुक्क’ शृङ्गा शोणितापचयात्, ‘भुक्ख’ बुभुक्षिता क्षुधानाहुल्यात् भोजनीयद्रव्याभावाच्च, ‘लुक्ख’ रुक्षा=रुक्षशरीरा कान्तिराहित्यात्, ‘णिम्मस’ निर्मासा मासापचयात्,

निकल कर उस बगीचे में एकत्रित हुए । ‘जाव पडिगया’ भगवान को वदन कर धर्मदेशना सुन कर बाद में सबके सब राजा सहित अपने-२ स्थान पर गये । ‘तेण कालेण तेण समएण समणस्स’ जेठ्ठे जाव अडमाणे’ उसी काल और उसी समय में श्रमण भगवान महावीर प्रभु के बड़े शिष्य गौतमगोत्री श्री इन्द्रभूति मुनि जो विशिष्ट तपस्वी थे, वे उठके पारणा के निमित्त भगवान से आज्ञा प्राप्त कर वर्द्धमाननगर में भिक्षा के लिए गये और उच्चनीच आदि कुलों में इतस्तत विचरण करते हुए । ‘विजयमित्तस्स गिहस्स असोगवणियाए अदूरसामतेण वीइवयमाणे पासइ’ विजयमित्र राजा के राजमहल की अशोकवाटिका के पास से होकर निकले इतने में उन्होंने वहाँ एक दृश्य देखा ‘एग इत्थिय सुक्क भुक्ख लुक्ख णिम्मस किडिकिडियाभूय अट्टिच

पडिगया’ भगवानने वदन करी धर्मदेशना सावणी पछी राजा सहित सौ पोताना स्थान पर गया । ‘तेण कालेण तेण समएण समणस्स’ जेठ्ठे जाव अडमाणे’ ते काल अने ते समयने विषे श्रमण भगवान महावीर प्रभुना मोटा शिष्य गौतम-गोत्रना श्री इन्द्रभूति मुनि ने विशेष तपस्वी हुता, ते छडेना पारणाना निमित्ते भगवान पासैथी आज्ञा भेजवीने वर्द्धमान नगरमा भिक्षा भाटे गया अने उच्च-नीच आदि कुलोमा क्षरीने ‘विजयमित्तस्स गिहस्स असोगवणियाए अदूरसामतेण वीइव-यमाणे पासइ’ विजयमित्र राजाना राजमहलानी अशोकवाटिकानी पासै यधने नीकल्या छे, अटलाभा तेभेले त्या अके दृश्य नेहु - ‘एग इत्थिय सुक्क भुक्ख

‘કિઢિઠિઢિયાભૂય’ કિટિકિટિકાભૂતા=કિટિકિટિકા-અપવેશનાદિક્રિયાયા નિર્મા-
સત્વેનાસ્થા શબ્દઃ, તા ભૂતા=માત્રા, તા=શબ્દાયમાનાસ્થિકામ્ ‘અદ્વિચમ્માવળદ્ધ’
અસ્થિચર્માવનદ્ધામ્=અસ્થિચર્મમાત્રાપ્રશોષામિત્યર્થઃ, ‘ળીલસાહગણિયત્થ’ નીલશાટક-
નિવાસિતા=અતિમલિનચત્રપરિધાનામિત્યર્થઃ, ‘કઢ્ઢાઈ’ કઠ્ઠાનિ=કઠ્ઠાઽઽવેદકાનિ
‘કલુણાઈ’ કરુણાનિ=કરુણરસવન્તિ ‘વિસ્સરાઈ’ વિસ્વરાણિ=આર્તસ્વરયુક્તાનિ
વચનાનિ ‘કૂયમાણ’ કૂજન્તો=સગદ્ગદ વદન્તી ‘પાસઈ’ પશ્યતિ, પાસિત્તા’ દૃષ્ટા
‘ચિંતા’ ચિન્તા તદર્શનેન ગોતમસ્ય મનસિ વિચારઃ સમુત્પન્ન. ‘તહેવ’ તથૈય=
પૂર્વપદેવ ‘જાવ’ યાવત્-ભગવત. સમીપે ગત્વા ‘એવ વયાસી’ એવમવાદીત્-

મ્માવળદ્ધ ળીલસાહગણિયત્થ કઢ્ઢાઈ કલુણાઈ વિસ્સરાઈ કૂયમાણ પાસઈ’ વહા
એક સ્ત્રી એસી દેહી જો શોળીત કે અપચય સે વિલકુલ શુષ્ક હો
રહી થી, વેદના કો વહુલતા સે જો કુછ ભી નહીં જા પાતી થી,
હસ લિયે વુશુક્તિત રહતી થી । શરીર ભી જિસ કા સર્વથા રુક્ષ
હો રહા થા, હસીસે જિસકે શરીર મે કાતિ કા તો નામ હી નહીં
મિલ રહા થા । માસ કે અપચય સે જિસકા શરીર નિર્માસ હો રહા
થા, હસીસે જય યહ ઉઠતી બેઠતી થી, તવ હસની સધિયો કી અસ્થિયો
મેં ‘કિટકિટ’ હસ પ્રકાર કા અવ્યક્ત શબ્દ હોતા થા । શરીર મેં
હસકે નસાજાલ ઓર ચમડે કે સિવાય ઓર કુછ નહીં દિખાઈ દેતા
થા । હસને સિર્ફ ૧ નીલી સાડી હી પહિર રહી થી । હસકે હાર્દિક
દુઃખ કો વ્યક્ત કરને વાલે વે શબ્દ થે જો પ્રતિસમય કરુણારસ સે
ભીને હુએ હસકે ગદગદ કઠ સે નિકલતે રહતે થે । વે વિસ્વર વે-
આર્તસ્વર સે યુક્ત થે । ‘પાસિત્તા ચિંતા તહેવ જાવ એવ વયાસી-એસ જા

લુક્ક ગિમ્મસે કિઢિ ઠિઢિક્રિયાભૂય અદ્વિચમ્માવળદ્ધ ળીલસાહગણિયત્થ કઢ્ઢાઈ
કલુણાઈ વિસ્સરાઈ કૂયમાણ પાસઈ’ ત્યા એક સ્ત્રી એવી દેખી કે જે લોહી
વ્યથ થવાથી તદ્દન શુષ્ક થઈ ગઈ હતી, ઘણીજ વેદના થવાના કારણે કાઈ પણ ખોરાક
ખાઈ શકતી નહીં તેથી તે ભૂખી રહેતી હતી, જેનું શરીર પણ તદ્દન રૂક્ષ હતું તે
કારણથી તેના શરીરમાં નામ માત્ર કાતિ ન હતી, માસના વ્યથથી શરીર પણ જેનું
માસરહિત થઈ રહેલું હતું, તેથી જ્યારે તે ઉઠતી બેસતી હતી ત્યારે તેના સાધા-
ઓમાં ‘કિટ-કિટ’ આ પ્રકારના અવ્યક્ત અવાજ થતા હતા, જેના શરીરમાં નસોની
બાજ અને ચામડા વિના ળીબુ કાઈ પણ દેખાતું જ નહીં જેણે ક્રૂર ૧ બીલા
રગની માડીજ પહેરી રાખી હતી. તેના હાર્દિક દુઃખને જણાવનારા તે શબ્દો હતા,
જે પ્રતિ સમય કંઈજા રસથી લીબજેલા અને તેના ગદ-ગદ કંઠથી નિકળતા હતા
તે વિસ્વર હતા-આર્તસ્વર હતા ‘પાસિત્તા ચિંતા તહેવ જાવ એવ વયાસી-

‘एस ण भते’ एषा खलु हे भदन्त ! ‘इत्थिया’ स्त्री ‘पुव्वभवे’ पूर्वभवे
‘का आसी’ काऽऽसीत् ? ‘वागरण’ व्याकरण तस्याः पूर्वभववर्णनं वक्ष्यमाण
प्रकारेण भगवता कृतमिति भावः ॥ सू० २ ॥

॥ मूलम् ॥

एव खलु गोयमा ! तेण कालेण तेण समएण इहेव
जवुदीवे दीवे भारहे वासे इदपुरे णाम णयरे । तत्थ णं
इददत्ते राया, पुढवीसिरी णाम गणिया होत्था, वण्णओ ।
तए णं सा पुढवीसिरी गणिया इदपुरे णयरे वहवे राईसर-
जावप्पभियओ बहुहि चुण्णप्पओगेहि य जाव अभिओगित्ता
उरालाइ माणुस्सगाइ भोगभोगाइ भुजमाणी विहरइ । तए
ण सा पुढवोसरि गणिया एयकम्मा४ सुवहु पाव समज्जिणित्ता
पणत्तीस वाससयाइ परमाउय पालित्ता कालमासे काल किच्चा
छट्ठीए पुढवीए उक्कोसेण वावीससागरोवमट्ठिइएसु णेरइएसु
णेरइयत्ताए उववण्णा । सा ण तओ उव्वट्ठित्ता इहेव वज्ज-
माणणयरे धणदेवस्स सत्थवाहस्स पियगुभारियाए कुच्चिंसि
दारियत्ताए उववण्णा । तए ण सा पियगू भारिया णवण्ह
मासाण बहुपडिपुण्णाण दारिय पयाया । णाम अजू । सेस
जहा देवदत्ताए ॥ सू० ३ ॥

भते ! इत्थिया पुव्वभवे का आसि ? वागरण’ दयनीय दशा में पड़ी हुई
इस स्त्री को देख कर गौतम के मन में पूर्व अध्ययनो में कथित
पद्धति के अनुसार विचार उत्पन्न हुआ । वे वहा से भगवान के
समीप पहुँचे और बोले—हे भदन्त ! यह स्त्री पूर्वभव मे कौन थी ?
गौतम की बात सुन कर प्रभुने उस स्त्री के पूर्वभव इस प्रकार से
कहे ॥ सू० २ ॥

एस ण भते ! इत्थिया पुव्वभवे का आसि ? वागरण’ दयनीय दशा में
पड़ेकी ते स्त्रीने जेधने गौतमना मनमा पूर्वना अध्ययनोमा कड़ेकी पद्धति प्रभावे
विचार उत्पन्न थयो, पछी ते गौतम त्याथी नीकणीने भगवाननी पासो आल्या अने
बोल्या हे भदन्त ! ते ओ पूर्वभवमा कोपु डती गौतमनी आ बात सावणीने,
प्रभुओ ते आना पूर्वना लव विषे आ प्रभावे कहु (सू० २)

टीका

भगवान् कथयति—‘एव खलु’ इत्यादि । ‘एव खलु गोयमा’ एव खलु हे गौतम ! ‘तेण कालेण तेण समएण इहेव जवुदीवे दीवे भारहे वासे’ तस्मिन् काले तस्मिन् समये इहैव जम्बूद्वीपे द्वीपे भारते वर्षे ‘इदपुरे णाम णयरे’ इन्द्रपुर नाम नगरम् आसीत् । ‘तत्थ ण’ तत्र खलु ‘इददत्ते राया’ इन्द्रदत्तो राजाऽऽसीत् । ‘पुढवीसिरी णाम गणिया’ पृथिवीश्रीनाम गणिका ‘होत्था’ आसीत् । ‘वण्णओ’ वर्णरः=वर्णनमन्यत्र द्रष्टव्यः । ‘तए ण सा’ ततः खलु सा ‘पुढवीसिरी गणिया’ पृथिवीश्रीर्गणिका ‘इदपुरे णयरे’ इन्द्रपुरे नगरे ‘वहवे’ वहन् ‘राईसरजावप्पभियओ’ राजेश्वरयावत्प्रभृतीन्—राजेश्वरतल्लरमाड-मिरुकोटुम्भिकेभ्यश्चेष्टीसेनापतिप्रभृतीन् ‘वहुहिं’ बहुभिः ‘चुण्णप्पओगेहि य’ चूर्णप्रयोगैः ‘जाव’ यावत्—यावच्छब्देन—मन्त्रप्रयोगैः=कर्मणप्रयोगैः उन्म-

‘एव खलु’ इत्यादि ।

‘एव खलु गोयमा’ हे गौतम ! ‘तेण कालेण तेण समएण’ अवसर्पिणी के चौथे काल में ‘इहेव जवुदीवे दीवे’ इसी जम्बूद्वीप नामक द्वीप के ‘भारहे वासे’ भरतक्षेत्र में ‘इदपुरे णाम णयरे’ इन्द्रपुर नामका नगर था । ‘तत्थ ण इददत्ते राया, पुढवीसिरी णाम गणिया होत्था, वण्णओ’ इन्द्रदत्त राजा यहा का शासक था । पृथ्वीश्री नाम की एक गणिका यहा रहती थी । इसका वर्णन दूसरी जगह से जान लेना । ‘तए ण सा पुढवीसिरी गणिया इदपुरे णयरे’ पृथ्वीश्री गणिका उस इन्द्रपुर नगर में ‘वहवे राईसर जावप्पभियओ’ अनेक राजेश्वर, तल्लर, माडम्भिक, कौटुम्भिक, उभ्य, श्रेष्ठी और सेनापति आदि को ‘वहुहिं चुण्णप्पओगेहि य जाव अभियागित्ता’ अनेक प्रकार के चूर्णों के प्रयोगों से, मन्त्रों के

‘एव खलु’ इत्यादि

‘एव खलु गोयमा’ हे गौतम ! ‘तेण कालेण तेण समएण’ अवसर्पिणी नामक जगमा ‘इहेव जवुद्वीवे दीवे’ आ जम्बूद्वीपना ‘भारहे वासे’ भरतक्षेत्रमा ‘इदपुरे णाम णयरे’ इन्द्रपुर नामक नगर चतु ‘तत्थ ण इददत्ते राया, पुढवीसिरी णाम गणिया होत्था, वण्णओ’ त्याना राजानु नाम इन्द्रदत्त चतु, पृथ्वीश्री नामकी एक गणिका त्या रहती હતી તેनु तर्जुन भीम स्थणथी नाथी હતુ ‘तए ण सा पुढवीसिरी गणिया इदपुरे णयरे’ पृथ्वीश्री गणिका તે इन्द्रपुर નગરમા ‘વહવે રાઈસર જાવપ્પભિયઓ’ અનેક રાજેશ્વર, તલ્લર, માડમ્ભિક, કૌટુમ્ભિક, ઉભ્ય, શ્રેષ્ઠ અને સેનાપતિ આદિને ‘વહુહિં ચુણ્ણપ્પઓગેહિં ય જાવ અભિઓગિત્તા’ અનેક પ્રકારના ચૂર્ણોના પ્રયોગોથી, મન્ત્રોના પ્રયોગોથી ઉન્મત્ત બના

‘एस ण भते’ एषा खलु हे भदन्त ! ‘इत्थिया’ स्त्री ‘पुव्वभवे’ पूर्वभवे
 ‘का आसी’ काऽऽसीत् ? ‘वागरण’ व्याकरण तस्या. पूर्वभरणेन वक्ष्यमाण
 प्रकारेण भगवता कृतमिति भावः ॥ सू० २ ॥

॥ मूलम् ॥

एवं खलु गोयमा ! तेण कालेण तेण समएण इहेव
 जंघुहीवे दीवे भारहे वासे इंदपुरे णाम णयरे । तत्थ णं
 इददत्ते राया, पुढवीसिरी णाम गणिया होत्था, वण्णओ ।
 तए णं सा पुढवीसिरी गणिया इंदपुरे णयरे वहवे राईसर-
 जावप्पभियओ बहुहि चुण्णप्पओगेहि य जाव अभिओगित्ता
 उरालाइ माणुस्सगाडं भोगभोगाइ भुजमाणी विहरइ । तए
 ण सा पुढवोसरि गणिया एयकम्मा४ सुवहु पाव समजिणित्ता
 पणत्तीस वाससयाइ परमाउय पालित्ता कालमासे काल किच्चा
 छट्ठीए पुढवीए उक्कोसेण वावीससागरोवमट्ठिइएसु णेरइएसु
 णेरइयत्ताए उववण्णा । सा ण तओ उव्वट्ठित्ता इहेव वज्ज-
 माणणयरे धणदेवस्स सत्थवाहस्स पियगुभारियाए कुच्छिसि
 दारियत्ताए उववण्णा । तए ण सा पियगू भारिया णवण्ह
 मासाण बहुपडिपुण्णाण दारिय पयाया । णाम अजू । सेस
 जहा देवदत्ताए ॥ सू० ३ ॥

भते ! इत्थिया पुव्वभवे का आसि ? वागरण’ दयनीय दशा मे पडी हुई
 इस स्त्री को देख कर गौतम के मन मे पूर्व अध्ययनो मे कथित
 पद्धति के अनुसार विचार उत्पन्न हुआ । वे वहा से भगवान के
 समीप पहुँचे और बोले-हे भदन्त ! यह स्त्री पूर्वभव मे कौन थी ?
 गौतम की बात सुन कर प्रभुने उस स्त्री के पूर्वभव इस प्रकार से
 कहे ॥ सू० २ ॥

एस ॥ भते ! इत्थिया पुव्वभवे का आसि ? वागरण’ दयाजनक दशामा
 पडेली ते स्त्रीने जेष्ठने गौतमना मनमा पूर्वना अध्ययनोमा कडेली पद्धति प्रभावे
 विचार उत्पन्न थयो, पछी ते गौतम त्याथी नीकणीने भगवाननी पासो आओया अने
 बोल्या हे भदन्त ! ते स्त्री पूर्वभवमा डोपु छटी गौतमनी आ बात साभणीने,
 प्रभुमे ते स्त्रीना पूर्वना अव विषे आ प्रभावे कछु (सू० २)

कृत्वा 'छट्टीए पुढवीए' पष्ठ्या पृथिव्याम् 'उक्कोसेण नावीससागरोपमद्विइएसु
णेइएसु' उत्कर्षेण द्वाविंशतिसागरोपमस्थितिकेषु नैरयिकेषु 'णेइयत्ताए' नैर-
यिकनया 'उववण्णा' उत्पन्ना । 'सा ण' सा खलु 'तओ' तत्तत्तस्याः पृथिव्याः
'उव्वट्ठिता' उद्भूत्य=निस्सृत्य 'इहेव वद्धमाणे गयरे' जयैव वर्धमाने नगरे
'णदेवस्स सत्थवाइस्स' धनदेवस्य सार्थवाहस्य 'पियगूभारियाए' प्रियद्रु-
मार्यायाः 'कुच्छिसि' कुक्षौ 'दारियत्ताए' दारिकातया 'उववण्णा' उत्पन्ना ।
'तए ण सा पियगूभारिया' तत्तत्त खलु सा प्रियद्रुमार्या 'णवण्ह मासाण बहु-
पडिपुण्णाण' नवसु मासेषु गहुप्रतिपूर्णेण 'दारिय' दारिका 'पयाया' प्रजाता=
प्रजनितवती । तस्याः 'णाम' नाम 'अजू' अज्जूः-इति । 'सेस' शेष=शेष-
वर्णन 'जहा देवदत्ताए' यथा देवदत्तायाः वर्णनम् अन्यैव नवमास्यने कृतं तद्वद्-
गोध्यमित्यर्थः ॥ सू० ३ ॥

॥ मूलम् ॥

तए ण से विजए राया आसवाहणियाए णिजायमाणे

तो उपार्जित पापकर्मों के उदय से वह २२ सागर की उत्कृष्ट स्थिति-
वाले छट्टी पृथिवी के नरकों में नारकी की पर्याय से उत्पन्न हुई ।
'सा ण तओ उव्वट्ठिता इहेव वद्धमाणगयरे णदेवस्स सत्थवाइस्स पियगू-
भारियाए कुच्छिमि दारियत्ताए उववण्णा' वहा से निकल कर वह इसी
वर्द्धमान नगर में धनदेव सार्थवाह की प्रियगु भार्या की कुक्षि में
अवतरित हुई । 'तए ण सा प्रियगु भारिया णवण्ह मासाण बहुपडिपुण्णाण
दारिय पयाया, णाम अजू, सेस जहा देवदत्ताए' जब नौ माह अज्जी
तरह से पूरे निकल चुके तब प्रियगुने एक पुत्री को जन्म दिया ।
उसका नाम 'अजू' रखवा गया । अजू का बाकी वर्णन देवदत्ता के
वर्णनकी तरह समझ लेना चाहिये ॥ सू० ३ ॥

पछी भेजवेला पापकर्मोंना उदयथी ते २२ नावीस सागरनी उत्कृष्ट स्थितिवाणी छट्टी
पृथिवीना नरकभा नारकी एवनी पर्यायथी उत्पन्न यध 'सा ण तओ उव्वट्ठिता
इहेव वद्धमाणगयरे धनदेवस्स सत्थवाइस्स पियगूभारियाए कुच्छिसि दारिय-
त्ताए उववण्णा' त्याथी नीकणीने ते आ वर्द्धमान नगरभा धनदेव सार्थवाहनी
प्रियगु पत्नीना उदरभा पुत्रीना इपे अवतरित यध 'तए ण सा प्रियगू भारिया
णवण्ह मासाण बहुपडिपुण्णाण दारिय पयाया, णाम अजू, सेस जहा देवदत्ताए'
नगरे नव मास सारी रीते पूरा नीकणी गया त्यारे प्रियगुजे ओठ पुत्रीने जन्म
आये, तेनु नाम अजू राखवाभा आये, नाकीनु विशेष अजूनु वर्णन देव-
दत्ताना वर्णन प्रमाणे समझ लेवु (सू० ३)

ત્તરુણાદિપ્રયોગેઃ દ્વયોદ્વાપનપ્રયોગેઃ = ચિત્તાકર્ષણપ્રયોગે. કાયોદ્વાપન
પ્રયોગેઃ = કાયાર્કર્ષણપ્રયોગેઃ = યોગપ્રયોગેઃ = પરાભિવ્રનપ્રયોગેઃ વશીકરણ
પ્રયોગેઽથેતિ સગ્રહઃ, 'અમિભોગિત્તા' અભિયુજ્ય=વશીકૃત્ય 'ઉરાલાઈ' ઉદારાન્
'માણુસ્સગાઈ' માનુષ્યકાન્=મનુષ્યસમ્પન્નિન. 'ભોગભોગાઈ' ભોગભોગાન્
=શબ્દાદિપ્રિયભોગાન્ 'શુજમાળી' શુજાના=કુર્પતિ 'વિહરઈ' વિહરતિ । 'તણ
ણ સા' તતઃ સ્વલુ સા 'પુઢવીસિરી ગણિયા' પૃથિવીત્રીર્ગણિકા 'અયકમ્માઈ'
અતત્કર્માઈ-ચૂર્ણપ્રયોગાદિના રાજેશ્વરાદિવશીકરણપૂર્વકપ્રિયભોગકારિણી, અત
ત્પ્રધાના-ચૂર્ણપ્રયોગાદિતત્પરા, અતદ્વિદ્યા-ચૂર્ણપ્રયોગાદિવિદ્યાવતી, અતત્સમા
ચારા=અતદાચરણશીલા, 'સુમહુ પાવ' સુમહુ પાપ 'સમજ્જિણિત્તા' સમર્જ્ય=સમુ
પાર્જ્ય 'પણત્તીસ વાસસયાઈ' પન્નત્તિશદ્ વર્ણશતાનિ 'પરમાઉય' પરમાયુષ્કમ્=
ઉત્કૃષ્ટમાયુ' 'પાલિત્તા' પાલયિત્વા 'કાલમાસે કાલ કિચ્ચા' કાલમાસે કાલ

પ્રયોગો સે, ઉન્મત્ત વનને વાલે સાધન આદિ કે પ્રયોગો સે, ચિત્ત
કો આકર્ષિત કરને વાલે, કાય કો આકર્ષિત કરને વાલે, દૂસરોં કા
તિરસ્કાર કરને વાલે અવ વશ મે કરને વાલે તેસે મત્રાદિકો કે પ્રયોગોં
સે અપને વશ મે કરકે 'ઉરાલાઈ માણુસ્સગાઈ ભોગભોગાઈ શુજમાળી વિહરઈ'
ઉદાર મનુષ્યભવ સમધી કામભોગો કો ભોગા કરતી થી । 'તણ
ણ સા પુઢવીસિરી ગણિયા અયકમ્માઈ સુમહુ પાવ સમજ્જિણિત્તા પળત્તીસ વાસસયાઈ
પરમાઉય પાલિત્તા કાલમાસે કાલ કિચ્ચા ઉટ્ટીઅ પુઢવીઅ ઉવ્વકોસેણ વાવીસ-
સાગરોવમદ્વિંદુસુ જેરંદુસુ જેરંદુચ્ચાઅ ઉવવળ્લા' અસ પ્રકાર વૈષયિક સુખ
ભોગતેર ઉસને અનેક પાપકર્મોં કા ઉપાર્જન કરને મે હી પૈત્તીસ સૌ
૩૫૦૦ વર્ષ કી અપની સમસ્ત આયુ વ્યતીત કર દી । જવ વહ મરી

વનારા સાધન અને તેવા પ્રયોગોથી, ચિત્ત આકર્ષણ કરનારા પ્રયોગોથી કાયાર્
આકર્ષણ કરનારા પ્રયોગોથી, ધીનને તિરસ્કાર કરનારા-અર્થાત્ વશ કરનારા પ્રયો
ગોથી એવા મત્રાદિક પ્રયોગો વડે પોતાને વશ કરીને 'ઉરાલાઈ માણુસ્સગાઈ
ભોગભોગાઈ શુજમાળી વિહરઈ' મનુષ્યભવ સમધી ઉદાર કામભોગોને ભોગવતી હતી
'તણ ણ સા પુઢવીસિરી ગણિયા અયકમ્માઈ સુમહુ પાવ સમજ્જિણિત્તા પળ-
ત્તીસ વાસસયાઈ પરમાઉય પાલિત્તા કાલમાસે કાલ કિચ્ચા ઉટ્ટીઅ પુઢવીઅ
ઉવ્વકોસેણ વાવીસસાગરોવમદ્વિંદુસુ જેરંદુસુ જેરંદુચ્ચાઅ ઉવવળ્લા' આ પ્રમાણે
વિષય સુખ ભોગવતા ભોગવતા તેણે અનેક પાપકર્મોંની કમાણી કરવામાં જ ૩૫૦૦
પાત્રીસસો વર્ષની પોતાની તમામ આયુષ્ય વીતાવી દીધી અને તે મરણ પામ્યા

कृत्वा 'छट्टीए पुढवीए' पष्ठ्या पृथिव्याम् 'उक्कोसेण वावीससागरोवमद्विइएसु
णेइएसु' उत्कर्षेण द्वाविंशतिसागरोपमस्वितिकेषु नैरयिकेषु 'णेइएत्ताए' नैर-
यिकृतया 'उव्वण्णा' उत्पन्ना । 'सा ण' सा खलु 'तओ' तत्,=तस्याः पृथिव्याः
'उव्वट्ठित्ता' उद्भूत्य=निःसृत्य 'इहेव वद्धमाणे णयरे' अत्रैव वर्धमाने नगरे
'णदेवस्स सत्यवाइस्स' धनदेवस्य सार्थवाइस्य 'पियगूभारियाए' प्रियङ्गु-
भार्यायाः 'कुच्छिसि' कुक्षौ 'दारियत्ताए' दारिकातया 'उव्वण्णा' उत्पन्ना ।
'तए ण सा पियगूभारिया' तत् खलु सा प्रियङ्गुभार्या 'णवण्ह मासाण बहु-
पडिपुण्णाण' नवसु मासेषु बहुप्रतिपूर्णेषु 'दारिय' दारिका 'पयाया' प्रजाता=
प्रजनितवती । तस्याः 'णाम' नाम 'अजू' अञ्जू-इति । 'सेस' शेष=शेष-
वर्णन 'जहा देवदत्ताए' यथा देवदत्तायाः वर्णनम् अस्थैव नवमा यने कृतं तद्वद्-
बोधयमित्यर्थः ॥ सू० ३ ॥

॥ मूलम् ॥

तए णं से विजए राया आसवाहणियाए णिज्जायमाणे

तो उपार्जित पापकर्मों के उद्दय से वह २२ सागर की उत्कृष्ट स्थिति-
वाले छट्टी पृथिवी के नरको में नारकी की पर्याय से उत्पन्न हुई ।
'सा ण तओ उव्वट्ठित्ता इहेव वद्धमाणणयरे धणदेवस्स सत्यवाइस्स पियगू-
भारियाए कुच्छिमि दारियत्ताए उव्वण्णा' वहा से निकल कर वह इसी
वद्धमान नगर मे धनदेव सार्थवाह की प्रियगु भार्या की कुक्षि में
अवतरित हुई । 'तए ण सा पियगु भारिया णवण्ह मासाण बहुपडिपुण्णाण
दारिय पयाया, णाम अजू, सेस जहा देवदत्ताए' जब नौ माह अच्छी
तरह से पूरे निकल चुके तब प्रियगुने एक पुत्री को जन्म दिया ।
उसका नाम 'अजू' रखवा गया । अजू का वाकी वर्णन देवदत्ता के
वर्णनकी तरह समझ लेना चाहिये ॥ सू० ३ ॥

पछी भेजवेला पापकर्मोंना उन्वथी ते २२ गानीस सागरनी उत्कृष्ट स्थितिवाणी छट्टी
पृथिवीना नरकभा नारकी एवनी पर्यायथी उत्पन्न यध 'सा ण तओ उव्वट्ठित्ता
इहेव वद्धमाणणयरे धणदेवस्स सत्यवाइस्स पियगूभारियाए कुच्छिसि दारिय-
त्ताए उव्वण्णा' त्याथी नीकणीने ते आ वद्धमान नगरभा धनदेव सार्थवाइनी
प्रियगु पत्नीना उदरभा पुत्रीना इपे अवतरित थध 'तए ण सा पियगू भारिया
णवण्ह मासाण बहुपडिपुण्णाण दारिय पयाया, णाम अजू, सेस जहा देवदत्ताए'
व्वारे नव मास सारी रीते पूरा नीकणी गया त्यारे प्रियगुजे ओक पुत्रीना जन्म
आथ्ये, तेनु नाम अजू राखवाभा आब्यु, गाकीनु विशेष अब्बुनु वर्णन देव-
दत्ताना वर्णन अभावे समझ लेवु (सू० ३)

जहा वेसमणदत्ते तहा अंजुं पासइ, णवर अप्पणो अट्ठाए
 वरेइ, जहा तेतली जाव अजुए भारियाए सद्धि उप्पि जाव
 विहरइ । तए णं तीसे अजुए देवीए अण्णया कयाइ जोणी
 सूले पाउब्भूए यावि हीत्था । तए णं से विजये राया
 कोडुवियपुरिसे सदावेइ, सदावित्ता एव वयासी-गच्छह णं
 देवाणुप्पिया । वद्धमाणपुरे णयरे सिंघाडग जाव एवं वयह,
 एव खलु देवाणुप्पिया । विजयस्स रन्नो अजुए देवीए
 जोणीसूले पाउब्भूए । जो ण इच्छइ विज्जो वाद जाव
 उग्घोसति । तए ण ते वहवे वेज्जा वाद इम एयारूव
 उग्घोसण सोच्चा णिसम्म जेणेव विजए राया तेणेव उवाग-
 च्छति, उवागच्छित्ता वहूहि उप्पत्तियाहिं य बुद्धीहि परिणामे-
 माणा इच्छति अजुए देवीए जोणीसूल उवसामित्तए, णो
 सचाएति उवसामित्तए । तए णं ते वहवे विज्जा यद जाहे
 णो सचाएति अजुए देवीए जोणीसूल उवसामित्तए, ताहे
 सता तता जामेव दिस पाउब्भूया तामेव दिस पडिगया ।
 तए ण सा अजुदेवी ताए वेयणाए अभिभूया समाणी
 सुक्का भुक्खा णिम्मसा कट्ठाइ कलुणाइ वीसराइ विलवइ ।
 एवं खलु गोयमा । अजुदेवी पुरा जाव विहरइ ॥ सू० ४ ॥

टीका

‘तए ण से विजए’ इत्यादि ।

‘तए ण’ तत खलु ‘से विजए राया’ स विजयो राजा ‘आसवाहणियाए’

‘तए ण से विजए’ इत्यादि ।

‘तए ण से विजए राया’ तत्पश्चात् यह विजय राजाने ‘आस-

‘तए ण से विजए’ इत्यादि

‘तए ण से विजय राया’ त्या० पछी ते विजयराजाने ‘आसवाहणियाए’

अश्ववाहनिकायै 'णिज्जायमाणे' निर्यान्=निर्गच्छन् 'जहा' वेसमणदत्ते' यथा
वैश्रवणदत्त=वैश्रवणदत्तनामको राजा देवदत्ता प्रासादोपरि मनकमन्दकेन
क्रीडन्ती दृष्टवान् 'तहा' तथाऽयं विजयमित्रो राजाऽपि 'अज्जू अञ्जू दारिका
'पासइ' पश्यति म्रिन्तु 'णवर' नवर=अयं विशेषः-विजयमित्रो राजा 'अप्पणो
अट्टाए' आत्मनोऽर्याय-स्वस्य प्रयोजनाय 'वरेइ' दृणुते । वैश्रवणदत्तस्तु स्वपुत्रस्य
विवाहार्थमिति भावः । 'जहा तेतली' यथा तेतलिः=तेतलिपुत्रप्रधानवत् 'जाव'
यावत्-ज्ञाता-धर्मस्याद्रम्यस्य चतुर्दशा-ययनमर्णितेततलिपुत्रप्रधानवद् विजयमित्रो
राजाऽपि 'अज्जूए भारियाए सद्धि' अञ्ज्वा भार्याया सार्धम् 'उप्पि जाव'
उपरि यावत्=उपरिप्रासादे उदारान् मानुष्यान् भोगभोगान् भुञ्जान् 'विहरइ'
विहरति ।

राहणियाए' अश्ववाहनीकामे 'णिज्जायमाणे' निकलने पर 'जहावेसमणदत्ते'
वेसमण दत्त की तरह जिस प्रकार अपने प्रासाद के ऊपर सुवर्ण को
कटुक से खेलती हुई देवदत्ता को अश्वक्रीडा के लिये जाते समय
वैश्रवणदत्त राजाने देखी थी, ठीक इसी तरह अश्वक्रीडा के लिये जाते
समय विजयराजाने प्रासाद के ऊपर सुवर्णको गेंद से क्रीडा करती हुई
'अज्जू पासइ' इसअज्जू दारिकाको देखो । 'णवर' परन्तु यहा इतनी विशेषता
है कि वैश्रवणदत्त राजाने देवदत्ता का पाणिग्रहण सस्कार अपने पुत्रके
साथ किया था, तब कि विजय राजाने 'अप्पणो अट्टाए' अज्जू का पाणिग्रहण
स्वयं अपने ही साथ किया 'जहा तेतली जाव अज्जूए भारियाए सद्धि उप्पि जाव
विहरइ' ज्ञाताधर्मकथाङ्ग सूत्र के १४ वे अध्यायन में वर्णित तेतलिपुत्र
की तरह विजयमित्र राजाने भी अज्जू भार्या के साथ अपने महलों
में रह कर सर्वोत्कृष्ट मनुष्यभवसवधी कामभोगों को भोगा । 'तए

वेडागाडीमा भेसीने 'णिज्जायमाणे' नीज्ज्या त्यारे 'जहा वेसमणदत्ते' ने प्रभावे
देवदत्ता पोताना भडेल उपर सोनाना गेडी-दडाथी रमती हुती तेने वैश्रवणदत्त राजाये
अश्वक्रीडा करवा जता वभते भेध हुती गराणर तेज प्रभावे आ 'अज्जू पासइ'
अञ्जू दारिका (गणकी) ने पणु विजय राजाये अश्वक्रीडा करवा जता भडेलना उपरना
भागमा मोनाना गेडी-दडाथी रमती भेध 'णवर' परन्तु अद्धि ओटही विशेषता छे
के, वैश्रवणदत्त राजाये देवदत्तानो विवाह-पल्लीग्रहण सस्कार पोताना पुत्र साथे कथो
हुतो त्यारे विजयराजाये 'अप्पणो अट्टाय वरेइ' अञ्जूना लग्न भु पोतानी साथे
उर्या 'जहा तेतली जाव अज्जूए भारियाए सद्धि उप्पि जाव विहरइ' ज्ञाता
धर्मकथाङ्ग सूत्रमा १४ ओटमा अध्ययनमा पणु न करेवा तेनहीपुत्रना प्रभावे विजय
मित्र राजाये पणु अञ्जू भार्यानी साथे पोताना भडेलोमा रहीने सर्वोत्कृष्ट मनुष्यभव

जहा वेसमणदत्ते तहा अंजु पासइ, णवर अप्पणो अट्ठाए
 वरेइ, जहा तेतली जाव अजुए भारियाए सद्धि उप्पि जाव
 विहरइ । तए णं तीसे अजुए देवीए अण्णया कयाइ जोणी-
 सूले पाउब्भूए यावि हीत्था । तए ण से विजये राया
 कोडुवियपुरिसे सदावेइ, सदावित्ता एव वयासी-गच्छह ण
 देवाणुप्पिया । वद्धमाणपुरे णयरे सिंघाडग जाव एवं वयह,
 एव खलु देवाणुप्पिया । विजयस्स रन्नो अंजुए देवीए
 जोणीसूले पाउब्भूए । जो ण इच्छइ विज्जो वा६ जाव
 उग्घोसति । तए ण ते वहवे वेज्जा वा६ इमं एयारूव
 उग्घोसण सोच्चा णिसम्म जेणेव विजए राया तेणेव उवाग-
 च्छति, उवागच्छित्ता वहूहि उप्पत्तियाहिं य बुद्धीहि परिणामे-
 माणा इच्छति अजुए देवीए जोणीसूल उवसामित्तए, णो
 सचाएति उवसामित्तए । तए ण ते वहवे विज्जा य६ जाहे
 णो सचाएति अजुए देवीए जोणीसूल उवसामित्तए, ताहे
 सता तता जामेव दिस पाउब्भूया तामेव दिस पडिगया ।
 तए ण सा अजुदेवी ताए वेयणाए अभिभूया समाणी
 सुक्का भुक्खा णिम्मसा कट्ठाइ कलुणाइ वीसराइं विलवइ ।
 एव खलु गोयमा । अजुदेवी पुरा जाव विहरइ ॥सू० ४॥

टीमा

‘तए ण से विजए’ इत्यादि ।

‘तए ण’ तत खलु ‘से विजए राया’ स विजयो राजा ‘आसवाहणियाए’

‘तए ण से विजए’ इत्यादि ।

‘तए ण से विजए राया’ तत्पश्चात् यह विजय राजाने ‘आस-

‘तए ण से विजए’ इत्यादि

‘तए ण से विजय राया’ त्या० ५४ी ते विजयराजाने ‘आसवाहणियाए’

तेऽच्छियो वा, तेऽच्छियपुत्रो वा' इति सग्रहः । वैयपुत्रो वा, ज्ञायको वा, ज्ञायकपुत्रो वा, चैकित्मिको वा, चैकित्सिम्पुत्रो वा, अञ्जुदेव्या योनिशूलमुपगमयितु, तस्मै विजयमित्रो राजा वीपुलमर्थसंप्रदानं ददाति । ततस्ते कौटुम्बिक-पुरुषा विजयमित्रनिदेशानुसारेण 'उग्योसति' उद्योपयन्ति=घोषणां कुर्वन्ति । 'तए ण ते' तत् खलु ते 'महवे विज्जा वाद' महवो वेद्यावाद' इम एया-स्व' इमामेतद्रूपा=पूर्वोक्तप्रकाराम् 'उग्योसण' उद्योपयणा 'सोच्चा' श्रुत्वा 'णिसम्म' निशम्य हृद्यमर्थीयं 'जेणेव विजए राया' यत्रेव विजयमित्रो राजा 'तेणेव उवागच्छति' तत्रैवोपागच्छन्ति 'उवागच्छत्ता' उपागत्य 'वहूहि' बहुभिः=बहु-प्रकाराभिः, 'उप्पत्तियाहिं ४' औत्पत्तिमीभिः, वैनयिकीभिः, कामिकीभिः, पारिणामिकीभिश्च चतुर्विंशति 'बुद्धीहि' बुद्धिभिः 'परिणामेमाणा इच्छति' परिणम्यमाना=परिणाम प्राप्ता सन्तः इच्छन्ति 'अजए देवीए' अञ्जु देव्याः

और चिकित्सक अथवा चिकित्सक का पुत्र अजु देवी के योनिशूल को ज्ञात करेगा तो उसके लिये राजा विपुल वनराशि देंगे । इस प्रकार उन कौटुम्बिक पुरुषोंने विजयमित्र राजा के निर्देशानुसार जारों से घोषणा की । 'तए ण ते महवे विज्जा वाद' इम एयास्व उग्योसण सोच्चा णिसम्म जेणेव विजए राया तेणेव उवागच्छति' इस कृत घोषणा को उन सबने सुना और अच्छी तरह उस पर विचार किया । पश्चात् वे सबके सब विजय राजा के पास आये । 'उवागच्छत्ता' आकर 'वहूहि उप्पत्तियाहिं ४ बुद्धीहि परिणामेमाणा इच्छति अजए देवीए जोणीसूल उवसामित्तए' उन्होंने औत्पातिकी, वैनयिकी, कामिकी तथा पारिणामिकी इस तरह चार प्रकार की बुद्धियों से परिणत होकर

वैद्य, वैद्यना पुत्र, ज्ञायक, ज्ञायकना पुत्र अने चिकित्सक तथा चिकित्सकना पुत्र अजु देवीना योनीशूल देखने खात करके-मटाइके, तो, सब नाजी रीते धन आपीने सत्कार करके अर्थात् पुच्छन धन आपसे आ प्रमाणे राजाना कौटुम्बिकपुरुषोके राजानी अज्ञा प्रमाणे ज्ञातेरात करी 'तए ण ते महवे विज्जा वाद' इम एयास्व उग्योसण सोच्चा णिसम्म जेणेव विजए राया तेणेव उवागच्छति' आ प्रमाणे ज्ञातेरात थछ त्पारे ते ज्ञातेरात आभगीने ओके ते निचे सारी गीने विचार करी, पछी ते काम करवानी शक्ति धरावता तमाम-विजय राजानी पास आब्या 'उवागच्छत्ता' आपीने 'वहूहि उप्पत्तियाहिं ४ बुद्धीहि परिणामेमाणा इच्छति अजए देवीए जोणीसूल उवसामित्तए' तेओके औत्पातिकी, वैनयिकी, कामिकी तथा पारिणामिकी

‘तए ण’ तत. खलु ‘तीसे अजूए देवीए’ तस्या अञ्जना देव्याः
 ‘अण्णया कयाइ’ अन्यथा कदाचित् ‘जोणीमूले पाउब्भूए यावि होत्था’ योनिशूल
 प्रादुर्भूतचाप्यभवत् । ‘तए ण’ ततः खलु ‘से विजण गया’ स विजयमित्रो
 राजा ‘कोडुवियपुरिसे’ कौटुम्बिकपुरूपान् ‘सद्दावेइ’ गच्छयति, ‘सद्दावित्ता’
 शब्दयित्वा ‘एव वयासी’ एवमादीत्-‘गच्छह ण देवाणुप्पिया’ गच्छत खलु
 हे देवानुप्रियाः ! ‘वद्धमाणपुरे णयरे’ वर्धमानपुरे नगरे ‘सिंघाडग जाव’
 शृङ्गाटक यावत्-शृङ्गाटकरिकचतुष्कचत्तरमहापथपथेषु-सरायु राजमार्गेष्वित्यर्थः,
 ‘एव वयह’ एव उदत्-एव खलु देवाणुप्पिया एव खलु हे देवानुप्रिया !
 ‘विजयस्स रत्ता’ विजयमित्यस्य राज्ञ ‘अजूए देवीए’ अञ्जना देव्याः ‘जोणीमूले
 पाउब्भूए’ योनिशूल प्रादुर्भूतम् ‘जो ण’ य खलु ‘इच्छइ’ इच्छति ‘विज्जोवाद्’
 वैद्यो वा ‘जाव’ यावत्-अत्र यावच्छब्देन-‘विज्जपुत्तो वा, जाणओ वा, जाणयपुनो

ण तीसे अजूए देवीए अण्णया कयाइ जोणीमूले पाउब्भूए यावि होत्था’
 किसी एक समय अजू देवी को योनिशूल उत्पन्न हुआ । ‘तए ण से
 विजये राया कोडुवियपुरिसे सद्दावेइ’ विजय राजाने यह बात जानकर
 परिचारकों को बुलाया । ‘सद्दावित्ता एव वयासी’ बुला कर ऐसा कहा
 कि ‘गच्छह ण तुम देवाणुप्पिया वद्धमाणणयरे’ हे देवानुप्रिय ! तुम यहां
 से शीघ्र जाओ और, वर्द्धमाननगर में ‘सिंघाडग जाव एव वयह’
 शृङ्गाटक आदि राजमार्गों के ऊपर खड़े होकर इस प्रकार की घोषणा
 करो कि ‘एव खलु देवाणुप्पिया विजयस्स रण्णो अजूए देवीए जोणीमूले
 पाउब्भूए जो ण इच्छइ विज्जो वाद् जाव उग्घोसति’ हे देवानुप्रिय नगर
 निवासियों ! सुनो-विजय राजा की रानी अजू देवी को योनिशूल
 उत्पन्न हुआ है । जो कोई वैद्य, वैद्य का पुत्र, ज्ञायक, ज्ञायक का पुत्र

स अथ धी कामलोणेने भोजय्या ‘तए ण तीसे अजूए देवीए अण्णया कयाइ
 जोणीमूले पाउब्भूए यावि होत्था’ काष्ठ ओक समय अणु देवीने योनिशूल शलग
 उत्पन्न थये। ‘तए ण से विजये राया कोडुवियपुरिसे सद्दावेइ’ नयारे विजय
 राजाये आ बात भाषणी तयारे परिचारकोने भोजय्या ‘सद्दावित्ता एव वयासी’
 भोजायीने आ प्रभाष्टे कहु ‘गच्छह ण तुम देवाणुप्पिया वद्धमाणणयरे’ के डे
 देवानुप्रिय । तमे अडिथी बलही वर्द्धमान नगरमा जायेने, ‘सिंघाडग जाव
 एव वयह’ शृङ्गाटक आदि राजमार्गों ऊपर खड़ा रह्योने, आ प्रचारनी जाडेरत करे के
 ‘एव खलु देवाणुप्पिया विजयस्स रण्णो अजूए देवीए जोणीमूले पाउब्भूए
 जो ण इच्छइ विज्जो वाद् जाव उग्घोसति’ डे देवानुप्रिय । नगरमा रह्योनेराओ
 साभणे । विजय राजाना राणी अणुदेवीने योनिशूल शलग उत्पन्न थये छे जे काष्ठ

तेऽच्छिद्यो वा, तेऽच्छिद्यपुत्रो वा' इति सग्रहः । वैद्यपुत्रो वा, ज्ञायको वा, ज्ञायकपुत्रो वा, चैकित्सिको वा, चैकित्सिकपुत्रो वा, अञ्जुदेव्या योनिरालमुपशमयितुं तस्मै विजयमित्रो राजा वीपुलमर्थसंप्रदानं ददाति । ततस्ते कौटुम्बिक-पुरुषा विजयमित्रनिदेशानुसारेण 'उग्योसति' उद्घोषयन्ति=घोषणां कुर्वन्ति । 'तए ण ते' ततः खलु ते 'गहवे विज्जा वाद' गहरो वैद्यावाद' इम एया-रुव' इमामेतद्रूपा=पूर्वोक्तप्रकाराम् 'उग्योसण' उद्घोषणा 'सोच्चा' श्रुत्वा 'णिसम्म' निश्चय्य हृद्यमर्थं 'जेणेव विजए राया' यैव विजयमित्रो राजा 'तेणेव उवागच्छति' तत्रैवोपागच्छन्ति 'उवागच्छत्ता' उपागत्य 'गह्वि' बहुभिः=गहु-प्रकाराभिः, 'उप्पत्तिगहिं ४' औत्पत्तिग्रीभिः, वैनयिकीभिः, कार्मिकीभिः, पारिणामिकीभिश्च चतुर्भिर्गभि 'बुद्धिहिं' बुद्धिभि 'परिणामेमाणा इच्छति' परिणम्यमाना=परिणाम प्राप्ताः सन्त इच्छन्ति 'अजुए देवीए' अञ्जु देव्या.

और चिकित्सक अथवा चिकित्सक का पुत्र अजु देवी के योनिसूल को शांत करेगा तो उसके लिये राजा विपुल धनराशि देंगे । इस प्रकार उन कौटुम्बिक पुरुषोंने विजयमित्र राजा के निर्देशानुसार जारों से घोषणा की । 'तए ण ते गहवे विज्जा वाद' इम एयारुव उग्योसण सोच्चा णिसम्म जेणेव विजए राया तेणेव उवागच्छति' इस कृत घोषणा को उन सबने सुना और अच्छी तरह उस पर विचार किया । पश्चात् वे सबके सब विजय राजा के पास आये ! 'उवागच्छत्ता' आकर 'गह्वि उप्पत्तिगहिं ४ बुद्धिहिं परिणामेमाणा इच्छति अजुए देवीए जोणीसूल उवसामितए' उन्होंने औत्पातिकी, वैनयिकी, कार्मिकी तथा पारिणामिकी इस तरह चार प्रकार को बुद्धियों से परिणत होकर

वैद्य, वैद्यना पुत्र, ज्ञायक, ज्ञायकना पुत्र अने चिकित्सक तथा चिकित्सकना पुत्र अञ्जु देवीना योनीसूल शान्त करे—मटाइये, तो, राजा सारी रीते धन आपीने सत्कार करे अर्थात् पुच्छन धन आपसे आ प्रभावे राजाना कौटुम्बिकपुरुषोअे राजाना अज्ञा प्रभावे ळडेरत डरी 'तए ण ते गहवे विज्जा वाद' इम एयारुव उग्योसण सोच्चा णिसम्म जेणेव विजए राया तेणेव उवागच्छति' आ प्रभावे ळडेरत यध त्पारे ते ळडेरत आभणीने औअे ते णिसे सारी रीते विचार कर्यो, पछी ते काम करवाना शक्ति धरायता तमाभ-विजय राजाना पास आया 'उवागच्छत्ता' आपीने 'गह्वि उप्पत्तिगहिं ४ बुद्धिहिं परिणामेमाणा इच्छति अजुए देवीए जोणीसूल उवसामितए' तेअेअे औत्पातिकी, वैनयिकी, कार्मिकी तथा पारिणामिकी

‘जोणीसूल’ योनिशूलम् ‘उवसामित्तए’ उपशमयितुम्, परन्तु ‘णो सचाएति’ नो शक्नुवन्ति ‘उवसामित्तए’ उपशमयितु नाशक्नुमस्मित्यर्थः । ‘तए ण ते बहवे’ ततः खलु ते बहवः । ‘विज्जा यद’ वैद्याश्च ‘जाहे’ यदा ‘णो सचाएति’ नो शक्नुवन्ति ‘अज्जए देवीए’ अब्जया देव्या । ‘जोणीसूल’ योनिशूलम् ‘उवसामित्तए’ उपशमयितुम्, ‘ताहे’ तदा ‘सता’ श्रान्ताः—श्रमातुराः, ‘तता’ तान्ता । विघ्नाः ‘परितता’ सर्वथा विघ्नाः योगिशूल निवारयितुमसमर्थाः मन्त, ‘जामेव दिस पाउब्भूया’ यस्या एव दिश प्रादुर्भूता, ‘तामेव दिस पडिगया’ तामेव दिश प्रतिगता,=परावृत्त्य स्वरूपग्रह गता इत्यर्थः । ‘तए ण सा अज्जूदेवी’ ‘तव खलु सा अब्जुदेवी’ ‘ताए वेयणाए’ तथा वेदनया ‘अभिभूया समानी’ अभिभूता=पीडिता सती ‘सुम्का’ शुष्का शोणितापचयात् ‘शुक्खा’ बुभुक्षिता-अन्ना देवस्वचिसद्भावात् ‘णिम्मसा’ निर्मासा-मासापचयात्, एतादृशी सती ‘कट्ठाइ’

अजू देवी के प्रादुर्भूत योनिशूल को शमन करने के लिये उपाय किये परन्तु ‘णो सचाएति उवसामित्तए’ वे अपने उपायों में सफलप्रयत्न नहीं हुए । ‘तए ण ते बहवे विज्जा यद जाहे णो सचाएति अज्जए देवीए जोणीसूल उवसामित्तए ताहे सता तता जामेव दिस पाउब्भूया तामेव दिस पडिगया’ जब इनको यह निश्चय हो चुका कि अजूदेवी का यह योनिशूल हमारे द्वारा शान्त नहीं हो सकता है, तब ये सब के सब श्रान्त और तान्त होते हुए जो जहा से आये थे वहा गये । ‘तए ण सा अज्जूदेवी ताए वेयणाए अभिभूया समानी सुम्का शुक्खा णिम्मसा कट्ठाइ कलुणाइ वीसराइ विलवइ’ वैद्यों के द्वारा परित्यक्त हुई वह अजूदेवी उस वेदना से अब अत्यन्त पीडित होने लगी । मारे क्रोध के यह तिलकुल सह गई । शरीर

आचार प्रकारनी मुद्धियोथी पक्व-गनीने अब्जुदेवीने थयेला योनिशूल रोगानु शमन करवा भाटे उपायो कर्था परन्तु, ‘णो सचाएति उवसामित्तए’ ते पोताना कार्यभा सङ्गता पाम्या नहीं । ‘तए ण ते बहवे विज्जा यद जाहे णो सचाएति अज्जए देवीए जोणीसूल उवसामित्तए ताहे सता तता जामेव दिस पाउब्भूया तामेव दिस पडिगया’ ज्यारे ते औ वैद्योने निश्चय थये के अब्जुदेवीने ओ योनिशूल रोग अभाराथी शात थई शकवानो नथी तजारे ते तमाम थाकी गया अने जे जे थयेथी आव्या हुता ते ते स्थणे पाछा आ या गया । ‘तए ण सा अज्जू देवी ताए वेयणाए अभिभूया समानी सुम्का शुक्खा णिम्मसा कट्ठाइ कलुणाइ वीसराइ विलवइ’ वैद्योने ज्यारे अब्जुदेवीने रोगी तरीके छोडी दीधा पछी ते अब्जुदेवी रोगानी पीडाथी हुअ पामवा लाग्या, अने रोगना कारणे पीडा थवाथी सुकार्थ गया अने तेना शरी

કષ્ટાન=કષ્ટયુક્તાન='કલુણાઈ' કરુણાન=કરુણરસજનકાન 'વીસરાઈ' વિસ્વરાન=વિકૃતસ્વરાન 'વિલવડ' વિલપતિ ।

‘એવ સલુ ગોયમા’ એવ સલુ હે ગૌતમ ! ઇય ‘અજૂ દેવી’ અજૂનામ્ની વિજયમિત્રસ્ય રાક્ષો દેવી ‘પુરા જાવ’ પુરા યામત્-પુરાપુરાણાના યાવત્ પાપાના કર્મણા પાપક ફલટુત્તિવિશેષ પ્રત્યનુભવન્તી=પ્રતિલક્ષણમનુભવ કર્વતી ‘વિહરઈ’ વિહરતિ ॥ સૂ. ૪॥

॥ મૂલમ્ ॥

અજૂ ન મંતે ! દેવી ઇઓ કાલમાસે કાલ કિચ્ચા કહિ ગચ્છિહિઈ કહિ ઉવવજ્જિહિઈ ? ગોયમા ! અજૂ ન દેવી નડઈ-વાસાઈ પરમાડય પાલિત્તા કાલમાસે કાલં કિચ્ચા ઇમીસે રયણપ્પમાણ પુઢવોણ ઉક્કોસં સાગરોવમટ્ટિહિણ્ણસુ નેરહિણ્ણસુ નેરહિ-યત્તાણ ઉવવજ્જિહિઈ । એવ સસારો જહા પઢમે તહા નેયવ્વ જાવ વળસ્સહિણ્ણસુ । સા નં તઓ અણંતર ઉવ્વટ્ટિત્તા સવ્વ-ઓમહે નયરે મયૂરત્તાણ પચ્ચાયાહિઈ । સે ન તત્થ સાડણિણ્ણહિ વહિણ્ણ સમાણે તત્થેવ સવ્વઓમહે નયરે સેટ્ઠિકુલંસિ પુત્તત્તાણ પચ્ચાયાહિઈ । સે નં તત્થ ઉમ્મુક્કવાલભાવે તહારૂવાળ થેરાળ અતિણ્ણ કેવલ વોહિ વુજ્જિહિઈ । પવ્વજ્જાં સોહમ્મેં । સે ન તાઓ દેવલોગાઓ આડકલ્લણ ભવકલ્લણ ઠિહિલ્લણ

મે હમકે માસ તક નહી રહા, જાને પીને શી રુચિ મી ચલી ગઈ । વસ રાત દિન યહ કષ્ટયુક્ત, કરુણારસજનક ઓર વિકૃતસ્વરયુક્ત એસે દીનવચનો કો બોલતેર અપના દુઃખમય સમય વ્યતીત કરને લગી । ‘એવ સલુ ગોયમા ! અજૂ દેવી પુરા જાવ વિહરઈ’ હસ પ્રકાર હે ગૌતમ ! યહ અજૂ દેવી પૂર્વોપાર્જિત, દુઃશ્રીર્ણ એવ દુઃપ્રત્યાક્રાન્ત અશુભ-તમ પાપકર્મો કે ફલ કો ભોગ રહી હૈ ॥ સૂ. ૪ ॥

રમા માસ પશુ રહ્યું નહિ અને ખાવા-પીવાની રૂચી નાશ પામી રાત્રિ અને દિવસ પીડા પામીને ડરણુરમજનક અને વિકૃતસ્વરયુક્ત એવા દીન-વચનો બોલતા-બોલતા પોનાના દુઃખમય સમય ને વીતાવવા લાગી ‘એવ સલુ ગોયમા !’ ‘અજૂ દેવી પુરા જાવ વિહરઈ’ આ પ્રમાણે હે ગૌતમ ! તે અજૂદેવી પૂર્વોપાર્જિત, દુઃશ્રીર્ણ અને દુઃપ્રતિક્રાન્ત અશુભતમ પાપકર્મોના ફળને બોગવી રહી છે ॥ સૂ. ૪ ॥

‘जोणीसूल’ योनिशूलम् ‘उवसामित्तए’ उपशमयितुम्, परन्तु ‘णो सचाएति’ ना शक्नुवन्ति ‘उवसामित्तए’ उपशमयितु नाशक्नुमश्चित्यर्थः । ‘तए ण ते बहवे’ ततः खलु ते बहवः, ‘विज्जा यद्’ वैद्याश्चद् ‘जाहे’ यदा ‘णो सचाएति’ नो शक्नुवन्ति ‘अज्जए देवीए’ अज्जया देव्या ‘जोणीसूल’ योनिशूलम् ‘उवसामित्तए’ उपशमयितुम्, ‘ताहे’ तदा ‘सता’ श्रान्ताः—श्रमातुराः, ‘तता’ तान्ताः, खिन्नाः ‘परितता’ सर्वथा खिन्नाः योगिशूल निवारयितुमसमर्थाः सन्तः, ‘जामेव दिस पाउब्भूया’ यस्या एव दिस प्रादुर्भूताः, ‘तामेव दिस पडिगया’ तामेव दिस प्रतिगताः=परावृत्त्य स्वस्वग्रह गता इत्यर्थः । ‘तए ण सा अज्जदेवी’ ‘तत’ खलु सा अज्जदेवी ‘ताए वेयणाए’ तथा वेदनया ‘अभिभूया समानी’ अभिभूता=पीडिता सती ‘सुक्का’ शुष्का शोणितापचयात् ‘भुक्खा’ बृद्धक्षिता-अन्ना देरुचिसद्भावात् ‘णिम्मसा’ निर्मासा-मासापचयात्, एतादृशी सती ‘कट्ठाइ’

अज्ज देवी के प्रादुर्भूत योनिशूल को शमन करने के लिये उपाय किये परन्तु ‘णो सचाएति उवसामित्तए’ वे अपने उपायों में सफलप्रयत्न नहीं हुए । ‘तए ण ते बहवे विज्जा यद् जाहे णो सचाएति अज्जए देवीए जोणी-सूल उवसामित्तए ताहे सता तता जामेव दिस पाउब्भूया तामेव दिस पडिगया’ जब इनको यह निश्चय हो चुका कि अज्जदेवी का यह योनिशूल हमारे द्वारा शान्त नहीं हो सकता है, तब ये सब के सब श्रान्त और तान्त होते हुए जो जहा से आये थे वहा गये । ‘तए ण सा अज्जदेवी ताए वेयणाए अभिभूया समानी सुक्का भुक्खा णिम्मसा कट्ठाइ मलुणाइ वीसराइ विलवइ’ वैद्यों के द्वारा परित्यक्त हुई वह अज्जदेवी उस वेदना से अब अत्यन्त पीडित होने लगी । मारे कष्ट के यह विलकुल सूक गई । शरीर

आचार प्रकारनी मुद्धियेथी पक्क-जनीने अज्जदेवीने थयेला योनिशूल रोगनु शमन करवा माटे उपाये कर्या पन्तु, ‘णो सचाएति उवसामित्तए’ ते पोताना अर्थभा सङ्गता पाभ्या नहीं ‘तए ण ते बहवे विज्जा यद् जाहे णो सचाएति अज्जए देवीए जोणीसूल उवसामित्तए ताहे सता तता जामेव दिस पाउब्भूया तामेव दिस पडिगया’ ज्यारे ते सौ वैद्योने निश्चय थये के अज्जदेवीने अ जे योनिशूल रोग अभारथी शात थर्छ शकवाने नथी त्यारे ते तमाभ थाडी गया अने ने ने म्थयेथी आल्या हुता ते ते स्थणे पाछा या या गया ‘तए ण सा अज्ज देवी ताए वेयणाए अभिभूया समानी सुक्का भुक्खा णिम्मसा कट्ठाइ मलुणाइ वीसराइ विलवइ’ वैद्योने ज्यारे अज्जदेवीने रोगी तरीडे छोडी दीधा पछी ते अज्जदेवी रोगनी पीडाथी हु अ पाभवा लाग्या, अने रोगना कारणे पीडा थवाथी सुकार्छ गया अने तेना शरी

‘णेरइयत्ताए’ नैरयिक्तया ‘उव्वज्जिहिइ’ उत्पत्स्यते । एव ‘ससारो’ ससार.= भवादभवान्तरे परिभ्रमण ‘जहा पढमे’ यथा प्रथमे=प्रथमाध्ययने मृगापुत्रवर्णनम् ‘तहा णेयव्व’ तत्र नेतव्यं जात्र वणस्सइएसु’ यात्रद्वयनस्पतिकेषु=वनस्पतिकार्येषु तथापि कटुकवृक्षेषु निम्बादिषु कटुकदुग्धकेषु=अर्कस्तुहीप्रभृतिषु वनस्पतिषु अनेक शतसहस्रकृत्व.=अनेकलक्षवारम् उत्पत्स्यते । गोरदुष्कृताचरणेन जीवो वनस्पति-प्रापि निकृष्टवनस्पतिष्वेव समुत्पद्यते इति भावः ।

‘सा ण’ सा खलु ‘तओ अणतर’ ततोन्तर=तत्पश्चात् वनस्पतिभवात् ‘उव्वट्ठित्ता’ उद्भूत्य=निस्सृत्य ‘सव्वओभदे णयरे’ सर्वतोभदे नगरे ‘मयूरत्ताए’ मयूरतया ‘पच्चायाहिइ’ प्रत्यायास्यति=उत्पत्स्यते-उदमन गो-यम् अञ्जुदारिका-जीवो वायुतेजोऽपृथिवीकार्येषु परिभ्रमण कृत्वा वनस्पतिभवानन्तर मयूरभव प्राप्स्यतीति । ‘से ण तत्थ’ स खलु तत्र=मयूरभवे, ‘साउणिएहिं’ शाकुनिकै= पक्षिघातकपुरूपैः ‘वहिण्ण समाणे’ वधित=वध प्राप्तः सन् ‘तत्थेव सव्वओभदे

कर ‘इमासे रयणप्पभाए पुढवीए उक्कोस सागरोवमट्ठिइएसु णेरइएसु णेरइय-त्ताए उव्वज्जिहिइ’ इस रत्नप्रभा पृथिवी के १ सागर की उत्कृष्ट स्थिति-वाले नरक में नारकी का जीव होगी ‘ससारो जहा पढमे तहा णेयव्व’ इसका भव से भवान्तर में भ्रमण प्रथम अध्ययन में वर्णित मृगा-पुत्र की तरह जानना चाहिये । यह उस भ्रमण में ‘जात्र वणस्सइएसु’ वनस्पतिकार्यों में-कटुक वृक्ष-जैसे निम्बादिक वृक्षों में, कटुक दुग्धवाले वृक्ष-जैसे अर्क, स्तुही आदिकों में लाखों बार उदमन होगी । क्यों कि घोर दुष्कृत्य के आचरणों से जीव वनस्पतियों में भी जो निकृष्ट वनस्पतियाँ होती हैं उनमें ही उदमन होता है । फिर ‘सा ण तओ अणतर उव्वट्ठित्ता सव्वओभदे णयरे मयूरत्ताए पच्चायाहिइ’ यह वहाँ से निकलकर सर्वतोभद्र नामके नगर में मयूर के भव को लेकर जन्म धारण करेगी । ‘से ण तत्थ साउणिएहिं वहिण्ण समाणे तत्थेव सव्वओभदे

णेरइएसु णेरइयत्ताए उव्वज्जिहिइ’ आ रत्नप्रभा पृथिवीना ओक सागरनी उत्कृष्ट स्थितिवाणा नरकमा नारकीना एव यथे ‘ससारो जहा पढमे तहा णेयव्व’ तेनु ओक भवथी भीम भवमा परिभ्रमणु प्रथम अध्ययनमा वल्लुवेला मृगापुत्रनी माइड नल्ली देवु ते ओ प्रकारना भ्रमणुमा ‘जात्र वणस्सइएसु’ वनस्पति जयिमा कडवा वृक्ष-जेवा डे वीण्डा आदि वृक्षोमा, कटुक दुग्धवाणा वृक्षो-जेवा डे आडडा, पोड, आदिमा लाखोंवार उत्पन्न यथे, जरापु डे घोर दुष्कृत्योना आचरणथी एव वनस्पति ज्योमा पणु डे कडवी भतनी वनस्पति होय छे तेमाओ उत्पन्न थाय छे, पछी ‘सा ण तओ अणतर उव्वट्ठित्ता सव्वओभदे णयरे मयूरत्ताए पच्चायाहिइ’

कहिं गच्छिहिइ कहिं उववज्जिहिइ ? गोयमा । महाविदेहे वासे
जहा पढमे जाव सिज्झिहिइ वुज्झिहिइ मुच्चिहिइ परिनिव्वाहिइ
सव्वदुक्खाणमत काहिइ । एव खलु जवू । समणेणं जाव
संपत्तेण दुहविवागाण दसमस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पण्णत्ते ।
सेव भते । ॥ सू० ५ ॥

॥ दुहविवागे दससु अज्झयणेसु पढमो सुयस्खधो सम्मत्तो ॥
टीका ।

श्री गौतमस्वामी पृच्छति-अज्जू ण भते' इत्यादि ।

'अज्जू ण भते देवी' अज्जू. खलु हे भदन्त ! देवी 'इओ' इत
अस्माद् भवात् 'कालमासे काल किच्चा' कालमासे काल कृत्वा 'कहिं गच्छिहिइ'
कुत्र गमिष्यति 'कहिं-उववज्जिहिइ' कुत्रोत्पत्स्यते ? भगवानाह-'गोयमा' हे
गौतम ! 'अज्जू ण देवी णउइवासाइ' 'अज्जू खलु देवी नवतिवर्षाणि 'परमाउय'
परमायुष्कम्=उत्कृष्टमायु 'पालित्ता' पालयित्वा 'कालमासे काल किच्चा' काल-
मासे काल कृत्वा 'इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए' अस्या रत्नप्रभाया पृथिव्याम्
'उक्कोसेण सागरोरमट्ठिइएसु णेरइएसु' उत्कर्षेण सागरोपमस्थितिकेषु नैरयिकेषु

'अज्जू ण भते' इत्यादि ।

फिर गौतमने प्रभु से पूछा कि-'भते' हे भदन्त ! 'अज्जू ण
देवी' यह अज्जू देवी 'इओ' इस पर्याय से 'कालमासे काल किच्चा'
मृत्यु के अवसर में मर कर 'कहिं गच्छिहिइ' कहा जायगी ? 'कहिं उव-
वज्जिहिइ' कहा उत्पन्न होगी ? 'गोयमा !' हे गौतम ! 'अज्जू ण देवी'
यह अज्जू देवी 'णउइवासाइ परमाउय पालित्ता' ९० वर्ष की अपनी पूरी
आयु को भोगकर 'कालमासे काल किच्चा' मृत्यु के अवसर में मर

'अज्जू ण भते' इत्यादि

पछी जानमे इसीथी प्रलुने पूछथु डे - 'भते' डे लन्त ! 'अज्जू ण देवी'
ते अज्जूदेवी 'इओ' आ पर्यायथी 'कालमासे काल किच्चा' मृत्युना समये मरथु
पाभीने 'कहिं गच्छिहिइ' कथा लथे ? 'कहिं उववज्जिहिइ' कथा उत्पन्न थथे ?
'गोयमा !' डे गौतम ! 'अज्जू ण देवी' ते अज्जूदेवी 'णउइवासाइ परमाउय
पालित्ता' ९० नेतु वर्षना पोताना आयुष्यने पूइ लोअवीने 'काल मासे काल किच्चा'
मृत्युना समये मरथु पाभीने, 'इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए उक्कोस सागरोरमट्ठिइएसु

‘णेरइयत्ताए’ नैरयिकृतया ‘उव्वज्जिहिइ’ उत्पत्स्यते । एव ‘समारो’ ससारः= भवादभवान्तरे परिभ्रमण ‘जहा पढमे’ यथा प्रथमे=प्रथमा-ययने मृगापुत्रवर्णनम् ‘तद्वा जेयव्व’ तथा नेतव्य जाव वणस्सइएसु’ यावद्वनस्पतिकेषु=वनस्पतिकायेषु तथापि कटुकवृक्षेषु निम्बादिषु कटुकदुग्धकेषु-अर्कस्तुहीप्रभृतिषु वनस्पतिषु अनेक शतसहस्रकृत्वः=अनेकलक्षणारम् उत्पत्स्यते । घोरदुष्कृताचरणेन जीवो वनस्पति-प्वपि निकृष्टवनस्पतिष्वेव समुत्पद्यते इति भावः ।

‘सा ण’ सा खलु ‘तओ अणतर’ ततोन्तर=तत्पश्चात् वनस्पतिभगात् ‘उव्वट्ठित्ता’ उद्भूतय=निस्सृत्य ‘सव्वओभदे णयरे’ सर्वतोभद्रे नगरे ‘मयूरत्ताए’ मयूरतया ‘पच्चायाहिइ’ प्रत्यायास्यति=उत्पत्स्यते-इदमत्र बो-यम् अञ्जुदारिका जीवो वायुतेजोऽपृथिवीकायेषु परिभ्रमण कृत्वा वनस्पतिभवानन्तर मयूरभग प्राप्स्यतीति । ‘से ण तत्थ’ स खलु तत्र=मयूरभवे, ‘साउणिएहिं’ शाकुनिकैः=पक्षिघातकपुष्पैः, ‘व्हिए समाने’ वधित.=वध प्राप्तः सन् ‘तत्थेव सव्वओभदे

कर ‘इमांसे रयणप्पभाए पुढीए उक्कोस सागरोवमहिइएसु णेरइएसु णेरइयत्ताए उव्वज्जिहिइ’ इस रत्नप्रभा पृथिवी के? सागर की उत्कृष्ट स्थिति-वाले नरक में नारकी का जीव होगी ‘समारो जहा पढमे तद्वा जेयव्व’ इसका भव से भवान्तर में भ्रमण प्रथम अध्ययन में वर्णित मृगा पुत्र की तरह जानना चाहिये । यह उस भ्रमण में ‘जाव वणस्सइएसु’ वनस्पतिकायो में-कटुक वृक्ष-जैसे निम्बादिक वृक्षों में, कटुक दुग्धवाले वृक्ष-जैसे अर्क, स्तुही आदिकों में लाखों बार उतारन होगी । क्यों कि घोर दुष्कृत्य के आचरणों से जीव वनस्पतियों में भी जो निकृष्ट वनस्पतियाँ होती हैं उनमें ही उतारन होता है-। फिर ‘सा ण तओ अणतर उव्वट्ठित्ता सव्वओभदे णयरे मयूरत्ताए पच्चायाहिइ’ यह वहाँ से निकलकर सर्वतोभद्र नामके नगर में मयूर के भव को लेकर जन्म धारण करेगी । ‘से ण तत्थ साउणिएहिं व्हिए समाने तत्थेव सव्वओभदे

णेरइएसु णेरइयत्ताए उव्वज्जिहिइ’ आ रत्नप्रभा पृथिवीना अेक सागरनी उत्कृष्ट स्थितिवाणा नरकभा नारकीना एव यथे ‘ससारो जहा पढमे तद्वा जेयव्व’ तेनु अेक अवधी पीन अवभा परिभ्रमणु प्रथम अध्ययनभा वर्णवेत्ता मृगापुत्रनी भाक्षक वनस्पति देवु ते अे प्रकारना भ्रमणुभा ‘जाव वणस्सइएसु’ वनस्पति जयिमा कडवा वृक्ष-जेवा के लोणय आदि वृक्षोभा, कटुक दुग्धवाणा वृक्षो-जेवा के आकडा, घोर, आदिभा लाजोवार उत्पन्न यथे, जगत् के घोर दुष्कृत्योना आचरणुथी एव वनस्पति ओभा पणु जे अवधी वनतनी वनस्पति होय जे तेभाज उत्पन्न थाय जे, पछी ‘सा ण तओ अणतर उव्वट्ठित्ता सव्वओभदे णयरे मयूरत्ताए पच्चायाहिइ’

ળયરે' તત્રૈય=તમ્મિન્નેય સર્વતોમદ્રે નગરે 'સેટ્ટિકુલમિ' શ્રેષ્ઠિકુલે 'પુત્તત્તાણ' પુત્રતયા 'પચ્ચાયાહિદ્' પ્રત્યાયાસ્યતિ । 'સે ણ તત્થ' સ સ્વલુ તત્ર 'ઉમ્મુક્ક-વાલભાવે' ઉમ્મુક્કવાલભાવઃ=નિવૃત્તવાલભાવઃ.-તરુણાવસ્થાસમ્પન્ન 'તઠારુવાણ થેરાણ અતિણ' તથારૂપાણા=અદુશ્ચુતાના સ્થવિરાણામન્તિકે=સમીપે કેવલ=શુદ્ધ 'વોહિં' વોધિં=સમ્યક્ત્વ 'બુજ્ઞિહિદ્' ભોત્સ્યતે=લપ્સ્યતે, તત 'પવ્વજ્જાં' પ્રવજ્ઞ્યા=પ્રવજ્યાગ્રહણ કરિણ્યતિ । તતઃ કાલ કૃત્વા 'સોહમ્મેં' સાર્થમે કલ્પ દેવો ભરિણ્યતિ । ગાતમ પૃચ્છતિ-હે ભદ્રન્ત ! 'સે ણ' સ સ્વલુ પૂર્વોક્ત સૌધર્મરૂપગામી દેવ. 'તાઓ દેવલોગાઓ' તસ્માત્ દેવલોકાત્=સૌધર્મરૂપતાત્ 'આઉક્કલ્લણ' આયુ ક્ષયેણ 'ભવક્કલ્લણ' ભવક્ષયેણ 'ઠિંદ્ડલ્લણ' મ્થિતિક્ષયેણ

ળયરે સેટ્ટિકુલસિ પુત્તત્તાણ પચ્ચાયાહિદ્' યદ્દ ઉસ મયૂર કે બવ મેં વધિકોં દ્વારા મારી જાકર ફિરસે उसी नगर में किसी सेठ के यहा पुत्र रूप से उसन्न होगी । 'से ण तत्थ उम્मુक्कवालभावे तठारुवाण थराण अतिण केवल वोहिं बुज्झिहिद, पव्वज्जा सोहम्मे' जब अजू का जीव श्रेष्ठी के यहा पुन की पर्याय से उसने होकर क्रमश अपने बाल्यकाल का परित्याग करता हुआ तरुणावस्थाको प्राप्त करेगा तब इसे तथारूप-बहुश्रुत स्थविरों के समीप धर्मश्रवण से शुद्ध बोधि का लाभ होगा । इससे यह भागवती दीक्षा धारण करेगा और मर कर सौधर्म कल्प मे देव होगा । 'से ण ताओ देवलोगाओ आउक्कल्लण भवक्कल्लण ठिंक्कल्लण कहिं गच्छिहिद कहिं उव्वज्जिहिद ? गोयमा ! महाविदेहे वासे जहा पढमे जाव सिज्झिहिद बुज्झिहिद मुच्चिहिद परिणिव्वाहिद सब्बदुक्खाणमत काहिद' फिर

તે ત્યાથી નીકળીને સર્વતાબદ્ધ નામના નગરમા એરેના ભવ-જન્મ પામશે 'સે ણ તત્થ સાહણિણિં વહિણ સમાણે તત્થેય સવ્વઓભે' ળયરે સેટ્ટિકુલસિ પુત્તત્તાણ પચ્ચાયાહિદ્' તે ભારના ભવમા પારતિ દ્વા । માર્યો જશે પછી ફરીથી તે નગરમા ઠેઠ એક શેઠના ઘેર પુત્રરૂપથી ઉત્પ ન થશે 'સે ણ તત્થ ઉમ્મુક્કવાલભાવે તઠારુવાણ થેરાણ અતિણ કેવલ વોહિં બુજ્ઞિહિદ પવ્વજ્જા સોહમ્મે' જ્યાં અજૂનો જીવ શેઠના ઘેર પુત્રના પર્યાયથી ઉત્પન્ન થઈને ક્રમશ પોતાનો બાલ્યકાળ પૂરો કરીને તરુણાવસ્થાને પ્રાપ્ત થશે, ત્યારે તે તથારૂપ-બહુશ્રુત સ્થવિરો પાસે ધર્મ સાંભળવાથી શુદ્ધ બોધિનો લાભ પામશે અને બોધિ પ્રાપ્ત થવાથી તે ભાગવતી દીક્ષા ધારણ કરશે અને મરણ પામીને સૌધર્મ કલ્પમા દેવ થશે 'સે ણ તાઓ દેવલોગાઓ આઉક્કલ્લણ ભવક્કલ્લણ ઠિંક્કલ્લણ કહિં ગચ્છિહિદ કહિં ઉવ્વજ્જિહિદ ? ગોયમા ! મહાવિદેહે વાસે જહા પઢમે જાવ સિજ્ઞિહિદ બુજ્ઞિહિદ પરિણિવ્વાહિદ સવ્વ-દુક્ખાણમત કાહિદ' ફરીથી ગોતમે પૂછ્યું કે હે પ્રભો તે ત્યાથી આયુષ્ય ક્ષય થતા ભવક્ષય

‘कहिं गच्छिहि’ कुत्र गमिष्यति ? ‘रुहिं उव्वज्जिहि’ कुत्रोत्पत्स्यते ? । भगवानाह—‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘महाविदेहे यासे’ महाविदेहे वर्षे ‘जहा पढमे’ यथा प्रथमे=प्रथमा ययने मृगापुत्रः तथा—तद्वद् ‘जाव’ यावत् ‘सिज्झिहि’ सेत्स्यति=सकलकृतकृत्यत्वेन सिद्धो भविष्यति, ‘बुज्झिहि’ भोत्स्यते=विमलकेवलालोकेन समल्लोकालोक ज्ञास्यति, ‘मुचिहि’ मोक्षयते=सर्वकर्मभ्यो मुक्तो भविष्यति, ‘परिणिव्वाहि’ परिनिर्वास्यति=समस्तकर्मकृतविकाररहितत्वेन शीतीभूतो भविष्यति=‘सव्वदुस्खाणमत्ताहि’ सर्वदुःखानामन्तःकरिष्यति=मानसिक-वाचिक-कायिककेशानां नाश करिष्यति=अव्यापाधसुखभाग्यं भविष्यतीति भावः । श्रीसुधर्मास्वामी जम्बूस्वामिनः प्राह—‘एव खलु जन्तु’ एव खलु हे जम्बू ! ‘समणेण जाव सपत्तेण’ श्रमणेन भगवता महावीरेण यावत्-सिद्धि-गतिनामधेयं स्वान् सम्प्राप्तेन ‘दुहविवागाण’ दुःखविपाकानां ‘दसमस्स अज्झय-

गौतमने प्छा कि प्रभो ! यह वहां से आयु के क्षय से, भव के क्षय से, स्थिति के क्षय से कहा जायगा, कहा उसन्न होगा ? तब प्रभुने कहा कि—हे गौतम ! प्रथम अध्ययन में वर्णित मृगापुत्र की तरह यह महाविदेह क्षेत्र में उसन्न होकर यहां से सकलरूप से कृतकृत्य हो जाने के कारण सिद्ध होगा, निर्मल केवलज्ञानरूप आलोक प्रकाशसे सकल लोक और अलोक का ज्ञाता होगा, सर्व प्रकार से ज्ञानावरण आदि कर्मों से मुक्त होगा और समस्त कर्मकृत विकारों से रहित होने से शीतीभूत होता हुआ त्रिविध-मानसिक, वाचिक, एवं कायिक क्लेशों का सर्वथा विनाशक हो जायगा अर्थात्-अव्यापाध सुख का भोक्ता होगा । ‘एव खलु जन्तु ! समणेण जाव सपत्तेण दुहविवागाण दस-

यता, स्थिति क्षय यता कथा ज्ञेय ? कथा उत्पन्न यथे ? त्वारे प्रभुञ्जे उद्धु के-डे गौतम ! प्रथम अध्ययनमा वर्णयेत्ता मृगापुत्र प्रमाणे ते महाविदेह क्षेत्रमा उत्पन्न यत्ने त्या म पूर्ण रीते कृतकृत्य यथं ज्ञाना जारणे सिद्ध यथे निर्मल केवलज्ञानरूप आलोक प्रकाशे स पूर्ण लोक ज्ञाने अलोकना ज्ञाता यथे सर्व प्रकारे ज्ञानावरणीय आदि कर्मोत्थी मुक्त यथे ज्ञाने समस्त कर्मकृत विकारोत्थी रहित होवासी शीतलीभूत यथे त्रिविध-मानसिक, वाचिक, ज्ञाने कायिक-क्लेशोत्थी रहित जनने अर्थात्-अव्यापाध सुखना भोक्ता यथे ‘एव खलु जन्तु ! समणेण जाव सपत्तेण दुहविवागाण दसमस्स अज्झयणस्स अयमद्वे

ળયરે' તત્રૈય=તસ્મિન્નેય સર્વતોભદ્રે નગરે 'સેટ્ટિકુલસિ' શ્રેષ્ઠિકુલે 'પુત્તત્તાણ' પુત્રતયા 'પચ્ચાયાહિં' પ્રત્યાયાસ્યતિ । 'સે ણ તત્થ' સ ચલુ તત્ર 'ઉમ્મુક્ક વાલભાવે' ઉન્મુક્તવાલભાવઃ=નિવૃત્તવાલભાવ - તરુણાયસ્થાસમ્પન્ન 'તઠાહ્વાણ થેરાણ અતિણ' તવારૂપાણા=વહુશ્રુતાના સ્થવિરાણામન્તિકે=સમીપે કેવલ=શુદ્ધ 'ગોહિં' ગોધિં=સમ્યક્ત્વ 'બુઙ્ગિહિં' ભોત્સયતે=લપ્સ્યતે, તતઃ 'પવ્વજ્જાં' પ્રવજ્યા=પ્રવજ્યાગ્રહણ કરિણ્યતિ । તતઃ કાલ ક્રુત્યા 'સોહમ્મેં' સોધર્મે કલ્પે દેવો ભવિણ્યતિ । ગોતમ. પૃચ્છતિ-હે મદન્ત ! 'સે ણ' સ ચલુ પૂર્વોક્ત' સૌધર્મરૂપગામી દેવ' 'તાઓ દેવલોગાઓ' તસ્માત્ દેવલોકાત્=સૌધર્મરૂપાત્ 'આઉક્કલણ' આયુ ક્ષયેણ 'ભવક્કલણ' ભવક્ષયેણ 'ઠિંક્કલણ' સ્થિતિક્ષયેણ

ળયરે સેટ્ટિકુલસિ પુત્તત્તાણ પચ્ચાયાહિં' યહ ઉસ મયૂર કે ભવ મેં વધિકા દ્વારા મારી જાકર ફિરસે ઉસી નગર મે કિસી સેઠ કે યહા પુત્ર રૂપ સે ઉસન્ન હોગી । 'સે ણ તત્થ ઉમ્મુક્કવાલભાવે તઠાહ્વાણ થેરાણ અતિણ કેવલ ગોહિં બુઙ્ગિહિં, પવ્વજ્જા સોહમ્મેં' જબ અજ્ઞાં કા જીવ શ્રેષ્ઠી કે યહા પુન કી પર્યાય સે ઉસર્થે હોકર ક્રમશઃ અપને વાલ્યકાલ કા પરિત્યાગ કરતા હુઆ તરુણાવસ્થાકો પ્રાપ્ત કરેગા તબ ઇસે તથારૂપ-વહુશ્રુત સ્થવિરો કે સમીપ ધર્મશ્રવણ સે શુદ્ધ બોધિ કા લાભ હોગા । ઇસસે યહ ભાગવતી દીક્ષા ધારણ કરેગા ઓર મર કર સૌધર્મ કલ્પ મે દેવ હોગા । 'સે ણ તાઓ દેવલોગાઓ આઉક્કલણ ભવક્કલણ ઠિંક્કલણ કહિં ગચ્છિહિં કહિં ઉવ્વજ્જિહિં ? ગોયમા ! મહાવિદેહે વાસે જહા પદમે જાવ સિઙ્ગિહિં બુઙ્ગિહિં મુચ્છિહિં પરિણિવ્વાહિં સવ્વદુક્કલણમત કાહિં' ફિર

તે ત્યાથી નીકળીને સર્વતાભદ્ર નામના નગરમા મેરનેા ભવ-જન્મ પામશે 'સે ણ તત્થ સાઙ્ગિણિં વહિં સમાણે તથેય સવ્વઓમ્મેં ળયરે સેટ્ટિકુલસિ પુત્તત્તાણ પચ્ચાયાહિં' તે મેરના ભવમા પારધ દ્વા । માર્થે જશે પછી ફરીથી તે નગરમા કેાઇ એઠ શેઠના ઘેર પુત્રરૂપથી ઉત્પન્ન થશે 'સે ણ તત્થ ઉમ્મુક્કવાલભાવે તઠાહ્વાણ થેરાણ અતિણ કેવલ ગોહિં બુઙ્ગિહિં પવ્વજ્જા સોહમ્મેં' જ્યારે અજૂનેા જીવ શેઠના ઘેર પુત્રના પર્યાયથી ઉત્પન્ન થઇને ક્રમશઃ પોતાનેા બાલ્યકાળ પૂરેા કરીને તરુણાવસ્થાને પ્રાપ્ત થશે, ત્યારે તે તથારૂપ-બહુશ્રુત સ્થવિરો પાસે ધર્મ સામળવાથી શુદ્ધ બોધિનેા લાભ પામશે અને બોધિ પ્રાપ્ત થવાથી તે ભાગવતી દીક્ષા ધારણ કરશે અને મરણ પામીને સૌધર્મ કલ્પમા દેવ થશે 'સે ણ તાઓ દેવલોગાઓ આઉક્કલણ ભવક્કલણ ઠિંક્કલણ કહિં ગચ્છિહિં કહિં ઉવ્વજ્જિહિં ? ગોયમા ! મહાવિદેહે વાસે જહા પદમે જાવ સિઙ્ગિહિં બુઙ્ગિહિં પરિણિવ્વાહિં સવ્વદુક્કલણમત કાહિં' ફરીથી ગોતમે પૂછ્યુ કે હે પ્રભો! તે ત્યાથી આશુપ્પ ક્ષય થતા ભવક્ષય

अथ

॥ द्वितीय श्रुतस्कन्ध. ॥

ગસ્સ' દશમસ્થાધ્યયનસ્ય 'અયમદ્વે પ્ણત્તે' અયમર્થઃ પ્રગ્ણતઃ । શ્રીજમ્બૂસ્વામી
પ્રાહ- 'સેવ ભતે ! સેવ ભતે !' તદેવ હે ભદન્ત ! તદેવ હે ભદન્ત ! =યદ્
ભગવતા મમ પ્રતિગોષિત વત્સર્વે તદેવ=તથેયાસ્તિ ॥ સૂ૦ ૫ ॥

॥ ઇતિ શ્રી-વિશ્વવિખ્યાત-જગદ્ગુરુ-પ્રસિદ્ધાચારુ-પદ્મદશભાષાકલિતલલિત-
કલાપાલાપરુ-પ્રવિશ્વદુર્ગપત્રનૈરુપન્યનિર્માયકુ-વાદિમાનમર્દકુ-શ્રીશાહચઞ્ચ-
પતિકોલ્હાપુરરાજપ્રદત્ત- 'જૈન શાસ્ત્રાચાર્ય' -પદભૂષિત-કોલ્હાપુરરાજ
ગુરુ-વાલગ્રહચારિ-જૈનાચાર્ય-જૈનધર્મદિગારુર-પૂજ્યશ્રી-ઘાસીલાલ-
પ્રતિપ્રિચિતાયા વિપાકશ્રુતે દુઃસ્વવિપાકનામકુ-પ્રથમશ્રુતસ્ક-
ન્ધસ્ય વિપાકચન્દ્રિકાલ્યાયા વ્યાખ્યાયામ્ 'અજૂ'
નામક-દશમમધ્યયન સમ્પૂર્ણમ્ ॥ ૧ ॥ ૧૦ ॥

॥ ઇતિ શ્રીવિપાકશ્રુતસ્ય દુઃસ્વવિપાકારન્ય પ્રથમ* શ્રુતસ્કન્ધઃ સમ્પૂર્ણઃ ॥૧॥

મસ્સ અજ્ઞયણસ્સ અયમદ્વે પ્ણત્તે । સેવ ભતે ! સેવ ભતે !' સુધર્માસ્વામી
જમ્બૂસ્વામી સે રહ રહે હૈં-કિ હે જમ્બૂ ! શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પ્રભુને
કિ જો સિદ્ધિસ્થાન કો પ્રાપ્ત કર ચુકે હૈં દુઃસ્વવિપાક કે इस दशवे
अध्ययन का यह भाव प्रतिपादित किया है, 'त्तिवेमि' जैसा भगवान
से मैने सुना है वैसा ही तुम से कहा है ॥ सू० ५ ॥

॥ इति श्री विपाकश्रुतके दुःस्वविपाकनामक प्रथम-
श्रुतस्कन्ध की 'विपाकचन्द्रिका' टीका के
हिन्दी अनुवाद में 'अजू' नामक
दसवा अध्ययन सम्पूर्ण ॥ १-१० ॥

इति श्रीविपाकश्रुतका 'दुःस्वविपाक'नामक प्रथम श्रुतस्कन्ध संपूर्ण ॥१॥

પ્ણત્તે । સેવ ભતે ! સેવ ભતે ! સુધર્મા સ્વામી જમ્બૂસ્વામીને કહે છે કે -હે
જમ્બૂ ! શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પ્રભુ, કે જે સિદ્ધિસ્થાનને પ્રાપ્ત કરી ચુક્યા છે તેમણે
હું ખાવિપાકના આ દસમા અધ્યયનના ભાવ જે પ્રતિપાદન કરેલા છે, 'ત્તિવેમિ' તે જેવી
રીતે મે ભગવાન પાસેથી સાંભળ્યા છે તેવાજ તમને કહ્યા છે ॥ સૂ૦ ૫ ॥

ઇતિ વિપાકશ્રુતના 'દુઃસ્વવિપાક' નામના પ્રથમ શ્રુતસ્કન્ધની

'વિપાકચન્દ્રિકા' ટીકાના ગુજરાતી અનુવાદમાં

'અજૂ' નામક દશમ

અધ્યયન સમ્પૂર્ણ ॥ ૧-૧૦ ॥

ઇતિ શ્રી વિપાકશ્રુતનું દુઃસ્વવિપાક નામક પ્રથમશ્રુતસ્કન્ધ સંપૂર્ણ ॥ ૧ ॥

2

1

1

1

॥ श्री गीतरागाय नमः ॥
अथ विपाकश्रुतस्य सुखविपाकनाम-
द्वितीयः श्रुतस्कन्धः ॥

॥ मूलम् ॥

तेण कालेण तेणं समएणं रायगिहे णयरे, गुणसिले
चेदए सुहम्मे समोसढे, जंवू जाव पज्जुवासमाणे एव वयासी
-जइणं भते । समणेण जाव संपत्तेणं दुहविवागाण अयमट्ठे
पण्णत्ते, सुहविवागाण भते । समणेणं जाव सपत्तेण के अट्ठे
पण्णत्ते ? तएणं से सुहम्मे अणगारे जंवुं अणगार एव वयासी-
एवं खल्लु जवू । समणेणं जाव सपत्तेणं सुहविवागाणं दस
अज्झयणा पण्णत्ता, त जहा-सुवाहु १, भदणदी य २, सुजाए ३,
सुवासवे ४ । तहेव जिणदासे ५, धणवई य ६, महव्वले ७ ।
भदणदी ८, महचदे ९, वरदत्ते १० ॥ जइ ण भते । समणेणं
जाव संपत्तेण सुहविवागाण दस अज्झयणा पण्णत्ता, पढमस्स
ण भते । अज्झयणस्स सुहविवागाणं समणेणं जाव सपत्तेण
के अट्ठे पण्णत्ते ? तए ण से सुहम्मे अणगारे जवु अणगार
एव वयासी ॥ सू० १ ॥

टीका

‘तेण कालेण’ इत्यादि । ‘तेण कालेण तेण समएण’ तस्मिन्

विपाकश्रुतका सुखविपाक नामका द्वितीय श्रुतस्कन्ध-

‘तेण कालेण तेण समएण’ इत्यादि ।

‘तेण कालेण तेण समएण’ अवसर्पिणी काल के चतुर्थ आरे में

विपाकश्रुतना सुखविपाक नामना गीते श्रुतस्कन्ध

‘तेण कालेण’ इत्यादि

‘तेण कालेण तेण समएण’ अवसर्पिणी कालना चैथा आराभा

काले तस्मिन् समये 'रायगिहे णयरे' राजगृह 'नगरमासीत् । तत्र 'गुणसिले चेइए' गुणशिलक चैत्यमासीत् । तस्मिन् चैत्ये=उद्याने 'सुहम्मे' सुधर्मा= सुधर्मस्वामिनामको भगवतः पञ्चमो गणधर. 'समोसदे' समवसृतः=शिव्यै सह समागतः । 'जवू जाव' जन्तुः यावत् 'पज्जुवासमाणे' पर्युपासीनः=सविनय सेवा कुर्याणः 'एव वयासी' एवमयादीत्=एव=वक्ष्यमाणप्रकारेण अयादीत्=अपृच्छत् 'जइ ण भते ! समणेण जाव सपत्तेण' यदि खलु हे भदन्त ! श्रमणेन भगवता महावीरेण यावत्सिद्धिगतिनामयेय स्थान संप्राप्तेन 'दुहविवागाण' दुःखविपाकानां=दुःखविपाकाख्यप्रथमश्रुतस्कन्धस्य, 'अयमट्ठे' अयमर्थः=अय=पूर्वोक्तप्रकार अर्थः=भाव. 'पणत्ते' पणत्तः=कथितं स मया श्रुतः, सम्प्रति 'सुहविवागाण भते' सुखविपाकानां हे भदन्त ! सुखविपाकाख्यस्य, 'द्वितीय श्रुतस्कन्धस्य हे भगवन् ! 'मणणेण जाव सपत्तेण' श्रमणेन यावत्सम्प्राप्तेन, श्रमणेन भगवता महावीरेण यावत् सिद्धिगतिनामयेय स्थान संप्राप्तेन 'के अट्ठे' कोऽर्थः=को भावः । 'पणत्ते' पणत्तः=कथितः । 'तएण' ततः खलु

'रायगिहे णयरे' एक राजगृह नामका नगर था । उस मे 'गुणसिले चेइए' गुणशिलक नामका एक चैत्य-उद्यान था । वहा 'सुहम्मे समोसदे' भगवान के पाचवें गणधर सुधर्मा स्वामी शिष्यो सहित पधारे । 'जवू जाव पज्जुवासेमाणे' जबूस्वामी ने सविनय सेवा करते हुए 'एव वयासी' उन से इस प्रकार पूछा । 'जइ ण भते समणेण जाव सपत्तेण दुहविवा गाण अयमट्ठे पणत्ते, सुहविवागाण भते समणेण जाव सपत्तेण के अट्ठे पणत्ते' हे भदन्त ! यदि श्रमण भगवान् महावीर ने जा सिद्धि को प्राप्त हो चुके हैं दुःखविपाक नामक प्रथम श्रुतस्कन्ध का यह पूर्वोक्त दश अध्ययन रूप भाव निरूपित किया है-तो हे भदन्त ! उन्ही प्रभु ने

'रायगिहे णयरे' राजगृह नामका नगर હતુ તેમા 'ગુણસિલે ચેઇએ' ગુણશિલક નામનું એક ચૈત્ય-ઉદ્યાન-બગીચો હતો 'સુહમ્મે સમોસદે' ભગવાનના પાંચમા ગણધર સુધર્મા સ્વામી શિષ્યો સહિત ત્યાં પધાર્યા, 'જવૂ જાવ પજ્જુવાસેમાણે' જબૂ-સ્વામીએ સવિનયપણે સેવા કરતા થકા 'એવ વયાસી' તેમને આ પ્રમાણે પૂછ્યું, 'જઈ ણ ભતે સમણેણ જાવ સપત્તેણ દુહવિવાગાણ અયમટ્ઠે પણત્તે સુહવિવાગાણ ભતે સમણેણ જાવ સપત્તેણ કે અટ્ઠે પણત્તે' હે ભદન્ત ! જો કે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર જે સિદ્ધિગતિને પ્રાપ્ત થયા છે તેમણે દુઃખવિપાકનામના પ્રથમ શ્રુતસ્કન્ધના તે પૂર્વોક્ત દશ અધ્યયનરૂપ ભાવ નિરૂપણ કર્યા છે તો હે ભદન્ત ! તે પ્રભુએ આ

‘से सुहम्मे अणगारे’ स सुधर्माणगार ‘जनु अणगार’ जम्भूमनगारम् ‘एव वयासी’ एवमवादीत्-एव खलु’ इत्यादि । एव खलु हे जम्भूः ! ‘समणेण जाव सपत्तेण’ श्रमणेन यावत्सम्प्राप्तेन-श्रमणेन भगवता महावीरेण यावत् सिद्धि-गतिस्थानं समाप्तेन, ‘सुहविवागाण’ सुखविपाकानां ‘दस अज्झयणा पणत्ता’ दशाध्ययनानि प्रज्ञप्तानि, ‘त जहा’ तद्यथा=तेषां नामान्याऽऽह-

“सुवाहू ! भदणदी य, २ सुजाए ३ सुवासवे ४ तहेव जिणदासे ५

धणवई य ६ महव्वले ७ भदणदी ८ महचदे ९, वरदत्ते १० ॥” ॥१॥

‘सुवाहु’ इत्यादि । सुवाहुः २, भद्रनन्दी च, सुजातश्च ३, सुवासवः ४ । तथैव जिनदासश्च ५, धनपतिश्च ६ महाखल, ७ । भद्रनन्दी ८, महाचन्द्र, ९, वरदत्तः १० तथैव च । एतानि दशाध्ययनानि तत्तच्चरित्रप्रतिपादकत्वेन तत्तन्नाम्ना प्रसिद्धानि । श्री जम्भूस्वामी पृच्छति ‘जड ण भते’ इत्यादि ।

इस सुख विपाक नामक द्वितीय श्रुतस्कथ का क्या भाव प्रतिपादित किया है ? ‘तए ण से सुहम्मे अणगारे जनु अणगार एव वयासी’ इस प्रकार पूछे जाने पर सुधर्म अनगारने जबू अनगार के प्रति ऐसा कहा- ‘एव खलु जबू समणेण जाव सपत्तेण दस अज्झयणा पणत्ता’ हे जबू ! सिद्धिगति प्राप्त श्रमण भगवान महावीरने इस सुखविपाक नामक द्वितीय श्रुतस्कथ के १० अध्ययन प्रतिपादित किये हैं । ‘त जहा’ वे इस प्रकार हे-

सुवाहु ! भदणदी य २, सुजाए ३, सुवासवे ४ तहेव जिणदासे ५,

धणवई य ६, महव्वले ७ भदणदी ८, महचदे ९, वरदत्ते १० ॥ १ ॥

सुखविपाक नामना पीणा श्रुतस्कथना भाव शु प्रतिपादन कर्था छे ? ‘तए ण से सुहम्मे अणगारे जनु-अणगार एव वयासी’ आ प्रभाषे पूछता सुधर्म-अणुगारे जणू अणुगार प्रति आ प्रभाषे खलु ‘एव खलु जबू ! समणेण जाव सपत्तेण सुहविवागाण दस अज्झयणा पणत्ता’ छे जणू । सिद्धि गतिने प्राप्त श्रमण भगवान महावीरे आ सुखविपाक नामना पीणा श्रुतस्कथना १० दश अध्ययन प्रति पादन करेला छे ‘त जहा’ ते आ प्रभाषे छे-

‘सुवाहु, १ भदणदी य, २ सुजाए, ३ सुवासवे, ४ तहेव जिणदासे, ५

धणवई य, ६ महव्वले ७ । भदणदी, ८ महचदे, ९ वरदत्ते, १० ॥१॥

काले तस्मिन् समये 'रायगिहे णयरे' राजगृह नगरमासीत् । तत्र 'गुणसिले चेइए' गुणशिलक चैत्यमासीत् । तस्मिन् चैत्ये=उद्याने 'सुहम्मे' सुधर्मा= सुधर्मस्वाभिनामको भगवतः । पञ्चमो गणधरः 'समोसडे' समवसृतः=शिव्यै सह समागतः । 'जबू जाव' जन्तुः यावत् 'पज्जुवासमाणे' पर्युपासीनः=सविनय सेवा कुर्वाणः 'एव वयासी' एवमासीत्=एव=वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्= अपृच्छत् 'जइ ण भते ! समणेण जाव सपणेण' यदि 'खलु' हे भदन्त ! श्रमणेन भगवता महावीरेण यावत्सिद्धिगतिनामरेय स्थान समाप्तेन 'दुहविवागाण' दुःखविपाकानां=दुःखविपाकाख्यप्रथमश्रुतस्कन्धस्य, 'अयमट्ठे' अयमर्थः=अयं=पूर्वोक्तप्रकार अर्थः=भावः, 'पणत्ते' पणत्तः=रुधितः स मया श्रुतः, सम्पत्ति 'सुहविवागाण भते' सुखविपाकानां हे भदन्त !, सुखविपाकाख्यस्य द्वितीयश्रुतस्कन्धस्य हे भगवन् ! 'मणणेण जाव सपणेण' श्रमणेन यावत्समाप्तेन, श्रमणेन भगवता महावीरेण यावत् सिद्धिगतिनामरेय स्थान समाप्तेन 'के अट्ठे' कोऽर्थः=को भावः 'पणत्ते' पणत्तः=रुधितः । 'तएण' ततः खलु

'रायगिहे णयरे' एक राजगृह नामका नगर था । उस में 'गुणसिले चेइए' गुणशिलक नामका एक चैत्य-उद्यान था । वहाँ 'सुहम्मे समोसडे' भगवान के पाचवें गणधर सुधर्मा स्वामी शिष्यो सहित पधारे । 'जबू जाव पज्जुवासेमाणे' जबूस्वामी ने सविनय सेवा करते हुए 'एव वयासी' उन से इस प्रकार पूछा । 'जइ ण भते समणेण जाव सपणेण दुहविवागाण अयमट्ठे पणत्ते, सुहविवागाण भते समणेण जाव सपणेण के अट्ठे पणत्ते' हे भदन्त ! यदि श्रमण भगवान् महावीर ने जो सिद्धि को प्राप्त हो चुके हैं दुःखविपाक नामक प्रथम श्रुतस्कन्ध का यह पूर्वोक्त दश अध्ययन रूप भाव निरूपित किया है—तो हे भदन्त ! उन्हीं प्रभु ने

'रायगिहे णयरे' राजगृह नामक नगर હતુ તેમાં 'ગુણસિલે ચેઇએ' શુભશિલક નામનું એક ચૈત્ય-ઉદ્યાન-બગીચો હતો 'સુહમ્મે સમોસડે' ભગવાનના પાંચમા ગણધર સુધર્મા સ્વામી શિષ્યો સહિત ત્યાં પધાર્યા, 'જબૂ જાવ પજ્જુવાસેમાણે' જબૂ-સ્વામીએ સવિનયપણે સેવા કરતાં થકા "એવ વયાસી" તેમને આ પ્રમાણે પૂછ્યું, 'જइ ण भते समणेण जाव सपणेण दुहविवागाण अयमट्ठे पणत्ते, सुहविवागाण भते समणेण जाव सपणेण के अट्ठे पणत्ते' हे भदन्त ! 'એ કે' શ્રમણ ભગવાન મહાવીર ને સિદ્ધિગતિને પ્રાપ્ત થયા છે તેમણે દુઃખવિપાકનામના પ્રથમ શ્રુતસ્કન્ધના તે પૂર્વોક્ત દશ અધ્યયનરૂપ ભાવે નિરૂપણ કર્યાં છે તેથી, ભદન્ત ! તે પ્રભુએ આ

॥ मूलम् ॥

एव खलु जंबू । तेणं कालेण तेणं समएणं हत्थिसीसे
 णामं णयरे होत्था, रिद्ध ३ । तत्थ ण हत्थिसीसस्स णयरस्स
 वहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए एत्थ णं पुप्फकरंडए णामं
 उज्जाणे होत्था सव्वोउय० । तत्थण कयवणमालपियस्स जक्ख-
 स्स जक्खाययणे होत्था दिव्वे० । तत्थ णं हत्थिसीसे णयरे
 अदीणसत्तु णामं राया होत्था महया० । तस्स णं अदीणसत्तुस्स
 रण्णो धारणीपामोक्ख देवीसहस्स ओरोहे यावि होत्था । तए
 णं धारणी देवी अप्पया कयाइ तसि तारिसगंसि वासभवणंसि
 सीहं सुमिणे पासइ, जहा मेहसस्स जम्मण तहा भाणियव्व,
 णवर सुवाहुकुमारे, जाव अल भोगसमत्थ यावि जाणंति,
 जाणित्ता अम्मापियरो पच्च पासायवडिसगसयाइं कारेति अब्भु-
 गय० भवण, एत्थ जहा महव्वलस्स रण्णो णवर पुप्फचूला-
 पामोक्खाण पच्चण्ह रायवरकण्णसयाण एगदिवसेण पाणि
 गिण्हावेति । तहेव पच्चसइओ दाओ जाव उप्पि पासायवरगए
 फुट्टमाणेहि जाव विहरइ ॥ सू० २ ॥

टीका

‘एव खलु’ इत्यादि । ‘एव खलु जंबू’ एव खलु हे जम्बूः ! ‘तेण कालेण
 तेण समएण’ तस्मिन् काले तस्मिन् समये ‘हत्थिसीसे णाम णयरे होत्था’ हस्ति-

‘एव खलु जंबू’ इत्यादि ।

प्रथम अध्ययन के अर्थ को स्पष्ट करने के लिये सुधर्म स्वामी
 कहते हैं कि ‘जंबू’ हे जंबू ! ‘एव खलु’ सुवाहु कुमार का चरित्र
 इस प्रकार है ‘तेण कालेण तेण समएण’ अवसर्पिणी कालके चतुर्थ
 आरे में ‘हत्थिसीसे णाम णयरे होत्था’ हस्तिशीर्ष नाम का एक नगर

‘एव खलु जंबू !’ इत्यादि

प्रथम अध्ययनना अर्थने स्पष्ट करवा भाटे सुधर्मा स्वामी कहे छे छे
 ‘जंबू’ छे जंबू ! ‘एव खलु’ सुवाहु कुमारनु याद्वि आ प्रभाछे छे ‘तेण कालेण
 तेण समएण’ अवसर्पिणी कालना योथा आरामा ‘हत्थिसीसे णाम णयरे होत्था’

‘જડ ણ’ યદિ સ્વલુ ‘મતે’ હે ભગવન્ ! ‘સમણેણ જાવ સપત્તેણ’ શ્રમણેન ભગવતા યાત્રસમાપ્તેન ‘સુહવિવાગાણ’ સુખવિપાકાના=વિપાકશ્રુતસ્ય દ્વિતીયશ્રુતસ્કન્ધસ્ય ‘દસ અજ્ઞયણા પણ્ણત્તા’ દશો યયનાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ, તેષુ ‘પદમસ્સ ણ’ પ્રથમસ્ય સ્વલુ ‘મતે’ હે ભદન્ત ! અજ્ઞયણમ્સ’ અયયનસ્ય ‘સુહવિવાગાણ’ સુખવિપાકાના ‘સમણેણ જાવ સપત્તેણ’ શ્રમણેન ભગવતા મહાવીરેણ યાત્ર સમાપ્તેન ‘કે અદ્દે પણ્ણત્તે’ કો ડર્ય. પ્રજ્ઞપ્ત. = કો ભાવઃ પ્રતિપાદિતઃ ? ‘તણ ણ’ તતઃ સ્વલુ ‘સે સુહમ્મે અણગારે’ સ સુધર્માડનગાર ‘જવુ અણગાર’ જન્મુનામાનમનગારમ્ ‘એવ વયાસી’ એવ=વત્સ્યમાણપ્રસારેણ, અવાદીત્-પ્રથમસ્ય સુગાહુકુમારસ્ય ચરિત્રમર્ણયત્ ॥ સૂ. ૧ ॥

સુગાહુ૧, ભદ્રનદી૨, સુજાત૩, સુવાસવ૪, જિનદાસ૫, ધનપતિ૬, મહાખલ૭, ભદ્રનદો૮, મહાચદ્ર૯, ઓર વરદત્તા૧૦ । યે અધ્યયન ફન નામો સે ફસ કારણ પ્રસિદ્ધ હુણ હૈ, કિ ડનકે ચરિત્રો કા ડન અધ્ય યનો મે વર્ણન કિયા ગયા હૈ ‘જડણ મતે સમણેણ જાવ સપત્તેણ સુહવિવાગાણ દસ અજ્ઞયણા પણ્ણત્તા’ જવૂ સ્વામી પુન. સુધર્મા સ્વામી સે પૂછતે હૈ કિ હે ભદત ! શ્રમણ ભગવાન મહાવીર ને કિ જો સિદ્ધિગતિ કો પ્રાપ્ત હો તુકે હ ફસ સુખવિપાક નામ દ્વિતીય શ્રુતસ્કન્ધ કે ૧૦ અધ્યયન પ્રરૂપિત કિયે હૈ । પરન્તુ ‘મતે’ હે ભદન્ત ! ડનમે સે ‘પદ મસ્સ ણ મતે અજ્ઞયણસ્સ સુહવિવાગાણ સમણેણ જાવ સપત્તેણ કે અદ્દે પણ્ણત્તે’ ડસકે પ્રથમ અધ્યયન કા ડન્હી શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પ્રશુને કયા ભાવ પ્રતિપાદિત કિયા હૈ ? ‘તણ ણ સે સુહમ્મે અણગારે જવુ અણગાર એવ વયાસી’ ફસ પ્રકાર જવૂ ઢારા પૂછે જાને પર સુધર્મ સ્વામીને ડનસે ફસ પ્રકાર કહા ॥ સૂ. ૧ ॥

સુગાહુ, ૧ ભદ્રનદી, ૨ સુજાત, ૩ સુવાસવ, ૪ જિનદાસ ૫ ધનપતિ, ૬ મહાખલ, ૭ ભદ્રનદી, ૮ મહાચદ્ર, ૯ અને વરદત્તા ૧૦, આ ફસ અધ્યયનો તે તે નામથી પ્રસિદ્ધ એ કારણથી થયા છે કે જે ઉપર અણુઓ તેના ચરિત્રો તે અધ્યયનમાં વર્ણન કરવામાં આવ્યા છે ‘જડણ મતે ! સમણેણ જાવ સપત્તેણ સુહવિવાગાણ દસ અજ્ઞયણા પણ્ણત્તા’ જવૂ સ્વામી કીરીથી સુધર્મા સ્વામીને પૂછે છ કે હે ભદન્ત ! શ્રમણ ભગવાન મહાવીર ને સિદ્ધિગતિને પામ્યા છે તેણે આ સુખવિપાક નામના ખીજા શ્રુતસ્કન્ધના ૧૦ ફસ ‘અયયન’ પ્રરૂપિત કરેલા છે, પરન્તુ ‘મતે’ હે ભદ ત ! તેમાથી ‘પદમસ્સ ણ મતે ! અજ્ઞયણસ્સ સુહવિવાગાણ સમણેણ જાવ સપત્તેણ કે અદ્દે પણ્ણત્તે’ પ્રથમ અધ્યયનના તે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પ્રશુએ શુ ભાવ પ્રતિપાદન કર્યા છે ? ‘તણ ણ સે સુહમ્મે અણગારે જવુ અણગાર એવ વયાસી’ જવૂ સ્વામીએ તે પ્રમાણે પૂછ્યુ ત્યારે સુધર્મા સ્વામીએ તેમને આ પ્રમાણે કહ્યુ ॥ સૂ. ૧ ॥

हिमवन्महामलयमन्दरमहेन्द्रसारः-महाहिमवानिव=एतन्नामरुवर्ष-परपर्वतः शुलहिम-
वत्पर्वतापेक्षया उच्चत्वायामोद्वेध (गाम्भीर्यं) विष्कम्भपरिक्षेपादिना रत्नमयपद्म-
वरवेदिकानानामणिरत्नमयकूटकल्पतरुश्रेणिप्रभृतिना क्षेत्रमर्यादाकारित्वेन च महान्
तथाऽयमदीनशत्रुर्मैदिनीपतिरपि शेषराजापेक्षया जातिकुलनीतिन्यायादिना विपुल-
धनकनकरत्नमणिमौक्तिकशङ्खशिलप्रवाल-राज्य-राष्ट्रवल-वाहन-कोश-कोष्ठागारा-
दिना जातिकुलधर्ममर्यादाकारित्वेन च महान् परीवर्त्ति, तथा सर्वजनमनोमोदक-
तया विस्तृतयशःकीर्तिरूपमुगन्धतया च मलयवत्, औदार्यधैर्यगाम्भीर्यादिगुणै-
र्मन्दरवत्=मेरुवत्, भूपट्टन्दे दिव्यद्विदिव्ययुति-दिव्यप्रभावादिभिर्महेन्द्रवत्=महेन्द्रा
भिधपर्वतविशेषवत् सारः=श्रेष्ठः । 'तस्स ण अदीणसत्तुस्स रण्णो' तस्य खलु

से एव परिक्षेप आदि से तथा रत्नमय पद्मवर वेदिका से, नाना-
मणियों एव रत्नों के कूट से, और कल्पतरुओं की श्रेणी आदि से
क्षेत्र की मर्यादा करने वाला होने के कारण महान माना जाता है,
उसी तरह यह अदीनशत्रु राजा भी अन्य राजाओं की अपेक्षा जाति
कुल, नीति एव न्याय आदि से, तथा विपुल धन, कनक, रत्न, मणि,
मौक्तिक, शङ्ख, शिला, प्रवाल, राज्य, सैन्य, राष्ट्र, सवारी कोश एव
कोष्ठागार, इत्यादि द्वारा जाति और कुलकी मर्यादा करने वाला होने
के कारण महान था । तथा-सर्वजनों के मनको आनन्दकारी होने से
और विस्तृत यश एव कीर्तिरूप सौरभ से सुरभित होने से मलय
पर्वत के समान था, तथा औदार्य धैर्य गाम्भीर्यादि गुणों से मेरु
पर्वत के समान था । अन्य राजाओं में दिव्य ऋद्धि से, दिव्ययुति
से, और दिव्य प्रभाव आदि से महेन्द्र पर्वत के समान श्रेष्ठ माना
जाता था । 'तस्सण अदीणसत्तुस्स रण्णो धारणीपामोक्ख देवीसहस्सं ओरोहे

परिक्षेप आदिथी तथा रत्नमय पद्मवर वेदिकाथी नाना मणियों अर्थात् रत्नाना कूटथी
अने कल्पतरुओंथी श्रेणी आदिथी क्षेत्रनी मर्यादा करनेपर डोवाथी मोटो मानवाभा
आवे छे, तेज प्रभावे, ते अदीनशत्रु राजा पण्य अन्य-णीज राज्ञ्योना मुकाभवे
नति, कुल, नीति, अने न्याय आदिभा, तथा विपुल धन, कनक, रत्न, मणि, मोति,
शङ्ख, शिला, प्रवाल, राज्य, राष्ट्र, सैन्य, सवारी, कोश, अने कीर्तिरूप सुवासथी
सुवासपूर्य डोवावी मलय पर्वतना समान छेतो, तथा उद्धारता 'धीरता=' गभीरता
आदि शुष्णोभा भेज पर्वत समान छेतो अन्य राज्ञ्योभा दिव्य ऋद्धिथी दिव्ययुतिथी
अने दिव्यप्रभाव आदिथी महेन्द्र पर्वतना समान श्रेष्ठ मानवाभा आवतो छेतो
'तस्स ण अदीणसत्तुस्स रण्णो धारणीपामोक्ख देवीसहस्सं ओरोहे यावि होत्था'

शीर्षे नाम नगरमासीत् । तत् कीदृशम् ? इत्याह—‘रिद्धं’ ऋद्धस्तिमितसमृद्धम्, इत्यादि । ‘तत्थ ण’ तत्र खलु ‘इत्थिंसीसस्स णयरस्स’ इत्तिशीर्षस्य नगरस्य ‘वाहिया’ वहि.=वहिर्भागे ‘उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए’ उत्तरपारस्त्ये दिग्भागे= ईशानकोणे, ‘एत्थ ण’ अत्र खलु एकस्मिन् स्थाने ‘पुप्फकरडए णाम उज्जाणे होत्था’ पुष्पकरण्डक नामोद्यानमासीत् । कीदृशम् ? इत्याह—‘सन्वोउयं’ सन्वो-उयपुष्पफलसमिद्धे रम्मे नदण्णणप्पगासे पासाईए दरिसणिज्जे अभिरूवे पडि रूवे’ सर्वर्तुंरूपुष्पफलसमृद्ध, रम्य, नन्दनवनप्रकाश, प्रासादीय, दर्शनीयम्, अभिरूपम्, प्रतिरूपम् । ‘तत्थ ण’ तत्र खलु तस्मिन्नुद्याने ‘कयवणमालपियस्स जक्खस्स जक्खाययणे होत्था’ कृतवनमालप्रियस्य यक्षस्य यक्षायातनमासीत् । तत्कीदृशम् ? ‘दिब्बे’ दिव्य=रमणीयम्, इत्यादि । ‘तत्थ ण’ तत्र खलु ‘इत्थिंसीसे णयरे’ इत्तिशीर्षे नगरे ‘अदीणसत्तू णाम राया होत्था’ अदीनशत्रुनाम राजा आसीत्, कीदृशः ? ‘महयां’ ‘महयाहिमवतमहतमलयमदरमहिंसारे’ महा

था । ‘रिद्धं’ यह नगर ऋद्ध, स्तिमित एव समृद्ध था । ‘तत्थण इत्थिंसीसस्स णयरस्स वाहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए एत्थ ण पुप्फकरडए णाम उज्जाणे होत्था’ उस इत्तिशीर्ष नगर के बाहिर की ओर ईशान-कोण में पुष्पकरडक नामका एक बगीचा था । ‘सन्वोउयं तत्थ ण कयवणमालपियस्स जक्खस्स जक्खाययणे होत्था’ यह सब ऋतुओं के पुष्प और फलों से समृद्ध था, उस बगीचे में कृतवनमालप्रिय यक्षका एक आयातन था । ‘दिब्बे’ जो बहुत ही रमणीय था । ‘तत्थ ण इत्थिंसीसे णयरे अदीणसत्तू णाम राया होत्था’ उस इत्तिशीर्ष नगर में अदीन-शत्रु नामका राजा था । ‘महयां’ जिस प्रकार महाहिमवान पर्वत क्षुल्लक हिमवत पर्वत की अपेक्षा ऊँचाई से, गभीरता से, विष्कभ

इत्तिशीर्ष नामनु अेक नगर इत्तु ‘रिद्धं’ आ नगर ऋद्ध, स्तिमित अेव समृद्ध इत्तु ‘तत्थ ण इत्थिंसीसस्स णयरस्स वाहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए एत्थ ण पुप्फकरडए णाम उज्जाणे होत्था’ ते इत्तिशीर्ष नगरना अडारना बागमा छथान पुष्पाभा पुष्पकरडक नामनो अेक अगीचो इत्तो ‘सन्वोउयं तत्थ ण कयवणमालपियस्स जक्खस्स जक्खाययणे होत्था’ ते सर्व ऋतुओना पुल अने इणोथी लरपुर इत्तो ते अगीच्यामा कृतवनमालप्रिय यक्षनु निवास स्थान इत्तु ‘दिब्बे’ ते धलु न शोलायमान इत्तु ‘तत्थ ण इत्थिंसीसे णयरे अदीणसत्तू णाम राया होत्था’ ते इत्तिशीर्ष नगरमा अदीनशत्रु नामना राजा इत्ता ‘महयां’ ते प्रभाणे महाहिमवान पर्वत, क्षुल्लक हिमवत पर्वतनी अपेक्षा उचाछथी, अलीरताथी विष्कभथी अने

हिमवन्महामलयमन्दरमहेन्द्रमारः-महाहिमवानिव=एतन्नामऋषयःपर्वतः शुद्धहिम-
वत्पर्वतापेक्षया उच्चत्वायामोद्वेध (गाम्भीर्यं) विष्कम्भपरिक्षेपादिना रत्नमयपद्म-
वरवेदिकानानामणिरत्नमयकूटकल्पतरुश्रेणिप्रभृतिना क्षेत्रमर्यादाकारित्वेन च महान्
तथाऽयमर्दानशत्रुर्मैदिनीपतिरपि शेषराजापेक्षया जातिकुलनीतिन्यायादिना विपुल-
धनरुनरत्नमणिमौक्तिकशङ्खशिलप्रवाल-राज्य-राष्ट्र-वाहन-कोश-कोष्ठागारा-
दिना जातिकुलर्मर्यादाकारित्वेन च महान् श्रीवर्चः, तथा सर्वजनमनोमोदक-
तया विस्तृतयशःकीर्तिरूपमृगन्तया च मलयवत्, औदार्यधैर्यगाम्भीर्यादिगुणै-
र्मन्दरवत्=मेरुवत्, भूपट्टन्दे दिव्यद्विदिव्यश्रुति-दिव्यप्रभावादिभिर्महेन्द्रवत्=महेन्द्रा
भिःपर्वतविशेषवत् सार=श्रेष्ठ । 'तस्मिन् ण अदीणसत्तुस्स रण्णो' तस्य खलु

से एव परिक्षेप आदि से तथा रत्नमय पद्मवर वेदिका से, नाना-
मणियों एवं रत्नों के कूट से, और कल्पतरुओं की श्रेणी आदि से
क्षेत्र की मर्यादा करने वाला होने के कारण महान माना जाता है,
उसी तरह यह अदीनशत्रु राजा भी अन्य राजाओं की अपेक्षा जाति
कुल, नीति एवं न्याय आदि से, तथा विपुल धन, कनक, रत्न, मणि,
मौक्तिक, शङ्ख, शिला, प्रवाल, राज्य, सैन्य, राष्ट्र, सवारी कोश एवं
कोष्ठागार, इत्यादि द्वारा जाति और कुलकी मर्यादा करने वाला होने
के कारण महान था । तथा-सर्वजनों के मनको आनन्दकारी होने से
और विस्तृत यश एवं कीर्तिरूप सौरभ से सुरभित होने से मलय
पर्वत के समान था, तथा औदार्य धैर्य गाम्भीर्यादि गुणों से मेरु
पर्वत के समान था । अन्य राजाओं में दिव्य रुद्धि से, दिव्यश्रुति
से, और दिव्य प्रभाव आदि से महेन्द्र पर्वत के समान श्रेष्ठ माना
जाता था । 'तस्मिन् ण अदीणसत्तुस्स रण्णो धारणीपामोक्ख देवीसहस्स ओरोहे

परिक्षेप आदिथी तथा रत्नमय पद्मवर वेदिकाथी नाना मणियो अर्थात् रत्नाना कूटथी
अने कल्पतरुओनी श्रेणी आदिथी, क्षेत्रनी मर्यादा करनार होवाथी मोटो मानवाभा
आवे ठे, तेर प्रभावे, ते अदीनशत्रु राजा पण्य अन्य-णीय राजाओना मुकाबले
नति, कुव, नीति, अने न्याय आदिमा, तथा विपुल धन, कनक, रत्न, मणि, मोति,
शङ्ख, शिला, प्रवाल, राज्य, राष्ट्र, सैन्य, सवारी, कोश, अने कीर्तिरूप सुवासथी
सुवासपूर्ण होवाथी मलय पर्वतना समान हुतो, तथा उद्धारता 'धीरता=' गभीरता
आदि शुष्ठाभा मेरु पर्वत समान हुतो अन्य राजाओमा दिव्य रुद्धिथी दिव्यश्रुतिथी
अने दिव्यप्रभाव आदिथी महेन्द्र पर्वतना समान श्रेष्ठ मानवाभा आवतो हुतो
'तस्मिन् ण अदीणसत्तुस्स रण्णो धारणीपामोक्ख देवीसहस्स ओरोहे यावि होत्था'

અદીનશત્રોઃ રાજ્ઞઃ 'ધારણીપામોચલ' ધારણીપ્રમુલ 'દેવીસહસ્ત' દેવીસહસ્ત=ધારણી પ્રમુલાઃ સહસ્ત્રદેવ્યઃ 'ઓરોહે યાત્રિ' અરોરે ચાપિ=અન્ત.પુરે 'હોત્યા' આસીત્ । 'તણ ણ ધારણીદેવી' તતઃ સ્વલુ સા ધારણી દેવી 'અણ્ણયા કયાઈ' અન્યદા મ્દાચિત્ 'તસિ તારિસગસિ' તસ્મિન્ તાદૃશે=પૂર્વભગોપાર્જિતપુણ્યપુજ્ઞાના પ્રાણિના યોગ્યે 'વાસભવણસિ' વાસભવને-શયનગૃહે સુપ્તા સતી 'સીહ' સિંહ 'સુમિણે' સ્વપ્ને 'પાસઈ' પશ્યતિ 'જહા મેહસ્સ જમ્મણ તહા માણિયવ્વ' યથા મેઘસ્ય= જ્ઞાતાધર્મકથાદ્ર સૂત્રસ્ય પ્રથમા યયને મેઘકુમારસ્ય જન્મવર્ણન તથાઽત્રાપિ ભણિતવ્ય =જ્ઞાતવ્યમ્ 'ળવર' નવરઅયમેવ વિશેષ., અત્ર અકાલમેઘદોહદયક્તવ્યતા નાસ્તિ । તતઃ સ્વલુ તસ્ય સુવાહુકુમારસ્ય માતાપિતરો- 'સુવાહુકુમારે' સુવાહુકાર ઈતિ નામ 'જાવ' યાવત્ 'અલ' પરિપૂર્ણે 'ભોગસમત્થ યાવિ' ભોગસમર્થ ચાપિ= ચક્રાગેઽવધારણાર્થક., 'અપિ' નિશ્ચયાર્થક. 'જાણતિ' જાનીતઃ 'જાણિત્તા' જ્ઞાત્વા

યાવિ હોત્યા' હિસ અદીનશત્રુ ગજા કે અન્ત પુર મેં ધારણી પ્રમુલ હજાર દેવિયા થી । 'તણ ધારણી દેવી અણ્ણયા કયાઈ તસિ તારિસગસિ વાસ ભવણસિ સીહ સુમિણે પાસઈ' એક સમય કી વાત હૈ કિ ધારણી દેવી કિસી સમય પુણ્યવાન પ્રાણિયોં કે સોને યોગ્ય શય્યા પર સોઈ થી ડસને સ્વપ્ન મે સિંહ દેખા 'જહા મેહસ્સ જમ્મણ તહા માણિયવ્વ' જ્ઞાતા-ધર્મકથાદ્ર સૂત્ર કે પ્રથમ અધ્યયન મે મેઘકુમાર કે જન્મ કે વર્ણન કી તરહ વહા પર મી સમજના ચાહિયે । 'ળવર સુવાહુકુમારે જાવ અલ ભોગસમત્થ યાવિ જાણતિ જાણિત્તા' હિસ મે વિશેષતા યહ હૈ કિ મેઘ કુમાર કી માતા કો અકાલ મેઘકા દોહદ હુઆ થા, યહાં પર એસા નહી હુઆ । હિસ શુભ સ્વપ્ન સે સુવાહુ કુમાર કા જન્મ હુઆ ।

તે અદીનશત્રુ રાજાના અન્ત પુરમા ધારણી પ્રમુખ હજાર દેવીઓ હતી 'તણ ધારણી દેવી અણ્ણયા કયાઈ તસિ તારિસગસિ વાસભવણસિ સીહ સુમિણે પાસઈ' એક સમયની વાત છે કે ધારણી દેવી કોઈ એક સમય પુણ્યવાન પ્રાણીઓને સુવા-શયન કરવા યોગ્ય શય્યા પર સુતી હતી ત્યારે તેણે સ્વપ્નામાં સિંહ બોલે 'જહા મેહસ્સ જમ્મણ તહા માણિયવ્વ' જ્ઞાતાધર્મકથાગ-સૂત્રના પ્રથમ અધ્યયનમાં મેઘકુમારના જન્મના વર્ણન પ્રમાણે અહીં પણ સમજાવેલું 'ળવર સુવાહુકુમારે જાવ અલભોગસમત્થ યાવિ જાણતિ જાણિત્તા' તેમાં વિશેષતા એ છે કે મેઘ કુમારની માતાને અકાળે મેઘનો દોહદ મનોરથ થયો હતો, અહીં આગળ એ પ્રમાણે નથી થયું એ શુભ સ્વપ્નથી સુબાહુ કુમારનો જન્મ થયો સુબાહુ કુમારને

‘अम्मापियरो’ अम्मापितरौ ‘पच पासायवडिसगसयाइ’ पञ्च प्रासादावतसकशतानि = पञ्चशतसख्यकान् श्रेष्ठप्रासादानित्यर्थः ‘करेति’ कारयतः । कीदृशान् प्रासादान् कारयतः ? इत्याह—अब्भुगय० ‘अब्भुगयमूसिय पडसियमि मणिणगस्यणभत्तिचित्ते’ अभ्युदगतोच्छ्रितान् = अत्युच्चान् ‘अब्भुगय’ इत्यत्र द्वितीयान्हुवचनलोप आर्पत्वात्, पडसितानि = प्रकृष्टहासयुक्तानि = श्वेतोज्ज्वलप्रभया हसत इवेत्यर्थः, मणि-
कनकरत्नभक्तिचित्रान् = पञ्चवर्णरत्नानां भक्तिभिः = विच्छिन्तिविशेषैः चित्राणि यत्र तान्, इत्यादि प्रासादवर्णनं ज्ञातामत्रोक्तमेप्रकुमारप्रासादवद् विज्ञेयम् । तेषां प्रासा-
दानां मध्ये ‘एग च ण मह भवण’ एक च खलु महद् भवनं कारयतः । तत्र एकम् = अद्वितीयं शोभादिगुणतस्तत्सदृशद्वितीयरहितम्, महत् = अतिविशालं, प्रधानं पद्म-
स्तुसम्पन्नविधिसाख्यसम्पन्नं सौत्सव्यं वा, भवनम् = अभयदानमुपायदानादिभिः
समुपार्जितपुण्यपुञ्जानां पुण्यभोगाय भवतीति भवनं, तत् कारयतः । ननु किं

सुगहकुमार को माता और पिताने जब परिपूर्णरूप से भोगों के भोगने में समर्थ जाना, तब ‘अम्मापियरो पच पासायवडिसगसयाइ कारेति’ उन्होंने पाचसौं ऊँचे सुन्दर प्रासाद इसके लिये बनवाये ‘अब्भुगय० भवण एव’ ये प्रासाद अत्यन्त ऊँचे थे । अत्यन्त बबल होने के कारण ऐसे मालूम पड़ते थे कि मानो ये हँस ही रहे हों । इन में नाना प्रकार के मणियों, सुवर्ण एवं रत्नों की विचित्र रचना से अनेक चित्र बने हुए थे । राजा ने उन प्रासादों के बीचोबीच एक बड़ाभारी भवन भी बनवाया । जो अपनी शोभा से अद्वितीय एवं विशेष विस्तृत था । यह छोटे ऋतुओं के समय की शोभा से संपन्न था । जिन्होंने अभय सुपात्र — दानादिक से पुण्य अर्जित किया है ऐसे पुरुषों को अपने कृत पुण्य के फलको भोगने के लिये जो स्थान विशेष

माता અને પિતાએ બધારે પરિપૂર્ણરૂપથી ભોગો ભોગવવામાં મર્મર્ય બાધ્યા ત્યારે ‘અમ્માપિયરો પચ પાસાયવડિસગસયાઈ કારેતિ’ તેણે પાચસો (૫૦૦) ઉંચા અને સુંદર મહેલ તે કુમાર માટે બનાવ્યા ‘અબ્ભુગય૦ ભવણ એવ’ તે મહેલ બહુજ ઉંચા હતા અત્યંત ધબલ (શ્વેત) હોવાના કારણે બાણે હસતા હોય તેવા જણાતા હતા, તેમાં અનેક પ્રકારના મણિઓ, સુવર્ણ અને રત્નોની વિચિત્ર રચનાથી અનેક ચિત્રો બનાવ્યા હતા રાજાએ તે મહેલોના વચ્ચે એક મોટું ભવન બનાવ્યું હતું તે પોતાની શોભામાં અનેક અને વિસ્તૃત હતું તે છ ઋતુઓના સમયની શોભાથી સંપન્ન હતું જેણે ‘અભય સુપાત્રદાન’ આપીને પુણ્ય પ્રાપ્ત કર્યું હોય એવા રૂપોને પોતાના કરેલા પુણ્યના ફળને ભોગવવા માટે જે સ્થાન વિશેષ મળે છે તેનું

तथैव=महानलराजवदेव 'पचसइओ दाओ' पञ्चशतिको दायः=हिरण्यादीना
प्रत्येक पञ्चशतसख्यकः दायः=धातुकम् पञ्चशतकन्यकाना स्वस्वमातापितृभ्या
दीयमान द्रव्यम्, एकैककन्यकामातापितृभ्या हिरण्यादीना प्रत्येक पञ्चश-
तसख्यकः २दायः प्रदत्त इत्यर्थः । 'उर्षिपासायवरगए' उपरिप्रासादवरगतः=
सर्वोच्चप्रासादस्थितः=प्रासादोपरिभूमिकाऽस्थितः, 'फुटमाणेहि' स्फुटद्भिः सवेग
वाद्यमानैः 'जाव' यावत् अत्र यावच्छब्देन 'मुइगमत्वएहि' मृदङ्गमस्तकैः मृदङ्गमुख-
पुटैः, वरतरुणीसप्रयुक्तैः, द्वात्रिंशत्पात्रनिम्बनाटकैः उपगीयमानः २ उपलाल्यमानः
२ उदारान् मनुष्यसम्बन्धिनः कामभोगान् भुञ्जानः इति सम्राट् 'विहरइ'
विहरति ॥ सू० २ ॥

॥ मूलम् ॥

तेणं कालेण तेण समए समणे भगव महावीरे
समोसढे, परिता णिग्गया, अदीणसत्तु जहा कूणिण णिग्गए ।

इन कन्याओं का सब का एक ही दिन सुगह कुमार के साथ विवाह
हुआ था । और जिस प्रकार महावल राजा को श्वशुरपक्ष से
दहेज में सुवर्ण आदि दायभाग ५००-५०० की संख्या में प्राप्त
हुआ था । 'तथैव पच सइओ दाओ' इसी प्रकार हर एक कन्या के
माता पित्ताने भी अपने जामाता सुगह कुमार को ५००-५०० की
संख्या में प्रत्येक दहेज की चीजें प्रदान कीं । 'जाव उर्षि पासाय
वरगए फुटमाणेहि जाव विहरइ' सुगहकुमार इन ५०० स्त्रियों के साथ
उपरिभवनों में रहकर कभी बाजों को सुनता तो कभी २ बत्तीस
प्रकार के नाटकों को देखता । इस प्रकार उदार मनुष्यसम्बन्धी काम-
भोगों को भोगता हुआ रहने लगा ॥ सू० २ ॥

कन्याओंना ओकण द्विसे सुगहकुमार साथे विवाह थया हुता अने ओ प्रभाछे
महावल राजाने सासरा पक्ष तरइथी दहेज-पडेरामणीमा सोना-आदि दाय
भाग ५००-५०० नी सख्यामा प्राप्त थया हुता, 'तथैव पच सइओ दाओ'
तेण प्रभाछे, आ स्थणे पणु दरेक कन्याना माता-पिताछे पणु पित्ताना नमाछे
सुगह कुमारने पायसे-पायसेनी सख्यामा तामा दहेज पडेरामणीनी शीजे
आपी हुती 'जाव उर्षिपासाय वरगए फुटमाणेहि जाव विहरइ' सुगह कुमार
ते ५०० पायसे श्रीओनी साथे अपनना उपरना भागमा रडेता अने क्यारेक
वाल्त्रो साजता हुता क्यारेक नगीस प्रकारना नाटको नेता हुता आ प्रभाछे
मनुष्य सणधी उदार कामभोगेने लोगवता थका रडेता लाया (सू० २)

નામ ભવન કથ પ્રાસાદઃ ? ઉચ્યતે-ભવન, દૈર્ઘ્યાપેક્ષયા કિંચિન્ન્યૂનોચ્છ્રાયક, પ્રાસાદસ્તુ દૈર્ઘ્યાપેક્ષયા દ્વિગુણોચ્છ્રાયકઃ । અથવા-એકભૂમિક ભવનમ્, અનેક ભૂમિકઃ પ્રાસાદ ઇતિ । ભવનર્ણનમપિ જ્ઞાતામૂત્રે મેઘકુમારભવને વર્ણને વિલોકનીયમ્ ।

इह च प्रासादा यधूनिमित्त, भवनतु कुमारयेति निवेकः । एवम्=अनेनैव प्रकारेण पाणिग्रहणवर्णन 'जहा' यथा येन प्रकारेण 'महच्चलस्स रण्णो' महाबलस्य=भगवती-सूत्रोक्तमहाबलस्य राज्ञा र्णन, तयैव सर्वं विज्ञेय 'णवर' नवरम्=अत्राय विशेषः-अस्य सुबाहुकुमारस्य 'पुप्फचूलापामोक्खाण' पुष्पयूलाप्रमुखाणा 'पचण्ह रायवरकण्णा-सयाण' पञ्चाना राजवरकन्याशताना= पञ्चशतसख्यकाना श्रेष्ठराजकन्यानाम् 'एगदिवसेण' एरुदिरसे=एरुस्मिन्नेव दिरसे 'पाणिं गिण्हावेंति' पाणिं ग्राहयतः, सुबाहुकुमारस्य पञ्चशतराजकन्याभिः सह विवाह कारयत इति भावः । 'तदेव'

પ્રાસ હોતા હૈં ઉસકા નામ ભવન હૈં । દીર્ઘતા કી અપેક્ષા ઝુચાઈ મેં જો કુછ કમ હોતા હૈં વહ ભવન, તથા અપની દીર્ઘતા સે જિસ કી દૂની ઝુચાઈ હોતી હૈં વહ પ્રાસાદ હૈં, યહી ભવન ઓર પ્રાસાદ મે અન્તર હૈં, અથવા એક ભૂમિ આગન વાલા ભવન ઓર અનેક ભૂમિવાલા પ્રાસાદ હોતા હૈં । રાજાને ભવન બનવાયા થા વહ કુમાર કે નિવાસ કે લિયે થા એવ પ્રાસાદ વધુઓં કે લિયે થે । ભગવતી સૂત્ર મેં 'જહા મહચ્ચલ સ્સ રણ્ણો' જિસ પ્રકાર મહાબલ રાજા કે વિવાહ કા વર્ણન કિયા ગયા હૈં, ઉસી પ્રકાર સુબાહુકુમાર કે વિવાહ કા વર્ણન બી સમજના ચાહિયે । 'ણવર' યહા યહ વિશેષ હૈં-હસ સુબાહુકુમાર કા પાચસો (૫૦૦) કન્યાઓં કે સાથ પાણિગ્રહણ હુઆ થા । 'પુપ્ફચૂલા-પામોક્ખાણ પચણ્હ રાયવર-કણ્ણા સયાણ એગ દિવસેણ પાણિ ગિણ્હાવેંતિ' હન મે પુષ્પચૂલા બડી થી ।

નામ ભવન છે લગાઈની અપેક્ષાએ જે ઉચ્ચાઈમા ઓછુ હોય છે તે ભવન છે, તથા પોતાની લગાઈથી જેની બમણી ઉચ્ચાઈ હોય છે તે મહેલ છે ભવન અને પ્રાસાદ-મહેલમા અન્તર-ફરક એટલો છે, અથવા એક ભૂમિ આગણવાળા તે ભવન અને અનેક ભૂમિ આગણવાળા તે મહેલ કહેવાય છે । રાજાએ જે ભવન બનાવરાવ્યું હતું તે રાજકુમારના નિવાસ માટે હતું અને જે મહેલ હતો તે વહુઓના નિવાસ માટે હતો । ભગવતી સૂત્રમા 'જહામહચ્ચલસ્સ રણ્ણો' જે પ્રમાણે મહાબલ રાજાના વિવાહનું વર્ણન કરેલું છે તે પ્રમાણે સુબાહુ કુમારના વિવાહનું વર્ણન સમજી લેવું 'ણવર' અહીં એટલું વિશેષ છે તે સુબાહુ કુમારને પાચસો (૫૦૦) કન્યાઓની સાથે પરિગ્રહણ (લગ્ન) થયું હતું 'પુપ્ફચૂલાપામોક્ખાણ પચણ્હ રાયવરકણ્ણા સયાણ એગદિવસેણ પાણિ ગિણ્હાવેંતિ' તે સૌમા પુષ્પચૂલા ઓટી હતી, તે તમામ

निर्गता श्रीमहावीरस्वामिन वदितुं वहिर्निस्तृता 'अदीनशत्रु' अदीनशत्रु राजा
'जहा कूणिण' यथा कूणिणः=कूणिणराजवत् 'णिग्गए' भगवद्वन्दनार्थं निर्गतः
'सुबाहुवि' सुबाहुरपि=सुबाहुकुमारोऽपि 'जहा जमाली' (श. ९, उ. ३) यथा जमालिः=
भगवती मूत्रोक्तजमालिः 'तहा' 'तथैव' 'रहेण णिग्गए' रथेन निर्गतः=रथमारुह्य निर्गत
इत्यर्थः । 'जाय' यायत्-पञ्चाभिगमेन भगवत्. समीपे समागत्य वन्दननमस्कार-
पूर्वकं पर्युपासते । भगवता तस्या महातिमहालयाया पर्पदि 'धम्मो कट्ठिओ'
धर्म. कथितः 'राया' राजा अदीनशत्रुः, धर्मं श्रुत्वा स्वभवनं गतः. 'परिसा
गया' परिपदपि प्रतिनिवृत्ता । 'तए ण से' सुबाहुकुमारं ततः खलु स
सुबाहुकुमार 'समणस्स भगवओ महावीरस्स' श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य

समय मे श्रमण भगवान् महावीर ग्रामानुग्राम विहार करते हुए हस्ति-
शीर्षं नगर के पुष्पकरडक उद्यान मे आये । जनता उनके दर्शनार्थ
अपने-२ स्थान से निकली, राजा अदीनशत्रु भी कूणिक राजा की तरह
बड़े ही ठाटबाट से निम्ला, भगवती सूत्र (श ९ उ. ३) मे प्रभुवदना के लिये
जमाली के निकलने का जिस प्रकार वर्णन किया गया है, ठीक उसी
प्रकार से सुबाहु कुमार भी श्रमण भगवान् महावीर प्रभु की वदना
निमित्त अपने स्थान से रथ पर स्वार होकर निकला । पञ्च प्रकार
के अभिगमन से भगवान के समीप पहुँच कर वह वदनानमस्कार-
पूर्वक प्रभु की पर्युपासना करने लगा । प्रभुने उस आई हुई परिपद
मे धर्म का उपदेश दिया । परिपद और राजा धर्म देशना सुनकर
अपने-२ स्थान पर गये । 'तए ण से सुबाहुकुमारे समणस्स भगवओ महा-
वीरस्स अतिए धम्म सोच्चा निसम्म इदुतुट्ठे उट्ठाए उट्ठेइ' पश्चात् सुबाहु कुमार

भगवान महावीर ग्रामानुग्राम विहार करता हस्तिशीर्षं नगरना पुष्पकरडक अजीव्यामा
पथायां भावसे तेभना दर्शन भाटे पोताना आनथी नीकज्या, राजा पणु द्रुल्लिङ्क
राजना प्रभाणु मोटा ठाठ-भाठथी नीकज्या भगवती सूत्रमा प्रभु वदना भाटे जमालीना
नीजणवा सणधे जे प्रकारनु वर्णन छे तेज प्रभाणु सुबाहु कुमार पणु श्रमण भगवान
महावीर प्रभुने वदना करवा भाटे पोताना आनथी रथ-पर सवार यधने निजणवा छे
पाय प्रकारना अभिगमनथी भगवानना समीप जधने तेओ वदना-नमस्कार पूर्वक
प्रभुनी पर्युपासना करवा लाज्या. प्रभुने ते आवेदी परिपदमा धर्मने उपदेश आये,
पछी ते परिपद अने राजा धर्मने उपदेश आसणी सौ पोताना स्थान पर गया
'तएण से सुबाहुकुमारे समणस्स भगवओ महावीरस्स अतिए धम्म सोच्चा
निसम्म इदुतुट्ठे उट्ठाए उट्ठेइ' पछी सुबाहुकुमार श्रमण भगवान महावीरना पासथी

સુવાહુ વિ જહા જમાલી તહા રહેણ ગિગ્ગણ, જાવ ધમ્મો
 કહિઓ રાયા પરિસા ગયા । તણે પં સે સુવાહુકુમારે સમણસ્સ
 ભગવઓ મહાવીરસ્સ અતિણે ધમ્મ સોચ્છા ગિસમ્મ હટ્ટુટ્ટે
 ઉટ્ટાણ ઉટ્ટેહ, ઉટ્ટિત્તા જાવ એવ વયાસી-સદ્દહામિ ણ ભતે
 નિગ્ગથ પાવયણ જાવ જહા ણ દેવાણુપ્પિયાણ અતિણે વહવે
 રાઈસરજાવપ્પભિઈઓ મુઢા ભવિત્તા અગારાઓ અણગારિય પવ્વ-
 ઇયા ણો ચલ્હુ અહ તહા સચાણમિ મુઢે ભવિત્તા અગારાઓ
 અણગારિય પવ્વહિત્તાણ, અહણ્ણં દેવાણુપ્પિયાણ અતિણે પચાણુ-
 વ્વહિય સત્તસિક્ખાવહિય દુવાલસવિહ ગિહિધમ્મ પઢિવજ્જિસ્સામિ ।
 અહાસુહ દેવાણુપ્પિયા । મા પઢિવધ કરેહ । તણે પં સે સુવાહુ-
 કુમારે સમણસ્સ ભગવઓ મહાવીરસ્સ અતિણે પચાણુવ્વહિય
 સત્તસિક્ખાવહિય દુવાલસવિહ ગિહિધમ્મ પઢિવજ્જહ, પઢિવજ્જિત્તા
 તમેવ રહ દુરુહહ । દુરુહિત્તા જામેવ દિસ પાઉબ્ભૂણ તમેવ
 દિસં પઢિગણ ॥ સૂ. ૩ ॥

ટીકા

‘તેણ કાલેણ’ इत्यादि । ‘તેણ કાલેણ તેણ સમણ’ તસ્મિન્
 કાલે તસ્મિન્ સમયે ‘સમણે ભગવ મહાવીરે’ શ્રમણો ભગવાઃ મહાવીરઃ સમો-
 સદે’ સમવસ્યતઃ=ગ્રામાનુગ્રામ વિશ્વરન્ સમાગત’ । ‘પરિસા ગિગ્ગયા’ પરિવદ્

‘તેણ કાલેણ’ इत्यादि ।

‘તેણ કાલેણ તેણ સમણ સમણે ભગવ મહાવીરે સમોસદે, પરિસા
 ગિગ્ગયા, અદીણસત્તુ જહા કૂણિણ ગિગ્ગણ, સુવાહુ વિ જહા જમાલી રહેણ
 ગિગ્ગણ, જાવ ધમ્મો કહિઓ, રાયા પરિસા ગયા’ उस काल और उस

‘તેણ કાલેણ’ इत्यादि

‘તેણ કાલેણ તેણ સમણ સમણે ભગવ મહાવીરે સમોસદે, પરિસા
 ગિગ્ગયા, અદીણસત્તુ જહા કૂણિણ ગિગ્ગણ, સુવાહુ વિ જહા જમાલી રહેણ ગિગ્ગણ,
 જાવ ધમ્મો કહિઓ, રાયા પરિસા ગયા’ ते क्षणमा अने ते समयने विषे श्रमण

निर्गता श्रीमहावीरस्वामिन वदितुं बहिर्निष्कृता 'अदीनसत्त' अदीशत्रू राजा
'जहा कूणिण' यथा कूणिणः=कूणिमराजवत् 'णिग्गए' भगवद्वन्दनार्थं निर्गतः
'सुगहुरि' सुगहुरपि=सुगहकुमारोऽपि 'जहा जमाली' (श. ९, उ ३) यथा जमालिः=
भगवती भूयोक्तजमालिः 'तहा' 'तथैत्र' 'रहेण णिग्गए' रथेन निर्गतः=रथमारुह्य निर्गत
इत्यर्थः । 'जाय' यायत्-पञ्चाभिगमेन भगवतः समीपे समागत्य वन्दनमस्कार-
पूर्वकं पर्युपासते । भगवता तस्या महातिमहालयाया पर्यदि 'धम्मो कहिओ'
धर्मः कथितः 'राया' राजा अदीनशत्रुः, धर्मं श्रुत्या स्वभवन गतः 'परिसा
गया' परिपदपि प्रतिनिवृत्ता । 'तए ण से' सुगहकुमारे' ततः खलु स
सुगहकुमार 'समणस्स भगवओ महावीरस्स' श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य

समय मे श्रमण भगवान् महावीर ग्रामानुग्राम विहार करते हुए हस्ति-
शीर्ष नगर के पुष्पकरडक उद्यान मे आये । जनता उनके दर्शनार्थ
अपने-२ स्थान से निकली, राजा अदीनशत्रु भी कूणिक राजा की तरह
बड़े ही ठाटपाट से निकला, भगवती सूत्र (श ९ उ. ३) मे प्रभुवदना के लिये
जमाली के निकलने का जिस प्रकार वर्णन किया गया है, ठीक उसी
प्रकार से सुगह कुमार भी श्रमण भगवान् महावीर प्रभु की वदना
निमित्त अपने स्थान से रथ पर स्वार होकर निकला । पञ्च प्रकार
के अभिगमन से भगवान के समीप पहुँच कर वह वदनानमस्कार-
पूर्वक प्रभु की पर्युपासना करने लगा । प्रभुने उस आई हुई परिपद
मे धर्म का उपदेश दिया । परिपद और राजा धर्म देशना सुनकर
अपने-२ स्थान पर गये । 'तए ण से सुगहकुमारे समणस्स भगवओ महा-
वीरस्स अतिए धम्म सोच्चा निसम्म हट्ठुट्ठे उट्ठाए उट्ठेइ' पश्चात् सुगह कुमार

भगवान महावीर ग्रामानुग्राम विहार करता हस्तिशीर्ष नगरना पुष्पकरडक भगीश्यामा
पधार्या मायुसे तेमना दर्शन भाटे पोताना स्थानथी नीकल्या, राजा पण्डु कूळिक
राजना प्रमाछे मोटा हाठ-माठथी नीकल्या भगवती सूत्रमा प्रभु वदना भाटे जमालीना
नीकणवा सणधे जे प्रकारनु वरुन छे तेज प्रमाछे सुगह कुमार पण्डु श्रमण भगवान
महावीर प्रभुने वदना करवा भाटे पोताना स्थानथी रथ-पर सवार यधने निकल्या छे
पाय प्रजारना अभिगमनथी भगवानना समीप यधने तेजो वदना-नमस्कार पूर्वक
प्रभुनी पर्युपासना करवा लाग्या प्रभुजे ते आवेली परिपदमा धर्मना उपदेश आय्यो,
पछी ते परिपद अने राजा धर्मना उपदेश साभणी सौ पोताना स्थान पर गया
'तएण से सुगहकुमारे समणस्स भगवओ महावीरस्स अतिए धम्म सोच्चा
निसम्म हट्ठुट्ठे उट्ठाए उट्ठेइ' पछी सुगहकुमार श्रमण भगवान महावीरना पासथी

‘અતિપ’ અન્તિકે=સમીપે ‘ધમ્મ’ ધર્મ=શ્રુતચારિત્રલક્ષણમ્=અગારાનગારલક્ષણમ્= ધર્મ ‘સોચા’ શ્રુત્વા ‘ણિસમ્મ’ નિશમ્ય=પ્રાપ્તત્વેન હૃદયગર્ભ ‘દ્દત્તુદ્દે’ હૃદયતુદ્દે=હૃદયો હૃદયે પ્રફુલ્લઃ, તુદ્દો મનસિ તપ્ત. સન્ ‘ઉદ્ઘાપ’ ઉત્થયા= સ્વકૃતોત્થાનત્થિયા ‘ઉદ્ઘેડ’ ઉત્તિષ્ઠતિ, ‘ઉદ્ઘિત્તા’ ઉત્થાય ‘જાવ’ યાવત્ શ્રમણ ભગવન્ત મહાવીર વન્દતે નમસ્યતિ, વન્દિત્વા નમસ્યિત્વા ‘એવ વયાસી’ એવમગાદીત્-‘સદહામિ ણ’ શ્રદ્ધામિ=‘ઇદ યયાર્થમસ્તી’-ત્યેય વિશ્વસિમિ સ્વલ્લ, ‘મતે’ હે ભદન્ત ! ‘નિગ્ગથ પાવયણ’ નૈર્ગ્ગ્થ પ્રવચન ‘જાવ’ યાવત્-‘પત્તિયામિ ણ મતે નિગ્ગથ પાવયણ’ ‘પત્તિયામિ ણ’ પ્રત્યેમિ=‘યથા ભગવતા પ્રતિબોધયતે તથૈવ જીવાદિસ્વરૂપમસ્તી’તિ પ્રતીતિ કરોમિ સ્વલ્લ હે ભદન્ત ! નૈર્ગ્ગ્થ પ્રવચનમ્ । ‘રોયામિ ણ’ રોચયામિ= પીયૂષધારાવદ્ વાઙ્છામિ સ્વલ્લ હે ભદન્ત ! નૈર્ગ્ગ્થ

શ્રમણ-ભગવાન્ મહાવીર કે સમીપ શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મકા સ્વરૂપ સુન- કર એવ ઉસકા અચ્છી તરહ મનન કર હૃદય મેં અત્યંત પ્રફુલ્લિત ઓર મન મે સ્વલ્લ સતુષ્ટ હોતા હુઆ અપને સ્થાન સે સ્વય ઉઠા ‘ઉદ્ઘિત્તા’ ઓર ઉઠકર ‘જાવ એવ વયાસી’ પ્રશુકી ઉસને વદના કી ઓર નમસ્કાર કિયા । પશ્ચાત્ હસ પ્રકાર બોલા-‘સદહામિ ણ મતે નિગ્ગથ પાવયણ જાવ’ હે ભદન્ત ! મેં હસ નિર્ગ્ગ્થ પ્રવચન પર શ્રદ્ધા કરતા હૂ-મે માનતા હૂ કિ નિર્ગ્ગ્થ પ્રવચન હી યથાર્થ હૈ, એસા મુદ્ધે હઠ વિશ્વાસ હૈ ‘પત્તિયા મિ ણ મતે નિગ્ગથ પાવયણ રોયામિ ણ’ નિર્ગ્ગ્થ કથિત પ્રવચન કી હી મે “આપ જૈસા સમજાતે હૈ વૈસાહી જીવાદિક સર્વો કા યથાર્થ સ્વરૂપ હૈ” હસ રૂપ સે પ્રતીતિ કરતા હૂ । આપકા પ્રવચન અમૃતધારા કે સમાન હૈ નાથ ! મેં આપકે હસ પ્રવચન મેં રુચિ કરતા હૂં ।

શ્રુત-ચારિત્ર રૂપ ધર્મના સ્વરૂપને સાબળીને અને સારી રીતે તેનું મનન કરી અતરભા ધણાજ પ્રસન્ન થયા, અને મનથી ખૂબ સતોષ પામ્યા પછી પોતાના સ્થાનથી પોતે ઉઠ્યા ‘ઉદ્ઘિત્તા’ ઉઠીને ‘જાવ એવ વયાસી’ પ્રશુને તેણે વદના કરી-નમસ્કાર કર્યા પછી આ પ્રમાણે બોલ્યા-‘સદહામિ ણ મતે નિગ્ગથ પાવયણ જાવ’ હે ભદન્ત ! હું આપના નિર્ગ્ગ્થ પ્રવચન પર શ્રદ્ધા કરું છું, હું માનું છું કે નિર્ગ્ગ્થ પ્રવચનજ સાચું છે, યથાર્થ છે, એ રીતે મને દૃઢ વિશ્વાસ છે ‘પત્તિયામિ ણ મતે નિગ્ગથ પાવયણ રોયામિ ણ’ નિર્ગ્ગ્થ કહેલા પ્રવચનોમાજ હું “આપ જેવી રીતે સમજાવો છે તેવીજ રીતે જીવાદિક તત્વોનું યથાર્થ સ્વરૂપ છે” અને તે પ્રમાણે જ હું માનું છું સ્વીકારું છું આપનું પ્રવચન અમૃતધારા સમાન હોવાથી હું આપના એ પ્રવચનોમા રૂચી ધરાવું છું

प्रवचन, 'जहाण' यथा खलु 'देवाणुप्पियाण' देवानुप्पियाणा=भवताम् 'अतिए' अन्तिके=समीपे 'वहवे' वहवः 'राईसरजावप्पभिईओ' राजेश्वर यावत्-प्रभृतयः- राजेश्वरतलवरमाडम्भिककौटुम्बिकेभ्यश्चेष्टिसेनापतिप्रभृतय 'मुडा' मुण्डाः=द्रव्यतः केशलुञ्चनादिना भावत. कपायापगमेन मुण्डिताः 'भविता' भूत्वा 'अगाराओ' अगारात्=अगार गृह परित्यज्येत्यर्थः 'अणगारिय' अनगारिता=मुनित्व साधुत्व 'पव्वइया' प्रव्रजिता=प्राप्ताः स्वीकृतवन्तः इत्यर्थः । 'णो खलु अह' नो खलु अह 'तहा सचाएमि' तथा शक्नोमि 'मुडे भविता' मुण्डो भूत्वा 'अगाराओ अणगारिय' अगारादनगारिता 'पव्वइत्तए' प्रव्रजितु=स्वीकृतुम्, किन्तु 'अहण्ण' अह खलु 'देवाणुप्पियाण' देवानुप्पियाणा=भवताम् 'अतिए' अन्तिके=समीपे 'पचाणुव्वइय सत्तसिक्खावइय दुवालसविह' पञ्चाणुव्रतिक सप्तशिक्षाव्रतिक= पञ्चाणुव्रतमय सप्तशिक्षाव्रतमयम्, एव द्वादशविध 'गिहिधम्म' गृहिधर्म=प्रावक्तृत्व 'पडिवज्जिस्सामि' प्रतिपत्त्ये=स्वीकुरिष्यामि । भगवान् कथयति- 'अहामुह' यथा

'जहाण देवाणुप्पियाण अतिए वहवे राईसरजावप्पभिईओ मुडा भविता अगाराओ अणगारिय पव्वइया' हे प्रभो ! जिस प्रकार अनेक राजेश्वर, तलवर, माडम्भिक, कौटुम्भिक, इभ्य, अण्ठी, और सेनापति आदि, जो आप के पास धर्मश्रवण कर केशलोंच आदि क्रियारूप द्रव्य मुडन से और कपाय के परित्यागरूप भावमुडन से युक्त होकर घर छोड़कर प्रव्रजित हुए हैं 'णो खलु अह तहा सचाएमि मुडे भविता अगाराओ अणगारिय पव्वइत्तए' हे नाथ ! मैं उस प्रकार से मुडित होकर गृह का परित्याग कर प्रव्रज्या धारण करने में असमर्थ हूँ । परन्तु 'देवाणुप्पियाण अतिए पचाणुव्वइय सत्तसिक्खावइय दुवालसविह गिहिधम्म पडिवज्जिस्सामि' हे प्रभो ! मैं आपके पास पाँच अणुव्रत, सात शिक्षाव्रत इस

'जहाण देवाणुप्पियाण अतिए वहवे राईसर जाव प्पभिईओ मुडा भविता अगाराओ अणगारिय पव्वइया' हे प्रभो ! आपनी पासे मे प्रभाष्टे अनेक राजेश्वर, तलवर, माडम्भिक, इभ्य अण्ठी अने सेनापति आदि, धर्म साधनीने केशलु क्षोद्यन आदि डियाइय द्रव्यमुडन, अने कपायना परित्याग इय भावमुडन करीने घर छोडी मुनि थया छे 'णो खलु अह तहा सचाएमि मुडे भविता अगाराओ अणगारिय पव्वइत्तए' हे नाथ ! हु ते प्रभाष्टे मुडित थधने गृहने त्याग करी मुनिपण्ण धारण करवाभा असमर्थ छु, परन्तु 'देवाणुप्पियाण अतिए पचाणुव्वइय सत्तसिक्खावइय दुवालसविह गिहिधम्म पडिवज्जिस्सामि' हे प्रभो ! हु आपनी पासे पाय अणुव्रत, सात शिक्षाव्रत मे प्रभाष्टे बार व्रत विधि इय गृहस्थ धर्मने

‘અતિષ્ઠ’ અન્તિકે=સમીપે ‘ધમ્મ’ ધર્મ=શ્રુતચારિત્રલક્ષણમ્=અગારાનગારલક્ષણમ્= ધર્મ ‘સોચા’ શ્રુત્વા ‘ણિસમ્મ’ નિર્ગમ્ય=ગ્રાણત્વેન હૃદયગર્ભ ‘હૃદ્વતુદ્ધે હૃદ્વતુદ્ધે=હૃદ્યો હૃદયે પ્રફુલ્લઃ, તુદ્ધો મનસિ ત્વા સત્ ‘ઉદ્ધાણ’ ઉત્થયા= સ્વકૃતોત્થાનક્રિયા ‘ઉદ્ધેઈ’ ઉત્તિષ્ઠતિ, ‘ઉદ્ધિત્તા’ ઉત્થાય ‘જાવ’ યાવત્ શ્રમણ ભગવન્ત મહાવીર વન્દતે નમસ્યતિ, વન્દિત્વા નમસ્યિત્વા ‘એવ વયાસી’ એવમગાદીત્-‘સદ્દહામિ ણ’ શ્રદ્ધામિ=‘ઈદ યયાર્થમસ્તી’-ત્યેય વિશ્વસિમિ સ્વહ, ‘મતે’ હે મદન્ત ! ‘નિર્ગમય પાવયણ’ નૈર્ગન્થ પ્રવચન ‘જાવ’ યાવત્-‘પત્તિયામિ ણ મતે નિર્ગમય પાવયણ’ ‘પત્તિયામિ ણ’ પ્રત્યેમિ=‘યથા ભગવતા પ્રતિવોચ્યતે તથૈવ જીવાદિસ્વરૂપમસ્તી’તિ પ્રતીતિ કરોમિ સ્વહ હે મદન્ત ! નૈર્ગન્થ પ્રવચનમ્ । ‘રોયામિ ણ૦’ રોચયામિ= પીયૂષધારાવદ્ વાઙ્ગામિ સ્વહ હે મદન્ત ! નૈર્ગન્થ

શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર કે સમીપ શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મકા સ્વરૂપ સુન-કર એવ ઉસકા અચ્છી તરહ મનન કર હૃદય મેં અત્યંત પ્રફુલ્લિત ઓર મન મેં સ્વ સતુષ્ટ હોતા હુઆ અપને સ્થાન સે સ્વય ઉઠા ‘ઉદ્ધિત્તા’ ઓર ઉઠકર ‘જાવ એવ વયાસી’ પ્રશુકી ઉસને વદના કી ઓર નમસ્કાર કિયા । પશ્ચાત્ ઇસ પ્રકાર ચોલા-‘સદ્દહામિ ણ મતે નિર્ગમય પાવયણ જાવ’ હે મદન્ત ! મેં ઇસ નિર્ગન્થ પ્રવચન પર શ્રદ્ધા કરતા હૂં-મેં માનતા હૂં કિ નિર્ગન્થ પ્રવચન હી યથાર્થ હૈ, એસા મુદ્ધે હૃદ વિશ્વાસ હૈ ‘પત્તિયા મિ ણ મતે નિર્ગમય પાવયણ રોયામિ ણ’ નિર્ગન્થ કથિત પ્રવચન કી હી મેં “આપ જૈસા સમજાતે હૈ વૈસાહી જીવાદિક તત્ત્વો કા યથાર્થ સ્વરૂપ હૈ” ઇસ રૂપ સે પ્રતીતિ કરતા હૂં । આપકા પ્રવચન અમૃતધારા કે સમાન હૈ નાથ ! મેં આપકે ઇસ પ્રવચન મેં રુચિ કરતા હૂં ।

શ્રુત-ચારિત્ર રૂપ ધર્મના સ્વરૂપને સાબળીને અને સારી રીતે તેનું મનન કરી અતરમા ઘણાજ પ્રસન્ન થયા, અને મનથી ખૂબ સતોષ પામ્યા પછી પોતાના સ્થાનથી પોતે ઉઠ્યા ‘ઉદ્ધિત્તા’ ઊઠીને ‘જાવ એવ વયાસી’ પ્રશુને તેણે વદના કરી-નમસ્કાર કર્યા પછી આ પ્રમાણે જોલ્યા-‘સદ્દહામિ ણ મતે નિર્ગમય પાવયણ જાવ’ હે મદન્ત ! હું આપના નિર્ગન્થ પ્રવચન પર શ્રદ્ધા કરું છું, હું માનું છું કે નિર્ગન્થ પ્રવચનજ સાચું છે, યથાર્થ છે, એ રીતે મને દૃઢ વિશ્વાસ છે ‘પત્તિયામિ ણ મતે નિર્ગમય પાવયણ રોયામિ ણ’ નિર્ગન્થે કહેવા પ્રવચનોમાજ હું “આપ જેવી રીતે સમજાવો છે તેવીજ રીતે જીવાદિક તત્ત્વોનું યથાર્થ સ્વરૂપ છે” અને તે પ્રમાણે જ હું માનું છું સ્વીકારું છું આપનું પ્રવચન અમૃતધારા સમાન હોવાથી હું આપના એ પ્રવચનોમા રૂચી ધરાવું છું

एव वयासी-अहो णं भते । सुग्राहकुमारे इट्ठे इट्ठरूवे कते कतरूवे पिये पियरूवे मणुण्णे मणुण्णरूवे मणामे मणामरूवे सोम्मे सुभगे पियदसणे सुरूवे, बहुजणस्स वि य ण भते । सुग्राहकुमारे इट्ठे जाव सुरूवे, साहुजणस्स वि य ण भते । सुग्राहकुमारे जाव सुरूवे । सुग्राहकुमारेणं भते । इमा एयारूवा उराला माणुस्सा रिद्धी किण्णा लद्धा ? किण्णा पत्ता ? किण्णा अभिसमण्णागया ? को वा एस आसी पुव्वभवे जाव अभिसमण्णागया ? ॥ सू० ४ ॥

टीका

‘तेण कालेण’ इत्यादि । ‘तेण कालेण तेण समएण’ तस्मिन् काले तस्मिन् समये ‘समणस्स ३ भगवओ महावीरस्स’ श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य ‘जेट्ठे अतेवासी’ ज्येष्ठोऽन्तेवासी=शिष्यः ‘इदभूर्ई णाम अणगारे’ गोयमगोत्तेण’ इन्द्रभूतिर्नामानगारो गौतमगोत्रः खलु ‘जाव’ यावत्-भगवत्-समीपे समागत्य भगवन्त वन्दित्वा नमस्यित्वा ‘एव वयासी’ एवमवादीत्-‘अहो ण’ अहो ! खलु=आश्चर्यमेतत् ‘भते’ हे भदन्त ! ‘सुग्राहकुमारे’ सुग्राहकुमारः ‘इट्ठे’ इष्टः=इष्यते=वाठउच्यते प्रयोजनवशाद् यः स तथा, सकलजनमनोरथपूरकत्वात् । स

‘तेण कालेण’ इत्यादि ।

‘तेण कालेण तेण समएण’ उसीकाल एव उसी समयमे ‘समणस्स भगवओ महावीरस्स’ श्रमण भगवान महावीर के ‘जेट्ठे अतेवासी’ बड़े शिष्य ‘इदभूर्ई णाम अणगारे’ इन्द्रभूति नामक अनगार ‘गोयमगोत्ते ण जाव’ जिनका गौतम गोत्र था (प्रभुके समीप आकर) ‘एव वयासी’ इस प्रकार बोले । ‘अहो ण भते ! सुग्राहकुमारे इट्ठे इट्ठरूवे कते कतरूवे पिये पियरूवे मणुण्णे मणुण्णरूपे मणामे मणामरूवे सोम्मे सुभगे पिय-

‘तेण कालेण’ इत्यादि

तेण कालेण तेण समएण’ ते काल अने ते समयने विषे ‘समणस्स भगवओ महावीरस्स’ श्रमण भगवान महावीरना ‘जेट्ठे अतेवासी’ बेटा शिष्य ‘इदभूर्ई णाम अणगारे’ इन्द्रभूति नामका अणगारा ‘गोयमगोत्ते ण जाव’ अने गौतम गोत्र छुटु, ते प्रभुनी पासो आवीने ‘एव वयासी’ आ प्रभावे बोल्या ‘अहो ण भते सुग्राहकुमारे इट्ठे इट्ठरूवे कते कतरूवे पिये पियरूवे मणुण्णे मणुण्णरूवे मणामे मणामरूवे सोम्मे सुभगे पियदसणे सुरूवे’ हे भदन्त ! ते आश्चर्य छे ३

सुख=येन प्रकारेण सुख भवेत् तथा कुरु । किन्तु 'देवाणुप्पिया' हे देवानुप्रिय ! =
 सुवाहो ! 'मा पडिवध करेह' मा प्रतिवन्ध कुरु = अस्मिन् कार्ये विवन्ध मा कुरु ।
 'तए ण से सुवाहुकुमारे' ततः मलु स सुवाहुकुमार 'समणस्स भगवओ
 महावीरस्स' श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य 'अतिए' अन्तिके=समीपे 'पचाणु
 व्वइय सत्तसिक्खावइय दुवालसेविह' पचाणुव्रतिक सप्तशिक्षाव्रतिकम् एव द्वादश-
 विध 'गिहिधम्म' गृहिधर्म 'पडिवज्जइ' प्रतिपद्यते 'पडिवज्जित्ता' प्रतिपद्य
 'तमेवरह' तमेव रथ 'दुरुहइ' दुरोदति=आरोदति 'दुरुहित्ता' दुरुत्थ=रथमारुत्थ
 'जामेव दिसपाउब्भूए तामेव दिस पडिगए' यस्या दिशः प्रादुर्भूत =समागत,
 तस्यामेव दिशि प्रतिगतः ॥ सू० ३ ॥

॥ मूलम् ॥

तेण कालेण तेण समएणं समणस्स भगवओ महावीरस्स
 जेट्ठे अतेवासी इंदभूई णाम अणगारे गोयमगोत्ते ण जाव

प्रकार द्वादशविध गृहस्थ धर्म का अंगीकार करना चाहता हूँ । इस
 प्रकार सुवाहुकुमार की भावना जानकर प्रभुने कहा—'अहासुह देवाणु-
 प्पिया' तुम्हें जैसा सुख हो वैसा करो, परन्तु 'मा पडिवध करेह'
 विलम्ब न करो 'तए ण से सुवाहुकुमारे समणस्स भगवओ महावीरस्स
 अतिए पचाणुव्वइय सत्तसिक्खावइय दुवालसेविह गिहिधम्म पडिवज्जइ' इस
 तरह प्रभुके फरमाने पर सुवाहुकुमारने श्रमण भगवान महावीर के
 समीप पाँच अनुव्रत सात शिक्षाव्रत इस प्रकार द्वादशविधरूप गृहस्थ
 धर्म को स्वीकार किया । 'पडिवज्जित्ता तमेव रह दुरुहइ दुरुहित्ता जामेव
 दिस पाउब्भूए तामेव दिस पडिगए' और गृहस्थ धर्म अंगीकार कर
 अपने रथ पर बैठकर जहाँ से आया वहाँ वापिस गया ॥ सू० ३ ॥

अंगीकार करवा छल्लु छु आ प्रभाळे सुवाहुकुमारणी भावना बल्लणीने प्रभुअे कल्लु
 'अहासुह देवाणुप्पिया' तमने जे प्रभाळे सुभ उपजे ते प्रभाळे करे, परन्तु
 'मा पडिवध करेह' विलम्ब न करे 'तएण से सुवाहुकुमारे समणस्स भगवओ
 महावीरस्स अतिए पचाणुव्वइय सत्तसिक्खावइय दुवालसेविह गिहिधम्म पडिवज्जइ'
 आ प्रभाळे प्रभुअे कल्लु पछी तुरत न सुवाहुकुमारे श्रमण भगवान महावीर पास
 पाव्य अल्लुव्रत-सात शिक्षाव्रत आ प्रभाळे गार व्रत ३५ गृहस्थ धर्मनो स्वीकार कर्यो
 'पडिवज्जित्ता तमेव रह दुरुहइ दुरुहित्ता जामेव दिस पाउब्भूए तामेव दिस पडिगए'
 अने गृहस्थ धर्म अंगीकार करी पोताना रथ पर बैसी ब्याथी आग्या इता त्या
 पाछा आया गया (सू० ३)

एव वयासी-अहो णं भंते । सुवाहुकुमारे इद्वे इद्वरूवे कते
कतरूवे पिए पियरूवे मणुण्णे मणुण्णरूवे मणामे मणाम-
रूवे सोम्मे सुभगे पियदसणे सुरूवे, बहुजणस्स वि य णं भंते ।
सुवाहुकुमारे इद्वे जाव सुरूवे, साहुजणस्स वि य णं भंते ।
सुवाहुकुमारे जाव सुरूवे । सुवाहुकुमारेणं भंते । इमा एया-
रूवा उराला माणुस्सा रिद्धी किण्णा लद्धा ? किण्णा पत्ता ?
किण्णा अभिसमण्णागया ? को वा एस आसी पुव्वभवे जाव
अभिसमण्णागया ? ॥ सू० ४ ॥

टीका

‘तेण कालेण’ इत्यादि । ‘तेण कालेण तेण समएण’ तस्मिन् काले
तस्मिन् समये ‘समणस्स ३ भगवओ महावीरस्स’ श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य
‘जेद्वे अतेवासी’ ज्येष्ठोऽन्तेवासी=शिष्यः ‘इदभूर्इ णाम अणगारे गोयमगांदिअ’
इन्द्रभूतिर्नामानगारो गौतमगोत्रः खलु ‘जाव’ यावत्-भगवतः समीपे नम्र, नम्र
भगवन्त वन्दित्वा नमस्यित्वा ‘एव वयासी’ एवमादीत्-‘अहो णं भंते’
खलु=आश्चर्यमेतत् ‘भंते’ हे भदन्त ! ‘सुवाहुकुमारे’ सुवाहुकुमार, ‘इद्वे इद्वरूवे’
इद्वे=वाढ्यते प्रयोजनशब्दः यः स तथा, सकलजनमनाः प्रशंस्यते

‘तेण कालेण’ इत्यादि ।

‘तेण कालेण तेण समएण’ उसीकाल एव उसी

भगवओ महावीरस्स’ श्रमण भगवान् महावीर के ‘इदभूर्इ णाम अणगारे’ इन्द्रभूति नामक
जाव’ जिनका गौतम गोत्र था (प्रभुके समीप) खलु
इस प्रकार बोले । ‘अहो णं भंते ! सुवाहुकुमारे’ सुवाहुकुमार
रूवे पिये पियरूवे मणुण्णे मणुण्णरूपे मणान्

‘तेण कालेण’ इत्यादि

तेण कालेण तेण समएण’

भगवओ महावीरस्स’ श्रमण भगवान् महावीर के
‘इदभूर्इ णाम अणगारे’ इन्द्रभूति नामक
गौतम गोत्र था, ते प्रभुके समीप
णं भंते सुवाहुकुमारे इद्वे इद्वरूवे
मणामे मणामरूवे सोम्मे सुभगे

ચ પ્રિયક્ષિતકાર્યકારિતયાપિ ભવેદિત્યાહ-‘ઇદ્વરૂવે’ ઇષ્ટરૂપઃ-આકૃતેર્મનોહારિત્વાત્, ઇષ્ટઃ= ઇષ્ટરૂપો યા કારણવશાદપિ સ્યાદિત્યાહ-‘કૃતે’ કાન્તઃ=અભિલપનીયઃ-સર્વસહાયકારિત્વાત્, સત્ કારણવશાદપિ સ્યાદિત્યાહ-‘કતરૂવે’ કાન્તરૂપઃ-કમનીયાકૃતિકૃત્વાત્, પ્રયગ્ધોઽપિ સ્વર્ગદોષાત્પરસ્યાપ્રિયો ભવેદિત્યત આહ-‘પિય’ પ્રિયઃ-સર્વોપકારપરાયણત્વેન પ્રેમોત્પાદસ્ત્વાત્, સત્ સ્વાર્થવશાદપિ સ્યાદિત્યાહ-‘પિયરૂવે’ પ્રિયરૂપઃ-સર્વાંગસુન્દરત્વાત્, એતાદૃશ ઉપરિષ્ટાદપિ ભવેદિત્યાહ-‘મણુન્ને’ મનોજ્ઞઃ-હિતકારિત્વાત્। એ ‘મણુન્નરૂવે’ મનોજ્ઞરૂપઃ-દર્શકજનચિત્તાર્કર્પકત્વાત્, એવંચિદ્ એકઠાપિ સ્યાદિત્યત આહ-‘મણામે’ મનોઽમઃ-મનસા અમ્યતે=ગમ્યતે નિત્ય સસ્મરણેન ય. સ મનોઽમઃ=આર્તિહરણેન સર્વેષામન સ્યવસ્થિતત્વાત્, એ ‘મણુણ્ણરૂવે’ મનોઽમરૂપઃ-સકલજનમનોઽનુકૂલાકૃતિત્વાત્। એતદેવ ત્રિશદયતિ-‘સોમ્મે’ સૌમ્યઃ-ભદ્રસ્વભાવત્વેન સકલજનાઢાદકત્વાત્,

દસણે સુરૂવે’ હે ભદત ! યહ આશ્ચર્ય હૈ કિ સુવાહુકુમાર (ઇદ્ઠે) સમસ્ત જનોં કે મનોરથ કી પૂર્તિ કરને વાલા હોને સે ઇષ્ટ હૈ । ‘ઇદ્વરૂવે’ આકૃતિ હસકી વઢી હી મનોહર હૈ હસીલિયે ઇષ્ટરૂપ હૈ । ‘કતે’ સવકા સહાયક હોને સે કાન્ત-અભિલપનીય હૈ । યહ તો કારણવશ ખી હો સકતા હૈ અતઃ કહતે હૈ કિ યહ ‘કતરૂવે’ રૂપ સે ખી કાન્ત હૈ, ‘પિય, પિયરૂવે, મણુણે મણુણ્ણરૂવે મણામે મણામરૂવે, સોમ્મે, સુભગે, પિયદસણે, સુરૂવે’ યહ સવજનોંકે ઉપકાર કરને મેં પરાયણ હોને સે પ્રિય, સર્વાંગસુન્દર હોને સે પ્રિયરૂપ, પ્રત્યેકજન હસે અપને અન્ત કરણ સે સુન્દર માનતે હૈ, હસલિયે મનોજ્ઞ, એવ દર્શકજનકે ચિત્ત કા આકર્ષક હોને સે મનોજ્ઞરૂપ હૈ । જો વ્યક્તિ હસે એકવાર ખી દેખ લેતા હૈ, વહ હસકી આકૃતિ કા સદા સ્મરણ કિયા કરતા હૈ હસ-

સુખાહુકુમાર ‘ઇદ્ઠે’ સમસ્ત માણુસોના મનોરથ પૂર્ણ કરનાર હોવાથી ઇષ્ટ છે (વહાલા છે) ‘ઇદ્વરૂવે’ તેમની આકૃતિ ગહુજ સુન્દર છે એ કારણથી ઇષ્ટ રૂપ છે ‘કતે’ સર્વને સહાયક હોવાથી કાન્ત છે (સ્વામી છે) ઇચ્છવા યોગ્ય છે, તે તો કારણ વશ થઇ શકે છે તેથી કહે છે કે તે ‘કતરૂવે’ રૂપમા પણ કાન્ત છે ‘પિય, પિયરૂવે, મણુણે મણુણ્ણરૂવે મણામે મણામરૂવે સોમ્મે, સુભગે, પિયદસણે સુરૂવે’ તે સૌ માણુસોને ઉપકાર કરવામા પરાયણ હોવાથી પ્રિય, સર્વાંગ સુન્દર હોવાથી પ્રિયરૂપ, પ્રત્યેક માણુસો તેને પોતાના અન્ત કરણથી સુન્દર માને છે તેથી મનોજ્ઞ, અને જોનારના ચિત્તાનુ આકર્ષણ થવાથી મનોજ્ઞરૂપ છે, જે વ્યક્તિ તેને એક વાર પણ જુવે છે તે હમેશા તેની આકૃતિનુ

‘सुभगे’ सुभगः—कल्याणमार्गगामित्वात् ‘प्रियदर्शने’ प्रियदर्शनः—दर्शन-
मात्रेणापि प्रेमार्थिर्भावात्, अतएव ‘सुरूवे’ सुरूपः=अपूर्वरूपलावण्यादिसम्पन्नः ।
एतादृशस्तु कस्यचिदेकस्यापि भवेदित्यत आह—‘वहुजनस्स वि’ वहुजनस्यापि
‘भते’ हे भदन्त ! अयं ‘सुवाहुकुमारे’ सुवाहुकुमारः ‘इठ्ठे जाव सुरूवे’ इष्टः
यावत् सुरूपः, अयं न केवलं गृहस्थानामेव इष्ट इष्टरूपो यावत् सुरूपः,
किन्तु ‘साहुजनस्स वि य ण’ साधुजनस्यापि—सयमिजनस्यापि च त्वल्ल ‘भते’
हे भदन्त ! ‘सुवाहुकुमारे’ सुवाहुकुमारः ‘इठ्ठे जाव सुरूवे’ इष्टो यावत्
सुरूपो वर्तने । ‘सुवाहुकुमारेण भते’ सुवाहुकुमारेण हे भदन्त ! ‘इमा’

लिये अथवा विपत्तिकाल में भी सबके लिये सहायता पहुँचाता है
इसलिये भी यह मनोऽम है, मनोऽमरूप यह इस अपेक्षा से है कि
इसकी आकृति सकलजनों के मन के अनुकूल है, भद्रप्रकृतिवाला
होने से समस्त जनों को इससे आङ्गलाद उत्पन्न होता है, अतः यह
सौम्य है, हितविधायक मार्ग में सदा इसकी प्रवृत्ति रहती है इस-
लिये यह सुभग है, जो व्यक्ति इसे एकवार भी देख लेता है, उसे
इसके प्रति प्रेमका आविर्भाव हो जाता है, इस अपेक्षा से यह प्रिय-
दर्शन है, अपूर्वरूप और लावण्य से यह अलङ्कृत है इसलिये यह
सुरूपवाला है ‘वहुजनस्स वि य ण भते ! सुवाहुकुमारे इठ्ठे जाव सुरूवे’
यह सुवाहुकुमार “इष्ट से लेकर सुरूप” पर्यन्त के सर्व विशेषणों
से युक्त किन्हीं खाश जनों की दृष्टि से ही हो सो बात नहीं है,

स्मरणार्थं ध्यायेत् अथवा विपत्तिकालमा पश्य सौने सहायता पडोआये
छे तेथी पश्य अ मनोऽम छे मनोऽमरूप ते अपेक्षाथी छे के, तेनी आकृति तमाम
भाषुसोना मनने अनुकूल छे, सरलप्रकृतिवाणा होवाथी तमाम भाषुसोने तेनाथी प्रस-
न्नता उत्पन्न थाय छे तेथी ते सौम्य छे हित थाय तेवा मार्गमात्र दुशेना तेनी
प्रवृत्ति रह्ये छे तेथी ते सुभग छे, जे भाषुस तेने ओक वार जेध ले छे तेने तेना प्रति
प्रेम जन्मे छे तेथी ते प्रियदर्शन छे अपूर्वरूप, अने लावण्यथी ते अलङ्कृत छे
(सुशोभित छे) तेथी ते सुष्ठु वाणा छे, ‘वहुजनस्स वियण भते सुवाहुकुमारे इठ्ठे
जाव सुरूवे’ ते सुवाहुकुमार “इष्टथी लभने सुष्ठु सुधीना सर्व विशेषणोथी युक्त
कोध कोध भास भाषुसोनी दृष्टिथी होय ते बात नथी परन्तु छे नाथ ! ते ध्यायेत्
भाषुसोनी दृष्टिमा आ प्रभाष्ये छे जीव्य तो ह्यु ! ‘साहुजनस्स वियण भते सुवाहु-
कुमारे इठ्ठे जाव सुरूवे’ अ तो साधु भाषुसनी दृष्टिमा पश्य अ प्रकारेण छे

इय 'एयारूवा' एतद्रूपा=उपलभ्यमानस्वरूपा 'उराला' उदारा=प्रधाना
 श्रेष्ठा 'माणुस्सा' मानुष्या=मनुष्यसम्बन्धिनी 'रिद्धि' ऋद्धिः=रूपलावण्यादि
 सम्पत्तिः 'किण्णा' कथ=केन कारणेन 'लद्धा' लब्धा=उपार्जिता 'किण्णा पत्ता'
 कथ प्राप्ता=उपार्जिता सती नय स्यायत्तीभूता 'किण्णा अभिसमण्णागया'
 कथमभिसमन्वागता=स्यायत्तीभूताऽपीयम् ऋद्धिः नय=केन हेतुना-अभि=
 आभिमुख्येन सदू=साङ्गत्येन प्राप्तेः 'अनु' पश्चात् 'जागता' भोग्यतामुप-
 गतेति । 'को या एस आसी पुव्वभवे' को या एप'=सुवाहुकुमार. पूर्वभवे
 आसीत् ? 'जाव अभिसमण्णागया' यावत्-अभिसमन्वागता, अत्र यावच्छब्दा
 देव पाठसंग्रह. किं नाणए या किं गोत्तए या कयरसि णयरसि वा गामसि
 वा सन्निवेशसि वा, किं या दच्चा किं वा भोच्चा किं या समायरित्ता, कस्स
 वा तहारूवस्स समणस्स वा माहणस्स या अतिए एगमपि आरिय सुवयण
 सोच्चा निसम्म सुवाहुणा कुमारेण इमा एयारूवा उराला माणुस्सिइही लद्धा
 पत्ता' इति ॥ तत्र किं नामो वा किं गोत्रो वा कतमस्मिन् नगरे वा ग्रामे वा
 सन्निवेशे वाऽस्य जन्म सजातम् ? तस्मिन् भवे किं या अभयदानमुपात्रदाना

किन्तु हे नाथ ! यह बहुतजनों की दृष्टि में भी इसी प्रकार है, और
 तो क्या—'साधुजणस्स वि य ण भते ! सुवाहुकुमारे इट्ठे जाव सुखे' यह
 तो साधुजनो की दृष्टि में भी इसी प्रकार से है 'सुवाहुकुमारेण इमा
 एयारूवा उराला माणुस्सा रिद्धि किण्णा लद्धा किण्णा पत्ता किण्णा अभि-
 समण्णागया' हे भगवन् ! इस सुवाहुकुमारने ये उपलब्ध स्वरूपवाली
 -सुवाहुकुमारमें पायी जाने वाली-उदार-प्रधान-श्रेष्ठ मनुष्यसबधी
 ऋद्धिया-रूपलावण्य आदि सम्पत्तिया- किस कारणसे उपार्जित की,
 किस कारणसे प्राप्त की, अपने अधीन की, और किस कारणसे यह
 सर्व प्रकारसे इनका भोक्ता बना ? 'को वा एस आसी पुव्वभवे जाव
 'अभिसमण्णागया' पूर्वभव में यह कौन था ? इसका क्या नाम था ?

'सुवाहुकुमारेण भते इमा एयारूवा उराला माणुस्सा रिद्धि किण्णा लद्धा किण्णा
 पत्ता किण्णा अभिसमण्णागया' हे भगवन् ! ते सुवाहुकुमारमा આ જોવામા આવતી
 ઉદાર, પ્રધાન, શ્રેષ્ઠ મનુષ્ય સળધી ઋદ્ધિઓ-રૂપ-લાવણ્યતા આદિ સંપત્તિઓ કયા
 કારણથી મેળવી (અર્થાત્ તેને શી રીતે મળી) કયા કારણથી તેને પ્રાપ્ત થઈ, કયા
 કારણથી તે સંપત્તિ તેને આવીન ણની અને તેનો ભોક્તા કેવી રીતે બન્યો ?
 'કો વા એસ આસી પુવ્વભવે જાવ અભિસમણ્ણાગયા' પૂર્વભવમા તે ઠાણ હતો ?
 તેનું નામ શું હતું ? કયું ગોત્ર હતું, કયા નગરમા અને કયા ગામમા અથવા કયા

दिक 'दद्या' दत्त्वा-वितीर्य किं वा अरसविरसादिकमाहार 'भोचा' भुक्त्वा किं वा शीलादिक 'समाचरित्वा' समाचर्य-परिपाल्य, तथा 'कस्त वा' कस्य वा 'तद्वारुस्त' तथारूपस्य 'समणस्त वा' श्रमणस्य=निर्ग्रन्थसाधोः 'मादनस्त वा' मादनस्य=दादशग्रत'गारिश्चापकस्य वा 'जतिए' जन्तिके=समीपे 'एगमवि' एगमपि 'आरिय' आर्यम्=आर्यसम्बन्धिक तीर्थकरप्रतिपादितमित्यर्थ, 'सुवयण' सुवचन=पापनिवृत्तिरूप निरवद्यवचन 'सोचा' श्रुत्वा 'णिसम्म' निगम्य तद्वाक्यमादेयतया द्वयप्रार्थ सुगन्धना कुमारेण 'उमा' इय=पत्यस दृश्यमाना 'एयारुवा' एतद्रूपा=उपलभ्यमानस्वरूपा 'उराला' उदारा=प्रधाना 'माणुमिड्ढी' मानुष्यदिष्टि=मनुष्यसम्बन्धिरूपलावण्यगृहदारादिसम्पत्ति 'लद्धा' लब्ध्वा 'पत्ता' प्राप्ता-इति । 'अभिसमन्नागया' अभिसमन्नागता=स्वाधीनतया भाग्यरूपेणोपस्था ? ॥ सू० ४ ॥

॥ मूलम् ॥

एवं खलु गोयमा । तेण कालेणं तेण समएण इहेव जवूदीवे दीवे भारहे वासे हत्थिणाउरे णाम णगरे होत्था, रिद्ध ३ । तत्थण हत्थिणाउरे णयरे सुमुहे णाम गाहावई परिवसइ, अइडे० । तेण कालेणं तेणं समएण धम्मघोसा णाम

कया गोत्र या ? किस नगर मे, किस ग्राम मे अथवा किस देश मे इसका जन्म हुआ ? इसने पूर्वभव मे कौनसा अभयदान सुपात्रदान दिया ? स्वयं किस प्रकार का अरसविरस आदि आहार किया ? कौन कौनसे शीलादिक व्रतका आचरण किया ? किस तथारूप श्रमण निर्ग्रन्थके, अथवा १२ व्रतधारी श्रावकके पास तीर्थकर प्रतिपादित पापनिवृत्तिरूप एक भी निरवद्य वचन सुना और अच्छी तरह उसका मनन किया ? जिससे इसने ये उदार प्रधान सर्वोत्तम मनुष्यसवधी रूपलावण्यादि विभूतियां पाई हैं ॥ सू० ४ ॥

देशमा तेना जन्म थयो हुतो, तेखे पूर्वजपमा देवा प्रकारनु अलयदान, सुपात्रदान कथुं हुत्तु, अने तेखे देवा अरस विरस पदार्थोना आहार कयां हुत्ता, देवा प्रकारना शीलादिक व्रताना आचरण कयां, तथा कया तथाइप श्रमणु निर्ग्रथना अथवा गार व्रतधारी श्रावकना पास तीर्थकर प्रतिपादन करेवा पाप निवृत्तिइप ओके पण निरवद्य वचन साधणु अने सारी रीते वचननु मनन कथुं जेनाथी तेखे आ उदार प्रधान सर्वोत्तम मनुष्य सवधी इप लावण्यादि विभूतिओ प्राप्त करी छे ? (सू० ४)

इय 'एयारूवा' एतद्रूपा=उपलब्धमानस्वरूपा 'उराला' उदारा=प्रधाना
 श्रेष्ठा 'माणुस्सा' मानुष्या=मनुष्यसम्बन्धिनी 'रिद्धि' ऋद्धिः=रूपलावण्यादि
 सम्पत्तिः 'क्रिण्णा' कथ=केन कारणेन 'लद्धा' लब्धा=उपार्जिता 'मिण्णा पत्ता'
 कथ प्राप्ता=उपार्जिता सती कथ स्यात्तीभूता 'मिण्णा अभिसमण्णागया'
 कथमभिसमन्वागता=स्यात्तीभूताऽपीयम् ऋद्धि. कथ=केन हेतुना-अभि=
 आभिमुख्येन सद्=साद्रत्येन प्राप्ते. 'अनु' पश्चात् 'आगता' भोग्यतामुप-
 गतेति । 'को वा एस आसी पुच्चभवे' को वा एष=सुवाहुकुमार, पूर्वभवे
 आसीत् ? 'जाव अभिसमण्णागया' यावत्-अभिसमन्वागता, अत्र यावच्छब्दा
 देव पाठसंग्रहः किं नाणए वा किं गोचए वा कयरसि णयरसि वा गामसि
 वा सन्निवेशसि वा, किं वा दच्चा किं वा भोच्चा किं वा समायरित्ता, कस्स
 वा तहारूवस्स समणस्स वा माहणस्स वा अतिए एगमपि आरिय सुवयणं
 सोच्चा निसम्भ सुवाहुणा कुमारेण इमा एयारूवा उराला माणुस्सिइही लद्धा
 पत्ता' इति ॥ तत्र किं नामको वा किं गोत्रो वा कतमस्मिन् नगरे वा ग्रामे वा
 सन्निवेशे वाऽस्य जन्म सजातम् ? तस्मिन् भवे किं वा अभयदानमुपात्रदाना

किन्तु हे नाथ ! यह बहुतजनों की दृष्टि में भी इसी प्रकार है, और
 तो क्या—'साहुजणस्स वि य ण भते ! सुवाहुकुमारे इट्ठे जाव सुखे' यह
 तो साधुजनों की दृष्टि में भी इसी प्रकार से है 'सुवाहुकुमारेण इमा
 एयारूवा उराला माणुस्सा रिद्धी मिण्णा लद्धा क्रिण्णा पत्ता मिण्णा अभि-
 समण्णागया' हे भगवन् ! इस सुवाहुकुमारने ये उपलब्ध स्वरूपवाली
 -सुवाहुकुमारमें पायी जाने वाली-उदार-प्रधान-श्रेष्ठ मनुष्यसंबन्धी
 ऋद्धिया-रूपलावण्य आदि सम्पत्तिया- किस कारणसे उपार्जित की,
 किस कारणसे प्राप्त की, अपने अधीन की, और किस कारणसे यह
 सर्व प्रकारसे इनका भोक्ता बना ? 'को वा एस आसी पुच्चभवे जाव
 'अभिसमण्णागया' पूर्वभव में यह कौन था ? इसका क्या नाम था ?

'सुवाहुकुमारेण भते इमा एयारूवा उराला माणुस्सा रिद्धी क्रिण्णा लद्धा क्रिण्णा
 पत्ता क्रिण्णा अभिसमण्णागया' हे भगवन् ! ते सुવાહુકુમારમા આત્તેવામા આવતી
 ઉદાર, પ્રધાન, શ્રેષ્ઠ મનુષ્ય સંબન્ધી ઋદ્ધિઓ-રૂપ-લાવણ્યતા આદિ સંપત્તિઓ કયા
 કારણથી મેળવી (અર્થાત્ તેને શી રીતે મળી) કયા કારણથી તેને પ્રાપ્ત થઈ, કયા
 કારણથી તે સંપત્તિ તેને આવીન બની અને તેનો ભોક્તા કેવી રીતે બન્યો ?
 'કો વા એસ આસી પુચ્ચભવે જાવ અભિસમણ્ણાગયા' પૂર્વભવમાં તે કોણ હતો ?
 તેનું નામ શું હતું ? કયું ગોત્ર હતું, કયા નગરમાં અને કયા ગામમાં અથવા કયા

नाम गाथापतिः परिवसति 'जड्ढे०' आद्य यावत्-अपरिभूतः=पराभवरहितः ।
 'तेण कालेण तेण समएण' तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'धम्मघोसा णाम
 थेरा' धर्मघोषा नाम स्थावराः, जत्रादरार्ये गृह्यवनम्, स्थविराणा वर्णनमाह-
 'जाडसपण्णा' जातिसम्पन्ना=शुद्धमात्रश्रयाः, 'जाव' यावत्-पचहि समणसएहि-
 सद्धिं पचभिः श्रमणगतैः सार्धं 'सपरिगुडा' सपरिवृत्ताः=श्रमणसमूहसहिताः ।
 'पुन्वाणुपुण्वि चरमाणा' पूर्वानुपूर्व्याचरन्त=तीर्थद्वररीत्या विहरन्तः 'गामा-
 णुगाम' ग्रामानुग्रामम्=एस्माद् ग्रामाद् ग्रामान्तरं 'दूज्जमाणा' द्रवन्तः=गच्छन्तः ।
 सन्त 'जेणेव हत्थिणाउरे' यत्रैव हस्तिनापुर नगर 'जेणेव सहस्सववणे
 उज्जाणे' यत्रैव सहस्राश्रवणमुद्यान 'तेणेव उवागच्छति' तत्रैवोपागच्छन्ति ।
 'उवागच्छिता' उपागत्य 'अहापडिरूव' यत्राप्रतिरूप=यत्रारूप साधुरूपानु-
 सारेण 'उग्गह' अवग्रह=वसतेराज्ञा 'उग्गिण्हिता' अवगृह्य 'सजमेण तवसा

रहता या । 'जड्ढे०' यह धनादि वैभव संपन्न या तथा दूसरे अन्यजन
 इसका पराभव नहीं कर सकते थे । 'तेण कालेण तेण समएण धम्म-
 घोसा णाम थेरा जाडसपण्णा जाव पचहि समणसएहि सद्धिं सपरिगुडा' एक
 समय उसी अवसर मे धर्मघोष नामके स्थविर जो जातिसपन्न आदि
 विशेषणोसे युक्त थे वे पाँचसौ अनगारों के साथ 'पुन्वाणुपुण्वि चर-
 माणा गामाणुगाम दूज्जमाणा जेणेव हत्थिणाउरे णयरे जेणेव सहस्सववणे
 उज्जाणे तेणेव उवागच्छति' पूर्वानुपूर्वी-तीर्थकर प्रतिपादित पद्धति से
 एक ग्रामसे दूसरे ग्राम विहार करते हुए जहा हस्तिनापुर नगर या
 और उसमे भी जहा सहस्राश्रवण नामका उद्यान या वहा पर आये ।
 'उवागच्छिता अहापडिरूव उग्गह उग्गिण्हिता सजमेण तवसा अप्पाण भावेमाणा

तथा भीष्म भाष्यसे तेने पराभव की शक्ता नही 'तेण कालेण तेण समएण
 धम्मघोसा णाम थेरा जाडसपण्णा जाव पचहि समणसएहि सद्धिं सपरिगुडा'
 ओक समय ते अवसरभा धर्मघोष नामका स्थविर (मुनि) जातिसम्पन्न आदि
 विशेषणोथी युक्त हुता ते साथने अष्टगारोनी साथे 'पुन्वाणुपुण्वि चरमाणा
 गामाणुगाम दूज्जमाणा जेणेव हत्थिणाउरे णयरे जेणेव सहस्सववणे उज्जाणे
 तेणेव उवागच्छति' पूर्वानुपूर्वी तीर्थ कर प्रतिपादित पद्धतिथी ओक गांवथी भी-
 गांव विहार करता तथा हस्तिनापुर नगर हुतु अने तेभा पक्ष तथा सहस्राश्रवण
 नामके मण्डोथी हुते त्या आगण आव्या 'उवागच्छिता अहापडिरूव उग्गह
 उग्गिण्हिता सजमेण तवसा अप्पाण भावेमाणा विहरति' आवीने तेओओ साथ

થેરા જાડસપણ્ણા જાવ પચહિં સમણસપહિં સદ્ધિં સપરિવુડા
 પુવ્વાણપુલ્લિં ચરમાણા ગામાણુગામ દૂઝ્જમાણા જેણેવ હત્થિ-
 ણાઉરે ણયરે જેણેવ સહસંવવણે ઉજ્જાણે તેણેવ ઉવાગચ્છતિ,
 ઉવાગચ્છત્તા અહાપડિરૂવ ઉગ્ગહ ઉગ્ગિણિહત્તા સંજમેણં તવસા
 અપ્પાણ ભાવેમાણા વિહરતિ । તેણ કાલેણં તેણં સમણ્ણ ધમ્મ-
 ઘોસાણ થેરાણં અતેવાસી સુદત્તે ણામં અણગારે ઉરાલે જાવ
 તેઉલેસ્સે માસ માસેણ ચમમાણે વિહરઈ ॥ સૂ. ૫ ॥

ટીકા

મગવાન્ મુનાહુકુમારસ્ય પૂર્વભવ કથયતિ 'એવ ચલ્લ' इत्यादि ।

'એવ ચલ્લ ગોયમા' એવ ચલ્લ હે ગોતમ ! 'તેણ કાલેણ તેણ સમણ્ણ' તસ્મિન્ કાલે તસ્મિન્ સમયે 'ઇહેવ જબૂદીવે દીવે ભારહેવાસે' ઇહેવ જમ્બૂ દ્વીપે દ્વીપે ભારતે વર્ષે 'હત્થિણાઉરે ણામ ણયરે હોત્થા' હસ્તિનાપુર નામ નગરમાસીત્ । તત્ મીદક્ષમ્ 'રિદ્ધ' ઋદ્ધસ્તિમિતસમૃદ્ધમ્, 'તત્થ ણ હત્થિણા ઉરે ણયરે' તત્ર ચલ્લ હસ્તિનાપુરે નગરે 'સુમુદ્ધે ણામ ગાઠાવડ પરિવસઈ' સુમુલ્લો

'એવ ચલ્લ ગોયમા !' इत्यादि ।

ગોતમ કે હસ પ્રકાર પૂછને પર પ્રશ્નને કહા કિ 'એવ ચલ્લ ગોયમા' 'તેણ કાલેણ તેણ સમણ્ણ' ઉસ કાલ મે ઔર ઉસ સમય મે 'ઇહેવ જબૂદીવે દીવે ભારહે વાસે હત્થિણાઉરે ણામ ણયરે હોત્થા' હસ જમ્બૂ દ્વીપ કે ભરત ક્ષેત્ર મે હસ્તિનાપુર નામકા નગર થા 'રિદ્ધ' જો ઋદ્ધ, સ્તિમિત એવ સમૃદ્ધ થા । 'તત્થ ણ હત્થિણાઉરે ણયરે સુમુદ્ધે ણામ ગાઠા વડે પરિવસઈ' ઉસ હસ્તિનાપુર નગર મે સુમુલ્લ નામકા એક ગાથાપતિ

'એવ ચલ્લ ગોયમા !' इत्यादि

ગોતમે આ પ્રમાણે પૂછ્યુ ત્યારે પ્રશ્નને કહ્યુ કે - 'એવ ચલ્લ ગોયમા' હે ગોતમ ! 'તેણ કાલેણ તેણ સમણ્ણ' તે કાલ અને તે સમયને વિષે 'ઇહેવ જબૂદીવે દીવે ભારહે વાસે હત્થિણાઉરે ણામ ણયરે હોત્થા' આ જમ્બૂદીપના ભરતવેશમાં હસ્તિનાપુર નામનું નગર હતું 'રિદ્ધ' જે ઋદ્ધ સ્તિમિત અને સમૃદ્ધ હતું 'તત્થ ણ હત્થિણાઉરે ણયરે સુમુદ્ધે ણામ ગાઠાવડે પરિવસઈ' તે હસ્તિનાપુર નગરમાં સુમુલ્લ નામના એક ગાથાપતિ રહેતા હતા 'અહ્હ' તે ધનાદિક વૈભવ સંપન્ન હતા,

नाम गाथापतिः परित्सति 'अड्डे०' आद्य यावत्-अपरिभूतः=पराभवरहितः ।
 'तेण कालेण तेण समएण' तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'धम्मघोसा णाम
 येरा' धर्मघोषा नाम स्थावरा, अत्रादरायै उद्धवचनम्, स्थविराणा वर्णनमाह-
 'जाइसपण्णा' जातिसम्पन्ना = शुद्धमातृवशा, 'जाव' यावत्- 'पचहि समणसएहिं-
 सद्धि' पञ्चभि श्रमणशतैः सार्धं 'सपरिवुडा' सपरिवृत्ता, = श्रमणसमूहसहिता.
 'पुव्वाणुपुव्वि चरमाणा' पूर्वानुपूर्व्याचरन्तः = तीर्थङ्कररीत्या विहरन्तः 'गामा-
 णुगाम' ग्रामानुग्रामम् = एस्माद् ग्रामाद् ग्रामान्तरं 'दूइज्जमाणा' द्रवन्तः = गच्छन्तः.
 सन्तः 'जेणेव हत्थिणाउरे' यत्रैव हस्तिनापुर नगर 'जेणेव सहस्सववणे
 उज्जाणे' यत्रैव सहस्राश्ववणमुद्यान 'तेणेव उवागच्छति' तत्रैवोपागच्छन्ति ।
 'उवागच्छिता' उपागत्य 'अहापडिख्व' यथाप्रतिरूप = यथारूप साधुकल्पानु-
 सारेण 'उग्गह' अवग्रह = वसतेराज्ञा 'उग्गिण्हिता' अवगृह्य 'सजमेण तवसा

रहता था । 'अड्डे०' यह धनादि वैभव सपन्न था तथा दूसरे अन्यजन
 इसका पराभव नहीं कर सकते थे । 'तेण कालेण तेण समएण धम्म-
 घोसा णाम येरा जाइसपण्णा जाव पचहिं समणसएहिं सद्धिं सपरिवुडा' एक
 समय उसी अवसर मे धर्मघोष नामके स्थविर जो जातिसपन्न आदि
 विशेषणोंसे युक्त थे वे पाँचसौ अनगारों के साथ 'पुव्वाणुपुव्वि चर-
 माणा गामाणुगाम दूइज्जमाणा जेणेव हत्थिणाउरे णयरे जेणेव सहस्सववणे
 उज्जाणे तेणेव उवागच्छति' पूर्वानुपूर्वी-तीर्थङ्कर प्रतिपादित पद्धति से
 एक ग्रामसे दूसरे ग्राम विहार करते हुए जहा हस्तिनापुर नगर था
 और उसमे भी जहा सहस्राश्ववन नामका उद्यान था वहा पर आये ।
 'उवागच्छिता अहापडिख्व उग्गह उग्गिण्हिता सजमेण तवसा अप्पाण भावेमाणा

तथा भीष्म आशुसे तेनो पराभव करी शकता नहीं 'तेण कालेण तेण समएण
 धम्मघोसा णाम येरा जाइसपण्णा जाव पचहिं समणसएहिं सद्धिं सपरिवुडा'
 एक समय ते अवसरमा धर्मघोष नामका स्थविर (मुनि) जातिसम्पन्न आदि
 विशेषणोंसे युक्त होता थे साथमे आशुगादीनी साथे 'पुव्वाणुपुव्वि चरमाणा
 गामाणुगाम दूइज्जमाणा जेणेव हत्थिणाउरे णयरे जेणेव सहस्सववणे उज्जाणे
 तेणेव उवागच्छति' पूर्वानुपूर्वी तीर्थंकर प्रतिपादित पद्धतिसे एक ग्रामसे
 भीष्म विहार करता तथा हस्तिनापुर नगर हुतु अने तेमा पणु तथा सहस्राश्ववन
 नामका गलीसे हुतो त्या आगण आब्या 'उवागच्छिता अहापडिख्व उग्गह
 उग्गिण्हिता सजमेण तवसा अप्पाण भावेमाणा विहरति' आधीने तेओओ साथे

अप्पाण भावेमाणा विहरति' समयेन तपसाऽऽत्मान भावयन्तो विहरन्ति ।
 'तेण कालेण तेण समएण' तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'धम्मघोसाण थेराण
 अत्तेवासी' धर्मघोषाणां स्वप्तिराणामन्तेवासी 'मुदत्ते' णाम अणगारे' मुदत्तो
 नामानगारः स कीदृशः ? इत्याह—'उराले' उदार—निस्पृहत्वात् सफलजीवैः
 सह मैत्रीभावात् । 'जाव तेउलेस्से' यावत्तेजोलेश्यः, यावत्—'घोरे, घोरव्वए,
 सखित्तविउलतेउलेस्से' घोर—परीपदोपसर्गकपायशत्रुमाणाशविधौ शूर घोरव्रत.
 घोर=कातररैर्दुश्चर्यं व्रत=सम्यक्तत्तशीलादिक्रियस्य स तथा, सक्षिप्तविपुलतेजोलेश्य =
 सक्षिप्ता=शरीरान्तर्गतत्वेन सङ्कुचिता विपुला=विशाला अनेकयोजनपरिमितक्षेत्र-
 गतवस्तुमस्मीकरणसमर्थाऽपि तेजोलेश्या=विशिष्टतपोजनितलब्धविशेषतेजोज्वाला

विहरति' आकर वे साधु कल्पके अनुसार वनपालसे वसति की
 आज्ञा प्राप्त कर तप और समय से अपनी आत्मा को भावित करते
 हुए विचरने लगे । तेण कालेण तेण समएण धम्मघोसाण थेराण अत्तेवासी
 मुदत्ते साम अणगारे उराले जाव तेउलेस्से मास मासेण खममाणे विहरइ'
 उसी काल और उसी समय में उन धर्मघोष आचार्य के अन्तेवासी
 एक मुदत्त मुनि थे । जो सकल जीवों के साथ मैत्री की भावनासे
 उदार थे एवं सासारिक पदार्थों से जिनके चित्त में निस्पृहतावृत्ति
 होने से उदार थे । यावत्—'घोरे' परीपह उपसर्ग एवं कषायरूप
 शत्रुओं के नाश करने में जो शूर थे, 'घोरव्वए' कातरजनो से दुश्चर्य
 ऐसे सम्यक्त्व और शीलादिक्रमों के धारक थे, 'सखित्तविउलतेउलेस्से'
 अनेक योजन परिमित क्षेत्र में रहने वाली वस्तु को भी मस्मसात्

कल्पना नियम अनुसार वनपालથી वसतिनी आज्ञा भेजवीने, तप અને समयથી
 પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા વિચરવા લાગ્યા 'તેણ કાલેણ તેણ સમएण
 ધમ્મઘોસાણ થેરાણ અત્તેવાસી મુદત્તે ણામ અણગારે ઉરાલે જાવ તેઉલેસ્સે
 માસ માસેણ ચમમાણે વિહરइ' તે કાલ અને તે સમયને વિષે તે ધર્મઘોષ
 આચાર્યના મુદત્ત નામના અત્તેવાસી મુનિ હતા, તે સકલ જીવોના સાથે મૈત્રી
 ભાવના પૂર્વકે વર્તતા હતા અર્થાત્ તે ઉદાર હતા, અને મસારના પદાર્થો પ્રતિ
 જેના ચિત્તના નિસ્પૃહતા હતી તેથી તે ઉદાર હતા યાવત્ 'ઘોરે' પરિપહ-ઉપસર્ગો
 એવ કષાયરૂપ શત્રુઓના નાશ કરવામા શૂરવીર હતા, 'ઘોરવ્વए' કાતર માણસોને
 કઠિન એવા સમ્યક્ત્વ અને શીલાદિક્રમોના ધરનાર હતા, 'સલિત્તવિઉલતેઉલેસ્સે'
 જેણે અનેક યોજન પરિમિત ક્ષેત્રમા રહેવાવાળી વસ્તુઓને પણ ભસ્મ કરનારી તેણે

यस्य स तथा, 'मास मासेण' मासमासेन=मासेन मासेन=मास मास व्या-
प्येत्यर्थ 'खममाणे' तीत्रेण तपसा फल यापयन् 'विहरइ' विहरति ॥ सू० ५ ॥

॥ मूलम् ॥

तए ण से सुदत्ते अणगारे मासखमणस्स पारणगसि
पढमाए पोरिसीए सज्झाय करेइ, जहा गोयमसामी तहेव वम्म-
घोसे थेरे आपुच्छइ जाव अडमाणे सुमुहस्स गाहावडस्स गिह
अणुपविट्ठे । तए णं से सुमुहे गाहावई सुदत्त अणगारं एज्ज-
माण पासड, पासित्ता हट्ठतुट्ठं आसणाओ अवमुट्ठेइ, अवमु-
ट्ठित्ता पायपीढाओ पच्चोरुहड, पच्चोरुहित्ता पाउयाओ ओसुयइ,
ओमुइत्ता एगसाडिय उत्तरासग करेइ, करित्ता सुदत्त अणगार
सत्तट्ठपयाइं अणुगच्छइ, अणुगच्छित्ता तिव्वुत्तो आयाहिण-
पयाहिण करेइ, करित्ता वदइ णमंसइ, वदित्ता णमसित्ता जेणेव
भत्तघरे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता सयहतथेणं विउलं
असण पाण स्वाइमं साइम पडिलाभेस्सामि त्ति कट्ठु तुट्ठे,
पडिलाभेमाणे तुट्ठे, पडिलाभिणत्ति तुट्ठे ॥ सू० ६ ॥

टीका

'तए ण से सुदत्ते' इत्यादि । तए ण से सुदत्ते अणगारे' तत् खलु
स सुदत्तोऽनगार, 'मासखमणपारणगसि' मासक्षपणपारणके 'पढमाए पोरि-
करनेवाली तेजोलेश्या को अपने शरीर के भीतर सङ्कुचित करके रखे
हुए थे और जो मास-मास-क्षपण की तपस्या करते हुए विचरते थे ॥ सू० ५ ॥

'तए ण से' इत्यादि ।

'तए ण' इसके बाद 'से सुदत्ते अणगारे' वे सुदत्त अनगार
देख्याने पोताना शरीरनी अहर सङ्कुचित करीने राणी હતી અને જે માસ-માસ
ક્ષપણની તપસ્યા કરતા થકા વિચરતા હતા (सू० ५)

'तए ण से' इत्यादि

'तए ण' ते પછી 'से સુદત્તે અણગારે' તે સુદત્ત અણગાર 'માસક્ષ-

सीए' प्रथमाया पौरुष्या 'सज्ज्ञाय करेइ' स्वाध्याय करोति, 'जहा गोयम-
सामी' यथा गौतमस्वामी=गौतमस्वामी यथा भिक्षाटनसमाचारीं प्रयुक्ते,
'तहेव' तथैवायमपि तादृक्सामाचारी समाचरन 'धम्मघोसे थेरे' धर्मघोषान्
स्थविरान् 'आपुच्छइ' आपृच्छति=भिक्षार्थमाज्ञा गृह्णाति 'जाव' यावत्-हस्तिना-
पुरे नगरे उच्चनीचमध्यमकुलेषु 'अडमाणे अटन=भिक्षार्थं भ्रमन् 'सुमुहस्स
गाहावइस्स गिह' सुमुखस्य गाथापतेर्गृहम् 'अणुप्पविट्ठे' अनुप्रविष्ट,=गत ।
'तए ण से सुमुहे गाहावई' ततः खलु स सुमुखो गाथापतिः 'सुदत्त अण-
गार' सुदत्तमनगारम् 'एज्जमाण' एजमानम्=स्वगृहमागच्छन्त 'पासइ' पश्यति,
'पासित्ता' दृष्ट्वा 'हट्ठुट्ठं' अनेन 'हट्ठुट्ठचित्तमाणदिए पीइमणे परमसोमण-
स्सिए हरिसउसविप्पमाणडियए' इति सङ्ग्रहः । तत्र 'हट्ठुट्ठचित्तमाणदिए' हृष्ट
तुष्टचित्तानन्दितः-हृष्टतुष्टम्=अतितुष्ट, यद्वा-हृष्ट=हर्षित तृष्ट=प्राप्तसन्तोष, तादृश

'मासक्खमणस्स पारणगसि' मासक्षपणपारणा के दिन 'पढमाए पोरिसीए'
प्रथम पौरुषी मे 'सज्ज्ञाय करेइ' स्वाध्याय किये 'जहा गोयमसामी'
गौतमस्वामीकी तरह भिक्षा के समय मे 'धम्मघोसे थेरे आपुच्छइ'
धर्मघोष आचार्यसे भिक्षा लाने के लिये आज्ञा मागें और 'जाव
अडमाणे सुमुहस्स गाहावइस्स गिह अणुप्पविसइ' हस्तिनापुर नगर मे उच्च-
नीच एव मध्यमकुलों मे भिक्षा के लिये घूमते हुए सुमुख गाथापति
के घर पर पहुँचे । 'तए ण' और 'से सुमुहे गाहावई सुदत्त अणगार
एज्जमाण पासइ' ज्यों ही उस सुमुख गाथापतिने सुदत्त अनगार को
अपने घर पर आया हुआ देखा त्यों ही 'पासित्ता' देखकर 'हट्ठुट्ठं
आसणाओ अब्भुट्ठेइ' वह बहुत ही हर्षित हुआ, सुदत्त अनगार को

मणस्स पारणगसि' मास भ्रमण पारणाना द्विवसे 'पढमाए पोरिसीए' प्रथम
पौरुषीभा 'सज्ज्ञाय करेइ' स्वाध्याय किये 'जहा गोयमसामी' गौतम स्वामीना
प्रभाणु भिक्षाना समये 'धम्मघोसे थेरे आपुच्छइ' धर्मघोष आचार्यने भिक्षा लाववा
भाटे पूछथु अने 'जाव अडमाणे सुमुहस्स गाहावइस्स गिह अणुप्पविट्ठे'
हस्तिनापुर नगरभा उच्च-नीच एव मध्यम कुलोभा भिक्षा लेवा भाटे दरता दरता
सुमुख गाथापतिने घेर पडोअ्या 'तए ण' ते पछी 'से सुमुहे गाहावई सुदत्त अण-
गार एज्जमाण पासइ' जथा ते सुमुख गाथापतिजे सुवत्त अणुगारने पोताना घर
पासे आवता जेया के तेज वणते 'पासित्ता' जेधने 'हट्ठुट्ठं' आसणाओ
अब्भुट्ठेइ' ते धणोअ्ज्ज ढय पाअथे, सुदत्त सुनिने जेधने अनभा धणुअ्ज्ज ढयथी वृत्ति

चित्त यस्य स हृष्टतृप्तिः, अतएव आनन्दित-आनन्द प्राप्तः सजातमानसौल्लास इत्यर्थः । 'पीडमणे' प्रीतिमनाः=प्रीति=तृप्तिः मुदत्तानगारदर्शनेन मनसि यस्य स तथा, तप्तमानस इत्यर्थः, 'परमसोमणस्सिण' परमसोमस्यित्त=परमम्=उत्कृष्ट च तत् सोमनस्य=प्रसन्नचित्तता चेति परमसोमनस्य, तत्सजातमस्येति=परमसोमनस्यित्त मुनिदर्शने परमानुरागपूषणमनस्क इत्यर्थः, हरिसवसत्रिषण्माणाडिय' हर्षवशत्रिषर्पदहृदय-हर्षवशेन त्रिषर्पन्=परित उच्छ्रयलद् हृदय यम्य स तथा, मुदत्तानगारदर्शनादमन्दानन्दतरङ्गसमुच्छलितचित्त इत्यर्थः । 'आसणाओ अम्भुइ' आसनाद् अभ्युत्तिष्ठति 'अम्भुद्वित्ता' अभ्युत्थाय 'पायपीठाओ पच्चोरुइ' पादपीठात् प्रत्यवरोहति=अतरति, 'पच्चोरुद्वित्ता' प्रत्यवरुह्य=अवतीर्य 'पाउयाओ' पादुके 'ओमुयइ' अवमुञ्चति 'ओमुइत्ता' उवमुच्य 'एगसाडिय' एकशाटिकम्=एका जखण्डा स्यूतरद्विता शाटिका=बस्त्र यस्मिन्नुत्तरासङ्गे स तथा त तादृशम्, उत्तरासग' उत्तरासङ्ग=यतनार्थं मुखोपरिवस्त्रधारण 'करेइ' करोति, 'करित्ता' कृत्वा गृहागत मुदत्तमनगार 'सत्तट्ठपयाइ' सप्ताष्टपदानि 'अणुगच्छइ' अनुगच्छति=सम्मुख गच्छति, 'अणुगच्छित्ता' अनुगम्य 'तिम्बुत्तो' त्रिवारम्

देखकर मनमें उसके खूब तृप्ति हुई, मुनिदर्शन से उसके हृदय में असाधारण अनुराग जाग्रत हुआ । हर्ष के वश से उसका अन्तःकरण भर गया, आनन्द के मारे उसका चित्त उल्लसित होने लगा । वह शीघ्र ही अपने आसन से उठा और 'अम्भुद्वित्ता पायपीठाओ पच्चोरुइ' उठकर पादपीठ से होकर वह उससे नीचे उतरा 'पच्चोरुद्वित्ता पाउयाओ ओमुयइ' और उसने अपने पैरों से पादुकाएँ उतारी 'ओमुइत्ता' एगसाडिय उत्तरासग करेइ' पादुकाएँ उतार कर उसने एकशाटिक उत्तरासग-जीवों की यतना के लिये मुख के उपर एक बस्त्र धारण किया । 'करित्ता मुदत्त अणगार सत्तट्ठपयाइ अणुगच्छइ' बस्त्र धारण कर फिर वह मुदत्त अनगार के सामने सात आठ पग चला 'अणुगच्छित्ता

यर्थ, मुनि दर्शनवशे तेना हृदयमा असाधारण प्रेम वसगृत यथे अर्थ यथाथी तेनु अन्त करण भरार्थ गथु, अने आनन्दने वीधे तेनु चित्त हुल्लासमा आवी गथु अने ते तुरत-पोताना आसनथी उठ्या अने 'अम्भुद्वित्ता पायपीठाओ पच्चोरुइ' उठिने पादपीठथी नीचे उतर्या 'पच्चोरुद्वित्ता पाउयाओ ओमुयइ' अने पोताना पगानी पादुकाओ उतारी 'ओमुइत्ता एगसाडिय उत्तरासग करेइ' पादुकाओ उतारीने तेणे एक शाटिक-उत्तरासग-एवोनी यतना माटे मुख उपर ओक वस्त्र धारण कथु 'करित्ता मुदत्त अणगार सत्तट्ठपयाइ अणुगच्छइ' वस्त्र धारण करीने

सीए' प्रथमाया पौरुष्या 'सज्ज्ञाय करेइ' स्वायाय करोति, 'जहा गोयम सामी' यथा गौतमस्वामी=गौतमस्वामी यथा भिक्षाटनसमाचारीं प्रयुक्ते, 'तहेव' तथैवायमपि तादृक्सामाचारी समाचरन 'धम्मघोसे थेरे' धर्मघोषान् स्थविरान् 'आपुच्छइ' आपृच्छति=भिक्षार्थमाज्ञा गृह्णाति 'जाव' यावत्-हस्तिनापुरे नगरे उच्चनीचमयमकुलेषु 'अडमाणे अटन्=भिक्षार्थं भ्रमन् 'सुमुहस्स गाहावइस्स गिह' सुमुखस्य गाथापतेर्गृहम् 'अणुप्पविट्ठे' अनुप्रविष्टः=गतः । 'तए ण से सुमुहे गाहावई' ततः खलु स सुमुखो गाथापतिः, 'सुदत्त अणगार' सुदत्तमनगारम् 'एज्जमाण' एजमानम्=स्वगृहमागच्छन्त 'पासइ' पश्यति, 'पासित्ता' दृष्ट्वा 'हट्ठुट्ठं' अनेन 'हट्ठुट्ठचित्तमाणदिए पीइमणे परमसोमणस्सिए हरिसवसविप्पमाणहियए' इति सङ्ग्रहः । तत्र 'हट्ठुट्ठचित्तमाणदिए' हट्ठुट्ठचित्तानन्दितः-हट्ठुट्ठम्=अतितुष्ट, यद्वा-दृष्टु=हर्षितं तुष्टु=प्राप्तसन्तोष, तादृश

'मासक्खमणस्स पारणगसि' मासक्षपणपारणा के दिन 'पढमाए पोरिसीए' प्रथम पौरुषी मे 'सज्ज्ञाय करेइ' स्वाध्याय किये 'जहा गोयमसामी' गौतमस्वामीकी तरह भिक्षा के समय मे 'धम्मघोसे थेरे आपुच्छइ' धर्मघोष आचार्यसे भिक्षा लाने के लिये आज्ञा मागें और 'जाव अडमाणे सुमुहस्स गाहावइस्स गिह अणुप्पविसइ' हस्तिनापुर नगर मे उच्चनीच एव मध्यमकुलो मे भिक्षा के लिये घूमते हुए सुमुख गाथापति के घर पर पहुँचे । 'तए ण' और 'से सुमुहे गाहावई सुदत्त अणगार एज्जमाण पासइ' ज्यों ही उस सुमुख गाथापतिने सुदत्त अनगार को अपने घर पर आया हुआ देखा त्यों ही 'पासित्ता' देखकर 'हट्ठुट्ठं' आसणाओ अब्भुट्ठेइ' वह बहुत ही हर्षित हुआ, सुदत्त अनगार को

मणस्स पारणगसि' मास अभ्यु पारणाना दिवसे 'पढमाए पोरिसीए' प्रथम पौरुषीमा 'सज्ज्ञाय करेइ' स्वाध्याय कर्षी 'जहा गोयमसामी' गौतम स्वामीना प्रभाञ्जे भिक्षाना समये 'धम्मघोसे थेरे आपुच्छइ' धर्मघोष आचार्यने भिक्षा लाववा भाटे पूछ्यु अने 'जाव अडमाणे सुमुहस्स गाहावइस्स गिह अणुप्पविट्ठे' हस्तिनापुर नगरमा उच्च-नीच एव मध्यम कुलोमा भिक्षा लेवा भाटे करता करता सुमुख गाथापतिने घेर पछोअ्या 'तए ण' ते पछी 'से सुमुहे गाहावई सुदत्त अणगार एज्जमाण पासइ' ज्या ते सुमुख गाथापतिजे सुदत्त अणुगारने पोताना घर पासि आवता जेया के तेज वप्पते 'पासित्ता' जेधने 'हट्ठुट्ठं' आसणाओ अब्भुट्ठेइ' ते धणोअ उर्ध पाअ्ये, सुदत्त मुनिने जेधने अनभा धणुअ उर्ध्वी वृत्ति

परोपकृतिधारेया, - स्वर्गाय नमः ।

भयत्पादरजःपातात् पवित्रीकुरु मे गृहम् ॥ ३ ॥' इति ।

‘वदित्ता नन्दित्वा=प्रवोक्तप्रकारेण स्तुत्वा ‘नमसित्ता’ नमस्यित्वा पञ्चाङ्गनमस्कार-
पूर्वक नमस्कार कृत्वा मुमुक्षो गायत्रापति. मुदत्तमनगार पुरः कृत्वा ‘जेणेव’ भक्तघरे
तेणेव उवागच्छत्’ ययैव भक्तगृह तत्रैवोपागच्छति, ‘उवागच्छित्ता’ उपागत्य सयह-
त्येण’ सयहस्तेन ‘विउल’ विपुल=प्रचुरम् ‘असण ४’ अशन पान खात्र स्वात्र
‘पडिलाभेस्सामि’ प्रतिलाभयिष्यामि चतुर्विधाहारदानेन लाभ ग्रहीष्यामीत्यर्थ.
‘त्तिमद्दु’ इति कृत्वा=इति मनसि विचार्य ‘तुट्ठे’ तुट्ठ=सन्तुष्टमनाः, ‘पडिला-
भेमाणे’ प्रतिलाभयमान=विपुलमशनादिक ददत् ‘तुट्ठे’ तुट्ठ=प्रसन्नचित्त,

हे परोपकारी महापुरुष ! आप मेरी प्रार्थना को स्वीकार कर
अपने चरण रज के कण से इस मेरे घर को पवित्र करें ॥ ३ ॥

इस प्रकार स्तुति करके नमस्कार किया । ‘वदित्ता नमसित्ता जेणेव भक्तघरे
तेणेव उवागच्छत्’ पाचो अंग नमा कर नमस्कार करने के पश्चात्
जहाँ रसोई घर या वहाँ पर आया । ‘उवागच्छित्ता’ आकर ‘सयहत्येण
विउल असण पाण खाइम साइम पडिलाभेस्सामित्ति कट्टु तुट्ठे, पडिलाभेमाणे
तुट्ठे, पडिलाभिच्चि तुट्ठे’ जाकर वह दान देने के पहले ‘मैं आज
अपने हाथसे मुनिराजको विपुल अशनपान खाद्य और स्वाद्यका दान
दूँगा, ऐसा, विचार कर प्रसन्न चित्त हुआ फिर दान देते समय-
अहो भाग्य कि आज मैं मुनिराजको विपुल अशनादि दे रहा हूँ
ऐसा सोचकर प्रसन्न चित्त हुआ और जब दान दे चुका तब भी

हे परोपकारी महापुरुष ! आप मेरी प्रार्थना को स्वीकार करीने, तमारा
अरक्षुरजना वल्लुथी मेरा घरने पवित्र करै ॥ ३ ॥

आ प्रभाष्टे स्तुति करीने नमस्कार कर्था ‘वदित्ता नमसित्ता जेणेव भक्तघरे
तेणेव उवागच्छत्’ वहन नमस्कार कर्था पछी, जया रसोडु (नसेधर-पाकशाणा-)
इतु त्या आण्या ‘उवागच्छित्ता’ आवीने ‘सयहत्येण विउल असण पाण खाइम
साइम पडिलाभेस्सामि-त्ति कट्टु तुट्ठे, पडिलाभेमाणे तुट्ठे, पडिलाभिच्चि तुट्ठे’
ते दान आपवा पूर्वे “हु आज मेरा हाथथी मुनिराजने पुंछण अशन, पान,
खाद्य अने स्वाद्यना दान आपीथ, जेवी लायना-विचार करी प्रसन्नचित्त थये,
पछी दान देवा समये आडे । भाग्य छे के आज हु मुनिराजने पुंछण आहारना
अशनादि पदार्थो आपी रक्षो छु जेवो विचार करी प्रसन्न चित्त थये अने न्याये
दान-आहार-आपी चुक्या त्यारे पछु “आजे मेरो जन्म सकल थये उँमे-मेरा

‘આયાહિણ-પયાહિણ’ આદક્ષિણપ્રદક્ષિણમ્=અજ્ઞલિપુટ વદ્ધ્વા ત વદ્ધાજ્ઞલિપુટ દક્ષિણકર્ણમૂલત આરભ્ય લલાટપ્રદેશેન વામકર્ણાન્તિકેન ચક્રાકાર ત્રિઃ પરિભ્રામ્ય લલાટદેશે સ્થાપનરૂપ ‘કરેઈ’ કરોતિ । ‘કરિત્તા’ કૃત્વા ‘વદડ’ વન્દતે=સ્તોતિ ‘નમસઈ’ નમસ્યતિ=પશ્ચાદ્નમનપૂર્વક નમસ્કરોતિ । સ્તુતિપ્રકારમાહ—

‘અથ મે ફલિતો ગેદે, મુરદુ. કુમુમ વિના ।

અનન્ધ્રા ચાતુલા ટાટિ, -મર્સુસ્વલ્યા મુરદુમ. ॥ ૧ ॥

દરિદ્રસ્ય ગૃહે હેમ, -નિચય મન્દોઽભવત્ ।

મીણિતોઽહ ત્વદાલોકાત્, પીયૂષપાનતો યથા ॥ ૨ ॥

તિલ્લુત્તો આયાહિણ-પયાહિણ કરેઈ’ ચલકર ઉસને ત્રીનવાર આદક્ષિણ પ્રદક્ષિણા કી-અજલિ વાધ કર દક્ષિણ કર્ણમૂલ સે આરમ્બ કર લલાટ પ્રદેશ પર ઘુમાતે હુણ વામકર્ણકે અન્તતરુ ચકાકર ઘુમાકર ફિર ઉસ અજલિ કો અપને મસ્તક પર સ્થાપન કરના ઉસકો આદક્ષિણ પ્રદક્ષિણ કહતે હૈ । ‘કરિત્તા વદડ નમસઈ’ વાદ મે ઉસને ઉનકી વદના-સ્તુતિ કી કિ-

હે ભદન્ત ! આજ આપકા મેરે ઘર મે પધારના માનો મેરે ઘર મે કલ્પવૃક્ષ વિના ફૂલ કે હી ફલા હૈ, વિના વાદલ કે હી પ્રયાંસ વૃષ્ટિ હુઈ હૈ, મરુસ્થલી મે કલ્પવૃક્ષ જગા હૈ ॥ ૧ ॥

દરિદ્ર કે ઘર મે માનો નિધાન પ્રગટ હુઆ હૈ । હે ભદન્ત ! મૈં આપકે દર્શન સે इतना પ્રસન્ન હુ, જૈસે કોઈ અમૃતપાન સે પ્રસન્ન હોતા હૈ ॥ ૨ ॥

પછી તે સુદત્ત અણુગારના સામા સાત આઠ પગલા ચાલ્યા ‘અણુગચ્છિત્તા તિલ્લુત્તો આયાહિણપયાહિણ કરેઈ’ ચાલીને તેણે ત્રણ વાર આદક્ષિણ પ્રદક્ષિણ કરી-બે હાથ બેડી દક્ષિણ-અમણા ડાનના મૂળથી પ્રારભ કરી લલાટ પ્રદેશ પર ફેરવી ડાબા ડાનના મૂળ સુધી ચડાકારે ફેરવીને તે બે હાથ બેડેલી અબલીને પોતાના માથાપર સ્થાપન કરવી તેને આદક્ષિણપ્રદક્ષિણ કહે છે ‘કરિત્તા વદડ નમસઈ’ પછી તેણે તેમની વદના-સ્તુતિ કરી કે -

હે ભદન્ત ! આપનું આજે મારા ઘરમા પધારવું થયું તે જાણે કે, મારા ઘરમા કલ્પવૃક્ષ વિના કુવથી ફળ્યું છે, વાદળ વિનાજ જાણે-સંપૂર્ણ વૃષ્ટિ થઈ છે મરુભૂમિમા કલ્પવૃક્ષ ઉગ્યું છે ॥ ૧ ॥

દરિદ્રના ઘરમા જાણે નિધાન-ભંડાર પ્રગટ થયો છે હે ભદન્ત ! હું આપના દર્શનથી એટલો પ્રસન્ન થયો છું કે જેમ કેમ અમૃતપાન કરીને પ્રસન્ન થયો હોય ॥ ૨ ॥

परोपकृतिधीरेया, - स्वर्गाय यचन मम ।

भक्तपादरजःपातात् पवित्रीकुरु मे गृहम् ॥ ३ ॥' इति ।

'वदित्ता चन्दित्वा=पूर्वोक्तप्रकारेण स्तुत्वा 'नमसित्ता' नमस्यित्वा पञ्चाङ्गनमस्कार-
पूर्वक नमस्कार कृत्वा मुमुक्षो गाथापति मुदत्तमनगार पुरः कृत्वा 'जेणेव' भक्तधरे
तेणेव उवागच्छ' यत्रैव भक्तगृह तत्रैवोपागच्छति, 'उवागच्छित्ता' उपागत्य 'सयह-
त्येण' सहस्तेन 'विउल' विपुल=प्रचुरम् 'असण ४' अशन पान खाद्य स्वाद्य
'पडिलाभेस्सामि' प्रतिलाभयिष्यामि चतुर्विधाहारदानेन लाभ ग्रहीष्यामीत्यर्थः
'त्तिरुदु' इति कृत्वा=इति मनसि विचार्य 'तुदु' तुष्ट=सन्तुष्टमनाः, 'पडिला-
भेमाणे' प्रतिलाभयमान=विपुलमशनादिक ददत् 'तुदु' तुष्ट=प्रसन्नचित्त ,

हे परोपकारी महापुरुष ! आप मेरी प्रार्थना को स्वीकार कर
अपने चरण रज के कण से इस मेरे घर को पवित्र करें ॥ ३ ॥

इस प्रकार स्तुति करके नमस्कार किया । 'वदित्ता नमसित्ता जेणेव
भक्तधरे तेणेव उवागच्छ' पाचो अग नमा कर नमस्कार करने के पश्चात्
जहाँ रसोई घर या बह्ना पर आया । 'उवागच्छित्ता' आकर 'सयहत्येण
विउल असण पाण खाइम साइम पडिलाभेस्सामित्ति कहु तुदु', पडिलाभेमाणे
तुदु, पडिलाभिण्त्ति तुदु' जाकर वह दान देने के पहले 'मैं आज
अपने हाथसे मुनिराजको विपुल अशनपान खाद्य और स्वाद्यका दान
दूँगा, ऐसा, विचार कर प्रसन्न चित्त हुआ फिर दान देते समय-
अहो भाग्य कि आज मैं मुनिराजको विपुल अशनादि दे रहा हूँ'
ऐसा सोचकर प्रसन्न चित्त हुआ और जब दान दे चुका तब भी

हे परोपकारी महापुरुष ! आप भारी प्रार्थनाको स्वीकार करीने, तमारा
अश्वरज्जना वज्रुथी भारा धरने पवित्र करे ॥ ३ ॥

आ प्रभाते स्तुति करीने नमस्कार कर्या 'वदित्ता नमसित्ता जेणेव भक्तधरे
तेणेव उवागच्छ' वदन नमस्कार कर्या पछी, जया रसोडु (-सोडुधर-पाकशाणा-)
इतु त्या आन्या 'उवागच्छित्ता' आवीने 'सयहत्येण विउल असण पाण खाइम
साइम पडिलाभेस्सामि-त्ति कहु तुदु, पडिलाभेमाणे तुदु, पडिलाभिण्त्ति तुदु'
ते दान आपवा पूर्व "हु आज भारा हाथवी मुनिराजने पुङ्कण अशन, पान,
आद्य अने स्वाद्यना दान आपीथ, जेवी लापना-विचार करी प्रसन्नचित्त थये,
पछी दान देवा समये अहो ! भाग्य छे के आज हु मुनिराजने पुङ्कण आहारना
अशनादि पदार्थ आपी रखो छु जेयो विचार करी प्रसन्न चित्त थये अने न्याये
दान-आहार-आपी युक्ता त्यारे पछु "आजे भारा जन्म सकुण थये उ मे-भारा

‘पडिलाभिण’ प्रतिलम्भित = मया दानलाभ. प्राप्तः ‘त्ति’ इति विचार्य ‘तुडे’
तुष्टः = अतीव प्रसन्नता प्राप्तः ॥ सू० ६ ॥

॥ मूलम् ॥

तए ण तस्स सुमुहस्स गाहावइस्स तेण दव्वसुद्धेणं
दायगसुद्धेण पडिग्गाहगसुद्धेणं तिविहेण तिकरणसुद्धेण सुदत्ते
अनगारे पडिलाभिण समाने ससारे परित्तीकए, मणुस्साउए
णिवद्धे, गिहसि य से इमाइ पंच दिव्वाइ पाउव्भूयाइ, तजहा-
वसुहारा बुट्ठा दसद्धवण्णे कुसुमे णिवाइए चेलुक्खेवे कए ।
आहयाओ देवदुदुहीओ अतरावि य ण आगाससि अहो दाणर
घुट्टे य । हस्थिणाउरे सिघाडग जाव पहेसु बहुजणो अण्णमण्णस्स
एव आइक्खइ ४ धण्णे ण देवाणुप्पिया । सुमुहे गाहावई
जाव तं धण्णे णं देवाणुप्पिया । सुमुहे गाहावई ॥ सू० ७ ॥

टीका

‘तए ण तस्स’ इत्यादि । ‘तए ण’ ततः खलु ‘तस्स सुमुहस्स गाहा
वइस्स’ तस्य सुमुखस्य गाथापते. तेन सुमुखेन गाथापतिनेत्यर्थः, कर्तुः सम्ब-
न्धसामान्यविवक्षायाः पृष्ठी, ‘तेण’ तेन ‘दव्वसुद्धेण’ द्रव्यशुद्धेन = शुद्धद्रव्येण
प्राप्त्यैपणीयमनोज्ञाशनादिरूपेण ‘दायगसुद्धेण’ दायकशुद्धेन = शुद्धदायकेन = उदार-

‘आज मेरा जन्म सफल हुआ कि मैंने अपने हाथसे सुनिराजको
विपुल अशनादि प्रदान कर लाभ लिया है’ ऐसा विचार कर भी
प्रसन्नचित्त हुआ ॥ सू० ६ ॥

‘तए ण तस्स’ इत्यादि ।

‘तए ण’ उसके बाद ‘तस्स सुमुहस्स’ उस सुमुख ‘गाहावइस्स’
गाथापतिने ‘तेण दव्वसुद्धेण’ उस द्रव्य की शुद्धिसे, ‘दायगसुद्धेण’ दाय

हाथशी सुनिराजने पुष्प अशनादि आपीने लाभ लीधो, आ प्रभावे विचार करीने
प्रसन्न चित्त थयो ॥ सू० ६ ॥

‘तए ण तस्स’ इत्यादि

‘तए ण’ ते पक्षी ‘तस्स सुमुहस्स’ ते सुमुख ‘गाहावइस्स’ गाथापतिने
‘तेण दव्वसुद्धेण’ ते द्रव्य शुद्धिसे, ‘दायगसुद्धेण’ दायकशुद्धिसे = उदारभाव युक्त

भावयुक्तेन दायकेन 'पडिग्गाहगमुद्वेण' प्रतिग्राहकशुद्धेन-शुद्धप्रतिग्राहकेण निर-
तिचारतपःसयमसम्पन्नेन, 'तिग्रहेण' त्रिविधेन शुद्धेन द्रव्यादित्रयेण, 'तिग्रहण-
मुद्वेण' त्रिग्रहणशुद्धेन=दायकस्य शुद्धेन मनोवाकायलक्षणकरणत्रयेण मुदत्ते अण-
गारे' मुदत्तेऽनगारे 'पडिलाभिण् समाने' प्रतिलम्बिते=भिक्षाग्रग्रहणेन प्रति-
लाभदानाभिमुखीकृते सति, 'ससारे परिचीरुण्' ससारः परीतीकृतः परि=
समन्तात् इतः=गत इति परीत, अपरीतः परीतः कृत इति परीतीकृतः
अल्पीकृत इति यावत् । 'मणुस्साउण् णिवद्धे' मनुष्यायुक्त निरुद्धम् । 'गिहसि
य' गृहे च 'से' तस्य, सुमुखस्य गाथापतेः 'उमाड' उमानि=वक्ष्यमाणानि
पञ्च 'दिव्वाड' दिव्यानि=देवकृतानि 'पाउब्भूयाइ' प्रादुर्भूतानि 'त जहा'
तद्यथा=तानि पञ्चदिव्यानि यथा 'वसुहारा' वसुधारा=सुवर्णवृष्टिः, 'बुद्धा'
वृष्टा देवैः सुवर्णवृष्टिः कृतेत्यर्थः १ । 'दसद्धवण्णे कुसुमे णिवाइए' दशा-
र्धवर्णानि कुसुमानि निपातितानि, दशार्धवर्णानि=पञ्चवर्णानि कुसुमानि=
पुष्पाणि निपातितानि देवैरर्पितानि २ । 'चेलुक्खेवे कए' चेलोत्क्षेपः कृतः=

कनी शुद्धिसे-उदार भावयुक्त अपनी शुद्धिसे 'पडिग्गाहगमुद्वेण' प्रति-
ग्राहककी शुद्धिसे-अतिचार रहित तप और सयमके आराधक मुदत्त
जैसे अनगारकी शुद्धिसे, इन तीन प्रकार की शुद्धियो से, एव तीन
करण की शुद्धिसे अर्थात् शुद्ध मन वचन और कायसे 'मुदत्ते अणगारे
पडिलाभिण् समाने ससारे परिचीरुण्' मुदत्त अनगारको आहार दान
देने पर अपना ससार अल्प किया । 'मणुस्साउण् णिवद्धे' एव मनुष्यायु
का बध किया । 'गिहसि य से उमाड पंच दिव्वाड पाउब्भूयाइ' मुनि के
प्रभावसे उसके घर पर पाँच दिव्य बातें देवकृत हुई । 'त जहा'
वे इस प्रकार हैं- 'वसुहारा बुद्धा, १ दसद्धवण्णे कुसुमे णिवाइए, २ चेलुक्खेवे

पोतानी शुद्धिथी 'पडिग्गाहगमुद्वेण' प्रतिग्राहकनी शुद्धिथी-अतिचार रहित तप अने
सयमना आराधक मुदत्त जेवा अणुगारनी शुद्धिथी, आ तल्ल प्रकारनी शुद्धिथी जेव
तल्ल करबोथी शुद्धिथी अर्थात् शुद्ध मन वचन अने कायाथी 'मुदत्ते अणगारे पडि-
लाभिण् समाने समारे परिचीरुण्' मुदत्त अणुगारने दान-(आहार) आपीने
पोताने। ससार ओछो कथी 'मणुस्साउण् णिवद्धे' जे प्रभावे मनुष्यनी आयुष्यने।
पल्लु बध कथी गिहसि य उमाड पंच दिव्वाड पाउब्भूयाइ' मुनिने दान आप्पु
ते पुद्गलना प्रभावथी तेना घरभा पाय दिव्य बातो-देवकृत बध 'त जहा'
ते आ प्रभावे के 'वसुहारा बुद्धा, १ दसद्धवण्णे कुसुमे णिवाइए, २ चेलुक्खेवे

‘पडिलाभिण’ प्रतिलम्बित = मया दानग्राम. प्राप्तः ‘ति’ इति विचार्य ‘तुडे’
तुष्टः = अतीत प्रसन्नता प्राप्त. ॥ सू० ६ ॥

॥ मूलम् ॥

तए ण तस्स सुमुहस्स गाहावडस्स तेण दब्बसुद्धेण
दायगसुद्धेण पडिग्गाहगसुद्धेण तिविहेण तिकरणसुद्धेण सुदत्ते
अनगारे पडिलाभिण समाने संसारे परित्तीकए, मणुस्साउए
णिवद्धे, गिहसि य से इमाइ पंच दिव्वाइ पाउब्भूयाइ, तजहा-
वसुहारा बुट्टा दसद्धवण्णे कुसुमे णिवाइए चेलुक्खेवे कए ।
आहयाओ देवदुदुहीओ अतरावि य णं आगाससि अहो दाणर
घुट्टे य । हस्तिणाउरे सिंघाडग जाव पहेसु बहुजणो अणमण्णस्स
एव आइक्खइ ४ धण्णे ण देवाणुप्पिया । सुमुहे गाहावई
जाव तं धण्णे णं देवाणुप्पिया । सुमुहे गाहावई ॥ सू० ७ ॥

टीका

‘तए ण तस्स’ इत्यादि । ‘तए ण’ ततः खलु ‘तस्स सुमुहस्स गाहा-
वडस्स’ तस्य सुमुखस्य गाथापते. तेन सुमुखेन गाथापतिनेत्यर्थः, कर्तुं. सम्ब-
न्धसामान्यविवक्षायाः पक्षी, ‘तेण’ तेन ‘दब्बसुद्धेण’ द्रव्यशुद्धेन = शुद्धद्रव्येण
प्राप्त्यैपणीयमनोवाशनादिरूपेण ‘दायगसुद्धेण’ दायकशुद्धेन = शुद्धदायकेन = उदार-

‘आज मेरा जन्म सफल हुआ कि मैंने अपने हाथसे मुनिराजको
विपुल अशनादि प्रदान कर लाभ लिया है’ ‘ऐसा विचार कर भी
प्रसन्नचित्त हुआ ॥ सू० ६ ॥

‘तए णं तस्स’ इत्यादि ।

‘तए ण’ उसके बाद ‘तस्स सुमुहस्स’ उस सुमुख ‘गाहावडस्स’
गाथापतिने ‘तेण दब्बसुद्धेण’ उस द्रव्य की शुद्धिसे, ‘दायगसुद्धेण’ दाय-
काथयी मुनिराजने पुष्कल अशनादि आपीने लाभ लीधे, आ प्रभाषे विचार करीने
प्रसन्न चित्त थये ॥ सू० ६ ॥

‘तए ण तस्स’ इत्यादि

‘तए ण’ ते पक्षी ‘तस्स सुमुहस्स’ ते सुमुख ‘गाहावडस्स’ गाथापतिने
‘तेण दब्बसुद्धेण’ ते द्रव्य शुद्धिसे, ‘दायगसुद्धेण’ दायकशुद्धिसे = उदारभाव युक्ता

‘एव भासइ’ एव भापते=अहो ! सुमुखो गाथापति—रीट्ठः प्रभावशाली यस्य
महिमा नैरपि गीयते, इत्यादि विशेषवचनैर्दति । ‘एव पन्नवेड’ एव प्रज्ञाप-
यति=‘दान स्वर्गपवर्गम्पाटोद्धाटनसमर्थ—’ मिति योजयति । ‘एव परूवेड’ एव
प्ररूपयति=अभयसुपात्रादिदानमस्माभिरवश्य कर्त्तव्य’ मिति योजयन् कथयति,
किं कथयती ?—त्याह—‘यण्णे ण देवाणुप्पिया ! सुमुहे गाहावई’ अन्यः=अन्य-
त्रादयोग्य. खलु हे देवानुप्रिया ! सुमुखो गाथापतिः ‘जाव’ यावत्-याव-
च्छब्देनाय सङ्ग्रह—‘सपुण्णे ण देवाणुप्पिया ! सुमुहे गाहावई, कयत्थे ण
देवाणुप्पिया ! सुमुहे गाहावई । कयल्लक्खणे ण देवाणुप्पिया ! सुमुहे गाहावई ।
कयव्विहवे ण देवाणुप्पिया ! सुमुहे गाहावई । सुद्धे ण देवाणुप्पिया ! तस्स
सुमुहस्स गाहावडस्स जम्मजीवियफले, जस्स उमा एयारूरा उराला माणुस्स-
रिद्धी लद्धा पत्ता अभिसमण्णागया’ ‘सपुण्णे ण’ सपुण्यः=पुण्येन युक्तः खलु

गदस्वर होकर ‘एव भासइ’ इस प्रकार कहते हैं कि यह सुमुख
गाथापति बड़ा ही भाग्यशाली है, देखो इसकी महिमा देवता तक
भी गाते हैं । ‘एव पन्नवेड’ इस प्रकार प्रज्ञापना करते हैं यह बात-
सच है कि—दान, स्वर्ग और अपवर्ग—मोक्ष के द्वार के कपाट को उघाटने
में समर्थ है । ‘एव परूवेड’ इस प्रकार प्ररूपणा करते हैं कि—हमलोगों
का भी कर्त्तव्य है कि हमलोग भी सुपात्र दान दिया करें । फिर
कहते हैं कि—‘यण्णे ण देवाणुप्पिया ! सुमुहे गाहावई जाव त यण्णे ण
देवाणुप्पिया ! सुमुहे गाहावई’ देखो जब देवता तक सुमुख गाथापति
की प्रशंसा कर रहे हैं—तो हमलोगों की तर्फ से भी यह अनिवार्य
अन्यवाद का पात्र है । यावत् शब्द से ग्रहण किये गये पद इस
प्रकार है—‘सपुण्णे ण देवाणुप्पिया ! सुमुहे गाहावई, कयत्थे ण देवाणुप्पिया !

આ પ્રગરે બહેવા લાગ્યા કે—આ સુમુખ ગાથાપતિ મહાભાગ્યશાળી છે, બુઓ, તેને! મહિમા
દેવતાઓ પણ ગાય છે ‘एव पन्नवेड’ અને આ પ્રમાણે બાહેર કરે છે કે એ વાત
સાચી છે કે સ્વર્ગ અને ‘अपवर्ग’ मोक्ष’ ના દરવાજા ઉઘાડવામાં ‘दान’ સમર્થ છે,
‘एव परूवेड’ આ પ્રમાણે પ્રરૂપણ કરે છે કે—આ ઉપરની અમારૂં પણ કર્તવ્ય છે
કે અમારે નીએ સુપાત્રોને દાન આપ્યા કરવું બોલ્યો, ફરી પણ બહે છે કે,
‘यण्णे ण देवाणुप्पिया ! सुमुहे गाहावई जाव त यण्णे ण देवाणुप्पिया !
सुमुहे गाहावई’ બુઓ, બ્યારે દેવતાઓ સુધીના સૌ સુમુખ ગાથાપતિની પ્રશંસા
કરે છે તો આપણા સૌના તરફથી પણ તે અનિવાર્ય અન્યવાદને પાત્ર છે, ‘यावत्’
શબ્દથી ગ્રહણ કરવામાં આવેલા પદો આ પ્રમાણે છે “सपुण्णे ण देवाणुप्पिया !

વસ્ત્રટ્ટિઃ કૃતેત્યર્થ. ૩ । ‘આહ્યાઓ દેવદુદુહીઓ’ આહતા દેવદુન્દુભય. દેવદુન્દુભયો ગાદિતા इत्यर्थः ४ । અતરાપિ ય ણ આગાસસિ’ અન્તરાપિ ચ સ્વલુ આગાશે=આકાશમખ્યે ‘અહો દાણ ૨’ અહો દાનમહોદાનમિતિ ‘ઘુટ્ટે ય’ ઘુટ્ટ ચ=ઘોષિતમ્ ‘અહો ! મુમુગ્ધગાથાપતિના મુદત્તનામાનગારાય પરમોદાર ભાવેન દાન દત્તમ્, કોઽન્ય ઇતાદશા દાતા ?’ इत्यादि ग्रन्थैः दानमहिमा देवैरुचै. स्वरेण प्रमटीकृत इत्यर्थ. ५ । ‘હત્થિણાઝરે’ હસ્તિનાપુરે ‘સિંઘાડગ જાવ પહેસુ’ શૂદ્રાટક યાત્રપથેષુ-શૂદ્રાટક-ત્રિક-ચતુષ્પ-ચત્તર-મહાપથપથેષુ-પ્રાગ્વ્યાખ્યાતમેતત્ । ‘વહુજનો’ વહુજનઃ=જનસમુદાય, ‘અળ્ળમળ્ણસસ’ અન્યોઽન્યસ્ય=પરસ્પરમ્ એવ=વક્ષ્યમાણપ્રકારેણ ‘આઈક્કલ ૪’ આઠ્ઠયાતિ=આકસ્મિક-દેવદુન્દુભિનાદશ્રવણજનિતઠર્પાતિશયેન સગદ્ગદકળ્ઠતયા સામાન્યતો વદતિ ।

કર્ણ, ૩ આહ્યાઓ દેવદુદુહીઓ, ૪ અતરાપિ ય ણ આગાસસિ અહોદાણ ૨ ઘુટ્ટે ય’ આકાશમે દેવોને સુવર્ણ વૃષ્ટિ કી, પાંચ વર્ણવાળે ફૂલ વરસાયે, વસ્ત્ર વરસાયે, દેવદુદુભિ વજી ૪, ઓર આકાશમે દેવોને સુમુખ ગાથાપતિ ભાગ્યશાલી હૈ, જિસને સુદત્ત જૈસે મુનિકો આહારદાન દિયા, ઇસકે જૈસા દાતા ઓર કોન હો સકતા હૈ ?’ ઇસ પ્રકાર દાનકી મહિમા વહે હી ઉચ્ચ સ્વરસે દેવોને ગાઈ । તથા ‘હત્થિણાઝરે સિંઘાડગ જાવ પહેસુ વહુજનો અળ્ળમળ્ણસસ એવ આઈક્કલ ૪’ હસ્તિનાપુરમે આકસ્મિક દેવવાણી ઓર દેવદુન્દુભિ કા નાદ સુનકર સબલોગ ત્રીન કોળે કે માર્ગ પર, જહા ત્રીન માર્ગ મિલતે હૈ, જહા ચાર માર્ગ મિલતે હૈ, જહા વહુત માર્ગ મિલતે હૈ એસે માર્ગો પર ઓર રાજમાર્ગ તથા સામાન્ય માર્ગ ઇન સબ જગહ પરસ્પર મે મિલકર ઠર્પાતિરેકસે ગદ્-

કર્ણ ૩, આહ્યાઓ દેવદુદુહીઓ ૪, અતરાપિ ય ણ આગાસસિ અહોદાણ ૨ ઘુટ્ટે ૫ ય’ આકાશમાર્થા દેવોએ સોનાની વૃષ્ટિ કરી, પાંચ રંગના ફૂલ વરસાવ્યા, વસ્ત્ર વરસાવ્યા, દેવોના હુલુલી વાગ્યા, અને આકાશમા દેવોએ “સુમુખ ગાથાપતિ ભાગ્યશાળી છે, જેણે સુદત્ત જેવા મુનિને આહારદાન આપ્યું” તેના જેવા દાતા ખીન્ના કોણ હોઈ શકે છે ? આ પ્રમાણે દાનનો મહિમા મોટા ઉચ્ચ સ્વરથી ગાયો તથા ‘હત્થિણાઝરે સિંઘાડગ જાવ પહેસુ વહુજનો અળ્ળમળ્ણસસ એવ આઈક્કલ ૪’ હસ્તિનાપુરમા આકસ્મિક દેવવાણી અને દેવદુન્દુભીના અવાજ સાંભળીને ત્રણ પુણ્યાના રસ્તા પર-જ્યા ત્રણ રસ્તા એકઠા થાય છે, જ્યા ચાર રસ્તા મળે છે, જ્યા ઘણા માર્ગો મળે છે, એવા રસ્તા પર તથા રાજમાર્ગ અને સામાન્ય માર્ગ-આ તમામ જગ્યાએ ચરચર તમામ માણસો ઘણોજ હર્ષ પામી ગદગદ સ્વર થઈ ‘એવ માસદ’,

‘एव भासड’ एव भापते=अहो ! सुमुखो गाथापति-रीटगः प्रभावशाली यस्य महिमा नैसपि गीयते, इत्यादि विशेषणचनैर्दति । ‘एव पन्नवेड’ एव प्रज्ञाप-
यति=‘दान स्वर्गापवर्गम्पाटोद्घाटनसमर्थ-’ मिति योययति । ‘एव परूवेड’ एव
परूपयति=अभयमुपात्रादिदानमस्माभिरवश्य कर्त्तव्य’ मिति योययन् कथयति,
किं कथयती ?-त्याह-‘वण्णे ण देवाणुप्पिया ! सुमुहे गाहावई’ अन्यः=अन्य-
वाचयोग्य. खलु हे देवानुप्पिया. ! सुमुखो गाथापति. ‘जाव’ यावत्-याव
च्छब्देनाय सङ्ग्रह -‘सपुण्णे ण देवाणुप्पिया ! सुमुहे गाहावई, कयत्थे ण
देवाणुप्पिया ! सुमुहे गाहावई । कयत्थस्स ण देवाणुप्पिया ! सुमुहे गाहावई ।
कयविहवे ण देवाणुप्पिया ! सुमुहे गाहावई । मुद्धे ण देवाणुप्पिया ! तस्स
सुमुहस्स गाहावडस्स जम्मजीयियफळे, जस्स इमा एयारूवा उरात्ता माणुस्स-
रिद्धी लद्धा पत्ता अभिसमण्णागया’ ‘सपुण्णे ण’ सपुण्य=पुण्येन युक्तः खलु

गदस्वर होकर ‘एव भासड’ इस प्रकार कहते हैं कि यह सुमुख
गाथापति उड़ा ही भाग्यशाली है, देखो इसकी महिमा देवता तक
भी गाते हैं । ‘एव पन्नवेड’ इस प्रकार प्रज्ञापना करते हैं यह बात-
सच है कि-दान, स्वर्ग और अपवर्ग-मोक्ष के द्वार के कपाट को उघाड़ने
में समर्थ है । ‘एव परूवेड’ इस प्रकार परूपणा करते हैं कि-हमलोगों
का भी कर्तव्य है कि हमलोग भी सुपात्र दान दिया करें । फिर
कहते हैं कि-‘वण्णे ण देवाणुप्पिया ! सुमुहे गाहावई जाव त वण्णे ण
देवाणुप्पिया ! सुमुहे गाहावई’ देखो जब देवता तक सुमुख गाथापति
की प्रशंसा कर रहे हैं-तो हमलोगों की तर्फ से भी यह अनिवार्य
अन्यवाद का पात्र है । यावत् शब्द से ग्रहण किये गये पद इस
प्रकार है-‘सपुण्णे ण देवाणुप्पिया ! सुमुहे गाहावई, कयत्थे ण देवाणुप्पिया !

આ પ્રકારે કહેવા લાગ્યા કે-આ સુમુખ ગાથાપતિ મહાભાગ્યશાળી છે, જુઓ, તેના મહિમા
દેવતાઓ પણ ગાય છે ‘एव पन्नवेड’ અને આ પ્રમાણે બાહેર કંઈ છે કે એ વાત
સાચી છે કે સ્વર્ગ અને ‘अपवर्ग’ मोक्ष’ ના દરવાજા ઉઘાડવામાં ‘दान’ સમર્થ છે,
‘एव परूवेड’ આ પ્રમાણે પ્રજ્ઞા કરે છે કે-આ ઉપરથી અમારું પણ કર્તવ્ય છે
કે અમારે તોએ સુપાત્રોને દાન આપ્યા કરવું જોઈએ, ફરી પણ કહે છે કે,
‘वण्णे ण देवाणुप्पिया ! सुमुहे गाहावई जाव त वण्णे ण देवाणुप्पिया !
सुमुहे गाहावई’ જુઓ, બ્યારે દેવતાઓ સુધીના સૌ સુમુખ ગાથાપતિની પ્રશંસા
કરે છે તો આપણા સૌના તરફથી પણ તે અનિવાર્ય અન્યવાદને પાત્ર છે, ‘यावत्’
શબ્દથી ગ્રહણ કરવામાં આવેલા પદો આ પ્રમાણે છે “सपुण्णे ण देवाणुप्पिया !

હે દેવાનુપ્રિયાઃ ! મુમુક્ષો ગાથાપતિઃ । ‘ક્યત્યે ન’ કૃતાર્થઃ=સમ્પાદિત.
અર્થ.=જન્માન્તરેષ્ટસિદ્ધિરૂપ પ્રયોજન યેન સ તથા, કૃતવાઙ્મિત્તકાર્ય. સ્વલુ
હે દેવાનુપ્રિયાઃ ! મુમુક્ષો ગાથાપતિઃ । ‘ક્યપુણે ન’ કૃતપુણ્યઃ=પૂર્વભયોપાર્જિત
પુણ્ય સ્વલુ હે દેવાનુપ્રિયાઃ ! મુમુક્ષો ગાથાપતિઃ । ‘ક્યલક્ષણે ન’ કૃતલક્ષણ=
કૃત=સફલીકૃત લક્ષણ=પુણ્યરેલાજીવનરેલાદિરૂપ યેન સ તથા । ‘ક્યવિહવે
ન’ કૃતવિભવઃ=કૃતઃ=સફલીકૃત સુપાત્રદાનરૂપશુભકાર્યકરણેન વિભવ.=એશ્વ
ર્યસમ્પત્તિરૂપો યેન સ તથા । અતઃપ્ર ‘મુલદ્વે ન’ મુલદ્વ=શોભનપ્રકારેણ પ્રાપ્ત

મુમુહે ગાહાવર્ડ ! ક્યપુણે ન દેવાનુપ્રિયા મુમુહે ગાહાવર્ડ ! ક્યલક્ષણે ન
દેવાનુપ્રિયા । મુમુહે ગાહાવર્ડ, ક્યવિહવે ન દેવાનુપ્રિયા, મુમુહે ગાહાવર્ડ, મુલદ્વે
ન દેવાનુપ્રિયા ! તસ્સ મુમુહસ્સ ગાહાવર્ડસ્સ જમ્મજીવિયફલે, જસ્સ ન ઇમા
‘પ્યારુવા ડરાલા માણસ્સરિદ્ધી લદ્ધા પત્તા અમિસમ્પણાગયા’ ફનકા અર્થ
હસ પ્રકાર હૈ-‘સપુણે ન દેવાં’ હે દેવાનુપ્રિય ! યહ સુમુખ ગાથાપતિ
ઘડા હી પુણ્યશાલી હૈ ‘ક્યત્યે ન દેવાં’ હસને અવ જન્માન્તર કે
લિપ્ત ઇષ્ટ કી સિદ્ધિ રૂપ પ્રયોજન કી સિદ્ધ કર લિયા હૈ । ‘ક્યપુણે
ન દેવાં’ હસને પૂર્વભવ મેં અચ્છે પુણ્ય કા ઉપાર્જન કિયા હૈ જિસસે
સુપાત્ર દાન દેનેકા અવસર હાથ લગા ‘ક્યલક્ષણે ન દેવાં’ હસને
અપની પુણ્યરેલા જીવનરેલા આદિ શુભલક્ષણો કી સફલ કર લિયા
હૈ । ‘ક્યવિહવે ન દેવાં’ સુપાત્રદાન દેને રૂપ શુભકાર્ય કે કરને સે
હસકા ધન પાના સફલ હો ગયા હૈ । ‘મુલદ્વે ન દેવાં’ ધન્ય હૈ હસ

મુમુહે ગાહાવર્ડ, ક્યત્યે ન દેવાનુપ્રિયા ! મુમુહે ગાહાવર્ડ ! ક્યપુણે ન
દેવાનુપ્રિયા ! મુમુહે ગાહાવર્ડ । ક્યલક્ષણે ન દેવાનુપ્રિયા ! મુમુહે ગાહાવર્ડ,
ક્યવિહવે ન દેવાનુપ્રિયા ! મુમુહે ગાહાવર્ડ, મુલદ્વે ન દેવાનુપ્રિયા ! તસ્સ
મુમુહસ્સ ગાહાવર્ડસ્સ જમ્મજીવિયફલે, જસ્સ ન ઇમા પ્યારુવા ડરાલા માણ-
સ્સરિદ્ધી લદ્ધા પત્તા અમિસમ્પણાગયા’ તેના અર્થ આ પ્રમાણે છે ‘સપુણે ન
દેવાં’ હે દેવાનુપ્રિય ! તે સુમુખ ગાથાપતિ મોટા પુણ્યશાલી છે ‘ક્યત્યે ન દેવાં’
તેણે હાલમા આવતા જન્મ માટે અર્થાત જન્માતર માટે ઇષ્ટ (ઇચ્છિત વસ્તુ) ની
સિદ્ધિરૂપ પ્રયોજનને સિદ્ધ કરી લીધું છે ‘ક્યપુણે ન દેવાં’ તેણે પૂર્વભવમા
સારા એવા મહાપુણ્યને મેળવેલું છે, જેના વડે કરીને આવા સુપાત્રને દાન આપવાને
અવસર મળ્યો છે ‘ક્યલક્ષણે ન દેવાં’ તેણે પોતાની પુણ્યરેખા, જીવનરેખા
આદિ શુભ લક્ષણોને સફળ કરી લીધા છે ‘ક્યવિહવે ન દેવાં’ સુપાત્રને દાન દેવા
રૂપ શુભ કાર્ય કરવાથી તેને જે ધન પ્રાપ્ત થયું તે પણ સફળ થઈ ગયું છે

શ્વલુ 'તસ્મ સુમુહસ્સ ગાહાવર્ડસ્સ' તસ્ય મુમુક્ષસ્ય ગાથાપતે =તેન સુમુક્ષેન ગાથાપતિનેત્યર્થઃ, અત્ર સમ્પન્ધસામાન્યે પઠી । જન્મજીવિયફલે' જન્મજીવિત-
ફલ જન્મનો જીવિતમ્ય ચ ફલમ્ । અનેન સુમુગ્ગાથાપતિના મનુષ્યજન્માપિ
સફલ કૃત જીવિતમપિ સફલ કૃતમિત્યર્થઃ, 'જસ્સ ણ' અત્ર તૃતીયાર્થે પઠી
યેન શ્વલુ 'ડમા' ડય=પ્રત્યક્ષ દૃશ્યમાના 'પ્યારુઝા' પૃતદ્રૂપા=ઈદશી 'ઉરાલા'
ઉદારા=પ્રાપ્તા સફલસામગ્રીયુક્તત્વાત્ 'માણુસ્સરિદ્ધી' મનુષ્યદિ 'લદ્ધા' લબ્ધા-
ઉપાર્જિતા 'પત્તા' પ્રાપ્તા-ઉપાર્જિતા સતિ સ્વામીનીભૂતા, 'અભિસમન્નાગયા'
અભિસમન્નાગતા-મોગ્યતામુપગતા इत्यर्थः । 'જેણ ઇરિસો અગગારો, યેનેદ્દશ.=
તથારૂપ અનગાર =સુદત્તનામા મુનિ. 'પહિલાભિઓ' પ્રતિલભિમત્ =મિશ્રાગ્રહણેન
પ્રતિલાભદાનાયમભિમુખીકૃતઃ, 'ત' તત્ =તસ્માત્ કારણાત્ 'ધણે ણ' ધન્યઃ
શ્વલુ મુમુક્ષો ગાથાપતિ. ॥ મૂ ૭ ॥

॥ મૂલમ ॥

તણ ણ સે સુમુહે ગાહાવર્ડ વહૂઈ વાસસયાઈ આડય
પાલેઈ, પાલિત્તા કાલમાસે કાલ કિચ્ચા ઇહેવ હરિથિસીસે ણયરે

સુમુગ્ગાથાપતિ કો જિસનેઅપને જન્મ ઓર જીવન કા ફલ વાસ્તવિક
રૂપ મે પ્રાપ્ત કર લિયા હૈ, દેખો તો સહી, યહ પ્રત્યક્ષ મે દિખતી
હુઈ ણેસી ઉદાર મનુષ્યમતસઘરી ક્લિદ્ધિ કિ-જિસમે કિસી મી વસ્તુ
કી ન્યૂનતા નહી હૈ, સો ડસે પ્રાપ્ત હુઈ હૈ, ઇસે ઇસ પર પૂર્ણરૂપ સે
અધિકાર પ્રાપ્ત હુઆ હૈ-અથ યહ ઇસે નિર્વિઘ્નરૂપ સે ભોગ રહા હૈ,
ઇસીસે યહ વાત પૂર્ણરૂપ સે સત્ય પ્રતીત હોતી હૈ કિ યહ વિશિષ્ટ
પુણ્યશાલી હૈ ઓર ઇસી પુણ્યકે ઉદય કા યહ મી ફલ હૈ કિ જો
ઇસે સુદત્ત જૈસે મુનિરાજકો આદારદાન દેનેકા લાભ મિલા । ધન્ય
હૈ ઇસ માઈકે લાલ કો ॥ મૂ ૭ ॥

‘મુલદ્ધે ણ દેવાં’ તે સુમુગ્ગ ગાથાપતિને ધન્ય છે, કે જેણે પોતાનો જન્મ અને
જીવનનું ફળ પ્રાપ્ત કરી લીધું છે જુઓ તો ખરા ! આપણે નજરે જોઈ શકીએ
છીએ તેવી ઉદાર મનુષ્યભવમળથી ક્લિદ્ધિ કે જેમા કોઈ પણ વસ્તુની ઉણપ નથી
તેવી તેને પ્રાપ્ત થઈ છે, અને તે સમૃદ્ધિપર તેનો પૂરો અધિકાર પણ પ્રાપ્ત થયો
છે, તેથી તે ગાથાપતિ તે સમૃદ્ધિને નિર્વિઘ્નપણે લોભવી રહ્યો છે તેવી એ વાત તો
સત્યજ છે કે-તે વિશેષ પુણ્યશાલી છે અને તે પુણ્યના ઉદયનું એ પણ ફળ છે કે
જેને સુદત્ત જેવા મુનિરાજને આદારદાન આપવાનો લાભ મળ્યો, ધન્ય છે તે માતાના
પુત્રને ! (સૂ ૭)

હે દેવાનુપિયા ! સુમુખો ગાથાપતિ : । ‘ક્યત્યે ન’ કૃતાર્થઃ=સમ્પાદિતઃ
અર્થઃ=જન્માન્તરેષ્ટસિદ્ધિરુપ પ્રયોજન યેન સ તથા, કૃતવાઙ્મિત્તકાર્ય. સ્વલુ
હે દેવાનુપિયા ! સુમુખો ગાથાપતિ. । ‘કયપુણ્ણે ન’ કૃતપુણ્ય. =પૂર્વભવોપાર્જિત
પુણ્ય’ સ્વલુ હે દેવાનુપિયા ! સુમુખો ગાથાપતિ : । ‘કયલક્ષણે ન કૃતલક્ષણઃ=
કૃત=સફલીકૃત લક્ષણ=પુણ્યરેલાજીવનરેલાદિરુપ યેન સ તથા । ‘કયવિહવે
ન’ કૃતવિભવઃ=કૃતઃ=સફલીકૃત સુપાત્રદાનરુપશુભકાર્યકરણેન વિભવઃ=એશ્વ-
ર્યસમ્પત્તિરુપો યેન સ તથા । અતए ‘સુલ્લદે ન’ સુલ્લઘ્ન=શોભનપ્રમારેણ પ્રાપ્ત

સુમુહે ગાહાવર્ડ ! કયપુણ્ણે ન દેવાનુપિયા સુમુહે ગાહાવર્ડ ! કયલક્ષણે ન
દેવાનુપિયા । સુમુહે ગાહાવર્ડ, કયવિહવે ન દેવાનુપિયા, સુમુહે ગાહાવર્ડ, સુલ્લદે
ન દેવાનુપિયા ! તસ્સ સુમુહસ્સ ગાહાવર્ડસ્સ જન્મજીવિયફલે, જસ્સ ન ઇમા
‘एयારુવા ડરાલા માણસ્સરિદ્ધી લદ્ધા પત્તા અભિસમણ્ણાગયા’ ફનકા અર્થ
ફસ પ્રકાર ફે-‘સપુણ્ણે ન દેવાં’ હે દેવાનુપિય ! યહ સુમુખ ગાથાપતિ
પઢા ફી પુણ્યશાલી ફે ‘ક્યત્યે ન દેવાં’ ફસને અશ જન્માન્તર કે
લિપ્ત ફષ્ટ કી સિદ્ધિ રુપ પ્રયોજન કો સિદ્ધ કર લિયા ફે । ‘કયપુણ્ણે
ન દેવાં’ ફસને પૂર્વભવ મે અચ્છે પુણ્ય કા ડપાર્જન કિયા ફે જિસસે
સુપાત્ર દાન દેનેકા અવસર ફાય લગા ‘કયલક્ષણે ન દેવાં’ ફસને
અપની પુન્યરેલા જીવનરેલા આદિ શુભલક્ષણો કો સફલ કર લિયા
ફે । ‘કયવિહવે ન દેવાં’ સુપાત્રદાન દેને રુપ શુભકાર્ય કે કરને સે
ફસકા ધન પાના સફલ હો ગયા ફે । ‘સુલ્લદે ન દેવાં’ ધન્ય ફે ફસ

સુમુહે ગાહાવર્ડ, ક્યત્યે ન દેવાનુપિયા ! સુમુહે ગાહાવર્ડ ! કયપુણ્ણે ન
દેવાનુપિયા ! સુમુહે ગાહાવર્ડ । કયલક્ષણે ન દેવાનુપિયા ! સુમુહે ગાહાવર્ડ,
કયવિહવે ન દેવાનુપિયા ! સુમુહે ગાહાવર્ડ, સુલ્લદે ન દેવાનુપિયા ! તસ્સ
સુમુહસ્સ ગાહાવર્ડસ્સ જન્મજીવિયફલે, જસ્સ ન ઇમા एयારુવા ડરાલા માણ-
સ્સરિદ્ધી લદ્ધા પત્તા અભિસમણ્ણાગયા’ તેને અર્થ આ પ્રમાણે ॥ ‘સપુણ્ણે ન
દેવાં’ હે દેવાનુપિય ! તે સુમુખ ગાથાપતિ મોટા પુણ્યશાલી છે ‘ક્યત્યે ન દેવાં’
તેણે હાલમા આવતા જન્મ માટે અર્થાત જન્માન્તર માટે ઇષ્ટ (ઇચ્છિત વસ્તુ) ની
સિદ્ધિરુપ પ્રયોજનને સિદ્ધ કરી લીધુ છે ‘કયપુણ્ણે ન દેવાં’ તેણે પૂર્વભવમા
સારા એવા મહાપુણ્યને મેળવેલુ છે, જેના વડે કરીને આવા સુપાત્રને દાન આપવાને
અવસર મળ્યો છે ‘કયલક્ષણે ન દેવાં’ તેણે પોતાની પુણ્યરેખા, જીવનરેખા
આદિ શુભ લક્ષણોને સફળ કરી લીધા છે ‘કયવિહવે ન દેવાં’ સુપાત્રને દાન દેવા
ફપ શુભ કાર્ય કરવાથી તેને જે ધન પ્રાપ્ત થયુ તે પશુ સફળ થઈ ગયુ છે

शयनीये=शय्याया 'मुत्तजागरा' मुत्तजाग्रती=मिञ्चित्मुक्ता मिञ्चिजाग्रती 'ओहीरमाणी २' निद्राणा २ पुन पुनरीपन्निद्रामनुभवन्ती मती 'तदेव' तयैव पूर्वदेव स्वप्ने 'सीढ पासड' सिंह पश्यति । 'सेस जेप=जेपवर्णन नामकरणविवाहादि सर्व 'त चेव' तदेवात्र ग्रन्थ 'जाव' यावत् 'उप्पिपासाय०' उपरिपासादावतसके मानुष्कान् भोगभोगान् मुद्धान् 'विहरड' विहरति, 'त' तत्=तस्मात्कारणात् पूर्वभवकृतमुपात्रदानप्रभावात् एव खलु=निश्चयेन 'गोयमा' हे गौतम ! 'सुवाहुणा' सुवाहुना-सुबाहुकुमारेण 'इमा' इय=प्रत्यक्ष दृश्यमाना 'एयाल्वा' एतद्रूपा=शरीरसम्पत्त्यादिरूपा 'उराला' उदारा=प्रयाना 'माणुस्सरिद्धी' मानुष्यशुद्धि 'लद्धा ३' लब्धा, प्राप्ता, अभिसम्पन्नागता । श्रीगौतम. पृच्छति-

ण से वारिणी देवी सयणिज्जसि मुत्तजागरा ओहीरमाणी २ तदेव सीढ पासड, सेस त चेव जाव उप्पिपामाए विहरड, त एव खलु गोयमा ! सुवाहुणा इमा एयाल्वा उराला माणुस्सरिद्धी लद्धा ३' जय वह गर्भ मे आया तय वारिणी देवी शय्या पर कुठ जगतो सी और कुठ सोती सी निद्रा ले रही थी एवं इसने स्वप्न में एक सिंह को देखा । गर्भस्थिति पूर्ण होने पर इसके बालक का जन्म हुआ । उसका नामकरण, एवं विवाह आदि संस्कार सब-पहिले ही वर्णित किया जा चुका है । बालक जय पडा हो गया तब यह अपने भवन में रहकर उत्कृष्ट मनुष्य सबधी भोगों को भोगने लगा । इस प्रकार हे गौतम पूर्वभव में कृत सुपात्रदान के प्रभाव से निश्चय सुबाहुकुमार ने यह प्रत्यक्ष दृश्यमान शरीरादि संपत्ति रूप सर्वोत्कृष्ट मनुष्यभवसबधी ऋद्धिचा प्राप्त

उत्पन्न यथा 'तए ण से वारिणी देवी सयणिज्जसि मुत्तजागरा ओहीरमाणी २ तदेव सीढ पासड, सेस त चेव जाव उप्पिपासाए विहरड, त एव खलु गोयमा ! सुवाहुणा इमा एयाल्वा उराला माणुस्सरिद्धी लद्धा ३' न्याये ते ते गर्भमा आव्या, त्वादे धारिणीदेवी शय्यापर जस जागती होय तेवी गीते सुती अने निद्रा लध रही हुती ते समयमा तेहे स्वप्नमा जेठ सिङ्गने जेथे, हुवे गर्भमा समय पूरा थता योग्य समये जाणउने जन्म थये। तेनु नामकरण अने विवाह आदि संस्कार-तथाभनु वर्णन पढेवा ज ठी आधु ठे जाणउ न्याये मोटा यथा त्वादे ते पोताना जवनमा गहीने उत्कृष्ट मनुष्यसबधी लोभोने लोभववा लाग्या आ प्रभाहे छे गौतम ! पूर्वभवमा उदेवा सुपात्रदानना प्रभावयी निश्चय सुबाहुकुमारे अ प्रत्यक्ष नजरे देखाती शरीरादि संपत्तिउप सर्वोत्कृष्ट मनुष्यभवसबधी ऋद्धिआ

अदीणसत्तुस्स रण्णो धारिणीए देवीए कुच्छिसि पुत्तत्ताए उव-
वण्णे । तए णं सा धारिणी देवी सयणिज्जास सुत्तजागरा
ओहीरमाणी २ तहेव सीह पासइ, सेसं तं चेव जाव उप्पि-
पासाए विहरइ, त एव खलु गोयमा । सुवाहुणा इमा एया-
रूवा उराला माणुस्सरिद्धी लद्धा ३ । पमू णं भंते । सुवाहु-
कुमारे देवाणुप्पियाण अतिए मुडे भवित्ता अगाराओ अण-
गारिय पव्वइत्तए । हत्ता पमू । ॥ सू० ८ ॥

टीका

‘तए ण से सुमुहे’ इत्यादि । ‘तए ण’ तत. खलु ‘से सुमुहे गाहावई’
स सुमुखो गाथापति ‘बहूइ वाससयाइ’ गहूनि र्पशतानि ‘आउय पालेइ’
आयुष्क पालयति, ‘पालित्ता’ पालयित्वा कालमासे कालं कृत्वा ‘इहेव इत्थि
णासीसे णयरे’ इहेव हस्तिशीर्षे नगरे ‘अदीणसत्तुस्स रण्णो’ अदीनशत्रो राज्ञ
‘धारिणीए देवीए कुच्छिसि’ धारिण्या देव्या कुक्षौ ‘पुत्तत्ताए उववण्णे’ पुत्र
तया उपपन्न=उत्पन्न । ‘तए ण तत खलु सा धारिणी देवी ‘सयणिज्जसि’

‘तए ण से सुमुहे’ इत्यादि ।

‘तए ण से सुमुहे गाहावई’ उस सुमुख गाथापति ने ‘बहूइ वास
सयाइ आउय पालेइ’ सैकड़ों वर्षोंकी आयु पाली ‘पालित्ता कालमासे काल
किच्चा’ अपनी पूर्ण आयु भोगकर जब वह मृत्यु के अवसर पर
मरा तो ‘इहेव इत्थिसीसे णयरे अदीणसत्तुस्स रण्णो धारिणीए देवीए
कुच्छिसि’ इसी हस्तिनापुर नगर में अदीनशत्रु राजा की धारिणी
रानी की कुक्षि में ‘पुत्तत्ताए उववण्णे’ पुत्र रूप से उत्पन्न हुआ । ‘तए

‘तए ण से सुमुहे’ इत्यादि

‘तए ण से सुमुहे गाहावई’ ते सुमुख गाथापति ‘बहूइ वाससयाइ आउय
पालेइ’ से कंडा वर्षोंकी आयु पाली ‘पालित्ता कालमासे काल किच्चा’ पाला
आयु पूर्णरीति लोगवीने न्याये मृत्यु समये मरण पाव्या ते पछी ‘इहेव इत्थि-
सीसे णयरे अदीणसत्तुस्स रण्णो धारिणीए देवीए कुच्छिसि’ आ हस्तिनापुर
नगरमा अदीनशत्रु राजाकी धारिणी रानीमा इत्थी ‘पुत्तत्ताए उववण्णे’, पुत्ररूपी

शयनीये=शय्याया 'सुत्तजागरा' सुत्तजाग्रती=किञ्चित्सुप्ता किञ्चिज्जाग्रती 'ओहीरमाणी २' निद्राणा २ पुन.पुनरीषन्निद्रामनुभवन्ती सती 'तद्देव' तथैव पूर्व-देव स्वप्ने 'सीह पासइ' सिंह पश्यति । 'सेस शेष=शेषवर्णन नामकरणविद्यादि सर्व 'त चेव' तदेवात्र ग्रन्थ 'जाव' यावत् 'उप्पिपासाय०' उपरिपासादायतसके मानुष्कान् भोगभोगान् भुञ्जान् । 'विहरइ' विहरति, 'त' तत्=तस्मात्कारणात् पूर्वभवकृतसुपात्रदानप्रभावात् एव खलु=निश्चयेन 'गोयमा' हे गौतम ! 'सुबाहुणा' सुबाहुना-सुबाहुकुमारेण 'इमा' इय=प्रत्यक्ष दृश्यमाना 'एयाख्या' एतद्रूपा=शरीरसम्पत्त्यादिरूपा 'उराला' उदारा=प्रदाना 'माणुस्सरिद्धी' मानुष्यऋद्धि 'लद्धा ३' लब्धा, प्राप्ता, अभिसमन्वागता । श्रीगौतमः पृच्छति-

ण से धारिणी देवी सयणिज्जसि सुत्तजागरा ओहीरमाणी २ तद्देव सीह पासइ, सेस त चेव जाव उप्पिपामाए विहरइ, त एव खलु गोयमा ! सुबाहुणा इमा एयाख्या उराला माणुस्सरिद्धी लद्धा ३' जय वह गर्भ मे आया तव धारिणी देवी शय्या पर कुछ जगतो सी और कुछ सोती सी निद्रा ले रही थी एव इसने स्वप्न मे एक सिंह को देखा । गर्भस्थिति पूर्ण होने पर इसके बालक का जन्म हुआ । उसका नामकरण, एव विवाह आदि संस्कार सब-पहिले ही वर्णित किया जा चुका है । बालक जब बड़ा हो गया तब वह अपने भवन मे रहकर उत्कृष्ट मनुष्य सबधी भोगों को भोगने लगा । इस प्रकार हे गौतम पूर्वभव मे कृत सुपात्रदान के प्रभाव से निश्चय सुबाहुकुमार ने यह प्रत्यक्ष दृश्यमान शरीरादि संपत्ति रूप सर्वोत्कृष्ट मनुष्यभवसबधी ऋद्धिया प्राप्त

उत्पन्न यथा 'तए ण से धारिणी देवी सयणिज्जसि सुत्तजागरा ओहीरमाणी २ तद्देव सीह पासइ, सेस त चेव जाव उप्पिपामाए विहरइ, त एव खलु गोयमा ! सुबाहुणा इमा एयाख्या उराला माणुस्सरिद्धी लद्धा ३' न्याये ते ते गर्भमा आप्या, त्याये धारिणीदेवी शय्यापर जरा जगती होय तेवी रीते सुती अने निद्रा लध रही હતી ते समयमा तेले स्वप्नमा ओइ सिद्धने जेथे, हुवे गर्भने। समय पूरे थता योग्य समये जाणउने जन्म थये। तेनु नामकरण अने विवाह आदि संस्कार-तमामनु वर्णन पड़ेला जे श्री आप्यु छे जाणउ न्याये मोटा थया त्याये ते पोताना भवनमा ग्हीने उत्कृष्ट मनुष्यमणधी लोगोने लोगववा लाग्या आ प्रभावे छे गौतम । पूर्वभवमा करेला सुपात्रदानना प्रभावधी निश्चय सुबाहुकुमारे अ प्रत्यक्ष नजरे देखाती शरीरादि संपत्तिरूप सर्वोत्कृष्ट मनुष्यभवसबधी ऋद्धिओ

‘પશૂ ન’ પ્રશુ. = સમર્થ = શક્તઃ સ્વતુ ‘મતે’ હે મદન્ત ! ‘સુવાહુકુમારે’ સુવાહુકુમારઃ
 ‘દેવાણુપિયાણ’ દેવાણુપિયાણા = ભગવાન્ અતિષ્ઠ ‘મુઢે ભવિત્તા’
 મુણ્ડો ભૂત્વા ‘અગારાઓ’ અગારાત્ = મુઢ પરિત્યજ્યેત્યર્થ ‘અણગારિય’ અનગારિતા-
 સાધુતા ‘પન્વડત્તણ’ પ્રવ્રજિતુમ્ ? અનગારિતા સ્વીર્તુ સમર્થઃ કિમ્ ? इति भाव ।
 ભગવાનાદ-‘હતા પશૂ’ ઇન્ત ! પ્રશુઃ-હે ગૌતમ ! સુવાહુકુમાર. સયમગ્રહણે
 સમર્થોઽસ્તીતિ ભાવઃ । ‘ઇન્ત’ ઇતિ ઉત્કાર્થસીકૃતિયાચક્રમવ્યયમ્ ॥ સૂ. ૮ ॥

॥ મૂલમ્ ॥

તણ નાં સે ભગવ ગોયમે સમણ ભગવ મહાવીર વદઈ
 ણમસઈ, વદિત્તા ણમસિત્તા સજમેણ તવસા અપ્પાણ ભાવેમાણે
 વિહરઈ । તણ ન સમણે ભગવ મહાવીરે અણણયા કયાઈ હત્થિ-
 સોસાઓ ણયરાઓ પુપ્ફકરડાઓ ઉજ્જાણાઓ કચવણમાલપ્પિયસ્સ
 જમ્મલ્લસ્સ જમ્મલ્લાયયણાઓ પડિનિક્કલમઈ, પડિનિક્કલમિત્તા વહિયા
 જણવયવિહાર વિહરઈ । તણ ન સે સુવાહુકુમારે સમણોવાસણ
 જાણ અભિગયજીવાજીવે જાવ પડિલાભેમાણે વિહરઈ ॥ સૂ. ૯ ॥

કી હૈં ઓર ડન્હે અચ્છી તરહ સે યહ ભોગ ભી રહા હૈં । ‘પશૂ ન
 મતે ! સુવાહુકુમારે દેવાણુપિયાણ અતિષ્ઠ મુઢે ભવિત્તા અગારાઓ અણગારિય
 પન્વડત્તણ’ શ્રી ગૌતમ પૂછતે હૈં કિ હે મદન્ત । યહ સુવાહુકુમાર
 દેવાણુપ્રિય-આપ કે પાસ ધર્મ શ્રવણ કર દ્રવ્ય એવ ભાવરૂપ સે
 મુઢિત હો ઘર કા પરિત્યાગ કરકે પ્રવ્રજ્યા લેને કે લિયે સમર્થ હૈં
 કયા ? પ્રશ્ન કે સમાધાન નિમિત્ત પ્રશુને રહા ‘હતા પશૂ’ હા ! ગૌતમ !
 યહ સુવાહુકુમાર સયમ ગ્રહણ કરને મે સમર્થ હૈં ॥ સૂ. ૮ ॥

પ્રાપ્ત કરી છે, અને યહુજ સારી રીતે તે લોગવી રહ્યા છે ‘પશૂ ન મતે ! સુવાહુ
 કુમારે દેવાણુપિયાણ અતિષ્ઠ મુઢે ભવિત્તા અગારાઓ અણગારિય પન્વડત્તણ’
 શ્રી ગૌતમ પૂછે કે-હે મદન્ત ! તે સુવાહુકુમાર દેવાણુપ્રિય-આપના પાસે ધર્મ સાધણી
 દ્રવ્ય અને ભાવરૂપથી મુઢિત થઇને ઘરનો ત્યાગ કરીને પ્રવ્રજ્યા (દીક્ષા) લેવા માટે
 સમર્થ છે ? પ્રશ્નના, સમાધાન નિમિત્તે પ્રશુએ કહ્યું ‘હતા પશૂ’ હા ! ગૌતમ ! એ
 સુવાહુકુમાર સયમ ગ્રહણ કરવામાં સમર્થ છે ॥ સૂ. ૮ ॥

टीका ।

‘तए ण से’ इत्यादि । ‘तए ण’ ततः खलु ‘से भगव गोयमे समण भगव महावीर’ स भगवान् गौतम श्रमण भगवन्त महावीर ‘वदइ णमसइ’ वन्दते नमस्यति, ‘वदित्ता णमसित्ता सजमेण तवसा अप्पाण भावेमाणे विहरइ’ वन्दित्वा नमस्यित्वा सयमेन तपसा आत्मान भावयन् विहरति । ‘तए ण’ ततः खलु ‘समणे भगव महावीर अण्णया कयाइ’ श्रमणो भगवान् महावीरः अन्यदा कदाचित् ‘हत्थिसीसाओ णयराओ’ हस्तिशीर्षान्नगरात् ‘पुण्फरुडराओ उज्जाणाओ’ पुष्पकरण्डादुद्यानात् ‘कयवणमालप्पियस्स जक्खम्म जक्खाययणाओ’ कृतवनमालप्रियस्य यक्षस्य यक्षायतनात् ‘पडिनिक्खमइ’ प्रतिनिष्क्रमति ‘पडिनिक्खमित्ता’ प्रतिनिष्क्रम्य ‘वडिया’ वहिः ‘जणवयविहार’ जनपदविहार= देशविहार ‘विहरइ’ विहरति=विचरति । ‘तए ण’ ततः खलु ‘से सुगह-

‘तए ण से’ इत्यादि ।

‘तए ण’ सुगहकुमार का वृत्तान्त सुनने के बाद ‘से भगव गोयमे’ भगवान् गौतम ने ‘समण भगव महावीर वदइ णमसइ’ श्रमण भगवान् महावीर की वन्दना की, नमस्कार किया । ‘वदित्ता णमसित्ता सजमेण तवसा अप्पाण भावेमाणे विहरइ’ वदना एव नमस्कार कर वे सयम और तप से आत्मा को भावित करते हुए विचरने लगे । ‘तए ण समणे भगव महावीरे अण्णया कयाइ हत्थिसीसाओ णयराओ पुण्फरुडराओ उज्जाणाओ कयवणमालप्पियस्स जक्खम्म जक्खाययणाओ पडिनिक्खमइ’ किसी एक समय श्रवण भगवान् महावीरने हस्तिशीर्ष नगर के पुष्पकरण्डक उद्यान में रहे हुए कृतवनमालप्रिय यक्ष के यक्षा यतन से विहार किया ‘पडिनिक्खमित्ता वहिया जणवयविहार विहरइ’

‘तए ण से’ इत्यादि

‘तए ण’ सुगहकुमारनु वृत्तान्त साधक्या पछी, ‘भगव गोयमे’ भगवान् गौतमे, ‘समण भगव महावीर वदइ णमसइ’ श्रमण भगवान् महावीरने पटना-नमस्कार २ अर्थ, ‘वदित्ता णमसित्ता सजमेण तवसा अप्पाण भावेमाणे विहरइ’ वदन-नमस्कार करीने ते सयम अने तपशी आत्माने भावित करता थका विचरना लाग्या ‘तए ण समणे भगव महावीरे अण्णया कयाइ हत्थिसीसाओ णयराओ पुण्फरुडराओ उज्जाणाओ कयवणमालप्पियस्स जक्खम्म जक्खाययणाओ पडिनिक्खमइ’ कोछ ओठ समय श्रमण भगवान् महावीरे हस्तिशीर्ष नगरना पुष्प करण्डक नामना जगीयाभा रहेला कृतवनमालप्रिय यक्षना यक्षायतन (निवासस्थान) थी

‘પથૂળ’ પ્રમુઃ=સમર્થ. =શક્તઃ સ્વતુ ‘મતે’ હે મદન્ત ! ‘સુવાહુકુમારે’ સુવાહુકુમારઃ
 ‘દેવાણુપિયાણ’ દેવાણુપિયાણા=મમતામ્ અતિષ્ઠે ‘મુઢે મવિત્તા’
 મુણ્ડો મૃત્વા ‘અગારાઓ’ અગારાત્=ગૃહ પરિત્યજ્યેત્યર્થઃ. ‘અણગારિય’ અનગારિતા-
 સાધુતા ‘પવ્વહત્તણ’ પ્રવ્રજિતુમ્ ? અનગારિતા સ્વીકૃતું સમર્થ. નિમ્ ? ઇતિ ભાવઃ ।
 મગવાનાહ-‘હતા પથૂ’ હન્ત ! પ્રમુ. -હે ગૌતમ ! સુવાહુકુમારઃ સયમગ્રહણે
 સમર્થોઽસ્તીતિ ભાવઃ । ‘હન્ત’ ઇતિ ઉક્તાર્થસ્વીકૃતિયાચરુમવ્યયમ્ ॥ સૂ. ૮ ॥

॥ મૂલમ્ ॥

તણ્ણં સે મગવ ગોયમે સમણ મગવ મહાવીર વદહિ
 ણમંસહ, વંદિત્તા ણમસિત્તા સજમેણ તવસા અપ્પાણ ભાવેમાણે
 વિહરહિ । તણ્ણ સમણે મગવ મહાવીરે અણ્ણયા કયાહિ હત્થિ-
 સોસાઓ ણયરાઓ પુપ્ફકરડાઓ ઉજ્જાણાઓ કયવણમાલપ્પિયસ્સ
 જમ્મસ્સ જન્મ્મવાયયણાઓ પડિનિક્કમહિ, પડિનિક્કમિત્તા વહિયા
 જણવયવિહાર વિહરહિ । તણ્ણ સે સુવાહુકુમારે સમણોવાસણ
 જાણ અભિગયજીવાજીવે જાવ પડિલાભેમાણે વિહરહિ ॥ સૂ. ૯ ॥

કી હૈં ઓર ઉન્હે અચ્છી તરહ સે યહ ભોગ મી રહા હૈં । ‘પથૂળ
 મતે ! સુવાહુકુમારે દેવાણુપિયાણ અતિષ્ઠે મુઢે મવિત્તા અગારાઓ અણગારિય
 પવ્વહત્તણ’ શ્રી ગૌતમ પૂછતે હૈં કિ હે મદન્ત । યહ સુવાહુકુમાર
 દેવાણુપિયા-આપ કે પાસ ધર્મ શ્રવણ કર દ્રવ્ય એવ ભાવરૂપ સે
 મુહિત્ત હો ઘર કા પરિત્યાગ કરકે પ્રવ્રજ્યા લેને કે લિયે સમર્થ હૈં
 કયા ? પ્રશ્ન કે સમાધાન નિમિત્ત પ્રમુને રહા ‘હતા પથૂ’ હા । ગૌતમ !
 યહ સુવાહુકુમાર સયમ ગ્રહણ કરને મે સમર્થ હૈં ॥ સૂ. ૮ ॥

પ્રાપ્ત કરી છે, અને જાહુજ સારી રીતે તે લોગવી રહ્યા છે ‘પથૂળ મતે ! સુવાહુ
 કુમારે દેવાણુપિયાણ અતિષ્ઠે મુઢે મવિત્તા અગારાઓ અણગારિય પવ્વહત્તણ’
 શ્રી ગૌતમ પૂછે કે-હે મદન્ત ! તે સુવાહુકુમાર દેવાણુપિયા-આપના પાસે ધર્મ સામગ્રી
 દ્રવ્ય અને ભાવરૂપથી મુહિત્ત થઇને ઘરનો ત્યાગ કરીને પ્રવ્રજ્યા (દીક્ષા) લેવા માટે
 સમર્થ છે ? પ્રશ્નના સમાધાન નિમિત્તે પ્રભુએ કહ્યું ‘હતા પથૂ’ હા ! ગૌતમ ! એ
 સુવાહુકુમાર સયમ ગ્રહણ કરવામાં સમર્થ છે ॥ સૂ. ૮ ॥

कुमार. 'अण्णया कयाड' अन्यदा कदाचित् 'चउदसट्टमुट्ठिपुण्णमासिणीसु चतु-
र्दश्यट्टमुट्ठिपौर्णमासीसु 'उत्ति' इति अमावास्या प्रोच्यते, अन्यत् स्पष्टम् ।
'जेणेव पोसहसाला तेणेव उवागच्छड' यत्रैव पौषधशाला तत्रैवोपागच्छति
'उवागच्छिता' उपागत्य 'पोसहसाल पमज्जड' पौषधशाला प्रमार्जयति स्वयमेव
यतनया, - 'पमज्जिता' प्रमार्ज्य 'उच्चारपासवणभूमि पडिलेहेड' उच्चारपस्रवणभूमि
प्रतिलेखयति निरीक्षते, 'पडिलेहिता' प्रतिलेख्य निरीक्ष्य 'दब्भसथारग सथरड'
दर्भसन्तारक सस्तृगाति, विस्तारयति, सथरिता' सस्तीर्य=विस्तार्य 'दब्भसथा-
रग दुरुहड' दुरोदति=भारोदति 'दुरुहिता' दुरुह्य 'अट्टमभक्त गिण्हड' अष्टमभक्त
गृह्णाति, 'गिण्हिता' गृहीत्या 'पोसहसालाए पोसहिण' पौषधशालाया पौषध्रिकः=
गृहीतपौषधः 'अट्टमभत्तिण' अष्टमभक्तिरु=गृहीताष्टमभक्त कृतोपवासनयः 'पोसह'
पौषध 'पडिजागरमाणे' प्रतिजाग्रत=सेवमान. 'विहरड' विहरति ॥ सू० १० ॥

कयाड' किसी एक समय 'चउदसट्टमुट्ठिपुण्णमासिणीसु जेणेव पोसहसाला
तेणेव उवागच्छड' चतुर्दशी अष्टमी अमावास्या और पूर्णमासी के दिन
पौषधशाला में आया । 'उवागच्छिता पोसहसाल पमज्जड' आकर सर्व-
प्रथम यह पौषधशाला को स्वयं प्रमार्जित किया-पूजा 'पमज्जिता उच्चार-
पासवणभूमि पडिलेहेड' पौषधशाला को प्रमार्जित करके फिर यह उच्चार
एव प्रस्रवण भूमि की प्रतिलेखना की । 'पडिलेहिता दब्भसथारग सथरड'
इस भूमि की प्रतिलेखना करने के बाद फिर यह दर्भ का सथारा
बिछाया 'सथरिता दब्भसथारग दुरुहड' बिछाकर उस पर बैठा 'दुरुहिता
अट्टमभक्त गिण्हड' बैठकर अष्टभक्त-तेले का प्रत्याख्यान किया 'गिण्हिता
पोसहसालाए पोसहिण अट्टमभत्तिण पोसह पडिजागरमाणे विहरड' अष्टमभक्त

'अण्णया कयाड' केछ अठ सभये, 'से सुगन्धकुमार' ते सुगन्धकुमार
'चउदसट्टमुट्ठिपुण्णमासिणीसु जेणेव पोसहसाला तेणेव उवागच्छड' औदस,
अठम, अमावास्या अने पूनमना दिवसे पौषधशालाआ आल्या 'उवागच्छिता पोसह-
साल पमज्जड' आवीने मोयी पडेवा आ पौषधशालाआने पोते पुछ प्रमार्जन कथुं
'पमज्जिता उच्चारपासवणभूमि पडिलेहेड' पौषधशालाआने प्रमार्जन करीने-पुछने
पछी ते उच्चार-प्रस्रवण भूमिनु प्रतिलेखन कथुं 'पडिलेहिता दब्भसथारग सथरड'
ते भूमिनी प्रतिलेखना कथां पछी तेछे दर्भना सथारा पाथर्ये-भिछाव्ये। 'सथरिता
दब्भसथारग दुरुहड' भीछावीने तेना पर जेछ 'दुरुहिता अट्टमभक्त गिण्हड'
जेसीने, अष्टम भक्तना प्रत्याख्यान कथां (पथ्यभाषु कथां) 'गिण्हिता पोसहसालाए
पोसहिण अट्टमभत्तिण पोसह पडिजागरमाणे विहरड' अष्टम-भक्तना पथ्यभाषु

कुमारे' स सुबाहुकुमारः 'समणोपासए जाए' श्रमणोपासको जातः=द्वादशवतधारी श्रावको जातः । कीदृशः ? इत्यादि- अभिगयजीवाजीवे' अभिगतजीवाजीव'=सम्यग्निज्ञातजीवाजीवरूपः 'जाए' यावत्- 'कामुयएसणिज्जेण जसणपाणखाइ-मसाइमेण समणे णिग्गये'-प्राप्तुमैपणीयेन अशनपाणखाद्यस्वाद्येन श्रमणान् निर्ग्रन्थान् 'पडिलाभेमाणे' प्रतिलम्भयन् 'विहरइ' विहरति ॥ सू० ९ ॥

॥ मूलम् ॥

तए ण से सुबाहुकुमारे अणण्या कयाइ चउदसट्टमुद्धि-ट्टपुण्णमासिणीसु जेणेव पोसहसाला तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता पोसहसाल पमज्जइ, पमजित्ता उच्चारपासवणभूमिं पडिलेहेइ, पडिलेहित्ता दब्भसथारग सथरइ, सथरित्ता दब्भसंथारग दुरुहइ, दुरुहित्ता अट्टमभत्त गिण्हित्ता पोसहसालाए पासाहिए अट्टमभत्तिए पोसह पडिजागरमाणे विहरइ ॥सू० १०॥

टीका

'तए ण' इत्यादि । 'तए ण' ततः खन्तु 'से सुबाहुकुमारे' स सुबाहु-वहा से विहार करके ये देश मे विहार करने लगे । 'तए ण' इसी अन्तर मे 'से सुबाहुकुमारे समणो वासए जाए अभिगयजीवाजीवे जाव पडिलाभेमाणे विहरइ' वह सुबाहुकुमार श्रमणोपासक हो गया-१२ व्रतधारी श्रावक बन गया । जीव और अजीव तत्त्व के स्वरूप का ज्ञाता भी हो गया, और प्राप्तुक एषणीय चतुर्विध आहारों का निर्ग्रन्थ मुनियों को दान देता हुआ विचरने लगा ॥ सू० ९ ॥

'तए ण से' इत्यादि ।

'तए ण से सुबाहुकुमारे' उसके बाद वह सुबाहुकुमार 'अणण्या

विहार कथे' 'पडिनिक्खमित्ता उडिया जणवयविहार विहरइ' त्याथी विहार करीने ते देशभा विहार करवा लाय्था 'तए ण' ते समये 'से सुबाहुकुमारे समणोवासए जाए अभिगयजीवाजीवे जाव पडिलाभेमाणे विहरइ' ते सुणहुकुमार पण्ण श्रमणोपासक थर्य गया-आर व्रतधारी श्रावक बन्य गया, एव अने अणव तत्त्वना जाणुकर पण्ण गनी गया, प्राप्तुक, ओषणीय चतुर्विध आहारानु निर्ग्रन्थ मुनियोने दान आपत्ता विचरवा लाय्था (सू० ९)

'तए ण से' इत्यादि

कुमारः 'अणया कयाड' अन्यदा कदाचित् 'चउदसद्वमुद्विपुणमासिणीसु चतु-
र्दश्यष्टमुद्विपुणमासीषु 'उद्वि' इति अमावास्या प्रोच्यते, अन्यत् स्पष्टम् ।
'जेणेव पोसहसाला तेणेव उवागच्छड' यत्रैव पोपशाला तत्रैवोपागच्छति
'उवागच्छिता' उपागत्य 'पोसहसाल पमज्जड' पोपशाला प्रमार्जयति स्वयमेव
यतनया, - 'पमज्जिता' प्रमार्ज्य 'उच्चारपासवणभूमि पडिलेहेड' उच्चारप्रसवणभूमि
प्रतिलेखयति निरीक्षते, 'पडिलेहिता' प्रतिलेखय निरीक्ष्य 'द्वभसथारग सथरड'
द्वभसस्तारक सस्तृणाति, प्रस्तारयति, सथरित्ता' सस्तीर्य=विस्तार्य 'द्वभसथा-
रग दुरुहड' दुरोदति=भारोदति 'दुरुहिता' दुरुह्य 'अट्टमभक्त गिण्हड' अष्टमभक्त
गृह्णाति, 'गिण्हिता' गृहीत्या 'पोसहसालाए पोसहिण' पोपशालाया पौपत्रिकः=
गृहीतपौपध, 'अट्टमभक्तिण' अष्टमभक्तिरु.=गृहीताष्टमभक्तः कृतोपवासत्रयः 'पोसह'
पौपत्र 'पडिजागरमाणे' प्रतिजाग्रत्=सेवमानः 'विहरड' विहरति ॥ मू० १० ॥

कयाड' किसी एक समय 'चउदसद्वमुद्विपुणमासिणीसु जेणेव पोसहसाला
तेणेव उवागच्छड' चतुर्दशी अष्टमी अमावास्या और पूर्णमासी के दिन
पौपधशाला मे आया । 'उवागच्छिता पोसहसाल पमज्जड' आकर सर्व-
प्रथम यह पौपधशाला को स्वय प्रमार्जित किया-पूजा 'पमज्जिता उच्चार-
पासवणभूमि पडिलेहेड' पौपधशाला को प्रमार्जित करके फिर यह उच्चार
एव प्रसवण भूमि की प्रतिलेखना की । 'पडिलेहिता द्वभसथारग सथरड'
इस भूमि की प्रतिलेखना करने के बाद फिर यह द्वभ का सथारा
बिछाया 'सथरित्ता द्वभसथारग दुरुहड' बिछाकर उस पर बैठा 'दुरुहिता
अट्टमभक्त गिण्हड' बैठकर अष्टमभक्त-तेले का प्रत्याख्यान किया 'गिण्हिता
पोसहसालाए पोसहिण अट्टमभक्तिण पोसह पडिजागरमाणे विहरड' अष्टमभक्त

'अणया कयाड' केछ ओठ समये, 'से मुग्धाहकुमारे' ते सुग्धाहकुमार
'चउदसद्वमुद्विपुणमासिणीसु जेणेव पोसहसाला तेणेव उवागच्छड' औदस,
अठम, अभावस्था अने पूनभना दिवसे पौपधशालाभा आओया 'उवागच्छिता पोसह-
साल पमज्जड' आवीने सोयी पडेला आ पौपधशालाने पोते पुछ प्रमार्जन कथुं
'पमज्जिता उच्चारपासवणभूमि पडिलेहेड' पौपधशालाने प्रमार्जन करीने-पुछने
पछी ते उच्चार-प्रसवण भूमिनु प्रतिलेखन कथुं 'पडिलेहिता द्वभसथारग सथरड'
ते भूमिनी प्रतिलेखना कर्या पछी तेले हर्गने सथारे पाथर्यो-भिछाओये 'सथरित्ता
द्वभसथारग दुरुहड' भीछावीने तेना पर बेठा 'दुरुहिता अट्टमभक्त गिण्हड'
बेसीने, अष्टम भक्तना प्रत्याख्यान कर्या (पट्यभाषु कर्या) 'गिण्हिता पोसहसालाए
पोसहिण अट्टमभक्तिण पोसह पडिजागरमाणे विहरड' अष्टम-भक्तना पट्यभाषु

॥ મૂલમ્ ॥

તણ ન તસ્સ સુવાહુસ્સ કુમારસ્સ પુવ્વરત્તાવરત્તકાલસમ-
યસિ ધમ્મજાગરિયં જાગરમાણસ્સ ઇમેયારૂવે અજ્ઞિત્થિણ ૫,
ધણ્ણા ન તે ગામાગરણગર જાવ સણ્ણિવેસા, જત્થ ન સમણે
ભગવ મહાવીરે વિહરહ્મ । ધણ્ણા ન તે રાઈસરં જે ણં સમણસ્સ ૩
અંતિણ પચાણુવ્વહ્મ જાવ ગિહિધમ્મ પઢિવજ્જતિ । ધણ્ણાણ તે
રાઈસર જેણ સમણસ્સ ૩ ધમ્મ સુણેતિ । ત જહ્મ ન સમણે ભગવ
મહાવીરે પુદ્ધાણપુદ્ધિ જાવ દૂહ્મજામાણે ઇહમાગચ્છેજ્જા જાવ વિરહિજ્જા
તણ ન અહ સમણસ્સ ૩ અતિણ મુંડે ભવિત્તા જાવ પવ્વણ્ણા ॥ સૂ. ૦૧૧ ॥

ટીકા

‘તણ ન’ इत्यादि । ‘तण न’ ततः खलु ‘सुवाहुस्स कुमारस्स’ सुवाहो
कुमारस्य ‘पुव्वरत्तावरत्तकालसमयसि’ पूर्वरात्रापररात्रकालसमये=रात्रिप्रथमचरण
भागे ‘धम्मजागरिय जागरमाणस्स’ धर्मजागरिका जाग्रत ‘इमेयारूवे’ अय
मेतद्रूप = वक्ष्यमाणप्रकारः, ‘अज्झत्थिण’ अत्र चिंतिए, कप्पिए, पत्थिए, मणो-
तेलेका प्रत्याख्यान लेकर पौषधशाला मे तीन दिनका पौषध लेकर
पौषधकी जागरणा करता हुवा विचरने लगा ॥ सू. १० ॥

‘તણ ન તસ્સ’ इत्यादि ।

‘તણ ન તસ્સ સુવાહુકુમારસ્સ’ एकरोज पोसे मे रहे हुए उस
सुवाहुकुमार के ‘पुव्वरत्तावरत्तकालसमयसि’ पूर्वरात्रि और अपररात्रि-
पीठली रात्री के समय मे ‘धम्मजागरिय जागरमाणस्स’ धर्म जागरणा
करते हुए के मन मे ‘इमेयारूवे अज्झत्थिण ५’ इस प्रकार का विचार
लधने पौषधशालाभा त्रय दिवसना पौषध प्रत धारणु करी पौषधनी नगरणु करता
थका विचरना लाग्या (सू. १०)

‘તણ ન તસ્સ’ इत्यादि

‘તણ ન તસ્સ સુવાહુકુમારસ્સ’ એક દિવસ પૌષધવ્રતમા રહીને તે
સુવાહુકુમારે ‘પુવ્વરત્તાવરત્તકાલસમયસિ’ પૂર્વરાત્રી અને પાછલીરાત્રીના સમયમા,
ધર્મ નગરણુ કરતા થકા મનમા ‘ઇમેયારૂવે અજ્ઞત્થિણ ૫’ આ પ્રકારનો વિચાર

ગણ સરુપે સમુપ્પન્નિત્વા' इति सग्रह । तत्र-‘जङ्गत्विण’ आध्यात्मिकः= आत्मगतः अङ्कुर इव, तदनु ‘चित्तिण’ चिन्तितः=पुनःपुनः स्मरणरूपो विचारः द्विपत्रित इव २, ततः ‘रुप्पिण’ कल्पितः=स एव व्यवस्थायुक्त-‘इदमेव सर्व- विरतिग्रहणरूप करिष्यामी’ ति कार्याकारेण परिणतो विचार. पल्लवित इव ३ ‘पत्थिण’ प्रार्थितः=स उपेष्टरूपेण स्वीकृतः पुष्पित इव ४, ‘मणोगण सरुपे’ मनोगतः सरूपः=मनसि दृढरूपेण निश्चयः ‘इत्थमेव मया र्त्तव्यम्’ इति विचारः फलित इव ५, सમુપ્પન્નિત્વા' समुदपद्यत=समुत्पन्न-‘धण्णा ण ते’ धन्या. खलु ते ‘गामागरणगर जाव सण्णिवेसा’ ग्रामाकरनगरयात्रत्सनिवेशाः, अत्र यावच्छब्देन-‘खेडकवडमडम्पदोणमुहणपट्टणणिगमजासमसवाइसनिवेशा’

उत्पन्न हुआ । यह विचार सर्व प्रथम इसके मन में आया इसलिए अङ्कुर के समान होने से यह आध्यात्मिक कहलाया । पुनः पुन स्मरणरूप होने से द्विपत्रित की तरह चिन्तित, व्यवस्था युक्त-‘मैं अवश्य सर्वविरतिरूप चारित्र को अंगीकार करूँगा” इस प्रकारकी दृढ वारणा से समन्वित होने के कारण पल्लवित के समान कल्पित, इष्टरूपसे स्वीकृत होने के कारण पुष्पित के समान प्रार्थित एवं मन में दृढरूपता से निश्चित होचुकने के कारण फलित के समान मनो गत सरूप नाम से कहलाया । जिस प्रकार वृक्ष पहिले अङ्कुर रूप में पश्चात् द्विपत्रितरूप में, फिर पल्लवितरूप में, बाद में पुष्पितरूप में, और फिर फलितरूप में होता है उसी प्रकार सुगहकुमार का विचार भी ठीक इसी तरह से हुआ, इसलिये चिन्तित कल्पित आदि पदों की व्यवस्था यहाँ घटित हो जाती है ‘धण्णा ण ते गामागरणगर जाव

ઉત્પન્ન થયો, તે વિચાર સૌથી પ્રથમ તેના મનમાં આવ્યો. તે માટે અકુર સમાન હોવાથી તે આધ્યાત્મિક કહેવાયો, વારંવાર સ્મરણરૂપ હોવાથી દ્વિપત્રિતના પ્રમાણે ચિન્તિત, વ્યવસ્થા યુક્ત-‘હું અવશ્ય સર્વ વિરતિરૂપ ચારિત્રને અંગીકાર કરીશ” આ પ્રકારની દ્રઢ ધારણા ગોઠવેલી હોવાના કારણે પલ્લવિત પ્રમાણે કલ્પિત, ઇષ્ટરૂપથી સ્વીકૃત હોવાના કારણે પુષ્પિતના સમાન પ્રાર્થિત, એવ મનમાં દ્રઢ રૂપતાથી નિશ્ચિત થયેલા હોવાના કારણે ફલિત સમાન મનોગત સરૂપ નામ કહેવાયા. જે પ્રમાણે વૃક્ષ થવા પૂર્વ પ્રથમ અકુર રૂપમાં પછીથી જે પાદડાના રૂપમાં, પછી પાદડાથી ખિલેલા રૂપમાં, પછીથી પુષ્પિતરૂપમાં, અને પછી ફળના રૂપમાં થાય છે, તે પ્રમાણે સુગાહકુમારના વિચારો પણ બરાબર તે પ્રમાણે થયા, એટલા માટે ચિન્તિત કલ્પિત આદિ પદોની વ્યવસ્થા અહિં ઘટી શકે છે ‘ધણ્ણા ણ તે ગામાગરણગર જાવ સણ્ણિવેસા’ ધન્ય છે

॥ મૂલમ્ ॥

તણ ન તસ્સ સુવાહુસ્સ કુમારસ્સ પુવરત્તાવરત્તકાલસમ
 યસિ ધમ્મજાગરિયં જાગરમાણસ્સ ઇમેયારૂવે અજ્ઞિત્થિણ ૫,
 ધણ્ણા ન તે ગામાગરણગર જાવ સણ્ણિવેસા, જત્થ ન સમણે
 ભગવ મહાવીરે વિહરહ્મ । ધણ્ણા ન તે રાઈસરં જે ન સમણસ્સ ૩
 અતિણ પચાણુવ્વડય જાવ ગિહિધમ્મ પઢિવજ્જતિ । ધણ્ણાણ તે
 રાઈસર જેણં સમણસ્સ ૩ ધમ્મ સુણેતિ । ત જહ્મં નં સમણે ભગવ
 મહાવીરે પુદ્ધાણુપુદ્ધિ જાવ દૂડજ્જમાણે ઇહમાગચ્છેજ્જા જાવ વિરહિજ્જા
 તણ ન અહ સમણસ્સ ૩ અતિણ મુંડે ભવિત્તા જાવ પવ્વણ્ણા ॥ સૂ. ૦૧૧ ॥

ટીકા

‘તણ ન’ इत्यादि । ‘तण न’ ततः खलु ‘सुवाहुस्स कुमारस्स’ सुवाहो-
 कुमारस्य ‘पुव्वरत्तावरत्तकालसमयसि’ पूर्वरात्रापररात्रकालसमये=रात्रिप्रथमचरण
 भागे ‘धम्मजागरिय जागरमाणस्स’ धर्मजागरिका जाग्रत ‘इमेयारूवे’ अय-
 मेतद्रूप = वक्ष्यमाणप्रकार, ‘अज्झत्थिण’ अत्र चिंतिए, कप्पिए, पत्थिए, मणो-

તેલેકા પ્રત્યાહ્વાન લેકર પૌષધશાલા મે ત્રીન દિનકા પૌષધ લેકર
 પૌષધકી જાગરણા કરતા હુવા વિચરને લગા ॥ સૂ. ૦ ૧૦ ॥

‘તણ ન તસ્સ’ इत्यादि ।

‘તણ ન તસ્સ સુવાહુકુમારસ્સ’ एकरोज पोसे में रहे हुए उस
 सुवाहुकुमार के ‘पुव्वरत्तावरत्तकालसमयसि’ पूर्वरात्रि और अपररात्रि-
 पीठली रात्री के समय में ‘धम्मजागरिय जागरमाणस्स’ धर्म जागरणा
 करते हुए के मन में ‘इमेयारूवे अज्झत्थिण ५’ इस प्रकार का विचार

લઈને પૌષધશાળામાં ત્રણ દિવસના પૌષધ વ્રત ધારણ કરી પૌષધની નાગરણા કરતા
 થકા વિચરવા લાગ્યા (સૂ. ૧૦)

‘તણ ન તસ્સ’ इत्यादि

‘તણ ન તસ્સ સુવાહુકુમારસ્સ’ એક દિવસ પૌષધવ્રતમાં રહીને તે
 સુવાહુકુમારે ‘પુવ્વરત્તાવરત્તકાલસમયસિ’ પૂર્વરાત્રી અને પાછલીરાત્રીના સમયમાં,
 ધર્મ નાગરણ કરતા થકા મનમાં ‘ઇમેયારૂવે અજ્ઞત્થિણ ૫’ આ પ્રકારનો વિચાર

પર્વતશિખરસ્થિતજનનિવાસ, સમાગતપ્રભૂતપથિન્નનનિગામી વા । સનિવેશ-સમાગતમાર્ગવાદાદિનિવાસમ્થાનમ્ ।

તે ગ્રામનગરાદયો યન્યા. 'જત્ય ણ સમણે ભગવ મહાવીરે વિહરત્' યત્ત્વ શ્રમણો ભગવાન્ મહાવીરો વિહરતિ=વિચરતિ । તત્ત્વ 'યણ્ણા ણ તે' યન્યાઃ શ્વલુ તે 'રાઈમરતલ્લવરમાડમિયકોટ્ટવિય-રુમ્મ-સેદ્ધિસેનાવડમત્થવાહપ્પ-મિયઓ' રાજેન્દ્રતલ્લવરમાડમિયકોટ્ટમિયકેન્દ્ર-વ્રેદ્ધિ-સેનાપતિસાર્થવાહપ્રભૂતયઃ, તત્ત્વ-રાજાન =ચક્રવર્ત્યાદયઃ, ઈન્દ્રા =પ્રેવર્ધ્યમસ્પન્ધા -પ્રભૂતકુદ્ધિસમ્પન્ધા इत्यर्थ, તલ્લવરા' =સન્તુષ્ટપૂષ્પાશ્ચત્પટ્ટન્યપરિભૂષિતરાજસ્તુષ્પા, માડમ્બિકા =ગ્રામપતય, ઇતરે પ્રસિદ્ધા । 'જે ણ' યે શ્વલુ 'સમણસ્સ ૩' શ્રમણસ્ય ભગવતો મહાવીરસ્ય

આકર રહેને લગતે છે । ધન્ય હૈં વહ સગર-(કૃપીવલો દ્વારા ધાન્યકી રક્ષા કે લિયે યનાયા ગયા ડુર્ગભૂમિસ્થાન અથવા પર્વત કી ચોટી પર રહા જુઆ જનાધિષ્ટિત સ્થલ વિશેષ યા જિસમેં યહાં વરા સે આકર મુસાફિર લોગ નિવાસ વિશ્રામ કરે એસા સ્થલ વિશેષ) ધન્ય હૈં વહ સનિવેશ-(જિસમેં પ્રધાનત સાર્થવાહ આદિ વસ રહે હો) પત્તન દો પ્રકાર કા હોતા હૈં-૧ જલપત્તન ૨ સ્થલપત્તન । જહા પર કેવલ નૌકા સે હી જાયા જાતા હૈં વહ જલપત્તન, ઇવ જહા ગાડી આદિ સવા-રિયોં સે જાયા જાતા હૈં વહ સ્થલપત્તન હૈં અથવા નૌકા ઇવ શકટ સે જો ગમ્ય હૈં વહ પત્તન તત્ત્વ કેવલ નૌકા સે જો ગમ્ય હોતા હૈં વહ પટ્ટન હૈં । ધન્ય હૈં વહ પત્તન 'જત્ય ણ સમણે ભગવ મહાવીરે વિહરત્' જહાં પઞ્ચ શ્રમણ ભગવાન મહાવીર વિચરતે હૈં વે ગ્રામાદિક ધન્ય

ત્યા રહેવા લાગે છે) ધન્ય છે તે નવાહ-(એડુતો દ્વારા અનાજની રક્ષા પર રહેલુ ન્થળ વિશેષ અથવા તો ન્યા ત્યાલી આવીને માણસો નિવાસ કરે એવુ ન્થળ) ધન્ય છે તે સનિવેશ (જેમા ખાસ કરીને સાર્થવાહ આદિ નિવાસ કરે છે) પત્તન બે પ્રકારના હોય છે (૧) જલપત્તન, (૨) સ્થલ પત્તન જ્યા આગળ કેવળ વહાણ દ્વારા જ જઈ શકાય છે તે જલપત્તન છે અને જ્યા ગાડી આદિ વાહનો વડ જઈ શકાય છે તે સ્થળ પત્તન છે અથવા તો નૌકા-વહાણ અને ગાડાના સાધન વડે જઈ શકાય તે સ્થળ પત્તન છે અથવા તો કેવલ વહાણથી જઈ શકાય તે પત્તન છે ધન્ય છે તે પત્તન । 'જત્ય ણ સમણે ભગવ મહાવીરે વિહરત્' જ્યા આગળ શ્રમણ ભગવાન

इति योजना, ग्रामाकरनगरखेटकर्ममडम्बद्रोणमुखपत्तननिगमाश्रमसवाहसनि
 वेशाः तत्र-ग्रामः=वृत्तिवेष्टितः । आकर-मुखर्णरत्नानुत्पत्तिस्थानम् । नगरम्=
 अष्टादशकरवर्जितम् । खेट-धूलिप्राकारपरिज्ञितम् । कर्मट-कुत्तिसतनगरम् । मडम्ब-
 सार्धकाशद्वयान्तर्ग्रामान्तररहितम् । द्रोणमुख-जलस्थलपथोपेतो जननिवासः ।
 पत्तन=समस्तवस्तुप्राप्तिस्थानम् । तद् द्विविधं भवति-जलपत्तन, स्थलपत्तन चेति,
 नौभिर्गम्यते तज्जलपत्तन, यत्र च शम्भुादिभिर्गम्यते तत्स्थलपत्तनम् । यद्वा
 शम्भुादिभिर्नौभिर्वा यद् गम्य तत् पत्तन, यत् केवल नौभिरेव गम्य तत्
 पट्टनम्, । उक्तञ्च—

“पत्तनं शम्भुैर्गम्य, घोटैर्नौभिरेव च ।

नौभिरेव तु यद् गम्य, पट्टनं तत् प्रचक्षते ॥ १ ॥” इति ।

निगमनः-प्रभूततरणणिगूननिवासः । आश्रम-तपसैरावासितः पश्चादपरोऽपि
 लोकास्तत्रागत्य वसति । सवाहः-कृषीरलैर्धान्यरक्षार्थं निर्मितं दुर्गभूमिस्थानम्,

સણિવેસા' ધન્ય હૈં વે ગ્રામ (વાડસે વેષ્ટિત પ્રદેશ) ધન્ય હૈં વે આકર
 (સુવર્ણ ણ્વ રત્નાદિક કી ઉત્પત્તિ કે સ્થાન) ધન્ય હૈં વહ નગર-
 (અષ્ટાદશ પ્રકાર કે કર સે રહિત સ્થાન) ધન્ય હૈં વહ લેટ (ધૂલી
 પ્રાકાર સે વેષ્ટિત સ્થાન) ધન્ય હૈં વહ કર્ખટ (કુત્તિસતનગર) ધન્ય હૈં
 વહ-મડમ્બ (ઢાઈ કોસ તક જિસકે બીચ મે કોઈ ગ્રામ ન હો એસા
 સ્થાન) ધન્ય હૈં વહ દ્રોણમુખ-(જલસ્થલ માર્ગ સે યુક્ત સ્થાન) ધન્ય
 હૈં વહ પત્તન (સમસ્ત વસ્તુઓં કી પ્રાપ્તિ કા સ્થાન) ધન્ય હૈં વહ
 નિગમ (અનેક-વણિક્જનોં સે થસા હુઆ પ્રદેશ) । ધન્ય હૈં વહ
 આશ્રમ-(તપસ્વિજનોં કે રહને કા સ્થાન) યહ સ્થાન પહિલે તપસ્વિયો
 દ્વારા થસાયા જાતા હૈં, ફિર પીછે સે દૂસરે ઓર ખી લોગ વહાં

તે ગ્રામ (ફરતી વાડ હોય તે-ગામ કહેવાય છે) ધન્ય છે તે આકર (સોના અને રત્નાદિકનું
 ઉત્પત્તિ સ્થાન) ધન્ય છે તે નગર-(અઢાર પ્રકારના કરથી રહિત સ્થાન) ધન્ય છે તે ષેટ
 નાનું ગામડું-ધન્ય છે તે કર્ખટ (કુત્તિસત નગર) ધન્ય છે તે મડમ્બ (અઢી ગાઉના પ્રમાણમાં
 વચમાં ઢોધ ગામ ન હોય એવું સ્થાન) ધન્ય છે તે દ્રોણમુખ, (જલ-સ્થલ માર્ગથી યુક્ત
 સ્થાન) ધન્ય છે તે પત્તન, (સમામ વસ્તુઓના મલી શકે તેવું સ્થાન) ધન્ય છે તે નિગમ,
 અનેક વણિકજનોથી વસેલા પ્રદેશ) ધન્ય છે તે આશ્રમ, (તપસ્વિજનોને રહેવાનું સ્થાન)
 તે તપસ્વિઓ દ્વારા પહેલા વસાવવામાં આવે છે પછી બીજા માણસો પણ ત્યાં આવીને

પર્વતશિખરસ્થિતજનનિયાસ., સમાગતપ્રભૂતપથિક્કજનનિયાસો વા । સનિવેશ - સમાગતસાર્થવાદાદિનિયામસ્થાનમ્ ।

તે ગ્રામનગરાદયો ધન્યાઃ ‘જત્ય ણ સમણે ભગવ મહાવીરે વિહરઈ’ યત્ત સ્થલ ધ્રમણો ભગવાન્ મહાવીરો વિહરતિ=વિચરતિ । તથા ‘ધણ્યા ણ તે’ ધન્યા. સ્થલુ તે ‘રાઈસરતલ્લરમાડમ્મિકોટ્ટુવિય-ઈન્મ-સેટ્ટિસેનાવડસત્યવાહપ્પ-મિય-જો’ રાજેશ્વરતલ્લરમાડમ્મિકોટ્ટુમ્મિકેન્મ-એટ્ટિ-સેનાપતિસાર્થવાદપ્રભૂતયઃ, તત્ત-રાજાન =ચક્રવર્ત્યાદય., ઈશ્વરાઃ=એશ્વર્યસમ્પન્ના -પ્રભૂતકુદ્ધિસમ્પન્ના इत्यर्थः, તલ્લરા=સન્તુષ્ટભૂપાલ્દત્તપટ્ટન્યપરિભૂષિતરાજકુલ્પા, માડમ્મિકાઃ=ગ્રામપતયઃ, ઇતરે પ્રસિદ્ધાઃ । ‘જે ણ’ યે સ્થલ ‘સમણસ્સ ૩’ ધ્રમણસ્ય ભગવતો મહાવીરસ્ય

આકર રહેને લગતે હૈ । ધન્ય હૈ વહ સગાહ-(કૂપીવલો દ્વારા ધાન્યકી રક્ષા કે લિયે ધનાયા ગયા દુર્ગભૂમિસ્થાન અથવા પર્વત કી ચોટી પર રહા હુઆ જનાધિષ્ટિત સ્થલ વિશેષ યા જિસમેં યહા વહા સે આકર સુસાફિર લોગ નિવાસ વિશ્રામ કરે એસા સ્થલ વિશેષ) ધન્ય હૈ વહ સનિવેશ-(જિસમે પ્રધાનત સાર્થવાહ આદિ વસ રહે હૈ) પત્તન દો પ્રકાર કા હોતા હૈ-૧ જલપત્તન ૨ સ્થલપત્તન । જહા પર કેવલ નૌકા સે હી જાયા જાતા હૈ વહ જલપત્તન, એવ જહા ગાડી આદિ સવા-રિયોં સે જાયા જાતા હૈ વહ સ્થલપત્તન હૈ અથવા નૌકા એવ શકટ સે જો ગમ્ય હૈ વહ પત્તન તમ કેવલ નૌકા સે જો ગમ્ય હોતા હૈ વહ પટ્ટન હૈ । ધન્ય હૈ વહ પત્તન ‘જત્ય ણ સમણે ભગવ મહાવીરે વિહ-રઈ’ જહૌ પઞ ધ્રમણ ભગવાન મહાવીર વિચરતે હૈ વે ગ્રામાદિક ધન્ય

ત્યા રહેવા લાગે છે) ધન્ય છે તે સવાહ-(એડુતો દ્વારા અનાજની રક્ષા પર રહેલુ સ્થળ વિશેષ અથવા તો જ્યા ત્યાથી આવીને માણસો નિવાસ કરે એલુ સ્થળ) ધન્ય છે તે સનિવેશ (જેમા ખાસ કરીને સાર્થવાહ આદિ નિવાસ કરે છે) પત્તન બે પ્રકારના હોય છે (૧) જલપત્તન, (૨) સ્થલ પત્તન જ્યા આગળ કેવળ વહાણ દ્વારા જઈ શકાય છે તે જલપત્તન છે અને જ્યા ગાડી આદિ વાહનો વડે જઈ શકાય છે તે સ્થળ પત્તન છે અથવા તો નૌકા-વહાણ અને ગાડાના સાધન વડે જઈ શકાય તે સ્થળ પત્તન છે અથવા તો કેવલ વહાણથી જઈ શકાય તે પત્તન છે ધન્ય છે તે પત્તન ! ‘જત્ય ણ સમણે ભગવ મહાવીરે વિહરઈ’ જ્યા આગળ ધ્રમણ ભગવાન

‘અતિષ્ઠ’ અન્તિકે=સમીપે ‘મુઢા જાવ પવ્વયતિ’ મુઢા મૂઢા-અગારાત્ અન
ગારિતા પ્રવ્રજન્તિ=દીક્ષા ગૃહ્ણન્તિ । તથા ‘ધણ્ણા ણ’ ધન્યા. સલુ તે ‘રાઈસરં’
રાજેશ્વરં રાજેશ્વરાદયઃ ‘જે ણ’ યે સ્વલુ ‘સમણસ્સ ૩’ શ્રમણસ્ય ભગવતો
મહાવીરસ્ય ‘અતિષ્ઠ’ અન્તિકે=સમીપે ‘પચાણુવ્વડય જાવ ગિહિધમ્મ’ પચ્ચાણુ-
વ્રતિકા યાત્-ગૃહિધર્મે-પચ્ચાણુવ્રતિકા સપ્તશિક્ષાવ્રતિકા દ્વાદશાગ્રિય ગૃહિધર્મે ‘પહિ-
વ્વજ્જતિ’ પ્રતિપદ્યન્તે । તથા ‘ધણ્ણા ણ’ ધન્યાઃ સ્વલુ તે ‘રાઈસરં’ રાજેશ્વરાદયઃ
‘જે ણ’ યે સ્વલુ ‘સમણસ્સ ૩’ શ્રમણસ્ય ભગવતો મહાવીરસ્ય ‘અતિષ્ઠ’ અન્તિકે
‘ધમ્મ’ ધર્મે=શ્રુતચારિત્રલક્ષણ ‘મુણેતિ’ શૃણ્વન્તિ ‘ત’ તત્-તસ્માત્કારણાત્ ‘જઈ

હૈ । ‘ધણ્ણા ણ તે રાઈસરં જે ણ સમણસ્સ ૩ અતિષ્ઠ મુઢા જાવ પવ્વયતિ’
વે રાજા ઓર રાજેશ્વર પ્રભૃતિ મી ધન્ય હૈ જો શ્રમણ ભગવાન મહાવીર
કે સમીપ મુઢિત હોકર દીક્ષા ધારણ કરતે હૈ । યહા ‘રાઈસર’ પદ સે
‘તલવરમાઢવિય કોહુવિય-ઈન્મ-સેટ્ટિસેણાવડસત્થવાહ-પ્પમિયઓ’ હન પદો કા મી
સગ્રહ હુઆ હૈ । ચક્રવર્તી આદિ રાજા, એશ્વર્યસપન્ન વ્યક્તિ ઈશ્વર,
જિન્હે રાજા સન્તુષ્ટ હોકર લક્ષ્મીપદવધ દેતા હૈ, એસે રાજ-તુલ્ય માનવ
તલવર, ગામ કે અધિપતિ માઢમ્મિક કહે ગયે હૈ એવ કૌટુમ્બિક
આદિ જન તો પ્રસિદ્ધ હી હૈ । તથા-(ધણ્ણા ણ તે રાઈસરં જે ણ
સમણસ્સ ૩ અતિષ્ઠ પચાણુવ્વડય જાવ ગિહિધમ્મ પહિવ્વજ્જતિ ’ વે રાજેશ્વર
પ્રભૃતિજન ઇસલિયે મી ધન્ય હ કિ જો શ્રમણ ભગવાન મહાવીર કે
સમીપ પાંચ અણુવ્રત સામ શિક્ષાવ્રત એવ વારહ પ્રકાર કે ગૃહસ્થ ધર્મ

મહાવીર વિચરે છે તે આમાદિક ધન્ય છે ‘ધણ્ણા ણ તે રાઈસરં જે ણ સમણસ્સ ૩
અતિષ્ઠ મુઢા જાવ પવ્વયતિ’ તે રાજેશ્વર પ્રભૃતિ પણુ ધન્ય છે કે જેઓ શ્રમણ
ભગવાન મહાવીર વિચરે છે તે આમાદિક ધન્ય છે ‘ધણ્ણા ણ તે રાઈસરં જે ણ
સમણસ્સ ૩ અતિષ્ઠ મુઢા જાવ પવ્વયતિ’ તે રાજેશ્વર પ્રભૃતિ પણુ ધન્ય છે કે
જેઓ શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પાસે મુઢિત થઈને દીક્ષા ધારણ કરે છે અહીં
“રાઈસર” પદથી ‘તલવર માઢવિય કોહુવિય ઈન્મ-સેટ્ટિસેણાવડસત્થવાહ-પ્પમિયઓ’
આ પદોનો પણુ સગ્રહ થયો છે અકવર્તીરાજા, એશ્વર્ય સપન્ન વ્યક્તિ ઈશ્વર,
જેના પર રાજા પ્રસન્ન થઈને પદવધ આપે છે એવા માનવ તે રાજા જેવો છે તેને
તલવર કહે છે, ગામના અધિપતિ તે માઢમ્મિક કહેવાય છે, અને કૌટુમ્બિક આદિ
માણસો તો પ્રસિદ્ધ છે તથા ‘ધણ્ણા ણ રાઈસરં જે ણ સમણસ્સ ૩ અતિષ્ઠ
પચાણુવ્વડય જાવ ગિહિધમ્મ પહિવ્વજ્જતિ’ તેજ રાજેશ્વર પ્રભૃતિ માણસ એટલા
માટે ધન્ય છે કે જે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરના પાસે પાંચ અણુવ્રત સાત શિક્ષાવ્રત

ળ' યદિ સલુ 'સમણે ભગવ મહાવીરે' શ્રમણો ભગવાન્ મહાવીરઃ 'પુવ્વાણુ-
પુલ્લિ' પૂર્વાનુપૂર્વા=તીર્થદ્વારપરમ્પરયા 'જાવ' યાવત્-ચરમાણે ગામાણુગામ'
ચરન્=ચિચરન્ ગ્રામાનુગ્રામમ્=પરસ્પદાદ્ ગ્રામાદવ્યવહિત દ્વિતીય ગ્રામ 'દુઝ્જમાણે'
દ્રવન્=ગચ્છન્ 'ઇહમાગચ્છેજ્જા' ઇહાઽઽગચ્છેત્ ઇહ=હસ્તિશીર્ષે નગરે પુપ્પકણ્ડ-
કોદ્યાને ઝાગચ્છેત્ યથાપતિરૂપમયગ્રહમવગૃહ્ય સયમેન તપસાઽઽત્માન ભાવયન્
'વિહરિજ્જા' વિહરેત્ 'તણ ણ' તતઃ સલુ=તર્હિ અહ 'સમણસ્સ ૩' શ્રમણસ્ય
ભગવતો મહાવીરસ્ય' 'અતિણ' અન્તિકે=સમીપે 'મુઢે ભવિત્તા' દ્રવ્યતો ભાવતશ્ચ
મુણ્ડો ભૂત્વા 'જાવ' યાવત્ 'અગારાજો અણગારિય' અગારાત્=ગૃહાત્-ગૃહ પરિ-
ત્યજ્યેત્યર્થ અનગારિતા=સાચુતા 'પવ્વણ્ણા' પ્રવ્રજામિ ॥ સૂ ૧૧ ॥

॥ મૂલમ્ ॥

તણ ણં સમણે ભગવ મહાવીરે સુવાહુસ્સ કુમારસ્સ ઇમ
ણ્યારુવ અઙ્ગરિથિય જાવ વિયાણિત્તા પુવ્વાણુપુલ્લિ જાવ દુઙ્-
જ્જમાણે જેણેવ હસ્થિસીસે ણયરે જેણેવ પુપ્પકરડણ ઉઙ્ગાણે

અગીકાર કરતે હું 'વણ્ણા ણ તે રાઈસરં જે ણ સમણસ્સ ૩ અતિણ વમ્મ
સુણેતિ' વે મી રાજેશ્વર આદિ વન્ય હું જે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર
કે સમીપ શ્રુતચારિત્ર રૂપ ધર્મ કા ઉપદેશ સુનતે હું 'ત જઈ ણ સમણે
ભગવ મહાવીરે પુવ્વાણુપુલ્લિ જાવ દુઙ્ગમાણે ઇહમાગચ્છેજ્જા જાવ વિહરિજ્જા
તણ અહ સમણસ્સ ૩ અતિણ મુઢે ભવિત્તા જાવ પવ્વણ્ણા' અત યદિ
શ્રમણ ભગવાન મહાવીર તીર્થકર પરમ્પરા કે અનુસાર વિહાર કરતે
હુણ જો યદા આયે - ઇસ હસ્તિશીર્ષ નગર કે પુપ્પકણ્ડક ઉદ્યાન
મેં પધારે તો મેં ઉસ પ્રભુ કે સમીપ દ્રવ્ય એવ ભાવસે મુહિત હોકર
ભાગવતી દીક્ષા અગીકાર કરુંગા ॥ સૂ ૧૧ ॥

અર્થાત્ પાર પ્રકારના શ્રાવકધર્મને અગીકાર કરે છે 'વણ્ણા ણ તે રાઈસરં જે ણ
સમણસ્સ ૩ અતિણ વમ્મ સુણેતિ' તે પણ રાજેશ્વર આદિ વન્ય છે કે જે શ્રમણ
ભગવાન મહાવીરના પાસે શ્રુત ચારિત્રરૂપ ધર્મને ઉપદેશ માલણે છે 'ત જઈ
સમણે ભગવ મહાવીરે પુવ્વાણુપુલ્લિ જાવ દુઙ્ગમાણે ઇહમાગચ્છેજ્જા જાવ
વિહરિજ્જા તણ અહ સમણસ્સ ૩ અતિણ મુઢે ભવિત્તા જાવ પવ્વણ્ણા'
તેથી જો શ્રમણ ભગવાન મહાવીર તીર્થકર પરમ્પરા પ્રમાણે વિહાર કરનાર જો અહિં
આવશે આ હસ્તિશીર્ષનગરમા પુપ્પકરડક ગળીયામા પધારશે તો હું એ પ્રભુની
પાસે જઈ દ્રવ્ય અને ભાવથી મુહિત થઈને ભાગવતી દીક્ષા અગીકાર કરીશ ॥ સૂ ૧૧ ॥

जेणेव कयवणमालप्पियस्स जक्खस्स जक्खाययणे तेणेव उवा-
गच्छइ, उवागच्छित्ता अहापडिरूव उग्गह उग्गिण्हित्ता सजमेणं
तवसा जाव विहरइ । परिसा निग्गया, रायावि निग्गओ ।
तए ण से सुवाहुकुमारे तं महया० जहा पडमं तहा निग्गओ,
धम्मो कहिओ, परिसा पडिगया, रायावि, पडिगओ । तए ण
से सुवाहुकुमारे समणस्स भगवओ महावीरस्स अतिए धम्म
सोच्चा णिसम्म हट्ट० जहा मेहो तहा अम्मापियरो आपुच्छइ ।
निक्खमणाभिसेओ, तहेव अणगारे जाए इरियासमिण जाव
वभयारी । तए ण से सुवाहु अणगारे समणस्स भगवओ
महावीरस्स तहारूवाण थेराणं अतिए सामाइयमाइयाइ एक्कारस
अंगाइ अहिज्जइ, अहिज्जित्ता बहुहिं चउत्थछट्टुम० तवोविहा-
णेहिं अप्पाण भावित्ता बहुइ वासाइ सामण्णपरियाग पाउणित्ता
मासियाए संलेहणाए अप्पाण भूक्तसित्ता सट्ठि भत्ताइ अणस-
णाए छेदित्ता आलोइयपडिक्कते समाहिपत्ते कालमासे काल
किच्चा सोहम्मे कप्पे देवत्ताए उववण्णे ॥ सू० १२ ॥

टीका

‘तए ण’ इत्यादि । ‘तए ण’ तत, खलु सुवाहुकुमारस्य तादृश
विचरणानन्तर ‘समणे भगव महावीरे’ श्रमणो भगवान् महावीर ‘सुवाहुस्स
कुमारस्स’ सुवाहो कुमारस्य ‘इम’ इम-पूर्वोक्तम् ‘एयारूव’ एतद्रूप=सयम

‘तए ण समणे’ इत्यादि ।

‘तए ण’ इसके पश्चात् ‘समणे भगव महावीरे’ श्रमण भगवान्
महावीर ‘सुवाहुकुमारस्स’ सुवाहुकुमार के ‘इम’ पूर्वोक्त ‘एयारूव’ सयम

‘तए ण समणे’ इत्यादि

‘तए ण’ ते पछी ‘समणे भगव महावीरे’ श्रमण भगवान् महावीर-
‘सुवाहुकुमारस्स’ सुवाहुकुमार के ‘इम’ पूर्वोक्त ‘एयारूव’ सयम अर्थात् इत्यादि

ग्रहणवाञ्छारूप 'अज्ज्ञत्थिय' आ यात्तिकम् अन्तरात्मगत 'जाव' यावत् चिन्तित, प्रार्थित, कल्पित, मनोगत सकल्प 'विजाणित्ता' विज्ञाय 'पुव्वाणु-
पुव्वि' पूर्वानुपूर्व्या 'जाव' यावत् चरन् ग्रामानुग्राम 'दुइज्जमाणे' द्वयन्=गच्छन्
'जेणेय' यत्रैव हत्थिसीसे णयरे' हस्तिशीर्षं नगर 'जेणेय' यत्रैव 'पुप्फरुडण
उज्जाणे' पुष्परुण्डरुमुद्यान 'जेणेय' यत्रैव 'ऊयवणमालप्पियस्स जक्खस्स जक्खा-
ययणे' कृतवनमालप्रियस्य यक्षस्य यक्षायतन 'तेणेय' तत्रैव 'उवागच्छइ' उपा-
गच्छति, 'उवागच्छित्ता' उपागत्य 'अहापडिख्व' यथा-प्रतिरूप=सयममर्यादा-
नुकूल 'उग्गह' अवग्रह=वसत्यादेराज्ञा 'उग्गिण्हित्ता' अगृह्य=गृहीत्वा 'सजमेण
तवसा' सयमेन तपसा 'जाव' यावत्-आत्मान भावयन् 'विहरइ' विहरति ।
'परिसा निग्गया रायावि निग्गओ' परिपद् निर्गता राजाऽपि निर्गतः-भग-

को ग्रहण करने की वाग्रूप 'अज्ज्ञत्थियजाव' अन्तरात्मगत चिन्तित,
प्रार्थित, कल्पित, मनोगतसकल्प को 'विजाणित्ता' जानकर 'पुव्वाणुपुव्वि
जाव दुइज्जमाणे' तीर्थकर परपरागत मार्ग के अनुसार विहार करते
हुए 'जेणेय हत्थिसीसे णयरे' जहा वह हस्तिशीर्षनगर एव 'जेणेय
पुप्फरुडण उज्जाणे' जहा वह पुष्परुण्डरु उद्यान या, और 'जेणेय
ऊयवणमालप्पियस्स जक्खस्स जक्खाययणे' जहाँ कृतवनमालप्रिय यक्षका
यक्षायतन था 'तेणेय उवागच्छइ' वहा पर पधारे । 'उवागच्छित्ता
अहापडिख्व उग्गह उग्गिण्हित्ता सजमेण तवसा जाव विहरइ' आकर सयम
मर्यादा के अनुकूल अवग्रह (वसति में ठहरने की आज्ञा) लेकर
सयम और तप से आत्मा को भावित करते हुए विचरने लगे ।
'परिसा निग्गया रायावि निग्गओ' प्रभु का आगमन सुनकर जनता
अपने-र स्थान से दर्शनार्थ एव धर्मश्रवणार्थ निकली, राजा भी अपने

वाञ्छानुसूप, 'अज्ज्ञत्थिय' अन्तरात्मगत चिन्तित, प्रार्थित, कल्पित, मनोगत सकल्पने
'विजाणित्ता' आधीने 'पुव्वाणुपुव्वि जाव दुइज्जमाणे' तीर्थ कर पर परागत वर्गना
अनुसार विहार करता-करता 'जेणेय हत्थिसीसे णयरे' जथा तेहस्तिशीर्षं नगर अने
'जेणेय कयवणमालप्पियस्स जक्खस्स जक्खाययणे' जथा कृतवनमालप्रिय यक्षनु
यक्षायतन-निवासस्थान हुतु 'तेणेय उवागच्छइ' त्या आगण पधार्था, 'उवागच्छित्ता'
अहापडिख्व उग्गह उग्गिण्हित्ता सजमेण तवसा जाव विहरइ' आधीने सयम
मर्यादाने अनुकूल अवग्रह, (वसतिभा रहैवानी आज्ञा) लधने सयम अने तपथी
आत्माने भावित करता थका विचरवा लाग्या 'परिसा निग्गया रायावि निग्गओ'
प्रभुनु आगमन साभणीने भाएसे पौताना निवास स्थानथी दर्शन भाटे अने धर्म

जेणेव कयवणमालप्पियस्स जक्खस्स जक्खाययणे तेणेव उवा-
गच्छइ, उवागच्छित्ता अहापडिरूव उग्गह उग्गिण्हित्ता सजमेणं
तवसा जाव विहरइ । परिसा निग्गया, रायावि निग्गओ ।
तए ण से सुवाहुकुमारे त महया० जहा पडम तहा निग्गओ,
धम्मो कहिओ, परिसा पडिगया, रायावि, पडिगओ । तए ण
से सुवाहुकुमारे समणस्स भगवओ महावीरस्स अतिए धम्म
सोच्चा णिसम्म हट्ठ० जहा मेहो तहा अम्मापियरो आपुच्छइ ।
निक्खमणाभिसेओ, तहेव अणगारे जाए इरियासमिए जाव
वभयारी । तए ण से सुवाहु अणगारे समणस्स भगवओ
महावीरस्स तहारूवाण थेराणं अतिए सामाइयमाइयाइ एक्कारस
अंगाइ अहिज्जइ, अहिज्जित्ता वहुहिं चउत्थच्छट्ठुम० तवोविहा-
णेहिं अप्पाण भावित्ता वहुइ वासाइ सामण्णपरियाग पाउणित्ता
मासियाए संलेहणाए अप्पाण भूक्तसित्ता सट्ठिं भत्ताइ अणस-
णाए छेदित्ता आलोइयपडिक्कते समाहिपत्ते कालमासे कालं
किच्चा सोहम्मे कप्पे देवत्ताए उववण्णे ॥ सू० १२ ॥

टीका

‘तए ण’ इत्यादि । ‘तए ण’ तत् खलु सुवाहुकुमारस्य तादृश
विचरणानन्तर ‘समणे भगव महावीरे’ श्रमणो भगवान् महावीर ‘सुवाहुस्स
कुमारस्स’ सुनाहो कुमारस्य ‘इम’ इम-पूर्वोक्तम् ‘एयारूव’ एतद्रूप=सयम

‘तए ण समणे’ इत्यादि ।

‘तए ण’ इसके पश्चात् ‘समणे भगव महावीरे’ श्रमण भगवान्
महावीर ‘सुवाहुकुमारस्स’ सुवाहुकुमार के ‘इम’ पूर्वोक्त ‘एयारूव’ सयम

‘तए ण समणे’ इत्यादि

‘तए ण’ ते पक्षी ‘समणे भगव महावीरे’ श्रमण भगवत् महावीर-
‘सुवाहुकुमारस्स’ सुवाहुकुमारना ‘इम’ पूर्वोक्त ‘एयारूव’ सयम श्रद्धा उत्पत्ती

मातापितरौ पृष्टवान्, 'तहा' तथा सुगहकुमारोऽपि 'अम्मापियरो' अम्मापितरौ
'आपुच्छड' आपृच्छति । 'निस्खमणाभिसेओ' निष्क्रमणाभिपेक्षः—निष्क्रमणोत्सवः
'तहेव' तथैव=मेघकुमारवदेव 'अणगारे जाए' अनगारो जातः । कीदृशः ?
'इरियासमिए' ईर्यासमितः=ईर्यासमितिसम्पन्नः 'जाव उभयारी' यावद् ब्रह्मचारी
यावद् भापासमितः एव मनोगुप्तः, उचोगुप्तः, कायगुप्तः, गुप्तेन्द्रियः, गुप्तब्रह्म-
चारी नववाटिकाविशुद्धब्रह्मचर्यसत्पन्नो जातः । 'तए ण' ततः खलु 'से सुगह
अणगारे' स सुगहुरनगारः 'समणस्स भगवओ महावीरस्स' श्रमणस्य भगवतो
महावीरस्य 'तहारूपाण तथा रूपाणा=तादृशाना ऋश्रुताना 'थेराण' स्थविराणाम्
'अतिए' अन्तिके=समीपे 'सामाइयमाइयाइ' सामायिकादीनि 'एकारस अगाइ'
एकादशाङ्गानि 'अहिज्जइ' अधीते 'अहिज्जित्ता' अगीत्य 'उहुहिं' बहुभिः 'चउ-

मातपिता से दीक्षा लेने की आज्ञा मागी । उन्होंने जब आज्ञा दे दी
तब इनका ' निस्खमणाभिसेओ तहेव अणगारे जाए इरियासमिए जाव
उभयारी' मेघकुमार की तरह दीक्षामहोत्सव हुआ, और ये अनगार
हो गये । एवं ईर्यासमिति से सपन्न होकर नवकोटी से विशुद्ध
ब्रह्मचर्यव्रतके आराधक बन गये । इस अवस्था में साधु की समा-
चारी रूप भापासमिति से, मनोगुप्ति से, वचनगुप्ति से, कायगुप्ति
से, सुरक्षित बनकर इन्होंने अपनी इन्द्रियो पर विजय प्राप्त की ।
'तए ण से सुगह अणगारे समणस्स भगवओ महावीरस्स तहारूपाण थेराण
अतिए सामाइयमाइयाइ एकारस अगाइ अहिज्जइ' दीक्षित होने के पश्चात्
सुगहकुमारने श्रवण भगवान महावीर के तथारूप स्थविरो के पास
सामायिकादि ११ ग्यारह अंगों का अध्ययन किया । 'अहिज्जित्ता

मेघकुमार प्रभाषे घेर आवीने पोताना भाता-पिता पासे दीक्षा लेवानी आज्ञा मागी
तेओओे न्यारे आज्ञा आपी दीधी त्यारे ते 'निस्खमणाभिसेओ तहेव अणगारे जाए
इरियासमिए जाव उभयारी मेघकुमारना प्रभाषे दीक्षित तथा अने ते अणगार
थइ गया अने ईर्यासमितिसपन्न जनीने नवकोटिथी विशुद्ध ब्रह्मचर्यव्रतना आराधक
जनी गया ते अवस्थाभा साधुनी समाचारीइय भापासमितिथी, मनोगुप्तिथी वचन-
गुप्तिथी, कायगुप्तिथी, सुरक्षित जनीने तेओ पोतानी इन्द्रियोना उपर विजय प्राप्त
कथी (छद्वियोने निग्रह कथी) 'तए ण से सुगह अणगारे समणस्स भगवओ
महावीरस्स तहारूपाण थेराण अतिए सामाइयमाइयाइ एकारस अगाइ
अहिज्जइ' दीक्षित तथा पछी सुगहकुमारने भगवान महावीरना तथारूप स्थविरोनी
पासेथी सामायिकादि ११ अंगीआर अंगोनु अध्ययन कथुं, 'अहिज्जित्ता बहुहिं

उद्वन्दनार्थं परिपद् नगराधिर्गता, राजाऽपि च यन्दनार्थं निर्गतः । 'तए ण' ततः खलु 'से सुवाहुकुमारे' स सुवाहुकुमारः 'त' तत् 'महया' महता ऋद्धिसत्कारसमुदयेन 'जहापढम' यथा प्रथम-यथा=येन प्रकारेण भगवतीसूत्रे श ९ उ ३३ जमालि-निर्गतः 'तहा' तथा-अयमपि 'निग्गओ' निर्गतः-नयमशतकगत जमालिवद् रथेन निर्गत इत्यर्थः । 'धम्मो कहिओ' धर्मः कथितः-भगवता धर्मकथा कथिता 'परिसा पडिगया' परिपत् प्रतिगता=धर्मं श्रुत्वा प्रतिनिट्ठा 'रायावि पडिगओ' राजाऽपि प्रतिगतः=प्रतिनिट्ठा । 'तए ण से सुवाहुकुमारे' ततः खलु स सुवाहुकुमारः 'समणस्स भगवओ महावीरस्स' श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य 'अतिए' अन्तिके=समीपे 'धम्म धर्म 'सोच्चा' श्रुत्वा 'णिसम्म' निश्चय=हृद्यवर्धाय 'हट्ठं' इष्टं तुष्टचित्तानन्दितः प्रीतिमनाः हर्षवशमिसर्पदहृदयः 'जहा मेहो' यथा मेघकुमारः

महल से निकला । 'तए ण से सुवाहुकुमारे' त महया जहा पढम तहा णिग्गओ' सुवाहुकुमार भी भगवतीसूत्र में वर्णित जमालि की तरह प्रभु की वदना एव उनसे धर्मश्रवण करने की भावना से पहिले की तरह भगवान के समीप आये । 'धम्मो कहिओ, परिसा पडिगया, रायावि पडिगओ' प्रभुने समस्त परिपद एव राजा को धर्म का उपदेश किया । उपदेश श्रवण कर परिपद एव राजा सब के सब अपने-२ स्थान पर बापिस गये । 'तए ण से सुवाहुकुमारे' समणस्स भगवओ महावीरस्स अतिए धम्म सोच्चा णिसम्म हट्ठं जहा मेहो तहा अम्मापियरो आपुच्छइ ' सुवाहुकुमारने श्रवण भगवान् महावीर के निकट धर्म-श्रवण कर और उसे अच्छी तरह हृदय में निश्चित कर आनंद एव हर्ष से प्रफुल्लित हो मेघकुमार की तरह घर आकर अपने

श्रमण करवा भाटे नीकल्या राजा पण्य पोताना महेलथी नीकल्या 'तए ण से सुवाहुकुमारे' त महया जहा पढम तहा निग्गओ' सुवाहुकुमार पण्य भगवती सूत्रमा वर्णन करेल जमाली प्रमाणे प्रभुने वदना अने तेमना पासैथी धर्मश्रमण करवानी भावनाथी प्रथम प्रमाणे भगवान्नी पासै आव्या 'धम्मो कहिओ परिसा पडिगया राया वि पडिगओ' प्रभुने समस्त परिपद अने राजाने धर्मने उपदेश आय्थे उपदेश सावणीने परिपद अने राजा सौ पोताना स्थानपर पाछा आव्या 'तए ण से सुवाहुकुमारे' समणस्स भगवओ महावीरस्स अतिए धम्म सोच्चा णिसम्म हट्ठं जहा मेहो तहा अम्मापियरो आपुच्छइ ' सुवाहुकुमारने श्रमण भगवान् महावीर पासै धर्मश्रमण करी अने सारी रीते हृदयमा निश्चय करी आनंद-हर्षथी प्रफुल्लित भनि

मातापितरौ पृष्ठान्, 'तदा' तथा सुगहकुमारोऽपि 'अम्मापियरो' अम्मापितरौ 'आपुच्छ' आपुच्छति । 'निम्बमणाभिसेओ' निम्बमणाभिपेकः—निम्बमणोत्सवः 'तदेव' तथैव=मेघकुमारवदेव 'अणगारे जाए' अनगारो जातः । कीदृशः ? 'इरियासमिए' ईर्यासमितः=ईर्यासमितिसम्पन्नः 'जाव वभयारी' यावद् ब्रह्मचारी यावद् भाषासमितः एव मनोगुप्तः, उचोगुप्तः, कायगुप्तः, गुप्तेन्द्रियः, गुप्तब्रह्मचारी नववाटिकाविशुद्धब्रह्मचर्यसत्पन्नो जातः । 'तए ण' ततः खलु 'से सुवाहु अणगारे' स सुवाहुरनगारः 'समणस्स भगवओ महावीरस्स' श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य 'तहारूपाण तयारूपाणा=तादृशाना उहुयुताना 'येराण' स्थविराणाम् 'अतिए' अन्तिके=समीपे 'सामाइयमाइयाइ' सामायिकादीनि 'एकारस अगाइ' एकादशाङ्गानि 'अहिज्जइ' अधीते 'अहिज्जित्ता' अशीत्य 'उहुहिं' बहुभिः 'चउ-

मातपिता से दीक्षा लेने की आज्ञा मांगी । उन्होंने जब आज्ञा दे दी तब इनका ' निम्बमणाभिसेओ तदेव अणगारे जाए इरियासमिए जाव वभयारी' मेघकुमार की तरह दीक्षामहोत्सव हुआ, और ये अनगार हो गये । एव ईर्यासमिति से सपन्न होकर नवकोटी से विशुद्ध ब्रह्मचर्यव्रतके आराधक बन गये । इस अवस्था में साधु की समाचारी रूप भाषासमिति से, मनोगुप्ति से, वचनगुप्ति से, कायगुप्ति से, सुरक्षित बनकर इन्होंने अपनी इन्द्रियों पर विजय प्राप्त की । 'तए ण से सुवाहु अणगारे समणस्स भगवओ महावीरस्स तहारूपाण येराण अतिए सामाइयमाइयाइ एकारस अगाइ अहिज्जइ' दीक्षित होने के पश्चात् सुगहकुमारने श्रवण भगवान् महावीर के तयारूप स्थविरो के पास सामायिकादि ११ ग्यारह अंगों का अध्ययन किया । 'अहिज्जित्ता

मेघकुमार प्रभाषे घेर आनीने पोताना माता-पिता पास दीक्षा लेवानी आज्ञा मांगी तेओओे व्यादरे आज्ञा आपी दीधी त्यादरे ते 'निम्बमणाभिसेओ तदेव अणगारे जाए इरियासमिए जाव वभयारी मेघकुमारना प्रभाषे दीक्षित थया आने ते अणुगार थछ गया आने ईर्यासमितिस पन्न गनीने नवजोटीथी विशुद्ध ब्रह्मचर्यव्रतना आराधक गनी गया ते अवव्यामा साधुनी समाचारीइय भाषासमितिथी, मनोगुप्तिथी वचनगुप्तिथी, कायगुप्तिथी, सुरक्षित गनीने तेओ पोतानी इन्द्रियोना उपर विजय प्राप्त कथी (छदियोना निग्रह कथी) 'तए ण से सुवाहु अणगारे समणस्स भगवओ महावीरस्स तहारूपाण येराण अतिए सामाइयमाइयाइ एकारस अगाइ अहिज्जइ' दीक्षित थया पछी सुगहकुमारने भगवान् महावीरना तथाइय स्थविरोनी पासथी सामायिकादि ११ अंगीआर अंगोनु अध्ययन कथुं, 'अहिज्जित्ता बहुहिं

त्यउद्धम०—चउत्थउद्धमदसमदुगालसेहिं चतुर्थपष्ठाष्टमदशमद्वात्रै=चतुर्थादिरूपैः
 'तत्रोविहाणेहिं तपोविधानै=तप.समाचरणै' 'अप्याण भाविता' आत्मान भाव
 यित्वा गहूइ वासाइ' गहूनि पर्पाणि 'सामण्यपरियाग' आमण्यपर्याय=चारित्रपर्याय
 'पाउणिता' पालयिन्ना 'मासियाए सलेहणाए' मासिया सलेखनया 'अप्याण'
 आत्मान 'झसिता' सेवित्ता 'सट्ठि भत्ताइ' पट्ठि भक्तानि 'अणसणाए' अनशनया
 'छेदिता' 'उत्तिया' 'आलोइयपडिक्कते' आलोचितपतिक्रान्तः=आलोचित=
 गुरवे निवेदित यदतिचारजात तत्प्रतिक्रान्त गुरूपदिष्टमायश्चित्तेन पुनस्करणतया
 विशोधिते येन स तथा, 'समाहिपत्ते' समाधिमाप्तः=समाधिभावमुपगत. 'काल
 मासे काल किच्चा' कालमासे काल कृत्वा 'सोहम्मे कप्पे' सोधर्मे कल्पे=
 सोधर्माख्ये प्रथमे देवलोके उत्कृष्ट सागरोपमद्वयस्थितिकेषु देवेषु 'देवत्ताए
 उववण्णे' देवतया उपपन्न=उत्पन्न ॥ सू० १२॥

बहुहिं चउत्थउद्धम० तत्रोविहाणेहिं अप्याण भाविता गहूइ वासाइ सामण्य
 परियाग पाउणिता मासियाए सलेहणाए अप्याण झसिता सट्ठि भत्ताइ अण-
 सणाए छेदिता आलोइयपडिक्कते समाहिपत्ते कालमासे काल किच्चा सोहम्मे
 कप्पे देवत्ताए उववण्णे' जब ११ ग्यारह अंगो को ये पूर्णरूप से अच्छी
 तरह पढ चुके, तब अनेक प्रकार की चतुर्थभक्त, पण्डभक्त, अष्टम
 भक्त, दशमभक्त, एव द्वादशभक्तरूप विविध तपस्याओं के विधान
 से अपनी आत्मा को भावित कर बहुत वर्षों तक इन्होंने सर्व-
 विरतिरूप चारित्र पर्याय की आरधना की। बाद में एक मास की
 सलेखना से आत्मा को झसित कर और अनशन से साठ भक्तों
 का छेदन कर, अतिचारो की गुरु के समीप आलोचना पूर्वक विशुद्धि

चउत्थउद्धम० तत्रोविहाणेहिं अप्याण भाविता गहूइ वासाइ सामण्यपरियाग
 पाउणिता मासियाए सलेहणाए अप्याण झसिता सट्ठि भत्ताइ अणसणाए
 छेदिता आलोइयपडिक्कते समाहिपत्ते कालमासे काल किच्चा सोहम्मे कप्पे
 देवत्ताए उववण्णे' ११ अंगीआर अंगोना पूर्ण रीते अभ्यास करी दीधे, अनेक
 विविध प्रकारनी चतुर्थभक्त, पण्डभक्त (छट्ठ) अष्टमभक्त, दशमभक्त, अने द्वादश
 भक्तइय तपस्याओना विधानथी पोताना आत्माने भावित करी, धुवा वर्षों सुधी सुभाहु
 कुभादे सर्वविरतिइय आन्त्रि-(मुनिष्ठवन) पर्यायनी आराधना करी पछी ओक मासनी
 सलेखनाथी आत्माने झसित (युक्त) करीने अने भासिक अनशनथी साठ भक्तोइ
 छेदन करी, अतिचारोनी गुरुनी समीपमा आलोचनापूर्वक विशुद्धि करीने समाधि

॥ મૂલમ્ ॥

સે ન સુવાહુદેવે તાઓ દેવલોગાઓ આઝકલ્લણં ભવ-
લ્લણ ઠિઠ્ઠલ્લણ અણતર ચય ચઈત્તા માણુસ્સં વિગ્ગહ
લભિહિઠ્ઠ, કેવલ વોહિ બુઝ્ઝિહિઠ્ઠ, બુઝ્ઝિત્તા તહારૂવાણં થેરાણં
અતિણ મુઢે જાવ પવ્વડ્ડસ્સઠ્ઠ । સે ન તત્થ વહૂઠ્ઠ વાસાઠ્ઠ
સામણ્ણપરિયાગ પાઠ્ઠણિહિઠ્ઠ, પાઠ્ઠણિત્તા આલોઠ્ઠય-પઢિક્કતે
સમાહિપ્પે કાલમાસે કાલ કિચ્છા સણકુમારે કપ્પે દેવત્તાણ
ઉવવજ્ઞિહિઠ્ઠ । તઓ માણુસ્સ, પવ્વજ્ઞા, વભલોણ, માણુસ્સ,
મહાસુક્કે, માણુસ્સ, આણણ, માણુસ્સ, આરણણ, માણુસ્સ,
સવ્વટ્ઠસિદ્ધે । સે ન તઓ અણતર ઉવટ્ઠિત્તા મહાવિદેહે વાસે
જાઠ્ઠ અઢ્ઢાઠ્ઠ જહા દઢપડ્ડણ્ણે સિઝ્ઝિહિઠ્ઠ । એવ લલ્લ જંબૂ ।
સમણેણ જાવ સંપ્પત્તેણં સુહવિવાગાણ પઢમસ્સ અઝ્ઝયણસ્સ
અયમટ્ઠે પ્પણ્ણત્તે ત્તિ વેમિ ॥ સૂ. ૧૩ ॥

॥ ઇતિ પઢમં અઝ્ઝયણં સમત્ત ॥

ટીકા

‘સે ન’ ઇત્યાદિ । ‘સે ન સુવાહુદેવે’ સ લલ્લ સુવાહુદેવઃ ‘તાઓ
દેવલોગાઓ’ તસ્માત્=સૌધર્મનામકાત્ દેવલોકાત્ ‘આઝકલ્લણ’ આયુઃક્ષયેણ=

કરતે હુણ સમાધિભાવ સે કાલ કર સૌધર્મસ્વર્ગ મે-જહા દો સાગર
કી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ હૈ વહા-દેવકી પર્યાય સે ઉત્પન્ન હુણ ॥ સૂ. ૧૨ ॥

‘સે ન સુવાહુદેવે’ ઇત્યાદિ ।

અથ ‘સે ન સુવાહુદેવે’ વહ સુવાહુદેવ ‘તાઓ દેવલોગાઓ’ ઉત્ત
દેવલોક સે ‘આઝકલ્લણ’ આયુ કે ક્ષય સે-આયુ કર્મ કે દલિલોં કી

ભાવથી કાલ પામવાના અવસરે કાલ પામીને સૌધર્મ સ્વર્ગમા-ગ્યા બે સાગરની
ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છે ત્યા-દેવની પર્યાયથી ઉત્પન્ન થયા (સૂ. ૧૨)

‘સે ન સુવાહુદેવે’ ઇત્યાદિ

હવે ‘સે ન સુવાહુદેવે’ તે સુવાહુદેવ ‘તાઓ દેવલોગાઓ’ તે દેવલોકથી
‘આઝકલ્લણ’ આયુષ્યને યક્ષ થતા-આયુર્કર્મના દલિલોંની નિર્જરા થવાથી

आयुर्दलिकनिर्जणेन, 'भवस्वप्न' भवत्वेण=देवभवनियन्त्रनर्मणा गत्यादीना निर्जरेण 'ठिङ्स्वप्न' स्थितिक्षयेण=आयुःर्मणः स्थितेर्वेदनेन 'अणतर' अनन्तर=तदनु चय=देवशरीर 'चडत्ता' त्यक्त्वा 'माणुस्स' मानुष्य=मनुष्यसम्बन्धिन 'विग्गह' 'विग्रह'=शरीर 'लभिहिड' लप्स्यते, तत्र 'केवल' केवला=शुद्धा परिपूर्णा निरतिचारमिति यावत् 'गोहि' गोधि=जिन धर्मप्राप्तिरूपा 'बुज्झिहिड' भोत्स्यते=प्राप्स्यति 'बुज्झित्ता' शुद्धा=गोधि प्राप्य 'तहारूपाण' तथारूपणा=तादृशाना बहुश्रुताना 'थेराण' स्थविराणाम् 'अतिए' अन्तिके=समीपे 'मुडे जाव पव्वइस्सइ' मुण्डो यावत् प्रव्रजिष्यति-मुण्डो भूत्वा अगारात् अनगारिता प्रव्रजिष्यति=दीक्षितो भविष्यति । 'से ण' स खलु गुराहूजीय, 'तत्थ' तत्र=तस्मिन् भवे सयमा वस्यायामित्यर्थः । 'वहूइ वासाइ' गृहीतवर्षाणि 'सामण्णपरियाग' श्रामण्यपर्याय=चारित्रपर्याय 'पाउणिहिड' पालयिष्यति 'पाउणित्ता' पालयित्वा 'आलोइयपडिक्कते' आलोचितप्रतिक्रान्त आलोचित=गुरुवे निवेदित यदतिचारजात तत् प्रतिक्रान्त=

निर्जरा से 'भवस्वप्न, ठिङ्स्वप्न अणतर चय चडत्ता माणुस्स विग्गह लभिहिड' देवभव के कारणभूत कर्मों की निर्जरासे, आयुर्कर्म की स्थिति के वेदन से देवशरीर का परित्याग कर मनुष्य सवधी शरीर प्राप्त करेगा । वहा 'केवलगोहि बुज्झिहिड बुज्झित्ता तहारूपाण थेराण अतिए मुडे जाव पव्वइस्सइ' शुद्ध-परिपूर्ण-निरतिचार जिन धर्मप्राप्तिरूप बोधि को प्राप्तकर तथारूप स्थविरों के पास द्रव्य और भावरूप से मुडित होकर अगारी से अनगारी बनकर प्रव्रज्या लेगा । 'से-ण तत्थ वहूइ वासाइ सामण्णपरियाग पाउणिहिड' इस अवस्था में वह अनेक वर्षों तक श्रामण्य पर्याय-चारित्र पर्याय का पालन करेगा । 'पाउणित्ता आलोइय-पडिक्कते' समाहिपत्ते कालमासे काल किच्चा सणकुमारे रूपे देवत्ताए उव

'भवस्वप्न ठिङ्स्वप्न अणतर चय चडत्ता माणुस्स विग्गह लभिहिड' देवभवने क्षय करीने आयुर्कर्मनी स्थितिना वीतवाथी देवशरीरने परित्याग करीने मनुष्य सवधी शरीरने प्राप्त करथे त्या 'केवल गोहि बुज्झिहिड, बुज्झित्ता तहारूपाण थेराण अतिए मुडे जाव पव्वइस्सइ' शुद्ध परिपूर्ण-निरतिचार जिन-धर्म प्राप्तिउप बोधिने प्राप्त करीने तथाइय स्थविराना पाससे द्रव्य अने भावइयथी मुडित बनीने अगारीथी अणगारी-(मुनि) बनीने प्रव्रज्या लेथे - 'से-ण तत्थ वहूइ वासाइ सामण्णपरियाग पाउणिहिड' ते अवस्थाभा ओ अनेक वर्षों सुधी श्रामण्य पर्याय-चारित्र-पर्यायनु पालन करथे 'पाउणित्ता आलोइयपडिक्कते' समाहिपत्ते कालमासे काल किच्चा सणकुमारे रूपे देवत्ताए उववज्जिहिड'

गुरुपदिष्टप्रायश्चित्तेन पुनरकरणप्रतिज्ञया विशोधित येन स तथा 'समाधिपते' समाधिप्राप्त = शुभयानमुपगत, 'कालमासे काल क्रिचा' कालमासे काल कृत्वा 'सणकुमारे' कप्पे सनत्कुमारे म्लप्पे=सनत्कुमाराख्ये तृतीये देवलोके उत्कृष्ट-सप्तसागरोपमस्थितिकेषु देवेषु 'देवताए उवज्जिदिडि' देवतयोत्पत्स्यते । 'तओ' तत, तदनन्तर तस्माद्देवलोकाच्च्युत्या 'माणुस्स' मानुष्य जन्म ग्रहिष्यति, 'पव्वज्जा' प्रज्या-तत्र प्रजितो भविष्यति । तत काल कृत्वा 'वभलोए' ब्रह्मलोके=ब्रह्मलोकाख्ये पञ्चमे देवलोके उत्कृष्टदशसागरोपमस्थितिकेषु देवेषु देवतया उत्पत्स्यते । ततश्च्युत्या 'माणुस्स मनुष्यजन्म-प्रज्या च प्राप्स्यति । ततो मनुष्यभवात् 'महासुक्के' महासुक्के=महासुकारये सप्तमे देवलोके उत्कृष्ट-सप्तदशसागरोपमस्थितिकेषु देवेषु देवतया उत्पत्स्यते । तत, 'माणुस्स' मनुष्यजन्म, तत्र प्रज्याग्रहण च भविष्यति । तस्माद् भवात् 'आणए' आनते=आनतारये नवमे देवलोके उत्कृष्टविंशतिसागरोपमस्थितिकेषु देवेषु

उज्जिहिडि' पालन कर के फिर वह आलोचितप्रतिक्रान्त होकर समाधि को प्राप्त होगा । अपने दोषों का गुरु से कथन करना आलोचना है, उनके द्वारा उन दोषों की शुद्धि के लिये प्रदर्शित मार्ग को स्वीकार करना और यह निश्चय करना कि "अब आगे मैं इन दोषों से दूर रहूँगा" इसका नाम प्रतिक्रमण है, शुभध्यान का नाम समाधि है । पश्चात् काल अवसर कालकर सनत्कुमार नामके तृतीय देवलोक में, जहाँ जघन्य दो सागर और उत्कृष्ट सात सागर की स्थिति है वहाँ देव की पर्याय से उसन्न होगा । 'तओ माणुस्स, पव्वज्जा, वभलोए, माणुस्स, महासुक्के, माणुस्स, आणए माणुस्स, आरणए, माणुस्स, सव्वद्वसिद्धे' वहाँ से च्यवकर फिर वह मानव पर्याय प्राप्त कर एव दीक्षित हो मर कर ब्रह्मलोक नामके ५मे स्वर्गमें-जहाँ जघन्य सात और उत्कृष्ट १० सागर

पालन करीने पछी ते आलोचित-प्रतिक्रान्त यधने समाधिने प्राप्त करथे, पोटाना अतिथारो शुभनी पासे जाडेर करवा ते आलोचना छे शुभ पासेथी ते अतिथारोनी शुद्धि भाटे मार्ग जाणीने जे मार्ग जातावे तेना स्वीकार करीने पछी ते निश्चय करवो के "हुवे हु आ होथोवी हूर रहीथे" तेनु नाम प्रतिक्रमण छे शुभ ध्याननु नाम समाधि छे, पछी काल अवसर भरषु पाणीने सनत्कुमार नामना त्रीन देवलोकमा न्या जघन्य जे सागर अने उत्कृष्ट सात सागरनी स्थिति छे त्या-देवनी पर्यायथी उत्पन्न थथे 'तओ माणुस्स, पव्वज्जा, वभलोए, माणुस्स, महासुक्के, माणुस्स, आणए, माणुस्स, आरणए, माणुस्स, सव्वद्वसिद्धे' त्यावी यणीने पछी ते मानव पर्याय पाणीने दीक्षित थथे पछी भरषु पाणीने ते ब्रह्मलोक नामना पाचमा स्वर्गमा-न्या जघन्य सात अने उत्कृष्ट १० दश-सागरनी स्थिति छे, त्या-उत्पन्न थथे, त्याथी

आयुर्दलिर्निर्जणेन, 'भवस्वएण' भवस्येण=देवभवनियन्त्रनर्मणा गत्यादीना निर्जरणेन 'ठिडस्वएण' स्थितिक्षयेण=आयु र्मणः स्थितेरेदनेन 'अणतर' अनन्तर=तदनु चय=देवशरीर 'चइत्ता' त्यक्त्वा 'माणुस्स' मानुष्य=मनुष्यसम्पन्निन 'विग्गह' 'विग्रह'=शरीर 'लभिहिड' लप्स्यते, तत्र 'केवल' केवला=शुद्धा परिपूर्णा निरतिचारामिति यावत् 'मोहिं' मोहिं=जिन धर्मप्राप्तिरूपा 'बुज्झिहिड' भोत्स्यते=प्राप्स्यति 'बुज्झित्ता' बुद्ध्या=मोहिं प्राप्य 'तहारूवाण' तथारूपणा=तादृशाना गद्गुत्ताना 'थेराण' समिस्सिणाम् 'अतिए' अन्तिके=समीपे 'मुडे जाव पव्वइस्सइ' मुण्डो यावत् प्रव्रजिष्यति-मुण्डो भूत्वा अगारात् अनगारिता प्रव्रजिष्यति=दीक्षितो भविष्यति । 'से ण' स खलु गुणानुजीय, 'तत्थ' तत्र=तस्मिन् भवे समयमा वन्धायामित्यर्थः । 'वहूइ वासाइ' वहूनि येषाणि 'सामण्णपरियाग' श्रामण्यपर्याय=चारित्रपर्याय 'पाउणिहिड' पालयिष्यति 'पाउणित्ता' पालयित्वा 'आलोइयपडिक्कते' आलोचितप्रतिक्रान्त आलोचित=गुरवे निवेदित यदतिचारजात तत् प्रतिक्रान्त=

निर्जरा से 'भवस्वएण, ठिडस्वएण अणतर चय चइत्ता माणुस्स विग्गह लभिहिड' देवभव के कारणभूत कर्मों की निर्जरासे, आयुर्कर्म की स्थिति के वेदन से देवशरीर का परित्याग कर मनुष्य सबधी शरीर प्राप्त करेगा । वहा 'केवलमोहिं बुज्झिहिड बुज्झित्ता तहारूवाण थेराण अतिए मुडे जाव पव्वइस्सइ' शुद्ध-परिपूर्ण-निरतिचार जिन धर्मप्राप्तिरूप बोधि को प्राप्तकर तथारूप स्थविरों के पास द्रव्य और भावरूप से सुद्धित होकर अगारी से अनगारी बनकर प्रवज्या लेगा । 'से ण तत्थ वहूइ वासाइ सामण्णपरियाग पाउणिहिड' इस अवस्था में वह अनेक वर्षों तक श्रामण्य पर्याय-चारित्र पर्याय का पालन करेगा । 'पाउणित्ता आलोइयपडिक्कते समाहिपत्ते कालमासे काल किच्चा सणकुमारे रूपे देवत्ताए उव

'भवस्वएण ठिडस्वएण अणतर चय चइत्ता माणुस्स विग्गह लभिहिड' देवभावने क्षय करीने आयुर्कर्मनी स्थितिना पीतवाथी देवशरीरने परित्याग करीने मनुष्य सणधी शरीरने प्राप्त करेथे त्या 'केवल मोहिं बुज्झिहिड, बुज्झित्ता तहारूवाण थेराण अतिए मुडे जाव पव्वइस्सइ' शुद्ध परिपूर्ण-निरतिचार जिन-धर्म प्राप्तइप बोधिने प्राप्त करीने तथाइय स्थविराना पास-द्रव्य अने भावइपथी सुद्धित जनीने आगारीथी अणुगारी-(अनि) जनीने प्रवज्या वेशे- 'से ण तत्थ वहूइ वासाइ सामण्णपरियाग पाउणिहिड' ते अवस्थाभा जे अनेक वर्षों सुधी श्रामण्य पर्याय-चारित्र-पर्यायनु पालन करेथे 'पाउणित्ता आलोइयपडिक्कते समाहिपत्ते कालमासे काल किच्चा सणकुमारे रूपे देवत्ताए उववज्जिहिड'

वासे महाविदेहे वर्षे 'जाइ अइडाइ' यानि 'महाविदेहेवासे' आढयानि=समृद्धानि
कुशानि तेषामन्य तमस्मिन् कुले जन्म ग्रहीष्यति 'जहा दढपडण्णे' यथा दृढ-
प्रतिज्ञा=औपपातिकसूत्रे यथा दृढप्रतिज्ञो वर्णितस्तथाऽयमपि गान्यः, तत्र
'सिज्झिहिइ ५' सेत्स्यति=सकलकार्यकारितया सिद्धो भविष्यति, 'बुज्झिहिइ'
भोत्स्यते=विमलकेवलालोकेन सकललोकालोक ज्ञास्यति, 'मुच्चिहिइ' मोक्ष्यते=
सकलकर्मभ्यो मुक्तो भविष्यति, 'परिनिव्वाहिइ' परिनिर्वास्यति=समस्तकर्मकृत-
विकाररहितत्वेन शीतलीभूतो भविष्यति, 'सव्वदुक्खाणमत करेहिइ' सर्वदुःखा-
नाम् - शारीरिक मानसिक दुःखानाम् = अन्त करिष्यति = नाश करिष्यति
श करिष्यति-अव्यापाधमुखभाग् भविष्यतीत्यर्थः । एतत्पर्यन्तमुक्त्वा श्री-
सुधर्मास्यामी प्राह-एव खलु हे जम्भू : ! 'समणेण जाव सपत्तेण' श्रमणेन
याचत्-सिद्धिगतिस्था न सम्प्राप्तेन 'सुहविवागाण' सुखविपाकाना 'पढमस्स
अज्झयणस्स' प्रथमस्य सुनाहुनामकस्याभ्ययनस्य 'अयमट्ठे' अयमर्थः=पूर्वोक्त-

महाविदेहे वासे जाइ अइडाइ जहा दढपडण्णे सिज्झिहिइ ५' यह सुनाहु-
कुमार का जीव सर्वार्थसिद्ध विमान से च्यवकर, महाविदेहक्षेत्र
में जो आढ्यकुल है, उनमें से किसी एक कुल में जन्म धारण
करेगा । औपपातिक सूत्र में जिस प्रकार दृढप्रतिज्ञा का वर्णन है
उसी तरह यहाँ इसका भी वर्णन समझना चाहिए । यहाँ से यह
सिद्ध होगा, 'बुज्झिहिइ' विमल केवलरूपी आलोक से सकल लोक
और अलोक का ज्ञाता होगा, 'मुच्चिहिइ' सकल कर्मों से मुक्त होगा,
'परिनिव्वाहिइ' समस्त कर्मकृत विकारोंसे रहित होने के कारण
शीतलीभूत होगा और 'सव्वदुक्खाणमत करेहिइ' समस्त क्लेशोंका
नाश करेगा । 'एव खलु जवू ! समणेण जाव सपत्तेण सुहविवागाण पढमस्स
अज्झयणस्स अयमट्ठे पणत्ते त्ति वेमि' यहाँ तक कथन कर श्री सुधर्माने

ते सुणाहुकुमारने ७५ सर्वार्थसिद्ध विमानथी अवीने महाविदेह क्षेत्रमा जे
आढ्यकुल छे तेमा केह ओक कुलमा जन्म धारण करथे औपपातिकसूत्रमा जे
प्रमाणे दृढप्रतिज्ञा वरुन छे ते प्रमाणे अहि पण वरुन समण लेवु त्याही
ते सिद्ध थथे 'बुज्झिहिइ' विमल-केवल रूपी आलोकथी सकल लोक अने
अलोकना ज्ञाता थथे 'मुच्चिहिइ' सकल कर्मोथी मुक्त थथे, 'परिनिव्वाहिइ'
समस्त कर्मोना करेवा विकारोथी रहित होवाना कारणे शीतलीभूत थथे, अने
'सव्वदुक्खाणमत करेहिइ' तमात्र क्लेशोना नाश करथे 'एव खलु जवू ! सम-
णेण जाव सपत्तेण सुहविवागाण पढमस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पणत्ते-त्ति वेमि'

દેવતયા ઉત્પત્સ્યતે । તત્-ચ્યુત્યા 'માણુસ્સ' મનુષ્યમય તત્ર પ્રવ્રજ્યા ચ લપ્સ્યતે । તતઃ કાલ કૃત્યા 'આરણ' આરણકે=આરણકામ્યે એકાદશે દેવલોકે ઉત્કૃષ્ટ-વિંશતિસાગરોપમસ્થિતિકેષુ દેવેષુ દેવતયા । ઉત્પત્સ્યતે તત્-ચ્યુત્યા 'માણુસ્સ' માનુષ=મનુષ્યજન્મ પ્રવ્રજ્યા ચ પ્રાપ્સ્યતિ । તત્-આત્મોચિત્તપ્રતિક્રાન્ત. સમાપ્તિ-પ્રાપ્તઃ કાલમાસે કાલ કૃત્યા 'સંગદ્વિદ્ધે' સર્વર્થસિદ્ધે' સર્વર્થસિદ્ધિવિમાને દેવતયોત્પત્સ્યતે=સર્વર્થસિદ્ધિવિમાને ત્રયસ્વિંશતિસાગરોપમસ્થિતિકેષુ દેવેષુ દેવતયા ઉત્પત્સ્યતે । 'સે ણ' સ સલુ મુદાહુજીય. 'તઓ અણતર' તતોડનન્તર તસ્માત્સર્વર્થસિદ્ધિવિમાનાત્ 'અણતર' અનન્તરમ્ 'ઉગ્ગદ્ધિત્તા' ઉદ્ગટ્ય-નિસ્સૃત્ય મહાવિદેહે

કી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ હૈ વહા-ઉત્પન્ન હોગા । વહા સે ચ્યવકર મનુષ્ય જન્મ લે, દીક્ષિત હો, મર કર જઘન્ય ૧૪ સાગર ઓર ઉત્કૃષ્ટ ૧૭ સાગર કી સ્થિતિયુક્ત મહાશુક સ્વર્ગમે, વહા સે ચ્યવકર, માનવ પર્યાય ધારણ કર, દીક્ષા લે, મર કર નવમા આનત નામ કે દેવલોક મે-જહા જઘન્ય ૨૮ ઉત્કૃષ્ટ ૧૦ સાગર કી સ્થિતિ હૈ વહા-ઉત્પન્ન હોગા, યહા સે ચ્યવકર મનુષ્યમય ધારણ કરેગા એવ દીક્ષા લેકર ૧૧ વે આરણ નામકે દેવલોક મે દેવકી પર્યાય સે ઉત્પન્ન હોગા । યહા કી જઘન્ય ૨૦ ઓર ઉત્કૃષ્ટ ૨૧ સાગર પ્રમાણ સ્થિતિ કો ભોગ કર યહ યહા સે ચ્યવકર માનવકે પર્યાય મે જન્મ લેકર દીક્ષિત હોગા । વહા યહ અપને પાપકર્મો કી આલોચના એવ પ્રતિક્રમણ કર મૃત્યુ કે અવસર મેં મર કર સર્વર્થસિદ્ધ નામક વિમાન મે અહમિન્દ્ર હોગા । યહ ૩૩ સાગર કી ઉત્કૃષ્ટ એવ જઘન્ય સ્થિતિ હૈ, હસે પૂર્ણ ભોગકર અર્થાત્ સવ દેવ લોકોમે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ભોગ કર 'સે ણ તઓ અણતર ઉગ્ગદ્ધિત્તા

અવીને મનુષ્ય જન્મ લઈને દીક્ષાધારણ કરી મરણ પામીને જઘન્ય ૧૪ સાગર અને ઉત્કૃષ્ટ ૧૭ સત્તર સાગરની સ્થિતિ યુક્ત મહાશુક સ્વર્ગમા જશે, ત્યાથી અવીને માનવપર્યાય ધારણ કરીને દીક્ષા લઈ મરણ પામ્યા બાદ, નવમા આનત નામના દેવલોકમા-અથા જઘન્ય ૨૮ અને ઉત્કૃષ્ટ ૧૬ સાગરની સ્થિતિ છે ત્યા ઉત્પન્ન થશે, ત્યાથી અવીને મનુષ્ય ભવ ધારણ કરશે અને દીક્ષા લઈને ૧૧ મા આરણ નામના દેવલોકમા, દેવના પર્યાયમા ૨૦ વીસ ઉત્કૃષ્ટ ઉત્પન્ન થશે, ત્યાની જઘન્ય ૨૦ અને ઉત્કૃષ્ટ ૨૧ એકવીસ સાગર પ્રમાણ સ્થિતિને ભોગવી કરીને ત્યાથી અવીને માનવ પર્યાયમા જન્મ લઈને દીક્ષિત થશે ત્યા આગળ તે પોતાના પાપકર્મોની આલોચના અને પ્રતિક્રમણ કરી મૃત્યુ સમયે મરણ પામીને સર્વર્થસિદ્ધ નામના વિમાનમા અહમિન્દ્ર થશે, ત્યા તેગ્રીસ (૩૩) સાગરની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એવ જઘન્ય સ્થિતિ છે તેને પૂર્ણ ભોગવીને અર્થાત્ બધા દેવલોકોમા ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ભોગવીને 'સે ણ તઓ અણતર ઉગ્ગદ્ધિત્તા મહાવિદેહે' નાસે જાડ અહાડા જહા દઢપડળે સિજ્ઞહિ ૫'

वासे महाविदेहे वषे 'जाइ अइहाइ' यानि 'महाविदेहेवासे' आढयानि=समृद्धानि
कुत्रानि तेपामन्य तमस्मिन् कुले जन्म ग्रहीष्यति 'जहा ददपडण्णे' यथा दृढ-
प्रतिज्ञः=औपपातिकमृते यथा दृढप्रतिज्ञो वर्णितस्तथाऽयमपि गान्यः, तत्र
'सिज्झिहिइ ५' सेत्स्यति=सकलकार्यकारितया सिद्धो भविष्यति, 'बुज्झिहिइ'
भोत्स्यते=विमलकेवललोकेन सकललोकालोकं ज्ञास्यति, 'मुच्चिहिइ' मोक्ष्यते=
सकलकर्मभ्यो मुक्तो भविष्यति, 'परिनिव्वाहिइ' परिनिर्वास्यति=समस्तकर्मकृत-
विकाररहितत्वेन शीतलीभूतो भविष्यति, 'सव्वदुक्खाणमत करेहिइ' सर्वदुःखा-
नाम् - शारीरिक मानसिक दुःखानाम् = अन्तः करिष्यति = नाश करिष्यति
श करिष्यति-अव्यागामसुखभाग् भविष्यतीत्यर्थः । एतत्पर्यन्तमुक्त्वा श्री-
सुगन्धस्वामी प्राह-एव खलु हे जम्बू ! 'समणेण जाव सपत्तेण' श्रमणेन
यावत्-सिद्धिगतित्था न सम्राप्तेन 'सुहविवागाण' सुखविपाकानां 'पढमस्स
अज्झयणस्स' प्रथमस्य सुगन्धनामरूपाभ्ययनस्य 'अयमट्ठे' अयमर्थः=पूर्वोक्त-

महाविदेहे वासे जाइ अइहाइ जहा ददपडण्णे सिज्झिहिइ ५' यह सुगन्ध-
कुमार का जीव सर्वार्थसिद्ध विमान से च्यवकर, महाविदेहक्षेत्र
में जो आढयकुल है, उनमें से किसी एक कुल में जन्म धारण
करेगा । औपपातिक सूत्र में जिस प्रकार दृढप्रतिज्ञ का वर्णन है
उसी तरह यहा इसका भी वर्णन समझना चाहिए । यहा से यह
सिद्ध होगा, 'बुज्झिहिइ' विमल केवलरूपी आलोक से सकल लोक
और अलोक का ज्ञाता होगा, 'मुच्चिहिइ' सकल कर्मों से मुक्त होगा,
'परिनिव्वाहिइ' समस्त कर्मकृत विकारोंसे रहित होने के कारण
शीतलीभूत होगा और 'सव्वदुक्खाणमत करेहिइ' समस्त क्लेशोंका
नाश करेगा । 'एव खलु जम्बू ! समणेण जाव सपत्तेण सुहविवागाण पढमस्स
अज्झयणस्स अयमट्ठे पणत्ते चि वेमि' यहा तक कथन कर श्री सुधर्मानि

ते सुगन्धकुमारने। एव सर्वार्थसिद्ध विमानथी अवीने महाविदेह क्षेत्रमा ने
आढयकुल छे तेमा कोछ ओक कुलमा जन्म धारण करथे औपपातिकसूत्रमा ने
प्रमाणे दृढप्रतिज्ञनु वर्णन छे ते प्रमाणे अहि पण वर्णन अमल देवु त्यावी
ते सिद्ध यथे 'बुज्झिहिइ' विमल-केवल रूपी आलोकथी सकल लोक अने
अलोकना ज्ञाता यथे 'मुच्चिहिइ' सकल कर्मोथा मुक्त यथे, 'परिनिव्वाहिइ'
समस्त कर्मोना करेवा विकारोवी रहित होवाना कारणे शीतलीभूत यथे, अने
'सव्वदुक्खाणमत करेहिइ' तमाभ क्लेशोना नाश करथे 'एव खलु जम्बू ! सम-
णेण जाव सपत्तेण सुहविवागाण पढमस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पणत्ते-चि वेमि'

પ્રકારો ભાવઃ ‘પળ્લત્તે’ પ્રણ્ણત્તઃ=રૂઘિતઃ । ‘ત્તિ પેમિ’ ઇતિ વ્રતીમિ યથા
ભગવતઃ સમીપે મયા શ્રુત તથા ત્વા રૂઘયામીતિ ॥ સૂ. ૧૩ ॥

॥ ઇતિ શ્રી - વિશ્વવિગ્ધાત - જગદ્ગુરુ - પ્રસિદ્ધગાનક-પશ્ચદગ્રભાષા
રૂઘિતલલિતસ્લાપાભાષક - પ્રવિશ્વદ્રુગદ્યપત્રૈન્નગ્રન્યનિર્માયક-
રાદિમાનમર્દક- શ્રીશાહ્નચરિતકોલ્હાપુરરાજપ્રદત્ત-‘જૈન
શાસ્ત્રાચાર્ય’ પદભૂષિત - કોલ્હાપુરરાજગુરુશાલત્રત્ત્વચારિ
જૈનાચાર્ય - જૈન ઝર્મદિશાસ્ત્ર-પૂજ્યશ્રી - વાસીલાલ
- રતિપ્રિરચિતાયા વિપાકશ્રુતે દ્વિતીય-
શ્રુતસ્કન્ધસ્ય વિપાકચન્દ્રિકાશ્યાયા
વ્યાખ્યાયામ્ ‘સુશાહુકુમાર’ નામક-
પ્રથમમ યયન સમ્પૂર્ણમ્ ॥૨॥ ॥૧॥

જન્મ સ્વામી સે કહા કિ-સિદ્ધગતિ પ્રાપ્ત શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરને
હે જન્મ ! સુખવિપાક કે પ્રથમ અધ્યયન કા પૂર્વોક્ત ભાવ કહા હૈ
ઉનકે સમીપ જૈસા સુના ઉસી પ્રકાર મે ને યહ તુમ સે કહા હૈ ॥૧૩॥

॥ ઇતિ શ્રી વિપાકશ્રુત કે દુ.સુખવિપાક નામક
દ્વિતીય - શ્રુતસ્કન્ધકી ‘વિપાકચન્દ્રિકા’
ટીકા કે હિન્દી અનુવાદ મે
‘સુશાહુકુમાર’ નામક પ્રથમ
અધ્યયન સમ્પૂર્ણ ॥ ૨-૧ ॥

અહિ સુધી શ્રી સુધર્માએ જાળુસ્વામીને કહ્યું કે સિદ્ધિગતિને પામેલા શ્રમણ ભગવાન
મહાવીરે હે જન્મ ! સુખવિપાકના પ્રથમ અધ્યયનને પૂર્વોક્ત (આગળ કહેવા પ્રમાણે)
ભાવ કહ્યો છે, તેમની પાસેથી જેવું સાંભળ્યું છે, તેવું જ મે તમને કહ્યું છે (સૂ. ૧૩)

વિપાકશ્રુતના સુખવિપાક નામના બીજા શ્રુતસ્કન્ધની

‘વિપાકચન્દ્રિકા’ ટીકાના ગુજરાતી અનુવાદમાં

‘સુશાહુકુમાર’ નામનું પ્રથમ અધ્યયન,

સમ્પૂર્ણ ॥ ૨ ॥ ૧ ॥

॥ अथ भद्रनन्दिनामक द्वितीयमध्ययनम् ॥

॥ मूलम् ॥

वीयस्स उक्खेवो । एव खलु जवू । तेण कालेणं
तेणं समएण उसभपुरे णयरे । यूमकरंडगे उज्जाणे । वण्णो
जम्भो । धणवई राया, सरस्सई देवी, सुमिणदसणं, कहण,
जम्भण, वालत्तण, कलाओ य, जोव्वण, पाणिग्गहण, दाओ,
पासाया, भोगा य जहा सुवाहुस्स । णवरं भद्वनदी कुमारे,
सिरिदेवीपामोस्खाण पचसयाणं रायवरकन्नगाण पाणिग्गहण,
सामिसमोसरण, सावगधम्मं, पुव्वभवपुच्छा, महाविदेहे वासे
पुडरीगिणी णयरी, विजयकुमारे, जुगवाह तित्थयरे, पडिला-
भिण, माणुस्साउए निवद्धे, इहं उव्वण्णे । सेसं जहा सुवा-
हुस्स जाव महाविदेहे, तिज्झहिड, वुज्झहिड, मुच्चिहिड परि-
निव्वहिड, सव्वदुस्खाणमतं करेहिड ॥ सू० १ ॥

॥ वियं अज्झयण समत्तं ॥ २ ॥

टीका-

‘वीयस्स’ इत्यादि । ‘वीयस्स’ द्वितीयस्स-अययनस्य ‘उक्खेवो’
उत्क्षेप = प्रारम्भवाक्यरूपो वाच्यः । स चायम् - ‘जइ ण भते !’
समणेण भगवया महावीरेण जाव सपत्तेण सुहविवागाण पढमस्स अज्झयणस्स
अयमद्वे पण्णत्ते वीयस्स ण भते ! अज्झयणस्स सुहविवागाण समणेण भगवया

भद्रनन्दिनामक द्वितीयमध्ययन

‘वीयस्स उक्खेवो एव खलु’ इमं द्वितीय अध्ययन का
प्रारम्भ वाक्य इस् प्रकार है ‘जइ ण भते समणेण भगवया महावीरेण
जाव सपत्तेण सुहविवागाण पढमस्स अज्झयणस्स अयमद्वे पण्णत्ते, वीयस्स

भद्रनन्दि नामनु धीनु अध्ययन-

‘वीयस्स उक्खेवो एव खलु’ आ धीनु अध्ययननु प्रारम्भ वाक्य
आ प्रभावे छे ‘जइ ण भते !’ समणेण भगवया महावीरेण जाव सपत्तेण
सुहविवागाण पढमस्स अज्झयणस्स अयमद्वे पण्णत्ते, वीयस्स ण भते ! अज्झय-

પ્રકારો ભાવઃ ‘પણ્ણત્તે’ પ્રણ્ણત્તઃ=સ્થિતઃ । ‘ત્તિ ગેમિ’ રૂતિ ગ્રવીમિ યથા
ભગવતઃ સમીપે મયા શ્રુત તથા ત્વા સ્થયામીતિ ॥ સૂ૦ ૧૩ ॥

॥ ઇતિ શ્રી - ત્રિશ્વત્રિલિખ્યાત - જગદ્ગુરુમ - પ્રસિદ્ધાચાર્ય-પંચદશભાષા
કલિતલલિતક્રમપાલાપક - પ્રતિશુદ્ધગદ્યપત્રનૈમિત્તપ્રત્યનિર્માયક-
પ્રાદિમાનમર્દક- શ્રીશાહચંડનપતિ કોલ્હાપુરરાજપ્રદત્ત-‘જૈન
શાસ્ત્રાચાર્ય’ પદભૂષિત - કોલ્હાપુરરાજગુરુશાસ્ત્રપ્રદત્ત-
જૈનાચાર્ય - જૈન ઝર્મદિશાસ્ત્ર-વૃજ્યશ્રી - ઘાસીલાલ
- તતિત્રિરચિતાયા વિપાકશ્રુતે દ્વિતીય-
શ્રુતસ્કન્ધસ્ય વિપાકચન્દ્રિકાયાયા
વ્યાખ્યાયામ્ ‘સુવાહુકુમાર’ નામક-
પ્રથમમ યયન સમ્પૂર્ણમ્ ॥૨॥ ॥૧॥

જબૂ સ્વામી સે કહા કિ-સિદ્ધગતિ પ્રાપ્ત શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરને
હે જબૂ ! સુખવિપાક કે પ્રથમ અધ્યયન કા પૂર્વોક્ત ભાવ કહા હૈ
उनके समीप जैसा सुना उसी प्रकार मे ने यह तुम से कहा है ॥ १३ ॥

॥ ઇતિ શ્રી વિપાકશ્રુત કે દુ.સ્વવિપાક નામક
દ્વિતીય - શ્રુતસ્કન્ધકી ‘વિપાકચન્દ્રિકા’
ટીકા કે હિન્દી અનુવાદ મે
‘સુવાહુકુમાર’ નામક પ્રથમ
અધ્યયન સમ્પૂર્ણ ॥ ૨-૧ ॥

અહિ સુધી શ્રી સુધર્માએ જબૂસ્વામીને કહ્યું કે સિદ્ધિગતિને પામેલા શ્રમણ ભગવાન
મહાવીરે હે જબૂ ! સુખવિપાકના પ્રથમ અધ્યયનનો પૂર્વોક્ત (આગળ કહેવા પ્રમાણે)
ભાવ કહ્યો છે, તેમની પાસેથી જેવું સાંભળ્યું છે, તેવું જ મે તમને કહ્યું છે (સૂ૦ ૧૩)

વિપાકશ્રુતના સુખવિપાક નામના બીજા શ્રુતસ્કન્ધની
‘વિપાકચન્દ્રિકા’ ટીકાના ગુજરાતી અનુવાદમાં
‘સુવાહુકુમાર’ નામનું પ્રથમ અધ્યયન

पतिर्नाम राजाऽऽसीत् । तस्य 'सरस्मई देवी' सरस्वती नाम देवी=राज्ञी आसीत् । 'सुमिणदसण' स्वप्नदर्शनम् । 'रुहण' रुथन=भूपाय निवेदनम् । 'जम्मण' जन्म । 'गालत्तण' वालत्वम् । 'कलाओ य' कलाश्च द्वासप्ततिकलाग्रहणम् । 'जोव्वण' यौवनम् । 'पाणिग्गहण' पाणिग्रहण=विवाह' । 'दाओ' दायः । 'पासाया' प्रासादाः । 'भोगा य' भोगाश्च । एतत्सर्वं वर्णनं 'जहा सुवाहुस्स' यथा सुवाहु-कुमारस्य तथा विज्ञेय, 'णवर' नवरम्, अयं विशेषः-अत्र 'भद्रनदी कुमारे' भद्रनदी कुमारः । 'सिरिदेवीपामोक्खाण पचसयाण रायवरकन्नाण पाणिग्गहण' श्रीदेवीप्रमुखाणा पञ्चशताना राजवरकन्यरूपाणा पाणिग्रहणम् । 'सामिसमोसरण=

का यक्षाद्यतन या । 'धनवई राया' धनपति राजा इति नगर का अधिपति या । 'सरस्मई देवी' इसकी रानी का नाम सरस्वती देवी या । 'सुमिणदसण कहण जम्मण गालत्तण कलाओ य जोव्वण पाणिग्गहण दाओ पासाया भोगा य जहा सुवाहुस्स' रानी का स्वप्नावलोकन, स्वप्नका राजा से निवेदन, पुत्र का जन्म, उसका लङ्कपन, ७२ कलाओ का शिक्षण, यौवन का आगमन, राज्यकन्याओ के साथ पाणिग्रहण, दहेज का मिलना, राजप्रासादों का निर्माण एवं विविध भोगों का अनु भवन ये सब बातें यहा सुवाहुकुमार के वर्णन जैसी ही जाननी चाहिये । 'णवर' विशेषता सिर्फ इतनी ही है कि 'भद्रनदी कुमारे' सिरीदेवीपामोक्खाण पचसयाण रायवरकन्नाण पाणिग्गहण सामिसमोसरण साव-गधम्म पुव्वभवपुच्छा' इस राजा-धनपति के पुत्र का नाम भद्रनदी कुमार या । इसका धनपति राजाने ५०० राजकन्याओं के साथ पाणि-

(निवास स्थान) હતુ 'વળવૈ રાય' તે નગરના અધિપતિ ધનપતિ રાજા હતા, 'સરસ્મૈ દેવી' તેના રાણીનું નામ સરસ્વતી દેવી હતુ 'સુમિણદસણ કહણ જમ્મણ ગાલત્તણ કલાઓ ય જોવ્વણ પાણિગ્ગહણ દાઓ પાસાયા ભોગા ય જહા સુવાહુસ્સ' રાણીને સ્વપ્ન આવવુ, રાજાને સ્વપ્નની હકીકત બજાવવી, પુત્રનો જન્મ, તેનું માળપણ, બહોતેર કલાનું શિક્ષણ, યૌવનાવસ્થાનું આગમન, પાંચસો રાજ કન્યાઓ સાથે પાણીગ્રહણ-વિવાહ, પહેરામણી મળવી રાજમહેલોનું નિર્માણ, અને વિવિધ ભોગોના અનુભવ એ તમામ વાત અહિં સુવાહુકુમારના વર્ણન પ્રમાણે સમજ લેવુ જોઇએ 'ણવર' વિશેષતા માત્ર એટલીજ કે, 'ભદ્રનદીકુમારે' સિરીદેવી પામોક્ખાણ પચસયાણ રાયવરકન્નાણ પાણિગ્ગહણ સામિસમોસરણ સાવગ-ધમ્મ પુવ્વભવપુચ્છા' આ ધનપતિ રાજાના પુત્રનું નામ ભદ્રનદી કુમાર હતુ, ભદ્ર-નદી કુમારનું ધનપતિ રાજાએ પાંચસો રાજકન્યાઓની સાથે પાણિગ્રહણ કરાવ્યા

મહાવીરેણ જાવ સપત્તેણ કે અદ્દે પળ્ણત્તે ? । તણ ન સે સુહમ્મે અળગારે જમ્બૂ
અળગાર એ વયાસી, રૂતિ ।

જમ્બૂસ્વામી પૃચ્છતિ-‘જડ ન મતે’ રૂત્યાદિ । યદિ ચલુ હે મદન્ત !
શ્રમણેન ભગવતા મહાવીરેણ યાત્ત સિદ્ધિગતિનામરૂપ સ્થાન સપાપ્તેન સુલ
વિપાકાના પ્રથમસ્ય અધ્યયનસ્યાયમરૂપઃ પ્રજ્ઞસ, દ્વિતીયસ્ય ચલુ હે મદન્ત !
અધ્યયનસ્ય સુલવિપાકાના શ્રમણેન ભગવતા મહાવીરેણ યાવત્સમ્પાપ્તેન કોડરૂપઃ
પ્રજ્ઞસઃ ? । તત ચલુ સુધર્માનગારો જમ્બૂમનગારમ્ એવમવક્ષ્યમાણપ્રકારેણ
‘વયાસી’ અવાદીત્-‘એ ચલુ’ રૂત્યાદિ । એ ચલુ હે જમ્બૂ ! ‘તેણ કાલેણ
તેણ સમણ’ તસ્મિન્ કાલે તસ્મિન્ સમયે ‘ઉસમપુરે નયરે’ કુષમપુર નામ
નગરમાસીત્ । તત ‘ધૂમકરડગે ઉજ્જાણે’ સ્તૂપકરડક નામોદ્યાનમ્ । તસ્મિન્
‘ધણ્ણો જક્કલો’ ધન્યો નામ યત્ત આસીત્ । તસ્મિન્નગરે ‘ધનવડે રાયા’ ધન-

ન મતે ! અજ્ઞયણસ્મ સુલવિવાગાણ સમણેણ ભગવયા મહાવીરેણ જાવ સપ-
ત્તેણ કે અદ્દે પળ્ણત્તે ? તણ ન સે સુહમ્મે અળગારે જમ્બૂ અળગાર એ વયાસી’-
જમ્બૂસ્વામીને શ્રી સુધર્મા સ્વામી સે પૂછા કિ હે મદન્ત ! યદિ શ્રમણ
ભગવાન્ મહાવીરને કિ, જો સિદ્ધિગતિ મે વિરાજમાન હૈ, રૂસ સુલ-
વિપાક નામક દ્વિતીય શ્રુતસ્કથ કે પ્રથમ અધ્યયન કા જો વર માવ
કહા-હૈ તો ઉન સિદ્ધિગતિ કો પ્રાપ્ત શ્રી શ્રવણ ભગવાન મહાવીર
ને દ્વિતીય અધ્યયન કે વયા માવ ફરમાયા હૈ ? શ્રી સુધર્મા કહતે
હૈ-હે જમ્બૂ ! ‘તેણ કાલેણ તેણ સમણ’ ઉસી કાલ એવ ઉસી સમય
મે ‘ઉસમપુરે નયરે ધૂમકરડગે ઉજ્જાણે ધણ્ણો જક્કલો’ કુષમપુર નામકા
નગર થા । ઉસમે સ્તૂપકરડક ઉદ્યાન થા । ઉસમે ધન્ય નામકે યત્ત

ણસ્મ સુલવિવાગાણ સમણેણ ભગવયા મહાવીરેણ જાવ સપત્તેણ કે અદ્દે પળ્ણત્તે ।
તણ સે સુહમ્મે અળગારે જમ્બૂ અળગાર એ વયાસી’ જમ્બૂ સ્વામીએ સુધર્મા
સ્વામીને પૂછ્યુ કે હે મદન્ત ! શ્રમણ ભગવાન મહાવીર કે જેણે સિદ્ધિગતિ પ્રાપ્ત
કરી છે અર્થાત્ સિદ્ધિગતિમા વિરાજમાન છે, જેમણે આ સુલવિપાક નામના બીજા
શ્રુતસ્કથના પ્રથમ અધ્યયનનો આ ભાવ કહ્યો છે તે સિદ્ધિગતિને પ્રાપ્ત શ્રી શ્રમણ
ભગવાન મહાવીરે બીજા અધ્યયનના શુ ભાવ કહ્યા છે ? શ્રી સુધર્મા સ્વામી કહે છે,
હે જમ્બૂ ! ‘તેણ કાલેણ તેણ સમણ’ તે કાલ અને તે સમયને વિષે ‘ઉસમપુરે
નયરે ધૂમકરડગે ઉજ્જાણે ધણ્ણો જક્કલો’ કુષમપુર નામનું નગર હતું, તેમા
સ્તૂપકરડક નામનો બગીચો હતો, તે બગીચામા ધન્ય નામના યક્ષનું યક્ષાયતન

पतिर्नाम राजाऽऽसीत् । तस्य 'सरस्मई देवी' सरस्वती नाम देवी=राज्ञी आसीत् । 'सुमिणदसण' स्वप्नदर्शनम् । 'रुहण' रुथन=भूपाय निवेदनम् । 'जम्मण' जन्म । 'पालत्तण' चालत्त्वम् । 'कलाओ य' कलाश्च द्वासप्ततिरुलाग्रहणम् । 'जोव्वण' यौवनम् । 'पाणिग्गहण' पाणिग्रहण=विवाहः । 'दाओ' दायः । 'पासाया' प्रासादाः । 'भोगा य' भोगाश्च । एतत्सर्वं वर्णनं 'जहा सुवाहुस्स' यथा सुवाहु-कुमारस्य तथा विज्ञेय, 'णवर' नवरम्, अथ विशेषः—अत्र 'भद्रनदी कुमारे' भद्रनन्दी कुमारः । 'सिरिदेवीपामोक्खाण पचसयाण रायवरकन्नाण पाणिग्गहण' श्रीदेवीप्रमुखानां पञ्चशतानां राजवरकन्यकानां पाणिग्रहणम् । 'सामिसमोसरण=

का यक्षावतन या । 'धणवई राया' धनपति राजा इस नगर का अधिपति या । 'सरस्मई देवी' इसकी रानी का नाम सरस्वती देवी या । 'सुमिणदसण कहण जम्मण पालत्तण कलाओ य जोव्वण पाणिग्गहणं दाओ पासाया भोगा य जहा सुवाहुस्स' रानी का स्वप्नावलोकन, स्वप्नका राजा से निवेदन, पुत्र का जन्म, उसका लङ्कपन, ७२ कलाओं का शिक्षण, यौवन का आगमन, राज्यकन्याओं के साथ पाणिग्रहण, दहेज का मिलना, राजप्रासादों का निर्माण एवं विविध भोगों का अनुभवन ये सब बातें यहा सुवाहुकुमार के वर्णन जैसी ही जाननी चाहिये । 'णवर' विशेषता सिर्फ इतनी ही है कि 'भद्रनदी कुमारे सिरिदेवीपामोक्खाण पचसयाण रायवरकन्नाण पाणिग्गहण सामिसमोसरण सावगधम्म पुव्वभवपुच्छा' इस राजा-धनपति के पुत्र का नाम भद्रनदी कुमार था । इसका धनपति राजाने ५०० राजकन्याओं के साथ पाणि-

(निवास स्थान) હતુ 'ધણવૈ રાયા' તે નગરના અધિપતિ ધનપતિ રાજા હતા, 'સરસ્મૈ દેવી' તેના રાણીનું નામ સરસ્વતી દેવી હતુ 'સુમિણદસણ કહણ જમ્મણ પાલત્તણ કલાઓ ય જોવ્વણ પાણિગ્ગહણ દાઓ પાસાયા ભોગા ય જહા સુવાહુસ્સ' રાણીને સ્વપ્ન આવવું, રાજાને સ્વપ્નની હકીકત જણાવવી, પુત્રનો જન્મ, તેનું માળખણ, બહોતેર કલાનું શિક્ષણ, યૌવનાવસ્થાનું આગમન, પાંચસો રાજકન્યાઓ સાથે પાણિગ્રહણ-વિવાહ, પહેરામણી મળવી રાજમહેલોનું નિર્માણ, અને વિવિધ ભોગોના અનુભવ એ તમામ વાત અહિં સુવાહુકુમારના વર્ણન પ્રમાણે સમજી લેવું જોઇએ 'ણવર' વિશેષતા માત્ર એટલી જ કે, 'ભદ્રનદીકુમારે સિરીદેવી પામોક્ખાણ પચસયાણ રાયવરકન્નગાણ પાણિગ્ગહણ સામિસમોસરણ સાવગધમ્મ પુવ્વભવપુચ્છા' આ ધનપતિ, રાજાના પુત્રનું નામ ભદ્રનદી કુમાર હતુ. ભદ્રનદી કુમારના, ધનપતિ રાજાએ પાંચસો રાજકન્યાઓની, સાથે પાણિગ્રહણ કરાવ્યા.

भगवतः श्रीवर्धमानस्याभिनस्तत्र समागमनम् । 'सायगम्भ' श्रावकधर्म-भद्रनन्दि-
कुमारो भगवत्समीपे श्रावकधर्म स्वीकृतवान् । 'पुण्यभवनपुच्छा' पूर्वभवनपुच्छा=
गौतमस्याभिना भगवत्समीपे भद्रनन्दिकुमारस्य पूर्वभवनपुच्छा कृता । भगवत्कथ-
नम्- 'महाविदेहे वासे' महाविदेहे यत्र 'पुडरीगिणी णयरी' पुण्डरीकिणी
नगरी । तत्र 'विजयकुमारे' विजयकुमार आसीत् । तत्र तेन 'जुगबाहु' युग-
बाहुनामा 'तित्थयरे' तीर्थकरः=विहरमानतीर्थकर, 'पडिलाभिण' पतिलम्बितः ।
तेन 'माणुस्साउण निबद्धे' मनुष्यायुष्क निबद्धम् । ततः काल कृत्वा 'इह
उप्पण्णे' इहोत्पन्नः=धनपतिभूपस्य सरस्वतीदेवीकुक्षी भद्रनन्दिकुमारत्वेन समुत्पन्नः ।

ग्रहण करवाया था । उन में मुख्य श्रीदेवी थी । भगवान् वर्धमान
स्वामी का वहा जब समवेसरण हुआ तब भद्रनदी कुमारने उनके
समीप धर्म श्रवण कर श्रावक के १२ व्रतों को धारण किया । गौतम
स्वामीने भगवान् से भद्रनदी कुमार का पूर्वभव पूछा, भगवान्ने
कहा 'महाविदेहे वासे पुडरीगिणी णयरी विजयकुमारे जुगबाहु तित्थयरे
पडिलाभिण माणुस्साउण निबद्धे' महाविदेह क्षेत्र में पुडरीकिनी 'नगरी
है । वहा यह विजयकुमार था । इसने एक समय युगबाहु तीर्थकर
को आहारदान दिया । उसके प्रभाव से इसे मनुष्य आयु का वध
हुआ । 'इह उप्पणे सेस जहा सुवाहुस्स जाव महाविदेहे सिज्झिहिइ बुज्झि-
हिइ मुच्चिहिइ परिनिव्वाहिइ सन्वदुक्खाणमत करेहिइ' बाद में जब यह
वहा से मरा तो धनपति भूपकी भार्या, सरस्वती देवी की कुक्षि
में पुत्ररूप से अवतरित हुआ । कालान्तर मे इसका जन्म हुआ ।

इता तेना मुप्य श्रीदेवी इता भगवान् वर्धमान स्वाभीनु समवेसरण्ण थयु त्यादे
भद्रनन्दिकुमारो तेभना पासे धर्म सावणीने श्रावकना पार व्रतो धारण्ण कथा गौतम
स्वाभीणे भगवान्ने भद्रनन्दि कुमारना पूर्वभव विषे पूछयु, भगवान्ने तेना उत्तर
आपता कल्लु के, 'महाविदेहे वासे पुडरीगिणी णयरी विजयकुमारे जुगबाहु
तित्थयरे पडिलाभिण माणुस्साउण निबद्धे' महाविदेह क्षेत्रमा ओक पुडरीकिनी
नगरी छे, त्या ते विजयकुमार इता, तेणे ओक समय युगबाहु तीर्थकरने आहार
दान आप्थु, तेना प्रभावथी तेने मनुष्यनी आयुने भध-थये 'इह उप्पण्णे सेस
जहा सुवहुस्स जाव महाविदेहे सिज्झिहिइ, बुज्झिहिइ मुच्चिहिइ परिनिव्वाहिइ
सन्वदुक्खाणमत करेहिइ' पछी ते त्याथी 'भरखु' पाभीने धनपति राजनी राक्षी
सरस्वती देवीना छिदरमा पुत्ररूपे अवतरया, कालान्तरमा तेने जन्म थये 'तेकु' नाम

‘सेस’ शेषम्-अवशिष्ट सर्वाङ्गन ‘जहा मुगहुस्स’ यथा मुगहोः-मुगहुकुमारवद् विज्ञेय ‘जाव’ यावत्-महाविदेहे यः ‘सिञ्जिडिडि, पुञ्जिडिडि, मुचिहिडि, परिनिव्वाहिडि, सन्वदुक्खाणमत करेडिडि’ सेत्स्यति, भोत्स्यते, मोक्ष्यते, परिनिर्वास्यति, सर्वदुःखानामन्त करिष्यति । एतत्पदपञ्चक मुगहुकुमाराध्ययने व्याख्यातम् ॥ सू० १ ॥

॥ इति श्री - विश्वविरयात् - जगद्वल्लभ - प्रसिद्धवाचरू-पञ्चदशभाषा-
कलितललितफलापालापक - प्रविशुद्धगद्यपत्रनैकग्रन्थनिर्मायक-
वादिमानमर्दक- श्रीशाहूच्छत्रपतिकोल्हापुरराजप्रदत्त-‘ जैन
शास्त्राचार्य’ पदभूषित - कोल्हापुरराजगुरुगालव्रह्मचारि
जैनाचार्य - जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री - घासीलाल
- प्रतिविरचिताया विपाकश्रुते द्वितीय-
श्रुतस्कन्धस्य विपाकचन्द्रिकाख्यायां
व्याख्यायाम् ‘ भद्रनन्दि ’ नामक-
द्वितीयमध्ययन सम्पूर्णम् ॥२॥ ॥२॥

भद्रनन्दी कुमार इसका नाम रखा गया । वाकीका अवशिष्ट वर्णन
मुगहुकुमार की तरह जानना चाहिये । यह महाविदेह क्षेत्र में
जन्म लेकर सिद्धिगतिको पायेगा । ‘सेत्स्यति, भोत्स्यते’ आदि
-क्रियापदों की व्याख्या प्रथम अध्ययन में कथित व्याख्या के अनु-
सार जाननी चाहिये ॥ सू० १ ॥

॥ इति श्री विपाकश्रुत के दु.खविपाक नामक
द्वितीय - श्रुतस्कन्धकी ‘विपाकचन्द्रिका’
टीका के हिन्दी अनुवाद में
‘भद्रनन्दी’ नामक द्वितीय
अध्ययन सम्पूर्ण ॥२॥ ॥२॥

भद्रनन्दी कुमार राज्य आसीतु तमाम वर्षेन मुगहुकुमारना प्रभाषे बाली लेवु,
ते महाविदेह क्षेत्रमा जन्म लब्धने सिद्धिगतिते प्राप्त करये-‘सेत्स्यति, भोत्स्यते’
आदि क्रियापदोनी व्याख्या प्रथम अध्ययनमा करेदी व्याख्या प्रभाषे बाली लेवी ॥सू०१॥

श्री विपाकश्रुतना सुभ विपाक नामना गीज श्रुतस्कन्धनी
विपाक चन्द्रिका टीकाना शुभराती अनुवादन
‘भद्रनन्दि’ नामतु गीज अध्ययन
सम्पूर्ण ॥ २ ॥ २ ॥

भगवतः श्रीवर्धमानस्यामिनस्तत्र समागमनम् । 'साव्रगधम्म' श्रावकधर्म-भद्रनन्दि-
कुमारो भगवत्समीपे श्रावकधर्मं स्वीकृतवान् । 'पुण्यभयपुच्छा' पूर्वभयपृच्छा-
गौतमस्यामिना भगवत्समीपे भद्रनन्दिकुमारस्य पूर्वभयपृच्छा कृता । भगवत्कथ-
नम्- 'महाविदेहे वासे' महाविदेहे यत्र 'पुडरीगिणी णयरी' पुण्डरीकिणी
नगरी । तत्र 'विजयकुमारे' विजयकुमार आसीत् । तत्र तेन 'जुगबाहु' युग
बाहुनामा 'तित्थयरे' तीर्थकरः=विहरमानतीर्थकर, 'पडिलाभिण' पतिलम्बितः ।
तेन 'माणुस्साउण निवद्धे' मनुष्यायुष्क निवद्धम् । ततः कालं कृत्वा 'इह
उप्पणणे' इहोत्पन्नः=धनपतिभूपस्य सरस्वतीदेवीकुक्षी भद्रनन्दिकुमारत्वेन समुत्पन्नः ।

ग्रहणं करवाया था । उन में मुख्य श्रीदेवी थी । भगवान् वर्धमान
स्वामी का वहां जब समवसरण हुआ तब भद्रनदी कुमारने उनके
समीप धर्म श्रवण कर श्रावक के १२ व्रतों को धारण किया । गौतम
स्वामीने भगवान् से भद्रनदी कुमार का पूर्वभय पूछा, भगवान्ने
कहा 'महाविदेहे वासे पुडरीगिणी णयरी विजयकुमारे जुगबाहु तित्थयरे
पडिलाभिण माणुस्साउण निवद्धे' महाविदेह क्षेत्र में पुडरीकिनी 'नगरी'
है । वहां यह विजयकुमार था । इसने एक समय युगबाहु तीर्थकर
को आहारदान दिया । उसके प्रभाव से इसे मनुष्य आयु का वध
हुआ । 'इह उप्पणणे सेस जहा सुवाहुस्स जाव महाविदेहे सिज्झिहिइ बुज्झि-
हिइ सुच्चिहिइ परिनिव्वाहिइ सव्वदुक्खाणमतं करेहिइ' बाद में जब यह
वहां से मरा तो धनपति भूपकी भार्या सरस्वती देवी की कुक्षि-
में पुत्ररूप से अवतरित हुआ । कालान्तर में इसका जन्म हुआ ।

इत्ता तेमा भुज्ज श्रीदेवी इत्ता भगवान् वर्धमान स्वामीनु समवसरण्ण थयु त्यादे
भद्रनन्दिभूमादे तेमना पासे धर्मं सावकणीने श्रावकना णार व्रते धारण्ण कथां गौतम
स्वामीणे भगवान्ने भद्रनन्दि कुमारना पूर्वभय विधे पृच्छयु, भगवान्ने तेना उत्तर
आपत्ता कल्लु के, 'महाविदेहे वासे पुडरीगिणी णयरी विजयकुमारे जुगबाहु
तित्थयरे पडिलाभिण माणुस्साउण निवद्धे' महाविदेह क्षेत्रमा अक पुडरीकिनी
नगरी छे, त्या ते विजयकुमार इत्ता, तेण्ण अक समय युगबाहु तीर्थकरने आहार
दान आप्पयु, तेना प्रसावथी तेने भिनुष्यनी आप्पणेना वध थये 'इह उप्पणणे सेस
जहा सुवहुस्स जाव महाविदेहे सिज्झिहिइ बुज्झिहिइ सुच्चिहिइ परिनिव्वाहिइ
सव्वदुक्खाणमतं करेहिइ' पछी ते त्याथी भरल्लु पासीने धनपति राजनी राणी
सरस्वती देवीना उदरमा पुत्ररूपे अवतथी, कालान्तरमा तेना जन्म थये, तेनु नाम

जम्बो' वीरसेनयक्षस्य यक्षायतनम् । 'वीरकण्डमित्ते राया' वीरकृष्णमित्रो राजा ।
'सिरी देवी' श्रीदेवी=श्रीनाम्नी राज्ञी । तयोः 'मुजाए कुमारे' मुजातः-मुजात-
नामा कुमारः । 'वलसिरी पामोक्खाण पचसयकृण्णगाण पाणिग्गहण' वलश्रीप्रमु
खाणा पञ्चशतरूपकाना पाणिग्रहणम् । 'सामी समोसरिण' स्वामी समवसृत-
श्रमणो भगवान् महावीर, समागतः । 'पुव्वभवपुञ्छ' गौतमकृता पूर्वभवपृच्छा ।
भगवान् कथयति- 'उसुयारे णयरे' इपुकारनामक नगरभासीत्, तत्र 'उसमदत्ते
गाहाय्द' ऋषभदत्तो गाथापतिः परित्सति । तेन पुण्डत्ते जणगारे पडि-

सुखदायो उद्यान या । 'वीरसेने जम्बो' उसमे वीरसेनयक्षका यक्षायतन
था, 'वीरकण्डमित्ते राया' वीर कृष्णमित्र यहा का राजा था । 'सिरीदेवी'
श्रीदेवी इसकी रानी का नाम था । 'मुजाए कुमारे' इसका एक कुमार
का नाम मुजात था । 'वलसिरी पामोक्खाण पचसयकृण्णगाण पाणिग्गहण'
मुजातकुमार का विवाह वलश्री, आदि ५००- राजकन्याओं-के साथ
हुआ था । 'सामी समो सरिण' भगवान् महावीर स्वामी विहार करते
हुए यहा पर आये । नगरनिवासी समस्तजन (राजा से लेकर प्रजा
तक), प्रभु के वदना के लिये आये । राजकुमार भी आया । बर्म
श्रवण कर सब लोग वापिस गये । 'पुव्वभवपुञ्छ' गौतमने प्रभु से
सविनय राजकुमार का पूर्वभव पूछा । भगवानने उसका पूर्वभव
इस प्रकार बतलाया 'उसुयारे णयरे' इपुकार नामका नगर था । उसभ-
दत्ते गाहाय्द' इस में ऋषभदत्त गाथापति रहता था । 'पुण्डत्ते जणगारे

जगतीया हतो, 'वीरसेनो जम्बो' वीरसेन यक्षसु यक्षायतन हतु, 'वीर कण्डमित्ते
राया' अने वीरकृष्णमित्र नामना त्याना राजा हता 'सिरीदेवी' तेमनी राजाणीनु नाम
श्रीदेवी हतु, 'मुजाए कुमारे' तेमा अेक कुमारेनु नाम सुज्जत हतु 'वलसिरी पामो-
क्खाण पचसयकृण्णगाण पाणिग्गहण' ते सुज्जत कुमारेना विवाह जलश्री आदि
५०० राजकन्याओंना साथे कथा हता 'सामी समो सरिण' भगवान् महावीर स्वामी
विहार करता करता त्या आगण आव्या नगरना तमाभ माणुसे-राज सद्धित प्रण
-सी भणीने प्रभुने वदन करवा माटे आव्या, राजकुमार पण आव्या धर्म उपदेश
साधणीने सी माणुसे पाछा पोताना स्वान पर गया 'पुव्वभवपुञ्छ' गौतम
स्वामीअे प्रभुने सविनय ते सुज्जत कुमारेना पूर्वभवेनी बात पूछी त्यारे भगवाने
तेना पूर्वभवेनी कहीकत आ प्रमाणे कही अतावी डे 'इसुयारे णयरे' इपुकारे नामनु
अेक नगर हतु तेमा 'उसमदत्ते गाहाय्द' ऋषभदत्त गाथापति रहता हता,

॥ અથ સુજાતનામક તૃતીયમધ્યયનમ્ ॥

॥ મૂલમ્ ॥

તચ્ચસ્સ ઉક્ખેવો । વીરપુર ણયર, મણોરમં ઉજ્જાણ,
વીરસેળો જમ્મ્વો, વીરકળ્હમિત્તે રાયા, સિરી દેવી, સુજાણ કુમારે,
વલસિરીપામોસ્સાણ પચસયકન્નગાણ પાણિગ્ગહણં, સામી સમો-
સરિણ, પુવ્વભવપુચ્છા, ઉસુયારે ણયરે, 'ઉસમ્ભદત્તે ગાહાવૈ', પુપ્ફ-
દત્તે અણગારે પડિલાભિણ, માણુસ્સાઉણ નિવદ્ધે, ઇહં ઉપ્પણ્ણે
જાવ મહાવિદેહે સિજ્ઞિહિ ૫ ॥ સૂ. ૧ ॥

॥ તદય અજ્ઞયણં સમત્ત ॥

ટીકા

‘તચ્ચસ્સ’ इत्यादि । ‘तचस्स’ तृतीयस्य सुजातकुमारनामकस्याध्ययनस्य
- ‘उक्खेवो’ उत्क्षेपः=प्रारम्भवाक्यं, स च द्वितीयाध्ययनोक्तवदत्रापि वाच्यः ।
तृतीयाध्ययनार्थत्रिपये जम्मुस्वामिन् पृच्छा, ततः सुधर्मस्वामिन् प्रतिवचनम्-
एव खलु हे जम्मु ! तस्मिन् काले तस्मिन् समये ‘वीरपुर णयर’ वीरपुर
नगरमासीत् । तत्र ‘मनोरम उज्जाण’ मनोरम=मनोरमनामकमुद्यानम् । ‘वीरसेनो

સુજાત નામક તૃતીય અધ્યયન- ॥ ॥

‘તચ્ચસ્સ ઉક્ખેવો’ । जिस प्रकार द्वितीय अध्ययन के प्रारम्भ करने
का उद्देश्य प्रकट-किया गया है, उसी प्रकार इस तृतीय अध्ययन
के प्रारम्भ करने का भी उद्देश्य समझ लेना चाहिये । जब स्वामी
से सुधर्मा स्वामी कहते हैं कि हे जम्बू ! ‘तेण कालेण तेण समएण’ उस
काल एव उस समय में ‘वीरपुराणयर’, वीरपुर नामका एक नगर था ।
‘मनोरम उज्जाण’, उस में मनोरम नामका एक सुन्दर एव सभी कर्तुओं में

સુજાત નામક તૃતીય અધ્યયન—

‘તચ્ચસ્સ ઉક્ખેવો’ જે પ્રમાણે બીજા અધ્યયનના પ્રારંભ કરવાનો ઉદ્દેશ્ય પ્રગટ
કરેલો છે તે આ ત્રીજા અધ્યયનના પ્રારંભ કરવાનો ઉદ્દેશ્ય સમજી લેવો. સુધર્માસ્વામી જબ
સ્વામીને કહે છે કે જમ્બૂ ! ‘તેણ કાલેણ તેણ સમણે’ તે કાલ અને તે સમ-
યને વિષે ‘વીરપુર ણયર’ વીરપુર નામનું એક નગર હતું ‘મનોરમ ઉજ્જાણ’
તેમાં મનોરમ નામનો એક સુંદર અને સર્વ કર્તુઓમાં સુખ આપે તેવો સુખદાયિ

जखो' वीरसेनयक्षस्य यक्षायतनम् । 'वीररुण्डमित्ते राया' वीरकृष्णमित्रो राजा ।
'सिरी देवी' श्रीदेवी=श्रीनाम्नी रानी । तयो 'मुजाए कुमारे' मुजातः-मुजात-
नामा कुमारः । 'बलसिरीपामोक्खाण पचसयस्त्रगाण पाणिग्गहण' बलश्रीप्रभु
साणा पचशतरुण्यकाना पाणिग्रहणम् । 'सामी समोसरिए' स्वामी समवसृत =
श्रमणो भगवान् महावीर, समागतः । 'पुव्वभवपुच्छा' गौतमकृता पूर्वभवपृच्छा ।
भगवान् वक्ष्यति- 'उसुयारे णयरे' इपुकारनामक नगरमासीत्, तत्र 'उसमदत्ते
गाहावड्' ऋषभदत्तो गाथापतिं परिवसति । तेन -पुण्डदत्ते जणगारे पटि-

सुखदायो उद्यान या । 'वीरसेने जखो' उसमें वीरसेनयक्षका यक्षायतन
या, 'वीररुण्डमित्ते राया' वीर कृष्णमित्र यहा का राजा या । 'सिरीदेवी'
श्रीदेवी इसकी रानी का नाम या । 'मुजाए कुमारे' इसका एक कुमार
का नाम मुजात था । 'बलसिरी पामोक्खाण पचसयरुण्यगाण पाणिग्गहण'
मुजातकुमार का विवाह बलश्री आदि ५०० राजकन्याओं-के साथ
हुआ या । 'सामी समो सरिए' भगवान् महावीर स्वामी विहार करते
हुए यहा पर आये । नगरनिवासी समस्तजन (राजा से लेकर प्रजा
तक) प्रभु के बदना के लिये आये । राजकुमार भी आया । धर्म
श्रवण कर सब लोग वापिस गये । 'पुव्वभवपुच्छा' गौतमने प्रभु से
सविनय राजकुमार का पूर्वभव पूछा । भगवानने उसका पूर्वभव
इस प्रकार बतलाया 'उसुयारे णयरे' इपुकार नामका नगर या । उसभ-
दत्ते गाहावड्' इस में ऋषभदत्त गाथापति रहता था । 'पुण्डदत्ते जणगारे

जगिथो इतो, 'वीरसेनो जखो' वीरसेन यक्षायतन इतो, 'वीर रुण्डमित्ते
राया' अने वीररुण्डमित्त नामना त्याना सम्य इतो 'सिरीदेवी' तेभना राणीनु नाम
श्रीदेवी इतो, 'मुजाए कुमारे' तेना अेक कुमारुनु नाम सुव्वत इतो 'बलसिरी पामो-
क्खाण पचसयरुण्यगाण पाणिग्गहण' ते मुजात कुमारना विवाडे जलश्री आदि
५०० राजकन्याओना साथे उर्या इता- 'सामी समो सरिए'-भगवान महावीर स्वामी
विहार करता करता त्या आगण आव्या नगरना तमाम माणुसो-जण अडित प्रण-
-सो भणीने प्रभुने वदन करवा माटे आव्या, राजकुमार पण आव्या धर्म उद्देश
आभणीने सो माणुने पाछा पेताना स्थान पर गया 'पुव्वभवपुच्छा' गौतम
स्वामीअे प्रभुने सविनय ते मुजात कुमारना पूर्वभवनी बात पूछी त्यादे भगवाने
तेना पूर्वभवनी कहीकत-आ प्रमाणे कही जतावी के 'इसुयारे णयरे' इपुकार नामनु
अेक नगर इतो तेना 'उसमदत्ते गाहावडी' ऋषभदत्त गाथापति रहेता इता,

लामिए' पुष्पदत्तोऽनगारः प्रतिलम्बितः, तेन 'माणुस्साउए निवदे' मनुष्या-
युक्त निवदम् । 'इह उप्पणे' ततः काठ कृत्वा इहोत्पन्नः-सुजातकुमारो जातः ।
'जाव' यावत्-महाविदेहे रासे' महाविदेहे रपे 'सिज्जिहिइ' सेत्स्यति ५ ॥ सू० १ ॥

॥ तृतीयमध्ययन सम्पूर्णम् ॥ २ ॥ ३ ॥

॥ अथ चतुर्थाध्ययनम् ॥

॥ मूलम् ॥

चउत्थस्स उक्खेवो । विजयपुर णयरं, णंदणवणं उज्जाण
असोगो जक्खो, वासवदत्ते राया, कण्हा देवी, सुवासवे कुमारे,
भद्रापामोस्खाणं पचसयकन्नगाण पाणिग्गहणं जाव पुव्वभवो,
कोसवी णयरी, धणपाले राया, वेसमणभदे अणगारे पडिला-
मिए, इहं उप्पणे जाव सिद्धे । ॥ सू० १ ॥

॥ चउत्थं अज्झयण समत्तं ॥

टीका

'चउत्थस्स' इत्यादि । 'चउत्थस्स' चतुर्थस्याध्ययनस्य 'उक्खेवो'

पडिलामिए' पुष्पदत्त अनगार को इसने आहार दान दिया था । इस
प्रभाव से 'माणुस्साउए निवदे' इसे मनुष्यायु का बंध हुआ । वहां
अपना आयुष्य पूरा कर 'इहउप्पणे' इस भव में यह सुजातकुमार
हुआ है । 'जावमहाविदेहे सिज्जिहिइ ५' यह भविष्य में विदेह क्षेत्र में
मुक्ति लाभ करेगा ॥ सू० १ ॥

॥ तृतीय अध्ययन सम्पूर्णम् ॥ २ ॥ ३ ॥

सुवासव नामक चौथा अध्ययन-

'चउत्थस्स उक्खेवो' चतुर्थ अध्ययन का प्रारम्भवाक्य कहना चाहिये

तेष्से 'पुष्पदत्ते अणगारे पडिलामिए' पुष्पदत्त अणुगारने आधारदान आयु उठे,
तेना प्रभावथी तेष्से 'माणुस्साउए निवदे' मनुष्यायुना बंध कर्यो, त्या पोतायु आयुष्य
पुर्ण करी 'इहउप्पणे' आ भवमा ते सुजातकुमार थया छे 'जाव महाविदेहे
सिज्जिहिइ' ते भविष्यमा भद्राविदेह क्षेत्रमा मुक्तिदास कर्ये. (सू० १)

॥ त्रीणु अध्ययन सम्पूर्णम् ॥ २ ॥ ३ ॥

उत्क्षेपः=प्रारम्भवाक्यम् । भगवान् प्राह=‘विजयपुर णयर’ विजयपुर नगरम् । तत्र ‘णदणवण उज्जाण’ नन्दनवनमुद्यानम् । ‘असोगो जक्खो’ अशोक यक्षः । तस्मिन्नगरे ‘वासवदत्ते राया’ वासवदत्तो राजाऽऽसीत् । तस्य ‘कण्हा देवी’ कृष्णा नाम्नी देवी=राज्ञी आसीत् । तयोः ‘सुवासे कुमारे’ सुवासः कुमारः ‘भद्रापामोक्खाण पचसयकन्नगाण पाणिग्गहण’ भद्रापामुखाना पञ्चशतकन्यकाना पाणिग्रहणम् । ‘जाय’ यायत्-पुत्रभवो’ पूर्वभवप्रभः । भगवत्कथनम्-‘कोसरी

—उस काल एव उस समय मे ‘विजयपुर णयर’ विजयपुर इस नाम से प्रसिद्ध सुरम्भ्यनगर था । ‘णदणवण उज्जाण’ इस में बहुत प्राचीन एक सुन्दर नन्दनवन नामका उद्यान था । ‘असोगो जक्खो’ इसमें अशोकयक्ष का यक्षायतन था । ‘वासवदत्ते राया’ इस नगर के राजा का नाम वासवदत्त था । ‘कण्हादेवी’ इसकी रानी कृष्णादेवी थी । ‘सुवासे कुमारे’ राजा और रानी के प्राणों का आधार एक पुत्र था, जिसका नाम सुवासव कुमार था । ‘भद्रापामोक्खाण पचसयकन्नगाण पाणिग्गहण जाव पुत्रभवो’ इसका विवाह भद्रा आदि ५०० राजकन्याओं के साथ हुआ था । एक समय श्रमण भगवान् महावीर विहार करते हुए इस नगर के उद्यान में पधारे । परिपद और राजा दर्शनार्थ प्रभु के समीप आये । राजपुत्र भी आया । प्रभुने सब के लिये धर्म का उपदेश दिया, सुनकर सब के सब अपने-अपने स्थान पर वापिस गये । गौतम ने राजपुत्र का पूर्वभव प्रभु से पूछा । प्रभुने कहा— ‘कोसरी णयरी’ कोशावी

सुवासव नामनु योथु अध्ययन

‘चउत्थस्स उक्खेवो’ योथा अध्ययनुं आरब्ध वाक्य कहेवु जेष्ठमे, ते काल ते समयने विषे ‘विजयपुर णयर’ विजयपुर जे नामथी प्रसिद्ध सुरम्भ्य जेठ नगर હતું ‘णदणवण उज्जाण’ તેમાં ઘણાજ પ્રાચીન અને સુદૂર જગીચો હતો તેનું નામ નંદનવન હતું, ‘અસોગો જક્ખો’ તેમાં અશોક યક્ષનું યક્ષાયતન—નિવાસ સ્થાન હતું ‘વાસવદત્તે રાયા’ તે નગરના, રાજાનું નામ વાસવદત્ત હતું, ‘કણ્હાદેવી’ તેને કૃષ્ણાદેવી નામના રાણી—હતી ‘સુવાસે કુમારે’ રાજા અને રાણી જો જન્મેના પ્રાણના આધાર રૂપ જોક પુત્ર જેનું નામ સુવાસકુમાર હતું, ‘ભદ્રાપામોક્ખાણ પચસયકન્નગાણ પાણિગ્ગહણ જાવ પુત્રભવો’ તેના વિવાહ ભદ્રા આદિ પાચસો રાજકન્યાઓની સાથે કર્યો હતો જોક સમય શ્રમણ ભગવાન મહાવીર વિહાર કરતા થકા આ નગરના જગીચામાં પધાર્યા—ભગવાનનું—આગમન સાંભળીને નગરના રાજા અને પ્રજા સૌ મળીને પ્રભુના દર્શન કરવા ગયા રાજપુત્ર પણ સાથે ગયા, સૌને પ્રભુએ ધર્મનો—ઉપદેશ આપ્યો, પછી ઉપદેશ સાંભળી સૌ પોતાના સ્થાન પર પાછા આવ્યા મહી ગૌતમે તે રાજપુત્રના પૂર્વભવ વિષે

लामिए' पुष्पदत्तोऽनगारः प्रतिलम्बितः, तेन 'माणुस्साउए निवदे' मानुष्या-
युष्क निपदम् । 'इह उप्पण्णे' ततः कालं कृत्वा इहोत्पन्न-सुजातकुमारो जातः ।
'जाव' यावत्-'महाविदेहे मासे' महाविदेहे र्षे 'सिज्जिहिइ' सेत्स्यति ५ ॥ सू० १ ॥

॥ तृतीयमध्ययनं सम्पूर्णम् ॥ २ ॥ ३ ॥

॥ अथ चतुर्थाध्ययनम् ॥

॥ मूलम् ॥

चउत्थस्स उक्खेवो । विजयपुर णयरं, णंदणवणं उज्जाण
असोगो जक्खो, वासवदत्ते राया, कण्हा देवी, सुवासवे कुमारे,
भद्दपामोक्खणं पचसयकन्नगाणं पाणिग्गहणं जाव पुबभवो,
कोसवी णयरी, धणपाले राया, वेसमणभेहे अणगारे पडिला-
मिए, इहं उप्पणे जाव सिद्धे । ॥ सू० १ ॥

॥ चउत्थं अज्झयणं समत्त ॥

टीका

'चउत्थस्स' इत्यादि । 'चउत्थस्स' चतुर्थस्याध्ययनस्य 'उक्खेवो'

पडिलामिए' पुष्पदत्त अनगार को इसने आहार दान दिया था । इस
प्रभाव से 'माणुस्साउए निवदे' इसे मनुष्यायु का बंध हुआ । वहां
अपना आयुष्य पूरा कर 'इहउप्पण्णे' इस भव में यह सुजातकुमार
हुआ है । 'जावमहाविदेहे सिज्जिहिइ' यह भविष्य में विदेह क्षेत्र में
मुक्ति लाभ करेगा ॥ सू० १ ॥

॥ तृतीय अध्ययनं सम्पूर्णम् ॥ २ ॥ ३ ॥

सुवासव नामक चौथा अध्ययन-

'चउत्थस्स उक्खेवो' चतुर्थ अध्ययन का प्रारम्भ वाक्य कहना चाहिये

तेह्ण 'पुष्पदत्ते अणगारे पडिलामिए' पुष्पदत्त अणुगारने आहारदान आयु उठु,
तेना प्रभावथी तेह्ण 'माणुस्साउए निवदे' मनुष्यायुने बंध कर्यो, त्या पोताउ आयुष्य
पुर् करी 'इहउप्पण्णे' आ भवमा ते सुजातकुमार यथा ॥ 'जाव महाविदेहे
सिज्जिहिइ' ते भविष्यमा महाविदेह क्षेत्रमा मुक्तिलाभ कर्ये (सू० १)

॥ त्रीण्यध्ययनं सम्पूर्णम् ॥ २ ॥ ३ ॥

टीका

‘पचमस्स’ इत्यादि । ‘पचमस्स’ पञ्चमस्याऽध्ययनस्य ‘उक्खेवो’ उत्क्षेपः । ‘सोगधिया णयरी’ सौगन्धिका नगरी आसीत् । तत्र ‘णीलासोगे उज्जाणे’ नीलाशोकमुद्यानम् । तस्मिन्मुद्याने ‘सुकालो जक्खो’ सुकालो यक्षः । तत्र नगर्याम् । ‘अप्पडिह्यो राया’ अप्रतिहतो राजाऽऽसीत् । तस्य ‘सुरुण्हा देवी’ सुकृष्णा देवी ‘महच्चदे कुमारे’ महाचन्द्रः कुमारः आसीत् । तस्य ‘अरहदत्ता भारिया’ अर्हदत्ता भार्या तस्या अद्भुतात् । ‘जिणदासो पुत्तो’ जिनदासः पुत्रः ‘तित्थयरागमण’ तीर्थरारागमनम् ‘जिणदासपुव्वभवो’ जिनदासपूर्वभर-

जिनदासनामक पचम अध्ययन-

‘पचमस्स उक्खेवो’ यद्वा इस पचम अध्ययन का प्रारम्भवाक्य कहना चाहिये । उसी काल और उसी समय में ‘सोगधिया णयरी’ सौगन्धिका नामकी नगरी थी । ‘णीलासोगे उज्जाणे’ नीलाशोक नामका उद्यान था । ‘सुकालो जक्खो’ सुकालयक्षका यक्षायतन था । ‘अप्पडिह्यो राया’ यद्वा का नरेश अप्रतिहत था । ‘सुरुण्हादेवी’ सुकृष्णा देवी इसकी रानी का नाम था । ‘महच्चदे कुमारे’ राजा के पुत्र का नाम महाचन्द्रकुमार था । ‘अरहदत्ता भारिया’ उसकी भार्या का नाम अर्हदत्ता था । ‘जिणदासो पुत्तो’ अर्हदत्ता की कुक्षि से पुत्र उत्पन्न हुआ, जिसका नाम जिनदास रखा गया । ‘तित्थयरागमण’ कालान्तर में विहार करते हुए यद्वा श्री तीर्थकर वीर प्रभुका समवसरण हुआ । पूर्व अध्ययनों की तरह सब नर नारी तथा राजा प्रभुको वदना के लिये उद्यानमें आये ।

जिनदास नामनु पाथयु अध्ययन-

‘पचमस्स उक्खेवो’ अर्द्ध आ पाथया अध्ययनने उपक्षेप कहेवे नेधये, ते काव अने ते समयने विधे, ‘सोगधिया णयरी’ सौगन्धिका नामनी नगरी હતી, ‘णीला-सोगे उज्जाणे’ नगरीની બહાર નીલાશોક નામનો પ્રાચીન ઘણો જ સુદર એક બગીચો હતો । ‘સુકાલો જક્ખો’ તેમાં સુકલયક્ષનુ યક્ષાયતન હતું ‘અપ્પડિહ્યો રાયા’ ત્યાના રાજાનુ નામ અપ્રતિહત હતું, ‘સુરુણ્હા દેવી’ તેના રાણીનુ નામ સુકૃષ્ણાદેવી હતું, ‘મહચ્ચદે કુમારે’ રાજાના કુવરનુ નામ મહાચ્ચદ્રકુમાર હતું ‘અરહદત્તા ભારિયા’ તેની ભાર્યાનુ નામ અર્હદત્તા હતું, ‘જિણદાસો પુત્તો’ અર્હદત્તાના ઉત્તરથી પુત્ર ઉત્પન્ન થયો તેનુ નામ જિનદાસ રાખ્યુ હતું, ‘તિત્થયરાગમણ’ કાલાન્તરમાં વિહાર કરતા કરતા ત્યા શ્રી તીર્થ કર વીર પ્રભુનુ સમવસરણ થયુ આગળ કહેલા અધ્યયને પ્રમાણે તમામ નગર નિવાસી નર-નારી તથા રાજા પ્રભુને વદના કરવા માટે તે બગીચામાં આવ્યા પ્રભુએ

ળયરી' કૌશામ્બી નગરી 'ધનપાલે રાયા' ધનપાલો રાજા તેન 'વૈસમળમહે
અળગારે પડિલાભિષે' વૈશ્રમળમદ્રોડનગાર. પ્રતિઝમ્મિતઃ । તતઃ 'ઇહ ઉપ્પળ્લે'
ઇહોત્પન્નઃ-ઇહ વિજયપુરે નગરે સુરાસઃકુમારત્વેન સમુત્પન્નઃ 'જાવ સિદ્ધે' યાવત્
સિદ્ધઃ યાવત્ સઠ્ઠલકર્મક્ષય કૃત્તાડસ્મિન્નેય મ્હે સિદ્ધોડમ્મત્ ॥મૂ૦ ૧॥

॥ ચતુર્થમધ્યયન સમ્પૂર્ણમ્ ॥ ૨ ॥ ૩ ॥

॥ અથ પચ્ચમાધ્યયનમ્ ॥

॥ મૂલમ્ ॥

પચમસ્સ ઉક્ખેવો । સોગધિયા ળયરી, ળીલાસોગે
ઉજ્જાળે, સુકાલો જક્ખો, અપ્પહિહઓ રાયા, સુકળ્હા દેવી,
મહચંદે કુમારે' તસ્સ અરહદત્તા મારિયા, જિળ્હાસો પુત્તો,
તિત્થયરાગમણં જિળ્હાસપુવ્વમ્ભવે, મહ્જિમિયા ળયરી, મેહરહો
રાયા, સુહમ્મે અળગારે પડિલાભિષે જાવ સિદ્ધે' ॥ સૂ૦ ૧ ॥

॥ પચમ અજ્ઞયણં સમત્ત ॥

નગરી થી । 'ધનપાલે રાયા' ધનપાલ વઠાકા રાજા થા । 'વૈસમળમદ્ર
અળગારે પડિલાભિષે' ઉસને કિસી ંક સમય વૈશ્રમળમદ્ર મુનિ કો
આહાર દાન દિયા, ઉસકે પુણ્ય પ્રભાવ સે મનુષ્યાયુ કા ઉસે થધ
હુઆ । 'ઇહ ઉપ્પળ્લે જાવ સિદ્ધે' મરકર વહ અવ હસ નગર મેં રાજાકા
સુવાસવકુમાર નામકા પુત્ર હોકર ઉત્પન્ન હુઆ હૈ । યહ અવ હસી
મવ મેં સમસ્ત કર્મોં કો કાટકર સિદ્ધ-મુક્તિગામી હુવા ।

॥ ચતુર્થ અધ્યયન સમ્પૂર્ણ ॥ ૨ ॥ ૪ ॥

પ્રભુને પૂછ્યુ ત્યારે પ્રભુએ કહ્યુ કે 'કોસવી ળયરી' કૌશામ્બી નગરી હતી 'ધનપાલે
રાયા' ધનપાલ નામના ત્યાના રાજા હતા, 'વૈસમળમદ્રે અળગારે પડિલાભિષે'
તેણે ડોઢ એક સમયને વિષે વૈશ્રમળલદ્ર મુનિને આહાર-દાન દીધુ, તેના પુણ્યપ્રભાવથી
મનુષ્ય આયુનો તેણે બધ કર્યો, પછી તે 'ઇહ ઉપ્પળ્લે જાવ સિદ્ધે' મરણ પામીને
હાલ આ નગરમા રાજાના સુવાસવ કુમાર નામથી પુત્ર ઉત્પન્ન થયા છે, તે આ ભવમા
તમામ કર્મોના નાશ કરી સિદ્ધ-મુક્તિગામી થશે

॥ ચોથુ અધ્યયન સંપૂર્ણ ॥ ૨ ॥ ૪ ॥

टीका

‘पचमस्स’ इत्यादि । ‘पचमस्स’ पञ्चमस्याध्ययनस्य ‘उक्खेवो’ उत्क्षेपः । ‘सोगणिया णयरी’ सौगन्धिका नगरी आसीत् । तत्र ‘णीलासोगे उज्जाणे’ नीलाशोरुमुद्यानम् । तस्मिन्मुद्याने ‘सुकालो जक्खो’ सुकालो यक्ष । तत्र नगर्याम् । ‘अप्पडिहो राया’ अप्रतिहतो राजाऽऽसीत् । तस्य ‘सुरुण्हा देवी’ सुरुण्हा देवी ‘महच्चदे कुमारे’ महाचन्द्रः कुमारः आसीत् । तस्य ‘अरहदत्ता भारिया’ अर्हदत्ता भार्या तस्या अद्रजात् ‘जिणदासो पुत्तो’ जिनदासः पुत्रः ‘तित्थयरागमण’ तीर्थकरागमनम् ‘जिणदासपुव्वभवो’ जिनदासपूर्वभव-

जिनदासनामक पचम अध्ययन-

‘पचमस्स उक्खेवो’ यहाँ इस पचम अध्ययन का प्रारम्भवाक्य कहना चाहिये। उसी काल और उसी समय में ‘सोगणिया णयरी’ सौगन्धिका नामकी नगरी थी। ‘णीलासोगे उज्जाणे’ नीलाशोक नामका उद्यान था। ‘सुकालो जक्खो’ सुकालयक्षका यक्षायतन था। ‘अप्पडिहो राया’ यहा का नरेश अप्रतिहत था। ‘सुरुण्हादेवी’ सुरुण्हा देवी इसकी रानी का नाम था। ‘महच्चदे कुमारे’ राजा के पुत्र का नाम महाचन्द्रकुमार था। ‘अरहदत्ता भारिया’ उसकी भार्या का नाम अर्हदत्ता था। ‘जिणदासो पुत्तो’ अर्हदत्ता की कुक्षि से पुत्र उत्पन्न हुआ, जिसका नाम जिनदास रक्खा गया। ‘तित्थयरागमण’ कालान्तर में विहार करते हुए यहा श्री तीर्थकर वीर प्रभुका समवसरण हुआ। पूर्व अध्ययनों की तरह सब नर नारी तथा राजा प्रभुको वदना के लिये उद्यानमें आये।

जिनदास नामनु पायसु अध्ययन-

‘पचमस्स उक्खेवो’ अर्हो आ पायसा अध्ययनने उपक्षेप उडेवे भोअये, ते जिव अने ते अभयने विचे, ‘सोगणिया णयरी’ सौगन्धिका नामनी नगरी इती, ‘णीलासोगे उज्जाणे’ नगरीनी अहार नीलाशोक नामने प्राचीन घण्टोअ सुहरअके अगीये इते। ‘सुकालो जक्खो’ तेमा सुकालयक्षनु यक्षयतन इत्तु ‘अप्पडिहो राया’ त्याना राजन्तु नाम अप्रतिहत इत्तु, ‘सुरुण्हा देवी’ तेमा राणीनु नाम सुरुण्हादेवी इत्तु, ‘महच्चदे कुमारे’ राजन्ता कुवरन्तु नाम महाचन्द्रकुमार इत्तु ‘अरहदत्ता भारिया’ तेनी भार्यानु नाम अर्हदत्ता इत्तु, ‘जिणदासो पुत्तो’ अर्हदत्ताना उत्पत्ती पुत्र उत्पन्न थये तेनु नाम जिनदास राजन्तु इत्तु, ‘तित्थयरागमण’ जलान्तरमा विहार करता करता त्या श्री तीर्थकर वीर प्रभुनु समवसरण यथु आगण उडेवा अध्ययने प्रभावे तमाभ नगर निवासी नर-नारी तथा राजा प्रभुने वदना करवा भाटे ते अगीयाभा आण्या प्रभुअे

पृच्छेत्यर्थः । भगवत्कथनम्—‘मज्झिमिया णयरी’ मयमिका नगरी । ‘मेहरहो राया’ मेघरथो राजा । तेन ‘सुहम्मे अणगारे पडिलाभिण’ सुधर्माजनगारः प्रति लम्बितः ‘जाव सिद्धे’ यावत् अस्मिन्नेव भवे सिद्धो भवत् ॥ सू० १ ॥

॥ इति पञ्चममध्ययन सपूर्णम् ॥ २ ॥ ॥५॥

॥ अथ पष्ठाध्ययनम् ॥

॥ मूलम् ॥

छट्ठस्स उक्खेवो । कणगपुर णयर, सेयासोण उज्जाणे,
वीरभट्ठो जक्खो, पीयच्चदो राया, सुभट्ठा देवी, वेसमणे कुमारे
जुवराया, सिरीदेवीपामोक्खाण पचसयरायवरकन्नगाण पाणि-

प्रभु ने धर्मका उपदेश दिया । जिनदास भी सबके साथ उद्यान में धर्म उपदेश सुनने के लिये आया था । धर्म का उपदेश श्रवण कर उसे भी अपूर्व आनन्द आया । ‘जिणदास पुच्चभवो’ गौतम स्वामीने प्रभु से इसका पूर्वभव पूछा । पूर्वभव के विषय में प्रभुने कहा— ‘मज्झिमिया णयरी’ मयमिका नगरी थी । ‘मेहरहो राया’ वहा का राजा मेघरथ था । ‘सुहम्मे अणगारे पडिलाभिण जाव सिद्ध’ उसने सुधर्मा मुनि को आहारदान दिया था । इससे मनुष्य आयु का उसे वध हुआ । वह मर कर यहा जिनदास हुआ है । अब यह इसी भवमें सिद्ध हुआ ॥ सू० १ ॥

॥ पचम अध्ययन सम्पूर्ण ॥ २ ॥ ॥५॥

तेभने धर्म्मणे उपदेश आये, जिनदास पण्डित सौनी साथे गयीआभा धर्म्म-उपदेश साबणवा भाटे आये। हता धर्म्मणे उपदेश श्रवण करीने तेने पण्डित अपूर्व आनन्द आये। ‘जिणदास पुच्चभवो’ गौतम स्वामीने प्रभुने तेना पूर्वभव विषे पूछथु, तयारे ते कुमारना पूर्वभव विषयणी छडीकत प्रभुने कही के— ‘मज्झिमिया णयरी’ मध्यमिका नामणी नगरी हती, त्याना ‘मेहरहो राया’ मेघरथ नामना राजा हता, ‘सुहम्मे अणगारे पडिलाभिण जाव सिद्ध’ तेण सुधर्मा मुनिने आहार-दान दीधु तेथी मनुष्यना आयुष्यने तेण वध कर्यो पछी ते मृत्यु पासीने अहि जिनदास थया छ हुवे ते आ बवमाज सिद्ध थया (सू० १)

॥ पाचम अध्ययन सपूर्ण ॥ २ ॥ ॥५॥

गहणां, तित्थगरागमणां, धणवई जुवरायपुत्तो जाव पुव्वभवो,
मणिवया णयरी, मित्ते राया, सम्भूतिविजए अणगारे पडिला-
भिणु जाव सिद्धे ॥ सू० १ ॥

॥ छट्ट अज्झयण समत्त ॥ ६ ॥

टीका-

‘छट्टस्स’ इत्यादी । ‘छट्टस्स’ पठस्य अध्ययनस्य ‘उक्खेवो’
उत्क्षेपः । ‘कणगपुर णयर’ कनकपुर नगरमासीत् । तत्र ‘सेयासोए’
उज्जाणे’ श्वेताशोकमुद्यानम् । तस्मिन् ‘वीरभदो जक्खो’ वीरभद्रो यक्षः ।
तस्मिन्नगरे ‘पियचदो राया’ प्रियचन्द्रो राजा, तस्य ‘सुभद्दा देवी’ सुभद्रा देवी
‘वेसमणे कुमारे जुवराया’ वैश्रवणः कुमारो युवराज आसीत् । तस्य ‘सिरी-
देवीपामोक्खाण पचसयरायवरकन्नगाण पाणिग्गहण’ श्रीदेवीप्रमुखाणा पञ्चश-
तराजवरकन्यराना पाणिग्रहण’ जातम् । ‘तित्थगरागमण’ तीर्थगरागमनम् ।
‘धणवई’ धनपतिर्नाम ‘जुवरायपुत्तो’ युवराजपुत्रः । वैश्रवणयुवराजस्य पुत्रो धन-

धनपति नामका उक्ता अध्ययन

‘छट्टस्स उक्खेवो’ ‘छट्टस्स उक्खेवो’ उठवें अध्ययनका प्रारम्भ वाक्य ।
उसी काल और उसी समय में ‘कणगपुर णयर सेयासोए उज्जाणे’ कनकपुर
नामका नगर था । श्वेताशोक नामका वहा उद्यान था । ‘वीरभदो
जक्खो’ वीरभद्र यक्ष का इस उद्यान में यक्षायतन था । ‘पियचदो
राया सुभद्दा देवी वेसमणे कुमारे जुवराया’ यहा का राजा प्रियचन्द्र था ।
इसकी रानी का नाम सुभद्रादेवी था । वैश्रवण कुमार युवराज था ।
‘सिरीदेवीपामोक्खाण पचसयरायवरकन्नगाण पाणिग्गहण’ इसका पाणि-
ग्रहण संस्कार ५०० उत्तम राजाओं की कन्याओं के साथ हुआ था ।
इन में मुख्य श्रीदेवी थी । ‘तित्थगरागमण धणवई जुवरायपुत्तो जाव

धनपति नामनु छट्ट अध्ययन-

‘छट्टस्स उक्खेवो’ छट्ट अध्ययननु प्रारम्भ वाक्य-ते काल ते समयने
विषे ‘कणगपुरे णयरे सेयासोए उज्जाणे’ कनकपुर नामनु ओके नगर હતુ, શ્વેતાશોક
નામનો ત્યા બગીચો હતો, ‘વીરભદો જક્ખો’ વીરભદ્ર યક્ષનુ ત્યા યક્ષાયતન હતુ,
‘પિયચદો રાયા સુભદ્દા દેવી-વેસમણ કુમારે જુવરાયા’ ત્યાના રાજા પ્રિયચન્દ્ર
હતા, તેમના રાણીનું નામ સુભદ્રા દેવી હતુ, વૈશ્રવણકુમાર યુવરાજ હતા ‘સિરીદેવી
પામોક્ખાણ પચસયરાયવરકન્નગાણ પાણિગ્ગહણ’ તેના પાણિગ્રહણ સંસ્કાર પાંચસો
(૫૦૦) ઉત્તમ રાજાઓની કન્યાઓની સાથે થયા હતા તેમા મુખ્ય શ્રીદેવી હતા

पृच्छेत्यर्थः । भगवत्कथनम्—‘मज्झिमिया णयरी’ मध्यमिका नगरी । ‘मेहरहो राया’ मेघरथो राजा । तेन ‘सुहम्मे अणगारे पडिलाभिण्’ सुधर्माजनगार. प्रति लम्बितः ‘जाव सिद्धे’ यावत् अस्मिन्नेव भवे सिद्धो भवत् ॥ सू० १ ॥

॥ इति पञ्चममध्ययन सपूर्णम् ॥ २ ॥ ॥५॥

॥ अथ पष्ठाध्ययनम् ॥

॥ मूलम् ॥

छट्टस्स उक्खेवो । कणगपुर णयर, सेयासोण उज्जाणे,
वीरभदो जक्खो, पीयचंदो राया, सुभद्दा देवी, वेसमणे कुमारो
जुवराया, सिरीदेवीपामोक्खाण पचसयरायवरकन्नगाण पाणि—

प्रभु ने धर्मका उपदेश दिया । जिनदास भी सबके साथ उद्यान में धर्म उपदेश सुनने के लिये आया था । धर्म का उपदेश श्रवण कर उसे भी अपूर्व आनंद आया । ‘जिणदास पुव्वभवो’ गौतम स्वामीने प्रभु से इसका पूर्वभव पूछा । पूर्वभव के विषय में प्रभुने कहा— ‘मज्झिमिया णयरी’ मध्यमिका नगरी थी । ‘मेहरहो राया’ बहा का राजा मेघरथ था । ‘सुहम्मे अणगारे पडिलाभिण् जाव सिद्ध’ उसने सुधर्मा मुनि को आहारदान दिया था । इससे मनुष्य आयु का उसे बंध हुआ । वह मर कर यहा जिनदास हुआ है । अब यह इसी भवमें सिद्ध हुआ ॥ सू० १ ॥

॥ पचम अध्ययन सम्पूर्ण ॥ २ ॥ ॥५॥

तेभने धर्म्मो उपादेश आण्ये, जिनदास पणु सौनी साथे भगीरामा धर्म्म—उपादेश साभणवा भाटे आण्यो हुता धर्म्मो उपादेश श्रवणु करीने तेने पणु अपूर्व आनंद आण्यो । ‘जिणदास पुव्वभवो’ गौतम स्वामीजे प्रभुने तेना पूर्वभव विषे पूछथु, त्यारे ते कुमारना पूर्वभव विषयणी हुकीकत प्रभुजे कही के—‘मज्झिमिया णयरी’ मध्यमिका नामणी नगरी हुती, त्याना ‘मेहरहो राया’ मेघरथ नामना राजा हुता, ‘सुहम्मे अणगारे पडिलाभिण् जाव सिद्ध’ तेणु सुधर्मा मुनिने आहार-दान दीथु तेथी मनुष्यना आयुष्यने तेणु बंध कर्यो पछी ते मृत्यु पागीने अहि जिनदास थया छ हुवे ते आ भवमाज्ज सिद्ध थया (सू० १)

॥ पाचम अध्ययन सपूर्ण ॥ २ ॥ ॥५॥

गरागमणं जाव पुव्वभवो, माणीपुर णयर, णागदत्ते गाहावई,
इंददत्ते अणगारे पडिलाभिण् जाव सिद्धे ॥ सू० १ ॥

॥ सत्तम अज्झयणं समत्त ॥

टीका

‘सत्तमस्स’ इत्यादि । ‘सत्तमस्स’ सप्तमस्य—सप्तमाध्ययनस्य ‘उक्खेवो’
उत्क्षेपः । ‘महापुर णयर’ महापुर नाम नगरमासीत्, तत्र ‘रत्तासोगे उज्जाणे’
रक्ताशोकनामरुद्रधानम् । तस्मिन् ‘रत्तपालो जक्खो, रत्तपालो यक्ष आसीत् ।
तस्मिन्नगरे ‘वले राया’ वलो=वलामियो राजा । तस्य ‘सुभदा देवी’ सुभद्रा
देवी, ‘महव्वले कुमारे’ महाभलः=महाभलनामा कुमारोऽभूत् । ‘रत्तवई पामोक्खाण
पचसयरायवररुक्काणाण पाणिग्गहण’ रत्तवतीप्रमुखाना पञ्चशतराजवररुक्क्याना
पाणिग्रहणं जातम् । ‘तित्थगरागमण’ तीर्थरुगगमनम् । ‘जाव पुव्वभवो’

महाभलनामक सप्तम अध्ययन—

‘सत्तमस्स उक्खेवो’ सप्तम अध्ययनका प्रारम्भ वाक्य । उसी काल
और उसी समय मे ‘महापुर णयर’ महापुर नाम का एक नगर था । ‘रत्तासोगे
उज्जाणे’ उसमें रक्ताशोक नामका सुन्दर प्राचीन उद्यान था । ‘रत्त-
पालो जक्खो’ उसमे रत्तपाल नामके यक्ष का यक्षायतन था । ‘वले-
राया’ नगर का राजा वल था । ‘सुभदादेवी’ इसकी सुभद्रा नामकी
रानी थी, ‘महव्वले कुमारे’ महाभल नामका कुमार था । ‘रत्तवई पामो
क्खाण पचसयरायवररुक्काणाण पाणिग्गहण’ राजा ने ५०० उत्तम राजाओं
की कन्याओं के साथ इसका पाणिग्रहण कराया । इन ५०० स्त्रियों
में रत्तवती मुख्य थी । ‘तित्थगरागमन’ कालान्तर मे विचरते हुए

महाभल नामनु सातसु अध्ययन—

‘सत्तमस्स उक्खेवो’ सातमा अध्ययननु प्रारम्भ वाक्य—ते काल अने ते
समयने विषे ‘महापुर णयर’ महापुर नामनु ओउ नगर हत्तु, ‘रत्तासोगे उज्जाणे’
तेमा रक्ताशोक नामने सुदर प्राचीन अगीये हत्ते, ‘रत्तपालो जक्खो’ तेमा रत्त
पाल नामना यक्षनु यक्षायतन हत्तु ते ‘वले राया’ ते नगरना राजानु नाम भल
हत्तु, ‘सुभदा देवी’ तेमना सुभद्रा नामना राणी हत्ता ‘महाव्वले कुमारे’ महाभल
नामना कुमार हत्ता, ‘रत्तवई पामोक्खाण पचसयरायवररुक्काणाण पाणिग्गहण’
राजने पायसे (५००) राजाओनी कन्याओनी साथे तेना विवाह ज्यो हत्ते ते
पायसे राणीओमा रत्तवती मुख्य हत्ती ‘तित्थगरागमण’ कालान्तरमा विचरता-
विचरता लगवान तीर्थ कर-महापीर प्रभु त्या पधार्या पछी ओये प्रभु पासे जधने

पतिनामाऽऽसीत् 'जाव' यावत् 'पुन्यभरो' पूर्वभरः=पूर्वभरपृच्छेत्यर्थः । भगवान् तस्य पूर्वभरं कथयति—'मणिवया णयरी' मणिपदा नगरी । तत्र 'मित्ते राया' मित्रो राजा । तेन 'सभूतिविजय अणगारे' सम्भूतिविजयः अनगार, 'पडिलाभिण् पतिवम्भितः' जाव सिद्धे' यावत् सिद्धः—अस्मिन्नेव भवे सिद्धोऽभवत् ॥ सू० १ ॥

॥ इति षष्ठमध्ययन समाप्तम् ॥ २ ॥ ६ ॥

॥ अथ सप्तममध्ययनम् ॥

॥ मूलम् ॥

सत्तमस्स उक्खेवो । महापुर णयर, रत्तासोगे उज्जाणे,
रत्तपालो जक्खो, वले राया, सुभद्दा देवी, महव्वले कुमारे,
रत्तवईपामोक्ख्वाणं पच्चसयरायवरकन्नगाणं पाणिग्गहणं, तित्थ-

पुव्वभवो ' कालान्तर मे यहा श्री वीरप्रभु का आगमन हुआ । वैश्र-
वण कुमार का एक पुत्र था जिसका नाम धनपति था । इसका पूर्व-
भव भगवान से गौतमने पूछा, प्रभुने इस प्रकार कहा—'मणिवया णयरी
मित्ते राया सभूतिविजय अणगारे पाडिलाभिण् जाव सिद्धे' मणिपदा नामकी
एक नगरी थी, वहा का राजा मित्र था । उसने सभूतिविजय मुनि-
राज के लिए आहार दान दिया, उससे उसे मनुष्यायु का बंध हुआ ।
सो मरकर अवयह धनपति हुआ है । यह इसी भव मे सिद्ध हुआ ॥ सू० १ ॥

॥ षष्ठ अध्ययन सम्पूर्ण ॥ २ ॥ ६ ॥

'तित्थगरागमण धणवई जुवरायपुत्तो जाव पुव्वभवो' डेटलोके समथ गया पछी
भगवान वीर प्रभु त्या पधार्या, वैश्रवण कुमारने ओक पुत्र हतो जेतु नाम धनपति
हउ, तेना—पूर्वभव विषे गौतम स्वामीओ भगवानने पूछथु त्यारे भगवाने आ
प्रभाओ कहु 'मणिवया णयरी मित्ते राया सभूतिविजय अणगारे पडिलाभिण्
जाव सिद्धे' मणिपदा नामनी ओक नगरी हती, त्याना राजानु नाम मित्र हउ
तेणे सभूतिविजय मुनिराजने आहार दान आभ्यु, तेना प्रसावथी तेने मनुष्यनी
आयुनेो बंध थये ते भरषु पागीने हावभा ते धनपति थये छे, ते आ
भवभा सिद्ध थये (सू० १)

॥ छठु अध्ययन सम्पूर्ण ॥ २ ॥ ६ ॥

गरागमण जाव पुव्वभवो, माणीपुर णयर, णागदत्ते गाहावई,
इंददत्ते अणगारे पडिलाभिण जाव सिद्धे ॥ सू० ? ॥

॥ सत्तम अज्झयणं समत्त ॥

टीका

‘सत्तमस्स’ इत्यादि । ‘सत्तमस्स’ सप्तमस्य—सप्तमाव्ययनस्य ‘उक्खेवो’
उत्क्षेपः । ‘महापुर णयर’ महापुर नाम नगरमासीत्, तत्र ‘रत्तासोगे उज्जाणे’
रक्ताशोकनामरुमुद्यानम् । तस्मिन् ‘रत्तपालो जक्खो, रक्तपालो यक्ष आसीत् ।
तस्मिन्नगरे ‘वळे राया’ उलो=बलामियो राजा । तस्य ‘सुभदा देवी’ सुभद्रा
देवी, ‘महवळे कुमारे’ महाउलः=महाउलनामाकुमारोऽभूत् । ‘रत्तवई पामोक्खाण
पचसयरायवरकण्णाण पाणिग्गहण’ रक्तवतीप्रमुखाना पञ्चशतराजवरकन्यकाना
पाणिग्रहण जातम् । ‘तित्थगरागमण’ तीर्थरुगगमनम् । ‘जाव पुव्वभवो’

महाउलनामक सप्तम अव्ययन—

‘सत्तमस्स उक्खेवो०’ सप्तम अव्ययनका प्रारम्भ वाक्य । उसी काल
और उसी समय मे ‘महापुर णयर’ महापुर नाम का एक नगर था । ‘रत्तासोगे
उज्जाणे’ उसमे रक्ताशोक नामका सुन्दर प्राचीन उद्यान था । ‘रत्त-
पालो जक्खो’ उसमे रक्तपाल नामके यक्ष का यक्षायतन था । ‘वळे-
राया’ नगर का राजा उल था । ‘सुभदादेवी’ इसकी सुभद्रा नामकी
रानी थी, ‘महवळे कुमारे’ महाउल नामका कुमार था । ‘रत्तवई पामो
क्खाण पचसयरायवरकण्णाण पाणिग्गहण’ राजा ने ५०० उत्तम राजाओं
की कन्याओं के साथ इसका पाणिग्रहण कराया । इन ५०० स्त्रियों
मे रक्तवती मुख्य थी । ‘तित्थगरागमन’ कालान्तर मे विचरते हुए

महाउल नामनु सातसे अध्ययन—

‘सत्तमस्स उक्खेवो’ सातमा अध्ययननु प्रारम्भ वाक्य—ते काल अने ते
समयने विषे ‘महापुर णयर’ महापुर नामनु ओउ नगर हेतु, ‘रत्तासोगे उज्जाणे’
तेमा रक्ताशोक नामने सुंदर प्राचीन जगीये हेतु, ‘रत्तपालो जक्खो’ तेमा रक्त
पाल नामना यक्षनु यक्षायतन हेतु ते ‘वळे राया’ ते नगरना राजानु नाम जल
हेतु, ‘सुभदा देवी’ तेमना सुभद्रा नामना राणी हेतु ‘महावळे कुमारे’ महाउल
नामना कुमार हेतु, ‘रत्तवई पामोक्खाण पचसयरायवरकण्णाण पाणिग्गहण’
राजने पायसे (५००) राजाओनी कन्याओनी साथे तेना निवाडु थोई हेतु ते
पायसे राणीओमा रक्तवती मुख्य हेतु ‘तित्थगरागमण’ कालान्तरमा विचरता—
विचरता लगवान तीर्थरु महावीर प्रभु त्या पधार्या यणी ओये प्रभु पासे जधने

यात्पूर्वभर=पूर्वभरपृच्छा गौतमेन कृतेति भावः । भगवान् कथयति-‘मणी
पुर नगर’ मणीपुर नगरम् । तत्र ‘णागदत्ते गाहावई’ नागदत्तो गाथापति
रासीत् । तेन इददत्ते अणगारे पडिलामिए’ इन्द्रदत्तोऽणगारः प्रतिलम्बितः ।
‘जाव सिद्धे’ यावत्-अस्मिन्नेव भवे सिद्धोऽभवत् ॥ सू० १ ॥

॥ इति सप्तममध्ययन समाप्तम् ॥ २ ॥ ७ ॥

॥ अथाष्टममध्ययनम् ॥

॥ मूलम् ॥

अष्टमस्त उक्तेवो । सुघोस नगर, देवरमणे उज्जाणे,
वीरसेणो जक्खो, अज्जुणो राया, दत्तवई देवी भइणंदी कुमारे,
सिरिदेवीपामोक्खाण पचसयरायवरकन्नगाणं पाणिग्गहण, जाव

श्री तीर्थंकर महावीर प्रभु का यहा आगमन हुआ । सब ने प्रभु
के पास पहुँचकर धर्माभूत का पान किया । ‘जावपुव्वभवो’ महाबल
कुमार के पूर्वभव को गौतमने प्रभु से पूछा । प्रभुने कहा-‘मणीपुर
नगर’ मणीपुर नामका एक नगर था । ‘णागदत्ते गाहावई’ वहा नाग-
दत्त नामका एक गाथापति रहता था । ‘इददत्ते अणगारे पडिलामिए
जाव सिद्धे’ उसने इन्द्रदत्त नामके मुनिराज को आहार-दान दिया ।
इससे उसने मनुष्यायु का वध किया । वही मर कर महाबल हुआ है ।
आगे यह दीक्षा लेकर इसी भव मे मुक्तिका लाभ प्राप्त किया ॥ सू० १ ॥

॥ सप्तम अध्ययन सम्पूर्ण ॥ ७ ॥

धर्म उपदेश इषी अभूत पान कथुं ‘पुव्वभव पुच्छा’ महाबल कुमारना पूर्वभव
विषे गौतम स्वामीजे प्रभुने पूछथु त्तारे प्रभुजे क्खु ‘मणीपुर नगर’ मणीपुर
नामनु जेक नगर हतु, ‘णागदत्ते गाहावई’ त्त्या नागदत्त नामना जेक गाथापति
रहेता हता, तेजे ‘इददत्ते अणगारे पडिलामिए जावसिद्धे’ इन्द्रदत्त नामना
मुनिराजने आहारदान कथुं, ते पुण्यथी तेने मनुष्यना आयुष्यने पध थयो,
पछी ते भरषु पामीने अहि महाबल थयेव छे, आगण पर दीक्षा लधने आ भवमा
मुक्तिने लाभ भेजवथे (सू० १)

॥ सातसु अध्ययन संपूर्ण ॥ ७ ॥

पुत्रभवो, महाघोसे णयरं धम्मघोसे गाहावई धम्मसीहे अण-
गारे पडिलाभिण जाव सिद्धे ॥ सू० १ ॥

॥ अट्टम अज्झयणं समत्त ॥

टीका

‘अट्टमस्स’ इत्यादि । ‘अट्टमस्स’ अष्टमस्याध्ययनस्य ‘उक्खेवो’
उत्क्षेपः । ‘सुघोस णयर’ सुघोपनामक नगरमासीत्, तत्र ‘देवरमणे उज्जाणे’
देवरमणमुद्यानम् । तस्मिन् ‘वीरसेणो जक्खो’ वीरसेनो यक्षः । तस्मिन्नगरे
‘अज्जुणो राया’ अर्जुनो राजाऽऽसीत्, तस्य ‘रत्तवई देवी’ रक्तवती देवी,
‘भदणदी कुमारे’ भद्रनन्दी कुमारः । तस्य ‘सिरिदेवीपामोक्खाण पचसयराय-
वरकण्णगाण पाणिग्गहण’ श्रीदेवीप्रमुखाना पञ्चशतराजवरकण्णकाना पाणिग्रहण
जातम् । ‘जाव पुत्रभवो’ यावत्पूर्वभवः=पूर्वभवपृच्छा । भगवान् कथयति—

भद्रनन्दीकुमार नामक अष्टम अध्ययन ।

‘अट्टमस्स उक्खेवो’ अष्टम अध्ययन का प्रारंभ वाक्य । ‘सुघोस णयर’
सुघोप नामका नगर था । ‘देवरमणे उज्जाणे’ उसमें देवरमण नामका
उद्यान था । ‘वीरसेनो जक्खो’ वीरसेन यक्षका इसमें यक्षायतन था ।
‘अज्जुणो राया’ अर्जुन इसनगर का राजा था । ‘रत्तवई देवी’ इसकी रानी का
नाम रक्तवती था । ‘भदणदी कुमारे’ भद्रनन्दी नाम का कुमार था ।
‘सिरिदेवी पामोक्खाण पचसयरायवरकण्णगाणपाणिग्गहण’ राजाने कालान्तर मे
इसका विवाह ५०० राजकन्याओं के साथ किया । स्त्रियों में प्रधान श्री
देवी थी । ‘जावपुत्र भवो’ गौतमने प्रभुसे इसका पूर्वभव पूछा । भगवानने

भद्रनन्दीकुमार नामक अष्टम अध्ययन—

‘अट्टमस्स उक्खेवो’ अष्टम अध्ययननु प्रारंभ वाक्य—‘सुघोस णयर’ सुघोप
नामक नगर હતુ ‘દેવરમણે ઉજ્જાણે’ તેમાં દેવરમણ નામનો બગીચો હતો ‘વીરસેનો
જક્ખો’ વીરસેન યક્ષનુ તેમાં યક્ષાયતન હતુ, ‘અજ્જુણો રાય’ ત્યાંના રાજાનુ
નામ અર્જુન હતુ, ‘રત્તવઈ દેવી’ તેના રાણીનુ નામ રક્તવતી હતુ, ‘ભદણદી કુમારે’
અને ભદ્રનદી નામે કુમાર હતો, ‘સિરીદેવીપામોક્ખાણ પચસયરાયવરકણ્ણગાણ
પાણિગ્ગહણ’ રાજાએ કેટલાક સમય પછી તેનો વિવાહ પાંચસો રાજકન્યાઓની સાથે
કરાવ્યો હતો, તે વખતે સ્ત્રીઓમાં મુખ્ય શ્રીદેવી હતા ‘જાવ પુત્રભવો’
ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને તેના પૂર્વજન્મ વિષે પૂછ્યું, તે ભગવાને તેનો પૂર્વજન્મ આ

यात्पूर्वभय=पूर्वभयपृच्छा गौतमेन कृतेति भावः । भगवान् कथयति—‘मणी
पुर णयर’ मणीपुर नगरम् । तत्र ‘णागदत्ते गाहावई’ नागदत्तो गाथापति
रासीत् । तेन इददत्ते अणगारे पडिलामिण्’ इन्द्रदत्तोऽनगरः प्रतिलम्बितः ।
‘जाव सिद्धे’ यावत्—अस्मिन्नेव भवे सिद्धोऽभवत् ॥ सू० १ ॥

॥ इति सप्तममध्ययन समाप्तम् ॥ २ ॥ ७ ॥

॥ अथाष्टममध्ययनम् ॥

॥ मूलम् ॥

अष्टमस्त उक्त्वो । सुघोस णयर, देवरमणे उज्जाणे,
वीरसेणो जक्खो, अज्जुणो राया, दत्तवई देवी भद्वणंदी कुमारे,
सिरिदेवीपामोस्खाणं पचसयरायवरकन्नगाणं पाणिग्गहणं, जाव

श्री तीर्थंकर महावीर प्रभु का यहां आगमन हुआ । सब ने प्रभु
के पास पहुँचकर धर्माभूत का पान किया । ‘जावपुव्वभवो’ महाबल
कुमार के पूर्वभव को गौतमने प्रभु से पूछा । प्रभुने कहा—‘मणिपुर
णयर’ मणीपुर नामका एक नगर था । ‘णागदत्ते गाहावई’ वहा नाग-
दत्त नामका एक गाथापति रहता था । ‘इददत्ते अणगारे पडिलामिण्
जाव सिद्धे’ उसने इन्द्रदत्त नामके मुनिराज को आहार-दान दिया ।
इससे उसने मनुष्यायु का वध किया । वही मर कर महाबल हुआ है ।
आगे यह दीक्षा लेकर इसी भव में मुक्तिका लाभ प्राप्त किया ॥सू०१॥

॥ सप्तम अध्ययन सम्पूर्ण ॥ ७ ॥

धर्म उपदेश इषी अभूत पान कथुं ‘पुव्वभव पुच्छा’ महाबल कुमारना पूर्वभव
विषे गौतम न्वाभीअे प्रभुने पूछथु त्थारे प्रभुअे कहु ‘मणीपुर णयर’ मणीपुर
नामनु अेक नगर इत्तु, ‘णागदत्ते गाहावई’ त्था नागदत्त नामना अेक गाथापति
रहेत्ता इत्ता, तेअे ‘इददत्ते अणगारे पडिलामिण् जावसिद्धे’ इन्द्रदत्त नामना
मुनिराजने आहारदान कथुं, ते पुण्यथी तेने मनुष्यना आयुध्थेना वध थये,
पछी ते मरअु पाणीने अडि महाबल थयेअे छे, आगण पर दीक्षा लधने आ भवभा
मुक्तिने लाभ भेजवथे (सू० १)

॥ सातवु अध्ययन संपूर्ण ॥ ७ ॥

तस्मिन् 'पुष्पभद्रो जखो' पूर्णभद्रो यन् । तस्मिन्नगरे 'दत्ते राया' दत्तो राजाऽऽसीत् । तस्य 'दत्तवर्द्ध देवी' दत्तवती देवी 'महचदे कुमारे जुवराया' महाचन्द्र कुमारो युवराज आसीत् । तस्य 'सिरिक्तापामोक्खाण पचसयरायवरकणगाण पाणिगहण' श्रीकान्ताप्रमुख्याणा पञ्चशतराजवरकन्यराना पाणिग्रहण सजातम् । 'जाव पुव्वभवो' नात्पूर्वभव = पूर्वभवपृच्छ । भगवान् पूर्वभव कथयति, 'तिगिच्छया णयरी' चिकित्सिका नगरी । तत्र 'जियसत्तू राया' जित-

महाचन्द्र नामक नवम अध्ययन—

'णवमस्स उखेवो' इस नवमें अध्यय का प्रारम्भ वाक्य 'चपा णयरी' चपा नामकी नगरी थी । 'पुष्पभे उज्जाणे' उसमें पूर्णभद्र नामका उद्यान था । 'पुष्पभद्रो जखो' उस उद्यान में पूर्णभद्र नामका यक्ष रहता था । 'दत्ते राया' राजा का नाम दत्त था । और 'दत्तवर्द्धदेवी' इसकी रानीका नाम दत्तवती था । 'महचदे कुमारे जुवराया' महाचन्द्र कुमार युवराज था । 'सिरिक्तापामोक्खाण पचसयरायवरकणगाण पाणिग्रहण' ५०० राजकन्याओं के साथ जिनमें श्रीकान्ता मुख्य थी युवराज का विवाह हुआ था । 'जावपुव्वभवो' जब तीर्थंकर श्रीवीर प्रभु विहार करते हुए वहाँ आये तब गौतमने उनसे युवराज का पूर्वभव पूछा । प्रभुने युवराज का पूर्वभव इस प्रकार कहा— 'तिगिच्छया णयरी' चिकित्सिका नामकी नगरी थी । 'जियसत्तू राया' जितशत्रु उसका राजा

महाचन्द्र नामक नवम अध्ययन ॥ ६ ॥

'णवमस्स उखेवो' आ नवमा अध्ययननु प्रारम्भ वाक्य—'चपा णयरी' चपा नामकी नगरी होती 'पुष्पभद्रो उज्जाणे' तेमा पूष्पभद्र नामको भगीथो होता, ते 'पुष्पभद्रो जखो' भगीथामा पूष्पभद्र नामको यक्ष रहते होता, 'दत्ते राया' राजानु नाम दत्त हुतु, 'दत्तवर्द्ध देवी' अने तेमना राणीनु नाम दत्तवती हुतु, 'महचदे कुमारे जुवराया' महाचन्द्रकुमार युवराज हुता । 'सिरिक्तापामोक्खाण पचसयरायवरकणगाण' तेना पायसे राजकन्याओना साथे विवाह थता हुता, तेमा श्रीकान्ता मुख्य हुती 'जाव पुव्वभवो' ज्यारे तीर्थंकर श्री वीरप्रभु विहार करता करता त्या आब्या त्यारे गौतम स्वामीओ प्रभुने युवराजना पूर्वभव विषे पूछथु त्यारे प्रभुओ युवराजना पूर्वभवने छतिहास आ प्रभाओ कह्यो—'तिगिच्छा णयरी' चिकित्सिका नामकी नगरी हुती तेमा 'जियसत्तू राया' जितथनु नामना राजा हुता, तेओ 'धम्म-

‘મહાઘોસે ણયરે’ મહાઘોષ નામ નગરમાસીત્, તત્ર ‘ધમ્મઘોસે ગાહાવર્ડે’ ધર્મ ઘોષો ગાથાપતિઃ પરિચસતિ । તેન ‘ધમ્મસીહે અણગારે પડિલાભિણ’ ધર્મસિંહો-
ઽનગારઃ પ્રતિલમ્બિત. ‘જાવ સિદ્ધે’ યાત્ત્વ ંસ્મિન્નેત્ર ભવે સિદ્ધો ઽભયત્ ॥ સૂ૦ ૧ ॥

॥ इत्यष्टममध्ययन समाप्तम् ॥ ८ ॥

॥ अथ नवममध्ययनम् ॥

॥ मूलम् ॥

णवमस्स उक्खेवો । चपा णयरी, पुण्णभद्दे उज्जाणे,
पुण्णभद्दे जक्खे, दत्ते राया, दत्तवर्द्धे देवी, महच्चदे कुमारे
जुवराया, सिरिकंतापामोम्खाणं पचसयरायवरकन्नगाणं पाणि-
ग्गहण जाव पुब्बभवो तिगिच्छिया णयरी, जियसत्तु राया,
धम्मविरर्द्धे अणगारे पडिलाभिण जाव सिद्धे ॥ सू० १ ॥

॥ णवम अज्झयण समत्त ॥

टीકા

‘णवमस्स’ इत्यादि । ‘णवमस्स’ नवमस्याध्ययनस्य ‘उक्खेवो’
उत्क्षेप. । ‘चपा णयरी’ चम्पा नगरी । तत्र ‘पुण्णभद्दे उज्जाणे’ पूर्णभद्रमुद्यानम् ।
इसका पूर्वभव इस प्रकार कहा—‘महाघोसे णयरे’ महाघोष नामका
नगर था । ‘धम्मघोसे गाहावर्द्धे’ वहा धर्मघोष नामका गाथापति रहता
था । ‘धम्मसीहे अणगारे पडिलाभिण जावसिद्धे’ इसने धर्मसिंह नामक
मुनि को आहारदान दिया सो इससे उसे मनुष्यायु का बंध हो
गया । वही मर कर भद्रनदी कुमार हुआ है । यह इसी भंव में
दीक्षा लेकर सिद्ध हुवा ॥ सू० १ ॥

॥ अष्टम अध्ययन सम्पूर्ण ॥ ८ ॥

પ્રમાણે કહ્યો, ‘મહાઘોસે ણયરે’ મહાઘોષ નામનું નગર હતું ‘ધમ્મઘોસે ગાહાવર્ડે’
ત્યા ધર્મઘોષ નામના ગાથાપતિ રહેતા હતા, ‘ધમ્મસીહે અણગારે પડિલાભિણ જાવ
સિદ્ધે’ તેણે ધર્મસિંહ નામના એક મુનિને આહારદાન દીધું તેના વડે તેને મનુષ્યના
આયુનો બંધ થયો પછી તે મરણ પામીને ભદ્રનદીકુમાર થયા છે તે આ બ્રવમા
દીક્ષા લઈને સિદ્ધ થશે (સૂ૦ ૧)

આઠમું અધ્યયન સંપૂર્ણ ॥ ૮ ॥

तस्मिन् 'पुण्णभद्रो जख्लो' पूर्णभद्रो यक्षः । तस्मिन्नगरे 'दत्ते राया' दत्तो राजाऽऽसीत् । तस्य 'दत्तवर्दे देवी' दत्तवती देवी 'महचदे कुमारे जुवराया' महाचन्द्रः कुमारो युवराज आसीत् । तस्य 'सिरिकतापामोक्खाण पचसयरायवरकण्णगाण पाणिग्गहण' श्रीकान्ताप्रमुख्याणा पञ्चशतराजवरकन्यकाना पाणिग्रहण सजातम् । 'जाव पुव्वभवो' यावत्पूर्वभवः=पूर्वभवपृच्छा । भगवान् पूर्वभव कथयति, 'तिगिच्छया णयरी' चिकित्सिका नगरी । तत्र 'जियसत्तू राया' जित-

महाचन्द्र नामक नवम अध्ययन—

'णवमस्स उक्खेवो' इस नवमे अध्यय का प्रारम्भ वाक्य 'चपा णयरी' चपा नामकी नगरी थी । 'पुण्णभे उज्जाणे' उसमे पूर्णभद्र नामका उद्यान था । 'पुण्णभद्रो जख्लो' उस उद्यान में पूर्णभद्र नामका यक्ष रहता था । 'दत्ते राया' राजा का नाम दत्त था । और 'दत्तवर्दे देवी' इसकी रानीका नाम दत्तवती था । 'महचदे कुमारे जुवराया' महाचन्द्र कुमार युवराज था । 'सिरिकतापामोक्खाण पचसयरायवरकण्णगाण पाणिग्गहण' ५०० राजकन्याओं के साथ जिनमे श्रीकान्ता मुख्य थी युवराज का विवाह हुआ था । 'जाव पुव्वभवो' जब तीर्थंकर श्रीवीर प्रभु विहार करते हुए वहाँ आये तब गौतमने उनसे युवराज का पूर्वभव पूछा । प्रभुने युवराज का पूर्वभव इस प्रकार कहा— 'तिगिच्छया णयरी' चिकित्सिका नामकी नगरी थी । 'जियसत्तू राया' जितशत्रु उसका राजा

महाचन्द्र नामनु नवम अध्ययन ॥ ६ ॥

'णवमस्स उक्खेवो' आ नवमा अध्ययननु प्रारम्भ वाक्य—'चपा णयरी' चपा नामकी नगरी होती 'पुण्णभे उज्जाणे' तेमा पूरुषभद्र नामनो णगीथो હતો, તે 'પુણ્ણભદ્રો જખ્લો' ણગીથામા પૂરુષભદ્ર નામનો યક્ષ રહેતો હતો, 'દત્ત રાયા' રાજાનું નામ દત્ત હતું, 'દત્તવર્દે દેવી' અને તેમના રાણીનું નામ દત્તવતી હતું, 'મહચદે કુમારે જુવરાયા' મહાચન્દ્રકુમાર યુવરાજ હતા 'સિરિકતાપામોક્ખાણ પચસયરાયવરકણ્ણગાણ' તેના પાંચસો રાજકન્યાઓના સાથે વિવાહ થતો હતો, તેમા શ્રીકાન્તા મુખ્ય હતી 'જાવ પુવ્વભવો' જ્યારે તીર્થંકર શ્રી વીરપ્રભુ વિહાર કરતા કરતા ત્યા આવ્યા ત્યારે ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને યુવરાજના પૂર્વભવ વિષે પૂછ્યું ત્યારે પ્રભુએ યુવરાજના પૂર્વભવને ઇતિહાસ આ પ્રમાણે કહ્યો—'તિગિચ્છા ણયરી' ચિકિત્સિકા નામની નગરી હતી તેમા 'જિયસત્તૂ રાયા' જિતશત્રુ નામના રાજા હતા, તેણે 'ધમ્મ-

શત્રુ રાજાઽઽસીત્ । તેન 'ધમ્મવિરિદ્ અળગારે પહિલામિષ્' ધર્મવિરતિરનગારઃ
મતિલમ્બિતઃ । 'જાવ સિદ્ધે' જાવત્ અસ્મિન્નેય મને સિદ્ધોઽભવત્ ॥સૂ૦ ૧॥

॥ નવમ અયયન સમાપ્તમ્ ॥ ૯ ॥

॥ અથ દશમમધ્યયનમ્ ॥

॥ મૂલમ્ ॥

જઈ ણં દસમસ્ત ઉપ્પેવો । એવં યત્થં જંવૂ । તેણ
કાલેણ તેણ સમણેણ સાણેયે ણામ ણયરે હોત્થા, ઉત્તરકુરુ
ઉજ્જાણે, પાસમિયો જક્કલો, મિત્તણંદી રાયા, સિરિકંતા દેવી,
વરદત્તે કુમારે, વીરસેણાપામોક્ષાણ પચસયદેવીણં પાણિમ્મહણ
તિત્થગરાગમણં, સાવગધમ્મ, પુલ્લભવો ય, સયદુવારે ણયરે,
વિમલવાહણે રાયા, ધમ્મરુદ્ધં અળગારે પહિલામિષ્ સમાણે
માણુસ્સાઁ નિવદ્ધે, ઇહ ઉપ્પણે, સેસ જહા સુવાહુસ્સ
કુમારસ્સ ચિતા જાવ પવ્વજ્ઞા, કપ્પંતરે તઓ જાવ સવ્વદ્ધસિદ્ધે,
તઓ મહાવિદેહે જાવ સિદ્ધિહિં ૫ । એવં યત્થં જંવૂ । સમ-
ણેણ જાવ સપ્પેણ સુહવિવાગાણ દસમસ્ત અજ્ઞયણસ્સ અય-
મદ્ધે પણ્ણત્તે । સેવ મંતે ૨ । ॥ સૂ૦ ૧ ॥

॥ દસમ અજ્ઞયણં સમત્ત ॥

ધા । 'ધમ્મવિરિદ્ અળગારે પહિલામિષ્ જાવસિદ્ધે' ડસને એક સમય ધર્મ-
વિરતિ અનગાર કો આહાર દિયા સો મનુષ્યાયુ કો વાધકર વહ મરા,
વહી ઇસ નગર મે મહાવદ્ર હુઆ હૈ, યહ દીક્ષા લેકર ઇસી ભવ મે
સિદ્ધ હુવા ॥ સૂ૦ ૧ ॥

॥ નવમ અયયન સમ્પૂર્ણ ॥૯॥

વિરિદ્ અળગારે પહિલામિષ્ જાવ સિદ્ધે' એક સમય ધર્મવિરતિ અળગારને
આહાર-દાન દીધુ તેના વડે તેને મનુષ્યના આયુષ્યનો ભાગ થયો પછી તે મરણ
પામ્યો અને તે આ નગરમાં મહાવદ્ર થયા છે તે હવે ભવિષ્યમાં દીક્ષા લઈને આ
ભવમાં મુક્તિનો લાભ કરશે (સૂ૦ ૧)

નવમુ અધ્યયન સંપૂર્ણ ॥ ૯ ॥

ટીકા

‘જડ્ જ’ इत्यादि । ‘जड् ज’ यदि खलु ‘दसमस्स’ दशमस्या ‘ययनस्य’ उक्तेवो उक्तेपः=जम्बूस्वामिपृच्छारूप प्राप्तमगम्यम् । श्रीसुधर्मास्वामी प्राह-एव खलुजम् एव खलु हे जम्बू ! ‘तेण कालेण तेण समएण’ तस्मिन् काले तस्मिन् समये ‘सायेण णाम णयरे होत्या’ साकेत नाम=सम्प्रति ‘अयो-या’ इति प्रसिद्ध नगरमासीत् । तत्र उत्तरकुरु नाम ‘उज्जाणे’ उद्यानम् । तस्मिन्नुद्याने ‘पासमिओ जक्खो’ पार्श्वमृगो यक्षः । ‘मिन्नदी राया’ मिन्नन्दी राजा । तस्य ‘सिरिक्ता देवी’ श्रीकान्ता देवी, ‘वरदत्ते कुमारे’ वरदत्तः कुमारः । तस्य

वरदत्त नामक दशम अध्ययन-

‘जड् ज दसमस्स उक्तेवो’ दशम अध्ययन का उक्तेप इस प्रकार है-
जम्बूस्वामीने श्री सुधर्मास्वामी से पूछा कि हे भदत् ! सिद्धि गति प्राप्त भगवान् महावीरने सुखविपाक नामक दूसरे श्रुतस्का के नौ अध्ययन के ये भाव प्ररूपित किये हैं, तो उन श्रमण भगवान् महावीरने इस दसम-
अध्ययन का क्या भाव निरूपित किया है ? सुधर्मा स्वामी कहते हैं ।-
‘एव खलु जम् ! हे जम्बू ! ‘तेण कालेण तेण समएण’ उस काल एव उस समय ‘सायेण णाम णयरे होत्या’ साकेत नामका नगर था । वर्तमान में इसका नाम अयोध्या है । ‘उत्तरकुरु उज्जाणे पासमियो जक्खो मिन्नदी राया सिरिक्ता देवी वरदत्ते कुमारे’ उस में उत्तरकुरु नामका उद्यान था । पार्श्वमृग नामके यक्षका यक्षाघतन या । मिन्नन्दी इस नगर का राजा था । इसकी रानी का नाम श्रीकान्ता और कुमार

वरदत्त नामनु दशम अध्ययन-

‘जड् ज दसमस्स उक्तेवो’ दशम अध्ययनના ઉક્તેપ આ પ્રમાણે છે જમ્બૂ સ્વામીએ સુધર્મા સ્વામીને પૂછ્યું કે ભદ્રત્ ! સિદ્ધ ગતિને પ્રાપ્ત ભગવાન મહાવીરે સુખવિપાક નામના ધીમા શ્રુતસ્થના નવમા અધ્યયનના એ ભાવ પ્રરૂપિત કર્યા છે તો તે શ્રમાણ ભગવાન મહાવીરે આ દસમા અધ્યયનના ભાવ શું પ્રરૂપિત કર્યા છે ? સુધર્મા સ્વામી કહે છે કે-
‘एव खलु जम् ! हे जम्बू ! ‘तेण कालेण तेण समएण’ તે કાલ તે સમયને વિષે ‘सायेण णाम णयरे होत्या’ સાકેત નામનું નગર હતું, કાલમા તેનું નામ અયોધ્યા છે ‘उत्तरकुरु उज्जाणे पासमियो जक्खो मिन्नदी राया सिरिक्ता देवी वरदत्ते कुमारे’ તેમા ઉત્તરકુરુ નામનો બગીચો હતો, પાર્શ્વમૃગ નામના યક્ષનું તે યક્ષાઘતન (નિવાસ-સ્થાન) હતું, મિન્નદી નામના તે નગરના રાજા હતા તેમના રાણીનું નામ શ્રીકાન્તા હતું,

શત્રુ રાજાઽઽસીત્ । તેન ' ધમ્મવિરૂં અળગારે પહિલામિષ્ ' ધર્મવિરતિરનગારઃ
મતિલમ્મિતઃ । ' જાવ સિદ્ધે ' યાત્ અસ્મિન્નેય મને સિદ્ધોઽમ્ભવ્ત્ ॥ મૂ० ૧ ॥

॥ નવમમધ્યયન સમાપ્તમ્ ॥ ૯ ॥

॥ અથ દશમમધ્યયનમ્ ॥

॥ મૂલમ્ ॥

જઈ ણં દસમસ્સ ઉવ્વેવો । એવ્ ખલ્હ જંબૂ । તેણ
કાલેણ તેણં સમણેણ સાણ્યે ણામ ણયરે હોત્થા, ઉત્તરકુરુ
ઉજ્જાણે, પાસમિયો જક્ખો, મિત્તણંદી રાયા, સિરિકતા દેવી,
વરદત્તે કુમારે, વીરસેણાપામોઽમ્ભાણ પંચસયદેવીણ પાણિભગ્ગહણ
તિત્થગરાગમણં, સાવગધમ્મ, પુઠ્ઠભવો ય, સયદુવારે ણયરે,
વિમલવાહણે રાયા, ધમ્મરૂં અળગારે પહિલામિષ્ સમાણે
માણુસ્સાઉણ્ નિવદ્ધે, ઇહ ઉપ્પણ્ણે, સેસ જહા સુવાહુસ્સ
કુમારસ્સ ચિંતા જાવ પઘ્ગજ્ઞા, કપ્પંતરે તઓ જાવ સવ્વદ્ધસિદ્ધે,
તઓ મહાવિદેહે જાવ સિઙ્ગિહિહિ ૫ । એવ્ ખલ્હ જંબૂ । સમ-
ણેણ જાવ સપ્પેણ સુહવિવાગાણ દસમસ્સ અઙ્ગયણસ્સ અય-
મદ્ધે પણ્ણત્તે । સેવ મતે ૨ । ॥ સૂ० ૧ ॥

॥ દસમ અઙ્ગયણં સમત્ત ॥

થા । ' ધમ્મવિરૂં અળગારે પહિલામિષ્ જાવસિદ્ધે ' ડસને એક સમય ધર્મ-
વિરતિ અનગાર કો આહાર દિયા સો મનુષ્યાયુ કો વાધકર વહ મરા,
વહી ઇસ નગર મે મહાચદ્ર હુઆ હૈ, યહ દીક્ષા લેકર ઇસી ભવ મે
સિદ્ધ હુવા ॥ સૂ० ૧ ॥

॥ નવમ અઙ્ગયન સમ્પૂર્ણ ॥ ૧૦ ॥

ચિરૂં અળગારે પહિલામિષ્ જાવ સિદ્ધે ' એક સમય ધર્મવિરતિ અણુગારને
આહાર-દાન દીધુ તેના વડે તેને મનુષ્યના આયુષ્યનો બધ થયો પછી તે મરણ
પામ્યો અને તે આ નગરમાં મહાચંદ્ર થયા છે તે હવે ભવિષ્યમાં દીક્ષા લઇને આ
ભવમાં મુક્તિનો લાભ કરશે (સૂ० ૧)

નવમુ અઙ્ગયન સંપૂર્ણ ॥ ૯ ॥

कृतम्, 'रूपतरे' रूपान्तरे-अन्यान्यदेशलोके-सौवर्मादारभ्य तृतीये-सनत्कुमारे, पञ्चमे-ब्रह्मलोके, सप्तमे-महाशुके, नवमे आनते, एकादशे-आरणे-देवगेके देशो भविष्यति, 'तयो' तत्. तस्मादशलोकाचन्युत्था 'जात्र' यावत्-तत्र-मनुष्यजन्म गृहीत्वा समय परिपाल्य काल कृत्वा 'सर्वद्विसिद्धे' सर्वार्थसिद्धे-यिमाने उत्पत्स्यते। 'तयो महाविदेहे' तत्-न्युत्था महाविदेहे उपै 'जात्र' यावत्-तत्र यानि जाड्यानि कुल्यानि सन्ति, तेष्वेकस्मिन् कुले जन्म गृहीत्वा सुग्राह्यत् समय परिपाल्य काश्यासे काल कृत्वा तत्र 'सिञ्जिहि ५' सेत्स्यति 'बुञ्जिहि' भोत्स्यते 'मुञ्जिहि' मोक्ष्यते 'परिनिञ्जहि' परिनिर्वास्यति 'सर्वदुःखाणमत करेहि' सर्वदुःखानामन्त करिष्यति ॥

दत्त कुमार हुआ है, 'सेस जहा सुग्राह्यस्स कुमारस्स चिंता जाव पव्वज्जा रूपतरे तओ जात्र सर्वद्विसिद्धे, तओ महाविदेहे जाव सिञ्जिहि' पौपव मे दीक्षाकर विचार किया अवशिष्ट वर्णन इस का सुग्राह्य कुमार की तरह समझना चाहिये। यावत् - दीक्षा लेकर प्रथम स्वर्ग में जायेगा। सौवर्गस्वर्ग से लेकर तृतीय सनत्कुमार, पञ्चम-ब्रह्मलोक, सप्तम-महाशुक्र नवम-आनत, एवं एकादशम-आरण, इन स्वर्गों में जन्म वारण करेगा। एक एक स्वर्ग से च्यवकर बीच २ में मानव पर्याय का धारण करना एवं प्रव्रज्या ग्रहण करना यह सब सुग्राह्यकुमार के समान ही समझना चाहिये। अन्त में यह सर्वार्थसिद्ध में जायगा वहा से च्यवकर महाविदेह क्षेत्र में जो आद्य-सपन्न-कुल होंगे उनमें से किसी एक कुल में उत्पन्न हो दीक्षा लेकर तप की आरम्भना से काल अवसर में काल कर सिद्धगति को प्राप्त करेगा।

थया छ 'सेस जहा सुग्राह्यस्स कुमारस्स चिंता जाव पव्वज्जा रूपतरे तओ जात्र सर्वद्विसिद्धे तओ महाविदेहे जाव सिञ्जिहि' आक्षिप्तं वरुण सुग्राह्यकुमारना प्रभाषे लक्ष्मी वैषु यावत् दीक्षा लधने प्रथम स्वर्गमा लये, सौवर्ग स्वर्गस्थी लधने त्रीणा मनलुभार, पायमा प्रव्रज्जा सातसु-महाशुक्र, नवसु-आनत, येव अग्नी आरसु-आरण, ते स्वर्गोमा लन्म धारणु ढरये पछी ओठ ओठ स्वर्गस्थी करीने वर्यमा वर्यमा मानव पर्यायने धारणु ढरये अने दीक्षा धारणु ढरये-या तमाभ लुकीकत सुग्राह्यकुमार प्रभाषे समञ्ज लेवी अन्तमा ते सर्वार्थसिद्धमा लये, त्याथी यवीने महाविदेह क्षेत्रमा ले आद्य-सपन्न कुल ढरये तेवा डोढ ओठ पुणमा उत्पन्न थध दीक्षा लधनेतप-स यमनी आराधना करी मृत्युना अवसरे भरणु पागीने सिद्धगतिने प्राप्त ढरये

‘वीरसेनापामोक्खाण पचसयदेवीण पाणिग्गहण’ वीरसेनाप्रमुखाणा पञ्चयत्त
 देवीना पाणिग्रहणम् । ‘तित्थगरागमण’ तीर्थकरागमन सजातम् । तत्पार्थ
 ‘सायगधम्म’ श्रावधम्म=द्वादशविध गृहिण्यै स्वीकृतवान् । ‘पुण्यभयो’ पूर्वभव-
 गातमेन भगवत्सन्निधा तस्य वरदत्तस्य पूर्वभयपूज्य कृता । भगवान् पूर्वभव
 कथयति-‘सयदुवारे णयरे’ शतद्वार नगरम् । तत्र ‘विमलवाहणे राया’ विमल-
 वाहनो राजाऽऽसीत् । तेन ‘धम्मरुई अणगारे पडिलाभिण्ण समाणे’ धर्मरुची
 अणगारे प्रतिलम्बिते सति ‘माणुस्साउण्ण निवद्धे’ मनुष्यायुष्क निवद्धम् । ततः
 ‘इह उप्पण्णे’ इहोत्पन्ने । ‘सेस जहा सुवाहुम्स’ शेष=शेषवर्णन यथा सुवाहो-
 =सुवाहुकुमारस्य तथा विज्ञेयम् । एवमेव ‘चित्ता’=चिन्ता=पौषपे प्रव्रज्याग्रहण
 विषयो विचारः सजातः । ‘जाव’ यावत्-‘पण्वज्जा’ प्रव्रज्या=प्रव्रज्याग्रहण

का नाम वरदत्त कुमार था । ‘वीरसेनापामोक्खाण पचसयदेवीण पाणि-
 ग्गहण, तित्थगरागमण सायगधम्म पुण्यभयो’ वरदत्त कुमार का मित्रनदी
 राजाने वीरसेना प्रमुख ५०० राजकन्याओ के साथ विवाह कर दिया ।
 विहार करते हुए तीर्थकर महावीर प्रभु वहा पर पधारे । उपदेश
 श्रवणकर वरदत्त कुमारने उनके समीप श्रावक के १२ व्रत धारण
 कर लिये । गौतम गणधरने प्रभु से वरदत्त का पूर्वभव पूछा, प्रभुने
 कहा ‘सयदुवारे णयरे विमलवाहणे राया धम्मरुई अणगारे पडिलाभिण्ण
 समाणे माणुस्साउण्ण निवद्धे इह उप्पण्णे’ शतद्वार नामका नगर था ।
 विमलवाहन वहा का राजा था । उसने धर्मरुचि नामके मुनि
 को आहार दिया । उससे उसे मनुष्यायुका वध हुआ । मनुष्यायु
 का वध कर वहां से मर कर अब वह मित्रनदी राजा के यहां वर-

अने कुमारनु नाम वरदत्त कुमार હતુ ‘વીરસેનાપામોક્ખાણ પચસયદેવીણ પાણિ
 ગ્ગહણ, તિત્થગરાગમણ સાયગધમ્મ પુણ્યભવો’ વરદત્તકુમારને મિત્રનદી રાજાએ
 વીરસેના પ્રમુખ પાંચસો રાજકન્યાઓના સાથે વિવાહ કરી દીધો એક વખત વિહાર કરતા
 કરતા, તીર્થંકર મહાવીર પ્રભુ ત્યા આગળ પધાર્યા, ત્યારે તેમનો ઉપદેશ સાંભળી વરદત્ત
 કુમારે તેમની પાસે શ્રાવકના બાર ૧૨ વ્રત ધારણ કર્યા, પછી ગૌતમ ગણધરે પ્રભુને
 વરદત્તના પૂર્વભવ વિષે પૂછ્યું, ત્યારે પ્રભુએ કહ્યું-‘સયદુવારે ણયરે વિમલ વાહણે
 રાયા ધમ્મરુઈ અણગારે પડિલાભિણ્ણ સમાણે માણુસ્સાઉણ્ણ નિવદ્ધે ઇહ ઉપ્પણ્ણે’
 શતદ્વાર નામનું નગર હતું, તેમાં વિમલવાહન નામના રાજા હતા, તેણે ધર્મરૂચિ
 નામના એક મુનિને આહાર આપ્યો-તેના પુણ્યથી તેણે મનુષ્યના આયુનો બધાં કથી
 મનુષ્યના આયુનો બધાં કરી લ્યાથી મરણ પામી મિત્રનદી રાજાને ત્યાં વરદત્ત કુમાર

कृतम्, 'रूपतरे' कल्पान्तरे-अन्यान्यदेवलोकै-सौम्यादारभ्य तृतीये-सन्तकुमारे, पञ्चमे-ब्रह्मलोकै, सप्तमे-महाशुके, नवमे आनते, एकादशे-आरणे-देवलोकै देवो भविष्यति, 'ततो' तत तस्मादप्यशोकाच्युत्या 'जाय' यावत्-तत्र-मनुष्यजन्म गृहीत्वा सयम परिपाल्य काल कृत्वा 'सर्वद्विसिद्धे' सर्वार्थसिद्धे-पिमाने उत्पत्स्यते । 'ततो महाविदेहे' तत-च्युत्या महाविदेहे त्रपे 'जाय' यावत्-तत्र यानि आढ्यानि कुलानि सन्ति, तेष्वेकस्मिन् कुले जन्म गृहीत्वा सुग्राहवत् सयम परिपाल्य कालमासे काल कृत्वा तत्र 'सिञ्जिहि ५' सेत्स्यति 'सुञ्जिहि' भोत्स्यते 'सुचिहि' माप्स्यते 'परिनिश्चाहि' परिनिर्वास्यति 'सर्वदुःखाणामत करेहि' सर्वदुःखानामन्त करिष्यति ॥

दत्त कुमार हुआ है, 'सेस जहा सुग्राहस्त कुमारस्म चिता जाव पव्वज्जा रूपतरे तओ जाय सर्वद्विसिद्धे, तओ महाविदेहे जाव सिञ्जिहि' पौषध मे दीक्षाकर विचार किया अवशिष्ट वर्णन इस का सुग्राह कुमार की तरह समझना चाहिये । यावत् - दीक्षा लेकर प्रथम स्वर्ग मे जायेगा । सौधर्मस्वर्ग से लेकर तृतीय सन्तकुमार, पञ्चम-ब्रह्मलोक, सप्तम-महाशुक नवम-आनत, एव एकादशम -आरण, इन स्वर्ग मे जन्म वारण करेगा । एक एक स्वर्ग से च्यवकर बीच २ मे मानव पर्याय का धारण करना एव प्रव्रज्या ग्रहण करना यह सब सुग्राहकुमार के समान ही समझना चाहिये । अन्त मे यह सर्वार्थसिद्ध मे जायगा वहा से च्यवकर महाविदेह क्षेत्र मे जो आढ्य-सपन्न-कुल होंगे उनमे से किसी एक कुल मे उत्पन्न हो दीक्षा लेकर तप की आरम्भना से काल अवसर मे काल कर सिद्धगति को प्राप्त करेगा ।

यथा ॐ 'सेस जहा सुग्राहस्त कुमारस्त चिता जाव पव्वज्जा रूपतरे तओ जाय सर्वद्विसिद्धे तओ महाविदेहे जाव सिञ्जिहि' आश्रितुं वर्धुन सुग्राहकुमारना प्रभाणुं णाणी वेवु यावत् दीक्षा लधने प्रथम स्वर्गमा जये, सौधर्म स्वर्गधी लधने त्रीन् सन्तकुमार, पाचमा ब्रह्मलोक सातसु-महाशुक, नवसु-आनत, एव अग्गी आरसु-आरण, ते स्वर्गमा जन्म धारणुं करे पछी ओठ ओठ स्वर्गधी करीने वत्थमा वत्थमा मानव पर्यायने धारणुं करे अने दीक्षा धारणुं करे-आ तमाभ लुकीकत सुग्राहकुमार प्रभाणुं समण वेवी अन्तमा ते सर्वार्थसिद्धना जये, त्याथी यवीने महाविदेह क्षेत्रमा जे आढ्य-सपन्न कुल लये तेवा ठोस ओठ कुणमा उत्पन्न थध दीक्षा लधनेतप-स यमनी आरम्भना करी मृत्युना अवसरे भरणु पागीने सिद्धगतिने प्राप्त करे

શ્રીસુધર્માસ્વામી ઉપસહરન્ જન્મૂસ્વામિન પ્રાહ-‘एव खलु’ इत्यादि।
 ‘एव खलु जन्मू’ एव खलु हे जन्मू ! ‘समणेण जाव सपत्तेण’ अमणेन यावत्
 सम्प्राप्तेन ‘सुहविवागाण’ सुखविपाकाना ‘दसमस्स अज्झयणस्स’ दशमस्या
 अध्ययनस्य ‘अयमट्ठे’ अयमर्थ=पूर्वोक्तरूपो भावः ‘पणत्ते’ प्रज्ञप्त.=प्ररूपितः।
 सुधर्मस्वामिनो उचन श्रुत्या श्रीजन्मूस्वामी सविनय तस्य उचने श्रद्धा प्रकटय-
 न्नाह ‘सेव भते २’ इति। तदेव भदन्त ! तदेव भदन्त ! =हे भदन्त ! भवता
 मयि कृपा विधाय यत्प्रतिपादितं तत् एवम्=एवमेव=सत्यमेवास्ति, यत् सुखविपाके
 दशाध्ययनानि उच्यितानि तानि यथार्थतया श्रद्धयानि सन्तीति भावः ॥मू० १॥

दशमपध्ययनम् समाप्तम् ॥ २ ॥ १० ॥

॥ मूलम् ॥

णમો સુયદેવયાણે । વિવાગસુયસ્સ દો સુયક્કલ્લા-
 હુહવિવાગો ય સુહવિવાગો ય । તત્થ દુહવિવાગે દસ અજ્ઞયણા

શ્રી સુધર્માસ્વામી इस अध्ययन का उपसहार करते हुए श्री
 जबूस्वामी से कहते हैं ‘एव खलु जन्मू ! समणेण जाव सपत्तेण सुहविवा-
 गाण दसमस्स अज्झयणस्स अयमट्ठ पणत्ते’ हे जन्मू ! अमण भगवान्
 महावीरने-जो सिद्धिगति को प्राप्त हो चुके हैं, सुखविपाक नामक
 श्रुतस्कंधके इस दसम अध्ययन का यह वरदत्त का कथानकरूप भाव
 प्रकट किया है। श्रीसुधर्मास्वामी के इन वचनों को सुनकर श्री
 जबूस्वामी सविनय उनके वचनों में श्रद्धा प्रदर्शित करते हुए बोले-
 ‘सेव भते २’ हे भदन्त ! आपने कृपा कर जो सुनाया है वह इसी
 प्रकार है-सत्य ही है, इस सुखविपाक श्रुतस्कंध में जो ये दश अध्ययन
 प्ररूपित हुए हैं, वे यथार्थतः सत्य हैं, श्रद्धेय हैं।

સુધર્મા સ્વામી આ અધ્યયનનો ઉપસહાર કરીને શ્રી જબૂ સ્વામીને જોડે છે
 ‘एव खलु जन्मू ! समणेण जाव सपत्तेण सुहविवागाण दसमस्स अज्झयणस्स
 अयमट्ठे पणत्ते’ હે જન્મૂ ! અમણ ભગવાન મહાવીર જે સિદ્ધિગતિને પામ્યા છે
 તેમણે સુખવિપાક નામના શ્રુતસ્કંધના આ દસમા અધ્યયનનો આ વરદત્તના આખ્યાન
 રૂપ ભાવ પ્રકટ કર્યો છે શ્રી સુધર્માસ્વામીના આ પ્રકારના વચનો સાંભળીને શ્રી જબૂ
 સ્વામી સવિનય તેમના વચનોમા શ્રદ્ધા પ્રદર્શિત કરીને બોલ્યા “સેવ ભતે ૨”
 હે ભદન્ત ! આપે કૃપા કરીને જે સંભળાવ્યું છે તે આજ પ્રમાણે છે-સત્યજ છે, એ
 સુખવિપાકશ્રુતસ્કંધમા જે આ દસ અધ્યયન પ્રરૂપિત કરેલા છે તે યથાર્થ-સત્ય છે
 અને શ્રદ્ધા રાખવા યોગ્ય છે

एकसरगा, दससु चैव दिवसेसु उद्दिसिज्जति । एवं सुहविवा-
गेवि । सेसं जहा आयास्स । एक्कारसम अंग समत्त ॥

॥ इति विवागसुय समत्तं ॥

टीका ।

‘णमो सुयदेवयाए’ नमःश्रुतदेवतायै । ‘विवागसुयस्स’ विपारुश्रुतस्य
‘दो सुयस्सखा’ द्वौ श्रुतस्करूपां स्तः, तथाहि—‘दुहविवागो य, सुहविवागो य’
दुःखविपाकश्च सुखविपाकश्च । ‘तत्थ’ तत्र=तयोर्मध्ये ‘दुहविवागे’ दुःखविपाके
‘दस अज्झयणा’ दशाऽध्यायनानि ‘एकसरगा’ एकरुस्वरूपाणि=समानवर्णनकानि-
सन्ति । दशसु अऽध्यायनेषु पापरुर्मणा विपारुवर्णन प्रायः समानमस्तीत्यर्थः ।
तानि ‘दशसु चैव दिवसेसु’ दशस्वेव दिवसेषु ‘उद्दिसिज्जति’ उद्दिश्यन्ते=
वाच्यन्ते । ‘एव’ अनेनैव प्रकारेण ‘सुहविवागेवि’ सुखविपाकेऽपि दशाऽध्याय-
नानि एकरुस्वरूपाणि-समानवर्णनकानि, दशसु अऽध्यायनेषु पुण्यरुर्मणा विपारु-

‘णमोसुयदेवाय’ श्रुत देव के लिये नमस्कार हो । ‘विवागसुयस्स’
दो सुयस्सखा’ इस विपाक श्रुत के दो श्रुत स्कध है । ‘दुहविवागो य
सुहविवागो य’ १ दुःखविपाकश्रुतस्कध और २ दूसरा सुखविपाक
श्रुतस्कध । ‘तत्थ दुहविवागे दस अज्झयणा एकसरगा’ प्रथम श्रुतस्कध
के १० दश अध्ययन है । इसी प्रकार दूसरे श्रुतस्कध के भी १०
दस अध्ययन हैं । इन सबका वर्णन प्राय एक सरीखा ही है ।
१ दुःखविपाकश्रुतस्कध में पाप कर्मों के फलका विपाक का वर्णन है,
तथा सुखविपाकश्रुतस्कध में पुण्य कर्म के फलका वर्णन है । ‘दशसु
दिवसेसु उद्दिसिज्जति एव सुहविवागेवि’ ये दोनों श्रुतस्कध १०-१० दिनों में

‘णमोसुयदेवाय’ श्रुतदेवताने नमस्कार थाणे, ‘विवागसुयस्स दो सुयस्सखा’
विपाकश्रुतना मे २ श्रुतस्कध छे ‘दुहविवागो य सुहविवागो य’ (१) दुःखविपाक
श्रुतस्कध अने (२) सुखविपाक श्रुतस्कध ‘तत्थ दुहविवागे दसअज्झयणा
एकसरगा’ प्रथम श्रुतस्कधना १०-दस अध्ययन छे, आवीज्ज रीते जीज्ज श्रुतस्कधना
पणु १० अध्ययन छे आ तमामनु वर्णन प्राय ओक सरणु व छे १ दुःखविपाक
श्रुतस्कधमा पापकर्मोना विपाकश्रुत वर्णन छे २ तथा सुखविपाक श्रुतस्कधमा पुण्यकर्मोना
विपाकश्रुत वर्णन छे ‘दशसु दिवसेसु उद्दिसिज्जति । एव सुहविवागेवि’ आ अन्ते

શ્રીસુધર્માસ્વામી ઉપસહરન્ જમ્બૂસ્વામિન પ્રાઢ-‘એવ સ્વલુ’ ઇત્યાદિ।
 ‘એવ સલુ જવુ’ એવ સલુ હે જમ્બુ ! ‘સમણેગ જાવ સપત્તેણ’ શ્રમણેન યાવત્
 સમ્પાપ્તેન ‘સુહરિયાગાણ’ મુલ્લવિપાકાના ‘દસમસ્સ અજ્ઞયણસ્સ’ દશમસ્થા
 ન્યયનસ્ય ‘અયમદ્દે’ અયમર્થ-પૂર્વોક્તરૂપો ભારઃ ‘પણ્ણત્તે’ પ્રણત્તઃ=પ્રરૂપિતઃ।
 સુધર્મસ્વામિનો ઋચન શ્રુત્યા શ્રીજમ્બૂસ્વામી સવિનય તમ્ય ઋચને શ્રદ્ધા પ્રકટય
 આહ ‘સેવ ભત્તે ૨’ ઇતિ। તદેવ ભદન્ત ! તદેવ ભદન્ત ! =હે ભદન્ત ! ભવતા
 મયિ કૃપા વિધાય યત્પ્રતિપાદિત તત્ એમ્=એમૈય=સત્યમેવાસ્તિ, યત્ સુલ્લવિપાકે
 દશાધ્યયનાનિ રુચિતાનિ તાનિ યથાર્થતયા શ્રદ્ધયાનિ સન્તીતિ ભાવઃ ॥૬૦ ॥ ૧॥

દશમપ્રાપ્તયનમ્ સમાપ્તમ્ ॥ ૨ ॥ ૧૦ ॥

॥ મૂલમ્ ॥

ળમો સુયદેવયાણે। વિવાગસુયસ્સ દો સુયક્વધા-
 દુહવિવાગો ય સુહવિવાગો ય। તત્થ દુહવિવાગે દસ અજ્ઞયણા

શ્રી સુધર્માસ્વામી હસ અધ્યયનકા ઉપસહાર કરતે હુણ શ્રી
 જમ્બૂસ્વામી સે કહતે હે ‘એવ સ્વલુ જવુ ! સમણેગ જાવ સપત્તેણ સુહવિવા-
 ગાણ દસમસ્સ અજ્ઞયણસ્સ અયમદ્દે પણ્ણત્તે’ હે જમ્બુ ! શ્રમણ ભગવાન્
 મહાવીરને-જો સિદ્ધિગતિ કો પ્રાપ્ત હો ચુકે હૈં, સુલ્લવિપાક નામક
 શ્રુતસ્કથકે હસ દસમ અધ્યયન કા યહ વરદત્ત કા કથાનકરૂપ ભાવ
 પ્રકટ કિયા હૈં। શ્રીસુધર્માસ્વામી કે હન વચનો કો સુનકર શ્રી
 જમ્બૂસ્વામી સવિનય ઉનકે વચનો મે શ્રદ્ધા પ્રદર્શિત કરતે હુણ બોલે-
 ‘સેવ ભત્તે ૨’ હે ભદન્ત ! આપને કૃપા કર જો સુનાયા હૈં વહ હસી
 પ્રકાર હૈં-સત્ય હી હૈં, હસ સુલ્લવિપાક શ્રુતસ્કથ મેં જો યે દશ અધ્યયન
 પ્રરૂપિત હુણ હૈં, વે યથાર્થત સત્ય હૈં, શ્રદ્ધેય હૈં।

સુધર્મા સ્વામી આ અધ્યયનનો ઉપસહાર કરીને શ્રી જમ્બૂ સ્વામીને કહે છે
 ‘એવ સ્વલુ જવુ ! સમણેગ જાવ સપત્તેણ સુહવિવાગાણ દસમસ્સ અજ્ઞયણસ્સ
 અયમદ્દે પણ્ણત્તે’ હે જમ્બુ ! શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર ને સિદ્ધિગતિને પામ્યા છે
 તેમણે સુલ્લવિપાક નામના શ્રુતસ્કથના આ દસમા અધ્યયનનો આ વરદત્તના આખ્યાન
 રૂપ ભાવ પ્રકટ કર્યો છે શ્રી સુધર્માસ્વામીના આ પ્રહારના વચનો સાંભળીને શ્રી જમ્બુ-
 સ્વામી સવિનય તેમના વચનોમા શ્રદ્ધા પ્રદર્શિત કરીને બોલ્યા ‘સેવ ભત્તે ૨’
 હે ભદન્ત ! આપે કૃપા કરીને ને સંભળાવ્યું છે તે આજ પ્રમાણે છે-સત્ય જ છે, એ
 સુલ્લવિપાકશ્રુતસ્કથમા ને આ દસ અધ્યયન પ્રરૂપિત કરેલા છે તે યથાર્થ-સત્ય છે
 અને શ્રદ્ધા સંભવા યોગ્ય છે

वर्णन प्रायः समानमस्तीत्यर्थः। तानि दशाभ्ययनान्यपि दशस्येव दिवसेषु दिश्यन्ते, इति भावः। 'सेस' शेष=शेषवर्णन 'जहा आयारस्स' यथाऽऽचारस्स- आचारा-ङ्गस्य तथा विज्ञेयम् ॥

॥ इति श्री-विश्वविख्यात-जगद्गुरु-मसिद्धिदाचर-पञ्चदशभाषाश्रितिल्लित-
कलापाठापर-प्रविशुद्धगणपतैस्त्रयन्निर्मायक-यादिमानमर्दक-श्रीशास्त्र-उप-
पत्तिकोल्हापुरराजप्रदत्त-'जैन शास्त्राचार्य'-पदभूषित-कोल्हापुरराज-
गुरु-वाचस्पत्यचारि-जैनाचार्य-जैन उर्मदियाकर-पूज्यश्री-घासीलाल-
प्रतिमिचिताया विपाकश्रुते द्वितीयश्रुतस्सन्यस्य
विपाकचन्द्रिकारयाया एकादशमद्र समाप्तम्
सम्पूर्णम् ॥ ११ ॥

॥ इति विपाकश्रुत समाप्तम् ॥

वाचे जाते है। 'सेस जहा आयारस्स' शेष वर्णन 'आचाराङ्ग सूत्र की तरह समझना चाहिए। 'एकारसम अग समत्त' ११ वा अग विपाकश्रुत समाप्त हुआ।

॥ इस प्रकार विपाकश्रुत के विपाकचन्द्रिका
टीका का
हिन्दी-भाषानुवाद संपूर्ण हुआ ॥

श्रुतस्कंधो दम-दस (१०-१०) दिवसेभा वायवभा आवे छे 'सेस जहा आयारस्स'
भाकीनु वर्णन आचाराङ्ग सूत्र प्रमाणे समल्ल लेवु 'एकारसम अग समत्त' ११
अगीआरमु अग विपाकश्रुत समाप्त थयु

“ आ प्रमाणे विपाकश्रुतना विपाकचन्द्रिका
टीकाने।

“गुजराती” भाषानुवाद संपूर्ण छे”

